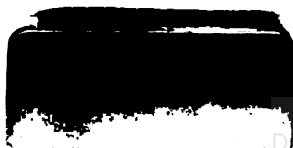

131 d. 87
25

R. 4. 9^d

T. Pat 1

T. Text Gr 1

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SÛBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM

DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERVIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO

SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESES USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPTIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERVIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXV.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUSE.

1857

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ETC., NECNON AD COMMELINIANAS LECTIONES CASTIGATA,
MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE, PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS
ILLUSTRATA : NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, ONOMASTICO, ET COPIOSISSIMIS
INDICIBUS LOCUPLETATA, OPERA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS
S. BENEDICTI E CONGREGATIONE S. MAURI,

NOVISSIMIS NUNC CURIS EMENDATIORA, ET QUARTO VOLUMINE AUCTA :

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERICI UNIVERSÆ,
SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE..

TOMUS PRIMUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 45 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO XXV CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Prolegomena.	pag. 1.
Oratio sive liber contra gentes.	col. 1
Oratio de Incarnatione Verbi.	95
Expositio fidei.	197
In illud : <i>Omnia mihi tradita sunt a Patre.</i>	207
Encyclica ad episcopos epistola.	219
Apologia contra Arianos.	239
Epistola de Nicænis decretis.	411
Epistola de sententia Dionysii.	477
Epistola ad Dracontium.	513
Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ.	535
Apologia ad imperatorem Constantium.	593
Apologia de fuga sua.	643
Epistola ad Serapionem de morte Arii.	679
Epistola ad monachos.	691
Historia Arianorum ad monachos.	595
Condemnatio Arii. — Epistola synodalis Alexandri Alexandrini.	797

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

EPISTOLA NUNCUPATORIA

EDITIONI VENETÆ PRÆFIXA (a).

SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO PIO VI, PONTIFICI OPTIMO MAXIMO,

NICOLAUS ANTONIUS JUSTINIANI EPISCOPUS PATAVINUS F.

Cum verissimum sit, quod asseritur ab Ambrosio, nihil esse religione majus, nihil sublimius fide, eorum consilium optimum semper duxi, qui, quacunque ratione potuerunt, ad ejusdem fidei ac religionis incrementum atque propagationem elaborarunt. Horum et ipse imitatione succensus Magni Athanasii Opera seminarii mei typis edenda curavi; illius scilicet Athanasii, cujus ardentissimum in religionem studium, atque doctrinam hæretici ejus præsertim ætalis, atque adeo ethnici ipsi pertimuerunt. In quo quidem vehementer lætor oblatum mihi in præsentia tempus, testandi publice officium meum, et summam erga te, beatissime Pater, venerationem, tuum illud augustum nomen, quo nullum in terris majus, ad hujus operis præsidium ac patrocinium usurpans. Cui enim hæc, quæ fidei defensionem spectant, potiore jure dicanda sunt, quam illi, quem primum omnium ejusdem fidei assertorem ac vindicem Deus constituit? Accipe igitur meæ hunc sollicitudinis fructum, sanctissime Pater, fidei hujus et confessionis hæres legitime, qua firmissime Ecclesia nititur, ut contra ipsam inferorum portæ prævalere non possint. Neque vero ad id audendum me impellit summus tantum ille dignitatis gradus, ad quem divino afflante Spiritu erectus es, sed etiam eximia tua illa pietas atque doctrina, unde tibi novum splendoris decus accedit. Norunt siquidem omnes tuam in civilium atque sacrarum rerum procuracione solertiam et integritatem, ecclesiasticæ disciplinæ studium, in summa potestate modum, pietatem, æquitatem, munificentiam: norunt tuum in litteras earumque cultores amorem ac propensionem, et quam honorifice de te senserit ingeniorum æstimator acerrimus Benedictus XIV, qui te in adiutorem studiorum asciscendum sibi pro singulari sapientia sua judicavit. Hæc, quæ omnes norunt, ad id mihi sunt maximo incitamento. Quanquam ad te Athanasius ipse venire gestit, quique olim dum viveret validissimam decessorum tuorum opem expertus est, idem nunc se tibi sistit, et in clientelam tuam sese confert, sua tibi omnia in unum quasi corpus collecta exhibens, quæ cum antea late sparsa et variis fuerint inventa temporibus, clarissimorum virorum sedulitate recuperavit. Magnus archiepiscopus pontificem maximum te compellat, tibi plurimum, ubi admissus fuerit, profuturus. Habebis nempe sagacissimum virum in tot tantisque curis amplissimisque negotiis optimum consiliarium; habebis sapientissimum Ecclesiæ Doctorem, qui te possit in tanta temporum pravitate solari, et eos, qui contradicunt, arguere erumpentes ex Aquilone et mari: habebis tandem pulcherrimum virtutum omnium exemplar, in quod oculos animamque quotidie intendas. Utinam diutissime Ecclesiæ vivas! Interim Athanasius ex procellosis tam diuturni et ardui episcopatus quasi fluctibus in plenissimæ quietis et tran-

(a) Athanasii Opera omnia quæ exstant vel sub ejus nomine circumferuntur, opera et studio monachorum ordinis S. Benedicti e congregatione S. Mauri; novissimis nunc curis emendatiora et quarto volumine aucta. Græce ac Latine. Patavii 1777, curante Nicolao Antonio Justiniani episcopo Patavino, operam navantibus H. Grattonico et Andrea Galandio. III tomi in IV voll., fol. Tria volumina priora reddunt editionem Benedictinorum; quartum vero ea, quæ post hanc publici juris fecit D. Bernardus de Montfaucon in *Collectione nova Patrum* et in *Bibliotheca Coisliniana*, una cum pluribus locis ex *Epistolis festalibus* a Cosma in *Topographia Christiana* servatis, nec non omnia quæ Wolf ac Maffei misererunt in lucem; tum interpretatio Psalmorum ex Montfauconii *Collectione*, et alia, sive de titulis Psalmorum ab Niccolao Antonelli, Romæ 1746, fol., edita, postea variis lectionibus cod. Vatic. aucta.

quillitatis portum receptus tibi, sanctissime Pater, in totius Ecclesiæ administratione felicitatem obtineat. Tuis ipse tandem sanctissimis pedibus provolutus a te illud enixe flagito, ut mihi, seminario meo, totique gregi mihi concredito apostolicam benedictionem imperpetuas. Vale.

AD LECTOREM.

(Ed. Venet. 1777.)

Divi Athanasii Opera cum jam pridem a multis desiderentur, non exiguis illa laboribus et impensis ad publicam utilitatem et commodum evulganda curavimus, eademque, benigne lector, tibi in præsentia sistimus. Minime nunc necessarium putamus pluribus id ostendere, qualis nempe quantusque Athanasius fuerit inter veteres illos sanctissimosque Græciæ doctores, cum unanimi consensu ab omnibus ipse et dictus, et habitus Magnus sit. Illum certe Patres certatim laudant, ac duo præsertim splendidissima Catholicæ Ecclesiæ lumina Basilius et Gregorius Nazianzenus ut fidei magistrum venerantur, nec defuit qui ipsum cæteris Patribus anteponeret. Hinc maximo semper in honore fuerunt ejusdem Opera, quæ sibi adhuc superesse ad sui ipsius decus atque præsidium vehementer gaudet Christiana respublica. Meminit enim illa se his, veluti quibusdam armis instructam, insignes victorias de suis hostibus retulisse. Meminit his convictam olim fuisse perniciosam Arii dialecticam, his Eusebii Cæsariensis calliditatem deprehensam, his hæreticorum omnium tela depulsa. Utinam vero nullum lateat adhuc ex tanti Doctoris scriptis adeo pretiosis, ut si quid novi ex iisdem rursus occurrat, nec alia ratione servari possit, id eruditus vir vel in vestimentis ipsis jubeat inscribi. Ad hujusmodi Operum celebritatem magis augendam, ac propagandam utilitatem plurimorum virorum industria conspiravit, qui variis temporibus eadem modo Latine tantum, modo etiam Græce ediderunt. Nondum tamen satisfecerant eruditis, sed nova alia, eademque accuratior expetebatur editio, quæ errata veterum emendaret. Hanc concinnandam aggressus est P. Bernardus de Montfaucon totius antiquitatis peritissimus, ac rerum hujusmodi sagacissimus explorator, eademque summo cum labore ac laude perfectam ac tribus magnis voluminibus comorehensam Parisiis anno 1698 publici juris fecit.

Multa præterea alia D. Athanasii scripta detexit subsequentibus annis idem P. Bernardus de Montfaucon, quæ ab eodem Parisiis in lucem edita anno 1707 obtinent primum locum in volumine altero ex iis duobus quæ ab ipso *Nova Patrum et Græcorum scriptorum Collectio* inscribuntur. Atque hæc appendix quodammodo dici possunt et additamentum editionis primæ Operum S. Athanasii, in quibus eruendis ac secernendis, digerendis, castigandis, illustrandis ille plurimum laboravit. Neque enim solum epistolas plurimas in varias Europæ partes ad nova detegenda transmisit, sed etiam longas peregrinationes suscepit, Galliam et Italiam peragravit, bibliothecas utrobique lustravit, quotquot occurrerunt codices diligentissime evolvit, monumenta percurrit, aliaque perfecit, ut ipse fateatur in præfatione utrique editioni præmissa. Nos primam editionem secuti qualem ipse protulit, talem damus: quæ vero postea edidit, ea cum pluribus aliis in tertium tomum conjecimus, quod ex ejusdem præfatione cognosces (a). Sic qui primam postulant horum Operum editionem, eandem a nobis habent, nec aliis, quæ postea detecta sunt, fraudantur. Quidquid interea sit, hoc certe testari possumus, editionem hanc nostram primam esse post Parisiensem illam a B. de Montfaucon concinnatam, eademque multo locupletiore. Adhuc fortasse latent alia S. Doctoris scripta. Ne litterati eadem investigandi laborem fugiant. Interim, amice lector, oblatum munus ne respuas, ac nostrum tibi inseriendi desiderium benevolo animo fac inflames. Vale.

(a) Mox sequitur.

PRÆFATIO

EDITIONIS VENETÆ TOMO TERTIO (a) PRÆFIXA.

Hactenus D. Athanasii editionem opera et studio A monachorum ordinis S. Benedicti et congregatione S. Mauri adornatam, ac Parisiis an. 1698 typis excusam fideliter in omnibus secuti sumus. Atque in hoc quidem ita nobis nihil licere existimavimus, ut ipsas etiam emendationes, quas illi absoluto jam operi apposuerunt, suis locis insertas exhiberi noluerimus, ut nostra hæc volumina legentibus illud etiam appareat, quid illi primum, quid postea cogitaverint, et ne viris doctissimis eam laudem quodammodo eriperemus, quæ ex posterioribus curis (quæ sapientiores esse solent) proficiscitur. Cum vero ex quo eadem editio felicissime absoluta fuit ad nostram usque ætatem per industrios antiquitatis indagatores non pauca S. Doctoris monumenta e bibliothecarum tenebris eruta in lucem venerint, B plurima vero ad ejus scripta ac gesta illustranda, ac majus in lumen collocanda ab eruditissimis viris subinde fuerint elucubrata, ideo nos, qui in id studium omne ac diligentiam impendimus, ut nostra hæc et exacte omnino elaborata, et, quantum in nobis est, numeris omnibus absoluta prodeat, quæcumque post ea tempora Magni Athanasii scripta et *ἁποστολικά* vulgata sunt, accuratissime collegimus, et in unum quasi corpus congressimus; ex eruditorum autem opusculis ac dissertationibus ea tantummodo selegimus, quæ et magis necessaria et gratiora legentibus judicavimus, ne si omnia cœcervarem, et levioribus locus esset, et volumen ipsum in nimiam magnitudinem excresceret. C Neque vero hujusmodi S. Athanasii monumentorum, quæ typis nostris commisimus, collectionis laudem nobis tributam volumus; iis enim jure optimo debetur, quorum doctrina et consilio id præstitimus. Ea vero laus, ac gloria propria in primis Joan. Hieronymi Gradonici, archiepiscopi Utinensis, qui ad ecclesiasticæ dignitatis amplitudinem in hoc præcipue studiorum sacrorum genere singularem quamdam et exquisitam eruditionem adjungit. In hujus etiam societatem venit congregationis Oratorii presbyter, Andreas Galland, qui, quantum studio, doctrina, criticæ artis peritiâ, ac rerum ecclesiasticarum cognitione præstat, *Nova Patrum Bibliotheca* ab ipso Venetiis edita satis luculenter ostendit. In iis vero quæ horum consilio D collegimus non eum ordinem secuti sumus, quem in sua ad rerum sacrarum, præcipue SS. Patrum studiosos admonitione anno proxime elapso edita

typographus noster indicavit; neque enim ad id fide obstrictos nos duximus; et cum hic ordo ex libero cujusque arbitratu potius pendeat, quam ex rerum ipsarum convenientia, eum demum prætulimus qui magis arrisit. Quid igitur a nobis præstitum fuerit, breviter indicemus, ac singula quæ postremo hoc volumine comprehensa sunt, sub unum quasi conspectum (quod munus eorum est qui præfantur) subjiciamus.

I. Principem itaque locum *XXII Animadversionibus in D. Athanasii vitam et scripta* attribuimus, quas statim excipiet *Diatriba de causa Marcelli Ancyranii*: egregium utrumque opus præstantissimi P. Montfauconii, quo nemo in excutiendis et illustrandis D. Athanasii operibus, ac rebus ad ejus vitam et scripta pertinentibus impensius ac felicius insudavit. Atque in priore quidem cum nonnulla in Parisiensi editione in transcurso agitata accuratius, ut ipse fatetur, excussit; tum præcipue cl. Tillemontium strenue refellit, ubicunque ille aut in gestorum recensione, aut in temporam supputatione sibi adversatur. In posteriore vero rem in ecclesiastica historia perobscuram, et ab eruditis magna animorum contentione in utramque partem agitam, de Marcelli nempe Ancyranii doctrina, disquirendam aggreditur, eaque affert, ex quibus nova Marcellianis rebus lux oboriatur, ut sin minus in omnibus, in multis saltem quæstionis admodum implicatæ difficultas enodetur.

II. Neque minus obscura atque difficilis quæstio est de anno, quo D. Athanasius tantorum laborum pro Ecclesiæ utilitate exantlatorum præmia recepturus e vivis excessit. Ut enim de iis taceam qui ejus interitum ad an. 375 referendum putant, nonnulli magni nominis scriptores et chronographi sanctissimum patriarcham an. 371 decessisse arbitrantur: contra vero ecclesiasticorum annalium parens Baronius pro an. 372 acriter pugnat: maxima tandem eruditorum pars insequente an., nempe 373, eundem obiisse contendit. Postrema hæc opinio cum jam vulgo recepta esset, totius antiquitatis peritissimus vir Justus Fontanus, archiepiscopus Ancyranus, *Historiam litterariam Aquileiensem* conscribens, ut certo statueret quo anno Rufinus et Melania D in Ægyptum venere (eodem autem anno venisse constat, quo D. Athanasii interitus contigit), quæstionem de anno emortuali S. Doctoris iterum ad examen revocavit peculiari dissertatione ad calcem

mus. Cæterum ordinem novum cum veteri collatum ad calcem tomi IV exhibebimus. EDIT.

(a) Cum scripta in hoc volumine contenta disposuerimus juxta ordinem novum a nobis institutum, præfationes eidem volumini præfixas huc revocavi-

Historiæ Literariæ Aquileiensis adjecta. In ea vir et ingenio et eruditione summus multa eaque gravia ex omni fœrme antiquitate testimonia congerit, quibus Baronii calculos longe accuratissimos cæteris fideliores ostendat. Gratum igitur lectoribus nos facturos putavimus, si post *Animadversiones* ac *Diatribam* cl. Montfauconii hanc quoque dissertationem adjungeremus, ut in re adeo in ancipiti posita, pro qua summa ingenia haud segniter inter se decertarunt, quid ad veritatem accedere propius videretur, clarius dispicere ac dignoscere possent. Hæc nimirum solummodo ex eruditorum lucubrationibus ad scripta, gesta obitumque Athanasii spectantibus nobis seligere visum est; de cl. autem Scipionis Maffei animadversionibus in insigne historiæ ecclesiasticæ sæc. iv fragmentum ab eo Veronæ repertum editumque paulo infra dicemus.

III. His in antecessum præmissis ad ipsius Athanasii Opera devenimus, quæ nunc primum collecta typis nostris evulgamus. Ex his, quæ primo loco occurrunt, quæque secundo supra vicesimum numero censentur, e bibliothecarum latebris primus eduxit ac publici juris fecit cl. Montfauconius, duobus contra Novatianos fragmentis exceptis, decimo octavo numero comprehensis, quæ ex codice LVIII bibliothecæ collegii Novi Oxoniensium prodierunt cura ac diligentia Joan. Christophori Wolfii (a). Insignis siquidem ille Benedictinæ familiæ monachus, atque indefessus antiquitatis pervestigator, lustratis excussisque summa cura ac studio Galliæ et Italiæ bibliothecis, quotquot ad manum venerunt codices evolvit, ut si qua adhuc laterent Athanasii scripta in lucem emitteret; tantique laboris ac solertiae fructus fuere quæ supra innuimus opera. Ac fragmentum quidem ex *sermone de fide in Coisliniana Bibliotheca* edidit, reliqua vero in *Nova Patrum et scriptorum Græcorum Collectione*. Neque vero omnia ut genuinos sanctissimi antistitis fetus venditat, de pluribus tamen nihil esse ambigendum statuit. Quid vero de illis sentiendum sit, ex ejusdem præfatione potius, et ex *Monitis* singulis operibus præfixis, quam ex nobis ediscendum. Nihil enim pro ea, qua pullebat, eruditione ac doctrina prætermisit, quod ad rectam eorum intelligentiam atque judicium necessarium videretur.

IV. Inter Athanasiana vero, quæ collegimus, scripta suum etiam habere locum putavimus monumenta aliquot ecclesiastica a cl. Maffeo in lucem emissam tum tom. III opusculorum quibus titulus *Osservazioni letterarie*, tum in fine ejus operis quod inscripsit *Storia teologica*. Non omnia quidem a Magno Athanasio conscripta sunt, sed duæ tantum epistolæ, quarum altera ad Mareoticas Ecclesias missa fuit, ad clerum altera Alexandrinum ac Paremبولam. Verum cum ex illis quoque, quæ Athanasium auctorem non jactant, non pauca ejusdem vitam ac scripta propius attingant, nullum duximus

omittendum. Ac primum quidem ex hisce monumentis historicum quoddam fragmentum est ad Meletiani schismatis primordia pertinens, in quo duas habemus epistolas perraras eorum temporum reliquias, quæ Nicenam synodum præcesserunt. Sequitur deinde Sardicensis concilii ad Mareoticas Ecclesias epistola, itemque D. Athanasii duæ, quas paulo ante commemoravimus. Ac Sardicensis quidem concilii epistola eo magis summo in pretio atque honore habenda est, quod, ut recte animadvertit cl. Maffeus, licet multæ ab eodem conscriptæ fuerint, paucæ admodum injuria temporum ad nos pervenerunt; ex priore vero D. Athanasii, etsi in ea subscriptiones fœde alicubi depravatæ appareant, episcopalium tamen aliquot Ecclesiarum nomina ediscimus, quas apud sacros geographos frustra requiras; nonnulla etiam virorum ac locorum nomina nondum emendata rectæ lectioni restituuntur, ex posteriore demum præcipuarum in historia ecclesiastica gestarum rerum veritas evidentius demonstratur firmitusque stabilitur. Hujusmodi tres epistolas *Historia acephala* consequitur ad Athanasium potissimum ac res Alexandrinæ pertinentes, in qua nonnullæ rerum περιπτώσεις prius ignotæ afferuntur, quædam explicantur enucleatius, quædam etiam aliter enarrantur, singula vero temporibus exacte prorsus distincta sunt; quæ utinam amanuensium incuria non vitiasset! Verum, quod est notatu præcipue dignum, annus est emortalis S. Athanasii, quem, si hujus historiæ scriptori habenda est fides, an. 373 decessisse comperimus; ex quo celeberrimi Montfauconii cæterorumque hac de re sententiæ non parum roboris ac firmitatis accedit. Qui vero pleniorem de istis ecclesiasticis monumentis cognitionem desiderat, is legat, quas simul edendas curavimus, cl. Scipionis Maffei in eadem animadversiones, seu potius commentaria, in quibus omnia pro mira ingenii sui felicitate sagaciter evolvit, et exquisitæ eruditionis luce perfundit, quin etiam obiter aliqua eruditorum errata castigat.

V. Græcus quoque textus *Epistolæ ad papam et clerum Persarum* prætermittendus non fuit, ne quid in hac nova Operum Athanasii collectione deesset. Latinum typis excudimus tom. II, pag. 649; Græcum primus dedit cl. Montfauconius in *Bibl. Coislin.*, pag. 269, unde nos illum desumpsimus. De hac epistola nihil addendum *Monito* quod Latino ejus textui Benedictini monachi præmiserunt.

VI. Exstat tom. VII, pag. 846, *Novæ conciliorum Collectionis*, quam Venetus typographus Antonius Zatta edere pergit, Athanasii de Christo testimonium, offerturque a Leontio Byzantino monacho in opere nondum edito *contra Nestorianos et Eutichianos*. Velustus hujus operis codex asservatur Venetiis in Græca D. Marci bibliotheca. Ex eo quædam

(a) Vid. ejusdem Præf. ad tom. III *Anecd. Græc.*

exscripsit, Latine reddidit, notis illustravit cl. vir Antonius Bongiovanni, misitque ad doctissimum virum Joan. Dominicum Mansi, archiepiscopum postea Lucensem, quibus novam et amplissimam conciliorum Collectionem, cujus paulo ante meminimus, locupletaret. Hoc Athanasii de Christo testimonium illud ipsum est, quod in ejusdem *De Incarnatione Verbi Dei* opusculo legimus inter opera dubia initio tom. II (a) a monachis Benedictinis relato. Quoniam vero in eo paucula quædam aliter leguntur atque ibi editum fuit, ne quid videamur omittere, placet illud hoc loco proferre. ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. Ὁμολογοῦμεν καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ πνεῦμα, υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα, οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκωμένην, καὶ προσκυνουμένην μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μὴ προσκυνήσει. Quæ ita vertit Ant. Bongiovanni: *MAGNI ATHANASII. Confitemur et ipsum esse Dei Filium, atque Deum secundum Spiritum, et filium hominis secundum carnem, non autem duas naturas unum Filium, unam adorandam, aliam non item; sed unam in ipso Dei Verbo naturam incarnatam, atque uno eodemque cultu prosequendam.* Exstat pariter tom. I, pag. 54, *Catalogi codicum manuscriptorum bibliothecæ Medicæ Laurentianæ*, quem diligentissimus æque ac eruditissimus vir Ang. Mar. Bandinius Florentiæ edidit an. 1764; exstat, inquam, interpretatio tituli psal. LXXVII, quæ Magni Athanasii nomen præ se fert. Desumpta est ex plut. V, cod. XIV, in quo habetur catena quorundam Patrum in Psalmos; cumque ipsa etiam ab edita (b) tituli ejusdem psalmi interpretatione differat, hic saltem post Bandinium merito recudendam putavimus. Ea autem est hujusmodi: *Ψαλμός ος'. Συνέσεως τῷ Ἀσάφ. Ἐνταῦθα τὰ τῆς Ἐξόδου, τὰ τῶν Ἀριθμῶν, καὶ τὰ τοῦ Δευτερονομίου ψάλλει, τὸν δὲ ψαλμὸν ᾄδει τῷ νέῳ λαῷ, παραινῶν τῷ νόμῳ προσέχειν τῷ εὐαγγελικῷ τοῦ δὲ παλαιοῦ τῶν Ἰουδαίων δήμου κατηγορῶν, ὡς ἀγκώμονος, καὶ ἀχαριστία τὰς εὐεργεσίας ἀμειψαμένου, παρορμῶν δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῶν ἐπιφερομένων, Συνέσεως τὴν ἐπιγραφὴν ἐποηήσατο.* Quæ nos ita interpretamur: *PSALMUS LXXVII. INTELLECTUS ASAPH. Refert in hoc psalmo quæ in libris Exodi, Numerorum et Deuteronomii narrantur; psalmum vero canit novo populo, admonens ut legi evangelicæ attendat. Cum autem veterem Judæorum populum tanquam insipientem accuset, qui beneficia nulla gratiarum actione rependerit, nosque excitet ad intelligentiam eorum quæ afferuntur, ideo Intellectus titulum præposuit.*

VII. Reliquum tandem est, ut de interpretatione Psalmorum, sive libro *De titulis Psalmorum*, quem ut genuinum D. Athanasii opus edidit Nicolaus Antonellus Romæ an. 1746, quique, licet postremam, maximam tamen hujusce voluminis partem conficiet,

A paucæ dicamus. Librum itaque *De titulis Psalmorum* a sanctissimo Doctore fuisse conscriptum nos dubitare non sinit D. Hieronymus *De script. eccles.* cap. 87. S. Athanasii librum interpretationis Psalmorum synodus quoque in Nicæna commemorat act. 6. Fragmenta quædam Athanasiana *Expositionum in Psalmos* Latina interpretatione donaverat Politianus; quædam etiam Daniel Barbarus, et Balthasar Corderius in Catenis Patrum ad Psalmos protulerant; Petrus item Felckmannus ex Catena Nicetæ Heracleotæ fragmenta *Commentariorum* Athanasii in *Psalmos* evulgaverat. Postea monachorum Benedictinorum studio ac diligentia locupletiores in *Psalmos Expositiones* D. Athanasii prodierunt, et quantum inscriptionem non satis commode libro *De titulis Psalmorum* ab Hieronymo laudato. convenire ultro fateatur Montfauconius, ea tamen genuinum S. Doctoris setum asseverat. Verum enimvero non defuerunt viri eruditi, qui, re attentius explorata, easdem Magno Athanasio abjudicarunt. Tandem quod cl. Montfauconius in Præfatione ad opera S. Athanasii ab se in *Nova Patrum Collectione* evulgata persuasum sibi esse affirmaverat, nimirum præter ea, quæ tunc temporis in vulgus primum mittebat S. Doctoris scripta, alia insuper inedita delitescere, eruditus vir Nicolaus Antonellus inter manu exaratos bibliothecæ Barberinorum codices *Expositionem Psalmorum*, sive librum *De titulis Psalmorum*, de quo agimus, feliciter detexit. Id germanum esse D. Athanasii opus omnino non ambigit, idemque esse ac librum *De titulis Psalmorum* à D. Hieronymo recensitum. Quod ut sibi persuadeat, duorum doctissimorum virorum, Andreæ Scotti, et Lucæ Holstenii auctoritate præcipue movetur; multa præterea, eaque non levia argumenta affert, quibus idipsum manifeste evincat; quædam etiam, quæ in contrariam partem objici possent, ingeniose non minus quam erudite refellit. Legenda omnino ejusdem Præfatio, quam operi a se edito præmisit, ubi rem totam docte admodum ac fusiori stylo persequitur. Utra istarum in *Psalmos interpretationum* Athanasio tribuenda sit, eam Benedictini monachi, an vero quam Antonellus detexit, definire ipsi nos non audemus: litem hanc eruditorum judicio dirimendam relinquimus. De hoc uno, quod ad nos attinet, admondendum est lector, post editum nempe ab Antonello *Psalmorum Commentarium* Athanasii nomine insignitum in bibliotheca Vaticana repertum fuisse codicem inter Palatinos n. XLIV, in quo Psalmi, idemque Commentarium continebatur, unde ille plurimas variantes lectiones ac supplementa deprompsit, eaque omnia appendicis loco suæ editioni adjecit. Ut igitur Barberini ac Vaticani codicis identidem conferendi labor ac tædium lectori immi-neretur, variantes lectiones et addimenta suis locis inseruimus, codicis tantum adjecto nomine, vel ut

(a) Nostræ recensione quartæ. Editæ.

(b) Tom. II edit. Paris. an. 1698 et Venetæ 1777, nostræ tom. III. Is.

plurimum nulla codicis mentione facta, si quasdam A
variantes textus Psalmorum lectiones excipias, quas
perspicuitatis gratia Vaticani vel Palatini codicis
nomine indicavimus. Neque vero verba singula ab
Antonello in appendice ascripta retulimus, sed ea
duntaxat, quibus constat lectionis varietas; quæ
porro ille ex conjectura sagaciter emendaverat, ubi
illa cum Vaticano codice concinere animadvertimus,
quod sane pluribus in locis accidit, prætermittenda
duximus, ne idem iteratum legeretur; minime au-
tem variantium lectionum interpretationem omisi-
mus, quam nec ipse omisit Antonellus, quotiescun-
que alteram ab altera differre deprehendimus. Hæc
nos de D. Athanasio locuti, summam tandem lau-
dem Nicolao Antonello deberi certe fatemur, cujus
doctrina cum ex omni eruditionis genere floresce-
ret, fuit etiam sancti hujus doctoris Operibus for-
tunatissima. Ille quidem amplissimam dignitatem
consecutus Romanæ purpuræ splendorem auxit,
editis vero luculentissimis operibus sui nominis im-
mortalitati consuluit. Nos, quam viro huic honoris
gratque animi significationem debemus, eam non
aliter explebimus, quam ea subjucendo quæ ipse
scripsit, quæque Christophanus Amadutius earum
litterarum, quas Romæ proficetur, Græcarum scilicet,
scientissimus cl. Joanni Lamio a. d. vi Kal.
Octob. an. 1767 per epistolam commemoravit (a).
Hæc igitur nos præmonuimus; hæc illa sunt, quibus
nostra hæc D. Athanasii Operum editio præ cæteris,
quæ ad hanc diem prodierunt, aucta et locu-
pletata publicæ luci sese committit; quæ si erudi-
torum suffragio, ut nobis pollicemur, comprobabitur,
majora etiam, quæ animo volvimus, in posterum
aggrediemur.

PRÆFATIO

In opera S. Athanasii quæ nunc primum *collecta* publicantur.

(MONTFAUCON, *Nova Bibliotheca Patrum*, t. II. Stellulis prænotata interseruerunt editores Veneti. — Omnia, ut jam diximus, ordine novo donavimus, quem indicabit editionis utriusque collatio.

Qui a primis adolescentiæ annis ad decursam C
usque ætatem, frangendis tum calamo tum opera
hæreticorum conatibus et consiliis strenue advigi-
lavit, Athanasius; qui totis sex et quadraginta an-
nis Alexandrinæ Ecclesiæ præsul, non plebis modo
regimini, sed etiam fovendæ per orbem rei catholicæ
totus incubuit; influita prope scripserit necesse est.
Nam quanta putas edidisse contra hæreticos, nec
tantum illos qui sua ætate ingenti numero prorup-
pere, Arianos, Pneumatomachos, Photinianos, Di-
moceritas, Apollinaristas; sed etiam eos, qui pridem
exorti, sanæ fidei oppugnandæ nondum finem fece-
rant, Manichæos, Novatianos, Marcionitas? Quot
epistolas ejusdem fidei causa ultro citroque missas
penes se habuit, qui de rebus solum Sardicensis syn-
odi quadringentorum episcoporum litteras ad se B
missas, servare se testificatur: quibus ἀποβλας
remisisse, silente licet Athanasio, indubitatum vi-
detur? Quot homilias ad populum edidit ille, dum
præsens Alexandriæ consideret, itemque dum pro-
fugus per otium solitudinis, populos ad pietatem
et rectam fidem, missis litteris, informaret? Non
mirum ergo si nova in dies prodeant S. Doctoris
opuscula: ac etiamsi, lustratis Galliæ et Italiæ bi-
bliothecis, summa cura studioque quotquot ad ma-

num venerunt codices evolverim, ut Athanasii ἀνε-
δοτα eruerem, publicæ juris facerem, bene multa
adhuc latere nihil ambigo, eruditosque, nec sine
spe amplæ segetis, investigandi laborem adire per-
opto. Quanquam vero ad singula opera præviis
Monitis, quid de quolibet sentiendum sit, aperui-
mus: libet ea quæ jam diximus paucis retractare,
et quæ nobis δευτέρας φροντισίαν notitiæ accesserint,
lectori benevolo patefacere.

I. *De legatione Ecclesiæ Ancyranæ* ad Athanasium
pro causa Marcelli peculiari diatriba pluribus infra
agitur, ac eximii opusculi occasione, Marcelli causa
pro virili expenditur.

II. *Sermo major de fide*, opus a Theodoro lau-
datum, egregia est contra Arianos aliosque Athana-
siani ævi hæreticos disceptatio: ubi syllogismis et
dilemmatibus lucifugarum errores proterit et refel-
lit S. Doctor. Et primo quidem cum Ariani deitatem
Verbi minuentes, ἐλαττοῦντες, dicerent, Verbum
esse rem factam et creatam; iis ille strenue obsi-
stit, evincitque, non posse rem creatam esse eum,
qui omnia creaverit, tam visibilia, quam invisibilia:
nec vere dici posse omnia creasse Deum Verbum, si
vel aliud quidpiam ab ipso non creatum, vel ipsum
Verbum creatum esse reperitur: hinc ipsum Filii

terranense illustrato da lui con note e dissertazioni; le *Ragioni della santa sede sopra Parma e Piacenza*; la dissertazione sopra il titolo di S. Evaristo e l'altra sulla commemorazione del Romano pontefice da farsi dagli Orientali nel sacrificio della messa; e finalmente un nuovo Compendio della *Somma* di S. Tommaso stampato ultimamente in *Propaganda* per uso degli alunni di quel collegio, lo distingueranno sempre per un egregio letterato, e per un deguissimo cardinale.

(a) Qui nient' altro v' è di nuovo, che abbia di
letterario, se non che la perdita pur troppo funesta
alla più colta letteratura, che facemmo Giovedì notte
all' ore 6, del più dotto cardinale che ornasse ora il
sacro collegio, l' eminentissimo sig. card. Niccolò An-
tonelli, morto in età d'anni 69 involatoci in poche
ore da una gagliardissima infiammazione. L' *inter-
pretazione Greca de' Salmi* di S. Atanasio, le *Opere
Armenie* di S. Jacopo Nisibeno, quella e queste da
lui tradotte in Latino ed illustrate con prefazione e
con note; l' antice *Messa!e Romano monastico La-*

nomen proprietatemque, quominus sit creatus Filius officere : nam, etsi multi filiorum Dei nomen nati sint, quin vere et natura filii essent ; non parem esse de Filio Dei rationem : etenim, ut alibi ait, ideo μονογενής, sive unigenitus ille dicitur, quod solus Filii rationem vere et proprie obtineat. Consequenter vero Arianos arguit, quod dicant Filium esse mutabilem : cum enim Pater natura sit immutabilis ; Filius, qui naturam et essentiam Patris accipit, alias enim non vere Filius esset, natura immutabilis sit oportet. Quoniam autem Ariani, Scripturas ad libitum usurpantes, multa de Christo ut homine dicta, ad Verbi deitatem minuendam in medium afferēbant, accuratissime Athanasius, quæ a Christo ut homine gesta sunt ab iis, quæ ab ipso ut Deo sunt edita, distinguit et segregat. Nec minus illos adortus est, qui de incarnatione Verbi falsa proferebant, Dimœritas maxime aliosque, in quos ad Epictetum scribens invehitur. Quia enim nonnulli hoc Joannis dictum interpretantes, *Et Verbum caro factam est*, ita explicari volebant, ac si Verbum ipsum in carnem et ossa mutatum fuisset ; eam ille opinionem ut insanam explodit, ac repetitis exemplis probe commonstrat, in usu esse ut ex aliquo extrinsecus adjuncto, dicatur homo, verbi gratia, tale quidpiam factus esse, quin naturam mutaverit. Cum autem ille qui Verbum in carnem vere conversum fuisse dicebant, humana opera, et τὰ πάθη ipsi Verbo, ut Verbum erat, ascriberent ; comprobatur ille, non Verbo ascribi posse, quatenus scilicet Verbum et Deus est, quod postulat pro nobis, quod passum fuerit, etc. Licet autem Christi, ut Deus est, opera, ab iis quæ ut homo operatus est distingui velit, negat tamen Verbum unquam deseruisse quod semel assumpserat, affirmatque corpus Christi incorruptum mansisse post mortem propter Verbum inhabitans, quod a corpore nunquam discessit. Ex iis fortasse quæ contra Dimœritas afferuntur, non abs re credatur, tunc ab Athanasio editum fuisse *Sermonem majorem de fide*, cum jam Dimœritæ erumperent et blasphema dicta contra Christum efferrent, anno circiter 369 vel 370.

III. In fragmento ex sermone *De fide* agit de junio.

IV. In fragmento *de Paulo Samosateno*, ait Paulam Zenobiæ patrocinio nixum fuisse dum errores spargeret ; sed nihil ipsi profuisse ejus patrocinium, nec obtulisse, quominus is ab episcopis in synodo coactis damnaretur.

V. *Fragmentum de Stephano Antiocheno* est pars historię cujusdam ab Athanasio conscriptę, ubi de conspiratione Stephani in legatos synodi Sardicensis Euphratem et Vincentium structa, quam in *Historia ad monachos* carptim tetigerat, pluribus agit ille, remque memorat accuratius.

VI. *Epistola ad monachos*, brevissima licet, pulcherrimas de Arianorum consortio declinando præ-

ceptiones offert : nam, quia multi Catholicorum erant qui Arianorum conventibus interesse cum iisque precari solebant, a tali consuetudine eos qui rectę fidei hærent, abstertere conatur Athanasius. Qua de re vere auream ejus sententiam hic apponere libet : *Ne quid igitur tale contingat, id vobis in proposito sit, dilecti, ut eos qui palam impie sentiunt aversemini ; eos autem qui se cum Ario non sentire putant, sed cum impiis tamen communicant, caveatis : nam quorum sententiam aversamur, eorum maxime communionem fugere consentaneum est. Quod si quis dum rectam se fidem profiteri simulat, cum illis tamen communicare videtur, hunc hortamini ut a tali consuetudine absteat : ac si quidem pollicetur, hunc fratris loco habeatis ; sin proterve insistat, hujusmodi hominem repudiate.*

VII. *Commentaria, sive Sermones Athanasii in Matthæum* exstitisse jam certo constat : quorum nos partem haud modicam ex codicibus eruimus. Quia vero opus antiquissimum Athanasii semper nomen prætulit, vere Athanasii esse opinamur. Licet autem Origenem, quem in *Epistolis ad Serapionem* purgare videtur, hic ἀδελφον vocet, hinc tamen nihil scrupuli exoritur : exploratum quippe est Origenem, quem magistri loco in honore habebant Ariani, ab adversę partis scriptoribus temeritatis nomine culpatum fuisse : ac etsi Athanasius, dum ad confutandos Pneumatomachos ejus auctoritatem usurpat, illum, licet tamen frigide, excusare videatur, nihil tamen obest quin, expensis ejusdem lubricationibus, ipsum alio loco et tempore insectetur ; ut de Basilio Ancyrauo a S. Doctore factum deprehendas.

Primo quidem occasione stellę quę Magos ad præsepe duxit, egregie pugnat contra genethliacos et astrologos, qui actiones et vitam nostram astrorum motu regi dicebant : unde id absurdi sequi commonstrat, neminem sceleris admissi causa culpandum, si astrorum motui vel fato humana gesta ascribantur : nam contra fatum et necessitatem, ut vulgo fertur, ne Jovis quidem pater pugnare valet. Quæ de novem Herodis morbis et ejus genealogia sub hæc leguntur, ex Josepho et Africano mutuatus Athanasius est ; neque hac de re quidpiam jam dictis adjicere libet.

Agit postea Athanasius contra hæreticos nonnullos, qui dictum illud Jobi : *Nemo mundus a sorde, etiamsi unius diei fuerit vita ejus*¹, de peccatis tenellorum infantium actualibus intelligi pugnant. Quæ tanta insania forte videatur, vix ut credi posset id opinionis alicui unquam hæsisse ; nisi magistra rerum experientia doceret, in absurdissima quæque commenta prorumpere eos qui arbitrio suo religionis capita definire audent. Horum itaque sententiam acriter depellit Athanasius ; et quia existimabat ille sordes animi cujusque de actuali tantum peccato proprie intelligi posse, de sordibus corporeis, quas ex utero matris contrahimus, Jobi

¹ Job xiv, 4.

dictum explicat S. Doctor, non quod inficietur singulos homines cum peccati originalis sordibus in lucem edi: eam quippe ille sententiam clarissime profitetur; sed cum hæretici illo Jobi loco nixi, actualia peccata in parvulis constituerent: ex adverso pugnans ille a sordibus animi ad corporeas maculas ejus loci interpretationem transfert. Quia vero loens ille Athanasii, initio et sine mutuis, non totam illius hac de re sententiam exprimit, abs re esset his explicandis diutius inamorari, cum maxime peccati originalis doctrinam perspicuo Athanasius, si quisquam alius, enuntiet. Sic p. 866: *Omnes itaque qui ex Adamo oriuntur, in iniquitatibus concipiuntur, in proavi sui damnationem collapsi: et alibi multis in locis, quæ longum esset enumerare.*

Singulare admodum est quod habet S. Doctor in hæc Matthæi verba, *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum* ², etc., quod Athanasiani sævi conditioni apprime convenit. Ait quippe ille, dicti hujus explanationi insistens, Si episcopus et presbyter, qui sunt corporis Ecclesiæ oculi, vel si diaconus, qui pro manu habetur, aut demum minister, qui pes esse intelligitur, improbe versentur, et populo lapsus occasio sint, abjiciendos oportere ex Ecclesia, præstabiliusque esse abjectis illis conventus agere, quam eum ipais damnationem incurrere: quæ res eo tempore non insolens erat. Nam Theodorus Oxyrinchi episcopus ab Georgio Ariano ordinatus, a clero et populo abjectus est. Ecclesiam vero deinde interposito temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Similiterque Georgius Alexandrinus a plebe pulsus narratur; aliosque multos perinde a populo eliminatos haud difficile esset recensere. Verum, etsi Athanasius hæc monita dederit, cavesis putes licuisse populis præsules suos, etsi sotes et improbos, indiscriminatim ex Ecclesia pellere: nam id muneris ad synodos episcoporum spectabat. At cum illo ævo Ariatorum Meletianorumque protervia omnia miscuisset, ac ecclesiastica synodaliaque statuta pessumdaret, cum venalia omnia conscelerati illi proponerent, episcopos plerumque ethnicos simoniacos, aliosque sexcentis sceleribus obnoxios cooptarent; tum scilicet cum nullum a Catholice præsulibus subsidium sperari posset, oppressis nempe, in exsilio degentibus sedequæ motis; licitum populo ^D erat episcopos, qui luporum instar Ecclesias occupaverant, pellere si possent, et Ecclesiæ aditu arcere.

In illud, *Nolite judicare, ut non judicemini* ³, hæreticorum sui temporis consuetudinem carpit. *Hi namque, sic ille, per insanos atque perniciosos penitentia ritus pecunie quæstum aucupantes, aiunt non judicandum sive damnandum esse eum, qui peccata mortalia perpetrat; ait quippe Dominus, Nolite judicare, ut non judicemini. Quod si ita se res habet,*

^A *ut affirmant ipsi, Noe sane vir justus damnatus fuit, quod derisorem Chamum judicaverit et damnaverit, ut esset fratrum servus. Nimirum illi pactione pecunie homines gravissimis peccatis obnoxios, penitentia legibus et satisfactione immunes dimittebant. Quod Arianis et Meletianis apprime convenit, qui ecclesiasticos ritus pessumdabant, nihil non quæstus causa agere parati.*

In illud, *Nolite saneta dare canibus, neque mitatis margaritas vestras ante porcos* ⁴, hæc pulchre tradit Athanasius: *Quemadmodum enim si quis porcum e cæno eduxerit, id sibi porcus damno esse arbitratur; ita si quis libidinosum ex cæno voluptatis avertat, is temperantia consiliarium non amici, sed adversarii loco habet. Ne projiciamus ergo nostras incontaminatorum mysteriorum margaritas ante homines porcis similes. At dicet quispiam, Sacrorum participes esse volunt, et sunt tamen canes impudentes, et porci volutati in cæno voluptatis. Tu vero ne dederis: nam ægri quoque aquam postulant, sed medici velati: tyranni regiam purpuram expetunt, sed illius custodes, periculum suspicantes, non concedunt. Vide ergo tu quoque, diacone, ne indignis purpuram impeccabilis corporis præbeas, ne rationi reddenda, non secundum Romanas leges, sed secundum Domini dicta obnoxius sis.*

In hæc verba, *Propterea dico vobis: Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, sed blasphemia in Spiritum non remittetur illis. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit verbum contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro* ⁵: eandem compendio explanationem profert, quam in fine epistolæ 4 ad Serapionem pluribus adduxerat; ita ut sententias prope iisdem verbis usurpet; ut vel inde hæc Commentaria certissime Athanasii esse pronuntiet, quisquis hæc accurate mutuo conferat. Hic ille Origenem, ut diximus, carpit, quod poenarum finem aliquem in futuro sæculo præscripserit, et Novatum, quod penitentiam rejecerit. Cætera studioso lectori mittimus exploranda.

VIII. *Commentaria in Lucam*, ut in *Monito* diximus, vere Athanasium edidisse, ipsa res perspicue monstrat; contra quam olim suspicabamur, videlicet fragmenta illa Athanasii in *Lucam*, quæ in catenis cum manuscriptis tum editis circumferuntur, ex variis S. Doctoris, itaque jam amissis operibus excerpta fuisse. Etenim monuisse juvabit in catenis manuscriptis, ubi non ex justis commentariis, sed ex variis hinc inde operibus, interpretationes afferuntur, notare semper catenarum collectores ex tali vel tali opere (a) exscriptam expositionem fuisse. Ad hæc vero, hic Lucæ versiculos ordine affert et explicat Athanasius, quo perspicuum sit ipsum ple-

² Matth. v, 29. ³ Matth. vii, 1. ⁴ ibid. 6. ⁵ Matth. xii, 31, 32.

(a) Speciminis loco hæc sint quæ in catena in Novum Testamentum Oxonii anno 1844, curante J.-A. Cramer edita, ad hæc cap. vi vers. 18 Epist. I ad Cor., ó δὲ πορευθῶν εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει,

leguntur: Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου. Ἔστι πρὸς τοῦ- τοῦ ἅπαντων καὶ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου ἐρμηνεῖα ἐν τῷ Περὶ σεμνοῦ γράμμου. Hæc catena, nec plura. Edit.

nos in Lucam commentarios dedisse, quorum hic A aliquantulam partem publicam facimus.

Ipsa in limine singulari modo cognationem B. Mariae Virginis cum Elizabetha explanat Athanasius. *Cognatam autem, ait, sanctissimæ Virginis Elizabetham dixit angelus, sive quia ex uno eodemque proavo Jacobo ortum ambæ ducebant, sive quia ante datam legem Aaron, qui ex tribu Levi erat, Elizabetham uxorem accepit, filiam Aminadab et sororem Naasson, ex tribu Juda orti. Siquidem hic regia tribus Juda, ex qua sanctissima Virgo exorta est, sacerdotali tribui Levi conjuncta est, ex qua Elizabeth erat.*

In sequentibus, p. 34, contra Arianos agit qui dicto Lucæ, *Scimus te quis sis, Sanctus Dei*^a, ad Filii deitatem oppugnandam abatebantur. Hos sanctus Doctor strenue pro more suo refellit, eademque B ipsa argumenta quæ in epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ protulerat, sed hic paucioribus, in medium adducit. Tantaque est inter hæc loca similitudo, ut eandem utrobique Athanasii manum nullo negotio internoscas.

Pulchre Athanasius binos status eorum qui in peccatis obeunt distinguit (p. 36): aliorum qui salutis quidem aliquam sollicitudinem habent, sed præ segnitie, incuria, aut procrastinatione non omnia pietatis munia implent; aliorumque improbe versantium, qui in cœno voluptatis demerguntur, neque ullam habent conscientie curam. Prioribus ait, cognatorum et familiarium auxilium prodesse; videlicet eos suorum precibus bonisque operibus juvari: nam ii, inquit, quæ defuncto deerant C supplementur: ei autem, qui posteriori modo versatus est, nullus omnino, ait, porriget manum; atque ita cum ipso agatur, ut neque ab uxore, neque a filiis, vel a fratribus, aut a cognatis et amicis juvetur; neque Deus illum ullatenus curabit.

IX. *Homiliam in Canticum canticorum*, ut spurium dedimus, neminemque puto fore, qui ea de re controversiam moveat.

X. *Sermo de patientia*, stylo quidem χυδαίω ac demissiore conscriptus est, neque tamen ideo Athanasio abjudicandus: imo vero postremæ Arianorum carnisificiæ sub Constantio excitatæ, imaginem præfert: nam hic episcopi sedibus pulsæ, virgines vexatæ, plebs catholica exagitata et abducta fertur. D Populum ergo ad patientiam cohortatur S. Doctor, monetque ut exemplo martyrum, qui olim paribus, imo gravioribus, affecti ærumnis fortiter se gesserant, inflicta calamitates alacriter subeant. In memoriam revocat illos olim sibi necessitudine conjunctos prævales, Paphnutium scilicet et Potamonem, tacito tamen nomine, quibus pro fide Christi fuerat olim, imperante Maximino, oculus excusplutus. Quæ sane omnia operis γνησιότητι patrocinantur. Quod si styli ratio populare quidpiam ac demissum præferat, nihil mirum, quando Infi-

mam plebem, virgines, mulieres, viduas et parvulos alloquitur. Et aliunde fragmenta illa *Epistolarum festalium* Athanasii, quarum sinceritas ne minimam suspicionem admittit, eodem prorsus sunt, nec limatiori styli genere conscripta. Cum autem Athanasius haud dubie pulsus et exsulans, hunc sermonem plebi suæ scriptum transmiserit, ἔγράφειν, neque præsens oraverit, hinc forte conjectatur ipsum ex numero *Festaliū*, ab Athanasio exsulante missarum, esse.

XI. *Homilia in Ramos Palmarum* parem cum *Epistolis festalibus* consonantiam exhibet, atque adeo illam ut germanum Athanasii opus admittimus. Epistola alia festalis in *Ramos item Palmarum* sive εἰς τὰ βατὰ, scripta est, ut videas in fragmentis a Cosma Ægyptio allatis inferius, pag. 78 (a).

XII. *Opusculum in dictum Apostoli, « Novi hominem raptum usque ad tertium cælum, »* ex vitiatō linguæ Græcæ usu inter spuria ablegatur.

XIII. *Opusculi in dictum Apostoli, « Datus est mihi stimulus carnis, »* pari vobetæ; vitio laborat.

XIV. *Argumentum in Psalmos* nihil non præfert Athanasio magno dignum, qui nonnulla ex Eusebii commentariis mutuatus videtur.

XV. *Supplementa in Psalmos*, ex manuscripta Ambrosiano recenti, ad fidem antiquioris Scariensis exarato prodeunt. Nimirum ea quæ in edito Athanasii nostro deerant, hic supplementur. Qua de re in *hōnito* supplementis præfixo videsis.

XVI. *Fragmentum contra Macedonios* τὸ δριμύ καὶ τὸ ἀπέριπτον, id est, eam sermonis vim, quæ omnem superfluitatem resecat, exhibet: hæc vero sunt notæ et tesserae styli Athanasiani, ut observat Photius in *Bibliotheca*. Ad hæc autem integram periodum affert, qualis in *Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ* legitur, ut nulla suboriri possit περὶ γνησιότητος disceptatio. Licet porro multa contra Pneumatomachos, sive Macedonios scripserit Athanasius, in iis quæ supersunt operibus, eam hæresim ille, tacito semper Macedonii et Macedonianorum nomine refellit: hincque tantum illos nōminatim perstringit.

XVII. *Fragmenta contra Novatianos ἀποκασμάτια* sunt insignis cujusdam contra eosdem hæreticos operis, quod in duos saltem libros distributum erat. Siquidem Novatianæ sectæ reliquias ad usque Athanasii ætatem devenisse, non semel in scriptis suis denotat S. Doctor. In tertio autem excerpto, ex eodem, ut videtur, opere desumpto, hanc memoratu dignam sententiam effert Athanasius: *Quemadmodum homo a sacerdote baptizatus, Spiritus sancti gratia illuminatur, ita qui confitetur in pœnitentia, per sacerdotem Christi gratia remissionem accipit.*

* XVIII. Accedunt in hac nostra editione duo alia

^a Luc. iv, 43.

(a) Vide hujus editionis tom. II, post Athanasii *Epistolas festales*. EDIT.

Fragmenta contra eosdem Novatianos, quæ, ut duo superiora, ad Actus apostolorum illustrandos in catena mss. afferuntur.

XIX. In *Fragmento de amuletis*, sive præstigiis, contra eos agit qui, instante morbo, ad striges seu vetulas confugiebant: veneficarumque hujusmodi usum et consuetudinem paucis depingit.

XX. *Fragmenta alia*, variis ex locis excerpta, varii argumenti sunt. In secundo brevem et dilucidam mysterii S. Trinitatis explicationem affert. In tertio ait, si Adamus in innocentia perstitisset, non naturali via et ordine, sed alio ignoto nobis ritu, propagandum fore genus humanum: quæ item fuit quorundam veterum opinio. In quarto dicitur Africanum et Athanasium de sepultura Domini pertractasse. In septimo fertur Paulum vestimenta servantem, Stephanum protomartyrem multorum manibus lapidasse, quod alii ab Athanasio fortasse mutuati postea usurparunt. In octavo observatur Paulum, non dogmatis tradendi causa, sed ut tempori sese accommodaret, circumcidisse Timotheum.

XXI. *Brevis Expositio fidei* notas omnes Athanasiani ævi præfert: quippe cujus omnia dicta ad repudiandam Arianorum et Pneumatomachorum hæresin concinnata sint.

XXII. *Fragmenta ex Epistolis festalibus*, de quibus hæc habet Cosmas Indicopleusta in suo opere, cui titulus, *Christiana Topographia*, sive *Christianorum opinio de mundo*: « Animadvertite mihi, quæso, quomodo magnus hic Doctor circa figuram mundi

A nobiscum consonet, cum videlicet regnum cælorum, magnum et cæleste cœnaculum, quod omni creaturæ sufficiat, appellat: in eoque præcursorem pro nobis ingressum Dominum Christum prædicat ac nos cum eo in secundo adventu ingressuros clamat; atque illud: *Intra in gaudium Domini tui*⁷, de cœnaculo illo, id est de cælo cœli, sive de regno cælorum, explicat: atque illud a constitutione mundi hominibus a Deo præparatum fuisse, atque tabernaculum a Moyse structum figuram esse cælorum. »

XXIII. *Frammento insigne di storia ecclesiastica del quarto secolo*. Cum in hoc fragmento et in cl. Scipionis Maffei animadversionibus non solum scripta quædam S. Athanasii, verum etiam multa ad ejusdem vitam spectantia, et ad ea tempora illustranda, contineantur, operæ pretium putavimus tum fragmentum ipsum, tum etiam animadversiones ea lingua qua ab auctore celeberrimo exarata fuerunt hoc loco apponere.

XXIV. Quid de *Epistola ad populum et clerum Persarum*, quam hic Græcæ etiam damus, sentiendum sit, monuimus tom. II, pag. 619, ubi illam Latine tantum exhibuimus. [Græcæ et Latine exstat lujus edit. tomo IV. *Ed. Patr.*]

XXV. *Interpretatio in Psalmos*. Vide præfationem huic interpretationi præfixam.

Hæc S. Athanasii *opusculis nunc primum collectis* præmittenda duximus. Tu vero, lector erudite, vale et his frue.

⁷ Matth. xxv, 21.

EPISTOLA PRÆFIXA EDITIONI PP. BENEDICTINORUM ANNI MDCXCVIII.

SERENISSIMO PRINCIPI EMMANUELI THEODOSIO DE BOUILLON
S. R. E. CARDINALI EPISCOPO ALBANENSI,
MAGNO FRANCIE ELEEMOSYNARIO, ORDINIS CLUNIACENSIS PRÆPOSITO GENERALI,
ET IN ROMANA CURIA LUDOVICI MAGNI ORATORI ASSIDUO.

Athanasium tibi offerimus, Serenissime Princeps; magnum illud Ecclesiæ lumen, in observantiæ erga te nostræ significationem, conspectui sistimus tuo. Haud ingrato munere instructis aditus ad magnificentiam tuam perfacilis sane futurus est, qui, qua polles ingenii perspicacitate, pretium cuique rei suum assignare nosti.

Tanti Doctoris opera, etsi a doctis et laudatis viris jamdiu expurgata fuerant, eruditorum tamen judicio, nondum sordibus vacabant; quid quod inerant passim spuria a Græculis adornata, et sagaci indigna viro? Jam vero ille suo cultu ornatus, prisco nitore, quoad facultas nostra tulit, restitutus ac tersus prodit: positoque pudore, suis auctus, alienis exoneratus in publicum venit, ac priorem te salutatum Romam conuigrat; ut si quid in Galliis ornamenti, si quid beneficii nactus sit, id tibi, Serenissime Princeps, inter Galliæ magnates conspicuo et æquo rerum æstimatori recenseat.

Nec insolens est quod Gallorum se officiis cultum testificetur Athanasius, cui Gallia perfrugium, dum viveret, non semel fuit. Nunc autem cum non minus scriptorum quam gestorum suorum ope, in memoria hominum vivit et perennat, sub auspiciis tuis in lucem prodire gestit, Eminentissime Cardinalis, et te insignis ille præsul, Gallum patronum, multis nominibus insignem ambit. Nam, sive generis amplitudo, quæ domestica; sive dignitas et ingenium, quæ tua laus est, spectetur, jure tibi nuncupatus oblatuque tantus Doctor esse

censebitur. Quid si accedat Ludovici Magni, quod unum instar omnium esse possit, iudicium; qui te ad præstantissima omnium negotia gerenda delegit, et tui gratia tantam, tam insignibus in rempublicam officiis præclaram familiam, singulari beneficio, singularis affectus indice, auxit et exornavit? Quid si illa summi Pontificis pro tua dignitate studia, qui delatum a Ludovico Magno beneficium, lubens sanxit et confirmavit? Annon virum certatim a supremis orbis principibus cultum et ornatum jure ac merito Athanasio nostro patronum ascribere videamur?

Tantum Doctorem, orbis spectaculum, præsulum exemplar, comi haud dubie placidoque vultu excepturus es, Serenissime Princeps. Et quæso, ut si quid tibi otii sit a quotidianis illis curis et amplissimis negotiis quæ animum distinent tuum, ne gravere Athanasii scripta lustrare, et tam sagacem virum consiliorum participem admittere. Enimvero ab illo ediscitur quod sit antistitum munus: qui esse debeant in otio, qui in negotio, qui in periculis, qui in calamitatibus vitæ, qui cum æqualibus, qui plebi, qui Ecclesiæ hostibus. Omnia quippe casuum, omnia calamitatum genera emensus Athanasius, nunquam semel initum pietatis cursum intermisit, omniumque virtutum sese specimen obtulit. Nemo est qui tibi sapientius suadere possit Athanasio; nunquam labere, si ipsum audias.

Hæc ratio tibi, Serenissime Princeps, haud injucunda spero fuerit testificandæ obsequentiæ erga te nostræ: Athanasiique concinnandi laborem nos auspicato aggressos arbitrabimur, si lucubrationes nostras in officii signum oblatas tibi, grato animo acceperis, et patrocinium tuum te summe colentibus impenderis

*Obsequentissimis monachis ord. Sancti Benedicti
congregationis Sancti Mauri.*

PRÆFATIO

IN UNIVERSA S. ATHANASII OPERA.

(Ed. Bened. 1698 [a].)

Mirari subit quare cum in antiquorum libris A emendandis nostro et præterito ævo tanta sit industria desudatum, nonnullorum tamen Ecclesiæ Græcæ Patrum opera scateant mendis, sordescant misere spuris intermista; et dum in dies eruditorum manibus teruntur, non sordes deponant, non ad meliorem conditionem revocentur. Hæc sane sunt quæ stimulos nobis addiderunt, ut quoad facultas ferat, Patribus Græcis manum admoveamus, quando jamdudum nostri Latinis. Prior autem suapte dignitate ad hujusmodi curam nos evocavit, qui inter Ecclesiæ Græcæ doctores primas tenet, magnus ille Athanasius, cujus scripta immane quantum vitio laborent. Nemo enim est, qui percursis ejus operibus, et perturbatum librorum ordinem conspicatus, sparsa hinc et inde spuria nulla vobis B significatione distincta, orationem passim vitiatam, hinc, laceram, Homericum illud non exclamet: Πολλὰ δ' ἀγάρτα, κάρτατα, παράτα τε δόχμια τ' ἡλόω (b).]

Tanti Doctoris, omnibus retro sæculis celebra-

(a) Monendus Lector in textu et in notis paginas retineri editionis Venetæ, quas typis grandioribus

expressimus. EDIT.

(b) Hom. *Iliad.* Ψ, vers. 116.

1.

De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.

1. Res est explorata, Athanasium certa quædam opera sua asservasse, lustrasse cum id otium ferret, iis quædam adjecisse sicubi res postularet: animadversum id fuit in *Apologia contra Arianos*, et in libro *De synodis*, et fortasse aliis in libris factum, etai haud certis notis deprehendi queat. Ordinem autem operum, qui in plerisque manuscriptis idem ipse compareret, ut fuit superius recensitus (a), multis secundum Athanasii ætatem sæculi adornatum fuisse hinc liquidum est, quod multa ille completatur spuria veris intermista, ut sese dabant, et fors ferebat, nulla servata temporis vel argumenti ratione. Inter codices autem Basiliensis, cujus varias lectiones edidit Petrus Felckmannus, cæteris præstat antiquitate et accuratone, a Doxopatre quodam exaratus, erudito viro et de Athanasii scriptis bene merito. Hic explanationes hinc inde adjecit, sagacis et periti hominis notam præferentes. Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius numero 2284, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, qui olim fuit monasterii τοῦ Κυριζου, nam ita folio primo: Ἡ βιβλος αὐτῆ τῆς μονῆς τῆς Κυριζου. Postea vero cum in alias manus devolutus esset, recentiore caractere scriptum fuit, κτῆμα μονῆς τοῦ κυρίου Διονυσίου. De cæteris codicibus sat alias agitur. Est porro manuscriptorum ordo, qualis qualis est, summo quidem opere notandus, tum hoc nomine quod interdum ab iis scriptoribus sequioris ævi, qui Athanasii opera commemorant, hujusce ratio habeatur; tum etiam ut nuperi scriptoris difficultas levetur, qui cum in amanuensis cujusdam verba incidisset, scilicet: Ἐγγραφή ὀπισω ἐν τῷ ξη' λόγῳ, inauspicate satis legendum putavit ἐν τῷ ξυλλόγῳ, id est, ut comminiscitur ille, in *collectione monumentorum*, quam esse putat *Apologiam contra Arianos*. At τὸ ξη' esse numerum 68, cuilibet laterculum manuscriptorum a nobis editum inspicienti palam erit.

2. Editio autem quæ prior prodit in publicum, est, ni fallor, Vicentina, anno 1482, Leonardo Basiliensi typographo. Ibi perpauca Athanasii opera Latine tantum, Omnibono Leonicensi interprete, continentur, videlicet, tres *contra Arianos Orationes* hinc inde dispersæ; *Oratio contra gentes* et *De Incarnatione*; *Epistola prima ad Serapionem*; *Liber de Incarnatione Dei Verbi, contra Arium et Apollinarium*; *Disputatio contra Arium in synodo Nicæna*. Præter ejusdem Omniboni epistola nuncupatoria ad Paulum II, summum pontificem. Neque tamen idem Omnibonus has lucubrationes ipse prelo tradidit, sed ejusdem morte præoccupati operam suscepit Barnabas Celsanus, ut videre est ex epistolis Petri Bruti episcopi Catharensis ad Celsanum, et Celsani

A ad eundem episcopum, huic edito præfixis (b). Versio Omniboni non mala, quæ satis accurate Græcorum sententiam referat. Secundum hanc editionem publicatus est Hagenoæ, anno 1519, liber *De variis quæstionibus*, Joanne Reuchlino Capnione interprete, idipsumque opus Romæ item, anno 1523.

3. Anno 1520, Lutetiæ, apud Joannem Parvum, prodit Athanasii nomine volumen ænum, cui præfixa est epistola Nicolai Beraldi ad Michaelem Boddetum, Lingonensium episcopum. Hic autem, præter duas orationes, *contra gentes* et *De Incarnatione*, Ambrosio Camaldulensi interprete, reliqua omnia supposititia sunt; nimirum, *Commentarii Theophylacti in Epistolas Pauli*, *Disputatio contra Arium Probo judice*, *Liber de exhortatione monachorum*, *Historia imaginis Berytensis*, *Epistolæ summorum pontificum ad Ægyptios episcopos*, *Quæstiones ad Antiochum* numero pauciores quam nunc exstant; fragmentum item *Epistolæ ad Marcellinum de interpretatione Psalmorum*, *Vita Athanasii* per Joannem Tortellium Aretinum, cui præmittitur ejusdem Tortellii epistola ad Eugenium IV pontificem.

4. Sub hæc, anno 1527, Desiderius Erasmus eum in codicem incidisset, Athanasii non pauca complectentem, ea Latine dedit, nimirum binas ad *Serapionem epistolas*, tertiam scilicet et quartam, *Epistolam de decretis Nicænis*, *Apologiam de Jaga*, partem *Apologiæ contra Arianos*, *De passione et cruce Domini*, in illud: « *Euntes in vicum quod contra vos est*; » *De virginitate*, in illud: « *Quicumque dixerit verbum*, » etc., *Epistolam ad Serapionem*, quæ prima omnium est, initium libri *Contra omnes hæreses*. Et mireris, lector erudite, præjudicatam opinionem Erasmo fucum fecisse. Nam quia Athanasium inter Græcorum elegantissimos numerandum, nec injuria, æstimabant; hinc factum, ut *epistolam primam ad Serapionem*, quæ apertissime Athanasii est, non sine convicio auctoris Athanasio abjudicaverit, quoniam videlicet in ea τὸ εὐτονον desideratur, non scriptoris vitio, sed quia ab initio ad calcem loca Scripturæ sacræ perpetuo congeruntur; quo in genere scribendi eloquentiam orationisque nervos expetere, idipsum sit quod nodum in scripo quærere. Non hic unus compareret nævus in his Erasmi lucubrationibus. Cum enim in *Apologeticum contra Arianos* incidisset, ubi triginta sex monumenta exstant historiæ ecclesiasticæ opportunissima, hæc nihili fecit ille, imo hæc effatus est: *Sequebantur hic diversæ diversorum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum de actis adversus Athanasium, quas, quoniam et multæ erant et prolixæ, quædam etiam supposititiæ, piguit vertere*. Hæc sane, quanquam poenitet inclementius effari in tantum virum, minus peritum in ecclesiasticis arguant. Anno 1532, Lugduni cusa

(a) Post collationem ordinis veteris cum novo, quam nos ad calcem tomi IV exhibemus. EDIT.

(b) Infra, p. XLV.

sunt quotquot in Parisiensi editione anni 1520 A exstant, iis additis quæ ab Erasmo versa fuerant.

5. Hactenus igitur valde imperfectæ in lucem venerant Athanasii operum editiones: ac ne plura publicarentur, vetabat, arbitrator, codicum Athanasii infrequentia. Verum, anno 1555, Petrus Nannius Alcmarianus, vir Græcæ Latineque peritus, summa cura et studio Athanasii opera multo auctiora quam ante Latina fecit, et Basileæ edenda tradidit; opusque totum ex officina Frobeniana in lucem, sed Latine tantum, emittitur anno 1556. Nanniana illa versio diu inter optimas annumerata est: at accuratius rem expendentibus multa sese vitia obtulere, de qua re inferius. Næ multa laude dignus Nannius est, qui prior elegantissima Athanasii opera, necdum nota, publica fecit. Exinde vero alæ quædam prodierunt editiones, quæ ne transversum unguem ab illa Basiliensi discrepabant. Parisiensis tamen, anno 1572, a Sebastiano Nivelio cusa, *Vitam Antonii* insuper complectitur, necnon Vitas Athanasii per varios auctores concinnatas. Ad hæc, tria opuscula ex collectione Canonum mutata, scilicet, *Epistolas ad Amunem, tricesimam nonam festalem*, et *ad Rufinianam*; quæ Parisiis seorsim publicatæ fuerant anno 1574.

6. Hucusque Latine tantum cusa fuerant Athanasii opera: verum, anno 1600, Græcæ primum Heidelbergæ, typis Hieronymi Commelini, in publicum prodierunt; ex codicibusque bibliothecæ Palatinæ Græcæ desumpta sunt. Sub hæc, confecto pene opere, Petrus Felckmannus summa accurate C fragmenta multa Athanasii hinc et inde collecta, varias lectiones, notas quasdam, *Epistolas item duas ad Luciferum*, allamque *ad monachos* edicavit ad calcem omnium. Et fuisse editio illa multum præstantior, si ab initio Felckmannus, vir sane eruditus et φιλόσοφος, ejus curam suscepisset. Sed quia ut plurimum operæ, quibus non erat codicum accurate et præstantiam internocendi facultas, Græca non quæ magis ad veram lectionem, sed quæ propius ad Nannii interpretationem accedebant, prelo submiserunt, hinc factum ut editio isthæc non adeo accurata sit. Secundum hæc, anno videlicet 1608, ex officina Claudii Chappletii Parisiis prodit nova Athanasii editio, sed Latine tantum, pauculis adjectis ad marginem Frontonis Ducæi, Societatis Jesu, notis. Anno item 1612, Latine cusa sunt Athanasii opera cum ejusdem Frontonis Ducæi notis, addita *Vita Antonii* Græcæ ex editione D. Hæschelii, Augustani.

7. Sed hæc omnes editiones obscuravit Parisiensis Græco-Latina, anno 1627, publicata curante Joanne Piscatore, ubi multa ex variis Felckmanni lectionibus castigata, multo plura prætermissa, nonnulla vitata fuerunt; quod in variis lectionibus nostris cuique legenti animadvertere est. Versio autem Nannii multis in locis mutata fuit, et plerumque inconsiderate; ita ut contra fidem manusciporum editorumque, infeliciter augurando suo-

que marte, editores sua, non Athanasiana substituerint. Et monuisse juvabit, sicubi nos versionem Nannii memoramus, non Parisiensem significare, quæ innumeris in locis mutata fuit, sed alias ante annum 1600 publicatas. Mirum autem in Parisiensi isthac editione omisissas fuisse Felckmanni varias lectiones omnes, quarum pleræque magni pretii sunt. Ut ut sit, castigatio tamen in multis est hæc Parisiensis editio quam Commeliniana, verum in multis etiam inferior. Adjectæ sunt huic editioni *Homiliæ septem* cura et studio Lucæ Holstenii, quas cum plerisque aliis hactenus ineditis inter spuria ablegavimus. Post eas omnes editiones publicata demum est, Coloniensis nomine, Lipsiana, anno 1681, quæ innumeris mendis scatet, adjecto *Syntagmate doctrinæ*, ab Arnaldo Norimbergensi edito.

8. Hæc ante nostram prodierunt Athanasii operum editiones bene multæ, quibus tamen, nedum id confectum sit ut non accuratior expeteretur, ne turpiores quidem errores expuncti sunt. Nam si in omnium præstantissimam, Parisiensem videlicet, oculos adjeceris, mirere sane quam oscitantes fuerint, qui tam conspicua vitia ne senserunt quidem. Primo enim germana et vera opera spuris passim intermista sunt, tam in primo quam in secundo tomo, nullo defectu, nulla νοθελας vel γρησιότητος significatione; quæ quidem res lectorem quantumvis eruditum in consilii inopiam conjicit, cum non in promptu sit internoscere quid sincerum, quid alienum. Deinde perturbatio ubique tanta, ut nulla temporis, nulla argumenti ratio compareat; imo ne ea quidem, quæ natura sua cohærent, ac sine vitio senioveri nequeunt, vel minimum inter se ordinem teneant. Sic *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto*, quarum prima secundæ, secunda tertiæ, tertia quartæ occasio fuit; ita distractæ, et, ut ita dicam, dissipatæ fuerunt, ut tomo primo, quæ prior esse debuit, secunda legatur; quæ secunda, primas teneat; duæ autem posteriores in secundum tomm ablegatæ fuerint, ita tamen ut postremæ, quæ quarta est, fragmentum, primo tomo avulsam jaceat. Eandem animadvertere est in *Apoloigiis ἀταξίταις*: nam quæ postrema omnium sita est, et *Apoloigia secunda* inscribitur, primum debet occupare locum, secunda vero tertium. Omnia demum ut casus tulit posita sunt: adeo ut si quis historia ecclesiastica mediocriter tinctus, aut in Athanasianis hospes, in hæc primum incidat, passim hæreat incertus; imo vero ne periti quidem his sese difficultatibus, nisi manusciporum ope expedire valeant. Hinc enim cum alia permulta incommoda, tum hoc omnium fortasse maximum consecutum est; ut quæ certissime Athanasii sunt, a doctis in νοθελας suspicionem vocarentur. Sic Erasmus ὁ φιλολογώτατος adversus *primam ad Serapionem epistolam* sententiam tulit: cui, si debito epistolæ illæ ordine sitæ fuissent, ne minimus scrupulus hæsisset; namque alia aliam confirmat, alia aliam memorat. Vulgatum sane est, quæ peregrinis in

locis versantur, peregrinum olere, et quamcumque rem non nisi suo loco suas partes implere posse. Ad hæc autem, tot tantæque mendæ ubique locorum aspersæ, tot lacunæ, tot hiatus, ut in operibus permultis vix quidpiam sanum offensas: maxime vero in libris *De humana natura suscepta*, *De sententia Dionysii*, in *Epistolis ad Serapionem*, et in *Orationibus contra Arianos*; ibi sexcentæ lacunæ, infinitæ propemodum clausulæ vitiatæ, ut vix ubi pedem secure sigas reperias. Quid si in *Epistolam encyclicam*, male ad *orthodoxos* inscriptam, incidas; ubi nomina virorum perpetuo alia pro aliis substituta deprehendas: annon indigne feras labefactatum ab imperitis amanuensibus libellum, qui ad historiam ecclesiasticam quarti sæculi plurimum juvet? Et incommodum accidit, ut pessimis omnium codicibus usi sint qui priores eam ediderunt, duce nimirum Nanniana versione, ex vitiato et ipsa codice expressa. Hinc perspicuum quanto scrupulo et religione Athanasii editis illis uti debeatur, et una quam necesse fuerit novam parare editionem, et errata veterum emendare.

9. Interpretationem Nannii quod spectat, diu hærebamus incerti novamne ederemus, an eam, olim probatam, laudatamque et quidem a laudatis prius emaculatam pro facultate, cuderemus iterum. Et sane in hanc potius partem propendebamus initio, ne scilicet actum agere videremur. Verum contra, ne versio illa iterum in lucem prodiret, multa suadebant. Primum enim cum ex manuscripto vitiato, et infinitis prope mendis asperso expressa illa a Nannio fuerit, necessum erat ut sexcentis in locis immutaretur, ut cum Græcis quadraret. Ad hæc autem ut eruditi viri jamdudum animadverterant, versio illa non ea accuratione conclinnata fuit, ut Athanasii mentem probe assecutus sit Nannius; qui vir apprime eruditus et multis nominibus præclarus, præstantiora nostris fortasse dedisset, si ætatis, manuscriptorumque conditio id tulisset. Verum vitiata lectione, cum quis semel ab auctoris sententia excidit, in reliquis etiam præceps fertur; et dum ad certos limites redierit, transversus agit. Innumera possemus afferre ex illa versione exempla: sed pauca satis sunt, ne erudito lectori, dum aliena errata recensemus, fastidio simus.

10. Porro antequam animadversiones illas nostras ordiamur, non ingratum lectori fore puto, si hic afferatur in medium censura Nannianæ versionis olim jussu eminentissimorum cardinalium congregationis Indicis concinnata, et quidem ab emunctæ naris viro, cujus nomen tacetur in schedis nostris. Eam vero ex codicibus mss. Patris Barissy congregationis Vallicellanæ exscriptam transmisit nobis vir clarissimus Stephanotus noster. Necdum, quod quidem norim, lucem aspexit.

CENSURA PRIORIS TOMI OPERUM D. ATHANASII GRÆCE ET LATINE EDITORUM ANNO MDC, LOCO UBI EXCUSA SUNT NON EXPRESSO, JUSSU ILLUSTRISSIMORUM ET

REVERENDISSIMORUM CARDINALIUM CONGREGATIONIS INDICIS FACTA.

« Prior tomus operum D. Athanasii ea continet, quæ Latine solum edita multis ab hinc annis, Petro Nannio interprete, circumferuntur. Græcus ipse textus, qui nuper in lucem prodit, et phrasin certe Athanasii redolet, qualem ille fuisse tradit Gregorius Nazianzenus, minime Atticam et luculentam, sed pietatis et rerum divinarum scientiæ plenam, et nequaquam corruptus aut adulterinum quid passus videtur; nisi quod fortasse ob incuriam typographorum vel depravata exemplaria, verba quandoque et comata, periodi etiam alicubi desiderantur. Interpretes Nannius multa præclare reddidit, ubi præsertim historica narratio fuit illi vertenda. At vero in disputationibus theologicis, ubi creber et vehemens et argutus est Athanasius, succumbit plerumque, et multa verborum copia exprimere conatur quod non assequitur, atque invitus labitur: et aliquando dicta Athanasii de sanctissima Trinitate et mysterio Incarnationis tam infeliciter reddit, ut vix a theologis in scholis propositiones illæ defendi queant, quales illæ sunt quæ infra v. g. apponentur. Certe in duobus de Incarnatione Christi orationibus contra Apollinarium, septuaginta locis totum invertit et confundit Athanasii sensum, dum vel omnino contraria, vel longe diversa, pleraque etiam non nimis sanæ fidei consona scribit. In universum Nannius multa sæpe libertate utitur, et libenter vagatur, improprie loquitur, et obscuritate multa involvit; solet confundere tempora, periodos intercidere, et proinde rationum vires enervare; Scripturæ loca ita vertit, et sua semper interpretatione uti velit, cum sæpe, si Vulgata uti voluisset, aptius et apertius rem declarare potuisset. Ea porro loca, in quibus sensa textuum notabiliter corrupta sunt, per totum hunc primum tomum amplius sunt quingenta. In his vel affirmante Athanasio negat Nannius, vel negante affirmat, vel externa loquitur et non cohærentia; ut aliam ipse, aliam Nannius cantilenam videantur cantare. Verum, ut res facilius pateat, ex eorum numero jam selecta loca quædam adnotata sunt, in quibus interpret non modo diversa loquitur, sed etiam vitiosis utitur dicendi modis, et sententias profert aut ambiguas, aut certe falsas, et omnino Athanasio indignas.

« In oratione contra Sabellii gregales (a), inquit Athanasius, Εἷς Θεὸς τελείας μὲν ἐν Πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν Υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. Nannius vertit: Unus quidem Deus, eo quod perfecta Deitas in Patre intelligatur, et perfecta paternitas in Filio subsistat. Vertendum erat ita: Unus Deus, quia perfecta Deitas in Patre intelligitur, perfecta quoque in Filio paterna existit Deitas.

« In oratione 4 contra Arianos (b), Athanasius: Οὕτως Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσω· τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν Θεὸν κατηλλάσseto. Nann.:

(a) T. II [nunc t. IV], p. 32.

(b) T. I [nunc t. II], p. 439.

Ita Deus fuit in Christo, mundum sibi reconcilians; A nam propria substantia Patris Filius est, in quo creatura Deo reconciliabatur. *Vertendum erat ita*: Deus erat in Christo, mundum sibi reconcilians: proprium enim substantiæ Patris est Filius, in quo creatura Deo reconciliabatur.

« *In epistola de synodis Arimini et Seleuciæ celebratis (a)*, Athanasius: Λέγει δὲ ὁ Υἱὸς, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα· πῶς δὲ νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες σώσομεν τὸ ἐν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν; Nannius: Et Filius de se dicit, *Ego et Pater unum sumus*; et, *Qui vidit me, vidit et Patrem meum*. Quid de istis vocibus sentiendum est? aut in quem significatum eas accipientes tueri possumus, ut Pater et Filius unus habeantur? *Vertendum*: ut Pater et Filius unus habeantur.

« *In oratione 5 contra Arianos (b)*: Λέπεται δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτό· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἐκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστιν. Nannius: Reliquum igitur est Verbum ex Deo exsistere: quod si concedas, aliud haud dubie fuerit, quod ex aliquo naturam accepit; et aliud, quod sui alteram naturam dedit. *Vertendum*: Alius fuerit, qui ex aliquo est; et alius, a quo ille est.

« *In eadem oratione (c)*: Ἡ δὲ διδασκαλία οἷδε Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ σοφόν, καὶ σοφίαν, καὶ Θεόν, καὶ Λόγον καθόλου μὲν τοι φυλάττει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα. Nann.: Adversari enim huic opinioni sacrarum litterarum constitutio, quæ Patrem et Filium sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; ubique tamen quemque in sua natura indivisibilem, indiremptumque, et impartibilem per omnia agnovit et servat. *Vertendum*: Sacra vero doctrina agnovit Patrem et Filium, sapientem, et sapientiam, Deum, et Verbum; omnino tamen servat utrumque indivisibilem, indiremptum et impartibilem per omnia.

« *In eadem oratione (d)*: Ἐπιφέρει γοῦν· Ἴρα τινώσκητε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Τὸ γὰρ ἐν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι ἔκεινο πρὸς ὃ ἐν ἐστιν, εἴπειν ἄλλα ἐν τῷ αὐτῷ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ τὴν συνάφειαν καὶ τὸ ἀχώριστον. Nannius: Infert ergo: *Ut cognoscatis quod ego in Patre et Pater in me*; quid sit *Vertendum*: Infert igitur, *Ut cognoscatis quod ego in Patre, et Pater in me*; quid enim sit unum esse explicans, non in eo consistere voluit, ut ipse idem sit, qui ille ad quem refertur, sed conjunctionem, inseparabilitatemque significare ait, eo quod ipse in Patre, et Pater in Filio sit.

« *In epistola ad Adelphium (e)*: Οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγιγνώσκομεν. Nann.: Ita enim et Deitatem ejus ex Patre oriundam agnoscimus. *Vertendum*: Ita enim et paternam ipsius deitatem agnoscimus.

« *In oratione contra Sabellii gregales (f)*: Χωρίζομεθά τε καὶ τῶν ἰουδαϊζόντων, καὶ τῶν Χριστιανισμὸν ἐν Ἰουδαϊσμῷ παραφθειρόντων, οἱ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι Θεὸν ἕνα παραπλησίως Ἰουδαίοις λέγουσιν, οὐχ ὅτι μόνος ἀγέννητος, καὶ μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον Θεόν, ἀλλ' ὡς ἄγονον Υἱοῦ καὶ ἄκαρπον. Nann.: Disjungimur quoque a judaizantibus, qui Christianismum in Judaismum depravant; et ab iis, qui Deum ex Deo inficiantes Deum unum itidem ut Judæi prædicant, quique non ideo quod solus sit increatus et solus fons deitatis, solum Deum nominant; sed quia infecundum eum existimant. *Vertendum*: Disjungimur quoque a judaizantibus et Christianismum in judaismum depravantibus, qui Deum de Deo negantes, Deum unum esse aiunt, itidem ut Judæi, non quod solus sit ingenuus, et solus fons deitatis, sed quia fecunditate Filii careat.

« *In epistola de sententia Dionysii contra Arianos (g)*: Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς μὴ δὴ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖτω κατ' αὐτοῦ, ὡς οὕτω λέγοντος· σύνεστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνῆθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλείστον ἀλλήλων διεστῆναι. Nann.: Imo ne hic quidem quispiam Arianorum male de eo sentire debet, cum dicit, ita una cum Patre Filium esse, ut ipsa nomina, quæ cum invicem coherereant, re tamen inter se plurimum distant. *Vertendum*: Ne vero hic etiam quispiam Arianorum male de eo sentiat ita dicente, Filius Patri coexistit; quasi velit dicere, nomina quidem inter se invicem conjuncta esse, res vero ipsas plurimum inter se distare.

« *In libello de communi essentia Patris, et Filii, et Spiritus sancti (h)*: Μαρτυρεῖται ἐκ τῆς Γραφῆς τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέριπτον καὶ μίαν ἑνέργειαν. Nannius: Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione similis esse inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Vertendum*: Testimonia ex sancta Scriptura de naturali communione ex eo, quod Patris et Filii et Spiritus sancti pari ratione difficilis contemplatio, et una sit operatio.

« *In oratione 4 contra Arianos (i)*: Εἰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστιν, αἰετὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ Πατήρ· δηλονότι ἃ ἔχει ὁ Υἱὸς ταῦτα ὄντα τοῦ Πατρὸς, αἰετὶ ἐστὶν ἐν αὐτῷ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὐδὲ ποτε ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὅτι ἔχων αἰδίως ὁ Υἱὸς ἃ ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει. Nannius: Si enim quæ Patris sunt ad Filium pertinent, et semper illa Pater habet, cer-

(a) T. I [nunc t. II], p. 608.
 (b) Ibid. p. 491.
 (c) Ibid. p. 494.
 (d) Ibid. p. 490.
 (e) Ibid. p. 732.

(f) T. II [nunc t. IV], p. 28.
 (g) T. I [nunc t. II], p. 203.
 (h) T. II [nunc t. IV], p. 2.
 (i) T. I [nunc t. II], p. 464. Græca vitiosa sunt.

tum est Filium semper habere ea quæ sunt Patris; A tamen ipsorum verba sunt. *Vertendum autem*: Qui quippe qui semper in eo sit. Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quæ possidet ut Deus, ea postulat ut Filius. *Vertendum*: Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit istiusmodi locutus est, sed quia habens perpetuo Filius quæ habet, ea a Patre habet.

« *Et secunda oratione contra Arianos (a)*: Καὶ φανερόν ἐκ τούτου δείκνυται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς μετεχόμενον τούτῳ ἐστὶν ὁ Υἱός. *Nannius*: Atque inde clarum ac evidens fuerit Filium nullius rei extraneæ, diversæque a Patre participatu imbui ac tingi, sed id ipsum quod ex participatu Patris existit Filium esse. *Vertendum autem*: Huic porro clarum ac evidens fuerit, ipsum quidem Filium nullam rem participare; quod autem B ex Patre participatur, id esse Filium.

« *In oratione quarta contra Arianos (b)*: Ὡς γὰρ ὁ Κύριος ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Λόγου θεοποιούμεθα προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. *Nannius*: Ut enim Dominus induto corpore factus est homo, ita et nos homines ex Verbo Dei deificamur, eo quod illud receptum sit in carne. *Vertendum autem*: Ut enim Deus induto corpore factus est homo, ita nos homines a Verbo deificamur assumpti per carnem ipsius.

« *In eadem oratione (c)*: Εἰ γὰρ καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη. Καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεοφορεῖται ἐν τῷ Λόγῳ, ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶ τοῦ Λόγου. *Nannius*: Si enim Verbum caro factum est, ergo carni et sua qualitas, diversæque a Verbo affectiones sunt. Rursum, si caro in Verbo Deum gestat, gratiam inde commodaque percipit. *Vertendum autem*: Etsi enim Verbum caro factum est, passiones tamen propriæ sunt carnis. Rursum, si caro a Deo gestatur in Verbo, gratia tamen et virtus Verbi est.

« *In oratione, « Quod unus sit Christus (d)*: ». Οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν αὐτῶν γνώμην φανερὰν καθιστῶσιν, ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι καὶ πείρονται ἅμα πανταχόθεν εἰς ἐν τῶν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους συμπληρωτικῶν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον τῷ Θεῷ, ἢ ἕξον καὶ ἀλλότριον παντάπασιν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἀλλήν ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκὸς. *Nannius*: Cæterum, qui ista loquuntur, suam ipsorum mentem sensumque aperiant, quod duas hypostases sive personas in Christo constituent, et adversum nos calumniis utantur, et undequaque satagent nostros sermones ad aliquid absurdum detorque, quasi corpus diceremus aliquid conferre ad absolvendam Verbi essentiam, aut illud e se ejusdem cum Deo substantiæ, aut non alienum exteriusque omnibus modis a persona Filii, quæ

talia contentiose aiunt, mentem suam aperiant, quod duas in Christo hypostases esse velint; et conantur undecunque eos nos redigere, ut unum ex hisce absurdis concedamus, vel corpus esse quid absolvens et consummans personam Verbi, vel esse Deo consubstantiale, aut certe externum quid aut alienum omnino a substantia Filii: quod ipsi concedunt et est illorum sententia.

« *Ibidem*: Οὐδεὶς γὰρ τῶν εὐφρονούντων, ἢ νῆφειν ὄλωσ καὶ νοεῖν δυνάμενος εἶποι ἂν ὅτι ὡσπερ ὁ Λόγος τέλειος ὢν καὶ ἐνυπόστατος οὐ προσεδεῖτο σαρκὸς, ἵνα θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ Λόγου ἐχρηξεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἄνθρωπος γένηται. *Nannius*: Nullus enim eorum qui recte sapiunt, aut quisquis sobrius est, aut mente non destituitur, de ea re dubius esse potest, quod quemadmodum Verbum perfectum est et sua hypostasi absolutum, nequam opus habuit carne, ut Deus perfectus esset; ita neque corpus Verbo indiguit, ut integrum pro sua hypostasi fieret. *Vertendum autem est*: Nullus enim qui sapiat, aut sanæ mentis homo, et qui ratione uti possit, dixerit; quod, quemadmodum Verbum, cum perfectum esset et sua hypostasi subsistens, non indigebat corpore, ut Deus absolutus efficeretur; ita neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus et subsistens homo fieret.

« *In oratione De salutari adventu Jesu Christi (e)*: Πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λῦσαι τὴν Θεοῦ καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν Λόγον γενομένην χωρίαι, εἶχε καθ' ἑμᾶς ἔσχε τούτον τὸν τρόπον ἢ τοῦ σώματος νέκρωσις; *Nannius*: Quomodo igitur possunt Judæi solvere templum Dei, et indissolubile temperamentum carnis cum Verbo disseparrare, nisi instar nostri, proque nostra ratione sese habuisset corporis mortificatio? *Vertendum autem est*: Quomodo igitur potuerunt Judæi solvere templum Dei et indissolubilem carnis cum Verbo conjunctionem dissolvere, si mors corporis eo inole facta est que vos dicitis, nimirum per separationem deitatis a corpore?

« *In oratione De incarnatione, contra Apollinarianum (f)*: Καὶ τίς ἢ ἐν τούτοις εὐεργεσία, ὧ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ οὐ γέγονεν, ἀ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ; *Nannius*: At quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea in Christo constitutis, quæ in protoplasto? *Vertendum autem est*: Quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea natura in Christo non fuit, quæ facta est in protoplasto Adam?

« *In epistola ad Epictetum episcopum (g)*: Τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνημείῳ τεθὲν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ, χρηρῆσαι καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν. *Nannius*: Corpus tum quippe in sepulcro erat positum, cum Verbum abiit ut prædicaret spiritibus qui in carcere tenebantur. *Vertendum autem est*: Corpus hoc erat, quod fuit in sepulcro positum, cum

(a) T. I [nunc t. II], p. 331.

(b) Ibid., p. 463.

(c) Ibid., p. 468.

(d) T. II [nunc t. IV], p. 40.

(e) T. I [nunc t. II], p. 760.

(f) Ibid., p. 740.

(g) Ibid., p. 723. Vide ibi.

ipsam Verbum non separatim a corpore, profectum A
est ut prædicaret.

« In disputatione in Nicæno concilio contra Arium (a):
Ὁὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκοπίασεν, ἀλλ' ἵνα φανῆ ὅτι
σάρκα ἦν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, ταύ-
την ἀνέλαθεν διὰ τοῦτο τῆ σαρκὶ συνεχώρησε πάθγειν.
Nannius : Non Verbum quod Deus est laboravit
lassitudine, sed ideo factum est, ut ostenderet car-
nem, quam prius non habebat, cum Verbum et
Deus esset, eum se denovo resumpsisse. *Vertendum
autem est* : Non enim quia est Deus Verbum, lassitu-
dine affectus est; sed ideo factum, ut ostenderetur,
quod carnem, quam prius non habebat, Verbum di-
vinum assumpsit.

« In oratione de sanctissima Deipara, quæ tamen
neque stylum, neque exactum illum scribendi morem
Athanasi præ se fert : nam ibi Platonico more philo-
sophatur auctor de vocabulo οὐσίας et videtur etiam
aperte docere, distinctum quid esse in divinis essentiam
ab attributis et actionibus essentialibus; quæ fuit
posterorum Græcorum opinio, et multum contra divum
Thomam agitata a quodam Gregorio Palama, quem
fuisse aiunt Marci Ephesini præceptorem : cum
Athanasius ipse pluribus in locis contrarium doceat.
Dicit præterea sicut beatam Virginem, ita ipsam
animam Christi, non habuisse clarum Verbi visionem
necnon beatam Virginem hæsitasse ad verba angeli,
etiam cum dixit : Ecce ancilla Domini; optandique
modo dixisse, Fiat mihi secundum verbum tuum.
Refertur vero ibi propositio illa, quam Cyrillus in
epistola ad Successum episcopum Diocæsariensem ait
esse Patrum antiquorum his verbis (b) : Διὸ καὶ τοὺς
λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην,
καὶ μὴ ἐπιφέροντας ἐψυχωμένην λογικὴν τε καὶ νοε-
ρὴν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα. Nannius : Ideoque et eos
qui dicunt, solum naturam Dei Verbi incarnatam,
neque addunt eam animatam esse; et rationalem, et
mente præditam, non admodum recipimus. *Verten-
dum autem est* : Ideoque eos qui dicunt unam esse
Dei Verbi naturam incarnatam, neque addunt car-
nem assumptam esse animatam rationali et intelle-
ctiva anima, non admodum recipimus.

« Postremo quia in verbis Athanasii in Apologia se-
cunda, auctor ille qui consecit indices tomo secundo
affixos, deducere vult suam illam conclusionem, quod
Julius pontifex ab Eusebio episcopo Ariano judex
fuerit constitutus, notata sunt Athanasii verba,
quibus ille oppositum asserit : inquit enim (c),
Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ πρὸς Ἰουλίον ἔγραψαν, καὶ
νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἡξιώσταν σύνοδον καλέσαι,
καὶ αὐτὸν Ἰουλίον, εἰ βούλοιτο, κριτὴν γενέσθαι.
Nannius : Quin et Eusebiani ad Julium litteras mi-
sere, et ut nos terrerent, synodum jusserunt convo-
cari, et ipsi Julio, si vellet, arbitrium causæ detu-
lerunt. *Vertendum autem est* : Quin et Eusebius

litteras ad Julium mittit, rogans ut ab ipso synodo
convocaretur, aut si vellet, ipsemet præberet se judi-
cem, putans se terriculis hæc nos commoturum.

« *Explicit censura in primum tomum Operum sancti
Athanasi Græce et Latine editorum anno 1599, ex
translatione Petri Nannii.*

« *Censura in secundum tomum deest in manuscrip-
to codice.* »

11. Hæc probe observata. Verum hand feliciter,
ni fallor, in historicis, ut putat iste quisquis sit ano-
nymus, versatus Nannius est, quam in theologicis.
Exemplis id palam fiat (d) : Οὐτως εἶσι πρῶτοι, καὶ
φιλόθωποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπεικεῖς· μάλλον δὲ,
εἰρήσεται γὰρ τάληθες, πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ
φύδων καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπεικεισίας, ἃ
τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμῶμενοι. Ubi Nannius :
Homines scilicet admodum mansueti, et moribus
æquis, vel quod verius est, improbi et perquam acer-
bi, qui terroribus et minis potius, quam pietate et
æquitate, quod episcopus decet, ad pœnas deproperant.
Vides quam importune illud, τιμῶμενοι, ad pœnas
deproperant, interpretetur; ubi vertendum, hono-
rantur, vel, honorari student. Et paulo post : Κατη-
γορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοὶ, τὰ παρ' αὐτῶν γενό-
μενα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία· ἵπου γε καὶ
πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια·
τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τοῦτοις ἐξετάσεως, ἢ
θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος; Ca-
lumnia enim est, dilecti, quam tentant, eaque gra-
vissima et maxime omnium capitalis, idque in sum-
mis omnium rerum humanarum tribunalibus. Quis
enim alius istius quæstionis finis, nisi ut mors re-
gio tumultu inferatur? Illud, πάντων τῶν ἀνθρωπι-
νων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια, palam est significare,
omnium humanorum suprema tribunalia, ἐκ βασιλικῆς
κινήσεως, quam prave, regio tumultu, reddit, cum
luce clarius sit vertendum esse, ex imperatoris ira,
vel, a commoto imperatore. Et, paucis interjectis, ut
videas lector, quam frequens ruat Nannius, καὶ
φονεύει ἐπιχειροῦσιν, ἐκ συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν
ἐξοριστους· συνεχωρήθησαν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου
πατρὸς τῶν βασιλέων ἀντὶ θανάτου τῆ μεταβέσει τοῦ
τόπου τὴν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. Hic Nannius,
non advertens de unius Athanasii exsilio agi, impe-
rite vertit : *Aut necem moliantur, si ipsis liceat, aut
saltem exsules facere. Quod et impetraverunt ab reli-
giosissimo Cæsarem patre, qui iras ipsorum offensas-
que, cum supplicium capitale posceretur, exsilio da-
mnatorum explevit.* Ne multa, si quis Græce guarus,
et historię ecclesiasticę peritus, subsequenti per-
currat, vix aliquam periodum Nannianis lapsibus va-
cuam deprehendat. Inferius vero quam incommode
illud (e), καὶ καθαιρέσιν δνειδίξεν αὐτῷ τομῆ, κα-
θαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων
τὴν ἀντ' αὐτοῦ (f) κατάστασιν. Πῶς οὖν ἢ αὐτὸς ἢ

(a) T. II [nunc t. IV], p. 162.

(b) T. II [nunc t. IV], p. 310.

(c) T. I, p. 110.

(d) Edit. Commel. p. 562, edit. Parisiens. pag.

723, edit Venet. pag. 99.

(e) Edit. Parisiens. p. 727.

(f) Sic probe legit Nannius, non ἀντ' αὐτῶν, ut
habet editio Parisiensis.

Θεόγνιος ἤθύναντο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρε-
θέντες, καὶ ταῖς ἀντ' αὐτῶν καταστάσεσιν ἐλεγχομα-
νοι; Οἶδατε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν
Νικομηδείᾳ, Χρηστός δὲ ἐν Νικαίᾳ κατεστάθησαν ἀντ'
αὐτῶν. Ubi Nannius : *Nec veretur ei obijcere ejus
dignitatis exauctorationem, ipse interim maxime ex-
auctoratus, ut qui suæ exauctorationis testimonium
et argumentum in ipsa sui constitutione ostendat. Qui
igitur vel ipse vel Theognius potuerunt alios deponere,
ipsi depositi et exauctorati, et vitio suæ creationis
famosi? Bene siquidem cognitum habetis, Amphionem
Nicomediae in eorum locum episcopos constitutos
esse.* Ubi vertendum fuit, ut quisque vel mediocriter
peritus advertat : *Ac depositionem ipsi (Eusebius
Athanasio) exprobrare non veretur, cum ipse depositus
suerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod
alter ejus loco suffectus sit. Quomodo igitur vel ipse
vel Theognius alium deponere potuerunt, cum ipsi
depositi sint; ut vel hinc arguitur, quod alii eorum
loco sint constituti? Probe etenim nostis, Amphionem
Nicomediae, Chrestum Nicææ eorum loco fuisse ordi-
natos.* Est ubi Nannius nomina propria non advertat,
et quasi aliud quam nomen viri significarent, inter-
pretetur. Sic in epistola Alexandri Thessalonicensis
hæc, Ὅπως μὲν ὄν διεκείμεθα περὶ τὸν μνήμης
ἄξιον Σάζοντα, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, ita vertit (a) : *Quo
igitur nos affectu esse erga eum, qui ita virum me-
moriam dignum in se conseruat, existimas.* Ubi hæc
vera interpretatio : *Quo igitur affectu fuerimus erga
Sazonem memoria dignum virum, non ignoras.* Et
in Epistola encyclica (b), olim ad orthodoxos inscri-
pta, Πιστόν nomen proprium, fidum perperam in-
terpretatus est : quæ vox inconsulte est a Parisien-
sibus editoribus in Γρηγόριον commutata. Innume-
ra proferre possem, quibus eruditus lector luce
clarius id perspiceret, non licuisse nobis Nanniana
eui versione; quando tam multa immutanda oportuit,
ut vix Nannii versio exinde vocari posset : verum
ne in re nota et pervulgata multus et insolens
sim, libenter ingrato labore supersedeo. Miretur
autem acutus quilibet inter præstantissimas annu-
meratam, et quidem a doctis viris, Nannii versio-
nem; ut propalam sit istiusmodi judices in confe-
renda cum Græcis illa interpretatione non multum
otii consumpsisse. Nimirum decipit frons prima
multos : cum enim in loca quædam feliciter reddita
casu incidissent (et sunt fatemur ejusmodi non pauca),
de cæteris conjecturam fecerunt. Auctoribus
igitur et consuasoribus cll. VV. Bigotio et Cangio,
quos memorantem

Χαλεπὸν ἐμὲ πένθος ἰκάρει,

ad novam edendam versionem animum appulimus,
etsi rem arduam fore prospiciebamus. Etenim quam
difficile sit ad tot eruditorum nutum ac sententiam
Græca Latine dare, hinc palam, quod quantumvis

(a) Edit. Parisiens. p. 783.
(b) Edit. Parisiens. p. 948

A multi sint qui librum eundem vertere seorsim ag-
grediantur, ne duo quidem eandem prorsus inter-
pretationem edant. Ea porro fuit instituti nostri ra-
tio, ut interpretando medium ceu viam teneremus
inter παραφραστικὴν vertendi rationem, et strig-
osam illam aliam, quæ Græca e vestigio et κατὰ
τὸδὲ consecratur : atque ita Græca reddidimus, ut
quoad facultas tulit, a consuetudine Latine linguæ
non deflecteremus. A vocibus tamen perpetuo usu in
Ecclesia admissis, etsi Latine minus usitatis, non
abstinuimus, ut sunt exempli causa, *mortificatio,
tribulatio, persecutio,* et aliæ id genus, quia potissi-
mum exstant in Vulgata nostra, et a Patribus fre-
quentantur. Nec morigeros esse visum est iis, qui
oblitas Latio voces tam sedulo ancupantur, et etiam
importuno scrupulo a suavi, et ab ipsis Ecclesiæ in-
cunabulis ubique receptæ SALVATORIS voce abste-
neant. Contra vero religio fuit sacrum nomen cum
aliis commutare, etsi magis ad Latine linguæ idio-
ma accedentibus : cum maxime exploratum sit
voci Σωτήρ nullam e Latinis probe congruere. Audi
Tullium (c) : *Itaque eum non solum patronum istius
insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidi Syracusis.
Hoc quantum est? Ita magnum, ut Latino uno verbo
exprimi non possit. Is est nimirum SOTER qui salutem
dedit.* Frustra igitur quæras apud antiquos Latini-
tatis auctores vocem quæ isti Σωτήρ respondeat :
quapropter vulgo Salvatoris eam nomine reddimus,
raro Servatoris; a reliquis vero, nuper excogitatis,
utpote insolentioribus, abstinemus. Sicubi porro sub-
limior res agitur, ut Trinitatis Incarnationi que
ratio, tum simpliciore vocum usu omnia interpreta-
mur, nam in hisce, ait Julius papa, non speciem
eloquentiæ quærendum est. Si occurrunt Scripturæ
sacræ loca, Vulgatam, ubi res fert, sequimur : sed
quando ex Veteri Testamento sententiæ afferuntur,
quia plerumque Vulgata quæ ex Hebræo expressa
fuit, cum Græcis Septuaginta non convenit, tum ne-
cesse prorsus est litteræ obsequi, aliamque versionem
parare : imo etiam cum Vulgata nostra ex Græcis
exprimitur, non raro ab ea nonnihil deflectere oportet,
sive lectio diversa, sive Athanasii mens aliam
interpretationem postulet : quod haud raro evenit.

D Ordinem quod spectat, una nobis fuit temporis
ratio, omnium scilicet opportunissima cum ad histo-
riam et chronologiam, tum ad iudicium vocetæ vel
γνησότητος ferendum. Admonitiones cuique libro
aut epistolæ; vel sicubi plura opuscula mutuo co-
hærent, pluribus, præmisimus. Ibi tempus investi-
gamus; opus germanum esse, cum res postulat,
palam facimus; quæ difficillima occurrunt explica-
mus, quantum in nobis situm est. Monitum porro
lectorem volumus, nos sic omnia temperasse, ut ne
nimia notarum prolixitate ipsi nauseam mole-
stiamve crearemus : ac multa consulto prætermis-
sisse, quia vel in *Onomastico* explanata sunt, si

(c) In Verr. iv.

qua voces spectant; vel in *Athanasii Vita*, si qua A historiam; vel in *Monitis*, si qua res diversas et insolentes; ut possit quisque animum explere suum. Dubia et spuria in secundum tomum (1), præmissis *ῥητάς* signis, ablegavimus. Quanto autem labore ac studio contenderimus, ut si qua laterent in variis Europæ bibliothecis Athanasii opera non edita transmitterentur nobis, fidem spero si facient, quotquot ministerio atque officii ea in re usi sumus. Et sane bene multa jam primum Athanasianis accedunt sive hactenus inedita, sive hic illic in editis variis distracta. Quæ omnia observare licet in catalogo suis distincta notis: In *ἀνεκδότοις* vero mole et pretio antea *Commentarius in Psalmos*, qui ex compluribus manuscriptis jam primum in lucem prodit, et quidem ingenti labore exscriptus, ut pluribus ad frontem operis indicatur. Sed quanti quanti, bene emitur quod necesse est. Ne quid lectoris commodis deesset, *Onomasticon*, quoad facultas tullii, accuratissimum damus ac non Athanasii modo, sed aliorum etiam Patrum scriptis intelligendis peropportuno. Varias lectiones notis intermixtas ad unum paginæ locamus: quæ ratio omnium est commodissima. Lectiones autem etiam eas, quæ parvi pretii videntur, non duximus negligendas; id licet nostrum Gallorum gentium non sapiat, ut minutis, si quæ ita videntur, rebus operam demus: qui quodcumque primo aspectu leve putatur, statim cum fastidio respicimus. Quorsum illæ næniæ, alienæ, quis usus lectionis hujusmodi, quin isthæc missa faciunt? Verum in promptu est quod opponatur: nos omnium inservire commodis, neque modo curare ut theologi, sed etiam grammatici, rhetorici, et si qui alii, nihil in hoc opere desiderent. Et præterea non desunt ex iis qui in republica litteraria inter primarios computantur, qui id summe expetant a nobis. Et ni ea res nos longius ab incepto traheret, utilitates varias diversarum lectionum etiam minutissimarum demonstrare in promptu esset. Nihil demum, candide lector, quod vires quidem ferrent, neglectimus, ut opus totum sartum et tectum, ut aiunt, tibi offerremus.

II.

De stylo Athanasii.

4. A priscis perinde atque a nuperis scriptoribus admirationi habita est Athanasii eloquentia: Ejus scripta quot quantisque veterum testimoniis laudibusque celebrentur, videre est in collectione locorum, quæ bene multa congegimus. At ut semper fuere quædam pestes hominum laude aliena dolentium, unus reperitus est Philostorgius, qui Athanasium innumeris prope maledictis in *Historia* sua insectatus est: et nihil agebat aliud, quam ut dolorem suum in talem virum, suæ sectæ perniciem, conviciis exoneraret. Is impudenter ait quodam

(a) Suidas in voce Βασίλειος.

(1) Apud nos quartum. Edit.

loco (a), Athanasium Basilio, Gregorio et Apollinario comparatum, instar pueri habendum esse. Sane tanti faciendæ Philostorgii de Athanasio verba, quanti hæc Eunomii de Basilio; quem, ut ait Gregorius Nyssenus, lib. 1 *contra Eunomium*, vocabat *πονηρόν, κακοθήν, ψευστήν, καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις, θρασύν, ἀμαθῆ, παράγραπτον, τῶν θεῶν ἀμύητον*. Id est: *Malum, improbum moribus, mendacem; et præterea audacem, indoctum, falsificum, divinarum rerum imperitum*. Misso itaque iniquissimi rabulæ iudicio, ad Photium veniamus, æquum peritumque, si quis alius, iudicem. Is ait in *Bibliotheca* sua: *Σαφῆς μὲν ἐστὶ τὴν φράσιν, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελῆς, δριμύς δὲ καὶ βαθύς, καὶ λίαν τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὐτονος*. — Καὶ τὸ γόνιμον αὐτοῦ, ἡλικὸν ὄσον καὶ θαυμασίον. Hoc est: *Clarus, nihil redundans, simplex; acutus tamen et altus, in argumentationibus nervosus. Cujus tanta est ubertas ut admirabilis sit*. Et cætera quæ fusius ille prosequitur: additque in subsequentiibus, Basilium et Gregorium Nazianzenum ex ejus contra Arianos scriptis theologiam hausisse suam.

2. Sublimiorem adhuc dicendi facultate Athanasium exhibet Erasmus, qui videtur eum Patribus ferme omnibus anteferre. Sic ille in epistola ad Joannem episcopum Lincolniensem: *Erat vir ille sæculo tranquillissimo dignus, dedisset nobis egregios ingenii facundiaque suæ fructus. Habebat enim vere dotem illam, quam Paulus in episcopo putat esse præcipuam, τὸ διδακτικόν, adeo diucidus est, acutus, sobrius, attentus, breviter omnibus modis ad docendum appositus. Nihil habet durum, quod offendit in Tertulliano: nihil ἐπιδεικτικόν, quod vidimus in Hieronymo: nihil operosum, quod in Hilario: nihil lacinosum, quod est in Augustino, atque etiam Chrysostomo: nihil Isocraticos numeros, aut Lysiæ compositionem redolens, quod est in Gregorio Nazianzeno, sed totus est in explicanda re*.

3. Quid si inclidisset Erasmus in exquisitissima illa opera tam multa quæ nunquam vidit, in *Epistolas* scilicet *De sententia Dionysii, ad Dracontium, ad monachos, ad Epictetum*, in libros *Contra Arianos, Contra Apollinarianum*? Quid si in librum *Contra gentes, in Apologiam ad Constantium*? Annon tantorum operum artificem, omnium eloquentissimum nuncupasset? Sed paulum libet spatium: et quia tantam laudem tulit Athanasius, et quidem a laudatis viris, ut elegantissimis Græciæ scriptoribus anteferretur, jam qua in re præstare, qua item aliis nonnihil cedere videatur expendamus; et quæ crebro Athanasii scripta regustando comperimus, proponamus studioso lectori. Primo quidem si Gregorii Nazianzeni illam quadrandæ orationis industriam, si numeros spectes, ab hoc eloquentiæ genere alienus semper fuit Athanasius, cujus dictio plus habet nativæ elegantiae quam artificiosæ dili-

gentiæ. Et si quando hic plusculum artis adhibeat, A ut in *Oratione contra gentes, epistola ad Dracontium, Apologia ad Constantium*; ita tamen omnia temperat, ut lateat artificium, et oratio non astrictè sed remisse numerosa sit: contra vero Gregorius, ultra aliquando quam satis sit, circumscriptiōne et ambitu utitur, ut certis numeris definita, tanquam orbe inclusa currat oratio. Chryostomi vero:

Τού καὶ ἀπὸ γλώττης μέλιτος γλυκίων βέβη ἀδύη. Illam expeditam et profluentem verborum copiam, concinnitatis leporisque plenam, non attingit Athanasius, qui plerumque pressus ac brevis est, et majore sententiarum quam verborum ubertate. Verum longe præstat salibus, nervis et τῷ εὐτόνῳ redundantiam omnem resecante. Nimirum possunt esse summi, qui inter se sint dissimiles: quod in eloquentia pariter et in multis artibus observatur. Basilio autem nemo propius ad Athanasii dicendi genus accedit. Sed præit ille elaboratione; hic longe præstat acrimonia. Et hac in parte, quæ scilicet nervos spectat, sales, acrimoniam; omnes, mea quidem sententia, longe antecellit Athanasius, estque hoc in genere princeps. Figuris autem, sicubi hæreticos insectatur, frequens est, apte et apposite distributis, etsi potius suo apte ingenio quam elaboratione adhibitis. Hujus oratio nunquam effluit, nunquam longius vagatur.

4. Sunt autem Athanasii, ut et alterius cujusque, opera, non pari elegantia concinnata. Quæ aliis antecellunt, meo quidem iudicio, sunt: *Oratio contra gentes*, eximium opus; et cui, dicere liceat, par in eodem genere vix deprehendas; si respicias vim argumentorum, nervos; si advertas quam perspicuus sit, quam nitidus; quam salse rideat, ubi res fert, gentilium superstitiones, quam concinnus sit in descriptionibus. Nec præniteat quædam hic apponere (p. 27): Τίς γὰρ ὄρων τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφύρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ἡμοῦ σωζομένην, οὐκ ἐνθυμείται ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἕτερός ἐστιν ὁ διακοσμῶν αὐτὰ ποιητής; τίς δὲ ὄρων ἡλίον μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαρᾶλλᾳ κτως, κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμὸν, καὶ τῶν ἀστρῶν τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλως ἐναλλάττοντα τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κινούμενα· οὐκ ἂν ἐννοιοιαν λάθοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός; τίς ὄρων τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα καὶ σύμφωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, οἶον, τίς ἰδὼν πῦρ ψυχρῶ, καὶ ξηρὸν ὑγρῶ κεκραμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἀλλήλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα ὡς ἐξ ἐνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεὶς ἐξωθενεῖναι τούτων τὸν ταῦτα συνάψαντα; τίς ἰδὼν, etc. Id est: *Ecquis enim cæli ambitum, solique ac lunæ cursum, aliorumque siderum positiones ac circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles; sed in ipsa dissimilitudine æqualem ordinem*

ab omnibus simul servatum intueatur, quin secum cogitet hæc non a semetipsis, sed ab alio, nempe ab Auctore, administrari et regi? Quis solem die exortiri et lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino dierum numerum decrescere ac crescere; atque ex sideribus alia quidem discurrere, cursusque varie immutare, alia vero citra errorem moveri conspiciens, non intelligat illa necessario ab ὀπίσκει aliquo gubernari? Quis contrarias naturas mutuo conjungi ac consonam efficere harmoniam cernens: quis ignem cum frigido conjunctum, et sic cum humido commistum, nec tamen secum invicem pugnare, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non colligat, alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis videns, etc. Quibus quid validius, quid concinnius? Horum elegantiam Græce periti solum plene advertere possunt.

5. Miræ sunt eloquentiæ *Epistola de sententia Dionysii, Epistola ad Dracontium*; itidemque *Orationes contra Arianos*: ubi in altercando cum hæreticis, aculeis frequenter, maledictis facete utitur; creber in reperiendis, acutus in solvendis argumentis. *Apologiæ de fuga et ad Constantium* elegantes, quibus plus inest quam reliquis diligentia et artis, tropis apposite et sobrie respersæ, salibus frequentissimis. Salsum est illud in priorè (p. 254): Μόνη δὲ γνώσις ἐν αὐτοῖς ἐστὶ τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χεῖρονα χεῖροσιν ἐφευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθήσασθαι διαβάλλουσι· κέθεν γὰρ' εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς, ὑπὲρ τῶν μὴ συντρέχόντων αὐτοῖς τῇ κακοφροσύνῃ; Ἄλλα κακοφθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα περιβορθεῖν, νομίζοντες, εὐθήεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοί, ὡς ἀρα δεῖ: τῆς παρ' αὐτῶν λαιδορίας προσάξομεν ἑαυτοὺς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα περιτρέχουσι, etc. Hoc est: *Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora peioribus committisci. Nostram qui ipse fugam non eo criminantur quo velint nos cum virtute ac fortiter agere: nam unde inimicis votum hujusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt: rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convitii aliquando ipsis occurrentes. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant, etc. Et inferius hæc quam pulchre, quam argute dicta (p. 257): Ταῦτα δρώντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοί, ἐτι καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνήθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μάλλον δὲ ὀδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλειον πεποιθήμασι, καὶ λοιπὸν προσφασίζονται δειλίαν ὀνειδίξεν, ἀγνοοῦντες ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσι μάλλον τὴν μέμψιν. Et γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν πολλῶ χεῖρον τὸ διώκειν. Id est: *Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiam nunquam ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugere poterimus; imo potius acerbe hu-**

gent, quod me non e medio prorsus sustulerint : ac deinceps simulate timiditatem exprobrant ; non intelligentes se, dum ita obmurmurant, in sese magis ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi, et cætera bene multa, præclara etiam, quæ consulta brevitatis causa prætermittimus.

6. Limitior etiam Apologia ad Constantium, quam cum lego videor mihi Ciceronianam orationem ob oculos habere. Annon Ciceroniana isthæc, quæ, cum mentirentur Ariani, misisse illum litteras ad tyrannum Magnentium, depellendi criminis causa dicit (p. 237) : Ποία με πρόφασις εἶλε γράφαι τῷ τοιοῦτῳ ; Ποιον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσὼν γράφων αὐτῷ ; Ὅτι τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας, καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανοὺς καὶ πιστοτάτους ἄνδρας ἀνελόντα ; καὶ ἀποδέχομαι σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ρώμῃ γνησίως ἡμῶς ὑποδεξαμένους ; Hoc est : *Quantum ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem ? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium ? Num illud : Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, et cujus beneficio- rum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos ac fidelissimos sustuleris ; te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtinueris a quibus perhumaniter exceptus fui ? Prorsus simile habes apud Tullium in Verrina v : Quæ porro præfatio tuæ donationis fuit ? Illa scilicet reus atque imperatoria : Quando tu quidem in præ- io, in bello, in re militari : cujus ne mentio quidem te prætere ulla facta est ? An illa : Quandoquidem tu nulla unquam mihi in cupiditate ac turpitudine defuisti, omnibusque in iisdem flagitiis mecum et in legatione et in prætura, et hic in Sicilia versatus es.* etc.

7. Tempus me deficeret, si loca similia congerere vellem, si adnotare quæ notatu digna sunt : quam salse nimirum mordeat aversam eunuchorum libidinem, admistis facellis, quæ tamen nihil de gravitate decerpant ; quam acriter insectetur Meletianorum avaritiam, qui dignitate ecclesiasticas venales quibuslibet viris proponebant, etc. Acutissimæ sunt etiam Orationes contra Apollinarium, in hisque invenimus Athanasium Athanasio δριμύτερον. In polemicis enim maxime ætatem contrivit, curans semper ne aliena dogmata Arianorumque ausus plebi catholicæ quid apportarent mali. Etsi vero asper est, et sannis maledictisque plenus, quando res est illi contra hæreticos : nemo tamen est, qui perspecta hæreticorum, maxime Arii sequacium pertinacia, furore, immanitate in Christianos, in episcopos, proborum item hominum carnificina, in nefarios aliquid inculcamentis dictum arbitretur. Aspere scilicet agit Arianos, quia nihil contra tantam vim sine vi fieri poterat : et remisse depellere feroces

homines, fateri erat diffusum se causæ suæ. Etsi verò mordet acriter, cum insolentia criminum aut hæresum temeritas acrem postulat oratorem ; ubi tamen res illi est cum adversariis aliquam æqui bonique rationem tenentibus, sobrie ac prudenter verba facit.

... mollitque animos et temperat iras.

Fuit autem illud sobrii temperantisque animi argumentum, cum rogatus a Serapione ut Arii mortem mandaret litteris, hominis Deo juxta hominibusque invidi ; perniciem divinitus immissam ægre recensere se testificatur (p. 269), ne quantumvis impio post obitum insultare videatur ; nimirum,

Ζῶντας κολάζειν οὐκ εὐσεβές.

Ὅ γὰρ ἐσθλὰ καθαρῶσι κερτομεῖν ἐπ' ἀρ [δράσιν (a).]

8. Ad mansuetiores vero musas an aliquando se contulerit Athanasius, necne, haud facile dictu est : augurari tamen licet sanctum Doctorem, cum quotidianæ curæ angerent animum, et pro Ecclesia semper ille, pro capite, pro fide decerneret, modicam hujusmodi studiis operam dedisse, descriptionibus videlicet, encomiis, philosophiæ. Carmina verò ne minime attigisse videtur. Dictio ejus pura et elegans est ut plurimum : nec inficior tamen nonnullis ejus operibus aliquam peregrinitatem attulisse Latinæ linguæ usum ; quale illud est, Ἐκκλησίαν ἔδωκεν εἰς πρέβαν, βετεράνος, et alia id genus. Impetratum scilicet a consuetudine fuerat, ut si ex quotidiana Latinorum familiaritate aliquæ hujusmodi dictiones in buccam venirent, ne ab his vel Græce peritiores abstinerent. Licet autem insidias auribus minime paret, lectoris sibi tamen, illecebris nescio quibus, benevolentiam captat. Nihil morosus in exordiis est, sed statim ab initio in arcem causæ invadit, et contra hæreticos canit quodammodo cla sicum. Platonis Homerique libros legit assidue, necnon aliorum veterum, ut ex Oratione contra gentes et ex aliis ejus operibus propalam est. Quod si Gregorius Nazianzenus illum hac in parte mediocriter duntaxat eruditum fuisse narret, id nimirum Gregorio visum fuit, qui magnam ætatis suæ partem his in studiis contrivit. Aliis autem jure videatur Athanasius φιλόλογος, et his in rebus probe eruditus.

III.

De amissis Athanasii operibus.

1. Etsi tam peritum dicendi opificem Athanasium fuisse mox narrabamus, ut ne nos poeniteat dicti, vel id unum satis sit, quod tanta vario scribendi genere Athanasii scripta amissa fuerint, ut non nisi partem debitæ laudis tulisse ille videatur. Quot, amabo, opera emisit in lucem, qui inenno adolescentia ejusmodi ludum ingressus, mox specimina dabat magistro digna ; qui decursa jam ætate adeo naviter et salse Ecclesiæ hostes aggreditur, ut dicas hæc dicendi ornamenta accrevisse viro, dum cor-

(a) Archilocus.

poræ vires deficerent? Quot, putas, tot annorum A spatio elucubravit, ita diligens et navus, advigilans semper frangendis hæreticorum consiliis? Anni certe intersunt ab edita *Oratione contra gentes*, ad absolutos usque *Contra Apollinarium* libros, plus quatuor et quinquaginta, quibus innumera hand dubie scriptis, in otio, in negotio, homilias videlicet, epistolas, commentarios, hæreticorum confutationes. Quanta æstimas edidisse in deserto, dum calamitas, metus, solitudo prohiberent ab officio, et spatii multum esset ad scribendum; atque aliunde curis confectus animus nonnisi litterarum usu sese exonerare posset? Hinc propalam est, etsi multa ab antiquis laudantur Athanasii opera, jam injuria temporum extincta, multo plura esse quæ a scriptoribus tacita relicta sunt.

2. Paucissima sane enumerat Hieronymus, si vel solum conferas cum iis quæ jam edita exstant: et ex illis tamen ab eo memoratis quædam nusquam comparent, liber nempe *Contra Ursacium et Valentem*, liber *De virginitate*, alius scilicet ab eo qui inter dubia computatur secundo [quarto] tomo. Duos *Contra gentes* libros idem doctor commemoravit, unus jam superest ea inscriptione; ne tamen secundum amicum existimato. Nam qui librum *Contra gentes* excipit, *De incarnatione* nuncupatus, quoad magnam partem et ipse contra gentes datus est, et serie mutua cohæret cum præcedenti; ut exploratum sit hos esse binos contra gentes libros. Liber *De Psalmorum titulis* ab eodem Hieronymo inter Athanasiana connumeratus, si non idipsum est quod argumenta in expositionibus Psalmorum, ad frontem cujusque psalmi posita, vel quod expositiones ipsæ, extinctus pariter fuit (1).

3. Sed nulla, opinamur, jactura major quam *Epistolarum ἐπιστολικῶν*, aut *festalium*, sive in cœtu Ecclesiæ legendarum, quas item laudat Hieronymus. Has ingenti numero Athanasius, cum Arianici furoris declinandi causa in deserto Thebaidis lætens ageret, ad plebem catholicam Alexandrinam misit. Atque ut ex iis quæ hodieque supersunt fragmentis, conjectare licet, magna pars in enarranda et deploranda Ecclesiæ calamitate versabantur (2). Hic quæstiones ab Arianis injectæ, ut plebem absente pastore a proba sententia exçuterent, et vacillantes D animo ad deteriore partem applicarent, ab Athanasio solvebantur. Hic quæ doctrinam, quæ disciplinam, quæ mores spectabant, per otium solitudinis explanabat ille. Et demiror plane amanuensium Græcolorum gustum; qui dum aniles fabulas, fœdissimæque commenta, Athanasii nomine publicata, plus millies exscriberent, quæ nemo sanus sine stomacho legere possit, hæc ita neglexerunt, ut incuria perierint. Hoi hei! quam pungit dolor amissi thesauri! quantum ad historiam, ad consue-

(a) Epist. 75.

(1) Is est quem publici juris fecit Antonelli: Vide ejus præfationem hujus editionis tom. III. (Edit.)

(2) Athanasii *Epistolas festales* Syriace Londini nuper edidit Dr. Willclmus Cureton; Syriace et Latine card. Angelo Mai, ex quo eas accepimus. Adi tomum III. Edit.

tudines Ecclesiarum, ad morum præcepta hinc lucis accederet! Et fortassis adhuc alicubi latent in Oriente, ubi bene multa exstant. Nam licet complures inde ad nos perlati codices fuerint, at cum plerumque ut fors tulit, sine delectu et apparatu quopiam, ad eam rem tamen perquam necessario, codices accumularint qui curam hujusmodi suscipere; hinc factum ut sæpe quorum jam operum multi codices exstabant in bibliothecis nostris; eorundem alios codices sine fine compararent; et contra quorum vel rari vel nulli penes nos erant, ea præmitterent. Ad *Epistolas festales* ut redeamus, exstat sat prolixum tricesimæ nonæ fragmentum, qua Arianorum falsis rumoribus, de Scripturæ saoræ libris, commotam catholicam plebem sedat B sanctus Doctor, et verum Scripturarum sacrarum textit catalogum. Ad hæc Colbertinum quemdam codicem antiquissimum evolviendo, in aliud fragmentum incidimus Latine ex Græco versum, quod perquam gratissimum accidit. Hinc cernas in Occidentem usque perlatas fuisse ejusmodi *festales epistolas*. Hæc autem, cujus fragmentum jam primum publicamus, ab Athanasio post traditas anno 336 Arianis ecclesias, consolationis causa, ad plebem catholicam missa est. Haud improbabiler conjectamus, fragmentum item a Theodorocto allatum, ab eoque *Ad virgines* nuncupatum, fuisse in cœtu Ecclesiæ legendum: nam cœtum populorum alloquitur in masculino genere. Et quia virgines maxime omnium ab Arianis vexatæ fuerant, cum in illis παραμυθητικοῖς λόγοις, id est *consolatoriis sermonibus*, frequens virginum esset memoria, et sæpe fortasse virgines alloqueretur Athanasius, hinc factum ut *Ad virgines* nuncuparetur. *Festalium* item *epistolarum* mentio est inferius.

4. Athanasius ipse in sua *De Nicænis decretis epistola* prolixiorum laudat ab se ad amicum datam, quæ jamdiu interit et a nemine antiquo quod sciamus memorata fuit. Item in *Epistola ad Palladium*, alterius meminit, *ad monachos Cæsarienses*.

5. Ad hæc Basilus, cujus epistolæ ad Athanasium non paucæ supersunt, cum magna significatione familiaritatis, aliquas memorat (a) ab eo ad se transmissas, quæ ipse asservabat penes se; hisque velut norma quadam, sicubi res postularet, utebatur. Nam ad res ecclesiasticas componendas dabant illi operas mutuas.

6. Ait Epiphanius Athanasium contra Manichæum scripsisse, quod opus funditus perit. Ejus nomine perpauca assert Facundus Hermianensis libro undecimo, quæ sunt Serapionia, non vero Athanasii, ut adnotavit Sirmondus. *Dialogus enim contra Manichæos*, qui inter Damasceni opera exstat, in manuscripto quodam ascribitur Athanasio, sed perperam: est enim revera ejusdem Damasceni. Qua de

re in præfatione secundi [quarti] tom. Memoratur A item apud Epiphanium (a) in epistola synodi Diocæsariensis epistola Athanasii ad ejusdem synodi Patres. In *Ancorato* ejusdem in epistola Tarsini, Martidii et aliorum fertur Athanasius litteris suis multas, qui circumventi in errorem lapsi fuerant, ad sanum consilium reduxisse.

7. In *Chronico Alexandrino* epistolæ Athanasii ad Epiphanium excerptum legimus, editum una cum aliis fragmentis ad calcem.

8. Meminit insuper Theodoretus *Sermonis de fide majoris*, ejusque loca nonnulla affert, quæ nos ad calcem inter fragmenta locavimus (1).

9. Synodus vi œcumenica maximam partem affert operis in hæc Scripturæ verba: *Nunc anima mea turbata est.*

10. Facundus item Hermianensis hæc Athanasii scripta jam amissa memorat, horumque excerpta affert quæ nos edidimus ad calcem tomi primi, *Epistolam ad Diodorum Tarsensem* Tyri tum agentem, *Epistolam etiam ad Antiochenos*: cujus item fragmentum habetur in Actis concilii Lateranensis. Ambo edita sunt ad calcem primi tomi. Aliud item Athanasii rescriptum in eodem concilio memoratur (b).

11. Leontius Byzantinus in libro *Adversus Apollinistarum fraudes*, quorundam Athanasii scriptorum meminit. Hæc sunt ejus verba: *Sufficiunt hæc iis qui non sunt nimium rudes et tardi, ad ostendendam Apollinarii esse epistolas quæ nomine Julii feruntur, præter eas epistolas Apollinarii, de quibus Athanasius et historici meminerunt. Discipuli enim Apollinarii antiquiores sunt omnibus qui his usi sunt, quas, ut verisimile est, qui a Julio per schisma discesserunt, inscripserunt. Neque solum hoc: sed sunt ex orthodoxis qui, inscriptione decepti, rectas eas esse intelligere et dicere perseverabant propter personarum auctoritatem fide dignam. Alioquin magis orthodoxorum est agnoscere illos sermones proprii doctoris esse. Ne autem ex solo testimonio discipulorum, sermones ipsius Apollinarii agnoscamus, quamvis aliqui eos Julio, quamvis Gregorio, quamvis Athanasio falso inscribant; sed etiam ex eodem genere sermonis et stylo.* In concilio Lateranensi, t. VI Conciliorum, p. 301, exstat fragmentum epistolæ cujusdam ad Antiochenos de doctrina veræ agentis, a nobis pariter eusum ad calcem.

12. Laudat Joannes Damascenus in *Oratione de defunctis*, sub suæ, librum Athanasii *De mortuis in Domino*, qui jam non exstat. Item alium hac inscriptione, *Εἰς τοὺς κοιμηθεῖτας παναγμόριος λόγος*, qui fortasse idem.

13. In secunda Nicæna synodo locum sat prolixum habes ex *Epistola Athanasii ad Eupsychium Cæsareæ presbyterum*, quem pariter edidimus ad calcem, una cum fragmentis ex Gelasio desumptis: quæ tamen excerpta videntur ex operibus Athanasii, quæ

(a) Hæc. LXXV.

jam exstant, verbis paulum immutatis. In codice Felkmanni quodam affertur locus ex libro Athanasii *De honorabili conjugio*.

14. Photius in *Bibliotheca sua* memorat *Commentarium Athanasii in Ecclesiasten*, jam penitus amissum. Item in *Cantica canticorum*, cujus fragmenta dedimus. Alia porro fragmenta *Commentariorum in Jobum et in Evangelia*, quæ itidem edi curavimus ad calcem, suspicamur ex variis Athanasii operibus, cum jam exstantibus, tum deperditis, a catenarum collectoribus excerpta fuisse, non autem ex perpetuis sancti Doctoris commentariis. Cujus rei sat perspicuum argumentum illud est, quod eorum multa in operibus jam exstantibus compareant.

15. Librum quemdam *De Incarnatione* laudat Michael Glycas, p. 208, ejusque bina affert fragmenta, quæ ni fallor non exstant in editis. In concilio Florentino hæc leguntur: *Τούτο γὰρ τὸ πνεῦμα, φησὶν ὁ ἱερός Ἀθανάσιος, πνοή ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ.* Hoc est: *Hic enim spiritus, ut ait sanctus Athanasius, spiratio Filii est.* Quæ videntur ex quodam supposititio opere profecta.

16. *Disputatio cum Zachæo Judæorum nomodidascalo*, quæ exstat in bibliotheca Vindobonensi, et Athanasii nomine memoratur a Petro Lambecio tom. V, pag. 135.

17. In schedis quibusdam Emerici Bigotii τοῦ μαχαρίτου, quæ penes me sunt, fertur esse quædam beate Theclæ Vita in bibliotheca Scorialensi, quæ Athanasii nomen præferat.

18. Exstat item *Spicilegii* tom. H *Epistola Potamii ad Athanasium*, et quidem, ni labor opinione, ingenti suspitione laborat.

19. In *Vitis sanctorum Siculorum*, Octavio Cajetano Syracensano collectore, est nomine Athanasii Vita S. Philippi Agyrrensis, de qua in spuris.

20. Vir clar. et nobis amicissimus Gabriel Grodecius, linguæ Hebraicæ Lipsiæ professor, in catalogo quodam mihi transmissio, de quo alias fusius, testatur se Mediolani in bibliotheca Ambrosiana vidisse codicem, in quo exstat *Commentarius* nomine Athanasii in *canticum Moysis et Mariæ*.

21. Agmen claudat opus jussu Athanasii a quodam ejus familiari elucubraturum, de quo hæc Lambecius ad tricesimum septimum codicem theologicum, p. 58: *Valde autem notabile est, in solo hoc codice 37 ante epistolam sancti Jacobi existare anonymi cujusdam pervetusti auctoris proœmium sive epistolam dedicatorem ad sanctum Athanasium archiepiscopum Alexandrinum, qua clare atque expressè testatur, se hypotheses illas et lemmata capitum Epistolarum catholicarum fraterno ipsius jussu composuisse. Titulus istius proœmii, una cum principio, est talis:*

Πρόλογος τῶν καθολικῶν Ἐπιστολῶν. Μικροὶ μὲν κἀν μικρὰ τολμῶσιν, οὐκ ἀδέες. Ὁ δὲ ἐλάχιστος ἐγὼ

(b) Concil. Lateran., t. VI Conc., p. 301 et p. 328.

(1) Integrum postea edidit Montfauconius in *Bibliotheca nova Patrum Græcorum*.

τοὺς ὑπὲρ ἐμὲ πόνους ἔχειρῶν οὐχ ἥκιστα πέφυκα ἀκινδύνως : ὡσαυτὲρ ἂν εἴ τις. etc. Id est : *Prologus in catholicas Epistolas. Pusillis et pusilla aggredientibus, res metū non vacat. Quod autem ego perquam minimus homo laborem qui vires meas longe superet aggrediar, non moliti periculi res est. Quemadmodum si quis, etc. Nec multa post auctor huius proœmii sanctum Athanasium appellat fratrem his verbis: 'Ἐφ' οἷς σὺν ἔγωγς τολμῶ συγγνώμην αὐτῶν νέμειν, ἀγάπης νόμῳ βεβαιασμένος ὑπὸ ΣΟΥ ΑΔΕΛΦΕ ΑΘΑΝΑΣΙΕ ΤΙΜΙΟΤΑΤΕ. Οἶα γάρ τις ἡμιθνήτων, etc. Id est : De tali ausu meo veniam rogans, vi et lege charitatis abs te compulsus, VENERABILISSIME FRATER ATHANASI. Nam quasi semimortuus. Clauditur denique idem proœmium hoc modo : Δέξαι τοιγαροῦν, δέξαι παρ' ἡμῶν ἀσμένως τῶν σὺν ἐπιταγμάτων τὴν πραγματεία, εὐχῆ τῆ ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς τῆς πειθοῦς διηνεκῶς ἀμειβόμενος. Ἐγὼ δὲ σοιχηθὼν τὰς καθολικὰς καθεξῆς Ἐπιστολάς ἀναγνώσομαι, τὴν τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν ὁμοῦ καὶ θείων μαρτυριῶν ἐνθόνδε ποιούμενος. Id est : Accipe igitur, accipe libenter a nobis opus jussu tuo editum, et assidue precibus tuis obsequentiam nostram remunera. Ego vero catholicas Epistolas ordine perlegam, atque capitum una atque dicinorum testimoniorum expositionem edam. Sequitur deinde hypothesis Epistolæ sancti Jacobi his verbis : Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἰάκωβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν, etc. Id est : Quoniam Jacobus hanc duodecim tribubus rescribit, etc.*

IV.

De doctrina Athanasii.

1. In Christianæ fidei exortu non erant ejus mysteria certarum vocum limitibus circumscrip̄ta; sed emergentibus demum erroribus vocabula quædam definiiri necessum fuit, quibus seu claustris continerentur temerarii homines rerum novandarum studiosi. Et indicare ne pigeat, cum nihil periculi ex indicio sit, salvis semper et integris rebus, ac fide nihil mutata, multa Athanasii ævo ejusque ope inducta verba fuisse, et ad certam formam redacta fidei capita; ut pater hodiernæ theologiæ jure ille vocari possit. Quo major vir habendus est, ut qui eam fidei enarrandæ rationem prior induxerit, ex qua peritissimi quique, tanquam ex fonte, verum sentiendi pariter et loquendi modum haurirent: inter quos Ecclesiæ lumina Basilii et Gregorius Nazianzenus pro fidei magistro virum habuere. Nos ut Athanasii doctrinæ specimen demus, a Deo optimo maximo orsi, ad cætera progrediemur.

2. De Deo. — Primo ait (p. 27 seqq.), Deum cognosci ex opificiis, exque harmonia rerum, quæ quidem ratio cognoscendi Dei cuique obvia est, ut nulla sit venia aut excusatio iis, qui tantarum, tam disparatarum rerum concentum et motum ἀνοήτως et citra ejusdam intelligentiæ moderamen regi et servari putent. A simili autem probat (p. 29), animam cognos-

A sci ex concinnis et cum ratione adornatis corporis motibus. Sed quoniam qui profligatis moribus sunt, quo liberius vivendi ait potestas, et Deum esse et animam esse immortalem inficiantur; contendit ille validis argumentis (p. 25), animam non exstingui exstincto corpore, scelestorumque perfugium amovet; qui, prohi dolor! id summi boni loco effugiant, ut aliquando existendi finem faciant. Cujus rei in propria salute periculum facere grave est. Ferreum sane pectus, quod tanto discrimine non moveatur; cum vel ipsi gentiles et profani præmia et pœnas, felicitatem et infortunia secundum hanc vitam esse arbitrati sint, juxta illud Tragici :

Εὐδαιμονοῖτον, ἀλλ' ἐκεῖ : τὰ δ' ἔρθα δὲ Πατὴρ ἀπέλειπ' (a)

B Furiosæ matris dictum, quæ dum necem liberis parat, felicitatem ipsis in futura vita precatur, quam pater abstulerat in præsentī. Deum esse unum pluribus commonstrat contra gentiles, pugnatque vel unum vel nullum esse : ibi (p. 30) hanc præclaram edit sententiam, quæ fertur in primis, Ἐλέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι. Hoc est : *Dicehamus multiplicitatem deorum, esse nullitatem deorum.* Cui alludere forte videatur Gregorius Nazianzenus oratione 24, cum gentilium superstitionem vocat πολυθεον ἀθεταν. Lepide autem nec sine faciliis exagitat illam gentilium deorum turbam, quorum quisque flagitiis suis nobilitabatur, ita ut non nisi nota quadam turpitudinis alius secerneretur ab alio. Religionem sane pulchre ad perniciem hominum instructam, cum nullus modus sceleris esset, quin alicujus dei exemplo niteretur.

3. De Deo uno. — Ait item sanctus Doctor (p. 39), si multi essent dii, necesse fore ut multi mundi essent, nec posse ἀταράκτως a multis unum regi mundum. Unum, inquit (p. 49, 171), Deum et in mundo et extra mundum suapte natura esse, quin spatio ullo circumscribatur. Depellit item (p. 38) Epicureorum commentum, qui nugabantur mundum fortuito factum; et Platonem, qui ex prius exstante materia conditum affirmabat. Genesim sive genealogiam exitiosam artem, quæ ad hæc usque tempora perseverat, graviter exagitat (p. 46).

4. De generatione Filii. — Passim ac pene ubique locorum ait, Patrem Filium suum ab æterno gignere: generationemque illam esse passione vacuam. Pugnat item frequens (p. 341), Filium esse ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, æternum, non factum, perinde atque Patrem: nec insolentem esse vocem ὁμοούσιον, exemplo Dionysii Alexandrini commonstrat, cui vitio datum fuit, quod ea voce non uteretur cum de origine Verbi Dei sermonem haberet. Id argumento est, eam vocem, licet a Patribus ante Dionysium non memoretur, fuisse tamen antea frequentatam. Exstat porro inter nugacissima Valentinianorum commenta vox ὁμοούσιον, sed lon-

(a) Eurip., Medea.

ge alio usu. Affirmat contra Arium et associas eius (p. 174, 398) Verbum a Deo unum proferri, non multa. Deus, inquit sanctus Doctor (p. 34, 34), per Verbum suum omnia facit ac dispensat; ac per id intelligi datur, quod dicitur, ipsum esse principium viarum Domini: per ipsum movet etiam invisibiles illas potestates. Contendit Athanasius adversum Judæos (p. 38) Patrem cum diceret, *Faciamus hominem ad similitudinem nostram*, Filium compellasse suam; et hæc trita fuit omnium antiquorum Patrum sententia. Ut commostraret autem Verbum non esse rem factam, ex quotidiano Ecclesiæ usu progreditur, atque hoc utitur argumento (p. 388): Non licet rem factam adorare: Verbum adoratur: non est ergo res facta.

5. *De Spiritu sancto. Tres hypostases.* — Spiritum sanctum ait (p. 86) esse *ἐκπόρευμα*, quasi dicas *emissionem* Patris. Ex Filio quoque procedere haud obscure prædicat, cum ait non semel (p. 701, 782), apud Deum Patrem Filium esse fontem. Spiritus sancti: et alio loco (p. 535), ideo Spiritum sanctum a Patre procedere, quia ex Filio effulget, atque ab eo mittitur (p. 81). Res cum primis observatu digna est, nec prætermittenda, quod Dionysius Alexandrinus atque Athanasius (p. 200) dicant, in manibus Patris et Filii esse Spiritum sanctum, et neque a mittente Patre, neque a ferente Filio dividi. Spiritus quoque *ὁμοούσιος* est Patri (p. 540), et tota Trinitas *ὁμοούσιος* dicitur (p. 741). Vulgare est et passim obvium (p. 700, 558, 718), in Patre, Filio, et Spiritu sancto unam esse deitatem, unam potentiam, unam substantiam. Pater per Verbum in Spiritu omnia condidit (p. 540, 554), non quidem ita ut Verbo, vel Spiritu sancto, ceu instrumentis aut ministris spiritibus ab se conditis, Pater usus sit: sed tres personæ principii unius rationem tenere, tenentque. Tres hypostases, *ὑποστάσεις*, in Trinitate esse non semel docet, et quidem perfectas (p. 86, 616, 701): non tamen inter se divisas (p. 80); caute enim isthæc explicantur, ne suboriantur lapsus occasio. Et advertas quam inconsulte quidam ævi nostri scriptores Athanasium dicant nusquam hypostases memorasse. Ariani quoque tres hypostases præstebantur esse, verum subdolo consilio; eo quippe nomine diversas et divisas substantias intelligebant; monstrum scilicet erroris, quo vel unitas Dei, vel triuitas personarum elevatur. Etsi porro tres hypostases esse plerumque dicat Athanasius, nequaquam repudiat eos (p. 616) qui unicam *ὑπόστασιν* admissam vellent in Trinitate, dum id de substantia communi personarum intelligant, earumque distinctionem servent illæsam; imo ipse quoque alicubi (p. 714) ait, *ὑπόστασιν* idipsum esse quod *οὐσίαν*, seu substantiam, ea videlicet quam supra commemoravimus, sententia. In synodo autem Alexandriæ anno 362 utraque formula, id est una hypostasis, et tres hypostases, catholica dicitur, dum recta servetur sententia. Et si quando vetat Athanasius, ne dicatur Filius ex alia hypostasi esse quam Pa-

ter, mox interpretationem adjicit hoc pacto (p. 1016), *Ἡ ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως, ἢ οὐσίας φάσκοντες εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεπτὸν ἢ ἄλλωτὸν, τοὺτους ἀναθεματίζομεν*. Id est: *Aut qui dicunt ex alia hypostasi vel substantia esse Filium Dei, aut Spiritum sanctum, mutabilem aut variabilem, hos anathemate damnamus*. Et in *Epistola ad Afros* similiter *ὑπόστασιν* per *οὐσίαν* sive substantiam explicat, ita ut ubi hypostasin eandem esse in Patre et in Filio prædicat, mox adjiciat *οὐσίας* sive substantiæ explicationem. Hypostasin autem simpliciter ac sine addito hujusmodi, unam in Patre atque eandem in Filio esse, non meminisse me legisse in germanis Athanasii operibus.

6. Patrum antiquioris ævi scripta commemorat, ac excerpta eorum afferens, doctrinæ suæ auctoritatem parat. Origenem nunquam sine laude memorat, imo purgat eum a suspicionibus jam contra tanti viri doctrinam obortis: atque, quas sententias problematis more *ὁ φιλόσοφος* dixerat, non perinde ac si affirmando dictæ fuissent, acceptas oportere. Idipsum vero Pamphilus martyr, in *Apologética pro Origene*. Quare non est quod inclementer cum viro tanto agatur; si dum liberum esset varie mysteria sacra enuntiare, ea dixerit, quæ ad hodiernum usum non satis accedant. Duram provinciam capit, qui ad certos verborum limites vult omnia omnium sæculorum effata revocare. Res, tempus, animus et cætera ponderanda; et sic odia minuas. Præter Origenem, Theognostum item præclarum virum Origenis æqualem laudat, et scripta ejus affert in testimonium doctrinæ suæ. Utitur quoque Dionysii Romani pontificis loco eximio ad Arianorum commenta propulsanda. Æque huic rei opportunus Dionysius Alexandrinus, cujus auctoritate *τὸ ὁμοούσιον* confirmat. Etsi enim ille in suspensionem prævæ circa Filium Dei sententiæ vocatus fuerat, cujusdam dicti causa quo Filium incautius inter res factas connumerare videbatur, qua de causa in crimen vocatus a Basilio est; at cum postea sui purgandi gratia, et quid vere sentiret effatus, et *τὸ ὁμοούσιον* professus fuerit, adversum Arianos in medium profertur ab Athanasio, qui suo ipsos telo confodit. Nam cum Dionysium illi erroris sibi auctorem esse clamitarent, ejus auctoritate assertum *ὁμοούσιον* nec sine pudore contulerunt. Eximiam porro Dionysii fragmenta nobis attulit Athanasius, ac perceptato nobis datum est, ut codicum ope præclaram de Trinitate clausulam restitueremus, quæ sic habet: *Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν μονάδα πλατύνωμεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμειλιτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα*. Id est: *Sic quidem nos unitatem quæ dividi nequit in Trinitatem dilatamus, et rursum Trinitatem quæ imminui nequit in unitatem contrahimus*. Hanc sententiam, quæ in nullis exstat editis Græcis, ex omnibus quibus bene multis usi sumus codicibus jam integram damus, magni usus sane contra novos Arianos, qui tertii

sæculi Patres secum consentire jactitant. Ob alia vero quæ minus considerate dixisse videbatur Dionysius, in Basilii reprehensionem incurrit: verum sat ab Athanasio purgatur ab omni adversum suspensione.

7. *De Incarnatione.* — Alt Doctor sanctissimus (p. 737), carnis cum Verbo conjunctionem ex utero factam fuisse. Frequenti autem usu, carnis nomine testificatur se totius hominis, animæ scilicet et corporis, naturam complecti (p. 762). Et contendit non magis rationi absonum esse Verbum humanam assumpsisse naturam, quam omnibus in rebus existere (p. 65). Ait autem (p. 42) ideo Filium hominem factum fuisse, quia, cum omnia creasset, omnia solus instaurare potuit. Christum esse τέλειον ἀνθρώπου καὶ τέλειον Θεόν (p. 747), id est, *perfectum hominem et perfectum Deum*, quem cum adoramus non rem creatam aliquam adoramus, sed omnium rerum opificem (729, 732). Estque Athanasii illud effatum memorabile (p. 703): Χριστός ἐστὶν ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Πατρὸς. *Christus est manus ipsa, et manus ipsæ Patris*; quo indicat, nihil nisi per Christum a Patre effici vel creari. Neque minus memoratu dignum est, aliquando vocem, *Dominus*, in Veteri Testamento pro Filii persona intelligi, cum ab Athanasio (p. 707), tum ab aliis plerisque Patribus. Multis commonstrat (p. 53), e re fuisse ut Christus interficeretur, nec vulgari hominum morte interiret. Verbum ipsum natum et passum esse dicitur (p. 50), quia corpus non alterius, sed ejus ipsius erat. Quoniam vero Apollinari-
tæ Deum ipsum, id est divinitatem passam fuisse nugabantur, hæc adversus lucifugas verba facit Athanasius (p. 758): *Cur ego scripsistis Deum esse, qui in carne passus est et resurrexit? Si enim Deus sit, qui per carnem passus sit ac resurrexit, passibilem ergo dicitis et Patrem et Paracletum, cum unum sit nomen, et una divina natura.* Ante Nestorianam enim hære-
in, cum nondum res controversiis implicata esset, nec cautione esset opus, bono animo, salvaque fide hæc locum habebant: *Deus passus non est, Deus non est natus*, intelligas scilicet, divina natura aut divinitas, ut explicat Athanasius (p. 65), hinc palam est, non esse quod Nestorianismi nota aspergatur liber ille Anonymus secundo [quarto] tomus quia inter alias clausulas isthæc rejicitur, *Passum est Verbum carne*: nondum quippe res ad verum vocum usum deducta fuerat. Et dum Dei nomine divina natura intelligeretur, Deum passum esse negare fas erat: hoc pacto negat Athanasius (p. 351), atque eo nomine Appollinaristas insectatur. Cum Filius exaltari dicitur, jubet Athanasius (p. 47) intelligas de Christo secundum humanam naturam. Qua sententia porro dicatur Filius hominis ignorare judicii diem, pluribus explanat ille, et nos spero non indiligenter in notis, etsi paucis pro instituti ratione. Mariam Virginem passim Θεοτόκον, sive Deiparam nuncupat: sapienter, si consilio, feliciter, si casu: peropportuna quippe contra

Nestorianos fuit Athanasii hac in re auctoritas, duas esse in Christo voluntates βῆτῶς affirmat (p. 709), et commonstrat ex plerisque litterarum sacrarum locis. Moriente Christo, deitatem corpus ejus non reliquisse haud ait semel (p. 723, 748, 758); et si quid alienum dicere aliquando videatur, res est aliis locis explicanda.

8. Christi adventum veritatemque Christianæ religionis pluribus comprobat: contra Judæos quidem (p. 60, 64) sexcentis Veteris Testamenti locis, ac potissimum ex famosa illa Danielis prophetia. Contra gentiles autem (p. 71) Christi unum cultus veritatem propugna: his argumentis: quod Græci philosophi tanta rerum peritiâ, tot conscriptis libris, ne pauculos quidem vicinorum ad suam pellexerint opinionem; cum contra evangelicam doctrinam humilibus dictis, atque usu plebeio tritis late serperet in dies et totum pervaderet orbem: quod ea ipsa doctrina (p. 74), simulacra deorum, magicam artem, philosophos omnes profligaverit, non opibus armisque, sed innata vi veritatis: quod falsorum numinum cultus ab adventu Christi paulatim fractus viribus ad interitum pergeret (p. 76); dum homines alio conferrent animum confluenterque ad veram religionem.

9. *De Scriptura sacra et de fide.* — Scripturæ sacræ dignitatem haud semel prædicat, atque cæteris omnibus præstare (p. 575): non quo tollat traditionis aut synodorum auctoritatem; minime gentium; imo vero non uno loco ait (p. 166, 167) licitum synodis esse voces proponere ex litteris sacris non mutuatas. Affirmat evangelicam doctrinam eandem esse, quam antiquorum Patrum, Adami, Abelis, Enochi, Noë, Abrahamæ, Moysis. Libros Scripturæ sacræ in canone receptos enumerat accuratissime (p. 768). Eleganter de fide loquens ita satur (p. 559): Τὰ γὰρ πίστει παραδιδόμενα ἀπεργαστον ἔχει τὴν γνῶσιν. Hoc est: *Quæ fide traduntur, notitiam habent non curiose investigandam.* Memorabilia isthæc quoque sunt (p. 757): Οὔτε γὰρ πίστις κατὰ θύλου φαινόμενη πίστις ἀν λέγοιτο· ἀλλ' ἐστὶ πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ισχύϊ, καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ, καὶ τὸ φαρτὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ. Hoc est: *Neque enim fides evidenter apparens, fides dici potuerit: verum fides est, quæ quod impossibile est in potentia, quod infirmum in virtute, quod corruptibile in corruptione, quod mortale in immortalitate esse credit.* Eam Christianæ fidei teserami, hunc χαρακτήρα esse ait (p. 550), quod Verbum Dei Filius, propter nostram salutem, in fine sæculorum homo factus sit.

10. *De restauratione humani generis. De gratia. De baptismo.* — Hominem suapte malitia collapsum esse dicit (p. 5): nam a Deo creatus cum libero vel boni, vel mali agendi arbitrio, ad deteriorem partem declinavit. Hinc sædata labefactataque divina illa ab ortu imaginæ, opus fuit adventu Filii Dei, qui sarciret danimum, et recrearet collapsum

humanum genus, instauraretque divinam illam imaginem: *Sufficiebat*, inquit Athanasius (p. 46), *gratia qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum, et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui hominum infirmitas probe nota erat, eorum negligentiam prospexit; ut nempe si Deum per seipsum cognoscere negligerent, possent ex natura opificiis Creatorem non ignorare. Gratia (p. 542) et donum, quod a Trinitate datur, datur a Patre per Filium in sancto Spiritu. Gratia autem peccato amittitur (p. 455), pœnitentia reconperatur. Baptismi necessitatem ubique prædicat: sed ait diserte (p. 465) inutilem esse baptismum Arianorum ac quorundam hæreticorum. Ubi meminisse iuvabit ea tempestate moris fuisse, ut qui baptismum adirent, Christiana: doctrinæ addiscendæ per aetatem idonei essent: 'Iv' èx τῆς μαθήσεως, inquit Athanasius, ἡ πίστις ὀρθῆ γίνεται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις προστεθῆ. *Ut ex doctrina oriatur recta fides, et cum fide baptismi initiatio accederet.* Inferius autem, de hæresibus loquens: Ἄλυστα εἶλες, ait, ἔχουσι καὶ τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λειπόμενον εὐσεβείᾳ, id est: *Inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas.* Nimirum ideo inutilis, quoniam qui illa tinguntur, salutem consequi non valent. Enimvero quod Athanasius iterandum esse baptismum censuerit, non constat; imo potius contrariæ sententiæ esse videtur ex *Antiochenæ synodi tomo* et ex *epistola ad Rufinianum*, ubi de conditione hæretici recipiendi agitur, nec dicitur baptismum ab Arianis datum de integro repetendum oportere, Et sane, dum ait ibidem (p. 403) in periculum venire Arianos amittendæ baptismi integritatis, subindicat se non ea esse sententia, iterandum esse eorum baptismum. Vide notam ibi, hæc de iteratione baptismi satis sunt; rem enim pluribus agitare per otium non licet. Et exploratum est eam fuisse olim sat triam in Oriente sententiam, hæreticorum baptismum esse redintegrandum (p. 100, 706). Adeantur qui hæc fuscè pertractarunt, inter quos facile princeps Augustinus.*

11. *De Eucharistia.*—Corpus et sanguinem Christi in Eucharistia esse diserte neque semel prædicat, apertissime vero ubi ait, corpus quod sedet a dextris Dei, illud ipsum esse quo pontifex et apostolus est, per mysterium quod dedit nobis, dicens: *Hoc est corpus meum*, etc. Ubi vero dicit, corpus illud esse *spiritualem cibum*, et *spiritualiter dari in escam*, id ita intelligas, ut pluribus in notis explicatur: non more cibi corporei sumi, nec esse cibum corporalem, qui per partium divisionem comminutionemve comedatur: *Quot enim hominibus, inquit, corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum?* Ibi videsis.

12. *De ordinæ.*—Ordinatio presbyteri a presbytero facta, nulla habebatur, ut propalam est exemplo Colluthi presbyteri, qui ausu temerario et insolenti presbyteros constituendi potestatem vindicabat sibi. Verum jussu Alexandrinæ synodi, cu-

rante Hosio, quotquot tali aditu ecclesiasticos gradus invaserant, ad laicorum conditionem reducti sunt. Memoratu dignum est, episcopos, cum in litteris suis de presbytero aut diacono agerent, ita eos nuncupare solitos esse, συμπρεσβύτερος, συνδίακονος ἡμῶν, *compresbyter, condiaconus noster.* Quod signum est, ea illos fuisse sententia, ut episcopi gradum presbyteri et diaconi ordinem complecti putarent. Præter episcopos, presbyteros, et diaconum, subdiaconi, ὑποδιακόνου, item meminit Athanasius.

13. Animum justorum statim post obitum in cœlum ferri dicitur in *Vita Antonii* (p. 675). Suspectus autem est ille locus ex Damasceno allatus p. 1024, quem hic etiam afferre ne pigeat: Ἐτα ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περίβλεπτος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος, τάδε φησὶ περὶ τῶν ἐν Κυρίῳ νεκρῶν· ὅτι περὶ διὰ τοῦτο τοὺς σωζομένους ὁ Θεὸς κεχάρισται τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, ψυχικῶς ἀλλήλοις συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι, ἀπεκδοχὴν ἔχοντες τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποκληροῦσθαι θείων δωρεῶν, id est: *Præterea conspicuus ille vita et moribus, atque Ecclesiæ fundamentum Athanasius, hæc habet de mortuis in Domino: Idcirco Deum eis qui salutem consequuntur concessisse, ut usque ad communem resurrectionem, animæ uno in loco simul commorantes, collætentur, cum spe ut futurorum tandem bonorum possessione fruantur.* Quæ cum millenariorum sententiam oleant, et aperte repugnent cum loco Athanasii mox memorato, jure in suspicionem vocandas vocentur.

Juramento perperam aut præcipitanter dato non standum esse docet non semel Athanasius (p. 200, 210, 235)

V.

De hæreticis ab Athanasio impugnatis et memoratis.

1. Impugnandi hæreticos studium ubique præfert Athanasius: quod inceptum a parvo cum ætate accrevit simul. Arius enim unus perniciosus Ecclesiæ et patriæ suæ civis, totam pene Athanasii ætatem bellis, pugnis, controversiis, calamitatibus contrivit: nam defuncti provinciam in eadem palæstrâ exceperunt, qui Ario nihil concedebant ferocitate, astutia, protervia. Ac præter istos, alii hæretici ex transverso subinde inexpectati accedentes, in discrimen vocabant Ecclesiæ tranquillitatem. Athanasius vero unus pene omnium impetum excepit, unus innumeros profligavit. Annon extinctam apud homines veræ fidei curam dixisses, cum instanto Constantii metu fracti omnes, aut cedere, aut dissimulare compulsi sunt; Athanasiique solitudo tanta erat, ut ne desertum quidem sat tutum ipsi esset ab insidiis consceleratorum? Et tamen illo strenuus veræ fidei patrouns, non Arianorum modo, sed aliorum quoque conatus fregit, eorum scilicet qui postquam exoneratus ille Ariano metu fuerat, novarum opinionum auctores fuere. E re autem fore speramus, si de hæresibus, quas vel data opera confutavit, vel carptum tetigit Athana-

sus, paucis pro more verba faciamus. Nam Epiphanius, tametsi magno labore et accurate hæreticorum sententias collegit, attamen, ut solet in hujusmodi enumerationibus evenire, multa prætermisit intacta, quæ ab Athanasio aliisque Patribus notantur. Quoniam vero Ariam hæresim potissimum adortus est Athanasius : et si quando alias insectatur, vel occasione Ariarum, vel ab Arianis proseminatas exagitat, de Ariana primum agitur.

2. Arianismi in ipso exortu hæc fundamenta, hæc tesserae fuerunt. Ore impio Arius, quos privati et in angulis consperserat errores, in synodo demum Alexandria protulit audacterque propugnavit. Aiebat ergo, Dei Verbum non semper fuisse, sed ex nihilo factum et creatum (p. 314), non æternum, non Patri simile secundum substantiam, neque verum Dei Verbum, aut sapientiam, sed *καταχρηστικῶς* ita vocari : esse natura mutabile, neque nosse Patrem, imo ne suam quidem ipsius naturam. Propter nos factum fuisse, ut illo ceu instrumento nos conderet Deus; neque creandum unquam fuisse, nisi nos Deus condere voluisset. Hæc vera Arii doctrina, hæc pluribus illè in *Thalia*, quam vocem inter res tam serias ne memoratam quidem oportuit. Erat quippe illa effeminatis quibusdam ac joculariis modis adornata, exemplo scilicet impuriissimi Sotadæ, nobilis hoc in genere poetæ. Unde est quod a Gregorio Nysseno (a) Arianae *Thalia* dicta *καταχρηστικῶς Σωτάδεια* nuncupentur. Callide item Arius cum vulgi multitudo nascenti hæresi nomen daret, carmina et cantus popularibus adornavit, quibus errorem propinaret suum : nam priscum est :

*Τὴν γὰρ δοῦδην μᾶλλον ἐπικλίστουσ' ἄνθρωποι
Ἦτις ἀκούοντεςσι πωτὸν ἀμφιπέληται (b).*

3. Hisce probe ad perniciem instructus, multo exitio fuit. Si quando vero post hæc vel ipse Arius, vel ejus sequaces, in fidei formulis ac controversiis, quædam vel celaverint prorsus, vel mitigarint, id valde et fraudulenter, metu impendentium malorum, ut paulum tempori concederent. Et quia solet adversarius ille humani generis litteras sacras obtendere in velamen errorum, Arius, diaboli versutia usus, hæc ex Scriptura sacra argumenta mutuabatur (p. 405), his Verbi divinitatem tolli putabat : *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, præ consortibus tuis.* Et, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* Item, *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo.* Et : *Nunc anima mea turbata est,* atque aliis bene multis. quæ in indice congesta videre est. Aiebant item : Si Filius semper fuisset, frater Patris vocari posset, utpote ipsi coævus. Et, Si Filius perfecta esset imago Patris, etiam gignendi facultatem haberet. Eos perspicue refellit Athanasius (p. 240),

injectasque difficultates elevat : Arianos vero Lœ dilemmate oppugnat (p. 167) : Verbum vel est Filius Dei natura, vel gratia, ut sunt ii de quibus Joannes : *Quotquot autem receperunt eum dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Si priore modo, est igitur ejusdem substantiæ atque Pater; si posteriore, ut volebant Ariani (p. 168), falso unigenitus vocatur, neque a nobis in Filii ratione differt. Reponebant Ariani : Ita intelligimus Filium rebus creatis antecellere, et ideo unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus sit; cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata. Id depellit Athanasius hisce argumentis : Si Pater solum creat Verbum, an præ lassitudine a cæteris condendis abstinet? atqui impium illud est : an quia sua potentia indignum putans ea omnia condere, administrum ante creavit? verum nulla in Deo superbia, tumor nullus; et alioquin puguat illud cum sexcentis Scripturæ locis, ubi omnia a Deo facta dicuntur, scilicet per Verbum suum; an quia cætera opificia invictam Dei τοῦ ἀγενήτου, id est, non facti, manum ferre non valerent, opus fuit Filio qui conderet, ut Asterius et Arius tradidere? Verum argute Athanasius id propulsat : Si, quia res factæ sunt, non facti manum ferre non possunt; sane neque Filius, qui, ut vos dicitis, factus est, manum ejus ferre potuit : et alio medio erit opus, itaque erit in insipitum progressio. Aliis item argumentis Arii insaniam depellit : Si Filius aliquando non fuit, non fuit semper Trinitas; Pater item non fuerit semper Pater, non existente Filio; insuper Pater fuerit aliquando *λόγος*, sine verbo. Nam animadvertas velim, eam Arii opinionem fuisse, quod Pater verba multa produxerit. Quæ sententia, ut impia ab Athanasio rejicitur, ac merito quidem; unum quippe in Deo Verbum est. Nam Deus sapiens est per sapientiam suam, id est per Filium : et rationalis per rationem suam, id est λόγος, seu Verbum. Demum si ex Arii furore aliquod erumperet novum argumentum, omnia Athanasio erant ad illud frangendum expedita.

4. Sentit fortasse lector quæ procul abduceremur, si omnia Athanasii argumenta, si Arianorum sophismata recesseremus : quare, missis aliis, videamus quo pacto depellat argumentum Arianorum ex hoc Proverbiorum dicto depromptum : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*¹. Insita hominum mentibus est opinio, Athanasium, si Hebraice peritus fuisset, si veram hujusce dicti sententiam tenuisset *ידה סבני ראשית דדני קדם* quæ est : *Dominus possedit me initium viarum suarum ante opera sua ex tunc*, non tantum laboris suscepturum fuisse in enervando argumento Arianorum, qui dictum hujusmodi : *Dominus creavit me*, ad Filium inter creatas res connumerandum detorquebant. Verum perquam facile Athanasio fuit ex Origenianis *Hexaplis*, quæ penes ipsum erant,

¹ Prov. viii, 22.

(a) Contra Eunomium.

(b) *Odysse. A.*

germanam Hebraicæ lectionis sententiam mutuari. A At fortasse id non tanti ponderis futurum erat, quanti arbitrantur illi. Nam una Septuaginta viro-
rum interpretatio in Ecclesia Græca obtinebat, nec
sedandæ controversiæ pares erant Aquilæ aliorum-
que interpretum versiones. Cujus rei id indicium
est conspicuum, quod Eusebius Pamphili, quo sese
ex hac difficultate expediat, non Hebraicam lectio-
nem, non Origeniana *Hexapla*, quæ tamen frequens
ille adibat, in medium attulerit; sed interpretatio-
nem dederit, Athanasianæ finitimam (a). Verum ut
ut sit, opportunam Athanasius huic sententiæ ex-
plicationem suppeditat, dum ait has voces, *feci, pos-
sedi, peperit*, idipsam in Scripturis plerumque signi-
ficare, et ad rem perbelle hoc Geneseos exemplo
mutur (p. 373): *Possedi hominem per Deum*, ubi
possedi, idem est quod *genui*; quod referas item ad
eam sententiam: *Dominus possedit me initio viarum
suarum*. Nam utrobique Verbum ἔσθω legitur. Aria-
norum vero sententia, quam paucis supra complexi
sumus, non una semper fuit: dum enim manaret in
dies latius, alii alia apprehenderunt, et in varias
opiniones distracti sunt: multi quippe, non qua-
lis initio prodierat, hæresin vindicabant, sed quod-
dam delinitam verborum colore. Soli vero Aetiani
et Anomæi dissimilitudinem substantiæ propugna-
bant, dum alii temporum conditioni sese adtempe-
rantes, ut rerum eventus ferebat, plus minusve de-
traherent ex errorum perfidia. Oratio autem dissidio
Semiariani ab Arianis, priscum retinentibus, abs-
cesserunt. Erant porro Semiariani illi qui, repudiato
ἁποουσιον, Filium ὁμοουσιον, sive substantia simili-
em esse profitebantur. Quam sententiam non peni-
tus improbat Athanasius, nec nisi ut minus idoneam
respuit. Erant tamen ex Semiarianorum grege,
qui obtento verborum fuco in Arii impietatem pro-
sus relaberentur. Etsi enim aiebant Filium esse si-
mitem Patri, at consensu et voluntate tantum, non
autem natura.

5. Ex inauspicata hujusmodi radice prodierunt
item Pneumatomachi, principe Macedonio episcopo
Constantinopolitano. Illi ingentes in Oriente atque in
Ægypto turbas dederunt, dum dicerent Spiritum
sanctum esse rem creatam, unumque ex admini-
stris spiritibus, Patri dissimilem, etc. Rem ut primum
accepit Athanasius, indicante Serapione Thmua-
tano episcopo, nascentem hæresin, missis ad eum-
dem Serapionem litteris, pluribus exagitavit. Novos
autem lucifugas Tropicorum nomine insectatur;
quia tropis figurisque sacras adulterabant litteras. Hi
Tropici, ex Ario prognati, cum Arianis maxima pars
consentiebant. Nam plurimi Arianorum pari in Fi-
lium atque in Spiritum sanctum vesania debaccha-
bantur. Arius igitur, qui ut novati dogmatis suspi-
cionem declinaret, in alios hæreticos declamabat
causidus, hæreticorum ipse deterrimus fuit. A quo
ferme ortum duxere omnes quarti et quinti sæculi

hæreses. Ille vero, impietatem suam ex superiorum
ætatum hæreticis hauserat, et simplicioribus, quibus
per animi imbecillitatem non licebat bonam a prava
doctrina internoscere, haustum venenum propina-
bat. Et vero quid ex qualibet hæresi mutuatus
Arius sit, obiter commemorat Athanasius. Hæc nos
paucis lectori ob oculos ponemus, orsi ab iis qui
primis Ecclesiæ temporibus novas opiniones in
Christianum orbem invexerunt.

6. Basilides putabat angelos creavisse mundum
(p. 386), cui hæc in parte affines Ariani erant, quod
ipsi a Filio Dei, re, ut impie dicebant, condita, mun-
dum creatum fuisse arbitrarentur. Idipsum docuit
Carpocrates (p. 364); ideoque cum Ario magistris
connumeandus.

7. Valentinus non modo angelos creasse mundum
autumabat, verum etiam Christum ejusdem atque
angelos generis esse, atque ea in re proxime ad
Arianam hæresin accessit (p. 364, 386). Duo prin-
cipia in Deo nugabatur, qua in parte cum Arianis
item consentit: illi namque cum Filium diversæ a
Patre naturæ esse comminiscerentur, et tamen Fi-
lium ἀρχην, principium rerum creatarum esse di-
cerent (p. 614), duo principia genere discrepantia
inducebant. Ad hæc Valentiniani litteras sacras
adalterabant (p. 303), in quo lisdem finitimi Ariani
erant, qui licet ipsam Scripturarum litteram mi-
nime vitarent, adulterabant tamen ad pravam do-
ctrinam detorquendo. Hac in re quoque cum Ario
consonat Valentinus (p. 486), quod Arius sive ejus
sequaces Ariani duo verba prædicarent: aliud in
Patre, ἐνδιδόχον scilicet, sive internum; aliud ex-
tra Patrem προφορικόν nuncupatum, sive prolati-
tium aut externum, quæ tamen voces non ex Ario
officina profectæ, sed multo antiquiores sunt; Va-
lentinus autem Unigenitum vocat νοῦν seu mentem,
atque ab eo λόγον procedere dicit, quæ sententia
cum Ariana probe consonat. Cum Pneumatomachis
item mira Valentino affinitas (p. 527); ait quippe:
Missio Paracleto, una cum eo cœvo ipsi angelos
fuisse missos, illi vero comministrum angelorum
Spiritum sanctum esse impie comminiscerentur.
Valentianum in crimen vocabant Ariani (p. 583),
quod docuisset Filium esse Patris προβολήν, id est,
rem emissam, quæ tamen sententia, nisi ab hære-
ticis, corrupta mente præditis, ac vix quidpiam sa-
num admittentibus profecta esset, benigne fortasse
explicari posset. Erat item Valentinus ex eorum nu-
mero, qui dicerent Christum δοχῆσαι tantum (p. 728),
id est, sola specie et phantasia venisse in mundum;
commentum Valentino antiquius, et post Valenti-
num inter Dimœritarum errores connumeratum.
Putabant item Valentiniani (p. 743) Patrem et Spi-
ritum sanctum gestasse carnem. Et si nonnunquam
its pugnantia sentire deprehendantur, id solemne
hæreticis est, ut, amisso semel veritatis tramite,
huc illuc oberrent, et ne secum quidem consistere

(a) Euseb. Pamphil. contra Marcellum, p. 45.

possint : atque item contingit plerumque, ut ejusdem A sectæ homines alii aliud apprehendant, et diversa proferant. Cæterum Ptolemæus Valentinus discipulus dixit (pag. 482), cum ἀγνήτω, sive cum Deo, duo conjuncta esse, nimirum cogitationem et voluntatem : ac primum cogitasse, deinde voluisse, nec quæ cogitaret potuisse proferre, nisi postquam voluntatis virtus accesserat. Hinc sane, subsequitur Athanasius, doctrinam suam mutuati Ariani, voluntatem et arbitrium Verbo præire volunt. Nam impie censebant Ariani, voluntate et consilio Patrem creavisse Verbum suum.

8. Marcion monarchiam, id est unitatem principii in Deo, in tria principia secabat, qua in re cum Arianis et pneumatomachis consentire videatur. Is Vetus Testamentum negabat; et cum aliis superius memoratis hæreticis affirmabat angelos creasse mundum. Dixit etiam, Christum non verum corpus, sed similitudinem corporis gestasse, quod fuit item Dimocritarum commentum (p. 182, 215, 336, 744).

9. Phrygum seu Montanistarum sententiam hæc ait esse (p. 473), prophetas et alios verbi ministros, cum ea quæ agunt, tum ea quæ annuntiant ignorare.

10. Manichæos sæpissime commemorat Athanasius, hæresinque illorum, ut dicebamus; peculiari quodam opere confutavit. Il duo principia inducebant, duoque ἀγέννητα, unum bonum, alterum malum. In hoc adhaere Arianis, quod sicut Manichæi Deum alium commenti sunt, qui omnia sub aspectum cadentia condiderit (p. 401, 402); ita et Ariani præter Verbum quod est in Patre, aliud sibi Verbum, Filiumque omnium conditorem excogitarunt. Ad hæc autem, hos Manichæorum errores variis in locis (p. 215, 302, 303, 360, 724, 737, 743, 475, 583, 222) enumerat Athanasius. Manichæi legem et Vetus Testamentum negabant, Scripturas sacras adulterabant, Verbum caruem esse factum, corporeumque illius adventum inficiabantur; sed δοχῆαι seu specie solum advenisse dicebant. Cujus naturam, non vero κρῆξι, peccatum esse impie affirmabant : nam aiebant peccatum ex natura esse. Nugabantur insuper, ex ignorantia quæsisse Deum, Adam ubi es? et : Ubi est Abel frater tuus? Si sit D Arianis fides, putabat Manichæus, Patris prolem esse partem ejus ipsi ὁμοούσιον. Demum ait Athanasius, penes Manichæos nullam esse misericordiam, reinque perosam ipsis esse pauperem miserari.

11. Sabellii hæresis disparata omnino ab Ariana, in eo sita erat, quod diceret, nullam in Deo esse personarum distinctionem, Deumque non ὁμοούσιον, sed μονούσιον esse, id est non consubstantialem, sed unius et ejusdem substantiæ non distinctæ personis. Nimirum unum Deum, penes varia officia, Patrem, Verbum seu Filium, et Spiritum sanctum nuncupari (p. 182, 205). Nam vocabat Filium ἀυ-

πόστατον, id est, sine hypostasi, et Spiritum sanctum ἀνύπαρχτον, scilicet sine existentia.

12. Paulus Samosatenus doctrinam sectatus est Artemæ ejusdam, affirmantis Christum esse merum hominem. A quo Artemæ, sive Artemone, ait Athanasius (p. 586) posita fuisse fundamenta Arianae hæreseos. Paulus autem Samosatenus aiebat, Christum non fuisse antequam fieret, et hominem tantum esse perinde atque cæteros homines, atque Patri externum (p. 359, 349, 379, 475, 180). Ex discipulis porro ejus erant quidam magistro ipso nugaciores, qui Verbum a Filio separarent. Ut ait autem Athanasius (p. 606), cui accinit Basilus (a), ideo Patres Antiocheni vocem ὁμοούσιον repuliaverunt, quia Paulus argutari vellet ac diceret: Si Christus non ex homine Deus factus est, ergo consubstantialis est Patri, atque hinc necesse est tres esse substantias, unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli sophisma caventes dixere Christum non esse consubstantialem; neque enim Filius ita erga Patrem se habet, ut ille cogitabat.

13. Rhetorius Ægyptius prodigii similem induxit sententiam, quam memorat Philastrius. Putabat enim omnes hæreses optimas, omnes hæreticos probe sentire. Quæ sententia ita portentosa Athanasio videtur (p. 759), ut ne commemorare quidem ipsam velit. Hujus sectatorum summam infrequentiam fuisse verisimile est. Nam exigua permansit hominis memoria.

14. Hieracas item Ægyptius aiebat Filium ex Patre esse, ut lucernam ex lucerna, ut lampadem in duo distinctam (p. 583). Quæ tamen tolerari forte potuissent, nisi insolentia dicti in suspicionem erroris vocaretur. Ad hæc autem, si fides auctori libri Contra omnes hæreses, qui inter spuria ablegatus est (t. II [IV], p. 186), nuptias rejiciebat Hieracas, ac Vetus Testamentum negabat.

15. Meletii nullus initio error contra fidem erat : sed hominis ambitus, scelus, protervia, totam Ægyptum in perniciosum dissidium conjecit. Verum in ordinem a synodo Nicæna redacti Meletiani, stimulante dolore amissæ dignitatis, societatem ineunt cum Arianis; et dum communis rei gerendæ studio mutuas darent operas, demum Meletiani ex frequentiori Ariatorum usu et familiaritate veræ fidei jacturam fecerunt. Horum historia pluribus in Vita Athanasii; quamobrem missis aliis, famosam illam de receptis in Nicæna synodo Meletianis quæstionem obiter attingamus. Apud Theodoretum igitur in epistola Nicænae synodi fertur, eos qui a Meletio ordinati fuissent, sanctiore manuum impositione confirmatos, μυστικωτέρῃ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας ad communionem statis conditionibus admissos fuisse. Hinc controversiæ, hinc pugnae : aliis collatas per Meletium ordinationes, irritas arbitrantibus; aliis veras opinantibus, sed ritu quodam confirmatas. Nonnihil fortasse lucis huic controversiæ afferant hæc Pseudo-

(a) Basil. epist. 300.

Justini verba (a) : Τοῦ αἱρετικοῦ ἐπὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἔρχομένου τὸ σφάλμα διορθοῦται· τῆς μὲν κακοδοξίας τῆ μεταθέσει τοῦ φρονήματος· τοῦ δὲ βαπτίσματος τῆ ἐπιχρίσει τοῦ ἁγίου μύρου· τῆς δὲ χειροτονίας τῆ χειροθεσίᾳ· καὶ οὐδὲν τῶν πάλαι μένει ἄλυτον. Id est : Cum hæreticus ad sanam fidem accedit, sic erratum eius purgatur : prævæ doctrinæ scilicet mutando sententiam ; baptismatis per unguenti sacri unctionem ; ordinationis vero per manuum impositionem, ita ut nihil ex prioribus abrogetur. Quod si hæreticorum ordinationes inter irritas non numerabantur, multo minus schismaticorum qui nihil in fide peccarent. Μυστικωτέρα autem, sive sanctior aut secretior ideo nuncupari videtur iterata illa manuum impositio, quia a sanctis et catholicis præsulibus collata. Ingentis operæ foret rem pro dignitate agere, quæ nos a cursu destinatæ viæ revocaret.

16. Colluthiani a Collutho, qui presbyter cum esset tantum, eo erupit audaciæ, ut presbyteros constituendi sibi facultatem vindicaret ; ac multis ejus cupidini suffragantibus præset invito Alexandro episcopo (p. 153, 154). Imo etiam contra sanam fidem peccabat, cum perspicuum sit non inesse presbytero hujusmodi facultatem. Colluthiani perinde atque Meletiani ad Arianorum partes confluxerunt.

17. Marcellus Ancyranus (p. 118, 150, 494, 506), quicum Athanasio diuturnus usus et familiaritas intercessit, Arianorum hostis acerrimus, in crimen sevatae doctrinæ abipsis vocatus est. Eusebius autem Cæsariensis, jussu Constantinopolitanæ synodi Arianæ, ut testificatur ipse, Marcelli librum *Περὶ ὀποταγῆς Κυρίου*, id est, *De subjectione Domini* inscriptam insigni volumine exagitavit. Atque in ipso sui operis exordio, livoris odiique erga fratres Marcellos iucusat his verbis, Ἡ ὑπόθεσις αὐτῶ τῆς γραφῆς μισαδίαφρα κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ζῆλος καὶ φθόνος. Hoc est : Argumentum hujusce libri scribendi ipsi fuit odium in fratres : causa vero ejus edendi livor et invidia. Ejus porro doctrinam his de causis in crimen vocat : quod affirmet, Verbum non ante fuisse Filium, quam carnem assumeret ; Patrem et Filium unum esse ὁμοτάσει· nullam esse Filii existentiam ; Christum autem ascensionem non fuisse Dei imaginem : ait etiam illum Sabellii errore imbutum esse, etsi non semel ille Sabellium oppugnet. Impie quoque in Marcellum invehitur, quod Verbum æternum esse dicat. Viro item vitio vertit, quod Deam dicat esse τριπρόσωπον, quæ tamen sententia ex æquo et bono accepta vera est et catholica. Verum hæc omnia Eusebius ex Marcelli scriptis hinc inde excerpta collegit, detorta persæpe viri sententia, atque ad pravam doctrinam vi ratiocinii ducta ; Eusebius scilicet et ipse suspectæ fidei homo, quem inter Arianorum primipilares recensent Athanasius et Hilarius. Nec defuere tamen ex Ecclesiæ magistris, qui Marcello corruptæ fidei notam inurerent.

A Basilium enim multis in locis asperere hominem violatæ veræ doctrinæ causa insectatur ; ac missis Athanasio sub extremum vitæ ejus litteris (b), ait necessum videri sibi Marcellum ; disparatam Arianæ hæresin invehentem, perinde atque Arium damnari. Uade id certum videatur, Athanasium, etsi suspectam Marcelli fidem teste Epiphanio aliquando habuerit, nondum tamen vitum communionem interdixisse suam cum Basilio hæc scriberet. Et vero testatur Epiphanius, a multis suo ævo in controversiam vocatum fuisse, hæreticæ an catholicæ Marcellus esset.

18. Verum si dubia Marcelli, apertissima sane fuit discipuli ejus Photini impietas, qui affirmabat Christum non fuisse ante Mariam, eaque de causa damnatus fuit in variis synodis

19. Agmen claudat Dimœritarum sive Apollinaristarum hæresis, extremis Athanasii vitæ annis exorta ; de Dimœritarum nomine non semel alias actum, Eorum porro sententiæ ejusmodi erant. 1° Verbum non assumpsisse carnem humanam ; 2° corpus ex Maria natum, esse consubstantialis Verbi deitati ; 3° Verbum in carnem, ossa, capillos, et in totum corpus mutatum fuisse : error olim Marcionis ; 4° Dominum δοχῆσαι solum adventasse in mundum, antiquissima et omnibus retro sæculis vulgatissima hæresis ; 5° ipsam deitatem circumcisam et passam fuisse ; 6° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia, corpus efformasse ; 7° qui ait Domini corpus ex Maria esse, non trinitatem, sed quaternitatem admittere. Ab argumentis autem adversum pugnantibus referendis abstinemus, quoniam hosce errores dilucide et naviter Athanasius propulsat in *Epistola ad Epictetum*, et in elegantissimis contra Apollinarianum libris. Ipse autem Apollinarius, superstitie Athanasio, ejus captandæ amicitie gratis, catholicam fidem ementebatur ; ita ut etiam Athanasius, fraude veteratoris deceptus, Timotheum ejus discipulum Damaso papæ commendaret, teste Facundo Hermianensi, cujus hæc verba sunt (c) : *Nam et si legere alia dignentur qui legenda conscribunt, invenient etiam Timotheum Apollinariani discipulum, a beato Athanasio per ignorantiam, temporibus beati Damasi, sedi apostolicæ velut orthodoxum commendatum : atque ab ipso papa Damaso sine cohibentia hæresis simpliciter esse susceptum.* Verum si fragmentum illud in *Matthæum* jam primo publicatum pag. 1006 (ubi ad hæc Scripturæ verba, *Surgens accipe puerum*, dicitur his argui Apollinarianum qui dixit animam intelligentiæ capacem non inesse Christo), Athanasii vere sit, sub finem vitæ ejus conscriptum fuerit, ac recte arguerit Athanasium sub extremum vitæ Apollinariani impietatem edidicisse ; nisi forte dicatur eum, qui hæc in *Matthæum* expositiones ex variis ejus operibus conscripserat, nomen Apollinariani suo Marte adjecisse.

(a) Justin. edit. Paris. p. 390.
(b) Basil. epist. 52.

(c) Lib. vii.

VI.

De disciplina Ecclesie Athanasii ævo, ex ejus scriptis συνοπτικώς.

1. Grandis otii res esset, quarti sæculi disciplinam ecclesiasticam, tot controversiis implicatam, minutatim ac pro rerum singularum dignitate commemorare : neque tamen horreret animus ab hujusmodi studio et labore, si aliqua venirent feriæ. Verum in præsentî, pro instituti mei ratione, id mihi negotii credo solum dari, ut quæ de consuetudine Ecclesie Athanasius vel pluribus agit, vel tangit obiter, recenseam accurate, iis plerumque additis, quæ scitu opus sunt ad Athanasii locorum intelligentiam.

2. *Sacrorum celebratio* (p. 100, 264, 88, 117, 298). — Mos erat illo ævo in secretiore aliqua ecclesie parte sacra facere, qui locus *ιερατειον* sive *sacrarium* dicitur. Significabatur item eo nomine cœtus ministrorum altaris. Exempla vide in *Onomastico*. Altare autem seu mensa, utroque enim nomine notatur, aut lignea erat, aut lapidea, ut innuere Athanasius videtur cum ait: *Εἶτα ὡς τὸ ἔλεον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες, τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ κόμης καὶ ὀκαθολικὸς παρηγγελλον ἀρκάσαντες τὰ συμφέλλια, καὶ τὴν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ξυλλίγη γὰρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τὰ τε ἄλλα ὅσα ἡδυνήθησαν ἐξεπέγκαντες ἔκασταν.* Id est : *Hinc quo penitus mandatum exsequerentur (hoc namque illis cordi erat, hoc item comes catholicusque, præcipiebant), subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesie, ac cætera quæ potuere, direpta et asportata combusserunt.* Ubi illa exceptione, *nam lignea erat, indicat ex alia materia nonnunquam extrui altaria, scilicet ex lapide.* Ligneum altare memorat item Optatus Milevitanus (a) ubi ait : *Quis fidelium nescit, in peragendis mysteriis ipsa ligna linteamine cooperiri? Inter ipsa sacramenta velamen potuit tangi, non lignum. Aut si tactu possit penetrare velamen, argo penetrantur et ligna. Si penetrari possunt ligna, penetratur et terra. Si a vobis lignum radiitur, et terra quæ subter est sodiatur. Altam facite scrobem, dum pro vestro arbitrio quæritis puritatem. Sed observate ne veniatis ad inferos, et illic inveniatís Core, Dathan et Abiron schismaticos, magistros scilicet vestros. Ergo et fregisse vos et rasisse constat altaria. Quid est quod in hac re vester quasi languere visus est furor? Videmus enim vos postea mutasse consilium, et altaria a vobis jam non frangi, sed radi tantummodo aut removeri.* Unde propalam sit, illa tempestate usu receptum fuisse ut altaria lignea essent, non omnia quidem, sed lapidea quoque alia deprehenderentur, ut Athanasii exceptione exploratum videtur, et ut diserte ait Chrysostomus hom. 20 in II ad Corinthios.

3. *Synaxis* (p. 105, 156, 116). *Locus plebi deputatus in ecclesia* (p. 105, 312). *Thronus episcopalis* (p. 265, 109). *Cerei et candelabra* (p. 90).

(a) Optat. lib. vi contra Parmenianum.

A — Mos item in Ægypto illa ætate fuit, ut moniisi Dominico die sacra adirentur : qui sacrorum usus *συναξίς* Græce vocabatur, varia exinde nomina consecutus. Non licitum catechumenis, multoque minus gentilibus et Judæis erat, oblationi aut sacris rebus interesse. Sacrum calicem populis episcopi propinabant, ministrantibus, ut vero simile est, diaconis. Erant populares omnes, excepto clericorum cœtu, sacrarii aditu interclusi. Intra sacrarii ambitum suggestus ligneus erat, *θρόνος* dicitur, editior, quo prospectus episcopo ad plebem esset ; atque, ut videtur, proxime populares positus, ut hinc clerus, inde populus episcopi conspectibus pateret. Ut episcopale munus decebat, erat thronus tapetibus velaminibusque circumquaque exornatus, *ἐπισκοπικῶς ἐστολισμένος* et quidem, ut ex Athanasii verbis augurari licet, muro defixus, quo firmiter consisteret. Erat ecclesia velis aut ad ornatum, aut ad usum quemlibet instructa, itemque subselliis atque cancellis ad populi commodum. Cerei et candelabra laud semel memorantur ; et quidem, ut videtur, ad rem sacram deputata, nec nisi cum honore tractari solita. Hinc queritur Athanasius, candelabra ecclesie ad parietem reclinata fuisse, ac si rei sacræ violatæ Arianos accusaret. Quem usum cereorum ad rem sacram in Occidente suo ævo fuisse negat Hieronymus (b), conceditque tamen in Oriente admissum fuisse. Frequenti ac vulgato usu, cum metus instaret, aut incursionis formidine populi agerentur, oleum, vinum, facultates deportabant in ecclesias ceu in perfugii ac præsidii loca.

4. *Baptisterium* (p. 90). *Fidei confessio in baptismo* (p. 92). — Baptisterium in ecclesia erat, muro aut saltem septo ligneo clausum. Nam queritur Athanasius, Judæos in baptisterium dum conflagraret ingressos. Qui sacro baptismate tingebantur, hanc perbrevev ceu fidei formulam recitabant : *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, et in Spiritum sanctum.* In extremo vitæ baptismus quamplurimis conferebatur, in quam consuetudinem acerrime invehitur Augustinus. Erant tamen qui ad obitum usque rem non extraherent, ut in loco superius allato videre est et in *Vita Athanasii*.

5. *Delectus episcopi* (p. 88, 102, 117, 207, 210, 281). — Mos erat, ut episcopus deligeretur a populo et a clero : et quidem ex cœtu cleri ejusdem civitatis, in eaque baptizatus, educatus, populis notus, ipsisque acclamantibus. Qua in re tamen non una consuetudo, non mos ubique idem. Jam enim eo tempore homines erant honoris quam officii cupidiores, qui in episcopatus involarent, vi, pecunia, gratia et patrociniis. Et frequens illa tempestate fuit, homines videre, qui de ambitu postulabantur, in synodis. Nec impune erant qui non trita via gradus ecclesiasticos adirent. Exteripre quaedam nota episcopi, etiam cum decumberent ac somnum cape-

(b) In lib. contra Vigilantium.

vent, dignoscebantur; sed quæ illa nota esset ignoratur. Tres episcopi, recepto et vulgato more, ordinabant eum qui a populis allectus esset. Verum instante hæreticorum formidine, cum non liberi aditus essent ad eam civitatem, unus poterat officio tali defungi, ut exemplo Siderii animadvertere est ad annum 371. Nefas erat episcopum, nisi suprema necessitas urgeret, episcopatum deserere: *Cum Scripturas legeris, ait pulchre Athanasius Constantium alloquens, nosti quantum illud sit criminis, episcopum Ecclesiam deserere suam, Deique ovilia non curare. Pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet.* Et cætera quæ bene multa adjicit ille.

6. *Res nefaria episcopatum emere* (p. 309).— Pro nefario et execrando habebatur, episcopalem dignitatem pactione pecuniæ nancisci. Malum Athanasii ævo totam pervaserat Ægyptum, Meletianis, corruptissimis viris, venales ecclesiasticas dignitates proponentibus. Neque curabant impii homines an catechumenus esset, an gentilis, qui tale munus postulatum accedebat, aurum modo daret; nam

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?

Ileo autem viri ne quidem Christiani, ac nulla mentis ingeniique dote commendati, dignitatum ecclesiasticarum cupidine flagrabant, quia immunes clericis, multoque magis episcopi, erant a publicis operibus ac vectigalibus: atque ut conjicere licet, pinguioribus fundi et majores opes erant Orientalibus episcopis attributæ quam Occidentalibus; nam horum plerique laborabant inopia rei familiaris, ut vix ad vulgarem plebeiumque usum necessaria suppeterent (p. 579).

7. *Commutatio episcopatum illicita* (p. 102, 114, 131).— Non licitum episcopis erat ad aliam, maximeque ad ampliorem civitatem transire. Qui id ageret, priorem etiam quam occupabat Ecclesiam amittebat, ἀκυρώσας αὐτήν, utriusque scilicet ecclesiastico jure jacturam faciebat: ac perinde atque mæchus, qui alienæ uxori, despecta sua, cupiditatis oculos adjiceret, abdicabatur. Lex tamen impune ab Eusebio violata est.

8. *Perlustratio locorum per episcopos* (p. 108, 131, 147, 121).— Episcopus comitante clero, suæ ditionis loca, ordinis ac veræ fidei servandæ causâ, frequens lustrabat. Imo legimus in *Vita Pachonii*, Athanasiam, utpote Ægypti totius metropolitanam, initio episcopatus sui Thebaidem perlustrasse, ut infirmos in verâ fide atque vacillantes recrearet, atque ad meliorem applicaret partem. Non licebat episcopis citra sententiam metropolitanam sui decretum ullum edere, quod vel episcopos, vel rem communem spectaret. Ait Julius papa, id esse moris, ut ne de causis quibusdam (quas majores vocamus) inconsulto Romano pontifice judicetur. Hæc ejus verba sunt querentis de Athanasii abdicatione: "Ἡ ἀγνοεῖτε ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γράφασθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἐνθεν ὀρίζεσθαι τὰ δίκαια; id est: *An ignoratis eam fuisse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, ac deinde*

A quod justum est decernatur? Et sane hujusce moris luculentum videmus exemplum ex tertio sæculo peti- tum: ubi Dionysius Alexandrinus, cum cæsariensis epistolæ causa in suspicionem nuptus sanæ doctrinæ vocaretur, ad Dionysium Romanum ab Alexandrinis fratribus delatus est.

9. *Archiepiscopi nomen* (p. 148).— Archiepiscopi nomen in *Breviario Meletii* primum reperimus usurpatum. Post enumeratos enim alios aliarum civitatum episcopos, quos ausu temerario et insolenti, invitoque metropolitano, ordinarat ipse, de Joanne hæc Meletius ait: Ἐν Μέμφι Ἰωάννης κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως; εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, id est: *Memphi, Joannes jussus ab imperatore ut esset (sive maneret) cum archiepiscopo.* Dixi in notis ad eum locum, Joannem juberi cum Meletio, qui archiepiscopi nomen aut jure obtinebat aut usurpabat, consistere atque una manere. At vidi secundum hæc emunctissimæ natis hominem, qui his de causis isthæc ad Alexandrum Alexandriæ archiepiscopum, cui *Breviarium* suum tradidit Meletius, spectare existimat, quia scilicet archiepiscopi nomen ad Alexandrinum quam ad Lycopolitanum præsulem potius pertinet. Idem cum Meletius prima persona loquens *Breviarium* ordiatur hoc pacto, Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Λυκῷ, hic dicturus erat, ὁ κελευσθεὶς εἶναι μετ' ἐμοῦ, non, μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, si quidem hæc verba Meletii essent; sin- glossema sit Athanasii, nunquam Athanasius Meletium vocaturus erat archiepiscopum. Ad hæc, verisimilius est Joannem petulantem virum, turbarumque auctorem, jussum fuisse manere cum Alexandro, ubi nullus motuum locus, nulla turbandi via fuisset, quam apud Meletium, turbulentum et ipsum procacemque hominem. Verum isthæc, ut erudite observata sunt, non tanti mihi videntur esse, ut animum alio conferre suadeant. Nam archiepiscopi nomen quod spectat, ne semel quidem vel in Alexandri epistolis, vel in operibus Athanasii; in usu reperimus: quo conjectura nascitur hæc verba esse Meletii qui totum *Breviarium* descripsit; nec antequam hæc proferantur, loquendi finem fecisse videtur. Quid quod certum est Meletium archiepiscopi nomen usurpasse? Epiphanius enim, qui suam de Meletianis historiam ab aliquo illius sectæ homine hausisse videtur, ita scilicet laudibus celebrat vel petulantissimos Meletianorum, Meletium ipsum ita exornat, ὁ δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπήν, hoc est, *qui secundas post Petrum in archiepiscopatu obtinebat.* Et alio loco: Μελέτιος ὁ τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ Θεβαίδος δοκῶν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος. *Meletius qui in Thebaide Ægypti regione archiepiscopus et ipse erat.* Nam vox δοκῶν, uti observamus in *Onomastico*, frequentissime nihil minuit affirmationem. Quamobrem cum exploratum sit Meletium sibi archiepiscopi nomen arrogasse, et nusquam Alexander aut Athanasius illud memoraverim, aut sibi attribuerim, annon potius hic vox ἀρχιεπίσκοπος videatur esse Meletii, qui superius

ad hanc usque vocem verba fecit, quam Athanasii? Quod autem Meletius in prima persona loquatur initio *Breviarii*, hic vero in tertia, quid hac ἐναλλαγή frequentius, et quot vel ex Athanasii scriptis afferri possent consimilia exempla? Unum esto satis. In *Historia Arianorum ad monachos* (p. 281) hæc ille: Ἐἵτα μετὰ μῆνάς του δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου, μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράφας αὐτῷ μὲν φιλικᾶ, δι' ὧν θαρβείν καὶ ἐλθεῖν πρόετρεπε· πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν' ἔτι μᾶλλον θαρρῶν ἐπανέλθοι, ἐνομίξει γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γενομένων ὀλιγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. Γράφει δὲ τῷ ἀδελφῷ ἐκτουτοῦ Κωνσταντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανελθεῖν με προτρέψῃται. Διεθεδαίουτο γὰρ ἐνιαυτὴν ὅλον ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον. Id est: *Hinc post decem circiter menses, defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore acciit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitia plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit quoque presbyterum diaconumque, ut majore animi securitate rediret: ratus me, ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium expectavisse.* Hic vides paucarum linearum spatio a tertia ad primam, a prima rursus ad tertiam personam regressum dari. Ad hæc autem, si Athanasius hæc glossematis more adjecisset, cum ignorantibus, multo post datum *Breviarii* annorum spatio, scriberet, non videtur illa perplexe locuturus fuisse. Contra Meletius, absoluta Nicæna synodo, mox *Breviarii* dedit, et de manifestissima loquens paucis rem tetigit. His comprobatis, vix crediderim hic vocem ἀρχιεπισκοπος intelligi de Alexandro, sed de Meletio putarim. Idque suadere videtur historia hujusce temporis: nam tribus post Nicænam synodum mensibus Joannes ab ipso Meletio orator ad imperatorem missus est. At si jussisset Constantinus Joannem proxime Alexandrum Alexandriæ consistere, an legatum a Meletio æquo animo excepisset? Annon potius existimes Meletium imperatori legatum talem misisse, qui jussu ipsius penes se degeret? Utra conjectura uelior lectori erudito æstimandum relinquitur.

10. *Frumenti largitio* (p. 109). — Frumentum a Constantino primum in usum viduarum egenorumque erogatum, ab episcopo tribui solebat, qui clericis hac in re administris utebatur.

11. *Memoria episcoporum*. — Mos erat defunctorum episcoporum, qui cum laude vitam egerant, nomina in album reponere.

12. *Clericorum officia* (p. 13, 300, 301). — Clericorum, scilicet presbyterorum, diaconorum et subdiaconorum officia hæc erant: ægros invisere, eos qui in extremo positi necdum baptizati essent sacro lavacro tingere, quod ad presbyterosne solos pertineret, altum silentium. Clerici item erant, qui

A egenis et viduis in assignato loco, et quidem in ra ecclesiæ septum, sedentibus victum erogarent.

13. *Forenses judices* (p. 124, 137, 141). — Forenses judices areebantur a causis ecclesiasticis, quæ tamen consuetudo, cum magno res in motu essent, sæpe violata fuit. Presbyteri ac clerici, multoque magis episcopi, gaudebant ἀλειτουρησις, id est immunitate a publicis operibus. Clerici in sacrorum officio stichariis lineis utebantur, quod vestis sacræ genus pluribus describitur in *Euchologie* Coari.

14. *Pervigilia* (p. 105, 511). — Ab ipsis primordiis more receptum erat pervigilia celebrare, quæ παννυχίδας vocabant. Nocte scilicet cum magnam solemnitatem, tum Dominicam in qua synaxis habenda erat, præcedente, in ecclesias confluebant, pernoctabantque, orationibus et psalmis vacantes. Episcopus in throno sedebat: jussu ejus diaconus psalmum incipiebat ad medium usque versus: tum populi diacono respondebat, atque extrema versusum prosequiebantur. Inter cantica Ecclesiæ, principem oblineabat locum ἡ δοξολογία, scilicet hic versus, Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Sanctus, sanctus, sanctus (p. 86), cui etiam τρισάγιον nomen fuit. Doxologia vero Hierosolymitana hæc verba complectebatur: Ὁ Κύριε, σῶσον δὴ, ὦ Κύριε, εὐδωσον δὴ, ἡὺλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. O Domine, salutem da, o Domine, bene prosperare, benedictus qui venit in nomine Domini. Mos erat inter orandum manus extendere (p. 241).

C 15. *Cœmeteria* (p. 581, 689). — Cœmeteria loca sacra erant, in quibus Catholicorum tantum corpora humare licitum erat. Consuetudo a priscis usque idolorum temporibus, condiendi corpora defunctorum, atque in lectis reclinandi, adhuc obtinebat apud Christianos Ægyptios. Quem morem acerbissime insectabatur sanctus Antonius, monachorum pater, et curabat apud episcopos, ut subditos suos a simili ritu deterrerent.

16. *Signum crucis* (p. 2, 642). — Signum crucis passim usu veniebat apud Christianos, eoque sancti viri ad mirabilia patranda dæmonesque fugandos utebantur. Vis illius non semel memoratur celebraturque.

D 17. *Synodorum ritus* (p. 103, 110, et in *Vita Athanasii*). — Synodi pro veris ac legitimis non habebantur, si episcoporum maxima pars ejus qui reus agebatur inimici essent; si depositi, vel idololatriæ crimini obnoxii; si vis quædam sæcularis conventum moderaretur. In templis celebrari solebant: quamobrem haud immerito carpuntur Ursacius et Valens, qui in Augusti palatium synodum Mediolanensem ex ecclesia transtulerunt. Officium diaconorum erat eos in synodum intronittere, quorum causa agebatur. Synodorum cogendarum hæc causæ erant: hæresis oborta, grandis quædam de ecclesiastica disciplina controversia, qualis fuit illa de Paschate in synodo Nicæna; ingens cuiuspiam episcopi flagitium; encænâ templi recens ex-

ciati celebranda. In synodis vulgo edebantur fidei formulæ (p. 157, 586). Experientia quarti maxime sæculi compertum fuit, synodorum nimiam frequentiam plus ad perniciem quam ad commodum Ecclesiæ contulisse. In fidei formulis non temporis nota præmitti solebat, non imperatoris consulumve nomina. Quapropter cum Valens, Ursacius aliique præsules, quotidiano aulae Cæsareæ usu ad nimiam assentationem eruditi, Constantii nomen, cum odiosa æterni nuncupatione, fidei formulæ præfississent, in crimen ea de causa haud abs re vocantur ab Athanasio (p. 619). Qui episcopi synodo interesse non poterant presbyteros aut diaconos mittebant actum quæ agenda oporteret: aliqui etiam monachos.

18. Synodo reorum exsilium aut cædem decernere curareque non licitum erat (p. 103). Nicæna synodus concessit (p. 112), ut acta prioris synodi in subsequenti expenderentur, ut caute priores desinirent, quæ post examini subjectum iri noverant. Signum communionis erat, alicui litteras mittere, missasque ab eo recipere: quare in synodo Sardicensi prohibetur litterarum usus cum hæreticis. Precari cum hæreticis vetitum erat: et si quis id facinoris admitteret, cum illo pariter precum usus interdictus erat. Lapsi in hæresim hac lege recipiebantur, ut si qui impietatis auctores patronive fuissent, iis venia quidem, non locus tamen restitueretur aut gradus pristinus in clero; iis vero qui vi aut necessitate compulsi ad hæreticos descivissent, et venia respicientibus daretur et locus pristinus. Eunuchos vetabat lex ad ecclesiasticum prorsus consilium admitti (p. 93, 110, 772, 768, 769, 290).

19. Tria videmus isto ævo per quidem mira atque insolentia. Epistolam Alexandri (p. 313) sic inscriptam: *Alexander presbyteris diaconisque Alexandria et Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem*: datam scilicet illis qui præsentibus aderant. Litteras Alexandrinæ synodi, anno 362 missas (p. 619) ab Eusebio et Asterio cum aliis ea in synodo tum versantibus, ad seipsos ad Antiochenam synodum properantes, hac forma: *Athanasius, Eusebius, Asterius... Luciferus, Eusebio, Asterio, etc.* Denique morem Ægyptiorum præsulum subscribendi pro absentibus, si quando synodum celebrarent (p. 718).

20. *Exsules, martyres* (p. 261). — Quotquot tyrannorum Christianæ religionis furorem declinantes, profugi interierunt, martyrum loco habebantur.

21. *Monachi* (p. 634). — Monachi perpauci in Ægypto, ac pene ignoti fuerant, ad initium usque quarti sæculi. Eo namque tempore Antonius innumeros exemplo suo ad eam vitæ rationem deduxit. Pachomius item in extremis Thebaidos partibus cœnobita excitavit quamplurima, ac numerosa cœnobia sodalitia. Ammonius etiam in Nitria monasteria exstruxit frequentissima, sed paucorum singula monachorum. Ex Ægypto Romam demi-

grare cœpit institutum huiusmodi anno 341, cum Athanasius eo profectus, Ammonium et Isidorum monachos virtutis eximie, viæ sibi comites ascivit (a). Quorum prior tanta erat humanarum rerum incuria; ut, etsi Romæ amplitudo omnes vel longe terrarum situs homines ad sui spectaculum evocaret, ille tamen amphitheatra, plateas et opera publica, Romæ degens, ne conspectum quidem ire vellet. Is ipse Ammonius est, qui postea ad episcopatum evocatus, abscessit sibi aure, ad eam dignitatem mutilatione corporis sibi aditum præclusit. Hinc vero colligas, ejusmodi vitium corporeum impedimento fuisse, ne quis episcopus constitueretur. Isidorus autem non minore virtutis fama et fluxarum rerum abdicatione florebat. Tum cœpit monasticus ordo in Occidente frequentari, ita ut paucis post annis monasteria permulta ubique locorum excitarentur, quorum frequentiam memorare videtur Athanasius sub initium *Vitæ Antonii*. Permultos circa medium quarti sæculi cum Alexandria, tum in locis circumpositis fuisse monachos palam videtur esse: nam in tumultibus per Arianos excitati monachi semper aspere accepti feruntur. Tanta erat virtutis monachorum fama, ut honoris causa episcopi interdum ipsis in sacrario cum clericis locum darent. Ait enim Athanasius (p. 265), monachos et clericos, qui secum intus aderant quando Syrius cum exercitu ecclesiam circumscedit, in thronum ubi sedebat ipse conscendisse, atque vi extractum inde ferro inimicorum proripuisse. Ex monachorum numero permulti in episcopos allecti Athanasii ævo, tali munere cum laude perfuncti sunt (p. 210). Quorum unus Serapion erat, is ipse fortasse, quicum Athanasius conjunctissime vixit, videlicet Thmuitanus. Monachi omnes ascetæ vocabantur: sed an ascetæ omnes monachi tum essent, incertum. Opinor sane multos fuisse, qui Antonium ἀσκησις, sive exercitationis causa adirent, qui exinde tamen vitam monachi non inibant. Talisque fuisse videtur Athanasius, asceta scilicet nec modico tempore cum Antonio versatus, qui tamen nusquam monachus fuisse memoratur (p. 102, 665).

22. *Cœtus virginum* (p. 634, 90, et in *Vita Antonii*). — Ab ipso tertio sæculo cœtus erant virginum, quæ in corporis integritate consenescebant. In earum numero versabatur soror B. Antonii, quæ demum in præfectam cœnobia allecta fuit. Erant item aliæ virgines per urbes et pagos, quæ a tenera juventute voto virginitatem suam Deo offerebant. Virgines porro maforte, sive μαφορίω, aut velo operiebantur: et grandis injuriæ loco habebatur, si quis virginum capita nudaret.

VII.

Varia explicantur.

1. Ad pag. 111 de Danio pauca letiginus; et quia vulgaris opinio nostræ penitus adversatur, res est pluribus et accuratius explananda. Julius, litteris

(a) In *Vita Athanasii* ad hunc annum.

Orientalium provocatus, qui synodum ad Athanasii causam expendendam postulabant, eosdem Romam ad synodum ibidem celebrandam evocat. Superbe illi Romanum iter detrectant, atque inter alias querelas, hanc futilem afferunt, Julium scilicet Eusebio soli, factiosorum antesignano, litteras suas nuncupasse. Litteras ille denuo mittit hac inscriptione: *Julius Danio, Flacillo, Narcisso, Eusebio, Muri, Macedonio, Theodoro*, etc. Quæritur quis iste Danius fuerit. Et primo manifestum est ab amanuensibus vitiatum fuisse nomen, ac varie in manuscriptis exstare. Nannius enim legisse videtur διακόνη, vertit quippe *diacono*. Putant ferme recentiores omnes cum Baronio esse Dianæum Cæsareæ Cappadociæ episcopum. Et sane ait Sozomenus lib. III, c. 5, Dianæum Cæsareæ adfuisse synodo Antiochenæ, quæ anno 341 habita est. Nuncupatur autem ille, cum a Sozomeno, tum a Basilio in epistola ad Bosporium episcopum, Διάκονος, *Dianæus*. Nos autem arbitramur esse Diognium, sive Theognium Nicænum inter factiosos insignem et passim memoratum, qui prior semper recensetur in legatione Mareotica, ubi sex erant legati, Diognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens. Quod autem Theognius ille *Diognius* etiam vocaretur, planum est. Sic p. 106, ubi memorantur legati Mareotici, legitur: *Diognios, Διόγνιος, Maris*, etc. Similiterque p. 149, Διόγνιος, Μάρης, etc. Et p. 129 Regius codex, quem solum in eam *Apologiam* legimus, habet, διάκονοι Διογνίου, *diaconi Diognii*, ut exinde conspicuum sit promiscue Theognium ac Diognium dici. Certe Hilarium col. 1284 *Diognitum* ait, Theognium scilicet indicans. Cum igitur Julius septem Arianorum primipilares hic commemoret, puto hunc Danium corrupte positum fuisse pro Diognio. Nemo eat inficias, hic Julium inter multos episcopos, eos consilio non casu enumerare, qui inter Eusebianos antesignani erant. Quamobrem æque mirum esset inter illos recenseri, ac primas tenere Dianæum Cæsariensem, qui nuspium inter Eusebianos, vel ab Athanasio, vel ab aliis memoratur; atque prætermitti Diognium vel Theognium Nicænum, qui tum in vivis erat et rem strenue gerebat contra Athanasium, facileque secundas post Eusebium hoc in negotio tenebat. Fultque Eusebio superstes, imo etiam post mortem Eusebii, ejusdem sectæ strenuus vindex. Nam is est qui Macedonium tunc Arianum, postea Pneumatomachorum ducem, episcopum Constantinopolitanum, in Eusebii defuncti locum, ordinavit. Tam proclivi errato Danius ex Διογνίου, quam ex Διακόνου, effici potest. Quid causæ igitur fuerit, quod Dianæum hic, Eusebianis peregrinum, potius substituamus quam Diognium, in quem omnes conjecturæ quadrant. Ad hæc Patres Sardicensis in epistola synodali sic habent apud Hilarium col. 1284, num. 2: *Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio et Valente, Julio consecratosi nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo adversus prædictos*

coepiscopos nostros (dicimus autem Athanasium et Marcellum), ut scripserunt ex aliis locis episcopi nostri, quæ autem ab Eusebio facta sunt, nihil aliud quam falsitatis et mendacii fuisse plena. Nam etsi ex eo quo vocati sunt a Julio episcopo charissimo fratre nostro, claruit noluisse eos venisse ex ipsis litteris, quibus eorum mendacia detecta sunt. Venissent enim, si habuissent fiduciam, etc. His omnino consonat Theodoretus, qui eandem synodi Sardicensis epistolam affert libro II, cap. 8. Athanasius autem, qui eandem affert p. 127, solum Eusebii nomen habet, quia brevitatis causa nomina propria resecare solet, ut videre est hic et alibi. Ex superioribus autem patet, litteras Julii superius memoratas Diognium etiam spectare ut et alios Eusebianos: queritur enim eos noluisse Romam ad synodum accedere, quod perinde Theognio competit atque aliis. Re sic liquido enarrata, erudito lectori judicium permittimus.

2. Pag. 112, scholasticus quidam ad marginem Regii codicis 2284, in hæc verba: Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλη συνόδῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι, οὐκ ἀνευ Θεοῦ βουλῆσεως συνεχώρησαν ἐν ἐτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι. Id est, *Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium prioris synodi acta in alla synodo disquiri permisissent, hæc adnotavit ab annis circiter trecentis, ut ex caractere conjicere licet: Σημειώσαι δὲ οὐκ ἀπαιτεῖ τὴν ἐκκλησίαν ὡς πάσας καὶ ἄκρος ἀρχιερεῖς, ἀλλ' ἀπλῶς ἀξιοῖ ἐν ἐτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἐν Νίκαιᾳ συνόδου. Id est: Nota eum (scilicet Julium ejus sunt superius allata verba) non exigere appellationem, utpote papam et summum pontificem, sed simpliciter postulare, ut in alia synodo quæ a priore decreta fuerint exquirantur, juxta canonem Nicænae synodi. Ἐκκλησίαν enim dici appellationem ad summum pontificem tritum vulgatumque est.*

Pag. 113. Diximus in notis, epistolam Alexandri episcopi Alexandrini ad calcem operum Athanasii cudendam fore. At secundum hæc mutata sententia, ex re magis visum est eam ante quatuor contra Arianos orationes, utpote quæ Arianismi initia spectet, collocare.

Pag. 119. Quam hic in notis vocamus epistolam ad solitarios, ea est quæ suo loco a nobis Athanasii vestigio hærentibus, *Historia Arianorum ad monachos* nuncupata est. Nec prætermittendum est, abs re vocatum in controversiam fuisse, utrum hoc præclarum opus Athanasii sit, an alterius qui jussu Athanasii hæc litteris mandarit. Nam quod dicunt, hic nunquam prima persona sed tertia semper loqui auctorem hujusce operis, illud, inquam, non considerate dictum est. Nam superius locum attulimus pag. xxxviii, in quo Athanasius bis in prima persona sermonem habet. Hæc ultra quam satis dicta sunt.

3. Pag. 152. In subscriptionibus Sardicensibus,

qui septuaginta octo primi recensentur ii sunt qui ad synodo interfuerunt, neque sunt per provincias distributi, ut alii absentes qui post solutam synodum nomen ascripsere. Palam rea est ex Hilarii subscriptionibus (a), quæ eadem ferme sunt, atque illæ in prima classe ab Athanasio locatæ. Pauca tamen ommissa nomina sunt in subscriptionibus Athanasii, quæ apud Hilarium leguntur; multoque plura omittit Hilarius, quæ Athanasius enumerat. Quæ apud Athanasium omittuntur, isthæc sunt ex Hilario desumpta: Marcellus Ancyranus, Evagrius a Macedonia de Herachiano, Julius ab Acacia [lege Achaia], de Thebe *Eptapyleos*, nisi sit idem qui Julianus apud Athanasium dicitur. Miror Labbenm (b) hoc loco restitui voluisse, *Eptapoleos*, cum luce clarius sit esse Theben Ἐπτάπυλον, id est, *septem portarum*, aut Thebas Ἐπτάπυλους, quæ ita vocantur πρὸς ἀντιδιαστολήν Thebarum Ægyptiarum, quæ ἑκατόμυλοι, sive centum portarum erant. De Thebis Græciæ Homerus (c),

Ἡμεῖς καὶ Θήβης ἄδος εἰλομεν ἑπταπύλοιο;
De Ægyptiacis vero Thebis (d),

οὐδ' ὄσα Θήβας.

Διγυπτίας, ὄθι κλειῖστα δόμοι ἐν κήματα
[καίται.

Αἰὲ' ἑκατόμυλοι εἰσι.

Cochras item ab Achaia, Dionysius. Nam duo sunt Dionysii apud Hilarium, unus apud Athanasium. Verissimus ex iis qui synodo interfuerunt inter Gallos recensetur ab Athanasio. Istos sex episcopos ab Athanasio omissos, si jungas cum 78 quos enumeravit, erunt 84. His si addas Euphratam Coloniensem et Olympium, qui synodo Sardicensi interfuere, et ab Athanasio et Hilario prætermittuntur, 86 reperies. Dominianus idem est qui *Domitianus* ab Hilario dicitur, Musæus idem qui *Moy-sius* Hilarii, Fortunatius idem qui *Fortunatianus*; Irenæus idem videtur esse qui *Lerenius* Hilarii, Ursicius idem qui *Ursacius*; Euty chius idem videtur esse qui *Euthitius*, et Euty chus fortasse idem qui *Titius*: nam apud Hilarium corruptiora nomina sunt quæ apud Athanasium. Asclepius idem qui *Asclepas Gazensis*.

4. Pag. 139. Paulinus sive Paulum episcopum, qui litteras Ursacii et Valentis ad Julium papam Athanasio transmisit, esse Tiburensis aut Tiburtinum, non Trevirensis antistitem, vix est quod ambigamus. Nam omnes manuscripti et editi, hoc loco *Τιβέρων* habent. Apud Photium autem ex *Eulogio* l. cxxxii, episcopus Tiburensis, aut Tiburtinus, sic vocatur Ἀγαμέμνων ἐπίσκοπος Τιβέρεως: et verisimilius est Tiburtium vicinam Romæ episcopum, quam Trevirensis tanto itineris spatio dissimulæ litteras Julii Athanasio misisse. Paulinus autem Trevirensis anno 349, quo datæ putantur litteræ Ursacii et Valentis ad Julium papam, nondum iniisse episcopatum videtur. In *Historia* porro *Arianorum*

ad monachos missa legitur, Παύλου ἐπισκόπου Τριβέρων, ubi *Τριβέρων* videtur mendose positum pro *Τιβέρων* ab amanuensibus. Nam quod *Paulus* hic dicatur, qui Paulinus superiore loco vocatus est, forte amanuensium vitio contigit, imo fortasse posterior lectio præstat priori. In *Italia* namque *sacra* Paulus episcopus Tiburtinus memoratur, qui Ursicius pseudopontificem consecravit anno 366. Nannius vertit, *episcopo Tyburis*. Eodem autem loco dele *p*, et lege *Τιβέρων*.

5. Pag. 157. Augustaliana, hoc nomen diximus ex Augustalibus profectum. At licet vox Augustalis antehac plerumque usurpata reperiat, non legimus tamen præfectos Ægypti ante annum 351, quæ hæc *Apologia* scripta est. Augustales sine addito vocatos. Quare in incerto res versatur.

6. Pag. 288 dicitur Roma esse metropolis Romanæ, τῆς Ῥωμανίας, ubi Nannius vertit, *metropolis Romanæ dititionis*. Eademque sententia vox isthæc bis usurpatur ab Epiphano, scilicet hæresi lxxi et hæresi lxxix.

7. Pag. 318. Præter allata in *Monito ad Epistolam ad monachos*, quibus defenditur diversum illud opus esse a quatuor *Orationibus contra Arianos*, aliæ suppetunt gravissimæ rationes quæ idipsum suadeant. Nam illud ad monachos missum opus vetat Athanasius cuiquam exhiberi: hæc autem quatuor orationes, ut cuique legenti palam erit, ita concinnatæ sunt, ut publicis controversiis destinatæ haud dubie fuerint. Ac secunda adornata fuit ad ea confutanda, quæ adversus primam Arianam obtendebant. Tertia similiter est secundæ defensio. Et sane non publicæ modo fuere; verum etiam, ut ex ordiendi ratione conspicuum, diversis temporibus, ut res et usus postulabat, adornatæ; ita ut altera alterius occasio fuerit.

Pag. 632. Ex quo *Antonii Vita* edita fuit, in codices Latinos varios incidit, in quibus legitur, *non paululum temporis cum eo feci*. Hæc porro Evangelii versio tametsi libera admodum, et sententias modo resecat, modo adauget, hoc in loco κατὰ πόδα consecratur. Unde magis magisque adaugetur animus mihi, ut eam lectionem germanam existinem.

8. In *Monito ad Vitam Antonii* omisimus præclarum Justiniani imperatoris locum ex tractatu *adversus Origenis errores*, qui sic habet: Εἶπε δὲ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος καὶ αὐτὸς Ἀλεξανδρείας γενόμενος ἐν τῷ λόγῳ τῷ *Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Ἀρταρίου ταῦτα*: « Πῶς δὲ χλευάζειν ἡμᾶς τοιμᾶτε λέγοντας τὸν Χριστὸν ἀνθρώπων πεφανερῶσθαι· ὅπου γε ὑμεῖς ἐκ τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν ὀρίζοντες, φάσκετε πεπλανῆσθαι αὐτὴν καὶ πεπτωκῆναι ἀπὸ τῆς ἀψίδος τοῦ οὐρανοῦ εἰς σῶμα; » Id est: *Dixit autem sanctus Athanasius, qui et ipse episcopus Alexandriae fuit, in libro De Vita beati Antonii*: « Qui autem nos irridere aude-

(a) Hilar., col. 1392.

(b) Tom. H, concil. Sardic.

(c) Iliad Δ.

(d) Iliad Θ.

tis, quia dicimus Christum hominem apparuisse; A quando vos ex mente animam esse definientes, dicitis eam errasse, et ex cœli fornice in corpus delapsam esse? »

9. Quanquam res est fortasse parvi momenti, ne pigeat hic adnotare, vocem Δαδὶδ ita cum β in prius editis haberi, quos etiam secuti sumus. Verum comperimus exinde Δαυτδ vulgo a Græcis scribi: quod tamen raro animadverti potest, quia semper in codicibus Δαδ brevitalis causa scribitur. Semel Δαυτ-τιχῶς, *Davidice*, scriptum reperimus. Et in codice Regio 211, ubi minio vita Davidis depingitur in tabellis sub iniitium adornatis, Δαυτδ semper cum υ scribitur.

10. Restat ut erudito lectori, quorum codicibus et opera usi simus significemus, et in grati animi obsequium, quid et quantum officii a singulis acceperimus litteratis omnibus qui in partem beneficii veniunt, palam faciamus. Præit autem hoc in munere bibliotheca illa vere Regia Ludovici Magni, omnium per orbem amplissima, unde ad arbitrium nobis codices omnis generis suppeditati sunt humanitate clar. viri abbatis De Louvois, bibliothecarii regii, cujus prolixam in nos voluntatem et in fovendis studiis nostris propositum passim experti sumus. Officia item nobis certatim impenderunt, qui secundum illum eam bibliothecam curant viri eruditissimi Clementius et Boivinius, toto orbe litterario notissimi. Haud minores suppetiæ accedere ex bibliotheca faustæ memoriæ viri clar. Joannis Bapt. Colberti, regii ministri, qui in usum et commodum litterarum, ingentem codicum vim ex remotissimis terræ partibus advectam accumulavit. Horum nobis ad nutum copiam fecit vir eruditissimus ac multis nominibus nobis conjunctissimus Stephanus Baluzius, quem ignorat nemo qui literas norit. Illic non codicibus modo, verum et consiliis semper adfuit rogantibus, sicubi res postulavit. Grandi nobis auxilio fuit Seguerianæ bibliothecæ codex, illustrissimi ac nobilissimi episcopi Metensis, qui tum abbas Coislinius audiebat, opera et consilio nobis concediti. Qui codex quanti nobis usus fuerit, advertet passim eruditus lector. Cæteros longum esset commemorare, quorum vel opera vel codicibus usi sumus, clar. viros Renaudotium, Tolnardum, Deswarezium, RR. PP. Jesuitas collegii

Ludovici Magni, aliosque passim memoratos in *Monitiis* nostris.

Roma lectiones permultas, fragmenta, opuscula ex codicibus Vaticanis aliisque exscripta nobis transmisit dominus Claudius Stephanotius, procurator generalis congregationis nostræ, opera usus et manu ut plurimum Joannis Guillotii, sodalis sui, qui haud ita pridem obiit. In Anglia vero Juvandis studiis nostris intentus semper fuit vir præclarus et eruditione conspicuus Jacobus Millius, principalis collegii S. Edmundi Oxoniensis, ut variis in locis observare quisque poterit: nec non quid collatum nobis fuerit a clar. viris Grodecio, Muratorio aliisque.

Nec prætermittendi silentio sunt domestici, qui nobis hæc lucubrationum auctores et consuasores fuere, quos memorando vix a lacrymis temperamus, scilicet D. Claudius Martinus ὁ μακαρίτης, vir pietate et religione insignis, litteratorum in sodalitie nostro patronus, quem patris loco venerabamur omnes. Is anno præterito cœlitibus, ut speramus, ascriptus fuit: cui enim nisi tam probo, tam pio, sors illa obvenit? Itemque D. Antonius Durban, cœnobiarcha noster, nuperrime sublatus, vir frugi, probus, litteratis opportunus, integris moribus ut *prisca gens mortalium*. Cujus obitu vix consolabilem animo dolorem caperemus, nisi qui munus excepit, pari animo, æquali studio et opera rei litterariæ patrocinaretur.

Ingemui ablatum mihi symmystam meum D. Jacobum Loppinam, quicum initio hujusce editionis dabamus operas mutuas. Is, vixdum ad mediam primi tomi partem deveneramus, cum præmatura morte abreptus, mihi summo dolori fuit, vir Latine et Græcè probe, Hebraice μετρωτῶς eruditus, in philosophicis appline versatus: comitate et modestia jucundus sodalibus. Hæc de nostris morte sublati dicenda nobis erant,

Τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανάτου.

Jam de Commelini Felckmannique lectionibus, necnon de codicibus quibus usi sumus hac in editione, agendum nobis est. Ac primum lectori Nannii, Commelini et Felckmanni hac de re *Monita* subjicienda.

EXCERPTUM EX PRÆFATIONE PETRI NANNII ALCMARIANI.

Usus autem sum tribus exemplaribus, quorum primum cœnobii Prædicatorum Basiliensium fuit, adeo vetustum, ut litteræ multis in locis exolescerent, quo plurimum usus est Joannes Reuchlinus. Secundum fuit Justini Gobleri, juris peritia et eruditione linguarum, et quibusdam Demosthenicis versis clarissimi nominis, id quoque nullis mendis vitiatum, sed notulis formisque abbreviationum

nusquam alibi visis, ita difficile, ut potius ex sententiis verba, quam ex verbis sententias divinarim. Tertium Joannis Christophorsoni, Angli, eruditissimi et integerrimi viri, graviorum auctorum translatione insignis; id simul et emendatum et lectu facile et verbis ad plenum scriptis, non ita interpretem remorabatur. Illi tres clarissimi viri ad multos annos mihi sua exemplaria patientissime commo-

daverunt, quorum benignitatem silentio mihi præmittendam non putavi. Exstant et alia vulgo Athanasii nostri nomen præ se ferentia, a diversis Interpretibus in Latinum traducta, quæ Frobenius

et Episcopus chalcographi humanissimi, undecunque conquisita in quartum tomum congesterunt; ne quid Athanasio ascriptum huic operi desset. Labores igitur nostros tibi debitos, etc.

PRÆFATIO AD LECTOREM IN EDITIONE COMMELINIANA.

Ut scias, Lector, quid in hac Athanasii editione præstitum sit :

Principio Græcum textum antea nunquam editum de libris manuscriptis jam primum nos edidimus. Et quidem sic edidimus ut perpauca desint, quæ nondum reperire licuit. Sed quæ et ipsa separatis pagellis edituri, et ad reliquum opus adjuncturi sumus, si quando nacti fuerimus, ad quam rem ut nobis adjumento sint qui possunt, publici commodi causa, vehementer etiam atque etiam rogamus. Deinde Latinam versionem Nannii, ubicunque eam habuimus integram et nullo prorsus apice mutatam Græco contextui e regione addidimus, ut de ejus integritate integrum cuique lectori iudicium relinqueretur. Habuimus autem versionem Nannii toto tome primo, paucis lineis 716 et 828 exceptis, quas ille, nescimus qua de causa non converterat. Tomo vero secundo, ubi Nannii versio plane defecit, in quibusdam opusculis antiquas Erasmi Roterodami, Joannis Reuchlini, Joannis Curterii, et aliorum doctorum virorum versiones ascivimus : in plerisque autem hactenus nondum versis novas versiones studiose factas adhibuimus, et itidem omnes Græco contextui e regione apposuimus, præterquam in uno opusculo *De passione imaginis Domini nostri Jesu Christi*, in quo Græca exemplaria, neque inter sese, neque cum Latinis congruebant, ibi duo Græca inter sese conjunximus, Latinum unum subjunximus : rati, gratius fore lectori, si legat illa, qualia in bibliothecis antiquis reperiantur, quam qualia a recentibus interpolatoribus adornari possent.

Porro in Græcis excudendis usi sumus exemplaribus manuscriptis plus quam viginti : quorum undecim ad tomum primum pertinent, reliqui ad secundum. Primus codex, isque vetustissimus (ideoque lectu perdifficilis), optimus et qui plura reliquis omnibus habet, est Academicæ Basiliensis, olim collegii Prædicatorum ibid., in quo præterquam quod inter media Athanasii opera non pauca iuserta sunt quæ ad historiam synodi Nicænæ pertinent, multa quoque continentur Cyrilli Alexandrini, Theodreti et Damasceni hactenus, vel nunquam, vel certe Latine tantum edita. Secundus est collegii S. Trinitatis in Academia Cantabrigiensi, olim D. Joannis Christophorsoni, quem in Italia magno pretio olim coemerat; qui ut præcedente est recentior, ita etiam faciliior est, ac minus accuratus. Tertius hoc non paulo vetustior est : scriptus namque est circa annum mundi 6829, secundum Græcorum chronologiam (hoc est anno Christi

1319), ut hæc ipsius scriptoris verba in fine codicis indicant : *Χεiri ἀμαρτωλῶ 'Ρωμανῶ ἀναγνώστη ετους 6829*. Fuit is olim Justini Gobleri : nunc ejus sit nondum exploratum habemus, cum inter res Ifteron. Commelini repertus sit nullo possessoris nomine adjuncto. Cæterum vere de hoc scribere potuit Nannius (qui eo ut et præcedentibus duobus usus est), eum notulis formisque abbreviationum nusquam alibi visis ita difficilem esse, ut potius ex sententiis verba quam ex verbis sententiæ divinandæ ipsi fuerint, comperiet quisque cui is olim in manus venerit. Ubi tamen mirari subit, quid tandem causæ fuerit, cur hunc potius secutus sit, cum illorum utriusque lectio longe sit faciliior. Observavimus enim in lectionibus codicum discrepantibus Latinam Nannii versionem cum istius codicis lectione pene per omnia consentire. Quartus vetus non est, nec a Græca manu exaratus, Goble-riani absque dubio descriptum, cum quo (paucis locis et mendis descriptoris exceptis) penitus consentit, adeo ut totidem quoque et eosdem libros ac eodem ordine cum eo dispositos habeat, incerti vero domini. Quintus bene vetustus, elegans, obscurus tamen et creberrimis abbreviationum notis referus, ideoque difficilior : bonam quoque operum Athanasii partem continet, sed et ipse ἀθλον κτήμα. Textus, nostro iudicio, centesimum annum non superat, eleganti ac æquabili scriptura, minus tamen accuratus et pauca quoque opuscula complectens. Septimus et octavus ejusdem ætatis, a diversa tamen manu : ille solam orationem tertiam contra Arianos comprehendens : hic quatuor priores et paucas quasdam alias, similiter ἀδέσποτοι et isti; quemadmodum etiam nonus et decimus : qui quia admodum recentes sunt, ac per omnia similes Basiliensi, ex eo descripti videntur. Undecimum communicavit nobis ex bibliotheca Augustina vir clar. David Hoeschelius. Continet is præter opuscula quædam quæ in tom. II rejecta sunt, *Disputationem Athanasii cum Ario* Nicææ habitam. Conscriptus vero est ab Andræa Dermario Epidaurio anno 1584. Venetiis. Et hæc quidem de codicibus, quibus in primo tomo usi sumus. Nam ad secundum adornandum pene solis codicibus biblioth. Palat. adjuti sumus, excepto uno atque altero, qui ex Gallia ad nos perlati fuerunt, de quibus monuimus initio cuiusque opusculi, et in variis lectionibus.

Cæterum, quia in tot codicibus ms. major erat varietas scripturum, quam ut una perpetua lectio indubitata inde erui posset, ne vel reipublicæ ecclesiasticæ, vel tuis, quisquis es, pie lector, præ-

vatis studiis deessemus, varias lectiones codicum Græcorum non tantum scrupulose, sed pene etiam superstitiose adnotari cum elogiis Athanasii, ac reliquiis et fragmentis ejusdem, inter excudendum diverso tempore repertis conjungi, tituloque appendicis simul edi curavimus.

Hæc de materia scriptorum Athanasianorum. Ad dispositionem quod attinet, animadvertimus ex schedis Commelinianis voluisse illum ante omnia excudere ea quæ Nannius vertisset et antehac Latine edidisset. Id igitur consilii etiam nos secuti sumus, et in primum tomum omnia ea quæ Nannius converterat, coniecimus, alio tamen ordine. Nam ab ordine Nanniano (quem post ipsius Nannii præfationem videre poteris si voles) Commelinus tempestive discesserat. Ejus igitur vestigiis, quantum quidem ea deprehendere licuit, insistentes, in primo tomo primum elenctica, deinde historica, variis apologiis et epistolis comprehensa, mox exegetica sive commentationes in nonnulla sacræ Scripturæ dicta, deinde homilistica sive conciones populares posuimus. In elencticis quidem, primo loco quæ contra gentes, altero quæ contra Arianos et eorum complices, tertio quæ contra Apollinaristas, Sabellianos et Samosatenarios, quarto et postremo quæ contra omnes hæreses Athanasius scripserat collocata volumus. Sed hunc ordinem operæ typographicæ semel atque iterum interruperunt, et orationem Athanasii contra omnes hæreses, ac protestationem secundam populi Alexandrini a suis locis divulsas ad extremum primi tomi rejecerunt: in secundo tomo, quem ordinem servaverimus, ipse librorum catalogus, altera post titulum pagina collocatus, satis superque ostendet.

Porro, si quos titulos in catalogo editionum Nannianarum priorum exstantes hic non repereris, ne te id moveat. Nihil omisimus, sed ea tantum quæ per inscitiam antea pro peculiaribus libris, et sub peculiaribus titulis vendita erant, cum non nisi aliorum librorum jam antea in hoc volumine excusorum fragmenta essent, sustulimus: ne his eadem frustra vel exprimerentur et venderentur, vel emerentur et legerentur. Hujus generis erant opusculum *De doctrina*, fragmentum *De passione*, et *Declaratio Levitici*, de diversa ejusdem rei nomenclatura; quorum tamen alia in aliis atque aliis

A tantummodo Athanasii Latinis editionibus exstant. Ac primum quidem est fragmentum *Epistolæ de synodo Nicæna*, ut videre est p. 30 tomi I. Alterum vero est fragmentum homiliæ *De passione*, ut patet ex tom. I, pag. 790. Tertium denique fragmentum est orationis quintæ *contra Arianos*, ut ex pag. 321, vers. 24, tom. I, manifestum evadit. Unicum λόγον σύντομον qui itidem est fragmentum primæ orationis *contra Arianos*, ut videre est ex tom. I, pag. 125 E et seqq., denuo excudi passi sumus: tum quod verba quædam Græca hic mutata essent præsertim ab initio: unde daretur existimandi copia quod Athanasius ipse hoc compendium suarum de deitate Christi demonstrationum seorsum exstare, atque ita in conspectu esse voverit: tum quod versionem nacti essemus novam cujus collatio cum versione Nanniana non videretur fore infructuosa.

Sed et illud scito, Lector, in exemplari ms. Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, multa inesse quæ neque Athanasii titulum præ se ferant, et jam antea, tam Græce, quam Latine in *Historia ecclesiastica* exstant, atque inde omnino in istum codicem transcripta: ista igitur omisimus, vel potius ad *Historiam ecclesiasticam*, unde ad verbum descripta erant, remisimus; idque ideo nos fecisse indicamus, ne quis forte, qui codicem Basiliensem aliquando viderit, nostram hanc editionem mutilam esse suspicari possit. Quam suspicionem ut evitemus, quæcunque usquam Athanasii nomine divulgata esse comperissemus, cum cæteris Athanasii libris, sine omni vel detractatione vel adjectione conjunximus, etsi certum nobis esset multa ex illis esse supposititia; quod et Nannius fatetur, et cum ipso fatebuntur omnes, quicumque ad hanc lectionem et scientiæ et conscientiæ non nihil attulerint. Nec enim felicior hæc in parte cæteris Patribus fuit Athanasius: quorum nullus unquam claruit, cui ista supposititionum librorum injuria illata non esset. Quæ autem in his duobus voluminibus genuina Athanasii scripta sint, vel non sint, theologis æstimandum relinquimus. Nos nullis partium studiis impliciti nostrum in faciendo officio nostro typographico candorem universo Christianorum populo probatum esse cupimus, et ita fore confidimus. V.

Et ad frontem variarum lectionum, hæc adnotat Petrus Felckmannus Coronæus.

Ad Lectorem.

De codicibus quibus in adornanda hac Operum D. Athanasii editione usi sumus, satis superque superius in præfatione tomo I monuimus. Hoc saltem nunc restat, ut quem codicum illorum quæque littera a tergo variæ lectionis posita signet, hic exponamus. Sic igitur accipe: B signat codicem Basiliensem, A. Anglicanum sive Cantabrigiensem,

G Goblerianum, I primum anonymum et incerti domini, in ordine alias quartum; II secundum anonymum, sed in ordine quintum; III tertium sive sextum; IV septimum; V octavum, et sic deinceps: AV denique ultimum sive Augustinum. Ad hæc Fr. I amici nomen est, qui quasdam observationes nobis communicavit: at Fr. D. Frontonem Ducæum signat

VETERUM ATHANASII EDITORUM

PRÆLIMINARIA.

(Ex D. Bernardi de Montfaucon *Collectione nova veterum Patrum Græcorum*, t. II.)

MONITUM. — *Dum huic eudendæ novæ Collectioni insudaremus, e re visum est fore ut etiam vetustissimorum Athanasii editorum præliminaria adnecteremus; quæ sane cum memoratu digna non pauca complectantur, nec ingrata lectori, nec infructuosa erunt: cum maxime editiones illæ perraræ sint, et vix uspiam compareant. Prima omnium est Vicentina, quæ prodit anno 1482, et has initio præfert Epistolas et Præfationes.*

Petrus Brutus artium doctor, episcopus Cathar- A
ensis, Barnabæ Celsano, S. P. D.

Non me fugit te errata corrigere, mi Barnaba: si qua sunt exscribentium vitio Imperitorum divini operis adversus gentiles Athanasii scriptoris doctissimi: quod jam pridem magna lucubratione et industria ex Græco in Latinum traduxit omnibus vir quidem ex omni parte bonus atque dicendi peritus. Quod laboris, mihi crede, religioni nostræ et fidei multum conferet: eritque legentibus et curiosis utile ac per jocundum. Ego enim qui librum quandoque lectitavi, mihi non parum emolumenti excepi. Quare tibi gratias ago et habeo, quod tuo labore, studio atque opera legi possit. Perge igitur ut coepisti, et te hæc suscepta provincia mortalibus gratum reddo: quippe qui mores tuos, ingenium B
atque doctrinam, et in primis litterati omnes, et approbant et amplectuntur. Non enim vereor quin de virtute benemeriti omnes, quamprimum te virum doctissimum codicem perlegisse acceperint, eam sibi peculiare præ omnibus habituri sint. Delectabitur profecto studiosissimus litterarum, qui de fide catholica bene sentit, modo ex hoc dialogo, modo ex illo. Inest enim tanta verborum concinnitas, tantaque dicendi copia cum gravitate conjuncta, ut divinum opus quidem, et in arce poni dignum, quasi Minerva illa Phidias merito dici et affirmari possit. Mirabar equidem, vir doctissime, cum non ignorarem priscorum nostrorum permultos codices et poetarum et oratorum tua emendatione castigatos, si missum faceres hoc tantum opus: quod non tantum fugatis nebulis irradiante sole mundus ubique lucet atque discernitur; quantum hujusmodi scriptis et disceptationibus pro veritate tuenda explendescit Christianus sensus et intellectus humanus. Nutritur veritas, augetur fides, ratioque servatur, necnon singulari quodam et admirabili documento ritus nostros et institutiones contra hæreticos cœlestis hoc opus et necessarium

firmavit et stabilivit. Quæ res non latuit Omnibonum doctorem tuum: cujus benevolentibus floribus, atque doctrina te mirum in modum perornasti; et adeo perornasti, ut te omnes qui virtute præditi sunt, virum bonum, doctum atque peritum judicent, dicant et affiruent. Novit ipse hominum mentes quamplurimorum sæpius, curiosa quadam cupiditate, divina percontari, et dubitare aliquando quod certum est: quæ res quantum mali hominibus interdum afferri possit corde volutans et memoria repetens, Athanasii litteris Græcis scriptum in Latinum edere animum induxit: nec potuit vir optimus ipse addere quod optabat, minuire quod volebat, morte correptus: non sane ut scriptoris sententiam perturbaret, sed ut quod Græce dulce, Latine dulcius personaret. Nonne permisit hoc Deus? Voluit quidem atque decrevit: quando te alterum Omnibonum jure et merito hæc nostra ætas habeat et contempletur. Traduxit ipse, tu vero corrigis, castigas atque emendas: utriusque debet non parum humana hæc mortalitas. Et cui plus? aliis relinquamus judicium. Attamen exitus acta probat (ut ille ait), et finis, non pugna, coronat. Neque, te rogo, Barnaba, exspectes ut aliquorum adhortatione et auctoritate ad hoc perficiendum munus incitatus videaris: quandoquidem inceptum hoc a te perfectum iri tua virtute, bonitate, constantia, integritate, boni judicent omnes. Fefellit unquam neminem probissimorum hominum optima de te opinio: quod impræsentiarum si decepti fortasse viderentur, eo gravius ferrent, quo facilius fideliusve hoc a te viro doctissimo fieri posse arbitrabantur. Non hæc scribo ut prudentiæ tuæ diffidam, vel quid tibi agendum sit te fugere dubitem; sed me æternus incitat amor, cogitque fides. Lego et ipsa oratores tuos, quandoque lego et poetas animi causa: cum e communi studio nostro juris pontificii et sacrarum litterarum lectione aliquantulum me subtraho: quorum doctrina, ut orationis suavitatem omittam, et

carminum dulci modulatione currentium, tantam præ se fert dignitatem, et rationem bene vivendi; ut nonnisi quæ ingenio atque cognitione digna sunt in ipsis inveniri possint. Sed tamen nihil commodius ægritudinibus humanis, nihil animis nostris conducibilis, quam scriptis sanctorum Patrum incumbere, Joannis Chrysostomi, Basilii, Athanasii, Gregorii Nazianzeni, Ambrosii, Hieronymi, Augustini atque Gregorii, et hujusmodi omnium, qui de sacris litteris benemeriti exstiterunt. Hæc sunt quæ nostris angoribus sola medentur et sanant, adversa non curant, jocunditatem parant, felicitatem atque beatitudinem pollicentur. Ad hæc igitur incumbere,

A humanissime Barnaba, peto a te precario: et præsertim hujus nostri Athanasii operis copiam perficito, omissis omnibus aliis; ut quamprimum haberi possit: ne illustrata fidei veritas, quam summus ille opifex hominibus dedit, incuria tua longius in occulto jacere videatur. Da hoc muneris tuo Petro episcopo Catharensi, da Vicentinis omnibus et cæteris, qui te virtute tua diligunt et observant. Hoc exspecto, hoc volo: qui si me audieris, habebis me profecto in omnibus semper jocundum et æque charum. Vale, litteratorum decus. Quarto Nonas Decembres, MCCCCLXXXI in palatio episcopali Vicentiano.

Barnabas Celsinus, Petro Bruto episcopo Catharensi, S. P. D.

Si eruditissimus quisque nostri sæculi Christiano munere fungeretur, Petre Brute episcopo Catharensis, non tam bene dicendi, quam etiam bene vivendi rationes iniri studeretur. Hinc efficeretur ut jam florentibus bonarum artium studiis, non deessent nobis optimi et eloquentissimi viri, qui de rebus divinis pulcherrime et ornatissime scriberent. Nam vis ingenii, et copia dicendi, ut ait Fabius, quemadmodum juncta natura, sic etiam officio copulata esse deberent. Sed, per Deum immortalem! quotusquisque est eloquentiæ studiosus, qui non malit humana ornate dicendo laudare, quam vel recte scribendo, vel bene agendo divina complecti? An desunt fortasse nobis quæ de Deo dici possint? de beatissima Virgine? de mysteriis divinis? de universa Christiana religione? Quæ tam multiplex est, tam dives, tam copiosa, ut optimo cuique ingenio uberissimam dicendi materiam præbere queat. Qua ex re plerique ad optimam frugem pervenirent, ac sapientiam cum vera religione conjungerent: cujus officium est docere, ut conculcatis terrestribus et abjectis erroribus, ad æterna cœlestis thesauri præmia dirigamur. Quid enim ad agnitionem Dei conducibilis? quid ad veram beatitudinem consequendam aptius? quid homini Christiano magis necessarium, quam divinarum rerum contemplatio? Nam cum humana despiciamus, cognoscentes superna atque cœlestia, hæc nostra ut exigua et mortalitati subjecta contemnimus, atque ego satis mirari nequeo quid ita cupidus cæteris bonis artibus incumbamus, atque cujusque placitæ disciplinæ consecemur magistros; divinarum verò rerum libros negligentius evolvamus: et, quod monstro simile esse videtur, nos homines nati ad divinarum rerum contemplationem, a sacris litteris abhorreamus, atque in fabellis, et deliramentis magnam temporis partem conteramus. Hinc fit ut bona eruditorum pars potius inter gentiles, quam inter Christianos, censeri mereantur. Sed ex omni doctissimorum nostri temporis numero, pace aliorum dixerim, duos ego novi viros in omni genere doctrinæ eminentissimos: eosdem etiam vita probatissimos, ac Christianæ religionis assertores constantissimos; te dico, Petre Brute episcopo Catharensis, omni vir-

B tute et doctrina præstantem; alter exstitit Omnibonus Leonicensus, præceptor meus suavissimus; Omnibonus, inquam, nostri sæculi decus, civitatis vero nostræ fama et gloria, litterarum tam Græcarum quam Latinarum columen, bonorum specimen, veræ probitatis exemplum, ut alter suæ ætatis Socrates merito dici potuerit. Religione vero tanta atque modestia fuit, ut nihil ei defuerit, quod in optimo et sanctissimo viro requirendum videatur. Neminus unquam detraxit Omnibonus, neque loquendo, neque scribendo, quamvis ab æmulis sæpius fuerit lacessitus. Tanta denique vixit integritate, ut ἀνμαρτητος dici potuerit. Quantum vero litteris Græcæ valuerit (nam de Latinis testes sunt perpolitæ ejus orationes, et libri ornatissime conscripti) vel ex hoc intelligi potest, quod cum in Venetiis apud Bissarionem (sic) cardinalem Nicænum Græcæ orationem habuisset, tanta facundia peroravit, ut Græcos omnes eloquentia doctissimi viri judicio præstitisse dictus sit, eloquentiæque palmam, quam sola Græcia possidebat, eum ita ad Latinos transtulisse, ut nihil aut parum egregiæ laudis apud Græcos relictum esse dicere non dubitaverit: quemadmodum de Marco etiam Tullio tradunt Apollonium dixisse. Sed, ut præterita et quæ sub oculis non sunt missa faciamus, conferamus Græcum Athanasium cum Latino: lectitemus utrumque; tum facile unicuique erit videre, si utramque linguam calluerit, quantum ille Græcarum litterarum cognitionis habuerit, in quo tanta dignitas, tanta veritas servatur, tanta verborum et sententiarum concinnitas, ut quod est in interprete mirum, ulique perspicitur æquabilitas orationis et gravitas. Non ita copiosa est ut luxuriet oratio, neque ita suavis, ut lasciviat, nec adeo compta, ut affectata compositione fucata esse videatur. Quibus virtutibus atque contextu orationis nihilo ipsius Athanasii archetypo inferior apparet: ex quo intelligi potest, quantum vel in scriptione Latina, vel eruditione Græca valuerit. Quamobrem nemo vel aptius, vel fidelius, vel etiam elegantius, quam Omnibonus, poterat traducere divinum Athanasii opus *Contra gentiles*: quippe qui et Christianissimus esset, et in utraque lingua præstantissimus: ut crediderim Deum opti-

nam maximum hunc delegisse hominem, qui ad institutionem nostram hunc librum posteris legendum atque ediscendum interpretaretur. Quod autem me, humanissime præsul, tam suavi epistola demulces tantumque tribuis, facis quidem amice; sed ve reor ne id abs te potius ex propensa quadam erga me benevolentia dici plerisque videatur, quam quod tanto tanti viri præconio dignus existam. Nam quod tanto pere me hortaris, petis, imo jubes, ut pergam hoc ipsum Athanasii opus emendare, id ego feci ἀκριβοῦς ἔργος et celerius quam ipse putabam; sive suavitate orationis pellectus, quod jocundissimi præceptoris mei viva vox adhuc auribus meis personare videretur, sive quod non ignorabam quam tibi jocunda futura foret nostra hæc qualiscunque esset emendatio. Jam nos tuæ morem gessimus voluntati, jam tibi satisfacimus. At tu (nam cum tua venia dicam), quid dormitas? quo veterno languescis? An oblivioni tradidisti id quod jam pridem mihi recepisti [rescripsisti], te editurum propediem contra Judæos opus prophetica veritate conscriptum? Quid igitur in editione cessas? An expectandum tibi est, ut inveterata exuti pervicacia, ultro ad fidem convertantur? Aversi sunt penitus, mihi crede, a vera religione. Id ipse satis didicisti, optime præsul, cum eos proximis diebus et antehac sapius in frequentissimo doctissimorum cœtu gravissimis disputationibus incessisti: liberius etiam monuisti, vellent vates suos audire rectum salutis suæ trami-tem ostendentes, non esse amplius Messiam expectandum. Sic enim Jesum Christum humani generis Redemptorem appellant. Venisse jam qui miten-

adus erat. Quod tum multis rationibus, tum per suas illas hebdomadas, tum vero per Osee gravissimum oraculum facile declarabas. *Sedebunt, inquit, filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdote*¹. Hæc et alia permulta, quæ memoriter enarrabas; Christianissime præsul, pro officio tuo argute simul, et copiose disserabas. Et ne gens impia tibi nimiam in disputando objiceret subtilitatem, in redarguendo vehementiam, in disserendo artificium (nam iis omnibus quantum valeas testes sunt optimi et doctissimi viri, qui hisce disputationibus interfuerunt), Hebraica volumina cum Latinis conferebas, verba verbis, sensa sensibus, non sine peritissimo Hebraicæ linguæ interprete componebas. At illi modo calumniabantur, interdum prævaricabantur, nonnunquam tergiversabantur: quod Deus ipse per Isaiam futurum prædixit: *Audite, inquit, audientes, et nolite intelligere; videte visionem, et nolite cognoscere: excæca cor populi hujus, et aures ejus aggravata*². Tu tamen, optime præsul, a persequendo istos verpos non desistes, ut, si fieri possit, aliquando intelligant, non corpore, sed mente circumcidi oportere, si volunt veræ beatitudinis fieri consortes. Age igitur, solve rostratam navem, permitte vela ventis, atque in Judæorum classem ferare: quorum submersas obrue puppes, aut age diversos, et disjice corpora ponto: ut Judæus se tandem omni pelle instar fabulosi illius Marsyæ, exutum intelligat. Vale, præsidium meum et Judæorum scopule. Vicentiæ quinto Kalendas Januarias MCCCCLXXXI.

Omniboni Leoniceni rhetoris excellentissimi in Athanasium ad Paulum Venetum II, summum pontificem, præfatio feliciter incipit.

In multis Scripturæ locis, beatissime Pater, dolum quasi inimicum Dei legimus; sed præcipue ubi Dominus dixit disperdere omnia labia dolosa, et recte quidem: nam si Deus veritas est, contrarium nihil magis habet quam falsitatem: et repetentibus sanctorum virorum monumenta persuaderi facile potest aliam vim nullam fuisse, quæ bellum Ecclesiæ Romanæ gravius aut periculosius intulerit. Idololatria primum gentes non tam errore seductas quam illecebris suis captas aliquandiu tenuit: mox ubi veritas de terra orta est, et lux de cælo prospexit, cum ipsa per se vanitas facile redargueretur, tum vero ineptiis suis homines magis magisque erubescere incipientes, Christum Dominum quidam spe alacres aperte sequebantur; pars metu percussi sentiebant melius quam fatebantur. Nam cæteri grassabantur in eos, quia suis cupiditatibus impliciti novæ legis sanctimoniam videre non poterant, vel certe nolebant, quippe adversantem voluptatibus suis, quas illi magnopere amplexi tenentes, cum aliter non possent, vi ac terrore tueri parabant; donec jam fide confirmati complures, ferrum ac tormenta peterent, mortemque ipsam pro Christi

nomine contempnerent. Nec viri solum et femine, sed pueri etiam atque puellæ; ut abs se terrorem in eos qui inferebant metuendi magis quam metuentes converterent, et id quod novum est victoriæ genus, cæsi de occidentibus triumpharent: nam quos vincens ratio non flexerat, eosdem mors devicta frangebatur. Jamque omnes propemodum in una Ecclesia Domino ac Deo Christo dicata coalescebant: cum subito hæreseos dolus exoritur, qua nulla pestis perniciosior dici, aut fugi potest, qui mentes hominum securas ipsas, et prætextu pacis securiores factas, circumvenit. Siquidem sese ostentat, armis nostris et insignibus instructus, ut incautos opprimat, nihil minus quam bellum expectantes. Dolus enim, ut mihi videtur, nihil aliud est quam falsa miscere cum veris, bona cum malis: ut vinum aqua vitiatum, ut aurum vel argentum ære confusum adulteratur; sic veritas quoties sanctis verbis profana inseruntur. Eo evenit ut multis antea tempestatibus perfidus hic hostis fidem nostram suis insidiis obsitam, pene ad interitum deduxerit: cum adversus rem Christianam filios prope innumeros ediderit. Illic Eunomios extulit, hic Nesto-

¹Ose. III, 4. ²Isa. VI, 9, 10.

rios, hic Samosatēnos, hic Marcionēs et Manichæos, hic Herodianos, hic Eutychieos, hic Sadducæos Arabæ protulit, aliosque multos, quos omneis longum esset numerare : sed novissime dirum nefas Arium progenit, sicut in fabulis tellus, gigantum indignata cæde, monstrum in deos peperisse fertur immanius. Nam alii tametsi magnas in re Christiana calamitates fecerunt, eos tamen aliquando nostri nominis theologi viri singulos singuli excipientes profligaverunt. Nunc vero in unum conversi omnes (tantum fallendi arte pollebant!) vix tandem subigere potuerunt. Et ut alios omittam Christianæ fidei pugiles, ex nostris notissimi Hieronymus et Augustinus, duo, ut ita dicam, hæreticorum scopuli; ex Græciæ duos item præ cæteris in Arianos scripsisse comperio, Cyrillum et Athanasium : quorum alter librum edidit, in quo vir ille omnes eorum ambages evolvere ac refellere studet; Athanasius autem orator locuples, disputator acutus idem ac vehemens, subdolum et ipse Arium multiplicemque pertentat : ut ipsius ad Ægypti et Libyæ episcopos epistola indicat, et altera ad Serapionem de Spiritu sancto, quatuorque sermones, necnon divinus ille cum Ario dialogus, ubi ex ipso dilabente, ac diu multumque repetente, veritatem extorquet. Hæc Athanasii contra Arium scripta divinitus, cumque his homillas duas, contra gentiles unam, alteram de humanitate Christi, magno studio traducenda suscepit : quæ nomini tuo, beatissime Pater, Dei benignitate traducta devoveo. Nam etiamsi tanti viri characterem exprimere non potui, ut quantum ille dicendo, tantum ego vertendo consequerem; tua tamen lectione, beatissime Pater, non indigna putavi, nec absona quidem ab ea cogitatione, in qua mens tua tota versatur, ut hanc a grege tuo belluam pastor avertas, quæ cervicibus nostris jampridem imminere videtur. Nam ut illi, de quibus modo dicebam, sanctissimi viri ne veritatem inultam desererent, extrema omnia pati non dubitabant, injurias, contumelias, relegationes, exsilium, mortem denique ipsam, si falsitatem aliter obviam ire non poterant; sic tu nuper, beatissime Pater, nullum laborem, nullum periculum recusasti, ut com-

muui omnium saluti consuleres. Non longitudinem viæ, non locorum asperitates horruisti : omnia vitæ incommoda pro nihilo habuisti : ut qui jam tum Ecclesiæ cardo, nec ætati nec valetudini parceres : sed quod Dominus dixit reipsa præstares, *Pastor bonus animam suam pro ovibus ponit*². O te felicem, Christiane populus, qui talem tantumque Patrem sortitus fueris! O benignum potius, misericordemque Deum, qui tempora nostra miseratus gregem suum pastori vero demandaverit! Jam vero spe bona vos esse jubeo, Christiani. Profecto tantum promptitudinis Deus, tantumque studii minime contemnet. Nam si veteres illi Patres in dolo inimico Dei expugnando, qui ut ab initio docui, perniciosus est (capit enim improvidos, utpote sacris palliatus eloquiis); si in ambiguo, inquam, refellendo, quod sub veri specie latebat, sancti viri præsentia sua tantum valere, ut a veritate Romanos etiam imperatores stare compulerint; quid in periculo propulsando, tam certo tamque explorato, sanctissimus Pater quantum efficiet? Nonne conspectu ipso principum ac regum animos movebit, ut se ad hanc expeditionem accingant, tam honestam, tamque necessariam? Sanctorum enim virorum non verba solum, sed frons etiam atque oculi vim divinam quamdam præ se ferunt. Apparebunt igitur majestati tuæ, beatissime Pater, cum cæteri omnes, tum vero Itali duces, tam armis, quam periculo primi. Nam te Itale, te, inquam, appello, quem ista procella petit, cui minatur exitium : quid dubitas? quid tergiversaris? Te belli necessitas sequitur, si eam fugis, quin expergiscere tandem : populusque prior, in bella converte : quod profecto facies, si bene te tuorumque ingenia novi. Neque enim, fortissime, credo jussa aliena pati, et dominos dignabere Teucros, sic enim se appellant, tantumque sibi vanitate nominis arroganti, ut Romanum Imperium, si Deo placet, tanquam debitum repetant. Sed me janitulum proœmii metas egredi sentio : quare Athanasio cedam, ut ubi volueris, beatissime Pater, virum audias præclare cum Agio de Christi fide certantem.

In editione Parisina anni 1520 hæc Nicolai Beraldi epistola præmittitur, ubi agitur, perinde ac in sequenti præfatione, de Commentariis Theophylacti, quæ tunc ut Athanasianum opus inter Athanasiana scripta cudi solebant.

Nicolaus Beraldis, doctissimo ac sapientissimo præsuli Michaeli Badeto, Lingonensium episcopo, S. P. D.

Ea est humanarum rerum conditio, ea lex, is genius, præsul sapientissime, ut ab ipso ortu suo in deterius perpetuo labantur, ab initisque suis longe lateque degenerent, a seseque dissideant janijam postremam perituræ : quod cum sæpe nulla hominum culpa, sed naturæ ipsius decreto quodam eveniat, eo ferendum est æquius, quo nulla humana ope, nullo hominum consilio, ea sors vitari potest, atque interdum ne differri quidem. Id vero non paulo indignius, quod quæ ab hominibus hominum

² Joan. x, 11.

indoctis vexatæ, a sophistis, pene dixerim, excarnificatæ? quæ tandem philosophiæ pars non est hanc contumeliam experta? quotusquisque vero est ex iis, qui se solos Peripateticos ac philosophos haberi volunt, deque Aristotele ipso egregie se meritos gloriantur ac prædicant, quem non magis Buridani nescio cujus lectio teneat, quam Aristotelis? quique immania illa glossemata (quæ tanto philosopho nimium impudenter ascribuntur, ac pro Aristotelicis passim citantur) non pluris faciat, quam quæ vir ille in omni disciplinarum genere summus tanta cura ac studio et exquisita et scripta posteris legenda reliquit? ac de Aristotele quidem ipso facile utcumque fuerat, ut cujus doctrina, quanquam admiranda ac summa, Christiana simplicitas carere potuerit, nisi inde excitata eadem mali labe, ipsas quoque sacrosanctas leges, quibus vivimus, jampridem occuparet. Illud porro indignitatem omnem superat, quod quamplurimæ hoc sæculo exortæ ranae (quo nomine potius sophistas appellem?) Salomonis templum, ac Christi quoque Ecclesiam nuper adortæ, ipsam evangelicam veritatem ita fœde distrahunt, diripiunt, lacerant; ut quæ suo candore illustres, eximia, intacta sacrosanctaque esse debuerat, ab iis non modo in ordinem coacta, sed suggillata etiam sit ac pene prostituta: nec desunt tamen (o tempora!) qui ex istiusmodi lacunis manant, quam ex veterum theologorum purissimis fontibus haurire: tantumque eis jam tribuant, ut si quem videant antiquis ac melioribus litteris adiectum, ab id genus scriptis vel tantillum dissidere, eundem protinus e sublimi illa theologorum arce deturbatam infra vilissimos grammatalistas abjiciant. Rhetorculus est, inquit, poeta est, non philosophus, non theologus. Quare miram non est, si passim summa quæque sibi genus id hominum vindicet, ut cui nihil non hoc sæculo jam concedatur, ob subtilissimas scilicet collectiones istas, elenchos, captionesque ac sophismata, quæ tamen, ut Seneca inquit, nec ignorantibus noceant, nec scientem ulla ex parte juvent. Idque in divinis litteris multo minus. Nam si, ut tragicus quidam scripsit, veritatis simplex est oratio, quorsum attinebat quæ a veritatis auctore profecta sunt, quæque fallere non magis possunt, quam veritas ipsa, quæ nec fallit, nec fallitur, acutis, ut vere dixerim, deliramentis ac somniis implicare? Næ id ergo recte ac sapienter mihi sentire videntur, qui non modo seponendos novitios hos omnes prope theologos (ita enim sanè vocentur, dum intelligatur modo id quod res est, nempe augusto hoc nomine eos demum fore dignos, qui se ad veterum theologorum exemplar comparaverint, neque frigidis argutiolis immorandum, nedam immoriendum esse sibi permiserint), sed omitte-ndos etiam in totum ac ejiciendos arbitrantur revocandosque veteres illos vere theologos, quorum prior est elocutio, doctrina præstantior, sincerior piestas, charitas longe ferventior. Nam sicuti novum hæc disputandi genus argutum quidem ipsum, sed

A loquaculum ac barbarum, non modo ingenii succum omnem exhaurit, sed pietatis etiam ipsius ignem ardoremque exstinguit, ut mirum non sit, si sic in quorundam quoque pectoribus frigeat, qui se vulgo theologos profitentur; ita veteres illi suavissimo quodam ceu cœlestis ambrosiæ pabulo piùm lectorem pascunt, fovent, saginant, neque animos vocum illecebris titillant, sed divino quodam nectare ebrios rapiunt, ac transformant. Vivit in illis spiritus quidam plane, ut sic dixerim, vivificus, legentis animum obfirmans ac vegetans. In his contra, quod ad rerum humanarum contemptum, summæque illius exoptandæque beatitudinis desiderium pertinet, mirum quantopere frigeant omnia: ac sicuti torpedo, cum suapte natura non torpeat, mire tamen adnatanteis ad se pisces contactu torpescit; ita argumentosi theologo, qui nihil aliud quam questionum tendiculas ac retia sectantur, cum per se caleant satis, utpote in disputando acres ac animosi, imo vero nunquam non pertinaces ac refractarii, nil aliud tamen quam lentum quoddam animi frigus legentibus immittunt; et ut promptior quis ad pugnam inde fortasse redeat, ad pietatem profecto nemo redditur instructor, nemo melior. En igitur tuis auspiciis in lucem redeunt Athanasii illius magni Alexandrini episcopi in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia quadam cum eloquentia, tum doctrina referatissimi, atque antehac ubique rarissimi, ab exemplari vetusto quidem ipso, sed unico tamen, eodemque locis innumeris corrupto nostra opera nuper recogniti, multoque accuratius quam antehac et emendati, et distincti. Nam præterquam quod mendas, quibus opus ipsum ex sese satis luculentum, vel impressoris imperitia, vel emendatoris ignavia depravatum fuerat, non paucas sustulimus, illud etiam nobis permisimus, ut si quid uspiam esset Latinis auribus durum, quod vel interpretis negligentia, ne quid aliud dicam, vel temporum vitio, quibus Latine se primum litteræ expererunt exerere, sæpius accidit, id ipsum permutatis verbis aliquot citra sententiæ detrimentum velut emolliremus. Quod ipsum tamen eo parcius fecimus, quod vulgo nefas esse videremus in sacris codicibus quidpiam immutari, ab homine præsertim D in iis litteris haud ita diu versato. Sed nec magnopere vacabat aliis quibusdam occupato, divina hæc studia tractare, mihi alioqui grata adeo, adeoque et jucunda et suavia, ut cætera omnia ad hæc, non modo inamœna insuaviaque, sed plane flocci quisquiliæque esse videantur. Unum illud affirmare tibi posse videor, Commentarios hosce, quanquam sic quoque elegantius per se satis ac nitidos, aliquanto tamen nitidiores fuisse in lucem prodituros, sicubi Græcum exemplar id temporis, quo hæc excudebantur, inveniri potuisset. Nam nec Iudæus ipse tuus, eloquentiæ vir utriusque princeps, tam eximio operi vel instaurando, vel resurgendo componendoque defuisset, operamque hanc sibi vel primariam sumpsisset, vel vicariam nostram sua juvisset industria,

vir non humanarum modo rerum omnium, sed divinarum etiam peritissimus, sæculique hujus egregium decus, ac ornamentum quoddam (absit verbo invidia) prorsus incomparabile. Quantulumcunque vero id est, quod restituendæ Athanasio operæ præstitimus, tibi debetur, tibi quoque nominatim inscribitur, præsul doctissime, ut quem unicum pene temporis hujus Mæcenatem studiosi omnes agnoscant, et ipse sim reapse, ut Plautus inquit, sæpius expertus : quemque in Ecclesiam Christi non secus esse videamus affectum, atque olim fuit Da-

vid ille regum sanctissimus, quem arcanae litteræ tradunt incredibili lætitia gestire solitum, cum populum spectaret varia pro se quemque donaria ad templi structuram congerere. Quare sicuti Origenis opera sub tui nominis auspicio proxime emissa, nunc ubique leguntur, ac per varias Europæ totius regiones circumferuntur; ita Athanasius hic noster quodam velut ejusdem nominis amuleto tutus, nunc e tenebris situque pulvereo in publicam lucem egreditur, multa ut speramus, tecum sæcla victurus. Vale diu felix. Lutetiæ.

In editione Lugdunensi ann. 1532 hæc præfatio præmittitur.

Ad Christianum Lectorem Epistola Chalcographi parænetica.

Eam potissimum ob causam, Christiane lector, et effecti, et hunc in mundum emissi sumus, ut de externo cujusvis hominis corpore, quantum per facultatum copiam licet, volentes bene mereamur: maxime vero, sed longe abundantius et cumulatus, de anima. Nam si ipsi corpori, quod tandem aliquando periturum est, futurumque ut vermibus consumptum in fetidum redigatur cinerem, ipsi officia non mediocria exhibemus; par est nimirum ut ipsi animæ, quippe quæ tum præstantior, tum immortalis hæud dubie futura sit, multo studiosius invigilemus, consulamus, prosimus. Ut enim a Thalete Milesio, Græcorum sophiorum facile principe, sapienter admodum dictum est, corpus utique evanescet et consumetur; anima vero permansura. Id itaque præscriptum executioni demandare cupiens, cœpi mecum animo volutare, mecumque rimari, num quodpiam opus, typographiæ exercendæ appositum foret, cujus sinceris præceptionibus et hominum salutem promovere, et de Christiana republica nonnihil benemereri possem. Quibus mentis cogitationibus anxie nimium inhærenti, demum feliciter occurrerunt divini illius Athanasii, insignis Alexandrinorum episcopi, in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia sane cum eloquentia, tum doctrina quam refertissimi: quos cum non semel perlegissem, iique mihi viderentur evangelicæ veritati mirum in modum per omnia consentanei, non solum amplius quam antea et veneratus sum, et suspexi, verum etiam admodum pie religioseque facturum existimavi, si accuratissima cum diligentia castigatos, nostris characteribus, Deo gratia, hæud omnino contemnendis, ipse tradendos curarem, excusos justo pretio distraherem, emendatos boni quique studiosius evolverent. Porro ut de opere nonnihil attingam, initio quidem ab eo recudendo deterrebatur animus: partim quod non satis vetustis exemplaribus instructus essem, quibus in ejusmodi præsertim sanctissimo negotio opus erat, partim quod adeo mendis scatebat innumeris, ut lectorem vel eruditissimum in plerisque locis reinerari potuisset: tamen absurdum ducens et indignum, tam pium opus, tam elegans, tam luculentum, in oblivionis gremium consequutum iri, malui vel nonnulla rei familiaris jactura, denuo studiose recognitum in lu-

cem emittere, quam portentosis mendis conspurcatum a paucis legi, a plerisque parvi duci, a nonnullis etiamnum (ut sunt quidam, qui anilia nugamenta, hominumque somnia plenis buccis efferunt, sacras autem litteras naso suspendunt), scurriliter derideri. Nam mihi videntur non mediocre munus in Christianam rempublicam conferre qui evangelicis auctoribus in lucem eruendis invigilant, quique cœu ad Solomonis templum extruendum, lapides comportant quadratos, quo sinceritati evangelicæ (proh dolor!) quotidie relabenti vel utcumque possint consulere. Cæterum vix aliud opus, secundum tamen sacras litteras, jam exstare credam, quod perinde manibus omnium teri referat, atque hos Athanasii Commentarios; hos, inquam, et apostolicam resipientes salivam, et minime doctrinis gentilium, sed Jesu Christi Servatoris nostri suavissimis præceptionibus onustissimos. Nam præterquam quod in eis morum Christianorum, et vitæ purioris exempla proponuntur; ad cognoscendam tum Pauli erga fratres quam flagrantissimam charitatem, tum ipsorum ærumnas et exantilatos labores, quæ ob Dei amorem perpeusus sit, maxime videntur conducere. Deinde ea in enucleando puritas et pietas, ea in abstrusioribus sensibus eruendis subtilitas, id denique in dictis et paradoxis pondus, ut non possim non mihi certo persuadere, hosce quidem Commentarios Spiritu sancto dictante fuisse conscriptos. Quamobrem, candide Lector, nequaquam mirum, si in eis recudendis et sumptus fecerimus non mediocres, et operam supra quam dici possit majorem libenter adhibuerimus. Porro hæc Commentaria sicutne Athanasii, aut cujusquam alterius, vel jam inter litterarum professores agitur controversia, et ut ait ille, adhuc sub iudice lis est. Non enim desunt, qui vel quadam pervacitate, audeant ea Theophylacto ascribere, quem, ut suam tueantur sententiam, modo Vulgarium, modo Bulgarium solere vocari astruunt; adducentes etiam id, tanquam suæ opinionis firmissimum cardinem, Basilium in eis Commentariis sæpius induci, quem tamen Eusebius, si recte quidem animadvertent, fuisse Athanasio posteriori, asserere minime veretur. Et hinc lis et controversia. Ego igitur, quando jam adhuc sum litterarum mysta, atque inter illarum colentes vel sane mihi-

mus, censuram meam inter tot tantosque viros non tam interponere: tamen si quis privatim atque amice me roget, cujusnam esse arbitrer, auferem vel juramento apposito respondere, nullius quidem omnino alterius esse, præterquam Athanasii, utcumque varient hæreses et sententiæ, hoc sane maximo argumento, quod in Theophylacti Commentariis, quæ in Paulum edidit, et hiis, quæ titulo Athanasii circumferuntur, varia phrasis, varius stylus, variæ frequentius sententiæ: et hoc tum in Græcis, tum Latinis codicibus. Quod cum ita sit, præsertim in opinionum discrimine, qui fieri potest, ut ea commentaria possint Theophylacto vindicari? Aliorum tamen esto judicium: nam ejus rei veritatem haud plane possum assequi. Verum, optime lector, nequaquam nominis rationem habeto: atque id unum tibi persuade, cujuscumque tandem sint, nihil præter pietatem, præter religionem, denique præter sanctitatem iis inesse: multoque aliam illic vivendi rationem depingi, quam nunc temporis observemus: eam tamen Servator noster Christus tandem aliquando et redire et reflorescere jubeat. Sane si plurimum laudibus efferendi sunt ii, qui sacra potissimum tractant, quique cœlestem callent sapientiam, iater hos nimirum Athanasius primus commendandus venit, eique palma jure deferenda. Nam apud hunc adeo sunt omnia divine scripta, adeo suat ingenio atque arte composita, adeo mirum in exemplis eligendis judicium, ut fieri non possit, quin subinde occuperis in contemplanda ejus viri sublimitate: tanti, inquam, ut in enarratione cœlestium mysteriorum velut solem quemdam suspiciam. Quare, obsecro, quædam brevius percurrit, quædam tempestive enucleat, rursus quædam sæpius repetit? Ne legentium memoria excidant. Et hæc quidem de auctore: de laboribus vero et sudoribus in eum impensis, pauca perstrictè dicenda sunt. Atque in primis tantis sudoribus mihi constitit, ut vel jurejurando affirmare audeam nunquam Herculem, ut fabulantur poetæ, tam sustinuisse laboris in Augiæ stabulo repurgando, quam tum hoc in negotio mihi tolerandum fuerit: adeo ut trecentos amplius errores inde sustulerim. Quod haud dubie possis cognoscere, si collatis exemplaribus, periculum feceris. Etenim quiddam haud sane omnino pœnitendi præstitimus: atque non pauca pristino tum candori tum sensui restitimus; sed id optulante Christo: nos enim ne minimum quidem boni ex nobis ipsis possumus efficere, utpote homines; hoc est, plus carni addicti, quam spiritui. Et sane libenter labores tacite præterirem, qui nobis in qualicunque emendatione suscipiendi vernerunt, ne forsitan cuiquam moroso gloriosulus apparerem: sed quoniam pauci admodum sunt, qui recte labores æstiment, quos veteribus restituendis auctoribus impendere convenit, nisi qui aliquando in eadem palæstra dimicaverint, visum est te paucis super ea re commonefacere: tametsi non desint quidam calumniatores impii, quibus hæc

tam amica parænesis et adhortatio vix fidem facta sit. Malim enim multo Marte proprio quidpiam commentari et contexere, quam auctorem depravatam germanæ et veræ lectioni reddere. Quam nimirum provinciam perique vel eruditissimi refugiunt, scientes quia emolumenti parum habet, laboris vero et calumniæ plurimum: sed, ut jam præfatus sum, etiam hæc decies repetita, vix tandem sycophantis quibusdam persuaderi poterunt. Neque vero putes nos mendas in universum omnes sustulisse (nam quis, vel olim doctissimus id præstare posset?), sed adeo in ea re nos sudavisse, ut opera multo emunctiora luculentioraque nunc habeas, quam antea vel ex Gallica, vel Germanica editione circumferebantur: et hanc recentiore eo culu prodire, ut veteri omnino dissimilem arbitreris. Sane (quod tamen citra reprehensionem dictum velim) sive Gallicum, sive Germanicum exemplar absque punctis decentibus claudicabat, absque litteris majusculis suo loco impingendis, denum sæpius absque artificio grammatico: et ibi periodus notabatur, ubi legentis spiritus deciderat. Sunt nihilominus forsitan et in his characteribus quædam erratula: quæ tamen sensum litteræ minime possunt invertere, si protinus et diligenter emendaveris, utpote *a* pro *æ*, *u* pro *n*, *s* pro *f*, et cætera hujusmodi. Ea igitur cum benignitate simul et silentio castigabis, non vociferans errorum plaustrum te deprehendisse: hoc enim non est charitatem imitari, quæ neminem lædit, prodest omnibus: tum tecum et tacite reputabis, nos etiamnum homines esse, id est lubrico insidere, quemadmodum cæteri, qui possumus et falli, et fallere. Bonam tamen mendarum partem, si quas deprehenderit, chalcographiæ tumultuationi vindicabis: nihil enim adeo terse, adeoque pure excudi potest, quin semper aliquid cœni non remaneat: sed hoc certe nulli norunt absolutissime, nisi qui aliquando similem nobiscum telam contexuerunt. Ob imprimendi siquidem difficultatem, fieri nequaquam potest, ut vel summa et cura et sedulitate apposita, non tamen aliquid errorum inter excudendum incidat. Id enim omnium suffragiis et calculo comprobatum est, præstare nempe ne ulla mendula in opus aliquod irreat, multo sane difficilius esse, quam vel Jovi fulmen (ita enim garriunt mendaces poetæ) vel clavam Herculi detrahere: præsertim cum sint adeo oculatè perpendenda cola et commata, verborumque phaleris et cultui nonnunquam diutius immorandum, ad sensus obscuritatem eruendam. Sed utinam verborum lenocinium, cui tam multi plus æquo dediti sunt, procul ablegaremus, rem vero ipsam pressius perpendere liberet. Sunt enim quidam curiosuli, qui dum verborum elegantiam attendunt, umbram duntaxat rerum degustant. Non quod velim politum et ornatum dicendi sermonem mea censura damnare: si enim hoc vellem persuadere, plurimi statim exorirentur, qui me retunderent: sed quod iniquo feram animo, quia tam multi, atque ii sane

putati doctissimi, totum studium, totum tempus, A totam denique ætatem linguæ duntaxat expoliendæ conferunt. Quæ quid superbis, quid gloriæ cupidius, quid Deo invisius dici potest? Nempe ut divus Augustinus ait: Idiote rapiant cœlos, et nos cum nostra litterarum peritia, cum scientiarum rhapsodiis hinc et inde consutis, ad inferna demergimur. Hic sane nonnihil ab instituto digressi sumus: tamen vana et effrenis mundi gloria, præposterum quoque hominum iudicium, ad id me compulit. Atque utinam (si tamen per sophos hujus mundi audeam id prædere), utinam, inquam, linguarum studium homines adeo callide non incescasset, neque invasisset. Plurimi enim aggressi litteras, omne vitæ suæ tempus in otio transigunt, sibi viventes, suo inclusi musæo, insudantes suis libris ad paran-

dam gloriam: citra denique manuum laborem, quem tamen Paulus omnibus in universum præscribens, ita inquit: *Qui non laborat, nec et is vescatur.* Cujus versiculi sensum docte periude ac evangelice noster hic Athanasius exerit: quam interpretationem utinam tam factis exprimeremus, quam ore proloquimur. Quod superest, optime lector, quandiu hæc aura vitali fruemur, bonis litteris, maxime vero sacris, nequaquam defuerimus: per eas enim, ut ait Paulus, vivimus, movemur et sumus: totisque præterea viribus movemur, ut semper quidpiam non indignum a nostra prodeat officina, si modo nostram operam conatusque pios boni consulueris, hosque divinos in Epistolas Paulinas Athanasii Commentarios, tibi non ingratos fuisse perspexerimus. Vale pie, feliciter et Christiane.

IN SEQUEMTEM TABELLAM GEOGRAPHICAM MONITUM.

Grandis otii et consilii res esset Alexandrini patriarchatus plenam numerisque omnibus absolutam descriptionem aggre-
gredi. Cum enim centum circiter episcopatus in Ægypto, Libya et Pentapoli esse testificetur Athanasius, quantum, amabo, operæ foret, cuiusque nomen, situm, limites investigare? Quamobrem id putamus esse ad præsens institutum satis, si loca Ægypti cum in Vita tum in operibus Athanasii memorata in tabella nostra topographica quamproxime ad verum situm adpingamus. Nec tamen erudito lectori dissimulandum duximus, nos dum in his pro facultate et tempore versaremur, nec opinantes incidisse in nonnullos geographorum ævi nostri errores, quos cautionis et accuratioris causa ne pigeat indicare, ut ne qui post futuri sumt, in Ægyptiacis rebus per imprudentium locorum errent.

Jam adnotavimus ad pag. 148 Hermopoleos parvæ episcopatum eundem esse, qui τῆς Ἀλεξανδρίων γῆρας, sive agri Alexandrini dicitur. Hermopolis enim metropolis τῆς Ἀλεξανδρίων γῆρας vocatur a Ptolemæo; et apud Athanasium Draconitus modo Hermopoleos parvæ, modo τῆς Ἀλεξανδρίων γῆρας episcopus nuncupatur. Non una porro Alexandrina civitas pro agro et suburbanis peculiarem episcopatum habuit; sed etiam Arsinoe, quæ et Cleopatra dicitur, apud Athanasium, aliosque ecclesiasticos posteriore ut plurimum nomine insignitur. Strabo certe l. xvii, p. 804: Καὶ οὐκ ἄρα ἴσως ἐν τῇ Κλεοπατρίδα καλεῖσθαι. Et in subscriptionibus IV tomo Concil., p. 83, Theophilus Cleopatridis, quæ et Arsinoe, comparet. Præter episcopatum autem Cleopatridis sive Arsinoe, erat alius τῆς Ἀρσινόου, id est nomi Arsinoitæ seu locorum Arsinoe circumjacentium. Sic eodem tomo Concil., p. 119, est quidam Calosirius τῆς Ἀρσινόου, id est locorum circa Arsinoen episcopus. Hallucinatur porro qui Cleopatrida diversam ab Arsinoe rati, eam urbem nullo auctore propter Hermopolin parvam locant, procul scilicet ab Arsinoite nomen, et Arsinoitæ episcopatum arbitrantur eundem esse qui Arsinoe. Nam præter loca mox allata, in Breviario Meletii, pag. 148, ita perspicue hi episcopatus distinguuntur: ἵερα τῆς Κλεοπατρίδα, Μένας ἐν Ἀρσινόῃ. Et in Notitia antiqua, quæ per Carolum a Sancto Paulo Fuliensi, Cleopatridis et Arsinoitæ dioceses memorantur, Arsinoe vero nulla mentio, causa uti conmonstratum est, eadem ipsa est quæ Cleopatra vocatur.

Est illud geographorum quorundam nobile erratum, quod urbem Andro, ad Canobicum Nili canalē sitam, vocent Andromenam, errore hinc oritur quod quidam editi Athanasii ad hunc locum Epistolæ ad Antiochenos, p. 619, Ζηνος Ἄνδρον, Μένας Ἀντιφρόρων, Zofius Andro, Menas Antiphrorum, una voce Andromenas legam. Et propterea est Menas esse episcopi Antiphrorum nomen. Miror quæ causa sit hujusmodi lapsus, cum erratum ab annis fere centum in notis suis emendaverit Petrus Felckmannus, cujus emendationem secuti sunt anno 1627 Parisienses editores. In Notitia antiqua mox memorata errore consimili legitur Ἀντιφρόρων, perperam adjuncto scilicet Nicus episcopatus cum Andropolitano. Ubi monitum lectorē volumus, hæc satis consulto geographos ætatis nostræ urbem Nicus aut Nicii procul a canali Canobico versus occidentem constituisse; ita ut longius ab Andro, quam Latopolis ipsa distet. Et exploratum tamen est urbem Nicus stationem esse publicæ viæ inter Andropolim et Latopolim; ita ut mediū inter hæc verba teneat, et propter Canobicum canalē locanda sit, ut ex Itinerario Antonini planissime constat.

Est item in re laburum plerique omnes hujus sæculi cosmographi, quod Philas extremum versus Æthiopiam Ægypti oppidum ad oram Nili occidentalem constituant, etsi certum est ad ripam adversam sive orientalem situm esse. Nam in Itinerario Antonini, ubi describitur iter ab extremis Ægypti partibus versus Æthiopiam ad usque Clysmoi locum in Arabia, procedendo scilicet ad oram fluminis orientalem, sic legitur:

Item per partem Arabicam trans Nilum.

CONTRA PSELICIM.
CONTRA TALMIS.
CONTRA TAHIS.
PHILAS.
SYENEM.
OMBOS.
CONTRA APOLLONOS.
CONTRA LATON.
THEBAS.

Ubi vides ad eandem Nili oram sitas esse has urbes, Philas nempe, Syenem, Ombos, Thebas, quæ ut nemo nescit in orientalem ripa jacent. Atque contra, nempe Pselcis, Talmis, Tahis, Apollinis urbs, Latopolis, ad oram adversam sive occidentalem, ut voce contra planum est.

Syenem Athanasius vocat ΣΥΗΝ, quam sic a plerisque muncupari conmonstravimus in nostro De veritate historię Judithæ opusculo, et in notis ad p. 306. Vocabatur item ΣΥΗ, et quidem frequentius.

Hæc ingratus lectori fore putavimus, si triginta sex illas mansiones, quæ Alexandria Antiochiam intercedunt, in tabella nostra geographica adpingi curarem, quæ scilicet grandem controversiæ ansam præbuerant. Namis enim, cui vox parvi sive mansio perpetuus scopulus fuit, hæc locum epistolæ Julii papæ p. 117, 4 et aliis τριάντα καὶ ἑξ πέντε ἐν ἄνω τῆς ἀφ᾽ ἡμετέρας τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἐβουλήθη, ita verberat: An qui solum ad triginta sex suffragia eorum, qui Antiochiæ fuere, externum hominem episcopum salutarunt, ubi vides triginta sex mansiones illas, in triginta sex episcopos commutatos, quod solemnē Nanno fuit: nam alias ἐπὶ πενήκοντα πέντε, et aliῶς ἐπὶ ἑξήκοντα πέντε, a quinquaginta, et ab octoginta episcopis vertit. Prima post Alexandriam mansio fuit Cereu, vel, ut Athanasius et Gregorius Nazianzenus vocant, Χαμύλα, propter eamque Alexandrinum sita, ad oram occidentalem. Reliquas in tabella vide.

ÆGYPTI

ET

VICINARUM REGIONUM

TABULA

In qua delineantur loca sive ab Athanasio sive in Vita Athanasii memorata. Et una describuntur triginta sex mansiones quibus conficiebatur iter Alexandria Antiochiam.

MARE ÆGYPTIUM

CYPRUS INSULA

ANTIOCH.

37

36

35

MARE PHENICIVM

MARE SYRIACVM

MARE ARABICVM

MARE ERYTHREVM

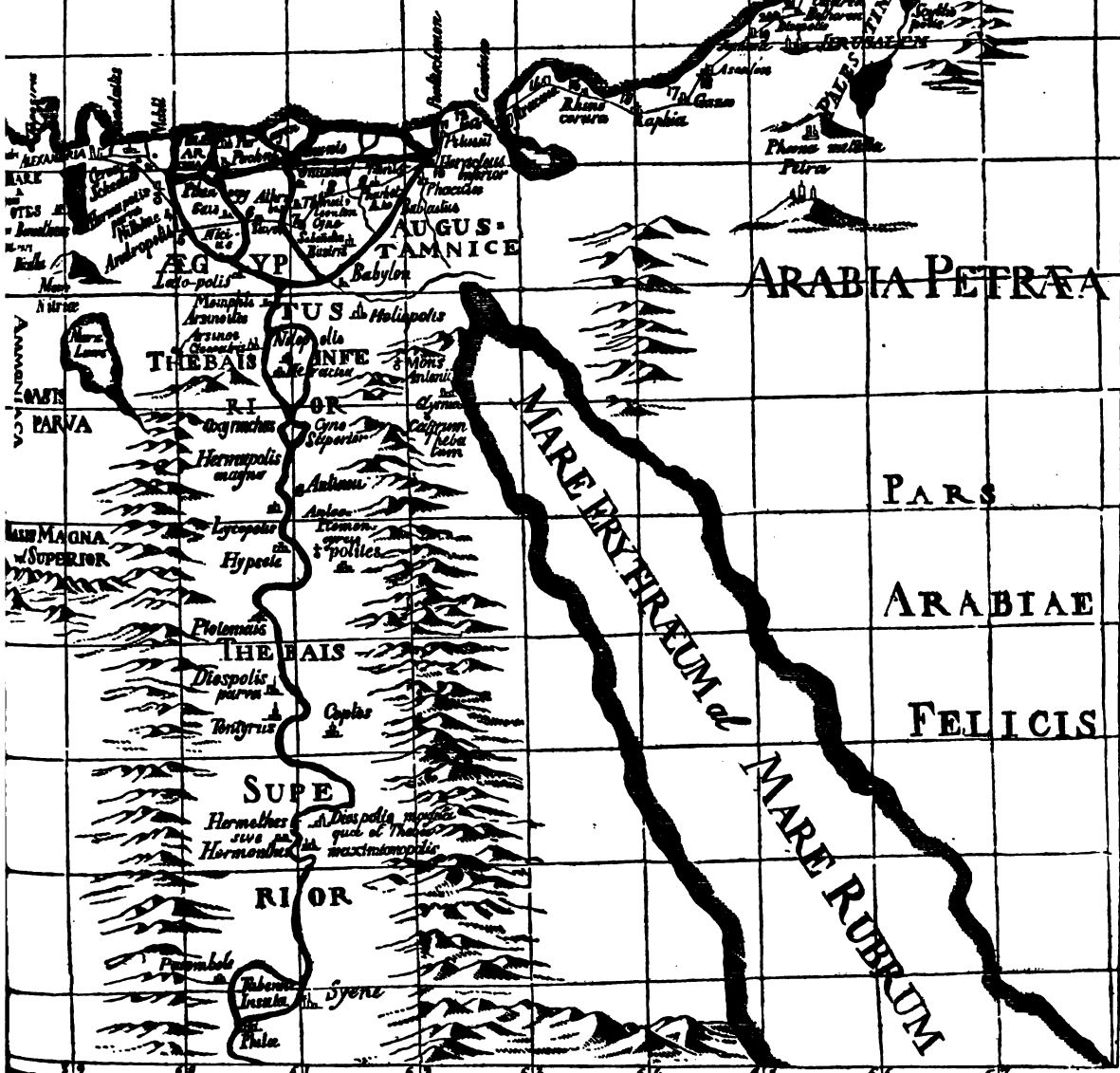
MARE RUBRUM

ARABIA PETREA

PARS

ARABIAE

FELICIS

IN VITAM SANCTI ATHANASII MONITUM.

1. Sera querimonia esset, æqualibus amicisque Athanasi vitæ dare, quod tanti viri gesta silentio prætermiserint, neque ullus familiaris ea scribendi provinciam susceperit, quæ jam haud sine ingenti labore hinc et inde e monumentis veterum repeti possunt. Duræ partes nobis sunt, cum haud minor sollicitudo incumbit qui caveamus commenta et fabulas, quam quo pacto vera et germana deprehendamus. Ne nos tamen curarum nimis pœniteat divino consilio prospectum est, quando Athanasii scripta bene multa a temporum injuria vindicata sunt, quorum ope plerumque vera a falsis internoscere sit facultas. Quod si salva et integra omnia essent, facilius foret a commentis, a præposteris putandi rationibus, a turbato rerum ordine, quæ ut plurimum in reliquis scriptoribus occurrunt, sese expedire.

2. Ut enim ab iis ordiamur, qui tempore Athanasii vixerunt, Eusebius perpauca affert Athanasii vitam spectantia, ac mutuæ cum Arianis operæ causa, suspiciosissima. Quod autem per mihi mirum videtur, ne verbum quidem de Athanasio affert, nihil de pugnis cum Ariana hæresi, nihil de Tyrii rebus, et quasi per dissimulationem ignorandi omnia præterit, puta quia gestorum pudor silentium imperaret. Hilarius multa affert opportuna Athanasii vitæ adornandæ: at eorum pleraque apud Athanasium item leguntur, ita ut pauca nova et ab aliis intacta referat. Jam ad eos accedamus, qui proxime Athanasii ætatem vixerunt, ita ut senem et videre et alloqui potuerint. Gregorius Nazianzenus præit ætate dignitateque, par sane enarrandis Athanasii gestis, quantumvis tritum ac vulgarem rerum usum excedant. Verum ille ut scite atque naviter oratoris munus explevit, ita jejune et tenuiter res, acta, tempora tetigit, ut ejus *Ἐγκύκλιος* perlecto haud multum doctiores abeamus, imo vero incertiores in plerisque quam dudum fuimus, ob minus accuratam certarum rerum memoriam.

3. Æqualis huic Epiphanius, de Meletianis, Arianis, Semiarianis, Dīmœritis agens, multa dixit Athanasii historiam spectantia; at quæ de Meletianis ait, cum ex Meletiano quopiam hauserit, et plerumque commentitia sint, nedum quidpiam lucis afferant, fucum factum accedere videntur. Reliqua melioris notæ sunt, verum implicata sæpe et pauca pro tantarum rerum usu. Rufinus suppar, negligentia nomine passim suspectus, nimia facilitate historiolas multas invexit, quæ fingentis magis artificium quam rem vere gestam oleant: hinc est ut caute incauti ducis vestigia sectari necesse plerumque sit. Tam præposterus est in temporum rationibus, ut, cum Socrates illo auctore priores *Historiæ* suæ libros conscripsisset, ubi se longius abductum sensit, a Rufino in deviis locis actum se questus, a cursu ipso gradum revocaverit, et aliam ingressus viam sit. Sulpitius Severus importuna brevitate præterlabitur, ut vix rem quæ agitur ob oculos ponat; pauca de Athanasii vita narrat, perplexæ satis, neque magni ad ejus historiam est usus. Auctor *Vitæ Pachomii*, quæ nuper in *Actis sanctorum*, tom. III Maii, cusa fuit, non pauca suppeditat nova, præclara, hactenus intacta, similiterque epistola Ammonii episcopi Athanasio æqualis, secundum eam *Vitam* cusa. Socrates Rufinum, ut mox dictum est, auctorem et ducem secutus est in prioribus *Historiæ* suæ libris, donec se abactum procul sensit, et novam historiæ viam ingressus est; neque seipso feliciore duce usus est, quam Rufino; plurima ex Sabino Macedoniano hausit, vel eo nomine suspecta et cavenda: quantam vero in ordine et tempore perturbationem attulerit, pluribus est alias commonstratum. Sozomenum aiunt vulgo ex Socratis scriptis omnia fere expiscatum esse, et nos statim rumore auctore idipsum putabamus; verum longe alio modo rem se habere deprehendimus, et tractatione diuturna comperimus, multo præstantiorem esse Sozomeni quam Socratis *Historiam*. Etsi enim ut plurimum consimili rerum ordine procedit, plurima certe affert optimæ notæ, ab Socrate intacta, inobservata, aut minus accurate recensita: cujus-

modi sunt res Tyri gestæ, Georgii expulsio Alexandria, quam in annum circiter 386 reponimus : et similia quæ *Vitam Athanasii* a nobis adornatam inspicienti passim sese offerent. Ad hæc res pluribus majorique accuratione vulgo recenset. Id cuique Sozomeni Historiam legenti, dum præjudicatam ponat opinionem, propalam erit. Theodoretus etsi vulgo ita brevis et perplexus est, ut res misceat ; opportunus tamen, quia acta quædam et monumenta rerum affert quæ nusquam alias exstant. Gelasius Cyzicenus nugax plerumque, quo sine magna cautione uti non licet. Hujus tamen beneficio aliquot epistolis, et sinceris quidem, aucti sumus. His maxime scriptoribus antiquis in adornanda *Athanasii Vita* usi sumus. Nam *Vitas Athanasii* Græcas a nobis editas quod spectat, quam minimi pretii illæ sunt. Prior enim quæ est anonymi cujusdam, ex Soeratis, Sozomeni, et Theodoreti scriptis desumpta est, adjectis insuper sexcentis fabellis : nihil ibi sanum, omnia contaminata, sus deque versa ; demum magno conatu magnæ nugæ dicuntur. Exstant ibidem quædam præfectorum nomina, non alibi memorata, ideoque non sine magno scrupulo usurpanda. Quæ vero ex Photii *Bibliotheca* desumpta est Athanasii Vita, ipsius Photii judicio, quisquiliæ sunt sine pari. Quod si, ut ait Tullius, omnibus in rebus similitudo est satietatis mater, in his haud dubie fastidii et nauseæ parens erit ; et fateamur necesse est nos damno auctos esse. *Vita Athanasii* Metaphrastæ opera concinnata melioris quidem notæ ; sed cum ex laciniis hinc et inde consarcinatis constet, a scriptoribus qui etiamnum exstant mutuatis, non magni usus esse potest. Agmen claudit *Vita Athanasii* ad usum Coptorum adornata ex Arabico versa a clar. viro Renaudotio, linguarum Orientalium scientissimo, qui eam nobiscum amice ac perhumaniter communicavit. Est autem ea gens stupendæ ignorantæ et nugacitatis, ut etiam, quod gravissimum dictu est, Græcos ea in parte longe retro relinquunt, quod vel ex hoc opusculo videre est, nugis et ineptiis supra fidem plenissimo. Nec tamen pœnitet edidisse, ut videas, candide lector, gentis acumen. Exstant in Latinis codicibus Athanasii Vitæ nonnullæ, ex *Tripartita historia* et ex Rufino collectæ, nullius omnino usus ; easque ideo urætermisimus.

4. Ad recentiores *Vitæ Athanasii* auctores veniamus, qui decimo quinto, decimo sexto, et præsentis sæculo floruerunt. Non omnium porro, qui huic rei operam dederunt, lucubrationes recensere animus est : res propemodum infinita foret, sed satis esto illos enumerare, qui hac in parte primarii esse videntur. Primas inter illos obtinet Joannes Tortellius Aretinus, qui *Vitam Athanasii* ex veris, dubiis, falsis Athanasii et aliorum quæ tum Latine exstabant operibus concinnavit, quæ in editione Parisiensi anni 1520 exstat, et nuncupatoriam præfixit epistolam ad Eugenium quartum pontificem. Hujus conatus pro temporis conditione laudandus : et si quidem jam nullius usus sit hujusmodi lucubratio, id ætati potius quam scriptori tribuas. Lipomanus multis post annis *Vitam Athanasii* inter alias dedit ; et nihil aliud egit, quam quod ex diversis diversorum locis hinc et inde accitis unum opus contexuit, perturbato plerumque rerum et temporum ordine. Nec plus lucis Athanasianis rebus attulerunt, qui secundum hæc Vitæ sanctorum scribendis operam navarunt. Aliam exhibent veteres editi *Vitam Athanasii*, ab nescio quo anonymo, non ineleganter quidem, sed oratorio more conscriptam, permistis plerumque rebus, quam perinde atque cæteras mox commemoratas missas facere nullo dispendio licuit. Demum anno 1671 clar. vir Hermantius, insigni opere *Vitam Athanasii* Gallico idiomate in lucem emisit, probatam quidem, et omnium ore celebratam, ubi non quæ Athanasium modo, sed quæ æquales ejus spectant, pluribus complectitur vir eruditus. Et accuratius multo opus dedisset, si editione Commeliniana et Felckmanni lectionibus fuisset usus. Hujus lucubrationes magni facimus, sententiam tamen haud raro impugnamus : tum quia, ut vulgo fertur, variant opiniones ; tum fortasse, quia diuturniore usu operum Athanasii, codicum et cæterorum ad eam rem pertinentium, plura perspiciuntur. Et vero is si tantumdem otii codicibus et editis Athanasii consumpsisset, multo plura vidisset, et accuratiora nostris dedisset.

5. Jam de *Athanasii Vita* a nobis adornata sit sermo, et quidem paucis : nam ego tuum, erudite lector, hac de re judicium exspecto, non tu meum. Id primum scitu opus est, in

proposito nobis minime fuisse, ut omnia Arium, Arianos aliosque hæreticos illius ætatis; itidemque Alexandrum Alexandrinum, Hosium, Marcellum, Serapionem, aliosque Athanasii familiares aut synodos spectantia recensere; sed solummodo ea quæ vel ad Athanasii Vitam pertinent, vel ad eam proxime accedunt. Etsi porro curarium pro facultate, ut narrationem gestorum ne interciperem: at ubi incidunt controversiæ, et interpellatu opus, tum paulum spatii sumo, et paucis ad quæstionem allatis destinatum persequor iter. Nova non pauca, nec quod sciam hætenus observata, animadvertent eruditi. Annalium more adornata omnia sunt, opportuno scilicet, ac dictis viris acceptissimo. Tametsi vero, si quid occurrat in gestis difficultatis, id, ut plurimum, quoad facultas tulit, expendimus, quædam tamen, ut evenire solet, prætermissa sunt, quæ jam explicemus oportet.

6. Diximus ad annum 322, num. 1, videri nobis Colluthum, temerarium illum presbyterum qui suo arbitrio jus constituendi presbyteros sibi arrogabat, eundem ipsum esse qui epistolæ synodi Alexandrinæ, anno 321 celebratæ, prior subscripsit; secus arbitrati sunt alii viri docti. Rem paucis lectori expromam. Arius damnatur cum sociis in synodo Alexandrina anno circiter 320 vel 321. Damnationi Arii subscribunt presbyteri omnes Alexandrini et Mareotici, et diaconi, quotquot scilicet ad Arium non desciverant: inter hosce presbyteros Colluthus unus hoc nomine fertur, qui prior dat suffragium contra Arianos: Colluthum vero audacem illum, infensum Arianis fuisse narrat Alexander Alexandrinus in epistola sua ad Alexandrum Constantinopolitanum (a). Hinc conjectamus Colluthum dissidii auctorem eum ipsum esse qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit. Nondum enim quo tempore celebrata synodus Alexandrina fuit, anno scilicet 320 vel 321, nefariam illam rem aggressus fuisse videtur Colluthus; nam si jam orsum et publicatum malum fuisset, quæ causa erat quod de tanto ausu nihil in ea synodo ageretur? Res sane est ad synodos pertinens, et gravissima quidem. Sin vero orsum dissidium Colluthianum non erat cum ejusmodi synodus celebrata fuit, quid vetat quin putemus Colluthum presbyterum, qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit inter presbyteros, et solus hujusce nominis ibidem memoratur, eundem ipsum esse qui dissidii paulo post auctor fuit (b); cum hic quoque et presbyter Alexandrinus, et Arianis, initio saltem sectæ suæ, infensus fuerit, ut testatur Alexander episc. Alexandrinus? Aiunt autem ex adverso, Alexandrum ita de Collutho schismatico verba facere, ut indicare videatur eodem quo Arius tempore ipsum turbas movisse; et Epiphanium hæc. LXIX dicere, Colluthum, Sarmatam, Carponem et Arium presbyteros, quibus erant quatuor Alexandrinæ Ecclesiæ contributæ, turbarum auctores fuisse et populi Alexandrini multitudinem in varias distraxisse partes. Qui Epiphanius hæc dicendo videtur indicare, eodem tempore obortas fuisse illas Alexandrinæ factiones; atque adeo Colluthum jam tum cum Arius damnaretur defecisse ab Ecclesia, ideoque non illum ipsum esse qui Alexandrinæ synodo prior ex presbyteris suffragium dedit. Verum nemo, ut spero, citra præjudicatam opinionem Alexandri et Epiphanii verba leget, qui existimet eos ita stricte tempus significare voluisse, ut eodem omnino temporis puncto Arium, Colluthum et alios dedisse turbas et schismatis auctores fuisse narrent. Et vulgatum est ut eodem tempore gesta dicamus, quæ modico temporis spatio, licet alia prius, alia posterius, evenerint. Ad hæc ex Epiphanio haud invalidum pro nostra opinione argumentum eruitur. Cum enim in Alexandrina synodo superius memorata, Arius, Carpones et Sarmates damnentur, ac de Collutho nulla mentio sit; nisi in subscriptionibus presbyterorum Alexandrinorum ubi primas ille tenet; hinc sane confici videtur, Colluthum nondum aperte defecisse, et eum ipsum esse qui suffragium adversus alios dedit, et paulo post auctor dissidii fuit. Idem autem Colluthus, anno 324, ab Hosio in synodo Alexandrina in ordinem redactus est. Totam rem eruditi lectoris arbitrio permittimus.

7. Ad annum 326, num. 1, diximus mortem Alexandri Alexandrini præsulis a quibus-

(a) Theod. nb. 1, cap. 4.

(b) Theod. ibid

dam consignari in 26 Februarii ejusdem anni : res jam accuratius investiganda novis est. Ut diu ignotus Occidentalibus fuit annus obitus Athanasii; sic qua die decesserit Alexander, ad usque nostram ætatem ignoratum est; donec scilicet *Oriente Chronicon* ab Abrahamo Eckellensi editum fuit in typographia regia, anno 1651, et quidem concinnata ad mentem Coptorum seu Jacobitarum, non Melchitarum seu Græco ritui addictorum; cujus *Chronici* non contemnenda pars est chronographia patriarcharum Alexandriæ Latine translata ab eodem Eckellensi. Ibi annus obitus Athanasii, et anni episcopatus ejus apprime notantur. Alexander vero ibidem obiisse fertur die 22 Barmudæ, ut vocant, mensis exacto jam anno 318, currente vero 319 æræ Christianæ Alexandrinæ, videlicet anno 326 Dionysianæ, decima septima Aprilis Juliani, cum esset littera Dominicalis B, Dominica nimirum, ex antiquo Orientalis Ecclesiæ usu, inchoata ad vesperam Sabbati, occidente sole, ad vesperam usque sequentem; ita tamen ut vicesima secunda Barmudæ mensis, qui Coptis pro Aprile habetur, ad mediam noctem more Romano desineret. Obiit igitur Alexander, nocte Dominicam inter et feriam secundam intercedente, anno 326, decima septima Aprilis. Wanslebius in Ægyptum haud semel peregrinatus, ex Coptorum libris eandem obitus Alexandri diem assignavit, scilicet 22 Aprilis (Coptici), quem Ægyptii vocant Barmudam, inciditque in 17 Aprilis Juliani. Eadem porro die S. Alexandri memoria celebratur a Copta et Abyssinis, et in antiquissimo eorum Calendario ipsissima die mortuus fertur Alexander. Argumentum porro illud est, illam veram esse et genuinam Alexandri obitus diem, quod in Calendario Abyssinorum Æthiopum, qui ex Coptico catalogo exscriptus olim fuit, ad vicesimam secundam mensis Barmudæ hæc legantur, *Alexandros Likæ Papas*, id est *Alexander presbyterorum patriarcha*, ac si dicas, *summus sacerdos*. In quæ verba hæc notat Ludolphus (a) : *Decimus nonus patriarcha Alexandrinus, Likæ Mahæbær, præses concilii Nicæni œcumenici ab encomiaste vocatur, cui astipulantur historici Orientales, obiit hoc ipso die*. Si Theodoro fides esset, Alexandri obitus probe in Februarium anni 326 referri posset : ait quippe diem obiisse, *μετὰ πέντε μήνας τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, quinque mensibus post Nicænam synodum exactis*. At Theodoretus haud salis accurate Athanasii sententiam excepit. Longe namque varia narrat Athanasius; sed en ejus mentem. Dum turbas daret Meletius, *ταῦτα δὲ πρῶτοντος τοῦ Μελετίου*, hæresim Arianam exortam esse, *γίνου καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις*. Deinde vero hæresim Nicææ damnatam, Arianos vero Ecclesia ejectos fuisse, *ἐξελήθησαν*. At secus cum Meletianis actum, nam admissi in Ecclesiam fuere; additque Athanasius non necessum esse narrare quid causæ fuerit quod illi admitterentur. *οὕτως γὰρ πέντε μῆνες παρῶν, nam quinque mensibus nondum exactis*, Alexander reversus Alexandriam, Nicæno jussui obsequens, perfidos in Ecclesiam admittit, *καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, et beata memoria Alexander obiit*. *οἱ δὲ μελετιανοὶ δέον ἤρμαίν καὶ χάριος ἔχον ὅτι κἄν ὄλως ἐδέχθησαν*, scilicet Meletiani, quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere quod aliquo saltem modo admissi fuissent, *οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας*, etc., statim post mortem Alexandri, quasi canes ad vomitum reversi sunt. Palam est Athanasium, ut notet Meletianorum perfidiam, significare pacem cum illis in tam damno fuisse, quando vix quinque mensium spatio post datum fœdus exacto, ad ingenium rediissent, et pejorem quam ante intulissent Ecclesiæ cladem. Illud porro, *mensibus quinque nondum exactis*, non a soluta Nicæna synodo ait Athanasius, uti diximus, sed a receptis Meletianis : quod qua ratione peractum fuerit, narrat inferius, n. 72 *Apol. contra Arian*. Athanasius, ubi post allatum Meletii *Breviarium*, ait Meletium episcopos et presbyteros, abs se per diversa Ægypti loca constitutos, Alexandro coram abductos obtulisse. Ubi advertas velim, necessum esse non paulum intervenire temporis spatium ab adventu Alexandri Nicææ remigrantis Alexandriam, usque dum tot episcopi in tam dissitis locis positi in eandem urbem convenirent, ut Alexandro coram sisterentur. Ideo autem Athanasius post hæc verba, *οἱ δὲ μελετιανοὶ ὁπωσδήποτε ἐδέχθησαν* : οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τῶν αἰτίων ἐνομάζειν, mox adjicit, *οὕτως γὰρ πέντε μῆνες παρῶν, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, οἱ δὲ μελετιανοὶ, δέον ἤρμαίν*, ut palam faciat infirmam fuisse pacem illam cum Meletianis, cum vix elapsis quinque post reconci-

(a) In *Commentaria*.

rios, hic Samosatenos, hic Marciones et Manichæos, hic Herodianos, hic Eutybios, hic Sadducæos Arabes protulit, aliosque multos, quos omnibus longum esset enumerare : sed novissime dirum nefas Arium progenit, sicut in fabulis tellus, gigantum indignata cæde, monstrum in deos peperisse fertur immanius. Nam alii tametsi magnas in re Christiana calamitates fecerunt, eos tamen aliquando nostri nominis theologi viri singulos singulis excipientes profligaverunt. Nunc vero in unum conversi omnes (tantum fallendi arte pollebant!) vix tandem subigere poterunt. Et ut alios omittam Christianæ fidei pugiles, ex nostris notissimi Hieronymus et Augustinus, duo, ut ita dicam, hæreticorum scopuli; ex Græcis duos item præ cæteris in Arianos scripsisse comperio, Cyrillum et Athanasium : quorum alter librum edidit, in quo vir ille omnes eorum ambages evolere ac refellere studet; Athanasius autem orator locuples, disputator acutus idem ac vehemens, subdolum et ipse Arium multiplicemque pertentat : ut ipsius ad Ægypti et Libyæ episcopos epistola indicat, et altera ad Serapionem de Spiritu sancto, quatuorque sermones, necnon divinus ille cum Ario dialogus, ubi ex ipso dilabente, ac diu multumque repetente, veritatem extorquet. Hæc Athanasii contra Arium scripta divinitus, cumque his homilias duas, contra gentiles unam, alteram de humanitate Christi, magno studio traducenda suscepit : quæ nomini tuo, beatissime Pater, Dei benignitate traducta devoveo. Nam etiamsi tanti viri characterem exprimere non petui, ut quantum ille dicendo, tantum ego vertendo consequerem; tua tamen lectione, beatissime Pater, non indigna putavi, nec absona quidem ab ea cogitatione, in qua mens tua tota versatur, ut hanc a grege tuo belluam pastor avertas, quæ cervicibus nostris jam pridem imminere videtur. Nam ut illi, de quibus modo dicebam, sanctissimi viri ne veritatem inultam desererent, extrema omnia pati non dubitabant, injurias, contumelias, relegationes, exsillum, mortem denique ipsam, si falsitati aliter obviam ire non poterant; sic tu nuper, beatissime Pater, nullum laborem, nullum periculum recusasti, ut com-

munui omnium saluti consuleres. Non longitudinem viæ, non locorum asperitates horruisti : omnia vitæ incommoda pro nihilo habuisti : ut qui jam tum Ecclesiæ cardo, nec ætati nec valetudini parceres : sed quod Dominus dixit reipsa præstares, *Pastor bonus animam suam pro ovibus posuit*¹. O te felicem, Christiane populus, qui talem tantumque Patrem sortitus fueris! O benignum potius, misericordemque Deum, qui tempora nostra miseratus gregem suum pastori vero demandaverit! Jam vero spe bona vos esse jubeo, Christiani. Profecto tantum promptitudinis Deus, tantumque studii minime contemnet. Nam si veteres illi Patres in dolo inimico Dei expugnando, qui ut ab initio docui, perniciosus est (capit enim improvidos, utpote sacris palliatus eloquiis); si in ambiguo, inquam, refellendo, quod sub veri specie latebat, sancti viri præsentia sua tantum valere, ut a veritate Romanos etiam imperatores stare compulerint; quid in periculo propulsando, tam certo tamque explorato, sanctissimus Pater quantum efficiet? Nonne conspectu ipso principum ac regum animos movebit, ut se ad hanc expeditionem accingant, tam honestam, tamque necessariam? Sanctorum enim virorum non verba solum, sed frons etiam atque oculi vim divinam quamdam præ se ferunt. Apparebunt igitur majestati tuæ, beatissime Pater, cum cæteri omnes, tum vero Itali duces, tam armis, quam periculo primi. Nam te Itale, te, inquam, appello, quem ista procella petit, cui minatur exitum : quid dubitas? quid tergiversaris? Te belli necessitas sequitur, si eam fugis, quin expergiscere tandem : populusque prior, in bella convertit : quod profecto facies, si bene te tuorumque ingenia novi. Neque enim, fortissime, credo jussa aliena pati, et dominos dignabere Teucros, sic enim se appellant, tantumque sibi vanitate nominis arrogant, ut Romanum imperium, si Deo placet, tanquam debitum repetant. Sed me jam dudum proœmii metas egredi sentio : quare Athanasio cedam, ut ubi volueris, beatissime Pater, virum audias præclare cum Agio de Christi fide certantem.

In editione Parisina anni 1520 hæc Nicolai Beraldi epistola præmittitur, ubi agitur, perinde ac in sequenti præfatione, de Commentariis Theophylacti, quæ tunc ut Athanasianum opus inter Athanasiana scripta cudi solebant.

Nicolaus Beraldis, doctissimo ac sapientissimo præsuli Michaeli Badeto, Lingonensium episcopo, S. P. D.

Ea est humanarum rerum conditio, ea lex, is genius, præsul sapientissime, ut ab ipso ortu suo in deterius perpetuo labantur, ab initiisque suis longe lateque degenerent, a seseque dissideant jamjam postremum perituræ : quod cum sæpe nulla hominum culpa, sed naturæ ipsius decreto quodam eveniat, eo ferendum est æquius, quo nulla humana ope, nullo hominum consilio, ea sors vitari potest, atque interdum ne differri quidem. Id vero non paulo indignius, quod quæ ab hominibus hominum

causa summo sunt et ingenio et labore inventa, quæque non diu modo florentissima, sed etiam immortalia esse conveniebat, ea sic ab hominibus ipsis plerumque temerari videmus ac pollui, ut quam sunt ab illis ad usum mortalium sapienter cogitata, tam nunc ad eorum perniciem ab aliis corrupta adulterataque esse videantur. Nam, ut alia omittam, quis non videt quanta sit superioribus sæculis bonis artibus ac studiis a barbaris clades illata, quam fœde a Gothis istis disciplinæ omnes corruptæ, ab

¹ Joan. x, 11.

indoctis vexatæ, a sophistis, pene dixerim, excarnificate? quæ tandem philosophiæ pars non est hanc contumeliam experta? quotusquisque vero est ex iis, qui se solos Peripateticos ac philosophos haberi volunt, deque Aristotele ipso egregie se meritos gloriantur ac prædicant, quem non magis Buridani nescio cuius lectio teneat, quam Aristotelis? quique immania illa glossemata (quæ tanto philosopho nimium impudenter ascribuntur, ac pro Aristotelicis passim citantur) non pluris faciat, quam quæ vir ille in omni disciplinarum genere summus tanta cura ac studio et exquisita et scripta posteris legenda reliquit? ac de Aristotele quidem ipso facile utcumque fuerat, ut cuius doctrina, quanquam admiranda ac summa, Christiana simplicitas carere potuerit, nisi inde excitata eadem mali labes, ipsas quoque sacrosanctas leges, quibus vivimus, jampridem occuparet. Illud porro indignitatem omnem superat, quod quamplurimæ hoc sæculo exortæ ranae (quo nomine potius sophistas appellem?) Salomonis templum, ac Christi quoque Ecclesiam nuper adorant, ipsam evangelicam veritatem ita foede distrahunt, diripiunt, lacerant; ut quæ suo candore illustris, eximia, intacta sacrosanctaque esse debuerat, ab iis non modo in ordinem coacta, sed suggillata etiam sit ac pene prostituta: nec desunt tamen (o tempora!) qui ex istiusmodi lacunis manant, quam ex veterum theologorum purissimis fontibus haurire: tantumque eis jam tribuant, ut si quem videant antiquis ac melioribus litteris ad dictum, ab id genus scriptis vel tantillum dissidere, eundem protinus e sublimi illa theologorum arce deturbatum infra vilissimos grammaticos abiciant. Rhetorculus est, inquit, poeta est, non philosophus, non theologus. Quare mirum non est, si passim summa quæque sibi genus id hominum vindicet, ut cui nihil non hoc sæculo jam concedatur, ob subtilissimas scilicet collectiones istas, elenchos, captionesque ac sophismata, quæ tamen, ut Seneca inquit, nec ignorantibus nocent, nec scientibus ulla ex parte juvent. Idque in divinis litteris multo minus. Nam si, ut tragicus quidam scripsit, veritatis simplex est oratio, quorsum atinebat quæ a veritatis auctore profecta sunt, quæque fallere non magis possunt, quam veritas ipsa, quæ nec fallit, nec fallitur, acutis, ut vere dixerim, deliramentis ac somniis implicare? Næ id ergo recte ac sapienter mihi sentire videntur, qui non modo seponendos novitios hos omnes prope theologos (ita enim sane vocentur, dum intelligatur modo id quod res est, nempe augusto hoc nomine eos demum fore dignos, qui se ad veterum theologorum exemplar comparaverint, neque frigidis argutiolis immorandum, nedum immoriendum esse sibi permiserint), sed omittebunt etiam in totum ac ejiciendos arbitrantur revocandosque veteres illos vere theologos, quorum prior est elocutio, doctrina præstantior, sincerior, piestas, charitas longe ferventior. Nam sicuti novum hæc disputandi genus argutum quidem ipsum, sed

A loquaculum ac barbarum, non modo ingenii succum omnem exhaurit, sed pietatis etiam ipsius ignem ardoremque extinguit, ut mirum non sit, si sic in quorundam quoque pectoribus frigeat, qui se vulgo theologos proflitentur; ita veteres illi suavissimo quodam ceu celestis ambrosiæ pabulo plura lectorem pascunt, fovent, saginant, neque animos vocum illecebris titillant, sed divino quodam nectare ebrios rapiunt, ac transformant. Vivit in illis spiritus quidam plane, ut sic dixerim, vivificus, legentis animum obfirmans ac vegetans. In his contra, quod ad rerum humanarum contemptum, summæque illius exoptandæque beatitudinis desiderium pertinet, mirum quantopere frigeant omnia: ac sicut torpedo, cum suave natura non torpeat, mire tamen adnatantibus ad se pisces contactu torpescit; ita argumentosi theologi, qui nihil aliud quam questionum tendiculas ac retia sectantur, cum per se caleant satis, utpote in disputando acres ac animosi, imo vero nunquam non pertinaces ac refractarii, nil aliud tamen quam lentum quoddam animi frigus legentibus immittunt; et ut promptior quis ad pugnam inde fortasse redeat, ad pietatem profecto nemo redditur instructor, nemo melior. En igitur tuis auspiciis in lucem redeunt Athanasii illius magni Alexandrini episcopi in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia quadam cum eloquentia, tum doctrina refertissimi, atque antehac ubique rarissimi, ab exemplari vetusto quidem ipso, sed unico tamen, eodemque locis innumeris corrupto nostra opera nuper recogniti, multoque accuratius quam antehac et emendati, et distincti. Nam præterquam quod mendas, quibus opus ipsum ex sese satis luculentum, vel impressoris imperitia, vel emendatoris ignavia depravatum fuerat, non paucas sustulimus, illud etiam nobis permisimus, ut si quid uspiam esset Latinis auribus durum, quod vel interpretis negligentia, ne quid aliud dicam, vel temporum vitio, quibus Latine se primum litteræ experire, sæpius accidit, id ipsum permutatis verbis aliquot citra sententiæ detrimentum velut emolliremus. Quod ipsum tamen eo parcius fecimus, quod vulgo nefas esse videremus in sacris codicibus quidpiam immutari, ab homine præsertim D in iis litteris haud ita diu versato. Sed nec magno opere vacabat aliis quibusdam occupato, divina hæc studia tractare, mihi alioqui grata adeo, adeoque et jucunda et suavia, ut cætera omnia ad hæc, non modo inamœna insuaviaque, sed plane flocci quisquiliæque esse videantur. Unum illud affirmare tibi posse videor, Commentarios hosce, quanquam sic quoque elegantibus per se satis ac nitidos, aliquanto tamen nitidiores fuisse in lucem prodituros, sicubi Græcum exemplar id temporis, quo hæc excudebantur, inveniri potuisset. Nam nec Budæus ipse tuus, eloquentiæ vir utriusque princeps, tam eximio operi vel instaurando, vel refigendo componendoque defuisset, operamque hanc sibi vel primariam sumpsisset, vel vicariam nostram sua juvisset industria,

vir non humanarum modo rerum omnium, sed divinarum etiam peritissimus, sæculique hujus egregium decus, ac ornamentum quoddam (absit verbo invidia) prorsus incomparabile. Quantulumcunque vero id est, quod restituendæ Athanasio operæ præstitimus, tibi debetur, tibi quoque nominatim inscribitur, præsul doctissime, ut quem unicum pene temporis hujus Mæcenatem studiosi omnes agnoscant, et ipse sim reapse, ut Plautus inquit, sæpius expertus : quemque in Ecclesiam Christi non secus esse videamus affectum, atque olim fuit Da-

A vid ille regum sanctissimus, quem arcana litteræ tradunt incredibili lætitia gestire solitum, cum populum spectaret varia pro se quemque donaria ad templi structuram congerere. Quare sicuti Origenis opera sub tui nominis auspicio proxime emissa, nunc ubique leguntur, ac per varias Europæ totius regiones circumferuntur; ita Athanasius hic noster quodam velut ejusdem nominis amuleto tutus, nunc e tenebris situque pulvere in publicam lucem egreditur, multa ut speramus, tecum sæcla victurus. Vale diu felix. Lutetiæ.

In editione Lugdunensi ann. 1532 hæc præfatio præmittitur.

Ad Christianum Lectorem Epistola Chalcographi parænetica.

Eam potissimum ob causam, Christiane lector, et effecti, et hunc in mundum emissi sumus, ut de externo cujusvis hominis corpore, quantum per facultatum copiam licet, volentes bene mereamur : maxime vero, sed longe abundantius et cumulatus, de anima. Nam si ipsi corpori, quod tandem aliquando periturum est, futurumque ut vermibus consumptum in fetidum redigatur cinerem, ipsi officia non mediocria exhibemus ; par est nimirum ut ipsi animæ, quippe quæ tum præstantior, tum immortalis hæud dubie futura sit, multo studiosius invigilemus, consulamus, prosimus. Ut enim a Thalete Milesio, Græcorum sophorum facile principe, sapienter admodum dictum est, corpus utique evanescet et consumetur ; anima vero permansura. Id itaque præscriptum executioni demandare cupiens, cœpi mecum animo volutare, mecumque rimari, num quodpiam opus, typographiæ exercendæ appositum foret, cujus sinceris præceptionibus et hominum salutem promovere, et de Christiana republica nonnihil benemereri possem. Quibus mentis cogitationibus anxie nimium in hærenti, demum feliciter occurrerunt divini illius Athanasii, insignis Alexandrinorum episcopi, in Paulinas Epistolas Commentarii, eximia sanè cum eloquentia, tum doctrina quam refertissimi : quos cum non semel perlegissem, itique mihi viderentur evangelicæ veritati mirum in modum per omnia consentanei, non solum amplius quam antea et veneratus sum, et suspexi, verum etiam admodum pie religioseque factorum existimavi, si accuratissima cum diligentia castigatos, nostris characteribus, Deo gratia, hæud omnino contemnendis, ipse tradendos curarem, excusos justo pretio distraherem, emendatos boni quique studiosius evolverent. Porro ut de opere nonnihil attingam, initio quidem ab eo recudendo deterrebatur animus : partim quod non satis vetustis exemplaribus instructus essem, quibus in ejusmodi præsertim sanctissimo negotio opus erat, partim quod adeo mendis scatebat innumeris, ut lectorem vel eruditissimum in plerisque locis remorari potuisset : tamen absurdum ducens et indignum, tam pium opus, tam elegans, tam luculentum, in oblivionis gremium conseptum iri, malui vel nonnulla rei familiaris jactura, denuo studiose recognitum in lu-

B cem emittere, quam portentosis mendis conspurcatum a paucis legi, a plerisque parvi duci, a nonnullis etiamnum (ut sunt quidam, qui anilia iugamenta, hominumque somnia plenis buccis efferunt, sacras autem litteras naso suspendunt), scurriliter derideri. Nam mihi videntur non mediocre munus in Christianam rempublicam conferre qui evangelicis auctoribus in lucem eruendis invigilant, quique cœni ad Solomonis templum exstruendum, lapides comportant quadratos, quo sinceritati evangelicæ (proh dolor!) quotidie relabenti vel utcumque possint consulere. Cæterum vix aliud opus, secundum tamen sacras litteras, jam exstare credam, quod perinde manibus omnium teri referat, atque hos Athanasii Commentarios ; hos, inquam, et apostolicam resipientes salivam, et minime doctrinis gentilium, sed Jesu Christi Servatoris nostri suavissimis præceptionibus onustissimos. Nam præterquam quod in eis morum Christianorum, et vitæ purioris exempla proponuntur ; ad cognoscendam tum Pauli erga fratres quam flagrantissimam charitatem, tum ipsius ærumnas et exantlatos labores, quæ ob Dei amorem perpessus sit, maxime videntur conducere. Deinde ea in enucleando puritas et pietas, ea in abstrusioribus sensibus eruendis subtilitas, id denique in dictis et paradoxis pondus, ut non possim non mihi certo persuadere, hosce quidem Commentarios Spiritu sancto dictante fuisse conscriptos. Quamobrem, candide Lector, nequaquam mirum, si in eis recudendis et sumptus fecerimus non mediocres, et operam supra quam dici possit majorem libenter adhibuerimus. Porro hæc Commentaria sintne Athanasii, aut cujusquam alterius, vel jam inter litterarum professores agitur controversia, et ut ait ille, adhuc sub iudice lis est. Non enim desunt, qui vel quadam pervacitate, audeant ea Theophylacto ascribere, quem, ut suam tueantur sententiam, modo Vulgarium, modo Bulgarium solere vocari astruunt : adducentes etiam id, tanquam suæ opinionis firmissimum cardinem, Basilium in eis Commentariis sæpius induci, quem tamen Eusebius, si recte quidem animadverterit, fuisse Athanasio posteriori, asserere minime veretur. Et hinc lis et controversia. Ego igitur, quando jam adhuc sum litterarum mysta, atque inter illarum colentes vel sanè mihi-

mus, censuram meam inter tot tantosque viros non
 Im interponere: tamen si quis privatim atque
 amico me roget, cujusnam esse arbitrer, auferem
 vel juramento apposito respondere, nullius quidem
 omnino alterius esse, præterquam Athanasii, utcum-
 que varient hæreses et sententiæ, hoc sane maximo
 argumento, quod in Theophylacti Commentariis,
 quæ in Paulum edidit, et his, quæ titulo Athanasii
 circumferuntur, varia phrasis, varius stylus, variæ
 frequentius sententiæ: et hoc tum in Græcis, tum
 Latinis codicibus. Quod cum ita sit, præsertim in
 opinionum discrimine, qui fieri potest, ut ea com-
 mentaria possint Theophylacto vindicari? Aliorum
 tamen esto judicium: nam ejus rei veritatem haud
 plane possum assequi. Verum, optime lector, nequa-
 quam nominis rationem habeto: atque id unum tibi
 persuade, cujuscumque tandem sint, nihil præter
 pietatem, præter religionem, denique præter sancti-
 tatem iis inesse: multoque aliam illic vivendi rationem
 depingi, quam nunc temporis observemus: eam tamen
 Servator noster Christus tandem aliquando et redire et
 reflorescere jubeat. Sane si plurimum laudibus
 efferendi sunt ii, qui sacra potissimum tractant,
 quique cœlestem callent sapientiam, inter hos nimirum
 Athanasius primus commendandus venit, eique palma
 jure deferenda. Nam apud hunc adeo sunt omnia
 divine scripta, adeo sunt ingenio atque arte composita,
 adeo mirum in exemplis eligendis judicium, ut fieri
 non possit, quin subinde occuperis in contemplanda
 ejus viri sublimitate: tanti, inquam, ut in enarra-
 tione cœlestium mysteriorum velut solem quendam
 suspicias. Quare, obsecro, quædam brevius per-
 currit, quædam tempestive enucleat, rursus quædam
 sæpius repetit? Ne legentium memoria excidant.
 Et hæc quidem de auctore: de laboribus vero et
 sudoribus in eum impensis, pauca perstricte
 dicenda sunt. Atque in primis tantis sudoribus
 mihi constitit, ut vel jurejurando affirmare
 audeam nunquam Herculem, ut fabulantur
 poetæ, tam sustinuisse laboris in Augiæ
 stabulo repurgando, quam tum hoc in negotio
 mihi tolerandum fuerit: adeo ut trecentos
 amplius errores inde sustulerim. Quod haud
 dubie possis cognoscere, si collatis exemplaribus,
 periculum feceris. Etenim quiddam haud sane
 omnino poenitendi præstitimus: atque non
 pauca pristino tum candori tum sensui restituimus;
 sed id opitulante Christo: nos enim ne
 minimum quidem boni ex nobis ipsis
 possumus efficere, utpote homines; hoc
 est, plus carni addicti, quam spiritui. Et
 sane libenter labores tacite præterirem,
 qui nobis in qualicunque emendatione
 suscipiendi vernerunt, ne forsitan cuiquam
 moroso gloriosulus apparerem: sed quoniam
 pauci admodum sunt, qui recte labores
 æstiment, quos veteribus restituendis
 auctoribus impendere convenit, nisi qui
 aliquando in eadem palæstra dimicaverint,
 visum est te paucis super ea re commonefacere:
 tametsi non desint quidam calumniatores
 impii, quibus hæc

A tam amica parænesis et adhortatio vix fidei facta
 sit. Malim enim multo magis proprio quidpiam
 commentari et contexere, quam auctorem deprava-
 tum germanæ et veræ lectioni reddere. Quam
 nimirum provinciam plerique vel eruditissimi
 refugiunt, scientes quia emolumenti parum
 habet, laboris vero et calumniæ plurimum:
 sed, ut jam præfatus sum, etiam hæc decies
 repetita, vix tandem sycophantis quibusdam
 persuaderi poterunt. Neque vero putes nos
 mendas in universum omnes sustulisse
 (nam quis, vel olim doctissimus id præstare
 posset?), sed adeo in ea re nos sudavisse,
 ut opera multo emunctiora luculentioraque
 nunc habeas, quam antea vel ex Gallica,
 vel Germanica editione circumferantur:
 et hanc recentiorum eo cultu prodire,
 ut veteri omnino dissimilem arbitreris.
 Sane (quod tamen citra reprehensionem
 dictum velim) sive Gallicum, sive Germanicum
 exemplar absque punctis decentibus
 claudicabat, absque litteris majusculis
 suo loco impingendis, denum sæpius
 absque artificio grammatico: et ibi
 periodus notabatur, ubi legitis spiritus
 deciderat. Sunt nihilominus forsitan
 et in his characteribus quædam erratula:
 quæ tamen sensum litteræ minime
 possunt invertere, si protinus et diligenter
 emendaveris, utpote a pro æ, u pro n,
 s pro f, et cætera hujusmodi. Ea igitur
 cum benignitate simul et silentio
 castigabis, non vociferans errorum
 plaustrum te deprehendisse: hoc enim
 non est charitatem imitari, quæ
 neminem lædit, prodest omnibus:
 tum tecum et tacite reputabis, nos
 etiamnum homines esse, id est
 lubrico insidere, quemadmodum
 cæteri, qui possimus et falli, et fallere.
 Bonam tamen mendarum partem,
 si quas deprehenderis, chalcographiæ
 tumultuationi vindicabis: nihil enim
 adeo terse, adeoque pure excudi
 potest, quin semper aliquid cœni
 non remaneat: sed hoc certe nulli
 norunt absolutissime, nisi qui
 aliquando similem nobiscum telam
 contexerunt. Ob imprimendi siquidem
 difficultatem, fieri nequaquam potest,
 ut vel summa et cura et sedulitate
 apposita, non tamen aliquid
 errorum inter excudendum incidat.
 Id enim omnium suffragiis et
 calculo comprobatum est, præstare
 nempe ne ulla mendula in opus
 aliquod irrepat, multo sane
 difficilior esse, quam vel Jovi
 fulmen (ita enim garriunt mendaces
 poetæ) vel clavam Herculi
 detrahere: præsertim cum sint
 adeo oculate perpendenda cola
 et commata, verborumque
 phaleris et cultui nonnunquam
 diutius immorandum, ad sensus
 obscuritatem eruendam. Sed
 utinam verborum leuocinium,
 cui tam multi plus æquo
 dediti sunt, procul ablegaremus,
 rein vero ipsam pressius
 pendere liberet. Sunt enim
 quidam curiosuli, qui dum
 verborum elegantiam attendunt,
 umbram duntaxat rerum degustant.
 Non quod velim politum et
 ornatum dicendi sermonem
 mea censura damnare: si enim
 hoc vellem persuadere, plurimi
 statim exorirentur, qui me
 retunderent: sed quod in
 quo feram animo, quia tam
 multi, atque ii sane

putati doctissimi, totum studium, totum tempus, A totam denique ætatem linguæ duntaxat expoliendæ conferunt. Quæ quid superbius, quid gloriæ cupidius, quid Deo invisius dici potest? Nempe ut divus Augustinus ait: Idiotæ rapiunt cœlos, et nos cum nostra litterarum peritia, cum scientiarum rhapsodiis hinc et inde consutis, ad inferna demergimur. Hic sane nonnihil ab instituto digressi sumus: tamen vana et effrenis mundi gloria, præposterum quoque hominum iudicium, ad id me compulit. Atque utinam (si tamen per sophos hujus mundi audeam id prædere), utinam, inquam, linguarum studium homines adeo callide non inescasset, neque invasisset. Plurimi enim aggressi litteras, omne vitæ suæ tempus in otio transigunt, sibi viventes, suo inclusi musæo, insudantes suis libris ad paran-

dam gloriam: citra denique manuum laborem, quem tamen Paulus omnibus in universum præscribens, ita inquit: *Qui non laborat, nec et is vescatur.* Cujus versiculi sensum docte perinde ac evangelice noster hic Athanasius exerit: quam interpretationem utinam tam factis exprimeremus, quam ore proloquimur. Quod superest, optime lector, quandiu hac aura vitali fruemur, bonis litteris, maxime vero sacris, nequaquam defuerimus: per eas enim, ut ait Paulus, vivimus, movemur et sumus: totisque præterea viribus evitemur, ut semper quidpiam non indignum a nostra prodeat officina, si modo nostram operam conatusque pios boni consulueris, hosque divinos in Epistolas Paulinas Athanasii Commentarios, tibi non ingratos fuisse perspexerimus. Vale pie, feliciter et Christiane.

IN SEQUEMTEM TABELLAM GEOGRAPHICAM MONITUM.

Grandis otii et consilii res esset Alexandrini patriarchatus plenam numerisque omnibus absolutam descriptionem agredi. Cum enim centum circiter episcopatus in Ægypto, Libya et Pentapoli esse testificetur Athanasius, quænam, amabo, operæ foret, cuiusque nomen, situm, limites investigare? Quamobrem id putamus esse ad præsens institutum satis, si loca Ægypti cum in Vita tum in operibus Athanasii memorata in tabella nostra topographica quamproxime ad verum situm adpingamus. Nec tamen eruditio lectori dissimulanda duximus, nos dam in his pro facilitate et tempore versarentur, nec opinantes incidisse in nonnullos geographorum ævi nostri errores, quos cautionis et accuratioris causa ne pigeat indicare, ut ne qui post futuri sunt, in Ægyptiacis rebus per imprudendum locorum errent.

Jam adnotavimus ad pag. 148 Hermopoleos parvæ episcopatum eundem esse, qui τῆς Ἀλεξανδρίας πόλεως, sive agri Alexandrini dicitur. Hermopolis enim metropolis τῆς Ἀλεξανδρίας πόλεως vocatur a Ptolemæo: et apud Athanasium Dracontius modo Hermopoleos parvæ, modo τῆς Ἀλεξανδρίας πόλεως episcopus nuncupatur. Non una porro Alexandria civitas pro agro et suburbanis peculiarem episcopum habuit: sed etiam Arsinoe, quæ et Cleopatris dicitur, apud Athanasium, aliosque ecclesiasticos posteriore ut plurimum nomine insignitur. Strabo certe l. xvii, p. 804: Καὶ πάλιν Ἀρσινόη ἐστὶν ἑκείνη Κλεοπάτρα καλεσθεῖσα. Et in subscriptionibus IV tomo Concil., p. 83, Theophilus Cleopatridis, quæ et Arsinoe, comparet. Præter episcopatum autem Cleopatridis sive Arsinoe, erat alius τῆς Ἀρσινόης, id est nomi Arsinoitæ seu locorum Arsinoe circumjacentium. Sic eodem tomo Concil., p. 119, est quidam Calosirius τῆς Ἀρσινόης, id est locorum circa Arsinoe episcopus. Hallucinantur porro qui Cleopatrida diversam ab Arsinoe rati, eam urbem nullo auctore propter Hermopolin parvam locant, procul scilicet ab Arsinoite nomo, et Arsinoitæ episcopatum arbitratur eundem esse qui Arsinoe. Nam præter loca mox allata, in Breviario Meletii, pag. 148, ita perspicue hi episcopatus distinguuntur: ἑκείνη τῆς Κλεοπάτρας, ἕκαστος τῆς Ἀρσινόης. Et in Notitia antiqua, causa per Carolum a Sancto Paulo Fuliensi, Cleopatridis et Arsinoitæ dioceses memorantur, Arsinoe vero nulla mentio, quia niti commonstratum est, eadem ipsa est quæ Cleopatris vocatur.

Est illud geographorum quorundam nobile erratum, quod urbem Andro, ad Canobiticum Nili canalē sitam, vocent Andromenam, errore hinc orto quod quidam editi Athanasii ad hunc locum Epistolæ ad Antiochenos, p. 619, Ζελλὸς Ἀνδρῶν, Μηνᾶς, Ἀνιφρόρων, Zöllus Andro, Menas Antiphrorum, una voce Andromenas legant. Et propterea est Menas esse episcopi Aniphrorum nomen. Miror quæ causa sit hujusmodi lapsus, cum erratum ab annis fere centum in notis suis emendaverit Petrus Felckmannus, cujus emendationem secuti sunt anno 1627 Parisienses editores. In Notitia antiqua mox memorata errore consimili legitur Ἀνδρονίσιος, perperam adjuncto scilicet Nicius episcopatu cum Andropolitano. Ubi monitum lectorem volumus, haud satis consulas geographus ætatis nostræ urbem Nicius aut Nicii procul a canali Canobitico versus occidentem constituisse: ita ut longius ab Andro, quam Latopolis ipsa distet. Et exploratum tamen est urbem Nicius stationem esse publicæ viæ inter Andropolin et Latopolin: ita ut median inter hæc urbes teneat, et propter Canobiticum canalē locanda sit, ut ex itinerario Antonini planissime constet.

Ea item in re labuntur plerique omnes hujus sæculi cosmographi, quod Philas extremam versus Æthiopiæ Ægypti oppidum ad oram Nili occidentalem constituent, etsi certum est ad ripam adversam sive orientalem situm esse. Nam in itinerario Antonini, ubi describitur iter ab extremis Ægypti partibus versus Æthiopiā ad usque Clysmon locum in Arabia, procedendo scilicet ad oram fluminis orientalem, sic legimus:

Item per partem Arabicam trans Nilum.

CONTRA PSELCIM.
CONTRA TALMIS.
CONTRA TAHIS.
PHILAS.
SYENEM.
OMBOS.
CONTRA APOLLONOS.
CONTRA LATON.
THEBAS.

Ubi vides ad eandem Nili oram sitas esse has urbes, Philas nempe, Syenem, Ombos, Thebas, quæ ut nemo nescit in orientale ripa jacent. Atque contra, nempe Pselcis, Talmis, Tahis, Apollinis urbs, Latopolis, ad oram adversam sive occidentalem, ut voce contra planum est.

Syenen Athanasius vocat Σαῖνην, quam sic a plerisque nuncupari commonstravimus in nostro De veritate historiae Judithæ opusculo, et in notis ad p. 308. Vocabatur item Ζητῶν, et quidem frequentius.

Haud ingratum lectori fore putavimus, si triginta sex illas mansiones, quæ Alexandria Antiochiam intercedunt, in tabella nostra geographica adpingi careremus, quæ scilicet grandem controversiæ ansam præbuerant. Naunius enim, cui vox μανσὶ sive mansio perpetuus scopulus fuit, hunc locum epistolæ Julii pape p. 117, ἡ οὐκ ἔστιν ἐπίσκοπος ἀλλ' ἔστι μανσὶ τῆς Ἀντιόχειας ἐπιπέδου τῆς πρὸς τὴν ἑξῆς ἑκείνην ἑβραῖα, ita verterat: An qui solum ad triginta sex suffragia eorum, qui Antiochiæ fuere, externum hominem episcopum salutarunt, ubi vides triginta sex mansiones illas, in triginta sex episcopos commutatos, quod solenne Naunio fuit: nam alias ἐστὶν ἐπίσκοπος μανσὶν, ἢ ἐστὶν ἐπίσκοπος μανσὶν, a quinquaginta, et ab octoginta episcopis veriti. Prima post Alexandriam mansio fuit Cereu, vel, ut Athanasius et Gregorius Nazianzenus vocant, Χαμπίον, propter viciniam Alexandrinum sita, ad oram occidentalem. Reliquas in tabella vide.

ÆGYPTI
ET
VICINARUM REGIONUM
TABULA

In qua delineantur loca sive ab
Athanasio sive in Vita Athanasii
memorata. Et una describuntur
triginta sex mansiones quibus
conficiebatur iter Alexandria
Antiochiam.

MARE ÆGYPTIUM

CYPRUS INSULA

MARE PHENICICUM

MARE SYRIACUM

ARABIA PETRÆA

MARE ERYTHREUM et

MARE RUBRUM

ANTIOCH.
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

IN VITAM SANCTI ATHANASII MONITUM.

1. Sera querimonia esset, æqualibus amicisque Athanasi viuo dare, quod tanti viri gesta silentio prætermiserint, neque ullus familiaris ea scribendi provinciam susceperit, quæ jam haud sine ingenti labore hinc et inde e monumentis veterum repeti possunt. Duræ partes nobis sunt, cum haud minor sollicitudo incumbit qui caveamus commenta et fabulas, quam quo pacto vera et germana deprehendamus. Ne nos tamen curarum nimis pœniteat divino consilio prospectum est, quando Athanasii scripta bene multa a temporum injuria vindicata sunt, quorum ope plerumque vera a falsis internoscere sit facultas. Quod si salva et integra omnia essent, facilius foret a commentis, a præposteris putandi rationibus, a turbato rerum ordine, quæ ut plurimum in reliquis scriptoribus occurrunt, sese expedire.

2. Ut enim ab iis ordiamur, qui tempore Athanasii vixerunt, Eusebius perpauca affert Athanasii vitam spectantia, ac mutæ cum Arianis operæ causa, suspiciosissima. Quod autem per mihi mirum videtur, ne verbum quidem de Athanasio affert, nihil de pugnis cum Ariana hæresi, nihil de Tyriis rebus, et quasi per dissimulationem ignorandi omnia præterit, puta quia gestorum pudor silentium imperaret. Hilarius multa affert opportuna Athanasii vitæ adornandæ: at eorum pleraque apud Athanasium item leguntur, ita ut pauca nova et ab aliis intacta referat. Jam ad eos accedamus, qui proxime Athanasii ætatem vixerunt, ita ut senem et videre et alloqui potuerint. Gregorius Nazianzenus præit ætate dignitateque, par sane enarrandis Athanasii gestis, quantumvis tritum ac vulgarem rerum usum excedant. Verum ille ut scite atque naviter oratoris munus explevit, ita jejune et tenuiter res, acta, tempora tetigit, ut ejus *Ἐγκύκλιος* perlecto haud multum doctiores abeamus, imo vero incertiores in plerisque quam dudum fuimus, ob minus accurata certarum rerum memoriam.

3. Æqualis huic Epiphanius, de Meletianis, Arianis, Semiarianis, Dīmœritis agens, multa dixit Athanasii historiam spectantia; at quæ de Meletianis ait, cum ex Meletiano quopiam hauserit, et plerumque commentitia sint, nedum quidpiam lucis afferant, fucum factum accedere videntur. Reliquæ melioris notæ sunt, verum implicata sæpe et pauca pro tantarum rerum usu. Rufinus suppar, negligentia nomine passim suspectus, nimia facilitate historiolas multas invexit, quæ fingentis magis artificium quam rem vere gestam oleant: hinc est ut caute incauti ducis vestigia sectari necesse plerumque sit. Tam præposterus est in temporum rationibus, ut, cum Socrates illo auctore priores *Historiæ* suæ libros conscripsisset, ubi se longius abductum sensit, a Rufino in deviis locis actum se questus, a cursu ipso gradum revocaverit, et aliam ingressus viam sit. Sulpitius Severus importuna brevitate præterlabitur, ut vix rem quæ agitur ob oculos ponat; pauca de Athanasii vita narrat, perplexe satis, neque magni ad ejus historiam est usus. Auctor *Vitæ Pachomii*, quæ nuper in *Actis sanctorum*, tom. III Maii, cusa fuit, non pauca suppeditat nova, præclara, hactenus intacta, similiterque epistola Ammonii episcopi Athanasio æqualis, secundum eam *Vitam* cusa. Socrates Rufinum, ut mox dictum est, auctorem et duce secutus est in prioribus *Historiæ* suæ libris, donec se abactum procul sensit, et novam historiæ viam ingressus est; neque seipso feliciore duce usus est, quam Rufino; plurima ex Sabino Macedoniano hausit, vel eo nomine suspecta et cavenda: quantam vero in ordine et tempore perturbationem attulerit, pluribus est alias commonstratum. Sozomenum aiunt vulgo ex Socratis scriptis omnia fere expiscatum esse, et nos statim rumore auctore idipsum putabamus; verum longe alio modo rem se habere deprehendimus, et tractatione diuturna comperimus, multo præstantiorem esse Sozomeni quam Socratis *Historiam*. Etsi enim ut plurimum consimili rerum ordine procedit, plurima certe affert optimæ notæ, ab Socrate intacta, inobservata, aut minus accurate recensita: cujus-

modi sunt res Tyri gestæ, Georgii expulsio Alexandria, quam in annum circiter 356 reponimus : et similia quæ *Vitam Athanasii* a nobis adornatam inspicienti passim sese offerent. Ad hæc res pluribus majorique accuratione vulgo recenset. Id cuique Sozomeni Historiam legenti, dum præjudicatam ponat opinionem, propalam erit. Theodoretus etsi vulgo ita brevis et perplexus est, ut res misceat; opportunus tamen, quia acta quædam et monumenta rerum affert quæ nusquam alias exstant. Gelasius Cyzicenus nugax plerumque, quo sine magna cautione uti non licet. Hujus tamen beneficio aliquot epistolis, et sinceris quidem, aucti sumus. His maxime scriptoribus antiquis in adornanda *Athanasii Vita* usi sumus. Nam *Vitas Athanasii* Græcas a nobis editas quod spectat, quam minimi pretii illæ sunt. Prior enim quæ est anonymi cujusdam, ex Sozocratis, Sozomeni, et Theodoreti scriptis desumpta est, adjectis insuper sexcentis fabellis : nihil ibi sanum, omnia contaminata, sus deque versa; demum magno conatu magnæ nugæ dicuntur. Exstant ibidem quædam præfectorum nomina, non alibi memorata, ideoque non sine magno scrupulo usurpanda. Quæ vero ex Photii *Bibliotheca* desumpta est Athanasii Vita, ipsius Photii judicio, quisquilæ sunt sine pari. Quod si, ut ait Tullius, omnibus in rebus similitudo est satietatis mater, in his haud dubie fastidii et nausæ parens erit; et fateamur necesse est nos damno auctos esse. *Vita Athanasii* Metaphrastæ opera concinnata melioris quidem notæ; sed cum ex laciniis hinc et inde consarcinatis constet, a scriptoribus qui etiamnum exstant mutuatis, non magni usus esse potest. Agmen claudit *Vita Athanasii* ad usum Coptorum adornata ex Arabico versa a clar. viro Renaudotio, linguarum Orientalium scientissimo, qui eam nobiscum amice ac perhumaniter communicavit. Est autem ea gens stupendæ ignorantæ et nugacitatis, ut etiam, quod gravissimum dictu est, Græcos ea in parte longe retro relinquant, quod vel ex hoc opusculo videre est, nugis et ineptiis supra fidem plenissimo. Nec tamen pœnitet edidisse, ut videas, candide lector, gentis acumen. Exstant in Latinis codicibus Athanasii Vitæ nonnullæ, ex *Tripartita historia* et ex Rufino collectæ, nullius omnino usus; easque ideo urætermisimus.

4. Ad recentiores *Vitæ Athanasii* auctores veniamus, qui decimo quinto, decimo sexto, et præsentis sæculo floruerunt. Non omnium porro, qui huic rei operam dederunt, lucubrationes recensere animus est : res propemodum infinita foret, sed satis esto illos enumerare, qui hæc in parte primarii esse videntur. Primas inter illos obtinet Joannes Tortellius Aretinus, qui *Vitam Athanasii* ex veris, dubiis, falsis Athanasii et aliorum quæ tum Latine exstabant operibus concinnavit, quæ in editione Parisiensi anni 1520 exstat, et nuncupatoriam præfixit epistolam ad Eugenium quartum pontificem. Hujus conatus pro temporis conditione laudandus : et si quidem jam nullius usus sit hujusmodi lucubratio, id ætati potius quam scriptori tribuas. Lipomanus multis post annis *Vitam Athanasii* inter alias dedit; et nihil aliud egit, quam quod ex diversis diversorum locis hinc et inde accitis unum opus contexuit, perturbato plerumque rerum et temporum ordine. Nec plus lucis Athanasianis rebus attulerunt, qui secundum hæc Vitæ sanctorum scribendis operam navarunt. Aliam exhibent veteres editi *Vitam Athanasii*, ab nescio quo anonymo, non ineleganter quidem, sed oratorio more conscriptam, permistis plerumque rebus, quam perinde atque cæteras mox commemoratas missas facere nullo dispendio licuit. Demum anno 1671 clar. vir Hermantius, insigni opere *Vitam Athanasii* Gallico idiomate in lucem emisit, probatam quidem, et omnium ore celebratam, ubi non quæ Athanasium modo, sed quæ æquales ejus spectant, pluribus complectitur vir eruditus. Et accuratius multo opus dedisset, si editione Commeliniana et Felckmanni lectionibus fuisset usus. Hujus lucubrationes magni facimus, sententiam tamen haud raro impugnamus : tum quia, ut vulgo fertur, variant opiniones; tum fortasse, quia diuturniore usu operum Athanasii, codicum et cæterorum ad eam rem pertinentium, plura perspiciuntur. Et vero is si tantumdem otii codicibus et editis Athanasii consumpsisset, multo plura vidisset, et accuratiora nostris dedisset.

5. Jam de *Athanasii Vita* a nobis adornata sit sermo, et quidem paucis : nam ego tuum, erudite lector, hac de re judicium exspecto, non tu meum. Id primum scitu opus est, in

proposito nobis minime fuisse, ut omnia Arium, Arianos aliosque hæreticos illius ætatis; itidemque Alexandrum Alexandrinum, Hosium, Marcellum, Serapionem, aliosque Athanasii familiares aut synodos spectantia recensere; sed solummodo ea quæ vel ad Athanasii Vitam pertinent, vel ad eam proxime accedunt. Etsi porro curarum pro facultate, ut narrationem gestorum ne interciperem: at ubi incidunt controversiæ, et interpellatum opus, tum paulum spatii sumo, et paucis ad quæstionem ætatis destinatum persequor iter. Nova non pauca, nec quod sciam hætenus observata, animadvertent eruditi. Annalium more adornata omnia sunt, opportuno scilicet, ac dictis viris acceptissimo. Tametsi vero, si quid occurrat in gestis difficultatis, id, ut plurimum, quoad facultas tulit, expendimus, quædam tamen, ut evenire solet, prætermissa sunt, quæ jam explicemus oportet.

6. Diximus ad annum 322, num. 1, videri nobis Colluthum, temerarium illum presbyterum qui suoapte arbitrio jus constituendi presbyteros sibi arrogabat, eundem ipsum esse qui epistolæ synodi Alexandrinæ, anno 321 celebratæ, prior subscripsit; secus arbitrati sunt alii viri docti. Rem paucis lectori expromam. Arius damnatur cum sociis in synodo Alexandrina anno circiter 320 vel 321. Damnationi Arii subscribunt presbyteri omnes Alexandrini et Mareotici, et diaconi, quotquot scilicet ad Arium non desciverant: inter hosce presbyteros Colluthus unus hoc nomine fertur, qui prior dat suffragium contra Arianos: Colluthum vero audacem illum, infensum Arianis fuisse narrat Alexander Alexandrinus in epistola sua ad Alexandrum Constantinopolitanum (a). Hinc conjectamus Colluthum dissidii auctorem eum ipsum esse qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit. Nondum enim quo tempore celebrata synodus Alexandrina fuit, anno scilicet 320 vel 321, nefariam illam rem aggressus fuisse videtur Colluthus; nam si jam orsum et publicatum malum fuisset, quæ causâ erat quod de tanto ausu nihil in ea synodo ageretur? Res sane est ad synodos pertinens, et gravissima quidem. Sin vero orsum dissidium Colluthianum non erat cum ejusmodi synodus celebrata fuit, quid vetat quin putemus Colluthum presbyterum, qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit inter presbyteros, et solus hujusce nominis ibidem memoratur, eundem ipsum esse qui dissidii paulo post auctor fuit (b); cum hic quoque et presbyter Alexandrinus, et Arianis, initio saltem sectæ suæ, infensus fuerit, ut testatur Alexander episc. Alexandrinus? Aiunt autem ex adverso, Alexandrum ita de Collutho schismatico verba facere, ut indicare videatur eodem quo Arius tempore ipsum turbas movisse; et Epiphanium hæc. lxxix dicere, Colluthum, Sarmatam, Carponem et Arium presbyteros, quibus erant quatuor Alexandrinæ Ecclesiæ contributæ, turbarum auctores fuisse et populi Alexandrini multitudinem in varias distraxisse partes. Qui Epiphanius hæc dicendo videtur indicare, eodem tempore obortas fuisse illas Alexandrinæ factiones; atque adeo Colluthum jam tum cum Arius damnaretur defecisse ab Ecclesia, ideoque non illum ipsum esse qui Alexandrinæ synodo prior ex presbyteris suffragium dedit. Verum nemo, ut spero, citra præjudicatam opinionem Alexandri et Epiphaniæ verba leget, qui existimet eos ita stricte tempus significare voluisse, ut eodem omnino temporis puncto Arium, Colluthum et alios dedisse turbas et schismatis auctores fuisse narrent. Et vulgatum est ut eodem tempore gesta dicamus, quæ modico temporis spatio, licet alia prius, alia posterius, evenerint. Ad hæc ex Epiphanio haud invalidum pro nostra opinione argumentum eruitur. Cum enim in Alexandrina synodo superius memorata, Arius, Carpones et Sarmates damnentur, ac de Collutho nulla mentio sit; nisi in subscriptionibus presbyterorum Alexandrinorum ubi primas ille tenet; hinc sane confici videtur, Colluthum nondum aperte defecisse, et eum ipsum esse qui suffragium adversus alios dedit, et paulo post auctor dissidii fuit. Idem autem Colluthus, anno 324, ab Hosio in synodo Alexandrina in ordinem redactus est. Totam rem eruditi lectoris arbitrio permittimus.

7. Ad annum 326, num. 1, diximus mortem Alexandri Alexandrini præsulis a quibus-

(a) Theon. lib. 1, cap. 4.

(b) Theod. ibid

dam consignari in 26 Februarii ejusdem anni : res jam accuratius investiganda nodis est. Ut diu ignotus Occidentalibus fuit annus obitus Athanasii; sic qua die decesserit Alexander, ad usque nostram ætatem ignoratum est; donec scilicet *Orientalis Chronicon* ab Abrahamo Eckellensi editum fuit in typographia regia, anno 1651, et quidem concinnata ad mentem Coptorum seu Jacobitarum, non Melchitarum seu Græco ritui addictorum; ejus *Chronici* non contemnenda pars est chronographia patriarcharum Alexandriæ Latine translata ab eodem Eckellensi. Ibi annus obitus Athanasii, et anni episcopatus ejus apprimè notantur. Alexander vero ibidem obiisse fertur die 22 Barmudæ, ut vocant, mensis exacto jam anno 318, currente vero 319 æræ Christianæ Alexandrinæ, videlicet anno 326 Dionysianæ, decima septima Aprilis Juliani, cum esset littera Dominicalis B, Dominica nimirum, ex antiquo Orientalis Ecclesiæ usu, inchoata ad vesperam Sabbati, occidente sole, ad vesperam usque sequentem; ita tamen ut vicesima secunda Barmudæ mensis, qui Coptis pro Aprile habetur, ad mediam noctem more Romano desineret. Obiit igitur Alexander, nocte Dominicam inter et feriam secundam intercedente, anno 326, decima septima Aprilis. Wanslebius in Ægyptum haud semel peregrinatus, ex Coptorum libris eandem obitus Alexandri diem assignavit, scilicet 22 Aprilis (Coptici), quem Ægyptii vocant Barmudam, inciditque in 17 Aprilis Juliani. Eadem porro die S. Alexandri memoria celebratur a Copta et Abyssinis, et in antiquissimo eorum Calendario ipsissima die mortuus fertur Alexander. Argumentum porro illud est, illam veram esse et genuinam Alexandri obitus diem, quod in Calendario Abyssinorum Æthiopum, qui ex Coptico catalogo exscriptus olim fuit, ad vicesimam secundam mensis Barmudæ hæc legantur, *Alexandros Likæ Papas*, id est *Alexander presbyterorum patriarcha*, ac si dicas, *summus sacerdos*. In quæ verba hæc notat Ludolphus (a) : *Decimus nonus patriarcha Alexandrinus, Likæ Mahæbær, præses concilii Nicæni œcumenici ab encomiaste vocatur, cui astipulantur historici Orientales, obiit hoc ipso die*. Si Theodoro fides esset, Alexandri obitus probe in Februarium anni 326 referri posset : ait quippe diem obiisse, *μετὰ πέντε μήνας ἐπέτε τῆς ἐν Νικαίᾳ ἐκείνης, quinque mensibus post Nicænam synodum exactis*. At Theodoretus haud satis accurate Athanasii sententiam excepit. Longe namque varia narrat Athanasius; sed en ejus mentem. Dum turbas daret Meletius, *ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελετίου*, hæresim Arianam exortam esse, *γένετο καὶ ἡ Ἀριανὴ αἵρεσις*. Deinde vero hæresim Nicææ damnatam, Arianos vero Ecclesia ejectos fuisse, *ἐξελήθησαν*. At secus cum Meletianis actum, nam admissi in Ecclesiam fuere; additque Athanasius non necessum esse narrare quid causæ fuerit quod illi admitterentur. *Οὕτω γὰρ πέντε μῆνες παρῶν, nam quinque mensibus nondum exactis*, Alexander reversus Alexandriam, Nicæno jussui obsequens, perfidos in Ecclesiam admittit, *καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, et beatae memoriæ Alexander obiit*. *Οἱ δὲ Μελετιανοὶ δέον ἤρεμαὶ καὶ χάριτι ἔχουσιν ὅτι κἄν ὄλιγος ἰδέχθησαν*, scilicet Meletiani, quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere quod aliquo saltem modo admissi fuissent, *οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας, etc.*, statim post mortem Alexandri, quasi canes ad vomitum reversi sunt. Palam est Athanasium, ut notet Meletianorum perfidiam, significare pacem cum illis in vitam damno fuisse, quando vix quinque mensium spatio post datum fœdus exacto, ad ingenium rediissent, et pejorem quam ante intulissent Ecclesiæ cladem. Illud porro, *mensibus quinque nondum exactis*, non a soluta Nicæna synodo ait Athanasius, uti diximus, sed a receptis Meletianis : quod qua ratione peractum fuerit, narrat inferius, n. 72 *Apol. contra Arian*. Athanasius, ubi post allatum Meletii *Breviarium*, ait Meletium episcopos et presbyteros, abs se per diversa Ægypti loca constitutos, Alexandro coram abductos obtulisse. Ubi advertas velim, necessum esse non paulum intervenire temporis spatium ab adventu Alexandri Nicæa remigrantis Alexandriam, usque dum tot episcopi in tam dissitis locis positi in eandem urbem convenirent, ut Alexandro coram sisterentur. Ideo autem Athanasius post hæc verba, *οἱ δὲ μελετιανοὶ ὀκωσδιόποτε ἰδέχθησαν* : οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τῶν αἰτίων ἐνομάζειν, innox adjicit, *οὕτω γὰρ πέντε μῆνες παρῶν, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτησεν, οἱ δὲ Μελετιανοὶ, δέον ἤρεμαί, ut palam faciat infirmam fuisse pacem illam cum Meletianis, cum vix elapsis quinque post reconci-*

(a) In *Commentario*.

liatam gratiam mensibus denuo turbas dederint : unde perspicuum videatur, quinque mensium exordium duci ab adventu et reconciliatione Meletianorum cum Alexandro. In antiquis Latinorum Martyrologiis nulla S. Alexandri Alexandrini memoria erat : verum vicesima sexta Februarii die memorabantur Alexander, Nestor et Theon martyres cum sociis suis. Ita scilicet in Martyrologio Gellonense et in vetustissimo Luccæ cuso cum notis Florentinii(a). In his, inquam, Martyrologiis (Gellonianum excipe) secundum martyres mox memoratos, legitur : *In Alexandria Felicis et sociorum*. Hinc vitiata interpunctione, illud, *in Alexandria*, ad superius memoratos martyres, scilicet Alexandrum, Nestorem, etc., adjunctum fuit. Sic turbato semel ordine, auctor brevissimi Martyrologii Aquileiam Roma transmissi, et Adoni Viennensi postea oblato, nimium conjecturis indulgens, Alexandrum illum præulem esse ratus, sic audacter restituit, *Alexandriæ Alexandri gloriosi senis episcopi*, et ad vicesimam septimam ejusdem mensis habet, *Juliani martyris et Euni qui cum ipso senes in confessione perduravit*; ita ut martyrem et episcopum quoque Alexandrum fuisse memoret, quod utique falsum. Et vero Alexander ille quidem, ut primitus jacebat integris rebus, martyr vere fuit, ut observant in notis suis Florentinius et Henschenius. Vandelbertus autem in Martyrologio suo metricè conscripto, Alexandrum omittit, socios memorat, Theonam scilicet et Nestorem martyres; Rabanus, Alexandrum et socios tantum. Ado autem Viennensis duce usus Martyrologio suo superius memorato, Alexandrum præulem hic male situm suis etiam notis distinxit, adjiciens eum episcopum Alexandriæ exstitisse, et damnasse Arium, ac Nicænæ interfuisse synodo. Usuardus, auctor Martyrologii Bedæ falso ascripti, Notkerus, auctor Martyrologii Romani, quasi oves gregariæ, Adonis lapsum sequuntur. Atque exinde erratum obtinuit, ac in vicesimam sextam Februarii certatim omnes diem obitus Alexandri contulerunt. In decimam porro septimam Aprilis si constituamus, optime quadrabunt omnia, uti est a nobis superius commonstratum.

Ad annum 327, ubi de itinere Athanasii Thebaico, notandum eam clausulam Græcam *Vitæ Pachomii*, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, non fuisse Latine versam ab interprete. Ejus vera sententia est, Athanasium eo concessisse cum iniret episcopatum.

Ad annum 362 magnopere observanda hæc Ammonii in epistola *De Vita Pachomii* verba καὶ μετὰ τὸ διωχθῆναι τὸν πάπαν Ἀθανάσιον τῷ ἑνάτῳ μηνὶ τοῦ ἔκτου ἔτους, Ἰουλιανὸς βασιλεύσας, ἀνὴρ εἰδωλόλατρός, τὸν μὲν πάπαν Ἀθανάσιον εἰς τὴν Θεβαΐδα ἐξώρισεν, etc. Id est : *Nono mense sexti anni post pulsum papam Athanasium, Julianus imperio potitus vir idololatra, papam Athanasium in Thebaidem relegavit*. Duo hic observatu dignissima deprehenduntur. Primo Athanasium, circa mensem Octobrem anni 362, sub Juliano, pulsum fuisse, scilicet nono mense sexti anni postquam profligatus a Constantio fuerat, quod tum accidit cum mense Februario a Syriani et militum impetu se proripuit anno 356; postea vero, scilicet sub finem anni 361, vel initio 362, cum inauguratus Julianus imperator facultatem exsulibus redeundi dedisset, Alexandriæ novem circiter menses commoratus est, donec mense circiter Octobri, ejusdem Juliani jussu, Alexandria decederet. Secundo Juliani jussu in Thebaide exsulasse, quod ab aliis ecclesiasticæ historiæ scriptoribus minime traditum est.

Ad annum 363, num. 1. Non parum negotii facessunt hæc verba quæ apud Ammonium Græce ita leguntur : Διὸ οὐκ ὀρεΐσαις ἐπὶ τὴν Θεβαΐδα συλλόμενος ἀπέλθειν, ἀλλ' εἰς τὴν κομητᾶτον λελαθῶτως γενέσθαι. Συντελέσῃ γὰρ αὐτῷ καθ' ὁδὸν, καὶ γνησίως ὑποδεχθεὶς, ἐκινήσεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Id est : *Propterea ne molestum iter ad Thebaidem excipias; sed ad comitatum clam te conferas. In via namque ipsum offendes, et clementer ab eo exceptus, revertaris in Ecclesiam*. Ubi videtur Theodorus, qui hæc ex prophetico spiritu Athanasio mandat, jubere ipsi ut recta imperatoris comitatum petat et imperatorem adeat. Et tamen certum videtur ex iis quæ in *Vita Athanasii* ad hunc annum, et in *Monito* ad epistolam Joviani diximus, Athanasium non statim imperatorem adiisse, sed primum petiisse Alexandriam, ibique aliquantisper commoratum esse.

(a) *Spicileg. Dacheri.*

VITA SANCTI ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI.

Anno 296. — *Athanasii ortus, patria, parentes.* — A incidit Athanasii ortus in Diocletianea illa tempora, calamitatibus cædibusque Christianorum funestata. Parentes ejus pii, Christiani, ac, si qua fides inferioris ævi scriptoribus, nobilitate et opibus insignes. Patrium solum Alexandriam fuisse cum alii plurimi tradunt, tum ipse nec semel innuit, et perspicue cum profugus missis ad Luciferum litteris ait (a), excubantes Arianos in aditus portasque urbis, admissis sibi, ex quo se illorum manibus proripuerat; parentes invisendi facultatem. De ortus anno altum ubique silentium. Verum, prementibus ultro citroque argumentis et conjecturis, natum opinamur Athanasium anno circiter 296. Ne citius ortum dicamus, vetat quod ait ille (b) se a patribus accepisse quæ Maximiano principe anno 303 Christianis illata sunt mala: cum scilicet ipsi per teneram ætatem ne domesticas quidem calamitates sentire liceret et observare. Qui autem anno 290 natum putant, vereor ut majorem duodenne tantæ cladis immemorem suadeant. Et vero si anno 290 natus sit, anno 326, quo fuit in episcopum allectus, triginta septem annorum fuerit; ac ne minimus quidem Arianis fuisset locus criminandi, quod minore quam lex ferret ætate in episcopum Alexandrinum fuisset cooptatus: de quo tamen Athanasium in crimen vocatum fuisse memorat Ammonius (c). Ne post annum 296 referamus multa dehortantur: a martyribus quippe Athanasius se, ante annum scilicet 311, edidicisse ait sublimem divinarum Litterarum doctrinam: quod

præerat Petrus Alexandriæ præsul; ibique ille in promeritam flagitiis pœnam damnatus et abdicatus est. Meletius vero, conscientie nempe stimulis exagitatus, non ausus aliam appellare synodum; nec, quæ una supererat gratiæ ineundæ via, facti veniam precatus, abducta secum conscelerorum turba, Petri in ejus dilectione erat imperium detrectare; nova in dies machinari; episcopos presbyterosque ubique locorum contra jus fasque constitutare; alias atque alias parces ad defectionem sollicitare; Mareotem ipsam nobilem Alexandrini episcopatus portionem tentare, quod tamen ei minime cessit ex voto. Fertur demum tanta fuisse vafrutia, ut calumniis insidiisque non paucos a Petri, Achilleæ et Alexandri partibus abduceret. Hujus sequaces, amisso Christianorum nomine, Meletiani audierunt, qui Athanasio haud minus quam decessoribus infesti, virum non semel fictis criminibus vocerunt in capitis discrimen

2. Hæc ex Athanasio verace et ut plurimum oculato teste. Verum diversa longe narrat Epiphanius (f), quibus facti invidia Petro non minus quam Meletio conferatur. Ait nimirum Petrum et Meletium fidei causa comprehensos, atque in carcerem cum multis aliis reclusos, de recipiendis lapsis questionem agitasse: Meletiumque, gentilium ritibus pollutos, qui veram fidem negassent, Ecclesiæ aditu interclusos oportere contendisse: ac ne facilis veniæ multis occasioni et offendiculo foret, deterrendos exemplo severitatis: Petrum contra, et quorum melior sententia menti, poenitentia locum dandum esse resipiscentibus defendisse, ne præcisa spe veniæ, in extremum perniciæ et infidelitatis ruarent qui semel lapsi fuissent. Acriter, ait Epiphanius, utrinque versa res est, aliis in aliam partem, quo scilicet opinio ferebat, concedentibus. Tum Petrus pallium in medio carcere stravit, et proclamari a diacono jussit: « Qui mecum sentiunt, huc accedant. » Mox pauci episcopi, monachi, presbyteri Petrum; multo plures Meletium adeunt. Palam certe res est, Epiphanium Meletiani cujusdam fraude circumventum tale commentum edidisse, cui reclamant cum Athanasio omnes ecclesiastici scriptores. Quamobrem, missis cæteris quæ ille ad Meletii laudem et commendationem attulit, nos veriora sectemur. Annum porro orsi Meletiani dissidii, Athanasii vestigiis hærentes, statuimus 301. At Baronius

Anno 301. — 1. *Exortus Meletiani schismatis.* — Dum tenera adhuc infantia esset, cepit re publica in Ægypto Christiana intestino et exitioso dissidio conflagrare. Namque Meletius, Lycopitanus episcopus (e), multorum scelerum, oblatique gentilium numinibus sacrificii reus, in judicium vocatur a synodo Alexandrina, cui tum

(a) Ep. 2 ad Luciferum.

(b) Hist. Arian. ad monachos, n. 64.

(c) Epist. Ammonii, p. 350.

(d) De Incarnat., n. 56.

(e) Apol. contra Arian., n. 59.

(f) Hæres., LVIII.

ex male intellecto Athanasii loco perperam inita temporis ratione in annum refert 306. Qua de re pluribus actum est ad epistolam Ægyptiis episcopis datam.

ANNO 303. — *Maximiani furor in Christianos.* — Insignis est annus 303 furore Diocletiani et Galerii Maximiani in Christianos : qui Alexandria potissimum tam atrociter sæviit, ut gentiles ipsi misericordia erga Christianos moti quoad facultas erat cruciatibus subducerent, nec sine fortunarum et capitis discrimine domi occultarent. Quam rem, quod prima Athanasii pueritia evenerit, non sua ille, sed patrum memoria gestam narrat (a).

AB ANNO 303 AD 311. — 1. *Arti mores et gesta.* — Neque ita multo post, grassante Meletiano schismate, longe gravius exitum Ecclesiam Dei invadit. Arius enim (b), ex Libya monstrorum parente oriundus, mutatis sedibus, Alexandriam commigrat, Petro sedem occupante. Procera homo statura, subtristi et macilento ore, cujus pallor animi tetra versantis indicium; passi crines et incompti, vestis squalida et ad reliquam speciem composita. Hoc apparatus, hoc artificio populi spectaculorum amantis gratiam captabat. His artibus animus gloriæ appetens aditum sibi parabat ad honores et dignitates. Ad hæc, atri Epiphanius, leni interdum officioque pleno vultu obvius occurrere solebat; cunctosque comiter compellere, quo sibi quamplurimos devinceret. Hi mores hominis. Erat porro dialecticæ artis aliarumque disciplinarum scientissimus; et, quæ C opportunior ad existimationem via, præferebat pietatis religionisque studium singulare. Hic perspectis factionum partibus, statim in Meletii clientelam se contulit. Verum mutata brevi sententia, qua faciliorem putabat ad gradus ecclesiasticos aditum, eo consilia et studia convertens, a Meletio descivit ad Petrum Alexandrinum; a quo perhumaniter exceptus, ut erat ad fraudem et ad simulationem natus, viri gratiam accipitur, ac brevi in diaconatus ordinem delectus est. Haud ita multo post, cum Meletianos Petrus ut factiosos, et reipublicæ Christianæ adversarios pelleret Ecclesia, Arium etiam, quem (ut est ambitio inquieta et turbulenta) gesta sua improbare traducereque, ac nova in dies moliri deprehendit, Ecclesiæ ingressu et communionem interdixit.

2. *Athanasii institutio.* — Inter hæc Athanasius in juvenili ætate humanis divinisque traditus disciplinis, specimina dabat ingenii ad summa nati. In humanis autem addiscendis non modicum operæ temporisque consumpsisse suadent ejus scripta, potissimum *Contra gentes*, varia et antiqua illa eruditione referta; ac videtur in primis fuisse in Homeri Platonisque libris versatissimus. Grammaticorum item ac rhetorum scholas frequentavit (c) : nec

ignarum hoc eruditionis genere produnt ejus quæ jam supersunt opera. Quid si superessent infinitæ prope illius homiliæ, epistolæ, commentaria, ingenti reipublicæ cum litterariæ tum ecclesiasticæ dispendio amissa? Divinas autem Litteras frequens adeo perlegit, ut universam pene Scripturam memoriter tenuisse dicas, ita frequenter et opportune illa utitur. In Patrum item superioris ævi scriptis evolendis assidue diligenterque versatus, magistros in divinis sibi fuisse testatur (d), theologos eruditosque viros, pietatis doctrinæque causa martyrio consummatos. His ille doctoribus, quæ Christi incarnationem Scripturamque sacram spectant, edidicisse se commemorat. Et fortasse martyres cum meminit, apud Petrum ipsum Alexandrinum se Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse subiudicat. Jurisconsultum appellat Sulpitium Severus. Et vero videtur, cum ex scientia rerum gerendarum, tum ex sparsis per diversa ejus opera locis, fuisse hoc litterarum genere egregie peritus. Sane providente Numine hæc opportuna tela comparavit, quibus exinde hæreticorum agmina impeteret profligaretque, quod omni spe maturius evenit.

ANNO 311. — 1. *Petri martyrium.* — Petri Alexandrini martyrio nobilitatus est annus 311, cujus sanguine restincta videtur immanis illa Christianorum vexatio, per Ægyptum præsertim, Maximini temporibus grassata. Quæ fertur autem in quibusdam Actis (e) historia de Petro antistite, cui instante morte Christus apparuerit, talari qua operiebatur veste ab Ario discissa, monens ut ne Arium admitteret ad Ecclesiæ communionem, idipsumque præciperet Achillæ et Alexandro, qui ejus futuri successores essent; hæc, inquam, a nemine veterum tradita, jure ac merito in vobiscum suspicionem vocatur, vel eo nomine quod Achillæ et Alexandri amicus aliquandiu fuerit Arius. In hujusmodi porro viros nulla contemptæ sancti viri jussionis suspicio cadere potest.

2. *Achillas Alex. episcopus.* — Petrum excipit Achillas (f), vir litterarum apprime gnarus, ab Theona Petri decessore in presbyterum cooptatus; si tamen is ipse Achillas est quem memorat Eusebius, quod veri plane simillimum. Ab illo Arius delicti defectionisque veniam precatus, reconciliata gratia, assuetæ simulationis artificio, tantam sibi apud virum pietatis existimationem peperit, ut ad presbyterii gradum promotus sit. Quas in eo gradu positus sub Alexandro Achillæ successore turbas dedit mox occurrit enarrandum.

ANNO 312. — *Achillæ succedit Alexander.* — Paucis Achillas mensibus sedit; defunctoque subrogatur Alexander, eruditione vir omnique virtutum genere ornatissimus. Si Eusebii *Chronico* steterimus, anno tantum 321 pontificatum iniit Alexander, Ve-

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 64.

(b) Epiphanius. *hær.* LXIX; Gelasius. *Cyzic. part.* II; Sozom. *lib.* I, cap. 15.

(c) Greg. Naz. in *Encomio*,

(d) Orat. *De Incarn.*, n. 56.

(e) In Actis Combesianis.

(f) Euseb. *Hist. Eccl.* I, VII, c. 39; Theodoret., I, I, c. 2.

ram aperte reclamant Epiphanius, Theodoretus (a) et alii, qui Achillam paucos menses episcopalem eadem occupasse tradunt. Repugnat item Athanasius, qui cum in *Epistola ad Ægyptios* anno 356 conscripta ait (n. 22), a triginta sex annis Arium et sequaces damnatos et proscriptos fuisse, palam significat in annum 320 vel 321 consignandam esse synodum ab Alexandro episcopo contra Arianos coactam, quam synodum non modico spatio, et fortasse aliquot annis, prævertit impia illa Arii vesania, qua Alexandro jam episcopo errores spargere suos aggressus est.

ANNO 313. — 1. *De pueris ab Athanasio baptizatis.*

— In Alexandri pontificatus initium conferenda, quæ tradit Rufinus (b) de pueris ad oram maris ab Athanasio baptizatis. Hæc illius verba: «Tempore quo apud Alexandriam Petri martyris diem Alexander episcopus agebat; cum post expleta solemnia conventuros ad convivium suum clericos expectaret in loco mari vicino, videt eminus puerorum super oram maris ludum, imitantium, ut fieri solet, episcopum, atque ea quæ in ecclesiis geri mos est. Sed cum intentius diutine pueros inspectaret, videt ab iis geri quædam etiam secretiora et mystica. Perturbatus, illico vocari ad se clericos jubet, atque eis quid eminus ipse videret ostendit. Tum abire eos, et comprehensos ad se perducere omnes pueros imperat. Cumque adessent, quis eis ludus, et quid egissent vel quomodo, percontatur. Illi, ut talis habet ætas, pavidi negare primo; deinde rem gestam per ordinem pandunt, et baptizatos a se esse quosdam catechumenos confitentur per Athanasium, qui ludi illius puerulis episcopus fuerat simulatus. Tam ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quidve responderiat, simul et ab eo qui interrogaverat, ubi videt secundum religionis nostræ ritum cuncta constare, collocutus cum concilio clericorum, statuisset traditur illis, quibus integris interrogationibus et responsionibus aqua fuerit infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri ea quæ a sacerdotibus mos est, Athanasium vero atque eos quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a notario integre et a grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidele Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini nutritur, et ab eo pergente ad Patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur.» Subdit autem Sozomenus (c), Alexandrum postea Athanasio scribæ et amanuensis loco usum fuisse.

2. Verum hæc Rufini historia grandi apud eruditos laborat suspicione. Etsi enim per Athanasii ætatem minime repugnaret ejusmodi lusus, quod haud facile tamen concedatur de adolescente, cui ex memoratis superioribus vix minus duodeviginti annorum tum ascripserimus; non is erat Alexander, qui tam seria in re ludum puerorum ratum haberet.

ANNO CIRCA 315. — *Antonium adit Athanasius.* — Sub hæc, Antonium, magnum illum solitudinis cultorem, cujus jam fama erat ubique locorum pervagata, adiit Athanasius. Et viri pietate, vitæ genere, innata nec studio parta dicendi vi usque eo delectatus est (d), ut profectus et institutionis causam non modico tempore cum eo sit versatus, atque abluenti manus, ut olim Eliæ Elisæus, aquam ministraret. Hujus, ut putamus, magisterio ascetæ vitam iniit, ut testes locupletissimi sunt Ægyptii episcopi in epistola synodica (e). Exinde vero Antonium frequens invisit quicum magna ipsi societas et necessitudo intercedebat.

ANTE ANNUM 319. — 1. *Scribit contra gentes.* — Vix dum adolescentiam prætergressus, *Operationes contra gentes* edit, tanta eruditione, tanta elegantia, ut nihil supra. Mirere sane in juvene salem, leporem, vim argumenti. In priore sæpe ridet ac repudiat gentilium numinum turbas, profanos obscenosque ritus; in altera Christi incarnationem adversum Judæos maxime comprobatur, allatis ex Veteri Testamento opportunioribus ad eam rem locis. Neodum oborta Ariana hæresis hæc conscripta videntur: ne vel minima enim in hisce ejusmodi errorum mentio, licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deduceret. Ejusmodi ceu præludiis, Christi militiam ingressus Athanasius, ad periculosiora et jam imminencia certamina adornabat sese. Inter hæc etiam ad cleri statum evocatus, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus perfunctus, in diaconi ordinem promovetur ab Alexandro, atque inter familiares computatus, ipsi a consiliis fuit.

2. *Arianæ hæreseos exordium.* — Arianæ vero hæreseos initia in quem sint annum conferenda incertissimum. Damnatum certe constat Arium in Alexandrina synodo anno 320 vel insequente, ipso teste Athanasio, qui in epistola ad Ægyptios anno 356 data, elapsos esse indicat triginta sex annos ab hujusmodi habita synodo. Et vero anno 321 late per Ægyptium effusa et pervagata hæresis illa erat: unde aliquot ante annos orsa videatur, quando præsertim exploratum est, Alexandrum nonnisi post multas Arii ad sanam mentem reducendi tena-

(a) Epiph. hæc. LXIX; Theod. lib. 1, cap. 2.

(b) Lib. 1, cap. 14.

(c) Lib. II, c. 17.

(d) In *Vita Antonii* sub initium.

(e) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 6.

tas vias, hominem cum sequacibus feruisse anathemate.

3. *Arius Alexandro infestus. Arii impietas.*—Arium igitur, cui erat explanandæ sacræ Scripturæ provincia tradita, Alexandrinæ aedis occupandæ libido incesse- rat. Quare cum delectum in antistitem Alexandrum inique ferret (a), excubat in occasiones turbarum, et quæ crimina viro offerat meditatur. Verum iis erat moribus Alexander, ut nullus criminationi aditus, nullus esset calumniæ locus: sanctimonia quippe haud minus quam senectute venerabilis, eloquentia, mansuetudine, liberalitate, omnium sibi gratiam conciliarat. Sed eo acrius invidia erupit, quo minus loci ad obtrectandum inveniebat. Aliquando enim Alexandro Filii deitatem, eandemque Patris et Filii substantiam prædicante, ferociter Arius et impudenter eam doctrinam nec sanam, nec apostolicam, sed Sabellianam esse vociferatur, Filiumque inter officina et res creatas non æternas connumerandum, hoc usus argumento (nam dialecticæ peritia exitio fuit homini): Si Pater genuit Filium, initium habet existendi qui genitus est, et fuit tempus cum non esset. Quam viri proterviam et impietatem Alexander, ut erat mitis et pacis amans, primum leniter coarguit, monetque a pravis opinionibus abstat: tum suam ipse doctrinam ex sacris Litteris sinceram comprobat, Arianam vero impiam et execrandam. Ea porro lenitas vitio versa antistiti fuit: imo, si fides Sozomeno (b) est, sub initium controversiæ hærebatur ille incertus cal potius opinioni accesserit: quæ res tamen scriptorum omnium testimonio refragatur. Addit Philostorgius (c), presbyterum quemdam cognomento Baucalim, quia in dorso tumor excreverat instar vasi testacei, cui baucalas nomen Alexandriæ, simultatis Alexandrum inter et Arium materiam subministrasse. Fides sit penes auctorem.

4. *Arius doctrinam spargit suam.*—Arius autem, ut rudioribus suum faceret, ex antiquorum Patrum scriptis nonnihil auctoritatis dignitatisque suæ sententiæ afferre nitebatur, novatæ doctrinæ suspicionem declinans; ut simplicitate verborum, queis per ingenii imbecillitatem non licebat res subtilius expendere, haustum venenum propinaret (d). Tum cepit ille errores ubique spargere, vicatim domos adire, ex clericis, quos novandarum rerum studiosos comperit, sibi asciscere, alios cujusvis ætatis ac conditionis ab Alexandri partibus abducere. Ex virginum choro, Epiphonio teste (e), septingentæ ad Arii partes descivere: cui pro tanto numero vix fides habeatur. Excitatum itaque ab Ario malum late per Ægyptum, Thebaidem et Libyam pervasit. Neque vulgi solum multitudo nascenti hæresi

A nomen dedit, sed ad Arium quoque defecere presbyteri Carpones et Sarmates, quibus erant duæ intra urbem ecclesiæ commissæ. Hi jam olim Alexandro infesti (f), data occasione, ab Alexandro pariter et a sana fide desciscunt. Cum his item Achilles, Æthales et Arius alter; diaconi vero, Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius et Gaius; imo vero episcopi duo turpiter et indecore ad eorum partes defluxerunt, Secundus scilicet Ptolemaidis, et Theonas Marmarices.

ANNO CIRCA 320. — *Alexander tentat Arium a cepto revocare.* — Ut animadvertit Alexander malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, litteras dat ad Arium et socios, monet a prave inceptis desistant, impiam doctrinam ne ultra tueantur, sed sanæ catholicæque obtemperent. Tum Alexandrinos cogit et Mareoticos presbyteros diaconosque: rogat sibi sinceram fidem vindicanti ferant opem, litterisque suis, ad Arium et asseclas datis, suffragia ascribant; spem esse totius cleri monitis obtemperaturos, qui suis hactenus obstitissent. Alexandro morem gerunt presbyteri omnes et diaconi, quorum suffragiis munitæ litteræ Arianis offeruntur. Hasce illi, feroces cupidine cœpti perficiendi, nihili fecerunt, neque minus persisterunt in pristina impietate.

ANNO 321. — 1. *Alexander synodum cogit.* — Sensit demum Alexander nullam superesse spem reconciliandæ pacis, Ariique ad sanum consilium reducendi. Quamobrem (g) coactis ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope centum, synodum celebrat, in qua de Arii causa ageretur accuratius. Acciti impii homines, parati meditatuque veniunt. De doctrina rogati, incertum majore impietate an impudentia verba fecerint: Dei namque Filium ex non exstantibus factum affirmavere, creatum, Patri dissimilem, mutabilem. Sciscitanti cuidam, an perinde mutabilis esset atque diabolus, respondent aut secus mutabilem. Hac data voce exhorruere Patres, tantæque impietatis auctores, nulla interposita mora, uno omnium calculo, damnant abdicantque.

2. *Multi ad Arium desciscunt.* — Verum tanto vulnere curando impar fuit remedium. Arius enim, multo ardentior perturbandæ rei ecclesiasticæ cupiditate, asseclas confirmare, novos sibi in dies sua suorumque opera asciscere. Tum ingens fuit in Mareote defectio: Chares enim et Pistus, presbyteri: Serapion, Parammon, Zosimus et Irenæus, diaconi, Arianis nomen dedere. Arius autem, quo facilius gesta tueri liceret, vindicem et patronum sibi conciliat Eusebium, quicum vetus sibi necessitudo studiorumque societas intercedebat: qui Eusebius audax homo (h), honorum cupidine fla-

(a) Theodor., lib. 1, cap. 2, *Hæret. fab.*, p. 232.

(b) Lib. 1, p. 426.

(c) Lib. 1, n. 4.

(d) Basil. *contra Eunomium*, p. 6; Socr., lib. 1, c. 2; Theodoret., lib. 1, c. 2.

(e) *Hæret. LXIX.*

(f) Epist. Alexandri, n. 2.

(g) Epist. Alexandri, n. 1, 2; Socr., lib. 1, c. 6.

(h) Epist. Alexandri, n.

grans, relicto nuper Berytensi episcopatu, Nicomediensem invaserat, quod episcopalem dignitatem metiretur amplitudine civitatum. Inerat vis ingenii, nec mediocris principum gratia, cum arte et officio, tum Constantiæ Constantini sororis affinitate parata. Parem studio et consiliis hominem eo libentius in arctiorem amicitiam recepit, quo altius in corde defixam tenebat eandem circa Dei Filium impietatem. Quare litteris ubique missis, episcopis per diversa loca auctor est, ut Arii sociorumque doctrinam et facta propugnent: Alexandri invidia ait immerentes pulsos Ecclesia fuisse. Exstat apud Athanasium (a) epistolæ Eusebii ad Arium fragmentum, quo clare deprehenditur viri impletas: « Cum recte sentias, inquit, precare ut omnes ita sentiant. Palam enim omnibus est, quod factum est, non existitisse antequam fieret; quod autem factum est, existendi initium habet. » Litteras item frequens mittit ad Alexandrum, monens ut, compressa huiusmodi quæstione, Arium admittat ad communionem. Epistolis autem ultro citroque ea de causa missis factum, ut controversia, Ægypti hæcenus limitibus circumscripta, per Orientem prope totum manaret. Hinc rixæ, disceptationes, invidiæ, iræ; aliis rei insolentia, aliis novandi studio concitatis.

3. *Alexandri litteræ de Arianismo.* — Alexander vero, qui damnatis a synodo sectæ principibus, fractam hæresim, et compressam fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius serperet (b). Ut autem vidit ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare; epistola data, episcopis per orbem omnibus Alexandriæ synodi acta renuntiat, memorat Arii et sectatorum ejus blasphema dicta, quæ ausi fuerant in cœtu Patrum proferre ac propugnare: rogat ne magis Eusebio adversus Christum jam pridem sentienti et ecclesiasticas leges pro libidine violenti morem gerant, quam tot episcopis, quibus sincera mens inesset, ac veræ fidei studium. Tum ut major litteris fides esset, Alexandriæ et Mareotæ clerum rursus evocat, laudat probum consilium, animumque paci et concordiæ addictum, monet e re fore, ut epistolæ omnibus ubique locorum episcopis mittendæ addant suffragia, necnon abdicationi Arianorum, etiam eorum, qui post latam sententiam descivissent. Presbyteri igitur Alexandrini septemdecim, inter quos primas tenet Colluthus; diaconi quatuor et viginti, in quorum numero duo comparent Athanasii, eorumque alteruter is de quo agitur est, item ex Mareote presbyteri novemdecim, diaconi viginti, antistiti obtemperantes epistolæ suffragia ascribunt. Hunc porro rerum

A in Arianae sectæ exortu gestarum ordinem ex Arii condemnatione et ex epistola Alexandri mutuati sumus, quo pateat quanta ex brevissimo opusculo rebus ante admodum implicatis lux accesserit.

4. *Alii Ario adjuncti.* — Præter commemoratos superius, ad Arium desicit Ammonius quidam, inter Arianorum principes exinde connumeratus: ex Libya autem Sisinnius, et Seras presbyter, Eustathius etiam multis post annis in Sebastenum episcopum cooptatus, ac Basilio infensissimus. Arii doctrina ab adolescentia imbuti sunt item Ursacius et Valens: qui exinde fuere Arianae sectæ primitiales, Athanasioque non semel perniciem machinati sunt (c).

B ANNO CIRCA 322. — 1. *Colluthi asectio.* — Inter hæc intestina mala, novo dissidio misere distracta civitas Alexandrina est (d). Colluthus enim presbyter, is ipse, ut arbitramur, qui in Arianos prior suffragium scripsit, arrepta ex conditione temporis occasione, ausu temerario atque insolenti, presbyter cum esset tantum, jus sibi arrogabat constituendorum sacerdotum, quod episcoporum duntaxat manus est. Nactus autem sectatores non paucos, Alexandri sese imperio subduxit, et a cœtu Catholicorum suapte motu et consilio segregatus, despecto pontificis nutu, suas sibi regendas Ecclesias ascripsit. Ariani vero, qui nondum in hanc proruperant audaciam, Colluthi exemplo, ecclesiis, seu potius, ut ait Alexander, speluncis latronum sibi constructis, jam separatim cœtus agere cœperunt. Tum illi nocte dieque calumniis in Ecclesiam spargendis advigilare, turbas dare, seditiones movere, mulierum virilibus audaciæ opera, probos frugique viros in jus, in forum vocare, probro atque infamia universam conspergere Ecclesiam. Hinc tumultus, concursationes, dissidia, rixæ, virorum, mulierum, juvenularum: quæ turpiter et indecore gesta cachinnorum materies fuere gentilibus, quibus fabulæ argumentum isthæc erant in scenis ludisque publicis, ubi mysteria Christianæ religionis traduci et rideri videre erat.

2. *Arius demigrat in Palæstinam.* — Sub hæc Arius, Achilla comite, demigrat in Palæstinam. Ne posset enim Alexandriæ diutius consistere, vetabat Alexandri sollicitudo in fovendis rebus catholicis, et coercendis seditiosorum conatibus. In Palæstina igitur aliquantum moratus, non immemor veteratoris artis, eminentia pietatis specie, episcoporum regionis gratiam inire tentabat: et qua aditus esset observans, litteris et colloquiis præsulum animos experiebatur, pacem aiens et concordiam Ecclesiæ cordi sibi semper fuisse, sed livore Alexandri æque suosque solum vertere coactos. Doctrinam vero

ron., *Dialog. contra Luciferianos*; Basil., *epist. 74.*

(d) Theodoret., lib. 1, c. 4; Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 76.

(a) *Epist. De synodis*, n. 17.

(b) *Epist. Alexandri*, n. 1, et in *condemn.*

Arii.

(c) Ath. *Ep. encyclic. ad episc.*, n. 7; Hie-

suam non qua ratione Alexandriae vulgarat, exposuit; sed blasphema dicta partim silentio tegere, partim fucatis verbis delinive satagebat, quo lateret impietatis virus. His ille artibus, hac vafricitie, non paucos, nec ignobiles episcopos conciliat sibi (a), Paulinum nempe Tyrium, Eusebium Caesariensem, neque ita multo post Theodotum Laodiceum, Athanasium Anazarbensem, Gregorium Berytensem, Actium Diospolitanum. Nec defuere tamen quibus Arius verba dare non potuit. Ii erant senes, viri graves, neque novatoribus opportuni, qui praecauti vi ingruentis mali, curarunt ut non modo sibi, sed ne notis etiam damno foret pestiferorum hominum aditus. Tres hujusmodi memorantur ab Ario in epistola ad Eusebium Nicomediensem, Philogonium Antiochenum, Macarius Jerosolymitanus, et Hellenicus Tripolitanus, quos ille conviciis insectatur et maledictis: alios contra, qui operam sibi commodarent, vel immerentes, laudibus ad caelum tollit. Eam epistolam per Ammonium, quem honoris causa Patrem ille suum dicit, cum eodem itinere Alexandria in Bithyniam properaret, misit Eusebio Nicomediensi, quem compellat titulo *virii Dei*, et *fidei defensoris*, vocatque Collicianistam, quia eodem magistro Luciano martyre disciplinis addiscendis ambo dedissent operam. Et vero ex Luciani discipulis non pauci ad Arianos descivere. Eusebius vero, flagrans cupidine promovendae sectae cui nomen dedisset, par in aliis studium expetebat: cunctantem et pene incertum consilii cernens Paulinum Tyrium, missis litteris carpit (b), animos facit, ut rem ardentius aggrediatur sœnet. Cui gessisse morem Paulinus ex iis quae sunt consecuta deprehenditur.

3. *Gesta Alexandri contra Arium.* — Secundum hæc Alexander, cum rumore nuntio comperisset nullas non fraudes, nulla non artificia Arium adhibere; excubare in dies ad omnes erroris spargendi occasiones, praesulum extraneorum fidem tentare, captare benevolentiam, jam multos esse astu et dolo hominis circumventos: ut grassanti malo occurreret, epistolas misit ad permultos ubique terrarum episcopos, quas ait Epiphanius (c) ad suamque tempus studiosorum cura asservatas, ut iis res uti gestae fuissent aperiret, atque una Aarii fraudem et impietatem. Memorantur ab Epiphanio quibus hujusmodi epistolae missae sunt, Eusebius pimirum Caesariensis, Macarius Jerosolymitanus, Asclepius seu Asclepas Gazensis, Longinus Ascalonensis, Macrius Jamiensis, Zeno quidam senex homo Tyrius, non quidem episcopus Tyri; nisi fortasse senio confectus, fractusque viribus, munus episcopale Paulino detulerit. Alexandri litteris acceptis praesules, ut cujusque ferebat animus, responsum dedere, alii, commissuros se nunquam ut

A recipere Arium, alii ex rerum gestarum ignorantia; pars ejus ad sanam mentem revocandi studio, admisisse virum: demum nonnulli, quod essent Ario impensius addicti, simulata mutati consilii signa dederunt.

4. *Arius Nicomediam petit. Initium odii Ariano-rum in Athanasium.* — Non frustra datae sunt Alexandri litterae (d): Arius enim, cum multos episcoporum errore pristino levatos cerneret, ac vix quidpiam loci residuum sibi esse videret apud Palaestinos, quorum maxima pars hominem finibus pulsus suis exoptabant, ad Eusebium Nicomediensem se proripuit, neque dubiae neque nascentis fidei amicum. Et vero ille Aarii reditum Alexandriam ab Alexandro, missis litteris, impetrare nititur; curaque inter ambos pacem et communionis societatem redintegrare. At induci non potuit Alexander ut tanti artificem mali, necdum pertaesum ac poenitentem factorum, in pristinum locum restitueret. Erat eo tempore Athanasius noster episcopo familiarissimus; qui cum ad hujusmodi bella conficienda divino quodam consilio natus esse videretur, jam cum episcopo suo, conspirantibus animis, arcendo haereticorum impetui dabat operam. Nec fugiebat Arianos Athanasium a consiliis Alexandro, auctoremque esse negandi Ario aditus (e). Quare acerrimo in eum odio incensi, exilium postea atque perniciem ipsi non semel machinati sunt.

ANNO CIRCA 325. — 1. *Arius et asseclae mittunt ad Alexandrum litteras.* THALIA ARII. — Dum Nicomediae cum Eusebio agit Arius, cum per ejus gratiam et patrocinium liceret, erroribus liberius spargendis vacabat; atque Alexandro epistolam misit suo suorumque nomine datam (f), qua non modo impietatem nudam ac nullo delimitat verborum colore aperiunt, verum etiam se ejusmodi verba ab ipso Alexandro media in ecclesia loquente accepisse mentiuntur. Huic porro epistolae suffragia ascripserunt Ariani complures, imo duo episcopi apud Epiphanius, Secundus scilicet Ptolemaidis et Theonas Marmarices. Quos tamen vix existimetur tum Nicomediae degisse; sed vero similis est nactus illam epistolam, postquam missa fuit, munisse subscriptione sua (g). Nicomediae item Arius exsecrandum opus edidit, quod *Thaliam* inscripsit, ubi Sotadem impurum poetam *Aegyptium* imitatus, effeminatis quibusdam ac ridiculis modis penitiora Christianae religionis arcana versabat, admisto errorum veneno. Nec tantae rei dignitas ademit vesano homini jocandi libidinem. Hujus saepe libri apud Athanasium mentio est, potissimum in *Epistola de synodis*, ubi nec modicam *Thaliae* partem inspectare licet. Ad hæc (h), cantica nautis, pistrinariis, viatoribus conscripsit, certis concinnata modulis, quibus vulgi animis insidias parabat,

(a) Epist. Alexandri; Socrat., l. 1, c. 6.

(b) Theodoret l. 1, c. 6.

(c) Epiphanius hæc. lxxix.

(d) Epiphanius hæc. lxxix.

(e) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 6.

(f) Epiphanius hæc. lxxix; Athan. *De synodis*, n. 16.

(g) Athan. *De synodis*.

(h) Philostorg. l. 11, n. 2.

ut per cantus suavitatem hausta sensum impietate A verborum, ad suas partes confluerent. Et sane, ut levi momento multitudinis animi ducuntur, hujusmodi jocularia dicta non paucis exitio fuerunt. Carpit Athanasius Arianos (a) quod ejusmodi cantum inter pocula et tripudia ederent.

2. *Arius sibi Constantiam conciliat.* — Ejusdem Eusebii Nicomediensis opera, consilio, artibus, Constantiæ favorem et gratiam sibi conciliat Arius (b): quæ res origo malorum fuit, ut inferius narratur. Eusebius autem, cui una fovendi Arianismi cura erat, perinique ferens, Alexandrum non suis, non suorum litteris a proposito dimoveri, synodum cum suis in Bithynia celebrat. Qui una coacti, missis undequaque per orbem litteris, episcopis Arianos ut frugi homines, Arianam doctrinam B et piam, ut sanam venditabant. Rogabant admitti viros ad communionis societatem, agi apud Alexandrum, ut ne ultra eos intercluderet aditu ecclesiarum. Sed nihil hac via et ratione perfectum est: neque enim is erat Alexander, a quo crebris litteris, precibus, obsecrationibus, impetrari quid posset in gratiam perniciosorum hominum, pestium reipublicæ Christianæ. Sub hæc, Arii postulatu, et opera Paulini Tyrii, Eusebii Cæsariensis et Patrophili Scythopolitani, synodus item in Palæstina cogitur, in qua de Arianis ad communionem admittendis actum. Inopportune cecidit ut qui aliis præerant auctoritate, seruditionis fama, eloquentia erga Arianos voluntate propensi eseeat. Quare Arianorum petitioni episcoporum suffragia data sunt, jussis tamen additis, ut parerent Alexandro, et quamprimum aliquam pacis iureundæ viam tentarent.

3. *Epistolæ Alexandri.* — Inter hæc Arii sectatorum molimina, nihilo secius Alexander, æternens quam sibi cum vafriis et turbulentis hominibus res esset, advigilabat eorum frangendis consiliis et artibus. Tomumque sive epistolam, ut putamus, synodicam supra memoratam, variis per orbem præsedibus missis litteris offerebat subscribendam (c). Quo factum ut permulti ex Ægypto, Thebaide, Libya, Pentapoli, Syria, Pamphylia, Asia, Cappadocia episcopi, pacis et concordiæ litteras mitterent Alexandro, Ariam et socios ut motuum turbamque auctores traductos diris devoverent. Epistolæ certe complures dedit sanctus ille præsul, quarum duæ solum ad nostra usque tempora deveniant: illa scilicet synodica, et altera ad Alexandrum Byzantinum, multo proluxior, qua non semel usi sumus: est quippe rebus Colluthianorum et Arianorum ordinandis ac digerendis percommoda. Epistolæ illas Alexandri septuaginta pene numero fuisse auctor est Epiphanius. Adjicitque Socrates (d), quæ ab Alexandro vel Alexandri causa conscriptæ fuissent, in volumen unum compactas esse, et quæ Arii causa, ab eodem Ario in alterum;

atque hinc deinceps Arianos, Eunomianos, Macedonianos, tela, quibus errores propugnarent, esse mutuos. Hisce vertendis rebus multæ per Ægyptum synodi coactæ fuere (e): quarum Acta epistolæque synodici injuria temporum interierunt.

4. *Arianorum principes.* — Operæ autem pretium fuerit, priusquam majora ingrediamur Arianorum machinamenta, sectæ principes enumerare. Qui ab exortu pestiferæ doctrinæ nomen dedere, hi teste Athanasio (f) sunt, Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neroniadiis, Patrophilus Scythopolitanus, Maris Chalcedonensis, Paulinus Tyrius, Theodotus Laodicenus, Athanasius Anazarbensis, Georgius presbyter. Isti non consiliis modo et opera sed etiam scriptis suis, firmando ac promovendo errori advigilabant. Non est quod de Eusebio Nicomediensi agatur, qui, ut jam ex superius recensitis exploratum est, si quid gratiæ, si quid potestatis, si quid scientiæ inerat, fovendis Arianis conferebat. Jam de gentili ejus Eusebio Cæsariensi, qui postquam ad Arianam decivit opinionem, haud semel in scriptis suis ejus semina conspersit: ad Euphratiouem enim Balanæ episcopum rescribens, non timuit palam efferre, Christum non esse verum Deum. Hujus porro epistolæ fragmentum existat in actione quinta synodi Nicænæ II, ubi aperte ait, non una existere cum Patre Filium, sed esse Patrem et ordine et honore priorem: et in actione sexta habetur aliud fragmentum ex ejusdem epistola ad Alexandrum Alexandrinum, ubi blasphemam illam Arianorum vindicat opinionem, qua dicebant esse Filium rem a Patre creatam. Quare vereor ne aerem verberare videantur, qui ab hujusmodi homine nituntur Arianismi suspicionem dimovere. Athanasius autem Anazarbensis, clare et nihil circuitatione usus, impietatem propugnabat, cum diceret, esse Filium Dei unam ex centum ovibus in Evangelio memoratis, atque inter opificia numerari. Georgius vero, tum presbyter Alexandrinus, post Laodicenus episcopus, suo motu et consilio, nec ad id officii evocatus, paci inter utramque partem conciliandæ simulate dabat operam, Arianis tamen nec obscure deditus. Hic litteris Alexandrum carpere ausus, non oportere aiebat argui Arianos, quod dicerent Patrem ante Filium fuisse. Contra vero Arianis, vafre et de industria ludens, dicebat, Non culpandum esse Alexandrum quod ex Patre Filium esse diceret, cum omnes pariter res conditæ ex Deo sint. Hic autem Georgius, quem Arianorum nequissimum vocat Athanasius, ab Alexandro, cum studii Arianarum rerum, tum obscenæ libidinis causa abdicatus damnatusque est. Postea tamen ab Arianis in mercedem impietatis, necnon navatæ sibi operæ, cooptatus est episcopus Laodicenus. Hisce annumerandus circulator ille Asterius sophista, vir flagitii nobilitatus, oblatus nu-

(a) Urat. contra Arian.

(b) Hieron. ad Ctesiphontem. Sozom. l. 1, c. 15.

(c) Epistolæ Alexandri. Theodoret. l. 1, c. 4.

(d) L. 1, c. 6.

(e) Sozom. l. 1, c. 16.

(f) De synodis, n. 17.

in quibus gentilium sacrificii reus; qui sibi sua auctoritate, nullo ornatus ecclesiastico gradu, Christianæ fidei prædicandæ partes vindicabat. Hic temeritate et audacia cæteros longe retro reliquit. Effutiebatur quippe, haud secus Dei virtutem esse Filium quam cæteras in Litteris sacris memoratas virtutes; ut exempli gratia, bruchus et locusta, non virtutes modo, sed virtutes magnæ appellantur. Hi duces, hi magistri Ariarum.

ANNO 324. — 1. *Constantinus de dissidio Orientalium certior factus.* — Sub hæc, Constantinus Licinio devicto pacem orbi restituit. At ne tantæ fructu victoriæ potiretur, factum reipublicæ Christianæ dissensionibus. Audivit siquidem Orientalem Ecclesiam intestinis odiis et dissidiis conflagrare. Inopportune cecidit in catholicæ rei ingens detrimentum, ut Eusebio Nicomediensi narrante de rerum ecclesiasticarum conditione fletet certior. Quam rem non cuspium scriptoris testimonio accipiamus; sed ex eo probe conjectare licet, quod in Nicomedia, Eusebii sede, litteras mox memorandas dederit imperator, ad quem perfacilis erat Eusebio aditus, cum dignitatis ingenique, tum affinitatis causa. Veterator igitur homo totam obortarum quæstionum invidiam in Alexandrum conferre nititur, et Constantino auctor fuisse putatur (a), ut Alexandro juxta atque Ario litteras scriberet, hactenus in Eusebii *Historia* superstites, in quibus vafritiem Eusebii et probam imperatoris mentem deprehendas. Nam in Alexandrum pariter atque in Arium acriter invehitur Constantinus, quod levissima de causa (sic Eusebio doctore existimabat) tantam movissent quæstionem, ac in mutuum exinde odium exarsissent. Monet ut, positis altercationibus, finem dissidendi faciant, pacemque inter se concilient; fore tum ut pateat sibi in Orientem aditus, eorum ante jurgio interclusus. Has ille litteras Hosio Cordubæ in Hispania episcopo, spectatæ fidei viro, tradidit Alexandriam deferendas.

2. *Alexandrina synodus.* — Caput mali Ariana hæresis erat. At multa quoque alia instabant negotia (b), licet neque tanti ponderis, neque tantæ operæ futura; quibus tamen a principio occurrendum erat, ne malum neglectum latius serperet. Hujusmodi erant Meletii et Colluthi factiones. Erat item per multas Orientis regiones mota de Paschatis tempore controversia; cujus in Alexandrina synodo componendæ provinciam Hosio tradit Augustus. His de causis Alexandriam demigrans Hosius, coacta isthuc synodo, Colluthi audaciam et temeritatem compressit, constitutos ab eo clericos presbyterosque ad pristinam reverti conditionem jussit: ex quorum erat numero Ischyra quidam Mareoticus, qui operam postea suam in Athanasii perniciem Arianis locavit. Neque enim turbarum finem fecerunt Colluthiani: sed pacto non

semel cum Arianis foedere, malis Ecclesiæ catholicæ inferendis inhiabant. Meletiani porro et Ariani altiores posuerant radices, quam ut Hosii conatu et ope convelli possent; frustra que cessit ea in re opera Hosii. Auctor est Socrates (c), Hosium Sabellii doctrinam evertere studuisse, ac de substantia et hypostasi agitasse quæstionem. Pro controversia autem de Paschate componenda quid actum et provisum sit, ignoratur. Unum constat, rem minime cæssisse ex Constantini voto; cum ea quæstio inter præcipuas cogendæ Nicænæ synodi causas enumeretur. Quapropter re infecta Hosius ad Constantinum remigrat. Id tamen lucri catholicis rebus ex ejus itinere accessit, quod imperator, Hosio narrante, de Arii protervia et impietate certior factus, eum postea oborti dissidii habuerit auctorem et antesignanum.

3. *Ariani Constantini statuas lapidibus impetunt.* — Ariani vero et Meletiani ex rebus improspere gestis in furorem et desperationem acti, Constantini statuas ferocius aggressi, jactis lapidibus deformare ausi sunt. Quæ ad imperatorem delata, misericordiam ejus magis movere quam iracundiam, ut nihil ille cum sceleratis expostularet. Si qua fides Meletianorum criminationibus (d) Tyri Athanasio oblati, delatus ab Athanasio fuit Ischyra apud Hyginum Ægypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appellisset, atque ea de causa in carcerem detrusus. Quæ res, si vere gesta, in hoc posse tempus conferri videtur, cum maxime Ischyra sacrorum aditu et officio remotus ab Hosio, rem, ut æstimare est, perindigne tulerit.

4. *Litteræ Arii ad Constantinum et Constantini ad Arium.* — Tum Arius, missis ad Constantinum litteris, et questus de rebus in se suosque admissis, suam imperatori fidem aperit, sed simulatis quibusdam et fucatis vocibus (e), ut solebat cum e re fore speraret. Cui imperator rescribens, adversam Christo et Ecclesiæ doctrinam ejus coarguit, Arii depingit mores, carpit rerum novandarum cupidinem, pronum ad iracundiam et furorẽ animum: interminatur ultionem, si non resipiscat; nec ipsum modo, sed et discipulos plectendos. Demum versa in clementiam severitate, leniter hortatur ut se conveniat: tumque, si minus sana sit sententia, ab se ad veram revocatum iri; sin vera sinceraque, id ingenti sibi gaudio futurum.

ANNO 325. — 1. *Synodus Nicæna convocatur.* — Sed cum frustra cederent Constantini monita, nec quidpiam flecteretur Arii sectatorumque ejus pervicacia; œcumenici tantum concilii opera incendium ejusmodi restingui posse ratus imperator, synodum convocat Nicææ in Bithynia celebrandam: cujus nos Acta a multis dudum studiose recensita,

(a) Euseb. l. iii; Socrat. l. i, c. 7; Sozom. l. vi, c. 16.

(b) Socrat. l. iii, c. 6

(c) Ibid.

(d) Sozom. lib. ii, cap. 25.

(e) Gelas. l. ii.

paucis narramus, quibus non vacat per otium ea pluribus persequi.

2. Nao igitur Christi 325, imperii Constantini decimo nono vertente (a), Paulino et Juliano cosa, Nicæam confluent ex variis terræ partibus episcopi ad 318, ut ferunt potissima scriptorum pars: alii pauciores numerant; Eusebius autem (b) supra ducentos quinquaginta; presbyteros autem, diaconos, scolythos et alios, ingenti numero. Ex universis Europæ, Africæ atque Asiæ Ecclesiis, qui inter Dei ministros principem tenebant locum, una conveniunt. Eadem orationis domus, ceu Dei consilio dilatata, Syros simul, Cilices, Phœnices, Arabes, Palæstinos, itemque Ægyptios, Thæbæos, Libyes, aliosque ex Mesopotamia profectos suo ambitu complexa est. Non Persa, non Scythia defuit. Pontus item, Galatia, Pamphylia et Cappadocia, Asia quoque et Phrygia, lectissimum quemque suorum eo misere. Imo Thraeces, Macedones, Achæi et Epirotæ, atque qui longiore distabant intervallo, accessere nec inviti. Ab Hispania quoque vir ille celebratissimus Hosius una cum multis aliis eo iter instituit. Aberat quidem senectutis causa Sylvester, imperatoris antistes civitatis, sed ejus vicem implebant presbyteri ejus Vito et Vincentius. Interfuit Alexandrinus præsul, qui pene solus antea Arii molimina depulerat: itineris comes fuit Athanasius (c) tum diaconus, consiliorum administer, qui strenue rem catholicam propugnavit. Eo pariter convenit imperator Constantinus, hoc animo, ut tantam sanctissimorum præsulum frequentiam oculis ipse suis coactam perspiceret, præsensque magno concilio, undæ paci momento esset. Quæ victum honestatque cultum spectant Augusti sumptibus cœtui toti subministrata sunt, ac viaticum abunde cuique suppeditatum.

3. Nicæam vixdum pervenerant episcopi, cum mature in ecclesia conveniunt. Actisque Deo gratiis de alta pace Constantini victoriis parta, de converso Constantini animo ad veri Numinis cognitionem, cœlesti se lumine perfundi obnixè precantur, quo veram possint doctrinæ rationem assequi ac definire.

4. Qui episcopi Arianis faverent. — Etsi porro episcoporum maxima pars ad synodum veræ fidei usendæ studio commeavit, non defuere tamen qui nec obscure Arianis faverent. Horum, ut dictum est, princeps erat Eusebius Nicomediensis. Alii autem, Eusebius Pamphili Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Theodotus Laodicensis, Paulinus Tyrius, Athanasius Anazarbensis, Gregorius Berytensis, Aetius Lyddensis: qui omnes Syri, Palæstini et Phœnices erant. Cæteri, Menophantus Ephesinus, Narcissus Neronopoleus in Cilicia,

A Theognius sive Diognius Nicænus, Maris Chalcedonensis; Theonas item Marmaricæ, et Secundus Ptolemaidis, ambo jam ante quinque annos in Alexandrina synodo abdicati.

5. *Libelli Constantino oblatis.* — Nec defuere qui oblatis Constantino libellis quosdam episcoporum reos agerent. Arianine an Catholici si fuerint, nullius antiqui scriptoris (d) testimonio compertum est; sed arbitrantur post Baronium recentiores pene omnes, id rei nonnisi Arianis episcopis ascribi posse, qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniam argumentum aucuparentur. Verum si se ita res habuit, quid causæ esse possit quod Rufinus, Theodoretus et Sozomenus Arianorum nomen taceant? an eorum existimationi consultum voluere, qui nihil non aspersum in ecclesiasticæ doctrinæ corruptores passim per scripta sua conspergunt? Unde in incerto res versatur. Hujusmodi libellos Constantinus in fasciculum colligatos, annuloque suo obsignatos, asservari jussit. Posteaquam vero pacem præsules inter conciliarat, in medium allatos igne absumpsit, juratus nihil eorum se legisse: nefas aien episcoporum delicta in sæcularium notitiam devenire.

6. *Imperator synodo interest.* — Sub hæc imperator diem dixit, quo episcoporum conventus inirentur, decimam nonam scilicet Junii anni 325. Coacti vero conducta die in Palatio episcopi, imperatorem tacite præstolabantur mox adfuturum. Accedenti assurrexere omnes, dum inter episcopos ille ultro citroque positos permeans, in aurea sella, nec nisi petita ab iis venia, sederet. Primam secundum Constantinum sedem occupasse nomine Sylvestri papæ Hosium, testatur Gelasius (e). Hosii comites fuere Vito et Vincentius presbyteri a Sylvestro item legati. Et sane quod primas tenuerit Hosius, videtur Athanasius innuere cum ait (f): « Cui synodo non præfuit senex ille Hosius? » Nec tamen res dubio vacat. Tum qui a dextris sedebat, orationem ad imperatorem habuit, quæ potissimum versabatur in referendis Deo gratiis ob collatas Augusto dotes ac victorias. Ab Eustathio Antiocheno oratum ait Theodoretus (g): verum id Sozomenus (h) Eusebio, Nicetas vero ex Theodoro Mopsuestiæ, Alexandro ascribit. Hinc multis imperator præsules alloquitur. In votis esse sibi, compressa vi tyrannorum paceque orbi restituta, concordiam in Ecclesia obtinere, intestina deponi odia, dissidiorumque finem esse: eum se fructum summe sperare ex tot tantorumque episcoporum adventu consecuturum.

7. *Arius suos propugnat errores. Athanasius contra Arium disputat.* — His præmissis, jubent episcopi Arium se sistere in medium, de doctrina et

(a) Socrat. l. 1, c. 8.

(b) Athan. ad Afros. De Vita Constantini, l. III, c. 7.

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 6.

(d) Rufin., Sozom. l. 1, c. 17; Theodoret. l. 1, c. 2.

(e) Lib. II, c. 5.

(f) Apolog. De fuga, n. 5.

(g) Lib. 1, c. 8.

(h) Lib. 1, c. 19.

fide sua responsurum. Is non intrepide modo in jus ambulat, sed proterve tuetur errores. Non imperatoris dignitas, non tanti cœtus reverentia, hominis arcet impudentiam. Blasphema Arii dicta non sine stomacho horroreque audiunt episcopi. At ne, si præmaturo ulciscendæ veræ doctrinæ studio Arius, necdum confutatus damnaretur, querelarum ipsi superesset locus, par esse visum, primo controversiam inire cum hæresiarcha. Hic complurium antistitum emicuit vis ingenii, veræ fidei amor, studium ecclesiasticæ pacis, Marcelli in primis Ancyranî, maxime tamen omnium Athanasii : qui tametsi diaconus solum erat, et, ut ait Theodoretus (a), juvenilis ætatis, nemini uni quantumvis grandævo secundus erat studio Arii confutandi : qua de re audiendus Gregorius Nazianzenus : « In sancta synodo Nicæna atque illo trecentorum et duodeviginti lectissimorum virorum numero, quos Spiritus sanctus in unum coegerat, quoad facultas tulit, morbum compressit. Nondum ille quidem in episcoporum numerum allectus, verum primas tenuit inter eos qui una eo commigrassent. Non minus enim virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censebatur. » Nec modo Arii ille (b), sed etiam propugnatorum ejus Eusebii, Theognii et Maris insidiis atque conatibus pro virili occurrit. Quo factum, ut tota vis mali in capitis ejus periculum postea inmineret, ipseque unus omnium impetum exciperet. De Athanasii contra Arium disputatione hæc accepimus, pro gravitate certe dignitateque rei paucissima. Nam quæ vulgo fertur Athanasii cum Ario disputatio (c), Græculi commentum est, uti pluribus est a nobis alias comprobatum.

8. *Eusebiani libellum fidei offerunt.* — At Eusebius Nicomediensis, studio flagrans tuendæ impietatis, interposita clientium gratia et opera, imperatoris auctor erat (d), ut Arii patrocinium susceperet ; sed contra quam sperabat res se dederunt. Nam de fide ubi queri cœptum est, rescriptum Eusebii affertur in medium, blasphemis dictis plenissimum : quod palam episcopis audientibus recitatum, cæteris dolori, Eusebio autem summo dedecori ac pudori fuit. Et jam patefacta impiorum et Arii sequacium sententia, impius libellus discerptus est. Verum Ariani conspecta Catholicorum et frugi hominum indignatione, mox Arium Eusebiumque cum sociis damnatum iri prospicientes novam inveniunt insidiarum viam ; rogantesque silentium, ementito pacis concordiaque nomine, priores ipsi oblatum libellum, qui omnibus offensionis fuerat, damnant et proscribunt ; aliumque mox libellum omnium consilio adornatum muniunt suffragiis suis. Sed isthæc simulate et insidiose facta esse, expo-

ratum postea fuit : damnatas enim opiniones modo clam, modo publice defendunt ; et conspicati cum peritis et sagacibus sibi rem esse, nullo non artificio utuntur ne causa cadant. Hæc ex Theodoro lib. 1, c. 7, qui eadem ipsa, c. 8, ex Eustathio confirmat. Hallucinantur porro, qui libellum capite 7 memoratum, diversum esse putant ab alio de quo c. 8, nam idipsum utrobique narrari, nemini accuratius legenti dubium (e). Hic ipse libellus exstat in epistola Eusebii Cæsariensis ; estque fidei formula. Præterea epistolam, teste Ambrosio, obtulerunt Ariani, qua confutarent τοῦ ἁμοουσίου vocem. Quod si ejus nemo præter Ambrosium meminit, id ex amissis Actis Nicænis evenit.

9. *Quid pro τοῦ ἁμοουσίου voce statuenda actum.* — Sub hæc, cum peroptarent Patres certas quasdam, omniumque calculo et consilio admissas sacrarum Litterarum voces statuere ac promulgare (f), queis omnis dissidii levaretur occasio, primo afferunt in medium eam formulam, ex Deo Filium esse. Verum Eusebiani id cum prava inveterataque sua opinione convenire rati, non ægre admisissent huic formulæ nomen dare, quando id juxta de conditis rebus dicitur quod ex Deo sint. Animadversa fraude ac subdolo lucifugarum consilio, præsules multas alias indidem mutuatas voces efferunt, Verbum scilicet esse virtutem, veramque Patris imaginem, ipsi in omnibus similem, ac semper esse. Tum Eusebiani deprehensi sunt sibi mutuo oculis annuere, ac musitare inter se, posse scilicet his vocibus suffragia ascribi, cum alia præter Verbum multa virtutes appellentur, erucam enim et bruchum magnam Dei virtutem nuncupari in sacris Litteris ¹. Imaginem quoque Dei vocari posse Filium, quando nos homines imaginem et gloriam esse Dei ait Apostolus ². Imo perridicule dicebant, nobis quoque id ascribi posse quod semper simus, secundum hæc Apostoli verba : « Semper enim nos viventes ³, » etc. Verum episcopi insidias et vafritiem veteratorum conspiciant, eo demum appulere animum, ut, præcisa subterfugii occasione, vocem ἁμοουσίου proferrent in medium, qua posita circuitioibus nihil residui foret. Contra Eusebiani, qui ea voce ademptas erroribus suis latebras perspicere, auctoritatem opponunt synodi Antiochenæ, in qua vox hujusmodi proscripita fuisset. At, cum non usque adeo oblitterata esset ejus synodi memoria, ante annos tantum tres supra quinquaginta celebratæ, non fugiebat episcopos, nequaquam de consubstantialitate Verbi actum isthic fuisse, sed de sententia Pauli Samosateni prave interpretantis vocem ἁμοουσίου. Quamobrem uno omnium catholicorum Patrum consilio hanc vocem usurpatam oportere decretum fuit.

Joel II, 25. ¹ I Cor. XI, 7. ² II Cor. IV, 11.

(a) Theod. l. 1, c. 8 ; Sozom. l. 1, c. 17 ; Greg. Naz. in *Encomio*.

(b) Socrat. l. 1, cap. 8.

(c) Inter spuria, tom. II [nunc tom. IV].

(d) Theod. lib. 1, cap. 7, 8.

(e) Athan. *De decretis Nicænis*.

(f) Id. *ibid.*, n. 19.

10. *Hosius Nicænum Symbolum adornat.* — A Adornandæ porro fidei formulæ provincia magno Hosio Cordubensi tradita. Is omnibus retro sæculis celebratum illud Nicænum Symbolum concinnavit, quod omnium votis exceptum (a), cunctante nemine uno Catholicorum suffragium addere suum, promulgatum est. Et sane voce *ὁμοουσίου* omnis de natura Filii prava opinio evertitur, omnis ambiguitas resecatur. Data est hujusmodi formula anno 325, die 19 Junii.

11. *Eusebianorum protervia. Demum simulate subscribunt.* — Verum Eusebiani, cum non arbitrato suo formula concinnata, sed inopportuna esset suis consiliis et cogitatis, detrectare illam, negare suffragia, ut insolentibus constructam vobis despicerè (b). Septemdecim erant numero qui adversum pugnarent et obsisterent; qui tamen imperatoris minis fracti ac perterriti, exsilii declinandi causa subscripserunt (c). Residui tamen quinque obstinatiorè animo cœpta propugnabant, nimirum Eusebius Nicomediensis, Theognis Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theonas Marmaricæ, Secundus Ptolemaidis: qui tandem, exceptis Theona et Secundo, aliorum cessere monitis et argumentis.

12. *Verum simulate Eusebium atque socios Nicænz synodo nomen et suffragium dedisse, cum æqualium hominum testimoniis, tum iis quæ consecuta sunt conscleratorum gestis propalam fuit. Eos Constantiæ Augustæ consilio ad dissimulationem consentiendi adductos tradit Philostorgius Arianus (d). Eusebius autem Cæsariensis missa ad suos epistola causam affert cur ad subscribendum appulerit animum, multaquæ περὶ τοῦ ὁμοουσίου edisserit, quæ nedum Arianismi ab eo suspicionem dimoveant, dubiam ejus de Verbi generatione fuisse fidem confirmant.*

13. *Arius damnatus et in exsilium pulsus.* — His peractis, eo demum ventum est, ut Arius synodi judicio anathemate feriretur, qui pervicaci animo ad finem usque errores propugnabat (e). Non ille monitis imperatoris, non Patrum Athanasiique argumentis cessit. Sed cum nulla spes esset ejus ad sanam mentem reducendi, obstinatiusque ille blasphemata dicta hactenus inaudita proferret; omnium calculis damnatus et abdicatus est, atque a Constantino in Illyricum relegatus. Nec desunt tamen qui Arium tantisper declinandi exsilii causa cessisse, ac suffragium Nicænz formulæ simulate dedisse narrent (f); atque ideo, cæteris integris, solo Alexandriam ingressu interdictum fuisse. Sed præstat epistolis Nicænz et Alexandrinæ synodi habere fidem. Hisce namque Arius damnatus abdicatusque fertur: quod etiam testatur Athanasius.

14. *Thalia damnata.* — Tum proscripta et dam-

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 42.

(b) Rufin. l. 1, c. 5; Sozom. lib. 1, cap. 18.

(c) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(d) Philost. l. 1; Athan. De decretis Nicænis,

B. 4.

(e) Socrat. lib. 1, cap. 8; Sozom. lib. 1, cap. 21.

PATR. GR. XXV.

nata est impia illa et perridicula Arij *Thalia*, cujus blasphemata dicta ne auditu quidem ferebant Nicæni Patres, ita scilicet stomachum faciebat (g). Exsecrandi autem opusculi non lectione modo interdixit Constantinus, verum edixit quoque, nemini licere horrendum hujusmodi librum penes se asservare. Ut autem una cum mali auctoribus, sectatoribus etiam æternam probri et infamiæ notam inureret, jussit in posterum Arianos compellari Porphyrianos, Porphyrii videlicet nomine, qui fuerat olim Christianæ fidei infensissimus; quasi scilicet ne inter Christianos quidem connumerandi essent, qui Christi divinitatem, fundamentum Christianæ religionis, impugnare aggredirentur.

15. *Theonas et Secundus cum Ario damnati.* — D Damnati et depositi cum Ario fuere Theonas Marmaricæ et Secundus Ptolemaidis, qui Arianæ hæreseos ab exortu propugnatores acerrimi fuerant (h), ac proterve ad finem usque errori inhæsere: quare in ordinem redacti, una cum factionis principe Ario ablegantur in Illyricum. Alii item non pauci hæreseos nomine anathemate percussis sunt: inter quos principem obtinent locum Pistus, exinde ab Arianis in episcopum Alexandrinum delectus, et Euzoius tum diaconus, postea episcopus Antiochenus eorumdem lucifugarum consilio et opera constitutus. Nec audiendus Baronius, qui Secundum putat demum cessisse. At enim ex solis Nicænis subscriptionibus id mutuatur illustrissimus *Annalium* scriptor: quæ subscriptiones, cum aperte vitio laborent, non tanti sunt ut scriptorum omnium testimoniis anteponantur.

16. *Meletiani qua conditione recepti.* — Unum restabat Alexandrinæ redintegrandæ paci pernecessarium, videlicet ut de Meletianis quid agendum definiretur (i). Quæ res si ex regulæ ecclesiasticæ usu ac præscripto decreta fuisset, nonnisi Meletianorum abdicacione conficienda erat. Verum ut properantius dissidiorum finis accederet, ea lege atque omine episcopi per Meletium promoti in sedibus constiterè suis, ut nullo fungentes episcopali officio vacuum nomen retinerent, aliis ab Alexandro constitutis Ecclesiarum munia obeuntibus. Hujusmodi autem Meletianis oblatam conditionem, non ex sententia Athanasii fuisse memorat ipse (j), nec semel, nec sine quadam indignantis animi significacione.

Adimere autem Meletio fraudis occasionem volens Alexander episcopus (k), breviarium seu laterculum postulavit eorum, quos ipse variis in locis ad episcopatum promovisset; ut ne postea ad libidinem suam varios subjiceret, quos, etsi nunquam constituerat, constituisse se mentiretur. Exstat hujusmodi laterculus in *Apologia Athanasii*

(f) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(g) Socrat. ibid.

(h) Theod. lib. 1, cap. 8; Philost. lib. 1, n. 8.

(i) Socrat. l. 1, c. 9; Sozom. lib. 1, cap. 24.

(j) Apol. contra Arian., n. 59.

(k) Athan. ibid., n. 71.

c

contra Arianos. Archiepiscopi nomen apud suos A nus, magna voluit celebritate ferriari (c). Commo-
obtinuisse Meletium, haud improbabili-
ter conjectamus ex hisce laterculi verbis : « Joannes qui jussus
fuit cum archiepiscopo degere. » Qua de re plura in
præliminaribus.

17. *De Paschate decretum.* — Hæc scita, hæc pla-
cita synodi fuere. Ad hæc vero actum de celebra-
ndi Paschatis die (a). Namque Ecclesiæ permultæ,
veteri renovato errore, eodem quo Judæi tempore
paschalem agebant solemnitate, nec sine ingenti
cæterarum offensione. Quam præcisam volentes
consuetudinem Nicæni Patres, sanxere ut ubique
terrarum una eademque dies esset celebrando Pa-
schati assignata, nempe æquinoctio transacto verno
prima post quartam decimam lunam Dominica;
cujus diei præsignificandæ commissa cura fuit B
Alexandrino episcopo, quod Ægyptia gens habere-
tur astrorum cursus peritissima. Nec tanta res ac-
curatione acta fuit, quin ea reformatione opus
fuerit, quam in vexit sæculo præterito Gregorius XIII
pontifex.

18. *Canones Nicæni.* — Quæ disciplinam item
spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus sæ-
cita sunt : in quibus exponendis moras extrahere
nostri non est instituti, cum res a multis viris
doctis accurate et pluribus expensa fuerit.

19. *Epistolæ Constantini et Nicænæ synodi.* —
Imperator Constantinus, cui una ecclesiasticæ con-
cordiæ cura erat, rebus ex voto et arbitrio suo
gestis, missis litteris gestiis lætusque acta per
synodum significat ubique (b). Ecclesiis maxime, C
quæ dissidebant de Paschatis celebratione, auctor
fuit ut starent synodi placitis, et dissidiorum finem
facerent. Alexandrinos autem cohortatus est, ut si
qui essent Arianæ doctrinæ sectatores, eam quam
maturrimè repudiarent; præstabilius esse episco-
pis plus trecentis obtemperare, quam unico impietatis
auctori; id se sperare gaudii ex eorum obse-
quentia consecuturum. Exstat itidem alia sancto-
rum Patrum epistola ad Alexandrinos, qua signifi-
cant impiam Arianæ sententiam, præsentem Constantino,
præsulum omnium consilio, præmisso exami-
ne et diligenti perquisitione reprobata et pro-
scriptam fuisse, Ariumque, quod audacius bla-
sphemia dicta propugnaret, exsilio multatum : im-
pietate pares Theonam et Secundum pari ultione D
plexos, Meletianos in ordinem redactos, Paschatis
celebrandi diem uno omnium voto assignatam; si
quid ulterius definitum fuerit, id ipsos Alexandro
narrante accepturos, cui ut remigranti læti occur-
rerent, ipsique gererent morem summopere cohor-
tabantur. Soluta demum synodus fuit die vicesima
sæta Augusti, anno 325, vicesimo imperii Constanti-

20. *Celebritas Nicææ magna.* — Prospero eventu
rerum ecclesiasticarum mire gaudens Constanti-

nus, magna voluit celebritate ferriari (c). Commo-
dum incidit ipsa in diem illam, qua de vicesimo
inito imperii sui anno festum agebat. Et, quæ læ-
titiæ accessio foret, Constantium filium eadem die
Cæsarem proclamari jussit. Eratque ingens concus-
sus, summa frequentia præsulum, aulicorum, opti-
matum. In tanto cœtu orationem habuit Eusebius
ad Constantinum et ad reliquam primatum multi-
tudinem. Post hæc imperator ad lautas epulas to-
tum conventum evocavit. Quæ res quo ritu et or-
dine gesta, non indiligenter Eusebius ibidem perse-
quitur.

21. *Constantini pietas.* — Insigne illud fuit imperato-
riæ pietatis argumentum, quod episcoporum quibus
fuerat pro Christi nomine dexter oculus excul-
ptus, vulnere vestigia Constantinus frequens oscu-
laretur honoris causa (d), muneribus cumularet
omnes, juberetque statim frumentum mensuram quoti-
annis in singulis urbibus distribui, in alimentum
viduarum, virginum, ecclesiasticorum. Quæ tanta
largitio ad imperium usque Juliani Apostatæ per-
duravit. Instante episcoporum digressu, pluribus
cohortatus omnes est, pacem ut curarent, dissidio-
rum et rixarum finem facerent, odia invidiamque
ponerent, delicta mutuo condonarent, caverent ne
jurgiorum et disceptationum frequentia risum pa-
rarent inimicis Christianæ religionis, neu in con-
temptum res ecclesiasticas deducerent. Tum enixe
rogabat, ut fuis precibus sibi suisque nunien propi-
tium esse impetrarent. Ita dimissus est amplissi-
mus ille cœtus, nullius non ævi, nullius non populi
laudibus celebratus. Regressi vero singuli, in suam
quisque civitatem, quid gestum, quidve definitum
a synodo fuisset, commemorarunt.

22. *Ariani et Meletiani non quiescunt.* — Post-
quam soluta synodo Alexandriam remigrasset Ale-
xander, ac decreta sanctorum Patrum protulisset,
oplatissimam sibi pacem conciliare non potuit (e).
Flagrantem enim Meletianorum dissidio Arianorum-
que furore Ægyptum, non synodi decreta, non im-
peratoria edicta compescuerunt. Meletius quippe,
contra quam statutum fuerat, in episcopatum Lycopoleos
ad sui vices implendas promovit Joannem,
cognomento Archaph, hominem sibi addictissimum,
qui Meletio defuncto factionis princeps fuit. Neque
magis Ariani synodi placitis acquiescere; namque
ex damnatis erroribus suis in furorem et vesaniam
acti, gesta synodi traducere in dies, in contemptum
atque ludibrium voces ex sacris litteris non mutua-
tas passim vocare, redintegrare controversias, nul-
lum finem facere discordiarum. Si fides Epiphania
f), Meletius missis ad imperatorem oratoribus,
Joanne scilicet supra memorato, Callinico Pelusii,
et Paphnutio quodam anachoreta, Alexandrum in
crimen vocabat. Verum imperator, cui perspecta
erat viri integritas et sanctimonia, turbulentos hu-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 9.

(b) Socrat. ibid.

(c) Sozom. lib. 1, cap. 25; Euseb. *Hist. eccl.*

(d) Socrat. lib. 1, cap. 1.

(e) Epiphani. hæres. 5xviii.

(f) Ibid.

jusmodi viros, nec auditos, re infecta dimisit. A ab Ecclesia descivisse. Hæc ille Arianico et impio ore mentitus est.

25. *Eusebius et Theognius exsulanti.* — Neque tamen tantis Augusti studiis, tanta navata opera extinctum malum fuit. Vixdum enim trium mensium spatium ab celebrata synodo elapsum erat, cum Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus (a), quod Arianis partibus non obscure studerent, accitos ab imperatore Arianos adiissent, excepissent domi diversores, iniissent cum illis societatem, relegati a Constantino sunt in Galliam. Constantinus autem in epistola ad Nicomedienses aliam exsilii causam, subobscurè tamen, indicat, reumque agit Eusebium pacti cum aliquo sibi adversante tyranno fœderis, cui ministerium et opem suam commo-dasset ille. Hujuscæ rei penes se luculenta esse argumenta testatur imperator, quando presbyteros diaconosque Eusebio hac in re administratos deprehenderat. Hæc causæ exsilii cum Eusebii, tum consistorum socii Theognii : in quorum vicem Amphion Nicææ, Chrestus Nicomedicæ episcopus constitutus fuit. Qui sit autem ille tyrannus, quocum societatem inicit Eusebius, non aperte significat imperator : sed nihil dubium de Licinio hic agi.

26. Mitto cætera quæ de eorum exsilio feruntur, quod vel magna suspicione, vel aperte falsitate laborant. Cujusmodi est illud, Eusebium scilicet et Theognium, postquam Nicææ synodo subscripserant, subornato exinde notario nomina abrasisse sua, ac deinde strenuos τοῦ ἐπερωουστίου præcones fuisse (b). Qua de causa imperatore Theognium cum Eusebio expostulante, respondisse audacissime Eusebium, ostensa qua induebatur veste : « Si hæc vestis inspectante me divisa esset, nunquam dicere utramque partem ejusdem esse substantiæ. » Quæ causa irarum et ultionis fuerit. Verum isthæc commentum esse ipse qui enarrat Sozomenus ait. Longius a similitudine veri absunt, quæ narrat Philostorgius, ὁ φιλοψευδῆς οὗτος καὶ καχοστόργος, Eusebium nempè, Theognium et Marin, dati suffragii pœnitentes, imperatorem adisse, hisque compellasse dictis : « Iniqui, imperator, ea in re fecimus, quod tui metu perculti, impietati nomen ascripserimus. » Quo factum ut imperator iracundus homines in Galatias seu Gallias occiduas relegarit (c), et Arianos sua quemque patria excedere jussisset. Et alio loco nugacissimus idem scriptor ait, Secundum cum sociis jussu imperatoris revocatum ab exsilio, litteris quaquaversum missis præscripsisse τὸ ὁμοούσιον, et τὸ ἑτεροούσιον propugnasse : quibus litteris Alexandrum suffragium ascripsisse ait, Ariumque ad communionem admisisse; sed postea Alexandrum, cum ab imperatoris metu respiraret, ad priscam rediisse mentem; et tunc demum Arium cum sectariis ab Alexandro et

ANNO 326. — 4. *Alexandri Alexandrini obitus.* — Inter hæc Alexander, setate ac senio confectus, diem obiit supremum. Instante obitu Athanasium designat sibi successorem. Cum enim ingravescente morbo paulatim deficerent vires, derepente Athanasium compellat (d). Respondet vocanti quidam nostro gentilis. Quem nihil affatus ille, interposita mora, Athanasium repetitis vicibus vociferatur, absentem indicans alium se vocare : qui re præcauta atque prævisa, ut tantum munus declinaret, sese proripueral. Prophetica autem mente demum Alexander : « Effugisse te credis, ait, Athanasi, nec tamen effugies; » his significans, gravissimis cum certaminibus et calamitatibus deputatum. Sunt porro qui existimant, eâ tempestate Athanasium rerum ecclesiasticarum causa in imperatoris aula versatum fuisse. Incidit Alexandri mors in diem vicesimam sextam Februarii mensis, anno 326, quinque scilicet post ejus Alexandriam reditum mensibus (e). Ita quidam, quibus consonat Theodoretus, vita functum referens quinque post Nicænam synodum mensibus. Quod autem habet Epiphanius, demortuum Alexandrum eodem quo Nicæna habita synodus est anno, intelligas nondum elapso anno post synodum celebratam.

2. *Meletiani Theonam cooptant in episcopum Alexandrinum.* — Si fides Epiphanio (f), excubantes Meletiani ad quascunque oblatas turbarum occasiones, defuncto Alexandro, absenteque Athanasio, in præsulis Alexandrini munus provehunt quemdam suæ factionis hominem, nomine Theonam, quo tribus elapsis mensibus extincto, promotus exinde fuit Athanasius. Næ si Meletianorum spectetur audax animus, et novandarum rerum percupidus, hæc fidem superare non videantur. At mirum nullam de hujusmodi homine, vel apud Athanasium, vel apud æquales haberi mentionem, cum maxime frequentissimæ adfuerint illius memorandi occasiones. Verum fortasse quia secundum promotionem non nisi paucos menses superates fuit, nulla aut exigua permansit hominis memoria.

3. *Athanasius deligitur.* — Quæ causa, quæ ratio Athanasium compulerit ad redeundum ex secessus loco (g); suone ille consilio, oblata muneris declinandi spe, an divino instinctu ad officium evocatus accesserit, pariter incertum. Redux autem summa populorum lætitia excipitur. Hinc concursus, clamor, vota publica plebis catholicæ Athanasium sibi episcopum efflagitantis. Hoc animo multitudo innumera confluit in ecclesiam, ubi tum erant Ægyptii episcopi eadem de causa coacti. Tum plebs incensa cupidine optati potiundi, edito clamore rogare, ob-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 9 et 14; Sozom. lib. 1, cap. 24.

(b) Sozom. ibid.

(c) Philostorg. lib. 1.

(d) Sozom. lib. 11, cap. 17.

(e) Theod. lib. 1, cap. 26; Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 59. Vide in *Monito.*

(f) Hæc. LXXVII.

(g) Athan. ibid., n. 6.

testari præsules, Athanasium exposcere; deinde A
versis ad Christum precibus obsecrare, concedi
sibi postulatam virum: non passuros se ecclesia
episcopos excedere, donec allectus Athanasius
esset: virum frugi vociferantes, religiosum, vere
Christianum, ascetam, vere episcopum. Illis per-
moti Ægyptii episcopi, Athanasium in sedem
Alexandrinam provehunt, et quidem ingenti popu-
lorum plausu lætitiæque. Hæc in synodica Ægyptii
præsules, oculati testes, qui suis ipsi manibus Atha-
nasium in episcopali throno collocarant. At secus
multum rem Eusebiani missis ad imperatorem lit-
teris significarunt. Aiebant quippe (a) Meletianos
cum Catholicis inita societate, una confluisse
Alexandriam ex Thebaide et Ægypto episcopos
quatuor et quinquaginta, qui (sic illi) jurati statue-
rent omnium calculo et suffragiis deligendum qui
Alexandriam occuparet sedem; verum sex, sep-
temve episcopos a cœtu digressos, imprudentibus
invisisque cæteris omnibus, clam constituisse
Athanasium episcopum; quæ causa esset ut fre-
quens populus, clericique permulti ejus communio-
nem aversarentur. Hæc illi. Verum multo impu-
dentius Philostorgius (b), Athanasium narrat eccle-
siam Sancti Dionysii invasisse, atque duos episco-
pos isthic repositos vi compulsisse ut episcopale sibi
munus deferrent, cæteros autem facti indignatione
permotos damnasse hominem, Athanasiumque vi
multitudinis ac populi præsidio superiorem, litte-
ris, ceu totius consilio civitatis, imperatori se elec-
tum fuisse significasse: quo factum ut vi occupa-
tam sedem teneret. Hæc nimirum mendacissimus
Philostorgius, qui nedum veritatem, ne veritatis
quidem umbram et speciem sectatur.

4. Annum itaque cooptati in episcopum Athanasii
assignamus 326, elapsis quibusdam ab Alexandri
obitu mensibus. Atque ita probe constat quod a
Cyrillo (c) et aliis traditur, Athanasium scilicet in
episcopali sede totum sex super quadraginta anno-
rum spatium emensum obiisse. At enim si ponti-
ficatus Athanasii exordium ducatur ab anno 326,
aut dimidio circiter aut vertente, ad 373, die se-
cunda Maii, quo tempore obiisse inferius common-
stratur, computantur anni sex et quadraginta cum
quibusdam mensibus.

5. In Athanasii promotionem hæc habet Sozome-
nus (d): « Ego sane virum hujusmodi non citra
Dei nutum ad sacerdotium pervenisse existimo, ut-
pote eloquentia juxta atque intelligentia præditum,
et ad occurrendum insidiis adversariorum paratissi-
mum, cujusmodi virum illa tempora quam maxime
postulabant. Fuit certe ad conciones ecclesiasticas
et ad sacerdotii munus obeundum aptissimus, atque
ab ineunte ætate in ejusmodi rebus ἀροδία-
χος. »

6. Lubet Athanasii præconem omnium clarissi-

(a) Sozom. lib. II, cap. 17; Athan. ibid., n. 6.

(b) Lib. II, c. 11.

(c) Epist. 1.

num Gregorium Nazianzenum in hanc rem au-
dire (e). « Sic porro educatus et institutus, ut eos
nunc quoque oporteret qui plebis antistites futuri,
magnumque Christi corpus tractaturi sunt. Secun-
dum ineffabile Dei consilium ac præscientiam, quæ
magnum rerum materiam diu ante præparat, in
præclarum hunc sacerdotum ordinem cooptatur,
atque in eorum qui appropinquant Deo appropin-
quant numerum allegitur: cunctisque ecclesiasti-
corum graduum muneribus perfunctus, Alexan-
drino populo, quod idem est ac si dixissem universo
terrarum orbi, præficitor. Neque sat definire pos-
sum, virtutisne præmium, an Ecclesiæ fontem ac
vitam hujusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim
oportebat veritatis siti languentem, ac prope con-
fectam, Ismaelis instar, potu recreari, aut velut
Eliam, arente per siccitatem terra, ex torrente re-
focellari, paulumque respirantem ad vitam revo-
cari, ac semen Israeli relinqui: ne ut Sodoma et
Gomorrha efficeremur, quarum celebris quidem est
improbitas, celebrior autem interitus; incolis
nempe igne et sulphure oppressis et obrutis.
Propterea nobis jacentibus cornu salutis erectum
est. » Et paucis interjectis: « Sic igitur et ob eas
causas, totius populi suffragiis, non autem secun-
dum pravam formam, quæ postea obtinuit, per vim
aut cædem; sed apostolico ac spirituali more, ad
Marci thronum provehitur: non minus pietatis,
quam sedis successor. Ut enim si hanc species,
remotissimus ab eo futurus est; ita si illius ratio-
nem habeas, statim illi proximus invenietur, quæ
quidem proprie successio existimanda est. » Et
quibusdam interpositis hæc habet de illius vitæ
instituto: « Athanasius vita quidem sublimis erat,
verum animo demissus et humilis: et tanta quidem
erat virtute, ut ad eam accedere posset nemo; ea
comitate, ut ad ejus congressum facilis omnibus
esset aditus, mansuetus, mitis, ad miserationem
propensus, sermone jucundus, moribus jucundior,
facie et multo magis mente angelicus, in increpando
lenis, in laudando erudiendi vi præditus: sic
utrumque temperans, ut neutrum horum per immo-
derationem labefactaret; sed ut increpatio pater-
nam charitatem, et laudatio imperii gravitatem
retineret: nec aut lenitas mollior, aut severitas
æquo rigidior esset; quin potius illa facilitatis et
benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utra-
que vero sapientiæ laudem consequeretur. Cui id
morum probitas præstabat, ut minus verborum
esset opus; id verba, ut parcius virga uteretur; id
virga, ut sectione rarius opus haberet. » Et post
pauca: « Illic illius in jejuniis atque orationibus as-
siduitatem laudibus ornet, ille insuperabilem in
vigiliis et psalmodiis vigorem: alius egentium cur-
ram et præsidium, alius enarret ut superbis restite-
rit et ad humiles sese demiserit. Virgines pronu-

(d) Lib. II, cap. 17.

(e) Num. 4.

bum laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatorem; qui solitariam agunt vitam, excitatorem et erectorem; qui in sodalitate vivunt, legislatores; simplices deductorem; speculationi dediti theologum; bilares frenum; calamitosi consolatorem; canities baculum; juvenus pædagogum; paupertas largitorem; divitiæ dispensatorem. Quin et mihi videntur et viduæ patronum laudaturæ, et pupilli patrem, et peregrini hospitem, et fratres fratrum amantem, sani valetudinis custodem, omnes denique eum qui omnia omnibus factus est, ut omnes vel quamplurimos lucrifaceret. Hoc Athanasii institutum, hæc episcopalis officii gerendi ratio fuit

ANNO CIRCITER 327. — 1. Ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς. Athanasii in Thebaidem iter. — Neque ita multo post episcopatus sui exordium, Thebaidis ecclesias Meletianorum dissidio Arianorumque moribus deflagrantes perlustravit, quo vacillantes debilesque animo recrearet ac firmaret in vera fide. Usque Syenem autem, extremum versus Æthiopiæ Thebaidis oppidum, contendit adverso flumine. Cumque Tabennesin navigio transmitteret, exit obviam Pachomius (a) magna cōmitante monachorum frequentia, qui adventantem hymnis, psalmis, cantu, nulla prætermissa gaudii significatione, virum exceperunt. Tum Sarapion Tentyrorum episcopus Athanasium compellat. « Adest, inquit, in his sedibus, meo episcopatu contributis, monachorum quidam Pater et vere homo Dei; quem omnibus, qui in sinibus meis degunt, præficias monachis, et presbyterum constituas pervelim. » Quo Pachomius audito, sese in cœtu fratrum abdidit, donec transmitteret Athanasius. Is tamen cum navim perlustrasset oculis, Dei famulum agnovit, edidicique jam multa eum Evangelii causa sustinuisse, veræque ipsam fidei sectatorem esse, cujus gratia postmodum in calamitates varias incidit.

ANNO CIRCITER 328. — 1. Arius ab exilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius. — Vixdum elapso post Nicænam synodum triennii spatio, Arius redit ab exilio antequam Eusebius et Theognius suas repetendi sedes facultatem impetrarent (b). Nec statim Ario copia facta remigrandi Alexandriam, ne de integro, conspiratis factionum partibus, turbæ, seditiones, tumultus oborirentur. Queis porro artibus, qua ratione, cujus opera rediendi veniam impetrarit, ignoratur. Neque ita multo post Eusebius ac Theognius, circumvento solitis fraudibus atque dolis imperatore (c), oblatoque episcoporum principibus sictæ pœnitentiæ libello, acciti et in proprias sedes restituti sunt. Exstat libelli exemplum apud Socratem, quo queruntur illi se indicta causa ab episcopis damnatos in exsiliumque pulsos, suffragia tamen Nicænz fidei

ascripsisse, atque eidem mordicus hæerere, ratam illam habere, tametsi condemnationi Arii non erant astipulati. At quando jam Arius ab exilio revocatus esset, rogant id apud imperatorem agatur, ut sibi quoque redeundi potestatem faciat. Impetrata reditus facultate, Amphionem illi et Chrestum, quorum alter Nicænz, Nicomediz alter, in pulsorum vicem constituti fuerant, deturbant sedibus. Sunt porro qui nullam hujusmodi libello fidem esse opinantur: verum ne minimam quidem præfert libellus, nisi mea me fallit opinio, νοβελας aut suspitionis notam.

ANNO CIRCITER 329. — 1. Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo pellitur. — Reversi ad sedes, quas turbas dederint, quæ molimina, quas machinas, quas insidias struxerint in assertores et vindices τοῦ ὁμοουσίου, haud facile narratu est. Eminebat inter veræ fidei propugnatores Eustathius Antiochenus (d) vir multis nominibus insignis, dignitate, pietate, eruditionis fama, confessionis gloria nemini secundus. Hic ardens studio veræ doctrinæ promovendæ, infestus Arianis, quos interclusos societate et communione sua edixerat, in odium invidiamque Eusebii et sociorum incurrit. Ad hæc, multa contra Arianos opera in lucem emisit, quorum mentio apud Hieronymum et Theodoretum. Cum Eusebio item Cæsariensi iniiit controversiam, eumque ut Nicænz fidei infensum scriptis suis exagitavit. Ille contra Eustathium reum agit Sabellianæ opinionis, quod Sabellianismi crimen solemne Arianis erat iis offerre, qui Ariam hæresim infesti adorirentur. Neque in Eusebium duntaxat, sed etiam in Patrophilum Scythopolitanum et Paulinum Tyrium acerrime invehebatur. His accens veritatis hostes, quo virum patrio solo et Ecclesia exturbarent, insidias parant et crimina comminiscuntur. Quod calumniæ genus adornatum in Eustathium fuerit, quæve occasio illi calamitatis, non convenit inter scriptores. Ait Athanasius (e), ad imperatorem accusatum Eustathium irrogatæ matri ipsius contumeliæ, nulla interposita mora in exsilium actum fuisse cum magna comitantium presbyterorum et diaconorum frequentia. Socrates autem et Sozomenus narrant, odio flagrantes Eusebianos, Eustathium in synodo Antiochiæ celebrata abdicasse, cum Sabellianismi, tum alius criminis non memorandi causa. Verum quod illud fuerit crimen aperit Theodoretus (f), Eusebium scilicet Nicomediensem in veritatis vindices insidias machinatum, desiderio videndi Jerusalem magnificumque templum ab Augusto excitatum flagrare se simulantem, Constantino vehiculum ministrante, eo profectum esse una cum Theognio Nicæno conspirationis socio. Quibus Antiochiam perlatis, amice et comiter Eustathius præbet

(a) Vita Pachonii in Actis SS. 14 Maii.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 16.

(c) Philostorg. l. 11, cap. 7.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 19; Philostorg. l. 11, cap. 7.

(e) Hist. Arian. ad Monachos. n. 4.

(f) Lib. 1, c. 21.

hospitium. Inde, ait Theodoretus, cum ad sacra loca pervenissent, in partem consilii et conspirationis vocant Eusebium Cæsariensem, Patrophilum Scythopolitanum, Actium Lyddensem, Theodotum Laodicenum; qui una omnes properant Antiochiam. Ibi conducta muliercula, quæ corporis pulchritudine quæstum faciebat, auctores sunt ut rei secum habitæ sanctum præsulem accuset. In episcoporum cœtum intromissa mulier, infantem uberibus admotum ostendens, illum ex Eustathii coitu peperisse affirmat. Eustathius vero, non ignarus conflata in se conspirationis, mulierem si quem haberet hujusmodi facinoris conscium in medium proferre jubet. Cumque neminem illa objecti criminis testem habere se diceret, ipsi jusjurandum Eusebiani detulere. Juravit illa infantem Eustathii esse, statimque iudices iniquissimi virum damnant ut adulterum, reclamantibus licet cæteris episcopis qui eo loci convenerant, veri tenacibus, et frugi hominibus, qui Eustathio auctores erant ut ne iniquæ sententiæ acquiesceret. Hanc item criminationem commemorat Hieronymus, *Apolog. II adversus Rufinum*: « Ista, inquit, machinæ hæreticorum, id est magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia ad maledicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus episcopus filios, dum nescit, invenit. »

2. Per mihi mirum est tam atrocem calumniam Athanasium præterisse, si vere oblata fuerit. Sin resciverit, quid causæ est quod tantum Eusebianorum facinus prebeat silentio, qui huic affinem historiam de Euphrate Coloniensi Stephani Antiocheni insidiis per intromissam mulierculam tentato, accurate recenset. Ex Athanasii utique silentio non nihil fortasse nascatur suspicionis, quando potissimum cernimus, plerosque istius ævi scriptores libenter afferre muliercularum historias, quarum nonnullæ pari suspitione laborant. Et quod augeat scrupulum, Joannes Chrysostomus in prolixo Eustathii *Encomio*, ubi permultas affert ejus pro fide calamitates, rem istam præterit silentio. Næ Socrates postquam Eustathium Sabellianismi causa abdicatum narravit, adjicit, ὡς μὲν ὄντινες φασὶν, δι' ἑλλας οὐκ ἀγαθὰς αἰτίας· φανερώς δὲ οὐκ εἰρήχασι. Hoc est, « Ut vero quidam narrant, aliis de causis minus honestis abdicatus est, quas tamen aperte non proferunt. » Quibus verbis innuit non concordi omnium sententiâ eam rem tum admissam fuisse.

ANNO CIRCITER 330. — 1. *Seditio Antiochiæ.* — Abdicato igitur Eustathio, non in eo stetit Eusebianorum odium flagitiumque; sed imperatorem convenientes, auctores sunt ut in exsilium pellatur antistes (a). De exsilii loco non una sententiâ. Hieronymus Trajanopolin in Thracia, Theodoretus vero in quamdam Illyrici urbem relegatum narrant. Secus alii dicunt, nec nostrum est rem pluribus investigare. Cæterum in Eustathii abdicatione tota

(a) Hieronym. *De scriptoribus ecclesiasticis*; Socrat. lib. 1, cap. 24; Sozom. lib. 11, cap. 19.

(b) Lib. 1, cap. 22.

A pene seditione conflagravit Antiochena civitas. Fremebant populi perinique tanti viri casum ferentes. Cumque de successore deligendo ageretur, tanta flamma dissensionis exarsit, ut prope fuerit totius civitatis perniciosus excidiumque. In duas namque partes distracta civitas erat, aliis Eusebium Pamphili allegere, aliis Eustathium retinere nitentibus. Stabant utrinque armati, hostilem spirantes animum. Militum quoque turmas vidisses utrique parti adjunctas. Omnia ad pugnam et horrendam cladem parata; ventumque fuisset ad gladios, nisi imperatoris metus plebis impetum coercuisset. Sed supervenientes Augusti litteræ mitigarunt animos. Eusebiani igitur Eustathio Eulalium subrogant; qui cum exiguo tempore superstes fuisset, ejus loco deligitur Eusebius Pamphili. Verum abnuvit ille subire munus; ex animine temperantia, ut innuit Socrates, an quod prospiceret nunquam sibi pacem fore cum Antiochenis catholicis, id summopere incertum. Ariano itaque alii, cui nomen Euphronio, episcopale munus defertur: quo post annum et paucos menses vita functo, deligitur Flacillus item Arianus, et uno avulso non deficit alter. Quæ causa fuit ut multi, cum populares, tum clerici, quibus religio catholica cordi, a cœtibus Arianorum abhorrentes, seorsum collectas agerent. Hi ex ardenti erga Eustathium studio amoreque, Eustathiani deinceps audierunt. Hujusmodi porro discordia Antiochenorum ad integrum ferme sæculum extracta fuit.

C 2. Cæterum, si Theodoro (b) fides, meretrix quæ Eustathium accusavit, cum in gravissimum ac diuturnum morbum incidisset, calumniam detexit, ac scenam totam aperuit: nec duobus tribusve, sed quamplurimis sacerdotibus indicavit ea quæ dolo fuerant concinnata, fassa se mercede conductam Eustathium in crimen vocasse; neque tamen falso juratam se, quando Eustathius quidam ærarius faber infantis pater esset. Quod si vere gestum, miror tam apertum Eusebianorum flagitium vel fugisse Athanasium, vel prætermissum ab eo fuisse.

D 3. *Gesta Eusebianorum in Asclepam Gazensem et Eutropium.* — Per idem fere tempus Eusebiani, qui veræ fidei assertoribus inexplabile bellum indixerant, Asclepam Gazensem episcopum, virum probitate et multis ingenii dotibus ornatum, adoriuntur (c); et, quod adornatum erat adversum insontes et orthodoxos telum, præpostere de Christiana fide sentire criminantur. Nec mora, abdicato subrogant Quintianum nescio quem, suæ factionis hominem, Asclepamque patrio solo exterminant. Hinc conversis ad Eutropium Adrianopolitanum τὸν φιλόχριστον conatibus, virum fictis criminibus deturbare nituntur. Eutropius autem, ut nomen sonat, summæ vir probitatis, in crimen ideo vocatur, quod libere Eusebium coargueret, et istac transeuntibus auctor esset ut ne impiis ejus dictis haberent fidem. Quod

(c) Athan. *Hist. Arianorum ad monachos*; n. 5; Theod. lib. 1, cap. 20.

in causa fœlse creditur ut Eusebius, ulciscendi sui cupidine, Basilinam Julii Constantii uxorem concitaret in sanctum præsullem, cujus opera, eadem qua Eustathius poena multatur, urbe pulsus pariter et Ecclesia. Cum porro Basilina anno 334, paucis postquam Julianum pepererat mensibus, diem clauserit extremum, Euphronii exsilium opportune conferri potest in annum 330.

4. *Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur.* — Jam ad conversionem Abyssinorum Æthiopum enarrandam evocant nos scriptores omnes ecclesiastici, qui sub initium episcopatus Athanæsii venisse Alexandriam Frumentium (a), atque ab Athanasio delectum fuisse episcopum, apostolumque ejus regionis testantur. Eam historiam ad verbum ex Rufino mutuamur, qui se ab Ædesio, Frumentii comite peregrinationisque socio, rem accepisse commemorat. « In ea, inquit Rufinus, divisione orbis terræ, quæ ad prædicandum verbum Dei sorte per apostolos celebrata est, cum aliæ aliis provinciæ obvenissent, Thomæ Parthia, et Matthæo Æthiopia, eique adhærens ceterior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India ulterior jacet, multis variisque linguis et gentibus habitata; quam velut longe remotam nullus apostolicæ prædicationis vomeri impresserat: quæ tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscepit. Metrodorus quidam philosophus, inspicuendorum locorum, et orbis perscrutandi gratia ulteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo invitatus Meropius quidam Tyrius philosophus, simili ex causa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris, utpote propinquos, instituebat. Quorum unus, qui erat junior, Ædesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur pervisis et in notitiam capis his quibus animus pascebatur, cum philosophus redire cœpisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa, ad portum quemdam navis qua vehebatur applicuit. Moris est inibi barbarorum, ut si quando fœdus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nuntiaverint gentes, omnes qui apud eos ex Romanis inventi fuerint jugulentur. lavaditur navis philosophi, cuncti cum ipso pariter perimuntur: pueruli reperti sub arbore meditantes, et lectiones suas parantes, barbarorum miseratione servati, ducuntur ad regem. Horum ille alterum, id est Ædesium, sibi pincernam fecit; Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat et prudentem, rationes suas scriniaque commisit: ex quo et in honore magno apud regem habitus, et in amore.

5. *Frumentius ab Athanasio constituitur episcopus Abyssinorum.* — « At vero moriens rex uxorem cum parvulo filio regni reliquit hæredem; adolescentibus autem quid vellet agendi dedit liberam facultatem: quos tamen regina suppliciter exorat, tanquam

A quæ nihil haberet in toto regno fidelius, ut secum usquequo adolesceret filius, regendi regni sollicitudinem partirentur; et præcipue Frumentium, cujus prudentia ad moderandum sufficeret regnum: nam alius fidem puram et sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum agerent, et regni gubernacula Frumentius haberet in manibus, Deo mentem ejus et animos instigante, requirere sollicitus cœpit, si qui inter negotiatores Romanos Christiani essent, et ipsis potestatem maximam dare ac monere ut conventicula per loca singula facerent, ad quæ Romano ritu orationis causa confluerent: sed et ipsa multo magis eadem facere, et ita cæteros cohortari, favore et beneficiis invitare, præstare quidquid opportunum fuisset, loca ædificiis aliaque necessaria præbere, et omnino gestire ut Christianorum ibi semen exurgeret. Sed cum regius puer adolevisset, qui procurationem regni gerebant, expletis omnibus et ex fide traditis, multum licet detinentibus et rogantibus ut manerent regina vel filio, ad orbem tamen nostrum revertuntur. Ædesio festinante Tyrum, parentes propinquosque revisere, Frumentius Alexandriam pergit, dicens æquum non esse opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem ut gesta est exponit episcopo, ac monet ut provideat virum aliquem dignum, quem congregatis jam plurimis Christianis, et ecclesiis constructis in barbarico loco, episcopum mittat. Tum vero Athanasius (nam is nuper sacerdotium susceperat) attentius et propensius Frumentii dicta gesta que considerans, in concilio sacerdotum ait: « Et quem alium invenimus virum talem, in quo sit spiritus Dei sicut in te, qui hæc possit implere? » Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum Domini gratia unde venerat jubet. Qui cum episcopus perrexisset ad Indiam, tanta ei data esse a Deo virtutum gratia dicitur, ut signa per eum apostolica fierent, et infinitus numerus barbarorum converteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus et populi Christianorum et Ecclesiæ factæ sunt, et sacerdotium cœpit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Ædesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente, cognovimus. » Hæc Rufinus; cui, ut audita narranti, haud licet negare fidem. At multa sunt in quibus vel errore ipse labitur, vel vulgo receptam ævo suo, licet falsam, sequitur opinionem. Hæc paucis commemoranda nobis sunt, iis additis quæ, Tellezio cæterisque PP. Societatis Jesu auctoribus, accepimus. Quæ a clarissimo viro Jobo Ludolpho accuratissime collecta, et innumeris aucta monumentis haud ita pridem in lucem prodierunt.

6. Indiam Rufinus, quemadmodum et alii scriptores ecclesiastici, eam vocat regionem, quæ Frumentii ope Christi fide illustrata est. Tum enim remotissimis quibusque regionibus versus orientem ac meridiem late patentibus Indiæ nomen erat. At

(a) Socrat. lib. 1. cap. 19; Sozom. lib. 11, cap. 24; Theodor. lib. 1, cap. 23.

immane quantum. labitur Rufinus, cum Indiam A illam ulteriorem, ut vocat, inter Indiam citeriorem et Parthiam sitam dicit. Exploratissimum quippe est, regionem, quæ Frumentium nacta apostolum est, eam esse Æthiopiæ partem, quæ Abyssinia, Habessinia, vel Abassia dicitur. Hujus regia tunc erat Auxumis, urbs perampla et opulenta, cujus hodieque rudera visuntur, nec nisi oppidulum est Acsum dictum, in regno Tigræ situm, decimo quarto et dimidio gradu latitudinis septentrionalis. Obtruncatum ait Rufinus Meropium : id negant Habessini, sed morbo aiunt extinctum. Frumentium autem et Ædesium sua voce nuncupant *Fremonatam* et *Sydracum*. Priorem *Salamam* quoque appellare solent, quo nomine his celebratur carminibus ex Æthiopico versis a Ludolpho :

*Salutem voce lætitiæ dico ei,
Magnificans et extollens eum,
Salamam, januam misericordiæ et clementiæ :
Qui oriri fecit in Æthiopia luminis Christi splendorem,*

Cum antea in ea caligo et tenebræ fuissent.

Fremona item exstat oppidum in eodem Tigræ regno situm, ex Fremonato seu Frumentio ita dictum. Frumentii autem memoria apud Æthiopes celebratur die decima octava Decembris. Unicum regi obeunti filium fuisse memorat Rufinus; sed Athanasii Æthiopumque testimoniis compertum, duos fuisse fratres, qui apud Athanasium in epistola Constantii ad eosdem principes nuncupantur Aizana et Zazana Auxumeos tyranni, ab Æthiopibus autem Abreha et Atzbeha, quo nomine principum memoria recolitur die 4 Octobris, atque his carminibus ab Æthiope vate celebratur :

*Salutem Abrehae et Atzbehae, qui sederunt
In regno uno, mutuo se amantes.
Pristis hominibus, qui in præceptis legis Mosaicæ*

*Ore eorum prædicatum fuit verbum Evangelii
Et manibus eorum quoque ædificata fuit habitatio ejus.*

Ex inveterata quadam opinione ortum, quod dicitur horum principum ævo legem Mosaicam obtinuisse in Habessinia. Nam putant regum suorum originem duci a quodam Menileheco, Salomonis ex regina Saba filio : quæ res sagacibus fabulam sapit. Quod vero ritus Judaici non pauci apud eos ad hæc usque tempora usu veniant, id unde progressum haud difficile est augurari. Nam tanta Judæorum multitudo jam olim eo confluit, ut non semel Negusi seu imperatoris copias adorti, in discrimen rem Æthiopicam adduxerint. Memoratur sane Judæus quidam Gedeon nomine, qui cum imperatoribus quatuor strenue sæpe congressus, demum anno 1624 victus captusque pœnas dedit. Ab hisce igitur Judæis invecta putatur circumcisio, Sabbati observatio, et similes ritus.

7. Jam quod annum delecti ab Athanasio Frumentii spectat, haud levem controversiæ ansam

(a) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59; Epiphani. *hæres.* LXXIII.

Afferunt Rufini cæterorumque scriptorum verba; cum exemplo Metrodori philosophi, qui in ulteriorem Indiam commigrarat, dicunt Meropium tantam suscepisse navigationem. Metrodori autem reditus in annum ut citius 324 conferri oportere certum est. Nam ex illa peregrinatione reversus, Constantinum Byzantii offendit, cui gemmas unionesque ex India furtim ablatas dono dedit. Qui Constantinus anno tantum 324 Orientis imperio potitus, non ante potuit Byzantii considerare. Si vero Meropius post Metrodori reditum profectus est, anno puta 325 vel 326, qui potuerit Frumentius sub initium episcopatus Athanasii Alexandriam venisse, qui, ut diximus supra, anno 326 electus est episcopus? Nam præter illud in peregrinando elapsum temporis

B spatium, annos sane plurimos egisse Frumentium necesse est, sive cum Æthiopiæ rege, sive post defunctum regem cum regina, usque dum adolevisset illi. Sane si suscepta peregrinatio post Metrodori reditum fuit, vix anno 340 potest Frumentii Alexandriam profectus contigisse. Atque ita non paulo post electum Athanasium Alexandriam venerit; sed multis post annis. Verum his omnibus occurrit, si Meropium, non exspectato Metrodori reditu, Æthiopicum iter instituisse dicamus. Nec quidpiam in Rufini narratione comparet, quod huic sententiæ adversetur. In annum ergo circiter 350, vel fortasse maturius, conferenda Frumentii ordinatio videtur. Promotus ille ab Athanasio in Æthiopiæ episcopum, gentem illam Christi doctrina illustravit, ejusque apostolus haberi meruit.

ANNO CIRCA 331. — 1. *Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. Meletianos sibi asciscit.*

— Eusebius porro et assecclæ, pulso Eustathio cæterisque veri defensoribus, ad hoc nervos omnes industriæ contenderunt, ut Arii Alexandriam regressum impetrarent (a); cumque occasionem illi et ansam gerendæ rei percipide observarent, opportune cecidit ut tum Meletiani per Ægyptum turbas darent, ac contra quam fuerat in Nicæna synodo definitum, rebus sese immiscerent ecclesiasticis. Homines Athanasius precibus, hortamentis, comminationibus ad officium revocare societatemque communionis inire tentabat. At Meletianorum protervia frustra cessit conatus. Re comperta Eusebius, tum factionis suæ facile princeps, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, de Arii reditu constituit agendum. Postquam ergo prius Ariani cum Meletianis similitates aperte gesserant (b), ubi adverterunt plebem catholicis sacerdotibus esse addictam, stimulante livore, ejusmodi fœdus inter se inierunt, communesque inimicitias susceperunt adversus clerum Alexandrinum. Quæ res male vertit Meletianis (c): ex Arianorum enim consuetudine et societate veræ fidei jacturam fecerunt, hausto sensim erroris veneno, ita ut et ipsi

(b) Sozom. I. II, cap. 91.

(c) Athan. *ibid.*, n. 60.

persæpe Ariani sint appellati. Hoc juncti fœdere, A operam inter se diviserunt; ut Meletiani callidissimi homines et ad calumnias semper parati, pro suis partibus criminum confictionem susciperent, Ariani vero, Eusebianorum gratia et auctoritate freti, judicii ferendi sibi partes vindicarent.

2. *Eusebii calumniæ in Athanasium. Arius et Euzoius libellum fidei offerunt Constantino.*— Et principio quidem Eusebius Athanasii animum tentavit, optatissimum sibi putans esse (a), ac rebus Ariano- rum augendis commodissimum, si tantus ille vir ad eorum partes accederet; ac litteris quidem suis rogabat Ariani aditum, tabellarii autem opera interminabatur insidiis appetendum fore, nisi concederet postulatam. Verum Athanasius, ubi res agebatur ecclesiastica labefactanda, nec minis nec precibus opportunus, optatis Eusebii abnuvit: nec modo Ariani non aditum concessit, verum etiam in eorum hæresi exstirpanda operæ semper plurimum studii- que consumpsit. Quæ res Eusebii et sectatorum ejus animum exasperavit in antistitem. Et conspicati non posse virum ab instituto revocari, promotionem ejus in sedem episcopalem in invidiam vocant; juniorem pro tanto munere, indignum, ab improbis delectum ementiti, cujus criminationis vanitas ex recensita superius cooptati Athanasii ratione perspicua est. Ruebat suapte infirmitate calumnia, testibus innumeris rei veritatem proclamantibus. Intellexit autem Eusebius nihil ejusmodi machinamentis perfectum iri, nisi imperator suam interponeret auctoritatem. Quamobrem alio vertit studia et conatus, et qua valebat apud Constantiam Augustam auctoritate et gratia usus (b), ministerio quoque adhibito cujusdam presbyteri inter familiares Augustæ computati, muliebrem animum ad Ariano- rum patrocinium allicere tentabat. Et vero admi- nister ille consiliorum Eusebii sæpe cum Constantia de Ario sermonem habuit, virum aïens injuria affectum a synodo, nec ita sentire ut vulgi rumore ferebatur, sed sanæ fidei hære. His Constantia fidem habuit; nec tamen ea de re imperatori verba facere est ausa. Accidit inter hæc, ut in gravem illa morbum incideret: agram imperator frequens adibat. Ingravescente morbo, desperataque valetudine, Constantino presbyterum illum commendat, testata viri probitatem juxta atque religionem, necnon benevolam illius imperio animum. Neque ita multo post diem illa clausit supremum. Presbyter exinde inter familiarissimos imperatoris annu- meratus est: et majorem in dies nactus gratiam fiduciaque, denuo Constantino suum de revocando Ario consilium aperit, nihil sentire virum aïens, quam quod in synodo decretum fuisset, si in con- spectum ejus admittatur, astipulaturum Nicænis decretis; sine causa reum agi et in crimen vocari.

A Nova res atque admiranda imperatori visa est. Respondetque roganti: « Si decretis synodi Arius, si doctrinæ astipulatur, libenter hominem ad conspectum admittam, et cum honore Alexan- driam reverti concedam. » Litterisque confestim evocat Arium (c). Procrastinantem ut videt, secun- das mittit, 27 Novembris datas, quibus cohortatur ut profectum maturet, nec moras ulterius trahat, sed conscenso publico vehiculo se conveniat. His acceptis Arius, comitante Euzoio diacono imple- tatis, abdicationis, exsilii socio, imperatorem adit. Accedentes imperator percontatur, veramne fidem sectentur. Sectari, amplecti eam respondent. Libel- lum fidei dare jubet. Illi protinus offerunt medita- tum vaserrime, et dolosis verbis concinnatum, quæ nec aperte fidem impugnant, neque erroris virus eliminarent. Perorabant autem sub libelli finem, rogantes, quando sana et sincera essent opinione, aditum sibi ad Ecclesiam non negari. Hac Arii formula offensi multi sectatorum ejus, pristini erroris retinentissimi, quibus impietas nullis deli- nita verbis, ut principio fuerat publicata, cordi erat, ab eo desciscunt, aliamque di- parem fami- liam ordiuntur, cujus secundum hæc antesignani fuerunt Aëtius et Eunouius.

ANNO CIRCA 352.— 1. *Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium.*— Cæterum delusus Arii calliditate Constantinus, eo appulsi animum, ut eum Alexandriam proficisci libens concederet (d) Verum Athanasius, qui hominem pristino semper errore implicatum, simulatamque ac dolo plenam ejus fidei confessionem probe norat, aditum ei ad Catholicorum communionem interclusit. Et vero non sine causa repulsam tulisse Arium mox pro- palam fuit. Errores enim ille per urbem disseminare de integro conatus, turbas Alexandriæ dabat, et in discrimen vocabat pacem reipublicæ Christi- næ. Ut vidit Eusebius frustra tentari Athana- sium (e), nisi imperatoris jussio accederet, auctor ipsi fuit ut litteras ad antistitem daret minarum plenas, quarum partem affert Athanasius sic habentem: « Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti efflagi- rant, liberum præbeto ingressum. Si quos autem in Ecclesiæ communionem admitti cupientes te prohi- buisse, aut aditum illis interclusisse didicero, mit- tam quamprimum, qui te jussu meo abdicet, et ex sedibus transferat tuis. » His addit Sozomenus (f), Eusebii et Theognii criminationes in Athanasium, quod videlicet turbarum et tumultuum auctor esset, multisque in Ecclesiam ingredi cupientibus clauderet aditum, veras esse contempsisse Meletianos, Joannis sequaces; qui crebris ad imperatorem itio- nibus, ementito Catholicorum nomine, Athanasio et catholicis episcopis crimina, caedes, vincula,

(a) Socrat. lib. 1, cap. 23; Sozom. lib. 11, cap. 18; Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 25; Sozom. l. 11, cap. 25.

(c) Socrat. *ibid.*; Sozom. lib. 11, cap. 27.

(d) Socrat. lib. 1, cap. 27; Sozom. lib. 11, cap. 22

(e) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 59.

(f) Lib. 11, cap. 22.

verbera, plagas, incendia ecclesiarum ascribebant. Athanasius acceptis ab imperatore litteris rescribit ipsi : Joanni et sociis ejus illegitimas objicit sacerdotum promotiones, studium immutandæ Nicænæ fidei, doctrinam minime sanam, contumelias et seditiones adversus orthodoxos. Inter hæc ultro citroque oblatas criminationes, animi pendens et cui crederet ignorans Constantinus, eam demum dedit epistolam, cujus superius partem exaravimus, deferentibus Syncretio et Gaudentio palatinis.

2. *Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petit.* — Ejusmodi litteris nihil permotus Athanasius (a), imperatori renuntiat nullam esse hæreticis Christo adversantibus cum Ecclesia catholica societatem, nec posse se, salvo officio, hujusmodi hominibus aditum præbere. Imperator autem nihil ultra questus, Athanasio liberam rei ad arbitrium gerendæ facultatem permisit. At Eusebius, non ex voto cadente negotio, consilium inquit opprimendi Athanasii, ratus non posse, eo incolumi, impetrari quod in optatis erat. Meletianis igitur usus insidiarum administris, hortatur ut memores veterariæ artis, qua olim Petrum, Achillam et Alexandrum per calumniam vocassent in crimen, jam pari ausu aggredirentur Athanasium. Illi nec impigre Eusebii jussa exsequuntur : excubantesque in occasiones criminandi Athanasii, cum nullus accusationi locus vel aditus esset, demum Eusebii consilio, opera Isionis Athrabeos, Eudæmonis Taneos, et Callinici Pelusii, Meletianorum, hanc priorem fingunt criminationem ; quod scilicet Athanasius lege data linea sticharia, seu vestes sacras ministrorum altaris ab Ægyptiis primus exegisset. Nec mora, crimen ad imperatorem defertur. Sed commodum evenit ut duo Alexandrini presbyteri, quibus nomen Apis et Macarius, istic tum versarentur ; a quibus rei veritatem cum didicisset imperator, Meletianorum deprehensa calumnia est. Secundum hæc litteras mittit Constantinus, queis Isionis factum damnans, Athanasium jubet se convenire. Eusebius, re improspere gesta, non finem fecit insidiarum : sed Isioni et consceleratis auctor est Nicomedia ne secedant, sed adventantem Athanasium novis adorianum criminationibus. Eo cum pervenisset ille, delatores parati meditatiue accedunt ; ac primo Macarium Athanasii presbyterum de contracto calice sacro insimulant, ipsumque Athanasium in capitale crimen omniumque atrocissimum vocant ; quod videlicet hostili erga imperatorem animo, in subsidium belli scrinium misisset auri plenum Philumeno cuidam imperium affectanti. Hæc sane erant ferini in Athanasium odii signa. Sed, providente Numine, ejusmodi hostium tela, quæ in sacri illius capitis periculum imminabant, brevi depulsa sunt. Ubi enim Athanasium hujusmodi crimen propulsantem in suburbio Nicomediæ, cui nomen Psammathia

(a) Athan. *Apol. contra Arianos*, n. 60.

(b) Athan. *ibid.*, n. 60, 61.

A audivisset Augustus (b), hii de more falsi convicti repulsam tulere. Athanasius autem honorifice exceptus remittitur Alexandriam, litteris munitus imperatoris ad populum Alexandrinum ; quibus Constantinus Meletianorum scelera, turbas, ambitionem acriter insectatur, Athanasiumque commendat ut pium et frugi virum, æqui bonique studiosum.

3. *Ischyra historia.* — Reversus Athanasius aliquantisper in pace degit. At Meletiani, in calumniis et conspirationibus adornandis pervigiles (c), haud multo interposito spatio, pacti initi memores, oblatam moliendi nova in Athanasium occasionem arripiunt, et redintegrant de calice fracto querelam. En totam fabulæ causam. In Mareote, Alexandrinæ agri portione, viculus erat nomine Pax Secontaruri, quo loco sedem habebat Ischyras quidam profligatis moribus homo, perosus plebi ; qui olim a Collutho presbyter creatus, ad laicorum conditionem Hosii jussu, ut dictum est, reductus fuerat. Is nefario ausu sacra attingere et munus sacerdotale obire nihil verebatur. Et cum nulla in viculo exstaret ecclesia, in ædícula orphani cujusdam Isionis rem sacram agebat, tanta tamen infamia apud accolas rusticanos laborans, ut nonnisi septem ex affnibus cœtibus ejus interessent. Re comperta presbyter, cui erat ejusmodi viculus contributus, Athanasio ecclesias de more perlustranti facinus denuntiat ; qui Macarium presbyterum mittit, Ischyram accitum. Eum ægritudine laborantem ac decumbentem reperit Macarius : patrique illius jubet, ut a tali ausu filium coerceat. Morbo demum levatus Ischyras, cum prohibente patre sacra adire facultas non esset, ad Meletianos se proripit : qui haud illibenter scelestissimum hominem, et consilii opportunum suis recipiunt. Et quamprimum, ne frustra forent tanta accessione aucti, hominis ad meditatam facinus operam requirunt, insidias aperiunt in Athanasium structas, ejus ministerio opus esse sibi aiunt. Etsi perditis moribus erat homo, initio tamen negare operam, horroreque criminis resilire. At Meletiani vi compulsam, atque plagis oneratum, ad iniquam pactionem deducunt ; ac hujusmodi criminationem una omnes fingunt et comminiscuntur (d), irruentem scilicet Macarium sacrum calicem confregisse, mensam evertisse, libros combussisse, et, utarrant alii, cathedram dejecisse, ecclesiamque diruisse a fundamentis. Si Socrati fides, Nicomediam Ischyras, a sacrorum officio interclusus profugit, et cum Eusebio concinnandæ calumniæ rationem inivit. Verum cum ejusmodi profectio ab Athanasio juxta atque a cæteris scriptoribus taceatur, jure in suspicionem falsi veniat, maxime quia rem sæpissime tractans Athanasius, id non prætermisurus erat, si revera gestum fuisset. Meletiani igitur Ischyram esse presbyterum prædicant ubique, ut ejusmodi calumniam pervulganti habeatur fides. Is vero commentitium facinus ubique denuntiat. Verum a consanguineis

(c) Athan. *ibid.*, n. 70 et 74.

(d) Hilarii *Fragments*, p. 1511.

objurgatus, pertæsusque sceleris, ad Athanasium A adit collacrymans. Hominem ob tantum flagitium iacreat Athanasius (a). Ille subornatum se et circumventum a Meletianis ait ad ejusmodi criminationem comminiscendam, libellum tradit antistiti, quo se testatur ab Isaaco Cleopatridis, Heraclide Nicii, et Isaaco Letopoleos, Meletianis episcopis, plagis et verberibus ad id facinoris compulsus. Ac Deum obtestatus, renuntiat se probe scire nihil ab Athanasio vel a Macario admissum hujusmodi. Rogat demum sibi Athanasii conventibus (interesse liceat. Ejusmodi libellum curavit Athanasius a multis presbyteris diaconisque, cum Alexandrinis tum Mareoticis, subscribi et suffragiis muniri. Neque tamen statim Ischyrae concessus ad ecclesiam Catholicorum aditus (b). Cum enim jam diu ad Colluthianos, atque exinde ad Meletianos descivisset, diuturniore opus erat experimento, ut sincera viri poenitentia comprobaretur.

In epistola Mareotici cleri quædam præfert Nannii versio (c), quæ in nullo edito vel scripto codice, quem quidem inspectare licuerit, Græce comparent. Hæc sunt ejus verba : « Nam cum ille (Ischyrae) post defectionem ad Meletianos nobis reconciliari et conjungi vellet, quemadmodum et Pistus, qui et ipse quoque talla de Athanasio in vulgus sparserat; neutrum tamen, quanquam propria manu testarentur nihil tale factum esse, et se subornatos a certis hominibus ut talia dicerent, recipere voluerunt. » Vix sane credatur de Pisto isthæc sine codicis ejuspiam Græci auctoritate adjecta fuisse a Nannio. Quæ si vera sunt, mirum ita carptim rem perstrictam fuisse.

4. *Arsenii historia.* — Neque fuerunt isthæc Meletianis ad perniciem Athanasio inferendam satis (d). Verum, ut multiplici crimine facilius virum opprimerent, aliud comminiscuntur portentis sane ac prodigii simile. Rem alius ordiri necesse est. Erat quidam Arsenius episcopus Hypseles, Meletianis necessitudine junctus, licet in *Breviario* supra memorato inter Meletianos episcopos non compareat; qui an ad Meletianos jam episcopus desciverit, an contra quam vetitum in Nicæna synodo fuisset, ab iisdem fuerit coopatus, pariter incertum. Eum sibi Meletiani ad singularem atrocemque criminationem in Athanasium adornandam administrum parant. Princeps conspirationis ordiendæ fuit Joannes cognomine Archaph, Meletianorum antesignanus. Et quia nemo solet ad maleficium sine spe et emolumento accedere, pactione pecuniæ hominem perpulit ad sese occultandum, eo nempe consilio, ut viri non ulterius inter homines versantis cædem aut mutilationem evulgandi facultas esset. Latebrarum locus monasterium fuit nomine Ptemencyrcis, in Antepolite nomo situm. Lateante igitur Arsenio, primum

rumores ubique spargunt, enectum ab Athanasio fuisse Arsenium, ac veneficii causa membratim obtruncatum. In sceleris testimonium truncam manum circumferabant, obviis ostentabant, ut universorum in auctorem iram accenderent. Demum ea ipsa crimina Ischyram et Arsenium spectantia deferunt ad Constantinum, qui, quod permirum videatur, etsi jam sycophantas Meletianos oculis ipse suis deprehenderat, fidem nihilo minus hæc renuntiantibus habuit : ideoque litteras misit Antiochiam ad Dalmatium censorem, cui homicidii causam audiendam committebat.

ANNO 333. — 1. *Synodus Cæsareæ indicitur. Arsenii fabula deprehenditur.* — Et vero, ut nostra quidem fert opinio, eodem tempore synodum edixit Cæsareæ in Palæstina celebrandam, triginta nimirum mensibus ante Tyriam synodum, ut habet Sozomenus (e), videlicet mense circiter Martio anni 335. Quæ res item Philippopolitanæ synodi epistola firmatur, quæ sic habet : « Nam propter hæc necessario concilium apud Cæsaream Palæstinam primo videtur esse conductum : et cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum concilium occurreretur, post alterum annum in Tyro propter ejus facinora necessario iterum celebratur. » Cui synodo, ut videtur, Dalmatius Censor (f), quemadmodum Tyri Dionysius Comes, interfuturus erat, omnia auctoritate et arbitrio suo moderaturus. Censor Athanasio diem dixit, ut se adornaret ad eam depellendam criminationem. Qui litteris Dalmatii acceptis, initio futilem et a veri similitudine abhorrentem calumniam nihil curabat, tutus conscientia ne cogitati quidem, nedum admissi facinoris. Attamen ubi commotum ira imperatorem esse accepisset, ad comministros episcopos per Ægyptum rem significat diaconumque mittit, qui pervestigaret, ubi locorum esset Arsenius, qui a quinque vel sex annis in Athanasii conspectum non venerat. Diaconus autem profectus ad monasterium Ptemencyrceos, quo loco latere Arsenium rumor erat, primum incidit in quosdam, Pecysium nempe presbyterum, Sylvanum Hellæ monachi ejusdem monasterii fratrem, Tapenacrameum, et Paulum Hypseles monachum, qui Arsenium istic versari confessi sunt. Re compta, Pinnes ejusdem monasterii presbyter hominem in naviculam conjici curavit, ut secundo flumine ad inferiores Ægypti partes una cum Helia monacho concederet. Post hæc, elapsis, ut putamus, quibusdam ab Arsenii profectione diebus, Athanasii diaconus cum comitibus nonnullis reversus, derepente in monasterium quærendi Arsenii causa sese immisit; quem, utpote alio transmissum, cum non reperirent, Pinnem presbyterum cum Helia monacho Arsenii comite Alexandriam deportatos duci obtulere. Et cum nulla negandi via esset, fassi

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 63.

(b) Athan. *ibid.*, n. 74.

(c) Athan. *ibid.*, in notis.

(d) Athan. *ibid.*, n. 65 et seqq.

(e) Sozom. lib. II, cap. 25; Hilar. *Fragm.* p. 1312.

(f) Athan. *Apolog. contra Arianos*, n. 65 et seqq.

sunt in vivis Arsenium ac minime obtruncatum esse. Ad hæc omnia jam memorata Pinnes in monasterium regressus Joanni Archapho rescripsit, monens ut ne modo, pervulgata rei veritate, Athanasio eadem ascribere aggrediretur: quam epistolam, Paphnutii monachi manu exaratam, nobis Athanasium integram servavit. Narrat item Pinnes, Arsenii enecti fabulam ita per totam Ægyptum percrebuisse, ut ne ultra celari posset. Hæc causa fuisse putatur Arsenio ut Tyrum profugeret, quo ibi procul patria et Athanasio, tutius delitesceret. At forte evenit Archelai consularis famuli, ut in taberna latere Arsenium quibusdam renuntiantibus acciperent, remque indicarent hero. Is mature virum perquiri, reperiendumque in custodiam tradit asservandum; et sub hæc Athanasio significat deprehensum Arsenium. Cujus item rei oculati fuere testes quidam ipsius Athanasii familiares. Arsenius vero ne deprehensus quidem se Arsenium esse fatebatur, donec ad Pauli Tyri episcopi tribunal evocatus atque convictus, negandi finem faceret. Hoc autem ille pacti cum Eusebio initi causa agebat, ne se sycophanta deprehensio tota evanesceret fabula. Peccat autem Socrates (a), qui istam deprehensi Arsenii historiam Tyræ synodi tempore contigisse narrat. Nos Athanasium sequimur fide sane digniorem.

2. *Calumnia detecta.* — Inter hæc Eusebius Nicomediensis, Theognius Nicænus, et Theodorus Heracleotes, postquam crebris itionibus postulationibusque, intolerabilia, ut aiebant, Athanasii facinora in synodo aliqua disquiri oportere imperatori suavisent (b), jamque celebrandæ synodo deputata esset Cæsarea in Palæstina; versus Orientem properabant animo Athanasii in ejusmodi synodo abdicandi. Verum ille gnarus insidiarum et malæ mentis adversariorum, iter et iudicium istius synodi, nec injuria, detrectabat. Quare peracta de Arsenio perquisitione, et patefactis Meletianorum conspirationibus, imperatori renuntiat repertum Arsenium, et totam homicidii scenam de medio sublatam fuisse: ac quæ de Macario presbytero olim Meletiani ad ipsum detulissent, revocat in memoriam. Commodum item accidit, ut Meletiani in iteratis suis, de calice fracto et de mensa subversa criminationibus Athanasium modo, modo Macarium insimularent. Quod utique signum erat luculentum conficti et excogitati criminis. Hæc misso Macario diacono significat imperatori: qui statim iudicio censoris prohibito, Eusebium et socios in Orientem Athanasii Ecclesia deturbanandi cupidine properantes retrogredi jubet; litterisque missis Athanasium cohortatur, ut populo suo pacem et tranquillitatem conciliare studeat, id cum primis in optatis esse sibi. In Meletianos autem, quos omni execratione dignos appellat, invehitur acerrime. Mirari se ait, quos illi viros interemptos jactitabant, eos ipsos incolumes ante omnium oculos versari;

(a) Socrat. lib. 1, cap. 29.

(b) Athan. Apol. contra Arianos, n. 65 et seq.; Theodoret. l. 1, cap. 28.

mensam eversam, calicem fractum vecordes homines modo ab Athanasio, mox a Macario effutire, ut illa incertitudine accusationis in sycophantiæ suspicionem vocarentur. Jubet palam legi epistolam; ut nemo unus gestam rem, Meletianorumque insidias ignoret. Plectendos denuntiat, si quos paria ausos deprehenderet. Gratulatoriam Alexander Thessalonicensis Athanasio epistolam misit (c), acceptis per Serapionem Sozontis filium, bene moratum adolescentem, ejusdem litteris; scelerato Joanni aieni jure infamiæ notam inustam, utpote turpissimarum rerum artificio.

3. *Arsenius delicti veniam petit.* — Apertissimum autem illud fuit conspirationis argumentum, cum Arsenius ipse, postquam latens deprehensus fuerat, missis ad Athanasium litteris (d), significavit cordi esse sibi pacem et communionem Ecclesiæ catholicæ, rogare aditum sibi dari, polliceri nullam in itinere se cum schismaticis societatem, neque imprudente aut invito Athanasio, scitum aliquod vel decretum una cum aliis episcopis editurum. Istas Arsenius dedit litteras, qui multa post hæc nec obscura prætulit mutati et catholicis rebus addicti animi signa. Re cognita Joannes Archaph, ut vidit gesta sua in ore omnium versari, traduci in dies, magnam sibi invidiam conflare, quasi pœnitens facti, communionem Athanasii efflagitare cepit: ac litteris imperatori testificatur se, jam omni posita simultate, pacem communionemque cum Athanasio exoptare ac requirere. Pergratæ litteræ Constantino fuere, pacis scilicet amantissimo; dataque epistola virum evocat, publici vehiculi copiam facit, ut majore gaudio præsentem pacisque studiosum exciperet. Talis tum fuit rei exitus, et aliquantum temporis sopitum negotium fuit.

ANNO CIRCI TER 334. — 1. *Antonius Alexandriam venit.* — Per id circiter tempus Ariani, rumoribus spargendis semper invigilantes, temere jactitabant magni per Ægyptum nominis virum Antonium monachorum patrem doctrinæ suæ favere et astipulari (e). Perlata res Antonio dolori fuit; graviterque succensens novatoribus, hortatu episcoporum, et maxime Athanasii, Alexandriam se confert. Tum cepit Arianos publice coarguere, hæreticos appellare, hæresim eorum vocare Antichristi prodromum, prædicare Filii æternitatem, deitatem, populum voce monitisque in vera doctrina confirmare. Ingens fuit multitudinis lætitia, grande odium conflatum hæresi adventu viri Dei. Accurrebant cives videndi Antonii cupidine flagrantés. Ipsi gentiles conspecta viri literarum imperiti vi orationis, stupefacti signis miraculisque ad preces ejus editis (nam energumenos, ac mente captos bene multos curabat); tanto numero ad Christianam fidem confluxere, ut plures paucis diebus, quam alias per integrum annum, veræ fidei viam ingrederentur. Et vero tanta

(c) Athan. ibid., n. 66.

(d) Athan. ibid., n. 69.

(e) In Vita Antonii, n. 69.

erat opinione sanctimonix et pietatis, ut universi, A ne paganis quidem exceptis, hominem Dei, Antonium compellerent.

2. *Antonius curat dæmoniacam.* — Cum autem excederet urbe, Athanasio honoris causa comitante, ut ad portam pervenit, retro clamans mulier sistere gradum rogabat, et sanare filiam suam dæmone vexatam. Rogante etiam Athanasio, substitit ille; et propius accedente cum filia muliere, dæmon puellam humi dejecit. Tum precatus Antonius, impurum dæmonem fugat, et incolumem matri filiam restituit. Cunctisque cum gratiarum actione Antonium honorifice deducentibus, gestiens in amatam solitudinem remigravit. Quædam certe sunt queis inducamur, ut contra quam sentiunt nonnulli docti viri, in annum circiter 334, Antonii Alexandriam professionem consignemus. Ne ultra annum 334 vel ut tardius 335 differamus, vetat quod Athanasius in Antonii Vita, ubi apprime temporis rationem ducit, ejus Alexandriam profectum enarrat, priusquam de Constantini ad eundem Antonium missis litteris verba faciat. Et quia eo tempore Alexandriæ versabatur Athanasius, ut ipse narrat, non potest ultra annum 335 differri iter Antonii; quia post annum illum, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit Athanasius. Ad hæc, post Athanasii exsilium, cum frequens litteras Antonius ad Constantinum reditus ipsius impetrandi causa mitteret, nullus residuus fuit Arianis locus evulgandi, sibi suisque erroribus astipulari Antonium; cum contra clamarent viri gesta, et Catholicis addictum proderent. Quæ sane causa nobis est, ne profectum ejus post annum 335 conferamus.

3. *Eusebius Cæsariensis inimicitias suscipit adversus Ægyptios.* — Hoc item anno Eusebius Cæsariensis in odium inimicitiamque adversus Ægyptios episcopos palam prorupit. Etsi enim a multis jam annis esset Arianis rebus nec obscure deditus (a): at non ita ut catholicorum præsulum palam hostis audiret. Quæ porro causa fuerit simultatis, ut nulli non tunc exploratum et notum fuisse memorant Ægyptii episcopi, sic jam non in promptu fuerit augurari. Subodoramur tamen, ideo Eusebium Ægyptiis succensusisse, quod fortassis una cum Athanasio abnuissent ad synodum Cæsareæ indictam se conferre, quia Eusebius jam in Arianisni et odii erga Athanasium suspicionem venisset. Sane ait Theodoretus (b), suspectam Athanasio Cæsaream fuisse ob illius urbis antistitem.

Anno 335. — 1. *Synodus Tyria.* — Meletiani vero patefactis insidiis pudore affecti, studia et consilia alio converterant (c); ac fortasse conspirandi finem fecissent, nisi accessissent Eusebianorum stimuli, quibus non Meletianorum fama et dignitas, sed Arianorum res cordi et sollicitudini erant. Cum vi-

derent ergo, per otium et pacem Athanasio licere solitam augendæ rei catholicæ operam navare; interturbare consilia ejus Meletianorum ope satagunt, hosque rursus evocant ad pristinam fingendi et calumniandi artem. Meletiani igitur iustaurato fœdere (d), elapsis triginta ab indicta Cæsareæ synodo mensibus, Athanasium denuo reum agunt apud imperatorem, et inveteratas confutatasque criminationes renovant. Prodigii simile est, tam versatilem et sycophantis opportunum Constantini animum fuisse; ut quæ toties ille falsa et commentitia deprehendisset, ea denuo in iudicium vocari concederet. Eusebiani ergo, ut ait Athanasius, iis usi scenæ quam parabant histrionibus, auctores sunt imperatori, ut synodum Tyri jubeat congregari. Tum comes Dionysius eo mittitur, imperio suo omnia moderaturus (e). Satellitium militare Eusebians datur, ut arbitrio suo peragant omnia. Eo concedunt magno numero Eusebiani; quorum primpilares Eusebius Niconediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neronopolitanus, Placillus Antiochenus, Theognius Nicænus, Marius Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, Patrophilus Scythopolitanus, Theophilus, Ursacius Singidonensis, Valens Mursinus, Macedonius Mopsuestenus, Georgius Laodicensis, et alii plurimi. Nec tamen deerant quibus æqui bonique studium esset, sed perpauca. Inter eos maximus Hierosolymitanus, Marcellus Ancyranus, Alexander Thessalonicensis, Asclepas Gazensis. Sexaginta omnes numero præter Ægyptios erant, auctore Socrate (f). Ab hoc cœtu avertēbat Athanasii animum pristinorum recordatio conspirationum; nec tutum esse arbitrabatur hostibus se committere, quos penes tunc summa rerum esset, ubi nulla æqui ratio futura, sed omnia Eusebianorum arbitrio agenda, jubente comite, cogentibus militibus. At vet invitus ille, litteris compulsus imperatoris, in quo iudicio secum agi passus, eo cum Ægyptiis episcopis quadraginta novem se contulit. Macarius item presbyter vinctus, catenisque onustus, Tyrum adductus a militibus est, ob delatum crimen fracti calicis et eversæ mensæ. Quæ res per quidem indigna erat, sacerdotem necdum convictum tam aspere excipi in præsentia episcoporum.

2. *Eusebium arguit Potammon.* — Constantinus reconciliandæ pacis percupidus (g), litteris ad Tyriam synodum missis, significavit optatissimum esse sibi, ut simultas omnis et altercatio in Ecclesia comprimatur; sed quia non deessent, quis turbas dare et omnia miscere animus esset, hortari se episcopos ad synodum celebrandam convocates, ut dissidentia membra ad concordiam revocarent, quam de medio sustulerat paucorum hominum arrogancia. Monet ut citra odium gratiamque aliquam, juxta Ecclesiæ regulas delictorum pœnas

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 78.

(b) Lib. 1, cap. 28.

(c) Athan. *ibid.*, n. 70, 71.

(d) Sozom. l. 11, c. 25.

(e) Athan. *ibid.*, n. 71.

(f) Lib. 1, cap. 25.

(g) Theodoret. l. 1, c. 29.

sumant. His acceptis litteris, episcopi causam Athanasii agere cœperunt. Sedebant episcopi Athanasio infensissimi, inter quos eminebat Eusebius Cæsariensis. Stabat coram Athanasio, cui sedis suæ jure primas deferri oportuisset, una cum Ægyptiis episcopis, qui in viâ periculique societatem venerant. Eusebium inter judices conspicuus Potammon Heracleæ in Ægypto episcopus (a), cui fuerat sub Maximiano pro fide Christi oculus exsculptus, collacrymans et dolens his hominem dictis compellat. *Tene, inquit, Eusebi, sedere, et insontem Athanasium te judicem ferre? Quis isthæc toleret? Dic sodes, nonne tecum tyrannorum tempore in custodia fuisti? Atque ego quidem oculo sum pro veritate mutilatus: tu nulla corporis parte mutilatus es, neque in fidei testimonium aliquid passus, sed incolumis integerque ades. Quanam ratione ex custodia elapsus es, nisi quia pollicitus es te nefarium quidpiam admissurum, vel fortasse admisisti?* His Eusebius auditis excanduit; et mox consurgens cœtum solvit hæc locutus: *Si tanta hic procul finibus vestris arrogantia estis; haud abs re in crimem petulantiae et superbiae vocamini a contribulibus vestris.* Non desunt tamen, qui Eusebium purgare curent a crimine vel suspitione oblatis diis sacrificii: verum nobis ad ulteriora properantibus hæc non licet subtilius explorare. Cæterum non Eusebius tantum accusatus est; sed erant in cœtu Eusebianorum alii criminibus obnoxii: qui cum hæreseos, tum aliorum fœde gestorum causa male audiebant; hos inter eminebat

nequissimus ille Georgius Laodicens, ab Alexandro olim abdicatus, qui turpissimæ vitæ causa omnibus perosus erat.

3. *Quæ crimina Athanasio offeruntur.* — Ventum deinde ad crimina est; acceduntque ex parte Joannis Archaphi delatores Meletiani, Callinicus Pelusii, et Ischyras sive Ischyriion (b). Hic de confracto calice, de mensa et cathedra episcopali subversis accusationes redintegravit. Querebatur item se sæpenumero Athanasii opera in vinculis detentum; et accusatum ficto crimine apud Hyginum Ægypti præfectum, quod imperatoris imagines saxis appetiisset, in carcerem detrusum fuisse. Callinicus abdicatum se ab Athanasio conquestus est, licet ante Alexandro communionem junctus fuisset; causam irarum fuisse, quod Callinicus ipse communicatum se cum Athanasio negasset, donec calicis confracti crimen et suspitionem depelleret. Indigne ferre se Callinicus aiebat, quod Marcum quemdam, presbyteri officio deturbatum, in Pelusii episcopatum promovisset; seque militarem custodiam, tormenta ac judicia ejusdem Athanasii artibus, subire compulsus. Aderant præterea ex Meletianorum caterva Euplus, Pachomius, Isaac, Achilles et Hermæon episcopi, qui indicta sibi ab Athanasio verbera mentiebantur. Omnes porro una ejusdem farinae accusatores promotionem ejus in crimem vo-

cabant. Aiebant nempe, cum omnes episcopi ante decrevissent, ut nemo eligeretur antequam oblata sibi crimina coram dilueret; Athanasium tamen quorundam perjurio ad episcopatum pervenisse; quæ causa ipsis fuerat, ut fraude circumventi ab ipsius societate et communione desciscerent. Athanasium autem, nedum oblata crimina propulsaret, vi illata ipsos accusatores in carcerem conjecisse. Post hæc accusatio de Arsenio iterum agitata. Atque ut evenire solet, cum ii, qui perniciem alicujus machinantur, gratia et auctoritate valent, videre erat Eusebio assentantes nonnullos, qui inter amicos Athanasii ante numerabantur, jam inexpectatos accusatores accedere. Lectus est quoque libellus popularium exclamationum, quasi scilicet plebs Alexandrina, odio Athanasii incensa, conventus ecclesiasticos detrectaret. Athanasius autem jussus causam dicere, ac frequenter in jus vocatus, ex oblatis criminibus alia depulit; pro aliis tempus et moram postulavit ad perquisitionem. Hæc ex Sozomeno hausimus; in cujus narratione veri vestigia comparent. Meletiani namque omnes hic memorati, uno excepto Euplo, enumerantur omnes in breviario Meletii.

4. Etsi porro crimina multa offerebant antistiti, duo potissimum erant in ejus exitium comparata, in quibus comprobandis operam ponebant. Aderat Ischyras, qui Athanasium modo, modo Macarium confracti calicis insimulabat. Præsens item erat Joannes, qui Arsenii necem Athanasio imputaret perquam impudentissime, postquam, nec sine ejus pudore et infamia, deprehensa ac detecta calumnia fuerat.

5. *Calumniæ deteguntur.* — Tum Athanasius alique Ægyptii, qui principio Eusebium et socios superius memoratos judices in sua causa recusarant, quod probe scirent, neminemque fugeret, eos non Athanasii modo, sed orthodoxorum omnium inimicos esse, quævis data occasione insidias et bellum pararent; necessitate atque injuria compulsus, Meletianorum criminationem in Athanasium adornatam propulsare aggrediuntur. Verum Eusebiani dicta episcoporum interpellare, eorumque testimonia repudiare nisi sunt. Tum versi in judices, quibus quoddam inesset veri et æqui studium, alios minis, alios conviciis lacessere, ut deterrent ab æquitate vindicandâ. Neque tamen summa licet vi usi (c), licet comitis auctoritate ac militum manu freti, licet carnifice quodam et compulsore ministris usi, licet omnia præter jus fasque agerent, comprobare potuere crimina Athanasio oblata. Ischyrae namque calumnia de calice fracto et de mensa subversa, episcoporum omnium Ægyptiorum testimonio depulsa est, nec quodpiam gestæ hujusce rei potuit Ischyras, argumentum proferre.

6. Quod aliam vero sycophantiam spectat de Ar-

(c) Athan. Apol. contra Arianos, n. 7-9.

(a) Epiphan. nær. LXIX.

(b) Sozom. lib. II, cap. 25.

senii nece (a), sic illa referente Theodoro detecta, nec sine ingenti Meletianorum ignominia, fuit. Deinde famosam illam thecam et manum sale conditam protulerunt, tum erupit spectantium clamor; aliis verum flagitium esse aestimantibus; aliis, qui latere Arsenium norant, falsum putantibus. Vix tandem compressis clamoribus, iudices Athanasius pereontatur, num cui notus Arsenius. Cum multi respondissent eum se probe nosse, adduci hominem jubet. Rursum ille, isne esset Arsenius rogabat, quem peremisisset ipse, quem perquirent illi, cujus manum ipse dexteram amputasset. Fatentur illi, Arsenium ipsum esse. Quibus Athanasius, reducto pallio, utramque manum ostendit, dextram sinistramque. Aliam, inquit, præterea nemo requirat; duas enim solum manus a conditore Deo omnes accepimus. Socrates autem ita rem narrat. Athanasius pallio in alterum latus reducto, manum hominis ostendit. Rursum nonnullis suspicantibus altera eum manu truncatum; aliquantum moratus, ancipites illos hæere permisit, cum alterum pallii latus reduxisset, alteram quoque Arsenii nudavit manum; et præsentem compellans: Arsenius quidem, ait, ut videtis, utraque manu integer est. Tertia hæc unde excisa fuerit, indicent accusatores. Utrum vero ista serie calumnia mutilati Arsenii detecta sit, an exornandæ orationis causa multa sint adjuncta, incertum. Unum constat (b), Arsenium nempe synodo adfuisse, præsentemque cædis et mutilationis crimen repulisse, ut narrat Athanasius.

7. His perspectis accusatores, ait Sozomenus, ad levandam ignominiam novo usi crimine, aiunt Plusiaum quemdam episcopum, Athanasio addictum, jussu illius incendisse domum Arsenii, ipsunique columnæ alligatum loris excepisse, et in cellulam inclusisse, unde elapsus Arsenius per fenestram se proripuisse; ac exinde aliquandiu delituisse, nec sine causa pro mortuo et ambusto habitum fuisse: qui quod præclarus vir esset et confessionis gloria insignis, idcirco Joannem et asseclas, ejus perquirendi causa, magistratus adiisse. Ait tamen Socrates, Joannem detectæ calumniæ pudore illico fugam fecisse.

8. *Historia mulierculæ suspecta.* — Aliam memorat Rufinus criminationem mulierculæ, quæ ad synodum intromissa vociferari cœpit (c), virginitatem se Deo vovisse, sed ab Athanasio tum hospite suo vi compressam et pollutam fuisse: « Introduci ad hæc, ait Rufinus, jubetur Athanasius. Ingreditur cum Timotheo presbytero suo, eumque monet ut posteaquam mulier dicendi finem fecisset, se taceat, ad ea quæ dixerat responderet. Cumque mulier ea quæ docta fuerat perorasset, Timotheus conversus ad eam: Vere, inquit, mulier, ego mansi apud te aliquando, aut vim tibi, ut asseris, feci?

(a) Socrat. l. 1, cap. 28; Sozom. lib. II, cap. 25; Theodor. lib. I, cap. 50.

(b) Athan. *Apol. contra Arian*, n. 72.

Tunc illa, ut mulierum se talium procacitas habet, objurgans Timotheum: Tu, tu, inquit, mihi vim fecisti, tu in illo loco commaculasti castitatem meam. Tum omnes ridiculos pudor habere cœpit, quod tam facile tacente eo fictio compositi criminis patuisset. Tum dimissa mulier fuit. Athanasius vero non dimittendam esse contendebat, sed interrogandam quis horum auctor esset. Verum illi oclamarunt, alia superesse crimina longe graviora, quæ nullo possent artificio depelli. Ac tum ventum esse ait ad criminationem de Arsenio enecto.

9. Sed eam mulierculæ historiam multis nominibus suspectam esse, ac fingentis magis artificium, quam rem vere gestam olere, nemo inficias eat, qui adverterit eam non ab Athanasio, qui res Tyri gestas accurate bis terve recenset, imo nec a synodis Alexandrina, Romana sub Julio, et Sardicensi memorari, in quarum synodicis epistolis pluribus enumerantur aliæ Eusebianorum in Athanasium adornatæ criminationes. Quæ vero causa tanti facinoris silentio prætermittendi, potissimum in Sardicensi synodo, quando e re Patrum erat id inter alia afferre, quo liquidius foret jure ac merito tantæ calumniæ artifices damnari et abdicari? Quorsum Philippopolitani præsules conscelerati, repetitis aliis in Athanasium criminationibus, hanc taceant? Cur Epiphanius et Socrates tam nobile flagitium Ariatorum omittant, si vere gestum, qui pluribus Tyrias res persequuntur? Et sane Sozomenus, qui ex Rufino eam historiam, ut et Theodoretus, mutuatus est, fatetur eam non in actis synodalibus comparere, sed, utpote turpem et ridiculam, omissam fuisse. Quasi vero id more receptum sit, ut in judicio taceantur reorum calumniæ, cum turpes, cum ridiculæ sunt, ubi e re judicium est, ut pateat omnibus jure ac merito infligi pœnas. Et alioquin non talis hæc historia est cui honos præfandus sit; cum maxime quantumvis turpe factum possit carptim honesteque narrari. Ad hæc, quis Eusebianos putet tam supinos, tam oscitantes fuisse, ut adornatæ ad calumniam mulierculæ non indicarent, quem accusatum oporteret?

10. At his fortasse argumentis quis occurrat, dicendo Philostorgium (d), qui sanctis et catholicis infestus viris, criminationes ab eorum adversariis conflatas ipsis ascribere solet, enarrare mulierculam ab Athanasio subornatam fuisse, quæ Eusebium Nicomediensem illati stupri accusaret: cui occasio hæc scribendi fuisse videatur illa Eusebianorum calumnia in Athanasium parata. Sed cum ante Philostorgii ætatem ea, seu vera, seu falsa sit evulgata, nihil hinc ad eam asserendam erui potest. Philostorgius quippe tam ex falsa, quam ex vera historia, potuit ea scribendi occasionem arripere.

11. — *Legatio Mareotica.* Eusebiahi patefacta deprehensaque conspiratione, pudore affecti, inopes-

(c) Rufin. lib. I, cap. 17; Sozom. lib. II, cap. 25; Theodor. l. I, cap. 30.

(d) Lib. II, n. 11.

que consilii, usque eo quid agerent non habebant, ut Dionysio comiti auctores essent legatos in Mareotem mittendi, perquisitum an quidpiam criminis possent in Macarii gestis deprehendere (a), quasi res non satis agitata et expensa fuisset. Verum nec obscure id consilii Eusebianis erat, ut quia, depulsis criminibus, interclusam sibi spem opprimendi Athanasii cernerent, in Athanasium absentem pro libidine conspirarent. Athanasium autem et Ægyptii contra contendere supervacaneam fore illam in Mareotem legationem, palam perstringere eorum simulationem atque vafritiem, quod rem tandiu meditatam, tanta opera concinnatam, jam inopia argumentorum dicerent non satis exploratam esse; quia res secus cecisset, quam proptarent ipsi. Tum ubi adverterunt, eo demum Eusebianorum dolo et perveracia ventum esse, ut omnino ejusmodi legatio mittenda esset; id rogabant, ut ne saltem suspecti viri quæsitorum darentur. Æqua res comiti visa est, viros æqui bonique studiosos, nec cuiquam factioni deditos, eo mitti oportere. At illi, quibus in animo erat insidias iterum parare in Athanasii perniciem, missis quatuor ante diebus veredariis, qui Meletianos in Mareotem alienam sibi regionem cogere, præmissis item Meletianis et Colluthianis quibusdam, qui omnia ad conspiracyonem adornarent, habito seorsim concilio, clam legatos eo delegant suæ sectæ principes, Theognium scilicet, Marcum, Theodorum, Macedonium, Ursacium et Valentem. Hinc litteræ ad præfectum datæ, ut arbitrato legatorum omnia ageret. Hinc militare satellitium deputatum, ut militum ope et auxilio testimonia extorquerent, et documenta conscriberent. Quodque suspitione plenum ac iniquissimum erat, Macario presbytero sub militum custodia relicto, accusatorem secum abduxere.

12. *Conquestio Athanasii et Ægyptiorum.* — His conspectis Ægyptii episcopi, qui cum Athanasio Tyri versabantur, rei indignitatem non ferentes, data ad alios episcopos Tyri coactos epistola (b), contestantur perspicuum sibi esse Eusebianorum in Athanasium et in se conflata conspiracyonem. Queruntur contra jus fasque gesta omnia, suspectos egeratosque iudices fuisse, ficta crimina, legatos sibi adversarios designatos, qui nihil non arbitrato Eusebianorum agerent, pari fide gesta cætera. Monent demum, Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Colluthianis, Meletianis et Arianis adversum se scriptam: cavendum esse ne quidpiam eorum rogatu designetur, ntpote inimicorum sibi; non ignorare illos qui causæ esset, quod ab anno proximo Eusebius Cæsariensis in apertas adversum se inimicitias prorupisset. Huic quoque simile rescriptum Dionysio tradunt comiti.

13. *Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebianorum.* — Horum certior factus Alexander

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 72.

(b) Athan. *ibid.*

(c) Athan. *ibid.*, n. 80.

episcopus Thessalonicensis, cuius grandis erat apud utramque partem existimatio, fama que sanctimonie, litteris monet comitem (c) palam se videre conspiracyonem in Athanasianos adornari, quod suspectos et recusatos homines eo misissent legatos: allatum sibi fuisse nuntios præmissos a Joanne, periculumque esse ne Colluthiani, Meletiani et Ariani per Ægyptum totam turbas moveant: neu locus criminandi episcopos fuerit, si non ex æquo et bono iudicium feratur.

14. *Ægyptii appellant imperatorem.* — Comes Dionysius litteris Alexandri commotus, Eusebio atque sociis rescribit, « jam se Flacillo reuuntiasse conquestum Athanasium de iniqua et præpostera legatione, rem nequaquam ex animo domini animæ suæ (sic ille) Alexandri factam; id sibi semper consilii fuisse ut communi calculo et suffragio mitterentur legati; haud levem fore criminationi locum, si Alexander episcopus rebus gestis non obtineret. » Hæc ille. Neque id non intelligebant Eusebiani: sed vetabat cupido exterminandi Athanasii, ne quid consilio et æquitati darent. Cumque animadverterent Ægyptii episcopi, Eusebianos nihilominus ad cepta progredi, neque sistere gradum; rescripto ad Dionysium comitem dato, rogant ut quando Eusebiani pro libidine, nulla servata æqui bonique ratione, multa in suam perniciem machinarentur, iudicium totum reservaretur imperatori. Comes autem, etsi legationis iniquitatem palam coarguebat, infestus tamen Athanasio, multum adversus illum operæ insumebat, usus ad arbitrium vi auctoritateque sua. Quæ causa fuit ut Athanasius, conspicatus omnia arbitrato et impulsu adversariorum agi, seque in discrimine versari, se proriperet adiretque imperatorem.

15. *Fuga Athanasii.* — Videtur porro Athanasius profectus esse statim atque legati ad Mareotem iter instituerunt, Ægyptiis imperatorem appellanti-bus. Et vero quid reliquum erat post huiusmodi appellationem, quam ut adiretur Constantinus? Et hæc est item concors scriptorum pene omnium sententia. Quæ vero quæstio movetur, utrum crimen prius oblatum, illudne de calice fracto, an aliud de enecto Arsenio, levis omnino momenti. Fortassis hac ratione facile conciliantur opinioniones, si cum Athanasio dicamus, allatam primum fuisse criminationem illam de calice fracto et de mensa subversa; sed cum idonea testimonia et argumenta ad eam comprobendam non suppeterent, itum ad criminationem de Arsenii nece; quæ cum ipso præsentate Arsenio falsa et nugatoria esse deprehenderetur, inopia criminum, redintegratam tum fuisse pristinam illam propter quam legatio clam decreta fuit.

16. *Narrant Rulinus, Sozomenus et Theodoretus (d), detectis insidiis ac deprehensa conspiracyatione, accusatores et iudices qui fraudis conscii*

(d) Athan. *ibid.*, n. 82; Rufin. lib. 1, cap. 17; Sozom. lib. 11, cap. 25; Theodor. lib. 1, cap. 30.

erant, tumultu ac seditione synodum complevisse, A præstigiatores vociferantes Athanasium, maleficum, sacerdotio indignum, ac de medio tollendum: tum eos qui jussu imperatoris disciplinæ pacisque servandæ causa synodo intererant, veritos ne violentas ei inferrent manus, clam iudicibus virum propriuisse, Athanasiumque conscensa navi Constantinopolim profectum esse, ut causam apud imperatorem ageret.

17. *Legatorum gesta Alexandriæ et in Mareote.*— Interea legati cum Ischyra profecti, relicto sub militum custodia Macario, Alexandriam venerunt (a); datæque litteræ Philagrio sunt Ægypti præfecto, genere Cappadoci, transfugæ a religione Christiana, qui auctoritate deinceps et opera sua in res Eusebianorum gerendas incubuit. Alexandriæ dum versarentur legati, domus victusque quotidianam societatem habuere cum accusatore Ischyra. Et sub hæc, comitante Philagrio, militibus stipati in Mareotem proficiscuntur, sedemque ponunt in ipsius Ischyrae domo. Hic monumenta edita, hic perquisitiones factæ sunt: hic dolos, machinas, cuncta veterariæ artis tela compararunt. Animadversa presbyteri Alexandrini et Mareotici legatorum nequitia atque vafritie, homines eorum objurgant, quod soli cum accusatore, reo Tyri dimisso, accederent: postulant sibi saltem eorum actis et perquisitioni interesse licent; se totius negotii et eorum quæ Ischyram spectarent esse conscios, gnaros item qui testes veraces, qui contra ab Ischyra subornati essent: quorum nedum admissa postulatio fuerit, non sine vi repulsi et eliminati sunt. Quodque mirum, ac tali caterva dignissimum, exactis presbyteris, Philagrium militesque ethnicos aduiserunt ad rerum sacrarum quæstionem. Intrinseci ad testimonium ferendum, non clerici, sed catechumeni, qui sacris nunquam interessent. Imo vero ethnici ac Judæi in testes admissi, ubi de confractio sacro calice, de mensa seu altari subverso res erat; quibus, utpote profanis, nec initiatis, ne obtueri quidem res hujusmodi licitum erat. Non ea mente, non eo consilio interrogabantur (b), ut veritatem aperirent, sed ut nutu inimicorum Athanasii, crimina proferrent. Si quis Athanasium illatæ contumeliæ insimularet, is mox Catholicus audiebat, etsi nunquam Christianam professus religionem. Nec satis consulto tamen concinnatæ res fuere; suisque ipsi fraudibus, suis machinamentis proditi, ac suis, ut ita dicam, telis confossi sunt. De sacris enim quæstionem habentes cum Judæis et catechumenis: Ubinam, aiebant, eratis, quando irrumpens Macarius mensam evertit? Intus, inquirunt, eramus. Atqui non poterat oblatio tum fieri, si catechumeni intus erant. Et cum litteris evulgassent ubique, stante Ischyra et sacra faciente, irruisse Macarium, et omnia evertisse; ea quoque de re percontantur, ubinam esset Ischyra, quo tempore Macarius irru-

perit. Responderunt iterum illi, in cellula ægrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, nec sacra faciebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc testificante Ischyra a Macario ambustos fuisse ecclesiam libros; ipsi tamen testes, etiamsi submissi et subornati, fassi sunt nihil hujusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Et perquam mirum fuit conquestos lucifugas, occulatos fuisse ab Athanasio eos qui testimonium ferre possent, eosdem tamen palam interrogasse. Acta autem hujusmodi eorum arbitrio et nutibus, præfecti terrore, militum vi atque illatis plagis conscripta, tanto pudori vel ipsis auctoribus fuere, ut ea summa sollicitudine abderent, amanuensibusque juberent, ut eorum nemini copiam facerent: sed cessit res contra quam rati erant. Nam Rufus eorum scriba, qui postea fuit in Augustaliana spiculator, omnium gnarus, aderat qui gestorum ferret testimonium. Eusebiani quoque (c) paucis post annis ea per oratores suos Romam miserunt, Athanasioque sunt ea ipsa per Julium episcopum transmissa. Quæ res sceleratos in furoræm et vesaniam agebat, quod videlicet quæ occulta et ignota esse peroptarent, ea Athanasius præ manibus haberet, ea legeret.

18. Presbyteri autem et diaconi, cum Alexandrini, tum Mareotici (d), rei indignitatem non ferentes, rescripta edunt; contestantur non ex æquo et bono perquisitionem haberi. Et Alexandrini quidem, litteris ad legatos missis, queruntur reo non præsentem habitam quæstionem, sibi rerum gnaris denegatum aditum; ut solis liceret pro libidine rem gerere. Dare se epistolam istam, quæ in vera synodo in testimonium afferretur. Mareotici vero, epistola ad synodum Tyriam missa, significant Ischyram non vere presbyterum, ficta crimina in Macarium, id sibi in eodem agro versantibus probe compertum esse, qui Athanasio Mareotica loca perlustrant semper adessent: accedentes se ut inquisitionibus interessent, aditu interclusos, repulsam tulisse, et summo quidem opere exoptare, ut Tyrum accedendi facultas sit, si non omnibus, saltem quibusdam a se legatis. Eadem ferme ipsa Mareotici, Philagrio præfecto, Palladio Curioso et Antonio comiteatum præfecto litteris renuntiant, rogantque ut hujusce rei notitia ad imperatorem et ad filios ejus deferatur. Data fuit hæc epistola die decima mensis Thot, id est septima Septembris, cons. Julio Constantio fratre Constantini imperatoris et Rufino Albiuo, anno Domini 335.

19. Ex Mareote profecti Alexandriam (e), indigna in Catholicos, in virgines, in frugi homines Athanasii amantes perpetrarunt. Eorum quippe jussu milites et gentiles strictis gladiis obvios, et maxime virgines impetere, earum sacra corpora nudare, cedere, ita ut pedibus male multatæ claudicarent. Ethnici vero aras et sacrificia minitari; adeo ut

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 15, 14.

(b) Athan. *ibid.*, n. 85.

(c) Athan. *ibid.*

(d) Athan. *ibid.*, n. 73

(e) Athan. *ibid.*, n. 15.

temerarius quidam homo, quasi potestate ab impio præfecto in episcoporum gratiam accepta, virginem manu abreptam ad altare forte obvium raptaret, vim olim Christianis illatam et tyrannorum violentiam æmulatus. Inter hæc facinora videre erat virgines fugere, et ethnicos Ecclesiam ridere, et quidem ante ipsas episcoporum ædes, quæ revera erant officina nequitiae et diversorum flagitiorum. Ex ea quippe domo gladiis ac telis instructi prodibant, qui vim et mala Catholicis inferrent, qui virgines nullo non contumeliarum genere onerarent. Et hæc illæ jejunii tempore a militibus contubernalibus et compotioribus episcoporum perpessæ sunt. Quæ autem tantorum flagitiorum occasio fuerit, nusquam traditur. Verum augurari licet eo iniquitatis et violentiæ legatos et præfectum progressos, quia cernerent populum Alexandrinum, maximeque virgines horrere illam periniquam contra Athanasium structam conspirationem, et fortasse maledictis ejus artifices insequi, cum post peracta illa nefaria monumenta procederent per urbem.

20. *Athanasius damnatur.* — Legati demum rebus præclare gestis Tyrum remigrarunt, cum sese jam Athanasium Eusebianorum furori proripuisse (a), ait vero Socrates, post fugam Athanasium, declinati iudicii causa, damnatum fuisse; postquam autem acta Mareotica allata sunt, abdicationis in eum sententiam tulisse Eusebianos. Sozomenus vero (b), qui Tyrias res accuratius quam alii recenset, his prope verbis rem enarrat. Synodus absentem Athanasium damnavit et episcopatu abdicavit; interdixitque aditu Alexandriae, ne tumultuum turbarumque auctor esset. Joannem vero et assecas, tanquam injuria pulsos et male acceptos, ad communionis societatem admittit, singulisque summ in clero gradum restituit. Hinc litteris imperatori gesta sua significant Eusebiani, epistolasque omnibus ubique terrarum præsulibus mittuat, quibus hortantur ut ne ultra Athanasii communioni sint adjuncti, ne litteris altro citroque missis amicitiam cum illo foveant; scelestum vocantes, reum multorum criminum deprehensum, fuga elapsum iudicibus, quod novum facinorum esset argumentum. Hac porro de causa inflictas ei pœnas esse, quod cum anno proximo synodum Athanasii causa celebrari edixisset imperator, directasset ille iter instituere, tametsi adventum ipsius expectantes multi præsules, diuturnum Cæsareæ tempus extraxerant; deinde quod cum plurimi episcoporum Tyri convenissent, ille multitudine stipatus accedens, turbis seditionibusque excitandis navasset operam, modo oblata crimina depellere abnuens, modo singulos episcopos conviciis et probris onerans, interdum accitus non gerens morem. Confracti autem mystici poculi convictum fuisse denuntiant, cujus rei testes essent Mareotici

A legati. Hæc conscelerati homines litteris mandare non erubuerunt. Presbyteri autem Mareotici, qui confundendi Ischyrae causa accesserunt (c), ne auditi quidem, repulsi sunt. Multi tamen ex episcopis qui aderant, iniquo iudicio ac rebus contra jus fasque gestis minime astipulati sunt. Maximus autem Jerosolymitanus, cum in turba sceleratorum consisteret, vir tamen pius et sanctimoniam insignis, et Christi confessor, a Paphnutio Ægyptio episcopo pariter confessore, cui effossus oculus pro Christi nomine fuerat, manu eductus est ex synodo, ne pravorum iudicio astipularetur. Sunt autem qui antea in ipso synodi decursu id gestum aroitentur. Ait autem Socrates (d), Maximum damnationi Athanasii suffragium ascripsisse. Verum accuratius multo B Sozomenus (e), quam Socrates, quæ Tyriam spectant synodum pertractavit. Nec plus habet firmitatis, quod ait ipse Socrates (f), Arsenium subscripsisse Athanasii abdicationi. Nam Ægyptii episcopi anno 340, contestantur sibi Arsenium hæere; et a vero simili abhorret, Arsenium, qui tempore synodi ex partibus stabat Athanasii, ut criminationem propulsaret, condemnationi postea ejus suffragium dedisse. Ignoratur porro quinam episcopi abdicationi Athanasii subscribere renuerint: unus tantum memoratur Marcellus Aucyranus, cujus persæpe mentio inferius.

21. *Ischyra episcopus constituitur.* — Unum restabat, ut scilicet Ischyrae sycophantæ pactam calumniam mercedem Eusebiani solverent. Itaque ut optatis hominis fieret satis (g), eum, tametsi nondum presbyterum, in vico ipsius omnium Mareoticorum minimo episcopum constituerunt. Neque tamen non intelligebant illi rem perabsurdam perque indignam esse, atque ecclesiasticæ traditioni adversari. Sed pactione sua id agere compulsi sunt; ne si ingrato cum sceleratissimo homine ageretur, fabulam ille totam denuntiaret. Imperatori igitur auctores fuere, ut litteris ad Catholicum seu Thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae ædificari in loco Pax Scontaruri dicto, eo quidem consilio ut episcopus cum esset atque ecclesia potius, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Nullum enim unquam nactus fuerat obsequentem C populum, ne cognatos quidem et affines suos; sed sycophanta audiebat apud omnes, et, ut ait Athanasius, quasi canis pellebatur ubique. Catholicus autem epistolam misit ad extractorem Mareotæ, jubens ecclesiam in hujusmodi vico excitari: quod tamen minime peractum fuit, sed vacuam ille et inutilem servavit epistolam, quam ad verbum affert Athanasius.

22. *Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Jerosolymam. Synodus Jerosolymitana.* — Eusebiaui Athanasio damnato (h), necdum tamen confectis re-

(a) Socrat. lib. 1, cap. 28.

(b) Sozom. lib. 11, cap. 25.

(c) Athan. Apol. contra Arian, n. 17.

(d) Lib. 11, cap. 8.

(e) Lib. 11, cap. 6.

(f) Lib. 1, cap. 32.

(g) Apolog. contra Arianos, n. 85.

(h) Socrat. lib. 1, cap. 33; Sozom. l. 11, cap. 26;

Euseb. lib. 11 De vita Constantini, c. 45 et sequent.

bus (una quippe supererat, cujus gratia tanta molimina, tantam negotiorum vim, tantum iter susceperant, nempe ut Arium Arianosque in ecclesiasticæ communionis societatem admitterent), rem propediem acturi, imperatoris litteris evocantur Hierosolymam, tabellario præclaro quodam viro, imperatoris notario, cui nomen Mirianus. Exstructa namque in Calvariæ loco ecclesia, quæ magnum martyrium deinceps nuncupata est, encæniis totam synodum interesse celebritatis causa voluit Constantinus. Mature igitur ex Augusti voto eo se contulere episcopi, ut alios ex toto terrarum orbe coactos convenirent. Tanti cœtus amplitudinem, dignitatem, pietatem magnifice describit Eusebius Cæsariensis; cui fortassis fidem habere religio fuerit, cum eos quoque laudibus exornet qui nec obscure Arianis rebus dabant operam, alios itidem celebret sexcentis sceleribus obnoxios. Tacito autem cujusque nomine, indicatis solum provinciis, de episcopis verba facit. Qui Macedoniæ primas dicitur Alexander est Thessalonicensis, vir sane frugi, insidiis tamen et machinamentis Arianorum circumventus, eo adductus est ut in eorum partibus consisteret. Lecta illa Pannoniæ et Mœsiæ juvenus, ii sunt Ursacius et Valens, multis flagitiis nobilitati, Arii magisterio, studioque promovendæ hæreseos insignes. Episcopus autem Persarum memoratus ab Eusebio putatur esse Milles, qui postea Christi causa cervices dedit. Cilices episcopi erant Narcissus Neroniadis et Macedonius Mopsnestenus Arianis deditissimi. Longum esset reliquos ex Thracia, Bithynia, Syria, Phœnicæ, Paleslina, cæterisque regionibus commemorare. Ex Ægypto autem Thebaide atque Libya aderant Melitiani episcopi: qui post initam cum Eusebianis societatem eorum cœtus adire non impigri erant. Penes Eusebianos summa rerum erat; et si qui fuerunt in cœtu tanto æqui bonique studiosi, ii dolo atque mendaciis illorum a probo consilio abducti et circumventi sunt. Interfuit etiam Marcellus Arianis infestissimus, de quo mox plurima.

23. Non est instituti nostri ea recensere, quæ lævæ cum Arianis gratiæ causa affert Eusebius de Hierosolymitanæ synodi dignitate, ita ut ausit eam cum Nicæna, decem ante annos celebrata, conferre. Ecclesiæ igitur a Constantino exstructæ ejusque donis auctæ encæniis episcopi celebrant. Orationem ea die solemnem habuit Eusebius Cæsariensis ad totum episcoporum et aulicorum cœtum. Diem celebritati assignat Chronicon Alexandrinum xvii Septembris, Græci recentiores decimam tertiam ejusdem mensis. Quæ ratio temporis vix ac ne vix quidem quadrare potest cum epistola cleri Mareotici, quæ dicitur die decima mensis Thot conscripta, id est septima Septembris, quo tempore in Ægypto versabantur Theognis cæterique legati ad Mareotem. Inde vero illi post peractam perquisitionem Tyrum concessere,

A ubi perfectis eorum monumentis, abdicatus Athanasius est. Sub hæc, evocante Constantino, Hierosolymam contendunt. Minus vero spatii et temporis est a decima Septembris ad decimam tertiam, vel decimam septimam, quam ut a numero cœtu tantum itineris sit emensum. Adeoque aut error sit oportet in epistola Cleri Mareotici, quod minus probabile; aut Græci encæniis ecclesiæ Hierosolymitanæ non celebrant ea ipsa qua contigerunt die.

24. Arius admittitur ad communionem. — Secundum hæc Eusebiani palam fecerunt quo spectarent illa tanta in Athanasium molimina (a), quo illæ circuitiones, conspirationes, calumniæ; concinnata scilicet hæc omnia fuisse, ut aditus pararetur Arianis ad Ecclesiæ communionem. Tentatæ igitur ab Ario reditus viæ, cum non ex suo suorumque voto hactenus cessissent, jam Eusebii et asseclarum opera apertæ munitæque fuere. Iisdem enim, ut putatur auctoribus, litteris Constantinus Hierosolymitanam synodum cohortatur, ut Arium et sequaces admittat, quos nulli non bono infesta invidia diu foris Ecclesiam detinisset. Sanam eorum fidem ipsis coram loquentibus et ad interrogata respondentibus comperisse, atque eorum fidei formulam epistolæ suæ adjicere. Cujus formulæ argumentum superius ad annum 329 expensum est.

25. Ejusmodi accepta imperatoris epistola Eusebiani, haud impigre ejus placitis obtemperant; et, rem scilicet jamdiu paratam meditatamque, Arium et Arianos admittunt ad communionem: resque gestas missis litteris ubique terrarum significant, receptos Arianos evulgant; idque imperatoris hortatu, ac synodi decreto. Non desunt tamen ex recentioribus, qui tempore synodi Hierosolymitanæ jam mortem oblisce Arium arbitrentur, neque Arium ipsum, sed ejus sequaces admissos. Quam sententiam alias confutavimus.

26. Eusebiani Marcellum Ancyranum impetunt. — Ut res sese prospere dabant, ad Marcellum Ancyranum infensum sibi præsulem deturbandum vertunt conatum Eusebiani (b). Qui Marcellus, quoniam calamitatum, et, ut ita dicam, fortunarum Athanasii consors fuit, jubet animus res eum spectantes altius ordiri. Asterius quidam in Cappadocia sophista, sophisticæque artis magister, Christianam amplexus est fidem. Sub hæc autem ad Arianam perfidiam descivit, ejusque propugnandæ gratia libros edidit. Quæ causa est ut ab Athanasio multiceps sophista, Arianorumque orator appelletur. Versabatur is assidue cum episcopis, et cum primis Arii asseclis: frequens synodos adibat, observans num quam posset episcopalem sedem invadere, a qua tamen spe, sacrificii diis oblatis causa, lapsus est. Aitque Philostorgius lapsum Asterium, ad pœnitentiam Luciani martyris monitis revocatum, cujus item Luciani discipulus fuisse dicitur. Is ergo Asterius urbes

(a) Athan. Apol. contra Arian., n. 84.

(b) Socrat. lib. 1, cap. 36; Athan. De synodis, n. 18.

Syriæ peragrans libellos in vulgus spargebat : imo, qua erat temeritate, in suggestu, quod unis licitum sacerdotibus est, legere multitudini non verebatur, in grave audientium detrimentum. Re comperta, Marcellus librum edidit confutandi causa hominis, *De subjectione Domini* inscriptum, quo strenue Asterlanam juxta atque Arianam doctrinam impugnat, invectus acriter in multos novatorum principes, Eusebium Nicomediensem, Paulinum, et Narcissum. Quæ res cum impotentium hominum iram inflammasset, excubant exinde in occasiones viri opprimendi. Coacta porro Jerosolymitana synodo ubi quocunque inclinarent Eusebiani, eo omnium concors animus accedebat, evocant Marcellum causam dicturum. Ait Socrates deprehensum in synodo fuisse Marcellum Pauli Samosatani errore implicatum esse, jussumque ut a sententia decederet; illum vero pudore affectum pollicitum esse se flammis daturum scripta sua. Evocati autem inter hæc Eusebiani a Constantino, causam Marcelli intermittere coacti sunt.

27. Athanasius Constantinum adit. Constantinus evocat Jerosolymitanos præules. Nova calumnia Eusebianorum. Athanasius in Gallias relegatur. — Interem Athanasius Tyro imperatoris adeundi causa profugus, Constantinopolim pervenit, atque ingredienti in urbem Constantino equo insidenti (a), de repente media in via cum quibusdam se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem attulerit. Et primo quidem intuitu imperator virum non agnovit : sed sciscitatus aulicos, et qui esset et quibus affectus injuriis edidicit. Verum ex præjudicata opinione et occupato Eusebianorum criminationibus animo, ne quidem audire hominem volebat; proximumque erat ut amoveri præciperet. Ait Epiphanius (b) Athanasium, cum repulsam ab imperatore ferret, conquestum hæc vociferatum esse : *Dominaus mei tuique iudex erit, quando eorum partibus adjungeris qui me calumniis opprimunt*. Abnuente autem Constantino vel auditum ferre, libere instat Athanasius, majoreque cum fiducia, nihil se postulare ait, quam ut evocentur Jerosolymitani præules, quo posset coram de illatis malis et injuriis conqueri. Rogabat item ut imperator legitimam cogi synodum curaret, aut ipse sese purganti præberet aurem. Equum postulatam Constantinus admittit; missisque mox litteris, evocat episcopos in synodo coactos, jubet Constantinopolim accedere, maturare profectum gesta defensuros; objurgat homines ut barbarum ac tumultuum auctores et oppressores veri. Ejusmodi litteris acceptis Eusebiani, perterriti scelerum conscientia, cum propediem futurum esset ut palam eorum consilia et studia evaderent, ad veteratoriam artem de more confugiunt; cæterisque episcopis Constantinopolitano itinere interclusis, ne iis testibus rei gesta veritas depre-

A henderetur, a solis factionis suæ principibus rem apud imperatorem agendam decernunt. Erant ii Eusebius Nicomediensis, gentilis ejus Cæsariensis, Theognius, Patrophilus, Ursacius et Valens. Qui soli Constantinopolim advolant. Ubi imperatorem convenerunt, nulla ulterius fuit de calice fracto, de enecto Arsenio memoria : sed callide novum crimen comminiscuntur, imperatori commovendo peropportunum. Comminatus, inquit, Athanasius est, se comeatum frumentum quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum interclusurum. Rei insolentia indignatus Constantinus, plenus ira, vultu voceque terribilis, gravissimas effert ruinas. Inexpectata calumnia et Constantini furore stupefactus Athanasius, quæ una supererat adversus tantam iniquitatem defensionis ratio, ingemiscere, obtestari, affirmare falsam criminationem, nec posse virum, cui tenues opes et nullæ facultates essent (c), tantam aggredi rem. At Eusebius, qui quando semel vercundia fines transierat, bene et naviter impudens erat, juratus affirmat divitem ac præpotentem Athanasium, penesque illum esse talia moliri, si vellet. Tum Constantinus, qui amoris suo erga patriam, ita vocabat Constantinopolim, plus sæpe largitus erat quam concederet æquitas, non expectata ejus defensione, virum relegavit in Gallias. Aderant cum Athanasio Ægyptii episcopi numero quinque, qui rei testes fuere, Adamantius nempe, Anubion, Agathammon, Arbethion et Petrus; erratque Socrates qui præ-

C sules istos putat Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse, deceptus scilicet obscuritate sententia ejusdam in epistola Ægyptiorum præsulum (d). Narrat porro Sozomenus redintegratam coram imperatore fuisse criminationem de calice fracto, quæ causa fuerit ut in exilium Treviros amandaretur Athanasius. Sed reclamant ipse Athanasius et Ægyptii episcopi, qui diserte aiunt, Eusebianos coram imperatore ne minimam quidem de calice fracto et de Arsenii nece fecisse mentionem.

28. Permirum sane, tanta pietate et æquitate principem eo calumniis maledicorum adductum, ut ne quidem expectata defensione insonem virum pellet in exilium. Verum criminis opportunitate ita imperatoris animum occupavit Eusebius, ut perquam difficilis aditus veritati relinquere (e). Id eum non supplicii causa fecisse affirmat Constantinus junior, sed quo virum eriperet inimicis magnopere æviventibus. At licet Constantini facilitate nonnunquam Eusebius ad libidinem abuteretur, non tamen ejus animus eo usque Eusebi placitis deditus erat (f), ut in ejus gratiam, quem æstimaret insonem, solum vertere juberet. Quod sane perspicuum ex ejus ad episcopos epistola, ubi acriter objurgat illos quod Athanasium abdicassent. Et perquam tutus fuisset Alexandria Athanasius, si ex imperatoris placito eo reversus fuisset; nec quidquam ipsi formidinis hæ-

(a) Athan. Apol. contra Arian., n. 86.

(b) Hæres. LIX.

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 9.

(d) Sozom. lib. II, cap. 28.

(e) Athan. Apol. contra Arian., n. 9.

(f) Athan. ibid., n. 87.

sisset in patria sua ab Eusebii potentia et malignitate. Quamobrem vero similis arbitramur hæc dixisse Constantinum juniorem, ut patris memoriae consuleret, atque pulsus Athanasii iniquitatem et invidiam minuere saltem posset. Næ ita in Athanasium exasperatum Constantini animum narrat Ægyptii præsules, ut ex sola numinis providentia factum putent, quod exsilio tantum, non capite, virum multaret.

29. *Constantinus vetat alium eligi in locum Athanasii. Marcellus damnatur.* — In Athanasii pulsus et ejecti locum, alium factionis suæ episcopum deligere parabant Eusebiani et Ariani. Verum Constantinus sceleratos a tali ausu coercuit (a), quia oblatorum Tyri criminum convictus non fuisset Athanasius (b). Neque tamen illi, qua erant perveritas et temeritate, finem faciebant hæc molienti, donec intentatis minis imperator, petulantes homines a cæpto et proposito detereret. Sub idem ferme tempus presbyteri quatuor Alexandrii, quod episcopo suo conjunctissimi essent, pulsus pariter et in exsilium æti sunt; quorum hæc nomina, Paulus, Plution, Aphthonius et Paulus Capitonis filius (c).

30. Eusebiani prospero rerum eventu læti, jam cum potestas erat, adversariis suis perniciosi machinantur. Quamobrem synodum Constantinopoli, repugnante licet Alexandro istius urbis episcopo (d), celebrant; et quod in votis erat, Marcelli causa affertur in medium. Is librum suum, quod ante (si Socrati fides) promiserat, flammis dare recusat. Quamobrem abdicato illo, Basilium in ejus deligunt locum. Vetat autem synodorum Romanæ et Sardicensis auctoritas, ne putemus errorem in Marcelli scriptis exstitisse. Nam expensis istic Marcelli clausulis, quarum causa damnatus et sede pulsus fuerat, deprehensum est virum recte sentire, et injuria fuisse abdicatum. Eusebius porro Cæsariensis jussu, ut testatur ipse, Constantinopolitanæ synodi, Marcelli librum confutavit, quem Marcellum in ipso sui operis exordio invidiæ ac livoris accusat his verbis: Ἡ ὑπόθεσις αὐτῶ τῆς γραφῆς ἡ μισαδελφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ζῆλος καὶ φθόνος. Ejus vero doctrinam multis nominibus culpatur. Verum, ut alias demonstratum est, detorta persæpe viri sententia, atque ad pravam opinionem vi ratiocinationis deducta, ut etiam testatur Julius Papa in epistola ad Orientales (e).

ANNO 336. — 1. *Athanasius Treviros concedit.* — Athanasius solum vertere coactus, Treviros exsilii locum contendit: eo cum pervenisset, a beato Maximo tum episcopo perhumaniter exceptus est (f). Treviris versabatur item Constantinus junior; a quo pariter honorifice habitus, omnibusque ad vicium honestumque cultum necessariis abunde instructus fuit. Ejus porro Treviros adventum cum viris doctis

A conferimus in exordium anni 336, cujus temporis ratio pluribus inferius indaganda venit.

2. *Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert.* — Inter hæc Eusebiani nervos omnes industriæ contendebant, ut tantæ molis rem, Arii videlicet in Ecclesiam admittendi propositum, perficerent (g). Is Jerosolyma Alexandriam profectus erat, ut jussu synodi ad Catholicorum collectas accederet. Verum Alexandrini indigne ferentes impurum hominem Catholicorum sese rebus immiscere, efferrati item nuntio antistitis sui artificibus et fraudibus hæreticorum sede et patria pulsus, in sceleratum hominem commoti, turbas ac tumultus concitant, futurumque erat ut tota civitas seditione conflagraret, nisi Constantinus, postquam perversam Arii mentem compererat, eum rursus Constantinopolim evocasset, rationem motuum redditurum, quorum nec obscure auctor ille fuisset. Eusebius tamen quodam loco ait, rogatu suo, repugnante licet ac invito Alexandro, accitum Arium ab imperatore fuisse (h). Evocatum Arium Eusebius et assecræ, solitis artibus ac pro innata vafricitate, curabant in Ecclesiæ Constantinopolitanæ conventus admitti. Quam rem ut imperatoris auctoritate conficere possent, de fidei formula Constantino offerenda una omnes prospiciunt, præventive ne quid in illa offensionis occurrat. Ingressum post hæc Arium interrogat imperator, num Ecclesiæ catholicæ teneat fidem. Ille, cui perinde erat ad perjurium atque ad mendacium accedere, se recte sentire juramento confirmat, ac libellum offert fidei, ubi occultato hæreseos veneno, Scripturæ voces dolose usurpabat. Tum imperator: Si sana, inquit, est fides tua, probe jurasti; sin impia, et tamen jurasti, de jurato Deus sumat poenas. Dimisso ab imperatore Ario Eusebius et socii solita usu petulantia in ecclesiam aditum facere tentabant. Jacobus autem Nisibensis episcopus, pietate vir ac miraculis clarus, Catholicis auctor fuit ut tantæ calamitatis declinandæ causa preces ad Deum funderent. Obsistebat item Constantinopolitanus præsul, non debere aiens hæreseos auctorem, locum in ecclesia occupare. At Eusebiani, jactatis internationibus, hæc impudenter fari: Ut repugnantibus licet vobis impetravimus evocari ab imperatore vicum; ita die crastina, te licet invito, nobiscum Arius in hac ecclesia aderit conventui. Queis Alexander auditis, grandi mœnore perfusus, ingressus est in ecclesiam Irene cognominatam; supplicesque manus ad Deum tendens, collacrymans in vultum proeidit intra sacrarium; humique jacens, auditus a Maerario presbytero est hæc mœstas effundere voces. Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac luce dimittito, et ne sinas cum impio piium commisceri et una interire. Sin Ecclesiam miseraris tuam, et quidem miseraris, hoc

(a) *Apolog. contra Arian.* n. 29.

(b) *Athan. ibid.*, n. 30.

(c) *Athan. ibid.*, n. 40.

(d) *Socrat. lib. 1, cap. 37*; *Sozom. lib. 11, cap. 29.*

(e) *Athan. Apol. contra Arian.* n. 32

(f) *Athan. ibid.*, n. 87.

(g) *Socrat. lib. 1, cap. 37*; *Sozom. lib. 11, cap. 29.*

(h) *Athan. Epist. de morte Arii*, n. 2.

bene novi, animadvertite Eusebii et sociorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hæreditatem tuam, ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, hæresis una introire videatur, neu deinceps impietas pietatis loco habeatur.

3. *Mors Arii.* — Hæc Sabbato pomeridianis horis precabatur antistes, et sub hæc multum anxius digreditur. Ea vero ipsa hora, egressus imperiali palatio Arius (a), Eusebianis satellitum instar stipantibus, per civitatis medium magnifice incedens ac gestiens gaudio, futilia loquens, omnium in se movebat oculos. Cumque pervenisset ad forum Constantini dictum, quo in loco statua porphyreica posita erat, ut ait Socrates, conscientia scelerum exhorrescens, ad alvi exonerandæ necessitatem compulsus, percontatur num in proximo latrinæ. Cum pone Constantini forum esse didicisset, eo pergit; ac derepente animo deficit, et una cum excrementis dilabuntur intestina cum splene ac jecore; et, si Athanasii verba sunt ad litteram accipienda, crepuit ille medius velut alter Ischariotes; et ita multo vitam cum sanguine fudit. Cumque elapso quodam temporis spatio non regrederetur, qui foris hominem præstolabantur introgressi, extinctum in sella jacentem inveniunt. Ejusmodi fuit Arii exitus. Eo Eusebiani spectaculo pudefacti, sociique exitio perterriti, defuncti corpus humarunt. At beatæ vir memorix Alexander episcopus, lætis Catholicorum animis, accurrentibusque beneficii accepti causa fratribus, synaxin celebravit. Tum resonare omnia laudibus, et gratiarum actionibus celebrare omnes Dei providentiam, quæ tanta cura rebus prospicit ecclesiasticis; non quo gauderent de impii hominis interitu, sed quod ea res ex singulari Numinis providentia præter humanum usum accidisset. Latrinas porro illas ait Socrates longo post tempore superfluisse; sed Sozomenus (b) ita habet: Fertur porro diurno tempore neminem ea sella usum. Nam, cum multi pellente necessitate eum in locum confluerent, alii alios monebant ut eam declinarent sellam, in qua Arius impietatis pœnas dedisset; atque demum execrationi fuit locus. Aliquanto post Arianus quidam prædives et opulentus locum emit: et commutata priore ædificii forma domum illic excitavit, ut res paulatim in oblivionem veniret.

4. Postquam rumore nuntio evulgata mors Arii fuit, non una omnium fuit, ut evenire solet, de re tam insolenti opinio. Putarunt alii repentino morbo oppressum, aut ingenti lætitia, quod res cecidisset ex voto, occupatum interiisse; alii scelerum et impietatis pœnas luisse. Pars ante ejus factioni dediti, audito subitaneo casu, ab Arianis partibus desciscunt. Alii errorum retinentissimi maleficis artibus enectum clamitant. Constantinus accepto Arii interitu, eum ut perjurum habuit atque hæreticum, pro merito supplicio divinitus affectum; perniciosque

(a) Socrat. lib. 1, cap. 38; Sozom. lib. 11, cap. 30.

(b) Socrat. ibid.; Sozom. ibid.

(c) Lib. 1, cap. 13.

hominis animos fecit, ut impensius veram doctrinam vindicaret, quia Nicænx fidei veritatem vi miraculi confirmatam intelligeret. Nec audiendus Rutinus (c), qui contra scriptorum omnium fidem et auctoritatem, narrat obitum Arii sub Constantio accidisse, aliaque immiscet plurima vero aperte repugnantia.

5. *Antonius pro Athanasio scribit ad Constantinum.* — Cæterum defuncto Ario (d), nequaquam sedata controversia fuit de dogmatibus ejus oborta, neque sectatores ejus insidiarum finem fecerunt, nec attritæ res eorum ducis casu et exitio videbantur. Sane cum populus Alexandrinus precibus, clamore, conquestionibus de revocando Athanasio ageret assidue, magnusque Antonius frequens litteras mitteret ad imperatorem, quis malam fidem, malam mentem Meletianorum aperiebat, monebatque ne crederet nebulouum criminationibus; Alexandrinis Constantinus petulantiam et temeritatem exprobravit, clericis et virginibus ut quiescerent edixit, non posse aïens Athanasium revocari, seditiosum hominem et ecclesiastico judicio condemnatum. Antonio autem rescriptis, non licere sibi sententiam synodi despiceri: quamvis enim nonnulli aut odia aut gratia permoti in tali iudicio fuissent, pari tamen modo affectam tantam prudentum proborumque episcoporum multitudinem credibile non esse; Athanasium hominem esse superbum, contumeliosum, ac discordiæ auctorem. Tantum præjudicata Constantini opinio valuit, tantum Eusebianorum machinæ potuerunt. Næ illi, gnari mire abhorrere imperatorem a controversiarum et motuum auctoribus, ejusmodi crimina opportuna scilicet rebus suis offerebant in Athanasium. Neque tamen omnino res cessit ex voto Arianorum. Nam cum Constantinus duas in partes distractam Ecclesiam Alexandrinam esse accepisset, et alios quidem Athanasium fovere, alios Joannem Meletianum; in Joannem juxta atque in Athanasium indignatus, hominem multavit exsilio; nec ipsi profuere Tyriæ synodi decreta, quibus fuerat ad ecclesiasticam communionem admissus.

6. Interdixit præterea Constantinus (e), ne extra ecclesiarum septa, aut privatim aut palam hæretici convenirent, sed jussit ut se Catholicorum jungerent cœtibus. Nædum enim Ariani in sectam aliquam ab aliis hæreticis distinctam loco scilicet et conventibus, abierant; sed exceptis Novatianis, Phrygibus, Valentinianis, Marcionitis et Paulianis, aliorum indiscriminatim hæreticorum conventibus intererant. Hæc scilicet Sozomenus, cui in hoc reclamat Alexander Alexandrinus supra p. LXIV, ubi ait, Colluthianos atque eorum exemplo Arianos in separatis locis conventus agere. Ex prædicta imperatoris lege factum, ut earum hæresum memoria magna ex parte oblitterata sit,

(d) Sozom. lib. 11, cap. 52.

(e) Sozom. ibid., cap. 33.

7. *Eusebius et Theognius fidei formulam edunt.* — Eodem ferme tempore Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicæus, turbarum ac motuum percipidi, novam fidei formulam edidere, qua τοῦ ὁμοουσιου vocem non repudiare quidem metu Imperatoris Nicænzæ fidei deditissimi, sed quibusdam ad suam libidinem interpretationibus infirmare sunt ausi. Atque inde novarum quæstionum et disceptationum origo.

8. *Alexandri Constantinopolitani mors. Paulus in ejus locum subrogatur.* — Alexander interim episcopus Constantinopolitanus, neque ita multo post relegatum in Gallias Athanasium, totos tres supra viginti annos episcopali munere cum laude perfunctus, diem obiit extremum (a), annos natus nonaginta et octo. Ut ante Constantini obitum ejus mortem conferamus, suadet Athanasius, qui successorem ejus Paulum eodem imperante patrio solo ejectionem narrat. Errat Theodoretus, ubi Eusebius dicit post mortem Alexandri eam sedem invasisse. Nec minus labi videntur Socrates et Sozomenus, qui obitum ejus referunt in Constantii imperium. Præstat sane Athanasio habere fidem, qui duobus post Alexandri decessum annis Constantinopoli agens, per moram et quietem intermissi itineris testis fuit iteratæ in Paulum criminationis, quam cæteris scriptoribus, qui post elapsam sæculum hæc conscripsere. In Alexandri ergo locum cooptatus Paulus fuit. Qui Alexander instante obitu rogantibus clericis, cui nam deferenda sedes esset: Si virum, inquit, pietate et doctrina insignem quæritis, adest Paulus; sin hominem cum gerendis rebus peracrem, tum colloquendi cum iudicibus peritum, mavultis, commodior Macedonius. Non intactum, neque dolis suis insidiisque expertem Paulum siverunt Ariani, virum scilicet pietatis sibi et integræ fidei nomine perosum; sed, quæ expedita illis assuetaque erat perniciem machinandi via, crimina insonti offerunt, ipsumque reum agunt apud imperatorem. Constantinus, iterum circumventus artificio veteratorum, Paulum relegat in Pontum. At non diuturnum exsilium fuit. Defuncto namque Constantino, in sedem ut alii exules reversus est.

ANNO 357. — 1. *Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantini.* — Anno 357 ineunte, Julius in Romanum pontificem deligitur (b), cum post Marci pontificis ac Sylvestri successoris mortem sedes apostolica vacasset quatuor mensibus. Insignis idem annus fuit Constantini magni obitu; qui morbo laborans supremo, Nicomediæ Eusebii manibus baptismo tingitur, ut jam vulgata eruditorum fert opinio. Inopportune cecidit in catholicæ rei grave detrimentum, ut testamentum suum traderet Ariano presbytero, quem supra meminimus a Constantia Augusta in fratris clientelam et gratiam evocatum; obstrictum jurejurando, ut simul ac

(a) Socrat. lib. II, cap. 6; Sozom. lib. II, cap. 6; Theod. lib. I, cap. 19.

(b) Socrat. lib. I, cap. 30; Sozom. lib. II,

A Constantius præ cæteris dilectus sibi filius advenaret, testamentum mature ipsi traderet. Nemo enim unus filiorum obeunti patri adfuit. Re sic constituta, exiguo interposito dierum spatio, vita functus est. Fertur in epistola Constantini junioris, id animi fuisse patri, ut Athanasium revocaret in sedem suam, sed fato præoccupatum non potuisse optatum exsequi. Obiit ille die sancto Pentecostes, vicesima Maii coss. Feliciano et Titiano.

2. *Constantius cognatos trucidat.* — Defuncto Constantino, imperium Constantius cæde consanguineorum est auspicatus. Nam sive clam jussi ab eo milites, sive suoapte motu et consilio, ut tutior Constantini filius pateret ad regnum aditus, Constantio interea per dissimulationem ignorandi rem non ingrati sibi fieri concedente, Dalmatium Cæsarem, Annibalianum regem, Julium Constantium Constantini fratrem, cum alio item ejus fratre, cujus tacetur nomen, et quinque alios cognatos obtruncant. Cæsi etiam sunt Optatus patrius et Ablavius prætorii præfectus. Quæ res magnam, uti par erat, invidiam ineunti imperium Constantio conflagavit. Non perinde tamen in fratres iniquus, ambos, Constantinum scilicet et Constantem, in Pannonia convenit, ex æquo et bono imperium divisit, ut non potiozem ipse sibi sortem ascriberet.

3. *Eusebiani Constantium ad suas partes alliciunt.* — Inter hæc (c) Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicæus, assidui turbarum in Ecclesiæ auctores, opportunum, Constantino demortuo, tempus se nactos arbitrati, de voce ὁμοουσιου ableganda, inducendaque Arii doctrina solliciti, eo consilia omnia referunt, rei gerendæ administro usi presbytero, cui conceditum a Constantino testamentum fuerat. Quod cum ille, ut jussus erat, Constantio obtulisset; hic ut optatum sibi a patre assignari Orientis imperium edidit, presbyterum in pretio habuit et in honore, liberumque concessit ad imperatoriam domum aditum. Hac data facultate brevi ille, ut erat veterator homo, et ad conciliandam sibi gratiam compositus, imperatrici per familiaris fuit, eunuchis item percharus et necessitudine junctus, quorum ingens erat in Constantii palatio numerus juxta atque auctoritas. Et brevi, eunuchorum principe Eusebio imperatorii cubiculi præposito in Arii sententiam deducto, ejus deinceps opera tota caterva eandem doctrinam amplexa est. Imo vero ipsa Augusta, presbyteri et spardonum hortatu, Arii sese partibus adjunxit. Ad cæteros aulicos malum pervasit, atque ex palatio delatum in urbem, exinde per totum Orientem emanavit et late pervagatum est: dum interea occidentales regiones hujusmodi peste vacuæ et liberæ essent. Constantium item sæpe familiariter allocutus Ariannorum ille administer, ubi ejus animum versati-

cap. 34.

(c) Socrat. lib. II, cap. 2; Sozom. lib. III, cap. 1; Theod. lib. II, cap. 2.

lem levissimumque deprehendit, ad Arianorum patrocinium suscipiendum pellicere tentat, deplorat tempestates quibus essent Ecclesiae agitatae, tantae cladis auctores ementitur eos [qui invexissent τὸ ὁμοούσιον: eam esse discordiarum et factionum occasionem, eam aeternum retineri ansam omnium controversiarum. Hinc in Athanasium reliquosque frugi praesules tantam invidiam derivare conatur. Hunc nacti factorem Eusebius, Theognius, et Theodorus Heracleotes, cum, utpote vicini, frequentes imperatorem convenirent, Athanasio reditum intercludere moliebantur, quo possent in ejus locum Arianorum aliquem intrudere. At consilium eorum praevertit et disturbavit Athanasius. Cum enim tres Augusti una convenissent in Pannonia, isthic de exsulum reditu actum; unusque fuit omnium animus, ut remigrarent omnes in sedem patriamque suam.

ANNO 338. — 1. *Athanasii reditus.* — Quare Constantinus, cui Galliae sorte obvenerant, eodem reversus (a), cum Treviris moraretur, Athanasium remisit Alexandriam, datis ad populum Alexandrinum literis, quibus virum summis exornat laudibus: atque ideo a Constantino patre sede pulsum, quod periculum esset ne inimicorum insidiis interceptus periret; in animo fuisse patri virum remittere in ecclesiam suam, sed fato praecipuum quod in optatis erat exsequi non potuisse. Dato fuit epistola Treviris die xvii Junii anno, ut putamus, 338.

2. Non desunt tamen qui ad annum 337, his de causis referant. Primo, quod Constantinus junior Caesaris solum nomen in ea epistola usurpet, Augusti accepturus, si ad annum 338 illa pertineret. Nam Augustus promulgatus est anno 337, mense Septembri. Ad haec, aiunt, si annus erat 338, jam illi sua imperii portio obvenerat, nec quidpiam in Alexandrinos, in Constantii ditione sitos, obtinebat auctoritatis, ut exsulem Alexandriam posset remittere. Verum haec argumenta non tanti sunt, ut apertis Athanasii, Epiphani et Theodoretii testimoniis prevalere debeant. Aiunt namque duo priores, ex trium fratrum sententia revocatos exsules fuisse. Cum autem Constantinus Nicomediae obierit anno 337, vicesima die Maii, vix potuit decima septima Junii ejusdem anni mortis Constantini nuntius ad Treviros pervenire; multoque minus potuere tres Augusti, tanto terrarum intervallo disaeti, de revocandis exsulis una egisse. Ad haec, narrat Theodoretus Athanasium duos annos et quatuor menses Treviris moratum. Ex quo conficitur non remigrasse Alexandriam ante annum 338. Quod autem objiciunt Constantinum juniorem, si anno 338 eam scripsisset epistolam, Augusti nomen usurpaturum, non est, ut arbitratur, tanti ponderis. Neque enim Augusti nomen in epi-

stolis Augustorum semper comparet, neque etiam Caesaris nomen semper abest. Sic in epistola Maximi Augusti apud Eusebium haec inscriptio legitur, *Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Μαξιμῖνος*. Et Constantinus in epistola quae apud Theodoretum exstat, l. 1, c. 17, nec Augusti, nec Caesaris, nec imperatoris nomen assumit. Reliqua nullius momenti quae objiciuntur consulto omittimus.

3. Accepta Athanasius redeundi venia (b), Alexandriam contendens, Viminiaco transit, ac ibi in Constantii conspectum venit; et qua erat animi temperantia nihil in malam partem de Eusebio et sociis exsilii sui auctoribus locutus est. Inde Constantinopolim contendit, et istic aliquantisper commoratus, criminationi per Macedonium Paulo episcopo intentatae interfuit. Si quidem Paulus decreti Augustorum beneficio post Constantini obitum sedem repetierat: nec diu viro catholice opinionis licuit in pace versari. In proximo namque erat Eusebius Nicomediensis, impotens cupidine Constantinopolitanae sedis invadendae, qui Macedonio presbytero usus calumniae artifice, virum accusari et deferri curavit. Tacent autem ecclesiastici scriptores quae fuerit illa criminatione, atque solum Theodoretus Paulum seditionis aliorumque criminum accusatum. Unum exploratum est, ex Eusebii ambitione natam fuisse calumniam. Attamen tum temporis intermissa causa est, compositisque rebus, Macedonius cum episcopo reconciliata gratia inter presbyteros ejus annumerabatur, donec redintegratum crimen esset. Qua de re alius nobis locus ad dicendum est constitutus.

4. Athanasius vero (c), post aliquam ut videtur moram, Constantinopoli profectus, per Cappadociam pergens Alexandriam, Caesareae Constantium iterum offendit; ipsumque allocutus, nihil durum, nihil asperum offert in Eusebium et assecclas sibi semper infensissimos. Inde vero per Syriam, vertente, ut putamus, anno 338, Alexandriam pervenit. Reducere Athanasium ingenti laetitia excipiunt Alexandrini (d), accurrere omnes, magna vis populi confluere, laudibus cuncta resonare, gestire universos sancti praesulis videndi cupidine. Maxima vero fuit ministrorum clericorumque jubilatio, qui eam exinde diem inter faustissimas computabant, Egyptii autem episcopi, qui exsule Athanasio pulsos se cum illo aestimabant, regresso illo rebantur patriam sibi solum restitui.

ANNO 339. — 1. *Eusebii nova moluntur in Athanasium.* — Verum Eusebii et sociorum livor, aeternumque in Athanasium odium diuturnitati pacis atque laetitiae obfuit. Vixdum enim sedem suam repetierat, cum illi nova ineunt deturbandi viri consilia (e), veriti, ait Rufinus, ne si quando Constantium libere alloqueretur, verae fidei amplectendae, Arianaeque repudiandae ipsi auctor esset. Nec mora,

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 87.

(b) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 5.

(c) Ibid.

(d) *Apolog. contra Arian.*, n. 7.

(e) Socrat. lib. II, cap. 3; Sozom. lib. III, cap. 2.

novæ illi calumnias struunt, veteres redintegrant, A 339. Socrates autem perperam Alexandri Constantinopolitani obitum, et quæ illum subsequuta sunt, post Constantini junioris mortem enarrat, sed præpostere, ut nemo peritus non videat. Eusebius optatum asscutus (b), imperatorisque amicitia et gratia fultus, tandiu meditatum consilium de recipiendis in Ecclesiam Arianis palam exsequi et implere decrevit. Et cum eo tempore Antiochiam peteret Constantius, isthuc cum eo Eusebius et socii sunt profecti: nec jam artibus solitis, oculisque insidiis usi sunt in Catholicorum perniciem; sed aperte causam Arianorum ut suam agere cœperunt.

3. *Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum.* — Coacti igitur Antiochiæ, Pistum Arianum presbyterum ab Alexandro olim abdicatum, in B Athanasii locum episcopum constituunt Alexandrinum. Hoc exordium fuit malorum et origo calamitatum tumultuumque, qui haud ita multo post eam civitatem invaserunt. Missis autem Eusebiani Alexandriam ad Arianos diaconis, quæ rem communem gererent, tum aperte cœperunt cum Arianis adungi, nec puduit damnatos a synodo lucifugas in communione societatem admittere: diaconi autem Alexandriam missi cum solis Arianis conventus agebant. Eusebius ipse Arii opinionem ut sanam et orthodoxam ubique prædicabat, commendabat litteris, fovebat pro viribus. Sub hæc ideam Eusebius cum quibusdam sociis oratores cum litteris ad Julium papam mittit, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesygium diaconos; erantque litteræ adversus Athanasium, Marcellum et Asclepam conscriptæ. Legatis jussum, ut Pisti causam cum Julio agerent, auctoresque illi essent ut litteras daret pacificas ad *ψευδοπίσκοπον* illum transmittendas. Legationis qui fuerit exitus, mox enarrabimus.

4. Hoc ei reter anno excessisse vita putamus Eusebium Cæsariensem, virum eruditione scriptisque suis quam fide et probitate insigniorem: cujus in locum subrogatur Acacius ejus discipulus, qui magistrum impietate facile superavit.

Anno 340. — 1. *Synodus Alexandrina.* — Non fugiebant Athanasium tanta Eusebii et sociorum molimina in perniciem Ecclesiæ comparata. Et propiciens quod illud foret periculum (c), hæreticum D hominem in episcopum cooptari, synodum Alexandriæ convocat. Eo confluent ex Ægypto, Libya, et Pentapoli episcopi prope centum. Actum de instantibus negotiis, deque periculo mox futuri Alexandrinæ Ecclesiæ scissidii. Omnium calculo et suffragio epistola ad omnes ubique terrarum episcopos mittitur; qua orsi ab inveterato Eusebianorum in Athanasium odio, oblata olim viro crimina recensent, negant vera esse quæcunque eorum opera et arte evulgata fuissent; et tamen virum insontem patrio solo et Ecclesia ejectum acerbeque vexatum, vixdum repetita sede, novis alienisque impeti criminationibus. Aliunt cædes, seditiones, exsilia in-

2. *Eusebius, pulso Paulo, Constantinopolitanam sedem invadit.* — Antequam erumperet in Athanasium Eusebianorum furor (a), Eusebius cupiditate semper flagrans imperatoris urbis sedem episcopalem invadendi, iunitam proximo anno in Paulum Constantinopolitanam criminationem per Macedonium redintegrari curavit. Et tum quidem, cessante actione, Macedonius Paulo subditus, reconciliata gratia pacem colebat. At Eusebius, qui episcopalem dignitatem amplitudine civitatum metiebatur, sperabat se, si regis urbis ecclesiam occuparet, magis magisque officia posse et obsequio imperatorem demereri. Moræ igitur impatiens Paulum defert ad imperatorem, et qua erat veteratoris artis peritia, ejus animum exasperat in optimum antistitem. Jussu ergo imperatoris aceti episcopi, plerique omnes Ariani, synodum Constantinopoli celebrant. Ibi Paulus ad Eusebii libidine et arbitrio damnatus, depositusque est; et, qui unus erat conflatae conspirationis scopus, Eusebius in ejus locum promotus. Id gestum arbitratur anno

(a) *Historia Arianorum ad monachos*, n. 7.

(b) *Sozom. lib. iii, cap. 5.*

(c) *Athau. Apol. contra Arian.*, n. 3.

putari, quorum nedum auctor ipse occasiove fuis-
set, ne redux quidem, quando istiusmodi gesta
sunt, erat; sed adhuc procul patria in Syria versa-
batur: negotiaque huiusmodi vel Ecclesiam, vel
Athanasium nullatenus spectasse. In eorum fidem
acta ipsa et sententias iudicum se attexere episto-
læ. Multa deinceps enarrant, quæ jam a nobis suis
sunt recensita locis, purgantque Athanasium a cri-
minationibus adversariorum, carpunt Eusebii am-
bitum et cupidinem magnarum occupandarum ci-
vitatum. Mirari se a viro, qui jamdiu et jure qui-
dem abdicatus fuisset, objici Athanasio illam por-
tentosam et contra jus fasque Tyri editam abdicati-
onem. Falso jactare illos, redeuntem Athanasium
ægre et indignante populo cleroque Alexandrino ad-
missum, quando contra, omnium votis, lætitiâ
plausu exceptum nemini non exploratum esset;
tanta cupidine viri perniciem expetere, ut contra
quam perspectum sibi et Alexandrinis esset, illum
apud imperatorem de conversa in rem propriam
annona publica detulissent. Monent demum univer-
sos, Eusebium et socios posita larva cum Arianis
palam societate et communione junctos, iisdem in-
teresse cœtibus ecclesiasticis, atque Arianum epi-
scopum Alexandrinis dedisse, novam hæresim ubi-
que commendare celebrareque. Rogant præsules
omnes, ut ne Eusebianis, si quid rescriberent
contra Athanasium, fidem habeant, etiamsi liti-
eræ Ægyptiorum complurium episcoporum no-
men præferant: esse quippe ejusmodi nomina et
suffragia Meletianorum schismaticorum, qui viros
in dies tanto gradu perquam indignos ad sacerdoti-
um promoverent.

2. Synodum porro Alexandrinam ideo non ante
annum 340, celebratam arbitramur, quia non
minore spatio temporis geri videntur potuisse, quæ
ab reditu Athanasii ad eam usque synodum gesta
sunt. Athanasius enim sub finem Junii mensis anno
338 Treviris profectus, cum per Germaniam, Pan-
noniam, Mœsiam et Thraciam Constantinopolim;
indeque per Asiam, Bithyniam, Cappadociam, Sy-
riam, Palæstinam in Ægyptum reversus sit, non-
nisi vertente eodem anno, tanto nimirum itinervis
emenso spatio, potuit Alexandriam pervenire. Ex-
inde vero Eusebiani nova in eum committiti crimina
undique pervulgaruunt, imo ad tres miserunt Augus-
tos. Quo factum ut litteras Constantius ad Atha-
nasium miserit querelarum plenissimas. Accedit
Antiochenum Constantii et Eusebianorum iter, et
synodus istic celebrata, in qua Pistus deligitur,
legati cum litteris mittuntur Romam. Quas litteras
sibi transmissas, et quidem, ut videtur, Roma, in-
nuunt episcopi Ægyptii. Sub hæc, celebratæ synodi
Antiochenæ accepto nuntio, Ægyptii Alexandriae
synodum habuere. Vix autem possunt isthæc om-
nia intra anni 339 spatium circumscribi. Ad hæc in
epistola quadam Athanasii anno 341 conscri-

pta (a) dicitur, fratres sive legatos suos πέποι, id est, anno proxime elapso 340, synodum Ro-
mæ postulasse: probabilique conjectura possunt
synodus et ejus legatio in annum eundem con-
ferri.

3. Legati Athanasii cum Eusebianis congregian-
tur. — Hoc igitur, ut putamus, anno, missi sunt
ab Athanasio et a synodo Alexandrina presbyteri,
qui epistolam illam synodicam Julio offerrent, ac
Eusebii legatorum postulatis obniterent. Macarius
siquidem presbyter, Martyrius et Hesychius dia-
coni oratores ab Eusebio missi, Romam, ut di-
ctum est, commigrarunt; traditisque Julio litteris
significarunt admissos ab Eusebianis ad commu-
nionem fuisse Arianos, auctoresque ipsi erant ut
gratiæ pacisque ineundæ causa litteras daret ad
Pistum Arianum ab Eusebianis delectum. Julio
item tradunt monumenta et acta Mareotica, quæ
ad Athanasium ille transmisit. Multa certe, dum
Alexandrini legati accederent, moliebantur illi in
Athanasium, nulla non mala prædicabant; nihil
contra officii prætermittēbant ad gratiam Ariani
conciliandam. Accedentibus autem Athanasii lega-
tis, perterriti inopinato adventu, ac supra fidem
animo fracti sunt, ut etiam legationis princeps
Macarius, corpore licet æger, noctu se proriperet,
propediem futurum non ferens pudorem; quando
Pistum, cujus ille causam agebat, legatorum Atha-
nasii testimonio, non Arianum modo, sed a Se-
cundo per Nicænam synodum abdicato ordinatum
fuisse, comprobandum fore prospiciebat. Marty-
rius autem et Hesychius coram legatis Athanasii
constituti, oblatis de more criminibus et maledictis,
ita probe naviterque confutati et repulsi sunt, ut
inopes consilii eo demum confugerent, ut synodum
indici rogarent, in qua polliciti sunt omnia se
Athanasio oblata crimina comprobaturus. Id cum
efflagitarent etiam Athanasii legati, edixit Julius
ut utriusque arbitrio partis locus assignaretur, ubi
possent res accuratius expendi. His perlatis ad
Eusebianos, ubi subodorantur, Julii auctoritate ce-
lebrandam synodum æqui ac boni studiosam fore,
in qua nihil favori aut gratiæ concederetur, ab-
nuunt Julio gerere morem. Athanasius contra con-
ditionem accipit. Nec tempus itaque nec locus fu-
turæ synodi assignatus a Julio fuit, sed res est
partium arbitrio permissa. Alii porro pro orbem
episcopi, quibus tradita est Alexandrinæ synodi
epistola, Pistum impietatis causa damnarunt ana-
themate, et abdicarunt ut hæreticum.

4. Athanasius libros Scripturæ sacræ mittit ad
Constantem. — Per idem fere tempus Constans Au-
gustus litteris Athanasium rogat (b), uti curet sibi
litterarum sacrarum libros in usum commodos
adornari, quia scilicet Ægyptia gens his exarandis
et compingendis solertior cæteris esset. Quod ille
haud indiligenter exsecutus, confectos libros ad

(a) Athan. *Epist. encyclica.*

(b) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 4.

Constantem transmisit. Neque audiendi qui arbitrantur *uxta* illa, ut vocat Athanasius, esse synopsis Scripturæ sacræ, ut pluribus alias ostensum est.

Constantinus junior obit. — Hoc anno diem obit Constantinus junior Augustus, qui cum bellum moveret in Constantem fratrem, ab hujus exercitu oppressus cæsusque est, coss. Acyndino et Proclo. Post hujus necem Constanti accessit Gallia et Hispania, cæteræque trans Alpes sitæ regiones.

ANNO 341.—1. *Synodus Antiochena. Eusebius Emisenus episcopus Alexandrinus constituitur: negat subire manus.* — Eusebiani cum conciliandi sibi Julii pontificis præcisam spem intelligerent, multosque cernerent præsules a partibus suis desciscere, ad Constantii patrocinium confugiunt (a). Commodum illis accidit ut basilica aurea, cujus fundamenta Antiochiæ posuerat Constantinus pater, absolute demum cura Constantii ædificio, solemnî ritu dedicanda foret. Ad cujus encænâ majoris celebritatis causa evocat Constantius ex Oriente magnam vim episcoporum. Anno igitur ineunte 341, coss. Marcellino et Probino, indictione decima quarta, confluit Antiochiam episcopi xcviij, vel, ut habet Athanasius, xc. Horum principes erant Eusebius Constantinopolitanus, Theognius Nicænus, Flacillus Antiochenus, Theodorus Perinthius, Narcissus Neroniadis, Macedonius Mopsuestenus, Maris Chalcædonensis, Acacius Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Eudoxius Germaniciæ in Syria, Georgius Laodicænus, Theophronius Tyænensis. Aderant etiam quidam frugi et catholici viri. Nec defuere tamen qui tali conventui interesse detrectarent; ex quorum numero Macarius Jerosolymitanus, qui semel circumventus Eusebianorum fraudibus, caute jam eorum frequentiam declinabat. Sed neque Julius quemquam misit qui vices impleret suas; cum tamen, ut ait Socrates (b), ecclesiastica regula vetet, ne absque nutu Romani pontificis quidpiam in Ecclesia decernatur. Aderat item synodo Constantius quotidianis querimoniis in Athanasium exasperatus, qui vi et auctoritate sua omnia in gratiam Eusebianorum moderaretur. Tum redintegratæ calumniæ, repetita crimina sunt; nimirum quod abdicatus Athanasius episcopalem sedem, non expectata synodi ejuspiam sententia, suoapte arbitrio repetisset; quod sub ingressum ejus excitato tumultu, multi in seditione extincti, alii verberibus ab eo excepti, in jus vocati alii fuissent. Oblatæ demum sunt inveteratæ illæ, nec sine delatorum infamia olim repudiatæ criminationes, de Arsenio obtruncato et de fracto calice. Quibus allatis in medium, de successore in Athanasii locum deligendo confestim actum. Pudebat enim cooptati Pisti, omnium calculo episcoporum damnati, nec a quopiam

A veri loco præsulis habitî. Quamobrem alio convertunt studia. Erat tum Antiochiæ vir nobilis quidem et egregie eruditus, sed Ariana labe infectus, Eusebius cognomento Emisenus (c); qui Edessa oriundus, et a puero sacris litteris institutus, Græcæ postea disciplinas a magistro quodam tum Edessæ degenti edoctus est, ac demum Patrophilo et Eusebio Cæsariensi doctoribus sacrarum interpretationem litterarum edidicit. Sub hæc Antiochiam cum venisset, Eustathio tunc Arianorum insidiis abdicato, societatem iniiit Eusebium cum Euphronio ejus successore. Inde vero sacerdotii vitandi causa Alexandriam se proripuit, atque istic philosophiæ dedit operam. Hinc reversus Antiochiam, cum Flacillo Euphronii successore versatur quam familiariter. Atque istic morabatur, quando ipsi ab Eusebio Constantinopolitano sedes Alexandrina defertur. Verum ille, cui perspectus erat Alexandrinorum erga Athanasium amor, negat id muneris se subire posse: quare in episcopum Emesæ in Phœnicia cooptatur. Emiseni adventantem ut episcopalem occuparet sedem conviciis onerant et maledictis, quod esset ille astrologiæ, quam apotelesmaticen vocant, periculosam admodum disciplinam, deditissimus. Ita pulsus ad Georgium Laodicenum confugit, qui Georgium curavit a Flacillo et Narcisio Emesam reduci.

2. *Gregorio manus defertur.* — Abnuente Eusebio, defertur episcopatus Alexandrinus Gregorio Cappadoci (d). Qui olim Alexandriæ litteris addiscendis dederat operam, comiterque ab Athanasio ac perhumaniter exceptus, atque filii et amici loco habitus, immemor officii, fabulæ cæsi Arsenii evulgandæ operam suam locarat. Ejusmodi hominem, postquam oblatae fidei formulæ nomen et suffragium dedisset, Alexandriam mittunt episcopum, militari manu stipatum, viæ comitibus datis Philagrio præfecto et Arsæcio eunucho, qui vi Alexandrinis illata, viam ipsi munirent ad episcopalem sedem.

3. *Antonius Paulum adiit.* — Ut fertur in Hieronymi *Chronico et Historiis*, hoc anno, Antonius Magnus, monachorum Pater, divino monitus oraculo, interiorum petiit eremum, invisurus Paulum (e), qui ab ineunte adolescentia in cellula reclusus, hominibusque ignotus ad provectam usque ætatem, tantam coluit solitudinem, nemini ut notus esset. Instante obitu Paulus rogat Antonium, ut monasterium repetat, quæsiturus pallium dono ipsi ab Athanasio datum, quo sui defuncti corpus obvolveret. Quod eo ille animo efflagitavit, ut absentis mortem moderatius ferret Antonius, et una ut se communionem Athanasio ad mortem usque conjunctum præteretur. Quæ ille omnia divino illustratus numine acceperat, nullum, uti diximus, a teneris annis hominum allocutus.

(a) Socrat. lib. 1, cap. 8; Sozom. lib. III, cap. 5.

(b) Lib. II, cap. 18.

(c) Socrat. *ibid.*, cap. 9; Sozom. lib. III, cap. 6.

(d) Socrat. *ibid.*, cap. 10.

(e) Hieronymus in *Chronico*, et in *Vita sancti Pauli*.

4. *Fidei formulæ Antiochiæ editæ.* — Interea Eusebius et socii (a), misso Alexandriam Gregorio, qui Athanasium invictum τοῦ ὁμοουσιου vindicem, sede, patria, vita, si posset, exueret, de eodem ὁμοουσιου abrogando deliberant. Quare fidei formulam edunt, qua se profitentur non Arii sequaces esse; sed ita sentire, ut sua, quam edunt, fidei formula esset. In ea autem tacetur invisum illud τοῦ ὁμοουσιου vocabulum. Sed quasi non esset illa ad fidem suam declarandam satis, aliam proferunt prolixiorem, in qua pariter misso ὁμοουσιου vocabulo, suspiciosissimam clausulam adjiciunt, dum aiunt, *Filium non esse creaturam velut unam ex: creaturis*, errorem ita suum ambiguitate verborum contegentes: quam fidei professionem Ariani nominis et commendationis causa Luciano martyri ascripsere. Verum, ut habet auctor *Dialogorum de Trinitate* (b), Luciani confessionem multis laciniis hæretici interpolant. Tertiam breviorē protulit Theophronius episcopus Tyanensis, in qua, præter τοῦ ὁμοουσιου, omissionem nihil culpandum occurrit. Exstant præterea in Collectionibus canonum cum editis, tum manuscriptis, xxv canones Antiochenæ synodi, de quibus multæ nostro ævo controversiæ a doctis viris editæ; quo mitissimus lectorem, ne, quam institutum ferat, longiores simus.

5. *Gregorii invasio truculenta.* — Gregorius autem, Philagrio et Arsacio comitibus, cum Alexandriam adventaret (c), populum Alexandrinum alta pace fruentem invenit, atque conventibus Athanasii de more vacantem. Tranquilla omnia, cum in urbe, tum in regione; summa pax episcoporum Ægypti, Thebaidis, et Libyæ cum Athanasio, mutuis officiis, mutuo amore culta cum derepente præfectus Ægypti ceu bellicum canere cœpit, edicto denuntians Gregorium Cappadocem, in locum Athanasii episcopum Alexandrinum mitti, et in comitatu esse. His auditis, populi insolentia rei permoti in ecclesias accurrere, atque collectas frequentare. At ubi animadvertunt novum episcopum cum solis Arianiis versari, ingenti clamore obtestantur iudices, magistratus, universam urbem, contra jus fasque rom agi, non accusatum legitime Athanasium deturbari; si quod crimen erat, oportuisse secundum leges ecclesiasticas rem inquire et pœnas exposci, neque derepente vi atque patrocínio magistratuum, vero episcopo pulso, ecclesiam invadere. Vel ipsis ethnicis dari male suspicandi causam ac æstimandi, non ex legum ecclesiasticarum præscriptio, sed unndinatione et favore episcopos creari. At frustra fuit populi clamor: ingrediente namque Gregorio ut animadvertit Philagrius catholicam plebem tanto amore ac studio Athanasium amplecti, tam frequentem conventibus ejus interesse, coacta ethnicorum, Judæorum, opilionum, aliorumque forensium et petulantium juvenum caterva, multa pollicitus si rem strenue gererent, eos confertim in

ecclesias immittit. Qui promissis Philagrii concitati, irrumpunt in ecclesias: atque in ea potissimum, quæ Cyrini vocabatur, vix enarranda perpetrant flagitia. Incenditur ecclesia, sacrumque pariter baptisterium. Hinc luctus, ejulatus, et clamor populi rem indigne ferentis, ac contestantis vim inferri sibi ab impio præfecto. Sclesti autem illi, ceu furibundi et amentes, virgines sacras nudare, cædere, obsistentes in periculum mortis conjicere, monachos in terram decussos calcantium impetu extinguere; alios fustibus ferire, vulnerare, occidere.

6. In sacram autem mensam flagitia omnium impiissima admissa. Aves enim strobilosque, seu pineas nuces, numinibus immolabant gentilium, laudes in deorum honorem, maledicta in Christum proferentes. Sacri libri, si qui obvii fuere, in ignem coniecti et combusti sunt. Imo mysteria, de quibus violatis Macarium accusarant Meletiani, ab ethnicis rapta humique projecta sunt. Tum Judæi atque ethnici in baptisterii adhuc conflagrantis septum ingressi, ac sese nudantes, obscena vociferabantur in sacri loci contumeliam. Nec defuere in tam impia turba qui tyrannos imitati, virgines honestasque uatronas manibus pertractas raptatasque, cogent blasphemæ dicta in Christum proferre, abnuentes vero cæderent impetentique calcibus.

7. *Athanasius se fuga proripit.* — Tum Gregorius in rerum præclare gestarum mercedem, Judæis, ethnicis et aliis ecclesiam tradit in prædam. Concessa hæc inique ac petulanter agendi licentia, quæ ex inde consecuta sunt, bello erant pejora et latrocinio crudelliora; ita ut alii obviam quæque diriperent; alii quorundam deposita inter se dividerent; grandem vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent: januas et cancellos ceu spolia singuli raperent; candelabra ecclesiæ ad parietem reclinarent; cereos idolis suis accenderent. Uno verbo, nihil nisi vastitas in ecclesia et plurima mortis imago. Atrociora post hæc videre erat; carnifices enim illi presbyteros et laicos plagis lacerare, virgines detracto maforte, seu sacro velamine, ad tribunal ducis pertrahere, et in carcerem conjicere, alios præscribere et flagellis cædere, panes ministrorum ac virginum intervertere. Hæc autem in sancta quadragesima prope festum Paschalis gesta sunt. Sub hæc, in ipsa Parasceve Gregorius in unam ecclesiarum cum duce et ethnicis ingressus, ut populos violentum ipsius introitum aversari animadvertit, auctor ducl fuit ut hora una triginta quatuor cum nobiles viri, tum virgines et matronæ, flagris publice cæsi in carcerem conficerentur. Virginem vero aliquam lectionis studiosam, cui psalterium præ manibus, palam verberari jussit. Demum liber raptus a carnificibus, virgo autem in carcerem reclusa est. His peractis, in aliam ecclesiam;

(a) Socrat. lib. II, cap. 10.

(b) Athan. tom. II [IV], *Dialog. III de Trinit.*

.1. 4; Sozom. lib. III, cap. 5.

(c) Athan. *Epist. encyclica*, n. 2, 3.

ubi solebat Athanasius iis diebus agere, impetu A forantur, eo consilio ut antistitem nec opinantem confederent. Verum expilatio in Cyrino facta Athanasio salutis fuisse videtur. Nam ubi accepisset quanta illi et quam indigna perpetrarent, ad primum nuntium, necdum confecto in alia ecclesia latrocinio, populis se subduxit, maturavitque ab urbe proficisci, cavens mala non sibi solum, sed plebi, virginibus, ecclesie mox inferenda, nec sine cædium discrimine; tanto nimirum erant furore correpti. Memor itaque Dominici præcepti: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*⁶, carnificibus se subduxit. Eam Alexandrinæ Ecclesie calamitatem duobus ante annis futuram prospexerat Antonius monachorum pater (a). Dum enim sedens labori manuum vacaret, derepente extra se raptus contremiscens ac gemens in genua procumbit, et diu precando perseverat, stupentibus omnibus qui aderant. Surgens demum lacrymis perfusus, rogatur a fratribus quæ causa tantæ commotionis, tantorum fletuum esset. Cunctatus ille, demum rogantibus respondet: Vidisse se mensam Dominici sive ecclesie mulis undique circumsessam, qui ejus interiora calcibus vehementer impeterent; audisseque vocem dicentem, *Altare meum pollutur*. Addidit autem Antonius, non diuturnam fore calamitatem, sed ecclesiam ad pristinum statum ornatumque cito redituram.

8. Tanta porro erat Gregorius impietate, tanta immanitate, ut ne ipsa quidem Dominica Paschatis cæs abstineret a sceleribus et a calamitatibus inferendis: diemque ille resurrectione Domini, et redemptione generis humani faustissimam, conjectis in carcerem catholicis viris, in luctum vertit. Ecclesias igitur dux vi atque impetu occupavit, occupatas Arianis tradidit; ut qui jam olim fuissent impietatis causa pulsus, tunc ecclesiarum invasione gloriarentur: ac si qui vel laici, vel clerici a communione hæreticorum abhorrent, ii introitu arcebantur ecclesiarum. In naucleros usque cæterosque furor convertitur: nam præfecti jussu, cruciatibus, verberibus, vinculis, carcereque compulsusunt litteras Arianorum deferendas accipere. Nec inferior patronis ac vindictibus suis arte fingendi Gregorius erat. Ut enim elapso manibus suis Athanasio perniciem inferret, acta et monumenta conscribi curat, tot criminibus et accusationibus referata, ut nonnisi capitalis supplicii pœna lui possent: usus hac in re ministerio cujusdam ethnici scribæ numinum cultoris, transfugæque a religione Christiana. Qui autem nomen et suffragium ascripsero, ethnici erant, idolorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Ne immani quidem illa tyrannorum tempestate, tanta crudelitate in Christianos sævitum est. Tunc enim, ait Athanasius, saltem qui se proriperat,

⁶ Matth. x, 23.

(a) Athan. in Vita Antonii, n. 82.

(b) Athan. Epist. encyclica, n. 2.

orare, et qui latitabat, baptizari poterat: nunc autem immanissimi viri Babyloniorum impietatem sunt æmulati. Quemadmodum enim illi, Danielem, sic præclarus Gregorius eos, qui domi orant, defert ad præfectum, ac ministros Ecclesie cum ingenti contumelia observat; ita ut ejusmodi violentiæ multi nondum baptizati in discrimen salutis veniant; alii vero quamplurimi morbo laborantes, omnium ministrorum aditu et obsequio interclusi, lacrymis vicem suam deplorent, eamque calamitatem vel morbo ipso duriores existiment. Dum enim Ecclesie ministri contumeliis et injuriis lacessuntur, populi, qui hæreticorum impietatem execrantur, malunt ita ægrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo imponatur.

9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romam transmittit. — Hæc Athanasius; qui postquam sese fuga proripuisse, quo loci statim se recepisset incertum. Constat (b) illum propter urbem aliquot dierum spatio cum quibusdam fratribus commoratum, ut res quorsum evaderent occultis nuntiis acciperet. Tum litteris ad omnes ubique terrarum episcopos, missis tabellariis, significat res a Gregorio et sociis gestas, quo ferme ordine nos autem narravimus. Commune agi rem ait, et rogat ut quisque quasi læsus ipse opem ferat; periculum alias, ne res ecclesiasticæ Arianorum dolis et insidiis labefactentur, si litteras Gregorius, si Eusebius et socii mittant, ne accipiant illas, tabellarios cum repulsa ejiciant. Ariomanitarum gratia isthæc admitti flagitia indicat, virginum stupra, cædes, ecclesiarum vastitatem, incendia, maledicta. Dicta hujusmodi epistola, cum Romam evocatus a Julio fuisset, navim cum quibusdam fratribus conscendit, et Romam versus habet iter. Eo anno incidit Paschatis solemnitas in diem decimam nonam Aprilis; arbitramurque profectum Athanasium postremis hujus mensis diebus, mense Maio ad Italiam oras appulisse.

10. Oratores Julius mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo. — Ingressus Romam Athanasius, a Julio Papa perhumaniter et honorifice excipitur. Et cum non una itineris causa esset, Arianorum ferocitas, et illarum in patriam calamitates; sed etiam quo, ut statutum fuerat, synodo istice celebrandæ interesset: ideo Julius quamprimum presbyteros duos Elpidium et Philoxenum ad Eusebianos cum litteris misit, significans ut ante statam certam diem Romam se conferrent (c); alioquin male suspicandi ansam daturus. Quam vero diem Julius dicebat, ut Romam Orientales accederent, putamus versus finem anni 341 incidisse. Legati vero Julii vel Maio vertente, vel ineunte Junio profecti sunt, ut ex ordine gestarum rerum licet opinari. Præter Julium, qui comi semper et

(c) Athan. Apol. contra Arian., n. 20. et Hist. Arian. ad monachos, n. 11

gratioso erga Athanasium animo fuit, Eutropium Constantii matertera bene morata matrona (a), Abaterius item et Sperantius exsulem omnibus humanitatis ac benevolentiae officiis persecuti sunt. Erant porro cum Athanasio viæ et exsilii comites monachi duo Ægyptii, quorum exemplo (b), vitæ sanctimonia, secessus studio, Romana tum primum Ecclesia in monastici instituti amorem accensa fuit. Eorum nomina, Ammonius et Isidorus: prior tanta mundanarum rerum incuria, ut Romana illa ædificia, quæ nullis non admirationi erant, ac quorum gratia Roma visitatur frequentissime ab extraneis, ne inspectare quidem dignaretur; solasque Petri et Pauli basilicas adierit. Is ipse Ammonius est, qui sub hæc, cum ad episcopatum raperetur, fuga elapsus, alteram sibi abscidit aurem, ut mutilatione corporis sacerdotale munus declinaret. Isidorus autem non minore pietate et fluxarum rerum abdicatione micabat. Factumque ut eorum æmulatione inflammati Romani, tum primum monasticam colerent disciplinam. Hinc monasteria multa per Italiam excitata, et institutum huiusmodi exinde per Occidentem manavit in dies latius. Addidit stimulos Athanasius, cum eximii monachi, monachorumque patris Antonii præclara gesta recensuit; cujus abstinentiæ, solitudinis, certaminum memoria multis abdicandi sæculi causa fuit. Sunt qui putent Athanasium Romæ versantem, edidisse symbolum quod vulgo ejus nomine circumfertur. Verum nec ab Athanasio, nec ejus ævo conscriptum fuisse, probe alias commonstratur.

11. *Oratores ad Julium mittit Gregorius.* — Gregorius autem sede potitus Alexandrina, retinendæ dignitatis percupidus, optatissimum sibi putans esse, si Julii papæ suffragio et consensu posset in occupata sede consistere, oratores mittit Romam, Carponem quemdam presbyterum, Arianismi causa ab Alexandro antistite olim damnatum et officio deturbatum, cum quibusdam aliis pari modo abdicatis. Quamobrem et ob alia in ejus Alexandriam ingressu admissa facinora, in Julii offensionem læcarrit Gregorius (c).

12. *Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem.* — Interposito post synodum Antiochenam paucorum mensium spatio, Eusebiani aliam per brevem fidei formulam edunt, in qua nihil quidem contra orthodoxam fidem comparet, sed præmittitur vox ὁμοούσιος, quam formulam per legatos mittunt ad Constantem Augustum (d). Oratores porro fuerunt Narcissus Neroniadis, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, et Marcus Arethusius. Is mandatum ut Constanti significant quæ causa fuerit Athanasii abdicandi, quæ Pauli et aliorum præsulum, quo jure alii in eorum locum es-

sent adlecti. Eam igitur illi formulam in præsentia clientium et aulicorum offerunt Constanti. Quod autem ait Socrates (e), abnuisse oratores cum Athanasio colloquia miscere, non ita intelligas, quatum Athanasius in Constantis aula versaretur; certum quippe est tum Romæ fuisse; sed quod vel Romam cum eo congressuri se conferre noluerint, vel quod Roma cum pertransirent, Athanasii congressum declinarint. Fidei autem formulam postremo a se conscriptam, abditis et silentio missis prioribus, Constanti offerunt. Non ignota Augusto erat innata hominum vafrities mensque dolis plena. Quapropter re infecta oratores, ad suos remigrarunt.

13. *Alii episcopi ab Eusebianis pulsati.* — Nacti opportunum consilii suis et voluntatibus principem Eusebiani, post pulsum Athanasium, tantam vim hominis, jam nihil inausum, nihil inaccessum consceleratis. Cæteros igitur adorti infestos sibi antistites, alium post alium deturbant sede, pellunt patriis finibus. Quibus exactis (f), unum fuit perflugium Julius Romanus, quem ex multis orbis et remotissimis regionibus plurimi uno ferme tempore episcopi adierunt. Ex eorum numero Marcellus An-cyranus, jam olim ab illis abdicatus et pulsus; quem denuo impotentes furore aggressi, nullis non malis affecerunt; ut possent Marcello illatæ calamitates iis, quæ invadente Gregorio Alexandriam gesta sunt, probe conferri. Is ergo Julium convenit, fidem suam, cujus causa agitabatur, sinceram commonstrat; rogat evocari et coram statui adversarios. Accedit item Asclepas Gazensis, quem paribus artificii et calumniis deturbatum, quasi seditiosum et auctorem turbarum profligarant. Hic Romæ anno uno ac tres menses moratus, Sardicensi postea synodo interfuit. Magna utique fuit pulsorum qui Romam se proripiere turba, Lucius videlicet Adrianopolitanus non semel ferro et vinculis Arianorum opera constrictus; ex Thracia item Paulus Constantinopolitanus bis Arianorum vexatione solum vertere coactus. Alii item eo confluerunt ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia, et Palæstina. Et verisimile quidem est eos ipsos esse, qui alicubi memorantur ab Athanasio; ex Thracia scilicet, præter Lucium et Paulum, Theodulus Trajanopolitanus et Olympius Ænorum, de quibus plura inferius; ex Syria, Cymatius Palti, alter Cymatius Aradi, Cyrus Berœæ, Carterius Antaradi, Euphration Balanæ; ex Phœnicie, Hellanicus Tripolitanus, vir catholicæ fidei observantissimus, infestus Arianæ, et ea de causa ab Arianis exactus, qui in ejus locum Theodorum quemdam suæ factionis adlegerant. Hi erant episcopi.

ANNO 342. — 1. *Eusebianorum ad Julium litteræ.* — Elpidius autem et Philoxenus presbyteri, Julii

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 6.

(b) Sozom. lib. III, cap. 7.

(c) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 24.

(d) Socr. lib. II, cap. 18; Athan. *De synodis*, n. 25.

(e) *Ibid.*

(f) Athan. in epist. Julii; Sozom. lib. III, cap. 8.

legati, Antiochiam profecti (a), litteras ejus offerunt Aacerbe coustringi. Non senum illi gravitatem, non dignitatem præsulorum curabant: omnia perfregit prostravitque furor. Sarapammonem igitur, grandævum episcopum et confessorem, pellunt in exsilium: Potammonem item episcopum atque confessorem, cui fuerat oculus pro Christi nomine exsculptus, tot plagis in cervicem laniantur, ut non ante cædendi finem facerent, quam virum extinctum putarent. Abjectus senex atque humi prostratus, curatione adhibita et flabelli ope paulum respiravit ac revixit; ita tamen, ut haud ita multo post ex vulnerum dolore vita functus sit, iterati pro Christo martyrii gloria insignis. Alii item episcopi grandævi, qui in episcopatu consueverant, ad lapidinas adducti sunt: alii item episcopi, presbyteri, clerici in exsilium transmissi. Quot monachi flagris cæsi, idque jussu Gregorii et Balacii ducis, qui ejusmodi carnificinæ aderant! Quot episcopi plagis lanati! Quot virgines verberatæ! His admisis sceleribus facinorosus homo populum cohortabatur, ut ad communionem suam accederent; quasi vero id illatis verberibus et contumeliis ille, non humanitate et beneficiis consequi posset. In episcopi autem Athanasii materteram (d), quam dum superstes esset calamitatibus oppresserat, vel defunctam ita sæviit, ut ne ejus quidem funeri justa solvi concederet. Quod sane futurum erat, abjectaque illa fuisset insepulta, nisi cadaver a quibusdam hominibus, quasi ad familiam suam pertineret, exportatum fuisset. Jussit præterea impius homo quæ viduis egenisque erogari consueverant abripi, vasaque confringi vino atque oleo distribuendo deputata. Alia nefanda edidit, quæ vix enarrari possint, digna sane viro qui non ex ecclesiasticis legibus cooptatus, sed militari manu stipatus in episcopalem sedem quasi in arcem invasisset, suamque dignitatem pro civili non sacro ministerio et officio haberet. Quare Magnatum quam episcoporum vel monachorum malebat gratiam luire. Patris Antonii sanctitate conspicui viri si quando litteras acciperet, nihil pensi habebat; si imperatoris aut ducis ejuspiam, quos ille sibi demereri efflagitabat, quasi re præclare gesta, ingenti perfusus erat lætitia.

2. *Immania Gregorii in Ægypto facinora.* — Sub hæc Eusebiani, prospicientes non e re sua fore Romanæ synodi decreta, jam ad solitam audaciam et ferocitatem vertuntur. Missis itaque litteris auctores Philagrio sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragrare curet (c). Nec mora, scelesti Ægyptum pervadunt. Hinc videre erat episcopos Athanasio conjunctos verberibus excipi, ac vinculis

3. *Mors Balacii.* — Contigit interea ut Antonius audita Balacii ducis erga virgines monachosque ferocitate (e), missis litteris divinam scelerato interminaretur ultionem, nisi finem faceret Christianos excrucianti. Visit Balacius, annuenteque Gregorio, in epistolam humi projectam conspuit; tabularisque cum repulsa et injuria remissis, renuntiare jubet Antonio, quando monachorum ipse vicem doleret, se paribus eum malis impetiturum. Necdum extracto quinque dierum spatio, cum ad primam mansionem Cereu dictam cum Nestorio Ægypti præfecto haberet iter, ambo equis Balacii omnium

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 20; et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 11.

(b) Socrat. lib. II, cap. 15.

(c) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 12.

(d) Athan. *ibid.*, n. 13.

(e) Athan. in *Vita S. Antonii*, n. 8f.

mitissimis vecti, dum pergerent, at equi pro more solito luderent, repente mansuetior, quo vehebatur Nestorius, morsu Balacium decussit in terram, irruensque femur illius ita dentibus laniavit, ut statim in urbem delatus intra triduum obiret. Quod ex divina ultione factum nemo non arbitratus est.

4. *Synodus Romana.* — Legati interea Elpidius et Philoxenus Antiochia profecti, Romam transmittunt (a), Julioque offerunt Antiochenæ synodi litteras. Lectas Julius aliquandiu penes se tenuit occultas, spem esse putans nonnullos saltem Orientalium accessuros, atque ita integris rebus posse litteras querelarum plenissimas Patrum subripi notitiæ: veritus scilicet ne lectionem earum indigne ferrent. At ubi spem sibi præcisam intellexit, epistolam profert: qua perlecta, stupor primo, hinc indignatio omnes invasit. Coacti itaque præsules plus quinquaginta numero in ecclesia Vitoni presbytero commissa, Athanasium coram consistentem audiunt. Is oblata crimina propulsat, atque ex ipsis rerum gestarum monumentis conficit, et adversariorum conspiratione concinnata ostendit. Quibus illi perspectis, virum ad ecclesiasticam communionem admitendum decernunt, et pro irritis habenda factiosorum scita desiniunt. Marcellum pariter, postquam sese purgaverat, recipiunt, itemque alios episcopos pari artificio et iniquitate pulsos.

5. *Epistola Julii synodica ad Eusebianos.* — Tum Julius conscriptas hortatu synodi litteras per Gabianum comitem ad Antiochenos misit (b), nuncpactas scilicet ad Danium, quem nos Theognium Nicænum arbitramur, Flacillum, Eusebium, Narcissum, Marin, Macedonium, Theodorum, aliosque. Primo notat superbiam et procacitatem hominum, quam litteris ipsi suis proderent; majus eloquentiæ studium in iis præferri, quam postularent ecclesiastica negotia. Non debere sibi vitio verti, quod ad synodum Romæ celebrandam diem dixisset, quando oratores ipsorum id postulassent; nec esse præter ecclesiasticum morem, quod de qua re ipsi jam sententiam tulissent, de eadem ipsa denuo Romæ ageretur: esse quippe iteratam de eodem negotio quæstionem ex decreto Nicænae synodi licitam. Carpit eos qui cum Arianis societatem amicitiamque foverent, hominibus a Nicæna synodo damnatis et Ecclesia pulsatis: et tacito nomine Eusebianos nec obscure tanti flagitii reos significat. Si per Novatiani et Pauli Samosatani exemplum scita synodorum vigere oporteat, nefas trecentorum præsulum decreta vilipendi, admittendo Ariomanitas. Argute depellit illam pervicacium hominum querelam, non ex Romæ amplitudine dignitatem ejus metiri oportere. Non decuit igitur, ait, eum, cui parva civitas concedita fuerat, illa despecta; ampliorem ex sola inanis gloriæ cupidine invadere: queis Eusebii am-

bitum exagitabat. Futilem afferri itineris detrectandi causam, cum dicerent, ob augustiam definiti temporis se non posse Romam concedere. Si iter ingressos, inquit, dies ille prævertisset, æqua foret querimoniarum causa: at cum nedom iter instituerint, legatos etiam Romanos ultra prælinitum tempus detinuisse, negata ad Januarium usque mensis discedendi facultate, frustra esse querelam. Nugatoriam aliam afferre causam, Pericula scilicet bellum, viros utique quos tanti belli terror non coereret ab inferendis calamitatibus. Levissimum esse quod querebantur, soli Eusebio litteras suas nuncpasse Julium; quando solus Eusebius sibi litteras misisset. Quod si solus ipse litteras suo nomine mittat, id ex Italiæ episcoporum sententia factum, ut nullam hinc irarum ansam arripiant. Afferat causas admissi ad communionem Athanasii, postquam oblata ille crimina depulisset, et malum inimicorum aperuisset animum; reliquos item episcopos, postquam sese purgaverant, similiter admissos. Peratringit acerrime Gregorii invasionem, deploratque calamitates et mala Ecclesiæ, Catholicis, presbyteris, monachis, imo et episcopis, Alexandriæ et per Ægyptum eo tempore indicta. Queritur exinde interclusos itinere fuisse episcopos et presbyteros qui voluissent ad synodum accedere. Aliquos in ipsorum cœtu reperiri immanium scelerum reos, quibus, si crimina propulsandi facultas esset, accedendum erat, ut omnis adversa suspitio levaretur. Leniter postea hortatur, ut querelarum et dissidiorum finem faciant, et accedant quibus cordi furrit pax Ecclesiarum; accepisse se paucos esse numero discordiæ auctores. Mirari cum de in-clyta Alexandrina sede ageretur, nihil sibi rescriptum; cum ea esset consuetudo, ut nihil nisi consensio Romano antistite in tantis rebus definiatur. Rogat deinde epistolam claudens, ut secum animo reputent gestorum omnium reddendam æquissimo iudici Deo rationem.

6. *Mors Eusebii.* — Synodalem Julii epistolam Gabianus comes, ut diximus, detulit in Orientem, et quidem, ut narrant Socrates et Sozomenus (c), Eusebio interea antequam synodi gesta comperisset defuncto. Queis, ut mea quidem fert opinio, nequam refragatur Athanasius, dum ait, postquam hæc scripsisset Julius, Eusebium et socios, τοὺς περὶ Εὐσέβιον, cœptis instituisse, ac turbas de more delisse. Id enim dum Gabianus comes tantum itineris perficeret, potuit Eusebius moliri, obiisseque tamen ante comitis in Orientem adventum. Eusebii autem sodales eo defuncto cœptis naviter iustitere. Extremum igitur diem clausit Eusebius mense circiter Octobri vel Novembri anni 342.

7. *Seditio Constantinopolitana.* — Plebs Constantinopolitana Nicænae fidei studiosissima, defuncto Eusebio, Paulum revocat in sedem (d). Eodem

(a) Athan. *Apolog. contra Arian.*, n. 20.

(b) Athan. *ibid.*, n. 20, 21.

(c) Socrat. *lib. II*, cap. 12; Sozom. *lib. III*, cap. 7.

(d) Socrat. *ibid.*, cap. 13; Sozom. *ibid.*, cap. 7.

antem tempore aspicienti turbarum auctores Theognis Nicenus, Theodorus Heracleotes, aliique ejusdem factionis homines, qui tum Constantinopoli vernabantur, in alia coacti ecclesia, Macedonium, opitulante Ariarum caterva, in episcopum promovent. Hinc turbis et seditionibus urbs prope universa conflagravit. Ex Catholicis enim nemo erat qui ardere omnia mallet, quam videre in Pauli viri optimi solo jactantem se Macedonium sycophantam. In tanto pactum odio et furere, congressis utriusque popularibus, non pauci caesi ac vulnerati sunt. Re comperita imperator, cui tum sedes Antiochiæ, Mernogenem magistrum militum in Thraciam iter habentem, jubet eodem itinere Constantinopolitanas res componere, Paulumque episcopatum deturbare. Ille Constantinopolim cum pervenisset, conatus jussa complere, turbam populi concitavit: qui adversi militibus, instructi ad pugnam, irrumpunt in Mernogenem, ejusque incensa domo, vires pertractum, ac ultro citroque raptatum interimunt. Gesta res est eos. Constantio tertium et Constante iterum, id est, anno 342. Quo perlate nuntio, Constantius quam maturissime Constantinopolim eques se confert, animo plebis ulciscendæ. At ubi cives collaerymantes, ac veniam precantes obviam sibi occurrere perspexit, poporcit quidem multitudini; sed media solite annonæ parte multavit, Paulumque jussit pelli civitate. Sed et Macedonio quoque graviter succensuit, tum quod auctor seditionis eadumque fuisset, tum quod ejus non exoptato autu in episcopum fuisset adlectus. Et tamen nec approbata nec abrogata ejus promotione Antiochiam remigravit.

8. Sed longe aliam temporis rationem inierunt viri nostro ævo eruditionis fama conspicui, qui haud leviter quoque nobiscum in rebus gestis dissentiant. Nam primo octodecim mensium, quos Athanasium versatum Romæ narrat in epistola sua Julius papa, initium ducunt ab anno 339. 2. Legatorum Elpidii et Philoxeni profectum Antiochiam ante Gregorii invasionem, reclamante licet Athanasio, constituunt. 3. Januariam mensem anni 342, quo profectos Antiochia eosdem legatos ait Julius, in Junium anni 341 commutandum arbitrantur. Nam si omnium ass. et editorum lectio steterit, ut Januarius legatur, ruunt omnia, et ad sententiam accedant nostram necesse est. Si Januarius quippe sit, est anni 342, non 341, ut ex inferius positâ prepalam est. 4. Romanam synodum et epistolam Julii in annum 341 consequenter referunt. Verum hæc omnia mirum quam pugnent cum Athanasii et Julii litteris.

9. Et sane priorem illam Athanasii Romam profectionem anno 339, moramque diuturnam, per totum scilicet annum 340, et partem sequentis, ut octodecim menses a Julio memorati conficiantur, nullam fuisse perspicuum est ex iis quæ superius pag. xciii de synodo Alexandrina diximus. Non erat quippe Romæ Athanasius cum Eusebiani Antio-

A chiam profecti Pistum delegerunt, ac legatos misce Romam; quæ anno 339 gesta sunt. Non erat Romæ cum Alexandrina synodus celebrata est, neque cum ejus legati missi Romam cum Eusebians congressi sunt, quæ ad annum 340 referri debere ibidem commonstravimus. Non erat Romæ Quadragesimæ tempore anno 341, cum Gregorius Alexandrinam invasit ecclesiam. Qua ergo ratione illos octodecim menses Romani otii in annum 341 desinere stantant?

10. Elpidium autem et Philoxenum, non nisi post Gregorii invasionem et Athanasii Romam profectum, circa Maium mensem iter instituisse perspicue scribit Athanasius in *Historia ad monachos*, ubi post descriptam Gregorii invasionem sic habet n. 11: *Athanasius porro his nondum peractis, ad primum rei auditum Romam navigavit quod hereticorum furorem probe perspectum haberet, quo etiam, prout statutum fuerat, synodus istic celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum cum litteris misit. Et in Apologia contra Arianos, n. 20: Cum igitur Romam venissemus, Julius, ut par erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis, Elpidium et Philoxenum. Eusebiani vero ubi nostrum adventum audierunt, consternati, quod nullatenus æstimarent nos eo venturos, accedere renuerunt. Ex quibus conspicuum legatos tunc solum Roma profectos, cum Athanasius post Pascha anno 341, Arianis necem molientibus, se proripuit Romam. Cum autem mense circiter Maio ejusdem anni legati Julii profecti sint, palam certe est germanam esse lectionem, qua nec sine querela dicitur a Julio, legatos ab Eusebians ultra conditum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Januariam Antiochiæ detentos fuisse: et perperam volunt Januariam hic positam essa pro Junio; tum quia omnes editi juxta atque manuscripti codices Januariam habent; tum quia perabsurdum esset queri legatos ultra conditum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Junium anni 341 detentos fuisse: qui legati mense ut citius Maio ejusdem anni Roma Antiochiam profecti fuerint.*

11. Cum itaque mense Januarii anni 342 remissi fuerint Elpidius et Philoxenus, in tanto itinere adversa hiemis tempestate conficiendo, aliquot mensium spatium decurrisse necesse est. Romam cum venissent, Julius litteras Eusebians non modico temporis spatio Patrum oculis subduxit, sperans aliquos Orientalium venturos. Ubi nihil spei residuum, eas litteras profert: expenduntur post hæc negotia Athanasium, Marcellum et reliquos spectantia. Soluta synodo, epistolam synodicam scribit Julius mense circiter Octobri vel Novembri. En tibi octodecim menses quas Romæ moratus Athanasius est, a Maio scilicet anni 341 ad Novembrem anni 342, quin vel minima sit verbis Athanasii vel Julii vis inferenda.

12. Unum est in quo fortasse quidpiam difficultatis hæreat, quod scilicet Athanasius in *Historia ad monachos* (n. 11), post enarrata flagitia quæ Gregorius, Alexandriam ingressus, in ecclesia Cyrini perpetravit, dicat se, iis nondum actis, ad primum rei auditum navigasse Romam. Ex quo perperam inferunt eum, antequam veniret Gregorius Alexandriam, confugisse Romam. Verum hæc difficultas ipsis iuxta atque nobis est concoquenda. Non modo enim exploratum est Athanasium Alexandriæ fuisse quando irrupit Gregorius, verum etiam edidicisse, antequam profugeret, expilationem in Cyrino factam. Illud ipse testatur his verbis: « Populis me subdixi: noveram enim ex iis quæ in aliam ecclesiam intulerant malis, nihil non scelers in hac quoque ecclesia admissuros. » Sed Athanasius per Athanasium explicandus, et ne minima quidem supererit difficultatis ratio. Nam hæc quæ disparata videntur loca perfacile conciliantur, si dicamus, cum milites ecclesie Cyrini vastitatem inferrent, nuntium hujus rei ad Athanasium venisse, qui ad primum rei auditum, necdum confecta expilatione, fuga se proripuerit.

ANNO 343. — 1. *Photinus*. — In hoc circiter tempus confertur Photinianæ hæreseos exortus, Photino scilicet Galata auctore: qui cum juvenis Marcello Ancyrano doctore litteris operam dedisset, Sirmii in Illyrico episcopus creatus est. Hic cum facundia multum polleret, popularium gratiam et existiationem conciliat sibi. At ubi postea profligatus esse moribus deprehensus est, minusque sanam de Trinitate et de Incarnatione doctrinam spargere, versa rerum conditio est. Quid demum de Photino actum sit, pluribus infra.

2. Athanasius vero in tanta temporum iniquitate, post Romanam synodum, tribus ferme annis Romæ versatur: qui tantum otii nactus quid gesserit edideritve, alium ubique silentium. Unum ipso auctore Athanasio discimus, dum Romæ moraretur, ecclesiasticis conventibus frequentem adfuisse. Non desunt qui arbitrentur sanctum præsullem per Romanum otium synopsis Scripturæ, quæ inter ejus opera recensetur, edidisse. Sed, uti a nobis est alias ostensum, grandi hic liber vobetæ suspicione laborat, et diversus plane est ab illis Scripturæ sacræ voluminibus ab Athanasio ad Constantem Augustum transmissis. Narrat item Julius papa litteras ipsum frequenter Alexandrinorum accepisse, quibus non parum exsillii molestia levaretur.

ANNO 344. — *Ariani episcopi novam edunt fidei formulam*. — Anno circiter 344, tribus videlicet post compositam postremam, de qua superius, fidei formulam, annis, coacti Ariani episcopi novam edunt, prioribus prolixiorum (a): in qua quidem hæc Arianica sententia ἐξ οὐκ ὄντων, aliæque hujusmodi confutantur, verum nihil de οὐσιῶν et ὁμοουσιῶν effertur. Dicitur Filius Patri quidem simi-

lis, sed factus, etsi non eodem quo aliæ res creatæ modo. Missi in Occidentem sunt qui deferrent, Eudoxius Germanicæ, Martyrius quidam, Macedonius Mopsuestenus, et alii. Oblata illi formula, vacui et re infecta remittuntur, proflentibus Occidentalibus esse sibi Nicænam fidem satis, neque egere se aliis doctrinæ formulis.

ANNO 345. — *Synodus Mediolanensis*. — Mediolani agens Constantis Augustus, synodum ea in urbe celebrari curat, cujus perpauca nota. Eo item proficiscuntur legati Orientalium Demophilus, Macedonius, Eudoxius et Martyrius (b), spe ducti confirmandæ suæ fidei formulæ. Qui cum rogarentur Arii doctrinam proscribere, iratis illi animis re negata discedunt. Et fuit illud in synodo Mediolanensi multorum præsulum consilium, ut pulsorum causa in synodo œcumenica ageretur. Hujusce rei apud Constantem Augustum auctores et consuasores erant, ut putatur, Julius papa, Maximinus Trevirensis et magnus Hosius, id ipsum rogantibus Athanasio et cæteris, qui malis Ariarum artibus patrio solo pulsati fuerant. Nec fugiebat Augustum repulsos Eusebianorum legatos Romæ fuisse, cum rogarent exsilibus ab Julio communionem negari: nec imprudens erat calamitatum Alexandrinæ ac cæteris ecclesiis per fraudes et scelera Ariarum illatarum. His ille inductus, pacis nimirum ecclesiasticæ percupidus, litteris fratrem compellat et rogat, ut ad hujusmodi negotia componenda, utriusque nutu et arbitrio, synodus convocetur. Sub hæc Constantis Athanasium accipit. Qui causam evocandi sui ignorans, ac stupens, sciscitatus quod negotium instaret, edidit quæres tum ageretur. Ille Mediolanum profectus, comite Protasio urbis antistite, Constantem adit; a quo perhonorifice excipitur, et ipsius Augusti ore evocandi causam ediscit. Tum Athanasius res Ariarum insidiis actas deplorat, apostolicam fidem bello peti conqueritur, patris pium animum revocat in memoriam, qui quæ in magna synodo decreta fuissent, ad mortem usque vindicasset. Quibus monitis pium principem inflammavit ad sanam fidem vindicandam.

ANNO 346. — Synodi tamen Sardicensis convocatio ad annum 347 extracta fuit: quia tum Constantius, Persico urgente bello, haud ita cupide et mature res curabat ecclesiasticas. Ubi autem in proximo fuit, ut episcopi eam in urbem iter instituerent, evocat Constantis Athanasium in Gallias, quo item Hosius concesserat: ut una inde ambo, cum Galliarum præsulibus eodem proficiscentibus, Sardicam secundo, ut putatur, Istri fluminis concederent.

ANNO 347. — 1. *Synodus Sardicensis*. — Itaque, coss. Rufino et Eusebio, Sardicam confluit ex Occidente episcopi prope centum. Ad usque trecentos scribant Socrates et Sozomenus, decepti

(a) Athan. *De synodis*, n. 26; Socrat., lib. II, cap. 19; Sozom. l. III, cap. 11.

(b) Hilar. col. 1331.

quodam Athanasii loco, qui totidem ait synodo suffragium et nomen ascripsisse, annumerans scilicet presentibus quotquot absentes subscribere. Qua item sententia narrat Theodoretus ducentos quinquaginta in antiquis exstare monumentis (a). Sed fide dignior Athanasius, qui centum septuaginta circiter cum ex Occidente, tum ex Oriente eo convenisse memorat. Et si demas LXXIII Orientales, qui Sardica se proripientes Philippopolin concessere, circiter centum supererunt. Sed erit fortasse rei pluribus indagandus locus. Cum autem Julio negotiis detento non esset eo commigrandi facultas, legatos ille misit qui vices implerent suas, Archidamum et Philoxenum presbyteros, quibus cum erat quidam Leo diaconus. Primas obtinebat in synodo magnus ille Hosius. Qui intererant ceteri, ex Hispaniis erant, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Nericis, Siscia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodope, Palaestina, Arabia, Creta et Aegypto. Quinam ex qualibet regione adfuissent, non in promptu est recensere. Aderant item Athanasius, Marcellus, Aeclepias, nec non alii episcopi Arianorum furere, dolo, insidiis patrio exturbati solo. Eminebat inter alios Lucius Adrianopolitanus, catenas circumferens quibus non semel fuerat constrictus et oneratus: ventitabant et alii, plagis, fame, variis calamitatibus afflicti.

2. *Orientalis reformidant iudicium Occidentalem.* — Orientales vero, quorum principes erant Theodorus Heracleas, Narcissus Neroniadis, Stephanus Antiochenus, qui non diu Flacillum defunctum exceperat, Acacius Caesariensis, Menophantus Ephesinus, Ursacius Singidonis, Valens Mursi, alique numero 73, si tamen subscriptionibus Philippopolitanis sit fides, nimia conscientiae formidine tenebantur, ut accederent soli; sed secum patronos et viæ socios adducebant Musonianum comitem et Hesychem Caesarem. Nihil enim perinde reformidabant atque honesto et ecclesiastico iudicio conflictari, nec nisi magistratum ope se rem bene gesturos sperabant. At ubi Sardicam advenere, rem contra ac rati erant se habere conspicati, ecclesiasticumque tribunal adesse, ubi non comes esset, non milites, non imperatoris formido, sed ex veritate causa penderetur, ingenti sunt terrore percussi. Praesto namque erant accusatores ex singulis Ecclesiis, urbibus, regionibus, argumentis et probationibus instructi. Inopportune ceciderat ipsis, quod duo venerabiles episcopi, Arius scilicet in Palaestina episcopus et Asterius Petrarum in Arabia, qui cum factiosorum caterva ex Oriente venerant, cum primum Sardicam advenissent, desciscerent ad Occidentales, ac vastitatem conspirationemque hominum ceteris renuntiarent, comme-

morarent item eorum formidinem, quando conspexerant aliter causam agi atque illi existimarent.

3. *Fuga Orientalium.* — His illi animadversis (b), tametsi alacriter et prompte sese viæ commiserant, rati Athanasium pulsoque ceteros, metu sui, ne commigrare quidem Sardicam ausuros, ubi, versa rerum conditione, paratos, causae fidentes conspexere, in palatio, quo domicilio utebantur, clausis foribus considunt. Tum perterriti deliberant quid facto opus, quæ via expediendi se in tam difficili conditione rerum: nihil praesidii adesse, omnia ad sui perniciem comparata; integros iudices, accusatores documentis instructos, rem prope desperatam. Denique eo appellunt animum, quæ unica supererat tanti periculi declinandi via, ut fuga se subducerent. Synodus tamen ait (c), iam cum iter ingrederentur, eo consilio fuisse, ut quamprimum Sardicam venissent, sese statim aliquo obtentu proriperent. Ut autem causam digrediendi vel commentitiam afferrent, se non posse aiunt cœtum adire episcoporum, nisi Athanasium, Marcellum ceterosque a se damnatos eijcerent. Quæ conditio periniqua erat; cum id, quod quæsitio tunc esset, ut decretum ac definitum haberi contenderent. Tum Patres una cum Athanasio compellere homines ac provocare: par fuisse aut non iter ingredi, aut iam coram positos non subterfugere: id esse maximum argumentum eos malefactorum conscientia torqueri. Si possent quæ crimina Athanasio obtulerant comprobare, accederent; sin, cum non possent, se nolle simularent, aperte sycophantas esse et damnatum iri. Quibus illi auditis stupefacti, usque eo quid inirent consilii non habebant, ut iteratam ad Mareotem legationem postularent, quo ipsis in locis quid vere gestum fuisset deprehenderetur. Explosa hominum petitione, alteram illi perridiculam afferunt remigrandi causam; sibi scilicet maturandum in Orientem, quia Constantius Augustus litteris renuntiarat, magnam se Persarum stragem edidisse, et victoria lætum evocare praesules. Ante profectum Hosius, quo illis omnem querendi causam levaret, homines in ecclesiam adventantes leniter et pacifice commonet: si quid criminis habeant Athanasio offerendam ne cunctentur enuntiare, æquum fore ea de re iudicium. His senex verbis alloquitur causccleratos, ac his hortatur, si nolent in conspectu synodi, sibi saltem indicent quid esset querimoniae. Si reum peragant Athanasium, damnandum pollicetur ab Occidentalibus; sin insons ille, ipsi sycophantæ deprehendantur, et tamen nolint virum recipere, auctorem ipsi fore, ut in Hispanias secum proficiscatur. Conditionem, disparem licet et iniquam, accipiebat Athanasius. Verum illi, tanto nimirum conscientiae timore tenebantur, rem negant, et fugam faciunt. Iter ingressos synodus mittit compel-

(a) Athan. *Apol. contra Arian.* n. 36, 53; *Socr.* lib. II, cap. 20; *Sozom.* lib. II, cap. 41; *Theodor.* l. I, cap. 7.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 36.

(c) *Hilar. Fragm.* 2, n. 7.

latum, denuntiaturque damnandos fore ut syco- phantas, nisi se sisterent. At illi cum laesos vexatosque a se viros coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu, properantius fugiebant.

4. *Exsules depulsis criminibus restituntur.* — Cum igitur Orientales indecore ac turpiter se propriissent, tum reliqui Patres exsulum et oppressorum causam agitant. Leguntur litteræ cleri et populi Alexandriani, litteræ quoque octoginta Ægyptiorum episcoporum, diversæ, ut putamus, ab illis de quibus ad annum 340 dictum est. Erant isthæc totidem innocentis testimonia, quibus purgabatur Athanasius ab allatis criminibus. Vertuntur ad hæc decantatæ illæ Meletianorum accusationes de enecto Arsenio et de calice fracto, quarum statim vanitas palam fuit. Arsenius quippe, quem obruncatum jactant, inter vivos comparebat integer et incolumis. Acta autem Mareotica, a factiosis edita, inter se pugnant, ut est superius enarratum. Marcellus item et Asclepas probe et naviter crimina propulsant, ac innoxii deprehenduntur. Præsto erant alii scelestorum accusatores: comparebant viri ab exsilio reversi, aliorum item exsulum legati, familiaresque aliorum qui ferocitate Arianica cæsi fuerant: proferebat Lucius catenas, quibus constrictus onustusque fuerat. Vulnera alii ostentabant: fame et invidia se afflictos nonnulli testificabantur. Oratores a diversis missi Ecclesiis denuntiabant, milites armatos immissos in ecclesias, turbasque clavis instructas, litteras in perniciem episcoporum confictas. Lectæ sunt litteræ a Theognio jam defuncto ad Augustum missæ, dolose confictæ, quibus imperatores inflammaret in Athanasium; quas vere a Theognio datas fassi sunt ejus diaconi. His adjectæ virginum denudationes, ecclesiarum incendia, carceres, quæ mala in gratiam Arianorum inflicta fuerant.

5. *Ariani episcopi damnantur.* — His perspectis ac probe commonstratis, Patres Athanasium, Marcellum, Asclepam, aliosque pulsos episcopos declarant innocentes, restitunt in sedes, in ecclesias remittunt, missisque litteris jubent a Christiana plebe recipi. Inconsecratos autem severe, graviter et prisce actum. Eos namque, qui luporum instar sedes pulsorum invaserant, Gregorium scilicet Alexandrinum, Basilium Ancyranum, Quintianum Gazensem, ne nominandos quidem episcopos definiunt neque cum ipsis ullam habendam societatem. Theodorum autem Heracleæ, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ Pæstinae, Stephanum Antiochiæ, Ursacium Singidonis, Valentem Mursi, Monophantum Ephesi, Georgium Laodiceæ, damnant et abdicant.

6. *Epistola synodica.* — His peractis, quæ gesta in synodo fuissent litteris ubique significentur (a). Quarum exstant etiam nunc quatuor, cæteris inju-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19, 20, 21.

(b) Hilar. col. 4290.

ria temporum amissis. Prima nempe ad clerum et populum Alexandrinum, ubi ordine recensentur res in synodo gestæ; aiuntque Patres se rogasse Augustos ut finis tandem esset vexandi episcopos, arcerenturque iudices a causis clericorum: hortantur ut redeuntem Athanasium, patrem et episcopum suum, honorifice et cum gaudio recipiant: monent Gregorium τὸν ψευδοπίσκοπον a synodo damnatum et abdicatum esse: edicunt ut nulla cum eo ineatur communionis societas. Admissos indicant ut insones, Aphthonium, Athanasium Capitonis, Paulum et Plutionem presbyteros pulsos ab Eusebianis. His similia scribunt ad episcopos Ægyptios (b): pluribus autem omnia in encyclicæ epistola. Ad Julium papam scribentes, iidem ferme recensitis, adjiciunt Patres se ita credere, ut semper autem credidissent. Probant acceptumque habent Julii consilium, qui non sine causa Sardicam una cum aliis non concesserit: congruentissimum videri sibi si ad caput, id est, Petri apostoli sedem, de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes. Narrant breviter quæ gesta Sardicæ sint. Tria fuisset pertractanda, de fide scilicet, de vexatis et pulsis episcopis, de sceleratis tantorum auctoribus calamitatum. Exagitant deinde impios et imperitos adolescentes, sic vocant Ursacium et Valentem, quod nunquam finem facerent adukerinam spargendi doctrinam. Valentem maxime carpunt, quod, relicta ecclesia sua, alienam, nimirum Aquileiensem, invadere tentasset; quo factum ut commota civitate unus ex fratribus, Viator nomine, obrutus et oppressus fuisset. Hisce epistolis nomen ascripsero Patres Sardicenses, atque exinde multi qui non adfuerant dedere suffragium, quos ad CCLXXIV recenset Athanasius.

7. *Nihil de fide Sardicæ actum.* — De fide quoque actum Sardicæ fuit; nec deerant qui novam fidei formulam in medium afferrent admittendam a synodo, atque promulgandam, quasi videlicet aliquid in Nicæna desideraretur. Quod indignè tolere Patres, decreveruntque nullam ulterius edi debere fidei formulam, eo quod esset Nicæna satis; ut ne turbulentis hominibus novas scribendi formulas hinc occasio foret. Oblatum autem hujusmodi scriptum idipsum putatur esse, quod Theodoretus τῆ ἐγκυκλίῳ epistole concilii Sardicensis attestavit. Hæc Patrum Sardicensium acta, hæc gesta fuere. Ad hæc vero, quæ disciplinam spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus constituta sunt.

8. *Synodus oratores ad Constantinum mittit.* — Oratores postea synodus mittit ad Constantinum, Vincentium nempe Capuanum episcopum et Euphratam Coloniensem, qui cum Augusto de gestis synodi, deque exsulum causa agerent (c). Quibus etiam commendatitias ad fratrem litteras dedit Constantinus Augustus, intermissas fratri bellum, nisi pulsos presulibus in ecclesias suas revertendi copiam faceret.

(c) Soerat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20.

Constantio nimirum auctor est ut episcopis facilem præbeat aurem, Stephani Antiocheni et assecularum scelera perpendat, Athanasium, deprehensa adversariorum sycophantia et malignitate, gregi suo restitui jubeat: si neget postulata, sese, admotis coepits, profligatisque scelerum auctoribus, hominem Alexandriam deducturam. Soluta porro synodo, Naissum Athanasius in superiorem Daciam se confert, ubi commoratus est donec evocaretur a Constante.

9. *Orientalium facinora.* — Inter hæc Orientales profugi in Thraciam, quæ ad Constantii imperium pertinebat, sese recipiunt (a). Quia autem permulti in Thracia erant episcopi, qui a seditiosorum frequentia et commotione abhorrent, delatos illi ad Constantium, qui Ariants omnia indulgebat, curarunt malis et calamitatibus affici, et nonnullos etiam capitali sententia damhari. Quæ quidem maxima pars post synodum Philippopolitanam contigerunt. Fuga tamen Olympii Ænorum, et Theoduli Trajanopolitani, prius quam scriberentur a synodo litteræ accidisse videtur. Hi capitis damnati fuga saluti prospiciunt; ac dum se caruificibus proriperet Theodulus, extremum clausit diem, nonnam soluta synodo Sardicensi. Quæ ratio unica est ut duo Athanasii loca hæctenus in controversiam vocata (b), ac quorum conciliatio prope desperata, apprime conveniant; ille scilicet epistolæ Sardicensis synodi locus, quo dicitur Theodulus esse defunctus, alterque in *Historia Arianorum ad monachos*, quo narratur Theodulum post Arianorum fugam pulsatum et profligatum, quod cavesis intelligas post solutam synodum Sardicensem contigisse.

10. *Synodus Philippopolitana.* — Facinorosi autem homines Philippopoli consistent (c), ausuque temerario damnant episcopos, Julium Romanum, Hosium, Protogenem, Gaudentium, Maximum, Athanasium, Marcellum, Asclepam et Paulum; epistolamque scribunt τυχύλιον, quam nominis et commendationis causa Sardicæ datam ementuntur, quo faciliorem ipsi apud omnes aditum munirent. Et sane res evenit ut peroptabant illi. Nam hæc epistola ad usque tempus Augustini pro vera Sardicensis synodi epistola a multis habita est. Ordinetur autem ab ementito quod præferunt pacis concordizque servandæ studio. Marcellum exinde ut facinorosum exigitant, admissum ad communionem querunt. Athanasium sacrilegum, profanum, multis implicatum sceleribus denuntiant. Redintegrant pristinas adversus eum criminationes de calice fractio, de diruto altari, de sede sacerdotali eversa, ecclesiaz solo æquata, de presbytero Ischyra tradito custodiæ militari. Addebant ne ipsis quidem sacratissimis Paschæ diebus abstinuisse a scelere, sed nonnullos injuriis, verberibus, imo etiam morte multasse; jussum Casarem ad synodum se conferre renuisse, ideoque post annum alterum Tyri

damnum abdicatumque fuisse et ab imperatore ablegatum in exilium; in reditu pristinis graviora edidisse facinora, damnatos episcopos in priorem restituisse gradum, indignos aliquos, imo ethnicos, promovisse; adlecto in episcopum Alexandrinum Gregorio, Athanasium concitata et abducta gentillum manu templum incendisse, altare comminuisse, et clam aufugisse. In Paulum exiade atque in Marcellum et Asclepam acerrime invehuntur, et nefaria de more comminiscuntur. Moxque Athanasium de novo maledictis et calumniis onerant, fallacis scilicet, precibus, dolis, multos episcoporum ad suas pellexisse partes, et fraude impetrasse ut a Julio admitteretur. Queruntur Occidentales defensorum, non judicum animo accessisse, et novis studere legibus, ut scilicet Orientales episcopi iudicio subessent Occidentalium. Qui jam incita pace mutuam concordiam foverent, scribis olim inimicitias conflictatos esse, ab Athanasio scilicet damnatum fuisse Asclepam, Paulum Athanasii abdicatoni interfuisse, suffragium damnationi dedisse. Multis additis in ceteros adversæ partis episcopos, in Julium nempe, Hosium et Protogenem, et conflictata immensi scelerum multitudine, quibus discordiæ invidiam in Occidentales derivarent, vetant demum ne quis cum Hosio, Protogene, Athanasio, Marcello, Asclepa, Paulo, Julio, Gaudentio et aliis quos damnant anathemate ipsi, atque abdicant, communionis societate jungatur. His editis, sycophantæ fidei formulam ascribunt, et LXXIII episcoporum nomina ac suffragia, sive vera, sive forte conflictata, ad calcem adjiciunt.

11. *Decem laici capite truncati, alii vexati.* — Neque hic constitit scelus. Eos enim, qui se perfidiæ et timiditatis fugæque nomine aversarentur, nullis non insectantur malis. Adrianopolitanos, qui ab eorum communionem abhorrebant, deserunt ad Constantium; ipsisque hortatoribus, ex Fabrica Adrianopolitana, ut vocabant, decem laici sunt capite truncati: ministro hujus rei usi sunt famoso illo Philagrio, tum iis in locis comite. Horum tumulos propter urbem sitos conspexit illac transeundo Athanasius. Duos presbyteros, diaconosque tres, quos sibi insensos deprehenderant, curant in Armeniam ablegari. Arium autem et Asterium episcopos, quos a cætu eorum descivisse supra memoravimus, non modo extorres in superiorem Libyam amandant, sed etiam ulciscendæ defectionis causa contumeliosis et probris onerant. In Lucium autem Adrianopolis antistitem, qui grandi loquendi fiducia lucifugus insectabatur, acrius sævitum est. Curant enim ferreis catenis ut ante collo et manibus constringi, atque ferro oneratum deportari in exilium; ubi paucis post annis sanctus præsul, tot calamitatibus perfunctus, diem obiit extremum. Diodorum item episcopum patrium vertere solum coegerunt. Quid sit de Theodulo et Olympio actum, jam enarravimus, quia rem ante clausam Sardicensem synodum con-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 18, 19.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 48.

(c) Hilar. col. 1307.

stisse arbitramur; et fortasse nonnulla ex his, quæ proxime recensuimus, ante finem synodi Sardicensis obvenere. Non ordine quippe res enarrat Athanasius.

12. *Alexandrinis et Ægyptiis illata mala.* — Eorundem opera et gratia ad Alexandrinos usque et Ægyptios calamitas et vexatio pervasit. Litteris namque jussum, ut portus aditusque urbium custodiis intercludantur, ne quibus id concessum ab synodo Sardicensi fuerat, ad ecclesias remigrarent suas; præscribiturque iudicibus, ut sive Athanasius, sive alius quispiam exsul episcopus aut presbyter, vel in urbem, vel in fines ejus ingressus deprehendatur, liceat isthic repertos capite truncare. Accepta autem illi publici curricula facultate, si quos, ultro citroque cursando, offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversarent hæresim, hos flagris, vinculis, exsilio multabant. Tantusque terror carnicum erat, ut multi ad simulandum metu compulsi sint, multi contra in solitudinem se propere malleant, quam cum hujusmodi vis commuicare.

13. *Mediolanensis synodus. Photinus damnatur.* — Eodem anno celebratur Mediolani synodus adversus Photinum episcopum Sirmiensem. Qui quotve fuerint præsules ibi coacti, pariter ignoratur. Unum constat, Photinam damnatum abdicatumque fuisse. Verum Sirmiensis populi amor et benevolentia præsidio ipsi fuit, ne sede pelleretur. Sunt qui arbitrentur, ea in synodo Ursacium et Valentem libellum pœnitentiæ dedisse. Sed, ut probe adverterunt fratres nostri in postrema Hilarii operum editione, non adeo desperatæ res eorum tum fuisse videntur, ut homines protervi ac propositi retinentissimi eo inopia consilii devenirent: quanquam fortasse existimari queat, non pari tum conditione fuisse Valentem et Ursacium, ac cæteros Arianos, utpote qui in Constantiis, catholicæ parti deditissimi, imperio versarentur.

ANNO 348. — 1. *Stephani Antiocheni factum in legatos.* — Insequente anno contigisse putatur Stephani Antiocheni Arianorum antesignani conspiratio in Sardicensis synodi oratores (a), quam Athanasio ac Theodoro his pene verbis acceptam referimus. Antiochiam cum pervenissent legati Sardicenses, litteras Constantis fratri Constantio offerunt, cui tum temporis sedes Antiochiæ; polliceturque ille nihil non fratris nutu et arbitrio facturum. At cum rem perindigne ferrent veritatis hostes, in episcopos qui juxta clivum diverterant, magistro militum non eodem loco diversante, execrandum opus agrediuntur. Princeps autem conspirationis fuit urbis autistes, qui alio incredibili scelere priora scelera cumulavit.

2. *Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.* — Stephano igitur præsuli Antiocheo varii audaciæ suæ administri erant, quorum ille opera veræ fidei

A sectatores opprimeret. Horum facile princeps erat quidam projectæ temeritatis adolescens, multis flagitiis nobilitatus; qui non solum homines ex foro abducere, ac contumeliis verberibusque excipere solet, verum etiam domos invadens, probos viros matronasque honestissimas deturbaret lacessendi causa. Quia vero non manibus tantum, sed et calcibus obvios impeteret, Onager nuncupabatur. Is heri jussu ipsis sanctissimi Paschalis diebus vetericam adiens, peregrinos advenisse ait qui ejus cupidine flagrarent, noctemque cum ipsa agere percuperent. Assumptos deinde quindecim socios locat in insidiis; datoque conveniendi signo, properat ad fores diversorii. Tum scorto auctor fuit, ut sese in id conclave immitteret. Contigit porro ut in exteriore cubiculo somnum caperet Euphratas Coloniae Agrippinæ episcopus, Vincentius autem Capuanus in interiore. Ingressa alacriter muliercula, quod se a juvene advocari putaret, deinde senem hominem dormientem, episcopi forma, iguarumque facti conspicata, se delusam æstimavit, rata non hominem id ætatis scortum accessere. Sensit Euphratas in cubiculo gradientem; expergefactusque, quis esset percontatur. Illa edito clamore viam inferri sibi conqueritur. Conturbatus Euphratas, dæmonem suspicatur muliebri forma adventantem, Dominique Christi implorat auxilium: Onager vero rogat scortum ut taceat, atque episcopum criminetur; statimque se cum agmine in conclave intravit, vociferans homines iniquos adventasse, qui se sperarent iniquitatis fore iudices. Tum ingenti oborto clamore, servi omnes accurrere, quid esset sciscitari, maturare ad fores diversorii occludendas. Onager fugam facit, relictis intro septem sociis, qui una cum scorto deprehensi in custodiam traditi sunt. Primo diluculo, cum Salianum magistrum militum excitasset a somno, simul ad palatium properat: ac de Stephano conquesti, ad quem suspicio maleficii pertinebat, non iudicio opus esse contendebant, vel perquisitione. Magister vero militum rogabat, ut juberet imperator, non ecclesiastico, sed forensi iudicio rem inquiri: clericos Euphratæ et Vincentii se quæstionis habendæ causa traditurum, dum pari modo traderentur Stephani clerici. Contra Stephanus, quem conscientia sceleris exagitabat, non licere aiebat clericos tormentis subjici, vetitum scilicet id esse ecclesiastica regula. Interrogata primum mulier fuit, quis accivisset: adolescentem illa indicavit, qui comitante juvenum turma se deductam intramisisset in cubiculum. Commemoravit item interrogationem, metum et precationem episcopi, impetumque petulantis catervæ. His cognitis iudices natu minimum adduci jubent; qui non exspectata verberum quæstione, compositi facinoris scenam detexit, et rei auctorem Onagram esse fassus est. Accitus Onager id se jussu Stephani admisisse testificatur. Quis pulor, quæ

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 19; Theodoret. l. II, cap. 8 et 9.

infamia hinc consecuta! Antiochenum episcopum A tanti in Oriente nominis, tantæ in Ecclesia dignitatis turpissimæ rei artificem deprehensum! In sceleris igitur pœnam abdicatur Stephanus, Ariani autem, tali amisso patrono, operam dederunt ut alius suæ factionis in ejus locum cooptaretur, Leontius scilicet castratus. Is cum Eustolium quamdam adamaret, quæ virgo audiebat, licet Leontii consuetudine a virginum conditione et integritate lapsus, ea de re accusatus, quo facultas sibi foret cum illa habitandi, sese castraverat; atque adeo, si ex ecclesiasticæ regulæ præscripto cum illo actum esset, nunquam fuerat in episcopum promovendus. At enim Arianismi studium aditum facinoroso homini præbuit ad sedem Antiochenam. Ab episcopis itaque Ariani promotus ille fuit, atque B deinceps Arianas res pro virili auxit; ementitæque mansuetudinis specie, Catholicos, præsertimque Athanasium, quoad licuit, dire vexavit; vel hinc omnibus deinde sæculis pro nefario et exsecrando habendus, quod Aetium τὸν ἄθρον in amicis habuerit, et diaconum ordinavit. Nimirum κακὸς κακῶν ἡγηλάζει.

3. *Constantius revocat exules.* — Imperator autem Constantius rem in Euphratam gestam secum reputans, et crimine ab uno id genus esse alia Arianorum in cæteros episcopos molimina suspicatus (a), de solita in probos catholicosque homines sævitie paulum remisit. Quamobrem quos Alexandria in Armeniam relegarat presbyteros, diaconosque, liberos quamprimum dimitti jubet; publiceque C litteras mittit Alexandriam, ac vetat ullam ulterius clero et populo Alexandrino infligi calamitatem. Aliisque pariter exsulibus liberum ad suas sedes et ecclesias reditum concessit. Tum Athanasio fuit Alexandriam commigrandi facultas. Nec mirum tamèn, si perspecta adversariorum fraude, Constantiique levitate, insidias cavens, non continuo sese viæ commiserit.

Anno 349. — 1. *Gregorius ab Alexandrinis obtruncatur.* — Secundum hæc, elapsis nempe decem post Stephani abdicacionem mensibus, Alexandrini nefariis Gregorii τοῦ ψευδοπαισκόπου sceleribus commoti, mitioribusque postremo datis Constantii jussis animo audaciores (b), ut mos est multitudinis, D afflictis rebus frangi, secundis ultra modum efferrî, impetu facto, scelestum præsulem trucidant. Quæ causa, quæve ratio cædis, omnium pariter scriptorum silentio premitur. Verum fortasse, quia superstite Gregorio plebs Alexandrina optatissimo sibi Athanasio præcisam esse remigrandi spem intelligeret, in id facinoris prorupit. Ejus obitu levatum Athanasio fuit omne reditus impedimentum.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21, 22.

(b) Theodoret. lib. II, cap. 12.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 3.

(d) *Lodi receditio.*

2. *Athanasius Constantem convenit.* — Inter hæc ipse Athanasius, qui soluta Sardicensi synodo Naissum concesserat, litteris a Constante Augusto acceptis (c), inde profectus Aquileiam est, ubi imperatorem comite Fortunatiano illius urbis episcopo est allocutus. Memoratque idem Athanasius nequaquam se Constantem solum remotisque arbitris convenisse, sed comite semper episcopo urbis in qua degeret imperator. Nimirum Patavii cum Erispino ipsum adiit, Veronæ cum Lucillo, in Laude Pompeia (d) cum Dionysio, aliis in locis cum Vincentio Capuano, Maximino Trevirensi, Protasio Mediolanensi, Eugenio item magistro. Quod divini consilio præcautum fuisse videatur: nam postmodum Ariani, quod Athanasius Constantem frequens B adisset, inde criminandi eum ansam arripuerunt; quod scilicet simultatis inter fratres movendæ causa cum Constante frequens colloquia misceret. Cui propulsandæ calumniæ commodum opportunumque fuit, quod nunquam solum Constantem solum convenisset.

3. *Constantius Athanasium hortatur ad reditum.* — Aquileiæ cum degeret, ecclesiasticisque conventibus operam daret, in templo quod tum excitabatur, necdum tamen absoluto, collectam haberi conspexit, cui etiam aderat Constans Augustus. Quæ res pariter ipsi utilis fuit ad aliam depellendam criminationem, ut inferius dicitur. In eadem urbe litteras accipit Constantii imperatoris, qui, deprehensa Arianorum in legatos Sardicenses conjuratione, leniore erga Athanasium erat animo: et tunc desævire tempestas cœpit (e). Sanctum ille præsulem hortabatur, ut iter in patriam et ecclesiam suam susciperet, diu esse quod expectaret venturum ultro ac redeundi facultatem postulaturum. Ne metus ulterioris moræ causa esset, jubere se ut omni posita formidine iter ingrederetur: scripsisse se fratri Constanti, ut veniendi copiam faceret. At cum Athanasius, tot ante malis afflictus, vix a pristino metu respiraret, comperendinatus est donec altera accederet imperatoris Constantii epistola, qua virum jubebat consensu publico vehiculo se convenire, ut optatis fruere- tur. Tertiam item epistolam Constantius per Achitam diaconum misit ad sanctum præsulem, quem diuturniores trahere moras ægre ferebat; conquestus se jamdiu illum expectare, quem patriæ restituere peroptaret et ecclesiæ suæ. Scripsit item Constanti fratri, rogans ut eum ad reditum cohortaretur. At enim affirmabat se annum integrum expectasse, neque concessisse novas dari turbas, aliumque Gregorii loco deligi episcopum. Nimirum id satagebant Ariani imperatori suadere. Ut autem omnem formidinis causam levaret, comites quoque suos, quibus maxime habenda fides erat, Polemius

(e) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 15; *Hist. Arian. ad monachos*, n. 21; *Apol. contra Arian.*, n. 54, 55; *Socrat. lib. II, cap. 23*; *Sozom. lib. III, cap. 20*; *Theodoret. lib. II, cap. 11.*

scilicet, Datianum, Barchinonem, Thabassum, Taurom et Florentium, Athanasii, ut videtur, necessarios (a). Jussit epistolas ad Athanasium dimovendae suspicionis causa mittere.

4. *Athanasii reditus.* — Imperator ergo Constantius itetatis fratris sui litteris permotus (b), Athanasium accivit in Gallias. Qui mox Aquileia, ubi tum versabatur, profectus, Romam venit, episcopo Julio et Ecclesiae vale dicturus. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa, Juliusque pontifex redeunti gratulatus, litteras dedit ad clerum et populum Alexandrinum, quibus se testificabatur summopere laetari de reditu tanti tandisque expetiti praesulis, laudare propositi eorum perseverantiam, quam condigno et optatissimo Deus exitu donasset. Laudat exinde Athanasii virtutem, fortitudinem animi, patientiam in adversis: virum tot periculis perfectum jam clariorem reverti quam ante fuerat, ex animo se gaudere prospicientem in adventu Athanasii laetitiam populo futuram: sic praeterita mala laeto exitu obliterari. Tum decedit Roma in Gallias, Augustumque convenit Athanasius.

5. *Constantium convenit Athanasius.* — Haesimus nos aliquando incerti Aquileiae in Gallias, acceptis Augusti litteris, confestim recta properavit, ac deinde ex Galliis concesserit Romam; an Aquileia profectus Romam venerit, antequam de Italia, Augustum aditurus, decederet. Verum jam nobis pene constat, quia Athanasius Adrianopoli Alexandriam renigrans pertransiit, Aquileia Romam venitisse antequam ad Constantem properaret, inde vero per Germaniam secundo, ut putatur, Istri flumine magnam itineris partem confecisse. Adrianopolim cum pervenisset (c), decem laicorum, qui Arianorum praesulum jussu caesi fuerant, tumulos conspexit propter urbem sitos. Inde vero Antiochiam concedens Constantium adiit; qui virum perhumaniter excepit, comi placidoque vultu intutus. Cum autem Athanasius de sibi illatis malis conquereretur, ac beneficii et gratiae loco peteret, ut ne criminationes adversariorum post discessum suum audiret; sed, si luberet, jam maledicos evocaret, ut coram objicerent crimina, id denegavit imperator. At enim quidquid adversus eum ex ca-

6. Antiochia dum degeret Athanasius, Eusebii caeterorumque Arianorum conventu et communione semper abstinuit, sed ad collectas Eustathianorum frequens ventitabat. Erant tum ex Arianis, qui cum gratia plurimum valerent apud imperatorem, auctores ipsi erant ut curaret provideretque, eccle-

Asiam aliquam Alexandriae Arianis ad collectas concedi. Quibus morem gerens Constantius, rogat Athanasium, quandoquidem ipse ex ejus voto omnia ageret, sibi etiam ille quod in optatis erat non denegaret, ut scilicet ecclesiarum, quae bene multae erant Alexandriae, unam Arianis tradi concederet pro conventibus agendis. Ad haec Athanasius, aequum quidem esse respondit imperatoris placito ea in re obtemperare; sed quia multi etiam Antiochiae Catholici degerent, qui ab Arianorum communione abhorrerent, pestulare se mutuo iisdem ad collectas celebrandas ecclesias concedi. Et veronon iniqua imperatori visa sunt ejusmodi ab Athanasio oblata conditio. Verum Ariani secus existimabant. Nam eum grandis Athanasii esset Alexandriae auctoritas, non magni interesse putabant sodalibus suis Alexandrinis quod Ecclesiam obtinerent, cum tanti viri monitis atque adhortationibus futurum prospicerent, et exigua aut nulla foret Arianicis rebus accessio, etiamsi ecclesiam illi possiderent. Contra vero Antiochiae Eustathianos cornebant magno esse numero; qui, si ecclesia sibi concele-retur, rebus suis augendis studerent in Arianae factionis iugens detrimentum. Nam tum etiam eum nullam haberent, sibi tamen formidini erant. Quamobrem imperatori auctores fuere, ut ab ejusmodi postulatis absteret.

7. *Epistola Constantii in gratiam Athanasii.* — Constantius autem vi et ingenio hominis obstupescens (d), missis ad varios per diversa loca iudices litteris, quibus ante jusserat aditus intercludere omnes, tum significavit ut liberum praerent transitum. Data item epistola episcopis ac presbyteris renuntiavit, se Athanasium patriae et ecclesiae suae restituere, omnia quae adversus eum scripta vel gesta fuerant abrogare, decernereque ut clerici ejus eadem qua ante gauderent immunitate: dari episcopis, dari clericis eidem adhaerendi facultatem; eam fore exinde notam argumentumque recti propositi, si quis Athanasii communionem sequeretur. Aliam item dedit ad Alexandrinam plebem; ubi postquam summis Athanasium laudibus exornavit, populi carpit animum inquietum ac tumultuosum, hortatur ad pacem et concordiam, monet semel iterumque ut turbas movendi finem faciant, se iudicibus praecipisse ut quotquot seditiosos esse comperirent, legum subjicerent ultioni. Fortasse Gregorii nece commotus imperator, animum appulit ad minas hujusmodi proferendas. Jussit praeterea, quaecunque Eusebii Nicomediensis consilio adversus Athanasium in commentarios essent relata, obliterari et abrogari: missusque Eusebius decurio ea abstulit ex tabulis. Cujus rei causa litteras misit Constantius ad Nestorium Aegypti praefectum, itemque ad praefectos Augustamnicae, Thebaidis et

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 23.

(b) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 55.

(c) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 22; Socrat. lib. II, cap. 23; Sozom. lib. III, cap. 20;

Theodor. lib. II, cap. 12.

(d) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 54, et *Hist. ad monachos*, n. 23.

Libyarum; mandavitque ut abolerentur quæcumque in damnum et contumeliam Athanasii decreta et conscripta essent, ejusque clericis pristina restitueretur immunitas.

8. *Excipitur Athanasius a synodo Jerosolymitana.* — His ita gestis (a), postquam familiaribus vale dixisset Athanasius, sese viæ commisit. Dumque Syriam peragraret, amici amicum videntes, latari; alii ex gestorum conscientia cum pudore occurrere; pars se coram sistere non ausi, sese occultare; alii poenitentia ducti scripta adversus episcopum sua repudiare. In Palestinam autem cum pervenisset, omnes illius provinciae episcopi, duobus vel tribus exceptis, Patrophilo scilicet et Acacio, ut amicum exceperet; litterisque nonnulli apud eum se factorum poenitere testificati sunt, nec sнопte motu ac consilio, sed metu ac terrore compulsos litteras adversus eum dedisse. Synodus autem in adventu illius Jerosolymis convocata: ubi comiter excerptus Athanasius, cum litteris ad episcopos Ægypti gratulatiis dimittitur. Episcoporum nomina, qui synodali epistolæ subscripsere, hæc memorantur ab Athanasio: Maximus Jerosolymitanus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Sylvanus, Prætorius, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus et Claudius.

9. *Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii.* — Quanta porro fuerit et quam effusa in reditu Athanasii Alexandrinorum ac episcoporum per Ægyptem et Thebaidem lætitia (b), libet ex ipso Athanasio ediscere: quanquam, ut est ille temperans et a laude propria alienus, non sui, sed pacis conciliatæ causa, gaudio perfusus enarret. « Quod spectat, inquit, Ægypti et Libyarum episcopos, necnon eartundem regionum Alexandriaeque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit. Accurrere enim omnes ingenti gaudio perfusi, non solum quod præter spem suos reciperent incolumes, sed etiam quod ab hæreticis eriperentur, ceu a tyrannidis rabidisque canibus. Grandis itaque fuit lætitia populorum se mutuo in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, nubendi ante cupidæ, virgines Christo addictæ permanserunt! Quot adolescentæ, aliorum exemplo concitati, vitam amplexi sunt monasticam! Quot parentes illis suis auctores erant arctioris incundæ vitæ! Quot filii parentes obsecrabant, ut ne suam pro Christi amore exercitationem interpellarent! Quot uxores viris, quot viri uxoribus suaserent, ut secundum Apostoli jussum orationi incumbere! Quot viduæ, quot orphani, fame prius ac nuditate afflicti, ex ardenti populorum affectu, alimento et vestitu abunde sunt instructi! Tanta demum erat de virtute contentio, ut singulas familias, singulas domos, ex probitate inhabitantium et precandi fervore, tot ecclesias existimasses. Altam pacem videre erat

in ecclesiis, episcopis undique ad Athanasium litteras mittentibus, ab eoque recipientibus. »

10. Athanasii Alexandriam ingressum magnifice suo more describit Gregorius Nazianzenus. « Tum nobis, inquit, ille athleta ex præclara peregrinatione, sic enim ejus pro Trinitate et cum Trinitate susceptam fugam appello, remigrat in urbem; atque eo modo latis civibus accedit, imo vero tota prope Ægypto undequaque in unam concurrente. In tumultis quibusque turba consistere, ut alii vel sola Athanasii voce, alii forma et aspectu fruenter; alii, quod de apostolis accepimus, vel ex umbra saltem, vacuo corporis simulacro, sanctitatem contraherent: ita ut cum multi sæpenumero honore occursuque populorum ornati fuerint, nec modo præfecti et episcopi, verum etiam viri quique amplissimi in familiam suam reversi; nullus tamen occursus frequentia, nullus splendor major memoretur. Unus duntaxat Athanasius Athanasio comparandus, unus ingressus ingressui: cum scilicet ex priore fuga, simili de causa suscepta, summo cum honore in urbem rediret suam. » Et paucis de Philagrio interjectis. « Tum e vulgo quispiam, cui infinita esse tanta multitudo videbatur, ceu pelagus quoddam cujus non esset finem oculis attingere, familiarem, ut solet in ejusmodi rebus, ita compellasse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum ornandum hominum effusam? Mihi nime, ait ille, ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum iri arbitror, quasi scilicet imperatorem memorando honoris cunulam indicaret. Tum ille perquam suaviter arridens, « Quid ais? » inquit; imo ipsum quoque Athanasium pari honore exceptum vix crediderim, quod patrio ille juramento affirmavit. Eo autem lic sermo spectabat, quemadmodum cuique perspectum arbitror, ut ipsi imperatori Athanasium anteferet. Tanta apud omnes erat viri veneratio! tanto stupore ingressus ejus memoria homines etiamnum afficit! Nam per sexus, ætates atque artes singuli divisi, quo pacto solet civitas illa instrui, cum publico aliquem excipit honore (æqua enim alla ratione possim magnificum hoc spectaculum declarare?), suavi omnes unus erant. Nilum etiam quivis poeta dixerit, illum, inquam, vere aurissimum et spicis uberem, ab urbe ad Chereu retroacto cursu fluentem, diurno, imò longiore itinere. Liceat mihi per vos, quæso, paulum adhuc in hac narratione luxuriari; eo namque fertur animus, nec sermonem ab ea celebritate revocare facile possum. Pullus vehebat (absit, quæso, insanis suspicio), haud secus fere ac Jesum meum pullus ille famosus, sive gentilis populus, quem consensu benefico, ignorantis vinculis absolvit, sive quid aliud hisce verbis designetur. Hoc unum interfuit discriminis, quod Christum rami exceperunt, et varia indumenta, multiplices sereni generis

(a) Athan. *Apol. contra Arian.*, n. 57, et *Historia ad nonachos*, n. 25.

(b) Athan. *ibid.*

constrata; excelsus autem et magnificus vir Athanasius id honoris minime consecutus est; Christi scilicet adventui impar. Hac quoque in re adventus Christi expressam imaginem cernere licet, quod erant etiam qui præeundo clamarent, ac chorum agerent: nisi quod non puerilis solum turba faustis virum acclamationibus exciperet, verum etiam omnis lingua concors et adversaria hominum sese mutuo superare contendentium. Nam quid publicos plausus commemorem, et aromatum profusiones, pervigilia et totam urbem lumine coruscantem, cæteraque omnia lætitiæ argumenta, quæ Athanasio amplissime, imo supra fidem conferebantur? Sic vir eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur. »

41. Etsi porro Gregorius Nazianzenus Athanasii reditum, qui anno 362, post Georgii necem contigit, narrare se profiteatur, certissimum tamen, ex quo ipsius verbis exploratum videtur, complura hic recensita ad reditum et ingressum Athanasii Alexandriam pertinere anni 349, imo vero utrumque ingressum promiscue superiori narratione describi existimatur. Nam quæ de Constantio commemorantur, suadent istum, quem narrat ingressum, superstite adhuc Constantio contigisse; qui cum anno 361 vitam clauserit, hinc sane consequitur non posse isthæc ad annum 362 referri, sed esse in annum 349 conferenda. Inferius item Gregorius Nazianzenus, orat. 21, postquam de Athanasii vexatione et fuga sub Juliano Apostata verba fecerat, hæc adjicit: "Εδει γὰρ τρισὶ παλάσμασι τὸν γεννιάδαν νικήσαντα τελείας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναρρήσεως, id est: « Fortissimum eam virum triplici certamine vincere oportebat, et perfectum inde præconium consequeretur. » Quo liquidum est, bina eam sub Constantio exsilia et certamina miscere, atque ut unum enarrare; ita ut quod sub Juliano contigit, quartum numero, ut tertium ipse recenset. Primo namque Treviris exsulavit Athanasius sub Constantino; secundo Romæ et in Occidente regnante Constantio; tertio in deserto Ægypti et Thebaidos eodem imperatore, quo defuncto, Alexandriam reversus est, quarto sub Juliano Apostata. Cæterum quæ de Philagrino habentur apud Gregorium, quæque nos brevitatis causa prætermisimus, ἀσύστατα sunt. Neque enim ad secundum vel ad tertium Athanasii reditum pertinere possunt. Nam anno 349, non Philagrins, ut innuit Gregorius Nazianzenus, sed Nestorius erat Ægypti præfectus. Anno autem 362, non potuit Philagrins eam gerere præfecturam, cum teste Nazianzeno et ipso Athanasio his solum præfecturam obierit; primum anno 335, ut liquet ex Tyræ synodi epistolis; secundum, anno 341, in Gregorii ingressu Alexandriam, ut enarrat Athanasius. Quem Philagrins, hominem sane ace-

leratissimum, non probe norat Gregorius, qui tot laudibus exornavit.

42. *Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio.* — Quo tempore Athanasius a comitatu in Ecclesiam suam revertebatur, monachi quidam Pachomii, ex quorum numero abbas Zachæus erat, Antonium magnum in exteriori monte tum versantem adeuntes, renuntiarunt obisse Pachomium (a); quos ille multis consolatus sciencitabatur, quis jam ejus vices impleret. Responderunt, Orsisiu[m] esse. Quibus ille: « Ne Orsisiu[m], inquit, sed Israelitam nuncupetis. Si vero ad episcopum Athanasium, virum eo gradu dignissimum, vobis est iter, sic ipsum meo nomine compellate: « Hæc tibi commendat Antonius: Curam habe filiorum Israelitæ. » Quo dicto, fausta illis precatu, non sine commendatitiis ad Athanasium litteris dimisit. Qui ut Alexandriam pervenerunt, a sanctissimo pontifice ob Antonii commendationem magna benevolentia significatione excepti sunt. » Hæc in *Vita Pachomii*. Nec prætermittenda quæ inferius eadem de re feruntur. Pachomius cum didicisset Athanasium fidei causa exulare, non diu ante prædixerat eum cito rediturum ad Ecclesiam suam. Qui sanctissimus monachorum pater sub ipsum Athanasii reditum, signis et virtutibus clarus, diem clausit extremum. Diu ante obitum his fratres suos, Theodoro monacho præse, sermonibus est allocutus. « Futurum est ut nostris quoque temporibus tria in Ægypto præclaræ Dei beneficio lumina intueamur, in laborantium omnium commodum atque utilitatem, Athanasium videlicet episcopum, Christianæ fidei fortissimum viandiam; abbatem Antonium solitariae vitæ perfectissimum exemplar; fratrumque Tabennesiotarum cœtum, qui omnibus salutem consequi cupientibus in præclarissimum exemplum ac normam propositi sunt. »

43. *Ursacii et Valentis pœnitentia.* — Cum cernebant porro Ursacius et Valens tantam in Athanasii rebus inclinationem, sua se damnante conscientia Mediolanum sunt profecti; ubi proscripita atque condemnata Ariana hæresi, confecta esse declarant crimina a se pridem Athanasio oblata. Miseruntque ipsi Athanasio conciliandæ gratiæ causa litteras, tametsi nullas ab eo acceperant (b). Verum, ut ex postremis hominum gestis exploratum fuit, non ex vera illi maledictorum pœnitentia Athanasii amicitiam et communionem expetebant: sed quia ut res sese dabant, ad quascunque transire partes prompti paratique erant; tum labefactatis ac prope desperatis Arianorum rebus, æstimabant haud sine magno periculo posse se cœptis insistere. Animo autem ita fracti, ita prostrati erant, qui nec diu antea pestem catholicæ reipublicæ moliebantur, ut supplices Romam concederent: ubi maledicta atque crimina

(a) *Vita S. Pachomii, Acta SS., Maii die 14, p. 324, 326.*

(b) *Athan. Apol. contra Arian., n. 37; Historia*

ad monachos, n. 26; Socrat. lib. II, cap. 24; Sozom. lib. III, cap. 23 et 24.

a se haec in Athanasium congesta immerenti oblata fuisse confessi, veniam a Julio papa et communionis societatem postulant. Pontifex, ut prior erat ad condonanda, quam scelesti illi ad perpetranda facinora, homines admisit ad ecclesiasticam communionem. Reversi ad suas sedes, necdum posita formidine, litteras poenitentiae sum testes mittunt ad Julium papam: quarum exemplar Athanasio per Paulinum Tiburensem episcopum transmissum fuit. Tiburensem enim, non Trevirensem hic legi oportere propterea est; quando in mss. Τιβέριον legitur, et episcopus Tiburensis apud Photium vocatur ἐπίσκοπος Τιβερέων. Sane veri similis est Tiburensem episcopum Italum, quam Trevirensem, litteras Valentis et Ursacii ad Julium Athanasio misisse. Initio fatebantur; fictitias se criminationes in Athanasium protulisse; Julium tamen pro insita humanitate veniam facti tribuisse. Polliceri se, si ab Orientibus vel ab Athanasio in jus vocentur, extra conscientiam Julii non adfuturos; haereticum Arium damnare se, ac semper damnasse. Quod jam in priore libello suo Mediolani professi fuerant. Ut autem Athanasii quoque gratiam inirent; pacificas ipsi litteras per Musæum presbyterum miserunt, rogantes ut se ad communionem admitteret, litterasque mutuo daret ipse in concordiae societati quoque testimonium. Secundum hæc Ursacius et Valens, oblati sibi Athanasii nomine per Petrum et Irenæum presbyteros et per Ammonium laicum litteras, libenter subscriperunt.

14. Tam fausto rerum exitu, quæ jubilat, quæ lætitia omnium subierit animos, Athanasio narrante comperimus (a). « Quis, inquit, his animadversis, tantisque Ecclesiarum pace conspecta rem non miratus est? Quis non gaudio perfusus est; tantam cernens tot episcoporum concordiam? Quis non laudibus Deum celebravit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quæ eorum numerus, qui cum inimicis ante computati, respicientiæ signa dederunt? Quam multi qui prius crimina objecerant, veniam sunt precati? Quam multi ex inimicis inter amicos, versa rerum conditione, annumerati sunt? Quam multi litteris ante virum criminati, palinodiam cecinerunt? Quot alii, qui non proprio consilio, sed vi atque necessitate compulsi ad Arianos desciverant, noctu veniam precaturi accedebant: hæresimque ferientes anathemate, rogabant non sibi vitio verti, quod metu insidiarum criminationumque, eorum conventibus interessent; cum tamen corde et propensione voluntatis cum Athanasio convenirent! » Quorum tamen postulationi vix credatur Athanasium obtemperasse, cum nullatenus licitum sit vel formidinis, vel humanæ gratiæ causa a Catholicorum costibus ad hæreticos desciscere.

15. *Damnatur Photinus.* — Eodem anno Sirmii

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 27.

(b) *Bilar. col. 1206; Sozom. lib. iv, cap. 6.*

(c) *Socr. lib. ii, cap. 20; Sozom. lib. iii, cap. 21.*

A contra Photinum hæreticum synodus sententiam tulit (b). Qui damnatus cum fuisset, interpellante turba populi, cui adhuc erat eloquentiæ gratia acceptissimus, abdicatus, uti decretum fuerat, sed quo pulsus non est. Photini damnationem episcopi Sirmienses missis undequaque litteris publicarunt. In Oriente vero, præsules erant prompti semper paratique ad captandas belli turbarumque occasiones: qui data ad Occidentales epistola Marcellum Ancyranum Photini conscium et ἀμόρφοι esse criminabantur, eo nempe consilio ut Sardicensis synodi, quæ Marcellum innoxium declarabat, acta abrogare et evertere possent, exindeque facultas foret Athanasii denuo criminandi.

ANNO 350. — 1. *Athanasii reducis gesta in Arianos.* — Athanasius interea sedi suæ restitutus, Arianosque nec indiligenter adortus, rescriptis, orationibus, litteris undequaque missis exagitabat. Si fides est Socrati Sozomeno (c), ejus sectæ præsules, quos pravi consilii errorisque tenaces conspiceret, abdicabat, ut eorum sedes probis catholicisque viris contraderet, ac Nicænae fidei hærentibus. Et vero episcopi Alexandrini, cujus summa erat in Ægypto et Libya auctoritas, hoc munus hoc officium erat, ut hæreticos antistites, qui in popularium perniciem spargendis erroribus advigilarent, sede pelleret atque profigaret. Verum quod iidem narrant, sanctum nempe præsulem, cum in reditu varias peragraret provincias, si quos deprehenderet episcopos Ariana labe conspersos, in ordinem redegit, aliisque contulisse dignitatem, haud facile credatur: si quidem et magnæ invidiæ res fuisset in alienis regionibus episcopos abdicare, et ingentis operæ, transeunti maxime atque ad imperatorem properanti, invito disturbare, quibus haud dubie non spernenda civitatum pars hæreret. Mirum profecto, si sic res acta sit, Arianos episcopos non acrius expostulasse cum illo, qui quavis minima occasione ingentes excitare turbas soliti erant. Quid causæ igitur est, quod hujusmodi querela inter accusationes infra memorandas, non compareat? Nimirum de abdicatione præsulum non in crimen vocassent, qui quod Ischyram, qui vacuum presbyteri nomen usurpabat, sacrorum officio et aditu interdixisset Athanasius; eum infinitis prope calamitatibus, vexationibus, exsilio demum multari curaverant?

2. *Constans occiditur. Cædes Romæ.* — Ineunte anno 350, conspiratione Marcellini, Chrestii et Magnentii cæsus sublatusque est Constans Augustus, servens Athanasii patronus (d). Magnentius autem, occupato Occidentis imperio, bellum parabat adversus Constantium. Audita Constantis nece, Vetrano quidam in Pannonia legatus, curavit a militibus imperium deferri sibi. Ut autem permistis rebus, turbatoque imperii ordine, solent multi in ejus potiundi spem venire, Nepotianus Eutropii sororis Constantini fi-

(d) *Eutropius, Zosimus Socrat. lib. ii, cap. 25; Sozom. lib. i v, cap. 1 et seqq.*

lius Romæ inauguratur; sed vixdam elapsis xviii diebus a Magnentii legato Marcellino victus perimitur. Tum Roma Nepotiani cognatorum familiarumque sanguine cruentata (a). Eutropium ejus mater obtruncata est: cæsi item Abuterius et Sperantius de Athanasio bene meriti, qui cum, cum Romæ degeret, beneficiis donisque cumularant. Quorum omnium casum deploravit, fuscisque lacrymis prosecutus est Athanasius.

3. *Constantius bello Persico expeditus. Magnentius oratores mittit ad Constantium.* — Dum seditionibus Occidens conflagraret, in Oriente Persæ redintegrato bello sub Sapore rege (b), Nisibin Orientalium partium præsidium jam tertio obsidebant. Cumque contra tantas difficultates Constantius consilio satis providere non posset, opportune accessit Dei subsidium. Precibus namque Jacobi Nisibensis tum sanctitate signisque præclari, Persæ variis divinitus inmissis cladibus calamitatibusque afflicti, fugati tandem sunt. Constantius vero ea parte sollicitudinis levatus, diligenter undique in Vetraniorem et Magnentium copias cogebat, ingentique comparato exercitu, milites quosque hortatus est, qui nondum sacro baptismatis fonte abluti essent, ut quamprimum sacramenti hujus beneficio peccatorum sordes deponerent. Inter hæc Magnentius oratores ad Constantium misit Servatium Tuugrensem episcopum, et Maximum item episcopum, aulicosque duos, Clementium et Valentem. Valens in Libyam contendit, ejus, ut videtur, ad defectionem sollicitandæ studio. Athanasius porro cum accepisset Valentem per Libyam iter habere, vehementer extimuit, veritus ne quidpiam ille facinoris aggrederetur; neu Constantis amicis, quibus ipse cum primis annumerabatur, violentas inferret manus. Quorum autem abierint ejusmodi Valentis molimina, quivo rei fuerit exitus, non fortæ apud illius ævi scriptores. Clementius alter legatus, Alexandriam profectus, Athanasium convenit; cumque de Constante suorum perfidia trucidato verba faceret, in lacrymas sanctus præsul erupit, gemitibusque viri eodem lamentabatur. Tum pro Constantii incolumitate Domini opem imploravit; præsentibusque Felicissimo Ægypti duce, Rufino thesaurario, Stephano magistro, Asterio comite, Palladio palatii magistro, qui ambo missi fuerant, ut mox dicitur, a Constantio; Antiocho et Evagrio agentibus in rebus, hæc supplices emittebat voces: *Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii.* Populusque una voce statim acclamavit: *Christe, auxiliare Constantio.* Et hæc precando aliquandiu perseveravit.

4. *Ariani crimina redintegrant in Athanasium.* — Constantis metu et auctoritate perterriti Athanasii adversarii, nihil ausi sunt, illo superstite, in sanctum præsulem movere (c). Ejus autem evulgata

nece, rumores denuo spargere coeperunt, atque occulte maledictis serpere, crimina jam olim oblata, totiesque depulsa ementiri vera esse, Arsenii necem, mensam eversam, fractum poculum denuo opponere, eo nempe consilio, ut versa rerum conditione, liberi metu, Athanasium aliosque infestos sibi præsules astu insidiisque circumvenirent. Quibus perspectis Athanasius prolixam illam edidit apologiam, antequam, ut ex compluribus ejus locis animadvertere est, Ursacius et Valens, qui facta pœnitentia defecerant ab Arianis, mutata iterum sententiæ signa darent, ac nova mollirentur in Athanasii perniciem. In ea igitur apologia vir sanctus ex ipsis rerum acis et monumentis falsa sibi comprobata, et jam multoties repulsa objici crimina: malam mentem, malam animum inimicorum patefacit. Supervacaneum ait, de quibus toties judicatum fuerat, eadem denuo in judicium vocari. Esse Ursacii et Valentis pœnitentiam ad innocentiam suæ testimonium satis; suo ipsos nutu, nulloque cogente, facti veniam postulasse. Cætera autem quæ ille persequitur, suis jam in locis descripta et enarrata sunt.

5. *Constantii litteræ ad Athanasium.* — Ait porro Socrates (d), eosdem Athanasii adversarios nomen ejus apud imperatorem detulisse, quod per Ægyptum atque Libyam turbas seditionesque concitaret, atque præter Ecclesiæ regulam in alienis provinciis episcopos constitueret. Verum Constantius Magnentiano tum bello occupatus, ac propediem pugnam commissurus, veritus, ut credibile est (e), ne, si quam Athanasio inferret molestiam aut calamitatem, hinc causæ irarum suborirentur ac seditionum apud Alexandrinam plebem Athanasii amatissimam, Asterium comitem, olim Armeniæ ducem, et Palladium palatii magistrum misit cum litteris ad Felicissimum Ægypti ducem et ad Nestorium præfectum, arceri iubens Philippum quemdam ac quemvis alium ab insidiis Athanasio parandis. Iisdemque litteras dedit Latine scriptas ad Athanasium deferendas; quibus deplorata Constantis fratris nece, Athanasium fidere jubet, nec adversariorum machinamentis perterreri, sed populum edocere veram pietatem ac religionem, velle se ac proptiare ut in sede Alexandrina imperturbatus semper consistat. Hæc litteras Athanasius ceu inducias belli, haud ita multo post futuri, accepisse videtur: non ignarum quippe fuisse arbitramur, exasperatum Constantii animum simulato beneficio occultari.

6. *Vetranio abdicatus.* — Constantius porro cum grandi itinere multisque peragratis nationibus in Daciam pervenisset, Vetraniorem numero instructum exercitu offendi (f); eventumque pugnae reformidans, ut astu declinaret, de pacis conditioni-

(a) Athan. Apol. ad Constant., n. 6.

(b) Victor., Eutrop., Zosim.

(c) Apolog. contra Ariam, sub initium.

(d) Lib. II, cap. 20.

(e) Apolog. ad Constantium, n. 22, 23; Historia ad monachos, n. 24.

(f) Socrat. lib. II, cap. 28; Sozom. lib. IV, cap. 4; Zosim. lib. II.

has agere velle simulat. Tum ubi senex ille, Constantii arte delusus, in conspectum ejus venisset, in suggestum ambo conscendunt, circumstantibus undique militibus. Constantius autem, qui occulta largitione militum sibi animos devinxerat, pluribus commemorare Constantini beneficia, sacramenta militum ob oculos ponere, rem indignam, dicens, tyrannum cæso Constantini filio imperium invasisse. Tum milites uno ore clamare, non nisi Constantini filio deferendum imperium esse, ipsum solum inaugurari oportere. Vetranio autem tanta rerum inclinatione perterritus, protinus ex suggestu descendens, insignia imperii ad pedes Constantii deposuit; quem perhumaniter Constantius exceptum, Prusiamque in Bithynia missum, omnibus ad victum honestumque cultum necessariis instruxit. Senex vero piis hinc operibus deditus, reliquum vite suæ tempus probe et ut Christianum decebat exegit. Contigit Vetranionis abdicatio anno Domini 350, die vicesima quinta Decembris.

ANNO 351. — 1. *Sirmiensis synodus. Photinus ablegatur in exilium.* — Anno sequente celebratur secunda Sirmiensis synodus adversus Photinum, versante tunc Sirmii Constantio (a). Qui aderant episcopi, maxima pars Orientales erant. Photinus parvo, cum obstinato animo ad extremum usque errores propugnaret suos, impiæ doctrinæ causa damnatus depositusque fuit. Quo peracto, aliam fidei formulam adjectis duodeciginta anathematismis ediderunt Orientales, quam transmissere nobis Athanasius et Hilarius (b). In ea tametsi nihil comparet ab ecclesiastica fide absonum, id suspiciosum tamen est quod τοῦ ὁμοουσίου nomen tacetur, nec excluditur hæreticos venenum. Photino oblata fidei formula est, ut, si eam vellet subscriptione sua munire, integris rebus suam repeteret sedem. Respuit ille conditionem, adiensque Constantium, se immerentem vexari et abdicari querebatur; si copia foret sibi congruendi cum adversariis, ex Scripturarum se testimoniis sententiam suam confirmaturum. Constantius autem Photini conquestione permotus, septem aulicis designatis, jubet coram ipsis iniri controversiam. Quanquam turpis conditio, quia tamen id imperatori in optatis erat, deligitur a synodo Basilius Ancyranus, qui Photinum ipso præsentem Constantio confutavit, atque ex sacris Scripturis coarguit hæreticum esse. Hic deinde in exilium deportatus, multis post annis in impietate perseveravit. Et quia rebus suis augendis strenue Ariani invigilabant, Germinium quemdam suæ factionis hominem curarunt in Photini locum cooptari.

2. *Mursina clade accisæ res Magnentii.* — Eodem anno, commisso ad Mursam prælio, diu accipiti Marte pugnatum est. Victus demum Magnentius in Italiam se recepit, ut pro facultate copias instauraret. Accidit autem, ut tempore pugnae, dolo ac simulatione Valentis ejus civitatis episcopi, Constan-

tius, qui jam nimum in Arianas res animo propendebat, totus demum ad hæreticorum partes accederet. Quod qua ratione gestum sit, ita narrat Sulpitius Severus: « Nacti ergo Ariani istiusmodi occasionem, conspirant penitus Sardicensis synodii decreta subvertere. Etenim eis color quidam suppetere videbatur: quod tam injuste fuisset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis assertor exstiterat: Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens; sed initium Christi ex Mariæ prædicabat. Igitur Ariani astuto consilio miscent innoxium criminosis damnationemque Photini et Marcelli et Athanasii eadem sententia comprehendunt: illud nimirum apud imperatorum animos præstruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcello et Photino vera sensissent. Verumtamen ea tempestate Ariani perfidiam suam occultabant, non ausi palam erroris sui dogmata prædicare; catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesiæ submoverent, qui semper eis velut murus obstitit, quo remoto reliquos in libidinem suam cessuros sperabant. Sed pars episcoporum, quæ Arium sequebatur, damnationem Athanasii capitam accepit, pars coacti metu et factione in studia partium concesserant. Pauci, quibus fides clara et veritas potior erat, injustum judicium non receperunt; inter quos Paulinus episcopus Treverorum, oblata sibi epistola ita subscripsisse traditur, se in Photini atque Marcelli damnationem præbere consensum, de Athanasio non præbere. Tum vero Ariani, ubi doli parum processerant, vi agere decernunt. Namque quodlibet audere atque agere facile erat, regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant: quin etiam ex consensione multorum inexpugnabiles erant. Nam omnes fore duarum Pannoniarum episcopi, multique Orientalium ac tota Asia in perfidia eorum conjuraverant. Sed principes mali istius habebantur a Singiduno Ursacius, Valens a Mursa, ab Heraclea Theodorus, Stephanus Antiochenna, Acacius a Casarea, Menophanes ab Epheso, Georgius a Laodicea, Nareissus a Neropoli. Hi ita palatium occupaverant, ut nihil sine eorum nutu ageret imperator: obnoxius quidem omnibus, sed præcipue Valenti deditus. Nam eo tempore, quo apud Mursam contra Magnentium armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugnae non ausus, in basilica Martyrum extra oppidum sita, Valente tum ejus loci episcopo in solatium assumpto, diversatus est. Ceterum Valens calide per suos disposuerat, ut quis prælii fuisset eventus, primus cognosceret: vel gratiam regis captans, si prior bonum nuntium detulisset; vel vitæ consulens, ante

(a) Socrat. lib. II, cap. 20; Sozom. lib. IV, cap. 8.

(b) Athan. I. *De synodis*; Hilar. *De synodis*.

captivum fugiendi spatium, si quid contra accidisset. Itaque paucis qui circa regem erant metu trepidis, imperatore anxio, primus nuntiat hostes fugere. Cum ille indicem ipsum intromitti posceret, Valens ut reverentiam sui adderet, angelum sibi fuisse nuntium respondit. Facilis ad credendum imperator, palam postea dicere est solitus, se Valentis meritis, non virtute exercitus, vicisse. Ab hoc initio illecti principis extulere animos Ariani, potestate regis usuri, ubi auctoritate sua parum valissent. » Hæc Sulpitius Severus, cui in eo haud libenter astipulamur, quod ait Marcellum eo tempore hæretici loco habitum ab Athanasio, quippe cum in *Historia Arianorum* (a) anno 358 ad monachos missa, inter præules qui rectæ fidei ac pietatis causa ab Arianis exagitati vexatique fuissent, annumeretur Marcellus.

ANNO 352. — 1. *Librum scribit Athanasius de Nicænis decretis, et de sententia Dionysii.* — Etsi vero omnia ad perniciem Athanasio infrendam parata, Arianumque bellum tot præsulum hæreticorum opera mox redintegratum iri formido erat, in pace tamen Alexandriæ versabatur Athanasius, veræ fidei tuendæ augendæque plurimum intentus. Populus autem Alexandrinus, sancti viri monitis et exemplis institutus, florebat pietate, vera fide morumque probitate ornatus. Quæ res Eusebii sodalium invidiam inflammabat. Quæritare illi semper spatium occurrereque turbarum, nova machinamenta commisceri, quibus tantum pietatis studium interturbarent. Aliquot tamen annis Athanasio licuit in sua ecclesia considerare, donec scilicet Arianorum furor, ope principis, quo erumperet haberet locum. Nec deerant interea quædam ceu vellefationes, in diesque controversias agitari videre erat, ut solet fieri cum contraria studia multitudinem in varias distrahunt partes. Erat tum quidam ex Athanasii familiaribus, qui de fide frequens cum Arianis disceptabat, litterisque monebat Athanasium quid utriusque dictum allatumque esset, qua quisque ratione sententiam asserere suam satageret (b). In quadam vero disputatione, cui nonnulli intererant Eusebii familiares, cum fracti Ariani planeque ab hujusmodi viro confutati; eo tandem argumentorum inopia confugerent, ut Nicænam synodum, quia vocibus ex Scriptura sacra non mutatis usa fuisset, repudiarent: rem ille Athanasio significat. Quapropter Athanasius hunc circiter, ut putamus, annum epistolam dedit de Nicænis decretis inscriptam; ubi quæ gesta sint in sacra illa synodo, cui ipse præsens interfuerat, recenset, quæve causa fuerit vocis *ὁμοούσιον* usurpandæ, quo pacto Eusebius ipse Pamphili vocem illam censuerit admittendam in sua ad Cæsarienses epistola, neque deesse ex antiquis Patribus qui ea ipsa aut similibus sint vocibus usi. Theognostum dicit, Dionysium Alexandrinum, et gentilem ejus Romanum,

Origeneinque. Memorat autem fusiores epistolam, quam eidem familiari rescripserat, jamque injuria temporum amissam. Vocem etiam *ἀγένητον*, in cujus usu ludebant Ariani, quoad varias quibus accipi solet significationes erudite explanat. Occasione, ut quidem æstimamus, hujus epistolæ, Ariani cum eodem Athanasii amico congressi, Dionysium Alexandrinum sibi suæque sententiæ astipulari contendebant (c). Et sane Basilius non obscure innuit, minus probe de ortu Filii Dei verba fecisse Dionysium. Verum Athanasius, data iterum epistola, sanam sancti viri fuisse fidem comprobat ex aliis ejusdem scriptis et operibus. Quæ res, quia pluribus jam a nobis pertractata est, ne historiæ fines prætergressi extra metam excurramus, non ulterius hic indagabitur.

2. *Julii mors, et Liberii exordium pontificatus.* — Hoc anno, duodecima mensis Aprilis, Julius, invictus ille Athanasii patronus, diem obiit extremum, cum sedem apostolicam rexisset annos quindecim, menses duos, tresque dies. In ejus vero locum die vicesima secunda Maii deligitur Liberius Romanus. Is, si quid fidei vel auctoritatis inesset epistolæ (d), quæ illius nomine inter Hilarii Fragmenta circumfertur, mox ab inito pontificatu Athanasio infestus, virum a societate et communione sua repulit. Enimvero cum litteras, ut fertur ibidem, adversus Athanasium ab Orientalibus Julio missas, ipso interea demortuo, Liberius excepisset, presbyteros Lucium, Paulum et Helianum cum litteris Alexandriam legavit, Athanasio jubens ut maturaret Romanam, ex ecclesiasticæ regulæ præscripto oblatorum criminum redditurus rationem; si non properaret, Ecclesiæ Romanæ communione interdictum iri. Reversis autem legatis, renuntiantibusque Athanasium detrectare iter Romanum, Liberius missa ad Orientales epistola indicavit, cum illis sibi, minimeque cum Athanasio pacem et communionem esse. Verum, ut probe commonstratum a nostris fuit in postrema Hilarii editione, hæc epistola aperte vobisq̄ laborat. Athanasius enim, qui illatam sui damnandi causa Liberio vim variis in locis commemorat, nihil usquam horum innuit; quodque plurimum urgeat, ipse Liberius, cum patrii soli repetendi desiderio flagrans, Orientalibus rescriberet (e), ait se virum ideo admisisse ad communionem, quia suscepisset eum decessor ejus Julius, ne in quorundam offensionem, despectis defuncti placitis, incurreret: at ubi deprehendisset jure damnatum fuisse, tum ejus abdicationi esse astipulatum. Quibus verbis palam innuit, se tum solum condemnasse Athanasium, cum Berceam relegatus, tædio diuturnioris exsilii fractus, sedis suæ recipiendæ causa Arianorum, quos penes tunc summa rerum erat, gratiam emagigaret. Quod ex aliis item Liberii

(a) Sub initium.
 (b) Athan. epist. *De Nicænis decretis*, sub initium.
 (c) Athan. epist. *De sententia Dionysii*.

(d) Hilar. col. 1327.
 (e) Hilar. *Fragm.*, col. 1336.

apud Hilarium locis advertere est. Compertum itaque exploratumque nobis est Liberium, donec in exsilium pulsus ab Athanasio deficeret, ejus semper fuisse partibus addictum.

3. *Livor Arianorum præsumtum in Athanasium.* — Hoc circiter tempus Arianorum principes, Leontius Antiochenus, Georgius Laodicensis, Acacius Cæsariensis, Theodorus Heracleotes, et Narcissus Neroniadis, qui omnes, Leontio excepto, abdicati fuerant in synodo Sardicensi (a), invidia juxta atque metu agitati, magnis rursus excitandis tumultibus atque turbis intenti sollicitique erant. Et quidem invidia illi summa flagrabant, quod tantam cernebant episcoporum cum Athanasio concordiam: nam plures quadringentis erant, qui cum illo pacem et societatem foverent. Metu item laborabant, ne episcopi nuper fraude ac insidiis suis circumventi, ad tantam multitudinem paulatim defluerent, neu deserti illi, hæresisque eorum infamata, in triumphum, ait Athanasius, una ducerentur. Tantæ ergo calamitatis declinandæ causa, primum Ursacio et Valenti auctores sunt, ut mutata iterum sententia, ad suas denuo partes deficiant, idque excusationis obtendant, se nimirum Constantis Augusti formidine compulso fuisse ad pœnitentiam simulandam. Quæ res tamen, ait Athanasius, prorsus commentitia erat. Nullo siquidem compellente, nullo cogente, nullo accersente, ipsi ultro Romam profecti, in costu Ecclesiæ, ubi nulla extranea formido erat, facti veniam precati sunt. Id vero, mea quidem sententia, sic intelligatur; non quod illi nullo imperatoris Constantis urgente timore ad simulandam pœnitentiam deducti sint (ad quid enim illa tanta terroris, tanta fracti animi signa pertinerent, nisi Imperatoris metus accessisset?), sed quod nulla Constantis jussione, nullis intentatis minis, ipsi ultro ejus mandata prævertentes, factorum se pœnitere simulaverint. Ad hæreticorum itaque catervam reversi Ursacius et Valens, una cum aliis imperatorem adeunt; cui ea commemorarunt, quæ jam prænuntiassent ante Athanasii reditum, nimirum si exsuli foret ad ecclesiam Alexandrinam regressus liber, exitium sectæ suæ parari; omnes ab hujusmodi viro Arianis infestissimo, a suis partibus abductum iri, periculumque fore ne ipsi mox soli, deficientibus omnibus, deserantur, atque cum Manichæis annumerentur hæreticorum nequissimis.

4. *Athanasius Constantium mitigare frustra tentat.* — Constantius autem, qui tum Magnentii debellandi causa properabat (b), conspecta tot tantorumque episcoporum cum Athanasio societate, atque iis et similibus Arianorum verbis inflammatus, cum rem concoquere non posset, exinde viro adversari calamitatesque parare cœpit, juramentorum juxta ac litterarum, fraternique officii immemor: quæ quidem tertio post anno in apertum bel-

lum eruperunt. Athanasius porro cum exacerbatum imperatoris animum esse cognosceret, persuasumque haberet insidias sibi in palatio adornari (c); ipse quidem ad imperatoris comitatum proficisci nec ausus, nec e re fore sua ratus, delectos quinque episcopos, ex quorum erat numero Serapion Thmuitanus, admirabili vir sanctimonia et eloquentia, parque tali negotio gerendo, ad imperatorem in Occidentis partibus tum degentem misit, datis legationis comitibus tribus presbyteris, qui omnes una a se aversum Constantii animum mitigarent, et adversariorum criminationes depellerent, cuncta denique agerent, quæ cum sibi tum Ecclesiæ conducere existimarent: qui, ut ex subsequentibus gestis licet augurari, re infecta reversi sunt.

B Anno 353. — 1. *Magnentii mors.* — Magnentius autem, qui post Mursinam cladem sese Aquileiam receperat, victus in Italia anno 352, cum ad Alpes præsidii causa concessisset, demum accisis rebus anno 353 Lugduni manus intulit sibi, cum tres annos ac dimidium tyrannidem occupasset (d). His prospere gestis, Constantius victoria elatus, superbiaque tumens, eo insanix progressus est, ut æternum se dominumque totius orbis, nec sine risu gentilium, appellari juberet. Tum videre eum assentantium Arianorum impudentiam, qui Filio Dei æternitatem denegare ausi, leviusculi ingenii hominem, æternum compellere non verebantur. In cujus appellationis insolentiam acriter involuntur Athanasius, Hilarius, et Lucifer Calaritanus.

C 2. *Fraus Arianorum insignis.* — Hoc item anno Ariani episcopi sua contra Athanasium molimina orsi, stictitas litteras Constantio obtulerunt (e), quasi ab Athanasio conscriptas, quibus rogaret, ipsius Augusti adeundi gratia, facultatem sibi in Italiam properandi concedi, ut una de ecclesiasticis instaurandis rebus agere liceret. Eo autem, ut videtur, consilio his insidiis usi sunt Ariani, ut quia sancto præsuli Alexandrini populi amor præsidio erat, facilius esset peregrinanti perniciem machinari. Et fortassis ipse Constantius in partem fabulæ venerat. Vix namque credatur, imprudente imperatore, Athanasii nomine litteras exarare ausos fuisse Arianos; cum mox Athanasio reclamante, fraudemque aperiente, exploratum foret, inscio episcopo, inimicorum dolo datas fuisse. Epistolam porro Constantii, qua quod fraudulentis litteris postulatum fuerat concedebat, Athanasio detulit Montanus Palatinus; atque ut ex Athanasii verbis conjectare licet, publici vehiculi copiam faciebat imperator ad Italicum iter instituendum. His acceptis litteris Athanasius, animadversa que inimicorum conspiratione, scripto verboque significavit se iter minime detrectare, si Imperator accerseret: at cum non suo ille nutu, sed dolo Arianorum litteras dedisset, quasi ipse proficiscendi facultatem petiis-

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, v. 28.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 30.

(c) Sozom. *lib. iv, cap. 9.*

(d) Athan. *lib. De synodis*, sub initium; Amnulanus Marcel. *lib. xv.*

(e) Athan. *Apolog. ad Constantium.*

set, qui nē id cogitaret quidem, nequaquam iter ingressurum, nisi sincera et imperatoris consilio data epistola accederet. Et hoc in capitale crimen Athanasio vertere Ariani sunt conati, ut narratur inferius.

3. Hæc circiter tempora, annum quippe assignare in promptu non est, aliud contigit, ex quo item criminandi Athanasii materiam nacti sunt ejus adversarii. Erant Alexandriæ ecclesiæ permultæ, sed pro populi frequentia ita angustiæ, ut haud sine præfocationis periculo posset Christianorum turba conventus celebrare (a). Quæ causa fuerat, ut Gregorius ὁ ψευδοπίσκοπος, impetrata ab imperatore Constantio facultate, Adrianeum, sive templum ab Adriano excitatum, in ecclesiam convertere aggressus, ædificium opibus Constantii extrueret, ita tamen ut nondum confecto opere obtruncatus ille fuerit. In quadagesimæ igitur synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque populi frequentiam, multi infantes, mulieres, aniculæ, adolescentes, compressi ac pone exanimati domum delati sunt, ita tamen ut nullus, Deo concedente, exstingueretur. Sed universa multitudo, conqueri, obmurmurare postulareque ut in magna ecclesia, licet nondum absoluto opere, conveniretur. Accedente autem Paschatis solemnitate, ingens Christianorum frequentia cogitur, et grandi edicto tumultu rogare omnes ut in eam ecclesiam conventus causa concederetur, ne cæterarum angustia ecclesiarum multos in periculum conjiceret; Athanasius contra hortari, turbamque obsecrare, ut nihil properantius ageretur, remque tantisper differrent, et donec completum opus esset, in aliis ecclesiis collectas celebrarent. At, quod fere sit in populi turba, ut quod semel apprehenderunt, exuere ac repudiare vix possint, nequaquam illi obtemperarunt; imo parati erant ex urbe egredi, et ad deserta loca grandi causa proficisci. Malebant quippe itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere. Tum Athanasius populo morem gessit, veritus et ipse ne cum discrimine vitæ conventus ageretur. Qua de re item vir sanctus in capitis crimen vocatus est. Ita nimirum, ut ipse nec semel conqueritur, erat opportunus insidiis atque eriminationibus hæreticorum.

4. *Calumniæ Ariarum in Athanasium.* — His machinamentis Ariani Athanasio exitium parabant, quod videlicet putarent perniciem ejus cum magna catholice rei calamitate esse conjunctam. Næ illi jam inveterata priorum criminum invidia, Arsenii necem, mensam subversam, aliaque id genus missa faciunt: gravioraque commenti, Athanasium reum agunt apud imperatorem (b). Etsi porro quædam crimina jam meminimus ab Arianis Athanasio oblata, non ingratum lectori erit, si cum memorie causa, tum ut liceat hujusmodi eriminationes omnes quo ordine in medium allatæ sunt paucis intel-

(a) Athan. *Apol. ad Constantium*, n. 14.

(b) Athan., *ibid.*

(c) Amnian. Marcellin., lib. xiv; Hilar. in *Frag-*

higero, omnia deavo breviter perstringamus. Hæc itaque deferunt illi ad imperatorem. Primo, quod crebris itionibus atque colloquiis Constantem Augustum in Constantium exasperare, odiaque et inimicitias inter fratres movere conatus esset. Secundo, quod Magnentii gratiæ ejus ineunda causa misisset litteras. Tertio, quod in ecclesia Cæsareæ dicta, necdum absoluto ædificio, conventus habuisset. Quarto, quod jussus a Constantio in Italiam ipsius adeundi causa proficisci, non obtemperasset. Si quid loci æquitati reliquum fuisset, hisce calumniis non nisi post accuratam rerum perquisitionem fidem habiturus erat Constantius. At ille insidiis obsequisque Ariarum circumventus, eunuchorum agnæ obsessus, quorum audacia ipso imperante nihil non mollebatur, horum consilio et opera nullam æqui bonique rationem habuit, sed exinde Athanasio necem quavis data occasione machinatus est.

5. *Synodus Arelatensis. Lapsus Vincentii Capuani.* — Constantius post debellatum extinctumque Magnentium in Gallias venit (c), Arelateque a die decima Octobris mensis ad annum inenitentem 354 conedit. Eo in loco adversus Athanasium signa canere cœperunt ejus adversarii, cum sancti præsulis abdicandi gratia auctores sunt imperatori convocandæ in ista urbe synodi. Sperabant scilicet, præsentem ac patrocinante Augusto, inimici arbitrio suo utiscendi facultatem fore sibi. Eo missi a Liberio sunt Vincentius Capuanus et Marcellus in Campania episcopus, datis quibusdam aliis viæ legationisque sociis. Quia vero decretum jam fuerat, ut Aquileiæ synodus celebraretur, non autem Arelate, postulatum accedebant, ut in illa prius assignata urbe evocarentur omnes. Detulit item Vincentius Orientalium litteras, nec non alias ab Ægyptiis episcopis octoginta in gratiam Athanasii conscriptas. Rogabat porro per oratores suos Liberius, ut de fide deque Athanasii causa sincera mente ageretur, quo vera nullisque obnoxia fraudibus insidiisve pax posset conciliari. Hanc Liberii postulationem perlinque tollit Constantius, ut nullis postea ejus dictis excusationibusque mitigari poterit; tam feroci nimirum ex prosperis fortunæ casibus erat animo. Grandem in Vincentio Capuano spem repositam habebat Liberius, quod is rem que tractabatur apprimè cognosceret, et iudex in eadem causa inter episcopos frequens sedisset. Interfuisset quippe Romanæ synodo ann. 342, Sardicensi ann. 347, et, ut veri quidem simile est, ipso Vincentius tum presbyter Nicænzæ synodo interfuit cum Vitone item presbytero, legati ambo a Sylvestro pontifice. Verum cessit res contra quam ratus erat. Ardens enim furor ac scelere in Athanasium Constantius (d), terrore omnia et formidine complet, exilium interminatur episcopis, qui bene multi ex Italia eo concurrerant, nisi Athanasium

ment.; Hilar. *contra Arianos*,

(d) Sulpicius Severus.

proscriberent. Minis hujusmodi fractus perterritusque Vincentius, eo appulit animum, ut quem insontem toties declarasset, jam reum ageret atque damnaret. Et principio quidem ille integris rebus postulabat agi de fide. Id negabant Ariani episcopi, veriti ne si in medium afferretur hæresis Ariana, Occidentalibus stomachum faceret, ac deinde peroptatam ipsi Athanasii damnationem impetrare non possent. Rem paulo secus narrat Liberius (a), legatos videlicet, ubi urgeri se ad Athanasium damnandum conspexere, spondidisse virum se damnaturos, dum damnarentur item Ariani. Hi vero re secum deliberata respondent, non præsentis esse instituti Arii doctrinam proscribere, sed de sola Athanasii damnatione agi. Tum denique Vincentius tanta Imperatoris formidine percussus est, ut contra quam vere sentiebat, simularet Athanasium se damnare, ejusque communionem respuere. Eam tamen postea maculam diluit Vincentius, ubi strenue Arianorum conatibus obstitit, abnuittque actis Ariminensibus suffragari.

6. *Paulini Trevirensis constantia et exsilium.* — Eadem in synodo Arelatensi fortitudine atque constantia emicuit Paulinus episcopus Trevirensis (b), qui Maximino successerat Athanasii necessario. Is, cum pari violentia, intentatis minis, episcopi Ariani instarent, juberentque ut cum Arlanis amicitiam communionisque societatem iniret (c), Athanasiumque damnaret, maluit sceleratorum vindictæ subjacere, quam ad indecoram simulationem deduci, se Photinum aiens et Marcellum damnaturum, non adduci tamen posse ut Athanasium, quem insontem aestimaret. Cum autem e re fore sua putarent iniqui homines, si a tanto viro Athanasii damnatio extorqueretur, blandimentis atque promissis, quando vi nil impetrarent, id obtinere nisi sunt. Sed cum frustra se invictum Paulini animum tentare animadvertent (d), ut Ecclesia indignum atque nefarium in exsilium deportari curant. Sic autem vir ille fortissimus exsulavit, ut non diu eodem loco consistere liceret, sed ex alia in aliam urbem raptatus, varias peragraret regiones: eo nimirum consilio, ut fractus tædio diuturnioris itineris animo cederet, moremque gereret Arianis. Dum vi compulsus sedes subinde commutat, in eadem loca appulit, ubi Jesu Christi nomen non colebatur, in Phrygiam scilicet Montanistarum erroribus refertam. Erat siquidem impia mens nefariumque consilium Arianorum, ut vel fame istic interiret, vel pollutos execrandis Montani et Maximillæ ritibus cibos, penuria cogente, comederet; qui demum, non fractus animo, sed inedia æruminisque debilitatus, confessor et exsul occubuit anno 358.

ANNO 354. — 1. *Liberii gesta Athanasii causa.* — Post Arelatensem synodum, pacis conciliandæ

A specie, mandatum per Italiam totam prodit, ut episcopi omnes Orientalium sententiis astipularentur, gravibus in eos qui non obtemperarent jactatis interminationibus. Liberius autem, cui tum cordi erat æquitatis veræque fidei causa (e), accepto legatorum suorum lapsu, tauro punctus est dolore, ut præoptandam sibi fuisse mortem testaretur Hosio rescribens, quam ut in legatis suis novissimus omnium Athanasii delator videretur esse, aut sententiis Evangelio adversantibus astipulari. Ac ne permultis Vincentii lapsus exemplo vel offendiculo foret, litteras mittit ad Cæcilianum Spoletanum episcopum, hominem cohortans, ut ne a probe consilio Vincentii transgressione evocaretur; firmusque persisteret in æquitatis veræque doctrinæ sollicitudine ac studio. Et vero ad magnum item Hosium dat litteras, deplorans legatorum lapsum. Quem Hosium, ceu quamdam Ecclesiæ columnam suspiciebant tum universi. Præter hæc autem de integro oratores ad Constantium mittendos censuit (f), Luciferum nempe Calaritanum, qui Liberium adiens, sese ultro legationi ad Constantium obeundæ obtulerat, Paneratium (Eutropium vocat Athanasius) presbyterum, et Hilarium diaconum cum epistola ad Augustum, datis item litteris, Eusebio Vercellensi eodem itinere, antequam Constantium adirent, tradendis: cujus hoc erat argumentum, solatio esse sibi invictam ejus fidem (g), quod sane commodum opportunumque accebat. Nam post Vincentii casum, Orientalibus obtemperaturos fuisse reliquos per Italiam episcopos, nisi superveniens Lucifer ex Sardinia, qui probe norat eorum in Athanasium invidiam atque implacabilem iram, sese obtulisset ad legationem apud Augustum obeundam, postulaturus celebrandæ synodi facultatem. Rogat sua suorumve opera Lucifero ad id impetrandum ferat opem; rem pluribus legatos ipsi narraturos. Constantio autem Augusto litteris significabat, spem fuisse sibi a Christiano imperatore et Constantini filio postulata concedenda fore, nisi exasperatum ejus erga se animum arguerent, quæ ad se lacerandum populo misisset. Miraculo esse sibi a tanto clemente principe profectam rem ejusmodi. Veram se cum imperatore pacem requirere, non fletam et simulatam. Non Athanasii modo causa haberi synodum oportere; sed alia quoque multa iustare negotia, atque in primis de vera fide esse agendum. Rem ejus imperio dignam esse, ut tot disceptationes finem inveniant. Multos esse discidiorum percupidos, qui se litteras quasdam occultasse mentirentur, quo possent latere crimina damnati viri, nempe Athanasii. Se illas quidem evulgasse litteras, legisse ecclesiæ, legisse concilio; minime tamen iis habuisse fidem, quod putaret octoginta episcoporum de Athanasio sententiam iis

(a) Hilar. Fragm., col. 1332.

(b) Marcellin. et Faustin., in *Libello*.

(c) *Historia ad monachos*.

(d) Hilar., col. 1282.

(e) Hilarii Fragment., col. 1334.

(f) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 41.

(g) Baron., ann. 353, u. 2.

esse antefendam. Ea scripta detulisse Eusebium quemdam, qui iter in Africam haberet, eadem Arelatem pertulisse Vincentium Capuanum. Exinde vero, ut crimina propulset apud Constantium sibi oblata, se testificatur nihil ex temerario quodam furore, nihil per jactantiam aut gloriæ cupiditatem hactenus admisisse. Invitum se ad delatam sedem pontificiumque munus accessisse, suum jam esse cum timore Dei omnia peragere, ac curare non sua, sed apostolica statuta servari; se nihil jura Romani episcopatus minui, nihil augeri esse passum, fidemque veram illibatam custodiri se semper exoptare. Significare quidem Orientales, pacem se cum Liberio et cum Occidentalibus habere velle; sed nullam esse posse cum hominibus, quorum oratores ante annos octo Mediolani abnuissent Arianam sententiam proscribere. Erantque ii legati quatuor episcopi Ariani Demophilus, Macedonius, Eudoxius, et Martyrius. Non esse novum quod jam occasione nominis Athanasii molebantur Ariani. Exstare quippe litteras Alexandri Alexandriae episcopi ad Sylvestrum olim conscriptas, quibus significabat undecim tam presbyteros quam diaconos, quod essent Arianorum erroribus conspersi, a se Ecclesia ejectos fuisse; ex quorum numero quidam superessent qui privata extra ecclesiam conciliabula haberent, quibus erat societate ac communione junctus Georgius episcopus, ut videtur Laodiceus. Nullam esse pacem posse, si talibus hominibus cogantur obsequi Itali episcopi. Ex Vincentii et sociorum litteris propalam esse, terrore ipsos animique perturbatione, non proprio consilio descivisse ad sententiam Orientalium: proposuisse tamen ut alii episcopi Arianam hæresim proscriberent, sed repulsam tulisse. Obsecrat demum Liberius imperatorem, ut isthæc negotia curet provideatque in synodo agitari: legatos suos Luciferum, Pancratium et Hilarium perbenigne recipiat, concedatque celebrandæ synodi facultatem.

2. Profectis autem legatis, litteras Liberius, Caelepodio quodam deferente, ad Eusebium misit; rogatusque tabellarius, ut Eusebio auctor esset cum legatis ad Constantium proficiscendi. Legatos autem Eusebius Vercellis honorifice comiterque excipit, viæ juxta atque legationis comitem offert sese. Liberio significat, libentissime se huic negotio dare operam, nec defuturum officio, Ecclesiæ, Lucifero. Cui mox rescribit Liberius, gaudere se ex animo quod ejus negotii curam susciperet, sperare multum rem ejus sollicitudine feliciter gerendam: scripsisse Fortunatiano Aquileiensi, ex cujus item consilio atque opera impetrandæ synodi spes accederet.

3. *Synodus Mediolanensis indicitur.* — Neque tamen tantæ fuit operæ synodum impetrare, quantæ rebatur Liberius: nam eo Arianorum quoque præ-

sulum vota concurrerant; qui Constantii ope et auctoritate freti, se nihil non in synodo pro libidine et arbitrio suo consecuturos sperabant. Resque sane contigit ut peroptabant ipsi. In annum itaque proxime sequentem imperator synodum indicit Mediolani celebrandam.

4. *Galli mors.* — Hoc anno Gallus Cæsar de cædibus aliisque maleficiis delatus ad Constantium, jussu ejus capite truncatus pœnas luit. Julianus vero frater ejus in summum capitis discrimen venit, viæ impetrata a Constantio incolumitate. Is ipse Julianus est, qui ad imperium postea evehctus, a Christiana religione ad gentilitios ritus deficiens, ingentes intulit Ecclesiæ calamitates.

5. *Missus qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe.* — Si fides est Sozomeno (a), anno post delatas a Montano Alexandriam litteras subsequente, scilicet hoc anno 354, ætate, alter ab imperatore eadem de causa missus Alexandriam, una cum magistratibus urbis, Athanasium urgebat ut civitate decederet, gravissimumque clericis ejus bellum indixerat. At cum populares ejus impulsu atque impetu perterriti respirassent a metu pristino, adversique et ad pugnam instructi consisterent, imperatoris legatus metuens seditionem ac cædem, re infecta discessit. Eo loci apud Sozomenum perspicuo vitio laborat Valesii interpretatio. Hæc quippe verba, τῷ δὲ ἐπιγενομένῳ θέρει παραγεγόμενος ἕτερος ἐκ βασιλέως, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἄρχουσι, κατήπειγεν αὐτὸν ἐξέλθαι τῆς πόλεως, ita interpretatur ille: *Sequente ætate alter ab imperatore missus cum provinciæ rectoribus Alexandriam veniens, eum ex urbe discedere compulit.* In qua versione duplicem nævum statim advertas. Illud enim, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἄρχουσι, nequaquam copulandum cum præcedente voce παραγεγόμενος; neque enim putandum magistratus Ægypti vel civitatis Alexandrinæ, ex comitatu imperatoris, qui tum in Galliis versabatur, in Ægyptum venisse; sed jungas velim cum voce κατήπειγεν, ut sententia sit: cum magistratibus Ægypti legatus ille compellebat Athanasium urbe excedere. Illud enim Valesii compulit vitiosum item est; neque enim Alexandria tunc decessit Athanasius, et sane verbum κατήπειγεν in imperfecto jacet.

ANNO 355. — 1. *Synodus Mediolanensis.* — Annus 355 rei catholicæ exitiosus fuit; in quo vi et tyrannica Constantii potestate religionis jura violata, hæreticis summa rei ecclesiasticæ administrandæ permissa, catholicis præsulibus vis illata, oblata exsilio capitisque pericula, nisi Athanasium ferirent anathemate (b). Mediolanum igitur, ut statutum anno proximo fuerat, convenerunt episcopi, ex Oriente quidem pauci, reliquis aut morbi, aut senectutis, aut longinqui itineris causa eo concedere detrectantibus: Occidentales autem ingenti numero, ad trecentos enim adfuerunt. Et, uti supra tetigimus, suspi-

(a) Sozom. lib. iv, cap. 9.

(b) Sociat. lib. i, cap. 36; Sozom. lib. iv, cap. 9; Sulpitius Severus; Baron. ann. 353, n.

rari quidem erat, ex Constantii animo diuturnis Arianorum fallacis circumvento, exque rebus Arelate gestis, Arianorum præsulum arbitrato gerenda omnia fore. Quamobrem quibus cordi erat ecclesiasticæ doctrinæ integritas, cujus strenuus vindex a multis annis audiebat Athanasius, vix induci poterant ut Mediolanum concederent, ubi damnandum prospiciebant insontem virum. Eusebius in primis, qui proximo anno orator Mediolanum venerat, in istam urbem, etsi propinquam, accedere abnuebat. Verum Ariani e re fore sua arbitrati si vir ille tantum synodi actis astipularetur, curarunt litteris synodi nomine conscriptis evocari. Et sane litteræ maximum pacis charitatisque studium præferbant; misique duo sunt qui inter Arianorum principes computabantur, Eustomius scilicet, seu, ut putatur, Eudoxius, et Germinius, qui litteras afferrent, et Mediolanum accedendi auctores essent. Se aiebant æquitatis concordiaque amore adventum ejus expectare, rogare legatis gereret inorem, nec cunctaretur contra Marcellum et Photinum hæreticos, Athanasiumque sacrilegum definire, quæ jam prope totus definiisset orbis; plura dēcturos legatos. Si non obtemperaret, ea se præstituros quæ postularet ecclesiastica regula, nec ipsi querelarum locum superfore, quando missis legatis rogatus fuerat. Cui epistolæ permulti episcopi subscripserunt. Exstant hodi-que in subscriptionibus triginta præsulum nomina; ex quorum numero Valens, Leontius, Acacius, Germinius, Arianorum principales. Eusebio rescripsit etiam imperator, urgens profectum, ac comminans ut cum cæteris episcopis paci Ecclesiæ conciliandæ navaret operam. Accesserunt item litteræ Luciferi, Pancratii et Hilarii legatorum, vehementiore ac mordaci, ut solebat Lucifer, stylo conscriptæ, quibus auctores Eusebio sunt (a), ut quam maturissime proficiscatur, spem esse ut ejus adventu propelliam Valens profligetur, Arianorumque machinæ obruantur: se summopere ejus præsentiam et operam expetere. His amicorum inimicorumque litteris inductus Eusebius, missa ad Constantium adventus sui prænantia epistola, Mediolanum se contulit. Quo vixdum pervenerat, cum ecclesiæ aditu intercluditur: ac deinde totum decem dierum extrahitur spatium, antequam miscendi colloquii facultas esset. Quo toto tempore conspirationis adornandæ rationem iniban: Ariani. Cum porro essent omnia ad fraudem composita, et machinamenta in Athanasii perniciem comparata, tum evocatur Eusebius cum comitibus legatis, a quibus coram constitutis postulatum ut Athanasii damnationi astipularentur. At Eusebius contra primum de fide tractandum contendebat, adesse quippe viros hæretica labe pollutos; oblatoque Nicæno symbolo, se, si vellent ipsi ejusmodi fidei formulæ subscribere, damnaturum hominem pollicetur. Quam ille conditionem, iniquam licet, tato offerebat: nunquam enim Arianorum

principes Nicæne fidei, cui ab annis triginta implacabile bellum indixerant, astipulatori erant. Tum accepta charta Dionysius Mediolanensis, veræ fidei propugnator, prior suffragium Nicæne formulæ ascribere cœpit. Valens autem calamum et chartam violenter extorsit, vociferatus id nihil ad rem quæ tum agebatur pertinere, nec quidpiam ea ratione perfectum iri. Suborto exinde clamore, res in vulgus emanat, gravisque omnium animos dolor occupavit, quod ab ipsis sacerdotibus impugnari fidem cernerent. Valens autem, Ursacius, et reliqui Ariani, iudicium populi reformidantes, ex dominico seu ecclesia ad palatium transeunt, quasi scilicet aulicorum comitia, non episcoporum, convocarentur.

2. *Edictum Constantii offertur subscribendum.* — *Intra palatium congregati, ait Sulpitius Severus, illinc epistolam sub imperatoris nomine mittunt, omni pravitare refertam: eo nimirum consilio, ut si eam æquis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent. Sin aliter fuisset excepta, omnis invidia esset in rege, et ipsa venialis: quia etiam tam catechumenus sacramentum fidei merito videretur potuisse nescire.* Erat quidem edictum magnificis descriptum verbis: affectabat quippe Constantius eruditionis et eloquentiæ famam. Ariani auctoribus et magistris hæreseos vestigia in ejusmodi litteris videre erat; et quod fuit male feriat capitis argumentum, se per somnum Constantius quæ diceret a Deo accepisse mentiebatur. Primo igitur episcopis edictum subscribendum offertur per aulicos et palatinos, omnibus in eodem quo imperator conclavi consistentibus, sed velle intermedium, qui mos erat ea tempestate, ut per facile Constantius colloquium audiret (b). Commemorabant aulici imperatoris sollicitudinem in concilianda Ecclesiæ pace, ejus esse votum ac in eo totum versari, ut Dei voluntatem impleteret; etsi vero Lucifer Arianæ illum doctrinæ addictum criminaretur, sanam ejus esse fidem ex collatis ipsi a Deo beneficiis ac victoriis comprobari. Ad hæc Lucifer, vehementi de more studio incensus, reclamavit, Nicænam fidem Arianæ oppositam solam piam, solam sanam, nec si adessent universæ Constantii copiæ militaresque turmæ, posse se edictum sacrilegum non despiciere, et maledicta in Deum non execrari. Tum Constantius ea legatorum loquendi fiducia offensus, homines esse petulantes exclamare, nec ipsorum munus esse imperatorem ab Arianæ doctrina revocare; ac derepente, mutato consilio, precibus viros, quando interminatione nihil conficiebat, tentare cœpit. Sed frustra eorum animos cum minis, tum blanditiis impetebat. In petra namque fundati, ut decumanos fluctus imperterriti exceperant, ita neque blandimentis a proposito dimoventur.

3. *Dionysii suffragium astu delet Eusebius.* Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exsilium ablegati. — Populus autem lectam in cœtu Ecclesiæ Constantii epistolam perindigne tulit. Plebs

(a) Hilari., col. 1222.

(b) Lucifer. lib. Mor. pro Dei Filio.

namque Mediolanensis veræ fidei studiosissima, A quidquid peregrinam Arii doctrinam oleret, præsulis sui vestigiis insistens, summe aversabatur. De Dionysio tamen fertur, in sermone Maximi Taurinensis de natali die sancti Eusebii, hujusmodi historia: Cum Arianorum dolis circumventus Dionysius, suffragium suum adversus Athanasium scripto dedisset, superveniens Eusebius, rogatus ut pari modo et ipse subscriberet, se velle quidem idipsum præstare simulavit, sed quod sibi filium suum (sic nuncupabat Dionysium) in subscriptione anteposuissent, perindigne ferre. Vos enim, inquit, qui dicitis Filium Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur mihi filium præposuistis? Quibus illi dictis permoti, confestim Dionysii chirographum deleverunt, primas Eusebio deferentes. Quos ille objurgans atque irridens ait: *Neque ego me vestris sceleribus polluo, neque filium meum vobiscum participare concedo.* Unde cum dicat Evangelium in hac generatione prudentiores filios tenebrarum esse quam lucis, tum ipsis tenebrarum filiis prudentior lucis filius compertus est. Sic delusa Arianorum exspectatio fuit. Jam quod colloquium invicti confessores cum Constantio habuerint, Athanasio narrante ediscimus (a): « Accitis, inquit ille, episcopis, nempe Lucifero, Eusebio et Dionysio, jussit imperator ut contra Athanasium suffragia darent. Ipsi vero id cum fiducia negare, commemorare Ursacii et Valentis penitentiam, quæ Athanasii adversarios falsi argueret. Non ultra fidem Valenti socioque habendam, qui jamdiu ea ejurasset quæ nunc contra Athanasium afferrent. Ille confestim exurgens: Ego, ego, inquit, Athanasii accusator adsum, vel mei gratia eorum dictis habete fidem. Illi contra: Qui accusator esse potes absente reo? nam etsi tute sis accusator, de absente sane judicari nequit. Non judicium quippe Romanum instituitur, ut tibi, quævis imperator sis, fides habeatur; sed cum de episcopo sit controversia, pari jure cum accusatore et cum reo agier oportet. Qui autem accusare potes hominem, eo tempore procul versantem et tanto itineris intervallo dissitum? Quod si illis narrantibus fidem habes, quid est quod Athanasio non æque habeas? Sin illis, non huic habes, sane hinc propagam est ipsos ad tui gratiam ineundam Athanasium accusare. » Alio autem loco hæc habet Athanasius (b): « Cum juberet imperator viros contra Athanasium suffragia scribere, ac cum hæreticis communicare; illis rei insolentia stupentibus, pugnantisque id ecclesiastici non esse juris, statim ille: At quod mihi libitum est, id ecclesiastici juris loco habeatur: mihi quippe ita loquenti annunt Syri episcopi: aut igitur obtemperate, aut ipsi quoque extorres futuri estis. His auditis episcopi, remque summopere mirati, supplices ad Deum manus tendere, cum fiducia compellare virum, docereque

non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset: rogare ut eum timeret, ne derepente datum adimeret; interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res passum daret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commiseret, nec Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque aurem præbuit, neque plura dicere concessit; quin et acrius stricto adversum illos gladio comminabatur: imo nonnullos ad supplicium rapi abducique jusserat; sed postea mutato consilio vitam nec rogantibus concessit. » His Lucifer adjicit, eam episcopos obulisse conditionem, præsto esse se suis sumptibus Alexandriam properare, ut auditis duntaxat catholicis accusatoribus, si qui forent, æquum de Athanasii causa ferre possent judicium. Hac vero repudiata conditione, habitisque ut supra colloquiis, (quæ tamen omnia ordine uti gesta sunt non in promptu est enarrare: nam hinc et inde ex variis collecta scriptoribus consequenter recensere facultas non est,) tres episcopos Constantius in exilium misit, Pancratium item presbyterum (quem Eutropium vocat Athanasius), una cum Lucifero a Liberio legatum pariter extorem fecit. Hilarium autem diaconum, ejusdem legationis comitem, Ursacius et Valens una cum spadonum caterva ubi nullo essent, atque dorso flagellis cæcidissent, in exilium item deportari curarunt. Inter flagellandum autem hæc scelerati homines vicerabantur (c): Quare Liberio non obstitisti? cur ejus detulisti litteras? Diaconus vero inter verbera gratias Domino rependere atque dicere: *Dorsum meum flagellis obtuli.* Illi autem irridere ac cachinnos effundere, nec erubescere quod levitam contumeliis et plagis onerarent. In exilium itaque acti sancti confessores, excusso pulvere pedum, erectisque ad Deum oculis, cujus amore neque imperatoris iras reformidaverant, neque stricti gladii metu veritatem prodiderant, exilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim loca civitatesque peragrarent, etsi vinculis constricti, sanæ fidei prædicationem nihil intermittebant, Arianam hæresim impiam ubique renuntiabant, traducebantque Ursacii et Valentis penitentiam. Quod contra quam rati erant, cessit insidiatoribus. Nam quanto longiore spatio et intercapellæ distabat exilii locus, tanto gravius in impios homines concitabatur odium, latiusque serpebat invidia facti. Sanctorum itaque præsulum denigratio, vere prædicatio fuit, qua eorum impietatis fama ubique maneret. Quis enim dum peragrantes cerneret, non laudibus ut confessores exornavit? quis non Arianos maledictis et probris insectatus est ut impios, carnifices et homicidas, et non quovis potius quam Christianorum nomine compellavit? Cæterum exsules, ait Sulpitius Severus, satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumptum affatum congestas, legationibus quoque

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 76.

(b) *Ibid.* n. 33, 34.

(c) Athan. *ibid.* 41.

eos plebis catholicæ ex omnibus fere provinciis frequentatos.

4. *Liberii litteræ ad confessores.* — Accepto Liberii rerum Mediolani gestarum nuntio, gratulatorias exsalibus misit litteras, quamvis, malis affici videantur, ipsos tamen singularis suæ fidei causa acceptissimos esse Deo, et jam ad futuram martyrii gloriam designatos. Optasse ut sibi priori id boni contingeret; sed quia illi prævertissent, rogare ut se studio amoreque præsentem æstimarent: et cum per hujusmodi ærumnas atque calamitates propius ad Deum accessissent, precibus jam suis ipsi optularentur. Postulat demum, missis litteris sibi quid gestum sit accurate significant, ne ipse inter incertos vulgi rumores animi pendat.

5. Quo autem acerbiorem exsilii pœnam sancti præsules experirentur, (quod erat hæreticorum consilium studiumque,) non unum in locum relegati sunt, sed in varias et multo intervallo distitas transmissi regiones; ne mutui conspectus solatio supplicii dolor levaretur. Verum, ut cæca res est malitia, non advertabant scelerati, in grave rerum suarum detrimentum veritatis præcones ac hæreseos hostes varia loca peragrarè, quo latius manarent illa perfidiæ Arianae argumenta. Nemo enim conspectis sanctis viris tantam pro veritate calamitatem ferentibus, sceleratorum iniquitatem non est execratus. Eusebius igitur Scythopolin exsilii locum pervenit; cujus urbis episcopus erat Patrophilus Arianus, qui tanta cura, Epiphano teste, Catholicos a sua parœcia exegerat, ut nonnisi unus Joseph comes isthic superasset, qui Ariantum non sectaretur errorem. Erit fortasse narrandi locus quid ejus cura et opera perpessus sit Eusebius. Fuit autem Eusebio peregrinationis laborumque socius Exuperantius, qui postea fuit in Tortonensem episcopum cooptatus. Lucifer Germaniciam mittitur; cujus tum episcopus erat Eudoxius Arianus. Quo in loco quibus sit ærumnis affectus, describit ipse in sua ad Constantium epistola. In carcere quippe reclusus ac luce privatus, in tenebris asservabatur, ut ne cuiquam ejus invisendi copia esset. Dionysius autem Mediolanensis in Cappadociam deportatus, illic exsilii juxta ac vitæ finem invenit; Dominum precatus scilicet, ut ex hac vita demigrare liceret, ne reversus, parœciam suam Ariana labe infectam deprehenderet. Et sane res ut augurabatur accidisset, si diutius protraxisset vitam. In ejus quippe locum successit Auxentius Ariatorum deterrimus, a Gregorio Alexandrino presbyter ordinatus, qui Arianae rei augendæ atque promovendæ strenue operam dedit.

6. Præter memoratos autem episcopos, alii perpanci exsilii pœnam subire maluerunt, quam vel Athanasium damnare, vel cum Arianis inire societatem. Maxima pars minis, terrori ac fraudibus Constantii concessere; ex quorum nu-

mero Fortunatianus Aquileiensis, et Eremius Thessalonicensis, quorum lapsum deplorat Athanasius.

7. *Maximus sede pellitur.* — Eminuit autem inter veritatis confessores Maximus Neapolitanus; qui cum ægritudine stomachi laboraret, ab Arianis subscriptionem suam extorquere conantibus multis est afflictus malis. At cum ille in ægro corpore invictum gereret animum, nullis cedens cruciatibus, in exilium tandem pulsus est. In cujus locum cooptatur Zosimus quidam. Is cum hactenus catholicam fidem constanter propugnasset, tum Arianis rebus emolumentum causa studere cœpit. Quo audito Maximus dira homini imprecatus, prænuntiat eum non diu episcopali in sede permansurum. Accidit res ut præfatus ille fuerat. Cum enim Zosimus episcopali munere in populi cœtu fungeretur, derepente lingua horrendum in modum foras erupit, ut neque reducendi facultas esset. Quod cum repetitis vicibus accidisset, sensit ille divinitus immissum malum, novitque non frustra vaticinatum fuisse Maximum, ac sponte dignitatem exiit episcopalem. Maximus autem in exsilii loco postremum obiit diem, confessionis exinde gloria clarus.

8. *Martyrium Rufiniani.* — Iisdem annumeratur item Rufinianus quidam vitæ sanctimonia conspicuus; qui fidei causa ab impiissimo Epicteto Centum-cellarum episcopo immanem in modum vexatus, ante currum ejus concitato cursu procedere compulsus est: quo factum, ut erumpentem sanguinem ore evomens, extinctus sit.

9. *Vexatio Catholicis per orbem illata.* — Nec solum autem Mediolani ac per Italianam Ariana lues grassabatur; sed per totum Romanum imperium horrore omnia plena: minæ, multæ, exsilia, quodvis ærumnarum genus iis qui nollent Athanasii damnationi subscribere. Qua de re Athanasium libet audire loquentem. Statim litteræ ad præfectum missæ, jussumque est Athanasium solita frumenti annonæ privari, totamque in usum Arianorum sectatorum conferri. Data cuique volenti facultas est, contumeliam iis inferendi qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque judicibus intentatæ, nisi cum Arianis communionis societatem inirent. Paria in aliis regionibus jussa prodire: videreque erat per urbes singulas missos notarios et palatinos, qui iudices concitarent in Athanasium, et episcopos vel ad ferendum suffragium inducerent, vel pellerent in exilium, populisque graves interminerentur calamitates. Legatis dabantur itineris comites Ursacii et Valentis clerici: qui si iudices viderent non strenue rem agere, deferrent ad imperatorem. Et quod stupendum plane erat, cum cæteras hæreses intactas sinerent, solis Catholicis bellum inferabant. Tum episcopi, ut scriptum est, ad reges et præsidem ducti, a iudicibusque hæc audiebant: Aut subscribe, aut decedite ab Ecclesiis; nam jus-

sit Imperator ut abdicemini. Alii a præfectis exturbati; quod tamen primarii viri non odio quodam infensoque animo præstabant, sed ut ne ipsi inter episcoporum amicos computarentur, atque hinc foret sui criminandi occasio. Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, multa pecuniaria indicta, nisi singuli suæ civitatis episcopum compelleret ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore erat ac tumultu plena, dum raptati episcopi pellerentur, populi omnia luctu gemitibusque comple-

10. Hæc erant missorum palatinorum gesta. Admirandi autem homines iis quæ nacti sunt patrociniis freti, in eo toti erant ut alios episcopos acciperent ad imperatorem, alios litteris actisque criminacionibus circumvenirent, ut illi Constantii vultum conspicerent, hi legatos, minas, conficta crimina pertimescentes, pariter a recto pioque consilio evocarentur. Iis artibus imperator tam multos episcopos compulit ad hæc proferenda verba: *Non ultra cum Athanasio communicamus.* Nam eos qui se adirent non ante ad conspectum admittebat suum, neque domo egredi facultatem dabat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exilium. Id agebat autem, gnarus invisam omnibus hæresim esse: quæ potissima causa fuit quod tam multos vi compelleret, ut paucis annumerarentur. Cura summa atque sollicitudo ipsi erat vim nominum una cogere, cum ut invidiam Athanasio conficeret, tum ut Arianæ hæresi, cujus fervens ipse vindex erat, aliquam afferret dignitatis speciem, ratus veritatem se perinde atque homines circumvenire posse:

11. *Sylvani defectio.* — Inter hæc in Galliis contigit Sylvani defectio, qui ab exercitu imperator est inauguratus. Ea res Constantium in summam consilii inopiam perturbationemque conjecit. At cum ille interpositis viginti octo post defectionem diebus ab Ursicino obruncatus esset, ingenti Constantius metu liberatus est.

12. Dum hi per totum orbem motus, hæc turbæ dantur, Athanasius Alexandriæ haud sine metu impendentis periculi versabatur, populi præsidio et amore tutus ab insidiis Arianorum: qui semper machinis erant et calumniis struendis intenti, quo virum urbe pellerent et exterminarent.

13. *Dracontius in episcopum allectus fugit. Revocatur ab Athanasio.* — Accidit autem paucis ante Paschalem solemnitate diebus hujus, ut optinaret, anni, ut vacante sede Memopolis parvæ, quæ parœcia maximam Alexandriini agri partem complectebatur, Dracontius quidam monachus et monachorum ἡγούμενος in episcopum ejus loci promoveretur. Et quidem tantis erat ille populorum votis expetitus, ut gentiles etiam se Christianos fore pollicerentur, dum Dracontius esset episcopus. Is vero sive imminentis Christiano populo calamitatis declinandæ causa, sive quod monachali instituta ad-

A dictus animus episcopalem adire dignitatem pertimesceret, cum de eligendo antistite agebatur, ubi advertit inclinatam in se omnium voluntatem, juramento edixit se, si deligeretur, nequaquam obtemperaturum. Cum autem communi calculo electus fuisset, auctoribus et consuasoribus monachis quibusdam fugam fecit, seseque occultavit. Re comperta Athanasius de fuga summe doluit, elegantemque ad Dracontium misit epistolam per tabelarios Hieraceum presbyterum et Maximum lectorem, jussos ut et ipsi cohortarentur ad remigrandum. Multis aiebat Athanasius, sibi in primis offensionem esse, quod propter impendentes Ecclesiæ calamitates fugam fecisset; hinc futurum ut episcopalis sedes a multis iisque improbis hominibus invaderetur, utque ethnici, qui se Christianos fore spondissent, in idolorum cultu perseverarent. Minus batur judicii diem, nisi vocanti Domino obsequeretur. Si enim, inquit, eadem omnes semper fuerent fuissent, qua ratione Christianus tu esses, non existantibus episcopis? Et si qui post futuri sunt, eodem animo fuerint, qua ratione constare valebunt Ecclesiæ? Deinde exemplo Moysis, Eliæ, Elisæ, et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina, et capitis periculum adire non recusaverant, Dracontium ille ad delatum munus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Monachos item recenset, qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. Erant ii Apollon, Agathon, Ariston, Ammonius, Muis, Paulus. Non tam conditionem ipsam, quam institutum veri monachi amplexandum esse, quod præstare etiam episcopo liceret. Carpit autem monachos, qui Dracontio ejusmodi fugæ auctores fuissent. Hortatur ut maturet parœciam adire suam, cum maxime instet Paschatis solemnitas, ne populi in lætissimo resurrectionis festo absentem doleant pastorem suum. His Athanasii hortamentis cessit Dracontius, nec diu postea pro catholica fide in exilium ab Arianis pulsus est.

14. *Constantius Liberium a proposito dimovere tentat.* — Constantius, tot pulsus episcopis, Arianorum consilio Liberium aggreditur. Cum advertent enim eum sanæ doctrinæ cultorem esse, Athanasio patrocinari, erroribus adversari suis, sequæ ut hæreticos ubique locorum traducere; rati impii homines se, si Liberium subornare possent, omnes illico superaturos, virum apud imperatorem criminantur. Ille vero sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spadonem quendam Romam mittit Eusebium nomine, qui principem inter eunuchos obtinebat locum; dona ferentem, ut Liberium muneribus tentaret, ac si minus dona possent, additis litterarum minis optatum finem assequeretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat pontifici ut adversus Athanasium suffragium scriberet cum Arianisque commu-

micaret : id exoptare, id jubere Imperatorem. Hinc A oblati muneribus hortabatur, manusque Liberii contractans aiebat : « Imperatori obtempera, et hæc accipe. » Episcopus contra compellere hominem, et hæc adversum dicere : Non posse damnari Athanasium, quem non una duntaxat, sed et altera synodus purum innoxiumque promulgasset; quem Romana synodus cum pace dimisisset, æquum non esse a se Romano pontifice condemnari. Si imperatori tamen placeret abrogari quæ fuerant pro Athanasio conscripta, irrita quoque forent quæ adversus eum gesta, atque litteris mandata essent, ac de integro res in synodo ageretur, procul palatio, ubi non imperator, non forensis iudex, non comes, nulla demum extranea formido adesset, sed ex solo Dei timore ederentur omnia : ac primo exigerentur Ariani, utpote a Nicæna synodo anathemate percussi, aditus omnis ad hujusmodi synodum esset hæreticis interclusus, postea de reis ageretur, ut sotes pœnas luerent, insotes liberi dimissi tuto consistenter in sedibus suis. Ilæc imperatori renuntiaret, moneretque ut ne aurem ultra præberet Ursacio et Valenti, qui cum de rebus ante gestis pœnitentiam egissent, jam nulla essent fide digni.

15. Hæc Liberii dicta indigne ferens spado, non tam quod in Athanasium subscribere detrectaret (a), quam quod illum hæresi adversarium comperisset, nihil reveritus episcopum, acriter interminatus, cum donis abscedit; nefariamque rem aggreditur, C Christiano homine indignam, et majoris audaciæ quam quæ spadonem deceat. Profectus enim ad martyrium Petri apostoli, dona illic apposuit. Re comperta Liberius in loci custodem graviter succenset quod non prohibuisset hominem : ipsaque dona, quasi illicitum sacrificium, abjicit. Quæ res castratum vehementius ad iram concitavit. Quare profectus ad imperatorem de Liberii in Arianam hæresim odio conquestus, juvantibus cæteris eunuchis, penes quos tum summa rerum erat, quorum vis et audecia multa in Arianorum gratiam moliebatur, hominem impotentem in furorem agit. Litteras igitur Romam quamprimum mittit : rursusque palatini, notarii et comites ad id negotii iter suscipiant. D Litteris præfectus urbis jubetur, aut Liberium dolo Roma subductum in castra transmittat, aut vi aperta comprehensum ad se pertrahat. Ejusmodi missis litteris exorta formido est, insidiæ per totam urbem paratæ, promissa dona iis qui strenue adversus Liberium rem gererent. Tum episcopi his perspectis rebus sese abdere, matronæ calumniarum metu per pagos secedere, ascetæ insidiis appeti, homines Romæ commorantes expelli, portus exitusque portarum intercludi, ut ne quis ingressus Orthodoxorum Liberium inviseret. Tunc

Roma quoque Christi hostium immanitatem experta, re ipsa novit quæ vix ante crediderat, cum rumore nuntio audiret quantam cæteris Ecclesiis singulisque urbibus impii illi intulissent vastitatem.

16. *Liberius ad imperatorem trahitur.* — Cum itaque Constantius litteris, interminationibus, jussis instaret urgeretque profectum, Liberius tandem (b) curante Leontio Romæ præfecto ad imperatorem trahitur; multaque usus loquendi fiducia, « Desine, inquit, Christianos vexare, ne nostra opera cures impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati potius quam cum Ariomanitis annumeremur. Ne nos Christianos cogas christomachos evadere. Auctores tibi sumus, ne bellum moveas in eum qui hoc tibi imperium tradidit, neu gratiarum actionis loco impietatem ipsi referas. Ne calamitatem iis inferas qui in Christum credunt, ne ipse quoque audias : *Durum est tibi contra stimulum calcitrare* ¹. Sed utinam aurem præbeas, ac tu quoque quemadmodum beatus Paulus morem geras! Ecce adsumus, accessimus, vel antequam crimen illi commiscantur. Ideo properavimus, gnari licet a te nobis expectandum exsilium esse, ut ante conflictam criminatorem damnemur, cunctisque propalam sit pari ratione cum aliis actum esse, oblataque ipsis crimini similiter conflictata ab inimicis fuisse; quorum omnia dicta nihil nisi calumniæ, nihil nisi mendacia fuere.

17. *Colloquium Liberii cum Constantio. Exsilium Liberii.* — Hæc de colloquio Liberii cum Constantio Athanasius. Rem pluribus affert Theodoretus (c), cujus dialogum ascribere ne pigeat; ex eo quippe cum Liberii constantia et fortitudo, tum imperatoris in Athanasium infensus animus palam perspicitur. Constantius imperator dixit : « Nos, quoniam et Christianus es et nostræ urbis episcopus, te evocandum duximus, ac monemus ut nefariæ dementiæ impii Athanasii communionem abjicias. Id enim æquum esse orbis terrarum censuit, eumque ab ecclesiastica communione alienum fore synodali sententia decretum est. Respondit Liberius : Judicia ecclesiastica, o imperator, summa cum æquitate ferri oportet : quare si pietati tuæ libeat, iudicium iustitiam iubeo; et si quidem Athanasius damnatione dignus videatur, tum juxta ecclesiasticæ regulæ formam sententia in illum feretur. Neque enim vir a nobis condemnari potest de quo non iudicavimus. Cui Constantius : Totus terrarum orbis de ejus impietate tulit sententiam, eo quod jam inde ab initio deludendo tempus trahat. Ad hæc Liberius episcopus : Quotquot subscriperunt, res gestas ipsi non viderant; sed ex inani gloria, tui metu, ignominia a te inurendæ formi-

¹ Act. ix, 5.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 57.

(b) Athan. *ibid.*, n. 59; Ammian. *Marc. lib.* xv.

(c) Lib. II, cap. 16.

dine subscripserunt. Tum imperator : Quæ gloria, qui metus, quæ ignominia ? Infit Liberius : Quotquot Dei gloriam non amant, illi tua munera antepponentes, eum quem non viderant, de quo ne judicarent quidem, damnaverunt : quod alienum a Christianis est. Hic imperator : Atqui de præsentē iudicatum est in synodo Tyria, universique orbis episcopi in ea synodo hominem damnare. Cui Liberius : Nunquam ille præsentē iudicio fuit. Quotquot enim eo tempore coacti in eum sententiam tulere, post Athanasii discessum inique de absente iudicaverunt. Tum Eusebius eunuchus : In synodo Nicæna alienus a catholica fide demonstratus est. Liberius Imperatori (despecta eunuchi futilitate) : Ex iis qui cum Ischyra navi in Mareoten transmiserunt quinque solum fuere iudices, quos illi quidem miserant ut adversus reum acta conficerent. Ex iis qui tunc eo legati sunt, duo ex hac vita migrarunt, Theognius scilicet et Theodorus, reliqui tres adhuc superstites sunt, Maris, Valens, et Ursacius. Contra hosce in Mareoten missos Sardiæ ea ipsa de causa lata sententia est. Qui postea veniam peccati libellos obtulerunt, ob acta scilicet quæ per calumniam, altera duntaxat præsentē parte, in Mareote confecerant. Quos quidem libellos nunc in manibus habemus. Utris horum assentiri et communicare debemus, imperator ; hisne qui cum Athanasium ante damnassent, veniam postea rogaverunt, an illis qui nuper istos condemnarunt ? Tum Epictetus episcopus : Non fidei causa, nec pro defensione iudiciorum ecclesiasticorum Liberius jam verba facit, o imperator ; sed ut apud Romanæ civitatis senatores gloriatur imperatorem a se fuisse superatum. Imperator Liberio : Quota pars es orbis terrarum, ut tu solus impio homini suffragari velis, et orbis Romani totiusque mundi pacem perturbes ? Cui Liberius : Etiamsi solus sim, fidei ratio non ideo minuitur. Nam et olim tres tantum reperti sunt qui regis mandato obisterent. Eusebius eunuchus ait : Imperatoremne nostrum Nabuchodonosori confers ? Tum Liberius : Nequaquam. Sed tu inique hominem damnas, de quo non iudicavimus. Ego vero postulo, ut primum quidem omnium præcedat subscriptio, quæ fidem Nicææ editam confirmet, deinde ut revocatis ab exilio fratribus nostris et in sedes suas restitutis, si illi, qui jam tumultus in Ecclesiis auctores sunt, apostolicæ fidei consentire visi fuerint, tunc universi Alexandriam convenientes, ubi et accusatus et accusatores sunt, necnon eorum patronus, eorum examinata causa sententiam proferamus. Tum Epictetus episcopus : Verum cursus publicus vehendis episcopis nequaquam erit satis. Cui Liberius : Ecclesiastica negotia non egent cursu publico : Ecclesiæ enim singulæ episcopos suos ad mare usque perducere suis sumptibus facile possunt. Imperator dixit : Quæ jam rite statuta sunt, non ultra abrogari possunt : valere

A debet plurimorum episcoporum sententia. Tunc solus es qui impii hominis amicitiam foveas ? Liberius : Nunquam audivimus, imperator, absenti reo iudicem impietatis notam inurere, quasi privatus cum eo inimicitias gerat. Imperator autem : Universos quidem ille affectu injuria, sed nullum perinde atque me. Qui non contentus exitio fratris mei majoris natu, felicitis memoriæ Constantem ad suscipiendas mecum inimicitias nunquam destitit ; et id sane contigisset, nisi nos majore mansuetudine et incitantis et incitati impetum pertulissemus. Nullam itaque victoriam tanti facio, ne illam quidem quam de Magnentio retuli ac de Sylvano, quanti ut hunc sceleratam ab Ecclesiæ administratione submoveam. Cui Liberius : Noli, imperator, inimicitias tuas per episcopos vindicare. Ecclesiasticorum enim manus ad sanctificandum vacare debent. Jube igitur, si placet, ut episcopi ad proprias sedes revocentur : ac si quidem videantur cum illo consentire, qui rectam fidem Nicææ editam jam tuetur, in unum coacti paci orbis terrarum prospiciant, ne insontem virum infamia notatum esse comprobetur. Tum imperator : Unum est quod quaeritur. Te namque, ubi ecclesiarum communionem fueris amplexatus, Romam remittere volo. Assentire igitur paci, et suffragium scribe, atque ita Romam revertere. Ad hæc Liberius : Fratres qui Romæ sunt jam vale dixi. Romano quippe domicilio anteferendæ ecclesiasticæ leges. Imperator autem : Triduum ergo tibi ad deliberandum conceditur, utrum postquam suffragium dederis Romam velis commigrare, aut ad deligendum quem in locum copias deportari. Cui Liberius : Trium dierum aut trium mensium interposita mora non mutabit sententiam. Itaque mitte quo libet. Biduo post imperator, cum Liberium accivisset, atque is de sententia non decederet, eum Berocam in Thraciam relegari iussit. Egresso Liberio, imperator quingentos solidos offerri jubet ad viaticum. Defertenti Liberius ait : Abscede, et hæc redde imperatori, qui iis sane in stipendium militum opus habet. Similiter Augusta tantumdem ipsi pecuniæ misit. Remisitque Liberius : Redde, aens, isthæc imperatori ; iis enim habet opus in milium annanam. Quod si his non egeat, dentur Auxentio et Epicteto, qui opus habent. His rejectis, aliam pecuniæ summam attulit Eusebius eunuchus. Cui Liberius : Ecclesiæ orbis terrarum expilasti, et mihi tanquam reo eleemosynam affers ? Abscede, et prius Christianus efficiare. Elapso autem triduo relegatus Berocam est Liberius. Felix sane, si tanta invictæ mentis argumenta fœdis exinde fracti et emolliti animi notis non labefactasset.

18. Nec prætermittenda quæ de Liberii exsilio habet Ammianus Marcellinus (a) : « Hoc administrante Leontio, ait, Liberius Christianæ legis antistes, a Constantio ad comitatum mitti præcepit

(a) Lib. xv, p. 91.

est, tanquam imperatoris jussis et plurimorum sui consortium decretis obsistens in re quam brevi textu percurram. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam, ultra professionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa, ut prodidere rumores assidui, cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum (synodus ut appellant) removit a sacramento quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quæve augurales portenderent alites acientissime callens, aliquoties prædixisse futura. Super his intendebantur ei alia quoque a proposito legis abhorrentia cui præsidebat. Hunc per subscriptionem abjicere sede sacerdotali paria sentiens cæteris, jubente principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur : nec visum hominem, nec auditum damnare nefas ultimum sæpe exclamans, aperte scilicet recalcitrans imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen auctoritate quoque qua potiores æternæ Urbis episcopi firmari, desiderio nitebatur ardenti. Quo non impetrato Liberius ægre, populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate, noctis medio potuit asportari. Quod ethnici hominis testimonium, Romanæ sedis auctoritate comprobandæ peridoneum, iniquum sane Athanasio est, quod augurali arti tribuat eam divinitus inditam Athanasio facultatem futura prospiciendi, quam sancto viro ascribit Sozomenus (a), ubi illum a Deo monitum pericula sæpe prævidisse declinasque commemorat. Illam futura prospiciendi vim in crimen vocabant gentiles et hæretici, quasi scilicet id ille magicis artibus consequeretur. Ut fertur autem, quodam tempore, Athanasio per urbem incedente, forte supervolitans cornix crocitavit. Turba vero gentiliū, quæ tum aderat, quasi præstigiatores deridens, rogabat quidnam cornix illa prænuntiaret. At ille suaviter ridens : Cras, inquit, clamat. Id autem vociferans, injucundam vobis fore crastinam diem denuntiat. Significat enim vobis ab imperatore prohibitum iri, ne cras festum diem de more celebretis. Quæ Athanasii prædictio, etsi ridicula visa illis est, vera tamen fuit. Insequente enim die magistratibus redditæ sunt imperatoris litteræ, vetantes ne paganis templa adire sua, neve solemnnes sacrorum ritus ac publicos conventus celebrare liceret.

19. *Felix in Liberii locum adlegitur.* — Pulso Liberio, de successore deligendo actum fuit. Quod quam indigne, quam contra ecclesiasticum morem peractum sit, ita narrat Athanasius (b) : Imperator Epictetum quemdam, audacem adolescentem, qui etsi neophytus in episcopum adlectus fuerat, quod ad nulla non scelera paratum promptumque cognosceret in amicis habebat, ejusque opera invisit sibi episcopis arbitrato suo parabat insidias. Hujusmodi itaque usus administro rem plane stupendam

A Romæ aggreditur, quæ Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesiæ vicem palatio, populi Christianique cœtus loco tres sibi spationes adesse jubet. Demumque improbos tres catascopos, id est exploratores (haud enim episcopi nuncupandi), compulit ut Felicem quemdam moribus sibi consimilem virum in ipso palatio ordinarent episcopum. Populi namque, animadversa hæreticorum prævaricatione, aditus illis ad ecclesias intercluserunt, et procul abscesserunt. Qui Felix Catholicisne postea, an Arianis rebus studuerit, jam quæstio est inter scriptores.

20. *Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium.*—Unum restabat Arianis quod maxime cordi erat, ut scilicet Hosium illum venerandum et nobilem senem in suam sententiam perducerent. Qua de re Constantium conveniunt (c), monent nihildum actum esse, nisi sibi suisque factis magnus ille Hosius confessionis gloria conspicuus astipuletur. Rogant ut virum perinde atque cæteros vi compellat, ut secum communique Athanasiumque damnet. His inductus imperator senem accivit, qui centenarius major annos jam plus sexaginta episcopalem occupabat sedem. Accedentem Hosium rogabat Constantius, lenibusque dictis hortabatur ut contra Athanasium sententiam daret, Arianisque communionem jungeretur atque amicitia. Senex, qui rei hujusmodi vel auditum ægre ferret, indignatus, quod talem imperator obtulisset conditionem, virum acriter compellat, monet ut finem faciat hujusmodi verba proferendi, clamare ait facti insolentiam : demum dictis suis persuasum ac perterritum deducit e sententia ; atque ita integris rebus redit in patriam et in ecclesiam suam. Sed cum absente eo hæretici haud sine querimoniis et lamentis denuo instigarent, urgerent, et sua eunachorumque opera nullis non machinis levissimum Constantii animum tentarent ; acquievit demum ille postulatis assentantium, litterasque minarum plenas ad Hosium misit. Hinc Hosius contumeliis, periculorum denuntiatione exagitatur : neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur, sed fidenter hæresim ut impiam noxiamque traducit ubique locorum. His auditis Constantius cœpit senis animum iteratis litteris sollicitare, modo adulari quasi patrem, mox interminari exsilium. Necdum tamen ille vel minarum et impendentium malorum formidine, vel blandimentorum illecebris, cessit e sententia. Imo epistolam constantiæ et firmitatis plenissimam rescripsit imperatori, significans se jam pridem sub Maximiano pro Christi nomine passum, paratum esse ad ærumnas quaslibet, si sit opus, pro veritate perferendas. Monet, Arianorum doctrinam ne tueatur, neu Ursacio et Valenti habeat fidem. Non tam illos Athanasii perniciem machinari, quam impietati Arianae augendæ latque promovendæ studere. Commemorat quæ in Sardicensi synodo gesta essent, Arianorum

(a) Lib. iv, cap. 5.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 75.

(c) Athan. *ibid.*, n. 43, 44.

metum, conscientiam scelerum, turpem in conspectu synodi fugam. In mentem revocat Ursacii atque Valentis pœnitentiam, qua palam esset insonti Athanasio fuisse crimina oblata. Hortatur ne se rebus immisceat ecclesiasticis: « Tibi, inquit, Deus imperium, nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum qui tibi imperium eriperet, Deo providenti repugnaret; Ita metue ne si tibi ecclesiastica vindices, magni criminis reus evadas. » Se nedum cum Arianis consentiat, eorum hæresim anathemate ferire; Athanasium vero minime damnare, quem Romana Ecclesia, universalis synodus, ipseque imperator pro insonte habuisset. Hæc tum Hosius, qui haud diu, ut infra memoratur, in probo hujusmodi proposito perseveravit. Namque Constantius nec insidiarum finem fecit, neque desiit occasiones aucupari, minasque in senem intentare. Accesserunt Arianorum criminationes, querimonia, maledicta. Aiebant eum, redum Athanasium damnaret, hæresim Arianam diris vovere atque proscribere, omnibusque auctorem esse ut fidem catholicam integram intactamque servent. Insuper monent Constantium, plurimos in Hispania eadem esse atque Hosium sententia; quorum imperator suffragia adversus Athanasium postulabat. Hi cum non metu imperatoris, non minis, non pollicitationibus eo adduci possent, in Hosium ducem vertitur Constantii furor. Accitus itaque senex anno integro Sirmii detinetur. Res quorsum evaserit, infra memoratur.

21. *Profligatis aliis Constantius Athanasium aggredditur.* — Constantius igitur, postquam terrore, minis, exsilio, malis artibus episcopos pene omnes aut profligasset, aut ad simulationem compulisset, jam in Athanasium machinas intendit (a); promissorum scilicet oblitus, immemor juramenti. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium quam ad mendacium perducere consuevit. Hoc autem callide Arianis auctoribus, postquam præsulum turbam in suas allexisset partes, aggressus est, eo nimirum consilio, ut multorum antistitum suffragia ostentare posset, Athanasioque non modo retinendæ dignitatis, sed etiam deplorandæ calamitatis adimeret potestatem. Itaque concitatus imperator ab Arianis, primum litteras mittit ad duces et ad milites, interminatus iram suam, nisi probe contra Athanasium rem gererent. Legantur item notarii Diogenes et Hilarius, et una cum illis palatini quidam. Horum consilium erat ut Athanasium dolo Alexandria extraherent, et quidem, ut ex imperatoris litteris postea memorandis liquidum est, nullis non malis, imo et morte multandum. Si namque palam et intra urbis incœnia manus in Athanasium violentas intulissent, non deerat turbarum tumultuumque formido. Quare astu providerant virum pellere, populique præsidio subducere. Inter hæc, imminente Arianorum furore, obiit magnus ille de-

Aserti incolæ Antonius (b), annos quinque supra centum natus, qui instante morte, discipulos hortatus multis ad veræ fidei virtutisque cultum, demum perorans his commonet dictis: « Mea inter vos vestimenta dividite: Athanasioque episcopo melotem date unam, palliumque quo utebar olim: ab eo novum acceperam, jam detritum usu est. Melotem alteram Sarapioni episcopo tradite; vos habete ciliicinum indumentum. Et quod reliquum est, salvete, filii: Antonius quippe hinc migrat, nec ultra vobiscum erit. » His ille dictis, placido vultu, lætusque animam efflavit. Qui autem, subsequitur Athanasius, melotes et pallium acceperunt, perinde asservant ac si magni res pretii essent; iisque conspectis Antonium se videre putant, iis amici Antonii monita gestare se arbitrantur. Ita nimirum Athanasius dum insidiis eunuchorum Arianorumque impeteretur, viris Dei percharus erat et in amicis. Interea notarii adventantes Alexandriam jussa Constantii nec impigre exsequi conantur.

ANNO 356. 1. *Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt.* — Diogenes porro nullas ab imperatore datas litteras tradidit Athanasio, nec in ejus unquam conspectum venit. Syrianus autem dux Ægypti, vel sub idem quo Diogenes tempus, vel paucis post diebus, Alexandriam ingressus, instare jubereque ut Athanasius Alexandria decederet (c). Ariani autem ubique spargere, id litteris, id jussis imperatoris ferri. Sciscitabatur porro ex Syriano Athanasius, num eas quas jactitabant Ariani litteras penes se haberet. Cum autem non habere se dixisset, rogare Athanasium, ut vel ipse Syrianus, vel præfectus Ægypti Maximus hoc sibi jussum scripto traderent. Nam, uti supra memoratum, Athanasium Constantius jusserat nullis inimicorum fraude sparsis rumoribus moveri, sed cum pace populum edocere veram religionem: velle namque se ut tranquille degeret in sua parœcia. Hæc causa erat, ut nonnisi Constantii jussu civitate decedere vellet. Id ipsi ad Syrianum adeuntes populares, presbyteri, clerici, parsque maxima civitatis postulabant, præsentem Maximo Ægypti præfecto: nimirum vel litteras tradi, si quæ tandem essent; vel Ecclesiam non turbari, donec ea de remissis oratoribus cum imperatore ageretur. Populo acriter instante, Syrianus, sive quod perspectrum haberet quam æqua postulatio esset, sive quod motum seditionemque, concitata plebe, metueret, præsentem tunc Hilario, inspectantibusque multis, per salutem Constantii pollicetur se nihil mali Athanasio vel ecclesiæ illaturum, antequam rem detulisset ad Constantium. Cujus rei testes erant cohortes ducis, præfectique Maximi, qui ejusmodi rescriptum penes se retinuit. Quæ porro causa esset, quod cum Athanasius, tum plebs Alexandrina, duces fidem interponi curarent, ipse aperit Athanasius. Aderat

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monach.*, n. 47, 48, 50.
(b) Athan. in *Vita Antonii*, n. 91, 92.

(c) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 19 et seqq., et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 52.

scilicet ingens suspicio insidiarum, non tantum quia nullo oblato imperatoris rescripto jussum esse jactarent ut Athanasius Alexandria excederet, sed etiam quia permulti cum Syriano essent Ariani comites quibuscum ille quotidie epulabatur ac consilia inibat, ut nisi eorum arbitrato nihil ageret. Quæ omnia certam male suspicandi causam Athanasio afferrent. Cum Syrianus itaque decima septima Januarii fidem ita dedisset, populus lætus, ac bene secum actum esse putans, conventibus ecclesiasticis vacabat, omniposito metu ac suspicione. Sed insidiosa promissa fuisse exitus comprobavit.

2. *Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetrata. Athanasius se subducit.* — Nam elapsis viginti tribus a data fide diebus, ineunte nona Februarii, dum pervigilium agitur subsequenti in Parasceve synaxeos, media circiter nocte, dux exercitus Syrianus repente cum militibus irruit plus quinque milibus, qui armis, strictis gladiis, arcibus, telis, fustibus, galeis instructi erant (a). Atque concitantibus comitibusque Arianis, ecclesiam densis collocatis militibus, ceu arcem quamdam hostiumve castra circumscedit, ne quis posset evadere. Tum Athanasius, ratus non probi pastoris esse gregem in tanto tumultu deserere, ac se solum subducere periculo, in throno sedens diacono jussit ut Psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in æternum misericordia ejus*, ac omnes deinceps se reciperent, abirentque domum. Verum peracta lectione, populoque precante, a militibus januæ confractæ sunt. Foribus autem vi multitudinis patefactis, Syriani jussu alii sagittas emittere, alii bellicum canere; hinc armorum strepitus insonare, enses ad lampadum fulgorem micare. Post hæc virgines occisæ, multi irrumpentibus militibus corruere, alii sagittis confossi cadere. Militum pars ad prædam versi virgines nudabant, quibus vel minime virorum contactus ipsa morte acerbior erat. Tum episcopus qui in throno sedebat, inspecta clade et calamitate, surgit et ad preces cohortatur. Dux autem, qui loci sanctitatem tantidem quanti fidem suam fecit, agmen agebat comite Hilario notario, qui ea machinabatur quæ rerum exitus palam fecit. Nam Arianorum, quorum furoris administer fuit ille, hoc consilium erat, ut Athanasium nec opinantem confoderent, D rati non posse diu se, vero episcopo iucolumi, alienam ecclesiam obtinere. Milites porro sacrario circumfusi, corona facta, locum obsident, ut Athanasio adimant evadendi facultatem. Tunc quotquot e clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut se subduceret. Ille contra negare recessurum se, nisi singulis egressis; satius esse periclitari se, quam lædi quempiam e plebe. Excedentibus ergo quamplurimis, cæterisque subsequenti, qui cum Athanasio intus erant monachi et ex clericis quidam, in thronum ascendentes sanctum præsulem per-

traxere. Raptatus autem ille, ac Deo duce monachorumque et clericorum ope via facta inter strictos gladios et carnifices, qui ei necem parabant, pene exanimatus vi trahentium et compressione turbæ, clam militibus numine providente discessit; licet pars sacrarium circumstiterent, pars ecclesiam considerent. Ac in tuto cum fuit, dignas divinæ misericordiæ gratias retulit, quod, nec populo deserto, inimicorum manus evadere licuisset. Exinde vero Syrianus et Hilarius ubi stragem conspexere, militibus imperarunt ut defunctorum corpora amolirentur, in abditisque locis deponerent. Sanctissimæ porro virgines, quæ cæsæ relictæ fuerant, in monumentis sepultæ sunt, martyrii gloriam ipsis Constantii qui se Christianum profitebatur, temporibus adeptæ. Diaconi autem in ipsa ecclesia plagis concisi ac reclusi sunt.

3. *Contestatio Alexandrinorum.* — Neque tamen hic constitit scelus. Nam post ea gesta (b), quivis arbitrarij suo quam posset januam confringebat, ut obvia quæque diriperet. Imo ad ea loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. His locis tam sanctis manus impias ac sacrilegas afferre ausi sunt scelerati homines, a quibus etiam oculos cohibere religionis jura cogebant. Hæc autem præsentis ipso Alexandriae duce Gorgonio gesta sunt. Abscedentibus porro re adeo præclare gesta militibus, arma, tela, enses in ecclesia relictæ sunt, quæ populus ibidem suspendit in facti memoriam. Nam postquam fracti ac perterriti improvisa irruptione animi confirmati sunt, tum catholicorum multitudo coacta rescriptum edidit, quo rerum Indigne gestarum ferrent testimonium, commemorarentque confractas fores, invasionem in ecclesiam, cædes, expilationem, aliaque id genus. Quod ubi comperit dux Syrianus, obvios vi compellebat ad testificandum, nullum exstitisse tumultum, nullam cædem factam. Quod sane argumentum erat, injussum illum id facinoris perpetrasse. Alexandrini autem, inspecta ducis iniquitate, hominem adeunt, rogant nulli vim inferat, neu gesta neget. Ille plebem fustibus cædi ac profligari jubet, nihil reveritus Christianorum cœtum. Ac cum edidisset, arma et tela a militibus relictæ in templo fuisse suspensa in rei gestæ memoriam, exercitus ut vocabant Dynamium cum tribuno misit, qui asportarent. At Catholicorum cœtus id minime concessit, nec sivit auferri tam conspicua violatæ ecclesiæ vestigia. Exinde vero plebs catholica aliud edunt rescriptum ad imperatorem transmittendum (c), quo testificantur, cum ex priore rescripto occasionem arripuerit Syrianus contraria gestis rebus testimonia extorquendi, rogare et obtestari se Maximum Ægypti præfectum et curiosos, ut facti veritatem Constantio deferant; obtestari item et obsecrare nautas omnes, ut imperatori isthæc omnibusque

(a) Athan. *Apol. ad Constant.*, n. 23, et *Apol. de fuga sua*, n. 24, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 81.

(b) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 81.

(c) Athan. *ib.*

per diversa loca præfectis ac iudicibus renuntient. Exinde narrant ordine quæ ad v Idus Februarii gesta essent, uti nos supra recensuimus. Si sit illud ab imperatore edictum, paratos esse se ad martyrium subeundum; sin hoc Augusti placitum non sit, rogare Maximum reliquosque magistratus id apud Constantium agant, ut ne in posterum ejusmodi res eveniat. Obsecrare item, ut rescriptum a se editum imperatori offeratur, nec quis alius episcopus intrudatur in locum Athanasii, quem sibi Deus ab initio dedisset secundum successionem Patrum suorum, quem ipse Constantius juratus cum litteris transmisisset Alexandriam. Datum fuit hujusmodi rescriptum post consulatum Arbethionis et Lolliani, Mechir xvii, quæ est xii Februarii.

4. *Georgius Antiochiæ deligitur.* — Interea de successore in vicem Athanasii deligendo agebant Ariani. Et sane veri satis simile est quod habet Sozomenus (a), ordinatum scilicet Georgium fuisse in synodo Antiochiæ coacta; cujus principes erant Arianorum ea tempestate antesignani. In mensem Februarium hujusce anni opportune potest Georgii ordinatio conferri. Cætera porro, quæ ibidem narrat Sozomenus, ævóτata sunt, potissimumque quod ait, superstite adhuc Constante cooptatum fuisse Georgium. De cujus moribus et ingressu Alexandriam pluribus inferius.

5. *Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit.* — Accepta Imperator Alexandrina clade a Syriano gesta, ut erat feroci in Athanasium ejusque sequaces animo, factum probavit (b). Non ille funestatam cædibus ecclesiam, non sacrorum expilationem, non denudatas virgines, non omnia sacra profanaque violata graviter tulit. Tanto nimirum Arianismi studio tenebatur, ut quantumvis atrox immaneque facinus, in rem modo illius cederet, probe factum optimeque consultum existimaret. Neque hic tamen fuit calamitatum finis. Litteris quippe ad senatum et populum Alexandrinum missis juvenes cohortabatur, ut una coacti Athanasium insequerentur, ac ubi loeorum esset pervestigarent, interminatus indignationem suam si non gererent morem. Litteras ejusmodi detulit Heraclius quidam comes, præcursor Georgii mox Alexandrinam sedem invasuri. Litteræ autem publice lectæ sunt. Alebatque Constantius se in gratiam fratris sui Constantis, non suo motu vel consilio, dedisse Athanasio Alexandriam revertendi facultatem. Comes jussu imperatoris denunciavit Alexandrinis, maximeque gentilibus, si non obtemperarent, auferendum panem, evertenda idola, ac plurimis optimatibus popularibusque exspectandam fore captivitatem. Deinde his denunciatis minis, non puduit hominem, hæc palam altaque voce præferre: Athanasium imperator non vult episcopum esse, ecclesias Ariani tradidit. Hinc mirari omnes,

A nutus dare ac dicere: Num Constantius hæreticus effectus est? Ille autem nullo turpissimæ rei pudore, nullo rubore affectus, contra instare, urgere, postulare a senatoribus ethnicorum optimatibus, ædituis idolorum, ut imperatorio rescripto nomen et suffragium darent, profiterenturque illum se recipere episcopum, quem mitteret Constantius. In hoc certe agendo, ait Athanasius, Constantius Ecclesiæ canones egregie vindicabat, namque pro Ecclesiæ litteris, fori litteras; pro Christiani populi suffragiis, ædituorum suffragia reposcebat; gnarus scilicet se non episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigatorem mittere. Ethnicis itaque, qui tali subscriptione redimebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de alio quopiam misso iudice ageretur, licet inviti, minas tamen pertimescentes, suffragium dederunt. Nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placeret?

6. *Alia Christianorum calamitas.* — Heraclius porro comes cum conperisset Christianum populum quarta Sabbati coactum in ecclesia esse (c); insequente die, assumpto secum Cataphronio Ægypti præfecto, Faustino catholico sive rationali, Bithynoque hæretico homine, juniores quosdam forenses idolorum cultores concitat, et ab imperatore jussum denuntiat, ut in ecclesiam irruant, populumque lapidibus obruant. Cum itaque jam plurimi post dimissionem Catholici digressi essent, remanentibus paucis mulieribus, tum uti jussum fuerat gesta res est. Eratque miserabile spectaculum. Nam cum pauca completa oratione mulieres sederent, deridente petulans caterva cum lapidibus et fustibus nudi irruentes alias cædere, alias lapidare, sacra virginum corpora plagis concidere, detractis velaminibus earum capita nudare, ex adverso trahentes illas pedibus impetere. Virginum vero modestiam, auriumque castimoniam cum perspectam haberent, gnari graviorem obscenis dictis, quam gladiis et lapidibus, injuriam inferri, turpia quæque vociferari, instigantibus Ariani, qui ad ejusmodi sermones erumpent in cachinnos. Jubentibus autem et cohortantibus comite atque catholico, subsellia, thronum, mensam, quæ Ignea erat, vela ecclesiæ et cætera quæcunque potuere, directa et asportata in magna platea ante ostium combusserunt, thusque injecerunt in ignem. Heu! quis hæc audiens, inquit Athanasius, temperet a lacrymis? Imo aures non obstruat, ne alium narrantem ferat. Ratus ejusmodi rerum vel auditum damno sibi fore? Tum ethnici in idolorum deorumque suorum laudes erumpunt, palamque clamant ad suam Constantium accessisse religionem, Arianosque sum nec horrere nec improbare cultum, imo vero sese ethnicos simulare, ut sua stabilietur et confirmetur hæresis. Exinde buculam irrigandis hortis deputatam immo-

(a) Lib. iv, cap. .

(b) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 48

et seqq.

(c) Athan. ibid., n. 55.

lare aggressi sunt; et sane immolassent, nisi femina ea fuisset, quas in sacrificium offerre religio ipsa erat.

7. *Ultio divina in petulantibus ethnicis.* — Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethaicis admiserunt, rati ea in Catholicorum vertere contumeliam. At divinum Numen inultum scelus non prætermisit (a), gravesque facinorosis immisit poenas, quibus sese læsum injuriaque affectum ostenderet. Nam ut juvenis quidam ex petulantioribus in sacrarium irruens ausus esset in episcopali throno sedere, sedensque temerarius ille meretricium nescio quid naribus personaret, inde cum surrexisset, thronum convellere ad seque trahere cœtus, ignorans se sibi divinam attrahere vindictam, avulso ligno ventrem ipse suum percussit, atque lectu intestina foras emisit. Collapsus itaque asportatus est, et postridie interiit. Ingressus item alius, qui thallos manu gestabat, cum more ethnicorum manu illos agitaret, cachinnosque profunderet, repente tenebris offusus oculisque captus, non ultra sciebat ubi terrarum esset: qui jamjam collapsurus, a comitibus suis manu adductus et sustentatus exivit, vixque postridie mentis compos effectus est, facinoris juxta ac casus sui immemor.

8. His conspectis ethnici perterriti sunt, nihilque ultra aggredi sunt ausi: Arianos vero ne tum quidem gestorum puduit, sed ejusmodi facinora a petulantibus hominibus admissa libentes ac læti conspiciabant. Aderat ipsis, opemque ferebat Faustinus quidam rationalis sive thesaurarius, circumforaneus et arrogans homo. Neque sane spectatores illi scelerum tantum fuerunt, sed nefariis ipsi manibus graviora perpetrarunt. « Quam enim, ait Athanasius (b), non diripere domum? quas ædes pervestigandi causa non expilarunt? Quem hortum nimis concursationibus non devastarunt? Quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen aliud curarent, quam diripere et obvios quosque spoliare? Quam multorum domus obsignatae sunt! Quam multa, quæ in hospitalibus erant, administris suis militibus tradiderunt! Quis eorum improbitatem expertus non est? Quis illis obvius non sese in foro occultavit? Quis non, relicta domo, in deserto pernoctavit? Quis, dum sua intacta servare curat, non multorum jacturam fecit? Quis maris imperitus non maluit adire periculum navigandi, quam minitantes illos conspiciere? Multi sane in discrimen ne vocarentur, domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia transmearunt. Quam multi, cum insidiis Arianorum multa sibi esset irrogata, cum nihil suppeteret, ab aliis mutuari coacti sunt, gravioris scilicet jacturæ vitandæ causa! » Nemo scilicet Arianorum manus effugere poterat in calamitatibus infligendis exercitatus. Hæc autem variis

A acta temporibus acervatum uno loco recenset Athanasius.

9. Præfectorum itaque et comitum patrocinio freti Ariani omnibus terrori erant, imperatorique formidinem opposcentes, apud omnes venditabant sese, comminantes illius iram. Virginibus autem Christi implacabile bellum indixerant impuri homines (c), quia eas impietatem detestari comperebant. Quamobrem alias ex ædibus dejecerunt, alias effecere contumelias; earumque capita, quæ petisima tunc erant ignominia nota, nudari jusserunt a petulanti illa juvenum caterva. Mulieribus quoque suis facultatem dederunt contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ igitur ac fideles matronæ, his conspectis, declinabant occursum hujusmodi. Illæ autem quasi bacchæ et furia circumcursantes, detrimentum putabant, si quam non offenderent cui inferrent injuriam.

10. *Quo se proripuit Athanasius.* — Jam ad Athanasium redeamus, a quo nos paulum abduxit illa tanta ab Arianis concitata tempestas. Postquam ergo furori Syriani militumque se proripuisse, hoc unum curavit, ut vitam suam sicariorum manibus ereptam fugæ solitudinique mandaret. Nec tamen in promptu est dicere quo statim loco se receperit. Nam vulgata illa Palladii de Athanasii recessu historia (d) multis nominibus suspecta nobis est. Apud virginem quamdam, inquit Palladius, spectatissimam, viginti annos natam aufugit, stichario tantum seu tunica et birro instructus. Obstupuit virgo rei insolentia. Cui episcopus: Me Ariani nefariis sceleribus accusatum perquirunt: ne ergo in malam incidam famam, neve peccati causa sim illis qui me voluit supplicio afficere, fuga mihi consulere decrevi; mihi quoque Dominus revelavit hac nocte non nisi apud te posse me salutem consequi. Illa vero ex animo gaudens, totos sex annos, donec scilicet superstes fuit imperator Constantius, sanctissimum episcopum occultavit, pedes ablucens, necessaria suppeditans, librosque mutuata legendos ipsi tradens. Accepta porro Constantii morte, selus nocte in ecclesiam concedit, honeste indutus habitu. Mirantibus autem amicis, quod quem virum defunctum putarent, vivum conspicerent, rogantibusque qui sibi fuisset latebrarum locus, respondit Athanasius: Ea de causa ad vos non fugi, cum ut sciscitantibus jurare vobis licitum esset, tum ut nemini suspectum locum nemo mei querendi causa adiret. Scribit porro Palladius, eam se vidisse virginem septuaginta tum annos natam. Verum in hujusmodi historia nonnulla aperte falsa, reliqua suspecta videntur. Quod narratur enim divinitus præmonitum, vix dato ad vestimenta induenda spatio, aufugisse; toto sexennio delituisse apud virginem; amicos ejus virum per tantumdem temporis pro mortuo habuisse; hæc, inquam, plane repugnant

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 57.

(b) Ibid., n. 53 et seqq.

(c) Athan. ibid. n. 59.

(d) Pallad. lib. viii, cap. 156.

sexcentis Athanasii et aliorum testimoniis. Unde nec immerito historia isthæc tota ingenti suspitione laborare videtur. Vel si omnino ad virginem profugerit, paucis sane diebus isthic commoratus est; cuncti ante ipsum Georgii ingressum, ex deserto, ut testatur ipse, litteras quasdam dederit, quæ hodieque supersunt.

11. *Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit.* — In remotiora igitur Ægypti loca concessit; nec unquam tamen ab eo, licet absente, debitum Ecclesiæ suæ officium requisitum est. Accepto namque rerum post discessum suum gestarum nuntio, consolatoriam plebi catholicæ Alexandrinæ epistolam misit; qua deplorabat inflictam calamitatem, cædem, expilationem. Hortabatur ne conciderent animo, sed in Deo spem reponerent res ipsorum prospicientis. Et quia de ablatis Arianorumque cœtui traditis ecclesiis dolebant maxime Catholici: « Illi, inquit, loca; vos fidem apostolicam habetis. Illi in locis existentes a vera fide sunt foris; vos vero a locis quidem foris estis, sed fides intus est. Discutiamus quid sit majus, locus, an fides? clarum est utique quia vera fides. Quis ergo plus amisit, vel quis plus habet, qui locum tenet, an qui fidem? Bonus quidem locus est quando illic apostolica fides prædicatur; sanctus est, si ibi sanctus habitat. » Exinde vero se didicisse ait, Arianos ecclesiam convertisse in speluncam latronum, in domum negotiationis, et in domum veli. Quid sit autem domus veli, vide in *Onomastico* ad vocem βῆλον. Hanc porro epistolam ex numero earum arbitramur esse, quæ ἑορταστικά seu festales vocantur, et ab Athanasio dum, inimicorum furorem declinans, in desertis Ægypti et Thebaidos subinde mutans locum versaretur, ad gregem ipsius missæ sunt, ut in cœtu Catholicorum legerentur. Alterius item numero xxxix fragmentum exstat Græce, nec non aliud cumjundam epistolæ ex *Festaliis* numero infra commemoratur ex Theodoro.

12. *Martyrium Eutychii.* — Inter hæc Ariani Alexandriæ ecclesiarum rerumque omnium potiti, nihil semel in vitam intermittebant Catholicorum vexationem, cædem, vastitatem (a). Enimvero Scytharum barbarorumque more, Eutychium subdiaconum, virum probe Ecclesiæ ministrantem, ubi taurinis scuticis dorso ad necem ferme cædi curassent, rogarunt ad metalla transmitti; ad metalla sane omnium asperrima, Phæno appellata, ubi reus vix paucis diebus vitam agere posset. Et quod erat prorsus inhumænum, ac ferini odii indicium, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concesserunt; sed continuo lacerum viæ commiserunt. Tum superbe impii homines hæc effutire: Si ita res agatur, reformidabunt omnes, ac deinceps nostris erunt partibus addicti. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore iter ad metalla conficere non posset, inter eundem exstinctus est.

(a) Athan. *Hist. Arian. ad monachos*, n. 60.

Ac lætus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem homines, qui sensum omnem humanitatis amiserant, atrociora statim admisere scelera. Nam cum supplices populi pro Eutychii salute precarentur, jusserunt illi ut quatuor ex turba probi liberique viri, interque eos Hermias, qui mendicorum pedes abluerat, mox corripenterent, quos gravibus ante plagis concisos dux conjecit in carcerem. Hos ubi Ariani plagarum vi non interire perspexerunt, efferatis animis in ducem fremere, expostulare, comminari: Eunuchis, aiebant, renuntiabimus ducem non arbitrio nostro verbera infligere. Dux autem non ignarus summam rerum penes eunuchos tunc esse, perterritus homines denuo comprehensos concidi verberibus mandat. Illi vero cum probe nossent quid causæ esset quod ita vapularent, hæc inter verbera effari: « Propter veritatem vapulamus, nec tamen communicamus cum hæreticis. Verbera pro libidine, a Deo hac de re in iudicium vocandus es. » Impii vero Ariani summiopere optabant, ut illi in carcere vi vulnerum interirent. Sed catholica plebs nacta opportunitatem, septem interpositis diebus, impetrarunt probis viris libertatem.

13. *Eleemosynam erogare Ariani vetant.* — Ariani autem, quasi rem indigne ferrent, immane facinus aggrediuntur. Cum enim egenos conspicerent et viduas sedere in assignato sibi loco a clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat (b); (namque cum dux Arianis ecclesias tradidisset, interclusus Catholicis erat earum aditus;) cum cernerent item prompto et alacri animo viduis victum necessariaque præberi, tum cœperunt calcibus eas impetere, fugare, territare; eos autem qui victum eis erogarent deferebant ad ducem, ministro usi Dynamio quodam milite. Eratque illud Sebastiano Manichæo pergratum perque jucundum. Apud Manichæos namque nulla commiseratio: perosa sane res ipsis erat pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus, novum tribunal ab illis jam primum excogitatum est. Ob beneficium namque collatum in jus ambulabant homines. Qui beneficium tribuerent, deferebantur, qui reciperent, vapulabant. Neque tamen scelesti Ariani his præclare actis ea nacti sunt, quæ assequi peroptabant: imo vero in gravissimum incurrerunt universorum odium. In spem venerant, terrore, insidiis, periculorum denuntiatione, multos ad hæresim amplectendam abductum-iri, atque ita magnam conventibus suis parari frequentiam: verum cessit res contra quam rati erant. Ærumnas enim et vastitatem Catholici fortiter ferebant; ac nedum veritatem proderent et negarent, fortiore in dies animo pericula et calamitates adibant, rati ea sibi martyrii loco esse. Amentes autem Ariani grandem sibi vel apud gentiles parabant invidiam; qui conspecta barbarorum hominum carnificina, nullis non maledictis, nullis non conviciis scelestos

(b) Athan. *ibid.*, n. 61.

incessabant. Est quippe ab ortu insita hominibus **A** *de fuga* (d), inter ea quæ post Georgii adventum gesta commemorat, nihil ex supra recensitis compareat. Et vero ex epistola ejus encyclica ad episcopos Ægypti (e) palam est, jam multa ante Georgii ingressum, Alexandriæ et per totam Ægyptum in catholicæ rei perniciem machinatos fuisse Arianos, imo episcopos et presbyteros quamplurimos misisse in exsilium. Nam ad omnia quæ jam admitterant facinora, novum hoc insidiarum genus adjecere: coacti scilicet Ariani formulam fidei edunt ad episcopos Ægypti transmittendam, ab ipsisque subscribendam, denuntiantes exsilium iis qui nolent suffragium dare. Quo comperto Athanasius epistolam misit encyclicam ad universos Ægypti et Libyæ episcopos; in qua, præmissis multis de diaboli versutia, insidiis, machinationibus, de inani hæreticorum sollicitudine ut testimoniis ex Scriptura mutuatis errores suos confirmet, ait accepisse se illos multam in eo navare operam, ut episcopos Ægypti et Libyæ cogant suæ sententiæ astipulari; si abnuant, pellant sedibus; eo scilicet consilio, ut sua confirmata sententia, Nicænam abrogent fidem. Nec mirum, non esse illis Nicænam doctrinam satis, quando ne suis quidem contenti formulis, novas singulis annis edunt, priores obliterant: quod sane perspicuum sit Arianae impietatis atque instabilitatis argumentum. Queritur viros ad episcopale munus, tanto gradu indignos, ac ne Catholicos quidem, promoveri ab impiis hominibus. Adjectis exinde multis, narrat Arii interitum, ut commonstret Deo invisum fuisse hominem tam insolenti mortis genere sublatum. Meletianos ait cum Arianis non primitus et ab origine consentire, sed cum ante mutuo odio conflagrasset, jam in unum veritatis opprimendæ consilium concurrisset. Utrosque autem ab Ecclesiæ communionem jamdiu proscriptos fuisse, Meletianos nempe ut schismaticos ante quinquaginta quinque annos, Arianos vero ut hæreticos ab annis triginta sex, in Alexandria nempe synodo anno 320, et in Nicæna anno 325. Jam multa molitos et machinatos esse Arianos, ecclesias invasisse, episcopos misisse in exsilium; sed spem esse sibi, fore ut imperator, si quando hæc comperiat, eorum consilia disturberet ac prævertat. Hortatur denique fortiter impiis obsistant, nec veritatis causa mortis adire periculum reformident.

14. *Presbyteri et diaconi fugati.* — Sub hæc autem in presbyteros et diaconos grassatur Ariana rabies (a); qui ducum et judicum auctoritate profligati, fuga sibi salutem providere coacti sunt. Tum in affines eorum sævitum est; qui statim pulsus domibus ac seclibus suis, fugatique sunt. Si qui vero in ducis manus inciderent, hi plagis et verberibus ad necem ferme lancinati sunt. Quodque indignissimum juxta ac fœdissimum erat, cum vivorum, tum mortuorum panes petulanter diripiebant. Neque vero audiendi, qui vocem ἀρτους, *artus*, non *panes*, verti volunt. Res est sane apertissima, panes hic ab Athanasio, ut et alias similibus in locis, intelligi. Neque exemplo quopiam nititur prior interpretatio. **B**

15. *Martyrium Secundi.* *Ariani formulam fidei edunt.* *Epistola Athanasii.* — Ea porro erant animi vafritie Ariani et calliditate, ut patrocinii sui sollicitatione ac pecuniarum largitione, multos sibi allicere tentarent; ut quandoquidem non ex æquo et bono in pretio erant, vel hiuc saltem apud rudiores aliquam præferrent speciem dignitatis. Si quos etiam frugi homines infensos sibi nossent, apud quos nullus ad pecuniam, ad blandimenta, ad munerum aditus esset, hos nullis non malis, nullis non calumniis onerabant. Videre erat homines per urbem, perque varia Ægypti loca circumcursare, ut si quos offenderent hujusmodi, flagris, verberibus, exsilio, imo morte, si possent, affligerent. Non illis nocturna invasio, non cædes atque expulatio, non ab Heraclio illata vexatio erant satis; sed levissimum suisque consiliis addictum Constantii animum ad graviora inferenda compellebant, necemque piorum hominum omni arte et studio moliebantur. Nam summæ viri audaciæ, Secundus Pentapolitanus strenuus rei Arianae propugnator, et Stephanus scelerum socius, gnari se hæreseos gratia et patrocinio nulla non crimina impune admissuros, cum in Barca presbyterum sibi non obsequentem deprehenderent, Secundum nomine, ita calcibus virum impetierunt, ut ictuum vi et frequentia interiret. Ille dum vocaretur has emisit voces (b): Nemo me apud judices ulciscatur, ultor aderit Dominus, cæjus causa hæc patior. Illi vero nulla ejus miseratione commoti, nulla ducti sanctæ Quadragesimæ, qua hæc agebantur, reverentia, eum calcitrando interemerunt. **C**

15. Hæc porro quæ superius enarrata sunt ante Georgii ingressum Alexandriam gesta opinamur: tum quod ea ipsa Athanasius post Syriani et Heraclii gesta consequenter enarret in *Historia Ariarum ad monachos* (c), antequam ad ingressum Georgii Alexandriam veniat; tum quod in *Apologia*

16. *Ingressus Georgii Alexandriam.* *Nova in Catholicos irruptio.* — Erant ea quæ supra memoravimus mala, præludia ingressus Georgii Alexandriam. Is denique magna militum manu stipatus, qui mos erat Ariarum præsulum, sedem invasit Alexandrinam (f). Erat Georgius genere Cappadox, Tharbastenites dictus a vico, ut putatur, unde traxit originem (alii Cilicem dicunt), homo illiberalis et ine-

(a) Athan. *Hist. Ariarum ad monachos*, n. 65.

(b) Athan. *ibid.*, n. 65.

(c) N. 58 et seqq.

(d) N. 6 et seqq.

(e) N. 22.

(f) Athan. *Ep. ad episc. Ægypti et Libyæ*, n. 7, et *Apol. de fuga sua*, n. 6, et *Hist. Ariarum ad monachos*, n. 75. Greg. Naz. *orat.* 21; Ammon. *Marcell.* l. XII; Sezom. *lib.* IV, cap. 10.

ruditus, nulla mentis dote commendatus. Fullonis filium fuisse ait Ammianus Marcellinus; qui parassiti statim et gnathonis conditionem aetatus, nihil non ventris gulæque causa agere paratus erat. Postmodum autem auctus in damnum complurium, penuriorum exceptor effectus, Constantinopoli suillis carnibus recipiendis ac distribuendis operam dabat; cumque pecunias omnes depeculatus esset, repetundarum reus auferat. His vir præclarus gradibus ad episcopi dignitatem ascendit. Ne quidem Christianum fuisse, quando fuit ad sacerdotale ministerium vocatus, testatur Athanasius. Hujusmodi hominem quærebant Ariani, venalem scilicet, cujus vita omnibus flagitiis inquinata esset, sumptus effusi cum probro atque dedecore, prorupta audacia, tantaque avaritia, ut nihil non ipsi quæstui esset opportunum. Ut talem igitur hominem decebat, adfuit ingredienti militare satellitium, quasi scilicet arceus ille non Ecclesiam regendam susciperet. Quadragesimæ tempus erat cum ille advenit (a). Neque ita multo post, quid ab hujusmodi pastore Dominico gregi exspectandum esset palam fuit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat virgines in carcerem conjeci, episcopos a militibus vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, multa nocte Christianos adibus deturbari, domicilia obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocitas, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora. Nam hebdomade sacram Pentecosten subsequente (b), cum populus expleto jejuniis orandi causa ad cœmeterium, vel ut alio loco ait Athanasius, ad desertum locum prope cœmeterium egressus esset (nam quot omnes a Georgii societate et communione abhorrent, ecclesias Arianis traditas frequentare volebant), re comperta sceleratissimus ille Sebastianum duceps concitat, auctorque est ut populum infestus adoriatur. Qui nec mora, cum manu militum plus trium millium, armis, strictis gladiis, arcubus et telis instructorum ipsa die Dominica in populum irruit. Tum perstreperere et horrere omnia, tumultu, clamore, plagi, gemitu dolentium, quod solet in hujusmodi incursionibus evenire. Commodum tamen accidit, ut cum adveniente hora turba populi digressa domum se receperat, pauci eo in loco residui essent, qui nullis non malis contumeliisque sunt affecti. Non mulieres, non parvuli intacti fuere; qui tamen mali nihil admiserant, precibusque vacabant. Exinde vero in virgines sævitum est. Accenso quippe rogo, admotas igni dux compellebat ad Arianam idem amplectendam. Ubi autem eas vim tormenti superare ignemque nihil curare animadvertit, nudas tot plagis in vultum impactis dehonestavit, ut per aliquantum temporis spatium ne a familiaribus quidem internosci possent. Dum autem illæ inter verbera

(a) Athan. *De fuga sua*, n. 6.(b) Athan. *Apol. ad Const.*, n. 27.(c) Athan. *De fuga sua*, n. 7.

Christi Domini auxilium implorant, dentibus illi stridere ceu læsi et injuria affecti. Viros quadraginta comprehensos, dux insolenti ac iuranti supplicii genere mutavit. Nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medicorum subjade manu opus haberent, imo quidam vim plagarum non ferentes interirent (c). Reliquos autem omnes apprehensos una cum virginibus in magnam Oasin deportari curarunt.

17. *Consolatoria Athanasii epistola.* — Corpora porro eorum, qui vi plagarum extincti sunt, non continuo ad funeris justa solvenda tradiderunt; sed ipsa abjecerunt insepulta, cænisque discerpenda, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent; qui haud sine magno labore curarunt, ut ne cupiam res nota esset. Ariani hisce offerati animi indicibus summæ sibi crudelitatis famam conciliarunt, ut nemo non eos quasi facinorosos et execrandos ubique tradideret. Hac de re porro consolatoriam epistolam misit Athanasius, cujus fragmentum affert Theodoretus. « Horum, inquit, causa nemo vestrum dolore crucietur, licet impii sepulturam invident, et funeralia prohibeant. Eo enim usque progressa est Arianorum impietas. Portas occludunt, ad sepulcra sedent quasi dæmones, ne quis defunctus eo inferatur. » Ad virgines missam epistolam ait Theodoretus. Viros tamen una cum virginibus alloqui videtur Athanasius, cum ait, καὶ θαρρομένους ὑμῶν φθονούστων. Unde conjectare liceat ad cæterum Catholicorum missam epistolam fuisse, et aliquam esse ex iis quæ ῥοπαστιαλὰ sive in cœtu Christianorum legendæ dicuntur.

18. In sacras autem virgines hæc etiam gesta fuisse commemorat Athanasius (d). Admirandi, inquit, Ariani, iudicibus ipsis sibi hæc in re ministrantibus obtemperantibusque, nudatas virgines in hermetariis, ut vocant, suspendi iusserunt, et sic illarum latera ternis usque vicibus lancinarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Sed jam ad ista omnia Ariani obdurerant, et humanitatem omnem amiserant.

19. *Ecclesie jussu Constantii Arianis traduntur. Episcopi vexati et pulsati.* — Eo ipso tempore edicto mandavit Constantius, ut omnes episcopi catholici Ægypti et Libyæ sedibus pellerentur, ecclesieque traderentur Arianis (e). Qua data jussione, confestim una omnes episcopi vexati, prodigati, pulsati, vel ad simulandam cum Arianis communionem coacti sunt. Ad nonaginta numero erant qui cum Athanasio communionem et societatem colerent, in quos omnes Arianus furor grassatus est. Nam misit Sebastianus dux litteras ad omnes ubique locorum præpositos militaresque tribunos; quorum

(d) *Apol. ad Constant.*, n. 35.(e) Athan. *ibid.* n. 27, et *Apol. de fuga sua*, n. 7, et *Hist. Arian. ad monachos*, n. 72.

opera veri ac probi episcopi exacti; ii vero, qui impie sentirent, in eorum sedes intrusi sunt. Grandævus igitur episcopos, qui ab Alexandro ordinati in sacerdotio consenuerant, in exilium deportari curarunt, Ammonium scilicet, Hermem, Anagampum et Marcum in superiorem Oasin; Muim, Psenosirim, Nilammonem, Plenem, Marcum et Athepodorum in Ammoniacam, non alia mente, quam ut per deserta loca peragrantes interirent. Nam ne infirmos quidem miserati, dum ægre illi conficerent iter, compellere tamen illi, ergere; et si qui non possent incedere, ne puncto quidem temporis intermissa via sellis defererentur. Tam ardui itineris laborem non ferens unus e terra præsul, cuius tacetur nomen, exstinctus est. Illius cadaver suis asportandum non concesserunt. Tam fœoci nimirum erant animo, ut ne morte quidem adversariorum mitigari possent. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca circa Clysma in Arabia relegarunt: Philonem, Babylo-nem, Adelpium in Psinabla Thebaidis, Hieracem et Dioscorum presbyteros Syenem exsules miserunt. Alios ad fugam eapessendam compulerunt, nempe Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollon, Paphnutium, Gajum et Flavium antiquos episcopos: Dioscorum, Ammonium, Heraclidem et Psaim item episcopos profligarunt; quorum alios ad lapicidinas, rem prorsus indignam, abduxerunt, alios ad necem insecuti sunt, aliorum multorum facultates diripuerunt. Demum ad triginta numero, ut fertur apud Albanasium, vexati et in fugam versi sunt, præter exsules, qui ad sedecim erant. Eratque miserabile spectaculum, episcopos vinculis constringi, presbyteros et monachos ferreis catenis ligari, ad necemque laniatos mitti in exilium. Tum mista ubique omnia, atque in periculo versabatur Ægyptus tota. Dum enim populi edictum huiusmodi perindigne ferrent, viderentque bona sua et fortunas devastari et in Arianam rem converti, in motuum seditionumque discrimen respublica vocabatur.

20. *Monasteria eversa.* — Tum monachi cum primis Arianorum furorem experti sunt. Enimvero non erat improbis hominibus satis quod monasteria evertent et solæquarent (a); sed etiam monachos in ignem conjicere, vivosque concremare conabantur. Dum Catholicorum domos devastarent, deposita etiam ab Athanasio in honestorum civium ædibus collocata irrumperentes abstulerunt. Interea tamen clerus plebsque catholica tot ærumnis, tot calamitatibus afflicti (b), de constantia ac de veræ fidei studio nihil intermittebant. Duo certe tantum presbyteri, Macheset et Didymus, vexationis declinandæ causa ad Arianorum se partes proripuerunt. Nec desuere inter episcopos Ægypti, qui fracti

A terróre atque impendentium periculorum metu ad Arianos defecerunt; inter quos adnumeratur Theodoros Oxyrinchi; qui postquam inter Arianos computatus est, denuo ordinatus a Georgio fuit (c).

21. *Qui fuerint episcopi ab Arianis constituti.* — Periniqua perque indigna res populis visa fuit, cum tot tamque gravibus ac grandævus episcopis profligatis (d), ethnici nondum initiati, catechumeni, senatores, juniores petulantesque homines, idololatræ, bigami, magnisque criminibus obnoxii viri ad eorum implendas vices delecti sunt, postquam ab Arianis Christianam fidem didicissent, qui Ariani ad suos quæstus Ecclesiæ dignitatibus abusi, venalia cuncta proponebant. Hoc sane cæteris eorum sceleribus velut cumulus accessit. Non quærebatur ex apostolico præcepto, inculpatusne quis ac integris moribus esset; sed qui plus auri penderet, is episcopus renuntiabatur. Nihil curabant impli quod vel gentilis esset qui accederet, aurum modo daret. Hinc populis gravior emersit calamitas: eum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a duce mancipati sunt. Quod ille, utpote Manichæus et Catholicis infensus, libenter exsequabatur. Qui porro ejusmodi episcopos ordinarent, Meletiani erant: qui plerique omnes non religiosa institutione educati, non sanam fidem, non quid Christianismus, non quibus Christiani Scripturis uterentur noverant. Nam quidam eorum ex gentilitate, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad Christianos accesserant, ut miseram immunitatem ac patrocinium nanciscerentur; antiquioribusque Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem, priusquam catechumeni essent. At etiamsi fuissent, qualis, quæso, institutio apud Meletianos? Nullatenus ergo instituti derepente accedunt, statimque accepto quasi infantes nomine, episcopi sunt appellati: ignari sane homines quid esset pietatem inter et impietatem discriminis. Hi igitur, jubente imperatore, ne minimum quidem cunctati, ex Meletianis Ariani sunt effecti, parati certe ad quemvis Constantii nutum religionem mutare. Næ illi, cum ita moribus et cultu versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum, cum adhuc idolorum impietatem utpote ethnici saperent, usurpato tamen præclaro Christi nomine, Ariana peste totam infecerunt Ægyptum; Ægyptum scilicet, in qua sola Orientis regione libera hactenus ubique fuerat sanæ fidei prædicatio (e).

De violatis Ecclesiæ sacerdotibus gravissime conqueritur Athanasius (f): tantæque auctorem calamitatis Sauli et Achabo, Pharaoni cæterisque huiusmodi tyrænis comparat. Imo Achabum in ea re Constantio anteferendum, quod viso Elia pœnitens

(a) Athan. Hist. Arian. ad monachos, n. 70, 72.

(b) Lucifer pro Athanasio, II.

(c) Marcellin. et Faustin. in Libello.

(d) Athan. ibid. n. 73, 78.

(e) Athan. Apolog. ad Constant., n. 10.

(f) Hist. Arian. ad monachos, n. 67, 68.

fertæsusque sceleris aliquando fuerit : verum Constantius in malis inferendis exercitatus, calamitatibus calamitates adjiciebat, atque pulsus graviores ærumnas parabat, ἀθάνατον κακὸν γυγόμενος εἰς ἀπόους, ait Athanasius (a), alludens ad Homeri carmen de Scylla :

Ἡ δὲ τοι οὐ θρητῆ, ἀλλ' ἀθάνατον κακὸν ἐστὶ.

Non mirum autem, subsequitur ille, si ita in episcopos sæviat, qui ne cognatis quidem suis pepercit. Patruos enim occidit, patruales sustulit, socerum cognatosque nihil miseratus est. Omnibus perjurus : erga fratrem, cujus sepulcrum excitare se simulat, impius et inhumanus : nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille ad obitum usque apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Eam Constantius scilicet Arsaci Armeniæ regi locavit conjugem, neque multo elapso tempore post Constantis mortem.

22. *Pia populi Christiani studia.* — Inter innumeras istiusmodi calamitates, verbera, exsilia, cædes, eminebat Christiani populi alacritas ad martyrium subeundum (b), graviorique in impiam hæresim odio conflagrabant Catholici. Hinc luctus, lacrymæ, gemitus, universis uno ore ad Dominum elamantibus : *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium inimicis tuis : sed festina ut eripias nos de manu iniquorum. Num famulis ecce tuis non pepercerunt, sed viam præmuniunt Antichristo.*

23. *Oxyrinchi laus.* — Sensit sancta Oxyrinchi civitas hæreticorum furorem. Erat ea urbs perampla et populosissima, in qua tum uno tempore viginti millia virginum, et monachi ad decem millia debebant (c). Ejus, uti diximus, episcopus Theodorus, cum ad Arianas partes descivisset, denuo ordinatus a Georgio fuit. Quam rem indigne ferentes populi, ab ejus communione recesserunt, quemadmodum et monachi; quorum tum antesignanus erat Paulus quidam, vir sanctitate conspicuus. Ecclesiam vero deinde interposito quodam temporis spatio regebant presbyteri et diaconi. Si Faustino et Marcellino sit fides, in Theodori locum cooptatus est Heraclides, qui postea ad Luciferianos defecit. Erat item, ut in aliis permultis Ægypti Ecclesiis, episcopus quidam Oxyrinchi Meletianus, nomine Apollonius, qui Seleuciensi postea synodo interfuit. Ita tres in partes distracta tum erat civitas. Tantam scilicet hæreticorum furor Constantii-que levitas reipublicæ Christianæ intulerant perturbationem atque perniciem.

24. *Athanasius Apologiam ad Constantium edit. Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem.* — Inter hæc Athanasius in secretioribus eremi locis per summa corporis incommoda detestabatur, ac cum feris, ut ipse ait (d), latendi

A causa versabatur. Cum autem Constantii imperatoris animum non probe perspectum haberet, ratus imprudente illo tanta admitti facinora, orationem in ejus conspectu ad propulsanda crimina habendam adornabat. Et primo quidem ille imperatorem, utpote Christianum ac religiosum, cum fiducia se adire significabat. Statimque a principio ex visceribus causæ orsus, grande se ait afferre in sycophantas argumentum, quia scilicet Ursacius et Valens, qui a multis retro annis facta sibi crimina obtulerant, libellum postea poenitentiae dedissent, quo se mentitos esse et calumnias protulisse aperte fateantur. Magnam hujusmodi argumento accessionem esse, quod se absente, arbitrato suo ipsi rem gessissent; cujusmodi acta non valere nemini comperitum non esset. Ex hisce palam esse nullam fidem mendacibus habendam, si quas post hæc criminationes offerrent. Et primo quidem quod jaetitabat illi, Athanasium Constanti Augusto in malam partem de Constantio fratre verba fecisse, id nedum verisimile esset, ne fieri quidem potuisse, quando nunquam ille Constantem solum solus esset allocutus, sed semper comitibus permultis, qui geste rei testimonium ferre possent. Rogat ut ne patia- tur istam manere suspicionem, sed reminiscatur seipsum Augustum Constantium ter convenisse, ac inter alloquendum ne verbum quidem fecisse contra Eusebium et socios tantarum sibi calamitatum auctores. Quod si ne illos quidem accusaverit, quos C criminandi causa aderat, qua ductus insania imperatorem apud imperatorem accusasset, fratremque concitasset in fratrem? Aliam exinde adversarium calumniam depellere aggreditur. Aiebant enim eum litteras gratiæ conciliandi causa misisse ad Magnentium, cujus exemplar in suas incidisse manus jaetitabant. Gemit quidem Athanasius sibi tam atrocis rei vel suspicionem fuisse injectam, cum ignotus plane sibi fuerit parricida Magnentius, qui Constanti sibi patrono aliisque permultis de se bene meritis necem intulerit. Sibi multum ab hujusmodi viro amicorum Constantis interfectore pertimescendum fuisse, cum nemini ipse hac in parte secundus esset. Aliis vero permultis ad eam levandam suspicionem allatis, ad tertiam criminationem progreditur. In crimen quippe vertebant, quod in magna ecclesia, nondum absoluto ædificio, nec exspectato Constantii jussu, synaxin habuisset. Ille vero non negat quidem factum, verum ait se non dedicationem ecclesiæ celebrasse, quod injussu Constantii nefas fuisset, sed cum ob ingentem populi frequentiam non possent Catholici omnes in aliis ecclesiis absque periculosa compressione convenire, rogantibus, imo obmurmurantibus populis, ac in desertum locum angustiæ vitandæ causa proficisci parantibus, compulsus se fuisse eorum optatui gerere morem, atque in ecclesia in

(a) *Hist. Arian. ad monachos*, n. 68.

(b) *Athan. ibid.*, n. 79.

(c) *Marcellin. et Faustini. in Libello.*

(d) *Apol. ad Constantium.*

Cæsareo dicta conventum habere, quam rem et ex aliorum usu, et ex recta ratione licitam esse commonstrat. Quartam exinde criminationem ut propulset Athanasius, qua mentiebantur eum imperatori, iubenti ut se adiret, non obtemperasse: negat litteris Constantium suis Athanasio jussisse ut se conveniret, sed quasi rogatum concessisse facultatem se adeundi, quam tamen ipse nunquam postulasset; hincque palam esse eas litteras ex adversariorum suorum conspiratione fuisse datas. Deinde vero cætera sanctus præsul prosequitur quæ nos superius enarravimus. Hac postrema confutata criminatione apologiam clauserat Athanasius, ejusque coram imperatore recitandæ gratia ad eum properabat. At iter ingressus, rumore vulgi edidit quas sui causa Occidentis episcopis Constantius intulisset calamitates. Quo comperto, cum obstupesceret Athanasius ac secum hæsitaret, altera ecce fama vagatur, ecclesias Ægypti Arianis traditas, episcopos pulsos, viros Christianos, virginesque ad necem lancinatos, ethnicos in episcoporum sedes intrusos fuisse. Hæc quamvis accepisset Athanasius, pergebat tamen ad imperatorem, ratus imprudens illo ista peragi; cum tertium ecce nuntium accipit, epistolam a Constantio missam Alexandrinis fuisse, qua Athanasium scelestum, nefarium, omni supplicio dignum significaret, Georgium vero præstantissimum virum in rebus ecclesiasticis exercitatissimum. Epistolam item datam ad tyrannos Auxumenos Æzanam et Sazanam, qua jubebat ut Frumentium Auxumeos episcopum transmitterent Alexandriam, ut a Georgio veram fidem sanamque religionem ediceret. Hæc profecto litteræ, quas ad verbum refert Athanasius, animum præferunt maledicorum criminationibus vehementer exasperatum. His acceptis, Athanasius intellexit quanto in discrimine versaretur. Cumque omnes aditus arduos seu potius interclusos videret, in eremum pedem retulit, atque *Apologiæ* suæ ea quæ posterius enarravimus adjecit, ubi et legitimam sibi adfuisse fugæ causam, nec se officio suo defuisse commonstrat. De virginum in Ecclesia dignitate et sanctimonia multa commemorat, et quantum sit criminis Christi sponsas a Christianis tam indigne exceptas, quas ipsi gentiles summo honori et admirationi haberent. Cæterum Constantius ea feritate erat, ut juberet aut adduci Athanasium, aut afferri caput ejus, magna promissa ei qui id ageret mercede (a).

25. *Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in sedem restituitur.* — Interea Georgius fretus Constantii gratia, cum sine injuria potestatem levem atque inopem arbitraretur, exactoris ac tyranni magis quam episcopi munus agebat, vimque toti civitati ac populo inferebat ut etiam civibus, erepta

A paterna bona in rem suam converteret (b). Ad hæc nitrum sibi omnem attribuit, cujus magna vis quotannis colligebatur ad lacum Mariam, atque una papyri calamique paludes, necnon salinaria stagna. Imo tam sordida avaritia laborabat, ut quantumvis vilissimæ res essent ipsi quæstui opportuna. Nulla turpitudine, nulla infamia hujus unquam cupiditatem retardabat. Nam inter cætera, lecticarum ad efferenda mortuorum corpora certum numerum assignavit; nec cuiquam, præter eos, quos ipse constitueret, mortuorum, maximeque peregrinorum, corpora efferre licitum erat. Quod non ille hospitalitatis amore, sed lucri pecuniæque causa faciebat. Nemo impune et citra periculum corpus humabat, quia ex singulis cadaveribus nonnihil ipsi quæstus obveniret. Si quis autem sibi indigna molienti obsisteret, eum quamprimum ad Constantium deferebat, professionis suæ oblitus, ait Ammianus Marcellinus, quæ nihil nisi justum suadet et lenè. Memoratur a Juliano Apostata (c) quidam Zeno medicus, Georgii opera in exilium pulsus: qui postea revocatus, ac cum honore restitutus ab eodem Juliano fuit. « Et inter cætera (hæc Ammianus) dicebatur id quoque maligne docuisse Constantium, quod in urbe prædicta, ædificia cuncta solo cohærentia, a conditore Alexandro magnitudine publicarum impensarum extracta, emolumentis ærarii proficere debent ex jure. » Non cogitabat scilicet homo pecuniæ semper quam officii cupidior, quam turpia illa, quam aliena a pastoris munere. Non secum reputabat in civitate versari se, quæ suoque motu, et ubi causæ non suppetere, seditionibus crebris agitabatur. Quæ sane inconsiderantia virum tandem conjecit in perniciem.

26. Cum itaque his de causis in Catholicorum juxta et gentilium odium incurrisset, concitata plebs, ardensque furore, eum in ecclesia agentem adorta est, parumque abfuit quin hominem trucidaret. Vix itaque elapsus, ad imperatorem profugus adiit (d). Hinc autem data Athanasianis occasione, ecclesias ipsi, exactis Arianis, denuo obtinuerunt; quibus tamen non diu licitum fuit conventus in illis celebrare. Alexandriam enim concedens dux Ægypti, Catholicis ereptas iterum tradit Arianis. Post hæc missus ab imperatore Notarius, qui de seditionis pœnas exposceret, multos Alexandrinorum excrucianos verberibusque cadendos tradidit. Pulsus Georgium memorat cum Sozomeno Athanasius in libro *De synodis*. Neque ita multo post ipse Georgius regressus Alexandriam, memor ejus quo perfunctus erat periculi, ardens vindictæ cupiditate, multo plura quam ante mala infert populis. Quibus ipsi calamitatibus magis magisque ad iram accensi, hominem ceu pestem quamdam pero-

(a) Theod. lib. II, cap. 14.

(b) Rufin. lib. I, cap. 23; Greg. Naz. orat. 21; Ammian. Marcellin., lib. XXII.

(c) Epist. 45.

(d) Athan. *De synodis*, n. 37; Sozom. lib. VI, cap. 10.

sum et execrabilem habuere. Præterea perfidiæ et arrogantiae incusabatur a monachis, quorum ingens tunc erat per Ægyptum numerus. Hoc autem genus hominum multitudini erat pietatis virtutisque causa acceptissimum. Ut autem narrat Gregorius Nasianæus, et inferius dicitur in colloquio Joviani, non in Ægypto duntaxat, sed et in Syria et per totum Orientem, parem quoad facultas fuit intulit vastitatem. « Exque proceribus, ait Gregorius, eos sibi pecunia conciliabat, qui auri amorem Christi amori anteferrent; ac potissimum mulieres homines (id est eunuchos) inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem perspicuos: quibus cum seminarum cura committatur, haud scio qui fiat ut eos Romani imperatores virorum officii muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille sator zizaniorum, ille Antichristi præcursor, qui tum episcopo quodam ea tempestate omnium disertissimo linguæ vice utebatur (si cui tamen disertum eum appellare lubeat, qui non tam impius sectarius fuerit, quam inimicus et contentionis studio flagrans: nomen ejus consulto præteribo): ipse manus sibi officium apud suæ factionis turbam retinuit, qui veritatem auro evertere conabatur, quod quidem ad pios usus corrogatum, impietatis instrumentum improbis curantibus evasit. » Quis autem esset episcopus ille, quo vice linguæ uteretur Georgius, haud facile dictu est. Augurantur nonnulli Aca-cium fuisse Cæsariensem. Sed qui potuit, tanto intercedente inter utrumque spatio, ejus hac in re ministerio uti? Annona potius Meletianum quempiam Arianumve episcopum hic subindicari putandum? Res esto penes eruditi lectoris arbitrium.

27. Georgium porro Alexandriae sedentem convenit Aetius, τοῦ Ἀθέου nomine infamatus apud sui ævi et sequentium temporum homines. Si Epiphanius creditur, a Georgio Aetius diaconi gradum accepit; verum alii a Leontio dicunt. Aetii vero adeundi causa Alexandriam item concessit Eunomius ejus discipulus æmulusque impietatis. Cujusmodi homines Georgius amice comiterque excipiebat, dum Catholicis piisque viris asperrimum bellum indiceret.

ANNO 357. — 1. *Episcopi pulsi alii animo fracti cedunt, alii manent invicti.* — Inter hæc, ex episcoporum numero, qui veræ fidei et Athanasii causa exsulabant, alii invicto semper animo ærumnas, solitudinem inediamque ferebant; alii vero diuturnitate calamitatum fracti cessere demum, atque ad simulandam cum Arianis concordiam deducti sunt. Eminuit quidem Eusebii Vercellensis fortitudo animique firmitas: qui Scythopolin relegatus, principio quidem blande perhumaniterque exceptus fuit, a Patrophilo autem deinceps et ab Arianis, nullis non malis et contumeliis est affectus.

Quæ quidem minutatim enarrare prolixius esset, quam instituti nostri ratio ferat. Adeatur Ferrerius (a), qui rem fuse describit. Scythopoli postea in Cappadociam, inde in Ægyptum deportatus, synodo demum Alexandrinae anni 362 interfuit, ut narramus inferius. Emicabat item inter confessores lumen Galliae Hilarii episcopi Pictaviensis de cujus vita, certaminibus operibusque fuse nostri in postrema Hilarii operum editione.

2. *Liberii reditum Romanæ senatoriæ impetrant.* — Verum inter ea firmitatis et constantiæ exempla, quibus Christiani quique ad veram fidem tuendam et propugnandam concitabantur, summus ex Liberii Hosiique lapsu mœror piis hominibus coortus est. Nam ad Liberium quod spectat, dum Berœæ ille versaretur, Romam Constantius venit, atque triumphantis more urbem ingressus est 28 Aprilis anno 357. Tum matronæ Romanæ honorabiliores et senatoriæ, detrectantibus officium viris, Constantium supplices adeunt, reditumque Liberii præsulis sui obnixè postulant. Ille respondet adesse Felicem urbis episcopum, virum tanto munere dignum. Cui illæ, invisum omnibus Felicem esse, nec unquam se posse eo deduci, ut cum ejusmodi viro societatis vel communionis quidpiam habeant. Constantius autem, ut rem pergratam Romanis ediceret, jubet revocari Liberium, et una cum Felice ecclesiam moderari. Qua conditione cum risu excepta, et contra clamante populo, unus Deus, unus Christus, unus episcopus, postulatum ille plebi concessit. Ut autem habet Sozomenus, non nisi re cum episcopis deliberata evocandum statuit Liberium, et quidem ea lege et conditione, ut Orientium ante sententiam amplexaretur. Cui non statim fuit Romam commigrandi facultas, ut infra narramus.

3. *Blasphemia fidei formula Sirmii edita.* — Hoc anno Sirmii coacti Arianæ factionis præsules eam edidit fidei formulam, quæ septima numero recensetur ab Athanasio, tanta referat impietate, ut blasphemiam nomine insignita fuerit. Nam in lib. *De synodis* apud Hilarium hæc inscriptio legitur: « Exemplum blasphemiam apud Sirmium per Hosium et Potanium conscriptæ. » Sed, ut conjectare licitum est, dolo Arianorum Hosius hic præmittitur, quo major formulæ auctoritas tam præclari viri nomine accederet; quia scilicet Hosius, uti mox narrabitur, eidem formulæ vi et plagarum dolore compulsus, suffragium aseripsit. In ea tacetur nomen substantiæ et consubstantialis, Filius minor Patre prædicatur, honore, dignitate, claritate, majestate, Patrique subditus. Dicitur Pater solus in quo carere, immortalis, invisibilis, impatibilis esse. Quamobrem jure ab Hilario hæc fidei professio, blasphemiam et hæresis Sirmiana nuncupatur. Potamius vero illius, ut vulgo existimatur, artifex, Ulyssiponensis episcopus, qui olim catholicæ fidei

(a) Joan. Stephan. Ferrerius, *De vita S. Eusebii Vercell.* ♦

strenuus vindex fuerat, imperatoris gratiæ aucupandæ causâ illam prodidit, Arianisque sese societate junxit. In cujus prævaricationis præmium fundo fiscali, cui cupiditatis oculos adjecerat, donatus est. Quo factum, ut Hosius Potamium ut impium et hæreticum traduceret ubique. Neque bonis tanta impietate partis frui Potamio licuit. Dum enim fundi recipiendi causa properat, divinâ percussus ultione, ulcere linguam corrodente, necdum conspecto prædio, diem obiit extremum.

4. *Hosii lapsus.* — Tot prostratis subornatisque veritatis vindicibus Constantius, ad Hosium a pristino consilio deturbandum semper intentus, senem anno integro Sirmii patria extorrem detinuit. Non ille viri cænitiam, non dignitatem, neque paternum erga Hosium amorem est reveritus vir inhumanus; sed majorem centenario, non exsilio tantum, sed contumeliis, verberibus, plagis afficere est ausus. In cognatos autem ejus crimina angunt Ariani, strenui calumniarum artifices, ut suis suorumque malis jam senio confectus homo frangeretur, ad suasque partes desceret. Quibus tandem calamitatibus oppressus Hosius eo adductus est, ut cum Ursacio et Valente iniret communionis societatem, Sirmiensi fidei subscriberet, nec tamen unquam calcatum ferret in Athanasium, quod peroptabant Ariani. De cujus lapsu a multis hoc sæculo disputatum est. Sunt qui dicant, virum id ætatis non sat mentis competentem tum fuisse, sed calamitate et senio debilitatum ad imperatoris condiciones venisse. Ait porro Athanasius Hosium, instante morte, vim sibi illatam quasi testamento declarasse, Arianam hæresim feruisse anathemate, vetuisseque ne quis illam reciperet. Non desunt tamen qui de Hosii pœnitentia controversias moveant. Nos a re multum implicata consilio brevitatis causa abstinemus. Adeantur illi quibus rei fusius tractanda otium fuit.

5. *Liberii lapsus.* — Hosii prævaricationem haud ita multo post subsecutus est Liberii lapsus: qui cum priorem vexationis tempestatem fortiter tulisset, fractus demum diuturnitate ac tædio exsiliis, minis Arianorum, suis suorumque ærumnis, remotione familiarium, æmuli item sui felicitate stomachatus, jam ad simulandum declinabat, cum accedens Fortunatianus Aquileiensis dubium Liberii animum, ad ineundam cum Arianis societatem et denegandam Athanasio communionem deduxit. Moxque ille a Demophilo Berœnsi oblatam Sirmiensem fidem, sive potius perfidiam, suffragio suo nuuviit, pollicitus nullam se cum Athanasio societatem communionemve admissurum. Exinde litteras dat ad Constantium mittendas, cui testatur se jam dicto audientem esse, damnare Athanasium, precari legatis suis, sibi, aliis exsulis episcopis renigrandi ab exsilio facultatem. Nec tamen ille tantis animi emolliti significationibus postulatam statim est assecutus. Quare diuturnioris moræ impatiens, litteras Orientalibus episcopis rescripsit,

Itemque Ursacio, Valenti ac Germinio Arianorum in Occidente antesignanis: cum probro atque dedecore fractum abjectumque sese indicans, damna-toque Athanasio, supplex postulans eis amicitia et communione adjungi. Usque eo plus apud illum potuit amor patriæ et sedis recuperandæ libido, quam officii ac præteritæ laudis et existimationis recordatio. Ursacio autem et sociis pro Liberio imperatorem rogantibus, demum ipsi in Ecclesiam revertendi copia facta est.

ANNO 358. — 1. *Athanasii Apologia de fuga sua.* — Inter hæc Athanasius in secretioribus Ægypti locis degens, monachorumque tantum cœtus frequentans, comperit Leontium Antiochenum, Narcissum Neroniadis, Georgium Laodicenum, cæterosque Arianos probra et convitia multa spargere in fugam ipsius, ac timiditatis ipsum accusare, quod formidine mortis percussus se proripisset. Quorum ille maledicta ut propulsaret, elegantem edidit apologiam; ubi salse ab exordio irridet hominum amentiam, qui eo consilio, ea spe sibi fugam formidinemque exprobrarent, ut pudore ejusmodi convitii, ultro ipsis occurreret. Narrat vero quantis eos malis affecerint, quos secum non consentire deprehendissent, Liberium scilicet, Hosium, aliosque permultos. Contendit per evangelicam regulam cuique licere capiti et salutis suæ prospicere. Exemplum affert veterum Patrum, prophetarum, apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum docuit esse persecutionis tempore fugiendum ab alia in aliam civitatem, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel se proripuit insidiantibus. Demum, apologiam claudens, enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, portentis ac prodigiis simile fuerit quod Deo opitulante tantum declinaret periculum.

2. *Epistola item et Historia ad monachos.* — A monachis autem frequenter rogatus Athanasius ut rerum sibi ab Arianis gestarum Ecclesiæque historiam transmitteret, necnon Arianorum dogmatum confutationem, eorum ille optatis obsecutus, Arianismi ad illud usque tempus historiam scripto mandavit, unde nos eorum quæ hæctenus enarrata sunt maximam partem hausimus. Misit item librum, quo paucis impugnabat hæreseos Arianzæ commenta. Et rogabat, qua erat animi temperantia, ut postquam legissent opusculum, sibi remitterent, nec cuiquam legendum commodarent. Non enim, inquit, tutum est nostrum balbutientium et indoctorum litteras ad posteros pervenire. Eam vero Arianismi confutationem penitus interissee arbitramur. Diversa enim prorsus erat ab orationibus contra Arianos et ab epistola secunda ad Serapionem, ut pluribus alibi commonstratur.

3. *Epistola ad Serapionem de morte Arii.* — Neque ita multo post accidit, ut cum Serapion et alii quidam disputationem inissent, ibi controversiæ finem facerent, an Ecclesiæ communionem junctus obiisset Arius, quæ res in proximo congressu per-

tenda erat. Interpositis ad questionem diebus, Athanasium Serapion rogavit, Arianorum historiam et Arianismi confutationem mitteret sibi, ac una percontatus est, quæ ratio mortis Arii, quid ea de re ipse comperisset. Duo quidem postulata libenter exsequitur Athanasius, transmissis iis quæ ad monachos ante conscripsisset. Tertium vero ægre se atque ingrato animo concedere fatetur, veritus ne mortuo insultare ac in pernicio hominis enarranda gestire videatur. Vetat similiter ullum libelli contra Arianos apographum edi. Tutum non est, inquit, imperiti scripta edere; ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus perfecte dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.

4. *Libri contra Arianos.* — Idem circiter tempus, ut putamus, quatuor edidit libros contra Arianos, famosos quidem illos et nullis non sæculis postea celebratos; ex quibus ceu fontibus argumenta deinceps mutuati sunt quotquot pro divinitate Verbi asserenda scripserunt. Non uno quidem et eodem tempore illos evulgavit; sed ubi priorem ediderat, gnarus Arianos contra insurgere, et adversus veritatem eo libro vindicatam dimicare, alterum edidit. Nec quiescentibus Arianis, tertium et postea quartum exaravit. Libros autem hujusmodi, amicorum nescio cui mittit, Et fortassis quia innuit se eadem scripta viro nuncupare, qui controversiis adversus Arianos operam dare solitus erat, hinc suspicio oritur esse Serapionem Thmuitanum, qui multus erat in confutandis coarguendisque Arianis, et subinde controversias coram inibat. In prima vero ait Athanasius (a), Arianos circumcirca concursare solitos pueris in foro occurrere, atque ut argutiis a fide dimoverent interrogare: Qui est, eumne qui nondum esset fecit ex nihilo, an qui jam esset? Et rursus: Unumne est ἀγέννητον an duo? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis? Non enim instar lapidis immobilis est. Mulierculas itidem inscitatos esse: Num filium, aiebant, habuisti priusquam pareres? Atqui quemadmodum non prius habuisti, ita nec Dei Filius fuit antequam nasceretur. Hæc Arianorum sophismata invictus Verbi defensor, nec sine Arianorum convictio confutat, et vanissima ostendit.

5. *Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto.* — In deserto item, cum ardentibus instantibusque adversariis suis ad necem ubique locorum perquireretur, quatuor illas ad Serapionem epistolas etiamnum superstitis conscripsit; quarum hujusmodi data occasio est. Litteris Athanasio significabat Serapion, nonnullos esse qui Arianam quidem hæresim proscriberent, sed de Spiritu sancto ita

¹ Matth. xii, 32.

(a) Orat. 1 contra Arian. n. 22.

(b) Sozom. lib. iv, cap. 15; Theod. lib. ii, cap. 17; Philostorg. lib. iv, cap. 3.

A præpostere sentirent, ut non modo rem creatam esse pignarent, sed etiam unum ex ministris spiritibus esse, soloque gradu ab angelis differre. Re comperta Athanasius impios homines proluxa illa priore ad Serapionem missa epistola, innumeris pene ex Scriptura sacra mutuatis testimoniis confutavit. Quam epistolam cum Serapion familiaribus necessariisque suis obtulisset, rogabant illi ut rem fusius istic agitatam in compendium redigeret ipse Athanasius; quo facilius ipsi possent veræ fidei hostes paucis coercere. Id quoque libenter Athanasius, Catholicorum semper commodis intentus, præstitit; alteraque missa ad Serapionem epistola de divinitate Filii, tertiam rescripsit, quæ erat prioris epitome. In quarta quoque idipsum argumentum persequitur, atque ceu appendicis loco explanat illud: *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis* ¹, etc. Qui plura de epistolis ad Serapionem desiderarit, consulat monitum in earum fronte adornatum.

6. *Liberius Romam redit.* — Hoc ipso anno Romam cum pervenisset Liberius, jussus, contra quam concessum fuisset, una cum Felice Romanæ Ecclesiæ gubernacula tenere, ingenti omnium plausu et lætitia exceptus est (b). Felix vero perosos multitudini, haud ita multo post pulsus profligatusque, procul Urbe postremum clausit diem. Non desunt qui eum quasi martyrem haberi atque celebrari oportere contendant. Alii vix æstimant hominem in locum viri pro vera fide pulsati constitutum, martyris nomine ornandum esse, cum maxime ab æqualibus ferme omnibus traducerit ut tyrannus et Catholicis invitis ordinatus, nec nisi a viris qui multis postea sæculis scripsere pro vera fide passus tradatur.

7. Quid autem toto septem annorum spatio exsul Athanasius egerit, cum incertis sedibus remotiora deserti loca peragraret, mirum ubique silentium: quo gravior oritur dolor ex illa vel lacrymis deploranda jactura epistolarum festalium, quas magno numero sanctus præsul Alexandrinæ plebi in cœtu Catholicorum legendas transmisit; ubi de malis et calamitatibus Ecclesiæ illatis, deque gestis Arianorum persæpe mentio erat, atque dubio-procul de ratione et instituto vitæ suæ apud monachos, quorum cœtus frequens adibat. «Cum monachis, ait Gregorius Nazianzenus, consuetudinem habens magnus ille vir, ut aliorum omnium arbiter et conciliator erat, eum scilicet imitatus, qui sanguine suo ea quæ dissidebant in pacem deduxit; ita solitariam quoque vitam cum communi conciliavit: ostendens sacerdotium non esse philosophiæ expers, et philosophiam sacerdotio egere. Sic enim hæc duo copulavit consociavitque, et tranquillam actionem, et actuosam tranquillitatem: ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitæ professionem mo-

tum potius gravitate et constantia, quam corporis recessione exprimi atque insigniri. Quo pacto David simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et in summâ tamen solitudine degebat; si cui tamen illud: *Singulariter sum ego donec transeam*², ad hujus dicti confirmationem afferri posse videatur. Ita ut qui alios virtute antebant, iidem ab illius consilio et mente longiore intervallo abessent, quam reliquos antecederent: atque ad sacerdotii munus numeris omnibus absolvendum pauca conferentes, multo plura ad monasticæ vitæ rationem partibus omnibus explendam recipere. Tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipsi visum esset pro lege haberent; ac rursus vetitum sibi et interdictum quidquid ille sententia sua improbasset existimarent, illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducerent, ac majore quam quæ sanctis viris deberi videatur ipsius veneratione afficerentur. »

8. *Athanasius ad desertum usque perquiritur. Artemius dux ad monasteria venit.* — Tanta porro vesania, tanto furore et odio erant ejus adversarii correpti, ut ne desertum quidem sat tutum illi a perquisitionibus adversariorum esset, sed in quotidianis adhuc insidiis versaretur. « Nam cum quidam, prosequitur Gregorius, eo se contulissent, ut pium virum perinde ac feram quamdam investigarent, nec eum undequaque perquisitum invenirent, ne miscere quidem cum iis qui missi fuerant colloquia voluere: verum cervices gladiis obficebant, velut pro Christo periclitantes, atque ita animo comparati, ut, si acerbissimi quidpiam pro eo perferrent, id magni ad philosophiam momenti ducerent, diuturnisque jejuniis, chameuniis, cæterisque corporis ærumnis, quas pro perpetuis delectis haberent, multo sublimius ac divinius. » Hæc Gregorius N. zianzenus. Quid autem in ejusmodi perquisitione eadem, ut videtur, quam narrat Gregorius, gestum sit, pluribus recensetur in vita Pachomii (a) ad hunc ferme modum. Post hæc, cum Athanasius ab imperatore Constantio perquireretur, atque ex insidiis Arianorum, ejus vestigandi provincia cuidam duci data esset Artemio nomine, is ubique perscrutatus est. Cum rumor autem esset eum fortasse latere apud Tabennesiotas monachos sibi dilectissimos, solvit dux ut illuc navigaret. Cui adverso flumine contendenti occurrit Theodorus; qui secundo flumine ferebatur, perlustraturus monasteria circa Hermopolin. Cum autem monasterio cui Cajo nomen erat appropinquaret, vidit retro navigantem ducem. Domino autem revelante quid futurum esset intellexit, ac fratribus renuntiavit. Cum percuperent autem fratres retrogredi ipsumque antevenire, ne forte fratres in Pabau agentes perturbarentur, ait illis: Is cujus gratia tantum itineris spatium servorum ipsius invisendi causa emensi sumus, potest eam rem citra tristem casum

² Psal. cXL, 10. ³ Isa. LX, 8.

A aut eventum dispensare, atque cœptum ad monasteria iter persecutus est. Posteaquam itaque ad monasterium Pabau propius accessit Artemius, haud secus ac si bellum gereretur, dispositis circumquaque militibus, jussit monasterium observari. Ingressus ibi considebat. Extrâ locum tamen conventus cum præpositis agebat, constitutis ultro citroque sagittariis. Quo conspecto fratres perterriti sunt. Erat tum istic vir sanctitate conspicuus nomine Perysius, qui fratrum animos confirmabat. Dux autem interprete usus, Quo, inquit, in loco pater omnium vestrum versatur? Respondit abbas Perysius: Abscessit ad monasteria. Cui dux: Qui secundum ab eo locum obtinet ubinam est? Tum indicant abbatem Psarphium magnum œconomum. B Quem seorsim dux alloquitur. Est penes me, inquit, imperatoris jussum contra Athanasium, quem apud vos delitescere fama est. Cui abbas Psarphius: Ipse quidem omnium nostrum pater est, necdum viri faciem aspexi; ecce monasterium. Diligenter perscrutatus dux, cum Athanasium non invenisset, ad conventum accedens: Orate, inquit, pro me. Reponnit ille: Non licet nobis. Vetitum quippe nobis est a Patre nostro, ne cum aliquo oremus qui cum Arianiis communicet. Cum duce namque Ariani quemdam versari conspexerant episcopi formam præferentem. Abscedentibus autem illis, solus dux precatus est. Ac cum interdum in synaxi obdorinisset, expergefactus sanguinem naribus emittebat. Cumque ignorarent monachi quid accidisset ipsi: perterritus Artemius, Oblata mihi, inquit, visione, ex miseratione divina vix mortem effugi; atque ita discessit. Quæ cum reversus audisset Theodorus, Deo gratias retulit.

9. *Athanasii iter ad monasteria Thebaidis.* — Haud multo post ipse Theodorus, cum accepisset Athanasium in Thebaidem accedere, obviam cum antiquioribus patrum fratrumque monasterii progreditur (b); virumque offendunt ante quam in Hermopoliten nomen pervenisset. Quo procul conspecto, fratres majurantes accurrunt. Utamque autem fluminis ripam innumerabilis multitudo occupabat episcoporum, clericorum, monachorum. Quos ubi primum vidit Athanasius, hæc ex Scripturis vociferatur: *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et quasi columbæ cum pullis suis ad me feruntur*³? Tantam exinde frequentiam salutavit Athanasius, ignarus quis abbas Theodorus esset. Neque enim ille ita proxime ad pontificem accesserat, sed monachorum seniores ad turmæ frontem incedere jussit. Primo tamen aspectu virum agnovit Athanasius; cujus apprehensa manu: Et quomodo, inquit, fratres se habent? Cui Theodorus: Sanctissimis tuis precibus bene, Pater, valemus. Tum fratres circiter centum numero psalmos canere, in tanta frequentia ut nemo proximum sibi cognosceret.

(a) Acta SS. 14 Maii.

(b) In Vita Pachomii.

Abbas interea Theodorus asinum, quo pontifex vehebatur, manu tenens præbat cum fratribus psalientibus. Lucernæ et faces ultro citroque micabant. Athanasius autem Theodorum cernens animo ferventem, non in promiscua solum turba pedibus incidere, sed ab accensis utrinque facibus ferme comburi, tantamque alacritatem, tantum virtutis studium præferre, alios episcopos sic affatur: Videte quanto nos spatio antecedit ille tantæ monachorum frequentiæ Pater. Nobis haud vere Patrum nomen convenit. Illi sane Patres, qui humilitati et obsequentiæ ex Dei amore dant operam. Beati profecto et nulla non laude digni, qui semper crucem Domini gestant: quorum Ignominia vere est gloria, quorum labor vere requies. Paucisque diebus Antinoopoli et Hermopoli commoratus, utilibus eos ac divinis cohortatus sermonibus, ad monasteria profectus est. Conspecta ibi fratrum probitate sinceræque mente summe lætus, laudés Domino retulit. Ac cum monasterium circumquaque perlustraret, attenteque dispiceret collectarum locum, mensæ conclave, singularum domorum cellulas, et ipsa usque sedilia, admiratione captus ait: Magnum, o Theodore, opus peregistis, curantes requiem animarum. Monachiales vestras regulas audivi, præclara omnia. Hinc subjungit: Patris vestri opera vobis inest gratia Dei. Cum te conspicimus nos, Christum conspicere putamus. Paucisque ibi diebus commoratus, dicit abbati Theodoro: Quoniam prope est Pascha, fratres de more convoca; ego vero ut Dominus dispensaverit agam. Ipsoque salutato, istinc profectus est. Litterasque per eum misit ad Orsisiom ejusque fratres, quibus se ad conspectum Theodori fratrumque ejus summopere lætatum fuisse significabat, nec unquam fore sanctissimi hujusmodi cœtus immemorem.

10. Alia item exstat epistola Athanasii ad monachos per Ægyptum; quæ quo tempore scripta sit ignoratur. Cum accepisset nimirum Athanasius nonnullos Arianorum esse, qui monasteria peragrantes sanam et orthodoxam fidem simularent, ut fratrum ex hinc animos, sensim et occulte serpentes, dolo abducerent a recta fide, admonet illos ne cum Arianiis ullam habeant vel ad precandam societatem, ne quibusdam rudioribus offensionis ac perniciæ hinc occasio orfatur: nec modo ab Arianorum congressu et colloquio abstineant, imo ne iis quidem jungantur qui cum Arianiis foveant communionis societatem; potuisse se hujusmodi hortamentum innumeris ex Scriptura mutuatis locis confirmare, supersedere tamen, quia cum callentibus Scripturas ageret.

11. *Ariani in varias divisi sectas.* — Ariani ubi omnia ex sententia et arbitratu suo, profligatis iis qui catholicam fidem tuerentur, procedere videbantur, obortis jam multis factionibus, mutuis discidiis,

A mutuo bello conflabant (a). Hinc proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se ac multum disjunctæ et dispares. Macedonius quippe, inter Arianorum principes hucusque computatus, novam de Spiritu sancto sententiam induxit, aperteque docuit esse creaturam et unum ex administris spiritibus, licet aliis longe præstantiorem. Alii veri ac puri Ariani erant, duce Aetio, administris vero Eudoxio, qui Antiochenam hoc circiter tempus invasit sedem, ejusque discipulo Eunomio, qui hæud ita multum postea hujusmodi sectæ nomen indidit. Maxima tamen pars Semiariani erant, antesignano et doctore Basilio Ancyrae episcopo. Hi autem hac una in re a Catholicis dissentiebant, quod consubstantialitatem repudiarent. Filium namque affirmabant in omnibus Patri similem. Et vero, ipso fatente Athanasio, non erant ii præsertim ab ecclesiastica communione abjiciendi, cum ea tantum repudiata voce, cum Catholicis reipsea concordarent. At non una, ut in similibus sectis solet, erat omnium Semiarianorum opinio. Non deerant enim ex illis, qui Filium quidem Patri similem dicerent, sed per gratiam tantum, omni repudiata naturæ similitudine. Basilius vero cum gratia et auctoritate apud Constantium multum valeret, Anomœis erat doctrinæ causa infestissimus; auctorque fuisse Constantio fertur, ut Aetius, Eudoxius, et alii permulti ejusdem sectæ homines, pellerentur in exilium. In eæ sitæ res erant anno 358, cum Anomœi, qui paulum a calamitate respirabant, synodum celebrari rogant; eaque in re concurrentibus item Semiarianorum votis, amborum optatai ut fieret satis, synodum Constantius Nicomediæ indixit, in qua erat de fide maxime statuendum. Sed jam multis episcopia eo concedendi causa iter ingressis, accidit ut horrendo terræ motu urbs everteretur, quodque intactam ab hujusmodi perniciæ superfuerat, incendio periret. Quæ causa fuit, ut ad cogendam synodum Nicæa, celebris illa ac magna synodo anno 325 nobilitata urbs, iterum deputaretur. Ut autem instabiles erant Ariani, ut sua quisque interesse putabat, mutato consilio, auctores et suasores Constantio sunt, ut divisim episcopis Occidentales Ariminum, Orientales Seleuciam in Isauria convenire jubeat.

D ANNO 359. — 1. *Synodus Sirmiensis.* — Anno 359, cum Sirmii Constantius ageret, præsentibus Arianiis episcopis haud parvo numero (b), qui aulicorum more principis comitatu hærere solebant, quos inter videre erat Georgium, Alexandriae κατάσκοπον et Basilium Semiarianorum antesignanum; inita ibi controversia, eo demum ventum est, ut novæ eudendæ formulæ fidei Marco Arethusio provincia daretur; qui ut erat τῷ δημοσίῳ infestus, diserte nomen substantiæ et consubstantialis proscribendum in ipsa formula statuebat. Cui, nec tamen sine controversia, suffragium dederunt quotquot aderant

(a) Sulpicius Severus, lib. II; Rufin. lib. I, cap. 23; Socrat. lib. II, cap. 33; Sozom. lib. IV, cap. 11.

(b) Socrat. lib. II, cap. 37.

episcopi. Non nostrum est ea omnia recensere, quæ a Sirmii ejusdem formulæ occasione designata sunt. Sed non silendum, cum magna Catholicorum omniumque frangi hominum offensa, fidei professioni præmissum hujusmodi titulum fuisse: *Edita est catholica fides, præsentis domini nostri piissimo et victoribus eximio Constantio Augusto, æterno, venerando. Coss. Fl. Eusebio, et Fl. Hypatio clarissimis. Sirmii undecimo Kalendas Junias.*

2. Displicebat iis quibus ecclesiastica disciplina et traditio cordi, quod in fronte formulæ temporum ascriberetur memoria, quando in his quæ fidem spectant nulla temporis ratio conditioque observanda sit. Nec minoris erat invidiæ, quod ubi Fidei Del æternitas ab impiis hominibus in controversiam vocabatur, æternus tamen impudentissima assentatione Constantius appellaretur. Hæc maxime omnium carpit Athanasius (a). Cui item illud rationi et Christianæ religioni absortum videtur, quod nulla urgente causa, nullo postulante negotio, tantum iter capessendum episcopis esset: quasi vere non esset Nicæna synodus ad sinceram firmandam fidem satis, ut in dies novæ de integro formulæ ac fidei professiones prodirent in publicum.

3. *Synodus Ariminensis.* — Ariminum itaque cum convenissent episcopi circiter quadringenti, Arianæ, qui octoginta numero accesserant, Sirmiensis fidem de qua mox actum, totius synodi calculis et suffragiis consignandam offerunt (b). His Patres conspectis, statim insidias suspicari, solitaque Ursacii et Valentis artes et machinas ad Nicænam evertendam fidem comparatas subodorari. Quamobrem in hujusmodi conspirationis artifices conversi, acriter compellant et alloquuntur, non fidei formulæ promulgandæ causa a se tantum iter susceptum fuisse, quibus esset Nicæna fides satis; sed eo consilio accessisse, ut quotquot huic adversarentur ferirent anathemate. Ursacio autem Valente et sociis contra obniventibus, et facta fidemque suam propugnantis, nulla interposita mora, Patres Ursacium, Valentem, Germinium, Auxentium, Gajum, et Demophilum damnant ut hæreticos: missisque per viginti oratores ad Constantium litteris, quid gestum sit significant. Jussi sunt autem legati, qui episcopi erant, apud principem causam episcoporum agere. Obnixè quippe rogabant, ut sibi ad parocianas suas revertendi copia esset: esse quippe multos paupertate ac senio laborantes, quibus diuturnior eò loci commoratio ærumnæ ac tædio esset. Verum auctoribus et consuasoribus Arianis Constantius, trahere moras, nec legatis sui conspectus copiam facere; idque dolo ac versutia, ut rerum imperitos ac ætate juniores episcopos tædio moræ, præcisa spe perficiendi negotii, frangeret demum, et ad ineundam cum Arianis societatem adduceret. Nec modico post accessum legatorum interposito spatio, Ariminen-

sibus Patribus rescribit Imperator, se negotiorum mole obrutum nondum potuisse legatos alloqui. Illi contra obsecrare per litteras imperatorem, ut sibi ecclesias suas ante ineuntem hiemem repetendi facultas esset, nunquam se a proposito recessuros, quantumvis moræ diuturnitate ærumnisque pressos. Interea Arianæ instare, urgere ac sollicitare legatos, qui tum Nice in Thracia versabantur, ut latam in synodo Ariminensi in Ursacium Valentem et socios sententiam abrogarent. Qui demum tædio ac desperatione bene gerendæ rei fracti ac devicti, optata concedunt Arianis, dato ac eorum libidinem rescripto. Quodque maxime deplorandum fuit, contumeliis et calamitatibus Arianorum opera inflicta, demum et ipsi Ariminenses episcopi, paucissimis exceptis, cesserunt; ac quæ jure ante decreverant, irrita ac rescissa fore, non sine magna proborum offensione. Nam ingemiscens, ait Hieronymus (c), orbis terrarum se Arianum esse miratus est.

4. *Synodus Seleuciana. Acaciæ damnantur.* — Dum hæc in Occidente geruntur, Orientales episcopi ad 160 numero Seleuciam conveniunt; ibique decima septima Septembris de fide agere coeptum est (d). Interfuit synodo Hilarius. Athanasiumque ipsum opinantur adfuisse quidam recentiores: quia nimirum ipse Athanasius librum de synodis orans, testatur ea se scribere quæ vidit, quæque accurate novit, *ἔπερ ἐὼραξα καὶ ἔγνων ἀκριβῶς*. At vix credatur Athanasium per totam Ægyptum ea tempestate ad necem perquisitum, ut locum ubi consisteret reperire vix posset, Seleuciam concessisse, ubi nulla subterfugendi via erat ab insidiis inimicorum. Itaque quod ait ipse ea se scripto tradere quæ vidisset, non ita intelligendum putamus, quod præsens ea coram aspexerit; sed quod non rumore vulgi ea acceperit, verum litteras et acta synodorum suis ipse oculis intuitus sit. Et sane verba isthæc, *ἔπερ ἐὼραξα καὶ ἔγνων ἀκριβῶς*, non unam synodum Seleuciensem spectant, sed Ariminensem quoque, cujus historiam priore loco enarrat Athanasius, postea vero Seleuciensis synodi ad hunc fere modum: Erant istic, inquit (e), episcopi circiter centum sexaginta. Cum autem multorum nomina de variis criminibus deferrentur, accusatoresque edito clamore scelera objicerent, Acacius, Pátrophilus, Urianus Tyri, Eudoxius, qui Antiochenam invasit Ecclesiam, Leontius, Theodorus, Evagrius, Theodulus et Georgius ille Laodiceus facinorum fama nobilitatus, veteratores homines, ac præteritarum fraudum non immemores, futuram damnationem astu declinare conantur. Veriti quippe cum argumenta adversariorum in se comparata, tum solitudinem suam, pauci enim admodum erant, et ingens illorum frequentia; alios sibi Arianæ factionis ascivere, mercenarios homines, a Secundo Pentapolitano ordinatos, ex Libya scilicet Step-

(a) Lib. *De synodis*, n. 4 et seqq.

(b) Socrat. lib. II, cap. 37; Sozom. lib. IV, cap. 17 et sequent.; Theod. lib. II, cap. 17.

(c) *Dialog. contra Lucif.*

(d) Socrat. lib. II, cap. 39; Sozom. lib. IV, cap. 22; Theod. lib. II, cap. 26; Athan. lib. *De synodis*, sub initium.

(e) Lib. *De synodis*.

num, Scram et Pollucem, scelestos et reos homines, A insuperque Pancratium et Ptolemæum, quemdam Meletianum. Tum ut accusationes adversariorum subterfugerent, de fide agere velle simulant. Quorum vafritiem conspicati cæteri episcopi eorum exinde gesta observabant. Illi autem non obscure Arianam se hæresim propugnatuos significabant. Quæ causa fuit ut duas in partes propalam synodus abiret. Pars minima, quæ cen colluvies erat hominum, qui aut rei, aut suspecti, aut sceleribus insigniti erant, hærebant Acacio Cæsariensi; alii longe majori numero ab iis segregati Basilium, Ancyranum ducem sequebantur. Acaciani igitur temerarii homines, quibus nihil inausum, Nicænam synodum aperte criminari, negare fidem ejus sinceram, abroganda ejus decreta contendere, atque de integro statuendum de fide prædicare. Cæteri autem qui magno, ut dictum est, numero erant, summo quidem opere obnitebantur impiis hominibus, unam tamen, cæteris integris, consubstantialis vocem præcidi optabant ex Nicænis decretis, eo scilicet obtentu, quod obscuritatis causa suspecta quamplurimis et formidolosa videretur. Cum igitur longiora istæ moræ traherentur, instantibus accusatoribus, reis autem solita calliditate iudicium refugientibus, episcoporum cætus, cum negotii diuturnitatem, tum excogitatas in dies ab impiis hominibus ad subterfugiendum machinas indignissime ferentes, damnatos Acacium, Patrophilum, Uranium, Eudoxium, Georgium olim exactorem, et alios ex Asia, C Leontium, Evagrium et Theodulum abdicarunt. Communione autem sua interdixerunt Asterium, Eusebium, Augurum, Basilicum, Phœbum, Fidelity, Eutychem, Eustathium, et Magnum, quod in jus vocati, ut oblatas criminationes depellerent, comparere detrectassent: decretumque fuit ut ea conditione perstarent, donec se ab huiusmodi criminationibus purgarent. Confessionem autem novam fidei ediderunt, qua voces *ὁμοούσιος* et *ὁμοουσιος*, quod motuum et querularum occasio fuissent, abjiciebant; *ἀνόμοιον* autem damnabant anathemate; in reliquis nihil alienum a catholica doctrina. Cæterum, postquam ad singulas ecclesias iudicium in Acacianos latum miserant Semiariani, Constantium adeunt Augustum, actaque illi sua renuntiant. Huiusmodi fuit Seleuciensis synodi exitus.

5. *Athanasius epistolam scribit de synodis.* — Hæc maxima pars hausta ex epistola Athanasii de synodis, conscripta post celebratas synodos Ariminensem et Seleuciensem, antequam legatorum et patrum Ariminensium lapsum edidicisset. In cuius Prima parte paucis narrat quid in istiusmodi synodis sit actum. In secunda recenset blasphemias ab Arianorum primipilaribus in Filium Dei prolatas. Ut autem eorum instabilem animum inconstantiamque palam faciat, recenset undecim diversas

bus conscriptas. In tertia, vocum *οὐσία* et *ὁμοούσιον* sinceritatem propugnat contra Semiarianos, quos tamen non ininitorum habere loco proficitur, in primisque Basilium Ancyranum, cum vocem tantum *ὁμοούσιον*, non rem ipsa significatam, respiciunt. Quibus autem litteras miserit Athanasius, hand plane constat. Socrates *ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς γνωρίμους* nuncupat, Sozomenus vero *πρὸς τοὺς ἐπιτηδέτους*. Sunt qui putent ad monachos missas. Sed credere potius ad catholicum cœtum Alexandrinum, ne inter incertos vulgi cœtores de ejusmodi synodis ubique pervagantes animi penderent: et sane initio et fine epistolæ cœtum, ut videtur, alloquitur.

B **ANNO 360. — 1. Synodus Constantinopolitana.** — Semiariani autem Constantinopolim profecti, cum multa alia peregerunt, quæ nos consulto enarrare supersedemus, tum celebrata ea in urbe synodo, Aetium cum assecis percusserunt anathemate. Et de more, quasi non essent tot jam pridem editæ fidei formulæ satis, qua erant animi volubilitate mentisque incertitudine, eam quæ numero decima fertur apud Athanasium de integro promulgant; qua similem quidem Patri Filium declarant, sed voces *ὁμοούσιος* et *ὁπόστασις* repudiant: quia scilicet populis offensionem iuxta ac suspicionem essent, nec exstarent in divinis litteris.

2. *Lucifer pro Athanasii defensione libros edit.* *Epistolæ Athanasii ad Luciferum.* — Hoc, ut putatur, anno, vel fortassis superiore, Lucifer Calaritanus libros pro Athanasio necessitudine sibi aliisque nominibus conjunctissimo, itemque alia quæ adhuc exstant opuscula concinnavit; ubi acerrime in imperatorem invehitur, quod Athanasium bonum virum, æqui ac veri studiosum, de medio rerum tollere, quantum in ipso situm erat, satageret, universorum subscriptiones et suffragia extorqueret in perniciem innoxii. Ideo autem istæ in annum conferimus 360, quia Lucifer ait bellum eo tempore Constantio fuisse cum Soporino sive Sapore Persarum rege. Quod bellum cum anno proximo 359 cœperit, opportune in annum 360 Luciferi scripta conferri posse arbitramur. Cum rumore nuntio hæc D a Lucifero conscripta fuisse accepisset Athanasius, misso Eutychete diacono litteris rogat Luciferum, ut sibi huiusmodi scriptorum copiam faciat, quem eximio confessoris nomine compellat. Optatum ei Lucifer quamprimum libens concedit. Id vero consecutus Athanasius; ex animo gaudens, libros accurate perlectos Græce, si fides Marcellino (a), transtulit, *εὐχαριστηγῶς* eidem Lucifero litteras remisit Athanasius; ubi deploratis Ecclesiæ calamitatibus, ait Arianos tanto furore in Catholicos agi, ut non modo clericos militum opera verterent in fugam, verum etiam nefarias in monachos et eremitas inferrent manus; quo factum ut ipse sa-

(a) In libello precum Marcellini et Faustini.

litis causa in remotiora Ægypti loca secederet. A Grandi labore et periculo ejus accepisse lucubrationes, mirari opus, hortamenta ejus ad subeundum pro Christo martyrium magni facere : auctorem tanti operis suspicere, Eliæque similem habere. Rogat ut Deum supplex oret, tum in sui gratiam, tum eorum qui præ formidine lapsi essent. Queritur ex quo Arianis auctoribus ad fugam compulsus esset, non modo fratres videre sibi non licuisse, sed ne parentes quidem suos. Tanta scilicet Ariani cura urbis aditus observabant. « Naves, ait, quærent, eremias gyrent, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotia concinuant : quibus tamen rebus magis magisque universorum odium incurrerent. » Sed sceleratos tandem facinorum pœnas duros. Hæc erat, cum Athanasius hæc scripsit, ecclesiasticarum rerum conditio. Ubi parentes autem meminit, non de patre matreque acceptum velim ; grandævus quippe jam erat Athanasius : verum fortassis interpretis vocem συγγενῶν per parentes expressit. Et sane, in ecclesiasticis maxime, haud infrequens hujus vocabuli *parens* usus ad cognatos designandos.

ANNO 361. — 1. *Meletius in episcopum Antiochenum allectus ab Arianis.* — Anno 361 ineunte, Meletius vir pietate, sanctimonia, eruditione insignis, studio et opera Arianorum, qui non sat explorato ejus animo inter suos hominem connumerabant, in episcopum Antiochenum, defuncto Eudoxio, delectus est. Verum ut in tanto munere vix latere potest quid quisque sentiat, cum potissimum Ille nec obscure τὸ θεοῦ δόξαν prædicaret propugnaretque, Ariani deprehensa ejus doctrina deturbatum ex episcopatu curarunt in exsilium ablegari, cum vix triginta sedisset dies, in ejusque locum Euzoium cooptarunt, nequaquam suspectum sibi nec dubiæ fidei hominem, sed Arianum Arianæque hæreseos vindicem accerrimum. Hinc tres in partes distracta civitas. Prima numero potior Arianorum, Euzoio episcopo. Secunda Meletianorum, qui in Palæa seu veteri urbe collectas agebant, a Meletio sanam edocti fidem. Tertia Eustathianorum a sancto Eustathio olim episcopo. Hi a reliquis omnibus segregati, Paulini presbyteri conventibus interesse solebant. Hæ factiones, hæc dissidia, etsi levi motu, ac temerario prorsus ausu exorta sunt, ad multum tamen annorum spatium furore et perversitate partium sunt extracta.

2. *Ariani novam edunt fidei formulam, Constantii obitus.* — Porro ut solemne erat Arianis et Semiarianis nunquam in unum coire, quin novam aliquam fidei formulam publicarent, quia scilicet a veritatis tramite deflecti, atque errorum caligine obvoluti, multiplici tentato itinere, nullum sat tutum, nullum pervium reperire poterant, novum jam fidei rescriptum ediderunt, quod cæteras fidei formulas impietate longe superaret. Filium scilicet in omnibus Patri dissimilem prædicabant. Et tanto quidem opere a pristina sententia, quam Constantinopoli

evulgarant, desolvere, ut ipsis Arianæ doctrinæ vindicibus in communionis societatem admissis ecclesias traderent. Hinc orsæ Anomæorum et Excontiorum nomenclaturæ. Horum principes Euzoimius, Acacius, ac reliqui conscelerati, nullo metu, nulla adversa formidine impetum retardante, blasphemata quæque et maledicta in Christum proferre ausi sunt, Constantium nacti impietatis vindicem ; qui cum in hæresi confirmanda ad usque finem perseverasset, diem obiit extremum. Cum properaret enim adversus Julianum, qui ab exercitu in Galliis inauguratus imperator in Orientem agebat iter, morbo correptus, Mopsucrenis in Cilicia defunctus est 4 Octobris, vel, ut alii, 3 Novembris : atque instante obitu ab Euzoio Ariano baptisinate tingi voluit. Cujus corpus ingenti pompa in ecclesia Apostolorum Constantinopoli depositum fuit, populis ultro citroque accurrentibus ad exsequias cohonestandas.

ANNO 362. — 1. *Julianus inauguratur imperator. Artemii ducis martyrium.* — Etsi vero videbatur Ecclesiæ licitum fore, exstincto Constantio, a calamitate ac terrore pristino respirare, occulto divinæ providentiæ consilio secus res cecidit. Julianus enim, repugnante nemine, imperium integrum adeptus, a Christiana fide, quam nomine tenus specieque tantum colebat, aperte descivit, impiisque profanorum ritibus impensè addictus, turbam gentilium deorum invexit in orbem. Christianis porro etsi bellum palam non indiceret, quavis data occasione sæviebat in eos qui eo deferrentur nomine. Unde infami apostatæ titulo appellari cœpit. Attamen, ut philosophiæ humanitatisque famam affectabat, cum imperium iniret, exsules omnes edicto publico revocavit. Quo factum, ut quotquot a Constantio pulsati in exsilium fuerant episcopi, redirent sedes suas. Antiochiani autem profectus Artemium ex duce Ægypti, de quo haud multo ante actum fuit, de templorum expilatione ab Alexandrinis gentilibus delatum, capitali supplicio multavit. Qui exinde Artemius pro martyre cum a Græcis, tum a Latinis est habitus. Et sane quanquam eum paulo ante vidimus imperatoris jussu ad monasteria, Athanasii perquirendi causa, profectum, attamen immissa divinitus castigatione, pœnitentem facti fuisse ex ipsius supra memoratis verbis liquidum est. Pius autem eo nomine existimandus, quod monachos obnixè rogaret in suum ad fundendas Deo prececa conventum admitti : Deo item charus, quia castigatus, divina tamen miserante providentiâ mortem effugerit.

2. *Georgii et multorum Christianorum cædes.* — Allato Alexandriam necis Artemii nuntio, gentilium turba insolenti de inaugurato suæ religionis homine gaudio effusi, impetu Georgium et Christianos omnes adorantur. Erant quippe tum Georgio offensus pagani omnes ob hujusmodi causam a Secrate me-

moratam (a). Locus erat in urbe jam inde a priscis temporibus vacuus et neglectus, multa sordium coluvidine refertus, in quo gentiles Mithræ mysteria peragentes immolare homines consueverant. Hunc utpote vacuum ac desertum Constantius ecclesiæ Alexandrinorum jam ante attribuerat. Georgius verò cum Ecclesiam eo loco excitare vellet, repurgari adytum præcepit. In perampro hujusmodi loco mysteria gentilium erant recondita; complures scilicet hominum calvariæ, juvenum pariter ac seniorum: qui olim mactati ferebantur, quando extorum inspectione divinarent, ac magica sacrificia ad incantandas animas peragerent. Hæc in Mithræ adyto reperta Christiani ad gentilium ludibrium foras omnium oculis exposuere, eadem gestantes traduxere per civitatem. Quæ res paganorum turbam inflammavit. Tum furere arma ministrantè, in obvios quosque Christianos impetum faciunt; quorum permultos vario mortis genere enecarunt, ferro, fustibus, lapidibus. Nec deerant qui funibus homines strangulerent, nonnullosque ad ludibrium crucis in crucem agerent, alios vulnerarent. Non familiaribus illi, non cognatis pepercere; sed amicus amicum, frater fratrem, parentes filios confodere, ac in mutuam ruere cædem. Quæ causa fuit ut Christiani a repurgando Mithræ adyto absisterent. Gentiles vero Georgium abstractum ab ecclesia, et ad camelum alligatum, per urbem totam raptatum, fustibus percussum, variisque cruciatibus affectum et enecatam, cum aliis pariter cæsis, qui camelis impositi erant, combusserunt; cineresque in mare projecti sunt, ne a Christianis collecti, in honore deinceps ut martyrum reliquiæ haberentur. Cum iis autem obruncati sunt Dracontius monetæ præpositus et Diodorus quidam veluti comes; qui fune cruribus alligati, pertracti ultro citroque raptati, eo in supplicio extincti sunt: ille quod aram in moneta cui præerat recens locatam evertisset; alter quod, dum ædificandæ præset ecclesiæ, cirros puerorum, quos ad deorum cultum pertinere æstimabat, licentius detonderet. Nec prætermittendum quod adjicit Ammianus, potuisse scilicet homines ad crudele supplicium ductos Christianorum auxilio defendi, nisi Georgii odio omnes indiscrete flagrasset: qui Georgius facinorosa gravitate et frequentia sibi omnem misericordiæ aditum præcluserat.

3. Præter superius memoratam, aliam enecati Georgii causam affert Ammianus: quod scilicet cum transiret per speciosum genii templum, multitudine stipatus ex more, oculis in delubrum ipsum conjectis dixisset: *Quandiu sepulcrum hoc stabit?* Quo audito pagani reformidantes ne illud quoque tentaret evertere, quantum poterant in ejus perniciem insidias parabant, donec, inaugurato Juliano, oblatam illi occasionem arripuerunt. Hic exitus

(a) Socrat. lib. III, cap. 2; Sozom. lib. IV, cap. 3; Ammian. lib. XV, cap. 7.

(b) Lib. II, cap. 7.

A Georgii fuit. Felix sane, si fidei causa, et non in scelerum pœnam, homo gentilibus juxta atque Christianis invisus, tam male multatus esset. Enecti porro Georgii inviliam in Catholicos conjicere conati sunt Ariani. Verum ex Epiphano et Ammiano Marcellino constat a solis gentilibus id facinoris perpetratum, et quidem, ut ait mendacissimus Philostorgius (b), concitatis ab Athanasio. Quæ calumnia vel hinc confutatur, quod per id tempus Athanasius in secretioribus eremi locis profugus et occultus versaretur.

4. *Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre simulat.* — Accepto Julianus rerum Alexandriæ gestarum nuntio, se quidem tantum tumultum, tam immanem carnificinam damnare simulat; B quamquam negligentia ulciscendi facinoris, non ingrati accidisse rem significaret (c). Litteris itaque missis, carpit animum Alexandrinorum turbulentum atque seditiosum: parcere tamen ait multitudini, rebus a Georgio scelerate gestis in furorem actæ. Oportuisse Alexandrinos Alexandri conditoris, magni Sarapidis, sui etiam imperatoris reverentia a tanto scelere cohiberi. Et si quidem atrocibus Georgii flagitiis accensi concitatique fœre, par fuisse iudicibus hominem pro merito plectendum tradi, non ipsi temerariam turbam violentias inferre manus. Præclare cum eis actum esse, quod, se imperante tantum facinus sit admissum; qui partim verecundia in Deum, partim reverentia avi et avunculi sui veniam concederet civitati. Votat ne in simile crimen prorumpere deinceps audeant.

5. *Georgii bibliothecam transmitti sibi curat.* — Secundum hæc, Ægypti præfecto Ecdicio jussit, ut Georgii bibliothecam multis philosophiæ, et rhetoriæ codicibus, necnon aliis Christianam religionem spectantibus instructam, diligenter perquisitam, Antiochiam curaret transmitti sibi. A quo Georgio quosdam se libros olim, cum in Cappadocia degeret, mutuatum esse commemorat. Et tamen Georgium illiberalem et ineruditum, præsertim in rebus ecclesiasticis, fuisse tradunt Athanasius aliique Patres.

6. *Athanasius Alexandriam regreditur.* — Post publicatum Juliani edictum, quo exsulis redeundi potestas erat, Athanasius Alexandriam reversus (d), ingenti de more plebs Catholicæ gaudio exceptus est. In hunc reditum Gregorius Nazianzenus ea omnia confert, quæ jam superius commoustratum est ad reditum anni 349 pertinere. Alexandrinus autem populus, Ariani ejectis, ecclesias conventibus ecclesiasticis frequentandas tradit Athanasio. Pulsi porro Ariani ab ecclesiis, clam privatisque in ædibus collectas agebant. In defuncti vero Georgii locum Arianos Lucium suæ factionis hominem cooptasse narrat Socrates. Verum reclamare videntur

(c) Socrat. lib. III, cap. 3; Jul., epist. 10.

(d) Socrat. lib. III, cap. 4.

acta, Joviano principe, edita. Non dicitur enim eo loci Arianos episcopum sibi Lucium constituisse, sed constituere voluisse. Et fortasse cum in Georgii sedem Lucium subrogare vellent, coërciti a Catholicis fuerant, quorum ingens erat Alexandriae multitudo.

7. « Simul atque ad Ecclesiam pervenit Athanasius, inquit infra Gregorius Nazianzenus, tanta lenitate atque humanitate res eorum a quibus lusus fuisset administravit, ut ne iis quidem ipsis reductus ejus molestus fuerit. Ad templum quidem sacrilegis mundinatoribus, qui Christo ad questum abutebantur, repurgat perinde atque ipse Christus; nisi quod non textu flagello, sed argumentis ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui inter se et cum ipso similitate gerabant, in mutuam concordiam reducit: et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Ad hæc, injuria affectos tyrannide liberat, nullo posito inter sectatores suos et alienos discrimine. Prolapsam lasper fidei doctrinam erigit: ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendideque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit; aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens, quam solam ut iter ad Deum recta iustitiam, satis esse putabat. » Hæc Nazianzenus.

8. *Alexandrina synodus.* — Neque ita multo post reditum Athanasius synodum Alexandriae celebravit (a), ad quam convenit Eusebius Vercellensis; qui cum Lucifero in Thebaide exsul, promulgato Juliani de pulsorum revocatione edicto, Alexandriae rogante Athanasio concessit. Rogatus item Lucifer maluit Antiochiam, ad ejus Ecclesie factionum partibus laborantis negotia componenda, iter habere. Interfuit etiam Alexandrinae synodo Asterius Petrarum Arabiae, qui olim Sardicæ ab Ariano ad Catholicos desciverat. Ex Ægypto autem quamplurimi episcopi ad synodum convenere, quorum septemdecim tantum nomina in synodali epistola comparent, ferme omnes ab Ariano antea pulsati, variisque calamitatibus afflicti. Eo item concesserunt diaconi duo a Lucifero legati, Herennius et Agapetus; a Paulino autem Antiocheno, Maximus et Calomerus item diaconi. Aderant etiam quidam monachi ab Apollinario episcopo missi.

9. *Acta synodi de lapsis.* — Actum est ea in synodo de iis qui tempore vexationis in hæresim essent delapsi (b). Eratque nonnullorum sententia, ejusmodi homines si episcopi essent aut clerici, officio sacerdotumque adito interdicens atque in laicorum conditionem dejiciendos. At cæteris præsulibus,

quorum mitior sententia, re accuratius expensa, placuit ut lapsis, si quidem erroris aut impietatis ejusmodi artifices auctoresque fuissent, venia quidem rogantibus concederetur, sed ab officiis deturbati, inter laicos computarentur; sin necessitate solum ac vi illata eo deducti essent, ut, cum hæreticis communionem et societatem simularent, et veniam et de integro sedem esse concedendam; cum potissimum si non absurdam causam et excusationem afferrent: ac nimirum œconomia quadam et probo consilio id præstitisse, nec in impietatem lapsos esse, sed maluisse aliquantum vi illata concedere, quam ut ab impiissimis hominibus Catholicæ plebis perniciem machinantibus occupatas viderent ecclesias. Ea tamen lege atque conditione admittendos censuerunt, ut Arianam hæresim damnarent, Nicænam fidem amplecterentur; damnarent item eos qui dicerent Spiritum sanctum esse creatum, necnon cæteras hæreses, Sabellii videlicet, Pauli Samosatani, Valentini, Basilidii et Manichæi, ac nominatim Euzoii et Eudoxii. Cæterum tabellam Sardicensem, illam in Sardicensi synodo oblatam et propositam (de qua ad annum 347) proscripserunt Alexandrini Patres, quia non fuerat in synodo admissa.

10. *De hypostasibus.* — Actum præterea de hypostasibus, quas jam ceperant nonnulli in controversiam vocare. Erant nimirum qui tres hypostases in Trinitate esse dicerent, aliis unam esse pugnantibus. Re autem quæsitam et deliberatam, expensisque singulorum sententiis, utrorumque fidem sanam et orthodoxam esse deprehensum est. Nam qui tres hypostases dicerent, se ita profiteri aiebant, quod Trinitatem non nomine tenens crederent, sed singulas personas vere existentes et subsistentes; ita tamen admissa distinctione, ut neque tres deos, neque totidem principia vellent prædicari, sed Filium Patri consubstantialem, Spiritumque sanctum non creatam rem, sed a substantia Patris et Filii indivisum. Qui autem unam hypostasin esse defendebant, non ea mente ita enuntiabant, ut quemadmodum Sabellius, Filium ac Spiritum sanctum de medio tollerent, sed quia existimarent idem esse hypostasin atque *oûclav* sive substantiam, quam unam eandemque in Patre, Filio ac Spiritu sancto esse propugnabant. Re sic utrinque explanata, eandem omnium sententiam esse exploratum fuit. Atque uno omnium ore, uno consensu, hæretici omnes proscripti, Nicæna fides, ut omnium præstantissima, admissa est. Ea porro in disputatione et controversia, Orientalium Asterius, Occidentalium Eusebius Vercellensis causam et partes egerunt.

11. *De Apollinarii sententia.* — Ventum deinde est ad Apollinarii doctrinam expendendam. Tum monachi ab eo legati doctoris sui opinionem, occul-

(a) Socrat. lib. III, cap. 5 et 7; Sozom. lib. v, cap. 12.

(b) Athan. tom. ad Antiochenos et Epist. ad Rufinum.

tato tamen hæreseos veneno, apernerunt: nempe, non qua ratione in prophetas advenit Verbum Domini, eadem in sanctum hominem, scilicet Christum, venisse; sed ipsum Verbum carnem esse factum, et cum in forma Dei esset, formam servi accepisse, exque Maria virgine secundum carnem pro vobis hominem esse factum. Profitebantur item, non corpus inanimatum aut sensus expers, aut mente carens Christum habuisse. Neque enim, aiebant, possibile erat, Domino nostri gratia homine facto, corpus ejus sine mente existere: siquidem non corporis duntaxat, sed animæ quoque in ipso Verbo salus facta est. Hæc scilicet illi jubente Apollinario, qui Athanasii gratiam et amicitiam affectabat, professi sunt. Verum vafre ac subdole. Neque enim ea germana erat Apollinarii sententia. In epistola enim sua ad Patres Diocæsariensis synodi, cætera quidem ut a monachis Alexandriae allata fuerant proficitur, adjicit tamen ipsum Verbum carnem esse factum, non assumpta mente humana, mente mutabili, quæ turpibus cogitationibus captiva ducitur, sed divina mente immutabili et cœlesti. In synodo igitur Alexandrina Apollinarii doctrina, ut a monachis exposita est, utpote Catholica, admissa fuit. Et vero licet Athanasius haud semel postea in Apollinistarum errores invectus sit, nunquam tamen Apollinarium ipsum nominatum est adortus: quoniam videlicet, ut quidem opinamur, dum vixit Athanasius, Apollinarius occulte serpens, errores spargebat quidem quantum in ipso situm fuit, apud Athanasium autem Catholicæ et sinceræ fidei studium eminentebatur. Quo defuncto, palam apertisque verbis in ipsa Diocæsariensi synodo virus hæreseos ore impio evomuit.

12. *De rebus Antiochenis.* — De rebus item Antiochenæ Ecclesiæ componendis actum Alexandriae fuit. In ea quippe civitate tanta vis dissidii et contentionis obtinuerat, ut non ab Arianis modo, sed inter sese Catholici disjuncti essent, nec mutua communionis societate fruerentur; alia Meletio præsule ecclesiam in veteri urbe sitam, aliis Paulino presbytero rectore aliam in urbe nova occupantibus. Optatissimum Patribus erat, ut non modo Catholicorum illæ factiones in unum coirent, verum etiam si qui ex Arianis ad veram fidem accedere vellent, his facilis pateret aditus, dum Arianam proscriberent, Nicænam amplexarentur fidem. Quamobrem duos ex episcopis, qui Alexandrinæ synodo intererant, cum tomo seu synodali epistola legarunt Antiochiam, qui pacem inter dissidentes conciliarent. Quodque insolens et fortasse hactenus inauditum, non ad eos tantum, qui tum absentes Antiochiæ versabantur, epistola nuncupata est, sed etiam ad eos qui deferrent, atque inter mittentes adnumerarentur, hac forma: *Eusebio, Lucifero, Asterio, etc.*

(a) Lib. III, cap. 8.

(b) Socrat. lib. III, cap. 9; Sozom. lib. V, cap.

A *Athanasius..... Eusebius, Asterius, etc.* Hisce litteris Alexandrini Patres pacis conciliandæ auctores erant. Rogabant ut liberum facilemque aditum præberent iis qui secum conjungi ac communicare cuperent, dum Arianam damnarent impietatem, maximeque omnium iis, qui in veteri conventus agerent, scilicet Meletianis. Exinde vero res a se in synodo gestas enarrant, quo ferme ordine nos recensuimus. Huic epistolæ subscribere præsules omnes Alexandrini, eorumque subscriptiones etiamnum exstant. Ait porro Socrates (a) Athanasium, quod fugæ ac secessus causa insimulatus fuisset, apologiam de fuga sua in synodo legisse.

13. *Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat.* — Cum hujusmodi litteris profecti Eusebius et Asterius, res Antiochenas deprehendunt præpostera Luciferi festinatione labefactas (b). Is enim Paulinum Antiochenum Eustathianis rogantibus ordinat episcopum. Factum improbat Eusebius Vercellensis, et cæteri quibus pax Ecclesiarum cordi. Qua enim in urbe jam duo episcopi erant, quorum alter hæreticus, Catholicus alter esset, in eadem novum ex Catholicis deligere, quid id erat aliud, quam æterni prope dissidii auctorem esse? Et sane multis post annis discordia hujusmodi perseveravit. At obdurato Lucifer obstinatoque animo, iis insuper qui lapsi fuissent ad communionem Ecclesiæ aditum negabat. Quæ causa fuit ut in proborum præsulum, qui leniore ac moderatiorum erant mente, offensam incurreret. Atque hinc ortum schisma Luciferianum. Nec prætermittendum Philonem episcopum Ægyptium, qui ab Arianis veræ fidei causa Babylonem in Ægypto relegatus fuerat, Luciferi sententiam in deneganda lapsis communionem secutum, ad Alexandrinam synodum non convenisse, quod Patrum, ut putatur, erga lapsos lenitatem, quam futuram prospiciebat, improbareret. Quæ item causa fuisse videtur, quod Lucifer, regante licet Eusebio exsilio socio, Alexandriam iter habere noluerit.

14. *Athanasius partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ recipit.* — Dum post reditum Athanasius Alexandriae consideret, partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ ad se transmissam accepit. Nam Juliani temporibus, ait Rufinus (c), velut relaxatis frenis efferbuit in omnem sævitiam feritas paganorum. Ex quo accidit, ut apud Sebasten, Palæstinæ urbem, sepulcrum Joannis Baptistæ mente turbida et funestis manibus invaderent, ossa dispergerent, atque ea rursus collecta igne cremarent, sanctos cineres pulveri immistos per agros et rura dispergerent. Sed Dei providentia factum est, quosdam de Jerosolymis ex monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent, mori gratius habentes

15; Theod. lib. III, cap. 5.

(c) Lib. II, cap. 28.

quam hujusmodi piaculo funestari, inter eos qui ossa ad exurendum legebant misti, diligentius in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus vel insanientibus pertraxere, et ad religiosum Patrem Philippum venerandas reliquias pertulere. Ille supra se ducens tantum thesaurum propriis servare vigiliis, ad pontificem maximum tunc Athanasium hostiæ immaculatæ reliquias per Julianum diaconum suum, post etiam Palæstinæ orbis episcopum, mittit. Quas ille susceptas, paucis arbitris, sub cavato sacrarii pariete inclusas, prophetico spiritu profuturas generationi posteræ conservavit: quibus nunc, dejectis et postratis idololatriæ vestigiis, in ædibus quondam profanis aurea tecta consurgerent. Hæc Rufinus.

15. *Ethnici Julianum concitant in Athanasium.* *Epistolæ Juliani contra Athanasium.* — Haud diu Athanasio licuit Alexandriæ post reditum consistere. Gentiles namque suæ addictum impietati imperatorem nacti (a), metuentesque cultui numinum suorum, qui Athanasii doctrina, sermone, precibus, decrecebat in dies: velut tetros serpentes e cavernis egressos una secum assumpsere magos, aruspices et augures, qui simul contestarentur, nihil e re gentilitatis prospere cessurum, nisi Athanasius pelleretur. Præterea dæmones, ait Theodoretus (b), cum vim sermonum precationumque Athanasii ferre non possent, ministros suos ad maledicta in eum congerenda incitarunt, ac multis exposebant exturbari Athanasium; addebantque: Si Athanasius remanserit, nullus supererit deorum cultor, cunctos enim ille ad suas partes alliciet. Litteris ergo ethnici ad imperatorem missis monent, Athanasium conventus in ecclesia agere, libere populum docere, multosque gentilium illo consuasore Christianæ fidei nomen dedisse, nobiles matronas ejusdem fidei rudimentis imbutas baptisinate donatas. Re comperta Julianus factum perindigne tulit, ac hujusmodi litteras dedit ad Alexandrinos (c). « Equum erat eum, qui imperatoris edictis compluribus ejectus fuerat, unum saltem imperatoris edictum præstolari ad repetendam domum: nec singulari temeritate atque amentia legibus tanquam prorsus extinctis illudere. Enimvero nos haud ita pridem Galilæis a Constantio ejectis, non reditum ad ecclesias, sed ad patriam cuique suam concessimus. Audio Athanasium hominem audacissimum solita audacia elatum, episcopatus, ut ipsi vocant, sedem usurpare. Quæ res non mediocriter Alexandrino populo displicet. Quare eum jubemus urbe excedere, quo die humanitatis nostræ litteras acceperit. Quod si in urbe remanserit, longe majores gravioresque penas ei denuntiamus. » Christianorum vero perampla multitudo, cum litteris Julianum rogasset, ut omnium votis expetitur optatis-

simumque sibi Athanasium in paco Alexandriæ consistere liceret, prolixiorum ille ad eosdem Alexandrinos dedit epistolam, futilibus dictis et facetiis plenissimam, qua deorum turbam laudibus celebrans, in Galilæos invehitur; pudori esse inquit, si vel unus eorum se Galilæum esse fateatur. « Vos igitur, ait (d), si momenti mihi obtemperare vultis, majorem lætitiâ affertis: sin illa in superstitione et vafrorum hominum institutione perseverare mavultis, at mutuam inter vos concordiam retinete, neque Athanasium desiderate. Sunt enim ex ejus discipulis utique complures, qui prurientibus ac sermonibus impiis expleri cupientibus auribus vestris faciant satis. Utinam enim Athanasio solo sacrilegæ ipsius scholæ circumscripta esset improbitas: sed est in vobis hujusmodi non ignobilis multitudo. Ac nullius sane negotii res est: nam quicumque tandem e populo delectus erit a vobis, quod ad Scripturarum enarrationem pertinet, nihilo est eo qui optatur a vobis deterior. Sin quod vos Athanasii solertiam exoptatis, veteratorem enim esse hominem audio, scilicet hac ipsa de causa urbe illum ejectum fuisse. Etenim noxia per se res est, vir populi præfectus, ac rerum novandarum cupidus. Quod si ne vir quidem est ille, sed contemptus homuncio, qualis revera est præclarus ille vir, qui jam in capitis discrimen venit, hoc sane publicæ perturbationis initium est. Quamobrem ne quid simile apud vos contingat, cedere illum pridem urbe jussimus: nunc autem Ægypto etiam universa. » Ut urgeret autem Athanasii exsilium, aliam misit epistolam (e) ad Ecdicium Ægypti præfectum, his verbis conscriptam. « Etsi nihil nobis de cæteris rescribis, attamen de illo deorum hoste Athanasio rescribere debuisti; potissimum quia quod præclare a nobis decretum fuit ante audiveras. Testor magnum Sarapin, nisi ante Kalendas decembres inimicus deorum Athanasius ex ea urbe, vel potius ex universa Ægypto decesserit, centum auri pondo cohortem quæ tibi paret multatum iri. Scis autem quam sim lentus ad condemnandum, et quanto lentior postquam condemnavi ad ignoscendum. Per mihi molestum est ejus opera deos omnes contemni. Equidem nihil a te factum libentius videam audiamque, quam Athanasium illum scelestum ex omnibus Ægypti locis pulsatum esse, qui ausus est in meo imperio matronas Græcorum nobiles baptizare. »

16. *Athanasius se subducit. In desertum se recipit.* — Quamobrem cum se denuo in discrimen et periculum vocari animadverteret magnus Athanasius (f), quarto jam solum vertere coactus, cum circum se collacrymantes Christianos videret: Bona, inquit, animo estote; nebula est, quæ brevi evanescet. Quæ cum dixisset, profectum parat; et Ecce-

(a) Socrat. lib. II, cap. 13 et 14; Sozom. lib. V, cap. 15.

(b) Lib. III, cap. 9.

(c) Julian. epist. 28.

(d) Julian. epist. 15.

(e) Julian. epist. 6.

(f) Sozom. lib. III, cap. 14; Theod. lib. III, cap. 9.

siā amicis quibuscum arctiore charitatis vinculo A junctus erat commendata, excedit urbe. Litteris porro Juliani secretioribus non pelli modo Athanasium, sed etiam obtruncari jussum erat. Subdixit se tamen Athanasius, inquit Theodoretus, comperto quærentium se accessu; nactusque ad ripam fluminis navigium, ad Thebaidem contendebat. Is vero, cui Athanasium confodere jussum fuerat, audita ejus fuga, quam celerrime virum insequitur. Præcurrens autem quidam Athanasii familiaris, maturare nuntiavit, qui ipsum ad necem perquirent. Tum nonnulli ex comitibus rogabant, ut in solitudinem secederet. Ipse re secum deliberata, gubernatori præcepit ut converso cursu, secundo flumine navigium dirigeret Alexandriam. Cum ergo obvii perquirentibus navigarent, occurrit sicarius, et quantum abesset Athanasius sciscitatur. Ille haud procul abesse respondit; ac prævertens Alexandriam repetiit, ubi latens degebat, reliquo imperii Juliani tempore. Hæc Socrates et Theodoretus. Verum quod postremo aiunt Athanasium ad necem usque Juliani delituisse Alexandriæ, aperte repugnat historiæ mox enarrandæ; cui, utpote ab Ammonio Athanasii æquali traditæ, fidem negare nefas. In desertum igitur, teste Ammonio, Juliani furorem declinans, profugit (a). Et ad ejus usque obitum, nec satis tutus ab insidiis inimicorum, incertis sedibus apud monachos diversabatur.

ANNO 363.—1. *Quid Athanasio contigit qua die cæsus Julianus est.* — Quid autem ipsi, qua die cæsus Julianus est, nempe xxvi Junii, acciderit, ipso apud Ammonium narrante Athanasio comperimus. (Cæterum, ait Ammonius, quia beatus papa Athanasius, me omnium minimo, aliisque Ecclesiæ Alexandriæ clericis præsentibus, beata memorie viro Ammonio, qui fuit episcopus Elearchie, et Hermoui Buhasticorum in magna ecclesia de Theodoro aliquid enarravit, quod tuam existimo sanetitatem tum præsentem audivisse; operæ pretium duxi, ad renovandam tuæ pietati eorum memoriam, ea conscribere quæ ille locutus est. Cum memorati episcopi de beato Antonio nec sine admiratione verba facerent: qui vir sæpe cum Athanasio versabatur, eos sic affatur Athanasius: Vidi etiam ea tempestate magnos Dei viros, Theodorum Tabennesiotarum monachorum præfectum, aliumque monachorum Patrem præter Antinuum, cui nomen abbas Pammo, qui haud ita pridem obdormierunt. Cum enim me illo tempore Julianus ad necem perquiret, expectaremque in dies interitum, amicis necessariisque meis periculum remnantibus; duo memorati viri me quadam die Antinuum conveniunt. Cum mecum ego reputarem, qua ratione apud Theodorum possem latere, ejus naviculam undique operam atque clausam conscendi, abbate Pammonem nos honoris causa comitante. Vento au-

^a Habac. 1, 16.

(a) In epistola Ammonii. Acta SS. 14 Maii.

tem minus secundo afflante, equidem corde anxios Dominum præcabar: qui vero Theodorum comitabantur monachi, egressi naviculam trahebant. Cumque mœrenti mihi abbas Pammo consolandi gratia verba faceret, respondi: Crede affirmanti mihi, non tanta tempore pacis cordi meo fiducia inest, quanta tempore persecutionis. Confido quippe me pro Christo patientem, atque ejus misericordia roboratum, etiamsi occider, multo majorem ab eo misericordiam consecuturum. Hæc verba necdum compleveram, cum Theodorus abbatem Pammonem intuitus subrisit: et cum pene arrideret abbas Pammo: Quid, inquam, me ista loquentem ridetis? An me timiditatis arguitis? Tum ad Pammonem Theodorus: Dic illi, ait, quæ sit nobis causa ridendi. Cui Pammo: Tuum illud est. Ait Theodorus: Hac ipsa hora in Perside Julianus occisus est, ut de illo Deus prænuntiaret: *Arrogans vir, contemptor et superbus, nihil perficiet*^b. Surget autem Christianus imperator, qui præclarus quidem, sed brevioris vitæ futurus est. Quare ne in Thebaidem ascendas, nec tanti itineris laborem feras: sed in comitatum clam te confer. Quem in itinere offendes, atque ille (Jovianus) citius a Deo ex hac auferetur vita.) Hæc apud Ammonium Athanasius; in cujus postremis verbis quædam hæret difficultas alic loco excutienda.

2. Nec tamen Athanasius Theodori consilio obsecutus, ad imperatorem statim, sed interposita quadam mora spatique, adiit. Ad hæc vero narrat Sozomenus (b), cuidam ex Juliani familiaribus revelatum divinitus futurum ejus interitum: Didymumque Alexandrinum Christianum philosophum gravissimo de Augusti impietate animoque falsis divinitibus addicto affectum mœrere, cum deplorandis ac jejuniis precibusque avertendis futuris Ecclesiæ cladibus daret operam, somno oppressum vidisse equites candidis equis cælo discurrentes, tum eam accepisse vocem: Nuntiate Didymo hodie Julianum ac ipsa hora peremptum esse, idque ille Athanasio episcopo significet, et exurgens comedat.

3. *Athanasius redit Alexandriam. Jovianus imperator inauguratus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum.* — Athanasius ergo accepta Juliani necis, nec expectata, ut arbitramur, a successore renigrandi venia, sedes quamprimum suas repetiit. Jovianus autem Christianus, mira vir pietate animique lenitate, uno cohortium voto post Juliani interitum inauguratus, exsulum episcoporum revocatione imperium est auspicatus. Moxque ab Athanasio, qui cæteris multum pietate anteibat, orsus, litteras misit benevolentis et observantis plenissimas, sancti præsulis virtutem, in ferendis calamitatibus fortitudinem, affectum erga Christum mirifice exornans. Revocat ad salutis doctrinam prædicandam, jubet remeare in ecclesiam, populumque verbo Dei pascere. Testificatur magnas

(b) Sozom. lib. vi, cap. 2.

ac spem in precibus ejus repositam habere. Ἐξαπί-
 σθηφόως porro litteras Imperatori rescripsisse Atha-
 nasium nihil dubium, injuria scilicet temporum
 amissas. Neque ita multo post aliam dedit Jovianus
 ad Athanasium epistolam, rogans fidei veritatem,
 in sexcentas opiniones partesque distractam, trans-
 mittat sibi. Tum Augusto ille alteram misit tanto
 doctore, qui cumulus est laudis, dignissimam no-
 mine synodi episcoporum Ægypti, Thebaidis et
 Libyæ conscriptam : qua se principis erga res cœ-
 lestes amore in descendique studium suscipere ac-
 ceptumque habere testificatur : Nicænam fidem com-
 mendat, Arianosque carpit quod istius synodi de-
 cretis stare renuissent; unde ortæ tantæ turbæ,
 tanta per Ecclesiam dissidia. Enumerat exinde
 provincias et regiones in quibus obtineret ejusmodi
 doctrina, paucis admodum Arianis temerario atque
 impio ausu adversus eam dimicantibus, excubanti-
 busque ad quasvis barbarum occasiones. Affert
 postea Nicænum symbolum, cui nonnulla perspicui-
 tatis causa subjungit; iisdemque cum alia per ne-
 cessaria, tum maxime Spiritus sancti deitatem
 declarat. Quæ Athanasii litteræ Joviano pergratæ
 perque jucundæ fuere, ut eas deinceps ceu veræ
 doctrinæ tesseram censuerit. Istam item Athanasii
 epistolam celebrat Gregorius Nazianzenus, quod
 trium personarum unam essentiam, unam divinita-
 tem esse propalam et nullis ambagibus profiteatur.
 Æstimavit porro vir cl. Henr. Valesius Antiochiæ
 datam ejusmodi epistolam fuisse, Isthuc cum
 Athanasio profectis Ægyptiis præsulibus. Sed eam
 sententiam, utpote Theodoro aliisque scri-
 ptoribus adversam, pluribus in Monito confuta-
 mus.

4. *Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam. Aria-
 norum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani.*
 — Accepta Jovianns Athanasii epistola, ejus vi-
 dendî desiderio flagrans, eum rogat Antiochiam
 proficiscatur. Quo cum ille concessisset, comiter,
 exceptus ab Augusto, a consiliis, ut licet augurari,
 ipsi fuit, et machinamenta hæreticorum aperuit,
 commodum sane in tali rerum conditione. Enim-
 vero Arianorum principes, inter quos Lucius ad
 Georgii implendas vices pridem ab Arianis desti-
 natus, necnon Bernicianus nescio quis, Antiochiam
 concesserant, Athanasium Augusto de multis scele-
 ribus delaturi, quod perpetuum erat eorum stu-
 dium. Quadam ergo die (a) Joviano per Romanen-
 sem portam in agrum concedente, inexpectati
 accedentes Ariani Ægyptii Augustum compellant
 his verbis : Rogamus potentiam, imperium, pieta-
 tem tuam, nos audias. Quibus ille : Quinam, et
 unde estis? Cui illi : Christiani, domine. Unde, ait
 imperator, et ex qua civitate? Respondent : Alexan-
 drina. Imperator : Quid postulatis? Tum Ariani :
 Rogamus potentiam tuam et imperium tuum, ut

des nobis episcopum. Hic imperator : Jussi Atha-
 nasium, quem prius habuistis, in throno collocari.
 Tum Ariani : Jam multis annis exsul et reus est.
 Statimque miles ira commotus : Obsecro, inquit,
 imperium tuum, ipse inquiras quinam et unde sint.
 Sunt enim abjectæ reliquæ Cappadociæ, residua
 turba improbi illius Georgii, qui civitatem et mun-
 dum universum devastarunt. Quibus imperator au-
 ditis, admotis calcaribus equum concitavit, et abiit
 in campum.

5. Nec ejusmodi repulsa stupefacti Ariani, se-
 cundo imperatorem ita alloquuntur : En adsunt
 criminationes et argumenta in Athanasium, qui
 ante decem et viginti annos a Constantino et Con-
 stantio in exilium relegatus est, itemque sub bea-
 tissimo philosopho Juliano exsulavit. Quibus Augu-
 stus : Jam obsoleverunt quæ ante decimum, vicesi-
 mum et tricesimum annum institutæ sunt accusa-
 tiones. Ne mihi de Athanasio verba faciatis. Neque
 enim ignoro qua de causa accusatus et proscriptus
 sit.

6. Nec ista quoque responsio audaces homines
 conspescuit. Tertio namque ad Jovianum adeuntes
 aiunt : Aliæ quoque suppetunt accusationes contra
 Athanasium. Quibus imperator : Non ex tumultu et
 loquacitate, quid jus, quid æquum sit deprehende-
 tur. Sed desigite ex vobis duos, ex plebe totidem.
 Nequeo enim ad singulos vestrum respondere. Tum
 qui ex plebe aderant : Illi sunt reliquæ improbi
 Georgii, qui provinciæ nostræ intulere vastitatem,
 et in civitatibus nullum permisere consiliarium
 habitare (b). . . . Instabant Ariani : Quemcunque
 volueris præter Athanasium. Dixi vobis, ait impe-
 rator, quæ Athanasium spectant jam constituta
 esse; et ira commotus, Feri, feri, clamabat. Nihilo
 Ariani minus : Si mittas, inquirunt, Athanasium,
 perit civitas nostra; nemo cum illo consentit. Con-
 tra imperator : Atqui diligenter sciscitatus, novi
 illum recte sentire ac docere, orthodoxumque esse.
 Illi impudenter : Ore quidem recte loquitur, animo
 autem dolose sentit. Tum argute imperator : Satis
 est testificari vos eum recte loqui ac docere. Quod
 si lingua quidem recte loquitur, animo autem prave
 sentit, res illi cum Deo est. Nos quippe homines
 sermonem tantum audimus; quæ autem in corde
 latent novit unus Deus. Ariani vero : Jube nos
 conventus celebrare. Imperator : Quis vos prohibet?
 Illi contra : Hæreticos et dogmatistas nos appellat.
 Quibus Augustus : Hoc ejus est officium, necnon
 eorum qui recte docent. Iterum Ariani : Hunc ferre
 non possumus; nam et agros Ecclesiarum in rem
 propriam diverit. Imperator autem : Pecuniarum
 igitur, et non fidei causa, huc accessistis. Subdidit-
 que : Recedite, in ecclesiam concedite. Cras con-
 ventus vobis erit, et post dimissionem, adsunt hic
 episcopi, itemque Nemesinus. Quisque vestrum

(a) Athan. *Petit. ad Jovianum imperat.*

(b) Hæc ipsissima sunt verba. Athan. *ibid.*

cundum fidem suam subscriptionem dabit. Adest etiam Athanasius. Qui fidei doctrinam ignorat, ediscat ab illo. Erit vobis crastinum et perendinum. Egredior enim in campum.

7. Quidam autem scholasticus ex Cynicorum numero conquestus apud imperatorem est, Catholicum sive rationalem ædes sibi eripuisse. Cui imperator : Si Catholicus ædes tibi eripuit, quid hoc ad Athanasium? Alius item scholasticus, cui nomen Patalas, dixit accusationem habere se in Athanasium proferendam. Tum Jovianus : Ecquid tibi cum Christianis, cum sis gentilis? Quidam autem ex plebe Antiochena comprehensum Lucium imperatori offerentes : Vide quæso, aiunt, quem voluerunt episcopum constituere.

8. *Lucius alloquitur imperatorem.* — Ipse quoque Lucius imperatorem convenit ad atrium palatii, atque : Obsecro potentiam tuam, me audias. Tum imperator substitit, et ait : Tibi Lucio dico, quo pacto huc venisti? navine, an pedes? Cui Lucius : Navi. Statimque Jovianus, et facete quidem : Deus mundi et comatus sol atque luna iis succenseat, qui tecum navigarunt, quod non te in mare abjecerint: et navis illa nunquam in posterum secundis fruatur ventis, nec cum jactata fluctibus erit, cum navigantibus unquam ad portum appellat.

9. Cum autem Ariani eunuchos sibi, Probatium scilicet et socios Eusebii et Bardionis successores, Euzoii opera conciliassent; rati fortasse ut apud Constantium, ita et apud Jovianum: spadones vi et gratia valere, re cognita imperator, eunuchos excruciaudos tradit, ita locutus : Hæc patiatur quisquis ausus fuerit Christianos deferre. Atque ita dimisit eos Jovianus.

10. *Athanasius querit gratiam inire Meletii Antiocheni.* — Athanasii animus erat, cum Antiochiam proficisceretur, nihil non agere conciliandæ cum Meletio Antiocheno gratiæ causa. Sed veteratorum hominum consilio factum, ut ad aliud tempus extracta res fuerit. Et magno quidem opere ille nitabatur pacem communionisque societatem inire cum Meletianis, communemque operam rebus ecclesiasticis conferre. Verum illi, sive Paulini amico diffisi (a), sive alio interpellante negotio, promissis quidem Athanasio spem fecere perficiendæ rei, optatissimamque ipsi pacem distulerunt in opportuniore tempestate. Et tamen multis post annis, cum Basilius scilicet jam episcopus esset, excubante licet Athanasio ad omnem concordiæ reducendæ occasionem, nondum confecta res fuerat. Quæ causa fuit ut Basilius hæc in quadam epistola Meletio verba fecerit (b) : « Athanasium quod spectat, prudentiam tuam, quam licet hujusce rei, commonefacimus, nihil posse litteris meis hoc in negotio confici vel promoveri; nisi a vobis quoque, qui olim tempus

A extrahebatis, quando de communionem cum ipso ineunda ageretur, litteras accipiat. Certe aiunt illum summo studio vestram gratiam mutuique officii societatem efflagitavisse, et jam summopere dolere, tum quod eo tempore rem consecutus non sit, tum quod jam vacua et infructuosa promissa vestra experiatur. » Cum itaque repulsam hujusmodi a Meletianis tulisset Athanasius, pacificis exinde mutisque litteris societatem fovit cum Paulino, alio catholicarum partium episcopo.

ANNO 364. — *Mors Joviani.* (In cujus locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem. — Grandis sane spes Catholicis erat, si ad multum temporis superstes et incolumis Jovianus fuisset, Arianam hæresim funditus evertendam fore (c). At occulto providentis Dei consilio, needum octo ab inito imperio mensibus elapsis, Dadastane ad Bithyniæ fines subito extinctus est, die decima septima Februarii, anno 364. Cujus loco, septem interpositis diebus, inauguratur ab exercitu Valentinianus vir Christianus et pius; qui sub Juliano Christi nomen confessus, pulsus in exilium fuerat. Et sane si solus, non admissio consorte imperii, clavum tenuisset, redintegrata spes, et sat prospectum reipublicæ Christianæ commodo et utilitati erat. Verum in gravem Ecclesiæ perniciem xxviii Martii hujus anni Valentem fratrem pronuntiat imperatorem : divisivoque imperio, Occidentem sibi, fratri Orientem assignat. Qui Valens quantis Catholicis malis affecerit, a nullis non illius ævi scriptoribus narratur.

ANNO 365. — 1. *Mors Theodori abbatis.* — Prioribus tamen ab ineunte Valentis imperio annis pax Athanasio fuit a vexationibus et æramnis, atque facultas edocendi libere populi. Anno autem circiter 365 Theodorus ille abbas (d), quicum Athanasius exsul et profugus haud semel versatus est, diem obiit extremum. Quo perlato ad Athanasium nuntio, litteras ille consolatorias Orsisio abbati misit et monachis ei subditis, quibus testificatur se summe de obitu tam præclari viri dolere, in usum ac salutem fratrum nati; multis lacrymis mortem ejus prosecuturum, nisi summam nactum felicitatem crederet. Rogat monachos, precibus suis de pace Ecclesiæ confirmanda cum Deo agant. Licuisse sibi ait per inducias belli et vexationis isto etiam anno sanctum Pascha et Pentecosten cum lætitia celebrare.

2. *Athanasius scribit Vitam Antonii.* — Hoc item circiter tempus, rogantibus transmarinis monachis in peregrina regione versantibus, et quidem, ut arbitramur, Occidentalibus (jam enim per Occidentem frequentari cœperat monasticum institutum), Antonii præclari illius deserti incolæ vitam, gesta, et miracula scripto mandavit, ex iis quæ frequens adeundo virum nec modico temporis intervallo cum

(a) Basil. ep. 273.

(b) Basil. ep. 349.

(c) Soerat. lib. iv, cap. 1.

(d) In Vita Pachomii, Acta SS., 14 Maii.

eo versatus, oculis ipse conspexisset suis, necnon A sodalium monachorum testimoniiis texens historiam. Opus sane singulare, cujus dignitas omnibus retro sæculis commendata. Quod mox in Occidentem perlatum, non, ut quorundam fert opinio, ab Evagrío, qui jam antea, anno scilicet 362, cum Eusebio Vercellensi in Italiam iter habuerat, sed a tabellaris ad se transmissis, ut ipse indicat Athanasius. Eam autem Antonii Vitam in Occidente degens Evagrius Latine fecit ante annum 369, superstite adhuc Athanasio: quod vel solum est ad eorum sententiam, qui id operis Athanasio adjudicant, refellentiam satis. Quam celebris autem illa in Occidente, quam studiosè excepta fuerit, fidem faciunt, cum sexcentorum pene scriptorum testimonia, quorum nonnulli æquales, ac necessarii Evagrío fuere, tum manuscriptorum copia et antiquitas. Qua de re pluribus in *Monito ad Vitam Antonii*.

3. *Athanasius librum scribit de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto.*—Cum per otium Alexandrinum et pacem liceret, nihil intermittebat Athanasius Lucifugarum confutationem, quorum potissima tum pars erant Anomœi et Pneumatomachi sive Macedoniani. Istos insigni opere adortus, æqualem in Trinitate personarum dignitatem demonstravit, non aliunde quam ex Scripturæ testimoniis potens argumenta. Titulus operis apertè in editis vitio laborans ejusmodi est in manuscriptis: *De incarnatione Dei Verbi, contra Arianos*. Ab antiquissimis etiam scriptoribus hoc nomine laudatur: *De Trinitate et Incarnatione*. Inscriptio sane accommodatior ad libri materiam et argumentum. Mirum quam præclara hoc unum opusculum complectatur, de Trinitate et æqualitate trium personarum, de processione Spiritus sancti à Patre et Filio, de Eucharistia, et de aliis permultis. Huic persimilem lucubrationem, quæ Latine tantum exstat, Athanasio vindicamus adversus quorundam hujus ævi scriptorum sententiam. Utrumque porro opusculum in nullum isto 365 commodiorem annum conierri posse patamus.

ANNO 366. — 1. *Mors Liberii; in cujus locum subrogatur Damasus.*—Anno 366, mense Septembris, diem obiit Liberius papa. Qui post lapsum patriæ, et Ecclesiæ suæ restitutus, munere exinde episcopali inculpate ac diligenter ad obitum usque perfunctus est. Paucis interpositis post ejus exitum diebus in pontificem deligitur Damasus, eruditione, sanctimonia, fortitudine in oppugnandis hæreticis præclarus. Sub idem tempus, ut erat tum factionum partibus distracta Romana civitas, seditiosorum conspiratione in episcopum cooptatur Ursicinus quidam. Hinc turbæ, hinc cædes, cæteraque mala pernastis et perturbatis rebus oboriri solita. Verum Damasi partibus a principio accesserunt, cum Athanasius, tum quotquot pacem curabant ecclesiasticam.

2. *Epistola Athanasii ad Rufinianum.*—In hunc circiter annum conferre licet epistolam Athanasii ad Rufinianum. Is inter varias de recipiendis iis qui in hæresim lapsi essent opiniones animi dubius, ab Athanasio, quem patris compellat nomine, quæ forma, quæ conditio lapsis offerenda, ediscere efflagitabat. Cui Athanasius pro innata sapientia hanc a diversis synodis definitam formam missis litteris indicavit: ut qui hæresis seu auctores seu patroni fuerint, si quidem respiciant, ad communionem tantum admittantur, nec pristinam in clero dignitatem occupent; sin infirmitate atque formidine fuerint ad hæresim simulandam compulsi, integris rebus, gradum et officium retineant. Quæ quidem regula una Catholicis omnibus erat, solis Luciferianis aditum pœnitenti negantibus. Hi namque, ut gesta clamant, nihili ducebant Alexandrinæ synodo placita.

ANNO 367 — 1. *Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pelli Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit.*—Anno 367, ut cum viris doctis opinamur, immeni Valentis Ariani in Catholicos vexatione insignis fuit (a), qui Eudoxio auctore et consuasore singulis per urbes et regiones magistratibus, denuntiatio in repugnantes ac non obsequentes fortunarum periculo, mandavit ut episcopi Constantii temporibus abdicati, atque imperante Juliano restituti, sedibus pellerentur, et Ecclesiis suis. Edicti gravitate compulsi Ægyptii magistratus, Athanasium rursus ecclesia deturbare et pellere urbe parabant. Non levis enim pœna omnibus per Orientem magistratibus, atque militibus indicta; nec modo multam pecuniæ ingentem, sed etiam corporis cruciatum interminabatur Augustus, si non strenue jussa exsequerentur. Tunc episcopo metuens Christiana plebs, quæ haud semel periculum et ferrum a cervicibus Athanasii depulerat, coacta ad Tatianum Ægypti præfectum adit, rogat ut ne temere et inconsulto Athanasium ejiciat, sed perpendat accuratius quid esset imperatoris litteris definitum; ad eos enim tantum pertinere, qui, temporibus Constantii pulsati in exilium, imperante Juliano remigrassent. At enim Athanasium, tametsi sub Constantio pulsum, eodem tamen revocante sedem aliquando repetiisse suam, Julianum autem, cæteris restitulis, ipsum solum patrio solo exturbasse, quem denuo Jovianus Ecclesiæ restituerat. Hac habita oratione, cum nihil præfecti animum mitigassent, tum ejus conatibus obsistere, et violentiam ab episcopo propulsare. Cum multitudo vulgi conflueret, ingensque tumultus ac perturbatio totam urbem occuparet, omniaque essent ad seditionem et bellum parata, rem imperatori præfectus denuntiat, passus interim Athanasium in urbe manere. Interposito multorum dierum spatio, cum sedatus tumultus videretur, clam urbe digressus Athanasius, in occultum se locum proripuit, et jam quinto

(a) Socrat. lib. iv, cap. 15; Sozom. lib. vi, cap. 12

vir prope acta et decursa ætate patrium vertere solum coactus est. Multa nocte præfectus Ægypti, comitante duce militibus stipato, ecclesiam in qua domicilium habebat Athanasius invadit, ratus scilicet compressa seditione, populisque somnum capientibus, se nullo negotio, nullo concitato tumultu irrupentem, Valentis imperata facturum. Et cum ubique Athanasium in ipsiis usque tabulatis perquisivissent, spe falsi, reque infecta abscedunt. Ingens tum admiratio cunctos subit, quod Athanasius sive cœlesti monitu, sive ingenij perspicacitate, re præcauta atque prævisa, se subduxisset. Tamen, ait Sozomenus, ut quis tani, opportuno tempore sibi prospicere insidiasque cavere possit, id majoris videtur esse providentiæ quam quæ in hominem cadat. Sunt qui dicant, Athanasium, cum inconsideratum populi tumultum prævideret, veritum ne turbatum ipse auctor haberetur, haud modico tempore in sepulcro patrio delituisse.

2. *Valens Athanasium revocat.* — Sub hæc Ariani, queis animi ex Valentis edicto multum creverant, ab eo postulant, ut Alexandriam Lucius mitteretur, qui episcopalem sedem occuparet. Quod tamen illis Athanasio superstitè minime concessum. Imo vero Valens popularem seditionem reformidans, litteris suis Athanasio fecit repetendæ sedis potestatem. Suspicio, ait Sozomenus, Valentem non suopte consilio has litteras dedisse, sed, vel quod insitam omnium animis de Athanasii virtute opinionem secum reputaret, remque ideo Valentiniانو, qui Nicænæ fidei hærebat, fore permolestam; vel quod Athanasii sectatorum multitudinem reformidaret, ne scilicet erumperent in turbas atque seditiones. Ad hæc vero Arianae factionis episcopi non tanta sollicitudine excubabant ad eum episcopali sede deturbandum: futurum prospicientes, si pelleretur denuo, imperatores interpellatum; nactaque ipsos adeundi occasione, periculum fore, ne Valentem ad suam deduceret opinionem, Valentianumque, veræ sectatore fidei, querelis, oratione, dignitate inflammaret in adversarios. Ne viri ingenium et sagacitas ex iis quæ Constantio imperatore contigerant, sat perspecta, sat explorata erat: prudentia quippe ac prospiciendi vi insidias et conspirationes sæpe declinaverat. Quæ causa fuisse videtur ut Ariani a consilio exturbandi Athanasii tum desciscerent, atque in pace sinerent Alexandria consistere, dum cætera circum loca, Orientalesque provinciæ omnes Valentis in Catholicos inmanitate, cædibus, exsiliis, proscriptionibus, nullo non calamitatis genere conflagrarent.

3. *Fugam autem Athanasii postremam, cum erudito viro Antonio Pagio in annum rejicimus circiter 367.* Quia scilicet ait Theophanes Athanasium quadraginta sex annis episcopali perfunctum munere, totos quadraginta in periculis calamitatisque versatum, ita ut sex postremis solum vitæ suæ

A annis ei licuerit alta et imperturbata frui pace. Quæ sane temporis ratio constabit, si ad annum 367 ejus fugam reditumque conferamus. Et vero cum Theophane consentire videtur Sozomenus, qui post allatam ab Eustathio et sodalibus cusam fidei confessionem, ait eosdem acceptis Liberii litteris in Siciliam transmittentes istic synodum habuisse, et eodem tempore lectis in synodo Tyanensi iisdem litteris, cum alia perinulta, tum id etiam decretum fuisse, ut proximo vere Tarsi in Cilicia synodus celebraretur. Quæ tamen prohibitu Valentis habita non fuit, is eodem tempore edixit, exturbandos fore catholicos præsules. Cum porro ut tardius anno 360 data sit epistola Liberii, qui eo ipso anno defunctus est, anno subsequente imperatoris edictum promulgatum fuerit. Non videtur enim ante datum, cum ad annum 367 Valens bello occupatus Gothico, tantæ inferendæ per totum imperium vexationi, vix spatium et occasionem habuisse potuerit.

ANNO 368. — *Synodus Romana prior sub Damaso.* — Anno, ut opinamur, 368, Damasus papa celebrato Romæ pro confirmanda Nicæna fide concilio, Valentem et Ursacium famosos illos Occidentalium Arianorum antesignatos damnatos abdicavit, atque lapsos tempore vexationis episcopos ad officium revocare conatus est, detectis iis qui defectionis auctores fuissent. Litteris autem synodus acta et decreta sua ubique significavit.

ANNO 369. — *Synodus Alexandrina.* — His acceptis litteris, Athanasius synodum convocat Alexandriae cujus synodalis ad Afros epistola exstat inter opera Athanasii. Is quanta sollicitudine non suorum modo, sed etiam externorum salutem invigilaret, hisce litteris deprehenditur. Cum enim accepisset, nonnullos esse oppugnandæ Nicænæ fidei cupidos, qui synodi Ariminensis Acta, illa nempe Constantii auctoritate, minis, formidine ad suam libidinem conscripta, afferrent in medium, ac omni ope studioque contenderent Nicænis decretis anteferenda, Afros Athanasius rei veritatem edocet; Arianorum scilicet hæc molimina, hæc nova machinamenta esse (a); Nicænam fidem a cccxviii episcopis editam, firmam, sanam, et omnium pietatis amantium calculo apud Indos usque et Barbaros receptam; Arianam vero, nedum probis esset accepta, ne ab Arianiis quidem sat firmam haberi, qui in synodis plus decem totidem formulas, mutata subinde sententia, varias inter se, nec satis sibi constantes edidissent. Nec esse quod de Ariminensi synodo sibi gratularentur: quæ dum libera, dum extranea formidine vacua esset, et arbitrato suo rem ageret, Ariaporum principes abdicasset, Ursacium nempe, Valentem, Eudoxium et Auxentium. Si qua Ariminensibus Actis esset fides, huic habendam decreto, quod ex libero Patrum arbitrio datum ignoraret nemo; secus autem aliis Constantii opera terroreque extortis suffragiis. Testimoniis exinde antiquorum Patrum vocis ὁμοού-

(a) Epist. Athanasii ad Afros.

et pluribus defendit adversum hæreticos. Ait esse nonaginta circiter per Ægyptum episcopos, qui secum ista scriberent; qui tam concordi, tam unanimi sententia essent, ut ex recepto more, qui adessent pro absentibus subscriberent. His similes Alexandrina synodus litteras ad Damasum papam dedit, quibus permirum sibi aiunt, Auxentium, non Arianum modo, sed etiam sexcentis flagitiis nobilitatum, Gregorio Alexandrino olim in amicis, ac scelere parem, non damnatum, non abdicatum in Romana synodo fuisse. Gratias Damaso et synodo referunt, quod pacis et ecclesiasticæ concordie causa factiosos et turbarum auctores Ursacium, Valentem, et assecclas damnaverint.

ANNO 370. — *Synodus Romana altera.* — Athanasii aliorumque præsulum monitis morem gessit Damasus. Coacta quippe anno 370 vel sequente Romæ synodo, de Auxentii causa actum, qui omnium suffragio episcoporum condemnatus est (a), et munere dignitateque abdicatus. Quæ hactenus superest synodica Damasi epistola, videtur compendium esse epistolæ ad Afros, seu potius ei consimilis, quam ad Damasum miserant Ægyptii præsules, ejusque occasione conscripta. In ea quippe Auxentius damnatus, Ariminensis proscripta formula, Nicæna fides confirmata est. Quas res omnes complectitur epistola ad Afros. Vulgo arbitrantur, Basilium, qui anno 370 in episcopum delectus est, legatos Romam ad eam ipsam synodum cum epistola misisse. Quod si exploratum esset, palam hinc foret, Romanam synodum vel anno 370, vel sequente fuisse celebratam. Sed cum ea Basilii epistola ad episcopos Italiæ et Galliæ nuncupata sit, nulla facta synodi cujuspiam mentione, nullius, mea quidem sententia, est momenti ad temporis rationem ineundam. Conjectando solum in hoc circiter tempus Romanam synodum consignamus. Nam priorem sub Damaso synodum in annum referimus circiter 368, Alexandrinam vero in sequentem. Qui autem illam in annum 368, hanc in 371 conferunt, minus certe probabilem ineunt chronologiæ rationem. An Athanasius et Ægyptii episcopi totum quinque vel sex annorum spatium effluere permiserunt, ut inveteratis rebus gestis, gratias Damaso et synodo Romanæ referrent? Ad hæc, non videtur Damaso sub finem anni 368 in pontificem cooptato, et ineunte episcopatu Ursicini ænuli factione exagitato, spatium fuisse ad synodum eodem anno celebrandam; sed rebus demum compositis anno 368 de synodo cogitasse probabilius est, anno autem insequente litteras accepisse Athanasii et Ægyptiorum, iisque obtemperasse, ac synodum postea coegisse ad Auxentii causam excutiendam.

ANNO 371. — 1. *Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communionem interdicit.* — Ilac circiter

tempestate, Basilio jam episcopo, in Libya monstrosum semper parente præfectus erat crudelitate et lascivia insignis, cui mos erat in alienos toros inhiare. Impuri hominis sceleribus permotus Athanasius, ut infamem, Ecclesiæ communionem interdixit, missisque litteris, cum obscenam hominis vitam, tum illatas merenti pœnas significavit. Iis acceptis Basilius (b) litteris factum laudat, pronuntiat hominem esse Athanasii sententia execrandum, nemini cum illo ignis, aquæ vel tecti communionem ineundam; e re Ecclesiæ fore, ut violenti hujusmodi tyranni communi omni omnium calculo proscribantur.

2. Aliæ item exstant ejusdem Basilii ad Athanasium epistolæ (c). In ea vero, quæ secundo fertur loco, deplorat calamitates Orientalis Ecclesiæ: et rogat Athanasium, apud Occidentales id agat, ut quam sollicitudinem adversus unum duosve qui prave sentirent prætulerant, eandem ipsam vertent ad res Orientales componendas. Neminem esse ad eam rem impetrandam ipso opportuniorem, sive ingenium, sive prudentia, seu virtus, seu venerabilis canities spectaretur: id epistolis, id legatis, id precibus obtinere contenderet. Ac cum primis res Ecclesiæ Antiochenæ tum luctuoso discidio, ac triplici factione confluentes componi curaret: si caput totius Orientis ad concordiam revocaretur, spem fore gratiæ inter reliqua membra reconciliandæ. Sunt autem qui putent, eam epistolam Athanasio missam antequam celebraretur Alexandrina synodus de qua superius. Verum ut eorum sententiæ palam non repugnemus, cum tamen paulo post Ursacii et Valentis abdicationem, quæ nec obscure in hac Basilii epistola memoratur, ea synodus subsequuta sit, hinc sane firmatur conjectura nostra.

3. In alia epistola rogat, ut in tanta Ecclesiæ perturbatione precibus se, consilio, peritiâ rerum gerendarum adjuvet, nec aliquam elabi sinat litterarum sibi mittendarum occasionem; grandi quippe subsidio et consolationi sibi esse ejus epistolas. In sequente de Meletio agit, Athanasioque innuit optatissimum quibusque esse, ut ipse solus Antiochenam regat Ecclesiam, reliquæ vero partiunculæ in corpus unum coaptentur. Hanc excipit alia epistola, qua deploratis de more Ecclesiæ calamitatibus, postulat Athanasii epistolas ad varios episcopos datas sibi transmitti. Claudii agmen alia, qua se testificatur ingenti gaudio Petrum ab Athanasio missum excepisse, se omnibus in negotiis ipsum quasi ducem ac rerum gerendarum principem habere: Dorotheum Meletii diaconum ad ipsum mittere. Videri sibi consentaneum, si litteris apud Romanum episcopum agatur, ut rebus Orientalibus constituendis curam operamque navet. Nec synodo opus esse, sed ipse auctoritate propria viros deligat cum ferendis viæ molestiis, tum rebus gerendis idoneos, qui mansue-

(a) Theod. lib. II, cap. 22.

(b) Epist. 47.

(c) Epist. 47 52.

tudine et facilitate ingenii male affectos valeant ad sanam reducere mentem : et quidem clam taciteque accederent, ut qui adversæ partis erant, ne præsentiscerent quidem adventuros. Esse qui Marcellum contenderent abjici ab Ecclesia oportere, qui Verbi Dei ante incarnationem et post resurrectionem existentiam tolleret.

4. *Athanasius cum Meletio reconciliatur.* — Ex hac postrema epistola confici videtur, Basilii opera Athanasium Meletio reconciliatum fuisse. Nam quod Meleti diaconus ad Athanasium conveniendum properaret, id ea tempestate inter signa initæ aut saltem ineundæ pacis computabatur. In hisce omnibus epistolis magnam cernere est Basilii erga Athanasium observantiam. Virum ut patrem, ut doctorem, ut arbitrum semper alloquitur : et totius ferme Ecclesiæ sortem ex ipsius maxime pendere consilio testificatur. Athanasius vicissim Basilium filii loco semper habuit, ejusque doctrinam, vim ingenit, pietatem quanti faciat, haud semel significat in litteris Basilii causa conscriptis. Nam quæ ad ipsum Basilium datæ sunt, injuria temporum interierunt.

5. *Epistolæ Athanasii ad Joannem et Antiochum et ad Palladium. Basilii de Athanasio testimonia.* — Hoc circiter tempore excitatis de Spiritus sancti divinitate quæstionibus, Basilium temporum sese conditioni attemperans, etsi Spiritui sancto ea omnia quæ Deo competunt ascriberet, et Deum vere ipsum crederet esse, a Dei tamen nomine abstinere, ne res auditoribus appellationi hujusmodi inusuetis offensionem foret. Id cum indigne ferrent monachi nonnulli, sanctum virum ubique traducere atque insectari cœperunt. Re litteris Joannis cujusdam et Antiochi presbyterorum comperta, Athanasius missa ad eosdem epistola, monachorum carpit audaciam et temeritatem, necnon eorum qui quæstionibus movendis intenti turbamur et dissidorum essent auctores. Rem pluribus agit in epistola ad Palladium, quem rogat ut pacem Basilium inter et monachos componere curet. Probari sibi ait, acceptamque esse piam illam Basilii simulationem, qui pro infirmorum utilitate infirmitatem et ipse præferret. Virum hujusmodi, Ecclesiæ gloriam esse contendit. Et hæc quidem de Athanasii cum Basilio societate et amicitia dicta sunt, non quidem temporibus distincta suis, cum non sat conspicua ferant ejusmodi litteræ temporum signa. Illoc unum certum exploratumque, trium annorum spatium hæc omnia circumscribi oportere, ab anno scilicet 370, quo ordinatus fuit Basilium, ad 373, in quem, ut mox comprobatur, mors Athanasii conferenda est. Nec prætermittenda alia quædam Basilii dicta grandem Athanasii existimationem præferentia. In epistola ad Neocæsarienses (a) hæc habet : « Cum accepissem a beatissimo patre Athanasio Alexandriae episcopo litteras, quæ etiam nunc penes me sunt, et flagitantibus offero legendas, quibus ille aperte edixit eos, qui ex Arianorum hæresi

(a) Epist. 75.

ad nos transire voluerint, admittendos esse, dum Nicænae synodi fidem profiteantur, nec vel minimum esse ea in re hæsitandum : et cum sententiæ hujus consortes ille mihi cum Macedonia tum Achaia episcopos allegasset, necesse duxi tanto viro propter gravissimam eorum auctoritatem qui id decreverant obsequi : simulque præmium pacificis destinatum nancisci cupiens, eos qui fidem istam confiterentur communicantium parti ascripsi. » In epistola autem ad Euphemium hæc habet : « Studium tuum erga Athanasium evidentissimum erat argumentum, te in maximis fidei captibus recte sentire. »

6. *Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasium.* — Hæc item circiter tempora res evenit, quam Synesio auctore ediscimus (b). Erant in quadam Pentapoleos diocesi, cui nomen Erythrum, vici duo, Palæbisca et Hydrax. Episcopo autem Erythri Orioni, jamdiu gravi et protracta ætate cum esset, summa facilitas ex ingenii mentisque imbecillitate advecta vitio vertebatur. Cum diutius autem vitam extraheret, longioris moræ impatientes vicorum incolæ, juvenem quemdam gerendis rebus strenuum, Siderium nomine, ab exercitu Valentis adventantem delegerunt, ut vicos administraret, ejusmodi virum scilicet, qui et inimicis nocere, et amicis prodesse posset. Per id enim tempus hæresis multitudine et auctoritate valebat, opportunaque tum dexteritas in agendo quæ est administra prudentiæ. Is primus fuit Palæbiscae creatus episcopus; sed neque legitime, cum nec Alexandriae, nec a tribus, ut mos erat, episcopis fuerit ordinatus. Solus namque Philo Siderium ordinavit. Is Philo fortasse idem est, qui fidei causa sub Constantio relegatus, Luciferianis postea nomen dedit, homo patria Cyrenensis, junioris cujusdam Philonis patruus : in cæteris quidem ex præscripto Christianæ disciplinæ vitam agens, quod autem ad regendum et parendum attinet audacior, quam legum observantior. Verumtamen hoc ad Philonis veniam afferri poterat, quod formidolosis temporibus accuratorem disciplinam prætermitti necesse fuerit. Quæ causa fuit ut Athanasius id tempori dederit, nec vel cum ordinante, vel cum ordinato expostularit. Imo vero cum exiguum adhuc fidei scintillam quæ Ptolemaide residua erat fovere, et magis magisque vellet accendere, Siderium majoribus gerendis idoneum eo commigrare præcepit, ut metropolitanam regeret Ecclesiam. At ubi senex demum extinctus esset, Palæbisca et Hydrax in antiquam redactæ formam sunt, atque Erythro contributæ. Insequentibus autem annis turbæ rursus eadem de causa datæ sunt.

7. *Apollinarii errores late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum.* — Interea Apollinarii errores, qui post synodum Alexandrinam anni 362 ex simulata ejusdem confessione compressi et extincti videbantur, late serpere et in multas spargi regiones cœperant, ut non per Syriam, Palæstinam, et Ægyptum modo, sed per Græciam et Achaïam emau

(b) Synesius, ep. 77.

rent. Et uti solet nova quæque opinio in varias A distrahi partes, cum, ut putamus, ex variis et in omnem partem effusis Apollinarii scriptis, alius aliud apprehendisset, hinc variæ obortæ sententiæ, quas uno Dimæritarum nomine complectitur Epiphanius (a). Ejusmodi ergo pravæ et adulteræ opiniones cum Corinthi propositæ agitæque fuissent, Epictetus istius urbis episcopus commentarios edidit, ad Athanasiumque transmisit, rogans sibi quid agendum, quidve sentiendum, qua ratione confutandi ejusmodi errores essent, indicaret. Hæc autem erant istiusmodi sententiarum capita : 1° Consubstantiale Verbi divinitati esse corpus ex Maria genitum ; 2° Verbum in carnem, ossa, nervos, capillos fuisse mutatum. Qui error Marciniotis ascribitur in dialogo Origenis nomine publicato ; 3° Dominum fictione, non natura, gestasse corpus. Perantiqua hæresis ab Ignatio et ab omnibus ferme Patribus deinceps memorata ; 4° Ipsam divinitatem circumcisam et cruci affixam fuisse ; 5° Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia corpus efformasse ; 6° Eam qui ait Domini corpus ex Maria ortum, non trinitatem sed quaternitatem admittere. Istæ erant, testibus Epiphanio et Gregorio Nazianzeno, Apollinaristarum commenta. Tacebatur tamen in commentariis Epicteti error ille, qui ab initio fuerat Apollinaristarum ceu tessera, quæ negabant scilicet mentem humanam inesse Christo. Acceptis Athanasius Epicteti commentariis, litteris ad eundem missis errorum opiniones acriter insecratur, validisque confutat argumentis. Mirere sane in homine prope decursa jam ætate tantum acrimoniæ, salis, eloquentiæ, quantum vix deprehendas in cæteris efflorescente ætate conscriptis. Nec omittendum, initio istius epistolæ errores hujusmodi tanquam insolentiores, ac sibi hactenus inauditos exagitare Athanasium. Unde pateat, reliqua opuscula adversum Dimæritas et Apollinaristas a sancto doctore adornata, secundum eam ad Epictetum epistolam fuisse conscripta ; quæ ad quinque sexve adhuc supersunt. Epistolam ad Epictetum, consequenter ad eam quam superius augurando statuimus chronologiæ rationem, in annum consignamus circiter 371. Memorat quippe iste Athanasius synodum Romanam anno 370 a Damasso adversus Auxentium celebratam.

8. *Athanasii epistola ad Adelphium.* — In eandem circiter tempestatem referimus epistolam ad Adelphium confessorem. Qui litteris Athanasium, totius orbis eo tempore arbitrum et ceu oraculum, monuerat, esse ex Arianis nonnullos, qui negarent Christi corpus esse adorandum ; sed aiebant tamen Verbum hominem factum, quod animæ vicem in humano corpore impleret, adorandum esse. Ejusmodi homines datis ad Adelphium litteris solita vi ingenii refellit et coarguit : exprobratque Arianis, quod rem quam creatam putarent, Verbum scilicet, adorarent. Alios item oppugnat, qui carnem Chri-

sti ex conjunctione cum Verbo increatam evasisse affirmarent. Quæ sane opinio recidit in proxime commemoratos Apollinarii errores.

9. *Athanasii epistola ad Maximum.* — Inter hæc Maximus quidam philosophus, is ipse, ut videtur, qui ementita post hæc Gregorio Nazianzeno amicitiae necessitudine junctus, eundem sede pellere aggressus est, litteris Athanasio significavit, esse qui adversus Dei Verbum sententias efflerent erroneas, et quidem, ut inibi cernitur, Apollinaristarum hæresi finitimas. Athanasius vero, qui impigre semper obortis erroribus convellendis excubabat, eosdem integra mentis acie confutavit in epistola ad Maximum, quæ etiam nunc superest.

B ANNO 372. — 1. *Athanasii libri contra Apollinarium, et alia opuscula.* — Ejusdem elegantiae sunt duo libri contra Apollinarium, quos incunctanter post epistolam ad Epictetum reponendos censemus, quibus errores hominis et sectatorum ejus insectatur, tacito semper Apollinarii nomine. Nam quod in inscriptione comparet, id videtur librorum auctoritate inductum, quando in quibusdam exemplaribus non exstat. Et vero ea re firmatur nostra sæpe memorata opinio, Apollinarium, dum viveret Athanasius, ejus semper gratiam affectasse, atque studuisse imprudente illo errores spargere suos. Sane gloriabatur ille, multas se ab Athanasio accepisse litteras. Quæ nota esset servatæ semper ejus gratiæ amicitiaeque. Athanasio autem defuncto, posita larva, palam cœpit errores evulgare ; ut ausus sit etiam missis ad Diocæsariensem synodum litteris virus hæreseos detegere et publicare. Præter memorata opuscula exstat alia perbrevis oratio contra Apollinarii errores, omisso de more illius nomine, quam antehac ineditam nunc primum publici juris facimus. Itemque fidei confessio haud multum diversa ab ea quam Joviano roganti transmisit Athanasius, insertis solum clausulis adversum Apollinaristas et Pneumatomachos ; quæ ab Athanasio sub finem vitæ concinnata jam primum lucem aspicit.

D 2. *Melaniæ iter Alexandriam.* — Hoc item anno Alexandriam proficiscitur Melania matrona Romana, et quidem, ut ex Rufini et Palladii testimoniis demonstrari videtur, Athanasio superstiti ; etenim donatam aiunt ab Athanasio ovina pelle, dono ante sibi oblata a Macario abbate : qui Macarius eam a leone in beneficii præmium acceperat et mercedem restituti catulis suis luminum usus.

ANNO 373. — 1. *Mors Athanasii.* — Demum Athanasius cum totos quadraginta sex annos in episcopatu consedisset, et quadragessimus septimus ægeret, ætate ac senio confectus, prope octogenarius, promeritum tantis officiis, tantis laboribus præmium accepturus, sexto Nonas Maii diem obiit (b). Moriturus successorem sibi designavit Petrum, virum jam plurimis fidei causa uva cum

(b) Sozom. lib. x, cap. 19; Theod. lib. iv, cap. 20.

Athanasio susceptis laboribus præclarum, populorumque votis expetitur, dignum scilicet, quæ summa laus, qui Athanasium exciperet.

2. Non una est de anno obitus Athanasii sententia. Ex Socratis enim testimonio, qui cons. Gratiano secundum et Probo defunctum ait, multi nec ignobiles viri mortem ejus conferunt in annum 371 : sed hanc chronologiæ rationem sat firmitatis non habere suadent, cum ea quæ superius dicta sunt, tum aperta antiquiorum et fide digniorum scriptorum testimonia. Basilium namque anno 370 mense Junio, ut firmior fert sententia, in episcopum coplatus est. Atque exinde multas quæ hactenus exstant misit, multas itidem accepit ab Athanasio litteras. Unde jam videatur angustius temporis intervallum, viris tanto terra marique spatio disjunctis, ad tot epistolas ultro citroque mittendas. Minus enim undecim mensibus ab ordinatione Basilii ad Athanasii obitum interessent. Et quod magis urget, ait Basilium in una epistolarum ad Athanasium, unum duosve ex Arianis Romæ damnatos, scilicet Ursacium et Valentem, in priore scilicet Romana synodo. Ex quo colligitur, necdum secundam sub Damaso Romanam synodum, ubi damnatus Auxentius Arianorum nequissimus fuerat, celebratam fuisse. Unde conficitur eam vel sub finem anni 370, quo delectus Basilium est, vel sequente habitam fuisse. Huic autem synodo diu superstes Athanasius erat, qui illam in epistola ad Epictetum laudat, quique multa alia, ut proxime ostendebamus, secundum eam datam epistolam edidit. Ad hæc, in vivis erat Athanasius anno 372, cum Melania in Ægypto peregrinaretur. Quamobrem Hieronymi et Proterii episcopi Alexandrini et martyris testimoniis hæere præstat. Hieronymus enim ad annum Domini 374, ait Petrum Athanasii sedem excepisse, qui annus est æræ nostræ 373. Proterius vero in epistola *Parchali* sic habet : « In octogesimo nono anno ab imperio Diocletiani, superstite patre nostro et episcopo Athanasio, cum XIV luna Paschalis XXVIII die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translatum est hebdomadem, ita ut quinta die mensis Pharmuthi, hoc est, pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum. » Quæ notæ omnes in annum quadrant 373. Hisce aliud

A adjicit argumentum vir eruditus Pagius mutatum ex historia patriarcharum Coptitarum, Latine versa et evulgata per Abrahamum Eckelsenem, ubi dicitur obiisse sanctus patriarcha, septimo Bescinas die Jovis, cujus dies septimus cum die secunda Maii concurrat. Quare cum anno 373 dies secunda Maii in feriam quintam inciderit, in eundem annum optime confertur mors Athanasii.

3. Eo igitur anno ad cœlestem vitam demigravit vir ille tantus, tot laboribus periculisque perfunctus, tot emensis declinandæ vexationis causa terrarum spatiis, tot pro Christi fide ærumnis et calamitatibus affectus, quinquies exsul, insidiis semper Arianorum appetitus. Quot annos vitæ, tot fere annos calamitatis enumeres. Annos ferme septem supra quadragenos sedem tenuit, annos prope totidem hæreticorum impetu, conspirationibus, fraudibus agitatus; qui exsuli necem, reduci exsilium parabant assidue. Non ille minis, non terroribus, non capitalis periculi denuntiationibus fractus unquam fuit, aut cessit adversariis; imperatores quatuor, duces, præfectos exercitus, mala perniciemque sibi parantes vidit : et qua erat animi fortitudine, imperterritus semper, nunquam deflexit a veritatis via. Ad hæc, quantum consilio, quantum dicendi copia valeret, cum ex rebus negotiisque per totum vitæ curriculum quantumvis ardua et periculosa essent, feliciter juxta atque prudenter administratis, tum adversariorum testimonio comprobatur; qui cum tam acri, tam sagaci viro rem esse sibi inique ferentes, haud semel ira feroces in maledicta erupere. Sed ut acer cum hæreticis et novatoribus, ita mitis et modestus cum iis qui, ex imbecillitate lapsi, resipiscerent : in bello pacis studiosissimus, faciles semper aditus præbens ad reconciliandam gratiam, quantum salvo officio poterat : quod ex rebus cum Basilio Ancyrano et Meleto Antiocheno gestis perspicuum. Qui vero fuerit in re domestica et familiarum, ne sciamus, velat omnium antiquorum ea de re silentium, vetat epistolarum ejus jactura. Sed amor populi Alexandrini, fama sanctitatis apud Ægyptios juxta, et alios externa usque orbis incoelentes, omnium genere virtutum præclarum fuisse testificantur : quarum præmium obtinuit, æternumque habiturus est.

ANIMADVERSIONES

IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII

PROCEMIUM.

Novæ nec spernendæ Athanasii operum supelle-

tili (a) visum est observationes aliquot præmittere, quas per otium et diuturnam tractationem in Vitam

(a) Ea intellige quæ post absolutam editionem Benedictinam publici juris fecit D. Bern. de Montfaucon in *Bibliotheca nova*.

et scripta ejus adornavimus. Etsi enim iis edendis haud indiligentem pro facultate operam dederimus, nonnulla tamen in transcurso agitata, sub hæc δευτέρας φροντίσι accuratius excussimus: ex assiduo quippe usu nova in dies affertur rebus jam tentatis accessio. Alia item intervenit his denuo manum admovendi causa. Tillemontius quippe in egregio ad historiam ecclesiasticam opere, ut sæpissime nobis astipulatur, ita nonnunquam in gestorum recensione et temporum computo aliam seclatam viam et sententiam oppugnat nostram; qui si auspiciato rem aggressus esset, nobis uno veri studio permotis, ejus observationibus suffragium addere liberet, ubi quidem liceret. At cum editionem ille nostram vix sesquimense ante obitum nactus, diuturnoque morbo pressus, cum paulatim vires tum corporis tum animi deficerent, nec res sane perplexas et obscuras ea qua par erat diligentia expendere, nec si quid difficilior occurreret, aliorum comparatione locorum explanare, nec quod minus accurate positum erat posterioribus curis sarcire potuerit; nonnulla sunt cum in temporum calculo, tum in recensione gestorum, quæ minus assecutus videtur vir eruditus. Qui si tantumdem otii Athanasii scriptis evolvendis insumpsisset, nostris sane accuratiora dedisset, omnibusque numeris absolutam narrationem adornasset.

ANIMADVERSIO I.

Num Athanasius a martyribus institutus sit.

A prima Athanasii adolescentis institutione initium quæstionum ducentes, in litem non ambigam descendimus. Ex perspicuo namque S. Doct. testimonio, ipsum apud martyres Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse diximus: atque ut spero sic stabit sententia. Tillemontius contra (a), martyres ab Athanasio memoratos, ipsos esse apostolos arbitratur, in quorum libris adolescens Athanasius Christi doctrinam hausserit: hosce magistros et doctores habuisse putat; non autem martyres qui in Maximini carnificina cervices pro Christo dederunt. Ex uno Athanasii loco tota res penditur (b): Ἐκείνοι μὲν γάρ, sic ille, διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν, ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐτυγχάνοντων θεοπνεύστων διδασκάλων, οἳ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῆ φιλομαθείᾳ. — Id est: Illæ enim (Scripturæ) theologorum hominum ministerio a Deo prolatae et scriptæ sunt: quarum sententiam cum a magistris divino Spiritu afflatis, qui ipsas legerant, quique deitatis Christi martyres affecti sunt didicerimus, eandem tuæ sedulitati tradimus. Hic sane mireris rem ita planam in controversiam vocari: aperte namque et sine ambage ulla ait, Scripturas quidem sacras de Verbi adventu et de doctrina Christi a theologis viris, scilicet ab apostolis et evangelistis editas fuisse; se vero

A earum mentem a magistris suis, qui martyres Christi fuere, quique eas accurate perlegerant, edidicisse. De quibus item magistris suis initio libri *Contra gentes* hæc testificatur: *Exstant quoque plurimi ea de re a beatis magistris nostris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturam interpretationem quodammodo intelliget, et eam, quam appetit, cognitionem consequi poterit. Veruntamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, necesse est ea, quæ ab illis didicimus, tibi patefacere et scribere.* Quia igitur magistrorum libri non aderant, nec forte poterat res aliud in tempus prorogari, acceptam ab illis doctrinam, ut memoria tenebat, his in libris tradidit.

B Magistri vero a quibus institutus Athanasius est, alii ut liquet ab apostolis et evangelistis, illi haud dubie erant, qui Maximino grassante martyrio perfuncti sunt: quibus accensendus Petrus martyr, Alexandrinus præsul, eximius divinusque doctrinæ magister, θεῖον τι χρῆμα διδασκαλίας, ait Eusebius (c), ac studio peritæque sacrarum litterarum insignis. Et fortasse cum magistris pluraliter memoret Athanasius, una cum Petro subindicat Phileam Thumitanum episcopum doctrina conspicuum, qui scripto rem Christianam exornaverat, et post diuturnas in carcere cum Petro moras, cervices dederat. Petro item haud dubie annumerandi sunt, οἱ οὖν αὐτῷ πρεσβύτεροι, presbyteri Alexandrini, Faustus, Dius, Ammonius, qui in illa Maximini carnificina perfuncti martyrio feruntur. Hi doctores et magistri Athanasii.

C Ex dictis porro liquet Rufini historiam (d) de puerili lusu, quo Athanasius puer parvis ætatis infantibus ad oram maris, Alexandro episcopo spectante, baptizavit, non posse cum vera putandi ratione consistere. Nam cum Petrus martyr, an. 311, postquam annum egerat in carcere pro Christo necatus sit, Athanasius, qui anno ut tardius 310, sub ejus aliorumve martyrum disciplina, penitioribus Christianæ doctrinæ mysteriis eruditus institutusque fuerit, tunc primam saltem adolescentiam ingressus sit oportet. Qui ergo potuerit sub Alexandro præsule, id est tribus hinc annis elapsis, sive anno ut citius 313, quo cœpit Alexander, puerili hujusmodi lusu vacare, qui tunc novemdecimum ut minus ætatis annum, ex definito a nobis annorum calculo (e), inierat; ex Hermanii autem computo vicesimum tertium?

ANIMADVERSIO II.

De titulo in Vitam Antonii, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit.

Præit Prologo ad *Vitam Antonii* titulus hujusmodi (f): Βλὸς καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ὄσλοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου, συγγραφεὶς καὶ ἀποσταλθεὶς πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἔξη μοναχοὺς παρὰ τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Id

(a) *Vie de S. Athanase*, not. 3.

(b) *Ath. De Incarnat.*, p. 77.

(c) *Hist. I. vii, c. 32; I. viii, c. 10, 13; I. ix, c. 6.*

(d) *Lib. I, cap. 14.*

(e) *In Vita Ath.*, p. 1.

(f) *Athanas.*, p. 631; *Tillemont.*, not. 93.

est: *Vita et conversatio S. P. nostri Antonii, scripta missaque ad monachos in peregrina regione versantes, a S. P. nostro Athanasio episcopo Alexandriæ.* Illic probe Græca exprimuntur, ut nemo non videt. At Bollandus illud, *πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἑξέτῃ μοναχοῦς, ad monachos in Xene degentes*, explicandum putat: ratus Xenem esse monasterium quoddam, aut regionem circa Scethen proxime Ægyptum. Verum ad regionis, non vero monasterii cuiusdam, monachos *Vitam Antonii* missam Athanasius his testificatur: καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν λοιπὸν μοναστήρια, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν ὄνομα πολιτεύεται· hoc est: *nam apud vos quoque demum monasteria habentur, et monachorum nomen frequentatur*: quod sane non de monasterio quodam, sed de regione vel tractu, intelligere fas est. Ἐξέτην vero regionem frustra quæras: atque huiusmodi voce peregrinum aliquem tractum indicari, cum res ipsa, tum titulus Evagrii qui, superstitè adhuc Athanasio, Latinam Vitæ Antonii versionem concinnavit, comprobatur: sic ille habet: *Athanasius episcopus, ad peregrinos fratres.* Ea item Bollandi sententia aliis mox afferendis Athanasii testimonio obruitur. Hac quidem in re nobis astipulatur Tillemontius: verum nescio quo permotus adjecerit, non posse se ex Athanasii dictis exiscari, proculne an e vicino sita fuerit regio isthæc: ex Prologi quippe dictis liquet fuisse transmarinam: καὶ ὑμεῖς δὲ μὴ παύσησθε (sic ille) τοὺς ἐνθένδε πλόνοντας ἔρωτᾶν, *Ne desinatistis homines hinc ad vos navigantes percontari*; id est, ut gesta Antonii ediscatis; et inferius ait se festigantè Vitam Antonii describere, quia vertente jam navigandi tempestate tabellarius maturam discessionem pararet, ὁ καιρὸς τῶν πλωτῶν συνέχευε. Quo sane transmarinam fuisse regionem significatur. Nam ad navigationem Nilii adverso flumine peragendam id referre, ut tentavit quidam, ἀπροσδιόνυτον est: siquidem ad superioris Ægypti monachos, in montibus procul degentes, longe expeditior terrestris via erat, ut nemo nescit: et alioquin ad monachos rerum Antonii ignaros hæc Vita mittitur, quod de Ægyptiis vel finitimarum regionum monachis, quis somniverit? An auctor est Athanasius Palæstinis et finitimis Ægyptoque vicinis monachis, ut nautas vectoresque ad oras suas appellentes percontentur, quis qualisve fuerit Antonius, qui in media Ægypto ad quantum supra centesimum annum vitam producens, tantam monachorum populariumque frequentiam ex Syria, Palæstina, aliisque Orientis regionibus, ad sui spectaculum evocabat, ut testificantur Athanasius et Hieronymus (a)? An Athanasius ne navigandi tempestas efflueret, et opportunitas elaberetur, festinanter admodum, ut ait ille, *Vitam Antonii* edidisset, si ad Syros vel Palæstinos aliosque vicinos monachos transmittenda erat? Inde nobis exploratum omnino videtur, ad transmarinos et procul versantes monachos missam Antonii *Vitam* ab Athanasio fuisse, et ut conjecta-

(a) In *Vita Hilarionis*.

mus ad Occidentales, quæ tamen non perinde certum. Hæc de titulo in fronte posito.

Jam ad locum Prologi, ubi veterum codicum et editorum lectionem a nobis restitutam respuit Tillemontius (b), et Hoeschilianam pugnacissime defendit. Utque rem ab exordio ducamus: in antiquis omnibus Latinis editis, sub finem Prologi Athanasii ad *Vitam Antonii* ex versione Evagrii, hæc leguntur: *Ideo ea, quæ et ipse noveram: frequenter enim eum visitavi, et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo secti, dilectioni vestræ indicare properavi.* Hæc item lectio in omnibus Latinis exemplaribus manuscriptis, quæ ingenti numero vidi, quorumque non pauca ad hunc locum nominatim indicavi, ipsis verbis habetur: in uno tamen illius loco, *feci*, legitur, *fui*: in altero, *fueram*, eadem prorsus sententia. *Vitam Antonii* Græce prior edidit David Hoeschilius, an. 1611, ex vitlato exemplari expressam, ut videre licet ab innumeris mendis, quas in editione Athanasii nostra notavimus: ubi nonnunquam hiatus decem duodecimve linearum deprehendas. Ibi vero sic legitur: *Διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτὸς τε γινώσκω, κολλῶν γὰρ αὐτὸν ἑώρακα, καὶ ἂ μαθεῖν ἠδυνήθην παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὄλλγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβείᾳ ὑμῶν ἐσπούδασα.* — Id est: *Ideo quæcunque novi, sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediacere potui, qui non modico tempore virum secutus est, atque lavanti manus aquam effudi, vestræ pietati rescribere festinavi.* Secundum hanc unam Hoeschiliani editi lectionem, nulla manuscripti Latini auctoritate suadente, Rosweidus in Evagrii versione *fecit*, pro *feci*, reposuit, qua unius litterulæ additione Hoeschilianæ Latinam lectionem coaptavit hoc pacto: *Et quæ ab eo didici, qui ad præbendam ei aquam non paululum temporis cum eo fecit.* Sub hæc dum Athanasii operibus edendis insudamus, et codices diligentissime perquirimus, in quatuor optimæ notæ manuscriptis, lectionem cum Latina veteri quadrantem deprehendimus, quæ sic habet: *Διὰ τοῦτο ἄπερ αὐτὸς τε γινώσκω, καὶ ἂ μαθεῖν ἠδυνήθην παρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὄλλγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ, γράψαι τῇ εὐλαβείᾳ ὑμῶν ἐσπούδασα.* Hoc est: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo didici, qui non modico tempore ritum secutus sum, atque abluenti manus aquam effudi, vestræ pietati scribere festinavi.* Eandem vero postea lectionem in exemplari Vaticano perantiquo, num. 566, et in codice RR. PP. S. Basilii Romæ paris vetustatis reperi. In quatuor autem aliis exemplaribus fertur Hoeschiliana supra memorata lectio, quibus subjungendum aliud viri docti D. du Poirier Turonensis, sed recens et bombycinum, quod Hoeschilianæ item lectioni accinit. Verum quæ hanc postremam præferunt, non mutuo consonant: nam horum omnium vetustissimum Regium sic habet: *παρὰ τῷ*

(b) Not. 4.

ἀκολουθήσαντι αὐτῷ, et reliqua perplexa refert. In qua manuscriptorum varietate quid agendum nobis erat, quam ut tot Græcis, Latinisque omnibus assertam lectionem amplecteremur : ac in Latino exemplari vocem restitueremus, ut erat ante Rosweidum ; cum maxime altera lectio varie feratur, et in novanda sententia ab amanuensibus titubatum esse palam sit ? Nam cum omnes omnino codices Latini, ac editi quoque ante Rosweidum, eandem ipsam lectionem præferant ; hinc sequitur ita legisse Evagrium, qui Athanasio adhuc superstite Antonii Vitam Latine vertit, atque adeo germanam illam esse Athanasii lectionem, quam item tot Græci codices præferant. Et hæc una nobis ratio erat ad eam restituendam satis.

Nec deerant alia quæ me ad Hæschillanam repudiandam lectionem permoverent : hæc quippe loquendi ratio, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον· et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus est, etc., insolens prorsus cum Athanasio tum aliis scriptoribus est ; et vero potius diceret παρὰ τινος ἀδελφοῦ vel παρὰ τινος μοναχοῦ, nec indefinite παρὰ τοῦ ἀκολουθήσαντος, præter assuetum morem enuntiasset. Ad hæc vero quæ sequuntur, καὶ ἐπιχέαντος ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ· et qui abluenti manus aquam effudit, ab re prorsus afferantur : nam quid inde ad conciliandam narranti fidem, quod aquam abluenti manus ministraverit ? De ipso autem Athanasio dictum apprime quadrat, ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ κατὰ χεῖρας αὐτοῦ. Quæ postrema verba, ex libro IV Reg., III, 11, expressa videntur, ubi de Elisæo dicitur, ὃς ἐπέχευ ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας Ἡλιοῦ· qui Elisæi manibus aquam effundebat ; nimirum id honori sibi ducit Athanasius, quod perinde atque Elisæus Elisæ, ipse Antonio aquam lavanti manus ministraverit. Aliud, quod licet dirimat, affero, sed iis solis qui Græcorum exemplarium sint usus assuefacti : nec enim fatebuntur in utramvis lectionem cadat vitium, id ex mutatione παρ' αὐτοῦ in παρὰ τοῦ, aut παρὰ τοῦ in παρ' αὐτοῦ invecum esse ; nam ea frequentissima mutatio in manuscriptis Græcis occurrit. Si facta mutatio fuerit ex παρ' αὐτοῦ in παρὰ τοῦ, quod nos volumus (a) ; cum jam non quadraret sententia, nimirum παρὰ τοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων, librarii, ut consonarent omnia, ἀκολουθήσας in ἀκολουθήσαντος, et ἐπιχέων in ἐπιχέαντος, commutarunt, et sic totam dicti sententiam vitiarunt, ut nos contendimus ; sin ex παρὰ τοῦ vitio librorum παρ' αὐτοῦ scriptum fuerit, non necesse erat, nec in mentem illis venisset, mutare genitivum in nominativum, et sensum invertere, hoc modo, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρ' αὐτοῦ ἀκολουθήσας αὐτῷ χρόνον οὐκ ὀλίγον, καὶ ἐπιχέων ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας αὐτοῦ. Quin facta illa in παρ' αὐτοῦ mutatione, expeditum erat regimine et

A sensu intemeratis vitium sarcire additione τοῦ, hoc modo, καὶ ἃ μαθεῖν ἡδυνήθην παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀκολουθήσαντος, etc. Hinc sane videbunt Græcorum exemplarium peritiores mutationem in solam Hæschilianam lectionem cadere potuisse. Quanquam hæc supervacanea forte videantur, quando alteram lectionem vere Athanasii esse sat comprobatum superius est.

Res itaque nostra auctoritate exemplarium, ac veræ seriei ratione asseritur. Argumenta vero quæ Tillemontius ad Hæschilianæ lectionis partes tutandas affert, levissima sane, imo potius nulla sunt. Ait igitur ille, χρόνον οὐκ ὀλίγον aliquot annorum spatium subindicare : neque potuisse Athanasium in juventute aliquot annos in solitudine commemorari, qui a puero, Alexandri Alexandrini præsulis jussu, B pædagogorum disciplinæ traditus sit, teste Rufino, ac deinde ipsi semper hæserit. Diceret his perfectis nos Athanasii in juventute gesta annuatim scripto consignata tenere ; ut non possit quis vel paulum temporis indicare, quo ubi vel penes quem egerit ignoretur. At vel paucissima vel fere nulla habemus, et si qua minutissima traduntur, ea sane plerumque vacillant incertaque sunt : maxime vero Rufini locus ille (b), quo nititur Tillemontius ; is enim post enarratum commentitium illum Athanasii pueros baptizantis ludum, ita pergit : Athanasium vero atque eos, quos ludus ille vel presbyteros habere visus fuerat, vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutritiendos. Parvo autem tempore, cum a notario intergre et a grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tanquam fidele Domini commendatum, a parentibus restituitur sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini utitur, et ab eo pergente ad patres in senectute bona, ad portandum post se ephod sacerdotale deligitur. Tillemontius, inquam, qui Rufino puerilem huiusmodi ludum narranti fidem derogat, ab appendicula illa ne latuum unguem deflectere vult. Mirum non advertisse hominem plane consideratum, non minus appendiculam illam, quam ipsam puerilis ludi historiam, cum sua computandi ratione pugnare : ideo namque ludum puerilem repudiat, quia hæc ut citius anno 313, sive Alexandri episcopatus primo, agi potuere, quo ex Hermantii calculo vicesimum tertium ætatis annum agebat Athanasius ; ex nostro autem, quem non improbat Tillemontius, saltem decimum nonum : an minus repugnat, ut tunc primum grammatico traditus fuerit, quam ut pueriliter luserit ; cum maxime jam ante aliquot annos Athanasius ab iis qui postea martyres fuere, altioribus Christianæ theologiæ disciplinis institutus fuerit, ut superius comprobatum est ? An Rufinus, sublestæ fidei homo, semperque rumori serviens, fide dignior in appendicula, quam in historia ? Adde etiamsi Rufini narrationi fides haberetur, cum rem ille compendio et paucissimis efferat, non abs re posse aliquam

(a) Vide Ath. edit. ad not. p. 532 et 616.

(b) Lib. 1, cap. 14.

exceptionem cogitari et admitti, quam tanta brevitatis non exprimat: quod nemo sane inficias eat. Cum igitur ignoremus quem in juventute vitæ cursum tenuerit Athanasius, nihil repugnat, quominus pauca adolescentem annos cum Antonio egerit. Nec concedam tamen illud, *χρόνον οὐκ ὀλίγον, non parum temporis*, hic necessario annos indicare: si qua enim conjectura de temporis spatio hic duci valeat, ea ex serie narrationis petatur oportet. Ait autem ille: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi: et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam effudi, vestræ pietati rescribere festinavi.* Tantum ergo temporis hic intelligere par est, quantum necesse fuit, ut in familiaribus colloquiis multa ad Antonii vitam spectantia, ipsius Antonii ore ediceret. Quot et quanta verò in quotidianis confabulationibus unius anni, imo etiam sex mensium, spatio audire potuit? Ne multa, sive annos sive menses dicas, æque nobis expedita manet ad objecta diluenda ratio. Hic porro notes velim Athanasium, cum ait, *Et quæ ab eo ediscere potui, ἡδυνήθην, qui non parum temporis virum secutus sum*, subindicare Antonium, ut solent pii ac modesti homines, ægre gesta commemorasse sua: quod etiam lectionem confirmat nostrum, si tamèn confirmatione opus ad rem tot codicum et editorum auctoritate fultam.

Aliud opponit ille, scilicet, si Athanasius non parum temporis cum Antonio egisset, annon idipsum in decursu vitæ ejus narraturus erat? Verum ad manum est quod huic regeratur: Si Athanasius sæpe Antonium inviserit, ut omnes codices editique in Prologo ferunt, annon vel semel in decursu vitæ ipsius se Antonium adisse commemorasset? At neutrum præstitit, quia ipsi fuit utrumque in exordio indicare satis. Par ultro citroque ratio est, et quæ ipsi causa frequentes aditus silendi fuit, eadem commemorationem cum Antonio tacere suasit. Nimirum urgente tabellario quærebat compendium, ut in exordio ipse profiteretur. Et alioquin ea est modestia Athanasius, ut semper a sui commemoratione declinet, quantum nempe licitum est.

Pergit Tillemontius: Si Athanasius non parum temporis cum Antonio mansisset, an diceret ulterius ad majorem sibi conciliandam fidem, se frequenter Antonium vidisse? Hic fateor me non capere argumenti vim et efficaciam: quotidiani ac plebii usus est dicere: Probe novi talem hominem, in pote quem frequens inviserim, et quicum non parum temporis aliquando moratus sim. Hujusmodi vero objecta, unam præ se ferunt præjudicatam opinionem; siquidem Athanasii lectio, quam tuemur, omnino quadrat: *Ideo quæcunque novi: sæpe etenim illum vidi; et quæ ab eo ediscere potui, qui non modico tempore virum secutus sum, atque abluenti manus aquam ministravi*: id est: Ea quorum ocula-

tus testis fui, qui frequenter hominem invisi; itemque illa, quæ in familiaribus colloquiis per otium solitudinis ab eo edidici, hic narraturus sum. Argumenta igitur isthæc ne minime quidem officiant veræ assertæque a nobis lectioni.

Ad hæc Athanasium ascetam fuisse, Ægyptiorum centum præsulum testimonio assertitur, qui in synodo Alexandrina anno 340, Athanasium ἕνα τῶν ἀσκητῶν fuisse narrant, et in electione ejus sic acclamatum esse ab Alexandrina plebe dicunt (a): Πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, χριστιανὸν, ἕνα τῶν ἀσκητῶν, ἀληθῶς ἐπίσκοπον ὀνομάζοντες. Sed optima quæque prædicantes, probum, pium, Christianum, ex ascetis unum, ac verum episcopum nuncupabant. Itaque Athanasium aliquandiu asceticam vitam egisse conspicuum est, idque, ut ex restituto loco palam est, sub Antonii disciplina: nam alter locus alterum confirmat et defendit. At obnuitur Tillemontius, et penes se domi Athanasium asceticam egisse vitam pugnat. Verum ubinam? an apud grammaticum? an apud notarium? an cum Alexandro episcopo regendæ Alexandrinæ Ecclesiæ minister adesset? nam, uti supra diximus, ita juventutis ejus spatia his circumscribi, nemine auctore, contendit ille, ut alio concessisse non patitur. Sed ex Athanasio quid ascetæ et asceticæ vitæ nomine intelligatur excutiendum. Antequam Antonius in interiorum eremum concederet, ascete et monachi, si qui in Ægypto erant, haud procul vico suo in recessu degebant et asceticam vitam agebant: ἕκαστος δὲ τῶν βουλομένων ταυτῶν προσέχειν, οὐ μακρὰν τῆς ἰδίας κώμης καταμόνας ἤσκειτο. Sicque Antonius ipse a principio, ad asceticæ vitæ perfectionem contendebat; idque anno Christi circiter 271, cum is vicesimum ageret annum, natus anno 251. Multis postea laboribus exercitatus anno Christi 305, ætatis 55, monasteria plurima in montibus et in remotis solitudinibus excitavit, multosque ad asceticæ vitæ amorem inflammavit (b), quibus omnibus quasi pater ipse præerat, καὶ πάντων αὐτῶν ὡς πατὴρ καθηγείτο. Hinc frequenter ille ascetas et monachos, nam utroque nomine alternatim compellat, ad solitarii instituti perfectionem provocat, asceticamque vitam eam quæ in solitudine et in monasteriis agitur nuncupat, nec aliam agnoscit, ut frequentibus in locis videas. In montibus itaque et in solitudinibus nihil aliud videbatur, quam multitudo ascetarum, ἀλλὰ πλῆθος μὲν ἀσκητῶν. Sub hæc autem, Maximino grassante, cum Antonius martyrini cupidus (c), sese iudici obtulisset, providente Domino servatus est. *Ἰνα ἐν τῇ ἀσκήσει, ἦν ἐκ τῶν Γραφῶν αὐτὸς μεμύθηκε, πολλοῖς διδάσκαλος αὐτὸς γένηται καὶ γὰρ καὶ μόνον βλέποντες αὐτοῦ τὴν ἀρωγὴν, πολλοὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ σπουδάζοντο ζηλωταὶ γενέσθαι. Ut asceticæ vitæ, quam ex Scripturis ipse didicerat, permul:*

(a) P. 102.

(b) P. 644.

(c) P. 662.

magister foret. Enimvero multi, perspecto ejus vitæ instituto, imitari illum studere. In quorum numero haud dubie Athanasius censendus, qui post Maximi carnificinam asceticum institutum, Antonio magistro, in solitudine inivit, et quidem cum aliis multis: nam id manifeste indicant hæc verba, Ἐν τῶν ἀσκητῶν, unum ascetarum, eorum scilicet qui cum Antonio simul agebant in solitudine. Hic querendi ascetæ, non autem in domo notarii, aut grammatici aut Alexandrini antistitis; sed in multitudine eorum quos modo ἀσκητὰς, modo συνασκητὰς nuncupat Athanasius (a), quia simul versabantur. Ubi notes velim ex ascetis alios, qui monachali instituto se penitus dederant, monachos item fuisse vocatos; alios autem qui exercitationis causa ad certum temporis spatium in solitudine degebant, ascetas solum dictos esse: e quorum numero Athanasius; ut innuit idem in Vita Antonii de Amone monacho loquens (b): Ἦν δὲ οὗτος ἕως γῆρου ἀσκητῆς διαμείνας. Is autem ad senectutem usque in ascetæ statu perseveravit; quo subindicare videtur alios fuisse, qui ad tempus solum ascetarum institutum colebant, quod Athanasium fecisse putandum.

ANIMADVERSO III.

Libri Contra gentes et de incarnatione quo tempore scripti.

Librum *Contra gentes* et subsequentem *De Incarnatione* in fronte operum Athanasii positos, eodem tempore scriptos, unumque esse in partes duas distributum opus, ipse rerum ordo, ipsumque posterioris libri exordium aperte significat: neque ulla movetur hac de re disceptatio. Dudum, et, ut videtur, ab ipso Athanasii ævo obtinuit, ut inter Athanasii opera hi duo libri primas tenerent. Hieronymus quippe in recensione sua libros duos *Contra gentes* primos enumerat, similiter et Photius in *Bibliotheca*: in omnibusque prorsus antiquis exemplaribus iidem libri agmen agunt: quos ideo in fronte locatos arbitramur, quia primi omnium scripti fuerant. Nec desunt alia, et quidem gravia, ad eam tuendam sententiam opportuna: nam in secundo libro, cui *De incarnatione* titulus, ubi contra gentes, Judæos et plerosque hæreticorum, qui Christi deitatem negarent, pro viribus depugnat ille; ne verbum quidem comparet, quod vel Arianam hæresim jam suportam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas; licet posterioris libri argumentum et materies eo scriptorem velut e re nata deduceret. At enim si jam Arianicæ exortæ turbæ visissent, etiamsi de industria Arian nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile, aliqua tamen in longissimo opere, temerata ab Arianis verbi Dei doctrinæ signa superessent. Agitur enim deitas Christi, quam Athanasius contra omnes quotquot emergerant hostes, acerrime propugnat, Græcos, Judæos, Valentinianos, Manichæos aliosque

hæreticos: quod si Ariana hæresis, ipsis infestissima, signa adversum canere cœpisset, putasne S. doctorem rem silentio fuisse prætermisurum? Id certe vix in animum inducas; si perpenderis eum, quavis minima data occasione, etiam cum aliud agitur, lucifugas illos insectari ac proterere.

Verum his non obtemperat Tillemontius (c), qui suam tamen sic offert sententiam, ut ignores plene sibi quam nobis adverteretur. *Hoc opus*, ait ille, *edit Athanasius, rogante quodam Mucario Christiano, cui librum nuncupat. Libros autem Patrum cum penes se non habere testificetur, subindicat fortasse se, dum pulsus et vexatus lateret, opus hujusmodi in lucem dedisse. Arbitrantur Benedictini ante annum 319 hæc publicata fuisse; quia nihil ibi contra Arianos: quos tamen confutandi eadem ratio et occasio aderat, quæ ad alios hæreses propulsandas Athanasium perpulit. At maturius fortasse quam ætas ferret, opus hujusmodi factum putabat: ignoret quid causæ esset, cur se libris tunc carere dixerit. Attamen cum hæc florido stylo narraverit, in primos ætatis annos opportunius conjiciantur. Sane vero videtur medicam tum Romanarum rerum notitiam habuisse, atque priusquam Romam adisset, hæc scripsisse. Sed postquam ita clausit, ut in partem nostram propendere videatur, dictorum fortassis immemor, in Notis suis, anno 346 eodem opus fuisse probabiliter existimat. Non igitur prius quam Romam vidisset hunc librum edidit: nam auctore Tillemontio (d) Romam primo adiit anno 339, etsi biennio maturius eam migrationem ponat, ut infra comprobatur. Qui ergo dubitare potuit, num mos Romani senatus, quo defunctos imperatores in deorum numero consignabat, tum exolevisset, qui jam aliquot annos Romæ conederat? Ad hæc vero anno 346, Ariani totum per orbem errores late sparserant, ingentique tumultu Catholicos oppugnabant; hic maxime error deitatem Verbi tum impetebat: quis vero putat Athanasium deitatis Christi hostes aggressum, hos deterrimos omnium intactos præterisse?*

At junior videtur fuisse, pergit ille, ut ante annum 319 hoc opus emitteret. Verum cum anno 318 vicesimum quarium saltem ex computo nostro, vicesimum vero nonum, ex Hermantii calculo, annum ageret, annon suscipiendæ rei par et maturus videatur, cum maxime annis hinc septem elapsis ad supremum rerum apicem evectus sit, in Alexandrinum archiepiscopum cooptatus? Quot vidimus paris aut minoris ætatis eximia protulisse? Huc accedit quod in hisce libris non suam ille, sed magistrorum doctrinam efferre se profiteatur; ita ut inopiam librorum, recenti disciplinarum memoria sarciret: et alioquin, ipso fatente Tillemontio, hæc floridior, quam Athanasius solet, stylo conscripta, in primos ætatis annos opportu-

(a) P. 669.

(b) P. 672.

(c) Vie de S. Athanase, art. 118.

(d) Not. 110.

nus conferantur. Quod ait vero, tunc verosimiliter Athanasium, pulsatum nempe vexatumque, in latebris egisse, utpote qui magistrorum libros ad manum non haberet, id sane nibili est. At enim de annis adolescentiæ Athanasii traditur fere nihil. Quid igitur de statu, de conditione, de loco attingi valeat? Quis sciat in agrone, in deserto, in urbe hæc scripserit? vel an Alexandriæ degens, cum facta perquisitione libros auferri posset, quod ea quæ scripturus erat probe teneret, accersere nihil curaverit? Certe hac ex re notam temporis eruere, idipsum est, quod nodum in scripso quærere.

Nannii versionem secutus Tillemontius ait (a), libros *Contra gentes* Macario cuidam nuncupatos esse. Verum hallucinatur Nannius dum illud, ὡ μακάριε, o *Macari*, vertit: nam initio secundi libri hoc compellendi modo utitur Athanasius, ὡ μακάριε, καὶ φιλόχριστε, et subinde inter orandum, modo μακάριε, modo φιλόχριστε dicit: quare planum videtur non magis μακάριε, quam φιλόχριστε, nomen proprium esse. Athanasius ergo vel ejus ad quem scribit, nomen consulto tacens, sic eum in genere compellat; vel, ut verosimilius, cuius Christi amanti, ac proinde beato, sermonem nuncupat.

ANIMADVERSIO IV.

Quæ sit Θεὰ Νεωτέρα ab Athanasio memorata.

In libro *Contra gentes* (b) varia Græcorum Ægyptiorumque numina recensens Athanasius, semivas in Ægypto deas deridet et traducit, in quibus erant, Ἰσις, Κόρη, καὶ Νεωτέρα, *Isis, Proserpina, et Neotera*, sive dea junior. Hanc porro νεωτέραν nusquam memoratam me reperisse meminisse: nec nisi in numismatibus Cleopatrarum ea vox occurrit usquam mihi. Nummus quippe M. Antonii exstat in cimeliarchio regio, in cujus antica caput Antonii cum hæc circum inscriptione: Αὐτοκράτωρ. Θεὰ νεωτέρα, id est: *Imperator. Dea nova*, sive dea junior. Illud autem, *Dea nova*, Cleopatram spectat, cujus caput in altera nummi facie cnsunt est (c). Plutarchus in *Antonio* ait, ipsum Antonium, novum Bacchum in Ægypto dictum fuisse; de Cleopatra vero talia fatur: Στολὴ ἐτέραν ἑρπᾶν Ἰσιδος ἐλάμβανε, καὶ νέα Ἰσις ἐχρημάτιζε. *Stolam alteram sacram Isidis sumebat, et nova Isis vocabatur*, ubi interpret male, *stolam Isidis sacram sumebat, atque novæ Isidis nomine responsa dabat*. Cultum porro novæ deæ, et ejusdem farinae deorum, ad ævum usque suum perseverasse, testis est ibidem Athanasius (d). Hæc autem nova Isis, sive νεωτέρα vocabatur ad discrimen veteris Isidis. Duas quippe Isides agnovebant Ægyptii: veterem alteram, quam pro luna colebant; alteram novam, eandem scilicet quam lo Græci nuncupa-

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 118.
(b) l. 8.

bant, quæ postrema, jure nova Isis et Neotera dicebatur.

ANIMADVERSIO V.

De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus.

Vi morbi, ut arbitror, interceptus Tillemontius, Acta depositionis Arii et sociorum, ut nos primum edidimus, secus intellexisse videtur: resque nonnullas planas et apertas, ut mea quidem fert opinio, miscuit ipse vel præpostere narravit. Quia vero in prima Arii condemnatione rerum notitiam ordinemque haurire licet, neque ulla exstant monumenta his certiora, utpote ab Alexandro Alexandrinæ synodi præside confecta; ea hic præmittere visum, ut valeat lector de rerum conditione et tempore in utram visum fuerit partem ferre iudicium. In exemplari igitur Regio 2284, sæculi x circiter, inter Athanasii opera exstat hoc ordine condemnatio et depositio Arii et sociorum, quam nos tom. I, p. 396 (313 ed. Venet.) edidimus Græce, et Latine sic vertimus:

DEPOSITIO ARII ET SOCIORUM AB ALEXANDRO ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPO.

Alexander, presbyteris diaconisque Alexandriæ et Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem. Licet jam subscripseritis litteris meis ad Arium suasque missis, quibus hortabar illos, ut, abnegata impietate, sanæ et catholicæ fidei obtemperarent; eaque in re rectum propositum vestrum, necnon Ecclesiæ catholicæ circa dogmata consonantiam, palam feceritis: attamen quia omnibus etiam ubique terrarum comministris, quæ Arium sociosque ejus spectant litteris significavi; necesse duxi, vos urbis clericos convocare, vos item Mareoticos arcessere: præsertim cum ex vobis Chares et Pistus presbyteri; Sarapion, Parammon, Zosimus et Irenæus diaconi, ad Arii partes transierint, atque voluerint deponi cum illis; ut nota sint vobis quæ nunc scripta sunt: utque vestram in hisce concordiam declaretis, ac depositioni Arii et sociorum, Pisti item et sociorum suffragium addatis vestrum. Par quippe est comperta vobis esse quæ a me conscripta sunt, eaque singulos, quasi quisque vestrum scripsisset, corde complecti.

His statim subjicitur condemnatio et depositio illa, sive epistola synodica, hoc ritu:

HARRISSIMIS HONORATISSIMISQUE UBIQUE TERRARUM ECCLESIE CATHOLICÆ COMMINISTRIS, ALEXANDER, IN DOMINO SALUTEM.

Cum unum sit Ecclesiæ catholicæ corpus, etc. Hinc Eusebium Nicomediensem exagitat quod relicto Berytensi Nicomediensem episcopatum invaserit, quodque suscepto Arianorum patrocinio, commendatitias in eorum gratiam litteras ubique terrarum transmittat. Deinde subsumit: *Ecclesiæ autem desertores hi sunt, Arius, Achilles, Aitalles,*

(c) Vaillant., *De numismatibus Cleopatrarum*, p. 189
(d) l. 7 et 8.

Carpones, Arius alter, Sarmates, olim presbyteri, A Euzoios, Lucius, Julius, Menas, Helladius, et Gaius, olim diaconi, ac cum ipsis Secundus et Theonas, olim episcopi nuncupati. Verba autem ab illis adinventa, ac præter Scripturarum mentem prolata, hæc sunt: Non semper Deus Pater fuit. Sciscitante quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum atque diabolus mutatus est; non veriti sunt illi respondere: Sane potest: nam, utpote factum et creatum, mutabilis est naturæ. Hæc Arianos loquentes, hæc impudentissime affirmantes, nos cum episcopis Ægypti et Libyarum prope centum, in unum coacti, cum illis, tum eos qui ipsos secuti sunt, anathemate percussimus. At Eusebius et socii admiserunt illos. Deinde vero, confutatis Arii et sectatorum erroribus, sic clausit epistolam Alexander: Cum itaque Dominus et Salvator noster Jesus Christus per se ipse ita præceperit, et per Apostolum res nobis hujusmodi significaverit; jure nos qui impietatem illorum ipsi coram audivimus, homines, uti supra dictum est, anathemate damnavimus, ipsosque a catholica Ecclesia et fide alienos declaravimus; remque, charissimi et honoratissimi comministri, vestre religioni indicavimus; ut ne quospiani ex illis, si petulantur vos adire ausi fuerint, recipiatis: neve Eusebio, vel alii cuiquam de illis ad vos scribenti fidem habeatis. Nos enim, utpote Christianos, decet omnes qui contra Christum loquuntur aut sentiunt, velut Dei hostes animarumque corruptores adversari, ac ne quidem Ave illis dicere: ne quando scelerum ipsorum participes simus, ut præcipit B. Joannes. Salutate fratres qui vobiscum sunt, vos qui mecum sunt salutant Alexandria presbyteri. Colluthus presbyter hæc scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt. Et ita deinceps feruntur subscriptiones presbyterorum et diaconorum Alexandriae et Mareotæ. Hæc necesse fuit in medium proferre, quia in omnibus pene, quæ de Arianismi exortu et condemnatione hic gesta feruntur, a Tillemontio dissentimus.

Ex his vero Alexandri litteris eam rerum gestorumque seriem fuisse asseritur, quam nos in Vita Athanasii texuimus, nimirum, ut animadvertit Alexander, malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, hortatorias litteras dedit ad Arium et socios, quo illos ad sanam mentem reduceret: utque dictis adderet fidem, Alexandrini et Mareotici cleri suffragiis munitas ad Arium assecclasque mittit. Cum autem Arius et assecclæ, feroces cupidine cœpti perficiendi eos nihili facerent, nec minus persistenter in pristina impietate; Alexander, cum nulla spes superesset reconciliandæ pacis, coactis ex Ægypto, Libya et Pentapoli episcopis prope centum, Arii et sociorum causam agitavit: quæ pertiniacius cœpta tventibus, synodus adversus illos sententiam dixit. Arius hinc multo ardentior propagandæ hæresis studio, assecclas confirmare, novos sibi in dies sua suorumque opera adsciscere satagebat. Tum ingens fuit in Marcote defectio: tres

enim presbyteri, et quatuor diaconi Arianis nomen dedere. Alexander vero, qui damnatis a synodo ecclæ principibus, fractam hæresim et compressam fore sperabat, cæterarum regionum episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error laius serperet. Ut autem videt ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam Ecclesiam laborare, litteras omnibus per orbem episcopis dedit, quales superius attulimus, ac cleri Alexandrini munitas suffragiis, quo Arianorum damnationem pervulgaret, undequaque misit. Ilanc gestorum seriem perspicue in allatis litteris efferri nemo non fateatur. Verum Tillemontius ex earundem, ut putat, litterarum auctoritate, longe aliam narrandi viam aggreditur. Primo enim, contra fidem manusciporum et editorum omnium, subscriptiones illas cleri Alexandrini et Mareotici, quæ litteris Alexandri synodalibus, damnationem Arii et sociorum ferentibus, subjiciuntur; non ad eas litteras, sed ad hortatorias initio memoratas pertinere contendit. At qui hortandi modus isthic esset, si ii, qui hortatoriis subscribunt, sententiam depositionis et damnationis ferant in eos, quos ad pacem et reconciliationem evocant? Siccine hortarentur presbyteri et diaconi: Colluthus presbyter hæc scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt? Miror plane Tillemontium fidem omnibus exemplaribus et manuscriptis derogare, ut rem prorsus incredibilem statuatur et defendat. At enim ut exemplaria editique libri ferunt, ac natus rerum ordo postulat, hortabatur Alexander Arium, ut respicientia sua damnationem præverteret et declinaret: ac postquam huic sarciendo malo nihil hortatio profuerat, demum ad extrema et ad damnationem ventum est.

Quo sua sibi constet ratio Tillemontius, bias Alexandriae datas ab Alexandro episcopo Arii et sociorum damnationes comminiscitur, primam videlicet illam, quam ipse sibi, nemine auctore, conflavit, nempe hortatoriam damnationem, ad quam pertinent, ut ait, subscriptiones, quæ secundæ subjiciuntur; secundam vero vult illam esse, quæ etiamnum superest, hoc principio, Cum unum sit Ecclesie corpus, etc., cui perperam adjunctas subscriptiones arbitratur. Eam vero nullis testatam auctoribus opinionem his argumentis ille tuetur. In epistola, inquit ille, quam præsens præsentibus, ut supra, dedit Alexander; alios memorat, qui secundum priores illos Arianos, ad Arium defecerant, nempe Charem, Pistum, etc., hortaturque postea eosdem, ut non modo Arii et sociorum, sed etiam Pisti et sociorum depositioni subscribant: verum neque Pisti neque sociorum ulla mentio in epistola encyclica quæ superest, unde inferas subscriptiones adjunctas non ad eam epistolam pertinere, sed ad aliam, quæ interierit, quæque hortando diris devovebat Arianos. Ægritudinis scilicet angustia pressus, hæc id transcurso legerat vir eruditus, neque animadverterat non

modo Arium et sequaces illos priores; sed etiam eos qui post defecerant, clare ab Alexandro memorari. Nam ubi diserte nominavit Arium, Achillem, Aithalem, et reliquos qui priores hæresin professi fuerant, atque in ipsa centum episcoporum synodo impietates impudenter extulerant, hæc subiungit: Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἀρείου, καὶ ἐπὶ τοῦτοις ἀνασχυντοῦντας, αὐτοὺς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Ἀγυπτὸν καὶ τὰς Λιβύας ἐπισκόπων, ἑγγὺς ἑκατὸν ὄντων, συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν. Id est: *Hæc dicentes Arium et socios, hæc impudentissimè affirmantes, nos cum episcopis Ægypti et Libyarum prope centum, cum illos, tum eos qui ipsos secuti sunt anathemate percussimus*: ubi vides clare distingui priores illos Arianos impietatem in ipsa synodo professos, ab iis qui postea sese ipsis adiunxerant, αὐτοὺς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς. In epistola vero Alexandri superius allata, quæ sic habet, *præsens præsentibus*, utriusque defectionis primipilares cum sequacibus indicantur his verbis, καὶ τῇ καθαιρέσει τῶν περὶ τὸν Ἀρείου, καὶ τῶν περὶ τὸν Πιστὸν σύμφηγοι γένησθε, ac depositioni Arii sociorumque, et Pistii sociorumque, suffragium addatis vestrum. Quibus respondent illa Alexandri dicta: *cum illos*, scilicet Arium et socios; *tum eos qui ipsos secuti sunt*, videlicet Pistum et socios. Nam ut Arius primæ defectionis signifer erat, sic Pistus secundæ: neque necessarium fuit ut nomina eorum qui secundo defecerant in epistola encyclica subiuncta repeterentur.

Hæc de prima eaque hortatoria damnatione, quam Tillemontius manente adhuc Alexandriæ Ario datam autumat. Secundam vero Arii depositionem et damnationem post secessum Arii ad Eusebium Nicomediensem, et post datas ab Eusebio in gratiam Arii et gregalium litteras, prolatam opinatur: eam scilicet quæ superest, cuiusque partem supra retulimus. Nam, ait ille, cum ratione pugnare videtur, Eusebium, qui tam aspere in epistola encyclica exagitur, secundum eam datam epistolam ad Alexandrum pro Arianis scripsisse: quare post priorem condemnationem in hortatoria, quæ periit, epistola expressam, ubi nulla Eusebii mentio erat, epistolas ipsi pro Arianis scripserit necesse est. Hæc ille, non animadvertens se, non modo cum epistola Alexandri ad clerum, et cum epistola encyclica; sed etiam ecclesiasticæ historiæ scriptoribus pugnare. Socrates enim l. 1, c. 6, hæc post allatam Alexandri epistolam enarrat: *Hujusmodi litteris ad omnes episcopos per singulas urbes ab Alexandro datis, malum in deterius profecit, cum ii, qui litteras acceperant, ad contentionem excitarentur. Et alii quidem litteris consentientes, iisdem etiam subscriperunt; alii vero contrarium fecere. Sed maxime omnium Eusebius Nicomediensis episcopus ad dissentendum impulsus est, eo quod Alexander in suis litteris nominatim ipsum perstrinxisset. Porro tunc temporis Eusebius plurimum poterat, propterea quod imperator Nicomediæ degebat: illic enim paulo ante Diocletianus pu-*

latium adificaverat. Hanc igitur ob causam multi episcopi Eusebio obsequabantur: at ille frequenter litteras mittebat, nunc ad Alexandrum, monens ut suppressâ quæstione, quæ inter ipsos commota fuerat, Arium in communionem reciperet; nunc ad singulorum urbium episcopos, suadens ne Alexandro consentirent accommodarent. Viden, Eusebium postquam ab Alexandro in epistola synodali perstrictus fuerat, ipsi tamen litteras pro Arianis scripsisse? quod ipsum paulo infra repetit. Eodem ordine et sententia Sozomenus loquitur l. 1, c. 15. Quam enim ob causam Eusebius, etsi ab Alexandro in epistola encyclica lacesitus, eidem non rescriberet, quandoquidem Arius et gregales damnati, cum exonerati metu Nicomediæ degerent, litteras Alexandro observantiæ plenissimas miserunt, et quidem, ut existimatur, imo vero planum videtur, approbante et suadente Eusebio Nicomediensi, penes quem tum agebant? Annon item Athanasio, quem infensum sibi norat Eusebius, pro Ario postea rescripsit? Quo deilucta res ecclesiastica erit, si ex levissimis hujusmodi conjecturis historiæ et actuum synodaliū ordinem invertere liceat?

Cæterum quod habet Tillemontius, cum epistola encyclica Alexandri conscripta fuit, jam Arium et socios Nicomediam demigrasse; id, inquam, suo Marte protulit, nec videtur cum ipsa epistola encyclica consentire. Nam sub initium epistolæ sic habetur: *Equidem volebam rem silentio tegere, ut in solis hæresis prefectis malum absumeretur, ne in cætera loca prævadens, simpliciorum quorundam aures contaminaret. At cum Eusebius jam Nicomediæ episcopus, ratus penes se sita esse ecclesiastica omnia.... apostatarum istorum patrocinium suscepisset, litterasque pro iis commendatitias ubique scribere aggressus sit, ut quosdam rei ignaros in hanc turpissimam Christianique oppugnatricem pertrahat hæresim: necesse mihi fuit, haud ignoranti quid in lege scriptum sit, non ultra rem silentio premere. Hæc sane cuique, spero, scripta videbuntur antequam Arius Achilla comite demigraret in Palæstinam: nam Alexandria decedens, eo prius profectus est, quam Nicomediam adiret. Etenim quid causæ fuisset ut rem silentio obtegere vellet, ne qua serperet malum ad alios, si jam Arius Palæstinam petiisset, ut contra Alexandrum classicum caneret? Sane si jam profectus fuisset Arius cum sociis, non taceret Alexander lucifugarum decessum, quorum ad alias regiones aditus rei catholicæ summopere erat pertimescendus. Et vero id formidare se testificatur Alexander, dum sub finem epistolæ encyclicæ sic episcopos affatur: *Remque, charissimi atque honoratissimi comministri, vestri religioni indicavimus; ut ne quospiam ex illis, si petulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis*: quis item subindicat eos nondum ex Ægypto demigrasse. Neque vero aliquis scriptorum veterum ante publicatam Arii damnationem ejus ex Ægypto profectum constituit: sed pr.*

Tillemontius ex præjudicata opinione, sic res et tempora ordinavit.

Ait deinde Tillemontius credi forte posse, Arium in illa episcoporum prope centum synodo impiam protulisse sententiam : cum rogatus a quodam, num perinde mutari posset Dei Verbum, atque diabolus mutatus est : Sane potest, respondit ille. Ubi Tillemontius rem planam et æpertam in ancipiti vult relinqui : in epistola quippe synodica Alexander istius synodi princeps idipsum refert, ut cuique superius legere in promptu est.

De Collutho Alexandrino presbytero, qui prior huic epistolæ synodice subscripsit, quædam exoritur difficultas et quæstio, quam nos in Præfatione ad *Vitam Athanasii* pro virili expendimus : quo lectorem mittimus, nam Tillemontius ne quidem legisse videtur.

ANIMADVERSIO VI.

Quid sit τόμος, sive tomus ille quem episcopis per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit.

Jamdiu agitari cœptum est, quid sit ille tomus de quo in epistola ad Alexandrum Byzantium, Alexander Alexandrinus talia fatur (a) : Τούτους ἀποστραφέντες, ἀγαπητοὶ καὶ ὁμόψυχοι ἀδελφοί, σύμφηφοί γίνεσθε κατὰ τῆς μανιώδους αὐτῶν τόμου, καθ' ὁμοίτητα τῶν ἀγανακτησάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν, καὶ ἐπιστελλάντων μοι κατ' αὐτῶν καὶ τῆ τόμῳ συναπογραφάντων · ἃ καὶ διεπεμφάμεν ὑμῖν διὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἀπίωνος τοῦ διακόνου, τοῦτο μὲν πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος · τοῦτο δὲ Λιβύης καὶ Πενταπόλεως, καὶ Συρίας, καὶ ἑ: Λυκίας καὶ Παμφυλίας, Ἀσίας, Καππαδοκίας, καὶ τῶν ἄλλων περιχώρων · ὧν καθ' ὁμοίτητα καὶ παρ' ὑμῶν δεξασθαι πέποιθα. Id est : *Hos aversantes, charissimi atque unanimis fratres, suffragium addite vestrum adversus furiosam illorum audaciam, perinde ac commissarij nostri, qui indignati sunt et mihi epistolas scripserunt adversus illos, et tomo subscriperunt ; quæ etiam ad vos misi per filium meum Apionem diaconum, tum ex Libya et Pentapoli ; tum ex Syria, Lycia, Pamphylia, Asia, Cappadocia atisque provinciis. Quorum exemplo a vobis quoque acceptum iri confido.* Vocis τόμος explicandæ opportunus est hic Gregorii Nazianzeni ep. 1 ad Cledonium locus, Δεῖξουσιν δὲ πάντως ἢ διὰ τόμου συνοδικοῦ, ἢ δι' ἐπιστολῶν κοινωνικῶν οὗτος γὰρ τῶν συνόδων ὁ νόμος. Id est, *Omnino autem ostendent (se scilicet ad communionem admissos esse) vel per tomum synodalem, vel per epistolas communicatorias. Nam hic synodorum mos est.* Hic igitur mos synodorum erat ut per tomos synodicos quæ sancita erant emitterent. Cujus rei apertissimum testimonium habes in epistola synodi Alexandrinæ anni 362, ad Antiochenos ab Athanasio ipso conscripta, ut videre est sub finem, p. 620. Ea nempe τόμος Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, tomus Athanasii archiepiscopi Alexandrini inscribitur ; ut nos ad omnium omnino manuscripto-

rum fidem edidimus : etsi titulo fidem addere necesse fuerit, in fine dicitur : Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον · id est, *Postquam autem hic tomus Alexandria missus est.* Id porro genus epistolarum synodicarum, ideo tomus dicitur, quia paucis edi solebat, συντόμως ὑπηγορεύσαμεν, *paucis dictavimus*, ut habetur ibidem : quibus accinit Niceph. patriarcha, lib. II *Adversus Niceph. Gregoram* : quia scilicet ibi res συνεπεμμένως, id est paucis, sic ille, enarrantur. Eodem usu vox τόμος occurrit apud Epiphanium hæc. Photinianorum : hinc etiam in Collectione conciliorum, tomus Leonis ad Flavianum. Unde Ducang. in *Glossario Gr.* τόμος, *Libellus, acta et decreta synodi et totum illud, quod fidei professionem et expositionem continet, complectens*, ubi multa loca explicationi huic opportuna colligit. Gretzerus item ad Cantacuzenum, l. II, c. 40, τόμον, in synodis ait esse libellum, acta et decreta ejus, et totum illud quod fidei professionem expositionemque continet, complectentem. Itaque tomus quarto præsertim sæculo pro epistola synodica habebatur, quæ breviter res in synodo gestas, et dogmata promulgata enarraret, uti ex locis Gregorii Naz., Nicephori patriarchæ, ac præsertim exemplo tomi Alexandrini ab Athanasio conscripti, commonstratur. Cum igitur epistolam hujusmodi synodicam paucis conscriptam ab Alexandro nomine synodi centum circiter episcoporum datam habeamus, in qua cum Arii damnatio tum synodi sententia efferuntur, quam aliam dixerimus tomum nuncupari, nisi eam quam ad omnes universæ Ecclesiæ catholicæ episcopos misit, quamque superius ex parte retulimus ? Eam siquidem jam a plurimis per orbem episcopis subscriptam memorat idem Alexander in epistola sua ad Alexandrum Byzantium. Huic tamen sententiæ Tillemontius obvisit, hoc argumento sane frigido et nullo : Non verisimile, inquit, est episcopos gestis quamplurimis in ea epistola memoratis, quorum testes esse non possent, suffragium dedisse. Sufficiebat enim ut confessioni fidei subscriberent, et se Arianos non recepturos ad communionem esse profiterentur : neque videtur tomus aliud quidpiam complexus esse. Hæc ille : at non meminit multa hoc sæculo exempla offerri, ubi absentes episcopi tomis et epistolis synodalibus, quæ gesta bene multa enarrantur, suffragium dant et subscribunt. In tomo quippe Athanasii supra memorato, in quo gesta synodi accurate recensentur, Antiocheni qui gestis non interfuerant calculum addunt. Sic enim ibi, p. 620, Καὶ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τὸν τόμον τοῦτον, οὕτω παρὰ προσηρημένων ὑπογεγραμμένον, κατὰ ταῦτα καὶ αὐτοὶ ὑπέγραψαν · id est, *Postquam autem tomus hic Alexandria missus est, a supra dictis ita subscriptus, postea et ipsi quoque (Antiocheni) subscribere : et postea affertur Paulini subscriptio, qui sane gestis in tomo memoratis non interfuerat, nec eorum*

(a) Tillem., *Vie de S. Alexandre* ; Theodoret. l. I, c. 4.

testis esse poterat. Et epistolæ encyclicæ synodi Sardicensis, ubi historia rerum in synodo gestarum recensetur, episcopi plus ducenti, qui synodo non interfuerant, subscripsere, qui longo itineris intervallo dissiti, gestorum testes esse non poterant. Verum non quasi rerum in synodo gestarum testes subscribebant; sed dogmata, anathemata, hæreticorum et factiosorum hominum depositiones suffragio suo muniebant. Tillemontii igitur ratio nulla: neque felicis Valesius (a) qui putat tomum huiusmodi esse epistolam ad Alexandrum Byzantium missam. Nam ex iis quæ superius attulimus videtur tomum illum aliud quidpiam ab epistola esse. Tomus item ille ad omnes ubique episcopos missus fuerat, ut ex memoratis ibidem subscriptionibus liquet; hæc vero epistola ad Alexandrum missa est. Ad hæc autem epistola ad Alexandrum prolixior est, quam quæ possit τόμος vocari: nam, ut supra notavimus, tomus dicitur in quo συντετμημένως ἢ συντόμως, sive perbrevisiter res enarrantur; hic vero fuse admodum recensentur, nam vix tredecim quatuordecimve paginis epistola illa persolvitur.

ANIMADVERSIO VII.

Quo tempore Athanasius in Thebaidem profectus Pachomium viserit.

Auctor *Vitæ S. Pachomii* (b), qui quarto sæculo scripsit, narrat Athanasium initio episcopatus sui Thebaidis Ecclesias Meletianorum dissidio Arianorumque motibus deflagrantes perlustrasse, quo vacillantes debilesque animos recrearet et firmaret in vera fide. Ὁ δὲ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν κατὰ τὸν καιρὸν ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς id est, Sanctissimus archiepiscopus Alexandrinus tunc temporis episcopatum inibat. Hinc nos in annum circiter 327 hunc profectum consignamus. Nimirum Athanasius vertente, ut diximus, anno 326, in episcopum Alexandrinum allectus (c), sequente hoc iter instituerit. Id tamen scriptori nostro non placet, qui in annum 333 Thebaicum iter conferendum æstimat. Et quia cum ratione pugnare videtur ut is, qui anno 326 episcopus esse cœperit, anno 333 episcopatum inire dicatur, nec nisi ἀμηχανίας ergo potest talis conjectura proferrī, validissima, ut putat ille, argumenta adversum stare pugnat. Nam, inquit, eadem in Vita narratur Athanasium jam pro fide Christi varia perpeccatum esse (d), μάλιστα ἀκούων τοὺς ποικίλους πειρασμοὺς οὓς ὑπέμεινε κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ κατὰ τὴν ὀρθὴν πίστιν, ἧς ἐνεκεν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάσχευεν. Hinc vero consequitur, pergit ille, post cœptas de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece criminationes, atque adeo circiter annum 333, hoc iter suscepisse Athanasium, nam anno 327 nondum periculis et ærumnis perfunctus erat. Verum etsi jejuna nimis horumce temporum historia oblatas Athanasio ca-

lamitates nullas memoraret, esset hujus scriptoris testimonium ad rem alioquin probabilissimam asserendam satis: in conspecto namque turbulento Arianorum Meletianorumque animo, vel tacentibus scriptoribus, multa ipsos in Athanasii perniciem molitos verisimile esset. At longe secus res se habet. Nam Athanasius ipse ait, Arianorum, postquam primo damnati fuerant, scilicet anno 321, impetum in se prorupisse, hincque eosdem conspecta sua in Nicæna synodo pro fide tuenda firmitate in majus sui odium exarsisse: in epistola autem Ammonii Athanasio æqualis, fertur Athanasium, statim atque ordinatus fuerat, a sceleratis quibusdam lacessitum fuisse calumniis; quasi scilicet junior pro tanto munere cœoptatus fuisset, eisdemque improbos Ecclesiam Dei scindere nisos esse narratur (e): Ἐλεγε δὲ ἡμῖν πᾶσι Παχούμιος (sic Ammonius), ὅτι τὸ κατασταθῆναι Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον, οὐκ ἀγαθοὶ ἄνδρες αἰτιῶνται τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐπ' αὐτῷ γενομένου, προβαλλόμενοι τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τὸ νέον, καὶ σχίσαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σπουδάζοντες. Cui suffragatur Epiphanius (f), dum ordinatum post Alexandri Alexandrini mortem a Meletianis Theonam quemdam testificatur, qui Alexandrinam sedem, conspirante lucifugarum turba, tribus mensibus tenuerit. Itaque licet parcissime res illius temporis tangant scriptores, magnas tamen Athanasium objectas tentationes significant: certumque insuper est multo plura prætermisisse, quam narraverint. Ex leviori ergo conjectura rem ille planam et dilucide narratam evertit. Et vero perinde mihi absonum videtur dici, ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς, qui septimum vel octavum episcopatus annum agit, ac si quis illud Lucæ, ἦν ἀρχόμενος ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, sic explicaret, ut Jesum tum tricesimum septimum vel tricesimum octavum vitæ annum egisse statueret. Ad hæc, consentaneum est Athanasium ipso episcopatus initio loca remotiora, Meletianorum Arianorumque fraudibus tentata, adisse, nec in plures annos remisisse munus. Et alioquin anno 333, mense circiter Martio quo susceptum ab Athanasio iter vult Tillemontius, dum bello ferrent omnia, et jam ardentis scelere adversarii extrema ipsi portenderent, non sat otii et spatii habuisse videtur, ut remotissima illa loca peteret. Illo quippe anno, Eusebianis molientibus, in perniciem Athanasii Cæsareæ in Palæstina indicta synodus est; ut calumniæ de calice fracto, de mensa subversa, et de Arsenii nece ab ipsis conspirationis auctoribus disquirerentur. Quod malum ut præverteret Athanasius, detectæ sycophantiæ monumenta imperatori remisit, quo factum ut ille Eusebianos in Palæstinam properantes revocaret, et a cœptis perficiendis arceret. Aliquot autem annis antequam synodus Cæsariensis indiceretur, Meletiani Eusebia-

(a) In notis ad l. 1, c. 4, Theodoretī.

(b) Acta SS., Maii tom. III, num. 20.

(c) Tillemont, *Vie de S. Athanase*, art. 14 et seq. 16.

(d) *Ibid.*

(e) *Ibid.*, p. 65.

(f) Hær. LXVIII.

eorum suasu crimina in Athanasium committi, A turbas per Ægyptum moverant, ad imperatorem confectas accusationes detulerant, Athanasium eo deduxerant, ut sui purgandi causa Nicomediam ad imperatorem se conferret: omnia tumultu repleverant. Nec videtur in illud tempus opportune posse Athanasii in Thebaidem profectionem conferri.

ANIMADVERSIO VIII.

Quo tempore Antonius Alexandriam venerit.

Ariani, rumoribus in sectæ suæ gratiam spargendis pervigiles, Antonium monachorum patrem doctrinæ favere suæ cum effutirent, Antonius suspicioni levandæ, rogantibus episcopis, Alexandriam properat. Ubi palam se Arianos detestari professus, hæresim illam Antichristi prodromum esse declaravit. Hunc Antonii profectum nos in annum circiter 334 his de causis conjecimus, quod Athanasius qui in *Vita Antonii* temporis ordinem apprime sectatur, ante missas a Constantino imperatore ad Antonium litteras, hanc rem scripto consignet. Et sane ea accuratione ille Antonii gesta recenset, ut ne vel unam rem gestam præpostere narrare deprehendas. Ne autem post annum 335 id reponi posse putemus vetat Athanasius, qui ait se cum Antonius accessit, Alexandriæ fuisse. At ab anno 335, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit ille, qui toto deinceps Constantini tempore Treviris exulabat. Et tamen ex Athanasii serie, Constantino imperante Antonium Alexandriam venisse necesse est. Huc accedit Antonium in gratiam Athanasii exsulis ad Constantinum scripsisse, secundum quas datas litteras, qui potuerint Ariani effutire, ac populis suadere Antonium ex partibus stare suis; ita ut hujus levandæ opinionis ergo necesse fuerit Antonium Alexandriam arcesere.

Verum annis prope viginti tardius Tillemontius (a) hunc profectum Antonii statuit his de causis: primo quia Hieronymus testificatur se infantem fuisse cum Antonius Alexandriam venit: cum autem Hieronymus anno 342 vel 343 natus apud Baronium feratur, non potest tempore Constantini venisse Alexandriam, nam imperator ille anno 337 obiit, aliquot scilicet annis ante Hieronymi ortum. Ad hæc Didymus, teste Hieronymo, ita florebat cum Antonius Alexandriam venit, ut fama viri per motus ille ipsum adierit: at is cum anno 392, quo Hieronymus librum *De scriptoribus ecclesiasticis* adornavit, LXXXIII annorum fuerit ut idem Hieronymus testificatur, anno 334 vel 335 xxvi annorum fuerit: qua ætate non tantæ fuerit existimationis, ut homines ad sui spectaculum evocarit. Hæc ille. Et sane si vere anno 342 vel 343 natus Hieronymus esset, ut habet Baronius, magni habenda ratio esset: verum hæc opinio quæ Mariani item Victorini est, ex præjudicata opinione oritur,

quia scilicet Hieronymus sub finem imperii Constantii se infantem fuisse dicit: quæ loquendi ratio apud Hieronymum frequens, de tricenario expressa nonnunquam apud eundem scriptorem deprehenditur; ut pluribus rem comprobabit D. Martianæus noster in *Vita Hieronymi*. Cum itaque Hieronymus anno 420 finem vivendi fecerit, nonagenario proximus, sive ut vetus Vita ejus scriptor narrat LXXXVIII annorum sexque mensium, quæ item Erasmi sententia fuit, anno xxxi vel xxxii ortum duxerit. Aliud de Didymo admodum leve est: nam sive annorum xxvi cum Antonius Alexandriam migraret, sive etiam aliquantum junior fuisset, non immature dicatur jam illa ætate eum disciplinis instructum tantaque Scripturarum intelligentia præditum fuisse, ut mirer talem adversum rationem adduci in medium. Quare nihil ad seriem Athanasii interturbandam momenti afferunt argumenta illa ex Didymi et Hieronymi ætate petita. Adde nullo modo stare posse Tillemontii sententiam, qua ejus Alexandriam iter in annum confert 352, id est in finem vitæ illius. Me quippe fugit quæ causa tunc erat ut Antonius imminente jam obitu se Ariani non favere testificaretur, qui ex quo pervulgata pestis illa fuit, classicum in Thebaide canebat contra hæreticos, qui ad imperatorem Constantinum Athanasii exsulis revocandi gratia litteras miserat, qui Balacio, duci Ariani amico, Catholicis infensissimo, mortem anno 341 ejus rei causa infernatur, quæ nec diu postea subsequuta est, qui Arianos semper, ut Athanasius habet, ceu canes pellebat: an hujusmodi viri dubia ad finem usque vitæ de Ariani sententia? At, dicit Tillemontius, impudentissimi homines erant Ariani, qui vel in apertissimis rebus, si e re fore sua sperarent, mentirentur. Verum illi patefacto sexcentis argumentis Antonii erga se odio, eum nihili faciebant ac vilipendebant, nedum ut suæ sectæ hominem prædicarent. Sic Gregorius Arianus ejus litteras cum ignominia et risu excepit, auctorque Balacio fuit ut in eas humi projectas contumeliæ causa conspuerret, idque jam ab anno 341: *Ἐἵποτε οὖν, sic Athanasius (b), ὁ Πατήρ Ἀντώνιος, ἐκ τοῦ θροῦ ἐγράφεν, ὡς περ βδέλυγμα ἀμαρτωλῶ θεοσέβεια, οὕτως ἐβδελύσσετο τὰ τοῦ ἀγίου γράμματα.* Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est, sic ille sancti viri litteras exsecratur: et paulo post, Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille (Gregorius) ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidentem ducem, et ad proximam mansionem iter instituentem, conversus equus in femore ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum ille obiret. Hæc Athanasius, postquam ante dixerat, in illa Ariatorum irruptione monachos dire vexatos et plagis laniatos

(a) *Vie de S. Athanase*, art. 66 et not. 69.

(b) P. 278.

fuisse. Hæc anno 341 et 342. An exinde opus fuerit A ut Antonius Alexandriani veniret, quo se cum Arianis non consentire declararet, qui jam anno 335 Constantino in gratiam Athanasii rescripserat, qui anno 339, paulo post reditum Athanasii ab exsilio, divinitus revelatam sibi proximam Arianorum irruptionem, cum detestatione eorumdem ubique pervulgarat: annon vel tunc Antonii erga Arianos animus omnibus perspectus et notus erat? Num sibi amicum talem Ariani vel tunc temporis, vel subsequentibus annis jactitasset, tot datis ultro citroque infesti animi signis? Sane ex iis, quæ supra diximus, liquet Antonii Alexandriam protectionem ante primum Athanasii exsiliium sive ante annum 335 contigisse. Unum est quod negotium facessere valeat: Theodoretus lib. iv, c. 27, ait, Antonium Constantii temporibus Alexandriam venisse, ἐν τοῖς Κωνσταντινίου καιροῖς, qui Constantius imperium iniit anno 337. Non potest igitur in annum 334 Antonii Alexandriam profectus consignari. Verum Theodoretii narratio nos a sententia minime dimoveat: nam ibi Theodoretus ἐκ παρέργου loquitur, ubi res Ephesinæ synodi recenset: et alioquin Athanasii nobis auctoritas, et cætera quæ attulimus, Theodoretii testimonio potiora essent. Nam Theodoretus plerumque in temporum calculo labitur; ut cum ipse Tillemontius, tum alii, qui historię ecclesiasticæ navant operam, sæpissime deprehendunt.

ANIMADVERSIO IX.

An vera historia mulierculæ, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri in simulaverit.

Veteris opinionis retinentissimus Tillemontius (a), ægre tulit a nobis ut suspectam mulierculæ violati pudoris in synodo Tyria Athanasium accusantis historiam afferri. Verum ea in re vulgarem æstimandi morem sectamur. Subornatam ab Arianis mulierem, quæ Athanasio crimen offerret, ait Rufinus, id ipsum a Rufino mutuati narrant Theodoretus et Sozomenus (b); sed hic postremus, addita cautione, rem in actis non reperiri dicit. Socrates, Rufini pedissequus, suspectam rem habuit, ideoque prætermisit. Jam hinc vacillare videtur historię fides: verum notabit omnino, et fortasse corrueat, si animadvertas Athanasium, qui ut sese purgaret, et ut Arianorum nequitiam sycophantiamque proderet, res Tyrias bis terve fuse recensuit, ea de re siluisse: synodosque Alexandrinam, Romanam et Sardicensem, in quarum epistolis synodalibus Athanasius singulatim ab objectis Tyri criminibus purgatur, pari silentio uti. Annon hujusmodi silentium nutanti jam historię fidem derogat? An hujusmodi crimen est, quod taceri possit a iudicibus, qui recensitis calumniis sententiam ferunt in sycophantas, ut præstitere Sardicenses Patres? Reus agitur episcopus, quod mulierculam violaverit: ejus

(a) Vie de S. Athanase, art. 20.

(b) Rufin. l. II, c. 17; Sozom. l. II, c. 25; Theod. l. I, c. 30.

sycophantiæ auctores falsi in synodo arguuntur: an potest tam atrox flagitium ab Athanasio, qui bis res Tyrias fuse prosequitur, a Sardicensibus Patribus, qui recensitis calumniis sententiam in maledicas proferunt reticere, si vere gestum fuerit? Quid ex hujusmodi silentio arguatur, nisi rem nec notam nec gestam unquam fuisse? Nam Rufini testimonium hujusmodi silentio obruitur. Et alioquin hæc historia fingentis potius artificium, quam rem vere gestam subolet: quis credat enim Arianos tam supinos tam stolidos fuisse, ut subornatæ mulierculæ, quæ Athanasium de facie non noverat, non indicarent quis Athanasius esset, quem in iudicio accusandum oporteret?

ANIMADVERSIO X.

De significatu vocis ἐργασία.

Putabamus olim hunc Athanasii locum Apol. contra Arianos, p. 107, ἐργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπεσειοντο, καὶ ἔθνη κοὶ δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, τύπτειν, sic exponendum esse: Hinc flagitia adversus illas (virgines) admissa: populi nempe ethnici ipsas nudabant, verberabant, etc. Sub hæc autem in Onomastico monuimus, hic ἐργασίας officinarum operas commodius exprimere. Cui interpretationi suffragatur inscriptio a Sponio eruta (c), Τοῦτο τὸ ἡρώων στεφανοῖ ἡ ἐργασία τῶν βαρέων· hoc est, Hoc heroum sepulcrum corona exornant operæ tinctorum. Hic igitur Athanasii locus sic explicandus: Officinarum operæ, populique ethnici adversus illas concitantur, ut eas nudarent, verberarent, etc.

ANIMADVERSIO XI.

Ad quem missa Flavii Hemerii epistola.

Ischyrae, cujus ministerio usi Eusebiani insidias in Athanasium struxerant, ecclesiam episcopatumque excitare curantes, quo sycophantiæ gratiam pensarent, imperatori auctores fuerunt, ut litteris ad catholicum, sive thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyrae ædificari in loco Pax Secontaruri dicto: nec tamen ille quæsitam scelere episcopatus umbram nancisci potuit. In Apologia vero contra Arianos exstat (d) epistola Flavii Hemerii catholici, cujus titulus in prius editis vitio laborabat; ita quippe legebatur, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ· deinde vero, Φλαύτιος ἡμέριος Ἐξαρχος Μαρεώτου. Ubi nos ex Regio exemplari decimii circiter sæculi optimæ notæ sic restituimus, ἐπιστολὴ τοῦ Καθολικοῦ· ac postea Φλαύτιος ἡμέριος Ἐξάρχου Μαρεώτου· quam lectionem optime habere ex præcedentibus liquet, nam paulo superius ita legitur: καὶ ὁμῶς πεποικηκασί καὶ βασιλέα γράψαι τῷ καθολικῷ, πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν, ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα ταύτην ἔχων, ἀξιόπιστος φαίνεται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. Ubi prius editi contra fidem codicum omnium, sic habent, καὶ βασιλέα γράψαι τῷ Κολλούθῳ. Editores quippe ex subsequenti vitiatio titulo, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθῳ, hic etiam Κολλούθῳ repro-

(c) Voyage, t. III, p. 150.

(d) Athan. p. 158 et 159.

nendum censuerunt, licet omnes mss. τῷ καθολικῷ A litteraria bene meritis (a), nos libro *De Nicænis decretis* epistolam Eusebii subiunxisse : ratus rem esse prorsus peregrinam, et extra sedem propriam hic locari : ac de tali ausu, usque adeo indignatur ut in *Elencho rerum* nos ideo malè fidei accusaverit. Hæc ejus verba sunt, p. 90 : *Antequam hanc de epistola Eusebiana disputationem claudam, non abs re erit breviter inquirere, unde factum sit, ut inter Athanasii opera locum habeat. Reposuerunt illam in tom. I novissimæ editionis curatores, Petrum Felckmannum hac in parte secuti, qui editionem Commelinianam anno 1601 adornavit, primusque hanc epistolam editis Athanasii operibus inseruit; præter unicum Basiliensem, nullum codicem manuscriptum reperire potuit, quo inter opera Athanasiana reperta fuerit : alterum addiderit Benedictini, in bibliotheca Regia Parisiensi : cuius vero ætatis, quantive pretii hi codices sint, nos non docent. Unde Parisienses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pcedere sequebantur, hanc tamen epistolam excluserunt. Certe mihi videtur ab aliis adjecta, et ex Theodoretii historia primum deponpta. Verum ipsius Athanasii testimonio sententiam suam confirmare satagunt (b), unica Felckmanni conjectura nisi. Frustra quidem. Ipsa Athanasii verba hæc sunt (c); postquam dixisset Eusebium epistola sua Arianos accusasse, sequitur, Καὶ τοῦτο οἶδὲ καὶ Ἀκάκιος· ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεῖς, νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου· ἵνα ἐκ ταύτης γινῆς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττόν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνομοσύνην. Et hoc ipsum scit Acacius, nisi et ille quoque nunc metu temporum id dissimulandum putet, veritatemque inficiari velit. Certe et is in fine subiunxit epistolam Eusebii, unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acacii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas. Hæc ut sententiæ suæ accommodarent, textui Athanasiano vim inferre necesse habent, ac proinde pro ὑπέταξε, substituerunt ὑπέταξα, plane contra omnium codicum fidem, non diffidente ipsomet Felckmanno, qui nec ipse textum mutare ausus est. Quin et totus ipse contextus, quidquid aliter sentiat Felckmannus, repugnat; disputat enim his verbis Athanasius adversus Acacium, ipsius Eusebii discipulum et successorem, inconstantis ingenii virum, qui nunc cum catholicis, nunc cum Arianis fecit, quique ad scripti alicujus sui calcem (multa enim, eaque, ut videtur, in Ariano-rum gratiam scripsit) hanc magistri sui epistolam subnexerat, eoque pacto stoliditatem adversus præceptores suos ostenderit, subjecta nimirum Eusebii epistola, qua Arianos diserte damnaverat. Verbis in hunc sensum explicatis, commode et perspicue fluunt omnia. An vero rem acu tetigerim, eruditorum iudicium esto. Hæc ille : at in ea docti viri narratione, nihil sanum, verum nihil deprehendas. Nam quod tom. II, p. 47. Var. lect., p. 55.*

Flavii Hemerii catholici esse et ad exactorem Mareotæ mitti : nam quod in prius editis legitur Φλαύιος Ἡμέριος Ἐξαρχος Μαρεώτου, ab editoribus ideo positum est, quod Basiliensis codex sic haberet, Φλαύιος Ἡμέριος Ἐξάρχωρ male : illi vero Ἐξάρχωρ in Ἐξαρχος perperam verterunt, neque enim in Mareote, Alexandrini agri parte, exarchus esse poterat. Hæc pluribus esse visum, quia Tillemontius eam restitutionem nostram vel non animadvertit, vel penitus neglexit. Et quidem ille mendum subodoratus, conjectura lapsum sarcire conatus est; sed non ita feliciter. Etenim illius loco, ἐπιστολὴ τῷ Κολλούθω, sic legendum putat, ἐπιστολὴ τῷ καθολικῷ· at perperam, nam, ut supra videas, epistola catholice missa, Augustorum et Cæsarium erat, eaque nusquam reperitur : quæ sequuntur autem sic restauranda putat Tillemontius post Henricum Valesium, Φλαύιος Ἡμέριος Ἐξάρχω Μαρεώτου, quæ sane ἀπροσδιόνυσα sunt : nam idem essent catholicus et exarchus, officia sane longe disparata; at in Mareote Alexandrini agri parte nec catholicus nec exarchus erat. Exarchi enim summi imperii proceres fuere, quorum ea erat auctoritas et dignitas, ut ministerium imperialis fastigii peregrisse dicantur in libro *Diurno Romani pontif.*, c. 2, tit. 4, p. 19. Hac vero posita lectione, quisnam erit ille Flavius Hemerius qui tanta auctoritate catholicos et exarchos, ut dominus famulo imperat : cuiusque officium nullum memoratur secundum Tillemontianam restitutionem? Hic spero neminem, re perpensa, restitutioni nostræ repugnaturum esse.

ANIMADVERSIO XII.

An epistola Eusebii Cæsariensis libro *De Nicænis decretis recte subjungatur.*

Ægre tulit vir quidam eruditus et de republica

(a) Guillelmus Cave.

(b) *Admonit.*, § 40, p. 208, t. I ed. novæ. Felckm.

(c) *De decret. syn. Nic.*, p. 403.

ait primo Felckmannum fateri (a) in omnibus codicibus, uno excepto Basiliensi, adesse lectionem ὑπέταξε, majoremque codicum numerum hanc lectionem præferre, non accurate dictum, siquidem Felckmannus duos solum de decretis Nicænis adesse sibi codices testificatur; nimirum Basiliensem et cum quem VII notat. Primus autem, scilicet Basiliensis, omnium antiquissimus et optimus, ὑπέταξα habet, cui addas Regium decimi sæculi exemplar egregiæ notæ. Cum ergo duo manuscripti codices, iique præstantiores et antiquiores, nostram lectionem præferant, unusque tantum et quidem inferioris notæ et ad Basiliensis fidem descriptus, ut ait Felckmannus in notis p. 55, secus habeat, cur nobis exemplarium penuriam perpetuo decantat? Nam quod ait ille, nec Felckmannum monuisse cujus vetustatis esset Basiliensis codex, nec nos de ætiquitate codicis Regii dixisse quidpiam, periunde falsum, et ne dicam, malæ fidei, summæ saltem oscitantæ est: nam in Præfatione ad editionem Commelinianam, cui notas suas subjunxit Felckmannus, hæc habentur: *Primus codex isque vetustissimus (ideoque lectu perdifficilis) optimus, et qui plura reliquis omnibus habet, est academix Basiliensis...* et postea, in exemplari Basiliensi, quod cæteris omnibus jure præferimus, etc. De Regio autem codice diximus nos in Præfatione: *Basiliensi codici haud multum concedere putatur Regius, num. 2284, septingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, etc.* Et postea in syllabo codicum diximus nos eodem codice Regio 2284, ad epistolam de Nicænis decretis usos esse, init. l. I. Itaque ex Felckmanni et ex nostra parte stant duo vetustissimi omnium codices; ex altera duo item, sed longe recentiores et inferioris notæ. Et aliunde lectio ὑπέταξε ita loco congruens est, ut si ὑπέταξε legas, aptam sententiam frustra quæras, ut inferius clare comprobatur. Non verius loquitur cum ait, Felckmannum vocem ὑπέταξε in ὑπέταξα commutare non ausum esse: nam ideo non emendavit, quia lapsus sero nimis animadvertit: et incogitantia item evenisse testificatur, quod epistola Eusebii in secundo tomo cusa, epistolæ de decretis Nicænis subjuncta non fuerit. Dolebat quippe veram lectionem non restitutam, nec epistolam in sede propria locatam fuisse, ut ex ejus verbis arguitur. Etenim secundo tomo Commelinianæ editionis hæc notat Felckmannus ante epistolam Eusebii ad Cæsarienses, p. 47: *Sequentis epistolæ cum sæpe Athanasius mentionem faciat... Et vero etiam lib. De decretis Nicænis dicat se eam illi operi subjuncturum (ita enim textus ibi legendus est), quemadmodum etiam in cod. ms. Græco Academix Basiliensis post id posita est: idcirco eam hoc loco post Athanasii epistolam subjicere volumus bona fide ex dicto ms. Basil. descriptam, cum ea sero nimis animadversa suo loco reponi jam non posset.* Sic censor ille res non uti se habent, sed uti sua inter-

esse putat, effingit; quale est illud, *Unde Parisenses editores anno 1627, quamvis in cæteris editionem Commelinianam presso pede sequébantur, hanc tamen epistolam excluserunt.* At secum reputare debuit editionem illam Parisiensem omnium teri manibus, nec posse tale commentum impune proferri. Editores quippe infinita propemodum immutarant, aliquando bene, frequenter secus, ordinem non raro inverterunt: non modo epistolam Eusebii, sed et alia multa reseuerunt, ut epist. minorem Athanasii ad monachos, varias lectiones omnes, etc., ut plerique conquesti sunt; multa spuria tanquam germana adjecerunt: num dicere postea ausis, editores Parisienses edit. Commelinianam presso pede secutos esse? Itaque vir eruditus isthæc obiter pertractavit, qui nec quæ legenda erant legerit, nec illis quæ legit satis attenderit; id autem aperte liquet, in ea quam ex Nannio attulit loci, quo de agitur, interpretatione: hæc Græca verba sunt, Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν, ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα γοῦν (alius codex ὑπέταξε) ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου, πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην, quorum sensus hand dubie hic est: *Quod sane non ignorat Acacius (id est, Eusebium in epistola sua ad Cæsarienses τὸ ὁμοούσιον admisisse), nisi et ipse nunc præsentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget.* Itaque in fine subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium, ac præcipue Acacii in suos magistros perfidiam (sive ingratum animum) ex ea liquido cognoscas. Nimirum Athanasius hic Acacium et Arianos perfidix et ingrati animi accusat, quia τὸ ὁμοούσιον, quod in epistola sua Eusebius Cæsariensis ipsorum magister confessus erat, ipsi negarent et impugnarent; utque res ad ejus, cui litteras mittit, amici notitiam veniat, illam se Eusebii epistolam in fine subnexurum ait. Contra vero si ὑπέταξε legeris, et ab Acacio subjunctam epistolam dixeris, aptam sententiam nunquam efficias: nam cui operi hanc subjunxerit Acacius, nusquam meminit Athanasius; imo nec Acacii, nec operis cujuscumque ab eo editi, unquam ante ea in hac epistola verba fecit. Et prorsus ἀπροσδιόνυσον est dicere Acacium ideo illam epistolam subjunxisse, ut ille amicus Athanasii, cui epistolam mittit, cognosceret Arianorum et ipsius Acacii perfidiam. Et tamen hæc est loci sententia, si stet lectio veterum editorum, Ὑπέταξε γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην. Quamobrem Nannius ex vitiata lectione εἰς ἀμυχλίαν actus, eam quam supra attulimus edidit versionem: *Certe is in fine subjunxit epistolam Eusebii.* Quæ sunt ἀσύστατα, nam neque Athanasius Acacium antea, nec unquam

(a) V. edit. Felckm. tom. II.

opus quoddam illius ἰνδὲκᾶντι, cui epistolam Eusebii subjungeret; particula autem γοῦν hic aperte concludentis est, et itaque vertenda, ut ex ordine sermonis videas. Quæ sequuntur autem in Nannii versione vitio laborant: Unde eos et Christi perduelles videas, et in primis Acacii adversus præceptores suos stoliditatem deprehendas. Nam ut vel mediocriter perito liquidum est, sic legendam et vertendum est: Itaque in fine subjecti Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac præcipue Acacii in suos magistros perfidiam (seu ingratum animum) ex ea liquido cognoscas. Et sane cum dno antiquissimi omnium codices in fine libri *De decretis Nicænis* epistolam Eusebii subjunctam habeant, hinc demonstratur ab ipso Athanasio vere subnexam fuisse: nunquam enim cogitasset amanuensis ipsam huic operi subnectendam exquirere, si non adfuisset. Nam quod alius posterioris ævi et infimæ notæ codex ipsam non circumferat, nihil mirum: quia ut persæpe in Athanasii edito monuimus, amanuenses, cum levandi laboris, tum quæstus causa, multa etiam necessaria prætermittent, ut majus ex opera et labore suo lucrum accederet. Hæc satis superque sunto. Siquidem etiamsi epistolam Eusebii non subjunxisset Athanasius, quod tamen fecisse illum certissimum est, quid malii admisisset, eam subnectendo, de qua scilicet pluribus agit ille in libro *De Nicænis decretis*?

Cæterum quod ille scriptor eruditus Eusebium ab Arianismo purgare nitatur, etsi pari atque cætera ἀρρεβελῆ id tentaverit; nihil curo. Quid ea de sententiam ex ipsis Eusebii scriptis, submotis pro more altercationibus, declaravi in Præliminaribus ad *Commentaria Eusebii in Psalmos*. Quod autem adjicit idem: *Et quidem parum hac in parte audiendi sunt scriptores pontificii* (sic Catholicos vocare libuit), *jurati utpote Eusebii hostes, causam non dissimulante Baronio*; id non vere dicitur: non desunt enim apud Catholicos, qui Eusebii partes tueantur; et quidem prohibente nemine. Quod si multo plures in Eusebium sententiam dicant, quid inde arguas, nisi Eusebium adeo frequentes et perspicuas Arianismi notas tum gestis tum scriptis suis dedisse, ut paucissimi pro illo, innumeri contra semper steterint?

Adde, Erasmmum, qui prior illam Athanasii epistolam Latine vertit, eam ipsam, quam nos, lectionem Græcam secutum esse. Locus Athanasii sic habet. Καὶ τοῦτο ὄδῃ καὶ Ἀκακίος, ἀν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γινῶς τῶν τε χριστομάχων, καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἐαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην· quæ sic Erasmus transtulit: *Novi; hoc et Acacius, nisi nunc et ipse metu percussus pro tempore simulat, negatque veri-*

latem. Subjungi igitur in fine epistolam Eusebii, ut ex hac abunde cognoscas, et istorum qui Christo rebellant, ac Acacii adversus suos doctores, ingratitudinem. Ubi vides Erasmmum ὑπέταξα legisse, ut omnes antiqui codices habent, ac lectionem ὑπέταξε quæ in solo Gobleriano codice ad fidem Basiliensis exscripto, adest, amanuensis mendum esse: nam Basiliensis et Regius, ut diximus, ὑπέταξο habent. Hæc porro Erasmi versio cusa est in editione Latina Athanasii Lugdunensi an. 1552; vide fol. 263.

ANIMADVERSIO XIII.

Quo anno synodus Alexandrina celebrata fuerit, an 339 an 340

Quia non ita feliciter calculum posuit Tillemontius (a), dum epistolam Julii papæ synodicam in annum 341 contulit, quæ tamen non nisi sub finem anni 342 data fuisse potest; hinc res ante Romanam synodum gestas mirifice arctare compulsus est. Nam Constantinoopolitanæ sedis invasionem ab Eusebio factam, in finem anni 338, aut initium subsequentis conjicit; synodum vero Alexandrinam in medio anni 339 celebratam putat: cum enim invasionem Eusebii ea synodus memoret, post illam coacta sit oportet. Ut autem liberis spatiis veram temporum seriem teneamus, a reditu Athanasii orsi, sic omnia ad verum ordinem redigi posse censemus. Athanasius Treviris exsul, a Constantino juniore remigrandi veniam accepit, datis ad eam rem xvii Junii litteris (b); idque anno, ut nobiscum censet Tillemontius, 338. Sub finem Junii profectus Athanasius, Viminacii ad Danubium Constantium adiit; inde Constantinopolim petiit: atque criminationi quam Macedonium episcopo suo Paulo obtulit præsens fuit: sed postea reconciliata gratia Macedonium Paulo junctus, solito presbyteri munere fungebatur. Sub hæc autem Constantius, dum in Orientem contra Persas concederet, Athanasium eodem itinere patriam repetentem Cæsareæ in Cappadocia iterum vidit et allocutus est, mense Septembri: nam Constantius jam Antiochiam venerat mense Octobri: quippe qui v Idus Octobris legem Antiochiæ dederit *De decurionibus*, ut videas in codice Theodosiano. Contra Persas igitur properans Antiochiam venit. Inde Octobri mense D Emesam, ubi data lex est *De decurionibus*, v Kal. Novembr. Paulo post ad Persarum confinia vectus in Mesopotamiam, Edessæ consedit, ut ait Libanius oratione ad Theodosium, ubi tamen lapsu graphico Emesam legitur; sed haud dubie Edessam legendum, ut et alibi: quæ postrema urbs in Mesopotamia erat. Inde reversus Antiochiam, legem dedit ad Acyndinum præfectum prætorio *De temporum cursu*, vertente anno 338, scilicet vi Kal. Januarii. Ineunte anno 339, cum in Syria degeret Constantius, Laodiceæ data lex est *De verborum formulis* (in codice Justin.) Kalend. Februarii.

(a) Note 38.

(b) *Apol. contra Arianos*, p. 152; *Apol. ad Constant.*, p. 236; *Hist. Arian. ad monachos*, p. 275.

Paulo post idem imperator Heliopoli in Phœnice leges dedit, pridie Idus Martias, scilicet quartam, *De maternis bonis*, et octavam, *Qui admitti ad bonorum possess.* Eodem mense Martio reversus est Antiochiam: ibidemque data est lex prima, *De incestis nuptiis*, pridie Kal. Aprilis. Hinc profectus Constantinopolim Constantius, Idibus Augusti legem ii dedit: *Ne Christianum mancipium.* Hoc posito, eoque certissimo rerum ordine, propalam est Constantium, medio circiter anno 338 contra Persas profectum, non ante medium anni 339 Constantinopolim revertisse. Ibi vero, instigante Eusebio, synodum coegit, in qua, accusationem, redintegrante Macedonio, Paulus depositus, Eusebiusque ejus in locum subrogatus est. Hinc vero manifeste ruit illa nuperi scriptoris computatio, qua synodum Alexandrinam centum episcoporum in medio anno 339 celebratam putat: nam cum ea synodus Eusebii intrusionem, multa que alia deinde gesta Eusebianorum commemoret, post illam coacta sit oportet. Pauli vero, cui subrogatus Eusebius est, depositio, accusante Macedonio peracta est: siquidem Macedonius, qui, uti supra diximus, cum patriam repetens Athanasium Constantinopolim advenisset, illo præsente, Paulum reum egerat, deinde reconciliata gratia, a cœpto destitit. At vixdum elapso a prima accusatione anno, instigante Eusebio, antistiti suo iterum crimen obtulit, unde Pauli abdicatio et Eusebii invasio consecutæ sunt.

Hic vero Tillemontius iis (a), quos ipse sibi nemine auctore præscripserat, arctius limitibus, ne Macedonii accusationem illam priorem sub Constantio (nam sub Constantino semel, sub Constantio bis in crimen vocatus est), quæ mense circiter Augusto anni 338 facta sit oportet, reconciliatam gratiam, inducias illas et pacem aliquanto tempore servatam, Constantinopolitanam synodum, repetitam accusationem et abdicatorem Pauli; hæc, inquam, omnia quatuor mensium spatio includere cogatur; priorem illam sub Constantio ab Athanasio memoratam accusationem in annum 336 conjicit, non animadvertens se Athanasio, quem tamen auctorem affert, manifeste repugnare: accusationi namque priori sub Constantio, de qua verba facit Athanasius, ipse præsens interfuit, *πρόντων*, inquit, *ὄμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν.* Neque potuit ille alteri, Paulo episcopo oblata, criminationi anno 336 interesse, Constantino videlicet imperante; quippe qui anno 335, Alexandro Pauli decessore superstite, in Gallias relegatus sit, et anno tantum 338, sub finem Junii Treviris profectus ab exilio: que redux Constantinopolim venerit.

Ex supradictis planum est non posse stare Tillemontii calculum, qui medio anno 339 celebratam putat Alexandrinam synodum, cum maxime illa non intrusionem Eusebii modo, sed etiam bene multa alia commemoret post sedis Constantinopolitanæ

A invasionem ab Eusebio et sociis perpetrata. Verum ex repetito rerum gestorum ordine id exploratum, ut spero, cuique erit. Athanasius Cæsareæ in Capadocia Constantium allocutus, inde pedestri itinere per Syriam et Palæstinam Alexandriam petiit sub finem anni 338. Aliquanto post tempore Eusebiani, quorum in Athanasium odia nondum detumuerant, in unum coacti Arianos receperunt, Pistum Arianum Alexandriæ episcopum constituerunt, legatos Macarium, Martyrium et Hesychium ad Julium papam; ad tres item imperatores, tunc variis in orbis partibus versantes, litteras miserunt: queis Athanasium, ut cædium et exsiliorum, postquam Alexandriam remigraverat, reum agebant: ejusque nomen apud Constantium deferebant, quod frumentum a Constantino patre viduis alendis deputatum divenderet ac propriam in rem converteret. Oblatorum apud imperatores criminum nuntium Alexandriam devenit: quibus conspectis allatisque Athanasium centum episcoporum synodum coegit. An ferendus itaque Tillemontius, qui in medium anni 339 hanc synodum celebratam velit? Nam præter superius allata, quibus obsisti nequit, ut cum colore aliquo possent Eusebiani memorata crimina objicere; nempe cædes et exilia post reditum irrogata, frumentum distribuendum in propriam rem distractum; necesse fuit Athanasium aliquanto jam tempore Alexandriæ commoratum, nuntiumque commentitorum criminum Eusebianis, qui tum procul agebant, missum fuisse: in synodo Eusebianorum quæ narravimus geri oportuit, mitti nuntios ad imperatores; oblata apud tres Augustos crimina Alexandriæ renuntiari, cogi synodum Alexandrinam centum episcoporum. Quæ sane cordatus nemo, nisi volucris nuntiis usi Eusebiani fuerint, tam pauculorum mensium spatio facta concesserit; Constantinus quippe in Galliis, Constans in Italia degerebat. Anno igitur 340 celebratam Alexandrinam synodum putamus: quod ipsius Athanasii testimonio confirmatur. Is enim anno 341 sub finem Aprilis ait, fratres ejusdem synodi Alexandriæ legatos, uti certum est, Romæ synodum anno præterito *πέρυσσι* postulasse, legatis Eusebii cum Athanasianis idipsum petentibus: commode namque eundem in annum synodus ejusque legatio conferantur (b): quod item ex præcedentibus propalam esse videtur, vix enim, ac ne vix quidem quæ a reditu Athanasii gesta feruntur anno integro accidere potuerunt. Et ideo, ut diximus, Tillemontius tantum hæc arctare compulsus est, quia synodi Romanæ tempus anno uno præverterit: quod mox spero commonstrabitur. Ad hæc vero cum pseudosynodus illa Constantinopolitana, qua intrusus in Constantinopolitanam sedem Eusebius fuit, post adventum Constantii Constantinopolim, qui sub finem Julii anni 339 certissime accidit, congregata fuerit, post anni medium celebrata illa fuit. Cum autem synodus Alexandrinæ

(a) Vide Till, sur S. Paul de CP.

(b) Athan, p. 95 et 112.

eatum episcoporum, non intrusionem Eusebii modo, sed etiam multa alia illam consecuta commemoret, nequaquam potest illa ante annum 340 coacta fuisse.

Non placet Tillemontium (a) quod diximus, Pistum ab Eusebianis in episcopum cooptatum in synodo fuisse. Ego vero fateor, illum Eusebianorum conventum, ab Athanasio, qui solus de Pisti ordinatione loquitur, synodum nusquam vocari. Verum au cœtus ille Eusebianorum, in quo Ariani ad communionem admissi, Pistus electus, Athanasius repudiatus, tres legati ad Julium missi sunt, synodus nuncupari debeat, id eruditorum examini permittam. Scio tamen in more esse, ut talis consensus synodus appelletur. Nec sine causa queritur Athanasium synodos quotannis ab Arianis celebrari.

ANIMADVERSIO XIV.

Probatum epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342.

Etsi perspicuum putemus celebratam illam synodum, et datam Julii epistolam fuisse anno 342, quia tamen a viris insignibus, Baronio, Hermantio et Tillemontio, pro adversa opinione naviter pugnatum est; rem qualis in Athanasii scriptis et in Julii papæ epistola enuntiatur ipsis verbis afferemus: nam horum auctoritas, annuente Tillemontio, Soeratis et Sozomeni, qui plerumque res miscuerunt, testimonio longe anteposenda. Synodus Antiochena, Constantio Augusto præsentem, anno 341 celebrata est: ubi Eusebianorum opera Gregorius Cappadox Alexandriam episcopus missus est, qui Athanasium deturbaret. Præmisso autem Philagrino, ut allectum Gregorium nuntiaret, ipse Gregorius paucis post Philagrini adventum diebus Alexandriam invasit sedem. Athanasius vero post ingressum Gregorii, cum proximum periculum esset, ut scrutantium eluderet manus Paschalibus ipsis diebus se subduxit, et Romam navigavit. Hactenus, refragante nemine, sic se res habuerunt. Quid vero de rerum post gestarum serie Athanasius et Julius narrent, jam expendere libet. Post adventum Athanasii Romam Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum Antiochiam ad Eusebianos, ut Athanasium post allatam Alexandrinæ synodi epistolam enarrat his verbis (b): Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης. Καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰούλιον ἔγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἤξιωσαν σὺν ὀδοὺν καλεῖσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιο, κριτὴν γενέσθαι. Ἡμῶν τοίνυν ἀνεληθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔγραψεν εἰκότως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀποστείλας καὶ δύο πρεσβυτέρους ἐαυτοῦ Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον. Ἐκεῖνοι δὲ ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐταράχθησαν, οὐ προσδοκῆσαντες ἡμᾶς ἀνέργεσθαι· καὶ παρητήσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι· ἰδὲ ἔστι: *Hæc quidem Ægyptii ad omnes episcopos et*

ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet, iudex esset. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus expectarent nos illic venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commenti. Hic vides legatos Elpidium et Philoxenum post adventum Athanasii Romam a Julio papa missos. Ut autem palam sit cum adventum illum Athanasii Romam, tum legationem, post Gregorii invasionem, quæ anno 341 in Paschate facta est, contigisse, locum Athanasii ex historia ad monachos longiusculum licet

*afferimus. Γράφει τοίνυν τότε Κωνσταντίος, πάντας δὲ διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγριον Ἐπαρχον, καὶ Ἀρσάκιον τινα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας, καὶ τοιαῦτα γέγονεν οἷα καὶ πρότερον. Συναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων καὶ ποιμένων καὶ ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεωτέρων μετὰ ξιφῶν καὶ ῥοπάλων, ἐπῆλθον ἀθρόως τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίου· καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς κατακόψαντες εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώριζον. Πολλὰς τε γυναῖκας κατασύροντες, εἴλκον εἰς τὸ δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριῶν ἔλκοντες ὕβριζον· ἄλλους ἐδήμειον, ἄλλων ἄρτους ἀφηροῦντο, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ Γρηγόριον δέξωνται τὸν ἀπὸ βασιλέως ἀποσταλέντα. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πρὶν γενέσθαι ταῦτα, καὶ μόνον ἀκούσας, ἔπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς τε τὸν θυμὸν τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ σὺν ὀδοὺς γένηται· ὁ δὲ Ἰούλιος γράφει, καὶ πέμπει πρεσβυτέρους Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὀρίσας καὶ προθεσμίαν, ἵνα ἔλθωσιν· ἰδὲ ἔστι: *Litteras itaque scribit Constantius, ac in omnes movet persecutionem, Philagrimumque mittit et Arsacium quemdam eunuchum. Mittit item Gregorium cum militari manu: resque superioribus similes gestæ sunt. Coacta quippe illi bubulcorum, ovilionum, aliorum forensium ac petulantium juvenum multitudinē, cum gladiis et clavis in ecclesiam Cyrii dictam irrupere: ibique alios occiderunt, alios conculcarunt, alios plagis laniatos in carcerem truserunt, in exsilium quosque pepulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribunal palam pertraxerunt, crinibusque raptatas contumeliis affecere; alios proscripsere, aliorum panes abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos Arianis adhærere, Gregoriumque ab imperatore missum recipere cogent. Athanasius vero antequam hæc facta essent, ad primum rei auditum Romam navigavit, quod hæreticorum furorem perspectum haberet; at etiam, prout placitum erat, synodus ibi celebraretur: Julius autem presbyteros Elpidium et Philoxenum mittit, tempusque illis (Eusebianis) præstituit, ut intra ψ-**

(a) Note 38.

(b) P. 110.

lud Romam se conferrent. Ex his omnibus luce clarius est, Athanasii Romam profectionem, ac Elpidii et Philoxeni legationem, post invasionem Gregorii, quæ fatentibus omnibus in Paschate anni 341 contigit, factam fuisse. Nec quispiam, spero, negabit, nisi sponte cæcutire velit. Jam ad cætera pergamus. Eusebiani Elpidium et Philoxenum legatos usque ad Januarium mensem, nempe anni 342 detinent, et ut habet Athanasius, ultra conditium a Julio ad celebrandam synodum tempus, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους κατασχεῖν καὶ μετὰ τὴν προθεσίαν. Julius autem hæc habet: Οἱ ἔλθειν μὴ βουλόμενοι κατασχῆσαι καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ Ἰανουαρίου μηνός, id est: *Illi quibus accedere non placuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium detinuerunt.* Ex his porro Athanasii et Julii dictis facile calculum ponas. Athanasius Alexandria Romam proficiscitur paschali tempore anni 341, ut adversariorum furorem prudenti absentia falleret. Post ejus Romam adventum legatos Julius Antiochiam mittit Elpidium et Philoxenum: id una serie bis testificatur Athanasius: ad usque Januarium proximum (haud dubie anni 342) legati Antiochiæ detinentur. Id Julius narrat. Reversi Romam legati, Eusebianorum litteras Julio offerunt, quas Julius, ut testificatur ipse, aliquantum temporis penes se servavit, nec synodo protulit, sperans aliquot eorum mutata sententia ad conditum venturos. Spe tali depulsus, litteras demum recitat; Athanasius, Marcellus et Asclepas rei acti, discussis et confutatis criminibus, ad communionem admittuntur: denique annuente synodo epistolam Julius mittit, qua dicit Athanasium a mensibus octodecim Eusebianos Romæ exspectare. Hæc sponte fluunt, et temporum notæ apprime quadrant: nam si legatos post fugam Athanasii, et ejus Romam adventum, profectos statuas; si usque ad Januarium mensem Antiochiæ detentos, atque sub hæc remigrasse dicas; si Julii, acceptis litteris, cunctationem, indeque synodi celebrationem, purgationem Athanasii, Marcelli, et Asclepæ, congruentibus spatiis metiare, octodecim menses in epistola Julii memoratos, quos Athanasius Romæ exegisse dicitur, nullo negotio enumeres; nimirum octo postremos anni 341, ac decem priores anni 342, ita ut mense Octobri vel Novembri epistola Julii data fuerit.

Jam vero restat ut videamus qua arte, quibusque machinis Tillemontius Julium et Athanasium ad sententiam suam detorqueat (a): nam, quod plane mirum, ut synodum Romanam et Julii epistolam in annum 341 conferat: auctoritate Athanasii et Julii, ut putat, hanc rerum temporumque seriem inducit. Legatos Elpidium et Philoxenum diu ante Gregorii invasionem, anno scilicet 340, Antiochiam profectos ait, quod ita manifeste in locis Athanasii superius allatis exploditur, ut perquidem mirum

sit virum alias accuratum et doctum hæc vel cogitasse. Januarium mensem contra fidem mancriptorum et editorum omnium vult in Junium commutari: qua facta mutatione, id absurdum sequitur, quod Julius queratur legatos suos mense, ut citius, Maio Roma profectos Antiochiam, ibi usque ad Junium ejusdem anni reditu interclusos fuisse: qui tamen vix mense Junio eodem pervenire potuerint. Octodecim porro menses quos Athanasium Eusebianos exspectantem exegisse Romæ testatur Julius papa, ita vult ille computari, ut hujus temporis pars ab anno 340, quo venisse Romam Athanasium comminiscitur, ineatur; hinc Alexandriam rediisse putet, et aliquot ibi menses moratum, remigrasse Romam, et aliquot iterum menses ibi substitisse: atque ita calculum ponit, ut octodecim menses partim ante profectum ejus Alexandriam, et moras ibidem; partim post reditum Romam constituat. En Julii verba: Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτοις πᾶσι, παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐνιαυτὸν καὶ ἕξ μῆνας, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν, ἢ τῶν βουλομένων ἔλθειν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσώπει πάντας· ὅτι οὐκ ἂν παρήν, εἰ μὴ ἐθάρρηι· id est: *Etenim præter hæc omnia, annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum, aut eorum qui huc se conferre vellet, exspectaret; suaque præsentia omnes pudore afficiebat: non adsuturus quippe, nisi causæ suæ confidisset.* Sane nisi Julii dicto palam vis inferatur, hic octodecim continuos, nec longa et diuturna peregrinatione interceptos menses intelligas oportet. Nam si per Romanum otium xviii mensium Athanasius Tiburem aut Tusculum se contulerit, fatemur id nihil officere, quominus octodecim mensibus Romæ exspectantem condisse dicatur; verum si anno 340 Romam commigraverit, ibique novem menses exegerit; deinde Alexandriam reversus, aliquot ibi menses condeserit, tum Romam repetierit, et novem iterum menses ibi manserit; nequidquam dicatur ab octodecim mensibus eum Eusebianos in Oriente positos exspectasse. Ad hæc vero, ne Tillemontius quidem, rerum et gestorum serie ad arbitrium suum ordinata, potest octodecim illos menses, quos Romæ Athanasium egisse narrat Julius, reperire. Siquidem fatetur ipse legatos Athanasii et synodi Alexandrinæ anno 340 cum legatis Eusebianorum disceptasse coram Julio papa, cum adhuc Athanasius Alexandriæ degeret, ἦν/εκα καὶ ἄθανάσιος ὁ ἐπισκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν, ait Julius. Athanasius vero non ante Romam profectus est, quam legati redirent. Jam vero extremis omnia lineis in gratiam Tillemontianæ opinionis ponamus, dicamusque, legatorum disputationem mense Januario contigisse, ipsosque mox profectos mense Februario Alexandriam advenisse, Athanasium statim a legatorum reditu conscensa navi Romam mense Martio adventasse, ibique mansisse ad finem usque anni

(a) Tillemont, note 40, et *Vie du pape Jule*, n. 4.

ejusdem. Hinc remeasse Alexandriam, ubi, fatente A Tillemontio, aliquot menses substitit; invadente Gregorio, denuo aufugisse Romam, profectumque sub Aprilis finem, mense Maio advenisse: demum epistolam Julii papæ, qua dicit Athanasium ab octodecim mensibus Romæ expectare, datam fuisse mense Augusto vel Septembri anni 341, ut vult Tillemontius (a): sic rebus in gratiam sententiæ illius, etiam præter verisimilitudinem compositis, xviii mensium numerum non conficiat, nam si novem anni 340 menses, quatuor aliis (a Maio nempe ad usque Augustum vel Septembrem) adjungas, tredecim aut ad summum quatuordecim reperias. Ita omni ex parte labitur isthæc opinio. Omnes itaque temporis notas Tillemontius elusit: et certe hujusmodi sunt illæ, ut si vel una maneat, tota ejus supputatio subruat: nam si legati Julii post invasionem Gregorii et fugam Athanasii profecti sint, ad nostram accedat sententiam necesse est, perindeque si stet lectio manuscriptorum et editorum, quæ legatos ad Januarium usque mensem reditu interclusos ait; vel si octodecim continuos menses Romæ mansisse Athanasium dicatur, anno 342 epistola Julii data sit oportet: quod ipse Tillemontius fatetur. Cum contra si vera et asserta lectio servetur; si dicta Julii et Athanasii pura nec distorta maneant, res nativo ordine per se consistat.

Verum obnititur Tillemontius: Eusebiani Romanæ synodi iudicium in Antiochena synodo in- C eunte anno 341 celebrata præverterunt: non potuerunt autem prævertere, nisi indicta illis antea fuisset, indicta vero fuit Romana synodus per legatos Elpidium et Philoxenum: unde sequatur Elpidium et Philoxenum ante annum 341 venisse Antiochiam, ut Romanam synodum indicerent. Qua in re sane vir eruditus se Athanasii et Julii verba non sat ponderasse testificatur. Nam Athanasius quidem, postquam Gregorii carnificinæ se subduxerat anno 341, Paschalibus diebus, hæc scribit: Καὶ πέρυσιν οἱ κατὰ Ῥώμην ἀδελφοί, μήπω τοῦτων γενομένων, ἀλλ' ἔνεκα τῶν πρώτων, σύνοδον ἐγράψαν γενέσθαι, ἵνα κάκεινα ἐκδικηθῆ· ἦν περ εὐλαβοῦμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προύλαβον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησίαν· hoc est: *Etiam anno præterito fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur: quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt.* Illis luce clarius est, jam anno 340 de synodo agenda Romæ statutum fuisse, et quidem cum nondum Athanasius Romam venisset: ac tunc synodum per alios quam Elpidium et Philoxenum indictam esse, ut ex Julii dictis videas. Ait enim ille, Macarium presbyterum, Martyrium et Hesychium diaconos, Eusebianorum legatos, antequam Athanasii oratores accederent, rogasse ut Alexan-

driam Pisto-cuidam pseudepiscopo litteras mitteret Julius, quo tempore Athanasius Alexandriæ degebat, ἤνικα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν. Cum advenissent autem Athanasii oratores, nec valerent Eusebianorum legati eorum argumentis obsistere, synodum in qua res accuratius indagaretur postularunt: qua impetrata, tunc primo Eusebianis synodum indixerunt: illi vero conscientia scelerum perterriti, in Antiochena synodo anno 341 ineunte celebrata, Romanæ synodi decreta præverterunt, deinde Gregorium Alexandriam episcopum miserunt qui Athanasium deturbaret. Athanasio autem anno 341 sese propripienta et Romam profecto, tunc demum Julius per legatos Elpidium et Philoxenum Romanam synodum secundo indixit. Ex allatis quippe duobus locis propalam est tum primo postulatam impetratamque synodum fuisse, cum Athanasius Alexandriæ ageret, et antequam Romam veniret. Cum autem perinde liquido constet, legatos Elpidium et Philoxenum, Athanasio Romæ præsentem, missos fuisse, qui Eusebianos ad synodum provocarent, diemque ipsis præstituerent; planum certe est synodum illam Romanam bis indictam fuisse: atque ita ruit tota scriptoris nuperi conjectura. Cur autem postquam anno 340 indicta fuerat, tantum spatii elapsus sit, ut secundo indicere necessum fuerit, haud difficile est augurari: cum videret enim Athanasius sub finem anni 340 cogi Antiochenam synodum, quæ initio anni 341 celebrari cœpta est; non nescius id in suam perniciem et expulsionem moliri Eusebianos, ne absente se quasi vacuum sedem novo a se creato episcopo traderent, ad adventum usque Gregorii Alexandriæ resedit.

Quod autem Athanasius post invasionem Gregorii Romam primo venerit anno 341, neque alia anno 340 Romam profectio statuenda sit, perspicuum sane est, cum ex iis quæ hactenus diximus, tum maxime ex primo, quem supra attulimus, loco, ubi dicitur: *Porro Eusebiani quoque ad Julium scripserunt: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus convocaretur, et ipse Julius si vellet iudex esset. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero, ut de adventu nostro audierunt, consternati, quod nullatenus expectarent nos illuc venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commentii.* Quod si anno 340, postquam primo indicta synodus Romana fuerat, Athanasius Romam profectus esset, an id Eusebiani ignorassent; solumque mense Junio Juliove anni sequentis, narrantibus Julii papæ legatis, edidicissent, qui in deturbando Athanasio toti erant? id certe ne somnari quidem potest. An vero sileri poterat ille Romanam profectus ab Athanasio, dum anno 341 paschalibus diebus, antequam Romam demigraret,

(a) *Vie de S. Jule*, art. 8.

hæc scriberet : *Etiam anno præterito, fratres nostri, qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut de illis ultio sumeretur: quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt?* Si ipse ad synodum celebrandam eo se contulisset, ut cum Eusebianis coram synodo concertaret; ac Eusebianis accedere non ausis, re infecta, remeasset Alexandriam, an id prætermitti poterat? Hoc silentii genus, in re prorsus necessario dicenda, si quidem gesta fuisset, adversam sententiam obruere nemo eat inficias.

Ut autem videas quantum præjudicata opinio valeat, ait Tillemontius: Si Januarius mensis, quo Eusebiani legatos Julii Elpidium et Philoxenum dimiserunt, steterit, et si anni 342 fuerit, hinc consequetur synodum Antiochenam centum fere episcoporum, quæ ineunte anno 341 celebrata est, usque ad annum 342 prolata esse, quod haud verisimile. Et hæc causa est, ut contra fidem manusciporum et editorum omnium pro Januario velit Junium apponi. Sic ille, non animadvertens epistolam Julii, cui afferendæ deputatus est Gabianus comes, non ad synodum illam mitti, sed ad Danium, Flacillum, Narcissum, Eusebium et alios episcopos; neque ullam in epistola Julii synodi tum Antiochiæ considentis mentionem haberi: miror prorsus a mente nuperi scriptoris excidisse, epistolam Julii responsonem esse, non ad synodum missam, sed ad illos qui se litteris provocarant episcopos, ut ipse passim innuit in epistola sua. Ecquid ergo abs re nobis synodum, et nimiam synodi durationem obrudit? Hic ne γρύ quidem contra mussitare liceat.

Pergit ille, verisimile non est synodum Romanam pro mense Decembri, incommoda scilicet tempestate, indictam fuisse: quod tamen innuere videntur Julius et Athanasius, dum aiunt, legatos Elpidium et Philoxenum ultra præfinitum ad synodum celebrandam tempus, ad usque Januarium mensem ab Eusebianis detentos fuisse; tum credibile non esse legatos mense Januario, media nempe hieme, ab iisdem dimissos fuisse. Hæc omni ex parte labuntur; nam etsi daretur synodum ad mensem Decembrem indictam fuisse, non procul exempla petenda essent, ad comprobandum id non præter consuetudinem admitti: quando numerosa illa synodus Antiochena ex omnibus, etiam extremis, Orientis partibus collecta, ineunte anno 341 media videlicet hieme, celebrata est, ut fatetur vel ipse Tillemontius: quare nihil hinc vel ad synodi Romanæ celebrationem, vel ad perfectionem legatorum obicis adesset: cum præsertim Eusebiani, non ita humani et opportuni essent, ut curarent adversane an commoda tempestate legatos Julii, cui tunc infesti erant, dimitterent. Quid quod nec Athanasius nec Julius aiunt, vel ad Decembrem vel ad alium

mensem indictam synodum fuisse; sed duntaxat legatos ultra præfinitum tempus ad Januarium usque reditu interclusos narrant, nec indicant quodnam definitum illud tempus fuerit? Ex his porro videas nuperum scriptorem levissimis conjecturis planas et nullis circuitionibus enuntiatas temporum notas impetere.

ANIMADVERSIO XV.

Αν πυχτία τῶν θείων Γραφῶν, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sint quod synopsis Scripturæ sacræ; et an synopsis illa sit vere Athanasii.

Athanasius in *Apologia ad Constantium* (a) hæc habet: Τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραφα, ἢ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραψαν αὐτῷ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον, ἔτι ὢν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, ἀπολογήσασθαι· καὶ ὅτε πυχτία τῶν θείων Γραφῶν κελύσαντος αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι, ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· hoc est: *Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani, missis adversum me litteris, necessitatem mihi intulere, cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi: iterumque cum illo præcipiente ut divinarum Scripturarum libros adornarem, confectos ad ipsum transmisi.* Hæc πυχτία τῶν θείων Γραφῶν vult Tillemontius (b) esse synopsis Scripturæ sacræ, quam nos inter dubia opera secundo tomo cusimus. Sed ad quæstionis notitiam, quærendum statim quid sint πυχτία, quidque ævo maxime Athanasii hoc vocabulo indicaretur. Unde miror Tillemontium, qui nostrum in synopsis monitum legisse se testificatur, nihil pensi habuisse quid de hujus vocis significato perspicuis exemplis dixerimus! Juvat itaque quid sint τὰ πυχτία pluribus indagare. Suidas τὸ πυχτίον sic explicat, τὸ βιβλίον ἀπὸ τοῦ πυχτίζω, ὃ ἔστιν ἀσφαλίζεσθαι καὶ συγκλείεσθαι, id est, πυχτίον, a verbo πυχτίζω, quod significat compingere et concludere. Est itaque πυχτίον liber compactus sive volumen: neque hac voce intelligitur liber qui dicitur tractatus aut quid simile; ut et mox afferendis locis propalam erit. Nam Gregorius Naz., oratione xx, sic habet: Ὅσον ἐνὶ τῶν ἀκολουθῶν εἶπεῖν, ἀραμένω τὸ πυχτίον ἀκολουθεῖν· id est: *Quam uni ex asseculis, ut se accepto libro sequeretur, imperaret;* et orat. 6: Ὅτι μοι πυχτίον ἐν χερσὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου, mihi in manibus esse librum Apollinari; et epist. 64: Τῶν δὲ πυχτίων ὧν ἤτησας, τὸ μὲν εὖρον, καὶ ἔπεμψά σοι προθύμως· τὸ δὲ ἐξημῶθην, οὐκ ἔχων οἶον χρῆζεῖς, τὴν Ἰλιάδα· *Ex libris porro quos postulas, alterum inveni, eumque ad te libenter misi; alterum quem postcis damno meo non habeo, nimirum Iliadem;* ep. 87: Πυχτίον ἀπεστάλαχάμεν σοι τῆς Ὀριγένους Φιλοκαλλίας· *Librum ad te misimus Origenis Philocaliæ;* epist. 165: Τὸ πυχτίον ὅπερ ἐληψας παρ' ἡμῶν, τὰς Ἀριστοτέλους ἐπιστολάς· *Librum quem a nobis accepisti, Aristotelis Epistolas;* et postea: Ἀπτεῖς πυχτία παρ'

(a) P. 236.

(b) Vie de S. Athan., art. 37, et note 45.

ἡ δὲ εἰς ῥητορικὴν ἀνηθάσκων· *Libros a nobis ex-
pensis, ad rhetoricam repubescens; et epist. 199: Ἰδοῦ
σοι τὰ πικτῖα, ἅπερ ζητεῖς, ὅσα τοὺς σήτας διέφυγε,
καὶ τὸν καπνὸν ὑπὲρ οὗ κατέχευτο· En libros eos a
nobis habes, quos postulas, eos, inquam, omnes, qui
tineas effugerunt, fumumque supra quem sibi erant.*
Gregorius item Nyssenus epistola ad Petrum fra-
trem: Μῶλις ἐπιτυχῶν βραχείας σχολῆς, τῇ τε τοῦ
σώματος θεραπεία προσγεῖν ἠδυνήθη, μετὰ τὴν ἐκ
τῆς Ἀρμενίας ἐπάνοδον, καὶ συναγαγεῖν τὰ σχεδάρια
τὰ πρὸς Εὐνόμιον κατὰ συμβουλήν τῆς σῆς συνέσεως
ὑπηγορευμένα· ὥστε μοι λοιπὸν εἰς λόγου σύνταξιν
συναρμοσθῆναι τὸν πόνον, καὶ πικτῖον ἤδη γεγε-
νησθαι τὸν λόγον· *Vix tantillum otii nactus, post
meum ex Armenia reditum, curando corpori operam
dare potui, et schedulas contra Eunomium prudenti-
æ consilio diciatas in unum colligere; ita ut labor
ille meus in tractatus formam concinnatus sit, et
jam tractatus ille in libri magnitudinem excre-
verit.*

Innumera proferre licet his similia loca, quæ
palam fiat πικτῖα τῶν θεῶν Γραφῶν nihil aliud
esse, quam libros Scripturarum sacrarum plura in
volumina compactos, non vero synopsis Scripturæ
sacræ: quemadmodum πικτῖον Ἀπολλιναρῖου est
liber Apollinarii, et πικτῖον Ὀριγένους *Φιλοκα-
λίας* est liber *Philocaliæ* Origenis, etc. Nec abs re
erit monere apud Græcos eodem sensu usvenire
vocem πικτῖς, ἴδος, in codice quippe Regio 2284, x
 sæculi ingentis molis, hic titulus præmittitur, Πίναξ
ἀκριβῆς τῆς παρούσης πικτῖδος, hoc est, *Index ac-
curatus hujusce libri.* Igitur Scripturæ sacræ libros,
Græce haud dubie exaratos, Constans Augustus ab
Athanasio expetiit, et ab illo catholicarum partium
in Oriente principe descriptionem accurari voluit:
certus, hoc vigilante doctore, sacras litteras pu-
ras, nec hæreticorum ausibus vitiatas, se nacturum
esse.

Synopsis autem Scripturæ sacræ germanum
Athanasii fetum esse defendit Tillemontius (a): ne
minimamque ibi νοθείας suspicionem deprehendit.
Nobis secus videtur: nam multa occurrunt quæ
Athanasio nostro abjudicandum opus esse sua-
deant; nostro dixi, nihil quippe obest quominus
alteri cognomini ascribatur. Primo quidem scrupulum
movet, quod nemo veterum tam insigne opus,
tam prolixum, memoret; maximeque quod Hieronymus
id taceat, qui in Præfationibus ad sacram Scripturam
alios bene multos scriptores affert, argumento minus
opportunos, Apollinarium, Ammonium, Hesychium et
alios. Ad hæc, in antiquis Athanasii collectionibus hæc
synopsis nusquam habetur: et quod magis urgeat,
in collectionibus canonum omnibus perantiquis, ubi
κατατάξαι Athanasii in Scripturam sacram feruntur,
una comparat epistola festalis 39, ex numero Festa-

lium, quas Hieronymus ab Athanasio datas memo-
rat, in qua ex transcursu Scripturæ sacræ libri
recensentur: itemque aliorum SS. PP. canones
Scripturarum afferuntur. Ibi vero ne verbum qui-
dem de synopsi Athanasii, quæ cæteris omnibus
præstat et eruditione, et accurata omnium quæ ad
Scripturam spectant mentione. Hoc sane opus non
poterat, si quidem pro Athanasiano habitum fuis-
set, reticeri, ubi de industria Patrum canones circa
Scripturam sacram instituuntur. Præterea hæc syn-
opsis, quod gravius est, cum epistola festali Atha-
nasii non consonat: nam epistola præmissis Scrip-
turæ libris, qui in canone locabantur, de aliis
hæc subjicit (b): Ἔστι καὶ ἕτερα βιβλία τούτων
ἐξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μὲν· τετυπωμένα δὲ παρὰ
τῶν πατέρων ἀναγινώσκεισθαι τοῖς ἀρτι προσερχο-
μένοις, καὶ βουλομένοις κατηγεῖσθαι τὸν τῆς εὐσε-
βείας λόγον· σοφία Σολομῶντος, καὶ σοφία Σιράχ,
καὶ Ἑσθήρ, καὶ Ἰουδῖθ, καὶ Τοβίας, καὶ διδασχὴ κα-
λουμένη τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ Ποιμήν. Καὶ ὁμοίως,
ἀγαπητοί, κάκεινων κανονιζόμενων, καὶ τούτων
ἀναγιγνωσκόμενων, οὐδαμοῦ τῶν ἀποκρύφων μνή-
μη· id est: *Præter hos alii libri sunt, qui in canone
quidem non habentur; sed quos a Patribus de-
cretum est legendos ab iis esse, qui nuper ediscendi
pietatis verbi gratia accesserint: Sapientia Salomonis,
et Sapientia Sirach, Esther, Judith, Tobias, Doctrina,
ut vocant, apostolorum et Pastor. Altamen, dilecti,
cum illi in canone reponantur, hi legantur, nusquam
est apocryphorum mentio.* Sic Athanasius. At auctor
synopseos (c) longe diversum horum catalogum texit:
*De libris, ait, Veteris Testamenti, quibus contradicitur,
jam antea diximus; ut sunt, Sapientia Salomonis,
Sapientia Jesu filii Sirach, Esther, Judith et Tobias.*
Istis etiam connumerantur *Machabaici libri quatuor,
Ptolemaici, Psalmi et Canticum Salomonis, Susannæ
historia.* Hi ex Veteri Testamento sunt, quibus
contradicitur. Deinde vero postquam apocryphos recensuit,
ad ἀντιλεγόμενα Novi Testamenti transit: *Periodi Petri,*
inquit, *Evangelium secundum Thomam, Doctrina apo-
stolorum, Clementina.* Ubi vides librum Pastoris,
non in epistola solum festali, sed alibi quoque, ut
perutilem ab Athanasio laudatum, silentio prætermitti,
aliosque libros induci bene multos ab Athanasio
nusquam memoratos. Huic argumento ut occurrat
Tillemontius, hæc postrema adjectitia esse ait.
Verum quis audeat asserere istæc invecta fuisse?
nemo negaverit hæc ad scriptoris scopum at-
tinere, qui accuratissime, ut videre est, omnia ad
Scripturam sacram spectantia in recensione sua
attingere voluit. Sane cum hæc aptissime cohæ-
reant, nec valeant Athanasio ascribi, hinc consequitur
in totam synopsis parem suspicionem cadere.

Nec prætermittendum, ea quæ de veteribus Scri-

(a) Note 45.
(b) P. 768

(c) Tom. II [nunc IV].

pturæ interpretibus subjiciuntur, de Aquila scilicet, A Symmacho, Theodotione, etc., ex Epiphani libro *De mensuris*, expressa et a synopses auctore in compendium redacta fuisse, ut cuius legenti propalam erit. Hæc vero Athanasii non esse fatetur ipse Tillemontius : sed pro more suo ille adjectitia et secundæ manus esse dicitur. Id autem gratis omnino dicitur : nihil quippe illic præter primum scriptoris institutum fertur : hæc recensere debuit is, cui exactam rerum ad sacram Scripturam spectantium notitiam tradere in animo fuit ; hunc vero scriptoris scopum fuisse, nemo qui legerit inficias eat. Illis nos de causis synopsis Scripturæ sacræ dubiam et suspectam habemus : qua in re, spero, quivis emunctæ naris homo nobis astipulabitur.

ANIMADVERSIO XVI.

An cæsi in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laicive fuerint.

Est locus in *Historia Arianorum ad monachos*, p. 280, qui sic habet : Καὶ πεποιήασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ Φάβρικος δέκα λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς · ubi de episcopis Arianis agitur, qui Sardica fugientes omnia tumultu et cædibus replebant : *Effeceruntque ut ex Fabrica, ita scilicet dicta, decem laicorum capita truncarentur*. In editione vero Commeliniana legitur, δέκην λαϊκῶν, typographorum sane mendo : quæ lectio in editione item Parisiensi anni 1627 ad Commelinianæ fidem exprimitur. Veram nos lectionem, ut supra, ex optimis codicibus et nominatim ex Regio perantiquo, restituumus : iis item suffragatur Nannius, qui ita vertit, *decem laicorum capita*. In Commeliniana lectione aptam sententiam frustra quæras : nam quid, quæso, sibi vult illud : *Effeceruntque ut ex Fabrica instar laicorum capita præciderentur* ? Hanc tamen vitiatam lectionem Tillemontius, Hermantium secutus, veræ anteposuit, atque ita vertit ac si legeretur, *Πεποιήασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ Φάβρικος ἐκκλησιαστικῶν δέκην λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλὰς · Effeceruntque ut ex Fabrica ecclesiasticorum instar laicorum capita præciderentur*. Sic ille suo Marte, cum tamen ecclesiasticorum in Adrianopolitana Fabrica cæsorum nulla uspiam mentio habeatur, et alia quam asseruimus lectio optime habeat. Fabricenses autem Adrianopoli magno numero fuisse ab Ammiano Marcellino memoratur. *Omnem plebem*, inquit Ammianus Marcellinus (a), *cum Fabricensibus, quorum illic ampla multitudo*. Cum itaque Arianæ episcopi, stimulante scelerum conscientia, quo Sardicensis synodi iudicium subterfugerent, Sardica se proripissent, ubi conspexerunt Adrianopolitanos se perfidiæ timiditatisque nomine aversari, atque a communione abhorreere sua, ministro usi Philagrio, auctores fuerunt ut ex Fabricensibus, qui pars magna civitatis erant, decem capite minuerentur. Qua in re nihil dubii difficultatisve residuum

(a) Lib. xxxi, c. 6. De Fabricensibus item in *Notitia Imperii* videsis.

(b) Athan. p. 129 et 280.

ANIMADVERSIO XVII.

Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur.

In editionibus Athanasii Commeliniana et Parisiensi anni 1627 locus aperte vitiatas exstat, unde exortæ de obitu Theoduli Trajanopolitani controversiæ sunt. Locus sic habet iisdem in editis (b) : Ὁ οὖν συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Hanc clausulam manifeste mutilam ex Regio exemplari antiquissimo sarcivimus hoc modo : Ἀπέθανεν οὖν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν · κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν · id est : *Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret : ob eorum quippe criminationem, capitis fuerat damnatus*. Quæ lectio plane asseritur ex Hilarii versione epistolæ synodi Sardicensis dictum illud præferentis : quæ versio eodem tempore concinnata, magni est ad lectionem confirmandam momenti. *Decessit enim*, sic ibi, *coepiscopus noster, beatissimus Theodulus*. Et sane vox μακαρίτης, quæ cum apud Athanasium, tum apud Theodoretum, qui eandem synodi Sardicensis epistolam attulit, circumfertur, de defuncto solum dicitur. Unde ejusdem Theodreti lectionem corrigas, quæ sic habet, Ἀνέστη γοῦν ὁ συλλειτουργός, ubi tamen doctissimus Valesius sic interpretatur ; *Obiit igitur comminister* : hancque putat esse dicti sententiam. At quod Valesium et Tillemontium (c) εἰς ἀμηχανίαν egit, Athanasius in *Historia Arianorum ad monachos*, post enarrata Sardicensis synodi gesta, hæc de Arianis episcopis subjicit : Οἱ δὲ καθαιρεθέντες, δέον καὶ οὕτως ἤρμεν · οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἔδρασσαν, ὡς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δεῖχθῆναι πράξεις · id est : *Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par erat, post adeo turpem fugam talia perperarunt, ut lecta priora facinora iis collata viderentur*. Hæc porro facinora sub hæc recenset Athanasius (d), quod scilicet decem Fabricenses, de quibus supra, obtruncari curaverint ; episcopos, presbyteros diaconosque extorres fecerint ; ac Olympium et Theodulum in Thracia episcopos ad necem quæsierint. Unde arguit Tillemontius, qui potuit Theodulus post Sardicensem synodum ad necem quæri, qui in ipsa Sardicensis synodi epistola obiisse fertur ? Verum in iis ne minima quidem adest difficultatis ratio : nam, ut ex allatis superius verbis liquidum est, Athanasius non modo quæ post absolutam synodum, sed etiam quæ post fugam Arianorum præsulum, antequam synodus perficeretur et epistola synodalis daretur, gesta sunt, promiscue recenset : idque sane vel hinc perspicuum, quod eadem quæ hic, scilicet in *Historia Arianorum ad monachos*, de Theodulo post fugam

(c) Vales. not. ad Theodoret., p. 19 ; Tillemont, *ex Ariens*, note 22.

(d) Athan. p. 280.

episcoporum Arianicæ factionis gesta memorantur, A in epistola pariter synodali Sardicensi recenseantur. Athanasius quippe in *Historia ad monachos* (a), postquam res synodi Sardicensis enarraverat, talia fatitur: Ὀλύμπιον δὲ τῶν Ἀλίων, Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς, καὶ ὀρθοδόξους ἀνδρας, ἐπειδὴ ἐωρῆκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος· τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι· ἦν δὲ τὰ γραφέντα, μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ κεφαλικὴν διδόναι δίκην, εἰ που εὐρεθεῖεν οὗτοι· id est: *Olympium autem Ænorum, Theodulumque Trajanopoleos, ambos in Thracia episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresi suæ adverterent esse insensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat imperator Constantius: secundo autem ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant; ut non modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur, sed etiam capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur.* In epistola autem synodali Sardicensi (b) legimus: Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἐφθασαν ἀπονοίας, ὡς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλαι ἄν, εἰ μὴ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μαχαρίτης Θεόδουλος, φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν, κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν· hoc est: *Eo enim insanitæ devenerunt, ut conarentur etiam episcopos perimere: et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuissent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret: ob eorum quippe criminationem capitis damnatus fuerat. Ubi videas, eadem, quæ Athanasius post synodi Sardicensis historiam enarravit, ante absolutam synodum Sardicensibus episcopis nota, ideoque ante datam epistolam necessario gesta fuisse. Qua in re sane dubii nihil suboritur. Nam Ariani episcopi ante initam synodum Sardica aufugerunt; et statim pro more solito multa in Catholicos moliti sunt: Olympium et Theodulum suis artibus capitali sententia damnatos, ad fugam compulerunt: qui Theodulus, dum se periculo subduceret, e vivis excessit. Ejus porro obitus ante solutam synodum et datam synodalem epistolam contigit. At enim synodus post fugam Arianorum inita, ad multum temporis extracta fuerit necesse est: nam infinita prope ibidem excussa et examinata fuere, ut in synodicis ejus epistolis videre est. Dum hæc porro gererentur, Theodulus profugus obiit: ejusque descensus nuntium ad Sardicenses Patres, epistola synodica nondum conscripta, allatum est.*

ANIMADVERSIO XVIII.

De significatione vocis ἀνέξοδος.

Vox ἀνέξοδος bis occurrit apud Athanasium in

(a) P. 230.

(b) P. 129.

Historia Arianorum ad monachos, nempe p. 277: Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι· quæ nos sic interpretamur: *Præterea enim cum viduæ caterique mendici eleemosynam acciperent, jussit ea diripi quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant, confringi.* Et ibidem p. 300: Ἐρμεῖαν λούοντα τοὺς ἀνεξόδους, id est, *Hermiam qui mendicos, sive mendicorum pedes abluerat.* Hunc vero postremum locum inauspicato verterat Hermantius, *Hermiam, qui angiportus non pervios lavabat*, Gallico vulgari idiomate *les culs de sac des rues*: nam, ut liquidum est, vox ἀνέξοδος homines quospiam significat. Tillemontius vero his vult intelligi inclusos sive incarceratos homines: nec felicius sane; siquidem ut ex primo loco palpam est, erant ἀνέξοδοι ii qui stipem cogebant, sive inopes et mendici, qui cum viduis panem emendicabant. Et sane Athanasius quos ἀνέξοδος ante vocaverat, δεομένους sive egenos infra nuncupat, p. 501: Τοὺς γὰρ δεομένους καὶ τὰς χήρας (ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδέδωκεν ὁ δοῦξ τοῖς Ἀρειανοῖς, ἐν αὐταῖς διατρέθειν οὐκ ἔδυναντο), καθεζομένας ἐν οἷς ὤρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πεπιστευμένοι τὰς χήρας κληρικοί, ἐπειδὴ ἔβλεπον τοὺς ἀδελοφροῦς προθύμως ἐπιδίδόντας αὐταῖς· id est: *Nam cum viderent egenos et viduas (qui cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concedita erat; cum cernerent, inquam, fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, etc.*

Quid quod vel ipsa Athanasii loquendi ratio manifes e indicat τοὺς ἀνέξοδος, perinde atque viduas, nihil aliud esse quam mendicos: nam ait, Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον κατεάγεσθαι. [*Præterea enim cum viduæ caterique mendici eleemosynam acciperent, jussit ea diripi, quæ erogabantur, vasaque in quibus oleum vinumque deferebant confringi.* Ubi illud, καὶ ἄλλων ἀνεξόδων, palam indicat, ipsas viduas in ἀνέξοδων numero comprehendendi, qui ad usum necessaria vicatim emendicabant, similiterque ἀνέξοδος et viduas erogatum oleum in vasis detulisse dicitur, quod de incarceratis neutiquam intelligi potest. Itaque vox ἀνέξοδος, hic non ex particula negativa α̅ adjecto v euphoniæ causa conficitur, ut vult Tillemontius, neque ἀνέξοδος significat, inclusus et incarceratus; sed ἀνέξοδος constat ex ἀνὰ et ἔξοδος· ita ut ἀνέξοδοι sint ii qui ἀνὰ τὰς ἔξοδος, in exitibus viarum, stipem cogunt et emendicant.

ANIMADVERSIO XIX.

Num in *Historia Arianorum ad monachos*, τοὺς ἄρτους, artus sive membra, vel panes expriment. Pzulo post locum de quo supra legitur (c), Ἄ γὰρ

(c) P. 301.

καὶ πρῆστυτεροις καὶ διακόνοις πεποιθήκασι, καὶ πῶς αὐτοὺς, ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν, ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκῶν τοὺς οἰκέλους αὐτῶν, διὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακόπτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν, τό γε πάντων ὠμότερον, καὶ τῶν ἤδη τετελευτηκῶτων τοὺς ἄρτους μεθ' ὄσης ὕβρεως διήρπασαν. οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώσης τῆς ὠμότητος αὐτῶν τῆν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν· quem locum sic nos vertimus : Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt : quo pacto illos ducis iudiciumque auctoritate in fugam verterint, et affines domesticosque illorum domibus deturbarint ; militum scilicet opera, Gorgoniique ducis, qui plagis eos lancinabat ; quo pacto, illorum (rem sane crudelissimam), eorumque, qui jam obierant, panes, quantaque contumelia diripuerint, nequaquam verbis enuntiari potest : eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat. Ibi Nannius, τοὺς ἄρτους, Latine vertit, artus sive membra : quam amplexus interpretationem est Hermantius, et post eum Tillemontius (a), hoc nixi argumento : An postquam Ariani non paucos enecarunt, pro re omnium crudelissima habeatur, si eorum panes diripiant? nonne ad rem aptius dicitur, homicidas illos eo crudelitatis devenisse, ut artus sive membra cæsorum discerperent? Non advertentes, non inortuorum modo τοὺς ἄρτους, sed etiam vivorum et profugorum direptos fuisse, quod de artubus et membris dici nequeat. Sic etiam in *Apologia de fuga inter Arianorum facinora* hoc enuntiatur, Ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι καὶ ἄρτος, id est : Orphanorum viduarumque domus et panes diripiebantur ; non autem, discerpebantur artus et domi. Etsi enim impetratum a consuetudine fuerit, ut Latine quædam voces a Græcis illo ævo usurparentur, et δουκηνάριος, ἐξέκτωρ, et aliæ id genus ; at nunquam ἄρτος, aut similes tam vulgares et familiares eodem usu venire deprehendas, cum maxime ἄρτος, si pro Latina voce artus usurpetur, amphibologiam pariat. Quod dicunt autem non summæ crudelitatis videri, si cæsorum panes diripiantur, id nihili est : nam præterquam quod non defunctorum tantum panes direpti feruntur ibidem, sed etiam vivorum et profugorum ; cædere quidem et lancinare, utpote specie sætem iudicis inflicto, defendi potest : panes autem et domos cæsorum diripere, summæ crudelitatis est : quia ex mera violentia, nec ex iudicium decreto fieri potest.

ANIMADVERSIO XX.

An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne.

In Fragmentis Hilarii (b) legitur Liberii nomine epistola ad Orientales, qua testificatur Liberius se Athanasium causam dicturum per legatos

(a) Tillemont, *Vie de S. Athanase*, art. 76, et la not. 71.
(b) Col. 1527.

evocasse Romam, repugnantem vero a communionem Romanæ Ecclesiæ alienum declarasse. Juvat porro epistolam, quæ perbrevis est, hic ascribere ; ut expeditior sit ejus vel tuendæ vel repudiandæ facultas.

DILECTISSIMIS FRATRIBUS ET COEPISCOPIS NOSTRIS UNIVERSIS PER ORIENTEM CONSTITUTIS, LIBERIUS UREIS ROMÆ EPISCOPUS ÆTERNAM SALUTEM.

Studens paci et concordie Ecclesiarum, postquam litteras charitatis vestrae de nomine Athanasii et cæterorum factas ad nomen Julii bonæ memoriæ episcopi accepi ; secutus traditionem majorum, presbyteros urbis Romæ Lucium, Paulum et Helianum e latere meo ad Alexandriam ad supradictum Athanasium direxi, ut ad urbem Romam veniret : ut in præsentem id ; quod Ecclesiæ disciplina existit, in eum statueretur. Litteras etiam ad eundem per supradictos presbyteros dedi, quibus continebatur, quod si non veniret, sciret se alienum esse ab Ecclesiæ Romanæ communionem. Reversi igitur presbyteri nuntiaverunt eum venire noluisse. Secutus denique litteras charitatis vestrae, quas de nomine supradicti Athanasii ad nos dedistis, sciatis his litteris, quas ad unanimitatem nostram dedi, me cum omnibus vobis, et cum universis episcopis Ecclesiæ catholicæ pacem habere : supradictum autem Athanasium alienum esse a communionem mea, sive Ecclesiæ Romanæ, et consortio litterarum ecclesiasticarum.

His subjungit Hilarius :

Quid in his litteris non sanctitatis, quid non ex metu Dei eveniens est? Sed Potamius et Epictetus, dum damnare urbis Romæ episcopum gaudent, sicut in Ariminensi synodo continetur, audire hæc noluerunt. Quinetiam Fortunatianus episcopus epistolam eandem rursus diversis episcopis mittens, nihil profecit. Ut autem in negata Athanasio communionem sibi potius essent onerosi, remque omnem sibi periculi facerent, dummodo nihil Sardicensi synodo, qua Athanasius absolutus et Ariani damnati fuerant, decerperent ; litteræ ex Ægypto omni atque ab Alexandria missæ admonebant : quoniam quales ad Julium pridem de reddenda exsulanti Athanasio communionem erant scriptæ, tales nunc, ut de subjectis intelligetur, ad Liberium datæ sunt de tuenda.

Hanc Liberii epistolam cum nostri in editione S. Hilarii, tum nos ut supposititiam habuimus. Nam statim a morte Julii papæ, et ineunte Liberii episcopatu data dicitur : inquit autem Liberius anno 352. At exploratum est utriusque præsulis, Liberii et Athanasii, testimoniis, nonnisi anno 357 Liberium, tædio exsiliis fractum, ab Athanasii communionem recessisse. Et quidem de toto illo spatio quod ab anno 353, quo Liberius synodum pro causa Athanasii postulavit, ad 357 intercurrit, nulla pe-

test oriri controversia, cum certum sit illum per id temporis nec officio nec Athanasio defuisse: quod autem nec anno 352 quo inivit episcopatum, præmaturam hanc Athanasii damnationem emiseric, haud minus compertum: ipse quippe Liberius in epistola ad Constantium anno 354, vel circiter, data, de Orientalium epistolis contra Athanasium ad se missis talia fatetur: *Qui fidem et sententiam non commodavimus nos:ram, quod eodem tempore octoginta episcoporum Ægyptiorum de Athanasio sententia repugnabat. . . . unde contra divinam legem visum est, etiam cum episcoporum numerus pro Athanasio major exsisteret, in parte aliqua commodare consensus.* Quod qui, amabo, dicere potuisset, si jam missa ad Athanasium legatione, illum iter Romam detrectantem alienum a communione sua dixisset? Ad hæc vero cum fractus ærumnis Liberius se purgatum Arianis esse cuperet, eorumque communionem expeteret, in epistola sua ad Orientales anno 357 hæc ait: *Ego Athanasium non defendo: sed quia susceperat cum bonæ memoriæ Julius decessor meus, verebar ne forte ab aliquo prævaricator iudicaret. At ubi cagnovi, quando Deo placuit, juste vos illum condemnasse, mox consensum commodavi sententiis vestris: litterasque super nomine ejus per fratrem nostrum Fortunatianum dedi, perferendas ad imperatorem Constantium.* Hinc plane perspicuum est Liberium non ante Athanasium a communione removisse, quam litteras ea de causa ad imperatorem Constantium mitteret, quod anno 357 factum: nemo quippe his perfectis non fateatur, omnino repudiandam esse epistolam illam, qua dicitur Liberium statim ab initio susceptæ dignitatis Athanasium damnasse. Et vero ne tempus quidem deprehendas quo Athanasium a communione sua removerit. Nam an. 352, Aprili vertente, in episcopum Romanum allectus fuit: anno autem 353, missis ad Constantium legatis Arelatæm, ab ipso postulabat, ut juberet, sic Liberius, sicut jamdudum ipsi placuerat, concilium ad Aquileiam congregari; videlicet pro causa Athanasii, ut exquireretur an rejiciendus a communione esset necne. Ubi vides jam ante aliquod tempus, ut illo, jamdudum, significatur, de synodo pro causa Athanasii cogenda cum imperatore egisse Liberium. Cum autem anno 352 Liberius in episcopum Romanum allectus fuerit, si illud, jamdudum, aliquot saltem retro menses significare concedas, aut nihil prorsus spatii supererit, vel tam angustum tempus maneat necesse est, ut nullatenus possint ea, quæ in Liberii epistola initio allata feruntur, tam brevibus includi limitibus. Nam, si Liberius anno 352, Aprili mense, ad sedem evectus, Orientalium acceptis litteris, legatos tres Lucium, Paulum et Hellanum miserit Alexandriam, qui Athanasium ad Romanam synodum evocarent, ac postea legati, re infecta et Athanasio abnuente Romam redierint, Liberiusque de-

A mum reluctantem Athanasium a communione sua repulerit, quod in tempus rejicias illam Aquileiensi synodi indictionem: siquidem anno 353, Liberius ait, *jamdudum* Aquileiensem synodum indictam fuisse pro causa Athanasii examinanda: pone indictam fuisse sub finem anni 352, quo pacto aliaquæ a mense Aprili ad finem ejusdem anni gesta feruntur, tam brevi spatio emetiari? Inno vero etiamsi ad ea omnia spatii satis esset; an putes Liberium cum in medio anni 352 litteras Orientalium accepisset, mox legatos misisset, ac post eorum reditum, Athanasium a communione sua removisset, statim synodum in Athanasii gratiam postulasse? Annon hæc ἀσύνταξες-ent, etiamsi; quod tamen negamus, spatii satis esset?

Non minus cum Athanasii, quam cum Liberii dictis hæc epistola pugnat: nam is in fine *Apologiz contra Arianos* ait Liberium pro judicio episcoporum, qui secundum Athanasium sententiam dicebant, obtulisse Arianis, donec biennii exsilio fractus cederet. Et in epistola encyclicæ, scripta anno 356, ait (a), Arianis episcopis fidem habendam fore, si paria scriberent. Hosius, Maximinus, Philogonius, Eustathius, Julius et Liberius, etc., quod qui dicere potuisset, si Liberius jam pridem se Arianis episcopis astipulari declarasset? Et quod magis urgeat, in *Historia Arianorum ad monachos*, ait Athanasius, Arianos Liberium ab initio episcopatus sui, κατὰ τὴν ἀρχὴν, calumniis apud imperatorem vellicasse, ut abducerent a proposito: *Arbitrati sunt impij homines, inquit, se si Liberium subornare possent, omnes illico superaturos*: exindeque curasse, ut ad ipsum Liberium Eusebius spado mitteret, qui aut donis aut interminationibus viri constantium emolliret, eumque ad Athanasium dominandum instigaret. Spadonem vero Liberius sic affatur: *Qui, quæso, adversus Athanasium id agitur? nam quem non una solum, sed et altera synodus ex toto orbe concta, purum innoxiumque declaravit, quem Romana synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos probaturus est, si quem præsentem amanter excepimus, ad communionemque admisimus, absentem aversemus? non ecclesiastici canonis illud est, etc.* Quæ ipsa luce lucidius est, Liberium ab initio episcopatus sui, rem insolentem et contra canones esse putasse, si Athanasius aliquot in synodis absolutus, ab ecclesiastica communione removeretur; atque adeo epistolam, quæ in Fragmentis Hilarii qualem supra descripsimus circumfertur, ubi Athanasius a Liberio episcopatum ineunte damnatus dicitur, supposititiam esse. Nam præter ea, quæ supra diximus, animadvertas, quæso, nullam vel Arianos, vel Eusebium eunuchum, vel Constantium Augustum, quorum cum Liberio colloquia, et quidem prolata, feruntur, pristinae illius contra Athanasium dictæ

(a) P. 219.

sententiæ mentionem fecisse : quod certe validissimum erat ad Liberii tentandam æquitatem incitamentum. Et sane dixissent illi : Quare Athanasium, quem tute jam damnare occupasti, tam naviter nunc defendis? quorsum isthæc mutatio tam repentina?

Reponit Tillemontius (a) : Eam epistolam Liberius in arcanis habuit, nec emisit; sed anno tantum 357, postquam ærunonis fractus cesserat, ipsam evulgavit. At si de epistola tantum ageretur, vix ac ne vix quidem staret illud sive ratiocinium, sive commentum. Cum autem legatione solemnium presbyterorum Liberius Athanasium ad synodum evocasse feratur, interminatus communionis privationem nisi accederet, incassum inter arcana hæc computare satagit. Nihilne horum subodorati Ariani fuerint? An inter arcana hæc item legatio statui possit?

Verum instat ille : Non possumus hanc epistolam, utpote intermistam aliis germanis epistolis, pro supposititia habere. Hæc sane abs re afferuntur; supposititia namque veris intermistæ hoc maxime ævo deprehendere non insolens, sed admodum frequens est. Annon Liberii ad Athanasium, et Athanasii ad Liberium epistolæ, quæ a multis retro sæculis inter germana Athanasii opera locum habebant, jam cuivis sagaci viro pro supposititiis habentur? Annon, ut habet Athanasius in *Apologia ad Constantium*, Ariani non modo Athanasii et parium, sed etiam imperatorum nomine epistolas confingebant: quid vetat et hanc item confictam ab Arianiis fuisse?

Quod ad Appendicem Hilarii spectat, etsi illa admodum perplexa sit, ac vitata circumferatur, videtur tamen εἰρωνικῶς ille, tanquam de re suspecta dicere, *Quid in his litteris non sanctitatis? quid non ex metu Dei eveniens est?* Nam Hilarius, qui nunquam Athanasio et fidei orthodoxæ defuit, nihil sanctitatis in hisce litteris deprehendere potuit. In subsequentibus autem indicat, Potamium, Epictetum et Fortunatianum, epistolam illam Liberii respuisse. Verum hæc adeo intricata sunt, ut vix aptam sententiam expiscari possis. Sed satis sunt quæ de Liberii epistolæ voce diximus.

ANIMADVERSIO XXI.

An epistola catholica Athanasii sit, necne.

Non paucas in hac epistola peregrinitatis notas deprehendimus; etsi illa adeo brevis sit, vix ut pagellam absolvat. In ipso quippe titulo vox epistola catholica ita insolens videtur, ut mirer si uspiam apud Patres usurpatam reperias : siquidem hæc vox septem catholicis epistolis (Canonicas vulgo nuncupant) consecrata deprehenditur. Ad hæc vero, epistola isthæc in antiquis Athanasii Operum collectionibus non comparat; sed peregrinis in locis

reperta est, petmistæ scilicet cum operibus variorum : nec stylum Athanasii sapit, imo vero multas ibi voces Athanasio minus nsitatas et insolentes reperias. In titulo quippe præter illam supra notatam, vox συνεπίσκοποι, Athanasio non usuvenit, qui semper συλλειτουργοί, et quidem frequentissime habet : his adijce σύμβολον τῆς πίστεως, et θεῖον πνεῦμα, ignotas Athanasio voces : qui priorem sexcenties sic effert, ἔκθεσις πίστεως, vel πίστις. secundam vero θεῖον πνεῦμα ubique scribit. Hinc animadvertas, hujus epistolæ auctorem, quasi rem maximi momenti dicturum epistolam ordiri, et tamen paucissimis rem absolvere, ut vix sciat quæ res quodve negotium sic urgeat, et ad scribendum impellat. Ne multa, quoties illam perlegi, in peregrinis versari mihi videbar; ita dissimilis Athanasianis operibus est : nèque tamen περὶ νοθείας vel γνησιότητος iudicium ferre ausus sum; sed inter dubia locavi. Tillemontius (b) contra vult penitus certam, nec ἀμφιβάλλεσθαι. Lis sub iudice pendeat : nobis quæ causa ambigendi sit exposuisse satis esto.

ANIMADVERSIO XXII.

De aliis dubiis Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis.

Orationem, cui titulus, *Unum esse Christum*, dubiam esse cum multis doctis viris censemus, nec dubiam diffidetur Tillemontius (c). Verum ait, quia hæc oratio a Petro Diacono in epistola ad S. Fulgentium laudatur, nos argumento, quod hinc adversus opinionem nostram eruitur, occurrere debuisse. Sed argementum hujusmodi ne minimum quidem negotii facessere possit : opusculum enim perantiquum, et Athanasii nomine sæculo Nestoriano editum fuisse arbitramur. Qui miram igitur si sæculo sexto Athanasii nomine a Petro Diacono laudatum fuerit?

Libram de Incarnatione, qui in prius editis contra Paulum Samosatenum inscriptus erat, nos inter dubia opera ablegavimus; Tillemontius vero γνήσιον esse pugnat. At longe plures suspicandi causas præfert hoc opusculum, quam oratio *Unum esse Christum*, suisque se notis prodit Nestoriano ævo fuisse confectum. Id vero propalam videtur ex hoc uno loco : Ὁ δὲ ἄνθρωπος, sic ibi, ἐν πρόσωπον, καὶ ζῶον ἐν, ἀπὸ τε πνεύματος καὶ σαρκός· κατὰ δὲ τὸ ὁμοίωμα αὐτοῦ νοητέον τὸν Χριστὸν ἓνα καὶ οὐ δύο πρόσωπα, ὅπερ ἡ νῦν ἀπιστία βιάζεται σαφῶς, ἀπολειπομένη τοῦ μεγέθους τῆς θείας χάριτος, καὶ τῷ Ἐλληνικῷ σκανδάλῳ περιπίπτουσα, id est : *Homo autem una persona, et unum animal est, spiritu et carne constans; ad cujus similitudinem intelligendum est, Christum unam esse personam, et non duas, ut jam incredulitas magnitudine divinæ gratiæ destituta et in gentiliū scandalum prolapsa, aperte et summa*

(a) Tillem. *Vie de S. Athan.*, not. 68.

(b) *Ibid.*, art. 410.

(c) *Ibid.*, not. 404.

ri contendit : in cæteris item, quæ subsequuntur, Nestorianum errorem tum grassantem videas. Hæc vero Athanasii ævo ascribere non licet : ubi enim Athanasio superatite videas hæreticos duas in Christo personas esse aperte et summa vi contendere. Hæc etiam ad Nestorianum sæculum pertinere, indicare videtur Codex antiquissimus Basilienus, qui ad marginem, ubi de Paulo Samosateno agitur, sic habet : θεῖ ἀρχὴ τῆς Νεστορίου ἀρέσεως ὁ Σαμοσατεύς, id est, Nestorianæ hæresi initium dedit Samosatenus. Ad hæc vero, hoc in opusculo affertur hæc apostolici dicti lectio, ὁ θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί · Deus manifestatus est in carne, quæ in nonnullis Græcis exemplaribus habetur ; in aliis vero legitur, ὁ ἐφανερώθη ἐν σαρκί, Quod manifestatum est in carne¹. Priorem vero lectionem nunquam Athanasius in scriptis suis attulit : quo manifeste liqueat ejus exemplaria posteriorem habuisse : nam, si priorem illam circumtulissent, locum sane contra Arianos opportunissimum sexcenties usurpasset Athanasius, qui incredibili diligentia Scripturas perestigavit, ut si qua contra Christi hostes obijci possent, ex sacra penu deprimeret. Hæc nobis dubitandi causæ : hisque perspectis neminem puto non hæsitaturum, nisi quid ulterius decernatur.

Tractatum cui titulus, *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis*, opinatur Tillemontius esse partem epistolæ ad Marcellinum : quo videas non legisse eum quæ de hoc fragmento diximus. Est quippe, ut ex optimis codicibus et ex serie comprobavimus, pars postrema epistolæ quartæ ad Serapionem. Vide quæ hac de re necnon de epistolis ad Serapionem edisseruimus p. 515, initiosecundæ partis (t. II). Earum quippe seriem haud dubiis indicis et codicum auctoritate restauravimus ; ὁ μακροτέρως vere ingravescente morbo in extremisque versans, hæc non animadvertit.

Cæterum fragmenta in *Leviticum*, et in *Paulum Samosatenum*, quæ jure suspicatur ille alicunde divulsa fuisse, nos in Syllabo ad frontem Operum Athanasii unde excerpta fuerint indicavimus.

Restat ut de ordine Operum Athanasii paucis agamus : Tillemontius quippe quam tenuimus temporis seriem, non omnino probatam sibi testificatur : nam, inquit, paucissima sunt Athanasii opera, quæ quo tempore conscripta fuerint assignari valeat : quare alium ille ordinem secundum argumenti et materiæ rationem confligit, et commodius iniri posse æstimat. Verum hæc Tillemontii observatio ut vel tantillum nos a pristino instituto dimovet : quia ex diuturna Athanasii scriptorum tractatione, commodiorem nostram non posse texti seriem comperimus. Siquidem contra quam putat Tillemontius, inter præcipua Athanasii opera pauca sunt, quorum tempus, circiter saltem, ignoretur. Nam duo libri *Contra gentes*, qui agmen agunt, ante Arianorum tumultum ab Athanasio juvene conscripti sunt. Ex-

positio fidei proxime sequens nullam præfert temporis notam ; sed quia ejusmodi doctrinæ causa cum Arianis pugnatum est, ante scripta Arianismum oppugnantia commode locatur. Tractatus in illud, *Omnia mihi tradita sunt a Patre*², quia ante Eusebii Nicomediensis mortem scriptus fertur, quæ contigit anno 342, ab anno 339, quo redux ab exilio Athanasius Alexandrinæ sedi restitutus est, ad 342, quo obiit Eusebius, scriptus fuerit oportet. Epistola encyclica anno 341, certissime scripta est. *Apologia contra Arianos*, anno circiter 350, edita fuit, ut fatetur ipse Tillemontius. Libri *De Nicænis decretis* et *De sententia Dionysii*, post reditum Athanasii a secundo exilio et ante tertium adornati sunt, scilicet ab anno 350 ad 354, ut ibi comprobatur ; Epistola ad Dracontium, imminente ultimo Athanasii sub Constantio exilio anno circiter 354, ipso latente Tillemontio. Quæ sequuntur haud dubiis notis sic ordinamus : Epistola ad episcopos Ægyptii et Libyæ, anno 356 ; *Apologia ad Constantium*, eodem ; *Apologia de fuga*, anno 356 ; *Apologia ad Constantium*, eodem ; *Apologia de fuga*, anno 357 vel 358, Epistola ad Serapionem de morte Arii et *Historia Arianorum ad monachos*, eodem anno 358 ; Orationes contra Arianos eodem circiter tempore profugus scripsit, pariterque epistolas quatuor ad Serapionem contra Arianos et Pneumatomachos ; Librum *De synodi* subsequentem, anno 359 ; Tomum ad Antiochenos, anno 362. Hæc maxima pars operum Athanasii cum ordine temporis, tum argumento cohærent, et Arianici tumultus seriem quandam exhibent, ac pene omnia polemica, historica simul et dogmatica sunt. Illa porro sejungere, ac distrahere, diversisque titulis cum dubiis etiam operibus permista digerere, ut tentavit Tillemontius, cum recta ratione ita pugnat, ut libenter ad ipsum Tillemontium melius consultum, si in vivis esset, appellareim. Neminemque puto fore, qui hæc accurate perlegerit, quin hæc nativo ordine distributa esse contendat, et quin ægre ferat aliam proponi seriem et ordinis rationem. Hæc satis sunt : cum maxime quod ordinem et seriem operum cujusvis Scriptoris spectat, arbitrato et nutu quisque suo judicet, et alii alia ratio digerendi placeat. Exempli causa ; si parem Tillemontianæ operam suscepissem, nunquam induxissem animum, ut res historiam Ecclesiæ spectantes vitæ sanctorum et virorum illustrium singillatim descriptis includerem ; unde illud importunum accidit, ut, cum res v. g. Nicænzæ synodi quis perlegere velit, non sub uno titulo omnia simul posita deprehendat ; sed ad Constantini, Alexandri Alexandrini, Hosii, Athanasii, Eusebii Cæsariensis et aliorum Vitas, diversis etiam in tomis conscriptas, remittatur ; ut quid singuli eorum eadem in synode egerint ediscere queat. Verum quæ mihi iugrata est, Tillemontiana ratio, allis fortasse perjuvanda et probata erit : neque ego probantibus et laudau

¹ 1 Tim. III, 16. ² Matth. XI, 27.

tlbus repugnabo, dum mihi quid sentiam libere fari A volo lectori, de animadversionibus nostris in utram liceat. Perinde vero liberum erit erudito et bene- visum fuerit partem ferre iudicium.

Absoluta Vita sancti Athanasii archiepiscopi Alexandrini, non abs re visum fuit duos laterculos hic ad- cere : primum episcoporum Alexandriae Graece ex codice Colbertino num. 3558, recenti manu exarato, sed ex antiquiore descripto ; alterum Romanorum Alexandrinorumque pontificum ex Bibliothecae mss. S. Joan- nis Laudunensis ab annis plus mille descripto.

EX CODICE COLBERTINO 3558, XVI SÆCULI.

Πατριάρχα: Ἀλεξανδρείας.

α'. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστής,	ἔτη β'. κγ'. Κύριλλος,	λβ'.
β'. Ἀνιανός,	κδ'. Διόσκορος,	ζ' ἡμισυ.
γ'. Αἰμύλιος,	κε'. Προτέριος,	ς' ἡμισυ.
δ'. Κέρδων,	α'. B κς'. Τιμόθεος,	γ'.
ε'. Πρίμος,	ιβ'. κζ'. Πέτρος, ζ' ἡμισυ' ἐξεβλήθη·	
ς'. Ἰούστος,	ια'. κη'. Ἰωάννης,	η'.
ζ'. Εὐμένιος	ιγ'. ηθ'. Ἀθανάσιος,	ζ' ἡμισυ.
η'. Μάρκος,	ι'. λ'. Ἰωάννης,	ια'.
θ'. Κελαδίων,	ιδ'. λα'. Διόσκορος,	γ'.
ι'. Ἀγριπίνος,	ιβ'. λβ'. Τιμόθεος,	ιβ'.
ια'. Ἰουλιανός,	ι'. λγ'. Γαϊανός,	α'.
ιβ'. Δημήτριος,	μγ'. λδ'. Θεοδόσιος,	β'.
ιγ'. Ἡρακλᾶς,	ις'. λε'. Παῦλος,	β'.
ιδ'. Διονύσιος,	ιζ'. λς'. Ζωῖλος,	ζ' ἡμισυ.
ιε'. Μάξιμος,	ιη'. λζ'. Ἀπολλινάριος,	κθ'.
ις'. Θεωνάς,	ιθ'. λη'. Ἰωάννης,	ια'.
ιζ'. Πέτρος ὁ μάρτυς,	ι'. λθ'. Εὐλόγιος,	ιζ'.
ιη'. Ἀχιλλᾶς,	α'. μ'. Θεόδωρος,	ε'.
ιθ'. Ἀλέξανδρος,	ιζ'. μα'. Ἰωάννης,	ι'.
κ'. Ἀθανάσιος,	ις'. μβ'. Γεώργιος,	θ'.
(a) (Πέτρος abest) κα'. Θιμόθεος,	ε'. μγ'. Κύριλλος,	ι'.
κβ'. Θεόφιλος,	κη'. μδ'. Πέτρος,	η'.

Incipiunt Romanorum nomina Sacerdotum.

1. Petrus apostolus,	ann. 25 (b), mensis	2. C	34. Marcus,	mensis	8.
2. Julius,	ann. 13, mensis	6.	35. Julius,	ann. 17, mensis	4.
3. Cletus,	ann. 12, mensis	1.	36. Liberius,	ann. 6, mensis	4.
4. Clemens,	ann. 9, mensis	1.	37. Damasus,	ann. 18.	
5. Evarestus,	ann. 9, mensis	10.	38. Musonius,	ann.	
6. Alexander,	ann. 12, mensis	7.	39. Siricius,	ann. 15.	
7. Xistus,	ann. 10, mensis	3.	40. Anastasius,	ann. 3, mensis	1.
8. (c) Talesphorus,	ann. 14, mensis	1.	41. Innocentius,	ann. 15, mensis	3.
9. Iginus,	ann. 4, mensis	5.	42. Zosimus,	ann. 7, mensis	9.
10. Pius,	ann. 19.		43. Bonifacius,	ann. 3, mensis	8.
11. Nrceta,	ann. 11, mensis	4.	44. Caelestinus,	ann. 9, mensis	10.
12. Soter,	ann. 8, mensis	2.	45. Xistus,	ann. 3.	
13. Eleuterius,	ann. 15, mensis	3.	46. Leo,	ann. 21, mensis	1.
14. Victor,	ann. 15, mensis	4.	47. Hilarius,	ann. 6, mensis	2.
15. Zephrinus,	ann. 18, mensis	6.	48. Simplicius,	ann. 15.	
16. Calistus,	ann. 5, mensis	10.	49. Felix,	ann. 9.	
17. Urbanus,	ann. 9, mensis	1.	50. Gelasius,	ann. 4, mensis	8.
18. Pontianus,	ann. 7, mensis	10.	51. Anastasius,	ann. 1, mensis	11.
19. Anterus,	ann. mensis	2.	52. Simmachus,	ann. 15, mensis	6.
20. Fabianus,	ann. 14, mensis	4. D	53. Ormisdas,	ann. 9.	
21. Victor,	ann. 15, mensis	3.	54. Johannes,	ann. 2, mensis	9.
22. Cornelius,	ann. 2, mensis	3.	55. Felix,	ann. 2, mensis	2.
23. Lucius,	ann. 3, mensis	7.	56. Bonifacius,	ann. 2.	
24. Stefanus,	ann. 11, mensis	5.	57. Joannes,	ann. 2, mensis	4.
25. Xistus,	ann. 7.		58. Agapius,	ann. 1.)	
26. Maximus,	ann. 8, mensis	5.	59. Vigilius,	mensis	12.
27. Felix,	ann. 4, mensis	2.	60. Silverius,	mensis	10.
28. Euticianus (sic). Dionysius,	ann. 9, mensis	9.	61. Vigilius,	ann. 19, mensis	3.
29. Gaius,	ann. 11, mensis	4.	62. Gelasius',	ann. 4.	
30. Marcellinus,	ann. 9.		63. (e) Catellus, qui et Johannis.		
31. Eusebius,			64. Benedictus.		
32. (d) Miltiades,	ann. 4, mensis	7.	65. Pelagius, usque praesens, tempore Mauriti imperat. Augusti.		
33. Silvester,	ann. 33 (lege 25).		66. Gregorius.		

(a) l. μς'.
(b) Sic mss.
(c) Sic.

(d) Sic.
(e) Sic.

Item Alexandrinorum nomina Sacerdotum et Antistitum.

1. Marcus.		21. Petrus,	ann. 2.
2. Anianus,	ann. 22.	22. Thimoteus,	ann. 5.
3. Avilius,	ann. 12.	23. Theophilus,	ann. 29.
4. Cerdon,	ann. 11.	24. Cyrillus,	ann. 33.
5. Primus,	ann. 12.	25. Dioscorus hæreticus,	
6. Justus,	ann. 11.	26. Proterius martyr,	ann. 5, mensis 5.
7. Eumenes,	ann. 15.	27. Timotheus (c) illarus,	ann. 3.
8. Marcus,	ann. 10.	28. Timotheus alius.	
9. Calendio,	ann. 14.	29. Petrus Mongos.	
10. Agrippinus,	ann. 12.	30. Inannis Tavenensis (Joannis).	
11. Julianus,	ann. 10.	31. Athanasius.	
12. Demetrius,	ann. 43.	32. Joannis alius, Niceta.	
13. (a) Herachas,	ann. 16.	33. Dioscorus alius.	
14. Dionisius,	ann. 17.	34. Timotheus.	
15. Maximus,	ann. 8.	35. Theodosius Hæresiarchus.	
16. Theonas (Theonas),	ann. 18.	36. Gaiannus Hæresiarchus.	
17. Petrus martyr,	ann. 10.	37. Paulus.	
18. Afillas (Acliillas),	(b) ann. 6.	38. Zoilus.	
19. Alexander,	ann. 15.	39. Apollinarius,	
20. Athanasius,	ann. 46.		

S. P. N. GREGORII

NAZIANZENI

ORATIO IN MAGNUM ATHANASIAM.*Vide inter Opera Gregorii Nazianzeni.***ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ***ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ (d)***ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ**

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

VITA ET CONVERSATIO**SANCTI PATRIS NOSTRI ET CONFESSORIS ATHANASII**

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

INCERTO AUCTORE.

1. Ἄλλοι μὲν ἄλλα τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ὑπομνήματα πρὸς ἀρετῆς ὑπόδειγμα καὶ ζῆλον διεξέτιττωνσαν, καὶ ἀκοαῖς φιλοθέων ταῦτα παραδίδωσαν· ἀπὸ γὰρ τοῦ συνεχῶς μεμνησθαι τῶν ἀρετῶν (r) μετιόντων τὸ καὶ μετιέναι καὶ ζηλοῦν ἀρετὴν περιγίνεσθαι πέφυκεν· ἐγὼ δὲ, ἦντινά μοι δοκῶ πατρῶν ἀριστὴν κατὰ Θεὸν πολιτεῖαν, δυσχερῆ μὲν ἕλλως

(a) Heraclius.

(b) Forte menses.

(c) Ælutus.

(d) Hæc, καὶ ὁμολογητοῦ εἰ μοχ γενομένου desunt

1. Alii quidem alia beatorum virorum scripta exempli et imitationis causa commemorant, auribusque tradant hominum Dei amantium: ex frequenti enim eorum qui virtute clari fuere memoria, ad virtutis studium et exercitium inflammamur. Ego vero quam puto omnium optimam secundum Deum vivendi rationem, alioqui licet ad perfecte imitandum diffi-

in quibusdam mss.

(e) Sic Colbert. 2, et Reg. Edit. vero, male, τῶν ἀρετῶν.

cilem et inaccessam eam si vel aliquatenus assequamur, non minimum nobis arbitror afferre fructum. De Athanasii loquor vita, quam ceu quamdam virtutis columnam, omnibus conspicuam notamque exhibere conabor. Hujusmodi namque viri vita, tot propter Deum calamitatibus perfuncti, tot tantaque mutationes experti, tam frequentes, tam varias: non talis modo est, quæ probis animis admirationem una cum voluptate afferat; sed quæ illos ad philosophiæ studium, ad quamcunque aliam virtutem, spem, magnanimitatem, patientiam opportunissime instituat. Haud facile profecto illius gesta omnia percensere: non modo enim ob magnitudinem imitatu difficilia, sed etiam ob multitudinem vix sunt enumeranda: verum quæ audire utilissimum erit: quæ quidem, una cum aliis, explorata multis sunt,

2. Athanasio igitur patria fuit urbs in Ægypto celeberrima Alexandria. Parentes aliis virtute præstantiores; sed filio tamen uni inferiores, ut ex fructu arbor, ex germine radix, majorem consequeretur laudem. Cujus animi ingenuitas liberalitasque, sanum ac constans ingenium, pietas erga Deum, propensio ad spiritualia, statim a pueritia emicuit. Vixdum enim excesserat ab infantia, quando (ut solet illa ætas ludis, et æqualium consortio gaudere, ob animi simplicitatem) ad quoddam maris litus cum æqualibus ille accessit, visusque est ibi jocari cum illis. At res seria lusus ille erat, atque futurorum signum, necnon occasio fuit et principium, quo ad Dei famulatum accessit. In ludo namque pueri sacerdotum ministeria imitati, Athanasium ordinant episcopum; ac qui in presbyteros et diaconos deputati erant, admovebant ipsi pueros baptismi nondum obsignatos, ut ab eo tingerentur. Tum ille omnia constituta rite perficiens; pueros aqua marina baptizatos, videbatur velle aliqua admonitione cohortari. Qui vero Alexandrinæ tum præerat Ecclesiæ divus Alexander, nactus aliquam negotiorum intermissionem, aliquantumque vacans a rebus suis, cum recreandi animi causa jucundum maris aspectum oculis contemplaretur, videns huic ludo vacantem Athanasium, postquam non modicum temporis spectaculo intentus constitisset, valde rem admiratus, pueros statim accivit: ac quibuscunque cum Athanasii puræ manus, tum illi divinorum præceptorum ab infantia diaconi sive ministri, ceu quamdam in Christo sigilli formam imposuerant; eos ille prompta manu inungit, quasi honestarum Athanasii præmaturam manuum impositionem revereretur; neque irritam faciendam esse judicaret. Illos, inquam, inungit ac baptismate iniuat. Necdum enim initiatos fuisse jam supra dictum est. Ipsum autem Athanasium, dulcem illum virtutis florem: amœnissimam plantam, jam tempestivis, imo præmaturis spiritus fructibus pullu-

A οὔσαν καὶ οὐκ ἐφικτὴν τελείως πρὸς μίμησιν, καὶ ἐπὶ ποσὸν δὲ ὁμῶς κατορθωθείη, οὐκ ἐλάχιστον ἡμῖν κέρδος παρεχομένην, Ἀθανασίου φημί τοῦ μεγάλου, ταύτην ὡσπερ τινὰ στήλην ἀρετῆς ἐμψυχον καὶ ἀθάνατον, διαφανῆ πᾶσι καὶ γνώριμον καταστήσαι πειράσομαι. Ἄνδρὸς γὰρ τοιοῦτου βίος, καὶ τοσαύταις μὲν διὰ Θεὸν πληγέντος ταῖς συμφοραῖς, τοσαύτας δὲ καὶ μεταβολὰς ὑποστάντος, καὶ οὕτως αὐτὰς ἀλλεπαλλήλους καὶ ἀγχιστρόφους, οὐ μόνον ἱκανὸς ἔσται καὶ ἀπλῶς ἀκούμενος θαῦμα μεθ' ἡδονῆς ἐνθεῖναι ταῖς φιλαγάθοις ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφῆσαι, αὐτὰς μετὰ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, ἐλπίζω, μεγαλοψυχῆαν, ὑπομονῆν, παιδεῦσαι καιριώτατος (η). Πάντα μὲν οὖν οὐ βράδιον τὰ ἔχεινον διεξίεναι· εἰδὶ γὰρ οὐ μιῆσαισθαι μόνον διὰ τὸ μέγεθος χαλεπὰ, ἀλλὰ καὶ τῷ πλήθει διελθεῖν δυσχερῆ· ἀλλ' ὅσα γὰρ καὶ ἀκούειν ὠφελιμώτερα, καὶ τοῖς πολλοῖς ἅμα τῶν ἄλλων ἔστι γνωριμώτερα.

2. Ἀθανασίῳ τοίνυν πατὴρ μὲν ἦ κατ' Αἴγυπτον ὀνομαστοτάτη πόλιον Ἀλεξάνδρεια· πατέρες δὲ τῶν μὲν ἄλλων διενεγκόντες τὴν ἀρετὴν, μόνου δὲ τοῦ παιδὸς λειπόμμενοι, ὡς ἐκ τοῦ καρποῦ μᾶλλον τὸ φυτὸν, καὶ τὴν ῥίζαν ἐκ τοῦ βλαστοῦ μακαρίζεσθαι. Οὐ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς τε καὶ ἐλευθέριον, καὶ τὸ ὑγιὲς τοῦ ἥθους καὶ στάσιμον, ἦ τε πρὸς Θεὸν νεύσει; καὶ ἡ περὶ τὰ πνευματικὰ ῥοπή, ἐκ παιδὸς εὐθύς διεφαίνετο. Ἄρτι γὰρ τὴν τῶν νηπίων ἀμείβων ἡλικίαν (καὶ οἷα πέφυκεν αὕτη παιδιαὶς ἀεὶ χαίρειν καὶ ὁμηλικῶν συνοουσίας δι' ἀπλότητα), ἔρχεται καὶ οὕτως ποτε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν ἐπὶ τινὰ τῆς θαλάσσης ἀκτῆν. Καὶ συμπαίζειν μὲν αὐτοῖς παρὰ ταῖς ὄχθαις ἐδόκει, σπουδὴ δὲ ἦν ἀληθῶς ἡ παιδιὰ, καὶ τῶν μελλόντων οὐ τύπος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρόφασις Ἀθανασίῳ καὶ ἀπαρχὴ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκωύσεως. Ὑποκρινάμενοι γὰρ ἐν τῇ παιδιᾷ τὰ τῶν ἱερῶν οἱ παῖδες, Ἀθανάσιον μὲν ἐπίσκοπον δῆθεν χειροτονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ, εἰς πρεσβυτέρους ὡσπερ καὶ διακόνους ἀφορισθέντες, προσήγον αὐτῷ παῖδας ἐτέρους ἀσφραγίστους ἐπὶ τῷ θείῳ βαπτίσματι, ὥστε ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι. Κάκεινος πάντα τελῶν ἐπ' αὐτοῖς (b) τὰ νενομισμένα, καὶ θαλαττίῳ τοῖς παῖδας βαπτίζων ὕδατι, ἐφύκει βούλεσθαι τινος πρὸς αὐτοὺς καὶ παραινέσεως ἕψασθαι. Ὁ γοῦν τῆς Ἀλεξανδρέων τρηκαυτὰ προσεστῶς θεοῦ Ἀλέξανδρος, σχολὴν τῶν ἐν χερσὶν ἄγων, καὶ τιμὴ μετρίαν δούς ἑαυτὸν ἀνέσει, τὰς ὕψεις τε τοῖς ἡδίστοις ἐπιβελῶν τῆς θαλάσσης θεάμασι, καὶ παιδιᾷ τοιαύτην χρώμενον ἰδὼν Ἀθανάσιον, ἱκανῶς τε τῇ θείῃ προσδιατρίψας, καὶ πάνυ σφόδρα θαυμάσας καθ' ἑαυτὸν, ἄγει τοὺς παῖδας εὐθύς· καὶ τούτων ὅσοις μὲν αἱ καθαρὰ χεῖρες Ἀθανασίου καὶ θεῶν ἐντολῶν ἐκ νηπίου διάκονοι, καθάπερ τινὰ τύπον τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐπέβαλον, τούτους προθύμῳ χειρὶ καὶ αὐτὸς ἐπιχρῆει, οἷα τὴν τῶν καλῶν ἐκείνων Ἀθανασίου χερῶν ἐπιθεσιν καὶ (c) πρὸ τῆς ἡλικίας δυσωπηθεὶς καὶ ματαίαν θεῖναι μὴ δικαιοσύνας· ἐπιχρῆει τοίνυν αὐτοὺς καὶ τελειοὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος

(a) Colbert. 2, κυριώτατος.

(b) Sic tres mss. recte. Editi vero, ὑπ' αὐτῆς.

(c) Colb. 2, κάμ.

tum imperatoris simplicitatem litteris circumvenere suis. Athanasius porro non otio vacabat; sed lingua manuque strenue utebatur, ac una cum Alexandro, non cessabat epistolas ad imperatorem mittere, quibus sane asperius argueret ejus in audiendis pravis hominibus simplicitatem: quod scilicet eum qui semel rectam Christianorum fidem abjecisset, ac ea de causa a Deo et a cunctis patribus proscriptus esset, ejus sumentis fabulisque circumveniri, admitteret, patrumque terminos, ut scriptum est¹, immotos ipse moveret. Tum imperator talem objugationem non moderate ferens, sed ab Eusebio et sociis accensus, aspere dureque respondet, comminatus depositionem nisi eorum doctrinæ acquiescerent. Ille autem non agebat ille, quod ira commotus esset, aut quidpiam circa fidem innovaret, et Arianismum amplecteretur; sed zelo pernotus, qui tamen non erat secundum scientiam: utque videretur operam dare, ne Ecclesia discinderetur.

5. Alexander una cum Athanasio, ejusmodi ab imperatore acceptis litteris, brevi post tempore superstes, optimo exitu vitam obiit. Tum Athanasius ut morum, sic statim ejus throni successor fuit: totiusque populi calculo episcopatus illi conceditur, dignum sane talis unguenti vasculum, eamque sedem, non ut humanæ gratiæ opus, sed ut Spiritus donum, et virtutis certamen habuit. Tum graves impietatis patroni, occultique zizaniorum satores, ardentisque malitiæ ministri, paulum quidem temporis latere, nihil moventes, nihil tumultuantes, sed impetum reprimebant, bellumque Athanasio indicere cunctabantur. Deinde velut accepta a maligno qui cor eorum alloquebatur te-sera, partuque animæ suæ erumpente, latentem antea aperire militiam, insidias illi parare gravissimas: virumque illi cælestibus dignum tabernaculis, non throno tantum, sed urbe etiam pellere conantur. Ille imperterritus cum Davide psallere: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum*². Princeps ponendarum insidiarum erat, qui solo nomine pietate præditus fuit, ejus sane mores tali appellationi oppositi erant, Eusebius, inquam, impietatis instrumentum. Ille enim cum asseculis captans imperatoris simplicitatem, atque opportunum tempus se nactum esse ratus, omnia movere, omnia miscere, quo Athanasium throno amoveret. Ea enim ratione sperabat se et alia consequi posse et Arii firmare sententiam. Conflata itaque adversus eum conspiratione, insidias, ratione ad persuadendum, ut sibi videbatur, aptissima, paravere. Ex Meletianis vero hæreticis, Isiqnem conduxere, itaque malitia divitem Eudæmonem, et pravitate omnes superantem Callinicum. Accusationes porro in

¹ Prov. xxii, 28. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Sic duomss. recte. Editi male, ελαγε.

(b) Ita mss. recte. Editi, ἐκείνων.

(c) Omnes mss. δεξάμενοι.

Α Εὐσέβιον ἦν, φιλόνηκόν τε καὶ ἑτεροδόξον, ἔγραφόν τε πρὸς βασιλέα, καὶ ὑπεποιούντο αὐτοῦ τὴν ἀπλότητα. Ἀθανασίῳ δὲ οὐκ ἦν ἡρεμεῖν, ἀλλὰ καὶ γλώσσα ἦν αὐτῷ, καὶ χεὶρ ἐνεργός· καὶ σὺν Ἀλεξάνδρῳ καὶ αὐτὸς οὐκ ἔληγε (a) τῷ βασιλεῖ ἐπιστέλλων, καὶ γράμμασιν αὐτοῦ πλήττων αὐστηροτέροις τὴν περὶ τοῦς σχολιωτέρους ἀκραϊότητα· ὅτι τὸν ἄπαξ τὴν ὀρθῶς ἔχουσιν τῶν Χριστιανῶν ἀθετήσαντα πίστιν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν Πατέρων ἐκχιρυχθέντα, πλάσμασιν αὐθις καὶ μύθοις ἀπατηθεὶς, παραδέχοιτο, καὶ ὄρα Πατέρων κινήσιν κατὰ τὸ γεγραμμένον ἀκίνητα· ὅτε δὴ καὶ βασιλεὺς, οὐκ ἐνεγκὼν μετρίως τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐξαφθεὶς, αὐστηρὰς δίδωσι καὶ τραχείας τὰς ἀποκρίσεις, ἀπειλήσας αὐτοῖς καὶ καθάρσειν, εἰ μὴ τοῖς ἐκείνῳ (b) δεδογμένοις ἐφησυχάσειαν. Ταῦτα δὲ οὐ θυμῷ δουλεύον ἐποίει, οὐδὲ καινοτομῶν τι περὶ τὴν πίστιν, καὶ τὸν Ἀρειανισμόν ἀσπαζόμενος, ἀλλὰ ζήλῳ χρώμενος μάλλον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν, καὶ τῷ δοκεῖν τὸ μὴ τὴν Ἐκκλησίαν διεσπᾶσθαι πραγματευόμενος.

5. Ὁ μὲν οὖν Ἀλέξανδρος, τοιαῦτα σὺν Ἀθανασίῳ παρὰ τοῦ βασιλέως δεξάμενος (c) γράμματα, χρόνον ὀλίγον ἐπιβιούς, αὐτὸς μὲν ἐν τέλει καλῶς καταλείπει τὸν βίον· ὁ δὲ τοῦ τρόπου διάδοχος Ἀθανάσιος εὐθὺς καὶ τοῦ θρόνου γίνεται, καὶ ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντὸς τὴν ἱερωσύνην πιστεύεται, μύρου τούτου δοχεῖον ἀποδειχθεὶς ἄξιον, οὐ χάριτος ἀνθρωπίνης ἔργον, ἀλλὰ Πνεύματος δώρον, καὶ ἀρετῆς ἄθλον ταύτην πεποιημένος. Οἱ δεινοὶ μέντοι τῆς ἀσεβείας προστάται, οἱ κρυπτοὶ τῶν ζιζανίων σπορεῖς, οἱ θερμοὶ τῆς κακίας διάκονοι, ἔστεγον μὲν ἄχρι τινὸς παρακινούντες οὐδὲν ὅλως οὐδὲ ταράττοντες, ἀλλ' ἡσύχαζον αὐτοῖς· αἱ ὄρμαι, καὶ Ἀθανασίῳ πόλεμον ἐπικηρύξαι φανερῶς ἀνεβάλλοντο· ἔπειτα, ὡς περὶ ὑπὸ τοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς εἰς καρδίαν πονηροῦ λαβόντες τὸ σύνθημα καὶ τὴν ὠδὴν τῆς ψυχῆς ἀναβήξαντες, καὶ τὴν κρυπτομένην τέως γυμνώσαντες πονηρίαν, ἐπιβουλάς αὐτῷ πάντοθεν ἐπέηγον χαλεπωτάτας· οὐ τοῦ θρόνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐκβαλεῖν τὸν ἄξιον ὄντως τῶν οὐρανῶν σκηνῶν σπουδάζοντες. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀσειστος ἦν μετὰ τοῦ Δαυὶ ψάλλον· Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ἦρχε δὲ τῆς πονηρᾶς ταύτης ἐπιβουλῆς ὁ μόνος (d) κοινῶν εὐθεβεία τῆς κλήσεως, ὡς ὁ γε τρόπος ἐναντίος ἀτεχνῶς τοῦ ὀνόματος, τὸ τῆς ἀσεβείας ἔργον, φημί, ὁ Εὐσέβιος. Ὑπελθὼν γὰρ σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν οὗτος τὴν βασιλείως ἀκραϊότητα, καὶ καιρῶν οὐκ εἶχον ἔχειν νομίμας, πάντα κινῶν καὶ ταράσσων ἦν, ὡστε καὶ Ἀθανάσιον τοῦ θρόνου μετακινήσαι. Ταύτη γὰρ καὶ τῶν ἄλλων περιγενέσθαι, καὶ τὴν Ἀρείου κρατῦναι δόξαν ἐνόμιζε. Συναεῶζοντα γοῦν κατὰ τοῦ ἀνδρός καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἐναλήθως ἄγαν, ὡς αὐτοῖς ἐδόκει, καὶ πιθανῶς διατίθενται. Μισθούνται δὲ καὶ τῆς Μελετίου (e) αἰρέσεως

(d) Sic duo mss. Editi, μόνος.

(e) Colb. 2, Μελετινίου.

concitantque illum atque iram ejus commovent in Athanasium. Quod autem magis accendebat illum (idque malitiæ inventum fuit, gnaræ, quam sint homines natura sua honoris cupidi), aiebant illi: Ne vestris quidem litteris obtemperavit, neque Arium ad communionem admisit. Quæ cum audiret Constantinus, primo quidem paulum conturbatus, rem deinde apud se considerabat, nec sciebat quid consilii caperet, quo se verteret, aut cui parti accederet. Virtutem Athanasii, omni suspicione superiore narat: eorum tamen calumnia multum sane probabilitatis habebat atque coloris. Cum ita se haberet, mediam elegit viam, neque Athanasium damnans, neque inquisitionem fieri recusans; sed quoniam eo tempore Encænna Jerosolymis celebrabantur, eoque conveniebant fere omnes episcopi: jubet ille ut paulum a via deflectentes, Tyri ea quæ Athanasium magnum spectabant examinarent, neque minus de Arii rebus constituerent: ut si, quem admodum aiebat ipse, in recta doctrina cum consisteret, per invidiam proscriptus fuisset, rursum in clerum atque in synodum admitteretur, et jungeretur membrum reliquo corpori. Quod si eloquentia ille uteretur ad subripiendam veritatem, juxta sacras leges judicaretur: atque dignam subversionis dogmatum subiret pœnam.

καὶ συναφθῆ τὸ μέλος τῷ λοιπῷ σώματι· εἰ δὲ τὸ ὅλον τοὺς ἱεροὺς κρίνοιτο νόμους, καὶ δίκην ἀξίαν ὑπόσχοι

7. Tricesimus ille annus erat imperii Constantini: aderantque ex variis urbibus episcopi. Ducebatur etiam a militibus Macarius presbyter vincitibus manibus. Aderat præfectus ipse una cum episcopis judicem agens; imo etiam quidam ex magistratu: intererant syrophantæ. Tribunal judicarium aperiebatur: accusabatur Athanasius: ac primo quidem illa de linea veste, et de avaritia proposita est aliena calumnia: sed statim criminis solutio conseruebatur, manifestum sane inhumanitatis eorum argumentum. Nam ea ipsa hora litteræ ab imperatore ad iudicii locum advenere, quibus non medio-criter carperentur accusatores, crimine solveretur Athanasius, accersereturque perhumaniter ad ipsum imperatorem. Quoniam Apis et Macarius (non is de quo jamjam sermo habitus est: ille namque pro reo ab Eusebianis habebatur: sed alius ipsi cognominis), ambo Alexandrini presbyteri, Nicomediam non de industria, sed alio casu adierant, imperatoremque convenientes, omnia uti vere se habebant enarravere, falsamque adversus sanctum hominem accusationem, necnon iniquas illas insidias resolvunt. Quibus cum fidem haberet imperator, atque persuasus, imo potius veris argumentis pudefactus ac convictus, nihil credibile, nihil congruens esse cum veritate in calumnia hujusmodi, sed invidiæ fetum illam esse: hujusmodi ille dedit litteras: quibus in ipsa accusationis productione ad tribuual

ἀνευῆ τῷ Ἰσχυρῶ. Ἠδὴ δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ τελείως τῆς ἐπιβουλῆς κατασκευασθείσης, πρόσλασ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ταῦτα περὶ Ἀθανασίου λέγοντες, καὶ ὅλως εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν, τοὺς τοῦ βασιλείως θυμοὺς ἐξάπτοντες· ἦν δὲ τὸ μάλιστα παροξύναν αὐτόν (a) (τοῦτο γὰρ ἐξεῦρεν ἡ πονηρία, ἐπισταμένη, ὅπως φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ τὸ φιλότιμον) ὅτι, Μηδὲ τὸ ὑμέτερον, φασί, γράμμα προσήκατο, μηδὲ τὴν Ἀρεῖου κοινωσίαν ἀνάσχοιτο. Ὡν ἀκούσαντα Κωνσταντίνον, πρῶτα μὲν μικρὰ διαταραχθῆναι, ἔπειτα δὲ καθ' ἑαυτὸν ἀνασκοπῆσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰς ἀμηχανίαν πάντοθεν περιστῆναι, μὴ ἔχοντα ὅποι νεύσει, καὶ προστεθήσεται· τῆς μὲν Ἀθανασίου ἀρετῆς κρείττονος οὕσης ὑπονομίας ἀπάσης, τῆς ἐκείνων δὲ πάλιν διαβολῆς πολὺ τὸ πιθανόν

καὶ παρόμοιον ταῖς ἀληθείαις ἐχούσης. Οὕτως οὖν ἔχων, τὴν μέσσην ἐχώρει, μήτ' Ἀθανασίου καταγιώσκων (b), μήτε πάλιν ἀπογινώσκων τὴν ἔρευναν· ἀλλ' ἐπεὶ τηνικαῦτα τοῖς Ἱεροσολύμοις τὰ Ἐγκαίνια ἐτελεῖτο, καὶ εἰς ταῦτο σχεδὸν ἐπίσκοποι πάντες συνήεσαν· κελεύει, κατὰ τὴν Τύρον ὁδοῦ πάρεργον γενομένους, καὶ τὰ κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐξετάσαι, οὐδὲ δὲ ἤττον ἐπιστῆσαι κατ' τοῖς Ἀρεῖου· ἴν', εἰ μὲν, ὡς αὐτὸς φησιν, ἐν ὄροις μένων (c) τῶν ὁρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, διὰ φθόνον ὑπέστη τὴν ἀποκλήρυν, παραδεχθῆ πάλιν τῷ κλήρῳ καὶ τῇ συνόδῳ, ῥημάτων ἐστὶ πειθῶ κλέπτουσα τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τῆς τῶν δογμάτων διαστροφῆς.

7. Τριακοστὸν τοῦτο τῆς βασιλείας ἔτος ἐνειστήκει τῷ Κωνσταντίνῳ, καὶ παρήσαν μὲν ἐκ διαφορῶν πόλεως οἱ ἐπίσκοποι· παρήγετο δὲ καὶ ὁ πρεσβύτερος Μακάριος ὑπὸ στρατιωτικῶν χερσὶ δέσμιος· παρῆν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἄρχων συνδικάσων τοῖς ἐπισκόποις· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τέλει τινέσ· παρῆσθησαν δὲ καὶ οἱ συκοφάνται. Καὶ τὸ μὲν δικαστικὸν ἀνεπτύσσετο βῆμα· ἐκαλεῖτο δὲ Ἀθανάσιος. Καὶ πρῶτον (d) μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος, καὶ ἡ τῆς φιλοχρηματίας εἰσῆχθη ἀλλόκοτος διαβολή· ἀλλ' εὐθύς καὶ τοῦ ἐγκλήματος ἡ λύσις ἐπηκολούθει, σαφῆς ἐλεγχὸς οὕσα τῆς ἐκείνων ἀπανθρωπίας. Γράμματα γὰρ ἐκ τοῦ βασιλείως κατ' ἐκεῖνο τῆς ὥρας ἐπιφροῖτᾳ τῷ δικαστηρίῳ, ἀπτόμενα μὲν, οὔτε (e) μετρίως, τῶν κατηγορῶν, αἰτίας δὲ Ἀθανάσιον ἀφιέντα, καὶ πρὸς αὐτόν ἡμέρωσ πάνου καὶ γνησίως μετακαλούμενα. Ἐπειδὴ Ἄπισ τε καὶ Μακάριος (οὐχ ἔν ἡδὴ φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν· ἐκεῖνος γὰρ ἐν ὑπευθύνῳ μοῖρᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἐνομιζέτο· ἀλλ' ἕτερος μᾶλλον ὁμωνύμως αὐτῷ καλούμενος), τῆς Ἀλεξανδρέων ἀμφῶ πρεσβύτεροι, Νικομηθεῦσιν οὐκ ἐκ προνομίας, ἀλλ' οὕτω συμβᾶν ἐπιστάντες, καὶ βασιλεῖ συγγενόμενοι, πάντα καταλέγουσι μετὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ ψευδὲς ἔγκλημα κατὰ τοῦ ἁγίου, καὶ τὴν ἀδικῶν ταύτην ἐπιβουλήν διαλύονται. Οἷς καὶ πιστεύσας ὁ βασιλεὺς, καὶ πεισθείς, μᾶλλον δὲ τοὺς ἐκ τῆς ἀληθείας ἐλέγχους δυσωπηθείς, ὅτι μηδὲν εἶχε πιστόν, μηδὲ τῆς τοῦ πράγματος ἀκολουθίας ἐχόμενον, ἀλλὰ φθόνου γέννημα μόνον ἀτεχνῶς

(a) Sic mss. Editi vero, αὐτοῦ.

(b) Sic mss. vere. Editi vero, male, γινώσκων.

(c) I: duo mss. Editi vero, μὲν.

(d) Omnes mss. καὶ πρῶτον.

(e) Ita omnes mss. nostri. Editi vero, οὔτε.

hōndunt. Exinde litteræ rursus imperatoriæ prodeunt, quibus jussum erat ut Athanasius quidem se conveniret, et ipsi quoque quam celerrime adfarent. Hinc haud modicus timor synodo incensus. Verebantur quippe ne apud ipsum etiam imperatorem deprehenderentur, partim gratia, partim odio sententiam tulisse, patroni scilicet mendacii et manifesti proditores veræ fidei. Quamobrem maxima pars eorum domum remigrarunt. At Eusebius, Theognis et cæteri, verisimili conflictu in iis locis remanendi occasione, non parvam fecere moram, atque sese apud imperatorem litteris suis excusarunt. Interea, dum hæc fierent, imperatori rursus Nicomediæ coram se sistit Athanasius, atque accusationem de pecunia intentatam legitime aperteque diluit. Cum autem magis magisque Eusebiani comperdinarent, litteris suis imperator Athanasium reinittit Alexandriam, episcopatumque tradit ipsi, significans accusationes illas omnes sceleratas futesque videri sibi. Athanasio igitur ita reverso Alexandriam, congregatisque Arianis, magna confusio atque tumultus populorum occupavit, ita ut multi indigne ferrent, cum ea quæ a tot episcopis jam examinata essent, iterum viderent in iudicium vocari. Iratus ergo Athanasius, quod non modo Alexandriam, sed totam quoque Ægyptum tumultuantem videret, omnia indicat imperatori, eumque ad pœnas de Arlo sumendas cohortatur, aliquam cupiens hujusce rei haberi ultionem. Statimque litteræ Alexandriam venerunt, quibus Arius arceatetur, ut immoderatæ linguæ sententiæque suæ supplicium subiret.

9. Cum ergo Alexandria ad imperatorem adduceretur Arius, Cæsaream pervenit, convenitque Eusebium, Theognin et Marin. Hic mihi, quæso, perspicue facinorum gravissimum, ut undenam tanta Athanasio tentationum procella orta sit. Consors illis Arius sermonis, consors morum; mensæ particeps, qui pugnae contra Deum particeps item erat: omnia recesset quæ ipsum spectabant, tum consilia ineunt mutua, ut neque Deo, proh furorem! neque Athanasio parcerent. Alias itaque adversus illum consuunt calumnias; homines qui, secundum maximum Isaiam, parturiunt laborem et pariunt iniquitatem, qui posuerunt mendacium spem suam, et dixerunt: Mendacio obtegemur: omnemque verborum funem movent, ut throno sanctum virum dejiciant, et belli contra Christianos Alexandriam veluti tutam arcem constituent. Imperatorem itaque adierunt: Arius quidem sese defensurus, Eusebius autem et socii mendacio patrocinatori, testimoniumque contra Athanasium et contra veritatem dicturi. Postquam autem imperatori astantes, de rebus in synodo gestis interrogati essent, statim aliis de rebus verba facientes: Non ita, aiunt, imperator, ægre se-

(a) Πρός δεest in omnibus mss.
 (b) Ο omnes mss. nostri, ἀνεχώρουν. Mox Reg. et Colb. I, Θεόγγιον.

Α πάλιν ἕτερα τοῦ βασιλέως ἐπικαταλαμβάνει, Ἀθανάσιον μὲν ὡς αὐτὸν ἤκειν, καὶ αὐτοὺς καὶ ὡς τάχιστα παρῆναι διακελεύοντα. Ταῦτα φόβον οὐ μικρὸν ἐπέσεισε τῇ συνόδῳ, μήποτε καὶ ἀλώσιν ἐπὶ τοῦ βασιλέως, τὰ μὲν πρὸς χάριν, τὰ δὲ καὶ πρὸς (a) ἀπέχθειαν κριναντες, συνηγοροῖ τε τοῦ ψεύδους καὶ προδῶται τῆς ἀληθοῦς πίστεως γεγεννημένοι. Ὡν ἕνεκεν οἱ πλείους μὲν ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος ἀνεχώρει (b)· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον Θεόγγιν τε καὶ τοὺς λοιποὺς, πιθανὰς προφάσεις, ὥστε κατὰ χώραν μένειν, πλασάμενοι, οὐκ ὀλίγην τῷ χρόνῳ διατριβὴν ἐνεπόουν, καὶ βασιλεῖ μετὰ διὰ γραμμάτων ἀπελογούντο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο κατὰ πρόσωπον τῷ βασιλεῖ, πάλιν ἐν τῇ Νικομηδῶος παραστάς Ἀθανάσιος, καὶ τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ ἐγκλημα νομίμως Β καὶ φανερώς ἀποδύεται. Ὡς δὲ καὶ ἐτι μᾶλλον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀνεβάλλοντο, γράμμασιν ὁ βασιλεὺς Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρίαν προπέμπει, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτῷ ἐγχειρίζει, σαθρὰ φανῆναι σημάνας τὰ τῶν διαβολῶν ἅπαντα καὶ ἀνίσχυρα. Οὕτως οὖν Ἀθανασίου κατὰ τὴν Ἀλεξανδρίαν γενομένου, καὶ τῶν Ἀρειῶν συγκροτουμένων, πολλή τις εἶχε τὸ πλῆθος σύγχυσίς τε καὶ παραχῆ· οἶα μὴδὲ φέρειν τῶν πολλῶν δυναμένων τὰ ὑπὸ τοσούτοις ἐπισκόποις ἤδη δοκιμασθέντα πάλιν ὄρᾳ ἀναδικαζόμενα. Ἀγανακτῶν οὖν Ἀθανάσιος, ὅτι μὴ μόνην τὴν Ἀλεξανδρίαν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν Αἴγυπτον πᾶσαν κλονουμένην ἐώρα, μὴνύει πάντα τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἄμυναν αὐτῶν τὴν Ἀρειῶν παρακαλεῖ, λαβεῖν τινα παρ' ἐκείνου τιμωρίαν βουλόμενος. Καὶ παραχρῆμα γράμματα τὴν Γ Ἀλεξανδρίαν καταλαμβάνει, μετὰ πέμπτον ἄγεσθαι Ἀρειον, δίχην ἀκολάστου γλώσσης καὶ γνώμης ὑφῆζοντα.

9. Ὡς οὖν ἤγετο κατὰ βασιλεῖα τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀρειος, γέγονε τε κατὰ Καισάρειαν, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, Θεόγγιν (c) τε καὶ Μάριν συγγέγονεν. Ἐνταῦθά· μοι σκόπει τῶν προσβολῶν τὴν χαλεπωτάτην, καὶ ὅθεν τῷ μεγίστῳ Ἀθανασίῳ κλύδων ἐπανεστή τῶν πειρασμῶν. Κοινωνὸς μὲν λόγων αὐτοῖς ὁ κοινωνὸς καὶ τῶν τρόπων· κοινωνεῖ δὲ καὶ τραπέζης ὁ κοινωνὸς καὶ τῆς πρὸς θεὸν μάχης. Πάντα τε διηγείται τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ συμβούλους ἀλλήλους ποιῶνται, τοῦ μῆτε Θεοῦ, φεῦ τῆς μανίας! μῆτ' οὖν Ἀθανασίου φέσασθαι. Ῥάπτουσι τοιγαροῦν ἐτίρας κατ' αὐτοῦ καὶ πάλιν συκοφαντίας ἐκείνοι, οἱ, κατὰ τὴν παμμέγαν Ἥσαταν, κύουσι πόνον, καὶ τίττουσιν ἀνομίαν, οἱ ψεύδος ἔθεντο τὴν ἐλπίδα, καὶ, τῷ ψεύδει, εἶπον, σκεπασθησόμεθα· καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινούσιν, ὥστε τοῦ θρόνου τὸν ἅγιον καθελεῖν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστιανῶν πολέμου τὴν Ἀλεξανδρίαν ὀρηγήτριον ἀσφαλὲς ποιήσασθαι. Ἦσαν οὖν κατὰ βασιλεῖα, Ἀρειος μὲν ἀπολογησόμενος, Εὐσέβιος δὲ καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν τῷ ψεύδει συνηγορήσοντες, Ἀθανασίου δὲ καὶ τῆς ἀληθείας φανερώς καταμαρτυρήσοντες. Ἐπεὶ δὲ τῷ βασιλεῖ παραστάντες τὰ εἰκότα περὶ τῶν τῇ συνόδῳ πεπραγμένων

(c) Reg. Θεόγγιον. Paulo post, editi, καὶ ὅθεν ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος κλύδων ἐπανεστή. Manuscripti ut in textu.

una illis via esse videbatur Arii confirmandi, et veritatis evertendæ, si Athanasii et ipse exsilium ob signasset : quasi probe et jure decretum esset. Ad quam rem manus illis promptissima exsecrandus iste sacerdos fuit, qui cum aliis domus etiam imperatoris præpositum ubi corrupisset, cum partem Arianæ impietatis nec minimam esse comunionstravit. Ab eo namque ad reliquos etiam eunuchos morbus pervasit, qui perfaciles erant ad improbitatem admittendam, et apti ad eam aliis communicandam. Imo ipsa imperatoris uxor, blasphemis paulatim colloquiis corrupta, eadem ipsa quoque labe infecta est. Nec multum postea ipse quoque imperator, hæu mihi, servorum facinora est imitatus, ubi, inquam, contra dominum suum insurrexit, atque improbe imperatorem suum affecit contumelia : ad Arii item sententiam abreptus ; ita ut in illo impleretur illud Jeremiæ : *Etiam ipsi pastores impie egerunt in me* ¹. Jabet itaque ille ut ejus doctrina vim obtineret, et ut quasi illius jussu episcopi improbe sentirent, et impietatem amplecterentur ; non obtemperantes quidem, sed potius reformidantes. In tam gravi tempestate, et tanta procella, gubernatores Ecclesiarum erant, Maximus Jerosolymorum, Athanasius Alexandriæ, qui, tametsi in exilio degabat, gubernacula non dimiserat, et Alexander Constantinopolitanus

μεβίετο τῶν οἰάων, καὶ Ἀλέξανδρος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὄντες ἐτύγγανον.

11. Eusebius porro pro impietate ardens audacissimusque, opportunitatem et loca, ut in pugnis solent optimi imperatores, ad veritatis subversionem observans : hujusmodi quidpiam cogitat. Arium introducitur Constantinopolim, cum maxima pompa, ita ut quæstio in aliena regione haberetur, cum Athanasius quidem in exsilio versaretur, nullusque adesset, qui sanam doctrinam vindicaret ; imo imperator et magistratus omnes ad aliam partem transissent, propter oppugnationis absentiam. Hæc ille secum reputabat. At supernus ille sapiens œconomus alio modo rem dispensavit, parvoque casu improbitatis impetum repressit, et quanto magis Arii adversus pietatem lingua vigeat, tanto plus ejus intestina paulo postea diffluebant. Ac vacuus quidem intestinis, vacuus visceribus in impuris locis Arius projectus est. Justa poena effrænati oris, ac putredine pleni pravi que vasis digna evacuatio. Illo igitur ita anima ita corpore miserabiliter disrupto, Eusebius atque socii omne subire bellum, omnes conturbare nisi sunt, utpote quibus instar manuum in hisce agendis erant imperatorum eunuchi : scelesti illa, violenta ac rerum mutationibus semper ac confusione gaudentia mancipia. Ac illi quidem priori suo scopo insistebant, ut scilicet Athanasium, throno simul et verbo, et doctrina et fiducia intercluderent. At diversa plane sapiens

¹ Jerem. II, 8.

(a) Quidam mss. ὑπέδειξεν.

(b) Sic rudices omnes. Editi vero, ἐπὶ τάγματος.

(c) Ita quidam codices. Editi vero, τοῦ ὅπτο.

ἠεφῆπτετο δὲ αὐτοῖς τοῦ τολμήματος καὶ ὁ προβῆθαι; Εὐσέβιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δὲ πάντες, καιροῦ τηνικαῦτα λάβεσθαι ἐδέξαντες. Μία δὲ αὐτοῖς Ἀρειοῦ τε σύστασις, καὶ τῆς ἀληθείας ἐδόκει κατάλυσσις, εἴ τὴν Ἀθανασίου καὶ οὗτος ὑπερολίαν ἐπισφραγίσαιτο, ὡς εἶ μάλλον καὶ τῷ δικαίῳ γεγεννημένην. Πρὸς δὲ χεῖρ αὐτοῖς ἀνυσιμωτάτη καὶ ὁ μιαρὸς ἐκαίνο; ἱερεὺς γέγονεν, ὃς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν ἐν τοῖς βασιλείοις πραιπόσιτον ὑποφθειρας, μέρος οὐ τὸ ἐλάχιστον καὶ αὐτὸν τῆς Ἀρειοῦ καχοδοσίας ἀπέδειξεν (a). Ἐκ τοῦτου γὰρ διέβαινε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν εὐνοῦχων ἡ νόσος, εὐχερεῖς ὄντας φύσει καὶ μεταλαβεῖν κακίας, καὶ μεταδοῦναι λίαν ἐπιτηδείους. Καὶ ἡ τοῦ βασιλέως δὲ γαμετή, ταῖς βλασφημίαις κατὰ μικρὸν ὀμιλίας διασφαρεῖσα, τῆς ὁμοίας καὶ αὐτὴ λύμης ἐμπέπυλατο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς, ὃς μοι, τὰ τῶν πονήρων ἔδρα δοῦλων, τοῦ ἰδιοῦ δεσπότου φημι κατεξαναστατὰς, καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ κακῶς ἐξυθρίσας βασιλέα, καὶ τῷ Ἀρειοῦ συναπαχθεῖς φρονήματι· ὡς καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ τοῦ θεοῦ πεπληρωσθαι Ἱερεμίου, ὅτι « Καὶ οἱ ποιμένες ἠρέθουν εἰς ἐμέ. » Κελεύει τοιγαροῦν τὰ ἐκαίνο κρατεῖν, καὶ ὡσπερ ἐξ ἐπιτάγματος (b) τοὺς ἐπισκόπους φρονῆσαι κακῶς, καὶ μὴ πεισθέντας. ἀλλὰ πτήξαντας μάλλον, ἀσπάσασθαι τὴν ἀσέβειαν. Κυβερνῆται δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν οὕτω χεῖμωνι μεγάλῳ καὶ κλύδωνι Μάξιμος μὲν Ἱεροσολύμων, Ἀθανάσιος δὲ Ἀλεξανδρείας, ὃς καὶ τῇ ὑπερολίᾳ ὧν οὐ

11. Εὐσέβιος δὲ, θερμὸν τι πνέων καὶ πάντολμον ὑπὲρ ἀσέβειας, καὶ καιροῦ καὶ τόπους, ὡσπερ ἐν μάχαις κατὰ τοὺς εὐμηχάνους τῶν στρατηγῶν εἰς ἐπιθεσιν τῆς ἀληθείας, ἐπιτηρῶν, τοίνυν τι ἐπινοεῖται. Εἰτάγει τὸν Ἀρειοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινου μετὰ πολλῆς πάνυ τῆς αὐθεντίας, ὥστε τὴν ζήτησιν ἐν ἀλλοδαπῇ γενέσθαι, ὄντος μὲν ἐπὶ τῆς ὑπερολίαις Ἀθανασίου, μηδενὸς δὲ παρόντος τοῦ ὑπὲρ (c) τῶν ἑρῶν δογμάτων ἀνεξομένου, ἀλλὰ καὶ βασιλέως αὐτῷ καὶ τῶν ἐν τέλει προστεθεισομένων ἀπάντων διὰ τὴν τοῦ ἀντιτείνοντος ἐρημίαν. Ταῦτα ὁ μὲν ἐσχόπει καθ' ἑαυτὸν· ἐτέρως δὲ πάλιν ὁ σοφὸς ἀνωθεν οἰκονόμος μεσεσκεύασε τὰ τοιαῦτα, μικράν (d) τινα ἐγκοπήν διδοὺς τῇ θερμῇ φορᾷ τῆς κακίας· καὶ ὄσση περ (e) Ἀρειῷ μάλλον ἔρρει κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡ γλῶσσα, τοσοῦτον πλέον αὐτῇ καὶ τὰ ἔνδον μετὰ βραχὺ συνεβῆν. Καὶ κενὸς μὲν ἐγκάτων, κενὸς δὲ σπλάγγων ἐν βεθλοῖ; τοποῖς Ἀρειος ἐβῆπτο (f)· δίχη δίκαια στόματος ἀκολάστου, καὶ σαπιρίας γέμοντος πονηροῦ σκευούς ἀξία κένωσις. Οὕτω τοιγαροῦν αὐτοῦ καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐλευσινὴ ἀποβῆξαντος, Εὐσέβιος τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τὸν πάντα πόλεμον ὑπῆρχοντο καὶ τὴν μάχην, καὶ ταρατῆν ἀπαντας ἐπεχειροῦν, ὅσα καὶ χεῖρας ἐν τοῖς τοιοῦτοις τοὺς τῶν βασιλέων εὐνοῦχους ἔχοντες, τὰ μοχθηρὰ δὴ ταῦτα καὶ θερμουργὰ, καὶ πραγμάτων μεταβολαῖς ἀεὶ καὶ συγγύσει χαίροντα. Καὶ οἱ μὲν εἶχοντο τοῦ πάλαι σκοποῦ, καὶ θρόνων

(d) Editi et quidam mss. μακράν.

(e) Ita mss. quidam. Editi vero ὄσση περ.

(f) Tres manuscripti, ὁ ἄθλιος ἐβῆπτο.

δμοῦ καὶ λόγων, καὶ διδασκαλίας καὶ παρῆρησίας Ἀ θανάσιον ἀποκεκλεισθαι πάσης ἐσπούδαζον· ἕτερα δὲ πάλιν ἡ σοφὴ πρόνοια ποικιλοῦσα ἦν, καὶ κινήσασα τὴν Κωνσταντίνου ψυχὴν, ὅς τῶν τῶν μεγάλου Κωνσταντίνου υἱῶν καὶ ἡλικίᾳ καὶ βασιλείᾳ πρῶτος ἐτύγγανε· Ῥώμης γάρ τηνικαῦτα τῆς πρεσβυτέρας εἶχε τὸ κράτος· λῦσαι μὲν αὐτῷ παρασκευάζει τὴν ἔξοριαν· ἐπιστεῖλαι δὲ Ἀλεξανδρεῦσι, καὶ αὐτῶν ἔχουσι·

*Νικητῆς Κωνσταντίνος Ἀλεξανδρέων
τῆ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ.*

Ὅμαι μηδένα ὑμῶν ἀγνοεῖν τὰ κατὰ τὸν μέγαν κήρυκα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφῆτην Ἀθανάσιον πρῶτον συμβεβηκότα, ὅπως τε κατ' αὐτοῦ κοινῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀντρεβίστο πόλεμος, καὶ ὅπως ἐν ταῖς Γαλλίαις σὺν ἔμοι διέγειν κεκλειυστο, ὥστε μετρίᾳ γοῦν τὸν ἐπιρτημέμον κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐκκλησίαν κίνδυνον. Οὐ μὴν παντάπασιν ἀειφυγίξ (α) καταδεδικαστο, ἀλλὰ καὶ τοῦτον δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον πολλῆς τιнос ἀπέλαυε παρ' ἐμοῦ θεραπείας· ὥστε μηδὲν αὐτῷ γενέσθαι τῶν ἀβουλήτων, εἰ καὶ καρτερικῶς, εἴπερ τις ἄλλος, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐστὶ καὶ φερέπονος, καὶ τῷ κατὰ θεὸν ζήλω πάντοτε ἄχθος ῥῆλον φέρειν δυνάμενος. Καὶ ὁ μακαρίτης δὲ Κωνσταντίνος ὁ ἐμὸς πατήρ ἀποκαταστήσει τοῦτον ὅσον οὐδέπω τῷ ἰδίῳ θρόνῳ ἐθούλετο· ὅς ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ὦν, καὶ μὴ φθάσας ἐκπληρῶσαι τὰ τοῦ σκοποῦ, ἔμοι κατὰ διαδοχὴν τὸ πρᾶγμα κατέλιπε, τελευταίας περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐντολὰς ἐπισκήψας. Κελεύομεν οὖν ὑμῖν νῦν μὲν αἰδοῖ τε αὐτὸν τῆ πίστῃ, καὶ λαμπραῖς ὑπαντήσεσι καὶ τιμαῖς ὑποδέξασθαι· μετὰ ταῦτα δὲ πάλιν πρὸς ἡμᾶς παραπέμψαι, ὅς, ἐπειδὴν εἰς ἔψιν καὶ αὔθις ἡμῖν κατεστῆ, ὅτις τεύξεται παρ' ἡμῶν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς, καὶ ὑμεῖς· εἴσεσθε.

12. Τοῦτοις θαρῶν τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει (β), καὶ ἥδιστα μὲν αὐτῶν ὁ τῶν ὀρθοδόξων ὑποδέχεται ὄμιλος· ὅσοι δὲ καὶ ἀρειανίζοντες ἦσαν κατ' ἐταιρείας συστάνας, πολέμους αὐθις κατ' αὐτοῦ καὶ ταραχὰς ἀνεῖρπιζον. Καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἄλλας τε κατὰ τοῦ ἀγίου παρεῖχον διαβολῶν ἀφορμὰς, καὶ ὅτι, μὴ ψηφισαμένης αὐτῷ τῆς συνόδου τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἐπάνεσον (γ), οἰκοθεν ἑαυτῷ ταύτην ἐπιτρέψαι κατελιχφεί τὴν Ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ καὶ νεκρὰν τινὰ τοῦ ἀγίου κατεψεύσαντο (δ) χεῖρα, συλλαμβάνεσθαι φάσκοντες αὐτῷ ταύτην ἕνεκεν καὶ θαυμάτων καὶ γοητείας, οἱ μίμποι ἐκεῖνοι καὶ διεφθαρμένοι, καὶ φανερώως γόητες. Τὴν δὲ χεῖρα εἶναι τινος Ἀρσενίου τῶν Ἀλεξανδρέων ἐνός, ἐκ μηχανῆς φασιν, Ἀθανασίῳ ἐκκεκομμένην Ὡς ὁ βασιλεὺς, τὰ ὄπα κλαπεῖς (ἐπεὶ καὶ πέφυκεν ἀκοή τῶν καινότητος τοιαύτας ἐχόντων, καὶ τερπειας πιθανῶς μάλιστα συγχειμένη ψυχὰς εὐκόλους ἐπάγεσθαι), ἀειφυγίαν μὲν ἐκ πρώτης εὐθὺς οὐ καταχρῖνει Ἀθανασίου (ε)· τοῦτο γάρ τοῖς ἐχθροῖς ἐκ παντός ἐσπούδαζοτο· ἀλλ' ὥστε, νόμοις τῶν πρα-

illa providentia apparabat, quæ animum movit Constantini, et ætate et imperio, inter magni Constantini filios maximi: nam veteris tum ille Romæ imperium obtinebat, ut eum exsilio liberaret: litterasque Alexandrinis mitteret, ac ipsum mitteret Athanasium cum litteris sic habentibus.

δὲ Ἀθανάσιον συνεκπέμψαι τοῖς γράμμασιν οὕτως

*Victor Constantinus Alexandrinis Ecclesiæ
et populo.*

Neminem vestrum ignorare arbitror, quæ pridem acciderunt magno pietatis præconi, et venerandæ legis interpreti Athanasio, quemodo adversus illum a veritatis inimicis bellum sit concitatum, et quæ ratione mecum in Galliis versari iussus sit, ut ita imminens capiti suo periculum declinare posset. Neque tamen perpetuum ipsi exsilium indictum fuit; sed etiam illo ipso exsili tempore, multa nobis ejus cura fuit, ita ut nihil ei præter voluntatem acciderit. Tametsi ærunnarum, si quis alius, et laborum patiens pro veritate est: atque ex zelo secundum Deum quamvis angustiam ferre valet. Sane beatæ memoriæ Constantinus pater meus brevi eum in proprium restituere volebat: qui cum vitæ finis immineret, nec posset scopum implere suum, rem mihi hanc agendam per successionem reliquit: datis pro viro illo supremæ hæc de re voluntatis iussionibus. Mandamus igitur vobis, ut jam eum cum omni reverentia, cum splendido occursu et honore excipialis: et postea ad nos eum iterum remittatis, qui postquam in conspectum venerit nostrum, cum quanta a nobis excipiendus sit reverentia, vobis compertum erit.

12. His confisus litteris Athanasius, Alexandriam petit, ac libentissime quidem illum recipit orthodoxus populus. Quotquot autem Ariani erant una convenientes, bella rursus et turbas movere, Eusebianisque alias sancti calumniandi occasiones suppeditare, quod scilicet nullo synodi decreto regressum ab exsilio concedente, ipse sua sententia remigrans occupasset Ecclesiam. Deinde mortuam quamdam manum afferentes, falso jactitabant illam eum reseccuisse mirabilem patrandorum atque præstigiaram causa. Hæc, inquam, aiebant illi exsecrandi, corrupti, ac aperte venefici homines. Manum autem dicebant esse Arsenii cujusdam Alexandrini, arte quadam, ab Athanasio reseccam. Quibus verbis imperator captus auribus (nam solet auditus ad tales novitates resque portentosas credendas propensus simplices animas secum trahere), nequaquam perpetuo exsilio Athanasium ab alio exsilio jamjam reversum multavit, id licet inimici obtinere totis viribus niterentur; sed jubet ut secundum leges hæc negotia pertractentur, ut sic legitimum ille

(α) Duo mss. ἀειφυγία. Alii, cum editis, ἀειφυγίαν.

(β) Ita mss. omnes. Editi vero, λαμβάνει.

(γ) Unus, ἐπάνεσον. Alii, κἀθοῦον.

(δ) Sic omnes mss. recte. Editi, κατεψήφισαντο.

(ε) Ita mss. Editi vero, Ἀθανάσιον.

snebeat supplicium, si in talibus deprehendatur delictis. Archelaum itaque virum sibi familiarem et domesticum, una cum Nonno tum Phœnicis præfecto, ad earum perquisitionem rerum mittit. Illi ubi Tyrum advenissent: in illa quippe Athanasius probationes de præstigiis illis expectabat, paulum dilatatum est examen, ac ideo quemadmodum videbatur, quod accusatores expectarentur qui ipsis oculis exsecrandum facinus perspexerant. Ut autem vere eventus rei docuit, quia Deus superne rei huiusmodi perspiciebat, atque clementer eam intermissionem fieri dispensavit, quo ipse tandem Arsenius adesset, cujus erat manus demortua, injusta præcisio, talisque tragedia. Arsenius namque unus erat ex gradu lectorum, qui ob secretum quoddam facinus haud leves daturus poenas, fugam cogitat, atque Athanasio et Ecclesiæ se proripit. Illi itaque malitia sapientes, maligna adversarii portio, rati nunquam ausurum Arsenium, non modo ad medium iudicium procedere, sed ne ipsam quidem domum obtueri, ob nefarium scilicet et detestandum illud flagitium; ideo scilicet abscissam manum illi ascribent, atque id contendebant, ut tantæ impletatis, tanti flagitii crimen ipse subiret. Quare frequenter nomen Arsenii proferebant.

θημα, καὶ τὸ μῦθος, αὐτὸν ὑποστῆναι διατείνοντο
 13. Fama ergo undique perlata, Arsenii causa Athanasium de veneficio iudicandum iri, deindeque re ad ipsum Arsenium perveniente, commiseratione motus ille erga Athanasium, ac veritatem miseratus, namque ipsa ante generosam illam animam interitura erat. Per bonum malo medetur, et clandestinam fugam aperta loquendi libertate corrigit. Omniaque sua nihili ducens, brevi Tyrum pervenit, solus soli Athanasio se sistit, atque privatim eum convenit. Qui Arsenio id solum dat consilii, id suggerit, ut ne ante iudicium appareret, neque se quorumpiam oculis aperte proderet: ne fortassis quid illi mali scelesti inferrent: qui si nihil aliud, saltem iudicium declinarent. Arsenius ergo ita se gessit, ac in tutissimo latebat loco. Inter hæc minime quiescebat invidia, neque Athanasii malis exsatiata erat; sed ad alias procedebat insidias, ac cœtu ad tribunal iterum convocato adulterii crimen intentant pravis affectibus carenti homini. Fuitque drama huiusmodi: mulierem quamdam introducent impudenti vultu, abominanda mente, quæ egregie calumniis assueverat. Igitur illa calumniatrix, pecunia empta aiebat se domi excepsisse Athanasium, et pietatis et virtutis causa. Cum autem ad mediam circiter noctem ventum esset, contraria omnino iis quæ existimasset, vidisse, passamque ab illo esse. Sic illa accusante, aderat Athanasius hæc audiens, cum illoque intererat Timotheus presbyter, foris ad januam stantes: qui adversus eam calumniam aliquid excogitat sapiens et valde generosum. Repente enim cum Athanasio ingressus, eumque probe re-

A γμάτων καὶ διαιτηταῖς ἐγγχειριζομένων, νόμιμον αὐτὸν ὑποστῆναι καὶ τιμωρίαν, ἐὰν ἐπὶ τοιοῦτοις ἀλλῶ ἀμαρτήμασιν. Ἀρχέλαον τοιγαροῦν ἄνδρα τῶν αὐτῶ συνεστῶν καὶ ὁμοφύρων, ἅμα καὶ Νόννη (ἃ) τότε Φοινίκης ἄρχοντι, κατὰ ζήτησιν τῶν τοιούτων ἐκπέμπει. Ἐπεὶ δὲ οὗτοι πρὸς τῇ Τύρῳ γεγόνασιν· ἐν αὐτῇ γὰρ Ἀθανάσιος τοὺς περὶ τῆς γοητείας ἔμενον ἐλέγχους· ὑπερετίθετο μικρὸν ἢ ἐξέτασις, τῷ μὲν δοκεῖν τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κατηγοροὺς τοὺς αὐτοῖς δῆθεν ὀφθαλμοῖς τὸ μῦθος ἰδόντας ἐκδεχομένη· ὡς δὲ τὸ τέλος ἀπὸ τῆς ἀληθείας δείκνυσιν, ὅτι Θεοδῶ ἀνωθεν τὴν ἐφορῶν τὰ τοιαῦτα, καὶ τὴν ἀναβολὴν φιλανθρωπῶς οἰκονομοῦμενος, ὥστε καὶ αὐτὸν Ἀρσένιον ἐπιστῆναι, οὗ ἡ νεκρὰ χεὶρ καὶ ἡ ἀδικος ἐκτομῆ, καὶ ἡ τοσαύτη τραγωδία τοῦ δράματος. Ἀρσένιος γὰρ οὗτος εἰς μὲν ἐτύγγαν τοῦ βαθμοῦ τῶν ἀναγκαστῶν, διὰ τινὰ δὲ πράξιν τῶν ἀπορρήτων (b) δίκας οὐ μεμπτὰς ἀποτίσαι μέλλων, δρασμὸν ἔννοεῖ, καὶ φυγὰς Ἀθανασίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται. Οἱ γοῦν σοφοὶ τὴν κακίαν ἐκείνου, ἢ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου μερὶς, μηδέποτε τολμησαὶ Ἀρσένιον, οὐχ ὅπως εἰς μέσον τὸ δικαστήριον παρελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτῆς προσκύψαι μικρὰ τῆς οἰκίας οἰόμενος, διὰ τὸ τῆς πράξεως ἐναγὲς καὶ ἀπόπτυστον, διὰ τοῦτο γοῦν αὐτῷ τε τὴν χεῖρα ἐπέγγραφον, καὶ τὸ τοσοῦτον ἀσέβητον· καὶ τὸ δυομᾶ συνεχῶς Ἀρσένιου προέτεινον.

13. Πανταχοῦ τοῖνον τῆς φήμης διαβρύσεισ, ὡς ἄρα μέλλοι· δι· Ἀρσένιον Ἀθανάσιος κρίνεσθαι γοητείας· ἔπειτα δὲ καὶ ὡς αὐτὸν Ἀρσένιον ἤδη παρελθούσης, οἶκτον ἐκεῖνος Ἀθανασίου λαβῶν, καὶ τὴν ἀληθειαν ἐλεήσας· καὶ γὰρ ἐμελλεν αὐτῇ προαπολλύσθαι τῆς γενναίας ψυχῆς· καλῶ τὸ κακὸν ἴσται, καὶ τὴν λαθραίαν ἐκείνην φυγὴν παρῆρσις φανερὰ θεραπεύει. Καὶ πάντα καθ' ἑαυτὸν ἐν οὐδενὶ θέμενος, τὴν Τύρον ἐν ὀλίγῳ καταλαμβάνει, καὶ μόνῳ πρόσσεισι μένος Ἀθανασίῳ, καὶ κατ' ἴδιαν αὐτῷ συγγίνεσσι. Ὁ δὲ τοῦτο μόνον Ἀρσένιῳ συμβουλεύει, καὶ ὑποτίθησιν, ὥστε μὴ πρὸ τῆς δίκης ἐμφανισθῆναι, μηδὲ δῆλον ἑαυτὸν ὀφθαλμοῖς τισὶ τὸ παράπαν ἐνθεῖναι· ὅπως μὴ τι καὶ κακὸν ἴσως αὐτὸν οἱ κακοὶ δράσειαν· ἴθιγουν, εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν δίκην τῶς ἐκκλίνωσιν. Ἀρσένιος μὲν οὖν οὕτως ἐποίησ, καὶ ἀσφαλέστατα ἦν κρυπτόμενος. Ὁ φθόνος δὲ οὐκ ἠρέμει, οὐδὲ τινὰ κέρον ἦδει τῶν Ἀθανασίου κακῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐτέρας ἐχώρουν ἐπιβουλὰς· καὶ τοῦ βήματος ἀξίους συγκροτηθέντος, μοιχείας ἔγκλημα ἐπέγον τῷ ἀπαθεῖ. Καὶ τὸ δράμα τοιοῦτο· Γυναῖκά τινα παράγουσιν, ἀναιδῆ τὴν ὄψιν, βδελυρὰν τὴν διάνοιαν, ἀκριβῶς τὰ συκοφαντῶν ἡσχημένην. Αὐτῇ οὖν ἡ συκοφάντις, χρημάτων ὠνιον γενομένη, ἔλεγεν, ὡς ὑπεδέξατο μὲν τῇ οἰκίᾳ τὸν Ἀθανάσιον εὐλαβείας χάριν καὶ ἀρετῆς· ἐπεὶ δὲ περὶ μέσας γένοιτο νύκτας, τάναντία παντάπασιν ὦν ὑπέλιπε, παρ' αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν. Ταῦτα τῆς κατηγοροῦ διεξιούσης, παρῆν ἀκούων καὶ Ἀθανάσιος, συμπάρῆν δὲ αὐτῷ καὶ Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος ἔξω, παρὰ τῇ πύλῃ ἐστώτες· ὅστις ἐπινούσται τι πρὸς τὴν διαβολὴν, συνετὸν ἄγαν καὶ γενναῖον.

(a) Omnes mss. Νόννη. Editi, Νόννη.

(b) Tres mss. ἐπιβόητων.

Ἄφρων γὰρ σὺν Ἀθανασίῳ ἐπιπεσοῦν (α), κάκεινον εὖ μάλα ὑποκρινάμενος ὁ Τιμόθεος, Γύναι, φησίν, ἐγὼ σοι νύκτωρ ἐπήγαγον τὴν βίαν, ὡς αὐτὴ λέγεις, ἐγώ; Ἡ δὲ πρὸς τοὺς δικαστάς, ὡς εἶχεν εὐθύς Ἰταμῶς ἔσαν καὶ ἀναισχύντως ἐπιστραφεῖσα, Οὗτός μου, φησίν, ὁ φθορεὺς· οὗτος ὁ τῆς ἀγνείας ἐπίβουλος· οὗτος, οὐκ ἄλλος, ὁ παρ' ἐμοὶ καταλύσας, καὶ ἀντιδούς τὴν βίαν τῆς χάριτος. Τῆς ἀκολάστου τοίνυν ἐκείνης οὕτως ἀπὸ τῶν ἑαυτῆς ῥημάτων ἐλεγχθείσης, καὶ οἰκθρον ὁ μάρτυς, τὸ τοῦ λόγου, φαίνεται, ἀνθ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν ἦδει τὸν ὑπ' ἐκείνης κατηγορούμενον, ὅστις ἦν, καὶ τοῦ πλάσματος ἐν φανερῷ γυμνωθέντος, οἱ δικασταὶ πρὸς δ τι καὶ χρῆσονται λοιπὸν ἑαυτοῖς οὐκ εἰδότες, ἤσυχόν τι καὶ γαληνὸν ὑπομειδιῶσιν· ὅπερ εἰωθεν ἀμηχανία ποιεῖν, ἐντροπὴν ἄφρων; ἐπιχρῶσαι μηχανωμένη. Οἱ γὰρ αὐτοὶ πάντα ἔσαν Ἀθανασίῳ, καὶ κριταί, καὶ μάρτυρες, καὶ κατήγοροι. Διὸ καὶ τὴν κατὰ τῶν συκοφαντῶν ἀπόφασιν τοῦ νόμου παραλιπόντες, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας ἐγκλημα τρέπονται, τοῖς δευτέροις οἱ ἀνόητοι παραμυθίδιόν τι τῆς προτέρας αἰσχύνης ἐφευροῖν σπουδάζοντες. Τὸ δὲ ἦν ἔλεγχος μᾶλλον τοῦ ψεύδους ἐπιφανέστερος. Προσάγουσι (β) τοίνυν τὴν χεῖρα, μῦσος οἰκτιρέμοσιν ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ ψιλῶς μόνον ἰδεῖν ἀνεκτόν. Ταύτην ἀπηνῶς ἐκείνοι καὶ ἀναιδῶς ἐπισειόντες τῷ ἁγίῳ. Αὐτῆ σου, φησίν, Ἀθανάσιε, καὶ σιγῶσα, κατηγορεῖ· αὐτῆ σου ἀφύκτως ἔχεται καὶ στεβρῶς· ταύτην οὐ λόγοις, οὐ τέχνῃ, οὐκ ἄλλη τινὶ μηχανῇ δύνησθαι διαφυγεῖν. Ἴσασι πάντες Ἀρσένιον, οὐ σὺ, ἄδικα καὶ ἀνόσει, τὴν χεῖρα ταύτην ἔκοψας. Λέγοις ἄν ἡδὴ λοιπὸν, ἐφ' ᾧ κέρησαι ταύτη, καὶ πρὸς τί ἄρα τὴν ἐκκοπήν (γ) ἔδρασας; Ὁ δὲ πραεὶς φωνῆ, καὶ ὡς ἄν εἴποι ψυχὴ τοιαύτη, καὶ τὰ Χριστοῦ πάντα ζηλοῦν σπεύδουσα, ὅς, ἀνόμως ὑπὸ Ἰουδαίων κρινόμενος οὐκ ἐρίζων ἦν οὐδὲ κραυγάζων, ἀλλ' ὡς πρόσδατον ἐκασφαγὴν ἤγετο, τὰ μὲν ὄλωσ σιγῶν, τὰ δὲ πρῶως ἀποκρινόμενος· Τίς σὺν ἐξ ὑμῶν, φησίν, Ἀρσένιον ἐγνωκώς; ἢ τίς ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιάν ἀκριβῶς εἶναι εἰδὼς; Οὐκ ὀλίγων δὲ πρὸς ταῦτα τῆς καθέδρας διαναστάδων, καὶ Ἀρσένιον αὐτόν, καὶ τὴν χεῖρα, καὶ πάντα εἰδέναι σαφῶς διατεινομένω, λύσας αὐτίκα, τὴν σκητὴν Ἀθανάσιος, κελεύει παρελθεῖν εἰς μέσους Ἀρσένιον. Ἐπει δὲ οὗτος εἰσῆλθη ζῶν τε καὶ ὑγιῆς ἔμφω τὰ χεῖρε, προσχὼν τοῖς τε κατηγόροις καὶ τοῖς κριταῖς ὁ μακάριος, καὶ δριμύτερον ἐμβλέψας αὐτοῖς. Οὐχ οὗτος, ἔφη, Ἀρσένιος; οὐχ οὗτος ὁ παρ' ὑμῶν νεκρὸς καὶ τὴν χεῖρα καθ' ὑμᾶς ἀποβεβληκός; οὐχ οὗτος ὁ πᾶσιν Ἀλεξανδρεῦσι γινώριμος; Καὶ ἅμα πρὸς τὸ μεσαίτατον αὐτὸν ἐπισπασάμενος τοῦ δικαστηρίου, ὡς ἄν καὶ δῆλος ὀφθαλμοῖς εἴη τοῖς πᾶσιν, ὑπεκβάλλει πρῶτα τὴν δεξιάν· εἶτα κελεύει πρὸς ὕψος ἀνατεῖναι καὶ τὴν λαϊάν, καὶ μέγα τι καὶ γεγωνὸν (δ) ἀνακράξας, οἷα τοὺς μακρὸν τῆς ἀληθείας ὄντας ἀνακαλούμενος, Οὗτος μὲν, ὦ ἄνδρες, Ἀρσένιος, ἔφη· αὐταὶ δὲ χεῖρες ἐκείνου, τὴν ἐκκοπήν ἀγονήσασαι. Τὸν δὲ παρ' αὐτοῖς Ἀρσένιον, ἀπιδὼν πρὸς τοὺς κατηγόρους, Ὁ θαυμάσιοι, φησὶ, δικασταί, ἀξίω τίς τέ ἐστι δεῖξαι, καὶ τίνος ἡ ἐκμηθεῖσα χεῖρ αὐτῆ, καὶ ἡμῶν ἡσ τὴν ἐκτομὴν ἐργασασμένους ταύτης ἐγκαλούμενη;

(α) Tres mss. ἐπιπεσοῦν.

(β) Quidam mss. προάγουσι.

(γ) Alii ἐκτομήν.

A presentans Timotheus : Mulier, ait, ego tibi nocturnam vim intuli, ut ipsa ais. Egone? Tum illa ad iudices conversa quam citissime, proterve valde ac impudenter : Hic, ait, est corruptor meus, hic castitatis meae insidiator. Hic, non alius, est qui ad me diversatus, vim pro gratia retulit. Igitur impudente illa sic suis ipsius verbis convicta, et in seipsam teste, ut ita dicam, apparenste, quippe quae nesciret quidem quem illorum accusaret : reque ita palam facta, iudices, quid postea facerent ignorantes, quiete atque tranquille subrisere, ut solet fieri ubi quispiam in consilii inopia, vultus ruborem obtegere conatur. Ipsi namque omnia erant Athanasio, iudices, testes, accusatores. Quare legis sententiam contra calumniatores omittentes, ad veneficii crimen convertuntur, insanique in secunda accusatione, requirunt pristini pudoris levamen, quod potius erat apertior mendacii reprehensio. Manum itaque producent, rem execrandam misericordibus oculis, neque vel solo visui ferendam. Hanc crudeliter illi et impudenti sancto viro agitanste : Hæc te, aiunt, Athanasii, vel silens accusat : hæc te firmiter ac sine effugio urget : hanc nec verbis, nec artificio, nec alia quavis machina effugies. Norunt omnes Arsenium, cui tu, inique et impurissime homo, manum hanc amputasti. Dic ergo jam, quam ad rem illa es usus, et ad quem usum abscideris illam. Tum ille placida voce, ut decebat talem animam, quæ omnia studiose exsequeretur Christum spectantia, qui cum iniique a Judæis judicaretur, non contendebat, neque clamabat, sed tanquam ovis ad caedem ductebatur, partim omnino silens, partim mansuete respondens : Quis vestrum, ait, Arsenium novit? aut quis accurate scit, hanc ejus esse manum? Ad hæc autem non paucis cathedra surgentibus, et Arsenium ipsum ejusque manum se probe nosse contententibus, solvens statim scenam Athanasius, jubet in medium prodire Arsenium. Cum autem ille vivus ambabusque manibus sanus inductus esset, tum beatus ille vir accusatores et iudices intuitus, torveque homines aspiciens : Nonne, ait, hic est Arsenius? nonne hic est, qui secundum vos mortuus est, et manum amisit? nonne hic omnibus Alexandrinis est notus? et simul ad inmedium tribunal adducens illum, ut omnium pateret oculis, primo dexteram educit : hinc jubet illum attollere sinistram, atque magna atque voce exclamans, quasi eos qui longe erant a veritate revocaret : Hic, o viri, inquit, Arsenius : hæc manus illius sunt, amputationis nesciæ (e). Tum Arsenio relicto, ad accusatores conversus : O mirabiles, inquit, iudices, rogo, quisnam is sit ostendite, et cujusnam hæc abscissa manus, quæ nos amputationis accusat?

(δ) Sic quidam codices recte. Alii vero γεγωνέας, cum editis.

(ε) Forte vitiosa lectio.

14. Tunc non ultra iudicibus tolerabilis cathedra A fuit, sed una cum satellitibus, ea relicta, tristes admodum ac demissa facie evidentia pudoris signa in vultu ferentes, abscessere. Itaque populus cum illos sic perturbatos cerneret, ac cum pudore et tristitia a tribunali recedere, quasi eorum et suæ pariter impietatis studio effervesceret, jam enim Arii luegene repletus erat : et alioquin, ut et episcopis et imperatori gratum faceret, Athanasium lædere tentabant, ac undique virum circumsistunt, verbis perstringentes, manus inferentes : Garrulus, veneticus, qui male pereat, aientes, multaque alia iis pejora, quæ nihil sane ad illum atlinebant, sed ad eos qui hæc proferrent, quæ etiam clementiora erant iis quæ ipsi audire merebantur : tum iudicibus conviciabantur, quod non pœnis atque suppliciis, potius quam legitimis argumentis, sententiam tulissent, ac mortem ipsi, suoapte nutu, iusto comminabantur. Cum tanta tamen seditio excitata fuisset, et tantus tumultus in populo coortus, nihil eam rem Gallio curavit, qui tum præfectus erat civitatis ; ita malum ulterius pervasurum fecisset, nisi Archelaus descendens, verborum suasionem et lenitate plebem sedasset, Athanasiumque ab iis mox dilaniandum, ex mediis populi manibus eripuisset, clamque urbe subduxisset. Erat porro Archelaus tribunalis quidem præfectus : virque alias prudentissimus, mansuetissimus, ac dicendi peritissimus paratusque ad inortis periculum adendum, si id opus fuisset. Hic populo furenti minime cedens, suadet Athanasio ut per secretos urbis exitus evadat. Cum itaque ille ea de causa urbe excessisset, coacti injustissimi illi iudices deliberant contra sanctum, reumque allatorum criminum pronuntiant. Scribunt acta, quæ ubique divulgant : intercludunt eum aditu omnium regionum, urbium, ecclesiarum : omnique ratione ostendunt tenebrarum filij, se longe abesse velle a tanta luce. Ira item incendunt Constantium adversus illum ; ita ut etiam pecunias et honores decerneret iis qui aut vivum indicarent, aut mortui caput afferrent. Ille vero ac si non intra Romani fines imperii, sed etiam extra orbem exsulare iussus et damnatus, sexennium in lacu sicco et iniquo latens peregit. Cum autem ei ne ita quidem ad finem usque latere liceret, sed futurum esset ut insequentem die caperetur, ubique enim accurate perquirebatur, et investigabatur, divina quadam providentia et visione lacu egressus, alium in locum procedit. Post metuens ne illic quoque comprehensus periculum iis crearet qui se recepissent, ex orientalibus discedens partibus, ad occidentales concedit.

15. Imperabat tum in Occidente Constans Constantini frater, qui nuper fratri Constantino succes-

(a) Tres mss. ἀνεκτόν.

(b) Ita mss. Editi vero δικαιοτάτοι, ironice.

14. Τότε οὐκ ἔτι οὐδὲ αὐτῇ τοῖς δικασταῖς ἀνεκτὸς (a) ἡ καθέδρα, ἀλλὰ καὶ ταύτην μετὰ τῶν δορυφόρων ἀπολιπόντες, σκυθρωποὶ λίαν καὶ κατηφείς. σαφῆ τὰ σύμβολα τῆς αἰσχύνης ἐπὶ τῶν ἔψων φέροντες ἀνεχώρουν. Τὸ γοῦν πλῆθος, οὕτως αὐτοὺς ἰδόντες τεταραγμένους, καὶ σὺν αἰσχύνη καὶ ἀθυμίᾳ τοῦ δικαστηρίου ἀποφοιτῶντας, καὶ ὡσπερ ὑπὲρ ἐκείνων καὶ τῆς κοινῆς ἀσεβείας ζηλωτῶντας, (ἦδη γὰρ τῆς Ἀρείου λύμης ἱκανῶς ὑποπέπληστο, ἄλλως τε δὲ καὶ τοῖς ἐπισκόποις καὶ βασιλεὶ χαριζόμενοι,) βλάπτειν Ἀθανάσιον ἐπεχείρουν, καὶ περιστάντα πάντοθεν αὐτὸν, βήμασι βάλλοντες, χεῖρας ἐπάγοντες, ὁ λῆρος, ὁ γῆρος, ὁ κακῶς ἀπολούμενος, καὶ πολλὰ ἔτερα χεῖρῳ τοῦτον ἀπικαλοῦντες· ἀ πρὸς μὲν ἐκεῖνον οὐδὲν ὄλως κοινὸν εἶχον· πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς λέγοντας, καὶ πολλῶ τοῦ δέοντος ἦσαν φιλανθρωπότερα, καὶ ὡν αὐτοὶ ὑπῆρχον ἀκούειν ἄξιοι· αὐτοὶ τε τοῖς δικασταῖς διαλοιδωρούμενοι, ὅτι μὴ ποιναῖς μᾶλλον καὶ τιμωρίαις, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐλέγχοις τὴν ψῆφον ἐπέτρεψαν, καὶ θάνατον οἰκοθεν αὐτοὶ πάλιν ἀπειλούμενοι τῷ δικαίῳ. Τσαύτης δὲ ὁμῶς στάσεως ἀναβρίπισθείσης, καὶ τηλικύτης ἀταξίας ἐχούσης τὸν δῆμον, οὐδὲν ὄλως ἐμέλησε τῷ Γαλλίῳ, ὃς ἤρχε τότε τῆς πόλεως· ὥστε κἂν προέβη τὸ κακὸν περαιτέρω, εἰ μὴ Ἀρχέλαος, καταβὰς, πεῖθοι τε λόγων καὶ ἡμερότητι λειάνει τὸ πλῆθος, καὶ μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον, ἐκ μέσων τῶν τοῦ δήμου χειρῶν, αὐτὸν ἀφαρπάξει, καὶ λαθραίως ὑπεξάγει τῆς πόλεως. Ἦν δὲ Ἀρχέλαος οὗτος τοῦ κριτηρίου μὲν προσετός· τᾶλλα δὲ καὶ σωφρονέστατος καὶ ἐπεικίεστατος, καὶ εἰπεῖν ἱκανώτατος, εἰ δὲ που καὶ θανάτου δέοι καταφρονεῖν ἐτοιμώτατος. Οὗτος οὖν εἴξας μαινομένῃ τῷ δήμῳ, πείθει τὸν Ἀθανάσιον ἐν κρυπταῖς τῆς πόλεως ἐξόδοις ὑπεξελθεῖν. Τοῦ δὲ διὰ ταῦτα τὴν πόλιν ἀπολιπόντος, οἱ ἀδικώτατοι (b) δικασταί, συνελθόντες, βουλευόντα κατὰ τοῦ ἄγλου, ψηφίζονται, ἀποφαίνονται, ὑπεύθυνον τοῖς ἐγκληκλήμενοις ποιοῦνται· γράφουσιν ὑπομνήματα, πανταχοῦ διαπέμπουσιν, ἐκκλείουσιν αὐτὸν πάσης χώρας, πόλεως, ἐκκλησίας, παντὶ τρόπῳ δεικνύουσιν οἱ τοῦ σκότους υἱοὶ μακρὰν εἶναι βούλεσθαι τοιοῦτου φωτός. Ἐξοργίζουσι δὲ καὶ Κωνσταντίον (c) κατ' αὐτοῦ, τοσοῦτον, ὥστε καὶ χρήματα καὶ τιμὰς ὑποτείνειν τοῖς ἢ ζῶντα τὸν ἄνδρα μηνύσουσιν, ἢ ἀναιρεθέντος τὴν κεφαλὴν οἴσουσιν. Ὁ δὲ καθάπερ οὐκ ἐν ὄροις τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, ἀλλ' ἐξω καὶ αὐτῆς τῆς οἰκουμένης τὴν φυγαδεῖαν κατακριθεὶς, ἔκτον μὲν ἔτος ἐν λάκκῳ τιλῆ ξηρῷ παντάπασι καὶ ἀνύδρῳ λανθάνων ἐκρύπτετο· ἐπεὶ δὲ μηδὲ οὕτω λαθεῖν ἦν διὰ τέλους, ἀλλ' ἐμελλε τῆς ἐπιούσης ἀλίσκεσθαι· πανταχοῦ γὰρ ἀκριβῶς ἐζητεῖτο καὶ ἀνιχνεύετο· θεῖα τιλῆ προνοία καὶ ἔψαι τοῦ λάκκου ὑπεξεληθῶν, ἀλλαγῶ μεταβαίνει. Ἐπειτα, δεισας μὴ καὶ ἐκεῖσε πάλιν ἀλοὺς κινδύνου τοῖς ὑποδεξαμένοις αἴτιος καταστῆ, πρὸς τὴν ἐσπέραν ἀπὸ τῆς ἐψας μετεφοῖτα.

15. Ἦρχε δὲ αὐτῆς τηλικαῦτα Κώνστας ὁ Κωνσταντίνου ἀδελφός, ἄρτι τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντίνον

(c) Ita mss. Editi vero, μακρὰν εἶναι βουλεύεσθαι... Κωνσταντίνον, male.

διαδεξάμενος, δε, οὕτω τὴν ἀρχὴν διαθείς, ὡς περ καὶ λέγεται, δέχεται πρὸς τῇ Ἀκυλιᾷ παρὰ τῷ ποταμῷ Ἄλσῳ τὴν τελευταίην ἐπιθέσει τῆς στρατιάς. Τῇ Εὐρώπῃ τοιγαροῦν Ἀθανάσιος ἐπιστάς, Ἰουλίῳ τε Ῥώμης ἐπισκόπῳ, πρὸς δὲ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ Κώνσταντι περιβαλὼν τὰ κατ' αὐτὸν διηγέεται. Μαθὼν δὲ τὴν ἐπὶ καταστροφῇ μὲν ἑαυτῶν, διαστροφῇ δὲ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν, ὡς μὴ ὤφελε, σύνοδον, καὶ ὅτι Γεώργιος τις, πονηρὸν τοῦ ἀντικειμένου γεώργιον, εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ὅσῳ οὐδέπω μέλλει ἀντικαθίστασθαι, φέρειν οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἔγραφεν ἀπανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου, τῷ κλήρῳ, τοῖς ἐν τέλει, τῷ δήμῳ, παρακαλῶν, ἀπεικῶν, νουθετῶν, παντοδαπὰς ἐλλίπτων ὁδούς ἐν τοῖς γράμμασιν, ὥστε ἀπαράδεκτους μείναι παντάπῃσι τῶν Ἀρείου ζιζανίων, καὶ πάσης ἀμιγῆ βλασφημίας αὐτῷ τῆς ὀρθοδοξίας; τηρῆσαι τὰ σπέρματα. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, δεινοὶ καὶ παρασῦραι τινα, καὶ ὑποποιήσασθαι ὄντες, ὡς ἤδη πολλὴν ἐύρωον τοῦ ἀπολογησομένου τὴν ἐρημίαν, ὅλην γλιώσῃ πρὸς τὸν βασιλέα κατεπίοντες; Ἀθανασίου, καὶ τὸν εὐχολὸν ἐκεῖνον καὶ ἀφελῆ Κωνσταντίον δλον ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμόψυγον (α) αὐτοῖς θέμενοι, Ἀθανασίου μὲν καθαίρεισιν καὶ μὴ παρόντος καταψηφίζονται. Γρηγόριον δὲ τινα τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, λύσσης ἀναπεπλησμένον Ἀρειανικῆς, ἀντιεσάγουσιν. Οὕτω δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν ταῦτα διοικησάμενοι, κατὰ πολλὴν ἤδη τὴν ἐξουσίαν καὶ δόγμα οἰκίειον εἰσφέρουσι. Γρηγόριος δὲ, μήπω τῆς Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιθὰς, ὡς ἤδη τῆς Ἐκκλησίας προεστὴς, καὶ τοῦ θρόνου ἀντιποιοῦμενος, καὶ ὡς περ ἔχειν παρ' ἑαυτῷ προσδοκῶν, ὅπερ οὐδ' ἄλλο εἶναι ἠλπίζετο, γράμματα χειρὸς ἰδίας καὶ αὐτὸς ἐπιστοῦτο τὰ δεδογμένα. Τοιοῦτον γὰρ ἀναίδεια καὶ κουφότης ἐν χερσὶν ἔχειν ἀεὶ δοκοῦσι τὰ προσδοκώμενα. Εὐσέβιος μέντοι, δε καὶ ἀξιώμαχος ἦν τῆς ἀσεβείας προασπίστης, ἐπεὶ κατὰ γνώμην αὐτῷ τὰ παρόντα διέθετο, πρεσβεύεται πρὸς Ἰούλιον, πολλὴν μὲν Ἀθανασίου καταδρομὴν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ποιησάμενος· πέμψας δὲ καὶ δεξέρῃσιν κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὰς καὶ συκοφαντίας, καὶ δικαστὴν ἅμα καθίζων τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐπιτιμητὴν τὸν Ἰούλιον. Ὁ δὲ (ἦν γὰρ οὐχ οἷος πλάσμασι καὶ δόλοις εὐκόλως ὑποσυρῆσαι, ἀλλὰ καὶ φωρᾶσαι ταῦτα καὶ συνεῖναι μᾶλλον ὀξύτατος), τὰ Εὐσέβιου γράμματα κομισάμενος, καὶ σπουδαίως ἄγαν καὶ προσεχόντως αὐτὰ διεκθῶν, καὶ σαφῆ φλυαρίαν ὄντα κατανοήσας, τούναντίον αὐτὸς ἀποψηφισάμενος, καὶ γράμμασιν Ἀθανασίου ὀχυρώσας, ἐκπέμπει πρὸς Ἀλεξανδρείαν, οὐκ ὀλίγα καὶ τῶν προπετῶς αὐτὸν καθελόντων ἀψάμενος.

16. Τοῦ δὲ πρὸς τὴν οικίαν καταγομένου, τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελεγεμένους θόρυβος οὐ μικρὸς εἶχε καὶ δέος, μὴ, προληγθεῖσης Ἀθανασίῳ τῆς ἐκκλησίας, ἀποτεριχθεῖσθαι λοιπὸν αὐτοῖς ἢ πρὸς Ἀλεξανδρείαν πάροδος. Ταῦτά τοι καὶ τὸν μὲν ἐλεῖν (μᾶλλον δὲ ἀνελεῖν), ἐσποῦδαζον, τῷ θρόνῳ δὲ Γρηγόριον ἀντισεργατεῖν. Διὸ δὴ καὶ τὴν ταχίστην αὐτὸν κατήγον εἰς Ἀλεξανδρείαν. Συνέπραττε δὲ Γρηγόριῳ τὴν κάθοδον

A serat, qui cum ita de imperio statuisset, ut dicitur, exercitus sui seditione ad Aquileiam prope Alsum fluvium finem vitæ accepit. In Europam cum advenisset Athanasius, Julium adiit Romæ episcopum. Itemque Constantem imperatorem, quibus suas res commemorat. Cum audisset autem de synodo, quam ad suam ipsorum perniciem, et ad fidei orthodoxæ ruinam, Antiochiæ nullo jure coegerant; et quod Georgius quidam, pravum adversarii, seu diaboli, γεώργιον, id est agricultura, in thronum suum brevi constituendus esset, rem non tulit; sed ubique per Ægyptum litteras misit, clero, magistratibus, populo, rogans, comminans, admonens, omnes vias litteris terens suis; ut nullatenus Ariana zizania recipere, seminaque rectæ doctrinæ blasphemias nullo modo commiserent. Eusebiant porro graves ad persuadendum, et ad simulandum, ubi viderunt procul abesse qui causam defenderet, effrenata lingua apud imperatorem criminantem Athanasium, atque perfacilem illum et simplicem Constantium subornantes, ad sententiamque suam pertrahentes, Athanasii licet absentis depositionem decernunt: Gregorium vero quemdam, Arianico plenum furore, Alexandriam intrudunt in Athanasii locum. Ut autem arbitrato suo hæc ita dispensarunt, magna jam cum potestate suam inferunt doctrinam. Gregorius autem, nondum Alexandriam ingressus, quasi jam Ecclesiæ præsul esset, et thronum occupasset; et quasi jam sibi ea obvenire cerneret, quæ ne per somnum quidem sperasset, litteris propria manu conscriptis decreta ipse confirmabat. Talis enim est impudentia et levitas, in manu semper illa habere se putat quæ exspectantur. Eusebius autem, dignus sane impietatis antesignanus, ubi ex sententia sua res constitutæ fuere, legatos mittit ad Julium, Athanasium in epistolis suis vehementer accusans; misit item eas quas contra virum struxerat calumnias et sycophantias, iudicem simul et correptorem constituens Julium. At ille (neque enim talis erat qui commentis et dolis facile circumveniretur; imo potius perspicacissimus ad hujusmodi res intelligendas ac deprehendendas), cum Eusebii litteras accepisset, ac diligenter et attente perlegisset, intellecta earum futilitate, contrariam ipse tulit sententiam, Athanasium litteris munitum suis remittit Alexandriam, nec parum perstrinxit eos qui deposuissent.

16. Cum autem ille Alexandriam pervenisset, haud modicus tumultus ac tremor invasit eos qui Antiochiæ congregati erant; veritos, ne si Athanasius Ecclesiam occuparet, aditus sibi Alexandriam intercluderetur. Quamobrem ipsum capere (imo potius occidere) quæritabant, in ejusque locum Gregorium intrudere. Quare quam celerrime ipsum Alexandriam deduxerunt. Gregorium vero

(α) Sic mss. Editi vero. ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμόψυγον.

comitabatur Syrianus dux, cum sua militum manu, ita jubente imperatore, ut Athanasio necem, Gregorio episcopatum conferret. Qua porro via ex media eorum sagena effugere potuerit Athanasius, mox dicens. Cum jam sol ad occasum vergeret, urbs tota festum celebrabat ac pervigilium agebat. Tum quasi in pugna irruit dux, instructaque acie cinxit ecclesiam. Hæc ubi castra conspexit Athanasius, curis plenus, non quo ipse non caperetur, sed quomodo potius nullum sui causa populo damnum inferretur, præcipit diacono ut orationem incipiat. Orationem porro canticum totius populi quoddam excepit. Hinc exorto magno clamore atque concentu, uti fieri solet, a magno viro jussi sunt per eandem omnes exire januam. Duci vero et militibus studium erat populi, neque ulli manus conjecerunt. Sed erant omnium oculi in Athanasium intenti, ut quocumque eum in loco viderent interimerent. At ille in turba populi, quasi eorum unus, per medium tumultum et plebem evadens, sic militum oculos latens effugit. Et sic fugiens Romam remigravit. Gregorius vero occupata jam Ecclesia, adversus sanam fidem arma audacter arripuit. Quod cum non ferret Alexandrinus populus, magnam concitavit seditionem, ac templum Dionysii dictum incendit. Hujusmodi tumultu propter Christum læsus fuit etiam magnus vir S. Paulus Constantinopolitanae Ecclesiae tum præsul, thronoque exactus ipse quoque, Romamque fugiens, Athanasii socius fuit pietatis pariter ac periculorum. Constantem igitur ibi atque Julium convenientes, tum quæ passi essent ipsi, tum quæcunque alia contra veritatem Eusebiani designassent, enarrarunt. Statim ergo imperator Constans fratri super hac re litteras mittit. Cum autem nihil proficeret, synodum aliam universam Athanasius atque Paulus postularunt. Depositionem quippe suam, non alia de causa factam aiebant, quam ut secum una sana fides damnaretur.

περὶ τὸν Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον γενέσθαι ἡξίουν. Τὰς γὰρ καθαιρέσεις αὐτῶν μὴ δι' ἄλλο τί φασιν ἐπινοηθήσθαι, ἢ ὥστε καὶ τὰ τῆς ὑγιοῦς πίστεως αὐτοῖς συγκαθαίρεθῆναι.

17. Amborum igitur jussu imperatorum, universalis rursus et œcumenica synodus Sardicæ congregatur. Occidentales autem, ut ipse refert Athanasius, coacti sunt episcopi plus quam trecenti: Orientales vero, ut ait Sabinus, solum septuaginta, inter quos Ischyras Mareoticus recensetur. Qui igitur ex Asia confluxere, ne ad conspectum quidem Occidentalium se sistere ausi sunt: affirmantes, se nunquam colloquium instituturos, nisi Paulum et Athanasium ex concilio pellerent. Cum autem illi ne audire quidem rem ejusmodi vellent, quam celerissime Eusebiani regressi sunt, et cum Philippopolim pervenissent in Thracia, utinam in infernum potius, ibi demum peculiarem ineunt conventum: atque consubstantialem (quæ tua fuit patientia, Rex Chr. ste!) aperte anathemate condemnant: in epi-

καὶ Συριανὸς ὁ στρατηγὸς, μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν χειρὸς προηγούμενος, οὕτω κτεύσαστος βασιλέως, ἔν' Ἀθανασίῳ μὲν θάνατον, ἐκείνῳ δὲ τὴν ἐπισκοπὴν πραγματεύσεται. Ὅπως δὲ καὶ διαφυγεῖν ἐκ μέσης αὐτοῦ τῆς σαγήνης Ἀθανάσιος ἔσχυσεν, ὁ λόγος δηλώσει. Ἦδη περὶ δύσιν ἐντος ἡλίου, ἢ μὲν πόλις ἐορτάζοντές τε καὶ παννυχίζοντες ἦσαν, ἦκει δὲ ὡσπερ ἐν μάχαις ὁ στρατηγὸς, τῆς στρατιᾶν διατάξας, καὶ κύκλῳ τὴν ἐκκλησίαν διαλαβών. Ταύτην οὖν τὴν παρεμβολὴν ὄρων Ἀθανάσιος, καὶ φροντίζων πληρούμενος, οὐχ ὅπως ἂν αὐτὸς μὴ ἀλῶ, ἀλλ' ὅπως ἂν μάλλον τῷ λαῷ μηδεμίᾳ δι' αὐτὸν γένοιτο βλάβη, σημαίνει μὲν εὐχὴν κηρύττειν τῷ διακόνῳ τὴν εὐχὴν δὲ ὡδὴ τις τοῦ πλήθους κοινῇ διεδέχετο. Εἶτα βῆς τε πολλῆς καὶ συμφωνίας, ὡς εἰκὸς, γινομένης, διὰ τῆς αὐτῆς ἅπαντας ἐξείναι πύλης ὑπὸ τοῦ μεγάλου προστέτακτο. Τῷ μὲν οὖν στρατηγῷ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν φίλοι (a) τε ἦν πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ οὐδενὶ τούτων χεῖρας ἐπήγον· ἀλλὰ πρὸς μόνον πᾶς ὀφθαλμὸς ἐώρα τὸν Ἀθανάσιον, ὅπου περᾶν αὐτὸν ἰδόντες ἀνέλοιεν. Ὁ δὲ, τοῦ λαοῦ μέρος γενόμενος, καὶ οἶα τῶν πολλῶν εἶς, διὰ μέσου τοῦ θορύβου καὶ τοῦ πλήθους διελθὼν, καὶ ταύτῃ στρατιωτῶν ὄμματα λαθῶν, ἔρχετο. Ἐκεῖνος μὲν οὖν εἰς τὴν Ῥώμην οὕτω διαφυγὼν ἐπανῆκε. Γρηγόριος δὲ, τῆς Ἐκκλησίας ἤδη κρατήσας, κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀδεῶς ὠπλίετο, ἃ μὴδὲ φέρειν οἶός τε ὦν ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος. στάσιν τε χελεπὴν ἀνῆψαν, καὶ τὸν καλούμενον Διονυσίου ναβὸν ἐνέπρησαν. Παραπέλαυσε δὲ τῆς συγχύσεως ταύτης διὰ Χριστὸν καὶ ὁ μέγας ἐν ἁγίοις Παῦλος ὁ τῆς Κωνσταντινου τηλικαῦτα προεστῶς (b) Ἐκκλησίας. τοῦ θρόνου καὶ αὐτὸς καθαιρεθείς, καὶ εἰς Ῥώμην φοιτήσας, καὶ κοινῶς Ἀθανασίῳ τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν κινδύνων γενόμενος. Κωνσταντι τοίνυν ἐκεῖ καὶ Ἰουλίῳ συννευθέντες, ὅσα τε αὐτοὶ πάθοιεν, καὶ ὅσα κατ' αὐτῶν καὶ τῆς ἀληθείας οἱ περὶ Εὐσέβιον δράσειαν, ἅπαντα διηγούνται. Ἀμέλει καὶ βασιλεὺς μὲν Κώνστας περὶ τούτων εὐθύς τῷ ἀδελφῷ ἐπιστέλλει· ἐπεὶ δὲ οὐδὲν πλέον ἠνύετο, σύνοδον ἐτέραν κοινὴν οἱ

17. Γνώμη τοιγαροῦν τῶν βασιλέων ἀμφοῖν κοινή τε ἄμα καὶ οἰκουμένη κατὰ τὴν Σαρδικὴν αὐτοῖς ἀθροίζεται σύνοδος. Καὶ τῶν μὲν ἐσπερίων, καθὰ φησι καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος, συνέτρεχον ἐπίσκοποι πλείους ἢ τριακόσιοι· τῆς ἐξῆς δὲ μόνοι, Σαβίνος φησιν, ἐβδομηκόντα, οἷς καὶ αὐτὸς Ἰσχυράς ὁ τοῦ Μαρῶτου ἠρθμητο. Οἱ μὲν οὖν Ἀσιαθεν συνεβρυχηότες οὐδὲ εἰς ὅψιν τῶν ἐσπερίων ἔλθειν ὑπέμενον, ἰσχυρίζομενοι μὴ ἂν ἄλλως αὐτοῖς εἰς λόγων κοινωνίαν ἔλθειν, ἢ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐκβάλλωσι πρότερον τοῦ συλλόγου. Τῶν δὲ μὴδ' ὄλως ἀρχῆς ἀκοῆς βύθηται τὸν λόγον ἀνασχομένους, ἐκείνοι ὡς εἶχον εὐθύς ἀνέστρεφον, καὶ φθάσαντες εἰς πόλιν Φιλίππου τῆς Θράκης, ὡς ὅτελον ἐν ἔξοδον πρότερον, ἐκεῖ λοιπὸν ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ τὸ μὲν ὁμοῦσι οἱ πρόδρομοι τὴν ἀσέβειαν (τῆς σῆς ἀνοχῆς, Χριστὲ

(a) Sic mss. Editi vero, φύλα γε, mendose.

(b) Ita mss. Editi vero τηλικαῦτα καὶ αὐτὸς πρ.

βασιλεῦ!) φανερωῶς ἀναθεματίζουσιν· ἐν ἐπιστολαῖς A
 δὲ τὴν τοῦ ἑτερουσίου δόξαν ἐκτιθενται, καὶ τὰ χει-
 ρόγραφα τῆς ἀσεβείας πανταχοῦ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ δια-
 πέμπονται. Ταῦτα μαθόντες οἱ ἐν τῇ Σαρδικῇ, πρῶτα
 μὲν αὐτῶν ἐρήμην δικαίως καταψηφίζονται· ἔπειτα
 δὲ καὶ τοὺς κατηγοροῦς Ἀθανασίου τῶν οἰκείων ἐξ-
 ωθοῦσι βωθῶν· τὸν θρονόον τε τῆς πόλεως τῆς ἐν
 Νικαίᾳ κρατύνοντες, καὶ τὸ ἀνόμιον ἀναθεματίσαν-
 τες, κηρύττουσι τρανοτέρᾳ γλώσσει τὸ ὁμοούσιον·
 καὶ γράψαντες ἐν ὑπομνήμασι καὶ αὐτοὶ πᾶσαν
 μικροῦ τούτοις τὴν οἰκουμένην διαλαμβάνουσιν. Ἄ
 θῆ καὶ βασιλεὺς Κώνστας ἀναμαθῶν, καὶ τῷ ἀδελφῷ
 Κωνσταντίῳ γνωρίσας, ἀποκαταστῆναι Παῦλον καὶ
 Ἀθανάσιον τοῖς οἰκείοις παρ' αὐτοῦ θρόνοις ἤξίου.
 Τοῦ δὲ ἀναδυομένου πρὸς τοῦτο καὶ διαμέλλοντος,
 ἀσπληντέροις αὖθις ἐκεῖνος ἐχρήτο τοῖς γράμμασι, B
 καὶ ὡς, εἰ μὴ ἐκὼν εἴξειεν, ἀλλὰ καὶ ἄκοντος γοῦν
 αὐτὸς ἠπειλεῖ ἐκάτερον ἀποδοῦναι τῇ κατ' αὐτοῦς
 Ἐκκλησίᾳ. Κωνσταντίος τοῖνον οὐ πρὸς ἀναβολὰς ἔτι
 καὶ χρόνον, ἀλλὰ, τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἐνστασιν ὑποδει-
 λιάσας, οἰκείοις εὐθὺς μετεκαλεῖτο γράμμασιν Ἀθα-
 νάσιον. Τοῦ δὲ ὑπόπτως ἔχοντος πρὸς τὴν κλήσιν· οὐ-
 δὲ γὰρ θαρρῆν αὐτὸν εἶτα τὰ προλαβόντα· δευτέρως
 αὐτὸν ἐκεῖνος ὑπέρχεται γράμμασι, πολὺ τὸ θεραπευ-
 τικὸν καὶ ἡπιον ἔχουσιν. Ὡς δὲ μὴδὲ πρὸς ταῦτα
 καθαρὸς ἦν ὑποψίας, οὐδὲ οὕτως ἢ τοῦ ἀνδρὸς παρου-
 σία τῷ Κωνσταντίῳ παρημελεῖτο· ἀλλὰ καὶ πάλιν
 αὐτῷ ἐπιστέλλει, προσθεὶς ἐν τοῖς γράμμασιν ἔτι τὸ
 ὑπειμένον καὶ προσθέτης· ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων
 ἀπολογίαν, ὡς ἄρα βούλοιο μὲν φησι τινικαῦτα καὶ
 τῶν ἱερέων τινὰ πρὸς ὑπάντησιν τοῦ ἀνδρὸς ἀποστεῖ· C
 ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῷ μηνυτῆς ἐγένετο τῆς ἐπιδημίας.
 Νῦν δὲ φησι καὶ τὸν διάκονον μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκπέμψαι Ἀλήταν, ὅστις σοὶ καὶ τὴν ἡμετέραν ὀπολίαν
 διάθεσις γνωρίζει, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν θαρρῆν ἐγγυῆσεται.

18. Ταύτας Ἀθανάσιος δεξάμενος τὰς ἐπιστολάς,
 ἐβόλλει μὲν τῆς ψυχῆς, εἰ τι περὶδεῖς ἦν καὶ πρὸς
 τὸ μέλλον ἐλπὶδα πονηρὰν αὐτῷ ἐπισείειν (a). Ὑπο-
 δείξας δὲ καὶ αὐτῷ Κώνσταντι καὶ Ἰουλίῳ, πολλῆς
 αὐτοῦς τε καὶ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις πᾶσαν ἡδονῆς πλη-
 ροῦ καὶ φαιδρότητος· καὶ ἰδίαν ἕκαστος ἑορτὴν ἐποιεῖ-
 το τὴν Ἀθανασίου πρὸς τὸν θρόνον τὸν ἑαυτοῦ ἐπάν-
 οδον. Βασιλεὺς μέντοι παραχρῆμα Κώνστας, καὶ αὐ-
 τὸς δὲ Ἰούλιος, ὁ μὲν βασιλικαῖς ὑπασισταῖς καὶ δο-
 ρυφόροις, ὁ δὲ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ
 πᾶσι σχεδὸν κληρικοῖς τε καὶ λαϊκοῖς Ἀθανασίῳ (b)
 τὴν προπομπὴν ἐφιλοσιμούντο. Ἐλθόντα δὲ, ἀσμένως
 ἔβαν αὐτὸν Κωνσταντίος ὑποδέχεται, καὶ ἤδιστα τῇ
 Ἀλεξανδρείᾳ ἀποκαθιστᾷ πόλει, καὶ τῷ κλήρῳ καὶ
 τῷ λαῷ· ὀνειδίζει καὶ πράως, καὶ τὸν δρασμὸν ἐκεῖ-
 νον φιλικῶς αὐτῷ ἔγκαλεῖ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ δικαστηρίου
 λαθραῖαν καὶ ἄδην ὑποχώρησιν. Ὅμως τούτων
 ἀπάντων μίαν, Ἀθανάσιε, χάριν αἰτῶ, ἔφη, τὸ καὶ
 μεῖς τῶν ἐκκλησιῶν τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτηταῖς
 Ἀρείου παραχωρήσαι. Ὁ δὲ καὶ προθύμως ἐκπληρῶ-
 σαι τὸ αἰτηθὲν ἐπηγγεῖλατο, εἰπερ ἑτέραν ἐν Κων-
 σταντινουπόλει καὶ αὐτὸς ἀπνεύμη τοῖς ὀρθοδόξοις
 εἰς βραχεῖαν τινα ζύμην ὄλης τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

(a) Ita mss. Editi vero, ἐπισειόντων.

18. Athanasius, his acceptis litteris, quidquid ti-
 moris supererat animo ejicit, nec non quidquid malæ
 spei in futurum esset. Cum eas Constanti ac Julio
 ostendisset, ingenti eos, et quidquid Romanis sub-
 erat, lætitia implet et gaudio. Tum singuli festum
 celebrabant ob Athanasii reditum ad thronum suum.
 Tum imperator Constantius, et Julius papa, ille mili-
 tibus et satellitibus, hic clericis laicisque qui in
 D Ægypto et Alexandria erant pene omnibus, jussere
 ut debito cum honore et apparatu reciperetur. Ven-
 ientem porro placide admodum recipit illum Con-
 stantius, ac libentissime Alexandrinorum restituit
 urbi, clero, populo: mansuete tamen exprobrat, et
 amice arguit fugam, clandestinumque ex tribunali
 secessum. Attamen, ait, hanc a te, Athanasi, gra-
 tiam postulo, ut unam saltem ex Alexandrinis eccle-
 siis Arii sequacibus concedas. Ille se libenter con-
 cessurum postulatum rem promittit, dum ille unam
 item ecclesiam Constantinopoli orthodoxis conce-
 deret, in modicum fermentum totius veræ fidei.
 Cum imperator petitioni facile annueret, dolor ad-
 versarios intolerandus invasit, quod accessus qui-
 dam foret Athanasio et iis qui cum eo communi-

(b) Ita mss. Editi vero, Ἀθανασίου.

carent Constantinopoli. Constantio autem tum mirabiliore prudentia Athanasius esse videbatur. Ferturque dixisse imperatorem stupore plenum haud frustra qui Arianæ sunt hæresis, adversus virum hujusmodi omnes movere machinas. Sic illius prudentiam admiratus, reductionem illi gratissimam adornat, scribitque Alexandrino populo, atque episcopis et magistratibus per Ægyptum. Itemque Nestorio Augustalio, ac Thebaidis et Libyæ præfectis, ut eum magno honore et reverentia exciperent: ac non solum ipsi thronus, sed etiam omnibus qui cum eo communicarent proprius gradus et ministerium restitueretur. His ille munitus epistolis, et quasi resumpta fiducia, per Syriam et Palæstinam iter habens Jerosolymam pervenit, atque Maximum episcopum et confessorem convenit, didicitque quanta et ipse pro Christo passus esset. Enarrat item vicissim Athanasius quæ contra se ante, quæ pro se nuper acta decretaque essent cum a synodo tum ab imperatore. Quibus auditis Maximus, nihil cunctatus, accersit omnes Orientis episcopos, et una omnes Athanasio communionem et dignitatem reddiderunt.

φισθέντα, καὶ αὐτῇ συνόδῳ κυρωθέντα καὶ βασιλεῖ. μεταπέμπεται πάντας τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, ἀξίαν ἀπέδωσαν.

19. Illo itaque cum tali honore et celebritate jam tertium urbem suam recuperanti, atque ab innumeris pene illis laboribus et calamitatibus paulum respiranti, videbatur reliquum vitæ cum tranquillitate et quiete transigendum fore: at revera tunc maximum illi calamitatum mare intumescibat. Cum enim Constans nuper a Magnentio factioso oppressus et occisus fuisset, grave tum ab Arianis incendebar bellum. Rursum Athanasio insidiæ, ad imperatorem calumniæ deferuntur. Et magnam vetustque illi malum aderat Constantius. Rursum decreta, rursum minæ, fugæ, formidines, perquisitio per totum mare perque universam terram. Iterum sator ille zizaniorum Georgius Alexandriam occupans, Palæstinam deprædans, tumultu totum implens Orientem, neque ob insaniam impietatemque tolerandus, rursum Acacius, malitia præclarus, et Patrophilus Ario impietatis patri amicus; Jerosolymam concedentes, pulsoque Maximo, Cyrillum constituunt, virum qui tanto impietatis, quanto magnus ille vir pietatis studio tenebatur. Ecqua ratione jam quis digne deploraret illa omnia quæ eo tempore a Georgio Alexandria gesta sunt? nisi qui ipse vir beatus in *Apologia de fuga sua* rem enarravit. Hæc jam nobis memoranda, verum potius ipsi dulcissimæ viri linguæ committenda, quæ illa modeste moderateque, ut mos erat ipsi, recensuit.

λον δὲ αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ὄντως γλυκεῖα γλώσση τοῦ ἀνδρὸς παραχωρητέον, ὑφαιμένως αὐτὰ δὲ [καὶ] μετρῶς, ὅποιον αὐτῷ τὸ ἦθος, ἐν πᾶσι διηγουμένη.

20. Quidam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem perquirunt, factaque sunt

(a) Tres mss. ἐξήπτετο.

(b) Sic mss. Editi πρὸς Ἀρείου. Errore ex abbreviatione orto. Similes sæpe mendas annotavimus.

Α Τοῦ δὲ βῶλον ἐπινεύσαντος τῇ αἰτῆσει. λύπη κατέσχε τοὺς ἐναντίους οὐ φορητῇ, ὅτι καὶ βάσιμα ὅλως τὰ Κωνσταντινουπολιτῶν Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ κοινωνοῖς. Κωνσταντίῳ δὲ καὶ ἔτι θαυμαστὸς μᾶλλον τὴν σύνεσιν Ἀθανάσιος. Καὶ λέγεται ποτε θαμάσαντα φάναι τὸν βασιλεῖα μετ' ἐκπλήξεως. Οὐ μάτην οἱ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως ἀπάσας κεκινήσασιν μηχανὰς πρὸς ἄνδρα τοιοῦτον ἔχοντες. Οὕτως οὖν αὐτὸν ἀγάμενος τοῦ φρονήματος, προπομπὴν τε αὐτῷ χαριστάτην ποιεῖται, γράφει τε τῷ δήμῳ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόποις καὶ ἄρχουσι· πρὸς δὲ καὶ Νεστορίῳ Αὐγουσταλίῳ, καὶ τοῖς κατὰ Θηβαῖδα καὶ Λιβύην ἡγεμόσι, μετὰ πλείους αὐτὸν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς ὑποδέξασθαι· καὶ τοῦ μὴ μόνον αὐτῷ τὸν οἰκεῖον θρόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς αὐτῷ

Β κεκοινωνηκόσι τὴν ἰδίαν ἐκάστῳ τάξιν, καὶ λειτουργίαν ἀποδοθῆναι. Ταῦταις ἐκείνος ὄχυρωθεὶς ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ ὡς περ ἀναθαρσῆσας, διὰ τε Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἔρχεται, τὴν Ἱεροσολύμων τε καταλαμβάνει, καὶ Μαξιμῷ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ὁμολογητῇ συγγίνεται, ἀκούει τε, ὅσα κακείνος πεπόνθοι διὰ Χριστοῦ, καὶ διηγεῖται πάλιν αὐτὸς, τὰ τε κατ' αὐτοῦ πρότερον, τὰ τε ὑπὲρ αὐτοῦ νῦν πραχθέντα καὶ ψη-

ῶν ἐπειδὴ ἀκούσειε Μάξιμος, μηδὲν αὐτίκα μελλήσας καὶ κοινῇ πάντες Ἀθανασίῳ τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν

19. Οὕτως οὖν τὸ τρίτον αὐτῷ καὶ μετὰ τοιαύτης τιμῆς τε καὶ πανηγύρεως τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καταλαμβάνει· καὶ τῶν μυρίων ὡς περ ἐκείνων καμάτων καὶ πόνων μικρὸν ἀνακεπνευκότι, τῷ μὲν δοκεῖν γαλήνης αὐτῷ τὰ ἐξῆς τοῦ βίου καὶ ἀνέσεως ἔρχετο· τὸ δὲ ἀληθές, ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν αὐτῷ τότε μᾶλλον ἐπεκύμαινε θάλασσα. Κώνσταντι γὰρ ἄρτι Μαγνησίῳ ἐπαναστάντος, καὶ τελευτῆν αὐτῷ τοῦ βίου ἐπαγαγόντος, δεινῶς ὑπὸ τὴν Ἀρειανιστῶν αἰθῆς ἀνήπτει (η) πόλεμος· καὶ πάλιν Ἀθανασίῳ ἐπιβουλαί, καὶ πρὸς βασιλεῖα διαβολαί· καὶ τὸ μέγα καὶ παλαιὸν αὐτῷ κακὸν, ὁ Κωνσταντίος. Πάλιν οὖν διατάγματα, πάλιν ἀπειλαί, φυγαί, φόβοι, καὶ ἡ διὰ πάσης θαλάσσης καὶ γῆς ἀναζητήσις· ὁ τῶν ζιζανίων πάλιν σπορεὺς Γεώργιος Ἀλεξάνδρειαν καταλαμβάνων, Αἴγυπτον κατασῶρων, τὰ Παλαιστίνων ληϊζόμενος, παραχτῆς πᾶσαν τὴν ἐῶσαν ἀναπιπλῶν, καὶ μηδαμῷ χωρητέων τὴν μανίαν καὶ τὴν ἀσέθειαν· πάλιν Ἀκάκιος ὁ πολὺς τὴν κακίαν, καὶ Πατρόφιλος ὁ τοῦ τῆς ἀσεβείας πατρὸς Ἀρείου (b) φίλος, Ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτῶντες, καὶ Μάξιμον ἐξωθούντες, καὶ ἀντικαθιστώντες Κύριλλον, ἄνδρα ὅσον γε ὁ μέγας ἐν εὐσεβείᾳ, τὸσαῦτα τῷ τῆς ἀσεβείας ζῆλῳ ἀντίθετον. Τί ἂν τις ἐκτραγηδοίη πάντα ἐξῆς τὰ Γεωργίῳ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρέων ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον γεγενημένα; Πλὴν ὅσα καὶ ὁ μακάριος περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς ἀπολογούμενος διεξῆλθε, τούτων καὶ ἡμῖν ἄρτι μνημονευτέον, μάλ-

Δ ὦν τὴν μανίαν καὶ τὴν ἀσέθειαν· πάλιν Ἀκάκιος ὁ πολὺς τὴν κακίαν, καὶ Πατρόφιλος ὁ τοῦ τῆς ἀσεβείας πατρὸς Ἀρείου (b) φίλος, Ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτῶντες, καὶ Μάξιμον ἐξωθούντες, καὶ ἀντικαθιστώντες Κύριλλον, ἄνδρα ὅσον γε ὁ μέγας ἐν εὐσεβείᾳ, τὸσαῦτα τῷ τῆς ἀσεβείας ζῆλῳ ἀντίθετον. Τί ἂν τις ἐκτραγηδοίη πάντα ἐξῆς τὰ Γεωργίῳ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρέων ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον γεγενημένα; Πλὴν ὅσα καὶ ὁ μακάριος περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς ἀπολογούμενος διεξῆλθε, τούτων καὶ ἡμῖν ἄρτι μνημονευτέον, μάλ-

20. Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐφθίσιν· ἐπεφύησαν τινες ζητοῦντες ἡμᾶς ἀποκτεῖναι· καὶ

γέγονε τὰ νῦν χεῖρονα τῶν πρώτων. Στρατιῦται γὰρ A
 ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πο-
 λεμίων ἀντὶ εὐχῶν ἐγένετο. Εἶτα εἰσελθὼν τῇ ἀγίᾳ
 Τεσσαρακοστῇ ὁ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρει-
 νιζόντων ἀποσταλαῖς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος,
 ἠβξήσεν, ἔ παρ αὐτῶν μεμαθήκοι κακά. Μετὰ
 γὰρ (α) τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς τὰ δεσμοτήρια
 ἐνεβάλλοντο, ἐπίσκοποι ὑπὸ στρατιωτῶν ἦγοντο δε-
 δεμένοι, ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι, καὶ
 ἄρτοι, ἐφόδιοι κατὰ τῶν οἰκείων ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς
 οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο· ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι,
 καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ ἀδελφῶν ἐκινδύνουν.
 Καὶ δεῖνὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα
 γινόμενα. Τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντη-
 κοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητή-
 ριον, εὐξασθαι τοῦ ἀγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ B
 μάρτυρος, διὰ τὸ πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς
 Γεώργιον κοινωσίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνη-
 ρος οὗτος, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν,
 Μανικαῖον ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὄπλα
 καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὄρμη-
 σεν ἐν αὐτῷ τῷ Κυριακῷ κατὰ τοῦ λαοῦ. Καὶ ὄλιγους
 εὐρὼν εὐχομένους· οἱ γὰρ πλείους πάλοι διὰ τὴν
 ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν· τὰ πάντων δεινότερα
 κατεπράξατο. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας
 παρθέτους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν ἐαυτὰς τῆς
 Ἀρειῶν πίστεως εἶναι. Ὅς δὲ νικώσας αὐτὰς ἐβλεπε,
 καὶ μὴ ὄλωσ τοῦ πυρὸς φρονιζούσας, γυμνώσας
 αὐτὰς, οὕτως αὐτῶν τὰ πρόσωπα κατέκοψε ταῖς C
 πληγαῖς, ὥστε μετὰ παρολίην μακροῦ χρόνου μάλιστα
 παρὰ τῶν οἰκείων ἐπιγινώσκεισθαι. Ἄνδρας τε κατα-
 σχῶν τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα καινοτέρῳ τρό-
 πῳ κατέκοψε· βάρδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων
 αὐτίκα τεμῶν, ἐν αὐταῖς ἐτι ἐχούσας τοὺς σκόλοπας,
 τὰ κῶτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὥς τινὰς μὲν πολ-
 λάκις χειρουργηθῆνα· διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐ-
 τοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας οὕτως
 ἐναποθανεῖν ταῖς πληγαῖς. Πάντας μὲν οὖν τοὺς
 περιληφθέντας, πρὸς δὲ καὶ τὰς ῥηθείας παρθέτους
 ὑπερορίους περὶ τὴν μεγάλην Ὀσαιν ἀποστέλλει. Τὰ
 δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων, οὐδὲ τοῖς προσήκουσι,
 κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἀποδοθῆνα παποιήκεν· ἀλλ'
 ἐκρυψαν, ὡς ἠθέλησαν αὐτοὶ, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δο-
 κεῖν αὐτοῖς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὠμότητα. Πράτ-
 τούσι τε ταῦτα πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρο-
 νες ὄντες· τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων
 χαιρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηγούντων δὲ διὰ
 τὰ σώματα, μελίζων ἐξηχεῖτο κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσε-
 βείας καὶ ὠμότητος ἔλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς
 Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβύων ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους,
 Ἀμμώνιον, Μῶϊν, Γάϊον, Φίλωνα, Ἐρμῆν, Παυλίον,
 Ψηνσίριν, Νιλάμωνα (b), Ἀγάθωνα, Ἀγαμφρον (c),
 Μάρκον, ἕτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρκον, Δρακόντιον,
 Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἰέραχα
 καὶ Διόσκορον· καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν, ὡς τινὰς
 μὲν αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ
 ὑπερορίᾳ ἀποθανεῖν. Ἀειφυγία δὲ κατεδίκασαν ἐπι-

A praesentia peiora prioribus. Milites quippe dere-
 pente ecclesiam obsedere, bellicusque tumultus
 vice precum exortus est. Pinc in sancta Quadra-
 gesima ingressus, qui a Macedonio et Arianis ex
 Cappadocia missus fuerat Georgius, mala quæ ab
 illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdoma-
 dam Paschatis, vidisses virgines in carcerem con-
 jici, episcopos a militibus vinculis abduci, orphano-
 rum viduarumque domos et panes diripi, irruptione
 in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos
 obsignari, fratres clericorum pro fratribus periculi-
 tari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde con-
 secuta sunt facinora. Etenim hebdomade post san-
 ctam Penterosten, cum populus, expleto jejunio, ad
 cœmeterium Sancti Petri episcopi et martyris orandi
 causa egressus esset, eo quod omnes a Georgii
 communionem abhorrerent, re comperta sceleratis-
 simus ille Sebastianum duces Manichæum homi-
 nem conclat : qui mox cum turba militum, arma,
 strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsum
 Dominicum impetum fecit adversus populum. Et
 cum paucos invenisset orantes, plurimi namque
 adventente hora recesserant, omnium atrocissima
 commisit facinora. Nam accenso rogo virginibus
 igni admotas adigebat ut dicerent se Arianæ esse
 fidei : ut autem eas vim superare, ignemque nihil
 curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem
 cædit, ut post multum temporis vix a suis dignosci
 possent. Viros autem quadraginta comprehensos
 insolentiore modo verberavit : nam virgis palma-
 rum recens amputatis quibus adhuc aculei hære-
 bant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob in-
 fixos aculeos medici opera sæpius eguerint ; imo
 quidam vim plagarum non ferentes extincti sunt.
 Porro omnes quotquot apprehenderant una cum
 virginibus in magnam Oasin relegarunt. Neque ini-
 tio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis
 traderentur suis, sed ipsa arbitrato suo occultarunt
 abjeceruntque insepulta, rati sic suam latere posse
 crudelitatem. Qua in re recordes illi magno mentis
 errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati
 de suorum quidem confessione gauderent, lugerent-
 que tamen ob subducta corpora, hæc sane causa
 fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impieta-
 tis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex
 Ægypto et ex Libyis in exsilium miserunt episco-
 pos, Ammonium, Moin, Gaium, Philonem, Hermen,
 Paulinum, Pænosirin, Nilammonem, Agathonem,
 Anagamphum, Marcum, alterum Ammonium et
 Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum,
 ac presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta
 acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in iti-
 nere, quidam in exsilii loco interirent. Episcopos
 vero plus triginta ad perpetuum exsilium condem-
 narunt : ea enim illis quemadmodum Achæbo cura
 fuit, ut si modo fieri posset, veritatem de me licet
 tollerent.

(a) Sic omnes mss. Editi vero, τὴν ἑβδομάδα.

(b) Mss., Ἀνάμωνα. Infra editi, Ἀγαθηνόδωρον.

Editi vero, Ἀθηνόδωρον.

(c) Leg. Ἀνάγαμφρον.

σκόπων πλείους των τριάκοντα· σπουδή γάρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀγαθὸν, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι πάσης τῆς γῆς τὴν ἀλήθειαν.

21. Hæc magna illa Ecclesiæ tuba, ardens veritatis patronus, de malis Alexandriæ admissis, propria voce recenset. Nobis vero reliqua addere in animo est. Constantius ergo mortuo fratre imperator declaratus, cum solus potestate frueretur, nullusque superesset qui sententiæ ac voluntati suæ impedimento esset, non ultra malignitatem occultavit suam, sed magna cum auctoritate in medium illam protulit; et cum Orientem totum gravissima impietate replevisset, quiescere nec sciebat nec volebat, nisi una Occidentem corrumperet; alioquin putasset exiguum sibi esse imperium, et id in contumeliam fore gloriæ suæ: quocirca etiam Occidentales episcopus ad communionem cum Arii doctrina diligenter invitabat, monebatque unam sibi securitatis viam esse, si nempe Athanasium condemnarent. Qua de causa synodum coegit Mediolanum, Italiæ urbem: ac multos, hei mihi! etiam fortes ac generosos viros, alios metu, alios adulatione, necessitate alios, nonnullos fraude subornans, ad suam trajecit, imo potius dejecit voluntatem, et quam ipse foveam miserorum animabus effodit, eam ipsam Eusebium, Dionysium, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, placide declinarunt. Athanasii namque condemnationem, rectæ fidei condemnationem, ut vere erat, arbitrati, una fraudem quam citius potuerunt effugere, ac jure eos condemnarunt qui condemnarant. Sed illos quidem Arimino excedere vetat Constantius. Athanasius vero gnarus dolis circumventum imperatorem, iudicesque corruptos esse, jamque instare præfectos qui se comprehenderent, ex divina iterum visione, media nocte episcopali domo egressus ad juvenulam quamdam virginem se proripit, quæ vicesimum circiter agebat annum. Speciosa porro ac jucunda erat virgo illa, cui domicilii cum viris societas nunquam experta foret suspicione. Hæc tam inexpectata re stupescens, ejus causam sciscitabatur, cui ille rem totam enarravit. Cum, ait, multam ubique de neperquisitionem faciant qui Arianae communionis sunt, metuens ego ne captus et occisus ab eis, immortalis supplicii causa ipsis essem, fugam cogito ac Deo soli negotia mea commendo, qui mihi hæc nocte revelavit quod apud te solam incolumitatem reperiturus sim. Hæc ubi audivit virgo, omni remota animi suspicione, gaudio plena totas Athanasio portas aperuit, seu potius cordis januam reseravit, ac supinis eum, ut aiunt, manibus excepit. Eumque illa per sex annos, quot scilicet Constantius vitam produxit, in recessibus domus occultavit, communes quotidie sales apponens, librosque aliunde acceptos, ipsi ad exercitium et meditationem afferens. Atque ita illius corpori et animæ convivia parabat: hanc sermonibus quos panem angelorum esse credimus, illud vero quotidiana mensa atque convivio, necnon quibuscunque aliis officiosa illa matris hospitium excipere valebat. Propriis item

21. Ταῦτα ἡ μεγάλη σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θερμὸς τῆς ἀληθείας προστάτης, περὶ τῶν ἐν Ἀλεξάνδρῃ κακῶν φωναῖς οἰκείαις διέξεισιν. Ἡμῖν δὲ βούλεται τοῖς εἰρημνοῖς ὁ λόγος προσθεῖναι καὶ τὰ λειπόμενά. Κωνσταντῖος τοίνυν, τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος, αὐτοκράτωρ ἀναδειχθεὶς καὶ καθαρῶς ἀπολαύσας τῆς ἐξουσίας, ἐπεὶ μηδένα εἶχε τὸν ἐμποδῶν αὐτοῦ τῇ γνώμῃ καὶ τοῖς θελήμασιν ὄντα, οὐκ ἐτί τὴν κακίαν κρύπτειν ἠνέσχετο, ἀλλὰ κατὰ πολλὴν αὐτὴν εἰς μέσον προήγε τὴν αὐθεντίαν· καὶ τὰ πρὸς ἑω πάντα δυσσεβείας ἀναπλήσας χαλεπωτάτης, ἠρεμεῖν οὐκ ἔγνωκεν, οὐδ' ἤγάπα, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὴν ἐσπέραν συνδιαφείτοι, μικρὰν αὐτῷ εἶναι τὴν βασιλείαν, καὶ ὕβριν τοῦ τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐνόμιζε. Ταύτη τοι καὶ τοὺς κατὰ δύοσιν ἐπισκόπους ἐπὶ κοινωσίᾳ τῶν Ἀρείου δογμάτων σπουδαίως μετεκαλεῖτο, καὶ μόνην ἐκεῖνον ἀσφάλειαν εἶναι τὴν Ἀθανασίου καθαίρεισιν ὑπετίθει. Ἐφ' ᾧ καὶ σύνοδον συνεκρότει κατὰ Μεδιόλανα, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς, οἶμοι! καὶ τῶν γενναίων καὶ στεβρῶν, τοὺς μὲν φόβῳ, τοὺς δὲ κολακείᾳ, τοὺς δὲ χρεῖα, τοὺς δὲ ἀπάτη, καὶ ἄλλον ἄλλως παραγαγῶν, πρὸς τὸ οἰκεῖον μετήνεγκε, μᾶλλον δὲ κατήνεγκε, βούλημα, καὶ ὃν ἐκεῖνος ὄρωρε βόθρον ταῖς τῶν ἀθλῶν ψυχαῖς; ταύτην τὴν προσβολὴν Εὐσέβιος τε καὶ Διονύσιος, καὶ Ῥοδανὸς, Παυλίνος τε καὶ Λούκιφερ, ἠδέως ἐξέκλιναν. Τὴν γὰρ Ἀθανασίου καθαίρεισιν, καθαίρεισιν, ὥσπερ ἦν, τῆς ὀρθῆς νομίσαντες πίστεως, ὁμοῦ τε τὴν ἀπάτην, ἢ ποδῶν εἶχον, ἔφυγον, καὶ σὺν δίκῃ τῶν ψηφισαμένων κατεψηφίσαντο. Ἀλλὰ τούτους μὲν ἐν Ἀριμίνῳ περιορίζει Κωνσταντῖος· Ἀθανάσιος δὲ, τὸν βασιλέα μαθῶν οὕτω συσκευαζόμενον, διεφθορὸς τε τὸ δικαστήριον, ἐπιόντας δὲ ἤδη καὶ τοὺς ἐπαρχικοὺς, ὥστε συλλαβεῖν αὐτὸν, κατὰ θέλαν καὶ πάλιν ὕψιν, μέσας νύκτας τοῦ ἐπισκοπεῖου ὑπεξεβλήθων, ἐπὶ τίνα νέαν καταφεύγει παρθένον, εἰσοστὸν που ἤδη τῆς ἡλικίας ἄγουσαν ἔτος. Ὠραῖον δὲ ἄρα χρῆμα καὶ τεργνὸν ἢ παρθένος, καὶ καθαρὰν ὑπονοίας τὴν κατὰ τῶν ἀρρένων συνοίκησιν παρέχειν οὐ δυναμένη. Ἥτις, τῷ ἀδοκίμῳ τοῦ πράγματος ἐκπλαγεῖσα, τὴν αἰτίαν ἐζητεῖ. Κάκεινος, ὑπολαθῶν, διηγείτο, ὡς Ἐπειδὴ, φησί, πολλὴν πανταχοῦ περὶ ἐμοῦ τὴν ἔρευναν οἱ τῆς Ἀρείου κοινωσίας πεποινηταί, δεισας ἐγὼ μὴ συλληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀναρθεῖς, ἔπειτα τιμωρίας αὐτοῖς ἀθανάτου γένωμαί πρόξενος, φυγὴν ἐνόησα, καὶ Θεῷ μόνῳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν ἐπιτρέπω. Τῆς νυκτὸς δὲ μοι ταύτης ἐκεῖνος παρὰ σοὶ μόνῃ τὴν σωτηρίαν εὐρεῖν ἀπορόβητως ἀνακαλύπτει. Τούτων ὡς ἤκουσεν ἡ παρθένος, πᾶσαν εὐθὺς ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὑπόνοιαν ἐκβαλοῦσα, μεστὴ τε ἡδονῆς γενομένη, καὶ ὅλας Ἀθανασίῳ πύλας ἀναπετάσασα, ἦ καὶ τὰς τῆς καρδίας μᾶλλον εἰπεῖν, ὑπέτις αὐτὸν, ὃ δὴ λέγεται, δέχεται ταῖς χερσίν. Ὅντινα δὴ καὶ εἰς ἕκτον ἐξ ἐκεῖνου χρόνον, ἐφ' ὅσον δηλονότι καὶ Κωνσταντίῳ τὰ τῆς ζωῆς παρετίνατο, ἐν οἴκου μυχοῖς ἦν κατακρύπτουσα, κοινούς καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρᾶτθεῖσα, βίβλους τε ἀλλαγθεὴν ἀναρπου-

μένη, καὶ αὐτῷ πρὸς ἄσκησιν καὶ μελέτην παρέχουσα· καὶ οὕτως αὐτοῦ φιλοθεῶς καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐστιῶσα, τὴν μὲν λόγοις, οὗς δὴ καὶ ἄρτον ἀγγέλων εἶναι πιστεύομεν, τὸ δὲ καθημερινῇ τραπεζῇ καὶ ἐστιάζει, καὶ ὅσοις ἄλλοις ἢ φιλότιμος ἐκείνη χεὶρ δεξιούσθαι τὸν ξένον ἠδύνατο· νίπτουσα τε αὐτῇ τῇ προσφάσει τῶν ἐκείνου ποδῶν ἀγιάζουσα, σπουδαίως τε καὶ θερμῶς πάσας αὐτῷ τὰς χεῖρας διακονοῦσα, κάκεινου μᾶλλον ἢ ἑαυτῆς τὰ τε ὄντα καὶ τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Ἐν τοσοῦτῳ δὲ Ἀλεξανδρέων ἦ τε πόλις καὶ ὁ δῆμος κατὰ ζήτησιν Ἀθανασίου πανταχοῦ περιεφεσαν, οὕτω τι λίαν ἐπιμελῶς, ὥστε καὶ ψυχῆς ἀν αὐτῆς ἕκαστος τὴν τοῦ ἀνδρός εὐρεσιν ἠδέως ἐπρίαντο. Ἄλλ' ἦν ἀπολις, δοικος, ἀγνωστος (α), τῇ παρθένῳ δὲ μόνῃ καὶ Θεῷ γνώριμος· ὥστε καὶ πολλῇ κατ' ἐκείνο καιροῦ τὴν Ἐκκλησίαν κατεῖχε κατάρφεια, καὶ ἦν τὸ κάλλος ἰδεῖν τῆς θυγατρὸς Σιών ἀπανθοῦν ἀθρόως καὶ μαραινόμενον. Πλὴν γὰρ ὀλίγων ἀγαν, οἱ μὲν καὶ πράγματα καὶ ὄνοματι οἶα καὶ (β) μετήσαν τὴν ἀσέβειαν· οἱ δὲ ὄνοματι μόνον τὸν Χριστιανισμόν τιμήσαντες, ἔργῳ δὲ τοὺς πρῶτους πολὺ μᾶλλον εἰς κακίαν νικήσαντες, ὅσον οὐ φανερώς, οὗς ἐνῆν ὅσα καὶ πολεμίους φυλάξασθαι, ἀλλ' ἀφανῶς ἐν προσήματι Χριστιανισμοῦ, τὸ βλάσφημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον. Μέρος μὲντοι τῆς τοιαύτης ἀσεβείας οὐκ ἐλάχιστον ὁ Κωνσταντῖος, ὅσῳ καὶ τὴν ἔξουσίαν εἶχεν ἀπὸ τῆς βασιλείας συναιρομένην, καὶ πάντας εἰκοντας ὀξέως αὐτοῦ καὶ μόνῳ τῷ νεύματι. Παρεκελεύετο οὖν πρὸς τε τοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐπισκόπους, καὶ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ γῆς διαβαίνειν τὴν νόσον· ἢ μὴ ὑπογράφειν τῷ ἑτερουσίῳ περηρημένους, ἐξωθεῖσθαι μὲν αὐτοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν, ἑτέρους δὲ τοῖς θρόνοις ἀντικαθίστασθαι· ὅτε καὶ ὁ πολὺς ἐν ὁίοις καὶ μέγας Λιθέριος, μετὰ Ἰούλιον τὸν τοῦ μακαρίου Σιλβέστρου ἱεράδοχον κληρονόμος τοῦ κατὰ Ῥώμην θρόνου γενόμενος, ὑπερορίαν καταδικάζεται. Φῆλιξ (c) δὲ τις, ἀντ' αὐτοῦ παρὰ τῶν αἰρετικῶν αἰρεθεὶς, θεηλάτῳ παραχρήμα ποινῇ τὴν δίξην δίδωσι· νῦν μὲν τῶν ἔξωθεν ἐλευνῶς ἀποστερηθεὶς, νῦν δὲ λοιμικῇ νόσῳ χρόνον ἐπὶ συχρὸν διαφθαρεὶς, καὶ κακῶς ἄγαν κακῶς ἀπολλύμενος, τῆς θείας οὕτω δίξης τοὺς ὄβριστας μετιούσης. Γεώργιος δὲ, ἢ τῶν Ἀλεξανδρέων ἐρινγός, εἶπεν ἄν τις, τὰ συνήθη πάλιν περὶ τὴν πόλιν ἐποιεῖ, θερμότερος αὐτὸς ἑαυτοῦ φανείς, καὶ πλείονι τῇ κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ὀρμῇ καὶ τῷ θυμῷ χρώμενος. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιοχείων ἐπίσκοπος, τῷ ὁμοουσίῳ διαβήθηδην συνηγορῶν, τοῦ θρόνου καθαιρεῖται, καὶ ὑπερορίαν καταψηφίζεται, ὧ πολλὸν τι πλῆθος τῶν ὀρθοδόξων ἐπόμενον ἦν, τὴν τῶν ἐναντιῶν κοινωνίαν οὐκ ἀνασχόμενοι. Εὐζώϊος δὲ, ὁ ταῖς ἀληθείαις κακόδοιος, εἰς τὴν Ἀντιοχείων καθίσταται. Ταύτης γὰρ προειστήκει Μελέτιος. Εὐδόξιός τε ὁ λίαν κακῶδοξος τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν ἐπιβαίνει. Οὕτως ἢ κακία, οὕτως ὁ φθόνος, πάντοθεν τὰ τῆς Ἐκκλησίας συνταράξας τε καὶ συγχέας, καὶ πρὸς τὰ πολιτικὰ χωρεῖν ἄρχεται, καὶ Ἰουλιανὸν ἀναδείκνυσι Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, ὑπ'

manibus ejus pedes abluebat; imo potius, ipso pedum ejus contactu manus sanctificabat suas, et quidquid ipsi opus erat diligenter ac studiose subministrans, quasi ipsi potius quam sibi et facultates et domus propriæ essent.

22. Tantopere autem Alexandrinorum civitas et populus, ad perquirendum Athanasium tum ubique circumcursabat, atque cum tanta cura, ut quisque vel animæ suæ pretio virum reperire peroptaret. Sed erat ille sine civitate, sine domo, ignotusque nisi soli virgini atque Deo, ita ut ingens eo tempore tristitia Ecclesiam occuparet, videreque erat decorem filiae Sion flaccescentem in dies et emarcescentem. Paucissimis enim exceptis, alii quidem et re et nomine impietatem veluti artem profitebantur: alii vero solo nomine Christianismum colentes, sed re ipsa vel malitia præstantissimos longe superabant, latenter licet, non ut ii qui utpote inimici, caveri facile poterant; sed occulte ac Christianismi sub specie, blasphemam Arii doctrinam confirmare satagebant. Non minima sane hujusmodi impietatis portio Constantius erat: quod inesset illi imperatoria potestas, quodque nutui illius omnes statim cederent. Jussit ergo ut ad omnes Italiae episcopos et ad omnes alios ubique terrarum morbus ille pervaderet, et si qui τῷ ἑτερουσίῳ, id est alterius substantiæ, subscribere recusarent, ii exigerentur Ecclesiis suis, aliique eorum loco in thronos constituerentur. Quando etiam exinius ille inter sanctos, atque magnus Liberius, qui post Julium beati Sylvestri successorem, Romanum occupavit thronum, exsilio damnatus fuit. Felix autem quidam in ejus locum ab hæreticis cooptatus, divina statim ultione pœnas dedit, tum oculis miserabiliter privatus, tum pestilenti morbo longo tempore consumptus, admodumque malus male periit, sic divina vindicta contumeliosos insequente. Georgius autem Alexandrinorum furia, ut quis dixerit, de more in urbe sese gerebat, seipso vehementer effectus, ac magno contra sanam doctrinam impetu atque animo utens. Eodem quoque tempore Meletius Antiocheus episcopus, consubstantialiam aperte defendens, throno dejicitur, et exsilio mulctatur, quem multa orthodoxorum turba secuta est, quod adversariorum communionem ferre non possent. Euzoius vero, improbæ sane vitæ homo, in Antiochenam sedem ordinatus intruditur, cujus præsul erat Meletius. Eudoxius vero, pravæ doctrinæ homo, Constantino-politanam invadit Ecclesiam. Ita improbitas, ita invidia, ubique Ecclesiam perturbans et confundens, etiam ad rem civilem procedere incepit, ac Julianum in Gallias Cæsarem declarat ab ipso Constantio promotum.

22. Tantopere autem Alexandrinorum civitas et populus, ad perquirendum Athanasium tum ubique circumcursabat, atque cum tanta cura, ut quisque vel animæ suæ pretio virum reperire peroptaret. Sed erat ille sine civitate, sine domo, ignotusque nisi soli virgini atque Deo, ita ut ingens eo tempore tristitia Ecclesiam occuparet, videreque erat decorem filiae Sion flaccescentem in dies et emarcescentem. Paucissimis enim exceptis, alii quidem et re et nomine impietatem veluti artem profitebantur: alii vero solo nomine Christianismum colentes, sed re ipsa vel malitia præstantissimos longe superabant, latenter licet, non ut ii qui utpote inimici, caveri facile poterant; sed occulte ac Christianismi sub specie, blasphemam Arii doctrinam confirmare satagebant. Non minima sane hujusmodi impietatis portio Constantius erat: quod inesset illi imperatoria potestas, quodque nutui illius omnes statim cederent. Jussit ergo ut ad omnes Italiae episcopos et ad omnes alios ubique terrarum morbus ille pervaderet, et si qui τῷ ἑτερουσίῳ, id est alterius substantiæ, subscribere recusarent, ii exigerentur Ecclesiis suis, aliique eorum loco in thronos constituerentur. Quando etiam exinius ille inter sanctos, atque magnus Liberius, qui post Julium beati Sylvestri successorem, Romanum occupavit thronum, exsilio damnatus fuit. Felix autem quidam in ejus locum ab hæreticis cooptatus, divina statim ultione pœnas dedit, tum oculis miserabiliter privatus, tum pestilenti morbo longo tempore consumptus, admodumque malus male periit, sic divina vindicta contumeliosos insequente. Georgius autem Alexandrinorum furia, ut quis dixerit, de more in urbe sese gerebat, seipso vehementer effectus, ac magno contra sanam doctrinam impetu atque animo utens. Eodem quoque tempore Meletius Antiocheus episcopus, consubstantialiam aperte defendens, throno dejicitur, et exsilio mulctatur, quem multa orthodoxorum turba secuta est, quod adversariorum communionem ferre non possent. Euzoius vero, improbæ sane vitæ homo, in Antiochenam sedem ordinatus intruditur, cujus præsul erat Meletius. Eudoxius vero, pravæ doctrinæ homo, Constantino-politanam invadit Ecclesiam. Ita improbitas, ita invidia, ubique Ecclesiam perturbans et confundens, etiam ad rem civilem procedere incepit, ac Julianum in Gallias Cæsarem declarat ab ipso Constantio promotum.

αὐτοῦ Κωνσταντίου προχειρισθέντα.

(a) Ita mss. In editis vero ἀγνωστος deest.

(b) Ita mss. recte, Editi, τέχνην.

(c) Duo mss. Φιλιξ. Unus Φλιξ.

23. Constantius ergo cum Constantinopolim petiisset, Eudoxium, uti prius dictum est, constituit episcopum: ac templi Sophiæ dicti, a seque tunc renovati celebrat Encæniam, decimo imperii sui anno, Juliano tertium consule, decima quinta Februarii. Ille vero pravissimæ sane doctrinæ homo Eudoxius, jam completis Eucæniis in thronum conscendens, hanc primam emisit vocem, utinam cum voce animam: Pater non pius, Filius pius. Cum igitur ea de causa tumultus atque seditio Ecclesiam occupasset, resumens ille, quasi volens sedare tumultum: Nulla, inquit, vos ob tale dictum perturbatio invadat. Nam Pater quidem non pius est, quod neminem pie colat; Filius vero pius est, quia Patrem pie colit. Inde risus auditoribus ortus, ita ut multi ejus irprobantes ineptias ecclesia excesserint. Futurumque erat ut Constantius male exciperetur, et ilatæ in Deum contumeliæ condignas lueret pœnas. Deinde namque impius Julianus cupiditate imperii totius occupandi, magnum exercitum in Gallia conscribens, purpuram induit, et Augustus ab exercitu proclamatur. Constantius tum bello detinebatur Persico. Nec modicum ad famiam gestorum Juliani commotus, insuperque ab impio Euzoio ad bellum ipsi inferendum concitatus, exercitum adversus patrualem comparat, aperte intestinum concitat bellum. Cum autem Mopsucrenis inter Cappadociam et Ciliciam versaretur, apoplexia correptus, vitam isthic cum imperio amisit, cum annos vixisset quadraginta quinque, post patrem autem viginti quinque.

Καππαδοκῶν τε καὶ Κιλικῶν ἐν Μόβου κρηναῖς τῷ βίον, νόσον ὑπομείνας ἀποπληξίαν, πέντε μὲν καὶ ἐπὶ τοῖς εἴκοσι μετὰ τὸν πατέρα ἐπιβίους.

24. Sed hunc quidem ita divina ulio abstulit. Quomodo autem contumeliosum Georgium invaserit, ac impius, sibi similibus, ut scriptum est, manibus abstulerit, nequaquam prætereundum est. Erat quidam Alexandriæ locus, Mithræ olim Græcorum deo, ejusque sacrificiis et initiationibus destinatus, tum vero temporis, simo et putredine plenus, neque ad ullam rem civitati aut populo utilis. Hunc igitur Constantius, utpote omnino vacuum et desertum, Ecclesiæ attribuit. Georgius porro cum templum isthic excitare vellet, simum et sordes asportari jubet. Expurgato loco, reperitur adytum quoddam in recessibus terræ, ubi Græcorum mysteria occultabantur. Hæc autem erant calvariæ carnis nudatæ, virorum et puerorum, quos fama erat Mithræ immolatos fuisse, quando Græci divinationibus ab extis, sectionibus, animarumque præstigiis utebantur. In hæc itaque cum Christiani quidam incidissent, palam ea ut risum populo moverent exposuerunt: atque omnium oculis triumphantium more obtulerunt. Quod Græci non ferentes, atque impio pro diis et sacris suis studio commoti, in Christianos irrupere, hi gladiis,

23. Τὴν Κωνσταντίου τοίνυν καταλαβὼν ὁ Κωνσταντῖος, Εὐδόξιόν τε, ὡς ἤδη φθάσαντες εἶπομεν, χειροτονεῖ, καὶ τῷ τῆς σοφίας ἐπωνύμῳ ναῶ τῷ παρ' αὐτοῦ τότε καινοργηθέντι τελεῖ τὰ Ἐγκαίνια δεκάτῳ μὲν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει, τρίτῳ δὲ τῆς Ἰουλιανοῦ ὑπατείας, πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ Φεβρουαρίου. Ὁ μὲντοι κακοδοξότατος ἐκεῖνος ταῖς ἀληθείαις Εὐδόξιος, τοῦ θρόνου, τελουμένων ἤδη τῶν Ἐγκαίνων, ἐπιβάς, πρώτην ταύτην ἀρῆκε φωνὴν, ὡς ὄφελον ἄρα σὺν ἐκείνῃ καὶ τὴν ψυχὴν· Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς. Θεοῦ τοίνυν, ὡς εἶκός. ἐπὶ τοῦτο καὶ στάσεως κατασχούσης τὴν Ἐκκλησίαν, αἰσθίς ἐκεῖνος ἀναλαβὼν, καὶ ὡσπερ κοιμηῆσαι τὸν σάλον βουλόμενος, Μηδαίς, φησὶν, ὕμᾶς, ὦ οὔτοι, πρὸς τὸ λεχθὲν τάρραχος κατάσχοι. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὅτι μηδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβῆς, ὅτι σέβει καλῶς τὸν Πατέρα. Πρὸς ταῦτα γέλως ἐλάμβανε τοὺς παρόντας· ὥστε καὶ λήρον αὐτοῦ σαφῆ τοὺς πολλοὺς καταγνόντας, ὑποχωρῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Ἐμελλε δὲ ἄρα καὶ Κωνσταντίῳ γενέσθαι κακῶς, καὶ δίχας αὐτὸν ἀξίας τῆς εἰς τὸ θεῖον ὑποσχεῖν ὕβρεως. Ἐνθεν τοι καὶ ὁ δυσσεβῆς Ἰουλιανός, ἐπιθυμία τῆς τοῦ παντὸς ἐξουσίας χεῖρα συχὴν ἐν Γαλλίαις ἐταιρισάμενος, περιτίθεισιν ἑαυτῷ τὴν ἀλουργίαν, καὶ Αὐγουστος ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου ἀναγορεύεται. Κωνσταντίου δὲ κατεῖχε μὲν ὁ Περσικὸς ἐτι πόλεμος· οὐ μετρίως δὲ καὶ πρὸς τὰς Ἰουλιανοῦ φήμας διακείμενος, ἀλλως τε καὶ ὑπὸ θεομάχου Εὐζώτου πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μάχην ἐρεθισμένος, στρατεύμα κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ συγκροτεῖ (α).

Κ καὶ σαφῶς ἐμφύλιον ἐξεγείρει μάχην. Μεταξὺ δὲ χωρῶν γενόμενος, καταλαβεῖ μετὰ τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν τεσσαράκοντα τῆς ἡλικίας ἔτη βίους, πέντε δὲ πάλιν

24. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὕτως ἡ δίχῃ μετῆλθεν· ὅπως δὲ καὶ τὸν ὕβριστῆν μετῆει Γεώργιον καὶ τὸν ἀσεβῆ, κατὰ τὸ γεγραμμένον διὰ χειρῶν ὁμοίων, οὐκ ἀξίον παρελθεῖν. Ἦν τις ἐν τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων τόποις, πάλαι μὲν Μίθρα τῷ τῶν Ἑλλήνων θεῷ, καὶ ταῖς ἐκεῖνου θυσίαις καὶ τελεταῖς ἀνειμένος· νῦν δὲ κόπρου καὶ σαπρίας κατάπλεως, καὶ πρὸς οὐδ' ὄτιοῦν τῇ τε πόλει καὶ τῷ κοινῷ χρήσιμος. Τοῦτον τοιγαροῦν ὁ Κωνσταντῖος, ὡς ἀργῶς ἔχοντα παντάπασι καὶ ἀχρήστως, ἀπονέμει τῇ Ἐκκλησίᾳ. Γεώργιος δὲ, ναὸν ἐν αὐτῷ δεῖμασθαι βουληθεὶς, τὴν τε κόπρον ἐκείνην καὶ τὸν πολὺν συρφετὸν ἐκφορηθῆναι προστάττει. Ἦδη δὲ ἀνακαθαίρομένου τοῦ τόπου, εὐρίσκειται τι τῶν ἀδύτων εἰς μυχὰ γῆς, ἐν ᾧ τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια κέκρυπτο. Τὰ δὲ ἦν ἄρα κρανία γυμνά τῶν σαρκῶν, τὰ μὲν ἀνδρῶν, τὰ δὲ παῖδων, οὓς μῦθος εἶχε τῷ Μίθρα διατεθῆσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγγων μαντείας ἐκεῖναις Ἑλληνες καὶ ταῖς ἀνατομαῖς, καὶ ταῖς κατὰ ψυχῶν μαγγανείαις ἐπέχρηστο. Τοῦτοις οὖν τινες τῶν Χριστιανῶν ἐντυχόντες, γέλωτα τῷ δήμῳ ταῦτα φανερὸν ἐποιούοντο, καὶ ὑπὸ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς ἐθριάμβευον. Ὅπερ Ἑλλήνων παῖδες οὐκ ἐνγυκόντες, ἀλλ' ὑπὲρ τε θεῶν καὶ ἱερῶν

(α) Duo codices, συγκρινεῖ. Unus, συγκροτεῖ recte. Editi, συγκρίνει.

τῶν σφετέρων ἀθλίως ζηλώσαντες, ἔθειον ἐπ' αὐτούς, οἱ μὲν εἴφει παίοντες, οἱ δὲ λίθοις· ὥστε καὶ πολλοὺς ἀνααιρεθῆναι τῶν Χριστιανῶν, τοὺς δὲ καὶ ἀνασταυρωθῆναι, ὄσους ἔτι ζῶντας κατασχεῖν ἠδυνήθησαν, καὶ ἄλλους ἄλλοις ἐκδοθῆναι θανάτου τρόποις καὶ ποικίλαις ἰδέαις κολάσεων. Τὸν μὲντοι δυσσεδῆ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ὡς εἶχον ἐξαγαγόντες, καὶ τινος καμῆλου ἐκδήσαντες, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτὸν ἡ κάμηλος σπαράζειε (α) τε καὶ διασπάσαιτο, εἶτα καὶ ὕλην ἱκανὴν συμφορήσαντες, καὶ πῦρ ἐν κοινῇ θέα ὑφάψαντες αὐτῇ καμῆλῳ, τοῦτον κατέκυσαν. Οὕτως ὅψ' ἐνὶ μὲν τῷ τρόπῳ, διαφόροι δὲ ταῖς αἰτίαις, οἱ μὲν μακάριοι τοῦ τέλους, ὁ δὲ ἄθλιος τοῦ θανάτου τὸν βίον μετήλλαξαν. Καὶ τὰ μὲν κατ' αὐτοὺς εἰς τοῦτο ἐχώρει.

25. Ἰουλιανὸς δὲ τοῦ παντὸς οὕτω Κύριος καταστάς, καὶ ἀνατρέπειν τὰς Κωνσταντίου πράξεις ἔργον ποιούμενος, ἔγνω καὶ τοὺς ἐν ὑπεροραῖς ἀνακαλεῖσθαι. Ὅπερ οὖν μαθὼν Ἀθανάσιος, καὶ δεῖσας μὴ καὶ Ἰουλιανὸν οἱ τῆς Ἀρελοῦ μοίρας φθάσαντες ἐπαγᾶγονται· (ἠγνοεῖτο γὰρ ἔτι τὸ δυσσεδῆς τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἀπιστόν τε καὶ φιλομόχθηρον) ὑπὸ νύκτα τοῦ οἴκου βαθεῖαν ἀπάρας, ἀφ' οὗ πεφυγάδευτο, ἐν ἐκκλησίᾳ μέσῃ τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων εὐρίσκεται. Τί ἂν τις διεξίη: τὰ ἐπὶ τούτοις; ὅπως μὲν ἠδέως αὐτὸν ἐθεάσαντο, ὅπως δὲ κατὰ θεῶν ἐκείνου πανταχόθεν ἠθροίζοντο, ὁ κληρὸς, ἡ πόλις, ὁ δῆμος, οἱ μὲν θερμῶς εὐχαριστοῦντες τῆς ἐπανόδου, οἱ δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον διεγκαλοῦντες, καὶ τὴν ζημίαν αὐτῷ καὶ τὴν στέρησιν ὀνειδίζοντες. Εἶτα ὡσπερ ἱκανὴν τινα πλίστιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας παρέχοντες, ἄλλως τε δὲ καὶ ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ καλοῦ ποιόμενος ἐκείνου παρουσίας θάρσους ἔμπλεοι, τὰς ψυχὰς καταστάσαντες ἐξωθοῦσιν αὐτίκα μάλᾳ τοὺς Ἀρειανιστάς, καὶ τὴν πόλιν Ἀθανασίῳ, καὶ ἑαυτοὺς ἐγχειρίζουσιν. Οἱ δὲ, καὶ οὕτως αἰσχυρῶς ἐλαυνόμενοι, καὶ εἰς ἐρήμους τόπους τιναὶ καὶ ἀσήμους κατακρυπτόμενοι, οὐδὲ οὕτω τῆς μανίας ἐκείνης καὶ τῆς λύτης ἀπέληγον, ἀλλὰ καὶ Γεωργίου δικας, ὡς ἦδη φθάσαντες εἶπομεν, ὑποσχόντος ἀξίας, Λούκιον ἑαυτοῖς ἀντικαθιστώσι, καὶ πᾶσαν ὑπ' αὐτῷ πάλιν τὴν περὶ τὰς αἰρέσεις σπουδὴν ἐπανάγουσι, τοιοῦτου αὐτοῖς προσεστώτος ἐπισκόπου (β), τῇ ἀσεθείᾳ καὶ ὀμότητι παρ' ἐκείνου μηδαμῶς ἠττηθέντος. Νῦν μὲν οὖν τὰ τοῦ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ κακὰ, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐν παρόδῳ ὁ λόγος δηλώσει, προσθεὶς καὶ τὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου, πῶς τε αὐτοῦ οὐδὲν μέρος τοῦ βίου κινδύνων καὶ ἀγώνων ἔξω ὑπῆρχε· τοῦ γὰρ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν φθάσαντος, καὶ τοῖς δαίμοσι, οἷος ἦν καὶ αὐτός, καὶ τῶν θεῶν ὀνόμασι μᾶλλον ἢ τοῖς θεοῖς θύοντος, πᾶσα μὲν τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία ἐταράττετο· οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων ναοί, οἱ μὲν ἀνεψῆγισαν, οἱ δὲ ἀνερευόοντο· ἀλλὰ μὴν καὶ νέοι ἐκδομοῦντο, καὶ πάλιν κτίσσα καὶ καπνὸς πανταχοῦ, καὶ θυσίαι, καὶ τομαὶ ζώων, καὶ αἷμα, καὶ ἐν αὐτῇ, ὄμοι! τοῦ Κωνσταντινίου πόλει Τύχης τὸ

A lapidibus illi impetentes; ita ut Christianorum multi caesi, alii crucifixi, quos scilicet vivos comprehendere potuerunt, alii aliis suppliciis variisque cruciatuum generibus necati fuerint. Impium sane Georgium extemplo ecclesia extractum, cum camelo cuidam alligassent, et camelus illum vehementer dilaniasset et distraxisset, comportatis lignis nullis, omniumque sub conspectu succenso igne, eum una cum camelo combussere. Atque ita uno utique modo, variis tamen de causis, beati quidem illi felici exitu, hic vero miser infelici, vitam cum morte commutarunt. Et haec quidem illis accidere.

B 25. Julianus porro omnium dominus eo pacto constitutus, cum statuisset omnia Constantii aboleri acta, decrevit ut ii qui exsulerent ab exsilio revocarentur. Quod cum didicisset Athanasius, veritus ne etiam Julianum Arianum abriperent (ignorabat enim adhuc animae illius impietatem, infidelitatem, malitiam), obscura nocte profectus domo ad quam confugerat, in modia Alexandrinorum ecclesia reperitur. Quis porro enarraverit quae tum gesta sunt? quam libenter scilicet eum conspexerint; quomodo ad conspectum ejus uindicte coacti sint, clerus, civitas, populus: alii ex animo gratias agentes de reditu; alii de tanta mora arguentes, ac damnum ex ejus absentia subortum exprobrantes. Deinde quasi suae erga illum benevolentiae satis fidem fecissent, aliasque ex sola boni illius pastoris praesentia fiducia repleti, confirmatis animis quamprimum Arianos urbe pellunt, Athanasioque civitatem ac seipsos tradunt. Illi vero, etsi ita turpiter exacti, et ad deserta quaedam obscuraque loca occultati, nequaquam tamen destiterunt a furore illo atque insania, sed etiamsi Georgius, uti supra diximus, condignas luisset poenas, Lucium sibi ejus loco constituunt, et rursus sub illo omnem operam haeresi navant, talem nacti praesulem, nec malitia nec impietate illi inferiorem. Jam impii Juliani mala obiter attingamus, adjiciamusque ea quibus vir ille magnus afflicus est, cujus scilicet vita, nunquam vel tantillum periculis laboribusque vacua fuit. Cum enim impius Julianus imperium occupasset, ac daemonibus qualis ipse erat, potiusque deorum nominibus, quam diis immolaret, tota quidem Ecclesia Christianorum perturbata fuit; Graecorum vero templa, alia aperta, alia instaurata sunt, imo nova exstructa. Ac rursus nidor ubique et fumus, sacrificia, sectiones animalium: et in ipsa, hei mihi! Constantini urbe, Fortunae statua et libationes publice, hostiae et alia hujusmodi, imperatore curam omnem imperiique potestatem contra pietatem adhibente.

ἀγαλμα, καὶ σπονδαὶ δημοσίᾳ, καὶ θύματα, τὰ τε

(a) Mss. omnes, σπαράζειε.

(b) Ab hisce verbis contextus in Colb. 1, 2, et in

Reg. ita discrepat ab editis, vix ut una sententia inter se quadrent.

ἄλλα τοιαῦτα, τοῦ βασιλέως πᾶσαν σπουδὴν καὶ τῆς βασιλείας τὸ κράτος κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιτελοῦντος.

26. Tum etiam Maris, Chalcedonis in Bithynia A
episcopus, imperatorem adiens palam conviciabatur illi, inipium, apostatam, atheum et similia proferebat. Erat porro Maris prae senectute laborans caecitate. Julianus vero contumelias juste illatas injuste depellebat, garrulum eum et caecum vocans, quem neque Deus Galilaeorum sanasset. Ille quasi stimulo concitatus, cum fiducia imperatori respondit: Gratias ago, inquit, Deo, qui me ad utilitatem meam excaecavit, ne impudentem vultum tuum conspicerem, qui tam proterve in impietatem delapsus es. Hujus libertatis exemplo commoti Jovinianus et Valentinianus, soluta cingula tyranno projecerunt. Nos, inquit, praesto sumus propter Christum vitam ipsam tradere. Imperator itaque, et qui cum eo sentiebant, adversus piam religionem B
tum conspirabant, et sapientes quidam qui cum illo versabantur, magos, veneficos, et divinatores coegerunt, rogaruntque sententiam, quo pacto Christianos de medio tollerent. Omnium una sententia fuit ut Athanasius occideretur. Sublato namque fundamento facile fore reliquas fidei partes dissolvere. Rursum itaque iudicia, rursum iudices qui condemnarent, rursum missus exercitus: turbatur populus, Alexandria circumsidetur, ecclesia deprædatur, Athanasio ad necem perquisitio. Sed cum etiam tunc ille per medium illorum evaderet, nullus eum cognovit: imo qui videbant ignorabant eum esse, cujus causa ecclesiam, hei mihi! tanta militum manus obsederat, cujus item causa C
vias omnes armis intercluserant. Sic igitur, superna munitus manu Athanasius, inimicorum manibus elapsus, vix ullo prohibente, omni cum fiducia, secessit urbe. Tunc iterum fletus gemitusque occupavit Alexandriam. Ille noctu ad Nilum progressus, conscensa navicula, in Thebaidem rursum adverso flumine concedebat. Instabat autem quidam a tergo satrapes, a tyranno jussus eum necare ubicunque illum comprehenderet. Cum autem vectorum quidam qui cum Athanasio erat, procul novisset, conspexissetque insequentem, remiges urgebat. Tum Athanasius ubi paulum substitisset, secum oculis D
interius quiddam prospiciens, uti solebat, jubet remiges cursum vertere, et navigationem Alexandriam versus dirigere. Illis perturbatis, ut par erat, veritiatque ne inciderent in satrapam, Athanasius jubet confidere, et divinum id opus esse inquit, persuasit. Tum conversa prora, et nave adversa fronte, recta Alexandriam navigarunt, persequentes eos, res mira! qui persequiebantur. Cum autem jam prope satrapam accessissent, barbari quasi caligine quadam eorum oculis offusa, ac si nihil eorum quae sub oculis erant vidissent, praeternavigabant. Percontatur Athanasius, ut olim Eliseus, quem inquirant: Athanasium, respondent; tum ille: Paulam vos praecedat, quasi navigando quosdam insequentem fugiat. Ita decepti illi animis excæ-

26. Τότε δὴ καὶ Μάρις, ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, πολλὰ τὸν βασιλέα προσελθὼν προφανῶς περιύβρισε, τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀποστάτην, καὶ ἄθεον, καὶ τὰ ὅμοια καλῶν. Ἦν δὲ ὁ Μάρις πρὸς τῷ γήρῳ ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τὰς δικαίας ὑβρεὶς ἀδίκως ἡμείβετο, σπερμολόγον καὶ τυφλὸν καλέσας, ὃν οὐδὲ ὁ τῶν Γαλιλαίων Θεὸς θεραπεύσειε. Ὁ δὲ, ὡσπερ οἰστρῶ τινὶ ἐπιληφθεὶς, καὶ παρῆρησιέστερον τῷ βασιλεὶ ἀποκρινόμενος, Εὐχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ, τῷ τυφλώσαντί με λυσitelῶς, ἵνα μὴ ἴδω τὸ ἀναίδεον πρόσωπόν σου, τὸ οὕτως ἰταμῶς πρὸς τὴν ἀσεβείαν ἐκπεπτωκός. Ἀπὸ ταύτης τῆς παρῆρησίας κινουμένοι Ἰοβιδιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας, προσῆρβψαν τῷ τυράννῳ. Ἡμεῖς, φασὶν, ἔτοιμοι ἔσμεν διὰ Χριστὸν καὶ τὴν ζωὴν παραδοῦναι. Ὁ γοῦν βασιλεὺς καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτοῦ συνετίθεντο περὶ τῆς εὐσεβείας· καὶ τῶν σοφῶν τινες τότε σὺν αὐτῷ μάγους καὶ φαρμάκους καὶ μάντις συνήγουν, καὶ πῶς τοὺς Χριστιανούς περιέλωσιν γνώμην παρ' αὐτῶν ἤτησαν. Ἐδόκει δὲ πᾶσι τοῦτοις ἡ τοῦ Ἀθανασίου ἀναίρεσις. Τοῦ γὰρ θεμελίου ἀφαιρεθέντος, ῥαδίως εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πίστεως καταλύειν. Πάλιν μὲν οὖν κρητήρια, καὶ δικαστὰ καταδικάζοντες, καὶ στρατὸς ἀποπεμπόμενος· καὶ ὁ μὲν λαὸς ταράττεται, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια περιέχεται, καὶ ἡ ἐκκλησία ληΐζεται, τοῦ Ἀθανασίου πρὸς θάνατον ζητουμένου. Ἀλλὰ τοῦτου μὲν καὶ νῦν διὰ μέσων αὐτῶν ἐκβάντος, οὐδενὸς δὲ αὐτὸν ἐπιγινώσκοντος· ἀλλὰ καὶ ἰδόντες ἠγνόουν αὐτὸν εἶναι, οὗ ἕνεκεν τὴν ἐκκλησίαν, οἱμοὶ! τοσαύτη χεὶρ περιεκύκλωσαν, καὶ διδὼν πάσας τὰς ἐξόδους ὅπλοις συνέκλειον. Οὕτως οὖν, παρὰ τῆς ἀνωθεν χειρὸς ὀχυρωθεὶς Ἀθανάσιος, ἀκράτητος ἦν ταῖς τῶν ἐχθρῶν χειρῶν, καὶ σχεδὸν οὐδενὸς κωλύοντος πάντα θαρσῆσας, τῆς πόλεως ἀνεχώρει. Τότε πάλιν κλαυθμὸς καὶ οἰμωγὴ τὴν Ἀλεξανδρείαν κατέλαβεν. Ἐκεῖνος δὲ, νύκτωρ τῷ Νείλῳ προσερχόμενος, ἐπιβὰς ὀλκάδος εἰς Θηβαΐδα πάλιν ἐπιφόρως ἀνήγετο. Ἠπέιγετο δὲ τις ἐπισθεν αὐτοῦ καὶ σατράπης ἀνελεῖν, ὅπου καὶ καταλάβοι τοῦτον ἀπὸ τοῦ τυράννου προστεταγμένος. Ἐπεὶ δὲ τις τῶν Ἀθανασίῳ συμπλεόντων ἔγνω πόρρωθεν, ἰδὼν τὸν διώκοντα, καὶ τοὺς ἐρέττοντας ἐπετάχυνε· μικρὸν Ἀθανάσιος ἐπισχῶν, καὶ τι κεκρυμμένον, ὡς εἶοικε, τοῖς ἐντὸς ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, ἀναστρέφειν ἐκέλευε τοῖς ἐρέταις, καὶ τὸν πλοῦν ἀθίς ποιεῖσθαι πρὸς Ἀλεξάνδρειαν. Τῶν δὲ θορυβηθέντων, οἷα εἰκὸς, καὶ ὅπως μὴ τῷ σατράπῃ περιπέσωσι δεδιότων, πολλὰ παραθαρρύνας ἐκεῖνος, καὶ θεῖόν τι τὸ πραττόμενον εἰπὼν ἐπεισεν. Εἶτα συστρέψαντες τὴν κεφαλάν, καὶ τὴν ναῦν εἰς τὰ πρόσω ἀναχρυσάμενοι, ἔπλεον εὐθύς τῆς Ἀλεξανδρείαν, μεταδιώκοντες τοὺς διώκοντας, τὸ καινότερον. Ὡς δὲ πλησθὸν ἤδη καὶ παρὰ τὸν σατράπην ἐγίνοντο, οἱ βάρβαροι μὲν ὡσπερ τινὲς αὐτῶν ἀγλῦος ἐπιχυθείσης τοῖς ὀφθαλμοῖς, οἷα μηδένα τῶν ὀρωμένων ὀρῶντες, παρέπλεον, Ἀθανάσιος οὐ τίνα ζητοῖεν, καθάπερ ἐπὶ Ἐλισσαίου, πυνθάνεται. Τῶν

ὁ Ἀθανάσιον ἀποκριναμένον. Μικρὰ προάγει ὕμῶν, ἔφη, κατὰ τὸν πλοῦν, οἶνεί τινας αὐτὸν διώκοντας φεύγοντα. Οὕτως ἀπατηθέντες οἱ τὰς φρένας τυφλοὶ, μετεδίδωκον, ὃν ἐν χερσὶν ἔχοντες οὐκ ἤσθάνοντο. Ὁ δὲ, τὸ τάχος εἰς Ἀλεξάνδρειαν καταχθείς, τῇ πόλει τε ἀθρόον ἐπιδημήσας, ἡδονῆς ὄσης αὐτὴν ἐμπέπλησι. Τοιοῦτον γὰρ ποθομένην ἔβρις ἀδοκῆτως ἐπιφανεῖσα. Ἐπειτα ἤσυχλζ δούς ἑαυτὸν, ὅσος ἐξῆς ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς Ἰουλιανοῦ βασιλείας ἐκρύπτετο.

27. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἰουλιανὸς μὲν, ὀνομαστότατος τῶν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος εἰς ἀσέβειαν, καὶ μικροῦς κακίαν πάντας αὐτοὺς ἀποδείξας, μετὰ μυρσίους τοὺς κατὰ τῶν εὐσεβῶν πολέμους εὐρίσκει καὶ τέλος τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀκριβῶς μὲν οὐκ ἔξιον, ὡς τοῖς ἐκείθεν δικαιοτηρίοις ταμειούμενος, πλην οὐδὲ εἰς ἄπαν τρίβον ἀμαρτωλῶν δεικνύον εὐθινομένην. Γοητείαις γάρ τισι καὶ τερατείαις καὶ μάγων τέχναις ἑαυτὸν ἐπιτρέψας, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου κτήσασθαι δυνασταίαν ἀπατηθεὶς, ὅσον ἐκείνῳ τὸ ἦθος ἀεὶ δόξης ἔρωτι σφοδρῶς καταχόμενον, ἑαυτὸν δὲ εἶναι μᾶλλον ἐν ἐτέρῳ σώματι τὸν Μακεδόνα πιστεύσας, καὶ Πέρσαις ἐπιστρατεύσας, ἀνθήσας τε ταῖς πρώταις ἐλπίσιν, ἤνικα τι μέγα καὶ λαμπρὸν κατορθοῦν ἐνόμιζε, τότε καὶ ἦν εἶχεν ἀρχὴν αἰσχροῦς ἀπέβαλε, καὶ σὺν αὐτῇ τὴν ζωὴν. Δόλῳ γάρ τινας αὐτομόλου, τὰ τε σιτηγούντα διὰ τὸν ποταμὸν πλοῖα, καὶ ὅσους ἄλλοις τῇ στρατιᾷ τὰ πολλὰ τῶν ἀναλωμάτων μετεχομιζέτο, ἔκδοτα τῷ ποταμῷ ποιησάμενος, γῆς τε ξηρᾶς ἐπιβίβας καὶ ἀνύδρου καὶ διασκαυμένης, λιμῶν τε καὶ δίψης πείσας τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ τὸ πολὺ σχεδὸν ἀπολωλεκῶς τοῦ στρατεύματος, ἐπειδὴ πάντων ἀγανακτούντων, καὶ πολλῇ βλασφημίᾳ καὶ γλώσση λοιδῶρον κατ' αὐτοῦ κερημένων, παρῆν αὐτὸς ἱππότης. Τότε ἀδημονοῦν παραμυθούμενος, καὶ τὸ κάμνον τῆς στρατιᾶς ἀνακτώμενος· οἷόν σου τὸ ἔργον, ὦ δικη! ἀκόντιον, οὐκ οἶδ' ὄθεν, διὰ μέσου δραμῶν τοῦ βραχίονος, εἰς τὴν δεξιὰν ἐκκίνοῦ πίπτει πλευράν. Καὶ ὁ μὲν ἄθλιος ἔκειτο, ἔρτε παρὰ τοῦ αὐτομόλου βληθεὶς, ἔρτε τινὸς καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα· ἐκάτερα γὰρ περὶ αὐτοῦ παραδέδοται· ἔρτε καὶ θεηλάτῳ πληγῇ, ἢ δὴ καὶ μᾶλλον τοὺς πλειονας ἔχει· ταύτην δὲ ὁμῶς τοῦ βίου τελευτὴν μετὰ ἐνιαυτὸν ἕνα τῆς βασιλείας καὶ μῆνας ὀκτώ δεξάμενος. Ἐπειτα ψήφῳ τοῦ στρατοῦ παντὸς Ἰουλιανὸς τὴν βασιλείαν πιστεύεται. Ὁ μῆνας ἐπὶ μόνους ἄρξας, τοῦ ὀγδόου γενόμενος κατὰ τὴν Γαλατίαν, ἄφνω τελευτᾷ τὸν βίον, ὑπὸν κεράσας θάνατον. Οὐαλεντινιανὸς μέντοι μετὰ τοῦτον ἀναγορεύεται, ὃς τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντα κοινῶν ποιεῖται τῆς βασιλείας, καὶ τὰ πρὸς ἴλιον ἐσπέραν μεθ' ἡμέρας τριάκοντα, καὶ τὰς Γαλλίας ἀπέδραμε.

28. Παραλαβὼν οὖν Οὐάλης τὴν βασιλείαν, οὐκ ἐφρόντισε θησαυρῶν, οὐκ ἐπεμελήθη χρημάτων, οὐδ' ὅπως ἂν σχολῆ αὐτῷ καλῶς τὰ τῆς στρατιωτικῆς τάξεως τε καὶ ἁρμονίας· ἀλλ' ὅπως ἂν τὰ μὲν Ἀρειανιστῶν ἀυξήσῃ, τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων εἰς ἔλαττον θείη, καὶ τρόπον τῷ παντὶ καθέλοι, ἢ πᾶσα ἦν αὐτῷ τῆς βασιλείας φροντίς. Καὶ τοῦτο μόνον εἰς λαμπρότητα καὶ δόξαν ἀρκοῦν ἔκρινεν εἶναι. Ταύτη τοι καὶ

A cavi homines, insequabantur eum quem se in manibus habere non animadvertabant. Ille vero celerime Alexandriam delatus, statimque urbem ingressus, ingenti illam voluptate replevit : uti solet fieri cum insperato conspicitur quod desideratur. Pinc quieti sese tradens, toto imperantis Juliani tempore degit ocellus.

27. Postea Julianus decessorum omnium impiegate celeberrimus, quos omnes ostendit malitia sibi longe inferiores, post sexcenta adversus pios certamina, improborum operum invenit finem, nec tamen condignum, quasi in illo tribunali sibi iram et supplicium reconderet. Cæterum declaravit ille peccatorum viam non esse plane felicem; præstigiis enim, portentis et magicis incantationibus cum sese dedisset, atque deceptus spe ejus, quod Alexandri fuisset olim imperii potiundi, ut erat semper vehementi gloriæ cupidinæ captus, imo ratus se in alio corpore Macedonem esse, illato Persis bello, cum spe initio florisset, ac putaret se magni quidpiam ac præclari editurum, tum id quod tenebat imperium turpiter amisit, et una vitam. Dolo namque transfugæ cujusdam, oneraria importandis per fluvium frumentis navigia, et reliquos pro castrorum usu commeatus, in fluvium conjecit; in aridamque et exustam terram egressus est, ubi decerat aqua: tum fame sitiique sui afflicti sunt, ita ut maxima pars exercitus interiret. Deinde cum rem omnes indigne ferrent, et maledictis multis ac conviciis eum insectarentur, eques ipse aderat, ut cohortaretur eos qui desponderent animum, defessosque recrearet. Quale tum opus, o ultio! Sagitta, nescio unde, per medium volans brachium, in dextrum cadit latus. Tum prostratus est miser ille, sive a transfuga illo confossus, sive a suorum aliquo; utrumque enim de illo traditum est: sive etiam, quod plurimum fert sententia, divinitus inflicto vulnere. Hunc exitum vitæ invenit post annum imperii unum mensesque octo. Deinde totius exercitus calculo, Joviano imperium traditur. Qui cum menses duntaxat septem imperasset, cum octavo in Galatia degeret, derepente vitam clausit, somno miscens mortem. Post illum inauguratur Valentinianus, qui cum fratre Valente societatem iniiit imperii, Orienteque ipsi tradito, in Occidentem ipse post triginta dies, in Galliasque properavit. ἀνίσχοντα παραδούς ἔχειν ἐκείνῳ, αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἀπέδραμε.

28. Accepto igitur Valens imperio, non thesauros curavit, non de pecuniis sollicitus fuit; non de exercitus ordine disciplinaque, sed omnis illi cura fuit quo pacto Arianorum rem augeret, orthodoxorumque imminueret, ac quibusvis modis perderet. Quod ipsum sibi satis esse aestimabat ad gloriam ac splendorem. Quare brevi, episcopus, sacerdotes, diaconos, eosque qui monasticam agerent vitam

extremis affecit malis. Tum Melejum pietate incomparabilem hominem, Antiocheno dejecit throno, Athanasium item magnam inter athletas virum comprehendere satagebat. Meletius porro exsilio damnatus est, et una cum eo pulsus totus Ecclesie clerus: necnon multi alii presules, uno verbo, quotquot cum Arij corruptela communicare nolent, ecclesiis exacti, patria pulsati sunt, familiaribus et cognatis privati, calamitatibus item et cruciatibus gravissimis traditi. Cum autem ingens illud Alexandriam illatum bellum fuit, praefectorumque jussa, curante Eudoxio, ubique missa sunt, tum maximus ille athleta Athanasius persecutionem passus est, moxque capiendus erat, cum clam egressus urbe in paternumque ingressus sepulcrum, quatuor ibi menses transegit, atque ita brutum impetum et furorem vitavit. Tatiano tum Aegypti praeside, horrendi Christianos omnes et gravissimi cruciatus exceperunt: ac per eum multi martyrii sinem adepti sunt. At condignus statim ille pœnas luit, fortunis una et dignitate privatus, et ad hæc, oculorum morbo excæcatus, valdeque miserabiliter palam mendicans, vita sic functus est: neque mortuo quispiam Alexandrinorum libavit; imo etiam in ejus statuam et imaginem debacchati sunt, ut etiam fuligine faciem ejus inungerent, qua sola ille vere dignus erat. Sed hæc quidem gesta sunt, fraude jam marcescente et efflorescente.

κρῶ σπεισαμένων αὐτῶ τῶν Ἀλεξανδρέων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ κατὰ τῆς αὐτοῦ εἰκόνας καὶ τοῦ τύπου τῆς μορφῆς πεπαρωνηκότων, καὶ τὰς ὄψεις ἀσβόλω διαχρισάντων, ἧς μόντης ἐκεῖνος ἀληθῶς ἀξίος. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ἤδη τῆς ἀπάτης μαραινομένης καὶ ἀπανθούσης.

29. Quæ vero Constantinopoli adversus orthodoxyos Eudoxius designarit, quæ lingua enarrare, aut solum memorare sustinuerit? Cum tot igitur tantaque mala primo Valentiniani et Valentis consulo totum orbem occuparent, jure merito homines supernis etiam castigabantur plagis. Tantis enim fuit terræ motus, quantus nunquam fuerit, nec, ut videtur, futurus sit. Quo cum urbes aliæ dirutæ; tum in Creta plus centum ingenti ruina eversæ sunt. Mare item suis egressum limitibus quædam loca ita inundavit, ut fundos permultos prius arabiles, tum navigabiles efficeret, rem insolitissimam: aliis in locis tantum discessit, ut medio cursu navigantes in sicco solo reperti sint. Sed ne ita quidem improbi homines, communibus orbis calamitatibus, elementorumque mutationibus emendabantur; imo potius ad malitiam ferventiores postea erant, vehementiusque deinde et atrocius in Christianos concitabatur bellum. Cum autem Athanasii desiderio, adversus imperatorem Alexandrinus populus exasperaretur, et jam ad arma ac seditionem verteretur, re audita Valens, eorum veritus tumultum et audaciam, necessitate compulsus est ecclesiarum regimen rursus Athanasio tradere. Quod ille non illius gratia agebat; sed quod nullas ex subditis esset, ut par erat, qui sibi obtemperaret. Quo factum est, ut ab assiduis illis persecutionibus et bellis quiesceret Athanasius. Gravis

Α μικροῦ πάντας ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς διακονοῦμένους τε καὶ ὅσοι τοῦ μοναδικοῦ ἐτύγχανον βίου, ἐσχάτοις κακοῖς περιέβαλε. Καὶ τοῦτο μὲν Μελέτιον ἄνδρα τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείου καθήρει, τοῦτο δὲ καὶ τὸν μέγαν τοῦτον ἐν ἀθληταῖς Ἀθανάσιον λαβεῖν ἐπέζητει. Καὶ Μελέτιος μὲν ὑπερορίαν κατεδικάζετο· ὁ δὲ σὺν αὐτῷ κλῆρος ἅπας τῆς Ἐκκλησίας ἠλαύνετο· καὶ πολλοὶ δὲ τῶν ἀρχιερέων ἕτεροι, καὶ πάντες ἀπλῶς, ὅσοι γε μὴ τῆς Ἀρείου λύμης ἠνεῖχοντο κοινωνεῖν, ἐξωθοῦντο μὲν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἠλαύνοντο δὲ πατριῶν, πρὸς δὲ καὶ οἰκειῶν καὶ συγγενῶν, ζημίαις τε καὶ τιμωραῖς χαλεπωτάταις ἐξεδίδοντο. Ὅς οὖν ὁ μέγας οὗτος καὶ εἰς Ἀλεξανδρείαν ἦκε πόνεμος, καὶ προστάγματα τὸν ἐπάρχον σπουδῇ τῇ Εὐδοξίου πανταχοῦ κατε-

Β πέμπετο, ἐδιώκετο δὲ πάλιν ὁ μέγας οὗτος τρισαριστεύς Ἀθανάσιος· ἤδη δὲ καὶ ὅσον οὐπω ἀλώσιμος ἦν, ὑπέξεισι μὲν λάθρα τὴν πόλιν, εἰς τινα δὲ πατρῶον καταδύς τάφον, καὶ μῆνα τέταρτον ὄλον ἐν αὐτῷ διαμείνας, ταύτῃ τὴν ἀλογον ὀρμὴν καὶ μακρὴν ἐξέκλινε. Τατιανοῦ γὰρ τρηκαῦτα τῆς Αἰγύπτου ἡγεμονεύοντος, δεῖναι Χριστιανούς ἅπαντας, δεῖναι καὶ βαρεῖαι κολάσεις ἐλάμβανον, καὶ πολλοὶ δι' αὐτοῦ τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος ἐδέχοντο. Ἄλλ' ὁ μὲν τὴν ἀξίαν εὐθύς ἔτισε δίκην. Τῆς τε γὰρ οὐσίας ἅμα καὶ τῆς ἀξίας ἀφαιρηθείς, πρὸς δὲ καὶ νόσῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποτυφλωθείς, καὶ ἐλεεινῶς σφόδρα δημοσίᾳ προσαιτῶν, καταστρέφει τὸν βίον, μηδὲ νε-

С 29. Ἄ δὲ καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν Εὐδόξιος ἐπεδείκνυτο, ποῖα τις ἂν καὶ διηγῆσασθαι γλώσσα καὶ μνημονεῦσαι μόνον ἀνάσχοιτο; Τοσοῦτων οὖν κατὰ πᾶσαν ἐπὶ τῆς πρώτης Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ὑπατείας, καὶ τηλικούτων γενομένων κακῶν, εἰκότως ἄνθρωποι καὶ ταῖς ἄνωθεν πληγαῖς ἐπαιδεύοντο. Τοῦτο μὲν γὰρ σεῖσμός ἐπισκῆψας, οἶον οὐτε ὁ παρελθὼν ἠνεγκας χρόνος, οὔτε ὁ μέλων οἶσεν ἠλπίζετο, πολλὰς τε ἄλλας ἀνέτρεψε τῶν πόλεων, καὶ ἡ Κρήτη πλείους τῶν ἑαυτῆς ἢ ἑκατὸν χαλεπὸν εἶδε πτόωμα κατενεχθείσας· τοῦτο δὲ καὶ ἡ θάλασσα, τοὺς οἰκειοὺς ὄρους ἀπολιπούσα, τινὰς μὲν τόπους οὕτως ἐπέκλυσεν, ὥστε πολλοὺς καὶ τῶν πρώην ἀροσίμων πλωτῖμοις θείναι, πρᾶγμα καινότατον· ἐτέρωθι δὲ τοσοῦτον

Δ ἀπέστη πάλιν, ὡς καὶ κατὰ μέσον τὸν πλοῦν ἐπὶ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους εὐρεθῆναι τοὺς πλείοντας. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως οἱ κακοὶ ταῖς κοιναῖς μάστιξι τῆς γῆς, καὶ ταῖς μεταβολαῖς τῶν στοιχείων ἐσωφρονίζοντο· ἀλλὰ καὶ θερμότεροι μᾶλλον τὴν κακίαν ἐγίνοντο, καὶ σφοδρότερος ἔτι καὶ χαλεπώτερος· ὁ κατὰ Χριστιανῶν ἤρετο πόλεμος. Ἐπειδὴ δὲ πόθῳ τῷ πρὸς Ἀθανάσιον ἅπας ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος ἐτραχύνετο τε πρὸς τοὺς κρατούοντας, καὶ ἤδη πρὸς ὄπλα καὶ στάσιν ὀρῶν δῆλος ἦν, μαθὼν ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, καὶ δεῖσας τὴν ἀναρχίαν αὐτῶν καὶ τὸ θράσος, ἠναγκάσθη καὶ αὐθις Ἀθανάσιῳ τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιτίψαι. Τοῦτο δὲ οὐ θεραπείων ἐκείνον ἐποίησε, ἀλλ'

Ἔτι μηδένα εἶχεν, ὅσα δέοι, βασιλεῖ πειθαρχοῦντα ἅπαν ὑπήκοων. Ὅπερ οὖν ἀναπνεῦσαι τοὺς περὶ τὸν Ἀθανάσιον τέως τῶν συνεχῶν διωγμῶν ἐκείνων καὶ τῶν πολέμων πεποίηκεν. Ἐκράτει γὰρ πανταχοῦ τῆς ἀνατολῆς τὰ δεινὰ, καὶ ὁμοφύλοις αἵμασι Χριστιανῶν κατεχραίνοντο. Οὐάλεντος δὲ πρὸς τὴν Ἀντιοχείαν ἐπειγομένου, μεταλλάττει μὲν Εὐδόξιος τὸν βίον ὁ τῶν Ἀρείου δογματῶν ζηλωτῆς, καὶ βεβαιωτῆς, καὶ προστάτης, ἔννατον ἐπὶ δεκάτῳ τοῦ διωγμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας ἄγων ἐνιαυτὸν· ἀντικαθιστῶσι δὲ οἱ μὲν τῆς χλιεπῆς Ἀρείου κοινωνίας Δημόφιλον, οἱ δὲ τῆς θγιούς καὶ ὀρθοδόξου μοίρας Εὐάγριον, ἄνδρα καὶ βίον, καὶ λόγον, καὶ τρόπου ἐπίσημον. Τοῦτον μὲν οὖν αἱ ἰσραὶ χεῖρες ἐτελείωσαν Εὐσταθίου, ἄνδρος ἐπιφανοῦς, καὶ πάλαι μὲν εἰς τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ θρόνον ἀναχθέντος, ὑπερορίαν δὲ μετὰ ταῦτα κατακρίθεις, ὑπὸ Ἰουλιανῶν τε αὐθις ἀνακληθέντος καὶ τῆ Κωνσταντινουπόλει τηλικαῦτα τοῖς ὀρθοδόξοις ἐπιδημοῦντος, ὃν οὐδὲ λαθεῖν ἦν τὴν πολλὴν ἐκείνην Οὐάλεντος κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀπήγειαν. Ἀλλὰ χεῖρ σίτην οὐκ ὀλίγη σρατιωτῶν μετὰ βραχύν τινα χρόνον τῆς Εὐαγρίου χειροτονίας ὑπερόριον πάλιν εἰς Βιζύην καθίστη· οὐδὲ τὸν Εὐάγριον ἀδείας ἀπολαβεῖν ἀφείσα, ἀλλ' ἐτέρωσε κάκεινον ἀπαγαγοῦσα, ἐπ' Ἰση ἀμφοτέρους τῆ παρῆρησι τῆς πίστεως. Οὐάλης δὲ τὴν Ἀντιόχου καταλάβων, τοὺς τοῦ ὁμοουσιου πρεσβευτὰς ἀνέδην ἐπολιόρκει τε καὶ ἀπήλαυνεν, οὐκ ἐκκλησιῶν μόνον, οὐδὲ συνάξεως, οὐδὲ κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ βαθμῶν καὶ οἰκιῶν, καὶ πόλεως ἀπάσης· σχεδὸν, ἤδη δὲ καὶ τῆς ἐφάσ αὐτῆς. Πρὸς δὲ καὶ σφοδραὶ κολάσεις ἐπήρτηντο, καὶ θάνατος αὐτοὺς χλιεπὸς ἐξεδέχετο. Εἶδε ποταμὸς Ὀρόντης ταῦτα, καὶ στενωποὶ τῆς Ἀντιόχου, καὶ ἀγοραὶ, καὶ ὁδοὶ, καὶ προάστεια· ὃ μὲν αἵμασιν ἰσρέων βάψας τὸ βεῖθρον, τὰ δὲ μεστὰ σωματῶν νεκρῶν γεγενημένα. Ἐν τοσούτῳ τοῖνον χειμῶνι, καὶ οὕτω μεγίστῳ καὶ σφοδρότατῳ, καὶ ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ μέγας τὴν κατὰ θεὸν πολιτείαν καὶ τὴν ἀρετὴν Ἀθανάσιος, μετὰ τοὺς μακροὺς ἐκείνους διὰ Χριστὸν ἰδρωτάς, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἄθλους, καὶ τὰς ἀοιδίμους φυγὰς τε καὶ ἐξορίας, καὶ τὰ περιφανῆ τρόπαια πολλὰ, τῷ τοῦ θρόνου Πέτρῳ διαδόχῳ προσιπῶν τῶν μελλόντων, ἔκτω καὶ τεσσαρακοστῷ τῆς ἱερωσύνης ἔτει, ὀγδόῃ ἐπὶ δέκα μηνὸς Ἰανουαρίου, ἐπὶ τῆς Γρατιανοῦ καὶ Πρόβου ὑπατείας τὸ δεύτερον, καταλείπει τὸν βίον, καθάπερ ἱκανῶς αὐτῷ τῶν πόνων καὶ τῶν καμάτων ἐχόντων, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν ἀνωθεν τοῦ ἀγωνοθέτου μετακαλεσαμένου τὸν ἀθλητὴν· ἵνα ταῖς παρ' ἑαυτοῦ πάλιν ἐκείνος λαμπρότησι καὶ τοῖς στεφάνοις, καὶ ταῖς τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀντιδόσεσι, ἀξίως αὐτὸν ἀμειψῆται ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VITA ATHANASII EX PHOTIO.

Ἀνεγνώσθη ἐκ τοῦ λόγου ὃς ἐπιγράφεται· Βίος ἡ δὲ ἀθλησις τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἰσὸν διτυποῦμενος τρόπον.

1. Ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς τοῦ ἀρχιερέως Θεοῦ καὶ

Lectus est liber cui titulus : Vita seu certamina sancti Patris nostri Magni Athanasii episcopi Alexandrini, pari modo conscriptus.

1. Aderat festum sacerdotis Dei et martyris Pe-

tri, cujus memoriam venerabatur Alexandria tota. At successor illius sanctus Alexander post divina mysteria, insigniores e clero convivio exceptit. Dum pararentur omnia, cernit ex quodam inaspecto loco ad oram maris pueros simplici animo ludentes, quorum jocus erat imitatio sacrorum terribiliumque mysteriorum: non quod ad contumeliam hæc fierent, sed solo spectaculi desiderio, ausi sunt ea quæ audere non oportuit. Tum eadem rituum imitatione Athanasium episcopum constituere, reliquos autem in catechumenos, baptizatos, presbyteros item et diaconos deputarunt. Stupefactus hisce gestis Alexander, pueros ad se duci jubet, cumque comperisset, non risus et ludi causa hæc acta fuisse; sed, ut ex subsequenteribus æstimatur, afflatu quodam, atque simplicitate mentis, in amorem Dei excitatæ; quotquot igitur illorum baptizati fuerant, eos unxit, atque Christi signaculo initiavit. Athanasium autem parentibus commendat, mandata tradens ut eum disciplinis erudirent, et cum ad adolescentiam perveniret, sibi, imo potius Ecclesiæ traderent, quasi scilicet alterum a se oblatum Samuelem. Præstant igitur parentes quod jussum sibi fuerat ab episcopo, ac tempore id postulante puerum offerunt. Quem accipit ille domi, habuitque illum consiliorum participem ac pietatis consortem.

2. Cum porro Arii rabies orbem fere labefaceret, sub initium ille cum divino Alexandro, ac postremum per se ipse pro veritate decertavit. Nam cum Arius post depositionem et anathema, pietatem simularet quidem, sed illa ad breve tempus simulatione stabilire moliretur impietatem; id deprehendit sapiens Athanasius, Ariumque missum ad Alexandriæ episcopum Alexandrum a pio imperatore Constantino (æolet enim sæpe dolus et vafrities etiam sapientes circumvenire), ne reciperetur contendit. Deinde, defuncto beato Alexandro, ipse successor designatus ad majora sese instruxit certamina. Quamobrem totus hæreticorum cætus eum quasi scopum posuit loquacitatis et calumniarum suarum. Sese itaque adversus illum adornant Eusebius Nicomediensis et socii, conductisque quibusdam Meletianis hæreticis, eorum ministerio crimina confingunt. Quorum primum fuit: quod ex Athanasii avaritia lineam vestem Ægyptii Ecclesiæ Alexandrinæ pensitarent. Secundum: quod imperatori insidiatus, Philumeno cuidam, qui tyrannidem affectasse ferebatur, sese adjunxisset, illicque crumenam unisset auri plenam. Tertium: Ischyram spectabat, necnon mensam subversam, et confractum calicem mysticum, Mareotem etiam, et Macarium presbyterum, ejusque violentam latronum instar irruptionem, quæ omnia quasi in scena repræsentabantur.

3. Hæc et similia dramata commenti Eusebii et socii, ad aures ea deferunt imperatorias, ad iramque concitarunt imperatorem, accusantes Atha-

μάρτυρος ἐνειστήχαι Πέ-ρου, καὶ Ἀλεξάνδρεια πᾶσα τὴν μνήμην ἐγέραιρε, καὶ ὁ τοῦτου διάδοχος ὁ ἱερὸς Ἀλέξανδρος μετὰ τὰς θείας τελετὰς καὶ τραπέζῃ τοὺς ἐν τῷ κλήρῳ λογάδας ἐδεξιοῦτο. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἠὺτρεπίζετο, ὁρᾷ τινος ἐξ ἀπόπτου παρὰ τὰς ἕχθρας τῆς θαλάσσης παιδᾶς ἀπλάστῃ γνώμῃ παίζοντα καὶ τὸ παίγνιον μίμησις ἦν ἱερατικῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων, οὐκ εἰς ὕβριν αὐτὰ περιτρέπουσα, τῷ πόθῳ δὲ τοῦ θεάματος τομῶσα καὶ τὰ ἀτόλμητα. Ἀλλὰ γὰρ τὸν μὲν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον ἐποιεῖ ἡ μίμησις· τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τε κατηχομένους καὶ βαπτιζομένους καὶ δὴ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐσημάτιζεν. Ἐκπλαγεὶς οὖν τοῖς τελοῦμένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἄγει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς παῖδας, καὶ γνοὺς οὐ χλευή ταῦτα γινόμενα, ἀλλ', ὡς ἂν τις ἐκ τῶν ἐκθεδηκῶτων φατῆ. **Β** ἐπιπνοῖα τι καὶ ψυχῆς ἀπλότῃ εἰς ἔρωτα προδιανισταμένης τοῦ κρείττονος· ἔσοι μὲν αὐτῶν ἑθαπίσαντο, τούτους ἐπιχρίσας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγίδος ἐτελείωσεν· Ἀθανάσιον δὲ τοκεῦσι παρατίθεισιν ἐντολὰς δεδωκὼς παιδεύειν μὲν τοῖς μαθήμασιν, ἡδῶντα δὲ ἀποδοῦναι αὐτῷ, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἄλλον τινὰ Σαμουὴλ παρ' αὐτῶν θεῷ προσαγόμενον. Πράττουσιν οὖν οἱ γονεῖς ὡς αὐτοῖς τὸ ἀρχιερατικὸν ἐκέλευε πρόσταγμα· καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος, τὸν παῖδα προσφέρουσι. Ὁ δὲ δέχεται καὶ ὁμορρόφιον εἶχε, καὶ κοινωνὸν βουλήσιν καὶ τῆς εὐσεβείας συλλήπτορα.

2. Τῆς δὲ Ἀρείου λύσεως μικροῦ τὴν οἰκουμένην λυμαινομένης, πολλοὺς ἀγῶνας ἀρχομένης μὲν σὺν Ἀλεξάνδρῳ τῷ θεσπεσίῳ, ὕστερον δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διήθλησε. Καὶ γὰρ Ἀρειοὺ μετὰ τὴν καθάρσειν καὶ τὸ ἀνάθεμα ὑποκρινόμενον τὰ τῆς εὐσεβείας, κρατύειν δὲ τῇ πρὸς ὀλίγον ὑποκρίσει μηχανώμενον τὰ τῆς ἀσεβείας, ἐφώρασε τε ὁ σοφὸς Ἀθανάσιος, καὶ ἀποσταλέντα πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Ἀλεξανδρείας παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου (οἶδε γὰρ πολλὰκις μεμηχανημένος ὁδὸς καὶ τοὺς συνετοὺς ἐκκλίπτειν), μὴ παραδέξασθαι συνηγωνίαστο. Εἶτα τοῦ ἐν ἁγίοις τελευτήσαντος Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς καταστάς διάδοχος πρὸς πολλῶν μείζους ἀγῶνας ἐναπεδύετο. Διδὸν καὶ ἔπαν τὸ αἰρετικὸν σύνταγμα σκοπὸν αὐτὸν τῆς οἰκείας προὔτιθεσαν γλωσσαλγίας τε καὶ συκοφαντίας. Συμφράττονται δὲ μάλιστα κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, καὶ μισθοῦνται τινὰς τῆς Μελετίου αἰρέσεως καὶ δι' αὐτῶν κατηγορίας συρράπτουσι. Ὡν ἡ μὲν πρώτη, λινῆν ἐσθῆτα τοὺς Αἰγυπτίους τελεῖν τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκ τῆς Ἀθανασίου πλεονεξίας, συνέπλαττεν. ἡ δευτέρα δὲ, ὡς τοῖς βασιλέως ἐνεδρεῖε πράγμασι, Φιλομένῳ γὰρ τινι, ἐπιθέσθαι τυραννίδι φήμην λαβόντι, χρυσοῦ πληρὴς ἐξαποστεῖλαι γλωσσόκομον, ὑπετίθετο· καὶ ἡ τρίτη Ἰσχυράν καὶ τὴν ἀνατραπέισαν τράπεζαν, καὶ τὸ κατεαγὸς μυστικὸν ποτήριον, καὶ τὸν Μαρεώτην, καὶ Μακάριον πρεσβύτερον, καὶ τὴν ληστρικὴν αὐτοῦ ἐφοδόν, καὶ τὸ ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην θεατρισθὲν δρᾶμα σκηνοποιεῖ.

3. Ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἕτερα οἱ περὶ Εὐσέβιον δραματοργήσαντες, εἰς ἀκοὰς ἐνηχοῦσι τὰς βασιλικὰς, καὶ κινεῦσιν εἰς ὀργὴν· αἰτιασάμενοι, ὅτι καὶ Ἀρειοὺ

βασιλικῶς καὶ γράμμασι καὶ κροστάγμασι παροιδότα, καίτοι τὰ ὀρθὰ φρονούντα, οὐκ ἠθέλητο δέξασθαι. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἐγκαίνια σχεδὸν πάντες συνήεσαν οἱ ἐπίσκοποι· καὶ γράφει Κωνσταντίνος ὁ εὐσεβῆς βασιλεὺς ἐλπίν συλλεγῆναι σύνοδον ἐποφωμένην ἅ διεβαλλέ τε Ἀθανάσιον καὶ ἅ συνίστη τὸν Ἀρειον. Καὶ εἰ μὲν φθόνος ὀρθοδοξούντα τὸν Ἀρειον τῆς Ἐκκλησίας διέστησαν, εἰς εἰρήνην συμβιβάσαι τὴν διάστασιν· εἰ δὲ αὐτὸς ἀπάτη κέχρηται, εἰς Ἀλεξανδρείαν τε διαπεμφθῆναι, κάκει σὺν ἀκριβεῖ ὑπ' ἐξέτασιν ἄγεσθαι. Τὴν δὲ διάσκεψιν τὴν περὶ Ἀθανάσιον καὶ Ἀρειον πορευομένους ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοῦ πάρεργον ἐν Τύρῳ ποιήσασθαι. Τριακοστὸν δὲ τότε ἠνύετο ἔτος τῆς Κωνσταντινίου βασιλείας. Ἐξήκοντα δὲ ἐπίσκοποι τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον ἐπλήρουν, Διονυσίου τοῦ ὑπατικοῦ συνάγοντος αὐτοὺς, μεθ' οὗ καὶ ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχικον καὶ τινες τῶν ἐν τέλει τῆ συνόδῳ συνέδρευον· παρὴν δὲ καὶ Ἀθανάσιος, ἀλλὰ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, στρατιωτικῆς χειρὸς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εὐδηροδόσμιον αὐτὸν ἀγούσης. Πρώτην οὖν κατηγορίαν οἱ συκοφάνται τὴν περὶ τῆς λιγῆς ἐσθῆτος προβάλλονται· ἀλλὰ ταύτην τὴν διαβολὴν οὐκ ἐν Τύρῳ μόνον κινήθεισαν, ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐν Νικομηδείᾳ ταῖς τοῦ βασιλέως ἐνεχθεῖσαν ἀκοαῖς, Ἄπισ τε καὶ Μακάριος οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι, ἐκέλευσε παρατυχόντες, βράδιως διήλεγξαν. Διὰ τῶν μὲν συκοφαντῶν ὁ βασιλεὺς καθήψατο γράμμασι, Ἀθανάσιον δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐλθεῖν προετρέψατο. Καὶ τὰ γράμματα ἔχε πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον καὶ εἰς καθήκειαν τὴν περὶ τὸν Εὐσέβιον πατριαν συνέστειλαν, ἤδη πολλὴν ῥέουσαν κατ' Ἀθανάσιον· ὅτι τε αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς ἠτιάσατο, καὶ ὅτι ἡ κατὰ τὴν λιγῆν ἐσθῆτα συκοφαντία προέφθασε δοῦναι τὸν ἐλεγχον.

4. Τῆς δὲ διαβολῆς ταύτης ἐκτεσόντες, τὰ περὶ Ἰσχύραν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον προτείνουσιν. Ὁ δὲ σοφὸς Ἀθανάσιος παρεγράφετο μὲν κατὰ νόμους πράττων τοὺς προφανεῖς ἐχθροὺς, Εὐσέβιον φημι καὶ τοὺς ὁμόφρονάς· ἤξιλον δὲ πρὸ πάντων Ἰσχύραν ἀποδειχθῆναι πρεσβύτερον, οὗ λειτουργούντος ἐπισπεσεῖν ἑκπλαττεν ἡ κατηγορία τὸν Μακάριον κατὰ ληστρικὴν ἔφοδον ἐξ ἀποστολῆς Ἀθανασίου, καὶ ἀνατρέψαι τὴν ἱερὰν τράπεζαν, καὶ τὸ μυστικὸν κατεδάξαι ποτήριον, καὶ τὰ τῆς θείας Γραφῆς ἡμῶν βιβλία πυρὶ παραδοῦναι. Ἄλλ' ὁ μὲν τὰ δύο ταῦτα νόμῳ κοινῷ ἀντιπαρετίθει καὶ ἀντιπροβάλλετο· οἱ δὲ κριταὶ οὐχὶ κρίνειν, εἰς δὲ τὸ κρατύνειν τὴν συκοφαντίαν ὄλον ἔτεινον τὸν λογισμόν· διὰ λόγον μὲν τῶν δικαίως λεγομένων οὐδένα εἶχον. Εἰσάγεται δὲ ἡ περὶ τὸν Μακάριον καὶ Ἰσχύραν κατηγορία, καὶ τὸ μὲν πρόθυμον ἦν τῶν συκοφαντῶν ἀφόρητον, τὸ δὲ τῆς ἀποδείξεως ἄπρον τὴν προθυμίαν ἐδεικνυ δυσσεβείας καὶ φθόνου κακούργημα. Ὑπερθέσει δὲ καὶ τέχνη τὴν τῆς ἀποτυχίας αἰσχύνην σκευάζοντες, πρὸς τὸν Μαρκεῶτην τῆς αὐτῶν συμμορίας ἀποστέλλουσιν, ἐκέλευσε τὴν ἔτασιν, ἐν ᾗ ἡ πράξις προσήλθε, δέον γενέσθαι προφασισάμεναι. Ὡς δ' εἶδεν ὁ Ἀθανάσιος οὗς παρεγράφετο κριτὰς στελλομένους, Θεογόνοιος γὰρ ἦν καὶ Μάρης, καὶ Θεόδωρος, καὶ Μακεδόνιος καὶ Οὐρ-

PATROL. GR. XXV.

A nasium, quod Arium imperatoriis litteris et Jussionibus munitum, licet recte sentientem, recipere noluisset. Eodem porro tempore ad Jerosolymorum Encania episcopi prope omnes convenere. Scripsit Constantinus pius imperator, ut iterum synodus celebraretur, in qua examinarentur quæ ad Athanasii accusationem et ad Arii commendationem dicta essent. Quod si Arium invidia ab Ecclesia disjunctisset, ad pacem illum admittere; sin dolo ipse usus esset, Alexandriam mitteretur, atque illic accurate disquireretur de illo. Examen autem negotiorum Athanasii et Arii, jussit, ut Jerosolymam profecti episcopi, paulum a via deflecentes Tyri perficerent. Tricesimus tum absoluebatur imperii Constantini annus. Sexaginta autem episcopi Tyri aderant, cogente illos Dionysio consulari, quocum et provincie præfectus, et aliqui magistratum in concilio sedebant. Aderat et Athanasius, atque etiam Macarius presbyter Alexandria vinculis catenis ferreis a militari manu abductus. Primum itaque sycophantæ illi accusationem proferunt de linea veste, sed illam accusationem jam ante Nicomedie imperatoriis auribus allatam, Apis et Macarius Alexandrini presbyteri, qui tum illic casu advenerant facile confutaverunt. Quapropter sycophantas imperator litteris suis perstrinxit, Athanasiumque ut se adiret hortatus est. Litteræ porro ad synodum venerunt Tyriam, ac dolore Eusebium et socios affecere, qui jam in unum multi confluerant adversus Athanasium: quod imperator illos graviter culparet, et quod calumnia de linea veste confutationem ipsis attulisset.

4. Cum porro ab hujusmodi sycophantia lapsi essent, quæ Ischyram et Macarium spectabant in medium afferunt. Sapiens autem Athanasius, juxta leges agens, apertos recusabat hostes, Eusebium scilicet et sectatores illius: in primis autem demonstrari volebat an Ischyra vere presbyter esset; quo scilicet liturgiam celebrante, falso accusabant irruisse Macarium, ab Athanasio missum, cum impetu latronum instar violento, atque sacram evertisse mensam, poculum sacrum confregisse, nostros divina Scripturæ libros in ignem conjecisse. Hæc duo ex communi lege opponebat ille et objiciebat. At judices non ad judicandum de calumnia, sed ad firmandam eam toto animo contendebant, quamobrem eorum quæ juste dicta fuerant rationem habuere nullam. Inducitur ergo accusatio de Macario et Ischyra, eratque sycophantarum animositas intolerabilis, nec suppetebant argumenta, quod sane indicium erat impietatis invidiæque illorum. Ut autem mora et arte quadam pudorem repressæ tegerent, legatos suæ factionis mittunt in Marcotem, eo scilicet obtentu, quod ibi examen fore oporteret, ubi facinus admissum fuisset. Ut autem vidit Athanasius eos mitti legatos, quos recusasset ipse, Theogonium scilicet, Marin, Theo-

n

dorum, Macedonium et Ursacium, contestatus est omnibus manifestam esse injustitiam : et quod Macarius, qui prior accusationem subiisset, in vinculis esset, dum Ischyras accusator illegitimis iudicibus adungeretur. Cum autem synodus nullam ejus querelæ et contestationis rationem haberet, clam imperatorem, utpote accitus, adiit. Judices porro in Mareoten missi, altera absente parte, ut ipsis mendacium et invidia imperabant, commentarios cum edidissent, ad synodum remigrarunt, quæ priusquam illi advenissent, Athanasium desertæ causæ damnarat. Cum advenissent autem, depositionem ejus confirmarunt, multis additis contumeliis. Statimque ad consecrationem ecclesiæ Jerosolymitanæ, qui gestis suis sacerdotium profanaverant festinanter perrexerunt, Ariumque instanter libenter Eusebiani admiserunt : qui vero rectæ fidei erant illum aversati sunt, statueruntque, ut Alexandriæ, quo in loco crimen illi intentabatur, rationem redderet, quo illum jam advenisse deprehensum est. Cum res in tali motu essent, adveniunt imperatoris litteræ : quæ una Athanasium se adire, et ipsos in imperatoriam se conferre civitatem præcipiebant : quæ res synodum coniecit in animi auxietatem.

5. Quamobrem maxima illorum pars domum reversi sunt. Eusebius autem Theogonius et socii illum moram trahere decreverunt, illa temporis extractione sese ex angustiis extricare conati. Interea vero alia accusatio, qua dicebatur Athanasius aurum misisse Philumeno, coram imperatore confutata fuit in suburbio Nicomedie cui nomen Psammathia. Mittiturque cum honore Alexandriam Athanasius, imperatoris litteris ejus innocentiam populo declarantibus. Aderat item Arius missus, ut superius dixi, ab Jerosolymitanis episcopis, rursumque tumultus in Ægypto abortus est. Hæc autem imperatori rescriptis Athanasius, qui imperator Arium revocavit. Hic vero cum Eusebianis iter faciendo Cæsareæ congressus, alias rursus contra Athanasium confavit sycophantias. Ut autem vix sero tandem Eusebiani in imperatoriam urbem accesserunt, dicebant, se non alias quidem accusationes in examen adducturos : quæ vero Ischyram spectabant se jam disquisivisse et probe scire ab Athanasio facta esse. Similiterque quod frumenti commeatum quotannis Alexandriam Constantinopolim vehi solitum ipse prohiberet. Quorum criminum cum reus Athanasius deprehensus esset, clam secedens iudicium effugisset. His imperator commentis persuasus, Athanasium certaminibus assuetum in exilium mittit in Gallias ad civitatem Trevirorum, ut illic degeret. Tumultu autem ac tempestate Ægyptum commovente, et hæresi seu quadam peste Ecclesiis labefactis, imperator Constantinus in quodam Nicomedie suburbio, cum unum et triginta annos in imperio consumpsisset, hinc translatus est, anno a

Α σάκιος· διεμαρτύρατο πᾶσι τὸ περιφανέστατον τοῦ ἀδικήματος· καὶ ὅτι Μακάριος μὲν ὁ πρῶτος τὴν γραφὴν ὑφιστάμενος ἐν σιδήροις ἦν, Ἰσχύρας δὲ ὁ κατήγορος τοῖς ἐκθέσμοις κριταῖς συνετέτακτο. Ὡς δὲ οὐ προσεῖχον ἡ σύνοδος οἷς ἤτιζτο καὶ διεμαρτύρατο, διαλαθὼν πρὸς βασιλέα, ἅτε δὴ καὶ μετακληθεὶς, ἀνεχώρησεν. Οἱ δὲ τοῦ Μαρεώτου κριταί, ἐκ μονομερείας ὡς αὐτοῖς τὸ ψεῦδος καὶ ὁ φθόνος ἐπέταττεν, ὑπομνήματα συνταξάμενοι, πρὸς τὴν σύνοδον ἐπανήσαν. Αὕτη δὲ, πρὶν ἢ παραγενέσθαι τούτους, ἐρήμην Ἀθανάσιον κατεδίητησε. Παραγεγονότων, τὴν τε καθάρσειν ἐπεκύρωσαν, καὶ λοιδορίας ἐπηύξησαν. Καὶ παραυτίκα πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἐκκλησίας οἱ τὸ ἱεουργικὸν ἐξ ὧν ἔπραξαν ἀνοσιουργήσαντες, σπουδῇ παραγίνονται· καὶ τὸν Ἄρειον ἐπιστάντα, οἱ μὲν περὶ Εὐσέβιον ἀσμένως προσδέχονται, οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς ἀπεστράφησαν πίστει, ὄρισαντες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν λόγον ὑπέχειν ὧν ἐν αἰτίᾳ καθίσταται, ἐν ἧ καὶ παραγεγονῶς ἐάλω. Ἐν τούτοις δὲ τῶν πραττομένων κινουμένων, φθάνει γράμματα τοῦ βασιλέως, καὶ Ἀθανάσιον πρὸς αὐτὸν ἀπαγγέλλοντα ἤκειν, καὶ αὐτοῦς ἐπὶ τὴν βασιλίδα παραγενέσθαι· καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐμβάλλει τὴν σύνοδον.

5. Διὸ οἱ πλείους μὲν αὐτῶν εἰς τὰ οἰκεῖα ἐπανήσαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεογόγιον τέως αὐτόθι χρονίζειν ἐγίνωσκον, τῇ παρολκῇ τοῦ καιροῦ τὴν ἀγωνίαν λυεῖν μηχανώμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξύ καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐγκλημάτων, ὃ τῷ Φιλουμένῳ χρυσίον ἔλεγεν Ἀθανάσιον διαπέμψαι, κατὰ πρόσωπον διαλύεται τοῦ βασιλέως ἐν προστείῳ τῆς Νικομηδείας Ψαμαθίῳ καλουμένῳ διατρίβοντος. Καὶ ἀποστέλλεται εἰς Ἀλεξανδρείαν μετὰ τιμῆς Ἀθανάσιος, γραμμάτων βασιλικῶν τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε ἀνακηρυττόντων· παρῆν δὲ καὶ Ἄρειος ἀποσταλὴς, ὡς μοι προεῖρηται, ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ ταραχὸν ἡ Ἀίγυπτος δέχεται πάλιν. Καὶ γράφει ταῦτα τῷ βασιλεῖ ὁ Ἀθανάσιος, καὶ μετὰ πεμπτον βασιλεὺς ἀγεί τὸν Ἄρειον. Ὁ δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον κατὰ τὴν ὁδὸν ἐν Καισαρείᾳ συμβάλλει, καὶ ἄλλα πάλιν κατὰ Ἀθανάσιον συκοφαντήματα ῥάπτεται. Ὡς δ' ὅψε καὶ μόλις οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ βασιλίδι παρεγίνοντο, τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἐγκλημάτων ἔλεγον ὑπ' ἐξέτασιν μὴ ἀγαγεῖν, τὰ δὲ περὶ Ἰσχύραν καὶ ἐξετάσαι, καὶ σαφῶς εἰδέναι ὑπ' Ἀθανασίου τετολημῆσθαι. Ὁσαύτως καὶ εἰς τὴν σιτοπομπίαν τὴν ἐξ ἔθους δι' Ἀλεξανδρείας τῇ Κωνσταντινουπόλει φερομένην κωλύσειεν. Ἐν οἷς καὶ φωραθεὶς ἔνοχος Ἀθανάσιος, λαθραίως ἀναχωρήσας, τὴν δίκην ἔφυγε. Συναρπαγὴς οὖν τοῖς πλάσμασιν ὁ βασιλεὺς, εἰς τὰς Γαλλίας (α) οἰκεῖν ἐν Τριβεριάδι ὑπερὸριον ἐκπέμπει τὸν πολυάθλον Ἀθανάσιον. Θορύβου δὲ καὶ ζᾶλης τὴν Αἴγυπτον ἐκχυμαίνοντων, καὶ λοιμοῦ δίκην τῆς αἰρέσεως τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν λυμαιομένης, ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ τι προστείον τῆς Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ διανύσας ἔτος, μεθίσταται

(α) In editis, Γαλλίας.

τῶν ἐνταῦθα, ἄγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ ἐξη-
 κοστὸν. Καταλείπει δὲ τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ
 τῆν Ἀρείου λύσαν νοσοῦντι, προστάξας τῷ
 ὁμνύμῳ ταύτην ἐγχειρῆσαι Κωνσταντίνῳ. Δι' αὐ-
 τῆς γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ πατρὸς βασιλείως ἀρχὴ εἰς
 κληρὸν ἀντὶ τῆς Ἑσπερίας ἀφωρίζετο. Ἄλλ' ὁ δεῖλαιος,
 πολλῶν πυθανομένων εἰ βασιλέως διαθήκη προελή-
 λυθε, μὴ γενέσθαι διετεινετο, συνεργοὺς ἔχων τοῦ
 ψεύθους τοὺς ἀνδρογύνους εὐνούχους. Μετ' ὀλίγον δὲ
 πρὸ τῶν ἄλλων παραγεγονότι Κωνσταντίνῳ τὴν τοῦ
 βασιλέως ἐγχειρῆσαι διαθήκην λάθρα· καὶ χάριν ἀντὶ
 τῆς προδοσίας αἰτεῖ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ καὶ ὀρθῆς
 πίστεως τὴν προδοσίαν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, παρεῖ-
 θουσιν διὰ τὸ πρεσβυτέρου πρὸς Κωνσταντίνον λαβόντες,
 Εὐσέβιον τε τὸν πραιπόσιτον, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς ἄλλους
 εὐνούχους, καὶ δὴ καὶ τὴν βασιλίδαν, τῆς αἰρέσεως παρα-
 σκευάζουσιν ἐραστάς. Καὶ τὰ Ἀρείου πάλιν ἐκρατύνετο.

6. Τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ
 Μάξιμος μὲν τῶν Ἱεροσολύμων εἶχε τὴν ἐφορείαν,
 Ἀλέξανδρος δὲ τῆς βασιλίδος, Ἀθανάσιος δ' ἦν ὑπερ-
 ὀριος. Ἄρειος δὲ, παραγεγονῶς ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει, τὴν τοῦ Θεοῦ διαφθεῖρειν ἐφρυάττετο Ἐκκλη-
 σίαν. Ἄλλ' ἡ φιλόανθρωπος οὐκ ἐμακροθύμησε δίκη·
 ταῖς δὲ τοῦ ἱεροῦ Ἀλεξάνδρου παροξυνθεῖσα προσευ-
 χαίς, αὐτῇ αἰρέσει ἐκκόπτει τὸν Ἄρειον, καὶ τῶν
 σπλάγγων αὐτοῦ ἀθρόον διαπεσόντων κάτωθεν, τῆς
 ζωῆς ἀπαλαύνεται. Μικρὸν δὲ τῶν ἐξ Ἀρείου ἐφησυ-
 γασάντων, αὐθις ἅπαντα κινουσι, τὸ ὑπερόριον Ἀθα-
 νασίου μέγα ὄπλον αὐτοῖς εἰς τὸ καταπράξασθαι ἃ
 διανοοῦντο, νομίζοντες. Ἄλλ' ἡ θεία πρόνοια τὴν αὐ-
 τῶν σπουδὴν προφθάνουσα, Ἀθανάσιον ἐπανάγει τῆς
 ὑπερορίας γράμμασιν ὠχυρωμένον βασιλικαῖς· οἷς
 αὐτὸν ὁ τῆς δύσεως ἔχων τὸ σκήπτρον Κώνστας ἐφο-
 διάζων εἰς Ἀλεξανδρείαν ἐξαπέστειλε. Καὶ ἡδιστα
 μὲν τὸν ποιμένα ὅσοι τῆς ὀρθοδοξίας ἦσαν ἐδέχοντο·
 τὸ δ' αἰρετίζον στάσεις ἀνεκίνηει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέ-
 βιον ἀφορμὰς παρεῖχον ἐνδιαβάλλειν πάλιν τὸν Ἀθα-
 νασίον πρὸς Κωνσταντίνον, καὶ τοσοῦτον ταῖς διαβο-
 λαῖς εἰς ὄργην τὸν εὐρίπιστον ἀνεβῆρίπισαν, ὡς αὐτί-
 κα πάλιν ὑπερορίαν κατὰ τοῦ ἀγίου ψηφίσασθαι. Οὕ-
 τῳ, καὶ νεκροῦ τινος χεῖρα εἰς ὄπλον συκοφαντίας
 κατὰ τοῦ ὁσίου ἐκκόψαντες, καθωπλίσαντο, Ἀρσενίου
 δὲ ταύτην ἐφήμιζον, καὶ ἀπὸ Ἀθανασίου μὲν ἐκκό-
 φθαι (η), εἶναι δὲ αὐτῷ ταύτην μαγικῆς τέχνης ὄργανον.
 Καὶ ἡ μὲν τῆς ὑπερορίας ψήφος οὐ λυεταί· συνέδριον
 δὲ ἐν Τύρῳ, βασιλέως προστάττοντος, συναθροίζεται·
 καὶ προχειρίζεται τὸ βασιλικὸν βούλημα ἄνδρα συν-
 ἔστιον καὶ ὁμόφροντα Ἀρχέλαον ὄνομα, καὶ σὺν αὐτῷ
 τὸν Φοινίκης ἄρχοντα συνεδριάσαι τε τοῖς περὶ Εὐ-
 σέβιον, καὶ συνδιασκέψασθαι ἃ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου
 συνεσκευάστο. Ἐχρόνιζον οὖν οἱ ἐν Τύρῳ, ὡς μὲν οἱ
 δυσσεβεῖς ἐπλάττοντο, τοὺς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας κατ-
 ηγόρους ἀναμένοντες, οὗς καὶ τοῦ μύσους αὐτόπτας,
 καὶ τὸν Ἀρσένιον κλιῶς ἐπιγινώσκειν διηγέλλον·
 ὡς δὲ τὸ ἐκδεθηκὸς εἰδείξε, κατὰ θεῖαν πρόνοιαν. Ἦν
 μὲν γὰρ ὁ Ἀρσένιος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας
 ἀναγκώστης, καὶ ποτε δίκην αἰσχρᾶς αἰτίας μέλλων
 ὄψεσθαι, ἐξαρκάζεται μὲν ὑπὸ Ἀθανασίου, δρασμῶ

A natiuitate sexagesimo quinto. Testamentum autem
 commisit cuidam presbytero, qui Ariano furore la-
 borabat, iubens ut cognomini sibi Constantino tra-
 deret. Quo ipsi patris imperium loco Occidentalis
 imperii tradebatur. At miser ille sciscitantibus
 plurimis, an imperator testamentum fecisset, non
 fecisse affirmabat, nactus mendacii adutores an-
 drogynos eunuchos. Paulo post autem advenienti
 ante alios Constantio clam testamentum tradidit
 imperatoris, ac in proditionis suæ mercedem, gra-
 tiam postulat, paternæ scilicet sanæque fidei pro-
 ditionem. Eusebiani porro presbyteri opera perflu-
 gium apud Constantium adepti, Eusebium præ-
 positum, ac per eum alios eunuchos, imo ipsam
 imperatricem ad hæreseos trahunt amorem atque
 B patrociniū. Tum Arianæ res firmitatem accipere.

6. Archiepiscopales autem thronos tum hi occu-
 pabant, Maximus Jerosolymitanum, Alexander im-
 peratoriæ urbis, Athanasius vero exsul erat. Arius
 vero cum Constantinopolim venisset, desiderio in-
 fremebat labefactandæ Dei Ecclesiæ. Sed divina
 ultio rem non ultra toleravit : precibusque sancti
 Alexandri commota, hæresin Ario privat, qui vi-
 scribus effusus exstinctus est. Cum autem post hæc
 parum conquiescent Ariani, omnia denuo com-
 moverunt, rati magno sibi fore telo Athanasii exsi-
 lium ad omnia pro libidine peragenda. Verum di-
 vina providentia conatum præoccupavit eorum,
 Athanasiumque ab exsilio reduxit, litteris munitum
 imperatoriis : quibus eum Constans Occidentaliū
 partium imperator, ceu viatico quodam instructum,
 remisit Alexandriam. Tum pastorem suum quot-
 quot sanæ fidei erant, libentissime receperunt, hæ-
 retici autem seditiones excitarunt, ac Eusebio oc-
 casionem dederunt, ut Athanasium rursus apud
 Constantium calumniaretur, atque calumniis suis
 levissimum hominem ita in iram concitarunt, ut
 sanctum iterum exsilio damnaret. Hi mortui cujus-
 dam manu abscissa, eam quasi telum adversus
 sanctam virum ad calumniam protulere, quam ma-
 num dicebant Arsenii esse, et ab Athanasio abscis-
 sam, aiebant esse magicæ artis instrumentum. De-
 cretum porro exsiliū nequaquam solutum fuit : sed
 D jussu imperatoris conciliū Tyri cogitur : manda-
 tumque imperatorium traditur, ut Archelaus, qui
 eadem in domo habitabat, ac cum ipsis sentiebat,
 una cum Phœnices præfecto Eusebianis assiderent,
 et una examinarent ea quæ adversus Athanasium
 conflictæ fuerant. Moram itaque trahebant qui Tyri
 sedebant, quasi Alexandria venturos accusatores
 exspectarent, quos oculatos esse sceleris testes, at-
 que Arsenium probe nosse nuntiabant : ut autem ex
 eventu palam fuit, divina providentia ita dispen-
 sante. Erat enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ
 lector, qui cum turpis sceleris pœnas daturus esset,
 ab Athanasio ereptus fuerat et fuga quæsierat sibi
 salutem. Cumque perfuga ille lateret, hinc calum-

(a) Sic, pro ἐκκεκόφθαι. EDIT. PATROL.

mandi audacia impiis accessit. Sed commiseratione ductus Arsenius erga liberatorem suum (in illa enim concilii cunctatione sycophantiæ fama ubique pervagata est), Tyrum concedit; ratiùs sibi potius moriendum esse, quam sui causa circa tantum virum totum orbem scandalizari; Athanasio autem secreto se sistit, ac consilium ab eo accipit ut ante iudicium omnibus lateret, ne quid ipse mali a sycophantis pateretur, et ut conspecta calumniæ conflictæ manifesta confutatione, accusationem adversarii desererent.

7. Convocato itaque concilio, primam illi calumniam intentant mulieris de stupro oblato accusantis. Clamabat porro impudens muliercula, sibi noctu ab irrupente Athanasio vitium oblatum fuisse. Aderat porro illi virginitatis amator et Timotheus ejus presbyter, unaque consilium ineunt sapientissimum, imo a Deo ipso inspiratum, quo malæ impiorum artes, facile confutatæ forent. Cum enim coram muliere adducti essent, qui accusatus fuerat quiete Deum precabatur. Timotheus autem, furiosa illa muliere impudenter agente, et Athanasium, uti edocta fuerat, corruptorem vocante; ille, inquam, presbyter, quasi Athanasius ipse fuisset, Dic mihi, inquit, mulier, egone apud te mansi? aut tu me domi excepisti, an noctu te violavi? Illa, utpote ex publico lupanari mulier, impudente vultu, oculisque ad Timotheum intentis: Tu es, exclamat, qui vim mihi intulisti, meque noctu corrupisti. Et ad iudices conversa, calumniis suis horrenda adjecit juramenta, Timotheumque digito ostendens, illumque trahens dicebat: Is est, et non alius, corruptior meus. Judices porro cum satellitibus ridere, Athanasiique prudentiam mirari, quod vel silens, accusationem contra se intentatam in accusatores vertens, impudentissimos esse sycophantas palam fecisset, At illi nequaquam resipere nec majorem æqui bonique habuere curam. Accusatores igitur, quos ingemere oportebat, et gratiæ loco habere, quod sycophantiæ pœnas non luerent, linguam adornant suam ad calumniam de Arsenii manu, crimenque cædis et veneficii viro ascribunt pietatis propugnatori. Ille voce ac mente imperterritus: Quis, inquit, ex vobis Arsenium novit vel dexteram ejus? Respondentibus ex consessu non paucis qui erant cum accusatoribus, se probe nosse Arsenium; tum Athanasius: Quandoquidem, ait, se probe et accurate nosse Arsenium confitentur; adest ille, ingrediatur. Quo ingresso, rursus interrogavit, an illum introductum, nossent esse Arsenium. Cum id negare non possent illi, pertrahit illum propius ad tribunal, jubetque primum ut dexteram erigat manum, deindeque sinistram. Et exclamavit: Ecce Arsenium, viri cives, ecce ambas ejus manus, o admirandi iudices. Dicant ergo accusatores, cujus est manus isthæc, et a quo illam rescuerint: quo autem animo ea sint usi, nemini ambiguum; rescue-

δὲ τὴν σωτηρίαν καρποῦται. Καὶ τὸ ἀφανὲς τοῦ φηγάδος θαρβύνει τῷ πλάσματι τοὺς δυσσεβεῖς ὑπετίθετο. Ἄλλ' οἶκτον λαβὼν τοῦ σωτῆρος ὁ Ἀρσένιος (ἐν γὰρ τῷ βραδύνειν τὸ συνέδριον ἢ τῆς συκοφαντίας φήμη πανταχοῦ διέδραμε), πρὸς τὴν Τύρον παραγίνεται, κρεῖσσον λογιζόμενος εἰ δεῖ αὐτὸν καὶ τεθνάναι, ἢ δι' αὐτὸν τὴν οἰκουμένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Ἐμφανίζεται δὴ κατὰ μουσικτῆρη ὁμιλίαν τῷ σεβασμῷ Ἀθανασίῳ, καὶ δέχεται βουλήν λανθάνειν πάντας πρὸ τῆς δίκης· ἵνα μὴ τι κακὸν αὐτὸς παρὰ τῶν συκοφαντῶν πάθοι, ἢ τὸν ἐλεγχον ἀφυκτον τοῦ δράματος συνιδόντες εἰς ὑπέρθεσιν τὸ ἐγκλημα διαλύσωσιν.

7. Ἀθροίζουσιν οὖν τὸ συνέδριον· καὶ πρώτη συκοφαντία, γύναιον αὐτῷ ἐπαρῖδιαι μοιχεῖαν ἀνακαλούμενον. Ἐβόα δὲ τὸ ἀναιδὲς ἐκείνου καὶ μεμισθωμένον γύναιον νύκτωρ ἄκουσα φθορὰν ὑποστήναι ἐπιπεσόντος αὐτῇ Ἀθανασίου. Συνῆν τῷ τῆς παρθενίας ἐραστῇ καὶ Τιμόθεος ὁ αὐτοῦ πρεσβύτερος καὶ βουλήν σοφίας, μᾶλλον δὲ θείας ἐπιπνοίας βουλευόμενοι, δι' ἧς τὸ κακομήχανον τῶν δυσσεβῶν βρῆδως ἐμελλεν ἀπαιτεῖσθαι τὸν ἐλεγχον. Ἐπεὶ γὰρ εἰς πρόσωπον ἤχθησαν τοῦ γυναιίου, ὁ μὲν κατηγορούμενος, ἡσυχῇ θεὸν ἐδυσώπει· Τιμόθεος δ', ἀναιδευομένης τῆς μαινώδος, καὶ τὸν Ἀθανάσιον, ὡς ἐδιδάχθη, φθορέα καλούσης, ὁ πρεσβύτερος, ὡς ᾔθην Ἀθανάσιος, εἰπέ μοι, ὦ γύναι, φησὶν, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα, ἢ σὺ με ἐν οἴκῳ τῷ σὺ ὑπέδξω, ἢ νύκτωρ σὲ ἐδιδασάμην; Ἡ δὲ, οἷα γύναιον ἐκ δημοσίου τέγους, ἀναιδεῖ προοῶπῳ καὶ ἀτενέσιν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν Τιμόθεον ἀποβλέψασα, Σὺ εἶ ὁ τὴν βίαν μοι ἐπενεγκῶν, καὶ τὴν φθορὰν νύκτωρ, ἀνεβόα· καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐπιστραφεῖσα τοὺς φρικτοτάτους ἔρκους ταῖς διαβολαῖς συνῆπτεν, ὡς οὗτος, τὸν Τιμόθεον πάλιν δακτυλοδεικτοῦσα καὶ ἔλκουσα· Οὗτός ἐστι, καὶ οὐκ ἄλλος ὁ ἐμὸς φθορεὺς. Οἱ δὲ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις τῆς μαχλάδος μὲν κατεγέλιον, Ἀθανάσιον δὲ τῆς συνέσεως ἑθαύμαζον, ὅπως σιγῶν τὸ κατ' αὐτοῦ ἔγκλημα εἰς τοὺς κατηγοροὺς περιτρέψας, ἀναιδεστάτους συκοφαντίας ἀπέδειξεν. Αὐτοὶ δὲ ἑαυτῶν οὐδὲν ἀμείνους εἰς τὸ φροντῖσαι τοῦ δικαίου γεγόνασιν. Οἱ δὲ κατηγοροὶ, δεόν στένειν καὶ χάριν εἶδέναι, εἰ τις αὐτοὺς μὴ ἀπαιτοῖ τὴν τῆς συκοφαντίας δίκην, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἀρσενίου δεξιάν τὴν γλῶσσαν ὀκλίζουσι· καὶ φόνον ἅμα καὶ γοητεῖαν τῷ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῇ περιάπτουσιν. Ἄλλ' ἐκείνος ἐν τῷ ἀταράχῳ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γνώμης, Καὶ τίς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἐξ ὁμῶν, ὁ γινώσκων τὸν Ἀρσένιον ἢ τὴν αὐτοῦ δεξιάν; Φαμέντων δ' οὐκ ὀλίγων τὸς εἶχε τὸ συνέδριον σὺν τοῖς κατηγοροῖς, ὡς σαφῶς εἶδειεν τὸν Ἀρσένιον· Καὶ ἐπεὶ βεβαίως καὶ ἀκριβῶς, ὁ Ἀθανάσιος ἐφησε, γινώσκειν οὗτοι συνωμολόγησαν τὸν Ἀρσένιον, ὁ δὲ πάρεστιν, εἰσίστω. Εἰσελθόντος δὲ, πάλιν ἐπὶ πρῶτα εἰ τὸν εἰσαχθέντα ἴσασιν, ὡς εἶη Ἀρσένιος. Ἐὼν δὲ οὐκ ἐχόντων ἀρνήσασθαι, ἔλκει τε αὐτὸν μᾶλλον τοῦ βήματος ἐγγύτερον· καὶ πρώτην τὴν δεξιάν ἀνατείνειν κελεύσας χεῖρα, εἶτα καὶ τὴν ἀριστερὰν, ἀνέκραγεν· Ἰδοὺ Ἀρσένιος, ἄνδρες πολῖται· Ἰδοὺ καὶ αἱ τούτου δύο χεῖρες, ὧ θαυμάσιοι δικασταί. Εἰπάτωςαν οὖν οἱ

κατήγοροι τίνος ἐστὶν ἡ χεὶρ καὶ τίνος αὐτὴν ἐξέκοψαν; ἐφ' ᾧ γὰρ ταύτῃ ἐχρήσαντο, οὐκ ἐτι λοιπὸν οὐδενὶ ἀμφισβήτησις· ἐχειροκόπησαν γὰρ ἄνθρωπον ὡς ἂν ἡμᾶς θανατώσωσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν οὕτω τὰ τῶν ἀντιπάλων πάντα διέλυε μηχανήματα· οἱ δὲ κριταί, τυφλοὶ καὶ κωφοὶ ἐκ τε τοῦ ζητεῖν ἀρέσκειν Κωνσταντίνῳ γεγόνητες, καὶ ἐξ ὧν ἀπέκλινον τοῖς αἰρετίζουσιν, ἀπέλιπόν τε τὸ βῆμα, καὶ σιγῇ διδόναι τὰ ἐλληλεγμένα ἐτεχνάζοντο. Ὑποχωρησάντων δὲ τούτων, κίνησις ὡς ἐτι συκοφαντιῶν, ἀλλ' ἀναιδῶς (α) μαιφονίας κατὰ τοῦ τρισαριστέως ἀναρρήγγυται. Καὶ οἱ μὲν λόγους, οἱ δὲ καὶ χεῖρὶ τὸν νικητὴν προὔπηλάκιζον· οἱ δὲ καὶ τὸν ἐκ τοῦ βασιλείως ἐπέσειον θάνατον. Ὁ δὲ Ἀρχέλαος μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν ὄσιον ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν, μόλις τῆς οικίας καταβάς (εἰ γὰρ καὶ πρὸς τὴν κρίσιν οὐχ ἑώρα, ἀλλ' οὐδ' εἶχε τινα τῆς φύσεως αἰδῶ), μετὰ καὶ τῶν δορυφόρων ἐξαρπάζει, καὶ δρασμὸν κρύφιον αὐτῷ παρασκευάζει, καὶ υποτίθεται· τὸ δὲ δυσσεβὲς συνεδριάσαντες αὐθις γράψουσι τε τὸν ἀνάιτιον αἰτίας ἀτόποις, ἃς αὐτοὶ συνέπλασαν, ἀλῶναι· καὶ διαφόροις βιβλιδίοις ἐγκαταθέμενοι τὰ τοῦ ψεύδους, τῷ τε Κωνσταντίνῳ καὶ πάσῃ διαπέμπονται τῇ οἰκουμένῃ.

8. Καὶ γίνεται τῷ πολυάθλῳ πᾶσα χώρα φυγῇ σφόδρα ζητούμενη. Καὶ ἡ ζήτησις τοῖς μὲν συνειδόσι καὶ μὴ καταμνησούσι ζωῆς ἀφαίρεισιν ἐπέβαλλε τὴν ζημίαν· τοῖς δὲ κομιζούσιν ἡ ζῶντα ἢ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν δωρεὰν προὔτεινοντο μεγάλα. Ἄ συνιδῶν ὁ τῆς ὑπομονῆς ἀδάμας, ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐπὶ ἐξ ἔτεσι λαθῶν ἐκαρτέρει. Ὡς δὲ καὶ τὸ χωρίον ἐκείνῳ προδίδωσθαι ἐμελλε, θείας ὕψεως τὴν προδοσίαν τῷ θεράποντι πρὸ μιᾶς ἡμέρας μηνυσάσης, κάκειθεν ἀποδιδράσκει, καὶ πρὸς τὴν Δύσιν ἀπαίρει· τοῦ Κωνσταντος ἤδη τὴν ἀρχὴν ἔχοντας, οὐ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ γὰρ αὐτὸν τὸ στρατιωτικὸν, τυραννίδι ἐπιθέμενοι (β), ἀνεῖλον. Διδάσκει τοιγαροῦν διὰ συνδρομῆς Ἰουλίου τοῦ Ῥώμης τὸν βασιλεῖα Κώνσταντα τὰς συσκευὰς ἃς ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ὑπέστη, καὶ τὴν σύνοδον τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπὶ διαστροφῇ τῆς πίστεως συγκροτηθεῖσαν· καὶ ὡς Γεώργιον εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ἐκθέσμως χειροτονήσαντες ἐγκαθίδρυσαν· καὶ οὐκ ἐκείνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνου Γρηγόριον. Εὐσέβιος μέντοι, διαπραξάμενος ἃ ἐσπούδαζε, διαπρεσθεύεται πρὸς τὸν ὄσιον Ἰούλιον, κοινῶν λαβεῖν τῆς Ἀθανασίου κατακρίσεως μηχανώμενος. Ὁ δὲ ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἐγραφε, οὐ κατάκρισιν, ἀθώωσιν δὲ μᾶλλον Ἀθανασίου συνορῶν, γράμμασι τὸν ἡδικημένον ἐπιβρώσας, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποστέλλει· ἐν οἷς καὶ τοὺς αὐτὸν καθελόντας δικαία καὶ οὐ μικρὰ μέμφει μετήρητο. Ἄλλ' οἱ τῆς Ἀρείου λύσεως, ὑποφθειραντες ἐπὶ πλέον τὸν Κωνσταντίνον, ὃν αὐτοὶ χειροτονήκασιν Γρηγόριον, ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν στρατιωτικῇ χειρὶ ἐκπεμφθῆναι καταπράττονται (Συριανὸς ἦν στρατηγὸς τῆς τοιαύτης παρατάξεως), καὶ ὁ στρατὸς εἰς πέντε χιλιάδας ἀπηρτίζετο. Διαφεύγει δ' οὐδ' ὁ σοφὸς Ἀθανάσιος τὸν τε στρατηγὸν καὶ τοὺς στρατιώτας πνέοντας κατ' αὐτοῦ τὸν φόνον· καὶ τὸ δεύτερον ἐπὶ

A runt enim ab hominē, ut nos interficerent. Sic iterum ille scycophantarum machinas evertit omnes. At iudices, cæci atque surdi, tum studio placendi Constantio, tum ex animo ad hæreticos propense, tribunale relicto, rem gestam silentio premere moliti sunt. Discedentibus illis, non jam inimici in calumnias, sed in cædem strenuissimi viri erumpunt. Et alii verbis alii vocibus pulsant victorem; alii mortem ab imperatore illatum iri comminantur. Archelaus porro sanctum virum jamjam ab impiis discerpendum, cum vix domo descendisset (tametsi enim ad justum iudicium non respiceret, naturali tamen verecundia tenebatur), cum satellitibus eripuit illum, occultamque ut fugam faceret monuit et curavit. Impii autem cum rursus consessum venissent, nefaria crimina a se condicta insonti ascribunt, cumque in variis libellis mendacia sua exarassent, Constantio atque universo transmittunt orbi.

8. Tumque de alia in aliam regionem fugiebat vir sanctus, ærumnis confectus, acriter perquisitus; adeo ut qui sciret ubinam esset, nec indicaret, capitali plecteretur poena; iis vero qui indicarent ubi degeret, vel caput ejus afferrent, magna proponerentur præmia. Quorum gnarus patientiæ Adamas, in fovea aqua carente totos sex annos patienter latuit. Pridie vero ejus diei qua prodeundus locus erat, divina quadam visione admonitus servus Dei, inde aufugit, inque Occidentem contendit: cum jam Constans imperium, non modo suum, sed etiam fratris Constantini obtineret; nam illum exercitus tyrannidem affectantem interfecerat. Docet igitur, opitulante Julio Romano, imperatorem, quas passus esset conspirationes ab Arianis, necnon synodum Antiochiæ ad eversionem fidei convocatam esse: qua ratione item Georgium illegitume in eamdem sedem ordinatum constituerent; nec illum duntaxat, sed prius etiam Gregorium. Eusebium porro cum quæ in animo erant perfecisset, ad sanctum Julium legationem mittit, hoc agens ut Athanasium ille una damnaret. Ille vero ex Eusebii litteris, Athanasium non damnandum, sed potius absolvendum judicavit; litterisque munitum suis mittit Alexandriam. Quibus litteris eos qui damnassent jure merito acriterque culpabat. Sed Ariani furentes, cum magis magisque Constantium corrupissent, ordinatum a se Gregorium Alexandriam cum militari manu transmitti curant (Syrianus copiarum dux erat) eratque exercitus quinque millium hominum. Fugit ergo sapiens Athanasius duces atque milites, sibi necem inferre peroptantes, iterumque Romam concedit. Impius porro Gregorius Alexandriam occupavit. Populusque rem non ferendam ratus, ecclesiam incendit Dionysii nuncupatam. Romæ igitur una erant exsules

(a) Forte ἀναιδούς. EDIT. PATROL.

(b) Sic supra legitur τὸ δυσσεβὲς (collective pro αἱ δυσσεβεῖς) συνεδριάσαντες. Ib.

venerandus Athanasius et Paulus, æqualibus ornati certaminibus et palmis.

ενεχθὲν οὐκ ἐν τῷ ἀνεκτῷ θεμένῃ τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. Συνησαν οὖν ἀλλήλοις φυγάδες ὄντες ὃ τε σεβάσμιος Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος, τοῖς ἰσοῖς ἀριστέϊσι κοσμοῦμενοι.

9. Scripsit autem Constans, incitante Julio pontifice, fratri suo Constantio, monens ut qui injuste lapsi essent suis episcopatibus restituerentur. Cum autem nihil impetrasset, rogant eum Athanasius et socii, ut in œcumenica synodo, cum de rebus suis, tum de læsa fide judicaretur. Consensu itaque ambrosiorum imperatorum Sardicæ indicitur œcumenica synodus, undecimo anno a morte Constantini imperatorum patris. Ex Occidente autem episcopi convenerunt plus trecentis : ex Oriente tantum sex et septuaginta, quibus annumerabatur Ischyras ut episcopus. Cum igitur Sardicæ convenissent omnes, Orientales in conspectum venire Occidentalium recusabant, nisi prius Athanasium et Paulum ex concilio pellerent. Tum Protogenes Sardicæ episcopus, Hosius Cordubæ et reliqui episcopi, ne audire quidem injustam eorum postulationem voluerunt, ut scilicet viros pro quibus judicandis convenerant, absque prævio iudicio condemnarent et expellerent. Hinc Orientales sese a Sardicensibus segregantes, Philippopoli congregantur : ibique consubstantialitatem, non jam clandestina sententia, sed propalam audaci lingua condemnarunt, dissimilitudinemque substantiæ declararunt. Tum impia sua decreta trans miserunt ubique. Sardicenses autem primum quidem eos qui abscessissent desertæ causæ condemnarunt : deinde accusatores Athanasii sycophantas esse cum deprehendissent, dignitate sua spoliarunt, ac tertium jam Nicænæ synodi decretum confirmant, consubstantialitatem promulgant, dissimilitudinem substantiæ reprobant. Tum litteras ad universas orbis Ecclesias mittunt. Compertis vero Occidentis imperator rebus Sardicæ gestis, de his statim fratrem certiore facit, restituitque Paulo, Athanasio et aliis thronos suos partim hortatur partim jubet ; cumque Athanasius rursus Arianorum insidiis peteretur, ac Romæ degeret, Occidentis imperator rursus fratri litteris significavit, se si ipse bono animo Athanasium recipere vellet, ipsique episcopalem thronum restituere, paratum esse ad Athanasium eo mittendam ; si nollet, se suo Marte juris ac justitiæ vindicem fore.

Ἀθανάσιον· εἰ δὲ μὴ βούλοιο, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τοῦ
 10. Metuens itaque Constantius, litteris suis non semel, neque bis tantum, sed usque tertio, perhumaniter atque blande ad se vocat strenuissimum Athanasium. Quem Occidentis imperator cum multis satellitibus mittit. Julius item pontifex variis eum epistolis quasi viatico communivit. Advenientem porro Constantius in proprium restituit thronum, comiter prius increpatum : Cum aufugisti, ait, magnam mihi irrogasti contumeliam, tanetsi te humaniter tractare cogitarem. Verum unam jam mihi conferto gratiam. Ille se dixit pro viribus imperatori facturum satis. Tum Constantius postu-

τὴν Ῥώμην ἀνατρέχει. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Γρηγόριος τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκράτησε· καὶ ἡ πόλις, τὸ συνεχθὲν οὖν ἀλλήλοις φυγάδες ὄντες ὃ τε σεβάσμιος Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος, τοῖς ἰσοῖς ἀριστέϊσι κοσμοῦμενοι.

9. Γράφει δὲ Κωνσταντῖος, τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ συμπαρομῶντος αὐτὸν καὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἰουλίου, ὥστε τὰς ἰδίας ἐπισκοπὰς ἀναλαβεῖν τοὺς ἡδικημένους. Ὡς δὲ οὐδὲν ἤγνευεν, ἀξιοῦσιν αὐτὸν οἱ περὶ Ἀθανάσιον οἰκουμένην συνόδῳ τὰ περὶ αὐτοὺς τε καὶ τῆς συνεπηρεαζομένης πίστεως ἐπικριθῆναι· καὶ κηρύσσεται γνώμη τῶν δύο βασιλέων κατὰ Σαρδικὴν οἰκουμένην σύνοδος. Ἐνδέκατον δ' ἦν ἔτος ἀπὸ τῆς τελευταίας Κωνσταντινοῦ τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων. Ἐκ μὲν δὴ τῆς Ἑσπερίας ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνηλθον ἐπίσκοποι, ἐκ δὲ τῆς Ἀνατολῆς ἕξ μόνοι καὶ ἑβδομήκοντα, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ Μαρεῶτου Ἰσχυράς ἠριθμεῖτο ὡς ἐπίσκοπος. Ὡς οὖν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνησαν ἅπαντες, οἱ τῆς Ἀνατολῆς εἰς ὅσιν τῶν Ἑσπερίων ἔλθειν ἀπηρέσκοντο, εἰ μὴ πρότερον τοὺς περὶ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον τοῦ συλλόγου ἀπελάσσοι. Πρωτογενὴς δὲ ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος καὶ Ὅσιος Κουδρουδίτης, καὶ οἱ λοιποὶ ἐπόμενοι οὐδ' εἰς ἀκοήν τὴν ἐκθεσιμον αὐτῶν ἀξίωσιν παρεδέξαντο, ἀνδράς, οὓς συνῆλθον κρῖναι, ἀκρίτως κατακρῖναι καὶ ἀπελάσαι. Ἐξ ὧν οἱ μὲν τῆς Ἀνατολῆς, σχισθέντες τῶν ἐν Σαρδικῇ, ἐν τῇ Φιλίππου πόλει συναθροίζονται καὶ τὸ ὁμοούσιον οὐκ ἔτι γνώμῃ ὑφάλψ, ἀλλ' ἐμφανεστάτη καὶ γλώσσης θρασυτέρῃ ἀναθεματίζουσι, καὶ τὸ ἀνόμιον δογματίζουσι καὶ τὰ δυσσεβῆ ψηφίσματα πανταχοῦ διαπέμπονται· οἱ δὲ ἐν Σαρδικῇ πρῶτον μὲν τῶν ἀποσχισάντων ἐρήμην κατεψηφίσαντο· εἶτα τοὺς Ἀθανασίου κατηγόρους, συκοφαντίας ἄλόντας, καθαιροῦσι τοῦ ἀξιώματος· καὶ τρίτον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸν ὄρον κρατύνουσι, καὶ ἀνακηρύττουσι τὸ ὁμοούσιον ἐπὶ πᾶσι, τὸ ἀνόμιον δὲ ἀποκηρύττουσι. Καὶ γράμματα πρὸς πάσας τὰς οἰκουμένης Ἐκκλησίας διαπέμπονται. Γνοὺς δ' ὁ τῶν Ἑσπερίων βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν Σαρδικὴν συνεγεχθέντα, διδάσκει μὲν παραντίκα τὸν ἀδελφόν, ἀποδοθῆναι δὲ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτοὺς τοὺς οικεῖους θρόνους ἅμα μὲν παρήνει, ἅμα δὲ καὶ παρεκελεύετο. Καὶ Ἀθανάσιος μὲν ὑπεστέλλετο τὰς τῶν Ἀρειανῶν ἐπιβουλάς, καὶ τῇ Ῥώμῃ προσέδρευεν· ὁ δὲ τῆς Δύσεως βασιλεὺς πάλιν γράφει τὰδελφῷ, ὡς, εἰ μὲν προθύμως προσδέχοιτο τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν ἀρχιερατικὸν ἀποδίδωσι θρόνον, ἔτοιμός ἐστιν ἐκπέμπειν τὸν δικαίου γενήτοιο τιμωρῶς.

D 10. Καθίσταται δὴ ὁ Κωνσταντῖος εἰς δέος καὶ διὰ γραμμάτων οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρις σταλέντων, ἐπαγωγῶν τε καὶ θελκτηρίων, καλεῖ πρὸς ἑαυτὸν τὸν πολυάθλον Ἀθανάσιον· καὶ μετὰ πολλῆς δоруφορίας ἀποστέλλει τοῦτον ὁ τῆς Ἑσπερίας βασιλεὺς, καὶ Ἰουλίῳ τοῦ ἀρχιερέως γράμμασιν αὐτὸν διαφόροις ἐφοδιάζοντας· Κωνσταντῖος δὲ παραγεγονότα εἰς τὸν οικεῖον θρόνον ἀποκαθίστησιν, ὑφεμένῳ πρότερον ὀνειδισμῷ καθυποβαλόν· Ἀποδράς γὰρ, ἔλεγε, μεγάλην ἐμοῦ λοιδορίαν κατέχευας, καίτοι γε περὶ σοῦ φιλόρθωπα μελετῶντος. Πλὴν ἀλλὰ γε νῦν μίαν μοι δίδου χάριν. Ὁ δὲ τὴν κατὰ δύναμιν ἐταίμας

εἶναι διωμολόγει χαρίζεσθαι. Καὶ ὁ Κωνσταντῖος μίαν A
ἐκκλησίαν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιζητεῖ τοῖς Ἀρειαν-
οῦς δοθῆναι συνακτηρίον. Ὁ δὲ οὐκ ἀπέπειν, συνάπτει
δὲ τῇ καταθέσει εἰ καὶ Κωνσταντῖος ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει μίαν τοῖς ὁμοδόξοις ἦν οὕτω εἶχον ἐγχειρί-
σεια. Κωνσταντῖος δὲ προθύμως τε καὶ σὺν ἡδονῇ
ἐπιγγελάτω. Ἡγνοεῖ δὲ ἄρα λυπῶν τὰ μέγιστα τοὺς
ὁμόφρονας. Πλὴν καταπλαγείς τὴν τοῦ Ἀθανασίου
σύνεσιν τε καὶ ἀγγίνοιαν, ὡς προεῖρηται, μετὰ πάσης
δόξης καὶ τιμῆς ἐκπέμπει, γράφων καὶ πρὸς τὸν
Αὐγουστάλιον τὰ τε ἄλλα διὰ σεβασμιότητος ἀγειν
αὐτὸν, καὶ πάντα οἷς αὐτὸν αὐτὸς τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ
κατεψηφίσαντο, τὸ ἄκυρον καὶ ἀνερέρητον ἔχειν.
Ἄλλὰ γε δὴ καὶ τὸν ὕπ' αὐτῷ κλήρον τὴν προτέραν
τιμὴν καὶ πάσης δημοσίου ὑπηρεσίας ἀναλαβεῖν τὴν
ἐλευθερίαν. Καταλαβὼν οὖν ὁ Ἀθανάσιος τὰ Ἱεροσό-
λυμα, καὶ Μαξίμου τῷ ἀρχιερεῖ τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμολο-
γητῇ συνελθὼν εἰς ὕψιν τε καὶ ὁμίλλαν, τὰ τε ἐν
Σαρδικῇ διαπεπραγμένα, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν Κωνσταν-
τῖος διετέθη ἀναδιδαξάμενος, σύνοδον ἀθροῖσαι τὸν
ὁμολογητὴν καταπράττεται. Καὶ ἡ σύνοδος τῷ θαυ-
μαστῷ Ἀθανασίῳ καὶ τὴν κοινωσίαν καὶ τὸ ἀρχιερα-
τικὸν ἀξίωμα ἐπιψηφίζεται. Καὶ γράφει τοῖς ἐν
Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσῃ τῇ τε Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἃ
περὶ Ἀθανασίου ἔγνω τε καὶ διεπράξατο. Ὁ δὲ
γενναῖος οὗτος ἀθλητής, τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιστάς,
καθίζει καὶ αὐτὸς ἀρχιερέων ἐξ Αἰγύπτου τε καὶ Λι-
βύης σύλλογον· καὶ αὕτη (α) τὰς ὁμοίας καὶ ἀπαρ-
λάκτους ψήφους ταῖς ἐν Σαρδικῇ καὶ Ἱεροσολύμοις
συνόδοις ψηφίζεται. Ἄλλὰ γὰρ Μαγνητείου τυραννίδι C
ἐπιθεμένου, καὶ τὸν βασιλεύοντα τῆς Δύσεως διαφθεί-
ραντος, οἱ ἐξ Ἀρείου πάλιν τὸν κοινορτὸν Κωνσταν-
τῖον κατὰ τοῦ πολυάθλου ἀναρρίπτουσι· καὶ πάλιν
τὰ τῆς ἀσεβείας ψηφίσματα, καὶ πάλιν φυγὴ καὶ
πάλιν ἔρευνα, καὶ πάλιν ἀναζήτησις. Ναὶ δὴ καὶ
Γεώργιος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως ἀρπάσας τὸν
θρόνον ἅμα τοῖς περὶ Ἀκάκιον καὶ Πατρόφιλον, οἱ
τῆς Ἀρείου πατρίας, ἐξωθήσαντες Ἱεροσολύμων τὸν
ὁμολογητὴν Μάξιμον, ἀντεισάγουσι Κύριλλον. Ὁ δὲ
δυσσεθῆς Γεώργιος, τοσοῦτων τὴν Ἀλεξανδρέων ἐν-
ἐπλησε κακῶν, ὡς τὰ τοῖς Ἑλλήσι κατὰ Χριστιανῶν το-
ληθῆντα φιλανθρωπίαν νομίζεσθαι. Αἰκισμοὶ τεγὰρ
σωμάτων καιναῖς ἐπινολαῖς ἀφορήτους φέροντες τὰς ἀλ-
γηδόνας κατέβαινον, καὶ πῦρ γυμναῖς ταῖς παρθένους προσεφέρετο· καὶ θάνατος πολλοὺς ἄλλους καὶ τοῦ ζῆν καὶ τῆς
τιμωρίας ἐξήρπαζε. Γεγόνασι καὶ ὑπεροραῖ τῶν κατὰ τὴν D
11. Ὁ δὲ Κωνσταντῖος, προσλαβὼν καὶ τὴν τάδε-
φοῦ ἀρχὴν, καὶ τοὺς Ἐσπερίους ἐπισκόπους μεθέλκειν
εἰς τε τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν
ἐσπούδαζεν αἰρεσιν. Διὸ καὶ σύνοδον διὰ ταῦτα κατὰ
Μεδιόλανον πόλιν τῆς Ἰταλίας ἀθροίζει, καὶ τινὰς
μὲν πρὸς οἰκείον διαστρέφει βούλημα· Διονύσιος δὲ
καὶ Εὐσέβιος καὶ Ῥοδανός, Παυλῖνός τε καὶ Λουκι-
φερός, τὸ οἰκεῖον καὶ τῆς εὐσεβείας μὴ καθυδρίσαντες
φρόνημα, καὶ οὐδ' Ἀθανασίου καταγνώνας ἀνασχό-
μενοι (ἤδεισαν γὰρ τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν τὴν
τῆς πίστεως προοιμαζέσθαι καθαίρεισιν), ἐν Ἀρι-
μῆνῃ ὑπερορίζονται. Γινούσ δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων
Ἀθανάσιος, ὡς πάλιν κατ' αὐτοῦ πικρότερόν τε καὶ

(a) Leg. αὐτὸς, refertur enim ad σύλλογος. EDIT. PATROL.

clam omnibus qui in urbe erant ad virginem quam
 clam fugit, ut ad locum nullatenus suspectum non
 perquiretetur. Erat enim speciosissima puella, ut
 omnes certum putarent virum nullum, nedum archiepis-
 copum apud illam diversatum iri. Eratque
 annos nata viginti. Commemorat autem ipsi veritatis
 ille magister et custos quæ se spectarent, quod
 scilicet ad sui cædem sese instruerent hæretici. Et
 quod omnia quæ extra urbem essent vestigarentur:
 quodque ex revelatione Dei salutis suæ consentientis
 ad ipsam venisset. Illa cum ineffabili gaudio virum
 recipit et per sex annos occultat, donec Constantii
 mors finem afferret latebris. In omnibus autem
 sacrè virgo, et cum reverentia sancto viro ministrabat,
 quod in civitate parvi et magni, amici et persecutores
 juxta ignorabant. Jussit porro Constantius ut quotquot
 in Italia episcopi nolent Arianæ hæresi subscribere,
 suis exigerentur Ecclesiis, eorumque loco ordinarentur
 impii homines. Exulavit tunc etiam Liberius, qui post
 Julium Romanum occupabat thronum, cujus loco ordinatur
 Felix, qui confestim divinitus immissa cæcitate
 pœnas fuit, ac deinceps pestilenti morbo sublatus
 est. Ea ipsa Meletius Antiochiæ episcopus patitur,
 ejusque loco hæresis Euzoium constituit, Constantinopoli
 vero Eudoxium, viros impios dignamque hæresi sua
 vitam agentes.

ὁ Ἀντιοχείας ὑφίσταται, καὶ ἀντικαθιστᾷ ἡ αἵρεσις
 ἄνδρας δυσσεβεῖς καὶ τὸν βίον ἐπαξίους τῆς αἵρέσεως.

12. Eodem tempore Julianum Constantius Cæsa-
 rem proclamavit, et in Gallias mittit. Novam autem
 ecclesiam a se Constantinopoli constructam, ipsi
 Dei Sapientiæ cognominem dedicavit. Tum impius
 Eudoxius in festo Encæniorum in throno constitu-
 tus, primam illam audacem stultissimamque protulit
 vocem: *Pater impius, Filius pius.* Tumultu
 autem jure inde oborto, malo malum sedare conatus
 est: Nihil id vos, inquit, conturbet, nam Pater
 impius, quia neminem pie colit; Filius vero pius,
 quia Patrem pie colit. Hoc furiose dictum in ca-
 chinnos et risus tumultum vertit, ita ut multi ab
 ecclesia discederent. Porro Julianus in Galliis
 agens, victoriis contra barbaros reportatis, a mili-
 tibus imperator declaratur. Comperta Constantius
 ejus inauguratione, baptizatur impia Euzoii manu,
 armaturque contra adversarium. Cumque Mopsu-
 arenem pervenisset, Ciliciæ oppidulum, belli solli-
 citadinibus ita laboravit, ut apoplexia correptus
 obiret, annum agens a natalitate quadragesimum
 quintum, Imperii a morte patris vicesimum quin-
 tum. Georgius autem Alexandriae templum Græcorum
 dirutum in quo olim Græci Mithræ mysteria
 agebant, viros sacrificantes, pueros item et mulie-
 res ut eorum extis divinarent, hoc, inquam, tem-
 plum emundare aggressus est, ut illic oratorium
 excitaret. Dum expurgaretur, multæ reperiuntur
 calvariarum occisorum, quas Christiani zelo permoti
 eduxerunt, ut Græcorum mysteria traducerent et
 risum populo moverent. Hanc gentes non ferunt

Α φονικώτερον τὸ αἱρετικὸν παροξύνεται στίφος, λαθὼν
 ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ πόλει, παρθένω τιμὴ καταφεύγει
 τῷ ἀνυπόπτω τῆς κόρης κλέπτων τὴν εὐρεσιν· ἦν
 γὰρ ἡ νεάνις καὶ τὴν ἡψιν ὠραία, καὶ συνοικεῖν αὐτῇ
 μηδὲ τὸν τυχόντα ἄνδρα, μή τιγε ἀρχιερέα, πολλὴν καὶ
 βεβαίαν τὴν πληροφορίαν παρέχουσα. Ἔτος δὲ τῆς
 ἡλικίας εἰκοστὸν ἠνύετο αὐτῇ ἀπὸ γενέσεως. Ἀνατί-
 θησιν οὖν αὐτῇ ὁ τῆς παρθενίας καὶ διδάσκαλος καὶ
 φύλαξ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὅτι πρὸς μισοφονίαν αὐτοῦ
 ἐξοπλίζοιτο τὸ αἱρετικόν· καὶ ὡς πάντα τὰ ἐξω τῆς
 πόλεως προκατελήπται ἐρευνᾷς· καὶ ὡς, ἐκ θείας
 ἔψεως τὴν σωτηρίαν αὐτῷ πρυτανεύουσης, πρὸς αὐ-
 τὴν ἦκοι. Ἡ δὲ μετὰ χαρᾶς ἀνεκκαλίπτου καὶ ὑποδέ-
 χεται καὶ ἐπὶ ἐξ ἔτη κατακρύπτει· καὶ ἡ Κωνσταν-
 τίου τελευτῆ λύσις γίνεται τῆς ἀποκρυβῆς. Ἐν πᾶσι
 δὲ προθύμως καὶ σεβασμίως ἡ παρθένος ἐξυπηρετεῖ
 τὸν ὄσιον, πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει μικροῦς τε καὶ
 μεγάλους, καὶ τοὺς φιλοῦντας καὶ τοὺς διώκτας δια-
 λανθάνουσα. Προστάττει δ' οὖν ὁ Κωνσταντῖος τοὺς
 μὴ βουλομένους τῶν κατὰ τὴν Ἱταλίαν ἀρχιερέων τῇ
 Ἀρείου καθυπογράφειν ἐξωθεῖσθαι τῶν Ἐκκλησιῶν,
 ἀντ' ἐκείνων τοὺς δυσσεβεῖς ἐγκαθίστασθαι. Ὑπερ-
 ωρίζετο καὶ Λιθέριος τότε μετὰ Ἰουλίον τὸν θρόνον
 Ῥώμης ἰθύων· καὶ ἀντιχειροτονεῖται Φίλιξ, ὃς πα-
 ραχρήμα μὲν ποινῇ θεηλάτῳ τῇ τῶν ὀφθαλμῶν πη-
 ρώσει ὑποβάλλεται, ὕστερον δὲ καὶ λοιμικῇ νόσῳ
 κατασχεθεὶς διαφθείρεται. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ Μελέτιος
 τὸν Εὐζώτιον, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ τὸν Εὐδόξιον,

12. Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ Ἰουλιανὸν ὁ Κωνσταντῖος
 ἀναγορεύει Καίσαρα, καὶ πρὸς τὰς Γαλλίους ἐκπέμπει.
 Ἐγκαινίζει δὲ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρ' αὐτοῦ
 νεουργηθεῖσαν ἐκκλησίαν· ἐπιόνουμον αὐτῇ ἡ τοῦ Θεοῦ
 Σοφία. Καὶ ὁ δυσσεβὴς Εὐδόξιος κατὰ τὰ ἐγκαίνια
 ἐνθρονισθεὶς, πρώτην ἐκέλευεν τὴν τολημρᾶν καὶ
 ἀφρονεστάτην ἀψῆκε φωνήν· «Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ
 Υἱὸς εὐσεβῆς.» Θορύβου δὲ δικαίου τὸ πλῆθος περι-
 λαβόντος, κακῶ τὸ κακὸν ἐπενόει κατευνάξειν· καὶ,
 Μηδὲν, φησί, ταραττέτω· ὁ μὲν γὰρ ἀσεβῆς Πατὴρ,
 ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβῆς, ὅτι σέβει τὸν
 Πατέρα. Ταῦτα τοῦ δυσσεβοῦς εἰπεῖν ἐπιμανέντος, ὁ
 θόρυβος εἰς χλεύην καὶ μυκτηρισμὸν ἐκλυθεὶς, τοὺς
 πολλοὺς τῶν συνελεγμένων διεσκέδασε τῆς ἐκκλη-
 σίας. Ὁ μόντοιγε Ἰουλιανὸς κατὰ τὰς Γαλλίους δια-
 τρίβων, καὶ νίκας ἀναδραμέμενος κατὰ βαρβάρων,
 ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνακηρύττεται βασιλεὺς. Καὶ
 Κωνσταντῖος, μαθὼν τὴν ἀνάρρησιν, βαπτίζεται
 μὲν τῇ θεομάχῳ χειρὶ Εὐζώτου, ἐξοπλίζεται δὲ κατὰ
 τοῦ ἐπαναστάντος. Γενόμενος δὲ ἐν Μόψου κρήνη
 (πολιχνιον δὲ τοῦτο τῆς Κιλικίας), ὑπὸ φροντίδων
 αἰς αὐτὸν ὁ πόλεμος συνείχεν ἀποπληξία ληφθεὶς,
 τελευτᾷ, ἔτος μὲν ἄγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ
 τεσσαρακοστὸν, βασιλεύσας δὲ μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς
 τελευτῆν ἔτη πέντε καὶ εἴκοσι. Γεώργιος δὲ ὁ ἐν
 Ἀλεξανδρείᾳ ναδὸν Ἑλληνικὸν δὴ καθαιρεπωμένον
 (ἐν ᾧ τὸ παλαιὸν οἱ Ἕλληνας τελετὰς ἐτέλουν τῷ
 Μίθρα ὁμόνετες τε ἄνδρας, καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας,
 καὶ τοῖς σπλάγγνοις αὐτῶν μαντευόμενοι), τοῦτον
 ἀνακαθαίρειν ἐπεμελεῖτο ἐπὶ τὸ ἀνοικοδομησῆαι ἐν-

κτήριον. Ανακαθαιρομένου δὲ, εὐρηται πολλά κρα-
 νία τῶν ἀνηρημένων· καὶ τῶν Χριστιανῶν οἱ ζη-
 λῶτα ἐκπομπεύοντες τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια
 εἰς γέλωτα τῷ δήμῳ καὶ χλεύῃ τὰ κρανία προ-
 ἄγουσι. Τὸ δὲ Ἑλληνικὸν, τὴν ὑβρίν οὐκ ἐνεγκόντες,
 ὀργῆς αὐτοῖς ἀθέου στρατηγούσης, ὀρμῶσι κατὰ τῶν
 Χριστιανῶν· καὶ τοὺς μὲν ξίφεσι, τοὺς δὲ βόπαισι, τινὰς δὲ λίθοις, ἄλλους δὲ τοῖς παρατυχοῦσιν ἀπέ-
 κτειναν, ἐνίοις δὲ αὐτῶν καὶ ἀνεσταύρωσαν· τὸν δὲ Γεώργιον, τῆς ἐκκλησίας ἐξελεύσαντες, καμῆλῳ ἐε
 προσέδησαν, καὶ διασπαρχθέντα σὺν αὐτῇ πυρὶ παρέδοσαν.

13. Ἰουλιανὸς γε μὴν τὸ τῆς βασιλείας κράτος
 λαβὼν, τὰ μὲν Ἑλλήνων ἐσπούδαζεν· ἃ δὲ Κων-
 σταντινῶν κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀρχιερέων πεπαρή-
 κητο, στέργειν οὐ προηρηίτο. Διὸ τοὺς ἐν ὑπερρορίαις
 πάντας φωναίς· φιλανθρώποις ἀνεκαλέσατο. Ἐξ οὗ
 καὶ Ἀθανάσιος θαρβήσας ἐξείσι μὲν τῆς οἰκίας ἐν
 ἧ κατεκρύπτετο τῆς παρθένου· κατὰ νόκτα δὲ ἐνδον
 ἐφθῆ τῆς ἐκκλησίας· καὶ ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος
 ἀσμένως αὐτὸν, καὶ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα, κατὰ ἑορ-
 τῆς φαιδρότητα ὑπεδέξαντο. Ὅσον δὲ Ἀρειανίζον
 ἐν τῇ πόλει ὑπέλειπετο εἰς τὸν Γεωργίου τόπον
 Λούκιον προχειρίζονται. Ἰουλιανὸς δὲ πανταχοῦ
 ἔσειε τὰ Ἑλλήνων· ἔθηκε δὲ κατὰ τὴν Κωνσταντι-
 νούπολιν δημοσίᾳ τῷ τῆς Τύχης ἀγάλματι· ἦνίκα
 καὶ Μάρις ὁ Χαλκηδόνος χειραγωγούμενος (ἦν γὰρ
 ὑπὸ τοῦ γήραος ὑπόχρυσιν ἔχων ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς),
 πολλά τὸν ἀποστάτην ἐκάκιζεν. Ὁ δὲ τυφλὸν καὶ
 πονηρὸν ἀντελοιδορεῖτο, καὶ ὡς ὁ Γαλιλαῖος αὐτοῦ
 Θεὸς οὐ θεραπεύσειεν αὐτὸν, κατωναίδιζεν. Ὁ δὲ
 Μάρις· Τοῦτό με πρὸς τὴν μεγίστην εὐχαριστίαν
 κινεῖ τοῦ Θεοῦ, ὅτι με τυφλὸν ἔθετο, ἵνα τὸ σὸν
 ἀναιδὲς οὕτω δι' ἀσθελείας ἀμαυρωθὲν μὴ θεάσωμαι
 πρόσωπον. Τότε δὴ τότε καὶ Ἰωβιανὸς καὶ Οὐαλεν-
 τινιανὸς οἱ μετὰ ταῦτα κατὰ διαδοχὴν βασιλεύσαν-
 τες, λύσαντες αὐτῶν τὰς ζώνας, τῷ τυράννῳ προσ-
 ἔβριψαν, « Ἐχε, λέγοντες, καὶ τὰς ζώνας καὶ τὰς
 τιμάς· » εἰ βούλει δὲ καὶ κολάζειν, προθύμως σοι
 παρέχομεν καὶ τὰ σώματα. Ὁ μὲντοι Ἀποστάτης σὺν
 τοῖς ὁμόφροσι βουλήν βουλευόμενος, ὡς, εἴπερ ἡ
 Ἀλεξάνδρου πόλις ἐκεῖνου ἀπαλλαγείη, βραδίως τοὺς ἐν αὐτῇ
 Χριστιανούς εἰς τὸ οἰκεῖον μεθελκύσει δυσσέθημα.
 Διὸ πάλιν συκοφάνται, καὶ πάλιν στρατηγός, καὶ
 πάλιν στρατὸς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιος ἐκζητούμενος,
 καὶ πάλιν φυγή. Καὶ τῆς ἐκκλησίας διαδράς ὀλκᾶδος
 ἐπιβαίνει, καὶ ἐπὶ τὴν Θηβαΐδα ἰθύνεται. Καὶ ὁ
 σατράπης ἑπισθεν καταδιώκει· καὶ μηνύεται τοῦτο
 ὁ διωκόμενος· καὶ ὕψις αὐτὸν θεῖα παρακαλεῖται·
 ἀντιστρέψαι τὸ πλοῖον, καὶ τὴν ἐναντίαν πλωῖζε-
 σθαι. Τῶν δὲ συνόντων κωλύόντων οὐ λόγοις μόνον,
 ἀλλὰ καὶ δάκρυσι, μηδ' εἰς θλεθρον οὕτω προζαῆ
 ἑαυτὸν τε κακείνους ἐκδοῦναι, ἐθάρρυνέ τε μὴ δε-
 δεῖναι, καὶ ἀνεδίδασκεν, ὡς τὸ Θεῖον αὐτοῖς εἴη σύμ-
 μαχον. Ἐξ ὑποτροφῆς οὖν πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν
 ἀναγομῆνοις συναντήσωσι οἱ διώκοντες, καὶ ἐπερω-
 τῶσιν, εἰ ποῦ ποῖεν Ἀθανάσιον φεύγοντα. Οἱ δὲ
 ἡμίθοντο καὶ ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ ὡς, εἰ ἐπιταχύνεται,
 τοῦτον καταλήψεσθαι. Καὶ τούτους μὲν πλανωμέ-
 νους ἀπέπεμπον· αὐτοὶ δὲ ᾄτην εἰς τὴν Ἀλεξάν-
 δρου κατήχθησαν. Καὶ βραχὺν χρόνον ἀποκρυβεῖς ὁ

A contumeliam, impia decente fra in Christianos
 irrumpunt: et alios gladiis, alios fustibus, quosdam
 lapidibus, ac quovis passim occurrente trucidarunt,
 nonnullos etiam crucifixere. Georgium autem ec-
 clesia extractum, cameloque illigatum, cum eo
 pacto discerpssissent, conjecerunt in ignem.

13. Julianus autem accepto imperio, gentilium
 quidem religionem coluit; quas autem Constantius
 Dei pontificibus calamitates intulerat, noluit appro-
 bare: Quare quotquot in exilio degebat, humaniter
 revocavit, quo factum ut Athanasius, accepta
 fiducia domo egrederetur virginis in qua degebat.

Noctu autem in ecclesia comparuit, Alexandrinus-
 que populus libenter illum, quasi viventem ex mor-
 tuis festum agens excepit. Quotquot autem Ariani
 in urbe residui erant, in Georgii locum Lucium
 constituerunt. Julianus vero ubique locorum genti-
 lium mysteria colebat: Constantinopolique palam
 fortunæ idolo sacrificavit: quo tempore Maris
 Chalcedonis episcopus manu ductus (laborabat enim
 præ senectute oculorum hebetudine), multis
 apostatam conviciis lacessivit. Ille cæcum impro-
 bumque contra nuncupabat, exprobratque quod
 Galilæus Deus non ipsum curaret. Cui Maris: Et
 ideo maximas ago Deo gratias, qui me excæcavit
 ne impudentem tuum et impietate obscuratum
 vultum conspicerem. Tum vero temporis Jovianus
 et Valentinianus, qui postea imperarunt, soluta
 cingula sua tyranno projecerunt, habeto tibi, di-
 centes, cingula et honores; quod si velis pœnas de
 nobis sumere, libenter tibi, (aiunt, Juliano appropin-
 quantes), corpora nostra offerimus. Apostata
 vero cum viris secum sentientibus deliberat Atha-
 nasium de medio tollere, ratus, si Alexandria civitas
 illo liberaretur, facile Christianos cives in
 suam pertrahendos impietatem. Quamobrem iterum
 sycophantæ, iterum dux, iterum exercitus, iterum
 Athanasius quæritur et fugit. Furtim itaque ex urbe
 fugiens conscendit in naviculam, et ad Thebaidem
 cursum convertit. Satrapes illum a tergo secutus
 est, quod ille cum didicisset divina visione jubetur
 cursum convertere et retro navigare. Quod cum
 prohiberent qui cum illo erant, non modo verbis,
 sed etiam lacrymis monentes, ne se suosque in
 apertum conjiceret interitum. Confidere jussit ho-
 mines, nec reformidare, docuitque Deum sibi opi-
 tulari. Revertentibus Alexandriam occurrunt per-
 secutores, rogant num fugientem Athanasium vidis-
 sent. Respondent illi et se vidisse, et si maturarent
 cito comprehendi posse. Sic itaque errantes illos
 dimiserunt. Illi autem cito Alexandriam appule-
 runt. Ac cum brevi tempore latitasset Athanasius,
 postquam Julianus Apostata apud Persas pœnas
 dedisset, tum ille libere ac confidenter egit, ac
 Salvatoris sui fidem docuit et prædicavit. Julianus
 porro in Perside interfectus est; aliis necem ad

transfugam Persam referentibus, aliis ad aliquem A ex militibus. Quæ vero plurimorum est, et verisimilior opinio, docet eum divinitus illata nece sublatum fuisse. Vitam igitur obiit cum annos vixisset triginta et unum, vicesimo initi imperii mense, Romanumque imperium totius exercitus calculo excipit Jovianus, cujus paulo ante meminimus. Sed ille cum octo tantum menses imperium tenuisset in Bithynia obiit. Post illum autem Valentinianus, vir, ut decessor illius, veritatis propugnator, Romanique sceptri consortem (quod utinam nunquam factum) admittit Valentem fratrem. Cumque mensem unum Constantinopolî degisset, Valenti Orientem, sibi que Occidentis imperium reservavit.

τὰ ἀνθρώπινα. Μετ' ἐκεῖνον δὲ Οὐαλεντινιανός, ἀνὴρ, ὡσπερ ὁ πρὸ αὐτοῦ, τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος· καὶ λαμβάνει κοινωὸν (ὡς εἶθε μὴ ὠφελε!) τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων Οὐάλεντα τὸν ἀδελφόν. Καὶ μῆνα ἡμερῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίψας, ἀφορίζει μὲν Οὐάλεντι τὴν Ἀνατολήν, αὐτῷ δὲ λείπει τῆς Δύσεως τὴν ἀρχήν.

14. Cum in Occidentem profectus esset, qui frater ejus erat uterinus, sed minime frater, imo adversarius, fidem quod spectabat, bellum implacabile adversus Ecclesiam, seu adversus orthodoxam fidem concitavit. Ac primo quidem admirandum Meletium a Juliano revocatum, ac proprio throno restitutum, in exsilium ablegavit cum multis aliis episcopis et ex clero præcipuis. Deinde etiam Ægyptum perturbat, ac seditiones tumultusque præcedentibus graviores Alexandriam invaserunt. Metuens porro vir Dei, ne in causa ipse esset popularis tumultus, totos quatuor menses in paterno delituit sepulcro. Tatianus autem præfectus, qui exiit Ægyptum afflixerat, divinitus cædium et impietatis pœnas dedit. Nam dignitate juxta et multis divitiis excidit, ita ut stipem ipse cogeret, et amissis oculis, vita miserime et turpiter functus est. Cum autem tantis motibus omnia fluctuarent, terræ motus supervenit omnium qui retro fuerant longe maximus, qui multas evertit urbes: totasque decem in Creta urbes solo æquavit. Tum mare proprios excedens terminos, multam continentem reddidit novum mare, multam item terram ante aqua co-opertam aratro subjecit. Sed nihil eorum Valentem ad bonam frugem reduxit. Cum porro Alexandrinus populus, desiderio pastoris sui tumultuaretur, se scilicet naves vehendo frumento deputatas, publica item horrea combusturos, nisi doctorem reciperent suum. His auditis impius Valens, litteris suis Athanasio integram dat libertatem, ut Ecclesias administraret. Cum autem Antiochiam profecturus esset, quia Eudoxius Christi inimicus, postquam novemdecim annis adversus orthodoxos implacabile bellum gessisset, exstinctus fuerat, Nicomedie substitit. Arianique Demophilum ordinant: qui autem cum consubstantialitatem propugnant, Evagrium quemdam, cui beatus Eustathius manus imposuerat. Qui Eustathius cum ante Meletium Antiochenam regeret Ecclesiam, ab Arianis insi-

θεσπέσιος, Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου τὴν δίκην ἐν Πέρσαις ἀπατηθέντος, ἐπαρρησιάσατό τε, καὶ τὴν τοῦ σεσωκότος πίστιν ἐδογματίζε καὶ ἀνεκήρυττεν. Ἄλλὰ γὰρ Ἰουλιανὸς μὲν ἐν Περσίδι ἀνηρέθη, τῶν μὲν εἰς Πέρσιν τινὰ τῶν αὐτομόλων τὴν ἀναίρεσιν ἀναφερόντων, τῶν δὲ εἰς τινὰ τῶν ὑποτελῶν στρατιωτῶν. Ὁ δὲ πολὺς καὶ τῆς ἀληθείας ἐγγύτερος λόγος, θεήλατον αὐτὸν ὑποστῆναι τὴν σφαγήν, ἐκδιδάσκει. Καταστρέφει γοῦν τὸν βίον ἐν καὶ τριακοστὸν διαβιούσας ἔτος, ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ μῆνας εἰκοσι. Καὶ διαδέχεται τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν ψήφῳ τοῦ παντὸς στρατεύματος Ἰωδιανός, οὗ καὶ μνήμη ὁ λόγος ἔσχεν ἔμπροσθεν. Ἄλλ' οὗτος, ὅκτῳ μῆνας μόνους ἐν τῇ βασιλείᾳ διαρκέσας, κατὰ Βιθυνίαν ἀπολείπει

14. Ἐπεὶ δὲ οὗτος εἰς Δύσιν ἀπῆρεν, ὁ ἀδελφός μὲν ταῖς μητριακαῖς ὠδίσιν, οὐκ ἀδελφός δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀντίπαλος τὴν πίστιν, πόλεμον ἀσπονδὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἤγουν τῆς ὀρθοδοξίας, κινεῖ. Καὶ πρῶτον μὲν τὸν θαυμαστὸν Μελέτιον ὑπὸ Ἰουλιανοῦ ἀνακληθέντα, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀπειληφότα θρόνον, ὑπερορίζει μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ἐν κλήρῳ λογάδων· ἔπειτα δὲ καὶ τὴν Ἀἴγυπτον ἐκταράσσει, καὶ στάσεις καὶ θόρυβοι χαλεπώτεροι τῶν φθασάντων διέσειον τὴν Ἀλεξανδρέων πόλιν. Δεδιώξ δὲ ὁ θεόληπτος, μὴ ἄρα τῆς ἐν τῷ πλήθει στάσεως αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάθοι, τέσσαρας ὄλους μῆνας ἑαυτὸν ἐν πατρίῳ τάφῳ κατακρύπτει. Ὁ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον φόνους παλαμώμενος, Τατιανὸς ἦν ὁ ταύτης ἐπαρχος, ὃν ἡ θεία δίκη καὶ τῆς μαιφονίας καὶ τῆς δυσσεβείας θάπτον μετήλαθε· τοῦ τε γὰρ ἀξιώματος καὶ τῶν πολλῶν ἐκπίπτει χρημάτων, καὶ τῆς τροφῆς αὐτῆς ἐπαίτης ἦν. Ἄλλὰ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποβαλὼν, τὸν βίον ἀλγεινῶς τε καὶ αἰσχροῦς καταστρέφει. Ἐν τούτοις δὲ, κυμαινομένων τῶν ὄλων, σκηπτὸς ἐπισκήπτει τῶν πώποτε γεγενημένων ὁ μέγιστος, καὶ πολλὰς ἐδαφίζει τῶν πόλεων· ἀτὰρ δὴ καὶ τῆς Κρήτης τὰς δέκα πόλεις κατηρέπεισε· καὶ ἡ θάλασσα, τῶν ἰσίων ὄρων ὑπερχυθεῖσα, πολλὴν μὲν τῆς ἡπείρου ἀποτεμομένη θάλασσαν νέαν ἐβείξε, πολλὴν δὲ τῆς ὑποβρυχίου ἀρότρου ὑπέθηκεν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐσωφρόνισα τὸν Οὐάλεντα. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος πόθῳ καὶ πίστει τοῦ ποιμένος ἐστασιαζέ τε καὶ πάντα πράξειν ἠπέλει, καὶ τὰ τε σιτηγὰ τῶν πλοίων, καὶ αὐτοὺς τοὺς δημοσίους σιτοβολῶνας, εἰ μὴ τὸν διδάσκαλον ἀπολήψοντο, περὶ παραδοῦναι διετεινοντο· γνοὺς ταῦτα ὁ δυσσεβὴς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων δίδωσιν Ἀθανασίῳ πᾶσαν ἀδειαν τὰς Ἐκκλησίας ἰθύνειν. Ἐξορμῶν δὲ μέλλων εἰς Ἀντιόχειαν, ἐπεὶ Εὐδόξιος ὁ μισόχριστος, δώδεκα (α) καὶ ἐννέα ἔτη κατὰ τῶν εὐσεβῶν ἀσπονδὸν πόλεμον ἀναλαβὼν, ἀπεφθάρη, τῆς ὁδοπορίας κατὰ τὴν Νικομήθειαν ἐπεσχέθη. Καὶ οἱ μὲν ἐξ Ἀρείου Δημόφιλον χειρο-

(α) l. δέκα.

τωνούσιν· οἱ δὲ τὸ ὁμοούσιον πρεσβεύοντες Εὐάγριον ἄ
τινα τοῦ μακαρίου Εὐσταθίου τὴν τελεσιουργίαν χει-
ρισαμένου, ὃς πρὸ Μελετίου τὴν Ἀντιοχείαν Ἐκκλη-
σίαν ποιμαίνων (α) ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν συνεσκευ-
άσθη, καὶ τῆς ὑπερορίας ψηφίσματι τοῦ εὐσεβοῦς
Ἰωδιανοῦ ἀνακληθεὶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτρι-
βεν. Ὁ δὲ δυσσεθὴς Οὐάλης, μαθὼν τὰ πραχθέντα,
οἷς μὲν οἱ ἐξ Ἀρείου ἔπραξαν συνήσθη τε καὶ ἠγά-
πησε, τῶν δὲ κηρύκων τῆς εὐσεβείας Εὐστάθιον μὲν
τὸν χειροτονήσαντα διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς ἐν Βι-
ζύῃ πάλαι τῆς Θράκης περιορίζει· Εὐάγριον δὲ τὸν
χειροτονηθέντα ἄλλῃ συνείχεν ὑπερορία. Καὶ ταῦτα
πράξας ὁ δυσσεθὴς, ἐπὶ τὴν Ἀντιόχου ἀφικνεῖται,
τὰ αὐτὰ κατὰ τὴν εὐσεβοῦντων καὶ πράττων καὶ
διανοοῦμενος· μᾶλλον δὲ πολλῶν χεῖρονα· καὶ γὰρ
διαφόροις θανάτοις τοὺς εὐσεβοῦντας ὑπήγε· μάλ-
ιστα δὲ τῶν φόνων αὐτῷ τὸ προχειρότατον ποταμὸς
ὁ Ὀρόντης. Τῆς συγχύσεως οὖν καὶ ταραχῆς ταύτης
τὴν οἰκουμένην ἀνατρεπούσης μετὰ τοὺς πολλοὺς
καὶ μακροὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀθλοὺς καὶ καμύ-
τους εἰς τὸν κοινὸν Ἰαεσπότην, ὃν ἐφιλεῖ, καὶ ὑπὲρ
θλων, ἀπεδήμησεν, ἐτη διαρκέσας ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ
τελετῇ, μᾶλλον δὲ ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσμασι,
τεσσαράκοντα.

Ἵτι ἡ συγγραφή ἐξ ἧς ἡ προκειμένη προῆλθεν
ἐκλογὴ μᾶλλον ἐπὶ τὸ ἡμελημένον ἢ τὸ διηκριβω-
μένον ἔχει τὴν ῥοπήν· μάλιστα δ' ἐν τῇ τῶν νοημά-
των οἰκονομίᾳ ἐν πολλοῖς κεφαλαίοις καὶ καινώτεσα
παρὰ τοὺς ἄλλους ἱστορεῖ.

mulatus fuerat, atque exsilio revocatus ex decreto
pii Joviani, Constantinopoli degebat. Impius igitur
Valens compertis iis quæ gesta fuerant, Arianorum
quidem facta cum gaudio probavit. Ex præconibus
autem pia religionis Eustathium, qui ordinasset,
cum militari manu misit Birzyon Thraciæ urbem,
Evagriam autem ordinatum in aliud egit exsiliium.
Et his gestis impius ille, Antiochiam concedit, ubi
eadem ipsa adversus orthodoxos perpetravit et ma-
chinatus est; imo multo pejora: variis enim sup-
pliciorum generibus ipsos interfecit, quod magis
autem in promptu erat illi ad homines de medio
tollendos, Orontes erat fluvius. Dum itaque tanta
confusio, tantus tumultus universum orbem misce-
ret, post tot tanta tamque diuturna pro pia reli-
gione certamina, post tot labores, ad communiem
quem dilexerat Dominum cujus causa passus fue-
rat, gaudens athletâ migravit præmia consecuturus,
cum annos in episcopatu, imo potius in certamini-
bus egisset quadraginta.

ὄ ἔπασχε, χαίρων ὁ ἀθλητῆς, ἵνα τύχη τῶν ἐπά-
θλων, μᾶλλον δὲ ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσμασι,

Liber unde hæc excerptimus negligentiam potius
redolet quam diligentiam; maxime autem quod
pertinet ad œconomiam orationis et sententiarum in
multis capitibus, multa item nova enarrat quæ apud
alios non reperiuntur

VITA S. ATHANASII EX METAPHRASTE.

ΒΙΟΣ ΗΤΟΙ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΗΜΩΝ
ΠΑΤΡΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟ-
ΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

1. Πολλοὶ μὲν τῶν ἁγίων, τῷ οὐρανίῳ πόθῳ τρω-
θέντες, καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τοῦ ἀγωνοθέτου Χρι-
στοῦ ἠνατενίσαντες ἀκριβῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ
καταυγασθέντες φωτὸς, μέχρι θανάτου ὑπὲρ τοῦ κη-
ρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀθλή-
σαντες, τὸν οὐράνιον στέφανον ἀνεδήσαντο, προτι-
μήσαντες τῶν ὀρατῶν τὰ ἀόρατα, καὶ τῆς παρουσίας
ζωῆς τὴν μέλλουσαν, καὶ τῶν ἐν χερσὶν ὄντων τὰ
μὴ βλέπομενα· ἐξαιρέτως δὲ ὁ τῆς ἀποστολικῆς χά-
ριτος μέτοχος ὑπάρχων, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ ἐν
τοῖς ἐπισκόποις τῆς μεγαλωνύμου Ἀλεξανδρείας
ὡσπερ μαργαρίτης διαφανῆς, καὶ ζέων τῷ πνεύ-
ματι, καὶ περρωθεὶς τῷ οὐρανίῳ πόθῳ, ἐν πολλοῖς
σφόδρα χρόνοις καὶ βασιλευσίαις πολεμοῦσι τῇ εὐσεβείᾳ
μαχόμενος, καὶ τῷ ἐσμῷ τῶν αἰρετικῶν ἐν πάσῃ τῇ
ὕψηλῃ, ἤρατο νίκην τῷ οὐρανίῳ σθένει κατὰ πάσης
τῆς κακοδόξου ὁμηγύρεως. Ὑψίτους τοὺς ἁγῶνας
μὲν ἐκθέσθαι καὶ τὴν ποικίλην αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκα-
λίᾳ τῶν θεῶν λογίων σοφίαν, ἥτις καὶ διὰ τῶν κα-
ταλειφθέντων παρ' αὐτοῦ συγγραμμάτων τηλαυγῶς

VITA SEU CERTAMINA SANCTI PATRIS
NOSTRI ATHANASII OLIM EPISCOPI
ALEXANDRINI.

1. Multi sanctorum cœlesti desiderio vulnerati,
et splendoribus Christi, certantium remuneratoris,
studiose intenti, atque a vera luce illustrati, ad
mortem usque pro Evangelii prædicatione, et pro
vera religione certantes, cœlesti corona donati
fuere, quod invisibilia visibilibus, præsentis vitæ fu-
turam, præsentibus ea quæ in conspectu non erant
antetulissent. In primis vero apostolicæ gratiæ par-
ticipes, magnus ille Athanasius, qui inter episcopos
celeberrimæ Alexandriæ veluti margarita conspi-
cuis, fervens spiritu, alatus desiderio cœlesti, mul-
tis annis contra imperatores piæ religioni adversan-
tes, necnon contra cœtum hæreticorum in toto orbe
dimicans, virtute cœlesti victoriam retulit de toto
prave sentientium conventu. Cujus certamina va-
riamque ejus in sacrorum eloquiorum doctrina sa-
pientiam quæ, ex scriptis ab eo relictis, omnibus
perspicue nota est, enarrare nemo digne poterit,
etiamsi fuerit dicendi peritissimus. Nos vero, quoad
feret facultas, gesta ejus recensēbimus. Oportet

(α) In editis ποιμαίνειν.

autem primum, pauca de viri a puero institutione enarrare. Nuper igitur sancto Alexandro Alexandriae episcopo ad episcopatum promotus, post sancti Petri conventum qui antea martyrio affectus fuerat, cum ille ad convivium invitasset clerum, exspectaretque donec cogeretur, cum in loco staret inaspecto, vidit pueros ecclesiasticam juxta normam, ludum quempiam agitantibus. Erat enim domus ad mare conversa, ad cujus littus ludebant sacratissimi pueri, quorum episcopus erat Athanasius, et alii convenæ presbyteri et diaconi, qui adducebant ipsi pueros catechumenos, ut baptizaret illos. Quos juxta ecclesiasticum ritum baptizatos alloqui volebat. Rem itaque miratus Alexander, pueros ad se duci jubet, compertisque iis omnibus quæ gesta fuissent, ex clericorum sententia pueros baptizatos unxit, sigilloque in Domino confirmavit: vocatisque Athanasii parentibus, commendat puerum, litteris institui jubens, et in Domino proficere; adultum vero reddi sibi, seu potius Ecclesiae, ut Anna, ait, Samuelem obtulit. Cum advenisset ergo tempus, parentes offerunt ipsi Athanasium, statimque Alexander sacerdotale ipsi Ephod imponit; novum Samuelem in Ecclesia promovens, ad ultionem alienigenarum. Etenim multa ab hæresibus passus est certamina; ita ut de illo dixerit Dominus noster: *Ego enim ostendam illi quanta oporteat illum pro nomine meo pati*¹. Siquidem in illum conspirarunt, non quadraginta viri, sed totus hæreseos cætus per universum orbem, Athanasio cum Davide psallente: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*², me scilicet coronam gloriæ consecuturum. Quoniam igitur multa quæ illi accidunt commemorare constitui, infinita namque in persecutione perpassus est, insignioribus gestis ejus contenti erimus, quæ apud omnes viro familiares nota sunt. Impius itaque Arius minime quiescebat, sed in exsilio cum esset potuit piissimum imperatorem Constantinum circumvenire; cumque id arte sua effecisset ut accesseretur ad ipsum imperatorem, fidemque suam adhibito juramento descriptam exhibuisset, verbo quidem tenus nostræ fidei similem, revera autem, multum ab ea discrepantem, in admirationem cadit imperator, statimque eum Alexandriam remisit. Cum veniret igitur Alexandriam, sanctus Alexander Alexandrinus episcopus, eum minime recepit: insidiantem atque incitante sancto Athanasio, tum archidiacono: eum namque quasi rem abominandam execrabatur, quod iterum vellet hæresim concitare. Ex hoc igitur iterum Ægyptus turbabatur. Tum Eusebius Nicomediensis litteras misit, imperatoremque ad scribendum concitavit.

στῶσιν, εἰς ἕκαστα τὸν βασιλεῖα περιπεσεῖν, ὥστε τιμῆς αὐτὸν ἐκπέμψαι. Καταλαμβάντα οὖν αὐτὸν τὴν

¹ Act. ix, 16. ² Psal. xxvi, 3.

(a) Palat., γεννήτορας τοῦ Ἀθανασίου... παιδεύσαι γράμμασι, καὶ ἐν.

(b) Palat., συννομοθέσιον.

πᾶσι γνωρίζεται, ἀξίως οὐκ ἂν τις δυνήσεται, εἰ καὶ ἰκανὸς περὶ τὸ λέγειν ὑπάρχοι· ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν οἶόν τε ἐστὶ, τὰ κατ' αὐτὸν δῆλα ποιήσομεν διὰ τῆς ὑφηγήσεως. Χρὴ δὲ πρῶτον βραχέα περὶ τῆς ἐν παιδὸς ἀναγωγῆς τοῦ ἀνδρὸς διελεῖν. Ἄρτι τοίνυν τότε τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὴν ἱερωσύνην ἐγχειρισθέντος μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου σύναξιν, τοῦ πρὸ αὐτοῦ μαρτυρησάντος, καὶ τὸν κλῆρον εἰς ἐστίασιν προτρεψαμένου, καὶ περιμένοντος, ἕως ἂν συναθροισθῶσιν, ἐξ ἀπόπτου ἐστὼς ὄρατ παιδᾶς ἐκκλησιαστικῶ κανόνι παιγνιον ὑπελθόντας. Ἦν γὰρ οἶκος πρὸς θάλασσαν τετραμμένος, ἥς παρὰ τὰς ὄχθας ἔπαιζον οἱ ἱερώτατοι παῖδες, ἐν οἷς ἦν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἄλλοι συνήλυδες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, οἱ καὶ προσήγον αὐτῷ παιδᾶς κατηγουμένους εἰς τὸ βαπτίζεσθαι, οὗς παντὶ τόπῳ [τρόπῳ] ἐκκλησιαστικῶ βαπτίσας, ἐβούλετο λόγον αὐτοῖς παρελθεῖν. Ἐκστὰς οὖν ἐπὶ τοῖς ἑπινομήσις ὁ Ἀλέξανδρος, ἀγεσθαι πρὸς αὐτὸν κελεύει τούτους παῖδας· καὶ ἐπιγνοὺς ἅπαντα ὅσα ἐγένετο, γνώμη τῶν συγκαληρικῶν τούτων μὲν παιδᾶς τοῦς βαπτισθέντας ἐπιχρίσας, τῇ ἐν Κυρίῳ σφραγίδι ἐτελείωσε· τοὺς δὲ γεννήσαντας τὸν Ἀθανάσιον συγκαλέσας, παρέθετο αὐτὸν αὐτοῖς, κελεύσας παιδεύσαι γράμματα αὐτὸν, καὶ ἐν (a) Κυρίῳ προδιδάξαι· ἠθῶντα δὲ αὐτῷ ἀποδοῦναι, μᾶλλον δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἡ Ἄννα, φησὶ, τὸν Σαμουὴλ ἐποίησεν. Προδάντος οὖν τοῦ καιροῦ, οἱ γονεῖς προσφέρουσιν αὐτῷ τὸν Ἀθανάσιον, καὶ εὐθὺς ὁ Ἀλέξανδρος τὸ ἱερατικὸν αὐτῷ ἐφοδὸ περιτίθεισι, νέον Σαμουὴλ τῇ Ἐκκλησίᾳ προδιδάξων εἰς ἄμυραν τῶν ἀλλοφύλων. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπέμεινεν ἀπὸ τῶν αἰρέσεων· ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν· « Ἐγὼ γὰρ αὐτῷ ὑποδείξω, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. » Ὅτι καὶ συνωμόσιον (b) οὐ τεσσαράκοντα ἄνδρες κατ' αὐτοῦ ἐποίησαν, ἀλλὰ πᾶν τὸ πλῆθος τῆς αἰρέσεως τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλοντος· « Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· καὶ ἐὰν ἐπινασθῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω, » στέφανον νίκης περιθέσθαι δηλαδὴ. Ἐπειδὴ οὖν τὰ πολλὰ τῶν συμβάντων αὐτῷ διευθύναι διεταξάμην· ἄπειρα γὰρ ὑπέστη διωκόμενος· ταῖς ἐπισημοτέραις αὐτοῦ πράξεσιν ἀρκεσθώμεθα (c), αἱ καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γνωρίμοις τοῦ ἀνδρὸς ἄδονται. Ἀρείου τοίνυν τοῦ δυσσεβοῦς μὴ ἡσυχάζοντος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐξορίᾳ δυνατός, καὶ δυνήθεις διὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ συναρπάσαι τὸν εὐσεβέστατον βασιλεῖα Κωνσταντίνον, καὶ ἀνακληθῆναι πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξορίας παρασκευάσαντος, καὶ ἐνωμότως καὶ ἐγγράφως αὐτοῦ ἐκθεμένου τὴν πίστιν, λόγους μὲν εὐκόσι τῇ ἡμετέρᾳ πίστει (d), ταῖς δὲ ἀληθείαις παρὰ πολὺ διεεὐθέως καὶ παραχρῆμα εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ Ἀλεξάνδρειαν, ὅσιος Ἀλέξανδρος ὁ τῆς Ἀλεξαν-

(c) Palat., ἀρκεσθώμεθα. Infra ἰdem τοῦ ἀσεβοῦς μή.

(d) Sic Palat., ἡμετέραν πίστιν.

δράων ἐπίσκοπος, οὐκ ἐδέξατο, παρορμῶντος αὐτὸν καὶ διεγείροντος πρὸς τοῦτο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τότε ὄντος ἀρχιεπισκόπου· ὡς μῦθος γὰρ αὐτὸν ἐξετρέπετο αὐθις ἀνακινεῖν ἐπιχειροῦντα τὴν αἴρεσιν. Ἐκ τούτου οὖν πάλιν ἡ Αἴγυπτος ἐταράττετο. Τότε δὴ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηθεῖα αὐτοὶ τε ἔγραφον, καὶ τὸν βασιλέα γράφειν παρεσκευάζον.

2. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πάντῃ τοῦ δέξασθαι αὐτοὺς ἀπηγόρευε, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα γράφων σὺν τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἐδίδασκεν εἶναι τοὺς ἅπασι τὴν πίστιν ἀθετήσαντας, καὶ ἀναθεματισθέντας αὐθις ἐξ ὑποτροφῆς μὴ προσλαμβάνεσθαι. Τότε ὁ βασιλεὺς, βαρέως ὑπενεγκῶν, ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον πρὸς ὄρην κινήθεις, τάδε τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ γράφων ἠπέλησεν.

Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον.

« Ἐχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆς τὸ γινώρισμα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσοδόν. Ἐὰν γὰρ ὡσεὶ κεκώλυκός τις αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιούμενος, ἢ ἀπειρέσας τῆς εἰσοδού, ἀποστελῶ παραχρῆμα τὸν καὶ καθαιρήσόντά σε ἐξ ἐμῆς κελύσεως, καὶ τὸν τόπον σε μεταστήσονται. »

Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ Ἰσα περὶ Ἀρείου ἔγραφε. Τοιαῦτα μὲν ἔγραφον ὁ βασιλεὺς τοῦ λυσιτελοῦς γινόμενος, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν Ἐκκλησίαν διασπᾶσθαι· τοὺς γὰρ πάντας ἐπὶ τὴν ὁμόνοιαν ἄγειν ἐσπούδαζε. Δεξιόμενος δὲ ὁ Ἀλέξανδρος παρὰ τοῦ βασιλέως τὰ νράμματα, καὶ ὀλίγον ἐπιδύσας χρόνον, μακαρίῳ τέλει μεταλλάττει τὸν βίον. Ἀθανάσιος δὲ τῆς ἱερωσύνης τὴν λειτουργίαν ὑπεδέξατο. Ὁσὸς δὲ ἦν νουνεχέας καὶ τῆ εὐσεβείας καὶ τῆ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διατυπώσεως, τὰ ἐξῆς δηλώσει. Παρ' ᾧ καὶ αἰρετικοὶ ἐπιγίνονται, ὅτι ἐξάρχει τῆς Ἐκκλησίας, τὰ μὲν πρῶτα συνέπεσον· αὐθις δὲ οὕτως αὐτῷ μὴ γνώμη συμβάλλουσιν, ὥστε; εἰ χρὴ λέγειν, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς περιελθεῖν, καθὼς οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Κυρίου ἐλογίσαντο. Παρ' αὐτὰ γὰρ εὐθὺς προστάντος αὐτοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἱ περὶ Εὐσέβιον, ἀπεχθῶς πρὸς Ἀθανάσιον ἔχοντες, οὐκ ἠρέμουν (α)· τότε δὴ καιρὸν εὐκαιρὸν τὴν τοῦ βασιλέως λύπην ὑπουργῶν ἐλάμβανον τοῦ ἰδίου σκοποῦ· καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἐκίνουον, ἀποκινῆσαι αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς σπουδάζοντες, ὡς ἀναξίως, φησὶν, ὑπελθόντα αὐτὸν τὴν ἱερωσύνην. Οὕτως γὰρ μόνον ἤλπιζον τὴν Ἀρειανὴν δόξαν κρατήσῃν, Ἀθανασίου ἐκποδῶν γενομένου. Συμφράττονται οὖν κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηθεῖα, καὶ μεταοῦνται τινὰς τῆς Μελετίου αἰρέσεως, Ἰσιόνα, Εὐδαίμονα, Καλλίνικον, καὶ διαφόρους κατὰ Ἀθανασίου κατηγορίας ἐκίνησαν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι Ἀθανάσιος, φησὶν, ὑπαπειθῶν τῇ ἐπισκοπῇ λιγὴν ἐσθῆτα τελεῖν τοὺς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσε. Δευτέραν ἐπισυρράπτουσι διαβολὴν πολλῇ τῆς προτέρας χεῖρονα, ὡς ἄρα Ἀθανάσιος, ἐπιβουλεύων τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασι, Φιλομένῳ τινὶ πέμψαι γλωσσόκομον πλήρες χρυσοῦ. Τρίτον, Ἰσχυρᾶς (β) οὕτως καλοῦμενος πρᾶγμα ὑπέδου πολλῶν θανάτων ζῆτιον.

(α) Οὐκ ἠρέμουν deest in Palat.

(β) Palat., Ἰσχυρᾶς cum accentu in penult. hic et infra

2. Athanasius porro, ne recipentur prohibebat, missisque cum episcopo Alexandro ad imperatorem litteris, docuit illum, eos qui semel fidem negassent, et anathemate percussi essent, redeuntis minime esse recipiendos. Tum imperator, rem indigne ferens, ab Eusebio commotus ad iram, hæc sancto Athanasio scribens minatus est.

Pars epistolæ imperatoris ad sanctum Athanasium.

« Cum itaque voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in ecclesiam ingredi voluerint, liberum permittito aditum. Quod si quospiam Ecclesiæ adjungit volentes cohibueris, aditumque illis intercluseris, mittam quamplurimum qui te jussu meo donat, et ex sedibus transferat tuis. »

Episcopo item Alexandro paria de Ario scripsit. Et hujusmodi quidem imperator scripsit utili proposito, quod nollet Ecclesiam distrahi: omnes quippe ad concordiam agere peroptabat. Cum accepisset Alexander ab imperatore litteras, pauco tempore superstitis beato fine vitam clausit. Athanasius vero sacerdotii ministerium excepit. Qualis porro fuerit, prudentia, pietate, Ecclesiæ administratione, sequentia declarabunt. Hæretici porro cum cognoscerent Ecclesiæ illum præesse, primum animo conciderunt. Deinde vero illum uno animo aggressi sunt quasi, ut ita dicam, memoriam illius de terra tollere curarent, quemadmodum Judæi contra Dominum moliti sunt. Statim namque ille Ecclesiæ præpositus fuit, Eusebius et socii, invisum habentes Athanasium, nequaquam quiescebant, sed tempus nacti opportunum imperatoris iram consilii sui administram adhibuerunt, omniaque movere ut eum episcopatu pellerent, quasi indigne, ut aiebant, talem occupasset dignitatem; ita enim duntaxat prævalere posse putabant Arianicam doctrinam, si Athanasius tolleretur de medio. Deliberant itaque Eusebius Nicomediensis et socii adversus illum; ac mercede conducunt nonnullos Meletianæ hæreseos, Isionem, Eudæmonem, Callinicum, variasque in Athanasium accusationes comminiscuntur. Ac primo quidem Athanasium cum irrepsisset in episcopatum, Ægyptiis mandasse, ut lineam vestem Alexandrinæ Ecclesiæ pensitarent. Secundam item struunt calumniam, priori multo graviorem: Athanasium scilicet imperatoris rebus insidiantem, Philumeno cuidam misisse marsupium auri plenum. Tertiam, Ischyras suscipit, negotium multiplici necesse dignum. Cum enim nunquam sacerdotium accepisset, nomen sibi presbyteri attribuens, in vicis Mareotæ ausus est

sacerdotis munia obire : interea vero sanctus Athanasius in Mareoten venit ; ut parœciam illam visitaret. Ac de Ischyrae gestis certior factus, misit Macarium presbyterum, exploraturum, an ea vere dicerentur. Quare deprehensus Ischyras, isthinc se fuga proripuit Nicomediam, et ad Eusebianos confugit. Qui odio Athanasii, illum quidem recipiunt ut presbyterum, promittuntque episcopalem illi dignitatem, si velit accusationem in beatum Athanasium suscipere. Ille porro hæc commentus est : Macarius, aiebat, presbyter, niissus ab Athanasio, irruptione facta in ecclesiam nostram, in altare insiliit, sacram subvertit mensam, mysticum confregit calicem ; sacros libros combussit.

σταλαεὶς, φησὶ, παρὰ Ἀθανασίου, ἐφοδὸν ποιήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν, καὶ εἰσπηδήσας εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἀνατρέψαι μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἁγίαν, καὶ ποτήριον δὲ κατεάξει μυστικόν· καὶ ὅτι τὰ ἱερά βιβλία κατέκαυσεν.

3. Hæc et talia Eusebiani imperatorem edocent, iramque illius accendunt in Athanasium : addentes item, illum, divinis acceptis litteris, nihil curasse, neque admisisse Arium ; a deo ut imperator auditis iis contra Athanasium criminationibus, in furorem actus, juberet, ut synodus iterum cogeretur. Licet enim ille firmum pro pia religione studium foveret ; at cum putaret lædi adversarios, utpote justus iudex illam denuo tulit molestiam. Cum autem ad Eucæniam Jerosolymorum omnes ferme convenissent episcopi, scripto jussit, ut examinarentur accusationes in Athanasium allatæ : similiter monet de Ario, ut accurate expendant, num, quemadmodum aiebat Arius, cum in recta staret fide, invidia separatus et ejectus fuisset. Et si quidem invidia in causa esset, errarent inter utrumque pacem conciliare. Quod si conflictâ poenitentia usus esset Arius, Alexandriam concederet, atque isthic de ea causa judicaretur. Episcopus itaque paulum a via deflectentes, jubet imperator, Tyri coactos, causam Athanasii et Arii expendere, ut e medio sublata omni simultate, pacatius ecclesiæ dedicationem celebrarent, consecrantes eam Deo. Tricesimus is erat annus imperii Constantini. Tyri aderant ex variis urbibus episcopi sexaginta, Dionysio consulari congregante illos. Ducebatur autem Macarius presbyter Alexandria a militari manu, vinctus catenis, simul assidente illius provinciae præfecto, aliisque compluribus magistratibus. Paulo post accitum Athanasium a synodo, præsentés sycophantæ, primum de linea veste accusarunt. Sed eam calumniam Apis et Macarius presbyteri Alexandrini, qui Nicomediæ erant, exstingere, imperatorem docentes falsa illa esse quæ contra Athanasium dicerentur. Quare accusatores imperator litteris suis restrinxit, jussitque Athanasium se adire. Statim ergo sub initium disquisitionis, traditis imperialibus litteris, Deo rem ita dispensante, in anxietatem Eusebius et socii redacti sunt. Cum igitur hac in parte excidissent accusatores, ad accusationes contra Macarium vertuntur.

(a) Palat., κρατύνει. — Mox leg. ἀντρέψε... κατέαξε. EDIT. PATROL.

(b) Leg. αὐτός. Id

Οὐδέποτε γὰρ ἱερωσύνῃς τυχῶν, τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ὄνομα ἑαυτῷ περιθέμενος, τὰ ἱερέως πράττειν ἐτόλμησεν ἐν ταῖς κώμαις τοῦ λεγομένου Μαρεώτου. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καταλαβὼν τὸν Μαρεώτην, τῆς ἐκεῖ παροικίας ἐπεσκέπτετο. Καὶ μαθὼν τὰ περὶ τοῦ Ἰσχυρᾶ, ἀποστέλλει Μακάριον τὸν πρεσβύτερον ἐποπτεύοντα, εἰ ἀληθῆ εἴη τὰ λεγόμενα. Ὅθεν φωραθεὶς ὁ Ἰσχυρᾶς, ἀποδράς ἐκεῖθεν, καὶ καταλαβὼν τὴν Νικομηθεῖαν, προστρέγει τοῖς περὶ Εὐσέβιον. Οἱ δὲ μῖσει τῷ πρὸς Ἀθανάσιον δέχονται μὲν αὐτὸν ὡς πρεσβύτερον· ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίᾳ τιμῆσαι, εἰ κατηγορίαν ἐνστήσεσθαι κατὰ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἀναδέξεται. Ὅς δὲ κατῦει (η) ταῦτα· Ὅτι Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἀπο-

3. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν βασιλέα ἀναδιόσκουσιν οἱ περὶ Εὐσέβιον, εἰς ὄργην κινούντες αὐτὸν κατὰ Ἀθανασίου, καὶ ὅτι τὸ θεῖον γράμμα λαβὼν οὐ προσήκατο, καὶ Ἄρειον οὐκ ἐδέξατο· ὡς ἀκούσαντα τὸν βασιλέα τὰ κατὰ Ἀθανασίου λεγόμενα εἰς ἔκστασιν περιπεσεῖν, ὥστε προστάξει πάλιν σύνοδον συγκροτηθῆναι. Τοῦς (b) γὰρ, εἰ καὶ τὸν εὐσεβείας τόνον εἶχεν ἀχαύνωτον, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀδικεῖσθαι τοὺς ἐναντίους, ὡς κριτῆς δίκαιος ἠνέσχετο πάλιν ταύτης τῆς σκύσεως. Ὡς δὲ ἐπὶ ἐγκαίρια Ἱεροσολύμων σχεδὸν πάντες συνέσαν οἱ ἐπίσκοποι, γράφει καὶ περὶ τοῦ γυμνασθῆναι τὰ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λεγόμενα· ὁμοίως (c) δὲ περὶ Ἄρειου ὑπομιμησάσκων, ἵνα ἀκριβῶς ἐπιτηθεῖσιν, εἰς δὲ, καθὼς λέγει, ὁ Ἄρειος τῆς ὁρθῆς ἐντόξων πίστεως, φθόνῳ τὴν διαίρεσιν ὑπέστη· καὶ εἰ μὲν ὁ φθόνος αἰτίας ἦν, ἵνα σπουδάσουσιν αὐτοὺς ἐκατέρους πρὸς εἰρήνην συνάψαι· εἰ δὲ πλαστῆ τινι μεταμελείᾳ κέχρηται ὁ Ἄρειος, καταλάβοι τὴν Ἀλεξάνδρειαν, κάκει περὶ τούτων κρίνοιτο. Ὅδοῦ οὖν πάρεργον πρότερον ἐν τῇ Τύρῳ συναχθέντας τοὺς ἐπισκόπους, τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον γυμνασθῆναι, καὶ τὰ κατὰ Ἄρειον προσέταξεν, ὅπως ἀν, ἐκποδῶν γενομένης πάσης ἐρεσχελίας, εἰρηρηνικώτερον τὰ ἐπιδατήρια τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτελέσωσιν, καθεροῦντες αὐτὴν τῷ Θεῷ. Τριακοστὸν δὲ ἦν τοῦτο ἔτος τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου. Παρήσαν δὲ ἐπὶ τὴν Τύρον ἐκ διαφόρων πόλεων ἐπίσκοποι ἐξήκοντα, Διονυσίου τοῦ ὑπατικοῦ συναγαγόντος αὐτούς. Ἦγετο δὲ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας σιδηροδέσμιος διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς, συνεδριάσαντος καὶ τοῦ ἄρχοντος τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἐτέρων πλείων ἐν τέλει ὄντων. Μετ' οὐ πολὺ ἐκαλεῖτο πρὸς τῆς συνόδου Ἀθανάσιος, καὶ παρόντες οἱ συκοφάντι, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς λιγῆς ἐσθῆτος διέβαλλον. Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν διαβολὴν Ἄππις καὶ Μακάριος πρεσβύτεροι τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, τῇ Νικομηθεῖᾳ τότε τυχηρῶς ἐπιδημοῦντες, ἀπέσβεσαν, ψευδῆ τὰ λεχθέντα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶναι τὸν βασιλέα διδάξαντες. Διὸ τῶν μὲν κατηγορῶν ὁ βασιλεὺς διὰ γραμμάτων καθήψατο· Ἀθανάσιον δὲ πρὸς αὐ-

(c) Palat., ὁμοίως καί. Infra idem, τῆς ὁρθῆς ὄντως πίστεως ὄν.

τὸν (α) ἔλθειν προετρέψατο. Εὐθέως οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκρόσεως, τῶν βασιλικῶν γραμμάτων ἀποδοθεντων, τοῦ Θεοῦ ταῦτα προετρέψαντος, εἰς ἀγωνίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φρατριάσαντες κατέστησαν. Τούτου οὖν τοῦ μέρους ἐκπεσόντες οἱ κατήγοροι, ἐπὶ ταῖς κατὰ τοῦ Μακαρίου κατηγορίας ἐτρέποντο.

4. Καὶ πρῶτον μὲν Ἀθανάσιος ὁ μέγας νομίμως ἄ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο· ἔπειτα δεικνυσθαι, εἰ ὁ κατήγορος Ἰσχυρᾶς ἀληθῶς πρεσβύτερος εἴη. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατηγορίᾳ ἐνεγέγραπτο. Τούτων δὲ οὐδένα λόγον οἱ κριταὶ ἐποιοῦντο· ἀλλ' εἰσῆχθη μὲν ἡ κατὰ Μακαρίου δίκη· ἀτονησάντων δὲ τῶν ἐλέγχων, ὑπέρθεσιν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρόσις, ἐφ' ᾧ τε παραγενέσθαι ἐπὶ τὸν Μαρεώτην τινᾶς, ἵνα ἐπὶ τὸν τόπον ζητηθῆι τὰ ἀμφίβολα. Ὡς δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος πεμπομένους εἶδεν, οὐδ' παρεγράψατο, Θεόγνιον, Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνιον, Οὐρσάκιον, ἑδῶ σκαιοῦραν εἶναι καὶ δόλον τὰ γινόμενα· οὐδὲ γὰρ δίκαιον εἶναι Μακάριον μὲν τὸν πρεσβύτερον ἐν δεσμοῖς εἶναι, τὸν δὲ κατήγορον ἅμα τοῖς ἐχθροῖς ἀπιέναι, ἐφ' ᾧ τε ἐκ μονομεροῦς πρᾶξιν ὑπομνημάτων (β) ποιήσασθαι. Ταῦτα βοῶντος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ διαμαρτυρουμένου τὸ κοινὸν τῆς συνόδου, καὶ Διονύσιον τὸν ὑπατικόν, ὡς εἶδε μηδένα λόγον τούτων ποιῆσθαι, αὐτοὺς διαλιπὼν ἀνεχώρησε, καὶ πρὸς τὴν βασιλέα ἀνέδραμεν. Οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες εἰς τὸν Μαρεώτην, ποιήσαντες ἐκ μονομεροῦς ὑπομνήματα καθὼς ἠβούλοντο, ἤεσαν· ἡ δὲ σύνοδος πρῶτον μὲν ἐρήμην τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατεδιήτησεν· ὡς δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα συνέφθασε, καθαίρεσιν ἐψήφισαντο Ἀθανασίου, πολλὰ ἐν τοῖς καθαιρετικοῖς αὐτὸν (γ) λοιδορήσαντες. Εὐθύς τε ὡς εἶχον ἐκ τῆς Τύρου σπουδαίως ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἔπορεύοντο ἐπὶ τῇ καθιερώσει τῆς νέας Ἱερουσαλήμ· ἐλθόντα τε ἐκεῖσε δέχονται τὸν Ἄρειον οἱ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου προσποιητῶς εἰς τὸ ὁμοῦσιον ὑπογράφαντες· φημί δὲ οἱ περὶ τὸν Νικομηδέα Εὐσέβιον. Οἱ δὲ τῆς ὁρθῆς πίστεως ἀπεστράφησαν τὸν Ἄρειον, ὄρισαντες ἐπὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν συνόδῳ αὐτὸν (δ) ἀκουσθήσεσθαι, ἐν ᾗ καὶ παραγεγνόμενος ἐάλω. Τούτων δὲ ὄντων ἐν τούτοις, ἐπικαταλαμβάνει ἕτερα γράμματα τοῦ βασιλέως, σημαίνοντα Ἀθανάσιον μὲν ἤκειν πρὸς αὐτὸν, αὐτοὺς δὲ παρῆναι ὡς τάχιστα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως.

« Νικητῆς Κωνσταντίνος, Σεβαστὸς, τοῖς ἐν Ἱ Τύρῳ συναλεθούσιν ἐπισκόποις.

« Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τίνος παραχώδους ἀταξίας ἢ ἀλήθεια διεστράφηαι ὑφ' ὑμῶν, δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχέλιαν, ἣν ἀήτητον (ε) εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορῶντες. Ἀλλ' ἐσται τῆς θείας προνοίας ἔργον, καὶ τὸ τῆς φιλονεικίας ταύτης, καὶ τὰ φανερώς ἀλόντα διασκευάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρῆθην ἐπιδειξαι, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποίησασθε φρονίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τίνος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἔχοινατε. Τούτω-

4. Et primum quidem Athanasius ille magnus Eusebium et socios, utpote sibi inimicos, jure recusabat. Hinc postulabat comprobari, num accusator Ischyras presbyter esset. Ita enim accusatione scriptum erat : sed Macarii causa in medium adducta est. Cum autem infirma argumenta essent, intermissa fuit interrogatio, ut quidam in Mareotem concederent, ut ipso in loco ambigua disquirent. Ut vidit autem Athanasius illos mitti, quos recusaret ipse, Theognium, Marin, Theodorum, Macedonium, Ursacium, exclamavit, dolo fraudeque res peragi, nec æquum esse, in vinculis manere Macarium presbyterum, dum accusator cum inimicis abiret, rem et commentarios altera absente parte edituris. Hæc clamante sancto Athanasio, ac communem synodum, et Dionysium consulenti in testes compellente ; ut advertit, nullam eos gestorum rationem habere, illis relictis abcessit, et ad imperatorem properavit. Qui porro missi in Mareotem fuerant, cum altera absente parte, arbitrato suo rem gessissent, remigrarunt : synodus vero primum Athanasium deseratæ causæ damnavit. Ubi autem accessere quæ in Mareote gesta fuerant, tum Athanasii depositionem decernunt, multis cum conviciis in scriptis suis onerantes. Tum quam celerrime Jerosolymam concessere, ad novæ Jerosolymæ dedicationem. Istiuc porro occurrentem Arium admittunt, qui in Nicæna synodo, consubstantiali simulate subscripserant ; Eusebius videlicet Nicomediensis et socii. Qui vero orthodoxæ fidei erant, Arium aversati, statuere audiendum illum esse in Alexandrina synodo, quo illum concessisse deprehensum fuerat. Cum hæc ita se haberent, accedunt aliæ litteræ imperatoris, jubentes Athanasium accedere, ipsosque Constantinopolim quam maturime se conferre.

Epistola imperatoris.

« Victor Constantinus Augustus episcopis Tyri congregatis.

« Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata : veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur a vobis, scilicet ob mutuatam vestram contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala, manifesto depressa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit isthic congregatis veritatis cura, et si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium læta fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem

(α) Sic Palat. Editi vero, παρ' αὐτόν.

(β) Palat. πρᾶξιν οὐκ μνημάτων. Infra idem, τὸ κοινὸν τῆς συνόδου.

(γ) Sic Palat. Editi vero, αὐτόν.

(δ) Palat., αὐτοῦ.

(ε) Hæc, ἣν ἀήτητον desunt in Palat.

nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum A accurate rationem coram reddituros, » etc.

6. Hæ litteræ, homines in synodo coactos ad angustias redegere. Quamobrem plures domum regressi sunt : Eusebius, vero, Theognis et reliqui, aliquantum ibi cunctari studio extrahebant tempus ; litteris autem suis piissimo imperatori significarunt, invitos se detineri quominus ipsum adirent. Interea autem, aliud profertur crimen de auro ad Philumenum misso. Sanctus Athanasius sistit se in conspectum imperatoris in Psammathia suburbano Nicomedisæ. Quare cunctantibus Eusebianis cum honore illum Alexandriam remisit, scribens Alexandriæ Ecclesiæ episcopum eorum Athanasium falso fuisse accusatum. Cum autem advenisset Alexandriam sanctus Athanasius, congregatique essent qui Ario faverent, frequens erat populi concursus, et spes, circa ejus negotii exitum : cum maxime viderent ea quæ a tot episcopis decreta essent divexari. Cum porro adverteret Athanasius iterum tumultu repleti Alexandriam Ægyptumque totam, non reticuit, sed ad imperatoris aures retulit. Cum autem imperator audivisset, Arii sententiam iterum prave detortam fuisse, accitum denovo illum Constantinopolim venire jussit, rationem redditurum de iis quæ commovere aggressus esset. Arius vero cum Alexandria ad comitatum ducetur, congressus Cæsareæ cum Eusebio, Theognio, Mari et reliquis asseclis, cum narrasset ea quæ sese spectarent, plurimisque diebus versatus cum illis, eorum usus consiliis ; alias una cum illis in Athanasium consuere calumnias in animum induxit. Tum præmissus ab illis ad imperatorem Arius, profectus est causam propugnaturus. Eusebiani vero Constantinopolim iterum profecti, ut pacti erant contra Athanasium, omnem lapidem moventes, quod dicitur, ut episcopatu eum pellerent. Acciti namque ab imperatore et interrogati ab eo de actis in synodo, respondent : Non tanta nobis, imperator, de prioribus Athanasio illatis cura est, quanta de sacra mensa subversa et de mystico poculo confracto ; insuperque quod interminatus sit se impediturum frumenti comeatum Alexandria Constantinopolim vehi solitum. Aiebant hæc Athanasii dicta audivisse, Adamantium, Anubionem, Arbetionem et Petrum episcopos, a quibus convictus, in omnibus reus deprehensus, iudicium subterfugisset Athanasius. Sic igitur circumventus imperator, atque in iram versus, exsilio multat Athanasium, Treviros in Gallias abire jussum. Aiunt autem quidam id egisse imperatorem animo pacis ecclesiasticæ conciliandæ ; quandoquidem

(a) Τέως deest in Palat. Infra idem, τῷ εὐλαβεστάτῳ βασ.

(a') Legit interpres συστήσας ἑαυτόν. Cæterum phrasis mutila est. Edit. PATROL.

(b) Palat., παραινέσθαι.

(c) Sic Palat. et sic legit vetus interpres. Editi

οὖν ἠπειγμένους πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν εὐλάβειαν βούλομαι, ἵνα τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν δι' ὑμῶν αὐτῶν παραστήσητε, ἢ κατὰ ἐξῆς.

5. Ταῦτα τὰ γράμματα εἰς ἀγῶνα τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ κατέστησε. Διὸ οἱ μὲν πλείους ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀνεχώρησαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεόγνιον, καὶ τοὺς λοιποὺς τέως (a) ἐχρόνιζον αὐτόθι· παρέλκοντες ἔκοντι τὸν καιρὸν· ἔγραφον δὲ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, δύναντας ἐπέχεσθαι ἐπειγομένους ἐξορμᾶν πρὸς αὐτόν. Ἐν δὲ τῷ μεταξύ ἀποδύεται καὶ τὸ ἕτερον ἔγγραφο τὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ τοῦ πρὸς Φιλομένον. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, συστάς ἑαυτῷ (a) κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως ἐν Ψαμμαθίᾳ προαστείῳ τῆς Νικομηδείας. Διὸ καὶ βραδυνάντων τῶν περὶ Εὐσέβιον, μετὰ τιμῆς αὐτὸν ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, γράψας τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Ἀθανάσιος ψευδῶς διαβέβληται. Ἐν δὲ τῷ παραγενέσθαι (b) τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ συγχροτεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν Ἀρειον, πολλῇ τις ἦν καὶ τοῦ πλήθους συνέλευσις καὶ ἐπιτιμία, ἐπὶ ταλαντευοῦσά τε ἐσχάτοις περιεγομένη· μάλιστα πάλιν ὀρώντων τὸ τοσοῦτοις ἐπισκόποις κριθέντα διασκυλλόμενα. Ὅρων δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐθις ταραττομένην τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ πᾶσαν Αἴγυπτον, οὐ παρσιώπησεν· ἀλλὰ φανερὸν ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς κατέστησεν. Ὡς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπέθετο (c) διεστράφθαι πάλιν τὴν Ἀρειοῦ γνώμην, μεταπέμψων αὐθις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦκειν αὐτὸν ἐκέλευσε, λόγον δώσοντα ὡς ἀνακινεῖν ἐπεχειρεῖ (d). Ὡς δὲ ἤγετο πάλιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὸν κοιμητάτον ὁ Ἀρειος, συμβαλὼν ἐν Καισαρείᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, Μάριν, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεργοῦς (e), διηγησάμενος τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐπὶ πλείους τε ἡμέρας συμφρατριάσας αὐτοῦς, καὶ συμβούλιος χρησάμενος αὐτοῖς (f), ἐτέρας πάλιν συκοφαντίας κατὰ Ἀθανασίου ῥάπτειν προεθυμοῦντο. Καὶ προπεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ὁ Ἀρειος πρὸς τὸν βασιλέα, ἦει ἀπολογησόμενος. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον αὐθις ἐπανελθόντες ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἶα συνέθεσαν κατὰ Ἀθανασίου· τὸ δὲ λεγόμενον, πάντα λίθον κινουῦντες, τοῦ ἐξωσθῆναι (g) αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς. Μετακληθέντες γὰρ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτώμενοι ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῇ συνόδῳ, ἔφησαν· Οὐχ οὕτως, βασιλεῦ, σπουδῆν πεποιτημέθα περὶ τῶν προτέρων, ὧν ἐνήγετο Ἀθανάσιος, ὅσον περὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τῆς ἀνατραπέσεως, καὶ περὶ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου τοῦ κατασθέντος, ἔτι τε καὶ ὡς ἠπειλεῖ κωλύσειν πεμφθῆναι τὸν σίτον τὸν ἐξ ἔθους ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κομιζόμενον. Καὶ τούτων λεγομένων παρὰ Ἀθανασίου ἀκηκοέναι Ἀδαμάντιον, Ἀνουθίωνα, Ἀρβεθίωνα, Πέτρον, τοὺς ἐπισκόπους, ὅψ' ὧν ἐλεγχθεὶς, φωραθεὶς (h) τε ἐπὶ πᾶσιν, ἀπέδρα τὴν κρίσιν ὁ Ἀθανάσιος, ἐποίητο.

(d) Palat., ἐπιχειρεῖ.

(e) Συνεργούς deest in Palat.

(f) Ita Palat. Editi vero, αὐθις.

(g) Palat., τοῦ ἐξωθῆσαι.

(h) Φωρεθείς deest in Pal.

νήσιος. Οὕτω γοῦν συναρπαγείς ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰς Ἐργὴν ἐκπεσὼν, ἐξορίᾳ ὑποβάλλει τὸν Ἀθανάσιον, τὰς Γαλλίας οἰκεῖν ἐν τῇ (α) Ἱερὴν διακελεύσας. Φασὶ δὲ τινες τοῦτο πεποιηθέναι τὸν βασιλεῖα σκοπῶ τοῦ ἐνωθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπειδὴ Ἀθανάσιος πάντη κοινωῆσαι τοῖς περὶ τὸν Ἄρειον ἐξετρέπετο. Θορόβου οὖν καὶ στάσεως οὐ τῆς τυχοῦσης κατειληφύας, οὐ μόνον τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὄδυρομένων δὲ περὶ τοῦ σφωὸν ἐπισκόπου, ἀνεφύοντο πάλιν, ὥσπερ ἐκ μυχῶν κινῶν, οἱ τὰ λιν, ἐξερευόμενοι τὲ φθοροποιὰ καὶ θανατηφόρα αὐτῶν ἀπατωμένους.

6. Ἀλλὰ τοῦτοις ἐπινηχομένων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν (β), ὁ Κωνσταντίνος τέλος ὑπομένει τοῦ βίου ἐν τινι προαστείῳ Νικομηδείας, ἐν καὶ τριακοστῶν ἔτος διαρκέσας ἐπὶ τῆς βασιλείας· ὁ δὲ πᾶς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνος ἐν ἑξηκονταπέντε ἔτεσι διαλήξας· διαδόχοις τοῖς υἱέσι χρησάμενος, παραδοὺς τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ ἐνδιαθέτῳ τὰ Ἀρείου φρονούντι, εἰπὼν Κωνσταντίνῳ τῷ ὁμωνύμῳ ἀποδοθῆναι αὐτῇ. Πολλῶν γοῦν διαπυθνομένων εἰ πεποιτῆται διαθήκην, διανεβάλλετο ὁ πρεσβύτερος, ἔχων συμμίσθτας τοὺς εὐνούχους (γ) τοῦ ἱεροῦ κοιτῶνος. Παραγίνεται δὲ μικρὸν ὕστερον ὁ Κωνσταντίνος, καὶ κρύβδην αὐτῷ δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν διαθήκην ὁ πρεσβύτερος, μίαν εὐθὺς χάριν αὐτῷ αἰτῶν, τὰ Ἀρείου φρονεῖν. Τελευτήσαντος τοίνυν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας ἅμα τοῖς σὺν αὐτῷ, καιροῦ δεδράχθαι εὐκαιροῦ νομίσαντας, τὰ Ἀρείου συνιστᾶν ἐσπούδαζον (δ). Περιέσεσθαι δὲ τούτου ἠλπίζον, ἐὰν μὴ ἀναχωρήσῃ τῆς ἐξορίας ὁ Ἀθανάσιος. Ταῦτα δὲ κατεσκευάζον συνεργῷ χρώμενοι τῷ πρεσβυτέρῳ, ὃς χάριν τῆς διαθήκης ὑποδύς πάλιν, ἐν τοῖς βασιλείς τὸν πραιπόσιτον τοῦ βασιλέως, τοῦνομα Εὐσέβιον, συνθέσθαι τῇ Ἀρείου δόξῃ συνέπεισεν. Ἐκ δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ τῶν εὐνούχων τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἐπειθοντο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γαμοτῆ, διὰ τῶν εὐνούχων καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποπλανηθεῖσα, τῇ αὐτῇ δόξῃ προστίθεται. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὑπήχθη τῷ αὐτῷ φρονήματι· παραχρημά τε κελεύει τὰ Ἀρείου συστήναι, καὶ ἄκοντας τὰ δόγματα αὐτοῦ τοὺς ἐπισκόπους ἡμῶν καταδέξασθαι. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας ἤγειρο, καὶ Ἀλεξανδρείας ὁ μέγας Ἀθανάσιος· ἐν δὲ τῇ ἐξορίᾳ (ε) διῆγεν· καὶ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος, καθὼς ἐν τισὶν Ἀθανασίου γράμμασιν ἀνέγνωμεν. Εὐσέβιος δὲ ὁ Νικομηδεὺς, ἔχων συνεργῶν τὸν εἰρημένον πρεσβύτερον, μηχανάται τὸν Ἄρειον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκούεσθαι, οἰόμενος ῥᾶστα περιέσεσθαι Ἀθανασίου, ἐπ' ἀλλοδαπῆς γενομένης τῆς ζητήσεως, τῇ αὐθεντίᾳ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἐκείσε συνεργημένων, τὰ Ἀρείου δῆπου φρονούντων (ς). Ἄλλ' ὁ μὲν Ἄρειος, ὄργανων τῶν τοῦ διαβόλου καὶ σκευῶν αὐτοῦ κατηρτισμένον, φανταζόμενος τὰς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας διαρπάσσειν, τέλος ἀξιὸν ἀπ-

Athanasium communionem cum Arianis prorsus aversaretur. Tumultu itaque ac seditione non minima concitata, non solum Alexandria sed etiam per universam Aegyptiam, hominum scilicet lugentium episcopum suum; rursus quasi ex recessibus emergentes Ariani, totam commovere civitatem, evomentes pestifera illa et exitiosa Arii dogmata, atque pestis iastar ingruentes hominibus a se deceptis.

Ἀρείου φρονούντες, καὶ διετάρρασαν πᾶσαν τὴν πόλιν Ἀσίου δόγματα, καὶ λοιμοῦ δίχην ἐνέντες τοῖς ὑπ'

B 6. Dum autem humanæ cogitationes in hac rebus incumbent, finem vivendi facit Constantinus in quodam Nicomediae suburbio, cum annos unum supra triginta imperium tenuisset, totumque ejus vitæ tempus sexaginta quinque annis absolutum est. Successores filios reliquit, tradito testamento atque in manibus deposito cuidam presbytero cum Ario sententi, mandans ut Constantino cognomini traderet illud. Multis igitur quærentibus an edidisset testamentum, cunctabatur presbyter, nactus consilii socios eunuchos sacri cubicoli. Paulo post adventit Constantius, clamque ipsi presbyter testamento tradit, unam statim ab eo rogans gratiam, ut cum Ario sentiret. Defuncto itaque imperatore Constantino, Eusebii Nicomediensis et socii, tempus se nactus opportunum rati, Arii hæresia firmare studebant. Quod ex voto cessurum sperabant, cum ab exilio Athanasius non remigraret. Hæc autem moliebantur opera usi presbyteri illius, qui testamenti traditi beneficio, sese ingerens in palatium, imperatoris præpositam, nomine Eusebium, induxit, ut Arii doctrinam tueretur. Mincæ eunuchi ad eadem sentienda inducebantur. Quin imo ipsa imperatoris uxor per eunuchos ac presbyterum decepta, eidem doctrinæ adjungitur. Nec multum postea ipse imperator in eandem sententiam deductus est: ac statim mandat, ut Arii hæresis firmaretur, omnesque episcopi nostri ejus doctrinam vel inviti cogere amplerentur. Dum hæc spiritualis tempestas agitaretur, præerat Jerosolymitanæ Ecclesiæ Maximus episcopus, Alexandrinæ magnus Athanasius, qui in exilio agebat; Constantinopolitanæ vero Alexander, ut in quibusdam Athanasii scriptis legimus. Eusebii autem Nicomediensis, socium habens supra dictum presbyterum, operam dat ut Arius Constantinopoli audiat, ratus facile superatum iri Athanasium, si in peregrina urbe quæstio haberetur, auctoritate scilicet imperatoris, aliisque eo convenientibus Arianice sententibus. Sed Arius cum esset instrumentum diaboli et vas ejus paratum, cum cogitaret Dei Ecclesias diripere, condignum retulit facinorum finem. Precibus namque sancti Alexandri episcopi

(a) Palat. ἐν τῇ Βερίδι pro ἐν Τριβέραις.
(b) Hæc, τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, desunt in Pal.
(c) Τοὺς εὐνούχους deest in Pal.

(d) Συνιστᾶναι νομίζων Palat.
(e) Palat. εἰ καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ.
(f) Palat. φρονεῖν. Editi, φρονούντων.

Constantinopolitanis, in latrinis imperatoriae urbis viscera ejus avulsa sunt. Sed etiam post Arii mortem, parvo elapso tempore, Eusebius Nicomediensis et socii ejus, eunuchorum sibi addictorum opera, quotquot rectae doctrinae adhaerescerent perturbare aggressi sunt, lucrum sibi existimantes sancti Athanasii absentiam, ac studentes suae sententiae episcopum in Alexandrina Ecclesia constituere. Sed Dei gratia praecupavit eos, veritati praemium adjudicans. Haec enim illis cogitantibus, magnus Athanasius ab exilio regressus est, imperatoris munus litteris ex Occidente scriptis a Constante filio beatae memoriae Constantini, ad populum Alexandrinum, hisce verbis:

γράμμασι παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαρίου Ἀλεξανδρείας, ἅπερ ἔχει οὕτως:

Victor Constantinus, catholicae Ecclesiae et populo urbis Alexandriae.

Nec sacrae mentis vestrae notitiam praeteriisse arbitror, ideo Athanasium adorandae legis interpretem, in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quae in periculum sacri illius capituli immineret, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, ex faucibus adorientium se virorum est ereptus. Quamobrem sub me degere jussus est, ut in nullo sibi necessario deficeret. Tametsi ejus praecleara virtus divinis freta auxiliis, graviores calamitates fert libentissimo. Dominus porro noster beatae memoriae Constantinus Augustus pater meus, eundem religiosissimum episcopum suis sedibus restituerat parabat. Quia tamen humana sorte praecupatus, antequam votum impleisset suum ex hac vita migravit, consentaneum existimavi divinae memoriae imperatoris propositum hereditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantae mihi venerationi fuerit, cum ad conspectum venerit vestrum agnosceitis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim desiderii vestri imago et tanti viri dignitas animam meam concitavit atque commovit. Divina vos Providentia conservet, fratres dilecti.

7. His confusus litteris Athanasius, Alexandriam venit, eumque libentissime excepit populus Alexandrinus. Quotquot autem isthic Ariani erant, conventicula cogebant adversus illum; unde frequentes ortae seditiones ansam Eusebianis dedere, virum apud imperatorem calumniandi: quod nullo episcoporum conventu id decernente, suo ipse motu remigrans occupasset Ecclesiam: eo usque calumnias illi ferebant. Ac rursus memorati homines imperatoris aures obtundentes, inconsiderato furore concitant illum, ut exilium decerneret in Athanasium; veriti, ne si patris propositum sequeretur, vellet de fide edoceri, ipsique in periculum venissent. In tantum itaque furorem improbitate sua

(a) Palat. ἀφεδρώνι.

(b) Sic Palat. Editi vero Κώνστας, male.

ἠνέγκατο τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, ταῖς εὐχαῖς τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀφεδρώνι (a) τῆς βασιλίδος πόλεως τῶν σπλάγγων αὐτοῦ κατασπασθέντων. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Ἀρείου, χρόνου βραχέως διελθόντος, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας πάλιν, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διὰ τῶν συνεργούντων αὐτοῖς εὐνούχων ταραττεῖν τοὺς τῆ ὀρθοδοξίᾳ προσκειμένους ἐπεχείρουν, Ἑρμαιὸν ἠγοούμενον τὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἀπουσίαν, καὶ σπουδάζοντες τῆς αὐτῶν δόξης ὁμόφρονά ἐπίσκοπον ἐγκαθίσταν τῆ Ἀλεξανδρείαν Ἐκκλησίᾳ: ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις πρόετρεχε βραβεύουσα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Ταῦτα γὰρ αὐτῶν διανοουμένων, ἔφθασεν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐπανελθεῖν ἀπὸ τῆς ἐξορίας ὡχρωμένος βασιλικῶς ἐπιτομῆς Κωνσταντίνου ἀπὸ τῆς Δύσεως γραφεῖσι τῷ λαῷ

Nikeτης Κωνσταντίνος (b), τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲν τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποπειφυγέναι γνῶσιν οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην, πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστᾶθαι, ἵνα, ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμηνε, ἀνήκεστα ὑποστῆ. Πρὸς τὸ διαπαῖσαι τοίνυν ταύτην, ἀφηρέθη τῶν φαρύγγων τῶν ἐπιχειμύγων αὐτῷ ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο ὑπ' ἐμοὶ μὲν διάγειν κεκλεύεσται, ὥστε μηδὲν αὐτῶ τῶν ἀναγκαίων ἐλλείπει, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἡ ἀοιδιμος αὐτοῦ ἀρετῆ, ταῖς θεαῖς πεποιθὺν βοηθείαις, καὶ τὰ τραχύτερα ἀχθῆ φέροι εὐχερῶς. Καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνος ὁ σεβαστὸς ὁ ἐμὸς πατὴρ τὸν αὐτὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχεῖν ἠθούλετο. Ὅμως, ἐπειδὴ ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προσληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπάυσαστο, ἀκόλουθον ἠγησάμην τὴν προσίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις, ἐπειδὴ τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσόψεως, ὅσης παρ' ἐμοῦ αἰδοῦς τετύχηγε γνώσεσθε. Καὶ οὐ θαυμαστὸν, εἰ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα (c) καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἦ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ πρόετρεπεν. Ἡ θεία Πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξοι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

7. Τούτοις θαρρῶν τοῖς γράμμασιν ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος, καταλαμβάνει τὴν Ἀλεξανδρείαν, καὶ ἤδιστα αὐτὸν ἐδέξατο ὁ τῶν Ἀλεξανδρείαν λαός. Ὅσοι δὲ ἐτύγγανον Ἀρειανίζοντες ἐν αὐτῇ, φρατρίδας συνιστώσαν κατ' αὐτοῦ (d), δι' ὧν συνεχεῖς στάσεις ἐγίνοντο, αἰτινες ὑπόθεσιν παρεῖχον τοῖς περὶ Εὐσέβιον τοῦ διαβάλλειν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ· ὅτι, μὴ κρίναντος τοῦ κοινοῦ συνεδρίου τῶν ἐπισκόπων, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας τὴν Ἐκκλησίαν κατέλαθεν· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὰς διαβολὰς ἐξέτειναν. Αὐθις τε τοῦ βασιλέως τὰ ὅτα οἱ προειρημένοι χράναντες, ἀπερισκέπτως μάλινονται, ἐξορίαν φηφίσασθαι αὐτὸν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, δεδιότες μὴ, τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ χρησάμενος, ἐθελήσῃ τὰ περὶ τῆς πίστεως ἐκμαθεῖν,

(c) Palat. πεποίηκαμεν.

(d) Palat. φρατρίδας συνιστών κατ' αὐτοῦ.

καὶ περιπέσωσι κινδύνῳ. Ἐπὶ τούτῳ τοίνυν ἐν- A
 εμάνησαν τῆ φαιδότητι, ὥστε καὶ νεκροῦ τινος χεῖρα
 εὑρεῖν, ἣν ἔλεγον Ἀθανασίῳ εἰς γοητείαν εἶναι ἐπι-
 τηθείαν, καὶ τίνος εἶναι ἑρασκον εἰδέναί. Ἀρσενίου
 γὰρ τίνος ἀνδρὸς ἔλεγον τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν
 ταύτην ἐκκεκῶθαι παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Δι'
 ἦν αἰτίαν ὁ βασιλεὺς τὴν μὲν ἐξορίαν οὐ ψήφιζεται
 κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἦν ἐδόκουν οἱ τὰ Ἀρελοῦ
 φρονούντες φιλανθρωπώτερον ἐξαιτεῖσθαι, ὡς ἀπάν-
 θρωπον αὐτοῖς εἰς αἷμα γράψασθαι κατηγορίαν, οὐσι
 κληρικοί· διάγνωσιν δὲ προστάττει γενέσθαι, δι'
 ἧς θέμις ποιεῖν, δοῦναι τὸν Ἀθανάσιον. Προχειρίζε-
 ται γοῦν τὸν Ἀρχελαόν, ἀνδρα τῶν συνηστῶν καὶ
 ὁμοφρόνων αὐτῷ, ἐκπέμψας ἐν Τύρῳ, ὁμοῦ τῷ τῆς
 Φοινίκης ἄρχοντι διακοῦσαι τῆς ὑποθέσεως. Διήγει- B
 οῦν ἐν τῇ Τύρῳ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, τοὺς περὶ τῆς
 γοητείας κατηγορούς ἐκδεχόμενος. Ὑπέρθεσις δὲ
 ἐγένετο, ὡς μὲν ἐκεῖνοι ἔλεγον, ἵνα ἀπὸ τῆς Ἀλεξ-
 ἀνδρείας παραγένωνται οἱ ὑπ' ἔψιν τὸ μῦθος γινώ-
 σκοντες, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρσένιον ἐπιστάμενοι· ὡς
 δὲ ἡ ἀκολουθία διδάσκει ἐννοεῖν, κατὰ Θεοῦ οἰκονο-
 μίαν. Ἦν γὰρ αὐτὸς ὁ Ἀρσένιος ἀναγνώστης τῆς
 κατὰ Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίας, ὃν διὰ τινὰ αι-
 σχουρίαν μέλλοντα δίκας δίδοναι, ὁ μακάριος Ἀθα-
 νάσιος περιποιησάμενος, δρασμὸν ὑποδύναι ὑποτίθε-
 ται. Ἀμεριμνούσας οὐκ μὴ φανήσεσθαι τὸν Ἀρσέ-
 νιον, ὡς ὑπόδικον, ὄνομαστί πρὸς πλείω τῶν
 ἀκούοντων, λέγοντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρσενίου, ἐνήγον
 τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ. Διαδίδονται γοῦν ἡ φήμη τῷ Ἀρ- C
 σενίῳ, ὅτι δι' αὐτὸν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ὑπονοῖα
 μαγείας ἐν Τύρῳ πάρεστι, καὶ οἶκτον λαθῶν τοῦ μα-
 κάρου ἀνδρὸς ὁ Ἀρσένιος, ἀμείψασθαι τε θέλων αὐ-
 τὸν τῆς εὐπορίας τῆς εἰς αὐτὸν, ἀπειπῶν ἑαυτοῦ,
 φθάσει τὴν Τυρίων πόλιν, τὸν δρασμὸν ἐκλελοιπώς·
 κρείσσον λέγων ἑαυτὸν θανεῖν, ἢ πᾶσαν τὴν οἰκου-
 μένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. Καὶ
 ἔλθων ἐν Τύρῳ, τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ ἐμφανίζεται ἐν μυ-
 στηρίῳ, ᾧ καὶ συμβουλεύεται, μὴ περὶ τῆς δίκης
 ἐμφανισθῆναι πολλοῖς, ἵνα μὴ τι δράσωσι αὐτὸν οἱ
 ὑπεναντίοι φαῦλον· ἢ διωρίαν ἔχοντες σκέψωνται
 δι' ὑπερθέσεως λύσαι τὴν δίκην τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου
 Ἀθανασίου τὴν περὶ τῆς γοητείας. Μένει γοῦν ἐκεῖσε
 ὁ Ἀρσένιος πρὸ μιᾶς τῆς δικασίμου παραγενόμενος.
 Τῇ ἐξῆς οὖν, πρὸ βήματος οἱ κριταὶ καθεσθέντες,
 ἀγεσθαι κελεύουσι τοὺς κατηγορούς καὶ Ἀθανάσιον. D
 Πρὸ τὴν δὲ κατηγορίαν περὶ μοιχείας αὐτῷ ἐπάγον-
 τες, παρήγον γυναῖκά τινα ἀναίδῃ, ἀκριβῶς τὸ συ-
 κωφαντεῖν ἐπισταμένην· ἥτις ἔλεγεν, ὅτι, ὑποδεξά-
 μένη τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον οἴκοι εὐλαθείας χάριν,
 ὑπέστη φορὰν ὑπ' αὐτοῦ νύκτωρ αὐτῇ ἐπιπεσόντος.
 Αὐτῶς τοίνυν τὸν Ἀθανάσιον εἰσαχθῆναι κελεύουσιν,
 ἐστῶτα παρὰ τὸν πέτασον τῆς ἀκροάσεως. Ἦν δὲ
 σὺν αὐτῷ καὶ Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις καὶ
 συνελθὼν τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ, αὐτὸς πρὸς τὸν γύ-
 ναιον ἀνελτὸς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λέγει· Εἰπέ μοι, γύ-
 ναι, ἐγὼ παρὰ σὲ ἔμεινα; ἢ σὺ με ὑπέδεξαι ἐν τῷ
 οἴκῳ τῷ σῷ; ἢ νύκτωρ σου ἐδιασάμην, καθὼς μου
 κατηγορεῖς; Ἡ δὲ, ὅσα γύναιον ἐκ Τημοθεοῦ τέλους
 ἀργυρισθῆν, προαλῶς τὴν ἔψιν περιστρέψασα, καὶ τὸ

deducti sunt, ut mortui cujusdam manum nacti,
 dicerent eam ab Athanasio ad veneficia fuisse
 usurpatam : seque nosse ejus esset : affirmabant
 quippe eam Arsenio cuidam viro, ab Athanasio
 fuisse abscessam. Qua de causa imperator nequa-
 quam deerevit exsilium contra sanctum Athana-
 sium, ut sperabant Ariani, rati se humanius quid-
 piam postulare, quam si capitis accusationem scri-
 berent, clerici cum essent ; sed jussit perquisitio-
 nem haberi, qna Athanasio liceret sese defendere.
 Mandat ergo Archelaum familiarem sibi et domo-
 sticum virum, mittitque Tyrum, ut una cum Phœ-
 nices præfecto causam cognosceret. Tyri ergo de-
 gebat sanctus Athanasius, expectans illos de ve-
 neficio accusatores. Mora autem et cunctatio fuit,
 ut causabantur illi, quo Alexandria accedere pos-
 sent ii, qui flagitii testes oculati fuissent, et ipsam
 nosset Arsenium : at ut ex consequentibus cogi-
 tare licet, id divina Providentia factum est. Erat
 enim Arsenius Alexandrinæ Ecclesiæ lector, quem
 ob turpe facinus penas daturum beatus Athanasius,
 ut liberaret, ad fugam hortatus fuerat. Rati ergo
 nequaquam compariturum Arsenium, utpote reum ;
 ad fidem auditoribus faciendam, pronuntiato Arse-
 nii nomine, crimen intentabant in Athanasium.
 Pervenit ad Arsenium fama, quod ejus causa Atha-
 nasius episcopus, Tyri in suspicionem magiæ veni-
 ret, beatumque miseratus virum Arsenium, atque
 accepti beneficii gratiam referre peroptans, nihil-
 que suum curans periculum, Tyriorum in civita-
 tem venit e fuga reversus ; potius esse ducens
 mori se, quam totum orbem terrarum ob tantum
 virum offendi. Cum venisset Tyrum, Athanasio
 clam se sistit, qui consilium dat illi, ut ne ante ju-
 diciali sese multis exhiberet ; ne quod illi inaleum
 inferrent adversarii, neve si per tempus liceret,
 stunderent solvere istam contra sanctum Athanasium
 accusationem de veneficio. Manet igitur ibi Arse-
 nius, qui uno die accesserat antequam causa dice-
 retur. Insequenti igitur die, sedentes pro tribunali
 judices, jubent adduci accusatores et Athanasium.
 Primam igitur accusationem de adulterio inten-
 tant, adducta impudente muliere, quæ opprime
 callebat calumniandi modum. Dixit illa, cum plea-
 tis causa Athanasium domi suscepisset; ab ipso no-
 ctu irruente vitium sibi oblatum fuisse. Deinceps
 jubent introduci Athanasium, qui tum stabat ad
 limen secum habens Timotheum presbyterum, qui
 una ingressus cum sancto Athanasio, dicit : Ain' tu
 mulier, egone apud te mansi ? Tunè me domi sus-
 cepisti ? an te noctu violavi, uti me accusas ? Tum
 illa, utpote mulier ex publico prostibulo pecunia
 conductæ, petulantly converso vultu, et labello vel-
 uti lenocinium extenso, ad Timotheum clamavit :
 Tu es qui mihi vim atque vitium obtulisti : tu ipse
 es qui noctu me violasti invitam, et castitatem
 fœdisti meam. Hinc ad judices cum juramento
 olamat : Hic est corruptor meus ; hic, non alius
 est, qui mei corrupendæ causa ad me venit. Co-

gnita furiosæ mulieris insania, iudices cum satellitibus ridere, atque mirari sancti Athanasii prudentiam, qui vel silens, accusationem illam esse calumniam comprobabat, confusus adversariis suis. Scenæ haud dissimile negotium fuit : nam in Timotheo Athanasius, actum adversariorum dolo plenum esse monstravit. Athanasius accusatus est, Timotheus insimulatus sese defendit, atque ita clypeos suos amisit adversarii. Fuit enim ipsis mulier, quam multa mercede conduxerant, telum perniciosum, confictum non sustinens, imo præ ignorantia contra suos dimicans. Qua de causa etiam poenas effugiunt a lege præscriptas : ipsi namque una iudices erant et accusatores.

μοι. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς ἡ γυνὴ, ἣν πολλοῦ κεφαλαίου ἐνότασιν, ὑπὸ ἀγνοίας δὲ τοῖς ἰδίους ἀντιστρατευσάμενον. Διὰ τοι τοῦτο καὶ φεύγουσι τὴν ἐκ τῶν νέμων ἀπόφασιν· αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ κατήγοροι.

8. Quamobrem suppressa mulieris accusatione, ad beneficium erimen concedunt : et cum se putarent ex secundo crimine priori calumniæ fidem facturos, ipsi sese potius illaqueant, capti sua impietate. Itaque manum proferunt, detestandam rem magistratibus ostendentes, aiuntque : Viri iudices, ecce brachium, quod artificiosis verbis non valet Athanasius declinare. Ipsa te manu silendo accusat, o Athanasi, quam Arsenio abscidisti. De qua defensionem pares oportet, in quem illam usum amputaris. Tum Athanasius ad illos : Quis ex vobis novit Arsenium? Aut quis hanc ejus esse dexteram agnoscit? Et surgentes quidam cum accusatoribus, se Arsenium probe nosse dicebant. Tum Athanasius ad iudices : Quandoquidem, ait, se Arsenium nosse confessi sunt, rogo adduci Arsenium : adest namque. Ut autem adductus est Arsenius, adversarios obtulit beatus Athanasius, ait accusatoribus ac iudicibus : Annon hic est Arsenius, de quo mihi crimen offertur? Ecce adest Arsenius omnibus Alexandrinis notus. Et pertracto illo ante tribunal, dexteram ejus manum primo erigit, ac jubens rursam ut sursum aliam elevarat ad concessum exclamavit : Ecce Arsenium, o cives, ecce hominis manus, o mirabiles iudices! Rogo perquiratur, cujus sit manus illa quam tenent adversarii, et unde illam rescuerint. Tum nox et caligo eorum oculis offusa est, non modo ob sancti Athanasii purgationem; sed quod suis ipsi accusationibus venefici, et, quod grave dicitur est, sycophantæ deprehensi essent. In illum sane cœtum quadrat illud quod dicitur : *Lacum aperuit et effodit eum, et incidit in fossam quam fecit*¹. Sed quoniam iudices ideo convenerant, non ut de jure et justitia disquirerent, sed ut Athanasium condemnarent, compressa legum auctoritate, et potestatis ascia : quamprimum igitur satellitibus tribunal reliquerunt, silentio studentes veritatem oblitescere, ne imperatorem offenderent. Itaque videre erat discedentibus iudicibus seditionem, adversariorum contra sanctum

A χελύνιον μαστροπορνεῖα ἀνατείνασα, ἀνεδόθησέ πρὸς τὸν Τιμόθεον· Σὺ εἶ δὲ τὴν βίαν μοι πρὸς τὴν φθορὰν ἐργασάμενος (α)· σὺ εἶ δὲ νύκτωρ ἄκουσάν με βιασάμενος, καὶ τὴν ἀγνεῖαν μου κηλιδιώσας. Καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐνωμότως ἀνέκραγεν, ὅτι οὗτός ἐστι μοι ὁ φθορεὺς· οὗτος δὲ, οὐκ ἄλλος, ὁ τὴν ἐφοδὸν μοι ἐπὶ τῇ φθορᾷ διαπραξάμενος. Καὶ ἐπιγόντες τὴν παροινίαν τῆς μαινάδος οἱ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις ἐμειδιῶν, καὶ τὸ φρόνημα ἐθαύμαζον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὅτι σιωπῶν τὸ ἔγκλημα συκοφαντίαν εἶναι ἀπέδειξε, περιτρέψας τοὺς ἐναντίους. Σκηνῆς γὰρ οὐδὲν διέφερε τὸ γεγονός; ὅτι ἐν Τιμοθέῳ Ἀθανάσιος τὸ δρᾶμα τῶν πολεμιῶν διήλεγχε δόλου πεπληρωμένον. Ἀθανάσιος κατηγορήθη, καὶ Τιμόθεος ἐπεκαλεῖτο ἀπολογούμενος, καὶ βίψασπιδες γεγόνασιν οἱ πολέ-

ἐξηγοράσαντο, ὅπλον σαθρότατον, οὐκ ἀνέχον πρὸς ἐξηγοράσαντο, ὅπλον σαθρότατον, οὐκ ἀνέχον πρὸς

B 8. Διὰ τοῦτο, τὸ τῆς γυναικὸς συστειλαντες ἔγκλημα, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας χιροῦσι· καὶ δοκοῦντες ἐκ τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον διαβάλλειν, μᾶλλον ἐνελοῦνται ἀλισκόμενοι τῇ ἀσεθείᾳ. Προσάγουσι γοῦν τὴν χεῖρα, μῦθος ἀνύποιστον κοσμικοῖς ἀρχουσιν ἐπίδεικνύμενοι, καὶ φασιν· Ἄνδρες δικασταί, ἰδοὺ ὁ βραχίον, ὃν ἐντέχους λόγους οὐ δύναται παραγράφασθαι ὁ Ἀθανάσιος. Αὐτὴ σου, φασίν, ἡ χεῖρ σιγῶτα κατηγορεῖ, ὡ Ἀθανάσιε, ἣν Ἀρσενίῳ περιέκοψας. Περὶ τῆς ὀφειλῆς ἀπολογησασθαι, εἰς τίνα σοι χρεῖαν τέτμηται. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος πρὸς αὐτούς· Τίς γὰρ ἐστὶν ἐξ ἡμῶν, φησὶν, ὁ ἐπιγινώσκων Ἀρσένιον; Ἥ τίς ἐστὶν ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιὰν γνωρίζων; Καὶ ἀναστάντες τινὲς σὺν τοῖς κατηγόροις, σαφῶς εἶδέναι τὸν Ἀρσένιον ἔλεγον. Καὶ ὁ Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς κριτὰς· Ἐπειδὴ, φησὶν, ὠμολόγησαν εἶδέναι τὸν Ἀρσένιον, ἀξίῳ εἰσαχθῆναι τὸν Ἀρσένιον (b)· πάρεστι γὰρ. Ὡς δὲ εἰσῆχθη ὁ Ἀρσένιος ἕνω προσέχων τοὺς ἐναντίους, εἶπε τοῖς κριταῖς καὶ τοῖς κατηγόροις ὁ μακάριος Ἀθανάσιος· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ Ἀρσένιος; οὐ περὶ τούτου μοι ἐνάγεται; Ἰδοὺ πάρεστιν ὁ Ἀρσένιος, ὁ καὶ πᾶσι γινώριμος τοῖς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἐπισπασάμενος αὐτὸν πρὸ τοῦ βήματος, ὑπεγείρει πρῶτῃν τὴν δεξιάν, καὶ πάλιν καὶ τὴν ἄλλην ἀνατείνει εἰς ὑψος κελεύσας, ἐβόα ἐπὶ τοῦ συνεδρίου· Ἰδοὺ Ἀρσένιος, ὃ ἄνδρες πολῖται, ἰδοὺ καὶ τοῦ ἀνθρώπου αἱ χεῖρες. Ὡ θητιμάστωι δικασταί, ἀξίῳ διερευνησάτω, τίνας ἐστὶν ἡ χεῖρ, ἣν ἔχουσιν οἱ ἀντιδίκιοι, καὶ πόθεν αὐτὴν κόψαντες ἤκασι. Τότε νῦξ αὐτοῖς καὶ σκότος ἐν τῇ ὕψει περιεχύθη, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἀλλ' ὅτι ἐν ταῖς κατηγορίαις αὐτῶν γόητες ἀπαθεῖσκοντο, πολλοῦ γε εἰπεῖν, συκοφάνται. Ἔξις τόνδε γοῦν τὸν χρόνον ἐπιληρούθη τὸ λόγιον, τὸ φέσκον· Ἄδικον ἔρωτες καὶ ἀδύσκαπτε, καὶ ἐμπροσθεῖται εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσασθε. Ἄλλ' ἐπειδὴ συνῆλθον οἱ κριταί, οὐ διαγινώσκω περὶ τοῦ δικαίου, ἀλλ' Ἀθανασίου καταψηφισσασθαι, συστειλαντες τὴν ἀυθεντίαν τῶν νόμων, καὶ τῆς ἐλευσίας τὸν πέλικυν· ὡς τάχιστα οὖν τοῖς δορυφόροις τὸ

¹ Psal. vii, 16.

(a) Hæc clausula deest in Palat

(b) Hæc, ἀξίῳ... Ἀρσένιον, deest in Palat.

[ἦμα ἀπέλειπον, σιγῇ τὴν ἀλήθειαν πειρώμενοι περιγράφαι, ἵνα μὴ τῷ κρατοῦντι προσκρούσωσιν. Ἦν γοῦν ἰδεῖν, ὑποχωρησάντων τῶν δικαστῶν, στάσιν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῶν ἐναντιῶν, οἳ οὐδεὶς τῶν καθ' ἡμᾶς ἐθεάσατό ποτε. Οἱ μὲν γὰρ λόγοις, οἱ δὲ χερσὶν αὐτὸν προῦπηλάκισον, λῆρον, γόητα ἀποκαλοῦντες, καὶ τὰ πάνδεινα κακὰ διατιθέμενα· ἀλλὰ δὲ καὶ ἠπειλοῦν οὐ πολλῷ ὕστερον τὸν μόρον αὐτῷ ἐπαχθῆναι πρὸς τοῦ κρατοῦντος· οἱ δὲ καὶ δολοφονήσιν αὐτὸν ἐπηγγέλλοντο, καταχέοντες τῶν δικαστῶν ὕβρεις, καὶ λοιδοροῦμενοι πάμπολλα· ἔνοι οὐδὲ ὑπόγειον ἐμελέτων αὐτὸν διαχειρίσασθαι. Ὡς τῆς βίας ἰδιὰ τί, φασι, οὐχ ἠτύχασεν, ἵνα μὴ ζήτησιν ὡς ἀλοῦς τῆ γοητείας, ἀλλ' ἔσπευσεν ἐνοστήναι τῇ εὐσεβείᾳ διὰ σαφειστάτης παραγραφῆς, τῶν ἐπιφυνεῶν αὐτῷ περιγεγόμενος; Καὶ τοσαύτης οὐσης στάσεως, οὐδὲν φησὶ, τῷ Γαλλίκῳ ἔμελε· φημὶ τῷ Ἀρχοντὶ τῆς πόλεως. Κραζόντων τε καὶ κόνιν εἰς τὸν ἀέρα ῥίπτόντων, παμπληθεῖ τε βούωντων· Αἶρε, αἶρε Ἀθανάσιον· οὗ γὰρ καθήκει αὐτὸν ζῆν. Ὁ οὖν Ἀρχέλαος, καταβὰς, ἄλλοινα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον ἀπαρπάξαι· ἦν γὰρ καὶ τοῦ κριτηρίου ἑξάρχος, καὶ τὰ ἄλλα ἐπιεικέστατος, καὶ δυνατὸς τῷ κρατοῦντι ἀπολογησασθαι, εἶπου δὲ καὶ θανάτου περιφρονῆσαι ἔτοιμος· καὶ κρυπταῖς ἐξόδοις αὐτὸν ὑπεξελεῖν ποιεῖ τῆς πόλεως, δρασμὸν αὐτῷ δούς, καὶ πείσας αὐτὸν, ὅπου δῆποτε γῆς εὐρεθείη, μὴ γνωρισθῆναι. Πάλιν δὲ οἱ δι' ἐναντίας συνέδριον ποιήσαντες πλάττειν ὑπομνήματα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου βουλευόμενοι, ἐν οἷς ἐντιθέασιν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐγκλήμασιν Ἀθανάσιον καταφωραθῆναι· καὶ πολλὰ ἀντίγραφα ποιήσαντες ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἐκπέμπουσιν. Ἀπαγγέλλουσι δὲ τῷ Κωνσταντίνῳ· Οὕτω δὴ τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ πᾶς τόπος φυγῆς ἐγένετο σφοδρῶς ζητούμενον, ὥστε καὶ ἐπαγγελίας πολλὰς προτεθῆναι τοῖς ὅπου γῆς εὐρισκόμενον αὐτὸν καταμηνύουσι. Πόλεις ὁμοῦ τε πᾶσαι ἀνεκινούοντο, καὶ ἄρχοντες, ποτὲ μὲν πρόσσιμον ὀρίζοντες τοῖς ἐπὶ τῆς εἰρήνης τεταγμένοις, ποτὲ δὲ ζημίαν ζωῆς ὑφέξειν τοὺς διωγμίτας, εἰ μὴ τὸν Ἀθανάσιον ζῶντα παραστήσωσιν· ἢ μὴ τοῦτο, κἂν γοῦν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μεθ' ὑπομνημάτων δηλούντων τὴν ἀκρίθειαν διακομίσουσιν. Ἐπειδὴ οὖν ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐν ἑξ ἔτασι διέτριψε λαυθάνων, τῇ πρὸ μαδῆ, ἐν ἧ ἡμελλεν ὁ τόπος παραδίδοσθαι, ἔκ τινος θείας ἐπιφανείας εἰς ἕτερον τόπον ἀποδιδράσκει. Δογίζομενος δὲ μὴ καὶ ἄλλοις κινδύνων παραιτίος γένηται σπεύδουσιν αὐτῷ ἐπικουρεῖν, ἀπολιπὼν τὰ οὐρανότατος ἐπιθέσει τοῦ στρατοῦ πρὸς τῇ Ἀκυλιείᾳ.

2. Ὁ μὲντοι Ἀθανάσιος, ἐλθὼν πρὸς ἐπίσκοπον Ῥώμης Ἰούλιον, καὶ πάντα τὰ συμβάντα αὐτῷ διηγησάμενος, σὺν αὐτῷ γνωρίζουσι καὶ τῷ βασιλεὶ Κωνσταντίνῳ κατ' αὐτοῦ σπουδαίας γεγενημένας. Διάγων οὖν ἐν τῇ Ῥώμῃ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καὶ μαθὼν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν σύνοδον ἐπὶ διαστροφῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τὴν Γεωργίου κατάστασιν, ὡς οὗτις εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἡμέλλε πέμπεσθαι, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν κληρὸν, καὶ λαὸν τῆς Ἀλεξανδρείων πόλεως,

A Athanasium, qualem nemo nostro aetate vidisset unquam. Illi quidem verbis, illi manibus eum pulsabant, garrulum appellantes, veneficum, et gravissima quaeque mala. Imo et comminabantur, non multo post mortem illi ab imperatore illatum iri: alii dolo occidendum denuntiabant, effusus in iudices contumeliis convicijsque multis: aliqui vero clanculum machinabantur ipsi necem. O violentiam! quare, aiebant, non quievit ut veneficus deprehensus occideretur; sed curavit per manifestissimam refutationem, pietatem comprobari suam, ac compressit accusatores suos? Et cum tanta seditio esset, nihil rem curavit Gallio praefectus urbis. Clamantibus autem illis, atque pulverem in aerem projicientibus, unaque omnibus vociferantibus: Tolle, tolle Athanasium, non enim convenit illum vivere; Archelaus descendens Athanasium janjam dilacerandum eripit; erat quippe praefectus iudicii, alioqui mansuetissimus, qui posset eum purgare apud imperatorem, etiam mortem contemnere paratus; eumque ille occultis meatibus dimittens ex civitate, fugam illi aperuit, auctorque illi fuit ut curaret naminem posse quo in terrae loco ille versaretur. Rursum adversarii, coacto concilio, deliberant de confingendis adversus sanctum Athanasium commentariis; quibus significabant, omnium criminum Athanasium ream fuisse deprehensum. multaque eorum exempla in totum orbem terrarum emisere. Rem annuntiant autem Constantio. Itaque Athanasio de loco in locum fugere necesse fuit, cum vehementer ubique perquiretetur; adeo ut magna iis praemia proponerentur, qui ubicunque inventum illum indicarent. Civitates simul omnes movebantur, et magistratus, aliquando praemia decernerent iis, qui pacis ergo constituti essent; aliquando capitis poenam in persecutores, nisi Athanasium vivum exhiberent; aut si id non possent, caput ejus afferrent, cum certis evidentibusque indiciis. Postquam ergo sex annos in puteo aquam non habente delituisse; pridie quam locus deprehenderetur, ex divina quadam revelatione in alium profugit locum. At metuens ne etiam aliis periculum crearet, qui tum sibi auxilio essent; relictis Orientalibus partibus, in Occidentem se confert, cui imperabat Constantius Constantii frater, qui nuper imperium Constantini fratris acceperat, perempti ab exercitu Aquileiae ad Alsum fluvium.

ἀνατολικά μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἥς ἤρχε Κωνσταντίνου ἀπολαύων.

9. Athanasius ergo profectus ad Julium Romae episcopum, commemorat ipsi omnia quae acciderunt: ambo una imperatori Constanti renuntiant, quae scelera, quas fraudes in eum machinati essent. Cum itaque Romae degeret sanctus Athanasius, edidissetque coactam esse Antiochiae synodum, ad orthodoxam fidem revertendam, Georgiumque constituentem, qui in ejus locum mittendus esset, rescripsit ad Aegyptios episcopos et ad clerum ac populum Alexandrinum, ut aversarentur illa ab impio.

Ario dissimulata zizaniam. Cum itaque persecutio prævaleret, necnon insidiæ adversus sanctum Athanasium conflatae, cumque ad Occidentales partes se contulisset ille, Eusebiani statuunt magnum Athanasium apud imperatorem Constantium calumniari: primum quidem, quod contra canonem egisset a se olim decretum, quia scilicet non communi episcoporum calculo ordinem episcopatus accepisset. Reversum enim, aiebant, ab exsilio, suo arbitrio ecclesiam invasit, atque in ejus ingressu, mota seditione, multi interiierunt. Imo res quoque Tyri contra Athanasium gestas in medium adducebant. Hoc itaque modo virum condemnantes, in Alexandrinum episcopatum substituunt ordinantque Gregorium quemdam Arianum: quo peracto fidem imitant, cui ipse Gregorius Arianus, Alexandriam nondum ingressus, subscribit tanquam illius urbis episcopus. Eusebius porro, eunctis a bitratu suo peractis, legationem misit ad sanctum Julium Romæ archiepiscopum, missis etiam calumniis adversus sanctum Athanasium confatis, rogabatque ut ipse iudex foret eorum quæ contra Athanasium gesta essent, lite ad se vocata. Julius ergo, acceptis ab Eusebio litteris, expensisque iis quæ Athanasium spectarent, cum deprehendisset id negotii nihil nisi calumniam esse, ipsum commendatitius munitum litteris mittit Alexandriam, sedem illi restituit, nec leviter reprehendit eos qui temere illum deposuissent. Cum igitur Athanasius recuperasset Ecclesiam, et id illis, qui ad Antiochenam synodum convenerant, delatum esset: Ariani, non modice Julii litteris exasperati, mittunt quamprimum Gregorium quem in locum Athanasii ordinarant. Deduxit igitur Alexandriam Gregorium Arianum furivum spirantem Syrianus dux, et cum illo armatus exercitus quinque millium hominum. Accesserunt autem ad illos qui isthic cum Ario sentiebant. Quo pacto autem sanctus Athanasius inquirentium se manus effugerit, enarrandum. Vespera erat, populique sequentis synaxeos pervigilium celebrabat. Venit autem, instructisque undique militibus, circumsedit ecclesiam. Magnus autem Athanasius, iis percussis, curam habuit, ne quod sui causa populo detrimentum foret, præcipiensque diacono, ut orationem indiceret, rursus psalmum canendum curavit. Concluente autem psalmi facto, per unam ecclesie januam omnes exierunt. Quod cum fieret, milites omnes immoti neque pugnantes manebant: sanctus autem Athanasius in medio psallentium præterivit illæsus incolumisque. Hoc modo rursus elapsus Romam fugit. Tumque impius Gregorius ecclesie positus est. Cæterum populus Alexandrinus verum gestarum impatiens, ecclesiam Dionysii nuncupatam cenderunt. Cum tantis Alexandriæ esset tumultus, sanctus Paulus Constantinopolitanus episcopus, Ecclesia exactus, partibus relictis Orientalibus, in Occidentem concessit, ubi Constans frater Constantii imperabat, ac cum magnam Athanasium ibi reperig-

ἄετρεπεσθαι αὐτοὺς τὰ ὑπὸ Ἀρείου τοῦ ἀσεβοῦς ἐπισπαρέντα ζιζάνια. Τοῦ διωγμοῦ τοίνυν ἐπικρατοῦντος, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπὶ τὰ ἑσπέρα οὖν μέρη ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔργον τίθενται διαβάλλειν πρὸς τὸν βασιλεῖα Κωνσταντίνον τὸν μέγαν Ἀθανάσιον· πρῶτον μὲν ὡς παρὰ κανόνα πράξαντα, ὃν αὐτοὶ ὤρισαν τότε, ὅτι μὴ γνώμη τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπισκόπων τὴν τάξιν τῆς ἱερωσύνης ἔλαβεν. Ἐπανεληθὼν γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσπέδησεν, καὶ ὅτι ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ, στάσεως γενομένης, πολλοὶ ἀπέθανον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Τύρῳ πεπραγμένα κατὰ Ἀθανασίου εἰς μέσον ἦγον. Τοῦτον τοίνυν τὸν τρόπον καταψηφισάμενοι αὐτοῦ, προχειρίζονται Γρηγόριόν τινα Ἀρειανίζοντα εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν ἐπισκοπὴν· καὶ τοῦτο κατεργασάμενοι, μεταποιοῦσι τὴν πίστιν, ἐν ᾗ καὶ Γρηγόριος ὁ Ἀρειανὸς, μήπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιθᾶς, ὡς ἐπίσκοπος αὐτῆς καθυπέγραψεν. Εὐσέβιος δὲ, κατεργασάμενος ὅσα ἐβούλετο, διεπρεσεύετο πρὸς τὸν ὄσιον Ἰουλίον τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης, ἀποστείλας καὶ τὰς καττυθείσας κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου συκοφαντίας, αὐτὸν τε κριτὴν τῶν κατὰ Ἀθανασίου γενέσθαι παρεκάλει, πρὸς ἑαυτὸν καλοῦντα τὴν δίκην. Δεξιόμενος οὖν Ἰούλιος τὰ παρὰ Εὐσεβοῦς γράμματα, καὶ διαγνοὺς τὰ κατὰ τὸν ἁγίον Ἀθανάσιον, καὶ μαθὼν συκοφαντίας εἶναι τὸ πρᾶγμα, παρρησιαστικῶς τε γράμμασιν ὀχυρώσας αὐτὸν, ἀποπέμπει ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν, ἀποδιδούς αὐτῷ καὶ τὸν τόπον, καθαπτόμενος οὐ μικρῶς τὸν προπετῶς αὐτὸν καθελόντων. Ἀθανάσιος τοίνυν καταλαθόντος τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, μαθόντες οἱ ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνεληθόντες συνόδῳ, καὶ οὐ μικρῶς συφθίντες ἐκ τῶν παρὰ Ἰουλίου γραμμάτων οἱ Ἀρειανίζοντες, διὰ τάχους ἐκπέμπουσι Γρηγόριον, ὃν ἦσαν ἀντὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου χειροτονήσαντες. Κατήγγεν (α) οὖν τὸν Γρηγόριον τὴν Ἀρείου μανίαν πνέοντα ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν Συριανὸς τε ὁ στρατηγὸς κελεύσει βασιλικῇ, καὶ ὁ σὺν αὐτῷ ὀπλιτὴς στρατὸς ἀριθμῶν ὄντες πεντακισχίλιοι. Συνελαμβάνοντο δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἐκεῖ τὰ Ἀρείου φρονούντες. Ὅπως δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος τῆς ἐκκλησίας ἐξωθούμενος τοὺς συλλαβεῖν αὐτὸν ἐσπουδαχότως διέφυγε, λεκτέον. Ἐσπέρα γὰρ ἦν· ὁ δὲ λαὸς ἐπαννύχιζε προσδοκωμένης συνάξεως. Ἦκει δὲ ὁ στρατηγὸς κατὰ φάλαγγα τάξας τοὺς στρατιώτας πανταχόθεν κύκλω τῆς ἐκκλησίας. Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος, ἐωρακῶς τὰ γινόμενα, φροντίδα τίθεται, ὅπως ἂν μηδεμίαν τῶν λαῶν βλάβη γένηται δι' αὐτὸν, καὶ προστάξας διακόνῳ κηρύττει εὐχὴν, αὐτὸς ψαλμὸν λέγεσθαι παρεσκεύασε. Συμφωνίας τε ἐκ τοῦ ψαλμοῦ γενομένης, διὰ μίαν τῶν πυλῶν τῆς ἐκκλησίας πάντας ἐξέβησεν. Τοῦτου γινόμενου, οἱ μὲν στρατιῶται ἀπόμαχοι ἔμενον· ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν μέσῳ τῶν ψαλμωδούντων ἀδλαβῆς διεσώζετο. Τοῦτον τὸν τρόπον διαφυγῶν, κάλυψε ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀνέδραμεν. Καὶ Γρηγόριος μὲν τότε ὁ ἀσεβὴς τῆς ἐκκλησίας ἐκράτησεν· ὁ δὲ Ἀλεξαν-

(α) Palat. κατήγγον.

ἴρσαν λαός, οὐκ ἐνεγκόντες τὸ γεγονός, τὴν καλουμένην Διουσιόου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. Τοιαύτης δὲ οὐσης συγχύσεως κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, ἐξωθείς τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀπολιπὼν τὰ ἀνατολικὰ μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἧς ἦρχε Κώνστας ὁ Κωνσταντινοῦ ἀδελφός· καὶ εὐρὼν ἐκείσε τὸν μέγαν Ἀθανάσιον διάγοντα, ἔρχεται πρὸς Ἰούλιον (α) τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης· καὶ διηγησάμενος ἅπαντα αὐτῷ τε Παύλῳ, καὶ τῷ ἐκεῖ βασιλεῖ, ἅμα Ἀθανασίῳ διήγεν ἐκείσε. Ἐπιγνούς οὖν ὁ Κώνστας τὰ κατὰ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, γράφει τῷ ἀδελφῷ (β), προστάττων τούτους δεχθῆναι. Καὶ ἐπεὶ περ, γράψαντος τοῦ βασιλέως τούτους τόπους, οὐδὲν πλέον ἤνυτο· σύνοδον ἄλλην καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ κατ' αὐτούς καὶ τὰ τῆς πίστεως ἐπὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ πέρας λαβεῖν, διδάσκοντες τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν ἐπιμενεοῖσθαι (γ) ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

10. Κηρύσσεται οὖν αὐθις οἰκουμενικῇ σύνοδος, ὡς ἐπὶ τὴν Σαρδικὴν γνῶμη τῶν δυοῖν βασιλέων ἐν ἐνδεκάτῳ ἔτει τῆς τελευταίας τοῦ πατρὸς τῶν Αὐγούστων. Ἐκ μὲν οὖν τῶν ἑσπερίων μερῶν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπισκόπους, ὡς φησὶν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐτός· ἐκ δὲ τῶν ἐξῶν ἐβδομήκοντα ἕξι μόνον, ὡς ὁ Σαβίνος φησὶν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς κατήρθητο καὶ Ἰσχυρᾶς, ὡς τοῦ (δ) Μαρκεῖου ἐπίσκοπος ἔην. Ὡς οὖν συνῆλθον ἐν τῇ Σαρδικῇ, οἱ μὲν Ἀνατολικὰ εἰς πρόσωπον τῶν Ἑσπερίων ἐλθεῖν οὐκ ἠθούλοντο φάσκοντες μὴ ἄλλως εἰς λόγους ἐλθεῖν, εἰ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐξελάσσει τοῦ συλλόγου. Ὡς δὲ Πρωτογένης ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος, καὶ ὁ Ὅσιος Κορδούθης (ε) οὐκ ἠλείγοντο μὴ παρῆναι τοὺς περὶ τὸν ἅγιον Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, ἀπεχώρουν εὐθέως οἱ Ἀνατολικοί. Καὶ γενόμενοι ἐν Φιλίππου πόλει τῆς Θράκης, ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. Καὶ φανερώς λοιπὸν τὸ μὲν ὁμοούσιον ἀναθεματίζουσι· τὴν δὲ τοῦ ἀνομοίου δόξαν ἐπιστολαῖς ἐγγράψαντες, πανταχοῦ διαπέμπονται. Οἱ δὲ ἐν τῇ Σαρδικῇ πρῶτον μὲν ἐρήμην κατεψήφισαν τὴν σύνοδον· ἔπειτα τοὺς κατηγοροὺς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς ἀξίας ἀφείλοντο· ὅρον τε τῆς πίστεως τὸν ἐν Νικαίᾳ κρατύναντες (ς), καὶ τὸ ἀνόμοιον ἀναθεματίσαντες καὶ ἐκβαλόντες, φανερώτερον τὸ ὁμοούσιον ἐκδιδάσκουσιν, ἐγγράψαντες καὶ (γ) αὐτοὺς πανταχοῦ διαπέμπονται. Μετὰ ταῦτα δὲ γνούς ὁ τῶν ἑσπερίων μερῶν βασιλεὺς τὰ ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ γενόμενα, γινώριμα εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ καθίστησιν, ἀποδιδοῦσθαι τε τῷ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς οἰκείους τόπους παρεκελεύετο. Τοῦ δὲ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπὶ ὑποστελλομένου τὰς ἐπιβουλὰς τῶν Ἀρειανιζόντων, ὡς ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς γράφει τῷ ἀδελφῷ (η).

Ὅδε μὲν ἔστιν παρ' ἐμοὶ Ἀθανάσιος· ἀλλὰ πυνθανόμενος διέγων εὐσεβείας αὐτὸν χάριν διώκεσθαι. Εἰ μὲν οὖν (ι) ἐπαγγέλλεις ἀποδιδόναι τούτῳ τὸν θρόνον, ἀμυνόμενος τοὺς μάτην αὐτὸν ἐπιφρομένους, ἀποστελῶ πρὸς σὲ τὸν ἄνδρα· εἰ δὲ ἀνανεοῖς ταῦτα οὐ-

(α) Ἐρχεται σὺν αὐτῷ πρὸς τὸν μακάριον Ἰούλιον.

(β) Palat. τῷ ἀδελφῷ τὰ κατὰ Ἀθανασίου ἐσεχεθῆναι. Idem, ἤνυτο ὅθεν σύνοδος.

(γ) Palat. τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν γεγενεῖσθαι (sic) ἐπὶ καταλ.

(δ) Ita Palat. Editi vero, οὗ τοῦ.

A set, Julium adit archiepiscopum Romanum : omnibusque Julio et imperatori commemoratis, isibique cum Athanasio degebat. Constans itaque cum comperisset ea quae Athanasium et Paulum spectarent, missis fratri litteris jubet recipi homines. At cum litteris imperatoris Constantis, quibus mandabat, ut Paulo Athanasioque suae sedes restituerentur, nihil amplius effectum esset, aliam cogi synodum rogant Athanasius et Paulus, ut in oecumenica synodo, cum negotia sua, tum quae fidem spectarent, finem acciperent, docentes suam condemnationem ad fidei eversionem conflata fuisse.

Κώνσταντος, ὥστε ἀποδοθῆναι Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ παρακαλοῦσι γενέσθαι οἱ περὶ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, ὥστε ἐπὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ πέρας λαβεῖν, διδάσκοντες τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν ἐπιμενεοῖσθαι (ε) ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

B 10. Indicitur ergo rursus, ex sententia duorum imperatorum, Sardicae synodus oecumenica, anno a morte patris Augustorum undecimo. Ex Occidentibus itaque partibus episcopi plus trecentis coacti sunt, ut ait ipse sanctus Athanasius, ex Orientalibus autem tantum septuaginta sex, ut Sabinus ait ; in quibus annumeratus est Ischyrae tanquam Marceotae episcopus. Igitur cum Sardicae convenissent, Orientales in conspectu Occidentalium accedere recusarunt, dicentes non aliter se ad colloquendum venturos, nisi Paulum et Athanasium pellerent ex synodo. Cum autem Protogenes Sardices et Hosius Cordubae non paterentur abesse sanctos Paulum et Athanasium, statim Orientales abcessere. Cumque Philippopolin in Thracia pervenissent, peculiare habuerunt concilium. Ac palam deinde consubstantiali anathemate feriunt ; ac dissimilis substantiae sententiam epistolis conscriptam, ubique transmisere. Qui porro Sardicae erant, primum quidem synodum illam desertæ causæ damnarunt, deinde vero Athanasii accusatores dignitate sua privarunt. Confirmata vero fidei definitione Nicææ facta, ac dissimilis substantiae voce anathemate damnata atque rejecta, consubstantiali explicant evidentius, ac ubique transmittunt litteris suis. Post hæc cum nosset Occidentalium partium imperator res in Sardicensi synodo gestas, eas statim fratri Constantio significat, jubetque Paulo et Athanasio sedes restitui suas. Cum porro Athanasius adhuc peteret insidiis Arianorum, re comperta imperator, hæc fratri rescribit :

D Hic quidem apud me degit Athanasius ; sed sciens pietatis eum causa persecutionem sustinere. Si quidem promittas illi sedem restituere, ultus eos qui sine causa vexant ipsum, mittam ad te virum ; sin abnueris hæc agere, certo scias me-

(ε) Sic Palat. Editi vero, Κορδούθης. Mox Palat. ἀποχωροῦσιν.

(ς) Palat. κρατύνοντες.

(γ) Palat. γράψαντες δὲ ἐπιστολάς καὶ.

(η) Palat. ὡς ἔμαθε Κώνστας ὁ βασις.

(ι) Palat. ἐπαγγέλλη. Paulo post idem, μάτην αὐτῷ ἐπιφρομένους, ἀποστέλλω.

Ipsam isthuc esse venturum, et vel te invite virum A propriae sedi esse restitutum.

Cum nosset igitur Constantius fratris propositum, formidine illius, sanctum Athanasium propriis accessit litteris, non semel neque bis tantum, sed usque tertio rescribens Athanasio hisce verbis :

INTERPRETATIO EPISTOLÆ I.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Ditius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari, nostræ clementiæ humanitas non permisit; te scilicet patriis penatibus nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli B mentis meæ propositum litteris tibi significare, te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum exspecto; tamen quia fortasse metus impedimento fuit ne propositum exsequerere tuum, ideo litteras munificentiae nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus, ut absque metu quamprimum conspectui nostro te præsentem sistere cures, quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituaris, hocque gratiæ pignus assequare.

λεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῶ, ἵνα, ἀμφοτέρων (d) ἡμῶν ἐπινευόντων, τῇ πατριδί ἀποκατασταθῆς. ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ II.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatum te conferres; quod summopere cupiamus te ad propria remittere, tamen etiam nunc hasce litteras ad tuam constantiam misimus, quibus adhortamur, ut circa diffidentiam aut metum publica vehicula insceundas, et ad nos properes, ut optatis frui valeas.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ III.

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Cum Edessæ degeremus, præsentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero, ad nostrum D comitatum properares, ut ubi vultum nostrum conspexisses, quamprimum Alexandriam proficiscerere: sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, earumpropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam

τω ποιεῖν, εὖ ἴσθι, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ αὐτὸθι γινώσκων, καὶ ἄκοντός σου τὸν ἄνδρα τῷ οἰκίῳ ἀποδίδωμαι θρόνῳ.

Γνωὺς οὖν ὁ Κωνσταντίος τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἐνοστασιν, καὶ δειλιάσας αὐτὸν, καλεῖ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, δι' οἰκίῳν γραμμάτων ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν (a), οὐχ ἄπαξ οὔτε δις, ἀλλ' ἤδη καὶ τρίτον γράψας τῷ Ἀθανασίῳ ἐν τοῦτοις τοῖς ῥήμασιν·

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Α'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὐγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγρίοις κύμασιν οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις, οὐ παρείδεν ἡ ἡμετέρα εὐσέβεια. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπὶ πολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας προσδοκῶν (b) ἀθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν σε τὴν θεραπείαν· ὁμως, ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς σῆς προθέσεως ἐνεπόδιζε, διὰ τοῦτο δωρεὰς πληρηστάταις γράμματα πρὸς τὴν σὴν στεβρότητα διεπεμψάμεθα· ἵνα ἀφόβως ταῖς ἡμετέρας προσόψεσι ταχίσαι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν παρασχέιν σπουδάζης, ἐπὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαῦσαι καὶ πειραθεῖς (c) ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίῳ ἀποκατασταθῆς. Τοῦτου γὰρ ἔνεκεν καὶ τὸν δεσπότην καὶ ἀδελφόν μου Κωνσταντα τὸν νικητὴν Αὐγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Β'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὐγουστος Ἀθανασίῳ.

Εἰ καὶ μάλιστα διὰ προτέρων ἐδηλώσαμεν γραμμάτων, ὅπως ἀμερίμῳ εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον (e) παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστεῖλαι σε εἰς τὰ ἴδια· ὁμως καὶ νῦν ταῦτα αὐτὰ τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στεβρότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτροπέμεθα χωρὶς τίνος ἀπιστίας καὶ φόβου ἐπιθῆναι σε δημοσίῳις ὀχθήμασιν, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμῆς, ἀπολαῦσαι δυναθῆς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Γ'.

Κωνσταντίος Νικητῆς Αὐγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἦνίκα ἐν τῇ Ἐδέσῃ (f) διετρίβομεν, παρόντων τῶν σῶν πρεσβυτέρων, ἤρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σέ, σπουδάζης ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον, ἐπὶ τὸ, ἰδόντα (g) σε τὴν ἡμετέραν πρόσφιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν δευῦσαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ χρόνος παρήλθεν, ἀφ' οὔ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπηντήσας, διὰ τοῦτο καὶ τασταθεῖς.

(d) Ita Palat. Editi vero, ἐπὶ τῶν ἀρεφ.
 (e) Sic Palat. Editi vero, κομητέτον. hic et infra.
 (f) Palat., ἐν τῇ Ἐδέσσεινῳ.
 (g) Sic Palat. Editi vero, εἰδόντα. Infra Palat., ἐπειδὴ πλείστος χρόνος.

(a) Palat. καὶ δεῖσας αὐτὸν, καλεῖ Ἀθ..... ἐλθεῖν παρ' ἑαυτῷ..... τῷ ἁγίῳ Ἀθαν.
 (b) Sic Palat. Editi vero, Προδοκῶ οὖν. Mox Palat., παραγίνεσθαι. Ibid. editi, ἀπολαθεῖν. ubi Palat., αἰτεῖν. Mox Palat., ἐνεπόδιζε, pro ἐνεπόδιζε.
 (c) Sic mss. Editi vero, καὶ πρᾶθῆσιν... ἀποκα-

νῦν ὑπομῆσαι σε ἐμπουδέσασμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχεῖαν ἀποδώῃς (α), καὶ οὕτω δυναθῆις τῇ πικριδί σου ἀποκαταστῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν. Πρὸς δὲ πληρωσάτην διήγησεν Ἄλῆταν τὸν διάκονον ἀπεσταλαμένον παρ' οὗ δυνήση μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι πούτων, ὧν εὐχῆ, τυχεῖν δυνήση.

11. Ταύτας τὰς ἐπιστολάς δεξάμενος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐπιδείξας τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰουλίῳ, ἐν μεγίστῃ χαρᾷ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν κατέστησε. Παραχρῆμα δὲ ὁ βασιλεὺς μετὰ πολλῆς θρυφολίας ἐκπέμψεν τὸν μέγαν Ἀθανάσιον πρὸς Κωνσταντίον τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰούλιος τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσῃ Αἰγύπτου καὶ Λιβύης (β) κληρικοῖς τε καὶ λαοῖς χαίρων περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπέστειλεν (γ). Ἐλθόντα γοῦν παραδέχεται τὸν Ἀθανάσιον ὁ βασιλεὺς Κωνσταντίος, καὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν Ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστησιν, ἐπιτιμήσας αὐτῷ ὑπεριμένους. Πρὸς γὰρ λοιδορίαν μου, φησὶν, τοιοῦτον ἐχρήσω (δ) δρασμῶν, ἐμοῦ ἐτόμως ἔχοντος φιλανθρωπότερον πρὸς σέ διατεθῆναι. Καὶ δὴ κατὰ ὑπόθεσιν τῶν ἐναντίων ὁ Κωνσταντίος λέγει πρὸς τὸν Ἀθανάσιον· Μίαν μοι δίδου χάριν αἰτούντι σοι. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἀσμένως παρέξομαι, βασιλεῦ, κατὰ δύναμιν αἰτηθείς (ε). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· Μίαν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν τοῖς Ἀρείου φοιτηταῖς πρὸς τὰ κατ' ἔθος παραχώρησον. Ὁ δὲ λέγει· Ποιήσω, βασιλεῦ, καθὼς ἐκέλευσας, ἦν καὶ σύ μοι παρέξεις ἐνθάδε ἐκκλησίαν εἰς συνέλευσιν τῶν ὀρθῶς εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Ὁ δὲ Κωνσταντίος προχεῖρως ἐπηγγεῖλατο. Ἐλύπει δὲ τοῦτο τοὺς ἐναντίους. Οὕτως οὖν ὁ βασιλεὺς κατεπλάγη τοῦ ἀνδρός τὴν φρόνησιν, ὡς καὶ νοῆσαι, ὅτι πρὸς ἀνδρὰ ἔχουσιν οἱ ἐκ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως· καὶ ἀπολύει αὐτὸν μετὰ πάσης τιμῆς, γράψας ἐπισκόποις τε κληρικοῖς καὶ λαοῖς περὶ τοῦ ἀσμένως αὐτὸν ὑποδέξασθαι, καὶ τῷ δήμῳ (f) τῶν Ἀλεξανδρέων. Γράφει δὲ καὶ πρὸς τὸν Δύγουστάλιον καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἄρχοντας (g). Ἐχει δὲ τὰ πρὸς τὸν Δύγουστάλιον γράμματα οὕτως·

*Κωνσταντίος Νικητῆς Αὐγουστος Νεστορίῳ
Αὐγουσταλίῳ.*

Εἴ τι δήποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωόντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταθῆν ἐύρισκεται, ταῦτα νῦν ἀπαλειφθῆναι (h) βουλόμεθα· καὶ τὴν ἀλειτουρησίαν, ἣν ἔσχον οἱ αὐτοῦ κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν ἔχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα· ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωόντας (i) αὐτῷ ἔχειν τὴν ἀλειτουρησίαν, ἣν ἀεὶ ἔσχον· ἴν' οὕτως καὶ αὐτοὶ χαίρωσι.

Τῷ αὐτῷ τύπῳ καὶ τοῖς ἐν (j) Ταμνικῇ, καὶ Θεβαίδῃ, καὶ Λιβύῃ ἡγεμόσι, ταῖς τοιαύταις (k) ἐπιστο-

(a) Sic Palat. Editi vero, ἀποδόσης.

(b) Palat. καὶ πάσῃ Αἰγύπτῳ Λιβύῃ. Μοx idem, καὶ λαοῖς.

(c) Sic Palat. Editi vero, ἀπέστειλεν.

(d) Palat. ἐχέρησο. Μοx editi, κατὰ ὑπόθεσιν. Palat. ut in textu.

(e) Palat. αἰτούντι..... Ὁ δὲ εἶπεν Ποιήσω, Βασ.

(f) Palat. λαϊκοῖς... σθαι ὁμοίως δὲ καὶ τῷ δήμῳ.

A celerrime nobis te sistas, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi suavis et plenius enarretur, Aletam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositum, et te quæ optas assequi posse.

11. Has epistolas cum accepisset sanctus Athanasius, et monstrasset imperatori et episcopo Julio, maxima lætitia Romanam affecit Ecclesiam. Consectum autem imperator cum multis satellitibus, mittit magnum Athanasium ad Constantium fratrem suum. Et beatus Julius Alexandria et universam Ægypti et Libyæ clericis et populis gratulans de sancto Athanasio litteras misit. Venientem igitur Athanasium excipit imperator Constantius, Alexandriam restituit Ecclesiæ, cum leniter objurgasset virum. Nam in contumeliam, ait, meam, ejusmodi fuga usus es, cum paratus ego essem ad te perhumaniter amplectendum. Ac suggerentibus adversariis dicit Constantius Athanasio : Unam mihi petenti concede gratiam. Tum ille : Libenter, inquit, imperator, pro facultate optatum præstabo. Imperator autem : Unam, inquit, Alexandriaarum ecclesiarum Ariani in usum concedito. Reponit ille : Faciam, o imperator, quod jubes ; si tu mihi hæc ecclesiam concedas, ad conventum eorum qui recte in Christum credunt. Constantius id repente promisit : sed hoc pungebat adversarios. Ita igitur imperator viri prudentiam admiratus, intellexit Arianos cum strenuo viro negotium habere, ac cum magno diuisit honore, litterisque suis jussit episcopis, clericis et populis ut libenter eum recipere, itemque populo Alexandrino. Scripsit etiam ad Augustalem et ad præfectos per Ægyptum. Litteræ porro ad Augustalem sic habent :

Constantius Victor Augustus Nestorio Augustali.

Si quid hactenus ad damnum contumeliarum eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clericis habuerunt, ut eadem iterum fruuntur. Hoc autem nostrum decretum observari jubemus, ut Athanasio Ecclesiæ suæ restituto, qui cum ea communicant eadem gaudeant immunitate quam semper habuere, et qua cæteri fruuntur clerici ; ut id ipsum consecuti gaudeant.

Eadem forma iis qui in Tamnice, Thebaide, et Libya erant rescripsit. Ejusmodi epistolis munius

(g) Palat. καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας.

(h) Palat. ἀπληφθαι.

(i) Palat. ὥστε ἀποδοθῆναι Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ τοὺς κοιν.

(j) Αὐγουσταμνικῇ.

(k) Palat. καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Θεβαίδῃ καὶ Λιβύῃ ἡγεμόσιν ἐπέστελλεν, καὶ τοιαύτ.

sanctus Athanasius, per Syriam profectus, Palesti-
nam pervenit; cumque pervenisset Jerosolymam,
episcopo Maximo magno et confessori, qui et ipse
multa propter Dominum Jesum Christum passus
erat, nota facit acta Sardicensis synodi; et quod
imperator Constantius eorum iudicio astipulatus es-
set, curatque synodum cogi episcoporum istius re-
gionis. Maximus quippe nihil cunctatus, cum con-
vocasset omnes Orientis episcopos, et synodum ce-
lebrasset, sancto Athanasio suam restituit commu-
nicationem et dignitatem. Scripsit et ipsa synodus Ale-
xandrinis, omnibusque per Ægyptum et Libyam
episcopis clericis et populis, quæcunque de Atha-
nasio decreta essent. Athanasius autem magnus
ita Alexandriam cum pervenisset, Ægyptiorum epi-
scoporum synodos coegit, quæ consimilia decreve-
rant iis quæ ab episcopis Sardiæ coactis statuta
fuerant, necnon a Maximo in synodo Jerosolymita-
na. At cum Magnentius imperium invasisset, et
occidisset Constantem, rursus Arii sectatores do-
lesse adversus Athanasium incitant Constantium.
Rursus edicta, rursus minæ, rursus fuga, rursus
perquisitio ubique terrarum et marium. Cumque
Athanasius Ecclesiam deseruisset, Georgium mit-
tunt, Arianæ sectæ hominem, quemadmodum et
ante Gregorium quemdam. Acacius autem et Pa-
trophilus sectatores Arii, sanctum Maximum Jer-
osolymis cum expulissent, Cyrillum ei substituerunt.
Qualia autem Alexandria Georgius eodem tempore
perpetravit, ex ipsa beati Athanasii voce qui isthæc
passus est, quique præsens tum erat, audi. Nam in

Apologetico de fuga sua, hæc ad verbum de actis
ibidem ait:

12. *Exemplum epistolæ Athanasii.*

Nam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nos-
que ad necem denuo perquirunt, factaque sunt præ-
sentis pejora prioribus. Milites quippe der repente
ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice pre-
cum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima in-
gressus, qui a Macedonio et Arianis missus fuerat,
Georgius, mala quæ ab illis edoctus fuerat adauxit.
Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat
virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus
vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos
diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos
dejeci, domos obsignari, fratres clericorum pro
fratribus periclitari. Hæc quidem atrocita, sed
atrociora deinde consecuta sunt facinora. Etenim
hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus,
expleto jejunio, ad cæmeterium sancti Petri episcopi
et martyris, orandi causa egressus esset, quod
omnes a Georgii communiōne abhorrent; re

(a) 'Exei deest in Palat. Mox idem. 'Ο δὲ ἅγιος.
(b) Palat. καθίσας. Editi, καθίσας. Mox Palat.
ἀπορίθωσι τὴν ἀξίαν. Γράφει τε.
(c) Palat. καὶ λαϊκοῖς τὰ ἐψηφισμένα περὶ.
(d) Palat. καὶ ὁμόφωνα. Paulo post idem, τῷ ὁσίῳ

λαῖς, ὀχυρωθεὶς ὁ ἅγιος 'Αθανάσιος διὰ τῆς Συρίας
ὀρμήσας, τῆς Παλαιστίνης ἐπέβη· καταλαβὼν τε τὰ
'Ιεροσόλυμα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Μαξίμῳ τῷ μεγάλῳ
καὶ ὁμολογητῇ, καὶ αὐτῷ διὰ τὸν Κύριον Τησοῦν.
Χριστὸν πολλὰ πεπονθότι, καταφανῆ ποιήσας τὰ τε
ὑπὸ τῆς Σαρδικῆς συνόδουπραχθέντα, καὶ ὡς ὁ βασι-
λεὺς Κωνσταντίος τῇ ἐκείνων κρίσει ἐγένετο σύμφη-
ρος; παρασκευάζει σύνοδον τῶν ἐκεῖ (a) ἐπισκόπων
γενέσθαι. 'Ο γὰρ ἅγιος Μάξιμος, μηδὲν μελλήσας,
μετεπέμπετο πάντας τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους,
καὶ καθίσας (b) συνέδριον, ἀπορίθωσι καὶ αὐτοὺς τῷ
ἀγίῳ 'Αθανασίῳ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀξίαν. Ἐγρα-
φέ τε καὶ αὐτῇ τῇ σὺνδοσ τοῖς τε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ
πᾶσι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἐπισκόποις τε, καὶ
κληρικοῖς, καὶ λαοῖς τὰ ἐνωσμένα περὶ (c) Ἀθανά-
σιου. Ἀθανάσιος δὲ ὁ μέγας ἐν τοσοῦτῳ, καταλαβὼν
τὴν Ἀλεξάνδρειαν, συνόδους τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπισκό-
πων συνήθροισεν, αἱ ὁμόφωνα (d) ἐψηφισαντο τοῖς τό-
τε ἐν Σαρδικῇ συνελθοῦσι καὶ τῇ παρὰ τῷ ἀγίῳ Μα-
ξίμῳ ἐν τοῖς 'Ιεροσόλυμοις γενομένη σὺνδοσ. Ἀλλὰ
Μαγνηντίου τῇ βασιλείᾳ ἐπιθεμένου, καὶ ἀνεύοντος
Κωνσταντα, πάλιν οἱ Ἀρείου φοιτηταὶ πρὸς Ἀθανά-
σιον ἐξαπατοῦσι (e) τὸν Κωνσταντίον. Πάλιν διατά-
γματα· πάλιν ἀπειλαί· πάλιν φυγὴ ἔντονος· πάλιν
ἀναζήτησις διὰ πάσης γῆς καὶ θαλάττης. Καὶ ἐκτε-
λειώτος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου,
Γεώργιον ἐκπέμποσι τῆς φρατρίας Ἀρείου, καθὼς καὶ
ἐμπροσθέν τινα Γρηγόριον. Ἀκάκιος δὲ καὶ Πατρό-
φιλος, φοιτηταὶ ὄντες Ἀρείου, τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸν
'Ιεροσόλυμον (f) ἐξωθήσαντες, Κύριλλον ἀντικα-
τέστησαν. Οἷα δὲ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείῳ Γεώργιος ὑπὸ
τὸν αὐτὸν χρόνον εἰργάζετο, τῆς φωνῆς αὐτοῦ τοῦ
μακαρίου Ἀθανασίου, τοῦ πεπονθότος καὶ παρόντος

12. *Ἴσον ἐπιστολῆς Ἀθανασίου (g).*

Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφύθησαν
ζητούντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτείνειν, καὶ γέγονε χεῖρονα
τὰ νῦν τῶν προτέρων. Στρατιώται γὰρ ἐξαίφνης τὴν
ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ πολέμων (h) ἀντὶ τῶν
εὐχῶν ἐγένετο. Ἔστα εἰσελθὼν τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ
παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρειανίζόντων ἀποσταλεὶς
ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος ἠβήσεν ἅ παρ' αὐτῶν
μεμάθηκε κακὰ. Μετὰ γὰρ τὰ ἔβδομα τοῦ Πάσχα
παρθένοι εἰς δεσμωτήρια ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἤγοντο
ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ὀρφανῶν καὶ χηρῶν.
ἠρπάζοντο οἰκίαι, καὶ ἀρπαγαί, καὶ ἐφοδοὶ κατὰ τῶν
οἰκίῳν ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέ-
ροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρι-
κῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεινὰ μὲν
ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα. Τῇ
γὰρ ἔβδομάδι μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς,
νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὐξασθαι τοῦ
ἀγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ

Μαξ.

(e) Palat. ἐξάπτουσι.
(f) Palat. ἐκ τῶν 'Ιεροσολ. Editi, τὸν 'Ιεροσολ.
(g) Hic titulus abest a Palat.
(h) Palat. τὰ τῶν πολεμίων.

πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. Ἄλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος οὗτος, παρώξυνε τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα, καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τὸν λαόν. Καὶ ὀλίγους εὐρῶν εὐχομένους (οἱ γὰρ πλείστοι πάλιν διὰ τὴν ὄραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν)· τοιαῦτα γὰρ ἐργάσατο, οἷα ἔπρεπε παρ' αὐτοῦ ἀκούσαντας πρᾶξαι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν ἑαυτὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικώσας αὐτὰς ἔδλεπε, καὶ μὴ φροντιζούσας τοῦ πυρός, γυμνώσας αὐτάς, οὕτως κατέκοψε καὶ πρόσωπα αὐτῶν, ὅς μετὰ χρόνον μέλλει αὐτάς ἐπιγνωσθῆναι. Ἄνδρας τε κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε· ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθύς (α) τεμῶν, ἐν ἑαυταῖς ἐχούσας ἔτι τοὺς σκόλοπας, τὰ νῶτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγίντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιλειφθέντας ἀθρόως, καὶ τὰς παρθένους ἐξώρισεν εἰς τὴν μεγάλην βασιν· τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποιήκειν· ἄλλ' ἔκρυψαν, ὡς ἠθέλησαν, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαύτην (β) ὀμότητα. Πράττουσι δὲ πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρονες. Τῶν γὰρ οἰκειῶν τῶν τετελειωτηκότων χαϊρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηνοῦντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζον ἐξήχει τὰ κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσθεσίας καὶ ὀμότητος ἔλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβυῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μούϊμ (c), Γάϊον, Φίλωνα, Ἐρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νιλάμμωνα, Ἀγάθωνα, Ἀγαμόνον, Μάρκον, ἕτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἰέρακα καὶ Διόσκορον. Καὶ οὕτως πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὡς τινὰς αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῷ (d) τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσε δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα. Σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαάβ, εἰ δυνατόν, ἐξᾶραι τὴν ἀλήθειαν.

13. Τοιαῦτα μὲν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος περὶ τῶν ὑπὸ Γεωργίου κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν γενομένων οἰκταῖς διεξῆλθε φωναῖς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖος, ὡς ἰώρα ἑαυτὸν κοσμοκράτορα, ἀρθεὶς εἰς ὑπεροψίαν, καὶ τοὺς ἐν τῇ δύσει ἐπισκόπους ἐπεχείρησεν εἰς τὴν Ἀρείου αἵρεσιν ἔλκειν (e), ἐν πρώτοις τὴν Ἀθανασίου κατάκρησιν ἐρεῖσθαι παρεγγυῶν ὑποβολῇ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων. Καὶ δὴ περὶ τούτου σύνοδον ἐπεκρότησε, κατὰ Μεδιολάνον, πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς ἔτραψε εἰς τὸ οἰκτεῖν θέλημα. Διονύσιος δὲ καὶ Εὐσέβιος, καὶ Πρόβανος, Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερ, ὑπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀνάγκης οὐχ ἠτήθησαν. Ὡς γὰρ εἶδαν ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πίστεως τὸ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ψήφισμα κυρωθὲν, ἔλεγον ἐπὶ παρρησιῇ τῆς πίστεως, καὶ οὐ χάριν Ἀθανασίου ταῦτα

A comperta sceleratissimus ille Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat : qui cum turma militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, in ipsa Dominica impetum fecit in populum. Et cum paucos invenisset orantes (plurimi namque adveniente hora recesserant), ea admisit facinora, quæ decebat facere viros ab illo edoctos. Nam accenso rogo, virgines igni admotas adigebat dicere se Arianzæ esse fidei : ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cædit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiore modo verberavit : nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, eis eorum terga laceravit, ut B nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint ; imo quidam, vim plagarum non ferentes, extincti sint. Porro omnes quotquot residui erant una cum virginibus in magnam relegavit oasis. Neque initio concessit, ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur ; sed ea arbitratu suo occularunt, abjeceruntque insepulta ; rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora ; hæc sane causa fuit, ut magis magieque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et ex Libyis in exsilium miserunt episcopos, Ammonium, Muim, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirin, Nilammonem, Agathonem, Agamphum, Marcum, alium Ammonium et Marcum, Dracontium, Adelpium, Athenodorum, et presbyteros Hieracem et Dioscorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in exsiliis loco interirent. Episcopos vero plus triginta in fugam verterunt. Ea enim illis, quemadmodum Achabo, cura fuit, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

13. Hæc sanctus Athanasius, de iis quæ Alexandriæ a Georgio gesta fuerant propriis commemorat verbis. Constantius vero cum se jam videret totius orbis imperatorem esse, in superbiam elatus, Occidentales quoque episcopos conabatur ad Arianæ hæresin trahere, mandans in primis ut Athanasii damnationem proferrent, idque suggerentibus Orientalibus episcopis. Propterea enim synodum coegit in urbe Italiæ Mediolano, multosque in suam traduxit sententiam. At Dionysius, Eusebius, Rhodanus, Paulinus et Lucifer, imminente vi superati non sunt. Cum nosset enim ad condemnationem fidei sententiam contra Athanasium fuisse pronuntiatam ; dicebant, ad eversionem fidei, non Athanasii grætia eos isthæc moliri ; quos ille Arimini detineri

(a) Palat. εὐθύς, habet pro νέους.

(b) Palat. τοιαύτην.

(c) Palat. Μούϊν. Infra idem Νηλάμμωνα. Editi male, Λινάβωνα.

(d) Αὐτῷ deest in Palat.

(e) Sic Palat. In editis ἔλκει, nec est. Mox Palat. αἰρεῖσθαι. Ubi editi ἐξοῖσθαι habent.

jussit. Sanctus autem Athanasius cum sciret Constantium Arianorum tueri sententiam, Arianosque in eam conspirasse, ac conari per calumniam eum nocensare; in corrupto tribunali nemini confidebat, non amico, non clerico, non cuiquam alii; sed praefecti satellitibus repente episcopalem domum invadentibus ac quaerentibus eum occidere, subito sibi stichario et birrhis aufugit ad puellam virginem, annorum circiter viginti, forma pulcherrimam, et ob pulchritudinem fugiendam. Haec porro rei insolentia stupefacta est. Ait ergo illi Athanasius: Conquiror ab Arianis, et calumniis impetor. Ac ne inconsideratam mihi gloriam concilem, et in peccatum conflam eos qui me poenas dare volunt, ad fugam animum appuli. Revelavitque mihi Deus hac nocte dicens: Apud neminem nisi apud illam evadere potes. Tum illa praec gaudio, omni abjecta suspicione, totam se contulit ad Dominum, atque sanctissimum virum sex annos occultavit, usque ad Constantii mortem. Ipsa pedes ejus abluens, ac purgamenta aufertens, necessaria omnia subministrans, ac libros mutuata praebat illi, nec quisquam norat hominum in tota urbe Alexandria, quo loco degeret sanctus Athanasius. Eodem tempore pulchritudo faciei Ecclesiae in sorde et tristitiam mutata est. Comaristi namque erant Ecclesiarum praesules, ac nomine quidem Christiani, communionis autem promiscua, nihil ab haereticis differebant. Non utique illi usque ad libationem idolorum praevaticabantur; sed specie Christianismi blasphemam Arii doctrinam tueri conabantur. Constantius autem imperator, qui jam antea Arianam sententiam tuebatur, multo magis id tum praestabat, cum pones illum summa rerum esset: quare jussit fidem Arianorum ad Italiae Ecclesiam mitti, jubens expelli ab Ecclesiis eos qui nollent ei subscribere, et alios in eorum vicem subrogari. Ul autem etiam sanctus Liberius post beatum Julium Marci et Sylvesteris successorem, Romae episcopus, in exilium pulsus esset, haereticorum furor in ejus locum Felicem quemdam constituit Ecclesiae Romanae episcopum. Quem statim divinitus inmissa poena excepit. Nam visu privatus, divinam confitebatur vindictam se impetivisse; hinc vero pestilenti morbo aliquanto post tempore consumptus, periit. Sermo autem Christi clarior evasis, sancto Liberio pro fide patiente. Georgius autem, uti supra dictum est, Alexandriae elatus in saepervium, ne in specie quidem sese cohibuit, conversus plane ad crudelitatem, ita ut videretur fascibus et securi imperium obtinere, magis quam sacerdotio praesidio. Cum autem sanctus Meletius episcopus Antiochenus consubstantialitatem mani-

A αὐτὸς ἐπινοεῖν· οὐσυνας περιορισθῆναι ἐκέλευσεν. ἐν Ἀριμηνῷ. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, γνοὺς πάλιν καὶ τὸν βασιλέα Κωνσταντῖον τὰ τῶν Ἀρειανῶν κρατύνειν, καὶ τοὺς Ἀρειανούς συσκευαζομένους αὐτὸν (α), καὶ σπουδάζοντας κατὰ συκοφαντίαν ἀθέμιτα αὐτοῦ κατηγορεῖν, ἐπὶ διεφθαρμένου δικαστηρίου οὐκ ἐθάρρησεν οὐδενί, οὐ φιλῷ, οὐ κληρικῷ, οὐκ ἄλλῳ τινί· ἀλλ' αἰφνίδιον εἰσελθόντων τῶν ἑπαρχικῶν εἰς τὸ ἐπισκοπεῖον, καὶ ζητούντων αὐτὸν συλλαβεῖν, λαθῶν αὐτοῦ τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιρὴν ἐν μεσοτάτῃ νυκτὶ (β), κατέφυγε πρὸς παρθένον νέαν, ὡς ἐτῶν εἰκοσι, σφόδρα ὠραιότατην, φευκτὴν διὰ τὸ κάλλος. Ἡ δὲ, ξενισθεῖσα ἐπὶ τῷ πράγματι, ἐπτοήθη. Λέγει οὖν αὐτῇ, ὅτι Ἐπιζητοῦμαι παρὰ τῶν Ἀρειανῶν (γ), καὶ ἀθέμιτα συκοφαντοῦμαι. Καὶ ἵνα μὴ κἀγὼ ἄλογον ἀπενέγκωμαι δόξαν, καὶ εἰς ἁμαρτίαν ἐμβάλω τοὺς τιμωρῆσασθαι με βουλομένους, ἐνεθυμήθην φυγεῖν. Ἀπεκάλυψεν οὖν μοι ὁ Θεὸς ταύτῃ τῇ νυκτὶ, ὅτι παρ' οὐδενὸς ἔχεις σωθῆναι εἰ μὴ παρ' ἐκείνῃ (δ). Ἀπὸ πολλῆς οὖν χαρᾶς ἐκείνη βίψασα πάντα διαλογισμὸν, ὅλη γεγένηται τοῦ Κυρίου, καὶ κατέκρυψε τὸν ἀγιώτατον ἐκεῖνον ἐπὶ ἕξ ἔτη μέχρι τῆς ζωῆς Κωνσταντιου. Αὕτη καὶ περινήπτουσα τοὺς πόδας, καὶ τὰ περιτώματα διακονοῦσα, καὶ τὰς χεῖρας αὐτοῦ πάσας οἰκονομοῦσα, καὶ βιβλία κειραμένη (ε) καὶ παρέχουσα αὐτῷ, καὶ οὐδεὶς ἀνθρώπων πάσης Ἀλεξανδρείας ἔγνω ἐν τοῖς ἕξ ἔτεσι, ποῦ διάγει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος. Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὸ κάλλος τοῦ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας βύτισι καὶ κατηφεία ἠλλοίωτο. Μίσηθην γὰρ ἦσαν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν ἑσφαχοί, ὀνόματι μὲν Χριστιανοὶ καλούμενοι, τῇ δὲ ἐπιμίξια τῆς κοινωνίας τῶν αἰρετικῶν μηδὲν διαφέροντες. Οὐ σκοπταῖς γὰρ εἰδῶτων τὴν παράδοσιν ἑπραττον, ἀλλ' ἐν προσχηματι Χριστιανισμοῦ ἐβλάστημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντῖος καὶ ἤδη μὲν πρῶτον συνεκρότει τὴν Ἀρειανὴν δόξαν, πολλῷ δὲ πλέον αὐτοκράτωρ γενόμενος δι' ὃ ἐκέλευσε τὴν τῶν Ἀρειανῶν πίστιν καὶ εἰς τὰς περὶ Ἰταλίας Ἐκκλησίας πέμψεσθαι, προστάξας τοὺς μὴ βουλομένους ὑπογράψαι αὐτῇ ἐξωθεισθαι τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν ἐτέρους ἀντικαθίστασθαι. Ὡς δὲ καὶ ὁ ὄσιος Λιβέριος μετὰ Ἰούλιον τὸν μακάριον τὸν Μάρκου καὶ Σιλδέστρου διάδοχον, τῆς Ῥώμης ὄν ἐπίσκοπος, ἐξορίαν ὑφίσταται, ἢ τῶν αἰρετικῶν μανία ἀν' αὐτοῦ Φηλικὰ (ς) τινὰ καθίστησι τῆς Ἐκκλησίας Ῥωμαίων ἐπίσκοπον, ὃς παραχρημα ποινήν θεήλατον ἐξέτισε. Νῦν μὲν γὰρ τῆς ὕψεως ἀποστερηθεὶς ἐξωμολογεῖτο τὴν θεῖαν δίκην εἰκότως αὐτὸν μετελθεῖν· νῦν δὲ λοιμικῆ νόσῳ ἐπὶ χρόνον διεφθαρθεὶς ἀπέθανεν. Ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ λόγος ἔνδοξότερος ἐγένετο, τοῦ ἁγίου Λιβερίου πάστορος ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ὁ δὲ Γεώργιος, καθὰ προεῖρηται, κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν ὑπεροψία (ς) ἀρθεὶς, οὐδὲ

(a) Palat. κρατύνοντα.

(b) Palat. τὸ στιχάριον καὶ τὸ βιρὴν ἐν μεσοτάτῃ νυκτὶ.

(c) Palat. αὐτῇ ὁ μέγας Ἀθανάσιος.

(d) Palat. παρ' ἐκείνῃ τῇ παρθένῳ.

(e) Sic Palat. Editi vero, διακονοῦσα, καὶ βιβλία

κειραμένην.

(f) Sic Palat. Editi, Φηλικα. Ibid. Palat. ἀντικαθίστασθαι ταῖς ἐκ. Mox idem, ἐξέτισεν, recte. Editi, ἐξήτησεν.

(g) Ita Palat. recte. Editi, ὑπεροψίαν.

ἐπὶ σχήματος ἐπέειχεν αὐτὸν, ἐξηλλαγμένος παντά-
 πασι πρὸς ὠμότητα, ὡς δοκεῖν αὐτὸν βάρδοις καὶ
 πελοικὶ τὴν ἡγεμονίαν διέπειν (α), ἢ ἱερωσύνης προϊστα-
 σθαι. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἄγιος Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιο-
 χέου ἐπίσκοπος τὸ ἄσθετον σαφῶς ἐκήρυττε, καὶ
 τούτων οἱ τῆς Ἀρείου ἀρέσεως περιόριζουσιν· ὅ
 πολὺ πλῆθος συνηκολούθησε, τῆς κοινωνίας τῶν ἐναντίων ὀλιγοψήσαντος· Εὐζώτων δὲ ἀντὶ τοῦ ἀγίου Με-
 λετίου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀντιοχείας προχειρίζονται, τὸν ἀσθεῖ Ἐυδόξιον τῆς Κωνσταντινου πόλεως Ἐκκλη-
 σίας ἐπίσκοπον προσθησάμενοι.

14. Τοιοῦτον δὲ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ μισοκά-
 λου ἐξανάψαντος πόλεμον, Κωνσταντίος ὁ βασιλεὺς
 ἀναδείκνυσιν Ἰουλιανὸν Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, κατὰ
 καταλάβδον τὴν Κωνσταντινουπόλιν, Εὐδόξιον τὸν
 Ἀντιοχείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας
 ἐπίσκοπον καὶ ἱερεῖα ἀναδείκνυσιν. Ἐν τούτῳ τῷ
 χρόνῳ καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἣ ἄνομα Σοφία,
 ἐνεκαίνισεν, ἐν ὁπατείᾳ Κωνσταντίου τοῦ δεκάτου, κατὰ
 Ἰουλιανοῦ Καίσαρος τὸ τρίτον, μηνὸς Φεβρουαρίου
 πεντεκαιδεκάτῃ (β). Ὁ οὖν ἀσθεὶς Εὐδόξιος καθέσθεις
 εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς τοῖς ἐγκαινίσις, πρώτῃ ἀφήκε
 φωνὴν φήσας (γ)· Ὁ Πατήρ ἀσθεὶς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς.
 Θεοῦ δὲ πολλοῦ καὶ στάσεως ἐπὶ τοῦτο γενομένης.
 Μηδὲν φοβέσθαι, ταρασσέσθε πρὸς τὸ λεχθὲν παρ' ἐμοῦ.
 Ὁ γὰρ Πατήρ ἀσθεὶς, ὅτι οὐδένα εἰσέει· ὁ δὲ Υἱὸς
 εὐσεβῆς, ὅτι εἰσέει τὸν Πατέρα. Ταῦτα εἰπόντος τοῦ
 Εὐδοξίου, ὁ μὲν θόρυβος κατεστάλη· γέλως δὲ πάλιν
 ἀντὶ τοῦ θορύβου κατεῖχε τὴν ἐκκλησίαν· ὥστε τοὺς
 πλείστους ἀπότων, καταγελάσαντες αὐτοῦ, ἐξελθεῖν
 αὐτῆς ἐκκλησίας, καὶ οὐκ ὀλίγους τοῖς περὶ αὐτὸν κα-
 τειφεθῆναι. Καὶ μένει τὸ ῥηθὲν (δ) ὑπὸ Εὐδοξίου
 ἀχρι τῆς δεῦρο γελώμενον. Τοιαῦτα γὰρ δὴ οἱ αἰρε-
 σιάρχα σοφισζόμενοι, καὶ περὶ τοιαύτας ἀσχολούμενοι
 λέξεις, τὴν ἐκκλησίαν διέσπασαν. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, ἐν
 ταῖς Γαλλίαις πολλοῖς βαρβάρους συμπλακείς, καὶ νική-
 σας, ὅπ' αὐτῶν ἀναγορεύεται βασιλεὺς. Μαθὼν δὲ ὁ
 Κωνσταντίος, βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεομάχου Εὐζώτου,
 ἐπὶ τὸν πρὸς αὐτὸν ἐκίρηε πόλεμον (ε). Γενόμενος δὲ
 ἐν πολέμῳ τῆς Κιλικίας, Μόβου κρήνη τοῦνομα, ὑπὸ
 φρονιτῆδος ἀποπληξία ληρθεία τελευτᾷ ἐν ὁπατείᾳ
 Ταύρου καὶ Φλορεντίου, τρίτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς,
 εἴκοσι πέντε ἔτη μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατρὸς
 ζῆσας, τὰ δὲ πάντα ἔτη τεσσαράκοντα καὶ πέντε (ς).
 Καλὸν δὲ σωπῆ μὴ παραδραμεῖν ἐν ταῦθα μήτε τὴν
 τῶν Ἑλλήνων τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν μανίαν τε καὶ
 κωφότητα, μήτε τὴν Γεωργίου ἀπώλειαν (γ), τὴν
 κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν μεγάλην πόλιν. Συνέθη παρα-
 χὴν γενέσθαι ἐξ αἰτίας τοιαύτης· τόπος ἦν ἐν τῇ πό-
 λει ἐν παλαιῶν ἱερῶς καὶ ἡμελιμῆδος, εὐρυτετοῦ
 γέμουσιν πολλοῦ, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνας τὸν παλαιὸν τῷ
 Μίδρᾳ τελευτᾷ ποιούντας ἀνθρώπους (η) κατέθεν.
 Τούτων Κωνσταντίος ἦθη πρότερον ὡς σχολάσθαι τῇ
 Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίᾳ προσκεκυρωθεί. Γεώργιος δὲ,
 βουλόμενος ἐν αὐτῷ εὐκτέριον οἶκον κατασκευάσαι,

A feste prædicaret, illum etiam hæretici Ariani cir-
 cumvenere : quem multa sequebatur turba, adver-
 sario eorum communiione despecta ; Euzoium vero loco
 sancti Meletii in Antiochenum episcopatum ordi-
 narunt : ac impium Eudoxium Constantinopolitane
 Ecclesiæ præficiunt.

14. Cum porro tantum bellum boni omnis inimi-
 cas adversus Ecclesiam accendisset, Constantinus
 Imperator Julianum in Gallia, Cæsarem promulga-
 vit, ac Constantinopolim concedens, Eudoxium An-
 tiochenum Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopum
 et sacerdotem declaravit. In eodemque tempore
 magnam ecclesiam, cui nomen Σοφία, seu Sapientia,
 dedicavit eoss. Constantio decimum, et Juliano
 Cæsare tertium, Februarii decima quinta. Igitur
 impius Eudoxius cum sederet in throno ipsius in
 dedicatione, eam primam edidit vocem : Pater im-
 pius, Filius pius. Multo hinc exorto tumultu atque
 seditione : Ne, inquit, hoc dicto meo turbemini.
 Pater namque impius, quia neminem pie colit ;
 Filius vero pius, quia pie colit Patrem. Hæc cum
 dixisset Eudoxius, tumultus quidem sedatus est, at
 risus magnos pro tumultu ecclesiam occupavit : Ita
 ut plurimi, deridentes eum, ecclesia excederent,
 illoque cum paucis asseclis suis remaneret. Et hac-
 tenus Eudoxii dictum risu habetur. His argutis
 hæresiarchæ, talibusque circa vuculas cavillationi-
 bus, ecclesiam distraxere. Julianus porro in Gallis
 contra multos barbaros collatis signis, cum vicisset,
 imperator ab eis proclamatus est. Re comperta
 Constantius, baptizatus ab Euzoio Dei adversario,
 ad bellum ipsi inferendum profectus est. Cum per-
 venisset autem ad quamdam Ciliciæ urbem, nominæ
 Mopsacrenem, ex nimia sollicitudine apoplexia cor-
 ruptus, interitit, consulibus Tauris et Floreniis, ter-
 tia mensis Novembris, cum vixisset viginti quinque
 post mortem patris annos, essetque annorum qua-
 draginta quinquæ. Neque par est hic silentio præ-
 terire Græcorum qui Alexandriæ erant furorem et
 levitatem, neque Georgii perniciem, quæ in magna
 civitate Alexandria contigit. Hæc porro tumultus
 causa fuit : locus erat in civitate jamdiu desertus,
 incultus, sordeque multa refertus, in quo Græci
 olim Mithræ, in sacrificia immolabant homines.
 Eum locum Constantius jam antea, ut ipse vacuus,
 Alexandriæ adjunxerat ecclesiæ. Georgius vero
 eum vellet in eo oratorium construere, locum ju-
 bet emundari, dumque id præstaretur, adytum in-
 ventum est valde profundum, in quo Græcorum
 mysteria occultabantur. Erantque illa hominum et

(α) Sic Palat. Editti vero, διάγειν.

(β) Sic Palat. μηνὸς ἀπὸ τῆς οὐδίας. Intra Palat.,
 αὐτῆς τοῖς ἐγκαινίσις αὐτῆς.

(γ) Palat. πρώτῃ ἐκείνῃ τὴν πολυθρόνητον
 ἀφήκα. Intra idem, πρὸς τὰ λεχθέντα. Mos idem,
 δίδει οὐδένα.

(δ) Palat. τὸ λεχθὲν

(ε) Palat. πρὸς αὐτὸν πόλεμον ὄρμ. Γεν.

(ς) Δὲ deest in Palat. Intra idem, παραδραμεῖν τὰ
 τότῃ συμβάντα μήτε τ.

(γ) Palat. ἀπώλειαν. Κατὰ γὰρ τὴν Ἀλεξ.

(η) Palat. τῷ Μίδρᾳ θυσίας τελοῦντος ἀνθρ. Intra
 idem, ὡς σχολάζοντα τῇ.

puerorum calvariae, quos fama erat occisos olim fuisse, quando extis ad vaticinia Græci utebantur, ac divinatoria immolabant sacrificia, animas incantationibus revocantes. Christiani igitur cum talia in Mithræ adyto reperissent, curarunt ut omnibus risum moverent, ostendentes Græcorum mysteria, educebantque nudas calvarias ut exhiberent populo. Hæc cum viderent Græci Alexandrini, nec ferrent opprobrium facti, ira accenduntur, et quavis re obvia usi pro telo, irruunt in Christianos, eorumque multos omnibus mortis generibus trucidant. Hos enim gladiis, hos lapidibus aut lignis occidere, quosdam in crucem egerunt. Georgium vero ecclesia extractum, cameloque alligatum, cum discerpissent, una cum camelo combussere.

κῶν, καὶ διὰ πάσης ἰδέας θανάτου ἀνεῖλον πολλοὺς ἕλως ἀπέκτειναν· τινὰς δὲ αὐτῶν καὶ ἰσταύρωσαν. Τὸν δὲ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ἐκσύραντες, καμῆλην δὲ προσήσαντες, καὶ σπαράξαντες, σὺν αὐτῇ κατέκαυσαν.

15. Julianus porro imperio potitus, ut dictum est, cum curaret omnia Constantii facta abrogare, exsules omnes revocavit. Ut novit illud sanctus Athanasius, honeste vestitus egressus domo virginis, quam superius memoravi, rursus nocte inventus est in ecclesia: quem Alexandrinus populus libenter excepit, quasi redivivum. Excusationem porro istam amicis attulit: Ea de causa ad vos non confugi; cum ut iurejurare possesit (*me apud vos non latere*), tum propter perquisitionem apud vos faciendam. Ad illam porro confugi, in quam nulla cadere poterat suspicio, scilicet, ob speciem et juventutem. Alexandrinus vero populus, pulsus ab ecclesiis Ariani, oratoria Athanasio tradidit. Tum Ariani in vulgaribus domibus conventus agentes, in locum Georgii Lucium constituunt sibi ducem. Julianus porro qui idolis delectabatur, iterum ecclesias turbabat, templa Græcorum aperiebat, sacrificia Fortunæ Constantinopolitanæ offerebat palam in imperatoria, ubi stabat Fortunæ statua. Quo tempore Maris Chalcedonis in Bithynia episcopus, manu ad ductus, præ senectute namque oculorum hebetudine laborabat, imperatoreum adiens, multa in eum convicia protulit, impium vocans, apostatam, atheum. Ille verbis convicia depellebat, cæcum appellans et oculis captum, aiensque, non posse Galilæum medelam ferre. Tum beatus ille confidenter reponit: Gratias ago Deo, qui me excæcavit, ne tuam impudentem faciem viderem, quæ ita collapsa est in impietatem. Tum porro Jovianus et Valentinianus solutas zonas ad tyrannum projecere dicentes: Accipe zonas, habeto tibi honores tuos. Exposita tibi etiam ad libitum sunt corpora nostra. Quorum ille constantiam pertimuit. Tum imperator, et qui cum illo sentiebant, veluti ex tenebrosis adytis proropen-

ἀνακαθαρθῆναι κελεύει τὸν τόπον. Καὶ δὴ ἀνακαθαιρουμένου αὐτοῦ (a), ἄδυντ ἤρρηται κατὰ βάθος πολλοῦ, ἐν ᾧ τὰ μυστήρια τῶν Ἑλλήνων ἐκέκρυπτο. Ταῦτα δὲ ἦν κρανία ἀνθρώπων τελείων τε καὶ παιδίων, οὓς λόγος κατεῖχε πάλαι ἀνηρῆσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγχων μαντεῖαις ἐχρῶντο Ἕλληνες, καὶ μαντικῶς (b) ἐπετέλουσιν θυσίας, καταμαγαγαυεῖντες τὰς ψυχὰς. Οἱ οὖν Χριστιανοὶ, ταῦτα εὐρόντες ἐν τῷ ἄδύτῳ τοῦ Μίθρου, σπουδῆν (c) ἔθεντο πᾶσιν ἐν τῷ φανερῷ γέλωτα δεῖξαι τῶν Ἑλλήνων τὰ μυστήρια, ἐξεπόμεπυδόν τε εὐθύς γυμνά τῷ δήμῳ τὰ κρανία δεῖκνύοντες. Ταῦτα ὀρῶντες οἱ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν Ἕλληνες, καὶ μὴ φέροντες τὸ τοῦ πράγματος ἐπιονεῖδιστον, εἰς ὀργὴν ἐξέπττονται, καὶ πᾶν τὸ παρατυχὸν ὅπλον ποιοῦμενο, ὀρῶσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν αὐτῶν. Τοὺς μὲν γὰρ ζῆφει, τοὺς δὲ λίθοις ἢ

15. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, τὸ κράτος περιθέμενος, ὡς εἰρηται, καὶ σπουδάζων πάντα τὰ παρὰ Κωνσταντινουπραχθέντα ἀνατρέπειν, τοὺς περιορισθέντας ἅπαντας ἀνεκαλέσατο. Ὡς οὖν ἔγνω τοῦτο ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καλῶς ἐνδυσάμενος, ἐξεβλήθη ἐκ τοῦ οἴκου τῆς παρθένου, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἄνω εἰρηται, πάλιν, ἐν τῇ νυκτὶ εὐρέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· οὐδὲ Ἀλεξανδρέων λαὸς ἀσμένως ἐδέξατο, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα (d). Ἀπαλογεῖτο οὖν τοῖς γνησίως αὐτοῦ φίλοις, ὅτι Τοῦτου χάριν πρὸς ὑμᾶς οὐ κατέφυγον, ἵνα εὐορκον ὑμῖν ἢ ἄλλως τε δὲ καὶ διὰ τὴν ἔρευναν. Κατέφυγον δὲ πρὸς ἐκεῖνην, πρὸς ἣν ὑπόψιαν οὐδεὶς ἠδύνατο εἶχειν, ὡς ὤραϊαν καὶ νεωτέραν. Ὁ δὲ Ἀλεξανδρέων λαὸς, ἐξωθισαντες τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς τοῦ Ἀρείου δόγματος, παραδιδόσιν Ἀθανασίῳ τοὺς εὐκτηρίους οἴκους. Οἱ δὲ Ἀρειανίζοντες, ἐν οἰκίσκοις ἀσήμεως συναγόμενοι, εἰς τόπον Γεωργίου Λούκιον προχειρίζονται ἠγεῖσθαι αὐτῶν (e). Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, τοῖς εἰδύλοις ἐπιτερόμενος, αὐθις τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττε, τὰ ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνοίγων, καὶ θυσίας ἐπιτελῶν τῇ Κωνσταντινουπόλει Τύχη δημοσίᾳ ἐν τῇ βασιλικῇ, ἔνθα τὸ τῆς Τύχης ἔδρυτο ἀγαλμα (f)· ὅτε καὶ Μάρτις ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, χειραγωγούμενος· ἦν γὰρ ἤδη πρὸς τῇ γῆρατι ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας· πολλὰ τὸν βασιλέα εἰσελθὼν ὕβρισην, ἀσεδῆ καλῶν τὸν ἀποστάτην, τὸν ἄθεον. Ὁ δὲ λόγοις τὰς ὕβρεις ἠμύνετο, τυφλὸν καὶ πηρόν ἀποκαλῶν, καὶ μὴδὲ τὸν Γαλιλαῖον αὐτοῦ θυνάμενον αὐτὸν θεραπεῦσαι (g). Ὁ δὲ μακάριος παρῆσιότερον πρὸς τὸν βασιλέα ἐφη· Ἐὐχαριστῶ, φησὶν, τῷ θεῷ τῷ τυφλώσαντί με, ἵνα σου μὴ ἴδω τὸ ἀναίδες πρόσωπον οὕτως ἐκτεπτωκὸς πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Τότε δὲ καὶ Ἰοδιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζῶνας προσέβησαν τῷ τυράννῳ εἰπόντες· Δέχου τὰς ζῶνας, ἔχε σου καὶ τὰς τιμάς. Πρόκειται δὲ σοι, εἰ βούλη, καὶ τὰ σώματα ἡμῶν· ὧν

(a) Ita Palat. In editis αὐτοῦ δεest.

(b) Palat. ἐχρῶντο οἱ Ἕλληνες, καὶ μαγικῶς.

(c) Palat. τοῦ Μίθρου, πολλὴν σπουδῆν.

(d) Palat. Ὁ οὖν Ἀλεξ... εἰδέξατο ἰδὼν αὐτὸν ὡς ἔστ.

(e) Ita Palat. In editis ἠγεῖσθαι αὐτῶν δεest.

(f) Palat. ἔδρυται. Infra Palat. ἤδη πρὸς τὸ γῆρας. Paulo post idem, προσελθὼν ὕβρισην, τὸν.

(g) Palat. ποιηρόν... τὸν Γαλιλαῖον αὐτὸν... παρῆσιαστικώτερον.

populatus, urbesque quasdam eum cepisset, et Ctesiphontem magnam urbem circumsedisset, supplicesque Persas adesse, atque legatos ad se mittere coegisset, eorum tamen supplicationes non admisit; quod in imminentem a Deo sibi vindictam reservatus esset. Accusabant autem illum Romani, quod oblato sibi luero, pugnam non vitaret: attamen contra presentem hostem ad pugnam se instruxere: rursumque adversarios vertunt in fugam. Sciendum porro Julianum a Persa transfuga deceptum, onerarias naves quæ annonæ per fluvium vehendæ deputatæ erant, combussisse; quæ causa fuit ut exercitus fame laboraret. Nam cum Persa transfuga promississet illi, intra triduum traditurum se Babylonem, nec tum ulterius annonæ advecta opus fore: his persuasus ille frumentum cum navigiis et lardum, cum igne consumpsisset, necnon et alia pro exercitu victu comportata in fluvium demersisset; tum esca fallaciæ devorata, hamo trahebatur credulus, dignamque factorum pœnam luebat. Cum enim ad tertium quartumve diem, imo plures etiam, spiritus erroris circumduceret eum cum exercitu per deserta loca, ingens erat anxietas animi per totum exercitum, in siccis et aqua carentibus locis, penuria omnium necessariorum circumclusum: omnibus autem conclamantibus, præsens aderat eques ipse Julianus, atque inermis exercitum confirmabat. Ex occulto autem sagitta in eum volat, et per brachium transiens, in dextrum latus infixæ est, quo ex vulnere vitam cum morte commutavit, ut incertum esset a quo fuisset occisus: alii enim aiunt a transfuga Persa; alii ab aliquo e suis militibus. Ut autem plurimum sermone fertur, divinitus indictum vulnus fuit. Ita igitur cum viginti menses imperio potitus esset Julianus, in quarto suo consulatu quem cum Salustio gerebat vita functus est, mensis Junii vicesimo sexto die, cum vixisset unum et triginta annos.

17. Post mortem itaque Juliani, iotius exercitus calculo, imperium excipit Jovianus: qui cum octo menses imperasset, in Dedestanis Galatiæ et Bithyniæ finibus mortuus est. Post Joviani mortem, imperium suscipit Valentinianus ab exercitu proclamatus Augustus. Valentinianus porro germanum fratrem Valentem imperii socium declarat: qui Valentinianus cum triginta solum dies Constantinopoli remansisset, et Valenti fratri suo Orientales partes tradidisset, ipse abiit in Occidentem. Sed Valens nullam curam sæ administrationis ad utilitatem agebat, a turba autem hæreticorum evocatus et abductus, in via impietatis illorum abiit. Quæ causa fuit ut orthodoxæ fidei multos, episcopos, presbyterus, diaconos, monachosque in exsilium eiecet. Bellumque implacabile concitavit adversus Ecclesias

(a) Palat. περιτοχιῆσας δὲ Χτησ. Mox Palat. ταυτου. Editi, αὐτου.

(b) Sic Palat. Editi, αὐτος δὲ.

(c) Sic Palat. Editi, ἀόπλωσ.

καὶ φρούρια τῶν Περσῶν πορθήσας, καὶ πόλεις λαδῶν, περιτοχιῆσας δὲ καὶ Κτησιφῶντα (a) τὴν μεγάλην πόλιν, ἰκέτας τοὺς Πέρσας ταυτου κατέστησε, καὶ πρεσβεύειν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἀνέπεισεν· ὁ δὲ τὰς ἰκετηρίας τῶν Περσῶν οὐκ ἐδέξατο· πάντως εἰς τὴν ἐπερχομένην αὐτῷ θεήλατον ὄργην αὐτοῦ φυλαττόμενος. Διεμέφοντο δὲ αὐτὸν Ῥωμαῖοι, διότι καὶ ἐπὶ κέρδος ὑφῆκε τῆς μάχης. Ὅμως δὲ τοὺς παρούσιν ἀντιπαρετάττοντο, καὶ αὐθις τοὺς πολεμίους τρέπουσιν εἰς φυγὴν. Ἰστέον δὲ, ὅτι ὑπὸ αὐτομόλου Πέρσου ἀπατηθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὰ σιτηγούντα διὰ τῶν ποταμῶν πλοίαρια κατέκαυσε· δι' ὃ καὶ λιμῶ περιέπεσεν ὁ στρατός. Τοῦ γὰρ αὐτομόλου Πέρσου ὑποσχομένου αὐτῷ ἐν τρισὶν ἡμέραις παραδώσειν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ μὴ χρῆζειν πλείονος τούτων ἀναλώματος, καταπεισθεὶς τὸν μὲν σῖτον σὺν τοῖς πλοίοις καὶ τὴν λάρδον πυρὶ καταφλέξας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα πρὸς διατροφήν τοῦ στρατοῦ κεκόμιστο, ἀφανίσας πάντα, καὶ τῷ ποταμῷ ἐκδοτὰ δούς· αὐτὸς τε (b) τὸ δέλεαρ τῆς πλάνης καταπιῶν, εἴλκετο τῷ ἀγκίστρῳ πειθόμενος, ἀξίαν ποινήν ἀποτίσων, ὧν ἔδρασεν. Ὡς γὰρ τρίτην καὶ τετάρτην ἡμέραν, καὶ ἐπὶ πλείους ἤγε καὶ περιῆγεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης κατὰ τὴν ἔρημον σὺν τῷ στρατῷ, πολλῆς ἀμυχανίας οὐσης ἐν τῷ στρατῷ, ἐν ἀνύδροις καὶ ἀχμηροῖς τόποις συγκλεισθέντι ἀπορίᾳ τῶν ἐπιτηδείων, καὶ πάντων καταβοῶντων, παρῆν ἰππότης αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς καὶ ἐπερίωνυε τὸν στρατὸν ἄοπλος (c). Ἐξ ἀφανοῦς δὲ ἀκόντιον φέρεται κατ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ βραχίονος διαδραμῶν, εἰς τὴν πλευρὰν τὴν δεξιὰν εἰσέδου, καὶ ἐκ ταύτης τῆς πληγῆς τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀδήλου γενομένου τοῦ ἀνελόντος αὐτόν. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τεῦ αὐτομόλου Πέρσου φασίν, οἱ δὲ ὑπὸ οἰκείου στρατιώτου. Ὡς δὲ ὁ πολὺς λόγος κρατεῖ, θεήλατον εἶναι τὴν πληγὴν. Οὕτω μὲν οὖν εἰκοσι μῆνας ἐπὶ τῷ διαδήματι ἐπαρθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὸν βίον κατέστρεψεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὑπατείᾳ, ἣν ἅμα Σαλουστιῷ ἔδωκεν, μὴνδς Ἰουνίου εἰκάδι ἕκτη, ζήσας ἐν καὶ τριακοστῶν ἔτος.

17. Μετὰ δὴ οὖν τὴν τελευταίην Ἰουλιανοῦ, ψήφῳ παντὸς τοῦ στρατοῦ, Ἰοβιανὸς (d) τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει· ὅς, ὀκτώ βασιλεύσας μῆνας, ἐν Δεδεστανόις μεθορίοις Γαλατίας καὶ Βιθυνίας ἐτελεύτησε. Μετὰ δὴ οὖν τὴν τελευταίην Ἰοβιανοῦ τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανὸς τὴν βασιλείαν ὑποδέχεται ἀπὸ στρατιωτῶν δειχθεὶς Ἀβγούστος. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς τὸν αὐτοῦ γνήσιον ἀδελφὸν Οὐάλλεντα τῆς βασιλείας κοινὸν ἐποίησε (e)· ὅστις Οὐαλεντινιανὸς, τριάκοντα ἡμέρας μόνος ἐν Κωνσταντινουπόλει ποιήσας, παραδούς τε τῷ οἰκείῳ ἀδελφῷ Οὐάλλεντι τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη, αὐτὸς ἄπεισιν ἐπὶ τὰ τῆς δύσεως. Ἄλλὰ ὁ Οὐάλλης οὐδεμίαν μὲν φροντίδα λυσιτέλειαν τῆς διοικήσεως ἐποιεῖτο (f)· τῷ πλήθει δὲ τῶν αἰρετικῶν ἐπικληθεὶς, ἐπορεύθη τῇ ὁδῷ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς τῶν τῆς ἀρθοδόξου πίστεως ἐπι-

(d) Palat. Ἰουβιανός, et infra Ἰουβιανοῦ.

(e) Palat. κοινῶν ἐπὶ ποιεῖ.

(f) Palat. λυσιτέλειαν τοῦ κοινοῦ ἐποιεῖτα.

σκόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους τε καὶ μονάζοντας εἰς ἔξορίαν ἀπόσωτα· πόλεμον δὲ ἄσπονδον κατὰ τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως Ἐκκλησιῶν ἀνεκίνηει. Καὶ πρῶτα μὲν τὸν ἅγιον Μελέτιον, τὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον, ἐξορίᾳ ἐξημίωσε καὶ πολλοὺς ἐτέρους μετ' αὐτοῦ, ὡς εἰρηται, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου· τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ὅσοι μὴ ἐβούλοντο κοινῶν εἰς αἰρετικοῖς (α), τῶν μὲν ἐκκλησιῶν ἐξήλαυσε, ζημίαις δὲ καὶ τιμωρίαις ὑπέβαλεν. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ Αἴγυπτον οὐχ ὁ τυχὼν ἀνεβρίπισθη διωγμός. Πρόσταγμα (b) γὰρ ἐπάρχων σπουδῇ τῇ Εὐδοξίου καὶ νεύματι βασιλέως ἦγετο παρὰ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπαρχοῦ, εὐθύς τε τὴν Ἐκκλησίαν ἐτάρασεν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἄλογον ὁρμὴν ὑφορώμενος, δεδοικώς τε μὴ ἄρα τῶν γενησομένων ἀτόπων αὐτοῖς τὴν αἰτίαν λάθοι, τέσσαρας ἡμέρας μῆνας ἐν μνημείῳ πατρὸς αὐτοῦ ἀπέκρυψε (c). Κατὰ γὰρ τὴν Αἴγυπτον τριηκῆτα Τατιανοῦ ἡγουμένου, πολλοὶ οὐ μόνον διαφόρους αἰτίας ὑπέμενον, ἀλλὰ καὶ ἐμαρτύρησαν, πολλὰ τε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίωθσαντος· ὄνπερ Τατιανὸν ἡ θεία δίκη ποιῆτην τοῦτων (d) ἀπήτησεν. Ὁμοῦ γὰρ τῷ ἀξιώματι καὶ τῶν χρημάτων ἀλλοτριωθεὶς, ἔρανον ἤτησε, καὶ τυφλὸς ἀσχημὸς ἀποθνήσκει, κατὰ πᾶσαν πόλιν τῶν εἰκόπων αὐτοῦ ἀσβόλη (e) περιχυθεισῶν εἰς γέλωτα καὶ ἐμπαιγμῶν πᾶσι τοῖς θεωμένοις. Οὐχ ἦσαν δὲ καὶ Εὐδόξιος ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων τολμῆν ἐπεχειρεῖ (f). Τοσοῦτων δὲ ὄν κακῶν πανταχόσε δρωμένων, σεισμός ἐπιγιγνώμενος οἰκουμηνικός· πολλάς τε τῶν πόλεων ἐβλάψε, τῆς τε Κρήτης τὰς ἑκατὸν πόλεις κατηρέπωσε. Ἡ θάλασσα δὲ τοὺς ἰδίους ὄρους (g) ἐνήλλαξε. Τις μὲν γὰρ τόποις τοσοῦτον ἐπέκλυσε, ὥστε τοὺς πρῶην βασιμους τόπους καὶ σπορίμους πλέεσθαι· ἐτέρων δὲ τόπων τοσοῦτον ἀπέστη, ὡς ἐν ξηρᾷ εὐρεθῆναι τοὺς πλέοντας. Καὶ τοῦτο γέγονε κατὰ τὴν πρώτην ὑπαταίαν τῶν δύο βασιλέων, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Καὶ τοῦτων δὲ γνωμένων, οὐχ ἠκούαζεν ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμός. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πᾶς ὁ ἔθνος Ἀλεξανδρείας (h) ἐστασίαζε πῶθι πρὸς αὐτόν, ἐφασκόν τε οὐ μόνον τὰς σκάλας καὶ τὰ σιτηγὰ πλοῖα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν δημοσίων ἐχόμενα πυρὶ καταναλίσκειν (i), εἰ μὴ Ἀθανάσιον ἀπολάβοιεν· γινούς ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων ἐσήμανεν ἀδεῶς κρατεῖν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀθανάσιον. Καὶ τοῦτο αἴτιον γέγονε τοῦ τῶς ἀναχωρῆναι τινα γενέσθαι τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας διωγμοῦ, πλὴν ὅτι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολὴν ὁ ἐμφύλιος κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκράτει (j) πόλεμος. Ὁ μὲντοι βασιλεὺς Οὐάλης ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν σπεύδων ἀπέπρεν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος ἐν Νικομηδείᾳ, ἐπεσχέθη κατ' αὐτὴν δι' αἰτίαν

(a) Palat., τοῖς Ἀρσιανοῖς.

(b) Palat., προστάγματα.

(c) Palat., ἀπέκρυψεν. Editi, ἀνέκρυψεν.

(d) Sic Palat. Editi, τούτω.

(e) Sic Palat. Editi vero, ἀσβόλην.

(f) Palat., ἐπεχειρεῖ βασιμικών. Intra idem, πολ-
λάς τε. Editi, πολλά τε.

orthodoxæ fidei addictas. Ac primum quidem sanctum Meletium Antiochiæ episcopum exsilio multavit, multosque cum illo alios, ut dictum est, episcopos et clericos. Cæteros autem omnes qui noluerunt cum hæreticis communicare, ecclesiis expulsi, pœnisque ac cruciatibus affixit. Similiter Alexandriae et per Ægyptum, non vulgaris excitata est persecutio. Mandatum enim præfectorum, Eudoxii studio et nutu imperatoris, dabatur a præfecto Alexandrino, qui statim Ecclesiam conturbavit. Sanctus autem Athanasius, brutum multitudinis impetum prospiciens et metuens, ne si qua nefaria patrarentur culpa in se transferretur, totos se quatuor menses occultavit in paterno sepulchro. Nam cum illo tempore præfecturam in Ægypto gereret Tatianus, multi non modo diversis plagis afflicti sunt, sed etiam martyrio affecti, multa illo contra Ecclesiam moliente. Quem Tatianum ultio divina poenis affixit. Nam una dignitate et divitiis privatus, stipem cogebat ac cæcus ignominiose mortuus est, per omnem urbem fulgine conspersus ejus status ad risum et ludibrium omnium intentuum. Nec minus et Eudoxius Constantinopolitanus contra pie sentientes ausus est. Tantis igitur malis ubique grassantibus, terræmotus ubique terrarum imperveniens, multas læsit urbes, Cræte centum urbes dejecit. Mare autem suos mutavit limites. Quædam enim loca usque adeo inundavit, ut quæ trita olim et consita fuerant, jam navigarentur: ab aliis contra locis ita recessit, ut in sicco essent quæ olim navigabantur. Quod contigit duobus imperatoribus Valentiniano et Valente primum consulibus. His porro gestis, nequaquam cessavit persecutio adversus Christianos. Quoniam autem propter absentiam sancti Athanasii, totus Alexandrinus populus tumultuabatur præ illius desiderio, minatus etiam, se non modo navaliam et naves, frumento comportando deputatas, imo etiam omnia publice asservata incensuros, nisi sibi Athanasius restitueretur. Quo cognito imperator Valens, litteris significavit ut absque timore Athanasius ecclesias occuparet. Et hæc causa fuit ut intermissio quædam fieret persecutionis adversus Ecclesiam concitata, nisi quod per totum orbem intestinum contra Christianos vigeat bellum. Imperator itaque Valens Constantinopoli Antiochiæ profectus est, cunquæ Nicomediam pervenisset, ibi substitit, ob causam ejusmodi. Eudoxius ille Arianorum episcopus, acer Christi fidelium persecutor, statim ab egressu imperatoris obiit, Valentiniano et Valente tertium consulibus cum novemdecim annos orthodoxos persecutus fuisset. Quapropter in ejus locum Ariani Demophilum constituunt. At qui consubstantialitatem tue-

(g) Palat., καὶ ἡ θάλασσα τοὺς ἰδίους ὄρους.

(h) Ἀλεξανδρείας deest in Palat. Mox pro σκάλας, an σκάφας?

(i) Palat., ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτὰ τὰ τὸν σίτον ἔχοντα δρεῖα (id est, horrea) πυρὶ καταναλ.

(j) Palat., ἐκράτησε.

bantur, rati se temporis opportunitatem nactos esse, fidei suæ episcopum constituunt Evagrium quemdam : quem ordinat beatus ille Eustathius, qui cum olim Antiochenus episcopus fuisset, revocatus fuerat ab exsilio per Jovianum, tumque aderat Constantinopoli, illudque egit, animo confirmandæ fidei consubstantialitatis, et ibi clam ille versabatur. Hæc cum didicisset imperator, jussit per militarem manum comprehensus ordinantem et ordinatum, alium alio in loco exsulare. Eustathius in urbem Thraciæ Byzam relegatus est, Evagrius vero alium in locum abductus est. His ita gestis Valens venit Antiochiam, ac omnes qui consubstantialitatem sentirent, nec Ariani esse vellent dire vexavit, quos non modo Alexandria, sed omnibus etiam orientibus urbibus expulit : nec his contentus variis etiam addidit suppliciis : multoque plures quam ante vario mortis genere interfecit : quorum multos in Orontem præcipitavit. Illa autem spiritali sub Valente tempestate, sanctus Athanasius post tanta ab illo pro pia religione suscepta certamina, quorum, ut supra dixi, quam plurima prætermisi, insignioraque tantum recensui, cum sex et quadraginta annos in episcopatu consummasset, cum multa successori sibi episcopo Petro mandasset quo pacto hæresibus obsistendum foret, vitam obiit, Gratiano secundum et Probo consulibus : cælestibusque coronis ac æterno gaudio donatus est, cujus nos etiam participes fore contingat, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

σημηνάμενος (b), ἔξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη διαρκέσας ἐπὶ τῆς ἱερουσλήνης, πολλὰ προσειπὼν Πέτρῳ τῷ μετ' αὐτὸν ἐπισκόπῳ, ὅτι πρὸς τῶν αἱρέσεων ὑποστήσεται, τὸν βίον ὑπεξέρχεται ἐν ὑπατείᾳ Γρατιανοῦ (c) τὸ δεύτερον καὶ Πρόβου, τῶν οὐρανίων ἀξιωθεὶς στεφάνων καὶ τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἧς γένοιτο καὶ ἡμᾶς μεταχειρῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(a) Palat., τοιάνδε. Infra idem, εἰς τὸν Χριστὸν εὐσεβοῦντων.

(b) Palat., τοὺς μεγάλους ἐπιστῆμ.

(c) Sic Palat. Editi vero, ἐν ὑπατείᾳ Θεραϊανοῦ. Hic desinunt in edit. Commel. variæ lectiones Felckmanni viri studiosi et de Athanasio bene meriti, qui suum ita claudit opus : « Et hæc sunt, le-

τοιαύτην (a). Εὐδόξιος οὗτος ὁ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐπίσκοπος, ὁ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων θερμοὺς διώκτης, εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἔξοδον τελευτᾷ ἐν ὑπατείᾳ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος τὸ τρίτον, δέκα καὶ ἑννέα ἔτη κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμὸν ποιήσας. Διὸ οἱ μὲν Ἀρειανοὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ καθιστῶσι Δημόφιλον. Καιροῦ δὲ νομίσαντες δεδράχθαι οἱ τοῦ ὁμοουσίου, τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἐπίσκοπον Εὐάγριον τινα προσβάλλοντο· χειροτονεῖ δὲ τοῦτον ὁ μακάριος Εὐστάθιος ὁ πάλαι ποτὲ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος γγονὺς, ὃς ἀνακέκλητο μὲν ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τῆς ἐξορίας, τότε δὲ παρῆν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοπῶ τοῦ στηρίξαι τοὺς τῆς ὁμοουσίου πίστεως, καὶ κατὰ ταύτην λαυθάνων διήγε. Ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσε, διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς συλληφθέντας τὸν τε χειροτονήσαντα καὶ τὸν χειροτονηθέντα, ἄλλον ἀλλαγῶ περιορίζεσθαι. Εὐστάθιος μὲν οὖν ὁ ὄσιος ἐν Βίλλῃ πόλει τῆς Θράκης περιωρίζετο· Εὐάγριος δὲ εἰς ἄλλον τόπον ἀπήχθη. Τοῦτων οὕτως καταπραχθέντων, Οὐάλης ἐπὶ Ἀντιόχειαν παραγίνεται· ἐπόρθησεν εὐθὺς τοὺς τὸ ὁμοούσιον φρονούντας, καὶ μὴ θέλοντας Ἀρειανίζειν· ἐξήλαυνέ τε οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν ἀνατολικῶν πόλεων. Καὶ οὐκ ἤρκεῖτο τοῖσι, ἀλλὰ γὰρ καὶ διαφόροις κολαστηρίοις ὑπέβαλλεν. Ἀπώλλυεν δὲ πολλῶ πλείους τῶν προτέρων, διαφόροις μὲν θανάτοις παραδίδους, ἐξαιρέτως δὲ τῷ ποταμῷ Ὀρόντῃ. Κατὰ δὴ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, μετὰ πολλοὺς ἐκείνους τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας αγῶνας, ὧν, ὡς εἶπον, τοὺς πλείονας παρέλειψα, τοὺς ἐπισημοτέρους αὐτοῦ ἐπι-

ctor benevole, quæ hoc tempore dare festinatis operis potuimus. In quibus si quæ forte sunt, quæ parum adgustum, ut nobis ignoscas etiam atque etiam oramus. Quod si quando occasio fuerit hæc recognoscendi, meditatio et plura (spero) dabimus. Tu nunc hæc æqui bonique consule, ac frueri. Vale simul etiam atque salve. »

ATHANASIUS APOSTOLICUS

INTER PATRIARCHAS VICESIMUS,

Sive Vita Athanasii ex Arabico versa, interprete viro clarissimo D. Renaudotio.

Cum obiisset piæ memoriæ Pater Alexander, vidua est paucis admodum diebus Ecclesia ; congregata enim plebe consilium inierunt elegeruntque Patrem Athanasium et in solio evangelico collocaverunt. Scripsit ille tractatus eximios et orationes multas, vocatusque est in patriarchatu suo apostolicus ob

rerum gestarum excellentiorum, propter quæ apostolicis erant similes.

Ejus tempore habita est synodus in Galatia, cui interfuit Basilius Magnus auctor Liturgiæ, tempore Juliani imperatoris apostatæ. Julianus Patricius huic synodo præsidebat. Porro cum Julianus imperator occisus fuisset manu inelyti martyris Mercurii, successor ejus in imperio Jovianus Patricius fuit, sub quo Ecclesia quietem obtinuit. Athanasius quidem patriarcha calamitates multas sustinuit, et in exilium ejectus est, maligni laqueis circumventus, adeo ut a sede sua abesse coactus fuerit, malorum quæ perpessus erat multitudine. Itaque in Sahid, seu superiorem Ægyptum profectus, mansit illic per annos multos, simulans se esse operarium, seque mercenarium efficiens, neque manifestans se esse patriarcham. Imperatores infideles, Valens scilicet et . . . per annos undecim imperium obtinuerunt. Quando autem Deo visum est ut sedi suæ restitueretur, secundum orationes ejus sanctas et acceptas, perdidit imperatores illos morte funesta, ob illa quæ contra orthodoxam fidem perpetraverant. Dominus autem imperatorem constituit fidelem nomine Theodosium, cujus tempore recreata Ecclesia, tranquillitatem, securitatem et pacem obtinuit. Ita rediit Athanasius ad sedem suam, maxima totius Ægypti lætitia; quod Deus dignatus esset concedere illis redditum pastoris sui. Hic pastor bonus spiritualis obtinuit sedem D. Marci evangelistæ annis quadraginta septem, mortuusque est septima mensis Baschnes. Is autem Ecclesiam defendens victor fuit adversariorum veritatis, oppugnantium fidem orthodoxam, indutus gloriam a Christo Domino, magnum plebi suæ desiderium sui reliquit, cum privata est pastore tali apostolico.

Quæ de vita ejus habemus hæc fere sunt. Ter coactus est sedem suam deserere oppressus persecutionibus, et tunc illam hæretici obtinuerunt. Ultima ejus absentia undecim annorum fuit. Scripsit interea ab exilio, ad virgines quæ erant Alexandria, dicens inter alia: Sponsus vester est Christus invisibilis et immortalis; quandiu autem perseveraveritis in ejus charitate, nunquam eritis viduæ. Dicebat etiam: Scitote me fuisse secretarium patris mei Alexandri, ipse nunquam sive in cella sua sive alibi legebat Evangelium, sedens, sed stans, Deusque singularem illi in legendis Scripturis gratiam concesserat. Quadam nocte cum stans oraret, et Evangelii lectioni incumberet, venerunt ad eum moniales, petitaque adnudi licentia, accesserunt, et eum venerantes dixerunt ei: Sunt apud nos virgines quæ sex diebus jejnant, nihil quidquam interea manibus operantes, unde supersit aliquid quod in solitariorum cibos impendi queat. Rogamus ergo te, Pater, præcipias illis ut laborent et ut jejuniis suo modum adhibeant. Tum ille: Scitote, sorores meæ, me nunquam biduo jejunasse, neque in die jejunium solvisse, neque

manducasse nisi ex præscripta mensura, neque me ipsum labore afflixisse aut corpus vehementius vexasse, quia optimum est ut jejunium cum moderatione fiat, quod etiam in potu et somno similiter observari debet. Cum enim quisque comederit quantum opus est, firmiter in oratione perseverat, ita etiam cum cibo, potu et somno utitur moderate. Dicite illis itaque ut jejunium solvant, cum moderatione cibum capientes, et omnia quantum in se est recte agant.

Atque ne sermonem diutius protrahamus, hac epistola primum scribit Athanasius de sancto Alexandro patre spirituali suo, cujus oratio mellis instar suavis erat omnibus qui illum audiebant, multiplicabatque gratiam Christo Domino.

Dicitur autem Arius aliquando ad Alexandrum venisse, petentique ut admitteretur, jussisse responderi in hunc modum: Præcepit mihi pater meus ut te non susciperem, neque ad me intrares, aut tecum ego sermonem miscerem. Ille quippe pater meus, martyr Christi Domini, vidit illum per somnium, vestemque ejus a te laceratam, præcepitque mihi ut te non susciperem. An ignoras linguam tuam ipsam esse quæ te ab illo alienum fecit per illa quæ de ipso dixisti? Roga ergo Christum Dominum salvatorem, et confitere peccatum tuum, cumque te ille susceperit, præcipiet quoque mihi ut te suscipiam, sicut Petro patri meo ut te non susciperet præcepit, quamvis ab ipso Christo Domino præceptum fuerit, ut ne quisquam credentium in eum aditu ecclesiæ prohiberetur: sed quando quis peccatum aliquod commisit, separamus eum a communione, ut respiscat et poenitentiam agat: postquam vero illum suscepit Christus, nos quoque illum suscipimus. Cum hæc Arius audivisset, iratus magnopere, abiit et collegit magnam hominum multitudinem, proposuitque sententias blasphemias et impios sermones protulit linguæ abscissione dignos; asserbat enim Filium Dei creatum esse. Habitum est itaque illius causa concilium Nicææ, ad quod convenerunt antisites quatuor sedium, nempe patriarchæ Romæ, Alexandria, Ephesi et Antiochiæ. Consedit pariter cum illis Constantinus imperator fidelis, cumque absolvissent quæcunque pertinebant ad stabilendam fidem orthodoxam, jejuniique et Paschæ disciplinam, dixit illis imperator: Rogo vos ut constituat is urbem Constantinopolin, patriarchalem, quia est civitas imperatoris, et simili Hierosolymam honore afficiatis, quia civitas est imperatoris veri cœlestis: illi, observata ejus modestia, hoc fecerunt, et Arius impium deposuerunt: cujus anathemati Constantinus imperator propria manu subscripsit: de eo dicens, quod perdidisset illos quos Christus sanguine suo sancto redemerat. Fugit autem Arius in Africam, neque requiem ullam consecutus est tempore Constantini imperatoris et Alexandri patriarchæ. Is porro Alexander Athanasium optime educaverat; erat nempe filius mulieris pri-

mariae et divitis, sed idolorum cultui addictae, apud quam pupillus relietus fuerat. Cum vero ad justam aetatem pervenisset, volebat illa ut ille uxorem duceret, ille renuebat: itaque dolis eum aggressa, submitit meretricem cum qua rem haberet, ac ita facilius [matrimonio animum] adjungeret. Ille nihil tale commisit, Deo illum conservante ad res maximas. Immisit ergo mulier puellas formae eximiae quae ornatae et unguentatae, ad eum dormientem accederent, et ibi pernoctantes prope ipsum, se illi objicerent. At ille expergefactus illas verberatas a se ejecit. Haec omnia mulier designabat quo illum ad connubium contrahendum compelleret, bonisque et divitiis paternis illi pleno jure cederet, sed nihil perfecti. Accersivit ergo mulier magum quemdam Alexandrinum ex illorum sapientum numero qui Sabaeorum philosophiam profitebantur, atque illi quid sibi negotii cum filio intercederet exposuit. Voca me, inquit ille, hodie, ut cum eo panem manducem. Illa gaudens apparato magifico convivio illum invitavit, simulque comederunt et biberunt. Postridie philosophus ad eam veniens: Ne, inquit, frustra labores, neque enim poteris filio tuo praevalere, quandoquidem Galilaeus factus est, et Galilaeorum sententiam amplexus, futurumque est ut vir maximus evadat. Quinam, inquit mulier, sunt isti Galilaei? Tum ille: Sodales, inquit, Ecclesiae qui templa destruxerunt et idola everterunt. His auditis illa apud se dixit, Si ego illi molestiam exhibeo, abibit a me et sola manebo: mox surrexit, et assumpto secum Athanasio venit ad Alexandrum cui totam Athanasii filii sui historiam et vitam narravit, simulque cum eo baptizata est. Aliquo tempore interjecto defuncta cum esset, mansit ille apud Alexandrum, qui eum tanquam filium habens, instituit in omni doctrinarum genere, Evangelia memoriter didicit, librosque divinos legit: cumque aetatem proveciorem attigisset, Alexander ordinavit illum diaconum, et secretarium suum constituit, factusque est tanquam interpret Patris illius, sermonisque ejus admiuister quandocunque loqui vellet.

Cum vero mortuus esset Constantinus imperator fidelis in senectute bona, successit illi Constantius ejus filius, qui in recta fide non perseveravit, timore et vitioso hominum pudore victus. Eam occasionem nactus Arius ad imperatorem se applicuit, ejusque sibi amorem concilians, cor ejus corruptit, et ad sententiam suam inclinavit: adeoque illum decepit, ut Alexandrum Constantinopolin Alexandria venire juberet. Nesciebat imperator quanta esset Alexandri dignitas, quam ob causam Arium anathemati subjecisset et ab Ecclesia expulisset. Erat Alexander licet annis et senio gravis, sensibus tamen integris: Athanasius erat ejus interpret, et scriba, et ejus nomine verba faciebat per virtutem Spiritus sancti, quia fidei orthodoxae summam scientiam habebat. Consedit Alexander coram Imperatore; adfuitque Arius, qui multa secundum suam sententiam imprudenter locutus est. Athanasius

A contra eum disputavit refellens oratione sua quaecunque ab illo dicta fuerant: unde turbatus Arius est, solutusque consessus, et mox Alius, inquit, nobis consessus dabitur. Cum porro intelligeret Arius vires se adversum Athanasium habere nullas, data pecunia illis qui januae regiae praepositi erant, pepigit cum eis ut in proxima collatione prohiberent ingressu Athanasium. Postridie imperator cum eos adesse jussisset, intrassetque Alexander, janitores Athanasium ingredi non passi sunt. Imperatore considente, et praesente Alexandro, Arius multis sermonibus disputare coepit. Alexander ad dextram et sinistram oculos convertens, nec videns Athanasium secretarium suum, obtulit. Tum imperator: Cur, inquit, non loqueris? Respondit Alexander: B Quomodo loquerer absque lingua? Intellexit imperator significare Athanasium, quem statim venire jussit. Illum ut vidit Arius ingressum, protinus egressus consistere non ausus est. Tunc Alexander imperatori dixit: Scias velim, o princeps, Arii istius depositionem factam fuisse in concilio. Neque ego illum deposui solus: sed parens tuus pie memoriae imperator, et omnes qui concilio intervenerunt, deposuerunt eum. Ipse etiam imperator sententiam anathematis in Arium pronuntiatam sua manu subscripsit; cumque oculis observaveris scripturam patris tui, ejus manum agnosces. Ita autem dico: an quem deposuit Constantinus imperator, et totum concillum, ego absolvam? Hoc si faxim, schisma inducerem: nam pater tuus vere scripsit contra eum sententiam anathematis, et ejus depositionem manus suae subscriptione firmavit in concilio Nicæno. Haec cum audiisset imperator, simulque fratrem metuens, noluit irritum facere mandatum patris sui imperatoris. Hujus enim rei gratia frater ejus legationem ad eum miserat, ad eum dimovendum.

Itaque Alexandrum dimissum ad sedem suam redire permisit: mansitque Arius excommunicatus et anathemate ligatus, quamvis antea existimasset se et auctoritate principis, et pecuniarum erga ejus domesticos largitione superiorem futurum. Mortuus est deinde Pater Alexander et quietem accepit cum patribus suis, postquam sacerdotibus et plebi moriens praecipisset, ut Athanasium in sede patriarchali se defuncto collocarent. Illi magnam inde laetitiam perceperunt ob propensam omnium erga illum voluntatem. Postquam vero sedit in sede apostolica, ejecit sequaces Arii ab Ecclesia, productaque anathematis sententia quam Constantinus imperator et qui sancto concilio interfuerant subscriptionibus suis firmaverant, legit eam in ecclesia coram frequente populo. Haec Arius eum audisset valde iratus et furore incensus, venit ad imperatorem et dixit ei: Si Alexander patriarcha Constantinopolitanus me suscepit jussu tuo, causam obtinui. Accersito ad se imperator dixit: Iste Alexandrinus patriarcha recusavit Arium suscipere, et mandata mea insuper habuit, scis autem quod te

constituerimus patriarcham et in sede Constantino-
politana collocaverimus. Oportet igitur te alterius
exemplo nobis non contradicere, vir enim mitis
es: atque adeo ut Arium tecum assumas eumque
suscipias, rogamus. Tum patriarcha dixit ei, quod
Ecclesia Arium non susciperet, sed neque oportere
quemquam ab illa suscipi, nisi qui ejusdem cum
Ecclesia fidei foret; hunc vero qui Trinitatem crea-
tam esse constituat, jure merito ab Ecclesia re-
jectum. Dixit illi imperator, Non ita est, sed
Trinitatem constitetur. Tum patriarcha, Det, in-
quit, mihi professionem fidei sua manu subsigna-
tam, ut qualis illa sit certo sciam. Arcessiri jubet
Arium imperator, et hoc divinitus fiebat; ille autem
professionem fidei manu sua subsignavit, licet in
animo contraria sentiens. Mox patriarcha petiit ut
juraret, nullum sibi in animo dubium circa fidem
superesse; quod Arius juravit. Tum imperator ad
patriarcham: Quid, inquit, jam suspicionis adversus
illum habere potes? Respondit ille: Nempe quod
Pater Athanasius patriarcha Alexandrinus, reno-
vavit Alexandriæ sententiam anathematis adversus
Arium firmatam subscriptionibus tum patris tui piæ
memoriæ Constantini imperatoris, tum Nicæni concilii
Patrum, et legi iterum fecit, ejusque sectatores ab
Ecclesia ejecit. Quod si nihil mali acciderit Ario isti
ab hac die usque ad proximam diem Dominicani,
ego illum suscipiam, et ad communionem cum sacer-
dotibus admittam. Exivit Arius expectans diem
Dominicam: quæ cum advenisset, ingressus est in
ecclesiam indutus veste splendida, unguentisque
delibutus, seditque ad portam sanctuarii sacerdotum
ordine. Patriarcha autem et qui ei consentiebant,
totam hebdomadam perseveraverant jejunantes, et
orantes coram Christo Domino, postulantes ut non
imputaretur illis peccatum Arii, quia imperator ju-
raverat ei quod si Dominica die ante horam octa-
vam non susciperet Arium, Ecclesia magnam pec-
uniæ summam mulctæ nomine pendere cogeretur.
Cum igitur convenissent sacerdotes et plebs eo
die in ecclesiam, adessetque Arius, patriarcha
valde mœstus, liturgiæ celebrationem inchoa-
vit: et jam lector cœperat legere, cum Ario
intestina commota sunt, adeo ut foras in
angulum ad exonerandam alvum secesserit: at-
que ibi viscera omnia sua eiecit. Cum igitur ille
ex conspectu se subtraxisset, quæsiverunt eum
nec invenerunt, tandemque postquam diligenter quæ-
sivissent repererunt eum sedentem, frigidum, ar-
tibus solutis, ventre projecto, siccum, et omnia
viscera ejus effusa coram eo. Significarunt hæc statim
patriarchæ, qui stupens et silens gratias egit
Domino Jesu Christo, et laudavit eum qui Arium
judicasset, eumque subitaneo exitio perdidisset,
propter perjurium ejus et fidem perniciosam. Impe-
ratori quoque et universæ multitudini manifesta
apparuit veritas eorum quæ Petrus martyr patriar-
cha Alexandrinus prædixerat. Itaque Alexander
Constantinopolitanus patriarcha liturgiam eo die

A absolvit cum lætitia, laudibus et hymnis, misitque
ad Athanasium patriarcham Alexandrinum qui hæc
suo nomine nuntiarent: Nos glorificamus Deum tibi-
que, frater, notum facimus, Arium morte stupenda
extinctum esse: hæresin ejus excisam, sectatores
dispersos. Imperatori hæc omnino displicuerunt,
propter amicos Arii.... Georgium et illorum se-
quaces, qui ecclesiam Alexandrinam invaserant. Si
quidem Georgio dedit imperator equites ex copiis
suis quingentos, quos misit cum illo ut eum pa-
triarcham Alexandriæ constituerent. Scripsit etiam
litteras in omnes provincias, doctrinam Arii in illis
publicans, nempe quod Deus creatura esset. Eum
tamen nullus suscepit in terra Ægypti: sed commu-
nionem accipiebant a sacerdotibus quos Athanasius
ordinaverat. Is porro Georgius ingressus est in ec-
clesiam Alexandriæ per dolum, aut ut alii dicunt in-
troducitur per milites qui cum illo venerant, a qui-
bus occisi sunt ex Christiana plebe plurimi qui
cum Athanasio sentiebant, ita ut sanguis inundaret
ecclesiam, et ad genua pertingeret. Vasa etiam
sæcra prædati sunt, et virginibus quæ erant in ec-
clesia vitium obtulerunt. Athanasius latebat interea,
et per longum tempus Christiani in speluncis de-
sertis et latibulis per universas usque ad Thebaidem
Ægypti provincias sacra mysteria percipiebant. Aria-
ni vero, favente imperatore cui adhærebant, ubique
primas obtinuerunt

B Serapion tunc erat episcopus Tmueos. Is ad Atha-
nasium et universum populum litteras scripsit, mo-
nens ut ab Arianis caverent. Elapsis annis sex
Athanasius prodiens in publicum, adiit imperatorem,
judicans ab illo se morti addicendum, atque adeo
martyrii coronam percepturum.

C Jussit imperator ut naviculæ imponeretur, absque
pane aut aqua, nautis aut gubernatore, sed ipse so-
lus in eam injiceretur et in mare deduceretur; quod
factum est. Fluctus vero, Deo custodiente illum et
gubernante, deduxerunt eum, ita ut Alexandriam
tertio ipso die pervenerit. Clerus et plebs ad eum
perfecti occurrerunt ipsi cum gaudio, et honorifice
exceperunt, usque dum in ecclesiam ingressus est,
ex qua Georgium ejecit et eos qui perversam ejus
fidem sequebantur. Eo die Athanasius festum Deo
celebravit, omnisque populus per totam Ægyptum
in summa lætitia fuit. Post annos septem venit in
Ægyptum vir quidam Gregorius nomine cum duo-
bus militum millibus, qui ecclesiam spoliavit et
Athanasium comprehendit, quem imperator tradidit
impio cuidam viro nomine Salis, idolorum cultori.
Illum etiam occidere designavit ut et Liberium
Romanum patriarcham, et Dionysium Antiochenum
qui patres erant orthodoxæ fidei, sed illos Deus ex
manibus ejus liberavit, salvosque præstitit: venitque
Athanasius cum Liberio Romam, et apud eum man-
sit, donec mortuus est Constantius, et successit illi
filius ejus Constans. Is orthodoxus cum esset, statim
atque thronum obtinuit, imperavit ut Athanasius in
sedem suam restitueretur.

Erat eo tempore Hierosolymorum patriarcha Cy- A rillus, per quem miracula magna edita sunt : inter alia apparuit columna ignea super sepulcrum Christi Domini Salvatoris nostri, quam ethnici omnes, et quicumque tunc in urbe aut vicinis locis erant observaverunt : durabatque ab hora tertia usque ad nonam ; porro ad eam videndam irgens undique concursus hominum fiebat. Scripsit itaque Cyrillus ad Constantinum imperatorem litteras, quibus de hoc miraculo significabat. Imperator Athanasium diligebat, qui postea quam sedi suæ restitutus esset, viginti quinque annos in pace et tranquillitate vixit, cum antea annos duos et viginti ex quo eam obtinuerat in exsilio, certaminibus et persecutionibus transegisset. Mortuus cum esset Constans, imperium ejus loco suscepit Julianus apostata ethnicæ religio- B ni et idolorum cultui addictus : filius sororis Constantini Magni. Is Julianus statim gentilium templa aperiri jussit. Antiochiæ permansit, neque enim dignus erat qui domum magni Constantini habitaret. Venit aliquando in templum idolorum, et acceptum gallum gallinaceum tradidit idolorum sacerdoti ; quem cum diabolo obtulisset, accepit cor victimæ et comedit.

Erat Juliano nepos ex sorore, Julianus quoque appellatus, impius avunculi sui exemplo. Is sacerdotem Theodorum comprehendens occidit, quod cum fecisset, avunculo significavit, qui contra eum magnopere indignatus : Noluissent, inquit, ut illum occidisses, siquidem Christiani gloriari solent cum occiduntur, dicentes se fieri martyres. Verum ego C ita apud me constitui, ut cum rediero ex Persica expeditione, accipiantur pro quocunque Christiano tres uncie naphthæ, volens scilicet infundi super Christianos donec idola ejus adorarent, existimans eos naphtham ardentem sustinere non posse.

Erat tunc Ecclesia dives, quatuor columnis suffulta, nempe Athanasia patriarcha, Antonio et Pachomio monachis Ægyptiis et Basilio episcopo Cæsariæ in Cappadocia. Is et Liberius patriarcha Romanus, amici fuerunt Juliani imperatoris, in eadem cum illo schola instituti. Cum audiissent vero pravas opiniones quas profitebatur, assumptis episcopis ad eum profecti sunt. Qui contemptus aliquandiu vestitum eorum et barbam, dixit eis : Quid quæritis? D Quærimus, inquit, pastorem bonum qui nos pascat. Tum ille ad Basilium : Ubi, inquit, reliquisti fabri filium, dum huc ad me venisti? Reliqui illum, inquit Basilium, occupatum in compingendo tibi ferebro, ut te in illud collocaret. Ad quæ imperator : Nisi, inquit, amicus meus esses, et esset in me voluntatis erga te propensio, hoc momento caput tibi præcidi juberem. Tunc Basilium : Annon, inquit, doctrinæ quondam amore flagrabas, cur igitur sapientiam descruisti? Respondit imperator : Legi, inquit, quæ ad eam pertinent, memoriæ commenda- vi et abjeci. Verum, inquit Basilium, neque eam

legendo bene didicisti aut memoriæ mandasti ; si enim eam cognovisses, aut animo complexus esses, nunquam abjecisses. Imperator dixit : Oportet ut vos detineri in vinculis jubeam, donec ab expeditione Persica rediero, et expectabitis quodcumque deinceps futurum. Dixit et Basilium : Si proficiscaris, et rediveris, Deus in me locutus non est. Tandem Julianus : Quid, inquit, faciam adversus Galilæum istum mendacem, qui dixit : Destruam templum quod Judæi ædificaverunt? ædificabo scilicet illud regia magnificentia, atque ita unicuique manifesta erit falsitas ejus : dixit enim non amplius ædificandum fore. Postea corjecit in carcerem Basilium et duos qui cum eo venerant, et in Persarum regionem profectus, transivit per Hierosolymam. Ibi cum vidisset templum destructum, adeo ut nullus paries in eo superesset ex quo Vespasianus imperator illud destruxit, Judæosque perdidit et in servitatem adduxit ; Julianus vero jussit, ut loco mundato novum ædificium construeretur. Et profectus est, relicto qui operi præset ; ille cœpit eodem in loco ædificium instaurare : nam ruina templi talis erat ut ne quidem relictus esset lapis super lapidem, sicut dicit Evangelium sanctum ¹. Præcepit itaque novum ex integro ædificium excitari, cogitans templum idolorum illud facere. Operarii toto die usque ad noctem ædificabant : postridie cum reverterentur, inveniebant quodcumque ædificaverant destructum manu alia quam hominis : sed reperiebant parietes integros eversos a fundamentis et in terram dejectos. Perseveraverunt nihilominus mensibus duobus, neque quidquam ædificare potuerunt. Dixeruntque ad eos Judæi : Ignem injicite sepulcris istis in quibus Christiani jacent, et solida erit ædificatio quam molimini. Ignem igitur injecerunt sepulcris, incipientes a duobus ; in quibus erant corpora Elisæi prophetæ et Joannis Baptistæ : sed ignis nullo modo illa absumere potuit ; unde majorem in modum obstupefacti sunt, cum per dies multos ignis ardens ad ea non accederet. Fideles porro quidam ad præfectum adeuntes, oblata pecunia, petierunt ut sibi liceret corpora duo ex sepulcris transferre : quod ille concessit. Illi levata sancta corpora miserunt ad Athanasium patriarcham Alexandrinum. Ille cum ea recepisset, parem inde lætitiæ cœpit, ac si illos vivos esset intuitus : acceptaque corpora in quodam loco deposuit donec ædificandæ illis ecclesiæ copiam nancisceretur. Quodam die cum Athanasius domi sederet, simulque fideles multi ad audiendum sermonem ejus, in quo vita erat animarum illorum, levavit oculos, vidensque colles duos e regione loci in quo erat, dixit : Tempus jam reperi, quo super illos colles ædificem ecclesiam Joanni Baptistæ et Elisæo prophetæ. Theophilus ejus scribe sedebat ad mensam prope illum, cum aliis fidelibus multis, et hæc verba cum audisset, servavit apud se. Interea Julianum imperatorem apostatam, cum in Persas

¹ Matth. xxiv 2.

profectus esset, tradidit Deus in hostium suorum manus, sanctorum causa quos in vincula conjecerat ante professionem, et eorum quæ illis comminatus fuerat. Mortis ejus talis ratio fuit: Nocte vidit quosdam milites desuper ex aere in eum irruentes, quorum unus lancea percussit eum in capite, eamque adegit usque in ventrem ejus. Intellexit illum esse aliquem ex martyribus, implevitque manum suam sanguine quem sursum jaciens dixit: Accipe hoc, Jesu, nempe locum integrum capis. Ita cum blasphemasset, corruit mortuus, liberavitque Deus populum suum, Romanique ad proprias sedes reversi sunt. Triduo autem ante mortem Juliani, Basiliius cum esset in carcere, evigilans a somno dixit duobus qui secum erant: Vidi hac nocte S. martyrem Mercurium intrantem in ecclesiam suam; ibi accepit hastam suam, et dixit: Certe non sinam impium hunc blasphemare adversus Deum meum. Hæc cum dixisset disparuit ab oculis meis neque amplius illum aspexi. Uterque illorum dixit ad eum: Equidem vidi quoque illud ipsum. Tum inter se dixerunt: Credimus profecto vere, quod res ista fiet. Miserunt igitur ad ecclesiam martyris Mercurii, qui inspicerent lanceam ejus quæ illic erat, utrum illic esset aut non: ea non inventa, certam habuerunt somnii veritatem. Elapso triduo litteræ et nuntii de morte Juliani Antiochiam pervenerunt. Principesque imperii congregati virum nomine Jovianum ad imperium evexerunt. Erat ille fidelis, sanctus, timens Deum a juventute sua: et statim atque capessivit imperium, Patres e carcere liberare jussit. Ita comprobata est veritas sermonis quem Basiliius columna veritatis ad Julianum apostatam habuerat, quod rediturus non casset, æque ac quod Michæas propheta Achabo impio Israelitarum regi prædixerat. Deus enim qui facit mirabilia, ipse amborum prophetæ scilicet istius, et sancti illius Patris Deus erat, qui utriusque verba accepta habuit. Jovianus deinde tres illos Patres venire ad se jussos, honore affecit, multaque illis largitus munera eos ad sedes suas dimisit. Orationes quæ in ecclesiis fieri solent frequentabat. Dedit quoque ad Athanasium patriarcham Alexandrinum litteras, in quibus ita eum alloquebatur: O Pater, pastor vere et fidelis Athanasi martyr Christi, qui Deus est imperii mei, ipse te foveat et majorem in modum consoletur. Conforta cor tuum et apprehende virgam sacerdotalem et cum ea depelle lupos rapaces a grege spirituali: illos, inquam, quorum ora plena sunt maledictione et amaritudine veneni aspidum, quique animas occidunt. Lectæ sunt illæ litteræ in ecclesia Alexandrina, misitque eas Athanasius pa-

triarcha in provincias Ægypti, ubi lectæ sunt in ecclesiis ad confirmandos et confortandos fideles. Expulsi etiam fuerunt sectatores Arii, Vincen-tius, etc....

Postea quidam illorum Jovianum imperatorem adentes, querelas contra Athanasium detulerunt; quarum ille nullam rationem habuit, perspectam habens illorum malitiam. Jam vero Athanasius senuerat cum multis antea Tractatus et Orationes scripsisset. Scripsit inter alia de Melchisedeco: et de Patre Antonio, cujus vitam descripsit. Præterea quadraginta septem Heortasticas seu Paschales Epistolæ, de cruce, de Christo Domino, quod erga eum diabolus nihil viderit, existimans illum esse purum hominem, et cum ad eum accessit anathema dixit ipsi in faciem Dominus, digito uno qui auriculari proximus est: et eum destruxit quando (apostolos) vicarios suos constituit. Nempe potestatem ejus dissipavit et abolevit infirmamque reddidit: ostenditque nobis se per infirmitatem vicisse potentiam diaboli: eo enim digito qui est ab auriculari secundus, homo nihil agit cum sit digitorum imbecillior: sed neque subito illud aggressus est, sed potestatem ejus inanem reddidit, sicut in psalmo LXXVII scriptum est: *Exsurgat Deus et disperdat inimicos suos*. Scripsit etiam Athanasius alia multa quæ ad doctrinam Christianam spectant et alia innumera. Ad Basilium quoque litteras semel et iterum scripsit, ad quas ille respondit. Item ad Arsenium de morte Theodori consolatorias, in quibus scripsit inter alia: Utinam quisque nostrum, eum quem Theodorus frater tuus locum consequatur, et navis nostra ad eum in quo receptus est portum perveniat! Scripsit præterea opus, quo demonstrat, malum esse a diabolo, quodque in Deo locum non habeat omnino. De eodem Patre Athanasio patriarcha dicitur, quod angelus Domini eum sustulerit dum per longa itinera fugere cogeretur ab impiis imperatoribus, eumque quo volebat detulerit, sicut olim Habacuc propheta Hierosolymis Babylonem delatus est, et Ezechiel Babylone Hierosolyma: neque enim hoc Deo difficile est. Erat Alexandria idolum nomine *Rarail*: cum vero Athanasii jam febre correpti quies appropinquaret, dixit: Si invenio misericordiam apud Christum Dominum meum, procidam coram eo neque faciem meam levabo, donec claudantur fores templi idoli istius. Testati vero sunt sacerdotes Alexandrini, quod septem diebus elapsis ab ejus obitu, misit Jovianus imperator fidelis mandata, secundum quæ templum illud oclusum est.

JUSTI FONTANINI

ARCHIEPISCOPI ANCYRANI

DE ANNO EMORTUALI SANCTI ATHANASII PATRIARCHÆ ALEXANDRINI
DISSERTATIO.

(Opp. Athanas. ed. Venet. 1777, tom. I.)

I. Eroditorum animos jampridem variæ sententiæ A parte II, cap. 11, astipulantur Bollandiani auctores in tomo I Maii, p. 248, iterumque in *Historia patriarcharum Alexandrinorum*, tomo V Junii præfixa, hic a nobis necessario examinandæ, ut tempus eidem anno connexum, quo Melania et Rufinus in Ægypto primum apparuerunt, firmitus stabiliantur. hoc fuit Baronii axiomate, quod ex A. D. 69, § xxxvi, in medium sistunt: *Tempora unnumerata per consules libentioribus sunt accipienda auribus, cum cæteris illa frequentior, liberalior et verior esse noscatur chronographia, quæ a fastis deducta est consularibus.*

Etenim alii A. D. 371, alii A. D. 375 sanctissimum patriarcham decessisse contendunt, utrique mediæ viæ quam tenuit Baronius propemodum obliti, dum is A. D. 372 strenuum fidei catholicæ defensorem ad præmia æterna vocatum existimavit. Nobis, qui Baronii suffragio hac in re libenter accedimus, quia inter omnes auctores præcipuam laudem hujus quæstionis penes illum exstare arbitramur, singulorum pondus perpendere opus est, ut viri magni calculos longe accuratissimos cæteris præstare ostendamus, quod seorsum ab *Historia litteraria Aquileiensi* facere visum est, ne illius cursus longiori disquisitione perturbaretur. Nequaquam tamen est animus ut scriptorum, quos merita in rem litterariam clarissimos reddiderunt, laudum cumulo vel minimum detrahatur, sicubi veritatis inquirendæ causa ab illorum iudicio discedimus, quandoquidem citra ullius injuriam haud parvi profecto interest, obitum Athanasii suo anno restitui; in quo restituendo viri celeberrimi desudarunt, cum ille sit quædam veluti epocha generalis, unde maximæ in antiquitate ecclesiastica res pendunt; nec solum enim persecutio inde Alexandria deducitur, sed gesta Hieronymi, Rufini, et Melaniæ, historia etiam Palladii, et Paulini Nolani epistolæ non modicam illustrantur, ut in *Historia nostra* visum est, cujus potissimum scriptio nos perpulit ut in eundem annum e tenebris antiquitatis eruendum, gnæviter incumberemus. Primæ ergo sententiæ auctor est Socrates, lib. IV, cap. 19, ubi Athanasium demortuum facit Gratiano II et Probo coss., nempe A. D. 371, eique præter Godofridum Hermannum in *Vita*, lib. XI, cap. 17, et Petrum Franciscum Chiffetium in *Paulino illustrato*

Hac, ut puto, ratione victus chronologorum facile princeps Dionysius Petavius in lib. XIII *De doctrina temporum* A. D. 371, atque alibi etiam, Socratis narrationi acquievit. At vero lib. II, epist. 9 ad alium magni nominis chronologum Ægidium Bucherium, sui argumenti pondus inde augeri existimavit, quod Nicephorus testetur in *Chronico*, Theophilum Athanasio successorem datum anno XV post ejusdem obitum. Datus est autem Arcadio et Bautone coss. A. D. 385, ex Socrate lib. V, cap. 12, et quidem post diem XXVI Julii, quo Timotheus decessit. Sed hinc potius sequeretur Athanasii obitum contigisse A. D. 370; itaque benigna explicatione juvandus est, ubi ait pag. 416, Petrum post Athanasiam in exsilio vixisse anno uno, Lucium annis VII, Petrum secundo anno uno, Timotheum annis VIII, quem excepit Theophilus. Aliud est Theophilum annos XV, ab Athanasii decessu episcopum sedisse, aliud sedere cœpisse postquam Athanasii quatuor successores annos XV in eadem sede explevissent. Hinc enim sequitur Theophilum anno denum XVI illis successorem datum: critici omni præconio majores, duce Baronio, cum Socrate signa conferunt; nec tamen omnes in eundem scopum arma collineant; nam Baronius stat pro A. D. 372, cæteri pro A. D. 373 haud segniter pugnant; atque hi sunt Henricus Norisius in censura *contra Joannem Garnerium*, pag. 45, ubi sententiam Baroniana nam expungit ab se olim probatam in *Historia Pelagiana* lib. I, cap. 2, Antonius Pagius A. D. 372,

§ IX, Sebastianus Nanius, Tillemontius in *Commentariis Historiæ ecclesiasticæ* tomo VI, pag. 582, et tomo VIII, pag. 252, 721; et Bernardus de Montefalconis, insignis Benedictinæ familiæ monachus, in *Vita*, quam operibus Athanasianis præfixit; neperque adhuc locupletius in epistola inscripta: *An vera narratio Rufini de baptisatis pueris ab Athanasio puero*, in qua summus et vir et amicus animadvertit, Socratem non raro confusum, res omnino disparatas conjungere, atque adeo tunc esse præcipue accuratum, quando acta publica cum notis consularibus recitat, non ita vero ubi cum iisdem notis, proprio Marte dispositis, aliquod gestum enarrat. Quare effatum Baronii per hægiologos Bollandianos adductum, *de antiquis scriptoribus* accipiendum, ut ipsemet doctissimus cardinalis statim se accipere explicat, nimirum de æqualibus, non ita de illis, qui rem notis consularibus suoapte ingenio distinguunt, cui tamen ipsi haudquaquam æquales, sed posteriores fuerunt. Alia id genus in Socrate deprehendit vir illustris de Montefalconis, cujusmodi est, ubi scribit historicus Athanasium demortuum *post quadraginta sex annos in episcopatu completos*: qui numerus quidem certe Socrati opponitur: sed tamen nobis facilem viam sternit ad Athanasii annum emortualem proxime detegendum. Etenim sanctus Alexander episcopus Alexandrinus a concilio Nicæno redux A. D. 326, Athanasio sibi in successorem allecto, diem obiit eodem anno, mensibus quinque nondum exactis ab receptione Metelianorum, quæ contigit uno vel altero mense post absolutum concilium. Id testatur ipsemet Athanasius in *Apologia II*, tomo I Operum pag. 140 (Venetæ editionis), et Theodoritus. At vero annorum numerum hinc ad A. D. 371 deductum, quo Socrates ejus obitum signat, non *quadraginta sex annos*, sed *soles quadraginta quinque* conficere exploratum est. Neque hic annorum numerus compleri poterit, etiamsi illum cum sociis Bollandianis, præter vetustatis consensum inchoare velimus ab die XVIII Januarii, non vero ab exeunte Aprili anni 326, tres enim menses et aliquot dies, qui inde reliqui exsurgent, *quadraginta quinque annos* eousque amplificare non possunt, ut *quadraginta sex integros* constituere videantur. Enimvero Cyrillus in sede Alexandrina, annis circiter quadraginta duntaxat post Athanasium, episcopus, disertim testatur in epistola I ad solitarios, tom. V Operum parte II, pag. 5, eundem decessorem suum Alexandrinæ Ecclesiæ præfuisse *annis integris quadraginta sex*: ἐφ' ἄλλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἕξ, quod de annis jam pridem elapsis, non de elapsuris intelligendum esse, neino, ut puto, negabit, quanquam secus visum fuerit Paschasio Quesnello, qui probationes ex numero annorum pontificatus, *indirectas* iudicans, eandem cum Proteriana mortis Athanasii epocha, et cum Hieronymi calculo stare posse pronuntiavit in tomo II Operum sancti Leonis pag. 900. Quot autem errores hic cubent, postmodum apparebit. In-

terim Socrati et Cyrillo, in eodem numero annorum determinando, consonat etiam Rufinus Athanasii olim funeri præsens, ubi ait lib. XI, cap. 3, idem quievisse *quadragesimo et sexto anno sacerdotii sui*. Idem habent Sozomenus lib. VI, cap. 19, auctor farraginis Alexandrinæ in excerptis Eusebianis Scalligeri pag. 84, Theophanes, Anastasius Bibliothecarius et Nicephorus in *Chronicis* quanquam alias ab errore non vacui: quibus Arabicos etiam scriptores jungit Eusebius Renaudotius in *Historia patriarcharum Alexandrinorum Jacobitarum*, pag. 96. Quapropter hæc omnia conjunctim exposita, in sancti Athanasii annorum episcopatum numero expresse definiendo, nulla arte infirmari posse crediderim; ideoque Rufini et cæterorum annos haudquaquam cavos, sed undique plenos et integros Cyrilli auctoritas reddit: qui sui decessoris elogium dedita opera scribens, rem adeo vulgatam atque testatam ignorare non potuit; qui *quadraginta sex annos integros* non appellasset, qui tantam *quadraginta quinque* fuissent. Quare etiamsi tres menses a Bollandianis excogitatos admitteremus, adhuc probandum esset, tres illos eosdem menses diserto et luculento vocabulo non solum *anni*, sed *anni integri*, sive pleni et absoluti, ab Cyrillo denotari potuisse.

II. Multa alia huic loco possem attexere, sed quæ docte et copiose disserit Cl. Montefalconis, invitos etiam fateri cogunt, Athanasii mortem in A. D. 371, ab laudatissimis viris frustra referri. Vereor tamen, ut eadem felicitate, qua illinc deicitur, conjici possit in A. D. 373, quemadmodum conjiciendam esse non dubitant præstantes viri Pagius, Tillemontius et post eos Montefalconis, qui postremus omnium uberrime hanc spartam ornavit, ita ut nihil sibi reliqui fecerit in ea quam memoravi epistola de *Narratione Rufini*. Fundus in quo tanti viri consistunt est epistola Proterii Alexandrini ad pontificem Leonem Magnum A. D. 454 conscripta, quam post Petavium Latine vulgavit Ægidius Bucherius in Commentario *De doctrina temporum*; ibi enim pag. 84 hæc leguntur: *In octogesimo nono anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriæ patre nostro et episcopo Anastasio (lege Athanasio) cum XIV luna Paschalis XVII die mensis Phaminoth, id est nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translata est hebdomadem, ita ut quinta die Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum.*

Hæc notæ chronologicæ in annum Domini 373 quadrare noscuntur: quo Pascha in subsequentem Dominicam, sive diem XXI Martii translata fuisse tradit epistola: et superstite quidem Athanasio, qui postmodum inter mortales vivere desierit, si assertoribus ejusdem anni 373 auscultare velimus. Hæc enim variis doctis persuaserunt, supremum diem Athanasii extra A. D. 373 non esse

quærendum. Nec profecto florum sententia male A procederet, dummodo et reliqui characteres, quemadmodum ab A. D. 371 abhorrent, ita et cum vulgato Proterii calculo in annum 373 sponte sua et æquo pede concurrerent. Verum hic Rhodus hic saltus; ubi enim hanc supputationem amplecti velimus, annos Athanasii non tantum *quadraginta sex integros* ex veterum scriptorum consensu illi attributos numerabimus, sed *quadraginta septem*, universa antiquitate reclamante, numerari videbimus. Atque hæc causa est cur tutius et commodius existimem, ne latum quidem unguem deflectere a Baronii sententia, qui A. D. 372, § 12, Socratis collegio consulari posthabito, licet ab se olim excepto in notis ad Martyrologium, hæc litteris consignavit: *Hoc item anno, iisdemque consulibus (Modesto et Arintho), sanctus Athanasius episcopus Alexandrinus post innumeros pro tuenda fide catholica susceptos labores, cum sedisset annos QUADRAGINTA SEX, sexto nonas Maii solutus carnis vinculis, accepturus immortalitatis coronam migravit in cælum. Hic primo corrigimus quod aliquando cum Socrate nos dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse. Porro cum constet anno sequenti a Nicæno concilio, nempe Domini trecentesimo vicesimo sexto, fuisse creatum episcopum Alexandrinum; ad hunc usque annum oportuit pervenisse; licet apud Hieronymi Chronicon anno sequenti ponatur substitutio successoris. Ita Baronius: cujus tamen calculi Hieronymum etiam concinere, secus atque ipsi visum est, inferius monstrabo. Idem vir purpuratus postquam Rufini tum in Ægypto cum Melania versantis, et Cyrilli quoque Alexandrini testimonia de annis] ab Athanasio in episcopatu transactis, recitasset, Cyrillum hæc omnia exploratissima habuisse merito censet, utpote ejusdem Ecclesiæ episcopum; atque hinc mendacii Socratem arguit, qui cum totidem ejus sedis annos Athanasio tribuat, decessisse tamen ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus; quanquam haud sane mentitum Socratem puto: sed humani aliquid passum, ut viris etiam summis non raro accidit, unum par consulum oscitanter pro alio, eidem proximo, sumpsisse non dubito. Ad Proterianam epistolam, quam, utpote suo tempore necdum editam, Baronius non vidit, postmodum revertemur.*

Sane præter exactum et præfinitum annorum numerum, cætera omnia huic A. D. 372 prorsus conveniunt, quæ neque A. D. 371, neque 373 aptari ullo modo possunt, ut statim visuri sumus. Et primum illud peculiarem observationem meretur, quod non solum Pagius A. D. 372, § 13, sed etiam Montefalconius pag. 41, uno ore confirmant, Rufinum scilicet ac Melaniam, qui A. D. 371, *ingruente jam hieme*, ex Hieronymi epistola 22, alias 25, in Palæstinam profecturi, ex Urbe discesserant, Alexandriæ visos A. D. 372, quo Melania ab sancto Athanasio pelle ovina donata est, quam hyena in

mercede restituti catulo suo oculorum usus, Marco abbati, Marcus postea Athanasio obtulerat. Il ex ore Melaniæ se accepisse tradit Palladius in *Paradiso Heraclidis*, cap. 6, pag. 954 editionis II Heriberti Rosweydi. Hac enim antiqua versione *Historiæ Lausiacæ* hic libenter atque alibi utimur, quotiescunque recentior interpres Gentianus Herveus ob Græci codicis corruptionem ab errore non vacat. Sane handquaquam vacare deprehenditur cap. 20 de ovina pelle sermonem faciens. Ad Pagium A. D. 372, § 19, ubi locum ex conjectura feliciter emendavit, ad quem multiplici limo turbatum, hæsisse comperio non solum Rosweydem in notis ad Palladium pag. 786, § 52, sed præterea Chiffletium in *Paulino illustrato*, parte II, pag. 11, et Tillemontium ad *Vitam sancti Macarii*, tomo VIII, pag. 811. Alium, sed similem eventum, Rufinus de Macario narrat lib. XI, cap. 4. Alium item de alio monacho Sulpicius in Dialogo I, cap. 9, locum Palladii nuper adductum ad mentem Pagii ex codicibus mss. postea restituit Montefalconius pag. 40.

III. Constat ergo *Melaniem*, ipsa *Melania* apud Palladium suum necessarium narrante, pellem ovinam accepisse ab Athanasio. Hanc tamen accepisse non potuit, nisi A. D. 372, quo Ægyptum intravit; nam teste Palladio, cap. 117, sex menses tantum in Ægypto morata est. Et quemadmodum Marcus moriturus pellem Athanasio reliquerat, ita et Athanasium nonnisi moriturum eodem A. D. 372 Melaniæ illam reliquisse pro certo habeo. Cur enim tam cito antequam moreretur pretiosas exuvias a viro sancto postremis tabulis sibi relictas, in matronæ insignis quidem, sed peregrinæ, et vixdum sibi fortasse notæ possessionem transferre voluisset? Aliud in hac disceptatione validum argumentum suppetit ex Rufino, in re quam vidit, fide dignissimo; is enim in lib. XI, cap. 2, et 3 testatur, Alexandriæ continuo post Athanasii obitum persecutionem in Catholicos excitatam ab Arianis, quibus Valens Augustus favebat, *Tatiano Alexandriæ præside*: quod nonnisi A. D. 372 contingere potuit. Etenim anno sequenti 373, non amplius *Tatianus*, sed *Palladius*, qui eidem in præfectura Ægypti successerat, Alexandriæ præsidebat, ex Socrate lib. IV, cap. 20, et ex Theodoro lib. IV, cap. 22. *Rufinus* porro omnem hac in causa dubitationem convellit, dum præfectum nominat, sub quo continuo post Athanasii obitum ea persecutio exarsit: in qua et ipsemet *Rufinus* exsilia et carceres subiit; unde ait: *Quæ præsens vidi, loquor; et eorum gesta refero, quorum passionibus socius esse promerui.* Melaniam in hac eadem persecutione, continuo post Athanasii obitum conflata, intra illos *sex menses*, quos in Ægypto transegit A. D. 372, fugatos et apprehensos fovendo, Christiana virtute excelluisse, auctorem habeo Paulinum Nolanum, qui epist. 29 alias 10, § 11, hæc non perfunctorie legenda scribit ad Severum Sulpicium: *De multis tamen in illa (Melania)*

virtutibus Dei, unam saltem, de qua ejus omnia A
 æstimentur opera, prædicabo : Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum, rege ipso impietatis satellite, persequebatur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi, ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis et injuria publicationis exultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos antevolans ad judicem : qui confusus veneratione præsentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Hæc Paulinus de Melania, in æstu Alexandrinæ persecutionis intrepida : quæ Latine referre visum est, propterea quod multum ad hoc argumentum illustrandum conferre videantur. Ne vero alios quam Ægyptios ab strenua muliere adjutos intelligamus, hæc Nolanus antistes ibi statim subjungit : Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit. De monachis Nitriæ, tunc post cives Alexandrinos ab eadem procella compressis, agit Rufinus in loco a nobis superius indicato

Tatianus mense Maio A. D. 367, Ægypto præerat, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani, pag. 70. Auctor Farraginis Alexandrinæ testari videtur Tatianum Ægypto præfuisse per quadriennium, scilicet integrum, non computato primo anno, quo cœpit; neque ultimo, haud integro, quo præfecturam finiit, fortasse propterea quod illi duo anni pleni non essent; sive primum decessori, ultimum successoris potius reliquerit. Sed idem auctor vel sarcinator, utpote confusus et barbarus, magna luce non raro indiget, ut critici norunt. Ait tamen diserte, sub *Tatiano Augustalio* Athanasium obiisse, eique susceptum Petrum archipresbyterum. Eumdem Tatianum A. D. 374, ex præfecto Ægypti comitem sacrarum largitionum habemus in Chronologia Gothofredi, pag. 94, sed iterum postea per triennium Ægypto præfuit A. D. 374, 375, 376, de quo auctor Farraginis Alexandrinæ pag. 84, ubi tamen consules turbatos esse observat Gothofredus. Quia vero in eadem Farragine, *Modesto et Arintheo* coss. statim post Tatianum, *Publius Augustalius* occurrit (quod fortasse fuerit Palladii prænomen, nisi cum Pagio A. D. 372 § 42, *Palladium* pro *Publio* legere malimus), hinc discimus, hoc eodem A. D. 372, quo lidem consules processerunt, Tatianum egressum et Palladium ingressum præfecturam Ægypti; ita ut prius semestre spatium Tatianus, qui statim post mortuum Athanasium mense Maio, in Catholicos præferociter sæ-

vit; posterius vero Palladius, qui persecutionem ab Tatiano inceptam, eadem ætate continuavit, res Alexandrinæ pro Valente Augusto supremi judices administraverint. Agebat eo tempore Valens Antiochiæ, ubi legem jussit die XIII Maii ex Chronologia Gothofredi, pag. 94. Quare teste Socrate lib. iv, cap. 21, Ariani absque mora imperatori, tunc Antiochiæ agenti, curaverunt significandam Athanasii mortem. Idem historicus hæc postea subjungit : PAUCIS DIEBUS interjectis, Euzoii Antiochenæ sedis simul et hæreseos Arianæ præses, temporis occasione captata, decrevit ire Alexandriam, uti administrationem Ecclesiarum ibidem Lucio pariter Ariano traderet.

IV. Hæc sine mora et paucis interjectis diebus a morte Athanasii fieri omnia non potuissent A. D. 373, quia Valens hieme tantum hujus anni mansit Antiochiæ; æstatem vero, qua Athanasius obiisset, non Antiochiæ, sed procul in bello contra Saporem Persarum regem traduxit, e quo victor Antiochiam ad stativa hiberna remeavit. Ita ex Ammiano et Zosimo Tillemontius, tom. V *Hist. imperatorum*, pag. 105. Quare Valens A. D. 372 æstatem agens Antiochiæ nuntium accepit de morte Athanasii, imperavitque, ut auctor est Socrates, Magno comiti largitionum et Palladio, qui Tatiana in præfectura Ægypti tunc recens eodem anno successerat, ut impii Euzoii propositum copiis militaribus adjuverent. In hoc Theodoriti etiam testimonium concurrit, qui lib. iv, cap. 21, tradit, post collocatum in throno pontificali Petrum, *confestim* provinciæ præfectum Palladium, hominem cultu idololatram, cum gentilium et Judæorum phalange ecclesiam Catholicorum vallasse, ut in Petrum manus iniceret.

V. Fortassis hæc tam fuse persequendo nimius videar; sed tamen quando huc pervenit oratio, novum adhuc robur ex sancto Hieronymo adjungam, de quo peropportune me monent qui ejus auctoritatem vel temere elevant, vel perperam citant. Hieronymus ergo in Chronico Eusebiano ab se aucto Petri Athanasio suscepti ordinationem statuit sub anno Olympiadis 288, cui respondere putant annum Dionysianum 373; atque hinc fit, ut certantes pro anno emortuali 371, Hieronymi chronologicos canones insuper habeant : qui vero pugnant pro A. D. 373, illorum se præsidio tueantur. Sic porro Hieronymi auctoritas variam fortunam subit. Sed viri docti ad alia properantes animadvertisse haudquaquam videntur, sub illo eodem anno in Chronico Eusebiano nonnulla alia, Petri ordinationi conjuncta, memorari, quæ tamen nullo pacto in A. D. 373 conjici possunt. Hæc ut exploratus patefiant, integrum Hieronymi laterculum, ut prostat in editione Scaligeri, hic lubet enucleare.

quærendum. Nec profecto florum sententia male A procederet, dummodo et reliqui characteres, quemadmodum ab A. D. 374 abhorrent, ita et cum vulgato Proterii calculo in annum 373 sponte sua et æquo pede concurrerent. Verum hic Rhodus hic saltus; ubi enim hanc supputationem amplecti velimus, annos Athanasii non tantum *quadraginta sex integros* ex veterum scriptorum consensu illi attributos numerabimus, sed *quadraginta septem*, universa antiquitate reclamante, numerari videbimus. Atque hæc causa est cur tutius et commodius existimem, ne latum quidem unguem deflectere a Baronii sententia, qui A. D. 372, § 12, Socratis collegio consulari posthabito, licet ab se olim excepto in notis ad Martyrologium, hæc litteris consignavit: *Hoc item anno, iisdemque consulibus (Modesto et Arintheo), sanctus Athanasius episcopus Alexandrinus post innumeros pro tuenda fide catholica susceptos labores, cum sedisset annos QUADRAGINTA SEX, sexto nonas Maii solutus carnis vinculis, accepturus immortalitatis coronam migravit in cælum. Hic primo corrigimus quod aliquando cum Socrate nos dixisse meminimus, ipsum anno superiori, nempe trecentesimo septuagesimo primo, defunctum esse. Porro cum constet anno sequenti a Nicæno concilio, nempe Domini trecentesimo vicesimo sexto, fuisse creatum episcopum Alexandrinum; ad hunc usque annum oportuit pervenisse; licet apud Hieronymi Chronicon anno sequenti ponatur substitutio successoris.* Ita Baronius: cujus tamen calculis Hieronymum etiam concinere, secus atque ipsi visum est, inferius monstrabo. Idem vir purpuratus postquam Rufini tum in Ægypto cum Melania versantis, et Cyrilli quoque Alexandrini testimonia de annis ab Athanasio in episcopatu transactis, recitasset, Cyrillum hæc omnia exploratissima habuisse merito censet, utpote ejusdem Ecclesiæ episcopum; atque hinc mendacii Socratem arguit, qui cum *totidem ejus sedis annos Athanasio tribuat, decessisse tamen ait anno superiori, Gratiano et Probo consulibus*; quanquam haud sane mentium Socratem puto: sed humani aliquid passum, ut viris etiam summis non raro accidit, unum par consulum oscitanter pro alio, eidem proximo, sumpsisse non dubito. Ad Proterianam epistolam, quam, utpote suo tempore necdum editam, Baronius non vidit, postmodum revertemur.

Sane præter exactum et præfinitum annorum numerum, cætera omnia huic A. D. 372 prorsus conveniunt, quæ neque A. D. 374, neque 373 aptari ullo modo possunt, ut statim visuri sumus. Et primum illud peculiarem observationem meretur, quod non solum Pagius A. D. 372, § 13, sed etiam Montefalconius pag. 41, uno ore confirmant, Rufinum scilicet ac Melaniam, qui A. D. 371, *ingruente jam hieme*, ex Hieronymi epistola 22, alias 25, in Palæstinam profecturi, ex Urbe discesserant, Alexandriæ visos A. D. 372, quo Melania ab sancto Athanasio pelle ovina donata est, quam hyena in

mercede restituti catulo suo oculorum usus, Marco abbati, Marcus postea Athanasio obtulerat. Il ex ore Melaniæ se accepisse tradit Palladius in *Paradiso Heraclidis*, cap. 6, pag. 954 editionis n. Hebererti Rosweydi. Hac enim antiqua versione *Historiæ Lausiacæ* hic libenter atque alibi utimur, quotiescunque recentior interpretes Gentianus Hervetus ob Græci codicis corruptionem ab errore non vacat. Sane haudquaquam vacare deprehenditur cap. 20 de ovina pelle sermonem faciens. Ad Pagium A. D. 372, § 19, ubi locum ex conjectura feliciter emendavit, ad quem multiplici limo turbatum, hæsisse comperio non solum Rosweydem in notis ad Palladium pag. 786, § 52, sed præterea Chiffletium in *Paulino illustrato*, parte II, pag. 11, et Tillemontium ad *Vitam sancti Macarii*, tomo VIII, pag. 811. Alium, sed similem eventum, Rufinus de Macario narrat lib. XI, cap. 4. Alium item de alio monacho Sulpicius in Dialogo I, cap. 9, locum Palladii nuper adductum ad mentem Pagii ex codicibus mss. postea restituit Montefalconius pag. 40.

III. Constat ergo *Melaniem*, ipsa *Melania* apud Palladium suum necessarium narrante, pellem ovinam accepisse ab Athanasio. Hanc tamen accepisse non potuit, nisi A. D. 372, quo Ægyptum intravit; nam teste Palladio, cap. 117, sex menses tantum in Ægypto morata est. Et quemadmodum Marcus moriturus pellem Athanasio reliquerat, ita et Athanasium nonnisi moriturum eodem A. D. 372 Melaniæ illam reliquisse pro certo habeo. Cur enim tam cito antequam moreretur pretiosas exuvias a viro sancto postremis tabulis sibi relictas, in matronæ insignis quidem, sed peregrinæ, et vixdum sibi fortasse notæ possessionem transferre voluisset? Aliud in hac disceptatione validum argumentum suppetit ex Rufino, in re quam vidit, fide dignissimo; is enim in lib. XI, cap. 2, et 3 testatur, Alexandriæ continuo post Athanasii obitum persecutionem in Catholicos excitatam ab Arianis, quibus Valens Augustus favebat, *Tatiano Alexandriæ præside*: quod nonnisi A. D. 372 contingere potuit. Etenim anno sequenti 373, non amplius *Tatianus*, sed *Palladius*, qui eidem in præfectura Ægypti successerat, Alexandriæ præsidebat, ex Socrate lib. IV, cap. 20, et ex Theodoro lib. IV, cap. 22. *Rufinus* porro omnem hac in causa dubitationem convellit, dum præfectum nominat, sub quo continuo post Athanasii obitum ea persecutio exarsit: in qua et ipsemet *Rufinus* exilia et carceres subiit; unde ait: *Quæ præsens vidi, loquor; et eorum gesta refero, quorum passionibus socius esse promerui.* Melaniam in hac eadem persecutione, continuo post Athanasii obitum conflata, intra illos *sex menses*, quos in Ægypto transegit A. D. 372, fugatos et apprehensos fovendo, Christiana virtute excelluisse, auctorem habeo Paulinum Nolanum, qui epist. 29 alias 10, § 11, hæc non perfunctorie legenda scribit ad Severum Sulpicius: *De multis tamen in illa (Melania)*

virtutibus Dei, unam saltem, de qua ejus omnia A
 æstimentur opera, prædicabo: Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum, rege ipso impietatis satellite, persequabatur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur. Sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi, ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupida passionis et injuria publicationis exultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos anevolans ad judicem: qui confusus veneratione præsentis, non exsecutus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Hæc Paulinus de Melania, in æstu Alexandrinæ persecutionis intrepida: quæ Latine referre visum est, propterea quod multum ad hoc argumentum illustrandum conferre videantur. Ne vero alios quam Ægyptios ab strenua muliere adjutos intelligamus, hæc Nolanus antistes ibi statim subjungit: *Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit.* De monachis Nitriæ, tunc post cives Alexandrinos ab eadem procella compressis, agit Rufinus in loco a nobis superius indicato

Tatianus mense Maio A. D. 367, Ægypto præerat, ex Gothofredo in Chronologia codicis Theodosiani, pag. 70. Auctor Farraginis Alexandrinæ testari videtur Tatianum Ægypto præfuisse per quadriennium, scilicet integrum, non computato primo anno, quo cœpit; neque ultimo, haud integro, quo præfecturam finiit, fortasse propterea quod illi duo anni pleni non essent; sive primum decessori, ultimum successoris potius reliquerit. Sed idem auctor vel sarcinator, utpote confusus et barbarus, magna luce non raro indiget, ut critici norunt. Ait tamen diserte, sub *Tatiano Augustalio* Athanasium obiisse, eique suffectum Petrum archiepiscopum. Eundem Tatianum A. D. 374, ex præfecto Ægypti comitem sacrarum largitionum habemus in Chronologia Gothofredi, pag. 94, sed iterum postea per triennium Ægypto præfuit A. D. 374, 375, 376, de quo auctor Farraginis Alexandrinæ pag. 84, ubi tamen consules turbatos esse observat Gothofredus. Quia vero in eadem Farragine, *Modesto et Arintheo* coss. statim post Tatianum, *Publius Augustalius* occurrit (quod fortasse fuerit Palladii prænomen, nisi cum Pagio A. D. 372 § 12, *Palladium* pro *Publio* legere malimus), hinc discimus, hoc eodem A. D. 372, quo iidem consules processerunt, Tatianum egressum et Palladium ingressum præfecturam Ægypti; ita ut prius semestre spatium Tatianus, qui statim post mortuum Athanasium mense Maio, in Catholicos præferociter sæ-

viit; posterius vero Palladius, qui persecutionem ab Tatiano inceptam, eadem ætate continuavit, res Alexandrinas pro Valente Augusto supremi iudices administraverint. Agebat eo tempore Valens Antiochiæ, ubi legem jussit die xiii Mali ex Chronologia Gothofredi, pag. 94. Quare teste Socrate lib. iv, cap. 21, *Ariani absque mora imperatori, tunc Antiochiæ agenti, curaverunt significandam Athanasii mortem.* Idem historicus hæc postea subjungit: *PAUCIS DIEBUS INTERJECTIS, Euzoius Antiochenæ sedis simul et hæreseos Arianæ præses, temporis occasione captata, decrevit ire Alexandriam, uti administrationem Ecclesiarum ibidem Lucio pariter Ariano traderet.*

IV. Hæc sine mora et paucis interjectis diebus a morte Athanasii fieri omnia non potuissent A. D. 373, quia Valens hieme tantum hujus anni mansit Antiochiæ; æstatem vero, qua Athanasius obiisset, non Antiochiæ, sed procul in bello contra Saporem Persarum regem traduxit, e quo victor Antiochiam ad stativa hiberna remeavit. Ita ex Ammiano et Zosimo Tillemontius, tom. V *Hist. imperatorum*, pag. 105. Quare Valens A. D. 372 æstatem agens Antiochiæ nuntium accepit de morte Athanasii, imperavitque, ut auctor est Socrates, Magno comiti largitionum et Palladio, qui Tatiana in præfectura Ægypti tunc recens eodem anno successerat, ut impii Euzoi propositum copiis militaribus adjuverent. In hoc Theodorii etiam testimonium concurrir, qui lib. iv, cap. 21, tradit, post collocatum in throno pontificali Petrum, *confestim* provinciæ præfectum Palladium, hominem cultu idololatram, cum gentilium et Judæorum phalange ecclesiam Catholicorum vøllasse, ut in Petrum manus iniceret.

V. Fortassis hæc tam fuse persequendo nimius videar; sed tamen quando huc pervenit oratio, novum adhuc robur ex sancto Hieronymo adjungam, de quo peropportune me monent qui ejus auctoritatem vel temere elevant, vel perperam citant. Hieronymus ergo in Chronico Eusebiano ab se aucto Petri Athanasio suffecti ordinationem statuit sub anno i Olympiadis 288, cui respondere putant annum Dionysianum 373; atque hinc fit, ut certantes pro anno emortuali 371, Hieronymi chronologicos canones insuper habeant: qui vero pugnant pro A. D. 373, illorum se præsidio tueantur. Sic porro Hieronymi auctoritas variam fortunam subit. Sed viri docti ad alia properantes animadvertisse haudquaquam videntur, sub illo eodem anno in Chronico Eusebiano nonnulla alia, Petri ordinationi conjuncta, memorari, quæ tamen nullo pacto in A. D. 373 conjici possunt. Hæc ut exploratius patefiant, integrum Hieronymi laterculum, ut prostat in editione Scaligeri, hic lubet enucleare.

Annus Abrahami 2389. Annus Olympiadis 288. Annus Christi secundum Eusebium 374.	I.	Saxones cæsi Deusone in regione Francorum.
	II.	Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descenderunt.
	III.	Clearchus præfectus urbis Constantinopolis AGNOSCITUR; a quo necessaria et diu exspectata votis aqua inducitur civitati.
	IV.	Alexandriæ ORDINATUR episcopus Petrus, qui post Valentis interitum, tam affabilis in recipiendis hæreticis fuit, ut nonnullis suspicionem acceptæ pecuniæ intulerit.

1. Nunc locus postulat ut hujusce laterculi Hieronymiani singula segmenta explicem, unde magnam lucem anno emortuali sancti Athanasii affulgere nemo, ut auguror, in dubium vocabit. Saxones per Theodosium comitem *bellis navalibus* consumptos sub Valentiniano imp. A. D. 369 erui-mus ex Pacato in cap. 5 Panegyrici ad Theodosium Magnum, ejusdem comitis filium. Iterum postea occisione occisi fuerunt Valentiniano et Valente Augustis IIII coss., nempe A. D. 370, ex Ammiano lib. xxviii, cap. 5. Ob hanc injuriam popularibus illatam cum Saxones A. D. 372 tertium in Gallias erupturi per Germaniam magno agmine ingruerent, Valentinianus Deusonem illorum clade nobilitavit : quod præter Hieronymum scribit Paulus Orosius in lib. vii, cap. 32, quorum prior in regione *Francorum*, alter in *Francorum* terris eosdem Saxones ab Valentiniano devictos litteris prodidit. Deusonem porro oppidum cultu Herculis in nummis Postumi Augusti olim insigne, nunc vulgo *Duitsium* ex adverso Coloniz Agrippinzæ in regione Francorum stetisse, docet Joannes Isacius Pontanus in *Originibus Francicis* lib. II, cap. 3, et Thomas Reinesius epist. 35 ad Rupertum, pag. 276. Hanc duplicem Saxonum cladem ab aliis in unum conflata distinxit Adrianus Valesius in *Rebus Francicis* lib. I, pag. 47, propterea quod altera incursio navalis, altera pedestris exstiterit. Illam Ammianus, Valentiniano et Valente Augustis IIII; hanc Cassiodorus, in *Chronico* iisdem Augustis IV consulibus factam testantur. Sed quia Hieronymus posteriorem locat initio anni I olympiadis 288, quod A. D. 372 separandum non esse mox apparebit, ideo illam sub finem ejusdem anni contigisse crediderim, quam postea in longinquis regionibus initio anni sequentis vulgatam, Cassiodorus IIII anno deflexerit, nisi potius ex male perceptis Hieronymi calculis illam Cassiodorus in eundem annum rejecit; quod libentius existimaverim.

2. Valesius ut duas Saxonum clades, ita et duas Burgundionum expeditiones iisdem annis illigatas distinguit; alteram quidem ab Ammiano, alteram ab Hieronymo, Orosio et Cassiodoro uno eodemque numero *octoginta millium* determinatam. Profecto hæc verba Hieronymi : *Burgundionum octoginta fere millia, quod nunquam ANTE, ad Rhenum descenderunt*, argumento sunt alias expeditiones contra Gallos a Burgundionibus ante susceptas; neque Hieronymum, testem æqualem, in re tam nova legitimo tempore consignanda, falli debuisse facile reputaverim. Petavium in hanc eandem sententiam ivisse conspicio in lib. XIII *De doctrina temporum*, ubi periodo Juliana 5085, A. D. 372, Burgundionum ad Rhenum descensum consignat.

3. Clearchus Constantinopoli præesse cœpit A. D. 372, ex Gothofredo in *Chronologia* codicis Theodosiani pag. 90; quo in munere biennium insumpsit, deque exordio præfecturæ Clearchi Hieronymum loqui, pandit verbum *agnoscitur*.

4. Ubi Hieronymus isti exordio conjungit ordinationem Petri, Athanasio suffecti, cujus obitum silet, satis aperte indicat eandem ordinationem ab se copulari cum A. D. 372, non autem cum anno insequenti 373. Eusebius pariter atque ejus continuator Hieronymus annum primum Olympiadis cum auspiciantur ab Kalendis Octobribus, Olympiadas vulgares ab solstitio æstivo, sive ab die XIX Junii inchoatas, antecedentibus, eidem anno olympiastico ita deducto cæteras epochas jungunt. Hoc adnotarunt Petavii *De doctrina; temporum* lib. IX, cap. 1 et 46, et Pagius in *Dissertatione de periodo Græco-Romana*, § 83. Hic tamen legitur *Septembris pro Octobris*, manifesto errore typographi vel exscriptoris, propterea emendando ex § 29 præfationis, ubi idem Pagius initium anni Abrahamitici, cui initium quoque anni Olympiastici apud Eusebium copulatur, deducit ab Kalendis Octobribus, non vero Septembris. Cum ergo quilibet annus olympiadi

cus ex anni præcedentis autumno trahatur, eundem A quoque annum Olympiadicum inde secum res trahere necesse est, quæ illi tempori adhærent; ita ut annus primus Olympiadis 288 in annos vulgares 372 et 373 se extendat. Quare non semper quæ annis singulis Olympiadicis assignantur ad unum tantummodo Christi annum, sed ad alterutrum, vel ad utrumque pertinere dicenda sunt. Huc totum laterculum proxime expositum venire, quæque ibidem clauduntur, citra A. D. 372 nequaquam egredi, certissimum est. Rursus aliunde astruitur annus Dionysianus 372, in præsentem quæstionem vocatus. In laterculo a nobis exhibito Petri Alexandrini ordinatio connectitur anno Abrahamitico 2389. Deme hinc numeros millenarios et septemdecim, supererit annus Dionysianus 372, quo obitus Athanasii et Petri ordinatio evenerunt, cyclo solis xvii, lunæ xii, litteris Dominicalibus A. G., indict. xv. Quia vero anni Abrahami duobus cyclis lunaribus cyclos Dionysianos superant, deme illos, et habebis cyclum lunæ xii, jam adnotatum. Hæc ex methodo quam Pagius ad annos Abrahamiticos cum Dionysianis in *Chronico* Eusebii copulandos tradidit in Dissertatione de periodo Græco-Romana § 79, quæ quidem methodus, quanquam est facilis, nemini tamen antea observata. Postremo hæc omnia mirifice solidantur ex A. D. 374, cui annus primus Olympiadis in Hieronymiano *Chronico* adnectitur, nam epocha incarnationis, qua utitur Eusebius et ejus continuator Hieronymus, biennio Dionysianam anteverit, ex Pagio proxime adducto § 78, adeoque annus Christi 374, qui ibidem signatur, detracto biennio, exprimit annum vulgarem Dionysianum 372. Vereor ne tam spissa tricarum hujusmodi conglobatio fastidium pariat; sed illa quodammodo necessaria erat ad demonstrandum tot et tam luculentis chronologiæ characteribus, ordinationem Petri in eundem annum esse defixam; atque hinc tantum abeat ut Hieronymus eorum sententiam astruat, qui in A. D. 373 Athanasii obitum referunt, ut e contrario Baronianam et nostram omnino tueatur, dum Petri ordinationem eidem anno 372 conjungit, quo Athanasius in cælum migravit. Desinant ergo Hieronymi calculos aspernari, qui eosdem suis divinationibus adversantes offendunt. Huc faciunt verba Montefalconii, ad Hieronymum, non pro illo quidem, sed pro nobis loquentem, accommodata: *Ille vero, utpote Athanasio æqualis, et oculatus, ut dicam, testis, hac in re fide dignus est, tum quia tanti amicitii, qui illo avo pro Ecclesiæ lumine passim habebatur, annum obitus non videtur ignorare potuisse; tum quia fide dignioribus, nempe ipsi Athanasii successoribus, accinit.* Eadem in Quesnellum regerantur, qui Hieronymi auctoritatem ab se male perceptam cum Proterio componi posse immerito censuit. Hæc omnia ob oculos repræsentare visum est, ut plenius intelligatur annum emortualem Athanasii ab A. D. 372 non esse amovendum.

5. Nunc reliquum est, ut argumento occurramus ex Athanasii epistolis Paschalibus derivato; quæ licet nondum recentioribus visæ, et fortasse olim prorsus deperditæ, cum tamen numero *quadraginta septem* in Arabum scriptis recenseantur, inde clarissimus Montefalconius consequi putat Athanasium, post A. D. 326, totidem Paschala suis epistolis prænuntiasse, quot præter lapsa numerantur ab A. D. 327, quo primum Pascha Athanasius episcopus celebravit, ad A. D. 373, quo virum sanctissimum defunctum fuisse contendit. Sed enimvero, si jam dicta hucusque probe consistunt, neque numerus earundem epistolarum fatiscit, necesse est Athanasium adhuc superstitem A. D. 372, epistolam Paschalem 47 exarasse pro insequenti A. D. 373, ut non leve indicium nobis suppeditat epistola sancti Proterii, de qua postea. Quod si Athanasius A. D. 373 exspirasset, non 47 sed 48 paschales epistolas edidisset, quarum ultima anni insequentis 374 Pascha denunciare debuisset. Neque enim litem intendam de die et mense emortuali sancti Alexandri pontificis Alexandrini et ejus successoris Athanasii, cum persuasum habeam illum denatum die 17 Aprilis A. D. 326, hunc vero die 2 Maii A. D. 372: unde effluunt *quadraginta sex anni integri* Athanasianæ sessionis. In hos dies vetustissima Christianorum monumenta conspirant, et si qua ab his diversis assignant, ad alias omnino causas, quam mortis, referendos esse non ambigo.

6. Multis consulto præteritis, quæ sicut contra A. D. 371 optime pugnant, ita pro anno 373 nequaquam faciunt, silentio prætermitti nequaquam debet Proterii Alexandrini epistola; quandoquidem in ea, velut in arce munitissima, viri docti consistunt. Illam Græce, ut Proterius scripsit, post sæculorum memoriam nemo hactenus vidit, Latinamque Dionysii Exigui versionem ex mendoso codice post Petavium eduxit Bucherius, ut dictum est; qui nec illam erroribus scatere dissimulavit, tum in ipso nomine sancti Athanasii, tum in notis etiam numeralibus, et in aliis nonnullis, de quibus in ora lectores identidem monuit, eaque Bollandistæ recensuerunt die 11 Maii pag. 248, § 401. Id tanto ante Proterius prædixerat in fine epistolæ se passurum per librariorum audaciam et interpretum Latinorum incitiam; qui *Græca non valentes diligenter exprimere, læderent veritatem.* Ergo his omnibus circumspicentis, haudquaquam mirari subit, si isthæc Latina translatio, utpote saltem ex apographo minus integro accepta, se in pluribus oppido vitiosam prodit; ita ut ubi ait A. D. 373, *superstite Athanasio*, Pascha in *subsequentem* hebdomadam *translatum* fuisse, absque alia explicatione, perpauca fidem mereatur. Hoc sane jamdudum criticis majorum gentium suboluit, quos nequaquam movit hujus epistolæ auctoritas, ut in A. D. 373 obitum Athanasii conferrent. Nec auctor novæ editionis Operum sancti Leonis Magni, qui illam epistolam tomo 1, pag. 646 ex codice Oxoniensi emendatiorem in-

seruit, ab omni macula immunem reddere potuit. Hinc Bollandianos continuatores suspicio incessit, primitus in codice Græco lectum fuisse ἀποβιότος, defuncto, in cujus postea locum facili errore ἐπιβιότος, superstite, ab librario scriptum, vel ab interprete lectum fuerit. Petavius in notis ad eandem epistolam ex codice Jacobi Sirmondi ab se editam sub finem tomi II *De doctrina temporum*, Proterium hallucinatam existimavit, quasi nempe Athanasium, qui ante decesserat, adhuc illo tempore vixisse crederet. Tillemontius tomo VIII, pag. 720, errorem inde oriri potuisse consentit, quod Proterius in tabulario Ecclesiæ Alexandrinæ Pascha pro A. D. 373 pridem ab Athanasio digestum comperisset, ordinatumque, ut eo anno celebraretur die xxxi; non, vero xxiv Martii: quod, inquit, ordinasse potuit A. D. 371, imo vero 372, ut statim patebit. Id ipsum pridem conjecerant Bollandi continuatores, Proterium narraſſe rati, non quid factum A. D. 373 adhuc *superstite Athanasio*, sed quid Athanasius adhuc superstes pro ejusdem anni celebratione Paschatis, biennio citius fecisset; quandoquidem in Ecclesia Alexandria tabulæ Paschales in antecessum digerebantur ex præscripto concilii Nicæni, cujus judicium res paschales subierant.

7. Sed conjecturis præstantium ingenio et doctrina virorum sepositis, omnes difficultatum nodi facile dissolventur, si veterem et sacrum illum rei paschalis denuntiandæ ritum penitus introspexerimus. Enimvero cum episcopo Alexandrino cura in-cumberet investigandæ diei, qua Pascha quotannis celebrandum, ut patet ex epistola 94, alias 64, sancti Leonis Magni ad Marcianum Augustum; Athanasius non A. D. 371, sed 372, investigare debuit diem Paschatis anni sequentis 373, de quo mature certa redderetur apostolica sedes, ut *hujus scripti ad longinquiores Ecclesias indicium generaliter percurreret, ait idem pontifex*; nam post acceptum ab Alexandrino consilium, ad eandem sedem apostolicam pertinebat diem Paschatis secuturi omnibus Occidentalium partium sacerdotibus denuntiare, ut inquit idem Leo Magnus epist. 112, ad Marcianum Augustum; nimirum cunctis Romani patriarchatus metropolitæ per Italiam, Illyricum solidum, Britannias, Gallias, Hispanias et Africam, nempe toti Europæ usque ad Thraciam, idque secundum canonem 1 concilii 1 Arelatensis in editione Labbei tom. I, pag. 1427. Vide Norisium in Responsis ad Gerras germanas Francisci Macedi pag. 41, et, si lubet, consule etiam Franciscum Bernardinum Ferrarium in libro I, cap. 25, *De ritu sacrarum concionum*. Ejusdem Romani patriarchatus amplitudinem his verbis innuunt Patres Arelatenses in epistola synodali ad sacrum Silvéstrum pontificem, pag. 1419, *Qui majores diœceses tenes utique patriarchales*, quas superius nominavi. Eadem ratione sanctus Basilius epist. 10, ad Gregorium Nazianzenum, vocat Romanum pontificem *Occidentalium antesignanum*. Quamobrem Athanasius neque A. D.

471 anticipare, neque usque ad A. D. 373 differre debuit, nec potuit, investigationem et præ-nuntiationem diei paschalis pro eodem A. D. 373. Porro diem paschalem, per universas Ægypti Ecclesias denuntiandum, in præcedenti festo Epiphaniæ, diaconorum præconio apud Alexandrinos vulgari consuevisse, præcipue constat ex Cassiani collatione x, cap. 2. At vero litteras paschales ab antistite Alexandrino ad Romanum, a quo reliquæ accepturæ essent Ecclesiæ, anno superiori præmissas, jam adnotavit Baronius A. D. 399, § 52, a Norisio perperam refutatus lib. 1 *Hist. Pelagianæ*, cap. 2. Siquidem Leo Magnus, accepta a Proterio Alexandrino epistola, de qua agimus, et celebratio Paschatis A. D. 455 explicabatur, idem summus pontifex de more *episcopis per Gallias et Hispanias constitutis* Pascha anni secuturi denuntiavit v *Kalendas Augustas* præcedentis anni 454, ut liquet ex epistola 109, alias 95. Leo autem epistola 112 Marcianum Augustum certiore reddit de die paschali mox secuturo, ut ab se dudum episcopo, sive, ut ipsa ejus verba usurpem, omnibus *Occidentalium partium sacerdotibus intimato: quem Alexandrini episcopi declaravit instructio*. Profecto hoc ipsi, nulla pene vi epistolæ Proterianæ illata, haud obscure subsequenter verba loqui videntur: *in octogesimo nono quidem anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Athanasio*. Latinus interpres verborum ordinem nonnihil invertit, unde quædam obscuritas orta est, cum scribere debuisset: *superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Athanasio* (nempe A. D. 372), *in octogesimo nono quidem anno* (nempe A. D. 373), *Pascha translatum est*, etc., adeo ut vir sanctus adhuc superstes A. D. 372, Pascha anni 373 in subsequentem hebdomadam transferendum curaverit. Annus Diocletiani 89, ex Petavio lib. x, cap. 72, iniiit a Thoth fixo, nempe ab die xxix Augusti A. D. 572, post jam mortuum Athanasium, qui tamen adhuc superstes Ecclesiam monuit epistola paschali 47 de translatione Paschatis anni 373, proxime secuturi. Hæc nobis in re hactenus maxime dubia, vero propiora, et quantum assequi possumus clara, et quodammodo certa visa sunt. Quare jam tandem in comperto est, annum 372, quo Modestus et Arinthæus consules processerunt, obitu magni viri insignem fuisse, totque ac tanta testimonia junctim coeuntia id ipsum confirmant, ut ea quæ aliorum abire videntur, vel explicari, vel cum nostris calculis in concordiam redigi, vel omnino rejici debeant. Sed rem omnino unico testimonio adhuc conficiam, eoque locupletissimo, huc adducto, ex epistola sancti Cyrilli ad Aurelium Carthaginiensem aliosque episcopos in Africana synodo congregatos apud Petavium t. II *De doctrina temporum*, pag. 503, editionis II. Verba Cyrilli hæc sunt: *De Pascha, vero, ut scripsistis, mandamus vobis ix Kalendas Mzias nos futura indictione celebrare*. Hæc futura indictio eo anno

420, fuit III, inique, de more, a Kalendis Septem-
bribus. Ergo epistola, hoc idem prænuntians, scri-
pta est A. D. 419, indictione II; adeoque Cyrillus
ante Septembrem ejusdem anni 419, Pascha futuri
anni 420 Patribus Africanis significavit. Desunt
enim in primigenio codice Græco verba hæc, v *Kal.*
Decembris, quæ perperam assuta leguntur in-
itio versionis Latinæ ejusdem epistolæ, ut Petavius
lib. II, epist. 8, indicavit Ægidio Bucherio. Jam
vero quod pertinet ad diem mortis sancti Athana-
sii, variæ sententiæ, æque ac de anno, circumveniunt;
quas omnes accurate recenset Tillemontius, t. VIII,
pag. 722, qui tamen cum Bollandianis observat,
Latinos, Græcos, Ægyptios eum colere die II Maii,
nempe VII mensis Bescinas, sive Pachonis: qui
dies A. D. 372 incidere debuit in Feriam III, cur-
rentibus tunc litteris Dominicalibus A. G. Ipso au-
tem die VII Bescinas sanctum præulem decessisse
docet Chronicon Orientale, ex Arabico in Latinum
sermonem translatum ab Abrahamo Ecchellensi,
ubi tamen pag. 117, perperam legitur die *Jovis*
pro die *Martis*, errorem que satis produunt an. XLVI,

A et dies xv, Athanasianæ sessionis, ibidem expressi,
et deducti ab die xxII Pharmuti, seu xvII Aprilis
anni 326, quo obiit sanctus Alexander, Athanasii
decessor; quanquam alias adeo in tuto posita res
est, ut fulciri non egeat auctoritate Chronici Ori-
entalis, quæ sane extra res Muhamedicas haud magni
sunt, ubi cum antiquioribus non convenit; auctor
enim est recens, quippe qui scripserit Hegira 655,
nempe A. D. 1257. Cæterum pro eodem mense
Maio emortuali invictum argumentum suppeditare
videntur, quæ de Melania retulimus. Hæc enim cum
ingruente jam hieme, hoc est circa Novembrem A.
D. 371, trajecerit in Ægyptum, ibique intra seme-
strem moram pellis ovina ab Athanasio morituro
donum acceperit, consequens est Athanasium
obiisse intra illam semestrem moram, quæ Junium
quidem non transcendit; nam Hieronymus in
epist. I, alias 41, *Mediæ fervore ætatis Rufinum et*
Melaniam in Ægypto adhuc esse putabat, cum
tamen *Ægypti confessores, et voluntate jam mar-*
tyres tunc exsulassent, quos continuo *post Atha-*
nasii obitum exsulasse jam patefecimus.

DE CULTU S. ATHANASII.

(Acta Sanctorum Bolland., Maii die 2, tom. I, pag. 248, *Vitæ Athanasii*
num. 398-435.)

Annus et dies mortis atque cultus: Vitæ scriptores C
posteriores.

Quod ad annum pertinet, quo e vivis abiit sanctus
Doctor, eum Socrates, proximus ævo scrip-
tor, lib. IV, cap. 16, notatum reliquit, « Gratiano
II et Probo consulibus, cum annis quadraginta sex
inter multa pericula episcopatum administrasset. »
Eundem consulatum, qui annum 371 notat, eum-
demque annorum episcopatus impensorum numerum
notant auctor *Vitæ* anonymus et Metaphrastes, So-
cratem secuti. Baronius, ad an. 69, num. 36, ita
loquitur: « Tempora annumerata per consules,
libertioribus sunt accipienda auribus, cum cæteris
illa frequentior, liberalior et verior noscatur esse
chronographia, quæ a fastis deducta est consulari-
bus. Certe quidem cum vetera monumenta in anti-
quis scriptoribus interdum invenimus consularibus
esse signata, magno afficimur gaudio, perinde ac si
in tenebris oberranti fax aliqua exoptata præful-
geat. » Hæc ille, sed postea, sui oblitus voti, præla-
tam sibi a Socrate facem ipse exstinguit, acturus
de S. Athanasii morte; eamque in notis ad Marty-
rologium, « Modesto et Arintho coss., » annum 372
notantibus et apud neminem antiquorum inventis,
primus signat. Quo autem argumento « mendacii
arguitur Socrates? » Quia, inquit, ad an. 372, num.
65, « ex sententia Cyrilli, quem hæc omnia explo-

ratissima habuisse oportuit, utpote ejusdem sedis
episcopum, quadraginta sex annos (quos etiam ha-
bet Socrates) eosque integros Athanasius sedisse
traditur;... constat autem anno sequenti a concilio
Nicæno nempe Domini 326 fuisse creatum episco-
pum Alexandrinum. »

Cyrilli verba in epistola I ad solitarios hæc sunt: 'Ο
της κοιτίμου μήνης Πατήρ ημών Ἀθανάσιος,
της Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας κατακοσμήσας τὸν
θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν τεσσαράκοντα καὶ ἐξ τὸν
ἀριθμὸν. Sed non ita clara hæc verba sunt, ut se-
cundum Græcæ locutionis proprietatem annos inte-
gre completos designent, et non salvari possint eo
sensu, quo Rufinus, Cyrillo senior, dixit Athana-
sium « quievit in pace quadragesimo et sexto
anno sacerdotii sui: » et τὸ ὅλοις, *integris*, licet
videatur afficere vocem *ἔτεσι*, *annis*, immediate se-
quentem; ex mente tamen loquentis trahi potest ad
solam integritatem numeri, ut si dicat, *annis omnino*
sexaginta sex, quomodo loquimur etiam cum ul-
timus non plene decursus habetur. Habentur autem,
a die 18 Januarii anni 326, usque ad anni 371 diem
2 Maii, anni 45, menses 3 et dies 16. Græcis porro
Ægyptiisque, a Septembri mense annum inchoan-
tibus, adeoque in primo Athanasii ad communem
æram aptato menses fere octo, in postremo menses
rursus octo invenientibus, tanto fuit facilius utri-

que incompletos annos numerare pro integris, quanto minus ad plenitudinem deesse videbatur.

Theophanes in *Chronographia*, ultimum S. Athanasii annum cum anno Alexandrinæ æræ 365 componens, eundem cum anno communis æræ 373 conjungit; quem annum etiam S. Hieronymus in *Chronico* ascribit initio Petri, post Athanasium ordinati, et eundem Labbæus noster præfert, atque indubitabilem esse credit, propter auctoritatem S. Proterii, qui et ipse episcopus Alexandrinus fuit, paucis post S. Cyrilli mortem annis in locum Dioscori, propter hæresim depositi, subrogatus. Hic autem an. 454 ad S. Leonem papam scripsit epistolam de Paschate, quam ex ms. acceptam Bucherius noster inseruit ad Victorii Canonem Commentario, ubi pag. 84 sic legitur: « In octogesimo anno ab imperio Diocletiani, superstite beatæ memoriæ Patre nostro et episcopo Anastasio (imo Athanasio) cum 14 luna Paschalis 28 die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico; in subsequentem translatum est Dominicum, ita ut quinta die mensis Pharmoti, hoc est pridie Kalendarum Aprilium celebraretur Pascha Dominicum. » Omnes isti characteres annum procul dubio notant 373: quo si adhuc usque ad Maium aut ultra vixisset Athanasius, jam non solum 46 annis, sed 47 et amplius in episcopatu exlesse dicendus foret: quod omnium omnino auctorum, ipsiusque Theophanis consensui repugnaret; maxime autem Cyrillo, qui non debuisse numerum imminuere eo loco, ubi ex ipsa annorum multitudine, quibus Ecclesiæ præfuit, Athanasii auctoritatem exaggerat in materia fidei, circa sacram Virginem, ut vere Deiparam, tenendæ.

Quod autem ad Proterii auctoritatem attinet, ea major foret si vel ipsum Græcum textum haberemus incorruptum, vel saltem Latinam versionem ex autographo incorrupto acceptam: nunc vero ea reperta est in manuscripto aliis pluribus locis vitioso, uti in margine notat Bucherius; non tantum ipsum Sancti nomen, sed et numeros annorum, jubens successive corrigi, et pag. 85 pro 255 legi 171, pag. 86 pro 275 scribi 198, et pro die 28 mensis diem 30. Sane id passus videtur Proterius per libroriorum socordiam, aut interpretum ignorantiam, quod ne sibimet ipsi aut suis notariis eveniret, ait in fine, « transferre hanc epistolam in Latinæ vocis eloquium non satis certum esse putavimus; ne forte Græcizantes apud vos, nec etiam valentes hæc diligenter exprimere, læderent veritatem propter informem sermonem atque incongruum; et qui forte non ita possit attendenter scienterque transferri atque causa poscebat. »

Quid igitur, si eo loco, ubi Græce legebatur ἀποβύοντος, defuncto, scripserit vel legerit aliquis ἐπιβύοντος, superstite? Quid si exciderint verba aliqua,

A scripseritque Proterius, non quid factum sit eo anno *superstite* Athanasio, sed quid pro eo anno aliquandiu ante sit ordinatum ab eodem vivente; nec enim incredibile est quod tabellæ Paschales, uti nunc ad multos annos consequenter notatæ inveniuntur in antiquissimis mss. Latinis, sic etiam in Ecclesia Alexandrina pro pluribus annis haberentur digestæ. Has igitur statim post Nicænum concilium, a quo quæstio de Pascha discussa fuerat, renovandas curaverit Athanasius; et rursum iterum ante mortem, dum pacatior Ecclesiæ Alexandrinæ status otium ejusmodi curis idoneum suggererat. Hieronymi *Chronicon* scriptum ab eo admodum juvene, ut alibi sæpe in digerendis per annos rebus, ita hic etiam si erraverit, sicut postea erravit Theophanes, ex eo quod totos 46 annos poneret inter annos ordinationis et mortis, non valde nobis curandum est, nec ullatenus tolerandum ut propterea consules commutentur.

De die minus videtur ambigendum, quin omnino fuerit 2 Maii: in hoc enim omnes omnino conveniunt fasti Ægyptii, Græci, Latini. Ægyptii quidem; nam in eo Martyrologio quod Romæ apud Maronitas servatur, nobisque Latinum fecit Gratia Simonius, ad 2 Maii notatur « Memoria S. Athanasii Magni, » cum hac seu oratione seu antiphona, « Fuisti columna veræ doctrinæ et Ecclesiæ, divina confessione, o pontifex Athanasi, quia prædicasti Filium Patri esse consubstantialem, et confudisti Arium, o sancte Pater, precare Christum Deum ut concedat nobis magnam misericordiam. » In duplici simili *Heortologio Coptico*, Arabice (ut et Romanum illud) scripto, similiter invenitur ad 7 Baschne, id est, ad 2 Maii. Ac primum quidem in eo quod apud Abulaibsan Achmed Calcasendum, scriptorem Mahumetanum perinsignem, reperisse se ms. dicit Seldenus, lib. iv, cap. 15, *De synedriis Hebræorum, Festum Asanii*, perperam indubie scriptum, pro *Athanasii*. Iterum vero apud eundem Seldenum ex simili manuscripto ad calcem Evangeliorum, anno 1268 exaratorum descripto, *Sancti Athanasii*: et additur *apostoli*, pro quo in *Historia patriarchali* melius ponitur cognomen *apostolici*, quod sane labores ejus pro fide meruerunt. Notandum est autem quod in nullo istorum Arabicorum scriptorum alibi usquam habeatur nomen S. Athanasii nisi hoc 2 Maii. Exstat tamen in prædicto collegio Maronitico Chaldaicum Kalendarium, a Simone Moysis Maronita Italice transcriptum, ubi ad 18 Januarii memoria S. Athanasii iteratur, quemadmodum et in omnibus mss. Græcis; nisi quod hæc conjungant eidem memoriam S. Cyrilli, ut diximus.

Denique in *Historia patriarcharum Coptitarum*, usque ad an. 1258 deducta, quam Abrahamus Echellensis Latinam fecit et vulgavit, dicitur quod obiit sanctus patriarcha, septima Bescinas, diæ Jovis: Diem mensis, ex communibus, uti vidimus, Kalendaris auctor accepit; feriam ex suo calculo,

nimum quam sæpe exorbitante, addidit : nam cum A deatur ab aliis in Italia Ecclesiis exemplum accepisse quod imitaretur.

voleus integros 46 annos episcopatus numerare, notasset annum æræ Alexandriæ 364, qui nobis esset 367 bissextilis, notatus litteris Dominicalibus A G, secundus Maii fuisset dies Mercurii; dies autem Jovis non fuit nisi anno 373. Ipso autem quo obiisse Sanctum diximus anno dies 2 Maii concurrebat cum Feria 2 hebdomadæ. Sed fortasse non ita constans Ægyptii Kalendarii ratio est, ut hujus menses eodem semper modo concurrant cum Latinis mensibus, quod aliis examinandum relinquo; unum moneo, ne quem decipiat *Athanasii episcopi Alexandrini* nomen, alicubi fortassis inveniendum 16 aut 17 Septembris, qui respondent 20 et 21 Ægyptii Thoth: hic enim juxta prædictam *Historiam* est alius plus quam centum annis posterior, sicut supra diximus, et tanquam *hæreticus* notatur in S. Nicephori *Chronologia*.

Græci in gemino cultus die conveniunt: et quidem pro 18 Januarii allegat Baronius in *Notis ad Martyrologium* Emmanuelis Imperatoris constitutionem; quando etiam in Menæis inveniuntur odæ, ab iis quæ 2 Maii præscribuntur diversæ, sub acrosticho tali:

Ἀθανάσιος εὐχος ὀρθοδοξίας ἔφυ.

Decus Athanasius orthodoxiæ fuit.

Sintne eæ odæ S. Germani patriarchæ Constantinopolitani opus, cujus alia sunt *Sticharia*, etiam 2 Maii recurrentia, non est facile definire: quæ ipso 2 Maii præscribuntur nulli acrosticho illigantur, atque adeo vetustiores videntur iis quæ in Januario recitantur; ut verosimile sit prius festum in Constantinopolitana Ecclesia serius fuisse receptum, quando scilicet comunior cœpit esse acrostichorum usus ad odas ejusmodi componendas.

Inter Latinos, qui S. Athanasii nomen sacris factis ad 2 Maii inscribere, primum locum sibi vindicat Bedæ; non suppositivus ille, quem solum novit viditque Baronius; sed genuinus, quem ante totum II Martii dedimus, cum his verbis, « IV Nonas Maii, sancti Patris nostri Athanasii Alexandrini episcopi; » quod Rabanus transcripsit. Florus addidit « orthodoxi, qui pro Christi fide multa perpessus est. » Flora, et fere ex Rufino sumpta, subjungunt Ado et Notkerus. Medius inter horum proximitatem et brevitatem Bedæ incedit Usuardus, cujus phrasim in hodierno Romano Martyrologio modice auctam expolitamque habemus, postquam Pius V annue de eo agendum officium sub ritu duplicis ordinavit: quod antea sub ritu simplicis agendum quis primus decreverit haud ita liquet. Gavantus in rubricas Breviarii sect. 7, cap. 7, sic invenisse ait in Breviario anni 1550: sed multo ante cardinalis Quignonius, in suo per Paulum III approbato Breviario, officium de Athanasio recitandum proposuit, et nomen inscriptum Kalendaris reperitur. Breviarium quoque Capuanum anni 1499 officium simplex cum tribus propriis lectionibus habet, et in hoc Sancto colendo Romana Ecclesia omnino vi-

PATROL. GR. XXV.

Vitæ scriptores, tam Græci quam Latini, fuerunt multi: sed, si Gregorium Nazianzenem excipias et ætate proximos ecclesiasticæ historiæ scriptores, sæpe in hoc commentario citatos, nemo aliquid edidit quod huic operi inseri mereatur. Inter opera exstat duplex Græca, altera auctoris anonymi, quam nova Latinitate donaveramus, priusquam ejus vitia haberemus comperta; altera solo fere stylo politiori differens a priori, editaque sub nomine Metaphrastis: tertiam in *Bibliotheca* describit Photius, aliquanto contractiorem prioribus; et omnes iisdem laborant defectibus, quos etiam me tacente curiosus lector facile per se cognoscet, postquam hunc commentarium legerit.

Præcipua sunt, quod ad Alexandrum et Athanasium datas dicant Constantini Magni litteras pro Ario, quæ fuerant Alexandro et Ario communiter scriptæ, absque ulla Athanasii mentione. Secundo quod Arsenium, de cujus cæde accusatus fuit Athanasius, et quem hic pluries episcopum nominat, Vitæ istæ faciant lectorem Alexandrinum, metu commeritarum ob pudendum aliquod facinus pœnarum ab Athanasio profugum. Tertio quod pro conciliabulo Antiocheno, contra Athanasium ex mandato Constantii cœcto, inducant secundum quoddam conciliabulum Tyrium; de quo ea narrant omnia quæ sub Constantio Tyri acta sunt. Quarto quod narrent Athanasium istic damnatum, sex annis latuisse in fovea, priusquam in Europam transiret ad Julium et Constantem; cum tamen Romam adierit Sanctus interim dum contra se conspirarent adversarii; atque illuc redierit eodem anno, opem imploraturus adversus Gregorium suæ sedis invasorem et iniqua Arianorum judicia: et deinceps mansit in Occidente. Quinto quod post conciliabulum Mediolanense iterum ad sexennium concludant Athanasium cum virgine sacra, quando eum constat in eremo apud monachos delitasse.

Latina legendaria antiqua in pergamento, referentia S. Athanasii Vitam, habemus quædam, plura vidimus; quin et transcribi fecimus aliqua, primum ex ms. Ultrajectino S. Salvatoris, deinde ex codice 145 Cassinensis bibliothecæ Longobardicis litteris exarato. Sunt autem omnia fere ex Rufino collecta ac sæpe iisdem plane verbis atque pro rerum ab Athanasio gestarum et toleratarum amplitudine nimis profecto arcta. Recentioris autem compositionis est primum, quam ut considerari mereatur. Cassinense in tres lectiones sic dividebatur, ut tota Vita simul legi ad secundum nocturnum posset; neque ultra prædictum cœnobium extendisse se usus illarum lectionum videtur, certe non transisse Alpes, ad nobilissima alias Benedictinæ professionis cœnobio. Ergo Adelbertus, prior cœnobii SS. Udaltrici et Afræ, Augustæ Vindelicorum in Suevia, primum se credidit « Vitam S. Athanasii Alexandrini episcopi, fidei defensoris, qui symbolum *Quicumque*

vult *salvus esse* composuit, » singulari opusculo colligendam ex diversis antiquis historiis suscepisse, hæc inter alia præfatus, « Anno exacto, cum operam dedissem ordinandi et scribendi ad vigiliis matutinales in festis sanctorum legendas, totum libri confessorum respiciens, et S. Athanasii Vitam inter alias non reperiens adnotatam, repente obstupui; et suspirando cœpi mirari, et intra me protestari, quod vir tantus, toti orbi notus, tanta pro fide catholica passus, in partibus nostris de Actibus suis saltem libellum manuales non haberet specialem. Nil ergo moratus, historias, *Ecclesiasticam* videlicet Eusebii Cæsarensis, et *Tripartitam* Theodoret, Sozomeni et Socratis, Græcorum disertissimorum, ac librum illustrium virorum, nec non librum chronicalem pertractans » (hi duo quinam sint nec divinare lubet, nec vacat operosius indagare) « et capita in distinctionibus librorum diligenter examinans, legi in quodam capitulo de Rufino, qui vitam illius suo nobilitavit eloquio: reperi etiam abunde in eisdem libris ad desiderium meum. » Narrat deinde, quomodo expleto legendarum volumine, desideratum opusculum de S. Athanasio scribere exorsus varias difficultates in eo recte ordinando objectas superaverit, atque concludit: « Si qua ergo in hoc opusculo reprehendenda reperiuntur, non inscitiae meæ aut ignaviae reputentur, sed illorum qui antiquitus illa scripserunt: quia in nullo verba ipsorum permutavi, nisi quod locorum et civitatum nomina, non bene cognita, aliquo additamento explanavi: »

Quandonam Adelbertus iste vixerit, mihi non constat; nec puto scient dicere Udalriciani monachi, quorum cœnobium totum conflagrasse anno 1333 scribit Bernardus Hertfelder, in brevi ipsius loci *Chronico*, luculenter descriptam SS. Udalrici et Afræ basilicam, ante hos 60 annos ibidem prior. Isto autem incendio etiam prædictum de S. Athanasio opusculum, fortassis haud diu ante conscriptum, periisse hoc verosimili indicio credo, quod anno 1660 bibliothecam celeberrimi monasterii et mss. codices omnes diligenter scrutatus (erant autem in iis aliqui ab annis circiter trecentis scripti) nihil tale invenerim. Sed quod in loco suo natali non inveniebatur, invenerat ante dictus Gamansius noster in Blaburensi prope Ulmam ordinis Benedictini abbatia, insertum parti i Passionalis, ibidem a Fr. Bartholomæo Kraft circa annum 1480 exarati. Idem Gamansius suum Blaburensis ms. egraphum curiose contulerat anno 1649, cum alio vetustiori quam prius Passionali, vicini Wiblingensis monasterii; unde conjectura nostra de Adelberto priore, quod sæculo XIII vixerit, utcumque confirmatur. Incipit ille ab enumeratione sex omnino civitatum, quæ idem Alexandriae nomen antiquitus tulerunt; ac deinde opus cœptum pluribus interstinguit titulis, in propositum argumentum sic ingrediens: « Regnante Constantino imperatore, egregii confessores et catholice fidei fideles defeu-

A sores, Alexander apud Alexandriam, Maximus Hierosolymis, Alexander æque Constantinopoli sacerdotio, fungebantur. » Minus operose, et contextu absque titulorum interpositione et absque præloquiiis ullis continuato, eandem rem videtur egisse, nescio an Adelberti exemplo, alius in S. Maximini prope Treviros abbatia, unde similem collectionem habemus tali principio: « Cum apud Alexandriam post Achillam, qui Petro episcopo et martyri successerat, Alexander sacerdotium suscepisset, » etc., verbis pene Rufini, ac deinde aliis aliorum. Eodem fere stylo et initio habemus ipsam Athanasii Vitam, in præclaro grandium sex tomorum Passionali, quod ecclesie S. Mariæ de Valcellis aliquando fuit, et primo tomo excepto venditum clar. v. Balthasari B Moreto, ne ad usum typographice laceraretur, ab eodem redemimus; ac deinde Vitam illam contulimus cum codice 696 reginæ Sueciæ in quo ipsa aliquanto contractior habebatur; multo etiam magis contracta in Passionali Bodecensi, unde sua manu eandem nobis descripsit prælaudatus Gamansius, in duos quasi libros divisam.

Sed hæc omnia, et si quæ alia, ut nomine auctoris carent, ita non merentur operosius distingui: laudandus vero nominatim est Joannes Aretinus, Romanæ Ecclesie subdiaconus, qui sub Eugenio papa IV, circa ann. 1440, ex auctorum Græcorum fontibus, Eusebio præsertim, Socrate, Theodoro atque Sozomeno, necnon ex Vita sub nomine Metaphrastis inventa, prolixam satis contexuit historiam, dictoque pontifici dedicavit, ut innumeram persecutionem eatenus injuste perperso, inter quas suæ illi æque ac S. Athanasio non defuerint consolationes. Nam sicut hic multa interim pro Dei Ecclesia se perfecisse gavisus, tandem suæ propriæ Alexandrinæ pacem redditam vidit: sic et illi gratulatur Joannes inveteratum Græcorum atque Armenorum schisma perduxisse ad unionem, infinitis pene impensis ac summis laboribus, rem multis decessorum tentatam, perfectam nemini. Nullam hic mentionem facit Jacobitarum, qui missi altero post prædictam unionem anno et 41 istius sæculi, nullam etiam legatorum, qui anno mox sequenti venerunt a Presticianne; ut scriptæ dedicationis tempus nullatenus possit in dubium revocari.

D Vitam hanc Aloysius Lipomannus vulgavit tomo III *De Vitis sanctorum*; nos autem anno 1660 eandem, sed absque auctoris nomine, manuscriptam invenimus Senis in armario quodam bibliothecæ Pontificæ, olim Pii II cura juxta cathedrallem ecclesiam ornate instructæque, nunc autem fere vacuæ; eique adjunctam reperimus epistolam Justiniani imperatoris ad Menam patriarcham, quæ quinto concilio celebrando dedit occasionem, cujus contextum Græcum profitebatur se habuisse interpretem (idem haud dubie qui Vitæ collector) a Theodoro Feltrensi episcopo. Qualem cum in toto Feretranorum episcoporum Catalogo nullum reperimus: vide num hic non possit internoni inter

Joannem de Arimino, cujus pro anno 1424 exstat memoria, servata in calice tunc per ipsum oblato; et Franciscum Angelum de Claravallibus, anno 1444 ad cathedram illam admotum. Circa eundem annum composita est Venetiis quædam ejusdem sancti Vita, ad usum monialium Sanctæ Crucis, ad quas recens fuerat corpus translatum: quæ Vita cum non satis certa cultaque videretur, Hermolaus Barbarus episcopus Veronensis aliam ex Eusebii scriptis compilavit. De utraque infra plura dicentur.

Exstat etiam alia Actorum S. Athanasii collectio, ex prædicto Aloysio Lipomanno, post ipsius Sancti Opera; estque veluti catena ex Socrate, Theodoro, atque Sozomeno: cui ibidem subjungitur « Oratio de vita, certaminibus, et laudibus Sancti, a viro quodam docto ante multos annos conscripta: » quod hic sufficit indicasse, ut tandem finiam cum Nazianzeno, Sanctum sic alloquente: « Ast tu, o sacerum et charum caput... benignus de cælo nos respicias, populumque hunc regas, perfectum perfectæ Trinitatis cultorem, quæ in Patre, Filio, et Spiritu sancto intelligitur et adoratur; meque, siquidem in pace agere liceat, manu teneas, simul gregem pascens; sin autem vivendum est in bello, abducas hinc sive assumas, tecumque et cum tui similibus colloques, tametsi grande est quod petitur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in sæcula. Amen. » Quibus verbis et ipse suam de maximis Athanasii meritis fiduciam explicat, et exemplo præit ipsum invocandi, etiam in his quæ Ecclesiam nunc turbant variarum novarumque opinionum tempestatibus: quas veluti in speculo proponere videtur noster Ludovicus Maimbourg, duobus tomis Gallice editis et *Historia Arianiismi* appetitis, ubi S. Athanasius præcipuas ubique partes agit.

Quæ autem quantæque virtutes ejus in tam varia fortuna et jactatione exstiterint, si quis velit ex ipsiusmet scriptis collectum videre, habet ultimum librum Vitæ Gallicæ, in principio laudatæ, cujus summariam synopsis per capitula titulos hic lubet proponere.

LIBER XII.

Cap. I. De fide S. Athanasii, fundamento constantiæ ejus.

II. De soliditate et eminentia scientiæ ejus, Scripturis et traditioni innixæ.

III. De spe ipsius et fiducia in Deum.

IV. De charitate ejus erga Deum.

V. De amore ejus erga Ecclesiam in genere, et specialiter erga Alexandrinam.

VI. De prudentia et justitia S. Athanasii.

VII. De fortitudine et magnanimitate ejusdem.

VIII. De frequenti ejus recessu et fuga, pusillanimitatis haudquaquam accusanda.

IX. De patientia ejus, quantique in regimine animarum fecerit exercitium hujus virtutis.

X. De ejus temperantia, vitæ austeritate et perfectissima continentia.

XI. De humilitate et mansuetudine S. Athanasii.

XII. Quid senserit de statu episcopali, et quibus regulis ingressum ad eundem præmunierit scribens ad Dracontium.

XIII. *Quantum solitudinem et solitarios semper amaverit.*

XIV. *Qualem de sacris virginibus curam gesserit, regulas eis opportunas præscribens.*

XV. *Quanti fecerit Psalmos Davidicos, psalmodiæ ecclesiasticæ æstimator præcipuus.*

De corpore S. Athanasii Constantinopoli Venetiis translato et ejus ibidem cultu.

Quæ de corpore S. Athanasii, Alexandria Constantinopolim translato, diximus supra per conjecturam duntaxat, certitudinem accipiunt ex certitudine ædificatæ ibidem ei ecclesiæ et post secutæ translationis Venetiis. Hoc illuc in ædem S. Zachariæ delatum dum dicunt Baronius et Ughellus, erraverunt sine dubio in nominanda ecclesia: quia ibi nulla est S. Athanasii memoria: corpus vero prædictum adhuc hodie servatur in monasterio, ad quod delatum initio fuit, Sanctæ Crucis de Judaica; earum insularum una, quæ Veneticam urbem quadam veluti concatenatione præcingunt, ex ea parte qua S. Marci basilica et forum mare respiciunt. Distinctiorem de præsentis corporis statu factaque olim translatione notitiam requirenti mihi, R. P. Aloysius Gonzaga, professæ domus nostræ Venetiis præpositus, cum per se nequireret servire, ad urgentiora officii sui negotia evocatus in agrum Patavinum, curavit ut unus e suis responderet, vir sane accuratissimus, uti ex sequenti ejus scripto, in publici testimonii formam digesto apparet.

« In nomine Domini. Amen. Aloysius Carælius, Bononiensis, Societatis Jesu professor, annorum 59, accessi die 15 Septembris anno 1676 ad ecclesiam monialium Sanctæ Crucis, ordinis S. Benedicti, positam Venetiis in Judaica: et vidi super altare, situm in medio ecclesiæ, arcam ingentem, ligneam, conopæo serico Damasceno, aureis fimbriis terminato, opertam, affabre sculptam, ac totam inauratam: ubi aiunt asservari corpus S. Athanasii, episcopi Alexandrini, qui fuit auctor symboli, *Quicumque*, nam ita denominatur. Amoto conopæo, sublata est pars versatilis anterior prædictæ arcæ, ac per nitidissimas ingentes crystallos, adnota etiam per me qui conscenderam altare una ex candelis, de more quoties patet arca accensis; vidi sanctum corpus supinum, veste sacrificiali pretiosissima indutum: per cujus vestes et amplas ex arte rimas, vidi brachium alterum et femur, manum etiam utramque ac digitos gemmatis annulis ornatos. Pedes habet calceatos: capitis autem loco, quod pridem Romani delatum aiunt, involucrum est quoddam ex subtilissima bysso, serico phrygiato distinctum, cui mitra est imposita. Parieti ecclesiæ dextero affixa est prægrandis tabula, non inegaliter depicta, in cujus altera parte exprimuntur gesta S. Athanasii celebriora, ea præsertim quæ in Romano Breviario ad 2 diem Maii notantur; in altera parte series et historia translationis ad urbem Venetam atque ad hanc ædem. Ex eodem pariete videre est pendentia anathemata plura votiva ex argento, tabellasque ligneas depictas, in fidem ac memoriam

sanitatum ac beneficiorum acceptorum malorum- A que depulsorum per S. Athanasium.

Præterea in Calendario Veneto, sive Ordine recitandi divini officii, quotannis imprimi solito, ubi notatur nomen S. Athanasii, semper additum legitur, Ejus corpus in ecclesia monasterii Sanctæ Crucis in Judaica. In libro quoque Venetiis impresso, cui titulus *Chronologia Veneta*, diserte asseritur, in Judaica penes ecclesiam Sanctæ Crucis jacere corpus S. Athanasii patriarchæ Alexandrini. Tandem monachi Græci, qui Venetiis colunt ecclesiam S. Georgii Græcorum, singulis annis stata die accedunt ecclesiam Sanctæ Crucis in Judaica, ut in ea devenerentur corpus S. Athanasii, suamque coram ipso psalmodiam peragunt ritu solemniori. In templo S. Laurentii servatur adhuc, et quidem ab aliquot sæculis, digitus e sancto corpore revulsus: apud moniales vero S. Zachariæ Venetiis nusquam est S. Athanasius: non ejus corpus, non pars corporis, non reliquia ulla; non monumentum, non tabula privata aut publica; non rumor sive fama de hoc aliqua, neque apud ipsas moniales. Et hæc post exactissimam inquisitionem, atque adeo ut certo certiora attester.

His ita inspectis reverendissima cœnobii illius abbatisa, D. Cæcilia Cesara, exorante nobili senatore D. Livio Sahujo, obtulit mihi librum, apud se solitum asservari, cum hoc titulo Italice scripto, *Liber in quo de Vita et translatione gloriosi S. Athanasii*. Est codex in quarto, ut aiunt, ad crassitiam pollicis humani consueti compactus ex crassissima charta, ligneis tabellis armatus, sibusque coriaceis oclusus: in quo post narratam cursim Italico, sed inconditissimo sermone vitam S. Athanasii, occurrit hic titulus: *Incipit translatio gloriosi S. Athanasii patriarchæ Alexandrini*: quam fideliter in linguam Latinam deinde transtuli et translata una cum hisce mitto. Meminit idem liber anni 1600, quo ex priori arca corpus S. Athanasii repositum fuit decentius in elegantiore, quæ hodie visitur, arcam; nec sine pompa populique affluxu restitutum solemniori ritu in eundem locum die 1 Maii. Anno autem 1633, jubente cardinali Cornelio, patriarcha Veneto, ad ornamentum atque tutelam apposita eidem crystalus est.

Atque hæc una cum prædicta translationis historia excerpti ex libro ms. prædicto: quem cum redderem abbatisæ, ab eadem ostensus mihi est alter liber, parvi magnitudinis et formæ, rubro corio contactus, item manuscriptus; in quo eadem prorsus continentur quæ in altero, ast sermone Latino, cum hac præliminari epistola. Hermolaus Dei patientia episcopus Veronensis ad venerabiles sanctimoniales Sanctæ Crucis de Judaica. Petiistis a me, sorores ac filie in Christo dilectissimæ, ut Athanasii sanctissimi viri vitam, quam constat olim ab Eusebio Græco sermone conscriptam, vobis in Latinam linguam traducerem; ut vir ille, singularis excellentiæ atque vir-

tutis, Latinis quoque litteris decantaretur; et quales fuerint ejus mores ac disciplina, qualisque pro Christi fide concertatio animique constantia, vere fideliterque dignosceretis; cum existimetis veterem illam de eo viro pervulgatam historiam, quæ ob vestram in eum devotionem quotidie in vestris versatur manibus, haudquaquam fidelem esse, nec ejusmodi, ut ejus oratio viri illius gravitati ac præstantiæ possit ulla in parte respondere; judicetisque eam in multis apocrypham esse, nec ubique veritatem continere: eamque per reverendum Patrem meum virumque devotissimum Bartholomæum, S. Nicolai in Litore abbatem, ad me misistis, ut non vestro magis quam meo quoque judicio aut comprobaretur aut refelleretur.

Verum etsi ego non sim ejusmodi qui existimem me posse, aut orationis elegantia aut conversionis dignitate, vestræ de me expectationi respondere; et potissimum cum omnem illam pene litterarum Græcarum cognitionem, quam ab adolescentia mea imbiberam, hæc pastoralis meæ adjuncta dignitati cura aut præoccupasse videatur, aut ad alios utiliores ac sanctiores usus divertisse; tum etiam quia nulla exstat apud nos Græca historia, in qua contemplari viri illius vitam possemus: turpe tamen judicavi id vobis a me negari, quod intelligebam vos zelo quodam virtutis ac mira in eum virum veneratione et charitate deposcere: maluique imprudens forte cæteris videri, quam vobis defuisse, ac tam honestæ petitioni et cupiditati vestræ aliquid de officio meo subtrahisse: et præsertim cum certum esset, pristinam, quam ad me misistis de viro eo historiam, plerisque in locis, præsertim cum ad finem devertitur, prorsus a veritate deflectere.

Feci igitur, ut a me petistis; non ea forte dignitate aut elegantia, quam videmini a me desiderare, aut quæ tanti viri gloriæ conveniret, quem constat elegantissimum fuisse; sed ea, quam mihi pro sua benignitate ineffabilis ac immensa Spiritus gratia conspiravit. Unum certissimum est, me veritatem de eo viro conscripsisse, Eusebium potissimum secutum, quem fidelissimum scriptorem nostra semper Ecclesia comprobavit. Adjunxi præterea quo pacto sanctissimum illius corpus ad nos translatum est, ne memoria tantæ rei aliquo ætatis casu interiret; sed potius semper perstaret, et æternis litterarum monumentis futuræ ætati commendaretur; intelligerentque posterum, quantum benignitatis suæ immortalis Deus præstitit huic civitati nostræ. Non enim factum esse id sine singulari illius Divinitatis beneficio et munere semper existimavi, ut tam pretiosum monile, ex mediis illius prope civitatis flammis ac ruinis ereptum, ad eam civitatem deduceretur, cui semper gloriæ fuit sanctorum corpora magno opere venerari; et hæc mulieres id

« possiderent, quæ religione et sanctitate in eadem A
 « civitate præstarent, et quæ semper cultrices
 « exstiterint ejus viri et continentiæ et integri-
 « tatis. »

« In calce ejusdem libri exstat officium quoddam
 de S. Athanasio, per devotum sacerdotem et do-
 ctum dominum Ægidium de Sarzana secundum
 ritum monasticum : cujus primus hymnus ad Ve-
 speras incipit :

Ecce defensor fidei supernæ.

In progressu autem hæc strophæ leguntur, præter
 alias :

*Vosque thesauro Veneti reperio
 Corporis sancti, civitas beata,
 Atque donati jubilante læti
 Munere ianto.*

*Vos quoque, o matres Crucis in Judaica,
 Cantica et laudes resonant frequentes :
 Atque Patria corpus honore digno
 Semper habete.*

In tertio nocturno hujus officii, post Evangelium,
 ponuntur lectiones de homilia Hermolai Barbari,
 episcopi Veronensis, et incipiunt : *Vidistis, sorores
 in Christo dilectissimæ* : nude constat et prologum et
 totam historiam Latinam, in hoc libro contentam,
 esse Hermolai Barbari. »

Hactenus Aloysius Carnolius, jamjam Venetiis
 migraturus ; pro reliquo tamen, si quod restaret
 opere, relinquens ibidem R. P. Danielelem Simo-
 netti, ad cœpta ab illo obsequia prosequenda para-
 tissimum. Tam prompta igitur voluntate usus,
 cum suspicaret ex Latina Hermolai historia sum-
 ptum esse contextum Italicum, qui libro priori con-
 tinebatur, ac proinde eam fore operi nostro magis
 idoneam, in quo profitemur singula monumenta
 dare primigenia auctorum phrasi, petiit et obtinui,
 ut ex Latino quoque libro describeretur historia
 translationis et miraculorum : nam quæ de Vita ex
 Eusebio collegisse profitebatur Hermolaus non erant
 ænum habitura, rem totam accuratius deductam
 habentibus. Verum ut legi, quæ transcripta erant,
 et cum historia a Carnolio traducta contuli, cognovi
 illam, quamvis Italice scriptam, antiquiorem tamen
 esse, multoque accuratiorem compositione Hermo-
 lai, qui eloquentiam impendens sermonibus, inter
 translationis auctores ultro citroque habitis, prout
 D haberi potuisse videbantur, explicandis adornan-
 disque, rem ipsam strictius retulerit, multisque no-
 tabilibus circumstantiis imminuerit ; miracula autem
 prorsus omiserit. Quare eo seposito prætuli versio-
 nem Carnolii, strictiorem verbis, rebus uberiorem,
 tanquam historia ex fide publicorum Actorum, ipso

(a) In hac oratione adornanda dimidiam fere
 descriptionis suæ partem insumit Hermolaus, utpote
 in recenti clade : capta enim erat urbs præcedenti
 anno die 19 Maii.

(b) Trigona namque Constantinopolis est, cujus
 unum latus secundum Bosphorum porrectum, ter-
 minatur regione urbis duodecima, quæ hic designat-
 ur, de qua infra pluribus.

(c) In Italica plerumque præponitur titulus *Mes-*

quo res gesta est anno 1454, scribi Italice cœpit,
 cum Hermolaus ad Veronensem cathedram promo-
 tus anno præcedenti, usque ad 1471 vitam in eo
 munere propagavit, adeoque pluribus annis post
 rem gestam et scriptam suum opusculum compo-
 sisse potuerit

*Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus, ex
 veteri ms. Italico, interprete Aloysio Carno-
 lio S. J.*

« Sub annum millesimum quadringentesimum
 quinquagesimum quartum, mense Decembri, Con-
 stantinopolim cum sua nave appulit D. Dominicus
 Zotarelli : quod cum metropolita quidam sive Gra-
 cus episcopus intellexisset, qui tum Constantinopoli
 morabatur, pridem cupidus videndi aliquem homi-
 nem Catholicum, accessit ad navim ; in eamque
 gratiose ac reverenter, uti par erat, receptus, cœ-
 pit cum navis patrono agere de variis sanctæ catho-
 licæ fidei persecutionibus, quas inter numerabat
 abscissionem nobilissimæ unius membri, urbis scilicet
 Constantinopolitanæ (a). Id vero cum maximum
 esse damnum affirmaret navarchus, multaque invi-
 cem lamentarentur de facto ibidem exterminio, quo
 tot ecclesiæ erant destructæ, dissipatæ res sacræ,
 sanctorum corpora atque reliquiæ expositæ ludi-
 brio ; navarchus, tanquam versus catholicus mul-
 tumque desiderans aliquam insignem reliquiam
 subducere manibus Turcicorum illorum canum,
 dixit episcopo : « Utinam, Pater, auxilio vestro
 C aliquam ejusmodi reliquiam obtinere possem, et Ven-
 etias deferre, isthic cum honore debito habendam
 « atque colendam, neque amplius conculcandam pe-
 « dibus infidelium istorum canum ! Certe nihil ea re
 « gratius mihi facere posses. »

« Ad hæc metropolita, considerans pium navar-
 chi desiderium, contemptumque quotidianum sac-
 rorum corporum in loco, ac zelo religioso motus,
 dixit ei : « Si tibi suppetit ad eam rem animus,
 « monstrabo ego insignem unam et valde pretiosam. »
 Cum autem recepisset navarchus cuncta se, quæ
 suggereret, sidenter exsecutum ; « Vade, inquit
 « episcopus, ad extremum procurrentis in mare tel-
 « luris angulum (b), ibi in tali platea (et hanc nomi-
 « nabat) invenies capellam operam plumbo ; et in ea
 D « corpus (c) S. Athanasii patriarchæ Alexandrini, qui
 « fecit tertium Ecclesiæ catholicæ Symbolum (d) :
 « quod si potueris inde auferre, habebis certe reli-
 « quam pulcherrimam : ego autem constitui cito ab
 « hac regione discedere ; nec enim ultra sustineo vi-
 « dere tantas iniquitates. » Talibus ejus dictis fidem
 adhibens navarchus, accersivit (e) nauegum suum,

id est Dominus.

(d) S. Athanasii Symbolum tertium dicitur, cum
 respectu ad priora duo apostolicum, quo vulgo
 utimur ; et Nicænum, quod in missarum solemnibus
 decantatur.

(e) Iterum hic Hermolaus inducit navarchum
 oratione proluxa suos hortantem ad opus ; et eum
 qui se obtulit, *fabrum lignarium* appellat ; recte, si
 nauticum intelligas, Venetis *marangon*.

sermonis Græci peritum et regionum urbis; qui A promptissimo animo sese obtulit ad Opus, dicens navarcho: « Rem mihi credite, et ego promitto « quod ipsum sanctum corpus salvum tibi ad navim « deferam. »

« Cumque deliberasset negotium aggredi die aliquo turbido ac pluvio, crastinus mox talem ei se præbuit, ex quo divina voluntas evidentius patuit. Videns ergo naupegus consilium suum a Deo dirigi, eolumque ex voto suo dispositum, nautica sese veste longa induit, et saccum (a) sumpsit, atque ad designatam sibi capellam accessit, ubi benedictum istud corpus in grandi lignea capsâ reperit, in cujus operculo ab intus depicta erat figura expressumque nomen S. Athanasii: videbaturque ipsa capsâ per capellam raptata fuisse a Turcicis canibus, erat enim aperta maleque composita. Tunc naupegus (b) acceptum corpus gloriosum immisit in saccum quem ferebat, sed minus quam ipsum erat longum, ideoque necesse habuit complicare ejus tibias (c): itaque meliori ut potuit modo compositum ad hoc ut ipsum auferre posset, sub veste sua abdidit.

« Prodiens autem foras, in ipsa via haud longe capella prædicta vidit eminus contra se venientes sex Turcas: a quibus sibi metuens ingressus est Græcanicam quamdam maceriam (d), alicujus olim ut videbatur vineæ, tanquam necessitatis naturalis causa: ibidemque sanctum corpus abscondit, ut potuit, infra vepres, in loco vilissimo, ut videri non posset: et mox in viam rediit, ne quam suspicionem Turcis ingereret, simulabatque ceptum se iter prosequi. Interrogaverunt autem eum illi, quo iret et quis esset. Ipso autem respondente hominem se esse nauticum, atque ad navem redire; euntes porro via sua liberum quoque ipsum transire permiserunt, nihil ultra quærentes, uti voluntas Dei ferebat. Eos ergo procul transgressos videns naupegus extraque conspectum, regressus est ad tollendum sanctum corpus; quo sublato vehementissimus imber descendit e cælo, tam opportune, ut non intermitteret donec ad navem veniret inobservatus atque securus; non absque insigni Dei favore; neque enim crediderat naupegus futurum ut citra periculum grande tam longam viam emetiretur: quo autem evidentius appareret miraculum, mox ut in navim illatum est sacrum corpus, serenatum subito cælum fuit.

(a) *Linteâ* in genere vertit Hermolaus.

(b) Idem describit prævium naupegi horrorem, ad conspectum sacri corporis in terram procedentis ac tremebundi, donec divinitus confirmaretur.

(c) Idem has tam notabiles circumstantias prætermittit, ex quarum una discimus non tantum incorruptum, sed etiam membris omnibus flexile fuisse corpus sanctum. Cætera quæ deinceps ille transiit plurima œnotare prætermitto: ad finem enim ei exhibere præcipitur narratio, quæ vixdum nobis bene cæpta.

(d) *Italice un certo tersen Greco.*

« Tum desiderationem tesaurum devotè ac reverenter suscipiens navarchus (e), vovit sese illum portaturum Venetias, oblaturumque venerabilibus dominabus Sanctæ Crucis in Judaica. Deinde mardavit gubernatori abducere navim ab eo in quo stabat loco, ad alium magis securum: ad Columnas (f) dictum, ubi solent naves armari: ipse vero abiit terra ad negotia sua. Gubernator autem ad alium quam qui præscriptus erat locum navem applicuit. Noctu ergo cum revertisset navarchus, locumque considerasset attentius, utpote quem præcipua cura spectabat; minime securam esse stationem vidit, neque navim ibi esse ubi jusserat intellexit. Quo cognito dixit navarcho gubernator: Domine patrone, nihil formides: profunda hic enim aqua est plus quam novem passus.

« Acquievit ejus verbis navarchus: ipsa autem nocte gravis tempestas exorta est, judicabaturque necessarium esse ut pluribus anchoris firmaretur navis, prout navarchi jussu factum est. Sed nihil damni tempestas attulit, per Dei gratiam et gloriosius Miraculi Sancti, cujus hic primum effulsit miraculum. Nam cum tempestas noctu exorta, mane cessasset, navis stetit prorsus immobilis. Quod admirans navarchus, « Quid hoc, inquit, est rei? An forte spuma intra navim est (g)? » Currentes et insipientes navim nautæ renuntiaverunt nullam ibi spumam esse. Tum jacta holidè placuit explorare fundum, et inventa est navis supra terram stare. Tum enim vero tam ipse quam cæteri omnes dixerunt: Eia! solis sancti hujus ac gloriosi Athanasii meritis ascribendum est, quod hæc navis, cum omnibus nobis, salva integraque permanserit, ab hoc tam grandi periculo: certo enim certius per eam quam sustinimus hac nocte tempestatem, navis adhærens terræ debuisset dissolvi frangique in partes. Et sane quisquis rem intelliget pulcherrimum miraculum fuisse affirmabit, quod in tam sæva procella damni nihil sit passa navis, quam credere licet ea durante fuisse veluti a terra suspensam, meritis et intercessione S. Athanasii. Etenim ubi malacia rediit, non potuit in altum navis adduci, nisi levata onere, multisque viribus et machinis adhibitis: quod tamen etiam citra damnum est factum.

« Cum porro aliquanto adhuc tempore ibidem moram facere deberent, occasionem habuit navarchus interim scribendi Venetias, significandique prædi-

(e) Addit Hermolaus, quod « allato cophino inter sericeas vestes illud jussit collocari. »

(f) Satis apparet designari locum qui hodie *Arsenale* vocatur, et lateris istius quod mare spectat fere tenet umbilicum: ut proinde videatur navis antea non longe ab ea ripa stetisse, unde proxime ad S. Athanasii templum ascendebatur; incertum autem gubernatoris solum ad eam partem fuisse provecta, quæ *Lavulaca* nunc appellatur.

(g) *Italice bava*: cum autem nequeat aqua, ne dum spuma, navi recepta ipsam immobilem reidere, superstitiosæ alicujus inter nautas observationis suspitio mihi ex hoc loco nascitur.

et dominabus Sanctæ Crucis in Judaica, quale minus eis donare vellet, corpus videlicet gloriosi S. Athanasii: ipsæ vero rem totam indicantur reverendissimo domino patriarchæ Mozenico Justiniano (a). Qui ea intellecta dedit operam per mensem Februarii, ut priusquam prædicta navis ad nos appelleret, inveniretur aliquis Constantinopolitanarum rerum peritus, a quo haberi certa informatio posset pro exploranda veritate istius sancti corporis. Divulgata autem per urbem fama, reperiens est quidam magister Jacobus, professione tonsor, origine Venetus, qui totis octodecim annis fuerat Constantinopoli commoratus: ipsiusque sancti corporis optimam se dicebat habere notitiam, eo quod, cum esset familiarissimus calogero ipsius ecclesiæ, in quo ipsum servabatur, illud frequenter inspexisset.

Hunc ergo arcensit patriarcha, et caute cœpit examinare, interrogans primo de regione: quam ille respondit, Ixirolaphum (b) nuncupari Græce: ubi est columna altissima, sculpta (c) sicut illa quæ Romæ visitur; et ex una quidem parte est locus qui nominatur Christus in cruce, ex altera S. Athanasius, totus autem locus dicitur Ixirolaphus. Quæsit deinde reverendissimus patriarcha quantum ab eo loco distarent fora (d); respondit ille, ad duo vel tria passuum millia. Tum patriarcha, « An etiam aliæ ibi erant ecclesiæ? — Sex, respondit ille, vel septem, sed ruinosæ, inter quas etiam ecclesia S. Athanasii: cuius corpus ibidem habere retur in capella cooperta plumbo, intra arcam ligneam et pictam. » Interrogatus an aliquo in honore ipsum corpus ibi esset, respondit, esse apud Catholicos aliquos. Ad alia denique multa de variis

(a) Nemo alius hic intelligi potest, quam primus Venetæ urbis patriarcha, ut infra dicitur; et ut proprio eum nomine Hermolaus, qui optime norat, appellat, B. Laurentius Justinianus, eum titulum consecutus a Nicolao V anno 1451, et vita functus anno 1453, 8 Januarii, uti ex epitaphio constat. Ideoque initio hujus historiæ, ubi notabatur absolute mensis December anni 1451, posui, (sub annum 1454, a Januario scilicet proximo inchoandum. Neque enim alia eo vivente geri potuissent, quæ proximo Febuario, Aprili et Maio gesta esse infra narrantur. Sed quomodo hic Mocenigi nomen additur cognomini Justiniani, non Laurentii? An ex Moceniga familia fuit mater Quiriua? ut hujus quoque cognomen cum paterno cognomento usurparit? an vero gens Justinianæ in duos divisa ramos, altero nomine addito distinguebatur? Veneticæ nobilitatis studiosis considerandum hoc relinquo: sic enim clare scribitur: « la Signoria reverendiss. de monsignor patriarcha Mozenigo Giustinian. »

(b) Recte ac vere Ἐξρολόφος, id est *Aridus collis*. Est autem ultimus et maximus e septem, quibus secundum Bosphori litus spectatur civitas velut vallata. Describit eum accurate Petrus Gillius lib. IV *De topographia Constantinopolitana*, cap. 7: libro autem I, cap. 18, ait, « plus minusve duodecim millia passuum in circuitu complecti, ac plusquam tertiam urbem continere; » sed ea haud dubio laxior acceptio est.

(c) Etiam hujus columnæ, quam Arcadius imperator exstruxit, et statua sua desuper collocata or-

minutioribus circumstantiis tonsor ille interrogatus respondit, quæ sigillatim hic recensere prætermitto brevitatibus studio (e).

« Sed revertamur ad navim, quæ Constantinopoli solvens, cum itinere prospero Methonem (f) præterveheretur, visæ sunt obviam venire duæ naves, quas Venetorum esse rati nautæ, magna cum lætitia expectavere, sperantes aliquid novæ rei ex illis discere de familiaribus suis, ut fieri assolet: apparuit deinde etiam navis tertia: quibus propius factis cognitum est Catalanorum eas esse naves, quibus nescio qua via innotuerat S. Athanasii corpus ea navi vehi, quemadmodum ex post secutis apparuit. Verum disponente sic Deo factum est, ut aliquanto infra navim Venetam appellentes illæ, non potuerint ipsi se applicare tam prope quam volébant, ad hoc ut corpus sanctum eriperent Venetiis, nihil minus quam quod Catalani meditabantur suspicantibus. Cumque sequenti nocte solvisset navis Veneta, iter suum prosecutura, litigium super ea re magnum exstitit inter Catalanos, elapsam e manibus navim Venetam conspicatos, quemadmodum postea Venetiis certo innotuit per ipsosmet Catalanos, qui iis navibus vehabantur, atque appulsi in Catalauniam commorantibus istis mercatoribus Venetis narraverunt quæ contigerant in via circa Venetam navem.

« Hæc ergo per Dei gratiam et Sancti sui merita sic liberata in Istriam appulit, ubi navarchus excursionem fecit et Venetias venit: ipsa dein vela fecit versus portum, notabili spatio foris extra fucam (g). Ad eam ibi consistentem navarchus rediit, cum duobus nepotibus ac tribus famulis suis incymba, salvus quidem, sed non sine labore, quia

navis, exactissimam descriptionem habet idem Gillius dicto jam lib. IV, cap. 7. Est autem columnæ scapus, ut idem ait, « sculptus pignus variis; et sculptura procedit in modum columnæ, quæ Romæ Trajano sacra est, inter echices binas cochleæ more surgentes. »

(d) Italice pluraliter *dalle piazze*: Quamvis autem singulæ regiones urbis sua haberent fora, et quædam plura, unumque esset nominatius cæteris, Forum antonomaticæ dictum, alias a Constantino auctore appellatum: apparet tamen certum aliquem locum intelligi, in plura divisum fora, unde determinata posset distantia accipi; et hunc puto ad ripam Bosphori concipiendum extra urbis moenia, ubi singulæ nationes suum distinctum forum et consequenter etiam stationem haberent cum suas merces venum exponerent, ut passim in magnis ad mare aut flumina laxiora emporiis fieri scimus; adeo ut proprie hic intelligatur peti, quantum a ripa sive littore distaret S. Athanasii ecclesia, sive locus in quo stabat columna.

(e) Totam hanc inquirendi diligentiam Venetiis adhibitam, et quæ deinceps sequuntur ad sancti corporis veritatem comprobandam, transiit Hermolaus.

(f) Methone Messeniæ oræ urbs antiqua, in extrema Peloponneso, ubi Archipelagum totum emensæ naves Adriaticum mare versus cursum flectere incipiunt.

(g) Italice, *verso el porto di fuora della Foca un grand pezzo*. « Locus qui hodie la Foca dicitur, et

ventus vehementior insurrexerat. Dominus autem patriarcha intelligens advenisse navim, auferri ab ea sanctum corpus jussit : sed quia invalescebat ventus, opus fuit mittere onerariam robustiorem (a), et hæc ipsa ubi in mari fuit nonnulli ex naviculariis nauseam pati cœperunt, alii autem turbari propter violentiam tempestatis. Cum autem accesserunt ad navim, viderunt cymbam navarchi abnavigasse cum sancto corpore; Ideoque mutuo se animantes dicebant : « Eia insequamur cymbulam istam ; ut auxilio ei esse possimus, si quid forte sinistrum contingat. » Verum navigabat illa tam quiete, ut supra marinos fluctus, non cymba, sed avis volare videretur ; et per Dei gratiam salva citra periculum appulit ; cum oneraria patriarchalis non nisi multo cum labore viam ac portum tenere potuerit. Et tamen cymba illa, præter sacrum corpus, sex homines ferebat, et varias insuper merces, pondus ipsorum vectorum multum superantes.

Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemniter ad ecclesiam Sanctæ Crucis.

« Detulit autem cymba illa corpus sanctum usque Castellum (b), ubi illud præsentatum est reverendissimæ dominationi D. Mocenigi Justiniani, primi Venetiarum patriarchæ, qui jussit ut secreto deportaretur ad dominas Sanctæ Crucis in Judaica, districtè prohibendo ne illi honor aliquis aut reverentia exhiberetur, priusquam certior esset factus ipsum vere esse corpus S. Athanasii, doctoris Ecclesiæ catholicæ, qui fecit pulchrum istud symbolum quod incipit : *Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem.* Volens ergo de re tota certificari, quamvis jam antea locutus fuisset cum supradicto Mag. Jacobo tonsore, qui sæpius visitaverat et inspexerat ipsum sanctum corpus, uti supradictum est ; statim tamen atque navis appulit, jussit dominatio sua patriarchalis illum accersiri, simulque naupegum qui gloriosum corpus ex sua capella Constantinopoli abstulerat ; cum unus nihil sciret de altero, et naupegum nunquam allocutus fuisset necdum examinasset tonsor prædictus.

« Tum hoc præsentante cœpit patriarcha, juxta ea quæ antea ex tonsore audiverat, interrogare naupe-

olim (ut videtur) dicebatur *la Fucca*, tribus millibus Italicis distat ab utroque portu, id est a portu Malemoci, quem intrant majores naves, et a portu Littoris seu del Lido, quem etiam medioeres intrare solent. Locus vero *Fosse* dictus, extendit se ad duo Germanica milliaria quoad latitudinem et longitudinem, in quo aqua est satis profunda et mare nudum, ita ut facile possint proficere anchoras, et ibi sistere naves donec habeant tempus commodum intrandi et auxiliium periti ductoris, qui naves per profundum recurvumque meatum ad portum introducat, ne ad arenam impingentes prope portum (ut

gum, unde corpus illud sustulisset. Qui respondit, E regione et civitate Constantinopolitana. Ex quo vico ? inquit patriarcha. Ex eo, respondit naupegus, qui Ixirolaplus dicitur, ubi est cohymna grandis et pulchra. De qua ecclesia ? inquit. De ecclesia S. Athanasii, respondit alter. Hæc iterum, De qua capella ? De una, retulit alter, quæ plumbo tegitur. Interrogatus autem de forma sepulturæ, respondit, capsam fuisse ligneam : sed et de signis unde cognosci distinctius posset requisitus, dixit aforis et deintus pictam esse. Quin et circa ipsas figuras ibidem depictas examinatus, respondit figuram abintus videri S. Athanasii. Denique ad omnem quæ sibi fiebat quæstionem respondit naupegus ita congrue et conformiter ad ante relata a tonsore, ut dubitari non posset, quin omnia cum veritate consistenter ; et dominatio sua patriarchalis, cum omnibus super eo negotio constitutis, satisfactum sibi plenissime fateretur ; quia autem tonsor antea dixerat, ipsum corpus sanctum habere retro in tergo duas maculas nigras, etiam hoc exploratum fuit, inventæque reipsa maculæ illæ sunt. Postremo interrogatus naupegus, num de illo corpore fama esset certa et constans, ipsum esse S. Athanasii doctoris Ecclesiæ, respondit omnino talem ibi esse.

« Alterum præterea testimonium veritati prædictæ obtigit hoc modo. Nobilis quidam e familia Justinianæ, Constantinopolim propter quædam negotia sua erat profectus, eo tempore quo istæ grandis pestilentia sæviebat : a cujus contagione ut securior et remotior esset nobilis prædictus, hospitium sibi delegerat apud illum sacerdotem, in cujus cura erat prædictum sanctum corpus ; cum eoque manserat mensibus sex, ab eodem linguam Græcam discens, et interea sæpius ipsum sanctum corpus inspiciens. Hic interrogatus num illud agnitus esset si videret, respondit, se id non posse promittere, eo quod jam anni sex transissent ab eo tempore quo ultimum vidit ; unum tantum se recordari, quod scilicet digitus unus deesset manui dexteræ. Rogatus deinde est ut dignaretur per sese accedere ad moniales Sanctæ Crucis in Judaica : quod ille libenter fecit : statimque ut vidit manum digito mutilam, Certissimo, inquit, hoc est corpus quod vidi : digitus autem qui hic deest, servatur ab antiquo in ecclesia S. Laurentii Venetiis (c).

præfidentioribus solet nonnunquam contingere) naufragium faciant. »

(a) *Onerariam* etiam vertit Hermelaus, Italicè *peota*.

(b) Exigua insula, ubi prima Veneti episcopi sedes fuit, unde et Castellanenses episcopi dicebantur, estque civitati ex parte orientali extrema, eique per pontem connexa ipsum Portum proxime prospiciens.

(c) Sanctimonialium hæc est ecclesia, ei in qua S. Marci basilica est insulæ vicinior, in qua etiam est ecclesia S. Georgii Græcorum.

« Maxima præterea et exactissima diligentia nostri reverendissimi domini patriarchæ actum est, ut plura alia veritatis prædictæ argumenta clara haberentur, a die decima (a) Aprilis, usque (b) in diem undecimam Maii: tempus enim intermedium totum exactum est interrogandis et diversimode examinandis, tam ipso naupego, qui corpus a capella S. Athanasii sustulisse se affirmabat, quam navarcho seu patrono ipsius navis, omnibusque iis, a quibus indicium aliquod vel documentum haberi circa rem istam posset, ad certo dilucideque sciendum ipsum esse verum corpus S. Athanasii. Habita igitur tam plena certitudine, magno cum fervore convertit se sua reverendissima dominatio ad honorandum tam sacrum pignus; neque patriarcha tantum, sed et multi alii episcopi ac prælati, ipseque illustrissimus senatus Venetus cum omni populo, consenserunt ad celebrandam, quam maxima fieri posset et conveniebat pompa, translationem gloriosissimi istius sancti, quem Deus ipse, per tam evidentem demonstrationem veritatis, singulari prorsus honore dignum significarat.

« Parata sunt autem omnia huc spectantia in Dominicam infra octavam Ascensionis sanctissimæ: quando sub auroram misit dominatio sua reverendissima, qui sanctum corpus secreto transferrent, a Sancta Cruce in Judaica, ad ecclesiam S. Marci: ubi debita cum devotione et reverentia collocatum fuit supra aram principem, pannis aureis pretiosissime splendidissimeque vestitum. Præparatum in super fuerat ex maximis navibus, inter sese firmiter concatenatis contabulatisque, pegma spatiosum, instructum sedilibus, pannisque sericis diversi coloris aureisque speciosissime adornatum, ut gravissimum cominus eminusque intuentibus præberet spectaculum. Competenti autem hora convenerunt reverendissimus dominus patriarcha cum suis suffraganeis (c), et D. episcopus Patavinus (d) cum aliis episcopis et prælati, qui tunc Venetiis inveniebantur quindecim aut sedecim, mitrati omnes: item cunctæ sacerdotales congregationes numero novem, cunctique religiosi cum suis capitulis solemniter apparatus, intra suas quique planas naves. Tum quatuor majores scholæ cum suis luminari-

bus, ac denique serenissimus princeps (e) cum suo nobilissimo ornatissimoque senatu, ad debitam reverentiam sancto corpori exhibendam.

« Verum ubi hæc splendidissima pompa (f) ad aream S. Marci appulit, vehementiori mari incubuit ventus, quam processioni ordinate faciendæ convenire videbatur per aquas sic turbatas. Procedendum nihilominus censuit reverendissime sua dominatio, confidens in Domino et servo ejus. Itaque procedere cœperant primum quatuor scholæ, tum religiosi, deinde congregationes, ac denique capitulum S. Marci cum illustrissimo senatu. Quibus procedentibus, jussit patriarcha ut episcopi octo pontificaliter vestiti atque mitrati subicerent humeros sacro feretro, collocando supra contabulationem prædictam loco excelso et eminenti, prout factum, sedentibus circumquaque reverendissimo patriarcha cum episcopis et prælati, serenissimoque principe et senatoribus ejus. Quibus omnibus in destinata sibi sedilia receptis, posuit ventus, cœquievit mare, et facta est tranquillitas magna et admirabilis.

« In hunc modum discessum a littore est versus Judaicam, magno cum júbilo et lætitia universorum, personantibus tubis tibisque et omnis generis instrumentis musicis. Exscensionem autem omnes fecerunt eodem quo venerant ordine, scholæ, religiosi, congregationes sacerdotum, et cæteri ad parochiam S. Euphemiæ (g), atque ad Sanctam Crucem processerunt per insulam, totam virentibus ramis herbisque instrutam ac convestitam: campum vero illius omnem implebant tentoria, ordinate atque devote disposita. Interim paulatim adnatabat machina, sanctum corpus cum suo reverendissimo ac serenissimo comitatu ferens: quæ ubi etiam ipsa in modum currus triumphalis applicuit, progredientibus obviam pluribus parochiarum Venetarum plebanis, cereos grandes ardentem gestantibus, sublatum est feretrum humeris prædictorum prælatorum, atque intra ecclesiam Sanctæ Crucis delatum, in ejusque medio impositum excelso pegmati ad id præparato.

« Neque vero sine mysterio fuisse videtur, quod prælaudatus navarchus ejus sancti corpus, qui dum

(a) Anno 1454 Pascha fuit 21 Aprilis: cœptum ergo examen ante hebdomadam sanctam, die Jovis post Dominicam Passionis.

(b) In Italico dicitur « usque in diem translationis, qui fuit undecimus Maii. » Verum inferius dicitur Translatio facta « Dominica infra octavam Ascensionis, » quæ Dominica eo anno, littera Dominicali F, fuit dies 2 Junii. Itaque respitationem scriptoris claram corrigens, delevi verba loco non suo posita. Voluit fortasse auctor dicere, 2 Maii finito examine, constitutum fuisse, ut fieret sollemnis translatio jam dicta Dominica. Nec vero apparatusi necessario brevius tempus, quam trium hebdomadarum, sufficere poterat; tot autem præcise numerantur ab 11 Maii ad 2 Junii.

(c) Chæreepiscopos intellige, pro ecclesiis Castellana et Gradensi sub uno Veneti patriarchatus titulo

unitis.

(d) Fantinus Dandulus, nobilis Venetus, Patavinæ Ecclesiæ præfuit ab anno 1448 ad 1459.

(e) Franciscus Fuscarius, dux seu princeps Venetiarum, ab anno 1423 ad 1457, longævo regimine id assecutus, ut successorem vivus acciperet; quod ei mortem acceleravit.

(f) Totam hanc pompam prætermittit Hermolaus: e contra primam receptionem, qua sanctum corpus ad Castellum excepit patriarcha, commendat a festivo apparatu totius prope civitatis in occursum effusæ, et gratiarum agris corporibus impetrandarum spe visere ac contingere gestientis.

(g) Parochia S. Euphemiæ in ipsa Judaica, inter 110 parochias urbis Venetæ censetur ultima, vulgo S. Fumia.

vixit pro fidē sanctæ crucis adeo viriliter decertavit, donandum censuerit ejusdem Sanctissimæ Crucis ecclesiæ : quandoquidem etiam Domino Deo placuerit, ut vitam finiret atque ad perpetuam gloriam transiret in pervigilio Crucis inventæ. Collocato autem, ut diximus, corpore, recitata fuit brevis oratio, qua Deus laudabatur de tali dono ac munere, huic benedictæ civitati Venetiarum oblato, quod esset verum corpus unius ex sanctæ Ecclesiæ doctoribus. Actæ deinde gratiæ sunt reverendissimo D. patriarchæ, omnibusque episcopis et prælatis eum comitantibus, tum serenissimo principi totique illusterrimo senatui, et omnibus eos secutis, de tali ac tanto honore.

« Neque vero ab hominum memoria visa est solemnitas tam ornata tamque devota. Rapuerat illa omnium oculos animosque statim a principio, quando sanctum corpus deferrebat ab ecclesia S. Marci ; magis vero in progressu per aquam : maxime autem dum poneretur loco suo, cum tanta quiete ac reverentia, in adeo grandi populi undique affluentis multitudine, ut nullus strepitus, nullum uspiam scandalum fuerit notatum, nihil etiam amissum perditumve. Quare consolatissimi omnes recesserunt, agnoscentes rem totam certissimo actam esse ex Dei omnipotentis voluntate, ad honorandum Servum suum in hoc benedicto loco Sanctæ Crucis : quod et demonstrare non cessat quotidianis evidentibusque miraculis ac signis, quæ isthic divina majestas operatur, in favorem omnium qui se meritis et intercessioni S. Athanasii commendant. Unde licet probationes prædictæ deficerent, ad declarandum quod hoc sit verum corpus S. Athanasii, qui scripsit pulchrum istud symbolum, *Quicumque vult salvus esse* ; miraculosæ tamen gratiæ, quas fecit Deus specialibus quibusdam personis, ad ipsum symbolum ejusque gloriosum auctorem pie devotis, sufficerent ad plenam certitudinem faciendam. Aliquas eorum, ne longior prolixitas fastidium pariat, hic consequenter subnectam. »

Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.

« Primum quod S. Athanasius fecit miraculum, censeri debet suavissimus odor, procedens ab ejus corpore, eo in loco in quo fuit depositum, cum maxima circumstantium omnium admiratione. Quanto enim ad eum locum quisque accedebat propius, tanto magis illum suaviusque percipiebat, et cum stupore dicebat : Quæ ista est fragrantia ? quam mirabilis ! In ipso autem suæ translationis glorioso die, quacunque sacrum corpus transibat, ideam odorem percipiebatur.

« Fuerat præsens Venetiis juvenis quidam Parmensis, cum sacrum corpus ex navi elatum primo deponeretur apud Sanctam Crucem : huic deinde pestis advenit : qua invalescente, apparuit ei noctu sanctus quidam episcopus, eumque confortans : « Ne animum, inquit, desponde : sed vade ad Sanctam Crucem in Judaica, ibique devote recitans ter *Pater*

et *Ave*, jube tibi admoventi reliquias illius Sancti, et statim liber eris. » Fecit postredie quod jussus erat æger circa horam Vesperarum, accessit ad ecclesiam Sanctæ Crucis, ubi reperit occupatos sacerdotes in sancto corpore apte decenterque collocando ; reliquias ejus affectæ corporis parti admovit, moxque convaluit : quod cum ejus quidam proximus consanguineus, in cujus comitatu advenerat, dubitaret credere : « Tuis, » inquit juvenis, « manibus explora num veritatem loquar. » Exploravit ille, et ita rem se habere cognovit ac credit.

« Mulier quædam gravissimam patiebatur infirmitatem per annos quindecim, qua omnes ejus nervi contrahebantur, adeo ut toto corpore assiderata instar paralyticæ tremere. Nulli eam medici, medicinæ nullæ juvare potuerant ; sed magis magisque aggravabatur malum. Cum ergo intellexisset delatum esse Venetias gloriosum corpus S. Athanasii, sæpius sæpiusque ejusdem precibus se commendare cœpit. Quadam autem die plus solito patiens, auxit etiam devotionem ac fidem, rogans Deum per benedicti illius Sancti merita, ut siquidem saluti animæ suæ expedire cognosceret, hanc infirmitatem a se auferret. Et hanc orationem faciens melius sibi fieri sensit, ipsoque die persanata exstitit, nec amplius morbum illum est passa.

« Mulier quædam, totis quatuor mensibus cum maximo capitis cruciatu conflictata, nec minori in brachio, statim ut se commendavit S. Athanasio utriusque membri sanitatem obtinuit, et utriusque cereum simulacrum attulit, ad visitandum sanctum corpus cum gratiarum actione veniens. Alia mulier filiolium habebat, capite tantum inflato ut nullam lucem oculis admitteret : posuit autem eum super altare S. Athanasii, et puer coram multis præsentibus aperuit oculos ac clare videre cœpit. Tertia, eaque nobilis continuo anno brachium dolebat adeo graviter ut ipsum nulla posset ratione movere : quæ Sancto se commendans, et *Quicumque* recitans, atque affectam partem cruce signans, subito liberatam a cruciatu illo sese experta et mirata est.

« Altera sedum in facie morbum patiebatur, nec a medicis vel medicinis ullum ferebat auxilium : quare multum auxilia decrevit visitare corpus S. Athanasii, coram quo orans dixit : « Domine Deus, « per merita hujus gloriosi Sancti, dignare mihi redere sanitatem, quam medici ac medicinæ restituerent nequeunt : » tum globulorum precatorum sertum, quod corpori sancto admoventi, applicuit vultui, eo se loco devote signans ubi malum sequebatur, et sanata fuit. Nobilis quidam grandi et continua, quam patiebatur, febri ad mortem adductus, vovit prædicto glorioso Sancto, quod si a febre liberaretur, nullum alium ad locum prius iret, quam ad visitandum ejus corpus, ibique pulchram missam cantari faceret : moxque servatus votum suum cum singulari devotione implevit.

« Mulieris cujusdam infirmus filius magis magisque quotidie vergebat ad mortem : sed ad votum matris, ceream pro eo statuam cum missa, si sanaretur dicenda, promittentis, subito convaluit. Alius puer, quatuor mensium spatio assideratus, erat sub cura medicorum ; sed eam nihil proficere experiens mater huic glorioso Sancto eum commendavit, et brevi spatio persanatum habuit. Juvenis quidam incurabili infirmitate novem annis laborans, signavit se candela quæ corpus sacrum attigerat, subitoque convaluit, atque vovit ipsum sanctum corpus visitare : sed quia votum implere neglexit, eadem ipsi infirmitas et multo quam antea gravior rediit. Femina quædam habebat filium qui spatio quinque mensium diu noctuque non desinebat ejulare, præ cruciatu quem sustinebat : quod

cernens afflicta mater pueroque compatiens, recordata est hujus benedicti sancti, vovitque deferre filium in ecclesiam ubi ejus corpus servatur. Nec mora : sanatus est puer, et votum suum læta mater implere festinavit.

« Alia femina, quadam sui corporis parte impedita, commendabat se variis quibus devote afflictebatur sanctis, præcipue in eorumdem festivitibus gratiam postulans sanitatis : denique etiam ad S. Athanasium se convertens, subitoque curata, nescivit cuiquam potissimum, ex pluribus quos invocaverat, acceptam deberet sanitatem referre. Hinc vario cogitationum æstu jactata cum multum anxietetur, et die quadam orto inter ipsam et consortem litigio coacta fuisset domo egredi, denuo se commendavit S. Athanasio, dicens : « O sancte Athanasi, si tu es ille per cujus merita Deus mihi contulit sanitatem, fac obsecro ut domum reverteus pacem inveniam : » eodemque die desideratæ gratiæ compos facta, vitam deinceps cum consorte egit in pace, quemadmodum antea.

« Tirimis quædam peregrina jactabatur tempestate in mari, cum superveniens fluctus quindecim ex eo homines rapuit, et cæteros ita conterruit, ut de vita sua desperantes peccata invicem confiterentur. Erat inter eos quidam, qui Constantinopoli existens fuerat devotus S. Athanasio : huic ergo votum facit ; et ecce fluctus ab alio latere in navim veniens ipsos illos quindecim quos prior excusserat in eam reposuit, factaque est subito tranquillitas magna. Scientes autem quod corpus S. Athanasii Venetiis jam esset, quam primum potuere istuc venerunt : votoque quo erant obligati expleto, sanctimonialibus narraverunt miraculum quod sibi acciderat.

« Nobili cuidam matronæ famula erat assiderata, multumque afflicta, eo quod nullam haberet absque subaxillaribus sulceris gradlendi facultatem. Huic in visione apparuit episcopus quidam dicens : « Vade ad Sanctam Crucem in Judaica, et isti Sancto te commenda : ipse enim, Dei gratia mediante, te sanabit. » Evigilans porro dixit dominæ suæ quæcumque viderat et audierat, rogans ut ipsam duceret ad Sanctam Crucem, ubi est istud corpus sanctum. Ipso ergo illo matutino tempore deduxit eam matrona prædicta cum suis furcillis ad prædictum sanctum, mandans duobus famulis ut eam de cymba elatam carrucæque impositam veherent ad ecclesiam : quæ multum devote se commendavit benedicto isti Sancto, ac deinde domum reverta est cum domina sua. Sequenti autem nocte apparuit eidem episcopus prædictus, eamque palpavit per omnes eas partes corporis in quibus erat assiderata : dixitque, « Scias te esse sanam ; » abstulitque furculas juxta positas, detulitque ad alteram cubiculi partem. Evigilans autem illa somniasse se credebat, atque ad furculas capiendas manum extendens, deesse illas deprehendit. Tentavit ergo num absque iis movere se posset, movebatque se optime : quare subito assurgens, maxima cum lætitia perrexit ad cubiculum dominæ suæ ; et quidquid acciderat sibi eidem narravit. Die autem facto venit ad Sanctam Crucem in Judaica cum gaudio magno, curavitque ibi cantandam missam in honorem hujus gloriosi S. Athanasii : et in monumentum facti in se miraculi ibidem appendit furculas suas, laudans Deum et hunc benedictum Sanctum, qui tam pulchræ miraculum in se fuerat operatus.

« Vir quidam honestus ex Pastena et duo ejus filii patiebantur gravem infirmitatem : cumque ei venisset in memoriam egregia festivitas qua celebrata fuerat S. Athanasii translatio, eidem sese et filios suos devovit : eademque hora sanati sunt omnes ab infirmitate illa. Similiter subito convaluit puer, quem animam agere videns mater, eidem Sancto devoerat. Mulier quædam ex Herza, mensibus octo infirma, et tam dire cruciata ut diu noctuque vociferaretur ejulans, nulloque invento remedio ad mortis articulum deducta judicaretur ; recordata est gloriosi S. Athanasii, eique se commendavit cum desiderio tangendi aliquid de reliquiis ejus. Venit autem ei in mentem annulus, quem ab episcopo Patavino acceperant reverendæ matres monasterii a corpore Domini nuncupati, qui annulus sancti corporis tactu erat consecratus. Petiit ergo illum sibi afferri ex dicto monasterio, allatumque posuit eo loci ubi majorem sentiebat cruciatum, ac subito dormire cœpit, viditque pueros multos albis vestitos, interque eos virum illustrem, et qui dixit : « Quid tibi est mulier ? » Illa vero, « Ah ! malum grande. » Ipse autem capiti ejus imposuit manum dicens : « Redde te mihi sponte, nullum enim amplius malum senties. » Tunc illa curiosius intuens vidit eum esse absque capite : et experrecta narravit viro suo per ordinem quæ viderat. Cui vir sicut : « Scias, inquit, eum sanctum, qui habetur ad Sanctam Crucem, cuique te commendasti, non habere caput. » Ab eaque hora et deinceps remanuit sana ab omni infirmitate.

« Mulier alia, a primis pueritiæ annis, maximum

dolorem patiebatur in tibia ex quodam ejus defectu; adeo ut non nisi paucillum posset ambulare. Cum igitur annis multis eam infirmitatem tollerasset, commendavit se S. Athanasio, cui jam antea multum devota fuerat, haud paucis ab eo gratiis aliis munerata. Quamvis autem difficilis impetratu ipsi videretur sanitas sua, cum magna tamen fiducia et devotione etiam hanc gratiam ab eodem decrevit petere, votis et precibus ad eum directis: subitoque liberam se sentiens, ambulare cepit, solita deinceps dicere sapius, quod libenter fecisset manus unius jacturam pro facultate ambulandi obtinenda. Quare ex eo quod sibi acciderat consolatissima remansit, nec videbatur expleri posse agendis Deo gratiis et benedicto ejus Sancto, pro favore tam singulari. Infans quidam ita leprosus in mundum natus erat, ut cum fasciæ ei ac panni mutarentur, carnes deciderent et tenella ossa totius corporis nuda apparerent. Non audebat illius mater medicamentorum quidpiam admovere ei, metuens ne pejus exinde haberet: solum cum devotione et fide maxima recursum habuit ad S. Athanasium: cui mox atque votum fecit, infans totus sanus integerque apparuit, tanquam nihil mali unquam passus.

« Juvenis quidam, annis quatuor incurabili consumptus lepra, erat a medicis depositus: quare ad S. Athanasium vota et spem convertit, ac subito melius habere cepit, cuteque siccata nihil ei veteris morbi remansit præter exiguum vestigium, eo loci ubi primum apparuerat. Erat autem tunc dies Sabbati, Lunæ autem sequenti venit ipse ad visitandum benedictum hunc S. Athanasium: et in memoriam tanti miraculi, posito veteri, assumpsit nomen Athanasii. Puer quidam annis jam tribus quartana laborabat feбри admodum vehementi, et nullum in medicis aut medicinis reperiebat levamen, donec pater suus eum commendavit S. Athanasio, cujus meritis ille mox persanatus fuit. »

De cultu sacri capitis in Hispania et Gallia.

Sacrum S. Athanasii corpus, non modo nunc carere capiteprehendit R. P. Aloysius Carnolius; sed a principio suæ ad Venetos translationis absque eo fuisse, manifeste apparet ex verbis supra relatis, cum S. Athanasius moribundæ mulieri esset sine capite conspectus. Quamvis enim in tota præcedenti narratione et examine, super allati aut afferendi corporis veritate habito, nulla fiat mentio capitis deficientis; satis tamen id colligitur, primo ex verbis nobilis illius Veneti, qui dubitabat an sæpe sibi visum corpus esset agiturus, post annos sex quibus Constantinopoli non fuerat, nisi ex digiti unius defectu; ex duabus maculis nigris, in tergo ejusdem corporis requisitis, juxta Jacobi temporis testimonium. Quanto enim distinctiora magisque obvia indicia seu signa distinctiva desumi potuissent, ex forma et statu vultus integri, aut extremitatibus narium, aurium, vel labiorum deficientium

minuti; qualia in plerisque eorum, quæ post mortem integra quadamtenus monstrantur, corporum sanctorum passim conspexisse memini? Deinde ordinarii sacci mensura, qui corpus capere non potuisset, nisi flexis in tergo pedibus immissum foret; suadet, capite imminutum fuisse truncum, nam etiam hoc altius sacco exstitisset, nec sivisset naupego eundem saccum abscondere sub eo quem indutus erat bardocucullo: absque illo autem sarcina, haud multo plus quam tres et medium pedes longa, deferri sub axilla haud difficulter in sacco potuit.

At quonam delatum caput dicemus? Venetis creditur, pridem illud Romæ haberi. Id si fuit, admodum pridem fuisse oportuit: nam modo nulla ejus ibi notitia aut memoria. Fr. Gregorius Bravus de Sotomayor, in historia monasterii Vallis-Venarum vulgo Valvanera, in termino Calagurritanæ dioceseos, part. 1, cap. 8, f. 40, inter alia argumenta quibus conatur probare, veram esse traditionem loci, quo creditur S. Athanasius Alexandriæ episcopus ibidem persecute ipsum Constantino, delituisse, et cœnobii coquum egisse, quarto loco allegat, « quod hac traditione instante, antiqui Patres hujus cœnobii a quodam summo pontifice adepti sunt casulam S. Athanasii, et caput cum lingua: quæ honorifice asservantur inter alias reliquias in majori ara. » Traditionem ipsam probare non possum: ideoque Antonio de Yepes magis assentior, coquum monasterii Athanasium, cujus ibi memoria cum sanctitatis opinione vigeat, et cujus occasione nata sit opinio de latebra S. Athanasio Alexandrino isthic præbita, fuisse ordinis Benedictini monachum. Idem cum Yepesio censet Tamayo de Safazar ad hunc diem, in suo Martyrologio Hispanico: neque movetur eo argumento Bravi, « quod fere in omnibus privilegiis, gratiis et indulgentiis, quibus hunc locum locupletarunt summi Romani pontifices, asseritur ea illos concedere in honorem B. Mariæ et S. Athanasii doctoris magni, qui in illa habitavit domo; et quod Innocentius III pontifex maximus, qui Ecclesiam ad an. 1117 gubernavit, et Athanasii vitam scripsit, concessit huic domui magnas indulgentias, contemplatione sancti Doctoris, referens habitaculum in ea. » Si tamen pars altera traditionis de casula, capite, lingua Romanæ allatis subsistit, quam credere volo ipsarum reliquiarum exhibitione præsentī probari posse; eo illa evaderet verosimilior, quo integritas hactenus servatæ linguæ vero quoque similis facit ex corpore hactenus integro ipsam esse.

Verum Hispanis adversantur Franci, apud quos in diocesi Turonensi pagus est, *du Serrin* dictus, in eoque ecclesia parochialis, quæ S. Athanasii Alexandrini caput hodieque ostentat: quod, uti super his rogatus R. P. Guilielmus Quirini nobis scripsit, « creduntur Alexandria attulisse et isthic deposuisse domini de Sanblanse, pagi Serrenio vicini, qui et ducès Andegavenses olim et reges Nie-

rusalem. » Tabulæ geographicæ tertia ab urbe leuca notant oppidum *Samblançay*, eique ad occidentem vicinæ *te Serrain*, in quo jam dictus Pater (quem suus pro hoc opere zelus compulit ipsummet eo ire) invenit an. 1676 « caput S. Athanasii, argenteo capiti inclusum, et honestius quam alias viderat asservatum, sed absque scripturis ullis : » accepit tamen a pastore « loci, qui in apostolicis litteris appellatur S. Athanasii, » exemplar archiepiscopalis mandati ante non multos menses editi, quod ex Gallico placet Latinum facere.

« Michael, Dei misericordia et sanctæ sedis apostolicæ gratia archiepiscopus Turonensis, charitativis fidelibus nostræ diœcesis salutem et benedictionem in Domino Jesu Christo, qui est Deus pacis et charitatis. Nescio quomodo fiat, ut res magis sanctæ et majori veneratione dignæ, majori plerumque premantur pauperie. Certe non absque gemitu nostro intueri possumus, veterem illam Serrini ecclesiam, non minus antiquitate sua quam pretiosarum reliquiarum thesauris commendabilem, eo redactam paupertate loci ut ruinam undique minitetur. Cogimur ergo charitatem fidelium diœcesis nostræ et aliarum implorare, ut conferre velint aliquid de suo abundanti ad restorationem istius loci, supra quem eam benedictionum celestium largitatem effudit cœlum, quam testantur indulgentiæ plenariæ eidem concessæ, intuitu magni S. Athanasii, cujus caput illa integrum possidet, cum aliis pluribus pretiosis reliquiis : quarum indulgentiarum thesaurus aperietur ad primas Vesperas festi ejusdem Sancti, prima die proximi Maii, omnibus personis charitativis, qui de suo illic tribuent aliquid, pollicendo, quod futuri sint participes, generatim et particulatim, omnium precum, quæ ibidem loci fiunt. Dilectos autem nostros priores et curatos vicinos exhortamur, ut cum sua quisque plebe illuc processionaliter accedant, reddeutes vota sua ; et commissos sibi populos efficaci

A exemplo ad idem præstandum invitantes, ut scilicet præsentibus adsint processioni et prædicationi ibidem faciendæ, et cum benedictione sanctissimi Sacramenti terminandæ. Datum Turonibus, sub signo nostro et sigillo archiepiscopali, cum sub-signatione secretarii quoque nostri, xviii Aprilis 1676. »

Non est meum componere controversiam, quæ hinc existit inter Hispanos et Francos : nam si his difficile est probare, Alexandria acceptum esse quod habent caput ; nihilominus laborabunt Hispani, ut probent se Roma accepisse quod obtinent. Si objiciatur Hispanis credibile esse, reliquias quas ostentant, capitis præsertim et linguæ, esse fortassis illius coqui, unde sumpta occasio comminiscendi incolatum S. Athanasii episcopi in illo loco : reponebant Hispani, æque facile fieri potuisse, ut ex Constantinopolitano potius quam Alexandrino patriarchatu acceperint Galli caput cujuspiam S. Athanasii episcopi, puta Corinthiorum, qui colitur 5 Mail. Ad hæc, quam est incertum an coquus ille sanctus unquam in rerum natura fuerit, aut saltem an Athanasii nomine appellatus ; tam videtur certum casulam simul asservatam cum capite signum episcopi esse, non fratris laici : itemque sola cranii ossa, omni carne nudata esse in Gallia ; caput autem quod est in Hispania, uti linguam adhuc imputrem servat, ita et servare carnem saltem exsuccam ; quod magis convenit ei statui in quo est reliquum corpus Venetiis. Quod si ita quis judicaret de capite Serriniensi, multo magis sic judicaret de brachio, quod nos an. 1661, 17 Martii vidimus in sacrario monasterii Cassinensis, et de costa, quam Joannes Schekmannus in *Epitoma seu Medulla gestorum Trevirensium* an. 1617 excusa, fol. 55, asserit in monasterio S. Maximini servatam ; scilicet eam non posse credi S. Athanasii Alexandrini, si ejus est corpus servatum Venetiis, de quo non videtur dubitandum amplius.

ELOGIA

A QUIBUSDAM VETERUM ATHANASIO TRIBUTA.

Greg. Naz. Orat. de S. Athan. in Edit. Græco-Latina suorum operum, pag. 373, vel in appendice Encomiorum, quæ posteriori tomo operum D. Athanasii subjecta est.

Athanasium laudans virtutem laudabo; idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam omnes virtutes collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet.

Ἀθανάσιον ἐπαινῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι· ταῦτόν γάρ ἐκεῖνόν τε εἰπεῖν, καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι· ὅτι πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει.

Et paulo post :

Athanasius, quandiu nobiscum versatus est, vera Ecclesie columna fuit.

Ἀθανάσιος ἡμῶν ἕως παρήν, ὁ στῦλος τῆς Ἐκκλησίας.

Et sub finem :

Cum autem cum vite curam tenuisset, atque ita institutus fuisset, ipseque alios instituisset, adeo ut vita ipsius morumque integritas episcoporum norma esset, et ipsius dogmata fidei orthodoxe tegeles haberentur, quodam tandem pietatis sue oravium reportat?

Ζῆσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας, ὥστε ὄρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκεῖνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκεῖνου δόγματα, εἶνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομιζέται; [Plena est insignium encomiorum tota illa Oratio.]

B

Basilii Magnus in epist. ad Athanasium, quæ est inter epistolas Basilii in ordine 48 edit. Paris.

Quis autem ad ea perficienda prudentia tua valentior est? Quis acutius, quid faciendum sit, expendet? Quis ad ea, quæ utilia sunt, agenda efficacior? Quis ad considerandam fratrum necessitatem condolentis affectu magis præditus? Quis universo Occidenti honorabili canitie tua venerabilior? Relinque monumentum aliquod ista tuæ conversationis vita dignum, colendissime Pater, innumeros illos, quos pro pietate tulisti labores, uno isto opere conditura.

Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως δυνατώτερος; Τίς συνιδεῖν τὸ δεῖον ὀξύτερος; Τίς ἐνεργῆσαι τὰ χρήσιμα πρακτικώτερος; Τίς πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν ἀδελφῶν συμπαθέστερος; Τίς τῆς σεμνοτάτης σου πολιᾶς πάσῃ τῇ δύσει αἰδεσιμώτερος; Κατάλιπέ τι μνημόσυνον τῷ βίῳ τῆς σῆς ἐπάξιον πολιτείας, τιμώτατε Πάτερ, τοὺς μυρίους ἐκεῖνου; ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἄθλους ἐνὶ τούτῳ κατάστησον ἔργῳ.

Et in sequenti ad eundem.

Quantum Ecclesiarum languores anctiores evadunt, tantum universi ad tuam convertimur integritatem, unam nobis malorum consolationem in tua tutela relictam esse credentes, qui et precum virtute et scientia rerum gerendarum, qua quid optimum factu sit admonere potes, ex horribili ista tempestate conservare nos ab omnibus, qui aliquantulum integritatem tuam vel auditu vel experientia cognoverunt, crederis.

Ὅσον τῶν Ἐκκλησιῶν τὰ ἀβρωστήματα ἐπὶ τὸ μείζον πρόκεισι, τοσοῦτον πάντες ἐπὶ τὴν σὴν ἐπιστρεφόμεθα τελειότητα, μίαν ἑαυτοῖς ὑπολείπεσθαι τῶν δεινῶν παραμυθίαν τὴν σὴν προστασίαν παπιστευκότες· ὅς καὶ τῇ δυνάμει τῶν προσευχῶν, καὶ τῷ εἶδέναι τὰ βέλτιστα τοῖς πράγμασιν ἀποτίθεσθαι, διασώσασθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ φοβεροῦ χειμῶνος παρὰ πάντων ὁμοίως τῶν καὶ κατὰ μικρόν, ἢ ἀκοῆ, ἢ πείρῃ γνωριζόντων τὴν τελειότητά σου, πιστεύῃ.

Item in alia epistola ad eundem.

Ὅταν μὲν πρὸς τὰ πράγματα υποβλέψωμεν, καὶ ἅς δυσκολίας κατῴωμεν, ὅφ' ὧν πᾶσα ἀγαθοῦ ἐνέργεια οἶον ὑπὸ τινος δεσμοῦ ἐμποδιζομένη κατέχεται, εἰς ἀπόγνωσιν ἑαυτῶν ἐρχόμεθα παντελῆ· ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τὴν σὴν ἀπίδωμεν σεμνοπρέπειαν, καὶ λογισώμεθα, ὅτι σε λατρῶν τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀβρωστήματων ὁ Κύριος ἡμῶν ἐταμιεύσατο, ἀναλαμβάνομεν ἑαυτῶν τοὺς λογισμοὺς, καὶ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀπόγνωσιν πτώματος πρὸς τὴν ἐλπίδα τῶν χρηστοτέρων διανιστάμεθα.

A Quando ad res ipsas quidem respicimus, et difficultates expendimus, a quibus omnis boni efficax operatio, quasi quodam retinaculo impedita detinetur, eo relabimur, ut prorsus de nobis ipsis desperemus. Quando vero ad honestam illam gravitatem tuam convertimur, ac cogitamus [quod te ecclesiasticarum infirmitatum Dominus noster medicum constituerit, animos resumimus, et ex desperationis lapsu ad spem rerum meliorum erigimur.

Ei paulo post :

Πρὸς ταῦτα τίς ἱκανὸς κυβερνήτης ; τίς ἄξιος δι-
αναστῆσαι τὸν Κύριον ἐπιτιμῆσαι τῷ ἀνέμῳ καὶ θαλάσῃ ; τίς ἕταρος ἢ ὁ ἐκ παιδὸς τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἐναθλήσας ἀγῶσιν ;

B Et ad ista quis sufficiens gubernator ? quis tantæ fidei, ut credatur excitaturus Dominum, qui et ventum increpet et mare ? quis alius quam qui a puero in pietatis agonibus decertavit ?

Rursum in epistola sequenti.

Τῶν ἄλλων τοῖς πλείστοις ἐξαρκεῖ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον περισκοπεῖν· σοὶ δὲ οὐχ ἱκανὸν τοῦτο, ἀλλ' ἢ μέρη σοὶ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν τοσαύτη, ὅση καὶ ἰδίως παρὰ τοῦ κοινῶν Δεσπότην ἡμῶν ἐμπιστευθείσης ἐπίκειται, ὅς γε οὐδένα χρόνον διαλείψεις διαλεγόμενος, νοθετῶν, ἐπιστέλλων, ἐκπέμπων τινὰς ἐκάστοτε τοὺς ὑποτιθεμένους τὰ βέλτεστα. [Videantur eiusdem in epistolis plurim.]

Quoniam aliorum plurimis hoc satis est, si sibi quisque circumspiciat, at tibi istud haud satisfacit, sed tantam geris omnium Ecclesiarum curam, quantam ejus, quæ tibi peculiariter a Domino concredita est, ita ut nullo non tempore de sacris edisseras, admoneas, scribas, frequenterque mitas aliquos, qui undelibet quid optimum sit admo-

C neant.

Julius Romanus in epistola ad Alexandrinos apud Socratem, lib. II Hist. eccles., cap. 23, Gr. edit. inter alia.

Καὶ ἐγωγε, ἀγάπητοι, τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ πάντα πειρασμὸν οὐκ ἄδοξον ἠγοῦμαι γεγενῆσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑμετέρα καὶ ἡ τοῦτου πίστις ἐγνωσθη παρὰ πᾶσι καὶ δεδοξίμασται. Εἰ γὰρ μὴ τοσαῦτα συμβεβήκει, τίς ἂν ἐπίστευσεν ἢ εἰς ὑμᾶς τοσαύτην κρίσιν, καὶ τοσαύτην ἀγάπην περὶ τὸν τηλικούτον ἐπίσκοπον ἔχειν, ἢ ἐκεῖνον τοσαύταις ἀρεταῖς περιβεβῆσθαι, δι' ἧς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδος οὐκ ἄλλοτριος γένοιτο ; Ἐπέτυχε τοίνυν οἶψ δὴποτε τρόπῳ, καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ὁμολογίας ἐνδοξὸν μαρτυρίαν. Διαφόρως γὰρ κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλατταν πολλὰ πειρασθεὶς, τὴν σκευωρίαν πᾶσαν τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως κατεπάτησε, καὶ πολλάκις διὰ φθόνον καὶ εἰς κίνδυνον ἐπιβουλευθεὶς, κατεπρήνησε θανάτου, φρουρούμενος ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλπίζων ἅμα καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλίνειν καὶ ἀποκατασταθῆσθαι πρὸς ὑμετέραν παράκλησιν, φέρων ὑμῖν ἅμα ἐκ τῆς ὑμετέρας συνειδήσεως μείζονα τὰ τρόπαια· ἐν οἷς καὶ ἄκρι τερμάτων πάσης τῆς γῆς ἐνδοξὸς ἐγνωσθη, δοκιμασθεὶς ἐκ τοῦ βίου, παρρησιασάμενος μὲν τῇ προθέσει καὶ τῇ οὐρανίᾳ ἐδασκαλίᾳ, ἀποδειχθεὶς δὲ ἀθανάτῳ κρίσει παρ' ὑμῶν ἀγαπώμενος.

Atque res omnes adversas, quas expertus est, fratres charissimi, sua laude minime carere arbitror. Etenim hoc modo cum vestra, tum ipsius fides apud omnes perspecta explorataque est. Nam si tam gravis casus illum non afflisset, quis unquam credidisset vel tam stabile iudicium in vestris animis insedis, tantumque charitatis ardorem erga tam egregium episcopum incensum esse, vel illum tam præclaris virtutibus præditum, ob quas spei, quæ est nobis in cælis reposita, particeps fiet ? Quamobrem eum in præsentem tum in futuro sæculo eximium confessionis testimonium est consecutus. Nam multas calamitates variis modis terræ marique expertus, omnes Arianae factionis insidias quasi pedibus conculcavit. Ac sæpenumero invidiæ causa in vitæ periculum per adversarios insidiosè conjectus, mortem contempsit ille quidem : sed tamen Dei omnipotentis et Domini nostri Jesu Christi auxilio evasit incolumis. Unde spem animo concepit, se tum hostium insidias devitaturum, tum vobis ad vestrorum animorum solatium tandem restitutum iri, quo ex vestra recte factorum conscientia una vobiscum illustrissima tropæa reportaret, quibus sane ad extremas universæ terræ oras

eximie nobilitatus est, certissimaque vitæ præclare anteaetæ indicia omnium oculis subjecit, quippe qui non modo fidei suæ professionem et doctrinam cœlestem sit libere tutatus, verum etiam iudicio certo et quasi immortalis vestrum erga ipsum singularem amorem perspicue declaraverit.

Et paulo post.

Quid autem tanto viro dignum proferri possit, qui tot et tantis periculorum exantlatis laboribus, redditur tandem vobis incolumis, non beneficio nostri tantummodo, verum etiam totius concilii iudicio talis declaratus? Siquidem hoc sibi divinitus concessum esse decrevit, quod nimirum in tanti viri cogitationem venire potuerit.

Τί ἂν τις εἶποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσούτου ἀνδρός, ὃς, κινδύνους τοσούτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδεται ὑμῖν ἀθῶος, οὐ παρ' ἡμῶν (sic enim cum interprete malim legere) μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδειχθεὶς; Ubi simul etiam sibi ipsi de hoc gratulatur, Ὅτι θεόθεν καὶ τοῦτο αὐτῷ συγχωρηθῆσαι συνέστηκεν, ὅπως εἰς γινῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρός ἐλθεῖν δεδύνηται.

Constantinus junior Constantini M. F. imp. in epistola ad Alexandrinos.

Ego episcopum vestrum Athanasium libenti animo complexus sum, et ita cum illo collocutus sum, ut vere Dei hominem esse mihi persuaserim.

Ἐγὼ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμένως προσηγάμην, οὕτω τε προσεφθεγξάμην, ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν Θεοῦ ὄντα πεπεισμένον.

Joviani imperatoris epistola, Athanasii laudes continens, exstat infra, tom. II

D. Hieronymus in Scriptoribus ecclesiasticis.

Sophronius interpretas Hieronymi.

Athanasius Alexandriae urbis episcopus multas B Arianorum peressus insidias, ad Constantem Galliarum principem fugit: unde reversus cum literis, post mortem ejus rursum fugatus usque ad Joviani imperium latuit, a quo recepta Ecclesia, sub Valente moritur. Feruntur ejus adversus gentes libri duo, et contra Valentem et Ursacium unus, et de virginitate, et de persecutionibus Arianorum plurimi, et de Psalmorum titulis, et historia Antonii anachoretæ Vitam continens, et exortasticæ epistolæ, et multa alia, quæ numerare longum est.

Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, πολλὰς παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὑπομείνας ἐπιβουλὰς, πρὸς Κωνσταντὰ τῶν Γαλλῶν βασιλέα προσέφυγεν· ὅθεν ἀναζεύξας μετὰ γραμμάτων, καὶ αὐθις μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν διωχθεὶς, ἕως τῆς βασιλείας Ἰουλιανοῦ διέλαθε, καὶ ἀναλαβὼν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ Οὐάλεντος τελευτᾷ. Φέρονται αὐτοῦ κατὰ τῶν ἔθνῶν λόγοι δύο, κατὰ Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου εἰς, περὶ ἀρθηνείας, περὶ διωγμῶν Ἀρειανῶν πλείστοι, περὶ ἐπιγραφῆς ψαλμῶν, καὶ ἱστορία Ἀντωνίου ἀναχωρητοῦ τὸν Βίον περιέχουσα, καὶ ἐξορταστικὰ ἐπιστολά, καὶ πλείστα ἄλλα τινὰ, ἅπσο ἀπαριθμεῖσθαι ὀκνῶ.

Rufinus, Ecclesiasticæ Hist. lib. 1, cap. 14.

Igitur apud Alexandriam defuncto Alexandro Athanasius susceperat sedem. Quod vero esset vir acris ingenii, et in ecclesiasticis negotiis apprime vigilans, satis jam tunc hæreticis innotuerat, cum ad concilium Nicænum cum episcopo suo sene Alexandro venerat, cujus suggestionibus hæreticorum ludi ac fallaciæ vigilantiter detegebantur.

Joannes Cassianus, lib. vii De incarnat., cap. ult.

Athanasius Alexandriae urbis sacerdos, eximium constantiæ et virtutis exemplum; quem hæreticæ persecutionis procella non contrivit, sed probavit: qui similem semper splendidè speculo vitam habens, prius pene indeptus est martyris meritum, quam confessoris caperet dignitatem.

Vincentius Lirinensis, in Commonitorio, contra profanas hæresum novationes, cap. 42.

Sunt ergo hi viri, quorum in illo (Ephesino 1) concilio, vel tanquam judicum, vel tanquam testium scripta recitata sunt: S. Petrus Alexandrinus episcopus doctor præstantissimus, et martyr beatissimus, sanctus Athanasius ejusdem civitatis antistes, magister fidelissimus, et confessor eminentissimus.

Cyrillus Alexandrinus in epist. ad presbyteros, diaconos, et Patres monachorum, quæ exstat in Actis synod. Ephes. 1, cap. 1.

Enimvero percelebris memoriæ Pater Athanasius, qui totos quadraginta sex annos Alexandriae

Καὶ γοῦν ἑ τῆς ἀοιδίμου μνήμης Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, τῆς Ἀλεξανδρείων Ἐκκλησίας κατὰ μ-

σμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὀλοῖς ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἑξ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσίων αἰρετικῶν εὐρεσιλογίας ἀμαχὸν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάτων σύνεσιν, καὶ ὅλον εὐσομοτάτῳ μύρῳ τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἐπ' ὀρθότητι καὶ ἀκριβεῖα παρὰ πάντων μαρτυρεῖται.

Ecclesiæ pontificatum egregia cum laude gessit, loquacibusque impurorum hæreticorum commentis invicta planeque apostolica sapientia restitit, quippe scriptis suis veluti fragrantissimo quodam unguento lotum hunc orbem mirifice recreavit, et ob dogmatum absolutam integritatem fideique rectitudinem magna apud omnes existimatione et auctoritate fuit.

Et paulo post, *ibidem*.

Ἀξιόχρεως μὲν οὖν ὁ ἀνὴρ καὶ θαρσεῖσθαι πρέσων, ὃς οὐκ ἂν ἐφη τι τῶν ὄσα μὴ ἔστι τοῖς ἱεροῖς συμβαίοντα λόγοις. Πῶς γὰρ ἂν ἀμάρτοι τάληθους ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ διαδόχτος, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, τῇ ἐν Νικαίᾳ φημι συναγηγερμένη, πρὸς ἀπάντων τεθαυμασμένος; Οὐπω μὲν γὰρ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς διεῖπε θρόνον, ἐτέλει δὲ μᾶλλον ἐν κληρικοῖς, πλὴν ἀγγιονίας ἕνεκα, καὶ τῆς ἄλλης ἐπιεικειας καὶ ἰσχυῆς ἄγαν καὶ ἀσυγκρίτου φρενὸς, παρελήφθη μὲν τὸ τηνικάδε παρὰ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου. Συνῆν δὲ τῷ πρεσβύτῃ, διὰ περ υἱὸς πατρὶ, ποδηγῶν εἰς ἕκαστα τῶν χρησίμων, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πρακτέων ὁδὸν εὖ μᾶλα παραδεικνύς.

Sane idoneus est hic vir apprimèque dignus, cui intrepide fidem adjuugere, quemque tuto sequi liceat, ut qui nihil quidquam aliquando dixerit, quod a sacris litteris alienum esset. Quo enim pacto illustri ille celebratusque Pater, qui in sacra illa magnaque synodo Nicæna in tanta omnium admiratione habitus est, a veritatis tramite aberraret? Nam etsi per id tempus episcopi munus nondum sustineret, sed inter inferioris ordinis clericos etiamnum degeret, attamen propter præclarum indolem insignemque vitæ probitatem, et incredibilem peneque incomparabilem mentis perspicaciam, a beatæ memoriæ episcopo Alexandro ad episcopalis provinciæ consortium ascitus fuit. Versabatur autem cum sene, tanquam filius cum patre, ad quidvis utiliter conficiendum sese ducem præbens, necnon in omnibus, quæ obœunda forent, commodum iter ostendens.

Marcianus imperator, in sacra contra hæreticos act. ultima synodi Chalcedonensis, et in L. Quicunque, C. De hæreticis et Manichæis.

Quicunque ergo vel in hac sacra urbe, vel in Alexandrina civitate, vel in omni Ægyptiaca diocesi, et diversis aliis provinciis Eutychetis profanam perversitatem sequuntur, et ita non credunt, ut trecenti decem et octo sancti Patres tradiderunt, catholicam sanctam fidem in Nicæna civitate fundantes: vel ita ut centum quinquaginta alii venerabiles episcopi, in hac alma urbe convenerunt: et sicut Athanasius et Theophilus, et Cyrillus sanctæ recordationis episcopi Alexandrinæ civitatis crediderunt, quos etiam Ephesina synodus (cui beatæ memoriæ Cyrillus præfuit, in qua Nestorii error expulsus est) universos secuta est quos et nuper venerabilis Chalcedonensis synodus est secuta, prioribus conciliis sacerdotum ex omni parte consentiens, nihilque adimens sacrosancto Symbolo, neque adjiciens, sed Eutychetis furta dogmata cœdemans, sciant se esse hæreticos Apollinaristas, etc.

Synodus Chalcedonensis, quarta œcumenica, act. xvi, in relatione ad imp. Marcianum.

Sic Athanasii ad Epictetum amplectimur litteras, sic tanquam propriam Gregorii ad Chelldonium epistolam ubique proferimus.

Theodoretus Cyrensis episcopus in Dialogo primo τῷ Ἀτρέπτῳ.

ὍΡΘ. Ἀξιόχρεως εἶναι σοι δοκεῖ Ἀθανάσιος ἐκείνος, ὁ πολυθρύλλητος, ὁ φανότατος τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας φωστῆρ; ἘΡΑ. Πάνυ γε. ὍΡΘ. Τοῖς γὰρ τῆς ἀληθείας παθήμασι τὴν διδασκαλίαν ἐκύρωσεν. Idem in tractatu MS. *Quod post incarnationem unus sit Christus*: Ταῦτα τῆς Ἀλεξανδρέων οἱ μεγάλοι φωστῆρες Ἀλέξανδρος καὶ Ἀθανάσιος, καὶ ὁμοφρονούντες, τοὺς παρὰ πάντων ἄδομένους κινδύνους ὑπέμειναν.

Ortu. Nunquid videtur idoneus esse Athanasius ille, celeberrimum et lucidissimum Alexandrinæ Ecclesiæ lumen? ERA. Omnino. Ortu. Utpote qui variis perturbata motibus veritate doctrinam suam auctoritate propria comprobavit.

Hæc inter cætera, duo illa magna Alexandrinorum Ecclesiæ columina Alexander et Athanasius, ab omnibus nunquam satis decantata pericula unanimiter tolerarunt.

Vigilius episcopus Tridentinus et martyr lib. II Contra Eutychen, cap. 4.

Cur formidas duas dicere naturas, quod Athanasius omnium ecclesiasticorum virorum iudicio probatissimus dixit? In qua fidei professione cuncti Græcæ linguæ tractatores, quos superiore libello commemoravi, et omnes Latini sermonis apostolici viri, id est, Hilarius, Eusebius, Ambrosius, Augustinus, et Hieronymus, cœlestibus imbuti doctrinis, simul pariterque consentiant.

PATROL. GR. XXV.

Mazentius Joannes in libello fidei, cap. 2.

Has igitur duas naturas Dei Verbi Domini nostri Jesu Christi, hoc est, divinitatis et humanitatis naturaliter sive substantialiter, secundum traditionem sanctorum Patrum, credimus et confitemur unitas, et quod natura inviolabilis Dei Verbi, naturæ unita est passibili: beatissimo simul atque doctissimo Athanasio dicente: *Verbum caro, non caro Verbum factum est*, etc.

Justinianus imperat. in edicto De fide, cap. 4.

Propter hæc igitur oportebat eos, si factum consilium recte suscipere, non tales blasphemias ei applicare, sed sequi doctores catholicæ Ecclesiæ, et maxime sanctum Athanasium, qui fuit Alexandriæ episcopus, et plurimos et magnos labores suscepit pro recta Christianorum fide adversus omnem hæresin, et maxime contra impiissimos Arianos. Ipsi enim Arianis ad decipiendos populos suos errori conjungentibus Dionysium, qui multis annis ante Athanasium fuit Alexandriæ episcopus, dicentibus, quod et ipse Dionysius similia eis sapuit: Athanasius magnus Ecclesiæ doctor multis modis ostendit in scriptis certam fidem Dionysium ab initio prædicasse, nulloque modo participem Arianæ impietatis fuisse.

Constantinus imp. in epist. ad Occidentales, act. xviii synodi vi œcumenicæ.

Et testis horum irreprehensibilis athleta Dei cultor Pater noster Athanasius. **A** Καὶ μάρτυς τούτων ἀμειψτός ἀθλητής καὶ θεοσεβής ὁ Πατήρ ἡμῶν Ἀθανάσιος.

Damascenus, Orat. de defunctis, sub finem.

Vita et moribus admirabilis, et Dei Ecclesiæ fundamentum Athanasius. **B** Ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περιβλεπτός, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος.

Photius in Bibliotheca sua, cujus hoc fragmentum optimo illo vetustissimoque Athanasiano codice, qui est academici Basileensis, præfixum est totidem verbis: illudque jam olim a Petro Nunnio, qui eodem codice usus est, sic Latine redditum est.

Photius archiepiscopus Constantinopolitanus, ad fratrem suum Tarasium, de sermonibus magni inter sanctos Athanasii Alexandriæ archiepiscopi. **B** Φωτίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὴν ἴδιον ἀδελφὸν Ταράσιον περὶ τῶν λόγων τοῦ ἐν ἀγίοις μεγάλου Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Hic, inquit, et in sermonibus ubique locutione clarus est, brevis et simplex: acutus tamen et alens, et argumentationibus omnino vehemens, et in his tanta ubertas, ut admirabilis sit. Logicis autem methodis nihil tenuiter, nihil juveniliter, ut puer et rudes, sed philosophicæ, sed magnificè utitur. Scripturarum testimoniis ac demonstrationibus ad confirmationem communitus est, et in primis sermo ille contra gentiles et qui de humanitate Verbi Dei habitus est, quinque in Arium libri, qui revera sunt omnis hæreseos tropæum, sed Arianæ potissimum. Et si quis Theologum Gregorium, et divinum Basilium diceret ex hoc libro tanquam fonte quodam haurientes, orationis suæ pulchros ac per lucidos contra errorem fundere fluvios, non erit, ut arbitror, procul a verisimilitudine. Scripta sunt autem ab eo, et in Ecclesiastem Commentaria, et in Cantica canticorum, sic et in Psalterium, et in alia multa. Gratia tamen et ornatu vere execlunt Sermones contra Apollinarianum, et epistolæ, quotquot ejus excusationem continent.

ἐν ἐτέροις πολλοῖς. Εἰς μὲν τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος, καὶ τῶν ἐπιστολῶν ὅσαι τὴν ἀπολογίαὶν αὐτῷ τῆς φυγῆς περιέχουσιν.

Τοῦ Δοξαπάτρου, qui manu sua codicem Bas. cujus meminimus, scripsit, ἐπος in Arium de laudibus Athanasii, in limine ejusdem codicis. Editum a Felckmanno qui hæc elogia collegit.

Ari, tace, qui silentio damnatus es,
Athansio docto loquente.
Inepte blatero, putide, nequitia scatens,
Sophista vetule satanicorum dogmatum,
Delitesce tandem multo pudore confusus,

B Ἄρειε, σίγα, τὴν σιγὴν κατεκρίθης,
Ἀθανασίου τοῦ σοφοῦ κεκραγός.
Φλήναφε, παμβέθηλε κακίας πίθς,
Γέρον σοφιστὰ τῶν Σατᾶν σοφισμάτων,
Κρύφθητι λοιπὸν ἀισχύνη, πολλῆς γέμων.

Φαίνοσσι καὶ γὰρ Ἀθανασίου λόγοι,
 Καὶ πανταχοῦ φθάνουσιν ἀστραπηδόως,
 Τοὺς σοὺς φίλους φλέγοντες, ἢ σὴν καρδίαν·
 Ἐξ ἧς τὰ σαθρὰ τῶν διδαγμάτων, πλάνε,
 Ἄρχῃ λαβόντα τὴν φθορὰν παρεισάγει.
 Ἐσφενδονίσθησθε πνεύματος τῆ σφενδόνῃ·
 Ὅντως ἐπλήγησθε τοῖς ἰοῖς τοῖς ἐνθέοις·
 Ὅντως ἐβλήθησθε ταῖς βολαῖς ταῖς καιρίαις,
 Ἄσπερ κατηχόντιτεν ἐνθεωτάτως
 Ἡ γλώττα τοῦ μάκαρος Ἀθανασίου.
 Δίσιχστε καὶ δύσχηστε τῆς πανουργίας,
 Οἰκτίστε καὶ δύστηνε τῆς βδελυρίας,
 Ὅντως δέδικασθε ἀξίαν τιμωρίαν,
 Τῶν σῶν λυθέντων ἐγκάτων. Ἄλλ' ἐνδίκως
 Τοιοῦτον ἔσχεσθε καὶ τέλος σοὶ τοῦ βίου,
 Μέσον κοπρωδῶν ἐκλιπῶν ψυχὴν τόπων,
 Ὅπου περ ἦς βαδίζων. Ὡ θεοὶ δίκη
 Ἡ πᾶσιν οὖσα πάνσοφος ζυγοστάτις!
 Ἄλλ', ὦ θεράπον θεοῦ τοῦ Θεοῦ θύσα,
 Ἀθανάσιε, τῶν σοφῶν πηγὴ λόγων,
 Ἐγχευσον ἡμῖν ρεῖθρον ἀθανασίας.
 Τὸν ψυχικὸν δίωξον ἐξ ἡμῶν μόρον·
 Ἐνσταξον ἡμῖν μικρὸν εἰς σωτηρίαν,
 Καὶ σύμμαχος φαίνοιο καὶ σεμνὸς πρόμος.
 Ὅρᾳς τὰ δεῖνὰ συρρέουσι μοι πόσα;
 Ὅρᾳς τὸ ρεῦμα τῶν ἐναντίων μέγα,
 Ἐψοῦμενον μὲν οὐ μικρῶς καθ' ἡμέραν.
 Ἡμῖν δ' ἀπειλοῦν τὴν ἀπώλειαν τάχα;
 Ἐνστηθι, μάκαρ, παῦσον αὐτοῦ τὴν βύμη,
 Μὴ δὴ καταγίγῃς ποντίσειεν ὀδάτων.
 Οἱ μὲν φθονοῦντες ἑωρέαν μοι παγίδας,
 Ἄεθι τιθοῦσιν ἀφανῶς κεκρυμμένας,
 Κατηγοροῦντες καθ' ἐκάστην μυρία
 Διαστρέφειν λέγοντες ἡμᾶς τὰς χρίσεις,
 Ὅταν τί καινὸν εἰσάγωμεν ἐν μέσῳ,
 Καὶ ἔλλα μοι πλέκοντες εἰς ἀδικίαν.
 Αἰ αἰ! παλυστενάχτων ἀγομεν βίον.
 Ἄνωθεν ἐλπίζοντες εὐρεῖν τὴν λύσιν
 Τῶν κακοποιῶν καὶ φθορᾶς παρατίτων.
 Ὅθεν παραμύθιον ἐγγένοιτό μοι,
 Οἰκτίστον ἀνύοντι δυστυχῶς βίον.
 Πόσοι καθ' ἡμᾶς ἀκονοῦσιν ὡς ἕφι
 Γλώττας ἑαυτῶν, καὶ πλέκουσι τοὺς δόλους,
 Κατηγοροῦντες, λοιδοροῦντες ἀσχετῶς;
 Ἄλλ' εἶθε, Χριστέ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς Λόγε,
 Ἄναρχε καὶ πάνταρχε, καὶ πανεργάτα,
 Ὅ πάντα ταῦτα συντετευχῶς πανσόφως,
 Γῆν, οὐρανὸν, θάλασσαν, ἀστέρων σφῆ,
 Ὅρη, πέτρας, φάραγγας, ἄντρα, καὶ νάπας,
 Αἰτῶ σε τοῦτο λυπρὸς οἰκτρὸς οἰκέτης,
 Πειρασμῶ; ἡμᾶς μηδαμῶς τις βοήθησθ·
 Φύλαξ γίνου μοι τῆς ψυχικῆς ὑλάδος,
 Τήρησον ἀκλόνητον αὐτὴν μοι μόνην·
 Τὰ δ' ἄλλα μοι πρὸς τήνδε, δευτέρου λόγου,
 Ἄ μὴ μένουσιν, ἀπτοῦσι τοῦ βίου.
 Τὸ λαμπρὸν ἀξίωμα κόμπων παρέχον
 Παρατίτων μάλιστα τῆς βλάβης ἐνι.
 Ὅ πλοῦτος ἂν εἶ, Δαβὶδ ἐκβοᾷ μέγα·
 Μὴ προστίθεσθε καρδίᾳ, τρανῶς λέγων,

A Emicant etenim Athanasii sermones.
 Et ubique volitant fulguris in modum,
 Tuos amicos urentes vel pectus tuum;
 Ex quo putredo dogmatum tuorum, o impostor,
 Ortum sortita tibi exitium parat.
 Tu percussus es spirituali funda:
 Vere vulneratus es divinis telis:
 Vere sauciatus es jaculis lethiferis,
 Quæ jaculata est divinitus inspirata
 Lingua beati Athanasii.
 Putide, vane et inutilis malitia,
 Miserrime, infelix tua impudentia:
 Vere dedisti meritas pœnas
 Tuorum dissolutione intestinorum, sed merito jure
 Talem habuisti vitæ tuæ exitum,
 B In mediis stercorem animam relinquens locis,
 Quo tu secesseras. O divina justitia,
 Quam omnibus es sapiens statera!
 Sed, o famule divine Dei sacerdos,
 Athanasi, sapientium fons orationum,
 Effunde in nos fluxum immortalitatis:
 Spiritualem expelle a nobis mortem:
 Instilla nobis modicum quid ad salutem,
 Et commilito appareas et promus insignis.
 Vides quantæ in me confluunt molestiæ?
 Vides magnos adversariorum fluctus,
 Qui quotidie non leviter insurgunt,
 Nobisque perniciem minitantur repentinam?
 Insiste, beate, et eorum impetum comprime,
 Ne fluctuum procella nos submergat.
 C Sunt invidi qui mihi laqueos
 Semper tendunt latenter occultos.
 Proferentes singulis diebus in me sexcenta
 Pervertere nos dicentes judicia
 Quando novum aliquid in medium producimus,
 Et alia mihi confingentes ad injustitiam.
 Hei, hei! valde luctuosam ducimus vitam,
 Superius sperantes invenire dissolutionem
 Malesactorum et interitum molientium.
 Unde solatium adsit mihi
 Miserrimam infeliciter ducenti vitam.
 Quot contra nos acunt ut gladios
 Linguas suas, et fraudes confingunt,
 Accusantes et conviciis intolerabilibus insectantes?
 D Sed utinam, o Christe Dei Patris Verbum,
 Sine principio omnium principium et opifex,
 Qui hæc omnia sapientissime composuisti,
 Terram, cœlum, mare et astrorum lumina,
 Montes, saxa, convalles, antra, latices:
 Rogo te infirmus et miser famulus,
 Ne nos ulla tentatio præcipites deturbet,
 Fias custos meæ spiritualis naviculæ,
 Conserva eam solam mihi inconcussam,
 Cætera vero mea præ hisce, sunt posterioris censuræ
 Quæ non durant, et vitæ tenuis expediunt.
 Dignitas illustris, quæ fastum præbet,
 Causa maxime perniciæ solet esse.
 Dignitæ fluunt, David exclamat valde:
 Ne assentiamini cordi vestro, diserte loquens;

Nobilitatem generis pessundatam
 Temporum mutationes reddunt instabilem.
 Alienum tamen obtinens negotium
 Inutile existit possidentibus.
 Mihi ergo hujus vitæ fortuita
 Sic judicantur et æstimantur, o Verbum,
 Ut ipse nosti iudex universi generis.
 Alii vero gaudeant in gloria vitæ
 Nos videntes in malis sordescentes,
 Tantum absterneamus a blasphemia.
 Et pie imperantis coronati
 Auditum inveniamus inimicorum sermonibus
 Aditum claudentem, ut Scriptura loquitur.
 Δοξαπατρῆς ista cum lamentis scribit,
 Cum gemitibus monodiam texens.
 Mitte vero novam visionem ex alto, o Verbum,
 Pacifico regi Romanorum
 Occulta docentem ipsum in iudicio,
 Qualiter plura tuorum sapientum iudiciorum
 Multis præstiterit notitiam occultorum
 Jamjamque morituris nullo merito
 Impertierunt salutem quasi præter spem.
 Si enim docere digneris, o Domine,
 Abscondita imperantem universæ Romæ,
 Ad tuam bonitatem suspicientem,
 Ad tuam humanitatem tendentem,
 Compatibilem animum gerentem,
 Omnino profert tibi sacrificium luculentius,
 Proficiendo, crescendo, et augendo [tionis.
 Incrementum divinum et efficax superæ domina-

Τὴν εὐγένειαν τὴν κάτω πατουμένην
 Χρόνων φοραὶ φθειροῦσιν ἀστατουμένην.
 Ἄλλότριον τὸ πρᾶγμα τυγχάνει δ' ὅμως,
 Ἄσυνταλὲς πέφυκε τοῖς κεκτημένοις.
 Ἐμὲ οὖν τὰ τοῦτου τοῦ βίου
 Οὕτω κρίνονται καὶ λογίζονται, Λόγε,
 Ὡς οἶδας αὐτὸς ὁ κριτῆς παντὸς γένους.
 Ἄλλοι δὲ χαιρέτωσαν ἐν δόξῃ βίου,
 Ἡμᾶς δρῶντες ἐν κακοῖς πεφυρμένους·
A Μόνον φυλαχθεῖμεν ἐκ βλασφημίας.
 Καὶ τοῦ κρατοῦντος εὐσεβῶς στεφηφόρου
 Τὴν ἀκοὴν εὐροιμεν εἰς ἐχθρῶν λόγου
 Τὴν εἴσοδον κλείουσαν, ὡς Γραφή λέγει.
 Ὁ Δοξαπάτρης ταῦτα σὺν γόοις γράφει,
 Μετὰ στεναγμῶν τὴν μονοιδίαν πῆκων.
 Πέμψον δὲ καινὴν ὄψιν ἐξ ὕψους, Λόγε,
 Τῷ παγγαλήνῳ βασιλεῖ τῶν Αὐσόνων,
 Τὰ κρυπτὰ διδάσκουσαν αὐτὸν ἐν κρίσει,
 Ὅποια πολλὰ τῶν σοφῶν σου κριμάτων
 Πολλοῖς παρέσχε γνώσιν ἀγνοουμένων·
 Θήσκειν δὲ καὶ μέλλουσιν ἀδικωτάτως
 Δέδωκε τὴν λύτρωσιν ὡς παρ' ἐλπίδα.
 Εἰ γὰρ διδάσκειν ἀξιοῖς, ὁ Δεσπότης,
 Τὰ κρυπτὰ τὸν κρατοῦντα τῆς Ῥώμης ὅλης,
B Πρὸς σὴν ἀγαθότητα τὸν δεδορκῶτα,
 Καὶ πρὸς τὸ φιλόανθρωπον ἰστορηκότα,
 Καὶ συμπαθῆ φέροντα καλῶς καρδίαν·
 Πάντως προσάγει θυσίαν σοι καλλίω,
 Ἄει προκόπτων, ἀναβαίνων, αὐξάνων
 Δόξην θεουργῶν τῆς ἀνω σκηπτουχίας.

MONITUM

IN DUOS CONTRA GENTES ET DE INCARNATIONE LIBROS.

I. Athanasii duos Contra gentes libros commemoravit Hieronymus in libro De scriptoribus ecclesiasticis, hoc pacto : « Feruntur ejus adversus gentes libri duo, » etc. ; Photius vero loco superius allato, priorem librum Contra gentes nuncupat, posteriorem vero De Incarnatione. Et tamen exploratum est hosce libros, quilibet tandem ferantur inscriptione, eosdem ipsos esse qui memorantur ab Hieronymo. Nam ea modo ordiendi posterior liber nativa serie cohaeret cum priore : et magna pars initio, contra gentes ac sædissima confictorum numinum simulacra, conscripta fuit : reliqua vero de incarnatione ; ita ut jure ac merito illum utroque nomine inscribere facultas fuerit. Editi tamen ac codices omnes postremum De incarnatione inscribunt.

II. Quo autem anno isthæc Athanasius emisit in lucem, nusquam fertur. Haud leves tamen conjecturæ sunt, quibus proxime ad veri temporis fines deducamur. Nam quod observatu dignissimum, in posteriore, licet ad Christi deitatem commonstrandam multa offerantur, nihil comparet, quod vel Arianam hæresim jam subortam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas : ac licet id ipsum hic contra Judæos comprobandum veniat, quod postea contra Arianos assertum fuit, videlicet deitas Christi, varia prorsus argumenta sunt, diversumque pugnandi genus. Etenim si jam cum Arianis dimicatum fuisset, etsi de industria Arianum nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud verisimile est, aliqua tamen jam initæ pugne signa superessent, ut fere fit in hujusmodi rebus. Unde arbitramur ante exortas Arianicas turbas hæc conscripta fuisse, anno circiter 318. Sic igitur Christi militiam ingressus Athanasius, cum per ætatem vixdum ejusmodi militiæ patiens esset, statim ferocissimos Christianæ fidei hostes proffigat, gentiles nimirum et Judæos. Neque tamen alios reræ fidei adversarios, Manichæos nimirum, quorum tum temporis hæresis grassabatur, Marcionitas, Valentinianos cæterosque intactos prætermittit, imo validissime, sicubi res fert, aggreditur : multo sane minus ab Arianis abstinnisset, si jam infesti veram doctrinam adorti fuissent : vehementiore namque impetu, quam aliæ omnes superiorum ætatum hæreses, divinitatem Christi oppugnavit Ariana. Quæ si jam signa adversum canere cœpisset, putasne athletam nostrum pugnam detrectaturum fuisse ? Est aliud unde fortasse quædam temporis ratio duci valeat : postquam enim Athanasius gentilium αποθεώσεως exagitationi, his verbis ita prosequitur : Καὶ μὴ τοὶ θαυμάσης, μηδὲ μακρὰν πίστει εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσσης, ὅπου γὰρ καὶ οὐ πολλὸν πρότερον, ἢ τὰχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρξάντας βασιλέας, ἢ πάντας ἢ οὓς ἀναυτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκευέσθαι θεοὺς γράφουσι. Id est : « Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus Romanus, quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet, et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. » Unde forte quis inferat, tum scriptos fuisse libros hosce, cum Constantinus quidem accessisset ad fidem : nam anno 313 is Christianum cultum amplexus est : neque tamen protinus Romanorum senatus inveteratam illam et impiam imperatores consecrandi consuetudinem posuisset : quia non statim ab initio execrandos ritus potuit Constantinus antiquare. Hunc porro locum erudito lectori sistendum duximus, non quo putemus validum quoddam hinc erui argumentum, sed ut illius judicio rem permittamus.

III. Styli porro genus quod spectat, scire necesse est, vix quidpiam eo in genere tanta concinnitate adornatum fuisse, mirere sane elegantiam, sales, vim argumenti, eruditionem variam, maxime vero in prima oratione, quæ inter primarios tanti viri setus locum habet. Vides Athanasium, nihil eorum quæ gentilium theologiam, sive potius ματαιολογίαν spectant, ignorare, inque libris Homeri, Platonis aliorumque scriptorum versatissimum esse, ut decebat eum qui hujusmodi operam suscepit. In oratione porro De incarnatione, validis argumentis commonstrat veritatem religionis Christianæ et incarnationis Jesu Christi. Laudatur oratio Contra gentes in synodo Nicæna II, loco inferius allato. De oratione vero quæ De incarnatione inscribitur, hæc habet Felckmannus : « Titulus hujus orationis in omnibus nostris exemplaribus est Περὶ ἐνανθρωπήσεως, et sic citatur etiam a Theodoro Dialog. 3, τῷ ἀπαθεῖ, ubi aliquot ejus loca adducit, quæ vide infra. Adrianus I papa in epist. ad Constantinum et Irenen imp., quæ exstat in actis syn. VII œcum. sive Nicæn. II, act. II, hanc citans, sic etiam describit, De eo quod Dominus carnem humanam assumpsit. Locum quem exceperit vide infra. Photius in Bibliotheca (loco infra afferendo) appellat λόγον Περὶ ἐνωματώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου. De his enim, non vero de illo infra, ejusdem argumenti contra Apollinarium, eum loqui existimo. Mss. codices, quorum quinque habuimus, Basiliensem nimirum, Anglicanum, Goblerianum I et II, hos anonymos et incerti domini, an λόγος sermo, aut oratio, sive liber, vel epistola, vel aliud quid hic tractatus sit, non consentiunt. Bas. enim vocat λόγον, reliqui omnes tacent ac in incerto relinquunt. Præterea illud, Θεοῦ, in inscriptione non est nisi in solo II, quo overæ in colligendis litteris usæ sunt. » Hæc Felckmannus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΗΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

ORATIO CONTRA GENTES ⁽¹⁾.

Dei quidem cultus rerumque omnium veritatis A cognitio non tam hominum doctrina indiget, quam ex seipsa haberi potest, quippe quæ quotidie operibus prope clamet, et sese per Christi doctrinam sole clarius commonstret. Quia tamen ea de re doceri desideras, o vir beate, age, pauca de fide Christi pro viribus nostris exponamus. Nam tametsi illam ex divinis Litteris tibi ipse comparare potes, ex aliis tamen etiam discere exoptas. Et vero sanctæ ac divinæ Scripturæ ipsæ per se satis sunt ad veritatem indicandam. Exstant quoque plurimi ea de re a beatis nostris magistris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodam modo intelliget, et eam quam expetit cognitionem consequi poterit. Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus, necesse est ea quæ ab illis didicimus tibi patefacere et scribere (loquor autem de nostra in Christum Salvatore fide), ut ne quis vel doctrinam qua informamur parvi pendat, vel fidem qua in Christum credimus, nulla ratione innixam esse suspicetur; ut immerito certe sentiunt gentiles, qui variis calumniis nos vellicant et profusis cachinnis irrident, nihil aliud nobis quam Christi crucem objicientes. Qua quidem in re illorum stupiditatem maxime miserari convenit, quod scilicet dum cruci insultant, ejusdem virtute totum orbem terrarum repleri, et per eam divinæ cognitionis opera omnibus patefacta fuisse non videant. Neque enim, si

1. Ἡ μὲν περὶ τῆς θεοσεβείας καὶ τῆς τῶν ὀλων ἀληθείας γνώσις οὐ τοσοῦτον τῆς παρὰ (2) τῶν ἀνθρώπων διδασκαλίας δεῖται, ὅσον ἀφ' ἑαυτῆς ἔχει τὸ γινώριμον· μόνον γὰρ οὐχὶ καθ' ἡμέραν τοῖς ἔργοις κέχραγε, καὶ ἡλίου λαμπρότερον (3) ἑαυτὴν διὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιδείκνυται· ποθοῦντι δὲ σοὶ ὁμῶς τὰ περὶ ταύτης ἀκούσαι, φέρε, ὦ μακάριε, ὡς ἂν οἶοί τε ὦμεν, ὀλίγα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐκθώμεθα, δυναμένῳ μὲν σοὶ καὶ ἀπὸ τῶν θείων Λογίων ταύτην εὑρεῖν, φιλοκάλως δὲ ὁμῶς καὶ παρ' ἐτέρων ἀκούοντι. Αὐτάρχεις μὲν γὰρ εἰσιν αἱ ἄγναι καὶ θεόπνευστοι Γραφαὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπαγγελίαν (4)· εἰσὶ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν διδασκάλων εἰς ταῦτα συνταχθέντες λόγοι· οἷς ἐάν τις ἐντύχοι, εἰσεται μὲν πως τὴν τῶν Γραφῶν ἐρμηνείαν, ἧς δὲ ὀρέγεται γνώσεως τυχεῖν δυνήσεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰς τῶν διδασκάλων συντάξεις ἐν χερσὶ νῦν οὐκ ἔχομεν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἃ παρ' ἐκείνων ἐμάθομεν, ταῦτα καὶ ἀπαγγέλλειν καὶ γράφειν σοὶ· λέγω δὲ τὴν κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν πίστιν· ἵνα μήτε εὐτελεῖ τις τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου διδασκαλίαν ἠγήσεται, μήτε βλογον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ὑπολάβῃ (5)· ὅποια διαβάλλοντες Ἕλληγες χλευάζουσι, καὶ πλατὺ γελῶσι καθ' ἡμῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προφέροντες (6)· ἐφ' ᾧ μάλιστα καὶ τὴν ἀναισθησίαν αὐτῶν οἰκτειρήσειεν ἂν τις, ὅτι, τὸν σταυρὸν διαβάλλοντες, οὐχ ὀρώσι τὴν τούτου δύναμιν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πεπληρωκυῖαν, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ τῆς Θεογνωσίας ἔργα πᾶσι πεφανέρωται.

(1) Ms. Colbertinus hunc habet titulum : Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἑλλήνων. Seguerianus, κατὰ εἰδώλων. Vox λόγος deest in utroque. Basiliensis et Felckmanni secundus et tertius anonymus, ut ipse vocat, habent κατὰ εἰδώλων. Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus, κατὰ Ἑλλήνων.

(2) Παρὰ deest in ms. Colb.

(3) Felckmanni 3 anonymus, λαμπρότερον.

(4) Colb. et Anglicanus, ἀπαγγέλλαν. Paulo post συνταχθέντες, Colb. habet συντιθέντες.

(5) Sic Seguer., alii vero cum editis ὑπολάβοι.

(6) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckmanni 1 et 2 anon. Alii vero cum editis προσφέροντες.

Οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἦσαν καὶ αὐτοὶ γνησίως ἐπιστή- A
 ναυτες αὐτοῦ τῇ θεότητι τὸν νοῦν, ἔχλευάζον τὸ τη-
 λικοῦτον· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτοὶ τοῦτον ἐπεγίνωσκον
 Σωτῆρα τοῦ παντός, καὶ τὸν σταυρὸν μὴ βλάβην ἀλλὰ
 θεραπείαν τῆς κτίσεως γεγονέναι. Εἰ γὰρ τοῦ σταυ-
 ροῦ γενομένου (7), πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθηρέθη,
 πᾶσα δὲ δαιμόνων φαντασία τῷ σημειῷ τούτῳ ἀπε-
 λαύνεται, καὶ μόνος ὁ Χριστὸς προσκυνεῖται, καὶ δι'
 αὐτοῦ γινώσκειται ὁ Πατήρ, καὶ οἱ μὲν ἀντιλέγοντες
 κατασχύνονται, ὁ δὲ τῶν ἀντιλεγόντων ὁσημέραι τὰς
 ψυχὰς ἀφανῶς μεταπέθει· πῶς (εἰκότως γὰρ ἂν τις
 εἴποι πρὸς αὐτούς) ἔτι (8) ἀνθρώπινον ἔστιν ἐπι-
 νοεῖν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ μᾶλλον ὁμοιογεῖν Θεοῦ (9)
 Λόγον καὶ Σωτῆρα εἶναι τοῦ παντός τὸν ἐπὶ τοῦ
 σταυροῦ ἀναβάντα; πάσχειν δὲ καὶ οὗτοι μοι δοκοῦ- B
 σιν ὅμοιον, ὡς εἰ τις τὸν μὲν ἥλιον ὑπὸ νεφῶν σκε-
 πόμενον διαβάλλοι, τὸ δὲ τούτου φῶς θαυμαζοί, βλέ-
 πων, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ὑπὸ τούτου καταλάμπεται.
 Ὡς γὰρ καλὸν τὸ φῶς, καὶ καλλίων ὁ τοῦ φωτὸς ἀρ-
 χηγὸς ἥλιος· οὕτω (10) θεοῦ πρᾶγματός ἐντος τοῦ
 τῆν οἰκουμένην πᾶσαν τῆς αὐτοῦ γνώσεως πεπληρω-
 θῆαι, ἀνάγκη τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα τοῦ τοιοῦτου
 κατορθώματος εἶναι Θεὸν καὶ Θεοῦ Λόγον. Λέγο-
 μεν (11) οὖν ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν, πρότερον διελέξαντες
 τῆν τῶν ἀπίστων ἀμαθίαν· ἴνα, τῶν ψευδῶν διελεγ-
 χθέντων, λοιπὸν ἡ ἀλήθεια δι' ἑαυτῆς ἐπιλάμψῃ, καὶ
 θαρρήσῃ καὶ αὐτὸς, ὧ ἀνθρώπε, ὅτι ἀληθεῖς πεπίστευ-
 κας, καὶ τὸν Χριστὸν γινώσκων οἷκ ἡπατήθης. Πρέ-
 πειν δὲ σοι ἡγοῦμαι φιλοχρίστῳ ὄντι τὰ περὶ Χρι-
 στοῦ διαλέγεσθαι, ἐπεὶ καὶ πάντων τιμωτέραν τὴν
 περὶ τούτου γνώσιν καὶ πίστιν ἡγεῖσθαι σε πεπί- C
 στευκα.

2. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὐκ ἦν κακία· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ
 νῦν ἐν τοῖς ἀγίοις ἔστιν, οὐδ' ὄλως κατ' αὐτούς ὑπάρ-
 χει αὐτῇ· ἀνθρώποι δὲ ταύτην ὑστερον ἐπινοεῖν ἤρ-
 χαντο, καὶ καθ' ἑαυτῶν (12) ἀναυτοποιήθησαν· ὅθεν δὴ
 καὶ τῆν τῶν εἰδώλων ἐπινοίαν ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο,
 τὰ οὐκ ὄντα ὡς ὄντα λογιζόμενοι. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ
 παντός δημιουργὸς καὶ παμβασιλεὺς Θεὸς, ὁ ὑπερ-
 ἕκεινα πάσης οὐσίας καὶ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ὑπάρ-
 χων, ἔτε δὴ ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος ὢν, διὰ τοῦ ἰδίου
 Λόγου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώ-
 πινον γένος κατ' ἰδίαν εἰκόνα πεποίηκε· καὶ τῶν ὄν-
 των αὐτὸν θεωρητῆν καὶ ἐπιστήμονα διὰ τῆς πρὸς
 αὐτὸν ὁμοιώσεως (13) κατεσκεύασε, δούς αὐτῷ καὶ
 τῆς ἰδίας ἀιδιότητος ἔνοιαν καὶ γνῶσιν, ἴνα, τὴν
 ταυτότητα σφύζων, μήτε τῆς περὶ Θεοῦ φαντασίας
 ποτὲ ἀποστῇ, μήτε τῆς τῶν ἁγίων συζήσεως (14)
 ἀποπηδήσῃ, ἀλλ', ἔχων τὴν τοῦ δωδωκότος χάριν,
 ἔχων καὶ τὴν ἰδίαν ἐκ τοῦ πατρικοῦ Λόγου δύναμιν,
 ἀγάλληται καὶ συνομιλῇ τῷ Θεῷ. ζῶν τὸν ἀπήμονα
 καὶ μακάριον ὄντως τὸν ἀθάνατον βίον. Οὐδὲν γὰρ
 ἔχων ἐμπόδιον εἰς τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, θεωρεῖ D

ipsi sincero attentoque animo ejus divinitatem in-
 spexissent, rem tantam riderent; sed illum potius
 mundi Salvatorem esse agnoscerent, ejusque cruce-
 cem non perniciem rerum sed medicinam fuisse fa-
 terentur. Namque si erecta cruce, universa idolola-
 tria eversa est; si hoc 2 signo omnes dæmonum
 præstigiæ fugantur, solusque Christus adoratur, et
 per ipsum Pater cognoscitur; si denique hi quidem
 qui contradicunt, erubescere coguntur, ipse vero
 contradicentium animos quotidie latenter immutat:
 qui fit (merito enim quis eos ita aggrediatur) ut
 humanum opus id adhuc opinentur, ac non potius
 fateantur Dei Verbum, et Salvatorem mundi illum
 esse, qui in cruce ascendit? Sane idem istis acci-
 dere mihi videtur, ac si quis solem nubibus obscu-
 ratum reprehendat, ejusque nihilominus lucem ad-
 miretur, quippe qui totum terrarum orbem ab ea
 illuminatum cernat. Ut enim pulchra lux est, et ipse
 sol, lucis auctor, luce pulchrior est: ita cum res sit
 plane divina, universum mundum Dei cognitione re-
 pleum esse, necesse est duce et auctorem tanti
 operis Deum ipsum et Dei Verbum esse. Itaque pro
 virili parte de re tam admirabili disseremus, prius-
 que infidelium inscitiam refellemus, ut falsis con-
 futatis, veritas per seipsam deinceps illucescat, tu-
 que ipse, charissime, certum persuasumque habeas
 te veritati credidisse, Christumque cognoscendo
 deceptum non fuisse. Tecum porro, qui Christum
 amas, de Christo disserere maxime convenire arbi-
 tror, quandoquidem te ejus cognitionem et fidem
 rebus omnibus pretiosorem ducere autumo.

2. Principio quidem malitia non fuit, quoniam
 ne nunc quidem in sanctis reperitur, nec prorsus
 in illis existit: sed eam postea homines excogitare
 atque adversus seipsos effingere cœperunt; unde
 etiam idolorum commenta effinxere, ea quæ non
 sunt, perinde ac si essent, animo concipientes.
 Nempe mundi opifex et omnium moderator Deus,
 qui universa natura et humana intelligentia longo
 superior est, ut vere bonus ac summe benignus,
 per proprium Verbum et Salvatorem nostrum Je-
 sum Christum, humanum genus ad propriam ima-
 ginem fecit, qua illa secum similitudine homi-
 nem ad rerum naturam cognoscendam et contem-
 plandam aptum reddidit. Hinc propriæ etiam æterni-
 tatis cogitationem et cognitionem eidem imperti-
 vit, ut videlicet hac conservata similitudine, nunquam
 cogitationem a Deo averteret, neque a sanctorum
 convictu discederet: sed datam Dei gratiam et pro-
 priam ex paterno Verbo vim infusam retinens ex-
 sultaret, et cum Deo familiariter viveret, securam-
 que ac vere beatam immortalem vitam duceret.

(7) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymus, γινο-
 μένου.

(8) Ἐτι deest in Basil. Gobler. et Felckm. 1 an.

(9) Seguer. et Colb. Θεόν.

(10) Seguer. οὕτως, et ita deinceps sæpius. Ibid.
 Colb. habet προστάγματος pro πρᾶγματος.

(11) Omnibonus videtur legisse λέγωμεν, vertit

enim, dicamus.

(12) Felckm. 3 anon., καθ' ἑαυτούς. Sic etiam
 legisse videtur Omnibonus, qui vertit, per seipsos
 fingere. Alii cum editis καθ' ἑαυτῶν.

(13) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. Alii
 cum editis ὁμοιότητος.

(14) Edit. Commel., συζητήσεως.

Nam si ulla re a Dei cogitatione impediatur, animæ munditia, Patris imaginem, Deum Verbum, ad cuius quoque imaginem factus est, semper contemplatur, maximaque admiratione afficitur, cum Providentiam, qua mundus per ipsam administratur, intelligit. Ita rebus quæ sub sensus cadunt et corporeæ quæ excelsior efficitur, cum his vero vi mentis conjungitur, quæ cœlestes ac divinæ sunt solaque intelligentia comprehenduntur. Cum enim corporibus mens humana non adhærescit, neque aliquid ex eorum cupiditate extrinsecus admistum habet, sed tota ipsa sursum secum est, sicuti initio facta est; tunc ea quæ sensus movent omniaque humana transcendens, in sublime fertur, Verbumque, et in Verbo Verbi Patrem videt, cujus contemplatione delectata, suo erga illum amore et desiderio renovatur: quemadmodum utique primum hominem, qui Hebræa lingua Adam dictus est, sacre Scripturæ narrant initio summa cum libertate et fiducia mente Deo adhæsisse, sanctorumque societate et consuetudine potitum fuisse in illa rerum cœlestium contemplatione, qua illo in loco fruebatur, quem sanctus Moyses tropo quodam paradisum appellavit. Animæ enim munditia eam ad Deum per seipsam contuendum idoneam reddit, uti ipse Dominus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*¹.

3. Sic ergo Creator, ut dictum est, hominum genus condidit, quos etiam in eo statu perseverare voluit. At illi, rebus potioribus neglectis, ignavique et inertes ad illas intelligendas effecti, sese ad ea quæ sibi propiora erant, convertere. Hæc autem corpus et sensus corporis erant. Itaque homines, mentem et cogitationem a rebus cœlestibus avocarunt, et seipsos contemplari cœperunt. Seipsos autem contemplando, corporique aliisve rebus, quæ sensus movent, inhærendo, ac velut in propriis decepti, in sui cupiditatem delapsi sunt, propriis rebus rerum divinarum contemplationi antepositis. In his porro commorantes, nolentesque a proximis sibi rebus discedere, suam animam omni cupiditatum genere turbatam et inquinatam, corporis voluptatibus constrinxere, ac vim quam ab initio a Deo acceperant, penitus oblitii sunt. Id vero ita se habere vel ex primo homine videre licet, ut ex sacris Scripturis discimus. Siquidem quandiu ille mentem ad Deum et Dei contemplationem applicavit, corporis contemplationem respuit: cum vero serpentis persuasus cogitationem a Deo avertit, seque contemplari cœpit; tunc illi in corporis cupiditatem misere inciderunt, et se nudos esse cogno-

¹ Math. v, 8.

(15) Sic Seguer. Angl. et Felckm. 2 an. Alii cum editis ὅλως vel ὅλος ἐστὶν ἑαυτῷ.

(16) Ὁ ἅγιος δεστ in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(17) Colb. et Felck. 2 an., ἐνοπριζέσθαι. Ibid. ante hanc vocem editi et plures mss. Com. habent αὐτῆς. Seg. Colb. Gobl. et Felck. 1 an., ἑαυτῆς.

(18) Colb., ἐγγύτερον.

αὐτῷ ἀεὶ διὰ τῆς αὐτοῦ καθαρότητος τὴν τοῦ Πατρὸς εἰκόνα, τὸν Θεὸν Λόγον, οὐ καὶ κατ' εἰκόνα γεγονεν· ὑπερεκπλήττεται δὲ κατανοῶν τὴν δι' αὐτοῦ εἰς τὸ πᾶν πρόνοιαν, ὑπεράνω μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ πάσης σωματικῆς φαντασίας γινόμενος, πρὸς δὲ τὰ ἐν οὐρανοῖς θεῖα καὶ νοητὰ τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ συναπτόμενος. Ὅτε γὰρ οὐ συνομιλεῖ τοῖς σώμασιν ὁ νοῦς ὁ τῶν ἀνθρώπων, οὐδέ τι τῆς ἐκ τούτων ἐπιθυμίας μεμιγμένον ἐξῶθεν ἔχει, ἀλλ' ὅλος ἐστὶν ἄνω ἑαυτῷ (15) συνῶν ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς· τότε δὴ, τὰ αἰσθητὰ καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα διαβάς, ἄνω μετάρσιος γίνεται, καὶ τὸν Λόγον ἰδὼν, ὄρᾳ ἐν αὐτῷ καὶ τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, ἡδόμενος ἐπὶ τῇ τούτου θεωρίᾳ, καὶ ἀνακαινούμενος ἐπὶ τῷ πρὸς τούτον πόθῳ· ὡσπερ οὖν τὸν πρῶτον τῶν ἀνθρώπων γεόμενον, ὃς καὶ κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν Ἀδὰμ ὠνομάσθη, λέγουσιν αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀνεπισχύντω παρῆρσι τὸν νοῦν ἐσχηκέναι πρὸς τὸν Θεόν, καὶ συνδιαϊτάσθαι τοῖς ἁγίοις ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ, ἣν εἶχεν ἐν ἑκείνῳ τῷ τόπῳ, ὃν καὶ ὁ ἅγιος (16) Μωϋσῆς τροπικῶς παρᾶδεισον ἀνόμασεν. Ἰκανὴ δὲ ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης ἐστὶ τὸν Θεὸν δι' ἑαυτῆς κατοπριζέσθαι (17), καθάπερ καὶ ὁ Κύριός φησι· Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οἱ αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται.

3. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Δημιουργός, ὡσπερ εἴρηται, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατεσκεύασε, καὶ μένειν ἠθέλησεν· οἱ δὲ ἄνθρωποι, καταλιγώρησαντες τῶν κριετόνων, καὶ ὀκνήσαντες περὶ τῆν τούτων κατάληψιν, τὰ ἐγγύτερω (18) μᾶλλον ἑαυτῶν ἐζήτησαν. Ἐγγύτερα δὲ τούτοις ἦν τὸ σῶμα, καὶ αἱ τούτου αἰσθήσεις. Ὅθεν τῶν μὲν νοητῶν ἀπέστησαν ἑαυτῶν τὸν νοῦν, [ἑαυτοῦς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο] (19). Ἐαυτοῦς δὲ κατανοῦντες, καὶ τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνομενοι, καὶ ὡς ἐν ἰδιοῖς ἀπατώμενοι, εἰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν ἔπασαν (20), τὰ ἴδια προτιμήσαντες τῆς πρὸς τὰ θεῖα θεωρίας· ἐνδιατρίψαντες δὲ τούτοις, καὶ τῶν ἐγγυτέρω μὴ ἀποστήναι θέλοντες, ταῖς μὲν τοῦ σώματος ἡδοναῖς συνέκλεισαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, τεταραγμένην καὶ πεφυρμένην πάσαις ἐπιθυμίαις· τέλεον δὲ ἐπελάθοντο τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν παρὰ Θεοῦ δυνάμεως. Τοῦτο δ' ἂν τις ἴδοι καὶ ἐκ τοῦ πρώτου πλασθέντος ἀνθρώπου ἀληθές, ὡς αἱ ἱεραὶ περὶ αὐτοῦ λέγουσι Γραφαί. Κάκεινος γὰρ, ἕως μὲν τὸν νοῦν εἶχε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀποστρέφετο τὴν πρὸς τὸ σῶμα θεωρίαν (21)· ὅτε δὲ συμβουλίᾳ τοῦ δρεως ἀπέστη μὲν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν διανοίας, ἑαυτὸν δὲ κατανοεῖν ἤρξατο, τῆν καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπασαν, καὶ

(19) Hæc verba ἑαυτοῦς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο, quæ egerant et verterant interpretes, desiderabantur in editis, quæ ex mss. Seguer. Colb. Gobler. Felckm. 2 et 3 anon. restituumus.

(20) Sic Seguer. et infra. At Colb., ἀνεπίσταν. Alii cum editis ἐπέσαν.

(21) Colb. et Felckm. 2 anonymus, φιλίαν.

ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ γινόντες ἠσχύνθησαν. Ἐγνώσαν δὲ ἑαυτοὺς γυμνοὺς οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδυμάτων (22), ἀλλ' ὅτι γυμνοὶ τῆς τῶν θεῶν θεωρίας γεγενῆσθαι, καὶ πρὸς τὰ ἐναντία τὴν διάνοιαν μεταήνεγκαν. Ἀποστάντες γὰρ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ ὄντα, Θεὸν λέγω, κατανοήσεως καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν πόθου, λοιπὸν εἰς διαφόρους καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐπιθυμίας ἐνέδησαν (23) τοῦ σώματος. Ἐῖτα, ὅσα φιλεῖ γίνεσθαι, ἑκάστου καὶ πολλῶν ἐπιθυμίαν λαβόντες, ἤρξαντο καὶ τὴν πρὸς αὐτὰς σχέσιν ἔχειν ὥστε καὶ φοβεῖσθαι ταύτας καταλείψαι. Ὅθεν δὴ καὶ δειλίαι, καὶ φόβοι, καὶ ἡδοναί, καὶ θνητὰ φρονεῖν τῇ ψυχῇ προσεγένονεν. Οὐ θέλουσα γὰρ ἀποστῆναι τῶν ἐπιθυμιῶν, φοβεῖται τὸν θάνατον καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος. Ἐπιθυμοῦσα δὲ πάλιν, καὶ μὴ τυγχάνουσα τῶν ὁμοίων, ἐμαθε φονεύειν καὶ ἀδικεῖν. Πῶς δὲ καὶ ταῦτα ποιεῖ, εὐλογον κατὰ δύναμιν σημάδιαι.

4. Ἀποστᾶσα τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, καὶ ταῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος ἐνεργείαις καταχρωμένη, καὶ ἡσθεῖσα τῇ τοῦ σώματος θεωρίᾳ, καὶ ἰδοῦσα καλὸν ἑαυτῇ εἶναι τὴν ἡδονήν, πλανηθεῖσα κατεχρήσατο τοῦ τοῦ καλοῦ ὀνόματι, καὶ ἐνόμισεν εἶναι τὴν ἡδονήν αὐτὸ τὸ ὄντως καλόν· ὥσπερ εἰ τις, τὴν διάνοιαν παραπληγεί, καὶ ἀπαιτῶν ξίφος κατὰ τῶν ἀπαντῶντων, νομίζοι (24) τοῦτο εἶναι τὸ σωφρονεῖν. Ἐρασθεῖσα δὲ τῆς ἡδονῆς, ποικίλως αὐτὴν ἐνεργεῖν ἤρξατο. Οὕσα γὰρ τὴν φύσιν εὐκίνητος, εἰ καὶ τὰ καλὰ ἀπεστράφη, ἀλλὰ τοῦ κινεῖσθαι οὐ παύεται. Κινεῖται οὖν οὐκ ἔτι μὲν κατὰ ἀρετὴν, οὐδὲ ὥστε τὸν Θεὸν ὄρᾷ· ἀλλὰ τὰ μὴ ὄντα λογιζομένη, τὸ ἑαυτῆς δυνατὸν μεταποιεῖ, καταχρωμένη τούτῳ εἰς ἃς ἐπενόησεν ἐπιθυμίας, ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιος γέγονε. Δύναται γὰρ ὥσπερ πρὸς τὰ καλὰ νεύειν, οὕτω καὶ τὰ καλὰ ἀποστρέφεται· ἀποστρεφομένη δὲ τὸ καλόν, πάντως τὰ ἐναντία λογίζεται· παύσασθαι γὰρ καθόλου τοῦ κινεῖσθαι οὐ δύναται, τὴν φύσιν οὕσα, ὡς προείπον, εὐκίνητος. Καὶ γινώσκουσα τὸ αὐτεξούσιον ἑαυτῆς, ὄρᾷ ἑαυτὴν δύνασθαι κατ' ἀμφοτέρα τοῖς τοῦ σώματος μέλεσι (25) χρᾶσθαι εἰς τε τὰ ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα· ὄντα δὲ ἔστι τὰ καλὰ, οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. Ὅντα δὲ φημι τὰ καλὰ (26), καθότι ἐκ τοῦ ὄντος Θεοῦ τὰ παραδείγματα ἔχει· οὐκ ὄντα δὲ τὰ κακὰ λέγω, καθότι ἐπινοίας ἀνθρώπων οὐκ ὄντα ἀναπέπλαστα. Ἐχοντος γὰρ τοῦ σώματος ὀφθαλμοῦς εἰς τὸ τὴν κτίσιν ὄρᾷ, καὶ διὰ τῆς παναρμονίου ταύτης συντάξεως γινώσκειν τὸν Δημιουργόν· ἔχοντος δὲ καὶ ἀκοῆν εἰς ἐπακρόασιν τῶν θεῶν λογίων καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων· ἔχοντος δὲ καὶ χεῖρας, εἰς τε τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐνέργειαν καὶ ἑκτασιν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῆς· ἡ ψυχὴ ἀποστᾶσα τῆς πρὸς τὰ καλὰ θεωρίας, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς κινήσεως, λοιπὸν πλανωμένη κινεῖται εἰς τὰ ἐναντία. Ἐῖτα τὸ δυνατὸν ἑαυτῆς, ὡς προείπον, ὄρῳσα, καὶ τούτῳ καταχρωμένη, ἐνενο-

A verunt, quæ ipsis causa fuit erubescendi. Seipsos porro non tam vestibus nudos esse deprehenderunt, quam quod rerum divinarum contemplatione nudi facti sunt, atque animum ad contraria traduxerunt. Desciscentes enim ab illius qui et unus et vere est (Deum intelligo) cognitione et amore, in diversas posthac et singulas corporis cupiditates sese projecere. Deinde, ut fieri solet, cum singularum et multarum rerum cupiditatibus flagrarent, in illas ferri habitu cæperunt, adeo ut eas relinquere etiam reformidarent. Hinc factum est ut timiditates, metus ac libidines in anima orirentur, nihilque illa nisi mortale saperet. Siquidem nolens cupiditates dimittere, mortem corporisque disjunctionem pertimescit. Cum item ea quæ concupiscebat non assequeretur, occidere et injuste agere didicit. Quam autem ratione ista omnia agat, operæ pretium est pro facultate exponere.

4. Postquam a rerum celestium contemplatione recessit anima, singulisque corporis facultatibus prave usa, et corporis contemplatione delectata est, ut vidit bonum sibi esse voluptatem, boni nomine, errando abusa est, atque voluptatem ipsum verum bonum esse existimavit, non secus ac si quis mente percussus, gladium in obvium quemque distringendum postularerit, idque sapientis esse arbitretur. Amore porro voluptatis irretita, eam varie exercere cœpit. Cum enim ex natura sua sit facile mobilis, tametsi ab his quæ bona sunt sese avertit, moveri tamen non desinit. Movetur itaque jam non secundum virtutem, neque ut Deum videat: sed inania cogitans, suas facultates alio transfert, iisque ad explendas suas cupiditates abutitur, utpote quæ libera facta sit. Ut enim se ad bona convertere, sic ab iisdem se avertere potest. A bono autem aversa, contraria omnino cogitat. Nam a motu plane quiescere non potest, quippe quæ ex natura sua, ut superius dixi, sit mobilissima. Illa ergo propriæ libertatis conscia, videt se membris in utramque partem uti posse, tum ad ea quæ sunt, tum ad ea quæ non sunt. Ea autem sunt, quæ bona sunt: ea vero non sunt, quæ mala sunt. Porro ea esse dico quæ bona sunt, quatenus eorum exemplaria sunt in Deo qui vere est. Ea vero non esse dico quæ mala sunt, quatenus, cum nihil sint, solis hominum commentis conflictata sunt. Nam cum corpus habeat oculos ad res creatas videndas, et ad Creatorem per aptissimam earumdem rerum compositionem cognoscendum: cum aures habeat ad divina oracula et Dei leges audiendum: cum manus habeat cum ad necessaria peragenda, tum ad eas in precibus extendendas: anima, bonorum contemplatione dimissa, ubi in his motum exercere desinit, in contraria jam errans moveri cœpit.

(22) Segner, ἐνδύματος. Ibid. hæc verba, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδυμάτων desunt in Felckm. 3 anon.

(23) Sic Segner. At Colb. et Felckm. 2 anon. ἐπέδησαν. Alii cum editis, ἀνέδησαν.

(24) Sic Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii

cum editis νομίζει,

(25) Sic Seg. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 anonymus. Alii cum editis μέρεσι.

(26) Οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. Ὅντα δὲ φημι τὰ καλὰ desunt in Basil. et Angl.

Deinde suis facultatibus, ut dixi, perspectis, hisque abutens, intellexit se corporis membra posse etiam in contraria movere. Hinc loco contemplationis naturæ, oculos ad cupiditates convertit, se id quod posse ostendens, atque existimans, dummodo moveatur, se suam dignitatem servare, nec peccare, faciendo quod potest. Verum ignorabat se creatam esse, non ut simpliciter moveretur, sed ut ad ea quæ oportet moveretur, ut hæc vox Apostoli optime monet: *Omnia licent, sed non omnia expediunt*¹.

5. At hominum audacia non ad id quod expediebat et decebat, sed ad id quod poterat attendens, contraria agere cæpit: unde et manus in contrarium movens, cædes perpetrare jussit: aures ad non obediendum convertit: membra alia ad liberis legitime procreandos data, stupris et adulteriis inservire permisit: linguam nobis ad benedicendum concessam, ad calumniandum maledicendumque et pejerandum adhibuit: manibus ad furandum et similes homines verberandos, odoratu ad varios amatorios odores indagandos, pedum celeritate ad sanguinem effundendum abusa est: ventrem denique ebrietati et inexplebili satiæ dedit; quæ quidem omnia, vitia et peccata sunt animæ, quorum nulla alia causa est, quam quod se a rebus præstantioribus avertit. Enimvero idem illi contigisse videtur ac si auriga, qui equos in stadio ascendit, meta quo currendum equis neglecta, ab eaque aversus, equum, ut potest, tantum agitare curet (potest autem ut sibi videtur), hincque modo in obvium quemque impetum faciat, modo in abrupta loca tendat et quocumque equorum pernitas eum abriperit, ratus se, dum ita currit, a meta non aberrare, quippe qui solum cursum habeat ante oculos, nec proinde se extra metam ferri animadvertat. Ita sane anima a via quæ ad Deum ducit aversa, et præter id quod decet corporis membra impellens, imo vero ipsa quoque una cum illis a seipsa impulsæ, peccat et malum sibimet fingit, nec animadvertit se a via aberrasse, et extra veritatis metam vagari, quam beatus Paulus, qui Christum in se ferebat, præ oculis habens, ita loquebatur: *Ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Jesu Christi*². Itaque sanctus Apostolus cum ipsum bonum, scopum et finem haberet, nihil unquam inani agebat.

5 6. Nonnulli quidem Gentilium a veri via aberrantes, nec Christum cognoscentes, malitiæ substantiam aliquam esse ac per seipsam existere affirmavere, qua profecto in opinione, duplici ratione

¹ 1 Cor. vi, 12. ² Philip. iii, 14.

(27) Felkm. 3 anon., επιθυμιαν.

(28) Particula καὶ deest in Seguer., nec eam legerrunt Omnibonus et Ambrosius Camald.; in aliis vero legitur.

(29) Seguer., ἀδύνατον.

(30) Sic Seguer. Gobler et Felkm. 4 anon., alii cum editis νομιχῆς.

(31) Colbert. Gobler. et Felkm. 4 anon., καταφρονήσει.

ησεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἐναντία δύναται κινεῖν τὰ τοῦ σώματος μέλη· καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ τοῦ τὴν κτῆσιν ὀρεῖν, εἰς ἐπιθυμίας (27) τὸν ὀφθαλμὸν ἀποστρέφει, δεικνύουσα, ὅτι καὶ τοῦτο δύναται· καὶ νομίζουσα, ὅτι, ἀπαξ κινουμένη, σώζει τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν, καὶ οὐχ ἁμαρτάνει· ποιούσα δὲ δύναται· καὶ (28) οὐκ εἰδυῖα, ὅτι οὐχ ἀπλῶς κινεῖσθαι, ἀλλ' εἰς ἃ δεῖ κινεῖσθαι γέγονε· τοῦτο γὰρ χάριν καὶ ἀποστολικὴ παρεγγυῆ φωνή· Πάντα ἔξιστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει.

5. Ἄλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ τόλμα, οὐκ εἰς τὸ συμφέρον καὶ πρόπον, ἀλλ' εἰς τὸ δυνατόν (29) σκοπήσασα, τὰ ἐναντία ποιεῖν ἤρξατο· ἔθεν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸ ἐναντίον κινουμένη, φονεῖν πεποίηκε, καὶ τὴν ἀκοὴν εἰς παρακοὴν παρήγαγε, καὶ τὰ ἄλλα μέλη εἰς τὸ μοιχεύειν ἀντὶ νομιμῆς (30) τεκνογονίας· καὶ τὴν μὲν γλῶτταν ἀντὶ εὐφημίας εἰς βλασφημίας καὶ λοιδορίας καὶ ἐπιπορκίας, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς πάλιν εἰς τὸ κλέπτειν καὶ τύπτειν τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους· καὶ τὴν μὲν ὄσφρησιν, εἰς ὀσμῶν ἐρωτικῶν ποικιλίας· τοὺς δὲ πόδας εἰς δόξυτητα τοῦ ἐκχέαι αἷμα· καὶ τὴν μὲν γαστέρα εἰς μέθην καὶ κόρον ἀπλήρωτον· ἅπερ πάντα κακία καὶ ἁμαρτία ψυχῆς ἐστίν. Αἰτία δὲ τούτων οὐδέμια, ἀλλ' ἡ τῶν κρειττόνων ἀποστροφή. Ὡς γὰρ ἐν ἡνίοχος, ἐπιβάς ἵπποις ἐν σταδίῳ καταφρονήσῃ (31) μὲν τοῦ σκοποῦ, εἰς τὸν ἐλαύνειν αὐτὸν προσήκει, ἀποστραφεὶς δὲ τούτων, ἀπλῶς ἐλαύνῃ τὸν ἵππον ὡς ἂν δύνηται· δύναται δὲ, ὡς βούλεται· καὶ πολλάκις μὲν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας ὀρεῖται, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ κρημνῶν ἐλαύνῃ (32), φερόμενος ὅπου ὃ ἂν ἑαυτὸν τῆ ὀξυτητὴ τῶν ἵππων φέροι, νομίζων, ὅτι, οὕτω τρέχων, οὐκ ἐσφαλὴ τοῦ σκοποῦ· πρὸς γὰρ μόνον τὸν δρόμον ἀποβλέπει, καὶ οὐχ ὀρεῖται, ὅτι ἐξω τοῦ σκοποῦ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἀποστραφεῖσα τὴν πρὸς τὸν θεὸν ὁδὸν, καὶ ἐλαύνουσα παρὰ τὸ πρόπον τὰ τοῦ σώματος μέλη, μάλλον δὲ καὶ αὐτὴ μετ' αὐτῶν ὑφ' ἑαυτῆς ἐλαυνομένη, ἁμαρτάνει καὶ τὸ κακὸν ἑαυτῇ πλάττει, οὐχ ὀρώσα, ὅτι πεπλάνηται τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐξω γέγονε τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ, εἰς τὸν ὃ χριστοφόρος ἀνὴρ ὁ μακάριος Παῦλος ἀποβλέπων ἔλεγε· Κατὰ σκοπὸν διώκω, εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· σκοπῶν γοῦν τὸ καλὸν ὁ ἅγιος, οὐδέποτε τὸ κακὸν ἐποίει.

6. Ἑλλήνων μὲν οὖν (33) τινες, πλανηθέντες τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκ ἐγνωκότες, ἐν ὑποστάσει καὶ καθ' ἑαυτὴν εἶναι τὴν κακίαν ἀπεφάναντο ἁμαρτάνοντες κατὰ δύο ταῦτα· ἢ τὸν Δημιουργὸν ἀποστε-

(32) Seguer. Colbert. Basil. et Felkm. 4 anon., ἐλαύνει.

(33) Particula οὖν deest in Colb. Quos autem hic notet S. Athanasius, nobis plane non liquet. Certe Araspas quidam apud Xenophontem Cyropæd. lib. vi satis indicat hanc aliquorum philosophorum esse sententiam, duas in homine esse animas, bonam alteram, alteram malam.

ροῦντες τοῦ εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων· οὐκ ἂν γὰρ εἴη ἡ
 τῶν ὄντων Κύριος, εἴ γε κατ' αὐτοῦς ἡ κακία ὑπόστασιν
 ἔχει καθ' ἑαυτὴν καὶ οὐσίαν· ἢ πάλιν, θέλοντες αὐ-
 τὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄλων, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ
 κακοῦ δόξουσιν εἶναι· ἐν γὰρ τοῖς οὐσίαι καὶ τὸ κακὸν
 κατ' αὐτούς ἐστι. Τοῦτο δὲ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον ἂν
 φανεῖται· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ καλοῦ τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ
 ἐστιν, οὐδὲ δι' αὐτοῦ· ἐπεὶ οὐκέτι καλὸν ἂν εἴη μεμι-
 γμένην ἔχον τὴν φύσιν, ἢ αἴτιον γινόμενον (34) κα-
 κοῦ· Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων, ἐκπεσόντες τῆς ἐκκλη-
 σιαστικῆς διδασκαλίας, καὶ περὶ τὴν πίστιν ναυαγή-
 σαντες, καὶ οὗτοι μὲν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ παραφρο-
 νοῦσιν εἶναι· ἀναπλάττονται δὲ ἑαυτοῖς παρὰ τὸν
 ἀληθινὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα θεὸν ἕτερον, καὶ τοῦ-
 τον ἀγέννητον τοῦ κακοῦ ποιητὴν καὶ τῆς κακίας ἀρ-
 χηγόν, τὸν καὶ τῆς κτίσεως δημιουργόν. Τούτους δὲ
 εὐχερῶς ἂν τις ἐλέγξειεν ἐκ τε τῶν θείων (35) Γρα-
 φῶν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἀνθρώποις διανοίας, ἀφ' ἧς
 καὶ ταῦτα ἀναπλασάμενοι μαινόνται. Ὁ μὲν οὖν
 Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς
 ἑαυτοῦ Εὐαγγελίοις φησὶ βεβαίως τὰ Μωϋσεως ῥή-
 ματα, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς εἷς ἐστι· καὶ, Ἐξομολο-
 γοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς
 γῆς. Εἰ δὲ εἷς ἐστιν ὁ Θεός, καὶ οὗτος οὐρανοῦ καὶ
 γῆς Κύριος, πῶς ἄλλος ἂν εἴη Θεὸς παρὰ τοῦτον;
 Ποῦ δὲ καὶ ἔσται ὁ κατ' αὐτούς Θεός, τὰ πάντα τοῦ
 μόνου καὶ ἀληθινοῦ (36) πληροῦντος κατὰ τὴν τοῦ οὐ-
 ρανοῦ καὶ γῆς περιλήψιν; Πῶς δὲ καὶ ἄλλος ἂν εἴη
 ποιητὴς, ὢν αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ ἐστι
 Κύριος κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν; Εἰ μὴ ἄρα,
 ὡς ἐν Ἰσοστασίῳ, καὶ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὸν φαῦ-
 λον δύνασθαι γενέσθαι κύριον (37) εἴποιεν. Ἄλλ' ἐάν
 τοῦτο λέγουσιν, ὅρα εἰς δόξην ἀσέβειαν ἐκπίπτουσιν· ἐν
 γὰρ τοῖς τὰ ἴσα δυναμένοις τὸ ὑπερέχον καὶ κρείττον
 οὐκ ἂν εὐρεθῆι. Καὶ γὰρ εἰ μὴ θέλοντος τοῦ ἐτέρου,
 τὸ ἕτερον ἐστιν· ἴση ἀμφοτέρων ἡ δύναμις καὶ ἡ
 ἀσθένειά ἐστιν· ἴση μὲν, ὅτι νικῶσιν ἀλλήλων τὴν
 βούλησιν ἐν τῷ εἶναι· ἀσθένεια δὲ ἀμφοτέρων ἐστιν,
 ὅτι μὴ βουλομένοις αὐτοῖς παρὰ γνώμην ἀποδαίνει
 τὰ πράγματα· ἐστι γὰρ καὶ ὁ ἀγαθὸς παρὰ γνώμην
 τοῦ φαύλου, ἐστι καὶ ὁ φαῦλος παρὰ βούλησιν τοῦ
 ἀγαθοῦ.

7. Ἄλλως τε· καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτοῖς εἴποι·
 Εἰ τὰ φαινόμενα ἔργα τοῦ φαύλου ἐστὶ, τί τὸ ἔργον
 τοῦ ἀγαθοῦ; φαίνεται γὰρ οὐδὲν πλὴν μόνης τῆς
 τοῦ δημιουργοῦ κτίσεως. Τί δὲ καὶ τοῦ εἶναι τὸν (38)
 ἀγαθὸν γνώρισμα, οὐκ ὄντων αὐτοῦ ἔργων δι' ὧν ἂν
 γνωσθῆι; ἐκ γὰρ τῶν ἔργων ὁ δημιουργὸς γινώσκει-
 ται. Πῶς δὲ ὄλων καὶ δύο ἂν εἴη ἐναντία ἀλλήλων, ἢ
 τί τὸ διαίρουν ἐστὶ ταῦτα, ἵνα χωρὶς ἀλλήλων γένων-
 ται; εἶναι γὰρ αὐτὰ ἅμα ἀδύνατον, διὰ τὸ ἀναιρε-
 τικά ἀλλήλων εἶναι. Ἄλλ' οὐδὲ ἕτερον ἐν ἐτέρῳ δυνη-
 θεῖται ἂν εἶναι διὰ τὸ ἀμικτον καὶ ἀνόμιον αὐτῶν

ἃ Marc. xii, 29. ἄ Matth. xi, 25.

(34) Colbert., γενομενον.

(35) Vox θείων deest in Seguer. Gobler. et Felkm.
 1 non.

(36) Vox Θεου additur in Colbert. et particula

A peccabant. Vel enim negabant Creatorem rerum
 omnium effectorem esse; nec enim omnium rerum
 Dominus foret, si, uti censent, malitia substantiam
 et naturam per seipsam haberet. Vel rursus, si il-
 lum volunt rerum omnium effectorem esse, mali
 quoque auctorem esse concedant necesse est, quan-
 doquidem juxta illos, malum res aliqua est. Verum
 id fieri non posse et absurdum esse, valde perspi-
 cum est: nam malum ex bono non oritur, neque
 in ipso, neque per ipsum est; alioquin jam bonum
 non esset, quod mistam naturam haberet, vel mali
 causa existeret. Hæretici quoque qui ex ecclesia-
 stica doctrina exciderunt ac in fide naufragium fe-
 cerunt, mali aliquam substantiam esse stulte et ipsi
 existimant, sibi que præter verum Christi Patrem
 B alium deum effingunt, quem etiam non genitum,
 mali effectorem et malitiæ auctorem atque naturæ
 creatæ opificem volunt esse. Verum illi facile refu-
 tari possunt cum ex divinis Scripturis, tum ex ipsa
 quæ in hominibus inest intelligentia, qua etiam ista
 dementer commenti sunt. Itaque, ut ab auctoritate
 Scripturæ exordiar, Dominus et Servator Jesus
 Christus verba Moysis in suo Evangelio confirmans,
 ait: Dominus Deus unus est^b. Et: Confiteor tibi,
 Pater, Domine cæli et terræ^c. Si ergo unus est
 Deus, et ipse cæli et terræ Dominus est, quomodo
 alius præter ipsum erit? Ubiam vero illorum Deus
 futurus est, cum omnia quæ cæli et terræ ambitu
 continentur unus et verus Deus impleat? Quomodo
 C etiam alius opifex earum rerum fuerit, quarum
 ipse Deus et Pater Christi est Dominus, ut suo ipse
 ore testatur Salvator? Nisi forte ut in parium con-
 ditione accidit, boni Dei malum posse esse domi-
 num dixerint. Sed si ita sentiunt, vide in quantam
 impietatem incidant. Inter illos enim qui paria pos-
 sunt, neminem qui excellat et fortior sit, inveneris.
 Etenim si nolente altero, alter existit, æqualis certe
 amborum vis et imbecillitas est; æqualis quidem
 vis, quia alter alterius voluntatem, existens, vincit:
 imbecillitas vero, quia ipsis nolentibus
 res præter mentem eveniunt; siquidem bonus
 invito malo, et vicissim malus bono nolente exsi-
 stit.

7. Aliter etiam eos hoc modo refellere possumus.
 D Si ea quæ apparent, sunt mali opera: quodnam,
 quæso, est boni opus? nam nihil apparet præter
 naturam quam Creator condidit. Quodnam porro
 indicium est bonum existere, cum nulla existent
 opera quibus cognoscatur? ex operibus enim opi-
 fex cognoscitur: Qui vero fieri potest ut ambo sibi
 invicem sint contrarii? vel quidnam est quod illos
 dividit, ut simul invicem non sint? Namque simul
 esse non possunt, cum sese invicem destruant. Al-
 ter quoque in altero esse non potest, cum diversæ

καὶ post ὧν non sequens.

(37) Vox Κύριον deest in Colbert. Ibid. additur
 particula ἄν.

(38) Sic Colbert. Alii cum editis, τῶ.

et dissimilis sint naturæ. Ergo tertium quoddam erit, quod illos dirimat, quodque ipsum sit Deus. At cujusnam, quæso, naturæ tertium istud futurum est? bonine an mali? incertum utique videbitur; nec enim potest amliorum naturæ esse. Itaque cum fuitem hanc illorum sententiam esse liqueat, necesse est ecclesiasticæ doctrinæ veritatem elucere, scilicet malum nec a Deo nec in Deo esse, neque ab initio fuisse, nec naturam **Q** aliquam ejus esse: sed homines, boni contemplatione remota, ea quæ non erant, prout volebant, sibi ipsi excogitare et effingere cœpisse. Quemadmodum enim si quis, sole collucente suisque radiis universum terrarum orbem illustrante, oculos clauserit, et tenebras, quæ tamen nullæ sunt, sibi ipsi fluxerit, ac deinde ille mediis velut in tenebris errans incedat, quæ causa illi sit sæpius cadendi atque in aspera et prærupta loca incurrendi, dum interim ipse arbitratur non lucem, sed tenebras esse, quippe qui cum videre putat, nihil prorsus videat: ita humana anima, clausis oculis quibus Deum videre potest, sibi ipsi mala effingit, in quibus dum ipsa movetur, nescit sese nihil agere, cum aliquid agere existimat; quæ enim illa effingit, nullo modo existunt. Nec vero qualis creata est, talis etiam perseveravit: sed qualem contaminavit seipsam, talis et comparat. Namque creata est ut Deum videat, et ab eo illuminetur: ipsa autem pro Deo res caducas et tenebras quæsivit, ut alicubi Spiritus his verbis testatur: *Deus hominem rectum fecit: ipsi autem ratiocinationes multas quæsierunt* ⁶. Itaque malitiæ inventio et excogitatio sic hominibus initio exorta et conflictata est. Quamvis vero ratione etiam ad idolorum insaniam devoluti fuerint, jam dicere necesse est, ut cognoscas idolorum inventionem nullo modo a bono sed a malitia ortum habere. Quod porro nunc judicandum est, cum malum sit totum.

8. Malitiam excogitasse non contenta hominum anima, paulatim sese ad deteriora cœpit impellere. Postquam enim varias voluptatum species didicit, et rerum divinarum oblita est, corporeis affectibus delectata, atque ad sola præsentia et vanas, quæ de his habentur, opiniones attendens, nihil præter aspectabilia existere, solaque temporalia et corporea, bona esse arbitrata est. Sic autem a vero aversa, et se ad imaginem boni Dei factam esse oblita, non amplius Deum Verbum, ad cujus similitudinem creata est, sua facultate videt: sed extra seipsam posita, ea quæ non sunt cogitat et effingit. Obstrucio quippe corporearum cupiditatum involucris illo quod in ipsa est quasi speculo, per quod unum Patris imaginem contueri poterat, jam non cernit quæ animam intelligere oportet, sed in omnem partem circumfertur, solaque illa videt quæ in sensum

⁶ Eccles. vii. 30.

(39) Seguer. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. hic χαμύων, et paulo post χαμύσασα habent. Alii cum editis, χαμύων et χαμύσασα.

(40) Sic Seguer., alii vero cum editis ἐπινοῦσι, et paulo post περιπατεῖ, ubi Seguer. περιπατῆ.

τῆς φύσεως. Οὐκοῦν ἐκ τρίτου τὸ διαιροῦν φανήσεται, καὶ αὐτὸ θεός. Ἄλλὰ ποίας ἂν εἴη καὶ τὸ τρίτον φύσεως; πότερον τῆς τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ φαύλου; ἄδηλον φανήσεται. Τῆς γὰρ ἀμφοτέρων εἶναι αὐτὸ, ἀδύνατον. Σαθρᾶς δὲ τοίνυν τῆς τοιαύτης αὐτῶν διαβολίας φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν διαλάμπειν τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώσεως· ὅτι τὸ κακὸν οὐ παρὰ Θεοῦ οὐδὲ ἐν Θεῷ οὔτε ἐξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐσία τίς ἐστιν αὐτοῦ. Ἄλλὰ ἄνθρωποι κατὰ στέρησιν τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας ἑαυτοῖς ἐπινοοῖεν κρῆσαντο καὶ ἀναπλάττειν τὰ οὐκ ὄντα, καὶ ἄπερ βούλονται. Ὡς γὰρ ἂν τις ἡλίου φαίνοντος, καὶ πάσης τῆς γῆς τῷ φωτὶ τούτου καταλαμπομένης, χαμύων (39) τῶν ὀφθαλμοῦς, σκότος ἑαυτῷ ἐπινοῖ (40) οὐκ ὄντος σκότους, καὶ λοιπὸν ὡς ἐν σκότει πλανώμενος περιπατῆ, B πολλὰκις πίπτων καὶ κατὰ κρημῶν ὑπάγων, νομίζων οὐκ εἶναι φῶς, ἀλλὰ σκότος (41)· δοκῶν γὰρ βλέπειν, οὐδ' ὄλως ὄρᾶ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, χαμύσασα τὸν ὀφθαλμὸν, δι' οὗ τὸν Θεὸν ὄρᾶν δύναται, ἑαυτῇ τὰ κακὰ ἐπινόησεν, ἐν οἷς κινουμένη, οὐκ οἶδεν ὅτι, δοκοῦσα τι ποιεῖν, οὐδὲν ποιεῖ· τὰ οὐκ ὄντα γὰρ ἀναπλάττεται. Καὶ οὐχ ὅποια γέγονε, τοιαύτη καὶ ἔμεινεν· ἀλλ' ὅποια ἑαυτὴν ἐνέφυρε, τοιαύτη καὶ φαίνεται. Γέγονε μὲν γὰρ εἰς τὸ ὄρᾶν τὸν Θεόν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ φωτιζέσθαι· αὐτῇ δὲ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὰ φθαρτὰ καὶ τὸ σκότος ἐζήτησεν, ὡς που καὶ τὸ Πνεῦμα ἐγγράφως φησὶν· Ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν εὐθὴ· αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν λογισμοῦς πολλοῦς. Κακίας δὲ οὖν εὐρεσις καὶ ἐπινοία τοῖς ἀνθρώποις ἐξ ἀρχῆς οὕτω γέγονε καὶ πέπλασται. Πῶς δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν εἰδώλων μανίαν καταβεβήκασιν, ἥδη λέγειν ἀναγκαῖον, ἵνα γινώσκῃς ὅτι ὄλως ἡ τῶν εἰδώλων εὐρεσις οὐκ ἀπὸ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀπὸ κακίας, γέγονε. Τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχον κακὴν ἐν οὐδενὶ ποτε καλὸν κριθεῖη, ὅλον δὲν φαῦλον.

principium malum habet, nulla unquam in re bo-

8. Οὐκ ἀρκεσθεῖσα τῇ (42) τῆς κακίας ἐπινοίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἡ ψυχὴ, κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὰ χείρονα ἑαυτὴν ἐξάγειν κρῆσαντο. Μαθοῦσα γὰρ διαφορὰς ἡδονῶν, καὶ ζωσαμένη τὴν τῶν θεῶν λήθην, ἡδομένη δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ σώματος πάθη καὶ πρὸς μόντα τὰ παρόντα, καὶ τὰς τούτων δόξας ἀποβλέπουσα, ἐνόμισε μηδὲν εἶτι πλέον εἶναι τῶν βλεπομένων, ἀλλὰ μόντα τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ σωματικὰ εἶναι τὰ καλὰ. Ἀποστραφεῖσα δὲ καὶ ἐπιλαθομένη ἑαυτὴν εἶναι κατ' εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, οὐκ εἶτι μὲν διὰ τῆς ἐν αὐτῇ δυναμείας τὸν Θεὸν Λόγον, καθ' ὃν καὶ γέγονεν, ὄρᾶ· ἔξω δὲ ἑαυτῆς γενουμένη, τὰ οὐκ ὄντα λογίζεται καὶ ἀνατυπῶνται. Ἐπικρύψασα γὰρ ταῖς ἐπιπλοκαῖς τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν τὸ ὡς ἐν αὐτῇ κάτοπτρον, δι' οὗ μόνου (43) ὄρᾶν ἡδύνατο τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, οὐκέτι μὲν ὄρᾶ ἃ δεῖ ψυχὴν νοεῖν· παντὶ δὲ περιφέρεται, καὶ μόντα ἐκεῖνα ὄρᾶ τὰ τῇ αἰσθήσει προσπί-

(41) Felckm. 3 νομίζων εἶναι φῶς, ἀλλ' οὐ σκότος, sed corrupte, ut liquet.]

(42) Particula δὲ quæ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 in aliis legitur.

(43) Seguer. et Felckm. 2 anon. μόνον.

πτονα. Ὅθεν θὴ πάσης σαρκικῆς ἐπιθυμίας γέμουσα, καὶ ἐν ταῖς τούτων δοξαῖς ταραττομένη, λοιπὸν, ὅν ἐπελάθετο τῇ διανοίᾳ Θεὸν, τοῦτον ἐν σωματικοῖς καὶ αἰσθητοῖς ἀναπλάττεται, τοῖς φαινομένοις τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν ἀνατιθεῖσα, καὶ μόνα ταῦτα δοξάζουσα, ἄπερ αὐτῇ βούλεται (44), καὶ ὡς ἡδέα ὄρᾳ. Προηγείται τοίνυν αἰτία τῆς εἰδωλολατρίας ἢ κακία. Μαθόντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὴν οὐκ οὔσαν κακίαν ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν, οὕτω καὶ τοὺς οὐκ ἦντας θεοὺς ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. Οἶον δὲ εἰ τις, εἰς βυθὸν καταδύς, μηκέτι μὲν βλέπει (45) τὸ φῶς, μηδὲ τὰ ἐν τῷ φωτὶ φαινόμενα, διὰ τὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ κάτω νεῦμα, καὶ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπικαιμένην ἐπιχυσιν αὐτῷ· μόνα δὲ τὰ ἐν τῷ βυθῷ αἰσθόμενος, νομίζει πλεον μηδὲν ἐκείνων εἶναι, ἀλλ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα αὐτῷ τῶν ἔντων εἶναι τὰ κύρια· οὕτω καὶ οἱ πάλοι τῶν ἀνθρώπων παράφρονες, καταδύντες εἰς τὰς τῶν σαρκικῶν (46) ἐπιθυμίας καὶ φαντασίας, καὶ ἐπιλαθόμενοι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καὶ δόξης, ἀμυδρῷ τῷ λογισμῷ, μᾶλλον δὲ ἀλογίᾳ χρησάμενοι, τὰ φαινόμενα θεοὺς ἀνετυπώσαντο, τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα δοξάζοντες, καὶ τὰ ἔργα ἁλλοῦν ἐκθειάζοντες ἥπερ τὸν τούτων αἴτιον καὶ δημιουργὸν δεσπότην Θεόν. Ὅσπερ δὲ κατὰ τὸ προλεχθὲν παράδειγμα, οἱ εἰς τὸν βυθὸν καταδύμενοι, ὅσῳ μᾶλλον ἐπικαταβαίνουσι, τοσοῦτον (47) εἰς τὰ σκοτεινότερα καὶ βαθύτερα ὁρμῶσιν· οὕτω καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων πέπονθε γένος. Οὐ γὰρ ἀπλήν ἔσχον τὴν εἰδωλολατρίαν, οὐδὲ ἀπ' ὧν ἤρξαντο, ἐν τούτοις καὶ διέμειναν· ἀλλ' ὅσον τοῖς πρώτοις ἐνεχρόνιζον, τοσοῦτον ἑαυτοῖς καινότερας (48) ἐφεύρισκον δεισιδαιμονίας· καὶ κόρον οὐ λαμβάνοντες τῶν πρώτων, ἄλλοις πάλιν ἐνεπίμπλαντο κακοῖς, προκόπτοντες ἐν τοῖς αἰσχίοις, καὶ πλεον ἑαυτῶν ἐπεκτείνοντες τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή μαρτυρεῖται λέγουσα· Ὅταν ἔλθῃ ἀσέβης εἰς βᾶθος κακῶν, καταφρονεῖ.

impissimis, suamque impietatem magis magisque

lur : Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit.¹
9. Ἄρτι γὰρ ἀπεπήδησεν ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ Θεοῦ, καὶ καταβαίνοντες ταῖς ἐννοίαις καὶ τοῖς λογισμοῖς οἱ ἄνθρωποι, πρώτοις οὐρανῷ καὶ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τοῖς ἀστροῖς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ἀνέθηκαν, ἐκείνους οὐ μόνον θεοὺς εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτοῦ αἰτίους τυγχάνειν· εἴτ', ἐπικαταβαίνοντες τοῖς σκοτεινοῖς λογισμοῖς, αἰθέρα καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὰ ἐν τῷ ἀέρι προσηγόρευσαν θεοὺς. Προβαίνοντες δὲ τοῖς κακοῖς, ἤδη καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τῶν σωματῶν συστάσεως, τὴν θερμὴν καὶ τὴν ψυχρὰν, καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν θεοὺς ἀνύμνησαν. Ὡς δὲ οἱ τέλειον πεσόντες περὶ τὴν γῆν ἱλυσπῶνται δικην τῶν ἐν τῇ χέρσῳ κοχλιῶν· οὕτως οἱ ἀσεβέστατοι τῶν ἀνθρώπων, πεσόντες καὶ καταπεσόντες ἀπὸ τῆς περὶ Θεοῦ φαν-

A cadunt. Hinc sane illa omnibus carnis cupiditatibus plena, falsisque opinionibus quas de illis imbibit conturbata, demum quem mente oblita est Deum, hunc ipsum in corporeis et sensibilibus rebus commenta est : unde DeI nomine rebus aspectabilibus attributo, sola ea amplectitur et cogitat quæ sibi placent, et ut jucunda suspicit. Prima ergo idololatriæ causa est malitia. Ut enim homines malitiam, quæ nulla res est, sibi ipsis confingere didicerunt, sic et deos, qui nulli sunt, sibi quoque commentum sunt. Idem profecto est ac si quis in profundum demersus nec lucem nec quæ luce conspiciuntur videret (quippe cum ejus oculi deorsum aspicerent, et ipse aquarum mole obruc-

B retur) ; ille autem idcirco sola ea quæ in profundo sunt sensu percipiens, nihil præter ipsa existere eaque rerum omnium præcipua esse arbitraretur : ita enim prisci insipientes homines ubi in carnis cupiditates et fallaces illicebas demersi sunt, Deique notitiam et cognitionem oblivione deleverunt, obtusa ratione, vel potius 7 rationis expertes facti, res aspectabiles deos esse slexerunt, ipsamque creatam naturam præ Deo honorarunt, ac opera potius quam operum auctorem et opificem Dominum Deum, Dei titulo diviniæque honoribus decorarunt. Ut vero illi qui, secundum superius exemplum, in profundum demersi sunt, quanto magis progrediuntur, eo in obscuriora et profundiora loca abripiuntur : ita quoque simile quoddam humano generi accidit. Non enim in simplici hæserunt idololatria, neque unde cæperunt, ibi etiam persisterunt : sed quo plus temporis in primis suis erroribus consumpsere, eo recentiores identidem excogitavere superstitiones, hinc prioribus nondum satiati, rursus sese in alia flagitia ingurgitarunt. Sic illi profecere in rebus auxere. Id sane divina Scriptura his verbis testa-

C tur : Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit.¹
9. Ut enim mens humana a Deo recessit, homines vanis suis cogitationibus ac ratiocinationibus deorsum vergentes, primum cælo, soli, lunæ, et astris, Dei honorem ascripserunt, illosque non tantum deos, sed etiam rerum aliarum auctores esse censuerunt : postea vero tenebrosos suis cogitationibus deorsum rursus progressi, æthera, aerem, et ea quæ in aere sunt, deus appellavere. Iidem rursus in malis procedentes, elementa quoque et principia compositionis corporum, nempe calidam et frigidam, siccam et humidam naturam, deos agnovere. Ut vero qui penitus in profundum ceciderunt, in terra et cæno, terrestrium cochlearum instar, repunt : ita impiissimi mortales, postquam cogitationem a vera Dei notione removerunt, homines hominumque

¹ Prov. xviii, 3.

(44) Sic Seguer. Colb. Basili. Anglic. Gobl. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βούληται. Ibihi. Seguer. et Colb. habent & pro ἄπερ.

(45) Seguer. Colbert., βλέπει.

(46) Sic Seguer. Alii cum editis, σαρκῶν.

(47) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, τοσοῦτοι.

(48) Omnibonus et Ambros. Camald. Κενωτέρας legerunt : nam hic vaniores ille inaniores vertit.

formas, cum viventium tum mortuorum inter deos referre cœperunt. Quin etiam pejora meditati, in lapides et ligna, in reptilia aquatilia et terrena, atque in feras et brutas animantes divinum et cœleste Dei nomen transtulerunt, omnesque soli Deo debitos honores illis attribuerunt: verum autem Deum Christi Patrem rejecerunt. Utinam vero hic saltem stetisset insanorum mortalium audacia, nec ultra progressi sese graviore impietatis genere contaminassent. Siquidem nonnulli adeo mente conciderunt, et eorum animus fuit obscuratus, ut etiam ea, quæ nullo modo essent, nec inter res creatas existerent, ipsi comminiscerentur et deos facerent. Humanam enim formam cum brutis animantibus permiscerent, naturasque dissimiles simul connectentes, tanquam deos venerari non erubuerunt. Hujusmodi utique sunt dii illi qui apud Ægyptios canis, serpentis et asini caput habent, et apud Libyæ populos Ammon arietis capite insignis. Alii vero corporis partes, ut caput, humeros, manum, pedem, seorsim divisas, singulas inter deos collocare, et divinis honoribus sunt persecuti, quasi non contenti religione erga totum et integrum corpus adhibita. Alii impietate latius diffusa voluptatem et cupiditatem, quæ ipsorum malitiæ et tantæ impietatis occasio fuit, deos fecere et adorare, qualis est apud eos Amor et Venus in Papho insula. Alii velut pejora ambitiose æmulati, suos principes, aut etiam illorum liberos vel pro sua erga eos observantia, vel eorumdem tyrannidis metu inter deos numerare ausi sunt. Talis est in Creta celeberrimus apud ipsos Jupiter, **Σ** in Arcadia Mercurius, apud Indos Dionysius sive Bacchus, et apud Ægyptios Isis, Osiris et Orus. Talis his etiam temporibus Antinous Adriani Romanorum imperatoris amasius, quem tametsi hominem fuisse et quidem hominem minime gravem et honestum, sed impurissimum non ignorant, eum tamen ob metum imperantis venerantur. Cum enim, Adriano in Ægypti regione diversante, Antinous illius voluptatis minister e vita migrasset, eum imperator coli jussit: quo utique facto et se adolescentis etiam post ejus mortem amore flagrare est testatus, et justæ reprehensionis argumentum in seipsum præbuit, ac denique insigne adversus universam idololatriam statuit monumentum, quo nempe pateret illam non aliter ab hominibus inventam fuisse quam vana comminiscerentium cupiditate; quod et Dei sapientia his verbis declarat: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum*⁸. Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore senatus

⁸ Sap. xiv, 12.

(49) Sic Seguer. et Colb. Alii cum editis, βουλόμενοι.

(50) Vox *δντα* deest in Seguer.

(54) Sic Seguer. Colb. et Anglic. Editi, ἐγειραντες. Felckm. 2 anon. ἐνεγειραντες. Paulo post desinit ms. Colb.

τασίας, λοιπὸν καὶ ἀνθρώπους καὶ ἀνθρώπων μορφάς, τῶν μὲν ἐτι ζώντων, τῶν δὲ καὶ μετὰ θάνατον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν. Ἔτι δὲ καὶ χεῖρονα βουλευόμενοι (49) καὶ λογιζόμενοι, ἤδη δὲ καὶ εἰς λίθους, καὶ ξύλα καὶ ἔρπετά, ἔνυδρά τε καὶ χερσαία, καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων ἀνήμερα ζῶα, τὴν θεῖαν καὶ ὑπερκόσμιον τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν μετήνεγκαν, πᾶσαν τιμὴν αὐτοῖς Θεοῦ ἀπονέμοντες, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ἦντως ὄντα (50) Θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα ἀποστρεφόμενοι. Εἶθε δὲ καὶ ἄν μέχρι τούτων εἰστήκει τῶν ἀφρόνων ἡ τόλμα, καὶ μὴ περαιτέρω βαίνοντες ἑαυτοῦς ταῖς ἀσεβείαις ἐνεφύρον! Τοσοῦτον γὰρ τινες καταπεπτώκασιν τῇ διανοίᾳ καὶ ἐσκοτίσθησαν τὸν νοῦν, ὥστε καὶ τὰ μηδ' ὄλως μηδαμῶς ὑπάρχοντα, μηδὲ ἐν τοῖς γενομένοις φαινόμενα, ὅμως ἑαυτοῖς ἐπινοῆσαι καὶ θεοποιῆσαι. Λογικὰ γὰρ ἀλόγοις ἐπιμίξαντες, καὶ ἀνόμια τῇ φύσει ἐνεύραντες (51), ὡς θεοὺς θρησκευοῦσιν· οἱοί εἰσιν οἱ παρ' Αἰγυπτίους κυνοκέφαλοι καὶ ὄφιοκέφαλοι καὶ ὄνοκέφαλοι, καὶ ὁ παρὰ Λίβυσι κριοκέφαλος Ἄμμων. Ἄλλοι δὲ τὰ μέρη τῶν σωματίων, κεφαλὴν, καὶ ὤμον, καὶ χεῖρα, καὶ πόδα καθ' ἑαυτὰ διελόντες, ἕκαστον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν, καὶ ἐξεθεύσαν, ὥσπερ οὐκ ἀρκούμενοι ἐξ ὀλοκλήρου τοῦ ὄλου σώματος ἔχειν τὴν θρησκείαν. Ἐπιτείνοντες δὲ τὴν ἀσέβειαν ἕτεροι, τὴν πρόφασιν τῆς τούτων εὐρέσεως καὶ τῆς ἑαυτῶν κακίας τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν θεοποιήσαντες προσκυνοῦσιν· οἷός ἐστιν ὁ παρ' αὐτοῖς Ἔρωσ, καὶ ἡ ἐν Πάφῳ Ἀφροδίτη. Οἱ δὲ αὐτῶν, ὥσπερ φιλοτιμούμενοι τοῖς χεῖροσιν, ἐτόλμησαν τοὺς παρ' αὐτῶν ἄρχοντας ἢ καὶ τοὺς τούτων παῖδας εἰς θεοὺς ἀναθεῖναι ἢ διὰ τιμὴν τῶν ἀρχόντων. ἢ διὰ φόβον τῆς αὐτῶν τυραννίδος, ὡς ὁ ἐν Κρήτῃ παρ' αὐτοῖς περιδότης Ζεὺς, καὶ ὁ (52) ἐν Ἀρκαδίᾳ Ἐρμῆς· καὶ παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Διόνυσος, παρὰ δὲ Αἰγυπτίους Ἴσις (53), καὶ Ὅσιρις, καὶ Ὄρος, καὶ ὁ νῦν Ἀδριανοῦ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως παιδικὸς Ἀντίνοος, ὃν καίπερ εἰδότες ἀνθρώπων, καὶ ἀνθρώπων οὐ σεμνὸν, ἀλλ' ἀσελγείας ἐμπλεῖον, διὰ φόβον τοῦ προστάξαντος σέβουσιν. Ἐπιδημήσας γὰρ Ἀδριανὸς τῇ χύρῃ τῶν Αἰγυπτίων, τελευτήσαντα τὸν τῆς ἡδονῆς αὐτοῦ ὑπηρέτην Ἀντίνοον ἐκέλευσε θρησκευέσθαι, αὐτὸς μὲν καὶ μετὰ θάνατον ἐρῶν τοῦ παιδὸς, ἔλεγον δὲ ὅμως καθ' ἑαυτοῦ, καὶ γνώρισμα κατὰ πάσης εἰδωλολατρίας παρέχων, ὅτι οὐκ ἄλλως ἐφευρέθη παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αὕτη ἢ δι' ἐπιθυμίαν τῶν πλασμένων, καθὼς καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ προμαρτύρεται λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων. Καὶ μήτοι (54) θαυμάσης μηδὲ μακρὰν πίστewς εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσης, ὅπου γε καὶ οὐ πολλῶ πρότερον, ἢ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πύποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἀρέξαντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὐδ' ἂν αὐτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θεοσχεύεσθαι θεοὺς

(52) Articulus deest in Seguer. Colb. Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

(53) Isis Græcis est Δημήτηρ, id est Ceres. Osiris; Διόνυσος, id est Bacchus: et Orus, Apollo, teste Herodoto in Euterpe.

(54) Seguer. Alii, μήτι.

γράφουσιν. Οἷς μὲν γὰρ ἀπεχθάνονται, τούτους ὡς Ἀ πολεμίους τὴν φύσιν ὁμολογοῦσι, καὶ ἀνθρώπους ὀνομάζουσιν· οὓς δὲ καταθυμίους ἔχουσι, τούτους δι' ἀνδραγαθίαν θρησκείας προστάττουσιν, ὡς περ ἐπ' ἐξουσίας (55) ἔχοντες τὸ θεοποιεῖν, αὐτοὶ ἄνθρωποι τυγχάνοντες, καὶ εἶναι θνητοὶ μὴ ἀρνούμενοι. Ἐδει δὲ θεοποιούντας αὐτοὺς μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι θεούς· τὸ γὰρ ποιῶν τοῦ ποιουμένου κρεῖττον εἶναι δεῖ, καὶ ὁ κριτικὸν τοῦ κρινόμενου ἐξ ἀνάγκης ἄρχει, καὶ ὁ διδοὺς πάντως ὃ ἔχει, χαρίζεται· ὡς περ ἀμέλει καὶ πᾶς βασιλεὺς ὃ μὲν ἔχει χαρίζεται, τῶν δὲ λαμβανόντων κρεῖττων καὶ μεζίων ἐστίν. Ἐπερ οὖν οὓς θέλουσιν αὐτοὶ, τούτους θεοὺς δογματίζουσιν εἶναι, ἔδει καὶ αὐτοὺς πρῶτον εἶναι θεούς. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστὸν ἐστὶ ταῦτο, ὅτι, αὐτοὶ ἀποθνήσκοντες ὡς ἄνθρωποι, ἐλέγχουσι τὴν ἑαυτῶν περὶ τῶν θεοποιηθέντων ὑπ' αὐτῶν ψῆφον εἶναι ψευδῆ.

major est. Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decerneret. Verum hoc inter cætera admiratione dignum videtur, quod ipsi tanquam homines morientes, suam de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.

10. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος οὐ καινόν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἥρξαστο βουλῆς, ἀλλ' ἦν ἄνωθεν προγιγνώμενον καὶ προμελετώμενον ἐπὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἔννοιαν. Καὶ γὰρ οἱ παλαιοὶ παρ' Ἑλλήσι διαθεσθήμενοι θεοὶ Ζεὺς, καὶ Ποσειδῶν, καὶ Ἀπόλλων, καὶ Ἥφαιστος, καὶ Ἑρμῆς, καὶ ἐν θηλείαις Ἥρα, καὶ Δήμητρα, καὶ Ἀθήνη (56), καὶ Ἄρτεμις, ταῖς Θησεῦς τοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἱστορούμενου διαταγαῖς ἐκρίθησαν λέγεσθαι θεοί· καὶ οἱ μὲν διαταξάμενοι, ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες, θρηνοῦνται· οὓς δὲ διατάξαντο, οὗτοι ὡς θεοὶ προσκυνοῦνται. Ἡ πολλῆς ἐναντιότητος καὶ μανίας ἰδὸν διαταξάμενον εἰδότες, οὓς διατάξαστο (57), προτιμῶσι. Καὶ εἶθε μέχρις ἀρρένων εἰστήκει τούτων ἡ εἰδωλομανία (58), καὶ μὴ εἰς θηλείας κατέφερον τὴν θείαν προσηγορίαν. Καὶ γὰρ καὶ γυναῖκας, ἃς οὐδὲ εἰς κοινὴν περὶ πραγμάτων συμβουλίαν λαμβάνειν ἀσφαλές, ταύτας τῆ τοῦ Θεοῦ τιμῇ θρησκεύουσι καὶ σέβουσιν, ὡς αἱ μὲν παρὰ Θησεῦς διαταγεῖσαι, ἃς (59) προεἰρήκαμεν, παρὰ δὲ Αἰγυπτίους Ἴσις καὶ Κόρη καὶ Νεωτέρα (60), καὶ παρ' ἄλλους Ἀφροδίτη. Τὰ γὰρ τῶν ἄλλων ὀνόματα οὐδὲ λέγειν εὐαγέες ἡγούμεαι, πάσης χλεύης ἄντα μεσά. Πολλοὶ γὰρ οὐ μόνον ἐν τοῖς παλαιοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἀποβαλόντες φιλοτατα καὶ ἀδελφούς καὶ συγγενεῖς καὶ γυναῖκας, πολλοὶ δὲ καὶ ἄνδρας ἀποβαλοῦσαι, οὓς πάντας ἡ φύσις ἤλεξεν ἀνθρώπους εἶναι θνητοὺς, τούτους καὶ ταύτας διὰ τὸ πολὺ περὶ αὐτῶν πένθος ἀναζωγραφήσαντες, καὶ θυσίας ἀναπλάσαντες, ἀνέθηκαν, οὓς οἱ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν πλάσιν, καὶ τὴν τοῦ τεχνίτου φιλοτιμίαν θεοὺς ἐθρήσκουσιν, πρᾶγμα πάσχοντες οὐ κατὰ φύσιν. Οὓς γὰρ οἱ γονεῖς ὡς μὴ ἄντας θεοὺς ἐθρήκησαν (οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἔδεισαν αὐτοὺς

A Romanus quos ab initio habuit imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. Namque illorum quidem quibus illi infensi sunt, naturam agnoscunt, eosque utpote inimicos, homines appellant: at vero quos diligunt et charos habent, eos ob virtutem coli præcipiunt, quasi deos faciendi potestatem ipsi habent, qui utique homines sunt, et se mortales esse non inficiantur. Hi enim profecto potius qui deos faciunt dii esse censendi sunt, quam quos ipsi faciunt deos. Siquidem res quæ facit, ea quæ fit præstantior esse debet; et qui aliterq̄ judicat, ejus qui judicatur, dominus sit necesse est: is item qui aliquid donat, omnino id quod habet largitur; quem-

B admodum certe et omnis imperator, id quod ipse habet, donat, iisque qui accipiunt potentior et major est. Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decerneret: eos sane primum deos quoque esse oporteret. Verum hoc inter cætera admiratione dignum videtur, quod ipsi tanquam homines morientes, suam de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.

10. Nec vero recens est istiusmodi consuetudo, neque a Romano senatu initium duxit, sed diu ante ad fingenda idola inventa et instituta est. Illi enim qui a tanto tempore dii apud Græcos celebrantur, Jupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, et e feminis Juno, Ceres, Pallas, Diana, edictis Thesei, quem Græcorum historiæ præcipue commendant, divinitatem sunt consecuti. Hinc illi qui id sanciverunt, ut homines, mortui lugentur: hi autem quos deos esse statuerunt, tanquam dii adorantur. O incredibilem repugnantiam atque insaniam! Notus ipsis est qui deos illos esse sanxit, et quos ille sanxit, eidem anteposuit! Verum utinam saltem in maribus stetisset eorum idololatria, neque feminis divinum nomen detulissent! Siquidem etiam mulieres, quas neque ad publica concilia admittere tutum est, divinis honoribus colunt et venerantur, quales sunt, quæ, ut supra diximus, Thesei præscripto inter numina sunt relatæ, et apud Ægyptios Isis, Puella et Adolescentula, atque apud alios Venus. Nam aliarum ridicula nomina proferre fas esse non reor. Multi enim non prisceis tantum, sed nostris etiam temporibus, post amissos quos habebant charissimos, tum fratres tum cognatos ac uxores: multæ item mulieres extinctis viris (quos sane omnes, mortales homines fuisse natura convincit), illos et illas, cogente luctus acerbitate, pictura expresserunt et confictis sacrificiis consecraverunt, quos deinde posteri ob pictum simulacrum et artificis industriam tanquam deos venerati sunt, idque præter omnem naturæ rationem. Quos enim ipsi parentes luxere ut qui dii non essent (namque

(55) Sic Basil. et Anglic. Editio Commel. et alii mas. unica voce habent ἐπεξουσίας, sed mendose.

(56) Seguer., Δήμητρα εἰ Ἀθηνᾶ.

(57) Seguer., διατάξαντο.

(58) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 2 an. Alii cum editis, εἰδωλολατρεία.

(59) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., ὡς.

(60) Ambros. Camaldul., Puellam et Adolescentulam hic vertit: Omnibonus, Proserpinam et Neu-

teram. Nannius Proserpinam minorem quasi Νεωτέρα ad Κόρη referretur. Κόρη Latinis Proserpinam esse nemo nescit. Quid autem sit Νεωτέρα, nihil certi dicere habemus. Forte Junonis filiam Ἥθην deam juventutis significat. Verum quidquid hic sit Κόρη et Νεωτέρα, Ambrosii interpretationem, quæ Græcis verbis simpliciter respondet, visum est amplecti.

si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos et mortuos deslevisset: quia vero non tantum non esse deos, sed nec existere: quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eorum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent, quem ex eo quod illi amplius non existerent acceperant, istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, et veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in Ægypto, luctus Osiris, Ori, Typhonisque et aliorum interitus celebratur. Dodonæa item ærea et Cretæ Corybantes argumento sunt Jovem non fuisse deum, sed hominem, eumque ex patre carnivoro procreatum esse. Verum præ cæteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in Piræum cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effictam adoraret.

11. Hæc autem et similia idololatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum: et adinventio illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, et idcirco brevis illorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cepit, subditisque suis sacra et caerimonias iradidit. Deinde impia consuetudo tempore inavescens, tanquam lex custodita est, et tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod procul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regis quem honorare volebant, fecerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adlarentur. Ad religionis astem et venerationis amplificationem etiam ignaros instigavit artificis eximia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi, omnem artem et industriam suam adhibuit, ut similitudinem quam optime exprimeret. Vulgus porro elegantia operis illectum, eum qui paulo ante ut homo colebatur, nunc numen esse reputavit; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miseris aut tyrannidi deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt. Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste Scriptura, ab hominibus initium hæbuerit et efficta sit, jam tempus est, ut ad ejus confutationem aggrediamur: quod ut præstemus, non tam extrinsecus colligemus argumenta quam ex his ipsis quæ illi de suis numinibus*

A θεούς, ὡς ἀπολομένους ἐκόψαντο· τούτου γὰρ χάριν, οὐ μόνον οὐ (61) νομίζοντες αὐτοὺς εἶναι θεούς, ἀλλὰ μὴδ' ὄλως ὑπάρχειν, ἐν εἰκόνι τούτου ἐτυπώσαντο, ἵνα τοῦ μηκέτι εἶναι, τὴν διὰ τῆς εἰκόνης δόκησιν ὀρώντες, παραμυθῶνται, τούτοις ὁμοῦς οἱ ἀφρονες ὡς θεοὺς εὐχονται, καὶ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τιμὴν τούτοις περιτιθέασιν. Ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ εἰσέτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίρειος, καὶ Ὀρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ἄλλων θρηῶνος τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται· καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ χαλκεία, καὶ ὁ ἐν Κρήτῃ Κορύδαντες, τὸν Δία μὴ εἶναι θεὸν ἐλέγχουσιν, ἀλλ' ἄνθρωπον, καὶ τοῦτον ἐκ πατρὸς ὠμοδόρου γενόμενον. Καὶ τό γε θαυμαστόν, ὅτι καὶ ὁ πάνυ παρ' Ἑλλήσι σοφὸς καὶ πολλὰ καυχησάμενος, ὡς περὶ Θεοῦ διανοηθεὶς, ὁ Πλάτων, εἰς τὸν Πειραιᾶ (62) μετὰ Σωκράτους κατέρχεται, τὴν ἀνθρώπου τέχνην πλασθεῖσαν Ἀρτεμιν προσκυνησῶν.

11. Ταῦτας δὲ καὶ τὰς τοιαύτας τῆς εἰδωλομανίας εὐρέσεις ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ προεβίβασεν ἡ Γραφή λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων· εὐρεσις δὲ αὐτῶν φθορὰ ζωῆς. Οὐτε γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὐτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Κενοδοξία γὰρ ἀνθρώπων ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο σὺντομον αὐτῶν τέλος ἐπενοήθη. Ἄωρον γὰρ ἐκείνῳ θρυχόμενος κατήρ, τοῦ ταχέως ἀφαιραθέντος τέκνου εἰκόνα ποιήσας, τὸν τότε νεκρὸν ἄνθρωπον, νῦν ὡς ζῶντα ἐτίμησε, καὶ παρέδωκε τοῖς ὑποχειρίοις μυστήρια καὶ τελετάς. Ἐτ' ἐν χρόνῳ κρατηθὲν (63) τὸ ἀσεβὲς ἔθος, ὡς νόμος ἐφυλάχθη. Καὶ τυράννων ἐπιταγαῖς ἐθροισκείτο τὰ (64) γλυπτά, οὗς ἐν ὕψει μὴ δυνάμενοι τιμῆν ἄνθρωποι, διὰ τὸ μακρὰν οἰκεῖν, τὴν πόρρωθεν εὐφρῖν ἀναπυσσάμενοι, ἐμφανῆ εἰκόνα τοῦ τετιμημένου βασιλέως ἐποίησαν, ἵνα τὸν ἀπόντα ὡς παρόντα κολακεύωσι διὰ τῆς σπουδῆς. Εἰς ἐπίτασιν δὲ θρησκείας καὶ τοὺς ἀγροῦντας ἡ τοῦ τεχνίτου προστρέψατο φιλοτιμία· ὁ μὲν γὰρ, ἴσως ἐπὶ κρατοῦντι βουλόμενος ἀρέσαι, ἐξεβιάσατο τῇ τέχνῃ τὴν ὁμοιότητα ἐπὶ τὸ κάλλιον· τὸ δὲ πλεῖθος, ἐφελκόμενον διὰ τὸ (65) εὐχαρί τῆς ἐργασίας, τὸν πρὸ ὀλλοῦ τιμηθέντα ἄνθρωπον, νῦν (66) σέβασμα ἐλογίσαστο· καὶ τοῦτο ἐγεγόνει ἐπὶ βίῳ εἰς (67) ἔσθρον· ὅτι, ἡ συμφορὰ ἢ τυραννίδι δουλεύσαντες ἄνθρωποι, τὸ ἀκοινώρητον δρομαλίθιοι καὶ ξύλοισι περιέβηκαν. Τοιαύτης τὸν νου τῆς (68) τῶν εἰδώλων εὐρέσεως ἐπὶ μάρτυρι τῇ Γραφῇ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρεξάμενης καὶ ἀναπλασθείσης, ὥρα λοιπὸν σοὶ καὶ τὸν κατ' αὐτῆς ἐλεγχον ἀποδείξαι, οὐ τοσοῦτον ἐξωθεν, ὅσον ἀπ' ὧν οἱ τοὶ περὶ

¹ Sap. xiv, 12-21.

(61) Particulam οὐ restitimus ex Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(62) Seguer. Basil. et Felckm. 2 anon., Πειραιᾶ. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., Πειραιᾶ.

(63) Sic Seguer. et Basil. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis κρατηθέν.

(64) Art. τὰ δεest in Seguer.

(65) Felckm. 2 anon., εὐμορφον.

(66) Felckm. 2 anon., εἰς θεούς. Ibid. Basil. et Anglic., ἐλογίσαστο.

(67) Basil., ὡς.

(68) Art. τῆς derst in Felckm. 2 anon. Ibid. τῶν δεest in Seguer. et Anglic.

αὐτῶν φρονουσι τὰ τεκμήρια λαμβανόντας (69). Εἰ γάρ τις τῶν παρ' αὐτοὺς λεγομένων θεῶν, ἵνα πρῶτον ἀπὸ τούτων τῶν κάτωθεν ἄρξωμαι, λάβοι τὰς πράξεις, εὐρήσει μὴ μόνον οὐκ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αἰσχίστους γεγονότας. Οἶον γάρ, οἶόν ἐστιν ἰδεῖν τοὺς παρὰ ποιηταῖς τοῦ Διὸς ἔρωτας, καὶ τὰς ἀσελγείας; Οἶόν ἐστιν αὐτὸν (70) ἀκούειν ἀρπάζοντα μὲν τὸν Γανυμήδην, καὶ τὰς κλοπαιμαίους ἐργαζόμενον μοιχείας, δεδιότα δὲ καὶ δειλιώντα μὴ παρὰ γνώμην αὐτοῦ τὰ τῶν Τρώων ἀπὸληται (71) τελεχῆ; Οἶόν ἐστιν ἰδεῖν αὐτὸν ἀχθόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σαρπηδόου (72), καὶ βουλόμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ μὴ δυνάμενον· καὶ ἐπιβουλεύμενον μὲν (73) ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, Ἀθηναῖς δὴ λέγω καὶ Ἥρας καὶ Ποσειδῶνος, βοηθούμενον δὲ ὑπὸ Θέτιδος γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατονταχείρου Αἰγαίου καὶ νικώμενον ὑπὸ Ἡδωνῶν, δουλεύοντα δὲ γυναίξῃ, καὶ δι' αὐτὰς ἐν ἀλόγοις ζώοις τετράποσιν τε καὶ πτηνοῖς ταῖς φαντασίαις παρακινδυνεύοντα· καὶ πάλιν αὐτὸν μὲν κρυπτόμενον διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβουλήν, τὸν δὲ Κρόνον ὑπ' αὐτοῦ δεσμευόμενον (74), κάκεινον ἀποτέμνοντα τὸν πατέρα; Ἄρ' οὖν ἕξιον τοῦτον ὑπονοεῖν θεόν, τσαῦτα δράσαντα, καὶ διαβληθέντα, ἃ μὴδὲ οἱ κοινοὶ Ῥωμαίων νόμοι καὶ τοὺς ἀπλῶς ἀνθρώπους ἐπιτρέπουσι ποιεῖν;

12. Ἦνα γὰρ ἐκ πολλῶν ὀλίγα μνημονεύσω διὰ τὸ πλῆθος, τίς ἰδὼν αὐτοῦ τὴν εἰς Σεμέλην, καὶ Αἴδαν, καὶ Ἀλκμήνην, καὶ Ἄρτεμιν, καὶ Λητώ, καὶ Μαίαν, καὶ Εὐρώπην, καὶ Δανάην, καὶ Ἀντιόπην παρανομίαν καὶ φθοράν· ἢ τίς, ἰδὼν τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιχειρήσαν καὶ τὸλμην, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀδελφὴν εἶχε καὶ γυναῖκα, οὐκ ἂν χλευάσειε, καὶ ζημιώσειε θανάτῳ; Ὅτι μὴ μόνον ἐμοίχευσεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τῆς μοιχείας γενομένους αὐτῷ παῖδας θεοποιήσας ἀνέθηκεν, ἐπικάλυμμα τῆς παρανομίας αὐτοῦ τὴν τῆς θεοποιίας φαντασίαν κατασκευάζων· ὣν εἰσι Διόνυσος καὶ Ἡρακλῆς, καὶ Διόσκουροι, καὶ Ἑρμῆς, καὶ Περσεύς, καὶ Σώπειρα (75). Τίς, ἰδὼν τὴν τῶν λεγομένων θεῶν ἀκατάλακτον πρὸς ἑαυτοὺς ἔριν ἐν Ἰλίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων χάριν, οὐ καταγνώσεται τῆς ἀσθενείας αὐτῶν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους παρώξυναν; Τίς, ἰδὼν ὑπὸ μὲν Διομήδους τιτρωσκομένους Ἄρεα καὶ Ἀφροδίτην, ὑπὸ δὲ Ἡρακλέους τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ὑποχθόνιον ἢν καλοῦσι θεόν, Αἰδονέα, καὶ Διόνυσον μὲν ὑπὸ Περσεύς, Ἀθηναῖν δὲ ὑπὸ Ἀρκάδος, καὶ τὸν Ἥφαιστον ῥιπτόμενον καὶ χυλαίνοντα, οὐ καταγνώσεται τῆς φύσεως, καὶ ἀποστραφῆσεται μὲν τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, φαρτῶς δὲ

A sentiunt. Si quis enim illorum, quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos fuisse reperiet. Quid enim, quæso, turpius quam illi Jovis amores, et impudicitiae, quas apud poetas legere licet? Quid sædus dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, **10** furtiva adulteria patrare, timere et pavere ne contra ipsius mentem Trojanorum incensia diruantur? Quid indignius cogitaveris, quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis graviter ferre, eique opitulari velle, nec posse? Quid, inquam, miserius potest esse quam cum cernis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone et Neptuno, openique ferri a Thetide muliere et a centimano Ægeone: cum item voluptate victum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum et volucrum formas non sine sui periculo induere: cum rursum eundem ut patris insidias fugiat, latebras quærere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri et castrari? An ergo æquum est illum censeri deum, qui ea flagitia commisit, et tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges vel ipsis hominibus facere permittunt?

12. Ut enim præ multitudine pauca ex multis commemorarem, quis cognitis flagitiis et stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maian, Europam, Danaen et Antiopam vitiauit, vel quis perspecta ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimirum simul et sororem et uxorem habuit, illum non despiciat, et morte dignum æstimet? Enimvero non supra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam pravitatem tegendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus et Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Græcorum et Trojanorum causa, apud Ilium inter se pugnant, eorum imbecillitatem non condemnet, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem et Venerem a Diomede vulnerari, Junonem vero et infernum quem vocant Deum, Aidoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, et Minervam ab Arcade, Vulcanum autem e cælo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit, quin statim hujusmodi deorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quo-

(69) Sic Segner. Gobler. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis λαμβανόντας.

(70) Anglic. et Felckm. 2 anon., αὐτῶν.

(71) Sic Segner. et Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., at Angl. et Felckm. 2 anon., ἀπώληται. Cæteri cum editis, ἀπόλληται.

(72) Sic Segner. et Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis Σαρπηδῶνος, mendose. Vide Homeri *Iliad.* II.

(73) Particula μὲν deest in Felckm. 3 anon. Ibid. vox λεγομένων deest in Basil. et Anglic. Ibid. par-

ticula δὲ deest in Segner.

(74) Sic Segner. Alii cum editis, δεσμοῦμενον.

(75) Dianam hic significari verisimile est, quam Sospitam appellatam esse observat Natalis Comes *Mythol.* lib. III, c. 18, nempe quod parentibus auxiliari crederetur. Juno quoque Sospita dicebatur, ut patet ex Cicero lib. I *De nat. deor.*, et alibi. At hic Junonem non intelligi manifestum est, quia Juno soror et uxor Jovis erat, non filia, qualis erat quæ hic Σώπειρα appellatur.

si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos et mortuos deflevisset: quia vero non tantum non esse deos, sed nec existerent quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eorum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent, quem ex eo quod illi amplius non existerent acceperant, istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, et veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in Ægypto, luctus Osiris, Ori, Typhonisque et aliorum interitus celebratur. Dodonæa item ærea et Cretæ Corybantes argumento sunt Jovem non fuisse deum, sed hominem, eumque ex patre carnivoro procreatum esse. Verum præ cæteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in Piræum cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effictam adoraret.

11. Hæc autem et similia idololatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum: et adinventio illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, et idcirco brevis idolorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cepit, subditisque suis sacra et caerimonias tradidit. Deinde impia consuetudo tempore invalescens, tanquam lex custodienda, et tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod procul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regia quem honorare volebant, fecerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adlarentur. Ad religionis autem et venerationis amplificationem etiam ignaros instigavit artificis eximia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi, omnem artem et industriam suam adhibuit, ut similitudinem quam optime exprimeret. Vulgus porro elegantia operis illectum, eum qui paulo ante ut homo colebatur, nunc numen esse reputavit; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miseris aut tyrannidi desertientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt. Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste Scriptura, ab hominibus initium hæberit et efficta sit, jam tempus est, ut ad ejus confutationem aggrediamur: quod ut præstemus, non tam extrinsecus colligenus argumenta quam ex his ipsis quæ illi de suis numinibus*

¹ Sap. xiv, 12-21.

(61) Particulam οὐ restitimus ex Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(62) Seguer. Basil. et Felckm. 2 anon., Πειραιᾶ. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., Πειραιᾶ.

(63) Sic Seguer. et Basil. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis χρᾶτηθέν.

(64) Art. τὰ δεest in Seguer.

θεοὺς, ὡς ἀπολομένους ἐκόψαντο· τούτου γὰρ χάριν, οὐ μόνον οὐ (61) νομίζοντες αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, ἀλλὰ μὴδ' ὄλως ὑπάρχειν, ἐν εἰκόني τούτους ἐτυπώσαντο, ἵνα τοῦ μηκέτι εἶναι, τὴν διὰ τῆς εἰκόνης δέχῃσιν ὀρῶντες, παραμυθῶνται), τούτοις ὁμοίως οἱ ἄφρονες ὡς θεοὶ εὐχονται, καὶ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τιμὴν τούτοις περιτιθέασιν. Ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ εἰσέτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίρειος, καὶ Ὀρου, καὶ Τυφῶνος, καὶ τῶν ἄλλων θρηῆος τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται· καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ χαλκεία, καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ Κορύβαντες, τὸν Δία μὴ εἶναι θεὸν ἐλέγχουσιν, ἀλλ' ἀνθρώπον, καὶ τοῦτον ἐκ πατρὸς ὠμοδόρου γενόμενον. Καὶ τὸ γε θαυμαστόν, ὅτι καὶ ὁ πάνυ παρ' Ἑλλήσι σοφὸς καὶ πολλὰ καυχήσάμενος, ὡς περὶ Θεοῦ διανοηθεὶς, ὁ Πλάτων, εἰς τὸν Πειραιᾶ (62) μετὰ Σωκράτους κατέρχεται, τὴν ἀνθρώπου τέχνην πλασθεῖσαν Ἄρτεμιν προσκυνήσων.

11. Ταύτας δὲ καὶ τὰς τοιαύτας τῆς εἰδωλομανίας εὐρέσεις ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ προεδίδασκεν ἡ Γραφή λέγουσα· Ἀρχὴ πορνείας ἐπιτοια εἰδώλων· εὐρέσεις δὲ αὐτῶν φθορὰ ζωῆς. Οὐτε γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὔτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. Κενοδοξία γὰρ ἀνθρώπων ἤλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο σύντομον αὐτῶν τέλος ἐπεσοῖθη. Ἄωρον γὰρ πένθει τρυχώμενος πατήρ, τοῦ ταχέως ἀφαιρεθέντος τέκνου εἰκόνα ποιήσας, τὸν τότε νεκρὸν ἀνθρώπον, νῦν ὡς ζῶντα ἐτίμησε, καὶ παρέδωκε τοῖς ὑποχείρισις μυστήρια καὶ τελετάς. Ἐπ' ἐν χρόνῳ κρατηθὲν (63) τὸ ἀσεβὲς ἔθος, ὡς νόμος ἐφυλάχθη. Καὶ τυράννων ἐπιταγῆς ἐθηροσκύετο τὰ (64) γλυπτὰ, οὐκ ἐν εὐψίᾳ μὴ δυνάμενοι τιμῆν ἀνθρώποι, διὰ τὸ μακρὰν οἰκίσιν, τὴν κόβρωθεν εὐψίαν ἀναπνευσάμενοι, ἐμφανῆ εἰκόνα τοῦ τετιμημένου βασιλέως ἐποίησαν, ἵνα τὸν ἀπόντα ὡς παρόντα κολακεύσι διὰ τῆς σπουδῆς. Εἰς ἐπίτασιν δὲ θρησκείας καὶ τοὺς ἀγροῦντας ἢ τοῦ τεχνίτου προετρέψατο φιλοτιμίᾳ· ὁ μὲν γὰρ, ἴσως τῷ κρατοῦντι βουλόμενος ἀρέσας, ἐξεβιάσατο τῆ τέχνη τὴν ὁμοίωτα ἐπὶ τὸ κάλλιον· τὸ δὲ κληθὸς, ἐφυλάχμενος διὰ τὸ (65) εὐχαρί τῆς ἐργασίας, τὸν πρὸ ὀλίγου τιμηθέντα ἀνθρώπον, νῦν (66) σέβασμα ἐλογίσαντο· καὶ τοῦτο ἐργάσθη τῷ βίῳ εἰς (67) ἐνεδρον· ὅτι, ἢ συμφορᾷ ἢ τυραννίδι δουλεύσαντες ἀνθρώποι, τὸ ἀκοινώρητον δρομαλλοῖς καὶ ξύλοις περιέθησαν. Τοιαύτης τοίνυν τῆς (68) τῶν εἰδώλων εὐρέσεως ἐπὶ μάρτυρι τῆ Γραφῆ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρξάμενης καὶ ἀναπλασθείσης. Ὥρα λοιπὸν σοὶ καὶ τὸν κατ' αὐτῆς ἐλεγχὸν ἀποδείξαι, οὐ τοσοῦτον ἐξωθεν, ὅσον ἀπ' ὧν οὗτοι περὶ

(65) Felckm. 2 anon., εὐμορφον.

(66) Felckm. 2 anon., εἰς θεοῦς. Ibid. Basil. et Anglic., ἐλογίσασατο.

(67) Basil., ὡς.

(68) Art. τῆς δεest in Felckm. 2 anon. Ibid. τῶν δεest in Seguer. et Anglic.

αὐτῶν φρονοῦσι τὰ τεκμήρια λαμβανόντας (69). Εἰ γάρ τις τῶν παρ' αὐτοὺς λεγομένων θεῶν, ἵνα πρῶτον ἀπὸ τούτων τῶν κάτωθεν ἀρξώμαι, λάβοι τὰς πράξεις, εὐρήσει μὴ μόνον οὐκ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αἰσχίτους γεγονότας. Οἷον γὰρ, οἷόν ἐστιν ἰδεῖν τοὺς παρὰ ποιηταῖς τοῦ Διὸς ἔρωτας, καὶ τὰς ἀσελγείας; Οἷόν ἐστιν αὐτὸν (70) ἀκούειν ἀρπάζοντα μὲν τὸν Γανυμήδην, καὶ τὰς κλοπιμαίους ἐργαζόμενον μοιχείας, δεδιότα δὲ καὶ δειλιώντα μὴ παρὰ γνώμην αὐτοῦ τὰ τῶν Τρώων ἀπληται (71) τελεῖ; Οἷόν ἐστιν ἰδεῖν αὐτὸν ἀχθόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Σαρπηδόου (72), καὶ βουλόμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ μὴ δυνάμενον· καὶ ἐπιβουλεύμενον μὲν (73) ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, Ἀθηνᾶς δὲ λέγει καὶ Ἥρας καὶ Ποσειδῶνος, βοηθούμενον δὲ ὑπὸ Θέτιδος γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατονταχείρου Αἰγαίονος· καὶ νικώμενον ὑπὸ ἠδονῶν, δουλεύοντα δὲ γυναίξιν, καὶ δι' αὐτὰς ἐν ἀλόγοις ζωῆς τετράποσι τε καὶ πτηνοῖς ταῖς φαντασίαις παρακινδυνεύοντα· καὶ πάλιν αὐτὸν μὲν κρυπτόμενον διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβουλήν, τῶν δὲ Κρόνον ὑπ' αὐτοῦ δεσμευόμενον (74), κάκεινον ἀποτέμνοντα τὸν πατέρα; Ἄρ' οὖν ἔξιον τοῦτον ὑπονοεῖν θεόν, τσαῦτα δράσαντα, καὶ διαβληθέντα, ἃ μὴδὲ οἱ κοῖνοι Ῥωμαίων νόμοι καὶ τοὺς ἀπλῶς ἀνθρώπους ἐπιτρέπουσι ποιεῖν;

12. Ἴνα γὰρ ἐκ πολλῶν ὀλίγα μνημονεύσω διὰ τὸ πληθος, τίς ἰδὼν αὐτοῦ τὴν εἰς Σεμέλην, καὶ Λήδαν, καὶ Ἀλκμήνην, καὶ Ἄρτεμιν, καὶ Λητώ, καὶ Μαίαν, καὶ Εὐρώπην, καὶ Δανάην, καὶ Ἀντιόπην παρανομίαν καὶ φθοράν· ἢ τίς, ἰδὼν τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιχείρησιν καὶ τόλμαν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀδελφὴν εἶχε καὶ γυναῖκα, οὐκ ἂν χλευάσειε, καὶ ζημιώσειε θανάτῳ; Ὅτι μὴ μόνον ἐμοίχευσεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τῆς μοιχείας γενομένους αὐτῷ παῖδας θεοποιήσας ἀνέθηκεν, ἐπικάλυμμα τῆς παρανομίας αὐτοῦ τὴν τῆς θεοποιίας φαντασίαν κατασκευάζων· ὧν εἰσι Διόνυσος καὶ Ἡρακλῆς, καὶ Διόσκουροι, καὶ Ἑρμῆς, καὶ Περσεύς, καὶ Σώτερα (75). Τίς, ἰδὼν τὴν τῶν λεγομένων θεῶν ἀκατάλακτον πρὸς ἑαυτοὺς ἔριν ἐν Ἰλίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων χάριν, οὐ καταγνώσεται τῆς ἀσθενείας αὐτῶν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους παρώξυναν; Τίς, ἰδὼν ὑπὸ μὲν Διομήδους τιτρωσκομένους Ἄρα καὶ Ἀφροδίτην, ὑπὸ δὲ Ἡρακλέους τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ἵπποθόνιον ἢν καλοῦσι θεόν, Ἀἰδονέα, καὶ Διόνυσον μὲν ὑπὸ Περσέως, Ἀθηνᾶν δὲ ὑπὸ Ἀρχάδος, καὶ τὸν Ἥφαιστον ριπτόμενον καὶ χωλαίνοντα, οὐ καταγνώσεται τῆς φύσεως, καὶ ἀποστραφήσεται μὲν τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, φθαρτοὺς δὲ

sentiant. Si quis enim illorum, quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos fuisse reperiet. Quid enim, quæso, turpius quam illi Jovis amores, et impudicitiam, quas apud poetas legerelicet? Quid foedius dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, **10** furtiva adulteria patrare, timere et pavere ne contra ipsius mentem Trojanorum incensia diruantur? Quid indignius cogitaveris, quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis graviter ferre, eique opitulari velle, nec posse? Quid, inquam, miserius potest esse quam cum cernis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone et Neptuno, openique ferri a Thetide muliere et a centimano Ægeone: cum item voluptate victum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum et volucrum formas non sine sui periculo induere: cum rursus eundem ut patris insidias fugiat, latebras querere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri et castrari? An ergo æquum est illum censeri deum, qui ea flagitia commisit, et tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges vel ipsis hominibus facere permittunt?

12. Ut enim præ multitudine pauca ex multis commemorarem, quis cognitis flagitiis et stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maiam, Europam, Danaen et Antiopam vitiauit, vel quis perspecta ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimirum simul et sororem et uxorem habuit, illum non despiciat, et morte dignum æstimet? Enimvero non supra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam pravitatem legendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus et Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Græcorum et Trojanorum causa, apud Ilium inter se pugnant, eorum imbecillitatem non condemnet, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem et Venerem a Diomede vulnerari, Junonem vero et infernum quem vocant Deum, Aidoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, et Minervam ab Arcade, Vulcanum autem e caelo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit, quin statim hujusmodi deorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quo-

(69) Sic Segner. Gobler. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis λαμβανόντας.

(70) Anglic. et Felckm. 2 anon., αὐτῶν.

(71) Sic Segner. et Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., at Angl. et Felckm. 2 anon., ἀπώληται. Cæteri cum editis, ἀπώληται.

(72) Sic Segner. et Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Alii cum editis Σαρπηδόου, mendose. Vide Homeri *Iliad.* II.

(73) Particula μὲν deest in Felckm. 3 anon. Ibid. vox λεγομένων deest in Basil. et Anglic. Ibid. par-

ticula δὲ deest in Segner.

(74) Sic Segner. Alii cum editis, δεσμούμενον.

(75) Dianam hic significari verisimile est, quam Sospitam appellatam esse observat Natalis Comes *Mythol.* lib. III, c. 18, nempe quod parentibus auxiliari crederetur. Juno quoque Sospita dicebatur, ut patet ex Cicerone lib. I *De nat. deor.*, et alibi. At hic Junonem non intelligi manifestum est, quia Juno soror et uxor Jovis erat, non filia, qualis erat quæ hic Σώτερα appellatur.

minus deos illos esse dicat, sed potius cum corruptioni subjectos et patibilis naturæ esse intellexerit, nihil profecto aliud eos quam homines, atque imbecilles homines esse agnoscat, magisque illos qui vulnerant, quam qui vulnerantur, jure et merito admirabitur? Quis item Martis cum Venere adulterium, et utriusque paratas a Vulcano insidias, aliosque quos vocant deos ad stupri spectaculum ab eodem Vulcano accersitos adventare, et illorum impudicitiam contueri conspiciens, risum tenere queat, eosque non valde aspernetur? Quis non rideat, si Herculem viderit præ ebrietate libidinose in Omphalem insanire? Nam libidinosi illorum gesta turpissimosque amores, ac eorum imagines auro, argento, ære, ferro, lapidibus et lignis expressas, nihil est cur accurate reprehendam, cum res ipsæ ex sese execrandæ sint, et manifestam erroris notam habeant. Quæ sane in re, eorum, qui his fallaciis seducuntur, maxime misereri convenit. Hi enim qui adulterium, qui ad ipsorum uxorem audeant accedere, maximo odio prosequerentur, adulterii magistros deos facere non verentur: cumque ipsi cum sororibus **II** commiseri reformidant, eos qui id ipsum faciunt, venerantur: qui iidem pueros corrumpere crimen esse fatentur, illos nihilominus colunt qui hujusce flagitii rei esse prædicantur: ac denique ea, quæ leges hominibus prohibent, suis, ut appellant, diis non erubescunt ascribere.

13. Præterea cum lapides et ligna adorant, non attendunt se res prorsus similes pedibus conculcare et comburere, quarum partes deos nuncupant, et quæ paulo ante in usum assumebant, hæc eadem sculpta insipienter venerari: quæ dum faciunt, non certe advertunt nec omnino cogitant se non deos sed cælatoris artem adorare. Siquidem quandiu impolitus est lapis et materia rudis, tandiu iata calcant et ad suos sæpe usus etiam viliores adhibent. Cum vero fictor artem suam in illis exercuerit, et viri vel mulieris forma materiam figurarit, tunc gratias agunt artifici, jamque ut deos colunt, quos mercede a cælatore emerunt. Quinetiam fictor, quasi oblitus quæ ipse fabricavit, propriis operibus supplicat, et quæ paulo ante scalpebat et incidebat, hæc eadem, perfecto opere, deos salutat. Atqui si illa admiratione digna erant, cælatoris sane artem laudare et admirari, non autem quæ ficta erant fictori præferre decebat. Siquidem non materia artem, sed ars materiam ornavit et deum fecit. Multo igitur æquius erat ab illis coli artificem, quam ea quæ ipse fecerat, tum quia ipse diis illis arte factis tempore prior est, tum quia, ut voluit, sic illi effecti sunt. Nunc vero, rejecta æquitate, scientiaque et arte posthabitis, ea adorant quæ scientia et arte

(76) Hæ voces αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους desunt in Felckm. 3 anon. et Anglic. In Gobler. autem et Felckm. 1 anon. desunt tantum καὶ ἀνθρώπους.

(77) Anglic., μῖσος.

(78) Seguer., ἐπιμισγόμενοι. Gobler., ἐπισημνυμένοι. Paulo post Felckm. 3 anon. κακὴν habet,

καὶ παθητοὺς αὐτοὺς ἀκούων, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους (76) ἀσθενεῖς ἐπιγνώσεται, καὶ μᾶλλον τοὺς τρώσαντας ἢ τοὺς τραθέντας θαυμάσειεν; Ἡ τίς, ἰδὼν τὴν Ἄρεος πρὸς Ἄφροδίτην μοιχείαν, καὶ τὸν Ἡφαίστου κατ' ἀμφοτέρων κατασκευαζόμενον δόλον, καὶ τοὺς ἄλλους λεγομένους θεοὺς ἐπὶ θέαν τῆς μοιχείας ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου καλουμένους, καὶ αὐτοὺς ἐρχομένους, καὶ ὀρώντας αὐτῶν τὴν ἀσέλγειαν, οὐκ ἂν γελάσειε καὶ καταγνώσεται τῆς φαυλότητος αὐτῶν; Ἡ τίς οὐκ ἂν γελάσειεν ὀρών τὴν Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ὀμφάλην ἐκ μέθης παραφροσύνην καὶ ἀσωτίαν; Τὰς γὰρ καθ' ἡδονὴν αὐτῶν πράξεις, καὶ τοὺς παραλόγους αὐτῶν ἔρωτας, καὶ τὰς ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ χαλκῷ καὶ σιδήρῳ, καὶ λίθοις καὶ ξύλοις θεοπλαστίας, οὐ δεῖ διελέγειν μετὰ σπουδῆς, τῶν πραγμάτων καὶ ἀφ' ἐαυτῶν ἐχόντων τὸ μῦθος (77), καὶ δι' ἐαυτῶν ἐπιδεικνυμένων τὸ τῆς πλάνης γνώρισμα· ἐφ' οἷς μάλιστα καὶ οἰκτειρήσειεν ἂν τις τοὺς ἀπατωμένους ἐν αὐτοῖς. Τῇ γὰρ ἐαυτῶν γυναικὶ μισοῦντες τὸν ἐπιβαίνοντα μοιχόν, τοὺς τῆς μοιχείας διδασκάλους θεοποιούντες οὐκ αἰσχύνονται· καὶ τὰς ἀδελφαὶς αὐτοῦ οὐκ ἐπιμυγνόμενοι (78) τοὺς τοῦτο ποιήσαντας προσκυνοῦσι· καὶ ὁμολογοῦντες εἶναι κακὸν τὴν παιδοφθορίαν, τοὺς ἐπὶ ταύτῃ διαβαλλομένους θρησκευοῦσι· καὶ ἂ μὴδὲ ἐν ἀνθρώποις εἶναι ἐπιτρέπουσιν οἱ νόμοι, ταῦτα τοῖς ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζόμενοις (79) θεοῖς περιτιθέντες οὐκ ἐρυθρίωσιν.

13. Εἴτα προσκυνοῦντες λίθοις καὶ ξύλοις (80), οὐχ ὀρώσιν, ὅτι τὰ μὲν ὁμοία τοῖς ποσὶ πατοῦσι καὶ καίουσι, τὰ δὲ τούτων μέρη θεοὺς προσαγορεύουσι· καὶ ἂ πρὸ ὀλίγου εἰς χρῆσιν εἶχον, ταῦτα διὰ παραφροσύνην γλύψαντες σέβουσιν· οὐχ ὀρώντες, οὐδὲ λογιζόμενοι τὸ σύνολον, ὅτι οὐ θεοὺς, ἀλλὰ τὴν τέχνην τοῦ γλύψαντος προσκυνοῦσιν. Ἔως μὲν γὰρ ἐξυστὸς ἐστὶν ὀλίθος, καὶ ἡ ὕλη ἀργῆ, ἐπὶ τοσούτων ταῦτα πατοῦσι, καὶ τούτοις εἰς ὑπηρεσίας τὰς ἐαυτῶν πολλάκις καὶ τὰς ἀτιμοτέρας χρῶνται· ἐπειδὴν δὲ ὁ τεχνίτης εἰς αὐτὰ τῆς ἰδίας ἐπιστήμης ἐπιβάλλῃ τὰς συμμετρίας, καὶ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὴν ὕλην σχῆμα τυπώσῃ, τότε δὴ, χάριν ὁμολογήσαντες τῷ τεχνίτῃ, λοιπὸν ὡς θεοὺς προσκυνοῦσι, μισθοῦ παρὰ τοῦ γλύψαντος αὐτοὺς ἀγοράσαντες. Πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἀγαματοποιὸς, ὡς περ ἐπιλαθόμενος ὧν αὐτὸς ἐργάσατο, τοῖς ἰδίοις ἔργοις προσεύχεται· καὶ ἂ πρὸ ὀλίγου κατέβηε καὶ κατέκοπτε, ταῦτα μετὰ τὴν τέχνην θεοὺς προσαγορεύει. Ἐδεῖ δὲ, εἴπερ ἦν θαυμάσειεν ταῦτα, τὴν τοῦ ἐπιστήμονος τέχνην ἀποδέχεσθαι, καὶ μὴ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντα τοῦ πεποιηκότος προστιμᾶν. Οὐ γὰρ ἡ ὕλη τὴν τέχνην, ἀλλ' ἡ τέχνη τὴν ὕλην ἐκόσμησε καὶ ἔθεοποίησε. Πολλῶν οὖν μᾶλλον δικαιοτέρον ἦν τὸν τεχνίτην αὐτοὺς προσκυνεῖν, ἢ περ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένα, ὅτι τε καὶ προὔπηρε τῶν

ubi alii κακόν.

(79) Omnes hic addunt εἶναι πρᾶτερ ms. Felckm. 3 anon.

(80) Καὶ ξύλοις desunt in Seguer. Idem paulo post πρὸ ὀλίγου habet, ubi alii, πρὸς ὀλίγον. Item, pro καίουσι, Gobler. et Felckm. 1 anon. ξέουσι habent,

ἐκ τέχνης θεῶν, καὶ ὅτι ὡς ἐβουλήθη, οὕτω καὶ γέγονασι. Νῦν δὲ παραγκωνισάμενοι τὸ δίκαιον, καὶ τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν τέχνην ἀτιμάσαντες, τὰ μετ' ἐπιστήμης καὶ τέχνης γεγροντα προσκυνοῦσι· καὶ τοῦ ποιήσαντος ἀνθρώπου ἀποθνήσκοντος, τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγόμενα, ὡς ἀθάνατα τιμῶσι· ἃ, εἰ μὴ τύχοιεν τῆς καθ' ἡμέραν ἐπιμελείας, πάντως τῷ χρόνῳ διὰ τὴν φύσιν ἀφανίζονται. Πῶς δὲ οὐκ ἂν τις αὐτοὺς οἰκτειρήσειε καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι βλέποντες αὐτοὺς τοὺς μὴ βλέπουσι (81) προσκυνοῦσι, καὶ ἀκούοντες αὐτοὺς τοὺς μὴ ἀκούουσι προσεύχονται· καὶ ἐμφυχοὶ καὶ λογιχοὶ κατὰ φύσιν ὄντες οἱ ἄνθρωποι, τοὺς μὴδ' ὄλωσιν κινουμένους, ἀλλὰ καὶ (82) ἀψύχους ὄντας, ὡς θεοὺς προσαγορεύουσι· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι οὗς αὐτοὶ φυλάττουσιν ὑπ' ἐξουσίαν ἔχοντες, τούτοις ὡς δεσπότης δουλεύουσι; Καὶ μὴ τοὶ νομίης ταῦτά με λέγειν ἀπλῶς, ἢ ψεῦδεσθαι κατ' αὐτῶν· ἔστι μὲν γὰρ πᾶρεσι τοῖς βουλουμένοις ὁρᾶν τὰ τοιαῦτα.

14. Κρείττων δὲ μαρτυρία περὶ τούτων ἐστὶ καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς προδιδασκούσης ἀνωθεν καὶ λεγούσης· Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρῆσιον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται (83)· στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν· ὠτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσουσιν· ῥίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφραθήσονται· Χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψηλαφήσουσι· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν· οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν· Ὁμοιοὶ αὐτοῖς γένοιτο (84) οἱ ποιῶντες αὐτά. Οὐδὲ προφητικῆ δὲ τούτων ἀπεισι μέμψις, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τούτοις ὁ κατ' αὐτῶν ἔλεγχος, λέγοντος τοῦ Πνεύματος· Αἰσχυρῆθησονται (85) οἱ πλάσσοντες θεῶν, καὶ γλύφοιτες πάντες μάταια· καὶ πάντες ὁδὸν ἐγένοντο, ἐξηράθησαν· καὶ κωφόι ἀπὸ ἀνθρώπων συναχθήτωσαν πάντες, καὶ στήλωσαν ἅμα, καὶ ἐντραπήτωσαν καὶ αἰσχυρῆθησονται (86) ἅμα· ὅτι ὠξυρε τέκτων σιδηροί, καὶ σκεπάρφω εἰργάσατο αὐτὸ, καὶ ἐν τερέτρῳ ἐβρύθμισεν αὐτὸ (87), καὶ ἔστησεν αὐτὸ ἐν βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ πεινάσει καὶ ἀσθενήσει, καὶ οὐ μὴ πῖν ὕδωρ. Ξύλον γὰρ ἐκλεξάμενος τέκτων, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κόλλῃ ἐβρύθμισεν αὐτὸ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφήν ἀνδρός καὶ ὡς ὠραῖότητα ἀνθρώπου, ἔστησεν αὐτὸ ἐν οἴκῳ (88) ὁ ἔκοψε ξύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύτευσεν ὁ Κύριος, καὶ ἔτελες ἐμήκυνεν, ἢ ἄνθρωποις εἰς καῦσιν, καὶ λαβῶν ἀπ' αὐτοῦ θερμανθῆ, καὶ καύσαντες ἐπειψαν ἄρτους

¹⁰ Psal. cxiii, 12-15; vel cxv, 4-7, secundum textum Græcum.

(81) Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., τοὺς μὴ βλέποντας· et paulo post, τοὺς μὴ ἀκούοντας, ubi alii cum editis τοὺς μὴ βλέπουσι, et τοὺς μὴ ἀκούουσι, ut et legitur in concil. vii, act. vi, ubi hic locus quoad sensum, verbis paulina immutatis, ut Athanasii citatur et explicatur.

(82) Solus ms. Seguer. particulam καὶ habet. Paulo post idem ms. ut et Basil. et Ang. μὴ τοὶ habent, ubi alii cum editis μὴ τοὶ.

(83) Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται desunt in Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

(84) Seguer. hic addit πάντες. Idem paulo post ἀπεισι habet, ubi alii cum editis ἀπέστη.

(85) Anglic. αἰσχυρῆθητε. Ibid. πλάσσοντες Seguer. Anglic. ut et Græcus Scripturæ textus. Alii

A effecta sunt : cumque ipse homo illorum auctor moriatur, ea quæ ab illo facta sunt, tanquam immortalia colunt, quibus utique nisi assiduam curam adhibuerint, ex sua certe natura tempore interitura sunt. Qui porro miserandi non sunt vel ea de causa, quod ipsi videntes, res quæ non vident adorent : ipsi audientes, rebus quæ non audiunt supplicent : ipsi denique cum sint homines anima et ratione ex sua natura præditi, illos qui nullo plane modo moventur, sed inanitati sunt, tanquam deos honorant : et quod stupendum est, quod ipsi in sua potestate habent et custodiunt, iis ut dominis seruiant ! Nec vero putes hæc a me temere vel falso dicta fuisse : nam horum omnium fides etiam oculis obvia et exposita est, volentique licet huiusmodi B spectacula cernere.

καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἢ πίστις ἀπαντῶσα τούτων, καὶ

14. Gravius autem de his testimonium suppeditat divina Scriptura, quæ id nos jampridem his verbis edocuit : *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Oculos habent, et non videbunt : os habent, et non loquentur. Aures habent, et non audient : nares habent, et non odorabunt. Manus habent, et non palpabunt : pedes habent, et non ambulabunt : non clamabunt in guttore suo. Similes illis fiant, qui faciunt ea* ¹⁰. Neque vero hic etiam desideratur Prophetæ incusatio, sed illos Spiritus sanctus hoc modo coarguit et refellit : *Erubescunt qui Deum fingunt, et quicumque vana sculpiunt : et omnes unde facti sunt, aruerunt : 12 et mutui ab hominibus congregentur universi, et stent simul, pudore et tubore suffusi ; quia faber ferrum acuit, et securi illud elaboravit terebroque concinnavit, ac statuit illud brachio fortitudinis suæ : et esuriet et infirmabitur, neque aquam bibit. Lignum enim elegit faber, quod in mensura statuit, et glutine aptavit, ipsumque fecit tanquam viri formam, et ut pulchritudinem hominis, statuit illud in ædibus, quod ex silva lignum cecidit, quod plantavit Dominus, et pluvia crevit, ut sit hominibus ad comburendum, et ex eo sumens calefactus est, et comburentes, panes eo coxerunt, reliquum vero in deos figurarunt, quos et venerati sunt, cujus mediam partem igne combusserant. Media autem ejus parte carnem coxit, et comedit, eaque satiatus est, et calefactus dixit : Dulce mihi est, quod calefactus fuerim, et ignem viderim :*

D cum editis πλάσαντες. Paulo post Seg. et Græc. Script. textus πάντες habent, ubi alii cum editis πάντα.

(86) Καὶ ἐντραπήτωσαν καὶ αἰσχυρῆθησονται desunt in Gobler. Felckm. 1, 2 et 3 anon.

(87) Καὶ ἐν τερέτρῳ ἐβρύθμισεν αὐτὸ habent Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. Alii omittunt. In Græco Scripturæ textu loco ἐβρύθμισεν est ἔστησεν, deinde pro ἔστησεν quod sequitur, est εἰργάσατο αὐτὸ ἐν τῷ βραχίονι, etc. Paulo post, loco ἐβρύθμισεν Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐβρύθρωσεν.

(88) Particula καὶ hic et paulo post ante ὃ deest in Seguer. et Græco Scripturæ textu : in Gobler. et Felckm. 1 anon. in primo tantum loco. In aliis est in utroque.

reliquam vero partem adoravit dicens : Eripe me , quia Deus meus es tu. Nescierunt sapere, quia obscurati sunt, ne oculis viderent, et corde intelligerent : neque secum homo cogitavit in corde suo, vel in anima sua, neque novit prudentia, quia mediam ejus partem igne combussit, et panes in illius carbonibus coxit, assatamque carnem manducavit, et quod reliquum ex eo fuit, in abominandum simulacrum formavit, quod et ipsi adorant. Scitote quia cinis cor eorum est, et errant, et nemo potest eripere animam eorum. Videte, nec dicetis, quia mendacium in dextra mea ¹¹. Quomodo itaque non ab omnibus impii esse judicandi sunt, quos impietatis aperte condemnat divina Scriptura? vel quomodo infelices et miseri non sunt, qui tam manifeste conviucuntur res inanitas prae veritate colere? Quænam vero illis spes superest : quam, quæso, veniam sperare possunt, qui rebus ratione et motu destituitis confidunt, quas loco veri Dei venerari non dubitant?

Γραφῆς ἀσεβείας κατηγορούμενοι ; Ἡ πῶς οὐκ ἂν εἶεν θρησκεύοντες ἀντὶ τῆς ἀληθείας ; Ποία δὲ τούτοις ἐλπὶς, ἥ τις ἀνατόις γένοιτο συγγνώμη, πεπιθοῦσιν ἐπὶ τὰ ἄλογα καὶ ἀκίνητα, ἃ ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ σέβουσιν.

15. Utinam enim, utinam saltem sine figura deos illia finisset artifex, ne evidens propriæ stupiditatis argumentum haberent ! Simplicium siquidem animos adducere potuissent, ut sensum idolis esse crederent, nisi signa sensuum uti oculos, nares, aures, manus et os, immobilia haberent ad sentiendum. Nunc autem habentes non habent, stantes non stant, et sedentes non sedent. Neque enim hæc agendi vim habent, sed ut fictori placuit, ita manent et jacent, nullumque divinitatis indicium exhibent, sed inanima prorsus sunt solaque hominum arte existunt. Utinam quoque hujusmodi falsorum deorum prædicatores et vates (poetas et historicos dico) deos illos esse satis habuissent scribere, nec eorum gesta litteris mandassent, quæ nempe illos minime esse deos, sed turpem vitam duxisse essent argumento ! Namque vel solo divinitatis nomine veritatem subripere aut potius plurimos ab ea avertere potuissent. Jam vero cum Jovis amores et impuritates, cum corruptos ab aliis pueros, cum aliorum, præ sua in feminas libidine, suspiciones et sollicitudines, metus pavorisque ac alia vitia recensent, nihil aliud certe efficiunt quam ut videantur de diis se non solum non loqui, imo nec de probis hominibus, sed de turpibus omnis honestatis alienis commentitia narrare.

16. At vero hic fortasse impii ad ingenium poetarum confugient, ac contendent proprium poetarum esse, ut ea quæ non existunt, comminiscan-

¹¹ Isa. XLIV, 10-20.

(89) Art. ὁ hic nullus est in Seguer. Felckm. 2 anon. et Græco Scripturæ textu : in aliis autem legitur.

(90) Græcus Scripturæ textus γνῶθι. Paulo post

ἐκ' αὐτῶ, τὸ δὲ λοιπὸν εἰργάσαντο εἰς θεοὺς, καὶ προσεκύνησαν αὐτοῖς, οὐ τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκασσαν πυρὶ. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἡμῖσους αὐτοῦ κρέας ὀπτήσας, ἔφαγε καὶ ἐτεπλήσθη· καὶ θερμάνθει εἶπεν· Ἡδύ μοι, ὅτι ἐθερμάνθη, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ δὲ λοιπὸν προσεκύνησι λέγων· Ἐξέλου με, ὅτι Θεός (89) μου εἶ σὺ. Οὐκ ἐργώσαν φρονησαι, ὅτι ἀπημανρώθησαν τοῦ βλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῦ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ· καὶ οὐκ ἀνελογίσαστο ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνελογίσαστο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἐργῶ τῇ φροσησει, ὅτι τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκασσαν ἐν πυρὶ καὶ ἐπεψεν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄρτους· καὶ ὀπτήσας κρέας ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυγμα ἐποίησε, καὶ προσκυνῶσιν αὐτό. Γράτε (90), ὅτι σποδὸς ἡ καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ πλανῶνται, καὶ οὐδεὶς δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτῶν. Ἴδετε, καὶ οὐκ ἐρεῖτε, ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου. Πῶς οὖν οὐκ ἄθεοι παρὰ πᾶσι κριθεῖεν οἱ καὶ παρὰ τῆς θείας κακοδαίμονες οἱ οὕτω φανερώς ἐλεγχόμενοι τὰ ἄψυχα

15. Εἴθε γὰρ, εἴθε κἄν χωρὶς σχήματος αὐτοῖς τοὺς θεοὺς ἐπλαττεν ὁ τεχνίτης, ἵνα μὴ τῆς ἀναισθησίας φανερὸν ἔχωσι τὴν ἐλεγχον. Ἰπέκλεψαν γὰρ ἂν τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀκεραίων, ὡς αἰσθημένων τῶν εἰδώλων, εἰ μὴ τὰ σύμβολα τῶν αἰσθήσεων, ὅσον ὀφθαλμοὺς, καὶ ῥίνας, καὶ ὄτα, καὶ χεῖρας, καὶ στόμα εἶχον ἀκινήτως κείμενα πρὸς τὴν τῆς αἰσθήσεως χρῆσιν καὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀντίληψιν. Νῦν δὲ ἔχοντες οὐκ ἔχουσι καὶ στήκοντες οὐ στήκουσι, καὶ καθεζόμενοι οὐ καθέζονται. Οὐ γὰρ ἔχουσι τοῦτων τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ὡς ὁ πλάσας ἠθέλησεν, οὕτω καὶ μένουσι κείμενοι, Θεοῦ μὲν γνώρισμα μὴδὲν παρέχοντες, ἄψυχοι δὲ καθόλου μόνον ἀνθρώπου τέχνη φαινόμενοι θεέντες. Εἴθε δὲ καὶ οἱ τῶν τοιούτων ψευδοθέων κήρυκες καὶ μάντιες, ποιηταὶ λέγω καὶ συγγραφεῖς, ἀπλῶς θεοὺς αὐτοὺς εἶναι γεγραφήκεισαν· ἀλλὰ μὴ καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν πρὸς ἐλεγχον ἀθεότητος καὶ αἰσχροποιοῦ πολιτείας ἀναγεγραφήκεισαν. Ἡδύναστο γὰρ καὶ μόνῃ τῷ τῆς θεότητος ὀνόματι τὴν ἀλήθειαν ὑφαρπάσαι, μᾶλλον δὲ τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας πλανῆσαι. Νῦν δὲ ἔρωτας καὶ ἀσελγείας διηγούμενοι τοῦ Διὸς, καὶ παιδοφθορίας τῶν ἄλλων, καὶ ζηλοτυπίας πρὸς ἡδονὴν τῶν θηλειῶν, καὶ φόβους καὶ δειλίας, καὶ τὰς ἄλλας κακίας, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἑαυτοὺς ἐλέγχουσι, ὅτι οὐ μόνον οὐ περὶ θεῶν διηγούνται, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἀνθρώπων σεμνῶν, περὶ δὲ αἰσχροῶν καὶ τοῦ καλοῦ μακρὰν ὄντων μυθολογῶσιν.

16. Ἄλλ' ἴσως περὶ τούτων οἱ δυσσεβεῖς ἐπὶ τὴν ιδιότητα τῶν ποιητῶν καταφεύξονται, λέγοντες τῶν ποιητῶν ἴδιον εἶναι (91) χαρακτῆρα τὰ μὴ ὄντα

Felckm. 3 anon. ἐρεῖται habet, ubi alii ἐρεῖτε. Paulo post art. οἱ post κριθεῖεν deest in Seguer.

(91) Art. τόν· qui deest in Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., hic legitur in aliis.

πλάττεσθαι καὶ ψεύθεσθαι περὶ μύθων εἰς ἡδονὴν τῶν ἀκούοντων, οὗ χάριν καὶ τὰ περὶ θεῶν αὐτοὺς πεποιθέναι φήσουσιν. Ἄλλ' αὕτη καὶ πάντων μάλλον ἢ πρόφασις αὐτοῖς ἕλωος δευχθήσεται ἀφ' ὧν αὐτοὶ περὶ τούτων ἔχουσι δόξαν, καὶ προτίθενται. Εἰ γὰρ τὰ παρὰ ποιηταῖς ἐστὶ πλάσματα καὶ ψευδῆ, ψευδῆς ἂν εἴη καὶ αὕτη ἡ περὶ τοῦ Διὸς, καὶ Κρόνου, καὶ Ἥρας, καὶ Ἄρεος, καὶ τῶν ἄλλων ὀνομασία. Ἴσως γὰρ, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ τὰ ὀνόματα πλάσσονται, καὶ οὐκ ἔστι μὲν ὅλως Ζεὺς, οὐδὲ Κρόνος, οὐδὲ Ἄρης· πλάττονται δὲ τούτους ὡς ὄντας οἱ ποιηταὶ πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκούοντων. Πλαττόντων δὲ τῶν ποιητῶν τὰ μὴ ὄντα, πῶς ὡς (92) ὄντας αὐτοὺς θρησκεύουσιν; Ἡ Ἴσως γὰρ ἂν πάλιν φήσουσι, τὰ μὲν ὀνόματα οὐ πλάττονται, τὰς δὲ πράξεις ψεύδονται κατ' αὐτῶν; Ἄλλὰ καὶ τοῦτο οὐδὲν ἤττον πρὸς ἀπολογίαν αὐτῶν οὐκ ἀσφαλές. Εἰ γὰρ τὰς πράξεις ἐψεύσαντο, ἐψεύσαντο (93) πάντως καὶ τὰ ὀνόματα, ὧν καὶ τὰς πράξεις εἶναι διηγῆσαντο. Ἡ εἰ ἀληθεύουσι περὶ τὰ ὀνόματα, ἀληθεύουσι καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀνάγκης. Ἄλλως τε οἱ εἶναι τούτους θεοὺς μυθολογήσαντες ἴσασιν ἀληθῶς καὶ ἂν δεῖ θεοὺς πράττειν, καὶ οὐκ ἂν ποτε τὰς ἀνθρώπων θεοῖς προσέβουεν ἔνοιας· ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ πυρὸς ἔργον τῷ ὕδατι τις ἀναθήσει· τὸ μὲν γὰρ καίει, τὸ δὲ ἐμπαλιν τὴν οὐσίαν ἔχει ψυχράν. Εἰ μὲν οὖν αἱ πράξεις εἰσὶ θεῶν ἀξίαι, θεοὶ ἂν εἴεν καὶ οἱ τούτων ἐργάται· εἰ δὲ ἀνθρώπων ἐστὶ (94) καὶ ἀνθρώπων οὐ καλῶν τὰ μοιχεύειν, καὶ τὰ προειρημένα ἔργα, ἀνθρώποι ἂν εἴεν οἱ ταῦτα πράξαντες, καὶ οὐ θεοί. Κατ' ἀλλήλους γὰρ ταῖς οὐσίαις καὶ τὰς πράξεις εἶναι χρῆ, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας οὐ πράξας μαρτυρηθῆ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας πράξεις γνωσθῆναι δυναθῆ. Ὡσπερ οὖν εἰ τις, διαλεγόμενος περὶ ὕδατος καὶ πυρὸς, καὶ τὰς τούτων ἐνεργείας ἀπαγγέλλων, οὐκ ἂν εἶπε, τὸ μὲν ὕδωρ καίειν, τὸ δὲ πῦρ ψύχειν· οὐδ' εἰ τις περὶ ἡλίου καὶ γῆς διηγείτο, εἰλεγεν ἂν τὴν μὲν γῆν φωτίζειν, τὸν δὲ ἡλίον βοτάναις καὶ καρποῖς (95) σπείρεισθαι, ἀλλὰ καὶ λέγων, πᾶσαν παραπληξίαν ὑπερέβαλεν· οὕτως οὐκ ἂν οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς, καὶ μάλιστα ὁ πάντων ἐξοχωτάτος ποιητής, εἴπερ ᾗδεῖσιν θεοὺς εἶναι τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους, τοιαύτας αὐτοῖς περιέθηκον πράξεις, αἱ μὴ εἶναι θεοῦς αὐτοὺς ἐλέγχουσι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους εἶναι, καὶ ἀνθρώπους οὐ σώφρονας. Ἡ εἰ ἐψεύσαντο ὡς ποιηταὶ, καὶ σὺ τούτων καταψεύθῃ, διὰ τί μὴ καὶ (96) ἐπὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ἡρώων ἐψεύσαντο, καὶ ἀντὶ μὲν ἀνδρείας ἀσθένειαν, ἀντὶ δὲ ἀσθενείας ἀνδρείαν ἐπλάσαντο; Ἐδεῖ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, οὕτω καὶ τοῦ μὲν Ἀχιλλεύου ἀνανδρείαν καταψεύσασθαι, τοῦ δὲ Θερσίτου δύναμιν θαυμάσαι· καὶ τοῦ μὲν Ὀδυσσεύου ἀσυνεσίαν διαβαλεῖν, τοῦ δὲ Νέστορος παραφροσύνην πλάσασθαι· καὶ τοῦ μὲν Διομήδους

(92) Ὡς deest in Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon. Paulo post Seguer. et Anglic. φήσουσι habent, alii autem cum editis φήσωσι.

(93) Ἐψεύσαντο deest in Felckm. 2 anon. Paulo post particulam et post ἡ restituumus ex mss. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon.

uir et fabulas ad audientium voluptatem excogitent, quam **13** ob causam eos ista de diis finxisse. Verum haec illorum excusationem omnibus etiam aliis oboletiorem et futiliorem esse ex his ipsis demonstrare licet, quæ ipsi de diis illis opinantur et prædicant. Si enim quæ poetæ narrant commentitia et falsa sunt, falsa quoque Jovis, Saturni, Junonis, Martis aliorumque nomina fuerint. Siquidem, ut ipsi fatentur, forte ipsa etiam nomina ficta fuerunt, nec nullus omnino existit Jupiter vel Saturnus vel Mars: sed eos quasi existentes ad auditores decipiendos finxerunt poetæ. Atqui si poetæ res quæ non existant fingunt, quare deos illos velut existentes colunt? An enim forte responsuri sunt nomina quidem non fingi, sed facta falso illis ascribi? At id etiam ad illorum defensionem nihilo tutius est. Nam si facta commenti sunt, plane et eorum nomina quorum facta esse scripsere, etiam sunt commenti. Vel si in vulgandis nominibus veraces sunt, eos quoque in factis enarrandis veraces esse necesse est. Præterea qui illos deos esse finxere noverant utique quæ deos agere decet, neque unquam hominum notas diis affinxissent: uti nemo ignis effectum aquæ attribuerit, cum ignis vim comburendi habeat, aquæ autem frigida sit natura. Quapropter si facta digna sunt deorum, dii sane fuerint qui ista egerunt. Sin autem hominum et quidem non honestorum sit adulterari, aliaque quæ supra memoravimus scelera committere: homines procul dubio fuerint, non dii, qui illa patraverunt. Actus enim naturis congruere debent, ut et effectus auctorem testetur, et ex natura actus possit cognosci. Quemadmodum ergo si quis de aqua et igne disputare, eorumque effectus afferre vellet, nunquam profecto dicere auderet aquam comburere, et ignem refrigerare. Similiter si quis de sole et terra disserere aggrediretur, nequiquam certe affirmaret terram illuminare, solem autem herbas et fructus producere: alioquin stupiditatem amentiamque omnem superaret. Ita si deos esse Jovem cæterosque alios certum habuissent illorum scriptores, ac præcipue omnium præstantissimus poeta, hujusmodi actus illis non ascripsissent, quibus eos non deos sed potius homines, homines, inquam, non sapientes fuisse manifestum fieret. Vel si mentiti sunt poetæ, tuque illos falsi arguis, quare de heroum fortitudine falsa dixisse non vis, nec pro fortitudine imbecillitatem, aut pro imbecillitate fortitudinem commentos esse? Nempe debuissent, uti de Jove et Junone commenti sunt, ita etiam Achillem ignavia insimulare et Therisitæ vires admirari, Ulyssis imprudentiam et stupiditatem insectari, Nestori insipientiam tribuere, Diomedis et

(94) Sic Seguer. et Gobler. Alii cum editis, εἰσὶ. Vox ἔργα, quæ vox sequitur, deest in Felckm. 2 anon.

(95) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, βοτάναις καὶ καρποῖς.

(96) Particulam καὶ Seguer. habet: alii cum editis omittunt.

• Hectori muliebres actiones, Heccubæ vero fortitudinem affingere : siquidem, ut ipsi volunt, proprium poetarum erat in omnibus fingere et mentiri. Atqui cum de hominibus quidem scripserunt, veritatem servavere : cum autem de iis, quos deos vocant, sermonem habuerunt, mendaces esse non sunt veriti. Nam id etiam forte aliquis illorum dixerit, falsa poetas scribere, cum impudica deorum facta narrant : at cum eos laudant, cum Jovem patrem deorum supremumque ac Olympium et in cælis imperantem prædicant, illos nihil comminisci, sed vera dicere. Verum id responsi contra illos esse, non mihi soli, sed cuivis facile est ostendere, iterumque veritas iisdem argumentis, quæ jam supra attulimus, sese adversus eos tuebitur. Facta enim illorum 14 fuisse homines palam convincunt ; sed laudes quibus eos efferunt, hominum naturam longe superant. Atqui utrumque horum secum pugnat : nam neque proprium est cælestium ista agere, neque qui hæc agunt, deos suspicari quis recte possit.

17. Quid igitur restat, quam ut intelligamus falsas quidem et adulationis ergo fictas fuisse laudes, facta autem vera esse ? Idque ita esse ex vulgari more licet cognoscere. Nemo enim qui aliquem laudare aggreditur, ejus vitam vituperat : sed contra, quorum vita turpis est, ad vituperationem quæ inde sequi solet removendam, illos laudibus supra modum extollunt, ut et laudum magnitudine auditores decipiant, et illorum, quos laudant, nequitiam occultent. Itaque quemadmodum qui aliquem laudare instituit, si nullam vel in factis vel in moribus laudis materiam repererit, quippe cum nihil nisi turpe in his occurrat, alio commendandi genere uti cogitur, illique, quem laudat, ea quæ propriis meritis majora sunt attribuit : ita cum egregios illos poetas deorum suorum turpitudinis puderet, nomen humana natura majus eis affluere. Verum non intellexerunt se commentis, quæ in mortalium conditionem minime quadrant, humana illorum facta non obscurare vel abscondere, sed potius humanis eorum vitis aperte demonstrare Dei notionem illis nequaquam congruere. Ego sane arbitror eos contra propriam mentem illorum vitia et facta enarrasse, sed cum incommunicabile, ut loquitur Scriptura¹¹, Dei nomen et honorem, iis, qui non dii sed mortales homines fuere, ascribere studerent, quod magnum et gravissimum fuit flagitium : ideoque inviti illorum vitia, compellente veritate, exponere coacti sunt, ut ea scriptis exarata, posteris omnibus evidens argumentum essent, illos non esse deos.

¹¹ Sap. xiv, 21.

(97) Sic Seguer. Alii cum editis, καταψεύσασθαι.

(98) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis λέγουσι. Paulo post Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. μόνος habent, alii μόνον. Particula καί, quæ mox sequitur, deest in Gobler. et Felck. 2 an.

(99) Seguer. Gobler. Felck. 1 anon., ἀπολείπεται.

καὶ Ἐκτορος γυναικείας πράξεις, τῆς δὲ Ἑκάβης ἀνδρείαν μυθολογῆσαι. Ἐπὶ πάντων γάρ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἔδει τοὺς ποιητὰς πλάττεσθαι καὶ ψεύδεσθαι. Νῦν δὲ τοῖς μὲν ἀνθρώποις τὴν ἀλήθειαν ἐφύλαξαν, τῶν δὲ λεγομένων θεῶν οὐκ ἐφοβήθησαν καταψεύδεσθαι (97). Καὶ τοῦτο γὰρ ἂν τις αὐτῶν εἴποι, ἐν μὲν ταῖς περὶ ἀσελγείας αὐτῶν πράξεσι ψεύδονται· ἐν δὲ τοῖς ἐπαίνοις, ὅταν πατέρα θεῶν καὶ ὕπατον καὶ Ὀλύμπιον καὶ ἐν οὐρανῷ βασιλεύοντα λέγωσι (98) τὸν Δία, οὐ πλάττονται, ἀλλ' ἀληθεύοντες λέγουσι. Τοῦτον δὲ οὐ μόνος ἐγώ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὅστις ἐλέγξει κατ' αὐτῶν εἶναι τὸν λόγον. Πάλιν γὰρ ταῖς πρώταις ἀποδείξεσιν ἡ ἀλήθεια κατ' αὐτῶν φανήσεται. Αἱ μὲν γὰρ πράξεις ἀνθρώπους αὐτοὺς εἶναι ἐλέγχουσι, τὰ δὲ ἐγκώμια ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων ἐστὶ φύσιν· ἐκότερον δὲ τούτων ἀκατάλληλόν ἐστι πρὸς ἑαυτὸ· οὔτε γὰρ τῶν ἐν οὐρανῷ ἰδιὸν ἐστὶ τοιαῦτα πράττειν, οὔτε τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας ὑπονοεῖν τις δύνатаι θεοῦς.

17. Τί οὖν ὑπολείπεται (99) νοεῖν, ἢ ὅτι τὰ μὲν ἐγκώμια ψευδῆ καὶ κεχαρισμένα τυγχάνει, αἱ δὲ πράξεις ἀληθεύονται (1) κατ' αὐτῶν ; Καὶ τοῦτο ἀληθὲς ἐκ τῆς συνηθείας ἂν τις ἐπιγνώσεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκωμιάζων τινὰ (2), καὶ κατηγορεῖ τῆς τοῦτο πολιτείας· ἀλλὰ μᾶλλον οἷς εἰσιν αἱ πράξεις αἰσχραὶ, τοῦτους διὰ τὸν ἐκ τούτων φόγον ἐπαίρουσι τοῖς ἐγκωμίοις, ἵνα, τῇ τούτων ὑπερβολῇ τοὺς ἀκούοντας ἀπατήσαντες, ἐπικρούσωσι τὴν ἐκείνων παρανομίαν. Ὅσπερ οὖν εἴ τις, ἐγκωμιάσαι τινὰ προθέμενος, μὴ εὐρίσκει μὲν ἐκ πολιτείας μηδὲ ἐξ ἀρετῆς τῆς ψυχῆς τὴν πρόφασιν τῶν ἐγκωμίων διὰ τὴν ἐν τούτοις αἰσχύνῃν, ἄλλως δὲ αὐτοὺς ἐπαίρει, τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς αὐτοῖς χαριζόμενος· οὕτω καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς θαυμαστοὶ ποιηταὶ, δυσωπούμενοι ἐπὶ ταῖς αἰσχροῖς πράξεσι τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς θεῶν, τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῖς προσήψαν ἔνομα, οὐκ εἰδότες, ὅτι οὐ ταῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων ὑπονοίαις ἐπισκιάσουσιν αὐτῶν τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀνθρωπίνοις αὐτῶν ἐλαττώμασι τὰς Θεοῦ ἐνοίας μὴ ἀρμάζειν αὐτοῖς διελέγξουσι. Καὶ ἐγωγε νομίζω καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῖς εἰρῆσθαι τὰ τούτων πάθη καὶ τὰς τούτων πράξεις. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀκοινωνήτον, ὡς εἶπεν ἡ Γραφή, προσηγορίαν καὶ τιμὴν τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς, ἀλλ' ἀνθρώποις θνητοῖς ἐσπούδαζον ἀναθεῖναι, καὶ μέγα καὶ δυσσεβὲς ἦν τὸ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενον, τούτου ἐνεκεν καὶ ἄκοντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἠναγκάσθησαν τὰ τούτων ἐκθέσθαι πάθη· ἵνα τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ τούτων πάθη (3) πρὸς ἐλεγχον τοῦ μὴ εἶναι τούτους θεοὺς ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν γραφαῖς καίμενα, πᾶσι φανήνται.

(1) Sic Seg. Gobler. Felck. 1 an. Alii et editi, ἀληθεύονται.

(2) Sic Seguer. et postea τούτου. Alii cum editis τινός et τούτων. Particula καὶ ibid. deest in Basil.

(3) Hæ voces τὰ τούτων πάθη restitimus ex mss. Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon.

18. Τίς οὖν ἀπολογία, τίς ἀπόδειξις περὶ τοῦ εἶναι A
 τούτους θεοὺς γένοιτ' ἂν τοῖς ἐν τούτοις δεισιδαιμο-
 νοῦσιν; Ἐκ μὲν γὰρ τῶν λεχθέντων μικρῶ πρότερον,
 ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους οὐ σεμνοὺς (4)
 ὄντας, ὁ λόγος ἀπέδειξεν· εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπή-
 σονται, καὶ μέγα φρονήσουσιν ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν
 εὐρεθείσι τῷ βίῳ χρήσιμοις, λέγοντες διὰ ταῦτα αὐ-
 τοὺς καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσι-
 μοι γέγονασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην
 ἐσχηκέναι, Ποσειδῶν δὲ τὴν τοῦ κυβερνήτου· καὶ
 Ἥφαιστος μὲν χαλκευτικὴν, Ἀθηνᾶ δὲ τὴν ὑφαντι-
 κήν· καὶ Ἀπόλλων μὲν τὴν μουσικὴν, Ἄρτεμις δὲ
 τὴν κυνηγητικὴν, καὶ (5) Ἥρα στολιζόμεν, Δήμητρα
 γεωργίαν, καὶ ἄλλοι ἄλλας, ὡς οἱ ἱστοροῦντες περὶ
 αὐτῶν ἐξηγήσαντο. Ἀλλὰ ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας
 ἐπιστήμας οὐκ αὐτοῖς μόνοις ἔδει τοὺς ἀνθρώπους B
 ἀναθεῖναι, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, εἰς ἣν
 ἀτενίζοντες ἄνθρωποι τὰς τέχνας ἐφευρίσκουσι. Τὴν
 γὰρ τέχνην καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι φύσεως αὐτὴν (6)
 εἶναι μίμημα. Εἰ τοίνυν ἐπιστήμονες περὶ ἧς ἐσπού-
 δασαν τέχνας γέγονασιν, οὐ διὰ τοῦτο καὶ θεοὺς αὐ-
 τοὺς νομίζειν ἀνάγκη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους. Οὐ
 γὰρ ἐξ αὐτῶν αἱ τέχνας, ἀλλ' ἐν ταύταις καὶ αὐτοὶ
 τὴν φύσιν ἐμιμήσαντο. Ὅντες γὰρ ἄνθρωποι κατὰ
 φύσιν δεκτικοὶ ἐπιστήμης κατὰ τὸν περὶ αὐτῶν τε-
 θέντα ὄρον, οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ τῇ ἀνθρωπίνῃ δια-
 νοίᾳ καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἐαυτῶν φύσιν ἀποβλέποντες,
 καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες (7), τὰς τέχνας ἐπ-
 ἐνόησαν. Ἡ εἰ διὰ τὰς τῶν τεχνῶν εὐρέσεις θεοὺς
 αὐτοὺς ἄξιον ἀναγορεύεσθαι λέγουσιν· ὥρα καὶ τοὺς
 τῶν ἄλλων τεχνῶν εὐρετὰς θεοὺς ἀναγορεύειν, καθ' C
 ὃν λόγον κάκεινοι τῆς τριαύτης ὀνομασίας ἡξιώθη-
 σαν. Γράμματα μὲν γὰρ ἐφεῦρον Φοίνικες, ποίησιν
 δὲ ἡρωϊκῆς Ὀμηροῦ· καὶ διαλεκτικὴν μὲν Ζήνων ὁ
 Ἐλεάτης, ῥητορικὴν δὲ τέχνην Κόραξ ὁ Συρακού-
 σιος· καὶ καρπὸν μὲν μελισσῶν Ἀρισταῖος, σίτου
 δὲ σπυρᾶν Τριπτόλεμος· καὶ νόμους μὲν Λυκούργος
 ὁ Σπαρτιάτης καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν δὲ γραμ-
 μάτων τὴν σύνταξιν καὶ ἀριθμοὺς, καὶ μέτρα καὶ
 στάθμια Παλαμῆθης ἐφεῦρε· καὶ ἄλλοι ἄλλα καὶ
 διάφορα τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἀπήγγειλαν χρήσιμα,
 κατὰ τὴν τῶν ἱστορησάντων (8) μαρτυρίαν. Εἴπερ
 οὖν αἱ ἐπιστήμαι θεοποιοῦσι, καὶ διὰ ταύτας εἰσι θεοὶ
 γλυπτοὶ, ἀνάγκη καὶ τοὺς ὑστερον ἐκεῖνων ἐφευρετὰς
 τῶν ἄλλων γενομένους, εἶναι κατ' αὐτοὺς θεοὺς ἢ εἰ
 μὴ τοῦτους ἀξιοῦσι τῆς τοῦ (9) Θεοῦ τιμῆς, ἀλλ' D
 ἀνθρώπους ἐπιγινώσκουσιν· ἀκόλουθον καὶ τὸν Δία
 καὶ τὴν Ἥραν, καὶ τοὺς ἄλλους μὴδὲ ὀνομάζεσθαι
 θεοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι πι-
 στεῦειν, καὶ κατὰ περιττόν, ὅτι μὴδὲ σεμνοὶ γέγονασιν,
 ὡς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς (10) τῶν ἀγαλμάτων γλυ-
 φῆς οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐλέγχουσι.

(4) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii cum editis, ἀσεμνοὺς.

(5) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Iidemque post Ἥρα addunt τόν, et post Δήμητρα, addunt δὲ τὴν. Iidem et Seg. ante ἄλλοι addunt οἱ, in aliis deest. Oī autem mox sequens deest in Basil. et Felckm. 2 anon.

(6) Αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii non habent.

(7) Hæc verba καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες

18. Quid igitur superstitiosi respondunt? quo
 argumento illos deos esse ostendent? Nam ex his,
 quæ paulo superius diximus, homines eos, et qui-
 dem turpes homines, fuisse probatum est. At enim
 eo forte postremum se vertent, ut, quæ illi vitæ
 hominum utilia invenere, magnifice jactent, asse-
 verentque eam ob rem deos haberi, quia homini-
 bus fuere utiles. Jupiter enim plasticæ sive artis
 figlinæ auctor fuisse dicitur; Neptunus, nauticæ;
 Vulcanus, fabrilis; Minerva, textricæ; Apollo, mu-
 sicæ; Diana item venandi artem, vestes sive cor-
 poris ornatum Juno, Ceres agriculturam, aliique
 alias artes invenere, ut apud historicos legitur.
 Verum hæc et similes artes non illis solis sed com-
 muni hominum naturæ erant ascribendæ; siquidem
 homines, diligentī naturæ contemplatione et ob-
 servatione, artes inveniunt: hinc in omnium ore
 est artem naturæ esse imitationem. Si ergo illi in
 his artibus, quibus navarunt operam, periti evase-
 runt, non idcirco dii sed potius homines existi-
 mandī sunt. Nec enim artes ab illis sunt profectæ:
 sed ipsi in artibus naturam imitati sunt. Nam cum
 homines, uti ex hominis definitione constat, natura
 sint scientiæ capaces: nil mirum, si illi humano
 ingenio in suam ipsorum naturam intuentes, ejus-
 que percepta cognitione, artes excogitaverint.
 Porro si ob inventas artes 15 deos eos merito
 nuncupandos esse contendant, restat ut et alii ar-
 tium inventores eodem quo illi jure dii appellentur.
 Etenim litteras Phœnices invenere; possim heroicam,
 Homerus; dialecticam, Zeno Eleates; rhetori-
 cam, Corax Syracusius; apud opera, Aristæus;
 frumentī sementem, Triptolemus; leges, Lycurgus
 Spartiatus et Solon Atheniensis; litterarum ordi-
 nem et numerum mensurasque et pondera, Pala-
 medes. Alii denique alias et varias res hominum
 vitæ perutilis, ut testantur historici, protulerunt.
 Igitur si scientia deos facit, atque ideo dii sculpti
 existunt: necesse omnino est illos quoque, qui pos-
 tea aliorum artium auctores fuere, inter deos nu-
 merari. Vel certe si eos divinis honoribus dignos
 non judicant, sed homines esse agnoscunt: conse-
 quens est, ut nec Jupiter, nec Juno, nec alii, dii
 appellentur, sed vere homines fuisse credantur,
 eoque magis, quod probi non fuerint. Certe ipsi
 etiam idololatræ sculptis deorum simulacris nihil
 aliud eos quam homines esse declarant.

θεοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι πι-
 στεῦειν, καὶ κατὰ περιττόν, ὅτι μὴδὲ σεμνοὶ γέγονασιν, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς (10) τῶν ἀγαλμάτων γλυ-
 φῆς οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐλέγχουσι.

desunt in Felckm. 3 anon.

(8) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀνθρώπων.

(9) Τοῦ deest in Seguer. Paulo post Seg. Gobler. Felck. 1 anon. habent ἀκόλουθον καὶ. Basil. Anglic. Felck. 2, ἀκολουθεῖ καὶ. Alii cum editis, ἀκόλουθον ἂν εἴη. Mox quoque Seguer. Gobler. Felck. 1 et 2 anon. μὴδὲ habent, ubi alii cum editis μὴ.

(10) Hic omnes præter Seguer. διὰ inatititer interjectum habent.

19. Quam enim, quaeso, formam caelatores diis illis affingunt, nisi marium et seminarum, imo rerum etiam longe viliorum, et quæ natura sua rationis sunt expertes, ut volucrum variarum, quadrupedum cicurum et ferocium, ac reptilium, quæcunque terra et mare ac universa aquarum natura producit? Nimirum cum homines belluarum insanos impetus ac libidines præcipiti lapsu secuti, nihil præter voluptates et carnis cupiditates ob oculos haberent: ut mentem in hisce pecudum vitiis defixam et occupatam tenebant, sic etiam in belluis pro affectuum varietate numen expresserunt, atque tot deos sunt fabricati. Hinc enim quadrupedum, reptilium et avium simulacra apud illos exstant, quemadmodum divinæ et veræ pietatis interpres his verbis docet: *Evannerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et quadrupedum et serpentium; propterea tradidit illos Deus in passionibus ignominia¹⁹*. Postquam enim animam, ut modo memini, voluptatibus belluarum propriis inquinaverunt, ad hujuscemodi deos effingendos sunt inducti; hincque factum est ut, Deo derelicto, jam veluti traditi, sese in illis flagitiis volutarint, et in rebus quæ rationis expertes sunt, Deum rationis sive Verbi Patrem exprimere ausi fuerint. Sane his de rebus convicti ethnicorum philosophi et doctores, non eunt inficias hominum et belluarum formas ac figuras esse suos illos deos qui palam sunt expositi. Verum respondent ideo ita esse, ut Deus per has figuras ipsis det responsa atque appareat: nec enim enim, qui oculis videri non potest, aliter posse cognosci quam per hujusmodi simulacra et cæremónicas. Alii vero præstantiores philosophi, altiora rati dicere, aiunt hæc facta et expressa fuisse ad divinos angelos et potestates invocandum et accersendum, ut, per hæc simulacra apparentes, Dei cognitionem ipsos docerent; esseque hominibus instar litterarum, quarum lectione, divinis angelis per illa advenientibus, Dei scientiam percipere possint. Sic illi inscite nugantur, non ut theologi loquantur: absit enim ut ista theologorum dicantur! Verum si quis id responsi diligenter velit expendere, facile reperiet non **16** minus falsam istorum opinionem esse, quam quæ supra a nobis refutata sunt.

20. Ita enim eos aliquis velim, veritate iudice, fidens interroget: Quonam modo Deus per hæc simulacra respondet et cognoscitur? An ob materiam ex qua constant, an ob formam quam habent? Si ob materiam: quis ergo formæ usus, et cur, ante-

¹⁹ Rom. 1, 21-24.

(14) Particulam τε habent Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(12) Ὁ Θεός legitur in Seguer. et Felckm. 1 anon. et Rom. 1, 24. In aliis omittitur. Paulo post art. τῶν ante ἡδονῶν deest in Seguer.

19. Τίνα γὰρ ἄλλην αὐτοῖς γλύφοντας ἐπιβάλλουσι μορφήν ἢ τὴν ἀρρένων καὶ γυναικῶν, καὶ τῶν ἐπι κατωτέρω τούτων καὶ ἀλόγων ὄντων τὴν φύσιν πετεινῶν παντοίων, τετραπόδων ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, καὶ ἔρπετῶν, ὅσα γῆ καὶ θάλαττα, καὶ πᾶσα τῶν ὑδάτων ἢ φύσις φέρει; Εἰς γὰρ τὴν τῶν παθῶν καὶ ἡδονῶν ἀλογίαν πεσόντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ πλέον οὐδὲν ὀρῶντες ἢ ἡδονὰς καὶ σαρκῶς ἐπιθυμίας, ὡς ἐν τούτοις τοῖς ἀλόγοις τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἐν ἀλόγοις καὶ τὸ θεῖον ἀνεπλάσαντο κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν παθῶν ἑαυτῶν, καὶ θεοὺς τοσοῦτους γλύψαντες. Τετραπόδων τε (14) γὰρ εἰκόνες καὶ ἔρπετῶν, καὶ πετεινῶν εἶσι παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ ὁ τῆς θείας καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ἐρμηνεύς φησιν· Ἐμυταιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδίᾳ φρόνητες εἶναι σοφοί, ἐμωρῆθησαν, καὶ ἠλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθορῶτος ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἔρπετῶν· διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός (12) εἰς πάθη αἰμιίας. Προπαθόντες γὰρ τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἡδονῶν ἀλογαίαις, ὡς προεῖπον, ἐπὶ τὴν τοιαύτην θεοπλαστίαν κατέπεσον· καὶ πεσόντες, λοιπὸν ὡς παραδοθέντες (13) ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν Θεὸν αὐτοὺς οὕτως ἐν αὐτοῖς κυλλοῦται, καὶ ἐν ἀλόγοις τὸν τοῦ λόγου πατέρα Θεὸν ἀπεικάζουσι. Περὶ ὧν οἱ παρ' Ἑλλησι λεγόμενοι φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες, ἐλεγχόμενοι μὲν οὐκ ἀρνοῦνται ἀνθρώπων εἶναι καὶ ἀλόγων μορφὰς καὶ τύπους τοὺς φαινόμενους αὐτῶν θεοῦ· ἀπολογούμενοι δὲ λέγουσι, διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἔχειν, ἵνα διὰ τούτων τὸ θεῖον αὐτοῖς ἀποκρίνηται καὶ φαίνεται· οὐκ ἄλλως γὰρ αὐτὸν τὸν ἀόρατον δύνασθαι γινώσκειν ἢ διὰ τῶν τοιούτων ἀγαλμάτων καὶ τελετῶν. Οἱ δὲ ἐπι τούτων φιλοσοφώτεροι καὶ βαθύτερα λέγειν νομιζόντες φασὶ διὰ τοῦτο ταῦτα κατασκευάσθαι (14) καὶ πετυπῶσθαι· πρὸς ἐπίκλησιν καὶ ἐπιφανείαν θεῶν ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, ἵνα διὰ τούτων ἐπιφαινόμενοι γνωρίζωσιν αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως· καὶ εἶναι τούτους ὡσπερ γράμματα τοῖς ἀνθρώποις, οἷς ἐντυγχάνοντες, δύνανται γινώσκειν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ καταλήψεως, ἀπὸ τῆς δι' αὐτῶν γινομένης τῶν θεῶν ἀγγέλων ἐπιφανείας. Ταῦτα μὲν οὕτως ἐκεῖνοι μυθολογοῦσιν· οὐ γὰρ θεολογοῦσι· μὴ γένοιτο! Ἐὰν δὲ τις ἐξετάσῃ τὸν λόγον μετ' ἐπιμελείας, εὐρήσει τούτων οὐκ ἑλαττων τῶν πρότερον δειχθέντων τὴν δόξαν εἶναι ψευδῆ.

20. Εἴποι γὰρ ἄν τις πρὸς αὐτοὺς παρελθὼν ἐπ' ἀληθείᾳ κρινούσῃ· Πῶς ἀποκρίνεται ἢ γνωρίζεται Θεός διὰ τούτων; Πότερον διὰ τὴν περιχειμένην αὐτοῖς ὕλην, ἢ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς μορφήν; Εἰ μὲν γὰρ διὰ τὴν ὕλην, τίς ἡ χρεια τῆς μορφῆς, καὶ μὴ, πρὶν

(13) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, παροφθέντες.

(14) Sic Seg. Alii cum editis, κατασκευάσθαι, sed mendose.

πλασθῆναι ταῦτα, διὰ πάσης ἀπλῶς ὕλης ἐπιφαίνεσθαι τὸν Θεόν; Μάτην δὲ καὶ τοὺς ναοὺς οὗτοι περιτετιγισθαι, συγκλεκόντες ἓνα λίθον, ἢ ξύλον, ἢ χρυσοῦ μέρος, πάσης τῆς γῆς πεπληρωμένους τῆς τούτων αἰτίας. Εἰ δὲ ἡ ἐπικειμένη μορφή αἰτία γίνεται τῆς θείας ἐπιφανείας, τίς ἡ χρεία τῆς ὕλης τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἄλλων, καὶ μὴ μᾶλλον δι' αὐτῶν τῶν φύσει ζῶων, ὧν εἰσι μορφαὶ τὰ γλύμματα, τὸν Θεὸν ἐπιφαίνεσθαι; Καλλίων γὰρ ἂν ἡ περὶ τοῦ (15) Θεοῦ δόξα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐγεγόνει, εἰ διὰ ζῶων ἐμφύγων λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ἐπεφαίνετο, καὶ μὴ ἐν ἀψύχοις καὶ ἀκινήτοις προσεδόκατο· ἐφ' οἷς μάλιστα καθ' ἑαυτῶν ἀσέβειαν ἐργάζονται. Τὰ γὰρ φύσει ζῶα τετράποδά τε καὶ πετεινά καὶ ἕρπετά βδελυττόμενοι καὶ ἀποστρεφόμενοι ἢ διὰ τὴν ἀγριότητα ἢ διὰ τὴν βυρπαρίαν, ὅμως τοὺς τούτων τύπους ἐν λίθοις καὶ ξύλοις καὶ χρυσοῦ γλύψαντες θεοποιοῦσιν. "Ἐδει δὲ αὐτὰ μᾶλλον τὰ ζῶα θρησκεύειν αὐτοῦς (16) ἢ τοὺς τούτων τύπους ἐν τούτοις προσκυνεῖσθαι. "Ἡ τάχα τούτων μὲν οὐδὲν, οὔτε ἡ μορφή οὔτε ἡ ὕλη αἰτία τῆς Θεοῦ παρουσίας ἐστὶ· μόνη δὲ ἡ μετ' ἐπιστήμης τέχνη τὸ Θεῖον ἐκκαλεῖται, ἅτε δὴ μίμημα τῆς φύσεως αὐτῆ τυγχάνουσα. "Ἄλλ' εἰ διὰ τὴν ἐπιστήμην ἐπιφοιτᾷ τὸ Θεῖον τοῖς γλύμμασι, τίς πάλιν ἡ χρεία τῆς ὕλης, οὕσης τῆς ἐπιστήμης ἐν τοῖς ἀνθρώποις; εἰ γὰρ ὅλως διὰ τὴν τέχνην ἐπιφαίνεται ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο θρησκεύονται ὡς θεοὶ τὰ γλύμματα· ἔδει τοὺς ἀνθρώπους τῆς τέχνης ὄντας ἀρχηγούς προσκυνεῖσθαι καὶ θρησκεύεσθαι, ὅσα (17) καὶ λογικοὶ καὶ τὴν ἐπιστήμην ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

21. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτῶν καὶ βαθυτέρας δῆθεν ἀπολογίας, καὶ ταῦτα ἂν τις ἀκολούθως εἰποι· Εἰ οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ (18) τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν ταῦτα ὑμῖν πεπολιῆται, ὧ "Ἕλληνες, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγγέλων ἔχει παρουσίαν· διὰ τί τὰ ἀγάλματα, δι' ὧν ἐπικαλεῖσθε τὰς δυνάμεις, κρείττονα καὶ ὑπὲρ αὐτὰς τὰς ἐπικληθείσας δυνάμεις ποιεῖτε; Χάριν γὰρ τῆς περὶ Θεοῦ καταλήψεως γλύφοντες τὰς μορφάς, ὡς φατε, αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν τιμὴν καὶ προσηγορίαν αὐτοῖς (19) τοῖς γλύμμασι περιτίθετε, πᾶγμα πάσχιοντες οὐκ εἰσάγετε. Ὁμολογοῦντες γὰρ ὑπερβαίνει τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τῆς τῶν ἀγαλμάτων σμικρότητος, καὶ διὰ τοῦτο μὴ τολμῶντες τὸν Θεὸν δι' αὐτῶν, τὰς δὲ ἐλάττω δυνάμεις ἐπικαλεῖσθαι, αὐτοὶ ταύτας ὑπερβάντες, οὐ τὴν παρουσίαν ἐφοβήθητε, τοῦτο τὴν προσηγορίαν τοῖς λίθοις καὶ (20) ξύλοις ἀνεθήκατε· καὶ θεοὺς ἀντὶ λίθων καὶ τέχνης ἀνθρώπων ὀνομάζετε καὶ προσκυνεῖτε. Εἰ γὰρ καὶ ὡς γράμματ' εἰσιν ὑμῖν ταῦτα, ὡς ψεύδεσθε, τῆς ἐπὶ Θεὸν θεωρίας; οὐ δίκαιον τὰ σημαίνοντα τοῦ σηματομένου προτιμᾶν. Οὐδὲ γὰρ εἰ γράφοι τις τὸ βασιλεῦς (21) ὄνομα, ἀκινδύνως ἔχοι τὸ γράμμα προτιμῶν τοῦ βα-

A quam hæc efficta essent, per quamlibet materiam se videndum Deus non præbebat? Frustra quoque templa muris maniant, lapidemque unum, aut lignum, aut aliquam auri partem in his includant, cum universa terra hujusmodi rebus sit plena. Si vero imposita forma divini adventus causa est, quis usus materię auri aliarumve rerum? cur non potius per ipsa vera animalia, quorum effigies sunt simulacra, Deus apparet? Dignior siquidem de Deo opinio eadem de causa haberetur, si per animalia viventia sive ratione prædita sive rationis expertia appareret, neque in inanimis et immobilibus conspicendus expectaretur. Summam enim impietatem adversus seipsos committunt, qui cum vera animalia, quadrupedes, aves et serpentes seu ob feritatem seu ob fœditatem fugiant et abhorreant, horum tamen formas lapidibus, lignis et auro insculptas deos faciant. Conventius sane erat ipsa viventia quam eorum formas colli. At forte neutrum horum, nempe neque forma, neque materia Dei adventus causa est: sed sola ars cum scientia conjuncta divinam numen evocat, quippe cum ipsa sit naturę imitatio. Sed si propter scientiam et artem Deus ad simulacra accedit, quis rursus materię usus, cum ars et scientia in hominibus resideant? si enim prorsus propter artem apparet Deus, et ideo simulacra tanquam dii coluntur: ipsi profecto homines artis auctores multo magis venerandi et colendi erant, quod ratione sint præditi scientiamque et artem in seipsis habeant.

C 21. Ad alteram autem et sublimiorem eorum responsonem hæc reponenda arbitror: Si non ut ipse Deus, sed ut angeli illie appareant, ista, o gentiles, fabricati estis: cur simulacra per quæ potestates invocatis, iisdem quas invocatis potestatibus pluris facitis? Vos enim qui Dei cognoscendi gratia has figuras scalpere dicitis, ipsius Dei honorem et nomen his ipsis simulacris imponitis, quod profecto impium et sacrilegum est. Nam vos ipsi qui divinam potestatem simulacrorum tenuitate longe præstare fatemini, eamque ob causam per illa non audetis ipsum Deum, sed inferiores tantum potestates invocare: vos, inquam, ipsi, illis prætermisissis, cujus præsentiam formidabatis, hujus nomen lapidibus et lignis imposuistis, quæ deos nominare divinisque honoribus afficere non veremini, cum vere nihil nisi lapides et artificium hominum debeant appellari. Enimvero, si ut mentimini, hæc vobis instar litterarum sunt ad Deum contemplandum: æquum certe non est res significantes his quas significant anteferre. Neque enim si quis scriptum imperatoris nomen ipsi imperatori

(15) Art. τοῦ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. in aliis ut et in editis hic legitur. Mox ibid. pro αὐτόν, Basil. Anglic. Felckm. 2 anon. habent αὐτῶν.

(16) Αὐτοῦς deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

(17) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobl. Felckm. 1 et 2 anon. Alii autem cum editis ὅτι.

(18) Gobler. Felckm. 4 anon. αὐτήν.

(19) Αὐτοῖς deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post sequens xaf deest in Felckm. 3 anon.

(20) Art. τοῖς, qui in Seguer. Gobler. Anglic. Felckm. 1 et 2 anon. deest, in aliis ut et in editis hic legitur.

(21) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 4 anon. Alii cum editis, τῷ βασιλεῖ.

prætulērit, id impune facturus est : sed ille quidem A inorte multabitur ; scriptum autem nomen nihil utique aliud nisi scribentis opus erit. Ita, si vobis sana mens esset, tam augustum divinitatis insigne nunquam materiæ attribuissetis, neque sculptum simulacrum scalptenti homini antepone-re ausi fuissetis. Tametsi enim instar litterarum Dei præsentiam significant, atque idcirco ut 17 Dei signa divinitate digna judicantur : nihilominus artificem qui illa cælavit et insculpsit, deum fieri longe erat convenientius, utpote qui illis sit potentior et divini-or, cum illa ad ejus arbitrium edita et insculpta fuerint. Si igitur litteræ sunt admiratione dignæ, multo sane magis ipse scriptor propter suam artem et animæ scientiam est admirandus. Quocirca si ea causa nulla est cur dii existimentur, eos iterum de idolorum insania percunctari placet, ut causam hujusmodi illorum figuræ nos tandem docere ne gra-ventur.

22. Nam si idcirco numen cum humana effigie expressum est, quia hominis formam habet : quare belluarum speciem eidem affingunt ? Sin autem animalium rationis expertium formam habet, cur figuram animalium ratione præditorum ipsi tribuunt ? Si vero utrumque simul est, et Deum ex utraque specie compositum hominumque et belluarum formis indutum concipiunt, cur conjuncta disjungunt, belluarumque et hominum formas separant, neque illum sæpè cum utraque forma cælant, cujusmodi plurima sunt fabularum commenta, ut Scylla, Char-ybdis, Hippocentaurus, et apud Ægyptios canino capite Anubis ? siquidem vel cum duplici tantum natura pingendi erant : vel si formam unicam habent, alia ipsis affingenda non erat. Rursus si marium formas habent, cur feminarum lineamenta illis attribuant ? si autem feminarum habent formas, cur marium figuras eis affingunt ? si porro utrumque simul sunt, non dividera sed utrumque conjungere oportebat, similisque fingendi erant his, quos hermaphroditos appellant, ut nempe tam stulta superstitio non solum impietatem et infamiam præ se ferret, sed etiam risum spectatoribus moveret. Quod si denuum numen corporeum esse suspicatur, ventremque et manus, pedes, cervicem, pectus aliaque ad generandum necessaria membra habere fingunt et comminiscuntur : vide in quantum impietatem mens illorum ceciderit, ut hæc de Deo cogitent. Inde enim sequitur cætera etiam, quæ corporis propria sunt, hujusmodi numen omnino pati, adeo ut secari, dividi prorsusque corrumpi possit. Certe hæc et alia similia non propria Dei sunt, sed potius terrestrium corporum. Deus enim nec corporeus est, nec corrumpi vel mori potest, nullaque re ad ullum usum indiget. Hæc autem et corrumpuntur, et corporum sunt effigies, hominumque cura et industria,

(22) Sic Seguer. Alii cum editis, *Exete*. Idem Seguer. paulo post *θειότητος* habet.

(23) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, *εστίν*.

(24) Αὐτούς *ἔστι* in Gobler. Felckm. 1 anon.

σιλέως · ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατον μὲν ἔχει τὴν ζῆμιαν, τὸ δὲ γράμμα τῆ τοῦ γράψαντος ἐπιστήμη τετύπωται. Οὕτω καὶ ὑμεῖς, εἴπερ ἐβρώμενον εἴχετε (22) τὸν λογισμὸν, οὐκ ἂν τὸ τηλικούτου τῆς θεότητος γνώρισμα εἰς ὕλην κατεφέρετε · ἀλλὰ καὶ τὸ γλύμμα οὐκ ἂν προετιμήσατε τοῦ γλύψαντος ἀνθρώπου. Εἰ γὰρ καὶ ὅλως ὡς γράμματα σημαίνουσι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιφάνειαν, καὶ διὰ τοῦτο ὡς Θεὸν σημαίνοντα, θεοποιίας εἰσὶν ἄξια · ἀλλὰ γούνην τὰ ταῦτα γλύψαντα καὶ χαράξαντα, φημί δὴ πάλιν τὴν τεχνίτην, πολλῶ πλεον ἔδει θεοποιηθῆναι, ὡς μάλλον ἐκείνων δυνατώτερον καὶ θειώτερον ὑπάρχοντα, ὅση καίκενα κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐξέσθη καὶ τετύπωται. Εἰ τούτων τὰ γράμματα θαυμάτως εἰσὶν (23) ἄξια · πολλῶ πλεον ὁ γράψας ὑπεραίρει τῶ θαύματι διὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστήμην. Οὐκοῦν εἰ μὴ διὰ τοῦτο θεοὺς αὐτοὺς (24) ἄξιον νομίζειν, πάλιν αὐτοὺς ἂν τις ἔροίτο περὶ τῆς τῶν εἰδώλων μανίας, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης αὐτῶν μορφῆς παρ' αὐτῶν ἄξιων μαθεῖν.

22. Εἰ μὲν γὰρ, ὅτι ἀνθρωπομόρφον ἔστι τὸ θεῖον, διὰ τοῦτο οὕτω τετύπεται, διὰ τί καὶ ἀλόγων αὐτῶ τύπους περιτιθέασιν ; Εἰ δὲ ζῶων ἀλόγων ἔστιν ὁ τοῦτου τύπος, διὰ τί καὶ λογικῶν αὐτῶ περιτιθέασιν γλυφάς ; Εἰ δὲ τὸ συναμφοτέρον ἔστι, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων κατελήφασιν τὸν Θεόν, ὅτι τε ἀλόγων καὶ λογικῶν ἔχει τοὺς τύπους· τί διαιροῦσι τὰ συνημμένα, καὶ χωρίζουσι τὴν ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων γλυφὴν, καὶ οὐ πάντοτε ἐξ ἀμφοτέρων αὐτὸν γλύφουσιν, ἅποια τὰ παρὰ τοῖς μύθοις ἔστι πλάσματα, ἡ Σκύλλα, καὶ ἡ Χάρυβδις, καὶ ὁ Ἴπποκένταυρος, καὶ ὁ παρ' Αἰγυπτίοις κυνοκέφαλος Ἄνουβις ; Ἐδεῖ γὰρ ἢ μόνους αὐτοὺς οὕτω γράφεσθαι διψυεῖς, ἢ μίαν αὐτῶν ἐχόντων μορφήν, μὴ καὶ τὴν ἄλλην ἀναπλάττεσθαι κατ' αὐτῶν. Καὶ πάλιν εἰ ἀβρηνικαὶ τοῦτων εἰσὶν αἱ μορφῆαι, διὰ τί καὶ θηλειῶν αὐτοῖς περιτιθέασιν τύπους ; εἰ δὲ θηλυκῶν εἰσι (25), διὰ τί καὶ ἀβρηνικῶν κατ' αὐτῶν ψεύδονται τὰς μορφάς ; εἰ δὲ πάλιν τὸ συναμφοτέρον εἰσιν, ἔδει μὴ διαιρεῖσθαι, ἀλλὰ ἀμφοτέρα συνάπτεσθαι, καὶ γίνεσθαι κατὰ τοὺς λεγομένους ἔρμαφροδίτους· ἵνα μὴ μόνον ἀσέβειαν καὶ συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ γέλωτας αὐτῶν ἢ δεισιδαιμονία τοῖς ὄρωσι παράσχη· καὶ ὅλως εἰ σωματωσίδες τὸ θεῖον ὑπολαμβάνουσιν, ὥστε καὶ γαστέρα καὶ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πάλιν αὐχένα καὶ στήθη καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς γένεσιν ἀνθρώπων μέλη ἐπινοεῖν αὐτῶ καὶ ἀναπλάττειν ὅρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν καὶ ἀθεότητα καταπέπτωκε τοῦτων ὁ νοῦς, ὥστε τοιαῦτα ὑπονοεῖν (26) περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀκολουθεῖ γὰρ αὐτῶ καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος πάντως πάσχειν, ὥστε καὶ τέμνεσθαι, καὶ διαιρεῖσθαι, καὶ πάλιν ἐξ ὄλου φεῖρεσθαι· ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα οὐκ ἴδια Θεοῦ, ἀλλὰ μάλλον τῶν ἐπὶ γῆς σωματῶν ἔστιν· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἀσώματός ἐστι καὶ ἀφθαρτός καὶ ἀθάνατος, οὐδενὸς εἰς ὀτιοῦν δεόμενος· ταῦτα δὲ καὶ φθαρτὰ καὶ σωματίων εἰσὶ τύποι, καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιδεόμενα χρεῖας, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρη-

(25) Basil. hic addit κατ' Ibidem post εἰσὶ, Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt αἱ μορφῆαι.

(26) Sic Seguer., alii cum editis, ἐπινοεῖν. Paulo post πάντως deest in Basil.

ται· πολλάκις γὰρ (27) ὀρώμεν ἀνακαινουμένους τοὺς A πλαιωθέντας, καὶ οὗς ὁ χρόνος, ἢ ἕτερος, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐπὶ γῆς ζῶων ἠφάνισε, τούτους ἀναπλαττομένους. Ἐφ' ᾧ ἂν τις αὐτῶν καταγνώσθαι τῆς παραφροσύνης· ὅτι ὧν αὐτοὶ ποιηταὶ τυγχάνουσι, τούτους θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ οὗς αὐτοὶ ταῖς τέχναις περικοσμοῦσιν ἕνεκα τοῦ μὴ φθαρῆναι παρὰ τούτων, αὐτοὶ σωτηρίαν αἰτοῦσι· καὶ οὗς οὐκ ἄγνοοῦσι δεομένους τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας, παρὰ τούτων αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν χρείας ἀξιούσιν ἀποπληροῦσθαι (28)· καὶ οὗς ἐν μικροῖς οἰκίσκοις κατακλείουσι, τούτους οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀπάσης δεσπότας οὐκ αἰσχύνονται καλοῦντες.

23. Οὐ μόνον δὲ ἐκ τούτων ἂν τις αὐτῶν τὴν ἀθεότητα καταμάθοι, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ἐν αὐτοῖς τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἐστὶν ἀσύμφωνος ἡ δόξα. Εἰ γὰρ αὐτοὶ θεοὶ εἰσιν, ὡς λέγουσι καὶ περὶ αὐτῶν φιλοσοφοῦσι, τίμη τις πρόσθηται τούτων, καὶ πόλους ἂν αὐτῶν κρίνη κυριωτέρους, ἵνα ἢ τὸν Θεὸν θαρβήσῃ προσκυνῶν, ἢ, ὡς φασιν, ἐν αὐτοῖς μὴ διστάζῃ γινώσκων τὸ Θεῖον; Οὐ γὰρ οἱ αὐτοὶ παρὰ πᾶσιν ὀνομάζονται θεοί· ἀλλ' ὅσα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐστὶν ἔθνη, τοσοῦτοι καὶ θεοὶ ἀναπλάττονται. Ἔστι δ' ὅπου καὶ μία χώρα καὶ μία πόλις πρὸς ἑαυτὰς (29) στασιάζουσι περὶ τῆς τῶν εἰδώλων δεσιδαιμονίας. Φοίνικες γοῦν οὐκ ἴσασι παρ' Αἰγυπτίους λεγομένους θεοὺς, οὐδὲ Αἰγύπτιοι τὰ αὐτὰ τοῖς παρὰ Φοινίξει προσκυνούσιν εἰδωλα. Καὶ Σκύθαι μὲν τοὺς Περσῶν, Πέρσαι δὲ τοὺς Σύρων οὐ παραδέχονται θεοὺς. Ἄλλὰ καὶ Πελασγοὶ μὲν τοὺς ἐν Θράκη θεοὺς διαβάλλουσι· Θράκες (30) δὲ τοὺς παρὰ Θηβαίοις οὐ γινώσκουσιν. Ἰνδοὶ δὲ κατὰ Ἀράβων, καὶ Ἀραβες κατ' Αἰθιοπίων, καὶ Αἰθίοπες κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις διαφέρονται. Καὶ Σύροι μὲν τὰ Κιλικίων οὐ σέβουσι· Καππαδοκῶν δὲ τὸ γένος ἄλλους παρὰ τούτους ὀνομάζουσι θεοὺς. Καὶ Βιβυνοὶ μὲν ἑτέροισι, Ἀρμένιοι δὲ ἄλλους ἔβουτοῖς ἀνεπλάσαντο. Καὶ τί μοι δεῖ (31) πολλῶν; Ἡπειρῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ἄλλους θεοὺς προσκυνοῦσι· καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἡπείροις θρησκέουσι. Καὶ ὅπως ἐκάστη πόλις καὶ κώμη, τοὺς ἐκ γειτόνων οὐκ εἰδύλα θεοὺς, τοὺς ἑαυτῆς προκρίνει, καὶ μόνους εἶναι τούτους νομίζει θεοὺς. Περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μουσαρῶν οὐδὲ λέγειν ἐστὶ, πᾶσιν ἐπ' ὀφθαλμῶν (32) ὄντων, ὅτι ἐναντίας καὶ μαχομένας ἀλλήλαις ἔχουσι τὰς θρησκείας αἱ πόλεις, καὶ οἱ ἐκ γειτόνων ἀεὶ σπουδάζουσι κατὰ τῶν πλησίων τὰ ἐναντία σέβειν ὁ γοῦν παρ' ἑτέροις προσκυνούμενος ὡς θεὸς κροκόδειλος, οὗτος παρὰ τοῖς πλησίων βδέλυγμα νομίζεται· καὶ ὁ παρ' ἑτέροις λέων ὡς θεὸς θρησκευόμενος, τούτων οἱ ἀστυγέτονες οὐ μόνον οὐ θρησκεύουσιν, ἀλλὰ καὶ εὐρόντες ἀποκτείνουσιν ὡς

ut supra diximus, opus habent. Hinc non raro certimus illa ob vetustatem renovari : vel si tempore, pluvia, aut alicujus terrestri animalis injuria labefactata fuerint, iterum effingi. Quare merito stultitiæ sunt condemnandi, qui illos, quorum ipsi effectores sunt, deos esse prædicare audeant : qui quos sua arte curant ne corrumpantur, ab his salutem efflagitare non dubitent : qui quos sua opera egere non ignorant, ab illis suam indigentiam expleri precantur : qui denique quos in parvis ædiculis concludunt, illos cælorum et terræ universæ dominos appellare non erubescant.

23. Verum non ex his tantum illorum impietatem discere possumus, sed etiam ex opinionum discordia, quas ipsi quoque de idolis habent. Si enim, ut prædicant et philosophantur, illi vere dii sunt, cui nam, quæso, horum se addicet homo, quosnamve potentiores judicabit, ut vel Deum cum fiducia adoret, vel nihil, ut aiunt, in cognoscendo numiæ hæsitet? Nec enim iidem apud omnes nominantur dii : sed quot fere sunt gentes, tot etiam dii confinguntur. Quin etiam videre **18** licet unam eandemque regionem et civitatem cum seipsa circa idolorum superstitionem dissidere. Hinc Phœnices deos, quos Ægyptii colunt, ignorant : et contra Ægyptii non eadem idola ac Phœnices venerantur. Nec Scythæ Persarum, nec Persæ Syrorum numina admittunt. Pelasgi quoque Thraciæ deos reprobant, et Thracæ Thebanorum. Indi cum Arabibus, Arabes cum Æthiopicis, et Æthiopes cum illis de idolis dissentiunt. Syri Cilicum deos non colunt : Cappadoces item alios deos præter istos agnoscunt. Bithyni similiter alios, aliosque Armeni deos sibi finxere. Quid multa? Qui in continenti habitant alios deos, quam hi qui insulas colunt, venerantur ; et vicissim, qui in insulis manent, alios quam qui in continente, deos admittunt. Denique singulæ civitates et vici, deos vicinorum nesciunt, suosque aliis anteponunt, atque hos solos deos esse arbitrantur. Nam quod ad abominandos Ægyptiorum ritus pertinet, dicere nihil necesse est, cum omnium oculis pateat diversas ac inter se pugnantes religiones civitatum esse, vicinosque contraria vicinis semper colere studuisse. Hinc crocodilus, quem alii tanquam deum adorant, apud vicinos execrationi est. Leo etiam quem alii ut deum colunt, a finitimis non solum non colitur, sed inventus tanquam fera occiditur. (33) Piscis item quem alii inter numina referunt, ab aliis idem in cibum capitur. Inde sane bella, seditiones, crebriusque cædium occasiones inter eos exoriuntur :

(27) Seguer. γοῦν.

(28) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἀναπληροῦσθαι.

(29) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. περὶ αὐτῶν. Paulo post Seguer., οὐκ ἴσασι habet post παρ' Αἰγυπτίους.

(30) Sic Seguer. Alii cum editis, Θράκες. Mox item ms. ut et Gobler. Felck. 1 anon. habet, Θρῆβαιων, Ἀράβων et Ἀράβες.

(31) Δεῖ deest in Felckm. 3 anon. Ibid. mox pro παρὰ Gobler. et Felckm. 1 anon. περί habent,

et Seguer. τοῖς pro τοῦς. Ταῖς seq. deest in Basil. Hæc item verba sequentia, καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἡπείροις θρησκέουσι desunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Esse in Basil. et Angl. scribit Felckmannus. Ea item legerunt Omnibonus, Ambros. Camaldul. et Nannius.

(32) Felckm. 3 anon., ἐν ὀφθαλμοῖς. Idem paulo post ἀλλήλαις non habet. Item infra pro πλησίων Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. habent πλησίων.

(33) Huius abs re erit hic referre quod habet

hinc omnes libidines apud illos vigent. Cæterum illud in primis admirationem movere debet, quod cum Pelasgi, ut historici narrant, deorum nomina ab Ægyptiis didicerint, Ægyptiorum deus iidem non agnoscant, sed alios plane venerentur. Tandem, ut summam dicam, omnium gentium quæ stulte idola colunt, multiplex opinio et religio est, neque eadem apud omnes reperiuntur: quod utique non immerito illis contigit. Quia enim ab unius Dei contemplatione recessere, ea causa fuit cur in multa et diversa præcipites abierint; mentemque in varia distractam, ii justissime habent, qui se a vero Patris Verbo, omnium servatore Christo, removerunt. Nam quemadmodum qui solem fugiunt et in tenebrosos locis versantur, multas incultas vias circumveiunt, præsentemque non vident, et absentes adesse arbitrantur: uno verbo, videntes non vident; ita certe qui se a Deo averterunt atque animo obæcati sunt, mentem agitatum ac vacillantem habent, et res quæ nullæ sunt, tanquam qui sunt ebrii et nihil vident, cogitatione fingunt.

σθέντες τὴν ψυχὴν βεβδόμενον ἔχουσι τὸν νοῦν, καὶ ζονται.

24. Hæc porro non levi sunt argumento nullos vere deos ab illis agnoscere. Nam cum per urbes ac regiones plurimi diversique sint dii, alterque alterius deum tollat et repudiet: efficitur profecto ut omnes ab omnibus rejiciantur. Etenim qui apud alios putantur dii, deorum quos alii colunt sunt victimæ, et hostiæ: et vicissim aliorum victimæ, dii aliorum sunt. Ægyptii quippe bovem **19** et Apim qui vitulus est, venerantur: at alii istos Jovi immolant. Nam quamvis illos ipsos, quos Ægyptii inter deos referunt, non immolent: tamen cum horum similes sacrificent, eosdem offerre videntur. Libyæ quibusque populi ovem sive arietem, quem Ammonem vocant, deum habent: at idem ab aliis, ut victima, multis immolatur. Indi Bacchum colunt, quem vinum ænigmatice appellant, quod ipsum aliis alii libant. Alii fuvios et fontes, et maxime Ægyptii, aquam cæteris rebus præferunt deosque agnoscunt. Alii nihilominus, atque ipsi etiam Ægyptii qui hæc colunt, suas aliorumque sordes aquis abluunt, et quod inde reliquum est cum contemptu projiciunt. Denique universa fere Ægyptiorum idololatria, aliorum diis sit victima, adeo ut ipsi non parum ab illis deri-

θηρίων· καὶ ὁ παρ' ἄλλοις ἀνατεθεὶς ἰχθύς (33), οὗτος ἐν ἄλλῃ ἀλλοικεῖται τροφῇ (34). Ὅθεν δὴ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ πᾶσα φόνων (35) πρόφασις, καὶ πᾶσα τῶν παθῶν ἡδονὴ παρ' αὐτοῖς ἐστὶ. Καὶ τότε θαυμαστόν, ὅτι, ὡς οἱ ἱστορήσαντες ἐξηγοῦνται, παρ' Αἰγυπτίων οἱ Πελασγοὶ μαθόντες τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, οὐκ ἴσασιν οὗτοι τοὺς παρ' Αἰγυπτίους (36) θεοὺς, ἀλλὰ ἄλλους παρ' ἐκείνους θρησκείους. Καὶ ὅμως πάντων τῶν ἐν εἰδώλοις μανέντων ἐθνῶν διάφορος ἐστὶν ἡ δόξα καὶ ἡ θρησκεία, καὶ οὐ τὰ αὐτὰ παρὰ τοῖς αὐτοῖς εὐρίσκεται. Καὶ εἰκότως γε τοῦτο πάσχουσιν. Ἐκπεσόντες γὰρ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα Θεὸν κατανοήσεως, εἰς πολλὰ καὶ διάφορα καταπεπιώκασιν· καὶ ἀποστραφέντες τὸν ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς Ἄγγελον, τὸν πάντων Σωτῆρα Χριστὸν εἰκότως (37) εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν ἔχουσι βεβδόμενῃ. Καὶ ὡς περ οἱ τὸν ἥλιον ἀποστραφέντες καὶ ἐν σκοτεινοῖς γενόμενοι ἔσονται, πολλὰς ἀνόδους κυκλεύουσιν ὁδοὺς· καὶ τοὺς μὲν παρόντας οὐκ ὁρῶσι, τοὺς δὲ μὴ ὄντας φαντάζονται ὡς παρόντας, καὶ βλέποντες οὐ βλέπουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ τὸν Θεὸν ἀποστραφέντες καὶ σκοπι-

τὰ οὐκ ὄντα ὡς μεθύνοντες καὶ μὴ ὁρῶντες φαντά-

24. Ταῦτα δὲ οὐ μικρὸς ἐλεγχὸς ἐστὶ τῆς ἀληθῶς (38) ἀθεότητος αὐτῶν. Διαφόρων γὰρ ὄντων καὶ πολλῶν κατὰ πόλιν καὶ χώραν θεῶν, καὶ τοῦ ἑτέρου τὸν τοῦ ἑτέρου ἀναιροῦντος θεῶν, οἱ πάντες παρὰ πάντων ἀναιροῦνται. Καὶ γὰρ οἱ παρ' ἄλλοις νομιζόμενοι θεοὶ τῶν παρ' ἄλλοις λεγομένων θεῶν γίγνονται θυσίαι καὶ σπονδαί· καὶ ἄλλων αἱ θυσίαι, ἄλλων ἐμπικλίνετο θεοί. Αἰγύπτιοι δὲ τὸν βῶν καὶ τὸν Ἄπιν μύσχον ὄντα σέβουσι· καὶ τοὺτους ἄλλοι τῶν Διὸς θύουσι. Κἂν γὰρ μὴ αὐτοὺς ἐκείνους οὐδὲ ἀνατεθείκασι, θύσωσιν, ἀλλὰ τὰ δμοια θύοντες, τὰ αὐτὰ προσάγειν δοκῶσι. Ἄβουε προβάτων, ὃ καλοῦσιν Ἀμμωνα, θεὸν ἔχουσι· καὶ τοῦτο πολλοῖς παρ' ἐτέρων εἰς θυσίαν σφάζεται. Ἰνδοὶ τὸν Διόνυσον θρησκείουσι, συμβολικῶς οἶνον αὐτὸν ἀνομάζοντες· καὶ τοῦτον τοῖς ἄλλοις σπένδουσιν ἔσπεροι. Ἄλλοι ποταμοὺς καὶ κρήνας, καὶ πάντων μάλιστα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ προτετιμήκασι, καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ δμοῦς ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ταῦτα θρησκείοντες Αἰγύπτιοι, τοὺς πῶν ἄλλων ῥύπους, καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἀποκρίπτονται τοῖς ὕδασι, καὶ τὸ λείψανον μετὰ ἀτιμίας ἐκρίπτουσι. Σχεδὸν δὲ πᾶσα ἡ τῶν Αἰγυπτίων εἰδωλοποιία τῶν παρ' ἄλλοις θεῶν ἐστὶ θυσία· ὡς' ἂν αὐτοὺς καὶ παρ' αὐτῶν ἐκεί-

Xenophon *Cyri Anab.* lib. 1, scilicet Cyrum venisse ἐπὶ τὸν Χάλον ποταμὸν, ὄντα τὸ εὐρος πλέθρον, πλήρη δ' ἰχθύων μεγάλων καὶ πρᾶτων, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον, καὶ ἀδικεῖν οὐκ εἶον, οὐδὲ τὰς περιστεράς. Id est, *Cyrum venisse ad fluvium Chalum, cujus latitudo jugeri est, quique magnis et cicuribus piscibus plenus est, quos Syri deos esse existimabant, nec eis ullam injuriam fieri patiebantur, nisi nec columbis.*

(34) Vox τροφῆ deest in Seguer. nec eam legis videtur Nannius. In editis habetur, eamque legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. In editione Commel. hic locus sic jacet: οὗτος ἄλλων ἀληθεύεται τροφῆ. Id est, *ille aliorum molitur cibus.* Sed nostram lectionem habent editio Parisiensis et

Colon. ut et ms. Seguer., omissa sola voce τροφῆ, uti notavimus. Ita quoque legerunt Omnibonus, Ambros. Camald. et Nannius, qui solus vocem τροφῆ non exprimit, alii autem exprimunt.

(35) Sic Seguer. Gobl. Felckm. 1 anon., quo item modo legerunt Omnibonus et Nannius: alii eum editis φθόνον, ut etiam legit Ambros. Camald. qui *invidia* vertit.

(36) Sic Seguer. Basil. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, Αἰγυπτίων. Mox Gobl. et Felck. 1 anon. ἐκείνων habent, ubi alii ἐκείνους.

(37) Εἰκότως deest in Basil. et Anglie.

(38) Gobl. et Felckm. 1 anon. ἀληθοῦς. Psullo post Felckm. 3 anon. habet κατὰ πόλεις καὶ χώρας.

ων χλευάζεσθαι, ὅτι μὴ θεοὺς, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων ἔτι τε καὶ παρ' αὐτοῖς ἀποτροπιάσματα καὶ θυσίας ἔντα θεοποιούσιν.

25. Ἦδη δὲ τινες εἰς τοσαύτην ἀσεβειαν καὶ παραφροσύνην ἐξενέχθησαν, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ὧν εἰσι τύποι καὶ μορφαί, τοὺς παρ' αὐτοῖς ψευδοθεοῖς κατασφάττειν καὶ θυσίας προσάγειν. Καὶ οὐχ ὀρώσιν οἱ καχοδαίμονες, ὅτι τὰ σφαγιαζόμενα θύματα ἀρχέτυπά εἰσι τῶν ὑπ' αὐτῶν πλασθέντων καὶ προσκυνομένων θεῶν, καὶ οἷς προσάγουσι τοὺς ἀνθρώπους. Σχεδὸν γὰρ τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις ἢ μᾶλλον τὰ κρείττονα τοῖς ἐλάττοσι προσάγουσιν. Ἐμφυχα γὰρ ἀψύχοι θύουσι, καὶ λογικὰ τοῖς ἀκινήτοις προσάγουσι. Σκύθαι γὰρ οἱ καλούμενοι Ταύριοι (39) τῇ παρ' αὐτοῖς Παρθένῳ (40) καλουμένῃ τοὺς ἀπὸ ναυαγίων καὶ ὅσους ἀν λάβωσι τῶν Ἑλλήνων, εἰς θυσίας ἀναφέρουσι, τοσοῦτον ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν αὐτῶν τὴν ὠμότητα· ὅτι οὐδ' ἡ Πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης ἐκ κινδύνων διέσωσε, τοὺτους αὐτοὶ κατασφάττουσι, μονοουχὶ κατὰ τῆς Προνοίας γινόμενοι· ὅτι τὴν ἐκείνης εὐεργεσίαν τῇ ἑαυτῶν θηριώδει ψυχῇ κατακρύπτουσι. Ἄλλοι δὲ τῷ Ἄρει, ἐπειδὴν ἐκ πολέμων ἐπανέλθωσι καὶ νίκας φέρωσι, τὸ (41) τηνικαῦτα εἰς ἑκατοντάδας διελόντες τοὺς ληφθέντας, καὶ ἀφ' ἐκάστης ἓνα λαμβάνοντες, τοσοῦτους κατασφάττουσιν, ὅσους ἀν κατὰ μίαν ἑκατοντάδα ἐκλέξωται. Οὐ μόνον δὲ Σκύθαι διὰ τὴν ἐν βαρβάρους ἔμφυτον αὐτοῖς ἀγριότητα τὰ τοιαῦτα μυσαρὰ δρῶσιν, ἀλλ' ἴδιόν ἐστι τῆς τῶν εἰδώλων καὶ δαιμόνων κακίας ταῦτο τὸ δρᾶμα. Καὶ γὰρ καὶ (42) Αἰγύπτῳ ἐθῶν μὲν πάλαι τῇ Ἦρᾳ τοιαῦτα σφάγια· Φοινίκης δὲ καὶ Κρήτης τὸν Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἑαυτῶν ἰλάσκοντο. Καὶ οἱ πάλαι δὲ Ῥωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρῆσκον καὶ ἄλλοι ἄλλως, καὶ πάντες ἀπλῶς ἐμύλαινον καὶ ἐμύλαινοντο. Ἐμύλαινοντο μὲν αὐτοὶ δρῶντες τὰ φοινικὰ· ἐμύλαινον δὲ τοὺς ἑαυτῶν ναοὺς τοιαύταις καπνίζοντας θυσίαις. Ἀπὸ δὲ τούτων τὰ κακὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς πλῆθος ἐφθασεν· ὀρῶντες γὰρ ἐν τούτοις τοὺς παρ' αὐτοῖς ἡδομένους διζίμονας, εὐθέως καὶ αὐτοὶ τοῖς τοιοῦτοις πλημμελήμασι τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς ἐμιμήσαντο, ἴδιον ἡγούμενοι κατ' ὁρῶμα τὴν πρὸς τὰ κρείττονα, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι, μίμησιν. Ἐνθεν ἀνδροφονίαις καὶ τεκνοκτενίαις καὶ πάσαις ἀσελγείαις ἠττήθησαν οἱ ἄνθρωποι. Καὶ γὰρ σχεδὸν πᾶσα πόλις πάσης ἀσελγείας ἐστὶ μεστὴ δι' ὁμοιότητα (43) τρέπων τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν γινομένη· καὶ οὐκ ἐστὶ σώφρων ἐν τοῖς εἰδώλοις, εἰ μὴ μόνος ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπ' ἀσελγείᾳ μαρτυρούμενος.

(39) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis ταῦριοι. lidem paulo post εἰς θυσίας habent, alii εἰς θυσίαν.

(40) Diana hoc nomine indicatur, quam Tauricam quoque vocat Clemens Alexandrinus Admonit. ad gentes. Vide item Euseb. Præpar. evang. lib. iv, c. 16.

(41) Τὸ δεῖσθαι in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post τοὺς ληφθέντας καὶ ἀφ' ἐκάστης ἓνα λαμβάνοντες desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. pro ἀφ' legitur

A deantur, quod res, quæ dii non sunt, sed quæ apud alios atque etiam apud ipsos piacula et victimæ habentur, inter deos numerent.

25. Quin etiam nonnulli eo impietatis et insanitæ venere, ut ipsos quoque homines, quorum illi dii simulacra et imagines sunt, suis falsis diis immolent et tanquam hostias offerant. Nec advertunt miseri victimas quas jugulant, deorum quos effinxere ac venerantur, et quibus homines immolant, archetypa sive exemplaria esse, propemodum enim similia similibus, vel potius præstantiora deterioribus immolanda offerunt. Nam animata inanimis, et ratione prædita, motu et sensu carentibus sacrificant. Siquidem Scythæ qui Tauri dicuntur, illi quam Virginem appellant, naufragos et quotquot ex Græcis ceperint in sacrificium offerunt; qua adeo immani impietate in homines sui similes commissa, suorum deorum crudelitatem palam produnt, qui nempe quos Providentia ex maris periculis eripuit, hos ipsi jugulant, atque ita Providentiæ videntur obsistere, cuius beneficium sua crudelitate occultant et irritum faciunt. Rursus alii ex bello, victoria reportata reversi, captivos in centurias distribuunt, e quibus singulis unum seligunt, totque Marti immolant, quot ex qualibet centuria delegerint. Verum non soli Scythæ pro innata barbaris feritate, res hujusmodi exsecrandas peragunt: sed idolorum et dæmonum propria hæc sunt facinora. Nam Ægyptii etiam similes victimas Junoni quondam immolabant. Phœnices quoque et Cretenses liberorum cædibus Saturnum sibi propitium reddere conabantur. Prisci item Romani Latialem, ut vocant, Jovem humanis hostiis colebant. Denique alii aliter omnesque prorsus polluebant et polluebantur. Ipsi, iuquam, propriis polluebantur homicidiis, sua autem templa talium sacrificiorum fumo et suffimentis polluebant. Ex his sine dubio quamplurima mala hominibus sunt exorta. Nam cum suos deos illis rebus oblectari cernerent, eos statim similibus peccatis et flagitiis sunt imitati, rem egregiam se facturos confidentes, si, ut putabant, potiora, sive deorum exempla sequerentur. Inde nec homicidia, nec liberorum cædes horruere: inde se totos omnibus libidinibus dedere. Siquidem nulla fere est civitas, quæ ob inorum similitudinem, quam cum suis diis habere gestit, omni luxuriæ genere non redundet: nec apud idololatras ullus probus est, nisi cuius libidines testatæ et manifestæ sunt.

ἐπ' in Gobl. Felckm. 1 anon. Ibid. Seguer. κατασφάζουσιν. Gobler. et Felck. 1 anon. κατασφάζωσι, et paulo post ἐκλέξονται. Mox ibid. ante Σκύθαι art. et qui erat in editis, adest ab omnibus mss.

(42) Καὶ Seguer. habet, alii omittunt. Paulo post αὐτῶν ante ἰλάσκοντο habent Seguer. Basil. Angl. Alii et editi, αὐτῶν.

(43) Sic Seguer. et Edit. Commel. aliique mss. præter Gobl. et Felckm. 1 anon. qui ὠμότητα habent.

20 26. Sane olim Phœnicix mulieres in idolorum A templis prius prostabant, sui que meretricij quæstus primordia diis, qui illic colebantur, consecrabant; suam deam stupris propitiâ reddi, benevolamque hoc pacto effici ratæ. Viri quoque propriam ementiti naturam, nec amplius mares se esse patientes, in feminas se converterunt, pergratam et honorificam matri deorum se ita facturos arbitrati. Omnes denique una cum perditissimis vivunt, et secum ipsi pugnant ut pejores, quotidie evadant, atque ut dixit sanctus Christi minister Paulus, *Feminae eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes*¹⁴. Hæc autem et similia agendo, fatentur certe et arguunt deos, quos ipsi colunt, huiusmodi vitam duxisse, scilicet ex Jove puerorum corruptiones atque a-lulleria, ex Venere meretriciam vitam, ex Rheâ luxuriam, ex Marte cædes, ex aliis alia similia didicere, quæ quidem cum leges puniunt, tum prohi homines abhorrent. Num igitur dii haberi digni sunt qui ista agant? Annon potius præ morum perversitate ac luxuria bestiis deteriores sunt censendi? Num qui illos colunt, digni sunt qui homines existimentur? Annon potius, ut belluis stupidiores et ut inanitis rebus magis inanimi, miseratione sunt digni? Si enim suæ ipsorum (49) animæ mentem tantisper considerassent, in hæc toti præcipites non ruissent, nec verum Christi Patrem Deum negarent.

ελογίζοντο τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τὸν νοῦν, οὐκ ἂν ἐν ἀληθινὸν ἤρνοῦντο τοῦ Χριστοῦ Πατέρα Θεόν.

27. At forte qui inter eos sapientiores videri volunt, et rerum creaturarum admiratione tenentur, nostris argumentis multo cum pudore evicti, non ibant inficias hæc ab omnibus facile confutari et redargui posse: sed tutam et invictam sibi illam esse opinionem autumabant, qua adducuntur ut mundum mundique partes colant; atque in eo gloriabuntur, quod non lapides, ligna, hominumque et animantium, volatilium reptiliumve seu quadrupedum formas venerentur, sed solem, lunam, cunctamque cœlestem mundum, necnon terram et universam aquarum naturam. Imo nec contendere dubitabant neminem ostendere posse res illas non esse natura

¹⁴ Rom. 1, 26, 27.

(44) Sic Anglie. Cæteri, ειδώλοισ. Idem Anglie., γυναίκα pro γυναίκες habet. Paulo post pro ἀπαρχόμεναι, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐπαρχόμεναι. Basil. παρερχόμενοι et in margine γρ. ἀπαρχόμενοι.

(45) Τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν non sunt (in Segner. Gobler. Felckm. 1 anon. In aliis vero habentur, eaque legerunt Oambou. et Ambros. Camaldul. Ibid. pro ἑαυτῶν, Anglie. αὐτῶν habet, et contra Felckm. 2 anon. pro αὐτῶν seq. habet ἑαυτῶν.

(46) Anglie. et editio Cousinel. τὸν Θεόν. Ibid.

26. Γυναίκες γοῦν ἐν εἰδώλοισ (44) τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν (45) μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὴν θεὸν (46) ἑαυτῶν ἰλάσσεσθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτὴν διὰ τούτων. Ἄνδρες δὲ, τὴν φύσιν ἀρνοῦμενοι, καὶ μηκέτι εἶναι θέλοντες ἄρρενες, τὴν γυναικῶν πλάττονται φύσιν, ὡς ἐκ τούτων καταθύμια καὶ τιμὴν τῇ μητρὶ τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν ποιοῦντες. Πάντες δὲ ὁμοῦ τοῖς αἰσχίτοις βίουσιν, καὶ τοῖς χείροσιν ἑαυτοῖς ἀμιλλῶνται· καὶ ὡς εἶπεν ὁ ἅγιος τοῦ Χριστοῦ διάκονος Παῦλος· Ἄτε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετηλλάξαν (47) τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὅμοιοι δὲ καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρρενες ἐν ἄρρεσιν τὴν ἀσχημοσύνην καταργαζόμενοι. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ὁμολογοῦσι καὶ ἐλέγχουσι καὶ τοὺς λεγομένους αὐτῶν θεοὺς τοιοῦτον ἐσχηκέναι τὸν βίον. Ἐκ μὲν γὰρ Διὸς τὴν παιδοφθορίαν καὶ τὴν μοιχείαν, ἐκ δὲ Ἀφροδίτης τὴν πορνείαν, καὶ ἐκ μὲν Ἑρέας τὴν ἀσέλγειαν, ἐκ δὲ Ἄρεος τοὺς φόβους, καὶ ἐξ ἄλλων ἄλλα τοιαῦτα μεμαθήκασιν, ἃ οἱ νόμοι μὲν κολάζουσι, πᾶς δὲ σώφρων ἀνὴρ ἀποστρέφεται. Ἄρ' οὖν ἄξιον ἐστὶ (48) τούτους νομίζειν εἶναι θεοὺς, τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας, καὶ μὴ μᾶλλον τῶν ἀλόγων ἀλογωτέρους ἡγεῖσθαι τούτους διὰ τὴν ἀσέλγειαν τῶν τρόπων; Ἄρα ἄξιον τοὺς θρησκέοντας αὐτοὺς νομίζειν ἀνθρώπους, καὶ μὴ μᾶλλον ὡς ἀλόγων ἀλογωτέρους, C καὶ τῶν ἀψύχων ἀψυχοτέρους, οἰκτεῖρειν; Εἰ γὰρ τοῦτοις κατεπεσιπτώκεισαν ὅλοι πηγνεῖς, καὶ τὸν

27. Ἄλλ' ἴσως οἱ ἐπαναθεδηκότες τούτων καὶ περὶ τὴν κτίσιν ἐπτοημένοι, δυσωπούμενοι τοῖς περὶ τῶν βδελυγμάτων ἐλέγκοις, εὐκατάγνωστα μὲν καὶ εὐέλεγκτα παρὰ πᾶσιν ὄντα ταῦτα οὐκ ἀρνήσονται καὶ αὐτοί· ἐκείνην δὲ αὐτοῖς ἀσφαλῆ τὴν δόξαν καὶ ἀναντιρρήτον εἶναι οἴησονται τὴν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου μέρη θρησκείαν· καυχῆσονται γὰρ οὐχ ὡς λίθους, καὶ ξύλα, καὶ μορφὰς ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων πτηνῶν τε καὶ ἐρπετῶν καὶ τετραπόδων ἀπλῶς, ἀλλ' ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ πάντα τὸν κατ' οὐρανὸν κόσμον, καὶ γῆν αὐτὴν καὶ σύμπασαν τοῦ ὕψους τὴν φύσιν σέβοντες καὶ θρησκέοντες· καὶ φήσουσι μὴ δύνασθαι τινὰς ἀποδείξειν καὶ τούτους μὴ εἶναι φύσει θεοὺς, πᾶσιν ὄντος φανεροῦ, ὅτι οὕτε D ἀψύχα, οὔτε ἀλογα τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρώπων

Gobler. et Felckm. 1 anon. ἑαυτοῖς. Et paulo post iidem Gobler. et Felckm. 1 anon. εὐδωδία. pro εὐμένειαν habent. Ibid. Anglie. αὐτῶν habet pro αὐτὴν.

(47) Basil. μετηλλάξαντο. Infra post locum Apostoli καὶ, ante τὰ τοιαῦτα, non legitur in Felckm. 2 anon.

(48) Felck. 2 anon. ἐστὶ. Basil. ἐπὶ τούτοις. Ibid. εἶναι deest in Gobler. et Felck. 1 an. τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας non leguntur in Felck. 2 an.

(49) Sic, uti in Greco est, veritimus, quia S.

ὄραται φύσιν, τῷ (50) τὰ μὲν ἐν οὐρανοῖς, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικεῖν. Ἄξιον οὖν καὶ περὶ τούτων ἰεῖν καὶ διερευνησαί. Πάντως γὰρ καὶ ἐν τούτοις εὐρήσει ὁ λόγος τὸν ἐλεγχοῦν ἀληθῆ κατ' αὐτῶν. Πρὶν δὲ ἡμᾶς ἰεῖν (51) καὶ τῆς ἀποδείξεως ἀρξασθαι, ἀρκεῖ τὴν κτίσιν αὐτὴν κατ' αὐτῶν μονοουχὶ βοῆσαι, καὶ δεῖξαι τὸν αὐτῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν, τὸν καὶ ταύτης (52) καὶ τοῦ παντὸς βασιλεύοντα τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃν ἀποστρέφονται μὲν οἱ δοκησισσοφοὶ (53), τὴν δὲ παρ' αὐτοῦ γενομένην κτίσιν προσκυνοῦσι καὶ θεοποιοῦσι, καίτοι προσκυνοῦσαν καὶ αὐτὴν καὶ ὁμολογοῦσαν ὃν ἐκεῖνοι δι' αὐτὴν ἀρνούνται Κύριον. Οὕτω γὰρ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ ταύτης μέρη κεχρησάσθαι καὶ θεοὺς νομίζοντας ταῦτα δυσωπήσῃ ἂν καλῶς αὐτοὺς ἢ τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα χρεῖα· γνωρίζει δὲ καὶ σημαίνει τὸν καὶ αὐτῶν ὄντα Κύριον καὶ ποιητὴν τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα, τῇ ἀναντιρρήτῳ προστάξει τῆς εἰς αὐτὸν ὑπακοῆς, ἣ φησι καὶ (54) ἡ θεία νομοθεσία· *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ· πόλιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα*. Πίστις δὲ τοῦτων οὐκ ἀφανής, ἀλλὰ καὶ λανθάνουσα ἐστὶ τοῖς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας μὴ πάντῃ πεπηρωμένον ἔχουσιν. Εἰ γὰρ τις καθ' ἑαυτὰ τὰ μέρη τῆς κτίσεως λάβοι, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ νοήσει, ὅσον ἥλιον καθ' ἑαυτὸν μόνον, καὶ σελήνην χωρὶς, καὶ γῆν αὐτὴν καὶ αἴρα, καὶ τὴν θερμὴν καὶ ψυχρὰν, καὶ ξηρὰν (55) καὶ ὑγρὰν οὐσίαν διελθὼν ἀπὸ τῆς πρὸς ἄλληλα συναφῆς, ἕκαστον ἐκλάβοι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίᾳ θεωρήσειεν· εὐρήσει πάντως μηδὲν ἱκανούμενον ἑαυτῷ, ἀλλὰ πάντα τῆς ἀλλήλων χρεῖας δεόμενα, καὶ ταῖς παρ' ἀλλήλων (56) ἐπικουρίας συνιστάμενα. Ἡλιος μὲν γὰρ τῷ συμπαντι οὐρανῷ συμπεριφέρεται καὶ ἐμπεριέχεται, καὶ ἐκτὸς τῆς ἐκείνου κυκλοφορίας οὐκ ἂν ποτε γένοιτο· σελήνη δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἀστρα μαρτυροῦσι τὴν παρὰ ἡλίου γιγνομένην (57) αὐτοῦς ἐπικουρίαν· γῆ δὲ πάλιν οὐκ ἄνευ ὕδατων τοῦς καρποὺς ἀποδιδούσα φαίνεται· οἱ δὲ (58) ὕδατοι χωρὶς τῆς τῶν νεφελῶν χρεῖας οὐκ ἂν καταβαῖεν ἐπὶ γῆς· ἀλλ' οὐδὲ νέφη χωρὶς τοῦ αἴρος καθ' ἑαυτὰ ἂν φανεῖν καὶ συσταίη ποτέ. Ὅτε ἀήρ οὐχ' ὑπ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ μὲν (59) τοῦ αἰθέρος διακαλεῖται, ὑπὸ δὲ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος λαμπρύνεται. Καὶ πηγαὶ μὲν καὶ ποταμοὶ οὐκ ἄνευ τῆς γῆς συστήσονται ποτε· γῆ δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτῆς ἐρήρησται (60), ἀλλ' ἐπὶ μὲν τὴν τῶν ὑδάτων οὐσίαν συνδέσθηκεν, ἐμπεριέχεται δὲ καὶ αὕτη κατὰ τὸ μέσον συνδεθεῖσα τοῦ παντός. Ἡ τε θάλασσα καὶ ὁ ἕξωθεν

tura superiora esse, eo quod ipsa in caelis, hi in terris habitent. Itaque hæc a nobis discuti et examinari par est. Nec enim dubito quin in his quoque firmissimum contra illos argumentum reperturi simus. Prius vero quam id dispicere et demonstrare ordiamur, satis profecto fuerit ipsam rerum naturam adversus illos propemodum clamare, suumque effectorem et auctorem Deum, sui ac totius universi rectorem Domini nostri Jesu Christi Patrem aperte testari: quem injuste admodum rejiciunt falsi sapientes, qui naturam ab ipso conditam adorant et Deum habent: quamvis ipsa quoque adoret et Dominum consteatur, quem illi ejus causa respuunt. Sane quotquot partes universi admirantur, easque totidem deos esse existimant, ex mutua ipsarum inter se necessaria ope præclare possunt coargui. Id enim illarum Dominum et effectorem Verbi Patrem, invicto imperio et præscripto, quo ei obediunt, egregie significat et indicat, ut etiam lex divina his verbis docet: *Cæli enarrant gloriam Dei et opera manuum ejus annuntiat firmamentum* ¹⁸. Nec vero occulta et abstracta est hujus rei fides, sed admodum clara et perspicua his qui mentis oculum non omnino obcæcatum habent. Si quis enim naturæ partes singillatim circumspectat, et singulas seorsum consideret, ut solem solum, vel solam lunam, itemque terram et aërem, necnon calidam ac frigidam, siccamque et humidam naturam; si quis, inquam, mutuum rerum illarum inter se conjunctionem dissolvat, singulasque separatim accipiat et contempletur: nullam omnino sibi ipsi satis esse, sed omnes mutua ope indigere, hocque mutuo auxilio consistere inveniet. Sol enim una cum universo caelo circumfertur eoque continetur, nec unquam extra proprium circulum egreditur. Luna vero aliaque astra, quantum ex sole pendeant, palam testantur. Terram quoque sine pluviis fructus nullos edere cernimus. Rursus pluvie sine nubium subsidio in terram decidere non queunt. Nubes autem sine aere per se consistere nunquam videas. Aer item non a seipso sed ab æthere calorem, et lumen a sole mutuatur. Nec etiam fontes nec fluvii remota terra per se ipsos constant. Nec terra se sua vi fulcit, sed aquarum natura sustinetur, atque in medio universi constricta tenetur ac circumsidetur. Mare similiter, quique universam terram extrinsecus undique aluit magnus oceanus, a ventis movetur et fertur

¹⁸ Psal. xviii, 2.

Athanasius, ut complures alii, mentem ab anima distinguebat.

(50) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Anglic. τό. Paulo post δεξιον Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. habent οὖν. Alii cum editis, δέ.

(51) Gobler. et Felckm. 1 anon., Πλὴν δὲ ἡμᾶς ἐπιθεῖν, et ead. manu in Gobler. γρ. πρὶν.

(52) Sic omnes mss. Editi autem, καὶ τῆς ταύτης.

(53) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., δοκησισσοφοὶ, ut et infra. Sed mendum est ex pronuntiatione ortum. Gobler. et Felckm. 1 anon. mox habent γινόμενῃν.

(54) Καὶ ἀπὸ Basil. Anglic. et Felckm. 2 anon.

(55) Καὶ ξηρὰν ἀπὸ Basil. Anglic. 3 anon.

(56) Ταῖς παρ' ἀλλήλων desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post pro συμπεριφέρεται, Felckm. 2 anon. habet συμπεριφαίνεται, Basil. et Anglic. περιφέρεται.

(57) Sic Seg. Gobler. Fel. 1 anon. Alii cum editis γενομένην.

(58) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. οὐδέ.

(59) Μέν δεest in Basil.

(60) Gobler. Felckm. 1 anon. ἐρείρεται, forte pro ἐρείδεται. Paulo post Felckm. 3 anon. αὐτῇ pro αὐτῇ habet.

quocumque vis illorum impulerit. Ipsi porro venti non per seipsos, sed, ut docent qui hæc tractant, ex ardore et calore orti quem ab æthere aer recipit, in ipso aere consistunt, ac per eum flant ubique. Nam quod ad quatuor elementa pertinet, nempe calidum et frigidum, siccum et humidum, ex quibus corporum natura componitur, quis adeo mente captus est, ut nesciat hæc simul quidem conjuncta consistere, divisa vero et separata jam sese invicem, prout quodque superius fuerit, destruere. Calor enim redundante frigore exstinguitur: frigus vicissim vi caloris evanescit. Siccitas rursus humore madescit: et humor siccitate exhauritur.

ταῦτα κατὰ τὴν τοῦ πλεονάζοντος ἐν αὐτοῖς ἐπικράτειαν; Θερμόν τε γὰρ ὑπὸ ψυχροῦ πλεονάσαντος ἀναίρεται: καὶ ψυχρὸν πάλιν ὑπὸ τῆς θερμῆς ἀφανίζεται· καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ξηραίνεται.

28. Qui igitur fieri potest ut res illæ dii fuerint, quæ mutua opem indigent? vel quo pacto aliquid ab eis petere possumus, quæ mutua ipsæ exigunt operam? Namque si omnium consensu constat Deum nulla re indigere, sed solum sibi satis esse sequæ ipso plenum esse, omniaque in illo consistere, imò ipsum omnibus dare ut consistant: qua, quæso, ratione solem et lunam aliasque creaturæ naturæ partes, quæ tales utique non sunt, sed mutuo auxilio opus habent, deos appellare æquum est? At forte divisa illa et scorsim sumpta aliis indigere fatebuntur, quod in omnium oculis pateat: verum omnia simul conjungentes ac velut unum ingens corpus ex his componentes, totum illud Deum esse respondebunt. **22** Totio quippe constituto, nulla amplius re externa illis opus erit, sed totum sibi ad omnia satis erit et sufficet. Hæc, inquam, effluent falsi sapientes, ut nempe hac etiam ex parte possint redargui. Nam ex hoc responso non minus quam ex his quæ supra dicta sunt, summam eorum impietatem atque inscitiam demonstrare licet. Si enim singulæ partes simul conjunctæ totum efficiunt, totumque ipsum ex singulis partibus componitur: igitur totum ex singulis partibus constat, quæ singulæ, totius partes sunt. Atqui id Dei notionibus maxime est alienum; Deus enim totum, non partes est: neque ex diversis rebus constat; sed ipse constitutionis rerum omnium auctor est. Adverte autem quam impia proferant, qui ita de Deo loquuntur. Enimvero si Deus ex partibus constat; sane sibi ipse dissimilis, atque ex dissimilibus completus videbitur. Nam si sol est, luna non est. Si luna est, terra non est; si terra est, non est mare: denique si singulas mundi partes percurramus, quam hæc illo-

(61) Seguer. Basil., προσήκη.

(62) Τὴν hic et mox deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(63) Seg. et Fel. 2 anon. συνίσταται. Paulo post Seg. καθ' αὐτά.

(64) Ἄν deest in Basil. Angl, Paulo post Gobler. et Fel. 1 anon. προσήκει habent: Seguer. προσήκεν. Alii cum editis, προσήκει.

(65) Felckm. 3 anon. συνέστηχέναι. Paulo post pro ἐπιδίδόναι Gobler. et Felckm. 1, anon. habent ἐνοδόναι.

περιρρέων τὴν σύμπασαν γῆν μέγας ὠκεανὸς ὑπὸ ἀνέμων κινεῖται καὶ φέρεται ὅποι δ' ἂν αὐτὸν ἡ τῶν ἀνέμων προσήκησι (61) βία. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀνεμοὶ οὐκ ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ, κατὰ τοὺς περὶ τούτων εἰπόντας, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀέρα τοῦ αἰθέρος διακαύσεως καὶ θερμότητος ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι συνίστανται, καὶ δι' αὐτοῦ πανταχοῦ πνέουσι. Περὶ γὰρ τῶν τασσάρων στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν ἡ τῶν σωμάτων φύσις, τὴν (62) θερμὴν λέγω καὶ τὴν ψυχρὰν, ξηρὰν τε καὶ ὑγρὰν οὐσίαν, τίς τοσοῦτον ἀπέστραπται τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ εἰδέναι, ὅτι ὁμοῦ μὲν συνημμένα ταῦτα συνίστανται (63), διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ γινόμενα, λοιπὸν καὶ ἀλλήλων εἰσὶν ἀναιρετικὰ δυνάμειος· ξηρὸν τε αὐτὸ ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ διυγραίνεται,

28. Πῶς οὖν ταῦτα ἂν (64) εἶεν θεοὶ δεόμενα τῆς παρ' ἐτέρων ἐπιουρίας; ἢ πῶς παρὰ τούτων αἰτεῖσθαι τι προσήκει, καὶ αὐτῶν ἀπαιτούμενων παρ' ἀλλήλων τὴν εἰς ἑαυτὰ χρεῖαν; Εἰ γὰρ περὶ Θεοῦ λόγος ἐστὶ μηδενὸς αὐτὸν ἐπιδεῖν εἶναι, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συστήκειν (65), καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοῖς πᾶσιν ἐπιδίδόναι: πῶς ἦλλον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ ὄντα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ (66) τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρεῖας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεοῦ; Ἄλλ' ἴσως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῖν εἶναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνολογούσι, τῆς ἀποδείξεως ἐπ' ὀφθαλμῶν οὐσης: ὁμοῦ δὲ πάντα συναπτόντες, καὶ ὡς (67) ἐν ἀποτελοῦντες μέγα σῶμα, τὸ ὅλον θεὸν εἶναι φήσουσι. Συστάντος γὰρ τοῦ ὅλου, οὐκ ἔτι μὲν ἐξωθεν αὐτοῖς χρεῖα γενήσεται: ἑαυτῶ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὐτάρκης γενήσεται (68) πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησισοφοί, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν: οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπειθεύσιος οὐκ ἔλαττον τῶν πρόσθεν ἀποδείξει. Εἰ γὰρ τὸ καθ' ἑκάστον συναφθὲν, τὸ ὅλον ἀναπληροῦ, καὶ τὸ ὅλον ἐκ τῶν καθ' ἑν συνίσταται: τὸ ὅλον ἄρα ἐκ μερῶν συνέστη· καὶ ἑκάστον τοῦ ὅλου μέρος (69) τυγχάνει. Τοῦτο δὲ τῶν περὶ Θεοῦ ἐνομιῶν παλὺ πάρρηθον καθέστηκεν. Ὁ γὰρ θεὸς ὅλον ἐστὶ καὶ οὐ μέρη, καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέστηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συστάσεώς ἐστι ποιητής. Θεὰ γὰρ ὄσην ἀσέβειαν κατὰ τοῦ Θεοῦ ταῦτα λέγοντες ἐξηγοῦνται. Εἰ γὰρ ἐκ μερῶν συνέστηκε, πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνόμοιος φανήσεται, καὶ (70) ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. Εἰ γὰρ ἡλιός ἐστιν, οὐκ ἐστὶ σελήνη· καὶ εἰ σελήνη ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ γῆ: καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἂν εἴη θάλασσα: καὶ οὕτως ἐφ' ἑκάστου λαμβάνων ἂν τις εὐρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ τοιοῦτου αὐτῶν λόγου.

(66) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Post καί, art. τὰ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1, 2 anon. et Angl. legitur in aliis. Ibidem pro λειπόμενα, Felckm. 2 anon. habet λεγόμενα et in margine δεόμενα.

(67) Gobler. et Felckm. 1 anon. εἰς.

(68) Ἐαυτῶ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὐτάρκης γενήσεται desunt in Felckm. 2 anon.

(69) Segner. μέρη. Idem paulo post pro μέρη, μέρει habet.

(70) Καὶ abest a Felckm. 3 anon

Τούτο δ' ἂν τις καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπείου σώματος ἰδὼν καταγνώη τούτων. Ὡς γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ ἔστιν ἀκοή, οὐδὲ ἡ ἀκοή χεῖρ, οὐδὲ ἡ γαστήρ ἐστι στέρνα, οὐδ' αὐτὰ πάλιν ὁ ἀχὴν ἐστι ποῦς· ἀλλ' ἕκαστον τούτων ἰδίαν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, καὶ ἐκ τούτων διαφόρων ὄντων ἐν συνίσταται σῶμα, συνημμένα μὲν ἔχον τὰ (71) μέρη κατὰ τὴν χρεῖαν, διαιρούμενα δὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου παρουσίαν, ὅταν ἡ φύσις ἢ συνάξασα ταῦτα διέλῃ, ὡς ὁ προστάξας Θεὸς βούλεται· οὕτω (συγγνώμη) (72) δὲ ὁ λόγος ἔχεται παρ' αὐτοῦ τοῦ κρείττονος), εἰ, τὰ μέρη τῆς κτίσεως συνάπτοντες εἰς ἓν σῶμα, θεὸν ἀναγορεύουσιν, ἀνάγκη αὐτὸν μὲν καθ' ἑαυτὸν ἀνόμοιον ἑαυτῷ εἶναι, ὥσπερ ἐδείχθη, διαιρεῖσθαι δὲ πάλιν κατὰ τὴν τῶν μερῶν εἰς τὸ μερίζεσθαι γενομένην φύσιν.

29. Καὶ ἄλλως δὲ ἂν τις αὐτῶν ἐλέγξει τὴν ἀθεότητα κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας θεωρίαν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀσώματος ἐστι, καὶ ἀόρατος, καὶ ἀψευστος τῇ φύσει, πῶς σῶμα τὸν Θεὸν ἐπινοοῦσι, καὶ τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὧν ψαύομεν τῇ χειρὶ, θρησκευοῦσι τῇ τοῦ (73) Θεοῦ τιμῇ; Καὶ πάλιν, εἰ ὁ περὶ Θεοῦ κρατεῖ λόγος, δυνατόν αὐτὸν εἶναι κατὰ πάντα, καὶ μηδὲν μὲν αὐτοῦ κρατεῖν, αὐτὸν δὲ τῶν πάντων κρατεῖν, καὶ δεσπόζειν· πῶς οἱ τὴν κτίσιν θεοποιούντες οὐχ ὀρώσιν αὐτὴν ἐκτός οὕσαν τοῦ τοιοῦτου περὶ Θεοῦ ὄρου; Ἥλιου μὲν γὰρ ὑπὸ γῆν γενομένου, τὸ φῶς ἢ γῆ σκιάζει μὴ ὁρᾶσθαι· σελήνην δὲ μεθ' ἡμέραν ὁ ἥλιος ἐπικρύπτει τῇ τοῦ φωτός λαμπηρόν. Καὶ γῆς μὲν τοὺς καρπούς πολλὰκις χάλαζα βλάπτει· τὸ πῦρ δὲ, εἰ γένοιτό τις ὑδάτων πλημμύρα, σβέννυται. Καὶ χειμῶνα μὲν ἕαρ παραγωνίζεσθαι, θέρος δὲ τὸ ἕαρ ὑπερβῆναι τοὺς ὄρους οὐκ ἐπιτρέπει, καὶ αὐτὸ πάλιν ὑπὸ τοῦ μετωπύρου κωλυόμενον τὰς ἰδίας ὥρας ἐξέρχεσθαι. Εἴπερ οὖν ἦσαν θεοί, ἴδει τούτους μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἠττάσθαι καὶ ἐπικρούεσθαι (74), ἀλλὰ πάντοτε ἀλλήλους συνείναι, καὶ κοινὰς ἅμα τὰς ἐνεργείας ἀποτελεῖν (75)· ἴδει μεθ' ἡμέραν καὶ μετὰ νύκτα ἥλιον ὁμοῦ καὶ σελήνην καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀστέρων χορὸν ἴσον (76) ἔχειν τὸ φῶς, καὶ τοῦτο πᾶσι λάμπειν, καὶ πάντα παρ' αὐτῶν καταγαίεσθαι· ἴδει θέρος ὁμοῦ καὶ χειμῶνα καὶ ἕαρ καὶ μετώπυρον ἀπαρτάλακτως καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνίστασθαι· ἴδει τὴν θάλασσαν ταῖς πηγαῖς ἐπιμίγνυσθαι (77) καὶ κοινὸν ἀνθρώποις τὸ πόμα παρέχειν· ἴδει νηνεμίας καὶ τῶν ἀνέμων τὰς πνοὰς ἐν ταῦτ' ἵνεσθαι· ἴδει τὸ πῦρ ὁμοῦ καὶ τὸ ὕδωρ κοινήν καὶ μίαν ἀνθρώποις τὴν χρεῖαν παρέχειν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βλάβην ἂν τις ἐξ αὐτῶν ὑπέμεινε, θεῶν ὄντων κατ' αὐτοὺς, καὶ μηδὲν ἐπὶ βλάβῃ, ἐπ' ὀφέλειά δὲ μᾶλλον πάντα ποιοῦντων. Εἰ δὲ ταῦτα γίνεσθαι ἀδύνατον διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλα

(71) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Editi vero ἔχοντα. Anglic. ἔχοντά.

(72) Basil. Gobler. et Felckm. 1 et 2 anon. συγγνώμης. Paulo post Felckm. 3 anon. συνάγοντες habet pro συνάπτοντες. Item mox Basil. ἀναγορεύουσιν.

(73) Τοῦ deest in Felckm. 3 anon. et Seguer. Paulo post μὲν deest in Felckm. 3 anon.

(74) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. At Anglic. περικρούεσθαι. Alii cum editis ὑποκρούεσθαι.

A rum ratio absurda et inepta sit, statim patet. Idem autem ex humani quoque corporis consideratione potest refelli. Ut enim oculus non est auris; nec auris, manus; nec venter, pectus; nec cervix, pes; sed singula illa propriam habent efficientiam, ex quibus diversis unum corpus constituitur, quod usu quidem conjunctas habet partes, sed quæ tunc disjungentur, cum natura, quæ illas copulavit, eadem Dei jussu separabit. Ita (sed ipse Deus dicenti ignoscat) si creatæ naturæ partes in unum corpus coagmentatas, deum appellant: necessarie sequitur eum in seipso sui esse dissimilem, ut ostensum est, ac præterea dividi, quandoquidem partes ex natura dividuæ sunt

B 29. Verum alia quoque ratione, si veritatem consulamur, illorum impietatem haud difficile erit convincere. Nam si Deus incorporeus est, si nec videri nec tangi natura potest: cur ergo Deum corpus esse excogitant, resque, quas oculis videmus et manibus contractamus, divino cultu prosequuntur? Rursus, si verum est Deum omnipotentem esse, eumque a nulla re superari, sed omnia vincere et tanquam Dominum regere: quare qui creatam naturam Deum faciunt; hanc Dei definitionem illi minime convenire non attendunt? namque cum sol subter terram est, quominus ejus lumen videatur, terræ umbra impedit. Lunam autem sol ipse lucis suæ fulgore per diem abscondit. Terræ item fructus non raro grando lædit: ignis vero aqua inundante exstinguitur. Hiemem similiter ver propellit; æstas ver transgredi terminos non sinit, et vicissim autumnus æstatem intra proprios limites sistere cogit. Itaque si dii essent, nequaquam se invicem vincerent et absconderent, sed potius semper simul invicem esse, communesque effectus una producere par esset. Oporteret ergo per dies et noctes solem simul et lunam cæteraque sidera par lumen habere, idque omnibus lucere, ac res universas ab illis collustrari. Oporteret æstatem simul et hiemem, ver atque autumnum, absque vicissitudine, una persistere. Oporteret mare cum fontibus commisceri et communem hominibus potum præbere. Oporteret aerem simul 23 tranquillum esse et ventis agitari. Oporteret denique ignem simul et aquam unius ejusdemque usus esse hominibus. Nullum siquidem ex his detrimentum oriretur, si, ut putant, dii essent, qui proinde nihil nocendi causa sed potius nihil nisi quod utile foret agerent. Si vero hæc ob mutuum inter se oppositionem simul jungi non queunt:

(75) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis ἐπιτελεῖν. Ibid. Felckm. 3 anon. habet τὰς εὐεργεσίας.

(76) Sic Seguer. Alii cum editis ἴσως. Item mox et Gobler. et Felckm. 1 an. post. καὶ adiunt πάντα, quæ vox in aliis non est.

(77) Seguer. ἐπιμίγνυσθαι. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐπιμίγνυσθαι. Ibid. κοινὸν habent omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui ut editi κοινῶν mendose habet.

qui fieri potest ut res illic, quæ inter se contrariæ sunt et pugnant, nec invicem consistere possunt, dii adhuc nominantur, vel eis divini honores tribuantur? Quæ item discordi inter se sunt natura, quomodo aliis pr. cantibus, pacem præbere concordiarque auctores esse queunt? Merito igitur neque sol, neque luna, neque alia pars naturæ create, ac proinde multo magis neque ex lapide aurove seu ex alia materia conflata simulacra, neque etiam qui poctarum fabulis celebrantur Jupiter, Apollo cæterique similes, dii esse censendi sunt, uti demonstravimus: sed alii ex huiusmodi diis partes sunt naturæ create, alii res sunt inanimmæ, alii homines mortales duntaxat fiere. Unde qui illos colunt et inter deos collocant, non pietatem, sed summam impietatem profitentur, maximi erroris, quæ ab unius et solius veri Dei, Christi scilicet Patris, cognitione recessere, certissima dant indicia. Quapropter quoniam hæc ita a nobis refutata sunt, ostendimusque infidelium idololatriam omni impietatis genere repleti, neque ad bonum sed ad perniciem humanæ vitæ introductam fuisse: age, ut initio promissimus, repulso errore, viam veritatis jam ineamus, et duceim atque opificem mundi, Patris Verbum contemplemur, ut per ipsum, ejus quoque Patrem Deum cognoscamus, intelligantque gentiles quam procul seipsos a veritate removerint.

30. Omnia quidem illa quæ supra refellimus, nihil aliud esse ostensum est quam erroris tenebras vitæ hominum offusas. At via veritatis ad Deum verum tendit: ad quam cognoscendam et certo percipiendam non aliis quam nobis ipsis opus habemus: neque, ut est ipse Deus supra omnia, ita via, quæ ad illum ducit, foris et procul a nobis est: verum in nobis ipsis est, ejusque initium haud est difficile a nobis reperire, ut et Moyses his verbis docuit (84): *Verbum fidei intra cor tuum est* ¹⁶. Quod idem Salvator declaravit et confirmavit dicens: *Regnum Dei intra vos est* ¹⁷. Quia enim intus in nobismet ipsis fidem regnumque Dei habemus, facile possumus universitatis rectorem, Patris salutare Verbum intelligere et contemplari. Nec vero hic excusatione utantur gentiles idololatræ, nec quisvis alius seipsam perperam decipiat, quasi huiusmodi via caruerit, ac proinde justam impietatis causam habuerit. Siquidem omnes in eam viam sumus in-

¹⁶ Deuter. xxx, 14. ¹⁷ Luc. xvii, 21.

(78) Segner. Gobler. Felckm. 1 an. πρότενης. Sed Gobler. et Felck. 4 anon. soli habent γένοντο. Mox ante εικότως Felck. 3, an. addit καί.

(79) Segner. μυθολογούμενοι.

(80) Τόλυν abest a Basil. lb. ἐλέγχεται abest a Basil. et Anglic. Item mox Gobler. et Felck. 4 anon. pro παρά habent περί. In iisdem paulo post desunt ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ. At in Basil. ἐπ' tantum est.

(81) Sic Segner. Gobler. et Felck. 4 anon. Alii cum editis omittunt τοῦ παντός. Eandem quoque vocem exprimit Amb. Cam. et Naunius: non vero Omnibonus. Paulo post vox Θεόν abest a Felckm. 3 anon. (82) Post μέν Anglic. addit γάρ, Gobler. et Felck. 4

ἐναντιότητα, πῶς οἶόν τε τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ἐναντία καὶ μαχόμενα, καὶ μὴ δυνάμενα ἀλλήλοις συστήναι, ἐπὶ θεοῦ ὀνομάζειν, ἢ Θεοῦ θρησκευέσθαι τιμαῖς. Τὰ δὲ πρὸς ἑαυτὰ ἀσύμφωνον τὴν φύσιν ἔχοντα πῶς ἄν ἄλλοις εὐχομένους εἰρήνην παρέχοιεν, καὶ ὁμοῦλας αὐτοῖς γένοιτο πρυτάνεις (78); Οὕτε οὖν ἕλιος ἐκόντως, οὕτε σελήνη, οὕτε ἄλλο τι μέρος τῆς κτίσεως, πολλῶν δὲ πλέον οὐδὲ τὰ ἐν λίθοις καὶ χρυσοῦ καὶ ταῖς ἄλλαις ὕλαις ἀγάλματα, οὐδὲ οἱ παρὰ ποιηταῖς μυθεύόμενοι (79) Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων καὶ οἱ ἄλλοι εἰεν ἀληθῶς θεοὶ, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν· ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν μέρη τῆς κτίσεως ἐστὶ, τὰ δὲ αὐτῶν ψυχα τυγχάνει, τὰ δὲ μόνον ἄνθρωποι θνητοὶ γεγόνασιν. Διὸ καὶ ἡ περὶ ταῦτα θρησκεία καὶ θεοποία οὐκ εὐσεβείας, ἀλλὰ ἀθεότητος καὶ πάσης ἀσεβείας ἐστὶν εἰσηγήσις, καὶ μεγάλτης πλάνης ἐλεγχος ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν γνώσεως, λέγω δὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα. "Ὅτε τοίνυν (80) τὰυθ' οὕτως ἐλέγχεται καὶ δέδεικται ἡ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν εἰδωλολατρεία πάσης ἀθεότητος οὕσα μεστή, καὶ οὐκ ἐπ' ὠφελείᾳ, ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ τῶ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰσαχθεῖσα· φέρε λοιπὸν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ὁ λόγος ἐπηγγελᾶτο, τῆς πλάνης διελεγχθείσης, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν ὀδεύσωμεν, καὶ θεωρήσωμεν τὸν ἡγεμόνα καὶ δημιουργὸν τοῦ παντός (81) τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ τὸν τοῦτο Πατέρα Θεὸν κατανοήσωμεν, καὶ γῶσιν Ἕλληνες ὅσον τῆς ἀληθείας ἑαυτοὺς ἀπεσκοίνισαν.

30. Τὰ μὲν (82) προειρημένα οὐδὲν ἕτερον ἢ πλάνη τῶ βίῳ διηλέχθη· ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ὁδὸς πρὸς τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἔξει τὸν σκοπὸν. Πρὸς δὲ τὴν ταύτης γῶσιν καὶ ἀκριθεῖ (83) κατάληψιν οὐκ ἄλλων ἐστὶν ἡμῖν χρεία, ἀλλ' ἡμῶν αὐτῶν οὐδ', ὡς περ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεὸς ὑπεράνω πάντων, οὕτω καὶ ἡ πρὸς τοῦτον ὁδὸς πόρρωθεν ἡ ἐξωθεν ἡμῶν ἐστὶν· ἀλλ' ἐν ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἀφ' ἡμῶν εὐρεῖν τὴν ἀρχὴν δυνατὸν, καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἐδίδασκε λέγων· *Τὸ ρῆμα τῆς πίστεως ἐντός τῆς καρδίας σου ἐστὶν*. "Ὅπερ καὶ ὁ Σωτὴρ σημαίνων καὶ βεβαιῶν ἔλεγεν· *Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντός ὑμῶν ἐστὶν*. "Ἐνδον γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες τὴν πίστιν καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, δυνάμεθα ταχέως θεωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὸν τοῦ παντός βασιλέα, τοῦ Πατρὸς σωτήριον Λόγον. Καὶ μὴ προφασίζέσθωσαν Ἕλληνες οἱ τοῖς εἰδώλοις θρησκευόντες· μηδὲ ἄλλος τις ἀπλῶς (85) ἑαυτὸν ἀπατάτω, ὡς τὴν τοιαύτην ὁδὸν οὐκ ἔχων, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀθεότητος ἑαυτοῦ πρόφασιν εὐρίσκων. Πάντες γὰρ εἰς αὐτὴν ἐπιθεδήκαμεν καὶ ἔχομεν, εἰ

anon. οὖν.

(83) Seg. Gobler. Fel. 4 an. ἀπλανῆ. Interpretes ἀκριθεῖ legerunt.

(84) Hic locus est ex Deuter. xxx, 14, ubi legitur *Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ρῆμα σφόδρα ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Inquit te est verbum valde in ore tuo et in corde tuo*. Et Rom. x, 8: *Ἐγγύς σου τὸ ρῆμα ἐστὶν ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ρῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν. Prope est verbum in ore tuo et in corde tuo, hoc est, verbum fidei quod prædicamus*.

(85) Anglic. omittit ἀπλῶς. -

καὶ μὴ πάντες αὐτὴν ὀδεύειν, ἀλλὰ παροδεύειν ἐκβαίνοντες· θέλουσι διὰ τὰς ἐξωθεν αὐτοὺς ἐλκούσας ἡδονὰς τοῦ βίου. Καὶ εἰ τις ἂν ἐροίτο, τίς ἂν εἴη αὐτῆ φημί δὴ τὴν ἐκάστου ψυχὴν εἶναι, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νοῦν (86). Δὲ αὐτοῦ γὰρ μόνου δύναται Θεὸς θεωρεῖσθαι καὶ νοεῖσθαι· ἐκτὸς εἰ μὴ, ὡσπερ τὸν Θεὸν ἠρνήσαντο, οὕτω καὶ ψυχὴν ἔχειν παραιτήσονται οἱ ἄσθεις, εἰκότως τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων λέγοντες. Οὐ γὰρ ἐχόντων ἔστι νοῦν (86) ἀρνεῖσθαι τὸν τοῦτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν. Ὅτι μὲν οὖν ἕκαστος ἀνθρώπων ψυχὴν ἔχει καὶ ταύτην λογικὴν, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖόν ἔστι δεῖξαι δι' ὀλίγων διὰ τοὺς ἀκεραλοὺς, ἐπεὶ μάλιστ' αἱ τινες ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἀρνοῦνται καὶ τοῦτο, οἰόμενοι μὴδὲν πλέον (87) εἶναι τὸν ἀνθρώπου, ἢ τὸ φαινόμενον εἶδος τοῦ σώματος· ἵνα ταύτης δειχθεῖσης, φανερώτερον δι' ἑαυτῶν τὸν κατὰ τῶν εἰδώλων ἔλεγον ἔχειν δυναθῆσαι.

31. Πρῶτον μὲν οὖν οὐ μικρὸν γινώρισμα τοῦ λογικῆν εἶναι τὴν τῶν ἀνθρώπων ψυχὴν, ἐκ τοῦ πρὸς τὰ λόγια διαλλάττειν αὐτὴν διὰ τοῦτο γὰρ ἐκεῖνα μὲν καλεῖν λόγια ἢ φύσις εἴωθεν, ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος ἔστι λογικόν· ἔπειτα δὲ καὶ (88) τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν οὐ τὸ τυχόν ἂν εἴη, ἐκ τοῦ μόνον τὸν ἀνθρώπου τὰ ἐξωθεν αὐτοῦ λογίζεσθαι, καὶ ἐνθυμεῖσθαι τὰ μὴ παρόντα, καὶ πάλιν ἐπιλογίζεσθαι καὶ κρίσει τὸ κρεῖττον τῶν λογισμῶν αἰρεῖσθαι· τὰ μὲν γὰρ λόγια, μόνα τὰ παρόντα βλέπει, καὶ πρὸς μόνα τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ὄρμα, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν βλάβην ἔχη. Ὁ δὲ ἀνθρώπος οὐ πρὸς τὰ βλεπόμενα ὄρμα, ἀλλὰ τῶν λογισμῶν τὰ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν (89) ὄρωμενα κρίνει· πολλάκις γοῦν ὀρμήσας κεκράτῃται (90) τῷ λογισμῷ· καὶ λογισάμενος, πάλιν ἐπελογίστατο, καὶ αἰσθάνεται ἕκαστος, εἰ τῆς ἀληθείας γένοιο φίλος, ὅτι ἄλλος παρὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις ἔστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων νοῦς· διὰ τοῦτο γοῦν ὡς ἄλλος ὢν, αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων γίνεται κριτής· καὶ ὢν ἐκεῖναι (91) ἀντιλαμβάνονται, ταῦτα οὕτως διακρίνει, καὶ ἀναμνησκει, καὶ δείκνυσιν αὐταῖς τὸ κρεῖττον. Ὁφθαλμοῦ μὲν γὰρ ἔστι μόνον τὸ ὄρμα, καὶ ὡτων τὸ ἀκούειν, καὶ στόματος τὸ (92) γεύεσθαι, καὶ ῥινὸς ὀσμῶν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ χειρῶν τὸ ἅπτεσθαι· ἀλλ' ἂ δεῖ ὄρμα καὶ ἀκούειν, καὶ ὢν ἅπτεσθαι δεῖ, καὶ γεύεσθαι, καὶ ὀσμᾶσθαι, οὐκέτι τῶν αἰσθήσεων ἔστιν, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ (93) τοῦ ταύτης νοῦ διακρίναι. Ἄμει· καὶ ξίφους λαβέσθαι δύναται ἡ χεὶρ, καὶ δηλητηρίου γεύεσθαι τὸ στόμα· ἀλλ' οὐκ οἶδεν, ὅτι βλάπτει ταῦτα, εἰ μὴ ὁ νοῦς διακρίνη. Καὶ ἔοικέ γε τὸ τοιοῦτον, ἵνα ἐπὶ εἰκόνας αὐτὸ θεωρήσωμεν, λυρὰ

A gressi, omnes eam habemus, licet non omnes illam sequi et pergere, sed plerique, externis vitæ voluptatibus allicientibus, deserere velint. Si quis vero interrogaverit, quænam tandem illa sit via : uniuscujusque animam et animæ mentem esse respondeo. Sola enim mente Deum contemplari et intelligere valemus : nisi forte, quemadmodum Deum esse negant impii, ita animam quoque se habere inficientur : quod quidem verisimilius quam cætera dixerint. Nec enim mentem habentium est, mentis auctorem et opificem Deum negare. Itaque 24 radium hominum gratia paucis ostendere necesse est singulis hominibus esse animam ratione præditam, præsertim cum id negent nonnulli hæretici, qui hominem nihil amplius esse arbitrantur quam corporis externam speciem : ut nimirum ea re a nobis demonstrata, ipsi evidentius adversus idola argumentum per seipso habere possint.

31. Primum ergo nec parvum indicium est, hominum animam ratione præditam esse, quod a bellis, quæ rationis sunt expertes, differat. Siquidem idcirco belluas animalia irrationalia appellare natura consuevit, quia hominum genus rationale est. Deinde, nec illud etiam ad id probandum levi est momento, quod solus homo res absentes, et extra se positas animo et cogitatione comprehendat, quod eadem secum sæpius examinet ac perpendat, idque quod inter ea, quæ cogitat, sibi melius visum fuerit, judicio eligat. Nam belluæ sola præsentia cernunt, et ad ea tantum, quæ ante oculos sunt posita, impetu feruntur, etiamsi postea damnum aliquod sequatur. At homo non ita ad ea quæ videt, cum impetu rapitur : sed ratione et cogitatione ea, quæ oculis cernit, dijudicat. Itaque sæpe incuit, ratione retinetur : et ea quæ cogitavit, iterum recogitat. Denique quisquis veritatis amator est, hominum mentem aliam omnino esse a corporis sensibus se in seipso sentire fatebitur. Quia ergo mens alia est a sensibus, sensuum ipsa judex est, et quæ illi apprehenderint, ipsa discernit et reminiscitur, quidque melius fuerit, illis commonstrat. Namque oculorum est tantum videre : aurium, audire : oris, gustare : narium, olfacere : manuum, tangere ; sed quæ videre, audire, gustare, olfacere conveniat, non sensuum sed animæ ejusque mentis est dijudicare. Manus quidem gladium accipere, et os venenum gustare potest : sed hæc nocere nescit, nisi mens discernat. Ut autem rem aliqua comparatione et imagine illustremus, id no-

(86) Sic omnes mss. præter Felckm. 3 anon. qui, ut et editi, totum habet, sed mendose.

(87) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 an. Alii cum editis plerumque.

(88) Felckm. 3 anon. ut et editi, καὶ omittit.

(89) Sic Seguer. Gobler. Basil. Anglic. Felckm. 1 et 2 anon. Alii, ut et editi, τῶν omittunt. Felckm. 3 anon. habet ἐν ὀφθαλμοῖς.

(90) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1 anon. At alii cum editis κεκράτῃται.

(91) Sic omnes mss. Editi autem ἐκεῖνα.

(92) Tò in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. lo-

gitur : in aliis et editis deest ; ibid. ante στόματος, καὶ deest in Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post ἀλλ' & habent omnes mss. Editi vero ὢν pro & habent : quod additum fuisse videtur, eo quod in aliquot mss. ex ἀλλ' & factam sit ἀλλά, ut forte in Felckm. 3 anon, in quo ὢν deesse notat Felckmannus, et in reliquis mss. leg. &. Seguer. vero habet ἀλλ' &.

(93) Particula καὶ, quæ in Segner. Gobler. Felck. 1 anon. non est, in aliis ut et editis hic legitur. Tῆς etiam addit editio Commel. quæ vox similiter deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon.

bis simile videtur lyræ apte dispositæ, et musico qui ea cum arte utitur. Nam ut in lyra nervi singuli propriam sonum habent, alius gravem, acutum alius, alius medium, alius acutissimum, alius denique alium, quorum omnium concentus et compositio nisi a viro hujus artis perito distingui et discerni non potest; tunc enim suavem harmoniam et gratissimum concentum efficiant, cum is, qui lyram tenet, nervos pulsat, et singulos apte tangit. Eodem modo, sensibus in corpore instar lyræ dispositis, cum perita mens illis præverit, tunc discernit et novit anima, quid faciat, quidve agat. Id autem hominum duntaxat est proprium, ipsaque est animæ facultas ratiocinandi, qua utendo differt illa a belluis, et se diversam esse ab exteriori corporis specie manifeste testatur. Hinc homo sæpe, facente in terra corpore, cœlestia cogitat et contemplantur. Sæpe item nihil agente, quiescente et dormiente corpore, intus homo movetur resque extra se positas intuetur, remotas regiones **25** petit et peragrat, amicis notisque occurrit, nec raro per hæc, quid per diem acturus sit prænoscit et præagit. Quid vero aliud id esse potest, quam anima rationis particeps, quia homo ea quæ supra se sunt cogitat et intelligit?

32. Sed et illud quoque ad penitus coercendam eorum impudentiam, qui animam ratione privant, addere juvat: Qui sit ut cum corpus natura mortale sit, homo de immortalitate cogitet, sæpeque inortem virtutis amore expetat? Qui sit ut, cum corpus per aliquod tantum temporis spatium duret, æterna homo meditetur, atque idcirco præsentia contemnat, et ad bona illa futura tendat desiderio? Certe ipsam corpus nihil tale de seipso, nec res extra se positas potest cogitare. Namque mortale est, nec nisi per aliquod tempus durat. Necessè est autem illud quod contraria naturæ corporis cogitet, aliud esse a corpore. Quidnam porro illud fuerit, nisi anima rationalis et immortalis? Nec enim foris sed intus ipsa corpori, ut musicus lyræ, quod melius congruerit, sonat. Enimvero quare cum oculus ad videndum natura aptus sit et auris ad audiendum, alia tamen refugiunt, alia eligunt? Quis enim oculum a videndo avertit? vel quis aurem, cui naturalis est audiendi facultas, ab audiendo arceat? Quis gustum ad gustandum ex natura idoneum sæpe a naturali appetitu refrenat? Quis item manum ex natura ad agendum aptam ab aliquibus rebus tangendis

(94) Seguer. ἐκάστη μὲν ἔχει.

(95) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. Alii et editi, ὅτι. Ibid. τὴν λύραν οὐο legitur in Anglie.

(96) Sic Seg. Basil. autem et Felckm. 2 an. ἀρμονίως. Editi et alii mss. ἀρμονίας.

(97) Seguer. μόνων.

(98) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. τὰ φαινόμενα. In iisdem ἐν σώματι non legitur. Omnibonus et Ambros. Camaldul. ita legerunt ut hic habetur. Nannius legisse videtur ut in Seg. Gobler. Felckm. 1 anon., nam ita hunc locum reddit, præter et quæ

καλῶς κατεσκευασμένη, καὶ τῷ ταύτην κρατοῦντι μουσικῶ μετ' ἐπιστήμης. Ὡς γὰρ αἱ ἐν τῇ λύρᾳ νεύραι ἕκασται μὲν ἔχουσι (94) τὸν ἴδιον φθόγγον, ἢ μὲν βαρὺν, ἢ δὲ ὀξύν, ἢ δὲ μέσον, ἢ δὲ ὀξύτονον ἢ δὲ ἄλλον· ἀδιάκριτος δὲ ἐστὶν αὐτῶν ἡ ἀρμονία καὶ ἀδιάγνωστος ἡ σύνθεσις χωρὶς τοῦ ἐπιστήμονος· τότε γὰρ καὶ ἡ ἀρμονία αὐτῶν δεικνύεται καὶ ἡ σύνταξις ὀρθή, ὅταν (95) ὁ κατέχων τὴν λύραν πληξῇ τὰς νεύρας, καὶ ἀρμονίως (96) ἐκάστης ἀψηται· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τῶν αἰσθήσεων ἐν τῷ σώματι ὡς λύρας ἡρμωμένων, ὅταν ὁ ἐπιστήμων νοῦς αὐτῶν ἡγέμευή· τότε καὶ διακρίνει ἡ ψυχὴ, καὶ οἶδεν ὃ ποιεῖ καὶ πράττει. Τοῦτο δὲ μόνον (97) ἴδιον ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ὃ χρωμένη διαλλάττει τῶν ἀλόγων, καὶ δεικνυσιν, ὅτι ἀληθῶς ἄλλη παρὰ τὸ φαινόμενον (98) ἐστὶν ἐν σώματι. Πολλάκις γοῦν κειμένου τοῦ σώματος ἐπὶ γῆς, τὰ ἐν οὐρανῶς φαντάζεται καὶ θεωρεῖ ὁ ἄνθρωπος· καὶ πολλάκις τοῦ σώματος ἡρεμούντος καὶ ἡσυχάζοντος καὶ καθυέδοντος, κινεῖται ἔνδον ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἐξωθεν αὐτοῦ θεωρεῖ, χώρας ἀποδημῶν καὶ περιπατῶν, καὶ ἀπαντῶν τοῖς γνωρίμοις, καὶ πολλάκις διὰ τούτων τὰς μεθ' ἡμέραν πράξεις αὐτοῦ μαντευόμενος καὶ προγιγνώσκων (99). Τοῦτο δὲ τί ἂν εἴη ἕτερον ἢ ψυχὴ λογικὴ, ἐν ἣ λογίζεται καὶ νοεῖ τὰ ὑπὲρ αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος;

32. Καὶ τοῦτο δ' ἂν εἴη πρὸς ἀπόδειξιν ἀκριβοῦς ἐστὶ πρὸς ἀνάδειξαν τῆς ἀλογίας τετραμμένοις· Πῶς τοῦ σώματος θνητοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, λογίζεται ἄνθρωπος τὰ περὶ ἀθανασίας, καὶ πολλάκις αὐτοῦ τὸν θάνατον ὑπὲρ ἀρετῆς προκαλεῖται (1); Ἡ πῶς, προσκαίρου τοῦ σώματος ὄντος, τὰ αἰώνια φαντάζεται ἄνθρωπος, ὥστε τῶν μὲν ἐμποδῶν καταφρονεῖν, εἰς ἐκεῖνα δὲ τὸν πόθον ἔχειν; Τὸ μὲν οὖν σῶμα οὐκ ἂν αὐτοῦ (2) περὶ αὐτοῦ τοιαῦτα λογίσται, καὶ οὐκ ἂν τὰ ἐξωθεν αὐτοῦ λογίζοιτο· θνητὸν γὰρ καὶ πρόσκαιρόν ἐστιν· ἀνάγκη δὲ ἕτερον εἶναι τὸ τὰ ἐναντία καὶ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ σώματος λογίζομενον. Τί οὖν ἂν εἴη τοῦτο πάλιν, ἢ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἀθάνατος; Καὶ γὰρ οὐκ ἐξωθεν, ἀλλ' ἐνδοθεν αὐτῇ τῷ σώματι (3), ὡς ὁ μουσικὸς τῇ λύρᾳ, ἐνηχεῖ τὰ κρείττονα. Πῶς δὲ πάλιν κατὰ φύσιν ὢν ὁ ὀφθαλμὸς εἰς τὸ ὄραν, καὶ ἡ ἀκοὴ εἰς τὸ ἀκοῦειν, τὰ μὲν ἀποστρέφονται, τὰ δὲ αἰρούνται; Τίς γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ὄραν ἀποστρέφων; ἢ τίς τὴν ἀκοὴν κατὰ φύσιν οὖσαν ἀκουστικὴν ἀποκλείει τοῦ ἀκοῦειν; Ἡ τίς τὴν γεῦσιν, κατὰ φύσιν οὖσαν γευστικὴν, κωλύει πολλάκις τῆς φυσικῆς ὀσμῆς; Τίς δὲ τὴν χεῖρα, κατὰ φύσιν οὖσαν εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἐπέχει (4) τοῦ ψαύειν τινός; Τίς δὲ τὴν

oculis apparent.

(99) Gobler. Felckm. 1 anon. γινώσκων.

(1) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Alii cum editis προκαλεῖται. Paulo post ἐμποδῶν quod ita in Basil. scribitur, ultimam circumlocutionem in Seguer. Gobler. et Felckm. 1, 2 et 3 anonymi. Anglie. antea ἐμποδῶν habet.

(2) Gobler. Felck. 1 anon., αὐτοῦ, atque ita legit Omnibonus, qui vertit sibi. Mox ibid. Gobler. Felckm. 1 anonymus, αὐτοῦ pro αὐτοῦ.

(3) Basil. τοῦ σώματος.

(4) Sic omnes mss. Editi vero, ἐπέχει.

βοηρησιν, καὶ αὐτὴν εἰς τὸ ὀδμασθαί γενομένην, ἀποστρέφει τοῦ μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι; Τίς ὁ ταῦτα κατὰ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος ἐνεργῶν (5); "Ἡ πῶς τὸ σῶμα, τὴν φύσιν ἀποστραφέν, ἐπιστρέφεται πρὸς τὰς ἐτέρου συμβουλίας, καὶ πρὸς τὸ ἐκείνου νεῦμα ἠγιοχεῖται; Ταῦτα γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἢ ψυχὴν λογικὴν ἀποδείκνυσιν ἡγεμονεύουσαν τοῦ σώματος. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸ τὸ σῶμα πέφυκεν ἐλαύνειν, ἀλλ' ὄφ' ἐτέρου ἀγεται καὶ φέρεται, ὡσπερ οὐδὲ ἴππος ἑαυτὸν ὑποεὐγνυσιν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κρατούντος ἐλαύνεται. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νόμοι μὲν ἀνθρώποις τὰ καλὰ μὲν πράττειν, τὴν δὲ κακίαν ἀποστρέφεσθαι· τοῖς δὲ ἀλόγοις ἀλόγιστα τὰ κακὰ καὶ ἀκριτα μένει, ἅτε δὴ τῆς λογικότητος; (6) καὶ τῆς κατὰ λόγον διανοίας ἐκτός τυγχάνουσιν. Εἶναι μὲν οὖν ψυχὴν λογικὴν ἐν ἀνθρώποις ἐκ τῶν προειρημένων, νομίζω δεδειχθαι.

33. Ὅτι δὲ καὶ ἀθάνατος γέγονεν ἡ ψυχὴ, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶδέναι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ πρὸς Εὐαγγ. τῆς τῶν εἰδώλων ἀναίρεσεως. Γένοιτο δ' ἂν οὖν ἡ περὶ τούτων γνώσις ἐγγυτέρω μᾶλλον ἐκ τῆς περὶ τοῦ σώματος γνώσεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸ σῶμα διαλλάττειν αὐτὴν. Εἰ γὰρ ἄλλην αὐτὴν (7) ὁ λόγος ἀπέδειξε παρὰ τὸ σῶμα, ἔστι δὲ τὸ σῶμα φύσει θνητόν· ἀνάγκη τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τῷ μὴ εἶναι κατὰ τὸ σῶμα. Καὶ πάλιν εἰ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα (8) κινεῖ, ὡς δέδεικται, καὶ οὐχ' ὑπὸ ἄλλων αὐτὴ κινεῖται, ἀκόλουθόν ἐστιν ὄφ' ἑαυτῆς κινουμένην τὴν ψυχὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος κινεῖσθαι πάλιν αὐτὴν ἀφ' ἑαυτῆς (9). Οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ ἀποθνήσκουσα· ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχωρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν καὶ αὕτη (10) ὑπὸ τοῦ σώματος ἐκινεῖτο, ἀκόλουθον ἦν, ἀναχωροῦντος τοῦ κινουόντος, ἀποθνήσκειν αὐτὴν· εἰ δὲ ἡ ψυχὴ κινεῖ καὶ τὸ σῶμα, ἀνάγκη μᾶλλον αὐτὴν ἑαυτὴν κινεῖν. Ἐαυτῇ δὲ κινουμένη, ἐξ ἀνάγκης καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος (11) θάνατον ζῆ. Ἡ γὰρ κίνησις τῆς ψυχῆς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἡ ζωὴ αὐτῆς· ὡσπερ ἀμέλει καὶ τὸ σῶμα τότε ζῆν λέγομεν, ὅτε κινεῖται, καὶ τότε θάνατον αὐτοῦ εἶναι, ὅτε τῆς κινήσεως παύεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐν σώματι καθάπαξ ἐνεργείας αὐτῆς φανερώτερον ἂν τις ἴδοι. Εἰ γὰρ καὶ ὅτε τὸ σῶμα ἐπιβέβηκε καὶ συνδέεται (12) τοῦτ' οὗτ' οὗ, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος σμικρότητα συστέλλεται καὶ συμμετρεῖται, ἀλλὰ πολλάκις, ἐπὶ κλίνης τούτου κειμένου καὶ μὴ κινουμένου (13), ἀλλ' ὡς ἐν θανάτῳ κοιμωμένου, αὕτη κατὰ τὴν ἑαυτῆς δύναμιν γρηγορεῖ, καὶ ὑπερκαθαίνει τὴν τοῦ σώματος φύσιν· καὶ ὡσπερ ἀποδημῶσα τούτου, μένουσα ἐν τῷ σώματι, τὰ ὑπὲρ γῆν φαντάζεται καὶ θεωρεῖ, πολλάκις δὲ καὶ τοῖς ἔξω τῶν γῆινων σωμάτων ἀγίοις καὶ ἀγγέλοις (14) συναν-

(5) Sic Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 2 anon. Alii cum editis, ἐνεργειῶν.

(6) Felckm. 3 anon., λογικότητος.

(7) Hanc vocem αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Cæteri omittunt.

(8) Totum id argumentum ex Platone sumptum est, quo multi post illum usi sunt ad probandum animam esse immortalem. Videtis ipsum Platonem in *Phædro*, et lib. x *De legibus*, ubi animam describit, τὴν δυναμένην αὐτὴν αὐτὴν κινεῖν κίνησιν, id est, id quod seipsum movere potest.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon., ὄφ' ἑαυτοῦ, male.

PATROL. GR. XXV.

A cohibet? Quis odoratum ad odorandum factum ab odorando continet? Quis, inquam, ista omnia contra naturam corporis efficit? Qui fit ut corpus ab eo quod sibi naturale est, abhorreat, et alius consilium sequatur atque ad ejusdem nutium regatur? hæc sane omnia nihil aliud probant quam animam rationalem corpori præsidere. Nec enim seipsum corpus potest impellere, sed ab alio agitur et fertur, uti neque equus seipsum regit, sed ab equite regitur et agitur. Eam ob rem leges boni agendi et mali fugiendi hominibus datæ sunt. At belluæ nec expendere nec discernere mala queunt, utpote quæ ratiocinandi et cogitandi facultatis sint expertes. Itaque ex his quæ supra dicta sunt probatum fuisse arbitror homines anima rationali esse præditos.

33. Eandem vero immortalem quoque fuisse factam necesse est in ecclesiastica schola non ignorari, quo evidentius appareat idola plane esse deturbanda. Id porro facilius et propius, ex corporis cognitione, ejusque et animæ differentia percipere licebit. Enimvero si ut nostra oratione ostendimus, diversa illa est a corpore; cum corpus natura mortale sit, necesse est animam immortalem esse utpote quæ corpori non sit similis. Præterea, si anima corpus movet, ut ostensum est, nec ipsa ab aliis movetur, sequitur a seipsa moveri animam, atque etiam post corporis interitum eam iterum a seipsa moveri. Nec enim anima moritur, sed ejus discessu corpus moritur. Itaque si ipsa a corpore moveretur, recedente movente, necessario moreretur. Sed si anima 26 movet corpus, ipsam a seipsa moveri prorsus necesse est. Quia ergo ipsa seipsam movet, necessario sequitur eam etiam post corporis mortem vivere. Siquidem animæ motus nihil aliud est quam ejusdem vita: quemadmodum quoque corpus tunc vivere dicimus, cum movetur: et mortuum esse, cum moveri cessat. Id autem ex his quæ in corpore ipsa agit, clarius perspicitur. Namque si in corpore inclusa ac cum eo colligata, non pro corporis parvitate contrahitur et circumscribitur, sed sæpe in lecto jacente corpore, sine motu, ac veluti mortuo, ipsa propria sua facultate vigilat, naturamque corporis transcendit, et quasi ab eo digressa, quanquam in ipso manens, ea quæ supra terram existunt cogitat et contemplatur: quin etiam sanctos a terreo corpore sejunctos, atque angelos non raro convenit, et ad illos mentis munditia fidens advolat: an non, quæso, multo magis soluta a corpore, cum placuerit Deo, qui eam colli-

(10) Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτῇ. Paulo post iidem post κινεῖ, καὶ omittunt. Iidem post κινεῖν seq. habent αὐτῇ. At Basil. Angl. Felck. 2 anon., αὐτῇ. Seguer., ἑαυτῇ. Editi, ἑαυτῇ.

(11) Seguer. Basil. Anglic., τῷ σώματι.

(12) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felck. 1 et 2 an. Alii et ed. Coumel., συνδέχεται.

(13) Καὶ μὴ κινουμένου desunt in Felckm. 3 an. et in Basil. recenti manu addita fuere. Ibid. sic αὐτῇ scribitur in Segueriano.

(14) Καὶ ἀγγέλοις Anglic. omittit.

gavit, evidentiorē immortalitatis cognitionem est habitura? Si enim in corpore adhuc vincita, vitam, quæ extra corpus est, vivit: multo magis post mortem corporis vivet, nec vivere desinet Dei beneficio, qui eam per suum Verbum Dominum nostrum Jesum Christum talem utique fecit. Idcirco enim immortalia et æterna cogitat et sapit, quia immortalis est. Namque ut mortalis corporis sensus nihil nisi mortale percipiunt: sic animam res immortales contemplantem et meditantem, immortalem quoque esse et semper vivere necesse est. Siquidem nunquam illam deserunt immortalitatis notiones et cogitationes, sed in ea ad immortalitatis securitatem instar fomitis constanter resident. Hinc ergo contemplationis Dei notionem et cogitationem habet, sibi que ipsi fit via, neque extrinsecus, sed ex seipsa Dei Verbi cognitionem et comprehensionem accipit.

ἔχει τὴν ἔννοιαν, καὶ αὐτὴ ἑαυτῆς γίνεται ὁδὸς, οὐκ ἔχει (15) γνῶσιν καὶ κατάληψιν.

34. Itaque quod antea dictum fuit iterum dicimus, illos scilicet, quemadmodum Deum negaverunt, et res inanitas colunt, sic etiam animam rationis participem se non habere existimantes, hanc suæ insipientiæ pœnam sponte sua luere, ut inter pecudes numerentur. Quare veluti inanimi religionem in rebus inanitis superstitiose constituentibus, miseratione profecto digni sunt et ductore opus habent. Si vero animam se habere putant, et de ratiocinandi facultate multum gloriantur, idque jure merito: cur tanquam anima carentes, contra rationem agere non verentur, nec ea quæ sapere oportet sapiunt, sed seipsum Numine etiam præstantiores faciunt? Siquidem ipsi immortalis anima, quam nec oculis videre possunt, præditi, Deum in rebus, quæ oculis videntur et caducæ sunt, figurant. Cur item quemadmodum a Deo recesserunt, ita rursus ad eundem non confugiunt? Namque ut Deum mente deseruere, et res quæ nullæ sunt deos effinxere, sic eadem suæ animæ mente ascendere et se iterum ad Deum possunt convertere. Possunt, inquam, si quas omnium cupiditatum sordes induerint, deponant, et tandiu abluant, donec quicquid alienum animæ accesserit abjecerint, eamque solam, qualis creata est, exhibuerint: ut hoc pacto Patris Verbum, ad cuius similitudinem ab initio facti sunt, in illa intueri valeant. Ad imaginem siquidem et similitudinem Dei facta et creata est anima, ut 27 et divina Scriptura indicat, quæ ex persona Dei ita loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* 18. Quocirca cum omnes peccati maculas, quibus aspersa fuerit, absterserit, et solam illam similitudinem puram

18 Genes. 1, 26.

(15) Basil. Anglic., περὶ τοῦ Θεοῦ.

(16) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., σέβουσιν. Ibidem τὴν seq. non habent.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐπιμισθίαν, quod etiam modo legisse videntur Nannius et Omnibonus, qui hanc vocem vertunt, mercedem.

τῆ, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται τῇ τοῦ νοῦ θάρρουςα καθαρότητι· πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ πολλῶν πλέον, ἀπολυθεῖσα τοῦ σώματος, ὅτε ὁ συνδήσας αὐτὴν βούλεται Θεὸς, φανερωτέραν ἔξει τὴν τῆς ἀθανασίας γνῶσιν; Εἰ γὰρ καὶ συνδεθεῖσα σώματι τὴν ἐκτός τοῦ σώματος ζῶν ἔζη, πολλῶν πλέον καὶ μετὰ θάνατον τοῦ σώματος ζήσεται, καὶ οὐ παύσεται τοῦ ζῆν διὰ τὸν οὐτως αὐτὴν ποιήσαντα Θεὸν διὰ τοῦ ἑαυτοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀθάνατα καὶ αἰώνια λογίζεται καὶ φρονεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἀθάνατός ἐστι. Καὶ ὡς περ, τοῦ σώματος θνητοῦ τυγχάνοντος, θνητὰ καὶ αἰ τούτου θεωροῦσιν αἰσθησεις, οὕτως ἀθάνατα θεωροῦσαν καὶ λογιζομένην τὴν ψυχὴν, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι καὶ ἀεὶ ζῆν. Αἱ γὰρ περὶ τῆς ἀθανασίας ἔννοιαι καὶ θεωρίαι οὐδέποτε αὐτὴν ἀρῖσται μένουσαι ἐν αὐτῇ, καὶ ὡς περ ἔκκαυμα ἐν αὐτῇ γινόμεναι πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἀθανασίας. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ τῆς περὶ Θεοῦ θεωρίας ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἑαυτῆς λαμβάνουσα τὴν τοῦ Θεοῦ Λό-

34. Λέγομεν οὖν, καθάπερ εἶρηται πρότερον, ὡς περ τὸν Θεὸν ἠρνήσαντο, καὶ ἄψυχα θρησκείουσιν (16), οὕτως καὶ τὴν ψυχὴν οὐκ ἔχειν λογικὴν νομίζοντες, αὐτὸθεν ἔχουσι τῆς παραφροσύνης τὴν ἐπιτιμίαν (17) ἐν ἀλόγοις καταριθμούμενοι· καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἄψυχοι ἐν ἀψύχοις ἔχοντες τὴν δεισιδαιμονίαν, ἐλέους καὶ χειραγωγίας εἰσὶν ἄξιοι. Εἰ δὲ ψυχὴν ἀξιοῦσιν (18) ἔχειν, καὶ ἐπὶ τῶν λογικῶν μέγα φρονούσιν, εἰκότως τοῦτο ποιοῦντες· διὰ τί ὡς μὴ ἔχοντες ψυχὴν παρὰ λόγον τολμῶσι, καὶ οὐκ ἂν δεῖ φρονεῖν φρονούσιν, ἀλλὰ κρείττους ἑαυτοῦς (19) καὶ τοῦ Θεοῦ ποιοῦσι; Ψυχὴν γὰρ ἀθάνατον ἔχοντες καὶ μὴ βλεπομένην αὐτοῖς, τὸν Θεὸν ἐν τοῖς βλεπομένοις καὶ θνητοῖς ἀπεικάζουσιν. Ἡ διὰ τί, ὡς περ ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὕτως οὐ καταφεύγουσι πάλιν πρὸς αὐτόν; Δύνανται γὰρ, ὡς περ ἀπεστράφησαν τῇ διαβολῇ τὸν Θεὸν, καὶ τὰ οὐκ ὄντα ἀνεπλάσαντο εἰς θεοὺς, οὕτως ἀναδῆναι τῶν νῶν τῆς ψυχῆς, καὶ πάλιν ἐπιστρέφειν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπιστρέφει δὲ δύνανται, ἐὰν ὃν ἐνεδύσαντο ῥύπον πάσης ἐπιθυμίας, ἀπόθωνται, καὶ τοσοῦτον ἀπονήψωνται, ἕως ἂν ἀπόθωνται πᾶν τὸ συμβεβηκὸς ἀλλότριον τῇ ψυχῇ, καὶ μόνην αὐτὴν (20) ὡς περ γέγονεν, ἀποδείξωσιν, ἐν οὕτως ἐν αὐτῇ θεωρῆσαι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, καθ' ὃν καὶ γεγόνασιν ἐξ ἀρχῆς, δυνηθῶσι. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ πεποιήται, καὶ καθ' ὁμοίωσιν γέγονεν, ὡς καὶ ἡ θεία σημαίνει Γραφή ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγουσα· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*. Ὅθεν καὶ ὅτε πάντα τὸν ἐπιχυθέντα ῥύπον τῆς ἀμαρτίας ἀφ' ἑαυτῆς ἀποτίθεται, καὶ μόνον τὸ κατ' εἰκόνα καθαρὸν φυλάττει, εἰκότως, διαλαμπρυνθέντος τούτου, ὡς ἐν κατόπτρῳ θεωρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, καὶ ἐν αὐτῶν τὸν

(18) Felckm. 2 anon., αὐγοῦσιν. Idem paulo post φρονούντες habet, ubi alli ποιούντες.

(19) Ἐαυτοῦς non est in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibidem. καὶ deest in Basil. et Anglic.

(20) Αὐτὴν abest a Felckm. 3 anonimo.

Πατέρα, οὐ καὶ ἔστιν εἰκὼν ὁ Σωτῆρ, λογίζεται. Ἡ Α εἰ (21) μὴ αὐτάρκης ἔστιν ἢ παρὰ τῆς ψυχῆς διδασκαλία διὰ τὰ ἐπιθολοῦντα ταύτης ἐξωθεν τὸν νοῦν, καὶ μὴ ὄρῃν αὐτὴν τὸ κρεῖττον· ἀλλ' ἔστι πάλιν καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν καταλαβεῖν, τῆς κτίσεως ὡσεὶ γράμμασι διὰ τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας τὸν εὐαγῆς δεσπότην καὶ ποιητὴν σημαίνουσης καὶ βούσης.

35. Ἀγαθὸς γὰρ οὖν καὶ φιλόανθρωπος ὁ Θεός, καὶ κηδόμενος τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων (22) ψυχῶν, ἐπειδὴ ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτός· ἔστι τὴν φύσιν, ἐπέκεινα πάσης γεννητῆς οὐσίας ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο ἐμελλε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀτυχεῖν τῆς περὶ αὐτοῦ γνῶσεως, τῷ τὰ (23) μὲν ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι, τὸν δὲ ἀγέννητον· τοῦτο ἐνεκεν τὴν κτίσιν οὕτω διεκόμησε τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ ὁ Θεός, ἐν', ἐπειδὴ τὴν φύσιν ἔστιν ἀόρατος, κἂν ἐκ τῶν ἔργων γινώσκασθαι δυναθῆ τοῖς ἀνθρώποις. Ἐκ γὰρ τῶν ἔργων πολλάκις ὁ τεχνίτης καὶ μὴ ὁρώμενος γινώσκεται· καὶ οἷόν τι λέγουσι περὶ τοῦ ἀγαματοποιοῦ Φειδίου, ὡς τὰ τοῦτου δημιουργήματα ἐκ τῆς συμμετρίας καὶ τῆς πρὸς ἄλλα τῶν μερῶν (24) ἀναλογίας ἐμφαίνειν καὶ μὴ παρόντα Φειδίου τοῖς ὀρώσιν· οὕτω δεῖ νοεῖν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου τάξεως τὸν τοῦτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν Θεόν, κἂν τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς μὴ θεωρηταί (25). Οὐ γὰρ κατεχρήσατο τῇ ἀοράτῳ φύσει αὐτοῦ ὁ Θεός· μὴ τις τοῦτο προφασίζέσθω· καὶ παντελῶς ἑαυτὸν ἄγνωστον τοῖς ἀνθρώποις ἀφήκεν· ἀλλ' ὡς προεῖπον, οὕτω διεκόμησε τὴν κτίσιν, ὥστε καὶ μὴ ὁρώμενον αὐτὸν τῇ φύσει, ὅμως ἐκ τῶν ἔργων γινώσκασθαι. Καὶ τοῦτο οὐ παρ' ἑμαυτοῦ φημι, ἀλλ' ἐφ' ὧν ἀπὸ (26) τῶν θεολόγων ἀνδρῶν ἔμαθον, ὧν εἷς ἔστιν ὁ Παῦλος, Ῥωμαίοις μὲν γράφων οὕτω· Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Ἀνύκασιν δὲ παρῆραζόμενος καὶ λέγων· Καὶ ἡμῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ Θεὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τῆς θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὃς ἐν ταῖς παρρησιάζουσιν ἔλασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Καίτοι γε (27) οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφήκεν ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν (28) ἐδούς ὑετοὺς καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας

¹⁹ Rom. i, 20. ²⁰ Act. xiv, 14-16.

(21) Anglicanus, ἢ δέ, forte pro et δέ. Idem paulo post περὶ habet pro παρὰ.

(22) Seguer., γινόμενων. Paulo post idem et Basil. et Anglic. habent γεννητῆς. Alii, γεννητῆς.

(23) Basil. et Anglic. τῷ τόν. Anglic. ibid. habet ἀγέννητον. Alii et editi, ἀγέννητον. Mox post Λόγῳ, ὁ Θεός non legitur in Gobler. et Felckm. 1 anonymo.

(24) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii et editio Commel., μελῶν. Ibid. mox Anglic., ἐμφαίνει.

(25) Sic Seguer. Alii autem cum editis, θεωρεῖται.

(26) Seguer. Basil. Angl. et Fel. 2 anon., παρὰ.

atque integram servaverit, merito in ea purgata ac splendescente, tanquam in speculo, Verbum imaginem Patris contemplabitur; et in Verbo Patrem, ejus et Salvator imago est, cogitatione comprehendet. Vel si ipsa per se anima hæc præstare jam non queat, cum ob ea quæ mentem extrinsecus turbant et inquinant, tum quia ipsa quid potius eligendum sit non videat: certe ex rebus aspectabilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concentu quo compositæ sunt, quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

35. Bonus enim et clemens Deus, animarum quas creavit curam gerens, quia ejus naturæ est quæ videri et comprehendi nequeat, omnemque creatam substantiam transcendat, atque idcirco futurum erat ut humanum genus illius cognitionem non assequeretur, eo quod homo sit ex nihilo factus, et Deus sine ullo sit principio: eam ob rem naturam creatam suo Verbo tam apte composuit, ut quia ipse ex sui natura videri non potest, saltem ex operibus ab hominibus cognosci posset. Sæpe enim ex operibus artifex, etiamsi non videatur, cognoscitur: atque ut de statuario Phidia narrant, ejus nempe opera ex mutua partium inter se proportione et dispositione Phidiam licet absentem spectantibus exhibuisse; ita ex mundi constructione illius effector et opifex Deus intelligendus est, tametsi oculis corporis non aspicitur. Nec enim sua invisibili natura abusus est Deus (nemo id causetur), nec se hominibus plane ignotum reliquit: verum, ut modo dicebam, sic naturam creatam composuit, ut quamvis ipse ex natura sua videri non queat, ex operibus tamen cognoscatur. Nec vero hæc a me ipso loquor, sed a viris theologis didici, inter quos est Paulus qui ad Romanos ita scribit: *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conaspiciuntur* ¹⁹. Idem quoque Lycaonius his verbis audacter docebat: *Et nos similes sumus vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum viventem, qui fecit cælum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimoniis semetipsum reliquit, beneficiens: de cælo nobis dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra* ²⁰. Equis enim cæli ambitum solisque et lunæ cursum, aliorumve siderum positiones et circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles, sed in ipsa dissimilitudine

Gobler. Felckm. 1 anon., περὶ. Paulo post ante Παῦλος, ὁ ἀβέσθ a Gobler. Felckm. 1 anon. et μέν seq. a Felckm. 2 anon.

(27) Sic Seguer. Gobler. et Fel. 1 anon., ut et legitur Act. xiv, 17. Alii cum editis particulam γε omittunt.

(28) Sic Seguer. Gobl. Fel. 1 et 2 anon., ut et habetur eodem loco Act. Alii et ed. Commel. nec non ms. 1 Oxoniensis Novi Test. edit. Oxon. 1675, ὑμῖν. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. ζωῆς habent, ubi alii τροφῆς.

æqualem ordinem ab omnibus simul servatum in-
tueri potest, quin secum cogitet hæc non a seinet-
ipsis sed ab alio, nempe ab auctore, administrari
et regi? Quis solem die exoriri et lunam nocte ap-
parere, immutabilique lege per æqualem omnino
28 dierum numerum decrescere et crescere, at-
que ex sideribus alia quidem discurrere cursusque
varie immutare, alia vero inerrantia constanter
moveri aspiciens, non intelligat illa necessario ab
opifice aliquo gubernari?

καὶ τῶν ἀστρῶν τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλους
νούμενα, οὐκ ἂν ἔνοιον λάβοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ
κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός;

36. Quis contrarias naturas secum coniungi et
consonam efficere harmoniam cerneus, exempli gra-
tia: quis ignem cum frigida natura conjunctum, et
naturam siccam cum humida commistam videns,
nec tamen sibi invicem resistere, sed unum quasi
ex uno corpus conficere, non inde colligat alium ab
his esse qui illa simul copulavit? Quis hiemem
veri, ver æstati, ætatem autumnno succedere obser-
vans, eaque quamvis contraria inter se sint na-
tura (nam aliud refrigerat, aliud urit, aliud alit,
aliud corrumpit et destruit), tamen omnia æqualem
et securum sui usum hominibus præstare; quis,
inquam, hinc non agnoscat aliquem esse his præ-
stantiorem, qui æqualitatem omnibus præbeat,
omniaque administret, etiamsi ille a nobis non vi-
deatur? Quis nubes per aerem ferri, et in nubibus
pondus aquarum colligari considerans, non illum
cogitet qui ista conjunxit et fieri jussit? Quis ipsam
terram, quæ natura gravissima est aquis fundatam
et immobilem super elementum natura mobile per-
manere conspiciens, non intelligat aliquem Deum
esse qui hanc ita constituerit et fecerit? Quis an-
nuos terræ fructus, pluvias e cælo delapsas, annuum
fluxiones, fontium scaturigines, animalium ex dis-
similibus procreationes, hæcque non semper sed
statulis temporibus fieri animadvertens: quis deni-
que in tam dissimilibus et contrariis rebus æqua-
lem et similem ab iisdem absolvi perficique ordi-
nem attendens, non statim percipiat aliquam esse
vim, quæ ipsa immobilis manens, illa ut sibi videtur
disponat et regat? Siquidem nunquam illa propter
naturarum discordiam per seipsa consistere vel
etiam existere possent. Aqua enim natura gravis
est et deorsum fluit: nubes contra leves et tenues
sursum feruntur: et tamen nihilominus aquam gra-
vissimam in nubibus ferri videmus. Terra item gra-
vissima est, et aqua levior est quam terra: at-
tamen id quod gravius est ab eo quod levius est fer-
tur, nec demergitur, sed stat terra immobilis. Si-

(20) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., αὐτῶν, alii
vero, ὁμῶν, forte pro ἡμῶν. Duo ms. Novi Test. ed.
(1) xou. 1675 habent μεσὺ ὁμῶν, cæteri ei editi,
ἡμῶν.

(30) Gobler et Felckm. 1 anonymus, σωζομένον.

(31) Αὐτὰ deest in Felckm. 3 anon. Paulo post
Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. μέν addunt post
ἡλίον, alii omittunt: iidem mox μεθ' ἡμέραν ha-
bent, alii καθ' ἡμέραν.

A ἡμῶν (29). Τίς γάρ, ὁρῶν τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ
τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέ-
ρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν
καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν
τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὁμοῦ σωζομένην (30), οὐκ
ἐνθυμεῖται, ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἑτερός ἐστὶν ὁ
διακοσμῶν αὐτὰ (31) ποιητής; Τίς δὲ, ὁρῶν ἡλίον
μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν
κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπα-
ραλλάκτως κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμὸν,
ἐναλλάττοντα (32) τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κι-
νοῦμενα;

B 36. Τίς, ὁρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημέμνη, καὶ
σύμφωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, οἶον, τίς, ἰδὼν πῦρ
ψυχρῷ, καὶ ξηρὸν ὑγρῷ κεκραμμένον, καὶ ταῦτα μὴ
ἀντιστατοῦντα πρὸς ἀλλήλα, ἀλλ' ἐν ἀποτελοῦντα
ὡς ἐξ ἑνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖ ἐξωθεν εἶναι
τούτων τὸν ταῦτα συνάψαντα (33); Τίς, ἰδὼν χειμῶνα
παρὰ χυροῦντα ἀέρι, καὶ ἑαρ θέρει, καὶ θέρος μετ-
οπρῶν, καὶ ὅτι ἐναντία ὄντα ταῦτα τῇ φύσει· τὸ μὲν
γὰρ ψύχει, τὸ δὲ καίει, τὸ δὲ τρέφει, τὸ δὲ φθίνει·
ὁμοῦς τὰ πάντα ἴσην καὶ ἀδραστῆ τοῖς ἀνθρώποις ἀπο-
τελοῦντα τὴν χρῆσιν· οὐκ ἂν ἔνοησεν, ὅτι ἐστὶ τις
κρείττων τούτων, ὁ τὴν ἰσότητα παρέχων πᾶσι καὶ
κυβερνῶν τὰ πάντα, κἂν μὴ βλέπῃ τοῦτον; Τίς, ὁρῶν
ἐν ἀέρι τὰς νεφέλας ὑποβασταζομένας, καὶ ἐν νεφέ-
λαις τὴν τῶν ὑδάτων δεθείσαν βαρύτητα, οὐκ ἔνοιον
λαμβάνει τοῦ ταῦτα δῆσαντος καὶ προσταξάντος
γενέσθαι; Ἢ τίς, ὁρῶν αὐτὴν τὴν γῆν βαρυτάτην
C οὔσαν τῇ φύσει, ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἐδραστῆσαν καὶ ἀκίνη-
τον μένουσαν ἐπὶ τὸ φύσει κινούμενον, οὐ διανοήσεται
εἶναι τινα τὸν ταύτην (34) διαταξάμενον καὶ ποιήσαντα
θεόν; Τίς, ἰδὼν τὴν κατὰ καιρὸν τῆς γῆς καρποφο-
ρίαν, καὶ οὐρανῶθεν ὑετούς, καὶ ποταμῶν ἐπιρροίας,
καὶ πηγῶν ἀναβλύσεις, καὶ ζώων ἐξ ἀνομοίων γονάς,
καὶ ταῦτα οὐκ ἀεὶ ἀλλὰ κατὰ καιροὺς ὠρισμένους
γιγνομένα· καὶ ὅπως τίς, κατανοήσας ἐν ἀνομοίοις καὶ
ἐναντίοις τὴν ἴσην καὶ ὁμοίαν παρ' αὐτῶν ἀποτελου-
μένην τάξιν, οὐκ ἂν ἐνθυμηθεῖ, ὅτι ἐστὶ μία δύναμις
ἢ ταῦτα διακοσμήσασα (35) καὶ δειπνοῦσα, ὡς ἂν αὐτῇ
δοκῇ, μένουσα καλῶς; Αὐτὰ μὲν γὰρ καθ' ἑαυτὰ οὐκ
ἂν συσταῖ καὶ φανῆναι ποτε δυναθεῖ διὰ τὴν πρὸς
D ἀλλήλα τῆς φύσεως ἐναντιότητα. Τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ
φύσει βαρὺ καὶ κάτω βέον ἐστὶν, αἱ δὲ νεφέλαι κοῦ-
φαι καὶ τῶν ἐλαφρῶν καὶ τῶν ἀνωφερῶν τυγχάνουσι·
καὶ ὁμοῦς τὸ βαρύτερον ὕδωρ ὁρῶμεν ἐν ταῖς νεφέ-
λαις βασταζόμενον. Καὶ ἄλλιν ἢ μὲν γῆ βαρυτάτη
ἐστὶ, τὸ δ' αὖ ἄλλιν ὕδωρ κουφότερόν ἐστι ταύτης·
καὶ ὁμοῦς ὑπὸ τῶν ἐλαφροτέρων τὸ βαρύτερον βαστά-
ζεται, καὶ οὐ καταφέρεται, ἀλλ' ἔστηκεν ἀκίνητος ἢ
γῆ. Καὶ τὸ μὲν ἄρρεν οὐ ταυτόν ἐστι τῷ θήλει, καὶ

(32) Felckm. III anonymus, διαλλάττοντα.

(33) Gobler. Felckm. 1 anon., γράψαντα. Mox ibid.
Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., παραχυροῦντι.
Paulo post, ὄντα deest in Basil. et Angl.

(34) Seguer., ταῦτα.

(35) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon., διακοσμη-
σαμένη. Paulo post, Gobler. Felckm. 1 anon., ἐκκεῖ
προ δοκῇ.

ἄμα εἰς ἓν συνάγεται, καὶ μία παρ' ἀμφοτέρων ἀποτελείται γένεσις τοῦ ὁμοίου ζώου. Καὶ συναλόγιζε φάναι, τὸ ψυχρὸν τῷ θερμῷ ἐναντίον ἐστὶ, καὶ τὸ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ μάχεται· καὶ ἄμα συναλόγιζε (36) οὐ στασιάζει πρὸς ἑαυτὰ, ἀλλ' ἐξ ὁμοιοῦς ἐν ὧμα καὶ τὴν πάντων γένεσιν ἀποτελοῦσιν.

37. Οὐκ ἂν οὖν μαχόμενα καὶ ἐναντία ὄντα τῆ φύσει ἑαυτὰ συνήγαγον, εἰ μὴ κρείττων ἦν καὶ κύριος ὁ συνήσας αὐτὰ, ὅ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὡσπερ δοῦλα δεσπότη (37) ὑπακούοντα, εἶκει καὶ πειθεται· καὶ οὐκ, εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἕκαστον σκοποῦν, ἀντιμάχεται πρὸς τὸ ἕτερον· ἀλλὰ τὴν συνδήσαντα Κύριον γινώσκοντα, ὁμοιοῖαν ἔχουσι πρὸς ἑαυτὰ, φύσει μὲν ὄντα ἐναντία, τῇ δὲ τοῦ κυβερνῶντος βουλήσει φιλιάζοντα. Ἐπεὶ εἰ μὴ κρείττονι προστάξει ἐγεγόναι τοῦτων μία κρῖσις, πῶς ἂν τὸ βαρὺ τῷ ἑλαφρῷ, ἢ τὸ ξηρὸν τῷ ὑγρῷ, ἢ τὸ περιφερὲς τῷ ὀρθῷ, ἢ τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ, ἢ ἄλλως ἢ θάλασσα τῇ γῆ, ἢ ὁ ἥλιος τῇ σελήνῃ, ἢ τὰ ἄστρα τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἀήρ ταῖς νεφέλαις ἐμίγη καὶ συνήλαθεν, ἀνομοίου οὐσης τῆς ἐκάστου πρὸς τὸ ἕτερον φύσεως; Ἐμελλε γὰρ καὶ μεγάλη στάσις γίνεσθαι πρὸς αὐτὰ, τοῦ μὲν καίοντος, τοῦ δὲ ψύχοντος, καὶ τοῦ μὲν βαρέως κάτω, τοῦ δὲ κούφου ἐκ τῶν ἐναντίων ἄνω ἕλκοντος, καὶ τοῦ μὲν ἡλίου φωτίζοντος, τοῦ δὲ ἀέρος σκοτίζοντος· καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄστρα (38) ἐστασίασαν ἂν πρὸς ἑαυτὰ, ὅτι τὰ μὲν ἀνωτέρω, τὰ δὲ κατωτέρω τὴν θέσιν ἔχει· καὶ ἢ νῦν δὲ οὐκ ἂν παρεχώρησε τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ ἔμενον ἂν πάντως μαχομένη πρὸς αὐτὴν καὶ στασιάζουσα. Τοῦτων δὲ γιγνομένων, λοιπὸν ἦν ἰδεῖν οὐκέτι κόσμον ἀλλ' ἀκοσμίαν, οὐκέτι τάξιν ἀλλ' ἀταξίαν, οὐκέτι σύστασιν ἀλλ' ἀσύστατον τὸ ὅλον (39), οὐκέτι μέτρα ἀλλ' ἀμετρίαν. Τῇ γὰρ ἐκάστου στάσει καὶ μάχῃ ἢ πάντα ἀνηροῦντο, ἢ τὸ κρατοῦν (40) μόνον ἐφαίνετο. Καὶ τοῦτο πάλιν τὴν τοῦ παντὸς ἀκοσμίαν ἐδείκνυε. Μόνον γὰρ γενόμενον καὶ λειπομένον τῆ τῶν ἄλλων χρεῖα, ἀνάρμοστον τὸ ὅλον ἐποίησεν· ὡσπερ εἰ καὶ μόνος ποῦς, καὶ μόνῃ χεῖρ ἀπομείνασα, οὐκ ἂν ἔσωσεν ὀλόκληρον τὸ σῶμα (41). Ποῖος γὰρ κόσμος ἦν, εἰ μόνος ἥλιος ἐφαίνετο, ἢ σελήνη μόνῃ περιεπόλει, ἢ νῦν μόνῃ ἦν, ἢ ἡμέρα ἀεὶ ἐτύγγανε; Ποῖα δὲ πάλιν ἦν ἄρμονία, εἰ μόνος ἦν ὁ οὐρανὸς χωρὶς τῶν ἀστρῶν, ἢ τὰ ἄστρα χωρὶς τοῦ οὐρανοῦ; Τί δὲ καὶ χρήσιμον, εἰ μόνῃ θάλασσα ἦν, καὶ εἰ (42) μόνῃ γῆ χωρὶς ὑδάτων καὶ τῶν ἄλλων τῆς κτίσεως μερῶν ἕκαστο; πῶς δ' ἂν καὶ ἀνθρώπος ἐφάνη ἢ ἄλλως ζῶον ἐπὶ γῆς, τῶν στοιχείων πρὸς ἑαυτὰ στασιαζόντων, καὶ ἐνδὸς ὄντος τοῦ κρατοῦντος καὶ μὴ δυναμένου πρὸς τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν ἀρκεῖν; Οὐκ ἂν γὰρ ἐκ μόνου θερμοῦ, ἢ μόνου ψυχροῦ, ἢ μόνου ὑγροῦ, ἢ ξηροῦ συν-

A militet mas non idem est ac femina, simul tamen conjunguntur, ut una similis animalis procreatio ab utroque perficiatur. Denique ut uno verbo dicam, frigus calori contrarium est, humor siccitati; at nihilominus simul juncta non inter se dissident, sed ex concordia unum corpus atque omnium rerum procreationem absolunt.

37. Non ergo res illæ, quæ inter se pugnant et contrariæ sunt, seipsas simul copularent, nisi aliquis superior et dominus eas colligaret, cui et ipsa elementa, tanquam servi hero, tam prompte parent, cedunt et obtemperant, ut nullum eorum propriam naturam spectans alteri adversetur: sed singula Dominum colligantem agnoscentia, concordiam erga se servant, et quantumvis contraria sint natura, gubernantis voluntate ineam amicitiam. Cæteroque nisi potentiori imperio simul invicem commiscerentur, quomodo gravia cum levibus, sicca cum humidis, rotunda cum rectis, ignis cum frigore, vel mare cum terra, sol cum luna, astra cum cælo, aer cum nubibus sociari et coire possent, cum unumquodque dissimilem ab alio naturam habeat? Gravissimam siquidem seditionem inter illa concitari necesse esset, alio urente, refrigerante alio, quod grave est deorsum, illo quod leve est contra sursum contendente, sole illuminante, aere obscurante. Astra similiter inter se dissiderent, quippe quorum alia superius, alia inferius posita sint. Nox quoque diei non cederet, sed profecto cum illo assidue pugnaret et certaret. His autem ita se habentibus, jam nullus ordo se nihil nisi confusio in mundo videretur: nihil locum suum servaret, sed omnia perturbata forent: nihil consisteret, sed cuncta essent instabilia. Nullus denique modus vel mensura rerum posset esse. Vel enim singulorum seditione et pugna omnia destruerentur, vel fortius duntaxat remaneret; quod sane non minimam mundo deformitatem afferret. Namque istud unum relictum, aliorum utilitatibus destitutum, inconcinnam rerum universitatem redderet: quemadmodum si solus pes vel sola manus superesset, non servaretur corporis integritas. Qualis enim mundus esset, si vel sol tantum appareret, vel sola luna circumferretur, aut sola nox esset, aut dies perpetuo duraret? Qualis esset harmonia, si vel cæli sine stellis vel stellæ sine cælis essent? Quænam vero utilitas, si mare solum esset, vel si sola terra sine aquis aliisve naturæ partibus existeret? Quomodo, quæso, vel homo vel ullum animal in terris nasci posset, elementis inter se dissidentibus, quorum etsi unum superaret, tamen ad corpora constituenda satis esse non posset? Nihil enim

(36) Συνελθόντα non est in Gobler. et Felckm. 1 anon. Basil. habet συνεισελθόντα.

(37) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, δεσπότηου.

(38) Gobler. et Felckm. 1, anon., οἱ ἀστέρες, et paulo post ἑαυτούς, et, ὅτι οἱ μὲν ἀνωτέρω, οἱ δὲ, et, ἔχουσι.

(39) Τὸ ante ὅλον adiunt Segner. et Anglic. Alii vero ut et editi omittunt.

(40) Sic Segner. Anglic. At Gobler. et Felck. 1 anon., κρατεῖν. Alii cum editis, κρατούμενον.

(41) Pro ὀλόκληρον τὸ σῶμα, Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἐν ἄλλῃ τὴν τοῦ σώματος ὀξείαν. Interpretes nostram lectionem secuti sunt. Paulo post iidem Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon. μόνον pro μόνος ante ἥλιος habent.

(42) Pro καὶ εἰ, Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ἢ.

vel ex solo calido elemento, vel ex solo frigido, vel ex solo humido aut sicco componi potuisset : sed omnia universe inordinata et incondita essent. Verum neque etiam illud quod dominari videretur, sine aliorum adminiculo posset existere, quippe quod nunc non nisi hoc pacto existat.

38. Quapropter cum non confusio sed ordo sit in universo : cum nihil in eo incondite et turbide, sed omnia concinne compositaeque et quam aptissime cohaereant, necesse est Dominum qui illa una congregavit, constrinxit, et conciliavit, mente et cogitatione attingamus. Nam tametsi oculis non conspicitur, ex ordine tamen et concordia rerum contrariarum, earum moderator, rector et imperator intelligi facile potest. Etenim quemadmodum si civitatem ex multis et diversis hominibus, pusillis et magnis, divitibus et pauperibus, senibus et adolescentibus, viris et mulieribus compositam, praecleari administrari et regi cerneremus, illosque qui eam componunt, tametsi diversos, concordēs tamen inter se esse, neque divites adversus pauperes, neque majores contra minores, aut juniores contra senes pugnare, sed omnes aequaliter pacem habere : si haec, inquam, videremus, plane intelligeremus principis praesentiam hujus concordiae causam esse, etiam si eum oculis non intueremur. Enimvero ubi ordo non est sed confusio, argumento est nullum ibi moderatorem esse : at ordo, ducis et rectoris evidens signum est. Similiter cum in corpore membrorum inter se concordiam observamus, nec oculum auri adversari, nec manum cum pede dissidere, sed singula membra proprium officium absque seditione persolvere, inde concludimus necessario, 30 animam in corpore esse quae illa regat, quamvis hanc non videamus : ita ergo ex ordine et harmonia universitatis, Deum mundi gubernatorem cogitemus necesse est, eumque unum, non multos esse. Siquidem ipse dispositionis ordo, omniumque partium concursus conspiratio non multos sed unum mundi ducem et moderatorem Verbum esse manifeste ostendit. Nam si plures mundo praesent, ordo ille servari non posset, sed omnia confusione et perturbatione plena essent, dum unusquisque omnia ad suum arbitrium traheret, et adversus alium pugnaret. Namque ut multos deos, nullos deos esse dicebamus : sic multos rectores, nullos rectores esse dicendum est. Cum enim alter alterius imperium everteret, nullus certe esset qui imperaret et dominaretur, nemo qui regeret et gubernaret. Ubi autem nullus rector est, illic necessario nullus ordo est, sed tantum confusio. Contra vero multorum et

(43) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonymus. Alii cum editis, άλλων.

(44) Seguer. solus hic addit αὐ. Paulo post Gobler. et Felckm. 1 anon. post ἀρρένων, τε addunt. Ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1 anon. θηλειών habent; cujus penultimam Gobler. et Felckm. 1 anon. acciunt.

(45) Forte ἐνεοοῦμεν vel ἐνοοῦμεν.

(46) Seguer. solus post γὰρ, καὶ iterum addit. Idem et Goblerianus, ac Felckmanni 1 anon. post με-

ἄ ἔστη τι τῶν ὄλων (43)· ἀλλ' ἦν ἀτακτα πάντα καὶ ἀσύνητα καθόλου. 'Ἄλλ' οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ δοκοῦν κρατεῖν ἡδυνήθη ἂν συστήναι χωρὶς τῆς τῶν ἄλλων ἐπακουρίας· οὕτω γὰρ καὶ νῦν συνέστηκεν.

38. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀταξία ἀλλὰ τάξις ἐστὶν ἐν τῷ παντὶ, καὶ οὐκ ἀμετρία ἀλλὰ συμμετρία, καὶ οὐκ ἀκοσμία ἀλλὰ κόσμος καὶ κόσμου παναρμόνιος σύνοταξις· ἀνάγκη λογίζεσθαι καὶ λαμβάνειν ἐννοίαν τοῦ ταῦτα συναγαγόντος καὶ συσφιγξαντος, καὶ συμφωνίαν ἐργαζομένου πρὸς αὐτὰ Δεσπότου. Κἂν γὰρ μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὀρᾶται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τάξεως καὶ συμφωνίας τῶν ἐναντιῶν, ἐνοεῖν ἐστὶ τὸν τούτων ἄρχοντα καὶ κοσμήτορα καὶ βασιλέα. Ὡσπερ γὰρ πόλιν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνθρώπων συνεσιῶσαν, μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πλουσίων αὐ (44) καὶ πενήτων, καὶ πάλιν γερόντων καὶ νεωτέρων, καὶ ἀρρένων καὶ θηλειῶν, εἰ θεωρήσασιν ἐντάκτως οἰκουμένην, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαφόρους μὲν ὄντας, ὁμοιοῦντας δὲ πρὸ ἑαυτοῦς, καὶ μήτε τοὺς πλουσίους κατὰ τῶν πενήτων, μήτε τοὺς μεγάλους κατὰ τῶν μικρῶν, μήτε τοὺς νέους κατὰ τῶν γερόντων γιγνομένους, ἀλλὰ πάντας κατὰ τὴν ἰσομοίριαν εἰρηνεύοντας· εἰ ταῦτα βλέπομεν, πάντως ἐνοοῦμεν (45), ὅτι ἄρχοντας παρούσα τὴν ὁμοίαν περτανεύει, κἂν μὴ ὀρώμεν αὐτόν. Ἡ μὲν γὰρ ἀταξία ἀναρχίας ἐστὶ γνώρισμα· ἡ δὲ τάξις τὸν ἡγεμονεύοντα δεικνυσι. Καὶ γὰρ (46) καὶ τὴν ἐν τῷ σώματι τῶν μελῶν πρὸς ἑαυτὰ συμφωνίαν ὀρῶντες, ὅτι οὐ μάγεται ὁ ὀφθαλμὸς τῇ ἀκοῇ, οὐδὲ ἡ χεὶρ τῷ ποδὶ στασιάζει, ἀλλ' ἕκαστον τὴν ἰδίαν ἀποτελεῖ χρεῖαν ἀσασιάσως, ἐνοοῦμεν ἐκ τούτου πάντως εἶναι ψυχὴν ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύουσαν, κἂν μὴ βλέπωμεν αὐτήν (47). Οὕτως ἐν τῇ τοῦ παντὸς τάξει καὶ ἁρμονίᾳ τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα νοεῖν ἀνάγκη θεῖν, καὶ τοῦτον ἕνα καὶ οὐ πολλούς. Καὶ ἡ τάξις δὲ αὕτη τῆς διακοσμήσεως, καὶ ἡ τῶν πάντων μεθ' ὁμοιοῦς ἁρμονία, οὐ πολλούς, ἀλλ' ἕνα τὸν αὐτῆς ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα δεικνυσι λόγον. Οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ τῆς κτίσεως ἄρχοντες, ἐσώζετο τοιαύτη τάξις τῶν πάντων· ἀλλ' ἦν πάλιν ἀτακτα πάντα διὰ τοὺς πολλούς, ἔλκοντος ἑκάστου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τὰ (48) πάντα, καὶ μαχομένου πρὸς τὸν ἕτερον. Ὡσπερ γὰρ ἐλέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι, οὕτως ἀνάγκη τὴν πολυαρχίαν ἀναρχίαν εἶναι. Ἐκάστου γὰρ τὴν τοῦ ἐτέρου ἀρχὴν ἀναιροῦντος, οὐδεὶς ἐφαίνετο λοιπὸν ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἦν ἀναρχία παρὰ πάνσιν. Ἐνθα δὲ μὴ ἐστὶν ἄρχων, ἐκεῖ πάντως ἀταξία γίνεται. Καὶ ἐμπάλιν ἡ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων μία τάξις καὶ ὁμοίονα ἕνα καὶ τὸν ἄρχοντα δεικνυσι. Καθάπερ γὰρ (49) λῶν, πρὸς ἑαυτὰ addunt : alii cum editis omittunt.

(47) Haec verba, ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύουσαν, κἂν μὴ βλέπωμεν αὐτήν, desunt in Felckm. 3 anon. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. βλέπομεν habent.

(48) Τὰ δεest in Basiliensi.

(49) Γὰρ hic addunt Seg. Gobler. et Felck. 1 anon. Alii cum editis omittunt. Ibid. Felckm. 3 anon., ἀκούων pro ἀκούει.

εἰ τις πέρβρωθεν ἀκούει λύρας ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων νευρῶν (50) συγχειμένης, καὶ θαυμάζοι τούτων τὴν ἁρμονίαν τῆς συμφωνίας, ὅτι μὴ μόνη (51) ἡ βαρεῖα τὸν ἦχον ἀποτελεῖ, μηδὲ μόνη ἡ ὄξεϊα, μηδὲ μόνη ἡ μέση, ἀλλὰ πάσαι κατὰ τὴν ἴσῃ ἀντίστασιν ἀλλήλαις συνηχοῦσι· καὶ πάντως ἐκ τούτων ἔννοεῖ οὐχ ἑαυτὴν κινεῖν τὴν λύραν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ πολλῶν αὐτὴν τύπτεσθαι· ἕνα δὲ εἶναι μουσικόν, τὸν ἐκάστης νευρᾶς ἦχον πρὸς τὴν ἑναρμόνιον συμφωνίαν κεράσαντα τῇ ἐπιστήμῃ, κἂν μὴ τούτον βλέπῃ· οὕτω παναρμονίου οὐσης τῆς τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ, καὶ μήτε τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, μήτε τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω στασιαζόντων, ἀλλὰ μίαις τῶν πάντων ἀποτελουμένης τάξεως, ἕνα καὶ μὴ πολλοὺς νοεῖν ἀκόλουθόν ἐστι τὸν ἄρχοντα καὶ βασιλέα τῆς (52) πάσης κτίσεως, τὸν τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ τὰ πάντα καταλάμποντα καὶ κινούντα.

39. Οὐδὲ γὰρ πολλοὺς εἶναι δεῖ νομίζειν τοὺς τῆς κτίσεως ἄρχοντας καὶ ποιητάς, ἀλλὰ πρὸς εὐσέθειαν ἀκριβῆ καὶ ἀλήθειαν ἕνα τὸν ταύτης δημιουργὸν πιστεύειν προσήκει· καὶ τοῦτο τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐμφανῶς δεικνυούσης. Γνώρισμα γὰρ ἀσφαλές τοῦ ἕνα τὸν ποιητὴν εἶναι τοῦ παντός ἐστι τοῦτο, τὸ μὴ πολλοὺς ἀλλ' ἕνα εἶναι τὸν κόσμον. Ἔδει γὰρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ θεοὶ, πολλοὺς εἶναι καὶ διαφόρους τοὺς κόσμους. Οὕτε γὰρ ἔπρεπε τοὺς πολλοὺς ἕνα κόσμον κατασκευάζειν, οὔτε τὸν ἕνα ὑπὸ πολλῶν ποιῆσθαι διὰ τὰ ἐκ τούτων δεικνύμενα ἄτοπα. Πρῶτον μὲν ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ εἶς ἐγεγόνει κόσμος, ἀσθένεια τῶν ποιησάντων ἦν· ὅτι ἐκ πολλῶν ἐν ἔργῳ ἀπετελέσθη· καὶ ἐκ τούτου γνώρισμα-οὗ τὸ τυχόν ἦν τῆς ἀτελοῦς ἐκάστου πρὸς τὸ ποιεῖν ἐπιστήμης. Εἰ γὰρ ἤρκει εἶς, οὐκ ἂν οἱ πολλοὶ τὴν ἀλλήλων ἀνεπιλήρουν ἔλλειψιν. Ἐν Θεῷ δὲ λέγειν εἶναι τι ἔλλειπὲς οὐ μόνον ἀσεβές, ἀλλὰ καὶ πέρα τῶν ἀθεμίτων ἐστὶ. Καὶ γὰρ καὶ τεχνίτην ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἂν τις εἴποι τέλειον, ἀλλὰ ἀσθενῆ, εἰ μὴ μόνος, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἐν ἀποτελοῦν τὸ (53) ἔργον. Εἰ δὲ ἕκαστος μὲν ἠδύνατο τὸ ὅλον ἀποτελέσαι, οἱ πάντες δὲ εἰργάσαντο διὰ τὴν τοῦ γιγνομένου (54) κοινωνίαν· γελοῖον μὲν ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον, εἰ (55) διὰ δόξαν ἕκαστος εἰργάσατο· ἕνα μὴ ὡς ἀδύνατος ὑπονοηθῆ. Κενοδοξίαν δὲ πάλιν ἐν θεοῖς λέγειν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν. Ἐπειτα, εἰ ἕκαστος ἱκανὸς (56) ἦν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δημιουργίαν, τίς ἡ χρεῖα τῶν πολλῶν, ἐνὸς αὐτάρκους γιγνομένου πρὸς τὸ πᾶν; Ἄλλως τε ἀσεβές καὶ ἄστοπον ἂν φανεῖται, εἰ τὸ μὲν ποίημα ἐν τυγχάνει, οἱ δὲ ποιήσαντες διάφοροι καὶ πολλοὶ, λόγου ἄνευ φυσικοῦ τὸ ἐν καὶ τέλειον τῶν διαφορῶν κρεῖττον εἶναι. Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι, εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ κόσμος ἐγεγόνει, διαφό-

(50) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., χορδῶν.

(51) Sic Seguer. Alii cum editis μόνον. Paulo post pro μηδὲ μόνῃ, in Gobler. et Felckm. 1 anon. legitur tantum ἡ.

(52) Τῆς abest a Basil. Ibid. τὰ ante πάντα habent Seguer. Angl. Gobl. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis omittunt.

(53) Τὸ ante ἔργον habent Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1 anon. Sed alii et editi omittunt.

A diversorum unus ordo et consensus, unius rectoris certum indicium est. Quemadmodum enim si quis lyram ex multis et variis chordis compositam procul audierit, quarum concentum et harmoniam admiretur, quod scilicet non sola gravis, nec sola acuta aut sola media sonum efficiat, sed omnes pari velut contentione inter se consonent: ex his plane intelligit lyram non quidem a seipsa moveri, neque a multis pulsari, sed unum esse musicum qui singularum chordarum sonum ad concordem et perfectum concentum sua arte accommodet, quamvis illius minime videat. Ita cum in universo mundo quam aptissimus sit ordo, neque superiora adversus inferiora, vel inferiora adversus superiora dissideant, sed unum ordinem omnia efficiant, consequens sane fuerit ut non multos sed unum totius universi imperatorem et moderatorem, qui omnia suo lumine collustret et moveat, esse intelligamus.

B 39. Nec enim putandum est multos esse naturæ rectores et effectores: sed unum illius opificem credere, germanæ pietatis et veritatis est, idque vel ipsa natura aperte declarat. Siquidem firmissimum illud argumentum est unum universi esse auctorem, quod scilicet non multi sed unus sit mundus. Nam si multi essent dii, multos et diversos mundos esse oporteret. Neque enim decet vel multos unum mundum construere, vel unum a multis ædificari: hinc enim non pauca absurda sequerentur. Primum si unus mundus a multis factus, esset, id auctorum imbecillitatem argueret, utpote cum a multis unum opus fuisset confectum: nec leve profecto id esset signum imperfectæ singulorum ad faciendum scientiæ. Enimvero si unus sufficiebat, non multi mutuum inopiam explerent. Atqui in Deo aliquid deesse, non solum dictu impium est, sed omne nefas superat. Quippe nec etiam inter homines perfectum artificem sed imbecillum appellaverimus, qui non solus sed cum multis unum opus absolverit. Quod si singulos mundum universum condere potuisset, sed omnes propter operis communitatem, mutuam operam contulisse dicatur: illud sane perdidiculus fuerit, si gloriæ comparandæ causa singuli laboraverint, ne **31** scilicet quis eorum impotens et infirmus haberetur. Inanem enim et vanam gloriam diis ascribere non nisi perabsurdum videri potest. Deinde, si singuli ad universi creationem idonei erant, quid multis opus fuit, cum unus ad omnia sufficeret? quod quidem præcipue impium et absurdum videbitur, si opus unum fuerit, auctores autem varii et multi; quippe cum ratio naturalis doceat unum et perfectum diversis multum præstare. Id etiam silendum

(54) Gobler. Felckm. 1 anon. et Angl., γενομένου.

(55) Particulam δὲ editi hic habebant, quæ abest a Seguer. Gobler. Angl. Basil. Felckm. 1 et 2 anon. nec eam legit Omnibonus. In aliis mss. legitur, eamque expriment Ambros. Camald. et Nauvius. Sed omitti debere ex sensu patet.

(56) Felckm. 3 anon., δυνάτος. Paulo post Seguer, αὐτάρκως pro αὐτάρκους habet.

non est, si a multis factus est mundus, diversos et sibi ipsi dissimiles motus habuisse. Nam fieri non potuit quin ad singulos auctores respiciens varios motus habuerit. In illa autem varietate, ut supra dictum est, nullum rursus ordo in mundo servari posset, sed confusa et perturbata omnia forent. Nam nec navis a multis gubernata recto cursu ferri potest, nisi ejus clavum unus gubernator tenuerit : nec lyra a multis pulsata perfectum concentum efficiet, nisi musicus unus eam percusserit. Quare cum una sit creata natura, et mundus unus ac unus illius ordo : unum quoque ejus rectorem et opificem Dominum esse intelligendum est. Siquidem ea etiam de causa ipse opifex universum mundum unum fecit, ut ne multis constructis multi quoque opifices putarentur, sed ut opere uno existente, unus quoque ejus auctor esse crederetur. Nec tamen quia unus est effector, unus quoque est mundus. Nam alios etiam mundos Deus fabricari poterat. Sed quia unus est mundus qui creatus est, ejus quoque fabricatorem unum esse credere necesse est.

40. Verum quisnam tandem ille est? Id enim in primis declarare et dicere operæ pretium fuerit, ne quis hujus ignorance seductus, alium esse suspicetur, et in eandem denuo impietatem, quam supra reprehendimus, delabatur. Arbitror autem neminem hac de re jam ambigere. Etenim si quos poetæ deos esse dicunt, non esse deos nostra oratione probavimus, ostendimusque illos errare qui rem creatam deum faciunt, et universim gentium idololatriam, summam impietatem esse convicimus : diis illis sublati, necesse est omnino apud nos tantum piam esse religionem, illumque quem colimus et prædicamus, solum verum Deum esse, qui idem et rerum creatarum dominus et totius naturæ opifex sit. Quis ergo alius ille fuerit quam sanctissimus et rehus omnibus creatis longe excellentior Christi Pater, qui tanquam optimus gubernator propria sapientia et proprio Verbo, Domino nostro et servatore Christo, omnia ubique salutariter gubernat, dispensat et facit, prout rectum esse viderit? Rectum est autem illa esse ut facta sunt et fieri conspiciamus, quoniam id ita ipse vult, quod sane nemo negaverit. Nam si rerum creatarum motus absque ratione fieret, temereque mundus volveretur, jure merito nulla fides dictis esset adhibenda. Sed si ratione, sapientia et scientia conditus atque omni ornatu instructus est, necesse est hujus auctorem et exornatorem non alium esse quam Verbum seu Rationem Dei. Ratio-

(57) Seguer., ἀδιαφόρος.

(58) Hic Gobler. et Felckm. 1 anon. iterum addunt καὶ ἀνομοίους ἑαυτῶν. Ibidem paulo post ἐπεὶ pro ἐπειδή.

(59) Seguer. hic addit εἶναι. Ibid., post δημιουργόν, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt Κύριον, alii vero cum editione Commel. omittunt.

(60) Οὗν deest in Seguer. Ibid. Felckm. 3 anon., οὗτος ὁ τοιοῦτος.

(61) Sic Seguer. At Basil., τούτου Alii cum editis, τούτων.

(62) Καὶ deest in Fe. km. 3 anon.

φους (57) εἶχε καὶ τὰς κινήσεις καὶ ἀνομοίους ἑαυτῶν. Πρὸς ἑκαστον γὰρ τῶν ποιησάντων ἀποδίδεσκον, διαφόρους εἶχε καὶ τὰς κινήσεις. (58) Ἐν δὲ τῇ διαφορά, καθάπερ εἴρηται πρότερον, πάλιν ἦν ἀκοσμία καὶ τοῦ παντὸς ἀταξία· ἐπειδὴ οὐδὲ ἀπὸ πολλῶν κυβερνωμένη κατ' ὀρθὸν πλεουσεῖται, εἰ μὴ εἰς ταύτης τοὺς οὐκ ἀκακοῦ κυβερνήτης· οὐδὲ λύρα ὑπὸ πολλῶν κρουομένη σύμφωνον ἀποτελέσει τὸν ἦχον, εἰ μὴ εἰς ὃ ταύτην πλήττων εἴη τεχνίτης. Οὐκ οὖν μίᾳ οὐσίας τῆς κτίσεως, καὶ ἐνὸς ὄντος κόσμου, καὶ μίᾳ τῆς τούτου τάξεως, ἓνα δεῖ νοεῖν (59) καὶ τὸν ταύτης βασιλέα καὶ δημιουργὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ δημιουργὸς ἓνα τὸν σύμπαντα κόσμον πεποίηκεν, ἵνα μὴ τῇ τῶν πολλῶν συστάσει πολλοὶ καὶ οἱ δημιουργοὶ νομιζοῖντο, ἀλλ' ἐνὸς ὄντος τοῦ ποιήματος, εἰς καὶ ὁ τούτου ποιητὴς πιστεύεται. Καὶ οὐχ ὅτι εἰς ἔστιν ὁ δημιουργός, διὰ τοῦτο καὶ εἰς ἔστιν ὁ κόσμος· ἡδύνατο γὰρ καὶ ἄλλους κόσμους ποιῆσαι ὁ Θεός. Ἄλλ' ὅτι εἰς ἔστιν ὁ κόσμος ὁ γενόμενος, ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου δημιουργὸν ἓνα πιστεύειν εἶναι.

40. Τίς οὖν (60) ἂν εἴη οὗτος; Καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον μάλιστα δηλῶσαι καὶ λέγειν, ἵνα μὴ, τῇ περὶ τοῦτον (61) ἀγνοίᾳ πλανηθεῖ τις, ἕτερον ὑπολάβῃ, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πάλιν τοῖς πρότερον ἀθεότητα ἐμπέσῃ. Νομίζω δὲ μηδένα περὶ τούτου τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχειν. Εἰ γὰρ δὴ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς οὐκ εἶναι θεοὺς ὁ λόγος εἰδείξει, καὶ τοὺς τὴν κτίσιν θεοποιούντας ἡλεγεῖ πλανωμένους, καὶ καθόλου τὴν τῶν ξένων εἰδωλολατρείαν ἀθεότητα καὶ ἀσεβείαν οὖσαν ἀπέδειξε· ἀνάγκη πάσα τούτων ἀναιρουμένων, λοιπὸν παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν εὐσεβῆ θρησκείαν, καὶ τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον, καὶ κηρυττόμενον τοῦτον μόνον εἶναι Θεὸν ἀληθῆ, τὸν καὶ (62) τῆς κτίσεως Κύριον καὶ πάσης ὑποστάσεως δημιουργόν. Τίς δὲ οὖν ἔστιν οὗτος, ἀλλ' ἢ ὁ πανάγιος καὶ ὑπερεπέκεινα (63) πάσης γενετῆς οὐσίας, ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατὴρ, ὁστις, καθάπερ ἄριστος κυβερνήτης, τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ καὶ τῷ ἰδίῳ Λόγῳ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν καὶ Σωτῆρι Χριστῷ (64), τὰ πανταχοῦ διακυβερνᾷ σωτηρίως καὶ διακοσμεῖ, καὶ ποιεῖ, ὡς ἂν αὐτῷ καλῶς ἔχειν δοκῇ; Ἐχει δὲ καλῶς, ὡς γέγονε καὶ ὁρῶμεν γιγνόμενα, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο βούλεται· καὶ τοῦτο οὐκ ἂν τις ἀπιστήσειεν. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλοις ἦν ἡ τῆς κτίσεως κίνησις, καὶ ἀπλῶς ἐφέρετο τὸ πᾶν· καλῶς ἂν τις καὶ τοῖς λεγομένοις ἠπίστησεν· εἰ δὲ λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ συνέστηκε, καὶ παντὶ κόσμῳ διακεκόσμηται· ἀνάγκη τὸν ἐπικείμενον καὶ διακοσμήσαντα, τοῦτον οὐκ ἄλλον τινὰ ἢ Λόγον εἶναι

(63) Seguer. Anglie. et Felckm. 3 anon., ὑπερέκεινα. Ibid. Seguer. Basil. et Anglie., γενετῆς. Alii et editi, γεννητῆς.

(64) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ibid. pro τὰ, quod habent Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent τῷ, mendose. Item ibid. Seguer. Gobler. et Felck. 1 et 2 anon., διακυβερνᾷ, alii cum editis κυβερνᾷ. Paulo post pro δοκῇ, Goblerian. et Felckm. 1 et 2 anon. δοκεῖ habent.

τοῦ Θεοῦ. Λόγον δὲ φημι οὐ τὸν ἐν ἐκάστῳ τῶν γενομένων (65) συμπηλεγμένον καὶ συμπεφυκότα, ὃν δὴ καὶ σπερματικὸν τινες εἰώθασιν καλεῖν, ὄνυχον ὄντα καὶ μηδὲν λογιζόμενον μήτε νοοῦντα, ἀλλὰ τῇ ἐξωθεν τέχνῃ μόνον ἐνεργοῦντα κατὰ τὴν τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτὸν ἐπιστήμην· οὐδὲ οἷον ἔχει τὸ λογικὸν γένος λόγον τὸν ἐκ συλλαβῶν συγκαίμενον, καὶ ἐν ἀέρι σημαίνόμενον· ἀλλὰ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ Θεοῦ τῶν ὄλων ζῶντα καὶ ἐνεργῆ Θεὸν ἀτολόγον (66) λέγω, ὃς ἄλλος μὲν ἐστι τῶν γεννητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ἴσιος δὲ καὶ μόνος τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ὑπάρχει Λόγος, ὃς τότε τὸ πᾶν διεκόσμησε καὶ φωτίζει τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ. Ἀγαθοῦ γὰρ (67) Πατρὸς ἀγαθοῦ Λόγος ὑπάρχων, αὐτὸς τὴν τῶν πάντων διεκόσμησε διάταξιν, τὰ μὲν ἐναντία τοῖς ἐναντίοις συνάπτων, ἐκ τούτων δὲ μίαν διακοσμῶν ἁρμονίαν. Οὗτος, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία ὢν, οὐρανὸν μὲν περιστρέφει, γῆν δὲ ἀναρτήσας (68), καὶ ἐπὶ μηθενὸς κειμένην τῷ ἰδίῳ νεύματι ἤδρασε. Τούτῳ φωτιζόμενος ἥλιος τὴν οἰκουμένην καταυγάζει, καὶ σελήνη μεμετρημένον ἔχει τὸ φῶς. Διὰ τούτου (69) καὶ τὸ ὕδωρ ἐπὶ νεφελῶν κρεμάται, καὶ ὁστοὶ τὴν γῆν ἐπικλύζουσι, καὶ ἡ μὲν θάλασσα περιορίζεται, ἡ δὲ γῆ παντοίοις φυτόις καὶ (70) κομᾶ καὶ χλοηφορεῖ. Καὶ εἰ τις ἀπίστος ζητοῖ περὶ τῶν λεγομένων, εἰ ὄλιος ἐστὶ Λόγος Θεοῦ, μαίνοιο μὲν ὁ τοιοῦτος ἀμφιβάλλων περὶ Λόγου Θεοῦ· ἔχει δὲ ὁμοίως ἐκ τῶν ὁρωμένων τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι πάντα Λόγῳ Θεοῦ καὶ Σοφίᾳ (71) συντέθηκα, καὶ οὐκ ἂν ἤδρασθη τι τῶν γενομένων, εἰ μὴ Λόγῳ ἐγεγόνει καὶ Λόγῳ τῷ θεῷ, καθάπερ ἐλέθη.

41. Λόγος δὲ ὢν, οὐ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὁμοίότητα, ὡς περ εἶπον, ἐστὶ συγκαίμενος ἐκ συλλαβῶν· ἀλλὰ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς εἰκὼν ἐστὶν ἀπαράλλακτος. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἐκ μερῶν συγκαίμενοι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενομένοι, συγκαίμενον ἔχουσι καὶ διαλυόμενον τὸν (72) ἑαυτῶν λόγον· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστὶ, καὶ οὐ σύνθετος· διὸ καὶ ὁ τούτου Λόγος ὢν ἐστὶ, καὶ οὐ σύνθετος· ἀλλ' εἰς καὶ μονογενὴς Θεός, ὁ καὶ ἐκ Πατρὸς οἶα πηγῆς ἀγαθῆς ἀγαθὸς προελθὼν, τὰ πάντα διακοσμεῖ καὶ συνέχει. Ἡ δὲ αἰτία, δι' ἣν ὁ Λόγος (73), ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τοῦ γενομένου ἐπιτέθηκεν, ἐστὶν ἀληθῶς θαυμαστὴ καὶ γνωρίζουσα, ὅτι οὐκ ἄλλως ἔπρεπε, ἢ οὕτω γενέσθαι, ὡς περ καὶ ἐστὶ. Τῶν μὲν γὰρ γεννητῶν (74) ἡ φύσις, ἅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστάσεως, βεβυσθη τὴν καὶ ἀσθενῆ καὶ θνητῇ καθ' ἑαυτὴν συγκρινόμενη τυγχάνει· ὁ δὲ τῶν ὄλων Θεὸς ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος τὴν φύσιν ἐστὶ. Διὸ καὶ φιλόφρονος ἐστὶν. Ἀγαθῷ γὰρ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὄθεν οὐδὲ τὸ εἶναι τι φθονεῖ, ἀλλὰ

(65) Gobl. et Felck. 1 an., γινόμενων. Felck. 3 anon., γελομένων.

(66) Gubler. et Felck. 1 an., ἀτολόγου. Felckm. 3 anon., αὐτὸν Λόγον. Mox ibid. Basil. et Angl., γεννητῶν. Alii et editi γεννητῶν. Τῆς seq. abest a Gobl. et Felckm. 1 anon.

(67) Γάρ abest a Gobl. et Felck. 1 an. Paulo post Felck. 3 an. τάξιν habet : alii cum editis, διάταξιν.

(68) Gobl. et Felckm. 1 anon., ἀναρτήσας.

(69) Seg. Gobl. et Felck. 1 an., τοῦτος. Ibidem mox, κρεμάται.

A nem autem intelligo, non quæ in singulis rebus creatis implicita, insita atque innata est, quam etiam nonnulli seminalem vocare solent, quæ quidem inanimata est, nec cogitandi vel intelligendi vi est prædita, sed externa tantum arte pro insentis scientia agit. Neque etiam Verbum intelligo, quale est hominum quod nempe ex syllabis constat, et in aere exprimitur : sed ipsius boni et Dei rerum universarum viventem et efficacem Deum dico qui per se est Verbum, qui idem ab omnibus creatis diversus est, propriumque et solum boni Patris est Verbum, cujus providentia totus hic mundus, quem et condidit, illuminatur. Ipse enim qui boni Patris bonum Verbum est, rerum omnium ordinem disposuit, contraria eum contrariis conjunxit, unumque concentum ex his composuit. Idem ipse qui Dei virtus et sapientia est, cælum volvit, terramque suspensam ac nulla re innixam, proprio nutu fundavit et firmavit. Ah illo sol collucens universum orbem illustrat, et luna lumen dimensum habet. Ejus numine aqua in nubibus suspenditur, pluvia terram irrigant, mare limitibus circumscribitur, terra variis plantis frondescit et viret. Denique si quis infidelis ea quæ diximus in quæstionem vocare voluerit, an omnino sit Verbum seu Ratio Dei, is certe sana mente non esse censendus sit, qui de Dei Verbo seu Ratione audeat dubitare. Verumtamen ex his rebus, quæ aspectabiles sunt, discere ei licet omnia Verbo et Sapientia Dei facta fuisse, nec rem ullam consistere potuisse, nisi Verbo et quidem Verbo divino, ut dictum est, fuisse facta.

41. Hoc autem Verbum, non ut hominum verbum, quemadmodum dixi, ex syllabis constat, sed sui ipsius Patris quam simillima est imago. Homines enim quia ex partibus compositi et ex nihilo sunt creati, compositum quoque et dissipabile verbum habent. Deus autem quia vere est, nec compositus est, ejus quoque Verbum vere est, neque compositum est, sed unus et unigenitus Deus est, qui ex Patre velut ex bono fonte bonus procedens, omnia ornat, disponit et continet. Causa porro cur verbum, Verbum, inquam, Dei ad res creatas venerit, admirabilis sane est, eaque clare ostendit res non aliter, quam uti nunc sunt, fieri decuisse. Nempe rerum creaturarum natura, utpote ex nihilo facta, fluxa, infirma et mortalis per se est : at universorum Deus natura bonus, imo optimus est, ac proinde benignus et humanus. Bonus enim nemini ullam rem invidet. Quapropter neque etiam ulli quod sit invidet, sed contra, omnes vult esse ut human-

(70) Particula καί, quæ in Seguer. Gobl. et Felckm. 1 an. nulla est, in aliis et editis hic legitur.

(71) Seguer., Λόγῳ καὶ Θεοῦ Σοφίᾳ. Paulo post pro γενομένων, Angl. Gobl. et Felckm. 1 anon., γινόμενων. Felckm. 3 anon., λεγομένων.

(72) Sic Seguer. At alii cum editis, τῶν.

(73) Felckm. 2 et 3 anon., ὄλιος pro ὁ Λόγος.

(74) Sic Seguer. Basil. Angl. Gobl. et Felckm. 1 anon. At Felckm. 3 anon., γεννητῶν. Editio Commel., γεννητῶν. Ibid. ἐστὶν abest a Gobl. et Felckm. 1 anon. post γεννητῶν. In aliis vero et editis legitur.

tatem exercere possit. Hinc ergo cum res omnes creatas pro sua conditione fluxas videret esse et dissolubiles, ne id accideret, iterumque in nihilum rediret mundus, ille qui suo et æterno Verbo omnia fecit, et rebus creatis naturam dedit, eas suapte natura ferri et agitari sinere noluit, ne forte in nihilum revertentur : sed ut bonus suo Verbo, quod ipsum quoque Deus est, universam naturam gubernat, et sustentat, ut Verbi ductu providentiaque et administratione illuminata, firma consistere et manere possit, quippe quæ Verbi Patris, quod vere est, fiat ipsa particeps, et ab eo ut sit adjuvetur, ne scilicet esse desinat, quod utique fieret, **33** nisi a Verbo conservaretur, quod ipsum est *imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ* ²¹ : quoniam per ipsum et in ipso consistunt omnia cum ea quæ videntur, tum quæ non videntur, idemque est caput Ecclesiæ, ut in sanctis litteris veritatis ministri docent ²².

καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς (77) τῆς ἀληθείας διάκονοι διδάσκουσιν ἐν ἁγίοις γράμμασιν.

42. Hoc ergo omnipotens et sanctissimum Patris Verbum res universas pervadens, ac suas vires ubique explicans, omniaque visibilia et invisibilia illuminans, ea in seipso continet et constringit, ita ut nihil sua potentia vacuum relinquat, sed omnibus et per omnia, singulisque speciatim, et generatim cunctis simul vitam impertiat et conservet. Hinc naturæ corporeæ principia, quæ sunt calidum et frigidum, humidum et siccum elementum, simul commiscet, nec inter se dissidere sinit, sed unam et consonam harmoniam cogit efficere. Per ipsum ejusque virtutem neque ignis cum frigore pugnat, neque humidum elementum cum sicco : sed res illæ, quæ per seipsas sunt contrariæ, quasi amicæ et cognatæ, una coeundo, rebus spectabilibus vitam tribuunt, et corporibus causæ sunt existendi. Huic eidem Deo Verbo obtemperantes res terrenæ vitam habent, et cœlestes consistunt. Ejusdem imperio mare universum magnusque oceanus propriis terminis suos motus coerces, et terra tota herbis diversisque plantis, ut jam dixi, exornatur. Denique ut non in re manifesta singulis recensendis insistam, nihil est rerum omnium quæ sunt et fiunt, quod non in ipso et per ipsum factum sit et consistat, uti etiam vir theologus his verbis docet : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ²³. Quemadmodum enim musicus lyra ad concentum accomodata, gravibusque cum

πάντας εἶναι βούλεται, ἵνα καὶ φιλανθρωπεύεσθαι δύνῃται. Ὅρων οὖν τὴν γενετὴν πᾶσαν φύσιν, ὅσον κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῆς λόγους, βευστὴν οὖσαν καὶ διαλυομένην ἵνα μὴ τοῦτο πάθῃ, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλυθῆ τὸ ὅλον, τοῦτου ἕνεκεν τῷ ἑαυτοῦ καὶ αἰδίῳ λόγῳ ποιήσας τὰ πάντα, καὶ οὐσιώσας τὴν κτίσιν, οὐκ ἀφήκεν αὐτὴν τῇ ἑαυτῆς φύσει φέρεσθαι καὶ χειμάζεσθαι, ἵνα μὴ κινδυνεύῃ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἄλλ' ὡς ἀγαθός (75) τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ καὶ αὐτῷ ὄντι θεῷ τὴν σύμπασαν διακυβερνᾷ καὶ καθίστησιν, ἵνα, τῇ τοῦ λόγου ἡγεμονίᾳ καὶ προνοίᾳ καὶ διακοσμήσει φωτιζομένη ἢ κτίσις, βεβαίως διαμένειν δυνήθῃ, ἅτε δὴ τοῦ ὄντως ὄντος ἐκ Πατρὸς λόγου μεταλαμβάνουσα καὶ βοηθουμένη δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι ἄρα πάθῃ ὅπερ (76) ἂν ἐπαθεν, εἰ μὴ ὁ λόγος αὐτὴν ἐτήρει, λέγω δὴ τὸ μὴ εἶναι, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα,

αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς (77) τῆς ἀληθείας διάκονοι διδάσκουσιν ἐν ἁγίοις γράμμασιν.

42. Αὐτός γοῦν ὁ παντοδύναμος καὶ παντέλειος ἅγιος ὁ τοῦ Πατρὸς λόγος, ἐπιβάς τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἐφαπλώσας, καὶ φωτίσας, τὰ τε φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα πάντα, εἰς ἐκείνους συνέχει καὶ συσφίγγει, μηδὲν ἔρημον τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀπολελοιπώς, ἀλλὰ πάντα καὶ διὰ πίντων καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ, καὶ ἀθρόως ὁμοῦ τὰ διαζωοποιῶν καὶ διαφυλάττων ἅς τε ἀρχὰς πάσης αἰσθητῆς οὐσίας, ἅσπερ εἰσὶ θερμὴ καὶ ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ καὶ ξηρὰ εἰς ἐν συγχερανύων, ποιεῖ μὴ ἀντιστατεῖν, ἀλλὰ μίαν καὶ σύμφωνον ἀποτελεῖν ἁρμονίαν. Δι' αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμιν οὕτε τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ μάχεται, οὕτε τὸ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ ἄλλ' ὡς φίλα καὶ ἀδελφὰ τὰ (78) καθ' ἑαυτὰ ὄντα ἐναντία, συνελθόντα ὁμοῦ, τὰ τε φαινόμενα ζωογονοῦσι, καὶ τοῦ εἶναι τοῖς σώμασιν ἀρχαὶ γίνονται (79). Τοῦτω τῷ θεῷ λόγῳ περὶ ὅσα τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ζωογονεῖται, τὰ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς συνίσταται. Καὶ διὰ τοῦτον βλάττω μὲν πᾶσα καὶ ὁ μέγας ὕψικανὸς ὄρεις τοῖς ἰδίους ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν κίνησιν ἢ δὲ ξηρὰ πᾶσα χλοηφορεῖ καὶ κομᾷ παντοίως καὶ διαφόροις φυτοῖς, ὡς προσέρηται. Καὶ ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ἐπὶ φανεροῖς ὀνομάζων ἐνδιατρίβω, οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων καὶ γινομένων, ὃ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονε καὶ ἔστηκεν, ἢ (80) φησὶ καὶ ὁ θεολόγος ἀνὴρ ἔν ἄρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (81). Οἷον γὰρ εἰ τις, ὕβραν μουσικὸς ἁρμολογῶν κατὰ βασιὰ τοῖς ὀξείσι,

²¹ Coloss. 1, 15. ²² ibid. 16-18. ²³ Joan. 1, 1, 3.

(75) Pro ὡς ἀγαθός, Felck. 2 an. habet ὡς ἐξ ἀρχῆς τῷ αὐτοῦ λόγῳ. Et ποικ. σύμπασαν διακοσμήσας κτίσιν καθίστησιν. Et pro διακοσμήσει seq. idem habet διακυβερνήσει. Il. paulo post pro ἅτε δὴ habet οὕτω καὶ, et pro βοηθουμένη, παρηγμένη.

(76) ἂν ἀβείσ a Felck. 3 an. Paulo post Seguer. αὐτὴ εἰκὼν ἀδίδι γάρ.

(77) Pro ὡς Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1, 2 et 3 anon. ὄ habent : Anglic., ἢ, et in marg. forte ἔν. Interpretes ὡς legerunt. Ibid. pro ἀληθείας Felckm. 3 anon., Ἐκκλησίας.

(78) Τὰ Seguer. habet : alii cum editis omittunt. Idem paulo post et Gobler. ac Felck. 1 anon. ζωογονοῦσι habent ; alii cum editis, ζωογονεῖ.

(79) Particula καὶ quæ non est in Seg. Gobler. Felck. 1 et 2 anon., in aliis et editis hic legitur. Felckm. 1 et 2 anon. pro τοῦτω, ταῦτα habet.

(80) Pro ἢ Gobler. et Felckm. 1 anon. ὃ habent. Ibid. Basil. et Felckm. 2 anon., θεολογίας ἀνὴρ.

(81) Ὁ γέγονεν hic addit Felckm. 3 anon.

καὶ τὰ μέσα τοῖς ἄλλοις (82) τῇ τέχνῃ συναγαγών, ἐν τῷ σημαινόμενον μέλος ἀποτελοῖ (83) οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία, τὸ ὅλον ὡς λύραν ἐπέχων, καὶ τὰ ἐν ἀέρι τοῖς ἐπὶ γῆς συναγαγών, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐν ἀέρι, καὶ τὰ ὅλα τοῖς κατὰ μέρος συνάπτων καὶ περιέγων τῷ ἑαυτοῦ νεύματι καὶ θελήματι, ἕνα τὸν κόσμον καὶ μίαν τὴν τούτου τάξιν ἀποτελεῖ καλῶς καὶ ἡρμοσμένως, αὐτὸς μὲν ἀκίνητος μένων παρὰ τῷ Πατρὶ, πάντα δὲ κινῶν τῇ ἑαυτοῦ συστάσει, ὡς ἂν ἕκαστον τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ δοκῇ. Τὸ γὰρ παράδοξον αὐτοῦ τῆς θεότητος τούτου ἐστίν, ὅτι ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ (84) νεύματι πάντα ὁμοῦ καὶ οὐκ ἐκ διαστημάτων, ἀλλ' ἀθρόως ὅλα τὰ τε ὀρθὰ, καὶ τὰ περιφερῆ, τὰ ἄνω, τὰ μέσα (85), τὰ κάτω, τὰ ὑγρά, τὰ ψυχρὰ, τὰ θερμὰ, τὰ φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα περιάγει καὶ διακοσμεῖ κατὰ τὴν ἕκαστου φύσιν. Ὅμοῦ γὰρ τῷ αὐτῷ νεύματι αὐτοῦ, τὸ μὲν ὀρθὸν ὡς ὀρθόν, τὸ δὲ περιφερὲς περιάγεται· τὸ δὲ μέσον, ὡς ἔστι, κινεῖται· τὸ θερμὸν θερμαίνεται, καὶ τὸ ξηρὸν ξηραίνεται· καὶ τὰ ὅλα ὡς ἔχει φύσεως ζωοποιεῖται καὶ συνίσταται παρ' αὐτοῦ· καὶ θαυμαστή τις καὶ θεία ἀληθῶς ἁρμονία ἀποτελεῖται δι' αὐτοῦ.

43. Καὶ ἕνα ἐκ παραδείγματος τὸ τηλικούτον νοηθεῖν, ἔστω τὸ λεγόμενον ὡς ἐν ἐκόνῃ χοροῦ μεγάλου. Ὡς τοίνυν τοῦ χοροῦ συνεστώτος ἐκ διαφόρων ἀνθρώπων (86), παίδων, γυναικῶν αὐ καὶ γερότων, καὶ τῶν ἑτι νέων· καὶ ἐνὸς τοῦ καθηγεμόνος σημαίνοντος, ἕκαστος μὲν κατὰ τὴν φύσιν ἑαυτοῦ καὶ δύναμιν φωνεῖ, ὁ μὲν ἀνὴρ ὡς ἀνὴρ, ὁ δὲ παῖς ὡς παῖς, ὁ δὲ γέρον ὡς γέρον, καὶ ὁ νέος ὡς νέος, πάντες δὲ μίαν ἀποτελοῦσιν ἁρμονίαν· ἢ ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ψυχή ἐν ταύτῃ τὰς ἐν ἡμῖν αἰσθήσεις κατὰ τὴν ἕκαστης ἐνέργειαν κινεῖ, ὥστε παρόντος πράγματος ἐνὸς τὰς πάσας ὁμοῦ κινεῖσθαι, καὶ τὸν μὲν ὀφθαλμὸν ὄραν, τὴν δὲ ἀκοὴν ἀκούειν, τὴν δὲ χεῖρα ἅπτεσθαι, καὶ τὴν ὄσφρησιν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ τὴν γεῦσιν γεῦεσθαι· πολλάκις δὲ καὶ τὰ ἄλλα μέλη (87) τοῦ σώματος, ὥστε καὶ τοὺς πόδας περιπατεῖν· ἢ ἕνα καὶ τρίτῳ παραδείγματι τὸ λεγόμενον σημανθεῖ, ὅμοιον οἰκοδομηθεῖσθαι μάλιστα μεγάλη πόλει, καὶ οἰκονομουμένη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ καὶ ταύτην οἰκοδομήσαντος ἀρχόντος καὶ βασιλέως. Ἐκεῖνου γὰρ παρόντος, καὶ προστάττοντος, καὶ πρὸς πάντα τὸν ὀφθαλμὸν τείνοντος, ἐπόμεινοι πάντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὴν γεωργίαν, οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς ὀδραγωγούς ὕδρευόμενοι σπεύδουσιν· ἄλλος δὲ ἐπισιτισόμενος προέρχεται· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τὴν βουλὴν βαδίζει, ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσέρχεται· καὶ ὁ μὲν δικαστὴς ἐπὶ τὸ δικάζειν, ὁ δὲ ἀρχὼν ἐπὶ τὸ θεσμοθετεῖν· καθίσταται δὲ εὐθέως ὁ μὲν τεχνίτης ἐπὶ τὴν ἐργασίαν, ὁ δὲ ναύτης ἐπὶ τὴν θάλατταν κατέρχεται, ὁ τέκτων ἐπὶ τὸ τεκτονεύειν, ὁ ἰατρὸς ἐπὶ τὴν θεραπείαν, ὁ οἰκοδόμος ἐπὶ τὴν οἰκοδομήν· καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν ἀγρὸν βαδίζει, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἀνέρχεται· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν πόλιν ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξέρχονται, καὶ

(82) Felckm. 2 anon., ἀκροῖς. Idem, προσαγαγών.

(83) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποτελέσθ. Ibidem paulo post pro συναγαγών, ἐπισυνάπτων. Item paulo post ante νεύματι, Segner. Gobler. et Felckm. 1 anon., αὐτοῦ habent pro ἑαυτοῦ.

(84) Basil. et Felckm. 3 anon., αὐτοῦ.

A aculis, et mediis cum aliis arte temperatis, unum efficit concentum : Ita quoque Dei Sapia universum mundum veluti lyram tenens, resque aeras cum terrenis et caelestes cum acris conjungens, omniaque cum singulis connectens, et suo nutu ac voluntate circumducens, unum mundum unumque mundi ordinem pulchre et concinne admodum efficit, ipsumque interim Dei Verbum apud Patrem manet immobile, dum omnia, prout Patri visum fuerit, suæ naturæ constantia movet. Illud enim in ejus divinitate admirabile est, quod uno eodemque nutu omnia simul, nullis temporum intervallis, sed omnia, inquam, simul, recta et globosa, superiora, media et infima, humida, frigida, calida, visibilia et invisibilia circumducat, et pro uniuscujusque naturæ gubernet et administret. Nam simul eodem illius nutu, rectum reete, et rotundum rotunde fertur ; medium, sicuti est, movetur ; calidum calescit, sic cum arescit ; omnia denique pro sua natura illo dante vivunt et consistunt, admirabilemque ac vere divinum concentum per ipsum componunt.

43. Ut vero res tanta imagine aliqua intelligi possit, age : numerosi alicujus chori exemplum adducamus. Itaque quemadmodum in choro ex variis hominibus, pueris, mulieribus, senibus et adolescentibus composito, 34 uno præside moderante, singuli pro sua natura et facultate cantant, vir ut vir, puer ut puer, senex ut senex, adolescens ut adolescens, omnes tamen unum concentum efficiunt· vel quemadmodum nostra anima eodem tempore nostros sensus pro cujusque efficacitate movet, adeo ut præsentē re aliqua omnes simul moveantur, oculus videat, auris audiat, manus tangat, odoratus olfaciat, gustet gustatus, aliaque corporis membra sæpe etiam agant, verbi gratia, pedes ambulent : vel ut tertio exemplo rem illustremus, id maxime simile esse videtur magnæ alicui urbi conditæ, quæ præsentē principe et imperatore, qui eam condidit, administretur. Siquidem illo præsentē et jubente, atque oculum ad omnia intendente, omnes obtemperant, hi properant ad colendos agros, illi ad aqueductus ad hauriendam aquam festinant : hic ad cibum comparandum progreditur, senatum petit ille, alter in ecclesiam intrat : iudex ad judicandum, princeps ad jus dicendum se parat : artifex similiter statim in opus incumbit, nauta ad mare excurrit, faber ad fabricandum, medicus ad curandum, et architectus ad ædificandum se confert : alter in agrum exit, ex agro redit alter : alii circum urbem versantur, alii ex urbe egrediuntur, iterumque in eam revertuntur. Hæc porro omnia unius principis præsentia et imperio geruntur et sunt. Ita profecto rem quoque se habere in universa rerum natura, licet tenuē admodum sit exemplum, altiori tamen intel-

(85) Basil., μέσω. Idem paulo post, τὰ θερμά omittit.

(86) Segner., ἀνδρῶν. Paulo post, ἀνὴρ post μὲν, παῖς et γέρον post δὲ desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon., qui iidem ibid. habent ὁ δὲ ὡς νέος.

(87) Sic Segner. Alii cum editis, μέρη.

līgētia est percipiendum. Nimirum uno ictu Dei Verbi nutus omnia simul administrantur, adeo ut, quæ rerum singularum propria sunt, ea a singulis fiant, et ab omnibus simul unus ordo perficiatur.

μᾶς ῥιπῆς (89) νεύματός τινος τοῦ Θεοῦ Λόγου ἑκάστου γίγνεται, καὶ παρὰ πάντων ἡμοῦ μία τάξις

44. Namque nutu et virtute rectoris et moderatoris omnium, divini et paterni Verbi, cælum vertitur, moventur astra, sol lucet, vagatur luna, aer a sole illuminatur, æther calefit, fiunt venti, stant montes alte elati, mare fluctuat, et quotquot in eo sunt animantes aluntur, terra immobilis manens fert fructus, homo formatur, vivit, ac deinde moritur: uno verbo, omnia animantur et moventur: ignis urit, aqua refrigerat, fontes scaturiunt, inundant flumina, tempora et tempestates succedunt, decidunt imbres, nubes implentur, sit grando, nix et glacies compingitur, aves volant, progrediuntur serpentes, aquatilia natant, mare navigatur, terra scribitur et propriis temporibus germina emittit, plantæ et arbores crescunt, quarum aliæ teneræ et recentes sunt, aliæ maturæ: aliæ postquam creverint, senescunt atque deficiunt, dumque aliæ pereunt, aliæ rursus producuntur et e terra erumpunt. Hæc autem omnia et plura alia, quæ præ numero commemorare non valemus, admirabile Dei Verbum lucem et vitam infundendo, suo nutu movet et gubernat, atque unum mundum efficit. Nec vero invisibiles potestates virtutis suæ expertes dimittit: sed eas quoque, u'pote quarum creator sit, inter res universas complectitur, suoque nutu et providentia continet et vita donat: nec quidquam proponi potest quo istud incredibile fiat. Nam ut ejus providentia crescunt corpora et rationalis anima movetur, atque vitam ac vim cogitandi habet, ut facile probatu est, cum rem ipsam oculis intueamur: sic idem Dei Verbum uno et simplici **35** nutu, sua virtute mundam visibilem invisibilesque potestates movet et complectitur, singulisque propriam efficientiam impertitur, ita ut res quidem divinæ modo diviniori moveantur, visibiles vero, eo quo cernimus modo. Ipse autem qui omnium præses, imperator, et constantia est, omnia ad cognitionem et gloriam sui Patris promovendam ita agit, ut per ea quæ sunt opera docere et dicere videatur: *Ex magnitudine et pulchritudine rerum creaturarum, convenienter Creator conspicitur* ⁴⁴.

γίγνομένων (96) ἔργων αὐτοῦ διδάσων καὶ λέγων ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται.

⁴⁴ Sap. XIII, 5.

(88) Seg. de addit post πάντα, alii cum editis omittunt.

(89) Felckm. 3 anon., ῥοπῆς.

(90) O deest in Seguer. ibid. hæc verba, αἰθῆρ δὲ θερμαίνεται, desunt in editione Commel., post quæ Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. et etiam addunt.

(91) Seguer. Angl. Gobl. et Felckm. 1 anon., καὶ ζῆν πάλιν καὶ θνήσκει.

(92) Τὰ νέφη πληροῦνται desunt in Gob. et Fel. 1 an.

(93) Καὶ θαυματοποιὸς deest in Seguer. Gobler. et

πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανέρχονται. Πάντα (88) δὲ ταῦτα τῆ παρουσίᾳ τοῦ ἐνδὲ ἀρχοντος, καὶ τῆ τούτου διατάξεως γίνονται, καὶ συνίστανται. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐπὶ τῆς συμπάσης κτίσεως, κἄν μικρὸν ἢ τὰ παράδειγμα, ὅμως μείζονι διανοίᾳ χρῆ νοεῖν· ὑπὸ γὰρ ἡμοῦ τὰ πάντα διακοσμεῖται, καὶ τὰ οικεῖα παρ' ἀποτελεῖται.

44. Νεύματι γὰρ καὶ ταῖς δυνάμεσι τοῦ ἐπιστατοῦντος καὶ ἡγεμονεύοντος τῶν πάντων θείου καὶ πατρικοῦ Λόγου, οὐρανὸς μὲν περιστρέφεται, τὰ δὲ ἀστρα κινεῖται, καὶ ὁ μὲν ἥλιος φαίνει, ἡ δὲ σελήνη περιπολεῖ, καὶ ὁ (90) ἀήρ μὲν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεται, αἰθῆρ δὲ θερμαίνεται καὶ ἀνεμοὶ πνέουσι· τὰ βρη εἰς ὕψος ἀνατεταμένα ἵστανται, ἡ θάλασσα κυμαίνει, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα τρέφεται, ἡ γῆ ἀκίνητος μένουσα καρποφορεῖ, καὶ ὁ ἄνθρωπος πλάττεται, καὶ ζῆ, καὶ ἀποθνήσκει πάλιν (91)· καὶ ἀπλῶς πάντα ψυχοῦται καὶ κινεῖται· τὸ πῦρ καλεῖ, τὸ ὕδωρ φύχει, πηγαὶ ἀναβλύζουσι, ποταμοὶ πλημμυροῦσι, καιροὶ καὶ ὥραι παραγίγονται, ἕτεροι κατέχονται, τὰ νέφη πληροῦνται (92), χάλαζα γίνεται, χιών καὶ κρύσταλλος πηγνυται, πετεινὰ ἵπταται, ἔρπετὰ πορεύεται, ἐνυδρα νήχεται, θάλαττα πλέεται, γῆ σπειρεται καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καιροὺς χλοηφορεῖ, φυτὰ αὖξει, καὶ τὰ μὲν νεάζει, τὰ δὲ πεπαίνεται, τὰ δὲ αὐξάνοντα γηράσκει καὶ φθίνει, καὶ τὰ μὲν ἀφανίζεται, τὰ δὲ γεννᾶται καὶ φαίνεται. Ταῦτα δὲ πάντα, καὶ ἐτι πλείω τούτων, ἃ διὰ τὸ πλῆθος οὐκ ἰσχύομεν ἡμεῖς λέγειν, ὁ παραδοξοποιὸς καὶ θαυματοποιὸς (93) τοῦ Θεοῦ Λόγος φωτίζει καὶ ζωοποιῶν, τῷ ἑαυτοῦ νεύματι κινεῖ, καὶ διακοσμεῖ, ἕνα τὸν κόσμον ἀποτελῶν, οὐκ ἔξωθεν ἑαυτοῦ καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις ἀφεί· καὶ γὰρ καὶ (94) ταύτας, οἷα δὴ καὶ αὐτῶν ποιητῆς ὑπάρχων, συμπεριλαβὼν ἐν τοῖς ὄλοις, συνέχει καὶ ζωοποιεῖ πάλιν τῷ ἑαυτοῦ νεύματι, καὶ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ· καὶ τούτου οὐκ ἔν τι γένοιτο πρὸς ἀπιστίαν ἐφόδιον. Ὡς γὰρ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ καὶ σώματα μὲν αὖξει, ψυχὴ δὲ ἡ λογικὴ κινεῖται, καὶ τὸ λογίζεσθαι καὶ τὸ ζῆν ἔχει, καὶ τοῦτο οὐ πολλῆς ἀποδείξεως δεῖται· ὀρώμεν γὰρ τὰ γινόμενα· οὕτω δὴ πάλιν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνὶ καὶ ἀπλῶ νεύματι, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τὸν τε ὄρατὸν κόσμον καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις κινεῖ καὶ συνέχει, ἑκάστῳ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀποδίδου· ὥστε τὰς μὲν θείας θειοτέρως κινεῖσθαι, τὰ δὲ ὄρατὰ ὡσπερ καὶ ὄραται. Αὐτὸς δὲ, ἐπὶ πάντων, ἡγεμὼν τε καὶ βασιλεὺς καὶ (95) σύστασις γινόμενος τῶν πάντων, τὰ πάντα πρὸς δόξαν καὶ γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς ἐργάζεται, μονουχοῖ διὰ τῶν *Ἐκ μεγέθους καὶ κωλοπότης κτισμάτων ἀναλόγως*

Felck. 1 et 3 anon.

(94) Καὶ hic deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(95) Ita omnes mss. At in margine ms. Anglic. sic legitur: *Fortis suscitatoris, atque ita videtur legisse Nannius, qui hic vertit conditor. Omnibusque et Ambros. Camald. suscitatoris legerunt: nam ille constitutio, hic constantia vertit.*

(96) Gobler., γενόμενων. Anglic. et Felckmanni 3 anonymus, φαίνόμενων.

45. Ὡςπερ γὰρ, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν οὐρανὸν, Α καὶ ἰδόντας τὸν κόσμον αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν ἀστρων φῶς, ἔστιν ἐνθυμῆσθαι τὸν ταῦτα διακοσμοῦντα Λόγον· οὗτω κοῦντας Λόγον Θεοῦ, νοεῖν ἔστιν ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου πατέρα Θεὸν, ἐξ οὗ προϊὼν, εἰκότως τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς ἐρμηνεύς καὶ ἄγγελος λέγεται· καὶ τοῦτο ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τις ἀν (97) ἴδοι. Εἰ γὰρ δὴ, λόγου προϊόντος παρὰ ἀνθρώπων, ἐνθυμούμεθα τὴν τούτου πηγὴν εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῷ λόγῳ ἐπιβάλλοντες, τὸν νοῦν σημαινόμενον ὁρῶμεν τῷ λογισμῷ· πολλῶ πλὴν οὐ μείζονα φαντασίῃ καὶ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν ὁρῶντες, ἐννοίαν λαμβάνομεν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φησιν· Ὁ ἐμὲ ἐωρακώς ἐώρακε τὸν Πατέρα μου (98). Ταῦτα δὲ καὶ πᾶσα θεόπνευστος Γραφή φανερώτερον καὶ κατὰ μείζονα κηρύττει, ἀφ' ὧν δὴ καὶ ἡμεῖς τεθαρρήκατες ταῦτά σοι γράφομεν, καὶ σὺ, ταύταις ἐντυγχάνων, δυνήσῃ τῶν λεγομένων ἔχειν τὴν πίστιν. Λόγος γὰρ ἐκ μειζόνων βεβαιούμενος, ἀναντιρρήτον ἔχει τὴν ἀπόδειξιν. Ἄνωθεν τοίνυν περὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀναιρέσεως προσηφαλίξτε τὸν (99) Ἰουδαίον λαὸν ὁ Θεὸς Λόγος λέγων· Οὐ ποιήσεις ἑσαυτῷ εἰδῶλον, οὐδὲ παντός ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Τὴν δὲ αἰτίαν τῆς τούτων καθαιρέσεως, ἐτέρως σημαίνει λέγων· Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν· ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται· ὠτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται· ῥίνας ἔχουσι (1), καὶ οὐκ ὀσφραθήσονται. Χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψηλαφήσουσι· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν. Οὐ σεσιώπηκε δὲ τὴν περὶ τῆς κτίσεως διδασκαλίαν· ἀλλὰ καὶ μάλα (2) εἰδώς αὐτῶν τὸ κάλλος, ἵνα μὴ τινες, τῷ κάλλει τούτων ἐναποβλέψαντες, οὐχ ὡς ἔργα Θεοῦ, ἀλλ' ὡς θεοὺς θρησκείωσι, προσηφαλίξεται τοὺς ἀνθρώπους λέγων· Καὶ μὴ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ πλατῆθεις, προσκυνήσῃς αὐτοῖς, ἃ ἀπέτριψε Κύριος ὁ Θεός σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Ἀπένειμε δὲ οὐκ εἰς τὸ εἶναι θεοὺς αὐτοῖς αὐτὰ, ἀλλ' ἵνα τῇ τούτων ἐνεργείᾳ γινώσκωσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τὸν τῶν ἰσχυρῶν δημιουργὸν Θεὸν (5), ὡςπερ εἴρηται. Ὁ γὰρ Ἰουδαίων πάλαι λαὸς κατὰ πλεῖον εἶχε τὴν διδασκαλίαν, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν εἶχον τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν. Καὶ καθόλου δὲ τοὺς ἀνθρώπους (4) ἀπὸ τῆς περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης καὶ ἀλόγου φαντασίας ἀφέλκων, φησὶν· Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ. Οὐχ ὡς ὄντων δὲ θεῶν ἄλλων κωλύει τούτους αὐτοὺς ἔχειν, ἀλλ' ἵνα μὴ τις, τὸν ἀληθινὸν ἀποστρα-

45. Ut enim cœlum intendo, ejusque ornatum et astrorum lumen contemplan-do, Verbum quod illa tam miro ordine disposuit intelligere facile est : Ita qui Verbum Dei cognoscit, ejus quoque patrem Deum cognoscat necesse est, ex quo quia oriatur, jure merito sui Patris interpres et nuntius appellatur, idque ex his quæ in nobis sunt licet percipere. Namque si mentem fontem esse intelligimus verbi sive sermonis qui ab homine profuit, sermonemque attendentes, mentem quæ illo significatur, cogitationem cernimus : multo certe majori et infinite præstantiori ratione cum Verbi virtutem intuemur, bonum ejus Patrem animo concipere debemus, ut ipse Salvator ait : Qui videt me, videt et Patrem ²⁵. Verum hæc eadem clarius et uberius docent Scripturæ divinitus inspiratæ, quibus nos fidentes, ista tibi scribimus. Tu vero si in illarum lectionem incumbes hæc quæ disputamus vera esse poteris perspicere. Siquidem sermo majorum auctoritate confirmatus non potest quin fidem faciat. Itaque jam olim Verbum divinum Judæorum populum adversus idola his verbis præmuniebat : Non facies tibi idolum, neque ullius rei similitudinem, sive rerum quæ sursum in cœlo sunt, sive quæ deorsum in terra ²⁶. Causam autem cur rejicienda sint aliter ita declarat : Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquuntur; oculos habent, et non videbunt. Aures habent, et non audient; naves habent, et non odorabunt. Manus habent, et non palpabunt; pedes habent, et non ambulabunt ²⁷. Nec etiam quid de rebus creatis sentire debeamus, nos docere quis de sed cum illarum pulchritudine optime ipsi perspecta esset, ne aliqui earum speciem admirati, non ut Dei opera, sed ut deos colerent, homines ab hoc errore averit, dicens : Neque oculis respiciens et videns solem et lunam et omnem ornatum cœli, deceptus illa adoraveris, quæ dedit Dominus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub cœlo sunt ²⁸. Dedit porro non ut ipsi dii essent, sed ut gentes Deum omnium opificem rerum illarum effectibus agnoscerent. Judæi enim pleniori doctrina olim imbuti fuere, quippe qui non solum ex rerum creaturarum operibus, sed etiam ex divinis Scripturis Dei cognitionem haberent. Univer-sim quoque homines ab errore et stulta cogitatione idololatriæ revocans, ait : Non erunt tibi dii alii præter me ²⁹. Non porro quasi alii dii vere essent, illos prohibet colere : sed ne quis vero Deo repudiato, res quæ nullæ sunt deos sibi fingere inciperet, quales scilicet qui apud poetas et scriptores memorantur, quosque deos non esse a nobis ostensum est. Hæc autem verba, non **36** erunt tibi dii alii, illos deos non esse manifeste probant, quatenus nempe

²⁵ Joan. xiv, 9. ²⁶ Exod. xx, 4. ²⁷ Psal. cxiii, 4-7. ²⁸ Deuter. iv, 19. ²⁹ Exod. xx, 5.

(97) Τις ἀν δεστ in Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. Paulo post pro ἀνθρώπων, Seguer. habet ἀνθρώπου. Mox ibid. τὴν τούτου δεστ in Basil. et Anglic.

(98) Μου δεστ in Seguer. nec legitur in Evangelio sancti Joannis.

(99) Felckm. 3 anon. τῶν hic addit.

(1) ῥίνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφρα. om. Seg.

(2) Felckm. 3 anon. et editi μάλλον. Id. Felckm. 5 anon. Paulo post habet ἐναποβλέψαντες : alii vero cum editis, ἀποβλέψαντες.

(3) Θεὸν δεστ in Seguer.

(4) Basil, τοῖς ἀνθρώποις.

rem futuram significant. Quod enim futurum est, **A** φεις θεόν, εαυτῶ τὰ μὴ ὄντα θεοποιεῖν ἀρξῆται; tunc sane non existit, cum futurum dicitur.

οἱ ποιοῦντες καὶ δευχθέντες οὐκ ὄντες θεοί. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λέξις τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς δείκνυσσι, δι' ἧς φησιν· *Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι*, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος σημαίνεται. Τὸ δὲ ἐπὶ μέλλουσι γινόμενον οὐκ ἔστι τότε ὅτε ταῦτα λέγεται.

46. Num igitur post sublatam impiam gentium superstitionem et idolorum cultum, siluit divina doctrina, hominumque genus sine ulla Dei cognitione præceps ferri permisit? Minime certe, sed illos huiusmodi verbis præmonuit, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est*²⁰. Et rursus : *Diligens Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota fortitudine tua*²¹. Et : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, illique adhæresces*²². Quod autem tota divinitus inspirata Scriptura Verbi quoque providentia et administratione res plane universas regi testificetur, satis probant hæc quæ a theologis viris subjiciuntur : *Fundasti terram et permanet : ordinatione tua perseverat dies*²³. Et iterum : *Psalite Deo nostro in cithara, qui operit cælum nubibus, et parat terræ pluviam ; qui producit in montibus fenum, et herbam servitutis hominum, et qui dat jumentis escam*²⁴. Per quem vero alium dat quam per illum per quem omnia facta sunt? Consequens enim est ut per ejus providentiam administrarentur, per quem facta fuere. Quis igitur ille est præter Dei Verbum, de quo et in alio psalmo dicitur : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*²⁵. Omnia quippe in ipso et per ipsum facta esse asserit et nobis his verbis persuadet Scriptura : *Ipsæ dixit, et facta sunt ; ipse mandavit, et creata sunt*²⁶. Quemadmodum etiam Moyses vir in omnibus magnus initio historię creationis mundi testatur, qui eadem illa verba hoc modo exponit : *Et dixit Deus : Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem*²⁷. Absoluta item cæli, terræ rerumque omnium procreatione, eidem dixit Pater : *Fiat cælum, et congregentur aquæ, et appareat arida, et producat terra herbam et omne animal*²⁸. Quibus utique verbis Judæos, qui Scripturas non legitime scrutantur, coarguere quis possit. Cum quo enim, quæso, Deus loquebatur, ut etiam imperando loqueretur? Nam si rebus procreandis imperabat et loquebatur, supervacaneus erat sermo; nondum quippe existebant, sed duntaxat futuræ erant. Nemo autem cum re quæ non est sermonem habet; neque etiam rei quæ nondum facta

²⁰ Deuter. vi, 4. ²¹ ibid. 5. ²² ibid., 13 sec. LXX. xxxii, 6. ²³ ibid. 9. ²⁴ Genes. 1, 26.

(5) Seguer. Basil. et Anglic., ἑσέλω.

(6) Πάλιν deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 4 anon. Paulo post Gob. et Felck. 4 anon. πρὸς αὐτῶ habent, ubi alii cum editis et S. Script., πρὸς αὐτόν. Mox ib. Seg. Basil. Angl. et Felckm. 2 an. habent καὶ ἡ δία, alii cum editis omittunt ἡ, at ἡ seq. in solo Felckm. 3 an. deest : τῆς seq. deest in Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 4 et 2 anon.

(7) Gobler. et Felckm. 4 anon., ὄντος. lidem et Seg. pro ἐξαγαγόντι habent ἐξανατέλλοντι, ut et legitur in vers. Græca Scripturæ.

(8) Δι' οὐ γὰρ γέγονε abest a Gobler. et Felckm. anon.

46. Ἄρ' οὖν, ἀνελὼν τὴν τῶν ἐθνῶν ἢ εἰδώλων ἀθεότητα, σεσιώπηκεν ἡ ἐνθεος διδασκαλία, καὶ ἀπλῶς ἀφῆκε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀμοιρον τῆς τοῦ Θεοῦ (5) γνώσεως; φέρεσθαι; Οὐχί γε, ἀλλὰ καὶ προαπαντᾷ τῇ διανοίᾳ λέγουσα· *Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστὶ*· καὶ πάλιν· *Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ σου*· καὶ πάλιν (6)· *Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῶ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτόν κολληθήσῃ*. Ὅτι καὶ ἡ διὰ πάντων καὶ ἡ εἰς πάντα τοῦ Λόγου πρόνοια καὶ διακόσμησις ἀπὸ πάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς μαρτυρεῖται, ἀρκετὰ τὰ νῦν λεγόμενα δεῖξαι τοῦ λόγου τὴν πίστιν, ἢ φασιν οἱ θεολόγοι ἄνδρες· *Ἐθεμελλώσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει*· τῇ διατάξει σου διαμένει ἡ ἡμέρα· καὶ πάλιν· *Ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρα, τῷ περιβάλλοντι τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις, τῷ ἐτοιμάζοντι τῇ γῇ ὕετόν* (7), *τῷ ἐξαγαγόντι ἐν ὄρει χόρτον καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ δίδόντι τοῖς κτήνεσι τροφήν*. Διὰ τίνος δὲ δίδωσιν ἢ δι' οὐ καὶ τὰ πάντα γέγονε; Δι' οὐ γὰρ γέγονε (8), δι' αὐτοῦ καὶ ἡ τῶν πάντων ἀκολουθῶς ἐστὶ πρόνοια. Τίς οὖν ἂν εἴη οὗτος ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, περὶ οὗ καὶ ἐτέρῳ ψαλμῷ (9) λέγει· *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Καὶ γὰρ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γινόμενα (10) διαλέγεται, ἀφ' ὧν καὶ ἡμᾶς πείθει λέγουσα· *Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν*· *αὐτὸς ἐνετέλειετο, καὶ ἐκτίσθησαν*· καθὼς (11) καὶ ὁ πάντα μέγας Μωϋσῆς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας βεβαίως τὸ λεγόμενον ἐξηγουμένως καὶ λέγων· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοιωσιν*. Ἐπειδὴ καὶ τὴν οὐρανὸν καὶ γῆς καὶ πάντων ὑφιστάς γένεσιν, αὐτῷ εἶπεν ὁ Πατήρ· *Γενηθήτω (12) οὐρανός, καὶ συναχθήτω τὰ ὕδατα, καὶ ἐρθέτω ἡ ξηρά· καὶ ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην καὶ πᾶν ζῶον*· ἀφ' ὧν καὶ Ἰουδαίους ἂν τις ἐλέγξειεν οὐ γνησίως ἐπιστάνοτας ταῖς Γραφαῖς. Τίνι γάρ, ἂν τις εἴποι πρὸς αὐτούς, ὡμίλει ὁ Θεός, ἵνα καὶ προστάτων λαλῇ; Εἰ μὲν οὖν τοῖς γιγνομένοις (13) προσέτατε καὶ ὡμίλει, περιττὸς ἦν ὁ λόγος· οὕτως

²⁵ Psal. cxviii, 90, 91. ²⁶ Psal. cxlvi, 7-9. ²⁷ Psal.

(9) Ψαλμῷ deest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon.

(10) Sic Seguer. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis, γινόμενα. Ibid. διαλέγεται habent Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 3 anon.; alii vero cum editis, διάγεται.

(11) Gobler. et Felckm. 4 anon. ὡς. Ibid. ὁ πάντα μέγας deest in iisdem, ut et duo καὶ seq.

(12) Seguer. ὁ addit ante οὐρανός, alii cum editis omittunt. Mox post βοτάνην, Gobler. et Felckm. 4 anon. χόρτον addunt, ut legitur Genes. 1, 11.

(13) Anglic. Gobler. et Felckm. 4 anon., τοὺς γινόμενους.

γάρ ἦν, ἀλλ' ἔμελλε γίνεσθαι· οὐδαίς δὲ τῷ μὴ ὄντι λαλεῖ, οὐδὲ εἰς τὸ γενέσθαι τῷ μηδέπω γενομένῳ προστάττει καὶ λαλεῖ. Εἰ γὰρ τοῖς ἰσομένοις προστάττει ὁ Θεός, ἔδει λέγειν αὐτόν· Γενοῦ, οὐρανὲ, καὶ γενοῦ, γῆ, καὶ ἐξελθε, βοτάνη, καὶ ποιήθητι, ἄνθρωπε· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε· προστάττει δὲ λέγων· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, καὶ ἐξελεύτω βοτάνη*· ἀφ' ὧν δείκνυται ὁ Θεός (14) ὡς πλησίον τιμὴ διαλεγόμενος περὶ τούτων. Οὐκοῦν ἀνάγκη συνεῖναι τινα τούτῳ, ᾧ καὶ ὁμίλων ἐποίησε τὰ ὅλα. Τίς οὖν ἂν εἴη εἰ μὴ ὁ τούτου Λόγος; τίμη γὰρ ἂν τις φαίη Θεὸν ὁμιλεῖν ἢ τῷ ἑαυτοῦ Λόγῳ; Ἥ τίς τούτῳ συνῆν ποιοῦντι τὴν γενήτην (15) πᾶσαν οὐσίαν ἢ ἢ τούτου σοφία, ἢ λέγουσα· *Ἦρῖκα ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, συμπαρήμην αὐτῷ*· ἐν δὲ τῇ (16) οὐρανοῦ καὶ γῆς ὀνομασίᾳ, πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ γῆ γενητὰ συμπεριλαμβάνει. Συνῶν δὲ ὡς σοφία, καὶ ὡς Λόγος τὸν Πατέρα βλέπων, ἐδημιούργει τὸ πᾶν καὶ συνίστη καὶ διεκδύσει· καὶ δύναμις δὲ ὢν τοῦ Πατρὸς, τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι ἰσχυροποιεῖ, ἢ φησι καὶ ὁ Σωτὴρ· *Πάντα ὅσα βλέπω τὸν Πατέρα ποιοῦντα, κατῷ ὁμοίως ποιῶ*· καὶ δι' αὐτοῦ δὲ (17) καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα γεγονέναι οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, καὶ ὅτι ἀγαθὸν ἐξ ἀγαθοῦ γέννημα, καὶ ἀληθινὸς Υἱὸς ὑπάρχων, δύναμις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ σοφία, καὶ Λόγος, οὐ κατὰ μετοχὴν ταῦτα ὢν, οὐδὲ ἐξωθεν ἐπιγινομένων (18) τούτων αὐτῷ κατὰ τοὺς αὐτοῦ μετέχοντας καὶ σοφίζομένους δι' αὐτοῦ, καὶ δυνατοὺς καὶ λογικοὺς ἐν αὐτῷ γινομένους, ἀλλ' αὐτοσοφία, αὐτολόγος, αὐτοδύναμις ἰδία (19) τοῦ Πατρὸς ἐστίν, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθεια, αὐτοδικαιοσύνη, αὐτοαρετή, καὶ μὲν καὶ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα καὶ εἰκῶν. Καὶ συνελόντι φράσαι, καρπὸς παντέλειος τοῦ Πατρὸς ὑπάρχει, καὶ μόνος ἐστὶν Υἱὸς, εἰκῶν ἀπαράλλακτος τοῦ Πατρὸς.

47. Τίς οὖν ἂν, τίς ἐξαριθμήσειε τὸν Πατέρα, ἵνα καὶ τοῦ Λόγου τούτου τὰς δυνάμεις ἐξεύροι; Ἔστι γὰρ ὡσπερ τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ σοφία, οὕτω καὶ τοῖς γενητοῖς συγκαταβαίνων, γίνεται πρὸς τὴν τοῦ γενητορος γνῶσιν καὶ ἔνοιαν αὐτοαγιασμοῦ καὶ αὐτοζωῆ καὶ (20) θύρα, καὶ ποιμὴν, καὶ ὁδὸς, καὶ βασιλεὺς, καὶ ἡγεμῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσι σωτὴρ, καὶ ζωοποιὸς καὶ φῶς, καὶ πρόνοια τῶν πάντων. Τοιοῦτον ἄρα ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν Υἱὸν ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ ὁ Πατήρ, οὐκ ἀφανῆ αὐτὸν τοῖς γενητοῖς ἀπέκρυψε· ἀλλὰ καὶ ὁσημέραι τοῦτον ἀποκαλύπτει τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν πάντων δι' αὐτοῦ συστάσεως καὶ ζωῆς. Ἐν αὐτῷ δὲ καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἑαυτὸν ἐμφανίζει, καθὼς ὁ Σωτὴρ φησιν· *Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί*· ὥστε ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸν Λόγον ἐν τῷ γεννησαντι, καὶ τὸν γεννηθέντα σὺν τῷ Πατρὶ διαιωρίζειν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ οὐδενὸς ἐξωθεν αὐτοῦ

²² Gen. 1, 6, 9, 12, 20. ²³ Prov. viii, 27. ²⁴ Joan. v, 19. ²⁵ Rom. xi, 36. ²⁶ Joan. xiv, 10.

(14) Seguer. omittit ὁ ante Θεός. Idem ibid. pro ὡς, ὦν habet.

(15) Felckm. 2 anon., γεννητήν. In eod. ἢ seq. deest.

(16) Seguer. post δὲ addit τῇ, alii cum editis omittunt.

(17) Δὲ deest in Felckm. 3 anon. Mox οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταί, desunt in Felckm. 2

A est imperat et dicit ut fiat. Nam si rebus quæ futurae erant imperabat Deus, illum oportuerat dicere: Fias cælum, fias terra, prodi herba, fias homo. At ita non egit, sed jubet et dicit: *Faciamus hominem, et, Producat herba*; quibus perspicue ostenditur Deum cum aliquo sibi proximo hic loqui. Necessè est igitur aliquem cum illo fuisse quicum etiam loquens omnia faceret. Quis ergo ille fuerit nisi ipsius Verbum? cum quo enim Deus videri possit loqui quam cum suo Verbo? Vel quis cum ipso universam creatam naturam faciente aderat, quam ejusdem sapientia, quæ ipsa ait: *Quando faciebat cælum et terram, cum eo aderam*²². Cæli porro et terræ nomine omnia quæ in cælo et terra facta sunt complectitur. Cæterum ut sapientia, et ut Verbum cum illo aderat, Patremque aspicens, res universas **37** procreabat, componebatque ac convenienti ordine disponebat. Ut potentia item Patris, vim ad existendum et permanendum illis impertiebat, uti ipse Salvator ait: *Omnia quæcumque video Patrem facientem, et ego similiter facio*²³. Sane per ipsum et in ipso omnia facta fuisse sacri ejus discipuli docent²⁴, eumque quia bona boni proles ac verus Filius sit, Patris potentiam, sapientiam, Verbum et rationem esse, neque communicatione hæc illum esse, aut extrinsecus habere, ut illis contingit qui ipsius sunt participes et sapientiam per eum accipiunt, quique potentiam et rationem in illo habent, sed illum ipsam per se sapientiam, ipsam per se rationem, ipsam per se potentiam propriam Patris, ipsum per se lumen, ipsam per se veritatem, ipsam per se justitiam, ipsam per se virtutem, nec non characterem sive figuram, splendoremque et imaginem esse. Denique ut breviter dicam, perfectissimus Patris fructus, solusque Filius et quam simillima imago est.

47. Quis ergo, quis omnia quæ in Patre sunt enumeraverit, ut ejus Verbi vim et potentiam assequi et percipere queat? Ut enim Patris Verbum et sapientia est, ita quoque se ad res creatas benigne accommodans, sit illis ad Patrem cognoscendum et intelligendum ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita, nec non janua, pastor, via, imperator, dux, ac denique servator, vitæ auctor, lux et providentia omnium. Itaque talem bonum et opificem Filium ex

D seipso habens Pater, illum rebus creatis occultum esse noluit, sed eum quotidie per res omnes, quæ per ipsum consistunt et vivunt, cunctis patefacit. In ipso autem et per ipsum se quoque ipse ostendit, sicuti Salvator testatur: *Ego in Patre, et Pater in me*²⁵, adeo ut necesse sit Verbum in genitore, et genitum cum Patre perpetuo permanere. Quæ cum ita sint, nihilque extra ipsum existat, sed cælum

anon. Item pro τούτου, Gobler. et Felckm. 1 anon., αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Angl. et Felckm. 2 anon., ἀγαθός, ubi alii, ἀγαθόν. Item mox, pro υἱός, ut legitur in Seg. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii, Θεός habent.

(18) Seguer., ἐπιγενομένων. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon., ἐπιγενομένου.

(19) Ἰδία abest ab Anglie.

(20) Καὶ ante θύρα et ante βασιλεὺς et ante φῶς

et terra atque omnia quæ his continentur ex illo pendeant : nihilominus stulti homines ejus cognitione et cultu repudiatis, ea quæ non existebant, iis quæ existebant prætulērunt, et loco Dei vere existentis, res quæ nullo modo erant deos fecerunt, *Servieruntque creaturæ potius quam Creatori*²¹ : quod certe stultum admodum et impium fuit. Idem enim est ac si quis opus, non opificem, dignum admiratione putaret, et ædificia civitatis alicujus admiratus, architectum sperneret : vel si quis musicum aliquod instrumentum laudandum existimans, ejus contemneret artificem. Insani profecto et valde cæci ! Qui enim prorsus ædificium, vel navem, aut lyram possent cognoscere, nisi faber navem, et architectus domos ædificasset, et lyram musicus construxisset ? Ut ergo ille, qui ita sentiret, deimentissimus haberetur : sic mihi sana mente esse non videntur, qui Deum ignorant, nec ejus Verbum, Servatorem omnium, Dominum nostrum Jesum Christum colunt, per quem omnia Pater administrat ac continet, et rebus universis providet : in quem quandoquidem tu fidem habes et pius es, o Christi amator, gaude et certo spera tuæ pietatis et fidei fructum fore immortalitatem et regnum cœlorum, si modo anima, ut ejus leges præscribunt, adornata fuerit. Ut enim illorum qui secundum ejus præcepta vivunt, merces est vita æterna : ita qui contrariam **38** semitam elegerint nec viam virtutis fuerint seculi, probrum ingens et inevitabile periculum in die judicii subituri sunt, quia etiamsi veritatis viam non ignoraverint ; his tamen quæ noverant contraria egere.

Α τυγχάνοντος, ἀλλὰ καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἐξηρητημένων αὐτοῦ, ὁμοῦς ἄνθρωποι παράφρονες, παραγκωνισάμενοι τὴν πρὸς τοῦτον γνώσιν καὶ εὐσέβειαν, τὰ οὐκ ὄντα πρὸς τῶν ὄντων ἐτίμησαν· καὶ ἀντὶ τοῦ ὄντως (21) ὄντος Θεοῦ, τὰ μὴ ὄντα ἐθεοποίησαν, *Τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, πρῶγμα πάσχοντες ἀνόητον καὶ δυσσεβές*. Ὅμοιον γὰρ εἴ τις τὰ ἔργα πρὸς τοῦ τεχνίτου θαυμάσει, καὶ τὰ ἐν τῇ πόλει δημιουργήματα καταπλαγεί, τὸν τούτων δημιουργὸν καταπατοῖ (22)· ἢ ὡς εἴ τις τὸ μὲν μουσικὸν ὄργανον ἐπαινοῖ, τὸν δὲ συνθέντα καὶ ἁρμοσάμενον ἐκβάλλει. Ἄφρονες καὶ πολὺ τὸν ὀφθαλμὸν πεπηρωμένοι ! Πῶς γὰρ ἂν ἔγνωσαν ἄλλως (23) οἰκοδομήν, ἢ ναῦν, ἢ λύραν, μὴ ὄχι τοῦ ναυπηγοῦ ἐργασαμένου, καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος οἰκοδομήσαντος, καὶ τοῦ μουσικοῦ συνθέντος ; Ὡςπερ (24) οὖν ὁ ταῦτα λογιζόμενος μαίνεται καὶ ὑπερέκεινα πάσης μανίας ἐστίν, οὕτως οὐ μοι δοκοῦσιν ὑγιαίνειν τὴν διάνοιαν οἱ τὸν Θεὸν μὴ ἐπιγινώσκοντες, καὶ τὸν τούτου Λόγον μὴ θρησκεύοντες, τὸν Σωτῆρα τῶν πάντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὗ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ διακοσμεῖ, καὶ συνέχει, καὶ προνοεῖται τῶν ὄλων· εἰς ὃν σὺ τὴν πίστιν ἔχων καὶ τὸ θεοσεβές (25), ὦ φιλόχριστε, χαῖρε καὶ εὐελπὶς γίνου, ὅτι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας ἀθανασία καὶ βασιλεία οὐρανῶν ἐστίν ὁ καρπὸς, μόνον ἔὰν κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους ἡ ψυχὴ κεκοσμημένη γένηται. Ὡςπερ γὰρ τοῖς κατ' αὐτὸν πολιτευομένοις ἐστὶ τὸ ἐπαθλον ζωῆς αἰώνιος, οὕτω τοῖς τὴν ἐναντίαν καὶ μὴ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀτραπὸν ὀδεύουσιν αἰσχρὴν μεγάλῃ καὶ κίνδυνος ἀσύγνωστος ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι, καίτοι γνόντες τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ἐναντία ὧν ἔγνωσαν ἐπραΰξαν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΣΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΗΜΑΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΑΥΤΟΥ.

SANCTI PATRIS NOSTRI ATHANASII

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

ORATIO DE HUMANA NATURA A VERBO ASSUMPTA, ET DE EJUS PER CORPUS AD NOS ADVENTU.

1. Quandoquidem superiori oratione, licet pauca ex multis delibantes, satis tamen abunde de gentium in idolis colendis errore et superstitione diximus, quæque prima idolorum origo fuerit, et quoniam

²¹ Rom. 1, 25.

omittunt Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 3 anon. pro καὶ ante πρόνοια, habet ὡς.

(21) Ὅντως deest in Anglic. et Felckm. 2 anon. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., λατρεύσαντες, alii cum editis, λατρεύοντες.

(22) Goblerianus et Felckman. 1 anon., καταπατοῖ, et paulo post, ἐπαινοῖ.

(23) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., ὄλων.

1. Αὐτάρκως ἐν τοῖς πρὸς τούτων ἐκ πολλῶν ὀλίγα διαλαβόντες (27) περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν περὶ τὰ εἰδωλα πλάνης καὶ τῆς τούτων δεισιδαιμονίας, πῶς ἐξ ἀρχῆς τοῦτων γέγονεν ἡ εὐρεσις, ὅτι ἐκ κακίας οἱ ἄνθρω-

(24) Seguer. et Felckm. 2 anon., ὑπερέκεινα.

(25) Seguer. Gobler. et Felck. 1 anonymus, θεοφιλέ.

(26) In Seguer. ms. is est titulus, Τοῦ αὐτοῦ Λόγου, etc. Ibid. ante Λόγου solus ms. Felckm. 2 anonymus Θεοῦ habet.

(27) Goblerianus et Felckman. 1 anonymus, διαλεχθέντες.

ταῖς ἐκτοῖς τὴν πρὸς τὰ εἰδῶλα θρησκείαν ἐπενόησαν· ἀλλὰ γὰρ χάριτι Θεοῦ σημάναντες ὀλίγα καὶ περὶ τῆς θεϊότητος τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς εἰς πάντα προνοίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ τούτῳ τὰ πάντα διακοσμεῖ, καὶ τὰ πάντα ὑπ' αὐτοῦ κινεῖται, καὶ ἐν αὐτῷ ζωοποιεῖται· φέρε κατὰ ἀκολουθίαν, μακάριε καὶ ἀληθῶς φιλόχριστε, τῇ περὶ τῆς εὐσεβείας πίστει καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου διηγησώμεθα, καὶ περὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανεῖας δηλώσωμεν (28)· ἦν Ἰουδαῖοι μὲν διαβάλλουσιν, Ἕλληνας δὲ χλευάζουσιν, ἡμεῖς δὲ προσκυνούμεν· ἐν ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς δοκούσης εὐτελείας τοῦ Λόγου μείζονα καὶ πλείονα τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν ἔχῃς. Ὅσον γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται (29), τοσούτῳ μείζονα τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μαρτυρίαν παρέχει· ὅτι τε ἂ μὴ καταλαμπάνουσιν ἄνθρωποι ὡς ἀδύνατα, ταῦτα αὐτὸς ἐπιδεικνύεται δυνατὰ· καὶ ὡς ἀπρεπῆ χλευάζουσιν ἄνθρωποι, ταῦτα αὐτὸς (30) τῇ ἑαυτοῦ ἀγαθότητι εὐπρεπῆ κατασκευάζει· καὶ ἂ σοφισζόμενοι οἱ ἄνθρωποι (31) ὡς ἀνθρώπινα γελῶσι, ταῦτα αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει θεῖα ἐπιδεικνύεται, τὴν μὲν τῶν εἰδῶλων φαντασίαν τῇ νομιζομένη ἑαυτοῦ εὐτελείᾳ διὰ τοῦ σταυροῦ καταστρέφων, τοὺς δὲ χλευάζοντας καὶ ἀπιστοῦντας μεταπέθλων ἀφανῶς, ὥστε τὴν θεϊότητα αὐτοῦ καὶ δύναμιν ἐπιγιγνώσκουσιν. Εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων διήγησιν, χρεῖα τῆς τῶν προειρημένων μνήμης· ἵνα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν σώματι φανερώσεως τοῦ τοσοῦτου καὶ τηλικούτου πατρικοῦ Λόγου γινώσκων ἁπλοῦς, καὶ μὴ νομιστῆς, ὅτι φύσεως ἀκολουθίᾳ σῶμα πεφόρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ὅτι, ἀσώματος ὢν τῇ φύσει, καὶ Λόγος ὑπάρχων, ὁμοῦς κατὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ἐν ἀνθρώπινῳ σώματι ἡμῖν πεφανέρωται. Πρέπει δὲ, ποιούμενους ἡμᾶς τὴν περὶ τούτου διήγησιν, πρότερον περὶ τῆς τῶν ὄλων κτίσεως, καὶ τοῦ ταύτης δημιουργοῦ Θεοῦ εἰπεῖν, ἵνα οὕτως καὶ τὴν ταύτης ἀνακαίνισιν ὑπὲρ τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν δημιουργήσαντος Λόγου γεγενῆσθαι, ἀξίως ἂν τις θεωρήσειεν. Οὐδὲν γὰρ ἐναντιὸν φανήσεται, εἰ δι' οὐ ταύτην ἐδημιούργησεν ὁ Πατὴρ, ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ταύτης σωτηρίαν εἰργάσατο.

2. Τὴν δημιουργίαν (32) τοῦ κόσμου καὶ τὴν τῶν πάντων κτίσιν, πολλοὶ διαφόρως ἐξεληγήσασι, καὶ ὡς ἕκαστος ἐθέλησεν, οὕτως καὶ ὠρίσατο. Οἱ μὲν γὰρ αὐτομάτως, καὶ ὡς ἔτυχε, τὰ πάντα γεγενῆσθαι λέγουσιν, ὡς οἱ Ἐπικούρειοι, οἱ καὶ τὴν τῶν ὄλων πρόνοιαν καθ' ἑαυτῶν οὐκ εἶναι μυθολογοῦσιν (33) ἀντικρυς παρὰ τὰ ἐναργῆ φαινόμενα λέγοντες. Εἰ γὰρ αὐτομάτως τὰ πάντα χωρὶς προνοίας κατ' αὐτοὺς γέγονεν, εἶε τὰ πάντα ἀπλῶς γεγενῆσθαι, καὶ ὁμοία εἶναι, καὶ μὴ διά-

(28) Sic Seguer., Anglic., Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii autem cum editis, δηλωσώμεθα.

(29) Hæc verba, γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται, ἰσοσούτῳ, desunt in Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii cum editis habent, eaque legerunt interpretes.

(30) Ταῦτ' ἄν legebatur in editis, at omnes mss. ταῦτα tantum habent.

A modo homines propriis vitiis impulsu eorum cultum excogitaverint : quoniam item, Dei gratia, nonnulla de Verbi Patris divinitate et ejus in res omnes providentia et potentia indicavimus, ostendimusque bonum Patrem omnia per illum administrare, omniaque ab ipso moveri, et in ipso vitam habere; æge, o vir beate et vere Christi amans : jam deinceps, ut piæ nostræ fidei ordo postulat, dicere pergamus de humana natura quam Verbum assumpsit, ac de divino ejusdem ad nos adventu, quem Judæi quidem calumniis insectantur et gentiles irrident, nos vero veneramur, quo scilicet etiam ex externa Verbi humilitate tua in eum pietas crescat. Nam quo magis apud infideles irridetur, eo majus suæ divinitatis testimonium exhibet. B Quæ enim homines, quasi quæ fieri non possint minime comprehendunt, hæc ipse Dei Filii posse esse ostendit : quæ illi ut indecora irrident, hæc ipse suæ bonitati consentanea effecit : denique quæ illi, philosophando, tanquam humana ludibrio habent, hæc ipse sua virtute et potentia divina esse demonstrat, ut etiam idolorum speciem et pompam sua, ut putant, humilitate et abiectione per crucem evertat, et irrisores atque incredulos ab errore occulte abducat, suamque divinitatem et potentiam cogat agnoscere. Verum ad ista exponenda, operæ pretium fuerit ea quæ supra diximus memoria repetere, ut et causam cur tale ac tantum Patris Verbum in corpore apparuerit, possis cognoscere, nec arbitreris naturæ conditione Salvatorem C corpus habuisse, sed eum qui ex propria natura expers est corporis, et Verbum est, Patris sui clementia et bonitate exigente, nostræ salutis causa, nobis in humano corpore apparuisse. Porro convenit nos his de rebus disserentes, prius de mundi creatione, ejusque opifice Deo dicere, ut hac ratione, ejus renovationem a Verbo, a quo idem Initio conditus est, factam fuisse, digne queat intelligi. Siquidem nihil contrarium videbitur, si per quem naturam creavit Pater, eandem in ipso sanaverit.

2. De mundi fabrica et rerum omnium creatione multi varie disputavere, ac singuli, prout sibi placuit, rem definiere. Siquidem alii sponte et fortuito omnia facta fuisse aiunt, ut Epicurei, qui etiam nullam rerum providentiam esse falsæ et adversus seipsos contendunt, quod profecto contra 39 apertam et evidentem veritatem affirmant. Nam si, ut volunt, omnia sua sponte sine providentia exorta essent : omnia temere fieri et similia,

(31) Οἱ ἄνθρωποι habent omnes mss. at editi omitunt. In Gobleriano et Felckmanni 1 anonymio articulus of deest. Mox ibid. Seguerianus, αὐτοῦ habet, ubi alii cum editis, ἑαυτοῦ.

(32) Τὴν δημιουργίαν, etc., usque ad ὠρίσατο, desunt in Gobleriano et Felckm. 1 anon.

(33) Seguerianus, μυθολογούντας.

non dissimilia esse debuissent : omnia enim ut in uno corpore vel solem vel lunam esse necesse fuisset : et in hominibus totum debuisset esse vel manus vel oculus vel pes. Atqui hæc ita non se habent, namque videmus aliud quidem solem esse, aliud vero lunam, et aliud terram ; similiter in humanis corporibus, aliud pes est, aliud manus, aliud caput. Illic autem ordo et rerum dispositio certum argumentum est ista non sua sponte facta fuisse, sed aliquam causam illis præfuisse, ex qua Deum, qui omnia fecit et in suo quidque ordine collocavit, licet intelligere. Alii, inter quos etiam magnus apud gentiles Plato numeratur, asseverant Deum omnia fecisse ex materia prius existente et non facta : neque enim Deum aliquid facere potuisse, nisi prius materia exstiteret, quemadmodum opus est ut lignum, quo faber utitur, prius existat, ut ex eo aliquid facere possit. Verum qui ita philosophantur, non vident se imbecillitatem Deo ascribere. Si enim ipse non est materiæ effector, sed res ex subjecta materia facit, imbecillus sane est, cum nihil sine materia fabricari queat, quemadmodum utique fabri imbecillitatem indicat, nihil eum sine ligno posse facere. Siquidem, ut illi sentiunt, nisi materia fuisset, nihil effecisset Deus. Quod si ita est, qui effector et creator dici queat, qui ex alia re, nempe ex materia, habuit hoc ipsum quod faceret? Certe si ita se res habet, faber tantum secundum illos erit Deus, non vero ut creator rebus dabit ut sint, si nimirum in subjecta materia agit, nec ipse sit materiæ auctor. Nam, ut uno verbo dicam, creator dici non potest, nisi materiæ creet, ex qua res creatæ factæ sunt. Hæretici autem alium sibi fingunt rerum opificem præter Patrem Domini nostri Jesu Christi ; sed illi summam cæcitatem vel in his ipsis quæ loquuntur ostendunt. Cum enim Dominus ad Judæos dicat : *Non legistis quia qui ab initio creavit, masculinum et feminam fecit eos, et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una* ; et deinde Creatorem indicans : *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet* ⁴⁴ ; quomodo illi creationem Patri externam inducere audent? Quod si secundum Joannem qui omnia plane complectitur nihilque excipit, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ⁴⁵ : quis, quæso, alius creator esse possit præter Christi Patrem?

3. En ergo quæ illi quidem effutiunt, at divina

⁴⁴ Matth. xix, 4-6. ⁴⁵ Joan. i, 3.

(34) In Basil. ex ἐνός factum est ἐν. Utrumque deest in Anglic. Ibid. τὰ πάντα omnes mss. habent: τὰ in editis deerat. Item ibid. post ἕλιον, Seguer., Gobler. et Felckmanni 1 anonym. ἤ habent : alii cum editis, καί.

(35) Ὁ μέγας παρ' Ἑλλήσι desunt in Goblerian. et Felckm. 1 anon. Paulo post pro ποιῆσαι, iidem ποιῆσθαι habent : utrumque autem deest in Basil. Anglic. Infra ἡ ante ὕλη abest ab Anglicano.

(36) Ita docet Plato in utroque *Timæo*, sed clarius initio *Timæi* Locri.

(37) Seguer., Basil., Anglic., Gobler. et Felckm. 1

Α φορα· ὡς γὰρ ἐπὶ σώματος ἐνός (34) ἔδει τὰ πάντα εἶναι ἕλιον ἢ σελήνην· καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔδει τὸ ὄλον εἶναι χεῖρα, ἢ ὀφθαλμὸν, ἢ πόδα. Νῦν δὲ οὐκ ἔστι μὲν οὕτως· ὀρώμεν δὲ τὸ μὲν ἕλιον, τὸ δὲ σελήνην, τὸ δὲ γῆν· καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων τὸ μὲν πόδα, τὸ δὲ χεῖρα, τὸ δὲ κεφαλὴν. Ἡ δὲ τριαυτὴ διάταξις οὐκ αὐτομάτως αὐτὰ γεγενῆσθαι γνωρίζεται, ἀλλ' αἰτίαν τούτων προηγεῖσθαι δεικνυσιν· ἀφ' ἧς καὶ τὸν διαταξάμενον καὶ πάντα ποιήσαντα Θεὸν ἔστι νοεῖν. Ἄλλοι δὲ, ἐν οἷς ἔστι καὶ ὁ μέγας παρ' Ἑλλήσι (35) Πλάτων (36), ἐκ προϋποκειμένης καὶ ἀγενήτου ὕλης πεποιηθέναι τὸν Θεὸν τὰ ὅλα διηγούνται· μὴ ἂν γὰρ δύνασθαι τι ποιῆσαι τὸν Θεὸν, εἰ μὴ προϋπέκειτο ἡ ὕλη· ὡσπερ καὶ τῷ τέκτονι προϋποχεῖσθαι δεῖ τὸ ξύλον, ἵνα καὶ ἐργάσασθαι δυναθῆ.

Β Οὐκ ἴσασι δὲ τοῦτο λέγοντες, ὅτι ἀσθένειαν περιτιθέασι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστι τῆς ὕλης αὐτὸς αἴτιος, ἀλλ' ὅλως (37) ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ποιεῖ τὰ ὄντα, ἀσθενῆς εὐρίσκειται, μὴ δυνάμενος ἀνευ τῆς ὕλης ἐργάσασθαι τι τῶν γενομένων ὡσπερ ἀμέλει καὶ τοῦ τέκτονος ἀσθένεια ἔστι τὸ μὴ δύνασθαι χωρὶς τῶν ξύλων ἐργάσασθαι τι τῶν ἀναγκαίων. Καὶ καθ' ὑπόθεσιν γὰρ (38), εἰ μὴ ἦν ἡ ὕλη, οὐκ ἂν εἰργάσατο τι ὁ Θεός. Καὶ πῶς ἔτι ποιητῆς καὶ δημιουργοῦς ἂν λεχθεῖ ἐξ ἐτέρου τὸ ποιεῖν ἐσχηκώς, λέγω δὲ ἐκ τῆς ὕλης ; Ἔσται δὲ, εἰ οὕτως ἔχει, κατ' αὐτοὺς ὁ Θεὸς τεχνίτης μόνον καὶ οὐ κτίστης εἰς τὸ εἶναι, εἰ τῆν (39) ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζεται, τῆς δὲ ὕλης οὐκ ἔστιν αὐτὸς αἴτιος. Καθόλου γὰρ οὐδὲ κτίστης ἂν λεχθεῖ, εἰ μὴ κτίξει τὴν ὕλην, ἐξ ἧς καὶ τὰ κτισθέντα γέγονεν. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων ἄλλον ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται δημιουργὸν τῶν πάντων παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τυφλώτεροντες μέγα καὶ περὶ ἃ φθέγγονται. Τοῦ γὰρ (40) Κυρίου λέγοντος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· *Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ κτίσας ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς, καὶ εἶπεν· Ἔρεksen τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· καὶ ἕσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν*· εἶτα σημαίνων τὸν κτίσαντά φησιν· *Ὁ οὖν ὁ Θεὸς συνέξευθεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζτω*· πῶς οὗτοι ξένην τοῦ Πατρὸς τὴν κτίσιν εἰσάγουσιν ; Εἰ δὲ κατὰ τὸν Ἰωάννην πάντα περιλαβόντα καὶ λέγοντα· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*· πῶς ἂν ἄλλος εἴη ὁ δημιουργὸς παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ·

3. Ταῦτα μὲν οὗτοι μυθολογοῦσιν· ἡ δὲ ἐνθεὸς δι-

anon. ὅλως habent : alii cum editis omitunt.

(38) Sic Seguer. Basil., et Angl. At in Gobler. et Felck. 1, anon. γὰρ deest, ut et γοῦν quod in aliis et editis pro γὰρ legitur.

(39) Seguer., et τε. Gobler. et Felckm. 1 an. εἴ γε, qui iidem Seguer. et Gobler. paulo post habent, εἴ γε μὴ κτίξει.

(40) Gobler. et Felckm. 1 anon. particulam γὰρ non habent. Mox ibid. ἀπ' ἀρχῆς abest a Basil. Item ἄρσεν habent omnes mss., ut et legitur Matth. xix, 11. Editi, ἄρρεν.

δασκαλία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις τὴν μὲν τούτων Α ματαιολογίαν ὡς ἀθεότητα διαβάλλει. Οὐτε γὰρ αὐτομάτως, διὰ τὸ μὴ ἀπρονόητα εἶναι, οὔτε ἐκ προϋποκειμένης ὕλης, διὰ τὸ μὴ ἀσθενῆ εἶναι τὸν Θεόν· ἀλλ' εἰς οὐκ ὄντων καὶ μηδαμῶς (41) ὑπάρχοντα τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι πεποιμέναι τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Λόγου οἶδεν, ἥ φησι διὰ μὲν Μωϋσέως· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιέμενος· Πρῶτον πάντων πιστεύουσιν, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Ὅπερ καὶ Παῦλος σημαίνει φησί· Πιστεῖ νοοῦμεν καταηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Ὁ Θεὸς γὰρ ἀγαθὸς ἐστὶ, μᾶλλον δὲ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὑπάρχει· ἀγαθῶ δὲ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν οὐδενὸ τοῦ (44) εἶναι φθονήσας, εἰς οὐκ ὄντων τὰ πάντα πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν οἷς πρὸ (45) πάντων τῶν ἐπὶ γῆς τὸ ἀνθρώπων γένος ἐλεήσας, καὶ θεωρήσας, ὡς οὐχ ἱκανὸν εἶναι κατὰ τὸν τῆς ἰδίας γενέσεως λόγον διαμένειν αἰεὶ, πλέον τι χαριζόμενος αὐτοῖς οὐχ ἀπλῶς, ὡς περ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἄλογα ζῶα, ἔκτισε (46) τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐποίησεν αὐτοὺς, μεταδοὺς αὐτοῖς καὶ τῆς τοῦ ἰδίου Λόγου δυνάμεως, ἵνα ὡς περ σκιάς τινας ἔχοντες τοῦ Λόγου, καὶ γενόμενοι λογικοὶ, διαμένειν ἐν μακαριότητι δυναθῶσι, ζῶντες τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως τῶν (47) ἁγίων ἐν παραδείσῳ βίον. Εἰδὼς δὲ ἄλλιν τὴν ἀνθρώπων εἰς ἀμφοτέρα νεύειν δυναμένην προαίρεισιν, προλαθὼν ἡσφαλίσατο νόμον καὶ τόπον τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς χάριν. Εἰς τὸν ἑαυτοῦ γὰρ παράδεισον αὐτοὺς εἰσαγαγὼν, ἔδωκεν αὐτοῖς νόμον· ἵνα, εἰ μὲν φυλάξαιεν (48) τὴν χάριν, καὶ μένοιεν καλοὶ, ἔχουσι τὴν ἐν παραδείσῳ ἄλυπον καὶ ἀνώδυνον καὶ ἀμέριμον ζωὴν, πρὸς τῷ καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίας αὐτοῦ τὴν ἐπαγγελίαν ἔχειν· εἰ δὲ παραβαίεν καὶ στραφέντες γένοιτο φαῦλοι, γινώσκοντες ἑαυτοὺς τὴν ἐν θανάτῳ κατὰ φύσιν φθορὰν ὑπομένειν, καὶ μηκέτι μὲν ἐν παραδείσῳ ζῆν, ἔξω δὲ τούτου λοιπὸν ἀποθνήσκοντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ἐν τῇ φθορᾷ. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία Γραφὴ προσημαίνει (49) λέγουσα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ἄπο παρτὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκου καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγεσθε (50) ἀπ' αὐτοῦ· ἢ ὅ· ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Τὸ δὲ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τὸ μὴ μόνον ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ διαμένειν;

⁴¹ Genes. 1, 1. ⁴² Lib. 11, mandato 1. ⁴³ Hebr. xi, 3. ⁴⁴ Genes. 11, 10.

(41) Segner., μηδαμὴ μηδαμῶς.

(42-43) Ita habet textus Græcus: at in Vulgata sic legitur, ut ex invisibilibus visibilia fierent.

(44) Gobler. et Felckm. 1 anon., τό.

(45) Πρό δεest in Segner., Basil. et Anglic. Ibid. Anglic., ἀνθρώπων pro ἀνθρώπων. Item mox in eod. ὡς deest, cuius loco manu recenti, δετ.

(46) Pro ἐκτισε quod habent Segner., Gobler., et Felckm. 1 anon., alii cum editione Commel. habent ἐποίησεν.

(47) Τῶν deest in Felck n. 2 anon.

doctrina et Christi fides procul has illorum ineptias tanquam detestandam impietatem rejicit. Novit enim res non fortuito factas esse, quia providentia gubernantur: neque ex materia prius existente, quia Deus imbecillis non est: sed Deum omnino neutiquam prius existentia, ex nihilo per Verbum fecisse ut essent, uti per Moysem ait: *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁴²; et in utilissimo Pastoris libro ⁴³: *Primum omnium crede unum Deum esse, qui omnia creavit et perfecit, eaque quæ non erant ut essent fecit.* ⁴⁴ Idem etiam Paulus his verbis declarat ⁴⁵: *Fide intelligimus perfecta esse sæcula Verbo Dei, ut res quæ cernuntur non ex rebus apparentibus fierent* (42-43). Scilicet Deus bonus est, vel potius fons ipse est bonitatis: bonus autem nulli invidet, quapropter nulli rei quominus sit invidens, omnia per proprium Verbum Dominum nostrum Jesum Christum ex nihilo fecit, e quibus cum hominum genus præ cæteris omnibus, quæ in terra existunt, miseraretur, cerneretque illos ex propriæ naturæ conditione non sibi satis esse ad semper permanendum, aliquid amplius illis donavit, nec simpliciter, ut omnes brutas et terrestres animantes, homines creavit, sed eos ad suam imaginem fecit propriique Verbi virtutis participes reddidit, ut quasdam velut umbras Verbi habentes, et rationales facti, in beatitudine perseverare, veramque et sanctorum vere vitam in paradiso vivere possent. Præterea cum videret hominum voluntatem in utramque partem posse inflecti, datam eis gratiam lego et loco providentissime præmunivit. Siquidem illis in suum paradysum introductis legem dedit, at si gratiam concessam conservarent et boni permanerent, præter promissam in cælis immortalitatem, vita mœroris, doloris et sollicitudinis vacua in paradiso fruerentur; si vero datam legem transgressi, mali fierent, certo scirent se mortis corruptionem secundum naturam subituros, nec jam amplius in paradiso victuros, sed extra illum morientes, in morte et corruptione permansuros. Id porro testatur quoque divina Scriptura, quæ ex Dei persona sic loquitur: *Ex omni ligno paradisi comedet: de ligno autem scientiæ boni et mali, non comedetis ex illo; quacunquæ autem die comederitis, morte moriemini* ⁴⁶. Quid aliud, quæso, his verbis, *morte moriemini*, significatur, quam illos non tantum morituros esse, sed etiam in mortis corruptione permansuros?

(48) Segner., φυλάξαιεν. Paulo post καὶ ἀνώδυνον abest a Basil. Mox ibid. Anglic., Gobler., et Felckm. 1 anon., τό, ubi alii eum editis τῷ.

(49) Goblerian. et Felckm. 1 anonym., παρασημαίνει.

(50) Sic Gobler. et Felckm. 1 anon. atque ita legitur Gen. 11, 17. Alii autem cum editis, φάγησθε. Mox ibid. hæc verba: τὸ δὲ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, deest in Segner., Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea exprimit Nannius: at alii cum editis habent, et expriment Omnibonus et Ambrosius Camald.

4. Miraris fortasse, quid tandem nos, cum de humana natura à Verbo assumpta dicere instituerimus, tunc de prima hominum origine disputemus. Atqui id a sine nostræ orationis minime alienum est. Quia enim sermonem habemus de Salvatoris nostri ad nos adventu, necesse est etiam de hominum primordiis loqui, quo plane perspicias nostram causam ejus adventus fuisse occasionem, nostroque peccato Verbi benignitatem excitatam fuisse, ut ad nos accederet et inter homines Dominus appareret. Nos enim causa sumus cur corpus assumpserit, nostramque ob salutem in humano corpore nasci et apparere benignissime voluit. Hoc igitur modo Deus hominem fecit atque immortalē manere voluit. At homines neglecta ac rejecta Dei contemplatione, sibi ipsis malitiam excogitaverunt, uti superiore oratione dictum est, atque ita in denuntiatam mortis damnationem misere inciderunt, nec vero post hæc quales creati sunt, permansere; sed suis cogitationibus in dies magis corrupti, in mortis ditionem et potestatem sunt redacti. Nam præcepti transgressio illos ad propriæ naturæ conditionem revocavit; ut quemadmodum cum non essent, facti sunt, sic in eo **4** quod sunt, corruptionem, labente tempore, patenter, idque meritissimo. Namque, si Verbi præsentia et beneficentia vocati sunt ut essent, qui ex naturæ conditione aliquando non erant, consequens fuit ut homines Dei contemplatione nudati et ad res quæ nullo modo existunt conversi (siquidem mala non existunt, bona vero existunt, utpote quæ a Deo existente facta sint), beneficio quoque semper existendi spoliarentur, hoc est, ut dissoluti, in morte et corruptione manerent. Homo enim ex sua natura mortalitatis est, quippe qui ex nihilo factus sit. Attamen propter suam cum illo qui est similitudinem, si eam constanti ejus contemplatione conservasset, naturalem corruptionem retidisset mansissetque incorruptus, sicuti Sapientia ait: *Observatio legum, confirmatio est incorruptionis* ⁵⁰. Factus autem incorruptus, jam ut Deus vixisset, quod quidem divina Scriptura alicubi his verbis significat: *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes: vos autem sicut homines morimini, et sicut unus de principibus caditis* ⁵¹.

5. Nam Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam divini Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab æternis rebus aversi et ad res corruptioni subjectas consilio diaboli conversi,

⁵⁰ Sap. vi, 19. ⁵¹ Psal. LXXI, 6, 7.

(51) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀλλ' ἴσως. Alii ἴσως tantum habent, et ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(52) Gobler. et Felckm. 1 anon., γινώσκεις. Mox Segner. ἐκείνῳ habet, ubi editi ἐκείνων, mendose. Item paulo post pro παράδοσις, Gobler. et Felckm. 1 anon., παράδοσις male habent.

(53) Editio Commel. αὐτήν.

(54) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐποίησεν.

(55) Felckm. 2 anon., ἐλέγχθη.

(56) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποστραφέντες, mendose.

4. Ἴσως (51) θαυμάζεις τί δήποτε, περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου προθέμενοι λέγειν, νῦν περί τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων διηγοῦμεθα. Ἄλλα καί τοῦτο οὐκ ἀλλότριον ἐστὶ τοῦ σκοποῦ τῆς διηγήσεως. Ἀνάγκη γὰρ ἡμᾶς, λέγοντας περί τῆς εἰς ἡμᾶς ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος, λέγειν καί περί τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀρχῆς, ἵνα γινώσκῃς (52), ὅτι ἡ ἡμῶν αἰτία ἐκείνῳ γέγονε πρόφασις τῆς καθόδου, καί ἡ ἡμῶν παράδοσις τοῦ Λόγου τὴν φιλανθρωπίαν ἐξεκαίεσθε, ὥστε καί εἰς ἡμᾶς φθάσαι καί φανῆναι τὸν Κύριον ἐν ἀνθρώποις. Τῆς γὰρ ἐκείνου ἐνσωματώσεως ἡμῶν γεγονάμεν ὑπόθεσις, καί διὰ τὴν (53) ἡμῶν σωτηρίαν ἐφιλανθρωπεύσατο καί ἐν ἀνθρώπινῳ γενέσθαι καί φανῆναι σώματι. Οὕτως μὲν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπων πεποίηκε (54), καί μένειν ἠθέλησεν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀνθρώποι δὲ, κατολιγώρησαντες καί ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κατανόησιν, λογισάμενοι δὲ καί ἐπινοήσαντες ἑαυτοῖς τὴν κακίαν, ὥσπερ ἐν τοῖς πρώτοις ἐλέχθη (55), ἔσχον τὴν προαπειληθεῖσαν τοῦ θανάτου κατάκρισιν, καί λοιπὸν οὐκ ἔτι, ὡς γεγόνασι, διέμενον· ἀλλ' ὡς ἐλογίζοντο, διεσθέρωντο, καί ὁ θάνατος αὐτῶν ἐκράτει βασιλεύων. Ἡ γὰρ παράδοσις τῆς ἐντολῆς εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοὺς ἐπέστρεφεν, ἵνα, ὥσπερ οὐκ ὄντες γεγόνασιν, οὕτως καί τὴν εἰς τὸ εἶναι φοβρὰν ὑπομείνωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως. Εἰ γὰρ, φύσιν ἔχοντες τὸ μὴ εἶναι ποτε, τῇ τοῦ Λόγου παρουσίᾳ καί φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ εἶναι ἐκλήθησαν, ἀκόλουθον ἦν κενωθέντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καί εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἀποστραφέντας (56) (οὐκ ὄντα γὰρ ἔστι τὰ κακά, ὄντα δὲ τὰ καλά, ἐπειδὴ περ ἀπὸ τοῦ ὄντος Θεοῦ γεγόνασι·) κενωθῆναι καί τοῦ εἶναι ἀεὶ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διαλυθέντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καί τῇ φοβρᾷ. Ἔστι μὲν (57) γὰρ κατὰ φύσιν ἀνθρώπος θνητὸς, ἅτε διὰ ἐξ οὐκ ὄντων γεγόνως. Διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν (58) ὄντα ὁμοίωσιν, ἦν εἰ ἐφύλαττε διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατανοήσεως, ἠμύλωνεν ἂν τὴν κατὰ φύσιν φοβρὰν, καί ἔμεινεν ἀφθαρτος, καθάπερ ἡ Σοφία φησί: *Προσοχὴ νόμων βεβαίως εἰς ἀφθαρσίας*. Ἀφθαρτος δὲ ὢν, ἐξῆ λοιπὸν ὡς Θεός, ὡς που καί ἡ θεία (59) Γραφή τοῦτο σημαίνει λέγουσα: *Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καί υἱοὶ Ἰσραὴλ πάντες· ὑμεῖς δὲ ὡς ἀνθρώποι ἀποθνήσκετε καί ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε*.

5. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν, ἀλλὰ καί τὸ κατὰ Θεὸν ζῆν ἡμῖν ἐχαρίσατο τῇ τοῦ Λόγου χάριτι· οἱ δὲ ἀνθρώποι, ἀποστραφέντες (60) τὰ αἰώνια, καί συμβουλία τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φοβρᾶς ἐπιστραφέντες, ἑαυτοῖς αἰτιοὶ τῆς

(57) Mēn abest a Basil. et Anglie.

(58) Sic Segner. Editi τὰ. Omnibonus quoque et Ambrosius Camald. legerunt τὸν ὄντα, necnon Nannius qui hanc vocem vertit *Deo*. Mox ibidem, post ἦν, Segner., Anglie., Gobler. et Felckm. 1 anon., et, editi omittunt. Felckm. 2 anon., ἦν mendose habet absque particula et.

(59) Καί et θεία desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Vulgata habet, *morimini et caditis*.

(60) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποστραφέντες.

ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, ὄντες μὲν, ὡς A
προείπον, κατὰ φύσιν φθαρτοί, χάριτι δὲ τῆς τοῦ Λό-
γου μετουσίας τοῦ κατὰ φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμε-
νήκεισαν καλοί. Διὰ γὰρ τὸν συνόντα τούτοις Λόγον
καὶ ἡ κατὰ φύσιν φθορὰ τούτων οὐκ ἤγγιζε (61),
καθὼς καὶ ἡ Σοφία φησὶν· Ὁ θεὸς ἐκτίσσε τὸν ἀν-
θρώπου ἐκ' ἀφθαρσίας καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀδιό-
τητος (62)· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν
εἰς τὸν κόσμον. Τούτου δὲ γενομένου, οἱ μὲν ἀν-
θρώποι ἀπέθνησκον, ἡ δὲ φθορὰ λοιπὸν κατ' αὐτῶν
ἤμικταν, καὶ πλεόν τοῦ κατὰ φύσιν ἰσχύουσα καθ'
ἔλου τοῦ γένους, ὅση καὶ τὴν ἀπειλήν τοῦ Θεοῦ
διὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς κατ' αὐτῶν προει-
λήφει. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς πλημμελήμασιν οἱ ἀνθρω-
ποι οὐκ ἔχρισ ὄρων ὠρισμένων εἰστήκεισαν· ἀλλὰ
κατ' ὀλίγον ἐπικτεινόμενοι, λοιπὸν καὶ εἰς ἀμετρον B
ἐληλύθασιν (63), ἐξ ἀρχῆς μὲν εὐρεται τῆς κακίας
γενόμενοι, καὶ καθ' ἑαυτῶν τὸν θάνατον προκαλεσά-
μενοι καὶ τὴν φθορὰν ὑστερον δὲ εἰς ἀδικίαν ἐκτρα-
πέυτες, καὶ παρανομίαν πᾶσαν ὑπεβάλλοντες, καὶ
μὴ ἐνὶ κακῷ ἰστάμενοι, ἀλλὰ πάντα καινὰ καινοῖς
ἐπινοοῦντες, ἀκόρεστοι περὶ τὸ ἁμαρτάνειν γεγόνασι.
Μοιχεῖαι μὲν γὰρ ἦσαν καὶ κλοπαὶ πανταχοῦ, φόνοι
δὲ καὶ ἀρπαγῶν πλῆρη ἦν ἡ σύμπασα γῆ· καὶ νόμου
μὲν οὐκ ἦν φρονεῖς περὶ φθορᾶς καὶ ἀδικίας· πάντα
ἔξ τὰ κακὰ καθ' ἕνα καὶ κοινῇ παρὰ πᾶσιν ἐπράττετο.
Πόλεις μὲν κατὰ πόλεων ἐπολέμου· καὶ ἔθνη κατὰ
ἐθνῶν ἠγείρετο (64)· διήρητο δὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη
στάσει καὶ μάχαις, ἐκάστου φιλονεικούντος ἐν τῷ
παρανομεῖν. Οὐκ ἦν δὲ τούτων μακρὰν οὐδὲ τὰ παρὰ
φύσιν, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Ἀπόστο- C
λος· Αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν
φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν· ὁμοίως δὲ
καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς
θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς
ἀλλήλους, ἄρρενες ἐν ἄρρεσι τὴν ἀσχημοσύνην
κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμυσθίαν ἦν εἶδει
τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνον-
τες (65).

6. Διὰ δὲ ταῦτα πλεον τοῦ θανάτου κρατήσαντος,
καὶ τῆς φθορᾶς παραμενούσης κατὰ τῶν ἀνθρώπων,
τὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθειρέτο· ὁ δὲ λογικὸς
καὶ κατ' εἰκόνα γενόμενος ἄνθρωπος ἠφανίζετο· καὶ
τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενόμενον ἔργον παραπύλλυτο (66).
Καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος, ὡς προείπον, νόμῳ λοιπὸν
ἴσχυε καθ' ἡμῶν· καὶ οὐχ οἷόν τε ἦν τὸν νόμον ἐκ-
φυγεῖν, διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ τεθεῖσθαι τοῦτον τῆς παρα-
βάσεως χάριν. Καὶ ἦν ἀτοπον ὁμοῦ καὶ ἀπρεπὲς τὸ
γινομένου ἀληθῶς. Ἄτοπον μὲν γὰρ ἦν εἰπόντα (67)
τὸν Θεὸν ψεύσασθαι, ὥστε νομοθετήσαντος αὐτοῦ

⁶³ Sap. II, 23, 24. ⁶⁴ Rom. I, 26, 27.

(61) Basil., ἤγγιζε.

(62) Græcus Scripturæ textus habet, καὶ εἰκόνα
τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν, *imaginem pro-*
priae proprietatis fecit eum. Vulgata, *ad imaginem*
similitudinis suæ fecit illum.

(63) Anglicanus, ἐξεληλύθασιν. Κατ' seq. abest ab
eodem.

(64) Sic Seguer. Alii vero cum editis, ἐγείρετο.

(65) Sic Seguer., Basil., Gobler. et Felckm. 1 an.,

sibi ipsis corruptionis mortis auctores facti sunt :
qui, ut dixi, ex natura quidem mortales erant, sed
gratia, qua Verbi erant participes, naturæ condi-
tionem haud dubie effugissent, si boni utique per-
mansissent. Siquidem propter Verbum, quod cum
illis fuisset, ad eos naturalis corruptio non acces-
sisset, ut et Sapientia his verbis testatur : *Deus*
creavit hominem ut incorruptus esset, et imaginem
propriae æternitatis : invidia autem diaboli mors in-
troivit in mundum ⁶³. Quo quidem facto homines
mori cœperunt, deincepsque contra illos viguit cor-
ruptio, quæ eo majores vires quam ipsa etiam na-
turæ conditio in universum genus habuit, quod
Numinis comminationem ob violatam legem antea
contra homines acceperat. Neque enim illi in pec-
catis intra certos terminos constitere, sed paulatim
progredientes, omnem modum transcendere. Initio
quidem facti malitiæ inventores, mortem et corru-
ptionem adversus seipsos provocaverunt : deinde
vero in injustitiam delapsi, omnemque iniquitatem
prætergressi, nullo in malo stantes sed novis nova
omnia addentes, insatiabiles ad peccandum facti
sunt. Hinc ubique supra et furta erant : cædibus et
rapinis plenus erat universus terrarum orbis, nulla-
que lex corruptelas et injustitiam cohibebat : sed
omnia mala privatim et publice cuncti committe-
bant. Civitates adversus civitates bella gerebant ;
gentes contra gentes insurgebant, totus denique or-
bis pugnis et seditionibus discindebatur, dum sin-
guli in patrandis flagitiis contenderent. Nec vero
illa etiam quæ contra naturam sunt scelera procul
ab his erant, sed, ut dixit Christi testis Apostolus :
Feminae eorum immutaverunt naturalem usum in
eum usum qui est contra naturam. Similiter autem
et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt
in desideriis suis in invicem, masculi in masculos
turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit,
erroris sui in semetipsis recipientes ⁶⁴.

6. Eam ob rem morte magis magisque inva-
lescente, et corruptione contra homines persistente,
peribat hominum genus, ipseque homo rationis par-
ticeps et ad imaginem factus interibat, ac opus a
Deo constructum destruebatur. Jam enim, ut supra
docui, mors vi legis contra nos maxime valebat, nec
vitari poterat lex illa, quippe quæ a Deo prævarica-
tionis causa fuerat imposita. Quæ res sane absurda
simul et indecora fuit. Nam absurdum erat Deum
loquentem mentiri, si nempe Deo hominem si man-
datum violaret mori statuente, violato mandato non

atque ita legitur in Græco S. Scripturæ textu : alii
vero cum editis, ἀπολαμβάντες.

(66) Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon., παρ-
απόλλετο. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon. omit-
tunt καὶ γὰρ, quæ nec exprimit Nannius : alii autem
cum editis habent, et legerunt Omnibus et
Ambrosius Canald.

(67) Anglicanus, Ἄτοπον γὰρ ἂν εἶη.

moreretur, sed irritus fieret ejus sermo. Siquidem verax Deus non fuisset, si illo nos morituros dicente, homo non moreretur. Alia autem ex parte indecorum erat res rationis compotes et Verbi Dei semel factas participes interire, rursusque in nihilum corruptione reverti. Divina enim bonitate indignum prorsus erat res a Deo factas, ob fraudem, qua homines diabolus circumvenit, destrui. In primis vero dedecebat, Dei artem in hominibus vel propter illorum incuriam vel propter dæmonum dolum deleri. Itaque hominibus pereuntibus talibusque operibus in exitium labentibus, quid Deum, qui bonus est, facere oportebat? An sinere ut corruptio adversus illos valeret et mors eis dominaretur? At quid profuisset illos ab initio factos esse? Satius enim erat eos omnino non fieri, quam factos negligi et interire. Siquidem hujusmodi negligentia infirmitatis Dei non bonitatis majus fuisset argumentum, si nimirum opus quod fecerat destrui permisisset, quam si hominem ab initio penitus non fecisset. Si enim non fecisset, nullus esset qui de infirmitate cogitaret: at, postquam illum fecit et ut esset creavit, opus perire præsertim in ipsius auctoris conspectu res fuisset perabsurda. Itaque par Deo non erat sinere homines in corruptionem labi, quia id indecorum et indignum divinæ bonitatis erat.

Ἰδὲ τοὺς ἀνθρώπους μὴ ἀφιέναι φέρεσθαι τῇ φθορᾷ, ἀγαθότητος.

7. Verum, quemadmodum ita rem esse decebat; C sic rursus e contrario, Deo quoque conveniebat in lege quam de morte tulerat veracem videri. Absurdum enim fuisset Deum veritatis patrem, nostræ utilitatis et conservationis causa mendacem videri. Quid igitur hac in re fieri oportuit, vel quid hic agere Deus debuit? Legis perfractæ pœnitentiam ab hominibus exigere? Id enim Deo dignum esse non immerito quis dixerit, ut quemadmodum ex transgressione corruptioni subjecti fuerunt, sic ex pœnitentia incorrupti iterum fierent. Atqui neque pœnitentia id quod Deo decorum est servabat, quandoquidem si mortem homines effugissent, Deus non verax nihilominus mansisset, neque etiam pœnitentia naturæ conditionem solvit, sed tantum a peccatis coercescit. Unde, si solum fuisset peccatum, nec corruptio subsequuta fuisset, recte hic locum habuisset pœnitentia; sed ubi præeunte transgressione, homines in corruptionem naturæ debitam incurrerunt, et divinæ similitudinis gratia spoliati sunt, quid aliud, quæso, fieri oportuit? vel ejusnam opera ad hujusmodi gratiam et instaurationem præstandam necessaria fuit, nisi Dei Verbi, a quo omnia ex nihilo

(68) Sic omnes mss. Editi autem, ἢ χρῆσις τίς.

(69) Seguer., Goblerian. et Felckm. 1 anon., γινόμενα.

(70) Seguer. et Anglic., πεποιτῆται.

(71) Ὡστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεόν desunt in Gobler. et Felckm. 1 anon. nec ea expressit Nannius: alii cum editis habent, et verterunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(72) Ita omnes mss. Editi vero, γένοιτο.

(75) Sic Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii

θανάτῳ ἀποθνήσκειν τὸν ἄνθρωπον, εἰ παραβαίῃ τὴν ἐντολήν, μετὰ τὴν παράβασιν μὴ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ λύεσθαι τὸν τοῦτου λόγον. Οὐκ ἀληθῆς γὰρ ἦν ὁ Θεός, εἰ, εἰπόντος αὐτοῦ ἀποθνήσκειν ἡμᾶς, μὴ ἀπέθνησκειν ὁ ἄνθρωπος. Ἀπρεπέδες δὲ ἦν πάλιν τὰ ἀπαξ γεγόμενα λογικὰ καὶ τοῦ Λόγου αὐτοῦ μετασχόντα παραπόλλυσθαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι διὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστρέφειν. Οὐκ ἄξιον γὰρ ἦν τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γεγόμενα διαφθείρεσθαι διὰ τὴν παρά τοῦ διαβόλου γενομένην τοῖς ἀνθρώποις ἀπάτην. Ἄλλως τε καὶ τῶν ἀπρεπεστάτων ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ τέχνην ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀφανίζεσθαι ἢ διὰ τὴν αὐτῶν ἀμέλειαν ἢ διὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην. Φθειρομένων τοίνυν τῶν λογικῶν καὶ παραπολλυμένων τῶν τοιοῦτων ἔργων, τί τὸν Θεὸν ἴδῃ ποιεῖν ἀγαθὸν ὄντα; Ἀφεῖναι τὴν φθορὰν κατ' αὐτῶν ἰσχύειν, καὶ τὸν θάνατον αὐτῶν κρατεῖν; Καὶ τίς ἡ χρεῖα (68) τοῦ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ γενέσθαι; Ἐδεῖ γὰρ μὴ γενέσθαι, ἢ γεγόμενα (69) παραμεληθῆναι καὶ ἀπολέσθαι. Ἀσθένεια γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγαθότης ἐκ τῆς ἀμελείας γινώσκεται τοῦ Θεοῦ, εἰ ποιήσας παρορᾷ φθαρῆναι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, ἥπερ εἰ μὴ πεποιτῆκε (70) κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸν ἄνθρωπον. Μὴ ποιήσαντος μὲν γὰρ οὐκ ἦν ὁ λογιζόμενος τὴν ἀσθένειαν· ποιήσαντος δὲ καὶ εἰς τὸ εἶναι κτίσαντος, ἀτοπώτατον ἦν ἀπόλλυσθαι τὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ἐπ' ὕβρι τοῦ πεποιηκότος. Οὐκοῦν διὰ τὸ ἀπρεπέδες καὶ ἀνάξιον εἶναι τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ

7. Ἄλλ' ὥσπερ ἴδῃ τοῦτο γενέσθαι, οὕτω καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων πάλιν ἀντίκειται τὸ πρὸς τὸν Θεὸν εὐλογον, ὥστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν Θεὸν (71) ἐν τῇ περὶ τοῦ θανάτου νομοθεσίᾳ. Ἄτοπον γὰρ ἦν διὰ τὴν ἡμῶν ὠφέλειαν καὶ διαμονὴν ψεύστην φανῆναι τὸν τῆς ἀληθείας πατέρα Θεόν. Τί οὖν ἴδῃ καὶ περὶ τοῦτου γενέσθαι ἢ ποιῆσαι τὸν Θεόν; Μετάνοιαν ἐπὶ τῇ παράβασει τῶν ἀνθρώπων ἀπαίτησαι; Τοῦτο γὰρ ἂν τις ἄξιον φήσειε Θεοῦ, λέγων, ὅτι, ὥσπερ ἐκ τῆς παράβασως εἰς φθορὰν γεγόνασιν, οὕτως ἐκ τῆς μετανοίας γένοιτο (72) πάλιν ἂν εἰς ἀφθαρσίαν. Ἄλλ' ἢ μετάνοια οὕτε τὸ ἐύλογον τὸ πρὸς τὸν Θεὸν ἐφύλαττεν· ἔμμενε γὰρ πάλιν οὐκ ἀληθῆς, μὴ κρατουμένους ἐν τῷ θανάτῳ τῶν ἀνθρώπων· οὕτε δὲ ἡ μετάνοια ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀνακαλεῖται, ἀλλὰ μόνον καυεῖ τῶν ἀμαρτημάτων. Εἰ μὲν οὖν μόνον ἦν πλημμέλημα καὶ μὴ φθορᾶς ἐπακολούθησις, καλῶς ἂν ἦν ἡ μετάνοια· εἰ δὲ, ἀπαξ προλαβούσης τῆς παραβάσεως, εἰς τὴν κατὰ φύσιν (73) φθορὰν ἐκρατοῦντο οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὴν τοῦ κατ' εἰκόνα χάριν ἀραιρεθέντες ἦσαν, τί ἄλλο ἴδῃ γενέσθαι; ἢ τίνας ἦν χρεῖα πρὸς τὴν τοιαύτην χάριν καὶ ἀνάκλησιν ἢ τοῦ καὶ (74) κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποιηκότος τὰ ὅλα τοῦ Θεοῦ Λόγου; cum editis, παρὰ φύσιν, atque ita legit Nannius. Omnibonus et Ambrosius Camald. κατὰ φύσιν legerunt, idque melius et ex inente sancti Athanasii, ut patet.

(74) Seguer., Basil. et Felckm. 2 anon., καὶ post τοῦ addunt et post ἀρχὴν tollunt: editi contra post τοῦ omitunt et post ἀρχὴν addunt: alii mss. utrobique omitunt. Mox post ὅλα, art. τοῦ deest in Anglic.

Αὐτοῦ γὰρ ἦν πάλιν καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν ἐνεγκεῖν, καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων εὐλογον ἀποσῶσαι πρὸς τὸν Πατέρα. Λόγος γὰρ ὢν τοῦ Πατρὸς καὶ ὑπὲρ πάντας ὢν, ἀκολούθως καὶ ἀνακτίσαι τὰ ὅλα (75) μόνος ἦν δυνατὸς, καὶ ὑπὲρ πάντων παθεῖν, καὶ πρεσβεῦσαι περὶ πάντων ἰκανὸς πρὸς τὸν Πατέρα.

8. Τοῦτου δὴ ἔνεκεν ὁ ἀσίματος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἄυλος τοῦ Θεοῦ Λόγος παραγίνεται εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, οὗτι γε μακρὰν ὢν πρότερον· οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ κενὸν ὑπολείπεται τῆς κτίσεως μέρος, πάντα δὲ διὰ πάντων πεπλήρωκεν αὐτὸς συνὼν τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ· ἀλλὰ παραγίνεται συγκαταβαίνων τῇ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπιᾷ καὶ ἐπιφανείᾳ. Καὶ ἰδὼν τὸ λαγικὸν ἀπολλύμενον γένος, καὶ τὸν θάνατον κατ' αὐτῶν βασιλεύοντα τῇ φθορᾷ· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν ἀπειλήν τῆς παραδόσεως διακρατούσαν τὴν καθ' ἡμῶν φθοράν, καὶ ὅτι ἀποπον ἦν πρὸ τοῦ πληρωθῆναι τὸν νόμον λυθῆναι· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ἀπρεπὲς ἐν τῷ συμβεηκότι, ὅτι ὢν αὐτὸς ἦν δημιουργὸς, ταῦτα παρηφανίζετο· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλουσαν κακίαν, ὅτι κατ' ὀλίγον καὶ ἀφόρητον αὐτὴν ἠξίησαν καθ' ἑαυτῶν· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ὑπεύθυνον πάντων τῶν (76) ἀνθρώπων πρὸς τὸν θάνατον· ἐλεήσας τὸ γένος ἡμῶν, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν οἰκτιρήσας, καὶ τῇ φθορᾷ ἡμῶν συγκαταβάς, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κράτησιν οὐκ ἐνέγκας (77), ἵνα μὴ τὸ γενόμενον ἀπόληται, καὶ εἰς ἀργὸν τοῦ Πατρὸς τὸ εἰς ἀνθρώπους ἔργον αὐτοῦ γένηται, λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο οὐκ ἄλλότριον τοῦ ἡμετέρου. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἠθέλησεν ἐν σώματι γενέσθαι, οὐδὲ μόνον ἤθελε φανῆναι· ἐδύνατο γὰρ, εἰ μόνον ἤθελε φανῆναι, καὶ δι' ἑτέρου κρείττονος τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ ποιήσασθαι· ἀλλὰ λαμβάνει τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ἀκράντου (78) καὶ ἀμιάντου, ἀνδρὸς ἀπίερου Παρθένου, καθαρὸν καὶ ὄντως ἀμιγὲς τῆς ἀνδρῶν συνουσίας. Αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, ἐν τῇ Παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ ναὸν τὸ σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὡς περ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωρίζομενος καὶ ἐνοικῶν· καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ ὅμοιον λαβὼν, διὰ τὸ πάντας ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἀντὶ πάντων αὐτὸ θανάτῳ παραδιδούς, προσήγε τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦτο φιλανθρώπως ποιῶν, ἵνα, ὡς μὲν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ, λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, ἅτε δὴ πληρωθείσης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κυριακῷ σώματι, καὶ μηκέτι χώραν ἔχοντος κατὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων· ὡς δὲ εἰς φθορὰν ἀναστρέψαντας τοὺς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ, καὶ ζωοποιήσῃ τούτους ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποιήσει καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι τὸν θάνατον ἀπ' αὐτῶν (79) ὡς καλὰ μὴν ἀπὸ πυρὸς ἐξαφανίζων.

(75) Sic omnes mss. atque ita omnes interpretes legerunt. Editio Commel., ὅλος. Ibidem pro ἀνακτίσαι, Ambrosius Camaldul. et Nannius legisse videntur ἀνακτίσαι. Nam hic vertunt *recuperare*.

(76) Art. τῶνδεστ in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Paulo post, ἡμῶν ante οἰκτιρήσας deest in Anglic.

(77) Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni 1

A initio facta sunt? 43 Ipsius siquidem erat id quod corruptum erat, incorruptum iterum reddere et pro omnibus id quod Patrem decebat servare. Cum enim Patris sit Verbum, et omnibus longe antecellat, solus quoque ipse idcirco universa instaurare poterat : solus idoneus fuit qui pro omnibus pateretur, et pro cunctis apud Patrem intercederet.

8. Itaque hujus rei gratia incorporeum et corruptionis ac materiæ expertus Dei Verbum, in nostram regionem advenit, quanquam antea non procul aberat : nulla enim pars mundi illo unquam vacua fuit, sed una cum suo Patre existens omnia ubique implebat. Venit vero sua erga nos benignitate, et quatenus sese palam nobis exhibuit. Nempe, cum hominum genus interire, et mortem contra illos corruptione dominari cerneret ; cum Dei comminatione et sententia in transgressionem lata, nostri corruptionem corroborari videret, absurdumque esse legem solvi antequam Impleretur : cum item attenderet non decere ea deleri quorum ipse opifex esset : cumque aliunde conspiceret hominum malitiam supra modum crescere, illamque paulatim contra seipos adeo auxisse, ut jam amplius tolerari non posset : cum denique omnes homines mortis reos esse videret, nostri ipse generis et infirmitatis misertus, nostraque motus corruptione, nec mortem in nobis dominari ferens, ne scilicet quod factum fuerat periret, suique Patris in homine formando opus vanum fieret, sibi ipsi corpus accepit, idque nostri non dissimile ; nec enim esse tantum in corpore, vel solum apparere voluit. Nam, si tantum apparere voluisset, potuisset sane aliud præstantius corpus assumere ; verum nostrum corpus accepit, idque non quoquomodo, sed ex inviolata et incorrupta ac viri experte Virgine purum verique nullius viri conjunctione inquinatum accepit. Nam cum ipse potens et rerum omnium sit effector, sibi in Virgine templum, corpus scilicet, exstruxit, illudque tanquam instrumentum sibi proprium fecit, in quo se notum faceret et habitaret : sic ergo simili corpore e nostris accepto, quia omnes mortis corruptioni subjecti erant, illud pro omnibus morti traditum Patri summa cum benignitate obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra homines lata solveretur, utpote quæ in Dominico corpore suam vim complevisset, nec proinde locum amplius adversus similes homines haberet ; tum ut homines in corruptionem reversos, iterum incorruptos redderet, atque a morte ad vitam revocaret, corpore quod sibi assumpserat et resurrectionis gratia mortem ab eis, non secus ac stipula ab igne consumitur, penitus amovens.

anonymus, ἐνεγκῶν.

(78) Felckm. 2 anon. et editio Commel., ἀρράντου. Ibid. ante ἀνδρὸς, particulam καὶ exprimitur Nannius et Ambrosius Camald. Item ibid. pro ἀνδρὸς ἀπίερου, Anglic. μητρός habet. Idem ibid. pro ἀμιγῆς. ἄνευ habet.

(79) Seguer. ἀπ' αὐτῶν post θάνατον habet ; alii cum editis post πυρὸς. In Anglic. utrobique deest.

9. Nam cum Verbum intelligeret non posse aliter hominum corruptionem solvi, nisi omnino morerentur : cum item fieri non poterat ut Verbum, utpote immortale et Patris Filius, moreretur : idcirco corpus quod mori posset sibi assumpsit, ut illud Verbi omnium præsidis factum particeps, morti pro omnibus satis esset, atque propter Verbum in se habitans, incorruptum permaneret, ac denique in posterum corruptio resurrectionis gratia ab omnibus discederet. Hinc corpus quod sibi ipse accepit, velut hostiam et victimam omnium puram macula mortis offerendo, mortem statim ab omnibus similibus, suo pro aliis oblato, propulsavit. Sic enim Dei Verbum superius omnibus existens, suum templum et corporeum instrumentum pro omnibus, uti decebat, devovendo et offerendo, id quod debebatur in morte solvit, atque ita omnibus per simile corpus conjunctus incorruptus Dei Filius, omnes resurrectionis promissione incorruptos jure et merito reddidit. Ipsa siquidem mortis corruptio nullam jam vim adversus homines habet ob Verbum quod in illis per unum corpus habitat. Nempe, quemadmodum si magnus aliquis imperator in insignem aliquam urbem ingressus, in una ejus domo maneret, id maximo honori illi civitati esset, nec eam tunc vel hostis vel latro auderet divexare : sed potius ob imperatorem in una ejus domo commorantem diligentissime custodiretur : ita quoque idem in omnium moderatore licet observare. Nam ubi ille in nostram regionem introivit, et sibi domicilium in uno corpore ex nostris elegit, mox omnes hostium adversus homines insidiæ finem habuere, et mortis corruptio, cujus vires adversus illos tantæ antea erant, penitus evanuit. Periisset enim hominum genus, nisi omnium Dominus et servator Dei Filius mortem consumpturus advenisset.

10. Cæterum vere magnum hoc opus divinæ bonitati in primis congruebat. Namque, si imperator domum sive urbem a se ædificatam, ac deinde civium incuria a latronibus impugnatam nequaquam deserit, sed ut proprium opus defendit et tuetur, neque ad civium inertiam, sed ad id quod sibi decorum est respicit : multo magis optimi Patris Deus Verbum in corruptionem abeuntem hominum naturam non dereliquit : sed mortem, in quam illi incurrerant, proprio oblato corpore, delevit, illorumque negligentiam sua doctrina emendavit, et omnia, quæ hominum erant, sua virtute ac potentia

(80) Hic locus ab hac voce συνιδών ad hæc verba διὰ τοῦ ἐνδὸς σώματος integer refertur a Theodoro, dialogo 3, qui ἀπαθής inscribitur.

(81) Sic mss. et Theod. Editio autem Commel., οὐ καί. Mox pro πάντας ut editi habent, Seguer., Gobler., Felck. 1 anon. et Theod. πάντως habent; Anglic. παντός mendose pro πάντως.

(82) Sic Seguer., Basil. et Theod. At alii cum editis τοῦτο omittunt. Ibid. pro πάντων, Theod. πάντας habet.

(83) Gobler., Felckm. 1 anon. et Theod., τῆ καταλήξω. Alii cum editis, καταλλήλου, ut et interpretes

9. Συνιδών γὰρ ὁ Λόγος (80), ὅτι ἄλλως οὐκ (81) ἂν λυθείη τῶν ἀνθρώπων ἡ φθορά, εἰ μὴ διὰ τοῦ πάντως ἀποθανεῖν· οὐχ οἶδόν τε δὲ ἦν τὸν Λόγον ἀποθανεῖν ἀθάνατον ὄντα καὶ τοῦ Πατρὸς Υἱόν· τούτου ἕνεκεν τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα, ἵνα τοῦτο (82) τοῦ ἐπὶ πάντων Λόγου μεταλάβῃ, ἀντι πάντων ἰκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὸν ἐνοιχθῆσαντα Λόγον ἀφθαρτον διαμείνῃ, καὶ λοιπὸν ἀπὸ πάντων ἡ φθορά παύσεται τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι. Ὅθεν ὡς ἱερεῖον καὶ θῦμα παντός ἐλεύθερον σπλίου, δ' αὐτῆς ἑαυτῷ ἔλαβε σῶμα προσάγων εἰς θάνατον, ἀπὸ πάντων εὐθὺς τῶν ὁμοίων ἠφάνισε τὸν θάνατον τῇ προσφορᾷ τοῦ καταλλήλου (83). Ὑπὲρ πάντας γὰρ ὧν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἰκότως, τὸν ἑαυτοῦ ναὸν καὶ τὸ σωματικὸν ὄργανον προσάγων ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, ἐπλήρωσεν τὸ ὀφειλόμενον ἐν (84) τῷ θανάτῳ· καὶ οὕτως συνών διὰ τοῦ ὁμοίου τοῖς πᾶσιν ὁ ἀφθαρτος τοῦ Θεοῦ Υἱός, εἰκότως τοὺς πάντας ἐνέδυσεν ἀφθαρσίαν (85) ἐν τῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπαγγελίᾳ. Καὶ αὕτη γὰρ ἡ ἐν τῷ θανάτῳ φθορά κατὰ τῶν ἀνθρώπων οὐκέτι χώραν ἔχει διὰ τὸν ἐνοιχθῆσαντα Λόγον ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἐνδὸς σώματος· καὶ ὥσπερ μεγάλου βασιλέως εἰσελθόντος εἰς τινα πόλιν μεγάλην, καὶ οἰκισαντος εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, πάντως ἡ τοιαύτη πόλις τιμῆς πολλῆς καταξιοῦται, καὶ οὐκέτι τις ἐχθρὸς αὐτὴν οὔτε ληστής ἐπιθαίνειν καταστρέφει, πάσης δὲ μάλλιν ἐπιμελείας ἀξιοῦται διὰ τὸν εἰς μίαν αὐτῆς οἰκίαν οἰκίσαντα βασιλέα· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων βασιλέως γέγονεν. Ἐλθόντος γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ οἰκίσαντος εἰς ἐν τῶν ὁμοίων σῶμα, λοιπὸν πᾶσα ἡ κατὰ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλή πέπαιται, καὶ ἡ τοῦ θανάτου ἠφάνισται φθορά ἡ πάλα κατ' αὐτῶν ἰσχύουσα. Παραπωλώλει γὰρ ἂν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, εἰ μὴ ὁ πάντων δεσπότης καὶ Σωτὴρ τοῦ Θεοῦ Υἱός παρεγγόνει πρὸς τὸ τοῦ θανάτου τέλος.

10. Πρέπον (86) δὲ καὶ μάλιστα τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ ἀληθῶς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. Εἰ γὰρ βασιλεὺς, κατασκευάσας οἰκίαν ἢ πόλιν, καὶ ταύτην ἐξ ἀμελείας τῶν ἐνοικοῦντων πολεμουμένην ὑπὸ ληστῶν, τὸ σύνολον οὐ παρορᾷ, ἀλλ' ὡς ἴδιον ἔργον ἐκδικεῖ καὶ περισώζει, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνοικοῦντων ἀμελειαν ἀφορῶν, ἀλλ' εἰς τὸ ἑαυτοῦ πρέπον· πολλῶν πλέον ὁ τοῦ παναγάθου Θεοῦ Λόγος Πατὴρ εἰς φθορὰν κατερχόμενον τὸ δι' αὐτοῦ γενομένον τῶν ἀνθρώπων γένος οὐ παρείδεν· ἀλλὰ τὸν μὲν συμβεβηκότα θάνατον ἀπήλειψε διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἰδίου

legerunt.

(84) Ἐν abeat a Theod. At mss. et edit. habent, et legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. Ibid. post θανάτῳ, Theodor. habet καὶ οὕτως συνών. Angl. vero, καὶ ὡς συνών. Alii cum editis, ὡς οἶδόν τε. Ambrosius Camald. videtur legisse ut Theod. Nam hic vertit, eoque commercio. Theodoretus lectionem sequi visum est, ut quæ meliorem sensum efficial.

(85) Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus, ἀφθαρσίᾳ.

(86) Editio Commel., πρέποι.

σώματος, τὴν δὲ ἀμείλιαν αὐτῶν διωρθώσατο τῆ
 εαυτοῦ διδασκαλίᾳ, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς
 εαυτοῦ δυνάμεως κατορθώσας. Ταῦτα δὲ καὶ παρὰ
 τῶν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος θεολόγων ἀνδρῶν πιστοῦσθαι
 τις δύναται ἐντυγχάνων τοῖς ἐκείνων γράμμασιν, ἢ
 (87) φασιν· Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει
 ἡμᾶς κληρῆτας τοῦτο, ὅτι, εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων
 ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· καὶ ὑπὲρ
 πάντων ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς μηκέτι εαυτοῖς ζω-
 μεν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἀνα-
 στάντι ἐκ νεκρῶν, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στῷ· καὶ πάλιν· Τὸν δὲ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους
 ἠλαττωμένον (88) βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πά-
 θημα τοῦ θανάτου δόξαν καὶ τιμὴν ἐστεφανωμένον,
 ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πάντος γένηται θανά-
 του. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ ἄλλον δεῖν ἢ αὐτὸν
 τὸν Θεὸν Λόγον ἐνανθρωπήσαι σημαίνει λέγων·
 Ἐπεὶ γὰρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' ὃ
 τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα,
 τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημά-
 των τελειῶσαι. Τοῦτο δὲ σημαίνει λέγων, ὡς οὐκ
 ἄλλου ἦν ἀπὸ τῆς γενομένης φθορᾶς τοὺς ἀνθρώπους
 ἀνενεγκεῖν ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ (89) κατὰ τὴν
 ἀρχὴν πεποιτηκότος αὐτούς. Ὅτι δὲ διὰ τὴν περὶ τῶν
 ὁμοίων σωμάτων θυσίαν σῶμα καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος
 ἔλαβεν αὐτῷ, καὶ τοῦτο σημαίνουσι λέγοντες· Ἐπεὶ
 οὖν τὰ παιδία κεκοινῶρηκεν αἵματος καὶ σαρ-
 κός, καὶ αὐτὸς παρακλησίως μετέσχε τῶν αὐ-
 τῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ
 κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διά-
 βολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβον θανά-
 του διὰ πάντος τοῦ ζῆν ἐποχοὶ ἦσαν δουλείας.
 Τῆ γὰρ τοῦ ἰδίου σώματος θυσία, καὶ τέλος ἐπέθηκε
 τῷ καθ' ἡμᾶς νόμῳ, καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν,
 ἰλιπδα τῆς ἀναστάσεως δεδοκώς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ
 ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ὁ θάνατος ἐκράτησε, διὰ
 τοῦτο πάλιν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου
 ἡ τοῦ θανάτου κατάλυσις γέγονε, καὶ ἡ τῆς ζωῆς
 ἀνάστασις, λέγοντος τοῦ χριστοφόρου ἀνδρός· Ἐπειδὴ
 γὰρ δι' ἀνθρώπου θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου
 ἀνάστασις νεκρῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ
 πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ
 πάντες ζωοποιηθήσονται· καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα.
 Οὐκ εἶ γὰρ νῦν ὡς κατακρινόμενοι ἀποθνήσκουμεν, ἀλλ' ὡς
 ἐγειρόμενοι περιμένουμεν τὴν κοινὴν πάντων
 ἀνάστασιν, ἣν καιροῖς ἰδίῳις δεῖξει ὁ καὶ ταύτην ἐργασάμενος καὶ
 χαρισάμενος Θεός. Αἰτία μὲν δὴ πρώτη (90)
 τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος αὕτη. Γνωίη δ' ἂν
 τις αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν εἰς ἡμᾶς παρουσίαν εὐλόγως
 γεγενῆσθαι καὶ ἐκ τούτων.

11. Ὁ Θεὸς ὁ πάντων ἔχων τὸ κράτος, ὅτε τὸ
 τῶν ἀνθρώπων γένος διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου ἐποίη-
 σεν, κατιδὼν πάλιν τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως αὐτῶν, ὡς
 οὐκ ἱκανὴ εἴη ἐξ εαυτῆς γινῶναι τὸν Δημιουργὸν, οὐδ'
 ἄλλως ἐνοίαν λαβεῖν Θεοῦ, τῷ τὸν μὲν εἶναι (91)
 ἀγέννητον, τὰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι, καὶ τὸν
 11 I Cor. v, 14, 15. 12 Hebr. 11, 9. 13 ibid. 10.

(87) Gobler. et Felckm. 1 anon., οἷς. Paulo post
 et post ὅτι, omittunt editi, habent vero mss.

(88) ἠλαττωμένον abest a Gobler. et Felckm. 3
 anon. lidem post Ἰησοῦν, addunt Χριστόν.

(89) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.
 (90) Πρώτη abest a Gobl. et Felck. 1 an. lidem

A instauravit. Hæc autem theologorum Salvatoris di-
 scipulorum auctoritate confirmare poterit quisquis
 illorum scripta legerit, ubi aiunt : *Charitas enim
 Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus
 pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt :*
*et pro omnibus mortuus est, ut nos non amplius no-
 bis tivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est et e-
 mortuis resurrexit, Domino nostro Jesu Christo* 11.
 Et rursus : *Eum autem, qui modico quam angeli
 minoratus est, videmus Jesum, propter passionem
 mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro
 omnibus gustaret mortem* 12. Postea idem rationem
 offert cur non oportuerit alium, quam Deum Ver-
 bum, hominem fieri : *Decebat enim eum, inquit,
 propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos
 filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum
 per passionem consummare* 13. Quibus quidem verbis
 significat non alterius fuisse homines ab exorta
 corruptione revocare, quam Dei Verbi, a quo ab
 initio creati erant. Quod autem idcirco ipsum Ver-
 bum sibi corpus accepit, ut victima pro similibus
 corporibus fieret, iidem quoque hoc modo declarant :
*Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini,
 et ipse similiter 14 participavit eisdem, ut per mor-
 tem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id
 est diabolum, et liberaret eos, qui timore mortis per
 totam vitam obnoxii erant servituti* 15. Siquidem prop-
 rium corpus immolando, legi adversum nos latæ
 finem imposuit, et vitæ principium, spe resurgendi
 data, nobis innovavit. Quia enim mors ex hominibus
 vires in homines acceperat, hinc per Deum Verbum
 hominibus factum, mortis solutio et vitæ resurrec-
 tio facta est, uti vir Christo plenus ait : *Quoniam
 enim per hominem mors, et per hominem resurrectio
 mortuorum. Nam, sicut in Adam omnes moriuntur,
 ita et in Christo omnes vivificabuntur* 16, et cætera quæ
 sequuntur. Non enim jam ut damnandi morimur :
 sed tanquam a mortuis excitandi communem omnium
 resurrectionem expectamus, quam nimirum propriis
 resurrectione ejus auctor et largitor Deus exhibiturus
 est. Itaque hæc prima est causa, cur Salvator homo
 factus est. Præterea eum convenienter admodum ad
 nos advenisse, ex his quoque licet percipere.

11. Deus, qui rerum omnium Dominus est, cum
 hominum genus per proprium Verbum creavit, ejus
 naturæ imbecillitate perspecta, quæ scilicet tanta
 est ut ex seipsa nec Creatorem cognoscere nec de
 Deo cogitare possit, quod ille quidem non factus,
 hæc autem ex nihilo sit facta : ille corporis expers
 11 ibid. 14, 15. 12 I Cor. xv, 21, 22.

ante αὕτη addunt, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ. Seg. addit tantum τοῦ Σωτῆρος, ut et legit
 Omnibonus. Alii cum editis has voces omittunt.

(91) Gobler. et Felckm. 1 an., τὸ μὲν εἶναι. lidem
 et Anglic., ἀγέννητον. Alii vero cum editis, ἀγέννη-
 τον, minus bene.

sunt, homines vero corporei sint creati : ac denique quod valde multa rebus creatis desint ad Creatoris cognitionem assequendam ; idcirco humani generis ille, utpote bonus, misertus, sui cognitione vacuos eos noluit dimittere, ut ne frustra existerent. Quid enim utilitatis rebus factis posset esse, si suum officium ignorarent? Vel quomodo homines rationis essent participes, si Patris Rationem sive Verbum in quo facti sunt nescirent? Certe nulla in re differrent a brutis animalibus, si nihil præter terrena cognoscerent. Et vero quid Deus illos creavisset, si ab illis nolisset cognosci? Quapropter, cum bonus sit, ne id fieret, propriæ imaginis Domini nostri Jesu Christi illos participes reddidit, et ad suam imaginem ac similitudinem fecit, ut hujusmodi gratiæ ope imaginem, Patris videlicet Verbum, animo concipientes, Patris cognitionem per ipsum assequi possent, et Creatorem cognoscendo, felicem ac vere beatam vitam viverent. Verum insani rursus homines hanc etiam sibi impertitam gratiam parvipendentes, ita sese a Deo averterunt et animum iniquinaverunt, ut non solum Dei notionem oblivione deleverint, sed etiam alia pro aliis sibi effinxerint. Nempe simulacra pro veritate sibi formavere, et ea quæ nihil erant Deo qui vere est prætulere, potiusque creaturæ quam Creatori servierunt. Sed quod nequissimum est, etiam ad ligna, ad lapides et ad omnem materiam atque ad homines Dei honorem traduxerunt, hisque plura, uti supra dictum est, patravere. Siquidem tanta illorum fuit impietas, ut etiam dæmones venerari et deos appellare, atque illorum parere cupiditati ac libidini non dubitarent. Namque illis, quemadmodum diximus, et beluas et homines, ut eos colerent, immolabant, sequæ in dies, iisdem stimulantibus, fortioribus vinculis astringebant. Hinc ergo artes magicæ apud eos edocebantur, et oracula variis in locis edita miseros homines decipiebant, cunctique sibi et nascendi et existendi causas astra et cætera corpora cælestia esse arbitrabantur, nihilque præter ea, quæ videbant, cogitabant. In summa, omnia impietate et nequitia erant plena, solusque Deus et ejus Verbum ignorabatur, quamvis seipsum hominibus minime occultaverit, nec simplicem sui cognitionem illis impertiverit, sed variis multisque modis eam eis explicaverit.

12. Sufficiebat equidem gratia, qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui

(92) Sic Seguer., Basil. et Anglic. Alii cum editione Commel. non omittunt. Mox ibid. Seguer., Gobler. et Felckm. 1 anon. habent ὅλως, ut et legit Omnibonus : alii cum editis, ὅλην.

(93) Τό hic habent Seg., Basil., Gob. et Felck. 1 an. Alii cum ed. omittunt.

(94) Seguer., ὁδὲ. Anglic. paulo post, ἐγίνωσκον.

(95) Gobler. et Felck. 1 anon. et Seg. habent μαν-

αὐτῶν ἀσώματων εἶναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους κέτω που (92) σώματι πεπλάσθαι, καὶ ὅλως πολλὴν εἶναι τὴν τῶν γενητῶν ἔλλειψιν πρὸς τὴν τοῦ πεποιητῆτος κατάληψιν καὶ γνῶσιν· ἐλεήσας πάλιν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, ἅτε δὴ ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἀφήκεν αὐτοὺς ἐρήμους τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως, ἵνα μὴ ἀνόνητον ἔχωσι καὶ τὸ (93) εἶναι. Ποῖα γὰρ ὄνησις τοῖς πεποιημένοις μὴ γινώσκουσι τὸν ἑαυτῶν ποιητῆν; "Ἢ πῶς ἂν εἶεν λογικοὶ μὴ γινώσκοντες τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ καὶ γεγόνασιν; Οὐδὲν (94) γὰρ οὐδὲ ἀλόγων διαφέρειν ἐμελλον, εἰ πλεον οὐδὲν τῶν περιγεῖων ἐπεγίνωσκον. Τί δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε τοὺτους, ἀφ' ὧν οὐκ ἠθέλησε γινώσκεισθαι; "Ὅθεν ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἀγαθὸς ὢν, τῆς ἰδίας εἰκόνας αὐτοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταδίδωσι, καὶ ποιεῖ τοὺτους κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης χάριτος τὴν εἰκόνα νοοῦντες, λέγω δὴ τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, δυναθῶσιν ἐννοεῖν δι' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς λαβεῖν, καὶ γινώσκοντας τὸν ποιητῆν ζωσὶ τὸν εὐδαίμονα καὶ μακάριον ὄντως βίον. Ἄλλ' ἀνθρώποι πάλιν παράφρονες, κατολιγωρήσαντες καὶ οὕτω τῆς δοθείσης αὐτοῖς χάριτος, τοσοῦτον ἀπεστράφησαν τὸν Θεόν, καὶ τοσοῦτον ἐθόλωσαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, ὥς μὴ μόνον ἐπιλαθέσθαι τῆς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων ἑαυτοῖς ἀναπλάσασθαι. Εἰδὼλὰ τε γὰρ ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἑαυτοῖς ἀνετυπώσαντο, καὶ τὰ οὐκ ἦντα τοῦ ὄντος Θεοῦ προειμήσαν, τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, καὶ τὸ γε χερίστον, ὅτι καὶ εἰς ζύλα, καὶ εἰς λίθους, καὶ εἰς πᾶσαν ὕλην καὶ ἀνθρώπους τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν μετετίθου, καὶ πλείονα τούτων ποιῶντες, ὥσπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρηται. Τοσοῦτον δὲ ἠθέβουν, ὅτι καὶ δαίμονας ἐθρήσκουον λοιπὸν καὶ θεοὺς ἀνηγόρευον, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀποπληροῦντες. Θυσίας τε γὰρ ζώων ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων σφαγὰς, ὥσπερ εἰρηται πρότερον, εἰς τὸ ἐκείνων καθήκον ἐπετέλου, πλείον ἑαυτοῖς τοῖς ἐκείνων οἰστροῖμασι καταδεσμεύοντες. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ μαγεῖται παρ' αὐτοῖς ἐδιδάσκοντο, καὶ μαντεῖα (95) κατὰ τύπον τοὺς ἀνθρώπους ἐπλάνα, καὶ πάντες τὰ γενέσεως καὶ τοῦ εἶναι ἑαυτῶν τὰ αἷτια τοῖς ἀστροῖς καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν πᾶσιν ἀνετίθου, μηδὲν πλεον τῶν φαινομένων λογιζόμενοι. Καὶ ὅλως πάντα ἦν ἀσεβείας καὶ παρανομίας μεσά, καὶ μόνος (96) ὁ Θεὸς οὐδὲ ὁ τοῦτου Λόγος ἐπεγινώσκετο, καίτοι οὐκ ἀφανῆ ἑαυτὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐπικρύψας, οὐδὲ ἀπλήν τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν αὐτοῖς δαδωκώς, ἀλλὰ καὶ ποικίλως καὶ διὰ πολλῶν αὐτὴν αὐτοῖς ἐφαπλώσας.

12. Αὐτάρκης μὲν γὰρ ἦν ἡ κατ' εἰκόνα χάρις γνωρίζειν τὸν Θεὸν Λόγον (97), καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· εἰδὼς δὲ ὁ Θεὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώ-

ταῖα. Alii cum editione Commel., μαντεῖα, atque ita legerunt interpretes.

(96) Editio Commel., οὐ μόνος.

(97) Gobler. et Felckm. 1 anon., Θεοῦ Λόγον habent : alii cum editione Commel., Θεὸν Λόγον, atque ita legerunt Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis.

πων, προνοήσατο καὶ τῆς ἀμελείας τούτων, ἴν' ἐὰν ἀμελήσαιεν δι' αὐτῶν τὸν Θεὸν ἐπιγνώναι, ἔχουσι διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὸν Δημιουργὸν μὴ ἀγνοεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνθρώπων ἀμέλεια ἐπὶ τὰ χεῖρονα κατ' ὀλίγον ἐπικαταβαίνει, προνοήσατο πάλιν ὁ Θεὸς καὶ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσθενείας νόμον (98) καὶ προφήτας τοὺς αὐτοῖς γνωρίμους ἀποστείλας, ἴν' ἐὰν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ὀκνήσωσιν ἀναβλέψαι καὶ γινῶναι τὸν ποιητὴν, ἔχουσι ἐκ τῶν ἐγγύς τὴν διδασκαλίαν. Ἀνθρώποι γὰρ παρὰ ἀνθρώπων ἐγγυτέρω δύναται μαθεῖν περὶ τῶν κρειττόνων. Ἐξὸν οὖν ἦν, ἀναβλέψαντας αὐτοὺς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ, καὶ (99) κατανοήσαντας τὴν τῆς κτίσεως ἁρμονίαν, γινῶναι τὸν ταύτης ἡγεμόνα τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν τῆ αὐτοῦ εἰς πάντα προνοήσωντα πᾶσι τὸν Πατέρα, καὶ διὰ τοῦτο τὰ διακινούμενα (1), ἵνα δι' αὐτοῦ πάντες γινώσκωσι τὸν Θεόν. Ἡ εἰ τοῦτο αὐτοῖς ἦν ὀκνηρὸν, καὶ τοῖς ἁγίοις δυνατὸν ἦν αὐτοὺς συντυγχάνειν, καὶ δι' αὐτῶν μαθεῖν τὰ τῶν πάντων δημιουργὸν Θεόν, τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα· καὶ οὗτοι τῶν ἐιδώλων ἡ θρησκεία ἀθεότης ἐστὶ καὶ πάσης ἀσεβείας μεσῆ. Ἐξὸν δὲ ἦν αὐτοὺς, καὶ τὸν νόμον ἐγνωκότας, παύσασθαι πάσης παρανομίας, καὶ τὸν κατ' ἀρετὴν ζῆσαι βίον. Οὐδὲ γὰρ διὰ Ἰουδαίους μόνους ὁ νόμος ἦν, οὐδὲ δι' αὐτοὺς μόνους οἱ προφῆται ἐπέμποντο, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν ἐπέμποντο, καὶ παρὰ Ἰουδαίων ἐδιώκοντο· πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἦσαν διδασκάλιον ἱερὸν τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως, καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν πολιτείας. Τοσαύτης οὖν οὔσης τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας, ὅμως οἱ ἄνθρωποι, νικώμενοι ταῖς παρανετίαις ἡθοναῖς, καὶ ταῖς παρὰ δαιμόνων φαντασίαις καὶ ἀπάταις, οὐκ ἀνένευσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' αὐτοὺς πλείοσι κακοῖς καὶ ἁμαρτήμασι ἐνεφόρησαν, ὡς μηκέτι δοκεῖν αὐτοὺς λογικῶς, ἀλλὰ ἀλόγους ἐκ τῶν τρόπων νομίζεσθαι.

13. Οὕτω τοίνυν ἀλογωθέντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτω τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐπισκιαζούσης τὰ πανταχοῦ, καὶ κρυπτούσης τὴν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γνώσιν, τί τὸν Θεὸν ἔδει ποιεῖν; Σιωπῆσαι τὸ τηλικούτου καὶ ἀρεῖναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ δαιμόνων πλανᾶσθαι, καὶ μὴ γινώσκειν αὐτοὺς τὸν Θεόν; Καὶ (2) τίς ἡ χρεια τοῦ ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον; Ἐδει γὰρ αὐτὸν ἀπλῶς ὡς ἄλογον γενέσθαι, ἢ γενόμενον λογικὸν τὴν τῶν ἀλόγων ζωὴν μὴ (3) βιῶν. Τίς δὲ ὁλος ἦν χρεια ἐννοίας αὐτὸν λαβεῖν περὶ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς; εἰ γὰρ οὐδὲ νῦν ἀξίος ἐστὶ λαβεῖν, ἔδει μὴδὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ δοθῆναι. Τί δὲ καὶ ὄφελος τῷ πεπονητότι Θεῷ, ἢ ποία δόξα αὐτῷ ἂν εἴη, εἰ οἱ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενοι

(98) Sic Basil. et Seguer. ut et legisse videntur interpretes, qui hic *legem* habent: alii cum editis νόμους.

(99) Seguer. hic habet conjunctionem *καὶ*, quam et interpretes expriment: alii autem cum editis omittunt.

(1) Seguer., κινούμενα, quod et legisse videtur Omnib. qui hic vertit, *movenitur*. Ibid. τὰ δεστ in Gohh. et Felck. 1 anon.

(2) Seguer., Basil. et Anglic. καὶ hic habent, quam particulam item expriment Omnibonus et

A hominum infirmitas optime erat perspecta, illorum negligentiae providit, ut nempe si Deum per seipsos cognoscere negligenter, possent ex naturae operibus Creatorem non ignorare. Quia vero hominum malitia in pejus sensim prolabitur, huic quoque illorum infirmitati prospexit, cum legem et prophetas iisdem notos misit, ut si in caelum suspicere et rerum omnium effectorem agnoscere gravarentur, doceri a proximis possent. Homines enim id, quod melius et praestantius est, ex hominibus propius possunt ediscere. Licebat ergo oculis ad caeli immensitatem erectis, et creaturarum rerum ordine et concentu perspecto, ejus ducem et moderatorem, Patris Verbum intelligere, quod sua in res omnes providentia Patrem omnibus indicat, atque idcirco B omnia movet, ut Deum omnes per ipsum agnoscant. Si autem id illis erat molestum, saltem sanctos viros audire, ac per eos rerum omnium creatorem Deum, Christi Patrem discere poterant, ut et idolorum cultum summa impietate plenum esse. Licebat quoque, lege cognita, omnem coercere nequitiam, rectamque ac honestam vitam ducere. Neque enim propter Judaeos solos lex data fuit, aut prophetae missi sunt: ad Judaeos quidem mittebantur, et a Judaeis vexabantur: sed totius orbis erant veluti sacrum magisterium cum ad Dei cognitionem docendam, tum ad animam recte instituendam. Quamvis ergo tanta Dei fuerit benignitas et humanitas, attamen homines, praesentibus voluptatibus daemonumque praestigis ac fallaciis victi, oculos ad veritatem cognoscendam non aperuerunt, sed seipsos in plura ac majora vitia et scelera ingurgitarunt, ut jam rationis participes non viderentur, sed ex moribus rationis esse expertes censerentur.

13. Sic igitur hominibus ad belluarum sortem redactis, et daemónica fraude ubique instar umbræ incumbente et veri Dei cognitionem obscurante, quid Deum agere oportebat? Remne tam nefandam silere, sinereque homines a daemonebus decipi, nec Deum agnoscere? Sed quid profuisset hominem ad Dei imaginem ab initio factum fuisse? Vel enim ille rationis expertus, ut brutæ animantes, creandus erat, vel certe factus rationis particeps belluarum vitam vivere non debuit. Quid item illi prorsus profuisset Dei notionem ab initio accepisse? Si enim nunc indignus est qui eam accipiat, certe neque illi ab initio dari oportuit. Quæ porro inde utilitas Deo creatori, quæ gloria redundaret, si homines

Ambrosius Camald. Alii autem cum editis omitunt.

(3) Mj abest a Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii cum editis habent, atque ita legit Omnibonus. Ambrosius autem Camald. et Nannius non videntur legisse: nam eam particulam non expriment, sed hoc sensu locum istum reddunt: *Praestare enim videbatur irrationalem fieri, quam rationalem conditum brutorum vivere vitam*. Ita Ambros. Similia habet Nannius.

47 quos creavit, eum non colerent, sed alios sui effectores esse arbitrarentur? Ita enim videretur Deus non sibi sed aliis homines creasse. Insuper, imperator, tametsi homo, oppida a se constructa in aliorum ditionem et servitum venire, neque ad alios desicere sinit: sed cives litteris monet, sæpe etiam per amicos illis scribit, ipseque, si exigit necessitas, eos convenit, ut sua præsentia flectat, ea tantum de causa ne aliis serviant, vel irritum opus suum fiat. Annon ergo multo magis Deus rerum, quarum creator est, miseretur, ne a se aberrent, et rebus quæ nullæ sunt serviant, cum præsertim huiusmodi error illis exitii et interitus sit causa? sane perire non decebat res imaginis Dei semel factas participes. Quid igitur Deum agere conveniebat? Quid aliud fieri oportuit, quam illam similitudinem, qua ad Dei imaginem facti sunt, renovari, ut Deum per illam denuo possent homines cognoscere? Qui vero istud fieret, nisi ipsa Dei imago Salvator noster Jesus Christus advenisset? Namque per homines id fieri non poterat, quandoquidem ipsi quoque ad imaginem Dei facti sunt: neque etiam per angelos, neque enim ipsi imagines sunt. Quapropter Dei Verbum per seipsum advenit, quo, ut imago Patris, hominem ad imaginem factum reficere posset. Præterea, id quoque fieri non potuisset, nisi morte et corruptione deletis; unde valde congruenter mortale corpus accepit, ut et mors in ipso deleri, et homines ad imaginem facti refici possent. Nemo igitur alius ad id negotii fuit idoneus, nisi sola imago Patris.

14. Nam, quemadmodum si qua alicujus effigies in tabula aliqua depicta, injectis sordibus fuerit deleta, necesse est eum, cujus illa est effigies, iterum adesse, ut ejus imago in eadem materia possit restitui; ipsa enim materia propter expressam in se imaginem non projicitur, sed deleta effigies in ea renovatur: ita sanctissimus Patris Filius, qui Patris imago est, ad nos advenit, ut hominem ad sui similitudinem factum reficeret, et tanquam perditum, concessa peccatorum venia, recuperaret, ut ipse in Evangeliiis ait: *Veni ut quod perierat invenirem et salvum facerem*⁹⁹. Unde etiam ad Judæos dixit: *Nisi quis renatus fuerit*¹⁰⁰. Quibus verbis non procreationem ex mulieribus significabat, ut illi quidem suspicabantur; sed animam, quatenus ad imaginem Dei renascitur et reficitur, denotabat. Itaque idololatria et impietate universum terrarum orbem occupante, et Dei cognitione

⁹⁹ Luc. xix, 10. ¹⁰⁰ Joan. iii, 5.

(4) *Altiã* abest a Gobler. et Felckm. 1 anonymo: quod recenti manu additum est in Anglicano.

(5) Ad hunc locum, in Basil. cod. hæc nota legitur: *Σημανον, ὅτι οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσιν εἰκόνες Θεοῦ. Sed fallitur ille scriptor, nam hic tantum docet S. Athanasius angelos non esse imagines ad quas homo factus est, non autem non esse Dei imagines.*

(6) Illic locus refertur ab Adriano papa epist. ad

Α ἄνθρωποι οὐ προσκυνοῦσιν αὐτῷ, ἀλλ' ἐτέρους εἶναι τοὺς πεποιηκότας αὐτοὺς νομίζουσιν; Εὕρισκεται γὰρ ὁ Θεὸς ἐτέροις καὶ οὐχ ἑαυτῷ τοὺς δημιουργήσας. Εἶτα βασιλεὺς μὲν, ἄνθρωπος ὢν, τὰς ὑπὸ αὐτοῦ κτισθείσας χώρας οὐκ ἀφίησιν ἐκδότους ἐτέροις δουλεῦειν, οὐδὲ πρὸς ἄλλους καταφεύγειν· ἀλλὰ γράμμασιν αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει, πολλαῖς δὲ καὶ διὰ φίλων αὐτοῖς ἐπιστέλλει, εἰ δὲ καὶ χρεῖα γένηται, αὐτὸς παραγίνεται, τῇ παρουσίᾳ λοιπὸν αὐτοὺς δυσωπῶν, μόνον ἵνα μὴ ἐτέροις δουλεύουσι, καὶ ἀργὸν αὐτοῦ τὸ ἔργον γένηται. Οὐ πολλῶν πλέον ὁ Θεὸς τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων φείσεται πρὸς τὸ μὴ πλανηθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς οὐκ οὔσι δουλεῦειν, μάλιστα ὅτι ἡ τοιαύτη πλάνη ἀπωλείας αὐτοῖς αἰτία (4) καὶ ἀφανισμοῦ γίνεται; οὐκ ἔδει δὲ τὰ ἄπαξ κρινῶν ἄπαντα τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνας ἀπολέσθαι. Τί οὖν ἔδει ποιεῖν τὸν Θεόν; "Ἡ τί ἔδει γενέσθαι, ἀλλ' ἢ τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνανεῶσαι, ἵνα δι' αὐτοῦ πάλιν αὐτὸν γινῶναι δυνηθῶσιν οἱ ἄνθρωποι; Τοῦτο δὲ πῶς ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνας παραγενομένης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δι' ἀνθρώπων μὲν γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκόνα γεγόνασιν· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἀγγέλων (5)· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοὶ εἰσιν εἰκόνες. "Ὅθεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δι' ἑαυτοῦ παρεγένετο, ἵν' ὡς εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον ἀνακτίσαι δυνηθῇ. Ἄλλως δὲ πάλιν οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ ὁ θάνατος ἦν καὶ ἡ φθορὰ ἐξαφανισθεῖσα· ὅθεν εἰκότως εἶλετο σῶμα θνητὸν, ἵνα καὶ ὁ θάνατος ἐν αὐτῷ λοιπὸν ἐξαφανισθῆναι δυνηθῇ, καὶ οἱ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακαινισθῶσιν ἄνθρωποι. Οὐκοῦν ἐτέρου πρὸς ταύτην τὴν χρεῖαν οὐκ ἦν εἰ μὴ τῆς εἰκόνας τοῦ Πατρὸς.

14. (6) Ὡς γὰρ τῆς γραφείσης ἐν εὐλῶ μορφῆς παραφανισθείσης ἐκ τῶν ἐξωθεν ῥύπων, πάλιν χρεῖα τοῦτον (7) παραγενέσθαι, οὐ καὶ ἔστιν ἡ μορφή, ἵνα ἀνακαινισθῆναι ἡ εἰκὼν δυνηθῇ ἐν τῇ αὐτῇ ὕλῃ· διὰ γὰρ τὴν ἐκείνου γραφὴν ἡ αὐτὴ καὶ ὕλη ἐν ἧ καὶ γέγραπται, οὐκ ἐκβάλλεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἀνατυπούται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ πανάγιος τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, εἰκὼν ὢν τοῦ Πατρὸς, παρεγένετο ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους (8) τόπους, ἵνα τὸν κατ' αὐτὸν πεποιημένον ἄνθρωπον ἀνακαινίσῃ, καὶ ὡς ἀπολόμενον εὐρῆ διὰ τῆς τῶν ἀμαρτιῶν ἀφέσεως, ἧ φησι καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· *Ἦλθον τὸ ἀπολόμενον εὐρεῖν καὶ σῶσαι*. "Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους (9) ἔλεγεν· *Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῇ*· οὐ τὴν ἐκ γυναικῶν γέννησιν σημαίνων, ὡσπερ ὑπενόουν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τὴν ἀναγεννωμένην καὶ ἀνακτιζομένην ψυχὴν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα δηλῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰδωλομανία καὶ ἀθεότης κατεῖχε τὴν οἰκουμένην, καὶ ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις

Constantium et Irenem, synod. vii œcumen., act. 2; sed verbis paulum diversis, quod ex Latina lingua in Græcam versa fuerint.

(7) Basil., τοῦτο. Mox ibid. omnes mss. artic. ἡ ante εἰκὼν addunt, ediiu omitunt.

(8) Sic Seguer. Ediii, ἡμετέρων.

(9) Gobler., Felckm. 1 anon. et Seguer., ἰδίους. Interpretes Ἰουδαίους legerunt. Gobler. et Felckm. 1 anon. ibid., γεννηθῇ.

ἐκκρυπτο· τίνος ἦν διδάξει τὴν οἰκουμένην περὶ Πατρός (10); 'Ανθρώπου φαίη τις ἄν; 'Αλλ' οὐκ ἦν ἀνθρώπων ἐνὸν τὴν ὑφήλιον πᾶσαν ὑπελθεῖν, οὔτε τῆ φύσει τοσούτων ἰσχυόντων δραμεῖν, οὔτε ἀξιοπίστων περὶ τούτου δυναμένων γενέσθαι, οὔτε πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην καὶ φαντασίαν ἱκανῶν δι' ἑαυτῶν ἀντιστήναι. Πάντων γὰρ κατὰ ψυχὴν πληγέντων καὶ ταραχθέντων παρὰ τῆς δαιμονικῆς ἀπάτης, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ματαιότητος, πῶς οἶόν τε ἦν ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ ἀνθρώπων νοῦν μεταπίπτειν, ὅπου γε οὐδὲ ὄραϊν αὐτοὺς δύναται; ὁ δὲ μὴ ὄραϊ τις, πῶς δύναται μεταπαιδεῦσαι; 'Αλλ' ἴσως ἄν τις εἴποι τὴν κτίσιν ἀρκεῖσθαι. 'Αλλ' εἰ ἡ κτίσις ἤρκει, οὐκ ἄν ἐγγένοιε τὰ τηλικαῦτα κακά. Ἦν γὰρ καὶ ἡ κτίσις· καὶ οὐδὲν ἤττον οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ αὐτῇ περὶ Θεοῦ πλάνῃ ἐκυλίοντο. Τίνος οὖν ἦν πάλιν χρεῖα ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ὀρῶντος, τοῦ καὶ τὰ ὅλα ἐν τῇ κτίσει κινούντος, καὶ δι' αὐτῶν γνωρίζοντος τὸν Πατέρα; Τοῦ γὰρ διὰ τῆς ἰδίας προνοίας καὶ διακοσμήσεως τῶν ὅλων διδάσκοντος περὶ τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ ἦν καὶ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἀναγεῖναι. Πῶς οὖν ἄν ἐγγένοιε τοῦτο; ἴσως ἄν τις εἴποι, ὅτι ἐξὸν ἦν διὰ τῶν αὐτῶν, ὥστε πάλιν διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὰ περὶ αὐτοῦ δεῖξαι. 'Αλλ' οὐκ ἦν ἀσφαλὲς εἶναι τοῦτο. Οὐχί γε· παρῆδον γὰρ τοῦτο πρότερον οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐκ εἶναι μὲν ἄνω, κάτω δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐσχίζασιν. Ὅθεν εἰκότως, ἀνθρώπους θέλων ὠφελῆσαι, ὡς ἄνθρωπος ἐπιδημῶν, λαμβάνων ἑαυτῷ σῶμα ὁμοίον ἐκείνοις, καὶ ἐκ τῶν κάτω· λέγω δὴ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων· ἵνα οἱ μὴ θελήσαντες αὐτὸν γινῶναι ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα προνοίας καὶ ἡγεμονίας αὐτοῦ κἄν ἐκ τῶν δι' αὐτοῦ τοῦ σώματος ἔργων γνωσώμενοι τὸν ἐν τῷ σώματι τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα.

13. Ὡς γὰρ ἀγαθὸς διδάσκαλος κηδόμενος τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τοὺς μὴ δυναμένους ἐκ τῶν μειζόρων ὠφελῆθῆναι, πάντως διὰ τῶν εὐτελεστέρων συγκαταβαίνων αὐτοὺς παιδεύει, οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν θεωρίαν, καὶ ὡς ἐν βυθῷ βυθισθέντες κάτω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, ἐν γενέσει καὶ τοῖς αἰσθητοῖς τὸν Θεὸν ἀνεξήτουν, ἀνθρώπους θνητοὺς καὶ δαιμονίας ἑαυτοὺς θεοὺς ἀνατυπούμενοι· τούτου ἕνεκα ὁ φιλόανθρωπος καὶ κοινὸς πάντων Σωτὴρ, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώποις ἀναστρέφεται, καὶ τὰς αἰσθήσεις πάντων προσλαμβάνει, ἵνα οἱ ἐν σωματικῶς νοοῦντες εἶναι τὸν Θεόν, ἀφ' ὧν ὁ Κύριος ἐργάζεται διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων, ἀπ' αὐτῶν νοήσωσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα λογίσωνται. Ἄνθρωποι δὲ ὄντες

¹¹ 1 Cor. 1, 21.

(10) Περὶ Πατρός deest in Anglic. et Basil.

A ubique latente, cujus, amabo, erat hominibus Patris cognitionem impartire? Hominisne? Verum non humanae potentiae erat universum terrarum orbem peragrare, nec tantum spatii percurrere hominum natura ferebat: nec vero illi ea auctoritate fuissent, ut sibi hac de re fides haberetur, nec denique daemonum fallaciis et praestigiiis per seipsos resistere valebant. Omnium enim animis daemonica fraude ac idolorum vanitate circumventis et conturbatis, qui fieri poterat, ut hominis animam et hominum mentem cogere sententiam mutare, cum ab illis ne videri quidem possent? Quod vero non videt quis, quomodo ex sententia deducere potest? Sed forte dixerit aliquis res creatas id praestare potuisse. Verum si potuissent, non tanta profecto mala evenissent. Existebant siquidem res creatae: at homines nihilominus **48** in eodem circa Deum errore volutabantur. Cujus ergo alius opus fuit, quam Dei Verbi quod animam et mentem intuetur, omniaque in natura movet, et per illa Patrem notum facit? Ejus enim certe erat, qui propria providentia et rerum universarum dispositione Patris cognitionem docet, eandem doctrinam renovare. Quomodo igitur id fieri potuisset? Responderit forte aliquis, per eadem potuisse fieri, ita ut scilicet ex creatae naturae operibus Pater iterum cognosceretur. Atqui id minime securum erat. Non, inquam, securum erat: id ipsum enim prius neglexerant homines; nec jam amplius sursum, sed deorsum defixos habebant oculos: unde congruenter hominibus prodesse volens, ut homo advenit, sibi simile corpus accepit et ex rebus inferioribus, hoc est, per corporis opera, ut qui Deum ex suo imperio et providentia in res universas intelligere noluerant, saltem ex operibus per corpus editis, Dei Verbum in corpore existens, ac per ipsum.

15. Namque ut optimus magister, qui discipulorum curam habet, illos, quos difficiliora praecipia adjuvare nequeunt, faciliore erudire non gravatur: ita sane se quoque Verbum gessit, ut et Paulus docet: *Nam, inquit, quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes*¹¹. Quia enim homines, Dei contemplatione repudiata, ac velut in profundo demersi, depressisque in terram oculis, in natura et rebus quae sentiuntur Deum conquirebant, mortalesque homines necnon daemones sibi deos effungebant: idcirco humanissimus et communis omnium Servator, Dei Verbum sibi corpus accepit, et tanquam homo **D** inter homines versatus est, omniumque hominum sensus assumpsit, ut qui in rebus corporeis Deum esse putabant, ex his, quae Dominus, corporis ministerio, agebat, agnoscerent veritatem, et Patrem per eundem ipsum intelligerent. Hinc illi, qui et homines erant et humana omnia cogitabant, quo-

cuiusque converterent sensus, seipsos ibi suscipi et veritatem undique edoceri cernebant. Sive enim creatam naturam admirarentur, eam ipsam Christum Dominum confiteri videbant; sive illorum menti digni viderentur homines quos deos existimarent: sane si Salvatoris opera vellet cum aliorum factis conferre, ex his perspicuum esset solum eum inter omnes homines Filium Dei esse, cum nihil apud illos sit his simile, quæ a Deo Verbo facta fuerunt. Sin autem dæmonibus addicti erant: cum illos a Domino pelli cernebant, solum illum Dei Verbum esse et dæmones deos non esse agnoscere facile poterant. Sin porro superstitiosus mortuorum cultus illorum animos occupasset, ut et heroes, et quos poeætæ celebrant deos venerarentur: certe ubi Christum resurrexisse viderent, illos mendaces esse, solumque Dominum verum Patris Verbum et mortis Dominum esse fateri cogerentur. Idcirco igitur natus est, et homo visus est, mortuus est et resurrexit, suisque propriis factis omnia hominum, qui unquam floruerunt, gesta obscuravit, ut quacunquæ ex parte præoccupati fuissent homines, inde illos reduceret, et veram sui Patrem doceret, uti ipse ait: *Veni salvum facere et invenire quod perierat* ¹¹.

16. Postea enim quam ad res corporeas delapsa est mens hominum, eo se demisit Verbum, ut corpore indutum appareret, quo nempe, ut homo, ad se traduceret ¹² homines, illorumque sensus ad se converteret; atque ut iidem homines eum tanquam hominem intuentes, ex his quæ ageret operibus crederent ipsum non tantum hominem esse, sed etiam Deum et Dei veri Verbum ac sapientiam. Id ipsum sane Paulus voluit his verbis indicare: *In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas et profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei* ¹³. Cum enim Verbum ubique sese explicaverit sursum et deorsum, in profundum et in latum: sursum quidem rerum creatione; deorsum vero, humana natura assumpta; in profundum autem cum in inferos descendit; in latum denique quatenus universum mundum suo adventu illustravit; omnia profecto Dei cognitione repleta sunt. Eam utique ob rem neque statim atque advenit, victimam pro omnibus obtulit, corpus morti tradendo, ac illud deinde excitando a mortuis; ita enim potius se nobis occultasset: verum se per illud videndum exhibuit, quatenus in eo permansit, ac ejusmodi opera egit, et signa edidit, quæ illum non hominem sed Deum

καὶ ἀνθρώπινα πάντα νοοῦντες, οἷς ἐὰν ἐπέβαλον τὰς ἑαυτῶν αἰσθήσεις, ἐν τούτοις προσλαμβανομένους ἑαυτοὺς ἐύρων, καὶ πανταχόθεν διδασκομένους τὴν ἀλήθειαν. Ἐἴτε γὰρ εἰς τὴν κτίσιν ἐπέστηντο, ἀλλ' ἐύρων αὐτὴν ὁμολογοῦσαν τὸν Χριστὸν Κύριον· εἴτε εἰς ἀνθρώπους ἦν αὐτῶν ἡ διάνοια προληφθεῖσα, ὥστε τοὺτους θεοὺς νομίζειν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σωτῆρος, συγκρινόντων τε ἐκείνων, ἐφαίνετο ἐν ἀνθρώποις μόνος ὁ Σωτὴρ Θεοῦ Υἱός, οὐκ ὄντων παρ' ἐκείνοις τοιούτων ὁποῖα παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου γέγονεν. Εἰ δὲ καὶ εἰς δαίμονας ἦσαν προληφθέντες, ἀλλὰ ὄρωντες αὐτοὺς διωκομένους ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἐγίνωσκον μόνον εἶναι τοῦτον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ οὐκ εἶναι θεοὺς τοὺς δαίμονας. Εἰ δὲ καὶ εἰς νεκροὺς ἤδη τούτων ἦν ὁ νοῦς κατασχεθεὶς, ὥστε θρησκευεῖν ἤρωας, καὶ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεοὺς· ἀλλ' ὄρωντες τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ὡμολόγηον ἐκείνους εἶναι ψευδεῖς, καὶ μόνον τὸν Κύριον ἀληθινὸν τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, τὸν καὶ τοῦ θανάτου κυριεύοντα. Διὰ τοῦτο καὶ γαγένηται (11), καὶ ἀνθρώπος ἐφάνη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, ἀμβλύνας καὶ ἐπισκιάσας τὰ τῶν πρόποτε γενομένων ἀνθρώπων διὰ τῶν ἰδίων ἔργων, ἵνα ὅπου δ' ἂν ὦσι προληφθέντες οἱ ἀνθρώποι, ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀναγάγῃ, καὶ διδάξῃ τὴν ἀληθινὴν αὐτοῦ Πατέρα, καθάπερ καὶ αὐτὸς φησιν· *Ἔλθον σῶσαι καὶ εὐρεῖν τὸ ἀπολλυμένον*.

16. Ἄπαξ γὰρ εἰς αἰσθητὰ πεισοῦσης τῆς διανοίας τῶν ἀνθρώπων (12), ἐπέβαλεν ἑαυτὸν διὰ σώματος φανῆναι ὁ Λόγος, ἵνα μετενέγκῃ εἰς ἑαυτὸν ὡς ἀνθρώπος τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰς αἰσθήσεις αὐτῶν εἰς ἑαυτὸν ἀποκλίνῃ, καὶ λοιπὸν ἐκείνους ὡς ἀνθρώπων (13) αὐτὸν ὄρωντας, δι' ὧν ἐργάζεται ἔργων, πείσῃ μὴ εἶναι ἑαυτὸν ἀνθρώπον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν καὶ Θεοῦ ἀληθινοῦ Λόγον καὶ σοφίαν. Τοῦτο δὲ (14) καὶ ὁ Παῦλος βουλόμενος σημεῖνα φησιν· *Ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμενοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβῆσθαι σὺν πάνσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος, καὶ μήκος, καὶ ὕψος, καὶ βάθος, γινώσκει τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πάν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ· πανταχοῦ γὰρ τοῦ Λόγου ἑαυτὸν ἀπλώσαντος, καὶ ὄνω, καὶ κάτω, καὶ εἰς τὸ βάθος, καὶ εἰς τὸ πλάτος· ὄνω μὲν εἰς τὴν κτίσιν, κάτω δὲ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν, εἰς βάθος (15) δὲ εἰς τὸν ἄδην, εἰς πλάτος δὲ εἰς τὸν κόσμον· τὰ πάντα τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως πεπλήρωται. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ παραυτὰ παραγενόμενος τὴν θυσίαν τὴν ὑπὲρ πάντων ἱεπέτελει, παραδιδούς τὸ σῶμα τῷ θανάτῳ, καὶ ἀνιστῶν αὐτὸ, ἀφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου ποιῶν· ἀλλὰ καὶ (16) ἐμφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου καθίστη διαμένων ἐν αὐτῷ, καὶ τοιαῦτα τελῶν ἔργα καὶ σημεῖα διδούς, ἃ μὴ κέτι ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον αὐτὸν ἐγνώριζον. Ἄμφοτερα γὰρ ἐφιλανθρωπεύετο ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐνανθρωπή-*

¹¹ Luc. xix, 10. ¹² Ephes. iii, 17-19.

(11) Seguerianus, γαγένηται.

(12) Seguer. τῶν ἀνθρώπων hic habet, et exprimi interpretes; alii cum editis omittunt.

(13) Seguerianus, ἀνθρώπων. Alii cum editis, ἀνθρώπων, ut et interpretes legunt.

(14) Seguer. δὲ hic addit, alii vero cum editis omittunt.

(15) In Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo, deest præpositio εἰς ante βάθος et πλάτος.

(16) Editi καὶ omittunt.

σως, ὅτι καὶ τὸν θάνατον ἐξ ἡμῶν ἠφάνιζε, καὶ ἀνεκαίνιζεν ἡμᾶς· καὶ ὅτι, ἀφανῆς ὢν καὶ ἀόρατος, διὰ τῶν ἔργων ἐνέφαινε, καὶ ἐγνωρίζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς, τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ βασιλέα.

17. Οὐ γὰρ δὴ περιεκλεισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι· οὐδὲ ἐν σώματι μὲν ἦν, ἀλλαχόσε δὲ οὐκ ἦν· οὐδὲ ἔκεινο μὲν ἐκίνει, τὰ ὅλα (17) δὲ τῆς τούτου ἐνεργείας καὶ προνοίας κεκένωτο· ἀλλὰ τὸ παραδοξότατον, Λόγος ὢν, οὐ συνείχετο μὲν ὑπὸ τινος, συνείχε δὲ τὰ πάντα μᾶλλον αὐτός· καὶ ὡσπερ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ὢν, ἐκτὸς μὲν ἐστὶ τοῦ παντὸς κατ' οὐσίαν, ἐν πᾶσι δὲ ἐστὶ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι, τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ εἰς πάντα ἐν πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ πρόνοιαν ἐφαπλῶν, καὶ ἕκαστον καὶ πάντα ὁμοῦ (18) ζωοποιῶν, περιέχων τὰ ὅλα καὶ μὴ περιεχόμενος, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ Πατρὶ ὅλος (19) ὢν κατὰ πάντα· οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι ὢν, καὶ αὐτὸς αὐτὸ ζωοποιῶν, εἰκότως ἐζωοποιεῖ καὶ τὰ ὅλα· καὶ ἐν τοῖς πᾶσι ἐγίνετο, καὶ ἔξω τῶν ὅλων ἦν· καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος δὲ διὰ τῶν ἔργων γνωριζόμενος, οὐκ ἀφανῆς ἦν καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ὅλων ἐνεργείας. Ψυχῆς μὲν οὖν ἔργον ἐστὶ θεωρεῖν μὲν καὶ τὰ ἔξω τοῦ ἰδίου σώματος τοῖς λογισμοῖς, οὐ μὴν καὶ ἔξωθεν τοῦ ἰδίου σώματος ἐνεργεῖν, ἣ τὰ τοῦτου μακρὰν τῆ παρουσίᾳ κινεῖν. Οὐδέποτε γοῦν ἀνθρώπος διανοούμενος τὰ μακρὰν, ἤδη καὶ ταῦτα κινεῖ καὶ μεταφέρει· οὐδὲ εἰ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκίας καθέξοιτο τις καὶ λογίζοιτο τὰ ἐν οὐρανῷ, ἤδη καὶ τὸν ἥλιον κινεῖ, καὶ τὸν οὐρανὸν περιστρέφει· ἀλλ' ὁρᾷ μὲν αὐτὰ κινούμενα καὶ γεγονότα, οὐ μὴν ὥστε ἐργάζεσθαι αὐτὰ δυνατὸς τυγχάνει. Οὐ δὴ τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Οὐ γὰρ συνεδέετο τῷ σώματι, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τοῦτο, ὥστε καὶ ἐν τούτῳ ἦν καὶ ἐν τοῖς πᾶσι ἐτύγχανε, καὶ ἔξω τῶν ὄντων ἦν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Πατρὶ ἀνεπαύετο. Καὶ τὸ θαυμαστόν τοῦτο ἦν, ὅτι καὶ ὡς ἀνθρώπος ἐπολιτεύετο, καὶ ὡς Λόγος τὰ πάντα ἐζωογονεῖ, καὶ ὡς Υἱὸς τῷ Πατρὶ συνῆν. Ὅθεν οὐδὲ τῆς Παρθένου τιχτούσης ἐπασχεν αὐτὸς, οὐδὲ ἐν σώματι ὢν ἐμολύνετο· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ σῶμα ἠγίαζεν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς πᾶσι ὢν, τῶν πάντων μεταλαμβάνει· ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ζωογονεῖται, καὶ τρέφεται. Εἰ γὰρ καὶ ἥλιος ὁ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενος καὶ ὑφ' ἡμῶν ὀρώμενος, περιπαλῶν ἐν οὐρανῷ, οὐ ρυπαίνεται τῶν ἐπὶ γῆς σωμάτων ἀπτόμενος, οὐδὲ ὑπὸ σκότους ἀφανίζεται, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ταῦτα φωτίζει καὶ καθαρίζει· πολλῷ πλέον ὁ πανάγιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ καὶ τοῦ ἡλίου ποιητῆς καὶ κύριος ἐν σώματι γνωριζόμενος οὐκ ἐβρύταίνετο· ἀλλὰ μᾶλλον ἀφθαρτος ὢν, καὶ τὸ σῶμα θνητὸν τυγχάνον ἐζωοποιεῖ καὶ ἐκαθάριζεν, ὃς ἀμαρτίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

^a I Petr. 11, 22.

(17) Gohler. et Felek. 1 anon., ἄλλα.

(18) Ὁμοῦ abest ab Anglic.

A Verbum esse certissimo essent indicio. Duo enim ista, humana natura suscepta, Salvator benigne præstitit, nempe et mortem a nobis depulit ac nos renovavit : et ipse, qui ex sui natura nec apparere nec videri poterat, per opera apparuit, palam ostendit se Verbum Patris, mundi ducem et moderatorem esse.

17. Nec enim in corpore circumclusus erat Dei Filius, nec sic in corpore erat, ut alibi non esset, aut ita illud movebat, ut res universæ ejus efficientia et providentia vacuæ manerent : sed quod valde admirabile est, ut Verbum, a nulla omnino re continebatur, sed omnia potius ipse continebat. Ut enim ipse in omnibus creatis rebus existens, extra universum mundum secundum substantiam, et in omnibus rebus est sua potentia, omniaque administrat, ac suam providentiam erga omnia in omnibus expandit, singulisque et omnibus simul vitam tribuit; omnia denique continens a nullo continetur, sed in solo suo Patre totus per omnia existit : sic etiam in humano corpore existens, eique vitam tribuens, rebus quoque universis causa vivendi erat, ac proinde in omnibus rebus aderat, et extra res omnes erat : cumque ex his quæ corporis ministerio agebat notus fieret, ex naturæ quoque effectibus nequaquam latitabat. Itaque animæ quidem proprium munus est ea quæ extra proprium corpus sunt cogitatione contemplari, non tamen agere extra proprium corpus, vel quæ ab illo remota sunt, sua præsentia movere. Nullus siquidem homo res remotas cogitando movet et transfert : neque qui domi sedens cælestia animo considerat, solem idcirco movet, aut cælum volvit : sed illa quidem moveri et facta esse cernit, non tamen ea ipse potest efficere. At non simili modo Dei Verbum in homine erat. Nec enim corpore constringebatur, sed illud potius continebat, ita ut et in illo, et in omnibus, et extra res omnes esset, atque in solo Patre requiesceret. Hinc, quod quidem perquam mirum erat, ut homo ipse agebat, et ut Verbum vitam omnibus dabat, atque ut Filius una cum Patre erat. Unde neque Virgine pariente ipse pariebatur, neque corpore, in quo erat, inquinabatur, sed potius corpus sanctum efficiebat. Neque enim cum in omnibus existit, **50** omnium fit particeps, sed potius omnia ejus beneficio vivunt et nutriuntur. Nam si sol, quem ille fecit et nos contuemur, dum in cælo volvitur, terrestria corpora attingendo non maculatur, nec tenebris obscuratur, sed potius cuncta ipse illuminat et purgat : multo magis sanctissimum Dei Verbum, solis effector et dominus, cum se in corpore cognoscendum præbebat, inde non inquinabatur : sed potius ipse corruptionis expers, corpori mortali vitam et munditiam conferebat, qui peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ⁶⁶.

(19) Sic S. g. et alii mss. præter Basil. qui ὅλος habet. Editi, ὅλον.

18. Cum igitur illum manducasse, bibisse et natum esse docent qui hæc tractant theologi, observata quod corpus quidem ut corpus nascebatur et congruentibus nutriebatur alimentis : ipse vero qui corpori conjunctus erat Deus Verbum, omnium gubernator, per ea, quæ in corpore agebat, non hominem, sed Deum Verbum se esse aperte indicabat. Ista nihilominus de eo dicuntur, quia corpus comedens, nascens et patiens non alterius, sed Domini erat, qui quandoquidem homo factus fuerat, hæc quoque de illo tanquam de homine decebat dici, ut verum non autem fictum sive phantasticum corpus habere videretur. Verum quemadmodum ex his corpus eum habere constabat, sic ex operibus quæ corpore agebat, se Filium Dei esse manifeste ostendebat. Unde et ad Judæos qui credere renuebant ita ipse clamabat : *Si non facio opera Patris mei, non credite mihi : sin autem facio, et si mihi non credatis, operibus meis credite, ut cognoscatis et sciatis quia Pater in me est et ego in Patre* 19. Ut enim, quatenus invisibilis est, ex naturæ effectibus cognoscitur : ita homo factus et in corpore delitescens, operibus ostendebat eum, qui illa faciebat, non hominem, sed Dei virtutem et Verbum esse. Nam illum dæmonibus imperare eosque fugare, non humanum sane sed divinum opus est. Ecquis vero morbos, quibus humanum genus obnoxium est, ab illo sanari cernens, hominem eum non Deum putaverit? Leprosos enim mundos reddebat, claudis restituebat gressum, surdorum aures aperiebat, visum tribuebat cæcis : denique omnes morbos et ægritudines ab hominibus abigebat, ex quibus ejus divinitatem perspicere cuivis profecto erat facile. Ecquis enim illum ea quæ natura in ortu negaverat reddere, et ejus, qui cæcus natus fuerat, oculos aperire vilens, non cogitat ei subdi hominis procreationem, ejusque auctorem illum esse? Nam dubitari non potest quin ille originis hominum sit Dominus qui id, quo homo in ortu caruit, eidem restituit. Hinc cum initio ad nos advenit, ex virgine sibi ipsi corpus formavit, ut omnibus non parvum suæ divinitatis argumentum exhiberet, ut scilicet inde pateret, eum, qui corpus illud formaverat, aliorum quoque corporum opificem esse. Nam quis corpus sine viro ex virgine sola prodire attendens non intelligat eum, qui in illo apparet, aliorum etiam corporum effectorem et Dominum esse? Quis aquarum naturam mutatam atque in vinum conversam considerans, non credat hujusce rei auctorem, omnium quoque aquarum esse creatorem? Hinc ergo etiam, ut Dominus, in mare ascendit ibique velut in terra ambulavit,

19 Joan. x, 37.

(20) Sic Gobler., Felckm. 1 anonym. et Seguer. atque ita legit Nannius. Alii cum editis, χωρούμενος, ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald.

(21) Gobler. et Felckm. 1 anon., τῶν ἀνθρώπων. Paulo post Basil. Anglic. et editio Commel. λέπραν habent, ubi alii λεπρούς.

18. Ὅταν τοίνυν ἐσθίοντα καὶ πίνοντα καὶ τιπέμενον αὐτὸν λέγωσιν οἱ περὶ τούτου θεολόγοι, γίνωσκω ὅτι τὸ μὲν σῶμα, ὡς σῶμα, ἐτίκτετο καὶ καταλλήλοις ἐτρέφετο τροφαῖς, αὐτὸς δὲ ὁ συνὼν τῷ σώματι Θεὸς Λόγος τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ δι' ὧν εἰργάζετο ἐν τῷ σώματι, οὐκ ἀνθρωπῶν ἑαυτὸν, ἀλλὰ Θεὸν Λόγον ἐγνώριζεν. Λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ καὶ τὸ σῶμα ἐσθίον καὶ τικτόμενον καὶ πύσχον, οὐχ ἑτέρου τινός, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἦν· καὶ ὅτι ἀνθρώπου γενομένου, ἔπρεπε καὶ ταῦτα ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι, ἵνα ἀληθεῖα καὶ μὴ φαντασίᾳ σῶμα ἔχων φαίνηται. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκ τούτων ἐγίνωσκετο σωματικῶς παρών, οὕτως ἐκ τῶν ἔργων ὧν ἐποίησε διὰ τοῦ σώματος, Ἰδὼν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐγνώριζεν. Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους Ἰουδαίους ἐβόα λέγων· *Εἰ οὐ ποιοῦ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιοῦ, κἀν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε· ἵνα γινώσκετε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ Πατήρ, καὶ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ.* Ὡς γὰρ, ἀράτος ὢν, ἀπὸ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων γινώσκειται, οὕτως ἀνθρώπος γενόμενος καὶ ἐν σώματι μὴ ὀρώμενος (20), ἐκ τῶν ἔργων ἀνγνωσθεῖν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις καὶ Λόγος ἐστὶν ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος. Τὸ γὰρ ἐπιτάσσειν αὐτὸν τοῖς δαίμοσι, κἀκείνους ἀπελαύνεσθαι, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θεῖον ἐστὶ τὸ ἔργον. Ἦ τίς, ἰδὼν αὐτὸν τὰς νόσους ἰώμενον, ἐν αἷς ὑπόκειται τὸ ἀνθρώπινον (21) γένος, ἐτι ἀνθρωπῶν καὶ οὐ Θεὸν ἠγεῖτο; Λεπρούς γὰρ ἐκαθάριζε, χωλοὺς περιπατεῖ, ἐποίησε, κωφῶν τὴν ἀκοὴν ἤνοιγε, τυφλοὺς ἀναδιδέπειν ἐποίησε, καὶ πάσας ἀπλῶς νόσους καὶ μαλακίας (22) πάσας ἀπῆλυνεν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' ὧν ἦν αὐτοῦ καὶ τὸν τυχόντα τὴν θεότητα θεωρεῖν. Τίς γὰρ, ἰδὼν αὐτὸν ἀποδιδόντα τὸ λείπον, οἷς ἡ γένεσις ἐνέλειψε, καὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίγοντα, οὐκ ἀν ἐνενόησε τὴν ἀνθρώπων ὑποκειμένην αὐτῷ γένεσιν, καὶ ταύτης εἶναι δημιουργὸν τοῦτον καὶ ποιητὴν; Ὁ γὰρ τὸ μὴ ὁ ἐκ γενεσεως ἔσχεν ὁ ἀνθρώπος ἀποδιδούς, δῆλος ἀν εἶη πάντως, ὅτι Κύριος οὗτός ἐστι καὶ τῆς γενεσεως τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ κατεργόμενος πρὸς ἡμᾶς, ἐκ παρθένου πλάττει ἑαυτῷ τὸ σῶμα, ἵνα μὴ (23) μικρὸν τῆς θεότητος αὐτοῦ γινώρισμα πᾶσι παράσχη· ὅτι ὁ τοῦτο πλάσας, αὐτός ἐστι καὶ τῶν ἄλλων ποιητῆς. Τίς γὰρ, ἰδὼν χωρὶς ἀνδρός ἐκ παρθένου μόνης προερχόμενον σῶμα, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸν ἐν τούτῳ φαίνόμενον εἶναι καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων ποιητὴν καὶ Κύριον; Τίς δὲ, ἰδὼν καὶ τὴν ὑδάτων ἀλλασσομένην οὐσίαν, καὶ εἰς οἶνον μεταβαλοῦσαν, οὐκ ἐννοεῖ τὸν τοῦτο ποιήσαντα Κύριον εἶναι καὶ κτίστην τῆς τῶν ὄλων ὑδάτων οὐσίας; Διὰ τοῦτο γὰρ ὡς δεσπότης ἐπέδαινε καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ περιεπά-

(22) Seguer., πᾶσαν μαλακίαν. Gobler. et Felckm. 1 anon. πάσας omittunt. Paulo post al sequens deest in Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo.

(23) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii autem cum editis μὴ omittunt, nec legit Omnibonus; at Ambrosius Camaldul. et Nannius legerunt.

τει ὡς ἐπὶ γῆς, γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντα δεσποτείας αὐτοῦ τοῖς ὄρωσι παρέχων. Τρέφων δὲ καὶ ἐξ ὀλίγων τοσοῦτον πλῆθος, καὶ ἐξ ἀπόρων εὐπορῶν αὐτὸς, ὥστε ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίους κορεσθῆναι, καὶ ἄλλο τοσοῦτο καταλεῖψαι, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτῶν εἶναι τὸν καὶ τῆς ὄλων (24) προνοίας Κύριον ἐγνώριζεν.

19. Ταῦτα δὲ πάντα ποιεῖν τῷ Σωτήρι καλῶς ἔχειν ἔδωκε· ἔν', ἐπειδὴ τὴν ἐν τοῖς πᾶσιν αὐτοῦ πρόνοιαν ἠγγόησαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ κατενόησαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως αὐτοῦ θεότητα, καὶ ἐκ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔργων αὐτοῦ ἀναδιδέψασιν, καὶ ἔνοιαν λάβωσι δι' αὐτοῦ τῆς εἰς τὸν Πατέρα γνώσεως, ἐκ τῶν κατὰ μέρος τὴν εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ πρόνοιαν, ὡς προείπον, ἀναλογιζόμενοι. Τίς γάρ, ἰδὼν αὐτοῦ τὴν κατὰ δαιμόνων ἐξουσίαν, ἢ τίς, ἰδὼν τοὺς δαίμονας ὁμολογούσας εἶναι τούτων αὐτὸν Κύριον, ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔξει, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις; Οὐδὲ γὰρ τὴν κτίσιν αὐτὴν σιωπῆσαι πεποίηκεν, ἀλλὰ τό γε θαυμαστὸν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ τοῦ θανάτου τροπαίῳ, λέγω δὴ τῷ σταυρῷ, πᾶσα ἡ κτίσις ὡμολόγησε τὸν ἐν τῷ σώματι γνωριζόμενον καὶ πασχόντα, οὐχ ἀπλῶς εἶναι ἄνθρωπον, ἀλλὰ Θεοῦ Υἱὸν καὶ σωτήρα πάντων. Ὅτε γὰρ ἤλιος ἀπεστράφη, καὶ ἡ γῆ ἐσειετο, καὶ τὰ βῆρη ἐβῆγγυτο, πάντες κατέπησσον· ταῦτα δὲ τὸν μὲν ἐν τῷ σταυρῷ Χριστὸν Θεὸν ἐδείκνυον, τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν τούτου δούλην εἶναι, καὶ μαρτυρούσαν τῷ φόβῳ τὴν τοῦ Δεσπότητος παρουσίαν. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Θεὸς Λόγος διὰ τῶν ἔργων ἑαυτὸν ἐνεφάνιζε τοῖς ἀνθρώποις. Ἀκόλουθον δ' ἀνεῖη καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν σώματι διαγωγῆς καὶ περιπολήσεως αὐτοῦ διηγήσασθαι καὶ εἰπεῖν, καὶ (25) ὁποῖος γέγονεν ὁ τοῦ σώματος θάνατος· μάλιστα ὅτι τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἡμῶν ἐστι τούτο, καὶ πάντες ἀπλῶς ἄνθρωποι περὶ τούτου θρυλλοῦσιν· ἵνα γινῶς, ὅτι καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον οὐδὲν ἤττον γινώσκειται Θεὸς ὁ Χριστὸς καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός.

20. Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ὡς οἶόν τε ἦν, ἐκ μέρους καὶ ὡς ἡμεῖς ἠδυνήθημεν νοῆσαι, προείπομεν, ὅτι οὐκ ἄλλου ἦν τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλεῖν, εἰ μὴ αὐτοῦ τοῦ Σωτήρος τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιηκότος τὰ ὅλα· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαι τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς εἰκόνης τοῦ Πατρὸς· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ θνητὸν ἀθάνατον παραστήσαι (26), εἰ μὴ τῆς αὐτοζωῆς οὐσης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν περὶ Πατρὸς διδάξαι, καὶ τὴν εἰδώλων καθαιρῆσαι θρησκείαν, εἰ μὴ τοῦ τὰ πάντα διακοσμοῦντος Λόγου καὶ μόνου τοῦ Πατρὸς ὄντος Υἱοῦ μονογενοῦς ἀληθινοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὀφειλόμενον παρὰ πάντων εἶδει λοιπὸν ἀποδοθῆναι· ὠφέλειτο καὶ πάντας, ὡς προείπον, ἀποθανεῖν, δι' ὃ μάλιστα καὶ ἐπεδήμησε· τούτου ἔνεκεν

(24) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon., ut et legit Omnibonus. Alii mss. cum editis, ἔλης, quo etiam modo legit Ambrosius Caimald.

PATROL. GR. XXV.

A ut hoc facto 51 sui in res omnes dominatus indicium daret. Cum similiter paucis ex rebus tantam multitudinem aluit, et ex inopia tantam ipse copiam suppeditavit, ut ex quinque panibus quinque millia hominum satiarentur, et tot reliquæ superessent, nihil profecto aliud docere nos voluit, quam se rerum universarum providentiæ Dominum esse.

19. Hæc autem omnia facere Salvatore maxime conveniens videbatur, ut quoniam homines providentiam, qua ipse universa administrat, ignoraverant, nec ejus divinitatem per res creatas intellexerant, saltem ex his, quæ per corpus agebat, oculos erigerent, ac per ipsum ad Patris cognitionem pervenirent, suam in res omnes providentiam ex rebus singularibus, ut dixi, percipientes. Quis enim ejus adversus dæmones potestatem, ipsosque dæmones suum illum esse Dominum fateri videns, adhuc dubitabit an ipse sit Dei Filius et sapientia et virtus? Neque vero ipsas res creatas silere permisit, sed, quod singulari admiratione dignum est, etiam in morte, vel potius in ipso de morte erecto trophæo (crucem intelligo), universus mundus eam illum, qui in corpore comparebat et patiebatur, non purum hominem, sed Dei Filium et servatorem omnium esse palam prædicabat. Cum enim se sol ab indigno illo spectaculo averteret, cum terra quatere, montes dirumperentur, et omnes paverent: quid hæc aliud indicabant quam Christum, qui cruci affixus erat, vere Deum esse, universamque naturam illi esse subjectam et suo timore Dominum præsentem testari? Sic itaque ex operibus sese Deus Verbum hominibus notum effecit. Jam vero consequens videtur ut finem ejus cursus et vitæ, quam in corpore egit, qualisque fuerit ejus corporis interitus referamus et scribamus, præsertim cum id fidei nostræ sit caput, et in omnium hominum ore circumferatur, quo nimirum perspicias, ex his quoque nihilominus probari Christum, Deum et Dei Filium esse.

20. Itaque quænam corporei ejus adventus causa fuerit, quoad fieri potuit, ex parte et quantum valuius capere, supra exposuimus. Scilicet nullius alius erat id quod corruptum fuerat incorruptum reddere, Deus solius Salvatoris qui idem ab initio omnia ex nihilo fecerat; nec alius erat similitudinem imaginis ad quam homines facti sunt, restituere, nisi imaginis Patris; alius item non erat mortale immortalitate donare, nisi Domini nostri Jesu Christi qui scilicet ipsa est vita; denique alius non erat Patris cognitione homines informare et idolorum cultum evertere, præterquam Verbi quod et omnia administrat, et solus verus unigenitus est Patris Filius. Quia vero quod ab omnibus debebatur solvi oportebat: nam omnes, ut jam dixi, mori debebant, quæ præcipua ejus adventus causa fuit:

(25) Gobler. et Felckm. 1, anon. καὶ omittunt.

(26) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀναστήσαι.

idcirco ille, postquam suam divinitatem operibus comprobavit, sacrificium pro omnibus tunc obtulit, cum pro omnibus suum templum morti tradidit, ut omnes a veteri transgressione liberos ac immunes redderet, seque morte fortiolem ostenderet, primitias resurrectionis omnium suum corpus incorruptum exhibens. Nec vero mireris si sæpe eadem repetamus. **52** Nam cum de benigna Dei erga nos voluntate loquimur, idcirco idem verbis multis interpretamur, ne aliquid videamur omisisse, nobisque detur crimini quasi minus quam par erat de re tanta dixerimus. Præstat siquidem eadem sæpius cum vituperationis periculo repetere, quam aliquid eorum quæ litteris mandari debent præmittere. Itaque corpus, quod et ipsum communem cum omnibus naturam habebat (nam humanum corpus erat), tametsi novo miraculo ex sola virgine procreatum est, tamen, quia mortale erat, uti alia corpora mortuum est. Quia vero Verbum illud idem sibi assumpserat, non secundum propriam naturam corruptum est, sed ob Verbum in se habitans, corruptionis immune est factum. Quocirca duo in re eadem miracula contigerunt: ut scilicet mors omnium in Dominico corpore impleretur, et ut mors ac corruptio propter Verbi conjunctionem destruerentur. Namque morte opus erat, et pro omnibus mors erat obeunda, ut quod omnes debebant solveretur. Quapropter, ut dixi, cum Verbum mori non posset (nam immortale erat), corpus quod posset mori sibi accepit, quo illud ut proprium pro omnibus offerret; et ut idem ipse, pro omnibus patiendo, ob suum in corpus ingressum, ejus qui imperium mortis habebat, nempe diaboli⁶⁶, irritos conatus redderet, eosque liberaret qui mortis formidine per totam vitam obnoxii erant servituti.

21. Certe, postquam communis omnium Servator pro nobis mortuus est, nos, qui in Christo fideles sumus non jam ut olim ex legis comminatione mortem subimus (siquidem finem accepit hujusmodi damnatio): sed corruptione desinente et evanescente in resurrectionis gratia, jam nunc pro mortalis corporis conditione tantummodo tempore illo dissolvimur, quod unicuique Deus definivit, ut præstantiorem resurrectionem consequi possimus. Siquidem instar seminum, quæ terræ mandantur, nequaquam perimus cum dissolvimur, sed velut sati, morte per gratiam Christi destructa, resurgemus. Hinc ergo beatus quoque Paulus sponsor resurrectionis omnibus factus ait: *Oportet corrupti-*

⁶⁶ Heb. 11, 14.

(27) Gobler. et Felckm. 1 anon., περί. Paulo post Seguer. πάντα habet, ut et legisse videntur Ambros. Camaldul. et Nannius; alii vero mss. et editi habent πάντως, quod et legit Omnibus.

(28) Hic locus citatur a Theod. dial. 3, ubi pro περί της θεότητος legitur θεοτάτας.

(29) Λοιπόν abest a Theodor., qui idem paulo post pro έαυτού habet αυτού.

(30) Sic Seg. Basil. et Anglic. At Gobl. et Felckm. 1 anon., μή. Editi μήτι. Ista autem usque ad τὸ μὲν οὖν σώμα, utpote quæ nihil ad propositum pertinent,

μετὰ τὰς περί (27) τῆς θεότητος (28) αὐτοῦ ἐκ τῶν ἔργων ἀποδείξεις, ἥδη λοιπόν (29) καὶ ὑπὲρ πάντων τὴν θυσίαν ἀνέφεραν, ἀντὶ πάντων τὸν έαυτοῦ ναὸν εἰς θάνατον παραδίδους, ἵνα τοὺς μὲν πάντας ἀνυπευθύνους καὶ ἐλευθέρους τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ποιήσῃ· δειξῆν δὲ έαυτὸν καὶ θανάτου κρείττονα, ἀπαρχὴν τῆς τῶν ὀλων ἀναστάσεως τὸ ἴδιον σώμα ἀφθαρτον ἐπιδεικνύμενον. Καὶ μή τοι (30) θαυμάσιος εἰ πολλάκις τὰ αὐτὰ περί τῶν αὐτῶν λέγομεν. Ἐπειδὴ γὰρ περί τῆς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ λαλοῦμεν, διὰ τοῦτο τὸν αὐτὸν νοῦν διὰ πλειόνων ἐρμηνεύομεν, μή ἄρα τι παραλιμπάνειν δόξωμεν, καὶ ἐγκλημα γένηται ὡς ἐνδεῶς εἰρηκόσι. Καὶ γὰρ βέλτιον ταυτολογίας μέμψιν ὑποστήσαι, ἢ παραλειψαί τι τῶν ὀφειλόντων γραφήναι. Τὸ μὲν οὖν σώμα, ὡς καὶ αὐτὸ κοινὴν έχον τοῖς πᾶσι τὴν οὐσίαν (σῶμα γὰρ ἦν ἀνθρώπινον), εἰ καὶ καινοτέρῳ θαύματι συνέστη ἐκ παρθένου μόνης· ὅμως θητηδὸν ἔν, κατὰ ἀκολουθίαν τῶν ὀμοίων καὶ (31) ἀπέθηγκε· τῆ δὲ τοῦ Λόγου εἰς αὐτὸ ἐπιδάσει, οὐκέτι κατὰ τὴν ἴδιαν φύσιν ἐφθείρετο· ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνοικήσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐκτὸς ἐγένετο φθορᾶς. Καὶ συνέβαιεν ἀμφοτέρα ἐν ταύτῃ γενέσθαι παραδόξως· ὅτι τε ὁ πάντων θάνατος ἐν τῷ κυριακῷ σώματι ἐπληροῦτο, καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ φθορὰ διὰ τὸν συνόντα Λόγον ἐξηφανίζετο. Θανάτου γὰρ ἦν χρεια, καὶ θάνατον ὑπὲρ πάντων ἔδει γενέσθαι, ὡς τὸ παρά πάντων ὀφειλόμενον γένηται. Ὅθεν (32), ὡς προείπον, ὁ Λόγος, ἐπεὶ οὐχ οἶδόν τε ἦν αὐτὸν ἀποθανεῖν (ἀθάνατος γὰρ ἦν), ἔλαβεν έαυτῷ σώμα τὸ δυναμένον ἀποθανεῖν, ἵνα, ὡς ἴδιον ἀντὶ πάντων αὐτὸ προσενέγκῃ, καὶ ὡς αὐτὸς ὑπὲρ πάντων πάσῶν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν (33) ἐπίστασιν, καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος έχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τοὺς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν (34) ἔνοχοι ἦσαν δουλείας.

21. Ἀμέλει τοῦ κοινοῦ πάντων Σωτῆρος ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκέτι νῦν ὡσπερ πάλαι κατὰ τὴν τοῦ νόμου ἀπειλήν θανάτῳ ἀποθνήσκομεν οἱ ἐν Χριστῷ πιστοὶ (πέπανται γὰρ ἡ τοιαύτη καταδικη)· ἀλλὰ τῆς φθορᾶς παυομένης καὶ ἀφανιζομένης ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι, λοιπὸν κατὰ τὸ τοῦ σώματος θητηδὸν διαλυόμεθα μόνον τῷ χρόνῳ, ἔν ἐκάστῳ ὁ Θεὸς ὤρισεν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τυχεῖν δυνηθῶμεν. Δίκην γὰρ τῶν ἐν τῇ γῆ καταβαλλομένων σπερμάτων οὐκ ἀπολλύμεθα διαλυόμενοι, ἀλλ' ὡς σπειρόμενοι ἀναστησόμεθα, καταργηθέντος τοῦ θανάτου κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος χάριν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ἐγγυητῆς τῆς ἀναστάσεως πᾶσι γενόμενος, φησί· *Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρ-*

omittit Theodoretus, qui et pro τὸ μὲν οὖν, habet τὸ μὲν γὰρ, conjunctionis scilicet gratia. Idem quoque ibid. τοῖς πᾶσι omittit.

(31) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 1 anon., nec Theodoretus.

(32) Hæc item a Theodoro eodem loco citantur.

(33) Theodoretus τὸ σώμα addit.

(34) Διὰ παντὸς τοῦ ζῆν habet Seguer. et exprimit Ambros. Camald. et Nannius: alii vero cum editis omittunt.

σίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ (35) τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, ὅσα γερήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος· ποῦ σου, θάνατε, τὸ ἐντρον; ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; Διὰ τί οὖν, ἂν τις εἴποι, εἴπερ ἀναγκαῖον ἦν ἀντὶ πάντων αὐτὸν παραδοῦναι τὸ σῶμα θανάτῳ, οὐχ (36) ὡς ἄνθρωπος ἰδίως ἀπέθετο τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ σταυρωθῆναι παρῆλθεν; Ἐντίμως γὰρ μάλλον ἔπρεπε ἀποθέσθαι τὸ σῶμα, ἢ περ μετ' ὕβρεως τὸν τοιοῦτον θάνατον ὑπομεῖναι. Θεὰ δὲ πάλιν εἰ μὴ ἡ τοιαύτη ἀντίθεσις ἔστιν ἀνθρωπίνη· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον θεῖον ἀληθῶς καὶ ἄξιον τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ πολλά. Πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ συμβαίνων τοῖς ἀνθρώποις θάνατος κατὰ ἀσθένειαν τῆς αὐτῶν φύσεως αὐτοῖς παραγίνεται· οὐ δυνάμενοι γὰρ ἐπὶ πολὺ διαμένειν, τῷ χρόνῳ διαλύονται. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ νόσοι τοῦτοις συμβαίνουσι, καὶ ἐξασθενήσαντες ἀποθνήσκουσι. Ὁ δὲ Κύριος οὐκ ἀσθενῆς, ἀλλὰ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ Λόγος ἔστι, καὶ αὐτοζωή. Εἰ μὲν οὖν ἦν ἰδίᾳ σου, καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων ἀποθέμενος τὸ σῶμα ἐν κλίτῃ, ἐνομίσθη ἂν καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀσθένειαν τοῦτο παθῶν, καὶ μηδὲν ἔχων πλεόν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἐπειδὴ δὲ καὶ ζωὴ ἦν καὶ Θεοῦ Λόγος, καὶ εἶδε τὸν ὑπὲρ πάντων γενέσθαι θάνατον· διὰ τοῦτο ὡς μὲν ζωὴ καὶ δύναμις ὧν συνίσχυεν ἐν αὐτῷ τὸ σῶμα· ὡς δὲ ὀφειλοντος γενέσθαι τοῦ θανάτου, οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ παρ' ἐτέρων ἐλάμβανε τὴν πρόφασιν τοῦ τελειῶσαι τὴν θυσίαν· ἐπεὶ μηδὲ νοσεῖν εἶδε τὸν Κύριον, τὸν τῶν ἄλλων τὰς νόσους θεραπεύοντα. Ἄλλ' οὐδὲ ἐξασθενῆσαι εἶδε πάλιν τὸ σῶμα, ἐν ᾧ καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀσθενείας ἰσχυροποιεῖ. Διὰ τί οὖν καὶ τὸν θάνατον ὥσπερ καὶ τὸ νοσεῖν οὐκ ἐκώλυσεν; Ὅτι διὰ τοῦτο (37) ἔσχε τὸ σῶμα, καὶ ἀπρεπὲς ἦν κωλύσαι, ἵνα μὴ καὶ ἡ ἀνάστασις ἐμποδισθῇ. Προηγῆσασθαι μέντοι τοῦ θανάτου νόσον ἀπρεπὲς πάλιν ἦν, ἵνα μὴ ἀσθένεια τοῦ ἐν τῷ σώματι νομισθῇ. Οὐκ ἐπέβασεν οὖν; Ναὶ ἐπέβασε διὰ τὸ βίον τοῦ σώματος· ἀλλ' οὐ λιμῷ διεφθάρη διὰ τὸν φοροῦντα αὐτὸ Κύριον. Διὰ τοῦτο, εἰ καὶ ἀπέθανε διὰ τὸ ὑπὲρ πάντων λύτρον, ἀλλ' οὐκ εἶδε διαφθοράν. Ὀλόκληρον γὰρ ἀνέστη· ἐπεὶ μηδὲ ἄλλου τινός, ἀλλ' αὐτῆς τῆς ζωῆς ἦν τὸ σῶμα.

22. Ἄλλ' εἶδει, φήσιν ἂν τις, κρυθῆναι τὴν ἐπιβουλὴν τῶν Ἰουδαίων, ἵνα καθόλου τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἀθάνατον διαφυλάξῃ. Ἀκούετω δὲ ὁ τοιοῦτος, ὅτι καὶ τοῦτο ἀπρεπὲς ἦν τῷ Κυρίῳ. Ὡς γὰρ οὐκ ἔπρεπε τῷ τοῦ (38) Θεοῦ Λόγῳ, ζωῆ ὄντι, τῷ σώματι ἑαυτοῦ θάνατον παρ' ἑαυτοῦ διδόναι, οὕτως οὐχ ἤρμοζεν οὐδὲ τὴν παρ' ἐτέρων διδόμενον φεύγειν· ἀλλὰ καὶ μάλλον δῶκεν αὐτὸν εἰς ἀνάγκασιν. Ὅθεν εἰκότως οὔτε ἑαυ-

« I Cor. xv, 53-55.

(35) Basil. Goblerian. Felckman. 1 anonym. et Seg. omittunt τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καί, nec legerunt Omnib. et Ambros. Camald., nec itam habet Vulgata versio : alii vero habent ut et Græcus Scripturæ textus. Ibidem, ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; desunt in Segueriano, Basiliensi, et Anglicano, nec legerunt iidem interpretes.

bile hoc induere incorruptionem : et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, et corruptibile hoc induerit incorruptionem, tunc fiet sermo, qui scriptus est : Absorpta est mors in victoria : ubi est, mors, stimulus tuus? Ubi tua, inferne, victoria? Sed dixerit aliquis : Si igitur necesse erat illum pro omnibus corpus suum morti tradere, cur non ut homo illud privatim deposuit, sed cruci affixus est? Magis enim eum decebat corpus cum honore deponere, quam hujusmodi mortem cum ignominia pati. Verum hic, quæso, considera an non hæc objectio mere sit humana. Quod autem a Salvatore factum est, vere divinum est ejusque divinitate multis de causis dignum. Primo, mors, qua homines intereunt, illis ex eorum naturæ infirmitate advenit : siquidem idcirco tempore dispereunt, quod diu persistere non queant. Hinc in morbos incidunt, factique infirmi moriuntur. At Dominus non infirmus, sed Dei virtus, et Dei Verbum ipsaque vita est. Si ergo privatim et consueto more corpus in lecto deposuisset, id illi ex naturæ infirmitate accidisse, nihilque amplius aliis hominibus habuisse putaretur. Quia vero et vita et Verbum Dei erat, et mortem pro omnibus suscipi necesse erat : ea de causa quatenus vita et virtus est, in seipso corpus roborabat : quatenus vero mors subeunda erat, non a seipso sed ab aliis sacrificium perficiendi cepit occasionem. Neque enim par erat Dominum, qui aliorum morbos curabat, morbo ipsum corripi. Nec etiam infirmari debuit corpus, in quo aliorum sanabat infirmitates. Quare igitur non mortem ut morbum impedivit? Quia nempe propter mortem corpus habuit, nec eam illum a se arcere decuit, ne id resurrectioni esset impedimentum. Similiter morbum morti præire indecorum erat, ne istud illius qui in corpore erat infirmitati ascriberetur. An non ergo esurivit? Ita sane est : pro corporis proprietate esurivit : at illud propter Dominum, ad quem pertinebat, fame non interiiit. Quapropter, tametsi mortuus est ut pretium pro omnibus solveret, tamen corruptionem non vidit, sed integer resurrexit, quia non alius cujusquam sed ipsius vitæ corpus erat.

22. At, dixerit aliquis, Judæorum certe insidias vitare debebat, ut scilicet suum corpus penitus immortale servaret. Verum is, qui hæc objicit, audiat id Domino indecorum fuisse. Ut enim non decebat Dei Verbum, quod ipsum vita erat, mortem suo corpori per se inferre : ita nec conveniebat ab aliis illatam fugere, sed illam potius destruendam persequi. Unde valde congruenter neque per seipsum

(36) Anglicanus, οὐ μόνον. Paulo post μάλλον habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii cum editione Commel. omittunt.

(37) Seguerianus, τοῦτον.

(38) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguerian. Alii vero et editio Commel. omittunt τοῦ.

corpus deposuit, neque rursus, insidiantes Judæos fugit. Id porro non signum erat infirmitatis Verbi, sed potius et Servatorem et vitam esse indicio erat, quod et mortem ad ejusdem exitium expectari, et eam oblatam pro omnium salute conficere et exple-re festinarit. Præterea non ut suæ sed ut hominum morti finem imponeret venit Salvator. Quocirca non propria morte, quam nullam habuit, utpote qui vita ipse erat, corpus deposuit, sed illatam ab homini-bus suscepit, ut eam ad suum corpus accedentem penitus interimeret. Insuper, hæc etiam quæ se-quuntur probant, Dominicum corpus convenienti admodum ratione talem mortem subiisse. Maximæ enim curæ erat Domino de corporis resurrectione quam erat effecturus. Id quippe insigne de morte tropæum fuit, eam omnibus videndam exhibere, omnesque certiores facere a se deletam fuisse cor-ruptionem, et immortalitatem corporibus esse res-titutum, cujus veluti pignus nec non futuræ omnium resurrectionis signum, suum corpus incorruptum conservavit. Quod si corpus morbo affectum fuisset, et Verbum in omnium conspectu ab eo discessisset, indecorum profecto fuisset eum, qui aliorum mor-bos curaverat, proprium instrumentum morbis at-ritum negligere. Qui enim aliorum infirmitates de-pullisse crederetur, si in eo proprium templum in-firmum fuisset? Vel enim altis irrisionis ansam dedisset, tanquam qui morbum non posset repellere: vel si potuisset nec id fecisset, erga alios quoque inhumanus haberetur.

23. Si porro absque morbo vel dolore, privatim, seorsumque et in angulo aliquo, vel in solitudine, aut domi, sive ubivis corpus abdidisset, ac post hæc iterum subito comparens seipsum ex mortuis resur-rexisse asseverasset, fabulas narrare omnibus certe visus fuisset, multoque magis nulla ipsi de resurre-ctione loquenti fides fuisset habita, quando nemo prorsus ejus mortis testis adfuisset. Atqui resurre-ctioni mors præire debet, cum morte non præeunte nulla sequatur resurrectio. Unde si occultus fuisset 54 corporis interitus, sane quia mors lateisset, neque coram testibus obita fuisset, occulta quoque ac sine testibus fuisset ejus resurrectio. Verum enim-vero quam ob causam mortem occulte voluisset obire, qui postquam resurrexit, suam resurrectio-nem palam prædicavit? Vel cur ille qui dæmones coram omnibus expulit, et cæco nato visum resti-tuit, aquamque in vinum mutavit, ut per hæc se Verbum Dei esse fidem faceret, id quod mortale erat non in omnium conspectu incorruptum exhibuisset, quo ipse vita esse crederetur? Quomodo vero ejus discipuli de resurrectione libere loqui ausi fuissent, qui illum prius mortuum fuisse affirmare non possent? Aut quomodo illis eum prius mortuum esse, deinde resurrexisse dicentibus creditum fuis-set, nisi eos ipsos, apud quos fidenter loquebantur,

(39) Sic mss. Editi vero, ἀπόλειψιν.

(40) Seguerianus, πάντων.

(41) Sic Seguer. et omnes interpretes. Editi, ναού

τῷ ἀπέθετο τὸ σῶμα, οὔτε πάλιν ἐπιβουλεύοντας τοὺς Ἰουδαίους ἐφυγε. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἀσθένειαν ἐδείκνυε τοῦ Λόγου· ἀλλὰ μᾶλλον Σωτῆρα καὶ ζωὴν αὐτὸν ἐγνώριζεν· ὅτι καὶ τὸν θάνατον εἰς ἀναίρεσιν περιέμενε, καὶ τὸν διδόμενον θάνατον ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἔσπευδε τελειῶσαι. Καὶ ἄλλως δὲ οὐ τὸν ἑαυτοῦ θάνατον, ἀλλὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ἦλθε τελειῶσαι ὁ Σωτὴρ· ὅθεν οὐκ ἰδίῳ θανάτῳ (οὐκ εἶχε γὰρ ζωὴ ὢν) ἀπετίθετο τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν παρὰ τὸν ἀνθρώπων ἐδέχετο, ἵνα καὶ τοῦτον ἐν τῷ ἑαυτοῦ σώματι προσελθόντα τέλεον ἐξαφανίσῃ. Ἐπειτα καὶ ἐκ τούτων ἂν τις εὐλόγως ἴδοι τὸ τοιοῦτον τέλος ἐσχηκέ-ναι τὸ κυριακὸν σῶμα. Ἐμελε τῷ Κυρίῳ μάλιστα περὶ ἧς ἔμελλε ποιεῖν ἀναστάσεως τοῦ σώματος. Τοῦ-το γὰρ ἦν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπιον ταύτην ἐπιδεί-ξασθαι πᾶσι, καὶ πάντας πιστώσασθαι τὴν παρ' αὐ-τοῦ γενομένην τῆς φθορᾶς ἀπάλειψιν (39), καὶ λοιπὸν τὴν τῶν σωμάτων ἀφθαρσίαν, ἧς πᾶσιν ὥσπερ ἐν-έχυρον καὶ γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντας (40) ἐσομένης ἀναστάσεως τετήρηκεν ἀφθαρτον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. Εἰ μὲν οὖν ἦν πάλιν νοσήσαν τὸ σῶμα, καὶ ἐπ' ὅψει πάντων διαλυθεὶς ἀπ' αὐτοῦ ὁ Λόγος, ἀπρεπὲς μὲν ἦν τὸν τῶν ἄλλων τὰς νόσους θεραπεύοντα παρορᾶν τὸ ἴδιον ὄργανον ἐν νόσοις τηχόμενον. Πῶς γὰρ ἂν ἐπι-στεύθη τὰς ἄλλων ἀπελάσας ἀσθενείας, ἀσθενούντος ἐν αὐτῷ τοῦ ἰδίου ναοῦ; Ἡ γὰρ ὡς οὐ δυνάμενος ἀπελάσαι νόσον ἐγελάσθη· ἢ δυνάμενος, καὶ μὴ ποιῶν, ἀφιλόδηρος καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐνομι-ζέτο.

23. Εἰ δὲ καὶ χωρὶς τίνος νόσου (41) καὶ χωρὶς τι-νος ἀληθδόνος, ἰδίᾳ που καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐν γωνίᾳ, ἢ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ, ἢ κατ' οἰκίαν, ἢ ὅπου δῆποτε τὸ σῶ-μα κρύψας ἦν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐξαίφνης φα-νεῖς, ἔλεγεν ἑαυτὸν ἐκ νεκρῶν ἐγηγέρθαι· μύθους μὲν ἂν ἔδοξε λέγειν παρὰ πᾶσιν, ἠπιστήθη δὲ πολλῶ πλέον καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως λέγων, οὐκ ὄντος ὄλως τοῦ μαρτυροῦντος περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τῆς δὲ ἀναστάσεως προηγεῖσθαι δεῖ θάνατον, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ἀνάστασις μὴ προηγουμένου θανάτου. Ὅθεν εἰ κρύφα που ἐγεγόνει τοῦ σώματος ὁ θάνατος, οὐ φαι-νομένου τοῦ θανάτου, οὐδὲ ἐπὶ μαρτύρων γενομένου, ἀφανῆς καὶ ἀμάρτυρος καὶ ἡ τούτου ἀνάστασις. Ἡ διὰ τί τὴν μὲν ἀνάστασιν ἐκρήρυττεν ἀναστάς, τὴν δὲ θάνατον ἀφανῶς ἐποίησε γενέσθαι; Ἡ διὰ τί τοὺς μὲν δαίμονας ἐπ' ὅψει πάντων ἀπήλαυε, τὸν τε ἐκ γενε-τῆς τυφλὸν ἀναδλέπειν ἐποίησε, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἵνα δι' αὐτῶν πιστευθῇ Λόγος Θεοῦ· τὸ δὲ θνητὸν οὐκ ἐπ' ὅψει πάντων ἀφθαρτον ἐδείκνυεν, ἵνα πιστευθῇ αὐτὸς ὢν ἡ ζωὴ; Πῶς δὲ (42) καὶ οἱ τοῦ-του μαθηταὶ παρῆρσιαν εἶχον περὶ τοῦ τῆς ἀναστά-σεως λόγου, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν, ὅτι πρῶτον ἀπέθα-νεν; Ἡ πῶς ἂν ἐπιστεῦθησαν λέγοντες γεγονέναι πρῶτον θάνατον, εἶτα τὴν ἀνάστασιν, εἰ μὴ παρ' οἷς ἐπαρῆρσιάζοντο, εἶχον τούτους μάρτυρας τοῦ θανά-του; Εἰ γὰρ καὶ οὕτως, ἐπ' ὅψει πάντων γενομένου

mendose.

(42) Seguer. δὲ hic inserit: alli et editi omit-tunt.

σου τε θανάτου και της ἀναστάσεως, οὐκ ἠθέλησαν οἱ Φαρισαῖοι πιστεῦσαι, ἀλλὰ και τοὺς ἑωρακότας την ἀνάστασιν ἠνάγκασαν ἀρνήσασθαι ταύτην· πάντας εἰ κεκρυμμένως ἐγεγόνει ταῦτα, πόσας ἂν προσφάσεις ἀπιστίας ἐπενόουν (43); Πῶς δὲ ἦρα τὸ τοῦ θανάτου τέλος εἰδείκνυτο, καὶ ἡ κατά τούτου νίκη, εἰ μὴ ἐπ' ἕβει πάντων προσκαλεσάμενος αὐτὸν ἤλεγξε νεκρὸν κενωθέντα (44) λοιπὸν τῆ τοῦ σώματος ἀφθαρσία;

24. Τὰ δὲ και παρ' ἑτέρων ἂν λεχθέντα, ταῦτα προλαβεῖν (45) ἡμῶς ἀναγκαῖον ταῖς ἀπολογίαις. Τάχα γὰρ ἂν τις εἴποι και τοῦτο· Εἰ ἐπ' ἕβει πάντων και ἐμάρτυρον εἶδει γενέσθαι τὸν τούτου θάνατον, ἵνα και ὁ τῆς ἀναστάσεως πιστευθῆ λόγος· εἶδει κἂν αὐτὸν ἐαυτῷ (46) ἐνδοξον ἐπινοήσασθαι θάνατον, ἵνα μόνον την ἀτιμίαν τοῦ σταυροῦ φύγῃ. Ἄλλ' εἰ και τοῦτο ποιήσας ἦν, ὑπόνοιαν καθ' ἑαυτοῦ παρεῖχεν, ὡς οὐ κατά παντός θανάτου δυνάμενος, ἀλλὰ μόνου τοῦ περὶ αὐτοῦ ἐπινοηθέντος· και οὐδὲν ἤττον πάλιν ἦν ἡ πρόφασις τῆς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίας. "Ὅθεν οὐ παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιουλής ἐγένετο (47) τῷ σώματι ὁ θάνατος· ἵνα ὅν αὐτοὶ προσαγάγῃσι τῷ Σωτῆρι θάνατον, τοῦτον αὐτὸς ἐξαφανίσῃ. Και ὡς περ γενναῖος παλαιστής, μέγας ὢν τῆ συνέσει και τῆ ἀνδρείῳ, οὐκ αὐτὸς ἐαυτῷ τοὺς ἀντιπάλους ἐκλέγεται, ἵνα μὴ ὑπόνοιαν τῆς πρὸς τινὰς δειλιάς παράσχη· ἀλλὰ τῆ τῶν θεωρούντων διδῶσιν ἐξουσία, και μάλιστα κἂν ἕθροιο τυγχάνωσιν, ἵνα πρὸς ὃν ἂν συμβάλλωσιν αὐτοὶ, τοῦτον αὐτὸς καταρρέξας, κρείττων τῶν πάντων πιστευθῆ· οὕτως και ἡ τῶν πάντων ζωὴ ὁ (48) Κύριος και Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς οὐκ ἐαυτῷ θάνατον ἐπενόει τῷ σώματι, ἵνα μὴ ὡς ἕτερον δειλιῶν φανῆ· ἀλλὰ τὸν παρ' ἑτέρων, και μάλιστα τὸν παρὰ τῶν ἕθρῶν, ὃν ἐνόμιζον εἶναι δεῖνὸν ἐκεῖνοι και ἀτιμον και φευκτὸν, τοῦτον αὐτὸς ἐν σταυρῷ δεχόμενος ἠνείχετο, ἵνα και, τούτου καταλυθέντος, αὐτὸς μὲν ὢν ἡ ζωὴ πιστευθῆ, τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλειον καταργηθῆ (49). Ἐγένον γούνοι θαυμαστὸν και παράδοξον· ὃν γὰρ ἐνόμιζον ἀτιμον ἐπιφέρειν θάνατον, οὗτος ἦν τρόπαιον κατ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Διὸ οὐδὲ τὸν Ἰωάννου θάνατον ὑπέμεινε, διαιρουμένης τῆς κεφαλῆς, οὐδὲ ὡς Ἰσάιας ἐπρίσθη, ἵνα και τῷ θανάτῳ ἀδιαίρετον και ἀλόκληρον τὸ σῶμα φυλάξῃ, και μὴ πρόφασις τοῖς βουλομένοις διαιρεῖν τὴν Ἐκκλησίαν γένηται.

25. Και ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἕξωθεν ἐαυτοῖς λογισμοὺς ἐπισωρεύοντας· ἂν δὲ και τῶν ἐξ ἡμῶν τις μὴ ὡς φιλόνηκος, ἀλλ' ὡς φιλομαθῆς ζητῆ (50), διὰ τί μὴ ἑτέρως, ἀλλὰ σταυρὸν ὑπέμεινε· ἀκούετω και (51) οὕτως, ὅτι οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἡμῖν συνέφερε,

(43) Gobler. et Felckm. 4 anon., ἐπενόησαν.

(44) Sic Seguer. atque ita etiam legisse videntur interpretes, quorum Omnibonus et Ambros. hanc vocem vertunt, *exinanitam*; Nannius, *inanem eam exhaustamque*. Alii mss. et editi habent, κενώσαντα. Ibid. καὶ mox seq. omittunt Gobler. et Felckm. 4 anon.

(45) Sic Anglic. Ita quoque emendatum est in Basil. Alii et editio Commuel., προλαβεῖν.

(46) Seguer. habet ἐαυτῷ, quod et exprimunt omnes interpretes; alii vero mss. et editi omittunt.

A ejus mortis testes habuissent? Etenim, si morte et resurrectione coram omnibus peractis, Pharisei credere non solum noluerunt, sed etiam illos, qui resurrectionem viderant, eam negare coegerunt; profecto si occulte hæc acta fuissent, quot, quæso, causas non credendi excogitassent? Quomodo porro mortis interitus aut victoria de eadem reportata nota fuisset, nisi illam in omnium conspectu provocatam, mortuam et sui corporis incorruptione exinanitam ostendisset?

24. Cæterum ea, quæ ab aliis forte obijci possent, necesse est quoque nostra defensione anteoccupare. Id ergo forte quis proposuerit: Si in omnium conspectu ac coram testibus eum mori oportuit, ut scilicet prædicatio resurrectionis fidem habere possent, saltem honorificam mortem sibi eligere debuit, ut vel crucis ignominiam effugeret. Atqui si id fecisset, suspicioni locum adversus seipsum dedisset, quasi qui non qualibet morte esset fortior, sed illa duntaxat quam elegisset: ac proinde non minor fuisset occasio fidem resurrectioni derogandi. Unde non ex seipso, sed ex insidiis corpus mori voluit, ut nimirum quam illi mortem Salvatori inferrent, eam ipse destrueret. Ac veluti generosus pugil prudentia et fortitudine æque insignis, non ipse sibi adversarios eligit, ne cui timiditatis erga aliquos suspicionem moveat: sed id spectatorium, maximeque si illos adversarios paliaturo, arbitrio permittit, ut prostrato ac devicto quemcumque illi objecerint, omnibus fortior habeatur; ita quoque omnium vita, Dominus et Salvator noster Christus non per se mortem corporis delegit, ne aliam reformidare videretur, sed ab aliis et præcipue ab hostibus injectam, quam asperam illi et ignominiosam fugiendamque arbitrabantur, ipse in cruce subire non renuit, ut morte dissoluta, ipse quidem vita esse crederetur, et mortis imperium funditus everteretur. Mirum ergo quiddam et inexpectatum accidit, ut quam illi ignominiosam mortem inferre putabant, ea adversus ipsam mortem trophæum esset. Hinc neque Joannis mortem capitis amputatione passus est, neque sicuti Isaias sectus est, ut et in morte corpus sine divisione integrum servaret, et nulla causa his suppeteret qui Ecclesiam vellent discindere.

D 25. Et hæc quidem ad externos qui sibi ipsis argumenta solent accumulare: si quis vero ex nostris non 55 contemendi sed discendi studio quærat, cur non aliam quam crucis mortem toleraverit: audiat etiam iste, idcirco hoc mortis genus Dominum

Id. Seguer. et Anglic., Gobler. et Felckm. 4 anon. mox, ἐπινοήσαι.

(47) Sic Seguer. Editi, ἐγένετο.

(48) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 4 an. Alii cum editis art. ὁ omittunt; ὁ seq. abest a Gobli. et Felckm. 4 an.

(49) Τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλειον καταργηθῆ desunt in Gobler. et Felckm. 4 an.

(50) Sic Seguer. Basil. et Anglic. Alii et editi, ζητῆ.

(51) Καὶ non habent Gobler. et Felckm. 4 an.

pertulisse, quia nulla alia nobis conducebat. Nam si ideo venit ut maledictionem, in quam incidamus, portaret, quomodo aliter factus fuisset maledictio, nisi maledictionis mortem suscepisset? Ea autem crux est, nam scriptum est: *Maledictus qui pendet in ligno*⁶⁵. Deinde, si mors Domini pretium est omnium, ejusque morte medius paries maceræ solvitur⁶⁶, ac sit vocatio gentium, quomodo nos convocasset, nisi fuisset crucifixus? siquidem in sola cruce extensis manibus mori quis potest. Quocirca id mortis genus Dominum pati et manus extendere decuit, ut altera veterem populum, altera gentes atraheret, ac utrosque in seipso conjungeret. Id quippe et ipse dixit significans qua morte omnes esset redempturus: *Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum*⁶⁷. Præterea, si diabolus nostri generis hostis, e cælo delapsus, circa hunc infimum aerem vagatur, ubi aliis dæmonibus utpote in contumacia sui similibus imperans, eorum opera homines prestigis seducit, et his qui sursum tendunt obstare nititur; qua de re Apostolus: *Secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis contumaciæ*⁶⁸: si insuper venit Dominus ut diabolum prosternat, aerem purget, ac nobis viam in cælum per velamen, id est, carnem suam⁶⁹, ut ait Apostolus, aperiat; denique si id morte faciendum fuit, quamam, amabo, aña morte hæc potuissent peragi, nisi ea quam in aere in cruce pertulit Dominus? Solus enim ille in aere moritur qui in cruce vitam ponit. Quapropter hujusmodi mortem convenienter subiit Dominus. Hoc enim modo sursum elatus, aerem a diabolicis omnibusque dæmonum insidiis purgavit, uti his verbis testatus est: *Videbam Satanam sicut fulgur cadentem*⁷⁰. Iter autem ad cælum nobis instauravit dicens: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales*⁷¹. Nec enim Verbum opus habuit ut januæ reserarentur, cum sit Dominus omnium; nec quidquam ex rebus creatis Creatori clausum erat; sed nos ipsi, quos proprio suo corpore sursum efferebat, opus his habebamus. Nam quemadmodum corpus pro omnibus morti tradidit, sic etiam per idem illud iter in cælum aperuit.

ἦμεν οἱ χριζοντες, οὐς ἀνέφερον αὐτὸς διὰ τοῦ ἰδίου ἡνεγκε τῷ θανάτῳ· οὕτω δὲ αὐτοῦ πάλιν ὠδοποίησε

26. Recte ergo et convenienter admodum mortem pro nobis in cruce toleravit: cujus quidem rei causa omni ex parte rectæ rationi valde est consentanea, cui nempe sit evidens ac perspicuum salutem omnium non potuisse aliter quam per crucem restitui. Namque ne sic quidem ille vel in cruce ignotus esse passus est, sed imo creatam naturam

⁶⁵ Deut. xxi, 23; Galat. iii, 5. ⁶⁶ Ephes ii, 14. ⁶⁷ Luc. x, 18. ⁶⁸ Psal. xxiii, 7.

(52) Gobler. et Felckm. 1 an., σταυρός, καθὰ γέγραπται. Anglic. item γάρ non habet.

(53) Gobler. Felckm. 2 an. et Seguer., μέλλει. Μοχ φησὶν deest in Seguer. et art. ὁ ante ἔχθρός.

(54) Τοῦ πνεύματος deest in Seguer.

(55) Sic Gobler, Felck. 1 an. et Seguer, Alii et

καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καλῶς ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Εἴ γὰρ τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην κατάραν ἦλθεν αὐτὸς βαστάσαι, πῶς ἂν ἄλλως ἐγένετο κατάρα, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ κατάρᾳ γένομενον θάνατον ἐδέξατο; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ σταυρός· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται (52)· Ἐπι-κατάρατος ὁ κρεμυμένος ἐπὶ ξύλου. Ἐπειτα, εἰ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου λύτρον ἐστὶ πάντων, καὶ τῷ θανάτῳ τούτου τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύεται, καὶ γίνεται τῶν ἐθνῶν ἡ κλῆσις· πῶς ἂν ἡμᾶς προσεκαλέσατο, εἰ μὴ ἐσταυρωτο; εἰ μόνῳ γὰρ τῷ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσὶ τις ἀποθνήσκει. Διδὸ καὶ τοῦτο ἐπρεπεν ὑπομείναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνειν, ἵνα τῇ μὲν τὸν παλαιὸν λαόν, τῇ δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐλκύσῃ, καὶ ἀμφοτέρους ἐν ἑαυτῷ συνάψῃ. Τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς εἰρηκεν, σημαίνων ποίω θανάτῳ ἐμελλε (53) λυτροῦσθαι τοὺς πάντας. Ὅταν ὑψωθῶ, φησὶν, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. Καὶ πάλιν, εἰ ὁ ἐχθρὸς τοῦ γένους ἡμῶν διάβολος ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ τὸν ἀέρα τὸν ὠδε κάτω πλανᾷται, κάκει τὸν σὺν αὐτῷ δαιμόνων ὡς ὁμοίων ἐν τῇ ἀπειθείᾳ ἐξουσιαζόν, φαντασίας μὲν δι' αὐτῶν ἐνεργεῖ τοῖς ἀπατωμένοις, ἐπιχειρεῖ δὲ τοῖς ἀνερχομένοις ἐμποδίζειν· καὶ περὶ τούτου φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Κατὰ τὸν ἀρχοντι τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος (54) τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. Ἦλθε δὲ (55) ὁ Κύριος, ἵνα τὸν μὲν διάβολον καταβάλλῃ, τὸν δὲ ἀέρα καθαρίσῃ, καὶ ὁδοποίησῃ ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ κατακετόματος, τοῦτ' ἐστὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἔδει γενέσθαι διὰ τοῦ θανάτου· ποίω δ' ἂν ἄλλω θανάτῳ ἐγερθῆναι ταῦτα ἢ τῷ ἐν ἀέρι γενομένῳ, φημί (56) δὴ τῷ σταυρῷ; Μόνος γὰρ ἐν τῷ ἀέρι τις ἀποθνήσκει, ὁ σταυρῷ τελειούμενος. Διδὸ καὶ εἰκότως τούτον ὑπέμεινεν ὁ Κύριος. Οὕτω γὰρ ὑψωθείς, τὸν μὲν ἀέρα ἐκαθάριζεν ἀπὸ τε τῆς διαβολικῆς καὶ πάσης τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς λέγων· Ἐθεώρουσαν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπήν πεσόντα· τὴν δὲ εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ὁδοποιῶν ἀνεκαίνιζε λέγων πάλιν· Ἀρατε πύλας, οἱ ἀρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐκάρθητε, πύλαι αἰώνιοι. Οὐ γὰρ αὐτὸς ὁ Λόγος ἦν ὁ χριζῶν ἀνοξίεως τῶν πύλων, Κύριος τῶν πάντων ὢν· οὐδὲ κεκλεισμένον ἦν τι τῶν ποιημάτων τῷ ποιητῇ· ἀλλ' ἡμεῖς σώματος αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὑπὲρ πάντων αὐτὸ προσ-τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον.

26. Πρέπων σὺν ἅρα καὶ ἀρμόζων ὁ ἐν τῷ σταυρῷ γέγονε θάνατος ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ ἡ αἰτία τούτου ἐβ-λογος (57) ἐφάνη κατὰ πάντα, καὶ δικαίους ἔχει τοὺς λογισμούς, ὅτι μὴ ἄλλως ἀλλὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἔδει γενέσθαι τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων. Καὶ γὰρ οὐδ' οὕτως ἀφανῆ ἑαυτὸν οὐδὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἀφῆκεν· ἀλλὰ κατὰ περιττόν τὴν μὲν κτίσιν ἐπολεῖ μαρτυρεῖν

⁷⁰ Joan. xii, 32. ⁷¹ Ephes. ii, 2. ⁷² Hebr. i, 20.

editi dē omittunt.

(56) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et ed. Com- mel. toutsésti.

(57) Goblerian. et Felckman. 1 anonym., εὐλο- γον.

την τοῦ ἑαυτῆς δημιουργοῦ παρουσίαν· τὸν δὲ ἑαυτοῦ ναὸν τὸ (58) σῶμα οὐκ ἐπὶ πολὺ μένειν ἀνασχόμενος, ἀλλὰ μόνον δείξας νεκρὸν τῆ τοῦ θανάτου πρὸς αὐτὸ συμπλοκῆ, τριταίον εὐθέως ἀνέστησε, τρόπαια καὶ νίκας κατὰ τοῦ θανάτου φέρων τὴν ἐν τῷ σώματι γενομένην ἀφθαρσίαν καὶ ἀπάθειαν. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ παρ' αὐτὰ τοῦ θανάτου τὸ σῶμα διεγείραι καὶ πάλιν δεῖξαι ζῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς προῖδὼν ὁ Σωτῆρ οὐ πεποίηκεν. Εἶπε γὰρ ἂν τις μηδὲν αὐτὸ τεθνηκέναι, ἢ μηδὲ τέλειον αὐτοῦ τὸν θάνατον ἐφαυκέναι, εἰ παρ' αὐτὰ τὴν ἀνάστασιν ἦν ἐπιδείξας. Τάχα δὲ καὶ ἐν ἰσῷ τοῦ διαστήματος ὄντος τοῦ τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἄδηλον ἐρίνεται τὸ περὶ τῆς ἀφθαρσίας κλέος. Ὅθεν, ἵνα δειχθῆ νεκρὸν τὸ σῶμα, καὶ μίαν ὑπέμεινε μέσσην ὁ Λόγος, καὶ τριταίον τοῦτο πᾶσιν ἔδειξεν ἀφθαρτον Ἐνεκα μὲν οὖν τοῦ δειχθῆναι τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι, τριταίον ἀνέστησε τοῦτο· ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πολὺ διαμείναν καὶ φθαρὲν τέλειον ὑστερον ἀναστήσας ἀπιστηθῆ, ὡς οὐκ αὐτῆ, ἀλλ' ἕτερον σῶμα φέρων· Ἐμελλε γὰρ ἂν τις καὶ διὰ τὸν (59) χρόνον ἀπιστεῖν τῷ φαινομένῳ, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν γενομένων· διὰ τοῦτο οὐ πλείω τῶν τριῶν ἡμερῶν ἠνέσχετο, οὐδὲ ἐπὶ πολὺ τοὺς ἀκούσαντας αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως παρελιχυσεν· ἀλλ' εἰ τῶν ἀκοῶν αὐτῶν ἔναυλον ἐχόντων [ἴσως ἐχουσῶν] τὸν λόγον, καὶ εἰ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐκδεχόμενων, καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἠρτημένης, καὶ ζώντων ἐπὶ γῆς εἰ, καὶ ἐπὶ τόπων (60) ὄντων τῶν θανατωσάντων, καὶ μαρτυρούντων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ κυριακοῦ σώματος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἐν τριταίῳ διαστήματι τὸ γενομένον νεκρὸν σῶμα ἔδειξεν ἀθάνατον καὶ ἀφθαρτον· καὶ ἀνεδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖα φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος Λόγου τέθηκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν θάνατον ἐξαφανισθῆναι ἐν αὐτῷ τῆ δυνάμει τοῦ Σωτῆρος.

naturæ Verbi inhabitantis mortuum esse corpus, sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destrueretur.

27. Τοῦ μὲν γὰρ καταλελυθῆαι τὸν θάνατον, καὶ νίκην κατ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὸν σταυρὸν, καὶ μηκέτι λοιπὸν ἰσχύειν, ἀλλ' εἶναι νεκρὸν αὐτὸν ἀληθῶς, γνώρισμα οὐκ ὀλίγον καὶ πίστις ἐναργῆς τὸ παρὰ πάντων τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν αὐτὸν καταφρονεῖσθαι, καὶ πάντας ἐπιβαίνειν κατ' αὐτοῦ, καὶ μηκέτι φοβεῖσθαι τοῦτον, ἀλλὰ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆ εἰς Χριστὸν πίστει καταπατεῖν αὐτὸν ὡς νεκρὸν. Πάλαι μὲν γὰρ πρὶν τὴν θείαν ἐπιδημίαν γενέσθαι τοῦ Σωτῆρος, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγίοις ὁ θάνατος, καὶ (61) πάντες τοὺς ἀποθνῆσκοντας ὡς φθειρομένους ἐβρόνουν· ἄρτι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἀναστήσαντος τὸ σῶμα, οὐκέτι μὲν ὁ θάνατος ἐστὶ φοβερός, πάντες δὲ οἱ τῷ Χριστῷ πιστεύοντες, ὡς οὐδὲν αὐτὸν ὄντα πατοῦσι καὶ μᾶλλον ἀποθνῆσκουσιν ἀτροῦνται, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἴσασι γὰρ ὄντως, ὅτι ἀποθνῆσκοντας οὐκ ἀπολλύονται, ἀλλὰ

A Creatoris præsentiam mirum in modum voluit testificari. Templum quoque suum nempe corpus non diu exanime jacere sivit, sed cum illud mortis congressu mortuum ostendisset, tertia die statim a mortuis excitavit, corporis incorruptionem et indolentiam, veluti trophæa et palma, morte victa reportans. Poterat quidem statim post mortem corpus exsuscitare et vivum iterum ostendere. Verum id non sine magna providentia facere noluit Salvator. Siquidem inde potuisset aliquis suspicari illud nequaquam mortuum esse, vel non omnino a morte tactum fuisse, si illico resurrexisset. Fortassis etiam si eodem temporis spatio mors et resurrectio evenissent, incorruptionis decus incertum et ignotum fuisset. Quocirca, ut corpus mortuum fuisse constaret, media una die passum est Verbum, et corpus tertia die omnibus incorruptum ostendit. Itaque, ut corpus vere mortuum fuisse manifestum esset, illud tertia die exsuscitavit. Ne autem id incredibile videretur, aliudque eum habere corpus putarent homines, si nimirum non nisi post multum temporis, cum jam penitus fuisset corruptum, illud vitæ reddidisset (nec enim defuissent qui propter longiorem moram fidem non adhiberent, et quæ acta essent obliviscerentur) : idcirco non amplius quam tres dies expectavit, neque illos qui se de resurrectione dicentem audierant in longius distulit ; sed cum ejus verbis illorum aures adhuc personarent ; cum eum adhuc attentis expectarent oculis, et animo essent suspensi ; cum adhuc in terra viverent et iisdem in locis versarentur qui illum occiderant et mortis Domini corporis testes erant ; ipse Dei Filius corpus, quod trium dierum spatio mortuum fuerat, immortale et incorruptum exhibuit, palamque factum est non imbecillitate, sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destrueretur.

27. Mortem enim dissolutam esse et cruce devictam, nec eam amplius vim ullam habere, sed vere mortuum esse, non tenue argumentum sed certissimum indicium est, quod ab omnibus Christi discipulis illa contemnatur, omnesque eidem insultent, nec jam ab illis timeatur, sed signo crucis et fide Christi tanquam mortua conculcetur. Olim siquidem ante divinum Salvatoris adventum, ipsis etiam sanctis mors erat terribilis, cunctique eos qui moriebantur tanquam pereuntes deflebant. Jam autem, postquam Salvator corpus suum a mortuis excitavit, mors non amplius terribilis est, sed omnes, qui Christo credunt, eam tanquam quæ nihil sit calcant, potiusque mori eligunt quam fidem Christi negare. Nimirum certo sciunt se moriendo non perire, sed vivere et incorruptos per resurrectionem fieri. Ille autem qui nobis antea morte im-

(58) Segner. τό habet, quod alii et editi omittunt.

(59) Sic Gobler. Felckm. 1 an. et Seguerianus. Alii et editi, αὐτόν. Ibidem paulo ante διαμείναν habent, ubi alii et editi, διαμείνον.

(60) Sic Gob. et Felck. 1 an. At alii et editi, τόπων.

Mox ibid. Seguer. μαρτύρων τοῦ θανάτου.

(61) Hæc verba, φοβερός ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγίοις ὁ θάνατος, καὶ, absunt a Gobler. Felckm. 1 an. et Seguer.

probe insultabat diabolus, solutis mortis doloribus⁷⁵, solus vere mortuus mansit; cuius quidem rei signum est, quod homines antequam Christo credant mortem ut terribilem intueantur et refugiant: postea vero quam ad illius fidem et doctrinam transierint, adeo fortiter mortem spernuat, ut et mira alacritate ad eam properent et testes fiant resurrectionis quam Salva-or contra illam produxit. Hinc ipsi etiam infantes mori festinant, seseque contra mortem non viri tantum sed et mulieres exercent. Ita scilicet infirma facta est ut et mulieres, quas prius deceperat, nunc illi velut mortuæ et dissolutæ illudant. Quemadmodum enim si tyrannus aliquis a vero rege superatus, manibus ac pedibus vincitur, nemo jam illac transierit, quin eum irrideat, verberet ac distrahat, ejus furem et sævitiam ob victoriam a rege de illo reportatam non amplius extimescens: ita devicta morte et a Salvatore in cruce velut in cippo pedibus manibusque ligatis exposita, omnes, qui in Christo transeunt, eam **57** intrepide calcant, et Christo dantes testimonium, mortem derident et acriter objurant, ea quæ supra scripta sunt dicentes: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi tuus, inferne, stimulus*⁷⁶?

ζουσι τὸν θάνατον, ἐπικερτομοῦντες αὐτῷ καὶ τὰ ἄνωθεν κατ' αὐτοῦ (66) γεγραμμένα λέγοντες, *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; Ποῦ σου, ἄδη, τὸ κέντρον;*

28. Num igitur tenue et exile istud est mortis imbecillitatis indicium? Num leve est victoriæ de ea a Salvatore reportatæ argumentum, quod Christiani pueri et puellæ præsentem vitam despiciant, et mortem meditentur? Homo quidem ex natura mortem corporisque dissolutionem reformidat: unde id summopere admirandum est, quod qui crucis fidem induit, ea quæ sunt secundum naturam respuat, nec mortem propter Christum pertimescat. Nimirum quemadmodum si quis, cum ignis vim naturalem comburendi habeat, aliquid esse diceret quod flammam ejus non metueret, sed potius ejus argueret infirmitatem, quale scilicet de Indorum amianto refertur: cui ista asseveranti si quis credere nolens, rem ipsam per se vellet experiri, is amiantum induens, eumque igni objiciens, ita profecto ipsius ignis contra amiantum imbecillitatem exploratam per se ipse haberet: vel quemadmodum si quis vinctum tyrannum videndi desiderio teneretur, necesse est se in regionem et imperium victoris conferat, illicque eum, qui aliis formidandus erat, factum imbecillum intueatur: ita si quis post res tantas, post tot in Christo effectos

⁷⁵ Act. II, 24. ⁷⁶ I Cor. xv, 55; Ose. xiii, 14.

(62) Sic Gob. Fel. 1 an. et Seg. Alii et editi, *πονηρός*.

(63) Seguerianus, πιστεύσωσιν.

(64) Seguer., γεγεννημένης.

(65) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii vero et ed. Commel., αὐτοῦ ὡς νεκροῦ καὶ παρεμμένου.

(66) Κατ' αὐτοῦ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(67) Art. ὁ deest in Gobler. Felckm. 1 an. et Se-

καὶ ζῶσι, καὶ ἀφθαρτοὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως γίνονται. Ἐκεῖνος δὲ ὁ πάλαι τῷ θανάτῳ πονηρῶς (62) ἐναλλόμενος διάβολος, λυθεισῶν αὐτοῦ τῶν ὀδῶν, ἔμεινε μόνος ἀληθῶς νεκρός. Καὶ τούτου τεκμήριον, ὅτι, πρὶν πιστεύσωσιν (63) οἱ ἄνθρωποι τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὀρῶσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν· ἐπειδὴν δὲ εἰς τὴν ἐκείνου πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὀρᾶν, καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος γενομένης (64) ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ ἔτι νήπιοι ὄντες τὴν ἡλικίαν, σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν, καὶ μελετῶσι κατ' αὐτοῦ τοῖς ἀσκήσεσιν οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Οὕτως ἀσθενὴς γέγονε, ὡς καὶ γυναῖκας τὰς ἀπατηθείσας τὸ πρὶν παρ' αὐτοῦ νῦν παίζειν αὐτὸν ὡς νεκρὸν καὶ παρεμμένου (65). Ὡς γὰρ τυράννου καταπολεμηθέντος ὑπὸ γνησίου βασιλέως, καὶ δεθέντος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πάντες λοιπὸν οἱ διαβαίνοντες καταπαίζουσιν αὐτοῦ, τύπτοντες καὶ διασύροντες, οὐκ ἔτι φοβούμενοι τὴν μανίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγριότητα διὰ τὸν νικήσαντα βασιλέα· οὕτω καὶ τοῦ θανάτου νικηθέντος καὶ στηλιτευθέντος ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, πάντες οἱ ἐν Χριστῷ διαβαίνοντες αὐτὸν καταπατοῦσι, καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευάζουσιν αὐτόν.

28. Ἄρ' οὖν τοῦτο μικρὸς ἔλεγχός ἐστι τῆς τοῦ θανάτου ἀσθενείας; Ἡ μικρὰ ἐστὶν ἀπόδειξις τῆς κατ' αὐτοῦ γενομένης νίκης παρὰ τοῦ Σωτῆρος, ὅταν οἱ ἐν Χριστῷ παῖδες καὶ νέαι κόραι παρορῶσι τὸν ἐνταῦθα βίον καὶ ἀποθάνειν μελετῶσιν; Ἔστι μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος δειλιῶν τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῦ σώματος διάλυσιν· τὸ δὲ παραδοξότατον τοῦτό ἐστιν, ὅτι ὁ (67) τὴν τοῦ σταυροῦ πίστιν ἐνδυσάμενος καταφρονεῖ καὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τὸν θάνατον οὐ δειλιᾷ διὰ τὸν Χριστόν. Καὶ ὡσπερ τοῦ πυρὸς ἔχοντος κατὰ φύσιν τὸ καίειν, εἰ λέγοι τις εἶναί τι τὸ μὴ δειλιῶν αὐτοῦ τὴν καῦσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀσθενὴς αὐτὸ δεικνύον, οἷον δὴ λέγεται τὸ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς ἀμίαντον (68)· εἶτα ὁ τῷ λεγομένῳ μὴ πιστεύων, εἰ πείραν θελήσει λαβεῖν τοῦ λεγομένου, πάντως τὸ ἀκαυστον ἐνδυσάμενος καὶ προσβαλὼν πυρὶ, πιστοῦται λοιπὸν τὴν κατὰ [ἴσως τούτου] τοῦ πυρὸς ἀσθένειαν· ἢ ὡς, εἰ τις τὸν τύραννον δεδεμένον ἰδεῖν θελήσει, πάντως εἰς τὴν τοῦ νικήσαντος χώραν καὶ ἀρχὴν παρελθὼν, ὁρᾷ τὸν ἄλλοις φοβερὸν ἀσθενῆ γενόμενον· οὕτως εἰ τις ἐστὶν ἀπιστος, καὶ ἀκμήν (69) μετὰ τσοαῦτα, καὶ μετὰ τοὺς τοσοῦτους ἐν Χριστῷ γενομένους μάρτυρας, καὶ μετὰ τὴν καθ' ἡμέ-

guer.

(68) Amiantus, teste Plinio, *Natur. Histor. lib. xxxvi*, lapis est alumini similis. Ex eo telas texti ait Diosc. lib. v, c. 915, quæ in ignem injectæ ardent quidem, non autem comburuntur, sed splendidiore evadunt.

(69) Καὶ ἀκμήν non habent Gobler. Fel. 1 an. et Seg. Mox καὶ ante μετὰ τὴν, etc., habet Anglic. Alii et editio Commel. omittunt.

ραν γινομένην κατὰ τοῦ θανάτου χλεύην παρὰ τῶν ἐν Χριστῷ διαπρεπόντων, ὅμως, εἰ ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχει περὶ τοῦ κατηγορηθῆαι τὸν θάνατον, καὶ τέλος ἐσχηκέναι, καλῶς μὲν ποιεῖ θαυμάζων περὶ τοῦ τηλικούτου· πλὴν μὴ σκληρὸς εἰς ἀπιστίαν, μηδὲ ἀναίδης πρὸς τὰ οὕτως ἐναργῆ γινέσθω. Ἄλλ' ὡσπερ ὁ τὸν ἀμλιαντον λαβὼν γινώσκει τὸ ἀκαυστον (70) τοῦ πυρὸς πρὸς αὐτὸ, καὶ ὁ τὸν τύραννον δεδεμένον θέλων ὀρῆν, εἰς τὴν τοῦ νικῆσαντος ἀρχὴν παρέρχεται· οὕτω καὶ ὁ ἀπιστῶν περὶ τῆς τοῦ θανάτου νίκης λαμβανέτω τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν τούτου διδασκαλίαν παρερχέσθω· καὶ ὑψεται τοῦ θανάτου τὴν ἀσθένειαν, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ νίκην. Πολλοὶ γὰρ πρότερον ἀπιστοῦντες καὶ χλευάζοντες, ὕστερον πιστεύσαντες, οὕτω κατεφρόνησαν τοῦ θανάτου, ὡς καὶ μάρτυρας αὐτοῦ (71) γενέσθαι τοῦ Χριστοῦ.

29. Εἰ δὲ τῷ σημειῷ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν καταπατεῖται ὁ θάνατος, δῆλον ἂν εἴη παρὰ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ μὴ ἄλλον εἶναι ἀλλ' ἢ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαια καὶ νίκας ἐπιδειξάμενον, κάκεινον ἐξασθενῆσαι ποιήσαντα· καὶ εἰ πρότερον μὲν ἴσχυεν ὁ θάνατος, καὶ διὰ τοῦτο φοβερὸς ἦν, ἄρτι δὲ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτήρος καὶ τὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν καταφρονεῖται· φανερόν ἂν εἴη παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντος Χριστοῦ κατηγορηθῆσαι καὶ νενικῆσθαι τὸν θάνατον. Ὡς γὰρ, ἂν μετὰ νόκτα γένηται ἥλιος, καὶ πᾶς ὁ περιγίσιος τόπος καταλάμπεται ὑπ' αὐτοῦ, πάντως οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, ὅτι ὁ τὸ φῶς ἐφαπλώσας ἥλιος πανταχοῦ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος ἀπελάσας, καὶ τὰ πάντα φωτίζει· οὕτω, τοῦ θανάτου καταφρονηθέντος καὶ καταπατηθέντος, ἀφ' οὗ γέγονεν ἡ τοῦ Σωτήρος ἐν σώματι σωτήριος ἐπιφάνεια καὶ τὸ τέλος τοῦ σταυροῦ, πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Σωτὴρ ὁ καὶ ἐν σώματι φανεῖς, ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, καὶ κατ' αὐτοῦ τρόπαια καθ' ἡμέραν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδεικνύμενος. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τις ἀνθρώπους ἀσθενεῖς ὄντας τῇ φύσει, προκηδύνοντας εἰς τὸν θάνατον, καὶ μὴ καταπτήσοντας αὐτοῦ τὴν φοβρὰν, μηδὲ τὰς ἐν ἔδου καθόδους δειλιώνοντας, ἀλλὰ προθύμῃ ψυχῇ προκαλουμένους αὐτὸν, καὶ μὴ πτήσοντας βασάνους, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς προκρίνοντας διὰ τὸν Χριστὸν τὴν εἰς τὸν θάνατον ὁρμὴν· ἢ καὶ ἐὰν θεωρῶς τις γένηται ἀνδρῶν καὶ θηλειῶν καὶ παιδῶν νέων ὀρμίωντων καὶ ἐπιπηδώντων εἰς τὸν θάνατον διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν, τίς οὕτως ἐστὶν εὐθήσις, ἢ τίς οὕτως ἐστὶν ἀπιστος, τίς δὲ οὕτω τὴν διάνοιαν πεπήρωται, ὡς μὴ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι, ὅτι ὁ Χριστός, εἰς ὃν μαρτυροῦσιν οἱ ἀνθρώποι, αὐτὸς τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην ἐκάστῃ παρέχει καὶ δίδωσιν, ἐξασθενεῖν αὐτὸν ποιῶν ἐν ἐκάστῃ τῶν αὐτοῦ ἢ τὴν πίστιν ἐχόντων, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ φορούντων; Καὶ γὰρ ὁ τὸν ὄφιν βλέπων καταπατούμενον, εἰδὼς αὐτοῦ μάλιστα τὴν προτέραν ἀγριότητα,

A martyres, post quotidie irrisam mortem ab insignioribus Christi athletic; si quis, inquam, post hæc omnia non credat, adhucque dubitet utrum mors destructa sit et finem habuerit: recte quidem ageat si rem tantam admiretur. Verumtamen, ne difficilis fiat ad credendum, nec impudens sit in rebus adeo evidentibus; sed ut ille qui amiantum accepit, eum ab igne non comburi cognoscit, ut item ille qui vincitum tyrannum videre cupit, in victoris imperium transit: ita, si quis de morte victa dubitet, Christi fidem accipiat, et ad ejus scholam transeat, tuncque mortis imbecillitatem, ac de ea reportatam victoriam videbit. Siquidem multi qui prius credere renuerant ac nos irriserant, postquam crediderunt, adeo fortiter mortem contempserunt, ut etiam ipsi martyres Christi fierent.

29. Porro, si signo crucis et Christi fide mors conculcatur: iudice veritate, concludendum est neminem alium præter ipsum Christum esse, qui palmas et triumphos de morte retulerit eamque debilitaverit; si item mors, quæ antea multum valebat, et hanc ob causam terribilis erat, jam post Salvatoris adventum et ejus corporis mortem ac resurrectionem contemnitur: sane inde manifestum fuerit mortem ab ipso Christo, qui in crucem ascendit, deletam et devictam esse. Namque non secus ac post noctem oriente sole totumque terrarum orbem suis radiis illuminante, nemini dubium est quin sol, qui suam lucem ubique diffundit, ipse etiam sit qui tenebras repulerit et cuncta illustravit: ita, cum mors contemni et calcari cœperit ex quo Salvator corpore indutus ad nos salutariter advenit ac in cruce mortuus est; inde sane evidens est ipsum Salvatorem, qui in corpore apparuit, mortem destruxisse, quotidieque in suis discipulis tropæa de illa excitare. Si quis enim viderit homines natura imbecilles ad mortem fidenter convalere, nec ejus corruptionem formidare, aut descensum ad inferos refugere, sed alacri animo illam provocare; nec tormenta timere, sed potius Christi amore mortem præsentis vitæ præferre: si quis item spectator fuerit virorum, mulierum tenerorumque puerorum qui, sua in Christum pietate impulsī, ad mortem concurrunt et properant; quis ita stolidus, vel incredulus aut mente obcæcatus fuerit, ut non intelligat et cogitet Christum, cui testes esse merentur homines, singulis victoriam adversus mortem tribuere et concedere, illamque in omnibus, qui ejus fidem habent, et crucis signum gerunt, infirmare? Enimvero, qui serpentem proteri cernit, maxime si ejus feritatem antea non ignoraverit, nihil jam dubitat quin ille mortuus penitusque extinctus sit, nisi forte is mente captus fuerit, nec sanos corporis habuerit sensus. Quis enim leonem pueris ludibrio esse videns ignoret

(70) Anglic. Gobler. Felckm. I an. et Seg., ἀψαυστον.

(71) Seguer., αὐτούς.

vel illum mortuum esse, vel saltem vim suam omnem amisisse? Itaque quemadmodum hæc vera esse ipsis etiam oculis patet, sic, quandoquidem mors a Christi fidelibus irridetur et contemnitur, nemo jam credere refugiat, nemo jam dubitet quin mors a Christo destructa ejusque corruptio dissoluta et deleta fuerit.

οὕτω παιζομένου καὶ καταφρονουμένου τοῦ θανάτου ἀμφιβαλλέτω, μηδὲ γινέσθω τις ἀπιστος, ὅτι ὑπὸ Χριστοῦ κατῆργηται καὶ πέπαιται.

30. Itaque mortem a Christo esse extinctam, et crucem Dominicam tropæi instar adversus illam fuisse collocatam non levi argumento sunt ea quæ diximus. Quod autem immortalis corporis resurrectio a communi omnium servatore Christo, qui vera vita est, effecta fuerit, res ipsæ multo evidentius quam verba probant his scilicet qui sanum habent mentis oculum. Si enim, ut ostendimus, mors destructa est, eamque omnes propter Christum conculcant; multo magis ipse illam proprio corpore primus conculcavit et destruxit. Morte porro ab illo interempta quid restabat nisi ut corpus resurgeret, et tropæum adversus mortem fieret? Quomodo enim mors destructa esse videretur, nisi Dominicum corpus resurrexisset? Si cui autem hæc ad ejus resurrectionem probandam satis non fuerint, saltem ex his quæ oculis obvia sunt fidem dictis habeat. Nam si mortuus nihil prorsus agere potest, sed ejus memoria usque ad sepulcrum duntaxat viget, ac deinceps desinit; si vero soli viventes agunt, solique apud homines aliquid possunt efficere; videat certe qui velit et ex his quæ viderit veritatem seipso judice fateatur. Cum enim tot et tanta Salvator in hominibus efficiat; cum tot undique Græcis et barbaris occulte quotidie persuadeat ut suam fidem amplectantur, et suæ doctrinæ omnes obediant: num adhuc dubitabit aliquis utrum a Salvatore facta sit resurrectio et vivat Christus, imo vero ipse sit vita? An ergo mortui est mentes hominum ita compungere, ut patriis legibus repudiatis, Christi doctrinam sequantur? Aut si nihil agit (nam id mortui proprium est), quomodo ipse agentes et viventes ab agendo coercet, ita ut adulter jam non adulteret, homicida non interficiat, injustus neminem fraudet, et ex impiis quis evadat? Qui fieri potest, si non resurrexit, sed mortuus est, ut dæmones, quos deos false appellant et venerantur infideles, ipse expellat, persequatur et profliget? Ubi enim Christus Christique fides nominatur, inde omnis idololatria exturbatur, omnes statim dæmonum fraudes ac fallaciæ 59 patefunt, nullusque dæmon vel ipsum solum nomen ferre potest, sed eo vel audito mox aufugit et abit. Hoc profecto mortui non opus est,

(72) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an. Alii et editi, ἐπεστράφη. Ibid. mox Seguer., ἔχοι.

(73) Sic Seguer.; ἑαυτοῦ ἴtem habent Anglic. et Basil. Alii vero et editi, αὐτοῦ τῆν.

(74) Sic Seg. Basil. et Anglic. qui postremus utraque habet. Gobl. et Felckm. 1 an.. Εἰ δὲ οὕτω μὴ

οὐκ ἀμφιβάλλει λοιπὸν, ὅτι νεκρὸς ἐστὶ καὶ τέλει ἐξησθένησεν, ἐκτὸς εἰ μὴ τὴν διάνοιαν ἀπεστράφη (72), καὶ οὐδὲ τὰς τοῦ σώματος αἰσθήσεις ὑγιαίνουσας ἔχει. Τίς γὰρ, καὶ λέοντα παιζόμενον ὑπὸ παιδίων ὄρων, ἀγνοεῖ τοῦτον ἢ νεκρὸν γενόμενον ἢ πᾶσαν ἀπολέσαντα τὴν ἑαυτοῦ (73) δύναμιν; Ὡσπερ οὖν ταῦτα ἀληθῆ εἶναι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐξεστὶν ὁρᾶν, ὑπὸ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, μηκέτι μηδεὶς Χριστοῦ κατῆργηται ὁ θάνατος, καὶ ἡ τοῦτου φοβρὰ

30. Τοῦ μὲν οὖν κατηργῆσθαι τὸν θάνατον, καὶ τρόπαιον εἶναι κατ' αὐτοῦ τὸν κυριακὸν σταυρὸν, οὐ μικρὸς ἐλεγχὸς τὰ προειρημένα. Τῆς δὲ γενομένης λοιπὸν ἀθανάτου ἀναστάσεως τοῦ σώματος παρὰ τοῦ κοινου πάντων σωτῆρος καὶ ζωῆς ὅπως Χριστοῦ ἐναργεστέρα τῶν λόγων ἡ διὰ τῶν φαινομένων ἀποδείξις ἐστὶ τοῖς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας ἔχουσιν ὑγιαίνοντα. Εἰ γὰρ κατῆργηται ὁ θάνατος, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε, καὶ διὰ τὸν Χριστὸν πάντες αὐτὸν καταπατοῦσι· πολλῶν πλέον αὐτὸς αὐτῆν πρῶτος κατεπάτησε τῷ ἰδίῳ σώματι καὶ κατῆργησεν αὐτόν. Τοῦ δὲ θανάτου νεκρωθέντος ὑπ' αὐτοῦ, τί ἔδει γενέσθαι ἢ τὸ σῶμα ἀναστῆναι, καὶ τοῦτο δειχθῆναι κατ' αὐτοῦ τρόπαιον; Ἡ πῶς γὰρ ἂν ἐφάνη καταργηθεὶς ὁ θάνατος, εἰ μὴ τὸ σῶμα τὸ κυριακὸν ἦν ἀναστάν; Εἰ δὲ τῷ μὴ αὐτάρχεις (74) ἡ ἀπόδειξις αὐτῆ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, κἂν ἐκ τῶν ἐν βίῃ γενομένων πιστοῦται τὸ λεγόμενον. Εἰ γὰρ δὴ νεκρὸς τις γενόμενος οὐδὲν ἐνεργεῖν δύναται, ἀλλὰ μέχρι τοῦ μνήματός ἐστιν αὐτῷ ἡ χάρις, καὶ πέπαιται λοιπὸν· μόνων δὲ τῶν ζώντων εἰσὶν αἱ πράξεις καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνεργεῖαι· ὁράτω δὴ ὁ βουλόμενος, καὶ γενέσθω δικαστῆς ἐκ τῶν ὁρωμένων τὴν ἀλήθειαν ὁμολογῶν. Τοσαῦτα γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἐνεργοῦντος ἐν ἀνθρώποις, καὶ καθ' ἡμέραν πανταχόθεν ἀπὸ τε τῶν τῆν Ἑλλάδα καὶ τῆν βάρβαρον οἰκούντων τοσοῦτον πληθὸς ἀοράτως τελέθοντος εἰς τὴν ἑαυτοῦ (75) πίστιν παρελθεῖν, καὶ πάντας ὑπακοῦσιν ἐπ' αὐτοῦ διδασκαλίᾳ· ἄρ' ἐτι τις τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔξει εἰ γέγονεν ἀνάστασις ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ζῆ ὁ Χριστὸς, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν ἡ ζωὴ; Ἄρα δὲ νεκροῦ ἐστὶ τὰς μὲν διανοίας τῶν ἀνθρώπων κατανύττειν (76), ὥστε τοὺς πατρικοὺς ἀρνεῖσθαι νόμους, τὴν δὲ Χριστοῦ διδασκαλίαν προσκυνεῖν; Ἡ πῶς, εἴπερ οὐκ ἐστὶν ἐνεργῶν, νεκροῦ γὰρ ἴδιόν ἐστι τοῦτο, αὐτὸς τοὺς ἐνεργοῦντας καὶ ζώντας τῆς ἐνεργείας παύει, ὥστε τὸν μὲν μοιχὸν μηκέτι μοιχεύειν, τὸν δὲ ἀνδροφόνον μηκέτι φονεύειν, τὸν δὲ ἀδικούντα μηκέτι πλεονεκτεῖν, καὶ τὸν ἀσεβῆ λοιπὸν εὐσεβεῖν; Πῶς δὲ, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀλλὰ νεκρὸς ἐστὶ, τοὺς λεγομένους ὑπὸ τῶν ἀπίστων ζῆν ψευδοθεοὺς καὶ θρησκευομένους δαίμονας αὐτὸς ἀπελαύνει, καὶ διώκει, καὶ καταβάλλει; Ἐνθα γὰρ ὀνομάζεται Χριστὸς καὶ ἡ τοῦτου πίστις, ἐκεῖθεν πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθαιρεῖται,

αὐτάρχεις. Alii et editi, Εἰ δὲ μήπω αὐτάρχεις.

(75) Sic Seg. Gob. Fel. 1 an. et Ang. Alii et edit., αὐτοῦ.

(76) Sic Seguer. Gobl. Felck. 1 an. et Angl. Alii et editi, κατανοῦγειν.

πᾶσα δὲ δαιμόνων ἀπάτη ἐλέγχεται, πᾶς δὲ δαίμων οὐδὲ τὸ νομα ὑποφέρει (77), ἀλλὰ καὶ μόνον ἀκούσας, φυγὰς οἴχεται. Τοῦτο δὲ οὐ νεκροῦ τὸ ἔργον, ἀλλὰ ζῶντος καὶ μάλιστα Θεοῦ. Ἄλλως τε καὶ γελῶτον ἂν εἴη τοῦς μὲν διωκομένους ὑπ' αὐτοῦ δαίμονας, καὶ τὰ καταργούμενα εἰδωλα λέγειν ζῶντας εἶναι, τὸν δὲ ἀπελαύνοντα, καὶ τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει μὴδὲ φανῆναι ποιοῦντα τούτους, ἀλλὰ καὶ ὁμολογούμενον ὑπὸ πάντων εἶναι Θεοῦ Υἱόν, τοῦτον λέγειν εἶναι νεκρόν.

31. Μέγαν δὲ καὶ (78) καθ' ἑαυτῶν τὸν ἔλεγχον οἱ ἀπιστοῦντες τῇ ἀναστάσει προβάλλονται, εἰ τὸν λεγόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν τὸν Χριστὸν ἅπαντες δαίμονες καὶ οἱ προσκυνούμενοι παρ' αὐτῶν θεοὶ οὐ διώκουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ Χριστὸς τοὺς πάντας ἐλέγχει νεκρούς. Εἰ γὰρ ἀληθὲς τὸν νεκρὸν μὴδὲν ἐνεργεῖν, ἐργάζεται δὲ τοσαῦτα καθ' ἡμέραν ὁ Σωτὴρ, ἔλκων εἰς εὐσέβειαν, πείθων εἰς ἀρετὴν, διδάσκων περὶ ἀθανασίας, εἰς πόθον τῶν οὐρανίων ἐνάγων (79), ἀποκαλύπτων τὴν περὶ Πατρὸς γνῶσιν, τὴν κατὰ τοῦ θανάτου δυνάμιν ἐμπνέων, ἐκάστην δεικνύων ἑαυτὸν, καὶ τὴν εἰδώλων ἀθεότητα καθαιρῶν· τούτων δὲ οὐδὲν δύνανται οἱ παρὰ τοῖς ἀπίστοις θεοὶ καὶ δαίμονες, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νεκροὶ γίνονται, ἀρῆν ἔχοντες καὶ κενὴν τὴν φαντασίαν· τῷ δὲ σημεῖω τοῦ σταυροῦ πᾶσα μὲν μαγεία παύεται, πᾶσα δὲ φαρμακεία καταργεῖται, καὶ πάντα μὲν τὰ εἰδωλα ἐρημοῦται καὶ καταλιμπάνεται, πᾶσα δὲ ἄλογος ἡδονὴ παύεται, καὶ πᾶς τις εἰς οὐρανὸν (80) ἀπὸ γῆς ἀποβλέπει· τίνα ἂν τις εἰποι νεκρὸν; Τὸν τοσαῦτα ἐργαζόμενον Χριστόν; Ἄλλ' οὐκ ἴδιον νεκρὸν τὸ ἐργάζεσθαι. Ἡ τὸν μὴδὲν ἐνεργῶντα, ἀλλ' ὡς ἄψυχον κείμενον, ὅπερ ἴδιον ὑπάρχει τῶν δαιμόνων καὶ εἰδώλων ὡς νεκρῶν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ζῶν καὶ ἐνεργῆς ὢν καθ' ἡμέραν ἐργάζεται, καὶ ἐνεργεῖ τὴν πάντων σωτηρίαν· ὁ δὲ θάνατος ἐλέγχεται καθ' ἡμέραν αὐτὸς ἔξασθενήσας, καὶ τὰ εἰδωλα καὶ οἱ δαίμονες μᾶλλον νεκροὶ τυγχάνοντες, ὡς ἐκ τούτου μὴδὲνα διστάζειν ἔτι περὶ τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἔοικε δὲ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος ἀπιστοῦν ἀγνοεῖν δυνάμιν Θεοῦ Λόγου καὶ Σοφίας (81). Εἰ γὰρ ἄλλως ἔλαθεν ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο ἰδιοποιήσατο κατὰ τὴν εὐλογον ἀκολουθίαν, ὡς ὁ λόγος εἰδειξε· τί εἶδει τὸν Κύριον ποιεῖν περὶ τούτου; ἢ ποῖον εἶδει τέλος γενέσθαι τοῦ σώματος, ἢ παξ ἐπιθάντος αὐτῷ τοῦ Λόγου; Μὴ ἀποθανεῖν μὲν γὰρ οὐκ ἡδύνατο, ἄτε δὴ (82) θνητὸν ὄν, καὶ ὑπὲρ πάντων προσφερόμενον εἰς τὸν θάνατον· οὐ χάριν καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸ κατεσκεύασεν ἑαυτῷ· μείναι δὲ νεκρὸν οὐχ οἶόν τε ἦν, διὰ τὸ ζωῆς αὐτὸ ναὸν γεγενῆσθαι. Ὅθεν ἀπέθανε μὲν ὡς θνητὸν· ἀνέζησε δὲ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ζωὴν, καὶ τῆς ἀναστάσεώς ἐστι γνώρισμα τὰ ἔργα.

32. Εἰ δ' ὅτι μὴ ὁράται, ἀπιστεῖται καὶ ἐγγιγέρθαι, ὥρα καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἀρνεῖσθαι τοὺς ἀπιστοῦντας.

(77) Anglic., ὑποφέρειν δύναται. Mox ante οἴχεται. Seguer. φυγὰς addit; alii et editi omitunt.

(78) Καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 an. Paulo post Seguer. habet εἰ τὸν Χριστὸν τὸν λεγόμενον παρ' αὐτῶν νεκρὸν οἱ πάντες, etc.

(79) Seguerianus, ἀνάγων.

A sed viventis maximeque Dei. Præterea ridiculum fuerit viventes putare dæmones quos ille pellit, et idola quæ destruit, eum vero mortuum dicere qui illos pellit, et sua virtute efficit ut ne appareant quidem, quem etiam ipsi omnes fatentur esse Filium Dei.

φανῆναι ποιοῦντα τούτους, ἀλλὰ καὶ ὁμολογούμενον νεκρόν.

31. Grave autem in eos, qui de resurrectione dubitant, istud fuerit argumentum, si nempe Christum, quem mortuum ipsi putant, universi dæmones ac dii, quos colunt, non persequantur, sed potius ipse Christus omnes illos mortuos esse convincat. B Si enim verum sit mortuum nihil agere, tot autem et tanta quotidie agat Christus, qui nempe homines ad pietatem attrahit, qui illis ut virtutem sectentur persuadet, qui eos immortalitatem docet, et rerum cælestium desiderio inflamat, qui sui Patris cognitionem iisdem impertit, vimque contra mortem infundit, qui denique singulis seipsum patefacit et impiam idolorum evertit superstitionem; cum contra nihil simile efficere possint infidelium dii et dæmones, sed potius Christi præsentia mortui fiant, eorumque præstigie irritæ reddantur; siquidem signo crucis omnis ars magica deficit, incantamenta omnia evanescent, idola deseruntur et relinquuntur, sedaturque insana et turpis voluptas, ac quilibet jam e terris in cælum suscipit; quis, quæso, mortuus dicendus est? Christusne qui res tantas efficit? Atqui non proprium est mortui agere. An non potius is qui nihil prorsus agit, sed velut inaninus jacet, quod jam dæmonibus et idolis utpote mortuis convenit. At Filius Dei vivus et efficax quotidie agit et omnium salutem efficit: contra vero mortem magis in dies infirmari idolaque et dæmones magis ac magis mortuos fieri ita clarum est, ut nemo jam amplius de Christi corporis resurrectione dubitare possit. Si quis autem adhuc fuerit qui Domini corpus resurrexisse credere renuat, is sane Dei Verbi et Sapientie vim ignorare videtur. Si enim vere corpus accepit, illudque convenienti ratione sibi proprium reddidit, ut nostra oratione exposuimus; quid, quæso, de illo Dominum facere oportebat, vel quis corporis finis esse debuit, postquam semel ad illud accessit Verbum? Nec enim poterat non mori, cum mortale esset et pro omnibus morti offerretur, quæ quidem causa fuit cur sibi illud Salvator aptaverit: mortuum quæso manere non potuit, quia vitæ templum factum fuerat. Quapropter mortuum quidem est, ut mortale; revixit vero, quia vitam in se continebat, cujus sane resurrectionis indicia ipsa sunt opera.

32. Quod si ideo resurrexisse non creditur, quia non videtur; quid aliud superest quam ut ea quæ

(80) Seg. Gohl. et Felckm. 1 anon., πῶς εἰς οὐρανόν. Ibid. Seguerian. ἀναβλέπει. Ibidem Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anonum. mox Χριστόν habent, ubi alii, Θεόν.

(81) Anglicanus, σοφίας.

(82) Ἄτε δὴ deest in Gobler. et Felckm. 1 an.

naturæ propria sunt negent hujusmodi homines? A Siquidem Dei proprium est, non quidem videri, sed ex operibus cognosci, uti supra diximus. Itaque si desunt opera, recte ei non apparenti credere recusant. Sin autem ipsa clamant opera et rem manifeste probant, cur ultro tam claram resurrectionis vitam negant? Etsi enim mente sint obæcati, externis tamen sensibus invictam Christi potentiam et divinitatem licet illis aspicere. Ut enim cæcus tametsi solem non videt, attamen calore quem producit percepto, solem super terram esse **60** intelligit: ita qui contradicunt, quamvis nondum credant, quippe qui adhuc circa veritatem cæci sint, aliorum saltem qui credunt fortitudine cognita, Christi divinitatem et factam ab illo resurrectionem negare non debent. Nam si Christus mortuus jaceret, certe dæmones non fugaret, nec idola exspolieret; nec enim mortuo obtemperarent dæmones. Sed si ejus nomine prolato palam fugantur, mortuum illum non permanere certissimum hoc indicium fuerit; præsertim cum dæmones, qui ea, quæ ab homine non videntur, ipsi vident, cognoscere facile possent, an vere Christus mortuus jaceret, nec proinde illi morem gererent. Nunc autem illum ipsum, cui impii non crederent, vident dæmones Deum esse, eaque ob causam fugiunt ac coram eo procidunt, eadem quæ olim, cum in corpore esset, dicentes: *Novimus te quis sis, tu es Sanctus Dei*⁷⁷. Et: *Sine, quid tibi et nobis, Fili Dei? Obsecro te, ne me torqueas*⁷⁸. Fatentibus itaque dæmonibus, factisque quotidie testantibus, nullus jam veritati impudenter resistat, sed omnes pro certo habeant Salvatorem corpus suum exsuscitasse, et verum esse Filium Dei, ex quo videlicet tanquam ex Patre proprium Verbum, sapientia et virtus existit, qui postea, salutis omnium causa corpore assumpto, Patris cognitione mundum universum illustravit, mortem destruxit, atque omnibus, resurrectionis promissione, ut incorrupti essent donavit, cujus primitias proprium corpus e mortuis excitavit, quod et trophæum de morte et ejus corruptione, signo crucis, exhibuit.

33. Cum porro res ita se habeant, manifestumque sit corpus Domini resurrexisse et mortem a Salvatore fuisse devictam, age, Judæorum quoque infidelitatem et gentium cachinnos retundamus. Hic enim pariter Judæi non credunt et gentiles rident, qui ei crucis ac Dei Verbi hominis facti dedecus, ut ipsis quidem videtur, vehementius insectantur. Verum utrisque mea oratione occurrere nihil gravabor, maxime cum adversus illos evidentia suppetunt argumenta. Siquidem Judæi non credentes

⁷⁷ Luc. iv, 34. ⁷⁸ Marc. v, 7.

(83) Segner. καὶ. Gobler. et Felckm. 1 an., καὶ ἐκ αὐτῶν οὐκ ἀπολείπει. Ibid. Segner., γενομένης.

(84) Sic Seg. Alii et editi hæc verba ἠδύναντο γινώσκουσιν post Χριστός habent. Ibid. Seg., αὐτοῦ ἐκ τῆς, ubi alii et editi, αὐτῶν ἐκ τῆς.

(85) Gobler. et Felck. 1 an., διὰ τοῦτο πιστεύουσιν καὶ

Θεοῦ γὰρ ἴδιον μὴ ὁρᾶσθαι μὲν, ἐκ δὲ τῶν ἔργων γινώσκουσιν, καθάπερ καὶ ἐπάνω λέλεκται. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔργα μὴ ἔσται, καλῶς τῷ μὴ φαινομένῳ ἀπιστοῦσιν· εἰ δὲ τὰ ἔργα βοᾷ καὶ δείκνυσιν ἐναργῶς, διὰ τί ἐκόντες ἀρνοῦνται τὴν τῆς ἀναστάσεως οὕτω φανερώς ζωὴν; Εἰ γὰρ καὶ τὴν διάνοιαν ἐπηρώθησαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐξωθεν αἰσθήσεσιν ὄραν ἔσται τὴν ἀντίρρητον τοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ θεότητα· ἐπεὶ καὶ τυφλὸς, ἐὰν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, ἀλλὰ καὶν (83) τῆς ὑπ' αὐτοῦ γινομένης θερμῆς ἀντικαμινόμενος, οἶδεν, ὅτι ἥλιος ὑπὲρ γῆς ἔστιν. Οὕτω καὶ οἱ ἀντιλέγοντες, εἰ καὶ μήπω πιστεύουσιν, ἀκμήν τυφλῶτοντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων πιστευόντων γινώσκοντες τὴν δύναμιν, μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνάστασιν. Δῆλον γὰρ, ὅτι, εἰ νεκρὸς ἔστιν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν τοὺς δαίμονας ἐδίωκε, καὶ τὰ ἐδωλα ἐσκόλυε· νεκρῷ γὰρ οὐκ ἂν ὑπήκουσαν οἱ δαίμονες. Εἰ δὲ διώκονται φανερώς τῇ τούτου ὀνομασίᾳ, δῆλον ἂν εἶναι τοῦτον νεκρὸν, μάλιστα, ὅτι δαίμονες, καὶ τὰ μὴ βλέπόμενα τοῖς ἀνθρώποις ὁρῶντες, ἠδύναντο γινώσκουσιν (84) εἰ νεκρὸς ἔστιν ὁ Χριστὸς, καὶ μηδὲως ὑπακούειν αὐτῷ. Νῦν δὲ ὁ μὴ πιστεύουσιν ἀσεβεῖς, ὁρῶσιν οἱ δαίμονες, ὅτι Θεὸς ἔστι, καὶ διὰ τοῦτο φεύγουσι καὶ προσπίπτουσιν αὐτῷ λέγοντες (85), καὶ ὅτε ἦν ἐν σώματι ἐφθέγγαντο· *Οἰδαμὲν σε τίς εἶ· σὺ εἶ ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ἔα, τί σοὶ καὶ ἡμῖν, γιὰ τοῦ Θεοῦ; Δέομαί σου, μὴ με βασανίσῃς.* Δαιμόνων τοίνυν ὁμολογούντων καὶ τῶν ἔργων ὀσημέραι μαρτυρούντων, φανερόν ἂν εἴη, καὶ μηδεὶς ἀνατιθεῖσθω πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τε ἀνέστησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ὁ Σωτὴρ, καὶ ὅτι Θεοῦ Υἱὸς ἔστιν ἀληθινὸς, ἐξ αὐτοῦ οἶα δὴ ἐκ Πατρὸς ἴδιος Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑπάρχων, ὃς χρόνιος ὑστερον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἔλαβε σῶμα, καὶ τὴν μὲν οἰκουμένην περὶ Πατρὸς ἐδίδαξε, τὸν δὲ θάνατον κατήργησε, πᾶσι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχαρίσατο διὰ τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἀναστάσεως, ἀπαρχὴν ταύτης τὸ ἴδιον ἐγείρας σῶμα, καὶ τρόπαιον αὐτὸ (86) κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς τούτου φθορᾶς ἐπιδειξάμενος τῷ σημεῖῳ τοῦ σταυροῦ

33. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ φανερᾶς οὕσης τῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου γενομένης, ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος νίκης, φέρε, καὶ τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων χλεύην διελέγωμεν. Ἐπὶ τούτοις γὰρ Ἰσως Ἰουδαῖοι μὲν ἀπιστοῦσιν, Ἑλλήνες δὲ γελῶσι, τὸ ἀπρεπὲς τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου διασύροντες· ἀλλὰ κατὰ ἀμφοτέρων ὁ λόγος οὐκ ὀκνήσει χωρῆσαι, μάλιστα κατ' αὐτῶν τὰς ἀποδείξεις ἐναργεῖς ἔχων. Ἰουδαῖοι

φεύγουσι προσπίπτοντες λέγοντες.. ἐφθέγγαντο τὸ. Ibid. εἰ σὺ deest in edit. Gummel., nec legitur Luc. iv, 34; εἰ semel tantum est in Gobler. et Felckm. 1 an. At Segner. habet ut hic legitur.

(86) Gobler. Felckman. 1 anon. et Segner., αὐτοῦ.

μὲν ἀπιστοῦντας ἔχουσιν ἀφ' ὧν ἀναγινώσκουσι καὶ αὐτοὶ Γραφῶν τὸν ἔλεγχον· ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάσης ἀπλῆς θεοπνεύστου βίβλου περὶ τούτων βρώσης (87), ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα πρόδηλα. Προφήται μὲν γὰρ ἔνωθεν περὶ τοῦ κατὰ τὴν Παρθένον θαύματος, καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς γενομένης γεννήσεως προεμήνουν, λέγοντες· Ἴδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύομενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Μωσῆς δὲ (88) ὁ τῷ ὄντι μέγας, καὶ παρ' αὐτοῖς πιστευόμενος ἀληθής, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος ἀντι μεγάλου τὸ ῥητὸν δοκιμάσας, καὶ ἀληθὲς ἐπιγνούς εἶθηκε λέγων· Ἀνατελεῖ ἀστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ· καὶ πάλιν· Ὡς καλοὶ σου οἱ οἴκει, Ἰακώβ, αἱ σκηναὶ σου, Ἰσραήλ! Ὡσεὶ νάσαι σιαλόουσαι, καὶ ὡσεὶ παράδεισοι ἐπὶ ποταμῶν, καὶ ὡσεὶ σκηναί, ἃς ἐπέτηξεν ὁ Κύριος, ὡσεὶ κέδροι παρ' ὕδατα. Ἐξελύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ κρυψέσει ἐθνῶν πολλῶν. Καὶ πάλιν Ἡσαίας· Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμις Δαμασκού, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἐναντι Σασιλέως Ἀσσυρίων. Ὅτι μὲν οὖν ἄνθρωπος φανήσεται, διὰ τούτων προκαταγγέλλεται· ὅτι δὲ Κύριος τῶν πάντων ἐστὶν ὁ ἐρχόμενος, πάλιν προμηνύουσι λέγοντες· Ἴδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. Καὶ γὰρ κακεῖθεν αὐτὸν ὁ

A habent unde convincantur, Scripturas nimirum sacras, quas et ipsi legunt. Namque libri Deo astante scripti hæc passim variis in locis docent, uti ipsis verbis liquet. Prophetae quidem jam olim Virginis et prolis ex ea nascituræ miraculum his verbis prædixerunt: *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus* 79. Similiter Moyses vir vere magnus, quem et ipsi veracem credunt, quod dictum erat de humana natura a Salvatore assumenda, tanquam rem magni momenti expendit, ejusque cognitam veritatem ita litteris consignavit: *Orietur stella ex Jacob, et homo ex Israel, et percutiet duces Moab* 80. Et rursus: *Quam pulchrae tuæ domus, Jacob; tabernacula tua, Israel!* B *Ut valles umbrosæ, et ut horti juxta fluvios, et ut tabernacula, quæ fixit Dominus, quasi cedri secus aquas. Egredietur homo ex semine ejus, et dominabitur in multis gentibus* 81. Et iterum Isaias: *Antequam sciat puer vocare patrem vel matrem, auferet fortitudinem Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum* 82. Quod ergo homo futurus sit, his prænuntiatur: quod autem is qui venit Dominus sit omnium, sequentia præmonstrant verba: *Ecce Dominus sedet in nube levi, et veniet in Ægyptum, et concutietur simulacra Ægypti* 83. Nam et inde illum Pater revocat dicens: *Ex Ægypto vocavi Filium meum* 84.

Πατὴρ ἀνακαλεῖ λέγων· Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν

34. Οὐ σεσιώπηται δὲ οὐδὲ ὁ τούτου θάνατος· ἀλλὰ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἐν ταῖς θέλαις σημαίνεται Γραφαῖς· καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου, ὅτι μὴ δι' εαυτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων ἀθανασίας καὶ σωτηρίας ὑπομένει, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἐπιβουλήν, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν γινομένας παρ' αὐτῶν ὑβρεῖς οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν, πρὸς τὸ μηδένα αὐτῶν τῶν γινομένων ἀνήκον ἐἶναι καὶ πλανηθῆναι. Φασὶ τοίνυν· Ἄνθρωπος ἐν πληρῇ ὄν, καὶ εἰδὼς φέρει μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμώσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος (89) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυρᾶται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν κόπῳ, καὶ ἐν πληρῇ, καὶ ἐν κακώσε· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομιὰς ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μάλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Θαύμαζε τὴν τοῦ Λόγου φιλανθρωπίαν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀτιμώσεται, ἵνα ἡμεῖς (90) ἐντιμοὶ γενώμεθα. Πάντες γάρ, φησὶν, ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ ὀδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐτὸς, διὰ τὸ

C 61 34. Neque etiam mors ejus fuit silentio prætermissa, sed valde aperte in divinis Scripturis indicata est. Namque et causam mortis, quod scilicet non propter seipsum sed pro omnium immortalitate et salute eam sustinuerit, et Judæorum insidias nec non injurias, quibus eum affecere, narrare non reformidarunt, ut videlicet nemo his non auditis erraret; sic ergo aiunt: *Homo qui in vulnere est, et scis ferre infirmitatem, quia aversus est vultus ejus, despectus est, nec reputatus est: ipse fert peccata nostra, et pro nobis dolore afficitur; et nos putavimus eum esse in labore, et in vulnere, et in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, et languidus factus est propter iniquitates nostras: disciplina pacis nostræ super eum. Cicatrice ejus nos sanati sumus* 85. Admirare Verbi erga homines amorem, qui ignominia, nostri gratia, affectus est, ut nobis gloriam compararet. *Omnes enim, inquit, quasi oves erravimus, homo in via sua erravit: et Dominus tradidit ipsum peccatis nostris, et ipse quia affligitur non aperit os suum. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce: sic*

79 Isa. vii, 14; Matth. i, 23. 80 Num. xxiv, 17. 81 Ose. xi, 1. 82 Isa. l.iii, 3-5.

(87) Seguer. Gohler. et Felckm. 1 anon., διδασκούμενος.

(88) Goblerianus et Felckmanni 1 anon., Μωσῆς δὲ φησὶν, cæteris omissis.

(89) Seguer. αὐτός. Anglic. Basil. Gohler. et Felck.

1 an., αὐτάς. Mox Basil. et Anglic. ὑπὲρ ἡμῶν. Ibid. καὶ ἡμεῖς abest ab Anglic., et a Basil. sola vox ἡμεῖς.

(90) Basiliensis, ἵνα καὶ ἡμεῖς. Idem pro ἐπλανήθημεν habet ἐλογίσθημεν.

non aperit os suum; in ejus humilitate judicium ejus sublatum est⁸⁸. Deinde, ne quis eum vulgarem hominem, ex his quæ patitur, suspicetur; hominum opiniones præoccupat, ejusque potentiam ac naturæ differentiam his verbis Scriptura explicat: *Generationem ejus quis enarrabit? quia tollitur e terra vita ejus, ab iniquitatibus populi ductus est in mortem: et dabo malos pro sepultura ejus et divites pro morte ipsius, quia iniquitatem non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus: et Dominus vult mundare eum a plaga*⁸⁹.

Καὶ δώσω τοὺς ποτηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ· ὅτι ἀνομίαν (93) οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ Κύριος βυβλάται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς.

35. Sed forte auditis de ejus morte vaticinationibus, cupis quoque discere quænam crucem præsignificaverint? neque enim id omissum est, sed clarissime a viris sanctis est expressum. Nam primus id Moyses magna voce prænuntiavit dicens: *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros, nec credideritis*⁹⁰. Alii quoque qui Moysem secuti sunt prophetæ idem ita testificantur: *Ego vero quasi agnus ianocens qui immolandum ducitur, non cognovi. Super me cogitaverunt malam cogitationem, dicentes: Venite et injiciamus lignum in panem ejus, et eradamus eum de terra viventium*⁹¹. Et rursus: *Foderunt manus meas et pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*⁹². Mors porro in aere et in ligno tolerata, non alia certe fuerit quam ipsa crux, nullaque in morte pedes et manus perforantur, nisi in sola cruce. Quia vero Salvatoris adventu omnes ubique gentes Deum cognoscere cœperint, neque etiam id sine signo reliquerunt, sed luculenta hac de re mentio fit in sacris litteris. *Erit enim, inquit, radix Jesse, et qui exsurgit regere gentes: in eum gentes sperabunt*⁹³. Et hæc quidem pauca ad eorum quæ facta sunt confirmationem sint dicta. Omnis autem Scriptura plena est testimoniis quibus Judæorum infidelitas confutatur. Quis enim unquam justorum sanctorumque prophetarum et patriarcharum, qui in divinis litteris commendantur, ex sola virgine ortus est? **62** vel quæ mulier sine viro hominæ generare potuit? An non Abel ex Adam natus est, Enoch ex Jared, Noe ex Lamech, Abraham ex Tharra, Jacob ex Isaac? An non Judas ex Jacob, Moyses et Aaron ex Amram, Samuel ex Elcana? An non David ex Jesse, Salomon ex David, Ezechias ex

κακαῶσθαι, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ὡς πρόβιτον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος (91) αὐτὸν, ἀφρων· οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤχθη. Εἶτα ἵνα μὴ τις αὐτὸν κοινὸν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πάθους ὑπολάβῃ (92), προλαμβάνει τὰς ὑπονοίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνόμοιον τῆς φύσεως διηγεῖται ἡ Γραφή λέγουσα: *Τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον* αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου

35. Ἄλλ' ἴσως, περὶ μὲν τῆς τοῦ θανάτου προφητείας ἀκούσας, ζητεῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ σημαίνοντα μαθεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σεσιώπηται· δεδῆλωται δὲ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἀπὸ τῶν ἁγίων. Μωϋσῆς γὰρ πρῶτος καὶ μεγάλη τῇ φωνῇ προαπαγγέλλει λέγων· *Ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν (94) κρεμασμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πιστεύσητε. Καὶ οἱ μετ'* αὐτὸν δὲ προφήται (95) πάλιν περὶ τούτου μαρτυροῦσι λέγοντες· *Ἐγὼ δὲ, ὡς ἀρνίον ἀκακὸν ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι, οὐκ ἔγνω. Ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο ποτηρὸν λογισμῶν (96), λέγοντες· Δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτριψώμεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ζωῆς· καὶ πάλιν· Ὁρξάν χεῖράς μου καὶ πόδας μου· ἐξηρήθησαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐντοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον. Θάνατος δὲ μετέωρος καὶ ἐν ξύλῳ γινόμενος οὐκ ἄλλος ἂν εἴη εἰ μὴ ὁ σταυρός· καὶ ἐν οὐδενὶ δὲ πάλιν θανάτῳ διορύσσονται πόδες καὶ χεῖρες εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ σταυρῷ. Ἐπειδὴ δὲ τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίᾳ καὶ πάντα τὰ ἔθνη πανταχόθεν ἐπιγινώσκουν τὸν Θεὸν ἤρξαντο, οὐδὲ τοῦτο ἀπαρασῆματον κατέλειψαν· ἀλλ' ἔστι καὶ περὶ τούτων μνήμη ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν (97)· *Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἡ βίβλα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὁ ἀριστάμωρος ἀρχεὶν ἔθνων· ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐπλιούσι. Ταῦτα μὲν ὀλίγα πρὸς ἀπόδειξιν τῶν γενομένων. Πᾶσα δὲ Γραφή πεπληρωται διελέγχουσα τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν. Τίς γὰρ πώποτε τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἱστορηθέντων δικαίων, καὶ ἁγίων προφητῶν, καὶ πατριαρχῶν, ἐκ παρθένου μόνης ἔσχε τὴν τοῦ σώματος γένεσιν; ἢ τίς γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς αὐτάρκτης γέγονε πρὸς σύστασιν ἀνθρώπων; Οὐκ ἄβελ μὲν ἐξ Ἀδάμ γέγονεν, Ἐνώχ δὲ ἐκ τοῦ Ἰάρεδ, Νῶε ἐκ Λαμέχ, καὶ Ἀβραάμ μὲν ἐκ Θάβρα, Ἰσαὰκ δὲ ἐξ Ἀβραάμ,**

⁸⁸ Isa. LIII, 6, 8, Act. VIII, 32, 35. ⁸⁹ Isa. LIII, 8-10. ⁹⁰ Deut. XXVIII, 66. ⁹¹ Jerem. XI, 19. ⁹² Psal. XXI, 17, 19. ⁹³ Isa. XI, 10; Rom. XV, 12.

(91) Sic Seguer. ut et legitur apud Isaiam. Alii cum editis, κείροντος. Ibid. editio Commel., αὐτός.

(92) Αὐτὸν αὐδὴν omnes præter Seguer. qui et Gobl. et Felck. 1 an. ibidem habent, ὑπολάβοι. Mox pro ἀνθρώπων Gobl. et Felck. 1 anon. αὐτῶν habent. Mox item τῆς φύσεως omittit Anglic.

(93) Sic Seguerianus, Goblarianus, Felckmanni 1 anonymus, et Basiliensis, et ita legitur apud Isaiam. Alii cum editione Commel., ἀμαρτίαν.

(94) Seguerianus, ἡμῶν.

(95) Vox προφήται deest in Gobl. et Felckm. 1 anon.

(96) Λογισμῶν abest a Segueriano, Goblariano, Felckman. 1 anonymo, Basiliensi et Anglicano.

(97) Has voces, ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν, omittunt Gobl. et Felck. 1 anon. Basil. habet συγγράμμασιν.

καὶ Ἰακώβ ἐξ Ἰσαάκ; Οὐχὶ Ἰούδας ἐξ Ἰακώβ, καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐξ Ἀμεράμ (98); οὐ Σαμουὴλ τοῦ Ἐλκανᾶ γέγονεν, οὐ Δαβὶδ τοῦ Ἰεσσαί, οὐ Σολομῶν τοῦ Δαβὶδ, οὐκ Ἐζεκιᾶς τοῦ Ἀχάζ, οὐκ Ἰωσίας τοῦ Ἀμώς, οὐκ Ἡσαίας τοῦ Ἀμώς (99), οὐχὶ Ἰερემίας τοῦ Χελκίου, οὐκ Ἰεζεκιὴλ τοῦ Βουζί; Οὐχ ἕκαστος ἔσχε τὸν πατέρα τῆς γενέσεως ἀρχηγόν; Τίς οὖν ὁ ἐκ παρθένου μόνης γεγωνῶς; Ὅτι καὶ λίαν ἐμέλησε τῷ προφῆτῃ περὶ τῆς τούτου σημασίας. Τίνος δὲ τῆς γενέσεως προέδραμεν ἀστέρα ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὸν γεννηθέντα ἐσήμανε τῇ οἰκουμένῃ; Μωϋσῆς μὲν γὰρ γεννόμενος ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν γονέων· Δαβὶδ δὲ οὐδὲ τοῖς ἐκ γειτόνων ἠκούσθη, ὅπουγε οὐδέ ὁ μέγας Σαμουὴλ αὐτὸν ἐγίνωσκεν, ἀλλ' ἐπυνθάνετο, εἰ ἔτι ἄλλος ἐστὶν υἱὸς τῷ Ἰεσσαί; Ἀβραὰμ δὲ λοιπὸν Χριστοῦ γενέσεως μάρτυς οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀστέρα φαινόμενος ἦν ἐν οὐρανῷ, ὅθεν καὶ κατέβαινε.

36. Τίς δὲ πᾶποτε τῶν γενομένων βασιλέων πρὶν ἰσχυσαὶ καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα ἐβασίλευσε, καὶ τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐληφεν; Οὐ Δαβὶδ τριακονταετῆς ἐβασίλευσε, καὶ Σολομῶν νέος γεγωνῶς ἐβασίλευσεν; Οὐκ Ἰώας ἐτῶν ἑπτὰ γενόμενος ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρῆλθε, καὶ ὁ ἔτι κατωτέρω Ἰωσίας περὶ (1) ἕτη γεγωνῶς ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἀντελάβετο; Ἀλλὰ καὶ ὄμως οὗτοι ταύτην ἀγοντες τὴν ἡλικίαν, ἰσχυρον (2) καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ σχεδὸν πρὶν γενέσεως βασιλεύων, καὶ σκυλεύων τοὺς ἐχθρούς; Τίς δὲ τοιοῦτος γέγονε βασιλεὺς ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἐν τῷ Ἰουδαίᾳ, λεγέτωσαν Ἰουδαῖοι οἱ διερευνήσαντες, ἐφ' ὃν τὰ ἔθνη πάντα τὴν ἐλπίδα τέθεινται καὶ εἰρήνην εἶχε; Καὶ οὐ μᾶλλον ἠναντιοῦντο πανταχόθεν αὐτοῖς; Ἔως γὰρ συνειστήκει ἡ Ἰερουσαλήμ, πόλις ἦν ἀσπονδος αὐτοῖς, καὶ ἐμάχοντο πάντες πρὸς τὸν Ἰσραὴλ, Ἀσσύριοι μὲν θλίβοντες, Αἰγύπτιοι δὲ διώκοντες, Βαβυλώνιοι δὲ ἐπιδαίνοντες; καὶ τό γε θαυμαστὸν ὅτι καὶ Σύρους τοὺς ἐκ γειτόνων ἀντιπολεμοῦντας εἶχον αὐτοῖς· οὐχὶ Δαβὶδ τοὺς ἐν Μωάβ ἐπολέμει, καὶ τοὺς Σύρους ἐξέκοπτεν, Ἰωσίας τοὺς πηλίστιον ἐφυλάττετο, καὶ Ἐζεκιᾶς ἐδείλα τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Σαναχηρείμ, καὶ Μωϋσῆς ὁ Ἀμαλῆκ ἐστρατεύετο, καὶ οἱ Ἀμορραῖοι ἠναντιοῦντο, Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ οἱ τὴν Ἰεριχὴ κατοικοῦντες ἀντιπαρετάσσοντο; Καὶ ὅπως ἀσπονδα ἦν τοῖς ἔθνεσι πρὸς τὸν Ἰσραὴλ τὰ τῆς φιλίας; Τίς οὖν ἐστίν, εἰς ὃν τὰ ἔθνη τὴν ἐλπίδα τίθεται, ἀξίον ἰδεῖν· εἶναι γὰρ δεῖ, ἐπεὶ καὶ τὸν προφῆτην ἀδύνατον ψεύσασθαι. Τίνος δὲ τῶν ἁγίων προφητῶν ἢ τῶν ἀνωθεν πατριαρχῶν ὁ θάνατος ἐν σταυρῷ γέγονεν ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; Ἦ τίς ἐτραυματίσθη καὶ ἀνῆρέθη ὑπὲρ τῆς πάντων ὑγείας; Τίς δὲ τῶν δικαίων ἢ τῶν βασιλέων κατέληθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τῇ τούτου καθόδῳ τὰ τῶν Αἰγυπτίων (3) ἐβώλα πέπτωκεν; Ἀβραὰμ μὲν γὰρ κατῆλ-

A Achaz, Josias ex Amos, Isafas ex Amos, Jeremias ex Helcia, Ezechiel ex Buzi genitus est? An non singuli sui ortus auctorem patrem habuere? Quis ergo ex sola virgine natus est? Namque hujus rei signum magnæ curæ fuit prophetæ. Cujus item partui sidus in cœlis præcucurrit, et natum mundo indicavit? Nam Moysis ortum parentes celaverunt. David autem ne vicinis quidem notus erat, quippe quem nec magnus Samuel cognosceret, sed sciscitabatur an alius esset filius Jesse? Abraham vero grandis tantum factus proximis agnitus est. At Christi nascentis non homo testis fuit, sed stella quæ in cœlo unde et ipse descenderat apparuit.

γεγωνῶς μέγας ἐγνώσθη τοῖς ἐγγύς. Τῆς δὲ τοῦ φαινόμενος ἦν ἐν οὐρανῷ, ὅθεν καὶ κατέβαινε.

36. Quis unquam regum, antequam patrem vel matrem appellare posset, regnavit et palmas de hostibus retulit? An non David triginta annos natus, et Salomon adolescens factus regnaverunt? An non Joas septimo ætatis anno, et posterior item Josias circa septimum annum imperium susceperunt? Atqui qui ista erant ætate, patrem utique vel matrem vocare valebant. Quis itaque ille qui fere antequam nasceretur regnavit et hostes exposcit? Quis talis rex exstitit in Israel et in Juda in quo omnes gentes spem suam collocarint et pacem habuerint? Inquirant et dicant Judæi. An non potius ipsis undique gentes adversabantur? Nam, quando stetit Jerusalem, fuit illis cum ea bellum implacabile, cunctique adversus Israelitas pugnabant, quippe quos Assyrîi premerent, Ægyptii persequebantur, Babylonii incurSIONIBUS vexarent: et quod mirum est, vicinos Syros hostes quoque habuere. An non enim David bellum adversus Moabitas gessit, et Syros profligavit? An non Josias sibi a proximis cavebat, et Ezechias arrogantiam Sennacherib formidabat? An non contra Moysen Amalec duxit exercitum, eique Amorrhæi resistebant? An non cives Jericho cum Jesu filio Nave dimicabant? Denique nulla erant inter gentes et Israel amicitia fœdera. Quis itaque ille sit in quo gentes spem ponant, disquirere operæ pretium fuerit. Nam esse aliquem necesse est, quandoquidem fieri non potest ut prophetæ mentitus sit. Quis item sanctorum prophetarum et veterum patriarcharum in cruce pro omnium salute obiit? Vel quis porro omnium sanitate vulneratus et occisus est? Quis justorum aut regum in Ægyptum descendit, ejusque adventu Ægyptiorum idola corruerunt? Abraham quidem illuc descendit: at nihilominus ido-

⁹⁸ IV Reg. xi, 21; xiii, 1.

(98) Sic ms. Anglic. Alii vero et editi Ἀβραάμ. Sed Ἀμωράμ apud Septuaginta Interpretes legitur.

(99) Hæ voces οὐχ Ἡσαίας τοῦ Ἀμώς, quæ leguntur in Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. in alijs et editis desiderantur. Mox ibid. Gobler. et Felckm. 1 an., Ἐλκίου.

(1) Sic Seguer. Basil. Gobler. et Felckm. 1 an.

Alii vero cum editis *per* omitunt.

(2) Goblerianus, et Felckmanni 1 anonym., ἰσχυσαν. Ibid. Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 an. et Seguerian., πατέρα ἢ. Alii autem et editi, πατέρα καί.

(3) Τῶν Αἰγυπτίων abest a Basil. Ibid. Seguer. et Basil., πέπταται.

lolatria ibidem viguit. Illic et Moyses natus est : sēd eadem quæ antea permansit errantium superstitiō.

37. Quis inter eos, quos Scriptura commemorat, manibus et pedibus perfossus vel in ligno suspensus atque in cruce pro omnium salute inortuus est? Namque Abraham in cubili obīit : similiter Isaac et Jacob pedibus in lecto extentis mortui sunt. Moyses et Aaron in 63 monte, David domi nullas populorum insidias passus interiit; licet enim a Saule ad necem conquisitus fuerit, tamen sine damno evasit. Sectus est quidem Isaias, at in ligno non fuit suspensus. Jeremias contumeliis affectus est, sed non condemnatus periiit. Ezechiel passus est, at non pro populo, sed quia adversa populoventura prædicebat. Præterea hi, qui ista patiebantur, homines erant, quales sunt omnes naturæ similitudine. Quem vero Scripturæ pro omnibus passurum prænuuntiant, non simpliciter homo, sed omnium vita dicitur, etiamsi secundum naturam hominibus similis fuerit. *Videbitis enim*, inquit, *vitam vestram pendentem ante oculos vestros*⁵⁵; et, *Generationem ejus quis enarrabit*⁵⁶? Siquidem omnium sanctorum generationem si quis didicerit, eam ab origine repetere, et unde quisque ortus sit enarrare facile poterit. At ejus qui vita est generationem narrari non posse divina declarant oracula. Quis igitur ille est, de quo hæc loquuntur divinæ Scripturæ? Quis tantus ille est, ut et prophetæ de illo tanta prænuuntia verint? Certe nullus alius in Scripturis reperitur præter communem omnium servatorem Dei Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum. Hic enim ille est, qui ex Virgine prodiit, et homo in terris visus est, et cujus corporea generatio enarrari nequit : siquidem nemo est, qui ejus patrem secundum carnem indicare possit, cum ejus corpus non ex viro sed ex sola sit Virgine. Quemadmodum ergo Davidis et Moysis omniumque patriarcharum patres numerari possunt : ita nemo est qui corpoream Salvatoris ex viro generationem narrare queat. Hic ille est qui sui corporis ortum stella commonstrari voluit. Decebat enim Verbum e cælo descēdēns, e cælo quoque indicari : decebat naturæ regem prodeuntem, palam ab universa natura agrosoci. In Judæa nascebatur, et Persæ eum adoraturi veniebant. Hic ille est qui, priusquam in corpore appareret, victoriam de adversantibus dæmonibus reportavit ac de idololatRIA triumphavit. Hinc ergo omnes undique gentes patrium morem et idolorum impietatem detestati, suam jam spem in Christo collocant, seque ei adiscunt, uti vel oculis

⁵⁵ Deut. xxviii, 66. ⁵⁶ Isa. liii, 8.

(4) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Seguerianus, κατήλθε καὶ πάλιν. Ibid. vox ἐπεκράτησε deest in iisdem.

(5) Τοῦ Seguer. habet; alii et editi omittunt.

(6) Ἐτύγγανε abest ab Anglicano, Gobleriano, Felckmanni 2. anonymo, et Segueriano.

(7) Γάρ omittunt Gobler. et Felckm. 1 an. Mox iidem et Basil. et Seguer. habent κοινὸν πάντων.

θεν, ἀλλὰ πάλιν (4) ἡ εἰδωλολατρεία κατὰ πάντων ἐπεκράτησε. Μωϋσῆς ἐκεῖ γεγέννηται, καὶ οὐδὲν ἦν ἔκει ἢ τῶν πεπλανημένων θρησκεία.

37. Τίς δὲ τῶν ἐν τῇ Γραφῇ μαρτυρουμένων διωρύχθη τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἢ ὅπως ἐπὶ ξύλου κεκρέμασται, καὶ σταυρῷ τετελειώται ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; Ἀβραὰμ μὲν γὰρ ἐπὶ κλίνης ἐκλείπων ἀπέθανεν· Ἰσαὰκ δὲ καὶ Ἰακώβ καὶ αὐτοὶ ἐξάραντες τοὺς πόδας ἐπὶ κλίνης ἀπέθανον. Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τῷ ὄρει, Δαβὶδ ἐν τῷ οἴκῳ τετελεύτησεν, οὐδεμίαν ἐπιβουλὴν ὑπὸ τῶν λαῶν παθῶν. Εἰ δὲ καὶ ἐζητήθη ὑπὸ τοῦ (5) Σαοὺλ, ἀλλ' ἀβλαβῆς ἐσώζετο. Ἡσαίας ἐπίρστη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ξύλου κεκρέμασται· Ἰερεμίας ὕβρισθη, ἀλλ' οὐ κατακριθεὶς ἀπέθανεν· Ἰεζεκιὴλ ἔπασχεν, ἀλλ' οὐκ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὰ ἐσόμενα κατὰ τοῦ λαοῦ σημαίνων. Ἔπειτα οὗτοι, καὶ πάσχοντες, ἀνθρώποι ἦσαν, ὅποιοι καὶ πάντες κατὰ τὴν τῆς φύσεως ὁμοιότητα. Ὁ δὲ σημαίνωμενος ἐκ τῶν Γραφῶν ὑπὲρ πάντων πάσχειν οὐκ ἀπλῶς ἀνθρώπος, ἀλλὰ ζωὴ πάντων λέγεται, καὶ ὁμοιος κατὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ἐτύγγανε (6). Ὅψεσθε γάρ, φησὶ, τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν· καὶ, τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Πάντων μὲν γὰρ τῶν ἁγίων τὴν γενεάν τίς μαθῶν, δύναται ἀκωθεν διηγήσασθαι τίς καὶ πόθεν ἕκαστος γέγονε· τοῦ δὲ τυγχάνοντος ζωῆς ἀδιήγητον τὴν γενεάν οἱ θεοὶ σημαίνουσι λόγοι. Τίς οὖν ἐστὶ, περὶ οὗ ταῦτα λέγουσιν αἱ θεαῖαι Γραφαί; Ἡ τίς τηλικούτος, ὡς καὶ τοὺς προφῆτας περὶ αὐτοῦ τσαυτὰ προκαταγγέλλειν; Ἀλλὰ γὰρ (7) οὐδεὶς ἄλλος ἐν ταῖς Γραφαῖς εὐρίσκεται πλὴν τοῦ κοινῶ πάντων σωτήρος τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ ἐκ Παρθένου προελθὼν καὶ ἀνθρώπος ἐπὶ γῆς φανεῖς, καὶ ἀδιήγητον (8) ἔχων τὴν κατὰ σάρκα γενεάν. Οὐ γὰρ ἐστὶν δεξιὸν τὸν κατὰ σάρκα πατέρα τούτου λέγειν, οὐκ ὄντος τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐξ ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ παρθένου μόνης. Ὅσπερ οὖν τοῦ Δαβὶδ, καὶ Μωϋσέως, καὶ πάντων τῶν πατριαρχῶν τοὺς πατέρας τίς γενεαλογεῖν δύναται, οὕτως οὐδεὶς δύναται τὴν κατὰ σάρκα γενεάν τοῦ Σωτήρος ἐξ ἀνδρός διηγήσασθαι. Οὗτος ἐστὶν ὁ καὶ τὸν ἀστέρα σημαίνει τὴν τοῦ σώματος γένεσιν ποιήσας· ἔδει γὰρ, ἀπὸ οὐρανοῦ κατερχόμενον τὸν Λόγον, ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὴν σημασίαν ἔχειν· καὶ ἔδει τὸν τῆς κτίσεως βασιλεῖα προσερχόμενον ἐμφανῶς ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως (9) γινώσκεσθαι. Ἀμέλει ἐν Ἰουδαίᾳ ἐγεννᾶτο, καὶ οἱ ἀπὸ Περσίδος ἤρχοντο προσκυνῆσαι αὐτῷ. Οὗτος ἐστὶν ὁ καὶ πρὶν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας λαβὼν τὴν κατὰ τῶν ἀντικειμένων (10) δαιμόνων νίκην, καὶ κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας τρόπαια. Πάντες γοῦν πανταχόθεν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν

Alii et editi, πάντων.

(8) Sic Seguer. Basil. et Anglic. ut et legerunt interpretes. Alii et editio Commel., εὐδιήγητον, mendose.

(9) Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer., οἰκουμένης.

(10) Vox ἀντικειμένων deest in Anglic. Mox Seguer. καὶ κατὰ habet, ubi alii et editi, καὶ τὰ tantum.

ἐξομνύμενοι τὴν πάτριον συνήθειαν καὶ τὴν εἰδῶλων ἀθεότητα πρὸς τὸν Χριστὸν λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τίθενται, καὶ αὐτῷ καταγράφουσιν ἑαυτοὺς, ὡς καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐξεστὶν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτο. Οὐδὲ γὰρ ἄλλοτε ἢ τῶν Αἰγυπτίων ἀθεότης πέπαυται εἰ μὴ ὅτε ὁ Κύριος τοῦ παντός, ὡς ἐπὶ νεφέλης ἐποχούμενος, τῷ σώματι κατήλθεν ἐκεῖ, καὶ τὴν τῶν εἰδῶλων κατήργησε πλάνην, πάντας δὲ εἰς ἑαυτὸν καὶ δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μετήνεγκεν. Οὗτός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς ἐπὶ μάρτυρι τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ κτίσει καὶ τοῖς αὐτῷ τὸν θάνατον προσαγαγοῦσι· καὶ τῷ τούτου θανάτῳ ἡ σωτηρία (11) πᾶσι γέγρονε, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα λελυτρωται. Οὗτός ἐστιν ἡ πάντων ζωὴ καὶ ὡς πρόβατον ὅπερ τῆς πάντων σωτηρίας ἀντίψυχον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα εἰς θάνατον παραδούς, καὶ Ἰουδαῖοι μὴ πιστεύουσιν.

38. Εἰ γὰρ μὴ αὐτάριχη νομίζουσι ταῦτα, καὶ ἐξ ἑτέρων πειθέσθωσαν ἀφ' ὧν αὐτοὶ πάλιν ἔχουσι λογίων. Περὶ τίνος γὰρ λέγουσιν οἱ προφῆται· Ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· ἐδρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν· εἶπα, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθνει οἱ σὺν ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα· ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα; Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ἐμφανῆς γενόμενος; εἶποι τις πρὸς Ἰουδαίους. Εἰ μὲν γὰρ ὁ προφήτης ἐστὶ, λεγέτωσαν πότε ἐκρύπτετο, ἵνα καὶ ὕστερον φανῇ; Ποῖος δὲ οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης ὁ καὶ ἐμφανῆς ἐξ ἀφανῶν γενόμενος, καὶ τὰς χεῖρας ἐκπετάσας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ; Τῶν μὲν οὖν δικαίων οὐδείς, μόνος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἀσώματος ὧν τὴν φύσιν καὶ δι' ἡμᾶς τῷ σώματι φανεῖς, καὶ ὑπὲρ πάντων (12) παθῶν. Ἡ εἰ μὴδὲ τοῦτο αὐταρκῆς αὐτοῖς, καὶ ἐξ ἑτέρων δυσωπεισθῶσαν, οὕτως ἐναργῆ τὸν ἔλεγον ὀρώντες. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνεμμέναι καὶ γόνατα παραλελυμένα· παρακαλέσατε οἱ ὀλιγόψυχοι (13) τῇ διανοίᾳ· ἰσχύσατε, μὴ φοβῆσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσιν· αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλεῖται ὡς ἔλαρος ὁ χωλὸς, καὶ τραπῆ ἔσται γλῶσσα μογιλάων. Τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου δύνανται λέγειν, ἢ πῶς ὄλωσεν καὶ πρὸς τοῦτο τολμῶσιν ἀντιβλέπειν (14); Ἡ μὲν γὰρ προφητεία Θεοῦ ἐπιδημῆν σημαίνει· τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὸν χρόνον τῆς παρουσίας γνωρίζει (15). Τὸ τε γὰρ τυφλοὺς ἀναβλέπειν, καὶ χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ κωφοὺς ἀκούειν, καὶ τραυῦσθαι μογιλάων τὴν γλῶσσαν, ἐπὶ τῇ γινομένῃ (16) θεῖα παρουσίᾳ λέγουσι. Πότε τοίνυν γέγονε τοιαῦτα σημεῖα ἐν τῷ Ἰσραήλ, ἢ τοῦ τοιοῦτον τι γέγονεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, λεγέτωσαν. Λεπρὸς ἐκαθαρίσθη Νααμάν· ἀλλ' οὐ κωφὸς ἦκουσεν, οὐδὲ χωλὸς περιεπάτησε. Νεκρὸν ἤγειρεν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος· ἀλλ' οὐκ ἐκ γενετῆς ἀνέβλεψε τυφλός. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἐγείραι νεκρὸν ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ τοιοῦτον, ὅποιον τὸ παρά τοῦ Σωτῆρος θαῦμα. Πλὴν εἰ τὸ περὶ τοῦ λεπροῦ καὶ

³⁸ Isa. LIX, 1, 2. ³⁹ Isa. XXXV, 3-6.

(11) Sic Anglic. Basil. Gohler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, τῷ τοιοῦτῳ τοῦ θανάτου τρέπω ἢ σωτηρία.

(12) Seguerianus, ἡμῶν.

(13) Seguerianus, ὀλιγόψυχοι.

(14) Sic Anglicanus, Basilienis, Seguerianus : at

PATROL. GR. XXV.

licet aspicere. Neque enim unquam alias Ægyptiorum impietas dissoluta est, nisi cum Dominus omnium velut in nube veclus, corpore illuc ivit, idolorumque errorem evertit, et omnes ad seipsum, et per seipsum ad Patrem convertit. Hic ille est, qui sole, natura, atque his ipsis, qui eum interfecere, testibus, crucifixus est : cujus morte salus omnibus exorta est, et omnis natura liberata est. Hic ille est omnium vita, qui et tanquam ovis pro omnium salute, suum corpus pro aliis morti tradidit, licet nolint credere Judæi.

38. Enimvero si hæc ad faciendam fidem satis esse non arbitrantur, saltem ex aliis, quæ ipsi habent, oraculis id sibi persuaderi velint. De quo enim dicunt prophætæ : *Palam apparui his qui me non querebant : inventus sum a non interrogantibus me : dixi, Ecce sum, genti quæ non invocavit nomen meum : expandi manus meas ad populum non obedientem et contradicentem* ³⁸? Quis, quæso, ille est qui palam apparuit? dixerit quis ad Judæos. Nam si prophetam volunt esse, dicant quandonam abscondebatur ut postea appareret? Qualis vero ille est prophæta qui ex occulto manifestus ³⁹ factus est, et manus in cruce extendit? Nullus certe justorum, sed solum fuit Dei Verbum, quod cum ex sua natura expers esset corporis, propter nos corpore apparuit, et pro omnibus pati voluit. Verum si neque id illis satis fuerit, ex aliis saltem convincantur, qui tam evidens argumentum ob oculos habent, ubi nempe dicit Scriptura : *Roboramini, manus remissæ et genua dissoluta : consolamini, qui pusillo animo estis : roboramini, non timete. Ecce Deus noster judicium retulit : ipse veniet et salvabit nos. Tunc aperiantur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum* ³⁹. Quid ergo illi de hujusmodi testimonio possunt dicere, aut quomodo vel oculos contra erigere ausint? Siquidem prophætia Dei adventum prænuntiat, cujus adventus tempus signa declarant. Nempe divino illo adventu cæcos videre, claudos ambulare, surdos audire, et balborum linguam expediti docent. Quando igitur hujusmodi signa in Israel visa sunt, vel ubi tale quid in Judæa factum sit, nobis dicant. Leprosus quidem Naaman mundus factus est, sed surdus non audivit nec claudus ambulavit. Mortuum exclavit Elias et Elisæus, sed non vidit cæcus natus. Magnum quidem revera est, mortuum excitare : sed non tale fuit miraculum, quale Salvator edidit. Nam si de leproso et viduæ defuncto filio non tacuit Scriptura, si utique accidisset

Gohlerianus, et Felckmanni 1 anonymus, ἀντιλέγειν. Alii et ed. Commel., ἀποβλέπειν.

(15) Sic Seguer. qui ibid. et Anglic. verbum γνωρίζει omittunt, quod hic iterum habent alii et editi hoc modo : Τότε γὰρ γνωρίζει.

(16) Seguerianus, γενομένην.

ut et claudus ambularet et cæcus videret, hæc quoque commemorare non omisisset. Quia vero de his silent sacri codices, non prius facta fuisse manifestum inde est. Quando itaque hæc evenerunt, nisi cum ipsum Dei Verbum in corpore apparuit? Quando porro apparuit, nisi cum claudi ambulavere, balbi clare locuti sunt, surdi audierunt, cæci nati viderunt? Ideo enim his tunc conspectis Judæi, ut qui ea nunquam alias facta audivissent, aiebant: *A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam* 96.

39. Verum forte ipsi rebus tam apertis repugnare non valentes, ista quidem scripta esse non ibunt inficias, sed ea se expectare, nondumque advenisse Deum Verbum respondebunt. Id ipsum enim perpetam illi dicitant, nec eos pudet rebus adeo manifestis impudenter adversari. Verum hic etiam politissimum confutabuntur, non a nobis quidem, sed a sapientissimo Daniele, qui et præsens tempus et divinum Salvatoris adventum his verbis præsignificavit: *Septuaginta hebdomades contractæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam, ut consummatur peccatum, et obsignentur peccata, et deleantur iniquitates, et remittantur injustitiæ, et adducatur justitia sempiterna, et obsignetur visio et propheta, et ungatur Sanctus sanctorum, et cognosces et intelliges ab exitu sermonis ut respondeatur et ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem* 97. Equidem in aliis forsitan testimoniis, saltem effugia reperire, et ea quæ scripta sunt in futurum tempus differre possint. Quid autem ad hæc dicere vel opponere habent, ubi nempe et Christus significatur, et is, qui ungitur, non homo simpliciter, sed Sanctus sanctorum esse declaratur, 65 et usque ad ejus adventum stat Jerusalem, ac postea desinit propheta et visio in Israel? Olim quidem David, Salomon, et Ezechias uncti sunt, sed tamen et Jerusalem et locus stetit, prophetæque vaticinati sunt, scilicet Gad, Asaph, Nathan, et post illos Isaias, Osee, Amos et alii. Præterea, ii qui uncti fuerunt, homines quidem sancti vocati sunt, non vero Sancti sanctorum. Quod si captivitatem objiciant, et propter eam, Jerusalem non stitisse contendant, quid de prophetis dixerint? Etenim postquam olim populus Babylonem deductus est,

96 Joan. ix, 32, 33. 97 Dan. ix, 24, 25.

(17) Gobler. et Felckm. 1 anon., Ἐλεγον· Οὐδέποτε ἐγγήγερται τοιοῦτος ἐν Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ αἰῶνος. Alii et editi præter ins. Segner. post ἀκούσαντες ἀδιδόν item οὐδέποτε, etc., quæ Seguer. non habet, nec leguntur apud evangelistam, uti nec legerunt Omihonus et Ambros. Camald.

(18) Τοῦ δεest in Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. particulam οὐκ quam habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer., alii et editi omittunt.

(19) Seguerianus, et Basiliensis, φανόμενα.

(20) Καὶ Seguerianus habet, alii et editi omittunt.

τοῦ νεκροῦ τῆς χήρας οὐ σεσιώπηκεν ἡ Γραφή· πάντως εἰ ἐγεγόνει καὶ χυλὸν περιπατεῖν, καὶ τυφλὸν ἀναβλέπειν, οὐκ ἂν παρήκε καὶ ταῦτα δηλώσαι ὁ λόγος. Ἐπειδὴ δὲ σεσιώπηται ἐν ταῖς Γραφαῖς, δὴλὸν ἔστι μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα πρότερον. Πότε οὖν γέγονε ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν σώματι παραγέγονε; Πότε δὲ παραγέγονεν, εἰ μὴ ὅτε χυλοὶ περιεπάτησαν, καὶ μογιᾶλοι ἐτρανώθησαν, καὶ κωφοὶ ἤκουσαν, καὶ τυφλοὶ ἐκ γενετῆς ἀνέβλεψαν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ τότε θεωροῦντες Ἰουδαῖοι ἔλεγον, ὡς οὐκ ἄλλοτε ταῦτα γεγόμενα ἀκούσαντες (17). Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἠνέφξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ τοῦ (18) Θεοῦ, οὐκ ἐδύνατο ποιεῖν οὐδέν.

39. Ἄλλ' ἴσως μὴ δυνάμενοι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰ φανερά διαμάχεσθαι, οὐκ ἀρνήσονται μὲν τὰ γεγραμμένα· προσδοκᾶν δὲ ταῦτα καὶ μηδέπω παραγενῆσθαι τὸν Θεὸν Λόγον διαθεβαίωσονται. Τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω θρυλλοῦντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν ἀναιδεύομενοι πρὸς τὰ φανερά (19). Ἄλλὰ περὶ τούτου καὶ πρὸ πάντων μᾶλλον ἐλεγχθήσονται, οὐ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ σοφωτάτου Δανιὴλ σημαίνοντος καὶ τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ τὴν θέαν τοῦ Σωτήρος ἐπιδημίαν, καὶ (20) λέγοντος· Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετεμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγισθῆναι ἁμαρτίας, καὶ ἀπαλεῖψαι (21) τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαθῶν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγίσαι ἕρασιν καὶ ἀροφίτην, καὶ τοῦ χρίσαι Ἅγιον ἁγίον, καὶ γνώση (22) καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομηθῆναι Ἰερουσαλὴμ ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου. Ἰσως ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κἂν προφάσεις εὐρίσκουσιν δύνανται, καὶ εἰς μέλλοντα χρόνον ἀναβάλλεσθαι τὰ γεγραμμένα. Τί δὲ πρὸς ταῦτα λέγειν ἢ ἄλλως ἀντωπῆσαι δύνανται, ὅπου γε καὶ ὁ Χριστὸς σημαίνεται, καὶ ὁ χριόμενος οὐκ ἄνθρωπος ἀπλῶς, ἀλλ' Ἅγιος ἁγίων εἶναι καταγγέλλεται, καὶ ἕως τῆς παρουσίας αὐτοῦ Ἰερουσαλὴμ συνίσταται (23), καὶ λοιπὸν παύεται προφήτης καὶ ἕρασιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ; Ἐχρισθὴ κάλαι Δαβὶδ, καὶ Σολομῶν, καὶ Ἐζεκίας· ἀλλὰ καὶ πάλιν Ἰερουσαλὴμ, καὶ ὁ τόπος συνειστήκει, καὶ προφήται προεφήτευσον, Γὰδ, καὶ Ἀσάφ, καὶ Ναθάν, καὶ ὁ μετ' αὐτούς (24) Ἡσαίας, καὶ Ὀσηέ, καὶ Ἀμώς, καὶ ἄλλοι. Ἐπειτα καὶ αὐτοὶ οἱ χρισθέντες ἄνθρωποι ἅγιοι, καὶ οὐχ ἅγιοι ἁγίων ἐκλήθησαν. Ἄλλ' ἐὰν τὴν αἰχμαλωσίαν προβάλλωνται, καὶ δι' αὐτὴν μὴ εἶναι

(21) Sic Gobler. Felckm. 1 anon. Segner. et apud Daniel. Alii vero et editi ἀπολεῖψαι. Ibid. Gobler. et Felckman. 1 anon. inx habent, ἐξιλάσασθαι τὰς ἀνομίας. Item ibid. particulam καὶ, quæ in Seguer. et apud Daniele m legitur, alii et editi omittunt.

(22) Sic Seguer. ut et legitur apud Daniel. Basil. Felckm. 1 anon., γνώσης. Alii et editi, γνώσεως.

(23) Sic Aug. Basil. Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii et editio Com., συνίστασθαι. Ibid. inx Anglic., προφητεία.

(24) Ὁ μετ' αὐτούς abest a Gobler. et Felckm. 1 anon., ὁ ab Seguer., μετ' αὐτούς ab Anglic. et Basil.

λέγῳσι τὴν Ἱερουσαλήμ· τί καὶ περὶ τῶν προφητῶν ἂν εἶποιαν; Καὶ γὰρ πάλαι, καταβαίνοντες τοῦ λαοῦ εἰς Βαβυλῶνα, ἦσαν ἐκεῖ Δανιὴλ καὶ Ἱερεμίας· προεφῆτανον δὲ Ἰεζεκιὴλ καὶ Ἄγγαῖος καὶ Ζαχαρίας.

A illic Daniel et Jeremias aderant, vaticinabanturque Ezechiel, Aggæus et Zacharias.

40. Οὐκ οὖν μυθολογοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παρόντα τὸν νῦν καιρὸν ὑπερτίθενται. Πότε γὰρ προφήτης (25) ἢ ὄρασις ἐπαύσατο ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, εἰ μὴ ὅτε ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων Χριστὸς παρεγένετο; Σημεῖον γὰρ καὶ μέγα γνώρισμα τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίας τὸ μηκέτι μήτε τὴν Ἱερουσαλήμ ἐστάναι, μήτε προφήτην ἐγερθῆναι, μήτε ὄρασιν ἀποκαλύπτεσθαι τοῖσι, καὶ μάλᾳ εἰκότως. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ σημαινομένου, τίς (26) ἔτι χρεῖα τῶν σημαινόντων ἦν; Καὶ παρουσίας τῆς ἀληθείας, τίς ἔτι χρεῖα τῆς σκιᾶς ἦν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προεφῆτευον ἕως ἂν ἔλθῃ ἡ αὐτοδικαιοσύνη, καὶ ὁ λυτρούμενος τὰς ἀπάντων ἁμαρτίας. Διὰ τοῦτο καὶ Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοσοῦτον συνειστήκει, ἵν' ἐκεῖ προμελετῶσι τῆς ἀληθείας τοὺς τύπους. Παρόντος τὸν νῦν τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων, εἰκότως ἐσφραγίσθη καὶ ὄρασις καὶ προφητεία, καὶ ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεία πέπτωται. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἐχρίνοντο παρ' αὐτοῖς βασιλεῖς, ἕως ἂν ἐχρίσθῃ ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων. Καὶ Ἰακώβ (27) δὲ ἕως αὐτοῦ τὴν Ἰουδαίων Ἰστασθαι βασιλείαν προφητεύει λέγων· Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὼν ἐξ Ἰουδα, καὶ ἡγοῦμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ (28) τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐβόα λέγων· Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως (29) Ἰωάννου προσήτευσαν. Εἰ μὲν οὖν ἔστι παρὰ Ἰουδαίοις νῦν βασιλεύς, ἢ προφήτης, ἢ ὄρασις, καλῶς ἀρνοῦνται τὸν ἔλθοντα Χριστόν· εἰ δὲ μήτε βασιλεὺς, μήτε ὄρασις, ἀλλ' ἐσφράγισται λοιπὸν καὶ (30) πᾶσα προφητεία, καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς ἐλάω· τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσι, καὶ παραβαίνουσιν, ὥστε τὰ μὲν γενόμενα ὁρᾶν, τὸν δὲ ταῦτα πεποιηκότα Χριστὸν ἀρνεῖσθαι; Τί δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν θεωροῦντες καταλιμπάνοντας τὰ εἰδῶλα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχοντας τὴν ἐλπίδα, ἀρνοῦνται τὸν ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστόν καὶ βασιλεύοντα λοιπὸν; Εἰ μὲν γὰρ ἄλλον ἐβήρσευον διὰ τὸν Θεόν, ἀλλὰ μὴ τὸν Θεόν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ Μωϋσέως ὑμολόγουν· καλῶς ἂν πάλιν προφασίζοντο μὴ ἐληλυθῆναι τὸν Θεόν· εἰ δὲ τὸν Μωϋσῆ (31) δεδωκότα τὸν νόμον καὶ τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγελιάμενον Θεόν, καὶ οὗ τὸν Λόγον ἠτίμησαν οἱ Ἰουδαῖοι, τοῦτον τὰ ἔθνη σέβουσι, διὰ τί μὴ γινώσκουσι, μᾶλλον δὲ διὰ τί ἐκόντες παρορῶσιν, ὅτι ὁ προφητευόμενος ὑπὸ τῶν Γραφῶν Κύριος ἐπέλαμψε τῇ αἰκουμένῃ, καὶ ἐπεφάνη σωματικῶς αὐτῇ, καθὼς

40. Nungantur ergo Judæi cum præsens tempus differunt. Quando enim propheta vel visio ab Israel deficit, nisi cum Sanctus sanctorum Christus advenit? Magnum siquidem signum est Dei Verbi adventus, quod nec jam stet Jerusalem, nec propheta exurgat, nec illis visio appareat; idque admodum convenienter. Postquam enim is, qui significabatur, advenit, quid adhuc signorum opus esset? Similiter præsentate veritate, quid prodesset umbra? Namque idcirco vaticinabantur, usque dum veniret ille, qui ipsa justitia est et omnium peccata redimit. Unde tandiu stetit Jerusalem, ut illic veritatis figuras præmeditarentur. Quapropter præsentate Sancto sanctorum, congruenter visio et prophetia obsignatæ sunt, ac finem habuit Jerosolymorum regnum. Tandiu enim reges apud illos unci sunt, quoad Sanctus sanctorum ungeretur. Jacob quoque usque ad ipsum permansurum esse Judæorum regnum his verbis prænuntiat: Non deficiet princeps ex Juda, et dux ex femoribus ejus, donec venerint quæ reposita sunt ei, et ipse est expectatio gentium²⁵. Hinc et ipse Salvator clamabat: Lex et prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt²⁶. Quocirca si nunc apud Judæos vel rex vel propheta vel visio sit, recte Christum venisse negant. Sed si neque regem neque visionem habent, sed et omnia prophetia jam obsignata est, captique est urbs et templum: quid adeo impii sunt et tam grave peccatum committunt, ut facta quidem videant, Christum vero qui hæc ipsa fecit negare audeant? Quid cum ipsos etiam gentiles relictis idolis spem suam per Christum in Deo Israel ponere aspiciant, ipsi nihilominus Christum ex radice Jesse secundum carnem natum ac modo regnantem repudiare non verentur? Namque si alium Deum gentes colerent, nec ipsum Deum Abraham, Isaac, Jacob et Moysis confiterentur, justam sane de Dei adventu dubitandi occasionem haberent. Si vero illum ipsum gentes colunt, qui Moysi legem et Abrahæ promissiones dedit, et cujus Verbum Judæi indignissime tractaverunt: quare non agnoscunt, vel potius cur ultro negligunt videre Dominum, quem Scripturæ prædixerunt, orbi terrarum illuxisse, et corpore indutum apparuisse, quemadmodum ait Scriptura: Dominus Deus apparuit nobis¹; et, Misit Verbum

¹ Genes. xlix, 10. ²⁵ Matth. xi, 13. ²⁶ Psal. cxvii, 27.

(25) Sic Seguer. ut et legerunt Omnibonus et Ambros. Camald. Ita quoque legitur in ms. Angl., sed hoc propheta, habet propheta. Alii et editio Commel., Πότε γὰρ ἐπαύσατο προφήτης ἢ ὄρασις ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Ibidem Seguer., εἰ μὴ νῦν.

(26) Hæc integra sententia ad τίς sequens deest in Segueriano, Gobleriano, et Felckmanni 1 anon. et recenti manu addita in Basilienensi: nec item legerunt Omnibonus et Ambros.

(27) Sic Gob. et Felck. 1 anon. Alii vero et editi, Μωϋσῆς.

D (28) Angl. ἔλθῃ et paulo post, τῶν ἐθνῶν.

(29) Sic Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anon. et Seguer. Alii et editi, μέχρι. Mox ibid. μὲν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon. et paulo post in Angl. loco προφήτης, legitur προφητεία.

(30) Λοιπὸν καὶ deest in Gobler. et Felckm. 1 anon.

(31) Sic Seguerianus, Basiliensis, et Anglicanus. Alii et editi, Μωϋσῆν.

suam et sanavit eos²; et rursus, *Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvos illos fecit*³? Certe simile illi agere mihi videntur, ac si quis mente percussus terram a sole **66** illuminatam aspiciens, solem a quo illuminata est negaverit. Ecquid enim amplius ei quem illi expectant faciendum restat? An ut gentes vocet? sed jam vocatæ sunt. An ut prophetam, regem et visionem auferat? sed hoc item jam factum est. An ut idolorum impietatem convincat? convicta et proscripta est. An ut mortem destruat? destructa est. Quid ergo non factum est quod Christum facere oportuit, vel quid tandem superest, quod nondum impletum fuit, ut modo gaudeant Judæi, et causam non credendi habeant? Profecto si, quemadmodum utique videmus, nec regem nec prophetam jam habent, si nec Jerusalem, nec sacrificium, nec visio apud illos manet, sed omnis terra Dei cognitione repleta est, et gentes impietate rejecta, jam ad Deum Abraham per Verbum, qui est Dominus noster Jesus Christus, confugiunt: certe vel impudentissimis perspicuum inde fuerit, Christum venisse, eumque omnes omnino sua luce illustrasse, et vera ac divina de suo Patre doctrina informasse. Ex his itaque pluribusque aliis, quæ ex divinis Litteris licet excerpere, Judæos non inepte possumus confutare.

Ἰουδαίους μὲν οὖν ἐκ τούτων καὶ τῶν πλείονων παρὰ τῶν θείων Γραφῶν εἰκότως ἂν τι ἐλέγξαιεν.

41. Jam quod gentiles spectat, satis mirari non queo, quod ea quæ minime ridenda sunt rideant, ipsique interim in sua turpitudine obæcæti perseverent, quam scilicet se in lignis et lapidibus constituere nequaquam attendunt. Verum quandoquidem firmæ nobis non desunt rationes quibus nostræ doctrinæ veritatem tueamur, age, si placet, illos quoque aptis argumentis refellamus, maxime vero ex his ipsis quæ nosmetipsi conspiciamus. Quid enim aliud absurdum et ridiculum apud nos reperimus, quam quod Verbum in corpore apparuisse dicimus? Atqui hoc ipsum non absurde factum fuisse ipsi etiam consentient, si modo veritatis amatores esse volent. Enimvero si Verbum Dei esse plane inficiantur, inscite nugantur, dum de his quæ nesciunt rident. Sed si Verbum Dei esse concedunt, ipsumque universi rectorem esse, et in illo Patrem mundum creasse, omnia denique ejus providentia illuminari, vivere et esse, ac ejus imperio subijci, ita ut ex providentiæ effectibus et ipsum Verbum cognoscatur, et per Verbum Pater: vide, quæso, an non potius ipsi risum adversus seipsos imprudenter concitent. Mundum, magnum quoddam corpus esse docent gentiles philosophi, nec hic a vero

² Psal. cxvii. 20. ³ Isa. Lxiii. 9.

(52) Sic Anglicanus, Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus. Alii et editio Commel., βλέπει. Mox idem et Basiliensis habent ἀρνεῖται, ubi alii et editio Commel., οὐ βλέπει. Omnibonus et Ambrosius Camaldulensis legerunt ἀρνεῖται.

(53) Ἄλλὰ deest in Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo. Ibidem Seguerianus habet, ἐφθα;αυ.

εἶπεν ἡ Γραφή Κύριος ὁ Θεὸς ἐπέφρασεν ἡμῖν καὶ πάλιν· Ἐξαπέστειλε τὸν Λόγον υἱοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς· καὶ πάλιν· Οὐ πρόεδρος, οὐκ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς; Ὅμοιον δὲ πάσχουσιν, ὡς εἰ τις παραπεληγῶς τὴν διάνοιαν, τὴν μὲν γῆν φωτιζομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου βλέπει (52), τὸν δὲ ταύτην φωτιζόμενον ἥλιον ἀρνεῖται. Τί γὰρ καὶ πλείον ἐλθὼν ὁ προσδοκώμενος παρ' αὐτοῖς ἐχει ποιῆσαι; Καλέσαι τὰ ἔθνη; Ἄλλ' (53) ἐφθασε κληθῆναι. Ἄλλὰ παῦσαι προφήτην, καὶ βασιλέα, καὶ ὄρασιν; Γέγονεν ἤδη καὶ τοῦτο. Τὴν εἰδώλων ἀθεότητα διελέγξει; Διηλέγθη ἤδη καὶ κατεγνώσθη. Ἄλλὰ τὸν θάνατον καταργῆσαι; Κατήργηται ἤδη. Τί τοῖνον οὐ γέγονεν, ὃ δεῖ τὸν Χριστὸν ποιῆσαι; Ἦ τί περιλείπεται, ὃ μὴ πεπλήρωται, ἵνα νῦν χαίρωσιν οἱ

Ἰουδαῖοι καὶ ἀπιστῶσιν; Εἰ γὰρ δὴ, ὡς περ οὖν (54) καὶ ὁρώμεν, οὔτε βασιλεὺς, οὔτε προφήτης, οὔτε Ἰερουσαλήμ, οὔτε θυσία, οὔτε ὄρασις ἐστὶ παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα πεπλήρωται ἡ γῆ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καταλιμπάνοντες τὴν ἀθεότητα λοιπὸν πρὸς τὸν Θεὸν Ἀβραὰμ καταφεύγουσι διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δῆλον ἂν εἴη καὶ τοῖς λίαν ἀναίσχυντοῦσιν ἐληλυθῆναι τὸν Χριστὸν, καὶ αὐτὸν πάντας ἀπλῶς τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ καταλάμπαντα, καὶ διδάξαντα περὶ τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς τὴν ἀληθῆ καὶ θείαν (55) διδασκαλίαν.

41. Ἐλλήνας δὲ καὶ πάνυ τις θαυμάσειε γελῶντας μὲν τὰ ἀχλεῦστα, πεπηρωμένους δὲ αὐτούς (56) ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν αἰσχύνῃ, ἣν ἐν ξυθίοις καὶ λίθοις ἀναθέντες οὐχ ὁρῶσι. Πλὴν οὐκ ἀποροῦντος ἐν ἀποδείξει τοῦ παρ' ἡμῖν Λόγου, φέρε καὶ τούτους ἐκ τῶν εὐλόγων δυσωπήσωμεν, μάλιστα ἀφ' ὧν καὶ αὐτοὶ ἡμεῖς ὁρώμεν. Τί γὰρ ἀτόπον, ἢ τί χλεύης παρ' ἡμῖν ἄξιον, ἢ πάντως ὅτι τὸν Λόγον ἐν σώματι πεφανερῶσθαι λέγομεν; Ἄλλ' τοῦτο καὶ αὐτοὶ συνομολογήσουσι μὴ ἀτόπως γεγενησθαι, ἐάνπερ τῆς ἀληθείας γένωνται φίλοι. Εἰ μὲν οὖν ὅλως ἀρνοῦνται Λόγον εἶναι Θεοῦ, περιττῶς ποιῶσι, περὶ οὐ μὴ ἴσασιν χλευάζοντες· εἰ δὲ ὁμολογοῦσι Λόγον εἶναι Θεοῦ, καὶ τούτον ἡγεμόνα τοῦ παντός, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα δεδημιουργηκένας τὴν κτίσιν, καὶ τῇ τούτου προνοίᾳ τὰ ὅλα φωτιζέσθαι, καὶ ζωογονεῖσθαι, καὶ εἶναι, καὶ ἐπὶ πάντων αὐτὸν βασιλεύειν, ὡς ἐκ τῶν ἔργων τῆς προνοίας γινώσκουσι αὐτὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα· σκόπει, παρακαλῶ, εἰ μὴ τὴν χλεύην καθ' ἑαυτῶν κινουντας ἀγνοοῦσι. Τὸν κόσμον σῶμα μέγα φασὶν εἶναι οἱ τῶν Ἑλλήνων φιλόσοφοι, καὶ ἀληθεύουσι λέγοντες· ὁρῶμεν γὰρ αὐτὸν καὶ τὰ τούτου μέρη ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτοντα. Εἰ τοῖνον ἐν τῷ κόσμῳ σώματι ὄντι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστὶ, καὶ ἐν ὅλοις καὶ τοῖς

(54) Οὖν hic habent Seguerianus, Basiliensis, et Anglicanus; omittunt vero alii et editi. Paulo post, pro θυσία, Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus habent θυσία.

(55) Anglicanus, εὐθεσίαν.

(56) Αὐτούς deest in Seguer. et Anglic.; Basil. vero habet ἑαυτούς.

κατὰ μέρος αὐτῶν πᾶσιν ἐπιβέβηκε· τί θαυμαστόν ἢ τί ἄτοπον, εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ φαμέν αὐτὸν ἐπιβεβηκέναι; Εἰ γὰρ ἄτοπον ὅλως ἐν σώματι αὐτὸν γενέσθαι, ἄτοπον ἂν εἴη καὶ ἐν τῷ παντὶ τοῦτον ἐπιβεβηκέναι, καὶ τὰ πάντα τῇ προνοίᾳ αὐτοῦ φωτίζειν καὶ κινεῖν· σῶμα γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ὅλον. Εἰ δὲ τῷ κόσμῳ τοῦτον ἐπιβαίνειν καὶ ἐν ὅλῳ αὐτὸν γνωρίζεσθαι πρέπει, πρέπει ἂν καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι αὐτὸν ἐπιβαίνεισθαι, καὶ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦτο φωτίζεσθαι καὶ ἐνεργεῖν. Μέρος γὰρ τοῦ παντός καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ γένος. Καὶ εἰ τὸ μέρος ἀκρεπέες ἐστὶν ὄργανον αὐτοῦ γίνεσθαι πρὸς τὴν τῆς θεότητος γῶσιν, ἄτοπώτατον ἂν εἴη καὶ δι' ὅλου τοῦ κόσμου γνωρίζεσθαι τοῦτον (37).

Unde si partem, ejus instrumentum ad divinitatis patefactionem fieri dedecet, certe perabsurdum similiter fuerit ipsum per universum mundum cognosci.

42. Ὡσπερ γὰρ, ὅλου τοῦ σώματος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργουμένου καὶ φωτιζομένου, εἴ τις λέγοι ἄτοπον εἶναι καὶ ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ ποδὸς τὴν δύναμιν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ἀνόητος ἂν νομισθεῖν, ὅτι, διδοῦς ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διεικνεῖσθαι καὶ ἐνεργεῖν, κωλύει καὶ ἐν τῷ μέρει αὐτὸν εἶναι· οὕτως ὁ διδοῦς καὶ πιστεύων, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον (38) ἐν τῷ παντὶ εἶναι, καὶ τὸ πᾶν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖσθαι, οὐκ ἄτοπον ἂν ἡγήσεται, καὶ σῶμα ἐν (39) ἀνθρώπῳ ὑπ' αὐτοῦ κινεῖσθαι καὶ φωτίζεσθαι. Εἰ δὲ, ὅτι γένητόν ἐστι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε τὸ ἀνθρωπίνου γένος, διὰ τοῦτο οὐκ εὐκρεπέη νομίζουσιν ἡμεῖς λέγειν τὴν ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν ὥρα καὶ τῆς κτίσεως αὐτοῦ αὐτὸν ἐκβάλλειν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν. Εἰ δὲ, καὶ γενητῆς οὐσης τῆς κτίσεως, οὐκ ἄτοπον ἐν αὐτῇ τὸν Λόγον εἶναι, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ αὐτὸν εἶναι ἄτοπον. Ὅποια γὰρ ἂν περὶ τοῦ ὅλου νοήσειαν, τοιαῦτα ἀνάγκη καὶ (40) περὶ τοῦ μέρους αὐτοῦ ἐνομιεῖσθαι· μέρος γὰρ, ὡς προείπον, τοῦ ὅλου καὶ ὁ ἀνθρώπος ἐστίν. Οὐκοῦν ὅλως οὐκ ἀκρεπέες τὸ ἐν ἀνθρώπῳ εἶναι τὸν Λόγον, καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι, καὶ κινεῖσθαι, καὶ ζῆν, καθὼς καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς φασιν, ὅτι· Ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. Τί λοιπὸν κλειυῆς ἀξιολόγοιμεν, εἰ ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Λόγος, τοῦτω πρὸς φανέρωσιν ὡς ὄργανον κέχρηται ὁ Λόγος; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ χρῆσασθαι ἂν ἠδυνήθη τοῦτω· εἰ δὲ προαποδεδώκαμεν ἐν τῷ παντὶ καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος εἶναι οὕτον, τί ἄπιστον εἰ ἐν οἷς ἐστὶν, ἐν τοῦτοις αὐτὸν καὶ ἐπιβαίνει; Ὡσπερ γὰρ ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν ὅλος (41) ἐν ἐκάστῳ καὶ πᾶσιν ἐπιβαίνων, καὶ πάντα διακοσμῶν ἀφθόνως, εἰ (42) ἤθελε, διὰ ἡλίου, ἢ σελήνης, ἢ οὐρανοῦ, ἢ γῆς, ἢ ὕδατων, ἢ πυρός, οὐκ ἂν τις ἀτόπως αὐτὸν φωνῇ

⁴ Act. xvii, 28.

(37) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni 4 anonymus. At Basiliensis et Anglicanus, τοιοῦτον ποιητήν. Alii vero et editi, ποιητὴν tantum.

(38) Seguerianus, Θεοῦ Θεοῦ Λόγον.

(39) Sic omnes mss. Editi vero, μέν.

(40) Seguerianus hic addit καὶ. Alii et editi omittunt. Paulo post, Gobler. et Felckm. 4 anon. post vocem ἀνθρώπος, omittant ἐστίν.

41) Seguerianus, ὅλως.

Aberrant. Mundum enim ejusque partes sensibus subijci videmus. Si igitur in mundo, qui corpus est, Dei Verbum est, si in omnibus et singulis rebus existit; quid incredibile vel quid absurdum videtur, si ipsum quoque in homine esse asserimus? Nam si Verbum in corpore existere generatim absurdum est, absurdum quoque fuerit ipsum in universo mundo existere omniaque sua providentia illustrare et movere; siquidem corpus est rerum universitas. Sin autem Verbum in mundo existere et in universo notum fieri maxime convenit, nec etiam inconueniens erit ipsum in humano corpore apparere, illudque ab eo illuminari et vim agendi habere: pars enim universi est hominum genus.

42. Ut enim insulsus ille non immerito haberetur qui, cum totum corpus ab homine moveatur et illuminetur 67, absurdum esse diceret in pedis digito virtutem hominis existere, quia scilicet cum concedit ipsum in toto corpore esse et agere, eum tamen in parte esse non vult: ita qui fatetur et credit Dei Verbum in universo esse, totumque mundum ab eo illuminari et moveri, huic sane absurdum videri non debet, si unum corpus humanum ab eodem moveatur et illuminetur. Quod si quia factum et ex nihilo creatum fuit humanum genus, idcirco nos ab eo quod decorum est recedere existimant, cum Salvatorem in humano corpore apparuisse dicimus: eum quoque pari ratione ex mundo excludere debent, quippe qui, ut esset, ex nihilo per Verbum factus sit. Sed si quamvis mundus factus est, Verbum in eo esse non est absurdum: nec ergo etiam absurdum est ipsum in homine esse. Quidquid enim de toto mundo cogitaverint, necesse est idem de parte intelligere: siquidem homo, ut antea dixi, pars est totius mundi. Nullo igitur modo dedecet Verbum in homine esse, cunctaque ab illo et in illo illuminari, moveri et vivere, sicuti ipsorum quoque scriptores testantur: *In ipso vivimus, et movemur, et sumus*⁴. Quid itaque risu dignum dicimus, si Verbum corpore, in quo est, tanquam instrumento ad sui patefactionem usum fuerit? Nisi enim in illo fuisset, eo utique uti non potuisset. Porro si supra concessum esse Verbum in universo et singulis ejus partibus esse, quid incredibile videtur, si in quibus existit, in his se videndum præbeat? Quemadmodum enim ille idem qui propria virtute in singulis et omnibus rebus est, cunctaque splendide administrat, si solis aut lunæ, cœli vel terræ, aquarum aut ignis ministerio uti vellet, ad vocem

(42) Segner. et omittit. Hic autem ordo verborum videtur paulo esse perturbatus, talisque constitui debere, uti nostra versione expressimus: εἰ ἤθελε· διὰ ἡλίου, etc. Φωνῇ χρῆσασθαι καὶ γνωρίσαι αὐτὸν καὶ τὸν αὐτοῦ Πατέρα, οὐκ ἂν τις ἀτόπως αὐτὸν ἐφρησε πεποιχέναι, ἄπαξ, etc. Ibid. Gobler. Felckm. 4 anon. et Segner., αὐτοῦ. pro αὐτοῦ, εἰ πάντα πρὸ πάντων.

evidendam ac se et suum Patrem notum faciendum, uenimo eum absurde et inepte egisse dicere auderet, quippe cum universa jam ipse antea contineret, et cum omnibus ac in ipsa illa parte existeret, seque occulte ostenderet : ita sine dubio absurdum videri non debet, si ille qui res universas gubernat et vita donat, per homines se notum facere cupiens, humano corpore velut instrumento usus sit, quo nobis et veritatem patefaceret, et Patris cognitionem importiret. Humana siquidem natura pars est totius universi. Unde quemadmodum mens humana, quae in toto homine est, aliqua parte corporis, lingua videlicet, tanquam sui signo utitur, nec tamen mentis naturam idcirco imminui quispiam dixerit : ita si Verbum in omnibus rebus existens humano instrumento usum est, indecorum nemini debet videri. Alioquin si, uti jam dixi, ipsum corpore velut instrumento uti non decuit, nec etiam in toto universo idem esse decuit.

45. Quod si inquirant, cur igitur non per alias pulchriores mundi partes apparuerit, nec splendidiori instrumento, verbi gratia, sole, luna, astris, igne vel aethere, sed homine tantum usum fuerit? discant illi Dominum non venisse ut se ostentaret, sed ut nos infirmos simul et ignaros curaret et doceret. Ostentantis enim fuisset, solummodo apparere, et spectantes stupore percillere : at sanantis et docentis erat, non tantum advenire, sed intelligentium commodo prospicere, atque ut illi ferre possent apparere; ne si modus ipse laborantium necessitatem excederet, illos potius perturbaret, atque ita Numinis adventus ipsis fieret inutilis. Nulla profecto alia rerum creaturarum praeter solum hominem circa Dei cognitionem errabat. Siquidem non sol, non luna, non caelum, non astra, non aqua, non aether suum ordinem perturbarunt, sed suum opificem ac imperatorem Verbum agnoscentes, manent uti initio factae sunt. Soli autem homines bonum aversati, ea postmodum, quae non sunt, pro veritate sunt commenti, ac Dei cultum et notionem daemonibus et hominibus in lapideis simulacris attribuerunt. Hinc cum tantam perversitatem negligere divinae bonitatis indignum esset, cum item cum omnia in universo administrantem ac regentem homines non potuissent cognoscere, merito idcirco partem universi, corpus videlicet humanum, tanquam instrumentum sibi ipsi assumit, illudque ingreditur, ut, quoniam eum in toto universo agnoscere non potuerant, saltem in parte residentem non ignorarent, et qui vim ejus invisibilem non potuerant conspiceri, saltem ex similitudine eum intelligere et contemplari possent. Cum enim sint homines, hinc per simile corpus ac divina quae per eam oduntur opera, citius et propius ejus Patrem possunt cognoscere, si scilicet perpendere vo-

αχρησασθαι καὶ γνωρίσαι ἑαυτὸν καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα. ἔφησε πεποηκέναι, ἀπαξ ἅπαντα αὐτοῦ συγγόντος, καὶ μετὰ πάντων καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μέρει συγγόντος καὶ ἀοράτως ἑαυτὸν δεικνύσας· οὕτως οὐκ ἄστοπον ἂν εἶη διακοσμῶντα αὐτὸν τὰ πάντα καὶ τὰ ὅλα ζωοποιῶντα, καὶ θελήσαντα (43) δι' ἀνθρώπων γνωρίσαι, εἰ ὄργάνῳ χέρηται ἀνθρώπου σώματι πρὸς φανέρωσιν ἀληθείας καὶ γνῶσιν τοῦ Πατρὸς. Μέρος γάρ τοῦ ὅλου καὶ ἡ ἀνθρωπότης τυγχάνει. Καὶ ὡσπερ ὁ νοῦς, δι' ὅλου τοῦ ἀνθρώπου ὢν, ἀπὸ μέρους τοῦ σώματος, τῆς γλώττης λέγω, σημαίνεται, καὶ οὐ δήπου τις ἐλαττοῦσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ νοῦ διὰ τούτου λέγει· οὕτως ὁ Λόγος, διὰ πάντων ὢν, εἰ ἀνθρωπίνῳ χέρηται ὄργάνῳ, οὐκ ἀπρεπὲς ὡν φαίνοιο τούτου. Εἰ γὰρ, ὡς προεῖπον, ἀπρεπὲς ὄργάνῳ χρῆσασθαι σώματι, ἀπρεπὲς καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν εἶναι.

45. Διὰ τί οὖν, ἐὰν λέγωσιν, οὐχὶ δι' ἄλλων μερῶν καλλίωνων τῆς κτίσεως ἐφάνη, καὶ καλλίονι ὄργάνῳ, οἷον ἡλίῳ, ἢ σελήνῃ, ἢ ἀστροῖς, ἢ πυρὶ, ἢ αἰθέρι οὐ χέρηται, ἀλλὰ ἀνθρώπῳ μόνῳ; γινωσκέτωσαν, ὅτι οὐκ ἐπιδείξασθαι ἤθελεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ θεραπεῦσαι καὶ διδάξαι τοὺς πάσχοντας. Ἐπιδεικνυμένου μὲν γὰρ ἦν μόνον ἐπιφανῆναι καὶ καταπλῆξαι τοὺς ὀρώντας θεραπεύοντας δὲ καὶ διδάσκοντας ἔστι μὴ ἀπλῶς ἐπιδημῆσαι, ἀλλ' ἐπ' ὠφέλειαν τῶν δεομένων γενέσθαι, καὶ, ὡς χρῆζοντες φέρουσιν (44), ἐπιφανῆναι· ἵνα μὴ τῷ ὑπερβάλλοντι τὴν χρείαν τῶν πασχόντων αὐτοὺς τοὺς δεομένους ταραξῆ, καὶ ἀνωφελὲς τούτοις ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ (45) γίνηται. Οὐδὲν τοίνυν τῶν ἐν τῇ κτίσει πεπλανημένων ἦν εἰς τὰς περὶ Θεοῦ ἐνοίας, εἰ μὴ μόνον ὁ ἀνθρώπος. Ἀμέλει οὐχ ἡλιος, οὐ σελήνη, οὐκ οὐρανός, οὐ τὰ ἀστρα, οὐχ ὕδωρ, οὐκ αἶθήρ παρήλλαξαν τὴν τάξιν, ἀλλ' εἰδότες τὸν ἑαυτῶν δημιουργὸν καὶ βασιλέα Λόγον, μένουσιν ὡς γεγονάσιν· ἀνθρώπῳ δὲ μόνῳ (46) ἀποστραφεῖντες τὸ καλὸν λοιπὸν τὰ οὐκ ὄντα ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπλάσαντο, καὶ τὴν εἰς Θεὸν τιμὴν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν δαίμοσι καὶ ἀνθρώποις ἐν λίθοις ἀνατεθεικάσιν. Ὅθεν εἰκότως, ἐπειδὴ παρδείν τὸ τηλικούτερον οὐκ ἔξιον ἦν τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διέποντα καὶ ἡγεμονεύοντα οὐκ ἠδυνήθησαν γινῶναι οἱ ἀνθρώποι, μέρος τοῦ ὅλου λαμβάνει ἑαυτῷ ὄργανον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐπιβαίνει τούτου, ἵν' ἐπειδὴ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν γινῶναι, κἀν ἐν τῷ μέρει μὴ ἀγνοήσωσιν αὐτὸν, καὶ ἐπειδὴ (47) ἀναβλέψαι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰς τὴν ἀόρατον αὐτοῦ δύναμιν, κἀν ἐκ τῶν ὁμοίων λογίσασθαι καὶ θεωρῆσαι δυνηθῶσιν αὐτόν. Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, διὰ τοῦ καταλλήλου σώματος καὶ τῶν δι' αὐτοῦ θεῶν ἔργων ταχύτερον καὶ ἐγγύτερον τὸν τούτου Πατέρα γινώσκειν δυνήσονται, συγκρίνοντας, ὡς οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ Θεοῦ ἔργα ἔστι τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα. Καὶ

(45) Gobler. et Felckm. 1 anon., ζωοποιῶντος καὶ θελήσαντος.

(44) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. et Basil. Alii vero et editi, γαίρουσι. Mox pro τὴν χρείαν et ταραξῆ, Anglic. habet τῆς χρείας et ταραξί.

(45) Seguer., Θείου. Idem paulo post, et Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. pro μόνου, μόνος habent.

(46) Seguerianus, μόνου.

(47) Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt particulam δέ.

ἐν ἄτοπον ἦν κατ' αὐτοὺς διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων τὸν Λόγον γνωρίζεσθαι, πάλιν ἄτεπον ἂν εἴη ἐκ τῶν ἔργων τοῦ παντός γινώσκεισθαι τοῦτον. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῇ κτίσει ὢν, οὐδὲν τι τῆς κτίσεως μεταλαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ πάντα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως μετέχει (48)· οὕτω καὶ τῷ σώματι ὄργανῳ χριόμενος, οὐδενὸς τῶν τοῦ σώματος μετέχειν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἠγάγεε τὸ σῶμα. Εἰ γὰρ δὴ καὶ ὁ παρὰ τοῖς Ἑλλησι θαυμαζόμενος (49) Πλάτων φησὶν ὅτι· Ὁρῶν τὸν κόσμον ὁ γενήσας αὐτὸν χειμαζόμενον καὶ κινδυνεύοντα εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος δύρειν τόπον, καθίσας ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς τῆς ψυχῆς, βοηθεῖ, καὶ πάντα τὰ πταίσματα διορθοῦται· τί ἄπιστον λέγεται παρ' ἡμῖν, εἰ, πλανωμένης τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκάθισεν ὁ Λόγος ἐπὶ ταύτην, καὶ ἀνθρώπος ἐπεφάνη, ἵνα χειμαζομένην αὐτὴν περισώσει διὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ ἀγαθότητος;

44. Ἀλλὰ ἴσως συγκαταθήσονται μὲν τούτοις ἀσχυρόμενοι, θελήσουσι δὲ λέγειν, ὅτι ἰδεὶ τὸν Θεὸν παιδεύσαι καὶ σῶσαι θέλοντα τοὺς ἀνθρώπους, νεύματι μόνῳ (50) ποιῆσαι καὶ μὴ σώματος ἀψασθαι τὸν τοῦτον Λόγον, ὡσπερ οὖν καὶ πάλαι πεποίηκεν, ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὰ συνέστη. Πρὸς δὲ ταύτην αὐτῶν ἀντίθεσιν εἰκότως ἂν λεχθεῖη ταῦτα, ὅτι πάλαι μὲν, οὐδενὸς οὐδαμῇ (51) ὑπάρχοντος, νεύματος γέγονε χρεια καὶ βουλήσεως μόνης εἰς τὴν τοῦ παντός δημιουργίαν· ὅτε δὲ γέγονεν ὁ ἀνθρώπος, καὶ χρεια ἀπήτησεν οὐ τὰ μὴ ὄντα, ἀλλὰ τὰ γινόμενα θεραπεύσαι, ἀκλίουθον ἦν ἐν τοῖς ἤδη γενομένοις τὸν λατῶν καὶ σωτήρα παραγενέσθαι, ἵνα καὶ τὰ ὄντα θεραπεύσῃ. Γέγονε δὲ ἀνθρώπος· διὰ τοῦτο καὶ ἀνθρωπιῶ ὄργανῳ κέχρηται τῷ σώματι. Ἐπεὶ, εἰ μὴ τοῦτον ἰδεὶ γενέσθαι τὸν τρόπον, πῶς ἰδεὶ τὸν Λόγον, ὄργανῳ θέλοντα χρῆσασθαι, παραγενέσθαι; Ἡ πόθεν ἰδεὶ τοῦτο λαβεῖν αὐτὸν εἰ μὴ ἐκ τῶν ἤδη γενομένων καὶ χρηζόντων τῆς αὐτοῦ θεότητος διὰ τοῦ ὁμοίου; οὐδὲ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα ἔχρηζε σωτηρίας, ἵνα καὶ προστάξῃ μόνον ἀρχιεσθῆ· ἀλλὰ ὁ ἤδη γενομένος ἀνθρώπος ἐφθείρετο καὶ παραπώλλυτο· ἴδεν εἰκότως ἀνθρωπίνῳ κέχρηται καλῶς ὄργανῳ, καὶ εἰς πάντα ἑαυτὸν ἠπλώσεν ὁ Λόγος. Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἰστέον, ὅτι ἡ γενομένη φθορὰ οὐκ ἐξῆθεν ἦν τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτῷ προσεγγόνει, καὶ ἀνάγκη ἦν ἀνεῖ τῆς φθορᾶς ζῶην αὐτῷ

A fuerint non hominis sed Dei esse opera quæ ab illo sunt. Quod si absurdum esse putant ex his corporis operibus Verbum notum fieri, certe absurdum quocumque fuerit ipsum ex his quæ in universo agit cognosci. Et vero quemadmodum in rebus creatis existens, nihil earum sit particeps, sed potius res cunctas suæ virtutis particeps efficit : ita etiam corpore non secus ac organo utens, nulla in re ejus efficitur particeps, sed illud potius sanctum reddit. Si enim Plato, quem tantopere admirantur gentiles, ait : *Mundi auctorem, cum eum male agitata et in periculo locum dissimilitudinis subeundi constitutum cerneret, animæ gubernacula insidentem succurrere, omniaque errata emendare* : quid incredibile apud nos dicitur, si errante humana natura, ei insederit Verbum, et homo apparuerit, ut vexatam ac periclitantem, sua gubernatione et bonitate servaret?

44. Verum fortasse pudore victi his tandem assentientur. At reponent Deum homines eradire et servare cupientem solo nutu id debuisse agere, non autem ejus Verbum sibi corpus assumere, quemadmodum utique olim factum est, cum res ex nihilo sunt productæ. Quibus non inepte responderi potest, olim quidem, quando nulla omnino res existeret, solo nutu ac voluntate opus fuisse ad munus condecendum ; postquam vero factus est homo, exegitque necessitas ut non ea quæ non erant, sed quæ facta erant, curarentur : consentaneum erat medicum et servatorem ad res jam factas accedens ut ea quæ erant curaret. Atqui factus erat homo : quapropter humano instrumento corpore nimirum uti debuit. Alioqui si non ita fieri oportuit, quoniam modo, quæso, Verbum instrumento uti volens, se gerere debuit? Vel unde illud accipere conveniebat, nisi ex his quæ jam facta erant ejusque divinitate per simile corpus indigebant? Nec enim ea, quæ non erant, egebant salute, ut et tantum jubere salis esse posset : sed homo jam factus corrumpebatur ac peribat ; quapropter convenienter admodum Verbum humano usum est instrumenta, ac seipsum in omnia expandit. Deinde illud quoque sciendum est, quod orta corruptio non extra corpus erat, sed ei penitus inhæserat : unde necesse quoque fuit

(48) Sic Anglic. Basil. et Seguer. Alii vero et D edidit, μεταλαμβάνει. Ibidem articulus τὰ ante πάντα drest in Gobleriano et Felckmanni 1 anonymo.

(49) Hæc voces, ὁ παρὰ τοῖς Ἑλλησι θαυμαζόμενος, desiderantur in Gobler. et Felckm. 1 an. Mox ibid. Anglic. Gobler. Felckm. 1 an. et Seguer. habent, γενήσας· alii et edidit, γεννήσας. Hic autem locus ex Platonis *Politico* excerptus est, ubi ita paulo aliter legitur : Διὸ δὴ καὶ τότε ἤδη Θεὸς ὁ κοσμήσας αὐτὸν, καθορῶν ἐν ἀπυρίαις ὄντα, κηδόμενος : ἵνα μὴ χειμασθεῖς, ὑπὸ ταραχῆς διαλυθεῖς ἐκ τῶν τῆς ἀνομοιότητος ἀπειρον ὄντα τόπον ὄνῃ, πάλιν ἐφεδρος αὐτοῦ τῶν πταλίων γιγνόμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθέντα ἐν τῇ κατ' αὐτὸν προτέρῃ περιόδῳ στρέψας, κοσμεῖ τα, καὶ ἐπανορθῶν, ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρω ἀπεργάζεται. Id est : Itaque tunc Deus qui mundum ornaverat, eum in angustias coniectum videns, sollicitus ne ita male agitata, præ tumultu

D dissolveretur, et in infinitum dissimilitudinis locum mergereur : ad ejus gubernacula rursus sedet, partesque laborantes ac solutas ad pristinum sibi conformem statum revocans ornansque et emendans, immortalē eum et senil expertem reddit. Hæc ibid. Nimirum docet Plato, Deum post exactam auream Saturni ætatem, per quam mundum ipse regebat, ejus gubernacula dimisisse : quo facto, mundum post multum temporis, variasque conversiones ita defecisse, ut penè perisset, nisi statim succurrisset Deus, ejusque iterum gubernacula prehendisset.

(50) Seguer., Gobler. et Felckman. 1 anon., μόνον.

(51) Seguer., οὐδαμῶ. Paulo post, post vocem ἀνθρώπος, deest particula καὶ in Gobler. et Felckm. 1 anon.

vitam ipsi pro corruptione inhære, ut quemadmodum mors in corpore producta fuerat, ita et vita in eodem produceretur. Itaque si mors extra corpus fuisset, extra ipsum quoque vita esse debuisset. Sed si mors in corpore inhærebat, eoque idcirco fortior erat : profecto necesse quoque fuit vitam corpori inhære, ut corpus vita loco mortis indutum, corruptionem abjiceret. Cæteroque si Verbum extra corpus et non in ipso corpore esse voluisset, mors quidem valde naturaliter ab eo fuisset victa, quippe quæ vitæ resistere non queat : at nihilominus exorta corruptio in corpore permansisset. Quocirca valde congruenter corpus induit Salvator, ut corpus vitæ inhærens non amplius in morte tanquam mortale permaneret ; sed ut immortalitatem veluti induens, postmodum resurgens immortale perstaret. Semel enim indutum corruptione, resurgere nunquam potuisset, nisi similiter vitam induisset. Præterea mors per seipsam non nisi in corpore apparere potest : unde idcirco corpus induit, ut mortem quam in corpore invenerat deleat. Enimvero quoniam pacto perspicuum fuisset Dominum vitam esse, nisi quod mortale erat vita donasset? Scilicet quemadmodum si quis a stipula, quæ ab igne pro natura sua consumitur, ignem removerit, minime quidem illa comburitur, sed tamen semper stipula manet, vimque ignis extimescit, a quo nempè naturaliter assumitur; sed si quis plurimo amianto, qui igni resistere dicitur, stipulam munierit, illa hujusmodi præsidio secunda nihil amplius ab igne timendum habet : idem sane de corpore et de morte licet dicere. Nimirum si mors solo jussu a corpore fuisset prohibita, nihilominus mortale et corruptioni obnoxium pro natura corporum mansisset; quod ne accideret, incorporeum Dei Verbum induit, atque ita nec mortem nec corruptionem deinceps metuet, quippe cum vitam indumentum habeat, et corruptio in eo evasescat.

45. Valde igitur convenienter Dei Verbum corpus assumpsit et humano usum est instrumento, ut et corpori vitam impertiret, et quemadmodum in mundo ex operibus cognoscitur, ita etiam in homine ageret et seipsam ubique patefaceret, nihilque sua divinitate et cognitione vacuum relinqueret. Illic enim eadem quæ supra tractavi repeto, scilicet Salvatorem ita egisse, ut quemadmodum omnia ubique præsens implet, ita quoque omnia sui cognitione replet, uti divina Scriptura testatur : *Repleta est universa terra cognitione Domini* ¹. Sive

¹ Isa. xi, 9.

(52) Anglicanus, προσλαβεῖν. Mox idem pro γέγονεν, habet γεγέννηται.

(53) Particulam δὲ ex ms. Segueriano restitui. In aliis et editis deest.

(54) Ita ex mss. Basil. Anglic. et Segner. emendavimus. Nam alii et editi habent ἐνδυσάμενος.

(55) vox ἐστὶν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(56) Sic Seguer., Basil. et Anglic. Alii autem

προσπλακῆναι (52), ἵνα ὡσπερ ἐν τῷ σώματι γέγονεν ὁ θάνατος, οὕτως ἐν αὐτῷ γένηται καὶ ἡ ζωὴ. Εἰ μὲν οὖν ἐξῴθεν ἦν ὁ θάνατος τοῦ σώματος, ἐξῴθεν ἔδει καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ γεγενῆσθαι· εἰ δὲ ἐν σώματι συνεπλάκη ὁ θάνατος, καὶ ἡ συνὸν αὐτῷ κατεκράτει τοῦτου· ἀνάγκη καὶ τὴν ζωὴν συμπλακῆναι τῷ σώματι, ἵνα ἀντενδύθην τὸ σῶμα τὴν ζωὴν, ἀποβάλλη τὴν φθορὰν. Ἄλλως τε, εἰ καὶ ἐγεγόνει ἐξω τοῦ σώματος ὁ Λόγος, καὶ μὴ ἐν αὐτῷ, ὁ μὲν θάνατος ἤττατο ὑπ' αὐτοῦ φυσικώτατα, ἅτε δὴ μὴ ἰσχύοντος τοῦ θανάτου κατὰ τῆς ζωῆς· οὐδὲν ἦττον δὲ (53) ἔμενον ἐν τῷ σώματι ἡ προσγενομένη φθορὰ· διὰ τοῦτο εἰκότως ἐνεδύσατο σῶμα ὁ Σωτὴρ, ἵνα, συμπλακέντος τοῦ σώματος τῇ ζωῇ, μηκέτι ὡς θνητὸν ἀπομείνῃ ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ὡς ἐνδυσάμενον τὴν ἀθανασίαν, λοιπὸν ἀναστὰν ἀθάνατον διαμείνῃ. Ἄπαξ γὰρ ἐνδυσάμενον (54) φθορὰν οὐκ ἂν ἀνέστη, εἰ μὴ ἐνεδύσατο τὴν ζωὴν· καὶ πάλιν θάνατος καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἂν φανεῖται, εἰ μὴ ἐν τῷ σώματι· διὰ τοῦτο ἐνεδύσατο σῶμα, ἵνα τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι εὐρῶν ἀπαλείψῃ. Πῶς γὰρ ἂν ὄλως ὁ Κύριος ἐδείχθη ζωὴ, εἰ μὴ τὸ θνητὸν ἐζωοποίησε; Καὶ ὡσπερ τῆς καλάμης ὑπὸ πυρὸς φύσει φθειρομένης, εἰ κωλύει τις πῦρ ἀπὸ τῆς καλάμης, οὐ καίεται μὲν ἡ καλάμη, μένει δὲ ὄλως πάλιν καλάμη ἡ καλάμη ὑποπτέουσα τὴν τοῦ πυρὸς ἀπειλήν· φύσει γὰρ ἀναλωτικὸν ἐστὶν (55) αὐτῆς τὸ πῦρ· εἰ δὲ τις ἐνδιδύσκει τὴν καλάμην ἀμείντω πολλῶ, ὁ δὴ λέγεται ἀντιπαθὲς εἶναι τοῦ πυρὸς (56)· οὐκ ἔτι τὸ πῦρ φοβεῖται ἡ καλάμη, ἔχουσα τὴν ἀτράλευαν ἐκ τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἀκαύστου· τὸν αὐτὸν δὴ τρήπον καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου ἂν τις εἴποι· ὅτι, εἰ προστάξει μόνον κωλυθεῖς ἦν ὁ θάνατος ὑπ' αὐτοῦ, οὐδὲν ἦττον πάλιν ἦν θνητὸν καὶ φθαρτὸν κατὰ τὸν τῶν σωμάτων λόγον. Ἄλλ' ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἐνεδύσατο τὸν ἀσώματον τοῦ Θεοῦ Λόγον· καὶ οὕτως οὐκ ἔτι τὸν θάνατον οὐδὲ τὴν φθορὰν φοβεῖται, ἔχον ἐνδύμα τὴν ζωὴν, καὶ ἐν αὐτῷ ἀφανίζουμένης τῆς φθορᾶς.

45. Οὐκοῦν ἀκολούθως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος σῶμα ἀνέλαβε, καὶ ἀνθρωπίνῳ ὄργανῳ κέχρηται, ἵνα καὶ ζωοποίησθαι τὸ σῶμα, καὶ ἴν', ὡσπερ ἐν τῇ κτίσει διὰ πᾶν ἔργον γνωρίζηται (57), οὕτω καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἐργασθῆται, καὶ δείξῃ ἑαυτὸν πανταχοῦ, μηδὲν ἔρημον τῆς ἑαυτοῦ θεϊότητος καὶ γνώσεως ναταλιμπάνων. Πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ φημι τοῖς πρότερον (58) ἐπαναλαμβάνων· ὅτι τοῦτο πεποίηκεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα, ὡσπερ τὰ πάντα πανταχόθεν πληροὶ παρῶν, οὕτω καὶ τὰ πάντα τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως (59) πληρώσῃ, ἢ φησι καὶ ἡ θεία Γραφή· Ἐπληρώθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ

ei editi, ὅς, quanquam vocem ἀπαθὲς retineant.

(57) Ms. Seguer., γνωρίζεται. Alii vero et editi, γνωρίζεται.

(58) Anglic. et Basil. προτέροις. Ibid. Seguer. ἐπαναλαβάνων.

(59) Gobler. et Felckm. 1 anon. habent, γενέσεως καὶ γνώσεως. Idem mox pro ἢ, habent, φησὶ γὰρ ἡ Γραφή. Ibid. vox γῆ abest ab Anglic. Basil., Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.

γινῶναι τὸν Κύριον. Ἐτε γάρ τις ἀναβλέπειν εἰς τὸν οὐρανὸν βούλεται, ὁρᾷ τὴν τούτου διακόσμησιν· ἔτε οὐ δύναται μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰς ἀνθρώπους δὲ μόνον ἀνακύπτει, ὁρᾷ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀσύγκριτον αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπους δύναμιν, καὶ γινώσκει τούτον ἐν ἀνθρώποις μόνον Θεὸν Λόγον (60)· ἔτε ἐν δαιμόσι τις ἀπειράφη, καὶ περὶ τούτους ἐπτόχται, ὁρᾷ τούτον ἐλαύνοντα τούτους, καὶ κρίνει τούτον αὐτῶν εἶναι δεσπότην· ἔτε εἰς τὴν τῶν ὑδάτων βεβύθισται φύσιν, καὶ νομίζει ταῦτα Θεὸν εἶναι, ὡσπερ Αἰγύπτιοι σέβουσι τὸ ὕδωρ· ὁρᾷ ταύτην μεταβαλλομένην ὅτ' αὐτοῦ, καὶ γινώσκει τούτων εἶναι κτίστην τὸν Κύριον. Εἰ δὲ καὶ εἰς ἄδην τις κατέβη, καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖ καταβόντας ἤρωας ἐπτόχται ὡς θεούς· ἀλλ' ὁρᾷ τὴν τούτου γενομένην ἀνάστασιν καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίχην, καὶ λογίζεται καὶ (61) ἐν ἐκείνῳ μόνον εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Κύριον καὶ Θεόν. Πάντων γὰρ τῶν τῆς κτίσεως μερῶν ἤφατο ὁ Κύριος, καὶ τὰ (62) πάντα πάσης ἀπάτης ἡλευθέρωσε καὶ ἡλεγε, ὡς Παῦλος φησιν· Ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τῆς ἐξουσίας ἐβριώμμευσεν ἐν τῷ σταυρῷ· ἵνα μηκέτι τις ἀπατηθῆναι δυνηθῆ, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εὔρη. Οὕτω γὰρ πανταχοῦθεν (63) συγκλειόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ πανταχοῦ, τουτέστιν, ἐν οὐρανῷ, ἐν ἄδου, ἐν ἀνθρώπῳ, ἐπὶ γῆς ἡπλωμένην τὴν τοῦ Λόγου θεϊότητα βλέπων, οὐκ ἔτι μὲν ἀπατάται· περὶ Θεοῦ, μόνον δὲ τούτον προσκυνοῖ, καὶ δι' αὐτοῦ καλῶς τὸν Πατέρα γινώσκει. Τούτοις μὲν οὖν καὶ Ἕλληνας εἰκότως δυσωπηθήσονται παρ' ἡμῶν ἐκ τῶν εὐλόγων· εἰ δὲ μὴ αὐτάρχεις εἶναι τοὺς λόγους ἡγοῦνται πρὸς αἰσχύνην αὐτῶν, κἄν ἐκ τῶν ἐπ' ἐφέσει πάντων φαινομένων πιστούσθωσαν τὰ λεγόμενα.

46. Πότε τὴν τῶν εἰδώλων θρησκείαν ἤρξαντο καταλιμπάνειν οἱ ἄνθρωποι, εἰ μὴ ἀφ' οὗ γέγονεν ὁ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Θεός (64) Λόγος ἐν ἀνθρώποις; Πότε δὲ τὰ παρ' Ἕλλησι καὶ πανταχοῦ μαντεία πέπαιται καὶ κακέκωνται, εἰ μὴ ὅτε μέχρι γῆς πεφανέρωκεν αὐτὸν ὁ Σωτῆρ; Πότε δὲ καταγινώσκεισθαι ἤρξαντο οἱ παρὰ ποιηταῖς λεγόμενοι θεοὶ καὶ ἥρωες, ὡς μόνον ὄντες ἄνθρωποι θνητοί, εἰ μὴ ἀφ' οὗ ὁ Κύριος τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαιον εἰργάσατο, καὶ ἔπαρ Ἐλαβε σῶμα τετήρηκεν ἄφθαρτον, ἀναστήσας αὐτὸ ἐκ τῶν νεκρῶν; Πότε δὲ ἡ δαιμόνων ἀπάτη καὶ μαντεία (65) κατεφρονήθη, εἰ μὴ ὅτε ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Λόγος, ὁ πάντων καὶ τούτων δεσπότης, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν συγκαταθὰς, ἐπὶ γῆς ἐφάνη; Πότε δὲ τῆς μαγείας ἡ τέχνη καὶ τὰ διδασκαλεῖα ἤρξαντο καταπατεῖσθαι, εἰ μὴ ὅτε τὰ θεοφάνια τοῦ Λόγου γέγονεν ἐν ἀνθρώποις; Καὶ ὅπως (66) πότε τῶν Ἑλλήνων ἡ σοφία μεμύρανται, εἰ μὴ ὅτε ἡ ἀληθῆς Coloss. II, 15.

(60) Sic Anglie. Basil. Gohler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi Θεοῦ Λόγον. Mox pro τούτους, Gohler. et Felckm. 1 anon. habent τοῦτου. Item Gohler. et Felckm. 1 anon. art. τῶν ante ὑδάτων paukopost omittunt.

(61) Particula καὶ deest in Seguer.

(62) Artic. τὰ abest a Gohler. et Felckm. 1 anon.

(63) Anglie. Basil. et Seguer. vocem λεπτόν hic adiunt. Mox καὶ πανταχοῦ omit. Gohler. Felckm. 1 anon.

A enim in cælum suspicere quis velit, ejus ornatum et pulchritudinem intuetur. Sin autem cælum contemplari non queat, dummodo oculos ad homines convertat, ex operibus infinitam ejus præ hominibus potentiam agnoscat, solumque illum inter homines Deum Verbum esse fatebitur. Quod si a dæmonibus delusus, 70 eorum vim admiretur, eos ab illo pelli videt, ac proinde illorum esse dominum non difficiliter credit. Si vero in aquarum naturam immersus, eas Deum esse existimet, ut Ægyptii qui aquam venerantur; eam ab illo mutatam cernens, Dominum aquarum creatorem esse statim concludit. Quin etiamsi ad ipsos usque inferos pervenerit, et heroas, qui illuc descenderunt, totidem veluti deos esse attonitus arbitretur; illum resurrexisse et mortem debellasse aspiciens, non dubitat quin solus Christus inter illos versus Dominus et Deus habendus sit. Siquidem omnes mundi partes attingit Dominus, nec non ab omni errore eripuit, et coarguit, uti Paulus ait: *Exspoliatis principibus ac potestatibus, triumphavit in cruce*; ne quis deinceps posset decipi, sed ubique verum Dei Verbum inveniret. Ita enim homo undique constrictus, et ubique, hoc est, in cælis, in inferis, in homine atque in terris, explicatam cernens Verbi divinitatem, non amplius in cognoscendo Deo decipitur, sed solum Verbum adorat, et per Verbum cognitionem Patris præclare assequitur. Illis igitur consentaneis rationibus gentiles non male refellemus, quas si sufficere non putant ut pudore ipsi afficiantur: saltem ex his, quæ in omnium conspectu apparent, vera ea esse quæ diximus persuasum habeant.

46. Enimvero quandomam homines idolorum superstitutionem deserere cœperunt, nisi a quo verus Deus Dei Verbum homo factum est? Quandomam Græcorum et totius orbis oracula cessavere et evanuerunt, nisi postquam Salvator se in terris patefecit? Quandomam poetarum dii et heroes, homines tantum esse deprehendi ac contemni cœperunt, nisi ubi Dominus tropæum de morte confecit, et corpus quod acceperat a mortuis excitans, incorruptum servavit? Quandomam fraus et furor dæmonum cœpit despici, nisi cum Verbum, Dei virtus, omnium nec non illorum Dominus, hominum infirmitatem miseratus, in terra apparuit? Quandomam ars et scholæ magicæ conculcatæ sunt, nisi post divinum Verbi apud homines adventum? Denique quandomam gentiliū sapientia stulta facta est, nisi cum vera Dei sapientia seipsam in terris notam reddidit? Olim siquidem homines per totum terra-

(64) Vocem Θεός non habet ms. Seguer. nec eam exprimunt interpretes. Paulo post Seguer. Basilien-sis, Anglie. et Felckm. 2 anon. μαντεία habent: alii et editio Commel. μαντεία.

(65) Sic Seguer. Anglie. Basil. et Felckm. 2 anon., et ita legerunt Omnibus et Ambrosius: alii vero et editio Commel. μαγεία.

(66) Καὶ ὅπως non habent Gohler. et Felckm. 1 anon.

rum orbem ac per omnes regiones idolorum superstitione illigati errabant, multosque alios deos præter idola agnoscebant: nunc vero per universam terram vano idolorum cultu relicto, ad Christum confugiunt, quem et Deum venerantes, per eum ad Patris quem non noverant cognitionem perveniunt. Quodque in primis mirum est, cum variaz et prope influitaz sint religiones, propriumque idolum singulæ regiones habeant, nec possit is, quem Deum appellant, proximum transgredi locum, ut vicinos ad se colendum alliciat, quippe qui vix intra proprios fines colatur (nemo enim vicini deum colebat, sed proprium singuli servabant idolam, quod et omnium esse Dominum existimabant); solus Christus et unus et ubique idem apud omnes adoratur, atque ita quod idolorum infirmitas efficere nequiverat ut saltem proximis accolas ad se adducerent, Christus id ipse effecit, qui non vicinis tantum sed universo plane orbi persuasit ut se **71** unum ac eundem Dominum, et per ipsum, Deum suum Patrem colerent.

47. Et vero olim quidem omnia idolis oraculorum plena erant, falsaque hominum opinione, Delphorum, Dodonæ, Bœotiaz, Lyciaz, Libyæ, Ægypti et Cabirorum oracula, nec non Pythiaz omnibus admirationi erant: nunc autem ex quo Christus ubique prædicari cœpit, penitus defecit illorum insania, nec ullus amplius inter eos vates reperitur. Omnem dæmones variis spectris hominum mentes decipiebant, fontibusque et fluviis, lignis aut lapidibus insidentes, stultos mortales præstigiis percellabant: jam vero post divinum Verbi adventum, evanuerunt hujusmodi fallaciæ. Siquidem solo crucis signo adhibito omnes illæ dæmonum fraudes repelluntur. Olim cæci homines, Jovem, Saturnum, Apollinem et heroes apud poetas adeo celebratos deos esse arbitrabantur, eosque miserando errore colebant: at ubi Salvator inter homines apparuit, illos mortales homines esse amotis involucris manifeste patuit, et solus Christus ex cunctis hominibus Deus verus, Dei Deus Verbum agnitus est. Quid vero de arte magica, quam illi tantopere demirantur, dicemus? Nempe illa quidem ante Verbi adventum, apud Ægyptios, Chaldaeos et Indos maxime valebat et vigebat, spectantesque miro afficiebat stupore: verum veritatis præsentia et Verbi adventu ipsa quoque convicta ac prorsus destructa est. Quod autem ad

(67) Sic ex ms. Seguer. correximus. Alii enim et editi autem habent.

(68) Hæc verba, ὥστε κἀν τοὺς πλησίον οἰκοῦντας πείσαι, desiderantur in Seguer. Gohler. et Felckm. 1 anon.

(69) Seguer. hic addit. art. τόν.

(70) Gohler. Felckm. 1 anon. omittunt ἐν αὐτοῖς.

(71) Καὶ ἡρώας habent Anglie Basil., Gohler., Felckm. 1 anon. Seguer., et legunt interpretes; alii omittunt.

αὐτοῦ Θεοῦ σοφία ἐπὶ γῆς αὐτὴν ἐφανέρωσε; Πάλαι μὲν γὰρ πᾶσα ἡ οἰκουμένη καὶ πᾶς τόπος τῆ θρησκεία τῶν εἰδώλων ἐπλανᾶτο, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ εἰδωλα θεοῦ ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι: νῦν δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν μὲν τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίαν καταλειπνάνουσι οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ δὲ τὸν Χριστὸν καταφεύγουσι, καὶ Θεὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες, δι' αὐτοῦ καὶ ὃν οὐκ ᾔδεισαν Πατέρα γινώσκουσι. Καὶ τό γε θαυμαστὸν, διαφόρων ὄντων καὶ μυρίων σεβασμάτων, καὶ ἐκάστου τόπου τὸ ἴδιον ἔχοντος εἰδῶλον, καὶ μὴ ἰσχύοντος τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου Θεοῦ τὸν πλησίον ὑπερβῆναι τόπον, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων πεῖσαι σέβειν αὐτὸν, ἀλλὰ μόλις καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις θρησκευομένου (οὐδεὶς γὰρ ἄλλος τὸν τοῦ γείτονος ἐσέβητο θεὸν, ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐφύλαττεν εἶδωλον, νομίζων τῶν πάντων αὐτὸ κύριον (67) εἶναι): μόνος ὁ Χριστὸς παρὰ πᾶσιν εἰς καὶ πανταχοῦ ὁ αὐτὸς προσκυνεῖται: καὶ ὃ μὴ δεδύνηται τῶν εἰδώλων ἡ ἀσθένεια ποιῆσαι, ὥστε κἀν τοὺς πλησίον οἰκοῦντας πείσαι (68), τοῦτο ὁ Χριστὸς πεποίηκεν, οἱ μόνον: τοὺς πλησίον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν οἰκουμένην πείσας ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Κύριον σέβειν, καὶ δι' αὐτοῦ Θεὸν (69) τὸν αὐτοῦ Πατέρα.

47. Καὶ πάλαι μὲν τὰ πανταχοῦ τῆς ἀπάτης τῶν μαγείων ἐπεπλήρωτο, καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς καὶ Δωδώνῃ καὶ Βουωτίᾳ καὶ Λυκίᾳ καὶ Λιβύῃ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ Καβείροις μαγεύματα καὶ ἡ Πυθία ἰθαυμάζοντο τῆ φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων· νῦν δὲ ἀφ' οὗ Χριστὸς καταγγέλλεται πανταχοῦ, πέπνυται καὶ τούτων ἡ μαγία, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι λοιπὸν ἐν αὐτοῖς (70) ὁ μαγνεύμενος. Καὶ πάλαι μὲν δαιμόνες ἐφαντασιοκόπου τοὺς ἀνθρώπους, προκαταλαμβάνοντες πηγὰς ἢ ποταμοὺς ἢ ξύλα ἢ λίθους, καὶ οὕτω ταῖς μαγγανείαις ἐξέπλητον τοὺς ἀφρονάς· νῦν δὲ τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ Λόγου γεγενημένης πέπνυται τούτων ἡ φαντασία. Τῷ γὰρ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ μόνον ὁ ἄνθρωπος χρώμενος, ἀπλευρεῖ τούτων τὰς ἀπάτας. Καὶ πάλαι μὲν τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους Δία καὶ Κρόνον καὶ Ἀπόλλωνα καὶ Ἡρώας (71) ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι θεοὺς, καὶ τούτους ἐπλανῶντο σέβοντες· ἄρτι δὲ, τοῦ Σωτῆρος ἐν ἀνθρώποις φανερός, ἐκείνοι μὲν ἐγυμνώθησαν (72) ὄντες ἄνθρωποι θνητοί, μόνος δὲ ὁ Χριστὸς ἐν ἀνθρώποις ἐγνωρίσθη Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Τί δὲ περὶ τῆς θαυμαζομένης παρ' αὐτοῖς μαγείας ἂν τις εἴποι; Ὅτι πρὶν μὲν ἐπιδημῆσαι τὸν Λόγον, ἔσχευε καὶ ἐνήργει παρ' Αἰγυπτίοις καὶ Χαλδαίοις καὶ Ἰνδοῖς αὕτη, καὶ ἐξέπληττε τοὺς ὀφῶντας· τῇ δὲ (73) παρουσίᾳ τῆς ἀληθείας καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Λόγου διελέγχθη καὶ αὕτη, καὶ καθρηγῆθη παν-

(72) Sic Seguer Gohler et Felck. 1 anon. Alii vero et editi, ἐγνώσθησαν. Paulo post iidem et Anglie. habent ἐγνωρίσθη. ulii alii, ἐγνώσθη. Ibid. Gohler. Felckm. 1 anon. et Seguer. habent, Θεὸς ἀληθινὸς Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Anglie. Θεὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ Θεὸς Λόγος. Alii et editi, Θεὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ Λόγος. Omnibonus vertit, *Deus veri Dei Deus filius*. Ambrosius Camald. *Deus verus, Deique filius*.

(73) Sic Seguer. ut et legisse videntur Omnibonus et Ambros. Alii vero et editi pro particula δέ, articulum τοῦ mendose habent.

τελώς. Περὶ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς τῶν φιλοσόφων μεγαλοφωνίας, νομίζω μηδένα τοῦ παρ' ἡμῶν δεῖσθαι λόγου, ἐπ' ὄψει πάντων ὄντος τοῦ θαύματος, οἷοι τοσαῦτα γραψάντων τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, καὶ μὴ θυνθέντων πείσαι καὶ ὀλίγους ἐκ τῶν πλησίον (74) τόπων περὶ ἀθανασίας καὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου, μόνος ὁ Χριστὸς δι' εὐτελῶν βημάτων, καὶ δι' ἀνθρώπων οὐ κατὰ τὴν γλῶσσαν σοφῶν, κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παμπληθεῖς ἐκκλησίας ἔπεισαν ἀθροῦσιν καταφρονεῖν μὲν θανάτου, φρονεῖν δὲ ἀθάνατα, καὶ τὰ μὲν πρόσκαιρα παρορᾶν, εἰς δὲ τὰ αἰώνια ἀποβλέπειν, καὶ μηδὲν μὲν (75) ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ γῆς ὁδὸν, μόνως δὲ τῆς ἐπουρανίου ἀντιπείσθαι.

48. Ταῦτα δὲ τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῶν οὐκ ἄχρι λόγων ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας ἔχει τὴν τῆς ἀληθείας μαρτυρίαν. Παρίτω γὰρ ὁ βουλόμενος καὶ θεωρεῖτω τῆς μὲν ἀρετῆς τὸ γνώρισμα ἐν ταῖς Χριστοῦ παρθένους καὶ ἐν ταῖς σφραγισμέναις ἀγνεύσαι νεωτέροις, τῆς δὲ ἀθανασίας τὴν πίστιν ἐν τῷ τοσοῦτω τῶν μαρτύρων αὐτοῦ χορῷ. Ἦκέτω δὲ ὁ πείραν τῶν προλεχθέντων βουλόμενος λαβεῖν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς φαντασίας (76) τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς τῶν μαντιῶν ἀπάτης, καὶ τῶν τῆς μαγείας θαυμάτων, χρησάσθω (77) τῷ σημείῳ τοῦ γελωμένου παρ' αὐτοῖς σταυροῦ, τὸν Χριστὸν ὀνομάσας μόνον· καὶ ἔβηται πῶς δι' αὐτοῦ δαίμονες μὲν φεύγουσι, μαντεία (78) δὲ παύεται, μαγεία δὲ πᾶσα καὶ φαρμακεία κατήργηται. Τίς οὖν ἄρα καὶ πηλίκος ἐστὶν οὗτος ὁ Χριστός, ὁ τῆ ἑαυτοῦ ὀνομασία καὶ παρουσία τὰ πάντα πανταχόθεν ἐπισκιάσας καὶ καταργήσας, καὶ μόνος κατὰ πάντων ἰσχύων, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας πληρώσας; Λεγέτωσαν οἱ πάνυ γελώντες καὶ οὐκ ἐρυθριῶντες Ἕλληνες. Εἰ μὲν γὰρ ἀθροῦσός ἐστι, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπος τὴν πάντων καὶ παρ' αὐτοῖς θεῶν δύναμιν ὑπερῆρε, καὶ οὐδὲν ἐκείνους ὄντας τῆ ἑαυτοῦ δυνάμει διηλεγξεν· εἰ δὲ μάγον αὐτὸν λέγουσι, πῶς οἶόν τέ ἐστιν ὑπὸ μάγου καταργεῖσθαι πᾶσαν τὴν μαγείαν καὶ μὴ μᾶλλον συνίστασθαι; Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπος μάγους ἐνίκα, ἢ καθ' ἐνὸς ἰσχυε μόνου, καλῶς ἂν ἐνομίσθῃ παρ' αὐτῶν (79) κρείττονι τέχνῃ τὴν τῶν ἄλλων ὑπερβάλλων· εἰ δὲ κατὰ πάσης ἀπλῶς μαγείας καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἤρατο τὴν νίκην ὁ τοῦτου σταυρὸς, δῆλον ἂν εἴη μὴ εἶναι μάγον τὸν Σωτῆρα, ὃν καὶ οἱ παρὰ τῶν ἄλλων μάγων ἐπικαλούμενοι δαίμονες ὡς δεσπότην φαύγουσι. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶ λεγέτωσαν οἱ μόνον ἐν τῷ χλευάζειν ἔχοντες τὴν σπουδὴν Ἕλληνες. Ἴσως ἂν φῆσαιεν δαίμονα καὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, καὶ οὕτως ἰσχύειν. Τούτω δὲ καὶ πάνυ (80) λέγοντες ὀφλήσουσι

(74) Sic Basil. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero, πλησίον.

(75) Particula μὲν abest a ms. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Ibidem ibid. τὴν habent ante ἐπὶ γῆς: quod ab aliis et editis omittitur. Ibidem item loco ἐπουρανίου, habent ἀθανασίας.

(76) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. Alii vero et editi, ἐπ' αὐτὴν τὴν φαντασίαν.

(77) Ms. Seguer. auctoritate, particulam κα: quæ

A gentilem sapientiam et philosophorum magniloquentiam attinet, neminem esse reur, qui nos hac de re verba facere exoptet; quippe cum ante omnium oculos ipsa admiranda sane obversetur, quod cum gentilium sapientes tot scriptis voluminibus nec paucos saltem ex vicinis regionibus adducere poterint, ut suam de immortalitate doctrinam, solus Christus, humili ac vulgari sermone, nec disertis hominibus usus, per universum terrarum orbem plurimis hominum cœtibus persuasit, ut morte contempta, immortalia saperent, et rebus caducis neglectis sola æterna bona suspicerent, ac denique ut terrenam gloriam nihili ducentes, ad solam cœlestem aspirarent.

B 48. Hæc autem, quæ dicimus, non in solis verbis consistunt, sed ipsa etiam experientia præclarum veritatis dat testimonium. Accedat itaque quisquis voluerit, ac virtutis insignia in Christi virginibus nec non in adolescentibus qui castimoniam profitentur, immortalitatisque fidem in tanto Christi martyrum choro contempletur. Veniat et quisquis ea quæ diximus experiri cupit, atque in mediis ipsis dæmonum præstigis et oraculorum fallacis ac magicæ prodigiis, signo crucis, quæ apud ipsos ludibrio est, utatur, solumque Christum nominet. mox videbit quem cito per ipsum fugentur dæmones, cæsent oracula, ars omnis magica veneficiaque evanescant. Quis itaque quantusque ille est Christus, qui suo nomine ac sua presentia omnia usquequaque obscurat et delet, solusque cæteris omnibus fortior est, atque universum orbem sua doctrina replet? Respondeant gentiles qui tam effrenate impudentissimeque rident. Enimvero, si homo ille est, qui fieri potest ut nuus homo omnium 72. quos ipsi colunt deorum potentiam superet, nihilque prorsus illos esse sua propria virtute convincat? Quod si magum eum esse dicant, qui sit ut a mago ars omnis magica destruat et non potius confirmetur? Namque si duntaxat homines magos vicisset, vel uno tantum fuisset superior, non immerito suspicerent eum arte quadam præstantiori aliorum fuisse victorem. Si vero de universa plane arte magica ejusque nomine crux Christi triumphavit, perspicuum sane inde fuerit Salvatorem magum non fuisse, utpote quem dæmones, quos alii magi invocant, tanquam Dominum fugiunt. Quis itaque ille sit dicant gentiles, quibus nulla alia cura videtur esse, quam ut cachinentur. An dæmonem eum, atque idcirco aliis valentior fuisse contendunt? Sed si id dixerint, risum haud dubie concitabunt, in editis et aliis inepte legitur, delevimus. Mox Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. παρ' αὐτοῖς habent: alii et editi, παρ' αὐτοῦ.

(78) Sic ms. Seguer. Alii et editi, μαντεία. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon. habent, φαρμακεία κατὰργεῖται.

(79) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus, παρ' αὐτοῖς.

(80) Gobler. et Felckm. 1 anon. καὶ πάνυ, quod hic alii et editi habent, omittant. Mox ex Gobler.

prioribusque rationibus poterunt confutari. Qui enim fieri potest ut ille sit dæmon, qui ipse dæmones expellit? Namque si aliquos tantum dæmones abigeret, recte eum in principe dæmoniorum cæteris inferret, fortis forentem fuisse arbitrarentur, quod et eisdem olim Iudæi contumeliose exprobrabant. Verum si omnis dæmonum furor ejus nomine retunditur ac repellitur, nemo certe non videt hic illud etiam errare, nec Dominum nostrum et Salvatorem Christum aliquam, ut putant, dæmonicam virtutem esse. Quocirca si Salvator nec merus homo, nec magus, nec aliquis dæmon est, sed tamen et poetarum commenta et dæmonum fallacias, ac gentilitium sapientiam sua divinitate evertit et obsecravit: an non evidens est atque inter omnes constare debet, vere illum Dei Filium, et Verbum, sapientiamque ac virtutem Patri esse? Hinc enim non humana sed supra hominum conditionem ejus sunt opera, vereque Dei illa esse liquet cum ex rebus ipsis, tum si cum factis hominum comparentur.

49. Quis enim omnium unquam hominum corpus ex sola virgine sibi ipsi composuit? Quis ex hominibus tales unquam sanavit morbos, quales communis omnium Dominus? Quis naturæ defectum explevit, et cæco nato visum restituit? Æsculapius quidem inter deos ab illis relatus est, quod medicinam exercuerit, herbasque ægris corporibus perutiles invenierit; nec enim eas ipsæ ex terra formaverat, sed naturali scientia tantum repererat. Verum quid istud si cum Salvatoris facta conferatur, qui nempe non vulnus curaverit, sed naturam formaverit, et corpus restituerit? Herculem quoque tantquam deum gentiles adorant, quia cum paribus hominibus pugnaverit et feras dolo occiderit; sed quid hæc si ea cum Verbi miraculis compares, cujus scilicet virtus morbos, dæmones, ipsamque mortem ab hominibus repulit? Dionysius item sive Bacchus apud eos colitur, quia hominibus factus est ebrietatis magister: cum interim omnium revera Servator et Dominus ab iisdem derideatur. Verum hæc ita sint per me licet. Quid autem habent quod aliis ejus divinitatis miraculis opponant? Quoniam homine moriente sol obscuratus est et concussa est terra? Certe ad hoc usque tempus moriuntur homines olimque mortui sunt: quibusnam igitur tale quid unquam contigit prodigium? Vel, ut ea quæ corpore egit prætermittam, **73** solaque illa quæ ejus corporis resurrectionem secuta sunt commemorem: cujusnam omnium qui hactenus fuerunt hominum doctrina una eademque per totum terrarum orbem tantum valuit, ut ejus cultus in omnem

χλεύην, πάλιν ταῖς προτέροις ἀποδείξεισι δυσωπεῖσθαι δυνάμενοι. Πῶς γὰρ οἶόν τε ἐστὶ δαίμονα εἶναι τὸν τοὺς δαίμονας ἀπελαύνοντα; Εἰ μὲν γὰρ ἀπλῶς δαίμονας ἦλαυε, καλῶς ἂν ἐνομιθῆται τῷ ἀρχόντι τῶν δαιμόνων (81) ἰσχύειν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐλαττόνων, ὅποια καὶ οἱ Ἰουδαῖοι θέλοντες ὑβρίζειν ἔλεγον αὐτῷ· εἰ δὲ πᾶσα τῶν δαιμόνων μανία ἐξίσταται τῇ τοῦτου ὀνομασίᾳ καὶ διώκεται, φανερὸν ἂν εἴη καὶ ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι αὐτοὺς, καὶ μὴ εἶναι, ὡς νομίζουσι, δαιμονικὴν τινα δύναμιν τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα Χριστόν (82). Οὐκαὺν εἰ μήτε ἄνθρωπος ἀπλῶς, μήτε μάγος, μήτε δαίμων τίς ἐστίν. ὁ Σωτῆρ, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ ποιηταῖς ὑπόνοιαν καὶ δαιμόνων φαντασίαν καὶ Ἑλλήνων σοφίαν τῇ ἑαυτοῦ θεϊότητι κατήργησε καὶ ἐπεσκίασε· φανερὸν ἂν εἴη καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολογηθήσεται, ὅτι οὗτος ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἐστὶ, Λόγος καὶ σοφία, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἀνθρώπινά ἐστὶν αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἀλλ' ὑπὲρ ἄνθρωπων· καὶ Θεοῦ τῷ ὄντι γινώσκεται ταῦτα καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν φαινομένων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἀνθρώπους συγκρίσεως.

49. Τίς γὰρ τῶν πώποτε γενομένων ἀνθρώπων ἐκ παρθένου μόνης ἑαυτῷ συνστήσαστο σῶμα; Ἡ τίς πώποτε ἀνθρώπων τοιαύτας νόσους ἐθεράπευσε, οἷας ὁ κοινὸς πάντων Κύριος; Τίς δὲ τὸ τῇ γενέσει ἐλλείπον ἀποδέδωκε, καὶ ἐκ γενετῆς (83) τυφλὸν ἐποίησε βλέπειν; Ἀσκληπιὸς θεοποιήθη παρ' αὐτοῖς, ὅτι τῆ ἱατρικὴν ἥραξε, καὶ βοτάνας πρὸς τὰ πάσχοντα τῶν σωμάτων ἐπένοε, οὐκ αὐτὸς ταύτας πλάττων ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ τῇ ἐκ φύσεως ἐπιστήμῃ ταύτας ἐφευρίσκων. Τί δὲ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γενόμενον, ὅτι οὐ τραῦμα ἐθεράπευσε, ἀλλὰ γενέσιν ἐπλάσε καὶ ἀποκατέστησε τὸ σῶμα (84); Ἡρακλῆς ὡς θεὸς προσκυνεῖται παρ' Ἑλλήνων, ὅτι πρὸς Ἴσους ἀνθρώπους ἀντεμάχεσαστο, καὶ θηρία δόλοισι ἀνείλε· τί πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Λόγου γενόμενα, ὅτι νόσους καὶ δαίμονας (85) καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἀπήλαυε τῶν ἀνθρώπων, Διόνυσος θρησκευέται παρ' αὐτοῖς, ὅτι μέθης γέγονε διδάσκαλος τοῖς ἀνθρώποις· ὁ δὲ Σωτῆρ τῷ ὄντι καὶ Κύριος τοῦ παντός, σωφροσύνην διδάξας, χλευάζεται παρ' ἐκείνων. Ἄλλ' ἔστω ταῦτα. Τί καὶ πρὸς τὰ ἕτερα θαύματα τῆς θεότητος αὐτοῦ; Τίνος ἀποθνήσκοντος ἀνθρώπου, ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐσειετο; Ἰδοὺ μέχρι νῦν ἀποθνήσκουσιν ἄνθρωποι, καὶ ἀπέθανον ἐτι ἄνωθεν (86)· πότε τι τοιοῦτον ἐπ' αὐτοῖς γέγονε θαῦμα; Ἡ, ἵνα τὰς διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πράξεις περιπέσω, καὶ τὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος αὐτοῦ μνημονεύσω, τίνος πώποτε τῶν γενομένων ἀνθρώπων ἡ διδασκαλία ἄλλο περᾶτων ἕως περᾶτων γῆς μετὰ καὶ ἡ αὐτῇ δι' ἄλων ἴσχυσε, ὥστε διὰ πάσης γῆς τὸ σέβας αὐτοῦ διαπτήναι; Ἡ διὰ τί, εἴπερ ἀνθρώπος ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ οὐ Θεὸς Λόγου.

Felckm. 1 anon. Seguer. Anglic. et Basil. vocem ἀποδείξεισι, quæ in aliis et editis deest, restitimus.

(81) Seguerianus, δαιμονίων.

(82) Basil., καὶ Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστόν. At ea omnia absunt a Gobleriano et Felck. 1 anonymo, ut et mox voces ὁ Σωτῆρ.

(83) Sic Seguerianus, Goblerianus et Felckmanni 1 anonymus. Alii autem et editi, γεν-

νητῆς.

(84) Seguerianus, πλάσμα.

(85) Καὶ δαίμονας adiunt mss. omnes, et legunt interpretes: auzæ voces in editione Comanic. desunt.

(86) Ἄνωθεν omittunt Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer.

γα· (δ7) κατ' αὐτούς, οὐ κωλύεται ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν, εἰς τὴν αὐτὴν χώραν, ἔνθα εἰσὶ, τὸ τούτου σέβας διασθῆναι· ἀλλὰ μάλλον αὐτὸς ὁ Λόγος ἐπιδημῶν τῇ διδασκαλίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἐκείνων θρησκείαν παύει, καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν καταισχύνει;

50. Πολλοὶ πρὸ τούτου γεγονάσι βασιλεῖς καὶ τύραννοι γῆς· πολλοὶ παρὰ Χαλδαίους ἰστοροῦνται καὶ παρ' Αἰγυπτίους καὶ Ἰνδοῖς γενόμενοι σοφοὶ καὶ μάγοι· τίς τούτων ποτὲ, οὐ λέγω μετὰ θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἐτι ζῶν ἠδυνήθη τοσοῦτον ἰσχύσαι, ὥστε τὴν σύμπασαν αὐτὸν γῆν πληρῶσαι τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ τοσοῦτον πληθὸς παιδεῦσαι ἀπὸ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας, ὅσους ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ εἰς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων μετήνεγκεν; Ἑλλήνων οἱ φιλόσοφοι (88) μετὰ πιθανότητος καὶ τέχνης λόγων πολλὰ συνέγραψαν· τί οὖν τοσοῦτον ὄσον ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς ἐπέδειξαντο; Ἀκρι γὰρ τελευτῆς αὐτῶν τὰ (89) παρ' αὐτῶν σοφίσματα τὸ πιθανὸν ἔσχεν· ἀλλὰ καὶ ὁ ἔδοξαν ζῶντες ἰσχύειν, ἐν ἀλλήλοις ἔσχεν τὴν ἄμιλλαν, καὶ κατ' ἀλλήλων μελετῶντες ἐφιλονεῖκου. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τὸ παραδοξότατον, πτωχότεραις ταῖς λέξεσι διδάξας, τοὺς πάνυ σοφιστὰς ἐπεσκίασε, καὶ τὰς μὲν ἐκείνων διδασκαλίας κατήργησε, πάντας ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν, τὰς δὲ ἑαυτοῦ ἐκκλησίας πεπλήρωκε· καὶ τό γε θαυμαστόν, ὅτι, ὡς ἄνθρωπος εἰς τὸν θάνατον καταβάς, τὴν τῶν σοφῶν μεγαλοφωμίαν περὶ εἰδώλων κατήργησε. Τίνος γὰρ ποτὲ θάνατος ἀπῆλασε δαίμονας; Ἡ τίνος ποτὲ θάνατον ἐφοβήθησαν δαίμονες ὡς τοῦ Χριστοῦ; Ἐνθα γὰρ ὀνομάζεται τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, ἐκείθεν πᾶς δαίμων ἀπελαύνεται. Τίς δὲ οὕτω τὰ ψυχικὰ πάθη περιεῖλε τῶν ἀνθρώπων, ὥστε τοὺς μὲν πόρνους σωφρονεῖν, τοὺς δὲ ἀνδροφόνους; μηκέτι ξίφους (90) κρατεῖν, τοὺς δὲ δειλὰ προκατεχομένους ἀνδρίζεσθαι; Καὶ ὅπως τίς τοὺς παρὰ βαρβάρους καὶ τοὺς κατὰ τόπον τῶν ἐθνῶν ἔπεισεν ἀνθρώπους ἀποθέσθαι μὲν τὴν μανίαν, εἰρήνην δὲ φρονεῖν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον; Τίς δὲ ἄλλος περὶ ἀθανασίας οὕτως ἐπιστῶσατο τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς; καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀνάστασις αὐτοῦ; Καίπερ γὰρ τὰ πάντα ψευδόμενοι Ἑλληνας, ὅπως οὐκ ἠδυνήθησαν ἀνάστασιν τῶν ἑαυτῶν εἰδώλων πλάσασθαι, οὐκ ἐνθυμούμενοι τὸ σύνολον, εἰ ὅπως δυνατόν μετὰ θάνατον εἶναι πάλιν τὸ σῶμα· ἐφ' ᾧ καὶ μάλιστα ἂν τις αὐτούς ἀποδέξεται (91), ὅτι, τοιαῦτα λογισάμενοι, τὴν μὲν ἀσθένειαν τῆς ἑαυτῶν εἰδωλολατρίας; ἤλγξαν, τὸ δὲ δυνατόν τῷ Χριστῷ παρεχώρησαν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γνωρισθῇ παρὰ πᾶσι τοῦ Θεοῦ Υἱός.

51. Τίς οὖν ἀνθρώπων μετὰ θάνατον ἢ ἄλλως ζῶν περὶ παρθενίας ἐδίδαξε, καὶ οὐκ ἀδύνατον εἶναι τὴν

(87) Sic Gobler. Felckm. 4 anon. et Seguer. ut et Omnibonus legit. Basiliensis, Anglicanus, et Felckm. 2 anonymus, οὐ τοῦ Θεοῦ Λόγος, quod etiam exprunt Ambrosius et Naannius. In Felckm. 2 anon. art. τοῦ deest.

(88) Goblerianus et Felckm. 1 anonymus, σοφοί.

(89) Sic Seguerianus: alii vero et editi, artic. τὰ omittunt. Idem vox pro ἔσχεν. ἔσχον habet utroque

regionem pervolaverit? Vel quare si secundum illos Christus homo est, et non Deus Verbum, a diis quos colunt non impeditus quominus ejus religio in eandem regionem quam occupant perveniat: sed potius ipsum Verbum suo adventu ac doctrina illorum cultum antiquat, et fallacias dispellit?

50. Multi quidem ante Christum terræ reges et tyranni exstiterē: multi apud Chaldaeos, Ægyptios et Indos sapientes et magi commemorantur: quis ergo illorum, non post mortem dico, sed etiam in vita tantum potuit, ut universam terram sua doctrina impleret, tantamque hominum multitudinem ab idolorum superstitione revocaret, quantam Salvator noster ab idolis ad seipsum convertit? Gentiles philosophi plurimos libros multa cum eloquentia et arte conscripsere: verum cum simile his quæ crux Christi peregit effecerunt? Illorum quidem sophismata, quandiu vixerunt, valuerunt: imo dum etiam viverent, id quod illis auctoritatem conciliare videbatur, mutuas inter eos concertationes suscitavit, ipsisque inter se digladiandi fuit occasio. At Dei Verbum, quod sane perquam mirum est, humiliori stylo utens, vel acutissimos sophistas obscuravit, cunctosque ad seipsum alliciens, illorum doctrinam evertit, et suas ecclesius complevit. Illud quoque admiratione dignum est, quod mortem ut homo perferens, vanam sapientiam de idolis magulloquentiam dejecerit. Nam cujus unquam mors dæmones fugavit? Cujus nunquam alius quam Christi mortem reformidarunt dæmones? Ubi enim Christi nomen profertur, inde quivis dæmon expellitur. Quis vero pravas hominum affectiones ita abscidit, ut impudici pudicitiam sectentur, gladios afficiant homicidæ, et timidi forti sint animo? Denique, quis fecit ut barbaræ et diversæ nationes furore deposito pacem amplecterentur, nisi Christi fides et crucis signum? Quis alius homines ita certos de immortalitate reddidit, ut Christi crux ejusque corporis resurrectio? Nam etsi gentiles omnia sunt commenti, tamen idolorum resurrectionem fingere non potuerunt, quippe qui ne cogitaverint quidem, utrum corpus post mortem possit denuo exsistere. Sed in eo mihi maxime approbandi videntur; hoc enim sibi ita persuadentes, suæ quidem idololatriæ imbecillitatem arguerunt, hanc autem potestatem Christo concesserunt, quo Dei Filius apud omnes notus fieri posset.

51. Quis igitur hominum post mortem vel etiam per vitam virginitatem docuit, ac non potius hanc

in loco. Ibidem pro ἀλλήλοις, Basil. et Anglic. habent ἄλλοις.

(90) Basil. Gobler. Felckm. 1 anon. et Seguer. ξίφος. Mox καὶ ὅπως Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus omittunt. Paulo post pro εἰρήνην, Goblerianus, Felckm. 1 anon. et Seguer. habent εἰρηναία.

(91) Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1 anonymus, et Seguerianus, ἀποδέξεται.

virtutem acquiri ab hominibus non posse? At Salvator noster omniumque imperator Christus in illa suadenda virtute tantum pondus habuit, ut etiam pueri legitimum ætatem nondum adepti, virginitatem, quæ quidem supra legem est, profliteri non vereantur. Quis unquam homo tantum terræ spatium peragere potuit, ut ad Scythas usque et Æthiopas, Persas, Armenios, Gothos, et qui ultra Oceanum commorari dicuntur, nec non qui ultra Hyrcaniam habitant perveniret: vel 74 etiam ut ad Ægyptios et Chaldaeos adiret, homines magicæ arti deditos, ac ultra modum superstitiosos agrestesque moribus, ut apud eos de virtute et pudicitia amplectenda, nec non de abjiciendis idolis disserteret, sicuti fecit omnium Dominus, Dei virtus, Dominus noster Jesus Christus, qui non solum per suos discipulos prædicavit, sed etiam ipse interiori suasionem eorum animos impulit et morum immanitate abjecta, patrios deos non amplius colerent, sed seipsum agnoscerent, et Patrem per eum venerarentur? Siquidem olim idololatræ gentiles et barbari bellum inter se gerebant, et crudeles etiam in propinquos erant. Hinc propter implacabiles quas in se invicem exercebant inimicitias, nemini, nisi armata gladiis manu, nec per terram nec per mare iter facere licebat: totamque adeo vitam in armis transigebant, ac illis pro baculo et omni adminiculo ensis solus erat. Qui tamen, ut dixi, idolis serviebant, et victimas dæmonibus immolabant, nihil tamen illis superstitiosus dæmonum cultus contulit ad mores tam agrestes exuendos. At postquam Christi doctrinam susceperunt, tunc utique, quod revera valde admirandum est, mente compuncti, cordium sævitiam reliquerunt, nec jam bella amplius amant: sed nihil illis cordi est nisi perpetua pax et amicitia.

52. Quis igitur tantarum rerum auctor est, vel quis pacem inter illos, qui se invicem odio prosequantur, conciliavit, nisi dilectus Patris Filius, communis omnium Servator, Jesus Christus, qui sua erga nos charitate omnia pro nobis sustinuit? Et vero hujusmodi pacem, quam nobis allaturus erat, olim divinæ Scripturæ his verbis prædixerant: *Concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falcas, nec gens in gentem gladium accipiet, nec bellum gerere amplius discent*¹. Nec vero istud incredibile est, quandoquidem nunc quoque barbari, quibus innata est morum ferocitas, dum idolis

¹ Isa. II, 4.

(92) Anglic. Basil. et Seguer., Γραφῆς.

(93) Gobler. et Felckm. 1 anon. conjunctiones omittunt, ut et ibid. vocem ὅλων μοχ ἐσμεναι. Iidem ibid. pro τοῖς τρόποις, habent τόπους.

(94) Post ἀλλά, particulam γάρ addunt editi et mas. præter Goblerianum, et Felckmanni 1 anonymum, qui hanc omittunt. Mox Anglic. τοῖς πατράσι θύειν θεοῖς, ut et legit Omnibonus. Seguerianus, τοὺς πατέρας σέβειν θεοῦς. Editio Commel. τοὺς πατέρας θύειν θεοῦς, mendose, Goblerianus, et Felckm. 1 anon. τοὺς πατέρας σέβειν θεοῦς.

(95) Goblerianus, et Felckmanni 1 anonymus

ἄρετην ταύτην ἐν ἀνθρώποις; Ἄλλ' ὁ ἡμέτερος Σωτήρ καὶ τῶν πάντων βασιλεὺς Χριστὸς τοσοῦτον ἴσχυεν (92) ἐν τῇ περὶ ταύτης διδασκαλίᾳ, ὡς καὶ παῖδια μῆπω τῆς νομίμης ἡλικίας ἐπιθάντα ὑπὲρ τὸν νόμον ἐπαγγέλλεσθαι παρθενίαν. Τίς πῶποτε ἀνθρώπων ἠδυνήθη διαβῆναι τοσοῦτον, καὶ εἰς Σκύθας (93), καὶ Αἰθίοπας, ἢ Πέρσας, ἢ Ἀρμενίους, ἢ Ἰβήτους, ἢ τοὺς ἐπέκεινα τοῦ Ὀκεανοῦ λεγομένους, ἢ τοὺς ὑπὲρ Ἰρκανίαν ὄντας, ἢ ὅλων τοὺς Αἰγυπτίους καὶ Χαλδαίους παρελθεῖν, τοὺς φρονούντας μὲν μαγικά, δεσδαίμονας δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ἀγρίους τοῖς τρόποις, καὶ ὅλων κηρῦσαι περὶ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς κατὰ εἰδώλων θρησκείας, ὡς ὁ τῶν πάντων Κύριος, ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς οὐ μόνον ἐκήρυξε διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ἀλλὰ (94) καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς κατὰ διάνοιαν τὴν μὲν τῶν τρόπων ἀγριότητα μεταθέσθαι, μηκέτι δὲ τοὺς πατέρας σέβειν θεοῦς, ἀλλ' αὐτὸν ἐπιγινώσκειν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα θρησκεύειν; Πάλαι μὲν γὰρ εἰδωλολατρῶντες Ἕλληνες καὶ βάρβαροι κατ' ἀλλήλων ἐπολέμουν, καὶ ὠμολογῶντες τοὺς συγγενεῖς ἐτύγχανον· οὐκ ἦν γὰρ τινα τὸ σύνηλον, οὔτε τὴν γῆν οὔτε τὴν θάλασσαν διαβῆναι χωρὶς τοῦ τὴν χεῖρα εἴψαι ὀπίσθαι ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκαταλλάκτου μάχης· καὶ γὰρ καὶ ἡ πᾶσα τοῦ ζῆν αὐτοῖς διαγωγή δι' ὅλων ἐγένετο, καὶ εἴψος ἦν αὐτοῖς ἀντιβακτηρίας, καὶ παντὸς βοηθήματος ἐρείσματος· καίτοι, ὡς προείπον, εἰδύλοις ἐλάτρευον, καὶ (95) δαίμοσιν ἑσπευθον θυσίας, καὶ ὅμως οὐδὲν ἐκ τῆς εἰδώλων δεισιδαιμονίας ἠδυνήθησαν οἱ τοιαῦτα φρονούντες μετακατασκευάζειν· ὅτε δὲ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μεταβεβήκασι, τότε δὴ παραδόξως, ὡς τῶν ὄντων κατὰ διάνοιαν κατανοήσαντες, τὴν μὲν ὠμότητα τῶν φόνων ἀπέθεντο, καὶ οὐκ ἔτι πολέμια φρονοῦσι· πάντα δὲ αὐτοῖς εἰργασάμενα, καὶ τὰ πρὸς φιλίαν καταθύμια λοιπὸν ἔστιν

52. Τίς οὖν ὁ ταῦτα ποιήσας, ἢ τίς ὁ τοὺς μισούντας ἀλλήλους εἰς εἰρήνην συνάψας, εἰ μὴ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, ὁ κοινὸς πάντων Σωτήρ (96) Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς τῇ ἑαυτοῦ ἀγάπῃ πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὑπέστη; Καὶ γὰρ καὶ ἀνωθεν ἦν προφητευόμενον περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ πρωτανευομένης εἰρήνης, λεγούσης τῆς Γραφῆς (97)· *Συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἀροτρά, καὶ τὰς ζυβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν*. Καὶ οὐκ ἀπιστόν γε τὸ τοιοῦτον, ὅπου καὶ νῦν οἱ τὸ ἄγριον τῶν τρόπων βάρβαροι ἐμφυτον ἔχοντες (98), ἔτι μὲν

conjunctionem καὶ non habent: qui iidem pro καὶ sequenti, ἀλλὰ habent. Paulo post particula δὴ ab iisdem abest post τότε.

(96) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon., ut et legerunt interpretes: alii et editi, κατὰ τὸν.

(97) Hæ voces, λεγούσης τῆς Γραφῆς, absunt a Gobler. et Felckm. 1 anon., qui ibidem post αὐτῶν, φησὶν habent.

(98) Gobler. Felckm. 1 anon. et Angl'c. omittunt ἐμφυτον ἔχοντες. Paulo post, pro εἴψων, Anglic. Basil. et Seguer. habent εἴψους.

θύοντες παρ' αὐτοῖς εἰδώλοις, μαίνονται κατ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ξιφῶν οὐδεμίαν ὥραν ἀνέχονται μένειν· ὅτε δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀκούουσιν, εὐθὺς ἀντὶ μὲν πολέμων εἰς γεωργίαν τρέπονται, ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφους τὰς χεῖρας ὀπλίξειν, εἰς εὐχὰς ἐκτείνουσι· καὶ ὅλως ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν πρὸς ἑαυτοὺς, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ (99) κατὰ δαιμόνων ὀπλιζοῦνται, σωφροσύνη καὶ ψυχῆς ἀρετῇ τούτους καταπολεμοῦντες. Τοῦτο δὲ τῆς μὲν θειότητος τοῦ Σωτῆρός ἐστὶ γνῶρισμα· ὅτι ὁ μὴ δεδύνηται ἐν εἰδώλοις μαθεῖν οἱ ἄνθρωποι, τοῦτο παρ' αὐτοῦ μεμαθήκασι· τῆς δὲ δαιμόνων καὶ εἰδώλων ἀσθενείας καὶ οὐθενείας πλεγματικὸς οὐκ ὀλίγος ἐστὶν οὗτος. Εἰδότες γὰρ ἑαυτῶν ἐπιβουλεύοντες τὴν ἀσθένειαν, διὰ τοῦτο συνέβαλον πάλαι τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἑαυτῶν πολεμεῖν, ἵνα μὴ, παυσάμενοι τῆς κατ' ἀλλήλων ἔριδος, εἰς τὴν κατὰ δαιμόνων μάχην ἐπιστρέψωσιν. Ἀμέλει μὴ πολεμοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς οἱ Χριστῷ μαθητευόμενοι, κατὰ δαιμόνων τοὺς τρόπους καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεις ἀντιπαράσσονται, καὶ τούτους μὲν διώκουσι, τὸν δὲ τούτων ἀρχηγὸν διάβολον καταπαίζουσιν, ὥστε ἐν νεότητι μὲν σωφρονεῖν, ἐν πειρασμοῖς δὲ ὑπομένειν, ἐν πόνοις δὲ καρτερεῖν, καὶ ὑβριζομένους μὲν ἀνέχεσθαι, ἀποστερουμένους δὲ καταφρονεῖν (1)· καὶ τό γε θαυμαστόν, ὅτι καὶ θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ γίνονται μάρτυρες Χριστοῦ.

53. Καὶ ἵνα ἐν, ὁ καὶ πᾶν θαυμαστόν ἐστὶ γνῶρισμα τῆς θειότητος τοῦ Σωτῆρος, εἶπω· τίς πώποτε ἄνθρωπος ἀπλῶς ἢ μάγος, ἢ τύραννος, ἢ βασιλεὺς, ἢ ἐφ' ἑαυτοῦ τοσοῦτος (2) ἡδυνήθη συμβαλεῖν, καὶ καθ' ὅλης τῆς εἰδωλολατρείας καὶ πάσης δαιμονικῆς στρατιᾶς, καὶ πάσης μαγείας, καὶ πάσης σοφίας Ἑλλήνων τοσοῦτον ἰσχυόντων καὶ ἐτι ἀκμαζόντων καὶ ἐκπληκτόντων πάντας, ἀντιμάχεσθαι καὶ μὴ ῥοπή κατὰ πάντων ἀντιστῆναι, ὡς ὁ ἡμέτερος Κύριος ὁ τοῦ Θεοῦ ἀλήθης Λόγος, ὃς, ἀοράτως ἐκάστου τὴν πλάνην ἐλέγχων, μόνος παρὰ πάντων τοὺς πάντας ἀνθρώπους σκυλεύει, ὥστε τοὺς μὲν τὰ εἰδῶλα προσκυνοῦντας λοιπὸν αὐτὰ καταπατεῖν, τοὺς δὲ μαγείαις θαυμασθέντας τὰς βίβλους κατακαίειν, τοὺς δὲ σοφοὺς τῆν τῶν Ἑθαγγέλων προκρίνειν πάντων ἐρμηγίνων· ὅς μὲν γὰρ προσεκύνουσι, τούτους καταλιμπάνουσιν· ὃν (3) δὲ ἐχλεύαζον ἐσταυρωμένον, τοῦτον προσκυνοῦσι Χριστὸν, Θεὸν αὐτὸν ὁμολογοῦντες. Καὶ οἱ μὲν παρ' αὐτοῖς λεγόμενοι θεοὶ τῷ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διώκονται· ὁ δὲ σταυρωθεὶς Σωτὴρ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ Θεὸς ἀναγορεύεται καὶ Θεοῦ Υἱός. Καὶ οἱ μὲν παρ' Ἑλλήσι προσκυνοῦμενοι θεοὶ ὡς αἰσχροὶ διαβάλλονται παρ' αὐτῶν· οἱ δὲ τὴν Χριστοῦ λαμβάνοντες διδασκαλίαν σωφρονέστερον ἐκείνων ἔχουσι τὸν βίον. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα εἰ μὲν ἀνθρώπινά ἐστι, δεκνύτω τις ὁ βουλόμενος

(99) Hæ voces, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καί, desunt in Gobleriano, et Felckmanni 1 anonymo.

(1) Goblerianus, et Felckm. 1 anonymus, στερουμένους ὑπεροφῆν, καὶ θάνατον καταφρονεῖν. Ibidem καὶ ante ἵνα mox omittunt.

(2) Seguer. et Anglic. τοσοῦτον. Ibid. iidem et Gobler. Felck. 1 anon. βαλεῖν. Καὶ ibid. abest a Gobler. Felck. 1 anon.

A adhuc immolant, mutuo in se invicem furore exardescunt, nec ullam horam sine ense e-se patiuntur : at ubi Christi doctrinam audierint, statim a bello ad agriculturam se convertunt, nec jani manus gladiis armant, sed eas ad precandum extendunt. Denique inter se quidem pugnare desinunt, sed contra diabolum et dæmones armantur, quos et pudicitia virtuteque animæ debellant. Id certe divinitatis Salvatoris non minimum est argumentum, illos ab eo didicisse quod apud idola doceri non potuerant : itidemque certissimum idem est dæmonum et idolorum imbecillitatis vilitatisque indicium. Si quidem dæmones suæ infirmitatis non ignari, olim laicis homines ad bella inter se exercenda inflammabant, ne si adversus invicem congregi cessarent, bellum dæmonibus indicerent. Enimvero Christi discipuli, qui inter se nihil contentionis habent, contra dæmones morum integritate et bonis actibus pugnant, quos et animose insequuntur, eorumque ducem diabolum vilipendunt, adeo ut in adolescentia casti ac pudici sint, in tentationibus patientes, in laboribus fortes, in tolerandis injuriis mitis, in bonorum direptionibus tranquilli. Quinetiam, quod singulari admiratione dignum 75 est, mortem contemnunt et Christi martyres fiunt.

53. Ne autem unum, quod in primis insigne est divinitatis Salvatoris indicium, prætermittam : quis unquam vel homo tantum, vel magus, vel tyrannus, vel rex per se ipsam cum tanta gentium multitudine congregi potuit, atque contra universam idololatram, contra omnium dæmonum exercitum, contra omnem magicam artem, contra totam gentilium sapientiam, quorum tanta adhuc auctoritas et pondus erat, ut omnes in admirationem raperent; quis, inquam, contra omnes illos contendere et uno eodemque impetu resistere potuit, sicuti Dominus noster, verum Dei Verbum, qui occulte singulorum errores convincens, omnes homines ab omnibus abduxit, ita ut qui prius idola adorabant, ea jam contulerent; et qui magicas præstigias admirabantur, scriptos de illa arte libros comburant; ac denique ipsi sapientes et philosophi Evangeliorum interpretationem omnibus anteponebant? Namque quos antea adorabant, ab his discedunt : Christum vero quem crucifixum deridebant, adorant et Deum esse consentiunt. Insuper iidem illi, ut appellant, dii, signo crucis fugantur : at crucifixus Salvator, et Deus et Dei Filius ubique terrarum prædicatur. Denique dii, quos gentiles colunt, ut turpes ab iisdem reprehenduntur : qui autem se in Christi disciplinam tradidere, castiorem illis vitam ducunt. Itaque si hæc

(3) Gobler. et Felck. 1 anon. ea quæ hic leguntur ab ὄν usque ad Χριστόν omittunt. Paulo post ex mss. Angl. Basil. Gobler. Felck. 1 an. et Seguer., nec non ex versione Omniboni et Ambrosii Camald. restitutum ea quæ sequuntur a voce τῷ σημεῖον ad προσκυνοῦμενοι θεοί. Ibid. Anglic. pro αἰσχροί, habet ἐχθροί.

et similia humana sint : ostendat qui voluerit et probet homines superioris ætatis eadem fecisse. Sin autem non hominum sed Dei et videntur et revera sunt opera , quid adeo impii sunt infideles, ut illorum auctorem Dominum non agnoscant? Idem enim prorsus est ac si quis ex mundi operibus Deum ejus opificem non cognosceret. Etenim si ex virtute qua omnia regit, ejus divinitatem agnoscerent, profecto non ignorarent ea, quæ Christus per corpus efficit, non humana, sed Dei Verbi omnium Servatoris esse. Quod si cognovissent, quemadmodum Paulus ait, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent *.

54. Quemadmodum igitur si quis Deum, qui ex natura invisibilis est, nec ullo modo videri potest, intueri velit, eum ex operibus intelligit et comprehendit : ita qui Christum mente non videt, saltem ex his quæ per corpus agit eum intelligat, expendatque utrum illa humana sint, an Dei opera : eaque, si quidem humana sint, irrideat per me licet : si vero non humana sed Dei sint, assentiatur igitur, nec quæ ridenda non sunt ridere audeat : sed potius admiretur, quod per rem adeo vilem res divinæ nobis patefactæ fuerint, et per mortem immortalitas ad omnes pervenerit, ac denique per Verbum hominum factum, rerum omnium providentia ejusque administrator et auctor Dei Verbum cognitum sit. Ipse siquidem homo factus est, ut nos dii efficeremur : ipse seipsum per corpus videndum exhibuit, ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus : ipse injurias sibi ab hominibus illatas sustinuit, ut nos immortalitatis hæredes institueremur. Nam ille quidem nihil lædebatur, quippe qui nec pati aliquid nec corrumpi posset, sed ipsum Verbum et Deus esset : at male affectos homines, propter quos et ista perferebat, in sua, ut ita dicam, impassibilitate custodiebat et conservabat. Denique tot et tanta sunt, quæ Salvator, humana natura assumpta, præclare gessit, ut si quis eas enarrare vellet, idem profecto ageret ac si quis maris immensitatem contuens, ejus fluctus vellet numerare. Ut enim omnes maris fluctus oculis non possunt comprehendere, quod novi sibi semper succedentes sensum ejus qui illos numerare conaretur fugiant : ita qui omnia quæ Christus in corpore fecit percipere contenderet, ne cogitatione quidem ea posset complecti, cum plura mentem ejus præterirent quam quæ intellexisse arbitraretur. Satius est igitur non de omnibus velle dicere quorum ne pars quidem digne potest exprimi. Quapropter unius adhuc meminisse tibi que cuncta

* 1 Cor. II, 8.

(4) Sic Basil. et Seguer. atque ita etiam legerunt Omnibonus et Ambrosius Camald. Alii vero et editi, καί. Mox ibid. pro καταλαμβάνετω, Seguer. habet καταμνησθήτω.

(5) Gohlerianus, et Felckmanni 4 anonymus, et δὲ οὐ, ἀλλὰ Θεοῦ γινώσκεται, μὴ γελᾶτω etc. Ibidem ἀλλὰ ante μᾶλλον restituimus ex mss. Anglicano, Basiliensi, Gohleriano, Felckmanni 4, anonymo, et Segueriano.

(6) Sic Seguerianus, Gohlerianus, et Felckmanni 4 anonymus. Alii vero et editio Commel. habent τῆν

καὶ τῶν προτέρων τοιαῦτα, καὶ πειθέτω. Εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ ἔργα ταῦτα φαίνεται καὶ εἰσὶ, διὰ τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσιν οἱ ἄπιστοι, μὴ ἐπιγινώσκοντες τὸν ταῦτ' ἐργασάμενον Δεσπότην; "Ὁμοιον γὰρ πάσχουσι, ὡς εἰ τις ἐκ τῶν ἔργων τῆς κτίσεως μὴ γινώσκει τὸν τούτων δημιουργὸν Θεόν. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ δυνάμεως ἐγίνωσκον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ἔγνωσαν ἂν, ὅτι καὶ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἔργα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ τοῦ πάντων Σωτῆρος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου. Γινώσκοντες δὲ οὕτω, καθάπερ εἶπεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.

54. Ὡςπερ οὖν εἰ τις ἀόρατον ὄντα τῆ φύσει τὸν Θεὸν καὶ μηδ' ὄλως ὁρώμενον ἐθέλοι ὄραϊν, ἐκ τῶν ἔργων αὐτὸν γινώσκει καὶ καταλαμβάνει· οὕτως ὁ μὴ ὄρων τῆ διανοίᾳ τὸν Χριστὸν, πάν (4) ἐκ τῶν ἔργων τοῦ σώματος καταλαμβάνετω τούτον, καὶ δοκιμαζέτω εἰ ἀνθρώπινά ἐστιν ἢ Θεοῦ; καὶ ἐὰν μὲν ἀνθρώπινά ἢ, χλευαζέτω· εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπινά ἐστιν, ἀλλὰ Θεοῦ, γινώσκέτω καὶ μὴ γελᾶτω (5) τὰ ἀχλεύαστα· ἀλλὰ μᾶλλον θαυμαζέτω, ὅτι διὰ τοιούτου πράγματος εὐτελοῦς τὰ θεία ἡμῖν πεφανέρωσαι, καὶ διὰ τοῦ θανάτου ἢ ἀθανασίας εἰς πάντας ἐφθασε, καὶ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἢ τῶν πάντων ἐγνώσθη πρόνοια, καὶ ὁ ταύτης χορηγὸς καὶ δημιουργὸς αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν· καὶ αὐτὸς ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν διὰ σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρὸς ἔνοιαν λάβωμεν· καὶ αὐτὸς ὑπέμεινε τὴν παρ' ἀνθρώπων (6) ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν. Ἐδράπτετο μὲν γὰρ αὐτὸς οὐδὲν, ἀπαθῆς καὶ ἀφθαρτος καὶ ἀυτολόγος ὢν καὶ Θεός· τοὺς δὲ πάσχοντας ἀνθρώπους, δι' οὓς καὶ ταῦτα ὑπέμεινε, ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀπαθείᾳ ἐτήρει· καὶ διέσωζε. Καὶ ὄλως τὰ κατορθώματα τοῦ Σωτῆρος τὰ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ γενόμενα τοιαῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστιν, ἃ εἰ διηγήσασθαι τις ἐθέλησειεν, εἴκοι τοῖς ἀφωρῶσιν εἰς τὸ πέλαιος τῆς θαλάσσης, καὶ θέλουσιν ἀριθμεῖν εἰς κύματα αὐτῆς. Ὡς γὰρ οὐ δύναται τοῖς ὀφθαλμοῖς περιλαβεῖν τὰ ὅλα κύματα, τῶν ἐπερχομένων παριόντων (7) τὴν αἴσθησιν τοῦ περᾶζοντος· οὕτω καὶ τῷ βουλομένῳ πάντα τὰ ἐν σώματι τοῦ Χριστοῦ κατορθώματα περιλαβεῖν ἀδύνατον τὰ ὅλα καὶ τῷ λογισμῷ δέξασθαι, πλείονων ὄντων τῶν παριόντων αὐτοῦ (8) τὴν ἐνθύμησιν, ὢν αὐτὸς νομίζει περιεληφέναι. Κάλλιον οὖν μὴ πρὸς τὰ ὅλα (9) ἀφωρῶντα λέγειν, ὢν οὐδὲ μέρος ἐξεῖπεν τις δύναται, ἀλλ' ἔτι ἐνὸς μνησθῆναι καὶ σοὶ καταλιπεῖν τὰ ὅλα θαυμάζειν. Πάντα γὰρ ἐπίσης ἔχει τὸ θαῦμα, καὶ ὅποι δ' ἂν τις

πάντων, ut et legerunt Omnibonus et Ambrosius. Mox pro ἀθανασίαν Seguerianus habet ἀφθαρσίαν.

(7) Anglicanus, πλανώντων.

(8) Sic Anglicanus, Basiliensis et Seguerianus. Alii vero et editi, αὐτῷ.

(9) Sic Gohler. Felck. 4 anon. et Seguer. Alii vero et editi, ὄντα. Ibidem mss. Gohler. Felckm. 1 anon. et Seguer. paulo post, pro μνησθῆναι, habent μνημονεύσαι.

ἀποβλέψῃ, ἐκεῖθεν τοῦ Λόγου τὴν θεϊότητα (10) βλέπων ὑπερεκπλήττεται.

55. Τοῦτο οὖν μετὰ τὰ προσηρημένα καταμαθεῖν (11) σε ἀξίον ἐστὶ καὶ ὡς ἀρχὴν τῶν ἡδὴ λεχθέντων θέσθαι, καὶ θαυμάσαι λίαν, ὅτι, τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημήσαντος, οὐκ ἔτι μὲν ἠύξῃσεν ἡ εἰδωλολατρεία, καὶ ἡ οὐσα δὲ ἐλαττοῦται, καὶ (12) κατ' ὄλιγον παύεται· καὶ οὐκ ἔτι μὲν ἡ Ἑλλήνων σοφία προκόπτει, καὶ ἡ οὐσα δὲ λοιπὸν ἀφανίζεται· καὶ δαίμονες μὲν οὐκ ἔτι φαντασίαις καὶ μαντεῖαις καὶ μαγείαις ἀπατώσι, μόνον δὲ τολμῶντες καὶ ἐπιχειροῦντες καταισχύνονται τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. Καὶ συλλήθδην εἰπεῖν, θεωρεῖ πῶς ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλία πανταχοῦ αὖξει· πᾶσα δὲ εἰδωλολατρεία καὶ πάντα τὰ ἐναντιούμενα τῇ Χριστοῦ πίστει καθ' ἡμέραν ἐλαττοῦται καὶ ἐξασθενεῖ καὶ πίπτει. Οὕτω δὲ θεωρῶν προσκύνει μὲν τὸν ἐπὶ πάντων Σωτῆρα καὶ δυνατὸν Θεὸν Λόγον· καταγίνωσκε δὲ τῶν ἐλαττούμενων καὶ ἀφανιζομένων ὑπ' αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἡλλου παρόντος οὐκ ἔτι τὸ σκότος ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ εἴ ποῦ ἐστὶ περιλειπόμενον ἀπελαύνεται· οὕτως ἐλθούσης τῆς θαίας ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου, οὐκ ἔτι μὲν ἰσχύει τὸ τῶν εἰδώλων σκότος, πάντα δὲ τὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης μέρη τῇ τούτου διδασκαλίᾳ καταλάμπεται. Καὶ ὡς περ βασιλευόντος τινος καὶ μὴ φαινομένου ἐν τινι χώρᾳ, ἀλλ' ἐνδὸν ἐντος ἐν τῷ ἑαυτοῦ ὄκῳ, πολλάκις τινὲς ἀτακτοὶ, καταχρώμενοι τῇ τούτου ἀναχωρήσει, ἑαυτοὺς ἀναγορεύουσι, καὶ ἕκαστος κατασηματισάμενος τοὺς ἀκεραίους φαντασιοσκοπεῖ (13) ὡς βασιλεὺς, καὶ οὕτω πλανῶνται οἱ ἄνθρωποι τῷ ὀνόματι, ἀκούοντες μὲν εἶναι βασιλέα, οὐκ ὁρῶντας δὲ αὐτὸν, διὰ τὸ μάλιστα μὴδὲ δύνασθαι αὐτοὺς ἔσω τοῦ οἴκου χωρῆσαι· ἐπειδὴν δὲ ὁ ἀληθῶς (14) βασιλεὺς προέβη καὶ φανῆ, τότε οἱ μὲν ἀπατῶντες ἀτακτοὶ ἐλέγχονται τῇ τούτου παρουσίᾳ, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ὁρῶντες τὸν ἀληθῶς βασιλέα, καταλιμπάνουσι τοὺς πόδας πλανῶντας αὐτοὺς· οὕτω καὶ πάλαι μὲν ἡπάτων οἱ δαίμονες τοὺς ἀνθρώπους (15), Θεοῦ τιμὴν ἑαυτοῖς περιτιθέντες· ὅτε δὲ ἐφάνη ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν σώματι, καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα· τότε δὴ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων ἀπάτη ἀφανίζεται καὶ παύεται, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἀφορῶντες εἰς τὸν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς Θεοῦ Λόγον, καταλιμπάνουσι τὰ εἰδῶλα, καὶ λοιπὸν ἐπιγινώσκουσι τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Τοῦτο δὲ γνώρισμα τοῦ εἶναι τὸν Χριστὸν Θεὸν Λόγον καὶ Θεοῦ δύναμιν ἐστὶ. Τῶν γὰρ ἀνθρώπων πνευμένων, καὶ μένοντος τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, δῆλόν ἐστι παρὰ πᾶσι τὰ μὲν παύόμενα εἶναι πρόσκαιρα, τὸν δὲ μένοντα εἶναι Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱὸν ἀληθινὸν μονογενῆ Λόγον.

56. Ταῦτα μὲν σοὶ παρ' ἡμῶν δι' ὀλίγων, ὅσον

(10) Angl. Gobler. Felckm. 1 anon., θεϊότητα. Idem ibid. et Srg. addunt βλέπων, quod in aliis et editis deest.

(11) Gobl. et Felck. 1 anon., μαθεῖν. Ibid. pro se, ut habent Gobler. et Felck. 1 anon., Seguer. habet σοι. Item ibid. particulam καὶ in editis omisiam restituimus ex mss. Gobler. Felck. 1 anon. et

PATROL. GR. XXV.

A cætera admiranda relinquere contentus ero. Siquidem omnia pari admiratione digna sunt, et quocumque quis se converterit, Verbi divinitatem ibi perspicies non potest quin obstupescat.

55. Istud igitur post ea quæ exposuimus te discere convenit, atque ut caput omnium quæ hactenus dicta sunt habere, ac vehementer mirari, quod post Salvatoris adventum non amplius creverit idololatria : sed quæ erat, imminui cœperit ac paulatim deficiat. Nullos item amplius progressus habet gentilium sapientia : sed potius, quæ antea erat, sensim evanescit. Neminem quoque jam dæmones præstigiis, oraculis aut incantamentis decipiunt : sed vel id solum tentantes et aggredientes, signo crucis confunduntur. Et, ut summam dicam, attende quomodo Salvatoris quidem doctrina per totum terrarum orbem diffundatur : contra autem, universa idololatria et quidquid Christi fidei adversatur, quotidie decrescat debiliteturque et cadat. Quæ cum vides, Salvatorem omnium Dominum et potentissimum Dei Verbum adora : eos autem quos ille defecere et evanescere cogit sperne ac rejice. Ut enim sole præsentate, nulla amplius vis est tenebris, sed si quæ superfuerint expelluntur : ita divino Dei Verbi adventu vim nullam retinent idololorum tenebræ, sed omnes omnino totius orbis terrarum partes ejus doctrina illuminantur. Quemadmodum item si in illis regionibus, ubi rex se palam videndum non præbet, sed domi occultus manet, quidam turbulenti ejus absentia abutentes, seipsos reges esse prædicent, singulique mentito habitu simpliciores, quasi veri reges essent, circumveniant : accidit quidem ut regis nomine subditi in errorem inducantur, cum regem esse audiunt, quem tamen non vident, maxime quia in ejus aulam non licet ingredi. Verum ubi rex verus prodierit ac præparuerit, statim perturbati illi improbi, ejus presentia facile interoscuntur et convincuntur ; unde quotquot deceperant, vero rege conspecto, eos absque mora deserunt. Sic olim dæmones divinis honoribus usurpatis miseros homines deludebant : at ubi Dei Verbum in corpore apparuit, et suum Patrem notum nobis fecit, tunc dæmonum quidem fallaciæ evanescere et desinere cœperunt, homines autem verum Patris Deum Verbum intuentes, idola relinquunt, ac verum Deum agnoscunt. Id porro certo indicio est Christum 77 Deum Verbum et Dei virtutem esse. Cum enim cessent quæ humana sunt, et Christi verbum constanter perseveret, nemo non videt ea quæ finem habent temporalia esse, eum autem qui perpetuo permanet Deum Deique Filium verum unigenitum Verbum esse.

56. Hæc quidem quæ paucis tractavimus, quan-

Seguer. Ibid. pro ἡδὴ, Seguer. μὴ habet.

(12) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἐλαττοῦται δὲ καὶ, etc. καὶ, seq. in iisdem deest.

(13) Seguer., φαντασιοσκοπεῖ.

(14) Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀληθῆς.

(15) Angl. Gobler. Felck. 1 anon. et Seguer., δαίμονες τε καὶ ἄνθρωποι. Mox Gobler. Felckm. 1

tem ad Christianæ fidei nec non divini Verbi apud nos adventus elementa et formam exprimendam satis esse videtur, tibi, o vir Christi amans, ultro offerimus. Tu vero occasione inde accepta, si in studium sacrarum litterarum sincere et diligenter incumbere voles, accuratius et clarius, quam vera sint ea quæ exposuimus, intelliges. Illæ enim theologorum hominum ministerio a Deo prolatae et scriptæ sunt: quas cum a magistris divino spiritu afflatis et divinitatis Christi martyribus effectis didicerimus, easdem tuæ sedulitati peramanter tradimus. Secundum quoque et gloriosum vereque divinum ejus ad nos adventum ex iisdem perdiscere poteris cum scilicet non in vili forma, sed in propria gloria, non in humili statu, sed in sua majestate, nec iterum passurus, sed suæ crucis fructum, resurrectionem nempe et incorruptionem, omnibus redditurus veniet. Veniet, inquam, non ut rursus judicetur sed ut omnes judicet, prout quisque per corpus egerit, sive bona, sive mala⁹, ac bonis quidem regnum cælorum concedetur: mali vero in ignem æternum et tenebras exteriores projicientur. Id nos ipse Dominus his verbis docet: *Dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis et venientem in nubibus cæli, in gloria Patris*¹⁰. Quocirca salutare profecto est Verbum, quod nos in illam diem prænunit, ita monens: *Estate parati et vigilate, quia qua nescitis hora venit*¹⁰. Nam, ut ait beatus Paulus: *Omnes nos sisti oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque juxta ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum*¹¹.

ματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος πρὸς φαῦλον.

57. Verumtamen præter studium et veram cognitionem Scripturarum, vitæ quoque integritas et munditia animæ nec non Christiana virtus necessaria est, ut per eam mens incedens, ea, quæ expetit, assequi, et Dei Verbum, quantum humanæ naturæ licet, comprehendere queat. Siquidem nemo sanctorum verba sine pura mente et illorum vitæ imitatione intelligere potest. Nam quemadmodum qui solis lucem videre cupit, oculum abstergeat et expurget ac seipsnm quodammodo soli similem reddat necesse est, ut oculus lux ita effectus, solis lucem videre possit: vel quemadmodum si quis urbem vel regionem aliquam intueri velit, se in ipsam locum spectandi causa confert: ita qui theologorum mentem et sensum percipere exoptat, animam vitæ sanctitate prius abluere et purgare, at-

⁹ II Cor. v, 10. ¹⁰ Matth. xxvi, 64. ¹¹ Matth. xxiv, 42. ¹¹ II Cor. v, 10.

anon. et Seguer., ἐπαφάνη. Paulo post τότε δὴ habent Anglic. Gohler. Felck. 1 anon. et Seguer. Alii et editi. τότε δέ.

(16) Sic Gohler. Felckm. 1 anon. et Seguer. qui et mox post παρ' αὐτῶν, has voces τὰ λεγόμενα, ut in aliis et editis legitur, omittunt.

(17) Sic Seguer. Gohler. et Felckm. 1 anon. Alii et editi, θεολόγων.

(18) Sic Seguer. Alii et editi δὲ omittunt.

πρὸς στοιχειώσιν καὶ χαρακτῆρα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας ἀνατεθείσθω, ὡ φιλόχριστος ἄνθρωπος. Σὺ δὲ τὴν πρόφασιν ἐκ τούτων λαβὼν, εἰ ἐντυγχάνοις τοῖς (16) τῶν Γραφῶν γράμμασι, γνησίως αὐτοῖς ἐφιστάνων τὸν νοῦν, γνώσῃ παρ' αὐτῶν τὰ λεγόμενα, τελειότερον μὲν καὶ τρανότερον τῶν λεχθέντων τὴν ἀκρίθειαν. Ἐκεῖναι μὲν γὰρ διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ Θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν· ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχανόντων θεοπνευστῶν (17) διδασκάλων, οἳ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῆ φιλομαθείᾳ. Γνώσῃ δὲ (18) καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πάλιν πρὸς ἡμᾶς ἐνδοξον καὶ θεῖαν ἀληθῶς ἐπιφάνειαν, ὅτε οὐκ ἔτι μετ' εὐτελείας (19), ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ· ὅτε οὐκέτι μετὰ ταπεινότητος, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ μεγαλειότητι· ὅτε οὐκ ἔτι παθεῖν, ἀλλὰ λοιπὸν τοῦ ἰδίου σταυροῦ τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι πᾶσιν ἔρχεται· φημί δὴ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· καὶ οὐκ ἔτι μὲν κρίνεται, κρίνει δὲ τοὺς πάντας, πρὸς ἃ ἕκαστος ἔπραξε διὰ τοῦ σώματος, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε φαῦλα· ἔνθα τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἀπόκειται βασιλεία οὐρανῶν, τοῖς δὲ φαῦλα πράξασσι πῦρ αἰώνιον καὶ σκότος ἐξώτερον· οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς (20) ὁ Κύριός φησι· Λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς. Αἰδὲ δὴ καὶ σωτήριός ἐστι λόγος εὐτρεπίζων ἡμᾶς εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ λέγων·

Γίνεσθε ἐτοιμοὶ καὶ γρηγορεῖτε, ὅτι ἡ ὥρα οὐκ οἴδατε ἔρχεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, τοὺς πάντας ἡμᾶς παραστήναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος αὐτοῦ διὰ τοῦ σώματος ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε

57. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν ἔρευναν καὶ γνῶσιν ἀληθῆ χρεῖα βίου καλοῦ καὶ ψυχῆς καθαρῆς καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς, ἵνα, δι' αὐτῆς οὐδεύσας ὁ νοῦς, τυχεῖν ὧν ὀρέγεται καὶ καταλαβεῖν δυνηθῆ, καθ' ὅσον φεικτόν ἐστι τῇ ἀνθρωπίνῳ (21) φύσει περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου μανθάνειν. Ἄνευ γὰρ καθαρᾶς διανοίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀγίους τοῦ βίου μιμήσεως οὐκ ἂν τις καταλαβεῖν δυνηθῆ τοὺς τῶν ἁγίων λόγους. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις ἐβελήσειεν ἰδεῖν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, πάντως τὸν ὀφθαλμὸν ἀποσμήχει καὶ λαμπρύνει, σχεδὸν ὅμοιον τῷ ποθομένῳ ἑαυτὸν διακαθαίρων, ἵνα, οὕτω φῶς γενόμενος ὁ ὀφθαλμὸς, τοῦ ἡλίου φῶς ἴδῃ· ἢ ὡς εἰ τις θελήσειεν ἰδεῖν πόλιν ἢ χώραν, πάντως ἐπὶ τὸν τόπον ἀφικνεῖται τῆς θεᾶς ἕνεκεν· οὕτως ὁ θέλων τῶν θεολόγων τὴν διάνοιαν καταλαβεῖν, προαπονήσκει καὶ προαποπλύνει τῷ βίῳ

(19) Seguer. pro μετ' εὐτελείας hic habet μετὰ ταπεινότητος: et infra pro μετὰ ταπεινότητος, habet μετ' εὐτελείας. Mox λοιπὸν abest a Gohl. et Felckm. 1 anon.

(20) Gohl. et Felckm. 1 anon., καὶ αὐτὶς, et mox λέγω ὑμῖν omittunt.

(21) Regius codex, ἀνθρωπίνῃ, et mox, πρὸς τὸν τῶν ἁγίων βίον. Gohler. et Felckm. 1 anon. γιν., πρὸς τοὺς τῶν ἁγίων βίους.

τὴν ψυχὴν ὀφείλει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἄφικέσθαι τῇ ὁμοιότητι τῶν πράξεων αὐτῶν, ἵνα, σὺν αὐτοῖς τῇ ἀγωγῇ τῆς συζήσεως γενόμενος, τὰ καὶ αὐτοῖς ἀποκαλυφθέντα παρὰ Θεοῦ κατανοήσῃ, καὶ λοιπὸν ὡς ἐκεῖνοι συναφθεῖς, ἐκφύγῃ· μὲν τὸν τῶν ἁμαρτωλῶν κίνδυνον καὶ τὸ τοῦτων πῦρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀπολάβῃ δὲ τὰ τοῖς ἁγίοις ἀποκείμενα ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου (22) ἀνέβη, ὅσα ἠτόλμασται τοῖς κατ' ἀρετὴν βιωῦσι, καὶ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ αὐτῷ τῷ Πατρὶ σὺν αὐτῷ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τιμὴ καὶ κράτος καὶ δόξα (23) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Τέλος τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγου (24).

¹¹ I Cor. II, 9.

(22) Sic Reg. ut et habetur I Cor. II, 9. Alii et editi, ἀνθρώπων.

(23) Gobler. et Felck. ἠανον., ᾧ ἡ δόξα, etc. Alii omissis. Ibid. τῷ ἁγίῳ Seguer. habet. Anglic. vero Basil. et Felck. 2 anon., ἁγίῳ sine articulo. Male ἁγίῳ in edit. Commel. legitur. Post δόξα, An-

que ad ipsos sanctos morum similitudine debet accedere, ut vitæ Instituto cum illis veluti consociatus, ea quæ ipsis Deus patefecit intelligat, ac deinceps illis junctus, peccatoribus impendens periculum et paratum in die iudicii ignem effugiat, et quæ sanctis in regno cœlorum destinata sunt præmia recipiat, quæ quidem nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparata sunt his qui virtutem sectantur, ac Deum et Patrem diligunt ¹¹, in Christo Jesu **78** Domino nostro per quem et quocum ipsi Patri una cum ipso Filio in Spiritu sancto sit honor, potestas et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Finis libri de humana natura a Verbo assumptæ.

glic. addit μεγαλοσύνη τε καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ, etc. Item ibid. τοὺς Seguer. Anglic. et Basil. habent pro αὐτοῦς, quod mendose in editis legitur.

(24) Hæc in ms. Seguer. adduntur.

ADMONTIO IN SEQUEM FIDEI EXPOSITIONEM.

Cum incertum sit tempus quæ sequentem fidei expositionem ediderit sanctus Athanasius, eam aptiore loco non putamus posse collocari, quam in fronte operum quæ sanctus doctor adversus Arianos conscripsit. Hæc autem duplicis sunt generis : in aliis enim fidem catholicam adversus Arianam impietatem strenue propugnat invictus Verbi defensor : in aliis vero varios gravissimosque recenset casus, quos ipse pro ejusdem fidei defensione, Arianis auctoribus, constanter pertulit ; ac proinde valde consentaneum videtur illæ fidem primum exponi, pro cujus causa his perfunctus est laboribus quos ipse enarrat, et pleraque quæ deinceps sequuntur Opera composuit. Quid hæc expositio contineat, ipse docet titulus : nempe brevis est explicatio fidei catholicæ adversus Arianos, quam quidem Facundus Hermianensis lib. XI, pro defensione trium capitul., c. 2, Symboli expositionem appellat, quæ fortè tunc fuit hujus operis inscriptio. Quin is verus sit S. Athanasii fetus nulla sane est dubitandi ratio ; neque porro id probare ullo modo cupis fuerit : siquidem ipse stylus, ipsa doctrina magnum Athanasium satis per se indicat. Nec enim ex eo quod hic tantum humanam Christi naturam *Dominicum hominem* appellet S. Pater, hæc expositionem ejus non esse licet suspicari, ut nonnullis quidem visum est : quin potius idem contrarium validissime probat, cum veteres quidam scriptores hæc ipsa verba vere S. Athanasii esse aperte testentur, ut paucis referre operæ pretium videtur. Rutinus *Apologia pro Origene* inter opera S. Hieronymi editionis Parisiensis anni 1643, tom. IX, p. 131, meminit libelli S. Athanasii, ubi hæc voces *Dominicus homo* exstabant ; quem quidem locum abrasisse ac deinde rescripsisse idem objicit S. Hieronymo, qui hæc a se depellendo calumniam, minime negat id ita scriptum existisse in illo S. Athanasii libello. Verum an iste libellus sit hæc fidei expositio, an vero alia major ex qua aliquot fragmenta affert Theodoretus, dialogo 3, ubi eadem voces habentur, certo affirmari non potest : nisi forte fusior illa fidei expositio, quam Theodoretus *majorem de fide orationem* appellat, libellus dici non posse aliquibus videatur. Ut ut sit, inde tamen perspicuum est hæc fidei expositionem minime ob illas voces Athanasio esse abjudicandam, cum, teste Rutino, eum his aliquando fuisse usum constet. Cæterum major illa de fide oratio, de qua Theodoretus, nihil aliud videtur esse, quam fusior et prolixior explicatio hujusce expositionis, nec major inscribi, nisi quia alia etiam, nempe hæc, exstabat, quæ brevior et contractior esset, quod ut clarius pateat, haud ab re fuerit locum ipsum afferre, ubi Christus, ut homo, *Dominicus homo* dicitur. En igitur verba ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου τοῦ μετρίονος, ut appellat Theodoretus : Ἐγένετο Δάξαρων ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ὁ δὲ κυριακὸς ἀνθρώπος οὐκ ἀσθενήσας, οὐδὲ ἀκων ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν, στερεοποιούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ οἰκίσαντος Θεοῦ Λόγου τοῦ εἰπόντος· Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου

ἀπ' ἐμοῦ· ἀπ' ἐμαντοῦ αὐτῆρ τλθημι· ἐξουσίαι ἔχω θεῖναι αὐτῆρ, καὶ πάλιν ἐξουσίαι ἔχω λαβεῖν αὐτῆρ. Id est : « Accidit ut Lazarus morbo confectus moreretur : at *Dominicus homo* non vi morbi nec invitus est mortuus, sed sua sponte venit ad mortis dispensationem, corroboratus a Deo Verbo in ipso manente qui dixit : *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam : potestatem habeo ponendi eam, et rursus potestatem habeo sumendi eam* ¹². » Hæc libi, quæ non nisi paulo major est explicatio eorum quæ in sequenti expositione numero 1 leguntur. Ex hac quoque fidei expositione excerptisse videtur Augustinus hæc quæ lib. II *De Sermone Domini in monte* habet, c. 6, n. 20. « Nulli licebit ignorare Dei regnum, cum ejus Unigenitus non solum intelligibiliter sed etiam visibiliter in *homine Dominico* de celo venerit judicaturus vivos et mortuos. » Hæc enim postrema verba, in *homine Dominico judicaturus vivos et mortuos*, habentur in eadem expositione, num. 1, quibus vocibus se usum esse ait Augustinus, quia eas legerat apud catholicos auctores : sic enim scribit, lib. I *Retract.*, c. 19, n. 8 : « Hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinatorum eloquiorum. » Deinde addit : « Sed ubicunque hoc dixi, dixisse me nollem : postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. » Ratio autem cur hæc verba reprehendat, hanc ipse ibidem affert : « Non video utrum recte dicatur *homo Dominicus* qui est mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus. *Dominicus* autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? » Denique Facundus Hermiensis libro XI pro defensione trium capitulorum, c. 2, tria loca ex hac fidei expositione S. Athanasii profert, inter quæ unus locus est, ubi hæc ipsæ voces *homo Dominicus* leguntur. Verba ipsa infra ad propria loca in notis afferemus. Ex his igitur evidens est nullo modo posse in dubium revocari, utrum S. Athanasius sit auctor hujus expositionis fidei. Nec vero hæc locutio in Athanasio culpanda est, quam nempe ipse, ac post eum Epiphanius in *Ancorato*, § 95, et Cassianus Collat. XI, c. 13, et *De incarnatione* lib. V, c. 5, et lib. VI, c. 22, forteque alii catholice usurparunt : unde ipse Augustinus, qui eam redarguit, ut vidimus, nonnulla tamen posse ratione defendi fatetur. Hi scilicet quos modo memoravimus, per *hominem Dominicum* nihil aliud intelligunt, quam humanam Christi naturam, quemadmodum certe cum eodem et alii et Patribus *hominem* a Verbo assumptum tam crebro dicunt, humanam tantum naturam indicant, non distinctam personam. Hinc Cassianus in his ipsis locis, ubi Nestorium duas in Christo personas inducentem refellit, iisdem illis vocibus uti minime refugit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΙΣΤΕΩΣ⁽²⁵⁾.

S. P. N. ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
EXPOSITIO FIDEI.

79 1. Credimus in unum non genitum Deum, A Patrem omnipotentem, omnium effectorem visibiliam et invisibilem, qui a se ipso habet ut sit : et in unum unigenitum Verbum, Sapientiam, Filium,

1. Πιστεύομεν εἰς ἓνα ἀγέννητον Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ποιητὴν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, τὸν ἔχοντα ἀπ' ἐαυτοῦ τὸ εἶναι· καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Λόγον, Σοφίαν, Υἱόν, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀνάρχως

¹² Joan. X, 17.

(25) Segner., τοῦ αὐτοῦ ἐκθεσις πίστεως. Regius, τοῦ αὐτοῦ ἐκθεσις μεγάλου Ἀθανασίου πίστεως.

καὶ ἀβίω; γεγεννημένον (26), λόγον δὲ οὐ προφορικόν, οὐκ ἐνδιάθετον, (27) οὐκ ἀπρόβροιαν τοῦ τελείου, οὐ τμηθῆναι τῆς ἀπαθούς φύσεως, οὔτε προβολήν, ἀλλ' Ὑῖὸν αὐτοτελεῖ, ζῶντά τε καὶ ἐνεργούντα, τὴν ἀληθινήν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς (28), ἰσότημον καὶ ἰσόδοξον· τοῦτο γὰρ ἐστὶ, φησὶ, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, Ἰνα, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, οὕτω τιμῶσι καὶ τὸν Υἱόν· Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, ὡς φησιν Ἰωάννης ἐν Καθολικαῖς (29) τὸ Ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος· παντοκράτορα ἐκ παντοκράτορος· πάντων γάρ, ὧν ἄρχει ὁ Πατήρ καὶ κρατεῖ, ἄρχει καὶ κρατεῖ καὶ ὁ Υἱός (30)· ὅλος ἐξ ὅλου, ὁμοιος τῷ Πατρὶ ὧν, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· Ὁ ἐμὲ ἑωρακώς ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἐγεννήθη δὲ ἀνεκφράστως καὶ ἀπεριόριστος· Τὴν γὰρ γενεὰν αὐτοῦ (31) τίς διηγήσεται; ἀνεὶ τοῦ, οὐδεὶς· ὅς, ἐπὶ συντελεῖται τῶν αἰώνων κατελθὼν ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Πατρὸς, ἐκ τῆς ἀχράντου Παρθένου Μαρίας τὸν ἡμέτερον ἀνελήφεν ἄνθρωπον, Χριστὸν Ἰησοῦν, ὃν ὅπερ ἡμῶν παθεῖν παρέδωκεν ἰδίᾳ προαιρέσει, ὡς φησιν ὁ Κύριος· Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Ἐν ᾧ ἀνθρώπων σταυρωθεὶς, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, καὶ (32) ἀνελήφθη εἰς οὐρανοῦς. Ἀρχὴ ὁδῶν κτισθεὶς ἡμῖν, ἐν τῇ γῆ ὧν, ἡμῖν ἔδειξεν ἐκ σκότους φῶς, σωτηρίαν ἐκ πλάνης, ζωὴν ἐκ νεκρῶν, ἐσσοδὸν ἐν τῷ παραδείσῳ, ἐξ οὗ ἐκδέδληται (33) Ἀδάμ, εἰς ὃν πάλιν εἰσῆλθε διὰ τοῦ ληστοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθη ἐν τῷ παραδείσῳ· εἰς ὃν καὶ ὁ Παῦλος εἰσῆγε· ἀνοδὸν τε εἰς οὐρανοῦς, ὅπου πρόδρομος εἰσῆλθεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Κυ-

A ex Patre sine initio et ab æternitate genitum, Verbum vero non prolatum vel internum (27), non aliquid ex perfecto effluens, aut ex incompatibili natura sectum vel projectum, sed Filium per se perfectum, viventem et agentem, veram Patris imaginem, honore et gloria parenti : hæc est enim, inquit, voluntas Patris, *Ut quemadmodum Patrem honorant, ita et Filium honorent* ¹⁴ : Deum verum ex Deo vero ; uti dicit Joannes in catholicis Epistolis : *Et simus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita æterna* ¹⁵ : omnipotentem ex omnipotente, omnibus enim, quibus imperat et dominatur Pater, imperat et dominatur similiter Filius, qui totus ex toto et similis Patri existit, ut ipse ait Dominus : *Qui me videt, videt Patrem* ¹⁶. Genitus autem est modo inexplicabili et qui comprehendendi nequeat. Nam *generationem ejus quis enarrabit* ¹⁷ ? quod idem est ac si diceretur, nullus. Qui idem cum in sine sæculorum ex Patris sinu descendisset, ex inviolata Virgine Maria nostrum assumpsit hominem, Jesum Christum, cujus propriæ voluntati reliquit, ut pro nobis pateretur, quemadmodum ipse ait Dominus : *Nemo tollit animam meam a me : potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* ¹⁸. In quo homine crucifixus et mortuus pro nobis, resurrexit a mortuis, et in cælos assumptus est. Idem principium viarum nobis creatus ¹⁹, cum in terra versaretur, nobis ex tenebris lumen exhibuit, salutem ex errore, vitam ex mortuis, nec non ingressum in paradysum, ex quo Adam ejectus fuerat, et in quem idem rursus per latronem ingressus est, quemadmodum ait Dominus : *Hodie mecum eris in para-*

¹⁴ Joan. v, 23. ¹⁵ I Joan. v, 20. ¹⁶ Joan. xiv, 9.

¹⁷ Isa. liii, 8. ¹⁸ Joan. x, 18. ¹⁹ Prov. viii, 22.

(26) Seguerianus, γεγεννημένον.

(27) Hæc in Eusebianos dicta esse videntur, qui Nicææ ob vocem ὁμοούσιον subscribere renuebant. Ἐπεὶ γάρ, ut scribit Socrates *Histor. eccles.* lib. i, c. 8, ἔφασαν ὁμοούσιον εἶναι ὃ ἐκ τινός ἐστιν ἢ κατὰ μερισμὸν ἢ κατὰ βεῦσιν ἢ κατὰ προβολήν· κατὰ προβολὴν μὲν ὡς ἐκ ῥιζῶν βλάστημα, κατὰ δὲ βεῦσιν ὡς οἱ πατρικοὶ παῖδες, κατὰ μερισμὸν δὲ ὡς βύλου χρυσίδες δύο ἢ τρεῖς· οὐδὲν δὲ τούτων ἐστὶν ὁ Υἱός, διὰ τοῦτο οὐ συγκατατίθεσθαι τῇ πίστει ἔλεγον. Id est, *Nam quoniam consubstantiale illud esse aiebant quod ex alio est vel partitione, vel fluxu, vel projectu : projectu quidem ut ex radicibus germina : fluxu ut ex parentibus liberi : partitione vero ut ex auri massa due vel tres phialæ : nullo porro horum modo Filium Dei esse, idcirco in eam fidem se consentire non posse asseverabant.* Notandum tamen auctores mediæ et infimæ ætatis voce προβολή uti ad significandam processionem Spiritus sancti, ipsi quoque Joannem Damascenum, Patrem appellare προβολέα τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ut videre est lib. i *Orthod. fid.*, c. 9 et 13.

(28) Gobler. et Felckm. i anon., post εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, omissis interjectis, statim subdunt, Ἰνα, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα, etc. Ibid. Reg. post καθὼς addit φησὶ.

(29) Gobler. et Felckm. i anon., ἐν τῇ Καθολικῇ. Mox Reg., ἐν τῷ ἀληθινῷ αὐτοῦ Υἱῷ Ἰησοῦ Χρ.:τῷ, ut et habent aliqui mss. Novi Testamenti

edit. Oxon. 1675, qui tamen Υἱῷ ante αὐτοῦ præmittunt. Paulo post art. ἢ post ζωὴ deest in Seguer.

(30) Sic Reg. Gobler. et Felckm. i anon. quæ tamen duo ultimi, καὶ ὁ Υἱός, inter ἄρχει et καὶ κρατεῖ interponunt. Alii mss. et editio Commel. καὶ ὁ Υἱός omittunt.

(31) Sic Seguer. et versio Græca Isaïæ. Editi, αὐτῷ. Quæ mox sequuntur, refert Facundus Hermianensis lib. xi *Pro defensione trium capitulorum*, cap. 2, his verbis : *Dicit itaque idem beatus Athanasius in expositionem Symboli : Qui in fine sæculorum descendens ex sinu Patris, ex immaculata Virgine Maria nostrum assumpsit hominem Jesum Christum, quem pro nobis passioni tradidit.*

(32) Sic Regius ms. In aliis vero et editis quæ deest. Quæ sequuntur, habet Facundus eodem loco his verbis : *Principium viarum conditus nobis est in terra, quas (forte in qua) nobis ostendit de tenebris lumen, salutem ex errore, vitam ex mortuis, introitum ad paradysum, de quo exclusus est Adam, in quem iterum intravit per latronem, sicut dixit Dominus : Hodie mecum eris in paradiso (Luc. xxiii, 43), quo et Paulus intravit, ascensum in cælum quo præcursor pro nobis ingressus est Dominicus homo, in quo judicatorius est vivos et mortuos.*

(33) Seguer. ἐκδέδλητο. Mox Gobler. et Felckm. i anon., ὡς ἔφη ὁ Κύριος.

diso¹⁰, in quem etiam introivit ipse Paulus. Ascensum quoque in cœlum nobis paravit, quo præcursor pro nobis intravit Dœminicus homo, in quo vivos et mortuos est judicaturus.

80 2. Credimus similiter in Spiritum sanctum, qui omnia scrutatur etiam profunda Dei¹¹. Dogmatis autem omnibus quæ his contraria fuerint, anathema dicimus. Neque enim Filio Patrem agnoscimus, qui unius sit substantiæ, non vero consubstantialis, ut volunt Sabelliani, qui hoc pacto Filium penitus tollunt. Neque etiam patibile corpus, quod propter totius mundi salutem gestavit, attribuimus Patri: neque tres hypostases per seipsas divisas, ut in hominibus pro natura corporum accidit, fas est in Deo cogitare, ne, ut gentes, deorum multitudinem inducamus; sed sicut fluvius, qui ex fonte genitus, ab eodem non separatur, quamvis duæ sint illorum figuræ duove nomina. Siquidem neque Pater est Filius, neque Filius est Pater; nam Pater, Filii Pater est, et Filius, Patris est Filius. Ut enim fons non est fluvius, neque fluvius est fons, sed uterque una et eadem est aqua, quæ ex fonte permanat in fluvium; sic divinitas ex Patre in Filium absque fluxione et divisione diffunditur. Hinc dicit Dominus: *Ex Patre exivi et venia*¹². Apud Patrem autem semper is est, qui est in sinu Patris: nec unquam sinus Patris Filii divinitate est exinanitus, namque ait: *Ego eram apud eum componens*¹³. Nec vero sentimus creatum ut factum, aut ex nihilo esse rerum omnium creatorem Deum, Dei Filium, ex existente existentem, ex solo solum, cui ab æternitate ex Patre par gloria et virtus simul ingenita est: nam qui videt Filium, videt et Patrem¹⁴. Nempe omnia per Filium creata sunt: at non ipse res est creata, uti his verbis docet Paulus: *Quia in ipso creata sunt omnia, et ipse est ante omnia*¹⁵. Non autem dicit eum ante omnia creatum esse, sed esse ante omnia. Hoc igitur verbum, creatum esse, de omnibus quidem dicitur: sed esse ante omnia soli utique Filio congruit.

3. Ille itaque fetus est natura perfectus ex perfecto, ante omnes colles genitus, hoc est, ante omnem naturam ratione et intelligentia præditam, quemadmodum alibi Paulus eum vocat *primogenitum omnis*

Α ριακὸς ἄνθρωπος, ἐν φ μέλλει κρῖνέν ζῶντας καὶ νεκρούς.

2. Πιστεύομεν ὁμοίως καὶ (34) εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ πάντα ἐρευνῶν καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἀναθεματίζοντες τὰ παρὰ τοῦτο (35) φρονούντα δόγματα. Οὔτε γὰρ υἱοπάτορα φρονοῦμεν, ὡς οἱ Σαβέλλιοι λέγοντες μονοούσιον καὶ οὐχ ὁμοούσιον, καὶ ἐν τούτῳ ἀναιροῦντες τὸ εἶναι Υἱὸν· οὔτε τὸ παθητὸν σῶμα, ὃ ἐφόρεσε διὰ τὴν τοῦ παντὸς κόσμου σωτηρίαν, ἀνατίθεμεν τῷ Πατρὶ· οὔτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ' ἑαυτάς, ὡς περ σωματοφυῶς ἐπ' ἀνθρώπων, ἐστι λογίσασθαι, ἵνα μὴ πολυθεῖαν (36), ὡς τὰ ἔθνη, φρονήσωμεν· ἀλλ' ὡς περ ἐκ πηγῆς ποταμὸς γεγεννημένος οὐ διηρέθη, καίτοι δύο σχήματα καὶ δύο ὀνόματα τυγχάνοντα. Οὔτε γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱός ἐστιν, οὔτε ὁ Υἱὸς Πατὴρ ἐστιν· ὁ γὰρ Πατὴρ, Υἱοῦ Πατὴρ ἐστὶ (37)· καὶ ὁ Υἱὸς, Πατρὸς Υἱός ἐστιν. Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶν ἡ πηγὴ ποταμὸς, οὐδὲ ὁ ποταμὸς πηγὴ, ἀμφοτέρω δὲ ἐν καὶ ταῦτόν ἐστιν ὕδωρ τὸ ἐκ τῆς πηγῆς εἰς τὸν ποταμὸν μετοχετευόμενον· οὕτως ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱὸν θεότης ἀρρέυστως καὶ ἀδιαιρέτως τυγχάνει (38). Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω. Παρὰ δὲ τῷ Πατρὶ ἐστὶν αἰὲ ὁ ὢν εἰς τὸν χρόνον τοῦ Πατρὸς· οὐδέποτε δὲ ἐκενώθη ὁ κόλπος τοῦ Πατρὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, φησὶ γὰρ· Ἐγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Οὐ φρονοῦμεν δὲ κτίσμα (39) ἢ ποίημα ἢ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν τοῦ παντὸς κτίστην Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, τὸν ἐκ τοῦ ὄντος ὄντα, τὸν ἐκ τοῦ μόνου μόνον, ὡς (40) συναπαγενηνθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς αἰδίως ἢ ὁμοίᾳ δόξᾳ καὶ δυνάμει· ὁ γὰρ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα εἶρακε. Τὰ πάντα ἐξηλοντί διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθησαν· ἀλλ' οὐκ ἐστὶν αὐτὸς κτίσμα, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ Κυρίου· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων. Οὐ λέγει, δὲ ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι πρὸ πάντων ἐστὶ· τὸ γοῦν ἐκτίσθαι ἐπὶ πάντων κεῖται· τὸ δὲ, ἐστὶ πρὸ πάντων, μόνῳ τῷ Υἱῷ ἀρμόττει.

3. Γέννημα τοίνυν κατὰ φύσιν ἐκ τελείου τέλειόν ἐστι, πρὸ πάντων βουῶν γεννηθὲν, τουτέστι πρὸ πάσης λογικῆς καὶ νοερᾶς οὐσίας, ὡς καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησὶν αὐτὸν ὁ Παῦλος (41) *πρωτότοκος πάσης*

¹⁰ Luc. xxiii, 45. ¹¹ I Cor. ii, 10. ¹² Joan. xvi, 28. ¹³ Prov. viii, 30. ¹⁴ Joan. xiv, 9. ¹⁵ Coloss. i, 16.

(34) Καὶ abest a Seguer. Gobler. et Felckm. 1 D cum reddit: cui ut ab æterno ex Patre genito par gloria et potestas. An forte φ̄ pro ὡς legerit? Nos ita vertimus quasi φ̄ legendum esset: nam ex particula ὡς nullus rectus sensus, ut nobis quidem videtur, elici potest. Nostram autem conjecturam non parum confirmant quæ subjiciuntur verba, Ὁ γὰρ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν, etc. Nam qui videt Filium, videt et Patrem. Inde enim clarum est hic significari, Filio ex Patre similem adeo gloriam et virtutem esse ab æternitate genitam, ut qui viderit Filium, viderit simul et Patrem.

(35) Gobler. et Felckman., ταῦτα. Mox Reg. et Seguer. Υἱοπάτορα habent: alii vero et editi, Υἱοπατέρα.

(36) Seguer. πολυθεῖαν. Id. mox, γεγεννημένος.

(37) Ἐστὶ hic et mox abest a Goblariano et Felckmanni 1 anonymo.

(38) Reg., τυχόν, mendose.

(39) In mss. Reg. et Seguer. particula καί, quam hic alii et editi addunt, nulla est.

(40) Sic mss. Seguer. et Reg. quos ipsi vidimus, atque etiam editi. Nullam quoque hic mss. discrepantiam affert Felckmannus, Nannius sic hunc lo-

(41) Αὐτὸν ὁ Παῦλος abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

κτίσεως. Ἀλλὰ πρωτότοκον εἰπὼν (42), δηλοῖ μὴ εἶναι αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα τοῦ Πατρὸς· ζένον γὰρ ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι κτίσμα. Τὰ γὰρ πάντα ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς αἰδίως ἐγεννήθη· διὸ πρωτότοκος ἐστὶ πάσης κτίσεως ὁ Θεὸς Λόγος, ἀτρέπτως ἐξ ἀτρέπτου. Ἔστι τοίνυν τὸ (43) ὁ δὲ ἡμᾶς ἐφόρσε σῶμα κτίσμα περὶ οὗ λέγει Ἱερεμίας κατὰ τὴν εὐαγγελίαν Ἐβδομήκοντα ἐρμηνευτῶν (44) ἔκδοσιν· Κύριος ἡμῶν ἐκτίσεν εἰς καταφύτευμα σωτηρίαν καινὴν, ἐν ἣ σωτηρία περιελεύσονται ἄνθρωποι. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, περὶ τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ κεῖται· Ἐκτίσε Κύριος καιρὸν ἐν τῇ θηλείᾳ. Ἡ δὲ κτισθεῖσα ἡμῶν εἰς καταφύτευμα σωτηρία (45) καινὴ καὶ οὐ παλαιά, ἡμῶν τε καὶ οὐ πρὸ ἡμῶν, Ἰησοῦς ἐστὶν (46), ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα γενόμενος ἄνθρωπος, ὃς ἐρμηνεύεται πᾶσι μὲν σωτηρία, πᾶσι δὲ Σωτῆρ. Ἔστι δὲ ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἡ σωτηρία, ὃν τρόπον ἐκ τοῦ φωτὸς ὁ φωτισμός. Ἡ οὖν ἐκ τοῦ Σωτῆρος σωτηρία κτισθεῖσα καινὴ, καθὼς λέγει Ἱερεμίας, ἐκτίσεν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ ὡς Ἀκύλας φησὶν, Ἐκτίσε Κύριος καιρὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, ποτέστιν ἐν τῇ Μαρίας. Οὐδὲν γὰρ ἐκτίσθη καιρὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας τεχθὲν ἀνευ συνουσίας Κυριακῶν σῶμα, ὡς καὶ ἐν Παροιμίαις ἐκ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ (47) λέγει· Κύριος ἐκτίσθη με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Οὐ λέγει δὲ, πρὸ ἔργων ἐκτίσέ με, ἵνα μὴ τις εἰς τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ἐκλάβοι τὸ ῥητόν.

4. Ἐκάτερα τοίνυν τὰ περὶ τὸ κτίσμα ῥητὰ σωματικῶς εἰς τὸν Ἰησοῦν γέγραπται· ἀρχὴ γὰρ ὁδῶν ἐκτίσθη ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος, ὃν (48) εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ἐφάνερωσε. Διὰ τούτου γὰρ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἔχομεν προσαγωγήν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ ὁδός, ἡ πρὸς τὸν Πατέρα ἀνάγουσα ἡμᾶς (49). Ὁδὸς δὲ σωματικῶν τί ἐστὶ θεάμα, ἥτις ἐστὶν ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος. Τὰ πάντα γοῦν ἐκτίσεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ ὢν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα. Οὐδὲν γὰρ τῶν κτισμάτων ἐκτίσέ τι ἴσον ἢ ὁμοιον ἑαυτῷ· Πατρὶ δὲ ἔοικε τὸ γεννᾶν, τεχνίτη δὲ τὸ κτίζειν. Πόημα γοῦν ἐστὶ καὶ κτίσμα (50) τὸ ὁ δὲ ἡμᾶς ἐφόρσε σῶμα ὁ Κύριος, ὁ

⁴² Coloss. i, 15. ⁴⁷ Jerem. xxxi, 22. ⁴⁸ Prov. viii, 22. ⁴⁹ Ephes. ii, 18.

(42) Seguer. omittit εἰπὼν. Gobler. et Felckm. 1 anon., omisso εἰπὼν, δηλῶν habent. In Reg. pro δηλοῖ, δηλῶν legitur.

(43) Sic Regius, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii cum editis τὸ omittunt : editique præterea δι' ἡμᾶς post ἐφόρσε habent.

(44) Ἐρμηνευτῶν deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Hic porro locus sic in Hebræo legitur :

בְּרֵאשִׁית יְהוָה יָצַר אֱנוֹשׁ אֶת הָאָדָם

id est, *Creavit Deus novum in terra, femina circumdabit virum.*

(45) Sic Seguer. Cæteri vero et editi, σωτηρίας καινὴν, m'n'ose.

(46) Ἰησοῦ, unde nomen Jesus a verbo, ἔγωγε, proprie quidem est salus : et nomen proprium inde deductum recte *Salvator* vertitur. Hinc Hieronymus lib. i *Commentarior. in Matth.* : *Jesus Hebræo sermone Salvator dicitur.* Hunc locum Facundus Hernian. loco supra laudato his verbis refert : *Ea vero salus, quæ nobis condita est ad plantationem nostram, nova*

creaturæ ⁴⁶. Verum cum primogenitum dixit, illum non creatum esse, sed fetum esse Patris significavit. Siquidem alienum est ab ejus divinitate, rem creatam ipsum dici. Omnia enim a Patre per Filium creata sunt : solus autem Filius ab æternitate ex Patre genitus est, unde Deus Verbum primogenitus est omnium creaturæ, immutabilis ex immutabili. Itaque corpus quod quidem propter nos assumpsit, res creata est, de quo dicit Jeremias juxta Septuaginta interpretum editionem : *Dominus creavit nobis in plantationem salutem novam, in qua salute homines circumdabit* ⁴⁷. Interprete autem Aquila : *Creavit Dominus novum in femina.* Creata porro nobis in plantationem salus nova et non antiqua, nobis et non ante nos, Jesus est, qui quatenus *Salvator*, factus **SI** est homo, quæ quidem vox, *Jesus*, aliquando salus, aliquando *Salvator* redditur. Est autem ex Salvatore salus, ut ex lumine illuminatio. Itaque nova ex Salvatore creata salus, ut loquitur Jeremias, nobis salutem novam creavit, vel, ut vertit Aquila, *Creavit Dominus novum in femina*, id est in Maria. Nihil enim novum in femina creatum est, nisi Dominicum corpus, quod Maria virgo absque concubitu peperit, ut ex persona Jesu in Proverbiis legitur : *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* ⁴⁸. Non dicit, ante opera creavit me, ne quis id ad divinitatem Filii referret.

4. Utrumque ergo illud de re creata dictum, de Jesu secundum corpus scriptum est. Siquidem principium viarum creatus est Dominicus homo, quem nobis nostræ salutis procurandæ causa exhibuit. Nam per ipsum habemus accessum ad Patrem ⁴⁹ : ipse enim est via quæ nos ad Patrem ducit. Via autem corporeum quiddam est quod oculis cernitur, estque ipse Dominicus homo. Omnia ergo creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est, sed genitum. Namque nulla res creata aliquid æquale vel simile sibi ipsi potest creare : sed Patris est generare, et artificis creare. Itaque res

est et non vetus, nobis et non eis, qui ante nos. Jesus qui juxta Salvatorem factus est homo, qui interpretatur pastor, salus, interdum etiam Salvator. Hæc ibi perperam e Græco reddita.

(47) Goblerianus et Felckm. primus anonymus, τοῦ Υἱοῦ.

(48) Basiliensis ms. ὄν.

(49) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. Cæteri vero et editi post ὁδὸς addunt καθὼς λέγει, Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, et præterea Reg. ante καθὼς habet καὶ ἡ ἀλήθεια. Ibid. Seguer. ἡμᾶς habet : cæteri et editi ἡμᾶς, nec observat Felckmannus an ἡμᾶς legatur in Gobler. et 1, ut vocat, anonymo, quemadmodum utique legi debet.

(50) Regius, ὄν, omisso καὶ sequente. Idem Seguerianus, Goblerianus, et Felckmann 1 anonymus, habent τὸ ὁ δὲ ἡμᾶς. Cæteri et editi τὸ omittunt. Mox hæc verba, ὁ Κύριος, ὃ ἐγεννήθη ἡμῶν, desunt in Regio ms. Ibidem Basiliensis habet ἐγεννήθη.

facta et creata est corpus, quod propter nos gesta-
vit Dominus, *Quod genitum nobis est*, ut ait Paulus,
*a Deo sapientia et sanctificatio et justitia et redem-
ptio*³⁰; quamvis ante nos atque rem quamlibet crea-
tam et fuerit et sit Verbum, Patris sapientia (51).
Sanctus autem Spiritus qui a Patre procedit, sem-
per est in manibus Patris mittentis, et ferentis
Filii, per quem scilicet omnia replevit. Pater igitur
qui ex seipso esse, ut ita loquar, continet, Filium,
uti diximus, genuit, non creavit, non secus ac flu-
vium ex fonte, germen ex radice, et splendorem
ex luce, quæ individua esse, natura ipsa agnoscit.
Per ipsum autem sit Patri gloria, potestas et ma-
jestas ante omnia sæcula, et in omnia sæcula sæ-
culorum. Amen

Α ἐγεννήθη ἡμῖν, ὡς φησιν ὁ Παῦλος, ἀπὸ Θεοῦ σο-
φία καὶ ἀγασμός καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρω-
σις· καίπερ πρὸς ἡμῶν καὶ πάσης κτίσεως σοφία τοῦ
Πατρὸς ἦν ὁ Λόγος καὶ ἔστι. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα,
ἐκπόρευμα ὄν τοῦ Πατρὸς, αἰεὶ ἔστιν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ
πέμποντος Πατρὸς καὶ τοῦ φέροντος Υἱοῦ, δι' οὗ
ἐπλήρωσε τὰ πάντα. Ὁ Πατήρ, συνέχων (52) ἐξ ἑαυ-
τοῦ τὸ εἶναι, ἐγέννησε τὸν Υἱόν, ὡς ἔφαμεν, καὶ οὐκ
ἔκτισεν, ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ ὡς βλαστὸν ἀπὸ
βέλεως, καὶ ὡς ἀπαύγασμα ἀπὸ φωτός, ἀ οὐδὲν ἢ
φύσις ἀδιάρητα· δι' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, με-
γαλοσύνη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων (53), καὶ εἰς τοὺς
σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ADMONITIO IN SEQUEM TRACTATUM.

In Tractatu sequenti pravam Eusebii Eusebianorumque interpretationem in hæc Christi Domini verba,
*Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*³¹, refellit sanctus Athanasius. Illi enim ex his verbis Filium Dei
nec æternum nec ex Patre esse concludebant: sed falsam hæreticorum commentationem esse ostendit
sanctus doctor, nec hæc verba posse intelligi, nisi de Verbi divini incarnatione, in qua scilicet huma-
num genus peccato primi parentis sauciatur et corruptum, illi ut medico, ut vitæ, ut luci, ut rationi
sanandum auditum est, ut nimirum quemadmodum omnia per ipsum facta fuerant, sic in ipso instaura-
rentur ac reficerentur. Postea ejusdem Verbi cum Patre unitatem probat ex his verbis Joannis xvi, 15,
Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt: inde enim sequi omnia, quæ sunt in Patre, esse quoque in
Filio: ac proinde cum æternus sit Pater, æternum quoque esse Filium: et ut de Patre non potest dici,
fuit aliquando tempus cum non esset, vel ex nihilo, ita nec hæc de Filio fas esse suspicari. Addit Do-
minum caute dixisse, *quæcunque habet Pater*, ne videlicet ipse, Pater esse crederetur, atque adeo his
etiam verbis Sabellii errorem manifeste everti. Postremo aliud Arianorum commentum dissolvit Athana-
sius. Illi nempe ut suam hæresim stabilirent, fingebant cherubim et seraphim ter vocem *Sanctus* diversæ
proferre, prima scilicet vice, magna voce, ut Dominum indicarent; secunda minus clara, ut subjectionem
aliquam significarent, denique tertia vice, voce submissa, ut inferiorem adhuc ordinem denotarent.
Verum hanc interpretationem commentitiam esse convincit sanctus doctor, docetque trina illa vocis
Sanctus iterationes tres perfectas sanctissimæ Trinitatis hypostases significari, una autem vocis *Dominus*
pronuntiatione unam ejusdem designari substantiam. Porro hæc eadem loca, *Omnia mihi tradita*³² *sunt a
Patre*, et, *omnia quæcunque habet Pater, mea sunt*, eodem sensu iisdemque fere verbis explicat Oratione
tertia, alias quarta, contra Arianos.

De tempore quo scriptus sit iste tractatus, hoc unum certum habemus, ante obitum Eusebii Nicome-
diensis, id est ante annum 343 fuisse compositum: siquidem eo adhuc vivente esse editum constat ex
ipso exordio. An item integer sit, forte possit quis in dubium vocare ex his primis verbis, καὶ τοῦτο οὐ
νοήσαντες, etc., quæ nimirum, alia quædam jam præmissa videntur supponere. Præterea prima tantum
pars loci propositi hic explicatur, nihilque omnino dicitur de alia ejusdem parte, quamvis totus locus in
titulo veluti explicandus proponatur. Verum ad hæc responderi potest ipsum ex Evangelio Matthæi locum,
quem exponendum suscipit sanctus Athanasius, instar exordii esse, ac proinde eum recte exordiri ut hic
habetur: deinde integrum licet in titulo locum retulerit, quia nempe totum id erat capitulum, non inde
tamen sequi totum quoque debuisse explicare. Hinc ipse in exordio solam primam partem sibi contra
Arianos explicandam assumit.

IN ILLUD:

Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo no-

³⁰ I Cor. i, 30. ³¹ Matth. xi, 27.

(51) Similia habentur in epistola de sententia
Dionysii.

(52) Reg., ὁ συνέχων. Editio Cornmel. et 6 mss.
Fleclm. mendose habent, συνέχων. Mox Scguer., ὡς

B

EIS TO,

Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ

ἔφημεν.

(53) Gobl. et Fleclm. 1 anonym., κράτος εἰς
τοὺς αἰῶνας. Ἀμφν. In fine τῶν αἰώνων deest in Re-
gio ms.

οὐδαίς γινώσκει (54), τίς ἐστίν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Ἀ Πατήρ· καὶ τίς ἐστίν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὅ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι.

1. Καὶ τοῦτο οὐ νοήσαντες οἱ τῆς αἰρέσεως Ἀρειοῦ Εὐσεβίου τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν Κύριον· φασὶ γὰρ· Εἰ τὰ πάντα παρεδόθη (πάντα λέγοντες τὴν κυριότητα τῆς κτίσεως), ἦν ποτε, ὅτε οὐκ εἶχεν αὐτά. Εἰ δὲ οὐκ εἶχεν, οὐκ ἐστίν ἐκ τοῦ Πατρὸς· Εἰ γὰρ ἦν, εἶχεν ἂν αὐτὰ ἀεὶ ἐξ αὐτοῦ ὦν, καὶ χρεῖαν οὐκ εἶχε τοῦ λαβεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καὶ (55) ἐκ τούτου μᾶλλον ἢ ἀνοια αὐτῶν ἐλεγχθήσεται. Οὐ γὰρ τοῦ ἀρχειν τῆς κτίσεως, ἣ τοῦ ἐπιστατεῖν τῶν ποιημάτων, σημαντικόν ἐστι τὸ ῥητὸν, ἀλλὰ τινα νοῦν τῆς οἰκονομίας δηλωσαι θέλει. Εἰ γὰρ, ὅτε ἔλεγε, παρεδόθη αὐτῷ, δηλὸν ἐστὶ (56) πρὸ τοῦ λάβῃ, κενὴ ἦν ἡ κτίσις τοῦ Λόγου. Καὶ ποῦ τὸ, *Τὰ πάντα ἐκ' αὐτῷ συνέστηκεν*; Εἰ δὲ, ἅμα τῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν, παρεδόθη αὐτῷ πᾶσα (57)· χρεῖα οὐκ ἦν παρεδόσεως· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περιττὸν τὸ παραδίδοσθαι τῷ Κυρίῳ ταῦτα, ὦν αὐτός ἐστι δημιουργός. Κύριος γὰρ ἦν τῶν γινομένων ἐν τῷ ποιεῖν αὐτά. Ἀλλὰ καὶ εἰ (58) μετὰ τὸ γενέσθαι παρεδόθη αὐτῷ, σκόπει τὸ ἄτοπον. Εἰ γὰρ παρεδόθη, καὶ ἀνεχώρησεν ὁ Πατήρ λαβόντος τούτου· καὶ κινδυνεύομεν εἰς τὰς τιων μυθολογίας ἐμπεσεῖν, ὅτι, τοῦτω παραδούς, αὐτὸς ἀπέστη. Ἡ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἔχοντος, ἔχει καὶ ὁ Πατήρ, ἔδει μὴ εἰπεῖν, *παραδόθη*, ἀλλ' ὅτι προσελάθετο κοινωνῶν, ὡς Παῦλος τὸν Σιλουανόν. Ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἄτοπον τοῦτο· οὐ γὰρ ἐνδεὴς ὁ Θεός, οὐδὲ διὰ χρεῖαν προσελάθετο τὸν Υἱὸν εἰς βοήθειαν· ἀλλὰ, Πατήρ ὦν τοῦ Λόγου, πάντα δι' αὐτοῦ ποιεῖ, καὶ οὐ παραδίδωσιν αὐτῷ κτίσιν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῆς κτίσεως προνοεῖ, ὥστε μὴδὲ στρουθίον ἀνευ τοῦ Πατρὸς πεσεῖν εἰς τὴν γῆν, μὴδὲ τὸν χόρτον ἀμφιένυσθαι ἀνευ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐργαζομένου τοῦ Πατρὸς, ἐργάζεσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ἕως ἄρτι. Οὐκοῦν τῶν ἀσεθῶν τὸ φρόνημα μάταιον. Οὐ γὰρ, ὡς νοοῦσιν, ἐστίν, ἀλλὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ ῥητόν.

nia per ipsum facit; neque illi res creatas tradit, sed per ipsum et in ipso rebus creatis providet, ita ut nec passerculus sine Patre cadat super terram²⁴, nec fenum sine Deo vestiatur²⁵, et Patre operante Filius quoque usque in modo operetur²⁶. Vana itaque et futilis est impiorum interpretatio. Nec enim verba de quibus agitur, perinde ut ipsi explicant, debent intelligi, sed humanam Verbi dispensationem significant.

2. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμαρτε καὶ πέπτωκεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ πεσόντος αὐτοῦ τὰ πάντα τετάραται, ὁ θάνατος ἴσχυεν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωυσέως (59), ἡ γῆ κεκατήραται, ὁ ἕξθης ἠνοίγη, ὁ παράδεισος ἐκλείσθη, ὁ οὐρανὸς ἐθυμώθη, καὶ τέλος ἐφθάρη ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀπεκτηνώθη, ὁ δὲ

²⁴ Matth. xi, 27. ²⁵ Coloss. i, 17. ²⁶ Matth. x, 29. ²⁷ Psal. xlvi, 13.

(54) Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii et editi, ἐπιγινώσκει. lid. mox καὶ habent; alii vero et editi ἡ Ἰραειρεγα in editis consuetus præfigitur titulus, τοῦ ἐν ἁγίοις, etc., quæ absunt a Reg. et Seguer.

(55) Sic Reg. et Seguer. In aliis et editis καὶ deest.

(56) Sic Seguer. Alii 'antem et editi, δηλονότι. Paulo post pro ἐπ' αὐτῷ, Basil. habet ἐν αὐτῷ.

vit quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare²⁷.

1. Id quoque non intelligentes Aarii hæresis sectatores Eusebius ejusque gregales, impie in Dominum agunt. Siquidem illi hac voce omnia rerum creatarum dominatum comprehendentes, ad hunc modum argumentantur: Si omnia ei tradita sunt, fuit ergo aliquando tempus, cum illa non habuerit. Quod si aliquando non habuit, non est ex Patre. Nam si ex Patre esset, illa profecto semper habuisset, quippe qui esset ex Patre, nec prouide ea accipere illi fuisset necesse. Verum inde etiam facilius eorum insipientiam convincere licebit. Nec enim rerum creatarum sive factarum dominatum et principatum denotat vox illa, sed quemdam dispensationis sensum includit. Si enim cum verba illa protulit, omnia tunc ei sunt tradita, manifestum est Verbi inutilem fuisse creationem, antequam ea acciperet. Quod si ita est, qui verum potest esse, quod de illo dicitur: *Omnia in ipso constant*²⁷? si vero tunc cum fiebant res creatæ, omnes illi traditas fuisse dicatur, id sane non necesse fuit, siquidem omnia per ipsum facta sunt; ac prouide supervacaneum fuit illa Domino tradidit, quorum ipse erat opifex. Nam vere rerum, quæ fiebant, Dominus erat cum eas ipse faceret. Quod si illas postquam factæ sunt traditas ei esse contendunt, vide quam id sit absurdum. Si enim illi traditæ sunt, eoque accipiente recessit Pater, periculum sane est ne in quorundam fabulas incidamus, ut scilicet putemus Patrem, postquam omnia Verbo tradidit, ab hisdem ipsum discessisse. Vel si habente Filio, habet quoque Pater, non dicendum erat, *Tradita sunt*: sed quod Filium socium assumpsit, uti Paulus Silvanum. Verum hoc etiam magis absurdum est, nec enim ulla re indiget Deus, nec inopiæ causa Filium socium sibi et adiutorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, conjunctorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, conjunctorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, conjunctorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, conjunctorem adjunxit.

2. Postea enim quam peccavit et cecidit homo, eoque cadente omnia sunt perturbata, mors ab Adam usque ad Moysen invaluit²⁷, maledicta est terra, inferi aperti sunt, clausus est paradusis, cœli infensi nobis sunt facti, ac denique corruptus est homo et jumentis similis⁸³ effectus est²⁸, quæ

²⁸ Matth. vi, 30. ²⁹ Joan. v, 17. ³⁰ Rom. v, 14.

(57) Sic Reg. Seguer. et Basil. Alii vero et editi, πάντα.

(58) Basil. καὶ post et addit: Reg. et Seguer. ante et.

(59) Sic Reg. Seguer. et Basil., ut et habetur Rom. v, 14. Alii et editi habent Χριστοῦ. lidem mss. ἴσχυον ibidem habent; alii et editi, ἴσχυεν.

quidem diabolo causa fuit, cur nobis deinceps insultaret. Tunc ergo benignus Deus hominem ad sui imaginem creatum perire nolens dixit: *Quem mittam, et quis ibit?* Cunctis autem tacentibus dixit Filius: *Ecce ego, mitte me*³⁹. Tum Pater, vade dicens, hominem Filio tradidit, ut scilicet ipse caro fieret, et assumptam carnem totam penitus renovaret. Ilfi, inquam, homo traditus est tanquam medico, ut morsum quem ipsi serpens inflixerat, curaret: tanquam vitæ, ut mortuum excitaret: tanquam luci, ut ejus tenebras illuminaret: tanquam rationi, ut ejusdem rationem restitueret. Ut igitur cuncta ei sunt tradita et factus est homo, omnia statim emendata et perfecta sunt. Terra pro maledictione benedictionem accepit, latroni reseratus est paradisi, inferi tremuerunt, et his qui morui erant excitatis, aperta sunt monumenta: denique portæ cœli elevatae sunt⁴⁰, ut ille qui est ex Fidem adveniret⁴¹. Certe ipse Salvator explicans quoniam modo omnia sibi tradita fuerint, mox, ut apud Matthæum legitur, subjecit: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*⁴²: mihi enim traditi estis, ut labore defessos reficiam et mortuos revocem ad vitam. Cui et illud conrinit quod habet Joannes: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus*⁴³. Dedit enim ut quemadmodum omnia per ipsum facta sunt, sic in ipso omnia possent instaurari. Siquidem non idcirco omnia ei tradita sunt, ut ex paupere dives fieret, neque omnia accepit, ut potestatem quam non habebat acciperet, absit! sed potius ut omnia, tanquam Salvator, instauraret. Nempe decebat creationis quidem exordium per ipsum fieri⁴⁴, ut res existerent: earum autem instauracionem, in ipso⁴⁵; quæ sane verba inter se differunt. Nam initio quidem omnia per ipsum facta sunt ut essent: postea vero, ubi omnia defecerunt, Verbum caro factum est, quia scilicet induit, ut in ipso omnia reficerentur. Siquidem ipse patiando nos recreavit, esuriendo nutritiv, et ad inferos descendendo sursum extulit. Tunc ergo cum omnia fierent, jubentis fiebant imperio, ut hæc verba indicant, *producant, fiat*⁴⁶. At in rerum instauracione omnia ei tradi decuit, ut ipse homo fieret, et omnia in eo renovarentur; homo enim quatenus in illo erat, vivificabatur. Nam Verbum ideo se homini conjunxit, ut nihil amplius contra hominem valeret maledictio. Ilinc

³⁹ Isa. vi, 8. ⁴⁰ Psal. cxliii, 7. ⁴¹ Isa. lxxiii, 1. ⁴² Ephes. i, 10. ⁴³ Genes. i, 3 seqq.

(60) Reg. Seguer. et Basil., *ὄτε*. Alii et editi, *ὁ δέ*.

(61) Goblerianus, *τὸν νεκρόν*.

(62) Τῷ ληστῇ habent Reg. Seguer. et Basil. editi vero et alii omitunt.

(63) Εὐθύς addunt Reg. et Seguer., sed alii et editi omitunt. Mox iidem et Basil. habent *φησί*. Editi, *ἐφη*.

(64) Sic Reg. et Seguer. Alii et editi, *κοπιώσαντας*. Paulo post pro τούτῳ, Gobler. et Felckm. 4 *ἡνουν*. habent τούτο. Ibidem hæc verba, *παρὰ τῷ Ἰωάννῃ*

(60) διάβολος ἐνήλετο καθ' ἡμῶν. Τότε δὲ ὁ Θεὸς φιλόανθρωπος ὢν καὶ μὴ θέλων ἀπολέσθαι τὸν καθ' εἰκόνα ἀνθρώπων, ἔλεγε· *Τίνα ἀποστελέω, καὶ τίς πορεύσεται;* Πάντων τε σιωπῶντων, ὁ Υἱὸς ἔλεγεν· *Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με*· καὶ δὴ τότε λέγων, *βάδιζε, παρέδωκεν αὐτῷ τὸν ἀνθρώπον, ἵνα γένηται αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ, καὶ παραλαβὼν τὴν σάρκα κατὰ πάντα διορθώσεται. Παρεδόθη γὰρ αὐτῷ, ὡς ἱατρῷ, θεραπεύσαι τὸ δῆγμα τοῦ θφρωσ· ὡς ζωῇ, ἀνεγείραι τὸ νεκρόν (61)· ὡς φωτὶ, καταυγᾶσαι τὸ σκότος· καὶ λόγῳ ὄντι, ἀνακαινίσαι τὸ λογικόν. Ὡς γοῦν παρεδόθη αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ γέγονεν ἀνθρώπος, εὐθύς διορθώθη καὶ ἐτελειώθη τὰ ὅλα· ἡ γῆ ἀντὶ κατάρας εὐλόγηται, ὁ παράδεισος ἡνοίγη τῷ ληστῇ (62), ὁ ἔδης ἐπηξε, καὶ τὰ μνημεῖα ἡνοίγη, ἐγειρομένων τῶν νεκρῶν, αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ ἐπήρθησαν, ἵν' ὁ ἐξ Ἐδῶμ παραγένηται. Ἀμέλει τὸ πῶς παρεδόθη αὐτῷ πάντα, σημαίνει θέλων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἐπήγαγεν εὐθύς (63), ὡς ὁ Ματθαῖὸς φησιν· *Δεῦτε πρὸς μέ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς*· παρεδόθητε γὰρ μοι, ἵνα κοπιᾶντας (64) ἀναπαύσω, καὶ νεκρωθέντας ζωοποιήσω. Συνάδει δὲ τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενον· *Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ*. Δέδωκε γὰρ, ἵν' ὡσπερ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῆναι δυναθῇ. Οὐ γὰρ, ἵν' ἐκ πτωχοῦ πλούσιος γένηται, παρεδόθη αὐτῷ (65), οὐδ' ἵνα, ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάθῃ ἐξουσίαν, παρέλαβε τὰ πάντα, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἵνα μᾶλλον, ὡς Σωτὴρ, τὰ πάντα διορθώσεται (66). Ἐπρεπε μὲν γὰρ τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας δι' αὐτοῦ γενέσθαι εἰς τὸ εἶναι· αὐτὰ, τὴν δὲ διορθώσιν ἐν αὐτῷ, ἐχουσῶν διαφορὰν τῶν λέξεων. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ δι' αὐτοῦ γέγονεν εἰς τὸ εἶναι· ὕστερον δὲ, πεσόντων πάντων, γέγονεν ὁ Λόγος σὰρξ, καὶ ἐνεδύσατο αὐτὴν, ἵν' ἐν αὐτῷ τὰ ὅλα κατορθωθῇ. Πάστων γὰρ αὐτὸς ἡμᾶς ἀνέπαυσε (67), καὶ πεινῶν αὐτὸς ἡμᾶς ἐκρέφε, καὶ εἰς τὸν ἄδην καταβαλῶν ἡμᾶς ἀνέφερε. Τότε γοῦν γινόμενων πάντων πρόσταγμα ἦν τὸ γενέσθαι, ὅσον τὸ, *ἐξαγαθῆαι, καὶ, γενέσθω*· ἐπὶ δὲ τῇ διορθώσει παραδοθῆναι πάντα ἐπρεπε, ἵν' αὐτὸς γένηται ἀνθρώπος, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῇ. Ἐν αὐτῷ γὰρ ὢν ὁ ἀνθρώπος, ἐζωοποιεῖτο· διὰ τοῦτο γὰρ συνεπλάκη ὁ Λόγος τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα ἡ κατάρα μηκέτι ἰσχύσῃ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἐδόμηκαστῷ πρώτῳ ψαλμῷ τοῦς*

⁴⁴ Matth. xi, 28. ⁴⁵ Joan. iii, 35. ⁴⁶ Joan. i, 3.

κείμενον habent Reg. Seguer. et Basil., quæ alii et editi omitunt.

(65) Reg. Seguer. et Basil. post γένηται, addunt παρεδόθη αὐτῷ, quæ alii et editi omitunt. Ibid. Reg. et Seguer., ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάθῃ ἐξουσίαν. Alii et editi, ὡς μὴ ἔχων, ἐξουσίαν λάθῃ.

(66) Sic Reg. Seguer. Basil. et Gobler. Alii vero et editi, διορθώσῃ.

(67) Sic Seguer. et Gobler. At Reg., ἀνέπαυσε. Editi et alii, ἀνέλαβε.

ὄξινώντας φασί (68) τον Θεόν περί του ἀνθρωπιού γένους, Ὁ Θεός, τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δὲς, ἵνα καὶ τὸ καθ' ἡμῶν κρίμα τοῦ θανάτου, ὅπερ ἦν καθ' ἡμῶν, παραδοθῆ τῷ Υἱῷ, καὶ λοιπὸν αὐτὸς ἐν αὐτῷ αὐτὸ ἐξαφανίσῃ, ἀπαθανῶν ὑπὲρ ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ σημαίνων καὶ αὐτὸς ἐλεγεν ἐν τῷ ὄγδοηκοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ· *Ἐπ' ἐμὲ ἐπεστηρίχθη ὁ θυμὸς σου.* Τὸν γὰρ καθ' ἡμῶν θυμὸν αὐτὸς ἐβάσταζεν, ὡς (69) καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ· *Κύριος ἀνταποδώσει ὑπὲρ ἐμοῦ.*

3. Οὕτω μὲν οὖν πάντα παραδεδοῦσθαι τῷ Σωτῆρι νοεῖν ἔξεστι, καὶ εἰ δεῖ νοήσαντα πάλιν εἰπεῖν (70), παραδεδοῦσθαι αὐτῷ ὅπερ οὐκ εἶχεν. Οὐ γὰρ ἦν ἄνθρωπος πρὸ τούτου, ἀλλὰ γέγονε διὰ τὸ σῶσαι τοῦτον. Καὶ οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ σὰρξ ὁ Λόγος, ἀλλ' ὕστερον γέγονε σὰρξ, ἐν ἣ καὶ τὴν πρὸς ὑμᾶς ἔχθραν διήλλαξε κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἵνα τοὺς δύο κτίσει εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκατάλαξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Ἄ μένοι ἔχει ὁ Πατήρ, ταῦτα (71) καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, ὡς ἐν τῷ Ἰωάννη ψαλμῷ· *Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστί, κίενυ γε καλῶς ἐχόντων τῶν ῥημάτων.* Ὅτε μὲν γὰρ ὅπερ οὐκ ἦν ἐγένετο, παραδίδεται αὐτῷ τὰ πάντα· ὅτε δὲ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνόητα σημεῖνα βούλεται, οὐ κρύπτει, ἀλλὰ διδάσκει λέγων· *Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστί.* Καὶ τὴν ἀκριβείαν χρῆ θαυμάζειν τοῦ λόγου. Οὐ γὰρ εἶρηκε, *Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, δέδωκε* (72) μοι, ἵνα μὴ, ὡς ποτε μὴ ἔχων, δευχθῆ· ἀλλ' ὅτι *ἐμὰ ἐστί.* Ὅντων γὰρ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ἐξουσίᾳ τούτων, ἐστὶν ὁμοίως ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ. Τί δὲ ἔχει ὁ Πατήρ, ἐξεταστέον πάλιν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν κτίσιν σημαίνει, οὐδὲν ἄρα εἶχε πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ φαίνεται προσλαμβάνων ἀπὸ τῆς κτίσεως. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τοῦτο νοεῖν! Ὡς γὰρ ἐστὶν αὐτὸς πρὸ τῆς κτίσεως, οὕτω καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἔχει ἅπερ ἔχει, ἅτινα καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι πιστεύομεν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός, ἄρα ἂν τὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Ἀνατρέπων δὲ τὸ ῥητὸν ἐστὶ τοῦτο τὴν πᾶν κακοδόξων πονηρίαν λεγόντων· *Ἐἰ πάντα παραδέδοται τῷ Υἱῷ, ἄρα κέλευται ὁ Πατήρ τῆς πᾶν παραδοθέντων ἐξουσίας, ἐπειδὴ κατέστησεν ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν Υἱόν· Καὶ γὰρ ὁ Πατήρ οὐδένα κρινεῖ, πᾶσαν δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ.* Ἀλλ' ἐμφραττέσθω τὰ στόματα τῶν λαλούντων τὰ ἄδικα· οὐ γὰρ, ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, αὐτὸς τῆς δεσποτίας ἐψίλωται· οὐδ' ὅτι πάντα παραδεδοῦσθαι τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰρηται, αὐτὸς οὐκ ἐστὶν ἐπὶ πάντων· χωρίζοντων δὲ σαφῶς τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀχώριστον (73) τῇ φύσει, εἰ καὶ τοῖς λόγοις οὗτοι μεμηνότες χωρίζουσιν, οὐ

A qui psalmo septuagesimo primo, Deo pro humano genere suppl. cant, hæc aiunt: *Deus, iudicium tuum regi da* 67, ut et iudicium mortis contra nos prolatum Filio detur et ipse pro nobis moriens, illud in seipso delet. Hoc enim ipse significans, in octogesimo septimo psalmo ait: *Super me confirmatus est furor tuus* 68. Siquidem ipse furorem portavit, quo Deus in nos inflammatus erat, ut et in psalmo centesimo tricesimo septimo dicit: *Dominus retribuet pro me* 69.

3. Itaque eo sensu omnia Salvatore tradita esse licet intelligere, quæ si rursus explicare opus sit, verè ea quæ non habebat, ipsi sunt tradita. Nec enim antea homo erat, sed homo ipse factus est, ut hominem solum faceret. Nec in principio Verbum in carne erat, sed postea caro factum est, in qua Dei in nos inimicitias, iuxta Apostolum, reconciliavit, et legem mandatorum decretis evacuavit, ut duos conderet in unum novum hominem, faciens pacem, et ambos Patri in uno corpore reconciliaret 70. Quæ igitur Pater habet, hæc quoque ad Filium pertinent, ut ipse apud Joannem testatur: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt* 71: quæ quidem apposite admodum sunt dicta. Namque cum factus est quod antea non erat, tunc illi quidem omnia sunt tradita: cum autem suam cum Patre unitatem indicat, non obscure sed aperte ait: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.* Quæ quam accurate sint dicta paulum perpendere nec non admirari operæ pretium fuerit. Non enim dixit: *Omnia quæcumque habet Pater, mihi dedit,* ne videretur ea aliquando non habuisse: sed *mea sunt.* Nam ut illa sunt in potestate Patris, ita et in Filii. Quid autem habeat Pater, necesse est rursus perquirere. Nam si his verbis rerum creationem significat: nihil ergo habuit ante creationem, et quidquid habet, accepit a creatione. Verum absit ut ita intelligamus. Siquidem ut ante creationem ipse existit, ita et quæcumque habet, ante creationem habet, quæ eadem Filii quoque esse credimus. Si enim in Patre est Filius: omnia igitur quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt. Certe hoc dictum perveraciam et improbitatem evertit hæreticorum, quorum nempe hæc sunt verba: *Si omnia Filio tradita sunt: igitur Pater, eorum, quæ Filio tradidit, potestate cessit, quippe qui Filium in sui locum constituerit. Etenim neminem Pater iudicat, sed omne iudicium dedit Filio* 72. Verum obstantur ora loquentium iniqua 73. Nec enim omnium dominatu spoliatus est Pater, quia omne iudicium dedit Filio: neque quod

67 Psal. lxxi, 2. 68 Psal. lxxxvii, 8. 69 Psal. cxxxvii, 8. 70 Ephes. ii, 15. 71 Joan. xvi, 15. 72 Joan. v, 22. 73 Psal. lxxii, 12.

(68) Reg. et Seguer., ψαλί. Editi, ἐξη.

(69) Reg. et Seg. post ὡς, addunt καί, quod alii omitunt. Ibid. idem et Gobler., ψησί, editi, ἐξη.

(70) Εἰπεῖν deest in Reg. et Seguer. Idem et Basil. ac Gebler., παραδίδεται.

(71) Hæc verba, ταῦτα usque ad ἐμὰ ἐστί, leguntur in Regio, Segueriano et Basiliensi, sed desunt in aliis et editis. Mox Regius et Seguerianus, ἐγένετο. Alii et editi, ἐγένετο.

(72) Regius et Seguerianus, παραδέδωκε.

(73) Basil., τοῦ Πατρὸς τὸ ἀχώριστον.

dictum est omnia Filio tradita esse a Patre. ipsum A
idcirco non omnibus præsidere putandum est. Ob-
struantur, inquam, illorum ora, qui unigenitum
Dei Filium, qui quidem ex natura individuus est,
audent dividere : quanquam insani verbis tantum
dividunt. Nimirum impii non intelligunt lucem solis
a sole nunquam posse separari, sed semper naturaliter in sole esse. Liceat enim tenui vulgarium
rerum imagine id quod intelligimus exprimere, quandoquidem nimis temeritatis esset naturam,
quam nemo cogitatione potest comprehendere, curiosius perscrutari.

4. Quemadmodum ergo lux solis, quæ universum
orbem illuminat, sine sole lucere intelligi non po-
test ab his nempe qui sans sunt mente, quia lux
solis, ejusdem naturæ unita est : ac proinde si lux
ipsa diceret : Accepi a sole ut omnia illuminarem,
meoque calore augerem et roborarem : nemo adeo
stultus esset ut solem a natura quæ ex ipso exori-
tur, quæ nimirum lux ipsa est, his verbis separari
arbitraretur : ita similiter divinam Verbi substan-
tiam suo Patri ex natura unitam esse vera pietas
jubet intelligere, uti ex hoc ipso loco quem modo
tractamus clarissimum est. Siquidem hæc Salva-
toris verba, *Omnia quæcumque habet Pater, mea
sunt*, eum cum Patre semper esse significant. Nam
hæc quidem voces, *quæcumque habet*, Patris domina-
tum ostendunt : istæ vero, *mea sunt*, individuum
utriusque unionem indicant. Necesse est igitur nos
intelligere æternitatem et immortalitatem in Patre
esse : esse, inquam, non tanquam aliena, sed in
ipso et in Filio velut in fonte residere. Cum ergo C
de Filio cogitare volueris, disce prius quænam sint
in 85 Patre, eaque in Filio etiam esse credere ne
dubites. Itaque si Pater res est creata vel facta,
hæc quoque Filio ascribe. Si item de Patre licet
dicere, fuit aliquando tempus cum non esset, vel
est ex nihilo : id etiam de Filio dicatur. Sin autem
hæc in Patre esse absque impietate dici non potest,
ea quoque Filio assignare impium sane fuerit. Quæ
enim Patris sunt, hæc et ad Filium pertinent. Nam
qui Filium honorat, Patrem qui eum misit hono-
rat : et qui Filium recipit, Patrem cum eodem reci-
pit⁸⁶. Siquidem qui videt Filium, videt et Patrem⁸⁷.
Quocirca ut Pater non est res creata, ita nec Fi-
lius ; atque ut de illo dici nequit, fuit aliquando,
cum non esset, vel est ex nihilo ; sic nec ea de Fi-
lio dicere convenit. Sed potius ut in Patre est æterni-
tas et immortalitas, ut idem semper est, nec res est
creata ; sic eadem de Filio sentire necesse est. Nam,
ut scriptum est : *Sicut Pater habet vitam in se-
metipso, sic dedit et Filio habere vitam in semet-
ipso*⁸⁸. Porro verbo, *dedit*, usus est Christus, ut
dantem Patrem ostenderet. Ut autem in Patre est
vita, ita et in Filio vitam esse dixit, quo individuum
utriusque naturam et æternitatem indicaret. Hinc
enim caute dixit, *Omnia quæcumque habet Pater*, ut
hic Patrem nominans, idem ipse non esse Pater

νοούντες οἱ δυσσεβεῖς, ὡς οὐκ ἂν χωρισθεῖν ποτὲ τὸ
φῶς τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἔστιν ἐν αὐτῷ φυσικῶς. Ἄπὸ
γὰρ τῶν ἐν χερσὶ καὶ (74) συνήθων εἰκόνη πτωχῆ
χρησαμένους, τὸ νοούμενον παραστῆσαι τῷ λόγῳ
δεῖ, ἐπειδὴ τολμηρὸν ἐμβατεύειν τὴν ἀπερινόητον
φύσιν.

4. Ὡς οὐκ ἂν τοῖνον ποτὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς τὴν
οἰκουμένην καταλάμπων χωρὶς αὐτοῦ περιλάμπειν
δυνατὸν νοηθῆναι παρὰ τοῖς ἐβρώμενοις τὸν νοῦν,
ἐπειδὴ ἤνωται τῇ φύσει τοῦ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς,
καὶ ὡς εἰ λέγοι τὸ φῶς· Πάντα καταλάμπειν παρὰ-
ληφα παρὰ τοῦ ἡλίου, καὶ πάντα ἀεῖν καὶ ἐν-
ισχύειν διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ θερμότητος· οὐ χωρίζειν τις
μεμηνῶς νοήσει τὴν τοῦ ἡλίου ὀνομασίαν τῆς ἐξ
αὐτοῦ φύσεως, ἣ ἔστι τὸ φῶς· οὕτω νοεῖν εὐσεβῆς
καὶ τὴν θείαν οὐσίαν τοῦ Λόγου ἠνωμένην φύσει τῷ
ἑαυτοῦ Πατρὶ. Καὶ γὰρ τὸ ἐν χερσὶ ῥητὸν τὴν σα-
φῆνειαν παρέξει τοῦ ζητουμένου σαφεστάτην, εἰ-
πόντος τοῦ Σωτῆρος· Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ,
ἐμὰ ἔστιν, ὅ δηλοῖ αὐτὸν ἀεὶ εἶναι σὺν τῷ Πατρὶ·
τὸ γὰρ, ὅσα ἔχει, τὴν δεσποτεῖαν κρατεῖν δεικνύσι
τὸν Πατέρα· τὸ δὲ, ἐμὰ ἔστι, τὴν ἀχώριστον ἑνω-
σιν. Ἀνάγκη τοῖνον νοεῖν ἡμᾶς ὅτι ἔστιν ἐν τῷ Πα-
τρὶ τὸ αἰδίον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀθάνατον· ἔστι δὲ ἐν
αὐτῷ οὐχ ὡς ἀλλότρια αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν πηγῇ ἔστιν
ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὅταν τοῖνον
περὶ Υἱοῦ νοεῖν ἐθέλῃς (75) μαθῶν τίνα ἔστι τὰ ἐν
τῷ Πατρὶ, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι πίστευε. Εἰ
μὲν οὖν κτίσμα ἔστιν ὁ Πατήρ ἢ ποίημα, ἔστι ταῦτα
καὶ ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ εἰ θεμῆτον εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πα-
τρὸς, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· λεγέσθω
τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ δὲ ἀσεβῆς ἔστι ταῦτα
λέγειν ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι, ἀσεβῆς ἔστω καὶ ἐν τῷ
Υἱῷ ταῦτα νοεῖν. Τὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα τοῦ
Υἱοῦ ἔστιν. Ὁ γὰρ τιμῶν τὸν Υἱὸν τιμᾶ τὸν Πατέρα
τὸν πέμψαντα αὐτὸν, καὶ ὁ δεχόμενος τὸν Υἱὸν, δέ-
χεται σὺν αὐτῷ τὸν Πατέρα· ὁ γὰρ ἑωρακώς τὸν
Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ὡς οὖν οὐκ ἔστι κτίσμα
ὁ Πατήρ, οὕτως οὐδὲ ὁ Υἱός (76)· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν
εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῦ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄν-
των· οὕτως οὐχ ἀρμόζει, οὐδ' ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγειν τὸ
αὐτό. Ἄλλὰ μᾶλλον ὡς ἐν τῷ Πατρὶ τὸ αἰδίον, τὸ
ἀθάνατον, τὸ ἀεὶ, τὸ μὴ κτίσμα· οὕτω καὶ περὶ
Υἱοῦ φρονεῖν ἀκόλουθον. Κατὰ γὰρ τὸ γεγραμμένον,
Καθὼς ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε
καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Δέδωκε δὲ εἰ-
ρηκεν, ἵνα τὸν διδόντα Πατέρα δεῖξῃ. Ὡς δὲ ἐν τῷ
Πατρὶ, οὕτω καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ἔστιν ἡ ζωὴ, ἵνα τὸ
ἀδιαίρετον καὶ αἰδιὸν διδάξῃ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκρι-
βῶς εἶρηκεν, Ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἵνα, καὶ ὡς
λέγων τὸν Πατέρα, μὴ καὶ αὐτὸς Πατήρ νομισθῇ.

⁸⁶ Matth. x, 40. ⁸⁷ Joan. xiv, 9. ⁸⁸ Joan. v, 26.

(74) Καὶ δεστ in Segueriano.

(75) Goble. et Felckm. 1 anonym., ἐθέλεις.

(76) Regius, Seguerianus, et Basiliensis, οὕτως οὐκ

ἔστι κτίσμα ὁ Υἱός. Εἰ paulo post lidem pro τὸ
αὐτό, habent ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Et præterea Reg-
et Seg. addunt ἢ ἐξ οὐκ ὄντων.

Ὁς γὰρ εἶρηκεν, Ἐγὼ εἰμι ὁ Πατήρ, ἀλλ', Ὅσα ἔχει A *crederetur. Namque non dixit, Ego sum Pater, sed, Quæcumque habet Pater.*

5. Πατήρ μὲν γὰρ, ὧ Ἀρειανοί, παρὰ τοῦ Πατρὸς χρηματίζοι ὁ μονογενὴς Υἱὸς αὐτοῦ, οὐ μὴν ὡς ὁμοίως πλανώμενοι ἴσως ἂν ὑπολάβοιτε, ἀλλ' Υἱὸς μὲν τοῦ γεννησαντος Πατρὸς, πατήρ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀπὸ γὰρ ὁμῶν πάσας τὰς ὑπονοίας περιελείν. Φησὶ γοῦν διὰ τοῦ προφήτου Ἐγγενήθη ἡμῖν Υἱός, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλῆς ἀγγελος, Θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής, πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Οὐκοῦν καὶ πατήρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὁ Μονογενὴς, καὶ Θεὸς ἰσχυρὸς, καὶ ἐξουσιαστής ὁ Υἱὸς ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ· καὶ σαφῶς δέδεικται, ὅτι πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ καθὼς ζῶν διδῶσιν ὁ Πατήρ, καὶ τῷ B Υἱῷ ὁμοίως πάρεστιν οὐς θέλει ζωοποιεῖν (77). Ἀκούσονται γὰρ, φησὶ, τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ οἱ νεκροί, καὶ ζήσονται. Καὶ ἐν θέλημα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ βούλημα, ἐπὶ καὶ ἡ φύσις μία καὶ ἀδιαιρέτος. Καὶ περισσῶς οἱ Ἀρειανοὶ κόπτουσιν ἑαυτούς, μὴ νοούντες τὸ εἰρημένον πρὸς (78) τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἐθ, Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὲ ἔστιν. Ἐκ γὰρ τούτου, καὶ ἡ Σαβελλίου ἀνατρέπεται παραφροσύνη, καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἐλέγχει τὴν ἄνοιαν. Διὰ γὰρ τοῦτο ζῶν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁ Μονογενὴς, ὡς ὁ Πατήρ ἔχει, καὶ μόνος οἶδα τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἐν τῷ Πατρὶ ὄν, καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα. Εἰκὼν γάρ ἐστι, καὶ ἀπολούθως, ὡς ἐν εἰκόνι, πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ (79) ἐστὶ. Σφραγὶς γάρ ἐστὶν ἰσότητος ἐν αὐτῷ δευτέρως τὸν Πατέρα, Λόγος ζῶν, ἀληθινός, δύναμις, σοφία, ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις ἡμῶν. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ C ἔσμεν· καὶ, Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ τίς ἐστὶν ὁ Υἱός εἰ μὴ ὁ Πατήρ.

6. Καὶ πῶς τολμῶσιν οἱ δυσσεβεῖς φλυαρεῖν, ἃ μὴ θέμις, ἀνθρώποι ὄντες, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ εὐρίσκοντες διηγήσασθαι; Τί δὲ λέγω τὰ ἐπὶ γῆς; τὰ ἑαυτῶν ἡμῖν εἰπάτωςαν, εἰ ἄρα εὐρεῖν δυνήσονται τὴν ἑαυτῶν ἐξιχνιάσαι φύσιν. Τολμηροὶ ὄντως καὶ αὐθάδει, δόξας οὐ τρέμοντες, ἐνθα ἐπιθυμοῦσιν ἀγγελοὶ παρακῦψαι, καὶ τοσοῦτω καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τάξιν ἀνώτεροι. Τί γὰρ ἐγγύτερον τῶν χερουδῖμ ἢ τῶν σεραφίμ; καὶ ὁμοῦ οὐδὲ ὄρῶντα, ἢ ποσὶν ἐστῶτα, ἀλλ' οὐδὲ γυμνοῖς, κεκαλυμμένοις δὲ ὡσπερ D καὶ τοῖς προσώποις τὴν δοξολογίαν προσφέρουσιν, ἀπαύστοις τοῖς χελεσιν οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν θείαν καὶ ἀγραστον φύσιν τῇ τρισαγίῳτι διδοῦσιν. Καὶ οὐδαμῶς τις τῶν θεσπεσίων προφητῶν, τῶν μάλιστα καταξυωθέντων τῆς τοιαύτης θέας, ἀπήγγειλεν ἡμῖν, ὅτι ἐν μὲν τῷ ἀπαξ εἰπεῖν τὸ, ἄγιος, μεγάλη τῇ φωνῇ, ἐν δὲ τῷ δευτέρως, ἦσσοι, ἐν δὲ τῷ τρισεῦσαι, ὑποθεθηκότως· καὶ μετὰ τοῦτο τὸν πρῶτον ἀγιασμὸν κυριολογοῦντα, τὸν δὲ δεύτερον ὑποτάσσοντα, καὶ

⁷⁷ Isa. ix, 6. ⁷⁸ Joan. v, 25. ⁷⁹ Act. xvii, 28.

(77) Sic Reg. Seg. et Basil. Alii vero et editi, ζωοποιεῖ.

(78) Sic Regius et Segner. Alii vero, περί.

5. Equidem ipse unigenitus Dei Filius, o Ariani, pater quoque a Patre appelletur, sed non eo sensu quem vos errantes forte suspicamini: at pater futuri sæculi dicitur. Necessè est enim vestras omnes falsas suspiciones præcidere. En igitur prophætæ verba: *Genitus est nobis Filius et datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus, et vocatur nomen ejus, magni consilii Angelus, Deus fortis, potestatem habens, Pater futuri sæculi*⁷⁷. Pater ergo futuri sæculi est unigenitus Dei Filius ut et Deus fortis et summa potestate præditus: atque dilucide ostensum est omnia quæcumque Pater habet Filii quoque esse, quemadmodum Pater vitam impertit, ita et Filium quibus voluerit vitam tribuere. Nam, ut Scriptura præmonet, *Mortui audient vocem Filii et vivent*⁷⁸. Una quoque Patris et Filii est voluntas ac sententia, quia unam et individuum habent naturam. Frustra igitur seipso excruciant Ariani, dum hæc nostri Servatoris verba minime intelligunt, *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Si quidem ex his quoque penitus evertitur insanus Sabellii error, et invicte coarguitur hodiernorum Judæorum insipientia. Hinc enim vitam in semetipso habens Unigenitus, quemadmodum Pater habet, solus novit quis sit Pater, utpote cum ipse sit in Patre, et Patrem habeat in seipso. Namque imago est, atque adeo omnia quæ Patris sunt, in ipso quoque sunt sicut in imagine. Etenim sigillum est eandem formam referens, et Patrem in seipso repræsentans, Verbum vivens et verum, virtus, sapientia, sanctificatio et redemptio nostra. *In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus*⁷⁹. Et: *Nemo cognoscit quis sit Pater, nisi Filius; et quis sit Filius, nisi Pater*⁸⁰.

6. Quid igitur impii his de rebus, quas scrutari nefas est, effutire non verentur; illi, inquam, qui et homines sunt, nec vel ipsam rerum terrestrium naturam possunt evolvere? Imo, quæ vel ipso spectant, ipsi explicent nobis, num videlicet suam, ipsorum naturam percipere queant? Temerarii certe illi nimiumque confidentes, qui divinæ majestatis gloriam absque ullo tremore scrutantur, in quam angeli cum natura tum ordine ipsis edeo superiores desiderant prospicere⁸¹. **86** Quid enim Deo propinquius quam cherubim et seraphim? et tamen non audent aspicere vel pedibus stare, imo non nuda sed oblecta veluti facie divinas laudes labiis nunquam deficientibus celebrant, nihil aliud quam divinæ et inexplicabilis naturæ gloriam triplici sanctitatis titulo prædicantes. Nec vero ullus e sanctis prophetis, qui hujusmodi visione maxime sunt digni habiti, nobis renuntiavit illos magna voce usos esse cum *sanctus* prima vltæ proferrent;

77 Math. xi, 27. 78 I Petr. i, 12.

(79) Regius, Seguerianus, Goblerianus et Basilien-sis, ἐν ἑαυτῷ, ut et paulo post, Basil. excepto.

minus clara, secunda vice; submissa denique, tertia vice: deindeque prima sanctitate Dominum significari, secunda subjectionem indicari, tertia demum inferiorem designari ordinem. Verum apage hominum Deo invisorum insaniam. Nam laudanda colendaque et adoranda Trinitas, una et individua est, nec ullam figuram habet, sed absque confusione conjungitur, quemadmodum ejusdem unitas distinguitur absque divisione. Nimirum veneranda illa animalia, trina ista *Sanctus, sanctus, sanctus* iteratione tres perfectas denotant hypostases; quemadmodum cum semel vocem *Dominus* proferunt, unam indicant substantiam. Qui ergo unigenitum Dei Filium minorem faciunt, hi ipsum Deum suis blasphemis lacessunt, quippe qui prave de ejus perfectione sentiant, eumque imperfectum arguant: seipsos autem gravissimi profecto supplicii reos constituunt. Quisquis enim blasphemiam in quamlibet hypostasim audebit proferre, is veniam neque in hoc sæculo neque in futuro poterit obtinere. Verum potest Deus oculos cordis ipsorum aperire ad solem justitiæ perspicendum, ut illo cognito, eundem, quem olim repudiabant, constanti animi pietate nobiscum laudent, quoniam ipse est imperium, Patris videlicet et Filii et Spiritus sancti, nunc et in sæcula. Amen.

Α τὸν τρίτον κατώτερον τιθέντα. Ἄλλ' ἄπαγε τῆς ἀνοίας τῶν θεοστρυγῶν καὶ ἀφρόνων (80)! Ἡ γὰρ πανύμνητος καὶ σεβάσμιος καὶ προσκυνητὴ Τριάς μία καὶ ἀδιάρητος καὶ ἀσχημάτιστος. Συνάπτεται δὲ ἀσυγχύτως, ὡσπερ καὶ ἀτμήτως ἡ μονὰς χωρίζεται. Τὸ γὰρ τρίτον τὰ τίμια ζῶα ταῦτα προσφέρειν τὴν δοξολογίαν Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος λέγοντα, τὰς τρεῖς (81) ὑποστάσεις τελείας δεικνύοντα ἐστίν, ὡς καὶ ἐν τῷ λέγειν τὸ (82), Κύριος, τὴν μίαν οὐσίαν δηλοῦσιν. Οἱ τοίνυν ἐλασσούντες τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν εἰς Θεὸν βλασφημοῦσι, τὴν τελειότητα κακοδοξούντες, καὶ ἀτελῆ διαβάλλουσι· καὶ κολάσεως μεγίστης ἑαυτοὺς ὑπευθύνους καθιστῶσιν. Ὁ γὰρ εἰς ὀποτέραν τῶν ὑποστάσεων βλασφημιῶν οὐχ ἔξει ἄφρων οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Β Δυνατὸς δὲ ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀνοίξει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτῶν πρὸς κατανόησιν τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· ἵν', ἐπιγνόντες ὅτι πάλαι ἠθέτουσαν, συντόνῳ τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῶ σὺν ἡμῖν αὐτὸν δοξάσωσιν, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, τοῦ (83) Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

IN ENCYCLICAM AD EPISCOPOS EPISTOLAM MONITUM.

1. *Post Tractatum in illud: Omnia mihi tradita sunt a Patre, etc., opportune subsequitur Encyclica ad episcopos epistola, anno 341 conscripta, quæ gravissimarum causa disceptationum hactenus exstitit. Nonnulli enim vitium in editis jure suspicati, Gregorium semper pro Georgio qui passim illic occurrebat, Pistum semel pro Gregorio substituendum putarunt: alii veterem pro virili vindicarunt lectionem. Nos vero perantiqui Regii codicis ope egregium hoc Athanasii opus suæ integritati reddidisse, ac una huic tantæ quæstioni finem imposuisse putamus. Verum ut intelligatur quid operæ in hac epistola instauranda contulerimus, res est altius repetenda.*

II. *Postquam ex Galliis reversus fuerat Athanasius, Constantii imperatoris auctoritate freti, Eusebiant Pistum Alexandriæ Arianorum episcopum constituerunt. Sed rei indignitate commoti cum ipse Athanasius, tum alii Ægyptii præsules, Eusebianorum audaciam ubique pervulgarunt, deque tanta injuria apud omnes episcopos conquesti sunt. Eusebiani vero cum comperissent male ubique audire Pisti ordinationem, eumque velut intrusum communi omnium calculo damnari, coacta Antiochiæ synodo anno 341, Gregorium item Arianum Pisto subrogant, Philagriique ducis præsidio fultum Alexandrium mittunt: in cujus ingressu illa commissa sunt flagitia quæ per totam hanc epistolam recensentur. Athanasius enim, cum sese ex urbe exque tanto tumultu proripuisset, de rebus Alexandriæ gestis epistolam scripsit, non ad omnes orthodoxos, ac veteres ferunt editiones, sed ad universos orbis episcopos. Neque vero hic unus error amanuensium vitio irrepsit, nam omnes tam editi quam manuscripti, unico Regio excepto, Gregorii loco Georgium semper habent, errore scilicet ex nominum similitudine orto: omnes item editi et quidam manuscripti, Pisti loco, Gregorium habent. Quæ res densissimas huic historiæ tenebras offudit. At genuinam esse codicis Regii lectionem hacque epistola Gregorii, non vero Georgii, intrusionem enarrari, certum habemus. 1. Namque Regius codex cæteris præstat cum antiquitate tum fide, quod alibi passim observatur. 2. Præter Regium,*

(80) Regius et Seguerianus post θεοστρυγῶν, addunt καὶ ἀφρόνων, quæ alii et editi omittunt.

(81) Τρεῖς dæst in Regio et Seguer.

(82) Reg. Seg. et Basil. art. τὸ addunt, quem alii et editi omittunt. Mox iidem vocem μίαν omittunt, quam alii et editi habent.

(83) Regius, Seguerianus, et Basil. art. τοῦ hic et in sequentibus omittunt. Ibid. Seguerianus, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. Regius et Basiliensis νῦν καὶ omittunt. Regius addit quoque in fine, ἀμήν.

Anglicanus codex numero 6, Pistum, non Gregorium habet, quo item modo legisse Nannium infra dicemus. At si hoc loco Pistus legatur, consentiunt omnes Gregorium alias ubique legendum esse: nam eodem numero Pistus decessor dicitur ejus ad quem hæc historia pertinet, Pistum autem apud Arianos Gregorii decessorem 87 habitum fuisse nemo ignorat. 3. Episcopus de quo hic agitur, Philagrio Ægypti præfecto optulante, Alexandrinam sedem invasisse dicitur: quod recte quidem Gregorio convenit, at non item Georgio, qui Cataphronii Ægypti præfecti ope Alexandrinam occupavit sedem. 4. Episcopus de quo hæc agit Epistola ideo ordinatus est quod ejus decessorem omnes Ecclesiæ præsules damnassent, et episcopatu abdicassent. At qui, quæso, hoc ad Georgium referas, qui septem tantum annos post Gregorii decessoris sui obitum ab Arianis ordinatus est? 5. Athanasius calamitates ab Eusebianis sibi illatas recensens, de solo in Gallias exsilio mentionem facit, cur vero tacuisset illud gravius longiusque exsiliium quo ante Georgii intrusionem octo circiter annos, iisdem Eusebianis auctoribus afflictus est? 6. Inter ea quæ a Julio Romano pontifice de Gregorii Alexandriam ingressu infra in Apologia narrantur num. 30, et ea quæ in præsentis Epistola recenset Athanasius, ianta intercedit similitudo, ut vel hinc Gregorii intrusionem hoc loco enarrari nemo eat inficias. Ecce Julii verba: Καθώς οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησθῆναι ὑπέμεινε, παρθένου ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἠλίθθησαν. Prout episcopi scripsere, incendium passa est ecclesia, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et ex populo multi plagis lacerati. His quam simillima in hac epistola, num. 3, leguntur: Ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται. . . . παρθένου ἄγιοι καὶ ἀμύλωντο ἐγυμνοῦντο. . . . μονάζοντες κατεπατοῦντο καὶ ἀπέβνησxon. Ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur. . . . sanctæ et immaculatæ virgines nudabantur. . . . monachi conculcati expirabant. Et num. 4, πρεσβύτεροι καὶ λαῖχοι ἐξέσθησαν, presbyteri et laici plagis lacerabantur. Utrunque vides ecclesiam incensam, utrinque virginum denudationes, monachos conculcatos, presbyteros et laicos plagis laniatos, ut nihil ambigas eundem ingressum utrobique narrari. Nec tamen diffiteor in ingressu Georgii quædam his similia gesta esse: at de incensa ecclesia, vel de monachis conculcatis nihil in illius intrusione legitur. Demum episcopus, de quo hic agitur, ab Eusebio et sociis ejus missus est, qui Eusebius cum quatuordecim annis ante Georgii intrusionem vita functus sit, quomodo potuit Georgium illo mittere? Illud autem οἱ περὶ Εὐσέβιον, quod passim in hac epistola occurrit, semper Eusebium significat, nonnunquam solum, sed sæpius cum sectatoribus suis. Neque enim sequaces Eusebii jam defuncti, usquam apud Athanasium, οἱ περὶ Εὐσέβιον vocantur: sed κοινωνοὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον, Eusebii socii, ut infra in Apologia, vel κληρονόμοι τῆς ἀσεβείας τοῦ Εὐσέβιου, hæredes impietatis Eusebii, sæpe in Epist. ad solitarios. Sed quid plura? Si cui rem aliqui sat exploratam ultro indagare placuerit, is conferat historiam ingressus Georgii Alexandriam cum hac epistola, easque in plurimis aliis præcipuisque rebus inter se discrepare comperiet. Hoc de germano hujus epistolæ contextu dicta sint.

III. At quædam disquirenda superessent. An scilicet a tota synodo Antiochena missus sit Gregorius, an solum ab Eusebianis post solutam synodum illic remanentibus, quod in libro de synodis commodius expendemus. Num Athanasius post suum ex Galliis reditum bis Alexandria Romam petierit, et an duplex synodus a Julio Romano pro causa Athanasii sit celebrata, quod utrumque in sequenti Monito ad Apologiam disquirendum veniet.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

A

Τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας (8 i).

Τοῖς κατὰ τόπον συλλειτουργοῖς, κυριοῖς ἀγαπητοῖς, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Ἄ μὲν πέπονθαμεν, δεινὰ καὶ ἀφόρητὰ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπαξίως (85) αὐτῶν μνημονεύσαι· ἵνα δὲ ταχύτερον τὸ δεῖνόν τῶν συμβεβηκότων γνωσθῆναι (86) δύνηθῆ, καλὸν ἡγήσαμην ἱστορίας ἀπὸ τῶν Γραφῶν μνημονεύσαι· Ἄνθρωπος ποτε Λευίτης, ἀδικη-

(84) Sic in Regia ms. At in omnibus aliis cum editis tum manuscriptis, Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξους, ὅτε παρὰ τῶν Ἀρειανῶν διωγμὸς ἐγένετο. Epistola ad omnes ubique orthodoxos, cum per Arianos persecutio fieret. Sed perperam, ubique enim solos episcopos alloquitur, et nusquam populares: quomobrem Regii ms. omnium optimi lectionem sequi visum est. Ibidem, ὅτε ὁ παρὰ τῶν habent Basil. Anglic. et Felckm. 5 anonymus. Basil. ante titulum hæc habet: Οὗτος ὁ λόγος ἀναγινώσκειται εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου τῆ κατὰ τὴν

EPISTOLA ENCYCLICA

Beati Athanasii episcopi Alexandriæ.]

Ad omnes ubique comministros, dominos dilectos, Athanasius in Domino salutem.

1. Usque adeo atrocitas et intoleranda sunt quæ sustinimus mala, ut pro rei gravitate enarrari nequeant. Ut autem rerum in nos gestarum indignitas citius dignoscatur, operæ pretium duxi historiam ex Scripturis petitam recitare. Vir olim levita,

δεύτεραν τοῦ Ματθ. μνήμης. Hic sermo in memoriam hujus sancti legitur secunda mensis Maii.

(85) Sic Regius, Basiliensis, Anglicanus, et Felckmanni anonymus 5. Editi vero ἐστὶ, οὐκ ἔστιν ἐπαξίως.

(86) Sic Regius, Anglicanus, Felckmanni 2 anonymus, Basiliensis, et Felckmanni 5 anonymus, sed duo ultimi, γνωρισθῆναι. Edit. Com., τῶν συμβεβηκότων δύνηθῆ. Edit. Paris. perperam correxit sic, τῶν συμβεβηκότων δύνηθῆ.

commissi in uxorem sceleris injuriam passus, exsecrandi facinoris atrocitatem secum perpendens (Hebræus quippe ex tribu Juda mulier erat), tantique flagitii gravitate percussus, divina Judicium⁸⁸ Scriptura narrante, uxorem in frustra conciscam misit ad omnes tribus Israël, ut non sibi pecuniarum, **88** sed omnibus communem injuriam reputarent: et ut si vicem suam dolerent, se ulciscerentur; sin negligerent, quasi ipsi tanti criminis auctores essent pudore suffunderentur. Nuntii igitur rem gestam enarrarunt. Illi vero iis auditis atque perspectis, dicebant nonquam talia facta esse, ex qua die filii Israël ex Ægypto ascenderant. Universæ igitur tribus Israël concitatæ sunt: omnesque quasi singulis illata fuisset injuria, adversus tanti flagitii auctores in unum coierunt. Ac demum scelesti illi bello devicti, et ab omnibus execrationi sunt habiti: etenim qui convenerant non cogitationem, sed facinoris indignitatem præ oculis habuere. Scitis historiam, fratres, et quæ ca de re in Scripturis accurate recensentur: pluribus enim eam prosequi non juvat, apud eos maxime quibus res probe nota est: cum necessitate compellar ea quæ nunc gesta sunt, illis inulto graviora, vestræ pietati significare. Ideo enim hujus historię meminimus, ut ea quæ tunc gesta sunt præsentibus comparantes, et scientes, hæc illis crudeliora esse, magis indignemini, quam illi tunc adversus scelestos illos indignati sunt. Etenim adversus nos perpetrata facinora, ipsam persecutionum acerbitate longe excedunt; ita ut exigua videatur levitæ calamitas iis collata quæ nunc adversus Ecclesiam commissa sunt: vel potius ejusmodi illa sunt, ut nunquam aliquid simile auditum, nec quicumque istiusmodi mala expertus sit. Tunc enim mulier una contumeliis affecta, unicus item levitæ læsus, nunc autem universæ Ecclesiæ injuria illata est, et sacerdotalis ordo contumeliis est affectus: quodque gravius videatur, pietas ab impietate persecutionem patitur. Et tunc quidem singulæ tribus singula unius mulieris frustra cernentes exhortare: nunc autem universæ Ecclesiæ membra discerpta conspiciuntur. Legati certe tum ad vos, tum ad alios missi, quibus contumeliis injuriisque sint affecti, renuntiant. Concitemini igitur et vos, obsecro, quasi non nos tantum, sed et vos injuria affecti essetis: et quisque, quasi ipse læsus opem ferat, ne brevi ecclesiastici canones et Ecclesiæ

⁸⁸ Judic. xix.

(87) In edit. Com. et Paris. et in quibusdam mss. h̄n deest. In Reg. Basil. et Felckm. 5 anon. legitur. Mox Basil., παρανομήσασιν.

(88) Basiliensis, Anglicanus, ἀπήγγελλον. Mox Regius, ἀκούσαντες. Paulo post, editi et quidam mss., τὰ τοιαῦτα. In Reg. et Basil. deest., τὰ.

(89) Ita Reg. Al editi, ἐκεκίνητο. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anonym., κελίνητο. Regii lectio anteposenda videtur. Mox Reg., πεπονθότες κατὰ τῶν πεπλημμεληκότων.

(90) Reg., τολμηθέν. Mox idem, οἶδατε δὲ τήν, etc.

θεὸς εἰς τὴν γυναῖκα, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσου ἐωρακώς (Ἑβραῖα γὰρ ἦν (87) ἡ γυνή, καὶ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐτύγγανε) καὶ καταπλαγεὶς ἐπὶ τοῖς τολμηθεῖσιν εἰς αὐτὴν παρανομήμασιν· ὡς ἡ θεὸς τῶν Κριτῶν διαγορεύει Γραφῆ, διελὼν τὴν γυναῖκα ἀπέστειλε κατὰ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Ἰσραὴλ· ἵνα μὴ εἰς αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας κοινὸν τὸ τοιοῦτον ἀδικήμα πιστευθῆ· καὶ ἴνα, ἐὰν μὲν συμπαθῶσιν, ἐκδικήσωσιν· ἐὰν δὲ παρίδωσιν, ὡς αὐτοὶ λοιπὸν ἀδικήσαντες αἰσχυρῶσι. Καὶ οἱ μὲν ἀποσταλέντες τὸ γεγονός ἀπήγγελλον (88)· οἱ δὲ, ἀκούοντες καὶ ὀρώντες, ἔλεγον μηδέποτε τὰ τοιαῦτα γεγενῆσθαι, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου. Πᾶσα γοῦν φυλὴ τοῦ Ἰσραὴλ κελίνηται (89), καὶ πάντες ὡς αὐτοὶ παθόντες κατὰ τῶν πλημμελησάντων συνῆλθον· καὶ τέλος κατεπολεμήθησαν οἱ τὰ παράνομα ὄραντες, καὶ ἀνάθεμα παρὰ πάντων γηγόνασιν. Οὐ γὰρ εἰς τὴν συγγένειαν οἱ συνελθόντες ἐσχόπου, ἀλλ' εἰς τὸ πλημμεληθῆν (90) ἀπέβλεπον. Οἶδατε τὴν ἱστορίαν, ἀδελφοί, καὶ τὰ ἐκ τῆς Γραφῆς ἀκριβῶς περὶ ταύτης σημαινόμενα· ἐπεξεργάσασθαι γὰρ πλείονα περὶ αὐτῆς οὐ βούλομαι, πρὸς εἰδότηας (91) γράφων, καὶ ἐπιεργόμενος τὰ νῦν ἐκείνων πλείονα σημεῖνα τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαθείᾳ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς ἱστορίας ταύτης ἐμνήσθη, ἵνα, τὰ τότε τοῖς νῦν γινομένοις συμβαλόντες (92), καὶ γνόντες, ὡς ταῦτα νενίκηκε τὴν ἐκείνων ὠμότητα, πλείον ὑμεῖς ἀγανακτήσητε ἢ οἱ κατὰ τῶν τότε παρανομησάντων. Καὶ γὰρ καὶ τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν τὰ γένόμενα καθ' ἡμῶν ὑπερέβηκε (93)· καὶ μικρὰ ἢ τοῦ Λευίτου συμφορὰ πρὸς τὰ νῦν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τολμηθέντα· καὶ μᾶλλον ταῦτα ὅτε (94) ἤκουσθη ποτὲ ἐν τῇ οἰκουμένῃ, ὅτε τοιοῦτων τις πεπειράται κακῶν. Τότε μὲν γὰρ γυνὴ μία ἦν ἡ ἀδικηθεῖσα, καὶ εἰς Λευίτης ὁ τὴν βίαν παθὼν· νῦν δὲ ὅλη ἡ Ἐκκλησία ἡδικήθη, καὶ τὸ ἱερτατεῖον ὑβρίσθη, καὶ τό γε μείζον, εὐσέβεια ἀπὸ (95) ἀσεβείας διώκεται· καὶ τότε μὲν μίση γυναικὸς ἐκάστη φυλὴ μέρος ὄρωσα κατεπλήττετο, ἔτρι δὲ ὅλης Ἐκκλησίας ὄραται μέλη διηρημένα· καὶ τοὺς μὲν πρὸς ὑμᾶς, τοὺς δὲ πρὸς ἄλλους ἀποσταλέντας, τὴν ὑβριν καὶ τὴν ἀδικίαν, ἣν πεπόνθασιν, ἀπαγγέλλοντας. Κινήθητε δὲ οὖν καὶ ὑμεῖς παρακαλῶ, μὴ (96) ὡς ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑμῶν ἀδικηθέντων, καὶ ἕκαστος ὡς αὐτὸς παθὼν βοηθησάτω, ἵνα μὴ δι' ὀλίγου ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, καὶ ἡ τῆς ἐκκλησίας πίστις παραφθαρή. Κινδυνεύει γὰρ ἀμφοτέρω, ἐὰν μὴ ταχέως ὁ Θεὸς δι' ὑμῶν τὰ πλημμεληθέντα διορθώσεται, καὶ ἐκδικίαις

(91) Reg., εἰδήμονας.

(92) Sic Regius, Anglicanus et Felckmanni 5 anonymus. Editi vero, συμβάλλοντες. Mox Basiliensis, ὡς αὐτὰ. Paulo post Reg., πλείονα ὑμεῖς.

(93) Sic Reg. et Anglic. Editi vero, ὑπερέβληκε.

(94) Reg., τὰ τοιαῦτα οὐδέ. Paulo infra idem, οὐδέ τοιοῦτων τις ποτε.

(95) Reg., ὄπο.

(96) Reg., καὶ ante μὴ. Ibidem μόνων Reg. et Anglic.

ἡ Ἐκκλησία τύχη. Οὐ γὰρ νῦν κανόνες καὶ τύποι αἱ fides pessum eant. Utrumque enim periclitatur, nisi vestra opera Deus facinora illa cito corrigat, et Ecclesia vindicetur. Non enim nunc primum canones et statuta Ecclesiæ data sunt, sed a Patribus nobis recte firmiterque sunt tradita : neque nunc fides incepit, sed a Domino per discipulos ad nos usque pervenit. Ne igitur ea quæ ab antiquis hactenus servata sunt in Ecclesiis, istis jam diebus pessum abeant, neve de iis quæ nobis concredita sunt rationes repetantur, incitemini, fratres, utpote dispensatores mysteriorum Dei, dum illa ab aliis diripi cernitis. Plura a tabellariis ediscetis, festinavi tamen paucis ea significare, quo plane vobis constaret nunquam talia adversus Ecclesiam perpetrata esse, ex qua die Salvator in cælum assumptus discipulis præcepit, dicens : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁶².

2. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομηθέντα οὕτω γέγονε. Συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εἰρήνῃ (1), τῶν τε λαῶν εὐφραινομένων ἐπὶ ταῖς συνάξεσι, καὶ προκοπόντων τῇ (2) κατὰ Θεὸν πολιτείᾳ, τῶν τε συλλειτουργῶν τῶν κατ' Αἴγυπτον, καὶ Θηβαίδα, καὶ Λιβύην, ἀγάπῃ καὶ εἰρήνῃ ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἐξαίφνης ὁ Ἐπαρχος τῆς Αἰγύπτου γράμματα προτίθει δημοσίᾳ, διατάγματος ἔχοντα τύπον, ὡς Γρηγορίου (3) τινὸς ἐκ Καππαδοκίας εἰσερχομένου διαδόχου μου ἀπὸ τοῦ κομιτάτου (4). Καὶ ἡ μὲν τοιαύτη ἀκοή τοὺς πάντας ἐτάραξε· καινὸν γὰρ ἦν καὶ ἄρι πρῶτως ἀκουσθὲν τὸ τοιοῦτον· οἱ δὲ λαοὶ καὶ μᾶλλον εἰς τὰς Ἐκκλησίας συνήρχοντο· ὅτι μάλιστα συνεώρων μῆτε ἑαυτοὺς, μῆτε ἐπίσκοπον, μῆτε πρεσβύτερον, μῆτε ὄλως τινὰς (5) μεμφαμένους ἡμᾶς ποτε. Μόνους δὲ Ἀρειανούς ἐώρων σὺν αὐτῷ, καὶ Ἀρειανὸν αὐτὸν ἐπεγίνωσκον ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς ἀποσταλέντα. Οὐδατε δὲ (6), ἀδελφοί, αἰεὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον προστάτας καὶ κοινωνοὺς τῆς ἀσεβοῦς ἀρρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν γενομένους, καὶ δι' αὐτῶν αἰεὶ ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντας, καὶ τῆς εἰς τὰς Γαλλίας ἀποδημίας αἰτίους ἡμῖν γενομένους (7). Διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ ἠγανάκτουν, καὶ κατεβδύον, μαρτυρόμενοι τοὺς ἄλλους δικαστὰς καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι μηδεμιὰς μέμφεως ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γενομένης, ἀλλὰ τῶν (8) αἰρετικῶν Ἀρειανῶν αὐτὰ καθ' ἡμῶν παιζάντων, καινοτομία τις καὶ παρρηνομία τοιαύτη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γεγένηται. Εἰ γὰρ καὶ ὄλως (9) ἦν τις καθ' ἡμῶν μέμφις κρατή-

numus. Mox Reg. ἐτάραττε.
(4) Κομιτάτου, ut cæteras hujus vocis omittamus significationes, de quibus Cangii Glossarium consule, κομιτάτος apud Athanasium usu venit pro turma militum clientiumque, imperatorem, aut comitem quemdam, aut præfectum comitante.
(5) Reg. τινὰ.
(6) Δέ deest in Basil. et Felckm. 5 anon.
(7) Reg. αἰτίους γεγεννημένους, omisso ἡμῖν.
(8) Sic Reg. Angl. et Felck. 5 an. Editi ἀλλὰ καὶ τῶν.
(9) Reg. καὶ ὄλως.

⁶² Matth. xxviii, 19.

(97) Reg. ἡμῖν.

(98) Ita Reg. solus. Alii cum editi tum mss. καὶ τὰ ὄψ' ἐτέρων. Lectio Regii sanior videtur.

(99) Reg. ἀφείξ.

(1) Hæc item recensentur in *Apolog. contra Arianos*, et in *Epist. ad solitarios*. Reg. συναγαγόντων.

(2) Sic omnes mss. Editi κατὰ Θεὸν minus recte. Mox τῶν ante κατ' Αἴγυπτον deest in Basil.

(3) Editi et omnes mss. Regio excepto ubique Γεωργίου habent. At Regii lectionem genuinam esse mo-

nari, sed secundum ecclesiasticos canones, et secundum verba Pauli, congregatis populis, et spiritu ordinantium, cum virtute Domini nostri Jesu Christi¹⁰, omnia juxta ecclesiasticas leges disquiri ac peragi, presentibus populis et clericis qui illum postularent. Nec decuit eum ex alia regione ab Ariani adductum, episcopi nomen quasi mercatum apud eos qui eum nec peterent, nec vellent, et rem gestam prorsus ignorarent, sæcularium judicium patrocinio ac vi sese intrudere. Illud enim vera ecclesiasticorum canonum abrogatio est, ethnicisque ad blasphemandum inducit et ad suspicandum: quod non secundum divinam legem, sed nundinatione et patrocinio ordinationes fiunt.

3. Admiranda igitur illa Gregorii ordinatio ab Ariani facta est, et hoc ejus fuit exordium. Ingressus autem ejus Alexandriam, quot facinorum quantumque malorum causa fuerit, ex litteris nostris et ab iis qui ad vos iter instituent, querere et ediscere licebit. Populis ægre ferentibus, et ob rei novitatem in ecclesias convenientibus ut ne Ariana impietas Ecclesie fidei commiseretur, Philagrius qui jam olim Ecclesiam ejusque virgines injuriis affecerat, et qui nunc Ægypti præfectus est, ipseque ex religione transfuga, ejusdem patriæ ac Gregorius, homo nequaquam spectatis moribus, sed patronum habens Eusebium, quocirca adversus Ecclesiam navat operam: ille, inquam, cum pollicitationibus, quas postmodum implevit, ethnicos, Judæos, et alios petulantes viros sibi conciliasset, eosdem prius concitatos confertim **90** cum gladiis et fustibus contra populos in ecclesias immittit. Quid autem hinc evenerit haud facile dictu est, neque enim pro facti gravitate enarrari potest, nec absque lacrymis et fletibus, vel minimam eorum partem recensere quis valeat. Quænam enim apud antiquos talis tragedia? Aut quid ejusmodi in persecutione et bello unquam commissum est? Siquidem ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur. Siatim autem luctus, ejulatus et planctus per totam urbem, civibus hæc facinora indigne ferentibus, et clamore adversus ducem edito, vii sibi illatam obtestantibus. Virgines enim sanctæ et incontaminatæ nudari ac nefaria pati; si resisterent,

¹⁰ I Cor. v, 4.

(10) Ἀρειανῶν Anglic. Mox Reg., κατὰ τοὺς ἐκκ. ομιση δέ. Mox idem, κατὰ τὰ τοῦ Παύλου ῥήματα. Anglic., κατὰ τὸ Παύλου.

(11) Reg., ὡς παρεμπορευόμενον.

(12) In Reg. ante μετὰ legitur ἀλλὰ. Paulo post idem, τοῦτο μὲν τοὺς ἐκ. Mox omnes mss. παραλείπει, præter Felckm. 2 anon. qui cum editis habet παραλείπει.

(13) Reg., ἀλλ' ἐμπορίας ἔνεκεν, καί, etc. Paulo post Γεωργίου, loco Γρηγορίου habent omnes ed. et mss. præter Reg. et ita semper in hac epist.

(14) Ὑμῖν deest in Basil. et Felckm. 5 anon. Mox Reg., παρά πάντων τῶν. Paulo post editi ὑπερωτῆσαι. Reg., ἐρωτῆσαι. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon. ὑπερωτῆσαι, quos sequi placuit. Post pauca Reg.

ασα, ἔδει μὴ Ἀρειανὸν (10), μηδὲ τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων, κατὰ δὲ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας, καὶ κατὰ τὸ τοῦ Παύλου ῥήμα, συναχθέντων τῶν λαῶν, καὶ τοῦ Πνεύματος τῶν καθιστανόντων, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντα κανονικῶς ἐξετασθῆναι τε καὶ πραγθῆναι, παρόντων τῶν αἰτουμένων λαῶν καὶ κληρικῶν, καὶ μὴ ἐξωθεν ὑπὸ Ἀρειανῶν, ὡς περ ἐμπορευόμενον (11) τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου παρὰ τοὺς μὴ αἰτήσαντας μηδὲ βουλομένους, μηδὲ ὅλως γινώσκοντας τὸ γεγονός, μετὰ (12) προστασίας καὶ βίας τῶν ἐξωθεν δικαστῶν ἐπιβρίψαι αὐτόν. Τοῦτο δὲ τοὺς μὲν ἐκκλησιαστικούς κανόνας παραλείπει, τὰ δὲ ἔθνη ἀναγκάζει βλασφημεῖν καὶ ὑπονοεῖν, ὅτι μὴ κατὰ θεῖον θεσμὸν, ἀλλ' ἐξ ἐμπορίας (13) καὶ προστασίας αἱ καταστάσεις B γίνονται.

3. Ἡ μὲν οὖν κατάστασις ἡ θαυμαστὴ Γρηγορίου ὑπὸ Ἀρειανῶν γέγονε, καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν ἀρχήν. Ἡ δὲ εἰσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν οἷα παράνομα κατειργάσατο, καὶ ἠλίκων κακῶν αἰτία γέγονεν, ἐξεστὶν ὑμῖν (14) ἐκ τῶν γραφομένων καὶ παρὰ τῶν ἐπιδημούντων ἐπερωτῆσαι καὶ μαθεῖν. Τῶν λαῶν δυσανασχετούντων, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις συναχθέντων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καινοτομίᾳ, ἵνα μὴ ἡ τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια καταμιγῆ τῇ τῆς Ἐκκλησίας πίστει, Φιλάργιος ὁ καὶ πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰς ταύτης παρθένους ἀδικήσας καὶ νῦν ἐπαρχεὺς Αἰγύπτου τυγχάνων, παραβάτης μὲν γενόμενος, πατριώτης (15) δὲ ὢν τοῦ Γρηγορίου, καὶ οὐ σεμνὸν ἔχων τὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ προστάτας ἔχων τοὺς περὶ Εὐσέβιον, καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζων κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, πείθει τοὺς ἐθνικούς δήμους (16), τοὺς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἀτάκτους, ἐπαγγελίαις, ἃς καὶ ὑπερον ἐπέδιδου, καὶ παροξύνει, καὶ ἀθρόως αὐτοὺς μετὰ ξιφῶν καὶ ῥοπαλίων ἀφίρει κατὰ τῶν λαῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ τί γέγονεν ἐκ τούτων οὐκέτι λοιπὸν ἀπλῶς εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἀξίως (17) σημεῖναι δυνατόν. οὔτε χωρὶς δακρύων καὶ θρήνων μνημονεύσειεν ἄν τις κἀν τῶν ὀλίγων. Ποῖα γὰρ παρὰ τοὺς ἀρχαίους τετραψόδηται τοιαῦτα; Ἡ τί τοιοῦτον ἐν διωγμῷ καὶ πολέμῳ γέγονε ποτε; Ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται· εὐθέως δὲ οἰμωγαὶ καὶ ὀλουγαὶ, καὶ θρήνος ἦν κατὰ τὴν πόλιν, ἀγνακτούντων καὶ τῶν πολιτῶν ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις καὶ καταβοώντων τοῦ ἡγεμόνος (18), καὶ τὴν βίαν μαρτυρομένων. Παρθένοι γὰρ ἄγναι καὶ ἀμίαντοι ἔγυμ-

Τῶν γὰρ λαῶν. Mox Reg., διὰ τοῦτο αὐτό.

(15) Reg. συμπατριώτης. Mox idem, Γρηγορίου. Alii cum editis Γεωργίου.

(16) Reg., πειδομένους ἔχων τοὺς ἐθνικούς. Paulo post editi, ἐπὶ ἐπαγγελίαις. Sed ἐπὶ, quod desit in Reg., Basil. et Felck. 5 anon. et alioqui superfluum, expunctum est. Mox Reg., ἀποδέδωκε, παροξύνει, omisso καί.

(17) Reg., λοιπὸν ἔστιν εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἐπαξίως. Post pauca κἀν τῶν ὀλίγων. Sic Reg. et Anglic. alii cum editis, καὶ τῶν ὀλίγων.

(18) Sic Reg. et ita legit Nannius. In editis vero et aliis manuscriptis, τοῦ ἡγεμόνος deest. Paulo post Reg., αἱ ἄγναι. Infra idem Reg., ἀνεχόμεναι. Editi, ἀνασχόμεναι.

νοῦντο, καὶ ἔπασχον ἂ μὴ θέμις· μὴ ἀνεχόμεναι δὲ, ἐκινδύνεον· μονάζοντες κατεπατούντο, καὶ ἀπέθνησκον· καὶ οἱ μὲν ἐδίσχευοντο (19), οἱ δὲ ξίφει καὶ ροπαλίοις ἀνηρῶντο· ἄλλοι ἐτραυματίζοντο καὶ ἐτύποντο. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας τραπέζης ἡλίκη ἀσέβεια καὶ παρανομία γέγονεν! ὄρνεα καὶ στροβίλους (20) ἐθυσίαζον, εὐφημοῦντες μὲν αὐτῶν τὰ εἰδῶλα· δυσφημοῦντες δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, τὰς θείας τῶν Γραφῶν βίβλους, ἃς εὗρισκον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, κατέκαιον. Εἰς δὲ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον, φεῦ τῆς τολμῆς! οἱ Κυριοκτόνοι Ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἄθεοι ἐθνικοὶ ἀφυλάκτως εἰσερχόμενοι, τοιαῦτα αἰσχρὰ (21) διεπράττοντο καὶ ἄλλοι γυμνοῦντες ἑαυτοὺς, ὡς αἰσχύνεσθαι καὶ λέγειν αὐτά. Καὶ τινες ἀσεβεῖς ἄνδρες, τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν μιμούμενοι, παρθένων καὶ ἐγκρατῶν κρατοῦντες τὰς χεῖρας (22) εἶλκον· καὶ διασύροντες, ἐδιδάξαντο βλασφημεῖν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἀρνούμενας κατέκοπτον καὶ κατεπά-

4. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἡ θαυμαστὴ καὶ λαμπρὰ εἰσοδος Γρηγορίου τοῦ Ἀρειανοῦ, ἡδομένη (23) τοῖς ποιοῦτοις κακοῖς, ὡσπερ ἐπαθλον καὶ μισθὸν τῆς τοιαύτης παρανόμου νίκης παρέχουσα τοῖς ἐθνικοῖς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς τὰ (24) τοιαῦτα καθ' ἡμῶν ἐργασασμένοις εἰς πρέβαν δέδωκε τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ τῆς τοιαύτης παρανομίας καὶ ἀταξίας συγχωρηθείσης, τὰ πολέμων λοιπὸν χεῖρονα, καὶ λησῶν ὠμότερα ἐγίνετο. Οἱ μὲν γὰρ τὰ ἀπαντῶντα (25) διήρπαζον· οἱ δὲ τὰς ἀποκειμένας τινῶν παρὰ θῆκας διηρῶντο· τὸν οἶνον πολλὸν ὄντα ἡ ἐπίνον ἡ ἐξεκένουν ἢ ἀπέφερον· τὸ ἀποκειμένον ἔλαιον ἤρπαζον· τὰς θύρας καὶ τοὺς καρχέλλους ὡς σκύλα ἔκαστος ἐλάμβανε (26)· τὰς λυχνίας παραυτὰ ἐν τῷ τοίχῳ ἀπέθεισαν, τοὺς κηριδούς τῆς ἐκκλησίας τοῖς εἰδώλοις ἀνῆπτον· καὶ διῶς ἀρπαγὴ καὶ θάνατος ἦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· καὶ οὐκ ἤδουντο οἱ δυσσεβεῖς Ἀρειανοὶ τοῦτων γιγνομένων (27)· ἀλλ' ἔτι χεῖρονα καὶ ὠμότερα προσετίθουν· πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαῖκοι ἐξέστησαν (28), παρθένοι ἀπομαφοριζόμεναι

(19) Regius ἐδίσχευοντο. Anglicanus, et Felckmanni quintus anonymus ἐδίσχευοντο mendose. Alii cum editis, ἔδημευοντο. Infra Regius codex ἄλλοι δὲ ἐτρ. In eodem hæc, καὶ ἐτύποντο, desunt.

(20) *Στροβίλους*. Hujus vocis complura sunt significata: 1. *Στροβίλος* significat pinam vel nucem pineam: quam in quadam Italiae regione *strobilum* vocari ait Plinius, ejus hæc videtur vera lectio; nam in quibusdam editis, mendose, *stipulas*, in ultima vero editione, *tibulos* legitur. 2. Significat genus quoddam cochleæ. Alia significata, quæ nihil ad nostrum institutum spectant, videsis in Lexicis. Incertum est utram ex allatis interpretationem postulet hic *στροβίλος*. In editis *στροβήλους* legebatur. Mox Reg., ἑαυτῶν τὰ εἶδ.

(21) Reg., *αἰσχρῶς*. Mox Basil. et Felckmanni 5 anonym. γυμνοῦντες αὐτοὺς.

(22) *Τὰς χεῖρας* in Reg. et Anglie. leguntur. In aliis cum editis tum mss. desunt. Paulo post Reg., ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστόν. Infra Reg., Γρηγορίου. Alii omnes ed. et mss., Γεωργίου.

(23) Basil., ἡ δεδομένη. Reg., quem sequimur, ἡ ἡδομένη. In aliis ἡ deest.

A periclitari; monachi conculcati exspirare; alii discis impeti; alii gladiis sustibusque interdici; alii vulnerari et vapulare. In sacram autem mensam quanta impietas iniquitasque commissa! aves strobilosque sacrificabant, idola quidem sua laudibus efferentes; Dominum autem et Salvatorem nostrum Jesum Christum, Filium Dei viventis, in ipsis ecclesiis maledictis insectantes, divinos Scripturarum libros, quos in ecclesia invenerunt, combussere. In sacrum autem baptisterium, proh facinus! Dominicidæ Judæi et athei ethnici temere ingressi res adeo turpes perpetrarunt, ac seipsos nudantes tam obscena protulere verba, ut ea pudeat referre. Imo quidam impii viri persecutionum acerbiter imitati, virgines et continentis mulieres, manibus pertractas raptatasque cogebant blasphemare et Dominum abnegare: quas id facere recusantes cædebant pedibusque calcabant.

4. Ad hæc mirabilis ille ac præclarus Gregorii Ariani ingressus, qui hujusmodi malis gaudebat, ut pro hac iniqua victoria, ethnicis, Judæis, iisque qui hæc flagitia contra nos commiserant, quasi præmium tribueret ac mercedem, ecclesiam in prædam ipsis tradidit. Porro concessa hæc inique ac petulantè agendi libertate, quæ delinè gesta sunt bello sunt pejora et latrociniò crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent: alii quorundam deposita dividerent: magnam vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; januas et cancellos quasi spolia singuli rapereut; candelabra ad parietem statim reponerent; ecclesiæ cereos idolis accenderent. Demum direptio et mors ecclesiam occuparat: nec quidquam impios Arianos pudebat horum facinorum. Quin etiam his graviora et crudeliora addiderunt: presbyteri enim et laici plagis lacerari, virgines detracto maforte, 91 ad tribunal duci pertrahi, et in carcerem conjici: alii proscribi,

(24) In Reg. τὰ deest. Mox Basil., *πραῖβαν* solus. Ecclesia vero de qua hic agit, *Cyrini* vocabatur, ut ait Athanasius ad solitarios, ubi hæc ipsa recensentur. Porro in epistola Julii, quam integram Athanasius refert, *Apol. contra Arianos*, sacra mysteria ab ethnicis direpta et conculcata feruntur; quod cur in hac epistola omittatur, haud difficile est augurari, nempe Athanasio, qui paulo post fugam suam hæc scripsit, nondum omnia illic gesta, explorata fuisse poterant.

(25) Reg. ἀπάντων. Mox Anglie., τινῶν ἀποθήκας.

(26) Hoc loco mire variat Regius mss.; sic enim habet: Καὶ τοὺς καρχέλλους τῶν ἐκκλησιῶν ὡς σκύλα ἕκαστος ἐλάμβανε, τὰς λυχνίας παραυτὰ ἐν τῷ τοίχῳ ἀπέθεινον, τοὺς κηριδούς, etc.; ex quibus hæc, ὡς σκύλα ἕκαστος ἐλάμβανε, saniora videntur iis quæ in editis legebantur, ὡς σκύδα ἕκαστος ἐδάσταζεν, quare in hoc Regii lectionem sequimur. *Κηριδούς*. Sic Reg. et Anglie. Editi cum aliis mss., *κηριώνας*. Mox Reg. solus, ἤπτον pro ἀνῆπτον.

(27) Reg., ἀσεβεῖς Ἀρειανοὶ οὐδὲν τῶν.

(28) Reg., Basil., Anglie., ἐξέστησαν. Editi male ἐξέθησαν. Hæc ipsa sic leguntur in epistola Julii

flagellisque cædi: panes ministrorum ac virginum A
 interverti. Hæc autem in ipsa sancta Quadragesima
 circa festum Paschæ gesta sunt, quo tempore fratres
 quidem jejunabant; præclarus autem ille Gregorius
 Caiphæ mores imitatus, cum Pilato duce adversus
 pios Christi cultores debacchabatur. Certe in Pa-
 rasceve in unam ecclesiarum cum duce et cum
 ethnicis viris ingressus, ut populos violentum ejus
 introitum aversari animadvertit, auctorem se cru-
 delissimo duci præbuit ut in hora una triginta qua-
 tuor tum virgines tum conjugatæ, sive nobiles viri
 flagris publice cæderentur, et carceri manciparentur:
 inter quas virginem aliquam lectionis studio-
 sam, et adhuc psalterium præ manibus tenentem,
 publice flagellari jussit, ejusque liber raptus a car-
 nificibus, virgo autem ipsa in carcerem, reclusa B
 est.

μοσιᾶ· καὶ τὸ μὲν βιβλίον ὑπὸ τῶν δημίων διηρπάσθη, αὐτὴ δὲ ἡ (33) παρθένος εἰς τὴν φυλακὴν
 καθείρθη.

5. His peractis nondum quieverunt: sed consi-
 lium iniere ut in alia ecclesia, ubi maxime illis die-
 bus ego degere consueveram, eadem quæ prius ege-
 rant perpetrarent, ideoque furorem suum ad hanc
 quoque Ecclesiam extendere studerunt, ut me illic
 quasi venatu captum interficerent, quod sane mihi
 accidisset, nisi Christi gratia opem tulisset, ut vix
 effugerem et saltem hæc pauca dictare liceret. Cum
 enim eos ingenti furore correptos animadverterem,
 cavens ne ecclesia læderetur, et ne virgines quæ C
 illic erant indigna paterentur, neu cædes iterum
 perpetrarentur, ac rursum populi contumelia affice-
 rentur, me populis subduxi, memor Salvatoris dicentis:
 Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam⁴⁶. Noveram enim ex iis malis quæ in
 alia ecclesia commiserant, nihil sceleris eos in istam
 ecclesiam omissuros: ubi ne ipsam quidem Domini-
 cam sanctæ festivitatis ulla in reverentia habue-
 rant, sed et illius ecclesiæ homines in carcerem
 truserant; et quo tempore Dominus universos ex
 mortis vinculis liberavit, Gregorius cum suis velut
 bello in Salvatorem suscepto ducis patrocinio freti,
 diem illam libertatis Christi servis in luctum verterunt.
 Nam ethnici quidem qui hanc diem perhor-

5. Τούτων γενομένων, οὐχ ἡσύχαζον, οὐδὲ εἰς τὴν
 ἐξῆς· ἀλλ' ἐβουλεύοντο καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνθα
 μάλιστα ἐγὼ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὄκουν, τὰ αὐτὰ
 τοῖς προτέροις ποιῆσαι· ἐσπουδαζον δὲ τὴν μανίαν
 ἐαυτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν ἐπεκτείνειν, ἵνα
 με θηρεύσαντες ἀνέλωσιν. Ὁ καὶ ἔπαθον ἂν, εἰ μὴ
 ἡ τοῦ Χριστοῦ (34) χάρις ἐβοήθησεν, ἵνα μόνον ἐκ-
 φυγῶν ὑπαγορεύσαι κἂν τὰ ὀλίγα δυνηθῶ. Ἐγὼ γάρ,
 θεωρῶν αὐτοὺς ἐσχάτα λυσάμενος, λογισάμενος ἴσο
 μήτε ἡ ἐκκλησία βλαβῆ, καὶ αἱ ἐν αὐτῇ παρθένοι
 πάθωσι, καὶ θάνατοι πάλιν γένωνται, καὶ δεύτερον
 οἱ λαοὶ ὄβριθῶσιν, ὑπέκλεψα ἐμαντὸν τῶν λαῶν,
 μνησθεὶς τοῦ Σωτῆρος λέγοντος· Ἐὰν ὑμᾶς διώκω-
 σιν εἰς τὴνδε τὴν πόλιν, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν
 Ἥδειν γὰρ αὐτοὺς ἀφ' ὧν ἔπραξαν εἰς τὴν ἑτέραν
 ἐκκλησίαν κακῶν, μηδὲν τῶν δεινῶν καὶ κατὰ τῆς
 ἄλλης παραιτουμένους· ὅπου γε οὐδὲ αὐτὴν τὴν Κυ-
 ριακὴν τῆς ἀγίας (35) ἑορτῆς ἠδέσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐν
 αὐτῇ τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπους εἰς φυλακὴν καθ-
 εἶραν· ὅτε ὁ μὲν Κύριος τοὺς πάντας ἐκ τῶν τοῦ
 θανάτου δεσμῶν ἤλευθέρωσεν, ὁ δὲ Γρηγόριος καὶ οἱ
 σὺν αὐτῷ, ὥσπερ ἀντιμαχόμενοι τῷ Σωτῆρι, καὶ
 θαρρόντες τῇ τοῦ ἡγεμόνος προστασίᾳ, τὴν ἐλευθέ-
 ριον ἡμέραν τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις πάνθος πεποιθ-

⁴⁶ Matth. x, 23.

infra, Πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἠκίσθη-
 σαν, Presbyteri et ex populo multi plagis lacerati
 sunt; ex quo patet veram esse lectionem ἐξέσθησαν.
 Mox Regius ἀπομαφοριζόμεναί, quæ lectio non sper-
 nenda. Nam hoc genus vestis, ut apud Græcos μα-
 φόριον, apud Latinos mavors, mafors, mafortes, et
 mafortium vocatur; unde existimant nonnulli μαφό-
 ριον Græcum, ἀπὸ τοῦ μαφοριτίου factum esse. Erat
 que μαφόριον capitis velamen, quo non moniales
 tantum, sed et monachi utebantur. In libro De vir-
 ginitate, qui falso ascribitur Athanasio: καὶ τὸ μα-
 φόριον ἀκροσσόν, sit mafortium non fimbriatum.
 Ἀπομαφοριζόμενας inepte velus interpret a cætu
 suo divulsas verterat.

(29) Reg. pro καὶ εἰς τὴν φυλακὴν habet αἱ δὲ
 εἰς τὴν φυλ. Infra idem, ἄλλοι δὲ ἐδημεύθησαν.

D (30) Reg. ἀγία σαρακοστή. Mox editi de more
 Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(31) Sic Reg. et Anglic. Editi εἰσερχόμενοι. Basil.
 et Felckm. 5 anon. εἰσερχόμενον.

(32) Pro βιαίαν, Reg. μιράν.

(33) Sic ex Reg. restituendum putavimus. Alii
 cum editis, αὐτῇ τε. Infra Basil. οὐχ ἡσύχαζεν

(34) Reg. Θεοῦ. Mox idem ἵνα μόλις ἐκφυγῶ
 καὶ ὑπαγορεύσαι κἂν ὀλίγα. Infra idem καὶ λο-
 γισάμενος. Paulo post in Basil. αἱ deest ante ἐν
 αὐτῇ. Mox Regius, καὶ ἐν αὐτῇ πάλιν θάνατοι γέ-
 νωνται.

(35) Ἄγίας deest in Reg. Infra editi Γεώργιος
 Reg. vero Γρηγόριος.

κασιν (36). Οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες ἠϋφραίνοντο δυσ-
ωπούμενοι τὴν ἡμέραν· ὁ δὲ Γρηγόριος, ἴσως ἐντολὰς
πληρῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον, πενθεῖν ἠνάγκαζε τοὺς
Χριστιανούς (37) τῇ κακώσει τῶν δεσμῶν. Διὰ ταύτης
τοίνυν τῆς βίας ὁ ἡγεμὼν ἤρπασε τὰς ἐκκλησίας,
καὶ ἀρπάσας, Γρηγορίῳ καὶ τοῖς Ἀρειομανίταις παρα-
δέδωκε. Καὶ οἱ μὲν ἐκκήρυκτοι παρ' ἡμῶν διὰ τὴν
ἀσέβειαν γενόμενοι, ἐγκαυχῶνται (38) τῇ ἀρπαγῇ
τῶν ἐκκλησιῶν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς καὶ οἱ κληρικοὶ
τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βιάζονται ἢ κοινωνεῖν τῇ
ἀσεβείᾳ τῶν αἰρετικῶν Ἀρειανῶν, ἢ μὴ εἰσέρχεσθαι
εἰς τὰς ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ναυκλήρους καὶ
τοὺς ἄλλους (39) τοὺς τὴν θάλατταν πλεύουσιν οὐκ ὀλί-
γην βίαν καὶ ἀνάγκην ἐπέθηκεν ὁ Γρηγόριος, διὰ τοῦ
ἡγεμόνος βασανίζων καὶ μαστίζων, ἄλλους δὲ καὶ
δεσμεύων καὶ εἰς τὸ δεσμοκτήριον ἐμβάλλων (40)· ἵνα
μηδὲ ἀντιλέγῃσι τῇ παρανομίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γράμ-
ματα παρ' αὐτοῦ λαμβάνωσι. Καὶ ἵνα μὴ ἄχρι τοῦ-
των ἀρκεσθῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦ αἵματος ἡμῶν ἐμφορηθῇ,
πεποίηκε τὸν ὠμάτατον καὶ συνεργὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα
ψήφισμα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ κατ' ἐμοῦ γράψαι
τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ Κωνσταντῷ (41), ἐπίφθονα
βήματα περιέχον, ἀφ' οὗ μὴ μόνον ἔστι φυγεῖν, ἀλλὰ
καὶ μυρίους θανάτους προσδοκᾶν. Καὶ ὁ μὲν τὸ ψή-
φισμα γράψας ἔστι παραδότης ἐκ Χριστιανῶν, καὶ (42)
εἰδῶλα ἀναισχύντως προσκυνῶν· οἱ δὲ ὑπογράφαντές
εἰσιν ἔθνη καὶ νεωκόροι τῶν εἰδῶλων, καὶ σὺν αὐ-
τοῖς Ἀρειανοί. Καὶ ἵνα μὴ πολὺς ἐν τῷ γράφειν
γένωμαι, διωγμὸς ἔστιν ἐνσταῦθα, καὶ διωγμὸς ὅσος
οὐδέποτε γέγονε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως μὲν γὰρ
ἐν τῷ πρὸ τούτου διωγμῷ κᾶν (43) φεύγων τις προσ-
ῆυχετο, καὶ κρυπτόμενος ἔθαπτιζέτο· ἄρτι δὲ ἡ πολλὴ
ὠμότης καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ἀθεότητα μεμίμηται.
Ὡς γὰρ οἱ τότε κατὰ τοῦ Δανιὴλ, οὕτω καὶ ὁ θαυ-
μαστός Γρηγόριος νῦν τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις προσευ-
χομένους διαβάλλει τῷ ἡγεμόνι, καὶ τοὺς λειτουργοὺς
μετὰ πάσης ὕβρεως παρατηρεῖται, ὡς ἐκ τῆς τοσαύ-
της (44) βίας πολλοὺς μὲν ἀθαπτίστους κινδυνεύειν,
πολλοὺς δὲ χωρὶς τῶν ἐπιτραπετομένων νοσεῖν καὶ
ὀδύρεσθαι, πικροτέραν τῆς νόσου τὴν τοιαύτην συμ-
φορὰν ἤγουμένους. Τῶν γὰρ λειτουργῶν τῆς Ἐκκλη-
σίας διωκομένων, οἱ λαοὶ, καταγινώσκοντες τῆς ἀσεβείας
τῶν αἰρετικῶν Ἀρειανῶν, αἰροῦνται μᾶλλον οὕτως
νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν (45), ἢ χεῖρα τῶν Ἀρειανῶν

6. Ἀρειανὸς οὖν ἔστιν ὁ Γρηγόριος καὶ τοῖς Ἀρει-
ανοῖς ἀποσταλεῖς· οὐ γὰρ τις αὐτὸν ἠτήσατο πλὴν μόνων
αὐτῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὡς μίσθωτος καὶ ὡς

A rent lætabantur : Gregorius vero, Eusebianorum
fortasse jussa complens, vinculorum acerbitate
Christianos ad luctum compulit. Hoc igitur violentiæ
impetu dux ecclesias occupavit, occupatas Grego-
rio et Ariomanitis tradidit. Et qui ob impietatem a
nobis ejecti fuerant, ecclesiarum invasione glorian-
tur. Populus autem Dei et catholicæ Ecclesiæ cle-
rici, aut hæreticorum Arianorum impietati commu-
nicare coguntur, aut ecclesiarum introitu arcentur.
Imo et naucleris et aliis qui in mari navigabant,
non modicam vim et necessitatem intulit Gregorius,
dum opera ducis alios excruciat flagrisque cædit,
alios vinculis constringit et in carcerem conjicit;
ut ejus iniquitati non contradicerent, imo litteras a
se acciperent. Verum ne his quidem contentus,
quo se nostro sanguine satiaret, crudelissimo fa-
cinorum socio duci auctor fuit, ut quasi populi
suffragio, acta adversum 92 me odiosis verbis
concepia piissimo imperatori Constantio scriberet,
unde non solum effugere non liceret, sed sexcentæ
mortes expectandæ essent. Porro qui acta conscrip-
sit transfuga est ex Christianis, qui idola turpiter
adorat : qui autem subscripsere sunt ethnici et ido-
lorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Et ne multus
sim in scribendo, persecutio isthic adest, imo qualis
nunquam adversus Ecclesiam exstitit. Nam in su-
periori quidem persecutione, saltem qui effugerat
orare, et qui latitabat baptizari poterat : nunc
autem ingens illa crudelitas etiam Babyloniorum
impietatem est æmulata. Ut enim illi Daniele, sic
præclarus Gregorius eos qui domi orant ad ducem
defert, et ministros cum ingenti contumelia obser-
vat, ita ut ex hac violentia multi nondum baptizati
periclitentur. Plurimi vero quod dum ægrotant a
nullo invisantur (quod illi haud sine lacrymis tole-
rant) ejusmodi calamitatem ipso morbo acerbio-
rem existimant. Dum enim Ecclesiæ ministri pe-
secutionem patiuntur, populi qui hæreticorum Aria-
norum impietatem execrantur, malunt ita ægrotare
ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo
imponantur.

ἔλθειν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν.

D 6. Arianus igitur est Gregorius et Arianis mis-
sus : nam illis solis exceptus, nemo illum postulavit :
quapropter quasi mercenarius et extraneus, gravia

(36) Sic Reg. Alii cum editis πεποίηται. Paulo post editi, Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.

(37) In editis τότε ante τοὺς Χριστιανούς. Nos Regium codicem secuti exprunximus. Mox omnes editi et mss. præter Reg. διὰ ταύτης τοίνυν τῆς βίας. Regii ms. lectionem amplectendam duximus. Mox editi, Γεωργίῳ. Reg. Γρηγορίῳ.

(38) Reg. καυχῶνται.

(39) Reg. τοῖς λαοῖς.

(40) Sic Reg. Alii vero cum editis, Γεώργιος διὰ τοῦ ἡγεμόνος βασανίζων, ἄλλους δεσμεύων, omissis interpositis.

(41) Reg. Κωνσταντῖνῳ mendose.

(42) Καί, et paulo infra εἰσιν, desunt in editis. Nos ex Reg. sumpsimus.

(43) Reg. καί. Infra idem Reg. Βαβυλώνιον, et mox ἐνίκησεν pro μεμίμηται. Paulo post idem Γρηγόριος νῦν τοὺς. Editi vero Γεώργιος τοὺς.

(44) Ita Reg. Editi τοιαύτης. Mox idem Reg., post κινδυνεύειν, sic habet, κωλύων τε τοὺς νοσοῦντας ἐπισκέπτεσθαι, καὶ ἀπὸ τούτου ἀθαπτίστους τελευτᾶν αὐτοὺς, πικροτέραν τῆς νόσου καὶ τοῦ θανάτου τὴν τοιαύτην, quæ sane ἀσύστατα sunt, et cum præcedentibus parum cohærent.

(45) Reg. μᾶλλον νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν, ἢ τῶν ἀσεβῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἑαυτῶν ἐπιτιθέναί. Idem Ἀρειανὸς οὖν ἔστιν ὁ Γρηγόριος, etc. Ubi editi de more Γεώργιος. Mox idem Reg. ἠτήσατο. Editi vere ἠτῆται. Paulo post ὡς ante ἀλλότριος in Reg. legitur, in editis desideratur.

et acerba in catholicæ Ecclesiæ populos, utpote sibi non proprios, ducis opera perpetrat. Cum enim jam pridem Pistum Arianis episcopum constituissent Eusebius cum sequacibus : ubi de illo nos scripsissemus, vos omnes catholicæ Ecclesiæ episcopi, illum ob impietatem jure anathemate damnastis et abdicastis, qua de causa jam Gregorium ipsismet Arianis miserunt. Deinde ne nobis rursus adversus ipsos scribentibus, denuo illi pudore suffunderentur, externa vi contra nos usi sunt, ut cum Ecclesiæ occupaverint Arianismi suspicionem effugisse videantur. Verum hic quoque spe falsi sunt; nemo enim ecclesiasticorum cum illis versatur, nisi soli hæretici, quique ob crimina ejecti sunt, et quotquot metu ducis simulatione utuntur. Hæc est Eusebianorum scena : hæc Eusebiani cum jam pridem moliti essent ac faciendum constituissent, nunc per calumnias efficere valuerunt, quibus nos apud imperatorem criminati sunt. Sed ne ita quidem quiescant, sed etiamnum nos interficere querunt, motisque nostris sese terribiles exhibent, ita ut omnes se in fugam vertant, et ab illis mortem expectent. Sed non ideo vos eorum malitiam reformidare oportet, sed potius ulcisci, resque novas quas adversum nos moliti sunt indigne ferre. Si enim uno membro patiente, reliqua membra condolescunt; et si juxta beatum Apostolum, flere oportet cum flentibus⁴⁶; cum tanta Ecclesia lædatur unusquisque, ac si ipse læsus, facinus illud ulciscatur. **93** Communis enim est Salvator quem illi malelicis incessant, et omnium sunt canones qui ab illis violantur. Si vobis in ecclesia sedentibus, et populis absque ulla querendi causa congregatis, aliquis derepente decretum proferens, alicujus vestrum successor accederet, nonne illud indigne ferretis? nonne rogaretis qui vos ulciscerentur? Quocirca æquum est vos indignari, ne si hæc taceantur paulatim per singulas Ecclesias hujusmodi malum propagetur, et tandem gymnasium nostrum in emporium forumve convertatur

τούτων σιωπωμένων, κατ' ὄλιγον καὶ εἰς ἐκάστην Ἐκκλησίαν τὸ τοιοῦτον κακὸν διαβῆ (54), καὶ λοιπὸν ἐμπόριον καὶ ἀγοραῖον τὸ καθ' ἡμᾶς διδασκαλεῖον γένηται.

7. Porro quæ ad Ariomanitas spectant nostis, fratres (sæpe enim eorum impietatem et singuli pri-

⁴⁶ Rom. xi, 15.

(46) Ἐπειδὴ γὰρ Πιστὸν. Sic Reg. Anglic. et ita legerat Nannius qui vertit : ut fidum sibi in episcopum, sed perperam Πιστός fidum transtulit, cum sit nomen proprium de quo in admonitione videsis, Pro ὄνπερ, Reg. et Anglic., αὐτὸν minus recte.

(47) Reg. solus, καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι διὰ γε τὴν ἀσέβειαν. In editis Ἐκκλησίας deest.

(48) Reg., Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς ἀρ. Editi vero, Γεώργιον νῦν τοῖς αὐτοῖς Ἀρειανοῖς.

(49) Reg., ἐκφυγεῖν. Infra οὐδεὶς γὰρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, hæc, quæ in editis deerant, ex Reg. et Anglic. sumpsimus, quæ etiam a Nannio lecta sunt.

(50) Sic Anglic. et edit. Paris. Alii, διέβαλλον. Mox Anglic., ἡσύχαζον.

ἀλλότριος, δεινὰ καὶ πικρὰ τοῖς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας λαοῖς, ὡς οὐκ οὖσιν ἰδιοῖς, διὰ τοῦ ἡγεμόνος κατεργάζεται. Ἐπειδὴ γὰρ Πιστὸν (46) ὄνπερ πρότερον οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς κατέστησαν, μετὰ τὸ γράψαι ἡμᾶς περὶ αὐτοῦ, πάντες ὁμοῖοι οἱ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοποι ἐπίστασθε, ὡς διὰ τὴν ἀσέβειαν (47) εἰκότως αὐτὸν ἀναθεματίσατε καὶ ἀπεκηρύξατε· τούτου ἕνεκα Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς Ἀρειανοῖς (48) ἀπέστειλαν. Εἶτα, ἵνα μὴ καὶ δεύτερον αἰσχρὴν ὀφλήσῃ, γραφόντων ἡμῶν πάλιν κατ' αὐτῶν, διὰ τοῦτο τῇ ἐξῴθεν βίᾳ καθ' ἡμῶν ἐχρήσαντο, ἵνα, τῶν ἐκκλησιῶν περικατῆσαντες, δόξωσιν ἐκφεύγειν (49) τὴν τῶν Ἀρειανῶν ὑπόνοιαν. Ἄλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· οὐδεὶς γὰρ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, εἰ μὴ μόνοι οἱ αἰρετικοὶ, καὶ οἱ δι' αἰτίας ἐκδηθέντες, καὶ ὅσοι διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἡγεμόνος ὑποκρίνονται. Τοῦτο δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐστὶ τὸ δραματούργημα· ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔκπαλαι μὲν ἐμελέτων καὶ συνετίθουν· νῦν δὲ καὶ Ἰσχυσαν πρᾶξαι διὰ τὰς διαβολὰς, ἃς διέβαλλον (50) ἡμᾶς βασιλεῖ. Ἀμέλει οὐδὲ οὕτως ἡσυχάζουσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡμᾶς ἀποκατείνει ζητοῦσι, καὶ τοῖς γνωρίμοις ἡμῶν φοβεροὺς ἑαυτοὺς δεικνύουσιν, ὥστε (51) πάντας φυγαδεύεσθαι καὶ θάνατον παρ' αὐτῶν προσδοκᾶν. Ἄλλ' οὐ διὰ ταῦτα καὶ ὁμοῖοι αὐτῶν τὴν παρανομίαν καταπιτῆσαι χρεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκδικῆσαι, καὶ ἀγανακτῆσαι κατὰ τῶν οὕτως καινοτομηθέντων καθ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ, πάσχοντος μέλους ἑνός, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, καὶ κατὰ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, κλαίειν μετὰ κλαίωντων δεῖ πασχούσης τῆς τηλικαύτης Ἐκκλησίας, ἕκαστος, ὡς αὐτὸς πάσχειν, ἐκδικεῖται τὸ πρᾶγμα. Κοινὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Σωτὴρ, ὁ ὑπ' αὐτῶν βλασφημούμενος, καὶ πάντων εἰσὶν οἱ κανόνες (52), οἱ ὑπ' αὐτῶν παραλυόμενοι. Ἄρα γὰρ εἰ, καθεζομένων ὁμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ συναγομένων τῶν λαῶν χωρὶς τινος μέμφεως, εἰ τις ἐξαίφνης διὰ προστάγματος διάδοχος ἐληλύθει καθ' ἑνὸς ὁμῶν, καὶ τοιαῦτα ἐγεγόνει καθ' ὁμῶν, οὐκ ἂν ἡγανακτῆσατε; οὐκ ἂν ἠξιώσατε (53) ἐκδικηθῆναι; Διὰ τοῦτο ἀγανακτῆσαι ὁμοῖοι δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μὴ, διὰ τούτου ἀγανακτῆσαι ὁμοῖοι δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μὴ, καὶ λοιπὸν τὸ τοιοῦτον κακὸν διαβῆ (54), καὶ λοιπὸν ἐμπόριον καὶ ἀγοραῖον τὸ καθ' ἡμᾶς διδασκαλεῖον γένηται.

7. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἀρειομανίτας οἴδατε, ἀγαπητοί· πολλάκις γὰρ αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν ἴδτε

(51) Ὅτε Reg. et Basil. Alii vero cum editis, ὡς. Mox θάνατον. Sic Reg. quem sequimur; editi θανάτους. Infra Reg. solus, ἡμᾶς αὐτῶν τὴν πανουργίαν. Post pauca καθ' ἡμῶν, ex Reg. et Basil. desumptum, in editis et in aliis mss. deerat. Mox editi, μέλους τινός, at Reg. quem sequimur, μέλους ἑνός, et ita legisse videtur Nannius qui vertit. uno membro. Paulo post καὶ ante κατὰ deest in Reg. Mox Reg., δεινὰ pro δεῖ mendose.

(52) Reg., πάντων ὁμῶν εἰσὶν οἱ κανόνες. Mox in eodem, εἰ ποῖ γὰρ deest.

(53) In Reg., ἂν deest ante ἠξιώσατε.

(54) Reg. διαδοθῆ. Mox διδασκαλίον idem. Paulo post idem Reg., ἀελοφορ pro ἀγαπητοί. Infra idem, τὴν ἀσέβειαν καὶ ἕκαστος, ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ.

καὶ κοινῇ πάντες ἀπεκηρύξατε· οἴδατε δὲ καὶ τοὺς A
περὶ Εὐσέβιον, ὡς προεῖπον, τῆς αὐτῆς ἐκείνοις ὄντας
αἰρέσεως, δι' ἣν καὶ πάλαι (55) ἡμῖν ἐπεβούλευσαν.
Τὰ δὲ νῦν δι' αὐτοὺς καὶ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα πικρό-
τερα πολέμων, ἐδήλωσα ὑμῖν, ἵνα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς
ἱστορίαν μισοπύρονον ζῆλον ἀναλαβόντες, ἐξάρητε
τοὺς τὰ τοιαῦτα πονηρὰ ἐργασαμένους κατὰ τῆς
Ἐκκλησίας. Εἰ γὰρ καὶ πέρουσιν (56) οἱ κατὰ Ῥώμην
ἀδελφοί, μήπω τούτων γενομένων, ἀλλ' ἕνεκα τῶν
πρώτων, σύνδοτον ἔγραψαν γενέσθαι, ἵνα κάκεινα ἐκ-
δικηθῆ· ἤνπερ εὐλαβούμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προῦ-
λαβον διαταράξαι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἠθέλησαν ἡμᾶς
ἀνελεῖν, ἵνα λοιπὸν ἐπ' ἀδελφὰς πράττωσιν ἃ βούλου-
ται, καὶ μὴ ἔχωσι τὸν ἐλέγχοντα· πῶς μᾶλλον ἐπὶ
τοῖς τηλικούτοις παρανομήμασιν ἀγανακτεῖσθαι ὀφείλε-
τε, καὶ καταψηφισοσθαι αὐτῶν, ὅσα καὶ ταῦτα τοῖς B
προτέροις προσέθησαν; Παρακαλῶ, μὴ παρίδητε τὰ
τηλικαῦτα, μηδὲ ἐπιτρέψητε τὴν περιδόχον Ἀλε-
ξανδρέων Ἐκκλησίαν ὑπὸ αἰρετικῶν καταπατηθῆναι.
Διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ καὶ οἱ λειτουργοὶ
κατ' ἑαυτούς ἐξαι, διὰ μὲν τῆς τοῦ ἐπάρχου βίας (57)
σιωπῶντες, διὰ δὲ τὴν ἀσεβείαν τῶν Ἀρειομανιτῶν
ἐκτρεπόμενοι. Ἐάν τοίνυν γράφῃ πρὸς ὑμᾶς Γρη-
γόριος, ἢ ἄλλος τις περὶ αὐτοῦ, μὴ δέξησθε, ἀδελφοί,
τὰ γράμματα αὐτοῦ, ἀλλὰ σχίσσατε, καὶ δυσωπήσατε
τοὺς κομίζοντας, ὡς ἀσεβείας (58) καὶ πονηρίας ὄν-
τας διακόνους. Ἐάν δὲ καὶ τύπον εἰρηνικῶν τολμήσῃ
γράφειν, μηδὲ ταῦτα δέξησθε· τῷ γὰρ φόβῳ τοῦ ἡγε-
μόνος οἱ δεχόμενοι κομίζουσι διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ
βίας. Ἐπειδὴ δὲ εἰκότως καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον γράφειν C
ὑμῖν περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο προῦπομνήσαι ὑμᾶς
ἐστούδατα, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἀπροσωπώλητον
τοῦ Θεοῦ μιμησάμενοι, ἐκδιώξῃτε τοὺς παρ' αὐτῶν
ὅτι ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ διωγμούς, καὶ φθορὰς παρθένων,
καὶ θανάτους, καὶ ἀρπαγὰς τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις,
καὶ πυρκαϊᾶν, καὶ βλασφημίας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις (59),
ἕνεκεν τῶν Ἀρειομανιτῶν κατεσκευάσαν ὑπὸ ἐθνικῶν
καὶ Ἰουδαίων γενέσθαι. Οὐκ ἂν δὲ ὁ ἀσεβὴς καὶ
μεμηνῶς Γρηγόριος ἀρνήσῃται ἑαυτὸν εἶναι Ἀρειανόν,
ἔχων Ἐλεγχον τὸν ὑπογράφοντα αὐτοῦ τὰ γράμματα.
Ἀμμιὸν γὰρ οὗτος ὁ ὑπογράφων, ἔκκαλοι μὲν ὑπὸ τοῦ
μακαρίτου Ἀλεξανδρου τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἐπισκόπου ἐπὶ
πολλοῖς κακοῖς (60) καὶ ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐξέβληθη τῆς
Ἐκκλησίας. Πάντων οὖν ἕνεκεν καὶ ἀντιγράψαι ἡμῖν
θελήσατε, καὶ καταγῶναι τῶν ἀσεβῶν, ἵνα καὶ νῦν D
οἱ μὲν λειτουργοὶ, οἱ ἐνταῦθα, καὶ οἱ λαοὶ (61), τὴν
ὀρθοδοξίαν καὶ μισοπυρησίαν ὑμῶν ὀρῶντες, εὐφραλί-
ωνται τῇ εἰς Χριστὸν ὁμοψύχῳ ὑμῶν πίστει, οἱ δὲ
τοιαῦτα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας παρανομήσαντες, με-

(55) Reg. πάλιν pro πάλαι. Mox Anglic. δι' αὐ-
τόν. Paulo post Reg. πολέμων, καὶ διὰ τοῦτο ἐδή-
λωσα.

(56) Vox πέρουσιν deest in Reg.; sed cum in omni-
bus aliis cum editis tum mss. legatur, et alioqui
veræ hujus temporis historiæ congrua, retinendum
videatur. Nam ut mox dicitur in monito ab *Apolo-
gram*, anno 340, legati Athanasii, ac etiam Euse-
biani synodum a Julio postularunt.

(57) Reg. pro βίας, habet βασιάνους. Post præca
idem, Ἄν τοίνυν. Mox idem, Γρηγόριος. Editi verò,

Γεώργιος.

(58) Sic Reg. Alii cum editis, ἀσεβεῖς. Præstat
Regii lectio. Paulo post idem, τολμήσει.

(59) Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Hæc absunt a Basil. et
Anglic. Infra Reg., Γρηγόριος. Editi, Γεώργιος.

(60) Vox κακοῖς in Reg. habetur, eamque videtur
legisse Nannius, interpretatur enim, *multis malis*;
ab aliis abest.

(61) Reg., οἱ ἄλλοι. Mox idem, καὶ τὴν μισοπ.
Paulo post idem Reg., τῇ εἰς Θεὸν ὁμοψύχῳ.

scelerum in Ecclesiam auctores, vestris litteris ad meliorem frugem revocati, vel sero tandem respiscant. Salute eam, 94 quæ apud vos est, fraternitatem. Fratres omnes qui mecum sunt vos salutant. Dominus vos incolumes, nostrique memores conservet, domini vere desideratissimi.

ταπειθευθέντες ἐκ τῶν ὑμῶν γραμμάτων, κἀν ὀφέποτε δυνηθῶσι μεταγῶναι. Προσείπατε τὴν παρ' ὑμῶν ἀδελφότητα. Οἱ σὺν ἐμοὶ (62) πάντες ἀδελφοὶ προσαγορεύουσιν ὑμᾶς. Ἐβρωμένους καὶ μνημονεύοντας ὑμῶν ὁ Κύριος ὑμᾶς διαφυλάξει, κύριοι ἀληθῶς ποθεινότετοι.

IN APOLOGIAM CONTRA ARIANOS ADMONITIO.

I. *Apologia contra Arianos*, quæ, quod pleraque complectatur monumenta, *Collectio monumentorum* a nonnullis recentioribus vocatur, in omnibus cum editis tum manuscriptis *Apologia secunda* inscribitur, quia nimirum post *Apologiam de fuga* collocatur; tametsi eam ante alias Athanasii *Apologias* conscriptam fuisse certum est. Siquidem *Apologiam ad Constantium*, et *Apologiam de fuga* ad annum 356 pertinere suo loco dicturi sumus. At *Apologia contra Arianos* non diu post Athanasii ex secundo exsilio reditum, qui anno 349 contigit, scribi potuit. Ex compluribus eum hujus *Apologiæ* locis, ac ex ipso potissimum initio, liquet editam fuisse antequam Ursacius et Valens, qui ab Arianis partibus resilierant et suam adversus Athanasium sycophantiam confessi fuerant, in impietatem reciderent, et adversus Athanasium Arianis denuo sese jungerent, quod, ut tardius, anno 352, contigisse alias demonstrabitur. Huc accedit ipsius Athanasii testimonium num. 59 hujus *Apologiæ*, ubi de postremo suo agens exsilio ait & νῦν πέπονθα, quæ jam passus sum, quo indicat se paulo post reditum suum hanc *Apologiam* conscripsisse. Nihilque nostræ sententiæ officium quæ de Liberii et Hosii exsilio sub finem leguntur, ea quippe diu post conscriptam *Apologiam* addita fuisse ibidem probaturi sumus.

II. Hujus scribendæ hæc causa fuit. Athanasius, ex Sardicensis synodi decreto, ac imperatorum Constantis et Constantii jussu patriæ et Ecclesiæ suæ restitutus, eum comperisset illas tandiu jactatas totiesque confutatas criminationes, de Arsenii nece, de calice fracto, deque mensa subversa, etc., rursus ab Arianis pervulgari, qui etiam niterentur hæc ipsa denuo in judicium vocare, *Apologiam* edidit, ubi varia monumenta et epistolas hac de re conscriptas in unum collegit, ratus nihil æque ad sui purgationem conducere, ac si ex ipsis rerum gestarum actis causæ suæ sinceritas eluceret. Horum monumentorum duæ sunt partes præpostero ordine ab ipso Athanasio digestæ. Prima complectitur epistolas synodicas aliasque de causa Athanasii conscriptas, ab anno 340 ad annum 350, quarum commune argumentum est, confutatio calumniarum ab Eusebianis in synodo Tyria, in Mareote et alibi adversus Athanasium structarum. Secunda pars historiam Meletii, rerumque ab Ischyra, Arsenio et Eusebianis contra Athanasium gestarum, ac una earundem monumenta comprehendit ab anno 300 ad 338. De singulis in utraque parte collectis monumentis quædam pertractanda sunt.

III. In priori parte primo occurrit epistola encyclica Alexandrinæ synodi ad omnes episcopos et ad Julium papam missa, qua Athanasius a calumniis Eusebianorum vindicatur. Eum nempe accusabant hæretici quod post suum ex Galliis reditum multarum cædium auctor fuisset, quod episcopatum Alexandrinum invasisset, furtimque ordinatus fuisset, quod frumentum alendis viduis destinatum, in proprium lucrum divertisset. Has omnes criminationes, necnon veteres illas, de Arsenii nece, etc., validissimis argumentis confutant Ægyptii episcopi, et una Pisti Ariani episcopi ordinationem paucis perstringunt. Hæc causa fuit hujus synodi cogendæ; quo autem anno ea celebrata et hæc epistola conscripta sit, non convenit inter auctores; quidam enim ad annum 339 referunt, alii vero ad 340 quibus libentius assentimur. Siquidem ex ipsa Julii epistola constat Athanasii et Alexandrinæ synodi legatos eo ipso anno 340 Romam concessisse, ac cum Eusebianis congressos, synodum una cum illis postulasse: quod in præcedenti encyclica epistola, anno 341 scripta, discrete testatur Athanasius; ait enim πέποις, id est anno præterito, fratres Romæ synodum postulasse. Porro verisimile omnino est synodum et ejus legationem in eundem annum cadere. Hæc sententia, alioqui probabilissima, extra dubium erit, si Socrati fides habeatur, qui Eusebii in sedem Constantinopolitanam intrusionem refert ad annum 340, post necem scilicet Constantini junioris. Cum enim hæc epistola illam Eusebii invasionem memoret, eam non ante annum 340 scriptam fuisse conspicuum erit. •

(62) Reg. σὺν ἡμῶν.

IV. Sequitur postea epistola Julii ad Eusebianos præsules qui Antiochiæ synodum celebrarant, quos ob-
jurgat quod sibi protorve rescripissent, et quod ad synodum quam ipsimet postulassent accedere renuis-
sent : purgatque Athanasium a jamdiu objectis criminationibus, necnon Marcellum Ancyranum, Ascle-
pam Gazensem, aliosque episcopos ab Eusebianis dire vexatos, quos a tota synodo ad communionem
jure receptos ait. Sed complura in hac epistola habentur, quæ ingentes controversias apud nostri ævi
scriptores excitarunt. Quæritur enim : quo anno Romana synodus sit celebrata, et hæc epistola con-
scripta : an synodi duæ Athanasii causa Romæ coactæ sint : an Athanasius post suum ex Galliis re-
ditum his Romam petierit, et an octodecim menses, quos eum Romæ commoratum Julius testatur,
ab ejus primo Romam adventu ducendi sint : quonam tempore Elpidius et Philoxenus presbyteri ab
Julio pontifice ad Eusebianos Antiochiam missi sint. Omissis variis recentiorum sententiis, ex Atha-
nasio ipso, a quo solo lux in tantis tenebris oriri queat, rectam historiæ seriem et temporum rationem
statuere conabimur.

V. Presbyteros ab Athanasio et a synodo Alexandrina Romam missos cum Eusebii legatis coram Julio
pontifice anno 340 congressos esse jam diximus, neque res in dubium verti posse videtur. Utrisque
autem legatis id petentibus, synodus Romæ a summo pontifice indicitur, ut testatur Julius in hac epi-
stola, num. 33. Eusebiani vero rerum a se improbe gestarum conscientia **95** exagitati, ut Romanæ sy-
nodi decretum præverterent, Antiochiæ conveniunt initio anni 341, ibique synodum celebrant, de qua
pluribus in libro *De synodis* agemus ; hinc Gregorium Arianum militari manu stipatum Alexandriam epi-
scopum mittunt, cujus furem ut vitaret Athanasius, Romam se contulit, post festum Paschæ ejusdem
anni 341. De duplici autem ejus Romam profectione ne verbum quidem apud Athanasium reperias, licet
pluries ille de suo Romam adventu mentionem faciat et maxime in *Apologia ad Constantium*, ubi res a
se tunc temporis gestas ordine recenset ; ut mirum sit eruditos viros, eum bis Romam venisse nulla co-
gente necessitate existimasse. Nec est quod Socratis testimonio moveamur, qui duplicem Athanasii Ro-
mam profectionem memorat : is enim tantam rebus hujusce temporis assert perturbationem, ut vix
quidquam certi ex ejus historia statui possit, quod infra pluribus demonstratur. Octodecim autem men-
sium, quos Athanasium Romæ versatum memorat Julius, initium rectissime ducitur ab ejus post Gre-
gorii invasionem Romam adventu, ut ex sequentibus palam erit.

VI. Cum Romam advenisset Athanasius, Julius papa legatos misit Elpidium et Philoxenum presbyteros,
ad Eusebianos Antiochiæ coactos, quibus diem dicebat ut sese ad synodum Romæ celebrandam confer-
rent, de rebus contra Athanasium gestis rationem reddituri. Porro legationem Elpidii et Philoxeni, post
Gregorii intrusionem et post Athanasii Romam adventum factam esse, testatur ipse Athanasius in *Epistola
ad solitarios*, non longe ab initio. Legati Julii, qui circa mensem Maium anni 341 Roma profecti sunt,
ultra conductum diem ab Eusebianis detenti, inense tantum Januario anni 342 sunt dimissi. Quos media
hieme profectos verisimile est diutius in itinere fuisse. Romam cum advenissent et Eusebianorum litteras
arrogantiæ et querelarum plenas Julio obtulissent, Romanus pontifex, ne Patres ibi numero 50 coacti
Eusebianorum proterviam ægre ferrent, litteras aliquantum temporis apud se servavit, ut ipse in epistola
sua testatur, sperans ex Eusebianis quosdam tandem venturos esse et ad meliorem frugem se recepturos.
Sed cum nullus accederet, litteras tandem Patribus eo congregatis aperuit. Hinc synodus, examinatis
Athanasii, Marcelli, Asclepæ aliorumque episcoporum causis, eos nulli ex objectis criminibus obnoxios
declaravit, et ad communionem admisit, Julioque episcopo curam reliquit Eusebianis rescribendi. Porro
legatorum mora in tanto itinere adversa tempestate conficiendo ; haud modicum illud tempus quo litteras
a legatis oblatas apud se Julius retinuit ; tempus item a synodo Romana insumptum in examinandis
Athanasii aliorumque multorum causis, nos facile deducunt a mense Januario anni 342, quo legati An-
tiochia profecti sunt, ad Octobrem vel Novembrem ejusdem anni. Eoque pacto conficiuntur octo-
decim menses quos Athanasius Romæ commoratus est, nempe a mense circiter Maio anni 341, quo
tempore eum illuc advenisse certum est, ad Octobrem vel Novembrem anni 342, quo Julius Eusebianis
rescribens Athanasium per annum et dimidium Romæ commoratum testatur. Quæ item fuit Valesii
sententia.

VII. Neque minus certum videtur unicam tantum pro Athanasii causa synodum Romæ coactam fuisse.
Quam enim celebratam nonnulli volunt anno 340, postquam Macarius, Martyrius et Hesychius ab Eusebio
legati Romam venissent, nullam fuisse ex ipsis Julii verbis palam est. Objurgat enim Julius Eusebianos,
quod ad synodum Romanam accedere renuissent, quam ipsimet sui legati postulassent. De qua, quæso,
synodo hic agit Julius, nisi de ea quam Eusebianis postulantiibus, ipse per legatos suos ad annum 341
indixerat, quæ ob Eusebianorum contumaciam ad 342 dilata est ? quod ex Julii verbis num. 30 liquido
constat ; conqueritur enim ille quod Eusebiani judicium a se indictæ synodi prævertissent ; præverterunt
autem, ut in confesso apud omnes est, in synodo Antiochena initio anni 341, quando Gregorium Alexan-
driam episcopum miserunt. Hinc palam est, synodum quam Julius anno 340 indixerat, non eodem, sed
sequenti anno celebrandam fuisse, quæ tamen ob Eusebianorum proterviam ad annum 342 dilata est

Certe ne verbum quidem vel in epistola Julii vel apud Athanasium de illa priori synodo habetur. Ex prædictis autem liquet synodum Romanam his indictam fuisse : primum anno 340, post Macarii et sociorum Eusebianorum legationem ; sed cum Eusebiani iudicium Romanæ synodi Antiochiæ antevertissent, ea ipsa tunc dilata fuit ; dehinc post Gregorii intrusionem iterum indicta, ac demum anno 342 celebrata, uti supra diximus.

VIII. Post Julii epistolam subsequitur Sardicensis synodi historia paucis enarrata : dehinc tres ejusdem synodi epistolæ. Prima ad clerum et populum Alexandrinum, quem de Athanasii innocencia in synodo comprobata certiore facit, monetque ut Athanasium cæterosque qui ejus causa exsularant redeuntes libenter recipiant. Secunda, hactenus inedita, ad episcopos Ægypti et Libyæ, quæ cum esset præcedenti simillima, ex manuscriptis pene omnibus exciderat, amanuensium nempe negligentia, qui etiam clausulas nonnullas quæ ad hanc pertinebant præcedenti adjecerant. Tertia et encyclica ad omnes episcopos, in qua narrantur calumniæ ab Eusebians Athanasio, Marcello, et Asclepæ impositæ : horum vero innocencia declaratur, Arianique episcopi damnantur et deponuntur. Tum sequuntur nomina episcoporum qui Sardicensi synodo subscribere.

IX. Occurrunt deinde tres Constantii Augusti epistolæ ad Athanasium, quem hortatur ut se adeat, quo cum pace ad patriam et Ecclesiam suam transmittatur. Tum epistola Julii ad clerum et ad populum Alexandrinum, quibus de Athanasii reditu gratulatur. Hinc epistola encyclica Constantii Augusti ad omnes episcopos et presbyteros, qua declarat Athanasium patriæ et Ecclesiæ suæ restitutum et pristina qua olim cum clero suo fruebatur immunitate fuisse donatum. Altera item ejusdem Constantii ad populum Alexandrinum, quem hortatur ut redeuntem Athanasium libenti animo suscipiat. Tertia ejusdem ad Nestorium Ægypti præfectum, qua jubet omnia hactenus adversus Athanasium scripta deleri, ipsique ac clero ejus pristinam immunitatem restitui. Has excipit epistola synodi Hierosolymitanæ ipsi Athanasio transeunti tradita, ad episcopos Ægypti et Libyæ et ad clerum ac populum Alexandrinum, quibus de reditu Athanasii summo opere gratulantur præsules illuc coacti. Demum epistola Ursacii et Valentis ad Julium papam, qua fatentur, quæcunque hactenus de Athanasio dixissent, meras fuisse calumnias, rogantque ut ad ejus communionem 96 admittantur. Tum altera eorundem ad Athanasium, quem rogant ut se ad pacem et ad communionem admittat. Et sic terminatur prima hujus *Apologiæ* pars.

X. In secunda parte, quo se jure merito absolutum et Ecclesiæ suæ restitutum demonstrat, rem altius repetit et ab ipso Meletii schismate historiam orditur. Hinc ad Arianæ hæreseos ortum progressus de Nicæna synodo breviter agit, deque Eusebii cura ut Arius damnatus in Ecclesiam admitteretur. Quare Constantini ab ipso Eusebio circumventi epistolæ fragmentum affert, qua Athanasio exsulum interminatur ni Arium cum suis recipiat. Postea calumnias enarrat ab Arianis et Meletianis adversum se structas, ac refert epistolam a Constantino Alexandrinis scriptam, qua ejusmodi criminationum auctores vehementer exagitat. Sequitur deinde historia Ischyre et Arsenii, tum rescriptum Ischyre, qui se fatetur a Meletianis coactum, ut mensam subversam et calicem confractum mentiretur.

XI. Subsequuntur quædam epistolæ. Prima, Pinnis monasterii Ptemencyrceos presbyteri ad Joannem Meletianum, cui refert Arsenium apud se latentem ab Athanasii diacono deprehensum et Alexandria deductum fuisse : monetque ut ne ultra Athanasium de Arsenio interempto audeat insimulare. Secunda, Constantini ad Athanasium, qua tantarum calumniarum auctores vehementer exagitantur. Tertia Arsenii ad Athanasium, quem rogat ut se ad communionem recipiat, seque nunquam cum schismaticis communicaturum pollicetur. Quarta, Constantini ad Joannem Meletianum, quem hortatur ut se adeat, laudatque quod depositis altercationibus cum Athanasio jam communicaret. Has omnes in secunda parte relatas epistolas ab anno 325 ad 335 scriptas fuisse certum est ; sed unicuique suum tempus assignare non valemus.

XII. Narrat postea res in Tyriensi synodo gestas, ubi calumniæ de calice fracto deque Arsenii nece denuo objectæ sunt. Ut probet autem Athanasius Ischyram nunquam presbyterum fuisse, atque adeo non potuisse, eo sacrificium offerente, mensam subverti calicemque confringi, ait eum ne a Meletio qui dem schismatico, nedum a legitimo episcopo, ordinatum fuisse. Profert deinde *Breviarium* Meletii, seu *Catalogum*, quem post Nicænam synodum Alexandro præsuli Alexandrino obtulit Meletius, in quo episcopos, presbyteros diaconosque a se ordinatos recenset, ubi nusquam comparet Ischyras. Post hæc agit Athanasius de legatione ad Mareoten, epistolæque profert hac de re conscriptas. Prima, cleri Alexandrini ad Theognium, Marim, Macedonium, Theodorum, Ursacium et Valentem legatos, apud quos de rebus contra jus fasque gestis conqueruntur. Secunda, cleri Mareotici ad synodum Tyriam, quæ eadem ipsa continet. Tertia, ejusdem Mareotici cleri ad Philagriam, ejusdem argumenti. Quarta, episcoporum Ægypti qui Tyriensi synodo intererant ad reliquos in eadem synodo episcopos, ejusdem item argumenti

Quinta, haecenus inedita, eorumdem ad Dionysium comitem, quæ quod præcedenti simillima esset ex compluribus mss. exciderat. Sexta, eorumdem eadem de re ad Dionysium comitem. Septima, Alexandri Thessalonicensis ad eundem Dionysium, qua testatur se conspirationem adversus Athanasium structam deprehendisse. Octava Dionysii comitis ad Eusebianos, quos de litteris ab Alexandro Thessalonicensi ad se missis certiores facit.

XIII. Deinde ubi suam Tyro fugam enarravit, refert epistolam pseudosynodi Hierosolymitanæ, qua Arium a se ad communionem receptum testantur episcopi Eusebiani: utrum autem Arius hæresiarcha, vel alter Arius tunc ad communionem sit admissus, ibidem disputamus. Exinde, cum in mercedem sycophantiæ Eusebiani episcopatum Ischyrae in quodam vico constituissem, epistolam subjicit Flavii Himerii Catholici ad exactorem Mareotes, cui curam Ecclesiæ pro Ischyra ædificandæ demandat. Hanc excipit epistola Constantini Magni ad episcopos Tyriensis synodi, quos accersit rerum a se contra Athanasium gestarum rationem reddituros. Hinc, paucis de suo in Gallias exsilio enarratis, refert ultimo epistolam Constantini Junioris, quam is in gratiam Athanasii ab exsilio redeuntis ad Alexandrinos misit. Demum paucis *Apologiam* suam claudit, quæ 36 vel epistolas vel alia monumenta complectitur.

XIV. Ex hac igitur *Apologia* velut ex purissimo fonte vera sæculi quarti historia ecclesiastica ab anno 300 usque ad 350 est haurienda. Siquidem Athanasius omnibus aliis hujus historiæ scriptoribus longe præcellit; tum quod ipse oculatus plerumque testis fuerit, tum quod accuratissime res gestas enarret, et ipsa monumenta, quibus nihil tutius, sæpe afferat. E contra vero alii auctores, Rufinus nempe, Socrates, Sozomenus et Theodoretus cautissime sunt adhibendi, nisi cum ipsi quoque rerum gestarum monumenta afferunt, quod rarius contingit. Nam præterquam quod interdum historias minus certas enarrant, res gestas sæpissime confundunt, tempora autem præpostere ordinant: exemplum hujus rei luculentissimum suppeditat Socrates, qui res in prima hujus *Apologiæ* parte comprehensas ita refert.

XV. Ait Gregorium ab Eusebianis Syriani ducis et quinque millium militum præsidio fultum Alexandriam missum fuisse, eodemque Syriano ecclesiam obsidente, Athanasium in media psallentium turba evasisse. Eusebium postea legationem Romam misisse, qua totum negotium Julio committeret; Eusebio tamen morte præoccupato haud licuisse tanti negotii finem videre. Dehinc Arianos, Gregorio ab Alexandrina sede amoto, ejus loco Georgium substituisse. Interim vero Athanasium, cum post multos labores Romam pervenisset, a Julio pontifice fuisse restitutum. Dehinc Athanasio Alexandriam ingrediente, Georgii Ariani sequaces seditionem excitasse. Post hæc Athanasium ab Arianis accusatum quod frumentum alendis pauperibus destinatum in suam rem divertisset, minas imperatoris veritum Romam aufugisse. Tum episcopus Ægypti pro Athanasio litteras Romam misisse. His ita narratis, vix tandem ad Sardicensis synodi historiam advenit, cui etiam multa præposuit decem post annis gesta.

XVI. In hac certe Socratis historia vix quidquam sanum reperire est: nam quæ de Syriano, de quinque militum millibus, deque ecclesia obsessa dicuntur, Georgii non autem Gregorii intrusionem spectant. Eusebii legationem perperam post Gregorii Alexandriam ingressum refert, cum eam antea contigisse testetur ipse Athanasius. Hinc Athanasii in sedem restitutionem quæ a Julio pontifice nunquam reapse facta est, ipse perperam enarrat. Nec magis vera sunt quæ de ingressu Athanasii Alexandriam, Georgio sedente, post hæc occurrunt. Quæ sequuntur autem de calumnia Arianorum, deque epistola Ægyptiorum præsulum ad Julium papam præpostere omnino recensentur. Hinc animadvertas quam caute scriptor ille sit adhibendus. Neque vero solus Socrates, sed etiam Theodoretus, multoque magis Rufinus et Sozomenus, res frequentissime vel secus quam 97 gestæ sunt, vel præpostere enarrant. Quod tamen absit ut ad horum auctorum contumeliam vergat. Vitium namque ætati potius quam scriptoribus est ascribendum: quippe non solebant illo ævo res tam intricatas tanto studio indagare, ac in primis temporum rationes negligebant.

XVII. Restat ut de historia a Rufino primum, dehinc ab aliis quibusdam relata aliquid disputemus: de muliercula scilicet ad Tyriensem synodum ab Arianis producta, quæ de illato stupro Athanasium accusavit. Quæ calumnia Timothei presbyteri se Athanasium esse simulantis solertia, elusa sit. Hanc, inquam, historiam admodum suspectam esse nemo est inficias, quippe quæ nec apud Athanasium, qui plerumque res in synodo Tyriensi gestas, calumniasque adversum se structas memorat; nec in epistola synodi Alexandrinæ; nec in Julii papæ epistola; nec in Sardicensis synodi epistolis, in quibus tamen res Tyri gestæ fuse expenduntur, et quod maxime urgeat, ne in encyclica quidem Sardicensis synodi epistola, qua Ariani episcopi damnati et depositi nuntiantur, afferunturque hujus damnationis causæ; calumniæ scilicet adversus Athanasium structæ, cum aliis Arianorum sceleribus. Enimvero in mentem venire nequit, cur tam atrox sycophantia illic sit omissa. Nec dici potest eam ex artis Sardicensibus excidisse, cum teste-

tur Sozomenus illam suo ævo nusquam ibi comparuisse. Neque valet quod ipse ait, rem utpote turpem et ridiculam silentio prætermisam fuisse: quo turpior enim, eo magis ad synodi in deponendis ejus auctoribus æquitatem commonstrandam contulisset. Exstant sane permultæ apud Rufinum ejusmodi historiarum, admodum dubiæ fidei. Hæc autem ipsi Socrati qui Rufinum alias fere sequitur, suspecta fuisse videtur, quippe qui de illa ne verbum quidem fecerit. Hac de re etiam in Athanasii *Vita* actum est.

XVIII. Quædam de Marcelli causa dicenda supererant, sed res commodius in *Epistola ad solitarios* expenditur: ubi etiam de Paulo Constantinopolitano et de Lucio Adrianopolitano multa disputanda erunt.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ (63).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ]

APOLOGIA CONTRA ARIANOS.

1. Arbitrabar equidem post tot argumenta pro A
vera defensione allata, adversarios nostros præ
verecundia sese abdituros, atque ex calumniarum
suarum conscientia sese damnaturos. At, quando
ne ita convicti quidem erubescunt, sed ob mentis
stuporem obtreccationibus nos impetunt, rati omnia
dienuo in judicium vocanda fore; non ut ipsi judi-
centur, illud enim refugium, sed ut nos et sincerorum
animas molestia afficiant; necessarium existi-
mavi apud vos meipsum purgare, ne ultra illos
abmurmurantes toleretis, imo potius eorum mali-
gnitatem et calumnias dignoscatis. Vobis siquidem
sinceris hominibus rationem reddo: adversus liti-
giosos autem loquendi fiduciam mihi præbent ar-
gumenta quibus illi convincuntur. Enimvero quod
ad nos spectat, judicio nullo opus est; judicatum
enim jam est, non semel, neque bis, sed sæpenu-
mero. Primum quidem in nostra provincia in unum
coacta, ab episcopis prope centum. Secundo Ro-
mæ, cum post missas illuc ab Eusebio litteras, cum
ipsi tum nos etiam in judicium vocati sumus, con-
gregatique sunt ibi episcopi plus quinquaginta.

(63) Scripta anno circiter 350. — In titulo illud
κατὰ Ἀρειανῶν deest in Regio, qui cum omnibus
aliis tum editis tum mss. Ἀπολογητικός δευτέ-
ρος habet, sed perperam, cum nulla ante hanc
apologia scripta sit, ut jam monuimus. Sed ideo
vocatur secunda, quia post *Apologiam de fuga* (in
editis et in manuscriptis collocatur, quæ tamen non
est ejus propria sedes, uti supra dictum est.

1. Ἐγὼ μὲν ἤμην μετὰ τὰς τοσαύτας ὑπὲρ ἡμῶν
γενομένης ἀποδείξεις καταδύεσθαι λοιπὸν τοὺς
ἐχθροὺς, καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων καταγινώσκειν (64);
ἐαυτῶν, ἐφ' οἷς καὶ τοὺς ἄλλους ἐσυκοφάντησαν.
ἐπειδὴ δὲ οὐδ' οὕτω καταγνωσθέντες ἐρυθριῶσιν,
ἀλλ' ὑπ' ἀναισθησίας ἔρπουσι ταῖς καταλαλιαῖς, νο-
μίζοντες ἀνάδικα πάντα γίνεσθαι, οὐχ ἵνα κριθῶσι
(φεύγουσι γάρ), ἀλλ' ἵν' ἡμᾶς καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκε-
ραίων σκύλλωσιν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην ὑμῖν ἀπολο-
γήσασθαι, ἵνα μηκέτι μὲν αὐτῶν ἀνέχησθε (65) γογ-
γυζόντων, καταγυῶτε δὲ τῆς πονηρίας καὶ συκοφαν-
τίας αὐτῶν. Ὑμῖν μὲν γὰρ τοῖς γνησίοις ἀπολογοῦ-
μαι· πρὸς δὲ τοὺς φιλονεικούντας παρβρησάζομαι
τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους. Οὐκέτι γὰρ κρίσεως δεῖται
τὰ καθ' ἡμᾶς· κέκριται γὰρ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δευτέ-
ρον (66), ἀλλὰ καὶ πολλάκις· πρῶτον μὲν, ἐν τῇ ἡμε-
τέρᾳ χώρᾳ συναγομένη ὑπὸ ἐπισκόπων ἐγγυὲς ἑκατόν·
δευτέρον δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ, γράψαντος Εὐσεβίου, καὶ
κληθέντων αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, καὶ συναχθέντων
ἐπισκόπων, κάκει πλέον πενήκοντα· καὶ τρίτον ἐν
τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τῇ ἐν Σαρδίῃ συναχθείσῃ κατὰ
πρόσταξιν τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων Κωνσταντίου

(64) Vox καταγινώσκειν apud Athanasium, depre-
hendere, convincere, falsi arguere, imo damnare
significat, sed pro condemnatione juridica vix apud
eundem usuvenit, sed prout damnare idem signifi-
cat ac improbare.

(65) Reg. ἀνάσχησθε. Infra idem, τῆς συκοφαν-
τίας.

(66) Reg. οὐ δευτέρον.

καὶ Κόνσταντος· ἐν ἧ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν γενόμενοι καθηρέθησαν ὡς συκοφάνται, τοὺς τε κριθεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν συνεψηφίσαντο μὲν ἐπίσκοποι πλείους τριακοσίων (67), ἐξ ἐπαρχιῶν Αἰγύπτου, Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, Ἰσαυρίας, Κύπρου, Παμφυλίας, Λυκίας, Γαλατίας, Δακίας, Μυσίας, Θράκης, Δαρδανίας, Μακεδονίας, Ἡπείρων, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Κρήτης, Δαλματίας, Σισκίας, Παννονίων, Νυρικοῦ, Ἰταλίας, Πικηνοῦ, Τρουσκίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπουλίας, Βρυττίας (68), Σικελίας, Ἀφρικῆς πάσης, Σαρδανίας, Σπανιῶν, Γαλιῶν, Βρεττανιῶν. Ἐπειμαρτύρησαν δὲ τοῦτους Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, οἱ πρότερον μὲν διαβάλλοντες, ὕστερον δὲ μεταγόντες· οὐ γὰρ μόνον ἀπεδέξαντο τὰ κριθέντα ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ (69) συκοφάντας ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς καθ' ἡμῶν γενομένους ὡμολόγησαν. Οἱ γὰρ οὕτως μεταγόντες καὶ οὕτως γράψαντες δηλοῖ εἰσι καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐλέγχοντες, μετὰ γὰρ αὐτῶν κοινηὴ τὴν καθ' ἡμῶν ἐμχανήσαντο συσκευήν. Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσοῦτων (70) καὶ τηλικούτων ἐπισκόπων δοκιμασθέντα καὶ κριθέντα, ἀποδειχθέντα τε λευκῶς, περιττὸν εἶναι πάλιν ἀνακρίνεσθαι πᾶς ὅστισόν ὁμολογήσειεν, ἵνα μὴ, κἂν νῦν ἐξετασθῇ, πάλιν ἀνακριθῇ, καὶ αὐθις ἐξετασθῇ, καὶ οὕτως (71) εἰς ἀπέραντον τὰ τῶν περιεργαζομένων γένηται

2. Ἦρκει μὲν γὰρ καὶ ἡ τῶν τοσοῦτων ἐπισκόπων φήφος δυσωπήσαι τοὺς ἔτι κἂν προσποιεῖσθαι καθ' ἡμῶν βουλομένους· ὅτε δὲ καὶ ἐχθροὶ μαρτυροῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν τε καὶ καθ' ἑαυτῶν, φάσκοντες τὰ καθ' ἡμῶν εἶναι συσκευῆν, τίς ἔτι λοιπὸν ἀμφιβάλλων οὐκ αἰσχύνεται; Τοῦ γὰρ νόμου κελεύοντος ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἵστασθαι τὰς κρίσεις, ἰδοὺ τοσοῦτον πλῆθος ὑπὲρ ἡμῶν ἔστι μαρτύρων, ἔχον προσθήκην καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀπόδειξιν· ὥστε καὶ τοὺς ὑπολειπομένους μηκέτι προσέχειν οἷς, ὡς ἠθλήσαν, ἐδίδαξαν, ἀλλὰ βιάζεσθαι λοιπῶν, καὶ ἀντὶ τῶν εὐλόγων ἀδικεῖν τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα λυπεῖ, ἐπειδή περ ἅπερ ἔκρυψαν αὐτοὶ πράξαντες, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐν ῥωνίᾳ συνέθεντο, ταῦτα Οὐάλης (72) καὶ Οὐρσάκιος ἐξήγαγον, καὶ ἀπεκάλυψαν· καὶ ἴσασι ἀκριθῶς, ὡς ἡ τούτων μετάνοια κατακρίνει μὲν ἐκείνους, δικαιοῦ δὲ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν συνόδῳ καθηρέθησαν, ὥστε ἐμπροσθεν εἶπον, καὶ εἰκότως γε· οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Φαρισαῖοι, ἀπολογούμενοι ὑπὲρ τοῦ Παύλου, διήλεγχον τὴν ἑαυτῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ γενομένην συνωμοσίαν· οὕτως ὁ μακάριος Δαδίδ

(67) Ducenti octoginta quinque episcopi huic synodo subscripsisse dicuntur infra post subscriptiones Sardicensis, ubi res fusius expenditur. Paulo post, Ἀραβίας deerat in editis, sed legitur in Reg. Basil. et Felekm. 7 anon.

(68) Reg. Bpeticas. Paulo infra Reg. et Basil. ἐπειμαρτύρησαν, alii cum editis ἐμαρτύρησαν.

(69) In editis καὶ deest, nos ex Reg. supplevimus.

(70) Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσοῦτων. Sic Reg. et ita legit

A Tertio in magna synodo Sardice coacta, jussu religiosissimorum imperatorum Constantii et Constantis : ubi adversarii nostri quasi sycophantæ damnati depositique sunt. Iis vero quæ nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti episcopi, ex provinciis Ægypti, Libyæ, Pentapoleos, Palæstinæ, Arabiæ, Isauriæ, Cypri, Pamphylia, Lyciæ, Galatiæ, Daciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ, 98 Macedoniæ, Epirorum, Thessaliæ, Achaïæ, Cretæ, Dalmatiæ, Sisciæ, Pannoniarum, Norici, Italiæ, Piceni, Tuscis, Campaniæ, Calabria, Apuliæ, Bruttia, Siciliæ, totius Africæ, Sardinia, Hispaniarum, Galliarum, Britanniarum. Horum sententiam testimonio suo comprobant Ursacius et Valens, qui antea quidem me calumniati fuerant, sed postea resipuerunt. Non solum enim quæ pro nobis decreta fuerant approbant; sed etiam se cæterosque qui nobis adversarii fuerant sycophantas fuisse confessi sunt. Nam ii quos ita factorum penituit, et qui eo modo scripsere, Eusebium cum suis aperte arguunt, quibuscum conspirationem contra nos moliti fuerant. Quæ igitur a tot talibus episcopis explorata, decreta ac liquido declarata sunt, supervacaneum esse in iudicium revocare nemo non fatebitur; ne si nunc quoque examinetur, rursum postea iudicetur, ac res denuo in disquisitionem vocetur, et sic in infinitum inaniter inquirere procedatur.

2. Sat quidem essent tot episcoporum suffragia, ad confundendos eos qui etiamnum aliquid contra nos comminisci exoptant. Ubi vero ipsi adversarii pro nobis et contra seipsos testimonium ferunt, fatenturque quæ contra nos delata sunt esse conspirationem, quis postea hac de re vel ambigere non erubuerit? Lege enim jubente in ore duorum vel trium testium judicia constituenda esse, eccetanta testium pro nobis adest multitudo, cui ipsa inimicorum declaratio additamento est; ita ut reliqui ex adversariis nihil ultra attendant iis quæ ipsimet pro libidine iudicaverunt, sed eo demum compellantur ut, vice consentaneorum rationum, eos qui se convincunt injuriis afficiant. Illud enim ipsa maxime molestum est, quod quæ a se clam gesta et in angulo structa sunt, hæc Valens et Ursacius palam fecerint ac revelarint: et apprime norunt se quidem illorum penitentia damnari, eos autem qui a se injuria affecti fuerant innoxios declarari. Idcirco in Sardicensi synodo depositi sunt, uti superius dixi, et jure quidem: nam sic olim Pharisei, dum Paulum defenderent, suam Judæorumque adversus illum conjurationem patefecerunt. Ita bea-

Nan. Basil. τὰ νῦν ὑπὸ τοσοῦτων. Editi vero τὰ νῦν περὶ τοσοῦτων. Quæ lectio τὰ νῦν, si genuina esset, novum argumentum suppeditaret ad probandum hanc Apologiam paulo post Sardicensem synodum fuisse scriptam, sed magis arridet Regii lectio.

(71) Ἐξετασθῆ, καὶ οὕτως. Hæc quæ in editis deerat ex. mss. Reg. et Basil. mutuati sumus. In Basil. legitur αὐθις pro οὕτως.

(72) Reg. Βάλης.

tum David injuste persecutionem passum esse palam fuit, ubi ipse persecutor veritatem his verbis confessus est: *Peccavi, fli mi David* 47. Sic et isti ab ipsa veritate devicti, veniam rogant, ac rescriptum hac de re Julio Romæ episcopo tradiderunt. Scripserunt autem et nobis postulantes ut pacem nobiscum haberent, qui tot tantaque de nobis vulgarant. Et quidem fortassis jam erubescunt; quia quos de medio tollere studuerant, hos Domini gratia superstites cernunt. Arium autem ejusque hæresim anathemate damnarunt, id consequenter agentes: cum enim scirent, ob nullam aliam causam nobis Eusebium cum suis insidias paravisse, quam ob suam impietatem; cum tandem statuissent calumniam adversum nos structam confiteri, statim Christo inimicam hæresim, cujus gratia ficta nobis crimina imposuerant, abnegarunt. Quæ autem ab episcopis pro nobis in diversis synodis scripta sunt; et primo quæ ab Ægyptiis, hæc sunt:

99 SANCTA SYNODUS

Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaide, Libya et Pentapoli, omnibus ubique Ecclesiæ catholicæ episcopis, dilectis ac desideratissimis fratribus in Domino, salutem.

3. Poteramus quidem, dilecti fratres, etiam statim ab initio conflatae in Athanasium comministrum nostrum conspirationis, aut post ejus Alexandriam ingressum, crimina diluere quæ Eusebiani in illum malitiose confinxerant, ac cum illis de calamitatibus quas ipsi intulerant expostulare, necnon calumnias omnes adversus eum structas patefacere. Sed quia tunc temporis id negotia non permittebant, ut vos ipsi scitis: nunc vero post reditum Athanasii episcopi existimamus illos de tam apertis suis injustitiis pudore suffundi ac erubescere, idcirco silendum rati sumus. Cum vero post tantas viri calamitates, post ejus in Gallias profectionem, post vitam, relicta patria, apud extraneos ac peregre actam; postquam ob ipsorum calumnias vix mortem effugisset, nisi humanum nactus fuisset imperatorem; quibus sane inimicus quilibet quantumvis crudelissimus exsatiatus esset; illi tamen non erubescant, sed rursus in Ecclesiam et in Athanasium sæviant, ac illius liberationem ægre ferentes, atrociora denuo moliantur: promptique sint ad illum accusandum, nec timeant illud quod in sacris litteris scriptum est: *Testis falsus non erit impunitus* 48, et, *Os quod mentitur, occidit animam* 49; ideo silere ultra nequimus, admiramurque illorum malignitatem, ac insatiabilem in calumniis struendis contentionem. Ecce enim nullatenus cessant denuo

Α εδείχθη μάτην διωκόμενος, ό διώκων όμολόγησε λέγων· *Ήμαρτον, τέκνον Δαβίδ*· ούτω και ούτοι νικηθέντες υπό της αληθείας ήξίωσαν, και γράψαντες έπιδεδώκασιν Ίουλίω τώ επισκόπω Ρώμης· Έγραψαν δέ και ήμίν άξιοούντες έχειν την πρός ήμάς ειρήνην, οι τοσαύτα θρυλλησαντες· και τάχα και νύν έρουθριώντες διότι οδς έζητησαν άνελείν, τούτου τή χάριτι του Κυριου ζώντας όρώσι. Καί Άρειον δέ και την αίρεσιν άνεθεμάτισαν, άκολούθως τούτο ποιούντες· ειδότες γάρ, ως δι' ούδέν έτερον οι περι Ευσέβιον ήμίν έπεβούλευον ή δια την ιδίαν έαυτών άσέβειαν· άπαξ κρίναντες όμολογήσαι την καθ' ήμών συκοφαντίαν, ευθύς ήρνήσαντο και την Χριστομάχον αίρεσιν, δι' ήν και τά καθ' ήμών υπεκρίναντο. Τά μόν ούν γραφέντα παρά των επισκόπων υπέρ ήμών κατά διαφόρων συνόδους, και πρώτα τά των Αιγυπτίων, έστι τάδε (73)·

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ή έν Άλεξανδρεία συναχθεισα από τε της Αιγύπτου, και της Θεβαίδος, και Λιβύης, και Πενταπόλεως, τοίς άπανταχού της καθολικής Εκκλησίας επισκόποις, άγαπητοίς και ποθεινοτάτοις άδελφοίς έν Κυρίω, χαιρειν (74).

3. Ήδυνάμεθα μόν, άγαπητοι άδελφοι, και κατά την άρχήν ήμα τώ συσκευασθηαι τον συλλειτουργόν ήμών Άθανάσιον, ή και μετά τδ εισελθειν αυτον εις την Άλεξανδρειαν, άπολογήσασθαι περι των συσκευασαντο αυτώ οι περι Ευσέβιον, και αιτιάσασθαι περι των πέπουθε παρ' αυτών, και δεΐξαι πάσας τας γεγεννημένας (75) κατ' αυτου συκοφαντίας· Έπειδή δέ τότε μόν ούκ επέτρεπε τά πράγματα, ως ίστε και υμεις· νύν δέ νομιζομεν μετά την επάνοδον Άθανασίου του επισκόπου δυσωπεισθαι, και έρουθριαν αυτους επί ούτω φανεροις αυτών άδικήμασι, τούτου ένεκεν σιγαν έαυτους έπεισαμεν· Έπει δέ μετά (76) τδ παθειν τοσαύτα τον άνδρα, μετά την εις Γαλλίας άποδημίαν, μετά την επί ξένης άντι της οικείας και πορρωτάτω διατριβήν, μετά τδ όλιγου δειν αυτον άποθανειν εκ των διαβολών αυτών, ει μη βασιλέως έτυχε φιλανθρώπου, έφ' οίς άν και πάς έχθρός εκορέσθη καν την θυμνν ώμότατο; ούκ έρουθρίωσιν, αλλά πάλιν επανεανιεύονται κατά της Εκκλησίας και του άνδρός (77), και προς την άφεςιν άγανακτούντες αυτου, χείροσιν επιτολμώσι δευτέροις· και κατηγοροϋσι μόν ευχερωσ, ού φοβούνται δέ τδ έν ταίς άγίαις Γραφαίς γεγραμμένον· *Μάρτυς ψευδής ούκ άτιμώρητος έσται, και στόμα καταψευδόμενον άκαιρεί ψυχήν*· διά τοι τούτο ούκέτι μόν δυνάμεθα σιγαν, θαυμάζομεν δέ την πονηρίαν αυτών και την άκόρεστον επί συσκευαίς φιλονεικίαν· Ίδου γάρ ού

47 I Reg. xxvi, 21. 48 Prov. xix, 5. 49 Sap. i, 11.

(73) Erasmus cum hujus Apologiae initium huc usque vertisset, hæc ait: *Sequebantur hic diversæ diversorum epistolæ, episcoporum, synodorum et principum, de actis adversus Athanasium, quas quoniam et multæ erant et prolixæ, quædam etiam supposititiæ, piguit revertere.* Hinc cernas quam oscitanter ista pertractarit vir aliqui eruditissimus, qui

egregia hæc et nonquam sat æstimanda monumenta eo usque neglexerit.

(74) Scripta anno 340.

(75) Sic Reg. et Basil. Editi vero, γεγεννημένας.

(76) Reg., τότε δέ μετά, perperam.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi autem, του Άθανασίου.

παύονται πάλιν βασιλικὰς ἀκοὰς κινῶντες καθ' ἡμῶν. οὐ παύονται γράφοντες ὀλέθρου γράμματα, πρὸς ἀναίρεσιν ἐπισκόπου τοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐχθροῦ. Πάλιν γὰρ ἔγραψαν τοῖς βασιλεῦσι κατ' αὐτοῦ, πάλιν αὐτὸν συσκευάσασθαι βούλονται, σφαγὰς αἰτιώμενοι μὴ γενομένης· πάλιν αὐτὸν φονεῦσαι βούλονται (78), φόνους αἰτιώμενοι μὴ γενομένους· καὶ τότε γὰρ ἂν ἐφόνευσαν διαβάλλοντες, εἰ μὴ φιλανθρώπου βασιλέως ἐτύχομεν· πάλιν αὐτὸν, ἵνα τὸ ἕλαττον εἴπωμεν, ἐπ' ἐξοριστίαν (79) ἀπελθεῖν ἐπειγόνται, συμφορὰς ἐξορίστων ὡς παρ' αὐτοῦ γενομένων προσποιούμενοι θρηνεῖν. Καὶ θρηνοῦσι μὲν παρ' ἡμῖν τὰ μὴ γενομένα, οὐκ ἀρκοῦνται δὲ τοῖς γενομένοις κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ δεύτερα καὶ χεῖρονα (80) προσάφαι βούλονται, οὕτως εἰσι πρῶοι καὶ φιλανθρώποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπεικεῖς· μᾶλλον δὲ (εἰρήσεται γὰρ τὰ ληθῆς) πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόβων καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπεικειας, ἃ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμώμενοι. Οὐα γὰρ μὴδὲ τῶν ἔξω τις φιλοπραγμῶνων φθέγγεται, τοιαῦτα ῥήματα καταχέαι τετολημάσιν, ὧν πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔγραψαν. Καὶ τοσοῦτων φόνων καὶ σφαγῶν κατηγορήσαν οὐκ ἐπὶ ἡγεμόνος, οὐκ ἐπ' ἄλλου τινὸς μείζονος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Ἀγούστων ὧν τριῶν· οὐδὲ πρὸς τὰ διαστήματα τῶν ὁδῶν ἀποκνήσαντες, μόνον ἵνα πάντα μείζονα δικαστήρια τῆς κατηγορίας αὐτῶν ἐμπλήσῃ. Κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοί, τὰ παρ' αὐτῶν γενομένα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία· ὅπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια. Τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος;

4. Οὐκοῦν οὐ τὰ παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τὰ παρ' αὐτῶν γινόμενα, θρήνου καὶ οἰμωγῆς ἄξια. Οὐκοῦν αὐτοὺς μᾶλλον ἂν τις δικαίως θρηνησείεν· ἐπὶ τούτοις γὰρ δδύρεσθαι χρὴ· ἐπεὶ καὶ γέγραπται· *Μὴ κλαίετε τὸν τεθνηκότα, μήτε θρηνητε αὐτόν· κλαύσατε κλαυθμῶ τὸν ἐκπορευόμενον, ὅτι οὐκ ἐπιστρέψει ἔτι*. Πᾶσα γὰρ αὐτῶν ἢ ἐπιστολὴ οὐδὲν ἄλλο ἢ πρὸς θάνατον ἦρα· καὶ φονεῦσιν ἐπιχειροῦσιν, ἐὰν συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξορίστους. Συνεχωρήθησαν γὰρ, τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων, ἀντὶ θανάτου, τῇ μεταθέσει τοῦ τόπου τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. Ταῦτα γὰρ (81) ὅτι μὴδὲ ψιλῶν Χριστιανῶν ἔργα, σπανίως δὲ καὶ ἐθνικῶν, μήτι γε ἐπισκόπων, δοκοῦντων καὶ τοὺς ἄλλους τὰ δίκαια διδάσκειν, συνορᾶν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ συνείδησιν ἡγούμεθα· πῶς γὰρ οἱ τοὺς ἄλλους κωλύοντες κατηγορεῖν, αὐτοὶ κατηγοροὶ καὶ μέχρι βασιλέων γίνονται; πῶς οἱ συμφορὰς ἐλεεῖν διδάσκοντες, οὐδὲ μετὰ τὴν (82) ἐξοριστίαν ἡμῶν ἡσυχάζουσι; Κοινὸς γὰρ γέγονεν ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ὁμολογουμένως ἐξορισμὸς· καὶ πάντες ἑαυτοὺς ἐξορίστους εἶχομεν, καὶ νῦν ὡς σὺν Ἀθανασίῳ ταῖς πατρῖσιν ἀποδοθέντας, πάλιν

⁷⁸ Jerem. xlii, 10.

(78) Reg., βουλευόνται. Editi, βούλονται.

(79) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἐπ' ἐξορίαν.

(80) In Reg. καὶ deest ante χεῖρονα.

A imperatoris aures adversum nos exasperare, nec desinunt sanguinarias litteras scribere, ut episcopum impietatis suae inimicum de medio tollant. Nam rursus litteras adversus illum ad imperatores misere, rursus in illum conspirare volunt, homicidia ei obijcientes nunquam perpetrata; rursus illum occidere satagunt, caedes illi imputantes, quae nunquam factae sunt. Tunc enim illum calumniis suis interfecissent, nisi humanum imperatorem nacti fuisset: rursus illum, ut quod minus est referamus, in exsilium agere student, exsulum calamitates, quasi ipse earum auctor esset, se deflere simulantes. Et ea quidem deplorant quae a nobis nunquam patrata sunt: nec tamen ipsis satis sunt, quas viro intulere calamitates; sed nova et atrociora iis addere exoptant, eoque mansueti sunt, humani et aequis moribus: imo potius, ut vere dicatur, improbi et immanes, qui terroribus et minis, magis quam pietate et aequitate, quae episcopos decet, student honorari. Talia quippe verba in suis ad imperatores epistolis effari ausi sunt, qualia ne exterorum quispiam litigator locutus fuerit. Et tot caedium homicidiorumque eum accusarunt, non apud praesidem, nec apud aliquem illo superiorem; sed apud tres Augustos. Nec illos deterruere viarum longitudo, eo solum ut omnia majora tribunalia criminacionibus suis implerent. Criminaciones enim verae sunt, dilecti nostri, quae ipsi proferunt: imo gravissima omnium criminacione: quippe omnium humanorum suprema sunt illa tribunalia; quorsum enim ejusmodi disquisitiones, nisi ut quis a commoto imperatore morte mulietur?

100 4. Itaque non Athanasii, sed illorum facta luctu ac gemitu digna sunt. Quapropter illos potius jure quis deplorarit; ipsos quippe deflere convenit, cum scriptum sit: *Nolite flere mortuum, neque lugeatis eum; sed plangite eum qui egreditur, quia non revertetur ultra*⁷⁸. Tota enim illorum epistola nihil aliud quam necem spectat; ac si liceat, interficere, aut saltem exsules facere conantur, quod et a religiosissimo imperatorum patre impetrarunt, qui pro nece quam postulabant, ejus exsilio eorum iram satiavit. Hæc vel simpliciter Christianorum non esse, raro gentilium, nedum episcoporum, quibus incumbit justitiam alios edocere, vestram in Christo conscientiam perspicere arbitramur. Quomodo enim qui alios ab obrectando deterrent, ipsi obrectatores, etiam apud imperatores sese exhibeant? quomodo enim qui alienarum calamitatum misereri docent, ne post nostrum quidem exsilium quiescant? Nam commune omnium nostrum episcoporum plane fuit exsilium: nosque universos quasi exsules reputavimus, et nunc nos cum Athanasio quasi patriæ restitutos arbitramur; ac loco priorum lacrymarum

(81) Reg., οὖν pro γάρ

(82) Μετὰ τὴν. Sic Reg. et Basil. et ita legendum, non ut editi κατὰ τὴν.

gemituumque quibus eum prosequeremur, magnam animi lætitiā gratiamque accepimus, quam Dominus conservavit, nec sinat eam ab Eusebianis evēti. Ac licet quidem vera fuissent quæ illi obicere crimina, illud tamen culpa non vacaret, quod contra Christianorum statuta, etiam post exsilii ærumnas, rursus eundem aggressi, illum de cædibus, homicidiis aliisque criminibus accusent, et hæc ad imperatorias aures adversus episcopos obloquantur. Jam cum nihil nisi mendacia, nihil nisi calumnias afferant, nec quidquam veri vel ore proferant, vel scripto tradant, quonam malitiæ illi devenere? aut quales illos esse existimatis? Ipsas itaque res modo aggrediamur, ipsorumque calumniis jamjam objectis, occurramus. Hinc enim evincetur priora quæ illi in synodo et in judicio jactitarunt, nec recte gesta, nec vere dicta fuisse, et in his quoque quæ nunc obijciunt, mendacii convincuntur.

5. Pudet nos certe ad hanc defensionem adducios esse: verum, quia temerarii nostri obrectatores ad omnia sese ingerunt; et post Athanasii reditum, cædes et homicidia facta esse insimulant, rogamus ut nostram apologiam, longiusculam licet, nam ita exigunt negotia, patienter audiat. Cædes nulla nec ab Athanasio, nec Athanasii causa perpetrata est (quandoquidem nos ad hanc turpem apologiam, uti supra diximus, accusatores impellunt); cædes vero et vincula ab ecclesiis nostris sunt aliena. Carnifici nullum Athanasius tradidit: et carcer, quantum in ipso fuit, nunquam commotus est. Sacra nostra, ut semper fuere, sic in præsentī pura sunt, solo Christi sanguine ejusque cultu ornata. Nullus presbyter, vel diaconus ab Athanasio interfectus est: nec cædem vir ille perpetravit, nec exsilio quemquam multavit. Sed utinam illi nihil hujusmodi adversus eum perpetrassent, nec eum coegissent ad talia experiunda. Nullus enim hic ejus causa exsulavit, præter ipsum Athanasium Alexandriae episcopum qui ab illis pulsus est, quem patriæ restitutum iisdem imo gravioribus criminibus implicare conantur, dum ad omnia vana et mortifera verba linguam suam concitant. Nam en illi deinceps judicium acta ascribunt: et cum in epistola sua palam fateantur præfectum Ægypti contra quosdam **101** sententiam tulisse, nihil tamen erubescunt easdem sententias Athanasio imputare: tametsi cum hæc agerentur, nondum ille Alexandriam ingressus esset, sed adhuc ab exsilio revertens, in Syria esset, si tamen opus sit longinquam peregrinationem pro defensione afferre, ut ne quis eorum rationes reddere debeat, quæ vel dux, vel præfectus Ægypti perpetrarint. Nam licet Alexandriae fuisset Athanasius, quid ad eum, quæso, præfecti

ἀντὶ τῶν προτέρων ὀδύρων ἐπ' αὐτῷ καὶ θρήνων μεγίστην (83) εὐθυμίαν ἀπολαβόντας καὶ χάριν, ἣν ὁ Κύριος διαφυλάξει, καὶ ἀνατρέψαι τοὺς περὶ Εὐσέβιον μὴ ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα μὲν, εἰ καὶ ἀληθῆ ἦν ἡ κατηγοροῦν αὐτὸν, ἦν τινα κατηγορήματα, ὅτι παρὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ μετὰ τὸν τοῦ (84) πειρασμοῦ ἐξορισμὸν ἐπεμβαίνοντες πάλιν, φρόνων καὶ σφαγῶν καὶ ἄλλων ἐγκλημάτων κατηγοροῦσι, καὶ βασιλικαῖς ἀκοαῖς ταῦτα κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπηροῦσιν. Ὅτε δὲ πάντα ψεύδονται, καὶ πάντα συκοφαντοῦσι, καὶ μὴ πρόσεστιν αὐτῶν ἀλήθεια τοῖς στόμασι, μηδὲ τοῖς γράμμασι, ποσαπλοῦν τὸ κακὸν παρ' αὐτοῖς; Ἡ ποταποὺς εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπολαμβάνετε; Ἡδὲ τοίνυν ἐπ' αὐτὰ (85) χωρήσωμεν, καὶ πρὸς τὰς κατηγορίας αὐτῶν τὰς νῦν γινομένας ἀπαντήσωμεν. Καὶ γὰρ ἀπὸ τούτων οὐδὲ τὰ πρότερα παρ' αὐτῶν ἐπὶ συνόδῳ καὶ κρίσει θρυλούμενα, καλῶς πεπραγμένα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀληθῆ λεγόμενα ἐλεγχθήσεται, καὶ πάλιν ἐπὶ τούτοις καταγνωσθήσονται.

5. Δυσωπούμεθα μὲν οὖν περὶ τοιούτων ἀπολογούμενοι· πλὴν ἐπειδήπερ πρὸς πάντα ἑαυτοὺς οἱ προπετεῖς ἐπάγουσι κατήγοροι, καὶ μετὰ τὴν εἰσοδὸν Ἀθανασίου φόνους καὶ σφαγὰς αἰτιῶνται γεγενῆσθαι, παρακαλοῦμεν ἀνασχεῖσθαι τῆς ἀπολογίας, κἄν διὰ πλείονων ἢ τὰ γὰρ πράγματα ἀναγκάζει. Φόνος μὲν οὐτε παρὰ Ἀθανασίου γέγονεν, οὐτε δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ καὶ εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν ἄδοξον ἀπολογία, ὡς προείπομεν, ἐμβιβάζουσιν οἱ κατήγοροι· σφαγὰ δὲ καὶ δεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἄλλότρια· δηλω παραδέδωκεν Ἀθανάσιος οὐδένα· καὶ τὸ δεσμοτήριον, ὅσον ἐπ' αὐτῷ, οὐδεπώποτε ἐνοχηθὲν παρ' αὐτοῦ. Τὰ παρ' ἡμῖν ἱερατεῖα, ὡσπερ αἰεὶ, καὶ νῦν καθαρά, μόνῳ σεμνυνόμενα τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν εὐσεβείᾳ. Οὐ πρεσβύτερος, οὐ διάκονος ἀνηρέθη παρὰ Ἀθανασίου, οὐ φόνος, οὐκ ἐξοριστὴν ἔδρασαν ὁ ἀνθρώπος. Ἄλλ' εἶθε μὴδὲ ἐκείνοι κατ' αὐτοῦ τοῦτ' ἔδρασαν ἀληθείᾳ τὴν πείραν ἐπαγαγόντες. Οὐδεὶς γὰρ ἐξοριστὸς ἐνταῦθα γέγονε δι' αὐτὸν, πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου (86) τῆς Ἀλεξανδρείας παρ' αὐτῶν, ὃν ἀφελθέντα, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἢ καὶ χειροῖσι περιβάλλειν ἐπιζητοῦσι, πάντα πρὸς ψευδῆ καὶ θανατηφόρα ῥήματα τὴν γλῶτταν ἑαυτῶν ὀτρύνοντες. Ἰδοὺ γὰρ λοιπὸν καὶ τὰς τῶν δικαστῶν πράξεις ἐπ' αὐτὸν μεταφέρουσι· καὶ τὸν μὲν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου φανερώς ὁμολογοῦσιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ κατὰ τιμὸν ἀποπεφάνθαι· πάλιν δὲ οὐ δυσωποῦνται καὶ ταύτας τὰς ἀποφάσεις Ἀθανασίῳ προσάπτοντες· καὶ ταῦτα μὴδέπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιθάνει, ἀλλ' ἐτι τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τῆς ἐξοριστίας ἐχομένῳ, καὶ κατὰ τὴν Συρίαν ὄντι· εἴ γε δεῖ καὶ μακρὰν ἀποδημίαν εἰς ἀπολογία φέρειν, ὑπὲρ τοῦ μὴδὲ ὑπεύθυνον εἶναι τινα, οἷς ἐὰν ἡγεμῶν ἢ ἑπαρχὸς Αἰγύπτου πράξῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν, τί πρὸς Ἀθανάσιον αἰ τοῦ ἐπάρ-

(83) Ita Reg. Editi vero, καὶ θρήνων ἐπ' αὐτῷ μεγίστην.

(84) Τοῦ δεest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

(85) Sic Reg. et Basil. Editi vero ἐπ' αὐτό.

(86) Τῆς Ἀλεξ. Reg. τῆς in editis desideratur. Paulo infra idem Reg. ζητοῦσι, ubi editi ἐπέζητοῦσι.

χου (87) πράξεις; Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ἐπεδήμει τοῖς τόποις· καὶ τὰ πρᾶχθέντα οὐ διὰ προφάσεις ἐκκλησιαστικὰς πέπρακται παρὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διὰ τινὰς ἄς, ἐκ τῶν ὑπομνημάτων εἰσεσθε (88)· ἄπερ, μετὰ τὸ γνῶναι τὰ παρὰ τούτων γραφέντα, πολυπραγμονήσαντες ἀπεστειλαμεν ὑμῖν. Οὐκοῦν ὅτε καὶ νῦν τὰ μὴ γενόμενα μήτε παρ' αὐτοῦ μήτε δι' αὐτὸν βῶσιν ὡς γενόμενα, καὶ τοσοῦτοις μαρτυροῦσιν ὡς πληροφορηθέντες κακοῖς, εἰπάτωσαν ἐκ ποίας συνόδου καὶ ταῦτα ἔγνωσαν; ἐκ ποίων ἀποδείξεων; ἐκ ποίας κρίσεως; Εἰ δὲ μὴδὲν ἔχοντες τοιοῦτον ἀπλῶς διαβεβαιωῦνται, καὶ τὰ πρότερα πῶς γέγονεν, ἢ πῶς λέγουσιν, ὑμῖν κατελίπομεν σκοπεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἢ συκοφαντία καὶ ἐχθρῶν ἐπιβουλὴ, καὶ θυμὸς ἄσχητα φρονῶν, καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἢ ὑπὲρ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀσεβεία λυττώσα, ἢ ἐκποδῶν μὲν οἱ ὀρθόδοξοι γίνονται, μετ' ἀδελὰς δὲ λοιπῶν, ἃ βούλονται, κηρύττωσιν (89) οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει.

6. Ἀρείου τοῦ ἀσεδήσαντος, ἀφ' οὗ καὶ ἡ Ἀρειομανιτῶν δι' αὐτὸν αἵρεσις κέκληται, τῆς Ἐκκλησίας ἐκδιληθέντος ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου, οἱ περὶ Εὐσέβιον μαθητὴ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ καὶ κοινῶν τυγχάνοντες, ἑαυτοὺς ἐκβεβλήσθαι νομίζοντες, ἔγραφον πολλὰ παρακαλοῦντες Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἀφεῖναι τὸν αἵρετικὸν Ἀρείον ἔξω τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλεξάνδρου δὲ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν μὴ δεχομένου τὸν ἀσεβῆ, εἰς Ἀθανάσιον τότε διάκονον ὄντα ἐλυποῦντο· ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα συνόντα Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ, πολυπραγμονοῦντες αὐτὸν ἤκουον, καὶ τιμώμενον παρ' αὐτοῦ. Πείραν δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν λαβόντες ἐκ τῆς συνόδου τῆς κατὰ Νίκαιαν (90) συγκροτηθείσης, ἐν οἷς ἐπαρρησιάζετο κατὰ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν, μειζῶνας τὸ μῖσος ἠῤῥξανον. Ὡς δὲ ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἤγαγε, τὴν ἐκ παλαιῶν τρεφομένην αὐτοῖς κακίαν ἀναζωπυρήσαντες, καὶ φοβούμενοι τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας παράστασιν, Εὐσέβιος δὲ πλεῖον καὶ ἀπὸ (91) τῆς συνειδήσεως ὧν οἶδε πληττόμενος, πάντα τρόπον ἐπεβούλευον καὶ συνεσκευάζοντο τῷ ἀνδρὶ. Ἐκίνουν βασιλέα κατ' αὐτοῦ, συνόδους ἠπέλουν πολλακίς· καὶ τέλος ἐν Τύρῳ συνήλθον, καὶ μέχρι νῦν οὐκ ἀφίστανται κατ' αὐτοῦ γράφοντες, καὶ οὕτως εἰσὶν ἀπαραίτητοι, ὡς καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ μέμφεσθαι (92), πανταχοῦ δεικνύοντες ἑαυτοὺς ἐχθροὺς, καὶ μισοῦντας τὸν ἄνδρα, καὶ ψευδῆ λέγοντες, μόνον ἵνα ἐκφαλισῶσιν αὐτὸν ἐν ταῖς ψευδολογίαις. Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων ὧν ψεύδονται, τὰ πρότερα διελέγουσαι ψευδῆ καὶ συσκευῆς μεσά. Μετὰ γὰρ τὴν τελευταίην, φασὶν (93), Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, δόλιγων τινῶν Ἀθανασίου μητρίην κοινοῦμένων, ἐξ ἧς ἐπὶ τὸν ἐπίσκοπον λάθρα

A gesta? Attamen in his locis non degebat: neque res ecclesiasticæ occasionem dederunt iis quæ ab Ægypti præfecto acta sunt; sed aliæ quædam quas ediscet is ex monumentis, quæ nos, cognitis eorum scriptis, diligenter perquisita ad vos misimus. Cum igitur, quæ nec eo auctore, nec ejus causa gesta sunt, quasi gesta proclamant; et cum, ac si de tot tantisque malis certiores facti essent, testimonium ferant, dicant a quam synodo hæc didicere? ex quibusnam argumentis? ex quonam judicio? Quod si nihil ejusmodi habentes, hoc temere affirmant; certe priora quomodo gesta sint, aut cur sic loquantur, vobis sane considerandum relinquimus. Nihil enim aliud illud est quam calumnia, et inimicorum insidiæ, animusque intoleranda sentiens, ac impietas contra pietatem pro Ariomanitis furens; ut Orthodoxi quidem de medio tollantur, impietatis vero patroni, quod libuerit cum securitate prædicent. Etenim res ita se habet.

6. Cum Arius impietatis auctor, a quo Ariomanitarum hæresis nuncupata est, ab Ecclesia ejectus fuisset a beatæ memoriæ Alexandro episcopo, Eusebius cum suis qui ejus impietatis discipuli et participes erant, se ejectos fuisse arbitrantes, multa scripsere, quibus Alexandrum episcopum rogarent, ne hæreticum Arium extra Ecclesiam relinqueret. Alexandro autem, ob suam in Christum pietatem, impium illum non recipiente, Athanasio tunc diacono succensebant: quod curiose sciscitantes ipsum frequentissime cum Alexandro versari, et ab ipso in pretio haberi audivissent. Cum autem ex iis quæ in synodo Nicænâ contra Ariomanitarum impietatem confidenter locutus est, ejus in Christum pietatem essent experti, in majus odium exarserunt. Ubi vero ad episcopatum illum Dominus evexit, quam jamdiu fovebant malitiam denuo accipientes, rectam ejus doctrinam, necnon ejus adversus impietatem resistendi animum veriti (maximeque Eusebius a conscientia rerum quas noverat percussus), omnibus modis viro insidiati sunt, et adversus illum conspirarunt; imperatorem quoque in illum concitaverunt, ac synodos plerumque se coacturos interminati, demum Tyri convenere, et hactenus adversus eum scribere non desinunt. Atque ita implacabiles sunt, ut ejus etiam in episcopatum promotionem reprehendant, ac sese undique viro inimicos et insensos exhibeant; eo solum mendacia loquentes, ut eum suis calumniis infamem reddant. Sed ex his ipsis suis mendaciis, priora illa falsa atque conspirationem esse deprehenduntur. Aiunt enim: *Post obitum Alexandri episcopi, cum pauci quidam Athanasii mentionem facerent, sex aut septem episcopi, clam et in obscuro loco ipsum ordinarunt.* Hæc illi

(87) Reg., ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου.

(88) In grave historiæ ecclesiasticæ detrimentum, monumenta hic memorata excidere.

(89) Sic Reg. et Basil.; editi vero, κηρύττωσι.

(90) Νίκαιαν sic accentu in prima Reg. et Basil. Editi vero, Νικαίαν.

(91) Reg., δὲ καὶ κατὰ πλεῖον ὑπό. Basil., δὲ καὶ πλεῖον ἀπό. Mox in Basil., ὡς οἶδε deest. Ibid. Reg. et Basil. quos sequimur, πληττόμενος, editi πλαττόμενος.

(92) Hæc item apud Socratem, l. 1, c. 23.

(93) Sic Reg. Editi vero φησὶν.

imperatoribus ipsis rescribere recusant. Nos autem cum tota civitate, et universa provincia testes sumus, totam multitudinem omnemque catholicæ Ecclesiæ populum, quasi uno corpore, **102** uno animo congregatum, exclamasse, vociferatum esse, ac Athanasium suæ Ecclesiæ episcopum petiisse. Hoc publicis votis Christum rogabant : hoc nos diebus noctibusque plurimis facere adjurabant, nec ipsi ecclesia discedentes, nec nos abire permittentis. Ac nihil quidem mali (ut isti scripsere), de illo proferebant : sed optima quæque prædicantia, verbum, pium, Christianum, ex ascetis unum ac verum episcopum nuncupabant. Quod autem ex nobis quamplurimi sub omnium conspectu et omnibus præ gaudio acclamantibus ipsum ordinariint ; nos testes sumus, qui ordinavimus, et fide quidem digniores iis qui tunc aberant et jam talia mentiantur. Verumtamen Eusebius Athanasii ordinationem reprehendit, homo qui nunquam forte ipse ordinatus est : quod si unquam fuerit, ipse ordinationem suam irritam fecit. Beryti enim ab initio episcopus fuit : relictaque Beryto Nicomediam se transtulit : illam quidem contra legem dimittens, istam item contra legem invadens : et cum suam, quam nullatenus amavit, reliquerit, alienam nullo jure occupat : ac prioris quidem amorem præ alienæ desiderio contempsit : nec tamen secundam quam tanta aviditate invaserat, retinuit. Ecce enim illinc quoque discedens, alienam rursus occupat. Ubique enim alienis urbibus cupiditatis oculos adjicit, ratus in opibus et amplitudine urbium pietatem esse stam, Deique sortem in qua quispiam constitutus est, nihili facit : ignorans illud, ubi duo vel tres congregati sunt in nomine Domini, illic esse Dominum in medio eorum. Nec secum reputat quod ab Apostolo dictum est, *Non in alienis laboribus gloriabor* ⁷¹ : neque animadvertit ejus præceptum : *Alligatus es uxori, noli querere solutionem* ⁷². Quod si hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, et de ipso episcopatu, cui alligatus quispiam, alium querere non debet, ne adulter ex sacris Litteris deprehendatur.

7. Horum sibi conscius cum esset, nihilominus ausus est Athanasii promotionem, quæ bono omnium testimonio comprobabatur, calumniari : ac depositionem ipsi exprobrare non veretur, cum ipse depositus fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod alter ejus loco successus sit. Quomodo igitur vel ipse, vel Theognius, alium deponere poterant,

⁷¹ II Cor. x, 45. ⁷² I Cor. vii, 27.

(94) Eo forte Athanas. vocabant, *ἐνα τῶν ἀσκητῶν*, quod is in eremo cum Antonio haud modicum temporis spatium commoratus esset, quod ex restituto in *Vita Antonii* loco palam erit.

(95) Paulo, ob structas ab Eusebianis calumnias, Constantii jussu, solum vertere coacto, sedem ejus invasit Eusebius Nicomediensis. De qua re fusius in Epistola ad solitarios agemus.

(96) *Ἐν*, deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur. Locus sic habet II Cor. x, 15, οὐκ εἰς τὰ

καὶ ἐν παραβίστω χειροτονοῦσιν αὐτῶν. Ταῦτα ἔγραψαν καὶ βασιλεῖσιν, οἱ μὴδὲν ψευδὲς γράφειν παραιτούμενοι. Ὅτι δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ πᾶς ὁ λαὸς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς περ ἐκ μῆδς ψυχῆς καὶ σώματος συναληθούθτες, ἀνεβῶν, ἔκραζον, αἰτοῦντες Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τοῦτο ἤδυνοντο δημοσίᾳ τῷ Χριστῷ, καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὠρκεῖον ποιεῖν ἐπὶ πλείστας ἡμέρας καὶ νύκτας, μῆτε αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀφιστάμενοι, μῆτε ἡμᾶς ἐπιτρέποντες ἀφίστασθαι τοῦτου. Καὶ ἡμεῖς μάρτυρες τοῦτου, καὶ ἡ πόλις πᾶσα, καὶ ἡ ἐπαρχία οὐδὲν μὲν ἐναντίον, ὡς ἔγραψαν ἐκεῖνοι, κατ' αὐτοῦ λέγοντες· πάντα δὲ τὰ βέλτεστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, Χριστιανὸν ἔνα τῶν ἀσκητῶν (94), ἀληθῶς ἐπίσκοπον ὀνομάζοντες. Ὅτι δὲ οἱ πλείονες ἡμῶν αὐτὸν χειροτόνησαν ὑπὸ ταῖς τῶν πάντων ἔψει καὶ βραῖς, μάρτυρες πάλιν ἡμεῖς ἀξιοπιστότεροι τῶν ἀπόντων καὶ ψευδομένων, οἱ χειροτονήσαντες. Ἄλλ' ὅμως Εὐσέβιος τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου μέμφεται, ἀνθρώπος τάχα μὴδὲ κατάστασιν ὅλως ἐσχηκώς· εἰ δὲ που καὶ ἔσχεν, αὐτὸς ἀκυρώσας αὐτὴν ἐν Βηρυτῷ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, Βηρυτὸν δὲ ἀφελὲς, εἰς Νικομηδεῖαν ἤλθε, τὴν μὲν παρὰ νόμον ἀφελὲς, εἰς ἣν δὲ παρὰ νόμον ἐπιβαίνων· καὶ τὴν μὲν οικεῖαν ἀστοργῶς καταλελοιπώς, τὴν δὲ ἄλλοτριαν ἀλόγως κατέχων· καὶ τῆς μὲν πρώτης τὴν στοργὴν ὑπὸ τῆς ἄλλοτρίας ἐπιθυμίας παριδὼν, τῇ δὲ δευτέρᾳ (95), μὴδὲ ἦν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἔσχε τηρήσας. Ἰδοὺ γὰρ κάκειθεν ἀποστὰς ἄλλοτριαν πάλιν κατέχει, πανταχοῦ ταῖς ἄλλοτρίας ἐποφθαλιμῶν πόλεσι, καὶ ἐν πλούτῳ καὶ ἐν μεγέθει πώλεων νομίζων εἶναι τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸν κληρὸν τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν ἐτάχθη τις, μὴδὲν ἠγούμενος· οὐκ εἰδὼς, ὅτι καὶ ὅπου δύο ἢ τρεῖς συναγγεμένοι εἰσὶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ ἔστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. Οὐκ ἐνθυμούμενος τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου λεχθῆν, ὅτι οὐκ ἐν (96) ἄλλοτρίας καμῆτος καυχῆσομαι· οὐ συνορῶν τὸ παρ' αὐτοῦ παράγγελμα· Δέδεσαι γυναῖκα, μὴ ζῆτει λύσιν. Εἰ δὲ ἐπὶ γυναῖκος τὸ βῆτον, πόσω μᾶλλον ἐπὶ Ἐκκλησίας καὶ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς (97). ἢ ὁ συνδεθεὶς ἄλλην οὐκ ὀφείλει ζητεῖν, ἵνα μὴ καὶ μοιχὸς παρὰ ταῖς θείαις ἐδρίσκηται Γραφαῖς.

7. Ἀλλὰ καὶ τοιαῦτα ἑαυτῷ συνειδὼς, πτόλημχε τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου, τὴν ὑπὸ πάντων ἐπὶ καλοῖς μαρτυρουμένην, διαβάλλειν· καὶ καθαιρεσὶν ὀνειδίζειν αὐτῷ τολμᾶ, καθαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν ἀντ' αὐτοῦ (98) κατάστασιν. Πῶς οὖν ἢ αὐτὸς ἢ Θεόγνιος ἠδύναντο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρεθέντες, καὶ ταῖς ἀντ'

ἄμετρα καυχόμενοι ἐν ἄλλοτρίας κόποις, non in im-mensum gloriantes in alienis laboribus.

(97) Sic Basil. et Reg. Editi vero mendose, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς.

(98) Sic Reg. Editi vero, ἀντ' αὐτῶν. Præstare videtur Regii lectio. Hunc locum perperam intellexit Nannius qui vertit, ut qui suæ exauctorationis testimonium et argumentum, in ipsa sui constitutione ostendat. Nec melius infra.

αὐτῶν καταστάσεις ἐλεγχόμενοι; Οἴδατε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν Νικομηδείᾳ, Χρηστός (99) δὲ ἐν Νικαίᾳ κατεστάθησαν ἀντ' αὐτῶν διὰ τὴν οὐκ εὐθείαν ἀσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας κοινωνίαν, τοὺς ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς οἰκουμενικῆς ἀποδοκιμασθέντας. Κάκειν τῆν τῷ ὄντι σύνοδον ἀναίρειν θέλοντες, τὴν ἑαυτῶν ἄδικον σύστασιν ὀνομάζειν σύνοδον ἐπιχειροῦσι, καὶ τὰ παρ' ἐκείνη (1) κρατεῖν μὴ θέλοντες, τὰ παρ' αὐτοῖς κρατεῖν βούλονται καὶ σύνοδον ὀνομάζουσιν οἱ συνόδῳ τηλικαύτῃ μὴ κειθόμενοι. Οὕτως οὐ συνόδου (2) πεφροντίκασιν, ἀλλὰ ἰσχυματίζονται φροντίζειν, ἵνα, ἀνελόντες τοὺς ὀρθοδόξους, τὰ δόξαντα τῇ ἀληθείᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ κατὰ (3) τῶν Ἀρειανῶν, λύσωσιν ὧν προϊστάμενοι καὶ ἀεὶ καὶ νῦν, ψεύδεσθαι τολμῶσι κατὰ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου. Ὁμοία γὰρ κάκεινα τοὺς νῦν, & ψεύδονται, ὅτι πρὸς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ στάσεις καὶ θρηνοὶ καὶ ἰδύρμολοι γέγονασιν, τῶν λαῶν πρὸς τὴν ὑποδοχὴν αὐτοῦ δυσανασχετούμενων. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον γέγονεν, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, χαρὰ καὶ εὐθυμία, καὶ ἄρμος τῶν λαῶν, πρὸς τὴν εὐκαταίαν αὐτοῦ θέαν (4) ἐπιειγομένων. Ἐφ' ὧν δὲ αἱ Ἐκκλησίαι μεστὰι, καὶ εὐχαριστίαι πρὸς τὸν Κύριον ἀναφερόμεναι πανταχοῦ. Λειτουργοὶ δὲ καὶ κληρικοὶ πάντες οὕτως αὐτὸν ἐωράκασιν, ὡς εὐφρανθῆναι τὰς ψυχὰς, κάκειν τὴν ἡμέραν πασῶν εὐθυμοτέραν ἐσχηκέναι πιστευθῆναι. Τὴν γὰρ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἀνεκλόγητον χαρὰν τί χρεὶ γράφειν; προλαβόντες γὰρ εἰρήκαμεν, ὡς σὺν αὐτῷ πάσχειν ἐνομίζομεν.

8. Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογουμένων, καὶ παρ' αὐτῶν ἐναντίας προφερομένων, ποίαν ἔχει πίστιν ἢ παρ' αὐτῶν θρυλουμένη σύνοδος ἢ κρίσις; Οἱ γὰρ οὕτως ἐπιβαίνειν τολμῶντες, οἷς οὐκ εἶδον, οἷς οὐκ ἐδίξασαν, ἐφ' (5) οἷς οὐ συνῆλθον, καὶ γράφειν ὡς πληροπορηθέντες, πῶς ἐφ' οἷς συνελθούμενοι λέγουσι πιστευθῆναι δύνανται; Ἄλλ' οὐ κατ' ἐχθρὰν κάκεινα πεποιθέναι καὶ ταῦτα πιστευθῆσονται; Ποία γὰρ καὶ σύνοδος ἐπισκόπων ἦν τότε; ποῖον συνέδριον ἀληθείας ἐχόμενον; τίς τῶν πλειόνων ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐχθρὸς ἡμέτερος ἦν; Οὐ διὰ τὴν Ἀρειομανίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καθ' ἡμῶν ὄρησαν; Οὐ τοὺς ἄλλους συμφρονούντας αὐτοῖς ἐπήγοντο; Οὐκ ἀεὶ κατ' αὐτῶν ἐγράφομεν ὡς τὰ Ἀρειομανιανῶν; (6) Οὐκ Εὐσέβιος ὁ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ θυσίᾳ κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν σὺν ἡμῖν ὁμολογητῶν; Οὐ Γεώργιος, ὡς καθαίρειται ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μακαρίου ἠλέγητο; Οὐκ ἐπ' ἄλλοις ἄλλοι καὶ διάφοροι ἠεθύνοντο; Πῶς ὁὖν οὕτοι συνίεναι καθ' ἡμῶν ἤθελον; Πῶς δὲ σύνοδον ὀνομάζειν τολμῶσιν, ἧς κήρυξ προεκάθητο, καὶ παρῆν σπεκουλάτωρ (7), καὶ

(99) Ita Reg. Editi, Χρηστός. Reliqui mss., Χριστός.

(1) Ita Regius, et recte quidem. Alii, cum editi tum mss., παρ' ἐκείνων.

(2) Sic Regius. Reliqui vero, οὐ σύνοδον; minus bene.

(3) In Editis κατὰ deest. Nos sumus ex Regio munitissimi.

(4) Editi θεῖαν mendose. Reg. et Basil., θέαν.

cum ipsi depositi sint : ut vel hinc arguitur, quod aliter eorum loco sint constituti ? Probe etenim nostis, Amphionem Nicomediae, Chrestum Nicaeae ipsorum loco fuisse ordinatos, propter eorum impietatem et communionem cum Ariomanitis ab oecumenica synodo reprobatis. Hanc veram synodum dum delectare cupiunt, iniunctum suum conventum synodum vocare conantur : et dum ejus decreta irrita esse volunt, sua obtinere cupiunt ; et synodi vocabulo utuntur, qui tantae synodo nolunt obtemperare. Sic illi synodum non curant, licet se curare simulent ; ut orthodoxis de medio sublatis, quae a magna et vera synodo contra Arianos statuta sunt, ipsi irrita faciant : quibus Arianis cum illi et semper, ac in praesenti patrocinentur, contra Athanasium episcopum mentiri nihil verentur. Nam quae jam olim illi in rebus quarum causa se convenisse dicunt, consimilia, 103 quo dicunt ad ejus ingressum seditio-nes, luctus et lamentationes populis ejus receptionem aegre ferentibus existisse. Nihil enim contigit ejusmodi ; sed contra gaudium, laetitia et concursus populorum ejus videndi desiderio festinantium. Ecclesiae laetitia plenae ac ubique gratiarum actiones ad Dominum referebantur. Ministri autem et clerici omnes ita eum videre, ut animis oblectarentur ac diei illam omnium suarum laetissimam existimarent. Nostrum autem episcoporum ineffabile gaudium, quid opus est describere, cum superius dixerimus nos omnes ejus calamitates perpressos existimasse ?

8. Haec igitur in confesso cum sint, ac ipsi tamen opposito modo enarrant, quae fides habenda concilio et decreto quod ipsi jactitant ? Qui enim ita sese ingerere audent iis quae nec viderunt nec judicaverunt, quibus neque interfuerunt, ac scribere non verentur quasi rem certissime comperissent, quomodo in rebus quarum causa se convenisse dicunt, fide digni erunt ? An non potius cum illa tum haec per inimicitiam egisse existimabuntur ? Quenam enim tunc episcoporum synodus ? quisnam consessus veri studiosus ? quis ex plerisque saltem eorum inimicus noster non erat ? nonne Arii furoris causa Eusebiani contra nos impetum fecere ? Nonne item alios qui suae sententiae erant ad idipsum agendum inducere ? Nonne semper adversum illos, ut cum Ario sentientes, scripsimus ? Nonne Eusebius Caesareae Palaestinae episcopus a confessoribus qui nobiscum erant accusatus est quod idolis sacrificasset ? Nonne Georgius a beato Alexandro depositus fuisse convictus est ? Nonne alii de aliis et diversis criminibus deserebantur ? Quo ergo jure adversum nos

(5) Sic Reg. quem sequimur. In aliis et in editis ἐφ' deest.

(6) Epiphanius, haeresi 69, ait Eusebium Caesariensem a Potamone Aegypto objurgatum fuisse, quod stante Athanasio ipse Eusebius, qui idolis immolarat, quasi judex sedere nihil vereretur. Quae fusius in Athanasii Vita egimus.

(7) Σπεκουλάτωρ, ubique cum in Glossis, tum alias apud Auctores, ἀποκεφαλίστης, et δήμιος, carnifex,

convenire voluerunt? Quomodo synodum vocare audent, in qua comes praesidebat, et cui speculator aderat, ac in quam Comentararius, vice diaconorum ecclesiae nos introduxit? Ille loquebatur, et qui aderant silebant, imo potius comiti obtemperabant. Tum ne amoverentur qui amovendi videbantur episcopi, ab ejus consilio impediabatur. Ille jubebat: nos a militibus trahebamur; imo potius jubentibus Eusebio cum sociis, ille eorum sententiis obsequabatur. In summa, dilecti, cujusmodi illa synodus, cujus exitus erat exsilium et caedes, si imperatori placeret? Quales accusationes? In hoc enim illi majore admiratione digni sunt. Arsenium quemdam occisum criminabantur, et poculum mysticum fractum esse calumniabantur. Sed Arsenius quidem vivit, ac nobiscum communione jungi exoptat, nec aliunde testimonia exspectat, ut vivus exhibeatur, sed ipse se vivere fatetur in suis litteris, quas scripsit ad coepiscopum nostrum Athanasium, quem ejus interfectorem esse affirmabant. Nec pudebat impios, virum tanta distantia itineris sive pedestris sive navigabilis disjunctum, ab illo interfectum insimulare, qui per haec tempora, ubi locorum ageret, nemo noverat. Quin et eum occultare ausi sunt, ac evanidum reddere, cum nihil ille mali passus esset. Et si fieri potuisset, in alium orbem illum transtulissent, imo potius eum occidissent, ut sive veram, sive fictam caedem falso objicientes, Athanasium vere occiderent. Sed divinae Providentiae in hoc quoque gratiae agenda sunt, quae nihil injustum prevalere **104** permisit, sed sub omnium oculos viventem Arsenium produxit, eorumque conspirationem atque calumniam tum palam convicit. Neque enim ille nos ut interfectores aversatur, neque ut sibi nobiscum communione jungi postulat, optatque nostro

9. Atamen Athanasius quidem eorum calumniis impetebatur, quasi qui eum qui tum vivebat occidisset: ab ipsis vero in exsilium missus est. Non enim imperatorum pater illum extorrem fecit, sed illud eorum calumniis est ascribendum. Animadvertite enim num res ita non se habeat: cum nihil criminis contra Athanasium comministrum nostrum inveniretur, comes vero summam vim inferens, studiose adversus eum rem gereret: episcopus quidem Athanasius ut vim sibi illatam effugeret, religiosissimum imperatorem adiit, una comitem, et horum conspirationem deprecans, rogansque ut legitima episcoporum synodus cogeretur, aut ipse imperator de objectis criminibus sese purgantem audiret. Imperator autem rem indigne ferens litteras scripsit quibus illos citavit, sese rem auditorum promittens, quippe qui synodum illam congregari jussisset. Eusebiani autem ubi advenissent, Atha-

de quo fusius Cangii Glossarium. Ibid. Κομεντάριος in Glossis tam editis quam manuscriptis Κομεντάρσιος vocatur. Huic incumbere delationum et accusationum monumenta apud se in commentariis servare.

8) Arsenii ad Athanasium Epistolam videsis

Κομεντάριος ἡμᾶς εἰσήγεν ἀντί διακόνων τῆς ἐκκλησίας; Ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ οἱ παρόντες ἐσιώπων, μᾶλλον δὲ ὑπήκουον τῷ κόμητι. Καὶ τὸ κινῶν τοὺς δοκοῦντας ἐπισκόπους, ὑπὸ τῆς ἐκείνου βουλῆς ἐνεποδίζετο. Ἐκεῖνος ἐκέλευεν, ἡμεῖς ὑπὸ στρατιωτῶν ἠγόμεθα· μᾶλλον δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον κελειόντων, ἐκεῖνος ταῖς τούτων ἐξυπηρετεῖτο γνώμαις. Τὸ δὲ ὄλον, ἀγαπητοί, ποῖα σύνοδος ἔνθα τὸ τέλος; ἐξοριστία καὶ φόνος εἰς δόξαν ἦν βασιλεῖ; Ποῖα δὲ καὶ τὰ ἐγκλήματα; Μείζον γὰρ ἐπὶ τούτοις τὸ κατ' αὐτῶν θαῦμα. Ἀρσένιος τις ἦν, ὃν πεφονεύσθαι ἐμέμφοντο, καὶ ποτήριον διέβαλλον κεκλάσθαι μυστικόν. Ἄλλ' Ἀρσένιος μὲν ζῆ, καὶ μεθ' ἡμῶν εὐχεταὶ συναγεσθαι, καὶ οὐκ ἄλλας ἀναμένει μαρτυρίας, ἵνα ζῶν φανῆ, ἀλλ' αὐτὸς ὁμολογεῖ ζῆν, οικείας (8) γράμμασι πρὸς τὸν συνεπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον γράφων, ὃν αὐτοῦ φονεὰ διεβεβαιούντο. Καὶ οὐκ ἠδούντο οἱ ἀσεβεῖς ἀνδρα πρὸ τοσούτου διαστήματος, καὶ πλῶν καὶ περὶ πάμπλου μήκος ἀπέχοντα, παρ' αὐτοῦ πεφονεύσθαι κατηγοροῦντες, οὐ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μηδὲ τὴν χώραν εἶδεν ἀνθρώπος. Ἀλλὰ καὶ κρύψαι τετολιμῆκασι, καὶ ἀφανῆ καταστῆσαι μηδὲν παθόντα. Καὶ εἰ οἶόν τε ἦν εἰς ἄλλην οἰκουμένην ἀνμετετίθεσαν, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ ζῆν ἀληθῶς ἀν ἐξήγαγον, ἵνα εἶτε ἐπαληθεύοντες, εἶτε πλασάμενοι φόνον, ἀληθῶς Ἀθανάσιον ἀποκτείνωσιν. Ἀλλὰ τῇ θεῷ προνοίᾳ καὶ ἐν τούτῳ χάρις, τῇ μηδὲν ἀδικον ἰσχύειν ἐπιτροπούσῃ, ἀλλ' ὑπὸ τὰς πάντων ὕφεις Ἀρσένιον ὑπαγούσῃ ζῶντα, καὶ φανερώς τὴν τότε συσκευῆν (9) καὶ συκοφαντικὰν ἐλέγχοντα· οὐ γὰρ ὡς φονεὰς ἀποστρέφεται, οὐδὲ ὡς ἡδικηκότας μισεῖ· πέπονθε γὰρ ὄλωσ οὐδέν. Ἀλλὰ κοινωνεῖν ἡμῖν ἀξιοί, καὶ συναριθμεῖσθαι βούλεται, δι' ὧν ἔγραψε.

injurious odit; nihil enim prorsus mali passus est. Sed caelesti aggregari, ut ejus litterae testantur.

9. Καὶ ὁμοῦ Ἀθανάσιος μὲν συνεσκευάζετο παρ' αὐτῶν, ὡς τὸν ζῶντα πεφονευκῶς, ἐξωρίζετο δὲ παρὰ τῶν αὐτῶν (10). Οὐδὲ γὰρ ὁ πατήρ τῶν βασιλέων τούτων ἐξώρισε, ἀλλ' αἱ τούτων διαβολαί. Σκοπεῖτε γὰρ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει· Ὡς οὐδὲν μὲν εὐρίσκατο κατὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, ὃ δὲ κόμης ἐδίωξετο, καὶ πολὺς ἦν σπουδάζων κατ' αὐτοῦ· ὁ μὲν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, φυγῶν τὴν γνομμένην βίαν, ἀνῆλθε πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα, παραιτούμενος ἅμα καὶ τὸν κόμητα καὶ τὰς ἐκείνων συσκευάς, ἀξιωὺν δὲ νόμιμον ἐπισκόπων σύνοδον συγχρηστηθῆναι, ἣ καὶ αὐτὸν δεῖξασθαι τὴν ἀπολογίαν, ὧν ἐπήγαγον αὐτῷ. Καὶ γράφει μὲν βασιλεὺς ἀνανακτῶν, καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοῦς, ἐπαγγελλόμενός τε αὐτοὺς ἀκροασθῆναι, ὃ καὶ τὴν σύνοδον κελεύσας γενέσθαι· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, ἀνελθόντες, διαβάλλουσιν Ἀθανάσιον, οὐκέτι μὲν τῷ ἐν Τύρῳ θρυλούμενα παρ' αὐτῶν, περὶ οἴτου δὲ καὶ πλοίων ἐποχῆς, ὡς Ἀθανασίου ἐπαγγελαμένου δύ-

infra.

(9) Reg. συσκευῆν, et ita legendum. Alii cum editis συσκευῆν.

(10) Ita Reg. quem sequimur. Alii et editi, παρ' αὐτῶν. Max. idem Reg. Οὐ γὰρ, et paulo post ἰδὲ αὐτὸν ἐξώρισε. Alii, τούτων ἐξώρισε.

νασθαι κωλύειν τὴν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κων-
 σταντινουπόλιν τοῦ αἵτου μετακομίδην ταῦτά (11)
 τινες τῶν ἐξ ἡμῶν ἔνδον ὄντες μετὰ Ἀθανασίου
 ἀκηχόασι τοῦ βασιλέως ἀπειλοῦντος. Εἶτα τοῦ Ἀθα-
 νασίου ὄδυρομένου ἐπὶ τῇ διαβολῇ, καὶ διαθεβαιουμέ-
 νου, μὴ εἶναι ταύτην ἀληθῆ· πῶς γὰρ ἂν ἰδιώτης
 ἄνθρωπος καὶ πένης τηλικαῦτα δύνατο; Εὐσέβιος,
 οὐδὲ δημοσίᾳ παραιτησάμενος τὴν διαβολὴν, ὤμνε
 τὸν Ἀθανάσιον εἶναι πλοῦσιον, καὶ δυνατόν, καὶ ἰκα-
 νὸν πρὸς πάντα, ἵνα ἐκ τούτων κάκεινα εἰρηκῶς
 Ἀθανάσιος νομισθῇ. Ταῦτα μὲν οἱ σεμνοὶ κατηγοροῦν
 ἐπίσκοποι· ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις κρείττων τῆς πονη-
 ρίας αὐτῶν γαγένηται (12), τὴν γὰρ εὐσέβειαν τοῦ
 βασιλέως εἰς φιλανθρωπίαν κεκίνηκε, καὶ ἀντὶ θανά-
 του τὴν ἐξοριστίαν παρέσχεν. Οὐκοῦν αἱ διαβολαί, καὶ
 οὐδὲν ἄλλο, τούτων αἴτιαι. Ὁ μὲν (13) γὰρ βασιλεὺς
 πρὸ τούτου γράφων, τὴν συσκευὴν ἐμέμφατο, τὴν
 ἐπιβουλήν ἠτιάσατο, τῶν Μελιτιανῶν κατεψηφίσατο,
 ἀθεμίτους, ἀρᾶς ἀξιούς, τὰ δεινότατα αὐτοῖς ἐγγρά-
 φως εἰπῶν. Κεκίνηται γὰρ νεκρὸν ἀκηχόως ἄνθρωπον,
 ὃς ἐν τοῖς ζῶσιν ἦν· κεκίνηται φόνον ἀκούσας ἐπὶ
 ζῶντι, καὶ τοῦ βίου μὴ στερηθῆναι, καὶ τὴν ἐπιστολὴν
 ἀπεστείλαμεν.

10. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οἱ θαυμαστοί, ἵνα καὶ τὴν
 ἀληθειαν καὶ τὰ γραφέντα λύειν δόξωσιν, ὄνομα συν-
 ὄδου σχηματίζονται, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς παρὰ βασι-
 λέως λαμβάνουσι. Καὶ κόμητος ἐπὶ τούτῳ καὶ στρατιῶ-
 ται δορυφόροι τῶν ἐπισκόπων, καὶ βασιλικά γράμματα
 συνελθεῖν, οὗς ἤτησαν ἐπαναγκάζοντα. Ἐνταῦθα τὸ
 παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν ἐνθυμήθητε, καὶ τὴν
 ἀνωμαλίαν τῶν τολμωμένων αὐτοῖς, ἵνα ὄθεν δήποτε
 παντὶ τρόπῳ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἡμῶν ἀρπάσωσιν. Εἰ
 μὲν γὰρ ἐπέτρεπον ἑαυτοῖς τὴν κρίσιν μόνοις ὡς
 ἐπίσκοποι, τίς κόμητος καὶ στρατιωτῶν χρεῖα; ἢ
 πῶς ὑπὸ βασιλικῶς συνήγοντο γράμμασιν; Εἰ δὲ βα-
 σιλέως ἐδέοντο, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ κύρος ἔχειν ἤθελον,
 διὰ τί τὴν κρίσιν αὐτοῦ παρέλθον; ἢ πῶς ἐκείνου
 τοὺς μὲν Μελιτιανούς συκοφάντας, ἀθεμίτους, Ἀθα-
 νάσιον δὲ καθαρῶτατον δι' ὧν ἔγραψε κρίναντος, καὶ
 τὸν φόνον ἐτραγωδοῦντος τὸν ἐπὶ τῷ ζῶντι πε-
 πλασμένον, οὗτοι καὶ Μελιτιανούς ἀληθεύειν, κάκεινον
 ὑπεύθυνον εἶναι διωρίζοντο; καὶ μὴ αἰδοῦμενοι, τὸν
 ζῶντα νεκρὸν ἐποιοῦν; ζῶντα καὶ μετὰ τὴν κρίσιν
 τοῦ βασιλέως, καὶ ὅτε συνήεσαν, καὶ ἄχρι νῦν σὺν
 ἡμῖν ὄντα. Ταῦτα μὲν περὶ Ἀρσενίου.

11. Ποτήριον δὲ μυστικόν, ποῖον, ἢ ποῦ κατεαγὲν
 παρὰ Μακαρίου; τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω περιόν-
 τας θρυλοῦσι. Καίτοι Ἀθανάσιον μὲν οὐδὲ οἱ κατ-
 ἔργοι τετολμηκασὶν αἰτιάσασθαι, εἰ μὴ παρ' αὐτῶν
 ὑπεβλήθησαν· ἀλλ' ὁμοῦς αὐτοὶ τὸ τέλος τῆς μέμφεως

(11) Episcopi numero quinque infra nominantur,
 qui Constantini in Athanasium iras testes fuere.
 Adamantius, Anubion, Agathemmon, Arbethion, et
 Petrus.

(12) Sic Reg. et Basil. Editi, vero γακένη-
 ται.

Assium calumniantur, non ultra de objectis a se
 Tyri criminibus; sed de frumenti naviumque deten-
 tione, quasi scilicet Athanasius minatus fuisset, se
 commeatum Alexandria Constantinopolim euntem
 impedire posse. Hæc quidam ex nostris qui intus
 cum Athanasio erant Imperatore minitante audie-
 runt. Deinde cum Athanasius de tanta calumnia in-
 gemiseret, et falsam illam esse affirmaret, qui
 enim vir privatus et inops tanta facere potuisset?
 Eusebius ne palam quidem calumniari recusans, ju-
 ravit Athanasium divitem, potentem et ad omnia
 idoneum esse, ut hinc Athanasius illa dixisse puta-
 retur. Sic venerandi illi episcopi virum accusabant:
 sed Dei gratia in hoc negotio plus valuit quam illo-
 rum malignitas: imperatoris enim pietatem ad clem-
 entiam inclinavit, ut pro morte exsilium irroga-
 ret. Hæc igitur solis eorum calumniis ascribenda
 sunt. Imperator siquidem prioribus scriptis suis
 eorum calumnias redarguit, insidias criminatus est,
 Meletianosque damnavit, quos nefarios, execrandos,
 et gravissimis illis nominibus, litteris suis appella-
 bat: indigne quippe tulit viri necem objectam fuisse,
 qui in vivis esset, commotusque est homicidium au-
 diens ejus qui viveret, et superstes esset cujus
 epistolam ad vos misimus.

10. Eusebiani autem admirandi illi viri ut et ve-
 ritatem et litteras abolere videantur, nomen synodi
 prætexunt, ejusque Acta ab imperatore mutuuntur.
 Ad hoc negotii comes aderat, militesque episcopo-
 rum satellites, et imperatoriæ litteræ, quæ quos ipsi
 postularant illuc convenire compellerent. Jam mihi,
 quæso, incredibiles eorum insidias facinorum quæ
 inæquabilitatem animadvertite; ut quavis ratione
 nobis hominem prorsus abripiant. Si enim sibi dun-
 taxat, utpote episcopis judicium permisissent, quid
 opus comite et militibus? aut cur imperatoriis di-
 plomatibus in unum coacti sunt? Quod si imperato-
 re indigebant, et ab illo auctoritatem accipere
 cupiebant, cur ejus judicium irritum fecere? **105**
 Aut cur cum ille litteris suis Meletianos, sycophan-
 tas, nefarios, Athanasium vero innocentissimum
 judicavit, et confictam cædem viri etiamnum viven-
 tis, vehementer fuerit insectatus; isti Meletianos
 vera dicere, Athanasiumque reum esse desinere?
 Ac nihil reverit, viventem hominem mortuum si-
 mularunt: qui et post imperatoris decretum, et
 quo tempore illi conveniebant, et hactenus nobiscum
 in vivis est. Hæc quidem de Arsenio.

11. Poculum autem mysticum, quale, aut ubinam
 a Macario contractum est? hoc enim sursum deor-
 sum circumeuntes jacitant. Licet Athanasium, ne
 accusatores quidem insimulare ausi essent, nisi
 ab illis submissi fuissent. Attamen criminis hujus

(13) Ita Reg. quem sequimur. Alii cum Editis, ὁ μὲν
 ὄν. Epistola vero Constantini ad Athanasium, qua
 se, de calumniis quibus Athanasium Eusebiani cum
 Meletianis impetiverant, certiores factum testatur,
 infra habetur: ubi etiam confictam Arsenii necem
 vehementer exagitat imperator.

summam in Athanasium referunt quod ne quidem Macario, quippe qui convictus non est, fuit imputandum. Nec pudet eos coram catechumenis, et, quod pejus est, coram ethnicis mysteria hęc traducere : cum oporteat, ut scriptum est, *Sacramentum regis abscondere* ⁷³; et ut Dominus præcepit : *Nolite sancta dare canibus, neque projiciatis margaritas ante porcos* ⁷⁴. Nefas enim est mysteria apud non initiatos traducere, ne ethnici quidem horum ignari, irrideant; catechumeni vero ad curiositatem deducti scandalizentur. Sed tamen quodnam poculum, ubinam, et apud quosnam confractum est? Meletiani enim sunt qui accusant, quibus nulla fides habenda, utpote qui non jam solum, sed a tempore beati Petri episcopi et martyris, schismatici fuerint et Ecclesię inimici; qui ipsi Petro insidiat, Achillam ejus successorem calumniati sunt, et Alexandrum apud ipsum imperatorem accusarunt. Postquam enim talia moliti sunt, Athanasium tandem adorti, nihil agunt a sua improbitate alienum : ut enim in decessores ejus, sic et in illum calumnias struxerunt. Sed in præsentī, et non antehac, eorum calumnię et obrectationes invaluere : quia Eusebium et socios scelerum conscios et patronos nacti sunt. Qui ut Arianę impietatis gratia alias contra multos episcopos, sic jam contra Athanasium insidias struxere. Ætenim locus ille in quo fractum esse poculum aiunt, non erat ecclesia; presbyter non erat qui in illo loco habitabat : dies qua id fecisse Macarium volunt, non erat Dominica. Cum igitur neque ibi Ecclesia esset, neque qui sacra faceret, neque dies hoc ipsum requireret, quale, aut quando, aut ubinam mysticum poculum fractum est? Nam pocula esse multa per domos, et in medio foro, patet; quę si quis frangat nullatenus impie agit. Mysticum vero poculum, quod si quis sponte fregerit, pro tali ausu impius efficitur, apud solos legitimos Ecclesię præsidēs invenitur : hic enim solus hujus poculi usus et non alius est. Hoc vos legitime populo propinatis : hoc vos ab ecclesiastico canone accepistis : hoc ad eos solum spectat, qui catholicę Ecclesię præsent. Vestrum enim duntaxat est sanguinem Christi propinare; aliorum vero nullius. Sed ut impius est qui mysticum poculum frangit, ita multo magis impius est, qui sanguinem Christi contumelia afficit. Contumelia enim afficit, qui præter ecclesiasticam legem illud agit. (Hęc autem eo dicimus, non quod vel schismaticorum poculum a Macario confractum sit, sed quod ibi nullum omnino fuerit : quomodo enim adfuisset, cum neque locus esset Dominicus, nec quis **106** illic

⁷³ Tob. xii, 7. ⁷⁴ Matth. vii, 6.

(14) Ita et Reg. et sic legendum, ut patet. Editi et alii mss., ὅπ' αὐτόν, mendose.

(15) Reg., Ἀγέλλαν. Mox idem, διαβάλλοντες. Paulo post idem quem in hoc sequimur, αὐτοῦ τοῦ βασιλ. ; in editis τοῦ δεσπ.

(16) Reg., οἰκῶν.

(17) Mέν de erat in editis, nos ex Reg. et Basil. sumus mutuati. Mox autē κατά Reg. solus

ἐπ' αὐτόν (14) ἀγούσιν· ὃ μὴδὲ ἐπὶ Μακάριον εἶδει χωρεῖν, οὐκ ἐλεγχθέντα. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται ταῦτα ἐπὶ κατηγορουμένων, καὶ τό γε χειρίστον, ἐπὶ Ἑλλήνων τραγωδοῦντες τὰ μυστήρια· δέον, ὡς γέγραπται, *Μυστήριον βασιλέως κἀδὸν κρύπτειν*· καὶ ὡς ὁ Κύριος παρήγγειλε· *Μὴ δώτε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μὴδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων*. Οὐ χρὴ γὰρ τὰ μυστήρια ἀμύητοις τραγωδεῖν, ἵνα μὴ Ἕλληνες μὲν ἀγνοοῦντες γελῶσι, κατηγορούμενοι δὲ, περιεργοὶ γενόμενοι, σκανδαλίζονται. Ἄλλὰ καὶ ὅμως ποῖον ἢ ποῦ, ἢ παρὰ τίσι καταεἶχεν ποτήριον; Μελετιανοὶ μὲν γὰρ εἰσιν οἱ κατηγοροῦντες καθόλου πιστεύεσθαι μὴ ὀφειλοντες. Σχισματικοὶ γὰρ καὶ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας γεγονόσιν, οὐ νῦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος γενομένου· οἱ καὶ αὐτῷ Πέτρῳ ἐπιβουλεύσαντες, καὶ Ἀγγέλλαν (15) τὸν μετ' ἐκεῖνον διαβαλόντες, καὶ Ἀλεξάνδρου κατηγορήσαντες μέχρις αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Οὕτω γὰρ δὴ μελετήσαντες, λοιπὸν καὶ εἰς Ἀθανάσιον διέβησαν, οὐδὲν ξένον τῆς πονηρίας ἑαυτῶν ποιοῦντες· καὶ γὰρ ὡσπερ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, οὕτω καὶ τοῦτον ἐσυκοφάντησαν. Ἄλλὰ νῦν αὐτῶν καὶ οὐ πρότερον ἢ συκοφαντία καὶ αἱ διαβολαὶ νεκρατήχασιν· ὅτι τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἔσχον συνεργούς καὶ προστατάς διὰ τὴν οἰκειαν ἀσέβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν, δι' ἣν ὡσπερ πολλοῖς ἐπισκόποις, οὕτω καὶ Ἀθανασίῳ συνεσκευάσαντο. Καὶ γὰρ ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐν ᾧ κέκλασται τὸ ποτήριον φησιν, οὐκ ἦν ἐκκλησία· πρῶτον οὐκ ἦν ὁ τὸν τόπον παροικῶν (16)· ἡμέ-

ρα, καθ' ἣν Μακάριον τοῦτο πεποιηκέναι φασίν, οὐκ ἦν Κυριακή. Μῆτε τοίνυν ἐκκλησίας οὕση· ἐκεῖ, μῆτε τοῦ ἱερουργούντος, μῆτε τῆς ἡμέρας ἀπαιτούσης. ποῖον ἢ ποῦ, ἢ ποῦ τὸ ποτήριον κέκλασται μυστικῶν; Ποτήρια μὲν (17) γὰρ εἶναι πολλὰ καὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ ἐν ἀγορᾷ μέση δῆλον, καὶ τούτων οὐδὲν ἔθραυον ἀσέβει· τὸ δὲ μυστικὸν ποτήριον, ὃ, κἀν θραυσθῆ παρ' ἐκόντος, ἀσέβῃ (18) ποιεῖ τὸν ἐπιχειρηκότα, παρὰ τῶνοις τοῖς νομίμοις προεστῶσιν εὐρίσκειται· οὕτος ὁ τρόπος τοῦτο τοῦ ποτηρίου μόνος, ἄλλος οὐδεὶς. Τοῦτο ὁμῆς νομίμως προπίνετε τοῖς λαοῖς· τοῦτο ὁμῆς ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος παρελάβετε· τοῦτο μόνον ἐστὶ τῶν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας προεστῶτων. Μόνον γὰρ ὁμῶν ἐστὶ προπίνειν τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· τῶν δὲ ἄλλων οὐδεὶς.

Μυστικὸν ὁ θλάων (19) ἀσέβης, τοσοῦτον ἀσέβειστος ὁ ἐνουβρίζων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· ἐνουβρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμόν τοῦτο ποίων. Καὶ ταῦτά φαμεν (19*) οὐχ ὅτι κἀν σχισματικῶν ποτήριον κέκλασται παρὰ Μακαρίου, ἀλλ' ὅτι μὴδὲν ἦν ὅμως ἐκεῖ· πῶς γὰρ; ὅπου μῆτε τόπος Κυριακῆς, μῆτε τις ἐκεῖ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μῆτε ὁ καιρὸς μὴ-

καὶ habet.
(18) Ita Reg., et quidem recte. Basil. vero ὃ κἀν θραῦσθαι ἔρ' ἐκόντος, ἀσέβῃ. Editi, ὅτι ἀν θραῦσαι ἔρ' ἐκῶν τις, ἀσέβῃ.
(19) Reg., θλάων.
(19*) Ita Reg., cæteri vero cum editi tum mss. pro φαμέν, μὲν tantum habent.

στηρίων ἦν; Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ πολυθρύλλητος (20) A ecclesiasticus, sed neque tempus mysteriorum esset?) Is autem est famosus ille Ischyrras, qui nec ab Ecclesia ordinatus est, neque, cum presbyterorum a Meletio ordinatorum Alexander catalogum recepit, iis ille annumeratus est; et sic neque hinc ordinationi habuisse potuit.

12. Πόθεν οὖν πρεσβύτερος Ἰσχυράς; τίνας καταστήσαντος; ἄρα Κολλούθου; (21) τοῦτο γὰρ λοιπόν. Ἄλλ' ὅτι Κόλλουθος πρεσβύτερος ὦν ἐτελεύτησε, καὶ πᾶσα χεὶρ αὐτοῦ γέγονεν ἄκυρος, καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτοῦ κατασταθέντες ἐν τῷ σχίσματι (22) λαϊκοὶ γέγονασιν, καὶ οὕτω συνάγονται, ὄληον, καὶ οὐδενὶ καθέστηκεν ἀμφίβολου. Πῶς οὖν ἰδιώτης ἄνθρωπος, καὶ οἰκίσκον οἰκῶν ἰδιωτικόν, ποτήριον ἔχειν μυστικὸν πιστευθεῖται; ἀλλὰ τότε τὸν ἰδιώτην πρεσβύτερον ἐνόμαζον, καὶ τὴν κατηγορίαν αὐτῷ ταύτην διὰ τὴν καθ' ἡμῶν ἀδικίαν ἐχαρίζοντο, καὶ νῦν μισθὸν τῆς κατηγορίας ἐκκλησίας οἰκοδομῆν προξενούσιν. Οὕτως οὐκ εἶχεν ἐκκλησίαν ἄνθρωπος, ἀλλὰ μισθὸν τῆς κακοηθείας καὶ τῆς πρὸς τὴν κατηγορίαν ὑπακοῆς· νῦν ἦν οὐκ εἶχε λαμβάνειν, καὶ τάχα καὶ ἐπισκοπὴν ἀντέδοσαν αὐτῷ (23)· ταῦτα γὰρ θρυλεῖ περιῶν, καὶ οὕτω καθ' ἡμῶν βρενύεται. Οὕτω λοιπὸν τηλικαῦτα ἔπαθλα παρὰ τῶν ἐπισκόπων τοῖς κατηγοροῖσι καὶ συκοφάνταις προστίθεται· εἰκότως, οἱ γὰρ συνεργῶν εἰς ἃ ἠθέλον αὐτὸν ἐσχηκότες, ὡς τῶν πραγμάτων κοινωνῶν, οὕτω καὶ τῆς ὁμοίας ἐπισκοπῆς ἤξίωσαν. Ἄλλὰ μήπω ταῦτα, εἴτι δὲ τὰς ἀκράς τοῖς τότε πραχθεῖσι παρ' αὐτῶν ἐνδοτε.

13. Μὴ δυνήθentes πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καίτοι κατ' αὐτῆς παρεσκευασμένοι, καὶ ἐν Τύρῳ μὴδὲν ἀποδείξαντος Ἰσχυρά, ἀλλὰ συκοφάντου δεικνυμένου, καὶ τὴν συσκευὴν αὐτῶν τῆς συκοφαντίας λυούσης, εἰς ἀποδείξεις (24) ὑπερτίθενται, καὶ ἐπαγγέλλονται πέμψειν ἐξ αὐτῶν τοὺς κατὰ Μαρσίωτην πολυπραγμονήσοντας. Καὶ οὗς ἡμεῖς παρητούμεθα φανερώς διὰ πολλὰ, καὶ ὡς τὰ ἄρειου φρονοῦντας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμῶν ἐχθροὺς, ἀπέστειλαν αὐτοὶ κρύφα, χρώμενοι τῇ δυναστείᾳ, Διόγνιον (25), Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνην, δύο νεωτέρους τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν τρόπον, Οὐράσιον καὶ Οὐάλην ἀπὸ Παννονίας· καὶ οὗτοι μετὰ τὴν τοσαύτην ὁδὸν, ἣν ὑπέμειναν, ἵνα δικάσωσι τῷ ἐχθρῷ, πάλιν ἀπὸ Τύρου καὶ εἰς Ἄλεξ-

(20) Reg. πολυθρύλλητος, et ita passim θρυλέω cum derivatis cum unico λ in eodem codice scribuntur. Existimat Felckmannus hæc cum præcedentibus non coherere, atque adeo contextum esse mutilum, sed inmerito; hæc enim: Οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ πολυθρύλλητος, superioribus sunt referenda. Ἐνυδρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμόν τοῦτο ποῖων, Intermedia vero parenthesi claudenda. Paulo post Meletium, ita mss. omnes et edit. Commel. Editio autem Parisiensis, Meletίου habet: putarunt nempe editores cum alias fere Meletius legatur, ita hic quoque legendum esse. Nos vero lectionem manuscriptorum retinemus, et Meletium semper Latine scribimus, in hoc Auctores Latinos Athanasio coævos imitati. Evagrius certe qui Antonii vitam ab Athanasio conscriptam Latine vertit, semper Meletius, non Melitius, habet. Et sane cum aliquando Meletius cum ε scribatur, incertum an ἀπὸ τοῦ Meletίου, Meletίου sensim factum sit, D an vero indiscriminatim ab antiquis, Meletius et Meletius dictum sit.

(21) Κολλούθου et infra Κόλλουθος. Sic omnes mss. cod. et edit. Commel. Edit. autem Paris. male Κολούθου et Κόλουθος habet. Erat is Colluthus presbyter Alexandrinus, qui tanta fuit superbia, ut adversus Alexandrum episcopum insurgere ausus, presbyteros ordinandi auctoritatem sibi arrogarit, de quo fusius alias.

(22) Reg., ἐν τῷ σχίσματι: alii omnes editi et manuscripti, ἐν τῷ σχίσματι, quam lectionem sequi visum est.

(23) De collato Ischyrræ episcopatu in mercedem calumniæ suæ, infra agit Athanasius.

(24) Ita Reg. et Basil. Editi vero, εἰς ἀπόδειξιν.

(25) De Diognio, sive Theognio vide quæ dicimus paulo infra ad initium Epistolæ Julii.

dicandi causa susceptos, rursus Tyro Alexandriam A sunt profecti. Nec recusarunt, licet iudices essent, testes fieri, sed omnem insidiarum rationem aperte amplexi, quosvis labores itineraque subiere, ut conlatam conspirationem ad effectum deducerent. Et episcopum quidem Athanasium in extranea regione detentum reliquere: ipsi vero in adversarii sui urbem ingressi sunt, quasi in Ecclesiam et in populum debacclarentur. Imo, quod absurdum est, cum Ischyram accusatorem secum adducerent, Macarium qui accusabatur sequi non permisere, sed eum 107 Tyri in custodia reliquere; ipse enim Macarius presbyter Alexandrinus sursum deorsum ab ipsis in crimen vocabatur.

14. Soli igitur cum accusatore Alexandriam ingressi, ipsum domus ejusdem mensæque consortem, ac compotorem habuere, assumptoque una Philargio Ægypti præfecto, in Mareotem se contulere: atque illic scilicet soli pro sua libidine cum prædicto viro inquisitionem fecere. Neque permisere, ut presbyteri illic interessent, licet id illi impense rogarent. Ideo autem presbyteri urbis et totius regionis, ut sibi illi adesse liceret, postulabant, ut submissos ab Ischyra testes convincerent, quinam et undenam essent. At illi sacros quidem ministros a Jesse non concessere; sed coram ethnicis de ecclesia, de calice, de mensa, de sacris rebus inquisitionem fecerunt. Et quod gravius est, ethnicos in testes, cum de mystico poculo disquirerent, advocarunt: imo quos ab Athanasio Catholici accitus raptos esse affirmaverant, quosque ubinam terrarum essent, se nescire profitebantur, ipsos ad se et ad præfectum privatim introducere. Nec puduit, ab Athanasio episcopo de medio sublatis dicere eos, quorum cerniebantur testimoniis uti. Sed cum eo solum spectent ut eum occidant, eos qui adhuc in vivis sunt mortuos rursus simulant, uti de Arsenio fecere. Nam homines qui adhuc supersunt, et qui palam degunt in sua regione, apud vos longe semotos quasi de medio sublatis miserabiliter deplorant; ut cum procul petendæ sint probationes, comministrum nostrum valeant calumniari, quasi vi et potestate usus sit; cum tamen omnia ipsi, vi et aliorum patrocinio freti, agant. Eumvero quæ in Mareote perpetrarunt, rebus Tyri gestis sunt consimilia: ut enim illic comes aderat cum militari manu, nulli permittens præter eorum sententiam aliquid dicere vel agere; ita quoque et hic Ægypti præfectus cum militari manu aderat, qui omnes ecclesiasticos terreret, nec ullam de veritate testimonium ferre permetteret: et quod absurdus est, co-

ἀνδρειαν ἠπειγόnton· μηδὲ τὸ μάρτυρες οἱ δικασταὶ γενέσθαι παραιτησάμενοι, ἀλλὰ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἀγαθεξάμενοι φανερώς, καὶ πάντα κάματος καὶ πᾶσαν ὁδὸν ὑποστάντες, ἵνα τὴν κατασκευαζομένην συσκευὴν πληρώσωσι. Καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον κατεχόμενον ἐπὶ ξένης (26) ἠφίεσαν· αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν τοῦ ἐχθροῦ πόλιν εἰσῆσαν, ὡσπερ ἐπικωμάζοντες, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ καὶ τὸ παραλογώτερον, Ἰσχυραν τὸν κατήγορον μεθ' ἑαυτῶν ἐπαγόμενοι, Μακάριον τὸν κατηγορούμενον οὐκ ἐπέτρεψαν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἔμφρουρον ἀφήσαν ἐν Τύρῳ. Ἄνω γὰρ καὶ κάτω Μακάριος ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπήγετο παρ' αὐτῶν τῷ ἐγκλήματι.

14. Μόνον τοίνυν μετὰ τοῦ κατηγόρου τὴν Ἀλεξάνδρειαν (27) εἰσελθόντες, σύνοικον αὐτὸν, καὶ συνέστιον, καὶ συμπότην ἔχοντες, καὶ τὸν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Φιλάρχιον παραλαβόντες, ἐπὶ τὴν Μαρεώτην ἀπήλθον· κάκει δὴθεν ἐποιούnton τὴν ἐξέτασιν μόνου, ὡς ἤθελον, μετὰ τοῦ προειρημένου· πολλὰ τοὺς πρεσβυτέρους παρῆναι παρακαλέσαντας οὐκ ἐπιτρέψαντες. Ἠξίουον δὲ παρῆναι οἱ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας πάσης πρεσβύτεροι, ἵνα τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπὸ Ἰσχυρα (28) διελέγξωσι τίνες καὶ πόθεν εἰσί. Καὶ τοὺς μὲν λειτουργοὺς ἐκώλυον παρῆναι· ἐπὶ δὲ τῶν ἐθνικῶν ἐξέτασον περὶ ἐκκλησίας, περὶ ποτηρίου, περὶ τραπέζης, καὶ τῶν ἁγίων· καὶ τὸ δεινότερον, ἐθνικοὺς ἐκάλουν μάρτυρας περὶ ποτηρίου μυστικοῦ ζητοῦντες· καὶ οὗς ἠρπάσθαι (29) παρὰ Ἀθανασίου διωρίζοντο, ἐκ μετακλήσεως τοῦ καθολικοῦ, καὶ μηδὲ ὅποι γῆς εἰσι γινώσκειν, τούτους εἰσήγον ἐφ' ἑαυτῶν καὶ τοῦ ἐπάρχου μόνου. Καὶ οὐκ ἠδούnton τούτους ἠφανίσθαι παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου λέγοντες, ὧν ταῖς μαρτυραῖς συγχρησθαι δοκοῦσιν· Ἀλλὰ κἀνταῦθα μόνου φονεῦσαι βουλόμενοι, πάλιν τοὺς ζώντας, ὡς ἀποθανόντας, τὸν ἐπὶ Ἀρσενίου τρόπον μιμούμενοι πλάττονται. Ὅντας (30) γὰρ τοὺς ἀνθρώπους καὶ φαινομένους ἐπὶ τῆς ἰδίας, ὁμῖν τοῖς μακρὰν ὡς ἀφανεῖς ἐκτραγυδοῦσιν, ἵνα, μακρὰν ὄντων τῶν ἐλέγχων, τὸν συλλειτουργῆν ἡμῶν διαβάλλωσιν, ὡς βία καὶ δυναστεία χρώμενον, καίτοι πάντα αὐτοὶ μετὰ δυναστείας καὶ προστασίας πράττοντες. Καὶ γὰρ ὁμοία πάλιν τὰ κατὰ Μαρεώτην τοῖς κατὰ Τύρον ἐγένετο· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ κόμηξ ἦν μετὰ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, οὐδενὶ ἐπιτρέπων παρὰ τὰ ἐκείνους δοκούντα, ἢ λέγεσθαι, ἢ πράττεσθαι, αὐτῷ καὶ ἐνταῦθα ὁ τῆς Αἰγύπτου ἐπαρχὸς μετὰ τῆς τάξεως ἦν, πάντας μὲν τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐκφοδῶν, μηδένα δὲ μετὰ ἀληθείας ἐπιτρέπων μαρτυρεῖν· καὶ τὸ παραδοξότερον ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ καὶ τῇ οἰκίᾳ τοῦ κατηγόρου, καὶ ὄψων, καὶ ἐξετάζειν ἐδόκουν ἃ ἠθούλοντο,

εἰκοῦ. Καθολικοὶ in singulis diocesisibus officiales erant, qui negotia, rationesque nomine imperatoris tractabant, unde iidem λογοθέται, id est rationales et procuratores dicti sunt. Hæc vox frequenter apud Athanasium occurrit. Vide Cangii et Suicri Lexica. Mox Reg. quem sequimur, ὅποι γῆς εἰσιν, alii et editi ἐστί.

(30) Sic Reg. et Basil. Alii vero eum editis ὄντων γὰρ τοὺς. Infra Reg. διαβάλλωσι.

(26) Ita Reg. et Basil. At editi, περὶ ξένης. Mox Reg., τοῦ ἐχθροῦ. Reliqui omnes cum editi tum niss. τοῦ ἐχθροῦ mendose. Paulo post editi, ὡσπερ ἐπικωμάζοντες τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ λαῷ. Nos Regium sequimur.

(27) Reg., κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

(28) Sic Reg. et Basil. Editi autem, παρὰ Ἰσχυρα.

(29) Edit. Commel. mendose, ἠρπάσθαι. Reg. ἠρπάσθαι cum acuto. Alii omnes, ἠρπάσθαι, Mox, τοῦ Καθ-

οι εἶνε δικασταί, εἶτε μάρτυρες, εἶτε τῆς αὐτῶν καὶ Εὐσεβίου σπουδῆς, ἔπερ ἀληθέστερον, ὑπὴρῆται παρὰ γενόμενοι.

15. Καὶ τίνα τὰ παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τοληθέντα, νομίζομεν ὑμᾶς μὴ ἀγνοεῖν· πανταχοῦ γὰρ διαδέδοται. Ἐλεῖν γυμνά κατὰ τῶν (31) ἁγίων παρθένων καὶ τῶν ἀδελφῶν ἑχόμεναι, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν ἐντίμων παρὰ Θεῷ σωμάτων, καὶ τοὺς πόδας ἐχώλεον ὑπὸ τῶν πληγῶν, αἱ τὴν ψυχὴν ἐν ἀγνείᾳ καὶ πᾶσιν ὀλόκληροι τοῖς καλοῖς. Ἐργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπέσελοντο· καὶ ἐθνικοὶ δῆμοι πρὸς τὸ γυμνασίου, τύπτειν, ἀσελγαίνειν κατ' αὐτῶν, βωμούς τε καὶ θυσίας ἐπαπειλεῖν αὐταῖς. Καὶ τις ἀσελγῆς ἀνὴρ, ὡς ἐξουσίας λοιπὸν δοθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου πρὸς χάριν τῶν ἐπισκόπων, χεῖρα παρθένου κατεῖχε, καὶ πρὸς τυχόντα (32) βωμὸν εἶλεν, ἀνάγκην θυσίας καὶ διαγμοῦ μισοῦμενος. Καὶ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ φυγὴ τῶν παρθένων ἦν, καὶ γέλωσ τῶν ἐθνικῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐπισκόπων ἐνδοξῶν, καὶ ταύτην τὴν οἰκίαν οἰκοῦντων, ἐν ἧ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ ἀπ' ἧς διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς χάριν, ξιφῶν αἱ παρθένοι γυμνῶν, καὶ παντὸς κινδύνου, καὶ ὕβρεων, καὶ παροινίας πεπείρανται. Καὶ ταῦτα ἔπασχον ἐν νηστειᾷ παρὰ τῶν τοῖς ἐπισκόποις ἐνδοξῶν συνεστωμένων.

16. Ταῦτα προειδότες, ὡς ἐχθρῶν εἰσοδος οὐχ ἡ τυχοῦσα βλάβη, τὴν παραίτησιν ἐποιήσαμεθα. Ταῦτα καὶ Ἀλέξανδρος (33) ἐν νῆ λαβὼν ὁ τῆς Θεσσαλονίκης ἐπίσκοπος, γράφει πρὸς τοὺς ἐκεῖ μέινοντας τὴν συσκευὴν ἐλέγχων, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν μαρτυρόμενος ὅτι καὶ συναριθμῶσιν αὐτοῖς, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς μετρώσιν ἕνα, οὐδὲν ἄλλο ἢ κατ' ἐκείνου τὴν βίαν θεικνύουσι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ παμπόνηρος Ἰσχυράς, οὐδὲ αὐτὸς ἀνευ φόβου καὶ βλας ἐπ' (34) αὐτὸ ὤρμησεν, ἀλλ' ἀνάγκη τὴν κατηγορίαν ὑπέδω. Τοῦτου τεκμήριον, αὐτὸς ἔγραψεν Ἰσχυράς πρὸς τὸν συνεπίσκοπον Ἀθανάσιον, ὅτι μηδὲν ἐκεῖ πέπρακται τοιοῦτον, ἀλλ' ὑπεβλήθη πλάσασθαι. Καὶ ταῦτα ἔγραψεν οὐ δεχθεὶς παρ' αὐτοῦ ὡς πρεσβύτερος, οὐ τοιαύτην χάριτος προσηγορίαν λαβὼν, οὐκ οἰκοδομήν ἐκκλησίας εἰς ἀμοιβὴν τυχῶν, οὐ μισθὸν ἐπισκοπῆς προσδοκῆσας· ἐν πάντων ἔτυχε παρ' αὐτῶν διὰ τὴν κατηγορίαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ γένος αὐτοῦ πᾶν μεθ' ἡμῶν συνήγετο· οὐκ ἂν (35) συναχθέντες, εἴγε τὸ τυχὸν ἠδίκητο.

nis præmium obtinuit. Quin et omnes ejus cognati nobiscum conveniebant, quod sane non facturi fuissent, si vel tantillum injuriæ a nobis accepissent.

17. Ταῦτα μὲν οὖν οὐκ ἐστὶ λόγος, ἀλλ' ἔργον, μάρτυρες μὲν οἱ τοῦ Μαρκεῦτος πρεσβύτεροι πάντες, οἱ αἱεὶ συνόντες ἐν ταῖς περιόδοις τῷ ἐπισκόπῳ. Οἱ καὶ τότε γράψαντες κατὰ Ἰσχυρά· καὶ μήτε ἐν Τύρῳ οἱ ἐλθόντες ἐξ αὐτῶν ἐπιπεραπέντες εἰπεῖν τὴν ἀλή-

(31) Tōn deest in editis et mes., Regio excerptio.

(32) Reg. et Basil. παρατυχόντα.

(33) Epistolam Alexandri hæc de re conscriptam ad Dionysium comitem infra videsis. Paulc post Reg. μαρτυρόμενος. Alii cum editis martu-

A dem in loco et in ipsis accusatoris ædibus habitabant et rem disquirebant pro sua libidine, qui sive judices, sive testes, sive, quod verius est, suæ Eusebiique voluntatis ministri huc se contulerant.

15. Quæ vero Alexandriæ facinora commiserint vobis non ignota esse arbitramur, nam ea ubique sunt pervulgata. Gladii adversus sacras virgines et fratres districti: flagella honorabilibus apud Deum corporibus incussa, ita ut vi plagarum pedibus claudicarent, quæ mente sua castitati tantum plisque operibus incumbabant. Hinc flagitia adversus illas commissa, populi nempe ethnici, ipsas nudare, verberare, petulanter adversum illas agere, idolorum aras et sacrificia minitari: adeo ut petulans quidam vir, quasi potestatem a præfecto in gratiam episcoporum accepisset, virginem manu arreptam ad altare, quod forte obvium erat, pertraxerit, vim olim ad sacrificandum allatam ac persecutionis furorem imitatus. Inter hæc facinora, virgines fugiebant, ethnici Ecclesiam irridebant, cum interim episcopi intus essent, et in illa ipsa domo in qua hæc perpetrabantur habitarent. Ex ea ipsa domo, ut cum episcopis gratia iniretur, virgines, strictos gladios **108** omneque periculorum, injuriarum, et contumeliarum genus expertæ sunt. Et hæc illæ jejunii tempore ab iis qui cum episcopis intus epulabantur, sunt perpessæ.

16. Hæc cum prævidissemus, quod scilicet ab hostili incursu haud leve nocumentum emergeret, ejusmodi legatos recusavimus. Hæc Alexander quoque Thessaloniciæ episcopus cum animadverteret, ad eos qui illic commorabantur litteras misit, quibus conspirationem argueret, ac de eorum insidiis testimonium ferret: quem tametsi inter suos annumerant, suæque conspirationis socium jactitant, nihil aliud demonstrant, quam se illi vim intulisse. Et enim nec Ischyras ille sceleratissimus, absque metu et illata vi ad hanc rem animus appulsi, sed coactus, accusandi Athanasii munus suscepit. Cujus rei argumentum illud est quod ipse Ischyras coepiscopo Athanasio litteris suis declaravit nihil ejusmodi ibi gestum fuisse; sed se subornatum ista conflxisse. Et hæc scripsit, cum nec ab ipso velut presbyter receptus esset, nec ejusmodi appellationis munus consecutus, neque ecclesiæ constructionem in præmium nactus esset, nec pro mercede episcopatum expectaret. Quæ tamen omnia ab illis in accusatione nobiscum conveniebant, quod sane non facturi fuissent.

17. Quod autem hæc non mera verba sint, sed res gestæ, testes sunt omnes Marcetæ presbyteri, qui episcopum circumeuntem semper comitantur, quique tunc adversus Ischyram scripsere. Qui vero ex illis Tyrum venerunt, veritatem dicere permisi

ρούμενος.

(34) Reg. ἐπὶ τούτῳ.

(35) Ante οὐκ ἔν, in editis καὶ legitur. Sed cum a Reg. et Basil. absit, et alioqui superfluum, expunctum est; epistola vero cleri Marcetæ, de qua post hæc agitur, infra habetur.

non sunt : neque iis qui in Mareote remansere, Ischyram sycophantam arguere concessum est. Huic item rei testimonio sunt exemplaria ipsa litterarum Alexandri, presbyterorum, et Ischyrae. Misimus quoque epistolam patris imperatorum, in qua testatur se non solum indigne ferre, quod de Arsenii, qui in vivis esset, nece eum accusarent; sed mirari quoque varietatem inconstantiamque accusationis de poculo factæ; quod nempe modo Macarium presbyterum, modò Athanasium episcopum, de poculo manibus contracto insimulant. Ac Meletianos quidem sycophantas, e contra vero Athanasium innocentissimum pronuntiat. Qui enim non sycophantæ Meletiani, ac præ omnibus Joannes, qui cum in ecclesiam ingressus esset, nobiscum communicasset, sua gesta improbasset, cum nondum quidquam de calice fracto movisset; ubi vidit Eusebianos Ariomanitarum res curare, non audere tamen palam illis openi ferre, sed alias personas quibus uterentur quærere; seipsum, ut fit in sæcularibus theatris, histriionem submitit. Argumentum autem erat, Arianorum certamen; primæ partes ut illi rem bene gerant; submissa persona et appendix, Joannes cum sociis. Ut Arianorum fautores, horum obtentu, sub iudicium habitu impietatis inimicos profligent, ipsamque impietatem stabiliant, et Arianos in ecclesiam introducant: et qui pietatem eliminare volebant, per impietatem superare nituntur: qui vero impietatem in Christum amplexi sunt, impietatis hostes velut impiòs e medio tollere sunt aggressi. Ac poculum nobis contractum proferunt, ut una cum ipsis Athanasius impie in Christum agere videatur. At quorsum illa apud eos mystici poculi mentio? undenam impietatis in Christum patronis mens illa erga poculum **109** religiosa? undenam Christum ignorantibus Christi poculum notum est? cur qui se poculum venerari simulant, poculi Deum dedecore afficiunt? aut cur qui poculum lugent, episcopum qui in illo mysteria celebrat occidere satagunt, imò quantum in ipsis fuit occiderunt? quare qui throni episcopali modo ornati vicem lamentantur, episcopum in illa sedentem interficere conantur, ut et thronus episcopum quærat, et populi pia doctrina priventur? Itaque nec poculum contractum, nec cædes, nec quidpiam inauditorum facinorum quæ ipsi objecere ad hæc agendum illos compulit; sed prædicta Arianorum impietas. Cujus gratia postquam Athanasio aliisque episcopis insidiati sunt, etiamnum Ecclesiæ bellum inferunt. Etenim quanam cædium exsiliorumque auctores? nonne isti? Quinam sæcularium patrocinio usi, episcopis insidiantur? nonne Eusebiani, et nequaquam, ut ipsi scribunt, Athanasius? quin potius ab ipsis ille et alii quoque vexati sunt. Nam eo tem-

(36) Basil., καὶ τοῦ Ἰσχύρα. Editi vero καὶ τὰ Ἰσχύρα.

(37) Reg., ante ἐθαύμαζε, habet πάλιν.

(38) Reg., τὴν ἀσέβειαν, perperam. Cæteri cum editis τὴν εὐσέβειαν. Mox Reg. quem sequimur, δι' ἀσέβειας νικῆσαι. Basil., δι' ἀσέβειαν νικῆσαι. Editi

θεϊαν, μήτε ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἀπομείναντες, συγχωρηθέντες ἐλέγξει τὸν Ἰσχύρα συκοφάντην· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν Ἀλεξάνδρου γραμμάτων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τὰ (36) Ἰσχύρα. Ἀπεστειλαμὲν δὲ καὶ τὴν τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐπιστολὴν· ἔνθα οὐ μόνον ἐπ' Ἀρσενίῳ δυσχεραίνει, ὅτι ζῶντος ἀνθρώπου φόνος ἐνεκαλεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ποτηρίῳ ἐθαύμαζε (37) τὸ ποικίλον τῆς κατηγορίας καὶ πεπλανημένον, ὅτι πῆ μὲν Μαχαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, πῆ δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου κατηγοροῦν, ὡς κλάσαντος ταῖς χερσὶ τὸ ποτήριον· καὶ πάλιν συκοφάντας τοὺς Μελετιανούς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιον καθαρῶτατον ἀποφαινεταί. Πῶς γὰρ οὐ συκοφάνται Μελετιανοί, καὶ πρό γε πάντων Ἰωάννης; Ὁ εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κοινωνήσας ἡμῖν, καταγνοὺς ἑαυτοῦ, μὴδὲν ἔτι περὶ τοῦ ποτηρίου κινήσας· ἐπειδὴ τοὺς περὶ Εὐσέβιον εἶδα σπουδάζοντας τοῖς Ἀρειομανίταις, οὐκ ἀποτομῶντας δὲ φανερώς αὐτοῖς συνεργεῖν, ἀλλὰ ζητοῦντας ἄλλοις χρῆσθαι προσώποις· ἑαυτὸν ὑποβέβληκεν, ὥσπερ τῶν ἔξω θεάτρων, ὑποκριτῆ. Καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις ἦν Ἀρειανῶν ἁγῶν· καὶ τὸ πρωτότυπον ἐκείνους κατορθοῦν, ὑπόβολή δὲ καὶ παράρτημα τούτων Ἰωάννης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ· ἵνα οἱ τῶν Ἀρειανῶν σπουδασταὶ διὰ τῆς τούτων προφάσεως, δικαστῶν σχήματι, τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀσέβειας ἀπώσωνται, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐγκαταπέψωσι, καὶ τοὺς Ἀρειανούς εἰσαγάγωσι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ οἱ τὴν εὐσέβειαν (38) ἐξωθήσονται· καὶ οἱ τὴν ἀσέβειαν τὴν κατὰ Χριστοῦ προελόμενοι, τοὺς τῆς ἀσέβειας ἐχθροὺς ὡς ἀσέβεις ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν· καὶ ποτήριον ἡμῖν προφέροις κεκλασμένον, ἵνα δόξῃ καὶ Ἀθανάσιος κατὰ Χριστοῦ συνασβεθῆναι αὐτοῖς. Ποία γὰρ καὶ μνήμη παρ' αὐτοῖς ὀφείλεται ποτηρίου μυστικοῦ; πόθεν ἀσέβειας τῆς εἰς Χριστὸν προστάταις περὶ ποτηρίου νοῦς εὐσέβης; πόθεν τοῖς τὸν Χριστὸν μὴ γνωρίζουσι ποτήριον Χριστοῦ γνῶριμον; πῶς οἱ ποτήριον τιμῆν προσποιούμενοι τὸν τοῦ ποτηρίου θεῶν ἀτιμάζουσιν; ἢ πῶς οἱ ποτήριον ὕδρῳ μόνον τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐν αὐτῷ μυσταγωγῶντα φονεῦσαι ζητοῦσι; καὶ ἐφόνευσαν ἂν τὸ ἔσον ἐν αὐτοῖς. Πῶς δὲ οἱ τὸν θρόνον τὸν ἐστολισμένον ἐπισκοπικῶς ὕδρῳ μόνον, τὸν ἐν αὐτῷ καθήμενον ἐπίσκοπον ἀνελεῖν ζητοῦσιν; ἵνα καὶ ὁ θρόνος τὸν ἐπίσκοπον ζητῆ, καὶ οἱ λαοὶ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας στερηθῶσιν. Οὐτε οὖν ποτήριον, οὐτε φόνος, οὐτε τι τῶν ὑπ' αὐτῶν τερατολογηθέντων εἰς τοῦτο αὐτοῖς προήγαγεν, ἀλλ' ἡ προειρημένη τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια· δι' ἣν καὶ Ἀθανάσιος καὶ ἄλλοις ἐπίσκοποις ἐπιβουλεύσαντες, ἔτι καὶ νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμοῦσιν. Ἄρα γὰρ τίνες οἱ φόνους καὶ ἐξοριστίας ἀληθῶς (39) ποιήσαντες; οὐχ οὗτοι; Ἄρα τίνες, ταῖς ἐξωθεν προστασίαις χρώμενοι, τοὺς ἐπίσκοποις ἐπιβουλεύουσιν; οὐχ οἱ περὶ Εὐσέβιον μάλλον, καὶ οὐκ Ἀθανάσιος, ὡς αὐτοὶ γράφουσι; παρ' αὐτῶν γὰρ αὐτὸς καὶ ἄλλοι πεπόνθασιν (40). Καὶ γὰρ δι' ἀσέβειαν κινήσας.

(39) Sic Reg. In aliis et editis ἀληθῶς desideratur.

(40) Hi quatuor presbyteri nominantur in epistola synodi Sardicensis ad Ægyptios episcopos; suntque Aphthionius, Athanasius, Paulus, Plution.

καὶ πρεσβύτεροι τῆς Ἀλεξανδρείας τέσσαρες κατ' ἄρθε quatuor Alexandrini presbyteri, quanquam
 ἐκείνον τὸν καιρὸν, καίτοι μὴδὲ εἰς Τύρον ἐξεληθόντες, Tyrum non venerant, ab ipsis in exsilium acti sunt.
 ὁ-τρῶριοι παρ' αὐτῶν γεγονάσιν. Ἄρα τίνας οἱ θρή- Quinam ergo luctu et lacrymis digni? nonne qui et
 νων καὶ θαυρώων ἀξιοί; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιή- priora illa perpetrarunt, et secunda addere non re-
 σαντες, καὶ δεύτερα συνάπτειν μὴ παραιτούμενοι, cusant, quique omni calumniarum genere utuntur,
 καὶ πάντα συκοφαντοῦντες, ἵνα ἐπίσκοπον ἀπολέσωσι ut episcopum de medio tollant, quod impiæ hæresi
 μὴ ὑπεικοντα τῇ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν αἵρέσει; Διὰ suæ non cesserit? Hæc causa odii Eusebianorum :
 τοῦτο ἢ ἔχθρα τῶν περὶ Εὐσέβιον· διὰ τοῦτο τὰ ἐν hæc eorum quæ Tyri acta sunt origo : hinc simulata
 Τύρω κινήθηεντα· διὰ τοῦτο αἱ προσποιήτοι κρίσεις illa iudicia : hinc illæ eorum litteræ, quas, citra
 διὰ τοῦτο νῦν καὶ χωρὶς κρίσεως παρ' αὐτῶν, ὡς πε- prævium iudicium, quasi qui de rebus certiores sint,
 πηλοφορημένων, γράμματα· διὰ τοῦτο αἱ πρὸς τὸν perscribunt; hinc illæ eorum apud imperatorum
 πατέρα τῶν βασιλέων καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς εὐσεβε- patrem et apud ipsos piissimos imperatores cal-
 στάτους βασιλεῖς διαβολαί.

18. Οἷα γὰρ καὶ νῦν κατελεῖται ὁ συλλειτουργὸς 18. Qualia enim nunc quoque adversus commi-
 ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀναγκαῖον ὑμᾶς εἰδέναι, ἵνα καὶ nistrum nostrum Athanasium delata sint, vos non
 ἐκ τούτου καταγῶτε τῆς πονηρίας αὐτῶν, καὶ γιν- ignorare par est; ut hinc etiam eorum malliam de-
 νώσκητε ὅτι μὴδὲν ἄλλο ἢ φονεῦσαι ζητοῦσι τὸν ἀν- prehendatis et agnoscatis, nihil aliud illos nisi
 δρᾶ. Σίτος παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐδίδοδο B cædem viri quærerere. Frumentum ab imperatorum
 (41) πρὸς τὰς τῶν χηρῶν διατροφὰς ἰδίᾳ μὲν Λιβύας, patre erogabatur pro viduis partim Libyis, partim
 ἰδίᾳ δὲ τισιν ἐξ Αἰγύπτου. Τοῦτον πάντες λαμβάνου- Ægyptiis quibusdam alendis. Quod omnes hactenus
 σιν ἔχρι νῦν, Ἀθανασίου μὴδὲν ἐξ αὐτοῦ κομιζόμε- perceperunt, Athanasio nihil præter laborem et ope-
 νου πλὴν μόνου τοῦ συγχάμνειν αὐτοῖς. Ἀλλὰ νῦν ram hinc referente. At nunc licet qui illud recipere
 ἐκείνων λαμβανόντων μὴ μεμφαμένων, ὁμολογούν- solent non conquerantur, imo se percipere fatean-
 των λαμβάνειν, διαδέβληται Ἀθανάσιος ὡς ὄνον τὸν tur, Athanasium tamen illi calumniati sunt, quasi
 σίτον πιπράσκων, καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀποφορέμενος· qui frumentum totum vendat et in propriam rem
 καὶ τοῦτο ἔγραψε βασιλεῖς, αἰτιώμενος ἐκ τῶν γε- divertat : et hac de re imperator, ipsorum calumniis
 γενημένων διαβολῶν. Τίνες τοίνυν οἱ διαβεβληκότες; inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam
 Οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ τὰ δεύτερα κι- igitur isti calumniatores? Nonne qui et prima illa
 νεῖν μὴ παραιτούμενοι; Τίνες οἱ τῶν γραμμάτων τού- perpetrarunt, et secunda movere non abnuerunt?
 των αἰτίων τῶν (42) παρὰ τοῦ βασιλέως λεγομένων, C Quinam litterarum quæ ab imperatore missæ dicun-
 οὐχ οἱ Ἀρειανοὶ σπουδάζοντες, καὶ μὴδὲν κατὰ τοῦ ἀν- tur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime
 δρᾶ; παραιτησάμενοι μήτε λέγειν, μήτε γράφειν; student, et nihil contra virum, vel dicere vel scri-
 Οὐδεὶς γάρ, τοὺς τοσαῦτα ποιήσαντας ἀφείλε, ἄλλους bere recusant? Nemo enim, omissis tot tantorumque
 ὑποπέτυσε. Καὶ γὰρ ἐναργέστατον αὐτῶν τὸ δεῖγμα scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Et-
 τῆς διαβολῆς φαίνεται· σπουδάζουσι γὰρ τῆς Ἐκ- enim manifestissimum illud est eorum calumniæ ar-
 κλησίας ἀφελεῖσθαι τὸν σίτον τῇ προφάσει τῆς δια- gumentum, quod per sycophantiam suam Ecclesiam
 βολῆς καὶ Ἀρειανῶν παρασχεῖν. Ὁ πάντων μάλιστα frumento privare, ad Arianosque illud transferre
 εἰς τοὺς αἰτίους τῆς σπουδῆς καὶ τοὺς ἐξάρχους αὐ- satagant. Quod maxime huius consilii auctoribus
 τῶν ἀνατρέχει, τοὺς μήτε φόνους κατὰ τοῦ ἀνδρὸς et eorum principibus ascribendum est. Qui nec ve-
 κινήσαι παραιτησαμένους, δι' ὧν ψευθεὶ διαβεβλή- ritati sunt perpetrata cædes in odium viri publicare,
 κασι βασιλεῖ, μήτε τῶν κληρῶν (43) τῆς Ἐκκλησίας quarum causa falsa illi crimina apud imperatorem
 ἀφελεῖσθαι τὰς τροφὰς, ἵνα τῷ ὄντι κέρδος αἰρετικοῖς imposuere; nec metuerunt clerum Ecclesie alimen-
 παράσχωται.

19. Ἀπιστελλόμενοι δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν κατὰ D 19. Misimus quoque ad vos testimonia commi-
 Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τῶν ἐξ Αἰγύπτου συλ- strorum nostrorum Libyæ, Pentapolis et Ægypti ;
 λειτουργῶν ἡμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γινῶτε τὴν κατὰ ut hinc eorum in Athanasium calumnia **110** vobis
 Ἀθανασίου γεγεννημένην συκοφαντίαν. Ταῦτα δὲ innotescat. Hæc autem ideo faciunt, ut iis qui pie
 ποιούσιν, ἵνα, φόβῳ λοιπὸν ἡσυχάζοντων τῶν τὰ sentiant præ metu deinceps quiescentibus, impio-
 τῆς εὐσεβείας φρονούντων, ἢ τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν rum Arianorum hæresis veræ fidei loco introducatur.
 αἵρεσις ἀντεισαχθῇ. Ἀλλὰ καὶ τῇ μὲν ὑμῶν εὐλαβείᾳ Sed vestræ pietati gratiæ agendæ, dilecti, quod
 χάρις, ἀγαπητοί, ὅτι πολλάκις τοὺς Ἀρειανοὺς ἀνα- sæpius Arianos scriptis vestris anathemate damna-
 θεματίζοντες ἐγράφατε, καὶ χώραν αὐτοῖς εἰς τὴν veritatis, et locum ipsis in Ecclesia non dederitis.
 Ἐκκλησίαν οὐ δεδώκατε· τῶν δὲ περὶ Εὐσέβιον ὁ Eusebii autem et suorum malitia facile coarguitur :
 ἐλεγχος ἐγγύς. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὰ πρότερα παρ' αὐ-

(41) Reg., ἐδίδοδο.

(42) In editis τῶν deest, nos sumus ex Basil. et Reg. mutuati. Infra Reg., Οὐδεὶς γὰρ ἔ.

18. Qualia enim nunc quoque adversus commi-
 nistrum nostrum Athanasium delata sint, vos non
 ignorare par est; ut hinc etiam eorum malliam de-
 prehendatis et agnoscatis, nihil aliud illos nisi
 cædem viri quærerere. Frumentum ab imperatorum
 patre erogabatur pro viduis partim Libyis, partim
 Ægyptiis quibusdam alendis. Quod omnes hactenus
 perceperunt, Athanasio nihil præter laborem et ope-
 ram hinc referente. At nunc licet qui illud recipere
 solent non conquerantur, imo se percipere fatean-
 tur, Athanasium tamen illi calumniati sunt, quasi
 qui frumentum totum vendat et in propriam rem
 divertat : et hac de re imperator, ipsorum calumniis
 inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam
 igitur isti calumniatores? Nonne qui et prima illa
 perpetrarunt, et secunda movere non abnuerunt?
 Quinam litterarum quæ ab imperatore missæ dicun-
 tur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime
 student, et nihil contra virum, vel dicere vel scri-
 bere recusant? Nemo enim, omissis tot tantorumque
 scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Et-
 enim manifestissimum illud est eorum calumniæ ar-
 gumentum, quod per sycophantiam suam Ecclesiam
 frumento privare, ad Arianosque illud transferre
 satagant. Quod maxime huius consilii auctoribus
 et eorum principibus ascribendum est. Qui nec ve-
 ritati sunt perpetrata cædes in odium viri publicare,
 quarum causa falsa illi crimina apud imperatorem
 imposuere; nec metuerunt clerum Ecclesie alimen-
 tis privare, ut illa reapse in hæreticorum lucrum
 cederent.

18. Qualia enim nunc quoque adversus commi-
 nistrum nostrum Athanasium delata sint, vos non
 ignorare par est; ut hinc etiam eorum malliam de-
 prehendatis et agnoscatis, nihil aliud illos nisi
 cædem viri quærerere. Frumentum ab imperatorum
 patre erogabatur pro viduis partim Libyis, partim
 Ægyptiis quibusdam alendis. Quod omnes hactenus
 perceperunt, Athanasio nihil præter laborem et ope-
 ram hinc referente. At nunc licet qui illud recipere
 solent non conquerantur, imo se percipere fatean-
 tur, Athanasium tamen illi calumniati sunt, quasi
 qui frumentum totum vendat et in propriam rem
 divertat : et hac de re imperator, ipsorum calumniis
 inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam
 igitur isti calumniatores? Nonne qui et prima illa
 perpetrarunt, et secunda movere non abnuerunt?
 Quinam litterarum quæ ab imperatore missæ dicun-
 tur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime
 student, et nihil contra virum, vel dicere vel scri-
 bere recusant? Nemo enim, omissis tot tantorumque
 scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Et-
 enim manifestissimum illud est eorum calumniæ ar-
 gumentum, quod per sycophantiam suam Ecclesiam
 frumento privare, ad Arianosque illud transferre
 satagant. Quod maxime huius consilii auctoribus
 et eorum principibus ascribendum est. Qui nec ve-
 ritati sunt perpetrata cædes in odium viri publicare,
 quarum causa falsa illi crimina apud imperatorem
 imposuere; nec metuerunt clerum Ecclesie alimen-
 tis privare, ut illa reapse in hæreticorum lucrum
 cederent.

19. Misimus quoque ad vos testimonia commi-
 strorum nostrorum Libyæ, Pentapolis et Ægypti ;
 ut hinc eorum in Athanasium calumnia **110** vobis
 innotescat. Hæc autem ideo faciunt, ut iis qui pie
 sentiant præ metu deinceps quiescentibus, impio-
 rum Arianorum hæresis veræ fidei loco introducatur.
 Sed vestræ pietati gratiæ agendæ, dilecti, quod
 sæpius Arianos scriptis vestris anathemate damna-
 veritis, et locum ipsis in Ecclesia non dederitis.
 Eusebii autem et suorum malitia facile coarguitur :
 nam post priores illas suas pro Arianis litteras,

(43) Vix dubitarim legendum esse τῶν χηρῶν, licet omnes tum editi, tum mss., τῶν κληρῶν habeant. At τῶν χηρῶν legendum esse præcedentia quoque sciunt.

Quarum vobis exemplaria misimus, aperte jam Ariomanitas, ab universa Ecclesia catholica damnatos, adversus Ecclesiam concitant; quibus etiam episcopum constituere, ac minis terroribusque Ecclesias dividunt, ut ubique impietatis suae adjuutores habeant. Siquidem et diaconos ad Ariomanitas mittunt, qui palam eorum conventibus intersunt, litterasque scribunt, ac exemplaria ab illis recipiunt, sicque Ecclesias in schisma concitant: cum illis quoque communicant, ac eorum haeresim ubique litteris suis commendant: Ecclesiam autem repudiant, ut ex litteris quas ipsi Romano episcopo, fortasse et vobis scripsere, ediscere poteritis. Quod autem haec inulta esse non debeant, etiam vos, dilectissimi, animadvertitis; atrocior enim sunt et a Christi doctrina aliena. Haec igitur de causa in unum coacti, has ad vos litteras misimus, rogantes vestram in Christo prudentiam ut hanc quidem confessionem recipiatis, Athanasii vero coepiscopi nostri vicem doleatis, ac Eusebianis modi molientibus succenseatis; ut ne amplius istiusmodi pravitas et malitia adversus Ecclesiam vim obtineat. Vos enim ejusmodi injustitiae viadices imploramus, illud Apostoli vobis commemorantes: *Anferite matum ex vobis ipsis* 72-76. Mala enim revera sunt, et communionem nostram indigna, quae illi perpetrarunt. Ne igitur illis aurem praebentis, si denuo ad vos scribant contra episcopum Athanasium; (quidquid enim ab illis proficiscitur falsum est); inno etiamsi Aegyptiorum episcoporum nomina in litteris suis exararent. Palam enim est non nos talia scribere, sed Meletianos semper schismaticos, qui huc usque Ecclesias perturbant et seditiones commovent. Ordinationes enim absurdas faciunt, ac virorum qui propentodum ethnici sunt: et ejusmodi facinora perpetrant, quae scribere quidem erubescimus, sed vobis id a legatis nostris, qui epistolam vobis tradent, discere libet (47).

20. Haec quidem Aegyptii ad omnes episcopos et ad Julium Romanum episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere: ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus cogeretur, et ipse Julius, si vellet, iudex foret. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de nostro adventu audiere, consternati, quod nullatenus exspectarent nos illuc venturos, accedere

72-76 I Cor. v, 13.

(44) Pistum scilicet Arianum presbyterum, a Secundo Pentapolita Eusebianorum jussu, Alexandriae episcopum ordinatum.

(45) Inducunt episc. Aegyptii litteras ab Eusebio ad Julium missas, de quibus saepe in hac Apologia. Mox in Regio prorsus huius prima manu positum videtur, sed eadem manu correctum prorsus huius legitur, et haec est vera lectio; licet omnes alii tum editi tum mss. prorsus huius habeant. Mox igitur postquam dederat in editis. Sed in Regio et Basil. ha-

των περι των 'Αρειανων γραμματα, ων και απεστειλαμεν τα αντιγραφα, φανερωσ λοιπον τους παρα καστης της καθολικης 'Εκκλησιας αναθεματισθεντας 'Αρειομανιτας επεγειρουσι κατα της 'Εκκλησιας, και επισκοπον (44) αυτοις κατεστησαν, και τας απειλαις και τοις φοβοις διαρουσι τας 'Εκκλησιας, ινα πανταχου συνεργουσ εχωσι της ασθειας αυτων. Και γαρ και διακονουσ προς τους 'Αρειομανιτας αποστειλουσιν, οι φανερωσ συναγονται παρ' αυτοις και γραφουσιν αυτοις, και αντιγραφα παρ' αυτων κομιζονται, την 'Εκκλησιαν κατασχιζοντες, και κοινωνουντες αυτοις, και γραμματα αποστειλοντες πανταχου, την αιρσειν αυτων συνιστωντα, και την 'Εκκλησιαν αποκηρυττοντα, ως δυνησεσθε μαθειν, αφ' ων αυτοι τω 'Ρωμαιων επισκοπω (45), και ταχα και προς υμας εγραψαν. 'Ωσ ουν ουκ ανεκδικητα ταυτα εστι, συνωρατε και υμεισ, αγαπητοι. Δεινα γαρ και αλλοτρια της κατα Χριστον διδασκαλιασ εστι. Τουτου γουν ενεκεν κοινή συνελθοντες εγραψαμεν υμιν, αξιουντες υμων την εν Χριστω συνειση αποδεξασθαι μεν την ομολογιαν ταυτην, και συναληθησαι τω συνεπισκοπω ημων 'Αθανασιω, αγανακτησει δε κατα των περι Ευσεβιον, των τα τοιαυτα επιχειρουντων, προς το μηκετι τοιαυτην κακίαν και πονηριαν κατα της 'Εκκλησιας ισχυειν. υμας γαρ εκδικουσ κατα της τοιαυτης αδικιας επικαλουμεθα, υπομνησκοντες το αποστολικον. *Εξαρτα τον πονηρον εξ υμων αυτων*. Πονηρα γαρ αληθωσ και ουκ αξια κοινωνιασ τα παρ' αυτων παραχθεντα. Ουκουσ μηκετι προσεχετε, κλη παλιν υμιν γραφουσι κατα του επισκοπου 'Αθανασιου. (παντα γαρ ψευδη τα παρ' αυτων) μηδ' αν ονοματα δε επισκοπων Αιγυπτιων (46) εγγαρτυωσιν επιστολαισ. Αηλον γαρ, οτι ουχ ημεισ εσμεν οι γραφοντες, αλλα Μελετιανοι, οι αει σχισματικοι, οι και μεχρι νυν τας 'Εκκλησιασ ταρπτοντες, και στασεισ κινουντες. Καταστασεισ γαρ αλογουσ και σχεδον εθνικων ποιουνται. και τοιαυτα πραττουσιν, α δυσωπουμεθα μεν γραφειν, δυνασθε δε μαθειν παρα των αποσταλεντων παρ' ημων, των και την επιστολην υμιν αποδιδοντων (48).

20. Ταυτα μεν οι απο της Αιγυπτου προς παντας, και προς 'Ιουλιον τον επισκοπον της 'Ρωμησ και οι περι Ευσεβιον δε προς 'Ιουλιον εγραψαν. και νομιζοντες ημασ εκφοβειν, ηξισωσαν συνωδον καλεσαι, και αυτον 'Ιουλιον, ει βουλοιοτο, κριτην γενεσθαι. Ημων τοιουν ανελθοντων εις την 'Ρωμην, εγραψεν ειχωτως 'Ιουλιουσ και επι τους περι Ευσεβιον, αποστειλασ και δυο πρεσβυτερουσ εαυτου, 'Ελπιδιον και Φιλιξενον. 'Εκεινοι δε, ακουσαντες περι ημων, εταραχθησαν, ου προσδοκησαντες ημασ ανερχεσθαι.

betur, Nanniusque expressit.

(46) Meletianorum episcoporum nomina adhibere mos erat Eusebianis, ut Aegyptum secum sentire mentirentur. Quod in Philippopolitanis apud Hilarium subscriptionibus animadvertas.

(47) Haec ab anno 340 ad 342 gesta sunt

(48) Ita Reg. Editi vero et alii mss. επιδιδοντω. Mox οι απο της Αιγυπτου. Ita Reg. In editis autem et aliis iuss. της δεσσι.

καὶ παρητήσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους πορισάμενοι, μᾶλλον δὲ φοβηθέντες, μὴ ἄπερ οἱ περὶ Οὐράλωνα καὶ Οὐρσάκιον ἠμολόγησαν (49), ταῦτα κατ' αὐτῶν ἐλεγχοῦσι. Λοιπὸν οὖν συνελθόντες ἐπίσκοποι πλὴν πεντήκοντα, ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνήγεν (50), ἡμᾶς μὲν ἀπολογουμένους ἀπεδέξαντο, καὶ ἐκύρωσαν εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην. Ἐγανάκτησαν δὲ κατ' ἐκείνων, καὶ ἤβλωσαν Ἰούλιον γράψαι τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα, τοῖς καὶ γράψασιν αὐτῷ· καὶ ἔγραψεν αὐτὸς, καὶ ἀπέστειλε διὰ Γαβριανοῦ τοῦ κόμητος (51).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ (52).

Ἰούλιος Δανίῳ (53), καὶ Φλακίλλῳ, Ναρκίσσῳ, Εὐσεβίῳ, Μάρῳ, Μακεδονίῳ, Θεοδώρῳ, καὶ τοῖς σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀπὸ Ἀντιοχείας γράψασιν ἡμῖν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

21. Ἀνέγνων τὰ γράμματα τὰ διὰ τῶν πρεσβυτέρων μου Ἐλπίδιου καὶ Φιλοξένου ἀποκομισθέντα (54), καὶ ἐθαύμασα, πῶς ἡμεῖς μὲν ἀγάπῃ καὶ συνειδήσει ἀληθείας ἐγράψαμεν, ὑμεῖς δὲ μετὰ φιλονεικίας, καὶ οὐχ ὡς ἔπρεπεν, ἐπεστείλατε. Ὑπεροψία γάρ καὶ ἀλαζονεία τῶν γραφάντων διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἰδελκνυτο. Ταῦτα δὲ ἀλλότρια τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἔστιν. Ἐδει γάρ τὰ μετὰ ἀγάπης γραφέντα ἀμοιβῆς τῆς ἰσῆς μετὰ ἀγάπης τυχεῖν, καὶ μὴ μετὰ φιλονεικίας. Ἡ οὐχὶ ἀγάπης ἐστὶ γνώρισμα πρεσβυτέρους

(49) Romanæ synodi tempore nondum Ursacius et Valens calumnias suas confessi fuerant: sed Athanasii hæc est sententia: *ne de his Eusebiani convincerentur, quæ Ursacius et Valens postea confessi sunt*. Hoc non intellexit vetus interpretes, qui verit. *confessi erant*.

(50) Ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνήγεν, quo loco Vito presbyter conventus agebat. Hic usus vocis συνάγειν, alius sæpe occurrit apud Athanasium. Sic epistola Encyclica, olim ad Orthodoxos inscripta, num. 2, συναγόντων ἡμῶν συνήθης ἐν εἰρήρῃ, nobis de more in pace conventus agentibus. Et alibi passim. Eusebius item *Hist. eccles. lib. vii, cap. 11, pag. 257*: Αἰμιλιανὸς, οὐκ εἶπά μοι προηγουμένως, μὴ συναγε, *Emilianus nequaquam dixit mihi prima fronte ne conventus agas*. Quæ vox συναγειν sæpe apud Eusebium et alios ecclesiasticos auctores eadem sententia usuenit. Hæc ideo adiotanus, quod nonnulli eruditii viri dubitarint, an hic locus Athanasii sic intelligatur: quo loco Vito presbyter eos (scilicet episcopos) congregabat, quo fere modo Nannius verterat. At extra dubium est sic vertendum esse: quo loco Vito presbyter conventus agere solebat. Is ipse Vito presbyter esse creditur qui cum Vincentio Nicenæ synodo vice Sylvestri Romani pont. interfuerat. Quos etiam tunc in vivis fuisse testatur infra Julius.

(51) Reg. et Basil. αὐτῷ. Editi vero, αὐτοῦ male. Paulo post Reg. κόμητος, qui sic fere semper habet in casibus obliquis.

(52) Scripta anno 342, mense circiter Octobri vel Novembri.

(53) Δανίῳ. Nannius legit Διακόνῳ, diacono, ut habent omnes Latine editiones, sed perperam utrobique legi videtur. Hunc Danium Διάνονον, Dianæum Cæsareæ episcopum, existimant omnes ferme recentiores, cum ob nominum similitudinem, tum quod ex Sozomeno, l. iii, c. 5, Dianæus hic Antiochenæ synodi adfuerit. At ne iis assentiar multa me debortantur; nam Dianæus ille ne semel quidem inter Arianos vel Eusebianos apud Athanasium vel apud alios *eccl. Historiæ* auctores computatur. Quid

reuerunt, absurdas causas commentis, sed revera timentes, ne de iis illi convincerentur, quæ Valens et Ursacius postea confessi sunt. Congregati denique episcopi plus quinquaginta, 111 quo loco Vito presbyter conventus agebat; nos, cum nostram defensionem audivissent, ad communionem et agapen admittendos statuerunt. Tum adversus illos vehementer indignati, Julium rogarunt ut hæc quæ sequuntur, Eusebianis, qui ad se litteras miserant, rescriberet. Scripsit igitur Julius, et epistolam per Gabianum comitem misit.

EPISTOLA JULII.

Julius Danio, Flaccillo, Narcisso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro, et sociis eorum, qui Antiochia nobis scripsere, dilectis fratribus, in Domino salutem.

21. Legi litteras a presbyteris meis Elpidio et Philoxeno mihi allatas, miratusque sum, cum nos ex dilectione et veritatis conscientia scripsissemus, a vobis contentiose et citra decorum rescriptum esse. Superbia enim et arrogantia scribentium per epistolam sese prodebat: hæc autem a Christiana fide aliena sunt. Decebat enim quæ cum dilectione scripta erant, parem cum dilectione et non cum contentione responsonem obtinere. Annon claritatis indicium est presbyteros misisse, qui afflictos con-

causæ igitur est, ut hic inter septem præcipuos Arianorum patronos primas teneat? Non enim quicumque Antiochenæ synodo adfuerit inter Eusebianos recensiti sunt, cum ex iis multi catholici viri et sanctissimi memorentur. Ad hæc, Basilus epist. ad Bosphorum episcopum, cum hujus Dianæi virtutes prædicasset, hoc unum tamen in ejus vita reprehensione dignum affert, quod fidei confessioni novemdecim ante annos Constantinopoli editæ subscripserit: quam tamen maculam eum jamjam moriturum dimisisse testatur. At nonne illud magis vituperandum fuisset, si sese adversus Julium papam et Athanasium Eusebianis sociasset? quod hunc Danium fecisse nemo eat infelias. Existimo igitur illum qui corrupte in editis vel Danius, vel Diaconus dicitur, eum esse qui passim apud Athanasium Διάγνιος, quandoque apud Hilarium Diognius, communis apud utrumque Θεόγνιος, et Theognis vocatur, id est Theognidem Nicænum, qui cum secundas ubique inter Arianorum patronos tenuisset, primas hic habet, quia cum episcopi Antiochiæ coacti apud Julium conquesti essent quod soli Eusebio epistolam direxisset, is, ut omnem querelæ causam levaret, non solum ei hanc epistolam soli non scripsit, sed ne primum quidem eum nuncupavit, sed Diognium, qui secundas fere semper inter Eusebianos tenuit. Et quidem absente Eusebio primas fere habet Theognis, vel Diognius, quod maxime in Mareoticis monumentis infra animadvertas. Porro Theognidem in vivis etiamnum fuisse certum est, cum teste Sozomeno, ipsi Eusebio superstes fuerit. Vix est igitur quod dubitemus virum Arianis addictissimum, et Arianas. infensissimum, huic Arianorum synodo in primis adfuisse, ac primum hoc loco nemi-nari.

Sequens vero Flaccillus, male Πλάκτος dicitur apud Sozom., l. iii, c. 6.

Quæ autem ab Julio memoratur Eusebianorum epistola nusquam exstat, eam enim quæ in conciliorum collectionibus circumfertur supposititiam esse omnes consentiunt.

(54) Reg. κομισθέντα.

solarentur, et eos qui scripserant adiortarentur ut venirent; quo quam primum omnibus tandem compositis, nec diutius fratres nostri vexarentur, nec vos quidam calumniarentur? Sed nescio quid vos ita affectos exhibuit, ut nos induxeritis ad suspicandum, quæ vos verba nos honorandi causa dicere videbamini, hæc ipsa cum quadam dissimulatione dixisse. Presbyteri namque qui missi sunt, quos cum gaudio rediisse decuit, e contra moestii rediere ob ea quæ illic geri conspexerant. Ego vero postquam literas legi, cum multa mecum reputassem, epistolam apud me retinui, sperans vestrum saltem aliquos esse venturos, nec epistola opus fore; ne si illa palam prodiret, multos hic dolore afficeret. Quandoquidem autem nullo adveniente necesse fuit illam proferre, fateor vobis, omnes admiratione captos vix induci potuisse ut crederent res huiusmodi a vobis esse scriptas: contentio enim magis quam charitas in illa epistola sese probebat. Quod si eloquentiæ ostentandæ causa, qui epistolam dictavit ita scripserit, huiusmodi sane studium ad alios spectat. In rebus enim ecclesiasticis, non specimen eloquentiæ querendum est, sed canones apostolici; ac studendum, ut ne unus quidem ex pusillis qui in Ecclesia sunt scandalizetur⁷⁷. Expedi enim juxta ecclesiasticam sententiam, **112** molam asinariam suspendi a collo, et ita demergi, potius quam vel unum ex pusillis scandalizare. Quod si aliquibus quadam invicem simulate ductis (non enim omnium talem mentem fuisse dixerim) istiusmodi epistolam scribi placuit: decebat quidem vel omnino non offendi, aut solem non occidere super offensa⁷⁸: aut saltem eo progredi non oportuit, ut ea scripto declararetur.

22. Quid enim actum est dignum querela, aut quibusnam epistolæ meæ dictis vobis succensendum fuit? An quia hortati sumus ut ad synodum accederetis? atqui illud cum gaudio potius excipiendum fuit. Qui enim rebus a se gestis aut, ut ipsi aiunt, iudicatis non diffidunt, non indigne ferunt si ab aliis iudicium suum examinetur; sed fiduciam habent, quod quæ ipsi juste iudicaverunt, iniusta nunquam fieri valeant. Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium, prioris synodi Acta in alia synodo disquiri permiserunt; ut qui iudicarent, præ oculis habentes, secundum futurum esse iudicium, cum omni cautela rem expenderent; et qui iudicarentur, crederent se non ex priorum iudicium odio et inimicitia, sed juste iudicatos esse. Quod si huiusmodi consuetudinem, antiquam sane, in magna synodo memoratam descriptamque, apud vos valere nolitis, indecora fuerit ejusmodi recusatio. Morem namque qui semel in Ecclesia obtinuit, et a synodiis confirmatus est,

⁷⁷ Matth. xviii, 6. ⁷⁸ Ephes. iv, 26.

(55) Reg. σχηματισάμενοι.

(56) Nicænum hoc decretum inter viginti canones Nicææ editos non habetur. Sed præter illos canones quædam alia disciplinam spectantia in

ἀποστείλαι συμπαθεῖν τοῖς πάσχουσι; προτρέψασθαι τοὺς γράφοντας ἐλθεῖν, ἵνα πάντα θάπτον λύσιν λαβόντα διορθωθῆναι δυνήθῃ, καὶ μηκέτι μήτε οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν πάσχωσι, μήτε ὑμᾶς τινες διαβάλλωσιν; Ἄλλ' οὐκ οἶδα, τί τὸ δόξαν οὕτως ὑμᾶς διατεθῆναι, ὥστε καὶ ἡμᾶς ποιῆσαι λογίζεσθαι, ὅτι καὶ ἐν οἷς ἐδόξατε ῥήμασιν ἡμᾶς τιμᾶν, ταῦτα μετασχηματίζομενοι (55) μετὰ εἰρωνείας τινὸς εἰρήκατε. Καὶ γὰρ καὶ οἱ πρεσβύτεροι οἱ ἀποσταλέντες, οὓς ἔδει μετὰ χαρᾶς ἐπανελθεῖν τὸναντίον λυπούμενοι ἐπανῆλθον, ἐφ' οἷς ἐωράκασιν ἐκεῖ γινομένους. Καὶ ἐγωγε τοῖς γράμμασιν ἐντυχόν, πολλὰ λογισάμενος, κατέσχον παρ' ἐμαυτῶ τὴν ἐπιστολὴν, νομίζων ὅμως ἤξειν τινὰς, καὶ μὴ χρεῖαν εἶναι τῆς ἐπιστολῆς, ἵνα μὴ καὶ, ἐς φανερόν ἐλθοῦσα, πολλοὺς τῶν ἐνταῦθα λυπήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ μηδενὸς ἐλθόντος, ἀνάγκη γέγονεν αὐτὴν προκομισθῆναι, ὁμολογῶ ὑμῖν, πάντες ἐθαύμασαν, καὶ ἐγγὺς ἀπιστίας γέγονασιν, εἰ ὅλως παρ' ὑμῶν τοιαῦτα ἐγράφη· φιλονεικίας γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγάπης ἦν ἡ ἐπιστολὴ. Εἰ μὲν οὖν φιλοτιμίας λόγων ἔνεκεν ὁ ὑπαγορεύσας ἐγραψεν, ἄλλων τὸ τοιοῦτον ἐπιτήδευμα. Ἐν γὰρ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς οὐ λόγων ἐπιδείξις ἔστιν, ἀλλὰ κανόνες ἀποστολικοὶ, καὶ ἀποδοῆ τοῦ μὴ σκανδαλίζειν ἕνα τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Συμφέρει γὰρ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον, μῦλον ὕικόν κρεμασθῆναι εἰς τὸν τράχηλον καὶ καταποντισθῆναι, ἢ σκανδαλίσαι κἀν ἕνα τῶν μικρῶν. Εἰ δὲ ὡς τινων ἐλυπημένων διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους μικροφυχίαν, (οὐ γὰρ ἀνεποιεὶ μὲν πάντων εἶναι ταύτην γνώμην) τοιαύτη γέγονεν ἡ ἐπιστολὴ, ἔπρεπε μὲν μηδὲ ὅλως λυπηθῆναι, μηδὲ ἐπιδοῦναι τὸν ἥλιον ἐπὶ τῇ λύπῃ· ἔδει δὲ ὅμως μὴ εἰς τοσοῦτον παραχθῆναι, ὥστε καὶ ἐγγραφον αὐτὴν ἐπιδείξασθαι.

22. Τί γὰρ καὶ γέγονεν ἄξιον λύπης, ἢ ἐν τίνι ἦν ἄξιον λυπηθῆναι ὑμᾶς οἷς; καὶ ἐγράψαμεν; Ἡ ἔτι προετρεψάμεθα εἰς σύνοδον ἀπαντῆσαι; ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον ἔδει μετὰ χαρᾶς δέξασθαι. Οἱ γὰρ παρῆρσιαν ἔχοντες, ἐφ' οἷς πεποιθήκασι, καὶ, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, κεκρίκασιν, οὐκ ἀγανακτοῦσιν, εἰ παρ' ἐτέρων ἐξετάζοιτο ἡ κρίσις· ἀλλὰ θαρρόουσιν, ὅτι ἀ δικαίως ἐκριναν, ταῦτα ἄδικα οὐκ ἂν ποτε γένοιτο. Διὰ τοῦτο (56) καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι οὐκ ἄνευ Θεοῦ βουλήσεως συνεχώρησαν ἐν ἐτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, ἵνα καὶ οἱ κρίνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὴν ἐσομένην δευτέραν κρίσιν μετὰ πάσης ἀσφαλείας ἐξετάζωσι, καὶ οἱ κρινόμενοι πιστεύωσι, μὴ κατ' ἔχθησαν τῶν προτέρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ δίκαιον ἑαυτοὺς κρίνεσθαι (57). Εἰ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔθος παλαιὸν τυγχάνον, μνημονευθὲν δὲ καὶ γραφὴν ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ, ὑμεῖς τοῦτο παρ' ὑμῖν ἰσχυεῖν οὐ θέλετε, ἀπρεπῆς μὲν ἡ τοιαύτη παραίτησις· τὸ γὰρ ἅπαξ συνῆθειαν ἐσχηκὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ συνόδων βεβαι-

hac synodo statuta esse certum est. Post diὰ τοῦτο in Reg. καὶ legitur. In aliis deest.

(57) Reg. et Basil., κρίνεσθαι. Editi vero, κρίνασθαι.

ωθην, οὐκ εὐλογον ὑπὸ ὀλίγων παραλύεσθαι. Ἄλλως τε οὐδὲ ἐν τούτῳ δικαίως ἂν φανεῖεν λυπηθέντες. Οἱ γὰρ παρ' ὑμῶν τῶν περι Εὐσέβιον ἀποσταλέντας (58) μετὰ γραμμάτων, λέγω δὴ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, καὶ Μαρτύριος καὶ Ἡσύχιος οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, ὡς οὐκ ἠδυνήθησαν πρὸς τοὺς ἐλθόντας Ἀθανασίου πρεσβυτέρους ἀντιστήναι, ἀλλ' ἐν πᾶσι διετρέποντο καὶ διηλέγχοντο, τὸ τηνικαῦτα ἠξίωσαν ἡμᾶς, ὥστε σύνοδον συγκροτῆσαι, καὶ γράφαι καὶ Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, γράφαι δὲ καὶ τοῖς περι Εὐσέβιον, ἵνα ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων, ἡ δικαία κρίσις ἐξενεχθῆναι δυνηθῆ. Τότε γὰρ καὶ ἀποδεικνύναι πάντα τὰ κατὰ Ἀθανάσιον ἐπιγυριαντο· κοινῇ γὰρ ὑφ' ἡμῶν διηλέγχθησαν οἱ περι Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, καὶ οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι (59), μετὰ πεποιθήσεως ἀνθίσταντο· οἱ δὲ περι Μαρτύριον, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, ἐν πᾶσι διετρέποντο, ὅθεν καὶ ἠξίωσαν σύνοδον γενέσθαι. Εἰ τοίνυν, μηδὲ τῶν περι Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον ἀξιωσάντων γενέσθαι σύνοδον, προτρεψάμενος ἡμῖν ἐγὼ σκύλαι τοὺς γράψαντας, ἐνεκεν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν αἰτιωμένων ἀδικίαν πεπονθέναι, καὶ οὕτως εὐλογος ἦν καὶ δικαία ἡ προτροπή. Ἔστι γὰρ ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεῶ ἀρέσκουσα· ὅτε δὲ οὐδ' ὑμεῖς αὐτοὶ οἱ περι Εὐσέβιον ἀξιολίτους ἠγγήσασθε, καὶ εἴ τοι ἠξίωσαν ἡμᾶς συγκαλέσαι, ἀκόλουθον ἦν τοὺς κληθέντας μὴ λυπηθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον προθύμως ἀπαντῆσαι. Οὐκοῦν ἡ μὲν δόξα αὐτῶν ἀανάκτησις τῶν λυπηθέντων προπετής, ἡ δὲ παραίτησις τῶν μὴ θελησάντων ἀπαντῆσαι ἀπρητής, καὶ ὑποπίτος ἐκ τούτων δείκνυται. Αἰτιατὰ τις ἔπραττων αὐτῶν ἀποδέχεται, εἰ παρ' ἐτέρου γινόμενα βλέποι; Εἰ γὰρ, ὡς γράφετε, ἀσάλευτον ἔχει τὴν ἰσχὺν ἐκάστη σύνοδος, καὶ ἀτιμάζεται ὁ κρίνας, ἐὰν παρ' ἐτέρων ἡ κρίσις ἐξετάζεται (60), σκοπεῖται, ἀγαπητοί, τίνας εἰσὶν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες, καὶ τίνας τὰ τῶν φασάστων κρίναι διαλύουσι. Καὶ ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον νῦν ἐξετάζων ἐπιβαρεῖν τινας δοκῶ, ἀλλὰ τό γε (61) τελευταῖον γενόμενον, ἐφ' ᾧ καὶ φρίξειεν ἂν τις ἀκούων, ἀρκαί πρὸς ἀπόδειξιν πάντων τῶν παραλειφθέντων.

25. Οἱ Ἀρειανοὶ οἱ ἀπὸ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐκκληθέντες, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν καθ' ἐκάστην πόλιν ἀπεκηρύχθησαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν κοινῇ συνεληθόντων ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλη συνόδῳ ἀνεθεματίσθησαν. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῶν τὸ τυχὸν πλημμελημα, οὐδὲ εἰς ἀνθρωπὸν ἦσαν ἀμαρτήσαντες, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος. Καὶ ὁμοῦς οἱ ὑπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀποκηρυχθέντες, καὶ κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν στυλιτευθέντες, νῦν λέγονται δεδέχθαι, ἐφ' ᾧ καὶ ὑμᾶς ἀκούσαντας χαλεπαίνειν δίκαιον ἡγοῦμαι. Τίνες οὖν εἰσιν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες; οὐχὶ οἱ τῶν τριακοσίων τῶν ψήφους παρ' οὐδὲν θέμενοι, καὶ ἀσεβείαν εὐσεβείας προκρίναντες;

(58) Ita Reg. et Basil. Editi autem, ἀποστάνας τας mendofo.

(59) Reg., ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας.

minime consentaneum est a paucis abrogari. Alias tamen in hoc jure indignati nequaquam videntur : nam qui a vobis Eusebianis crm litteris missi sunt Macarius presbyter, Martyrius et Hesychius diaconi qui huc advenere, cum non valerent presbyteris Athanasii, qui huc se contulerant, obsistere ; sed in omnibus refutarentur ac convincerentur ; tum a nobis postularunt ut synodus indiceretur, litteraeque ad Athanasium episcopum Alexandriam, itemque ad Eusebianos mitterentur, ut coram omnibus justum posset proferri judicium. Tum se omnia contra Athanasium allata crimina probaturos, promiserunt : publice enim a nobis Martyrius et Hesychius convicti sunt, presbyteris Athanasii Alexandriae episcopi, cum fiducia obsistentibus. Martyrius vero et socii, ut vere dicam, in omnibus refutabantur, hincque factum est ut synodum coacti sint postulare. Si igitur Martyrio et Hesychio nullam synodum postulantibus, auctor ego fuisset, ut qui scripserant defatigarentur, fratrum nostrorum gratia qui se injuriam passos conquerebantur, eo etiam casu æqua et justa fuisset adhortatio, quippe quæ cum ecclesiastica sit, tum Deo grata ; jam vero cum iidem ipsi quos vos Eusebiani, fide dignos censuistis, nos rogarunt ut synodus convocaretur, decuit vocatos non indigne ferre, sed potius alacriter occurrere. Quapropter indignatio eorum qui hoc ægre ferunt proterva est : detractatio vero eorum qui venire noluerunt inhonesta et suspecta hinc deprehenditur. An quis conqueritur, si quæ a se recte facta existimat, ab aliis fieri videat ? Si enim, ut scribitis, quælibet synodus firmam habet auctoritatem, et contumeliose agitur cum iudice si ejus judicium ab alio examinetur, considerate, quæso, dilecti, quinam sunt qui synodum inhonorant, et quinam aliorum judicata rescindunt. Et ne singulorum acta expendens, quosdam gravare videar : sane quod postremo gestum est, cum sit horrendum **113** auditu, sufficit ad cætera, quæ a me omittuntur, comurobanda.

25. Ariani a beatæ memoriæ Alexandro quondam Alexandriae episcopo ob impietatem ejeci, non solum a singulis civitatibus expulsi sunt, sed et ab omnibus pariter qui ad Nicenam magnam synodum convenerant, anathemate sunt damnati. Neque enim leve erat eorum scelus, nec in hominem duntaxat, sed in ipsum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei viventis peccaverant. Attamen qui a toto terrarum orbe rejecti fuerant, et apud universam Ecclesiam infamati, nunc recepti dicuntur, quod vobis audientibus indigne ferendum existimo. Quinam igitur sunt qui synodum dedecore afficiunt ? nonne qui trecentorum episcoporum suffragia pro nihilo habent, et impietatem pietati anteponunt ? Siquidem Ariomanitarum hæresis ab omnibus ubi-

(60) Reg., ἐξετάζεται, rectius quam editi et alii mss. ἐργάζεταιται.

(61) Reg., τό γε. Alii et editi, τό τε.

que episcopis convicta et condemnata est : Athanasius vero et Marcellus episcopi, plurimos habent qui se verbis scriptisque defendant. Nam de Marcelllo nobis testimonium perhibuere, quod in Nicæna synodo Arianis obstiterit. De Athanasio autem, dicitur quod nec Tyri convictus, nec in Mareote, ubi monumenta adversus illum adornata sunt, præsens fuerit. Scitis autem, dilecti, quæ una solum parte præsentem aguntur, nullam vim habere, sed suspecta esse. Nos tamen quanquam sic actum esset, accurrationis disquisitionis causa, nec vos illis, nec eos qui pro illis scripserant vobis, anteponen-tes, hortati sumus eos qui litteras miserant, ut huc se conferrent, ut quandoquidem plures sunt qui pro illis scripsere, in synodo omnia examinarentur, quo nec damnetur, innoxius, nec qui reus est, ut purus habeatur. Non igitur a nobis vilipenditur synodus, sed ab iis qui temere et levissime Arianos ab omnibus damnatos etiam contra iudicium sententiam recipiunt ; quorum plerique jam resoluti cum Christo sunt, alii vero etiamnum superstitibus indigne ferunt quod suum iudicium quidam resciderent.

24. Hoc autem ita se habere deprehendimus ex iis quæ Alexandriæ acta sunt. Nam Carpones quidam ab Alexandro ob Arianam hæresim pulsus, cum nonnullis ejusdem hæresis causa ejectis, a quodam Gregorio missi, huc venerunt. Ipsium tamen a Macario presbytero, Martyrio et Hesychio diaconis, didicimus : antequam enim presbyteri Athanasii advenirent, auctores nobis erant ut Alexandriam Pisto cuidam litteras mitteremus, quo tempore Athanasius quoque episcopus Alexandriæ degebat. Quæ Pistum Athanasii presbyteri supervenientes, Arianum esse declararunt, expulsium olim ab Alexandro episcopo et a Nicæna synodo ; postea vero ordinatum a quodam Secundo quædam magna synodus eiecerat, utpote Arianum. Hoc autem nec ipse Martyrius, aut socii indicabantur, neque negabant Pistum a Secundo fuisse ordinatum. Hinc igitur perpendatis velim, quænam iure in culpa habendi sint : nosne qui persuaderi non potuimus ut Pisto Ariano scriberemus, an qui au-

Ἡ μὲν γὰρ τῶν Ἀρειομανιτῶν αἵρεσις ὑπὸ πάντων τῶν ἀπανταχοῦ ἐπισκόπων κατεγνώσθη καὶ ἀπεκηρύχθη· Ἀθανάσιος δὲ καὶ Μάρκελλος οἱ ἐπίσκοποι, πλείονας ἔχουσι τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν λέγοντας καὶ γράφοντας. Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσιν ἀντειρηκῶς· Ἀθανάσιος δὲ ἐμαρτυρήθη, μὴδὲ ἐν Τύρῳ καταγνώσθεις (62), ἐν δὲ τῷ Μαρκελίῳ μὴ παρῆναι, ἔνθα τὰ ὑπομνήματα κατ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι λέγεται. Οἴδατε δὲ, ἀγαπητοὶ, ὅτι τὰ κατὰ μονομέρειαν ἰσχὺν οὐκ ἔχει, ἀλλ' ὑποπτα τυγχάνει καὶ ὁμοῦ, τοῦτων ὄντων, ἡμεῖς ὑπὲρ ἀκριβείας, οὕτε ὑμῖν, οὕτε τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν γράψασιν πρόκριμα ποιούμεντες προετρεψάμεθα τοὺς γράψαντας ἔλθειν, ἐν' ἑπειδὴ πλείους εἰσὶν οἱ ὑπὲρ αὐτῶν γράψαντες, ἐπὶ συνόδου πάντα ἐξετασθῆ, πρὸς τὸ μὴδὲ τὸν ἀνάτιον κατακριθῆναι, μῆτε τὸν ὑπεύθυνον ὡς καθαρὸν λογισθῆναι. Οὐκοῦν οὐ παρ' ἡμῶν ἀτιμάζεται σὺν ὁδοσ, ἀλλὰ παρ' ἐκείνων τῶν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τοὺς παρὰ πάντων κατακριθέντας Ἀρειανούς, καὶ παρὰ γνώμην τῶν κρινάντων δεξαμένων. Οἱ γὰρ πλείονες ἤδη ἀναλύσαντες εἰσι σὺν Χριστῷ· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐξετάζονται, ἀνακατοῦντες, ὅτι τὴν αὐτῶν κρίσιν ἐλυσάν τινες.

24. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν γενομένων μὲν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐγνωμεν. Καὶ γὰρ καὶ Καρπῶνης (63) τις ἐκβλήθεις ὑπὸ Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν Ἀρείου αἵρεσιν μετὰ τῶν, καὶ αὐτῶν ἐκβληθέντων διὰ τὴν αὐτὴν αἵρεσιν, ἐληλύθασι ἐνταῦθα, ἀποσταλέντες παρὰ Γρηγορίου τινός· ὁμοῦ δὲ ἐμάθομεν καὶ παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ Μαρτυρίου, καὶ Ἡσυχίου τῶν διακόνων. Πρὸ τοῦ γὰρ ἀπαντήσαι τοὺς Ἀθανασίου πρεσβυτέρους, προετρέποντο ἡμᾶς γράφειν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πιστῷ τινι, ἦν ἵκα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν. Τοῦτον δὲ τὸν Πιστὸν οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι παραγενόμενοι ἀπέδειξαν εἶναι Ἀρειανὸν, ἐκβληθέντα μὲν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου (64), κατασταθέντα δὲ ὑπὸ Σεκούδου τινός, ὃν ἡ μεγάλη σὺνδος Ἀρειανὸν ὄντα ἐξέβαλε. Τοῦτο δὲ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ περὶ Μαρτύριον ἀντέλεγον, οὐδὲ ἠρνούοντο τὸν Πιστὸν ὑπὸ Σεκούδου ἐσχηκεῖν τὴν κατάστασιν. Σκοπεῖτε τοίνυν καὶ ἐκ τούτων, τίνες ἂν ὑπὸ μέμψιν δικαίως γένοιτο, οἱ μὴ

(62) In hoc loco explanando plerique hujus ævi auctores nequicquam desudarunt. Nannii enim versionem secuti, illud : μὴδὲ ἐν Τύρῳ καταγνώσθεις, sic intellexerunt : neque Tyri condemnatus est. Et hæc cum synodi Tyriensis historia conciliare conati, in qua Athanasium damnatum fuisse certissimum est, mirum in quantas et quam diversas abiierint sententias. Hæc vero dum recte explicentur nihil negotii facient : nam vox καταγνώσκειν sæpissime apud Athanasium et apud alios auctores, convincere, vel deprehendere significat ; atque adeo sic vertendus hic locus, neque Tyri convictus est. Quod utique indubitatum habetur, nullum quippe ex objectis Athanasio sceleribus probare potuerunt Eusebiani Tyri congregati. Ex innumeris quæ apud Athanasium occurrunt exemplis, hic pauca afferamus. Paulo infra : Εἰ μὲν γὰρ, ἐλθόντων ὑμῶν, ἦσαν

καταγνώσθέντες, εἰ vobis accedentibus convicti fuissent. Cujus loci hanc esse sententiam ex contextu liquet. Et num. 35, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγνώστας βούλονται συμψήφους εἶναι, nos qui de scelere (scilicet Athanasii) certiores facti non sumus, sibi suffragari volumus. Athanasii sententia liquidius apparet infra num. 29, ubi vide sis ; et alias sexcentis.

Paulo infra Reg. μονομερειαν. Editi, μονομέρειαν, sed alibi semper μονομέρειαν.

(63) De hoc Carpone vide infra in epistola Alexandri, et apud Epiphanium, hæresi 69, qui ait hunc Carponem unam ex Alexandrinis Ecclesiis administrasse.

(64) Pistus inter Mareoticos presbyteros ab Alexandro damnatos memoratur in epistola ejusdem Alexandri ad calcem operum Athanasii cusa.

πεισθέντες ἡμεῖς, ὥστε Πιστῶ τῷ Ἀρειανῷ (65) γράψαι, ἢ οἱ συμβουλευόντες ἀτιμάσαι τὴν μεγάλην σύνοδον, καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὡς εὐσεβέσι γράψαι; Καὶ γὰρ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, ὁ παρὰ Εὐσεβίου μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον ἀποσταλεῖς, ὡς ἤκουσεν ἐπιστάντας τοὺς πρεσβυτέρους Ἀθανασίου, ἐκδεχομένων ἡμῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἀπεδήμησε νυκτὸς καίτοι νοσῶν τῷ σώματι· ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἡμᾶς ἀκολούθως στοχάζεσθαι (66), ὅτι, αἰσχυρόμενος τὸν κατὰ Πιστοῦ ἔλεγχον, ἀνεχώρησεν. Ἀδύνατον γὰρ τὴν κατὰστασιν Σακούνδου τοῦ Ἀρειανοῦ ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἰσχύσαι. Ἀτιμία γὰρ ἀληθῶς αὕτη κατὰ τῆς συνόδου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων ἐπισκόπων, ἐὰν τὰ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς καὶ εὐλαβείας, ὡς Θεοῦ παρόντος, γενόμενα, ἀντὶ μηδενὸς λυθῇ.

25. Ἐπερ οὖν, ὡς γράφετε, ἐκ τοῦ κατὰ Νοβᾶτον καὶ τὸν Σαμοσατέα Παῦλον παραδείγματος τὰ τῶν συνόδων ἰσχύειν δόγματα χρῆ, ἔδει μᾶλλον μὴ λυθῆναι τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον, ἔδει τὴν καθολικὴν σύνοδον ὑπὸ τῶν ὀλίγων μὴ ἀτιμασθῆναι. Αἰρετικοὶ γὰρ οἱ Ἀρειανοί, ὡσπερ κἀκεῖνοι, καὶ ὅμοιοι αἱ κατὰ τούτων ψῆφοι ταῖς κατ' ἐκείνων. Τούτων δὲ τολμηθέντων, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάψαντες; ἡμᾶς γὰρ τοῦτο πεποιθέναι γράψαντες ἐμέμψασθε. Ἀρ' οὖν ἡμεῖς διχονοίας εἰργασάμεθα οἱ συναλγοῦντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς, καὶ κατὰ κανόνα πάντα πεποιηκότες; ἢ οἱ φιλονεικῶς καὶ παρὰ κανόνα τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον λύσαντες, καὶ κατὰ πάντα τὴν σύνοδον ἀτιμάσαντες; Οὐ γὰρ μόνον οἱ Ἀρειανοὶ ἐδέχθησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεμελετήκασιν ἐπίσκοποι διαβαίνειν (67). Εἰ οὖν ἀληθῶς Ἰσην καὶ τὴν αὐτὴν ἠγεῖσθε τιμὴν τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὴ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν πόλεων, ὡς γράφετε, κρίνετε τοὺς ἐπισκόπους, ἔδει τὸν πεπιστευμένον μικρὰν μένειν ἐν τῇ πιστευθειᾷ, καὶ μὴ ἐξουθενεῖν μὲν τὸ πεπιστευμένον (68), μεταβαίνειν δὲ εἰς τὴν μὴ ἔχειρισθεισαν, ἵνα τῆς μὲν παρὰ Θεοῦ δοθείσης καταφρονῇ, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων κενοδοξίαν ἀγαπήσῃ. Οὐκοῦν, ἀγαπητοί, ἔδει ἀπαντῆσαι, καὶ μὴ παραιτησασθαι, ἵνα καὶ τέλος λάθῃ τὸ πρᾶγμα· τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἀπαιτεῖ. Ἄλλ' ἴσως ἢ προθεσμίᾳ ἐνεπόδισε· ἴσχυσαντες γὰρ ἐμέμψασθε, ὅτι στενήν τὴν προθεσμίαν τῆς συνόδου ὠρίσαμεν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἀγαπητοί, πρόφασις ἐστίν. Εἰ μὲν γὰρ ἐρχομένους τινὰς συνέκλεισεν ἡ ἡμέρα, στενὸν ἂν τὸ διάστημα τῆς προθεσμίας ἠλέγχθη· εἰ δὲ οἱ ἐλθεῖν μὴ βουλόμενοι, κατεσχῆκασιν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ Ἰανουαρίου (69) μηνὸς, μὴ θαρρόντων ἐστὶν ἡ πρόφασις· ἦλθον γὰρ ἂν, ὡς προεῖπον, εἰ ἐθάρρουν, οὐ πρὸς τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ σκοποῦντες, οὐδὲ πρὸς τὴν προθεσμίαν ὀρῶντες, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς δικαίοις καὶ

(65) Sic Reg. et Basil. Editi vero mendose, Πιστῶ τῷ Ἀρείω.

(66) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ἀποστοχάζεσθαι.

(67) Eusebium carpit qui relicta Berytensi sede Nicomediensem occuparat, ac demum hanc quoque repudians, Constantinopolitanam invaserat. Quæ de sole in sedem translatio canone Nicæno decimo quinto prohibetur.

actores 114 erant, ut magnam synodum vilipendere-mus, et impiis, quasi pii fuissent, litteras mitteremus? Nam Macarius ipse presbyter, qui cum Martyrio ad Eusebio missus est, ut audivit instare presbyteros Athanasii, cum nos exspectaremus ut una cum Martyrio et Hesychio coram nobis se sisteret, corpore licet æger, noctu abscessit; ut hinc nos merito con-jiceremus, eum ideo discessisse, quod se puderet Pistum convictum iri: cum impossibile esset ordinationem Secundi Ariani in Ecclesia valere. Illud enim revera synodo et episcopis qui in ea conve-nere contumeliosum esset, si quæ illi tanto studio ac pietate, quasi Deo præsentē egissent, tanquam nulli prelii abrogarentur.

25. Si igitur, uti scribitis, ex Novati et Pauli Samosatensis exemplo, synodorum dogmata vigere oportet: certe multo magis decuit trecentorum episcoporum decreta non irrita fieri, nec universalem synodum a paucis contemni. Hæretici enim sunt Ariani æque ac illi, parique contra hos ac contra illos decreta prodire. Cum tales ausus viderimus, quinam discordiæ flammam accendere? nos enim ut qui hæc fecerimus arguistis in litteris vestris. Nosne discordiam induximus, qui afflictorum fratrum vicem dolemus, et omnia secundum canonem egimus? annon potius qui contentiose et contra canonem, trecentorum decreta violarunt, et in omnibus synodum contempserunt? Non solum enim Ariani admissi, sed et a loco in locum episcopi sese transferre moliti sunt. Si igitur vere parem eumdemque existimatis episcoporum honorem: nec ex magnitudine civitatum, uti scribitis, episcoporum dignitatem metimini, oportuit eum cui parva civitas concredita fuerat, in illa manere, nec contempta illa quæ sibi credita erat, ad aliam sibi non commissam transire; ita ut eam quæ sibi a Deo tradita est despiceret, inanem vero hominum gloriam exoptaret. Ergo, dilectissimi, oportuit vos huc accedere, et non abnuere, quo negotium ad finem deducere-tur: id enim ratio postulat. Sed fortasse præfinitum tempus id vobis non permisit; in litteris enim vestris conquesti estis ad synodum cogendam, angustum temporis spatium nos desinvisse: sed hoc, dilecti, mera cavillatio est. Nam si quos jam profectos dies ille prævertisset, angustum sane fuisse præfinitum temporis spatium palam esset. Cum autem li quibus accedere non libuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarii detinuerint, mera sane cavillatio fuerit hominum suis rebus diffidentium: venissent enim, ut prius dixi, si de sua causa bene

(68) Editi male, τὸν πεπιστευμένον, nos Reg. et Basil. sequimur.

(69) Editi. Commel., Ἰουανουαρίου. Paris., Ἰουανουαρίου, sed mss. Reg. et Basil. Ἰαννουαρίου habet. Sunt qui Ἰουλιου legendum existiment: sed reclamant omnes cum editi tum mss., quorum lectionem veræ historiæ congruere in Monito ad hanc Apologiam demonstravimus.

sperassent; non itineris intervallum considerassent, A nec ad prædinitum tempus respexissent, sed justitiæ et æquitati suæ causæ confidissent. At fortassis ob temporis rationem non venire; hoc enim sursum scripto significastis; oportuisse scilicet nos, animadvertentes præsentem rerum Orientalium statum, non vos hortari ad veniendum. Si igitur ob talem temporum conditionem profecti non estis, ut dicitis, decuit vos in primis, qui temporis hujuscæ rationem spectatis, non auctores schismatis, luctus et lacrymarum in Ecclesiis vos exhibere. Jam qui talia egerunt, indicarunt, non temporis conditionem hujuscæ rei causam esse, sed accedere nolentium consilium.

115 26. Miror autem hanc epistolæ vestræ partem, qua vel scribere ausi estis, me solum solis Eusebianis, et non omnibus vobis scripsisse. Levitatem enim potius quam veritatem in expostulantibus invenire est. Mihi enim qui non aliunde literas contra Athanasium acceperam, quam a Martyrio et Hesychio, necesse fuit illis qui contra eum scripserant respondere. Oportuit igitur aut Eusebianos non solos, absque vobis omnibus, scribere; aut vos, quibus non scripsi, non moleste ferre si illis rescriptum sit qui mihi scripserant. Nam si decuit epistolas ad vos omnes mitti, par fuit etiam vos una cum illis scripsisse. Nunc autem quod congruum erat spectantes, illis scripsimus qui nos certiores reddiderant, et litteras ad nos miserant. Quod si illud vos commovit quod solus C scripserim; par est vos etiam indignari, quod illi mihi soli scripserint. Sed in hoc quoque adest probabilis et justa causa, dilectissimi. Atamen necessum est vobis significare, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius esse illam sententiam, sed et omnium qui in Italia sunt, et qui in his partibus degunt episcoporum. Et ego quidem non omnes volui ad scribendum inducere, ne complurimis id importunum foret. Certe jam ad prædinitum tempus episcopi convenere, et ejusdem sententiæ fuerunt, quam denuo his literis vobis significo: quapropter, dilecti, etiamsi solus scribo, omnium tamen hanc esse sententiam agnoscite. Et hæc quidem satis sint ad demonstrandum, quosdam ex vobis, non æquas, sed injustas et suspectas causas afferre. D

27. Quod autem non temere vel injuste coepiscopos nostros Athanasium et Marcellum ad communionem suscepimus, tametsi ex supradictis id satis planum est: operæ pretium tamen fuerit ut paucis verbis illud vobis demonstraretur. Scripserat jam antea Eusebius contra Athanasium; vos quo-

(70) Sic Reg. et Bas. Editi vero præter Col., proterov, mendose.

(71) De solo Eusebio Julium hic sermonem habere forte quis putarit, nam is solus scripsisse dicitur supra num. 1. Sane illud et per Eusebium, quod passim de Eusebio cum sociis, vel de Eusebianis dicitur, nonnunquam de solo Eusebio intelligi videtur. Res hic in dubio versatur.

(72) Sic omnes cum editi tum mss., sed hand uvis legendum oux ðlogos, quo item modo legisse

τοῖς εὐλόγοις παρῆραζόμενοι. Ἄλλ' ἴσως διὰ τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήντησαν· τοῦτο γὰρ γράφοντες πάλιν ἐδηλώσατε, ὡς ἄρα ἔδει ἡμᾶς, σκοπήσαντας τὸν ἐπὶ τῆς ἐφᾶς καιρὸν, μὴ προτρέψασθαι ὑμᾶς ἀπαντῆσαι. Εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήντησατε, ὡς φατέ, ἔδει προτέρους (70) ὑμᾶς, τὸν καιρὸν τοῦτον σκοπήσαντας, μὴ αἰτίους σχίσματος, μηδὲ ὀλολυγῆς καὶ θρήνων ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Νῦν δὲ οἱ ταῦτα πεποιηκότες ἔδειξαν μὴ τὸν καιρὸν αἴτιον, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν μὴ θελησάντων ἀπαντῆσαι.

26. Θαυμάζω δὲ κάκεινο τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς, πῶς ὄλως κἀν ἐγγραφή παρ' ὑμῶν, ὅτι δὴ τοῖς περὶ Εὐσέβιον μόνοις (71), καὶ οὐ πᾶσιν ὑμῖν μόνοις ἔγραψα. Εὐχέρειαν γὰρ τῶν μεμφαμένων μᾶλλον ἂν τις εὔροι ἤπερ ἀλήθειαν. Ἐγὼ γὰρ, οὐκ ἄλλοθεν λαβὼν κατὰ Ἀθανασίου γράμματα ἢ διὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἐκείνοις ἀνάγκη ἔγραψα τοῖς καὶ γράψαι κατ' αὐτοῦ. Ἐδει τοίνυν ἢ τοὺς περὶ Εὐσέβιον μὴ μόνοις χωρὶς πάντων ὑμῶν γράψαι, ἢ ὑμᾶς, οἷς ἡ ἐγγραφή, μὴ λυπεῖσθαι, εἰ ἐκείνοις ἔγραψα τοῖς καὶ γράψασιν. Εἰ γὰρ ἐχρῆν καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἐπιστεῖλαι, ἔδει καὶ ὑμᾶς σὺν ἐκείνοις γράψαι. Νῦν δὲ, τὸ ἀκόλουθον σκοποῦντες, ἐκείνοις ἔγραψα μὲν τοῖς καὶ δηλώσασι ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀποστελῆσαι πρὸς ἡμᾶς. Εἰ δὲ καὶ τὸ μόνον ἐμὲ γεγραφέναι ἐκείνοις ἐκίνησαν ὑμᾶς, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑμᾶς ἀγανακτεῖν, ὅτι καὶ μόνω ἐμοὶ ἔγραψα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πιθανὴ μὲν καὶ οὐκ εὐλόγος (72) ἡ πρόφασις, ἀγαπητοί· ὅμως δὲ γνωρῖσαι ὑμῖν ἀναγκαῖον, ὅτι, εἰ καὶ μόνοις ἔγραψα, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ μόνοις ἐστὶν αὕτη ἡ γνώμη, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τῶν ἐν τοῦτοις τοῖς μέρεσιν ἐπισκόπων. Καὶ ἔγωγε τοὺς πάντας οὐκ ἠθέλησα ποιῆσαι γράψαι, ἵνα μὴ παρὰ πολλῶν τὸ βᾶρος ἔχωσιν. Ἀμέλει καὶ νῦν τῇ ὀρεισθεισῇ προθεσμίᾳ συνῆλθον ἐπίσκοποι, καὶ ταύτης τῆς γνώμης γεγόνασιν, ἣν πάλιν γράφων ὑμῖν σημαίνω· ὥστε, ἀγαπητοί, εἰ καὶ μόνοις ἐπιστέλλω, ἀλλὰ πάντων γνώμην (73) ταύτην εἶναι γινώσκετε. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ μὴ εὐλόγως τινὰς ἐξ ὑμῶν προφάσεις, ἀλλὰ ἀδίκους καὶ ὑπόπτους, πορίσασθαι.

27. Περὶ δὲ τοῦ μὴ εὐχερῶς μηδὲ ἀδίκως ἡμᾶς ὑποδεδέχθαι εἰς κοινωνίαν τοῖς συνεπισκόποις ἡμῶν Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον, εἰ καὶ τὰ προλεχθέντα ἱκανά, ὅμως διὰ βραχείων εὐλογον ὑμῖν δεῖξαι. Ἐγράψαν (74) οἱ περὶ Εὐσέβιον πρότερον κατὰ τῶν περὶ Ἀθανάσιον· ἐγράψατε δὲ καὶ νῦν ὑμεῖς· ἔγραψαν

videtur Nannius qui vertit, *verum in hoc ipsa justa et rationabilis causa est.* Quæ tō à in eὐ commutatio apud Athanasium alias reperitur, amanuensium nempe vitio inducta. Sic Epist. ad Solit. εὐσθέστατος quandoque pro ἀσθέστατος legitur. Paulo post, ἢ ante γνώμη deest in Reg.

(73) Sic Reg. Alii vero cum editis, εἶναι γνώμην, omisso ταύτην. Mox fortasse legendum εὐλόγους.

(74) Reg. et Basil., ἐγράψατε.

δὲ καὶ πλείστοι ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν ὑπὲρ Ἀθανασίου. Πρῶτον μὲν οὖν τὰ κατ' αὐτοῦ γράμματα παρ' ὁμῶν μάχεται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδεμίαν συμφωνίαν ἔχει τὰ δεύτερα πρὸς τὰ πρῶτα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τὰ πρῶτα ὑπὸ τῶν δευτέρων λύεται, καὶ τὰ δεύτερα ὑπὸ τῶν πρώτων διαβάλλεται· ἀσυμφώνων δὲ ὄντων τῶν γραμμάτων, οὐδεμία πίστις περὶ τῶν λεγομένων ἐστίν· ἔπειτα, εἰ τοῖς παρ' ὁμῶν γραφεῖσιν ἀξιοῦτε πιστεύειν, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ γράψασι μὴ ἀπιστῆσαι· καὶ μάλιστα ὅτι ὑμεῖς μὲν πόρρωθεν, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τοῖς τόποις ὄντες, καὶ εἰδότες τὸν ἄνδρα, καὶ τὰ ἐκεῖ γινόμενα πράγματα γράφοις, μαρτυροῦντες αὐτοῦ τῷ βίῳ (75), καὶ διαβεβαιούμενοι ἐν πᾶσιν αὐτὸν συσκευῆν πεπονημένοι. Καὶ πάλιν Ἀρσένιός (76) τις ἐπίσκοπος ἐλέχθη ποτὲ ὡς ἀναίρεθεις παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τοῦτον ἐμάθομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ φίλιαν ἔχειν πρὸς αὐτόν. Τὰ ὑπομνήματα τὰ ἐν Μαρεώτῃ γινόμενα διεβεβαιώσατο κατὰ μοναμέρειαν γεγενῆσθαι· μήτε γὰρ ἐκεῖ παρῆναι Μακάριον τὸν πρεσβύτερον τὸν κατηγορούμενον, μήτε αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον αὐτοῦ Ἀθανάσιον· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν (77) ὑπομνημάτων, ὧν ἐκόμισαν ἡμῖν οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἐγνωμέν· ἀναγνόντες γὰρ εὗρομεν, ὅτι ὁ μὲν κατηγορὸς Ἰσχύρας ἐκεῖ παρῆν, οὔτε δὲ Μακάριος, οὔτε ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος· ἀλλὰ καὶ τοὺς (78) πρεσβυτέρους Ἀθανασίου ἀξιούντας παρῆναι, καὶ μὴ συγχωρηθέντας. Ἔδει δὲ, ἀγαπητοί, εἶπερ μετὰ ἀληθείας ἐγένετο τὸ κριτήριον, μὴ μόνον τὸν κατηγοροῦν, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον παρῆναι. Ὄσπερ γὰρ ἐν τῇ Τύρῳ Μακάριος παρῆν ὁ κατηγορούμενος, καὶ Ἰσχύρας ὁ κατηγορὸς, καὶ οὐδὲν ἐδείχθη· οὕτως ἔδει καὶ ἐν τῷ Μαρεώτῃ μὴ μόνον ἀπελθεῖν τὸν κατηγοροῦν, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον, ἵνα παρὼν ἢ ἐλεγχθῆ, ἢ, μὴ ἐλεγχθεὶς, δεῖξῃ τὴν συκοφαντίαν. Νῦν δὲ, τούτου μὴ γενομένου, ἀλλὰ μόνου ἀπελθόντος τοῦ κατηγοροῦ, μεθ' ὧν παρητήσατο Ἀθανάσιος (79), ὑποπτα τὰ πράγματα φαίνεται.

28. Ἥτιδτο δὲ καὶ τοὺς ἀπελθόντας εἰς τὸν Μαρεώτην παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀπεληλυθέναι. Ἔλεγε γὰρ, ὅτι Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μακεδόνιον, ὑπόπτους ὄντας, ἀπέστειλαν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Θεσσαλονικῆς ἐδείκνυε (80). Προήνεγκε γὰρ ἐπιστολὴν αὐτοῦ γραφεῖσιν πρὸς Διονύσιον, τὸν ἐν τῇ συνόδῳ κόμητα (81), ἐν ᾗ δηλοῖ φανεράν συσκευῆν γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου. Καὶ

(75) Notat præcedentem epistolam episcoporum Ægyptiorum.

(76) Illic Arsenius qui certissimo episcopus erat, ut passim in his monumentis dicitur, a Rufino et ab aliis presbyter Cleri Alexandrini, a nonnullis vero sequioris ævi auctoribus lector fuisse memoratur. Sed quam caute Rufino et Athanasii vitæ auctoribus Græcis fides sit habenda jam diximus.

(77) Τῶν δεest in editis. Nos sumus ex Reg. et Basil. mutuati.

A quo Jam litteras misistis : scripsere quoque complures episcopi ex Ægypto et ex aliis provinciis pro Athanasio. Primo igitur observandum vestras adversus illum litteras, inter se pugnare, et priores cum secundis nullatenus consentire : sed in multis primæ a secundis confutantur, et secundæ a primis falsi arguuntur. Cum autem litteræ inter se non consentiant, nulla sane fides earum dictis habeatur. Dehinc si vestris litteris fidem haberi postulatis, consentaneum est et iis quæ pro illo scripta sunt fidem non abnegare : maxime quia vos quidem e longinquo scribitis ; illi vero in ipsis locis cum sint, ubi et virum ipsum et negotia illic gesta viderunt, scripto vitæ ejus probitatem testantur, et affirmant eum calumniam in omnibus passum esse.

B Ac rursus Arsenius quidam episcopus, dictus est aliquando interfectus ab Athanasio, sed hunc vivere, imo ejus amicum esse didicimus. Ille igitur (Athanasius) monumenta in Mareote adornata, altera solum e partibus præsentē, facta fuisse affirmavit. Nam nec illic adfuisse Macarium presbyterum, qui accusabatur, nec ipsum episcopum ejus Athanasium : et hoc, non solum ex verbis ejus, sed ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ Martyrius et Hesychius nobis attulerunt, agnovimus. Legendo quippe comperimus, accusatorem 116 quidem Ischyram illic adfuisse ; Macarium autem et episcopum Athanasium iniquissime. Quin et Athanasii presbyteris postulantis, uti sibi interesse liceret, illud negatum esse. Oportuit autem, dilectissimè, si modo judicium illud sincere actum fuisset, non accusatorem duntaxat, sed et accusatum adesse. Sicut enim Tyri aderat Macarius qui accusabatur, et Ischyras accusator, et nihil ibi probatum est ; sic et in Mareoten oportuit, non accusatorem solum, sed et accusatum accedere, ut is præsens vel vinceretur, vel si convinci non potuisset, calumniam palmam faceret. Jam vero cum hoc factum non sit, sed solus accusator, contra iis quos Athanasius recusabat, eo concesserit, suspecta sane acta illa videntur.

28. Conquestus est etiam ipse (Athanasius) qui ad Mareoten profecti essent, se recusante, illuc concessisse. Dicebat enim Theognium, Marin, Theodorum, Ursacium, Valentem, et Macedonium, sibi suspectos, illuc missos fuisse. Hoc autem non suis verbis tantum, sed etiam ex epistola Alexandri quondam Thessalonicæ episcopi demonstrabat. Protulit enim ejus epistolam, ad Dionysium in ea synodo comitem, scriptam : qua significabat manifestam adversus Athanasium conspirationem esse

(78) In editis τούς δεest. In Reg. legitur. Infra, pro ἐγένετο, Reg., ἐγένετο.

(79) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἀθανάσιον.

(80) Hæc Alexandri ad Dionysium comitem epistola infra habetur.

(81) Reg., κόμητα. Ischyra quoque declaratio, de qua mox agitur infra videsis. Similiter Cleri Alexandrini et Mareoticæ obtestationes infra habentur.

conflatam. Imo ipsius accusatoris Ischyrae rescriptum protulit authenticum, quod totum erat ejus manu exaratum, in quo Deum omnipotentem testem invocans, neque calicem fuisse confractum, neque mensam eversam declarabat: sed se a quibusdam, ut hanc accusationem confingeret, subornatum esse. Cum advenissent autem presbyteri Mareotici, affirmarunt, neque Ischyram esse catholicæ Ecclesiæ presbyterum, neque tale facinus perpetrasse Macarium, quale is illi imputabat. Presbyteri vero et diaconi qui huc accessere, non pauca, sed quamplurima de Athanasii innocentia testabantur, affirmantes nihil eorum quæ illi objiciebantur verum esse, sed conspirationem adversus eum fuisse conflatam. Quin Ægypti quoque, ac Libyæ episcopi omnes, litteris suis testati sunt, cum ejus ordinationem liberam et ecclesiasticam fuisse, tum quæ a vobis adversus illum delata sunt omnia esse falsa: neque enim cædem factam, nec ullos ejus causa occisos, neque calicem confractum fuisse; sed a vero abhorreere omnia. Imo vero ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ in Mareote, una tantum ex partibus præsentibus, facta fuerant, comprobavit episcopus Athanasius, catechumenum quemdam interrogatum dixisse, se intus cum Ischyra fuisse, quo tempore aiunt Macarium Athanasii presbyterum se in eum locum inmisisse: ex aliis item interrogatis dixisse quemdam, quod in parva cellula, alium, quod pone januam jaceret Ischyram tunc ægrotus, quo tempore illi Macarium aiunt eo advenisse. Ex ejus autem dictis hoc nos consequenter colligimus: qui fieri potuit eum, qui pone januam æger decumberet, tunc stetisse, liturgiam celebrasse, ac oblationem fecisse? aut qui potuit oblatio apposita esse, cum intus essent catechumeni? Si enim intus erant catechumeni, nondum oblationis tempus erat. Hæc, ut dictum est, aiebat episcopus Athanasius: hæc ex ipsis monumentis palam faciebat: iis qui cum eo erant affirmantibus, nec Ischyram unquam in Ecclesia catholica fuisse presbyterum, nec in ecclesiasticis conventibus presbyteri locum habuisse. Quin 117 quo tempore Alexander, magna synodo per indulgentiam id concedente, eos qui erant ex schismate Meletii, recepit, Ischyram a Meletio in numero presbyterorum suorum nominatum non fuisse affirmabant. Quod maximum argumentum est, ipsum ne ex Meletianis quidem presbyteris esse: nam si ex illis exstitisset, iis sane et ipse annumeratus fuisset. Præter hæc alia quoque Ischyrae mendacia Athanasius ex monumentis illis coarguebat: quippe qui in accusatione sua de libris, quando Macarius, ut ipsi adhibuit falsi convictus est.

29. Hæc cum ita dicerentur, et tot testes pro illo starent, totque ipse afferret innocentia suæ ar-

(82) Reg., μονομερίαν γενομένην.

(83) Editi male, ðti. Reg. vero, ðτε. Paulo post τῷ ante σχίσματος deest in editis. Nos sumus

αὐτοῦ δὲ τοῦ κατηγοροῦ Ἰσχύρα προσκόμισε χεῖρα ὀλόγραφον αὐθεντικὴν, ἐν ἣ μάρτυρα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα ἐπικαλούμενος, μήτε ποτηρίου κλάσιν, μήτε τραπέζης ἀνατροπὴν γεγενῆσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' ὑποβεβλήσθαι ἑαυτὸν ὑπὸ τινῶν πλάσασθαι αὐτὴν τὴν κατηγορίαν. Ἀπαντήσαντες δὲ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Μαρεώτου, διεβεβαιώσαντο μήτε τὸν Ἰσχύραν πρεσβύτερον εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, μήτε τι τοιοῦτον πεπλημμεληκέναι Μακάριον, ὅποιον ἐκαίνοσ κατηγορήσεν. Οἱ πρεσβύτεροι δὲ καὶ οἱ διάκονοι, ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, οὐκ ὀλίγα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου, διαβεβαιούμενοι μηδὲν ἀληθὲς εἶναι τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων, συσκευὴν δὲ αὐτὸν πεπονηθέναι. Καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου δὲ καὶ Λιβύης πάντες ἐπίσκοποι, γράφοντες διεβεβαιώσαντο καὶ τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἔννομον καὶ ἐκκλησιαστικὴν γεγενῆσθαι, καὶ πάντα τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα κατ' αὐτοῦ εἶναι ψευδῆ· οὔτε γὰρ φόνον γεγενῆσθαι, οὔτε τινὰς ἀναιρεθῆναι δι' αὐτὸν, οὔτε κλάσιν ποτηρίου γεγενῆσθαι, ἀλλὰ πάντα εἶναι ψευδῆ. Καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων δὲ τῶν ἐν Μαρεώτῃ κατὰ μονομέρειαν γεγενημένων (82), ἐδείκνυεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος ἕνα κατηγορούμενον ἐξετασθέντα, καὶ εἰπόντα ἔνδον εἶναι μετὰ Ἰσχύρα, ὅτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος Ἀθανασίου, ὡς λέγουσιν, ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἄλλους δὲ ἐξετασθέντας καὶ εἰπόντας τὸν μὲν ἐν κελίῳ μικρῷ, τὸν δὲ ὄπισθεν τῆς θύρας κατακεῖσθαι τὸν Ἰσχύραν, τότε νοσοῦντα, ὅτε Μακάριον λέγουσιν ἀπηντηκέναι ἐκεῖ. Ἀπὸ δὲ τούτων ὧν ἔλεγε καὶ ἡμεῖς ἀκολούθως στοχαζόμεθα, ὅτι πῶς οἶόν τε τὸν ὄπισθεν τῆς θύρας νόσῳ κατακεῖμενον τότε ἐσθῆκέναι, καὶ λειτουργεῖν, καὶ προσφέρειν; ἢ πῶς οἶόν τε τὴν προσφορὰν προκεῖσθαι, ἔνδον ὄντων τῶν κατηγορούμενων; Εἰ γὰρ ἔνδον ἦσαν οἱ κατηγορούμενοι, οὐπῶ ἦν ὁ καιρὸς τῆς προσφορᾶς. Ταῦτα, ὡς περ εἴρηται, ἔλεγεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυε, διαβεβαιουμένων καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, μηδὲ ὄλωσ αὐτὸν πρεσβύτερον γεγενῆσθαι ποτε ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, μηδὲ συνῆχθαι αὐτὸν ποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς πρεσβύτερον· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὅτε (83) Ἀλέξανδρος ἐδέχετο μετὰ φιλανθρωπίαν τῆς μεγάλης συνόδου τοὺς ἀπὸ τοῦ σχίσματος Μελετίου, ὠνομάσθαι αὐτὸν ὑπὸ Μελετίου μετὰ τῶν αὐτοῦ διεβεβαιούντων· ὃ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον μὴ εἶναι αὐτὸν μήτε Μελετίου. Εἰ γὰρ ἦν, πάντως καὶ αὐτὸς αὐτοῖς συνηριθμείτο. Ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλλοις ὁ Ἰσχύρας ψευδάμενος ἐδείκνυτο ὑπὸ Ἀθανασίου ἐκ τῶν ὑπομνημάτων· κατηγορήσας γὰρ ὡς βιβλίων κεκαυμένων, ὅτε, ὡς λέγουσι, Μακάριος ἐπέστη, ἡλέγχθη ὑφ' ὧν αὐτὸς ἤνεγκε μαρτύρων ψευδάμενος.

aiunt, irrupit, combustis, ab his ipsis quos ille testes

29. Τούτων τοίνυν οὕτως λεγομένων, καὶ τοσούτων μὲν ὄντων τῶν μαρτύρων τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ,

ex Reg. mutuati. Mox Reg., ὠνομάσθαι, cum acuto.

ποσούτων δὲ δικαιωμάτων προφερομένων ὑπ' αὐτοῦ, εἴ ἔδει ποιεῖν ἡμᾶς ; ἢ τί ὁ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν ἀπαιτεῖ, ἢ ἢ καταγνώνας τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποδέξασθαι καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὡσπερ καὶ ἔχομεν ; Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτοις πᾶσι παρέμεινεν ἐν ταῦθα ἐνιαυτὸν (84) καὶ ἕξ μῆνας, ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν ἢ τῶν βουλομένων ἐλθεῖν· τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσώπει πάντας, ὅτι οὐκ ἂν παρῆν εἰ μὴ ἐθάρρει. Καὶ γὰρ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐλήλυθεν, ἀλλὰ κληθεὶς καὶ λαθὼν γράμματα παρ' ἡμῶν, καθάπερ καὶ ὑμῖν ἐγράψαμεν. Καὶ ὁμοίως μετὰ τοσαῦτα ὑμεῖς ὡς παρὰ κανόνας ποιήσαντας ἡμᾶς ἐμέμφασθε. Σκοπεῖτε τοίνυν, τίνας εἰσὶν οἱ παρὰ κανόνας (85) πράξαντες, ἡμεῖς οἱ μετὰ τοσοῦτων ἀποδείξων τὸν θεὸν δεξάμενοι, ἢ οἱ ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἕξ μονῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὀνομάσαντές τινα ὡς ἐπίσκοπον ξένον (86), καὶ ἀποστειλαντες εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας ; ὅπερ οὐ γέγονεν, οὐδὲ εἰς Γαλλίαν αὐτοῦ ἀποσταλέντος· ἐγγεγόνει γὰρ ἂν καὶ τότε, εἰ ὅπως ἦν καταγνωσθεὶς (87). Ἀμέλει ἐπανελθὼν σκολάζουσαν καὶ ἐκδεχομένην αὐτὸν τὴν Ἐκκλησίαν εὔρειν.

30. Ἀλλὰ νῦν οὐκ οἶδα, ποῶν τρόπων γέγονε τὰ γενόμενα. Πρῶτον μὲν γὰρ, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, οὐκ ἔδει, γραψάντων ἡμῶν σύνοδον γενέσθαι, προλαβεῖν τινὰς τὴν ἐκ τῆς συνόδου κρίσιν· ἔπειτα οὐκ ἔδει τοιαύτην καινοτομίαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γενέσθαι. Ποῖος γὰρ κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, ἢ ποῖα παρὰ τοὺς ἀποστολικὴν τοιαύτη, ὥστε, εἰρηνευούσης Ἐκκλησίας, καὶ ἐπισκόπων τοσοῦτων ὁμοίαν ἐχόντων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ἀποσταλῆναι Γρηγόριον, ξένον μὲν τῆς πόλεως, μήτε ἐκεῖ βαπτισθέντα, μήτε γινωσκόμενον τοῖς πολλοῖς, μὴ αἰτηθέντα παρὰ πρεσβυτέρων, μὴ παρ' ἐπισκόπων, μὴ παρὰ λαῶν, ἀλλὰ κατασταθῆναι (88) μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀποσταλῆναι δὲ εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, οὐ μετὰ πρεσβυτέρων, οὐ μετὰ διακόνων τῆς πόλεως, οὐ μετὰ ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ μετὰ στρατιωτῶν ; Τοῦτο γὰρ ἔλεγον καὶ ἠτιῶντο οἱ ἐν-

(84) Horum octodecim mensium initium a primo Athanasii Romam adventu ante Gregorii intrusionem ducendum esse existimant nonnulli eruditissimi viri. Sed Athanasium, nonnisi post Gregorii intrusionem Romam venisse supra monuimus.

(85) Reg., κανὼνα.

(86) Hunc locum ita verterat Nannius : *an qui solum ad triginta sex suffragia eorum qui Antiochiæ fuerat, externum hominem episcopum salutarunt?* Non adverterat enim μονῶν cum accentu circumflexo, hujus vocis μονή, mansio, non autem illius, μόνος, solus, casum esse. Hæc prava interpretatio quæ in postremis editionibus correctæ fuit, in errorem deduxerat Baronium alioque, qui a triginta sex solis episcopis Gregorium Alexandriam missum fuisse ex hoc loco prave intellecto autumarunt. Et vero non est jam quæstio quot episcopi Gregorium Alexandriam miserint, quod alibi commodius disquirendum veniet. Mansiones autem illæ quæ Antiochia Alexandriam intercedunt in Itinerario Ananiani totidem, num. 36 nempe, memorantur. Quæ

A gumenta, quid, quæso, nobis agendum fuit? aut quidnam aliud postulabat ecclesiasticus canon, quam ut virum non damnarem, sed potius ipsum reciperemus, ac pro vero episcopo haberemus, quemadmodum et habuimus? Etenim præter hæc omnia annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum aut eorum qui huc se conferre vellent, exspectaret: suaque præsentia omnes pudore afficiebat, non adfuturus quippe, nisi suæ causæ confidisset. Non enim suo motu, sed accersitus ac litteris nostris acceptis, huc accessit, quemadmodum et vobis litteris nostris indicavimus. Attamen post tot tantaque a nobis gesta nos criminali estis quasi contra canones egerimus. Perpendite igitur quinam contra canones agunt: nosne qui post tanta innocentiae argumenta virum recepimus, an qui triginta sex mansionibus distantes Antiochiæ extraneum quemdam episcopum nominarunt, eumque Alexandriam miserunt militari manu stipatum? Quod ne tunc quidem factum est, cum is in Galliam relegatus esset, futurum autem erat tunc temporis, si revera ille convictus fuisset. Certe in reditu suo vacantem seque exspectantem Ecclesiam invenit.

30. At nunc ignoro qua ratione hæc facta sint. Primum enim, si vere dicendum est, non oportuit, cum ad cogendam synodum litteras misissemus, aliquos judicium synodi prævertere: deinde non decuit hoc adversus Ecclesiam innovari. Qualis enim canon ecclesiasticus, aut qualis apostolica traditio hoc præfert, ut pace agente Ecclesia, ac tot episcopis cum Athanasio Alexandriae episcopo consentientibus, Gregorius mittatur, externus homo, qui non illic est baptizatus, qui complurimis ignotus est, nec a presbyteris, vel ab episcopis, vel a plebe postulatus; sed is Antiochiæ ordinetur, Alexandriam vero, non cum presbyteris vel diaconis urbis, non cum episcopis Egypti, sed cum militibus transmittatur? hoc namque haud sine querela aiebant qui huc venere. Etiam si enim post synodum reus deprehensus fuisset Athanasius, non

in tabella geographica in fronte Athanasii Operum a nobis adornata dispicere licet.

D (87) Vide quæ de significatione vocis καταγνώσκειν supra diximus. Hunc autem locum sic vertendum esse, si revera convictus fuisset, cum ea quæ diximus supra, tum hoc item suadet, quod hæc interpretatio historiae hujus temporis recte consonet. Certum enim est Athanasium non propter objectas Tyri criminationes, ob quas ibi damnatus fuerat, in Galliis exulasse, eas enim ne quidem in medium proferre coram Constantino ausi sunt Eusebiani; sed ob novam ab illis structam calumniam, quod scilicet frumenti commeatum quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum, se prohibitorum comminatus esset Athanasius. Hæc sola causa fuit ejus exsilii, quæ cum mere civilis esset, noluit imperator Constantius Eusebians morem gerere, qui exsilii pænæ omnium ecclesiasticarum gravissimam, nempe depositionem, addere exoptabant.

(88) Ita Reg. et Basil. Editi vero, καταστῆναι.

decut sic præter jus fasque, et contra ecclesiasticum canonem, ordinari quempiam: **118** sed in ipsa ecclesia, ex ipso sacerdotali ordine, ex ipso clero, ab episcopis provinciæ illius constitui oportuit, et nequaquam nunc apostolorum canones violari. Si enim in quemquam vestrum tale quidpiam commissum esset, nonne clamassetis, nonne violatorum canonum vindictam postulassetis? Certe, dilecti, hoc quasi Deo præsentem cum veritate loquimur, ac vobis dicimus: non est hoc pium, nec legitimum, non ecclesiastici juris. Ipsa namque Gregorii in suo ingressu gesta, ordinationis ejus modum indicant. In hisce enim pacis temporibus, ut narrarunt ii qui Alexandria venerunt, et quemadmodum episcopi quoque litteris suis significarunt, ecclesia incendium passa est, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri et ex plebe multilaniati ac vim perpassi, episcopi in carcerem trusi, multi circum circa raptati: sancta mysteria de quibus violatis Macarium presbyterum accusabant, ab ethnicis direpta sunt, et in terram projecta: eoque solum hæc omnia ut Gregorii ordinationem aliqui admitterent; hæc autem significant quinam sint qui canones violant. Nam si legitima fuisset ordinationis, nequaquam præter jus fasque eos cogisset qui sibi obtemperare legitime negabant. Verumtamen, iis ita gestis, scribitis, magnam tum pacem Alexandriae et in Ægypto fuisse: nisi forte pacis ratio mutata sit, et jam hæc pacem appellatis.

31. Illud quoque vobis necessario indicandum putavi, Athanasium nempe affirmasse, Macarium Tyri sub custodia militum remansisse; accusatoremque solum abiisse cum iis qui in Mareoten prolificiebantur, presbyterisque rogantibus ut sibi inquisitioni adesse liceret, id negatum fuisse; interrogationem autem de calice, et de mensa factam esse coram præfecto et ejus cohorte, præsentibus quoque ethnicis et Judæis. Videbatur illud initio incredibile, nisi fuisset ex ipsis actorum monumentis demonstratum, quod nobis admirationi fuit, ut etiam vobis, dilecti, fore existimo. Ac cum presbyteris huic negotio interesse non permitteretur, licet ii mysteriorum ministri sint, apud externum tamen iudicem, præsentibus catechumenis, et quod indignius est, coram ethnicis et Judæis, qui propter odium in christianismum male audiunt (**92**), interrogatio de sanguine et corpore Christi habita est. Nam si omnino scelus perpetratum est, oportuit hoc negotii in Ecclesia a clericis secundum leges examinari, et

(89) His similia vide epist. encyclica supra.

(90) Particula καὶ deerrat in editis, sed eam legit Nannius, et Regius codex habet. Hunc locum sic exprimit Athanasius in epistola encyclica præcedenti: *πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαϊκοὶ ἐξέστησαν.* Hanc rerum Alexandriae in Gregorii intrusione descriptionem gestarum confer sodes cum eadem epistola. De sacris autem mysteriis quæ gentiles indignissime tractarunt, nihil habet Athanasius in epistola encyclica,

A ταῦθα ἐλλόντες· εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ὑπεύθυνος ἦν εὐρεθεὶς ὁ Ἀθανάσιος (**89**), οὐκ ἔδει τὴν κατὰστασιν οὕτω παρανόμως, καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα γενέσθαι· ἄλλ' ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱερατείου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κλήρου, τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπίσκοπους ἔδει καταστήσαι, καὶ μὴ νῦν τοὺς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κανόνας παραλύεσθαι. Ἄρα γὰρ, εἰ καθ' ἑνὸς ὁμῶν ἐγεγόνει τοιαῦτον, οὐκ ἂν ἐβοήθατε, οὐκ ἂν ἠξιώσατε, ὡς παραλελυμένων τῶν κανόνων, ἐκδικηθῆναι; Ἄγαπητοι, ὡς Θεοῦ παρόντος, μετὰ ἀληθείας φθεγγόμεθα καὶ λέγομεν, οὐκ ἔστι τοῦτο εὐσεβές, οὐδὲ νόμιμον, οὐδὲ ἐκκλησιαστικόν. Καὶ γὰρ καὶ τὰ λεγόμενα γεγενῆσθαι παρὰ Γρηγορίου ἐν τῇ εισόδῳ αὐτοῦ δείκνυσιν τὴν τῆς καταστάσεως τάξιν. Ἐν γὰρ τοιοῦτοις εἰρηνικοῖς καιροῖς, ὡς αὐτοὶ οἱ ἐλλόντες ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπήγγειλαν, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησμὸν ὑπέμεινε, παρθένοι ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ (**90**) πολλοὶ τοῦ λαοῦ ἠξίσθησαν, καὶ βίαν πεπόνθησαν, ἐπίσκοποι ἐφυλακίσθησαν, περιεσύρησαν πολλοί· τὰ ἅγια μυστήρια, ἐφ' οἷς ἠτιῶντο Μακάριον τὸν πρεσβύτερον, ὑπὸ ἐθνικῶν διηρπάζετο, καὶ εἰς γῆν κατεβάλλετο, ἵνα τὴν Γρηγορίου τινὲς κατάστασιν δέξωνται· τὰ δὲ τοιαῦτα δείκνυσιν τοὺς παραλύοντας τοὺς κανόνας. Εἰ γὰρ νομίμη ἦν ἡ κατάσταση, οὐκ ἂν διὰ παρανομίας ἠνάγκαζε πειθεσθαι τοὺς νομίμως ἀπειθοῦντας αὐτῷ. Καὶ ὁμῶς, τοιοῦτων γενομένων, γράφετε εἰρήνην μεγάλην γεγενῆσθαι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ· ἐκτὸς εἰ μὴ ἀντιμεταβέβληται τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ τοιαῦτα εἰρήνην ὀνομάζετε.

31. Κάκεινο δὲ ὁμῖν ἀναγκαῖον ἐνόμισα δηλῶσαι, ὅτι Ἀθανάσιος διεθεβαιοῦτο Μακάριον ἐν Τύρῳ ὑπὸ στρατιώτας γεγενῆσθαι, καὶ μόνον τὸν κατηγοροῦν ἀπεληλυθέναι μετὰ τῶν ἀπελθόντων εἰς τὸν Μαρειώτην, καὶ τοὺς μὲν πρεσβυτέρους ἀξιούντας παρῆναι ἐν τῇ ἐξετάσει μὴ συγκεχωρησάσθαι· τὴν δὲ ἐξέτασιν γεγενῆσθαι περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπάρχου καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, παρόντων ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων. Τοῦτο δὲ κατὰ τὰς ἀρχαίας ἀπιστον ἦν, εἰ μὴ καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυτο, ἐφ' ᾧ καὶ ἐθαυμάσαμεν, νομίζω δὲ καὶ ὑμᾶς ἐπιθαυμάζειν, ἀγαπητοί. Πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ἐπιτρέπονται παρῆναι, οἱ καὶ τῶν μυστηρίων λειτουργοὶ τυγχάνοντες, ἐπὶ δὲ ἐξωτικῷ δικαστοῦ, παρόντων κατηγορουμένων, καὶ τό γε (**91**) χεῖριστον, ἐπὶ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων τῶν διαβεβλημένων περὶ τὸν χριστιανισμόν, ἐξέτασις περὶ αἵματος Χριστοῦ καὶ σώματος Χριστοῦ γίνεται. Εἰ γὰρ καὶ ὅλος ἐγεγόνει τι πλημμέλημα, ἔδει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ κληρικῶν νομίμως (**93**) ἐξετάζεσθαι τὰ τοιαῦτα. καὶ quia cum statim post fugam eam conscripserit, nondum omnia rescivisse potuit.

(91) Reg., τό γε, editi, τό τε.

(92) Vel apud Christianos diffamatis.

(93) Reg., νομίμων, quæ vero sequuntur post τὰ τοιαῦτα, illa nempe, καὶ μὴ ὑπὸ ἐθνικῶν, etc., usque ad τοιαῦτα sequens, in editis deerant, et ex manuscriptis, Regio excerpto, exciderant, quod phrases eodem modo in τοιαῦτα desinerent.

μη ὑπὸ ἐθνικῶν τῶν τὸν Λόγον βδελυσομένων καὶ ἄ non ab ethnicis qui Verbum detestantur et veritatem ignorant. Hoc autem flagitium, quantum et cujusmodi sit, vos et omnes animadversuros existimo. Hæc quidem de Athanasio.

32. Περὶ δὲ Μαρκελλοῦ (94), ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράψατε, δηλώσαι ὑμῖν ἐσπούδασα, ὅτι ἐνταῦθα γενόμενος, διεβεβαιώσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθὴ τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα παρ' ὑμῶν· ὁμοῦς δὲ ἀπαιτούμενος παρ' ἡμῶν (95) εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτω μετὰ παρρησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγῶναι μὲν ἡμᾶς, ὅτι μὴδὲν ἐξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ· οὕτως γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠκολούθησε φρονεῖν, ὥσπερ καὶ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία φρονεῖ· καὶ οὐ νῦν ταῦτα πεφρονηκέναι διεβεβαιώσατο, ἀλλὰ καὶ ἔκπαλαι· ὥσπεροῦν καὶ οἱ ἡμέτεροι πρεσβύτεροι, τότε ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γενόμενοι, ἐμαρτύρησαν (96) αὐτοῦ τῇ ὀρθοδόξῃ· καὶ γὰρ καὶ τότε καὶ νῦν κατὰ τῆς αἵρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πεφρονηκέναι διισχυρίσατο· ἐφ' ᾧ καὶ ὑμᾶς ὑπομνήσαι δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μηδεὶς τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ἀποδέχεται, ἀλλὰ βδελύττεται ὡς ἄλλοτριαν τῆς ὑγαινοῦσης διδασκαλίας. Ὁρθὰ τοίνυν αὐτὸν φρονούντα, καὶ ἐπὶ ὀρθοδόξῃ μαρτυρούμενον, τί πάλλιν καὶ ἐπὶ τούτου ἔδει ποιεῖν ἡμᾶς, ἢ ἔχειν αὐτὸν, ὥσπερ καὶ εἶχομεν, ἐπίσκοπον, καὶ μὴ ἀποβάλλειν τῆς κοινωρίας; Ταῦτα μὲν οὖν ἐγὼ, οὐχ ὡς ὑπεραπολογούμενος αὐτῶν γέγραφα, ἀλλ' ἐνεκα τοῦ πιστεῦσαι ὑμᾶς, ὅτι δικαίως καὶ κανονικῶς ἐδεξάμεθα τοὺς ἄνδρας, καὶ μάτην φιλονεικεῖτε· ὑμᾶς δὲ δίκαιόν ἐστι σπουδάσαι, καὶ πάντα τρόπον καμεῖν, ἵνα τὰ μὲν παρὰ κανόνα γενόμενα διορθώσῃς τύχῃ, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι εἰρήνῃν ἔχωσι, πρὸς τὸ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνῃν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παραμεῖναι, καὶ μὴ σχιζέσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομείναι (97). Ὁμολογῶ γὰρ ὑμῖν, τὰ γενόμενα οὐκ εἰρήνης, ἀλλὰ σχίσματος προφάσεις εἰσίν.

33. Οὐ γὰρ μόνον οἱ περὶ Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον οἱ ἐπίσκοποι ἐληλύθασιν ἐνταῦθα, αἰτιώμενοι κατ' αὐτῶν ἀδικίαν γεγενῆσθαι (98), ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἄλλοι ἐπίσκοποι ἀπὸ Θρακίας, ἀπὸ Κοίλης Συρίας, ἀπὸ Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, καὶ πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ὄντες, ἄλλοι δὲ τινες ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν, ἀπήντησαν εἰς τὴν ἐνταῦθα σύνοδον, ἐπὶ πάντων τῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, πρὸς τοῖς ἄλλοις, οἷς ἔλεγον, ὅτι (99) καὶ ἀπωδύσσοντο, βίαν

(94) De Marcelli causa in epistola ad solitarios acturi sumus.

(95) Sic Reg. et Basil. Editi vero, ὑμῶν, mendose.

(96) Id est Vincentius et Vito qui etiam tunc in vivis erant.

(97) Hæc, καὶ μὴ σχιζέσθαι τὰς Ἐκκλησίας, μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομείναι, in editis deerant, ob voces παραμεῖναι et ὑπομείναι, similiter desinentes, omissa. Nos vero ex Reg. et Basil. sumus mutuati.

(98) Reg. γενομένην. Episcopos in variis regionibus ab Ariænis vexatos sæpe nominat Athanasius. Quædam vero ex iis Romam petierint, nonnisi conje-

33. Non enim Athanasius duntaxat et Marcellus episcopi, huc se contulere, ac secum injuste actum esse conquesti sunt; sed etiam complurimi alii ex Thracia, Coelesyria, Phœnicia et Palæstina, et una presbyteri non pauci: atque alii quidam Alexandria, aliique ex aliis partibus, ad synodum huc coactam accessere, qui coram omnibus episcopis congregatis, præter alia in medium prolata, conquesti sunt insuper, Ecclesias vim injuriamque esse

ctando dici queat. Et quidem Asclepam Gazæ in Palæstina ab Eusebianis vexatum Romanæ synodo interfuisse ait Socrates; cuius causa iterum in Sardicensi synodo acta est. Ex Thracia vero testatur idem auctor Lucium Adrianopolitanum, Paulumque Constantinopolitanum pariter adfuisse. At de illis minime convenit inter recentiores, ex quibus nonnulli Paulum Luciumve Romanæ synodo interfuisse negant. Sed de iis commodius in epist. ad Solit. agemus. Ex Thracia item pulsi sunt Olympius Enorum et Theodulus Trajanopolitanus, teste Athanasio in epist. ad Solit. sed an Romam venerint, ignoratur.

(99) Ἴσως ἔτι.

perpassas : ac in suis aliisque Ecclesiis paria iis A quæ Alexandriæ gesta esse affirmarunt, non solum verbo, sed et rebus ipsis. Ex Ægypto quoque et Alexandria nuper cum litteris advenientes presbyteri, laud sine querela et gemitu testati sunt, episcopos complures ac presbyteros, qui ad synodum se conferre vellent, prohibitos fuisse. Aiebant enim post Athanasii discessum, etiam usque ad præsens tempus, episcopos, eosque confessores, plagis laniari, alios in carcere detineri : jamque antiquos præsulés, qui multos annos in episcopatu transegerant, ad ministeria publica tradi : et omnes fere Ecclesiæ catholicæ clericos, et populos, insidiis appeti ac persecutionem sustinere. Nonnullos enim episcoporum, et quosdam fratres, extorres factos dicebant, nulla alia de causa, nisi ut vel inviti cogentur, cum Gregorio, et ejus sectatoribus Ariani, communicare. Ancyrae autem in Galatia, non pauca, sed et iis quæ Alexandriæ gesta sunt paria commissa audivimus, cum ab aliis, tum a Marcello qui illud testimonio suo confirmabat. Ad hæc, tanta tamque atrocia scelera nonnullorum ex vobis, ut nomina eorum taceam, ab accedentibus delata sunt ; ut ego illa scribere veritus sim : quæ vos fortasse didiceritis ab aliis. Etenim hæc potissima mihi scribendi causa fuit, et vos adhortandi, ut huc veniretis : quo et coram hæc audiat, et omnia corrigi **120** et sanari queant. Propterea alacrius accersitos occurrere oportuit, et non recusare : ne si non occurrerent, de jam dictis suspecti haberentur, utpote qui res a se scriptas probare non potuerint.

34. Hæc cum ita delata sint, et Ecclesiæ adeo gravibus premantur malis, ac insidiis appetantur, ut affirmavere qui hæc renuntiabant; quinam sunt qui flammam discordiæ accendunt? nosne qui ista dolemus, et vexatos fratres miseramur, an qui talia perpetrant facinora? Miror enim, cum talis ac tanta rerum perturbatio fuerit in singulis Ecclesiis, quæ causa illis fuit huc properandi, vos tamen scribere, concordiam in Ecclesiis exstitisse. Hæc autem non ad ædificationem Ecclesiæ, sed ad ejus ruinam vergunt : et qui his gaudent, non

(1) Editi, τῆς, mendose. Reg. vero, τὰς Ἐκκλη- D σιὰς.

(2) In epistola ad solitarios inter episcopos Ægyptios qui, Ariani auctoribus, calamitatibus variis sunt affecti, Serapammon confessor in exilium missus dicitur. Potamon vero item confessor cui in persecutione oculus effossus fuerat, tot plagis est laniatus, ut paucis post diebus extinctus sit. Nullus tamen ibi ad ministeria publica traditus memoratur, quia non potuit Athanasius qui hæc ibidem paucis enarrat, singula recensere.

(3) Flagitiorum Ancyrae gestorum invidiam Marcello imponere conantur Ariani episcopi in epistola pseudosynodi Sardicensis, ubi hæc leguntur : *Fuere namque et in Ancyra provinciæ Galatiæ post reditum Marcelli hæretici, domorum incendia, et genera diversa bellorum, nudi ab ipso ad forum trahebantur*

καὶ ἀδικίαν τὰς (1) Ἐκκλησίας πεπονθέναι, καὶ ὁμοίαι τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὰς αὐτῶν, καὶ ἐν ἄλλαις Ἐκκλησίαις γεγενῆσθαι διεβεβαίουτο, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγμασι. Καὶ ἐξ Αἰγύπτου δὲ καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, πάλιν ἐλθόντες νῦν πρεσβύτεροι μετὰ γραμμάτων, ἀπωδύροντο, ὅτι πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι, θέλοντες ἐλθεῖν εἰς τὴν σύνοδον, ἐκωλύθησαν. Μέχρι γὰρ νῦν καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου ἀποδημίαν, ἔλεγον ἐπισκόπους (2) ὁμολογητὰς κατακόπτεσθαι πληγαῖς, καὶ ἄλλους φυλακίζεσθαι, ἤδη δὲ καὶ ἀρχαίους, πλείστον ὅσον χρόνον ἔχοντας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, εἰς λειτουργίας δημοσίας παραδίδοσθαι, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κληρικούς, καὶ λαοὺς, ἐπιβουλεύεσθαι καὶ διώκεσθαι. Καὶ γὰρ καὶ τινες ἐπισκόπους, καὶ τινες ἀδελφοὺς ὑπερορίους ἔλεγον γεγενῆσθαι δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα καὶ ἄκοντες ἀναγκάζωνται κοινωεῖν Γρηγορίῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ Ἀρειανοῖς. Καὶ ἐν Ἀγκύρᾳ δὲ τῆς Γαλατίας (3) οὐκ ὀλίγα γεγενῆσθαι, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ πάλιν τοῖς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν γενομένοις ἠκούσαμεν καὶ παρ' ἐτέρων, καὶ Μάρκελλος δὲ ἑ ἐπίσκοπος διεμαρτύρατο. Πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ τοιαύτας κατηγορίας, καὶ οὕτω δεινὰς κατὰ τινῶν ἐξ ὑμῶν, ἵνα μὴ λέγω τὰ ὀνόματα, οἱ ἀπαντήσαντες εἰρήκασιν, ὃς ἐγὼ μὲν γράψαι παρητησάμην· ἴσως δὲ (4) καὶ ὑμεῖς παρ' ἐτέρων ἀκηκόατε. Διὰ τοῦτο γὰρ μάλιστα καὶ ἔγραψα προτροπόμενος ὑμᾶς ἐλθεῖν, ἵνα καὶ παρόντες ἀκούσητε, καὶ πάντα διορθωθῆναι καὶ θεραπευθῆναι δυναθῆ. Ἐπὶ δὲ τούτων (5) προθυμωτέρως ἔδει τοὺς κληθέντας ἀπαντῆσαι καὶ μὴ παραιτήσασθαι, ἵνα μὴ τῶς ὑποποιοὶ περὶ τὰ λεχθέντα, ἐὰν μὴ ἀπαντήσωσι νομισθῶσιν, ὡς μὴ (6) δυνάμενοι ἐλέγξαι ἃ ἔγραψαν.

34. Τούτων τοίνυν οὕτω λεγομένων, καὶ οὕτως τῶν Ἐκκλησιῶν πασχουσῶν, καὶ ἐπιβουλευομένων, ὡς οἱ ἀπαγγέλλοντες διεβεβαίουτο, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάφαντες; ἡμεῖς οἱ λυπούμενοι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, καὶ συμπάσχοντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς, ἢ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐργασάμενοι; Θαυμάζω γὰρ πῶς, τοιαύτης καὶ τοσαύτης ἐκεί ἀκαταστασίας καθ' ἐκάστην Ἐκκλησίαν οὕσης, δι' ἣν καὶ οἱ ἀπαντήσαντες ἦλθον ἐνταῦθα, γράφετε ὑμεῖς ὁμόνοιαν γεγενῆσθαι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐκ ἐπὶ οἰκοδομῇ τῆς Ἐκκλησίας. ἀλλ' ἐπὶ καθαιρέσει ταύτης γίνεται· καὶ οἱ

presbyteri, et quod cum lacrymis luctuque est dicendum, consecratum Domini corpus ad sacerdotum colla suspensum palam publiceque profanabat, virginesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publice in foro mediaque in civitate, concurrentibus populis, abstractis vestibus, horrenda feditate nudabat. Hæc si revera gesta sint, ab ipsis Ariani perpetrata esse vix est quod dubitemus : quippe quibus solemne erat ejusmodi facinora committere, deque rebus a se gestis episcopos sibi adversantes insimulare.

(4) Particula δέ, quæ in editis deerat, ex Reg. desumpta est.

(5) Editi minus recte, Ἐπὶ δὲ τοῦ. Reg., quem sequimur, Ἐπὶ δὲ τούτων.

(6) Reg., μήτε ὡς.

ἐν τούτοις δὲ χαίροντες οὐκ εἰσὶν εἰρήνης υἱοί, ἀλλὰ ἀκαταστασίας· ὁ δὲ θεὸς ἡμῶν οὐκ ἐστὶν ἀκαταστασίας, ἀλλ' εἰρήνης, Διόπερ, ὡς οἶδεν ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κηδόμενος μὲν καὶ τῆς ὑμῶν (7) ὑπολήψεως, εὐδόκῳ δὲ καὶ τὰς Ἐκκλησίας μὴ ἐν ἀκαταστασίᾳ εἶναι, ἀλλὰ διαμένειν ὡσπερ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἔκωνονίσθη, γράφαι ὑμῖν ταῦτα ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἵνα ἤδη ποτὲ δυσωπήσητε τοὺς διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀπέχθειαν (8) οὕτω διαθεμένους τὰς Ἐκκλησίας. Ἦκουσα γάρ; ὅτι τινὲς εἰσὶν ὀλίγοι οἱ τούτων πάντων αἰτιοὶ τυγχάνοντες. Σπουδάσατε (9) ὡς σπλάγγνα ἔχοντες οἰκτιρμοῦ διορθώσασθαι, ὡς προεῖπον, τὰ παρὰ κανόνα γενόμενα, ἵνα, εἰ καὶ τι προσλήφθῃ, τοῦτο τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ θεραπευθῇ. Καὶ μὴ γράφητε, ὅτι τὴν Μαρκελλοῦ καὶ Ἀθανασίου, ἢ τὴν ἡμῶν ἐλοῦσιν κοινωνίαν· οὐ γὰρ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας καὶμισαδελφίας, τὰ τοιαῦτα γυνώσκοντες. Διὰ τοῦτο οὖν κατὰ τὰ προειρημένα ἔγραψα, ἵνα, μαθόντες, ὅτι οὐκ ἀδίκως ἐδεξάμεθα αὐτούς, παύσησθε τῆς τοιαύτης ἔριδος. Εἰ μὲν γὰρ ἐλθόντων ὑμῶν ἦσαν καταγνωσθέντες, εἰ μὴ εὐλόγους ἀποδείξεις ἔχειν ἐφαίνοντο ὑπὲρ ἑαυτῶν, καλῶς ἂν τὰ τοιαῦτα γεγραφήκατε· ἐπειδὴ δὲ, ὡς προεῖπον, κανονικῶς καὶ οὐκ ἀδίκως τὴν πρὸς αὐτούς ἐσομένην κοινωνίαν, παρακαλῶ ὑπὲρ Χριστοῦ, μὴ ἐπιτρέψητε διασχισθῆναι τὰ μέλη (10) τοῦ Κυρίου μηδὲ τοὺς προλήμμασι πιστεύσητε, ἀλλὰ τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην προτιμῆσατε· οὐ γὰρ ὅσιον οὐδὲ δίκαιον δι' ὀλίγων μικροφυλίαν τοὺς μὴ καταγνωσθέντας ἀπορρίπτειν καὶ λυπεῖν ἐν τούτῳ τὸ Πνεῦμα. Εἰ δὲ νομίζετε δύνασθαι τινὰ κατ' αὐτῶν ἀποδείξει, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτούς ἐλέγξει, ἐλθέτωσαν οἱ (11) βουλόμενοι. Ἐτοίμους γὰρ ἑαυτούς καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐπηγγείλαντο, ὥστε καὶ ἀποδείξει καὶ διελέγξει, περὶ ὧν ἡμῖν ἀπήγγειλαν.

35. Σημάνετε οὖν ἡμῖν, ἀγαπητοί, περὶ τούτου, ἵνα κάκεινοις γράψωμεν, καὶ τοῖς ὀφειλοῦσι πάλιν συναθεῖν ἐπισκόποις· πρὸς τὸ πάντων παρόντων τοὺς ὑπευθύνους καταγνωσθῆναι, καὶ μηκέτι ἀκαταστασίαν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις γενέσθαι. Ἀρκεῖ γὰρ τὰ γενόμενα· ἀρκεῖ, ὅτι παρόντων ἐπισκόπων ἐπίσκοποι ἐξωρίζοντο. Περὶ οὐ οὐδὲ μακρηγορεῖν δεῖ, ἵνα μὴ βαρεῖσθαι οἱ παρόντες τότε δοκῶσιν. Εἰ γὰρ δεῖ (12) τάληθες εἰπεῖν, οὐκ ἔδει μέχρι τούτων φθάσαι, οὐδὲ εἰς τοσοῦτον ἐλθεῖν τὰς μικροφυχίας. Ἔστω δὲ Ἀθανάσιος καὶ Μάρκελλος, ὡς γράφετε, μετετέθησαν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων, τί καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἂν τις εἴποι τῶν ἐκ διαφόρων τόπων, ὡς προεῖπον, ἐλθόντων ἐνταῦθα ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων; Καὶ αὐτοὶ γὰρ πάλιν ἠρπάσθαι ἑαυτούς καὶ τοιαῦτα πεπονθέναι ἔλεγον. Ὁ ἀγαπητοί! οὐκέτι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ λοιπὸν ἐπὶ ἔξορισμῷ καὶ θανάτῳ αἱ χρισταὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν. Εἰ γὰρ καὶ ὄλω, ὡς φατέ, γέγονέ τι

pacis, sed confusionis filii sunt: Deus vero noster non est Deus confusionis, sed pacis. Quapropter, ut mihi conscius est Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, vestrae existimationis curam gerens, exoptans quoque Ecclesias non in perturbatione degere, sed eas ut ab apostolis statutum est permanere; hæc ad vos scribere necessarium duxi; ut nunc tandem illos confundatis, qui ob mutuum inter se odium, Ecclesias eo redigunt. Audivi enim, nonnullos esse, paucos numero, qui horum omnium essent auctores. Operam date ut viscera misericordiae habentes, ea corrigantur, uti supra dixi, quæ contra canonem gesta sunt, ut si quid mali anteverterit, id vestro studio emendetur. Nec mihi scribatis: Marcelli et Athanasii communionem potius quam nostram cooptasti; nam hæc non pacis, sed contentionis et odii fraterni sunt argumenta. Quapropter superiora scripsi, ut certiores facti, eos non injuste a nobis receptos esse, hujusmodi jurgio finem imponeretis. Qui si, vobis huc concedentibus, convicti fuissent, et si non consentaneas rationes pro sua defensione protulissent, jure merito talia scripsissetis. Quandoquidem autem, ut supra dixi, juxta canones et non injuste, cum illis communionem jungimur, obsecro vos per Christum, ne sinatis discendi membra Christi, neu præviis rumoribus fidem habeatis, sed Domini pacem pluris faciatis. Non enim æquum justumque fuerit ob paucorum simultatem, eos qui convicti non sunt, abjicere, et in hoc Spiritum contristare. Quod si arbitramini posse quædam adversus illos probari, ac coram eos conviuci; veniant quibus id placuerit. Nam se paratos fore polliciti sunt, ad ea quæ nobis denuntiaverunt liquido comprobanda.

35. Certiores igitur nos, dilectissimi, de ea re facite, quo et illis, et episcopis huc conventuris rescribamus; ut presentibus omnibus qui rei sunt convincantur; ut ne ulterius perturbatio in Ecclesiis existat. Sat sunt enim res hactenus gestæ; sufficit quoque, in præsentia episcoporum episcopos in exilium actos esse. Qua de re non est prolixior sermo habendus, ne gravari videantur qui tum adfuerunt. Nam si vere dicendum, minime decuit ad hæc usque facinora procedere, aut eousque has dissensiones progredi. Esto, sint Athanasius et Marcellus, uti scribitis, a suis sedibus translati; sed quid de aliis dicatur, cum episcopis tum presbyteris, qui ex diversis locis, quemadmodum dixi, huc se contulere? Nam isti quoque se abreptos, et istiusmodi calamitatibus afflictos esse testati sunt; O dilecti! Non jam ulterius **121** Ecclesiarum judicia secundum Evangelium instituuntur, sed vel ad ex-

(7) Reg., ὑμῶν. Editi vero cum aliis mss., ἡμῶν. Magis arridei Regii lectio.

(8) Ita Reg. Editi vero, ἀπέχθεισαν, mendose.

(9) Reg., καὶ σπουδάσατε. Mox editi, οἰκτιρῶν. Reg., οἰκτιρμοῦ. Infra editi male, τῇ ἡμετέρᾳ σπουδῇ. Reg., ὑμετέρα.

(10) Ita Reg. Editi autem, τὰ μέρη, mendose.

(11) Ot in editis deest, sed in Reg. legitur.

(12) Reg., Εἰ γὰρ δὴ. Paulo infra, vox μικροφυχία non animi demissionem, vel pusillanimitatem significat, ut vertit Nannius, sed simultatem, dissensionem. Eadem sententia hæc vox usu venit infra.

silium, vel ad mortem dantur. Nam si omnino, ut dicitis, aliqua fuit eorum culpa, oportuit juxta ecclesiasticum canonem, et non eo pacto, rem judicari: oportuit omnibus nobis rescripsisse, ut ita ab omnibus, quod justum esset decerneretur. Episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesiae vexatae sunt, sed quas ipsi apostoli per se gubernarunt. Cur autem de Alexandrina potissimum Ecclesia, nihil nobis scriptum est? An ignoratis hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc, quod justum est, decernatur? Sane si qua hujusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc Ecclesiam illud rescribendum fuit. Nunc autem illi, re nobis non indicata, posteaquam quod libuit egero, nos quibus ea crimina explorata non sunt, sibi suffragatores esse volunt. Nequaquam talia sunt Pauli statuta, non haec Patres tradiderunt: sed aliena est ista forma, novum hoc institutum. Obsecro alacriter toleretis; quae enim scribo ad publicum bonum conferunt. Nam quae accepimus a beato Petro apostolo, ea vobis significo; non scripturus tamen, quod nota apud omnes ea esse existimem, nisi quae gesta sunt nos conturbassent. Episcopi abripiuntur et e suis sedibus pelluntur: alii aliunde eorum vice constituuntur: alii vero insidiis appetuntur: ita ut populi de abreptis doleant, submissos recipere cogantur; ut quos exoptant non requirant, quos autem nolunt, inviti recipiant. Rogo vos ne ultra hujusmodi res agantur: imo potius contra eos scribite qui talia moliantur, ne deinceps ita vexentur Ecclesiae, neve quis episcopus aut presbyter contumeliam patiat: aut contra animi sui sententiam (ut nobis indicatum est), quis facere cogatur; ne apud ethnicos risum moveamus, ac in primis, ne Deum ad iram concitemus. Unusquisque enim nostrum in die iudicii rationem suorum in hac vita operum redditurus. Utinam omnes secundum Deum sentiant, ut et Ecclesiae episcopis suis receptis, perpetuo gaudeant in Christo Jesu Domino nostro, per quem gloria Patri in saecula saeculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, charissimi ac desideratissimi fratres.

36. Haec postquam synodus Romae congregata per Julium Romanum episcopum scripsisset, cum rursus Eusebii impudenter se gererent, Ecclesiam perturbarent, ac multis pararent insidias, religiosissimi imperatores Constantius et Constans de iis certiores facti, jusserunt Occidentis et Orientis episcopus Sardicam convenire. Interim Eusebius mortem obiit. Porro plurimis undique convenienti-

(13) Quod ait Julius eas Ecclesias ab Arianis vexatas fuisse quas ipsi apostoli per se gubernassent, ad solam Alexandrinam referri videtur: quippe quae a Marco priimum, ut vulgaris fert opinio, Petro ordinante, administrata fuit. Viros autem apostolicos, et apostolorum discipulos, apostolos interdum ab antiquis vocari omnibus compertum est. Unde conjectare liceat ipsum Marcum a Julio pontifice apostoli nomine subindicari, quod eruditorum iudicio permittatur.

εις αυτούς ἀμάρτημα, ἔδει κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, καὶ μὴ οὕτως γεγενῆσθαι τὴν κρίσιν· ἔδει γραφῆναι πᾶσιν ἡμῖν, ἵνα οὕτως παρὰ πάντων ὀρίσθῃ τὸ δίκαιον. Ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν οἱ πάσχοντες, καὶ οὐχ αἱ τυχοῦσαι Ἐκκλησίαι αἱ πάσχουσαι (13), ἀλλ' ὡν αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι δι' ἑαυτῶν καθηγῆσαντο. Διὰ τί δὲ περὶ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας (14) μάλιστα οὐκ ἐγράφητο ἡμῖν; Ἥ ἀγνοεῖτε, ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γράφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἐνθεν ὀρίζεσθαι τὰ δίκαια; Εἰ μὲν οὖν τι τοιοῦτον ἦν ὑποπευθέν ἐν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ, ἔδει πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἐκκλησίαν γραφῆναι· νῦν δὲ οἱ ἡμᾶς μὴ πληροφόρησαντες, πρᾶξαντες δὲ αὐτοὶ ὡς ἠθέλησαν, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγόνοντας βούλονται συμψήφους εἶναι. Οὐχ οὕτως αἱ Παύλου διατάξεις, οὐχ οὕτως οἱ πατέρες παραδεδώκασιν· ἄλλος τύπος ἐστὶν οὗτος, καὶ καινὸν τὸ ἐπιτήδευμα. Παρακαλῶ, μετὰ προθυμίας ἐνέγκατε· ὑπὲρ τοῦ κοινῆ (15) συμφέροντός ἐστιν ἃ γράψω· ἃ γὰρ παρελήφαμεν κηρὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ταῦτα καὶ ὑμῖν δηλώ· καὶ οὐκ ἂν ἐγράφα, φανερά ἡγούμενος εἶναι ταῦτα παρὰ πᾶσιν, εἰ μὴ τὰ γενόμενα ἡμᾶς ἐτάραξεν. Ἐπίσκοποι ἀρπάζονται καὶ ἐκτοπιζονται· ἄλλοι δὲ ἀλλαγθὲν ἀντιτίθενται, καὶ ἄλλοι ἐπιβουλεύονται· ὥστε ἐπὶ μὲν τοῖς ἀρπασθεῖσιν αὐτοὺς πενθεῖν, ἐπὶ δὲ τοῖς πεμπομένοις ἀναγκάζεσθαι, ἵνα, οὓς μὲν θέλουσι, μὴ ἐπιζητῶσιν, οὓς δὲ μὴ βούλονται, δέχωνται. Ἄξιῷ ὑμᾶς μηκέτι τοιαῦτα γίνεσθαι, γράψατε δὲ μᾶλλον κατὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, ἵνα μηκέτι τοιαῦτα πάσχωσιν αἱ Ἐκκλησίαι, μηδὲ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ὕβριν πάσχη, ἢ παρὰ γνώμην, ὡσπερ ἐδήλωσαν ἡμῖν, ἀναγκάζηται τις ποιεῖν, ἵνα μὴ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσι γέλωτα ὀφλησωμεν, καὶ πρὸ γε πάντων, ἵνα μὴ (16) τὸν Θεὸν παροξύνωμεν. Ἐκαστος γὰρ ἡμῶν ἀποδώσει λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως περὶ ὧν ἐνταῦθα ἔπραξε. Γένοιτο δὲ πάντα κατὰ Θεὸν φρονῆσαι, ἵνα καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἀπολαβοῦσαι, χαίρωσι εἰς παντός ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐβρῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι ἀδελφοί (17).

36. Ταῦτα τῆς ἐν Ῥώμῃ συνόδου γραφᾶς διὰ Ἰουλοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπειδὴ πάλιν ἠναίσχοντουν οἱ περὶ Εὐσέβιον, τὰς τε Ἐκκλησίας ἐτάραττον, καὶ πολλοῖς ἐπεβούλευον, μαθόντες οἱ θεοφιλέστατοι βασιλεῖς Κωνσταντίος καὶ Κωνσταντος, ἐκέλευσαν τοὺς τε ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους συναλεθῆναι εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν. Ὁ μὲν οὖν Εὐσέβιος (18) ἐν τῷ μεταξὺ τετελεύτηκε· πλείστων δὲ

(14) Ita Reg. Editi vero, Ἀλεξανδρέων πόλεως.

(15) Reg., κοινού.

(16) Ἴνα μὴ in editis deest. Nos ex Reg. sumpsimus.

(17) Haec, τέλος τῆς ἐπιστολῆς Ἰουλοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, finis epistolae Iulii episcopi Romani, quae in editis legebantur, a Reg. et Basil. abstulit.

(18) Socrate l. II, c. 42, et Sozomeno l. III, c. 2. auctoribus, obiit Eusebius Iulii litteris nondum acceptis, atque adeo anno 342, sed iis refragari

πανταχόθεν συναλθόντων, ἡμεῖς μὲν προκαλούμεθα τοὺς κοινωνοὺς (19) τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς χριστὸν. Ἐκεῖνοι δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ἃ ἔπραξαν, καὶ βλέποντες τοὺς ἀνελθόντας κατηγόρους αὐτῶν, ἐφοβοῦντο τὴν χριστῶν· καὶ γὰρ πάντων καθαρῶς ἀπαντησάντων, αὐτοὶ πάλιν ἐπήγοντο μεθ' αὐτῶν κόμητας (20), Μουσωνιανὸν, καὶ Ἡσύχιον τὸν Καστρήσιον, Ἰν', ὡς περ εἰώθεισαν, τῇ ἐκείνων ἐξουσίᾳ, ταῦθ' ἄπερ ἐβούλοντο πράξωσιν. Ἐπειδὴ δὲ χωρὶς κομητῶν ἡ σύνοδος ἦν, καὶ στρατιώτης οὐδεὶς ἐγίνετο μέσος, ἐταράχθησαν πληγέντες ὑπὸ τοῦ συνειδότητος. Οὐκέτι γὰρ ὡς ἠθέλον ἐκρίνοντο, ἀλλ' ὡς ὁ (21) τῆς ἀληθείας ἀπήτει λόγος. Ἐπὶ πολὺ τοίνυν ἡμῶν προκαλουμένων, καὶ τῆς συνόδου τῶν ἐπισκόπων προκαλούσης αὐτοῦς (22), καὶ λεγούσης· « Ἦλθετε κριθῆναι, διὰ τί τοίνυν ἐλθόντες ὑποποδίζετε; Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς ἢ μὴ ἐλθεῖν, ἢ ἐλθόντας μὴ κρύπτεσθαι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν φέρεται μεγίστην κατάγνωσιν. Ἰδοὺ, πάρεσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον, οὓς ἀπόντας διεβάλλετε, Ἰν', εἰ τι νομίζετε (23) ἔχειν, διελέγξτε τούτους παρόντας· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, προσποιεῖσθε δὲ μὴ βούλεσθαι, δῆλοι ἐστε συκοφάνται, καὶ ταύτην ὑμῖν ἡ σύνοδος δίσει τὴν χριστῶν. » Οἱ δὲ ταῦτα ἀκούσαντες, καὶ καταγινώσκοντες ἑαυτῶν (ἦδεισαν γὰρ ἃ ἔπραξαν, καὶ ἐπλάσαντο καθ' ἡμῶν), ἠσχύνθησαν ἀπαντῆσαι, πολλὴν καὶ ἀνρεπὴ καθ' ἑαυτῶν τὴν συκοφαντικὴν ἐλέγξαντες. Ἡ τοίνυν ἀγία σύνοδος, καταγνοῦσα τῆς ἀνρεπότητος καὶ ὑπόπτου φυγῆς ἐκεῖνων, ἐδέξατο ἡμᾶς εἰς ἀπολογία. Διηγησαμένων δὲ ἡμῶν διὰ μαρτύρων καὶ ἀποδείξεων τὰ πραχθέντα καθ' ἡμῶν, ἐθαύμασαν καὶ ἀπαντες ἐπέγνωσαν, ὅτι διὰ τοῦτο εἰκότως ἐφοβήθησαν τὴν σύνοδον, ἵνα μὴ εἰς πρόσωπον ἐλεγχθῶσιν· Ἐλεγόν τε· Ἰσως νομίζοντες μὴ παραγίνεσθαι τοὺς περὶ Ἀθανάσιον, ἀπήντησαν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου γε, ἰδόντες αὐτοὺς παρῆρσιζομένους, καὶ προκαλουμένους τὴν χριστῶν, φεύγουσιν. Ἡμᾶς μὲν οὖν ἀπεδέξαντο ὡς ἀδικηθέντας καὶ μάτην διαβληθέντας, καὶ ἐκύρωσαν ἐπι μᾶλλον εἰς ἡμᾶς τὴν τε κοινωνίαν καὶ ἀγάπην (24)· τοὺς δὲ κοινωνοὺς καὶ ἀναιδεστέρους γενομένους τῆς Εὐσέβιου κακουργίας καθέλιον, Θεόδωρον ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσον ἀπὸ Νερωνιάδος (25), Ἀκάκιον ἀπὸ Καισαρείας, Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Παννονίας, καὶ Μηνόφαντον ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον ἀπὸ Λαοδικείας. Καὶ ἔγραφαν τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπισκόποις, καὶ τῇ ἐκάστου τῶν ἀδικηθέντων παροικίᾳ (26), ταῦτα·

videtur Athanasius. Hanc rem alias fusius agemus.

(19) Sic Reg., et ita legendum suadet similis locus infra. Editi, κοινωνικούς.

(20) Reg., κόμητας. Mox idem, Καστρήσιον. Paulo post Reg., ἄπερ βούλονται. Mox idem de more, χωρὶς κομητῶν.

(21) In editis artic. ὁ δεest. In Reg. vero legitur.

(22) Editi, προκαλούσης αὐτούς, et ita legisse videtur Nannius qui vertit eos... accesseret. At Reg. ἀποστελλούσης πρὸς αὐτούς, non incommode.

(23) Reg., νομίζετε.

A bus, Eusebii socios provocavimus ad iudicium. Illi vero quibus prae oculis essent sua facinora, conpunctis quoque suis accusatoribus qui advenerant, iudicium reformidabant. Etenim cum omnes sinceram mente accederent; illi rursus comites Musonianum, et Hesychium Castrensium secum adduxere, ut pro sua consuetudine, illorum potestate freti, quod liberet perficerent. Cum autem absque comitibus synodus celebraretur, ac nullus ibi miles interesset, percussi a sua conscientia consternati sunt. Non enim amplius pro sua libidine iudicabantur, sed ut veritatis ratio postulabat. Nobis igitur iterum atque iterum provocantibus et episcoporum synodo eos his verbis accersente :

« Huc accessistis ut ad iudicium vos sisteretis, cur itaque postquam venistis, vos subducitis? Oportuit enim aut non accedere, aut postquam accessistis, non subterfugere; hoc enim maximum est contra vos argumentum. En adsunt Athanasius et socii quos absentes calumniati estis; ut si quid dicendum habere putetis, praesentes coarguat. Sine, cum non possitis, vos nolle simulatis, aperte syeophantæ estis, et hanc vobis synodus feret sententiam. » Quibus auditis illi, sua se damnante conscientia (sciebant enim quæ fecerant, et quæ adversum nos conflixerant), accedere veriti sunt; sicque ingentem ac fœdam calumniam suam palam fecere. Sancta ergo synodus animadversa eorum turpi atque suspecta fuga, nos admisit ad defensionem. Cum autem, testibus firmisque probationibus adhibitis, quæ contra nos gesta fuerant, retulissemus, admiratione capti sunt: omnibusque palam fuit, jure merito eos synodum reformidasse, ut ne coram convincerentur. Tum aiebant: Eo fortasse ex Oriente venerunt, quod Athanasium cum suis putarent non accessurum: siquidem cernentes eos rebus suis confidere ac in jus provocare, fugam faciunt. Nos igitur, utpote injuria affectos ac de falsis criminibus accusatos, receperunt; firmiorique sententia nos ad communionem et agapen admittendos decreverunt. Illos autem qui Eusebii scelerum sese consortes etiam illo impudentiores exhibuerant, condemnarunt, Theodorum nempe Heracleæ episcopum, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ, Stephanum Antiochiæ, Ursacium et

D Valentinum in Pannonia episcopos, Menophantum Ephesi, et Georgium Laodicæ. Scripseruntque omnibus ubique terrarum episcopis, et ad singulas eorum paræcias qui injuriam passi fuerant, his verbis:

(24) Ad agapen, id est ad convivium fidelium. De qua voce fusius pertractant Suicerus, Cangius et alii complurimi.

(25) Νερωνιάδος. In Hilarii fragmentis legitur, Narcissus Irenopolis, sed mendose pro Nereopolis.

(26) Παροικία. Hæc vox interdum sumitur pro dioecesi, ut hoc loco et alias sæpissime apud Athanasium, interdum pro quadam Ecclesia peculiari, ut infra cernere est, ubi Mareotes παροικία nuncupatur. Vide Valesium in Notis ad Euseb., p. 4, et Sirmundum. Hujus vocis frequens est usus apud Patres.

EPISTOLA SYNODI SARDICÆ CONGREGATÆ. Α ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΕΝ ΣΑΡΔΙΚΗ ΣΥΝΑΧΘΕΙΣΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, ex urbe Roma, ex Hispaniis, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, ex Epiris, Thracia, Rhodope, Palæstina, Arabia, Creta et Ægypto: presbyteris et diaconis, et universe sanctæ Dei Ecclesiæ Alexandriæ commoranti, dilectis fratribus in Domino salutem.

37. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, exsecrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocia in exitum potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ **123** doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exsilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt: quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere: imo animadvertentes, se non vera posse eorum rerum proferre argumenta; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium episcoporum accedere. Atque hinc æquitas iudicii fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit: qui non temerario consilio, sed cum debita accusatione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communionem fratris nostri Athanasii relictum: quippe qui octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, et per litteras suas, Eusebianos, non recto iudicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, communionem firmam statimque fecerunt. Illud quoque vestra charitas animadvertat; cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, uti supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se iudicio sisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus iudicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim, ut innocentem quasi reum a nostra communionem eiceremus: non advertentes

(27) Reg., Δακίας, et recte quidem. Editi, Δακίων. Mox, Σισκίας. Sunt qui Θουσκίας legendum existimant: sed omnes cum editi tum mss. Σισκίας habent, et ita legendum esse constat; nam initio hujus Apologiæ Athanasius in numero provinciarum quarum episcopi Sardicam convenuerant, Sisciam reponit.

(28) Κατ' δεστ in Reg. In aliis vero legitur.

(29) Reg., πάντας, rectius quam editi, qui πάν-

Ἡ ἍΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Συρδικῇ συναχθεῖσα ἀπὸ Ρώμης, καὶ Σπανίων, Γαλιῶν, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπυλίας, Ἀφρικῆς, Συρδωνίας, Παννονίων, Μυσίων, Δακίας (27), Νωρίκου, Σισκίας, Δαρδανίας, ἄλλης Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλλίας, Ἀχαΐας, Ἡπειρών, Θράκης καὶ Ῥοδῶνης, καὶ Παλαιστίνης, καὶ Ἀραβίας, καὶ Κρήτης, καὶ Αἰγύπτου· πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ πάση τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικούσῃ, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

37. Καὶ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαθείας ὑμῶν, οὐκ ἠγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερόν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμου τῶν Ἀρειανῶν αἰρέσεως προστάται πολλὰ καὶ δεινὰ, μᾶλλον δὲ καὶ (28) ἐπ' ὀλέθρου τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς ἢ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμηχανῶντο. Αὕτη γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρου γεγῶνασι προθέσεως, ὅπως πάντας (29) τοὺς ὁποιδῆποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων αὐτοῖς παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπόνηον. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν (25) Ἀθανασίου τὴν καθαρότητα βία καὶ τυραννίδι συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἐπιμελής, οὔτε μετὰ πίστεως, οὐθ' ὄλως δικαία γέγονεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις. Διόπερ οὐδὲ θαρρόυντες, οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρόνυσαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδείξειν ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν (30) πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι. Ἐκ δὲ τούτου φανερὰ καὶ δικαία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἰουλοῦ· οὐ γὰρ ἀσκεπεῖ βεβούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὤρισεν, ὥστε μὴδὲ ὄλως διστάσαι (31) περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου. Εἶχε γὰρ ἐπισκόπων ὀγδοήκοντα ἀληθεῖς μάρτυρας· εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων ἑαυτοῦ καὶ διὰ γραμμάτων μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπεριδομένους. Ὅθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπίσκοποι, τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκεινο δὲ ὑμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω· ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὲ, καθὰ προείπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων ἐντολῶν (32) ὑπεμνήσθησαν οἱ τῆς ἐφῆας, καὶ ἐκλήθησαν

τως habent.

(29) Vulg., ὑμῶν. Editi.

(30) Basil., Σερδῶν, quo item modo alias legitur. Reg., Σαρδῶν, cum gravi accentu.

(31) Reg., διστάξαι.

(32) Reg., δι' ἀγράφων ἐντολήν. Mox idem ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. In editis παρ' ἡμῶν ὥστε desunt.

παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. Ἄλλ' ἐκείνοι ὑπὸ τῆς Α
 συνειδήσεως καταγινωσκόμενοι, ἀπρεπέσι χρώμενοι
 προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἡξίου γὰρ τὸν
 ἀθῶον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας
 ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες, ὡς ἀπρεπῆς, μᾶλλον δὲ
 ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ
 Μαρτυρῆ γενόμενα ὑπὸ παμπόνηρων καὶ ἐξωλεστώτων
 τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἂν τις ἐπίστευεν οὐδὲ τὸν
 τυχόντα βαθμὴν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μονομέ-
 ρειαν πεπεράχθαι (33). Οὔτε γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν
 Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὔτε Μακάριος ὁ πρεσβύτε-
 ρος ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. Καὶ ὁμοίως
 ἢ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἢ γενο-
 μένη, πάσης ἀισχύνης ἦν μεστὴ· πῆ μὲν γὰρ ἐθνικοί,
 πῆ δὲ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἅπερ Ἰσαίην,
 εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἅπερ παρ' αὐτῶν μεταθήκασι, B
 ψεύσωνται. Καὶ γὰρ καὶ ὑμῶν (34) τῶν πρεσβυτέρων
 φρονιζόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου,
 καὶ βουλομένων παρῆναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν
 ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδεὶς λόγος
 γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ὑμᾶς παρῆναι, ἀλλὰ
 καὶ μεθ' ὁβρεως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φα-
 νερά πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἢ συκοφαντία,
 ὁμοίως, ἀναγινωσκομένων τῶν ὑπομνημάτων, εὖρομεν
 αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκο-
 φαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα
 τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγοντα ἑαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν.
 Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι
 διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ἣ Μακάριον
 σοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἑαυτὸν· καίτοι τῶν περὶ
 Ἰσχύραν καὶ προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

38. Κάκεινη δὲ πᾶσι φανερά καθέστηκε ἢ συκο- C
 φαντία καὶ διαβολή, ἣν ἠτιάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφα-
 σαν γὰρ καὶ κατεδόξαν, φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθα-
 νάσιον, καὶ ὡς Ἀρσενίου τινα Μελετιανὸν ἐπίσκοπον
 ἀνηρηκέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῶ στεναγμῷ καὶ πεπλα-
 σμένοις δάκρυσι ὑπεκρίνοντο, καὶ ἤξιον τοῦ ζῶντος
 ὡς θεοηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. Ἄλλ' οὐκ ἄγνωστα
 γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων. Ἐγνώσαν γὰρ ἅπαν-
 τες (35), ζῆν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσι ἐξ-
 ετάζεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἐώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα
 εὐχαρεῖς διελεγομένους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις
 (αὐτὸς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδείκνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀν-
 ηρησθαι μηδὲ θεοηκέναι), ὁμοίως οὐκ ἠσύχασαν, ἀλλ'
 ἐτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέρας συκοφαντίας
 ἐπεζήτησαν, ἵνα πάλιν μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι (36)
 τὸν ἄνθρωπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐταράχθη D
 ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παρῆ-
 σία χρώμενος, προεκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτούς·
 καὶ ἡμεῖς δὲ ἠυχόμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἔλθεῖν
 αὐτοὺς εἰς τὴν κρίσιν, καὶ, ἅπερ δύναται, διελέγξαι.
 Ὡς τῆς πολλῆς πλεονεξίας ἢ τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας!
 μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τάληθὲς εἰπεῖν, ὡ κακῆς καὶ ὑπευ-

quam indecens, imo potius quam impossibile illud
 esset. Quin et monumenta in Mareote edita, a sce-
 leratissimis et perditissimis quibusdam adolescen-
 tibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum
 quispiam contulisset, una solum e partibus præsente
 facta fuisse constabat : nam neque frater noster
 Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accu-
 satus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio
 seu potius fraudulenta subjectio, omni turpitudinis
 plena erat; nam cum ethnici, tum catechumeni
 interrogabantur, non ut quæ scirent dicerent, sed
 ut quæ ab illis didicerant falso proferrent. Siqui-
 dem et vestrum presbyterorum, qui absente epi-
 scopo rei curam gerebatis, ac voluistis quæstioni
 interesse, et veritatem patefacere, mendaciaque
 refutare, nulla est habita ratio : neque enim vos
 adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt.
 Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus
 comperta sit, attamen dum monumenta illa lege-
 rentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum
 Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in mer-
 cedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus, ca-
 lamniam suam coarguere. In iisdem enim monu-
 mentis narrabat ipse Ischyras, se qua hora Maca-
 rium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum
 jacuisse : licet e contra Eusebiani scribere ausi sint,
 Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse et
 oblationem fecisse.

ἐηλυθῆναι εἰς τὸ κελλῖον ἑαυτοῦ διεβεδαιούτο, νο-
 εὔσεβιον γράψαι τομησάντων ἐστάναι τότε τὸν

38. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia
 et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim,
 et magnis clamoribus affirmabant, cædem Athana-
 sium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletia-
 num episcopum occidisse, quam rem simulato ge-
 mitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantes
 viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi.
 Sed non latuit 124 eorum vafrities : omnibus
 enim compertum fuit hominem vivere, et inter vi-
 vos numerari : et cum conspicerent illi ad omne
 scelus prompti viri, se mendacii convictos : Ipse
 enim Arsenius vivus, se minime occisum aut mor-
 tuum esse palam fecit; nihilo tamen magis quie-
 runt, sed alias sycophantias prioribus addendas
 quæsiere, ut quibusvis machinis adhibitis, homi-
 nem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti?
 Nequaquam perterritus est frater noster Athana-
 sius, sed iterum magna usus fiducia, eos in jus pro-
 vocabat : nos quoque rogavimus hortatique sumus,
 ut iudicio se sisterent et, si possent, hominem con-
 vincerent. O magnam arrogantiam! o ingentem
 superbiam! aut potius, si vere dicendum est, o ma-

ζεσθαι, quæ loquendi formula infra quoque usave-
 nit. Cicero pro Quintio : ne numeretur inter vi-
 vos.

(36) Idem Reg., διαβάλλωσι. Alias sycophantias ab
 Eusebianis objectas vide supra in epistola Alexan-
 drinæ synodi.

(33) Reg., μονομεριαν πεπεράχθαι.

(34) Reg., ὑμῶν. Alii cum editis, ἡμῶν, perperam.
 Nannii versio sic habet : *Nulla enim nostri ratio ha-
 bita est, qui presbyteri sumus Athanasii. Quasi vero
 omnes episcopi Sardiæ coacti Athanasii presbyteri
 fuerint.*

(35) Reg., πάντες. Mox, καὶ ἐν τοῖς ζῶσι ἐξετά-

lam, et crimine obnoxiam conscientiam! quod sane A nulli non exploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et atrociora tolerastis, multas quoque contumelias et injurias sustinuit catholica Ecclesia: sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit⁷⁹. Quare si quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco sit; nam istiusmodi afflictiones pars sunt martyrii, et hujusmodi vestræ confessiones et tormenta sua mercede non carebunt: sed certaminis præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide potissimum decertate, necnon pro innocentia Athanasii episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ vestræ securitati B conducebant: sed ea curavimus, ea egimus, quæ charitatis ratio postulat. Fratrum quippe nostrorum afflictionem vicem dolemus, et illorum afflictiones nostras arbitramur.

39. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei amantissimos imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affligantur dimitti jubeant, decernantque, ut ne quis judicium, quorum officium est popularia solum curare, clericis judicet, aut ullatenus in posterum, occasione curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis molitur: sed ut quisque citra persecutionem aut vim vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam agat, ac cum quiete et pace catholicam et apostolicam sectetur fidem. Porro vestram unanimitate monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi judicio damnatum depositumque fuisse, tamen si revera nunquam is ut episcopus sit habitus. Iestrum igitur episcopum Athanasium redeuntem, cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti, et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communione desistant, ac deinceps sese Ecclesiæ catholicæ conjungant.

⁷⁹ Matth. x, 22.

(37) Quæ in editis sequebantur post ἴδια ἡγούμεθα, pertinent ad sequentem epistolam, ut infra monemus.

(38) Hæc, χωρὶς τινος διωγμοῦ, in editis deerant, non sumus ex Reg. et Basil. mutuati.

(39) Reg., ὑπὸ τῶν.

(40) Οὐδεπώποτε uno verbo. In Reg. melius quam editi, οὐδὲ πώποτε.

(41) Quæ sequuntur post τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ad hanc epistolam pertinere, nec sequenti addenda esse, monet Regii codicis scriptor, qui præposito asterisco, et inferius deinde altera nota apposita, sic habet, ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τούτου ἔχει κατὰ προσθήκην αὐτῆ ἡ ἐπιστολὴ τῆς μετ' αὐτῆς, ἣσυν τῆς πρὸς πάντας ἐπισκόπους, id est,

θύνου συνειδῆσεως! τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. Ὅθεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομιμνήσκομεν καὶ προτραπέμεθα ὑμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεινὰ καὶ χαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὕβρεις καὶ ἀδικίας ὑπέμεινεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλ' ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὕτως σωθήσεται. Διόπερ κἂν ἔτι ποιεῖν τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, ἡ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω· τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα μέρος ἐστὶ μαρτυρίου, καὶ αἱ τοιαῦτα ὑμῶν ὁμολογίαι καὶ αἱ βάσανοι οὐκ ἄμισθοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐπαθλα. Διότι μάλιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγαινούσης πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γὰρ οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ πεποιθήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμπάσχομεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ ἐκείνων παθήματα ἴδια ἡγούμεθα (37).

39. Διόπερ ἀνηγάχαμεν, καὶ ἤξιώσαμεν τοὺς εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλεῖας, ὅπως ἡ φιλανθρωπία αὐτῶν καὶ τοὺς ἐτι κάμνοντας καὶ πιεζομένους ἀνεθῆναι κελεύσῃ, καὶ προστάξωσι μηδένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικούς, μήτε ὄλως τοῦ λοιποῦ, προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπιχειρεῖν τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος διωγμοῦ (38), χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὐχεται καὶ βούλεται, ζῆ, καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρήνης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρχεται. Γρηγόριος μέντοι ὁ παρανόμως παρὰ τῶν (39) αἰρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεῖς· καὶ τοῦτο γὰρ γνωσκέτω ὑμῶν ἡ ὁμοφυλία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς πάσης συνόδου καθηρέθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδεπώποτε (40) οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὄλως γενόμενος ἐνομισθῆ. Χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελεύσαμεν. Ὅθεν καὶ παραινόμεν πᾶσι τοῖς, ἧ διὰ φόβον ἢ διὰ περιδρομὴν τινων, κοινωνήσασι Γρηγορίῳ, ἵνα νῦν, ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, καύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μισαρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ D καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ (41).

quæ ab hac nota usque ad sequentem habentur, ad hanc epistolam pertinent, nec in subsequenti ad omnes episcopos leguntur. Nimirum amanuensis cum eas epistolas fere similes adverteret, priorem tantum descripsit, quibusdam quæ in secunda duntaxat legebantur ad marginem additis, ne exciderent, monetque vicissim, ea quæ sequuntur post τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, priori solum, et nequaquam subsequenti esse ascribenda. Suhodorari tamen licet quædam verba quæ ad sequentem epistolam pertinerent, eorumdem negligentia in priori remansisse nullo discrimine distincta: itemque nonnulla hanc primam spectantia, subsequenti falso ascribi; sed levioris momenti res est.

40. (Ἐπειδὴ δὲ ἔγνωμεν (42), ὅτι καὶ Ἀφθόνιος, Ἄφθονιον, καὶ Παῦλος, καὶ Πλουτίων, οἱ συμπεροσβύτεροι ἡμῶν, συσκευῆν καὶ αὐτοὶ πεπόνθασιν ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, ὥστε τοὺς μὲν ἐξορισμοῦ πειραθῆναι, τοὺς δὲ καὶ θανάτων ἀπειλὰς διαπεφευγῆναι· τούτου ἕνεκεν καὶ περὶ τούτου δηλώσαι ὑμῖν ἀναγκαῖον ἠγησάμεθα, καὶ ἀθύους ἀπαλύσασμεν, εἰδότες, ὅτι πάντα τὰ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον κατὰ τῶν συσκευασθέντων ὑπ' αὐτῶν γέγονεν. Ἐπρεπε μὲν (43) οὖν τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, περὶ αὐτῶν ὡς περὶ ἰδίου ἰδίοις ὑμῖν δηλῶσαι· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ πλείονος μαρτυρίας καὶ τὴν ἀγίαν σύνοδον ἠθέλησεν ὑμῖν γράψαι, διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεβαλλόμεθα, ἀλλὰ καὶ σημάσαι ὑμῖν ἐσπουδάσαμεν, ἵν' ὥσπερ ἡμεῖς, οὕτω καὶ ὑμεῖς αὐτοὺς ἀποδέξησθε· ἄξιον γάρ καὶ αὐτοὶ ἐπαίνου, ὅτι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ αὐτοὶ ἠξιώθησαν παρὰ τῶν αἰρετικῶν ὕβριν ὑπομείναι.) Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ παρὰ τῆς ἀγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ τῶν προϊσταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, γινώσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων ἀπεστελλομένων γὰρ ὑμῖν, ἵνα (44) καὶ ἐκ τούτων γινῶτε, ὅτι ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παροραῖ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας (45).

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ Θεοῦ χάριτι ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα τοῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόποις καὶ συν-
 λειτουργοῖς, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

41. Καὶ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαβείας ὑμῶν (46), οὐκ ἠγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμου τῶν Ἀρειανῶν αἰρέσεως προστάται, πολλὰ καὶ δεινὰ, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἢ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐμηχανῶντο. Αὕτη γάρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρου γεγόνασι προθέσεως, ὅπως πάντας τοὺς ὀποιδήποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν Πατέρων παραδοθεισαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. Τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπόνουν. Ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελ-

40. (Cæterum quia cognovimus Eusebianos in Aphthonium, 125 Athanasium quoque Capitonis filium, Paulum et Plutionem compresbyteros nostros, conspirationem fecisse, ita ut alii quidem in exsilium missi sint, quidam mortis minis perterriti aufugerint; idcirco vobis declarandum duximus, etiam illos a nobis receptos, et innoxios esse declaratos; quod probe sciremus, omnia quæ ab Eusebianis adversus orthodoxos gesta sunt, ad gloriam et commendationem eorum quos illi calumniati sunt vergere. Decebat quidem episcopum vestrum, comministrumque nostrum Athanasium, de his, ut de propriis propriis, vos certiores facere, sed quoniam firmiter testimonii causa, ipsam sanctam synodum vobis scribere exoptavit; ideo nihil super sedendum rati, hæc vobis quam primum significare curavimus; ut quemadmodum nos, ita vos quoque illos recipiatis; laudem enim ipsi merentur, quoniam propter suam in Christum pietatem digni habitusunt ab hæreticis contumeliam pati.) Quenam autem a sancta synodo decreta sunt contra Arianæ hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchati sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis; ea enim ad vos misimus, ut hinc notum sit vobis, Ecclesiam catholicam non dissimulenter agere cum iis qui in se scelera perpetrarint.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, iis qui in Ægypto et Libya sunt episcopis et comministris, dilectis fratribus in Domino salutem.

41. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrociam in exitium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere, ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ doctrinam retinent, a Patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imposuerunt, alios in exsilium miserunt, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt, quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo

(42) Reg., quem sequimur, Ἐπειδὴ δὲ. Basil., Ἐπεὶ δὲ. Editi vero, ἐπεὶ δὲ καί.

(43) Mên abest ab editis, nos sumus ex Regio mutuat. Paulo infra Reg., ἰδίων ἰδίοις, sed ἰδίοις deest in editis. Basil. vero hunc locum sic corrupte habet, ὡς περὶ ἰδίων ὑμῖν ὑμῖν δηλῶσαι, spatium vacuo inter duo ὑμῖν relicto, quasi aliquid deficiat. Paulo infra Reg., ἀνεβαλλόμεθα. Mox idem, σημάσαι cum acuto.

(44) Post ἵνα, hæc, καὶ ὑμέτερα θεοσέβεια σύμφηφος τοῖς παρ' ἡμῶν ὀρισθεῖσι γένεται, quæ in editis legebantur, ad subsequentem epistolam pertinent, ut monet ad marginem Regii codicis scriptor.

(45) Hæc ad modum tituli sequebantur in editis, Ἡ αὐτὴ οὖν ἐπιστολὴ ἀπαρραλλάκτως κατὰ πάντα

ἐγράφη πρὸς τοὺς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόπους. Hæc ipsa epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ absque ullo discrimine scripta est. Sed non modicum inter utramque intercedit discrimen, ut cuique licet advertere ambas inter se conferenti.

(46) Post hæc verba τῆς εὐλαβείας ὑμῶν, hæc Regii codicis scriptor apposuit; καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἴσην κατὰ πάντα τῆς πρὸ αὐτῆς, ἤτοι τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρέων, πλην τῶν πρὸς τὸ τέλος σεσημειωμένων, κατελείφθη ἀγραφος, διὰ τὸ μὴ δευτερωθῆναι καὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὰ χαρτῖα, cum hæc epistola præcedenti ad Alexandrinorum Ecclesiam missæ omnino similis sit, iis exceptis quæ sub finem annotavimus, eam non descripsimus, ne bis labor et charta innumeretur; quod superius explicatum est.

judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fa-
hulis, atque rumoribus quos de illo sparsere : imo
animadvertentes, se non vera posse earum rerum pro-
ferre argumenta ; cum essent in urbe Sardica, no-
luerunt ad synodum sanctorum omnium episcopo-
rum accedere. Atque hinc æquitas iudicii fratris et
coepiscopi nostri Julii liquido apparuit, qui non
temerario consilio, sed cum debita accurratione
sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de commu-
nitione fratris nostri Athanasii relictum : quippe qui
octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes.
A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod
per dilectos fratres nostros presbyteros suos, 126
et per litteras suas, Eusebianos, non recto iudicio
sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes
ubique episcopi Athanasii, utpote innocentis, com-
munionem firmam statimque fecerunt. Illud quoque
vestra charitas animadvertat : Cum ad sanctam
synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc,
uti supra diximus, Orientales episcopos, et scriptis
litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos
vocatique fuisse, ut se iudicio sisterent. At illi
sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergi-
versationibus iudicium subterfugere cœperunt. Pos-
tulabant enim ut innocentem quasi reum a nostra
communione eijceremus, non advertentes quam
indecens, imo potius quam impossibile illud esset.
Quin et monumenta in Mareote edita a sceleratis-
simis et perditissimis quibusdam adolescentibus,
quibus ne minimum quidem clericatus gradum quis-
piam contulisset, una solum e partibus presente,
facta esse constabat : nam neque frater noster Athana-
sius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus illic
adfuertant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius frau-
dulenta subjectio, omni turpitudine plena erat : nam
cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non
ut quæ scirent dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant,
falso proferrent. Siquidem et vestrum presbytero-
rum, qui absente episcopo, rei curam gerebatis, ac
voluistis quæstioni interesse, et veritatem patefacere,
mendaciaque refutare, nulla est habita ratio ; neque
enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose
ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia
omnibus comperta sit, attamen dum monumenta
illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissi-
mum Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in
mercedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus,
calumniam suam coarguere. In iisdem enim mo-
numentis narrabat ipse Ischyram, se, qua hora Ma-
carium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum
jacuisse : licet e contra Eusebiani scribere ausi
sint, Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse
et oblationem fecisse.

ἐλλοθῆναι εἰς τὸ κέλλιον αὐτοῦ διεβεβαίουτο, νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι αὐτόν· καίτοι τῶν περὶ Εὐσέβιον
γράφαι τολμησάντων, ἐστάναι τότε τὸν Ἰσχύραν καὶ

42. Quin etiam ea qua post usi sunt sycophantia
et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim,
et magnis clamoribus affirmabant, cædem Athana-
sium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletia-

φοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου τὴν καθαρῶ-
τητα βίᾳ καὶ τυραννίδι συλλαβῆσθαι ἐσπούδασαν, καὶ
διὰ τοῦτο οὐτε μετὰ πίστεως, οὐθ' ὄλως δικαία γέγο-
νεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις· διόπερ οὐδὲ θαρρόυντες,
οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρύλησαν κατ' αὐτοῦ,
ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων
ἀποδείξειν ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν
πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων
ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι· ἐκ δὲ τούτου φανερὰ καὶ δι-
καία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκό-
που ἡμῶν Ἰουλοῦ· οὐ γὰρ ἀσκεπτὶ βεβούλευται, ἀλλὰ
καὶ μετ' ἐπιμελείας ὤρισεν, ὥστε μηδὲ ὄλως δισταῖαι
περὶ τῆς κοινωρίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου.
Εἶχε γὰρ ἐπισκόπων ὀδοθήκοντα ἀληθεῖς μάρτυρας·
εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν
ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ, καὶ διὰ γραμμάτων
μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει,
ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπερειδομένους. Ὅθεν οἱ παντα-
χοῦ πάντες ἐπίσκοποι τὴν κοινωρίαν Ἀθανασίου
ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. Κάκεινο δὲ
ὑμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω· Ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον
τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὲ, καθὰ
προεῖπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων καὶ δι' ἀγράφων
ἐντολῶν ὑπεμνήσθησαν οἱ τῆς ἑώας, καὶ ἐκλήθησαν
παρ' ἡμῶν ὥστε παρῆναι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι, ὑπὸ τῆς
συνειδήσεως καταγιωσκόμενοι, ἀπρεπέσι χρώμενοι
προφάσει, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. Ἠξίου γὰρ τὸν
ἀθῶον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωρίας
ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες ὡς ἀπρεπῆς, μᾶλλον δὲ
ἀδύνατον ἦν τοῦτο. Καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ
Μαρεώτῃ γενόμενα ὑπὸ παμπόνηρων καὶ ἐξωλεστά-
των τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἂν τις ἐπίστευεν οὐδὲ
τὸν τυχόντα βαθμῶν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μο-
νομέρειαν πεπραχθῆναι. Οὐτε γὰρ ὁ ἀδελφός ἡμῶν
Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὔτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος
ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. Καὶ ὁμῶς ἡ
παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενομένη,
πάσης αἰσχύνῃς ἦν μεστὴ· πῆ μὲν γὰρ ἔθνικοι, πῆ
δὲ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο, οὐκ ἵνα, ἄπερ ἴσασιν,
εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἄπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι,
ψεύσωνται. Καὶ γὰρ καὶ ὑμῶν τῶν πρεσβυτέρων
φροντισζόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου,
καὶ βουλομένων παρῆναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν
ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδεὶς λό-
γος γέγονεν· οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ὑμᾶς παρῆναι, ἀλλὰ
καὶ μεθ' ὕβρεως ἐξέβαλον. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα
φανερὰ πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία,
ὁμῶς, ἀναγιγνωσκόμενων τῶν ὑπομνημάτων, εὕρομεν
αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκο-
φαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαθόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα
τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα αὐτοῦ τὴν συκοφαντίαν.
Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι
διεάλγησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ἣ Μακάριον
προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

42. Κάκεινη δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκεν ἡ συκο-
φαντία καὶ διαβολή, ἣν ἠτιάσαντο μετὰ ταῦτα. Ἐφα-
σαν γὰρ καὶ κατεβόησαν φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθα-
νάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιον τινα, Μελετιανὸν ἐπίσκοπον,

ἀνηροκέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῶ στεναγμῷ καὶ πικρασμένοις δάκρυτιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἤξιον τοῦ ζῶντος ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοῦθῆναι. Ἄλλ' οὐκ ἄγνωστα γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων· Ἐγνωσαν γὰρ ἅπαντες ζῆν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξομᾶσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἑώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα εὐχρεῖς διελεγχόμενους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις· αὐτὸς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδείκνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀνηροκῆσθαι μηδὲ τεθνηκέναι· ὅμως οὐκ ἠσύχασαν, ἀλλ' ἑτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέρας συκοφαντίας ἐπέζητουν, ἵνα πάλιν, μηχανησάμενοι, διαβάλλωσι τὸν ἄνθρωπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; Οὐκ ἐταράχθη ὁ ἀδελφός ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παρρησίᾳ χρώμενος προεκαλεῖτο καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτούς. Καὶ ἡμεῖς δὲ τυχόμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἕλθεῖν αὐτούς εἰς τὴν χριστιανίαν, καὶ εἰπερ δύνανται, διελέγξαι. Ὡς τῆς πολλῆς πλεονεξίας! ὦ τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας! μάλλον δὲ, εἰ δεῖ τάληθὲς εἰπεῖν, ὦ κακῆς καὶ ὑπευθύνου συνειδήσεως! τοῦτο γὰρ πᾶσι περᾶνέρωται. Ὅθεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὑπομιμνήσκωμεν καὶ προετρεπόμεθα ὑμᾶς πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας κατέχειν. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ θεῖα καὶ χαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὑβρεῖς καὶ ἀδικίας ὑπέμεινεν ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλ' ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Διόπερ, κἂν ἔτι ποιεῖν τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, ἡ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω· τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα μέρος ἐστὶ μαρτυρίου· καὶ αἱ τοιαῦται ὑμῶν ὁμολογίαι καὶ αἱ βράβαιον οὐκ ἄμισθοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐπαύλα. Διότι μέγιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. Καὶ γὰρ οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἡμελήσαμεν τῆς ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ πεποιθήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. Συμπάσχωμεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ ἐκείνων παθήματα ἴδια ἠγοῦμεθα, καὶ τοῖς δάκρυσι ὑμῶν τὰ ὑμέτερα δάκρυα συνειμίξαμεν. Οὐκ ὑμεῖς δὲ μόνοι πεπόνθατε, ἀδελφοί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν ταῦτα ἐλθόντες ἀπωδύροντο (47).

43. Διόπερ ἀνηγήκαμεν καὶ ἠξιώσαμεν τοὺς εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλέας, ὅπως ἡ φιλελευθέρια αὐτῶν καὶ τοὺς ἔτι κάμνοντας καὶ πιεζομένους ἀνεθῆναι κελεύσει, καὶ προστάξωσι μηδὲν αὐτῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικούς, μήτε ὧως τοῦ λοιποῦ προφάσει τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιχειρεῖν τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος διωγμοῦ, χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὐχεταὶ καὶ βούλεται, ζῆ, καὶ μετ' ἡσυχίας καὶ εἰρήνης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετρήχηται. Γρηγόριος μέντοι ὁ πρᾶνόμενος παρὰ τῶν αἰρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμέτεραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεῖς· καὶ τοῦτο γὰρ γνωστέω ὑμῶν ἡ ὁμοφυλία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς

A num episcopum occidisse : quam rem simulato gemitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantes viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi. Sed non latuit eorum vafrities : omnibus enim compertum fuit hominem vivere, et inter vivos numerari : et cum conspicerent illi, ad omne scelus prompti viri, se mendacii convictos : ipse enim Arsenius vivus se minime occisum aut mortuum esse pulam fecit ; nihilo tamen magis quieverunt, sed alias sycophantias prioribus addendas quæsiere, ut, quibusvis machinis adhibitis, hominem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti ? Nequaquam perterritus est frater noster Athanasius, sed iterum magna usus fiducia eos in jus provocabat. Nos quoque rogavimus hortatique sumus, ut iudicio se B sisterent, et si possent, hominem convicerent. O magnam arrogantiam ! o ingentem superbiam ! ant potius si vere dicendum est, o malam, et crimine obnoxiam conscientiam ! quod sane nulli non exploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ Catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et atrocia tolerastis, multas quoque contumelias et injurias sustinuit Catholica Ecclesia : sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit ⁴⁰. Quare si quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco sit : nam istiusmodi afflictiones pars sunt martyrii, et hujusmodi vestræ 127 confessiones et tormenta sua mercede non carebunt : sed certaminis præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide C potissimum decertate, necnon pro innocentia Athanasii episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ vestræ securitati conducebant : sed ea curavimus, ea egimus quæ charitatis ratio postulat. Fratrum quippe nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum afflictiones, nostras arbitramur, et nostras lacrymas cum vestris commiscuimus. Neque vos dumtaxat læsi estis, fratres, sed de iisdem ipsis complures alii ex comministris nostris, huc cum venissent, suis lacrymis conquesti sunt.

43. Quocirca hæc retulimus ad piissimos et Dei amantissimos imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur, dimitti jubeant, decernantque ut, ne quis iudicium, quorum officium est popularia solum curare, clericos iudicet, aut ullatenus in posterum, occasione curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis moliat : sed ut quisque citra persecutionem, aut vim, vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam agat, ac cum quiete et pace catholicam et apostolicam sectetur fidem. Porro vestram unanimiorem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi iudicio damnatum depositumque fuisse ; tametsi revera

⁴⁰ Matth. x, 22.

(47) Reg. ἀπωδύραντο. Mox item post ἀνηγήκαμεν, habet τοῖνον, et paulo post θεοσεβεστάτους, nisi in editis et ceteris cod. θεοφιλεστάτους.

nunquam is ut episcopus sit habitus. Vestrum igitur episcopum Athanasium releuntem cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorundam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communione desistant, ac deinceps sese Ecclesiae catholicae conjungant. Quænam autem a sancta synodo decreta sint contra Theodorum, Narcissum, Stephanum, Acacium, Menophantum, Ursacium, Valentem et Georgium, Arianae hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchati sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis. Ea enim ad vos misimus, ut vestra pietas decretis nostris suffragetur, et hinc notum sit vobis Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarunt.

ἁμετέρα θεοσέβεια σύμφηρος τοῖς παρ' ἡμῶν ὀρισεῖσι γένηται, καὶ ἐκ τούτων γινώτε, ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας.

SANCTA SYNODUS

Per Dei gratiam Sardicæ congregata, omnibus ubique episcopis et comministris Ecclesiae catholicae, dilectis fratribus in Domino salutem.

44. Multa quidem plerumque contra Dei servos, rectæ fidei in hærentes, moliri ausi sunt Ariomanitæ: dum enim spuriam doctrinam subjicerent, orthodoxos ejicere conati sunt. Tanta autem vi jam contra fidem insurrexerunt, ut id ne pietatem quidem religiosissimorum imperatorum latuerit. **128** Itaque, Dei gratia opitulante, ipsi religiosissimi imperatores nos ex diversis provinciis ac civitatibus in unum coegerunt, et sanctam hanc synodum in civitate Sardica celebrari concesserunt; ut, amoto quovis dissidio ac omni prava fide eliminata, sola erga Christum pietas apud omnes servetur. Venerunt enim Orientales quoque episcopi, hortantibus piissimis imperatoribus, ad ea potissimum quæ pluries jactitabant de dilectis fratribus et commi-

(48) Editi, *Μονοφάντου*, *Nannii versio*, *Demophantes*, sed perperam, est enim *Menophantes* *Ephesinus*. *Athanasius* infra, epistola ad episcopos *Ægypti* et *Libyæ*, quæ hactenus oratio prima contra *Arianos* perperam inscribatur, ait *Ursacium*, *Valentem*, *Acacium*, *Patrophilum* et *Narcissum* in *Sardicensi synodo* fuisse damnatos, quod de cæteris quidem certum est, de *Patrophilo* vero nusquam reperitur. Putamus *Athanasium* generatim tantum hos *Arianicæ sectæ* fautores damnatos dicere, quod vulgo verum habetur dum pars maxima damnata sit.

Quæ vero subjuncta huic epistolæ memorantur, nihil aliud esse queat, quam epistola encyclica mox sequens, ubi *Sardicensis synodi gesta* fusius enarrantur.

(49) Post ἐν *Sαρδικῇ συναχθεῖσα* hæc habet *Theodoretus*, apud quem hæc epistola habetur, lib. ii, c. 8: Ἀπὸ τε Ῥώμης καὶ Σπανίας, καὶ Γαλιτίας, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀφρικῆς, Σαρδονίας, Παννονίας, Μυσίας, Δακίας, Δαρδανίας, ἄλλης Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀχαίας, Ἠπείρου, Θράκης, Ροδόπης, Ἀσίας, Καρίας, Βιθυνίας, Ἑλλησπόντου, Φρυγίας, Πισιδίας, Καππαδοκίας, Πόντου, Φρυγίας ἄλλης, Κιλικίας, Παμφυλίας,

πάσης συνόδου καθήρεθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδὲ πώποτε οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὄλως γενόμενος ἐνομήσθη· χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν. Ὅθεν καὶ παρανοοῦμεν πᾶσι τοῖς διὰ φόβον ἢ διὰ περιδρομὴν τινων κοινωνήσασι *Γρηγορίῳ*, ἵνα νῦν, ὑπομηθηθέντες καὶ προτραπέντες, καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον *μισαρᾶς κοινωνίας*, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ *Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ*. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ *Θεοδώρου*, καὶ *Ναρκίσσου*, καὶ *Στεφάνου*, καὶ Ἄκακίου, καὶ *Μηνοφάντου* (48), καὶ *Ὀύρακιου*, καὶ *Ὀύδελντος*, καὶ *Γεωργίου τῶν προΐσταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως*, καὶ *πλημμελῶντων καθ' ὑμῶν*, καὶ

κατὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν γινώσσετε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων. Ἀπεστείλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ ὑποτεταγμένων. Ἀπεστείλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ

H AGIA SYNODOS

Hi κατὰ Θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα (49) *τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.*

44. Πολλὰ μὲν καὶ πολλὰκις ἐτόλμησαν οἱ Ἀρειομανῖται κατὰ τῶν (50) δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν τὴν πίστιν φυλαττόντων τὴν ὀρθήν· νόθον γὰρ ὑποβάλλοντες διδασκαλίαν, τοὺς ὀρθοδόξους ἐλαύνειν ἐπειράθησαν· τσοῦτον δὲ λοιπὸν κατεπανεστῆσαν κατὰ τῆς πίστεως, ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων βασιλέων λαθεῖν. Τοιγαροῦν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ συνεργούσης, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐσεβέστατοι βασιλεῖς συνήγαγον ἡμᾶς ἐκ διαφόρων ἐπαρχῶν καὶ πόλεων, καὶ τὴν ἁγίαν ταύτην σύνοδον ἐν τῇ *Σαρδῶν πόλει* (51) γενέσθαι δεδιώκασιν, ἵνα πᾶσα μὲν διχόνοια περιαιρεθῇ, πάσης δὲ *κακοπιστίας ἐξελαθείσης*, ἢ εἰς *Χριστὸν εὐσέβεια μόνη* παρὰ πάντων φυλάττηται. Ἦλθον γὰρ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ἐφᾶς ἐπίσκοποι (52), προτραπέντες καὶ αὐτοὶ παρὰ τῶν εὐ-

Λυδίας, *νήσων Κυκλάδων*, *Αἰγύπτου*, *Θηβαίδος*, *Λιβύης*, *Γαλατίας*, *Παλαιστίνης*, *Ἀραβίας*. τοῖς πανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς Καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Quæ forte ideo apud *Athanasium* desiderantur, quod jam initio primæ *Sardicensis synodi epistolæ* descripta haberentur, cum multa tamen discrepantia.

Hæc epistola apud *Hilarium* in *Fragmentis Latine* habetur ex *Græco* translata.

(50) Sic *Reg.* et *Theodoretus*. Editi vero mendose καὶ τῶν. *Paulo* post, νόθον γὰρ, *Reg.* et *Theod.* Editi νόθην γὰρ. *Infra Theod.* ὡς μηδὲ τὴν ἀκοήν τῶν θεοφιλεστάτων. *At* omnes editi et *ms.* ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων. *Sed Reg.* τῶν εὐσεβεστάτων. *Hilarius*, ut non *religiosam pietatem clementissimorum*, etc. *Paulo* post *Theod.* θεοφιλέστατοι βασιλεῖς.

(51) *Basil.* ἐν τῇ *Σαρδῶν πόλει*. *Theod.* vero, ἐπὶ τὴν *Σαρδικησίω*ν πόλιν.

(52) *Theod.* Ἦλθον γὰρ ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς ἐφᾶς. *Mox Reg.* ἐθρύλων, uti solet cum λ unico. *Infra* post Ἀγκυρογαλατίας, *Theod.* αἰδίτι καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάζης, et postea ἴσως καὶ εἰς ὑμᾶς ἀδελφούς ἐφθασαν αἱ διαβολαί, et ita *Hilarius* legit, *arbitramur ad vos ipsos*.

σεβαστάτων βασιλέων, μάλιστα δι' ἄπερ ἐθρύλλουν ἅ
πολλάκις περὶ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ
συλλειτουργῶν, Ἀθανασίου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξαν-
δρείας, καὶ Μαρκελλοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀγκυρογα-
λατίας. Ἰσως γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς ἐφθασαν αὐτῶν αἱ
διαβολαί· καὶ Ἰσως (53), καὶ τὰς ὑμετέρας ἀκοᾷς
ἐπεχείρησαν παρασαλεύσαι, ἵνα κατὰ μὲν τῶν ἀθῶων
ἂ λέγουσι πιστεύσητε, τὴν δὲ τῆς μοχθηρᾶς αὐτῶν
αἰρέσεως ὑπόνοιαν ἐπικρύψωσιν. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ πολὺ
ταῦτα ποιεῖν συνεχωρήθησαν. Ἔστι γὰρ ὁ προϊστά-
μενος τῶν Ἐκκλησιῶν Κύριος, ὁ ὑπὲρ τούτων καὶ πάν-
των (54) ἡμῶν θάνατον ὑπομένειν, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν εἰς
οὐρανὸν ἄνοδον πᾶσιν ἡμῖν δεδωκώς. Πάλαι μὲν οὖν
ἠγάπησαν τῶν περὶ Εὐσέβιον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ
ἡμῶν τῷ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ κατὰ
τῶν προειρημένων συλλειτουργῶν ἡμῶν, λέγομεν δὲ
Ἀθανασίου, καὶ Μαρκελλοῦ, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἔγραψαν
καὶ οἱ (55) ἀπὸ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπίσκοποι, μαρ-
τυροῦντες μὲν τῇ καθαρότητι τοῦ συλλειτουργοῦ
ἡμῶν Ἀθανασίου, τὰ δὲ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον
γενόμενα μηδὲν ἕτερον ἢ ψευδῆ καὶ συκοφαντίας
εἶναι μεσά· καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκ τοῦ κλη-
θέντος (56) αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν καὶ
συλλειτουργοῦ Ἰουλίου μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν
γραφέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου φανερὰ τούτων
ἡ συκοφαντία πέφηνεν· ἦλλον γὰρ ἂν, εἴπερ ἐθάβ-
ρουν οἷς ἐπράξαν καὶ πεποιθήσασιν κατὰ τῶν συλλει-
τουργῶν ἡμῶν· ὁμοῦ καὶ ἐξ ὧν πεποιθήσασιν ἐν
ταύτῃ τῇ ἀγίῃ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ φανερωτέραν τὴν
ἑαυτῶν συσκευὴν ἀπέδειξαν. Ἀπαντήσαντες γὰρ εἰς
τὴν (57) Σαρδῶν πόλιν, ἰδόντες τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν
Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκληπᾶν, καὶ
τοὺς ἄλλους, ἐροθήθησαν εἰς χρίσιν ἐλθεῖν, καὶ οὐχ
ἄπαξ, οὐδὲ δευτέρον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κληθέντες,
οὐκ ἐπήκουσαν (58) ταῖς κλήσεσι· καίτοι πάντων
ἡμῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ εὐ-
γηροτάτου Ὀσίου, τοῦ καὶ διὰ τὸν χρόνον καὶ τὴν
ἐμολογίαν καὶ διὰ τὸ τοσοῦτον κάματον ὑπομεμε-
νηκέναι πάσης αἰδοῦς ἀξίου τυγχάνοντος, ἀναμενόν-
των καὶ προτροπομένων αὐτοὺς εἰσελθεῖν εἰς τὴν
γρῆσιν, ἢ ἄπερ ἀπόντων τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν
ἐθρύλλησαν (59) καὶ ἔγραψαν κατ' αὐτῶν, ταῦτα

nistris nostris Athanasio episcopo Alexandriae, et
Marcello episcopo Ancyrogalatiæ, disquirenda. For-
tasse enim ad vos quoque pervenerunt eorum ca-
lumniæ : fortasse et vestras aures commovere co-
nati sunt, quo suis adversus innocios calumniis vos
fidem haberetis, ipsique interim nefariæ suæ hære-
sis suspicionem dissimularent. Sed non diu licuit
id agere : est enim qui Ecclesiis patrocinatur Do-
minus, qui pro iis et pro nobis omnibus mortem
subiit, ac per seipsum omnibus nobis aditum dedit
ad cœlum. Cum igitur jam pridem Eusebiani Julio
comministro nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo lit-
teras scripsissent contra prædictos comministros
nostros, nempe Athanasium, Marcellum et Ascle-
pam ; scripserunt quoque alii ex aliis partibus epi-
scopi, qui litteris suis de Athanasii comministri
nostri innocentia ferrent testimonium : quæ autem
ab Eusebianis gesta essent, mendaciis et calumniis
plena esse affirmarent ; tametsi hinc præsertim eo-
rum sycophantia propalam fuit, quod vocati a di-
lecto et comministro nostro Julio, non accessissent,
quod item ex ipsis Julii scriptis perspicuum erat.
Venissent enim si iis quæ contra comministros
nostros egerant, fiduciam habuissent. Conspiratio-
nem tamen suam manifestius declararunt ex iis
quæ in illa sancta et magna synodo gessere. Cum
enim Sardicam advenissent, conspectis ibi fratribus
nostris Athanasio, Marcello et Asclepa aliisque,
iudicio se sistere reformidarunt : nec semel aut
bis, sed plerumque in jus vocati non obtempera-
runt ; quamvis nos omnes episcopi convenissemus,
inque primis felicissimus vir senectutis flosius, qui
ob ætatem et confessionem et ob tantum a se
susceptum laborem, omni est reverentia dignus.
Expectantibus igitur nobis atque hortantibus ut
iudicio se sisterent, quo ea quæ contra commini-
stros nostros absentes sparserant, et litteris signi-
ficarant, hæc ipsa coram probare possent : illi utique
quantumvis vocati, nequaquam accesserunt, uti su-
pra diximus, hincque calumniam prodidit suam : ac
ipsa recusatione sycophantias ac insidias suas tan-
tum non proclamarunt. Qui enim dictis suis habent

(53) In Reg., καὶ δεest. In editis legitur. Theod.
vero hunc locum sic habet, ὡς καὶ τὰς, minus recte.
Paulo post Theod. πιστεύητε.

(54) Theod., καὶ ὑπὲρ πάντων. Mox omnes Theo-
doretī editi mendose, καὶ δι' αὐτάς τὴν εἰς οὐρ.
Postea editi ὑμῖν δεδωκώς. Reg. Basil. et Theod.,
ἡμῖν δεδωκώς.

Quæ sequuntur autem sic habet Theod. : Πάλαι
μὲν οὖν ἔγραψαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Μάριον, καὶ
Θεόδωρον καὶ Θεόγνιον, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα,
καὶ Μηρόφαντον καὶ Στέφανον Ἰουλίῳ τῷ συλλει-
τουργῷ, quæ sic ab Hilario versa sunt : *Olim quidem
scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito,
Ursacio et Valente, Julio consacerdoti, etc.* Hos
Arianos præsules consulto ab Athanasio omissos
fuisse putamus, qui alias nonnunquam nomina pro-
vinciarum prætermittit, quod parvi ad rem quæ
agitur sint momenti. Menophantus vero et Step-
hanus apud Theodoretum irrepisisse videntur, ama-
sensis imperitia, qui hos episcopos quod infra
eminentur, huc quoque putavit inserendos. Alias

enim certum est Stephanum vivente Eusebio non-
dum episcopum Antióchiæ fuisse, sed Flacil-
D lum.

(55) Theod., λέγομεν δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου
Ἀλεξανδρείας καὶ Μαρκελλοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκυρο-
γαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάζης. Ἐγραψαν δὲ καὶ
οἱ.

(56) Κληθέντας Reg. et Theod. Editi vero κληθῆ-
ναι. Mox post, συλλειτουργοῦ Ἰουλίου, hæc μὴ
ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ
Ἰουλίου, quæ in editis deerant, in Reg. et Theod.
habentur, et ab Hilario lecta sunt. Paulo post Theod.
καὶ οἷς πεποιθήσασιν.

(57) Theod., Σαρδῶν. Reg. Σερδῶν.

(58) Theod., ὑπήκουσαν.

(59) Reg. de more, ἐθρύλλησαν. Mox Theod. ταῦτα
παρόντων, quæ lectio præstare videtur Athanasianæ,
quam tamen, quia in omnibus editis et mss. Atha-
nasii, et in quibusdam Theodoretī habetur, reji-
ciendam iudicavimus. Paulo post, loco καθάπερ
Theod. καθῶς habet.

fiduciam, ii sane non recusant coram adversariis consistere. Quandoquidem autem accedere renuerunt, arbitramur neminem latere, eos (quianquam malis de more velint artibus uti), cum nihil habeant quod adversum comministros nostros probare

129 possint, absentes quidem calumniari, praesentes vero refugere.

45. Non solum autem, charissimi fratres, ob suam adversus illos sycophantiam fugam fecere; sed etiam quod praesto viderent qui se de variis criminibus accusarent. Illic enim vincula et ferrum: illic viri ab exilio reversi comparebant. Ab iis autem qui adhuc in exilio detinebantur missi sunt quidam e comministris nostris eorum cognati: accesserunt itidem amici quorundam, qui fuerant iis auctoribus interempti. Quodque gravissimum est, aderant episcopi, quorum unus ferrum et catenas protulit, quibus oneratus ab illis fuerat: alii caedem eorum calumnia perpetrata testabantur. Eo enim devenerant insaniae, ut tentarent etiam episcopos perimere, et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuissent. Obiit certe comminister noster beatae memoriae Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consularet, ob eorum quippe criminationem capitis fuerat damnatus. Alii inficta gladiis vulnera exhibuere: alii se eorum opera famem pertulisse conquesti sunt. Horumque facinorum non vulgares homines, sed integre ecclesiae testes erant, quarum legati, nos, de militibus gladio instructis, de turbis clavas gestantibus, de iudicum minis, de supposititiis epistolis certiores fecerunt. Lectae sunt enim litterae a Theognio adversum comministros nostros Athanasium, Marcellum et Asclepam confictae, ut imperatores in illos concitaret, quod verum esse comprobarent qui tunc temporis fuerant Theognii diaconi. His adjicienda virginum denudationes, ecclesiarum incendia, ministrorum in carcerem mancipationes: haecque om-

παρόντες ἐλέγξει δυνηθῶσιν· ἀλλ' οὐκ ἤλθον κληθέντες, καθάπερ προείπομεν, δεικνύντες καὶ ἐκ τούτων τὴν συκοφαντίαν ἑαυτῶν, καὶ μονοουχί τὴν ἐπιβουλήν καὶ συσκευήν, ἣν πεποιθήκασι, βωδῶντες διὰ τῆς παραιτήσεως. Οἱ γὰρ θαρρῶντες οἷς λέγουσι, τούτοις καὶ εἰς πρόσωπον συστήναι δύνανται. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀπήνητησαν, νομίζομεν λοιπὸν μηδένα ἀγνοεῖν, μηδὲν ἔχοντες κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν ἐλέγχειν φεύγουσιν.

45. Ἐφυγον γὰρ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, οὐ μόνον διὰ τὴν τούτων συκοφαντίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοὺς ἐπὶ διαφόροις ἐγκαλοῦντας αὐτοῖς θεωρῶν ἀπαντήσαντας· δεσμὰ γὰρ ἦν καὶ σιδήρα προφερόμενα, ἀπ' ἐξοριστίας ἐπανεληθόντες ἀνθρωποι, καὶ παρὰ τῶν ἐπικατεχομένων εἰς ἐξοριστίαν, ἐλθόντες ἦσαν συλλειτουργοὶ συγγενεῖς· καὶ φίλοι δὲ τῶν δι' αὐτῶν ἀποθανόντων παρεγένοντο· καὶ τὸ μέγιστον, ἐπίσκοποι παρήσαν, ὧν ὁ μὲν τὰ σιδήρα καὶ τὰς ἀλύσεις προέφερον (61), ἃς δι' αὐτοὺς ἐφόρεσεν, οἱ δὲ τὸν ἐκ τῆς διαβολῆς αὐτῶν θάνατον ἐμαρτύρανον. Εἰς τοσούτον γὰρ ἐφθασαν ἀπονοίας, ὡς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλον ἂν, εἰ μή ἐξέφυγον (62) τὰς χεῖρας αὐτῶν· ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολήν, κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. Ἄλλοι δὲ πληγὰς ξιφῶν ἐπέδεικνοντο· ἄλλοι δὲ λιμὸν ὑπομεμενηκέναι παρ' αὐτῶν ἀπωδύροντο· καὶ ταῦτα οὐχ οἱ τυχόντες ἐμαρτύρουν ἀνθρωποι, ἀλλ' Ἐκκλησίαι ὅλαι ἦσαν, ὑπὲρ ὧν οἱ ἀπαντήσαντες καὶ πρесеύοντες ἐδίδασκον, στρατιώτας ξιφῆρεις, ὄχλους μετὰ ῥοπαλίων, δικαστῶν ἀπειλὰς, πλαστῶν γραμμάτων ὑποβολὰς. Ἀνεγνώσθη γὰρ γράμματα τῶν περὶ Θεόγνιον πλαττομένων (63) κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἵνα καὶ βασιλέας κατ' αὐτῶν κινήσωσι· καὶ ταῦτα ἤλεγξαν οἱ γενόμενοι τότε διάκονοι Θεογνίου. Πρὸς τοῦτων, παρθένως γυμνώσεις, ἐμπρησμοὺς Ἐκκλησιῶν, φυλακὰς κατὰ τῶν λειτουργῶν, καὶ ταῦτα πάντα δι' οὐδὲν ἔτερον, ἢ διὰ τὴν δυσώνημον αἴρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν· οἱ γὰρ παραι-

(60) Theod., ἐθελησῶσιν. Paulo infra idem, παρόντας δὲ διαφεύγουσιν. Mox Theod., διὰ τὴν κατὰ τούτων non male, sed ultima Theodoretii editio κατὰ τούτον mendose habet. Et post pauca idem Theod., ἐπὶ διαφόροις ἐγκλήμασιν ἐγκλ. Mox idem, προφερόμενα, καὶ ἀπ' ἐξορίας ἐπανεληθόντες ἀνθρωποι καὶ παρὰ τῶν ἐκεῖ κατεχομένων ἐν ἐξορίαῖς ἐλθόντες ἦσαν συλλειτουργοὶ, συγγενεῖς δὲ, etc., sed longo praestat Athanasii lectio. Hilarius ita vertit, ut vix eni magis faveat, augurari possimus, habet tamen ille adhuc, quo lectio est firmatur.

(61) Theod., τὰ σιδήρα καὶ τὰς κατὰ τῆς προέφερον. Editi, περιέφερον. Nos Reg. sequimur qui illudem ut Theodoretus προέφερον habet. Episcopum autem qui catenas quibus, Arianis auctoribus, constructus fuerat in synodo exhibuit, conjectamus esse Lucium Adrianopolitanum, τὸν πολλάκις παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, ait Athanasius Apol. de fuga, id est, qui, ipsis auctoribus, saepenumero catenis onustus fuit.

(62) Theod., ἐξέφυγε, minus recte. Mox Theod., ἀνέστη γοῦν ὁ συλλειτουργός. Editi Athanasii, ὁ οὖν

συλλειτουργός, sed mutila est sententia, ut statim advertas. Nos Reg. sequimur, cujus lectio firmatum voce μακαρίτης quae de vita functo tantum dicitur, tum ex Hilario qui habet, *decessit enim coepiscopus noster beatissimus Theodorus*, mendose, pro Theodulus. Si lectio Theodoretii genuina esset, vertendum foret, *extorris factus est comminister*, etc. De Theodulo haec ipsa dicuntur infra *Epist. ad solit.* paulo post initium. De eodem quaedam in *Apol. de fuga*. Hallucinantur autem qui ex aliis Athanasii locis conprobantur putant Theodulum post Sardicensem synodum obiisse: hac de re disputabitur infra.

(63) Πλαττομένων deest in Theod. Sic tamen legit Hilarius qui habet: *lectae sunt enim litterae factae a Theognito falsae*, etc. Idem Hilarius, adversus Athanasium et Marcellum conflictas dicit, omisso Asclepa. Paulo post Reg., διάκονοι Θεογνίου, quo item nomine Theognius apud Athanasium saepe nuncupatur. Infra Theod., κατὰ τῶν συλλειτουργῶν. Hilarius vero cum Athanasio *adversus ministros Dei*.

τούμενοι τὴν πρὸς τοὺτους κοινωνίαν ἀνάγκη εἶχον πυρᾶσθαι (64) τούτων. Ταῦτα τοίνυν συνορῶντες, εἰς στενὴν εἶχον τὰ τῆς προαιρέσεως· ἡσχύνοντο μὲν γὰρ ὁμολογεῖν ἃ δεδράκασι (65). Διὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι λοιπὸν εἶτι ταῦτα κρύπτεσθαι, ἀπήτησαν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν, ἵνα διὰ τῆς ἀφίξεως ὑπόνοιαν ὡς μὴ πλημμελήσαντες δόξωσιν ἀποφέρεσθαι. Ἰδόντες δὲ τοὺς παρ' αὐτῶν συκοφαντηθέντας, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν παθόντας, τοὺς κατηγοροῦς, τοὺς ἐλέγχους πρὸς ὀφθαλμῶν ἔχοντες, ἔλθειν οὐκ ἐβούλοντο κληθέντες (66), καίτοι τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπᾶ, πολλῇ τῇ παρήρσιζ χρωμένων, ἀποδουρομένων, καὶ ἐπικειμένων, καὶ προκαλουμένων (67) αὐτούς, καὶ ἐπαγγελλομένων μὴ μόνον ἐλέγχειν τὴν συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ δεικνύναι ὅσα κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἐπλημμέλησαν (68). Οἱ δὲ τοσοῦτω φόβῳ τοῦ συνειδότης κατεσχέθησαν, ὡς φυγεῖν αὐτούς, καὶ διὰ τῆς φυγῆς τὴν συκοφαντίαν αὐτῶν ἐλέγξαι, καὶ ἄπερ ἐπλημμέλησαν, διὰ τὸν δρασμὸν ὁμολογήσασθαι (69).

46. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων, αὐτῶν ἢ κακοτροπία δεῖκνυται καὶ συκοφαντία, ὅμως ἵνα μηδὲ ἐκ τῆς φυγῆς πρόφασιν τινα ἐτέρας κακούργιας πορίσασθαι θυνηθῶσιν, ἐσκεψάμεθα κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον τὰ παρ' ἐκεῖνων δραματουρηθέντα ἐξετάσαι· καὶ τοῦτο προθέμενοι, εὐρομεν αὐτούς καὶ ἐκ τῶν πρᾶχθέντων συκοφάντας, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ ἐπιβουλήν κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν πεποιηκότας· ὃν γὰρ ἔλεγον παρὰ Ἀθανασίου πεφονεύσθαι Ἀρσένιον, ὄστος ζῆ, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετάζεται. Ἀπὸ δὲ τούτου (70) καὶ τὰ περὶ τῶν ἄλλων θρῦλληθέντα παρ' αὐτῶν φαίνεται πλάσματα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ ποτηρίου ἐθρύλλουν, ὡς κλασθέντος παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου Ἀθανασίου, ἐμαρτύρησαν μὲν οἱ παραγενόμενοι ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρεῶτου καὶ τῶν λοιπῶν τόπων (71), ὅτι μηδὲν τούτων πέπρακται· καὶ οἱ ἐπίσκοποι δὲ γράφοντες οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν ἱκανῶς διεβεβαίουντο μηδὲ ὑπόνοιαν ὅλως τοιαύτην εἶχει γεγενῆσθαι. Ἄλλως τε ἂ λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ κατὰ μονομέρειαν συνέστηκε γεγενῆσθαι· καὶ ὅμως καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τούτοις, ἐθνικοὶ καὶ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο· ἐξ ὧν εἰς κατηχούμενος ἐρωτῶμενος ἔφασκεν ἔνδον εἶναι, ὅτε ὁ (72)

A nia nulla alia de causa quam abominandæ Ariano-
rum hæreseos gratia; qui enim eorum communio-
nem recusabant hæc experiri coacti sunt. Hæc igitur
animadvertentes, quid consilii caperent ignora-
bant; erubescabant enim facinora confiteri sua.
Quod autem hæc ultra latere non valerent, Sardi-
cam venerant, ut adventu suo suspicionem flagitio-
rum levare viderentur. At ubi eos quos vel calum-
niis vel calamitatibus affixerant, accusatores debitis
documentis instructos conspexerunt; vocati licet, se
sistere noluerunt; quamvis comministri nostri Atha-
nasia, Marcellus et Asclepas, magna cum fiducia
conquererentur, instarent, provocarent et pollice-
rentur se non solum sycophantiam refuturos, sed
etiam ostensuros quanta illi scelera perpetrasset
adversus Ecclesias suas. At illi tanto conscientie
terrore correpti sunt, ut fugam facerent, et fuga
calumniam suam proderent, ac scelera sua fugiendo
faterentur.

46. Porro quamvis eorum improbitas et sycophan-
tia non modo ex prioribus, sed ex istis quoque sit
explorata; attamen, ne ex fuga sua novi cujusdam
doli occasionem captare valeant, visum fuit nobis
improba eorum facinora juxta veritatis normam dis-
quirere. Re sic proposita, 130 eos ex suis actis
sycophantas esse, et revera insidias adversum com-
ministros nostros struxisse deprehendimus. Arse-
nius enim, quem ab Athanasio necatum aiebant,
etiamnum superstes est et inter vivos numeratur:
hincque ea etiam quæ de aliis sparserunt liquet esse
conficta. Quandoquidem autem illi de calice a Macario
presbytero Athanasii contracto insurrabant; qui
Alexandria et ex Mareote, necnon ex aliis locis huc con-
cesserant, testati sunt nihil ejusmodi commissum fuisse.
Imo episcopi Ægyptii litteris suis ad Julium commin-
istrum nostrum testimonium ferunt, ne suspicionem
quidem hujus rei ibi exstitisse. Porro ea quæ se con-
tra illum habere dicunt monumenta, constat altera
solum parte præsentis fuisse edita: et alioqui in his
monumentis efficiendis, ethnici et catechumeni in-
terrogati fuere. Quidam autem ex catechumenis
illis, interrogatus, aiebat se intus fuisse quando Ma-
D carius in eum locum se immisit: alius item inter-
rogatus dicebat Ischryam illum ab ipsis decantatum

(64) Reg., πειρᾶσθαι. Editi vero, πειρασθῆναι.

(65) Theod., ἀισχυόμενοι γὰρ ἃ δεδράκασι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι εἶτι. Reg. λοιπὸν εἶτι, in editis vero εἶτι deest. Mox idem, εἰς τὴν Σάρδεων. Reg., εἰς τὴν Σερδῶν.

(66) Theod., εἰσελθεῖν οὐκ ἠδύναντο κληθέντες. Similiter Hilarius: venire vocati non potuerunt.

(67) Theod., προσκαλουμένων.

(68) Ἐκοινωνήσαν. Sic omnes cum ed. tum mss., sed præstat Theodoreti lectio ἐπλημμέλησαν, quicum Hilarius commiserant.

(69) Theod., διὰ τῶν δρασμῶν.

(70) Ἀπὸ δὲ τούτου. Sic Reg. et Theod. Editi vero περὶ δὲ τούτου. Mox θρῦλληθέντα Reg. de more cum unico λ, et infra ἐβρούλον. Et post hæc κλασθέντος;

Reg. et Theod. At editi θλασθέντος.

(71) Reg. et edit. Commel., καὶ τῶν τόπων. Edit. Paris., καὶ τῶν λοιπῶν τόπων, et sic veteres Theodoretii editiones, unde hæc lectio desumpta videtur. Nova Theodoretii editio, καὶ τῶν ἄλλων τόπων. Paulo post Theod. γράψαντες. Infra Theod. Ἄλλως τε λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ, ἃ κατὰ μονομέρειαν συνέθη γεγενῆσθαι. Hilarius vero propius ad Athanasii lectionem accedit: Dicunt autem acta etiam se habere adversus ipsum: quæ habent autem, absente parte altera constat fuisse confecta. Ibidem Reg. κατὰ μονομέρειαν συνέστη.

(72) Art. ὁ deest in Reg. et Theod. Paulo post edit. Comm. et Reg. θρῦλούμενον.

tunc ægrotum in cellula decubuisse; ita ut hinc liquido constet nihil omnino mysteriorum tunc celebratum fuisse, cum catechumeni intus essent, et Ischyras non adesset, sed æger decumberet. Quin et ipse sceleratissimus Ischyras, qui mentitus fuerat dicendo Athanasium sacrum quemdam librum comibuisse, et ea de re convictum fuisse, confessus est se per id temporis ægrotasse et decubuisse, cum Macarius adfuit, ut vel hinc vere sycophanta ille sit habendus. Certe in hujus calumnie mercedem ipsum Ischyram episcopi nomine donarunt, qui ne presbyter quidem erat. Duo enim presbyteri, qui Meletii quondam sequaces, demum a beatæ memoriæ Alexandro olim Alexandriae episcopo recepti sunt, iidemque nunc cum Athanasio versantur, huc advenientes testati sunt illum nunquam Meletii presbyterum fuisse, nec Meletium in Mareote ecclesiam vel ministrum unquam habuisse. Nihilominus eum qui presbyter non erat, nunc quasi episcopum producerunt, ut hoc nomine usi, per sycophantiam ejus auditores percellant.

τυγχάνοντα νῦν ὡς ἐπίσκοπον ἤγαγον (75), ἵνα τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀκούοντας.

47. Lectus est quoque liber comministri nostri Marcelli, et deprehensa est Eusebianorum dolosa perfiditas. Nam quæ per interrogationem Marcellus dixerat, ea quasi ex professo dicta, sunt calumniati. Lectis igitur subsequentibus ac iis quæ ante questionem illas posita erant, recta viri fides inventa est. Neque enim ex sancta Maria, ut illi affirmabant, Verbo Dei initium tribuebat: neque regnum ejus finem habiturum; sed regnum ejus initio et sine carere scripserat. Asclepas autem comminister monumenta protulit Antiochiæ, presentibus accusatoribus, et Eusebio Cæsareæ episcopo edita, et ex sententiis episcoporum qui eum judicabant, se innocentem esse demonstravit. Non sine causa igitur, dilectissimi fratres, sæpius vocati non obtemperaverunt, sed fuga sibi consuluerunt. Nam impellente conscientia, se revera calumnias struxisse **131** aufugiendo confirmarunt, hincque contigit ut iis quæ ab eorum accusatoribus presentibus objicerentur ac demonstrarentur, fides sit habita. Jam vero super hæc omnia, eos qui olim ob Arij hæresim damnati et ejecti fuerant, non solum receperunt, sed et ad altiorem gradum promoverunt; diaconos quidem ad presbyteratum, et ex presbyteris ad episcopatum, nulla alia de causa, quam ut impietatem dis-

A Μακάριος ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἕτερος ἐρωτώμενος ἔλεγε τὸν θρῦλλούμενον παρ' αὐτῶν Ἰσχύραν νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἐν κελλίῳ· ὡς ἀπὸ τοῦτου φαίνεσθαι μηδὲως γεγενῆσθαι τι τῶν μυστηρίων, διὰ τὸ τοὺς κατηγουμένους ἔνθον εἶναι, καὶ τὸν Ἰσχύραν μὴ παρεῖναι, ἀλλὰ νοσοῦντα κατακεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (73) ὁ παμπόνηρος Ἰσχύρας, ψευδόμενος ἐπὶ τῷ εἰρηκέναι κεκαυκέναι τὸν Ἀθανάσιόν τινα τῶν θείων βιβλίων καὶ διηλέγχεσθαι, ὡμολόγησε κατ' ἐκεῖνο καιροῦ νοσεῖν ὅτε Μακάριος παρῆν, καὶ κατακεῖσθαι, ὡς καὶ ἐκ τούτου συκοφάντην αὐτὸν εἶναι. Ἀμέλει τῆς συκοφαντίας ταύτης μισθὸν αὐτῷ τῷ Ἰσχύρᾳ δεδώκασιν ἐπίσκοπῆς ἕνομα, τῷ μὲν δὲ πρεσβυτέρῳ τυγχάνοντι. Ἀπαντήσαντες γὰρ δύο πρεσβύτεροι σὺν Μελετίῳ ποτὲ γενόμενοι, B ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας δεχθέντες (74), καὶ νῦν σὺν Ἀθανασίῳ ὄντες, ἐμαρτύρησαν μηδὲ πώποτε τοῦτον πρεσβύτερον Μελετίου γεγενῆσθαι, μὲν δὲ ὅλως ἐσχηκέναι Μελετίου εἰς τὸν Μαρεώτην Ἐκκλησίαν ἢ λειτουργόν· καὶ ὁμῶς τὸν μὲν δὲ πρεσβύτερον ὀνόματι τούτῳ δόξωσι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήττειν

47. Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ Μαρκέλλου (76), καὶ εὐρέθη τῶν περὶ Εὐσεβίου ἢ κακοτεχνία. Ἄ γὰρ ὡς ζητῶν ὁ Μάρκελλος εἶρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβλήκασιν. Ἀνεγνώσθη γοῦν τὰ ἐξῆς, καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ζητημάτων, καὶ ὀρθὴ ἡ πίστις τοῦ ἀνδρὸς εὐρέθη· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῆς ἁγίας Μαρίας, ὡς αὐτοὶ διεβεβαίωσαντο, ἀρχὴν ἐίδου τῷ Θεοῦ Λόγῳ (77), οὔτε τέλος ἔχειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν ἀναρχὸν καὶ ἀτελεύτητον εἶναι τὴν τούτου ἔγραψε. Καὶ Ἀσκληπᾶς δὲ ὁ συλλειτουργὸς προφήνευεν ὑπομνήματα γενόμενα (78) ἐν Ἀντιοχείᾳ, παρόντων τῶν κατηγόρων, καὶ Εὐσεβίου τοῦ ἀπὸ Καισαρείας· καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν δικασάντων ἐπισκόπων ἔδειξεν ἑαυτὸν ἀθῶον εἶναι. Εἰκότως οὖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, καλούμενοι πολλαῖς οὐχ ὑπέχουσαν (78), εἰκότως ἔφυγον. Ὅτι γὰρ τοῦ συνειδότος ἐλαυνόμενοι, φυγῆ τὰς συκοφαντίας ἑαυτῶν ἐβεβαίωσαν, καὶ πιστευθῆναι κατ' αὐτῶν πεποιθήκασιν, ἃ παρόντες οἱ κατηγοροῦντες ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυον (80). Ἐπεὶ τοίνυν πρὸς τούτοις πᾶσι καὶ τοὺς πάλαι καθαιρεθέντας (81) καὶ ἐκβληθέντας διὰ τὴν Ἀρείου αἵρεσιν οὐ μόνον ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ εἰς μείζονα βαθμὸν προήγαγον, διακόνους μὲν εἰς πρεσβυτέριον, ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκόπους (82),

γῶ. In editis τοῦ δεστ.

(78) Theod., προφήνευεν ὑπομνήματα γεγενῆμένα.

(79) Theod., ὑπακούουσιν.

(80) Theod., ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυον. Ἐπι τοίνυν. Hilarius autem legisse videtur, τί τοίνυν; vertit enim, quid igitur?

(81) Theod., κατηγορηθέντας. Sed Hilarius nobiscum, depositos.

(82) Theod., ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπίσκοπῆν, Hilarius autem, de presbyterio in episcopatum. Sunt qui vertendum existunt presbyteros depositos in episcopatum; quod, tametsi verum esse con-

(73) Theod., Καὶ γὰρ αὐτὸς. Paulo post τῶν θείων βιβλίων καὶ διαψεύσασθαι, sunt qui malint legere, καὶ διελέγχεσθαι, quam lectionem firmare videtur Hilarius, qui habet, ac de hoc convictus.

(74) Theod., προσδεχθέντες.

(75) Theod., νῦν ἐπίσκοπον προήγαγον. Mox idem δόξωσι ἐπὶ τῆς συκοφαντίας.

(76) Μαρκέλλου. De Marcelli causa agemus in Admonitione in Epistolam ad solitarios. Paulo infra, Theod., ὡς ὡμολογημένα. Mox idem ἀνεγνώσθη σὺν ταῦτα καὶ τὰ ἐξῆς, sed Hilarius nobiscum: lecta sunt enim quæ sequébantur.

(77) Theod., τῷ Θεῷ Λόγῳ. Reg., τῷ τοῦ Θεοῦ Λό-

δι' οὐδέν ἕτερον ἢ ἵνα τὴν ἀσέθειαν διασπείραι καὶ πλῆ-
τῦναι δυνθῶσι, καὶ τὴν εὐσεβῆ διαφθείρωσι πίστιν.

48. Εἰσι δὲ τούτων μετὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον νῦν
ἔξαρχοι Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Ἑρακλείας, Νάρκισσος ὁ
ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Στέφανος ὁ ἀπὸ Ἀν-
τιωχείας, Γεώργιος ὁ ἀπὸ Λαοδικείας, Ἀκάκιος ὁ
ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Μηρόφαντος ἀπὸ
Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, Οὐρσάκιος ὁ ἀπὸ Σιγγιδόνου
τῆς Μυσίας, Οὐάλης ἀπὸ Μουρσῶν (83) τῆς Παν-
ονίας· καὶ γὰρ οὗτοι τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθόντας ἀπὸ
τῆς ἑώρας οὐκ ἐπέτρεπον οὔτε εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον
εἰσελθεῖν, οὔτε ὄλωσ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
παραβάλλειν. Καὶ ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὴν Σαρδικὴν,
κατὰ τόπους συνόδους ἐποιούντο πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ
συνθήκας μετὰ ἀπειλῶν· ὥστε ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς
τὴν Σαρδικὴν, μηδὲ ὄλωσ εἰς τὴν κρίσιν ἐλθεῖν, μηδ'
ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναλθεῖν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ (14), ἀλλὰ
μόνον ἐλθόντας, καὶ ἀφοσιώσει τὴν ἐπιδημίαν ἑαυτῶν
ἐπιδείξαι μένους, ταχέως φυγεῖν. Ταῦτα γὰρ γινώσκον
θεδυνήμεθα παρὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Μακα-
ρίου ἀπὸ Παλαιστίνης καὶ Ἀστερίου ἀπὸ Ἀραβίας,
τῶν ἐλθόντων σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀναχωρησάντων
ἀπὸ τῆς ἀπιστίας αὐτῶν. Οὗτοι γὰρ, ἐλθόντας εἰς τὴν
ἁγίαν σύνοδον, τὴν μὲν βίαν ἦν ἔπαθον, ἀπωδύ-
ροντο (85), οὐδὲν δὲ παρ' αὐτοῖς ὄρθον εἶλεον πράτ-
τεσθαι, προστιθέντες καὶ τοῦτο, ὡς ἄρα εἶεν ἔκαί
πολλοὶ τῆς ὀρθῆς ἀντιποιούμενοι δόξης, καὶ κωλυό-
μενοι παρ' αὐτῶν ἐλθεῖν ἐνταῦθα, διὰ τὸ ἀπειλεῖν καὶ
ἐπαγγέλλεσθαι κατὰ τῶν βουλομένων ἀναχωρεῖν ἀπ'
αὐτῶν. Τοῦτου γοῦν ἕνεκα καὶ ἐν ἐνὶ οἴκῳ πάντας μείναι ἐσπούδασαν, μηδὲ τὸ βραχύτατον ἰδιάζειν αὐτοὺς
ἐπιτρέψαντες.

49. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔδει παρασιωπῆσαι, οὐδὲ ἀνεκ-
διηγήτους εἶσαι τὰς συκοφαντίας, τὰ δεσμὰ, τοὺς
φόνους, τὰς πληγὰς, τὰς περὶ τῶν πλαστῶν ἐπιστο-
λῶν πυσκευὰς, τὰς αἰκίας, τὰς γυμνώσεις τῶν παρ-
θένων, τὰς ἐξοριστίας, τὰς καταλύσεις τῶν Ἐκκλη-
σιῶν, τοὺς ἐμπρησμοὺς, τὰς μεταθέσεις ἀπὸ μικρῶν
πῶλεων εἰς μεζῶνας παροικίας, καὶ πρὸ γε πάντων,
τὴν κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως (86) ἐπινασάσσαν δυσ-
ώνυμον Ἀρειανὴν αἵρεσιν δι' αὐτῶν· τούτῳ ἔνε-
κεν, τοὺς μὲν ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ συλλει-
τουργοὺς Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκλη-
πᾶν (87), καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς συλλειτουργοῦντας τῷ
Κυρίῳ, ἀθώους καὶ καθαροὺς εἶναι ἀπεφηνάμεθα,
γράφαντες καὶ εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν, ὥστε
γινώσκειν ἐκάστῃ Ἐκκλησίᾳ τοὺς λαοὺς τοῦ ἰδίου

A seminare et latius propagare, ac piam fidem cor-
rumpere valerent.

48. Horum autem principes post Eusebium hi
sunt : Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadis
in Cilicia, Stephanus Antiochiæ, Georgius Laodi-
cææ, Acacius Cæsareæ in Palæstina, Menophantus
Ephesi in Asia, Ursacius Singidoni in Mysia, Valens
Mursiæ in Pannonia. Isti enim eos qui secum ab
Oriente venerant, non permittebant ad sacram syn-
nodum accedere, nec ullo modo ad Ecclesiam Dei
se conferre. Et cum Sardicam venirent, per diversa
loca synodos privatim agebant, adhibitisque minis
fœdera inibant, ut cum Sardicam advenissent,
nullatenus sese iudicio sisterent, neque una cum
sancta synodo convenirent : sed perfunctorie dua-
taxat adventu suo significato, statim aufugerent.
Hæc enim ediscere licuit a comministris nostris
Macario in Palæstina episcopo, et Asterio in Ara-
bia, qui, postquam cum illis venerant, ab eorum in-
fidelitate recessere. Hi enim cum ad sanctam sy-
nodum advenissent, de vi sibi illata conquesti
sunt, dicebantque nihil ab illis recte ac sincero
agi. Addebant insuper multos cum illis esse rec-
tæ fidei cultores, qui ab illis quominus huc ac-
cederent impedirentur; eos enim qui se deserere
vellent minis absterrebant. Quocirca curarunt ut
in una domo omnes manerent, ac nulli conce-
debant vel minimum quidem temporis seorsum de-
gere.

49. Quandoquidem igitur par non esset silentio
prætermittere eorum sycophantias, vincula, cædes,
plagas, conspirationes supposititiis epistolis stru-
ctas, vulnera, virginum denudationes, exsilia, ec-
clesiarum desolationes, incendia, translationes a
minoribus civitatibus ad majores dioceses, ac præ
omnibus, exsecrandam hæresim Arianam, quæ iis
auctoribus contra rectam fidem insurrexit; idcirco
dilectos quidem fratres et comministros nostros
Athanasium, Marcellum et Asclepam, et qui cum
illis ministri sunt Domini, innocentes et puros esse
declaravimus; missis ad singulas dioceses litteris,
ut cujusque Ecclesiæ populi sui episcopi innocen-
tiam agnoscant, eumque pro episcopo habeant ac
D expectent redeuntem. Illos autem qui, instar lupō-

stat ex præcedentibus, ab Athanasio nequaquam
indicatum arbitramur.

(83) Theod. Μουρσοῦ. Hilar. a Mursa. Mox Theod.,
τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθοῦσιν. Paulo post idem σύνοδον
ἐλθεῖν. Mox παραβαλεῖν συνεχώρησαν. Infra ἐποιού-
ντο πρὸς ἑαυτοὺς. Theod. et Reg. Editi καθ' ἑαυ-
τοῦς.

(84) Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ Theod. Mox
Reg., ἀποδημίαν ἑαυτῶν. Paulo post, Μακαρίου ἀπὸ
Παλ. Sic Theodoretus. Hilarius vero et ipse Atha-
nasius alias semper, Ἀρειον, Arium, non vero Ma-
narium vocant.

(85) Reg. ἀπωδύραντο. Infra idem ὡς ἄρα. Post
hæc Theod. ἀπειλεῖν καὶ ἐντέλλεσθαι. Valesius le-
gendum putat ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀπειλεῖν. Sed
quorsum illa verborum transmutatio, cum ἐπαγ-
γέλλεσθαι idipsum sit quod ἀπειλεῖν, ut alias sæpe
animadvertimus. Paulo post Theod. ἐν ἐνὶ οἴκῳ
πάντες, sed melius πάντας, ut habet Athan. Infra
ἀνεκδιηγήτους. Felckmannus putat legendum ἀνεκ-
διχῆτους, et sane Hilarius ita legit, qui habet : quia
ergo non oportuit conticescere, nec in illa retine-
re.

(86) Theo l. post πίστεως αἰδίτ νῦν.

rum, eorum Ecclesias invasere, Gregorium Alexandriæ, Basilium Ancyrae, Quintianum Gazæ, ne episcopus appellent, nec aliquam cum illis communionem habeant, neve litteras ab iis accipiant vel ad eos scribant. **132** Theodorum autem, Narcissum, Acacium, Stephanum, Ursacium, Valentem, et Menophantum, necnon Georgium, tametsi is, præ metu, ab Oriente huc non accesserit; quia tamen a beatæ memoriæ Alexandro damnatus depositusque est, et quia is ut cæteri illi Arii vesaniæ sectator est: hos, inquam, ob delata crimina communi calculo sancta synodus episcopata abdicavit. Decrevimusque illos non solum episcopos non esse, sed etiam, utpote indignos, fidelium communione privandos: nam eos qui Filium separant, et Verbum a Patre suo alienant, a catholica Ecclesia separari, et Christianorum nomine indignos haberi æquum est: Sint igitur vobis anathema, eo quod verbum veritatis adulteraverint; apostolicum enim præceptum est, *Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit* ⁸¹. Cum his jubete ne quis communicet, nihil enim commune luci cum tenebris; hos omnes procul arcete, nulla enim concordia Christo cum Belial. Et cavete, dilecti, ne litteras vel ad illos scribatis, vel ab eis accipiatis. Quin potius studete, fratres et comministri, ut spiritu nostræ synodo præsentibus, suffragium vestrum per vestram subscriptionem ipsi adjiciatis, et ad omnibus ubique comministri nostris concordia servetur. Divina providentia vos sanctificatos et lætos custodiat, dilecti fratres. Hosius episcopus subscripsi, et sic omnes. Hoc suum rescriptum Sardicensis synodus ad illos misit quibus accedendi facultas non esset, qui et ipsi suffragiis suis decreta synodi approbarunt. Eorum autem qui in synodo scriperunt aliorumque episcoporum nomina, hæc sunt:

⁸¹ Gal. 1, 8.

(87) Theod., Ἀθανάσιον τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, καὶ Μάρκελλον τὸν τῆς Ἀγκυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶν τὸν Γάζης, et sic Hilarius legi.

(88) Theod., Κωντιανόν. Mox idem post ὀνομάζειν. habet μηδὲ Χριστιανούς, quod apud Hilarium non legitur.

(89) Theod., τοὺς δὲ περὶ Θεόδωρον τὸν ἀπὸ Ἡρακλείας τῆς Εὐρώπης, καὶ Νάρκισσον τὸν ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Ἀκάκιον τὸν ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον ἀπὸ Συγγιδίου τῆς Μυσίας, καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Μυρσῶν τῆς Παννονίας, καὶ Μηνόφαντον τὸν ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον τὸν ἀπὸ Λαοδικείας. Ibidem et καὶ φοβηθέντες μὴ παρεγένοντο in plurali: sed solum Georgium metus impeditit ne Sardiniam peteret, cæteri autem hic nominati, eo concessere. Hunc locum sic habet Hilarius, *et Georgium, etiam timens, ut dictum est, non adfuit, cum Athanasio videlicet: Theodoretum tamen lectio dum recte intelligatur, bene habet: nam illud, τοὺς περὶ ἀντὶ Θεόδωρον positum, in reliquis etiam subintelligi debet, ac si legeretur τοὺς περὶ Νάρκισσον..... τοὺς περὶ Γεώργιον, et ita illud φοβηθέντες de solo Georgio in singulari intelligatur; quæ loquendi formula sexcentis apud Athanasium occurrit. Infra καθηρῆσθαι, ita Reg. et Theod. Editi vero*

ἐπισκόπου τὴν καθαρότητα, καὶ τοῦτον μὲν ἔχειν ἐπίσκοπον καὶ προσδοκᾶν τοὺς δὲ εἰς τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπελθόντας δίχην λύκων. Γρηγόριον τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Βασίλειον τὸν ἐν Ἀγκυρᾷ, καὶ Κωντιανόν (88) τὸν ἐν Γάζῃ, τοὺτους μὲν ἐπίσκοπους ὀνομάζειν, μηδὲ ὄλους κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτοὺς ἔχειν, μηδὲ δέχεσθαι τινα παρὰ τούτων γράμματα, μηδὲ γράζειν πρὸς αὐτούς· τοὺς δὲ γε περὶ Θεόδωρον (89), καὶ Νάρκισσον, καὶ Ἀκάκιον, καὶ Στέφανον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον, καὶ Γεώργιον, εἰ καὶ φοβηθεὶς μὴ παρεγένετο ἀπὸ τῆς ἐύρας, ὅμως διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου καθηρῆσθαι αὐτὸν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ τοὺτους τῆς Ἀρείου μανίας, καὶ διὰ τὰ ἐπενεχθέντα αὐτοῖς ἐγκλήματα, τοὺτους παμφήφι καθέλειν ἢ ἀγία σύνοδος ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς. Καὶ ἐκρίναμεν μὴ μόνον αὐτοὺς ἐπίσκοπους μὴ εἶναι, ἀλλὰ μηδὲ κοινωνίας μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοὺς καταξιῦσθαι. Τοὺς γὰρ (90) χωρίζοντας τὸν ὕδιν, καὶ ἀπαλλοτριούοντας τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, χωρίζεσθαι τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας προσήκει, καὶ ἀλλοτρίους εἶναι τοῦ Χριστιανῶν ὀνόματος. Ἔστωσαν τοίνυν ὑμῖν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἀποστολικόν ἐστι τὸ παράγγελμα· *Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελιῆσται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω*. Τοῦτοις μηδένα κοινωνεῖν παραγγεῖλατε· οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος· τοὺτους πάντας (91) μακρὰν ποιεῖτε· οὐδεμία γὰρ συμφωνία Χριστῷ πρὸς Βελίαν. Καὶ φιλᾶσθε, ἀγαπητοί, μήτε γράφειν πρὸς αὐτούς, μήτε γράμματα παρ' αὐτῶν δέχεσθαι. Σπουδάσατε δὲ μάλλον καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοί καὶ συλλειτουργοί, ὡς τῷ πνεύματι παρόντες (92) τῇ συνόδῳ ἡμῶν, συνεπιψήφισαθαι δι' ὑπογραφῆς ὑμετέρας, ὑπὲρ τοῦ παρὰ πάντων τῶν πανταχοῦ συλλειτουργῶν τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι. Ἡ θεία πρόνοια καθωσιωμένους (93) ὑμᾶς καὶ εὐθυμούντας διαφυλάττει,

καθαίρεθῆναι. Mox Theod. παμφήζει.

(90) Τοὺς γὰρ Reg. et Theodoret. Editi vero τοὺς δὲ. Hunc locum sic habet Theodor., *Τοὺς γὰρ χωρίζοντας τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ θεότητος τὸν ὕδιν. Hilarius cum Athanasio legit, separantes enim filium. Paulo post Theodoretus, Οὐ ἔστωσαν ὑμῖν καὶ τοῖς πᾶσιν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἀποστολικόν γάρ ἐστι παράγγελμα. Ibidem τό αὐτὸ παράγγελμα deest in Reg.*

(91) Reg. τούτων πάντας. Edit. Commel. τούτων πάντες. Edit. Paris. ex Theodoretis correctis, τούτους πάντας. Hilarius, *hos omnes longe facite*, etc.

(92) Παρόντες, Reg. et Theod. Editi vero συνόντες. Ibidem Theod. τῇ συνόδῳ ἡμῶν συναίνεσαι καὶ ψηφισασθαι. Ibid. veteres Theodoretii editiones habent διὰ γραφῆς ὑμετέρας, novæ cum Athanasio δι' ὑπογραφῆς. Priorum lectionem secutus Hilarius, *per litteras vestras vertit.*

(93) Quæ vero sequitur fidei confessio apud Theodoretum, post hæc verba τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι, spuria est, et invitit sacræ synodi Patribus, a quibusdam conflictata, ut in epistola ad Antiochenos testatur Athanasius, quod illic fusiis agemus. Hilarius cum Athanasio epistolam claudit, ad lita salutatione: *Optamus, fratres, eos in Domino bene valere,*

ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ὁσίου ἐπίσκοπος ὑπέγραψα (94), καὶ οὕτω πάντες. Ταῦτα γράψασα ἢ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος, ἀπέστειλε καὶ πρὸς τοὺς μὴ δυνηθέντας ἀπαντῆσαι· καὶ γεγῆναι καὶ αὐτοὶ σύμφηροι τοῖς κριθεῖσι. Τῶν δὲ ἐν τῇ συνόδῳ γραφάντων καὶ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὰ ὀνόματά ἐστι τάδε (95).

50. Ὁσίου ἀπὸ Σπανίας, Ἰούλιος Ῥώμης δι' Ἀρχιδάμου καὶ Φιλοξένου πρεσβυτέρων, Πρωτογενῆ Σαρδικῆς (96), Γαυδέντιος, Μακεδόνης, Σευήρος, Πραϊτέξτατος, Οὐρσίκιος, Λούκιλλος, Εὐγένιος, Βιτάλιος, Καλεπόδιος, Φλωρέντιος, Βάσσοσ, Οὐίνκέντιος, Στερκόριος, Παλλάδιος, Δομιτιανός, Χαλβίς, Γερόντιος, Προτάσιος, Εὐλόγος, Πορφύριος, Διόσκορος, Ζώσιμος, Ἰαννουάριος, Ζώσιμος, Ἀλέξανδρος, Εὐτύχιος, Σωκράτης, Διδώρωσ, Μαρτύριος, Εὐθήριος. Εὐκαρπός, Ἀθηνόδωρος, Εἰρηναῖος, Ἰουλιανός, Ἀλύπιος, Ἰωνᾶς, Ἀέτιος, Ῥεστιτούτος, Μαρκελλίνος, Ἀπριανός, Βιτάλιος, Οὐάλης, Ἐρμογένης, Κάστος, Δομετιανός, Φορτουάτιος, Μάρκος, Ἀννιανός, Ἠλιόδωρος, Μουσαῖος, Ἀστέριος, Παρηγόριος, Πλούταρχος, Ὑμέναιος, Ἀθανάσιος, Λούκιος, Ἀμάντιος, Ἄρειος, Ἀσκληπιός, Διονύσιος, Μάξιμος, Τρύφων, Ἀλέξανδρος, Ἀντίγονος, Αἰλιανός, Πέτρος, Σύμφωρος, Μουσώνιος, Εὐτυχός, Φιλόλογος, Σπυδάσιος, Ζώσιμος, Πατρικίος (97), Ἀδόλιος, Σαπρίκιος.

Γαλλίας, Μαξιμιανός, Βηρίσιμος, Βήκτουρος, Βαλεντίνος, Δειπιδέριος, Εὐλόγιος, Σαρδάτιος, Δυσκόλιος, Σουπερίωρ, Μερκούριος, Δηλοπετὸς, Εὐσέβιος, Σεβήριος, Σάτυρος, Μαρτίνος, Παῦλος, Ὀπτατιανός, Νικάσιος, Βίκτωρ, Σεμπρόνιος, Βαλερίνος, Πακάτος, Ἰεσσηί, Ἀρίστων, Συμπλίκιος, Μετιανός, Ἀμαντός, Ἀμιλλιανός, Ἰουστινιανός, Βικτωρίνος, Σατορνίλιος, Ἀβουνδάντιος, Δωνατιανός, Μάξιμος.

Ἀφρικῆς (98), Νέσσοσ, Γράτος, Μεγάσιος, Κολδαῖος, Ῥογατιανός, Κονσόρτιος, Ῥουφίνος, Μαννίνος, Κεσσηλιανός, Ἐρεννιανός, Μαρριανός, Οὐαλέριος, Δυνάμιος, Μιζόνιος, Ἰούστος, Κελεστίνος, Κυπριανός, Βίκτωρ, Ὀνοράτος, Μαρτίνος, Παντάγαθος, Φήλιξ, Βαύδιος, Λίβερ, Καπίτων, Μινερβάλις (99), Κόσμος, Βίκτωρ, Ἐσπερίων, Φήλιξ, Σεβηριανός, Ὀπτάντιος, Ἐσπερος, Φιδέντιος, Σαλούστιος, Πασχάσιος.

Αἰγύπτου (1), Λιδουρνίος, Ἀμάντιος, Φήλιξ, Ἰσχυράμμων, Ῥωμύλος, Τιβερίνος, Κονσόρτιος, Ἰρακλειδής, Φορτουάτιος (2), Διόσκορος, Φορτουνα-

50. Hosius ab Hispania, Julius Romæ per Archidamum et Philoxenum presbyteros, Protogenes Sardicæ, Gaudentius, Macedonius, Severus, Prætextatus, Ursicius, Lucillus, Eugenius, Vitalius, Callepodius, Florentius, Bassus, Vincentius, Stercorius, Palladius, Domitianus, Chalvis, Gerontius, Protasius, Eulogus, Porphyrius, Dioscorus, Zosimus, Januarius, Zosimus, Alexander, Eutychius, Socrates, Diodorus, Martyrius, Eutherius, Eucarpus, Athenodorus, Irenæus, Julianus, Alypius, Jonas, Aetius, Restitutus, Marcellinus, Aprianus, Vitalius, Valens, Hermogenes, Castus, Domitianus, Fortunatius, Marcus, Annianus, Heliodorus, Musæus, Asterius, Paregorius, Plutarchus, Hymenæus, Athanasius, Lucius, Amantius, Arius, Asclepius, Dionysius, Maximus, Tryphon, Alexander, Antigonus, 133 Ælianus, Petrus, Symphorus, Musonius, Eutychus, Philologus, Spudadius, Zosimus, Patricius, Adolius, Sapricius;

Galliæ, Maximianus, Verissimus, Victorus, Valentinus, Desiderius, Eulogius, Sarbathius, Dyscolius, Superior, Mercurius, Declopetus, Eusebius, Severinus, Satyrus, Martinus, Paulus, Optatianus, Nicasius, Victor, Sempronius, Valerinus, Pacatus, Jesses, Ariston, Simplicius, Metianus, Amantus, Amillianus, Justinianus, Victorinus, Saturnilus, Abundantius, Donatianus, Maximus;

Africæ, Nesus, Gratus, Megasius, Coldæus, Rogatianus, Consortius, Rufinus, Manninus, Cessilianus, Hereunianus, Marianus, Valerius, Dynamius, Mizonius, Justus, Celestianus, Cyprianus, Victor, Honoratus, Marinus, Pantagathos, Felix, Bandius, Liber, Capito, Minervalis, Cosmos, Victor, Hesperio, Felix, Severianus, Optantius, Hesperus, Fidentius, Salustius, Paschasius;

Ægypti, Liburnius, Amantius, Felix, Ischyramon, Romulus, Tiberinus, Consortius, Heraclides, Fortunatius, Dioscorus, Fortunatianus, Bastamon,

(94) Reg. ὑπέγραψα, quæ vera lectio esse videtur. Editi ὑπέγραψε.

(95) Reg. ἐστὶ ταῦτα. Subscriptions Sardicenses leguntur quoque apud Hilarium, post epistolam ejus synodi ad Julium, sed longe inferiores numero. Athanasius quippe, non solum eos qui synodo interfuerunt, sed etiam alios qui postea ipsi subscribere memorat. Hilarium vero ne quidem omnes qui Sardicæ congregati fuerant recenset.

(96) Reg. Σαρδικῆς. Paulo post edit. Paris. Οὐρσάκιος, et ita legerat Nannius. Reliqui omnes Οὐρσίκιος. Paulo post Reg. Βικέντιος. Infra Χαλβίς, is videtur esse qui apud Hilarium dicitur *Celrens ab Achæia Ripensi de Castro Martii*. Postea Reg. Ἰαννουάριος. Post Μαρτύριος, edit. Paris. Ἐλευθήριος, sed nescio unde; nam edit. Commel. et omnes miss. Εὐθήριος habent, qui ab Hilario dicitur, *Eulerius a Procia de Caidno*. Paulo post Reg. et edit. Commel. Ῥεστιτούτος, pro Ῥεστιτούτος. Infra editi Φορτουάτιος. Post Ἀθανάσιος Reg. et Basil. Ασάσιος, et ita legerat Nannius. editi vero Δούκιλλος. Ibidem, Ἀμάντιος Reg. et Basil.

(97) Sic Reg. et Basil. At editi Πρίκιος, errore hinc orto, quod sicuti πατὸς, πατρί, πατέρες, ab amanuensibus προς, πρι, πρὸς, brevitatis causa scribuntur; ita, Πατρικίος, Πρίκιος, hinc et infra scriptum habebatur. Quod abbreviationis genus sæpe apud Athanasium erroris causa fuit. Mox Reg. Γαλλίας rubris litteris. Idem paulo post Βηρισσημος.

(98) Reg. Ἀφρικῆς ad marginem rubris litteris. infra Reg. Μαννίνος, Κεσσηλιανός.

(99) Ita Reg. At alii et editi Μινερσάλης. Paulo post Regius, Φήλιξ, Σεβηριανός. Editi Φήλιξ, Σεβηριανός.

(1) Reg. Αἰγύπτου rubris litteris ad marg. Mox Reg. Φήλιξ, Ἰσχυράμμων. Alii et editi, Φήλιξ, Ἰσχυράμμων.

(2) Ita Reg. quem sequimur. Editi Φορτουάτιος, Φορτουανός, Διόσκορος. Nannius vero, Fortunatus, Hermeas, Fortunianus, Dioscorus. Sed Hermeas ille cum in nostro codice, vel Græca editione legitur, hæc irrepsisse creditur. Paulo post Reg. Σερή-

Daiyllus, Andreas, Serenus, Arius, Theodorus, Evagoras, Helias, Timotheus, Orion, Andronicus, Paphnutius, Hermias, Arabion, Psenosiris, Apollonius, Muis, Sarapampon, Philon, Philippus, Apollonius, Paphnutius, Paulus, Dioscorus, Nilammon, Serenus, Aquila, Aotas, Harpocration, Isac, Theodorus, Apollos, Ammonianus, Nilus, Heraclius, Arion, Athas, Arsenius, Agathammon, Theon, Apollonius, Helias, Paninuthius, Andragathius, Nemesion, Serapion, Ammonius, Ammonius, Xenon, Gerontius, Quintus, Leonides, Sempronianus, Philon, Heraclides, Hieracys, Rufus, Pasophius, Macedonius, Apollodorus, Flavianus, Psaes, Syrus, Apphus, Serapion, Isaias, Paphnutius, Timotheus, Elurion, Gaius, Musæus, Piztus, Heraclammon, Hero, Helias, Anagamphus, Apollonius, Gaius, Philotas, Paulus, Tithoes, Eudæmon, Julius;

In Canali Italiæ, Probatius, Viator, Facndinus, Joseph, Numedius, Sperantius, Severus, Heraclianus, Faustinus, Antoninus, Heraclius, Vitalius, Felix, Crispinus, Paulianus;

Cypri, Auxibius, Photius, Gerasius, Aphrodisius, Irenicus, Nunechius, Athanasius, Macedonius, Triphyllius, Spyridon, Norbanus, Sosicrates;

Palæstinæ, Maximus, Aetius, Arius, Theodosius, Germanus, Silvanus, Paulus, Claudius, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Petrus.

134 Hi sunt igitur qui synodi decretis subscripserunt. Exstantque alii permulti, qui etiam ante hanc synodum nostri gratia scripsere, ex Asia sci-

vos. Editi vero Σερίνος. Infra Reg. Ἐρμίας, Ἀραβ. Σαραπάμων autem mox sequens sic in omnibus mss. et editis habetur, sed mendose pro Σαραπάμων, nomine scilicet ex Serapide et Ammone composito, ut mos erat Ægyptiis. Videtur is ipse Serapammon esse qui Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo auctore in exsilium pulsus fertur in *Epist. ad solitarios*.

(3) Reg. quem sequimur. Ἀρποκρατίων. Editi Ἀποκρατίων. Mox edit. Comm. et omnes mss. Ἰσαάχ. Edit. Paris. Ἰσαάχ. Paulo post Reg. Ἀμμωνιανός, editi vero Ἀμμωνᾶνος. Infra editi Ἀγαπάμων, Reg. Ἀγαθάμων. Paulo post Reg. Παννιούθιος; edit. Comm. Παννιούθιος, Paris. Παννιούθιος. Post pauca omnes mss. post Σαραπίων, his Ἀμμώνιος habent: editi vero semel tantum. Duo Ammonii Ægyptii episcopi ab Arianis vexati memorantur infra *Epist. ad solit.*, paulo ante finem. Mox omnes mss. et edit. Comm. Κόϊντος. Edit. Paris. Κόϊντος.

Ex his episcopis multi pro catholica fide et pro Athanasii causa extorres facti et variè vexati recensentur infra *Epist. ad solit.*

(4) Οἱ ἐν τῷ Καναλίῳ τῆς Ἰταλίας. Sic omnes mss. et editi præter Reg. qui habet, οἱ ἐν τῷ Καλίῳ, rubris litteris ad marg., sed mendose. Κανάλιος autem Latine *Canalis*, idem est ac *πάροδος*, *transversa via*, id est, non regia. Canon xx, synodi Sardicensis, ἐὰν ἕκαστος ἡμῶν τῶν ἐν ταῖς παρόδοις ᾖτοὶ Καναλίῳ καθεστῶτων ἐπισκόπων. *Si unusquisque nostrum qui in transversa via sive in Canali constituti sumus episcopi.*

(5) Reg. Κύπρου ad marg. rubris litteris. Mox idem Αὐξίβιος, Editi Αὐξήβιος. Infra Reg. Τριφύλλιος.

τιανός, Βαστάμων, Δάτυλλος, Ἀνδρέας, Σερίνος, Ἄρειος, Θεόδωρος, Εὐαγόρας, Ἥλιος, Τιμόθεος, Ὀρίων, Ἀνδρόνικος, Παφνούτιος, Ἐρμίας, Ἀραβίω, Ψενσίρις, Ἀπολλώνιος, Μοῦτις, Σαραπάμων, Φίλων, Φίλιππος, Ἀπολλώνιος, Παφνούτιος, Παῦλος, Διόσκορος, Νειλάμων, Σερίνος, Ἀκύλας, Ἀωτάς, Ἀρποκρατίων (3), Ἰσαάχ, Θεόδωρος, Ἀπολλῶν, Ἀμμωνιανός, Νείλος, Ἡράκλειος, Ἄρειων, Ἀθᾶς, Ἀρσένιος, Ἀγαθάμων, Θέων, Ἀπολλώνιος, Ἥλιος, Παννιούθιος, Ἀνδραγάθιος, Νεμεσίων, Σαραπίων, Ἀμμώνιος, Ἀμμώνιος, Ξένων, Γερόντιος, Κόϊντος, Λεωνίδης, Σεμπρωνιανός, Φίλων, Ἡρακλείδης, Ἰέρακτος, Ροῦφος, Πασόφιος, Μακεδόσιος, Ἀπολλόδωρος, Φλαβιανός, Ψάγης, Σύρτος, Ἀπφοῦς, Σαραπίων, Ἡσαίας, Παφνούτιος, Τιμόθεος, Ἐλουρίων, Γάιος, Μουσαῖος, Κιστός, Ἡρακλάμων, Ἡρων, Ἥλιος, Ἀνάγαμπος, Ἀπολλώνιος, Γάιος, Φιλωτάς, Παῦλος, Τιθήσης, Εὐδαίμων, Ἰούλιος.

Οἱ ἐν τῷ Καναλίῳ τῆς Ἰταλίας (4), Προβάτιος, Βιάτωρ, Φακουνδίνος, Ἰωσής, Νουμήδιος, Σπυράντιος, Σεβήρος, Ἡρακλειανός, Φαυστίος, Ἀντωνίνος, Ἡράκλειος, Οὐϊτάλιος, Φήλιξ, Κρησπίνος, Παυλιανός, Κύπρου (5), Αὐξίβιος, Φώτιος, Γηράσιος, Ἀφροδίσιος, Εἰρηνικός, Νουνέμιος, Ἀθανάσιος, Μακεδόσιος, Τριφύλλιος, Σπυρίδων, Νορβανός, Σωσικράτης.

Παλαιστίνης (6), Μάξιμος, Ἀέτιος, Ἄρειος, Θεόδωσιος, Γερμανός, Σιλουανός, Παῦλος, Κλαύδιος, Πατρύκιος, Ἐλπίδιος, Γερμανός, Εὐσέβιος, Ζηνοβίος, Παῦλος, Πέτρος.

(7) Οἱ μὲν οὖν τοῖς ὑπὸ τῆς συνόδου γραφεῖσιν ὑπογράψαντες οὗτοι: ἕτεροι δὲ πλεῖστοί εἰσιν, οἱ καὶ πρὸ ταύτης τῆς συνόδου γράψαντες ὑπὲρ ἡμῶν, ἀπό-

λιος, editi vero Τριφύλλιος.

(6) Reg. Παλαιστίνης ad marg. rubris litteris. Mox Θεόδωσιος, is forte est qui infra in subscriptionibus synodi Hierosolymitanæ dicitur Θεόδωρος. Paulo post Reg. et Basil., Πατρύκιος, ubi editi Πρίκιος mendose habebant. Erroris causam vide supra, n. 97.

(7) Hi episcopi numero 284 non omnes synoda Sardicensi interfuerunt, ut supra testatur ipse Athanasius, sed synodi Sardicensis actis subscripsere. Ipse tamen Athanasius initio hujus *Apologiae* plusquam trecentos episcopos Sardicensi synodo subscripsisse ait: quod argumentum sane fuerit non omnes hic recensitos fuisse. Et vero inter hos episcopos minime comparent Euphratas Coloniensis, et Marcellus Ancyranus, quos synodo interfuisse extra dubium est. Desiderantur item Olympius in xvii canone Sardicensi memoratus, et quidam alii qui in Hilarii subscriptionibus leguntur: nisi forte scriptorum errore varie iidem nominentur, quod supra de Eutherio et de aliis notatum est. Hinc palam est nonnullos in Athanasianis subscriptionibus omissos fuisse, quod in tanto numero fieri solet. Ex Athanasii loco hujus *Apol.* num. 4, male intellecto, Socrates et Sozomenus ccc circiter episcopos ex Occidente Sardicensi adfuisse synodo referunt, cum tamen Athanasius solum dicat, plusquam trecentos synodo subscripsisse, ccc episcopos synodo adfuisse testatur Theodoretus, lxx in Hilarii subscriptionibus leguntur. Sed Athanasius cum Orientales, tum Occidentales cclxx vel circiter in Sardicensi synodo coactos ait in *Epist. ad solit.* Ex quibus si demas lxxx Orientales qui Sardica aufugientes Philippopoli convenere, xc

τε τῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας, καὶ Ἰσαυρίας, καὶ τὰ ἄλλα ὀνόματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐμφέρεται, ἕγγυς ξγ, ὁμοῦ τμδ.

51. (8) Ταῦτα μαθὼν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς Κωνσταντῖος, μετεπέμψατο ἡμᾶς, γράψας ἰδίᾳ πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνα, πρὸς δὲ ἡμᾶς καὶ ἅπαξ (9) καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον, ταῦτα.

**ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΝΙΚΗΤΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΩ (10).**

Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἄγροις κύμασιν οὐκ ἀπῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδοῖς οὐ παρεῖδεν (11) ἢ ἀκάματος ἡμῶν εὐσέβεια. Καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπιπολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας, προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν θεραπείαν· ὅμως, ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς προθέσεως (12) ἐνεπόδισε, διὰ τοῦτο δωρεᾶς πληρέστατα γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα διεπεμψάμεθα, ἵνα ἀφόδως ταῖς ἡμετέραις προσήψει ταχεῖαν τὴν σαυτοῦ παρουσίαν παρασχεῖν σπουδάζης, ὑπὲρ τοῦ τῆς (13) σαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαύσας, καὶ πειραθεὶς ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῆς· τοῦτου γὰρ ἕνεκα καὶ τὸν δεσπότην μου καὶ ἀδελφόν μου Κωνσταντῖνα τὸν Νικητὴν Ἀβγυστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῶ, ἐπὶ τῷ, ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐπινευόντων (14), τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῆς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐ-
λέχρον.

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ προτέρων γραμμάτων ἐδηλώσαμεν, ὅπως ἀμερίμνος εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον παραγένῃ, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστελεῖσθαι σε εἰς τὰ ἴδια· ὅμως καὶ νῦν καὶ ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτρέπομεθα, χωρὶς τινος ἀπιστίας καὶ φόβου, ἐπιβῆναί σε δημοσίοις οὐχίμασι, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμεῖς ἀπολαῦσαι δυναθῇς.

Ἐπιστολὴ τρίτη.

Ἦνίκα ἐν τῇ Ἐδέσῃ (15) διετρίβομεν, παρόντων πῶν ὧν προσευτέρων, ἤρρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος

tantum supererant, qui Sardicensi synodo interfuerint. Sed nihil certum in tanta auctorum varietate statui potest. Porro si LXIII episcopi qui ante synodum pro Athanasio scripsere, illis cclxxviii qui synodo subscribere annuauerunt, cccxlvii consistient, cum tamen Athanasius cccxlvii tantum numeret. Sed vox ἕγγυς ante LXIII adhibita, minus accenrate computatum denotat.

(8) Quæ hic enarrantur duobus post celebratam synodum annis acta sunt, anno scilicet 349, resque interim gestas prætermittit Athanasius.

Tres epistolæ sequentes apud Socratem et apud Nicephorum habentur. Secunda tantum apud Theodoretum : omnes in *Histor. tripart.* lib. iv.

(9) Reg. καὶ ἅπαξ.

(10) Socrates, Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ Paulo post

licet, Phrygia et Isauria, quorum nomina in propriis eorum epistolis circumferuntur, prope sexaginta tres, una omnes, trecenti quadraginta quatuor.

51. Horum certior factus Deo charissimus imperator Constantius, nos accersivit, litterasque ad fratrem suum beatæ memoriæ Constantem misit, nobisque item semel, iterum atque tertio scripsit : his verbis.

**CONSTANTIUS VICTOR AUGUSTUS
ATHANASIO.**

Diuus te immanibus maris fluctibus procellisque jactari nostræ clementiæ humanitas non permisit ; te scilicet patriis penatibus nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli mentis meæ propositum litteris tibi significare, eo quod te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum exspectarem ; tamen quia fortasse metus impedimento fuit ne propositum exsequerere tuum, ideo litteras munificentiae nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus ; ut absque metu quamprimum conspectui nostro te præsentem sistere cures, quo voli tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituaris, hocque gratiæ nostræ pignus assequare.

Epistola secunda.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatum te conferres ; quod summopere cupiamus te ad propria remittere, tamen etiam nunc has litteras ad tuam constantiam misimus : quibus adhortamur ut citra diffidentiam aut metum publica vehicula inscendas, et ad nos properes ut optatis frui valeas.

Epistola tertia.

Cum Edesse degeremus, presentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero ad no-

D Socr. ὁμοίως κύμασιν ἄγροις.

(11) Socr. et Reg. οὐ παρεῖδεν. Editi vero οὐ παρήκεν.

(12) Socr. τῆς σῆς προθέσεως. Mox Socr. Reg. Basil. δωρεᾶς. Editi, δωριάς. Paulo post Socr. et Basil. στερότητα. Reg. vero et editi στερότητα.

(13) Ita Reg. Socr. et Niceph. Editi ἐπὶ τῷ τῆς.

(14) Socr. et Nic. ἐπινευσάντων. Initio sequentis epist. Socr. εἰ καὶ μάλιστα. Infra Socr. διὰ τὸ βουλεύεσθαι. Mox idem νῦν ταῦτα, omisso καὶ. Paulo post Socr. Theod. Nic. στερότητα. Reg. στερότητα, editi στερεότητα. Ib. Socr. Nic. δεδηλώκαμεν. Διό.

(15) Socr. Ἐδήση. Infra idem. πρὸς τὸ ἡμέτερον. Paulo post idem, ἰδέουσι.

strum comitatum properares, ut, ubi vultum nostrum accuspexisses. **135** quamprimum Alexandriam proficiscerere: sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam celerrime nobis te sistas, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi fusius et plenius enarretur, Achitam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositam et te quæ optas assequi posse.

Hæc igitur litteras scripsit imperator: quibus acceptis, Romam rutilii, Ecclesiæ et episcopo vale dicturus: nam Aquiliæ degebam, quo tempore mihi hæc scripta sunt. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa est; episcopus vero Julius redditui nostro congratulans, ad Ecclesiam litteras misit. Nos autem deinceps quacunquē transivimus, episcopi cum pace deduxere. Litteræ autem istiusmodi sunt.

JULIUS

Presbyteris, diaconis et populo Alexandriam incolentis.

52. Gratulor vobis, dilectissimi fratres, quod fructum fidei vestræ ob oculos demum conspicitis: illud enim ita revera se habere cuius palam est in fratre et coepiscopo meo Athanasio, quem propter vitæ puritatem precesque vestras vobis Deus restituit. Ex quo sane animadvertere licet, vos semper puras et charitate plenas orationes Deo obtulisse. Memores quippe cœlestium promissionum, necnon disciplinæ ad illas ducentis, in qua per doctrinam prædicti fratris mei instituti estis, revera nostis et per rectam vestram fidem comprehendistis; nequam illi a vobis perpetuo sejunctum fore, quem in piissimis vestris animabus semper quasi præsentem habuistis. Mihi itaque ad vos scribenti non multis opus est sermonibus: quæcunquē enim vobis a me dicta fuerint, hæc vestra fides præoccupavit, perque Dei gratiam omnium nostrum explevit votum. Gratulor itaque vobis, libet enim repetere, quod in fide invictas servaveritis animas vestras. Nec minus ipsi Athanasio fratri meo gratulor, quod, multas licet passus ærumnas, nulla tamen hora

(16) Soc., πληρεστάτην διήγησιν, Ἀχίταν.

(17) Ἐγὼ δὲ δεξιόμενος. In Apologia ad Constantium testatur Athanasius se litteris ejus acceptis in Gallias ad Constantem imperatorem iter instituisse; indeque Romam profectus videtur. Sed cum paucis res gestas enarret, multa silentio præterit, quod in præcedentibus licet animadvertere. Ibidem vox συντάξασθαι, salutare, valedicere significat. Hesychius συντάξασθαι, ἀπάσασθαι, et sæpe hæc sententia apud ecclesiasticos usuenit.

(18) Reg. Ἰούλιος πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, et sic legit Nannius. In editis vero καὶ διακόνους desideratur. Socrates Ἰούλιος ἐπισκόπος καὶ πρεσβυτέρος καὶ διακόνους καὶ λαῶν παροικούντι Ἀλεξάνδρειαν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαιρεῖν. Eriphanus Scholasticus: Julius archiepiscopus pre-

πρεσβυτέρου πρὸς σέ, ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτᾶτον σπουδάζης, ἐπὶ τῷ, ἰδόντα σε τὴν ἡμετέραν πρόσψιν, εὐθὺς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὀδεύσης. Ἄλλ' ἐπειδὴ πλείεστος χρόνος παρήλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξιόμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπήνησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομνησάει σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχέϊαν ποιῆσαι πρὸς ἡμᾶς σπουδάζης, καὶ οὕτω δυνήθῃς τῇ τε πατρίδι σου ἀποκατασταθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν· πρὸς δὲ πληρεστέραν διήγησιν, Ἀχίταν (16) τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν, παρ' οὗ δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τοῦτων ὡν εὐχῇ τυχεῖν δυνήσῃ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τοιαῦτα γράφει: ἐγὼ δὲ δεξιόμενος (17) ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην συντάξασθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ· ἐν τῇ Ἀκυληῖᾳ γὰρ ἤμην, ὅτε ταῦτα ἐγράφη. Καὶ ἡ μὲν Ἐκκλησία πάσης χαρᾶς πεπληρωτο· ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἰούλιος, συγκαίρων τῇ ἐπανάδῳ, γράφει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ διερχομένους ἡμᾶς οἱ ἐπίσκοποι καθεξῆς μετ' εἰρηνης προέπεμψαν. Καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα.

ΙΟΥΛΙΟΣ

Πρεσβυτέροις, καὶ διακόνους (18), καὶ λαῶν παροικούντι Ἀλεξάνδρειαν.

52. Συγκαίρω καὶ γὰρ ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅτι τὸν καρπὸν τῆς ἐαυτῶν πίστεως ἐπ' ὀφθαλμῶν λαίπδον ὄρατε· τοῦτο γὰρ καὶ (19) ἀληθῶς ἂν τις ἴδοι γενόμενον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου μου Ἀθανασίου, ὃν διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὰς ἡμετέρας εὐχὰς, Θεὸς ὑμῖν ἀποδίδουσιν. Ἐκ δὲ τούτου συνορᾶν ἔστι καθαρὰς ἡμᾶς (20) καὶ μετὰς ἀγάπης ἀεὶ τὰς εὐχὰς ἀνενηνοχέειν πρὸς τὸν Θεόν. Μνήμονες γὰρ ὄντες τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτάς ἀγωγῆς, ἣν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ προειρημένου ἀδελφοῦ μου ἐπαιδεύθητε, ἐγνωτε ἀληθῶς καὶ κατὰ τὴν προσοῦσαν ὑμῖν ὀρθὴν πίστιν κατελήφατε (21), ὡς οὐκ ἂν εἰς τέλος ἀφ' ὑμῶν ἀσχοινισθῆσεται οὗτος, ὃν ταῖς θεοσεβεστάταις ὑμῶν ψυχαῖς ἀεὶ ὡς παρόντα ἐσχῆκατε. Οὐκοῦν οὐ πολλὰν μοι χρεῖα λόγων πρὸς ὑμᾶς ἐπιστέλλοντι. Ὅσα γὰρ ὑμῖν ἂν λεχθῇ παρ' ἐμοῦ, ταῦτα ἡ ἡμετέρα (22) πίστις προέλαβε, καὶ πεπλήρωκε κατὰ Θεοῦ χάριν τὰ τῆς κοινῆς πάντων ἡμῶν εὐχῆς. Συγκαίρω τοίνυν ὑμῖν, πάλιν γὰρ ἐρῶ, ὅτι τὰς ψυχὰς ἀκαταμαχῆτους ἐν τῇ πίστει τετηρήκατε, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἀδελφῷ μου Ἀθα-

byteris et diaconibus et plebi, habitantibus in Alexandria, dilectissimis fratribus in Domino salutem. Exstat hæc epistola II tomio Conciliorum. Ib. Reg. Ἀλεξάνδρειαν, editi vero Ἀλεξάνδρεια.

(19) Καὶ deest in Socr. Infra idem, ὃν διὰ τε τῆν.

(20) Socr., ὑμῶν. Infra Reg. quem sequimur, καὶ τῆς πρὸς αὐτάς ἀγωγῆς. Editi πρὸς αὐτούς. Socr. καὶ τῆς πρὸς αὐτάς ἀγάπης. Eriph. Schol. et dilectionis quam, etc. Præstare videtur Regii lectio.

(21) Socr., κατελήφατε τοῦτο. Mux. idem ὃν ἐν τοῖς θεοσεβείαις.

(22) Sic Reg. Editi vero ταῦθ' ἡμετέρα. Infra Reg. πάντων ἡμῶν. Editi cum Socr., πάντων ὑμῶν.

νασίφ οὐκ ἔλαττον συγκαίρω, ὅτι, καίπερ πολλά πάσων λυπηρά, οὐδεμίαν ὦραν ἐπιλήσμων γέγονε τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τοῦ ὑμετέρου πόθου. Εἰ γὰρ καὶ τῷ σώματι πρὸς καιρὸν ἔδοξεν ἀφ' ὑμῶν ἀφελκυσθῆναι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι διαπαντός ὡς συνὼν ὑμῖν διήγεν (23).

53. Ἐπανέρχεται τοίνυν πρὸς ὑμᾶς λαμπρότερος νῦν, ἢ ὅτε παρ' ὑμῶν ἀπαδήμησεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰς τιμίας ὑλας, χρυσὸν δὴ καὶ (24) ἄργυρον, εἰς καθαρότητα τὸ πῦρ δοκιμάζει, τί ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσοῦτου ἀνδρός, ὃς, κινδύνους τοσοῦτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδοται ὑμῖν ἀθῶος οὐ παρ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδειχθεὶς; Ὑποδέξασθε τοίνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, μετὰ πάσης τῆς κατὰ Θεὸν δόξης καὶ χαρᾶς τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν (25) τοσοῦτων καμάτων κοινωνοὶ γεγονάσι: καὶ χαίrete τῶν εὐχῶν αὐτῶν ἀπολαύοντες, οἱ τὸν ποιμένα τὸν ὑμέτερον, ἢ οὕτως εἶπω, ποθοῦντα καὶ διψῶντα τὴν ὑμέτεραν θεοσέβειαν, σωτηριοῖς γραφαῖς ἠθρέφατε καὶ ἐποτίσατε. Καὶ γὰρ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγονάτε, καὶ διωκόμενον (26) ἐθάλαπτε ταῖς πιστοτάταις αὐτῶν ψυχαῖς καὶ διανοοῦντα. Ἐμὲ δὲ ἦδη εὐφραίνει ἐννοούμενον καὶ προορῶντα τῷ λογισμῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἐπιπόδῳ ἐκάστου ὑμῶν χαρὰν, καὶ τοῦ πλήθους τὰς θεοσεβεστάτας ἀπαντήσεις, καὶ τὸ ἔνδοξον τῆς τῶν συντρεχόντων ἑορτῆς (27). Καὶ τίς ἐκεῖνη ἡ ἡμέρα ὑμῖν καὶ πόλα ἔσται, ἐπανεργομένου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, παυομένων δὲ τῶν προγενομένων, καὶ τῆς πολυτιμότητος καὶ κατ' εὐχὴν ἐπανόδου εἰς εὐφροσύνην τινὰ πληρροτάτης χαρᾶς συναπτούσης τοὺς πάντας; Ἡ τοιαύτη δὲ χαρὰ κατὰ τὸ μέγιστον μέχρις ἡμῶν φθάσει, εἰ θεόθεν καὶ τοῦτο συγχαρεῖσθαι (28) συνέστησεν, ὅπως εἰς γνώσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρός ἔλθειν δυναθῶμεν. Εἰς εὐχὴν δὴ (29) εὖν τὴν ἐπιστολὴν τελειώσαι κάλον. Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, καὶ ὁ τούτου Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ Σωτήρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διηνεκῆ τὴν χάριν ὑμῖν παράσχοι, διδοὺς ἑπαλλοῦν τῇ θαυμαστῇ ὑμῶν πίστει, ἣν περὶ τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν ἐνδόξῳ μαρτυρίᾳ ἐνδείξασθε. Ἰνα ὑμῖν τε καὶ τοῖς μεθ' ὑμᾶς ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ βελτίονα νέμοι (30), & ὀφθαλ-

fuerit vestrae charitatis vestrique desiderii immemor. Nam tametsi corpore ad tempus abstrahi a vobis visus est, spiritu tamen indesinenter est vobiscum versatus.

53. Redit igitur ad vos jam multo clarior, quam cum a vobis proficisceretur. Si enim pretiosa metallata aurum et argentum ad puritatem ignis probat, quid quis pro tanti viri dignitate dixerit, qui tot calamitatum periculis perfunctus vobis restituitur, purus innocensque, non nostro tantum, sed et totius synodi iudicio declaratus? Excipite igitur, dilecti fratres, cum omni secundum Deum gloria et lætitia, 136 episcopum vestrum Athanasium, cum iis qui tot ejus laborum fuere consortes: et votorum compotes effecti, gaudete qui pastorem vestram pietatem (ut ita dicam) desiderantem sitientemque, salutaribus scriptis nutritistis et potastis. Vos enim illi in extranea regione commoranti, consolationi fuistis: vos eum fidelissimis animabus mentibusque vestris in persecutione fovistis. Mihi certe jam volupe est, cogitanti et animo prævidenti, uniuscujusque vestrum in ejus reditu lætitiā, multitudinis piissimum occursum, gloriosamque concurrentium festivitatem. Quanta et qualis vobis illa futura dies est, qua et frater noster revertetur, et præcedentia mala cessabunt; cumque pretiosus ille optatissimusque reditus omnes coaptabit in quamdam plenissimi gaudii alacritatem? Hujusmodi sane gaudium maxima ex parte etiam ad nos usque pertingit, quibus a Deo id muneris concessum est, ut in tanti viri cognitionem veniremus. Par est igitur precando claudi epistolam. Deus omnipotens, et filius ejus Dominus et Salvator noster Jesus Christus perpetuum vobis conferat gratiam, præmiisque donet admirandam vestram fidem, quam erga episcopum vestram præclaro testimonio exhibuistis; ut vobis vestrisque posteris, hic et in futuro sæculo, optima impertiat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligenti-

(23) Post ὡς συνὼν ὑμῖν διήγεν exstant permultæ apud Socratem Athanasii laudes, quas ipse præ animi modestia videtur omisisse. Sed a loco integro referendo, prolixitatis vitandæ causa, superseedemus. Consulat Socratem cui visum fuerit.

(24) Socr., χρυσὸν δὴ λέγω καί. Infra idem ὃς τοσοῦτων θλίψεων πυρὰν καὶ τοσοῦτους κινδύνους νικήσας. Epiphanius vero Scholasticus: qui cum tantis tribulationibus et periculis deviciisset, redditur nunc vobis immaculatus. Teste Valesio in codice quodam Florentino et in Sfortiano deest τοσοῦτους. Codex vero Leonis Allatii sic habet, ὃς διὰ κινδύνων τοσοῦτων καὶ θλίψεων νικήσας. Paulo post Socr. et Reg. ἀποδειχθεὶς; ὑποδέξασθε. Edit. Paris. ἀποδειχθεὶς; ἀποδέξασθε. Edit. Commu. ἀποδειχθεὶς; ἀποδέξασθε.

(25) Reg. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν. Editi Ἀθανάσιον, καὶ μετὰ τούτου, οἵτινες αὐτῷ τῶν. Soc. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῶν κοινωνοὶ γεγονάσι, omisissis interpositiis. Epi-

phanus vero Scholasticus totum hunc locum sic habet: *Suscipite siquidem nunc, fratres charissimi, cum omni divina gratia pastorem vestram ac presulem, tanquam vere Athanasium, cum his qui tantis laboribus ejus participes sunt effecti. Quæ vobis sequuntur autem pothoῦντα καὶ διψῶντα, vel alio modo legisse, vel male intellexisse videtur Epiphanius Schol. qui sic habet: qui esuritis atque sitiitis.*

(26) Socrates, καὶ διωκόμενον, καὶ ἐπιβουλεύομενον.

(27) Socr., καὶ τὴν ἔνδοξον τῶν συντρεχόντων ἑορτήν. Paulo post idem, παυσαμένων δὲ.

(28) Socr., ὡς θεόθεν καὶ τοῦτο συγχεωρηθεῖσθαι. Epiphanius Schol. ex Socrate vertit: *quibus divinitus hoc etiam constat esse concessum.*

(29) Δῆ, quod in editis deest, ex Reg. sumptum est.

(30) Edit. Paris. νέμων. Socr. μένοι, mendose in utroque: alii νέμοι.

bus se, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem omnipotenti Deo gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, fratres dilecti.

πῶν αἰώνων. Ἀμήν. Εὐχῶσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί.

54. Cum his advenientem me imperator perhumaniter intuitus, ad patriam Ecclesiamque misit; cum his ad episcopos, presbyteros, et populos literis.

VICTOR CONSTANTIUS

Maximus Augustus
Episcopus et presbyteris catholicæ Ecclesiæ.

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus Athanasius; sed licet ad breve tempus humanæ probationi subjectus fuerit, debitum tamen a providentia omnium rerum inspectrice retulit calculum, ac Dei voluntate nostroque iudicio patriæ simul et Ecclesiæ, cui divino nutu præsidebat, est restitutus. Hunc ipsum quæ consentanea erant par fuit a nostra humanitate consequi; ita ut quæcumque antehac contra illos qui cum eo communicabant decreta sunt, jam oblivioni tradantur, omnisque adversus illos suspicio in posterum desinat: et immunitas, qua clerici qui cum eo sunt olim fruebantur, illis ut decet confirmetur. Quin et illud gratiæ adjiciendum arbitrati sumus, ut omnes qui in sacro catalogo descripti sunt certiores fiant, securitatem esse datam cunctis sive episcopis sive clericis, qui ipsi adhæserint. Recti namque uniuscujusque propositi idoneum illud erit argumentum, si Athanasio junctus fuerit. Quicumque enim meliori iudicio et sorte ejus communionem cooptarint, hos omnes ad similitudinem superioris providentiæ jussimus **137** ut gratia a nobis, juxta Dei voluntatem, impertita fruantur. Deus vos conservet.

Epistola secunda.

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandriæ catholicæ Ecclesiæ populo.

55. Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas, et probe sciamus vos diu fuisse episcopi vestri providentia destitutos, Athanasium episcopum virum apud omnes ob insitam æquitatem et prout convenit receperitis, vestrarumque ad Deum precum auxiliatorem constitueritis, concordiam et pacem perpetuam vobis congruentem nobisque gratissimam, juxta Ecclesiæ legem, curetis perpetuo servare. Neque enim par est discordiam apud vos

(31) Hæc item epistolæ Constantii, apud Socratem lib. II et apud Niceph. habentur, necnon in *Historia tripartita*.

(32) Hæc ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττει desunt in Socrate.

(33) Epiphanius Scholast. in *Historia tripartita*. ἡμετέραν legit; habet enim: *nostræ æquitalis*. Et sic Na-

μὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὗς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ παντοκράτορι Θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας

54. Μετὰ τούτων ἐλθόντα με γνησίως εὐρακεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, γράψας τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ λαοῖς ταῦτα.

NIKHTHE KONSTANTIOS

Μέγιστος Σεβαστὸς
Ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

(31) Οὐκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος Ἀθανάσιος, ἀλλ' εἰ καὶ ἐν βραχείῳ χρόνῳ τῇ κατὰ ἀνθρώπους δοκιμασίᾳ ὑπεβλήθη, ὅμως τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς παντεξόρου Προνοίας ἀπηνέγκαστο ψῆφον, ἀπολαθῶν βουλήσει τοῦ κρείττονος καὶ κρίσει ἡμετέρας τὴν πατρίδα ὁμοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. ἥς θεῖω νέματι προστάτης ἐτύγχανε. Τούτῳ τὰ ἀκόλουθα ἔδει παρὰ τῆς ἡμετέρας ὑπάρξαι πράξιτος ὥστε πάντα τὰ πρὸ τούτου κατὰ τῶν αὐτῶν κοινονηκῶτων ὠρισμένα νῦν ἀμνηστία παραδοθῆναι, πᾶσάν τε ὑποψίαν τὴν κατ' αὐτῶν σχολάσαι τοῦ λοιποῦ, τὴν ἀτέλειαν, ἥς ἔτυχον πάλαι οἱ ἅμα αὐτῷ κληρικοί, τούτοις βεβαιωθῆναι προσηκόντως. Ἀλλ' ἂν μὴν καὶ τοῦτο τῇ εἰς αὐτὸν χάριτι προστιθέναι ἐδεικνύσαμεν, ὥστε πάντας τοὺς τοῦ ἱεροῦ καταλόγου γινώσκειν ἐνδεδῶσθαι τὸ ἄροδον πᾶσι τοῖς αὐτῷ προστιθεμένοις, εἴτε ἐπισκόποις, εἴτε κληρικοῖς. Ἰκανὸν δὲ γινώρισμα τῆς ἐκάστου ὀρθῆς προαιρέσεως ἔσται ἡ πρὸς τοῦτον ἔνωσις. Ὅσοι γὰρ ἂν, τῆς καλλίονος ὁμοῦ κρίσεως τε καὶ μίτρας γενόμενοι, τὴν τοῦτου ἔλωνται κοινωνίαν, τούτους πάντας ἐκελεύσαμεν καθ' ὁμοίτητα τῆς φθανούσης προνοίας καὶ νῦν τῆς ὑφ' ἡμῶν βουλήσει τοῦ κρείττονος παρασχεθείσης χάριτος ἀπολαύειν. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττει (32).

Ἐπιστολὴ δευτέρα.

Νικητῆς Κωνσταντίου Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ λαῷ τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

55. Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ἡμετέραν ἐν ἅπασιν εὐνομίαν, εἰδότες τε, ὡς ἐπὶ πολὺ τῆς τοῦ ἐπισκοποῦντος προνοίας ἐστέρησθε, Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον, ἄνδρα τοῖς πᾶσι διὰ τε τὴν προσοῦσαν ὀρθότητα καὶ διὰ τὴν τῶν οικειῶν ἡθῶν εὐτροπίαν γινώριμον (34), πάλιν πρὸς ὑμᾶς ἀποστείλαι ἐδικαιώσαμεν. Τοῦτον συνήθως καὶ προσηκόντως ὑποδεξάμενοι, καὶ ταῖς πρὸς Θεὸν εὐχαῖς βοηθῶν προστησάμενοι, τὴν ὑμῖν τε πρέπουσαν, καὶ ἡμῖν ἀρίστην ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας Θεοῦ διαρκῆ φυλάττειν σπουδάσατε. Οὐδὲ γὰρ εὐλόγον ἔστι διχο-

betur in edit. Comm., sed omnes mss., edit. Paris. et Socr. ἡμετέραν, et ita legit Nannius.

(34) Socr. in ultima edit., τὴν οικίαν εὐτροπίαν γινώριμον. Sed rectius in veteri τὴν τῶν οικίαν (mendose, pro οικίαν) ἡθῶν εὐτροπίαν γινώριμον. Quo item modo legit Epiph. Schol. *suorumque morum probitatem cunctis innotuit*.

νοϊάν τινα ἢ στάσιν ἐν ὑμῖν κινήθηαι, ὕπεναντιον (35) A τῆς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐμοιρίας. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπειναι ἀφ' ὑμῶν παντελῶς βουλόμεθα, τὸ δὲ ταῖς εὐχαῖς ὑμᾶς διαρκῶς αὐτῷ, ὡς προεῖρηται, προστάτη καὶ ἐπικούρω χρωμένους πρὸς τὸ Θεῖον, ἐμμένειν συνήθως παραινόμενοι· ὡς ἂν τῆς τοιαύτης ὑμῶν προθέσεως, εἰς τὰς ἀπάντων εὐχὰς (36) διαβαινούσης, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἔθνῶν τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ ἐτι καὶ νῦν προσανέχοντες ἐπὶ τὴν τῆς ἱερᾶς θρησκείας ἐκίγνωσιν προθυμότατα σπεύδοιεν, ἀγαπητοί. Καὶ αὐθις πῶν παραινόμενοι τοῖς προσηρημένοις ἐμμένειν, τὸν δὲ ἐπίσκοπον ψήφῳ τοῦ κρείττονος, καὶ ἡμετέρα γνώμη ἀπεσταλμένον, ἤδῃ· δέξασθε, καὶ πάσῃ ψυχῇ καὶ γνώμῃ ἀσπαστὸν ἠγήσασθε· τοῦτο γὰρ καὶ ὑμῖν πρέπει, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ πράττει προσήκειν συνέστηκεν. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ πάσαν ἀνασοδῆς καὶ (37) στάσεως· πρόφασιν παραιρεθῆναι τῶν ἐβελοκακίᾳ χρωμένων, τοῖς παρ' ὑμῖν δικασταῖς διὰ γραμμάτων προσετάξασμεν, ἅπαντας οὓς ἂν στασιώδεις καταμάθοιεν, τῇ τῶν νόμων ὑποβάλλειν ἐκδικίᾳ. Ἀμφοτέρα τοῖνον συνορῶντες, καὶ τὴν ἡμετέραν μετὰ τοῦ κρείττονος γνώμην, καὶ τὸν ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς ὁμονοίας λόγον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀτάκτων τιμωρίαν, τὰ πρόποκα καὶ ἀρμόζοντα τῷ τῆς ἱερᾶς θρησκείας θεσμῷ ὑκαυλάττοντες (38), τὸν προσηρημένον διὰ πάσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄγοντες, τὰς εὐχὰς ἅμα αὐτῷ ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου παντὸς εὐνομίας, τῷ τῶν ὀλων Πατρὶ Θεῷ ἀναπέμπειν σπουδάσατε.

56. Ταῦτα γράψας, ἐκέλευσε καὶ τὰ πρότερον παρ' αὐτοῦ γραφέντα κατ' ἐμοῦ ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀναιρεθῆναι καὶ ἀφανισθῆναι ἀπὸ τῶν τάξεων C τοῦ τε δουκὸς καὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου (39), καὶ ἀποσταλεῖς Εὐσέβιος ὁ δεκουρίων, ἔλαβεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν τάξεων, καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα·

(40) **ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ**
ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Τῷ δὲ αὐτῷ τύπῳ, καὶ τοῖς ἐν Αὐγουσταμνίῃ καὶ Θηβαΐδι καὶ Λιβύαις ἠγεμόσιν.

Εἰ τί ποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωνοῦντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταθὲν ἐδρίσκειται, ταῦτα νῦν (41) ἀπαλειφθῆναι βουλόμεθα. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλειτουρησίαν, ἣν εἶχον οἱ αὐτοῦ κληρικοί, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν εἶχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα ὥστε, ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου D τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ εἶχειν τὴν ἀλει-

(35) Socr., ὕπεναντιον.

(36) Valesius legendum existimat εἰς τὰς ἀπάντων ἀποδᾶς. Sed omnes cum editi, tum mss. Athanasii et Socratis, εὐχὰς, habent, nec necesse videtur ἀποδᾶς legere: Epiphanius certe Schol. ad omnium vota habet. Mox τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ. Sic Socrates et Reg. deleto σ prius posito. Editi vero minus recte τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης. Paulo post, loco ἀγαπητοί Socrates Ἀλεξανδρεῖς προσφιλίστατοι.

(37) Socr., πάσαν ἀνασοδῆν καί. Mox Socr. et Reg. παραιρεθῆναι. Editi προαιρεθῆναι. Paulo post παρ' ὑμῖν. Sic Socr. et Epiph. Schol. apud vos. Quo item modo legit Nannius. Editi et Reg. παρ' ἡμῖν, perperam.

aut seditionem quampiam moveri, quod alienum est a nostrorum temporum felicitate. Hoc sane vili a vobis prorsus abesse volumus, cohortamurque ut illo patrono adiutoreque in consuetis orationibus vestris, uti supra diximus, perpetuo apud Deum utamini; quo scilicet hujusmodi proposito vestro ex omnium votis procedente, gentiles illi qui idolorum erroribus etiam inhaerent, ad sacræ religionis cognitionem, dilecti mei, alacrius properent. Quamobrem vos iterum monemus, ut in prædictis perseveretis; episcopum vero qui Dei sententia nostroque decreto ad vos missus est, libenter recipiatis, et tota anima, tota mente amplectendum existimetis: illud enim et vos decet, et clementiæ nostræ convenire constat. Nam ut omnis perturbationis et seditionis occasio malitiosis hominibus auferatur, iudicibus qui apud vos sunt litteris nostris præcepimus, ut quotquot seditiosos esse compererint, legum subjiciant ultioni. Utrumque igitur præ oculis habentes, cum nostram Deique sententiam, tum curam vestri vestræque concordiae, necnon pœnam improbis constitutam; date operam ut quæ sunt sacræ religionis legibus congrua et accommodata custodientes, supra dictum virum omni reverentia et honore prosequamini, vestrasque preces una cum illo, pro vobis et pro recta totius vitæ institutione, universorum Patri Deo offerre curetis.

56. Hæc cum scripisset, jussit quæcunque a se, Eusebii calumniis inducto, adversum me dudum scripta essent, abrogari et ex commentariis ducis et præfecti Ægypti aboleri; missusque Eusebius decurio ea abrasit ex tabulis. Rescriptum autem sic habet:

138 VICTOR CONSTANTIUS AUGUSTUS
NESTORIO.

Ac sub eadem forma, Augustamnica, Thebaidis et Libyarum, præfectis.

Si quid hactenus ad damnum contumeliamve eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruuntur. Hoc autem nostrum decretum observari, jubemus ut Athanasii Ecclesiæ suæ restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper ha-

(38) Sic Reg. et Socr. Editi vero φυλάττοντες.

(39) Sic Reg. Editi καὶ Αἰγύπτου, mendose.

(40) Reg. ante epistolam habet ἐρημνεία τούτων, quibus innuit hanc epistolam Latine primum scriptam Græce fuisse translata. Mox editi et Reg. Αὐγουσταμνίῃ. Quo item modo legitur apud Codinum de patriarchatibus. Alias apud auctores, Αὐγουστομνίῃ, Αὐγουστονίῃ, Αὐγουστανίῃ scriptum habetur. Quæ appellatio ex Augusti victoria petitur. Mox Socr. Λιβύῃ.

(41) Socr., πρᾶχθὲν ἐδρίσκειται, τοῦτο νῦν. Infra idem οἱ αὐτοῦ κληρικοί, rectius quam Athanasii editi et mss. οἱ αὐτοὶ κληρικοί. Ibidem Socr. τὴν αὐτὴν πάλιν θέλομεν εἶχειν, omisso τοὺς αὐτοὺς.

buere, et quæ cæteri fruuntur clerici; ut idipsum A
consecanti gaudeant.

57. Sic igitur dimissus, dum Syriam peragrarem, episcopos Palæstinæ offendi, qui synodo Hierosolymis conata nos perhumaniter exceperunt, et cum pace dimiserunt: datis ad Ecclesiam et episcopos litteris huiusmodi.

SANCTA SYNODUS

*Hierosolymis congregata, omnibus Ægypti et Libyæ
rum administris, ac presbyteris, diaconis, popu-
loque Alexandriæ, dilectis et desideratissimis fru-
tribus in Domino salutem.*

Dignas universorum Deo gratias agere non valemus, dilecti, de miraculis quæ ubique operatus est, et jam potissimum erga vestram Ecclesiam, quando pastorem et Dominum vestrum comministrumque nostrum Athanasium vobis restituit. Quis enim speravit unquam ea se oculis visurum, quæ jam vos reipsa consequimini? Certe preces vestræ exauditæ sunt a rerum omnium Deo, qui Ecclesiam curat suam, qui vestras lacrymas respicit vestrosque gemitus; ideoque vestras exaudivit obsecrationes. Eratis enim instar ovium abjectarum vexatarumque nec habentium pastorem: idcirco ad vos de cælo respexit verus pastor, qui suarum ovium sollicitudinem gerit, virumque vobis restituit peroptatissimum. Ecce enim nos quæ nihil ecclesiasticæ pacis causa non agimus, quippe cum vestra dilectione conspiramus, priores illum amplexi sumus, perque illum vobiscum communicantes, has ad vos mittimus salutationes, nostrasque gratiarum actionis orationes; ut cognoscatis nos charitatis vinculo illi esse conjunctos. Vestri autem officii est pietate religiosissimorum imperatorum orare, qui et ipsi compertum habentes eum vestrum erga illum amorem, tum ejus innocentiam, ipsum vobis omni cum honore restitui voluerunt. Supinis igitur eum manibus excipientes, gratiarum actionis preces Deo horum vobis honorum auctore studeatis offerre, ut semper cum Deo gaudeatis, ac celebretis Dominum nostrum, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria in sæcula. Amen.

139 Eorum autem qui subscribere nomina, tam-

(42) Auctor est Socrates Maximum Hierosolymitanum quosdam episcopos accivisse, quorum suffragio Athanasius ad communionem et ad pristinam dignitatem restitueretur. Ipse vero Athanasius *Epist. ad solit.* ait se a Palæstinis et Syriis episcopis receptum esse, duobus vel tribus exceptis. Subiudicare videtur Acacium Cæsariensem, et Patrophileum Scythopolitanum episcopos Arianis addictissimos.

(43) Sozom. apud quem hæc epistola legitur et Λιβύη habet.

(44) Sozom. ἀλλ' ἀληθῶς.

(45) Sozom. ὃν ἐποθεῖτε.

(46) L. ἡμῶν.

(47) Sic Reg. et Soz. At ed. τῷ συνδέσμῳ τῆς πρὸς

τουρησίαν, ἣν αἰεὶ εἶχον, ἣν καὶ οἱ λοιποὶ κληρικὸὶ ἔχουσιν, ἐν' οὗτως ἔχοντες καὶ αὐτοὶ, χαίρωσιν.

57. Προπεμφθεὶς οὕτω καὶ διερχόμενος τὴν Συρίαν, συνέτυχον τοῖς μετὰ τὴν Παλαιστίνην ἐπισκόποις (42), καὶ σύνοδον ποιήσαντας ἐν Ἱερουσαλήμ, γνησίως ἡμᾶς ἀπεδέξαντο, καὶ αὐτοὶ μετ' εἰρήνης προέπεμφαν, καὶ ἔγραψαν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐπισκόπους ταῦτα.

Η ΓΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἱερουσαλύμοις συναχθεῖσα, τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις (43) συλλειτουργοῖς, καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προσκυτέροις καὶ διακόνοις καὶ λαῶ, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Κατ' ἀξίαν τῷ τῶν ὄλων Θεῷ εὐχαριστεῖν οὐκ ἀρκυόμεν, ἀγαπητοὶ, ἐφ' οἷς θαυμασίως ἐποίησε πάντοτε, ἐποίησε δὲ καὶ νῦν μετὰ τῆς ὑμετέρας Ἐκκλησίας, τὸν ποιμένα ὑμῶν καὶ κύριον, καὶ σωλεϊτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον ἀποδοῦς ὑμῖν. Τίς γὰρ ἠλπίσε ποτε ταῦτα ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, ἃ νῦν ὑμεῖς ἔργῳ ἀπολαμβάνετε; Ἀληθῶς (44) αἱ προσευχαὶ ὑμῶν εἰσηκούσθησαν παρὰ τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, τῷ κηδόμενῳ τῆς ἐκείνου Ἐκκλησίας καὶ ἐπιτόντι ὑμῶν τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀδύρμους, καὶ διὰ τοῦτο τῶν δεήσεων ὑμῶν ἐπακούσαντι. Ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα ἐρριμμένα καὶ ἐσκυλμένα μὴ ἔχοντα ποιμένα· διὰ τοῦτο ἐπεσκέψατο ὑμᾶς ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν οὐρανῶθεν, ὁ τῶν ἰδίων προβάτων κηδόμενος, ἀποδοῦς ὑμῖν ἐν ἐπιθυμίᾳ (45). Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης πράττοντες, καὶ τῇ ὑμετέρῃ συμπνεόντες ἀγάτῃ, προλαβόντες αὐτὸν ἠσπασάμεθα, καὶ κοινωνήσαντες δι' αὐτοῦ ὑμῖν, ταύτας τὰς προσρήσεις διαπεμπόμεθα καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ὑμῶν (46) εὐχὰς, ἐν εἰδήσει τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάτης τῆς πρὸς αὐτὸν καὶ ἡμᾶς ἠνώσθαι (47). Ὁφείλετε δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τῶν θεοφιλεστάτων βασιλείων εὐχεσθαι, οἵτινες, καὶ αὐτοὶ γνόντες τὸν πόθον ὑμῶν τὸν περὶ αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ καθαρότητα, ἀποκαταστήσαι αὐτὸν ὑμῖν μετὰ πάσης τιμῆς κατηξίωσαν. Ὑπέρταις οὖν ὑποδεξάμενοι αὐτὸν χερσὶ, καὶ τὰς ὀφειλομένας περὶ τούτου (48) εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀναπέμψαι τῷ ταῦτα ὑμῖν χαρισισμένῳ Θεῷ σπουδάσατε, ὑπὲρ τοῦ διαπαντός ὑμᾶς χαίρειν σὺν Θεῷ καὶ δοξάζειν ἡμῶν τὸν Κύριον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν (49):

D (50) Τῶν δὲ ὑπογραψάντων τὰ ὀνόματα, εἰ καὶ

αὐτὸν κοινωνίας.

(43) Sozom. ὑπὲρ αὐτοῦ.

(44) Soz. εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(45) Hæc nomina habentur supra in subscriptionibus Sardicensibus, sed qui hic Θεόδωρος, illic Θεόδωτος forsan nuncupatur. Desuntque ibidem Marcinus et Claudius. De Aetio autem Lyildensi, qui secundus hic legitur, ait Philostorgius, Aetium episcopum Palæstinæ, qui fornicationis reus delatus fuerat, cum per communionem eum Athanasio illud probum occultare vellet, ad ejus sententiam se transtulisse, eundem tamen brevi poenas dedisse, tabefactis ac vermes emittentibus genitalibus: et ita obiisse. Quæ cum a Philostorgio solum enarrantur, sint penes fidem auctoris.

φθάσας ἐδήλωσα, ἀλλὰ καὶ νῦν ἔγραφα· εἰσι γὰρ **A** Μάξιμος, Ἀέτιος, Ἄρειος, Θεόδωρος, Γερμανός, Σιλουανός, Παῦλος, Πατρίκιος, Ἐλπίδιος, Γερμανός, Εὐσέβιος, Ζηνοβίος, Παῦλος, Μακρίνος, Πέτρος, Κλαύδιος.

58. Ταῦτα βλέποντες Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, κατέγνωσαν λοιπὸν ἑαυτῶν, καὶ ἀνεληθόντες εἰς τὴν Ῥώμην, ἐξωμολογήσαντο καὶ αὐτοὶ μεταγινώσκοντες, συγγνώμην τε ἤτησαντο, καὶ ἔγραψαν πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης καὶ πρὸς ἡμᾶς ταῦτα. Τὰ μέντοι ἀντίγραφα ἀπεστάλη μοι παρὰ Παυλίνου τοῦ ἐπισκόπου Τριβέρων.

(51) EPMHNEIA

Ἀπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τῆς πρὸς Ἰούλιον ἐπιστολῆς περὶ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλετος.

Κίριφ μακαριωτάτῳ πάπῳ Ἰουλίφ Οὐρσάκιος καὶ **B** Οὐάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸς τοῦτο πολλὰ τε καὶ δεῖνα περὶ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου διὰ γραμμάτων ὑποβεβληκέναι, γράμμασί τε τῆς σῆς χρηστότητος μεθοδευθέντες, τοῦ πράγματος χάριν περὶ οὗ ἐδηλώσαμεν, οὐκ ἠδυνήθημεν λόγον ἀποδοῦναι· ὁμολογοῦμεν παρὰ τῇ σῇ χρηστότητι, παρόντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν πάντων τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι πάντα τὰ πρὸς τοῦτου ἐλθόντα εἰς ἀκοὰς ὑμῶν (52) περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου ψευδῆ καὶ πλαστά ἐσσι, πάση τε δυνάμει ἀλλότρια αὐτοῦ τυγχάνει· διὰ τε τοῦτο ἡδέως ἀντιποιοῦμεθα τῆς κοινωνίας τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου, μάλιστα ὅτι ἡ θεοσέβειά σου, κατὰ τὴν ἐμφυτον ἑαυτῆς (53) καλοχάγαθον, τῇ πλάνῃ ἡμῶν κατηξίωσε συγγνώμην δοῦναι. Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἂν ποτε ἡμᾶς οἱ Ἀνατολικοὶ θελήσωσιν, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος (54) κακοτρόπως περὶ τοῦτου εἰς κρίσιν καλέσαι, μὴ ἀπέρχεσθαι παρὰ γνώμην τῆς σῆς διαθέσεως· τὸν δὲ αἰρετικὸν Ἄρειον καὶ τοὺς ὑπερασπίζοντας αὐτοῦ (55) τοὺς λέγοντας, « Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ μή ὄντος ὁ Υἱός ἐστι, » καὶ τοὺς ἀρνούμενους τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι Θεοῦ Υἱὸν πρὸ αἰώνων, καθὼς καὶ ἐν τῷ προτέρῳ λιθέλλῳ (56) ἑαυτῶν ἐν τῇ Μεδιολάνῳ ἐπιδεδωχάμεν, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ἀναθεματίζομεν. Ταῦτα δὲ τῇ χειρὶ ἑαυτῶν γράψαντες, ὁμολογοῦμεν πάλιν, ὅτι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, καθὰ προείπομεν, καὶ τοὺς ταύτης αὐθέντας κατεκρίναμεν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου ταύτῃ παρὼν ὑπέγραφα· ὁμοίως καὶ Οὐάλης (57). **D**

(51) Cum duæ epistolæ sequentes Latine primum editæ sint ut habentur apud Hilarium, eas iude transcribere visum est.

(52) Ita omnes mss. et editi.

(53) Sic Reg. Soz., αὐτῆς. Editi vero, αὐτοῦ.

(54) Ita Reg. Soz. et Hilarium: in editis autem, Εὐσέβιος, sed mendose, jamdiu enim fato sanctus erat Eusebius uterque. Hæc autem eo aiunt Ursacius et Valens, quia cum Athanasii erga se animum nondum exploratum haberent, verebantur ne, vel ab Athanasio, vel ab aliis Orientalibus de structis a se calumniis in iudicium vocarentur.

(55) Soer., ὑπερασπίζοντας αὐτῶ.

(56) Hic libellus ab Ursacio et Valente in synodo Mediolanensi anni 349 est oblati. Quod ad synodum

etsi supra retuli, hic quoque scribenda duxi: sunt enim Maximus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus, Claudius.

58. Hæc cum viderent Ursacius et Valens, sua se damnante conscientia, Romam sunt profecti, peccatumque suum pœnitentia ducti confessi sunt, ac veniam postularunt, Julioque Romæ veteris episcopo, itemque nobis hæc scripserunt: quorum exemplaria mihi sunt a Paulino Trevirorum episcopo transmissa.

INTERPRETATIO

ex Latino textu epistolæ ad Julium papam de pœnitentia Ursacii et Valentis.

Domino beatissimo papæ Julio Valens et Ursacius.

(58) Quoniam constat nos antehac multa gravia de nomine Athanasii episcopi litteris nostris insinuasse, atque litteris Sanctitatis Tuæ conventi, ejus rei de qua significavimus, non præstitisse rationem: profitemur apud Sanctitatem Tuam, cunctis præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia quæ antehac ad aures nostras pervenerunt de nomine prædicti, falsa nobis esse insinuata, atque omnibus viribus carere: atque ideo nos libentissime amplecti communionem prædicti Athanasii, maxime cum Sanctitas Tua, pro insita sibi benevolentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata. Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales voluerint, vel idem Athanasius malo animo ad causam vocare, citra conscientiam tuam non adduturos; hæreticum vero Arium sed et satellites ejus, qui dicunt: « Erat tempus quando non erat Filius, et qui dicunt ex nihilo Filium, » et qui negant Dei Filium ante sæcula fuisse (59), sicut per priorem libellum nostrum quem apud Mediolanum porreximus, et nunc et semper anathematizasse. Hæc manu nostra quæ scripsimus, profitemur, et iterum dicimus hæresim Arianam, ut superius diximus, et ejus auctores in perpetuum damnasse. Et manu Ursacii: Ego Ursacius episcopus huic professioni nostræ subscripsi. (Similiter et Valens.)

eis τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου

Mediolanensem anni 347 adversus Photinum coactam referre nequidquam conati sunt eruditi quidam viri. Eo enim anno potiore loco Ursacii, Valentis et Arianorum res fuere, quam ut ad hanc necessitatem sint adacti, quippe qui eo ipso anno synodum Philippopoli celebrarint, qua soluta ingentem in Catholicos persecutionem Constantii ope freti excitarint. Quæ res quia in Hilarii editione a nostris adornata fuisse pertractata fuit, non ulterius hic indagabitur.

(57) Ὁμολογία καὶ Οὐάλης. Hæc apud Hilarium desiderantur.

(58) Contextus Latinus ex Hilarii fragmentis desumptus.

(59) Legisse videtur Athanasius: et qui negant Christum Deum esse Dei Filium ante sæcula.

DOMINO ET FRATRI ATHANASIO
[Ursacius et Valens.

(60) Dedit se occasio fratris et compresbyteri nostri Moysetis venientis ad Tuam Dilectionem, frater charissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquileiensium civitate, et optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam si tu quoque rescribendo vicem nobis rependas. Sane habere 140 nos locum tecum et communionem ecclesiasticam his litteris scito. Divina pietas te custodiat, frater.

Hæ sunt illæ litteræ : hoc fuit episcoporum suffragium iudiciumque nostri causa datum. Quo autem palam fiat eos non gratia quadam, non necessitate aut vi inductos esse ad hæc agendum, libet cum vestra bona venia rem altius ab exordio enarrare ; ut cognoscatis episcopos æqui bonique studio talia conscripsisse, Valentem vero Ursaciumque, quantumvis sero, veritatem tamen esse confessos.

59. Petrus apud nos ante persecutionem episcopus, in persecutione martyr occubuit. Hic Meletium qui episcopus in Ægypto erat, plurimorum convictum scelerum, ac potissimum quod immolasset idolis, in communi episcoporum synodo deposuit. Meletius vero neque ad aliam confugit synodum, neque curavit apud posteros sese purgare : sed schismatis auctor fuit. Hincque factum ut ejus sectatores hactenus pro Christianis Meletiani audiant. Statimque ille episcopus maledictis cœpit incessere; primo quidem ipsum Petrum, dehinc Achillam calumniatus est, et post Achillam, Alexandrum. Hoc autem Absalonis imitatus exemplum, callide est aggressus, eo nempe animo, ut quandoquidem depositio ignominiam inurebat, calumniis saltem suis simpliciores posset circumvenire. Interim, Meletio hæc agente, Ariana exorta est hæresis : sed in Nicæna synodo, ipsa quidem hæresis anathemate damnata, Arianique rejecti, Meletiani vero aliquo modo recepti sunt : neque jam necessum est ejus

(60) Contextus ex Hilario desumptus.

(61) Soz. Ἀκυλίας.

(62) Hæc, ἡ θεία πρόνοια, etc., apud Theodoretum non habentur.

(63) Reg., ταῦτα. Editi, τοιαῦτα.

(64) Ita Reg. Editi vero, ἡ κρίσις καὶ κρίσις, perperam.

(65) Cadit juxta Athanasium Meletiani exordium schismatis in annum 304 vel 302 : ait enim ipse in epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ anno 356 conscripta, Meletianos ante annos 55 schismaticos evasisse. Secus tamen existimarunt Baronius aliique, qui cum eam epistolam ad annum 361 referant, Meletiani schismatis initio annum 306 consequenter assignant. Sed eam ipsam epistolam certissime ad annum 356 pertinere in Monito ad eamdem palam faciemus. Nonnihil tamen negotii faciant Socratis verba, qui ait Meletium persecutionis tempore idolis immolasse : cum enim persecutio anno 303 grassari cœperit, non potuit Meletius ob illud flagitium, persecutionis hujus tempore commissi, anno 301, abdicari,

Α ΚΥΡΙΩ ΑΔΕΛΦΩ ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΕΠΙΣΚΟΠΩ
Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης ἐπίσκοποι.

Ἀφορμὴν εὐρόντες διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου ἡμῶν Μουσαίου, ἐρχομένου πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ἀδελφὲ ἀγαπητὲ, δι' αὐτοῦ σε καὶ πάνυ προσαγορευόμεν ἀπὸ τῆς Ἀκυλίας (61), καὶ εὐχόμεθα ὑγιαίνοντά σε τὰ γράμματα τὰ ἡμέτερα ἀναγνῶναι· δώσεις γὰρ καὶ ἡμῖν θαρρῆν, ἔαν καὶ σὺ ἐν τῷ γράφειν τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν ἀποδῷς. Γίνωσκε γὰρ ἡμᾶς εἰρήνην ἔχειν μετὰ σοῦ, καὶ κοινωνίαν ἔχειν ἐκκλησιαστικὴν, καὶ τοῦτου γνώρισμα ἡ διὰ τούτων τῶν γραμμάτων προσηγορία. Ἡ θεία πρόνοιά σε διαφυλάττει (62), κύριε, ἀγαπητὲ ἀδελφέ.

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα (63), καὶ αὕτη τῶν ἐπισκόπων ἡ ψήφος καὶ κρίσις (64) ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅτι δὲ οὐ κεχαρισμένα πεποιθήκασι, οὐδὲ ἀναγκαζόμενοι παρὰ τινος, βούλομαι, συγχωρούντων ὑμῶν, ἀνωθεν ἐξ ἀρχῆς διηγῆσασθαι τὸ πρᾶγμα, ἵνα γνῶτε, ὡς οἱ μὲν ἐπίσκοποι ὀρθῶς καὶ δικαίως βουλόμενοι τοιαῦτα ἔγραψαν· ὁ δὲ Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος κἂν ἄψὲ ποτὲ τὴν ἀλήθειαν ὠμολόγησαν.

59. Πέτρος παρ' ἡμῖν πρὸ μὲν τοῦ διωγμοῦ γέγονεν ἐπίσκοπος, ἐν δὲ τῷ διωγμῷ καὶ ἐμαρτύρησεν. Οὗτος Μελετίου ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου λεγόμενον ἐπίσκοπον, ἐπὶ πολλαῖς ἐλεγχθέντα παρανομίαις καὶ θυσίᾳ (65), ἐν κοινῇ συνόδῳ τῶν ἐπισκόπων καθέλειν. Ἀλλὰ Μελετίος οὐ πρὸς ἑτέραν σύνοδον κατέφυγεν, οὐδὲ ἐποῦδασεν ἀπολογησασθαι τοῖς μετὰ ταῦτα σχίσματι δὲ πεποίηκε. Καὶ ἀντὶ Χριστιανῶν Μελετιανοὶ μέχρι νῦν οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὀνομάζονται, εὐθύς τε τοὺς ἐπισκόπους λοιδορεῖν ἤρξατο, καὶ πρῶτον αὐτὸν Πέτρον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀχιλλᾶν διέβαλε, καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν (66) Ἀλέξανδρον. Τοῦτο δὲ πανουργῶς ἐπραττε, μαθὼν καὶ παρὰ τοῦ Ἀβεσσαλώμ, ἵν', ἐπειδὴ διὰ τὴν καθαίρειν ἠσχύνετο, κἂν τᾶς διαβολαῖς ἀπατήσῃ (67) πῶς τοὺς ἀκεραίους δυνήθη. Ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελετίου, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις· ἀλλ' ἐν τῇ συνόδῳ τῇ κατὰ Νικαίαν ἡ μὲν αἵρεσις ἀνεθεματίσθη, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐξεδιήθησαν, οἱ δὲ Μελετιανοὶ ὀπωσθήποτε ἐδέχθησαν (68)· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ὀνομά-

et schisma efficere. Verum cum Socrates hanc historiam ex Athanasio fere ad verbum sit mutuatus, videtur sane illud, ἐν τῷ διωγμῷ quod ille de Meletio loquens ait, suo Marte addidisse : alias enim sæpissime Athanasii sententiam referens, ab Athanasii scopo non parum aberrat. Nihil tamen repugnat Meletium ante annum 301 idolis immolasse : licet enim ingens illa persecutio nondum cœpisset, atamen quavis minima data occasione, certis in locis, persecutio in quosdam concitabatur.

Quæ autem Eriphânus enarrat de Meletiani schismatis origine hæresi 68, a Meletiano quodam mutuatus creditur ; Meletii enim magis quam Petri partibus addictus videtur, et ab Athanasii historia penitus abhorret : hincque minoris est fidei.

(66) Διέβαλε καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν. Sic Reg. et Basil. qui nitimus habet διέβαλλε. In editis hæc deerant.

(67) Ita Reg. Editi vero, ἀπαντήσαι, mendose.

(68) Ὀπωσθήποτε ἐδέχθησαν. Quibusnam conditionibus Meletiani sint in Ecclesiæ communionem ad-

ζειν. Οὐπω γάρ πέντε μῆνες παρήλθον, καὶ ὁ μὲν Α μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν· οἱ δὲ Μελιτιανοὶ, δέον ἡρεμεῖν καὶ χάριν ἔχειν, ὅτι κἂν ὄλως ἐδέχθησαν, οἱ δὲ, κατὰ τοὺς κύνας οὐκ ἐπιλαθόμενοι ὦν ἐξήρασαν, πάλιν τὰς Ἐκκλησίας ἐτάραττον. Εὐσέβιος τοίνυν, τοῦτο μαθὼν, καὶ προϊστάμενος τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, πέμπει καὶ ὠνεῖται τοὺς Μελιτιανούς ἐπὶ πολλαῖς ἐπαγγελίαις· καὶ γίνεται μὲν αὐτῶν κρύφα φίλος, συντάττεται δὲ αὐτοῖς εἰς ὃν ἐβούλετο καιρὸν. Τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν προσέπεμπε προτρέπων δέξασθαι με τοὺς περὶ Ἄρειον (69), καὶ ἀγράφους μὲν ἠπειλεῖ, γράφων δὲ ἤξει. Ἐπειδὴ δὲ ἀντέλεγον, μὴ χρῆναι φάσκων δεχθῆναι τοὺς αἵρεσιν ἐφευρόντας κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναθεματισθέντας παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ποιεῖ καὶ βασιλέα μοι γράψαι τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνον, ἀπειλῆν ἔχοντα, εἰ μὴ λάθοιμι τοὺς περὶ Ἄρειον, ταῦτά με παθεῖν, ἢ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα (70). Τὸ τοίνυν μέρος τῆς ἐπιστολῆς ἔστι τοῦτο, καὶ Παλατῖνοι Συγκλήτιος καὶ Γαυθέντιος ἦσαν οἱ κομίσαντες τὰ γράμματα·

(71) *Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντινου.*

Ἔχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλήσεως τὸ γινώρισμα, ἅπασι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσοδον· ἐὰν γὰρ γνῶ, ὡς (72) κεκώλυκάς τινας αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ἢ ἀπεῖρξας τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παραυτίκα τὸν καὶ καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως καὶ τῶν τόπων μεταστήσοντα.

60. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ βασιλέα γράφων ἐπειθον μηδεμίαν εἶναι κοινωνίαν τῇ Χριστομάχῳ αἵρέσει πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, τότε λοιπὸν Εὐσέβιος, τὸν καιρὸν ὃν συνεφώνησε μετὰ τῶν Μελιτιανῶν προσφέρων, γράφει καὶ πείθει τούτους πλάσασθαι πρόφασιν, ἢ, ὡς περὶ κατὰ Πέτρον καὶ Ἀχιλλᾶ καὶ Ἀλέξανδρον μεμελετήκασι, οὕτω καὶ καθ' ἡμῶν ἐπινοήσωσι καὶ θρυλλήσωσι. Πολλὰ μὲν οὖν ζητήσαντες καὶ μὴ εὐρόντες, ὕστερον μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συντιθέασι, καὶ πλάττονται πρώτην κατηγορίαν διὰ Ἰσίωνος καὶ Εὐδαίμονος καὶ Καλλινίκου (73) περὶ στιχαρίων λινῶν, ὡς ἐμοῦ κανόνα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιβαλόντος, καὶ πρώτους αὐτοὺς ἀπατήσαντος. Ἀλλὰ πρεσβυτέρων ἡμετέρων εὐρεθέντων ἐκεῖ, καὶ βασιλέως ἀκούοντος, κατεγνώσθησαν. Οἱ μὲν

missi, narrat epistola Nicænae synodi apud Soeratem I. 1, c. 9 : Meletio scilicet episcopi nomen fuit concessum, ita tamen ut is omnibus episcopi functionibus sit interdictus. Qui vero a Meletio ordinati fuerant, ad communionem et ad reliqua sui ordinis ministeria obeunda recepti sunt, ea lege, ut in unaquaque parocchia, vel ecclesia, secundo loco essent ab iis quos Alexander ordinasset; adeo tamen ut episcopi Alexandro subjecti in jussu nullam ordinationem, aut aliud quodcumque ad ecclesiae regimen spectans aggredierentur.

(69) Sic Reg. Editi vero, δέξασθαι τε τὸν Ἄρειον.

(70) Ἄ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα. His indicat Athanasius primum sui exsilium in Galliis, ac secundum quo post Gregorii intrusionem septem annos extorris fuit. Voceque νῦν innuit se non diu post suam ex secundo exsilio reditum hanc apologiam

rei proferre causam. Mensibus quinque nondum exactis, obiit beatæ memoriæ Alexander; Meletiani vero quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere, quod aliqua saltem ratione in Ecclesiam essent admissi, more canum non oblitum vomitum suum, iterum perturbabant Ecclesias. Quapropter Eusebius, re cognita, cum esset ipse Arianae hæreseos patronus, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, negotium constituit sibi opportuno tempore gerendum. Principio quidem, missis ad me litteris cohortabatur, ut reciperem Arianos, ita tamen ut verbis non scriptis minaretur, scripto rogaret. Me autem repugnante, ac respondente minime recipiendos esse hæreseos inventores, ac veritati infensos homines, anathemateque damnatos ab œcumenica synodo; imperatori beatæ memoriæ Constantino auctor fuit, ut mihi rescriberet, interminatus ni Arianos admitterem ad communionem, me iis affectum iri malis, quibus et jam olim et haud ita pridem sum affectus. Ecce partem epistolæ, quam detulere Syncretius et Gaudentius Palatini :

141 *Pars epistolæ imperatoris Constantini.*

Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti expetunt, absque impedimento ingressum præbeto. Si quos autem Ecclesiæ sociari cupientes te prohibuisse, aut illis aditum interclusisse didicero, mittam quamprimum qui te jussu meo abdicet, et e sedibus transferat tuis.

60. Cum tamen litteris meis imperatori suasissem, nullam debere hæresi Christo adversanti cum catholica Ecclesia esse communionem, tum demum tempus de quo cum Meletianis convenerat se nactum ostendens Eusebius, missis ad eos litteris, auctor fuit, ut novo commento usi, paria iis quæ olim fuerant contra Petrum, Achillam, et Alexandrum moliti, jam adversum nos excogitarent et undique pervulgarent. Multis igitur conquisitis, cum nihil invenissent, Eusebii tandem consilio hanc priorem, Isionis, Eudæmonis et Callinici opera, constringunt criminationem; de lineis nempe stichariis, quasi ego legem Ægyptiis dedissem, ac ea primus excogissem ab illis. At cum ex presbyteris nostris illic tum repertis rei veritatem didicisset imperator,

D scripsisse; ut in Admonitione diximus.

(71) Hoc epistolæ Constantini fragmentum habetur item apud Socr. lib. 1, cap. 27, et apud Sozomenum lib. 11, c. 22, qui ex Athanasio complurima quæ ibidem afferunt acceperunt.

(72) Editi, ὡς εἰ, sed εἰ cum apud Socr. et Soz. non regatur, in Reg. deletum sit, et alioqui superfluum, expunctum est. Paulo post Reg. et Sozom. post ἀποστελῶ habent παραχρῆμα.

(73) In Meletii Breviario nominantur Ision Athribeos, Eudæmon Taneos, et Callinicus Pelusii episcopi Meletiani, qui videntur iidem ipsi esse qui hic memorantur. Paulo post, στιχαρίων λινῶν. Στιχάρια, vestes quæ episcopis, presbyteris, diaconis et subdiaconis usi erant. Lineas fuisse cum Athanasio aiunt Socrates et Sozomenus. De his fuse Canguis in *Gloss. mediæ et inf. Græc.*

eorum deprehensa calumnia est, erantque presbyteri illi Apis et Macarius. Porro imperator litteras misit, quibus Isionis factum damnans, nos præcepit sese adire. Hæc sunt autem illæ litteræ.

Eusebius re comperta suadet illis, ut ne isthinc secedant. Cumque advenissem, Macarium denuo de contracto calice insimulant: mihi que hand levem, imo omnium atrocissimam imposuere calumniam; quod scilicet imperatori adversatus, scrinium misissem auri plenum cuidam Philumeno. Verum ubi nos imperator hanc quoque calumniam confutantes Psammathia audisset, illi de more falsi convicti, expulsi sunt. Nobis autem redeuntibus, has imperator ad populos dedit litteras:

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS
populo Alexandrino catholicæ Ecclesiæ.

61. Dilecti fratres, saluto vos, Deum invocans maximum voluntatis meæ testem, nostræque legis unigenitum creatorem, qui in omnium vitam dominatum obtinet, et discordias odit. Verum quid dicam? an scilicet nos bene valere? sed multo feliciori sanitate frui liceret, si vos mutuo depositis odiis amaretis: quo factum est ut contentiosorum hominum procellis dilectionis reliquerimus portum. O rem absurdam! quanti quotidie casus per tumultuosam invidiam excitantur! Sic est ad Dei populum infamia translata. Quorsum igitur justitiæ recessit fides, cum tanta tenebrarum caligine involvamus; non solum per varie implicatum **142** errorem, sed etiam per ingratorum hominum vitia, dum et stultitiæ fautores toleramus et eos qui æquitatem veritatemque profligant animadvertentes, negligimus tamen? Quænam illa tanta perversitas nostra? Inimicos non confutamus, sed latrocinium sectamur: quo perniciosissima fraus, nemine repugnante, sibi facillime viam paravit. Nullusne tandem sensus est, ne saltem communis omnium naturæ gratia, si quidem legis præcepta contempsimus? Sed dicit quispiam, illa saltem dilectio quæ secundum naturam est invenitur. Quid ergo, nosne qui et Dei lege, et bona indole instructi sumus, tumultum et perturbationem inimicorum tolerabimus, qui quasi facibus omnia incendunt? nec tamen videmus licet oculis præditi, neque sentinus, licet legis sensibus undique circumsepti. Quantus igitur stupor vitam nostram apprehendit, quando nos ipsos ita negligimus, licet hæc nos Deus moneat? Nonne malum illud intolerabile est? nonne hostes hi sunt existimandi, potius quam domus et populus Dei? In nos debacchantur sceleratissimi illi,

(74) Hic Apis, Ἀλύσιος a Socrate vocatur, lib. 1, c. 27.

(75) Hæc Constantini epistola amanuensium negligentia excidit.

(76) Reg., Ψαμμαθία. Psammathia vero erat suburbium Nicomediæ. Theodoratus hæc Constantino-poli gesta enarrat, lib. 1, cap. 26, sed fide dignior

Α ουν πρεσβύτεροι ἦσαν, Ἄπις (74) καὶ Μακάριος· ὁ δὲ βασιλεὺς γράφει καταγιγνώσκων μὲν Ἰσιωνος, κελεύων δὲ ἐμὲ ἀπαντῆσαι πρὸς αὐτόν. Καὶ τὰ μὲν γραφέντα ἐστὶ ταῦτα (75).

Ὁ δὲ Εὐσέβιος μαθὼν, πείθει περιμένειν αὐτοῦς. Καὶ ἐλθόντος μου, κατηγοροῦσι πάλιν Μακαρίου μὲν περὶ ποτηρίου, ἐμὲ δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν διαβολὴν, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω πασῶν, ὅτι δὴ, κατὰ βασιλέως γενόμενος, ἐπεμψα γλωσσόχομον χρυσοῦ Φιλουμένῳ τινί. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς καὶ περὶ ταύτης ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ (76) ἤκουσεν ἡμῶν, αὐτοὶ δὲ συνήθως καταγλωσθέντες ἐβρίφησαν· καὶ γράφει τοῖς λαοῖς, ἐπανερχομένῳν ἡμῶν, ταῦτα·

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ
τῷ λαῷ τῷ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καθολικῆς
Ἐκκλησίας.

61. Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, προσαγορεύω ὑμᾶς, ἐπικαλούμενος τὸν Θεὸν τὸν τῆς ἐμῆς βουλήσεως μέγιστον μάρτυρα, καὶ τὸν τοῦ ἡμετέρου νόμου Μονογενῆ δημιουργόν, ὃς καὶ τῆς ζωῆς προκαθέζεται τῶν ἀπάντων, καὶ τὰς διχονοίας μισεῖ. Πλὴν τί ἂν εἰποιμι; ὅτι καλῶς ὑγιαίνομεν; Ἄλλ' ἐξῆν καλλίονος ἀπολαῦσαι τῆς εὐρωστίας, εἰ ὑμᾶς αὐτοὺς ἀμοιβαδὶς (77) ἠγαπάτε, ἀποσεισάμενοι τὰ μίση, δι' ὧν ταῖς τῶν ἐρεσχελούντων τρικυμίας τὸν λιμένα τῆς ἀγάπης ἐγκατελίπομεν. Φεῦ τῆς ἀτοπίας ταύτης! Ὅσα καθ' ἐκάστην ἡμέραν συμπτώματα (78) τοῦ συγκεχυμένου φθόνου κινεῖται! Οὕτω πρὸς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ μετῴκηθησαν αἱ δυσφημίαι. Ποῦ τοίνυν τῆς δικαιοσύνης ἡ πίστις ἀνακεχώρηκεν, ὅπου γε εἰς τοσοῦτον τῇ τοῦ σκότους ἀχλύϊ περιβεβλήμεθα οὐ μόνον διὰ τὴν πολύπλοκον πλάνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ τῶν ἀχαρίστων ἐλαττώματα, τῶν μὲν τὴν ἄνοιαν βραβευόντων ἀνεχόμεθα, τῶν δὲ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν διακρουομένων ἀισθανόμενοι παρενθυμούμεθα; Τί τὸ δεινὸν τοῦτο τῆς ἡμετέρας κακίας; Τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἐλέγχομεν, ἀλλ' ἐπόμεθα τῷ ληστῆρι, δι' οὐ δόδον τινα ἐαυτῆ, ἐν' οὕτως εἴπω, ἡ τῆς ἀπωλείας ἀπάτη, μηδενὸς ἀντικειμένου, βῆδως ἐργάσατο. Ἄρα οὐδεμίᾳ ἐστὶν ἀίσθησις, οὐδὲ κατὰ χάριν τῆς κοινῆς ἀπάντων φύσεως, εἰ γε τῶν τοῦ νόμου προσταγμάτων ἡμελήσαμεν; Ἄλλ' ἔρει τις, κατὰ φύσιν ἡ ἀγάπη ἐξευρίσκειται. Τί οὖν, ὅτι ἡμεῖς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον πρὸς τῇ εὐφύιᾳ σχόντες, ἀνεχόμεθα τῆς ὀχλήσεως καὶ τοῦ θορύβου τῶν ἐχθρῶν, πυρσοῖς τισιν, ὡς εἰκεν, ἐξαπτομένων; Καὶ οὐχ ὀρῶμεν ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, οὐδὲ ἀισθανόμεθα, καίτοι ταῖς τοῦ νόμου ἀισθήσεσιν ὄντες πεφραγμένοι. Ὅποση ἄρα πτόησις τὴν ἡμετέραν ζωὴν κατελίφεν, ὅπου γε ἡμῶν αὐτῶν (79) οὕτως ἀμε-

Athanasius.

(77) Reg., ἀμοιβαδὶς. Editi, ἀμοιβαδεῖς. Paulo post Reg., ἐρισχελούντων.

(78) Συμπτώματα Reg. Editi vero, συμπτώματος, mendose.

(79) Ita Reg. Editi vero, ἡμῶν ἐαυτῶν.

λοῦμεν, καὶ ταῦτα ὑπομιμνήσκοντος τοῦ Θεοῦ; Ἔϊτα A nosque insimulant atque ex adversis partibus nos
οὐκ ἔστιν ἀφόρητον τὸ κακόν; οὐ πολεμίους ἡγεῖσθαι insectantur.
προσῆκει τούτους, οὐ τὸν οἶκον καὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ; Ἐμπαρονοοῦσιν ἡμῖν καὶ ἐγκαλοῦσι γε οἱ παν-
ώλεις ἐκεῖνοι, καὶ ἐπιπλήσσουσιν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἡμῖν.

62. Μεθ' ὅσης δὲ ἀπονοίας τοῦτο πράττουσιν, ὑμᾶς αὐτοὺς ἐνοεῖν ἀξιώ. Οἱ γὰρ μωροὶ ἐπὶ τῆς γλώττης
κειμένην ἔχουσι τὴν κακίαν. Οὗτοι γοῦν μολυβδίνας
τινάς ὀργὰς περιφέρονται. ὡς ἑαυτοὺς μὲν κατ' ἀν-
τίθεσιν πλήττειν, ἡμᾶς δὲ πρὸς κέρδος τῆς οἰκειας
κολάσεως ἀπάγειν· καὶ ὁ μὲν καλῶς διδάξας πολέ-
μος κρίνεται· ὁ δὲ τὴν φθόνου κακίαν προβεβλημέ-
νος, ἐκεῖνος τὴν τοῦ λαοῦ ἡμερότητα οὐ δέοντως (80)
καταλαμβάνει, πορθεῖ, καταναλίσκει, καὶ ἑαυτὸν
κακοθελεῖ, ἐγκωμίῳ κοσμεῖ καὶ συντίθει· τὴν δὲ
ἀλήθειαν ἀνατρέπει καὶ τὴν πίστιν ἀπατᾷ, μέχρις
οὗ τῷ οἰκείῳ (81) συνειδότε φωλεὸν καὶ κρυπτηρίαν
ἐπιζητήσας εὐρη. Αὕτη γοῦν αὐτοὺς ἡ σκαιότης
ἀθλήους ποιεῖ, ὅταν προπετῶς ἑαυτοὺς ἀναξίους ὄντας
ἀποδέχωνται, λέγοντες· Φεῦ τῶν κακῶν! Ἐκείνος B
πρὸς αὐτοὺς ἔστι· καὶ ἐκεῖνος παῖς, ἐμοῦ ἀπτεται
ἡ τιμὴ, ἐμοὶ ὀφείλεται, ἐκεῖνου ἀφῆρηθῆ (82)· ἐπεὶ
αὐτὸς, ἑμαυτῷ ἀφαρπύσας ἀπαντας, ἐπ' ἐξουσίας
ἀπολέσαι πειράσομαι. Λαμπρὰ τις ἡ τῆς μανίας
ἐκδόσις (83)· τάγματα καὶ συλλόγους, ἦ, ἴν' οὕτως
εἶπω, ἀρχιερεσίαν τῶν ἀτόπων τούτων συστημάτων
ἰδεῖν. Ὡς τῆς ἀτοπίας ἡμῶν, ἴν' οὕτως εἶπω! Ἐπὶ
τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἀνοίας ἔστιν ἐπίδειξις;
Ἔϊτα οὐκ αἰδοῦνται; Οὐκ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ψέγουσιν;
Οὐδὲ τὰς ψυχὰς δάκνονται, ἵνα νῦν γοῦν κατανικρῶ
τῆς ἀπάτης καὶ τῆς ἐρεσχελίας (84) ἀξίον τι φρονεῖν
δόξωσι; Βία μόνη ἔστι τοῦ φθόνου τοῖς ἰδίοις ἐπ-
εριδομένη φαρμάκους. Οὐδὲν ἰσχυσαν οἱ πονηροὶ κατὰ
τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν. Ἐμοὶ πιστεύσατε, ἀδελφοί, C
οὐδὲν ἕτερον ἐσοῦδάσασιν, ἢ ἵνα, κατατριψάντες
τοὺς ἡμετέρους χρόνους, μηδεμίαν χώραν ἐν τῇ ζωῇ
ταύτῃ μεταμελείας ἔχωσιν. Ἐπικουρήσατε τοῖσιν
ὑμῖν αὐτοῖς, παρακαλῶ, τὸ φιλετρὸν τὸ ἡμέτερον (85)
ἀγαπήσατε, καὶ παντὶ σθένει διώξατε τοὺς τὴν τῆς
ἡμετέρας ὀμολογίας χάριν ἀφανίζειν ἐπιθυμοῦντας·
καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπιδόντες, ὑμᾶς αὐτοὺς ἀγαπᾶτε.
Ἐγὼ γὰρ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον ἀσμέ-
νως προσηγάμην, οὕτως τε προσεφθεγξάμην, ὡς
ἄνθρωπον αὐτὸν Θεοῦ ὄντα πεπεισμένον. Ὑμέτερόν
ἔστι ταῦτα συνίεναι, οὐκ ἐμὸν κρίνειν. Τὴν γὰρ
παρ' ἐμοῦ πρόσρησιν αὐτὸν Ἀθανάσιον ὑμῖν διακο-
νήσασι τὸν αἰδεσιμώτατον ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἐννοῶν
τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐπιεικειας αὐτοῦ, ἥτις οὐκ ἀν-
αξίως τῆς εἰρηνικῆς μου πίστεως, εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς D
σωτηριώδους γνώμης κατέχεται διαπαντός, καὶ ἔξει
τὴν προτρέποντα λογισμόν. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξοι,
ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖ-
νος (86).

62. Quanta autem cum amentia hoc agant, vos ipsos cogitare rogo. Stulti enim in lingua sua sitam habent malitiam. Hi ergo plumbeas iras circumferunt, ut se invicem feriant, nosque secum abducant ad supplicii sui auctarium. Interim qui recta docet, hostis judicatur : qui autem invidiæ vitium præ se fert, is populum mansuetum contra jus fasque invadit, devastat, absumit ac sibi ipsi in malis complaceat, sese laudibus ornat et concinnat : veritatem autem subvertit, fidemque fallit donec conscientiæ suæ antrum et latibulum conquistum nactus sit. Ipsa igitur ingenii pravitas illos miseros efficit, dum petulanter, indigni licet, seipsos laudibus efferunt, aiuntque : prob facinus ! Ille senior est, et ille puer ; ad me honor attinet, mihi debetur, ab illo ablatus est : ego quippe, omnibus ad meas partes abreptis, cum potestate disperdere aggrediar. Præclara sane insaniam exclamatio : cohortes utique, conventus, ut ita dicam, remigum principatus, apud improborum illorum cœtus videre est. O nostram absurditatem, si ita fari liceat ! In Ecclesiam Dei stultitiæ habetur spectaculum ? num non erubescunt ? num seipsi non objurgant, nec mordentur animis, ut nunc saltem contra fraudem et contentionem dignum aliquid sentire videantur ? At illi sola invidiæ vi utuntur suis beneficiis subnixi. Sed nihil scelerati illi adversus episcopum vestrum potuerunt perficere. Mihi credite, fratres, nihil aliud satagunt, quam ut cum nostra tempora malis oppresserint, nullum sibi in hac vita relinquunt pœnitentiæ locum. Vobis igitur ipsis ferte opem ; obtestor vos, amorem nostrum diligite, totisque viribus eos abigite qui nostræ concordiam gratiam cupiunt abolere ; Deumque præ oculis habentes, vos invicem diligite. Ego enim episcopum vestrum Athanasium excepi perhumaniter, eumque sic sum allocutus, ut qui illum Dei hominem esse persuasum haberem. Vestrum est hæc intelligere, nec meum est ea de re ferre iudicium. Meam autem salutationem ut ipse reverendissimus Athanasius vobis renuntiaret consentaneum duxi : æquitatis illius sedulitatem animo perpendens, quæ modo pacificæ fidei mæx non indigno, in salutaris doctrinæ bono semper continetur, quæque ad vos de officio monendos erit comparata. Deus 143 vos conservet, dilecti fratres. Hæc Constantinus.

(80) Reg., οὐ δέοντως. Editi, male, οὐδὲ ὄντως.

(81) Reg., μέχρις οὐδ' ἄν, minus recte.

(82) Reg., περιαιρεθῆ. Editi, ἀφῆρηθῆ.

(83) Ita Reg. Editi vero, ἐκδόλησις. Mox Reg., ἀρχιερέσια, in neutro plurali.

(84) Reg., ἐρεσχελίας. Quæ post pauca sequuntur, οὐδὲν ἰσχυσαν οἱ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου

ὑμῶν, etc., etiam apud Theodoretum habentur, lib. 1, c. 27.

(85) Edit. Paris. et Theodor., ὑμέτερον. At Comm. cum inss., ἡμέτερον.

(86) Hæc, Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖνος, desunt in Reg.

63. His ita gestis, cum aliquanto tempore quiescissent Meletiani, denuo concitantur: curantesque ut iis qui se mercede conduxerant pergratum facerent, hoc demum ineunt consilium. Mareotes regio quaedam Alexandrina est, quam Meletius in schisma deducere nequidquam tentavit. Cum igitur Ecclesiae definitis in locis essent, presbyteris omnibus conventus in iisdem Ecclesiis agentibus populisque in pace degentibus: quidam Ischyra nomine, non clericus, sed et moribus improbus, sui pagi incolas in errorem impellere conabatur, dum sese jactitaret esse clericum. Id cum comperisset locorum presbyter mihi Ecclesias perulstranti rem denuntiat: quae causa fuit ut una cum illo Macarium presbyterum mitterem ad Ischyram accersendum: quem cum ægrum inque cubiculo decumbentem reperissem, patri ejus injunxere, ut filium a tali facinore prohiberet, quale adversus eum fuerat delatum. At ille morbo levatus cum esset, a suis et a patre ipso, quominus id ageret, prohibitus confugit ad Meletianos: qui inita cum Eusebianis societate, hanc una omnes confinxere criminationem; quod scilicet Macarius calicem confregisset, Arseniusque episcopus a nobis esset interemptus. Quin etiam Arsenium occularunt, ut qui nusquam compareret, crederetur interfectus. Truncam item manum circumferebant, quasi is fuisset membratim concisus. Ischyram vero, quem ne norant quidem, presbyterum circumquaque prædicare cœperunt, ut de calice loquenti decipiendi esset facultas. Ischyra igitur a suis objurgatus, ad nos collacrymans accessit, nihil tale inquitens a Macario commissum, quale illi pervulgarent, sed se subornatum a Meletianis fuisse, ad illam criminationem comminiscendam. Hoc autem rescriptum dedit:

BEATO PAPÆ ATHANASIO

Ischyra in Domino salutem.

64. Quandoquidem me, domine episcope, te advenstem, ut in Ecclesiam reciperer, objurgasti ob res antehac a me delatas, quasi id essem meopte consilio aggressus; idcirco mei purgandi causa hoc tibi trado rescriptum; ut compertum habeas, vim mihi illatam plagasque ab Isaaco, Heraclide, Isaaco Letus eorumque sociis, inflictas esse. Ego sane, Deo in testem adhibito, hoc ad tui defensionem declaro, me probe scire te nihil eorum perpetrasse, quæ illi a te commissa jactitant. Nulla enim calicis confractio, nulla exstitit sacræ mensæ subversio: sed me iisdem, vi illata, ad hæc omnia dicenda compulere. Porro hæc ideo ad defensionem protuli, ac scripto mandavi; quod summopere exoptam postulemque, ut mihi conventibus liceat interesse tuis. Te in Domino valere exopto. Hoc autem chirographum meum tibi Athanasio episcopo tradidi coram

(87) Ita Reg. Editi vero, *Μαρεώτις*, sed *Μαρεώτης* alias semper legitur.

(88) Reg., *θρυλεῖν*, de more, quod ultimo sit movitum.

(89) Sic Reg. Editi vero, τῷ *Μακαρίῳ*. Mox Reg.

63. Τούτων οὕτως πραχθέντων, πρὸς ὄλιγον ἡσυχάσαντες οἱ Μελετιανοὶ, παροξύνονται πάλιν, καὶ ταύτην ὑστερον τίθενται βουλὴν, σπουδάζοντες ἀρῆσαι τοῖς μισθωσαμένοις αὐτούς. Μαρεώτης (87) χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστίν· ἐν ταύτῃ σχίσμα Μελετιῶς οὐκ ἔδυνήθη ποιῆσαι. Τῶν τοίνυν Ἐκκλησιῶν ἐν ἰρισμένοις τόποις οὕτων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων πάντων ἐν αὐταῖς συναγόντων, τῶν τε λαῶν εἰρηνευόντων, Ἰσχύρας τις οὕτω λεγόμενος, οὐ κληρικὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον ποιηρὸς, ἐπιχειρεῖ τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ κώμῃ πλανᾶν, λέγων εἶναι τινα ἑαυτὸν κληρικόν. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν τόπων πρεσβύτερος περιερχομένῳ μοι τὰς Ἐκκλησίας ἀναγγέλλει· καὶ ἀποστέλλω σὺν αὐτῷ Μακάριον πρεσβύτερον καλεῖσαι τὸν Ἰσχύραν. Εὐρόντες δὲ αὐτὸν νοσοῦντα καὶ κατακείμενον ἐν κελίῳ, ἐντέλλονται τῷ πατρὶ αὐτοῦ παραγγεῖλαι τῷ υἱῷ μηδὲν τι τοιοῦτον ἐπιχειρεῖν, ὅσον εἴρηται κατ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ἀναστὰς ἀπὸ τῆς νόσου, καὶ κωλυόμενος ἀπὸ τῶν ἰδίων καὶ τοῦ πατρὸς, καταφεύγει πρὸς τοὺς Μελετιανούς· κἀκεῖνοι κοινοῦνται τοὺς περὶ Εὐσέβιον, καὶ λοιπὸν συντίθενται παρ' αὐτῶν ἡ συκοφαντία, ὅτι δὴ ποτήριον μὲν Μακάριος κατέαξεν, Ἀρσένιος δὲ τις ἐπίσκοπος ἐφρονεῦθη παρ' ἡμῶν. Καὶ τὸν μὲν Ἀρσένιον κρύπτουσιν, ὑπὲρ τοῦ, μὴ φαινόμενον αὐτὸν, ὡς ἀναιρεθέντα νομίζεσθαι· καὶ χεῖρα, φησὶν, ὡς συγκοπέντος αὐτοῦ, περιέφερον. Τὸν δὲ Ἰσχύραν, δὴ οὐκ ᾔδεισαν, ἀρχονται θρυλλεῖν (88) ὡς πρεσβύτερον, ἵνα καὶ περὶ ποτηρίου λέγων πλανᾶν δύνηται. Ὁ μὲν οὖν Ἰσχύρας, μεμφομένων αὐτὸν τῶν ἰδίων, ἤλθε πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρόμενος, καὶ λέγων μηδὲν μὲν γεγενῆσθαι παρὰ Μακαρίου, ὅσον ἐθρούλλησαν, ὑποβεβλήσθαι δὲ ἑαυτὸν παρὰ τῶν Μελετιανῶν πλάσασθαι τοιαύτην λοιδόριαν. Καὶ γράφει ταῦτα·

ΜΑΚΑΡΙΩ (89) ΠΑΠᾶ ΑΘΑΝΑΣΙΩ

Ἰσχύρας ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

64. Ἐπειδὴ προσῆλθόν σοι, κύριε ἐπίσκοπε, βουλούμενος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ἠτίσσω δέ με, ἐφ' οἷς πρότερον ἐφθεγξάμην, ὡς ἐμοῦ ἀπὸ προαιρέσεως εἰς τοῦτο παρελθόντος, τούτου ἕνεκεν ταύτην τὴν ἀπολογίαν ἐγγράφως σοι ἐπιπέδωμι, ἵν' εἰδέναι ἔχοις, ὅτι βίας μοι γενομένης, καὶ πληγῶν ἐπιτεθεισῶν ἀπὸ Ἰσαὰκ καὶ Ἡρακλείδου, καὶ Ἰσαὰκ τοῦ τῆς Λητούς, καὶ ὑπὸ τῶν σὺν αὐτοῖς. Ἐγὼ δὲ, μάρτυρα τὸν Θεὸν εἰς τοῦτο λαμβάνων, ἀπολογοῦμαι, ὅτι οὐδὲν ὧν ἐκεῖ νοι εἰρήκασι, σύννοιά σε πεποιηκέναι. Οὔτε γὰρ ποτηρίου κλάσις γέγονεν, οὔτε τῆς ἀγίας τραπέζης καταστροφή γεγένηται· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκεῖνοι βίαν ἐπιθέντες μοι, εἰς τοῦτο παρώρμησάν με. Ταῦτα δὲ ἀπελογησάμην σοι, καὶ ἐγγράφως ἐπέδωκα, αἰρούμενος καὶ ἐπιδιχαζόμενος εἶναι (90) τῶν ἐπὶ σὲ συναγομένων. Ἐρρώσθαι σε εὐχομαι ἐν Κυρίῳ. Ἐπέδωκα δὲ τῆδε μου τὴν χεῖρά σοι τῷ ἐπισκόπῳ Ἀθα-

et Basil., προσῆλθόν σοι, et ita legendum. Editi vero, προσῆλθόν μοι.

(90) Εἶναι deerat in editis. Ex Reg. sumpsimus.

νισίω ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρεσβυτέρων Ἀμμωνᾶ Δικελῆς, Ἡρακλείου Φάσκω, Βόκκονος Χενεβρί, Ἀχιλλᾶ Μυροσίης (91), Διδύμιου Ταφοσίρειως, καὶ Ἰούστου ἀπὸ Βωμοθέου· καὶ διακόνων ἀπὸ μὲν Ἀλεξανδρείας Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Ὀλυμπίου· ἀπὸ δὲ Μαρεώτου Ἀμμωνίου καὶ Πιστοῦ, καὶ Δημητρίου, καὶ Γαίου (92).

65. Ταῦτα γράψαντος καὶ Ἰσχυρά, ὅμως πάλιν τὴν τοιαύτην κατηγορίαν θρυλλοῦσι (93) μὲν πανταχοῦ, ἀναφέρουσι δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ. Κάκεινος περὶ μὲν τοῦ ποτηρίου φθάσας ἦν ἀκούσας αὐτὸς ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ, παρόντων ἡμῶν, καὶ καταγνοὺς τῆς συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν· γράφει δὲ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν Δαλματίῳ τῷ κήνσωρι (94), ἀκοῦσαι τῆς περὶ τοῦ φόνου δίκης. Ὅ τοίνυν κήνσωρ ἐπιστέλλει μοι παρασκευάσασθαι πρὸς ἀπολογίαν τοῦ ἐγκλήματος. Ἐγὼ δὲ, δεξάμενος τὰ τοιαῦτα γράμματα, καίτοι τὴν ἀρχὴν μηδὲ προσποιούμενος, διὰ τὸ εἰδέναι μηδὲν αὐτοὺς λέγειν ἀληθές, ὅμως, ἐπειδὴ βασιλεὺς κεκίνητο, γράφω τοῖς συλλειτουργοῖς εἰς Αἴγυπτον, καὶ πέμπω διάκονον, βουλόμενος μαθεῖν περὶ Ἀρσενίου· οὐ γὰρ ἑωράκειν τὸν ἀνθρώπων ἕτεσι που πέντε ἢ ἕξ. Καὶ τί γάρ; ἵνα μὴ τελείως τὰ τοιαῦτα λέγω, ἐγνώσθη κρυπτόμενος ὁ Ἀρσένιος· τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν Αἰγύπτῳ, λοιπὸν δὲ καὶ ἐν Τύρῳ πάλιν κρυπτόμενον αὐτὸν εὔρον οἱ ἡμέτεροι. Καὶ τό γε θαυμαστόν, οὐδὲ εὐρεθεὶς ὠμολόγει αὐτὸς εἶναι ὁ Ἀρσένιος (95), ἕως ἐν δικαστηρίῳ ἐπὶ Παύλου τοῦ τνικαῦτα ἐπισκόπου τῆς Τύρου ἠλέγχθη· καὶ καταισχυθεὶς λοιπὸν οὐκ ἠρνήσατο. Τοῦτο δὲ ἐποίησε φυλάττων περὶ τοῦς περὶ Εὐσέβιον συνθήκην, ἵνα μὴ, ὡς εὐρεθέντος, λοιπὸν ἐκείνων τὸ δράμα διαλυθῆ (96), ὅπερ καὶ γέγονε. Γράψαντος γάρ μου τῷ βασιλεῖ, ὅτι Ἀρσένιος εὐρέθη, καὶ ὑπομνήσαντος αὐτὸν περὶ ὧν ἤκουσεν ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου χάριν, ἔπαυσε μὲν τὸ δικαστήριον τοῦ κήνσωρος, ἔγραψε δὲ καταγινώσκων τὴν συκοφαντίαν τῶν καθ' ἡμῶν γενομένων, καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐρχομένους εἰς τὴν Ἀνατολὴν καθ' ἡμῶν, ἐκέλευσεν ὑποστρέψαι. Ὅτι (97) μὲν οὖν κατηγορήσαν ὡς ἀναίρεθέντος Ἀρσενίου, ἵνα μὴ ταῖς παρὰ τῶν πολλῶν γραφείσαις ἐπιστολαῖς χρῆσθωμαι, ἀρκεῖ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Θεσσαλονικῆς παραθέσθαι· ἀπὸ γὰρ ταύτης καὶ τὰς τῶν ἄλλων γινῶναι δυνατόν. Ἐκεῖνος τοίνυν εἰδὼς, ὅσα μὲν ἐθρύλλησε καθ' ἡμῶν Ἀρχάφ (98), ὃ καὶ Ἰωάννης περὶ φόνου, καὶ μαθὼν, ὅτι ζῆ Ἀρσένιος, γράφει ταῦτα·

(91) Sic Reg. Editi vero, Μυροσίης.

(92) In editis hæc legebantur, Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἰσχυράς, quæ quod in Reg. et Basil. desint, visum est omittere.

(93) Reg. et edit. Comm., Ψαμμαθία.

(94) Reg., Δαλματίῳ τῷ κίνσωρι. Hunc autem Dalmatium censorem Constantii patruelem ἀδελφῶδον fuisse ait Socrates lib. 1, c. 27, filium scilicet Dalmatii fratris Constantini Magni. Sed errasse Socratem contendit Valesius, qui hunc Dalmatium patrem fuisse autumat. Dalmatium enim filium qui postea Cæsar appellatus est, tenera tunc ætate fuisse,

144 65. Hoc ubi rescriptum Ischyras dedisset, nihilo tamen minus eam denuo ubique pervulgant criminationem, ad ipsumque detulerunt imperatorem Constantinum, qui jam pridem accusationem de confracto calice Psammathix nobis præsentibus audierat, et inimicorum deprehenderat calumniam. Tum vero litteras Antiochiam ad Dalmatium censorem misit: cui homicidii causam audiendam committebat. Censor autem scripto mihi significavit ut me adornarem ad eam depellendam criminationem. Hujus ego litteris acceptis, licet initio rem nihil curarem, quod eos in nullo vere dicere mihi conscius essem; attamen cum imperator commotus esset, ad comministros meos Ægyptios rescripti, diaconumque misi, ut certior fierem de Arsenio, quem a quinque vel sex annis non videram. Arsenium, ne fusius illa prosequare, delitescere comperitum est: eum namque primo quidem in Ægypto, dehinc Tyri latentem nostri invenere. Quodque permirum habeatur, ne deprehensus quidem se Arsenium esse fassus est, donec in jus vocatus, a Paulo, tunc Tyri episcopo, convinceretur: dehinc enim præ pudore idipsum negare non est ausus. Hoc autem pacti cum Eusebio initi servandi causa agebat, ne se deprehenso, tota evanesceret fabula, quod et accidit. Imperatori enim cum litteris indicassem repertum Arsenium fuisse, in memoriamque revocassem quæ de Macario presbytero ipse Psammathix audisset; iudicio ille censoris inhibito, litteras misit, quibus damnata adversariorum nostrorum sycophantia, Eusebium et assecles in Orientem nobis adversandi studio properantes, retrogredi jussit. Porro quod me de perempto Arsenio insimularint, ut ne multorum epistolis hujus rei fidem facientibus utar, unam sufficit Alexandri Thessalonixæ episcopi proferre: ex qua de aliorum item epistolis quisque valeat dijudicare. Is ergo cum probe sciret quam multa Archaph, qui et Joannes, adversum nos sparsisset, didicissetque in vivis esse Arsenium, hæc scripsit:

ac Narbonæ humanis litteris operam dedisse probat ex Ausonio lib. *De professoribus Burdigalensibus*. Ibdem editi, περὶ τῆς τοῦ φόνου. Nos Reg. cod. sequimur.

(95) Ita Reg. In editis, ὁ Ἀρσένιος.

(96) Reg., διαλυθῆ. Infra idem et edit. Comm., Ψαμμαθία. Paulo post in editis τοῦ deest ante κήνσωρος.

(97) Ita Reg. Editi vero, ὅτε minus recte.

(98) Joannes Archaph. Is est qui episcopus Memphitanus dicitur in Breviario Meletii infra.

DOMINO DILECTO FILIO

et unanimes comministro Athanasio, Alexander episcopus in Domino salutem.

66. Congratulor optimo Sarapioni qui tanto studio contendit sese sacris ornare moribus, quippe patris memoriam laudem in dies conciliat. *Mortuus est enim*, ait quodam in loco sacra Scriptura, *pater ejus, et quasi non est mortuus*⁸⁵, vitæ namque suæ monumentum reliquit. Quo autem affecti fuerimus animo erga Sozontem, memoriam dignum virum, non ignoras, domine, qui cum sacram ejusdem viri memoriam, tum insitanti adolescentis animo modestiam probe noscis. Unam hanc a Tua Reverentia epistolam, adolescentis ipsius manu accepi. Hoc ipsum igitur tibi indicandum putavi, ut notum tibi esset, domine. Dilectus noster (con)diaconusque Macarius me summopere oblectavit, cum, litteris suis mihi Constantinopoli transmissis significavit, quam turpiter Archaph sycophanta sit deprehensus: quod virum qui in vivis esset, quasi interfectum ubique pervulgasset. Illum autem condigna suis sceleribus pœna a justo iudice cum socia sibi cohorte multatum iri, **145** Scripturæ prædicant mentiri nesciæ. Universorum Dominus te quam diutissime conservet, domine erga omnes mansuetissime.

67. Idcirco autem delituisse Arsenium, ut illum necatum insimularent, testes sunt qui cum eo tum verabantur. Perquisitum enim illum cum tandem reperissemus, ea de re Pinnes ad Joannem hujusmodi sycophantiæ histrionem rescripsit, his verbis:

DILECTO FRATRI JOANNI

Pinnes presbyter monasterii Piemencyrceos in Antieopolite nomo salutem.

Scire te volo Athanasium in Thebaidem diaconum misisse suum, qui omnia Arsenii conquirendi causa perseruaretur. Ii vero quos primum offendit, Pécysius nempe presbyter, Silvanus Helix frater, Tapenacerameus et Paulus Hypseles monachus, apud nos Arsenium esse confessi sunt. Nos autem re comperta, illum in naviculam conjici curavimus, ut ad inferiores partes una cum Helia monacho averberetur. Post hæc diaconus cum quibusdam reversus, derepente in monasterium nostrum quaerendi Arsenii causa sese immisit: quem quod, uti supra diximus, in inferiores partes transmissemus, nequaquam invenere. Me abtem cum Helia monacho qui illum secum assumpserat, Alexandriam deportatum duci obtulere: ibi cum nulla negandi esset facultas, confessus sum illum vivere, ac minime fuisse peremptum: quod item fassus est monachus

⁸⁵ Eccli. xxx, 4.

(99) Editi, αὐτόν, Reg. vero, ἑαυτόν.

(1) Ὡς deerat in editis. Sed in Reg. Basil. et in textu Græco Sirac. legitur. Paulo post Σώζοντα nomen proprium esse liquet.

(2) Ita Reg. Editi vero, ἔχης.

(3) Soz. Πατρῴνης, in codicibus Fuketii et Allatii Πρίνης. Mox Nannius μονῆς hoc loco vertit domicili: sunt qui vertendum putent mansionis; sed monasterii vertendum esse patet ex verbis infra positis, Παφνούτιος μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς, Paphnutius monachus ejusdem monasterii. Quæ vox μονή usu sæpe

A

ΚΥΡΙΩ ΑΓΑΠΗΤῶ ΥΠ

καὶ δημοφύχῳ συλλειτουργῷ Ἀθανασίῳ Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

66. Συχαίρω τῷ βελτίστῳ Σαραπῶνι, οὕτως ἱεροῖς ἑαυτὸν (99) ἤθεσι κοσμεῖν ἀγωνιζομένῳ, καὶ τὴν τε τοῦ πατρὸς μνήμην ἐγχευμασιτικώτερον ἐπαύξοντι. Ἐτελεύτησε γάρ, ὡς που ἡ ἱερά φησι Γραφή, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ὡς (1) οὐκ ἀπέθανε κατέλιπε γάρ τῷ βίῳ μνημόσυνον. Ὅπως μὲν οὖν διεκέμεθα περὶ τὸν μνήμης ἄξιον Σώζοντα, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, δέσποτα, τὴν περὶ ἑκείνον ἱερὰν μνήμην καὶ τὴν προσοῦσαν τῷ νεωτέρῳ ἐπισέκλαιαν. Μίαν μόνην τὴν διὰ τοῦ νεωτέρου τούτου ἐδεξάμην παρὰ τῆς σεμνότητός σου ἐπιστολήν. Ἐδήλωσα οὖν σοι αὐτὸ τοῦτο, ἵνα εἰδέναι ἔχῃς (2), δέσποτα. Ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν καὶ συνδιάκονος Μιχαήριος εὐφρανέ με ἀπὸ τῆς Κωνσταντινοῦ πόλεως γράψας, ὅπως Ἀρχάφ ὁ συκοφάντης ἠσχημόνησε, τὸν ζῶντα ὡς φονευθέντα παρὰ πᾶσι κηρύξας. Ὅτι γάρ τὴν ἐπὶ τοῖς τολμηθεῖσιν αὐτῷ ἄξιαν εἰσπραξίν κομῆται παρὰ τοῦ δικαίου χριστοῦ μετὰ τοῦ ὁμοτρόπου σείφους, αἱ ἀψευδὲς ἀναφωνοῦσι Γραφαί. Ὁ τῶν ὄλων διατηροῖτή σε ἐπὶ μάλιστα δεσπότης, κύριε πάντων χάριν χριστότατε.

67. Ὅτι δὲ ἐκρύπτετο Ἀρσένιος, διὰ τοῦτο, ἵνα θάνατον οὕτοι πλάσωνται, τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ σὺν αὐτῷ διατρέψαντες. ζητούντες γάρ αὐτὸν, εὐρομεν τοῦτον, καὶ ἔγραψε πρὸς Ἰωάννην τὸν ὑποκρινόμενον τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν, ταῦτα:

Τῷ ΑΓΑΠΗΤῶ ΑΔΕΛΦῷ ΙΩΑΝΝΗ

Πίννης (3) πρεσβύτερος μονῆς Πτεμεγκύρκως τῆς Ἀντισοπολίτου νομοῦ χαίρειν.

Γινώσκεις σε θέλω, ὅτι ἀπέστειλεν Ἀθανάσιος εἰς τὴν Θηβαῖδα διάκονον ἑαυτοῦ, ἐρευνησάμενος πάντα ἔνεκεν Ἀρσενίου. Καὶ πρῶτον μὲν, ἐρεθέντες Πεκυσίος πρεσβύτερος, καὶ Σιλδανὸς, ὁ ἀδελφὸς Ἠλία, καὶ Ταπενακεραμεῦς, καὶ Παῦλος, μοναχὸς ἀπὸ Ὑψηλῆς, ὠμολόγησαν, ὅτι παρ' ἡμῖν ἐστὶν Ἀρσένιος. ἡμεῖς δὲ, μαθόντες, πεποιήκαμεν αὐτὸν ἐμβληθῆναι εἰς πλάσιν, καὶ πλεῦσαι εἰς τὰ κάτω μέρη μετὰ Ἠλία μοναχοῦ. Καὶ ἐξαίφνης μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνελθὼν ὁ διάκονος μετὰ τινων, ἐπιστὰς ἐν τῇ μονῇ ἡμῶν ἔνεκεν τοῦ αὐτοῦ Ἀρσενίου, αὐτὸν μὲν οὐχ εὕρηκαν, διὰ τὸ ἀπεσταλκέναι ἡμᾶς αὐτὸν, ὡς προείπομεν, ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν. ἐμὲ δὲ μετὰ τοῦ μοναχοῦ τοῦ αὐτὸν παραλαβόντος Ἠλία (4) κατήνεγκαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ προσήνεγκαν μὲν τῷ Δουκί, καὶ οὐδὲ ἴσχυσα ἀρνήσασθαι; ἀλλ' ὠμολόγησα, ὅτι ζῆ καὶ οὐκ ἀνῆρέθη. τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ παραλαβὼν αὐτὸν

venit pro monasterio, quandoque etiam pro mansione seu statione itinerantium: sed non ea sententia hic monachum accipi conspicuum est. Mox Reg., τοῦ Ἀντισοπολίτου. Soz., τοῦ Ἀντισοπολίτου. Editi, τῆς Ἀντισοπολίτου.

(4) Dubitant quidam an hic Helias is ipse sit qui supra cum Arsenio aufugisse memoratur: sed quid, quæso, hac de re dubii relinquatur, Pinne ejusdem monasterii presbytero eundem ipsum esse restat?

μοναχὸς ὁμολόγησε. Διὰ τοῦτο ταῦτά σοι γνωρίζω, Α Πάτερ, ἵνα μὴ δόξη σοι κατηγορησαί Ἀθανασίου· εἶπον γὰρ ὅτι ζῆ, καὶ παρ' ἡμῶν ἦν κρυπτόμενος· καὶ ἐγνωρίσθη πάντα ταῦτα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ οὐκέτι δύναται κρυβῆναι τοῦτο. Παφνούτιος μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν πολλὰ σε ἀσπάζομαι, ἐβρώσθαι σε εὐχομαι.

Ἄ δὲ καὶ βασιλεὺς ἔγραψε, μαθὼν, ὅτι εὐρέθη Ἀρσένιος ζῶν, ἔστι ταῦτα·

NIKHTEΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέγιστος Σεβαστὸς τῷ πάπῳ Ἀθανασίῳ.

68. Τοῖς παρὰ τῆς σῆς συνέσεως ἐντυχὼν γράμμασι, ταύτης γνώμης αὐτὸς ἐγενόμην (5), ὡς ἀντιγράφων τῇ σῇ στεβρότητι, προτρέψασθαι σε, ὅπως πρὸς εὐταξίαν καὶ οἰκτον τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ἀγειν σπουδάσης. Ταῦτα γὰρ μάλιστα προηγούμενα ἐν τῇ ἐμαυτοῦ ψυχῇ κατέχω, ὡς ἀληθειάν τε ἀσκεῖν, καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ δικαιοσύνην ἀεὶ φυλάττειν, καὶ τοῦτοις μάλιστα χαίρειν, τοῖς ὁρθὴν ὁδὸν τοῦ βίου πορευομένοις. Περὶ δὲ ἐκείνων τῶν πάσης ἀρεᾶς ἀξίων, τῶν Μελετιανῶν δηλαδὴ τῶν σκαιωτάτων καὶ ἀθεμίτων, οἷτινες τῇ ἐμπληξίᾳ λοιπὸν ἀπονεικνύσασθαι, καὶ μόνον φθόνῳ καὶ ζῆλῳ καὶ θυρόβουσι τὰ ἄτοπα κινουσί, τὴν ἀθέμιτον αὐτῶν διάνοιαν ἐπιδεικνύοντες, ταῦτα φθέγγομαι· Ὅρξες γὰρ ὅπως οἱ ἄνδρες οὐς ἐκεῖνοι ξίφει ἀνηρῆσθαι ἔφασκον, ἐν μέσοις νῦν εἰσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀπολαύουσι. Πρὸς δὲ ταῦτα τί ἐν γένει τοῦ πρόκριμα χειρὸν, οὕτω φανερώς καὶ σαφῶς ἐπιφερόμενον τῇ ἐκείνων δίκῃ, ἢ τὸ τούτους, οὐς ἀνηρῆσθαι ἔλεγον, ζῆν τε καὶ τοῦ βίου ἀπολαύειν, οἷτινες δηλονότι καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν φθέγγασθαι δυνήσονται; Προσέκειτο δὲ τοῖς παρὰ τῶν Μελετιανῶν ἐκείνων καὶ τοῦτο· διεθεβαυόωντο γὰρ ἀθεμίτῳ ὁρμῇ (6) ἐπεισελλόμενα σε καὶ ἀρπάζαντα πατήριον ἐν τῷ ἀγρωτάτῳ ἀποκείμενον τόπῳ κεκλακέναι, οὐ πράγματα ἀληθῶς οὐδὲν μεῖζον ἦν ἐγκλημα, οὔτε τηλικούτον ἀτόπημα, εἰ τοῦτο οὕτως πεπραχθῆναι τε (7) καὶ ἡμαρτηθῆναι συνέβαινε. Ἄλλὰ γὰρ τίς ἡ κατηγορία αὕτη; Τίς δὲ ἡ μετάβασις καὶ ποικιλία καὶ διαφορὰ τοῦ πράγματος, ὡς νῦν εἰς ἕτερον πρόσωπον τὴν κατηγορίαν τοῦ ἐγκλήματος τούτου μετάγειν; Ὅτι δηλονότι πρᾶγμα αὐτοῦ τοῦ φωτὸς, ὡς εἶπεν, ἐστὶ τηλαυγέστερον, ὅτι τῇ σῇ συνέσει ἐπιβουλεύσαι ἐσπούδαζον. Μετὰ δὲ ταῦτα τίς ἂν ἐκείνοις τοῖς ἀνθρώποις τοῖς τοσαῦτα εἰς βλάβην ἀναπλασαμένους ἀκολουθήσαι ἐβελήσκειν; Ὅταν μάλιστα αὐτοὶ ἑαυτοὺς εἰς ἄλλοθεν ἄγουσι (8), καὶ συνορῶσιν, ὅτι πεπρασμένων καὶ ψευδῶν πραγμάτων εἰσὶ κατηγοροί; Ὡς ἔφην τοῖσιν, τίς ἂν ἐκείνοις ἐξακολουθήσειε, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας πρηνῆς ἀπέλθοι; Εἰς ἐκείνην δηλαδὴ, εἰς ἣν ἐκεῖνοι μόνον τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπιουρίας ἔχειν οἴονται. Εἰ γὰρ βούλοιντο ἐπὶ καθαρὰν ἔλθειν συνειδήσιν, καὶ ὑπομνησθῆναι τῆς ἀρίστης γνώμης, καὶ ἐπὶ τὴν ὑγιαίνουσαν ἔλθειν διάνοιαν· βεβαίως γινώσκονται οὐδεμίαν αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐπιουρίαν παρὰ τῆς Προνοίας, ἐπειδήπερ τοιοῦτων εἰσὶ ζηλωταὶ καὶ ἐπὶ τῷ

A qui Arsenium avebendum susceperat. *Flax te monitum volui, Pater, ne Athanasium accusare aggre-* *diaris. Dixi enim illum vivere et apud nos delituisse; resque tota in Ægypto percrebuit, ut ne ultra ce-* *lari queat. Paphnutius ejusdem monasterii mona-* *chus, qui hanc epistolam scripsi, plurimum te salu-* *tans valere exopto.*

Litteræ autem quas imperator scripsit, certior factus Arsenium in vivis esse, hujusmodi sunt:

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus papa Athanasio.

68. Litteris Tuæ Prudentiæ perfectis, id animi fuit, ut vicissim litteris ad Tuam Constantiam missis, te cohortarer, ut populum Dei ad tranquillitatem et misericordiam traducere cures. Hæc enim cum primis animo inhærent meo, veritatem colere, in mente justitiam semper conservare, iisque potissimum gaudere qui recta vitæ gradiuntur via. De illis autem omni execratione dignis, Meletianis scilicet improbissimis ac nefariis hominibus, qui stupore demum perculsi obtorpuere, quique per invidiam, perturbationem atque tumultum absurdas res movent, nefariamque suam mentem demonstrant, hæc eloquar: Vides enim quos illi viros gladio interemptos, jactitabant, eosdem in medio nunc versari ac vita perfrui. Et vero quod ita perspicuum manifestumque in eorum causa afferatur præjudicium, quam quod illi vivant vitæque fruuntur, quos illi interfectos aiebant: quibus scilicet pro seipsis loquendi facultas erit? Præter hæc, ea quoque fuit eorumdem Meletianorum **146** calumnia, ut affirmarent te nefario impetu irruisse, ac poculum in sanctissimo loco positum raptum confregisse: quo facinore nullum revera gravius crimen esset, nec tam ingens flagitium; si tamen sic actum et peccatum fuisset. Sed quænam illa accusatio? Quæ isthæc transitio et rei varietas, ut nunc ad aliam personam hanc ipsam accusationem transferant? Res ipsa luce, ut ita dicam, lucidior est, ipsos nimirum prudentiæ tuæ insidias paravisse. Quis postea istos homines, qui tanta ad damnum aliorum confingere non dubitarunt, consecrari voluerit; cum maxime semetipsi in ruinam deducant, et probe noscant se conflictas mendacesque accusationes proferre? Quisnam illos sectatus fuerit, uti jam dictum est, in exitiique viam præceps abierit, in quam scilicet illi soli totam salutis auxiliique spem constituere videntur? si enim velint ad puram conscientiam accedere, optimæ sententiæ meminisse, ad sanamque mentem reduci; facile intelligent nullam sibi opem a Providentia expectandam esse, ejusmodi rerum æmulatores cum sint, et ad perniciem hæc moliantur suam. Hoc igitur non duritiam quamdam, sed veritatem esse jure dixerim. Postremo illud quoque adjiciendum, velle nos plerumque a Tua Prudentia hæc palam legi; ut hinc notum omnibus sit ac po-

(5) Editi, ἐγὼ ἐγενόμην: præstat Regil codicis lectio, αὐτὸς ἐγενόμην.

(6) Sic Reg. Editi vero, ἀσμείτως ὁρμῇ.

(7) Ita Reg. In editis, τέ δεest.

(8) Ita Reg. Editi vero ἄγωσι.

tissimum hujusmodi facinorum motuumque auctoribus; quæ nos ad æquitatis normam eloquimur, ab ipsa veritate declarari. Tanta ergo cum sit hoc in negotio indignitas, certo sciant me ita judicasse, et hujus esse sententiæ: si quid ejusmodi ultra moverint, non juxta ecclesiasticas, sed secundum publicas leges, meipsum meamet opera causam auditurum; quo futurum est ut deprehendam eos non solum generis humani, sed divinæ quoque doctrinæ deprædatores esse. Deus te conservet, frater dilecte.

καὶ ταύτης εἶναι τῆς προαιρέσεως· εἴ τι τοιοῦτον ἀλλὰ κατὰ τοὺς δημοσίους νόμους αὐτὸν με δι' ἐμαντοῦ τῶν πραγμάτων ἀκροασόμενον (11), καὶ λοιπὸν τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. Ὁ Θεός σε διαφυλάξει, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

69. Quo autem liquidius innotescat sycophantarum malignitas, en ipsas Arsenii litteras quas, ubi latens deprehensus esset, conscripsit. Quo enim pacto suam Ischyras calumniam litteris confessus est, sic Arsenius epistola sua eorum perversitatem magis coarguit.

ATHANASIO BEATO PAPÆ

Arsenius episcopus civitatis Hypselitarum, qui quondam sub Meletio fuerat, una cum presbyteris et diaconis, in Domino salutem plurimam.

Nos quoque pacem amplectentes societatemque cum catholica Ecclesia, cui tu, Dei gratia, præfectus es: exoptantesque ecclesiastico canoni juxta veterem formam subjici, litteras tibi, dilecte papa, mitimus, pollicemurque in nomine Domini, nos deinceps minime communicaturos cum iis qui sunt etiamnum schismatici, et qui nondum cum catholica Ecclesia pacem habent, sive episcopis, sive presbyteris vel diaconis: neque cum illis consensuros, si quidpiam velint in synodo statuere: neque pacis litteras vel missuros, vel accepturos ab illis, nec rursum citra tuam metropolitani episcopi sententiam, decretum ullum edituros vel episcopos spectans, vel dogma quodpiam commune ecclesiasticum; sed cessuros omnibus ante statutis canonibus, adinstar 147 episcoporum Ammoniani, Tyranni, Plusiani, reliquorumque. Præterea Mansuetudinem Tuam obsecramus, ut quamprimum nobis rescribas, pariterque comministros nostros litteris moneas, nos supra dictis jam stare decretis, pacem habere cum catholica Ecclesia, junctosque esse comministris nostratibus. Credimus porro tuas preces, utpote probatas acceptasque, impetraturas ut pax hujusmodi firma et indissolubilis perpetuo perseveret, secundum voluntatem Dei omnium Domini, per Jesum Christum Dominum nostrum. Totum cætum sacrorum sub te ministrorum nos et qui nobiscum sunt salutamus. Brevi, si Deus permiserit, ad Tuam

(9) Reg., ὅτι περ. Editi, ὅπερ.

(10) Ita Reg. Editi vero, Ἐπειδὴ τοίνυν.

(11) Reg., ἀκροασόμενον, minus recte. Infra idem, διαφυλάξει.

(12) Ὑπὲρ δέ, etc. Hæc usque ad sequentem epistolam in editis Latinis antiquioribus deerant. In Græcis autem omnibus cum editis tum mss. ha-

οὐκ οὐκ ὀλέθρου πειράζονται. Ταύτην δὴ οὖν οὐ τραχὺτῆτά τινα, ἀλλὰ ἀλήθειαν δικαίως ἂν εἰποίμι. Τὸ τελευταῖον δὲ καὶ τοῦτο προστίθημι, ὅτι περ (9) βουλόμεθα δημοσίᾳ παρὰ τῆς σῆς συνέσεως πολλάκις ἀναγνωσθῆναι ταῦτα, ὡς ἂν ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἀπάντων γνῶσιν ἔλθοι, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐκείνων ἀφικέσθαι δυνήσῃ, οἷτινες οὕτω πράττουσιν, οὕτως ἀναστρέφουσιν, ὡς ταῦτα ἄπερ παρ' ἡμῶν εὐθείας λέγεται λόγῳ, τῇ τῆς ἀληθείας εἰρησθαι πράξει. Ἐπει τοίνυν (10) ἐν τούτῳ τῷ πράγματι τηλικούτῳ ἐστὶν ἀτόπημα, γινωσκέτωσαν οὕτω με κεκρικέναι, κινῶν, μηκέτι λοιπὸν κατὰ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας, ἐμαντοῦ τῶν πραγμάτων ἀκροασόμενον (11), καὶ λοιπὸν γένους λησται γινέσθαι δυνεες, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατ' αὐτῆς

69. Ὑπὲρ δὲ (12) τοῦ καὶ πλέον δειχθῆναι τὴν πονηρίαν τῶν συκοφαντῶν, ἰδοὺ καὶ ἔγραψεν Ἀρσένιος μετὰ τὸ εὐρεθῆναι κρυπτόμενον αὐτόν. Ὡς γὰρ Ἰσχυράς ἔγραψεν ὁμολογῶν τὴν συκοφαντίαν, οὕτως Ἀρσένιος γράφων ἐλέγχει πλέον ἐκείνων τὴν κακοήθειαν.

ΑΘΑΝΑΣΙΩ ΜΑΚΑΡΙΩ ΠΑΠᾶ

Ἀρσένιος ἐπίσκοπος τῶν ποτε ὑπὸ Μελλτίου τῆς Ὑψηλιτῶν πόλεως ἅμα πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐν Κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν.

Καὶ ἡμεῖς ἀσπαζόμενοι τὴν εἰρήνην καὶ ἔνωσιν πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἧς σὺ κατὰ χάριν Θεοῦ προϊστάσαι, προηρημένοι τε τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον (13) ὑποτάσσεσθαι, γράφομέν σοι, ἀγαπητέ πάπα, ὁμολογούντες ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ λοιποῦ μὴ κοινωῆσιν τοῖς ἐτισχίζουσι, καὶ μηδέπω εἰρηνεύουσι πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐπισκόποις τε καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, μήτε συνθέσθαι αὐτοῖς βουλομένοις τι (14) ἐν συνόδῳ, μήτε γράμματα εἰρηνικὰ ἀποστέλλειν, μήτε δέξασθαι παρ' αὐτῶν, μηδ' αὖ δίχα γνώμης σου τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου ὄρον τινα ἐκφέρειν περὶ ἐπισκόπων, ἢ περὶ δόγματος ἐτέρου κοινῶ ἐκκλησιαστικῷ· ἀλλ' εἰκεῖν πᾶσι τοῖς προτετυπωμένοις κανόσι καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐπισκόπων Ἀμμωνιανῶ, καὶ Τυράννου, καὶ Πλουσιανῶ, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀξιούμεν τὴν σὴν χρηστότητα ἀντιγράψαι μὲν ἡμῖν διὰ τάχους, ὡσαύτως τε καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς περὶ ὑμῶν, ὅτι εἰρημῆς ἦδ' ἐπὶ τοῖς προειρημένοις ὄροις, εἰρηνεύσαντες πρὸς τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐνωθέντες τοῖς συλλειτουργοῖς ἐπὶ τῶν τόπων· πιστεύομεν δὲ, ὡς εὐχαί σου ἐνεργήσουσιν εὐπρόσδεκτοι οὔσαι, ὥστε τὴν τοιαύτην εἰρήνην βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον εἶναι μέχρι τέλους, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ δεσπότου τῶν ἀπάντων Θεοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Τὸ ὑπὸ σὲ ἱερατεῖον ἡμεῖς καὶ οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορευόμεν. Ὅσον δὲ οὐδέπω (15), Θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἀπαντήσο-

bentur.

(13) Reg., παλαιὸν τόπον. Editi, παλαιὸν νόμον.

(14) Reg., βουλομένοις τι. Editi vero, βουλομένους τε.

(15) Reg., οὐδέπω. Editi, οὐπω.

μεν πρὸς τὴν σὴν χρηστότητα. Ἀρσένιος ἐβῶσθαι ἅ
σε εὐχομαι ἐν Κυρίῳ πολλοῖς χρόνοις, μακαριώτατε
πάπα.

70. Μείζων δὲ καὶ φανερώτερος ἔλεγχος τῆς καθ' ἡμῶν
συκοφαντίας ἡ μετάνοια Ἰωάννου· καὶ τούτου
μάρτυς ὁ θεοφιλέστατος καὶ μακαρίας μνήμης βασι-
λεὺς Κωνσταντῖνος· εἰδὼς γὰρ ἄπερ Ἰωάννης κατ'
αὐτοῦ κατηγορήσῃ, καὶ δεξάμενος γράμματα μετα-
γινώσκοντος αὐτοῦ, ἔγραψε ταῦτα·

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ

Ἰωάννη.

Πάνυ μοι καταθύμια γέγονε τὰ παρὰ τῆς σῆς
φρονήσεως γράμματα· ἔγνων γὰρ ἐξ αὐτῶν ἃ μάλ-
ιστα γῶναι ἐπόθουν, πᾶσαν μὲν μικροψυχίαν ἀπο-
ταθεῖσθαι σε, τῇ δὲ Ἐκκλησίᾳ, ὡς προσήκον ἦν,
κεκοινωνηκέναι, καὶ Ἀθανασίῳ τῷ αἰδεσιμωτάτῳ Β
ἐπισκόπῳ ἐς τὰ μάλιστα εἰς ὁμόνοιαν ἔλθειν. Εὖ ἴσθι
τοῖνον, ὡς ἐνεκά γε τούτων πάνυ σε ἐπαινήσας ἔχω,
ὅτι πᾶσαν ἀφελὲς ἀνιμαχίαν, δὲ τῷ Θεῷ φίλον ἦν πε-
ποίησας, τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐνώσεως ἀντι-
λαμβανόμενος. Ἴνα τοῖνον καὶ ὧν ἐπιθυμεῖς τετυχη-
κέναι δοκῶς, ἐπιτρέψαι σοι δεῖν ὥσθην ὀχήματος
ἐπιδοῦναι δημοσίου, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἐμῆς
ἡμερότητος σπουδάσαι. Σὸν λοιπὸν ἔστω μηδὲν μελ-
λῆσαι (16), ἀλλὰ τῆς ἐπιστολῆς σοι ταύτης ὀχήματος
δημοσίου ἐξουσίαν χορηγούσης, εὐθέως πρὸς ἡμᾶς
ἀφικέσθαι, ἵνα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσης τὴν
σαυτοῦ, καὶ θεασάμενος ἡμᾶς, τῆς προσηκούσης
ἀδελφῆ ἀγαπητέ.

71. Οὕτω μὲν οὖν τέλος ἔσχεν ἡ συσκευή, καὶ οἱ C
Μελετιανοὶ κατασχυνθέντες ἀπεστράφησαν· οἱ δὲ
περὶ Εὐσέβιον οὐδ' οὕτως ἠρέμησαν· ἐμελλε γὰρ αὐ-
τοῖς οὐ τῶν Μελετιανῶν, ἀλλὰ τῶν περὶ Ἀρείου, καὶ
ἐφοδοῦντο μὴ, παυσάμενων ἐκεῖνων, μηκέτι τοὺς
ὑποκρινομένους εὐρωσι, δεῖ ὧν τοῦτο εἰσαγαγεῖν δὴ-
κωνται. Παροξύνουσι τοῖνον πάλιν τοὺς Μελετιανούς,
καὶ πείθουσι τὸν βασιλέα σύνοδον αὐτῆς ἐν Τύρῳ
κελεῦσαι γενέσθαι. Καὶ κόμης Διονύσιος ἀποστέλλε-
ται, καὶ στρατιώται δορυφόροι δίδονται τοῖς περὶ
Εὐσέβιον. Καὶ ὁ μὲν Μακάριος δέσμιος διὰ στρατιω-
τῶν πέμπεται εἰς Τύρον· ἐμοὶ δὲ γράφει καὶ ἀνάγκη
ἐπιτίθεισιν· ὥστε καὶ ἄκοντας ἡμᾶς ἀποστέλ-
λεσθαι (18). Τὴν μὲν οὖν πᾶσαν συσκευήν γῶναι
δυνατὸν, ἐξ ὧν ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου.
Πῶς δὲ παρ' αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς συνετέθη, ἀναγκαῖον ἀν
εἰη λέγειν· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν θεωρεῖν τὴν κακοῆ-
θειαν καὶ τὴν πανουργίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην
ἔξεστιν. Ἐπίσκοποι εἰσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ,
καὶ Πενταπόλει ἐγγὺς ἑκατόν· οὐδεὶς τούτων ἡμᾶς
ἠεῖτο, οὐ πρεσβύτερος ἐμέμφετο, οὐ τῶν λαῶν τις
κατελάλει· ἀλλ' οἱ Μελετιανοὶ οἱ ἀπὸ Πέτρου ἐκβλη-
θέντες καὶ οἱ Ἀρειανὸν ἦσαν οἱ τὴν ἐπιβουλήν με-
ρισάμενοι· καὶ οἱ μὲν τὸ κατηγοροῦν, οἱ δὲ τὸ δικά-
ζειν ἑαυτοῖς ἐξεδίκουν. Ἡμεῖς μὲν οὖν παρητούμεθα
τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς διὰ τὴν αἵρεσιν
δυνατῶν· ἔπειτα τὸν λεγόμενον κατήγορον μὴ εἶναι

(16) Ita Reg. Editi vero, μελήσει, uale.

(17) Reg., διαφυλάξει.

Mansuetudinem accedemus. Arsenius te multis au-
nis valere in Domino exopto, beatissime papa.

70. Porro calumniæ in nos structæ majus et li-
quidius argumentum est Joannis pœnitentia, ejus
rei testis fuit Deo charissimus et beatæ memoriæ
imperator Constantinus, qui cum sciret quæ Joannes
contra se ipse detulisset, illiusque pœnitentis litte-
ras accepisset, hæc scripsit :

CONSTANTINUS MAXIMUS AUGUSTUS

Joanni.

Admodum gratæ mihi fuere Prudentiæ Tuæ li-
teræ, ex quibus quæ peroptabam scire didici, te
scilicet omni deposita similitate, cum Ecclesia, ut
par erat, communicasse, et cum Athanasio episcopo
reverendissimo in plenam concordiam venisse. Scito
igitur te eo nomine a nobis summopere laudari,
quod relicto omni jurgio, rem Deo gratam perfece-
ris, relictoatemque requisieris cum Ecclesia. Quo
igitur optata assequare, tibi permittendum putavi,
ut inscenso publico vehiculo, ad exercitum meæ
clementiæ properes. Tuum deinceps erit nihil cun-
ctari. Sed cum hæc tibi epistola publici vehiculi co-
piam faciat, ad nos quamprimum accedas, ut et
voti compos efficiare, et postquam nos inuideris,
congrua fruaris lætitia. Deus te conservet, frater
dilecte.

ἀπολαύσης εὐφροσύνης. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξει (17),

71. Hic ille fuit conspirationis exitus, quo per-
acto, Meletiani a proposito sunt aversi : at Euse-
biani ne ita quidem cessavere ; illis siquidem non
Meletiani, sed Ariani curæ erant, veriti scilicet ne,
illorum deficiente opera, histriones, rei quam indu-
cere volebant artifices, non suppetere. Quare Me-
letianis iterum concitatis, auctores sunt imperatori,
ut synodum denuo Tyri jubeat congregari. Tum co-
mes Dionysius mittitur, satellitium militare Euse-
bianis datur, Macarius vinculus sub militum custo-
dia Tyrum adducitur, neque imperator litteris
compulit suis, ut vel invitatus isthuc me conferrem.
Sed totam conspirationis seriem cognoscere licitum
est ex episcoporum Ægyptiorum litteris. Hujus au-
tem ordiendæ consilium enarrare operæ pretium
fuerit, ut hinc eorum adversum nos malignitatem
vafritiemque animadvertere quisque valeat. In
Ægypto, Libya et Pentapoli episcopi sunt prope
centum ; quorum nullus nos accusavit, nullus nos
presbyter criminatus est, nullus e populo oblocutus :
sed Meletiani jam olim a Petro ejecti, Arianique
insidias inter se diviserant ; ita ut illi accusandi, hi
judicandi sibi partes vindicarent. Verum nos Euse-
bium sociosque recusavimus. 148 quod essent nobis
hæreseos causa inimici : dehinc eum qui accusator
ferebatur, nequaquam presbyterum esse planissi-
mum fecimus hoc argumento. Quando ad Ecclesiam

(18) Ita Reg. Editi autem, ἐπιστέλλεσθαι, minus
recte.

communione admissus est Meletius (quod utinam A nunquam factum fuisset) beatæ vir memorizæ Alexander ejus exploratam habens calliditatem, catalogum ab eo postulavit eorum episcoporum, quos se aiebat in Ægypto habere: necnon presbyterorum et diaconorum Alexandrinorum qui e suis essent, aut si quos haberet in Alexandrino agro: quod eo egit consilio Alexander Papa, ut ne Meletius, Ecclesiæ potestate confidenter assumpta, multas venderet ordinationes, neu quotidiie mendaciis suis novos pro libidine subjiceret. Eorum igitur qui in Ægypto essent e suis, hoc brevium edidit:

BREVIARIUM

A Meletio datum Alexandro episcopo.

Ego Meletius Lycopoli, Lucius Antinoopoli, Phasileus Hermopoli, Achilles Cusis, Ammonius Dios-

poli.

In Ptolemaide: Pachymes Tentyris

In Maximianopoli: Theodorus in Copto.

In Thebaide: Cales Hermeti, Colluthus in superiore Cyno, Pelagius Oxyrinchi, Petrus Heracleopoli, Theon Nilopoli, Isaac Letopoli, Heraclides in Nicius, Isaac Cleopatrie, Melas in Arsenoite.

In Heliopoli: Amos Leontopoli, Ision Athribi

In Pharbetho: Harpocraton Bubasti, Moses Phasileus, Callinicus Pelusii, Eudemon Tani, Ephraim Thmui.

In Sai: Hermæon in Cyno et Busiri, Soterichus in Sebennyto, Pininuthes Phthenegy, Cronius C

πρεσβύτερον ὄλων ἐδείκνυμεν οὕτως. Ὅτε Μελέτιος ὑπεδέχθη, ὡς μήποτε ὠφελον, γινώσκων αὐτοῦ τὴν πανουργίαν ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀπήτησεν αὐτὸν βρεβίον (19) ὃν ἔλεγεν ἔχειν ἐπισκόπων ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ εἰ ἔχει τινας ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν ὁ πάπας Ἀλέξανδρος, ἵνα μὴ Μελέτιος, λαθῶν τὴν τῆς Ἐκκλησίας παρῆρσιαν, πωλήσῃ πολλοὺς, καὶ ψεύσῃται καθημέραν ὑποβάλλων οὓς βούλεται. Τῶν μὲν οὖν ἐν Αἰγύπτῳ πεποίηκε τὸ βρεβίον τοῦτο. .

BREBION

Δοθέν παρὰ Μελετίου Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ.

Ἐγὼ Μελέτιος ἐν Λυκῷ (20), Λούκιος ἐν Ἀντινόου, Φασίλειος ἐν Ἐρμούπολει, Ἀχιλλεὺς ἐν Κουσαίς, Ἀμμώνιος ἐν Διοσπόλει.

Ἐν Πτολεμαίδι, Παχύμης (21) ἐν Τεντύραις.

Ἐν Μαξιανουπόλει, Θεόδωρος ἐν Κόπτῳ.

Ἐν Θηβαίῳ, Κάλῃς ἐν Ἐρμέθῃ (22), Κόλλουθος ἐν τῇ ἄνω Κυνῷ, Πελάγιος ἐν Ὀξυρύγχῳ, Πέτρος ἐν Ἡρακλεοῦς, Θεών ἐν Νειλουπόλει, Ἰσαὰκ ἐν Λητοῦς, Ἡρακλείδης ἐν Νικίους, Ἰσαὰκ ἐν Κλεοπατρίδι, Μέλας ἐν Ἀρσενοίτῃ.

Ἐν Ἡλιοῦς (23), Ἀμῶς ἐν Λεόντων, Ἰσίων ἐν Ἀθριβί.

Ἐν Φαρβεθῷ, Ἀρποκρατίων ἐν Βουδάστῳ, Μωσῆς ἐν Φακουσαίς, Καλλίνικος ἐν Πηλουσίῳ, Εὐδαίμων ἐν Τάνει, Ἐφραῖμ ἐν Θμουί.

Ἐν Σαί· Ἐρμαίων ἐν Κυνῷ καὶ Βούσιρι, Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ (24), Πινινούθης ἐν Φθενεγῷ, Κρό-

(19) Reg., βρεβιον. Id est catalogum: S. P. Benedictus Regulæ c. 32, ex quibus abbas breve teneat, id est, catalogum. Infra item βρεβιον in eodem ms.; communius tamen scribitur βρεβίον.

(20) Reg., Λυκῷ. De his autem provinciis, nomis et episcopatibus vide in Tabella nostra.

(21) Reg., Παχύμης. Ibidem Reg., Τεντύραις, recte. Editi, Τενύραις. Mox omnes mss. et editi, ἐν Μαξιανουπόλει. Sed procul dubio Μαξιμανουπόλει legendum.

(22) Ἐρμέθει, Κόλλουθος. Editi Ἐρμέθῃ, Κάλουθος. Mox Reg., Κυνῷ: et postea Ἡρακλεοῦς..... Λητοῦς, cum acuto.

(23) Reg., ἐν Ἡλιοῦς, recte. Editi vero, ἐν Ἡλιοῦς. Mox post Ἀθριβί, Reg. ἐν Φαρβεθῷ, quod deerat in editis. In Basiliensi vero post Ἀθριβί spatium vacuum relictum fuerat, quasi aliquo deficiente.

(24) Reg., Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ. Editi, Σεβεννύτῳ. Mox ed., Μετόλῃ. Reg., Μετῆλι. Qui vero mox dicitur episcopus ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ, is ipse est qui in subscriptionibus epistolæ ad Antiochenos Hermopolis parva dicitur. Nam Dracontius qui illic Hermopoleos parvæ episcopus vocatur, in epistola ad eundem Dracontium dicitur electus in episcopum agri Alexandrini, ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ... καὶ ἡ ἐπισκοπή δὲ τῆς χώρας αὐτῆς, ἐπὶ ἐπισκοπῆς αὐτῆς, etc. Ptolemaeus lib. iv: Ἀπὸ μὲν δύσεως τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἀπὸ θαλάσσης ἀρχομένων, Ἀλεξανδρέων χώρας νομῆς, καὶ μητροπόλεως, Ἐρμούπολις μικρά. Ab occasu magni fluvii, a mari incipientibus occurrit Alexandrini agri nomus, et metropolis ejus Hermopolis parva. Hoc cum non advertisset vir quidam eruditissimus, existimavit a Meletio Agathammonem Alexandriæ episcopum ordinatum fuisse, quod nequam fuit.

Mox, Ἐν Μέμει Ἰωάννης. Hic Joannes is esse videtur qui Archaph cognominatus est, quique post defunctum Meletium Meletianorum primas habuit. Quæ sequuntur autem, κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, jussus ab imperatore ut archiepiscopo scilicet Meletio adesset, ex his Epiphanius verbis hæresi LXVII lucem accipiunt, ubi Meletius dicitur deuterεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπήν, qui secundus post Petrum (Alexandrinum) archiepiscopus dignitatem obtinebat. Utrum autem jam ante Meletium Lycopolitani præsules nomen archiepiscopi habuerint, an Meletius primum hæc dignitatem sibi arrogarit, incertum: sed huic postremo libentius assentimur, cum alias exploratum sit Epiphanium suam de Meletiano schismate historiam, a quodam ejusdem sectæ homine mutuatam esse. Non desunt tamen qui existiment hæc verba, κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, esse Athanasii, non autem Meletii, ac vertendum esse, jussus ab imperatore ut cum archiepiscopo suo concordaret, relerique illud ad superiorem Constantini ad Joannem epistolam. At præterquam quod haud genuina illa est hujus loci interpretatio, nusquam reperies Athanasium sese archiepiscopi nuncupatione ornare. Et alioqui in superius relata ad Joannem epistola, nequaquam jubet Constantinus Joanni ut vel cum Athanasio degat vel cum eo concordet. Sed eidem gratulatur quod communicet cum Athanasio, quem ille ibidem non archiepiscopum, sed episcopum tantum nuncupat, jubetque ut inscensio publico vehiculo, ad imperatorium comitatum se transferat: unde priori sententiæ standum videtur. Archiepiscopi nomen non antehac usurpatum reoveri existimatur.

νιος ἐν Μετῆλι, Ἀγαθάμμων ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων A Meteli, Agathanimon in Alexandrinorum territorio.

Ἐν Μίμφι Ἰωάννης κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Οἱ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ οὗτοι.

Τῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶχε κληρικῶν Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος, Εἰρηναῖος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Τύραννος πρεσβύτερος.

Διάκονοι, Τιμόθεος διάκονος, Ἀντίνοος (25) διάκονος, Ἡφαιστίων διάκονος, καὶ Μακάριος πρεσβύτερος τῆς Παρεμβολῆς.

72. Τούτους Μελέτιος καὶ παρόντας παρέδωκεν Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ. Τοῦ δὲ λεγομένου Ἰσχυράουτ' ἐμνημόνευσεν, οὕτε ὅλως ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἐσχισθῆναι πῶποτε ὠμολόγησε· καὶ ὅμως καὶ οἱ ἐχθροὶ οὐκ ἀπίσταντο, καὶ ὁ μὴ πρεσβύτερος ὡς πρεσβύτερος ἐπλάττετο· κόμης γάρ ἦν ὁ (26) ἀναγκάζων, καὶ στρατιώται εἰλκον ἡμᾶς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ νενίκηκεν· οὕτε γὰρ Μακάριον ἤλεγξαν περὶ τοῦ ποτηρίου· ἀλλὰ καὶ Ἀρσένιος, ὃν ἐθρύλλησαν ἀνηρῆσθαι παρ' ἡμῶν, εἰστήκει ζῶν καὶ δεικνύων τὴν ἐκεῖνων συκοφαντίαν. Μὴ δυνθῆντων τοίνυν ἐκεῖνων ἐλέ, ξαι τὸν Μακάριον, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐγαλέπαινον, ὡς ἀπόλεσαντες ὅπερ ἐθήρευον, καὶ πέφθουσι τὸν κόμητα τὸν σὺν αὐτοῖς Διονύσιον, ἐν' εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποστελεῖν, μὴ ἄρα τι δυνθῶσιν εὐρεῖν ἐκεῖ κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου· μάλλον δὲ ἵνα ἀπελθόντες καττύσωσιν, ἀπόντων ἡμῶν, ὡς βούλονται· τοῦτο γάρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς. Ἀμέλει λεγόντων ἡμῶν περιττὴν μὲν εἶναι τὴν εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποδημίαν· ἃ γὰρ ἐκ πολλοῦ χρόνου μεμελετήκασι, μὴ προφασίζέσθωσαν ἐνδεῶς εἰρηκῆναι, μηδὲ ὑπερτιθέσθωσαν· ἃ γὰρ ἐνόμιζον ἔχειν εἰρήκασιν, καὶ λοιπὸν ἀποροῦντες προφασίζονται· ἢ εἰ χρεία καὶ τοῦ Μαρεώτου, τοῖς γοῦν ὑπόπτους μὴ πέμπεσθαι. Ὁ μὲν κόμης (27) περὶ τῶν ὑπόπτων ἐπειθετο, ἐκεῖνοι δὲ πάντα μάλλον ἢ τοῦτο πεποιθήκασιν· οὐς γὰρ παρητούμεθα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὗτοι σπουδαίως ἀπῆλθον, Διόγνιος, Μάρις, Θεόδωρος, Μακεδόνιος, Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης. Πάλιν τε γράμματα πρὸς τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου, καὶ στρατιωτικῆς δορυφορίας, καὶ τό γε θαυμαστὸν καὶ πάσης ὑπερφίας γέμον, Μακάριον μὲν τὸν κατηγορούμενον πεποιθήκασιν διὰ στρατιωτῶν ἀπομείναι, τὸν δὲ κατηγοροῦν μεθ' ἑαυτῶν ἀπήγαγον. Τίς οὖν λοιπὸν ἐκ τούτων οὐ θεωρεῖ τὴν συσκευήν; Τίς οὐ συναρᾷ λευκῶς τῶν περὶ Εὐσέβιον τὴν πονηρίαν; Εἰ γὰρ κρίσεως ἦν ἐν τῷ Μαρεώτῃ χρεία, εἶδει καὶ τὸν κατηγορούμενον ἀποστέλλεσθαι· εἰ δὲ μὴ κρίσεως ἔνεκεν ἀπήρχοντο, διὰ τί τὸν κατηγοροῦν ἐπήγοντο; Καὶ γὰρ ἤρκει, ὅτι μὴ ἀπέδειξεν. Ἀλλὰ τοῦτο πεποιθήκασιν, ἐν' ἐπειδὴ παρόντα τὸν πρεσβύτερον οὐκ ἤλεγξαν, τοῦτον ἀπόντα συσκευάζονται, καὶ τυρεύσωσιν (28)

(25) Reg., Ἀντίνοος.

(26) Κόμης γάρ ἦν ὁ, Reg. In editis ἦν deerat. Regius tamen codex aliquando κόμης habet in nominativo; in casibus autem obliquis κόμιτος, κόμιτι, κόμιτα semper.

(27) Reg., κόμης. Quæ vero de Mareotica legatione

Memphi Joannes jussus ab imperatore ut archiepiscopo adesset : et hi quidem in Ægypto.

Clerici autem quos Alexandriæ habuit : Apollonius presbyter, Irenæus presbyter, Dioscorus presbyter, Tyrannus presbyter.

Diaconi ; Timotheus diaconus, Antinous diaconus, Hephæstion diaconus, et Macarius Castrorum presbyter.

72. Hos Meletius coram adductos Alexandro tradidit episcopo : ejus autem quem vocant Ischyram ne mentionem quidem fecit, nec professus unquam est se quempiam in Mareote habuisse clericum. Nihil tamen destitere adversarii nostri, ita ut 149 eum qui presbyter non esset, presbyterum simularent : comes enim aderat qui nos cogeret, militesque qui nos raptatos pertraherent. Vicit tamen Dei gratia, Macarium siquidem contracti calicis convincere non potuerunt. Quin ipse Arsenius, quem a nobis interceptum pervulgarant, incolumis coramque consistens eorum palam faciebat calumniam. Cum itaque Macarium convincere non valeret Eusebiani, rem ægre ferentes, utpote præda sua quam venabantur amissa, auctores sunt Dionysio comiti ex eorum partibus stanti, ut quosdam in Mareotem mitteret, scrutaturos num quidpiam criminis possent illic adversus presbyterum deprehendere. Imo, si vere dicatur, ut profecti, nobis absentibus, pro libidine in nos conspirarent : hoc enim illis studio erat. At nos e converso affirmabamus supervacaneum esse in Mareotem proficisci : nec sibi simulandum esse, quasi quæ jamdiu meditati fuerant nondum satis declarassent, neque comperendinandum ; quippe qui cum omnia in medium protulissent quæ sibi dicenda suppeterent, jam hærentes tergiversarentur : quod si omnino legatione in Mareotem opus esset, ne saltem suspecti viri eo mitterentur. Et sane comes quantum ad suspectos attinget nobis annuebat : illi vero e contrario omnia egere ; nam quos Arianæ hæreseos causa recusabamus, illi ipsi quam primum sunt profecti, Diognius scilicet, Maris, Theodorus, Macedonius, Ursacius et Valens. Hinc litteræ ad præfectum Ægypti : hinc militare satellitium missum : quodque admirandum est ac suspicissimum, Macario qui accusabatur sub militum custodia derelicto, accusatorem secum abduxere. Quis jam inde conspirationem non animadvertit? Quis malitiam non liquido conspicit Eusebianorum? Si enim judicis in Mareote opus erat, accusatum quoque eo missum oportuit. Quod si non judicii causa iter instituerunt, cur accusato-

hic habentur, pluries supra memorata sunt, et repetuntur in *Epist. ad solit.*

(28) Sic Reg. et Colon. Editi alii, τυρεύσωσιν, mendose. Nannius legisse videtur θηρεύσωσιν, qui vertit aucupentur.

rem adduxere? sat quippe erat quod ille rem comprobare non potuisset. Verum id eo actum est, ut quandoquidem presbyterum coram convincere non valebant, in illum absentem conspirarent, et quod sibi visum foret adversus eum struerent. Etenim, Alexandrinis totiusque territorii presbyteris ipsos arguentibus, quod soli accessissent, postulantibusque ut sibi saltem eorum actis interesse liceret (se quippe et totius negotii et eorum quæ Ischyram spectarent, conscios asserebant) hoc ipsis minime concessum est. Sed præfecto Ægypti Philagrio apostata, ethnicisque militibus admissis, ad ea disquirenda, quæ ne catechumenos quidem conspiceret decuit; clericos tamen huic interesse rei non permitserunt: ut ne, quemadmodum Tyri contigerat, illic homines reperirent qui se falsi convincerent.

73. Sed ne ita quidem latere potuerunt: presbyteri enim urbis et Mareotæ, animadversa illorum malignitate, ad hunc modum scripserunt, et hæc contestati sunt:

THEOGNIO, MARI ET MACEDONIO,

Theodoro, Ursacio et Valenti episcopis qui Tyro venere, presbyteri et diaconi catholicæ Ecclesiæ Alexandrinæ sub reverendissimo episcopo Athanasio.

Accedentes huc vos, accusatoremque vobiscum adducentes, consentaneum esset et Macarium adduxisse presbyterum: judicia quippe ex Scripturis sacris sic constituenda, ut accusator coram accusato sistatur. At vero cum nec Macarium adduxeritis, nec vobiscum huc concesserit **150** reverendissimus episcopus noster Athanasius, rogavimus ut nobis saltem iudicio interesse vestro licitum esset: quo præsentibus nobis tuta foret perquisitio, nobisque rei veritas innotesceret. Verum quia, re nobis denegata, soli cum præfecto Ægypti et cum accusatore arbitrato vestro rem gessistis; profitemur nos certam hoc in negotio male suspicandi causam cernere, animadvertereque ingressum vestrum conspirationem et insidias duntaxat esse. Quapropter hanc vobis tradimus epistolam, in vera synodo testimonio futuram, ut compertum sit omnibus vos altera absente parte pro libidine rem gessisse, unumque vobis conflandæ in nos conspirationis fuisse propositum. Horum autem exemplaria, ne abderentur a vobis, Palladio quoque Augusti curioso tradidimus. Res enim a vobis gestæ suspicandi nobis taliaque cogitandi locum præbent.

Dionysius presbyter hæc tradidi, Alexander presbyter, Nilaras presbyter, Longus presbyter, Aphthonius presbyter, Athanasius presbyter, Amyntius presbyter, Pistus presbyter, Plution presbyter, Dio-

(29) Reg., &περ.

(30) Ita Reg. Edit. Paris., mendose, ἐπιδίδωμεν. Paulo post Reg., μονομερίαν.

(31) Sic Regius. Editi vero, κουριώδωρ, mendose. Curiosus autem erat quibus cura incumbere crimina et quilibet perpetrata facinora indagandi, reosque ad imperatorem deferendi ac denuntiandi: de quibus fuse Cangius in utroque Glossario, et Gottho-

ἄπερ αὐτοῖς ἐδόκει. Καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς χώρας πάσης μεμψαμένους, ὅτι μόνοι παρεγένοντο, καὶ ἀξιοῦντας κἂν αὐτοὺς παρεῖναι οἷς ἐπαρττον (εἰδέναι γὰρ ἔλεγον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ κατὰ τὸν λεγόμενον Ἰσχυραν), οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Φιλάγγριον παραβάτην, καὶ στρατιώτας ἐθνικοὺς εἰχον μεθ' ἑαυτῶν ἐξετάζοντας ἃ μὴδὲ κατὰ τοὺς ἐπρεπε θεωρεῖν· τοὺς δὲ κληρικοὺς οὐ συνεχώρησαν, ἵνα μὴ κάκει, ὡς περ ἐν τῇ Τύρῳ, τοὺς διελέγοντας αὐτοὺς ἐχωσιν.

disquirenda, quæ ne catechumenos quidem conspicerent: ut ne, quemadmodum Tyri contigerat,

73. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως λαθεῖν ἠδυνήθησαν· συνωρῶντες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι τῆς πόλεως καὶ τοῦ Μαρεώτου τὰς κακουργίας αὐτῶν, ἔγραψαν καὶ διεμαρτύραντο ταῦτα·

ΘΕΟΓΝΙΩ, ΜΑΡΙ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΩ,

Θεοδώρῳ, καὶ Οὐρσακίῳ, καὶ Οὐάλαντι, τοῖς ἀπὸ Τύρου ἐλθοῦσιν ἐπίσκοποις, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, ὑπὸ τὸν ἀδισειμώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον.

Ἐπρεπε ὑμᾶς, ἐρχομένους· καὶ ἄγοντας μεθ' ἑαυτῶν τὸν κατήγορον, ἀγαγεῖν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον· αἱ γὰρ κρίσεις οὕτω συνίστανται κατὰ τὰς ἀγίας Γραφάς, ὥστε τὸν κατήγορον μετὰ τοῦ κατηγορουμένου ἐστάναι. Ἐπειδὴ δὲ οὐτε Μακάριον ἠγάγετε, οὐτε ὁ ἀδισειμώτατος ἡμῶν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος μεθ' ὑμῶν εἰσῆλθεν, τῆξιώσαμεν κἂν αὐτοὶ παρεῖναι ἐν τῇ κρίσει, ἵνα παρόντων ἡμῶν ἀσφαλῆς ἡ ἐξέτασις γένηται, καὶ πεισθῶμεν καὶ ἡμεῖς. Ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῦτο συνεχώρησατε, ἀλλὰ μόνοι μετὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ κατηγγόρου ἠθελήσατε πράττειν ἃ (29) βούλεσθε· ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὑποψίαν εἶδομεν ἐν τῷ πράγματι πονηρᾶν, καὶ ἐθεωρήσαμεν ὅτι συσχευὴ καὶ ἐπιβουλή μόνον ἐστὶν ἡ εἰσόδος ὑμῶν. Διὰ τοῦτο ταύτην ὑμῖν ἐπιδίδομεν (30) τὴν ἐπιστολὴν, μαρτύριον ἐσομένην εἰς ἀληθινὴν σύνοδον, ἵνα γνωσθῇ πᾶσιν, ὅτι κατὰ μονομερίαν ἄπερ ἠθελήσατε ἐπράξατε, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ συσχευὴν ἠθελήσατε συνθεῖναι καθ' ἡμῶν. Τούτων δὲ τὰ ἴσα ἐπιδεδώκαμεν καὶ Παλλαδίῳ τῷ κουριώσῳ τοῦ Αὐγούστου (31), ἵνα μὴ κρυβῆ παρ' ὑμῶν. Ἄ γὰρ ἐπράξατε, τοιαῦτα λοιπὸν ἡμᾶς ὑποπτεύειν καὶ λογίζεσθαι ποιεῖ περὶ ὑμῶν.

Διονύσιος πρεσβύτερος ἐπιδεδώκα, Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, Νειλαρᾶς (32) πρεσβύτερος, Λόγγος πρεσβύτερος, Ἀφθόνιος πρεσβύτερος, Ἀθανάσιος πρεσβύτερος, Ἀμύντιος (33) πρεσβύτερος, Πιστός

fredus in notis ad Cod. Theodos. lib. vi, tit. 29, De curiosis, tom. II, pag. 93 et 194, qui curiosos a frumentariis distingui contendit. Joannes tamen Lydus a Cangio in Gloss. Gr. citatus, frumentarios ac curiosos eosdem esse ait, οἱ φρουμεντάριοι καὶ χοριοστοῖ ποροσηγορεύοντο.

(32) Reg., Νειλαράς. Editi, Νειλάς.

(33) Reg., Ἀμύτιος.

πρεσβύτερος, Ηλουτίων πρεσβύτερος, Διόσκορος A presbyter, Apollonius presbyter, Sarapion presbyter, Απολλώνιος πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Αμμόνιος πρεσβύτερος, Γάτος πρεσβύτερος, Ρίνος πρεσβύτερος, Αιθαλής πρεσβύτερος.

Διάκονοι (34), Μαρκελλίνος διάκονος, Αππιανός διάκονος, Θεών διάκονος, Τιμόθεος διάκονος, και Τιμόθεος άλλος διάκονος.

74. Τὰ μὲν τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως κληρικῶν γράμματά τε καὶ ὀνόματα ταῦτα· ἃ δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου κληρικοὶ ἔγραψαν γινώσκοντες τὸν τρόπον τοῦ κατηγοροῦ, καὶ ἐν τῇ περιοδείᾳ σὺν ἔμοιβεντες, ἔστι ταῦτα·

Τῆς ἁγίας συνόδου

τῶν μακαρίων ἐπισκόπων (35) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ κατὰ Μαρεώτην πάντες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Εἰδότες τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ἄειδον οἱ ὀφθαλμοὶ σου λέγει, καὶ ὅτι Μάρτυς ψευδῆς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, ἃ εἰδομεν (36) μαρτυροῦμεν, μάλιστα, ὅτι ἀναγκαίαν ἡμῶν ἐποίησεν εἶναι τὴν μαρτυρίαν ἢ γενωμένη συσκευὴ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου. Θαυμάζομεν γὰρ πῶς ὅλως Ἰσχύρας κἂν εἰς μέτρον τῆς Ἐκκλησίας ἐμετρήθη (37), περὶ οὗ πρῶτον διηγήσασθαι ἀναγκαῖον ἡγοῦμεθα. Ἰσχύρας οὐδέποτε λειτουργὸς τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' ἑαυτὸν μὲν πρὸ τούτου ἐφήμιζε Κολλούθου πρεσβύτερον, οὐκ ἔσχε δὲ τὸν πειθόμενον αὐτῷ, εἰ μὴ μόνον τοὺς συγγενεῖς ἑαυτοῦ· οὔτε γὰρ ἐκκλησίαν ἔσχε ποτὲ, οὔτε ὅλως κληρικὸς ἐνομίσθη παρὰ τοῖς ὀλίγων διεσπῶσιν ἀπὸ τῆς κώμης αὐτοῦ, πλὴν μόνοις, ὡς προεῖπομεν, τοῖς συγγενεῦσιν (38) ἑαυτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τοιαύτην ἑαυτῷ προσηγορίαν ἐπιφημίσας, ἐπὶ τῆς συνόδου τῆς συγκροτηθείσης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ὁσίου καθηρέθη, καὶ λαϊκῶς συνήχθη, καὶ οὕτως ἔμεινε τὸν ἕξιν χρόνον, ἐκπεσὼν καὶ τῆς ψευδοῦς ὑπονοίας τοῦ πρεσβυτέρου. Περὶ γὰρ τῶν ἡθῶν αὐτοῦ περιττὸν ἡγοῦμεθα λέγειν, δυναμένων πάντων εἰδέναι τὰ τοιαῦτα. Ἐπειδὴ δὲ περὶ κλάσεως ποτηρίου καὶ τραπέζης ἐσυκοφάντησεν ἡμῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, καὶ περὶ τούτου διηγήσασθαι ὑμῖν (39) ἀναγκαῖον ἠελχθημεν. Φθάσαντες γὰρ εἰπομεν ἐκκλησίαν αὐτὸν μηδέποτε ἐσχηκέναι ἐν τῷ Μαρεώτῃ· ὡς δὲ ἐπὶ Θεοῦ μάρτυρος, οὐδὲ ποτήριον κέκλασται, οὐδὲ τράπεζα ἀνετράπη παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν, οὐδὲ παρ' ἄλλου τινὸς τῶν συνόντων αὐτῷ· ἀλλὰ πάντα ἐστὶ τὰ λεγόμενα συκοφαντία· καὶ ταῦτα λέγομεν, οὐ μακρὰν τοῦ ἐπισκόπου ἀπόντες (40)· πάντες γὰρ σὺν αὐτῷ ἔσμεν, ὅταν περιοδεύῃ τὸν Μαρεώτην· καὶ οὐδέποτε μόνος περιέρχεται, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν διακόνων, καὶ λαῶν ἱκανῶν. Διὸ καὶ ὡς συμπρόντες αὐτῷ ἐν πάσῃ περιοδείᾳ, ἢ πεποιήται πρὸς ἡμᾶς, ταῦτα λέγομεν καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι οὔτε ποτήριον κατέαγεν, οὔτε τράπεζα ἀ-

scorus presbyter, Apollonius presbyter, Sarapion presbyter, Ammonius presbyter, Gaius presbyter, Rhinus presbyter, Æthales presbyter.

Diaconi : Marcellinus diaconus, Appianus diaconus, Theon diaconus, Timotheus diaconus et Timotheus alter diaconus.

74. Eorum itaque qui in urbe erant clericorum hæ fuere litteræ, et hæc eorum nomina. Mareotici autem clerici, quibus explorati erant accusatoris mores, quique mihi loca perlustranti adesse solebant, hæ et ipsi dedere litteras :

SANCTÆ SYNODO

beatorum episcoporum catholicæ Ecclesiæ, omnes qui in Mareote sunt presbyteri et diaconi, in Domino salutem.

Gnari ejus Scripturæ quæ ait, *Quæ viderunt oculi tui loquere*³⁵, et, *Testis falsus non erit impunitus*³⁶; quæ vidimus testamur : quando potissimum structa in episcopium nostrum Athanasium conspiratio hujus ferendi testimonii necessitatem nobis imponit. Miramur enim qua tandem ratione Ischyras ad mensuram Ecclesiæ mensus fuerit, de quo primum quædam enarranda arbitramur. Ischyras minister Ecclesiæ nunquam exstitit ; sed cum sese jam pridem jactitaret Colluthi esse presbyterum, cognatis exceptis, ejus nemo verbis fidem adhibuit : quippe qui neque ecclesiam habuerit unquam, neque omnino clericus fuerit a sui pagi finitimis existimatus ; cognatis duntaxat, uti jamjam diximus, exceptis. Sed tamen cum talem sibi titulum vindicasset, in synodo Alexandriæ congregata, præsentè Patre nostro Ilosio depositus, ad laicorum communionem redactus est : quo etiam in loco subsequenti tempore permansit, a falsa quoque presbyteratus suspitione lapsus. De cujus moribus, quod facile ab omnibus dignosci queant, nihil est quod loquamur. Cæterum quia de calice fracto deque mensa subversa episcopum nostrum Athanasium ausus est insimulare, **151** res hæc nobis incumbit necessario pertractanda. Et quidem jam supra dictum est nunquam illum ecclesiam in Mareote habuisse. Hoc item ipso teste Deo declaramus, nec calicem confractum esse, nec mensam subversam vel ab episcopo nostro, vel ab alio quopiam ipsum comitante ; sed quæcunque delata sunt meram esse calumniam. Nos scilicet hoc testamur qui non procul episcopo sumus, sed Mareotem perlustrantem omnes comitamur : neque enim solus unquam est, sed nos omnes presbyteri, diaconi populusque frequens loca visitanti adsumus. Quocirca nos, utpote episcopi circumcirca in hac regione peragrans comites, hæc dicimus, hæc testamur, nec fractum poculum, neque mensam esse

³⁵ Prov. xxv, 8. ³⁶ ibid. xix, 5.

(34) Διάκονοι deest in Editis, in Reg. legitur.

(35) Ita Reg. Basil. et sic legit Nannius. Editi vero, τῶν ἁγίων ἐπισκόπων.

(36) Reg., οἶδαμεν.

(37) Reg., ἐμετρήθη. Editi vero ἐπεκλήθη.

(38) Συγγενεῦσιν Reg. Editi vero, συγγενέσι.

(39) Edit. Paris., ἡμῖν, male. Edit. vero Commel. et mss. ὑμῖν.

(40) Reg., ἀπόντες. Editi vero, ἀπόντος.

subversam, sed hæc omnia mentitum Ischyram, A quod et ipse rescripto propria manu dato testatur. Post secessum namque suum ad Meletianos, iis jam calumniis in episcopum nostrum Athanasium evulgatis; cum ecclesiasticis conventibus admitti peroptaret, id ipsi minime concessum est, tametsi ille rescripto suo propriaque manu confessus esset, nihil eorum revera gestum fuisse, sed se a quibusdam ad ea dicenda subornatum.

15 Quamobrem ad Mareotem cum pervenissent Theognius, Theodorus, Maris, Macedonius, Ursacius et Valens, nihilque ejusmodi revera gestum comperissent; cum mox futurum esset ut totum structæ in Athanasium episcopum nostrum calumniæ artificium deprehenderetur, tum Theognius et asseclæ, Athanasio omnes infensissimi, Ischyrae cognatos Ariomanitasque nonnullos induxerunt ad ea dicenda quæ sibi maxime placerent: popularis enim nullus quidpiam protulit in episcopum. At illi terrore Philagrii Ægypti præfecti, minisque ac patrocinio Ariomanitarum freti, arbitrato suo rem gessere. Nobis quippe ad eam detegendam sycophantiam accedentibus nequaquam admissis, imo expulsis, quos libuit ad calumniam prius adornatos, Philagrii præfecti formidine, consilii sui participes effecere. Cujus item præfecti opera, permisum nobis non est huic interesse negotio, quo saltem a se subornatos testes internoscere possemus ex Ecclesiane essent, an ex Ariomanitis. Non ignari autem estis, dilecti Patres, rei quam ipsi nos edocetis, nullam scilicet vim habere inimicorum testimonia. Cæterum hæc a nobis vere dici, testis ipsa Ischyrae manus, testes ipsæ res gestæ; nobis nimirum nihil consciis hac ratione actum fuisse: Philagrium secum assumpsere, ut gladii formidine minisque adhibitis, pro libidine in Athanasium conspirarent. Hæc quasi præsentem Deo testificamur: hæc loquimur, ut qui certo sciamus a Deo futurum esse judicium: cupidi quidem ut omnibus nobis ad vos accedendi facultas esset; satiantur, ut litteræ non accedentium vices suppleant.

Ingenius presbyter vos valere in Domino exopto, dilecti Patres: Theon presbyter, Ammonas presbyter, Heraclius presbyter, Bocco presbyter, Trypho presbyter, Petrus presbyter, Hierax presbyter, Sarapion presbyter, Marcus presbyter, Ptoliarion presbyter, Gaius presbyter, Dioscorus presbyter, Demetrius presbyter, Thyrsus presbyter.

Diaconi: Pistus diaconus, Apollos diaconus, Seras diaconus, Pistus diaconus, Polynicus diaconus, 152 Ammonius diaconus, Maurus diaconus, Hephiæstus diaconus, Apollos diaconus, Metopas diaconus, Serapas diaconus, Meliphthongus diaconus, Lucius diaconus, Gregoras diaconus.

(41) Reg., Ἀρειομανίται. Οἴδατε δέ. Editi, Οἴδατε ἴαρι.

(42) Καὶ in Reg. habetur, sed deest in editis.

εστράτη, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, ὡς καὶ αὐτὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ χειρὸς μαρτυρεῖ. Θελήσαντα γὰρ αὐτὸν συναχθῆναι μετὰ τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν μετὰ Μελιτιανῶν, καὶ τοιαῦτα φημίσαι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, καίτοι γράψαντα, καὶ ἰδίᾳ χειρὶ ὁμολογήσαντα μηδὲν τούτων γεγενησθαι, ἀλλ' ὑποβεβλήσθαι ὑπὸ τινων ταῦτα εἰπεῖν.

15 Διὸ καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ Θεόγνιον καὶ Θεόδωρον, καὶ Μάριν, καὶ Μακεδόνιον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, εἰς τὸν Μαρεώτην, οὐδὲν εὐρόντες ἀληθές, ἀλλὰ μέλλοντος τοῦ πράγματος ἐλέγχεσθαι, ὅτι συκοφαντίαν ἐργάσαντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, αὐτοὶ οἱ περὶ Θεόγνιον, ἐχθροὶ τυγχάνοντες, τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τινὰς Ἀρειομανίτας πεποιήκασιν εἰπεῖν ἅπερ ἤθελον. Οὐ γὰρ τις τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου εἶρηκεν, ἀλλ' αὐτοὶ τῷ φόβῳ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου Φιλαγρίου, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τῇ προστασίᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἅπερ ἠθέλησαν πεποιήκασιν. Καὶ γὰρ ἐλθόντας ἡμᾶς ἐλέγξει τὴν συκοφαντίαν οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλ' ἀπέβριπτον μὲν ἡμᾶς, οὐς δὲ ἤθελον συσκευασθόμενοι, προσεδέχοντο, καὶ συνετίθεντο αὐτοῖς διὰ τὸν φόβον τοῦ ἐπάρχου Φιλαγρίου· δι' ὃν οὐτε παρεῖναι ἡμᾶς ἐπέτρεψαν, ἵνα κἂν τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπ' αὐτῶν δυνηθῶμεν ἐλέγξει εἰ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν, ἢ Ἀρειομανίται. Οἴδατε δὲ (41), ἀγαπητοὶ Πατέρες, καὶ ἡμεῖς, ὡς διδάσκετε ἡμᾶς, ὅτι ἐχθρῶν οὐκ ἰσχύει μαρτυρία. Καὶ ὅτι μὲν ἀληθεύομεν, μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ χεὶρ Ἰσχυρά, μαρτυρεῖ δὲ καὶ (42) τὰ πράγματα αὐτὰ, ὅτι, ἡμῶν μηδὲν συνειδῶτων τοιοῦτόν τι γεγενησθαι, Φιλαγρίον παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ ξίφους καὶ ταῖς ἀπειλαῖς ἃ βούλονται συσκευάσωνται. Ταῦτα ὡς ἐπὶ Θεοῦ μαρτυροῦμεν, ταῦτα ὡς εἰδότες καὶ ἐσομένην κρίσιν παρὰ Θεοῦ λέγομεν, θέλοντες μὲν ἐλθεῖν πάντες πρὸς ὑμᾶς, ἀρκεσθέντες δὲ τοῖς ἐξ ἡμῶν, ἵνα τὰ γράμματα τὴν τῶν μὴ παραγενομένων παρουσίαν ἀποπληρώσῃ.

esse rati tamen, si ex nobis quidam isthuc mit-

D Ἰγγένιος πρεσβύτερος ἐβρῶσθαι ὑμᾶς εὐχομαι ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητοὶ Πατέρες, Θέων πρεσβύτερος, Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος, Ἡράκλειος πρεσβύτερος, Βόκκων πρεσβύτερος, Τρύφων πρεσβύτερος, Πέτρος πρεσβύτερος, Ἰέραξ πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Μάρκος πρεσβύτερος, Πτολλαρίων (43) πρεσβύτερος, Γάϊος πρεσβύτερος, Διάσκορος πρεσβύτερος, Δημήτριος πρεσβύτερος, Θύρσος πρεσβύτερος.

Διάκονοι· Πιστὸς διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Σερράς (44) διάκονος, Πιστὸς διάκονος, Πολύνικος διάκονος, Ἀμμώνιος διάκονος, Μαῦρος διάκονος, Ἡφαιστός διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Μετωπᾶς διάκονος, Σεραπᾶς διάκονος, Μελίφθογγος διάκονος, Λούκιος διάκονος, Γρηγορᾶς διάκονος.

Mox editi, ἡμῶν μὲν, sed deest in Reg.

(43) Reg., Πτολλαρίων. Editi, Πτολλαρίων.

(44) Reg., Σέρας.

ΟΙ ΑΥΤΟΙ

Α

I IDEM

Πρὸς τὸν Κουριώσωρ καὶ Φιλάγγιον, τότε λεγόμενον Ἐπαρχον Αἰγύπτου.

Φλαβίῳ Φιλαγγίῳ, καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσωρ (46), καὶ Φλαβίῳ Ἀντωνίνῳ (47) βιάρχῳ κεντηναρίῳ τῶν κυρίων μου τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων τοῦ ἱεροῦ πραιτωρίου, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τοῦ Μαρεῦτου, νομοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ὑπὸ τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, διὰ τῶν ἐξῆς ὑπογραφόντων, τάδε μαρτυρούμενοι (48) ἐπιδιδόμεν·

75. Ἐπειδὴ Θεόγνιος, καὶ Μάρις, καὶ Μακεδόσιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης, ὡς ἀποσταλέντες ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῶν συνελθόντων ἐν τῇ Τύρῳ, ἀπήνησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παροικίᾳ, φάσκοντες ἐντολὰς εἰληφέναι, ὡς ζητῆσαι τινα ἐκκλησιαστικά πράγματα, ἐν οἷς ἔλεγον καὶ περὶ κοτηρίου κυριακοῦ κεκλασμένου, ὑποβληθέντος αὐτοῖς ὑπὸ Ἰσχύρα, ὃν ἤγαγον μεθ' ἑαυτῶν, λέγοντος ἑαυτὸν εἶναι πρεσβύτερον, ὃς οὐκ ἔστι πρεσβύτερος. Ὑπὸ γὰρ Κολλούθου (49) τοῦ πρεσβυτέρου φαντασθέντος ἐπισκοπῆν, καὶ ὕστερον ὑπὸ κοινῆς συνόδου Ὁσίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων κελυσθέντος πρεσβυτέρου εἶναι, καθὼ καὶ πρότερον ἦν, κατεστάθη· καὶ κατὰ ἀκολουθίαν πάντες οἱ ὑπὸ Κολλούθου κατασταθέντες ἀνέδραμον εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἰς ὃν καὶ πρότερον ἦσαν, ὡς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας λαϊκὸς ὤφθη. Ἦν τε λέγει ἔχειν ἐκκλησίαν, μηδὲ πώποτε ἐκκλησίαν γεγενῆσθαι, ἀλλ' οἰκητικὸν οἰκημάτων μικρὸν ὄρφανῷ παιδίῳ Ἰσίου (50) τῆνομα. Καὶ διὰ τοι τοῦτο τῆδε τῇ διαμαρτυρίᾳ (51) ἐχρησάμεθα, ἐπορκίζοντες σε κατὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ κατὰ τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων Καισάρων παίδων αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὰ εἰς γῶσιν ἀνενεγκεῖν τῇ εὐσεβείᾳ αὐτῶν. Οὐτε γὰρ πρεσβύτερός ἐστι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἐκκλησίαν ἔχει, οὔτε ποτὲ ποτήριον ἐκλάσθη, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, καὶ πλάττεται. Ὑπατεῖα (52) Ἰουλίῳ Κωνσταντίῳ τοῦ λαμπροτάτου πατρικίου, ἀδελφοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ Ρουφίνῳ Ἀλβίνου, τῶν λαμπροτάτων, Θῶθ δεκάτῃ. Οἱ μὲν οὖν πρεσβύτεροι ταῦτα.

77. Ἄ δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι, οἱ μεθ' ἡμῶν ἐλθόντες εἰς τὴν Τύρον, συνορῶντες τὴν συσκευὴν καὶ τὴν ἐπιβουλὴν, ἔγραψαν καὶ διαμαρτύραντο, ἔστι ταῦτα·

ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΥΡῳ ΣΥΝΕΛΘΟΥΣΙΝ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ,

Κυρίοις τιμωτάτοις, οἱ ἀπ' Αἰγύπτου σὺν Ἀθα-

(46) Reg. Φλαυῖ. Μοx καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσωρ, hæc desunt in eodem Regio codice. Is ipse Palladius Curiosus supra memoratur in epistola ad legatos Mareoticos.

Παλατίνῳ. Palatini generatim erant officiales palatii quorum varia officia videsis in Codice Theodosiano.

(47) Reg. Φλαυῖ Ἀντωνίνῳ. In edit. Paris. Ἀντωνίνῳ, mendose.

PATROL. GR. XXV.

Ad Curiosum, et ad Philagrimum, tunc Ægyptii præfectum.]

Flavio Philagrino, et Flavio Palladio ducenariorum Palatino, Curioso, et Flavio Antonino commeatuorum præfecto centenariorum dominorum meorum illustrissimorum præfectorum sacri prætorii : presbyteri et diaconi Mareotæ, nomi catholice Ecclesiæ, quæ subest reverendissimo episcopo Athanasio, per eos qui post hæc subscribunt, hoc damus testimonium :

75. Quandoquidem Theognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens, quasi ab omnibus Tyri coactis episcopis legati, ad nostram se contulere parociam, sibi-jussum aientes, ut ecclesiastica quædam disquirerent negotia, interque alia de confracto Dominico calice : quod scelus conflictum delatumque fuerat a quodam, quem secum adducebant, Ischyra, qui se presbyterum jactitabat, tametsi non presbyter. Ordinatus quippe fuit a Collutho presbytero qui falso episcopi nomine gloriabatur, denumque in communi synodo ab Hosio et sociis ejus episcopis celebrata ad priorem presbyteri ordinem redactus est. Ac consequenter quotquot a Collutho fuerant ordinati, ii sunt ad priorem reversi conditionem ; ita ut ipse quoque Ischyras inter laicos visus fuerit. Ea autem quam se habere jactitat ecclesia, nunquam ecclesia revera existit, sed parva domus pueri cujusdam orphani Isionis nomine. Quapropter hoc testimonium proferimus : te adjurantes per omnipotentem Deum, perque dominos nostros Constantinum Augustum, ac illustrissimos Cæsares ejus filios, eorum ut pietati hujusce rei notitiam præbeas. Ille namque nec catholicæ Ecclesiæ presbyter est, nec habet ecclesiam, nec confractum fuit poculum : sed hæc omnia mentitur, omnia comminiscitur. Consulibus Julio Constantio, clarissimo patricio, fratre piissimi imperatoris Constantini Augusti, et Rufino Albino, clarissimis viris, decima mensis Thoth (53). Hæc presbyteri.

77. Episcopi vero qui nobiscum Tyrum coaceserant, eorum conspiratione insidiisque animadversis, litteris suis hæc contestati sunt :

EPISCOPIS TYRI CONGREGATIS

Honoratissimis dominis, qui ex Ægypto cum Athanasio

(48) Reg. μαρτυρούμενοι.

(49) Ita edit. Commel. et mss. hic et infra. Edit. vero Paris. καθολικοῦ, perperam. De Collutho alias agemus.

(50) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἰσίου.

(51) Reg. διαμαρτυρία. Editi μαρτυρία. Μοx Reg. ἐπορκίζοντες, ubi editi ἐφορκίζοντες.

(52) Sic Reg. Editi ὕπατεῖα.

(53) Id est Septembris septima.

13

huc accedere, catholicæ Ecclesiæ episcopi, in Domino salutem.

Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflata[m] conspirationem. Et principio quidem omnes, per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus quominus iis **153** presentibus interrogatio haberetur; quod probe sciremus vel unius inimici presentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Non ignari quippe estis quanto non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habeant: Ariti namque furoris impiæque ejus doctrinæ causa, in omnes insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos, veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, arbitramur quo consilio Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam repudiare totis viribus nisi sunt; dum sinceros iudices minis, alios contumeliis lacesserent: eo solum ut **α** adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse divina vestra pietas, domini honoratissimi, eorum ignorabat conspirationem: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi suam ipsi providere conjurationem: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus et hic remanentibus, populos turbare, et arbitrato suo agere valeant. Norunt enim Ariomanitas, Colluthianos et Meletianos Ecclesiæ hostes esse: quamobrem hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in presentia inimicorum quæ voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere: imo quatuor ante diebus, quatuor scilicet hanc futuram esse perquisitionem, veredarios sub vesperam viæ commiserunt, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos deferendis ante monerent. Probe namque meministis ipsum coram vobis confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitrato suo hæc sunt machinati, postquam suspectos isthuc misere viros, comperimus eos singulorum vestrum circumcirca subscriptiones postulare, ut omnium vestrum consensu res gesta videatur: ea sane nobis causa fuit litteras vobis quamprimum hocque testimonium tradendi. Contestamur enim nos conspirationibus insidiisque illorum opera, illorumque causa appeti: rogamusque, ut Dei timore in mente suscepto, improbanter quod clam nobis quos libuerit miserint, non subscribatis;

(54) Editi mendose, Θεόφιλον. Sed Reg. hic et in sequente epistola Θεόδωρον. Mox Κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ Reg. et ita in sequenti epist. In editis γὰρ deest. Ibidem Reg. in hac epistola διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, cum editis. In sequenti vero epistola, διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, mendose.

ἡ ἡσυχία ἐλθόντες τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Οὐκέτι νομίζομεν τὴν συσκευὴν ἄθλων εἶναι, τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάρτιν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον (54), καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γινομένην. Καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρηγοῦμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν τὴν ἀκρόασιν γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνδὸς μόνου ἐχθροῦ παρουσία, μή τιγε πολλῶν, ταραττεῖν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρόασιν. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἐχθρὰν αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχήκασι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους, ὅτι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν, καὶ τὴν ἀσεβῆ διδασκαλίαν ἐκείνου κατὰ πάντων ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται. Ἐπειδὴ δὲ θαρρῶντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελετιανῶν γινομένην ἠθέλησαμεν, οὐκ οἴδαμεν πῶς οἱ περὶ Εὐσέβιον ταραττεῖν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρῶντο, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπούδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραίως δικάζουσι ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὑβρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ἴσως ἡ ἔνθεος ὑμῶν εὐλάβεια, κύριοι τιμωτάτοι, ἠγγόει τὴν γενομένην παρ' αὐτῶν συσκευὴν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανεράν γεγενῆσθαι αὐτὴν. Ἰδοὺ γὰρ φανερώς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ αὐτῶν ὑποπευόμενους ἀποστελεῖν ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην, ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς λαοὺς (55) ταράξωσιν, ἃ δὲ βούλονται διαπράξωσιν. Εἶδον γὰρ, ὅτι οἱ Ἀρειομανίται, καὶ Κολλουθιανοὶ καὶ Μελετιανοὶ, ἐχθροὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ· διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστελεῖν τούτους, ἵνα, παρόντων ἐχθρῶν, καττύσῃ καθ' ἡμῶν ἃ βούλονται. Καὶ γὰρ οἱ ἐνταῦθα τῶν Μελετιανῶν ἀπέστειλαν ἐξ ἑαυτῶν (56) τινὰς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὡσπερ εἰδότες τοῦτο τὸ σέμμα γιγνόμενον ἔσεσθαι, καὶ ἐσπέραν δὲ βριδάρλους (57) πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελετιανούς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθάλου, καὶ Κολλουθιανούς καὶ Ἀρειομανίτας ἀπὸ ἄλλων τόπων, καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. Οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς, ὅτι αὐτὸς Ἰσχυράς ὡμολόγησεν ἐφ' ὑμῶν οὐ πλέον ἐπὶ συναγομένων ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστελεῖν τοὺς ὑπόπτους, ἠκούσαμεν, ὅτι καθ' ἕκαστον ὑμῶν περιερχόμενοι ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων ὑμῶν σκέψει γεγενῆσθαι· τούτου ἕνεκεν γράφαί ὑμῖν ἠπειχθημεν, καὶ ἐπιδοῦναι τόδε τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, ὅτι συσκευαζόμεθα καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλήν, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως ἐν νῶ λαβόντες τὸν

(55) In sequenti epistola, τοὺς μὲν λαοὺς.

(56) Reg. ἐξ ἑαυτῶν. In sequenti vero idem ἐξ αὐτῶν.

(57) Reg. in sequenti epist. δὲ δύο βριδάρλους. Mox edit. Comm. et mss. πρὸς τὸ. Edit. Paris. πρὸς τε.

τοῦ Θεοῦ φόβον, καὶ καταγόντες, ὅτι χωρὶς ἡμῶν **A** ἀπέστειλαν οὐδὲ ἠθέλησαν, μὴ ὑπογράψετε, ἵνα μὴ, ἅπερ αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς καττύουσι, ταῦτα ὡς παρ' ὑμῶν γιγνόμενα λέγωσι. Καὶ γὰρ πρέπει τοὺς ἐν Χριστῷ ἀθρώπους μὴ εἰς ἀθρώπινα βλέπειν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πάντων προκρίνειν (58). Καὶ μήτε ἀπειλὴν ἢ χρωῖνται πρὸς πάντας, μήτε συσκευὴν φορηθῆτε, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν Θεόν. Ἔδει γὰρ, εἴπερ ἦν ἔλωσ ἀκόλουθον εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποσταλῆναι, καὶ ἡμᾶς συμπαρεῖναι, ἵνα τοὺς μὲν ἐχθροὺς τῆς Ἐκκλησίας ἐλέγξωμεν, τοὺς δὲ ξένους ἀποδείξωμεν, καὶ καθαρὰ τοῦ πράγματος ἡ ἔρευνα γένηται. Οἴδατε γὰρ, ὅτι οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐκάττυσαν ἐπιστολὴν ἐπιδοθῆναι, ὡς ἀπὸ Κολουθιανῶν, καὶ Μελιτιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, γραφείσαν καθ' ἡμῶν· καὶ δῆλον, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ (59) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐδὲν **B** ἀληθὲς περὶ ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα καθ' ἡμῶν λέγουσιν. Ὁ δὲ νόμος τοῦ Θεοῦ οὕτε ἐχθρὸν μάρτυρα, οὕτε κριτὴν εἶναι βούλεται. Λοιπὸν ὡς ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως λόγον μέλλοντες διδοῖναι, λαβόντες τὸ μαρτύριον τοῦτο, καὶ γνόντες συσκευὴν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην, παρακληθέντες φυλάξασθε μηδὲν τι καθ' ἡμῶν πρᾶξαι, μηδὲ συναράσσει τῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον σχέψεαι. Καὶ γὰρ πάλιν οἴδατε, ὡς προειπομεν, ὡς ἐχθροὶ εἰσιν ἡμῶν, καὶ διὰ τι Εὐσέβιος ὁ τῆς Καισαρείας μεθα, κύριοι ποθεινότατοι.

(60) ΦΛΑΒΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι παρὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐλευθέρων εἰς Τύρον.

Οὐκ ἔτι νομίζομεν τὴν συσκευὴν ἀδῆλον εἶναι τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριον, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γιγνομένην. Κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρητούμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν, τὴν ἀκράσιν γενέσθαι· εἰδότες, ὅτι καὶ ἐνὸς μόνοῦ ἐχθροῦ παρουσία, μήτιγε πολλῶν, ταραττεῖν καὶ βιάπτειν δύναται τὴν ἀκράσιν. Φανερά γὰρ ἐστὶν ἡ ἐχθρα αὐτῶν, ἦν οὐ πρὸς ἡμᾶς· μόνον ἐσχῆκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους· ὅτι κατὰ πάντας ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται· ἐπειδὴ δὲ θαρρόυντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν **D** συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν γενομένην ἠθέλησαμεν, οὐκ οἴδαμεν πῶς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ταραττεῖν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρῶντο· καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπουδαζόν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραλῶς διακάζουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὑβρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. Καὶ ἰσως ἡ χρηστότης ὑμῶν (61) ἠγνῶει τὴν καθ' ἡμῶν γιγνομένην παρ' αὐτῶν συσκευὴν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανεράν αὐτὴν γεγενησθαι. Ἰδοὺ γὰρ φανερώς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀποστελεῖται ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην· ἵνα, ἀπόντων ἡμῶν, καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς μὲν λαοὺς

ut ne quæ illi inter se machinantur, hæc quasi a vobis gesta prædicent. Etenim decet Christianos homines non humana respicere, sed veritatem omnibus anteferre. Ne metuite quas illi minas omnibus intentant, neve eorum conspirationem, sed potius Deum timete. Par erat enim, si quidem omnino fuere legati in Mareotem mittendi, nos etiam huic interesse negotio; ut inimicos Ecclesiæ confutare, extraneosque indicare possemus: ac eo modo sincere causæ disquisitio haberetur. Scitis enim Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Coluthianis, Meletianis et Arianis adversum nos scriptam. Palamque est illos, utpote Ecclesiæ catholicæ hostes, nihil vere de nobis, sed omnia adversa deferre. Lex autem Dei inimicum vetat vel testem esse vel iudicem. Reliquum est, ut tanquam in die iudicii rationem reddituri, hoc accepto testimonio, agnitaque conspiratione in nos conflata, quantumvis rogati, quidvis contra nos agere caveatis: nec Eusebianorum consilio sociemini. Non ignari quippe estis, uti supra diximus, infensos nobis illos esse: nec vos latet cur Eusebii Cæsareæ ab anno præterito inimicus nobis factus sit. Valere vos optamus, domini desideratissimi.

ἐχθρὸς γέγονεν ἀπὸ πέρουσιν. Ἐρβῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα.

FLAVIO DIONYSIO

Clarissimo comiti, episcopi Aegyptii catholice Ecclesiæ, qui Tyrum venerit.

154 Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflata conspirationem. Principio enim omnes per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus, quominus iis præsentibus interrogatio haberetur: quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Palam enim est eos, non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habere: in omnes quippe insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus, ignoramus quo consilio iidem Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam nostra repudiare totis viribus nisi sunt, dum sinceros iudices minis, alios contumeliis lacesserent; eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse humanitas tua eorum ignorabat conspirationem in nos structam: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi ipsi eam palam fecere: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem, ut nobis absentibus atque hic remanentibus, et populos turbare, et arbitrato suo agere valeant. Cum noverint enim Ariomanitas, Col-

ferre similis esset, in editis ommissa est. Sed risum est eam integram, prout in manuscripto Regio legitur, huc transferre, quod in nonnullis a præcedenti discrepet, et longe sit illa brevior.

(61) L. σου, ut infra.

(58) Ita Reg. hic et in sequenti epist. editi mendose, ὁποκρίνειν.

(59) Reg. αὐτοὶ οἱ ἐχθροί. In editis, αὐτοὶ φεραί.

(60) Hæc epistola, quod excepto titulo præcedenti

Iuthianos et Meletianos Ecclesiæ hostes esse, ideo hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentia inimicorum quæ ipsi voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere : et quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, duos veredarios sub vesperam miserunt, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogèrent ; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos proferendis ante instruerent. Meminit autem humanitas tua, ipsum coram te confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitrato suo hæc sunt machinati, postquam suspectos eo misere viros, comperimus eos singulorum episcoporum circumcirca subscriptiones postulare, ut eorum omnium consensu res gesta videatur ; ea sane de causa maturandum duximus hæc ad tuam claritatem deferre, hocque testimonium tibi tradere : contestamur enim nos conspirationibus insidiisque, illorum opera illorumque causa, appeti. Rogamusque ut Dei timore in mente suscepto, necnon piis mandatis religiosissimi imperatoris, improbausque quod citra consensum nostrum, quos libuit eo miserint, ne toleres eos.

79. Adamantius episcopus has litteras dedi, Ischyras, Ammon, Petrus, Ammonianus, Tyrannus, Taurinus, Sarapammon, Ælurion, Harpocraton, Moses, Optatus, Anubion, Saprion, Apollonius, Ischyron, Arbæthion, Potamon, Paphnutius, Heraclides, Theodorus, Agathammon, Gaius, Pistus, Athas, Nicou, Pelagius, Theon, Paninuthius, Nonnus, Ariston, Theodorus, Irenæus, Blastammon, Philippus, Apollon, 155 Dioscorus, Timotheus Diospolitianus, Macarius, Heraclammon, Cronius, Muis, Jacobus, Ariston, Artemidorus, Phinees, Psais, Heraclides.

Et secundo iidem
FLAVIO DIONYSIO

Comiti illustrissimo, episcopi catholice Ecclesiæ qui Tyrum ex Ægypto concessere.

Cum plurimas videamus in nos conflatas conjurationes, insidiasque structas ex conspiratione Eusebii, Narcissi, Flacilli, Theognii, Maris, Theodori et Patrophili : quos cum a principio recusare vellemus, id minime nobis concessum est, ad hanc contestationem venire cogimur. Etenim hinc magnam de Meletianis geri sollicitudinem, hinc structas in catholicam Ægypti Ecclesiam nostri causa insidias cernimus. Quapropter hanc tibi tradimus epistolam, rogantes ut in mente habens Deum omnipotentem,

(62) Reg. παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Sed in præcedenti παρόντων ἐχθρῶν, quæ vera est lectio.

(63) Suspiciamur hunc Adamantium eum esse qui in subscriptionibus Sardicensibus Amantius vocatur, estque ibi ordine secundus. Mox Reg. ἴνα Ἰσχυράς, Ἄμμων. Sed vox ἴνα est supervacanea. Porro hæc duo Ἰσχυράς, Ἄμμων forte facta ex hoc uno nomine Ἰσχυράμμων, qui in iisdem subscriptionibus

ταράξωσιν, & δὲ βούλονται διαπράξωσιν. Εἰδότες γάρ, ὅτι Ἀρειομανίται καὶ Κολλουθιανοὶ, καὶ Μελετιανοὶ, ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστελεῖν αὐτούς· ἴνα, παρόντων ἐχθρῶν, (62) κατῴσται καθ' ἡμῶν ἃ βούλονται. Καὶ γὰρ ἦδη οἱ ἐνταῦθα Μελετιανοὶ ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν τινὰς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὡσπερ εἰδότες τοῦτο τὸ σκέμμα γερόμενον ἐσεσθαι, καὶ ἐσπέραν δὲ δύο βηριδαρίους πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελετιανούς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μῆδενα καθόλου, καὶ Κολλουθιανούς καὶ Ἀρειομανίτας ἀπ' ἄλλων τόπων· καὶ κατῴσαι καθ' ἡμῶν αὐτούς λέγειν. Οἶδε δὲ σου ἡ χρηστότης, ὅτι αὐτὸς ὠμολόγησεν ἐπὶ σοῦ μὴ πλέον ἐπτά συναγομένων ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτούς κατασκευάζαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστελεῖν τοὺς ὑπόπτους, ἠκούσαμεν, ὅτι καθ' ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων περιεργόμενοι, ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφήν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων αὐτῶν σκέψει γενέσθαι· τοῦτου ἕνεκεν ἀνενεγκεῖν ἐπὶ τὴν σὴν λαμπρότητα ἠπειχθημεν, καὶ ἐπιδοῦναι τὸδε τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, ὅτι συσκευαζόμεθα, καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλήν, ἀξιούντες δὲ ὅπως, ἐν κῆ λαθῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐντολάς τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, ὡς καταγνοῦς, ὅτι χωρὶς ἡμῶν οὐς ἠθέλησαν ἀπέστειλαν, μὴ ἀνάσχη αὐτῶν.

(63) Ἀδαμάντιος ἐπίσκοπος ἐπιδέδωκα, Ἰσχυράς, Ἄμμων, Πέτρος, Ἄμμωνιανός, Τύραννος, Ταυρίνος, Σαραπάμμων, Αἰλουρίων, Ἀρποκρατίων, Μωσῆς, Ὑπτᾶτος, Ἄνουβιον, Σαπρίων, Ἀπολλώνιος, Ἰσχυρίων, Ἀρβαίθιον, Ποτάμων, Παφνούτιος, Ἡρακλείδης, Θεόδωρος, Ἀγαθάμμων, Γάιος, Πιστός, Ἄθας, Νίκων, Πελάγιος, Θέων, Πανινούθιος, Νόννος, Ἀρίστον, Θεόδωρος, Εἰρηναῖος, Βλαστάμμων, Φιλίππος, Ἀπολλῶς, Διόσκορος, Τιμόθεος Διοσπόλειος, Μακάριος, Ἡρακλάμμων, Κρόνιος, Μῦσις (64), Ἰάκωβος, Ἀρίστον, Ἀρτεμίδωρος, Φινεές, Ψάις, Ἡρακλείδης.

Καὶ δεύτερον οἱ αὐτοὶ

ΦΛΑΥΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

Τῷ λαμπροτάτῳ κόμητι (65), οἱ ἐν Τύρῳ ἀπ' Αἰγύπτου ἐλθόντες ἐπίσκοποι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Πολλὰ ὀρώμεντες συσκευαῖς καθ' ἡμῶν γινόμενας, καὶ ἐπιβουλάς ἐκ (66) συσκευῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Νάρκισσον, καὶ Φλάκιλλον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον, οὐς κατὰ τὴν ἀρχὴν θελήσαντες παρατηρήσασθαι, οὐκ ἐπετρέπημεν, ἀνάγκην ἔχομεν ἐπὶ τῆνδε τὴν διαμαρτυρίαν ἐλθεῖν. Καὶ γὰρ πολλὴν ὑπὲρ Μελετιανῶν ὀρώμεν σπουδὴν γυνομένην, κατὰ δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δι' ἡμῶν ἐπιβουλήν. Ὅθεν ἐπιδιδόμενοι σοι τῆνδε τὴν ἐπιστολήν, ἀξιούντες ἐν κῆ σε λαθεῖν

inter primos recensentur. Reliqua nomina fere omnia ibidem : sed suspicari licet nonnihil mutationis contigisse : v. g. Ταυρίνος pro Τιθερίνος forte positum. Paulo post Reg. Μωσῆς.

(64) Reg. Μούσις. Ediu Μούσις.

(65) Reg. κόμητι.

(66) Ex deest in editis. Ex Regio desumptum est.

τὴν Θεὸν τὴν παντοκράτορα, τὴν τὴν βασιλείαν τοῦ A
 εὐσεβεστάτου καὶ θεοφιλεστάτου βασιλέως (67) Κων-
 σταντίνου διαφυλάττοντα, τηρήσαι τὴν ἀκρόασις τῶν
 καθ' ἡμᾶς πραγμάτων αὐτῶ τῶ εὐσεβεστάτῳ βασι-
 λεῖ. Καὶ γὰρ εὐλογον ἀποσταλέντα σε παρὰ τῆς βα-
 σιλείας αὐτοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσε-
 βειαν αὐτοῦ (68) αὐτῶ τηρῆσαι τὸ πρᾶγμα. Οὐκέτι
 γὰρ φέρομεν συσκευαζόμενοι καὶ ἐπιβουλεύμενοι
 διὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον τῶν προειρημένων· καὶ διὰ
 τοῦτο τῶ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ (69) βασιλεῖ
 τηρηθῆναι τὸ πρᾶγμα ἀξιούμεν παρ' ᾧ δυνάμεθα
 καὶ τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἑαυτῶν παραθέ-
 οῦσαι. Πιστεύομεν γὰρ, ὅτι ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀκού-
 σασα, οὐ καταγνώσεται ἡμῶν. Καὶ πάλιν οὖν ὀρκίζο-
 μέν σε τὸν παντοκράτορα Θεὸν, οὕτω τὸν εὐσεβεστα-
 τον βασιλέα δεῖ εἰς πολλὰς ἐτῶν περιόδους νικῶντα B
 καὶ ὑγιαίνοντα, μετὰ τῶν παίδων τῆς εὐσεβείας αὐ-
 τοῦ, μηδὲν πλέον πράξει, μηδὲ ἐπιτρέψαι τι ἑαυτῶ
 ἐν τῇ συνόδῳ κινήσαι περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμά-
 των, ἀλλὰ τηρῆσαι τῇ εὐσεβείᾳ αὐτοῦ τὴν ἀκρόασις. Περὶ δὲ τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς κυρίοις μου ἐπισκόποις

80. Ταῦτα δεξάμενος Ἀλέξανδρος ὁ ἐπίσκοπος
 τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψε Διονυσίῳ τῶ κόμητι
 ταῦτα·

Τῷ ΔΕΣΠΟΤῆ ΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙῳ

Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος.

Φανερὰν ὄρω κατὰ Ἀθανασίου συσκευὴν γενομέ-
 νην· πάντας γὰρ οὓς παρητήσατο, τούτους (70) οὐκ C
 οἶδα τί πεπονηότες ἀποστεῖλαι ἠθέλησαν, μηδὲ σημά-
 ναντες ἡμῖν. Ἦν γὰρ δόξαν κατὰ τὸ αὐτὸ σκέψασθαι,
 τίνας δεήσει ἀποσταλῆναι. Συμβούλευσον (71) οὖν μὴ
 τι προπετὲς γενέσθαι (ἐληλύθασι γὰρ πρὸς μὲ τεθο-
 ρυθημένοι, λέγοντες ἦδη τὰ θηρία ἐσφρίζθαι, καὶ
 μέλλειν ἐξορμᾶν· περιηγήθησαν γὰρ ὡς Ἰωάννου τι-
 νὰς ἀποστειλαντος), μὴ προλαβόντες καττύσωσιν
 (72) ὡς ἂν ἐθελοῖεν. Οἶδας γὰρ, ὅτι καὶ Κολλουθιανὸς
 τῆς Ἐκκλησίας ἐχθροὶ ὄντες, καὶ Ἀρειανοὶ, καὶ Με-
 λιτιανοὶ, οὗτοι πάντες, ἀλλήλοις σύμφηφοι γενομέ-
 νοι, δύνανται μεγάλα κακὰ ἐργάσασθαι. Σκέψαι οὖν
 τὸ συμφέρον (73), ἵνα μὴ ἀνακύψῃ τι σκυθρωπὸν, καὶ
 αἰτία ὑποβληθῶμεν, ὡς οὐ κατὰ τὸ δίκαιον κρίναντες.
 Κάκεινοι μάλιστα ὑφορῶνται, μὴ διοδεύοντες τὰς Ἐκ-
 κλησίας, ὧν οἱ ἐπίσκοποι εἰσιν ἐνταῦθα, φόβον ἐμ-
 ποιήσαντες, ταράξωσι πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, ὡς τοῖς D
 Μελιτιανοῖς παραδοθέντες. Ἐκ τοῦ πλείστου (74) γὰρ
 τοῦτο συνορῶσι γινόμενον.

Πρὸς ταῦτα Διονύσιος ὁ κόμης ἔγραψε τοῖς περὶ
 Εὐσέβιον ταῦτα·

Ταῦτα ἦν ἃ νῦν διελεγόμεν τοῖς κυρίοις μου τοῖς
 περὶ Φλάκιλλον, ὅτι Ἀθανάσιος ἐπιστάς ἤτιάσατο,
 οὓς παρητησάμην, λέγων τούτους ἀποστέλλεσθαι, καὶ
 βῶν ὡς ἀδικούμενος καὶ περιγραφόμενος· ταῦτα καὶ
 ὁ κύριός μου τῆς ψυχῆς Ἀλέξανδρος ἀπέστειλε. Καὶ

(67) Βασιλέως deest in Reg.

(68) Haec, καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσε-
 βειαν αὐτοῦ, deest in editis. Ex Regio mutuatli
 sumus.

(69) Reg. θεοσεβεστάτῳ.

(70) Ita Reg. In editis vero, τούτους deest.

(71) Sic Reg. et Basil. Editi male, συμβούλευον.

A qui imperium tutatur piissimi et religiosissimi Con-
 stantini, eidem Imperatori piissimo rerum nostra-
 rum cognitionem reserves. Aequum enim est te ab
 imperialia majestate missum, nobis ejus pietatem
 appellandibus, totum ipsi reservare negotium. Non
 enim ultra tolerare possumus conjurationes insi-
 diasque, quibus nos praedicti Eusebiani adoriuntur :
 ideoque rem piissimo ac religiosissimo imperatori
 reservari postulamus, apud quem licebit Ecclesiae
 jura nostraque exponere. Confidimus enim pietatem
 ejus, ubi rem audierit, nos non damnaturam. Ita-
 que te iterum adjuramus per omnipotentem Deum,
 perque piissimum imperatorem qui multis annorum
 circulis victor semper incolumisque cum filiis pie-
 tatis suae perseverat, ut nihil aggrediare, neve quid-
 B
 piam in synodo circa negotia nostra moveas : sed
 rei cognitionem ejus pietati reserves. Haec ipsa
 significavimus dominis nostris episcopis ortho-
 doxis.

Περὶ δὲ τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς κυρίοις μου ἐπισκόποις

80. Horum certior factus Alexander episcopus
 Thessalonicensis Dionysio comiti haec scripsit :

DOMINO MEO DIONYSIO

Alexander episcopus.

Aperte video contra Athanasium conflamam con-
 spirationem : quos enim ille recusavit, hos omnes,
 nescio quo consilio, illi re nobis non indicata, legi-
 runt : tametsi decretum erat, ut in unum coacti de-
 liberarem, quinam essent eo mittendi. Consule
 igitur et cave ne quid temere fiat (consternati
 quippe nonnulli me convenere, aientes jam exhor-
 ruisse belluas, et jamjam impetum facturas : ex
 sparsis quippe rumoribus compererant Joannem eo
 misisse quosdam), neve antevertentes quæ liberit
 machinentur. Nosti enim Colluthianos Ecclesiae ho-
 stes, Arianos item Meletianosque, qui omnes in
 eandem convenere sententiam, ingentia posse mala
 perpetrare. Perpendas velim quidnam e re fuerit,
 ut ne quid detrimenti emergat, neve nobis criminii
 detur ut qui secundum justitiam non judicaverimus.
 D Et sane maxime suspicantur iidem, ne illi Ecclesias,
 quarum hic adsunt episcopi, peragrantes, et ne me-
 tum populis incutientes, totam 156 perturbent
 Aegyptum, utpote qui Meletianis sint addicti. Ex
 maxima enim parte hoc jam fieri cernunt.

Ad haec Dionysius comes Eusebianis rescripsit
 his verbis :

Haec ipsa erant quæ nuper enarrabam domino
 meo Flacillo, insurrexisse scilicet Athanasium, con-
 questum fuisse, quod ii ipsi legati fuerint, quos re-
 quisasset ipse : exclamasseque se injuria affici ac
 circumveniri. Haec eadem dominus animæ meæ

(72) Editi, καττύσωσιν. Reg., καττύσωσιν, recte.

(73) Reg. quem sequimur, τὸ συμφέρον. Editi, τὸ
 συμφέρον.

(74) Ἐκ τοῦ πλείστου, alias jamdiu verti pos-
 set, aut forte ex multo intervallo. Mox Reg. συ-
 ορῶν.

Alexander per epistolam mihi suam indicavit. U- que notum vobis sit ex æquo et bono esse quæ mihi ab ejus mansuetudine scripta sunt, ea ipsa a vobis legenda subjunxi. Meministis autem priorum litterarum mearum, quibus mansuetudini vestræ significavi, legatos communi calculo ac decreto esse mittendos. Cavete igitur ne quæ gesta sunt accusationi sint obnoxia, neve justæ querelæ ansam de- mus iis qui nos accusare voluerint. Ut enim accu- santium partem gravari non decet, sic nec accusa- torum. Existimo autem haud levem fore nos cul- pandi occasionem, si dominus meus Alexander re- bus gestis non consentire videatur.

82. Hæc dum ita gererentur, ab illis tanquam a synodo prævaricatorum⁸⁵ secessimus: ea quippe so- lum agebant, quæ sibi placerent. Negotia autem quæ altera absente parte geruntur, ne minimam qui- dem vim habere, nullus hominum ignorat. Hoc enim et divina leges præcipitur: hoc et beatus Apostolus, dum similibus appeteretur insidiis, staretque coram judice, postulabat his verbis: *Oportebat Judæos ex Asia apud te præsto esse et accusare si quid habe- rent*⁸⁶. Quo tempore et Festus, Judæis tales insidias machinantibus, quales jam in nos isti struxerunt, siebat: *Non est Romanis consuetudo aliquem hominem per gratiam tradere, priusquam is qui accu- santur præsentibus habeat accusatores, locumque defen- dendi accipiat ad abluenda crimina*⁸⁷. Sed Euse- biani et legem adulterare ausi, et iniquis illis ini- quiores sunt effecti: non enim ab ipso rei initio seorsum agere aggressi sunt; sed cum præsentibus nobis se longe inferiores esse senserunt, tum de- mum egressi, quemadmodum Judæi, consilium soli iniere, quomodo, nobis de medio sublatis, ita hære- sim introducerent, ut olim illi Barabbam postula- rant: hæc enim de causa se hæc omnia fecisse ultro ipsi confessi sunt.

83. Hæc quanquam satis sunt ad integram defen- sionem, attamen ut et eorum malignitas et verita- tis libertas magis magisque innotescat, nihil mole- stum erit ea denuo memorare, palamque facere qua ratione suis ipsi rebus adversantia egerint, et quasi in tenebris consilia agitassent, in propria gesta impegierint, ac dum nos interficere peroptarent, seipsos quasi furentes confoderint. De mysteriis namque persequentes, cum Judæos interrogarent, catechumenosque examinarent: « Ubinam, aientes, eratis quando Macarius accedens mensam subvertit? » Respondere illi: « Intus eramus. » Non ergo fieri tum poterat oblatio, si quidem catechumeni intus

⁸⁵ Jerem. ix, 2. ⁸⁶ Act. xxiv, 19. ⁸⁷ Act. xxv, 16.

(75) Editi sequentibus hæc præmittunt: *Διήγησις πῶς ἀπὸ Τύρου ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ὁ πάπας Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος. Narratio quomodo Tyro in Ægyptum concesserit papa Athanasius Alexandriæ episcopus. Sed perperam; non enim in Ægyptum se contulit Athanasius Tyro scedens, sed Constantinopolim petiit, ut Constantino se sisteret. Basilienensis codex loco præcedentium hæc habet: Ἀπὸ Τύρου εἰς τὸν βασιλέα ὁ πάπας Ἀθανάσιος, rectius quam editi. In Regio quem sequimur eorum nihil*

Αἶνα γινώτε, ὅτι κατὰ λόγον ἔχει τὰ γραφέντα μοι πα- ρὰ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ὑπέταξα αὐτὰ ἀναγνωσθη- σόμενα ὑμῖν. Μέννησθε δὲ καὶ τῶν ἀνωθεν παρ' ἐμοῦ γραφέντων· ἐπέστειλα γὰρ ὑμῶν τῇ χρηστότητι, κύ- ριοι, ὅτι χρὴ τοὺς ἀποστελλομένους κοινῇ κρίσει καὶ δόγματι ἀποσταλῆναι. Ὅρατε τοίνυν μὴ ἐγκλήματι ὑποπέσῃ τὰ γινόμενα, μηδὲ δικαίας μέμφεως ἀφορ- μὴν τοῖς βουλομένοις ἡμᾶς αἰτιάσασθαι δῶμεν. Ὡς- περ γὰρ βαρεῖσθαι τὸ μέρος τῶν κατηγορῶν οὐ προσ- ἔχει, οὕτως οὐδὲ τὸ τῶν φευγόντων. Νομίζω δὲ οὐ μικρὰν εἶναι ἀφορμὴν καθ' ἡμῶν μέμφεως, ὅταν φαίνεται ὁ κύριός μου Ἀλέξανδρος μὴ συναινῶν τοῖς πραττομένοις.

82. (75) Τούτων οὕτω πραττομένων, ἀνεχωρήσαμεν ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπὸ συνόδου τῶν ἀθετούτων· & γὰρ ἐδούλοντο, ταῦτα καὶ ἐπραττον. Ὅτι μὲν οὖν τὰ πραττόμενα κατὰ μονομέρειαν (76) οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν, οὐδεὶς ἐστὶν δὲ ἀγνοεῖ τῶν πάντων ἀνθρώ- πων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεὸς νόμος κελεύει· τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Ἀπόστολος πάσχων τοιαύτην ἐπιβουλήν καὶ κρινόμενος ἤξιον, λέγων· Ἐδει τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαίους ἐπὶ σοῦ παρῆναι, καὶ κατηγο- ρεῖν εἰ εἰ ἐχοιτῆρ· ὅτε καὶ ὁ Φῆστος, θελόντων τῶν Ἰουδαίων τοιαύτην ἐπιβουλήν ἐργάσασθαι, οἶαν νῦν καθ' ἡμῶν πεποιθήσασιν, ἔλεγεν· Οὐκ ἐστὶν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζεσθαι τινα ἀνθρώπων, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατη- γόρους, τόσον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἄλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ τὸν νόμον παραποιεῖν ἐτόλμησαν, καὶ πλέον τῶν ἀδικούντων ἀδικώτεροι γεγόνασιν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς καταμόνας ἐπραξαν, ἀλλ' ὅτε παρόντων ἡμῶν ἠσθένησαν, τότε λοιπὸν ἐξεληθόντες, ὡς Ἰουδαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον καταμόνας, ὅπως ἡμᾶς μὲν ἀπολέσωσι, τὴν δὲ αἴρε- σιν εἰσαγάγωσιν, ὡς ἐκείνοι τὸν Βαραββᾶν ἠτήσαντο· τοῦτο γὰρ ἴσον αὐτοῖς ταῦτα πάντα πεποιθηκέναι δι' ἑαυ- τῶν ὠμολόγησαν.

83. Καὶ εἰ ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς πᾶσαν ἀπολογία, ὅμως ὑπὲρ τοῦ καὶ πλέον τούτων μὲν τὴν πονηρίαν δειχθῆναι, τῆς δὲ ἀληθείας τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲν ἐλύ- πει καὶ πάλιν ὑπομῆσαι, καὶ δεῖξαι, ὡς αὐτοὶ ἑαυ- τοῖς ἐναντία ἐπραξαν, καὶ ὡς, ἐν σκότῳ βουλευόμε- νοι, τοῖς ἑαυτῶν προσέκοπτον, καὶ θέλοντες ἡμᾶς ἀν- ελεῖν, ἑαυτοὺς ἔτρωσαν ὡς μαινόμενοι. Περὶ μυστη- ρίων γὰρ ἐρευνῶντες, Ἰουδαίους ἀνέκρινον, καὶ κατη- χουμένους ἐξήταζον· « Ποῦ ἦτε, ὅτε Μακάριος ἦλθε, καὶ ἀνέτρεψε τὴν τράπεζαν; » Κἀκεῖνοι ἀπεκρίναντο, ὅτι « Ἐνδον ἔντες ἐτυγχάνομεν. » Οὐκοῦν οὐκ ἦν πρρο- σφορὰ εἰ κατηχούμενοι ἐνδον ἦσαν. Ἐπειτα γράψαν- τες πανταχοῦ, ὡς, ἐστῶτος τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπι-

habetur. Porro de Athanasii Tyro discessu, de quo ingentes controversiæ, in Athanasii Vita disputa- vimus.

Ibidem Reg., πραχθέντων. Editi vero, πραττο- μένων, quo item modo legit Nannius qui vertit, Cum res ita ageret, quæ postrema lectio præstare videtur. Athanasius quippe rebus nondum confectis aufugit.

(76) Reg., μονομέριαν. Mox idem, ὅστις ἀγνοεῖ. Editi, ὅς ἀγνοεῖ.

ταλοῦντος, εἰσελθὼν Μακάριος ἀνέτρεψε πάντα, ἀνέκρινον οὐδ' ἠθούλοντο, τοῦ ἦν Ἰσχύρας ὅτε Μακάριος ἐπέστη. Κάκεινος πάλιν ἀπέκριναντο, ὅτι ἐν κελλίῳ νοσῶν κατακαίμενος ἦν. Οὐκοῦν οὐκ εἰστήκει ὁ κατακαίμενος, οὐδὲ προσέφερον ὁ ἐν κελλίῳ νοσῶν καὶ κατακαίμενος. Πρὸς τοῦτοις, λέγοντος τοῦ Ἰσχύρα καυθῆναι βίβλια παρὰ Μακαρίου, οἱ ὑποβληθέντες μάρτυρες εἶπον μηδὲν τι τοιούτου γεγενῆσθαι, ἀλλὰ ψεύδεσθαι τὸν Ἰσχύραν. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, γράψαντες πάλιν πανταχοῦ ἠφανίσθαι παρ' ἡμῶν τοὺς δυναμένους μαρτυρεῖν, τοὺτους φαινομένους ἀνέκρινον, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο βλέποντες ἑαυτοὺς συκοφάντας πανταχόθεν δεικνυμένους, καὶ ταῦτα καταμόνας πράττοντας ὡς ἠθούλοντο. "Ενευον μὲν γὰρ τοῖς μάρτυσι, καὶ ὁ ἑπαρχος ἠπέλει, καὶ οἱ στρατιῶται ἐνωττον· ὁ δὲ Κύριος τὴν ἀλήθειαν ἐξεκάλυπτε, καὶ συκοφάντας αὐτοὺς ἐδείκνυε. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὑπομνήματα ἔκρυψαν, καὶ αὐτοὶ μὲν ἔσχον αὐτὰ, παρήγειλαν δὲ τοῖς γράψασιν ἀφανίσαι καὶ μηδὲν τὸ σύνολον ἐκδοῦναι. Ἄλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· ὁ μὲν γὰρ γράψας αὐτὰ Ρουφῶς ἐστίν, ὁ νῦν ἐν τῇ Αὐγουσταλιανῇ (77) σπεκουλάτωρ, καὶ δύναται μαρτυρησαί· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον εἰς Ῥώμην αὐτὰ διὰ τῶν ἰδίων ἀπέστειλαν, καὶ Ἰούλιος ὁ ἐπίσκοπος αὐτὰ μοι διεπέμψατο. Καὶ μαίνονται νῦν, ὅτι ἂ ἐκεῖνοι ἀποκρύπτειν ἐθούλοντο, ἡμεῖς ἔσχομεν, καὶ ἀνέγκωμεν (78).

84. (73) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθύς καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ἔπραξαν ἐφανέρωσάν. Ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, κάκει τούτους εἰς κοινωλίαν ἐδέξαντο, γράψαντες ἐπιστολήν περὶ αὐτῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ μέρος ἐστὶ τοῦτο·

(80) Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Ἡ ἐν Ἱερουσαλίμοις Θεοῦ χάριτι συναχθεῖσα τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ (81) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, καὶ Θεβαίδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Πᾶσι μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχῶν διαφόρων πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγυρεῖ, ἣν ἐπὶ ἀφιέρωσει τοῦ Σωτηρίου Μαρτυρίου σπουδῆ τοῦ Θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τῷ πάντων βασιλεῖ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος ἐπετελέσαμεν, πλεῖονα θυμηδίαν ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐνεποίησεν· αὐτός τε ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οἰκείων, τοῦθ' ὅπερ ἐχρῆν παρορμησας, πάντα μὲν ἐξορίσας (82) τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι'

(77) Αὐγουσταλιανῇ. In edicto xiii Justiniani, ἡ ἀρχὴ ἧπερ ἐφέστηκεν τοῖς Αἰγύπτου πράγμασι, φασὲν δὲ τὴν Αὐγουσταλίαν, praefectura rerum Aegyptiacarum quae Augustaliorum vocatur. Hinc factum Αὐγουσταλιανῇ quae pro ea ipsa praefectura sumi videtur. De speculatoris officio actum supra num. 8.

(78) Reg., ἔσχομεν καὶ ἐγκωμεν.

(79) Haec confer cum iis quae in Epistola ad solitarios habentur, infra num. 1. Porro quae de Ario hic

A erant. Hinc cum litteris suis undique pervulgarint, stante presbytero et sacra 157 faciente, ingressum Macarium omnia evertisse, ea quoque de re quos libuit interrogarunt, ubinam esset Ischyra quo tempore Macarius irrupit. Responderunt iterum illi in cellula aegrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, neque offerebat qui in cellula aegrotus jaceret. Ad haec testante Ischyra libros a Macario fuisse combustos, ipsi etiam subornati testes fassi sunt, nihil ejusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Quodque permirum habeatur, cum ubique litteris significarint, eos qui testimonium ferre possent abditos a nobis fuisse, eosdem coram interrogarunt. Nec pudore affecti sunt etsi adverterent se undique sycophantas ostendi, et palam esse eos arbitrato suo clam haec omnia egisse. Etenim testes nutibus monebant. Praefectus minabatur, milites caedebant : sed Dominus veritatem patefecit, eosque sycophantas demonstravit. Quamobrem monumenta occulta apud se servarunt, scriptoribus jubentes, ut illa occultarent ac nemini prorsus traderent. Sed cessit res contra ac rati erant : nam qui illa conscripsit Rufus, nunc in Augustaliana speculator, hujusce rei testimonium ferre potest : Eusebiani quoque ea per legatos suos Romam miserunt, mihique sunt ea ipsa a Julio episcopo transmissa. Et nunc insaniant, quod videlicet quae illi occultare peroptabant ea nos habuimus, ea legimus.

84. Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere : inde namque profecti, Arianos secum Hierosolimam adduxere, iisque illic ad communionem admissis, epistolam scribere, cujus haec est pars ab initio :

SANCTA SYNODUS

Dei gratia Hierosolymis congregata, Ecclesiae Dei quae est Alexandriae, omnibusque per Aegyptum, Thebaidem, Libyam et Pentapolim, et ubique terrarum episcopis, presbyteris et diaconis, in Domino salutem.

Nobis omnibus eundem in locum ex diversis provinciis ad magnam solemnitatem congregatis, quam celebravimus in dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo imperatore Constantino in honorem omnium Imperatoris Dei et Christi ejus excitati, ingentem laetitiam Dei gratia attulit. Ipse quoque religiosissimus imperator suis nos litteris ad officium hortatus est (ejecto ab Ecclesia odio quocunque, omnique invidia per quam Dei membra antehac dissidebant procul abacta), ut simplici ac

enarrantur, non ad haeresiarcham, sed ad haeresiarchae cognominem ejusque sodalem nequidquam referre conatur postremus Socratis editor. Enimvero de ipso haeresiarcha hic agi certissimum est, ut in Epist. ad solit. probabitur.

(80) Haec epistola habetur infra de synodis Arimini et Seleucia.

(81) Ita Reg. Editi vero, Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ ἐν τῇ, etc.

(82) Reg., ἐξορίσας. Editi male, ἐξορίας.

pacato a. Imo, Arianos ad communionem admitteremus, quos ad quoddam temporis spatium omni infesta bono invidia foris Ecclesiam detinuit. Imo ipse religiosissimus imperator per epistolam suam huiusmodi virorum rectam esse fidem testatus est : quam ipse, illis interrogatis, viva voce loquentes eum audiisset, a se approbatam nobis indicavit, litterisque suis sanam eorum fidei formulam subjunxit.

85. Quis huiusmodi auditis verbis conspirationem non animadverterit? gesta namque sua non dissimularunt : aut fortasse vel invidi veritatem sunt confessi. Nam si ego is eram qui Arianos Ecclesiae ingressu arcerem : **158** et illi post conflatum in me conspirationem ad communionem sunt admissi; quid aliud dicendum, quam et hæc et universa eorum in nos facinora, Arianorum gratia perpetrata esse : et eo solum calicis fractionem Arsenique eadem esse confictam, ut impietatem in Ecclesiam introducerent, et ipsi minime deprehenderentur hæretici? ideo enim mihi antea imperator litteris suis interminatus est. Nec puduit eos talia dicere, affirmareque recte sentire viros a tota oecumenica synodo anathemate damnatos : neque sunt veriti tantam synodum quantum licuit clam evertere : homines sane dictis gestisque suis temerarii. Porro merces sycophantiæ concessa multo magis eorum malignitatem implumque propositum coarguit. Mareotes, ut supra dictum est, regio est Alexandrina, in qua nunquam episcopus fuit, aut chorepiscopus : sed universæ illius regionis Ecclesiae Alexandrino parent episcopo. Presbyteri autem singuli suos vicos habent maximos, qui decem circiter sunt, imo plures numero. Vicus autem ubi habitat Ischyras omnium est minimus, et paucorum hominum, adeo ut non Isthic, sed in proximo pago exstat ecclesia. Attamen virum qui presbyter non esset, in huiusmodi vico episcopum contra antiquam traditionem statuere decreverunt : gnari sane quam indignum illud esset, sed coacti ob pactam calumniæ mercedem eo adducti sunt, ne si ingratis cum sceleratissimo illo ageretur, veritatem ipse enuntiaret, Eusebianorumque palam faceret malignitatem. Certissimum tamen est eum non ecclesiam, non obse-

(83) In editis post εἰργάσατο, hæc habentur, καὶ ταῦτα μὲν ἡ ἀγία σύνοδος. Et hic perperam terminatur epistola ad quam sequentia ἐμαρτύρει δὲ τοῖς, etc., pertinere liquet, tum ex contextu, tum ex libro *De synod.*, ubi hæc consequenter adi-cuntur.

(84) Reg., αὐτῶν. Quæ vox deerat in editis.

(85) Reg., καὶ ἀριθμῶν δέκα που καὶ πλέων. Hunc porro locum ita intellectum vult Valesius in notis ad Socratem, p. 15, ut singuli Mareotici presbyteri decem aut plures maximos pagos administrandos haberent. Sed vix suaderi queat tot tantosque vicos unicuique presbytero commissos fuisse. Et alioqui huic interpretationi repugnare videtur ipse Athanasius dum ait, Ischyra pagum ita parvum fuisse, ut nulla in eo fuerit ecclesia : quo innuit in au-

ἡς τὰ τοῦ Θεοῦ μέλη πρότερον διειστήκει, ἠπλωμένη δὲ καὶ εἰρηναία ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἄρειον, οὓς πρὸς τινα καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας εἰργάσατο. (83) ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς πίστεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος αὐτὸς τε δι' ἑαυτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν (84) ἀκούσας ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανεράν κατεστήσατο, ὑποτάξας τοῖς ἑαυτοῦ γράμμασιν ἔγγραφοι τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν.

85. Τίς τούτων ἀκούων οὐ συνορᾷ τὴν συσκευὴν; Οὐ γὰρ ἐκρυψάν ἃ ἐμαρτύνει ἡ τάχα καὶ μὴ βουλόμενοι τὴν ἀλήθειαν ἐπωλόγησαν. Εἰ γὰρ ἐγὼ ἤμην ὁ καλῶν τοὺς περὶ Ἄρειον εἰσελθεῖν, κάμου συσκευὴν παθόντος, ἐδέχθησαν. τί ἑτερόν ἐστιν, ἢ ὅτι ταῦτε δι' ἐκείνους γέγονε, καὶ πάντα καθ' ἡμῶν ἐπραξαν, καὶ πέπλασται ποτηρίου κλάσις, καὶ Ἀρσενίου φόνος, ἵνα μόνον τὴν ἀσέθειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγάγωσι, καὶ μὴ ὡς αἰρετικοὶ καταγρωσθῶσι. τοῦτο γὰρ ἦν ὃ καὶ πρὸ τούτου γράφων ἐμολ βασιλεὺς ἠπέλησε. Καὶ οὐκ ἠδέσθησαν τοιαῦτα γράφοντες καὶ λέγοντες τούτους ὀρθῶς φρονεῖν, οὓς πᾶσα ἡ οἰκουμένη σύνοδος ἀνεθεμάτισε. καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν τηλικαύτην σύνοδον ἐν γυνίκα λύοντες τὸ ὄσον ἐπ' αὐτοῖς, οἱ πάντα λέγοντες καὶ πράττοντες εὐχερῶς. Καὶ ὁ μισθὸς δὲ τῆς συκοφαντίας ἐστὶ πλέον αὐτῶν τὴν πονηρίαν καὶ τὴν ἀσεβῆ πρόθεσιν δείκνυσιν Ὁ Μαρεώτης, καθὰ προείπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος. ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ Ἐκκλησῖαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται. Ἐκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας, καὶ ἀριθμῶν δέκα που καὶ πλέων (85). Ἡ δὲ κώμη, ἔθνα οἰκεῖ ὁ Ἰσχύρας, βραχυτάτη καὶ ὀλίγων ἀνθρώπων ἐστὶν, οὕτως ὡς μηδὲ τὴν ἐκκλησίαν ἐκεῖ γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ πλησίον κώμῃ. Καὶ ὅμως τὸν μηδὲ πρεσβύτερον ἐν τῇ τοιαύτῃ κώμῃ παρὰ τὴν πλαισίαν παράδοσιν ἔδοξαν ὄθθεν ὀνομάζειν ἐπίσκοπον, εἰδότες μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ ἄτοπον, ἀναγκαζόμενοι δὲ ὅμως διὰ τὴν τῆς συκοφαντίας ὑπόσχεσιν, ὑπέμειναν καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀγνωμονηθεὶς ὁ παμπόνηρος ἐκεῖνος ἐξέλπη τὴν ἀλήθειαν, καὶ δείξῃ τὴν πονηρίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον. Ἀμέλει οὐτε ἐκκλησίαν, οὐτε λαοὺς πειθόμενους ἔχει, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων (86), ὡς κύων διώκεται. καὶ ὅμως πεποιτήσασιν καὶ βασιλέα ὑράσασιν

prioribus quibusque ecclesiam, atque adeo presbyterum existitisse; vide num. 63. Quare decem tantum vicos, aut plures in tota regione recensere Athanasium existimamus. Et sane vox χώρα, quam usurpat Athanasius de Mareote loquens, non amplam regionem significare videtur; sed haud magnam terræ spatium : haud exigua tamen regio fuisset Mareotes, si presbyteri Mareotici qui novemdecim numerantur in subscriptionibus epistolæ Alexandri, decem maximos pagos, imo plures singuli administrandos habuissent. Ptolemæus octo urbes aut pagos recenset.

(86) Sic Reg. Editi, παρὰ τῶν πάντων. Paulo post editi Κολλούθῳ mendose habent, ubi omnes mss. καθολικῶ. De catholici officio supra, num. 14.

τῷ καθολικῷ (πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξῃσιν), ἐκκλη- A
σίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα, ταύτην ἔχων, ἀξιόπιστος
φαίνεται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. Καὶ
γὰρ εὐθὺς πεποιθήσασιν αὐτὸν ὀνομασθῆναι καὶ ἐπί-
σκοπον, ἕπειδὴ, μὴ ἔχων ἐκκλησίαν, μηδὲ πρεσβύτε-
ρος ὄλως ὢν, ἐδείκνυτο συκοφάντης, καὶ πάντα πλατ-
τόμενος. Ἀμέλει μὴ ἔχων λαοὺς, μηδὲ τοὺς ἰδίους
πειθόμενους αὐτῷ, ὡςπερ κενὸν (87) τὸ ὄνομα, οὐ-
τως καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἄπρακτον κατέχει, ἔλεγχον
τῆς παμπονήρου προαιρέσεως αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ
Εὐσέβιον ἐπιδεικνύμενος ταύτην·
ut vacuum nomen, ita inefficacem (87) servat epistolam : quam in [argumentum teterrimi sui Euse-
bianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis :

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ.

B

Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάκτωρι (88) Μαρσώτου
χαίρειν.

Ἰσχύρα τοῦ πρεσβυτέρου δεηθέντος τῆς εὐσεβείας
τῶν δεσποτῶν ἡμῶν σεβαστῶν καὶ Καισάρων ἐν τό-
πῳ Εἰρήνης Σεκονταρούρου ἀνοικοδομηθῆναι ἐκκλη-
σίαν, προσέταξεν ἡ θεοίτης αὐτῶν ἢ τάχος τοῦτο
πραχθῆναι. Φρόντισον τοίνυν προστυχῶν καὶ τῷ ἀντι-
τύπῳ τοῦ θείου γράμματος, ὃ μετὰ τοῦ οικείου
σεβάσματος προτέξεται, καὶ τοῖς πραχθεῖσιν ἐπὶ
τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως ὑπομνήμασιν, ἐν τάξει τὴν
σύνοφιν ποιησάμενος, εἰς τὴν τάξιν ἀνενεγκεῖν (89),
ἵνα τὰ θεωδῶς προσταχθέντα ἐπὶ πέρας ἀχθῆναι δυ-
νηθῇ.

86. Ἐκεῖνοι μὲν αὖν οὕτως ἐτύρευον (90), καὶ τὰς
συσχευὰς ἐπλαττον· ἡμεῖς δὲ ἀνελθόντες ἐδείξαμεν C
βασιλεῖ τὰς ἀδικίας τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἕπει καὶ αὐ-
τὸς ἦν ὁ τὴν σύνοδον γενέσθαι κελεύσας, καὶ κόμης
αὐτοῦ καθηγεῖτο ταύτης. Ἐκεῖνος τοίνυν ἀκούσας καὶ
κινήθεῖς, ἔγραψε ταῦτα·

(91) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μέγιστος Σεβαστὸς τοῖς ἐν Τύρῳ συναλλοθῶσιν
ἐπισκόποις.

Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας
συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ
δὲ πως ὑπὸ τίνος ἀταξίας παραχίδους ἢ ἀλήθεια δι-
εστράφηται, ὑμῶν δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλεσίον
ἐρεσχέλιαν, ἣν ἀήτητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ
ἀρέσκοντα μὴ συνορώντων. Ἄλλ' ἐστὶ τῆς θείας προ-
νοίας ἔργον καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φ- D
νερώς ἀλόντα διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρῆδην ἐπι-
δειξαι, εἰ τίνα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες
ἐποίησατε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τίνος
χάριτος κατὰπεχθείας ἐκρίνατε. Τοιγαροῦν ἡπειγμένως
πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν συναλθεῖν (92) εὐσέβειαν
βούλομαι, ἵνα τὴν τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν
δι' ὑμῶν αὐτῶν (93) παραστήσητε. Τίνος δὲ ἔνεκεν
ταῦτα γράψαι πρὸς ὑμᾶς ἐδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς

(87) Reg., καινόν.

(87) Legeri interpres, ἀπρακτον. Edit. PATROL.

(88) Ita Reg. Basil. vero, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάκτωρ,
male. Sed pejus editi, Φλαύιος Ἡμέριος ἐξάρχος Μαρσώ-
του, omisso χαίρειν. Ex supra dictis enim constat epi-
stolam non esse exarchi sive præfecti, sed catholici.

(89) Sic Reg. Editi, ἀνεγκεῖν, nempe.

(90) Reg., ἐτύρευον, optime. Edit. Commel., ἐθύ-
ρευον. Edit. Paris., ἐθήρευον.

quentem populum habere, imo quasi canem a
omnibus expelli: nihilo tamen minus imperatori
auctores fuere, ut litteris ad catholicum missis (illis
quippe omnia licent), juberet ecclesiam Ischyrae
aedificari; ut ea potitus, fide dignus haberetur cum
de calice et de mensa ferret testimonium. Siquidem
ideo hominem quamprimum episcopum nominari
curarunt, quod, quia ecclesiam non habebat, nec
presbyter erat, ideo sycophanta esse, ac omnia
confinxisse deprehenderetur. Sane cum populus
nullus, ac ne quidem propinqui ejus ipsi pareant;
ut vacuum nomen, ita inefficacem (87) servat epistolam : quam in [argumentum teterrimi sui Euse-
bianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis :

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius exactori Mareotæ salutem.

Ischyra presbytero pietatem dominorum nostro-
rum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco
Pacis Secontaruri construi ecclesiam, jussit eorum
divinitas ut id quamprimum efficiatur. Curato igitur
ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum
debita veneratione priore loco positum est, necnon
monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito (94)
in compendium relata in commentarium repo-
nas; ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci
queant.

159 86. Hæc igitur illi machinabantur, tales-
que conflabant conspirationes. Nos autem im-
peratorem adeuntes, injurias ab Eusebianis il-
latas ipsi renuntiavimus, utpote qui synodum
cogi jussisset, cui præsidebat ejus comes. Iis au-
ditis ille, graviter commotus, has scripsit litte-
ras :

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus episcopus qui Tyrum
convener.

Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo
turbulenter ac tumultuose judicata: veritas quippe
tumultu ac confusione quadam oppressa videtur,
vobis scilicet ob mutuam contentionem, quam in-
victam vultis, quæ Deo placent minime spectanti-
bus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istius-
modi discordiæ mala manifesto deprehensa dissi-
pare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit
illic congregatis veritatis cura, et si judicia vestra
citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca
vos omnes quamprimum pietatem nostram con-
venire volo, rerum a vobis gestarum accurate ratio-
nem coram reddituros. Porro quæ causa mihi fue-
rit hæc ad vos scribendi, vosque per litteras meas
accersendi, ex sequentibus cognoscetis. Ingredienti

(91) Hanc epistolam integram refert Socr. lib.
1, cap. 54: Sozom. lib. 11, cap. 28; Niceph. lib. VIII,
cap. 50; Historia tripart., lib. III, cap. 7.

(92) Socr., ἀνελθεῖν. Soz. et Niceph. ἔλθεῖν. Epi-
phanus Scholasticus, concurrere, cum Athanasio
nempe.

(93) Sozom. καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν.

(94) Vel perlostata.

mihī cognominem ac felicissimam patriam meam Constantīnopolim, et equo tum insidenti, derepente Athanasius episcopus media in via cum nonnullis aliis se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem mihī attulerit. Testis mihī est omnium spectator Deus, me primo aspectu non agnovisse hominem: sed e nostris quidam et virum quis esset, et quibus affectus esset injuriis, nobis sciscitantibus, ut fieri solet, indicarunt. Tunc temporis igitur hominem non sum allocutus, nec vel minimum cum eo sermonem feci. Rogante autem illo ut sibi aurem præberem, meque e converso id abnuente ac propemodum jubente amoveri virum, majore cum fiducia ille nihil se postulare dixit, quam ut vos huc concedere juberem, quo præsentibus vobis de illatis sibi injuriis posset conqueri. Quod cum mihī æquum temporique congruum visum sit, hæc libenti animo ad vos scribenda jussi; ut quotquot Tyri congregatam synodum composulistis, quam maturrime ad exercitum meæ clementiæ properetis, sinceritatem integritatemque judicii vestri ex operibus ipsis comprobaturi, coram me scilicet quem sincerum Dei esse famulum ne vos quidem ipsi inficias ire potestis. Et sane mea erga Deum religio causa est cur ubique terrarum pax habeatur, ipsis etiam barbaris qui hactenus veritatis ignari erant nomen Dei sincere laudantibus: planum est autem veritatis ignarum etiam Deum ignorare. Attamen, uti supra dixi, ipsi barbari, mea sinceri Dei famuli opera, Deum agnoverunt ac colere didicerunt: quem mihī ubique propugnatorem esse, meisque rebus providere reapse sunt experti: unde ad Dei notitiam devenere: quem illi quidem metu nostri venerantur, nos autem qui sancta mysteria clementiæ ejus 160 præ nobis ferre videmur, nequaquam enim dixerim custodire, nos, inquam, nihil agimus quam quæ discordiam odiumque spectant, imo, ut apertius loquar, quæ ad humani generis perniciem vergunt. Verum, uti jam dictum est, maturate et ad nos quam celerrime properate: certumque habetote me toto virium conatu nisurum, ut illa potissimum in Dei lege firma et immota servantur, quibus nec vituperium nec infamia quæpiam possit inhærere: dissipatis scilicet, penitus oppressis, ac funditus deletis legis inimicis, qui specie sancti nominis, multiplices ac diversas proferunt blasphemias.

(95) Sozom., συνέβαινε δὲ με. Socrat. vero, με post ἐφ' ἵππου. Paulo post Socr., μετὰ ἱερῶν τινῶν, cui lectioni favet Epiphanius Scholasticus: cum quibusdam sacerdotibus. Sozom. vero et Niceph. cum Athanasio, μετὰ ἐτέρων τινῶν.

(96) Socr., ὄθεν.

(97) Reg. et Socr., ἀνεπληρώσατε. Editi vero et Sozom., ἐπληρώσατε. Infra Reg. Basil. Socr. Sozom., ἐπιδείξαντες, et ita legendum. Editi mendose, ἐπιδείξαντες.

(98) Socr., καὶ ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν, etc. Sozom. et Niceph., καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογούντων. Utraque lectio quadrat, Athanasiana vero vitiosa videtur, licet

ἐμαυτὸν διὰ τοῦ γράμματος καλῶ, ἐκ τῶν ἐπομένων γνώσεσθε. Ἐπιβαίνοντί μοι λοιπὸν τῆς ἐπωνύμου ἡμῶν καὶ πανευδαίμονος πατρίδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (συνέβαινε (95) δὲ τῆνικαῦτα ἐφ' ἵππου ὀχεῖσθαι), ἐξαίφνης Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν μέσῃ τῇ λεωφόρῳ μετὰ ἐτέρων τινῶν, οὓς περὶ αὐτὸν εἶχεν, ἀπροσδόκητος οὕτως προσῆλθεν, ὡς καὶ παρέχειν ἐκπλήξεως ἀφορμὴν. Μαρτυρεῖ μοι γὰρ ὁ πάντων ἔφορος Θεός, ὡς οὐδὲ ἐπιγνώσκει αὐτὸν, ὅστις ἦν, παρὰ τὴν πρώτην ἔψιν ἠδυνήθη, εἰ μὴ τῶν ἡμετέρων τινῶν, καὶ ὅστις ἦν καὶ τὴν ἀδικίαν ἦν πέπονθε, διηγῆσασθαι πυνθανομένους, ὥσπερ εἶκός, ἀπήγγειλαν ἡμῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν οὕτε διηλέχθην αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, οὕτε ὀμιλίας ἐκοινώνησα. Ὡς δὲ ἐκεῖνος μὲν ἀκουσθῆναι ἤξίου, ἐγὼ δὲ παρητούμην, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπελαύνεσθαι αὐτὸν ἐκέλευον, μετὰ πλείονος παρῆρησις οὐδὲν ἕτερον ἑαυτῷ παρ' ἡμῶν ἢ τὴν ὑμετέραν ἀριεὶν ἤξισεν ὑπάρξαι, ἵνα, ὑμῶν παρόντων, ἀπέπονθεν ἀναγκαιώς, ἀποδύρασθαι δυνήθῃ. Ὅπερ (96) ἐπειδὴ εὐλογον εἶναι μοι καὶ τοῖς καιροῖς πρέπον καταφαίνετο, ἀσμένως ταῦτα γραφῆναι πρὸς ὑμᾶς ἔταξα, ἵνα πάντες ὅσοι τὴν σύνοδον τὴν ἐν Τύρῳ γενομένην ἀνεπληρώσατε (97), ἀνυπερθέτως εἰς τὴν στρατόπεδον τῆς ἐμῆς ἡμερότητος ἐπειχθῆτε, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδείξαντες τὸ τῆς ὑμετέρας χριστεως καθαρὸν τε καὶ ἀδιάστροφον· ἐπ' ἐμοῦ δηλαδὴ, ὃν τοῦ Θεοῦ εἶναι γνησίον θεράποντα οὐδ' ἂν ὑμεῖς ἀρνηθῆτε. Τοιγαροῦν διὰ τῆς ἐμῆς πρὸς Θεὸν λατρείας τὰ πανταχοῦ εἰρηνεύεται, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν (98) τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογοῦμενον, οἱ μέχρι νῦν τὴν ἀληθειαν ἠγνόουν· δηλὸν δὲ, ὅτι ὁ τὴν ἀληθειαν ἀγνοῶν οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκει. Πλὴν ὅμως, καθὰ προείρηται, καὶ οἱ βάρβαροι νῦν, δι' ἐμὲ τὸν Θεοῦ θεράποντα γνήσιον, ἐπέγρωσαν τὸν Θεόν, καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμάθησαν, ὃν ὑπερασπίζειν μου (99) πανταχοῦ καὶ προνοεῖσθαι τοῖς ἔργοις αὐτοῦς ἤσθοντο· ὄθεν μέλιστα καὶ ἴσασι τὸν Θεόν· ὃν ἐκαίνοι μὲν διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φόβον εὐλαβοῦνται, ἡμεῖς (1) δὲ οἱ τὰ ἅγια μυστήρια τῆς εὐμελείας αὐτοῦ δοκοῦντες προβάλλεσθαι (οὐ γὰρ ἂν εἰποίμι φυλάττειν), ἡμεῖς, φημι, οὐδὲν πράττομεν ἢ τὰ πρὸς διχνοίαν καὶ μῖσος (2) συντείνοντα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ πρὸς βλεθρον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφορὰν. Ἄλλ' ἐπειχθητε, καθὰ προείρηται, πρὸς ἡμᾶς σπουδάσατε πάντες ἢ τάχος, πεπεισμένοι, ὡς παντὶ σθένει κατορθῶσαι πειράσομαι, ὅπως ἐν τῷ νόμῳ Θεοῦ ταῦτα ἐξαιρέτως ἀδιάπτωτα φυλάττηται, οἷς οὕτε ψόγος, οὕτε κακοδοξία

eadem in omnibus editis et mss. exstet. Epiphanius Scholast. totum hunc locum sic habet: *Igitur ubique pacificatur Dei nomen, et integre benedicitur per meam in Deo culturam etiam apud ipsos barbaros, qui veritatem hactenus ignorabant.*

(99) Sic Reg. Socr. et Soz. Editi, μσ, mendose.

(1) Epiphanius Scholast. ὑμεῖς legit, habet enim vos. Mox Socr., μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, sed τῆς εὐμελείας legitur in omnibus Athanasii editis et mss., ut apud Soz. et Niceph. Epiphanius etiam Scholasticus habet, *clementia*.

(2) Editi, μῖσος. Reg., secunda manu, μῖσος, et sic Socr. et Niceph. Epiph. Schol. *odia*.

τις δυνήσεται προσπλακῆναι· διασχεδασθέντων δηλαδὴ καὶ συντριβέντων ἄρθων, καὶ παντελῶς ἀφανισθέντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ νόμου, οἵτινες ἐπὶ προσχήματι τοῦ ἀγίου ὀνόματος ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας παρέχουσιν.

87. Ταῦτα μαθόντες οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ εἰδότες ἂν & πεποιθήσασιν, τοὺς μὲν ἄλλους ἐπισκόπους ἐκώλυσαν ἀνελεῖν, αὐτοὶ δὲ μόνοι, Εὐσέβιος, Θεόγνιος, Πατρόφιλος. Ἴτερος (3) Εὐσέβιος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἀνελθόντες, οὐκέτι περὶ ποτηρίου καὶ Ἀρσενίου ἔλεγον· παρῆρσιαν γὰρ οὐκ εἶχον· ἄλλην δὲ πλάσαντες κατηγορίαν τὴν εἰς βασιλέα φθάνουσαν, εἰρήκασιν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἠπειλήσεν Ἀθανάσιος κωλύσειν τὸν σῖτον τὸν εἰς τὴν πατρίδα σου πεμπόμενον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας. Καὶ τοῦτο παρόντες μὲν Ἀδαμάντιος, καὶ Ἀνουσίων (4). Ἀγαθάμμων, Ἀρθεβίων, Πέτρος, οἱ ἐπίσκοποι, ἤκουσαν· ἔδειξε δὲ καὶ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ γὰρ τοιαῦτα γράψας, καὶ καταγινώσκων τῆς ἀδικίας αὐτῶν, ὡς ἤκουσε τὴν τοιαύτην διαβολὴν, εὐθύς ἐπυρῶθη, καὶ ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως εἰς τὰς Γαλλίας ἡμᾶς ἀπέστειλεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον αὐτῶν δείκνυσσι τὴν πονηρίαν· ὁ γὰρ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος, ἀποστελλὼν ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα, καὶ μεμνημένος, ὡν ἔγραψεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔγραψε καὶ αὐτὸς ταῦτα·

(5) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

Τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲ τὴν τῆς (6) ὑμετέρας ἐννοίας ἀποπεφυγέναι γινώσκω, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι, ἵν', ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοφόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμεινε, μὴ ἄρα διὰ τῆς τῶν φαύλων διαστροφῆς ἀνήκεστα ὑποστῆ. Πρὸς τὸ διαπαῖξαι τοίνυν ταύτην, ἀφαιρεθεὶς τῶν φαρύγγων τῶν ἐπιχειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν, ὑπ' ἔμοι διάγειν κεκέλευσται (7), οὕτως ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ἐν ἧ διατρίβει, πᾶσι τοῖς ἀναγκαίοις ἐμπλεονάζει· εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτοῦ ἡ αἰδοῖμος ἀρετὴ, ταῖς θέλαις πεποιθὺς βοηθείαις, καὶ τὰ τῆς τραχυτέρας τύχης ἄχθη ἐξουθενεῖ. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὴν προσφιλεστάτην ὑμῶν θεοσέβειαν ὁ δεσπότης ἡμῶν Κωνσταντῖνος (8) ὁ Σεβαστὸς, ὁ ἐμὸς πατὴρ, τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχέιν προήρητο, ὅμως, ἐπειδὴ, ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προληφθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπαύσατο, ἀκλόουθον ἡγησάμην τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις ἐπειδὴν τῆς ὑμετέρας τύχοι προσέφωας, ὅτις αἰ-

87. His acceptis Eusebiani concilii suorum facinorum, cæteris episcopis quominus imperatorem adirent prohibitis, ipsi soli, Eusebius scilicet, Theognius, Patrophilus, alter Eusebius, Ursacius et Valens cum advenissent, nullam amplius fecere de calice vel de Arsenio mentionem : hæc quippe ultra movere ausi non sunt ; sed aliud crimen ipsum spectans imperatorem commenti, aiebant : Minatus est Athanasius se impediturum quominus solitum frumentum Alexandria in patriam tuam transvehatur. Hoc etiam audire qui tum aderant Adamanthius, Anubion, Agathammon, Arbethion, et Petrus episcopi : quod item ipsa probavit imperatoris ira ; nam qui ejusmodi litteras ante scripserat, illorumque iniquitatem damnarat, hac audita calumnia statim excanduit, ac nostra non exspectata defensione, nos relegavit in Gallias. Attamen illud ipsum eorum malignitatem magis coarguit : nam beatæ memoriæ Constantinus junior cum nos in patriam remitteret, memor eorum quæ pater suus scripsisset, has et ipse misit litteras :

CONSTANTINUS CÆSAR

(Populo catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandriæ.)

Nec sacræ mentis vestræ notitiam præterisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis imminebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, e faucibus adorientium se virorum ereptus, ac sub me degere jussus, in hac urbe ubi commoratus est, omnibus necessariis abundavit : tametsi ejus præclara virtus, divinis freta auxiliis, durioris fortunæ vilipendit ærumnas. Proinde etsi dominus noster Constantinus Augustus, pater meus, vestræ dilectissimæ pietati eundem episcopum restituere, ac in pristinum reducere locum decreverat ; quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum impleisset suum ex hac vita migravit, consentaneum mihi existimavi divinæ memoriæ imperatoris propositum hæreditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ nobis venerationi fuerit, cum ad conspectum vestrum venerit, agnoscetis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim : ad hoc enim et desiderii vestri

(3) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ Ἴτερος.

(4) In Reg. καὶ deest ante Ἀνουσίων. Mox Ἀρθεβίων. Supra num. 78, legitur Ἀρθεβίων, et ad calcem Epistolæ ad solis. Ἀρθεβίωνος. Errat Socrates qui hos episcopos quos quatuor tantum ille nominat, Athanasii accusatores apud imperatorem fuisse refert l. i, c. 35, cujus errorem secutus est Baronius. Enimvero constat eos Athanasii partibus addictos fuisse. Vide supra in subscriptionibus epistolæ ad Dionysium comitem ubi illi quinque episcopi recensentur. Mox Reg. et Basil., ἔδειξε δὲ

καὶ. In editis δὲ deest.

(5) Habetur apud Socratem l. ii, c. 5 ; Sozomenum l. iii, c. 2 ; Theod. pag. 69 ; Nicephorum et in Historia tripart. l. iv, c. 2.

(6) Theod. et Soz., οὐδὲν τὴν τῆς.

(7) Κέλυσθεις Socr. Infra idem, ἐκπλεονάζειν.

(8) Socrat. Sozom. et Theodoretus ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντῖνος, et ita legit Eriphanus Scholast. Paulo post, ὅμως ἐπειδὴ, sic Reg. Socr. Soz. Theod., sed in editis Athanasii ἐπειδὴ deerat.

imago, et tanti viri species nos movit atque concitavit. Divina **161** providentia vos servet, dilecti fratres. Datum Treviris, decimo quinto calendis Julias.

ἔτρεπεν. Ἡ θεία πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξει (10), Ἰουλίω ἐν Τριβίροις (11).

88. Cum igitur hac de causa in Gallias simus relegati, quisnam imperatoris propositum, sanguinariumque Eusebianorum animum hinc non animadvertat? quis non videat imperatorem illud eo egisse, ut ne majorem illi in nos conflarent conspirationem? Nam simplici animo aurem illis præbuit. Hoc fuit Eusebianorum opus: hæc ipsa suæ in nos conspirationis molimina. Quis hæc advertens non fateatur nullam indulgentiam aut gratiam in causa nostra locum habuisse, sed jure et merito tantam episcoporum turbam et privatim singulos, et congregatos talia in nostram defensionem conscripsisse, inimicorumque sycophantiam dampnasse? Quis conspectis hujusmodi rebus non fateatur Valentem et Ursacium jure sese reos declarasse, ac resipiscentes, ejusmodi litteras adversum se conscripsisse, quod mallent aliquantisper pudore suffundi quam æternum sycophantarum supplicium luere?

89. Idcirco recte et juxta ecclesiasticas leges beati commissarii nostri, cum nonnulli dubias esse res nostras affirmarent, niterenturque judicia pro nobis lata abrogare, ærumnas quaslibet sustinere, in exiliumque pelli maluerunt, quam tot tanto-

(9) Soer. Soz. Theod., τὴν προσόψεως, ὄσης παρ' C
ζμοῦ αἰδοῦς.

(10) Reg. διαφυλάξει. Soer. Sozom. Theod., διαφυλάξει.

(11) Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανῶν Ἰουλίω ἐν Τριβίροις. Datum Treviris xv calendis Julias, id est, 17 Junii. De anno autem disputant recentiores. Valesius 357, alii vero sequentem assignant: litem resolvunt Athanasius et Theodoretus. Ille in *Epistola ad solit.* paulo post initium: Ταῦτα συνορῶντες, αἱ, οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντίνος, Κωνσταντῖος, καὶ Κώνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν γράφοντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἰδίᾳ τῇ ἐκάστῳ Ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα. Hæc cum animadvertent tres fratres, Constantinus, Constantius et Constans, post patris obitum, omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti jusserunt: scribentes quidem de singulis ad proprias Ecclesias, de Athanasio autem ad hunc modum. Post hæc subjicitur initium epistolæ Constantini junioris. Hinc sane liquet ex trium fratrum consensu exsules omnes revocatos fuisse; atque adeo non anno 357 sed sequente, 17 Junii scriptam fuisse hanc epistolam, Athanasiumque ex Galliis rediisse. Cum enim anno 357 Maii vicesima secunda Constantinus obierit, vix 17 Junii ejusdem anni nuntium obitus Constantinopoli Treviros pervenisse credatur. Nec tam modico temporis intervallo, fratres Cæsares tanto itinere disjuncti, ac tam gravibus alias negotiis implicati, communi consensu exsules revocare ac litteras exsulis tradere poterunt. Quæ sententia validissime firmatur Theodoretii testimonio qui l. ii, c. 1, ait Athanasium biennio et quatuor menses Treviris commoratum. Cum enim Athanasius initio anni 356 Treviros advenerit, non potuit nisi anno 358 duos annos et quatuor menses ibidem confe-

δοῦς (9) τετύχηκε, γνώσεσθε. Οὐ γὰρ θαυμαστὸν εἶ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα· καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἦ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα εἰς τοῦτο εἰκίνει καὶ προ- ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε καλανῶν

88. Ταύτης τῆς αἰτίας οὕσης, δι' ἣν ἀπεστάλημεν εἰς τὰς Γαλλίας, τίς πάλιν οὐ συνορᾷ τὴν μὲν τοῦ βασιλέως προαίρεσιν, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον φονικὴν ψυχὴν, καὶ οἱ τοῦτο πεποίηκε βασιλεὺς, ἵνα μὴ τινα μείζονα σκευὴν βουλευσώμεναι; Ἐπήκουσε γὰρ ἀπλῶς· Αὕτη τῶν περὶ Εὐσέβιον ἢ πρᾶξις, αὕτη τῆς καθ' ἡμῶν συσκευῆς ἢ μηχανῆς. Τίς ταῦτα συνορῶν οὐκ ἂν εἴποι μὴδὲν κατὰ χάριν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι δικαιοσύνη καὶ ἀκολουθῶς τὸ τοσοῦτον πλήθος τῶν ἐπισκόπων καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τοιαῦτα μὲν ὑπὲρ ἡμῶν ἔγραψε, τῆς δὲ συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν κατέγνωσαν; Τίς τὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα (12) θεωρήσας οὐκ ἂν εἴποι, ὅτι καὶ Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος εἰκότως κατέγνωσαν ἑαυτῶν, καὶ μετα- B γινώσκοντες τοιαῦτα καθ' ἑαυτῶν ἔγραψαν, μᾶλλον ἐλόμενοι πρὸς ὀλίγον αἰσχυνθῆναι, ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομείναι τιμωρίαν (13);

89. Διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως καὶ ἐκκλησιαστικῶς ποιοῦντες καὶ οἱ μακάριοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν, ἐπειδὴ τινες ἀμυρόβλα τὰ καθ' ἡμᾶς ἔλεγον, καὶ ἀκυροῦς ἐδιόζοντο τὰ ὑπὲρ ἡμῶν κριθέντα, πάντα παθεῖν ὑπέμειναν νῦν, καὶ ἐξορισθῆναι εἴλοντο, ἢ λυομένας

C isse (12) Καὶ τοσαῦτα deest in edit. Paris., sed in edit. Commel. et in uss. legitur. Paulus post Reg., κατέγνωσαν ἑαυτῶν. Editi, κατέγνωσαν αὐτῶν.

(13) His, ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομείναι τιμωρίαν, terminatur secunda pars *Apologias*. Siquidem antequam illam ordiatur, ait Athanasius num. 58 se illam idem conscripsisse, ut palam faceret episcopos non gratia quadam, sed jure et merito litteras innocentis suæ testes conscripsisse: ut item ostenderet Ursacium et Valentem veritatem esse confessos. Quamobrem *Apologiam* claudens ait se utrumque exploratum fecisse, episcopos scilicet jure et merito, et non gratia quadam pro sua defensione conscripsisse: Ursacium vero et Valentem jure se reos declarasse, maluisseque aliquantisper pudore suffundi, quam in æternum sycophantarum supplicium luere. His autem postremis verbis innuitur Ursacium et Valentem nondum in Arrianam impietatem recidisse, quando Athanasius hanc edidit *Apologiam*: atque adeo eam ante annum 352 scriptam fuisse, ut initio monuimus. Et vero si Ursacius et Valens Athanasii accusatoribus sese jam denuo sociassent, uti fecere circa annum 351 vel 352, an credibile est illud ab Athanasio prætermittendum fuisse? an eorum resipiscentiam ex metu æterni supplicii provenisse Athanasius dixisset, si Ursacius ipse cum Valente jam declarassent se solo Constantis imperatoris metu eo adductos fuisse, ut accusationes suas falsas esse faterentur quæ tamen veræ fuissent; quod illos postea fecisse Athanasius jectatur in *Epist. ad solitarios*? Hinc sane liquet ea quæ subsequuntur, διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως, etc., usque ad finem, diu post scriptam *Apologiam* hic addita fuisse, post lapsam scilicet Liberii et Hosii, qui in annum cadit 357.

ἵδεν τὰς τοσοῦτων (14) ἐπισκόπων κρίσεις. Εἰ μὲν ὁὖν πρὸς τοὺς βουλευσαμένους καθ' ἡμῶν, καὶ ἐβλήσαντας ἀνατρέψαι τὰ ὑπὲρ ἡμῶν, ἄχρι λόγων ἦσαν ἐνστάτες οἱ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, ἡτυχόντες (15) ἦσαν ἀνόητοι, ἀλλὰ μὴ ἐπίσημοι πόλεων, καὶ κεφαλὰι τοσοῦτων Ἐκκλησιῶν ἦν ἂν ὑποπτεύειν μὴ ἄρα κεχαρισμένα πάλιν ποιῶντες ἐπιλονεύσαν καὶ νῦν αὐτοί· ὅτε δὲ καὶ λογισμῶς ἐπειθον καὶ ἐξορισμῶν ὑπέμειναν, καὶ Λιβηρίος ἐστὶν ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος· εἰ γὰρ καὶ εἰς τέλος οὐχ ὑπέμεινε τοῦ ἐξορισμοῦ τὴν θλίψιν, ὅμως διετίαν ἔμεινε ἐν τῇ μετοικίᾳ, γινώσκων τὴν καθ' ἡμῶν συσκευὴν· καὶ ἐπειδὴ καὶ Ὅσιος ὁ μέγας ἐστὶ, καὶ οἱ τῆς Ἰταλίας, καὶ οἱ τῶν Γαλλῶν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ Σπανιῶν, καὶ ἀπ' Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ οἱ τῆς Πενταπόλεως πάντες· εἰ γὰρ καὶ, πρὸς ὀλίγον φοβηθεὶς τὰς ἀπειλὰς Κωνσταντίου, ἔδοξεν ἐκείνοις μὴ ἀντιλέγειν, ἀλλ' ἡ πολλὴ βία καὶ τυραννικὴ ἐξουσία Κωνσταντίου, καὶ αἱ πλείσται ὄψεις καὶ πληγαὶ (16) δεῖκνυσιν, ὅτι μὴ καταγνοῦς ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ γήρωος οὐ φέρων τὰς πληγὰς, πρὸς καιρὸν εἶξεν αὐτοῖς· δίκαιόν ἐστι πλέον πάντας, ὡς πληροφορηθέντας, μισεῖν καὶ ἀποστρέφασθαι τὴν ἀδικίαν, καὶ τὴν βίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην· διὰ τὸ μάλιστα δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν συνέστηκεν ἡμῶς ταῦτα πεπονθέναι.

illatam magis ac niagis odisse ac perhorrescere : ideo maxime quod planissimum sit nos nulla alia de causa quam! propter Arianam impietatem, huiusmodi mala esse perpassos.

90. Εἰ τις τοίνυν βούλεται τὰ τε καθ' ἡμῶν μαθεῖν καὶ τὴν περὶ Εὐσέβιον συκοφαντίαν, ἐντυγχανέτω τοῖς γραφεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ μάρτυρας ἔχέτω, οὐχ ἓνα, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἀλλὰ τοσοῦτον πλῆθος ἐπισκόπων· καὶ τούτων μάρτυρας πάλιν λαμβανέτω τοὺς περὶ Λιβηρίου καὶ Ὄσιου, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, οἵτινες, ὁρῶντες τὰ καθ' ἡμῶν γενόμενα, πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, ἢ προδοῦναι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν κρίσιν· τοῦτο δὲ καλῶς (17) καὶ ὁσίως βουλευόμενοι πεποιήκασιν· ἃ γὰρ οὗτοι πεπόνθασι, δείκνυσσι μὲν τὴν ἀνάγκην, ἣν καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι πεπόνθασι. Ἔστι δὲ ὑπομνήματα μὲν καὶ στηλογραφία κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως καὶ τῆς πονηρίας τῶν συκοφαντῶν, ὑπογραμμὸς δὲ καὶ τύπος τοῖς μετὰ ταῦτα γιγνομένοις, ἀγωνίζεσθαι μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου, ἀποστρέφασθαι δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, Χριστομάχον οὔσαν, καὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ πρόδρομον, μὴ πιστεύειν δὲ τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπιχειροῦσι λέγειν. Ἀξιόπιστος γὰρ καὶ ἱκανὴ μαρτυρία τῶν τοιούτων καὶ τοσοῦτων ἐπισκόπων ἢ ὑπὲρ ἡμῶν ἀπολογία καὶ ψήφος.

(14) Reg., τῶν τοσοῦτων.

(15) Reg., ἢ οἱ τυχόντες. Paulo post Reg., ἦν ἂν ὑποπτεύειν. Editti vero minus recte, ἦν οὖν ὑποπτεύειν.

A rumque episcoporum iudicia abrogata cernere. Si itaque veri episcopi nostris insidiatoribus, qui ea quæ pro nobis gesta essent subvertere conabantur, verborum tantum tenuis obstiisissent : aut si vulgares fuissent homines, et non eximiarum urbium episcopi et capita tantarum ecclesiarum ; suspicandum sane foret, ne gratia quadam aut favore ducti, nostri causa jam contenderent. Cum autem non solum verbis mihi patrocinati fuerint, sed etiam exsilium sustinuerint, ex eorumque numero sit Liberius Romæ episcopus ; nam etsi exsillii ærumnas ad finem usque non toleraverit, attamen quod conflatum in nos conspirationem probe nosset, biennio in exsillii loco est commoratus : cum etiam ex eorum numero sit magnus ille Hosius, cum episcopis Italix, Galliarum, et aliis ex Hispaniis, ex Ægypto, et ex Libya omnibusque Pentapoleos episcopis : nam licet ille ad breve tempus Constantii minis perterritus, iis non obsistere videretur, attamen ingens illa vis, atque tyrannica Constantii potestas, necnon plurimæ illæ contumeliæ et plagæ palam faciunt eum, non quod reos nos existimaret, sed quod propter senectutis infirmitatem plagas non **162** ferret, ad tempus illis cessisse ; æquum sane fuerit omnes, utpote rei certiores factos, injustitiam illam, et vim nobis

C 90. Si quis igitur quæ nos spectant, simulque Eusebianorum sycophantiam ediscere cupiat, is quæ nostri gratia scripta sunt legat, testesque accipiat, non unum aut duos, vel tres, sed tantam episcoporum multitudinem ; testes iterum sumat, Liberium et Hosium, eorumque socios, qui cum adversum nos gesta facinora conspicerent, extrema pati maluerunt, quam aut veritatem, aut iudicium nostri gratia datum prodere : idque ex bono et sancto consilio egerunt ; mala enim quæ isti perpassi sunt, quam vim alii quoque episcopi pertulerint, indicant. Sunt autem ea ipsa monumenta et cippi contra Arianam hæresim, et contra sycophantarum malitiam erecta : sunt etiam forma et exemplar posteris nostris, ut pro veritate usque ad mortem decertent, Arianamque hæresim, Christo inimicam, et Antichristi prodromum perhorrescant, neque illis adversum nos loquentibus fidem habeant. Apologia enim suffragiumque tot ac talium episcoporum pro fide digno sufficientique innocentix nostræ testimonio habenda sunt.

(16) Reg., πληγαί. Editti vero, απειλαί, quam sit vera lectio, dubium.

(17) Reg., τοῦτο δὲ καλῶς. Editti, τοῦτο καὶ καλῶς.

ADMONITIO

In epistolam *De decretis Nicænae synodi* contra Arianos.

I. Quæ sequitur epistola, responsum est S. Athanasii ad amicū. Hic nimirum cum in disputatione quæ cum nonnullis Arianæ hæresis propugnatoribus habuerat, impia Arii dogmata plene confutasset : illi contra quos disputabat, quid responderent anxi, postremo se converterunt ad criminandum sanctam synodum Nicænam, quod vocabula non scripta, id est quæ in sacris Scripturis non exstant, in fidei definitione adhibuerit, nempe voces ex substantia et consubstantialis : quos tametsi ita rixantes et nugantes penitus compeescuit, tamen ut accuratius quæ in synodo Nicæna contra Arium et Arianos gesta essent resciret, rogavit S. Athanasium, ut qui ipse concilio adfuerat, rem totam, prout acta fuerat, sibi vellet narrare : quod hac in epistola abunde præstat Athanasius.

II. Ac primo quidem exagitat Arianorum inconstantiam in sentiētiis mutandis, quod pravæ doctrinæ signum evidens esse ait, cum constantia sit veræ indicium certum. Tum breviter commemorat quomodo synodus se erga Eusebianos initio gesserit : ac postquam ipse in Eusebianos Arianamque impietatem prolixè satis invecus est, variæque illorum refellit argumenta : ut depellat criminationem qua Arii fautores in synodum Nicænam utebantur, quod scilicet nova excogitaverit vocabula, dilucide exponit, quonam pacto dolus astutiaque Eusebianorum Patres compulerit ad declarandum Filium esse ex substantia Patris et Patri consubstantialem. Quod idem etiam refert epistola ad Afros.

III. Quamvis autem concedat Athanasius dictiones ex substantia et consubstantialis in Scripturis sacris non legi, tamen rem ipsam in eis contineri ostendit, nec eas a synodo fuisse inventas, sed longe antea ab antiquioribus usurpatas ; Theognostum enim olim docuisse substantiam Filii esse ex substantia Patris abeque ulla divisione natam. Dionysii quoque Alexandrini affert auctoritatem asserentis Filium esse Patri consubstantialem. Nam cum eum quidam criminarentur negasse Filium esse Patri consubstantialem, ipse Dionysio Romæ episcopo, cui se purgat, scribit se tantum dixisse dictionem illam nusquam reperiri in sacris Scripturis, non autem rem ipsam reprobare, sed potius amplecti. Quod sane illustre argumentum est hujus vocis antiquitatis.

IV. Insigne etiam ibidem monumentum catholicæ fidei circa SS. Trinitatem adducit, fragmentum videlicet libri Dionysii Romæ episcopi adversus Sabellianos. Erant enim hujus ætate qui, ut Sabellium refellerent, Jocebant tres SS. Trinitatis hypostates esse a se invicem diversas, ac proinde tres quasi deos prædicabant : alii autem aiebant Verbum opus et rem factam esse. Utrosque jure coarguit Dionysius, docetque contra illos tres SS. Trinitatis hypostases non esse divisas a se invicem, nec Filium esse factum sed genitum.

V. Origenis quoque testimonio utitur Athanasius docentis Verbum æternum esse ejusdemque ac Patrem substantiæ. Nam quæ in ejus operibus videntur huic catholicæ sentiētiæ esse contraria, ait Athanasius illum non ex propria mente proponere, sed ex eorum quibuscum disputabat. Nec vero aliquibus mirum videri debet ea, quæ postmodum dicitabant Ariani, hic ab Origene aperte condemnari, hæc nimirum verba, Fuit aliquando, cum non esset Filius : siquidem id necessario sequitur ex 163 illorum sententia qui Filium non semper fuisse arbitrabantur. Hinc Dionysius Romanus in loco cujus mox meminimus, sic loquitur : Si factus est Filius, fuit aliquando cum non esset ; quam impietatem Origenes eodem modo ac ille impugnat. Quapropter cum Origenis temporibus essent qui idem sentirent, quod postea Ariani : nil profecto mirum, si eosdem quoque loquendi modos adhiberent. Sed ex his satis fuerit observare fuisse longe ante Arium, Arianæ impietatis præcursores.

VI. Postremo S. Athanasius de voce ἀγένητος disputat. Hanc Arianos a profanis auctoribus mutatos esse ait, ut, post explosas alias eorum vovelas, suam impietatem novo hoc vocabulo tegerent. Nam cum solum Patrem ἀγένητος, non factum, dicendum esse vellent, concludebant Filium γενητόν, factum, debere dici. Verum fraudem istam aperit et repellit Athanasius, docetque Deum non factum appellari, quatenus τὸς γενητός, rebus factis, opponitur, sed appellari Patrem cum refertur ad Filium. De vocæ ἀγένητος disserit quoque Orat. 1 contra Arianos, et in epistola de synodis Arimini et Seleuciæ, in qua circa finem locum affert epistolæ S. Ignatii ad Ephesios scribentis Dominum esse simul γενητόν, factum, et ἀγένητος, non factum. Scilicet, ut explicat S. Doctor, Dominus γενητός, factus, dicitur, quatenus homo, et ἀγένητος, non factus, quatenus Deus. Ibidem quoque non negat aliquos post Ignatium doctores solum Patrem dixisse ἀγένητος, non factum : at respondet eos ita locutos, non quod Filium γενητόν, factum, pu-

ταρῆν, sed ut Patrem nullam sui causam habere significarent, esseque Patrem Sapientiæ, per quam omnia γενητά, facta, fecit.

VII. Ex his porro aliisque infra ad num. 28 dicendis, liquet ἀγέννητον legendum esse, non vero ἀγέννητον. Nam ἀγέννητον Athanasius semper opponit τῷ γεννητῷ. (At ἀγέννητον significat non genitum, opponiturque τῷ γεννητῷ, genito, quo sane modo verum est solum Patrem esse ἀγέννητον, et Filium γεννητόν, utpote a Patre genitum, uti luculenter docet S. Joannes Damascenus, lib. 1 Orthodoxæ fidei, cap. 9, his verbis: Χρῆ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον, δι' ἐνὸς ἡ γραφόμενον, τὸ ἄκτιστον ἦτοι μὴ γενόμενον σημαίνει. Τὸ δὲ ἀγεννητόν, διὰ τῶν δύο ἡν γραφόμενον δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν..... Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἁγίας Θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἄκτιστοι ὑπάρχουσι· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον οὐδαμῶς· μόνος γὰρ ὁ Πατήρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. *Id est* : Sciendum est vocem ἀγέννητον, per unum ἢ scriptam, significare quod increatum est, sive quod non est factum. At vox ἀγέννητον, per duo ἢ scripta, significat quod non est genitum..... Ea vox secundum primam significationem communis est tribus sanctæ divinitatis hypostasibus divinissimis; nam consubstantialia sunt et increata: sed juxta secundam significationem non est communis, siquidem solus Pater est ἀγέννητος, non genitus, quippe qui non sit ex alia hypostasi. *Eadem totidem verbis exstant in libro De SS. Trinitate, cap. 8, in fine tomi VI Operum S. Cyrilli Alexandrini.*

VIII. Videtur tamen antiquis scriptoribus ignota fuisse hujusmodi distinctio. Namque Cicero, Tusculan. 1, τὸ ἀγέννητον vertit, id cuius nulla est origo, et, quod non oritur vel nascitur: sic enim hæc Platonis in Phædro verba reddit, ἀρχὴ δὲ ἀγέννητον, principii autem nulla est origo: Ἐπειδὴ δὲ ἀγέννητόν ἐστι, quod si nusquam oritur, ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη, natura animi neque nata certe est, et æterna est. Verum nec illi etiam videntur posuisse discrimen inter non nasci sive non gigni, et non fieri. S. Hilarius libro Contra Constantium, num. 16, eandem vocem reddit innascibilem, nisi forte legerit ἀγέννητον Novitates vocum, inquit ille ad Constantium, sed profanas devitari jubet Apostolus. Tu cur pias excludis, cum præsertim ab eo dictum sit: « Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est? » Innascibilem scriptum nusquam legis, nunquid et hoc negandum erit, quia novum est? Notanda quoque Tertulliani verba, qui libro De anima, cap. 4, vocem ἀγέννητον ex Platonis loco paulo ante citato simul innatum et infectum reddit. Consequens enim est, inquit, ut ex Dei flatu animam professi, initium ei deputemus. Hoc Plato excludit, INNATAM ET INFECTAM animam volens: et natam autem docemus et factam, ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiæ autem, sua habendo loca et tempora, habent aliquando et passivitatibus commercia. Capit itaque et facturam pro nasci poni, siquidem omne, quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam et factor ipse parens facti potest dici: sic et Plato utitur. *Hæc ille.*

IX. De tempore quo hæc data fuit epistola dicendum restat. Constat compositam fuisse post Eusebii Cæsariensis mortem: nam Acacio ejus successore scripta est, ut patet num. 3. Certum quoque est scriptam fuisse mortuo Eusebio Nicomediensi, quandoquidem de eo, tanquam qui non amplius esset superstes, passim loquitur Athanasius. Denique pacis tempore nullaque in Athanasium grassante persecutione editam esse innuat hæc verba quæ num. 2 habentur: Ne mireris, si nunc ita se gerant (Ariani), siquidem haud multo post futurum est, ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunum nobis minitabantur: his enim tota innititur perversa illorum doctrina. Ex quibus perspicuum fuerit hæc tunc scripsisse S. Athanasium, cum quiescerent Ariani, nihilque contra ipsum palam molirentur. Quocirca statuendum videtur scriptam esse hanc epistolam ab anno 350 ad annum 354, nempe post reditum Athanasii Alexandriam occiso Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo, antequam eum iterum vexare cœperit Constantius.

X. In fine subjecimus epistolam Eusebii Cæsariensis ad suæ paræciæ homines, quemadmodum se subjecisse ait S. Athanasius num. 3, ut et exstat in manuscripto Regio ac in Basilienfi Felckmanni, eaque in tomo II editionis Commelianæ inserta est, cum sero nimis animadversa suo loco amplius reponi jam non posset, ut ibidem dicitur. In aliis autem editionibus penitus omissa fuit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ⁽²²⁾.

Ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐωρακῦα τὴν παρουσίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐξέθετο προπύτως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως τὰ ὀρισθέντα.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA

Quod Nicæna synodus, perspecta Eusebianorum calliditate, congruenter et pie quæ adversus Arianam hæresim decreta sunt ediderit.

164 J. Recte quidem tu fecisti, qui tuam cum Arianæ hæresis propugnatoribus disputationem mihi significaveris, adfuisseque inter eos, nonnullos ex Eusebii sodalibus, plurimosque e fratribus qui fidem Ecclesiæ sequuntur. Quæ igitur, quæ vero Christi amore ardet, vigilantia mihi valde placuit, eaque impiam hæresim egregie confutavit. Vehementer autem illorum impudentiam sum admiratus, quod tametsi clare ostensum fuit Arianorum rationes fuitiles admodum et inanes esse, ipsique ab omnibus omnis nequitiae condemnati fuerunt, tamen nihilominus more Judæorum murmurent ac identidem dicant: Quare qui Nicææ convenerant, vocabula non scripta, nempe *ex substantia et consubstantialia* scripsere? Tu quidem, ut vir disertus, illos ita etiam tergiversantes nihil nisi falsa effutire demonstrasti: at illi nihil alienum a pravitate suæ mentis committunt, cum varias comminiscuntur difficultates. Tam sunt enim inconstantes in variandis sententiis, quam chamæleontes in mutando colore. Hinc cum conviucuntur, erubescunt: hærent autem cum examinantur, ac tandem vana impudenter prætexunt, quæ si quis refellerit, non defatigantur donec ea quæ nulla sunt excogitaverint, et inania, ut scriptum est ^{aa}, fuerint meditati, nec aliam ob causam nisi ut impii permaneant. Id autem nihil aliud sane est, quam propriæ ipsorum insipientiæ

^{aa} Psal. II, 1.

(18) Scripta ab anno 350 ad annum 354. — Regius mss., τοῦ αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, etc. In editis post τὰ ὀρισθέντα, additur, ἐπιστολή: sed

(18) Καλῶς ἐποίησας, δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρὰ σοῦ ζήτησιν πρὸς τοὺς τὰ Ἀρείου πρεσβεύοντας, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τῶν Εὐσεβίου τινὲς ἐταίρων, καὶ πλείστοι δὲ τῶν τὰ τῆς Ἐκκλησίας φρονούντων ἀδελφῶν. Τὴν μὲν οὖν σὴν φιλόχριστον νῆψιν ἀπεδέξαμην, καλῶς διελέγξασαν τὴν τῆς αἵρέσεως ἀσέβειαν· τὴν δ' ἐκείνων ἀναισχυντίαν τεθαύμαξα, ὅτι, καίτοι καὶ Ἀρειανῶν λογισμῶν δειχθέντων σαθρῶν τε καὶ ματαίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων αὐτοὶ καταγνωσθέντες ἐπὶ πάσῃ κακοπροσύνῃ, ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα διεγόγγυζον κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, λέγοντες· Διὰ τί οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἔγραψαν ἀγράφους λέξεις, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον; Σὺ μὲν οὖν (19), ὡς λόγιος ἀνὴρ, καὶ οὕτως αὐτοὺς σχηματιζομένους οὐδὲν ἤττον ἀπέδειξας κενολογούντας· ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲν ξέρον τῆς ἐαυτῶν κακωνοίας πράττουσι, πλαττόμενοι προφάσις. Εἰσὶ γὰρ ποικίλοι καὶ παλίμβολοι τὰς γνώμας, ὡς οἱ χαμαιλέοντες ἐν τοῖς χρώμασι, καὶ ἐλεγχόμενοι μὲν ἐρυθρίωσιν, ἀνακρινόμενοι δὲ ἀποροῦσι, καὶ λοιπὸν ἀναιδεδυόμενοι προφασίζονται. Ἄν δέ τις αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις διελέγξῃ, κάμνουσιν ἕως ἂν ἐπινοήσωσι τὰ μὴ ὄντα, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον λογίζονται μάταια, ἵνα μόνον διαμεινωσιν ἀσεβοῦντες. Τὸ δὲ τοιούτον ἐπιχείρημα οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ γνώρισμα μὲν ἀντικρυς τῆς ἀλογίας αὐτῶν, μίμησις δὲ, καθὰ προείπον, τῆς Ἰουδαϊκῆς κακοθητίας. Καὶ γὰρ ἐλεγχόμε-

aplus collocatur ante ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ, etc.

(19) Sic Reg. At in aliis et editis οὖν δεῖσι.

νοι κάκεινοι παρὰ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς αὐτὴν ἀντιδρῶντες, ἐπροφασίζοντο λέγοντες· *Τί ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν σοί; Τί ἐργάζῃ;* Καίτοι σημείων τοσούτων γενομένων, ὥστε λέγειν καὶ αὐτούς· *Τί ποιούμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα;* Νεκροὶ γὰρ ἤγειροντο, χωλοὶ περιπατοῦν, τυφλοὶ ἀνέδελπον, λεπροὶ ἐκαθαρίζοντο, καὶ τὸ ὕδωρ οἴνος ἐγίνετο, καὶ ἀπὸ πέντε ἄρτων ἐκόρεσθησαν πεντακισχίλιοι. Καὶ οἱ μὲν πάντες ἐθαύμαζον καὶ προσεκύουν τὸν Κύριον, ὁμολογούντες ἐν αὐτῷ πληροῦσθαι τὰς προφητείας, καὶ αὐτὸν εἶναι Θεὸν τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱόν· μόνοι δὲ οἱ Φαρισαῖοι, εἰ καὶ λαμπρότερα (20) ἡλίου φαινόμενα ἦν τὰ σημεῖα, ὅμως πάλιν ἐγόγγυζον, ὡς ἀμαθεῖς, καὶ ἔλεγον· *Διὰ τί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν;* ἄφρονες καὶ τῷ ὄντι τυφλοὶ τὴν διάνοιαν· δέον τὸ ἐμπάλιν αὐτοὺς λέγειν· *Διὰ τί σὺ, Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονας;* Τὰ γὰρ ἔργα Θεοῦ αὐτὸν ἐδείκνυεν, ἵνα τὴν μὲν ἀγαθότητα τοῦ Πατρὸς προσκυνήσῃσι, τὴν δὲ δι' ἡμᾶς αὐτοῦ οἰκονομίαν θαυμάσῃσι. Τοῦτο μὲν οὐτε ἔλεγον, ἀλλ' οὐτε τὰ γινόμενα βλέπειν ἐβούλοντο· ἢ ἐβλεπον μὲν (ἐξ ἀνάγκης γὰρ ἦν ὁρᾶν αὐτά)· πάλιν δὲ ἐγόγγυζον μεταβαλλόμενοι· *Διὰ τί ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπεύεις τὸν παραλυτικόν, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν τότε ποιεῖς ἀναδρῶν;* Τοῦτο δὲ πρόφασις πάλιν ἦν, καὶ μόνον γόγγυσμός. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις θεραπεύοντος τοῦ Κυρίου πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐκεῖνοι συνήθως ἐμέμφοιτο, καὶ μᾶλλον ἤθελον ἀθεοτήτος ἔχειν ὑπόνοιαν, Βεελζεβούλ (21) ὀνομάζοντες, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν ἰδίαν πονηρίαν. Ἄλλὰ καὶ οὕτως, τοῦ Σωτῆρος πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως δεικνύοντος ἑαυτοῦ (22) τὴν θεότητα, καὶ εὐαγγελιζομένου πᾶσι Πατέρι, οὐδὲν ἤττον, ὥσπερ εἰς κέντρον λακτίζοντες, ἀντέλεγον ἐκεῖνοι μαρολογούντες, ἵνα μόνον κατὰ τὴν θέσαν παροιμίαν προφάσεις ἐφευρίσκοντες χωρῖσθαι ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας (23). velut in stimulos calcitrantes stulte blaterantes

2. Ἰουδαῖοι μὲν (24) οἷον οἱ τότε τοιαῦτα πονηρεῦμενοι, καὶ ἀρνούμενοι τὸν Κύριον, εἰκότως τῶν τε νόμων καὶ τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἔξω γέγοναι· καὶ Ἀρειανοὶ δὲ νῦν Ἰουδαίζοντες, ταῦτόν μοι δοκοῦσι πάσχειν τῷ Καίτῳ καὶ τοῖς τότε Φαρισαίοις· οὐδὲν γὰρ ὁρῶντες εὐλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν τὴν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι· *Διὰ τί τοῦτο, καὶ μὴ τοῦτο γέγραπται;* Καὶ μὴ τοὶ θαυμάσης, εἰ τοιαῦτα νῦν μηχανῶνται· μετ' ὀλίγον γὰρ καὶ εἰς ὕβρεις ἐκτραπήσονται, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν σπείραν καὶ τὸν (25) χιλιάρχον ἀπειλήσουσι· ἐν τούτοις γὰρ ἔστιν αὐτῶν ἡ δοκοῦσα σύστασις τῆς κακοδοξίας. Τὸν γὰρ

20 Joan. vi, 30. 21 Joan. xi, 47. 22 Joan. x, 33.

(20) Reg. λαμπρότερα.

(21) Ita reg. et Basil. Editi vero mendose addunt τὴν.

(22) Sic Reg. Alii vero et editi, αὐτοῦ.

(23) Hic alludit S. Athanasius ad Prov. xviii, 1: Προφάσεις ζητεῖ ἄνθρωπος βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων. Id est, ut habet Vulgata, occasiones quaerit,

PATROL. GR. XXV.

evidens argumentum, nec non Judaicæ, uti jam dixi, nequitiae imitatio. Siquidem Judæi, cum a veritate convicti, oculos contra eam attollere non valerent, hujusmodi interrogatiunculis se obtegebant: *Quod tu facis signum ut videamus et credamus tibi? Quid operaris?* Quoniam tot signa fierent, ut etiam ipsi cogerentur dicere: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* Nam mortui excitabantur, claudi ambulabant, videbantur cæci, leprosi purgabantur, aqua mutabatur in vinum, et quinque passibus quinque millia hominum sunt saturati. Hinc omnes quidem Dominum admirabantur et adorabant, futebanturque in ipso impleretur prophetias, eumque Deum et Filium Dei esse. Soli autem Pharisæi, tametsi sole clariora erant signa, nihilominus tanquam imperiti murmurabant et niebant: *Quare tu homo cum sis, facis teipsum Deum?* Stulti profecto vereque mente cæci, quos scilicet potius ita loqui decuisset: *Quare, tu Deus cum sis, homo factus es?* siquidem Deum illum esse opera ipsa ostendebant. Ita enim illi et Patris benignitatem fuissent venerati, et illius factam nostram causa dispensationem non potuissent non admirari. Verum tantum aberat ut id dicerent, ut etiam nec quæ fiebant vellet videre; vel, si videbant (nec enim ista poterant non videre), rursus ad aliam confugiebant querelam. Cur Sabbato, in quibusdam, paralyticum sanas, et visum cæco nato restituis? Hæc autem speciosæ duntaxat causæ erant, nihilque aliud, nisi merum murmur. Illi enim etiam cum aliis diebus Dominus omnem morbum et infirmitatem sanaret, more solito conquerebantur, malebantque Beelzebub eum appellantes, in impietatis suspensionem venire, quam propriam abjicere nequitiam. Hinc licet Salvator variis multisque modis suam ipse divinitatem patefaceret, 165 Patrisque cognitionem omnes edoceret, illi contradicebant, idque tantummodo ut juxta divinos

a veritate separarent.

2. Haque Judæi, qui tam improbe Dominum negabant, jure merito et legum et omnium quæ Patribus promissa fuere expertes facti sunt. Ariani vero, qui Judæos hodie imitantur, Caiaphæ et Pharisæorum mihi videntur esse hand dissimiles. Cui enim suam hæresim nihil quod rationi sit consentaneum continere videant, occasiones pariter constringunt, cum hoc pacto interrogant: *Cur hoc potius quam illud scriptum est?* Verum ne mireris si nunc ita se gerant, siquidem hand multo post futurum est ut iidem ad injurias sese convertant; deindeque cohortem et tribunal nobis minitabuntur:

20 Joan. v, 10; ix, 16.

qui vult recedere ab amico. Sic nempe Ariani vanis suis querelis occasiones quaerebant ut a veritate recederent.

(21) Sic Regius ms. Editi vero et alii, μὲν γὰρ.

(25) Sic ex ms. Regio emendavimus. Alii autem et editi, τὴν, mend. e.

his enim tota innitur perversa illorum doctrina. Nempe postquam Dei Verbum sive rationem rejecerunt, meritissimo omni prorsus ratione sunt privati. Quæ quidem cum mihi penitus essent perspecta, nihil profecto illis respondissem. Verum quia tua Charitas ea quæ in synodo acta sunt scire ex me voluit, rem ditius nolui differre, sed confestim quæ tunc gesta sunt nota feci, paucisque demonstravi quam a recta fide procul sit Ariana hæresis, nihilque aliud illos nisi vana effugia comminisci. Tu porro, charissime, vide annon ita se res habeat. Nam si his ipsi confidant quæ auctore et seminatore diabolo perverse excogitavere, purgent se prius de illis erroribus propter quos hæretici sunt declarati, ac deinde quæ contra se decreta sunt, si possint criminantur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus jus habet, post judicium, sententiam judicis criminandi, cur nempe non sic sed sic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, sed potius ejus culpa hujusmodi temeritate et audacia augetur. Illi ergo similiter vel ostendant se pie sentire; siquidem accusati, convicti sunt, cum nihil antea essent conquesti: æquum autem est eos qui accusantur, nihil aliud agere quam ut se defendant. Vel si sordidata convicti conscientia, suam impietatem agnoscunt, ne igitur culpæ ignorant, ne forte ipsi duplex inde malum secum referant, impietatis simul et ignorantie merito condemnati. Rem potius studiose expendant, ut his, quæ prius nesciebant, cognitis, iustitias suas aures veritatis unda et pietatis dogmatis Eusebianos actum est.

3. Ut erant in sua impietate pertinaces, moliebanturque cum ipso Deo pugnare, ita quæ ab eis dicebantur plena erant impietatis. Episcopi autem, qui trecenti plus minus convenerant, mansuete ac perhumaniter ab illis postularunt, ut de his quæ dicebantur rationem redderent, piæque afferrent demonstrationes. Qui ut vix loqui cœperunt, dignissimi visi sunt ab omnibus qui condemnarentur; ipsi enim inter se altercabantur, agnitæque suæ hæresis inutilitate multi permanebant, et suo silentio perversæ sententiæ turpitudinem fatebantur. Itaque episcopi, vocabulis quæ illi commenti erant resciasis, sanam et ecclesiasticam fidem adversus illos exposuere, cui cum omnes subscripsissent, Eusebiani quoque his ipsis vocabulis quæ nunc reprehendunt subscribere, nempe quod Dei Filius ex substantia sit Patris, eique consubstantialis, et **166** quod neque res creata, nec facta vel condita sit, sed quod Verbum ex Patris substantia sit genitum. Imo quod mirum est, ipse Eusebius Cæsareæ in Palæstina episcopus, qui pridie resisterat, postea subscripsit, hancque Ecclesiæ fidem et Patrum traditionem esse,

(26) Ex ms. Reg. particulam ἄν addidimus, quam alii et editi omittunt.

(27) Κακόν abest a Reg. ms.

(28) Reg. τῆς αἰρέσεως αὐτῶν.

(29) S'c Reg., atque ita etiam legit Nannius. Cæteri et editi, κενοδοξία: ut et legit Ambrosius Ca-

του Θεοῦ Λόγον ἀρνούμενοι, εἰκότως καὶ λόγου παντός εἰσιν ἐρημοί. Ταῦτα γοῦν εἰδώς, οὐδὲν ἄν (26) ἀπεκρινάμενην ἐρωτῶσιν ἐκεῖνοις· ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ Διάθεσις ἀπήτησε γινῶναι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντα, οὐχ ὑπερεθέμενην, ἀλλ' εὐθύς, ὡς τότε γέγονε, δεδήλωκα, δείξας δι' ὀλίγων ὅσον εὐσεβοῦς φρονήσεως ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐστέρηται, καὶ μόνον προφάσεις πλάττονται. Σκόπει δὲ καὶ σὺ, ἀγαπητὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ θαρρόουσιν οἷς ἐφεῦρον αὐτοὶ κακοίς, ἐπισπειραντος αὐτοῦ τοῦ διαβόλου τὴν κακοφροσύνην, ἀπολογεῖσθωσαν περὶ ὧν ἐγκληθέντες ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί, καὶ τότε λοιπὸν αἰτιασθώσαν, εἰ δύνανται, τὰ κατ' αὐτῶν ὀρισθέντα· οὐδεὶς γὰρ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ φόνῳ καὶ μοιχείᾳ μετὰ τὴν δίκην χώραν ἔχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ κριναντος αἰτιασθαι, διὰ τί μὴ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνως ἐλάλησε. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐλευθεροὶ τὸν κρινέντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοῦ τὸ ἐγκλημα διὰ τὴν προπέτειαν καὶ τὴν τόλμαν ἐπαυξάνει. Οὐκοῦν καὶ οὗτοι ἢ δεικνύτωσαν τὸ φρόνημα ἑαυτῶν εὐσεβείας· κατηγορηθέντες γὰρ ἠλέγχθησαν, οὐ μεμψάμενοι πρότερον· καὶ δίκαιόν ἐστι τοὺς αἰτιαθέντας μὴδὲν ἕτερον ποιεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι· ἢ εἰ τὸ συνειδὸς ἔχουσι ῥυπαρὸν, καὶ συνορῶσιν ἑαυτοὺς ἀσεβοῦντας, μὴ αἰτιασθώσαν ἃ ἀγνοοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ διπλοῦν κακῶν (27), ἀσεβείας ἐγκλημα καὶ ἀπαιδευσίας ἀπενέγκωνται μέμψιν. Ἐξεταζέτωσαν δὲ μᾶλλον φιλομαθῶς ἵν', ἐπιγίνοντες ἃ πρότερον ἠγνόουν, ἀπονήψωνται τὰς ἑαυτῶν ἀσεβεῖς ἀκοὰς τῷ τῆς ἀληθείας νόματι καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γέγονε τοῖς περὶ Εὐσέβιον.

possint abluere. Sic igitur in Nicæna synodo erga

3. Ὡς ἐπιλονεῖσκον ἀσεβοῦντες, καὶ θεομαχεῖν ἐπεχειροῦν, τὰ μὲν λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀσεβείας ἦν μετὰ· οἱ δὲ συναλθόντες ἐπίσκοποι (ἦσαν δὲ πλεον ἢ ἑλίσσον τριακόσιοι) πρῶως καὶ φιλανθρώπως ἀπήτησαν αὐτοὺς περὶ ὧν ἔλεγον διδοῦναι λόγον καὶ ἀποδείξει εὐσεβεῖς. Ὡς δὲ καὶ μόνον φεγγόμενοι κατεγινώσκοντο, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διεμάχοντο, πολλὴν ὀρῶντες τῆς ἑαυτῶν αἰρέσεως (28) τὴν ἀπορίαν, ἀχανεῖς μὲν ἔμενον οὗτοι, καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ὠμολόγουν τὴν ἐπὶ τῇ κακοδοξίᾳ (29) αὐτῶν αἰσχύνην. Οἱ τοίνυν ἐπίσκοποι, λοιπὸν ἀνελόντες τὰ παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντα ῥήματα, οὕτως ἐξέθεντο κατ' αὐτῶν τὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πίστιν· πάντων τε ὑπογραψάντων, ὑπέγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτοῖς τοῖς ῥήμασιν, οἷς αἰτιῶνται νῦν οὗτοι· λέγω δὴ τῷ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ ὅτι μῆτε κτίσμα, ἢ ποίημα, μῆτε τῶν γενητῶν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἀλλὰ γέννημα ἐκ τῆς οὐσίας (30) τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Λόγος. Καὶ τό γε παράδοξον, Εὐσέβιος ἐ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ τι πρὸ μῆας ἀρνούμενος, ὅμως ὑστερον ἀπογράφας, ἐπέστειλε τῇ Ἐκκλησίᾳ ἑαυτοῦ, λέγων ταύτην (31) εἶναι τῆς Ἐκ-

maldulensis, qui nempe vertit, *ipsoque silentio confitebantur turpitudinem inaniter captatæ gloriæ.*

(30) Sic Reg. At alii et editi, γέννημα καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας.

(31) Ταύτην restituumus ex ms. Reg.

καρίας τὴν πίστιν καὶ τῶν Πατέρων τὴν παράδοσιν· πᾶσι τε φανερώς ἔδειξεν, ὅτι πρότερον ἐσφάλλοντο, καὶ μάτην ἐφιλονεῖζουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ καὶ ἠρχύθη τότε ταύταις ταῖς λέξεσι γράψαι, καὶ ὡς ἠθέλησεν αὐτοὺς ἀπελογῆσατο τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ γε διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ἀμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας μὴ ἀρνησάμενος, φανερώς τοῦτο σημάδι βούλεται. Καὶ πέπονθε τι δεινόν· (32) ὡς γὰρ ἀπολογοῦμενος, κατηγοροῦσε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι, γράψαντες, οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦσθλον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. Καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται, καὶ ἀρνήσῃται τὴν ἀλήθειαν. Ὑπέταξα (33) γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῶς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην.

4. Πῶς τοίνυν οὐκ ἀδικοῦσιν οὗτοι, κἂν ἐνθυμούμενοι μόνον (34) ἀντιλέγειν τῇ τοσαύτῃ καὶ οἰκουμένη κῆ συνόδῳ; Πῶς οὐ παρανομοῦσι τολμῶντες ἀντιβλέπειν τοῖς καλῶς ὀρισθεῖσι κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, καὶ μαρτυροῦμένοις ὑπὸ τῶν αὐτοῦ πρότερον ἀσεβεῖν διδασκάντων; Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ ὑπογράψαι μετεβάλλοντο οἱ περὶ Εὐσεβίου, καὶ ὡς κύνες εἰς τὸ ἴδιον ἐξέραμα τῆς ἀσεβείας ἐπέσερψαν· πῶς οὐ καὶ μᾶλλον ἄξιοι μίσους οἱ νῦν ἀντιλέγοντες, ὅτι, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἄλλοις προσιπνόντες, τοῦτους καὶ καθηγεμόνας τῆς αἰρέσεως ἔχειν ἐθέλουσιν (35); ἀνθρώπους, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, διψύχους καὶ ἀκαταστάτους ὄντας ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ μὴ μίαν μὲν ἔχοντας γνώμην, ἄλλοτε δὲ ἄλλως μεταβαλλομένους, καὶ νῦν μὲν ἐπαινοῦντας ὁ λέγουσι, μετ' ὀλίγον δὲ ψέγοντας ὅπερ εἰρήκασι, καὶ πάλιν ἐπαινοῦντας ὅπερ πρὸ μικροῦ διέβαλλον. Τοῦτο δὲ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἶρηκεν (36), ἔκγονόν ἐστι διαβόλου, καὶ κατῆλων δὲ μᾶλλον καὶ οὐ διδασκάλων ἐστὶ γνώρισμα. Ἔστι γὰρ, ὡς οἱ Πατέρες παραδεδώκασι, ὄντως διδασκαλία, καὶ διδασκάλων ἀληθῶς τοῦτο τεκμήριον, τὸ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ὁμολογεῖν, καὶ μὴ ἀμφισβητεῖν μῆτε πρὸς ἑαυτοὺς, μῆτε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πατέρας. Οἱ γὰρ μὴ τοῦτον διακαίμενοι τὸν τρόπον μοχθηροὶ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀληθεῖς ἂν (38) καλοῖντο διδασκαλοὶ. Ἕλληνας γοῦν, οὐκ ὁμολογοῦντες τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητοῦντες, οὐκ ἀληθῆ τὴν διδασκαλίαν ἔχουσιν· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τῷ ὄντι τῆς ἀληθείας κήρυκες ἀλλήλοις τε συμφωνοῦσι, καὶ οὐ διαφέρονται πρὸς ἑαυτοὺς. Εἰ γὰρ καὶ διαφόροις χρόνοις γεγόνασι, ἀλλ' εἰς ταῦτῶν ἀλλήλοις ὁρμῶσιν, ἐνὸς ὄντες τοῦ Θεοῦ προφήται, καὶ τὸν αὐτὸν συμφῶνως εὐαγγελιζόμενοι Λόγον.

³² Jac. 1, 8.

(32) Hæc sunt ipsa Eusebii verba ex ejus epistola quam in fine hujus operis subjici curavimus: Ἔτι τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ, Πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Id est: *Nec item absurdum visum est his vocibus, Non erat antequam genitus esset, anathema dicere, cum omnes fateantur esse Dei Filium, priusquam secundum carnem gigneretur.*

(33) Sic Reg. At alii et editio Commel., ὑπέταξε,

missis ad suam Ecclesiam litteris, significavit, omnibusque aperte declaravit illos prius errasse frustra que adversus veritatem contendisse. Licet enim tunc eum his uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipse se Ecclesiae excusaverit, tamen cum in epistola voces *consubstantialis* et *ex substantia* non repudiaverit, illud certe quod diximus palam voluit indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. Nam, cum se velint purgaret, Arianos demum accusavit quod, cum scriberent Filium non fuisse antequam genitus esset, illum nec antequam in carne nasceretur existisse voluerint. Quod sane non potest ignorare Acacius, nisi et ipse nunc presentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine, subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac insignem præcipue Acacii in suos magistros perfidiam ex ea liquido cognoscas.

4. Annon igitur illi iniquissime agunt, si vel solum in animum inducant tanto et generali concilio reclamare? Annon scelerati habendi sunt qui adversis oculis contueri audent ea quæ recte contra Arianam hæresim decreta fuere, et ab illis ipsis probata sunt, quos prius habuere impietatis magistros? Quod si Eusebiani, postquam subscripserunt, ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere, nonne eo magis odio digni sunt hi qui nunc contradicunt, quod suarum animarum libertatem aliis propinantes, illos ipsos duces hæresis habere velint? homines, ut ait Jacobus³², duplices animo et inconstantes in omnibus viis suis, nec in una permanentes sententia, sed modo unam modo aliam amplectentes, modo quæ dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, rursusque idem quod paulo ante reprehendebant, approbantes (33). Id vero, ut ait Pastor, non nisi a diabolo ortum habet, cauponumque potius quam magistrorum est insigne. Si quidem vera illa doctrina est, uti Patres tradiderunt, verumque doctorum indicium, cum omnes inter se consentiunt, non autem vel secum vel cum suis patribus litigant. Nam qui non ita sunt affecti, improbi, non veri doctores sunt appellandi. Hinc gentiles qui inter se non consentiunt, sed dissident, vera privantur doctrina. Sancti autem et qui veritatis revera sunt præcones, inter se concordant, non discordant. Nam licet diversis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus scopus fuit, quippe qui unius Dei essent prophetae et idem sanimo consensu nuntiarent Verbum.

sed mendose, ut optime observat Felckmannus.

(34) Sic Reg. Alii et editi μόνον omittunt.

(35) Reg. θέλουσιν, qui idem μοχ, ὁ Ἰάκωβος. Editi ὁ omittunt.

(36) Verba Pastoris ex homilia 85 Antiochi hæc sunt: Ἦ γὰρ διψύχια θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου. Versio antiqua Latina: *Etenim hæc dubitatio filii est diaboli.*

(37) Sic Reg. At editi et alii ἔν omittunt.

(38) Lib. II, mand. 9.

5. Hinc ergo quæ Moyses docuit, hæc custodivit Abraham : quæ vero custodivit Abraham, hæc Noe et Enoch perspecta habuerunt, qui munda et immunda noverant discernere, ac Deo grati facti sunt. Eadem quoque instructus doctrina Abel martyrium est passus : qui quidem ipse ea ab Adamo didicerat ; Adamus autem ab ipso Domino, qui cum in fine sæculorum ad destruendum peccatum venisset, ait ^{39. 40.} : *Non mandatum novum do vobis, sed mandatum vetus, quod ab 167 initio audistis (40)*. Idcirco eadem ab eo edoctus beatus apostolus Paulus, cum munia ecclesiastica præscriberet, noluit diaconos multoque minus episcopos bilingues esse ⁴⁰. Cum autem idem Galatas objurgaret, generatim rem hoc modo definivit : *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, sicut prædixi et iterum dico. Sed licet nos, aut angelus de caelo evangelizet vobis præter id quod accepistis, anathema sit* ⁴⁰. Quæ cum ita denuntiet apostolus, vel illi igitur Eusebianos qui, mutata sententia, alia nunc docent quam quibus subscripsere, anathemate percutiant : aut si agnoscant recte illos subscripsisse, adversus tantam synodum desinant tandem obgnare. Quod si neutrum velint agere, certum erit argumentum illos omni vento et fluctu circumferri, neque propriis sed alienis duci sententiis : qui si tales fuerint, neque etiam nunc cum hujusmodi opponunt rationes ulla fide digni sunt habendi. Quin ergo potius ea quæ ignorant cessent criminari : forte enim quid verum sit, nesciunt discernere, sed malum imperite ac temere appellant bonum, et bonum malum : amarum dulce esse arbitrantur, et dulce amarum ⁴¹. Hinc certe quæ ut mala judicata sunt et reprobata, ea illi vim habere volunt : quæ autem recte sunt decreta, reprehendere nituntur. Sane nec aliquid amplius a nobis esset addendum, vel ad illa defendenda, vel ad vanis eorum rationibus respondendum ; nec illi quoque adhuc deberent contendere, sed potius his assentiri quibus suæ hæresis duces subscripsere, utpote qui non ignorent, eam quæ secuta est Eusebianorum mutationem, suspectam ac fraudulentam esse. Quod enim subscripsissent postquam saltim se breviter potuerunt defendere, hoc ipsum plane testatur quam impia sit Ariana hæresis. Nec enim subscripsissent, nisi prius illam hæresim condemnassent, nec condemnassent, nisi eos undique hæsitantes pudor ad id agendum coegisset. Quocirca illorum commutatio, evidens est indicium suæ in impietate defendenda pertinaciæ. Illos igitur, sicuti dictum est, præstaret quiescere : verum quandoquid-

5. Ἡ γοῦν Μωσῆς ἐδίδασκε, ταῦθ' Ἀβραὰμ ἐφύλαττεν· ἃ δὲ Ἀβραὰμ ἐφύλαττε, ταῦτα Νῶε καὶ Ἐνὼχ ἐγίνωσκον, διακρίνοντες (39) καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, καὶ εὐάρεστοι γινόμενοι τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ καὶ Ἄβελ οὕτως ἐμαρτύρησεν, ἐπιστάμενος ταῦτα, ἅπερ ἦν μαθὼν παρὰ (40) τοῦ Ἀδάμ, τοῦ καὶ αὐτοῦ μαθόντος παρὰ Κυρίου, ὃς καὶ, ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων ἑλθὼν εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας, ἔλεγεν· Ὁὐκ ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς (40). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ μαθὼν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, τὰ μὲν ἐκκλησιαστικὰ διατυπῶν, οὐδὲ διακόνους ἠθέλησεν εἶναι διλόγους, μήτιγε (41) ἐπισκόπους· τοὶ δὲ Γαλάταις ἐπιπλήττων, ἀπεφάνετο καθόλου λέγων· *Εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, καθὼς προεῖρηκα, καὶ πάλιν λέγω. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελισθῆται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.* Τοῦ τοίνυν Ἀποστόλου ταῦτα λέγοντος, ἣ καὶ οὗτοι τοὺς περὶ Εὐσέβιον μεταβαλλομένους καὶ λέγοντας ἕτερα παρὰ τὰ ὑπέγραψαν, ἀνάθεμα ποιείτωσαν ἢ εἰ γινώσκουσιν αὐτοὺς καλῶς ὑπογράφαντας, μὴ γογγυζέτωσαν κατὰ τῆς τηλικαύτης συνόδου. Εἰ δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἐκεῖνο ποιοῦσι, ὅτι οἱ εἰσι καὶ αὐτοὶ παντὶ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι περιφερόμενοι, καὶ μὴ ταῖς ἰδίαις, ἀλλὰ ἄλλοτριαις ἐλκόμενοι γνώμαις· τοιοῦτοι δὲ ὄντες, οὐδὲ νῦν, τοιαύτας προβαλλόμενοι προφάσεις, ἀξιοπίστοι εἰσιν. Ἀλλὰ καὶ παύσθησαν αἰτιώμενοι ἃ μὴ γινώσκουσι· τάχα δὲ οὐδὲ διακρίνειν εἰσέτες, ἀπλῶς τὸ μὲν πονηρὸν λέγουσι καλόν, τὸ δὲ καλὸν πονηρὸν· καὶ νομίζουσι τὸ μὲν πικρὸν εἶναι γλυκύν, τὸ δὲ γλυκύν πικρὸν. Ἀμέλει τὰ μὲν κριθέντα κακὰ καὶ ἀποδοκιμασθέντα κρατεῖν ἐθέλουσι, τὰ δὲ καλῶς ὀρισθέντα βιάζονται διαβάλλειν. Ἐδει μὲν (42) οὖν μὴθ' ἡμᾶς εἶτι τινὰ τούτων ἀπόλογον ποιῆσθαι, καὶ πρὸς τὰς ματαίας αὐτῶν προφάσεις ἀποκρίνεσθαι, μὴτ' ἐκείνους εἶτι φιλονεικεῖν, ἀλλὰ συνείθεσθαι οἷς ὑπέγραψαν οἱ ἡγεμόνες τῆς αἵρέσεως αὐτῶν, εἰδότες, ὡς ἡ μὲν μετὰ ταῦτα μεταβολὴ τῶν περὶ Εὐσέβιον ὑποπτὸς ἐστὶ καὶ κακοήθης· τὸ δὲ ὑπογράψαι μετὰ τὸ δυνηθῆναι καὶ τὸ βραχύτατον ἀπολογησασθαι, τοῦτο δεικνυσὶν ἀληθῶς ἀσεβίᾳ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν. Καὶ γὰρ οὐ (43) πρότερον ὑπέγραψαν, εἰ μὴ κατέγνωσαν αὐτῆς· καὶ οὐ πρότερον κατέγνωσαν, εἰ μὴ πανταχόθεν ἀπορήσαντες ἠσχύνθησαν. Ὅστε τὸ μεταβάλλεσθαι τῆς εἰς ἀσέβειαν φιλονεικίας ἐλεγχὸς ἐστὶ. Διὸ εἶδει μὲν, καθάπερ εἰρηται, καὶ τούτους ἡρεμεῖν· ἐπειδὴ δὲ δεινοὶ πρὸς ἀναισχυντίαν εἶσι, καὶ νομίζουσιν ἰσως αὐτοὶ μᾶλλον ἐκείνων δύνασθαι προστῆναι τῆς διαβολικῆς ταύτης ἀσεβείας· εἰ καὶ φθάσας δὲ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς (44) τῆς πρὸς εἰ

^{39. 40.} I Joan. II, 7. ⁴⁰ I Tim. III, 8. ⁴⁰ Gal. I, 9, 8. ⁴¹ Isa. V, 20.

(39) Reg., διακρίναντες.

(40) Ita hic et mox Reg., ubi alii et editi, ἀπὸ.

(40*) Hæc a Joanne scripta S. Athanasius Christo accommodat. Verba Joannis sunt Ep. I, cap. II, 7 : Ὁὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν ἣν ἔχετε ἀπ' ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιὰ ἐστὶν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. Non mandatum novum

scribo vobis, sed mandatum vetus quod habuistis ab initio : mandatum vetus est verbum quod audistis.

(41) Sic Reg. Editi vero et alii, μήτιγε.

(42) Sic Reg. At cæteri et editi μὲν omittunt

(43) Deest ot in edit. Commel. et in septimo Felekmanni manuscripto codice.

(44) Non jam exstat hæc epistola.

γραφείσης πλατυτέρω τῶ κατ' αὐτῶν (45) ἐλέγχω A
 κερημένος· ὁμοίως φέρεται καὶ νῦν τούτους, ὡς περ ἐκαί-
 νους, καθ' ἕκαστον τῶν ἐπ' αὐτῶν λεγομένων ἐξετά-
 σομεν Δειχθῆσεται γὰρ οὐδὲν ἤττον καὶ νῦν οὐχ
 ὑγίης, ἀλλὰ τις δαιμονιώδης αὐτῶν ἢ αἰρέσις.
 uare non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum hæresim haud sanam, sed
 totam dæmonicam esse.

6. Φασὶ ταῖνοι, ὡς περ κάκεινοις ἐδόκει, καὶ τε-
 τολμήασιν λέγειν· « Οὐκ αἰεὶ Πατήρ, οὐκ αἰεὶ Υἱός·
 οὐκ ἦν γὰρ ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆ, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων
 γέγονε καὶ αὐτός· διὸ καὶ οὐκ αἰεὶ Πατήρ ὁ Θεὸς γέ-
 γονε τοῦ Υἱοῦ (46)· ἀλλ' ὅτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη ὁ
 Υἱὸς, τότε καὶ ὁ Θεὸς ἐκλήθη Πατήρ αὐτοῦ· κτί-
 σμα γὰρ ἐστὶ καὶ ποιήμα ὁ Λόγος, καὶ ξένος καὶ
 ἀνόμιμος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς ἐστίν· οὐτε δὲ φύ-
 σει καὶ ἀληθινὸς Λόγος τοῦ Πατρὸς ἐστίν ὁ Υἱός, B
 οὔτε ἡ μόνη καὶ ἀληθινή Σοφία αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλὰ
 κτίσμα καὶ εἰς τῶν ποιημάτων ὢν, καταχρηστικῶς
 λέγεται Λόγος καὶ Σοφία. Λόγῳ (47) γὰρ τῷ ὄντι ἐν
 τῷ Θεῷ γέγονε καὶ αὐτός, ὡς περ καὶ τὰ πάντα. Διὸ
 οὐδὲ ἀληθινὸς Θεός (48) ἐστίν ὁ Υἱός. » Ἐγὼ δὲ ταῦτο
 πρῶτον καὶ τούτους ἐρωτήσας· βούλομαι τί ἐστὶν
 ὄνομα Υἱός, καὶ τίνας ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο σηματι-
 κόν, ἢ οὕτως αὐτοὶ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν κλη-
 οῦνται νοῆσαι δυνήθωσιν. Ἡ μὲν γὰρ θεία Γραφή δι-
 πλὴν τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου διάνοιαν ἡμῖν ση-
 μαίνει, μίαν μὲν περὶ ὧν Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ φη-
 σὶν· Ἐὰν εἰσακούσητε τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ
 ὑμῶν, φυλάσσειν πάσας τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὅσα
 ἐγὼ ἐπέλελλομαι σοὶ σήμερον, ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ τὸ
 ἀρεστὸν ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· υἱὸς ἐστὶ C
 Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν (49)· καθὼς καὶ ἐν τῷ Εὐαγ-
 γέλιῳ φησὶν ὁ Ἰωάννης· Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν,
 ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἐτέ-
 ραν δὲ διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τὸν Ἀβραάμ ἐστιν
 υἱός, καὶ ὁ Ἰακώβ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ οἱ πατριάρχαι τοῦ
 Ἰακώβ. Αὐτοὶ δὲ κατὰ ποίαν ἄρα τούτων νομίσαντες
 εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μυθολο-
 γοῦσιν; Εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν ἀσέθειαν εἰς ὅδ' ὅτι συν-
 δραμοῦνται τοῖς περὶ Εὐσέβιον. Εἰ μὲν οὖν κατὰ τὴν
 πρώτην, οἷοι εἰσι καὶ (50) οἱ ἐκ βελτιώσεως τρέφον
 ἐπιπτώμενοι τὴν τοῦ ὀνόματος χάριν, καὶ λαμβάνον-
 τες ἐξουσίαν, ἵνα υἱὸς Θεοῦ γένωνται· τοῦτο γὰρ διε-
 γων κάκεινοι· οὐδὲν διαφέρειν ἡμῶν ὀφείσειν, οὐδὲ
 μονογενῆς ἂν εἶη, ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτὸς ἐσχηκώς τὴν
 τοῦ Υἱός προσηγορίαν. Κἀν γὰρ, ὡς φασὶ, πραγμ-
 ατικὸς ἐσεσθαι τοιοῦτος, προλαμβάνη, καὶ ἅμα τῷ

⁴⁵ Deuter. xiii, 18; xiv, 1. ⁴⁶ Joan. i, 12.

(45) Sic Regius. Alii et editi mendose κατ' αὐτῶν.
 (46) Sic Reg. Alii vero et editi, γέγονε ὁ Θεός
 τῷ Υἱῷ.

(47) Sic Reg. Cæteri et editi, λέγω, mendose. Ad
 hunc autem locum in ms. Felkin. hæc notæ :
 Ἀφ' ἑκαστοῦ. Ση. πρὸς τοὺς καὶ νῦν δύο σοφίας ἔχειν
 φάσκοντες τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· μίαν μὲν τὸν Υἱόν,
 ἑτέραν δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ, καθ' ἣν ἐστὶ σοφός.
 Il est, Nota hæc ad illos esse dicta qui etiam nunc
 Deum et Patrem duas sapientias habere contendunt,
 nam quæ Filius sit, alteram quæ sit in sua substan-
 tia, secundum quam est sapiens.

(48) Sic Reg. At alii et editi Θεός omittunt.

dem insigni sunt impudentia præditi, arbitrantur
 que se posse felicius quam illos diabolicam hanc
 impietatem propugnare : clamasi in priore epistola
 quam ad te misi, fusius contra eos disputarim, isto-
 rum tamen, ut antea illorum, dicta singula exami-
 nare non gravabor, eorum hæresim haud sanam, sed

6. Aiunt itaque, quemadmodum et illi dicere au-
 debant : « Non semper Pater, non semper Filius :
 Nam non erat Filius antequam esset genitus : sed
 ipse quoque ex nihilo fuit factus. Hinc non semper
 Deus fuit Filii Pater ; sed cum factus et creatus est
 Filius, tunc etiam Deus, ejus Pater est appellatus.
 Namque res creata et facta est Verbum, quod et
 substantia Patri dissimile est ac externum : non
 autem natura aut verus est Patris Filius, neque sola
 et vera ejus est Sapientia, sed creatum est et una
 ex rebus creatis, Verbumque et Sapientia non nisi
 abusione dicitur. Per Verbum enim quod est in
 Patre et ipsum quoque factum est ut et cætera
 omnia : ac proinde nec Filius verus est Deus. » Ego
 vero hoc primum ab illis velim sciscitari, quidnam
 prorsus sit Filius, 168 quidve eo nomine signifi-
 cetur, ut hoc pacto ipsi quid dicant possint intelli-
 gere. Equidem ex divina Scriptura discimus dupli-
 cem hujus nominis esse significationem, unam,
 cujus Moyses in lege meminit : Si audieritis, in-
 quit, vocem Domini Dei vestri, ut custodialis omnia
 mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias
 bonum et quod acceptum est Domino Deo tuo; filii
 estis Domini Dei nostri ⁴⁵. Quo etiam sensu Joannes
 in Evangelio ait : Quotquot autem receperunt eum,
 dedit eis potestatem filios Dei fieri ⁴⁶. Alia vero ejus-
 dem vocis significatio est, qua Isaac Abraham dicitur
 filius; et Jacob, Isaac; et patriarchæ, Jacob.
 Respondeant igitur, quo sensu Dei Filium esse in-
 telligentes, ista de illo audent effutire? Nullus enim
 dubito quin ad eandem devolvantur impietatem at-
 que Eusebiani. Quod si vocem Filii secundum prio-
 rem significationem Verbo attribuant, quo nempe
 sensu his etiam convenit qui ob mores in melius
 mutatos hoc nomine dignantur, et potestatem filios
 Dei fieri accipiunt; quæ etiam illorum erat doctrina :
 si, inquam, ita volunt esse, nihil sane a nobis Ver-
 bum differre videbitur, nec Unigenitus dicendus
 erit, quippe qui et ipse propter virtutem, Filii no-
 men sit consecutus. Namque etiamsi, quemadmo-

(49) Sic Reg. ut et versio LXX. Cæteri et editi τὸ
 omittunt et pro ἐναντίον, habent ἐνώπιον. Ille porro
 locus qui hinc est c. xiii, et initium c. xiv, Deute-
 ron, sic exstat : Ἐὰν ἀκούσης τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ
 Θεοῦ σου, φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὅσας ἐγὼ ἐν-
 τέλλομαι σοὶ σήμερον, ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀρεστὸν
 ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου· υἱὸς ἐστὶ Κυρίου τοῦ
 Θεοῦ ὑμῶν. Si audieris vocem Domini Dei tui, ut cu-
 stodias omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi
 hodie, ut facias bonum; et quod placitum est in con-
 spectu Domini Dei tui, filii estis Domini Dei vestri.

(50) Kal deest in Reg.

dum dicitant, talis fore præcognitus, simul ut natus est, Filii nomen huiusmodi nominis decus acceperit : tamen nihil inter eum et illos intererit qui post ipsa opera eodem nomine sunt dignati, quandiu scilicet ipse eam duntaxat ob causam filius esse existimabitur. Etenim Adam, qui gratiam initio acceperat, simulque ac natus est in paradiso fuit collocatus, nihil differebat ab Enoch, qui nominis aliquo postquam natus est tempore, cum Deo placuisset, translatus fuit, neque item ab Apostolo qui et ipse post recte facta in paradysum est raptus ; imo nec etiam ab illo latrone, cui ob confessionem promissum est ipsum continuo in paradiso futurum.

7. Verum his illi vehementer pressi, idem forte B
responsuri sunt, quod sæpe erubescences dicitantur : « Ita intelligimus Filium rebus cæteris antecellere, et ideo Unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus sit, cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata. » Quis, quæso, stultam hanc et novam cogitationem vobis suggestit, ut affirmetis solum Filium ab ipso solo Patre factum fuisse, cætera vero omnia per Filium tanquam per administrum fuisse producta ? Si enim præ lassitudine solum Filium potuisse a Deo produci velitis : hæc de Deo cogitare impium sane fuerit, maxime cum Isaiam dicentem audierimus : *Deus sempiternus, Deus qui construxit terminos terræ, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus* ²⁴. Siquidem ipse potius robur impertit esurientibus, et per suum Verbum laborantes recreat. Sin vero indignum seipso esse putavit, ea se efficere quæ post Filium sunt producta, id etiam absque impietate dici non potest. Nec enim est in Deo superbia, qui et ipse cum Jacob in Ægyptum profectus est, et propter Abraham Saræ causa Abimelech castigavit, qui idem cum Moyse, tametsi homine, os ad os loquebatur, et in montem Sina descendit : ac denique occulta gratia qua populum adjuvit, devicit Amalec. Verum falsa hæc sunt quæ propugnatis : siquidem ipse fecit nos et non ipsi nos ²⁵. Ipse est qui per suum Verbum omnia et parva et magna fecit : nec res creatas fas est dividere ita ut dicatur, hoc Patris, illud Filii esse : verum omnia sunt unius **169** D
Dei, qui proprio Verbo tanquam manu utitur, atque omnia in eo facit, ut ipse Deus his verbis docet : *Manus mea fecit hæc omnia* ²⁶. Idem etiam didicit et docuit Paulus : *Unus, inquit, Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia* ²⁷. Ipse igitur et semper et nunc imperat soli, et exoritur : nubibus præcipit, et in unam terræ partem effunduntur : quæ autem non irrigatur, siccatur. Jubet similiter terram fructus edere, et Jeremiam in utero format. Si porro hæc nunc ipse efficit, dubium certe non est quin ipse etiam ab initio indignum se non putaverit omnia per Verbum

A γενέσθαι δέχρηται τό τε ὄνομα καί τήν τοῦ ὀνόματος δόξαν· ἀλλ' οὐδέν διοίσει τῶν μετὰ τὰς πράξεις λαμβανόντων τό ὄνομα, ἕως οὕτω καί αὐτός υἱός εἶναι μεμαρτύρηται. Καί γάρ Ἀδάμ, προλαβάνων τήν χάριν, καί ἅμα τῷ γενέσθαι τεθείς ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδέν διήνεγκεν οὔτε τοῦ Ἐνώχ, ὃς μετὰ χρόνον τῆς γενέσεως εὐαρεστήσας μετέθη, οὔτε τοῦ Ἀποστόλου καί αὐτοῦ μετὰ τὰς πράξεις ἀρπαγέντος εἰς τὸν παράδεισον, ἀλλ' οὐδέ τοῦ ποτε ληστοῦ, ὃς διὰ τήν ὁμολογίαν ἐπαγγελίαν ἔλαθεν εὐθύς εἰς τὸν παράδεισον ἔσεσθαι.

7. Ἄλλ' ἐν τοῦτοις διακόμενοι λέγουσιν ἴσως ὃ πολλάκις λέγοντες ἠσχύνθησαν· « Οὕτω νομίζομεν τὸν Υἱὸν πλέον ἔχειν παρὰ τὰ ἄλλα, καί διὰ τοῦτο Μονογενῆ λέγεσθαι, ὅτι μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δ' ἄλλα πάντα παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκτίσθη. » Τίς ἄρα ταύτην ὑμῖν τήν μωρὰν καί καινὴν ἐπινοίαν ὑπέθαλεν, ἵνα εἴπητε· Τὸν μὲν Υἱὸν μόνον μόνος ὁ Πατὴρ αὐτοῦργησε, τὰ δ' ἄλλα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν ὡς δι' ὀπουργοῦ ; Εἰ μὲν γάρ διὰ τὸ κάμνειν ἠρκέσθη μόνον αὐτοῦργῆσαι τὸν Υἱὸν ὁ Θεός, τὰ δ' ἄλλα οὐκέτι· ἀσεβές τοιαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ λογίζεσθαι, μάλιστα τοὺς ἀκούσαντας Ἡσαίου λέγοντος· Θεὸς αἰώνιος, Θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδέ κοπιήσει (51), οὐδέ ἐστιν ἐξέυρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Καί γάρ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πεινώσι δίδωσιν ἰσχύν, καί διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (52) τοὺς κάμνοντας ἀναπαύει. Εἰ δὲ ὡς ταπεινὸν ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ μετὰ τὸν Υἱὸν αὐτοῦργῆσαι, καί τοῦτο μὲν ἀσεβές. Οὐκ ἔστι γὰρ τύφος ἐν τῷ Θεῷ, ὃς γε μετὰ τοῦ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον κατέρχεται· καί διὰ μὲν τὸν Ἀβραὰμ διορθοῦται τὸν Ἀβιμέλεχ χάριν τῆς Σάρρας, τῷ δὲ Μωϋσῆ ἀνθρώπῳ ὄντι στόμα κατὰ στόμα λαλεῖ, καί εἰς μὲν τὸ Σινᾶ βρος κατέρχεται, τῷ δὲ λαῷ συνεπολέμει κρυφαίᾳ χάριτι τὸν Ἀμαλῆκ. Ψεύδεσθε δὲ ὅμως καί τοῦτο λέγοντες· Αὐτὸς γὰρ ἐποίησεν ἡμᾶς, καί οὐκ ἡμεῖς· αὐτὸς τέ ἐστιν ὁ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ τὰ πάντα τὰ τε μικρὰ καί τὰ μεγάλα ποιήσας· καί οὐκ ἔστι διελεῖν τήν κτίσιν, ὥστε εἰπεῖν τοῦτο μὲν τοῦ Πατρὸς, τοῦτο δὲ τοῦ Υἱοῦ· ἀλλ' ἐνός ἐστι Θεοῦ ὡς χειρὶ χρωμένον τῷ ἰδίῳ Λόγῳ, καί ἐν αὐτῷ ποιούντος τὰ πάντα. Καί τοῦτ' αὐτὸς μὲν ὁ Θεὸς δεικνύς ἔλεγεν· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα· ὁ δὲ Παῦλος τοῦτο μαθὼν ἐδίδασκεν· Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καί εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Αὐτὸς γούναζει καί νῦν λέγει τῷ μὲν ἡλίῳ, καί ἀνατέλλει, ταῖς δὲ νεφέλαις ἐντέλλεται, καί βρέχει ἐπὶ μίαν μερίδα· ἐφ' ἣν δὲ οὐ βρέχει, ζηραίνεται. Καί τήν μὲν γῆν κελεύει τοὺς καρποὺς ἀποδιδόναι, τὸν δὲ Ἰερραμίαν ἐν τῇ κοιλίᾳ πλάττει. Εἰ δὲ ταῦτα νῦν αὐτὸς ποιεῖ, οὐκ ἔστιν ἀμφέβολον, ὅτι καί κατὰ τήν ἀρχὴν οὐκ ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ

²⁴ Isa. XL, 28. ²⁵ Psal. xcix, 3. ²⁶ Isa. LXVI, 2.

²⁷ I Cor. VIII, 6.

(51) Οὐδέ κοπιήσει abest a Felckm. septimo codice anonymo, et ab edit. Commel.

(52) Reg. διὰ τοῦ Λόγου ἑαυτοῦ, ut et infra ante τὰ πάντα τὰ τε μικρὰ, etc.

πάντα διὰ τοῦ Λόγου ποιῆσαι· μέρη γὰρ τῶν ὄλων ἄ
ἵστι ταῦτα.

8. Εἰ δὲ οὐκ ἐδύνατο τὰ λοιπὰ κτίσματα τῆς ἀκράτου χειρὸς τοῦ ἀγενήτου (53) τὴν ἐργασίαν βασιτάξαι, μόνος ὁ Υἱὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ γέγονε, τὰ δ' ἄλλα ὡς δι' ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ τοῦ Υἱοῦ γέγονε· καὶ τοῦτο γὰρ Ἀστέριος ὁ θύσας ἐγραψεν· ὁ δὲ Ἄρειος μεταγράφας δέδωκε (54) τοῖς ἰδοῖσι· καὶ λοιπὸν ὡς καλὰ μὲν θεραυσμένῳ χρώνται τῷ ῥηματικῷ τούτῳ, ἀγνοοῦντες τὸ ἐν αὐτῷ σαθρὸν οἱ παράφρονες. Εἰ γὰρ ἀδύνατον ἦν τὰ γενητὰ βασιτάξαι τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ· ἔστι δὲ καθ' ἑμᾶς ὁ Υἱὸς εἷς τῶν γενητῶν· πῶς αὐτὸς ἠδυνήθη γενέσθαι παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ; Καὶ εἰ ἴνα τὰ γενητὰ γένηται, μεσίτου γέγονε χρεια, γενητὸς δὲ καθ' ἑμᾶς ἔστιν ὁ Υἱός· ἴδει καὶ πρὸ αὐτοῦ μέσον τινὰ εἶναι, ἴνα κτισθῇ· τοῦ δὲ μεσίτου πάλιν καὶ αὐτοῦ κτίσματος τυγχάνοντος, ἄραρον, ὅτι κάκεινος ἰδέετο μεσίτου ἐτέρου πρὸς τὴν ἰδίαν σύστασιν. Κἂν τις ἄλλον ἐπινοήσῃ, προσπινοήσῃ τὸν κείνου μεσίτην, ὥστε καὶ εἰς ἀπειρον ἐκπεσεῖν. Οὕτω δὲ αἰετὸ μεσίτου ζητουμένου, οὐδὲ ἡ κτίσις συστήναι θυνήσεται διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ὡς λέγετε, μηδένα τῶν γενητῶν βασιτάξαι τὴν ἀκρατον χεῖρα τοῦ ἀγενήτου (55). Εἰ δὲ, τὸ ἀποκον τοῦτο συνορῶντες, ἐρχοσθε λέγειν, ὅτι ὁ Υἱὸς, κτίσμα ὢν, ἰκανὸς γέγονεν ὥστε ὑπὸ τοῦ ἀγενήτου (56) γενέσθαι· ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα, γενητὰ ὄντα, δυνατὰ ἦν παρὰ τοῦ ἀγενήτου αὐτουργηθῆναι (57)· κτίσμα γὰρ καθ' ἑμᾶς κάκεινος, ὡσπερ οὖν καὶ ταῦτα πάντα, ἔστι· καὶ περιττὴ λοιπὸν τοῦ Λόγου ἡ γένεσις κατὰ τὴν ἀσθεῖ καὶ μωρὴν ἡμῶν ἐπίνοιαν, αὐτάρκους ὄντος τοῦ Θεοῦ· τὰ πάντα αὐτουργεῖν, πάντων τε τῶν γενητῶν δυναμένων τὴν ἀκρατον χεῖρα βασιτάξαι τοῦ Θεοῦ. Ἀνοήτου δὲ οὐσης αὐτῶν τῆς τοιαύτης φρενοβλαβείας, ἴδωμεν εἰ μὴ καὶ τὸ λεγόμενον τοῦτο τῶν ἀσθεῶν τὸ σόφισμα πλεόν τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀλογώτερον ἀναφανείη. Ἀδὰμ μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γέγονεν· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ πάλιν τὸν Ἀδὰμ πλεόν τι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἔχειν, ἢ διαφέρειν τῶν μετ' αὐτὸν ἂν τις φήσειεν, εἰ μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ Θεοῦ πεποίηται καὶ πέπλασται, ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γεννώμεθα, καὶ κατὰ διαδοχὴν τοῦ γένους συνιστάμεθα, ἕως μόνον καὶ αὐτὸς ἐκ γῆς ἐπλάσθη, καὶ μὴ ὢν πρότερον, ὕστερον γέγονεν.

9. Εἰ δὲ καὶ πλεόν τις τῶν πρωτοπλάστῳ δοίη διὰ τὸ κατηξιώσθαι τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς αὐτόν· ἀλλ' ἐν τιμῇ καὶ μὴ τῇ φύσει τὸ πλεόν εἰς αὐτὸν ὁ τοιοῦτος λογιζέσθαι. Ἐκ γῆς γὰρ γέγονεν, ὡσπερ καὶ πάντες· καὶ ἡ χεῖρ δὲ ἡ πλάτασα τότε τὸν Ἀδὰμ, καὶ (58) αὕτη καὶ νῦν καὶ αἰετὸς τοῦ μετ' ἐκείνου πάλιν

(53) Sic omnes mss. et editi : sed legendum est ἀγενήτου, ut deinceps habet Reginus codex. Vide quæ in additione hac de re diximus, et quæ infra notantur ad num. 28.

(54) Reg., μεταδέδωκε. Porro Asterius de quo hic agitur, ex sophista Christianus factus, persecutionis tempore idolis immolavit, idemque postea multos libros pro confirmanda Ariana hæresi composuit.

facere : quippe cum ista rerum universarum sint partes.

8. Sin autem quia res aliæ creatæ actionem invictæ non facti manus ferre non valeret, solus Filius a solo Deo est factus, res vero aliæ per Filium tanquam ministrum et adiutorem factæ sunt, ut scripsit Asterius qui idolis immolavit, quod idem transcriptum Arius suis tradidit, quo utique vocabulo tanquam calamo quassato utuntur, nec stulti ejus agnoscunt inutilitatem. Si enim res factæ manum Dei ferre non poterant, ipse autem Filius una est, ut sentitis, ex rebus factis ; quomodo ipse a solo Deo fieri potuit ? Si item ut res factæ fierent, intermedio adjutore opus fuit, et Filius, ut putatis, factus quoque ipse est : profecto necesse etiam fuit intermedium aliquem ante eum fuisse, ut crearetur, qui ipse intermedium, cum res creata quoque esset, alio item intermedio ad sui procreationem opus habuisse non immerito videbitur. Si quis autem alium excogitaverit intermedium, alius rursus intermedium propter illum alium erit fingendus, atque in infinitum delabemur. Porro, dum ita intermedium aliquis semper requiretur, certe res creatæ constitui non poterunt, quandoquidem, ut dicitis, nulla res facta ferre valet invictam non facti manum. Quod si id absurdum esse intelligentes, respondeatis Filium licet creatum potuisse a non facto fieri, necesse est etiam concedatis alias res omnes quæ factæ sunt, potuisse a non facto procreari, quippe cum ipse Filius secundum vos sit quoque res creata, ut et res omnes cæteræ. Præterea ex impio et stulto hujusmodi vestro commento sequitur inutilem esse Verbi generationem, cum et Deus omnia per seipsum potuerit efficere, et res omnes factæ invictam Dei manum ferre potuerint. Itaque, cum inepta ac futilis sit hæc illorum ratio, expendamus non aliud impiorum sophisma etiam magis quam cæteræ ipsorum argutiæ absurdum videbitur. Adam solus a solo Deo per Verbum factus est : verum nemo idcirco dixerit Adamum aliquid amplius cæteris hominibus habere, vel a posteris differre, quod ipse quidem solus a solo Deo factus et formatus sit, nos autem omnes ex Adamo, perpetua generis continuatione, nascamur et procreemur : quandiu scilicet certum erit ipsum etiam ex terra formatum esse, et qui antea non esset, postea fuisse.

9. Quod si primo parenti aliquid cæteris amplius tribuere libeat, qui nempe ita felix fuit ut Dei manu formaretur : verum istud amplius in honore non in natura consistere intelligendum est. Namque ex terra factus est, ut alii omnes : et manus quæ tunc Adamum formavit, ipsa et nunc et semper omnes

Vide Socrat. *Histor. eccles.* lib. 1, c. 36 et Philostorg. lib. 11, num. 15.

(55) Reg., ἀγενήτου. Cæteri et editi, ἀγενήτου.

(56) Reg. et Basil., ἀγενήτου. Editi et Felckm. 7, ἀγενήτου.

(57) Reg., ἀγενήτου, et, ὑπουργηθῆναι. Editi et alii, ἀγενήτου, et, αὐτουργηθῆναι.

(58) Καὶ ἀπὸστὰς ἡμεῖς ἡμεῖς.

ejus posteros format ac componit. Id ipse Deus ad Jeremiam, ut prius monui, dixit : *Præquam te formarem in utero, novi te* ⁵⁹. De omnibus autem aliis ait : *Manus mea fecit hæc omnia* ⁶⁰. Et rursus per Isaiam : *Hæc dicit Dominus* **170** *qui redemit te et format te in utero. Ego Dominus qui omnia perficio : extendi caelum solus et stabilivi terram* ⁶¹. David quoque cui ista non latebant, canebat : *Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt me* ⁶². Et is cujus hæc apud Isaiam leguntur verba : *Sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi* ⁶³, idem etiam significat. Itaque nihil a nobis natura differet, licet nos tempore antecesserit, quandiu constabit nos omnes eadem manu constitui et formari. Si igitur, o Ariani, vestra hæc est de Filio Dei sententia, illum nempe sic etiam productum et factum fuisse : nihil secundum vos inter eum et alios, quod ad naturam pertinet, intererit, dum scilicet contendetis ipsum, cum antea non esset, postea fuisse, atque nonnisi ob virtutem hujus nominis gratiam in sui procreatione opinuisse, siquidem ille unus quoque ex his est de quibus, ut quidem putatis, Spiritus sanctus in Psalmis ait : *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt* ⁶⁴. Quis itaque ille est cui Deus mandavit ut et ipse crearetur? Nam esse oportet Verbum cui Deus mandat, et in quo res factæ creantur. Atqui aliud Verbum indicare non potestis, præter illud quod negatis, nisi forte novum adhuc commentum placeat excogitare. Ita est, iniqui, invenimus (idem nimirum quod olim ab Eusebianis usurpatum audivi). « Idcirco nempe Dei Filium aliquid aliis amplius habere et Unigenitum dici arbitramur, quia solus ipse Patris est particeps, res autem aliæ omnes Filii sunt particeps. » Sic igitur illi in immutandis variandisque verbis non secus ac coloribus laborant. Verum id nihil impedit quominus ostendamus illos vere inania ex terra loqui ⁶⁵, suisque cogitationibus tanquam in luto volutari.

10. Enimvero si ille Dei Filius et nos Filii ipsius filii appellaremur, probabile esset illorum commentum : sed, si nos etiam ipsius Dei, cujus ille est Filius, filii dicimur, certe liquet nos etiam Patris particeps esse, quippe qui dicat : *Filius genui et exaltavi* ⁶⁶. Si enim ipsius particeps non essemus, non diceret, *genui* : si autem ipse genuit, non alius utique, sed idem ipse Pater noster est. Nihil vero refert si amplius ille aliquid habeat, et primus factus sit, nosque aliquid minus quam ille habeamus, ac post ipsum facti simus, dummodo omnes ejusdem fuerimus particeps, et filii ejusdem Patris nuncupemur. Nam plus vel minus diversam naturam minime significat : id enim sibi singuli recte factis

πλάττει και διασυνιστησι. Καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτὸς τῷ μὲν Ἰερειμῆ, ὡς προείπον, φησὶ· Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε· περὶ δὲ τῶν πάντων ἔλεγεν· Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. Καὶ πάλιν διὰ Ἡσαίου φησὶν· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτροῦμένός σε καὶ πλάσσω σε ἐν κοιλίᾳ· Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελών πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν. Ὁ δὲ Δαυὶδ τοῦτο γινώσκων ἐψάλλον· Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με. Καὶ ὁ ἐν τῷ Ἡσαίᾳ λέγων· Οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δούλον σαυτῶ, τοῦτο σημαίνει. Οὐκοῦν κατὰ τὴν φύσιν οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει, κἂν προᾶγγ τῷ χρόνῳ, ἕως καὶ τῆ αὐτῆ χειρὶ συνιστάμεθα καὶ κτιζόμεθα πάντες. Εἰ τοίνυν οὕτως, ὡ Ἀρειανοὶ, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ φρονεῖτε, ὅτι οὕτω καὶ αὐτὸς ὑπέστη καὶ γέγονεν, οὐδὲν καθ' ὁμᾶς τῶν ἄλλων κατὰ τὴν φύσιν διοίσει, ἕως καὶ αὐτὸς οὐκ ἦν, καὶ γέγονε, καὶ ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτῶ συνεκτίσθη τοῦ ὀνόματος ἢ χάρις. Εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτὸς ἀφ' ὧν λέγετε (59), περὶ ὧν ἐν Ψαλμοῦ τὸ Πνεῦμά φησιν· Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Τίς τοίνυν ἐστὶν ὃ ὁ Θεὸς ἐνετείλατο, ἵνα καὶ οὗτος κτισθῆ; εἶναι γὰρ δεῖ λόγον, ὃ ἐντέλλεται ὁ Θεὸς, καὶ ἐν ᾧ τὰ ποιήματα κτιζέται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοιτε δεῖξαι ἕτερον παρ' ὃν ἀρνεῖσθε (60) λόγον, εἰ μὴ ἄρα τινὰ πάλιν ἔννοιαν ἐπινοήσητε. Καὶ γὰρ, φήσουσιν, εὐρομεν· ἦν ποτε λεγόντων καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἠκουσα· « Διὰ τοῦτο πλεόν τῶν ἄλλων ἔχειν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, καὶ λέγεσθαι· Μονογενῆ τοῦτον νομίζομεν, ἐπειδὴ μόνος μὲν αὐτὸς μετέχει τοῦ Πατρὸς, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ Υἱοῦ μετέχει. » Κακῆμαι μὲν οὖν ἤδη μεταβαλλόμενοι καὶ μεταλλάσσοντες τὰ ῥήματα ὡς τὰ χρώματα· δειχθήσονται δὲ ὁμοῦ καὶ οὕτως, ὡς οἱ (61) ἐκ τῆς γῆς κενολογοῦντες, καὶ κυλιόμενοι ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς ἰδίαις ἐννοιαῖς.

10. Εἰ μὲν γὰρ ἐκεῖνος μὲν τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, ἡμεῖς δὲ τοῦ Υἱοῦ υἱοὶ καλούμεθα (62), πιθανὸν ἦν αὐτῶν τὸ πλάσμα· εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμεῖς υἱοὶ λεγόμεθα, οὐ καὶ αὐτὸς ἐστὶν Υἱὸς· δηλον (63), ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦ Πατρὸς μετέχομεν τοῦ λέγοντος· Υἱὸς ἐγέννησα, καὶ ἐφῆωσα. Εἰ μὴ γὰρ μετέχομεν αὐτοῦ, οὐκ ἔλεγεν, ἐγέννησα· εἰ δὲ αὐτὸς ἐγέννησεν, οὐκ ἕτερος, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῶν ἐστὶ Πατὴρ. Καὶ οὐ διαφέρει πάλιν, εἰ πλεόν ἐκεῖνος ἔχει, καὶ πρῶτον γέγονεν· ἡμεῖς δὲ εἰ ἑλαττον, καὶ ὑστερον γεγόναμεν, ἕως τοῦ αὐτοῦ πάντες μετέχομεν, καὶ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς υἱοὶ λεγόμεθα· τὸ γὰρ πλεόν καὶ ἑλαττον οὐ τὴν φύσιν ἀλλῆν δείκνυσιν· ἐκείσθω γὰρ τῆς ἀρετῆς ἢ πράξις τοῦτο προστίθῃσι· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ δέκα πό-

⁵⁹ Jerem. i, 5. ⁶⁰ Isa. LXXI, 2. ⁶¹ Isa. XLIV, 24.
⁶² Joan. III, 31. ⁶³ Isa. I, 2.

(59) Reg., λέγεται.

(60) Reg., παρὰ τὸν ἀρνεῖσθε. Id. paulo post, ἦν ποτε, mendose.

(61) Reg., οὕτως ὡς οἱ. Alii et editi ὡς omittunt.

(62) Basil., καλούμεθα.

⁶³ Psal. CXXIII, 73. ⁶⁴ Isa. XLIX, 5. ⁶⁵ Psal. XXXII, 9.

(63) Sic scribendum putamus, ut et videtur Nannius legisse, qui vertit *certum est*. Reg. ms. habet δηλον ὅτι, sed absque ullo accentu in δηλον. Casleri et editi, δηλονότι, ut et legit Ambros. Cambraldul.

λων, ὁ δὲ ἐπὶ πάντε καθίσταται· καὶ οἱ μὲν καθ-
 ἕξονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυ-
 λὰς τοῦ Ἰσραὴλ· οἱ δὲ ἀκούουσι· *Ἀσῦτες, οἱ εὐλόγη-
 μένοι τοῦ Πατρὸς μου·* καὶ, *Ἐβ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ
 πιστῷ.* Τοιαῦτα μὲν οὖν ἔχειν φρονούντες, εἰκό-
 νως φαντάζονται παύτου Ἰησοῦ ἀεὶ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν
 Πατέρα, μὴδὲ τὸν τοιοῦτον Ἰῶν ἀεὶ εἶναι, ἀλλ' ἐξ
 οὐκ ὄντων κτίσμα γεγενῆσθαι, καὶ μὴ εἶναι πρὶν
 γεννηθῆ· ἄλλος γάρ ἐστιν οὗτος παρὰ τὸν ἀληθινὸν
 τοῦ Θεοῦ Ἰῶν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγειν ἐστὶ τούτους
 οὐκ ἔστιν εὐαγέρι· μᾶλλον γὰρ Σαδδουκαίων καὶ τοῦ
 Σαμοσατέως ἐστὶ τούτο τὸ φρόνημα· λείπει ἅρα κατὰ
 τὴν ἑτέραν διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ
 ἐστὶν υἱὸς, λέγειν εἶναι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Ἰῶν· τὸ
 γὰρ ἐκ τίνος φύσει γεννώμενον, καὶ μὴ ἐξωθεν ἐπι-
 κτώμενον, υἱὸν οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τούτο τοῦ ὀνόματός
 ἐστὶ τὸ σημαίνον· Ἄρ' οὖν ἀνθρωποπαθὴς ἡ
 τοῦ Ἰησοῦ γέννησις; (τούτο γὰρ ἴσως κατ' ἐκείνους
 καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν ἀντιθεῖναι μὴ γινώσκοντες.)
 Οὐδαμῶς. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός· ἐπεὶ μὴδὲ οἱ
 ἄνθρωποι (64) ὡς ὁ Θεός· οἱ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης καὶ
 ταύτης οὐσίας παθητικῆς ἐκτίσθησαν· ὁ δὲ Θεὸς ἄ-
 λος καὶ ἀσώματος. Εἰ δὲ αἱ αὐτὰι λέξεις ἐπὶ Θεοῦ
 καὶ ἀνθρώπων ἐν ταῖς θείαις ποτὲ κείνται Γραφαῖς,
 ἄλλ' ἀνθρώπων ἐστὶ διορατικῶν, ὡς παρ' ἡγγεῖλον
 ὁ Παῦλος, προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, καὶ οὕτω διακρί-
 νειν, καὶ κατὰ τὴν ἐκάστου τῶν σημαιομένων φύσιν
 τὰ γεγραμμένα διαγιγνώσκειν, καὶ μὴ συγχέειν τὴν
 διάνοιαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ μὴ ἀνθρωπίνως νοεῖν,
 μὴδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς περὶ Θεοῦ ποτε λογίζε-
 σθαι. Τούτο γὰρ ἐστὶ τὸν οἶνον ὕδατι μίξαι, καὶ πῦρ
 ἄλλοτριον ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ θεῷ
 πυρὶ.

11. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς κτίζει, καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων
 δὲ τὸ κτίζειν εἰρηται· καὶ ὁ μὲν Θεὸς ὢν ἐστὶ· λέ-
 γονται δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι, παρὰ Θεοῦ καὶ τοῦ-
 το λαβόντες ἔχειν. Ἄρ' οὖν οὕτως ὁ Θεὸς κτίζει ὡς
 ἄνθρωποι; ἢ οὕτως ὢν ἐστὶν ὡς ἄνθρωπος; Μὴ γέ-
 νοιτο! Ἄλλως ἐπὶ Θεοῦ τὰς λέξεις λαμβάνομεν, καὶ
 ἑτέρας ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ταύτας διανοούμεθα. Ὁ μὲν
 γὰρ Θεὸς κτίζει, καλῶν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι, οὐδ-
 εὖς ἐπιθεόμενος· οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν ὑποκειμένην
 ὕλην ἐργάζονται, εὐξάμενοι πρότερον, καὶ τὴν ἐπι-
 στήμην τοῦ ποιεῖν λαβόντες παρὰ τοῦ πάντα δημιουργ-
 γήσαντος Θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Πάλιν τε οἱ μὲν
 ἄνθρωποι, οὐ δυνάμενοι καθ' ἑαυτοὺς (65) εἶναι, ἐν
 τῷ τυχάνοντες εἰσι περιεχόμενοι, καὶ συνεστῶτες
 ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ· ὁ δὲ Θεὸς ὢν ἐστὶ καθ' ἑαυτοῦ,
 περιέχων τὰ πάντα, καὶ ὕπ' οὐδενὸς περιεχόμενος·
 καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἐστὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα καὶ
 δύναμιν, ἔξω δὲ τῶν πάντων πάλιν ἐστὶ κατὰ τὴν
 ἰδίαν φύσιν. Ὡσπερ οὖν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἄν-
 θρωποι κτίζουσιν ὅνπερ τρόπον ὁ Θεὸς κτίζει, οὐδ'
 οὕτως εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι ὥσπερ ἐστὶν ὁ Θεός· οὕτως
 ἄλλως ἐστὶν ἡ τῶν ἀνθρώπων γένεσις, καὶ ἄλλως

A comparant : atque alius quidem decem civitatibus
 præficiunt, alius quinque²⁰ ; alii sedent super sedes
 duodecim, judicantes duodecim tribus Israel²¹ ; alii
 audiunt : *Venite, benedicti Patris mei*²² ; et : *Exge,
 serve bone et fidelis*²³. Cum hæc igitur illorum sit
 sententia, jure merito existimant hujusmodi Filii
 Deum non semper fuisse Patrem, neque talem Fil-
 lium semper fuisse, sed ex nihilo esse creatum et
 factum, nec fuisse antequam genitus esset, siqui-
 dem ille alius omnino est a vero Dei Filio. Verum
 cum hæc illos dicere fas jam non sit, utpote cum
 ista Sadducæorum potius et Samosatensis sint pro-
 pria, restat ut alio sensu, quo nimirum Isaac Abraham
 est filius, Dei Filium esse concedant. Nam quod ex
 aliquo gignitur nec extrinsecus advehitur, filium
 esse agnoscit natura, eaque est propria hujus no-
 minis significatio. Num ergo Filii generatio humano
 more est intelligenda? (Fortè enim id ipsi, ut et illi
 olim, ignari reponent.) Nequaquam. Nec enim Deus
 hominis similis est, uti nec homines, Dei. Illi enim
 ex materia eoque patibili **171** sunt creati : at Deus
 expers est materia et corporis. Quod si eadem di-
 ctiones Deo et hominibus in divinis Scripturis in-
 terdum attribuuntur, hominum est perspicacium,
 ut admonet Paulus²⁴, attendere ad lectionem, remque
 perpendere, ac pro natura rerum significatarum
 quæ scripta sunt dijudicare, nec sensum confunde-
 re, ita ut quæ ad Deum spectant, humano modo non
 intelligantur, nec vicissim quæ ad homines perti-
 nent, cogitentur tanquam Dei propria. Id enim est
 vinum cum aqua miscere²⁵, alienumque ignem ad
 divinam ignem in altari admovere.

11. Scilicet et Deus creat, et de hominibus idem
 quoque dicitur : Deus item is est qui est : homines
 similiter dicuntur esse, quod ipsam quidem a Deo
 acceperunt. An ergo ita Deus creat, ut homo ? An
 eodem modo est, quo homo ? Minime certe : sed ali-
 ter has voces de Deo intelligimus, aliter de homi-
 nibus. Nam Deus quidem creat, ea quæ non erant
 vocans ut sint²⁶, nullaque re ad creandum indigens :
 homines vero non nisi subjecta utuntur materia,
 postquam a Deo qui omnia per proprium Verbum
 creavit, scientiam artemve agendi præcibus obtine-
 rint. Præterea homines, qui per se ipsi esse non pos-
 sunt, loco circumscribuntur, atque in Dei Verbo
 consistunt : at Deus qui per se vere est, omnia con-
 tinet, et a nulla re ipse continetur : in omnibus est
 sua bonitate et potentia ; at extra omnia est propria
 natura. Quemadmodum ergo non eodem modo
 creant homines, quo Deus creat, nec eodem modo
 sunt quo ille : ita aliter procreantur homines, et
 aliter Filii ex Patre nascitur. Fetus enim homi-
 num, partes quodammodo sunt gignentium, quippe
 cum nec ipsa corporum natura simplex sit, sed flu-

²⁰ Luc. xix, 17, 19. ²¹ Matth. xix, 28. ²² Matth. xxv, 34. ²³ ibid. 25. ²⁴ I Cor. ii, 15. ²⁵ Isa. i, 23. ²⁶ Rom. iv, 17.

(64) Sic Reg. Alii vero et editi, μὴ καὶ οἱ ἄνθρωποι. (65) Reg., καθ' αὐτοῦς, et paulo post, καθ' αὐτόν.

xa atque ex partibus composita. Nam homines gignendo emittunt ex se aliquid, quædamque rursus ex cibis, quos accipiunt, in eos defluunt; quæ quidem causa est cur multorum liberorum pro tempore parentes fiant. Deus autem individuus est, ac proinde absque divisione nihilque patiendi Filii est Pater. Nihil enim ex re incorporea effluere, nihilve in eam, uti hominibus accidit, potest influere. Quocirca, cum Deus sit natura simplex, unius quoque ac solius Filii est Pater. Idcirco enim et unigenitus est, et solus est in sinu Patris, eumque solum ex seipso esse aperte Pater declarat his verbis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* ⁶⁶. Ipse est Verbum Patris, quem proinde ut Patrem nec quid pati nec dividi posse intelligendum est; quippe cum ipsi etiam homines proprium verbum extra divisionem ac nihil patiendi producant: multo igitur magis Deus suum Verbum gignit absque ulla divisione nihilque omnino patiendi. Hinc sane ipse ut Verbum ad dextram Patris sedet; nam ubi est Pater; illic et ejus Verbum est: nos autem, tanquam res factæ, coram eo stamus judicandi. Ille adoratur, quia adorandi Patris est Filius: nos vero adoramus, Dominum eum et Deum confitentem, quia scilicet creati, diversique ab illo sumus.

12. Quæ cum ita sint, attendat, quæso, qui voluerit inter illos, existatque aliquis qui ut eos pudore afficiat, ab hisdem sciscitetur, utrum fas sit id, quod ex Deo est, et proprius ejus est fetus, ex nihilo esse dicere? An item possit vel solum in mentem alicui venire, id quod ex Deo est, eidem accidisse, ita ut dicere audeat, Filium non semper esse? Nempe hic rursus hominum cogitationes superat et transcendit Filii generatio. Nos enim propriorum filiorum certo tantum tempore patres efficiuntur, quippe qui cum antea non essemus, postea facti fuimus: at Deus, cum semper sit, semper quoque est Filii Pater. Sane rerum creatarum generatio **172** ex similitudine cognoscitur: quia vero *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit* ⁶⁷: idcirco sancti quibus id Filius revelavit, imaginem quamdam ex rebus aspectabilibus nobis hujusmodi verbis reliquerunt: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus* ⁶⁸; et iterum: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen* ⁶⁹. Verbum item Israellem oburgans, ait: *Dereliquisti fontem sapientiæ* ⁷⁰; ipse porro est fons qui dicit: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* ⁷¹. Hæc autem exemplaliter leviter admodum et obscura ad id quod cupimus exprimendum: ex his tamen intelligi potest aliquid quod sit supra hominum naturam, nec Filii

A ἔστιν ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων τὰ γεννήματα, μέρη πως τῶν γεννώντων εἶσιν, ἐπεὶ καὶ αὐτὴ (66) τῶν σωμάτων ἢ φύσις οὐκ ἀπλῆ τίς ἐστιν, ἀλλὰ ῥευστή, καὶ ἐκ μερῶν ἔχει τὴν σύνθεσιν· ἀπορρέουσι τε ἄνθρωποι γεννώντες, καὶ πάλιν ἐπιβρεῖ τὰ ἐκ τῶν τροφῶν εἰς αὐτοὺς εἰσαγόμενα· δι' ἣν αἰτίαν καὶ πολλῶν κατὰ καιρὸν τέκνων γίνονται πατέρες οἱ ἄνθρωποι. ὁ δὲ Θεὸς, ἀμερῆς ὢν, ἀμερῆτως ἐστὶ καὶ ἀπαθὴς τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς. Οὕτε γὰρ ἀπορροὴ τοῦ σώματος ἐστίν, οὐτ' ἐπιρροὴ τις εἰς αὐτὸν γίνεται, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων. Ἄπλους δὲ ὢν τὴν φύσιν, ἐνὸς καὶ μόνου τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μονογενὴς ἐστὶ, καὶ μόνος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, μόνον τε αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ δεικνύσιν ὁ Πατὴρ λέγων· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύοκησα*. Λόγος δὲ ἐστὶν οὗτος τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀμερῆς τοῦ Πατρὸς νοεῖν δυνατὸν. Λόγος γὰρ οὐδὲ ὁ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πάθος καὶ μέρος γεννᾶται· μήτι γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ καθέζεται μὲν αὐτὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὡς Λόγος· ἐνθα γὰρ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ἐκεῖ καὶ ὁ τούτου Λόγος ἐστίν· ἡμεῖς δὲ στήκομεν κρινόμενοι παρ' αὐτῷ, ὡς ποιήματα· καὶ προσκυνεῖται μὲν αὐτὸς διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ προσκυνητοῦ Πατρὸς· ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν, Κύριον καὶ Θεὸν αὐτὸν (67) ὁμολογούντες, διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς κτίσματα, καὶ ἄλλους παρ' ἐκείνων.

B τὸς, ἐν ᾧ ἠδύοκησα. Λόγος δὲ ἐστὶν οὗτος τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀμερῆς τοῦ Πατρὸς νοεῖν δυνατὸν. Λόγος γὰρ οὐδὲ ὁ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πάθος καὶ μέρος γεννᾶται· μήτι γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ καθέζεται μὲν αὐτὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς ὡς Λόγος· ἐνθα γὰρ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ἐκεῖ καὶ ὁ τούτου Λόγος ἐστίν· ἡμεῖς δὲ στήκομεν κρινόμενοι παρ' αὐτῷ, ὡς ποιήματα· καὶ προσκυνεῖται μὲν αὐτὸς διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ προσκυνητοῦ Πατρὸς· ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν, Κύριον καὶ Θεὸν αὐτὸν (67) ὁμολογούντες, διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς κτίσματα, καὶ ἄλλους παρ' ἐκείνων.

12. Τούτων δὲ οὕτως ὄντων, σκοπεῖτω λοιπὸν ὁ βουλόμενος αὐτῶν, καὶ γενέσθω τις αὐτοὺς ἐντρέψων· εἰ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἰδίου αὐτοῦ γέννημα θεμῆμις εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ λόγον ἔχει κἂν εἰς ἐνθύμητῆν τινος ὄλως λαθεῖν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐπισυμβέθηκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπῃ, ὅτι οὐκ ἐστὶν αὐτὸ ὁ Υἱός; καὶ γὰρ ἐν τούτῳ πάλιν τὰς ἀνθρώπων ἐννοίας ὑπερεξῆλας καὶ ὑπερναθέθηκεν ἢ τοῦ Υἱοῦ γέννησις. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν ἰδίων τέκνων ἐν χρόνῳ γινόμεθα πατέρες, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ, οὐκ ὄντες πρότερον, ὑστερον γεγόναμεν· ὁ δὲ Θεὸς, αὐτὸς ὢν, αὐτὸ τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς ἐστὶ. Καὶ τῶν μὲν ἡ γένεσις, ἐκ τῶν ὁμοίως ὄντων ἔχει τὴν πίστιν· ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἄν (68) ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ· διὰ τοῦτο οἱ ἅγιοι οἷς ἀπεκάλυψεν ὁ Υἱός, εἰκόνα τινὰ δεδώκασιν ἑμῖν ἐκ τῶν ἐρωμένων, λέγοντες· *Ὁς ὢν ἀπύρωτος τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ πάλιν· Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφύμεθα φῶς· ὅτε καὶ μεμφομένοι τὸν Ἰσραὴλ ὁ Λόγος φησὶν· Ἐγκατέλιπες (69) τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· αὕτη δὲ ἐστὶν πηγὴ ἢ λέγουσα· Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆτος. Καὶ μικρὸν μὲν ἐστὶ τὸ παραδειγμα καὶ λίαν ἀμυδρὸν πρὸς τὸ ποθεύμενον· δυνατὸν δὲ ὁμῶς ἐξ αὐτοῦ πλέον τῆς ἀνθρώπου φύσεως κατανοεῖν, καὶ μὴ νομίζειν ἴσην τὴν ἡμῶν εἶναι καὶ τὴν*

⁶⁶ Matth. iii, 17. ⁶⁷ Matth. xi, 27. ⁶⁸ Hebr. i, 3. ⁶⁹ Psal. xxxv, 10. ⁷⁰ Baruch. iii, 12. ⁷¹ Jerem. ii, 13.

(66) Reg., αὐτῶν.

(67) Sic Reg. Alti vero et editi αὐτὸν omittunt.

(68) R-g., ᾧ ἄν. Mox id., ἡμῖν, ut et legerunt

interpretes. Ceteri et editi, ὁμῖν.

69 Sic mss. et Scriptura. Editi, ἐγκατέλιπες.

τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Τίς γὰρ δύναται κἀν λογίσασθαι μὴ εἶναι ποτε τὸ ἀπαύγασμα, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπη μὴ εἶναι ἀεὶ τὸν Υἱὸν, ἢ ὅτι οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι; Ἡ τίς ἱκανὸς διελεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου τὸ ἀπαύγασμα, ἢ τὴν πηγὴν ἐπινοῆσαι ποτε τῆς ζωῆς ἔρρημον, ἵνα καὶ μανείς εἴπη, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὁ λέγων, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, ἢ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὁ λέγων, Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα; Οὕτω γὰρ ἡμᾶς οἱ ἅγιοι βουλόμενοι νοεῖν, τοιαῦτα καὶ παραδείγματα δεδώκασι· καὶ ἔστιν ἔστωπον καὶ ἄλλαν ἀσεθεῖς, τοιαύτας ἐχούσης τῆς Γραφῆς τὰς εἰκόνας, ἐξ ἄλλων ἡμᾶς περὶ τοῦ Κυρίου διανοεῖσθαι τῶν μῆτε γεγραμμένων, μῆτε τινὰ διάνοιαν εἰς εὐσέβειαν ἐχόντων.

13. Οὐκοῦν λοιπὸν λεγέτωσαν, πόθεν ἄρα καὶ οὗτοι μαθόντες, ἢ τίνος αὐτοῖς παραδεδικότος (70), τοιαῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπονοεῖν ἤρξαντο; Ἀνέγνωμεν, φήσουσιν, ἐν ταῖς Παροιμίαις· Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτο λέγειν ἐδόχουν, καὶ σὺ δὲ γράφων ἐδήλωσας, ὅτι διὰ πολλῶν μὲν ἀποδείξεων ἀνατρεπόμενοι καὶ οὗτοι κατεγινώσκοντο, τοῦτο δὲ ὁμοῦ αὐτοὶ τὸ ῥητὸν ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, ἐν τῶν κτισμάτων τὸν Υἱὸν εἶναι ἔλεγον, καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν συνηριθμοῦν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δοκοῦσί μοι μὴ νενοηκέναι καλῶς· ἔχει γὰρ τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ καὶ ἄλλαν ὀρθήν, ἢν εἰ καὶ αὐτοὶ νενοήκεισαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐβλασφημήσαν. Τὰ γὰρ προειρημένα πρὸς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν (71), καὶ ἔξονται πολλὴν ἐν αὐτοῖς οὔσαν τὴν διαφορὰν. Τίς γὰρ οὐ συνορᾷ διάνοιαν ἔχων ὀρθήν, ὅτι τὰ μὲν κτιζόμενα καὶ ποιούμενα ἔξωθεν τοῦ ποιούντος, ὁ δὲ Υἱὸς, ὡς ἐν ταῖς ἐμπροσθεν ἐδειξεν ὁ λόγος, οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος πατρὸς ὑπάργχει (72); Καὶ γὰρ ἄνθρωπος κτίζει μὲν οἰκίαν, γεννᾷ δὲ υἱὸν, καὶ οὐκ ἂν τις ἀναστρέφων εἴποι τὴν μὲν οἰκίαν καὶ τὴν ναῦν γεννᾶσθαι παρὰ τοῦ κατασκευάζοντος, τὸν δὲ υἱὸν κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ· οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτιζόντος, τὸν δὲ υἱὸν (73) ἀνόμοιον τοῦ γεννῶντος· ἀλλὰ μᾶλλον τὸν (74) μὲν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ὁμολογήσει, τὴν δὲ οἰκίαν τέχνης εἶναι δημιουργήμα, εἰ μὴ τις ἄρα τὴν διάνοιαν νοσοῖ καὶ τὰς φρένας παρεξιστακῶς τυγχάνει (75). Ἀμέλει πάντων μᾶλλον ἢ θεῖα Γραφῆ γινώσκουσα τὴν ἐκάστου φύσιν, περὶ μὲν τῶν κτιζομένων διὰ Μωυσέως φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Πατέρα σημαίνει λέγοντα· Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε· καὶ πάλιν· Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αὐτὸς τε περὶ ἑαυτοῦ ὁ Κύριος ἐν Παροιμίαις λέγει·

⁷⁰ Joan. xiv, 6. ⁷¹ ibid. 9. ⁷² Prov. viii, 22. ⁷³ Prov. viii, 25. ⁷⁴ Joan. i, 3.

(70) Sic Reg. codex. Alii et editi omittunt ἢ τίνος αὐτοῖς παραδεδικότος. Mox idem Reg. ὑπονοεῖν, ubi alii et editi νοεῖν.

(71) Sic Reg. Alii vero et editi, εἰς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν.

(72) Sic Reg. At alii et editi, πατρός ἐστι.

A generationem nostræ esse similem. Quis enim vet̄ cogitatione fingat non esse aliquando splendorem, ut audeat contendere, non semper fuisse Filium; vel non fuisse prinsquam esset genitus? Aut quis a sole splendorem separabit, aut fontem vita aliquando destitutum cogitabit, ut insaniens dicat ex nihilo esse Filium, qui ipse ait, *Ego sum vita* ⁷⁰, vel eum a substantia Patris esse diversum, qui idem dicit: *Qui me videt, videt et Patrem* ⁷¹? Nimirum cum sancti hæc nos ita intelligere vellent, nobis hujusmodi exempla tradidere. Annon igitur absurdum proinde valdeque impium fuerit, cum has imagines et exempla Scriptura contineat, nos ex aliis, quæ neque scripta sunt, neque ad pietatem ullo modo spectant, Domini notitiam inquirere?

B 13. Jam itaque respondeant undenam edocti, vel quo tandem illis tradente ista de Salvatore suscipari cœperunt? Legimus, in Proverbiis: *Dominiis creavit me initium viarum suarum in opera sua* ⁷¹. Scilicet id etiam videbantur objectare Eusebiani, tuque ipse tuis litteris mihi significasti istos quoque multis licet argumentis prostratos et convictos, ad illa Scripturæ verba profugisse, eaque sursum deorsumve circumferentes asseverare Filium unam e rebus creatis esse, eumque inter res factas annumerare. Verum hunc Scripturæ locum non recte mihi videntur intellexisse: siquidem piæ et valde rectum continet sensum, quem si ipsi intellexissent, Dominum gloriæ blasphemis non offendissent. Nam quæ supra sunt dicta cum hac sententia conferant, cognoscentque multum in illis esse discriminis. Quis enim sanæ mentis non intelligit res creatas et factas extra effectorem esse, filium autem, ut supra ostendimus, non extra, sed ex gignente patre existere? Nempe homo domum quidem condidit, sed filium gignit, ita ut nemo inverse ordine ausit dicere domum et navem ab ædificatore gigni, filium autem ab eodem condi et fieri; nec item domum, ædificatoris imaginem esse, filium vero esse genitoris dissimilem: sed potius filium esse patris imaginem, et domum artis opus fatebitur, nisi forte quis mente sit captus ac deliret. Profecto divina Scriptura, quæ rerum omnium naturam longe melius omnibus cognoscit, de rebus creatis per Moysen hæc ait: *In principio fecit Deus cælum et terram* ⁷². De Filio autem non alium quam ipsum Patrem declarat dicere: *Ex utero ante luciferum genui te* ⁷³. Et rursus: *Filius meus es tu: Ego hodie genui te* ⁷⁴. Ipse quoque Dominus de seipso in Proverbiis ait: *Ante omnes colles generat me* ⁷⁵. Joannes item de factis et creatis rebus sic loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt* ⁷⁵; de Domino autem dicit: *Unigenitus*

⁷⁵ Genes. i, 1. ⁷⁶ Psal. cix, 5. ⁷⁷ Psal. ii, 7.

(73) Hæc verba, κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτιζόντος, τὸν δὲ υἱὸν, omissa sunt in Reg.

(74) Sic Reg. Cæteri autem et editi τὸν omittunt.

(75) Reg., τυγχάνει.

Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit 77. 173 **A** Itaque, si filius est, non est res creata; si contra res creata est, non est certe filius; siquidem plurimum res illae inter se differunt, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet ejus natura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.

ἐν αὐτοῖς ἢ διαφορά, καὶ οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς υἱὸς καὶ ἢ οὐσία αὐτοῦ νομιζῆται.

14. Num ergo frustra verba illa acscripta sunt? Ita enim illi veluti euhemum examen marmurant. Minime vero: non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessaria. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturae sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edoctus, tempus, personas ac rerum scripturarum causam investigabit, ac proinde quae legerit dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine saeculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam dei Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram moriem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex Virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens 78, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii eramus. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, eum jam corpore accepto haec ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* 79. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit et aeternum esse, et in sinu Patris esse: ita homini facti recte congruunt haec verba: *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur, et esurivit, et sitiit, et interrogavit ubi jaceret Lazarus: et passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse: sic cum illa audimus: *creavit, servus, et passus est*, haec ejus divinitati tribuere aequum non est; utpote quae ab eadem sint aliena; sed carni quam propter nos accepit, cujus ista nimirum sunt propria: quae quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero certum in le emolumentum discere velit, id etiam est reperturus. Nam Verbum caro factum est, ut et eam pro omnibus offerret, et nos ejus spiritus facti participes, dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset: sic enim exinde et homines Dei, et in Christo homines appellari incipimus. Sed ut nos, Spiritu accepto, propriam non amittimus naturam; ita Dominus, postquam homo propter nos factus est et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est redditum.

15. Et haec quidem satis esse videntur ad Aria-

77 Joan. i, 18. 78 Hebr. ii, 15. 79 Prov. viii, 22.

(76) Sic Reg. Caeteri et editi omittunt tούτου.

Πρὸ δὲ πάντων βουτῶν γεντῆ μὲ· καὶ περὶ μὲν τῶν γενητῶν καὶ κτιστῶν ὁ Ἰωάννης φησὶ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· περὶ δὲ τοῦ Κυρίου εὐαγγελιζόμενος λέγει· Ὁ μορογενής Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Εἰ τοίνυν υἱὸς, οὐ κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, οὐκ υἱὸς· πολλὴ γὰρ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξωθεν τοῦ Θεοῦ

14. Ἄρ' οὖν μάτην γέγραπται τούτο τὸ βητόν; Τούτο γὰρ πάλιν ἐκεῖνοι περιδομοῦσιν, ὡς ἀγέλη κορώνων. Οὐχί γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα ἀναγκαίως· καὶ γὰρ καὶ κτιζέσθαι λέγεται· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τούτο. Τὴν δὲ διάνοιαν ταύτην εὐρήσει καλῶς ἐν τοῖς λόγοις κειμένην ὁ μὴ πάρεργον ἠγούμενος τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν χρεῖαν τῶν γεγραμμένων ἐρουνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διακρίνων καὶ διανοούμενος. Τὸν μὲν οὖν καιρὸν τοῦ (76) βητοῦ τούτου εὐρήσει καὶ γνώσεται, ὅτι ἀεὶ ὢν ὁ Κύριος, ὑστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ, γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· τὴν δὲ χρεῖαν νοήσκειν, ὅτι, τὸν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων, ἔλαβεν ἐαυτῷ σῶμα ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἵνα τούτο προσενέγκας θυσίαν ὑπὲρ πάντων τῷ Πατρὶ, ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβον θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦμεν δουλείας. Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ μὲν Σωτῆρός ἐστι· τότε δὲ λέγεται, ὅτε λοιπὸν λαβὼν τὸ σῶμα λέγει· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχῆν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ὡς γὰρ Υἱὸς Θεοῦ ὄντι ἀρμόζει καλῶς τὸ αἰδῶλος εἶναι, καὶ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρὸς· οὕτω καὶ ἄνθρωπος γενόμενος πρόσωπα φωνῆ τὸ, Κύριος ἔκτισέ με. Τότε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπισίνασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐπυθάνετο τοῦ Ἀβζαρος κείται, καὶ πέπονθε, καὶ ἀνέστη. Καὶ ὡς περ ἀκούοντες αὐτὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ φῶς ἀληθινὸν, νοοῦμεν αὐτὸν ὄντα ἐκ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δίκαιόν ἐστιν, ἀκούοντας τὸ, ἔκτισε καὶ τὸ, δουλός, καὶ τὸ, πέπονθε, μὴ τῇ θεότητι λογίζεσθαι· ἀνοικεῖον γὰρ· ἀλλὰ τῇ σαρκὶ ταῦτα μετρεῖν, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε· ταύτης γὰρ ἴδια ταῦτα, καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ οὐκ ἔτερον, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρησιμοποιῆται (77) τις μαθεῖν, εὐρήσει καὶ τούτο· ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ προσενέγκῃ τούτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες, θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν, ἄλλως οὐκ ἂν τούτου τυχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνεδύσατο σῶμα· οὕτω γὰρ καὶ ἄνθρωποι Θεοῦ λοιπὸν, καὶ ἐν Χριστῷ ἄνθρωποι χρηματίζονται ἡρξάμεθα. Ἄλλ' ὡς περ ἡμεῖς, τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες, οὐκ ἀπόλλυμεν τὴν ἴδιαν ἐαυτῶν οὐσίαν· οὕτως ὁ Κύριος, γινόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, καὶ σῶμα φόρεσας, οὐδὲν ἤττον ἦν Θεός· οὐ γὰρ ἡλαττοῦτο τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μάλλον ἔθεοποιεῖτο τούτο, καὶ ἀθάνατον ἀπέτελε.

15. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλιτεύσαι τὴν αἴρεσιν

(77) Reg., ἐθέλει.

τῶν Ἀρειανῶν. Καὶ γὰρ, ὡς ὁ Κύριος δέδωκεν, ἐξ ὧν ἔλαγον αὐτοὶ διηλέγχθησαν ἀσεβοῦντες. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς προτεινώμεν, καὶ ἀπαιτήσωμεν καὶ αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι· καιρὸς γάρ ἐστιν, ἀπορήσαντας αὐτοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις, ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ' ἡμῶν· τάχα κἀν οὕτως ἐντραπέντες ἀναβλέψωσιν ὄθεν κατέπεσαν οἱ κακόφρονες. Τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ μεμαθήκαμεν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς προείπομεν (78), αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Πατρὸς. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολός φησι· *Χριστὸς Θεοῦ δόξαμις, καὶ Θεοῦ σοφία*· ὁ δὲ Ἰωάννης, εἰρηκῶς· *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπήγαγεν εὐθύς· Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*· ὡς, τοῦ Λόγου ὄντος μονογενοῦς Υἱοῦ, ἐν τε τούτῳ τῷ Λόγῳ καὶ τῇ Σοφίᾳ γεγενῆσθαι τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Καὶ ταύτης, τῆς σοφίας πηγὴν εἶναι τὸν Θεὸν ἐν τῷ Βαρούχ μεμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. Εἰ μὲν οὖν ἀρνοῦνται τὰ γεγραμμένα, αὐτὸν ἀλλότριον· καὶ τοῦ ὀνόματος ὄντες, οἰκειῶς ἀνκαλοῦντο καὶ παρὰ πάντων ἄθεοι καὶ χριστομάχοι· οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς ἐπωνόμασαν καὶ αὐτοὶ· εἰ δὲ συνομολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα, τολμησάτωσαν φανερῶς εἰπεῖν ἃ κεκρυμμένως φρονοῦσιν, ὅτι ἄλογος καὶ ἄσοφος (79) ἦν ὁ Θεός· ποτε, καὶ μανέντες εἴπωσιν· Ἦν ὅτε οὐκ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν ὁ Χριστός· πάλιν τε ἀποφηνάσθωσαν τὴν πηγὴν μὴ ἐξ ἑαυτῆς γεγεννηκέναι τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἐξῶθεν ἑαυτῆς κεκτῆσθαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμήσωσιν εἰπεῖν· Ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶ πηγὴν ταύτην δεῖκνυσιν, ἀλλ' ἄτινα λακκῶν ὡπερ ἐξῶθεν ὕδωρ λαβόντα, κεκρυμμένον τῷ ὀνόματι τῆς πηγῆς.

16. Ὅσης μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τοῦτο μεστὸν, εὐδένα τῶν κἀν βραχεῖαν ἀσθεῖαν ἐχόντων ἀμφιδάλειν ἠγοῦμαι· ἐπειδὴ δὲ τονθορῶζοντες λέγουσιν ὀνόματα μόνον εἶναι τοῦ Υἱοῦ Λόγος καὶ Σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τούτους· Εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ, ἄλλος ἀν αὐτοῖς εἴη παρὰ ταῦτα. Καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, οὐχ ὅσιν ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὸν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπὶ τὸ κάλλιον προσηγορίας. Τοῦτο δὲ πάλιν προκοπήν αὐτοῦ σημαίνει καὶ οὐ μείδν ἐστὶ τῶν προτέρων καὶ τοῦτο τὸ ἀσέθημα. Τὸν γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατὴρ ἐστὶ, τὸν λέγοντα· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἑσμεν*, ὃν καὶ ὁ ἑωρακῶς ἑώρακε τὸν Πατέρα, ὀνομάζειν (80) ὑπὸ τινος ἐξῶθεν βελτιοῦσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. Ἀλλὰ τούτων ἐκπίπτοντες, καὶ κατὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ πολλῆς συνεχόμενοι τῆς ἀπορίας, ἐκείνῳ λοιπὸν ἔχουσιν ὑπολειπόμενον, ὃ καὶ ἐν ἄσματις Ἀρειοῦ καὶ ἐν τῇ

A nōm hæresim proscribendam : siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppetidavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hæreant argumentis, sane tempus est ut a nobis interrogentur : forte nempe hoc pacto futurum est ut erubescant ac perspiciant unde stulti sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et sapientiam Patris : nam hæc sunt quidem Apostoli verba : *Christus Dei virtus et Dei sapientia* ⁶⁰. Joannes vero postquam dixisset : *Et Verbum caro factum est* ⁶¹, mox subdidit : *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* ⁶². Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt cæli et terra ac omnia quæ in eis sunt. Hujus porro sapientiæ fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israel fontem sapientiæ dereliquisse ⁶³. Si **174** igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint, profecto nominis quo insigniuntur, indigni et alieni sunt, proprieque ab omnibus vocandi sunt impii et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflatu divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant quod abditè sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiæ fuisse expertem, furentesque dicant : Fuit aliquando eam non esset, nec fuit Christus priusquam est genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant : Ex nihilo factus est Filius. Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quemdam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantem.

16. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dicunt, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit : Si ista sunt Filii duntaxat nomina, alius certè ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor : siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui et idem dicit : *Ego et Pater unum sumus* ⁶⁴, quem item qui videt, videt et Patrem ⁶⁵ ; qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, nã ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque defecti, atque in summis, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo

⁶⁰ I Cor. i, 24. ⁶¹ Joan. i, 14. ⁶² ibid. 15. ⁶³ Baruch. iii, 12. ⁶⁴ Joan. x, 30. ⁶⁵ Joan. xiv, 9.

(78) Reg., προσίπαμεν.

(79) Sic Reg. At editi et alii vocem ἄσοφος omit-

tunt, quam tamen interpretes legerant.

(80) Reg., ὀνομάζων.

Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit 17. 173 A Itaque, si filius est, non est res creata; si contra res creata est, non est certe filius; si quidem plurimum res illae inter se differunt, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet ejus natura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.

ἐν αὐτοῖς ἡ διαφορά, καὶ οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς υἱὸς καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομίζηται.

14. Num ergo frustra verba illa scripta sunt? Ita enim illi veluti culicem examen murrurant. Minime vero: non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturam sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edoctus, tempus, personas ac rerum scripturarum causam investigabit, ac proinde quae legerit dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine saeculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex Virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens¹⁴, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii eramus. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, eum jam corpore accepto haec ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua* 15. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit et aeternum esse, et in sinu Patris esse: ita homini facti recte congruunt haec verba: *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur, et esurivit, et sitiit, et interrogavit ubi jaceret Lazarus: et passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse: sic cum illa audimus: *creavit, servus, et passus est*, haec ejus divinitati tribuere aequum non est; utpote quae ab eadem sicut aliena; sed carni quam propter nos accepit, cujus ista nimirum sunt propria: quae quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero eum in le evolumentum discernere velit, id etiam eum reperiturus. Nam Verbum caro factum est, ut et eam pro omnibus offerret, et nos ejus spiritus facti participes, dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset: sic enim exinde et homines Dei, et in Christo homines appellari incipimus. Sed ut nos, Spiritu accepto, propriam non amittimus naturam; ita Dominus, postquam homo propter nos factus est et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est redditum.

15. Et haec quidem satis esse videntur ad Aria-

¹⁷ Joan. i, 18. ¹⁸ Hebr. ii, 15. ¹⁹ Prov. viii, 22.

(76) Sic Reg. Ceteri et editi omittunt tούτου.

Ἐπὶ δὲ πάντων βουρῶν γεννῶ με· καὶ περὶ μὲν τῶν γεννητῶν καὶ κτιστῶν ὁ Ἰωάννης φησὶ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· περὶ δὲ τοῦ Κυρίου εὐαγγελιστῆ-
μενος λέγει· Ὁ μονογετὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Εἰ τοίνυν υἱὸς, οὐ κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, οὐκ υἱὸς· πολλὴ γὰρ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ

14. Ἄρ' οὖν μάτην γέγραπται τούτο τὸ ῥητόν; Τούτο γὰρ πάλιν ἐκεῖνοι περιδομοῦσιν, ὡς ἀγέλη κωλύπων. Οὐχὶ γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα ἀναγκαίως· καὶ γὰρ καὶ κτίζεσθαι λέγεται· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἄνθρωπος γὰρ ἴδιον τούτου. Τὴν δὲ διάνοιαν ταύτην εὐρήσει καλῶς ἐν τοῖς λογίοις κειμένην ὁ μὴ πάρεργον ἠγούμενος τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν χρείαν τῶν γεγραμμένων ἐρευνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διακρίνων καὶ διανοοῦμενος. Τὸν μὲν οὖν καιρὸν τοῦ (76) ῥητοῦ τούτου εὐρήσει καὶ γνώσεται, ὅτι αἱ ὡν ὁ Κύριος, ὕστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ Υἱὸς ὡν τοῦ Θεοῦ, γέγονε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου· τὴν δὲ χρείαν νοήσειεν, ὅτι, τὸν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων, ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἵνα τοῦτο προσενέγκας θυσίαν ὑπὲρ πάντων τῷ Πατρὶ, ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβον θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἐνοχοὶ ἤμεν δουλείας. Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ μὲν Σωτῆρός ἐστι· τότε δὲ λέγεται, ὅτε λοιπὸν λαβὼν τὸ σῶμα λέγει· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Ὡς γὰρ Υἱὸς Θεοῦ ὄντι ἀρμόζει καλῶς τὸ ἀίδειος εἶναι, καὶ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρὸς· οὕτω καὶ ἀνθρώπων γενομένην πρόπευσα φωνὴ τὸ, Κύριος ἐκτίσέ με. Τότε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπεινάσε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐπυθάνετο τοῦ Ἀζαρος κείτου, καὶ πέπονθε, καὶ ἀνέστη. Καὶ ὡς περ ἀκούοντες αὐτὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ φῶς ἀληθινόν, νοοῦμεν αὐτὸν ὄντα ἐκ τοῦ Πατρὸς· οὕτω δικαίον ἐστίν, ἀκούοντας τὸ, ἐκτίσέ με τὸ, δουλος, καὶ τὸ, πέπονθε, μὴ τῇ θεότητι λογίζεσθαι· ἀνοίκειον γάρ· ἀλλὰ τῇ σαρκὶ ταῦτα μετρεῖν, ἣν εἰ ἡμᾶς ἐφόρεε· ταύτης γὰρ ἴδια ταῦτα, καὶ αὐτὴ ἡ σὰρξ οὐκ ἑτέρου, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρῆσιμον ἐθέλοι (77) τίς μαθεῖν, εὐρήσει καὶ τοῦτε· ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ προσενέγκῃ τοῦτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς, ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες, θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν, ἄλλως οὐκ ἂν τοῦτου τυχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνεδύσατο σῶμα· οὕτω γὰρ καὶ ἄνθρωποι Θεοῦ λοιπὸν, καὶ ἐν Χριστῷ ἄνθρωποι χρηματίζουσιν ἡρεάμεθα. Ἄλλ' ὡς περ ἡμεῖς, τὸ Πνεῦμα λαμβάνοντες, οὐκ ἀπόλλυμεν τὴν ἴδιαν ἑαυτῶν οὐσίαν· οὕτως ὁ Κύριος, γενομένος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, καὶ σῶμα φορέσας, οὐδὲν ἤττον ἦν Θεός· οὐ γὰρ ἦλαττοῦτο τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθεοποιεῖτο τοῦτο, καὶ ἀθάνατον ἀπέτελε.

15. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλιτεύσαι τὴν αἵρεσιν

(77) Reg., ἐθέλει.

τῶν Ἀρειανῶν. Καὶ γὰρ, ὡς ὁ Κύριος δέδωκεν, ἐξ ὧν ἔλεγον αὐτοὶ διηλέγθησαν ἀσεβοῦντες. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς προτεινωμεν, καὶ ἀπαιτήσωμεν καὶ αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι· καιρὸς γὰρ ἐστίν, ἀπορήσαντας αὐτοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις, ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ' ἡμῶν· τάχα κἀν οὕτως ἐντραπέντες ἀναδιέψωσιν ὄθεν κατέπεσαν οἱ κακόφρονες. Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μαμαθήκαμεν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὡς προείπομεν (78), αὐτὸν εἶναι τὸν Λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Πατρὸς. Ὁ μὲν γὰρ Ἀπόστολος φησὶ· Χριστὸς Θεοῦ δῆγματις, καὶ Θεοῦ σοφία· ὁ δὲ Ἰωάννης, εἰρηκῶς· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπήγαγεν εἰς τὸν κόσμον· Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· ὡς, τοῦ Λόγου ὄντος μονογενοῦς Υἱοῦ, ἐν τῷ τούτῳ τῷ Λόγῳ καὶ τῇ Σοφίᾳ γεγενῆσθαι τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Καὶ ταύτης, τῆς σοφίας πηγῆν εἶναι τὸν Θεὸν ἐν τῷ Βαρούχ μαμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. Εἰ μὲν οὖν ἀρνούνται τὰ γεγραμμένα, αὐτὸθεν ἀλλότριον· καὶ τοῦ ὀνόματος ὄντες, οἰκειῶς ἂν καλοῦντο καὶ παρὰ πάντων ἄθεοι καὶ χριστομάχοι· οὐδὲν γὰρ ἑαυτοὺς ἐπωνόμασαν καὶ αὐτοὶ· εἰ δὲ συνομολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς Γραφῆς ῥήματα, τολμησάτωσαν φανερώς εἰπεῖν ἃ κεκρυμμένως φρονοῦσιν, ὅτι ἄλογος καὶ ἄσοφος (79) ἦν ὁ Θεός· ποτε, καὶ μανέντες εἰπωσιν· Ἦν ὅτε οὐκ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν ὁ Χριστός· πάλιν τε ἀποφηνάσθωσαν τὴν πηγὴν μὴ ἐξ ἑαυτῆς γεγεννηκέναι τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἐξῴθεν ἑαυτῆς κεκτῆσθαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμησῶσιν εἰπεῖν· Ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ Υἱός· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶ πηγὴν ταύτην δείκνυσιν, ἀλλ' ἅτινα λάκκον ὡσπερ ἐξῴθεν ὕδωρ λαβόντα, κεχρημένον τῷ ὀνόματι τῆς πηγῆς.

16. Ὅσης μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τοῦτο μεστὸν, εὐδένα τῶν κἀν βραχεῖαν ἀσθησὶν ἐχόντων ἀμφιβάλλειν ἠγοῦμαι· ἐπειδὴ δὲ τονθορῶντες λέγουσιν ὀνόματα μόνον εἶναι τοῦ Υἱοῦ Λόγος καὶ Σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τούτους· Εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶ ταῦτα τοῦ Υἱοῦ, ἄλλος ἂν αὐτὸς εἴη παρὰ ταῦτα. Καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, οὐχ ὅσον ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὸν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπὶ τὸ κάλλιον προσηγορίας. Τοῦτο δὲ πάλιν προκοπήν αὐτοῦ σημαίνει καὶ οὐ μείον ἐστὶ τῶν προτέρων καὶ τοῦτο τὸ ἀσέθημα. Τὸν γὰρ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντα, ἐν τῷ καὶ ὁ Πατὴρ ἐστίν, τὸν λέγοντα· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, ὃν καὶ ὁ ἑωρακῶς ἑώρακε τὸν Πατέρα, ὀνομάζειν (80) ὑπὸ τινος ἐξῴθεν βελτιοῦσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. Ἀλλὰ τούτων ἐκπίπτοντες, καὶ κατὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ πολλῆς συνηχόμενοι τῆς ἀπορίας, ἐκαίνο λοιπὸν ἔχουσιν ὑπολειπόμενον, ὃ καὶ ἐν ἄσματις Ἀρειος καὶ ἐν τῇ

A nam hæresim proscribendam : siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppetidavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hæreant argumentis, sane tempus est ut a nobis interrogentur : forte nempe hoc pacto futurum est ut erubescant ac perspiciant unde stulti sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et sapientiam Patris : nam hæc sunt quidem Apostoli verba : *Christus Dei virtus et Dei sapientia* ⁶⁶. Joannes vero postquam dixisset : *Et Verbum caro factum est* ⁶⁷, mox subdidit : *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* ⁶⁸. Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt cœli et terra ac omnia quæ in eis sunt. Hujus porro sapientiæ fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israel fontem sapientiæ dereliquisse ⁶⁹. Si **174** igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint, profecto nominis quo insigniuntur, indigni et alieni sunt, proprieque ab omnibus vocandi sunt impii et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflatu divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant quod abditè sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiæ fuisse expertem, furentesque dicant : Fuit aliquando cum non esset, nec fuit Christus priusquam est genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant : Ex nihilo factus est Filius. Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quemdam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantem.

16. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dictitant, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit : Si ista sunt Filii dumtaxat nomina, alius certe ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor : siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui et idem dicit : *Ego et Pater unum sumus* ⁶⁶, quem item qui videt, videt et Patrem ⁶⁷ ; qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, nã ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque dejecti, atque in somniis, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo

⁶⁶ I Cor. i, 24. ⁶⁷ Joan. i, 14. ⁶⁸ ibid. 15. ⁶⁹ Baruch. iii, 12. ⁷⁰ Joan. x, 30. ⁷¹ Joan. xiv, 9.

(78) Reg., προείπαμεν.

(79) Sic Reg. At editi et alii vocem ἄσοφος omit-

tunt, quam tamen interpretes legerant.

(80) Reg., ὀνομάζων.

argumentum confugiunt, quod ipse Arius suis in cantuiculis et *Thalia* velut desperans effutivit. Multa, inquit, verba loquitur Deus. Quale ergo horum Filium Dei et Verbum unigenitum Patris esse dicimus? Stolidi certe illi et quidvis potius quam Christiani! Primo enim dum hæc de Deo loquuntur, parum abest quin hominem Deum esse existiment, quippe qui sic loquatur et priora verba novis immutet, quasi unum Verbum a Deo prolatum non satis sit ad omnia creanda quæ Pater decreverit, et ad ejus providentiam exsequendam. Multa enim illum loqui verba, signum est verborum omnium imbecillitatis, cum singula alterius auxilio indigeant. Deum autem uno uti Verbo, ut revera est, Dei virtutis et Verbi ab eo profecti perfectionis indicium atque argumentum est, nec non illorum pietatis qui ita sentiunt.

17. Utinam vero saltem ex his quæ nunc proferrunt, veritatem fateri velint. Nam, si semel concedant Deum verba proferre, illum Patrem esse omnino ignorare non possunt. Quo dato attendant se, dum unum esse Dei Verbum nolunt fateri, multorum patrem eum facere. Verum Dei quidem Verbum esse nolunt inficiari: sed illud esse Dei Filium non consentiunt, quod profecto ex veritatis ignorantia et divinarum Scripturarum incititia provenit. Nam, si vere Deus Pater est Verbi, cur qui gignitur Filius non sit? Quis autem rursus Dei Filius possit esse præter ejus Verbum? Etenim non multa sunt verba, ne singula imperfecta et egena sint, sed unum est Verbum, tum ut ipsum solum sit **175** perfectum, tum quia cum Deus unus sit, una quoque ejus imago, quæ ipsa Filius est, debet esse. Namque Dei Filius, ut ex ipsis Scripturis licet discere, idem est Dei Verbum, sapientia, imago, manus et virtus. Unus enim est Dei fetus, hæcque sunt indicia eum ex Patre esse genitum. Sive enim Filium dixeris: id quod ex ipso natura exoritur significasti. Sive Verbum esse cogitaveris: rursus id quod ex illo nascitur et ab eodem nequit separari cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas, nihil sane externum, sed id quod ex illo et in illo est, denotas: similiter si virtutem et manum eum dixeris, quod proprium est naturæ significas. Denique cum imaginem illum nominas, Filium esse indicasti. Quid enim simile Deo fuerit præter id quod ex illo gignitur? Certe quæ per Verbum facta sunt, hæc eadem sapientia sunt fundata. Et quæ in sa-

Α εαυτοῦ (81) θαλίῳ ὡς ἐπαγορῶν μυθολογεῖ· πολλοὺς λαλεῖ λόγους ὁ Θεός. Ποῖον αὐτῶν ἄρα λέγομεν ἡμεῖς Υἱὸν καὶ Λόγον μονογενῆ τοῦ Πατρὸς; Ἀνόητοι καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοί. Πρῶτον μὲν γὰρ, τοιαῦτα λαλοῦντες περὶ Θεοῦ, μικροῦ δεῖν ἀνθρώπων τὸν Θεὸν ὑπολαμβάνουσιν. οὕτω λαλοῦντα καὶ παραμειδόντα τοὺς προτέρους τοῖς δευτέροις λόγοις, ὡσπερ οὐκ ἀρκούντος ἐνὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ Λόγου πᾶσαν τὴν ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ Πατρὸς δημιουργίαν καὶ τὴν τούτου πρόνοιαν πληρῶσαι· τὸ μὲν γὰρ πολλοὺς αὐτὸν λαλεῖν λόγους, ἀσθένεια τῶν πάντων ἐστίν, ἐκάστου λειπομένου τῆς τοῦ ἑτέρου χρείας· τὸ δὲ ἐνὶ κεκρησθαι Λόγῳ τὸν Θεόν, ὡς καὶ ἐστὶν ἀληθῶς, τοῦτο καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυσσι, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ Λόγου τὴν τελειότητα, καὶ τῶν (82) οὕτω φρονούντων τὴν εὐσεβῆ συνέσειν.

Β
17. Εἴθε δὲ καὶ οὗτοι κἂν ἐξ ὧν λέγουσι νῦν, ἐπιλήσουσιν ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν! Εἰ γὰρ ἅπαξ διδάσκει τὸν Θεὸν προφέροντα λόγους, ἴσασιν ὅπως αὐτὸν Πατέρα· τοῦτο δὲ γινώσκοντες, σκοπεῖταισαν, ὅτι, μὴ θέλοντες ἓνα διδόναι τοῦ Θεοῦ Λόγον, πολλῶν αὐτὸν εἶναι Πατέρα φαντάζονται. Καὶ τὸ μὲν ὅπως εἶναι τοῦ Θεοῦ Λόγον οὐ θέλουσιν ἀρνεῖσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τοῦ Θεοῦ Υἱὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν· ἐστὶ δὲ τοῦτο τῆς ἀληθείας ἀγνωσία, καὶ τὸν Θεῶν Γραφῶν ἀπειρία. Εἰ γὰρ ὅπως ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐστὶν Λόγου, διὰ τί μὴ καὶ ὁ γεννώμενος Υἱὸς (83) ἐστίν; Υἱὸς δὲ πάλιν τοῦ Θεοῦ τίς ἂν εἴη ἢ ὁ Λόγος αὐτοῦ; Καὶ γὰρ οὐ πολλοὶ λόγοι, ἵνα μὴ ἕκαστος ἐνδεὴς ἦ (84), ἀλλὰ εἷς ὁ Λόγος, ἵνα τέλειος μόνος αὐτὸς, καὶ ὅτι, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ, μίαν ἔδει καὶ τὴν εἰκόνα εἶναι αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός. Καὶ γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν λογίων ἐστὶ μαθεῖν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ἡ δύναμις· ἐν γὰρ ἐστὶ τὸ τοῦ Θεοῦ γέννημα, καὶ ταῦτα τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήσεως εἰσι (85) γνωρίσματα. Ἄν τε γὰρ τὸν Υἱὸν εἴπῃς, τὸ ἐξ αὐτοῦ φύσει δεδῆλωκας· ἂν τε τὸν Λόγον ἐνθυμηθῇς, τὸ ἐξ αὐτοῦ πάλιν καὶ τὸ ἀδιαίρετον αὐτοῦ λογίζῃ· καὶ τὴν Σοφίαν δὲ λέγων, οὐδὲν ἤττον τὸ μὴ ἐξῶθεν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν φρονεῖς· ἂν δὲ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χεῖρα ὀνομάσῃς, τὸ ἴδιον πάλιν τῆς οὐσίας λέγεις· καὶ τὴν εἰκόνα δὲ λέγων, τὸν Υἱὸν σημαίνεις· τί γὰρ ἂν εἴη ὁμοιον τῷ Θεῷ, ἢ τὸ ἐξ αὐτοῦ γέννημα; Ἀμέλει ἅπερ (86) διὰ τοῦ Λόγου γέγονε, ταῦτα τῇ σοφίᾳ θεμελιώται· καὶ ἂ ἐν τῇ σοφίᾳ θεμελιώται, ταῦτα πάντα ἐν τῇ χειρὶ πεποιήται, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονε· καὶ τού-

(81) Hujus Arii operis meminit Socrates *Ecclesiasticae historiae* lib. 1, cap. 6, his verbis: Ἰστέον δὲ, ὅτι Ἀρειὸς βιβλίον συνέγραψε περὶ τῆς εαυτοῦ δόξης, ὃ ἐπέγραψε *Θάλειαν*. Ἔστι δὲ ὁ χαρακτήρ τοῦ βιβλίου χαύνος καὶ διαλελυμένος, τοῖς Σωταδείοις ἄσφασι παραπλήσιος· ὅπερ καὶ αὐτὸ τότε ἡ σύνοδος ἀπεκέρηξεν. Id est: *Sciendum est Arium librum de sua opinione composuisse, quem Thalianum inscripsit, cujus libri stylus mollis est et dissolutus, ac Sotadeis eutilenensis persimilis, quem tunc synodus condemnavit*. Hæc ibi. Scribit quoque Philostorgius lib. 11, cap. 2. Arium, quo errorem facilius disseminaret, ἄσφατά τε ναυτικά καὶ ἐπιμύλια καὶ ὀδοπο-

ρικὰ γράφαι, καίτοι αἰθῆς ἕτερα συντεθέντα εἰς μελωδίας ἐκτείναι, ὡς ἐνόμιζεν ἐκάστοις ἀρμόζειν. Id est: *Canitilenus nauticas, molarias et viatorius composuisse, aliasque rursus editas in numeros redigisse, quos cuique convenire existimabat*.

(82) Reg. τῶν omittit, moxque habet εὐσεβῆ συνέσειν. Alii autem et editi, ἀσεβῆ συνέσειν, ut et Nauvini legit.

(83) Reg., γεννῶν ἐνός, mendose.

(84) Ἥ abest a Reg. et Basiliensi

(85) Reg., ἐστί.

(86) Sic Reg. Cæteri vero et editi, ἅπερ.

των οὐκ ἔβωθεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν Γραφῶν ἔχομεν ἅπασαν τὴν πίστιν· ὁ μὲν γὰρ Θεὸς αὐτὸς διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου λέγει· Ἡ χεὶρ μου θεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἔστερέωσε τὸν οὐρανόν· καὶ πάλιν· Καὶ ὑπὸ τῆν σκιὰν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ θεμελίωσα τὴν γῆν· Ὁ δὲ Δαβὶδ, τοῦτο μαθὼν, καὶ εἰδὼς τὴν χεῖρα αὐτῆν οὖσαν τὴν σοφίαν, ἐψάλλε· Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτισθῆς σου· ὡς καὶ Σολομὼν παρὰ Θεοῦ λαβὼν ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ θεμελίωσε τὴν γῆν· Ἰωάννης τε γνωστικῶν τὴν χεῖρα καὶ τὴν σοφίαν εἶναι τὸν Λόγον, εὐαγγελίζετο· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν· Ὁ δὲ Ἀπόστολος, βλέπων τὴν χεῖρα, τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον αὐτὸν ὄντα τὸν Υἱόν, φησὶ· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάσαις ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκεν κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· καὶ πάλιν· Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Εἰδὼς δὲ πάλιν τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν Υἱόν, αὐτὸν ὄντα τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, φησὶ ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς Ἐπιστολῇ· Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῷ ἰκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἀγαθῶν ἐν τῷ φωτὶ, ὃς ἐφύσαστο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν (87) βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν· ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτισθῆς· ὃτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάντα· αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν· Ὡς γὰρ διὰ τοῦ Λόγου, οὕτως εἰκόνας αὐτοῦ ὄντος, ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. Οὕτω δὲ τις περὶ τοῦ Κυρίου διανοούμενος, οὐ προσκλίνει τῷ λίθῳ τοῦ προσκλήματος, ἀλλὰ μάλλον πορεύεται πρὸς τὴν λάμπριν κατέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας· τοῦτο γὰρ ὄντως ἐστὶ τῆς ἀληθείας (88) τὸ φρόνημα, καὶ διαβραχῶσιν οὗτοι φιλονεικούντες, μήτε τὸν Θεὸν σεβόμενοι, μήτε τοὺς ἐκ τῶν ἀποδείξεων ἐλέγχους ἐντρέπομενοι.

18. Οἱ μὲν οὖν περὶ Εὐσεβίου, οὕτως ἐξεταζόμενοι τότε διὰ πολλῶν, καὶ καταγνόντες ἑαυτῶν, καθὰ προείπον, ὑπέγραψαν, καὶ μεταγνόντες, ἠρέμησαν καὶ ἀνεχώρησαν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι νεανειούμενοι ταῖς ἀσεβείαις καὶ σκοτοδινιώνας περὶ τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲν ἕτερον ἢ κατηγόρειν τὴν σύνοδον

pientia fundata sunt, hæc omnia in manu sunt facta, ac per Filium condita sunt. Nec vero, ut hæc probemus, argumenta extrinsecus mutuari opus fuerit, sed id ex Scripturis clarum est. Siquidem ipse Deus per Isaiam prophetam dixit : *Manus mea fundavit terram et dextera mea firmavit caelos* ⁶⁶. Et rursus : *Et sub umbra manus meæ protegam te, in qua caelos constitui, et terram fundavi* ⁶⁷. David autem, qui eadem edoctus, manum ipsam esse sapientiam noverat, canebat : *Omnia in sapientia fecisti : impleta est terra creatione tua* ⁶⁸. Salomonis quoque, qui idem a Deo acceperat, hæc sunt verba : *Deus sapientia fundavit terram* ⁶⁹. Joannes item non ignorans Verbum manum et sapientiam esse, Evangelium ita orditur : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil* ⁷⁰. Apostolus denique, cui perspectum quoque erat manum, sapientiam et Verbum ipsum esse Filium, sic loquitur : *Multifariam multisque modis olim Deus locutus est nobis in Filio quem constituit hæredem universorum, per quem etiam fecit sæcula* ⁷¹. Et iterum : *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ⁷². Cum autem idem Apostolus non ignoraret Verbum, Sapientiam et Filium ipsam esse Patris imaginem, hæc habet Epistola ad Colossenses : *Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit annumerari in parte sortis sanctorum in luce, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ, in qua habemus redemptionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ : quoniam in ipso condita sunt universa quæ in caelis et in terra sunt, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates : omnia per ipsum et in ipso creata sunt ; et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant* ⁷³. Ut enim omnia per Verbum creata sunt, ita, cum idem sit imago, in ipso quoque sunt creata. Qui igitur ita de Domino senserit, non offendet in lapidem offensio-nis ⁷⁴, sed potius ad splendorem in conspectu lucis ipsius veritatis accedet. Hæc est enim veritatis doctrina, disrumpantur licet illi pertinaces, qui nec Deum reverentur, nec argumentorum vi et auctoritate victi erubescunt.

18. Sic igitur Eusebiani multis tunc modis examinati, eo postremum redacti sunt ut seipsos condemnarent, tandemque subscribere, uti supra diximus, atque adeo mutata sententia siluerunt ac recesserunt. Cum autem isti impietate feroces, et a veritate, tanquam vertigine capti, aberrantes, omne

⁶⁶ Isa. XLVIII, 13. ⁶⁷ Isa. LI, 16. ⁶⁸ Psal. CIII, 24. ⁶⁹ I Cor. VIII, 6. ⁷⁰ Colos. I, 12-16. ⁷¹ Rom. IX, 32.

⁷² Prov. III, 19. ⁷³ Joan. I, 4-3. ⁷⁴ Hæbr. I, 4.

(87) Sic Reg., ut et habet Scripturæ textus. In aliis et editis tñy deest.

(88) Reg., εὐσεβείας.

studium in calumnianda synodo ponant: respondeant nobis ex quibusnam Scripturis ipsi hausere, vel a quibusnam Patribus audivere **176** hujusmodi voculas, quas sibi visum est congerere: *Ex non existentibus, non erat antequam genitus est, fuit aliquando cum non esset, necnon sequentes voces, mutabilis, præexistere, et voluntate*, quibus utique vocabulis impie adversus Dominum nungantur. Enimvero beatus quidem Paulus Epistola ad Hebræos ait: *Fide intelligimus perfecta esse sæcula Verbo Dei, ut id quod non cernitur ex rebus apparentibus fieret*⁷⁵. Verum nihil Verbo commune est cum sæculis; ipse enim ante sæcula existit, per quem et sæcula facta sunt. In Pastore autem scriptum est (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex canone): *Primum omnium crede unum esse Deum, qui omnia creavit, et perfecit, omnique ex nihilo, ut essent, fecit*. Sed nec illud quoque ad Filium pertinet: siquidem de omnibus loquitur quæ per ipsum facta sunt, a quibus certe ipse alius est. Nec enim potest fieri ut opifex his quæ ipse effecit annumeretur, nisi fortassis ita aliquis desipiat, ut architectum idem esse velit atque ædificia ab eo constructa. Quid igitur illi ens, qui recte ac pie sentiunt, vocibus non scriptis uti ac cusant, cum ipsi voces non scriptas ad confirmandam impietatem fingere non sint veriti? Sane nemini prorsus licet esse impio, etiamsi variis verbis speciosisve sophismatis suam impietatem quis lenet obtegere: at nemo non fateatur rem sanctam ac justam esse pietatem colere, licet novis ac peregrinis vocibus quis utatur, dummodo is qui loquitur, pie sentiat, et per illas voces id, quod ipse cogitaverit, pie velit significare. Illæ itaque Christi hostium, quas supra retulimus, fuitiles et vanæ voculæ omni prorsus sunt impietate plenzæ, uti antea et modo nostra oratione ostendimus. Si quis autem ea, quæ contra illos a synodo scripta et decreta sunt, diligenter perpenderit, nihil nisi meram veritatem in illis contineri haud dubie reperiet, maxime si studiose velit inquirere, quam necessaria fuit.

19. Cum vellet synodus impia Arianorum vocabula abrogare, et certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, nempe quod Filius non sit ex nihilo sive ex non existentibus, sed ex Deo, quod Verbum item sit et Sapientia, non vero res creata aut facta, sed proprius Patris fetus: Eusebiani prava sua inveterata opinione impulsus, istud *ex Deo*, nobis commune esse, nihilque hac in re a nobis differre Verbum Dei volebant, idcirco scilicet quod scri-

⁷⁵ Hebr. xi, 3.

(89) Nempe Ariani docebant Verbum esse mutabilis naturæ, ita ut se ad bonum vel malum posset convertere; Patrem item prius eo existere, ac denique a Patre non natura sed voluntate esse productum, idque illis vocibus significatur.

(90) Sic Reg. ut et supra *Orat. de Incarnatione Verbi* pag. 39, habetur. Cæteri et editi *ex* *μη φανωμένων*, ut et legisse videtur versionis vulgatæ auctor.

Α ἐπιχειροῦσιν, ἐλπίζωσαν ἡμῖν ἐκ πολλῶν αὐτοὶ Γραφῶν μαθόντες, ἢ παρὰ τίνος τῶν ἁγίων ἀκούσαντας, συμπαρορήκασιν ἑαυτοῖς ῥήματα, τὸ, 'Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· καὶ τὸ, 'Ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ τὸ (89) τρεπτόν· καὶ τὸ, προ-θάρχει· καὶ τὸ θελήματι ἐν εἰς κατὰ τοῦ Κυρίου παλζόντες μυθολογοῦσιν. Ὅ μὲν γὰρ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησὶ· Πίστει τοσοῦτον κατα-κρτίσθαι τοῦς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων (90) τὸ βλεπόμενον γεγονέναι. Ἄλλ' οὐδὲν κοινὸν τῷ Λόγῳ πρὸς τοὺς αἰῶνας· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ προϋπάρχων πρὸ (91) τῶν αἰῶνων, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν. Ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται (92) (ἰπειθὴ καὶ τοῦτο, καίτοι μὴ ὄν ἐκ τοῦ κανόνος, προφέρουσι)· Πρώτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ τῆ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ κοῦσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα (93). Ἄλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν οὐδὲν πρὸς τὸν Ὑῖόν ἐστι· περὶ γὰρ τῶν πάντων λέγει τὸν δι' αὐτοῦ γενομένων, ὦν καὶ ἄλλος ἐστὶν αὐτός· οὐ γὰρ οἶδόν τε τὸν δημιουργοῦντα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις συγκαταριθμεῖν, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις οἰκοδομήμασι τὸν αὐτὸν ἂν τις παραφρονῶν λέγοι. Διὰ τί τοῖσιν, ἀγράφους αὐτοὶ λέξεις πρὸς ἀσέβειαν ἐφευρόντες, αἰτιῶνται τοὺς ἀγράφους (94) λέξεσιν εὐσεβοῦντας; Τὸ μὲν γὰρ ἀσέβειν παντελῶς κεκόλυται, κἂν ποικίλοις ῥήμασι καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτὸ τις ἐπιχειρῆ· τὸ δὲ εὐσεβεῖν ὅσον παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται, κἂν ξενίζουσαις λέξεσὶ τις χρῆσται, ἕως μόνον ὁ λέγων εὐσεβῆς ἔχοι (95) τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν, ὃ νεώηκεν, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. Τὰ μὲν οὖν προσηρημένα τῶν Χριστομάχων χαμαιζήλα ῥήματα προαπέδειξεν ὁ λόγος καὶ τότε καὶ νῦν πάσης ἀσέβειας ὄντα μεστά· τὰ δὲ παρὰ τῆς συνόδου γραπέντα καὶ ὀρισθέντα κατ' αὐτῶν, ἐὰν ἐρευνησῆ τις ἀκριβῶς, εὐρήσει πάντως ἐν αὐτοῖς τὸν τῆς ἀληθείας νοῦν περιεχόμενον, ἂν μάλιστα καὶ τὴν πρόφασιν τῶν τοιοῦτων λέξεων ἔχουσαν τὸ εὐλογον, φιλομαθῶς ἐρωτήσας, ἀκούσῃ· ἐστὶ γὰρ αὕτη.

fuerit causa has voces adhibendi, quæ quidem hæc

D 19. Τῆς συνόδου βουλομένης τὰς μὲν τῶν Ἀρειανῶν τῆς ἀσέβειας λέξεις ἀνελεῖν, τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὀμολογουμένας φωνὰς γράψαι, (96) ὅτι τε ὅς ἐστιν οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ἀλλ' οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα, ἴδιον δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννημα· οἱ περὶ Εὐσέβιον, ὑπὸ τῆς πολυχρονίου κακοδοξίας ἑαυτῶν ἐκχόμενοι, ἐβούλοντο τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, κοινὸν εἶναι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον μηδὲν τε ἐν τούτῳ διαφέρειν ἡμῶν αὐ-

(91) Πρὸς δεστ in Reg.

(92) Lib. II, mand. 1.

(93) Vide *Orationem* | *de Incarnatione Verbi*, p. 39, n. 3.

(94) Reg., ἐγγράφοις, mendose.

(95) Reg., ἔχη.

(96) Videsis item *Epist. ad Africanos* ubi eadem habentur.

τόν, διὰ τὸ γεγράφθαι· *Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα*· καὶ πάλιν *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καιρὰ. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ.* Ἄλλ' οἱ Πατέρες, θεωρήσαντες ἐκείνων τὴν πανουργίαν καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, ἠναγκάσθησαν λοιπὸν λευκότερον εἰπεῖν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ γράφαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ κοινὸν καὶ ἴσον τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τῶν γεννητῶν νομίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κτίσμα, τὸν δὲ Λόγον μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς πιστεύεσθαι. Κἀν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα λέγεται (97), ἀλλ' ἄλλως ἢ ὡς ἔστιν ὁ Υἱός, εἰρηται. Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι εἰκῆ καὶ ἐκ ταυτομάτου, μηδὲ κατὰ τύχην ἔχειν τὴν γένεσιν, κατὰ τοὺς λέγοντας· ἐξ ἀτόμων συμπλοκῆς καὶ ὁμοιομερῶν· ἢ ὡς τινες τῶν αἱρετικῶν ἄλλον δημιουργὸν λέγουσιν· ἢ ὡς πάλιν ἄλλοι ὑπὸ τινων ἀγγέλων λέγουσιν εἶναι τὴν τῶν πάντων σύστασιν· ἀλλ' ὅτι, τοῦ Θεοῦ ἄντος, τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Λόγου οὐκ ὄντα πρότερον εἰς τὸ εἶναι γέγονε, διὰ τοῦτο εἰρηται τὸ, *ἐκ τοῦ Θεοῦ*· ὁ δὲ Λόγος, ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἐστίν, εἰρηται καὶ ἐστὶ μόνος ἐκ τοῦ Πατρὸς· τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς (98)· οὐδὲν γὰρ τῶν γεννητῶν ὑπάρχει τοῦτο. Ἀμέλει τὰ πάντα λέγων ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ Θεοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγε· *Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Ἰριστός, δι' οὗ τὰ πάντα*· ἵνα δείξῃ πᾶσιν, ὅτι ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ Υἱός τῶν πάντων τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένων· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ γενόμενα διὰ Υἱοῦ γέγονε· τῆς δὲ δημιουργίας χάριν τῆς παρὰ Θεοῦ γενομένης ταῦτ' εἰρηται, καὶ οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὰ πάντα, ὡς ἔστιν ὁ Υἱός, ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὔτε γὰρ τὰ πάντα, ὡς ὁ Υἱός, οὔτε ὁ Λόγος εἰς τῶν πάντων ἐστί· τῶν γὰρ πάντων Κύριος καὶ δημιουργός ἐστι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀγία σύνοδος λευκότερον εἰρηται ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἵνα καὶ ἄλλος παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν ὁ Λόγος εἶναι πιστευθῆ, μόνος ὢν ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηκέτι πρόφασις πρὸς ἀπάτην ὑπολειφθῆσθαι (99) τοῖς ἀσεβοῦσι. Περὶ μὲν οὖν τοῦ γεγράφθαι, ἐκ τῆς οὐσίας, ἡ πρόφασις αὕτη.

20. Τῶν δὲ ἐπισκόπων πάλιν λεγόντων δεῖν γραφῆναι δύναμιν ἀληθινήν, καὶ εἰκόνα τοῦ Πατρὸς τὸν Λόγον, ὁμοίον τε καὶ ἀπαράλλακτον αὐτὸν κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ, καὶ ἄτρεπτον, καὶ ἀεὶ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι ἀδιαιρέτως· οὐδέποτε γὰρ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἦν ὁ Λόγος ἀεὶ, ὑπάρχων ἀδιῶς παρὰ τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα φωτός· οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠνεύχοντο μὲν μὴ τοιμῶντες ἀντιλέγειν, διὰ τὴν αἰσχρὴν ἣν εἶχον ἐφ' οἷς ἠλέγχθησαν· κατελήφθησαν δὲ πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς τονθορίζοντες καὶ διανεύοντες τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὸ ὁμοίον, καὶ τὸ ἀεὶ, καὶ τὸ τῆς συντάμειως ὄνομα, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, κοινὰ πάλιν ἐστί πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ οὐδὲν λυπεῖν τούτοις ἡμᾶς

⁹⁷ I Cor. viii, 6. ⁹⁸ II Cor. v, 17, 18. ⁹⁹ I Cor. viii, 6.

(97) Sic Reg. Alii vero et editi, λέγεται.

(98) Hæc verba, τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, desunt in edit. Commel. et 7 mss. Felckui. In aliis

PATROL. GR. XXV.

plum sit: *Unus Deus, ex quo omnia*⁹⁷. Et iterum: *Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia novi. Omnia autem ex Deo*⁹⁸. Quia illorum astutiā et impia calliditate perspecta, Patres clarius explicare coacti sunt quid per vocem *ex Deo* intelligendum esset. Quocirca scripsere Filium esse ex Dei substantia, ut nempe istud *ex Deo*, non commune Filii et rerum factarum esse existimaretur, sed ut crederetur cætera quidem omnia creata esse, solum autem Verbum esse ex Patre. Nam licet omnia ex Deo esse dicantur, verum alio omnino modo quam sit Filius. Quia enim res creatæ non casu et sponte seu ex seipsis existunt, nec fortuitum ortum habuerunt, ut quidem putabant qui ex atomorum conjunctione et ex consimilibus omnia esse effecta dicebant: quia etiam alium non habent creatorem, ut quidam sensere hæretici: denique quia nec, ut aliis placebat, ab angelis quibusdam omnia facta sunt et constituta; sed quia omnia a Deo qui vere est, cum antea **177** non essent, per Verbum facta sunt ut essent: idcirco *ex Deo* illa esse dictum est. At Verbum, quia non est quid creatum, solum utique et esse dicitur et vera est ex Patre; atque ipsimum significatur, cum dicitur Filium esse ex substantia Patris: id enim nulli rei factæ potest congruere. Sane Paulus qui omnia ex Deo esse dicit, mox subjicit: *Et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia*⁹⁹: nempe ut cunctos doceret Filium alium esse ab omnibus quæ ex Deo facta sunt. Nam quæ ex Deo facta sunt, per Filium sunt facta. Ob creationem igitur, cujus Deus auctor est, hæc ille dixit, non vero quod omnia sint ex Patre, ut est Filius. Nec enim omnia sunt ut Filius, nec Verbum unum est ex omnibus, sed omnium et Dominus et opifex. Siquidem idcirco saneta synodus apertius dixit illum ex substantia Patris esse, ut Verbum aliud esse a natura rerum factarum crederetur, cum solum vere sit ex Deo, atque ut etiam nullus jam locus dolose agendi impiis relinquere-tur. Hæc ergo fuit causa cur *ex substantia* scriptum sit.

20. Cum autem rursus episcopi dicerent scribendum esse Verbum virtutem veram imaginemque Patris esse, eique in omnibus sine ulla prorsus varietate esse simillimum, denique immutabile, semperque esse, ac sine divisione in ipso esse: nec enim inquam non fuit, sed fuit semper Verbum, quod et ab æternitate apud Patrem exstitit, tanquam lucis splendor: his autem cum Eusebiani repugnare non auderent, utpote quos suppedebat convictos et confutatos fuisse: tamen deprehensi sunt inter se iterum mormurare oculisque innuere istas voces, *simile, semper, virtutem, et in ipso*, nobis cum Filio esse communes, ac proinde nihil illis molestum vi-

vero habentur, eaque iegerunt Nannius et Ambrosius. Canald.

(99) Reg. ὑπολήπεται.

deri, si hæc nos approbaremus. Nam quod ad vocem *similis* spectat, ea, inquiebant, nobis quoque attribuitur, quippe cum scriptum sit : *Homo imago et gloria Dei est* ⁷⁹. Vox *semper* nobis item convenit; nam scriptum est : *Semper enim nos viventes* ⁸⁰. Nec hæc verba, in ipso, a nobis sunt aliena, quia in ipso vivimus et movemur et sumus ⁸¹. Immutabiles quoque dicimur, ubi scriptum est : *Nihil nos separabit a charitate Dei* ⁸². Denique nomen *virtutis* aliis etiam rebus tribuitur. Nam eruca et bruchus virtus et quidem virtus magna dicuntur ⁸³. Idem etiam sæpe de populo scriptum est, ut : *Egressa est omnis virtus Domini ex terra Ægypti* ⁸⁴. Aliæ item celestes sunt virtutes : nam, inquit, *Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob* ⁸⁵. Similia enim etiam Asterius Sophista dictus scripsit, quæ nempe ab eis didicerat, atque ante eum Arius ipse quoque, quemadmodum supra dictum est. Verum ubi episcopi illorum simulationem hac in re animadverterunt, dolumque esse in cordibus impiorum mala cogitantium, ut ait Scriptura ⁸⁶ : sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere sunt coacti, et quæ antea dixerant, eadem clarioribus verbis significare, ac denique scribere Filium Patri esse consubstantialiam, ut scilicet significare Filium non tantum similem, sed eandem rem similitudine esse ex Patre, atque ut similitudinem et immutabilitatem Filii aliam omnino esse ostenderent ab ea imitatione, quæ in nobis esse dicitur, quam quidem nos propter mandatorum observationem ex virtute consequimur. Namque quod spectat ad corpora quæ inter se sunt similia, illa certe distare et procul a se invicem possunt abesse, ut accidit hominum liberis erga proprios parentes, quemadmodum de Adam et Seth quem ille genuit, scriptum est ⁸⁷, nempe similem **178** illi fuisse secundum speciem suam. Verum cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantiæ Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item unum ipse et Pater sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre, et Pater in Verbo ⁸⁸, eo modo quo splendor se habet ad lucem; id enim dictio ipsa significat : idcirco synodus, ea re perspecta, eum esse consubstantialiam recte scripsit, ut et hæreticorum perversitatem everteret, et Verbum aliud a factis rebus esse ostenderet. Hinc illa voce scripta statim Patres subjungunt : « His vero qui dicunt Filium Dei ex nihilo sive ex non existentibus esse, vel creatum, vel mutabilem, vel factum, vel ex alia substantia, anathema dicit sancta et catholica Ecclesia. » Quibus utique dictis aperte declaratur his vocabulis *ex substantia, et consubstantialis* deleri impietatis vidualas, quibus aiunt Filium esse rem creatam, conditam, factam et mutabilem, nec prius fuisse quam genitus est. Nam qui ita sentit, synodo refragatur. Qui vero non idem ac Arius sentit, necesse est eum eadem, quæ synodus sentire et intelli-

A συνθέσθαι· τὸ μὲν ὁμοιον, ὅτι καὶ περὶ ἡμῶν ἐγράφη· *Εἰκὼν ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει*· τὸ δὲ αἰ, Θεὸς, ὅτι γέγραπται· *Ἄει γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες· τὸ δὲ ἐν αὐτῷ, ὅτι· Ἐν αὐτῷ ὤμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν*· καὶ τὸ ἀτρεπτον δὲ, ὅτι γέγραπται· *Οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· περὶ δὲ τῆς δυνάμεως, ὅτι καὶ ἡ κάμψη καὶ ὁ βροῦχος μὲν λέγονται δύνამις, καὶ δύνამις μεγάλη· πολλάκις δὲ περὶ τοῦ λαοῦ γέγραπται, ὡσπερ· Ἐξῆλθε πᾶσα ἡ δύναμις Κυρίου ἐκ τῆς Αἰγύπτου· καὶ ἄλλαι δὲ οὐράναι δυνάμεις εἰσὶ· Κύριος γὰρ, φησὶ, τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν· ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ*. Τοιαῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ λεγόμενος Σοριστῆς παρ' αὐτῶν μαθὼν ἔγραψε, καὶ περὶ αὐτοῦ δὲ Ἄρειος μαθὼν, ὡσπερ ἐρηται. Ἄλλ' οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἐν τούτῳ θεωρήσαντες τὴν ὑπόκρισιν ἐκεῖνων, καὶ ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐκ καρδίαις τῶν ἀσεβῶν δόλος ἐστὶ τεχταινομένων κακῶν, ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ αὐτῶν συναγαγεῖν ἐκ τῶν Γραφῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἄπερ πρότερον ἔλεγον, ταῦτα πάλιν λευκότερον εἰπεῖν, καὶ γράψαι, ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ἵνα μὴ μόνον ὁμοιον τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ταῦτόν τῷ ὁμοιώσει ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι σημαινωσι, καὶ ἄλλην οὖσαν τὴν τοῦ Υἱοῦ ὁμοίωσιν καὶ ἀτρεψίαν δεῖξωσι παρὰ τὴν ἐν ἡμῖν λεγομένην μίμησιν, ἣν ἐξ ἀρετῆς διὰ τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν ἡμεῖς προσλαμβάνομεν· τὰ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ὁμοία πρὸς ἑαυτὰ τυγχάνοντα δυνατὸν πως δίστασθαι καὶ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, οἳ εἰσιν οἱ τῶν ἀνθρώπων υἱοὶ πρὸς τοὺς γεννησάντας, ὡς γέγραπται περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος Σὴθ, ὡς ἦν ὁμοίος αὐτῷ κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ· Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησις ἄλλη παρὰ τὴν ἀνθρώπων φύσιν ἐστὶ, καὶ οὐ μόνον ὁμοίος, ἀλλὰ καὶ ἀδιαίρετος ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, καὶ ἐν μὲν εἰσιν αὐτὸς καὶ ὁ Πατήρ, ὡς αὐτὸς εἶρηκεν, αἰεὶ δὲ ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Λόγῳ, ὡς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ λέξις σημαινεῖ· διὰ τοῦτο ἡ σύνθεσις, τοῦτο νοοῦσα, καλῶς ὁμοούσιον ἔγραψεν, ἵνα τὴν τε τῶν ἀρετικῶν κακοθήθειαν ἀνατρέψωσι, καὶ δεῖξωσιν ἄλλον εἶναι τῶν γεννητῶν τὸν Λόγον. Καὶ γὰρ τοῦτο γράψαντες, εὐθύς ἐπήγαγον· « Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτὸν, ἢ ποιῆμα, ἢ ἐξ ἐτέρας οὐσίας, τοῦτους ἀναθεματίζει ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. » Ταῦτα δὲ εἰρηκότες, ἐβήλωσαν φανερώς, ὅτι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀναιρετικὰ τῶν τῆς ἀσεβείας λογαρίων εἰσιν, ἄπερ ἐστὶ, κτίσμα, καὶ ποιῆμα, καὶ γεννητὸν, καὶ τρεπτὸν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι. Ὁ γὰρ ταῦτα φρονῶν ἀντιλέγει τῇ συνόδῳ· ὁ δὲ τὰ Ἀρείου μὴ φρονῶν ἐξ ἀνάγκης τὰ τῆς συνόδου ταῦτα φρονεῖ καὶ διανοεῖται, καλῶς αὐτὰ βλέπων ὅπως ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθείας λαμβάνων.

⁷⁹ I Cor. xi, 7. ⁸⁰ II Cor. iv, 11. ⁸¹ Act. xvii, 28. ⁸² Rom. viii, 35. ⁸³ Joel ii, 25. ⁸⁴ Exod. xii, 42. ⁸⁵ Psal. xlv, 8. ⁸⁶ Prov. xii, 20. ⁸⁷ Genes. v, 5. ⁸⁸ Joan. x, 30.

gere, ita ut recte percipiat hæc eo fere modo esse quo splendor erga lucem se habet, indeque veritatis imaginem accipiat.

21. Οὐκοῦν εἰ τὰ ῥήματα καὶ οὗτοι ὡς ξένα προσίζονται, φρονεῖωσαν τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύνθεσις οὕτως ἐγράφη, ἀναθεματίζοντες ἀπερ' ἀνεθεματίσθαι τὴν σύνοδος, καὶ λοιπὸν, εἰδύναται, μεμφέσθωσαν τὰς λέξεις. Εὐ δὲ οἶδα, ὅτι, φρονήσαντες τὴν διάνοιαν τῆς συνόδου, καὶ τὰ ῥήματα τῆς διανοίας πάντως ἀποδέχονται. Ἄν δὲ καὶ ταύτην αἰτιάσθαι θελήσωσι, δῆλοι πάνσιν εἰσι μάρτυρ καὶ περὶ ἐκείνων λέγοντες, καὶ μόνον ἀφορμὰς ἑαυτοῖς εἰς ἀσέβειαν ἐπινοοῦντες. Ἡ μὲν οὖν πρόφασις τῶν τοιούτων λέξεων αὕτη· εἰ δ' ὅτι καὶ μὴ ἐγγραφοὶ εἰσι, πάλιν γογγύζουσιν, αὐτόθεν μὲν αὐτοὶ ἐκβαλλέσθωσαν ὡς κενολογούντες καὶ τὸν νοῦν οὐχ ὑγιαίνοντες· ἑαυτοῦς (1) δὲ καὶ ἐν τοῦτοις αἰτιάσθωσαν, ὅτι, πρῶτον παρεσχόντες τὴν τοιαύτην πρόφασιν, ἐξ ἀγράφων θεομαχίην ἤρξαντο. Γινωσκέτω δὲ ὁμοῦς, εἰ τίς ἐστι φιλομαθής, ὅτι, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ, καθ' ἀπερ' εἰρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διάνοιαν ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφωνοῦμεν σημαίνουσι τοῖς ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν ὀδόκληρον. Σκοπεῖν δὲ τοῦτο σε μὲν ἔξεστιν, ἐκείνους δὲ κατακοῦειν τοὺς ἀπαιδεύτους. Δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτ' ἔστιν ἀληθὲς πιστεύειν, τὸν Λόγον ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, καὶ μόνον ἴδιον αὐτοῦ καὶ φύσει γέννημα. Πόθεν γὰρ ἄλλοθεν νοήσεαι τις τὸν Υἱόν, ὅς ἐστιν ἡ σοφία καὶ ὁ Λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονεν, ἢ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ; Ὅμοῦς δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν Γραφῶν μεμαθήκαμεν, τοῦ μὲν Πατρὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· Ἐξηρεύσατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν· καὶ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σ· τοῦ δὲ Υἱοῦ περὶ ἑαυτοῦ δεικνύοντος τοῖς Ἰουδαίοις· Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠραπαῦτε ἀνέμ'· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον· καὶ πάλιν· Θύξ ὅτι τὸν (2) Πατέρα τις ἐώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὐτος ἐώρακε τὸν Πατέρα· καὶ μὴν καὶ τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰμι, καὶ ἀδιαίρετος αὐτοῦ. Καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ λέγων· Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Σωτῆρος (3) εἰρηκα. Τί γὰρ ἄλλο τὸ ἐν κόλποις σημαίνει, ἢ τὴν γνησίαν ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ γέννησιν;

22. Εἰ μὲν οὖν τὸν Θεὸν ἠγεῖται τις εἶναι σύνθετον, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβεβηκός, ἢ ἐξωθέν τινα περιβολὴν ἔχειν καὶ καλύπτεσθαι, ἢ εἶναι τινα περὶ τούτων τὰ συμπληροῦντα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὥστε ἔγοντας ἡμᾶς Θεὸν, ἢ ὀνομάζοντας Πατέρα, μὴ φθῆναι τὴν ἀόρατον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν ἠμαίνεσθαι, ἀλλὰ τι τῶν περὶ αὐτῆν (4) μεμφέσθωσαν

21. Itaque si illi verba ista velut nova ac peregrina admittere recusant, sententiam ipsam admittant quam synodus his indicare voluit: et quibus illa anathema dixit, ipsi similiter dicant anathema, ac de cætero, si possint, voces ipsas reprehendant. Ego vero nullus dubito quin sententia synodi recepta, verba quoque ipsa approbent. Sin autem sententiam ipsam velint redarguere, omnibus patebit frustra illos nullaque de causa verba reprehendere, sed solum occasiones impietatis confirmandæ sibi ipsis fingere. Hæc igitur causa fuit cur hujusmodi voces fuerint institutæ. Quod si rursus murmurent, quod illæ in Scripturis non exsint, hoc ipso, tanquam futiles et mente non sani, sunt rejiciendi. Seipsos porro hic etiam potissimum accusent, quod primi huic rei locum dederint, qui ipsi excogitatis vocibus quæ in Scripturis non habentur, bellum Deo cæperint inferre (5). Noverit tamen quisquis studiosus fuerit, etiamsi ipsæ voces ita in Scripturis non exsint, sententiam tamen, quam continent, vere ex Scripturis haberi, quemadmodum supra dictum est, quam quidem sententiam, cum proferruntur, his indicant quibus aures sanæ et integræ sunt in pietate. Id sane et tibi inspicere, et imperitis illis licet audire. Nimirum supra ostensum est verique creditur Verbum esse ex Patre, illudque solum proprium ejus et natura setum esse. Ex quo enim alio Filium, qui et sapientia est et Verbum, in quo omnia sunt facta, quam ex ipso Deo esse intelligi queat? Verum illud quoque ex Scripturis didicimus. Pater enim per Davidem dicit: *Eructavit cor meum Verbum bonum* 19; et, *Ex utero ante luciferum genui te* 20. Filius item de seipso ita ad Judæos loquitur: *Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique me. Ego enim ex Patre exivi* 21; et iterum: *Non quia Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem* 22. Item illud: *Ego et Pater unum sumus* 23, et, *Ego in Patre et Pater in me* 24, idem est ac si diceret, Ego ex Patre sum, nec ab eo possum dividi. Joannes quoque dicit: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* 25. Scilicet hæc ipse a Salvatore didicerat. Nam quid aliud illud, *in sinu*, significat, quam veram Filii ex Patre generationem?

179 22. Si quis ergo Deum compositum esse existimat, ut in substantia accidens, vel ita ut aliquem extrinsecus amictum habeat quo contegatur, aut quædam circum eum sint quæ ejus substantiam compleant, adeo ut cum Deum dicimus vel Patrem nominamus, non ejus substantiam quæ nec videri nec comprehendere potest, sed aliquid eorum quæ

19 Psal. XLIV, 2. 20 Psal. CIX, 3. 21 Joan. VIII, 42. 22 Joan. I, 18.

(1) Reg. ἑαυτοῖς.

(2) Sic Reg. ut et legitur Joan. VI, 46. Alii et editi omittunt.

(3) Sic Reg. Editi vero et alii, Πατρός.

(4) Reg. αὐτόν.

(5) Licet voces ex substantia et consubstantialis non exsint in Scripturis, sententia tamen ipsa quam significat, ex Scripturis habetur. Vide iteque Theodor. *Histor. eccles.*, lib. I, c. 8.

circum ipsam sunt, significemus; synodum per me licet incusent, quæ Dei Filium ex ejus substantia esse scripserit. Intelligent tamen se ita sentiendo, duplicem impietatem committere. Nam quemdam Deum corporeum inducunt, et Dominum, non sui Patris, sed rerum quæ circum ipsum sunt Filium esse mentiuntur. Sed si Deus aliquid simplex est, uti revera est, liquet nihil nos quod veluti circum ipsum sit nominare, cum Deum dicimus et Patrem nominamus, sed ipsam ejus substantiam significare. Quamvis enim comprehendere non possit quid tandem sit Dei substantia: attamen si solum intelligamus Deum esse, cumque Scriptura illum hujusmodi vocibus indicet; sic nos etiam cum Deum et Patrem et Dominum dicimus, non alium profecto aliquem quam ipsum solum volumus significari. Cum igitur dicit: *Ego sum qui sum*⁹⁶; et, *Ego sum Dominus Deus*⁹⁷, ac ubicunque Scriptura dicit, *Deus*; cum nos ista legimus, nihil aliud intelligimus significari quam ipsam ejus incomprehensam substantiam, et quod ille sit quem esse testantur. Nemo igitur obstupescat cum audit Filium Dei ex substantia Dei esse, sed Patribus potius assentiant qui videlicet ut ipsam rei notionem perpurgarent, majoris perspicuitatis gratia verbisque veluti synonymis has voces, *ex Deo*, istis, *ex Dei substantia*, explicaverunt. Idem enim esse arbitrati sunt dicere Verbum *ex Deo esse*, ac dicere ipsum esse *ex Dei substantia*, quandoquidem ista vox, *Deus*, ut dixi, nihil aliud significat quam substantiam ejus qui est. Si igitur Verbum non ita est ex Deo, ut verus ex Patre natura sit Filius; sed si eo tantum modo ex Deo esse dicitur, quo res omnes creatæ, quia nempe a Deo factæ sunt: sane neque ex substantia Patris est, neque ipse Filius, substantia est Filius, sed solum ex virtute, non aliter ac nos, qui gratia filii vocamur. Sin autem solus ex Deo est, tanquam verus Filius, uti revera est: jure ac merito ex substantia Dei Filius dicendus est.

23. Certe rem ita se habere patet ex exemplo lucis et splendoris. Non enim instar ignis, qui ex calore solis accenditur ac postea solet extinguere, Verbum se ad Deum habere sancti censuere: ita quippe externum et creatum effectoris opus esset. Verum Filium omnes splendorem esse dixere, ut eum proprie ac sine divisione ex substantia esse, ejusque cum Patre unitatem significarent. Namque hoc pacto constat vere eum immutabilem varietatisque expertem esse. Quomodo enim aliter talis esse posset, nisi Patris proprius esset fetus? Sic enim necesse est eum eandem rem esse ac suum Patrem. Quæ cum pietati valde consentanea esse ostensum fuerit, profecto Christi hostes voce *consubstantialis* minime debeat offendi, cum hæc sanam omnino contineat sententiam, rationeque confirmetur. Enimvero cum Verbum ex substantia Dei esse

⁹⁶ Exod. III, 14. ⁹⁷ Exod. XI, 2.

(6) Sic Reg. Basil. ut et legit Nannius. Cæteri et edit. Commel. omittunt ut *Υἱὸς γενήσιος*, etc., usque ad καὶ γάρ:

Α μὲν τὴν σύνοδον γράψασαν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Υἱὸν· κατανοοῦσιν οὖν διὰ δύο ταῦτα βλασφημοῦσιν, οὕτω διανοοῦμενοι· τὸν τε γὰρ Θεὸν σωματικὸν τινα εἰσαγάγουσι, καὶ τὸν Κύριον οὐκ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἶναι Υἱὸν καταψεύδονται· εἰ δὲ ἀπλοῦν τί ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶ, δῆλον ὅτι λέγοντες τὸν Θεὸν, καὶ ὀνομάζοντες τὸν Πατέρα, οὐδὲν τι ὡς περὶ αὐτὸν ὀνομάζομεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνομεν. Κἀν γὰρ καταλαβεῖν ὃ τι ποτὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία μὴ ἢ δυνατόν· ἀλλὰ μόνον νοοῦντες εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ τῆς Γραφῆς ἐν τούτοις αὐτὸν σημαίνουσης, οὐκ ἄλλον τινὰ καὶ ἡμεῖς ἢ αὐτὸν σημαῖνα θέλοντες, λέγομεν Θεὸν καὶ Πατέρα καὶ Κύριον. Ὅταν γοῦν λέγῃ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὄν· καὶ τὸ, Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός· καὶ ὅπου ποτὲ λέγει ἡ Γραφή, ὁ Θεός, ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὴν τὴν ἀκατάληπτον αὐτοῦ οὐσίαν σημαίνουσαν νοοῦμεν, καὶ ὅτι ἐστὶν ὑπερ λέγουσιν. Οὐκοῦν μὴ ξενίζεσθω τις ἀκοῶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδεχέσθω τοὺς Πατέρας διακαθάραντας τὸν νοῦν, λευκότερον καὶ ὡς ἐκ παρ- ἀλλήλου, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ γράψαντας, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. Ταῦτ' οὖν γὰρ ἠγγέσαντο λέγειν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ λέγειν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Λόγον· ἐπεὶ καὶ τὸ, Θεός, καθὰ προείπον, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ ἔντος σημαίνει. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Λόγος, ὡς ἂν Υἱὸς εἴη φύσει γενήσιος ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα διὰ τὸ δεδημιουργῆσθαι, λέγεται καὶ αὐτὸς ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὕτε ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὕτε αὐτὸς ὁ Υἱὸς, κατ' οὐσίαν ἐστὶν Υἱὸς, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς, ὡς ἡμεῖς οἱ κατὰ χάριν καλούμενοι υἱοί. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ μόνος, ὡς Υἱὸς γενήσιος (6), ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶ, λεγθεῖν ἂν εἰκότως καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός.

23. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγασματος, τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. Οὐ γὰρ κατὰ τὸ ἐξαπτόμενον ἐκ τῆς θερμῆς τοῦ ἡλίου πύρ, ὅπερ καὶ σβέννυσθαι πάλιν εἴωθεν, εἰρήχασιν οἱ ἔργοι εἶναι τὸν Λόγον πρὸς τὸν Θεόν· τοῦτο γὰρ ἔργον ἔξωθεν καὶ κτίσμα τοῦ ποιούντος ἦν· ἀλλὰ ἀπαύγασμα αὐτὸν εὐγγεῖλσαντο πάντες, ἵνα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἴδιον καὶ ἀδιάρητον καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητά δηλώσωσι. Καὶ γὰρ οὕτω καὶ τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι σωθήσεται· πῶς γὰρ ἂν ἄλλως (7) εἴη τοιοῦτος, εἰ μὴ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδιον ἐστὶ γέννημα; Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τὴν ταυτότητα πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα αἰΐζειν. Οὕτω δὲ τοῦ Λόγου φανέντος εὐσεβοῦς, ἀκόλουθον ἂν εἴη μὴδὲ ἐπὶ τῷ ὁμοουσιῳ ξενίζεσθαι τοὺς Χριστομάχους, ἐχούσης καὶ τῆς λέξεως ταύτης ὑγιῆ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ γὰρ δὴ φαμεν ἐκ

(7) Sic Reg. Cæteri vero et editi, πῶς γὰρ ἄλλως.

τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Λόγον· λοιπὸν γὰρ ἡ λέξις ὁμολογεῖσθαι καὶ παρ' αὐτῶν· τί ἂν εἴη τοῦτο, ἡ τὸ ἀληθῶς καὶ ἀίδιον τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ γεγέννηται; Οὐ γὰρ ἑτεροειδές, ἵνα μὴ ξένον καὶ ἀνόμοιον τῆ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐπιμιγνύηται· οὐδὲ ἐξωθεν ἀπλῶς ὁμοιος, ἵνα μὴ καθ' ἑτερον ἢ ἄλλω ἐτεροούσιος φαίνεται, ὥσπερ χαλκὸς σιδηρῶν καὶ χρυσοῦς, καὶ ἄργυρος καὶ κασσίτερος. Ταῦτα γὰρ ξένα καὶ ἑτεροφυῆ ἀλλήλων, καὶ ἀπεσοιοισμένα τῆ φύσει καὶ τῆ δυνάμει τυγχάνουσι· καὶ οὔτε ὁ χαλκὸς ἴδιος τοῦ χρυσοῦ, οὔτε ἡ φάσσα ἐκ τῆς περιστερᾶς· ἀλλὰ ὁμοία μὲν νομίζεται εἶναι, ἐτεροούσια δὲ ἀλλήλων ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ (8) Υἱὸς οὕτως ἐστίν, ἔστω κτίσμα ὡσπερ καὶ ἡμεῖς, καὶ μὴ ὁμοούσιος· εἰ δὲ Υἱὸς ἐστὶ Λόγος, σοφία, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, ἀπαύγασμα· εἰκότως ὁμοούσιος ἂν εἴη. Εἰ (9) γὰρ τὸ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὄργανον ἑτεροφυῆ καὶ ἐτεροούσιον δείκνυται, καλῶς ἄρα ἡ σύνοδος ἔγραψε καὶ νενόηκεν ὁρθῶς.

24. Ἐξηρήσθω δὲ πάλιν ἐν τούτοις πᾶς (10) λογισμὸς σωματικὸς· φαντασίαν τε πάσης αἰσθήσεως ὑπερβάντες, καθαρὰ τῆ νοήσει καὶ μόνῃ τῷ νῷ νοῶμεν Υἱοῦ πρὸς Πατέρα τὸ γνήσιον, καὶ Λόγου τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἰδιότητα, καὶ τὴν ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα τοῦ ἀπαύγαματος πρὸς τὸ φῶς· ὡς γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ Υἱὸς, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὡς Θεῶν πρόπον ἐστίν, εἴρηται τε καὶ ἐστὶ· τὸν αὐτὸν τρόπον, τὴν λέξιν (11) τοῦ ὁμοούσιου ἀκούοντες, μὴ εἰς τὰς ἀνθρωπίνων αἰσθήσεις πίπτοντες, μερισμοῦς καὶ διαιρέσεις τῆς θεότητος λογιζώμεθα· ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἀσωμάτων διανοούμενοι, τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς μὴ διαιρῶμεν· τοῦτο γὰρ ἴδιον Υἱοῦ πρὸς Πατέρα, καὶ τοῦτο δείκνυσι τὸν Θεὸν ἀληθῶς ὄντα Πατέρα τοῦ Λόγου. Πάλιν γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαύγαματος ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο. Τίς τολμήσει λέγειν τὸ ἀπαύγασμα ξένον καὶ ἀνόμοιον εἶναι τοῦ ἡλίου; ἢ τίς μᾶλλον ἐνορῶν οὕτω τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἡλίον, καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς, οὐκ ἂν εἴποι θαρρήσας· Ὅντως τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἓν εἰσι, καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ δείκνυται, καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ ἡλίῳ τυγχάνει ὄν, ὥστε τὸν ὁρῶντα τοῦτο βλέπειν κακίον. Τὴν δὲ τοιαύτην ἐνότητα καὶ φυσικὴν ἰδιότητα πῶς ἂν οἱ πιστεύοντες καὶ βλέποντες ὁρθῶς καλέσαιεν ἢ ὁμοούσιον γέννημα; Τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ γέννημά τι ἂν τίς οἰκείως καὶ πρεπόντως νοήσαιεν ἢ Λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ δυνάμιν, ἢ ἄλλο οὔτε (12) τοῦ Πατρὸς λέγειν ξένην ὄσιν ἐστίν, οὔτε μὴ ἀίδιος εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ κἀν φαντάζεσθαι θέμις ἐστὶ; Τούτῳ γὰρ τῷ γεννήματι τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ Πατήρ, καὶ τὴν εἰς πάντα πρόνοιαν ἐκτείνων δι' αὐτοῦ φιλανθρωπεύεται· καὶ οὕτως ἐν αὐτῷ καὶ ὁ Πατήρ εἰσι, ὡσπερ εἴρηται· εἰ μὴ ἄρα οἱ κακίφρονες τολμήσαντες πάλιν

dicimus (jam enim et ipsi dictionem hanc admittant), quid aliud significamus quam veram et eternam substantiam ex qua ipsum genitum est? Nec enim diversa est specie, ne quid externum ac dissimile cum Patris substantia misceatur: nec extrinsecus duntaxat simile est, ne alia ex parte vel omnino diversæ substantiæ esse appareat, veluti aurum fulgens et aurum, argentum et stannum. Hæc siquidem diversa et alia atque separata sunt tum natura tum virtute; nec æs proprium auri est, nec palumbes ex columba nascitur: sed quamvis hæc putantur esse similia, diversa tamen inter se sunt natura. Itaque si Filius ita quoque se habet, esto res creata ut et nos, non autem consubstantialis. Sin autem Filius est Verbum, sapientia, imago Patris, splendorve: merito utique consubstantialis est. Nisi enim ostendatur illum non ex Deo, sed tanquam organum natura et substantia diversum esse, fatendum sane est recte synodum et scripsisse et cogitasse.

24. Procul autem hinc absit omnis cogitatio corporea; sed sensus omnes prætergressi, pura intelligentia et sola mente percipiamus quam vere sit Filius Patris; quam proprie Dei sit Verbum, et quam perfectam cum luce similitudinem splendor habeat. Ut enim fetus et Filius, non hominum more, sed ut Deum decet, et dictus est et vere est: ita cum vocem *consubstantialis* audimus, humanus sensus non debemus sequi, nec divinitatis partitiones aut divisiones fingendæ sunt ullæ: sed tanquam de rebus non corporeis cogitantes, unam naturam et eandem lucem non dividamus. Id enim proprium Filii est erga Patrem, eoque ostenditur Deum vere Verbi Patrem esse. Nam rursus lucis et splendoris exemplum ad illud intelligendum est necessarium. Quis igitur dicere audeat splendorem soli externum et dissimilem esse? Vel potius quis, si adverterit quoniam modo splendor se ad solem habeat eandemque esse lucem, non audacter dicat: Vere lux et splendor una res est, hicque in illa ostenditur, et splendor in sole existit, ita ut qui solem viderit, splendorem quoque cernat. Hæc porro unitas et naturalis proprietates quomodo a credentibus ac videntibus recte vocari possit nisi consubstantialis fetus? Quis autem proprie dignaque alium Dei fetum esse concipiet præter Verbum, sapientiam et virtutem, quam sane nec Patri externam fas est dicere, nec vel cogitare licet non solum in apud Patrem fuisse? Siquidem hoc ipso fetu omnia fecit Pater, suamque in res omnes providentiam per eum benigne administrat, atque ita ipse et Pater unum sunt, quemadmodum dictum est; nisi forte iidem improbi iterum audeant contendere aliam esse Verbi substantiam et aliam lucem quæ ex Patre in illo est, ita ut

(8) Sic Reg. At in aliis et editis ὁ δεest.

(9) Particula μὴ videtur addenda post εἰ, vel certe subaudienda. Ibid. Reg. δείκνυται.

(10) Sic Reg. Editi vero, πῶς, mendose.

(11) Sic Reg. At alii et editi τὴν λέξιν omitunt.

(12) Sic Reg. Alii vero et editi, ἢν οὔτε.

lux quidem, quæ est in Filio, unum sit cum Patre, ipse vero tanquam res creata, sit Patri externus. Verum hæc profecto Caiphæ et Samosatensis est doctrina, quam Ecclesia quidem procul repulit, sed quam illi clam et astute nunc tuentur; bancque ob causam ipsi, veritate relicta, hæretici sunt declarati. Si enim prorsus lucis, quæ est ex Patre, particeps ille est, cur non potius ipse is est cujus res aliæ fiunt participes, ne scilicet aliquid medium inter eum et Patrem reperiat? Nam nisi id concedatur, non amplius ostendi poterit omnia per Filium facta esse, sed per illum cujus et ipse est particeps. At si ipse est Verbum et sapientia Patris, in quo se Pater patefacit, cognoscitur, creat, et sine quo nihil omnino facit, manifestum utique fuerit ipsum illum esse qui est ex Patre. Siquidem res universæ ejus sunt participes, cum sancti Spiritus participes efficiuntur. Talis autem cum sit, profecto ex nihilo esse non potest, uti nec res esse creata, sed potius verus et proprius est ex Patre fetus, non secus ac splendor ex luce.

25. Itaque cum Patres Nicænæ synodi ita sentiant, hujusmodi dictiones (13) illis scribere visum est. Quod vero ipsi eas non sibi **181** excogitaverint, ut illi quidem objiciunt, sed ab aliis se antiquioribus acceperint, age, id quoque ostendamus, ne vel hæc ipsa incusatio illis supersit. Discite igitur, o Christi hostes Ariani, Theognostum virum eruditum minime refugisse ab hac ipsa dictione *ex substantia*. Nam in secundo *Hypotyposesar* hæc de Filio scribit: « Non extrinsecus adinventum est Filii substantiam, neque ex nihiloeducta, sed ex Patris substantia nata est, ut lucis splendor et aquæ vapor: neque enim splendor aut vapor ipsa aqua vel ipse sol est: neque rursus aliquid est alienum, sed est aliquid emanans ex Patris substantia, ita tamen ut nullam divisionem eadem Patris substantia sit perpessa. Ut enim sol idem manens radiis ab ipso profluentibus non minuitur; ita neque Patris substantia mutationem ullam patitur, cum Filium sui ipsius imaginem habet. » Sic igitur Theognostus suam ipse mentem his verbis aperuit, cum ea quæ antea proposuerat, non nisi exercitationis gratia expendisset. Cum item Dionysius Alexandriæ episcopus ex his

(13) *Ex substantia et consubstantialis.*

(14) *Reg. ἀτέχως.*

(15) *Sic Reg. At alii et editi, δηλονότι.*

(16) Ut ista intelligantur, notandum est Theognostum, teste Photio *Biblioth. cod. 106*, septem composuisse orationes, in quarum prioribus ac præcipue in secunda minus orthodoxe videtur sentire de Dei Filio, quem scilicet rem creatam esse docet: at in septima et postrema oratione orthodoxe sentit de Filio, de quo nempe hæc habet quæ hic profert S. Athanasius, qui per hæc verba τὰ πρότερα non aliud certe intelligit quam priores ejus orationes, in quibus minus recte de Filio videtur disserere; sed id eum exercitationis tantum gratia scripsisse ait S. Athanasius, non vero ex propria mente, quam ipse in ultima oratione exposuit. Eodem item modo eum defendi posse ait Photius, cujus hæc sunt verba: Ἰδὼν δὲ λέγων κτίσμα, αὐτὸν ἀποφαίνει καὶ τῶν λογικῶν μόνον ἐπιστατέιν,

εἰποιεν ἄλλην εἶναι τὴν τοῦ Λόγου οὐσίαν, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ φῶς, ἢ ἢ τὸ μὲν ἐν τῷ Ἰϋφ φῶς ἐν πρὸς τὸν Πατέρα, αὐτὸς δὲ ξένος κατ' οὐσίαν ὡς κτίσμα. Ἄλλα τοῦτο τοῦ Καίφα καὶ τοῦ Σαμοσατέως ἀτεχνῶς (14) ἐστὶ τὸ φρόνημα, ὅπερ ἡ μὲν Ἐκκλησία ἐξέβαλεν, οὗτοι δὲ νῦν ὑποκρίνονται· διδὼ καὶ αὐτοὶ, τῆς ἀληθείας ἐκπεσόντες, ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί. Εἰ γὰρ ὅπως μετέχει τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς φωτὸς, διὰ τί μὴ μᾶλλον αὐτὸς ἐστὶ τὸ μετεχόμενον, ἵνα μὴ μέσον αὐτοῦ τι καὶ τοῦ Πατρὸς εὐρίσκηται: Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶν, οὐκέτι δείκνυται διὰ τοῦ Ἰϋοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, οὐ καὶ αὐτὸς μετέχει. Εἰ δὲ οὕτως ἐστὶν ὁ Λόγος, ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ ἀποκαλύπτεται, καὶ γινώσκειται, καὶ δημιουργεῖ, καὶ οὐ ἄνευ οὐδὲν ὁ Πατὴρ ποιεῖ, δηλονότι (15), ὅτι αὐτὸς ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς· αὐτοῦ γὰρ καὶ πάντα τὰ γενητὰ μετέχει, μετέχοντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτω δὲ ὄν, οὐκ ἐστὶ ἐξ οὐκ ὄντων, οὔτε ὅπως κτίσμα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἴδιον γέννημα, ὡς ἐκ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα.

25. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες, ταύτην ἔχοντες τὴν διάνοιαν, τοιαύτας καὶ τὰς λέξεις ἔγραψαν. Ὅτι δὲ οὐχ ἑαυτοῖς πλάσαντες ἐπεινόησαν ταύτας· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο προφασίζονται· ἀλλ' ἄνωθεν παρὰ τῶν πρὸ αὐτῶν παραλαβόντες εἰρήκασι, φέρε καὶ τοῦτο διελέγξωμεν, ἵνα μὴδὲ αὕτη αὐτοῖς ἡ πρόφασις περιλείπηται. Μάθετε τοίνυν, ὦ Χριστομάχοι Ἀρειανοὶ, ὅτι Θεόγνωστος μὲν, ἀνήρ λόγιος, οὐ παρητήσατο τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν. Γράφων γὰρ περὶ Ἰϋοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ἰποτυπώσεων, οὕτως εἴρηκεν· « Οὐκ ἐξωθέν τις ἐστὶν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ Ἰϋοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ ὄντων ἐπισηχθη. ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τὸ φῶς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ὕδατος ἀτμίς· οὔτε γὰρ τὸ ἀπαύγασμα οὔτε ἡ ἀτμίς αὐτὸ τὸ ὕδωρ ἐστὶν, ἢ αὐτὸς ὁ ἥλιος· οὔτε ἀλλότριον, ἀλλὰ ἀπόρροια τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὐ μερισμὸν ὑπομεινάσης τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Ὡς γὰρ μένων ὁ ἥλιος ὁ αὐτὸς οὐ μειοῦται ταῖς ἐκχεομέναις ὑπ' αὐτοῦ αὐγαῖς, οὕτως οὐδὲ ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἀλλοίωσιν ὑπέμεινε, εἰκόνα ἑαυτῆς ἔχουσα τὸν Ἰϋόν. » Ὁ μὲν οὖν Θεόγνωστος (16) τὰ πρότερα ὡς ἐν γυμνασίᾳ ἐξετάσας, ὑστερον τὴν ἑαυτοῦ δόξαν τιθεὶς, οὕτως εἴρηκε. Διονύσιος δὲ ὁ

Δ καὶ ἄλλ' ἄττα, ὡς περ Ὀριγένης, ἐπιφέρει τῷ Ἰϋφ, εἶτε ὁμοίως ἐκείνῳ δυσσεβείᾳ ἐαλωκῶς, εἶτε, ὡς ἂν τις εἴποι ἐκδισασάμενος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογίαν, ἐν γυμνασίας λόγῳ καὶ οὐ δόξῃ ταῦτα προτιθεὶς, id est, *Cum de Filio disserit, eum rem creatam esse declarat, solisque rebus ratione præditis præsidere, et alia quædam, ut Origenes, Filio affingit, sive eadem ac ille impie infectus, sive, ut quis forte dixerit ad illum utrunque defendendum, hæc exercitationis gratia, non autem ex propria sententia proposuerit.* Εἰ in fine: Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ, ὃν καὶ περὶ Θεοῦ δημιουργίας ἐπιγράφει, εὐσεβέστερόν πως περὶ τῶν ἄλλων διαλαμβάνει, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου περὶ τοῦ Ἰϋοῦ. *In septima autem oratione, quam de Dei opificio inscribit, magis pie cum de aliis rebus, tum præcipue in fine orationis de Filio disputat.* Quis porro fuerit iste Theognostus, ex inscriptione ejusdem Operis apud Photium habemus, ubi hæc leguntur: Ἀνεγνώσθη Θεογνώστου

γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοῦ Σαβελλίου γράφων, τὴν τε κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ Σωτῆρος διὰ πλειόνων ἐξηγούμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς διελέγων τοὺς Σαβελλίζοντας, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· ἐπειδὴ ὑπενοήθη ὡς ποιῆμα καὶ γενητὸν λέγων τὸν Υἱὸν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, γράφει πρὸς τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης, ἀπολογούμενος συκοφαντίαν εἶναι ταύτην κατ' αὐτοῦ. Μῆτε γὰρ ποιητὸν εἰρηκέναι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον αὐτὸν ὁμολογεῖν διεβεβαιώσατο. Ἔχει δὲ αὐτοῦ ἡ λέξις οὕτω· « Καὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραφα, ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὁ προφέρουσιν ἔκκλημα κατ' ἐμοῦ ψεύδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο φημι μὴ εὐρηκέναι πού τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλὰ γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἀσειωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ γὰρ ἀνθρωπίνην γοητὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἐτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ μῆτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχον εἶναι μῆτε τέκνα. Καὶ τὴν μὲν ἐπιστολήν, ὡς προείπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν (17), αὐτὰ σοὶ τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης (18) ἂν ἐπεμψα τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ, ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα· καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ βίβης ἀνελθόν ἕτερον εἶναι τοῦ ὄθεν ἐδάσθησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφύεσ· καὶ C ποταμὸν εἶπον ἀπὸ πηγῆς βέοντα ἕτερον ὄνομα μετεληφέναι· μῆτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μῆτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέρω ὑπάρχειν, καὶ τὸν ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ. »

26. Ὅτι δὲ οὐ ποιῆμα οὐδὲ κτίσμα ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ ἴδιον τῆς (18') τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα ἀδιαίρετόν ἐστιν, ὡς ἔγραψεν ἡ μεγάλη σύνοδος, ἰδοὺ καὶ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Διονύσιος, γράφων κατὰ τῶν τὰ τοῦ (19) Σαβελλίου φρονούντων, σχετιάζει κατὰ τῶν ταῦτα τολμῶντων λέγειν, καὶ φησιν οὕτως· « Ἐξῆς δ' ἂν εἰκότως λέγοιμι καὶ πρὸς διαιρουν- D τας (20) καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιροῦντας τὸ σεμνότερον κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὴν μοναρχίαν εἰς τρεῖς δυνάμεις τινὰς καὶ μεμερισμένας ὀποστάσεις καὶ θεότητας τρεῖς· πέψουσαι γὰρ εἶναι τινὰς τῶν παρ' ὑμῖν κατηχούντων καὶ διδασκόντων τὸν θεῖον Λόγον ταύτης ὑψηλῆς τῆς φρονήσεως, οἱ κατὰ διάμετρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀντίκεινται τῇ Σα-

²⁶ Joan. 1, 14.

Ἀλεξανδρέως λόγοι ἐπτά, οὓς ἡ ἐπιγραφή, Τοῦ μακαρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἐξηγητοῦ Ὑποτυπώσεως. *Lectæ sunt Theognosti Alexandrini orationes septem, eujus operis hæc est inscriptio, Beati Theognosti Alexandrini et interpretis Hypotyposes.*

(17) Εἰ δ' οὖν, supple εἶχον, commode redditur per vocem *alioguin*, ut patet, quod quia videntur

A quæ adversus Sabellium scripserat, quibus nempe Salvatoris dispensationem secundum carnem per multis explanabat, ac inde confutabat Sabellianos, ostendebatque non Patrem factum esse carnem, sed Verbum, uti Joannes dicit ²⁶: cum, inquam, in suspicionem venisset dixisse Filium rem factam et creatam esse, non vero Patri consubstantialem, literas dedit ad Romæ episcopum Dionysium quoque appellatum: in quibus se expurgans asseverabat calumniam hanc esse adversus se confictam; nunquam enim se Filium factum dixisse, sed illum Patri consubstantialem confiteri se affirmabat. Hæc autem sunt ejus verba: « Et aliam epistolam scripsi, ubi ostendi falsam esse qua illi in me utuntur criminatione, quasi scilicet qui negassem Christum Deo esse consubstantialem. Etsi enim fateor me id nominis nullo in loco sanctarum Scripturarum invenisse, tamen quæ subsequuntur argumentationes meæ, quas quidem illi reticuerunt, ab hac sententia non discrepant. Quin etiam humani partus exemplum in medium protuli, quem nempe perspicuum est ejusdem esse naturæ, addidique eo solum parentes alios esse a suis liberis, quod ipsi non sint liberi, nec item necesse esse aut parentes esse aut liberos. Et hanc quidem epistolam, ut dixi, ob præsentem rerum statum exhibendam non habeo: alioquin, ipsa quæ tunc scripsi verba vel potius integræ epistolæ exemplar misissem, quod, ubi potero, facere non omittam. Memini vero probeque scio me plurima rerum quæ ejusdem sint generis exempla proposuisse. Namque dixi plantam ex semine vel ex radice exortam, aliam esse ab eo unde producta est, esse tamen ejusdem naturæ; fluvium similiter ex fonte emanantem aliud nomen habere, neque enim fontem dici fluvium, neque fluvium, fontem, utrumque nihilominus existere, ita ut fluvius sit aqua ex fonte profluens. »

26. Quod autem Dei Verbum nec factum nec creatum sit, sed proprius et individuus Patris **182** substantiæ fetus, ut scripsit magna synodus: ecce Dionysius quoque Romæ episcopus scribens contra Sabellianos, his verbis adversus illos indignatur qui talia audent dicere. « Jam vero, inquit, æquum fuerit adversus illos disputare, qui augustissimam D Dei Ecclesiæ prædicationem, monarchiam in tres quasdam virtutes ac separatas hypostasias tresque divinitates dividunt, discindunt, destruuntque. Audivi enim quosdam ex his, qui apud vos divinum Verbum prædicant et docent, hujus opinionis magistros esse, qui quidem ex diametro, ut ita loquar, Sabellii sententiæ adversantur. Illius enim in eo

non animadvertisse interpretes, perperam hunc locum verterunt.

(18) Sic Reg. Cæteri autem et editi, πᾶσιν, ut et legit Ambr. Camald.

(18') Reg. τῆς omittit.

(19) Τοῦ abest a Reg.

(20) Reg. τοὺς καταδιαροῦντας.

consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem, et vicissim : illi autem tres Deos quodammodo prædicant, cum sanctam unitatem in tres diversas hypostases inter se omnino separatas dividunt. Necessesse est enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum, et Spiritum sanctum in Deo manere et habitare, ac denique divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem (Deum universorum omnipotentem dico), reduci et colligi. Nam futilis Marcionis doctrina quæ monarchiam in tria principia secat et dividit, diabolica sane est, non autem verorum Christi discipulorum, vel eorum quibus Salvatoris disciplina placet. Hi enim Trinitatem quidem non ignorant in divina Scriptura prædicari, tres autem esse Deos nec in Veteri nec in Novo Testamento doceri. Non minus etiam illi culpandi sunt qui Filium opus esse existimant, et Dominum factum esse sentiunt, quasi videlicet unum esset ex his quæ vere facta sunt, cum divina Scriptura illum genitum esse, ut eidem convenit congruitque, non autem formatum et factum esse testetur. Non levis igitur, sed summa est impietas, Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius, fuit aliquando, cum non esset : atqui fuit semper, si utique sit in Patre, ut ipse declarat²², et si Christus ipsum sit Verbum, sapientia et virtus. Hæc si quidem Christum esse divinæ litteræ docent, ut vobis certe non latet : hæc autem eadem, virtutes Dei sunt ; ac proinde si factus est Filius, fuit ergo aliquando, cum hæc non essent. Igitur tempus fuit, cum sine his esset Deus ; quod perabsurdum est. Sed quid pluribus de his apud vos disseram, viros Spiritu plenos, quibus utique explorata sunt quæ absurda sequuntur ex illorum sententia, qui Filium factum esse contendunt, ad quæ sane non attendisse mihi videntur hujus opinionis duces, atque idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui scilicet contra mentem divinæ et prophetice Scripturæ hæc verba explicant : *Dominus creavit me principium viarum suarum*²³. Nec enim, ut scitis, una est significatio verbi, *creavit*. Nam hoc in loco, *creavit*, idem est ac præfecit operibus ab ipso factis, factis, inquam, per ipsum Filium. Hoc autem verbum, *creavit*, hic intelligendum non est pro, *fecit* : siquidem facere et creare inter se differunt. Hinc Moyses in magno Deuteronomii carmine ait : *Nunquid non ipse est Pater tuus, qui possedit te, et fecit te, et creavit te*²⁴ ? Sic etiam illos recte quis possit coarguere : O præcipites temerarii que homines ! Ergone facta res est primogenitus omnis creaturæ²⁵, qui ex utero ante luciferum genitus est²⁶, qui ut Sapientia dicit : *Ante omnes colles me genuit*²⁷ ? Denique Scripturæ divinæ

βελλίου γνώμη. Ὁ μὲν γὰρ βλασφημεῖ αὐτὸν τὸν Υἱὸν εἶναι λέγων τὸν Πατέρα, καὶ ἔμπαινον· οἱ δὲ τρεῖς Θεοὺς τρόπον τινὰ κηρύττουσιν, εἰς τρεῖς ὑποστάσεις ξένας ἀλλήλων παντάπασι κεχωρισμένας διαιρούντες τὴν ἁγίαν μονάδα· ἠνώσθαι γὰρ ἀνάγκη τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὸν θεῖον Λόγον· ἐμφιλοχευεῖν δὲ τῷ Θεῷ καὶ ἐνδιδαιτᾶσθαι δεῖ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἤδη καὶ τὴν θεῖαν Τριάδα εἰς ἓνα, ὡσπερ εἰς κορυφὴν τινα (τὸν Θεὸν τῶν ὄλων τὸν παντοκράτορα λέγω [21]) συγκεφαλαιοῦσθαι τε καὶ συνάγεσθαι πᾶσα ἀνάγκη. Μαρκίωνος γὰρ τοῦ ματαιόφρονος διδασκαλία, εἰς τρεῖς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας τομὴν καὶ διαίρεσιν, παιδεύμα ὄν διαβολικόν, οὐχὶ δὲ τῶν ὄντως μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρεσκομένων τοῖς τοῦ Σωτῆρος μαθήμασιν. Οὗτοι γὰρ Τριάδα μὲν κηρυττομένην ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς σαφῶς ἐπίστανται, τρεῖς δὲ θεοὺς οὔτε Παλαιῶν οὔτε Καινῆν Διαθήκην κηρύττουσαν. Οὐ μείον δ' ἂν τις καταμέμφοιτο καὶ τοῦ ποίημα τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάζοντα (22), καὶ γενοῦναι τὸν Κύριον, ὡσπερ ἐν τι ὄντως γενομένων νομίζοντα, τῶν θεῶν λογίων γέννησιν αὐτῷ τὴν ἀρμόστουσαν καὶ πρέπουσαν, ἀλλ' οὐχὶ πλάσιν τινα καὶ πόησιν προσμαρτυροῦντων. Βλασφημον οὖν οὐ τὸ τυχεῖν, μέγιστον μὲν οὖν, χειροποιήτων τρόπον τινα λέγειν τὸν Κύριον. Εἰ γὰρ γέγονεν Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· αἰεὶ δὲ ἦν, εἰ γε (23) ἐν τῷ Πατρὶ ἔστιν, ὡς αὐτὸς φησι, καὶ εἰ Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ Χριστός· ταῦτα γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἰθεῖαι λέγουσι Γραφαί, ὡσπερ ἐπίστασθε· ταῦτα δὲ δυνάμεις οὐσαι τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν. Εἰ τοίνυν γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα· ἦν ἄρα καιρὸς, ὅτε χωρὶς τούτων ἦν ὁ Θεός. Ἀτοπώτατον δὲ τοῦτο. Καὶ τί ἂν ἐπὶ πλέον περὶ τούτων πρὸς ὑμᾶς διαλεγόμεθα, πρὸς ἄνδρας πνευματοφόρους καὶ σαφῶς ἐπίσταμένους τὰς ἀποκρίσεις τὰς ἐκ τοῦ ποίημα λέγειν τὸν Υἱὸν ἀνακυπτουδᾶς ; αἷς μοι δοκοῦσι μὴ προσεσχηκέναι τὸν νοῦν οἱ καθηγησάμενοι τῆς ὁδοῦς ταύτης (24), καὶ διὰ τοῦτο κομιδῇ τοῦ ἀληθοῦς διημαρτηκέναι, ἐτέρως ἢ βούλεται ταύτη ἡ θεία καὶ προφητικὴ Γραφή τὸ, Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἐκδεξάμενοι. Οὐ μία γὰρ ἡ τοῦ ἐκτίσεν, ὡς ἴστα, σημασία· ἐκτίσεν γὰρ ἐνταῦθα ἀκουστέον ἀντὶ τοῦ, ἐπέστησε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις ἔργοις, γενομένοι δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· οὐχὶ δὲ γε τὸ ἐκτίσεν νῦν λέγοιτ' ἂν (25) ἐπὶ τοῦ ἐποίησε· διαφέρει γὰρ τοῦ ποιῆσαι τὸ κτίσαι. Οὐκ αὐτὸς οὐτός σου Πατὴρ ἐκτίσασθαι σε, καὶ ἐποίησέ σε, καὶ ἐκτίσέ σε ; τῆ ἐν τῷ δευτερονομίῳ μεγάλη φῶδι ὁ Μωσῆς φησι. Πρὸς οὓς καὶ εἰποι ἂν τις· Ὡ ριψοκίνδυνον ἀνθρώποι ! ποίημα ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὁ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεννηθεὶς, ὁ εἰπὼν ὡς Σοφία· Πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με ; Καὶ πολλαχοῦ δὲ τῶν

²² Joan. xiv, 10. ²³ Prov. viii, 22. ²⁴ Deut. xxxii, 6. ²⁵ Coloss. 1, 15. ²⁶ Psal. cix, 3. ²⁷ Prov. viii, 25.

(21) Reg. λέγων, ut et legit Ambros. Camald.

(22) Reg. δοξάσαντας. Basil. δοξάζοντες, et alia man. γρ. δοξάσαντας.

(23) Sic Reg. ut et exigit sensus. Editi et alii, et δέ.

(24) Sic Reg. Alii veto et editi omittunt ταύ-

της. Mox Reg. pro ἡ habet ἦ.

(25) Sic mss. et ed. Commel. At edit. Parisiensis, ἀντί. Cæterum ἀν ἐπὶ idem hic significat ac ἀντί. Mox τὸ κτίσαι quod abest ab ed. Commel. restituitur ex mss. Reg. et Basil. hancque vocem legerunt Nannius et Ambros. Camald.

θειων λογίων γεγενῆσθαι, ἀλλ' οὐ γεγενῆσθαι τὸν Ἰῶν λεγόμενον εὐροι τις ἄν· ὅφ' ὧν καταφανῶς ἐλέγχονται τὰ ψεῦδη (26) περὶ τῆς τοῦ Κυρίου γεννήσεως ὑπολαμβάνοντες οἱ ποίησιν αὐτοῦ τὴν θείαν καὶ ἀρρήτον γέννησιν λέγειν τολμῶντες. Οὐτ' οὖν καταμερίζειν χρῆ εἰς τρεῖς θεότητας τὴν θαυμαστὴν καὶ θείαν μονάδα· οὐτε ποιήσει καλύσειν τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ὑπερέβαλλον μέγεθος τοῦ Κυρίου· ἀλλὰ πεπιστευμέναι εἰς Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Ἰῶν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἠνώσθαι δὲ τῷ Θεῷ τῶν ὄλων τὸν Λόγον· Ἐγὼ γάρ, φησι, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Οὐτὼ γάρ ἄν καὶ ἡ θεία Τριάς, καὶ τὸ ἅγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας διασώζοιτο. »

27. Περὶ δὲ τοῦ αἰδίου συνελθὼν τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ ἐτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πατρὸς ἰδιότητος εἶναι, ὡς εἰρηκασιν οἱ ἐν τῇ συνόδῳ, ἐξέστω πάλιν ὑμᾶς ἀκούσαι καὶ παρὰ τοῦ φιλοπόνου Ὀριγένοῦς. Ἄ μὲν γὰρ ὡς ζητῶν καὶ γυμνάζων ἔγραφε, ταῦτα μὴ ὡς αὐτοῦ φρονούντος δεχέσθω τις· ἀλλὰ (27) τῶν πρὸς ἔριν φιλονεικούντων ἐν τῷ ζητεῖν, ἀδελῶς ὀρίξων ἀποφαίνεται, τοῦτο (28) τοῦ φιλοπόνου τὸ φρόνημά ἐστι. Μετὰ γούν τὰ ὡς ἐν γυμνασίῳ λεγόμενα πρὸς τοὺς αἰρετικούς εὐθὺς αὐτὸς ἐπιφέρει τὰ ἴδια, λέγων οὕτως· « Εἰ ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀόρατος εἰκὼν· ἐγὼ δὲ τολμήσας προσθεῖην ἄν, ὅτι καὶ ὁμοίότης τυγχάνων τοῦ Πατρὸς οὐκ ἔστιν ὅτε οὐκ ἔστιν. Πότε γὰρ ὁ Θεὸς, ὁ κατὰ τὸν Ἰωάννην φῶς λεγόμενος (Ὁ Θεὸς γὰρ φῶς ἐστίν), ἀπαύγασμα οὐκ εἶχε τῆς ἰδίας δόξης, ἵνα τολμήσας τις ἀρχὴν ὧν εἶναι Ἰοῦ (29) πρότερον οὐκ ὄντος; Πότε δὲ ἡ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀκατονομάστου καὶ ἀφθέγκτου ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς εἰκὼν (30), ὁ χαρακτήρ, Λόγος, ὁ γινώσκων τὸν Πατέρα, οὐκ ἔστιν; Κατανοεῖτω γὰρ ὁ τολμῶν καὶ λέγων, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἔστιν ὁ Ἰῶς, ὅτι ἐρεῖ καὶ τὸ· Σοφία ποτὲ οὐκ ἔστιν, καὶ Λόγος οὐκ ἔστιν, καὶ, Ζωὴ οὐκ ἔστιν. » Καὶ πάλιν ἐν ἐτέροις οὕτω λέγει· « Ἄλλ' οὐ θέμις ἐστὶν οὐδὲ ἀκίνδυνον διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τὸ, ὅσον ἐφ' ἡμῖν (31), ἀποστραφῆσθαι τὸν Θεὸν τοῦ ἀεὶ συνόντος αὐτῷ Λόγου μονογενοῦς, σοφίας ὄντος ἢ προσέχειρην· οὕτω γὰρ οὐδὲ ἀεὶ χαίρων νοηθήσεται. » Ἰδοὺ ἡμεῖς μὲν ἐκ Πατέρων εἰς Πατέρας διαβεδηκέναι τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἀποδεικνύομεν· ὑμεῖς δὲ, ὡ νεοὶ Ἰουδαῖοι καὶ τοῦ Κατάρφα μαθηταί, τίνας ἄρα τῶν βημάτων ὑμῶν ἔχετε δεῖξαι Πατέρας; Ἄλλ' οὐδένα τῶν φρονίμων καὶ σοφῶν ἄν εἰποῖτε· πάντες γὰρ ὑμᾶς ἀποστρέφονται πλὴν μόνοῦ τοῦ διαβόλου· μόνος γὰρ ὑμῖν οὗτος τῆς τοιαύτης ἀποστασίας πατήρ γέγονεν, ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὑμῖν ἰπισπέρας τὴν ἀσέβειαν ταύτην, καὶ νῦν λοιδορεῖν τὴν οἰκουμένην συνόδον πείσας ὑμᾶς, ὅτι μὴ τὰ

A multis in locis genitum eum dicunt, nusquam vero factum : ex quibus aperte convincuntur falsa de Domini generatione opinari, hi qui divinam ejus atque inexplicabilem generationem, factionem audent dicere. Itaque admirabilis divinaque unitas in tres divinitates non est separanda, neque factionis vocabulo dignitas summaque Domini magnitudo est diminuenda ; sed credendum est in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum ejus Filium, et in Spiritum sanctum, ac Verbum Deo universo esse unitum. *Ego* enim, inquit, et *Pater unum sumus* ; et, *Ego in Patre, et Pater in me est*. Ita scilicet divina Trinitas et sancta monarchiæ prædicatio integra servabitur. »

B 27. Quod autem Verbum ab æternitate sit cum Patre, nec alterius quam Patris substantiæ vel hypostasis proprius sit, ut declaravit synodus, liceat vos iterum a laborioso Origene audire. Nam quæ ille velut inquirens et disputans scripsit, non ita accipienda sunt, quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente quibuscumque disputat : at quæ fidenter definit et affirmat, hæc vera est viri hujus perquam studiosi sententia. Itaque post ea quæ exercitatio- nis gratia ad hæreticos dixit, statim propriam ipse mentem his verbis exponit : « Si est imago Dei invisibilis, invisibilis quoque est ipsa imago. Quin etiam addere ausim cum sit similitudo Patris, non posse fieri ut aliquando non fuerit. Quando enim Deus, quem Joannes lucem appellat (nam *Deus lux est*), propriæ gloriæ splendore caruit, ut quis audeat principium existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non fuisset? Quandonam vero non erat Verbum, Verbum, inquam, quod et Patrem cognoscit, et est character ac imago ejusdem substantiæ, quæ digne nec exprimi, nec nominari, nec proferri possit? Intelligat enim qui dicere audeat, Fuit aliquando cum non esset Filius, idem esse ac si diceret, Sapientia aliquando non erat, Verbum non erat, et, Vita non erat. » Idem rursus ita alibi loquitur : « Verum nefas est, nec periculo vacat, propter nostram infirmitatem, Deum, quantum in nobis est, unigenito privare Verbo quod semper cum illo fuit, et illa erat sapientia qua delectabatur. » Alioquin enim non semper fuisse delectatum intelligendum erit. » En igitur nos quidem hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus : vos vero, o novi Judæi et Caiphæ discipuli, quos Patres qui vestris oculis faverint exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem unquam proferetis; omnes enim a vobis abhorrent præter unum diabolum, qui nempe solus hujus vestræ defectionis pater et auctor exstitit, vo-

• Joan. x, 30. • Joan. xiv, 10. • I Joan. i, 5. (26) Reg. et Basil. ψευδῆ. (27) Certe legendum ἀλλ' ἄ, idque omnino exigit sensus. (28) Sic Reg. Alii et editi, τούτου. Mox Reg Μετὰ γούν, ubi alii et editi Μετὰ οὖν.

• Hebr. i, 3. • Prov. viii, 30. (29) Editio Parisiensis particulam ὧς addit ante πρότερον, sed abest a mss. et edit. Commel.; eam tamen nihil vetat in Latino exprimi. (30) Reg. εἰκὼν omittit. (31) Sic Regius. Editi autem et alii, ἡμῶν.

l isque primum impietatem hanc inseminavit, ac etiam nunc suadet ut œcumenicam synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra sed illa defnierit quæ ab initio tradidere testes oculati qui et ministri Verbi fuere. Nam fides quam synodus scripto confessa est, ipsa vere est catholice Ecclesie, quam ut tuerentur, placuit beatis Patribus ita scribere, Arianamque hæresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam synodum calumniari conantur. Nam non tam hujusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde etiam hæreticis audaciores.

28. Itaque cum suas illas vobis futes esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vocem **184** ἀγενήτου, id est, non facti, a Græcis seu Gentilibus sunt mutuati, ut hujusmodi innixi vocabulo rursus inter res factas et creatas Dei Verbum, per quod res ipsæ factæ sunt, numerarent: tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertinacia in blasphemias adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam præ se ferunt impudentiam, quia hujus vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam acceperunt, ediscendum erat. Hi nempe mentem quam ex bono, et animam quam ex mente esse aiunt, quamvis unde illæ sint eis non lateat, tamen non factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet se hoc vocabulo, nihil de primo principio, ex quo ipsæ quoque exortæ sunt, detrahere. Ita, inquam, illos quoque loqui decebat, aut certe nullo modo de his quæ ignorant, disserere. Quod si quid hæc vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est ut ipsos interrogemus, maxime cum ea ex divinis litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturæ auctoritate fulti pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi qua de causa quove sensu

(32) Editio Parisiensis, ἀρρητικῶν. At mss. et editio Commel. ἀρρέσεων. Nihilominus commode redditur per vocem hæreticis.

(33) Sic Reg. et Basil. hic et deinceps. Ita quoque legit Ambrosius Camaldulensis, qui ipsam vocem Græcam in sua versione retinet. In Regio codice aliquot in locis ea vox cum duplici v fuerat scripta, sed ibidem uno deleto emendata est. Legendum esse ἀγενήτου patet, quia hæc vox opponitur voci γενητού, ut in Admonitione observatum est. Præterea Cyrillus Alexandrinus, qui id vocabulum in *Thesaurō*, assertionem primam, eodem modo explicat, quo infra Athanasius, illud per unicum v scribit. Hinc etiam editio Commeliniana et Parisiensis paulo post ἀγένητα per unicum v habent; licet aliis in locis hoc vocabulum per duplex v scribant. Porro forte a Platone hanc dictionem mutuati sunt Ariani: is enim in *Phædro* animam ait esse ἀγένητον, quæ vox quoque per unicum v ibidem scribitur. Hæc sunt Platonis verba: Πᾶσα ψυχή ἀθάνατος. Τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἀθάνατον· τὸ δ' ἄλλο κινεῖται, καὶ ὑπὲρ ἄλλου κινούμενον, παύσαν ἔχον κινήσεως, παύσαν ἔχει ζωῆς. Μόνον δὲ τὸ αὐτὸ κινεῖται, ἅτε οὐκ ἀπολείπον ἑαυτὸν, οὐποτε λήγει κινούμενον· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα κινεῖται, τοῦτο πηγῆ καὶ ἀρχῆ κινήσεως. Ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γινόμενον γίνεσθαι, αὐτὴν δὲ μηδ' ἔξ ἑνός. Et γὰρ ἐκ τοῦ ἀρχῆ γίγνεται,

ἡμέτερα, ἀλλὰ ταῦτα γεγράφασιν, ἀπερ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπέρηται τοῦ Λόγου γενόμενοι παραδεδώκασιν. Ἦν γὰρ ἡ σύνοδος ἐγγράφως ὠμολόγησε πίστιν, αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ. Ταύτην ἐκδικούντες οἱ μακάριοι Πατέρες οὕτως ἔγραψαν, καὶ κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ διαβάλλειν τὴν σύνοδον ἐπιχειροῦσιν. Οὐ γὰρ αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ' ὅτι ἐν αὐταῖς ἀπεδείχθησαν αἰρετικοί, καὶ τῶν ἄλλων αἵρέσεων (32) τολμηρότεροι.

convicti sunt non solum hæretici esse, sed aliis

28. Ἀμέλει τῶν λεξειδίων αὐτῶν δευθέντων τότε φαύλων, καὶ αἰεὶ δὲ εὐελέγχτων ὄντων ὡς ἀσεβῶν, ἐχρήσαντο παρ' Ἑλλήνων λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ ἀγενήτου (33), ἵνα προφάσει καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος ἐν τοῖς γενητοῖς πάλιν καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμῶσι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, δι' οὐ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσὶ πρὸς ἀσέβειαν ἀναίσχυνοι, καὶ πρὸς τὰς τοῦ Κυρίου βλασφημίας φιλόνηκοι. Εἰ μὲν οὖν, ἀγνοοῦντες τὸ ὄνομα, οὕτως ἀναίσχυνοῦσιν, ἔδει μαθεῖν αὐτοὺς παρὰ τῶν αὐτοῖς δεδοκῶτων αὐτῶ, ὅτι (34) καὶ ἐν λέγουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ νοῦν καὶ τὴν ἐκ τοῦ νοῦ ψυχὴν, καίτοι γινώσκοντες τὸ ἐξ ὧν εἰσιν, οὐκ ἐφοβήθησαν ὁμῶς καὶ αὐτὰ εἰπεῖν ἀγένητα, εἰδότες, ὅτι, καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐκ ἐλαττοῦσι τὸ πρῶτον, ἐξ οὗ καὶ ταῦτα πεφυκε· καὶ ἡ καὶ αὐτοὺς οὕτω λέγειν, ἡ μηδὲλας λέγειν περὶ ὧν οὐκ ἴσασιν· εἰ δὲ νομίζουσι γινώσκειν, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, ἐπεὶ μάλιστα καὶ οὐκ (35) ἐστὶν ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν ἡ λέξις, ἀλλὰ πάλιν ἀγράφως λαλοῦντες φιλονεικοῦσιν. Ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ συνδός τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον συμφώνως τοῖς ἐκ τῶν Γραφῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένους, καὶ ὅσοι πρὸ αὐτῶν ἐξέθεντο Πατέρες καὶ ἔγραψαν,

οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνεται. Ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. Et paucis interjectis: Et δ' ἐστὶ τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ αὐτὸ κινεῖται ἢ ψυχὴν, ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη. Id est: *Omnia anima est immortalis. Quod enim semper movetur, immortale est: quod autem movet aliud, et ab alio movetur, quandoquidem finem habet motus, viæ quoque finem habet. Solum igitur illud quod seipsum movet, quia seipsum non deserit, ne moveri quidem unquam desinit: quin etiam cæteris quæ moventur, hic fons, hoc principium est motus. Principium autem est non-factum. Ex principio enim necesse est fieri omne quod fit, ipsum autem ex nullo fit: nam si principium ex aliquo fieret, non fieret ex principio. Quando vero non-factum est, nec idem posse corrumpi necesse est.* Et paulo post: *Porro si ita est non aliud esse id quod seipsum movet quam animam, necesse profecto fuerit animam esse et non-factam et immortalem.* Hactenus Plato, qui tametsi hoc in loco animam non-factam esse asserit, alibi tamen, in *Timæo* videlicet, a summo Deo creatam fuisse diserte docet.

(34) Sic Reg. et Basil. At editio Commel. αὐτὰ ὅτι.

(35) Οὐκ δεest in editione Commeliniana: sed habetur in mss. Reg. et Basil. atque ita leguntur Ambr. Camald. et Nannius.

διηγησάμην· καὶ αὐτοὶ δὲ, εἰπερ ἄρα δύνανται, ἀποκρινέσθωσαν πῶς εὗρον τὴν ἔγγραφον ταύτην λέξιν, ἣ ποῖα διανοία τὸν Θεὸν ἀγένητον λέγουσι· διαφόρους γὰρ σημασίας ἔχειν τὸ ἄνωμα ἀνήκοα. Λέγεσθαι γὰρ φασιν (36) ἀγένητον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι· καὶ πάλιν τὸ μήτε ὑπάρχον, μήτε δυνάμενον εἰς τὸ εἶναι γενέσθαι· καὶ τρίτον ἐστὶν αὐτοῦ σημαίνωμενον, τὸ ὑπάρχον μὲν, μήτε δὲ γεννητὸν, μήτε ἀρχὴν ἐσχηκὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' ἀίδιον ὃν καὶ ἀδιάφορον. Ἰσως μὲν οὖν τὰς πρώτας δύο διανοίας παρελθεῖν ἐθέλησους, διὰ τὸ ἐκείθεν (37) ἀτοπον· κατὰ γὰρ τὴν πρώτην, ἔσται τὰ τε ἤδη γενόμενα καὶ τὰ προσδοκώμενα γενέσθαι ἀγένητα· τὸ γὰρ δεύτερον πλέον ἔχει τούτου τὸ ἀτοπον. Ἐπὶ δὲ τὴν τρίτην λοιπὸν βαδιῶνται, κατ' αὐτὴν ὀνομάζοντες τὸ ἀγένητον. Ἀλλὰ καὶ τούτο λέγοντες, οὐδὲν ἤττον εἰσιν ἀσεβεῖς. Εἰ γὰρ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι, μηδὲ γεννητὸν ἢ κτιστὸν, ἀλλ' ἀίδιον ὄν, τοῦτο λέγουσιν ἀγένητον, τοῦναντίον δὲ τούτου (38) εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον· τίς οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν τῶν Θεομάχων; Τίς οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτω μαινομένους καταλιθώσειεν; Ἐπειδὴ γὰρ ἀσχεύονται προφέρειν ἐτι τὰ πρῶτα τῶν μύθων ἑαυτῶν λογάρια, ἐφ' οἷς κατεγνώσθησαν, ἄλλως πάλιν αὐτὰ σημαίνειν ἐπένοήσαν οἱ δελταῖοι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀγενήτου. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς τῶν γεννητῶν ἐστι, δηλονότι ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς γέγονε· καὶ εἰ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, οὐκ ἦν ἄρα πρὶν γεννηθῆ· καὶ εἰ μὴ ἔστιν ἀίδιος, ἦν ποτε ἔτε οὐκ ἦν.

rursus alio modo, nomine non facti, ut ipsi loquuntur, inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex nihilo est factus: si item principium existendi habet, sane non erat ante quam genitus est: denique si aeternus non est, fuit aliquando cum non esset.

26. Ἐδει οὖν, ταῦτα πάλιν αὐτοὺς φρονούντας, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις αὐτῶν (39) ῥήμασι σημαίνειν ἑαυτῶν τὴν ἑτεροδοξίαν, καὶ μὴ τῇ λέξει δῆθεν τοῦ ἀγενήτου σκέπειν ἑαυτῶν τὴν κακόνοιαν. Ἀλλ' οὐ ποιοῦσι τοῦτο οἱ κακοήθεις, πάντα δὲ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μετὰ πανουργίας πράττουσιν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος μετὰ ἄλλοτριων ἐνομήματων ἀπατᾶν ἐπιχειρεῖ, οὕτως οὕτοι τὸ ἀγένητον ὀνομάζειν ἐπένοήσαν, ἵνα, προσποιούμενοι τὸν Θεὸν εὐφημεῖν, κεκρυμμένην ἔχωσι τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου βλασφημίαν, καὶ μετὰ καλύμματος αὐτὴν ἄλλοις σημαίνωσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τοῦ σοφίσματος αὐτῶν (40) γνωσθέντος, τί ἄρα πάλιν αὐτοῖς ἕτερον περιλείπεται, λεγέτωσαν. Εὐρομεν, φασιν οἱ κακοῦργοι, καὶ προστιθέντες τοῖς προτέροις λέγουσιν ἀγένητον εἶναι τοῦτο, τὸ μὴ ἔχον τοῦ εἶναι τὸν αἴτιον, ἀλλὰ καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτῶν αἴτιον εἰς τὸ γενέσθαι τυγχάνοντα. Ἀχάριστοι καὶ τῷ ὄντι τῶν Γραφῶν ἀνήκοοι, οἱ μὴ διὰ τιμὴν τὴν εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν ἀτιμίαν πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ λαλοῦντες, οὐκ εἰδότες, ὅτι ὁ τὸν Υἱὸν ἀτιμάζων ἀτιμάζει τὸν Πατέρα. Πρῶτον μὲν γὰρ, κἂν οὕτω τὸν Θεὸν ὀνομάζωσιν, οὐ δείκνυται τῶν γενητῶν ὁ Λόγος. Τῆς γὰρ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὡς γέννημα πάλιν, οὕτω

A synodus has voces *ex substantia et consubstantialis* congruenter his, quæ ex Scripturis de Salvatore dicta sunt, adiderit: qui item Patres ante synodum iisdem usi fuerint: ipsi autem, si utique possint, respondeant, quoniam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non exstat, repererint, vel quo sensu Deum non-factum dicant: siquidem multas huic voci inesse significationes audiui. Aiunt enim non-factum dici, quod nondum factum est, potest tamen fieri: item, quod nec existit, nec fieri potest ut sit: tertio, quod existit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod æternum et incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significationes rejecerint, ob ea quæ inde proveniunt, absurda. Si enim prima admittatur significatio, certe quæ jam facta sunt, et quæ fieri debent, non-facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurda. Restat igitur ut tertiam amplectantur, atque eo sensu hanc vocem, *non-factum*, intelligant. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi sunt. Si enim quod nullum habet principium ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed æternum est, id non-factum appellent, contendantque Dei Verbum contrario se habere modo, cui, quæso, non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum vocus, propter quas merito sunt condemnati, jam proferre erubescant, easdem excogitato, ingerere sunt conati. Nam si Filius aeternus non est, fuit aliquando cum non esset.

27. 29. Profecto illos ita denuo sententiæ æquum erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti obtegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subdole ad exemplum sui patris diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur; ita isti vocabulum non-facti excogitaverunt, ut digne de Deo loqui simulantes, occulte adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum huiusmodi involucro aliis innuerent. Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid jam aliud sibi supersit respondeant. Invenimus, inquit improbi, qui nimirum præter priores significationes aiunt id non-factum esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperitii, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignominia afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet quod qui Filium spernit, spernit et Patrem. Namque primo, etiamsi Deum ita appellaverint, non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fetus est substantiæ Patris, sic apud illum perpetuo existit. Nec enim hoc

(36) Sic Regius. Editi vero, φησιν.

(37) Ita Reg. et Basil. Editio autem Commel. διὰ τε ἐκείθεν.

(38) Lege τούτων.

(39) Reg. ἑαυτῶν.

(40) Sic Reg. At alii et editi, αὐτοῖς.

nomen naturam Filii destruit, neque vox ista non-facti referatur ad Filium, sed ad ea quæ per Filium facta sunt : ac quemadmodum qui architectum, domus vel urbis ædificatorem appellat, non hujusmodi vocabulo filium ex ipso genitum comprehendit, sed hoc nomine, quod quidem illi ob suam in ædificiis construendis artem et scientiam tribuitur, significat eum similem non esse his quæ ab ipso facta sunt : cum autem architecti naturam idem non ignoret, novit quoque eum, qui ex illo genitus est, alium omnino esse ab illis ædificiis : ac proinde propter filium, ipsum patrem vocat; et propter opera, creatorem et effectorem : eodem plane modo, qui Deum non-factum dicit, ex ipsis operibus eum ita nominat, significatque illum non solum non esse factum, sed potius rerum factarum auctorem esse. Verbum autem aliud a factis rebus esse idem novit, solumque proprium Patris setum esse, per quem etiam omnia facta sunt ac consistunt.

30. Nec enim ipsi quoque prophetæ, qui Deum omnipotentem appellabant, eum hoc exornabant nomine, ut indicarent Verbum unum esse ex omnibus; quippe cum illis perspectum esset Filium alium esse a factis rebus; eumque ob suam cum Patre similitudinem, omnium quoque esse Dominum : sed quia omnium quæ per Filium fecit, ipse Dominus est, eorumque potestatem Filio dedit, qua data, ipse rursus omnibus per Verbum dominatur : similiter Deum, Dominum virtutum dixere, non quia Verbum una etiam esset ex illis virtutibus, sed quia et Filii Pater, et virtutum per Filium factarum Dominus est. Nam et ipsum etiam Verbum quod est in Patre, horum omnium Dominus est, omniaque habet in potestate, quandoquidem Filii sunt omnia quæ Pater habet. Ut igitur hic est illarum dictionum sensus, sic qui Deum non-factum cupit dicere, dicat sane si prorsus ita ipsi videtur : verum non eo utatur nomine ut significet Verbum rebus factis annumerandum esse; sed quia Deus, ut supra dixi, non solum non est factus, sed et rerum factarum per proprium Verbum effector est. Namque etiam cum talis dicitur Pater, **186** nihilominus Verbum et imago Patris et eidem consubstantiale est, ac proinde cum ejus sit imago, aliud certe a rebus factis et ab omnibus esse dicendum est. Cujus enim est imago, ejus et proprietatem et similitudinem habet, adeo ut qui Patrem non-factum et omnipotentem appellat, is in non-facto et omnipotente hujus Verbum et sapientiam, quæ ipse est Filius, intelligat. Verum egregii illi atque ad impietatem proclives homines nomen non-facti excogitavere non ut Deum honorarent, sed ut signum suæ erga Salvatorem malevolentis exhiberent. Si enim Dei honor et veneratio illis curæ fuisset, satius sane

A παρ' αὐτῶ ἐστιν αἰδιώς. Οὐ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦτο παραιρεῖ τὴν τοῦ Λόγου φύσιν, οὐδὲ πάλιν τὸ ἀγένητον πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχει τὸ σημαίνον, ἀλλὰ πρὸς τὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ γενόμενα· καὶ ὡς περὶ ὁ τὸν ἀρχιτέκτονα προσφωνῶν καὶ λέγων δημιουργὸν οἰκίας ἢ πόλεως οὐ συναριθμεῖ τῷ ὀνόματι τούτῳ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα υἱὸν, ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν εἰς τὰ ἔργα τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην, σημαίων μὴ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα, δημιουργὸν αὐτὸν καλεῖ· τὴν δὲ φύσιν τοῦ ποιήσαντος εἰδώς, οἶδεν ἄλλον εἶναι παρὰ ταῦτα τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα· καὶ διὰ μὲν τὸν υἱὸν, πατέρα αὐτὸν καλεῖ, διὰ δὲ τὰ ἔργα κτίστην καὶ ποιητὴν· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ λέγων οὕτω τὸν Θεὸν ἀγένητον ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν (41) ὀνομάζει, σημαίων μὴ μόνον μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν γενητῶν (42) ποιητὴς ἐστίν· οἶδε μέντοι τὸν Λόγον ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν, καὶ μόνον ἴδιον τοῦ Πατρὸς γέννημα, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε καὶ συνέστηκε.

30. Καὶ γὰρ καὶ παντοκράτορα τὸν Θεὸν οἱ προφήται λέγοντες, οὐ διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον ἓνα τῶν πάντων, οὕτως αὐτὸν ἐπεκαλύοντο, ἤδεισαν γὰρ τὸν Υἱὸν ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν, καὶ πάντων καὶ αὐτὸν κρατοῦντα, κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ὁμοίτητα· ἀλλ' ὅτι πάντων, ὧν διὰ τοῦ Υἱοῦ πεποίηκεν, αὐτὸς κρατεῖ, τούτων τε τὴν ἐξουσίαν τῷ Υἱῷ δέδωκε, καὶ δεδωκώς, πάλιν αὐτὸς τῶν πάντων διὰ τοῦ Λόγου κυριεύει· πάλιν τε Κύριον τῶν δυνάμεων λέγοντες τὸν Θεὸν, οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν Λόγον ἓνα τούτων τῶν δυνάμεων, τοῦτ' ἔλεγον (43), ἀλλ' ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ Πατὴρ ἐστίν, τῶν δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων δυνάμεων Κύριός ἐστι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (44) πάλιν ὁ Λόγος ἐν τῷ Πατρὶ ὧν, πάντων τούτων ἐστὶ Κύριος, καὶ πάντων κρατεῖ· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν. Ὡς περὶ οὖν τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν (45), οὕτως ὁ βουλομένης λέγειν τὸν Θεὸν ἀγένητον λεγέτω μὴν, εἰ ἅπαξ οὕτως αὐτῷ δοκεῖ, μὴ μέντοι διὰ τὸ εἶναι τὸν Λόγον τῶν γενητῶν, ἀλλ' ὅτι, καθὰ προείπον, ὁ Θεὸς οὐ μόνον οὐκ ἐστὶ γενητὸς, ἀλλὰ καὶ τῶν γενητῶν ποιητὴς ἐστὶ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Καὶ γὰρ καὶ οὕτω λεγομένου τοῦ Πατρὸς, πάλιν εἰκὼν ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς· εἰκὼν δὲ ὧν αὐτοῦ, ἄλλος ἂν εἴη τῶν γενητῶν καὶ τῶν πάντων· οὐ γὰρ ἐστὶν εἰκὼν, τοῦτου καὶ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ὁμοίωσιν ἔχει, ὥστε τὸν λέγοντα ἀγένητον καὶ παντοκράτορα τὸν Πατέρα, νοεῖν ἐν τῷ ἀγενήτῳ καὶ τῷ (46) παντοκράτορι καὶ τὸν τούτου Λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἥτις ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοὶ καὶ εἰς ἀσέβειαν εὐχέρεις, οὐ τῆς εἰς τὸν Θεὸν τιμῆς φροντίζοντες, ἐφεῦρον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγενήτου, τῆς δὲ κατὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν κατορίας· εἰ γὰρ ἐμελλεν αὐτοῖς τιμῆς καὶ εὐφημίας, εἶδε μᾶλλον καὶ τοῦτο βέλτιον ἦν Πατέρα τὸν Θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτοῦς, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν

(41) Basil. αὐτόν.

(42) Sic Reg. At alii et editio Commel. γεννημάτων.

(43) Sic Reg. et Basil. Alii vero et editi, τοῦτ'

ἔλεγον.

(44) Sic Reg. At alii et editi, Καὶ γὰρ αὐτός.

(45) Reg. τὸν τοιοῦτον ἔχει νοῦν.

(46) Sic Reg. Alii autem et editi τῷ ὀμοίωσιν.

αυτοῦς· λέγοντες μὲν γὰρ ἐκείνοι τὸν Θεὸν ἀγένη-
τον, ἐκ τῶν γενομένων αὐτῶν, καθὰ προείπον, ποιη-
τὴν μόνον λέγουσιν, ἵνα καὶ τὸν Λόγον ποίημα ση-
μάνωσι κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὁ δὲ τὸν Θεὸν Πα-
τέρα λέγων εὐθύς ἐν αὐτῷ καὶ τὸν Υἱὸν σημαίνει,
καὶ οὐκ ἀγνοήσει, ὅτι, Υἱοῦ ὄντος, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ
γεγνημένα ἐκτίσθη πάντα.

Filius quoque intelligit, nec dubitare potest quin,
si Filius existat, res factæ omnes per Filium sint
creatæ.

31. Οὐκοῦν καὶ μᾶλλον ἢ (47) ἀληθέστερον ἀν-
εἶη τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Υἱοῦ σημαίνειν καὶ Πατέρα λέ-
γειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων ὀνομάζειν καὶ λέγειν
αὐτὸν ἀγένητον· τοῦτο μὲν γὰρ τὰ ἐκ τοῦ βουλή-
ματος τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου γεγνημένα ἔργα ση-
μαίνει· τὸ δὲ τοῦ Πατρὸς ὄνομα τὸ ἴδιον ἐκ τῆς
οὐσίας αὐτοῦ γέννημα γνωρίζει. Ὅσῳ δὲ ὁ Λόγος
τῶν γεννητῶν διαφέρει, τοσοῦτον καὶ πλεόν τὸ λέγειν
τὸν Θεὸν Πατέρα τοῦ λέγειν ἀγένητον διαφέρει· ἀν· καὶ
γὰρ τοῦτο μὲν ἄγραφον καὶ ὑποπτον, ποικίλην ἔχον τὴν
σημασίαν ἐστίν· ἐκεῖνο (48) δὲ ἀπλοῦν καὶ ἔγγραφον,
καὶ ἀληθέστερον, καὶ μόνον σημαίνει τὸν Υἱόν. Καὶ τὸ
μὲν ἀγένητον παρ' Ἑλλήνων εὐρηται τῶν μὴ γινω-
σκόντων τὸν Υἱόν· τὸ δὲ Πατὴρ παρὰ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν ἐγνώσθη καὶ κεχάρισται· καὶ γὰρ εἰδὼς αὐ-
τὸς τίνας ἐστὶν Υἱός, ἔλεγεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ,
καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, Ὁ ἔωρακός ἐμὲ, ἔωρακε
τὸν Πατέρα· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἔσμεν·
καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν Πατέρα καλῶν ἀγένητον
αὐτός· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὐχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν·
Ὅταν ἐξ προσευχῆσθε, λέγετε· Θεὲ ἀγένητε (49)·
ἀλλὰ μᾶλλον· Ὅταν προσεύχησθε, λέγετε· Πάτερ
ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ
τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησεν.
Ἐκέλευσε γὰρ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα
ἀγένητου καὶ γεννητοῦ, οὐδὲ εἰς ὄνομα ἀκτίστου καὶ
κτιστάτος, ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ
ἀγίου Πνεύματος· οὗτος γὰρ τελειούμενοι υλοποιού-
μεθα καὶ ἡμεῖς ἀληθῶς, καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς δὲ ὄνομα
λέγοντες, ἐπιγινώσκωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου
καὶ τὸν ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον. Εἰ δὲ καὶ Πατέρα θέλει
λέγειν ἡμῶν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ Πατέρα, οὐ χρὴ διὰ
τοῦτο συνεκτείνειν ἑαυτοὺς τῷ Υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν·
καὶ τοῦτο γὰρ δι' αὐτὸν λέγεται παρ' ἡμῶν. Ἐπειδὴ
γὰρ τὸ ἡμέτερον ὁ Λόγος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονεν
ἐν ἡμῖν· ἀκολούθως διὰ τὸν ἐν ἡμῖν Λόγον καὶ ἡμῶν
ὁ Θεὸς λέγεται Πατὴρ. Τὸ γὰρ ἐν ἡμῖν Πνεῦμα τοῦ
Λόγου δι' ἡμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα ὡς ἡμῶν ὀνο-
μάζει· οὗτος· δὲ (50) τοῦ Ἀποστόλου νοῦς ἐστὶ λέ-
γοντος· Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πρῶτον τοῦ
Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κράζον· Ἀββᾶ
ὁ Πατὴρ.

32. Ἄλλ' ἴσως καὶ διὰ τὸ ὄνομα τὸ ἀγένητον
ἐλεγχθέντες, πονηροὶ τὸν τρόπον ὄντες, ἐβελήσουσι
καὶ αὐτοὶ λέγειν· Ἐδεῖ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου καὶ
Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν Γραφῶν τὰ

A erat præstabatque illos Deum, Patrem agnoscere
et dicere, quam eum hujusmodi nomine vocare.
Cum enim illi Deum non-factum appellant, illum
ex rebus factis, ut supra dixi, effectorem tantum
dicunt, ut scilicet Verbum quoque factum esse
significent, quod quidem plurimum ipsis arridet.
Qui vero Deum, Patrem nominat, statim in illo
si Filius existat, res factæ omnes per Filium sint

31. Itaque melius veriusve fuerit Deum ex Filio
significare Patremque dicere, quam eum ex solis
operibus non-factum appellare. Nam id quidem
nomen opera ex Dei voluntate per Verbum facta
indicat: Patris autem nomen proprium ex ejus
substantia fetum significat. Quantum autem est
discriminis Verbum inter et res factas, tantum et
amplius differt Deum, Patrem dicere, et non-factum
appellare. Hoc enim nomen in Scripturis non ex-
stat suspectumque est, ac variam habet significa-
tionem. At simplex est aliud nomen, habeturque in
Scripturis, ac veritati magis est consentaneum,
eoque solus Filius significatur. Præterea, nomen
non-facti a gentilibus qui Filium non cognoscunt
inventum est: at Patris nomen ab ipso Domino
nostro probatum et datum est. Ipse enim, qui certe
cujus Filius esset, non nesciebat, ait: *Ego in Patre,
et Pater in me est*¹¹, et: *Qui videt me, videt et Pa-
trem*¹², et: *Ego et Pater unum sumus*¹³. Nullo au-
tem in loco Patrem ipse non-factum vocat. Quin
etiam cum nos orare docuit, non dixit: *Cum oratis,*
dicite: Deus non-facte. Sed potius: *Cum oraveri-
tis, dicite: Pater noster qui es in caelis*¹⁴. Nostræ
quoque fidei caput eodem voluit spectare. Nec enim
nos in nomine non-facti et facti, vel in nomine
non-creati et creati baptizari jussit, sed in nomine
Patris et Filii et Spiritus sancti. Ita enim nos ini-
tiant vere efflicimur Illius Dei, et Patris nomen pro-
nuntiantes, ex hoc nomine Verbum, quod in Patre
est, cognoscimus. Licet porro proprium sui ipsius
Patrem, nostrum quoque Patrem appellari conce-
dat, non tamen idcirco nos cum Filio secundum
naturam exæquare debemus. Nempe is ipse causa
est cur ita etiam a nobis appelletur. Quia enim
D Verum corpus nostrum assumpsit, et inter nos
versari voluit; convenienter ob Verbum quod apud
nos est, noster quoque Pater Deus ipse dicitur.
Nam Verbi Spiritus qui in nobis est, per nos suum
ipsius Patrem tanquam nostrum appellat. Ea sane
mens est Apostoli dicentis: *Misit Deus Spiritum
Filii sui in corda nostra clamantem: Abba Pater*¹⁵.

32. Verum fortassis ipsi tandem convicti nomen
non-facti inepte usurpasse, hæc nobis pro sua im-
probitate velint reponere: Decuisset igitur nihil de
Domino et Salvatore nostro Jesu Christo dicere,

¹¹ Joan. xiv, 10. ¹² ibid. 9. ¹³ Joan. x, 30. ¹⁴ Matth. vi, 9. ¹⁵ Galat. iv, 6.

(47) Ἡ deletum est in Regio codice.

(48) Sic Reg. Alii autem et editi, ἐκεῖ.

(49) Sic Reg. At alii et editi, Θεὸς ἀγένητε.

(50) Sic Reg. In aliis veru et editis δὲ δεετ.

nisi quæ de illo in Scripturis habentur, non vero vocabula, quæ in Scripturis non exsunt, inducere. Ita sane oportuisse ego quoque consenserim : siquidem longe aptiora sunt veritatis argumenta quæ ex Scripturis eruuntur, **187** quam quæ aliunde. Verum, uti jam dixi, perversitas astutiaque et versatilis Eusebianorum impietas episcopus impulit, ut verba, quibus illorum impietas everteretur, siquidius exponerent. Itaque probavimus ea, quæ a synodo scripta sunt, rectum sensum continere : at contra ostensum est et fuit admodum Arianorum voculas, et pravos mores esse. Nam et ipsum non-facti vocabulum quod propriam habet significationem et pie proferri potest, illi ad Salvatoris contumeliam, prout ipsis placet, usurpant, idque eo tantum animo ut veluti gigantes cum Deo pugnent. Verum neque cum illas voculas proponerent, damnationem potuerunt effugere ; nec ipsi, cum id vocabulum non-facti, quod quidem recte et pie adhiberi potest, perverse intelligerent, latere usquam potuerunt : sed semper cum rubore fuerunt victi, eorumque hæresis ubique est proscripta. Hæc quidem quæ tunc in synodo acta esse memini, ut potui, memoravi : nec tamen me fugit pertinaces Christi hostes neque his auditis esse a sententia discessuros, sed novas potius rationes perquisituros, istisque alias rursus addituros. Nam, ut prophetæ verbis utar, *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas*¹⁰, sane illi quoque qui impii esse didicerunt, pie sentire in animum inducent. Tu autem, charissime, hæc ut acceperis, tecum, quæso, perlege : quæ si tibi recta esse videbuntur, ea fratribus qui tunc forte aderunt legas velim, ut illi, his auditis, zelum quidem synodi in tuenda veritate, et in explicanda sententia accuratorem approbent ; Arianorum autem Christi hostium condemnent pervicaciam et vanas rationes, quas impiæ suæ hæresis propugnandæ causa sibi ipsis sunt commenti : quoniam Deum et Patrem deest gloria, honor et adoratio, una cum principii experte ejusdem Filio et Verbo, necnon sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

¹⁰ Jerem. xiii, 23.

(51) Sic Reg. et Basil. At alii et editi et omitunt.

(52) Sic Reg. et Basil., quæ et legit Ambros. Ca-

περι αὐτοῦ γεγραμμένα λέγεσθαι, καὶ (51) μὴ ἀγράφους ἐπεισάγεσθαι λέξεις. Ναὶ ἔδει, φαίην ἂν καὶ ἔγωγε· ἀκριβέστερα γὰρ ἐκ τῶν Γραφῶν μᾶλλον ἢ ἐξ ἐτέρων ἐστὶ τὰ τῆς ἀληθείας γνωρίσματα. Ἄλλ' ἡ κακοήθεια καὶ μετὰ πανουργίας παλιμβολὸς ἀσέβεια τῶν περὶ Εὐσέβιον ἠνάγκασε, καθὰ προείπον, τοὺς ἐπισκόπους λευκότερον ἐκθέσθαι τὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν ἀνατρέποντα ῥήματα· καὶ τὰ μὲν παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα διάνοιαν ὀρθὴν ἔχοντα δέδεικται· τῶν δ' Ἀρειανῶν καὶ τὰ λογάρια σαθρὰ, καὶ ὁ τρόπος πονηρὸς ἐφάνη. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγένητον ὄνομα ἴδιαν ἔχον διάνοιαν, καὶ δυνάμενον εὐσεβῶς προφέρεσθαι, αὐτοὶ πάλιν κατὰ τὴν ἴδιαν ἐνθύμησιν, ὡς ἠθέλησαν, ὀνομάζουσιν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ Σωτῆρος, ἵνα μόνον ὡς γίγαντες θεομαχεῖν φιλονεικῶσιν. Ἄλλ' οὔτε ἐκαίνα τὰ λογάρια προφέροντες ἔμειναν ἀκατάγνωστοι, οὔτε τὸ ἀγένητον καλῶς καὶ εὐσεβῶς δυνάμενον ὀνομάζεσθαι, ὅμως, κακῶς αὐτοὶ φρονοῦντες, λαθεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν· κατησχύνθησαν γὰρ ἐν πᾶσι, καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἐστηλιτεύθη πανταχοῦ. Ταῦτα μὲν, ὡς ἠδυνήθη, ἀπομνημονεύσας τὰ ἐν τῇ συνόδῳ τότε πραχθέντα δεδήλωκα· οἶδα δὲ, ὅτι τῶν Χριστομάχων οἱ φιλέριδες οὐδὲ τούτων ἀκούσαντες μεταβάλλεσθαι θελήσουσιν, ἀλλὰ περιδραμῶνται πάλιν ἐτέρας ζητοῦντες προφάσεις, καὶ μετὰ ταύτας πάλιν ἐτέρας ἐπινοήσουσι. Κατὰ γὰρ τὸ προφητικόν· *Εἰ ἀλλάξεται Αἰθιοῦς τὸ δέσμα αὐτοῦ, καὶ πάρδαλις τὰ ποικιλίσματα αὐτῆς*, καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν εὐσεβῶς φρονεῖν. μεμαθηκότες ἀσεβεῖν. Σὺ μέντοι, ἀγαπητὲ, δεξιόμενος, ἐντυχὲ κατὰ σαυτὸν· καὶ εἰ δοκιμάσειας καλῶς ἔχειν, ἀνάγνωθι καὶ τοῖς τότε παροῦσιν ἀδελφοῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ, ταῦτα μαθόντες, ἀποδέξωνται μὲν τῆς συνόδου τὸν ζῆλον τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν τῆς διανοίας ἀκριβείαν· καταγνώσι δὲ τῆς τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν, καὶ τῶν ματαίων προφάσεων αὐτῶν, ἃς (52) τῆς ἀσεβοῦς ἑαυτῶν χάριν αἰρέσεως ἀναπλάττειν ἐν αὐτοῖς μεμελετήχασιν· ὅτι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρόπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ συνανάρχῳ αὐτοῦ Υἱῷ καὶ Λόγῳ, ἅμα τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

malid. Hæc vero usque ad ὅτι desunt in aliis et edit. Commel.

EUSEBII CÆSARIENSIS

EPISTOLA

AD SUÆ PAROECIÆ HOMINES

Vide in Eusebio Cæsariensi, tom. XX hujus editionis Patrum Græcorum.

ADMONITIO

IN EPISTOLAM DE SENTENTIA DIONYSII.

I. Quam hactenus sectati sumus temporis rationem, haud certis notis in hac epistola deprehendere valemus; solo quippe Dionysii vindicandi studio incensus Athanasius nullatenus fere attingit illorum temporum conditionem. Non desunt tamen conjecturæ quæ nos moveant ad eam post tractatum seu epistolam de Nicænis decretis reponendam. Nam eodem ferme tempore conscriptam indicant quæ num. 19 leguntur, Arianos scilicet adversus Nicænam synodum tum passim et ubique obmurmurasse, quod præcedentis epistolæ tempori apprime congruit. Item ex modo hujus epistolæ ordiendæ haud leve ducitur argumentum: etenim iisdem fere verbis initio adhibitis, hanc perinde atque præcedentem, ad virum dirigit controversiis Catholicos inter Arianosque habitis interesse solitum, unde augurari liceat ad eundem ipsum utramque fuisse missam. Imo subodoramur hujus scribendæ occasionem ex præcedenti obortam esse: quippe cum ibi Dionysii locum pro latanda adversus Arianos τοῦ ἁμοούσιου voce attulisset Athanasius; hæc causa fuisse videtur cur Ariani Dionysii scripta ad suam sententiam detorquere nequidquam tentarent. Sed hæc conjecturæ non omnem prorsus amovent dubitandi locum.

II. Ariani itaque Catholicorum argumentis passim confutati, suam hæresim Dionysii Alexandrini episcopi auctoritate fulcire nisi sunt, prolatis ejusdem litteris anno 265 conscriptis: ubi dum Sabellianorum confutaret errorem, in similitudines quaedam inciderat, quibus, licet præter auctoris mentem, læsa videretur Verbi divinitas. Verum ea de re postea apud gentilem suum Dionysium Romanum accusatus libros quosdam Apologiamque conscripsit ad eam propulsandam criminationem. Ex his autem postremis decessoris sui scriptis Athanasius luculenta quædam excerpit loca, quibus peropportune Arianicam reiundit impudentiam, Catholicamque Dionysium plane commonstrat, et ab Arii sententia alienissimum.

III. Eximia porro hic obvia Dionysii loca, quibus tertio sæculo Dionysii adversariorum depulsa criminatione; quarto, Arianorum calumnia simul et prava doctrina confutata est; pari hodieque vi polleant ad novos resellendos Arianos, qui Verbi deitatem haud minore quam prisci illi impietate oppugnant: quique suam sententiam venditant ut prioribus Ecclesiæ sæculis vulgo 188-191 receptam. Namque, ut cætera taceam, ex iis quæ num. 19 habentur planum est voces illas, ἐκ τῆς οὐσίας, et ἁμοούσιον, jam tum usitatas vulgatasque fuisse; ita ut de Filio loquentem ea verba impugnasse erroneum haberetur; omisisse, suspiciosum. Eminent vero omnibus aliis Dionysii dictis, hæc præclara, aureisque apicibus exaranda sententia, qua omnes profliantur adversus Trinitatem obortæ hæreses, num. 17: Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τὴν Τριάδα τὴν Μονάδα πλατύνομεν ἁδιάρητον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἁμείωτον εἰς τὴν Μονάδα συγχεφαλαιοῦμεθα. Sic nos quidem Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatamus, ac vicissim Trinitatem, quæ imminui nequit, in Unitatem contrahimus. Hæc, inquam, sententia quæ in omnibus Græcis Athanasii editis hactenus desiderabatur, jam primo Græce prodit omnium fide manuscriptorum restituta. Collapsa quippe fuit, quod voces Τοῦτ᾽α καὶ Μονάδα similiter omnino desinerent.

IV. Et vero non hæc una ex Græco textu exciderat sententia: multæ quippe aliæ sunt in hac epistola amanuensium vitio omissæ, quod videlicet duæ consequenter positæ clausulæ, vel eadem vel similiter desinente voce caderent: quæ omnes optimorum manuscriptorum ope jam sunt feliciter restitutæ. Et sane nihil frequentius in toto Athanasii operum decursu videre est, quam clausulas integras hoc lapsus genere prætermisissas. Ut vel hinc palam omnibus sit quam necessaria fuerit nova ejusdem sancti doctoris operum editio.

V. Quod autem Eusebius, qui Dionysii gesta fuisse satis prosequitur, ne verbum quidem de hac historia fecerit; hinc sane augetur jam vulgata de ipso, nimisque firma Arianismi suspicio. Callide profecto tacuit hæresi suæ exitiosam historiam: quam incautius, ut ait Athanasius, alii Ariani, in suamque perniciem evulgarunt. Apparet autem ex quibusdam hujus epistolæ locis ipsum Arium de Dionysio rumorem illum sparsisse: nisi forte tropice Arium pro Arianis Athanasius significet: quem item Arium quasi superstitem aliquando loquentem inducit; tametsi hanc epistolam post defunctum Arium scriptam fuisse vix quispiam sit dubitandi locus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Περὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας· ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως ἐφρόνει, ὡς ἢ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος· καὶ μάτην αὐτὸν συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀρειομανίται, ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν (53).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

Quod Dionysius Alexandrinus episcopus adversum Arianam hæresim senserit, ut et Nicæna synodus: et quod falso illum Ariani ut doctrina secum consentientem criminentur.

1. Sero significasti non ita pridem apud vos habitam contra Christi hostes disputationem; etenim antequam tua id mihi charitas scriberet, diligenter aciscitatus hæc didiceram, libensque admodum audieram. Tuam itaque pietatem summo opere probavi, quæ ita recte sentiat de beatis Patribus nostris; dementiaque Ariarum etiam nunc exploratam habui. Cum enim nullum eorum hæresi suppetat consentaneum argumentum, nulla legitima ex Scripturis sacris accepta probatio; impudentibus illi cavillationibus, sophismatibusque callidis hactenus semper sunt usi; nunc vero eo audaciæ processe-runt, ut etiam Patres calumnientur: quod ab eorum malignitate minime alienum, quin etiam ipsi omnino proprium est. Qui enim *adversus Dominum, et adversus Christum ejus meditari ausi sunt*¹⁷, quid mirum si beatæ memoriæ virum Dionysium episcopum Alexandrinum, ut doctrina secum consentientem criminentur? Quem enim ipsi ad commendationem suæ hæreseos laudibus ornare videntur, quanquam illum beatum appellant, non levi tamen, sed et omnium gravissima calumnia vellicant: haud se-cens quam prædones et infames quidam homines, qui cum ob sua facinora male audiunt, frangi homines socios sibi simulant, dum falsa eorum probitati ascribunt.

182 2. Si quam igitur sententiæ dictisve suis

¹⁷ Psal. 11, 2.

(53) Reg. quem sequimur, ἑαυτῶν. Editi et reliqui mss. αὐτῶν. In editis post titulum legitur, ἐπι-στολή, quæ vox in nullo codice habetur: tametsi certum est epistolam esse. Felckmanni tertius ano-nymus hunc habet titulum: Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν Ἀπολογία ὑπὲρ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. *Ejusdem contra Arianos Apologia pro Dionysio episcopo Alexandria.*

(54) Σὴν in editis decrat: omnes mss. habent.

(55) Sic Taurinensis, Colbertinus, Jesuit. et Felckmanni qui notatur Fr. 1, et ita legit Nannius.

1. Βραδέως ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως, τῆς γενομένης παρ' ὑμῖν πρὸς τοὺς Χριστομάχους· καὶ γὰρ πρὶν γράφαι τὴν σὴν διάθεσιν, ἔμαθον φιλο-πευστῶν καὶ ἡδέως ἀκούων περὶ τῶν τοιούτων. Τὴν μὲν οὖν σὴν (54) εὐλόγησαν ἀπεδείξαν καλῶς φρο-νοῦσαν περὶ τῶν μακαρίων Πατέρων ἡμῶν· τῶν δ' Ἀρειομανιτῶν τὴν ἀλογία καὶ νῦν ἐπέγνω· οὐδὲν γὰρ οὐτ' εὐλογον, οὔτε πρὸς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς βήτων ἐχούσης τῆς αἵρέσεως (55) αὐτῶν, ἀεὶ μὲν προφάσεις ἀναισχύντους ἐπορίζοντο καὶ σοφι-σματα πιθανά· νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς Πατέρας τετολήμασι· καὶ οὐκ ἀλλότριόν γε, ἀλλὰ καὶ οἰκεῖον τοῦτο τῆς κακονοίας ἐστὶν αὐτῶν. Οἱ γὰρ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ μελετῶν ἐπι-χειρήσαντες, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸν μακαρίτην Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας (56) ὡς ὁμό-δοξον ἑαυτῶν καὶ ὁμόφρονα λοιδοροῦσιν; Ὅν γὰρ ἐάν οὔτοι πρὸς σύστασιν τῆς ἑαυτῶν αἵρέσεως δόξωσιν εὐφημεῖν, καὶ μακάριον αὐτὸν ὀνομάζωσι, τοῦτον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν· ὥσπερ λησταὶ τινες καὶ τὸν τρόπον ἀσεμνοὶ, οἱ, ἐπειδὴν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἐπιτηδεύμασιν ὀνειδίζονται, τοὺς ἀσφρο-νας συναριθμοῦσιν (57) ἑαυτοῖς, καταψευδόμενοι τῆς ἐκεῖνων σωφροσύνης.

2. Εἰ μὲν οὖν θαρροῦσιν οἷς φρονοῦσι καὶ λέγουσι,

Sed Regius, et Basil. cum omnibus editis τῆς διαί-ρέσεως. Præstat prior lectio: quod suadet etiam ex simili sententia quæ in superiore epistola ita legitur num. 2. Οὐδὲν γὰρ ὀρώντες εὐλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι.

(56) Τῆς Ἀλεξανδρείας Taurin. Colbert. Jesuit. Mox Reg. Taurin. Colbert. et Fr. 1, ὁμόδοξον ἑαυ-τῶν. Sed Basil. cum editis omnibus, ὁμόδοξον αὐ-τῶν.

(57) Sic Reg. Taurin. Colbert. Jes. At editi συ-ναριθμῶσιν.

προσφερέτωσαν (58) γυμνήν τὴν αἴρεσιν, καὶ δεικνύ-
 τωσαν ἐξ αὐτῆς εἰ τινα νομίζουσιν ἢ ἐκ τῶν Γραφῶν
 ἔχειν, ἢ καὶ ἀνθρώπινόν τινα λογισμὸν εὐσεβῆ πρὸς
 ἀπολογία· εἰ δὲ μηδέν (59) τι τοιοῦτον ἔχουσιν, σιω-
 πάτωσαν· οὐδαμῶθεν γὰρ εὐρήσουσιν εἰ μὴ μᾶλλον
 Ἐλεγχον καθ' ἑαυτῶν· ἀπὸ μὲν τῶν Γραφῶν τοῦ μὲν
 Ἰωάννου λέγοντος· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ὃν οὗτοι
 λέγουσιν, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλλ-
 λοντος ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς· Ἐξηρεύετο ἡ
 καρδιά μου Λόγον ἀγαθόν· ὃν οὗτοι λέγουσι κατ'
 ἐπίνοιαν εἶναι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι (60)
 εἶτα τοῦ μὲν Ἰωάννου πάλιν εὐαγγελιζομένου, ὅτι
 Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένε-
 το οὐδὲ ἐν· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· Εἰς Κύ-
 ριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ ἐν
 ἐτέροις· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· ποίαν
 παρῆρησιαν ἔξουσιν οὗτοι, καὶ οὐ μᾶλλον ἀισχύνην
 ὀφλήσουσιν (61), ἐναντιούμενοι τοῖς τῶν ἀγίων ῥή-
 μασιν, ὅταν λέγωσι· ποιήματα εἶναι τῶν πάντων Δη-
 μιουργῶν, καὶ κτίσματα τοῦτον ἐν ᾧ τὰ κτίσματα
 γέγονε καὶ συνέστηκεν; Οὐδὲ ἀνθρώπινος δέ τις αὐ-
 τοῖς λογισμὸς εὐσεβῆς εἰς ἀπολογία περιλείπε-
 ται (62). Τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἢ Ἕλλην, ἢ βάρβαρος,
 ὃν ὁμολογεῖ Θεὸν, τοῦτον ἐπιχειρήσει λέγειν κτίσμα,
 ἢ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γέννηται; Ἥ τις ἀνθρώπων, ἀκού-
 σας παρὰ τούτου, ὃν ἐπίστευσε μόνον εἶναι Θεὸν,
 λέγοντος· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός·
 καὶ, Ἐξηρεύετο ἡ καρδιά μου Λόγον ἀγαθόν,
 τολμήσει κἀν εἰπεῖν (63) ὅτι, Ὁ ἐκ καρδίας τοῦ Θεοῦ
 Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἢ Ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστὶ,
 καὶ οὐκ ἴδιον τοῦ λέγοντος γέννημα; Πάλιν δὲ τίς
 ἀκούων τούτου, ὃν ἐπίστευσε εἶναι Κύριον καὶ Σω-
 τήρα, λέγοντος· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν
 ἐμοί· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμῶν, ἐπιχειρή-
 σει διαιρεῖν ἃ ἐκεῖνος ἠψωσεν καὶ ἀμέριστα τετή-
 ρηκεν (64);

3. Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνωρῶντες, καὶ παρῆ-
 ρισαν οὐκ ἔχοντας ἐν τοῖς ἴδιοις, καταψεύδονται τῶν
 ἐσσεῶν. Ἄλλ' ἴδετε, πάντων αὐτούς (65) ἐρήμους
 ὄντας, καὶ συνωρῶντας ἑαυτούς ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι
 πανταχῶθεν ἀποροῦντας καὶ χασμαμένους, μεταγι-
 νώσκουν μᾶλλον ἀποστραφέντας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς
 πλάνης, καὶ μὴ συναριθμεῖν ἑαυτοῖς οὐδ' οὐκ ἴσασι,
 ἵνα μὴ καὶ παρ' αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλείονα τὴν
 ἀισχύνην ἀπενέγκωνται. Ἵσως δὲ τῆς τοιαύτης παν-
 ουργίας οὐ θελήσουσιν (66) ἀποστήναί ποτε· καὶ

A fiduciam habent, nudam nobis hæresim suam pro-
 ferant, hincque liquido ostendant nobis si quod se
 putant habere, vel ex Scripturis sumptum, aut sal-
 tem humanum, sed piûm tamen, pro sua defensione
 argumentum : sin vero ejusmodi nihil habent, si-
 leant : nusquam enim quidvis inventuri sunt, nisi
 ex quo magis magisque coarguantur. Nam in Scri-
 pturis sacris Joannes ait : In principio erat Ver-
 bum ¹⁸, quod (ajunt ipsi) non erat antequam gigne-
 retur : David vero ex Patris persona ita psallit :
 Eructavit cor meum Verbum bonum ¹⁹, quod ipsi
 asserunt secundum cogitationem duntaxat esse, et
 ex non exstantibus factum fuisse ; Joannesque ite-
 rum in Evangelio dicit : Omnia per ipsum facta
 sunt, et sine ipso factum est nihil ²⁰ ; Paulusque ita
 B scribit : Unus Dominus Jesus Christus per quem
 omnia ²¹ ; et alibi : Quoniam in ipso creata sunt
 omnia ²². Quid igitur illis fiducia supererit, imo
 potius, qua non digni erunt ignominia, quandoquid-
 em sanctorum sententiis adversantur, cum dicant
 omnium Opificem opificium esse, ac rem creatam
 esse eum in quo omnia creata sunt et consistunt ?
 Ne humana quidem ulla ratio quæ pietatem sapiat,
 illis ad sui defensionem relinquitur. Quis enim ho-
 minum, sive Græcus, sive barbarus, quem Deum
 confitetur, eundem creaturam esse dixerit, aut non
 fuisse antequam fieret ? Aut quis hominum, cum il-
 lum audierit quem unum credit esse Deum, dicen-
 tem : Hic est Filius meus dilectus ²³, et, Eructavit
 cor meum Verbum bonum ²⁴, ausit dicere : Verbum
 C quod ex Dei corde progressum est, ex non exstan-
 tibus factum est ; aut : Filius creata res est, non pro-
 pria loquentis proles ? Ac rursus, quis si eum quem
 Dominum et Salvatorem esse credit, audiat dicen-
 tem : Ego in Patre et Pater in me ²⁵, et, Ego et Pa-
 ter unum sumus ²⁶, ea dividere conetur, quæ illa
 conjunxit et indivisa conservavit ?

3. Hæc igitur cum et ipsi animadvertant, rebus
 suis diffidentes, piis viris confectas ascribit senten-
 tentias. Atqui magis decuit eos, omnium inopes, et
 advertentes se interrogatos, passim hæsitare ac
 hianti ore obmutescere, sententiam commutare, po-
 tiusque sese avertere a via erroris, quam homines
 quos ignorant inter suos recensere : ne ab eisdem
 D confutati plus dedecoris referant. Verum illi for-
 tasse ab hujusmodi dolis nunquam abistere volent
 Gaiphæ enim sociorumque hæc in parte æmulatores

¹⁸ Joan. i, 1. ¹⁹ Psal. XLIV, 1. ²⁰ Joan. i, 3. ²¹ I Cor. VIII, 6. ²² Coloss. I, 16. ²³ Matth. III, 17,
²⁴ Psal. XLIV, 1. ²⁵ Joan. XIV, 10. ²⁶ Joan. X, 30.

Editi, ἔν.
⁽⁶¹⁾ Taurin. Colb. Jes., ἀμέριστα πεποίηκε.
⁽⁶⁵⁾ Taurin., Ἄλλ' ἐπειδὴν τούτων αὐτούς. Colb.,
 Ἐπειδὴν δὲ τούτων αὐτούς. Infra edit. Paris. et
 Colon., χασμαμένους. Edit. vero Commelin. cum
 omnibus mss., χασμωμένους. Ibidem Taurin. et Col-
 bert., μεταγινώσκουν ἐσχρὴν μᾶλλον.
⁽⁶⁶⁾ Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, οὐ θέλουσιν. Mox
 Colb. Κατ'αὐθ. Ibidem post ὥσπερ καὶ in Colbert.
 τὸ δεest. Paulo post edit. Paris. et Colon., ἐγκώρι-
 ζον αὐτόν. Edit. Commel. et omnes mss., ἐγκώριζεν
 ἑαυτόν, recte, excepto Felckmanni ὁ ἀνονημο, qui

(58) Taurin. et Colbert. soli, προσφερέτωσαν.
 (59) Editi, οἱ δὲ καὶ μηδέν. Sed in Reg. Taur.
 Colb. et Fr. 1 καὶ δεest. Paulo post Colb., μᾶλλον
 ἐλέγγους. Mox Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, ἀπὸ μὲν
 γὰρ τῶν.
 (60) Taurin. Colb., γεγενῆσθαι, minus recte.
 (61) Sic Reg. Basil. et edit. Commel. Edit. vero
 Parisiensis et Colon., ὀφειλήσουσιν. Taurin. Colb.
 Jes. Fr. 1, ὀφείλουσιν.
 (62) Taurin. Colb. Jes., παραλείπεται. Paulo post
 Fr. 1, ἐπιχειρήσοι.
 (63) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, κἀν εἰπεῖν.

PATROL. GR. XXV.

sunt, a quibus etiam Christum abnegare didicerunt. Illi siquidem postquam tam multa tantaque Dominus ediderat opera, quibus palam faceret se Christum esse Filium Dei viventis, cum ab eo convicti omnia deinceps adversum Scripturas sentirent dicentique, nec valeret argumenta quibus confutabantur vel paulisper obtueri, ad patriarcham confugerunt dicentes: *Nos patrem habemus Abraham*²⁷: rati se ita posse stultitiam occultare suam. Sed nec illis quidquam ejusmodi verba profuere, neque hi Dionysium nominando, ejusdem criminis notam effugere valebunt. Nam **193** et illos ex ipsis suis sceleribus coarguit Dominus, his verbis: *Hoc Abraham non fecit*²⁸: et hos rursus impietatis mendacique ipsa veritas convincet, ostenditque Dionysium episcopum nec eadem cum Arius sensisse, nec ignorasse veritatem. Sed cum antiqui illi, tum novi isti Judæi, a patre suo diabolo hujusmodi in Christum furorem hæreditate acceperere. Magni certe argumenti est in hoc illos vere non dicere, sed virum calumniari, quod nec ille unquam ab aliis episcopis deprehensæ impietatis damnatus, episcopatu pulsus sit ut illi e clero ejecti sunt, neque hæresis propugnandæ causa secesserit ab Ecclesia, sed in illa pie obdormierit, ejusque memoria hactenus cum Patribus celebrata et una in album relata sit. Si enim eadem, quæ illi, sensisset, aut si scriptorum suorum rationem non reddidisset, minime dubium quin eadem fuisset qua illi pœna plectendus.

4. Et hæc quidem satis erant ad integram novorum Judæorum confutationem, qui Dominum abnegant, Patres calumniantur, omnesque Christianos decipere conantur. Cæterum quia occasiones calumniandi episcopi ex quibusdam ejus epistolæ partibus se habere arbitrantur, age et illas inspiciamus, ut inde eorum vaniloquentia commonstretur, utque vel sero tandem blasphemandi Dominum sinem faciant, et cum militibus saltem, conspecto creaturarum testimonio, fateantur vere hunc esse Filium Dei, et non creaturam. Aiunt igitur beatæ

²⁷ Joan. viii, 39. ²⁸ ibid. 40.

totum hunc locum sic habet: Καὶ γὰρ οἱ πάλα Ἰουδαῖοι, τσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιηκός ἐργων (lege ἔργα), δι' ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοι (lege ἐλεγχόμενοι) παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀντ. Qui codex hic incipit, nam initio inutilis est.

Mox idem, κατέφυγον. Paulo post in Taurin. et Felckm. 3 anon. καὶ ante νομίζοντες deest. Ibidem Taurin. Colb. Jes. et Felckm. 3 anon., τὴν ἀλογίαν αὐτῶν. Editi et Reg., ἀλογίαν αὐτῶν. Mox Colb. et Fr. 1, λέγοντες ἤνυσάν τι. Ibidem Taur. Colbert. Jes., οὕτε αὐτοί. Felckm. vero 3 anon., οὕτε οἱ νῦν Ἰουδαῖοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τὴν, etc. (67) Felckm. 3 anon., διελέγχει, solus. Infra, post ἠγνόησεν. Ἀλλά, Felckm. 3 anon. deficit.

(68) Taurin. Colb. Jes., ἐκληρονόμησαν. Paulo post Taurin. Colb. Fr. 1, ἀλλά καὶ τὸν. Mox Colb., δεε μήτε. Post καταγνώσθεις, hæc, ἀπεβλήθη τῆς

A γὰρ καὶ τοῦτο τῶν περὶ Καίαφαν ἐζήλωσαν, ὡσερ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν μεμαθήκασιν. Καὶ γὰρ κάκεινοι, τσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποιηκός ἐργα, δι' ὧν ἐγνώριζεν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοι τε παρ' αὐτοῦ, πάντα παρὰ τὰς Γραφὰς λοιπὸν καὶ φρονούντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ δυνάμενοι κἄν πρὸς τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους ἀντιβλέπειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέφυγον, λέγοντες: Ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· καὶ νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν αὐτῶν ἐπικαλύπτειν. Ἀλλ' οὕτε ἐκεῖνοι τοῦτο λέγοντες ὤνησάν τι, οὕτε οὗτοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φεύγειν τὴν ὄμιλον ἐκείνοις αἰτίαν δυνήσονται· καὶ γὰρ κάκεινους ἐφ' οἷς παρηνόμουν ἠλεγξεν ὁ Κύριος λέγων· Τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησε· καὶ τοὺς ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους ἢ αὐτῆ πάλιν ἀλήθεια διελέγχει (67)· ὅτι τὰ Ἀρεῖου Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος οὗτ' ἐφρόνησεν, οὕτε τὴν ἀλήθειαν ἠγνόησεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ νέοι νῦν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου τὴν Χριστομάχον ἐκληρώσαντο (68) μανίαν. Μέγα μὲν οὖν τεκμήριον τοῦ μηδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθῆς, ἀλλὰ τὸν ἔνδρα συκοφαντεῖν, ὅτι μήτε παρ' ἑτέρων ἐπισκόπων ἐπ' ἀσεβεῖζ καταγνώσθεις ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς, ὡσερ οὗτοι τοῦ κλήρου, μήτε αὐτὸς ὡς αἰρεσιν ἐκδικῶν ἐξῆλθε τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλ' ἐν αὐτῇ κεκοίμηται καλῶς, καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ μετὰ τῶν πατέρων ἐστὶ καὶ γέγραπται. Εἰ γὰρ ἦν τὰ τούτων φρονήσας, ἢ περὶ ὧν ἔγραψε μὴ ἦν ἀπολογησάμενος, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, ὅτι πάντως τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπαπόνθει.

4. Καὶ ἵκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν τῶν νέων Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀρνούμενων (69), καὶ τοὺς πατέρας διαβαλλόντων, καὶ πάντας Χριστιανούς ἐπιχειρούντων ἀπατῆν· ἐπειδὴ δὲ προφάσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον διαβολῆς, μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε καὶ ταῦτα ἴδωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἡ ματαιολογία δευθῆ, καὶ παύσωνται (70) μὲν κἄν ὅψι ποτε βλασφημοῦντες παρ' αὐτοῖς τὸν Κύριον, ὁμολογήσωσι δὲ κἄν μετὰ τῶν στρατιωτῶν, βλέποντες μαρτυροῦσαν τὴν κτίσιν, ὅτι ἀληθῶς οὗτος (71) ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ

D ἐπισκοπῆς ὡσερ οὗτοι τοῦ κλήρου, quæ in editis deerant, in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 habentur: sed in hoc ultimo υπεβλήθη mendose legitur. Mox Taurin. et Colbert., ἐξῆλθε τὴν Ἐκκλησίαν.

(69) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ἀρνησάμενων.

(70) Reg. Taurin., παύσονται.

(71) Sic Reg. Taurin. Colbert. Fr. 1. Editi vero, οὗτος Υἱός, omisso articulo. Paulo post edit. Paris. Colon. et Felckm. 3 anon. qui hic resumit, post totum habent οἱ ἔγθροὶ τῆς ἀληθείας, quæ verba, cum desint in omnibus aliis codicibus et in editis. Commelin., expunxit. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, μακαρίτην. Alii cum editis μακάριον. Mox Taurin. et Colb., γεννητόν. Felckm. 3 anon., γέννημα, perperam. Ibid. in Taurin. Colb. et Fr. 1, δὲ post μήτε deest. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon., κατ' οὐσίαν αὐτῶν. Sed αὐτῶν deerat in editis.

ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. Φασὶ τοίνυν ἐν Ἀ επιστολῇ τὸν μακαρίτην Διονύσιον εἰρηκέναι, *ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μήτε δὲ φύσει Ἰδιον, ἀλλὰ ξένον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς· ὡς περ ἔστιν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἀμπελον, καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος· καὶ γὰρ ὡςποίημα ὦν, οὐκ ἦν πρὶν γένηται. Καὶ ἔγραψεν (72), ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ὡς περ ταύτην ἔγραψεν, οὕτω καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολάς ἔγραψε, καὶ ἔδει καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτούς· ἵνα ἐκ πασῶν, καὶ μὴ μόνης ἐκ τῆς μιᾶς ἢ πίστεως δευχθῇ (73) τοῦ ἀνδρός. Καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριήρεις κατασκευάσαντος, οὐκ ἐκ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ πασῶν ἢ τούτου τέχῃ κρίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν ἦν λέγουσιν ἐπιστολὴν, ἢ ταύτην μόνην ἔγραψε· κατηγορεῖτοσαν ὡς βούλονται· κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφρασι εἰλικυσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράψαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπολογοῦμενος περὶ ὧν ὑπωπτεύθη (74), ἔδει πάλιν αὐτούς, μὴ ἀφέντας τὰ αἴτια, φθόνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπετῶς· ἵνα μὴ δόξωσι λεξείδια μὲν μόνον θηρᾶν, παραπέμπεσθαι δὲ τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀληθειαν. Καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων ἀλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιότητα· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμφαιτο ἂν τις αὐτὸν (75), ὅτι τοῦτο μὲν τέμνει, ἐκεῖνο δὲ ἐγκεντρίζει, καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἕτερον δὲ ἐκτίλλει· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, μαθὼν τὴν αἰτίαν, θαυμάσει τὸ ποικίλον αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. Οὐκοῦν εἰ μὴ παρέργως ἐνέτυχον τοῖς γράμμασιν, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστολῆς· ἰούτω γὰρ αὐτῶν ἢ τε συκοφαντία καὶ δὲ ἢ οὐκ ἴσασιν, ἢ αἰσχύνονται, λέγειν (76) ἀναγκαῖον ἡμᾶς.*

5. Ἐν Πενταπόλει τῆς ἀνω Λιβύης τηνικαυτὰ τινες τῶν ἐπισκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελίου· καὶ τοσοῦτον ἰσχυσαν ταῖς ἐπινοίαις (77), ὡς ὄλιγου δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κηρύττεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν μέριμναν τῶν Ἐκκλησιῶν (78) ἐκείνων, πέμπει καὶ συμβουλεῖ· τοῖς αἰτίοις ἀψύσασθαι τῆς κακοδοξίας· ὡς δὲ οὐκ ἐπαύοντο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναιδέστερον ἡσέβουν, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν ἀναίδειαν ἐκείνων γράψαι τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ

A memoriae Dionysium in epistola sua dixisse, *opus et rem factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alienum a Patre secundum substantiam, qualis est agricola a vine, et faber a scapha: et etenim cum sit res facta, non erat antequam fieret.* Etiam scripsit: ejusmodi illius epistolam esse et nos ultro fatemur. Sed ut hanc scripsit, ita et alias plurimas conscripsit epistolas, quas etiam ab illis lectas oportuit, ut ex omnibus, non ex unica duntaxat, explorata viri fides esset. Fabri namque peritiam, qui multas triremes exstruxit, non ex unica, sed ex omnibus simul aestimanda. Si igitur simpliciter ut fidem suam exponens, hanc, quam dicunt, scripsit epistolam, aut si hanc unam scripsit, accusent eum pro libidine: verum quippe eo casu sup-

B petit accusandi argumentum. Quod si temporis et personæ ratio eum ad talia scribenda compulit, aliasque postmodum scripsit epistolas ad eam suspicionem amovendam; non decuit, omissis scribentium causis, viro temere invidiam conflare, ut ne videantur nil nisi vuculas aucupari, veritatem autem quæ in aliis ejus epistolis sese prodit prætermittere. Nam et agricola ejusdem generis arbores alias alio modo pro præsentis soli ratione colit; nec quis illum eo nomine arguet, quod hanc amputet, illi vero sarculum inserat, istam plantet, aliam evellat; sed potius cum causam didicerit, variam hominis peritiam mirabitur. Itaque nisi obiter **194** ejus scripta legerint, epistolæ argumentum indicent mihi: hinc enim eorum calumnia propositique pravitas comperta erit. Cæterum, quia vel ignorant, vel indicare erubescunt, nos enarrare necessum est.

ἢ πονηρία τῆς προαιρέσεως δευχθήσεται. Ἐπειδὴ

5. In Pentapoli superioris Libyæ quidam episcoporum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tantumque suis commentis invaluerant, ut vix ultra Filius Dei in Ecclesiis prædicaretur. Rei certior factus Dionysius, cui earum cura Ecclesiarum incumbebat, mittit, suadetque rei auctoribus ut a pravis opinionibus desistant. Quibus minime desistentibus, imo impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est eorum impudentiam hac sua epistola coercere, humanaque Salvatoris ex Evan-

(72) Sic Reg. et Taurin. et ita habuisse videntur D Basil. et Fr. 1, licet Felckm. memoria lapsus eandem ex iis codicibus notet lectionem, quæ in edit. Commeliniana. Editi, καὶ ἔγραψεν. Felckmanni vero 3 anon. totum hunc locum sic habet: πρὶν γένηται τοῦ μαθὼν Διονύσιος· αὐτὸς γὰρ εἶχε μέριμναν. Ἄλλ' ὡς περ ταύτην. Nimirum verba quædam inferius posita imperite huc transtulit. Infra Felckm. 3 anon., ἑτέρας ἄλλας... καὶ δεῖ καὶ ταύταις. Mox idem, καὶ μὴ μόνον.

(73) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἢ πίστις γνωσθῇ. Felckm. 3 anon., γνωρισθῇ. Infra idem, ἢ τούτου τέχῃ γνωρίζεται. Paulo post idem, ἢ μόνον ταύτην.

(74) Felckm. 3 anon., περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, τί καινόν: καὶ γὰρ καὶ γεωργός· omissis internediis.

(75) Felckm. 3 anon., ἂν τις αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, omissis interpositis. Infra post ποικίλον deest αὐτοῦ in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., qui postremus sic habet, τὸ πολυποίκιλον τῆς ἐπιστήμης. Ἐν Πενταπόλει, omissis multis, de marc. Mox Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, τοῖς γράμμασιν. Editi vero, τοῖς συγγράμμασιν.

(76) Sic Reg. et editi; sed Taurin. Jes. et Fr. 1, λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς εἰπεῖν.

(77) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., κακωτοῖς. Sed editi et codices Reg. et Basil., ἐπινοίαις, quos sequi visum est, quia aliis præstant.

(78) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1 et Felckm. 3 anon., καὶ habent ante τῶν Ἐκκλησιῶν. Infra Taurin. Colb. Jes., ἀλλὰ μᾶλλον, omissis καὶ. Ibidem Felckm. 3 anon., ἀναιδέστερον διετέθεισαν, ἠναγκάσθη.

geliis exponere : ut cum audacius illi Filium negarent et humana ejus Patri ascriberent, ostendens ipse non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deitatem credendam, et ad Patris cognitionem sensim reduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc viro causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem.

6. Quid igitur similitudinis habent Arii hæresis et Dionysii sententia? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia? Ille namque catholicæ Ecclesiæ magister est, hic novæ hæresis inventor existit. Certe Arius pravæ suæ doctrinæ exponendæ causa *Thaliam* conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, *Ægyptium* nempe *Sotadem* imitatus. At Dionysius alias quidem scripsit epistolas, sed quibus injectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire compertum est. Qui si secum in scriptis suis dissidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sin cum scripsisset ad Ammonium epistolam, in suspicionemque venisset, deinde illius levandæ causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiam non mutarit, palam est illum, quæ suspecta fuere, per quamdam dispensationem conscripsisse : scripta vero ac gesta quæ ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem detorquere. Nam medicus plerumque ea remedia quæ aliquibus congrua non videntur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibet, non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem præceptoris est, omnia ad discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam traxerit.

7. Quod si eo solum nomine beatæ memoriæ virum criminantur, quod ita scripserit (argumenta quippe quæ Ariani ab ipso mutantur vere criminationes sunt), quid facturi, quæso, sunt, si audiant magnos et beatos apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis : *Viri Israelitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et prodigiis et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis :*

A *Σωτήρος ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παραθέσθαι· ἴν', ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκείνοι τὸν Υἱὸν ἠρνοῦντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ τῷ Πατρὶ ἀνέτιθεσαν, οὕτως (79) οὕτως, δείξας ὅτι οὐχ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς κατ' εἶναι τὸν Πατέρα Υἱὸν, καὶ οὕτω λοιπὸν κατ' ὄλιγον ἐκείνους εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀναγάγῃ θεότητα τοῦ Υἱοῦ (80), καὶ τὴν γῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς. Αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτὸς, διὰ τοὺς οὕτως ἀναισχύντως (81) θελήσαντας μεταβεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.*

6. Τί τοίνυν ὁμοίον ἢ Ἀρείου αἵρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; ἢ διὰ τί Διονύσιος ὡς Ἄρειος ὀνομάζεται (82), πολλῆς οὕτης αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; Ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος ἐστὶν· ὁ δὲ καινῆς αἵρέσεως ἑφευρετῆς γέγονε. Καὶ ὁ μὲν Ἄρειος, τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος, ἔγραψε *Θαλιαν* (83) ἐκτεθλυμένους καὶ γελούσις ἤθεσι, κατὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωτάδην (84)· ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. Εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἐλάττωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτοῦς· οὐ γὰρ ἀξιοπίστος κατὰ τοῦτο· εἰ δὲ, γράψας τὴν πρὸς Ἀμμωνίων (85) ἐπιστολήν, ὑπωπτεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρῶτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταδέβληται, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑποπιτευθέντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν· οὐ δεῖ δὲ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα, ταῦτα κακοτρόπως δέχσθαι, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἔλκειν ἕκαστον (86) βούλησιν. Καὶ γὰρ καὶ ἱατρός πολλὰκις, τὰ δοκοῦντά τισι μὴ εἶναι κατὰλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτὸς, ἐπιτιθήσιν (87), οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἔχων τὸν σκοπὸν· καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου τρόπος εἶναι, πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἤθη διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.

7. Εἰ δὲ, ὅτι μόνον ἔγραψεν οὕτως ὁ μακαρίτης (88), αἰτιῶνται αὐτόν· αἱ γὰρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· τί ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· *Ἄνδρες Ἰσραηλίται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς δυνάμεσι, καὶ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς δι' αὐ-*

(79) Οὕτως deest in Felckm. 3 anon.
 (80) Taurin. Colb. Jes., τοῦ Χριστοῦ. Reg. cum editis et Felckmanni codicibus, τοῦ Υἱοῦ, præter 3 anon. qui habet τοῦ Λόγου.
 (81) Taurin. et Jes., ἀναισχύντως.
 (82) Felckm. 3 anon., ὡς Ἀρειανὸς νομιζέται Μοχ Taurin. et Jes., οὕσης αὐτοῦ. Infra, τὴν οἰκίαν κακοδοξίαν. Taurin. Colb. Jes.
 (83) Reg. et edit. Commel. cum quibusdam Felckmanni, Θαλιαν. Alii, Θαλείαν. Felckm. vero 3 anon., ἔγραψε ἰδίαν ἐκτεθλυμένους καὶ γελούσις ἤθεσι.
 (84) Reg. et edit. Commel., Σωτάτην. Alii cum

edit. Paris., Σωτάδην. Ibid. Felckm. 3 anon., ὁ μόνος Διονύσιος ἔγραψε καὶ. Paulo post Taurin. et Colb., καὶ δι' ὧν, ubi alii cum editis, καὶ περὶ ὧν.
 (85) Felckm. 3 anon., Ἀμμωνῶν.
 (86) Colb. et Fr. 1, τρέπειν ἕκαστον. Μοχ Felckm. 3 anon., δοκοῦντα εἶναι τισὶ ἀκατάλληλα, eadem omnino sententia.
 (87) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3 anon. Editi minus recte, ὑποτίθησιν.
 (88) Felckm. 3 anon., οὕτως ὁ μακάριος. Paulo post idem, κατ' αὐτοῦ γεγονάσι. Et hic deficit codex iste.

τοῦ ἐν μέσῳ ὁμῶν, καθὼς οἴδατε· τούτου τῆ A hunc definito consilio et præscientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes **195** interemistis²⁰; et rursus: In nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste sanus coram vobis astut²¹; Paulum vero Antiochiæ in Pisidia hæc narrantem: Amoto Saule Deus suscitavit illis David in regem, cui testimonium perhibens dixit: Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui succiet voluntates meas. Hujus Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israeli Salvatorem Jesum²²; et rursus Athenis: Et tempora quidem hujus ignorantia despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique penitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, B fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis²³; aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant dicentem: Ecce video cælos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei²⁴. Restat ut jam audacius insurgant dicantque (nihil enim illis inausum), etiam ipsos apostolos cum Ario sensisse, quandoquidem Christum, hominem Nazareth oriundum, et passibilem esse prædicant.

τοῦ ἐν μέσῳ ὁμῶν, καθὼς οἴδατε· τούτου τῆ A hunc definito consilio et præscientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes **195** interemistis²⁰; et rursus: In nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste sanus coram vobis astut²¹; Paulum vero Antiochiæ in Pisidia hæc narrantem: Amoto Saule Deus suscitavit illis David in regem, cui testimonium perhibens dixit: Inveni David filium Jesse, virum secundum cor meum, qui succiet voluntates meas. Hujus Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israeli Salvatorem Jesum²²; et rursus Athenis: Et tempora quidem hujus ignorantia despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique penitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, B fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis²³; aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant dicentem: Ecce video cælos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei²⁴. Restat ut jam audacius insurgant dicantque (nihil enim illis inausum), etiam ipsos apostolos cum Ario sensisse, quandoquidem Christum, hominem Nazareth oriundum, et passibilem esse prædicant.

8. Ἐκείνων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἄρ' C 8. Hæc illis ita somniantibus, num quis apostoli his verbis sunt usi, ideo Christum existimarunt hominem duntaxat esse, et nihil præterea? Absit! Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi, ut architecti peritii et dispensatores mysteriorum Dei, non absque legitima causa, rem ita temperarunt. Judæi namque illius temporis, cum errarent atque ethnices in errorem inducerent, rati Jesum hominem duntaxat esse, ex semine David oriundum, perinde ac cæteros Davidis filios, non Deum illum, neque Verbum carnem factum esse credebant. Quapropter beati apostoli, prudenti admodum consilio, primum humana Salvatoris Judæis enarravere, ut eos, ex editis conspicuisque miraculis jam advennisse Christum plane persuasos, hinc ad credendam D ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera

8. Ἐκείνων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἄρ' C 8. Hæc illis ita somniantibus, num quis apostoli his verbis sunt usi, ideo Christum existimarunt hominem duntaxat esse, et nihil præterea? Absit! Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi, ut architecti peritii et dispensatores mysteriorum Dei, non absque legitima causa, rem ita temperarunt. Judæi namque illius temporis, cum errarent atque ethnices in errorem inducerent, rati Jesum hominem duntaxat esse, ex semine David oriundum, perinde ac cæteros Davidis filios, non Deum illum, neque Verbum carnem factum esse credebant. Quapropter beati apostoli, prudenti admodum consilio, primum humana Salvatoris Judæis enarravere, ut eos, ex editis conspicuisque miraculis jam advennisse Christum plane persuasos, hinc ad credendam D ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera

²⁰ Act. II, 22, 25. ²¹ Act. IV, 10. ²² Act. XIII, 22, 23. ²³ Act. XVII, 30, 31. ²⁴ Act. VII, 55.

(89) Τοῦ in editis desideratur: sed legitur in omnibus codicibus et in Græco Scripturæ textu. Ibidem Taurin. Jes. et Græcus Scripturæ textus, διὰ χειρῶν, alii et editi, διὰ χειρός.

(90) Taurin. et Fr. 1, Πισιδίας.

(91) Ἄνδρα deest in Taurin. Colb. Jes. Sed in reliquis mss., in omnibus editis, et in Græco Scripturæ textu habetur. Mox πάντα in Taurin. Jes. Fr. 1 et in Græco Script. textu legitur: in reliquis mss. et in editis desideratur.

(92) Sic omnes editi et Græcus Scripturæ textus. Reg., ἀπαγγέλλει, Taurin. Colb. Jes., ἐπαγγέλλει. Paulo post Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐν ἡ μέλλει. In editis ἐν deest.

(93) Editi, τοῦ μεγαλομάρτυρος. Reg., τοῦ μεγάλου μάρτυρος. Taurin. Colbert. Jes. Fr. 1, τοῦ μάρτυρος.

(94) Γὰρ post ὧρα deest in Felck. 3 anon. qui nic denuo incipit. Mox Reg. Taurin. Fr. 1 καὶ νῦν habent: sed deest in editis et in reliquis mss. (95) Editi, γὰρ αὐτὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, sed vox αὐτὸν, quod deest in Reg. Taur. et Colb., expuncta est. Ibidem Reg., ἀποναζαρά.

(96) Felck. 3 anon., χρήμασι. Mox idem, καὶ πλέον μηδέν.

(97) Τοῦ in editis deest, sed in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1 legitur.

(98) Τέ deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, in Reg. vero et in editis habetur.

(99) Ἐξ deest in Felck. 3 anon. Mox post αὐτὸν Taurin. οὐθ' ὅτι ὁ Λόγος. Colb., οὐθ' ὅτι Λόγος. Artic. δ in omnibus aliis mss. præter Reg. legitur: in omnibus editis desideratur.

(1) Felck. 3 anon., ἴν' οὕτως.

quæ edita fuerant, non hominis, sed Dei esse. Certe Petrus cum dixisset virum passibilem Christum esse, illi subiecit: *Hic auctor vitæ est*²⁴, ipsaque in Evangelio confitetur: *Tu es Christus Filius Dei vivi*²⁵; et in Epistola sua ait ipsum, episcopum animarum, atque Dominum suum nec non angelorum et potestatum esse. Paulus item, qui ait Christum esse virum ex semine David, in Epistola ad Hebræos hæc habet: *Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus*²⁶; ad Philippenses vero: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*²⁷. Hæc porro, *auctor vitæ, Filius Dei, splendor, figura, æqualis Deo, Dominus, episcopus animarum*, quid aliud sibi velint, quam in corpore fuisse Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, illudque indivisum esse a Patre, quemadmodum splendor a luce?

καὶ ἐπισκοπὴν ψυχῶν, τί ἂν εἴη ἕτερον (6), ἥ ὅτι ἐν ἔστιν ἀδιαιρέτος τοῦ Πατρὸς, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα

9. Idipsum egit Dionysius ab apostolis edoctus: cum enim jam irrepisset Sabellii hæresis, coactus est hujusmodi epistolam, ut dixi, scribere, ac verba quæ humili et humano more de 196 Salvatore dicta sunt, illis objicere, ut per humana illos abstereret a dicendo, Filium esse Patrem, sique faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate muniret, ubi in subsequentibus epistolis illum ex Scripturis sacris appellaret Verbum, sapientiam, virtutem, vaporem, et splendorem Patris. In epistolis itaque ad sui defensionem scriptis, palam de fide loquitur, pietatemque erga Christum proficitur. Ut igitur apostoli accusandi non sunt ob verba de Domini humanitate prolata (nam Dominus homo factus est), quin potius admiratione digni sunt ob prudentem dispensationem et doctrinam temporari accomodatam; sic Dionysius pro Ariano habendus non est, propter epistolam ad Euphranorem et Ammonium contra Sabellium scriptam. Tametsi enim humilibus verbis et exemplis est usus, at illa sunt ex Evangelii deprompta, adestque illi legitima hæc conscribendi causa, Salvatoris scilicet in carne adveniens, propter quem hæc et similia scripta sunt. Nam ut ipse Verbum est Dei, ita postea *Verbum caro factum est*²⁸; et *In principio quidem erat*

μένων σημείων ἐληλυθέναι τὸν Χριστὸν, λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ (2) πίστιν αὐτοῦ ἀναγάγῃσι· δεικνύντες, ὅτι τὰ γενόμενα ἔργα οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ Θεοῦ. Ἀμέλει Πέτρος ὁ λέγων ἄνδρα παθητὸν τὸν Χριστὸν, εὐθύς συνήπτεν (3). Οὗτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστίν· ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ὁμολογεῖ· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ φησὶν αὐτὸν ἐπισκοπὸν ψυχῶν, καὶ Κύριον ἑαυτοῦ τε καὶ ἀγγέλων καὶ δυνάμεων (4) εἶναι. Πάλιν τε Παῦλος ὁ λέγων ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸν Χριστὸν, οὗτος ἐπέστειλεν Ἑβραίοις μὲν· Ὁς ὦν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· Φιλίππῃσι δὲ· Ὁς, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ. Τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν τῆς (5) ζωῆς, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτῆρα, καὶ Ἰσα Θεῶ, καὶ Κύριον, σῶματι Λόγος ἦν Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ πρὸς τὸ φῶς;

9. Καὶ Διονύσιος τοίνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦτο μαθὼν πεποίηκεν· ἐπειδὴ γάρ εἶρπεν ἡ Σαβελλίου αἵρεσις, ἠναγκάσθη τὴν τοιαύτην, καθὰ προεῖπον, ἐπιστολὴν γράψαι, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ τοῦ Σωτῆρος (7) εἰρημένα ῥίψαι κατ' αὐτῶν· ἴνα, τούτους ἀποσχοινίσας διὰ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ μὴ λέγειν Υἱὸν εἶναι τὸν Πατέρα, εὐκολώτερον αὐτοῖς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέγῃ, Λόγον, σοφίαν, δύναμιν, ἀτμίδα, καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς. Ἐν γοῦν ταῖς (8) ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαῦτα λέγων, παρήσιαίζεσθαι ἐν τῇ πίστει, καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. Ὅσπερ οὖν οὐ κατηγορητέοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα περὶ τοῦ Κυρίου (καὶ γὰρ ἀνθρώπος γέγονεν ὁ Κύριος), ἀλλὰ καὶ (9) μᾶλλον θαύματος ἀξιοὶ διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐν καιρῷ διδασκαλίαν· οὕτως οὐκ Ἀρειανὸς ὁ Διονύσιος (10), διὰ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμωνιον κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολήν. Εἰ γάρ καὶ ταπεινοῖς ἐχρήσατο λόγοις καὶ παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἐστὶ καὶ ταῦτα· καὶ πρόφασιν ἔχει τούτων, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἑνσαρκὸν παρουσίαν, δι' ἣν (11) καὶ ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια γέγραπται. Καὶ γὰρ ὡσπερ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, οὕτω μετὰ ταῦτα Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο (12)· καὶ, Ἐν

²⁴ Act. III, 15. ²⁵ Matth. XVI, 16. ²⁶ Hebr. I, 3.

²⁷ Philipp. II, 6. ²⁸ Joan. I, 14.

(2) Αὐτοῦ δεῖσθαι in Taurin.
(3) Taurin. Colb. Fr. 1, ἀνοῦπτεν. Jes., συνήπτεν. Reg. et editis, συνήπτεν. Mox Taurin., ὡμολόγει. Ibidem τοῦ ante ζῶντος in editis deest: in codicibus vero omnibus legitur.

(4) Felck. 3 anon., καὶ δαιμόνων.

(5) In Reg. et in editis τῆς deest: sed habetur in Taurin. Colb. Jes. et Felck. 3 anon. Mox Felck. 3 anon., Ἰσὸν Θεῶ.

(6) Taurin. Colb. Jes. Felck. 3 anon., τὶ ἂν ἦ ἕτερον, qui ultimam sequentia sic habet: ἥ ὅτι ἐν σῶματι ἐστὶ Λόγος ὦν Θεοῦ, etc. Mox idem, διαίρετος τῷ Πατρὶ ὡς ἐστίν, mendose. Taurin. Colb. Jes. ante ὡς ἐστίν habent καί.

(7) Taurin. Colb. Jes., πς, id est Πατρός, pronominis lapsu ex σρος, id est Σωτῆρος factum est

D πρὸς Πατρός. Mox Felck. 3 anon., ἵνα τὸς τοιούτους ὁ ἀποσχοινίσας. Paulo post idem, εὐκολώτερον.

(8) Felck. 3 anon., Ἐν γὰρ ταῖς.

(9) Καί deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In reliquis editis et mss. legitur. Mox, οἰκονομίαν καὶ τὴν. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis καὶ deest.

(10) Felck. 3 anon., οὐκ Ἀρειανὸς Διονύσιος πρὸς Εὐσέβιον καὶ Σαμμωνᾶν (sic hoc loco, supra iamem Ἀμμωνᾶν) κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολήν γράφων. Οἱ γὰρ· sic ille mendose.

(11) Reg. solus, δι' ὃν.

(12) Felck. 3 anon., post ἐγένετο, addit, καὶ ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσεν. Quod itidem paulo infra addit post ἐγένετο.

ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος· ἡ δὲ Παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ γέγονεν ὁ Κύριος ἄνθρωπος. Καὶ εἷς μὲν ἔστιν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σημαινόμενος· Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα ῥήματα ἴδιαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν λεγομένων τὴν ἐρμηνείαν· καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα (13) τοῦ Λόγου γράφων οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ ὁ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγούμενος οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἴδια τῆς ἐνσάρκου (14) παρουσίας αὐτοῦ· ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης διακρίνων, κατ' ὀρθὴν τῆς εὐσεβείας βαδίζειται. Ὅτε γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγει, οἶδεν, ὅτι, ἄνθρωπος γεγνημένος ὁ Κύριος, δείκνυσσι τὸ μὲν κλαίνειν τοῦ ἀνθρωπίνου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς Θεός· καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεϊκῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίου· καὶ κείμενον μὲν οἶδεν ἐν μητρὶ σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς Θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου (15).

10. Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων, ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Σωτῆρος διὰ Σαθέλλιον ἔγραψεν· ἀνθρωπίνως γὰρ ἔστιν εἰρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ, Ἐγὼ ἡ ἀμπελος (16), ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός· καὶ τὸ, Πιστὸν ὄντα τῷ ποιῆσαντι αὐτόν· καὶ τὸ, Ἐκτίσα, καὶ, Τοσοῦτῳ κρείττω γενόμενος τῶν ἀγγέλων. Οὐκ ἠγνόει δὲ τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ τὸ, Ὅ ἐμὲ ἐωρακίως ἑώρακε τὸν Πατέρα· ταῦτα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἔγνωμεν γράψαντα· καὶ γὰρ κάκει ταῦτα γράφων, ἐμνημόνευσε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ Κυρίου. Ὅσπερ γὰρ, Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὢν οὐχ (17) ἀρπαγῶν ἠγῆσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐυπτόν ἐκένωσε, μορφῇ δούλου λαβῶν· καὶ, Πλούσιος ὢν, ἐπώχευσε δι' ἡμᾶς· οὕτως, ὄντων ὑψηλῶν καὶ πλουσίων τῶν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγων, εἶσι καὶ αἱ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ ταπειναὶ καὶ πτωχαὶ λέξεις (18). Ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως εἰρηται ταῦτα περὶ τοῦ Σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προσήκει· ὁ μὲν γεωργὸς ξένος ἔστι κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλήματα, ὁμοουσία καὶ συγγενῆ, καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει ὄντα, καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτά τε καὶ ἡ ἀμπελος (19). Ἔστι δὲ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, αὐτὸς ἡ ἀμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα. Εἰ μὲν οὖν ὁμοουσίος ἔστιν ἡμῖν ὁ Υἱὸς (20), καὶ τὴν

A *Verbum* 39 : *Virgo autem circa consummationem sæculorum in utero habuit* 40, *Dominusque homo factus est. Atque unus quidem est qui duabus illis sententiis indicatur, nam Verbum caro factum est. Quæ porro de divinitate et de humanitate ejus dicta sunt, propriam et univocam de quo agitur congruentem habent interpretationem : ita ut qui humana Verbi scribit, ejus quoque divinitatem agnoscat ; et qui de divinitate loquitur, minime sit ignarus eorum quæ ad carnalem ejus adventum spectant : sed ut peritus et probus trapezita inter singula distinguens, in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrymantem dicit, probe novit Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrymas profunderi ; ut Deum vero, Lazarum a mortuis suscitare : novit quoque illum esurire corporaliter, ac divinitus ex quinque panibus quinque millia satiare* B *nec ignorat illud ipsum a Verbo, ut Dei corpus, suscitari.*

10. Hæc ipsa docens Dionysius, in epistola quidem ad Euphranorem et Ammonium, quæ de Salvatore secundum humanitatem dicta sunt, refellendi Sabellii causa scripsit. Secundum humanitatem enim hæc de illo sunt prolata : *Ego vitis, et Pater meus agricola* 41 ; et : *Fidelem ei qui fecit ipsum* 42, nec non illud : *Creavit* 43 ; et : *Tanto melior angelis factus* 44. Nec ignorabat tamen illud : *Ego in Patre et Pater in me* 45 ; et : *Qui videt me, videt et Patrem* 46 ; hæc enim illum novimus in aliis scripsisse epistolis, ubi dum ista pertractat, humanitatem quoque Domini memorat. Sicut enim, *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum ezinanivit formam servi accipiens* 47 ; et, *Cum esset dives, propter nos egenus factus est* 48 ; sic cum verba de divinitate ejus dicta magnifica sint et excelsa, e contrario humilia et egena sunt quæ de carnali ejus adventu enarrantur. Quod autem hæc ipsa de humanitate Salvatoris dicta sint, hinc animadvertere licet, quod agricola quoad substantiam a vite alienus sit, **197** palmitæ vero ejusdem substantiæ et generis ac vitis, ab ipsaque indivisi, una nempe eademque origine pullulant palmites et vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius, et eamdem quam nos

39 Joan. i, 1. 40 Matth. i, 23. 41 Joan. xv, 1. 42 Hebr. iii, 2. 43 Prov. viii, 22. 44 Hebr. i, 4. 45 Joan. xiv, 10, 11. 46 ibid. 9. 47 Philip. ii, 6, 7. 48 II Cor. viii, 9.

(13) Felck. 3 anon., τὴν σημασίαν, καὶ ὅταν ἀνθρώπινα.
 (14) Reg. Taurin. Colb. Jes. quos sequimur. τῆς ἐνσάρκου, ut infra legitur. Editi, τῆς ἐν σαρκί. Mox, δόκιμος τραπεζίτης. Clemens Alex. hunc locum ex Paulo affert : Γίνεσθε δὲ δόκιμοι τραπεζίται, τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες. Sed hæc clausula non jam exstat apud Paulum, iisdem saltem verbis expressa : legitur quidem Thess. v, 21, Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. Sed illud δόκιμοι τραπεζίται in nullis jam exemplaribus exstat. Familiare tamen Athanasio est, et antiquis Patribus, quorum alii ex Pauli Epistolis, alii ex Evange-

lio illud desumptam sunt. Felck. 3 anon., διακρίνων τὴν εὐσέθειαν βαδίζειται. Mox idem, λέγει.
 (15) Felck. 3 anonym., τοῦ Λόγου οὐ καὶ γέγονε σὰρξ. Et. hic rursum desinit.
 (16) Jes., Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος.
 (17) Taurin. Jes. Fr. 1, ὢν ὁ Κύριος οὐχ.
 (18) Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, quos sequi visum est, λέξεις. Reg. et editi, διαλέξεις.
 (19) Hic denuo resumit Felck. 3 anon., qui paulo post sic habet : τῆς ἀμπέλου τυγχάνουσι, καὶ μίαν. Mox idem, αὐτὰ τε καὶ.
 (20) Ὁ ante Υἱός in editis deest, sed in mss. Reg. Taurin. Colb. et Jes. habetur. Paulo post κατὰ τοῦ

habet originem, sit hac in parte alienus a Patre secundum substantiam, eo modo quo vitis ab agricola : si vero aliud est Filius præter illud quod nos sumus, et ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati et posteri sumus Adæ, non debet dictum illud referri ad deitatem Verbi, sed ad humanum ejus adventum : quandoquidem ita Salvator ait : *Ego sum vitis, vos palmites, et Pater agricola* 40. Nos enim quantum ad corpus ejusdem generis sumus ac Dominus, propterea ipse dixit : *Narrabo nomen tuum fratribus meis* 41. Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales, ex eaque prodeunt, sic et nos corpora habentes ejusdem generis ac corpus Domini, ex plenitudine ejus accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem et salutem. Pater autem agricola dictus est : ipse enim vitem, quæ est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, et nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum.

41. Hæc igitur germana cum sit hujus sententiæ interpretatio, peropportune de hac vite scriptum est : *Qui fidelis est ei qui fecit illum* 42 ; et : *Tanto melior angelus factus* 43 ; et : *Creavit* 44. Quo enim tempore illud accepit quod pro nobis offerendum habuit, corpus nempe suum ex Maria virginæ ortum, tunc scribitur, eum creatum fuisse, factum conditumque fuisse, siquidem hujusmodi dicta hominibus congruunt. Neque tamen post corpus assumptum angelis præstantior effectus est, ne antea minor illis, aut par fuisse existimeretur : sed cum ad Judæos Paulus scribat, humanumque Domini ministerium eum Moysis ministerio conferat, ait : *Tanto melior angelus factus* ; per angelos enim lex enuntiata est, quia lex quidem per Moysen data est, gratia autem per Jesum Christum facta est 45, necnon Spiritus donum. Et eo quidem tempore a Dan usque Bersabee lex enuntiabatur ; jam vero in omnem terram exiit sonus eorum 46, et gentes Christum adorant, per eumque Patrem agnoscunt. Humano igitur more illa de Salvatore scripta sunt, nec aliter se res habet.

40 Joan. xv, 1, 5. 41 Psal. xxi, 23. 42 Hebr. iii, 2. 43 Hebr. i, 4. 44 Prov. viii, 22. 45 Joan. i, 18. 46 Psal. xviii, 3.

το καὶ ὁ. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. et Felck. 3 anon. In editis καὶ deest. Fr. 1 vero sic habet, κατὰ τοῦτο ὁμῶν ὁ Υἱός.
(21) Felck. 3 anon., τοῦ Χριστοῦ· ἀλλὰ.
(22) Hanc locum Theodoretus affert Dialogo 1, τῷ Ἀτρέπτω, p. 39, qui ibidem habet ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός. Ibidem Felck. 3 anon., κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ συγγενεῖς, etc. Mox idem, δηγηθῆσμαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ὁ δὲ Πατήρ ὁ γεωργός, omissis intermediis.
(23) Theodoretus, ἥτις ἐστὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα, quæ est Dominicum corpus. Sic etiam Felck. 3 an., qui post hæc quædam omittit, de more.
(24) Reg., κρείττω.

αὐτὴν ἡμῖν ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἀλλότριος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, ὡς περ καὶ ἡ ἀμπέλος τοῦ γεωργοῦ· εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱὸς παρ' ὃ ἔσμεν ἡμεῖς, κάκεινος μὲν Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς γαγόναντες, καὶ τοῦ Ἀδάμ ἔσμεν ἔκγονοι· οὐκ ὀφείλει τὸ ῥητὸν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεσθαι τοῦ Λόγου, ἀλλὰ (21) λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ καὶ οὕτως εἰρηκεν ὁ Σωτὴρ· Ἐγὼ ἡ ἀμπέλος, ὑμεῖς τὰ κλήμματα, ὁ Πατήρ ὁ γεωργός (22). Ἡμεῖς γὰρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἔσμεν· καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Καὶ ὡς περ ἐστὶ τὰ κλήμματα ὁμοούσια τῆς ἀμπέλου, καὶ ἐξ αὐτῆς, οὕτως καὶ ἡμεῖς ὁμογενῆ τὰ σῶματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ Κυρίου, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κάκεινος ῥίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Πατήρ εἰρηκεν ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἀμπέλον, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος (23), καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ὁδὸν ἡμῖν ἡτοίμασε· καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Κύριον, εἰ μὴ ὁ Πατήρ αὐτὸν ἐλκύσει πρὸς αὐτόν.

41. Ταύτην δὲ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἐρμητικὴν ἔχοντος, ἀνάγκη περὶ τῆς οὕτω λεγομένης ἀμπέλου γράφεσθαι· Πιστὸν δὲ τὰ τῷ ποιήσαντι αὐτόν· καὶ, Τοσοῦτω κρείττω (24) γενόμενος τῶν ἀγγέλων, καὶ τὸ, Ἐκτίσεν· Ὅτε γὰρ εἰλαβεν ὅπερ εἶχε προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν· ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου σῶμα· τότε καὶ ἐκτίσθαι (25), καὶ πεποιθῆσθαι, καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γὰρ ἀρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις. Ἄλλως τε οὐ μετὰ τὸ σῶμα γέγονε κρείττων (26) τῶν ἀγγέλων, ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττων, ἢ ἴσος αὐτῶν φαίνηται· ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους γράφων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Κυρίου διακοιλίαν συγκρίνων τῇ Μωυσέως, ἔφησε· Τοσοῦτω κρείττω γενόμενος τῶν ἀγγέλων· διότι ὁ μὲν νόμος διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐβρέτετο, καὶ τοῦ Πνεύματος (27) ἡ χορηγία. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δάν (28) καὶ μέχρι Βερσαβῆ ὁ νόμος κατηγολλετο· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ τὰ ἔθνη τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα γινώσκουσιν. Ἀνθρωπίνως ἄρα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐκεῖνα γέγραπται, καὶ ὅχι ἐστὶν ἄλλως.

(25) Taurin. Jes., ἐκτίθεσθαι.
(26) Reg., κρείττω, et sic paulo inferius. Mox Taurin. Colbert. Jes. Fr. 1, ἐλάττων ἴσως.
(27) Reg. et omnes editi, τοῦ Πατρὸς, et ita legit Naunius. At Taurin. Jes. et Fr. 1, τοῦ Πνεύματος. Utra sit vera lectio vix statui potest, cum utraq; quadret. Proclivis sane est transmutatio. In mss. enim hæc voces sic scribuntur, πρὸς, πῆς, ita ut unius litteræ mutatione confundantur. Postrema lectio præstare videtur.
(28) Taurin. Colbert. Jes., Δάμ. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, μέχρι Βερσαβῆ. Quatuor postremi cum articulo τῆς ; editi vero, μέχρι Βερσαβῆ.

12. (29) Ἄρ' οὖν, ὡς αἱ Χριστομάχοι θρυλλοῦσι, Α Διονύσιος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Υἱοῦ γράφων, καὶ λέγων οὕτω ποίημα αὐτῶν, ἓνα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἐλεγεν εἶναι (30); Ἡ λέγων μὴ εἶναι τὸν Λόγον Ἵδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἐφρόνει τοῦτον ὁμοούσιον ἡμῶν εἶναι τῶν ἀνθρώπων; Καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγραψεν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς· ἀλλὰ καὶ ὁρθῶς φρονῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται, καὶ δύναται δι' αὐτῶν βῆσαι κατὰ τοῦτων (31), λέγων· Οὐκ εἰμι τῆς αὐτῆς ὁμοῦ δόξης, ὡ Θεομάχοι· οὐδὲ τὰ ἡμέτερα πρόφασιν Ἄρειφ παρέσχεν εἰς ἀσέβειαν· ἀλλὰ πρὸς Ἀμμωνα (32) καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς Σαβελλίζοντας γράφων, ἐμνήσθη τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμπέλου, καὶ τῶν τοιοῦτων ἄλλων ῥητῶν (33)· Ἰνα, τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Κυρίου δεῖξας, πείσω μὴ λέγειν ἐκεῖνος, ὅτι ὁ Πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. Ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς οὐκ ἐστιν ἀμπέλος, (34), οὕτως οὐκ ἐστιν ὁ ἐν τῷ σώματι γενόμενος ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος (35) δὲ, ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος, ἀμπέλος ἐκλήθη διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἅπερ ἐσμέν ἡμεῖς, σωματικὴν συγγένειαν. Ταύτη μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἔγραψα· πρὸς δὲ τὴν (36) ὁμῶν ἀναδείξαν τὰς ἐτέρας ἐπιστολάς τὰς παρ' ἐμοῦ γραφείσας ἀντιτίθῃμι (37), ἵνα γινώσκῃσι οἱ φρόνιμοι τὴν ἐν αὐταῖς ἀπολογίαν, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως τὴν ὀρθὴν μου φρόνησιν. Ἔδει μὲν οὖν καὶ τοὺς Ἀρειανούς, ἐπερ εἶχον ὑγιαίνοντα τὸν νοῦν, τοιαῦτα λογιέσθαι καὶ φρονεῖν περὶ τοῦ ἐπισκόπου· Πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιοῦσιν ἐστι, καὶ ὀρθὰ τοῖς ἐδρίσκουσι γινώσκῃν· ἐπειδὴ δὲ, μὴ μαθόντες τὴν (38) πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πεπτῶκασιν εἰς ἀσέβειαν, καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμέναι, νομίζουσιν εἶναι καὶ (39) τὰ ὀρθὰ σπρεβλά, καὶ λέγουσι τὸ μὲν φῶς σκότος, τὸ δὲ σκότος νομίζουσιν εἶναι φῶς (40) ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Διονυσίου παραθέσθαι, καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν, πρὸς κλεινοὶα καταγκωσιν τῶν αἰρετικῶν· ἐξ αὐτῶν γὰρ καὶ ἡμεῖς μαθόντες, οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρονούμεν καὶ γράφομεν.

13. (41) Ἡ δὲ πρόφασις, δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας

66 Προν. τ. 1, 9.

(29) Sic resumit Fel. 3 an. Mox Reg., de more, θρυλλοῦσι. Paulo post Felck. 3 anon., ἀνθρώπινα τοῦ Χριστοῦ.

(30) Felck. 3 anon., αὐτῶν, ἢ ἓνα τῶν ἀνθρώπων εἶναι, καὶ μὴν οὐχ οὕτως, omiſſis intermediis.

(31) Taurin., κατ' αὐτῶν.

(32) Reg., πρὸς Ἀμμωνα. Jes. Fr. 1, πρὸς μὲν Ἀμμωνα. Taurin. Colb. et Felck. 3 anon., πρὸς μὲν Ἀμμωνᾶν· sed Taurin. recentiore manu suprascriptum habet ion, id est Ἀμμώνιον. Edit. Commel. item, πρὸς Ἀμμωνα. Cum igitur omnes mss. et editio Commelin., Ἀμμωνα vel Ἀμμωνᾶν habeant, videntur Parisienses editores nulla auctoritate ducti Ἀμμώνιον posuisse, quia scilicet sic infra habetur.

(33) Felck. 3 anon., ἄλλων ῥημάτων. Mox idem, τοῦ Χριστοῦ δεῖξας.

(34) Felckman. 3 anon., οὐκ ἐστιν ἐν τῇ ἀμπέλῳ.

(35) Hæc, καὶ ὁ Λόγος, desunt in editis; sed in omnibus mss. legitur. Mox Felck. 3 anon., ἄνθρωπος ἐκλήθη. Ἀμπέλος δὲ ἐκλήθη ὁ Υἱὸς διὰ τὴν

12. Ergone Dionysius, ut Christi hostes jactitant, cum de Filii humanitate scribit, ipsumque rem factam esse ait, unum ex puris hominibus illum esse indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium substantiæ Patris, ipsum nobis hominibus consubstantiale esse existimavit? At in aliis epistolis nequaquam ita scripsit, sed conspicuum est in iis illum recte sentire, quibus sane epistolis adversum hæreticos quodam modo exclamat his verbis: Vestræ non sum sententiæ, o Dei hostes, neque scripta nostra Ario fuere impietatis occasio: sed quando Sabellianorum causa in meis ad Ammonium et Euphranorem litteris, 198 de agricola et vite, de qua aliis ejusmodi dictis mentionem feci, eo dictum illud est ut, humanis Domini demonstratis, persuaderem illis ut ne dicerent, Patrem esse qui homo factus est. Quemadmodum enim agricola non est vitis, ita qui in corpore fuit, non est Pater, sed Verbum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum est, ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum, cognationem. Hac mente ad Ammonium et Euphranorem scripsi: alias autem quas misi epistolas, vestræ impudentiæ oppono, ut hinc sapientibus nota sit mea defensio, necnon recta mea in fide Christi sententia. Par itaque erat Arianos, si sanæ quidem mentis fuissent, talem de episcopo habere existimationem: *Omnia enim clara sunt intelligentibus, et recta invenientibus scientiam* 66. Quandoquidem autem catholicæ Ecclesiæ fide non eruditi, in impietatem sunt collapsi, ac mente denique excæcati, quæ recta sunt obliqua existimant, dicuntque lucem tenebras, tenebrasque lucem arbitrantur; operæ pretium fuerit ut aliarum Dionysii epistolarum verba adhibeamus, allatis ad majorem hæreticorum confutationem earum scribendarum causis; quarum lectio nos ad talia de viro sentienda atque loquenda induxit.

13. Hæc vero causa illi fuit alias conscribendi

D πρὸς τὰ κλήματα. Theodoretus vero hunc locum citans Dial. 1, sic habet: Ἀμπέλος δὲ ἐκλήθη ὁ Κύριος διὰ τὴν περὶ τὰ κλήματα.

(36) Felck. 3 anon., καὶ Σαμωνᾶν ἔγραψα ἐπιστολήν. Πρὸς δὲ τὴν.

(37) Taurin. et Jes., ἀνατίθῃμι. Ibidem Felck. 3 anon., ἵνα καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἧς θρυλλεῖται γινώσκῃσι οἱ φρόνιμοι. Qui codex mox desinit in voce φρόνησιν. Statimque in eodem subjungitur Epist. ad Joannem et Antiochum.

(38) Tὴν deest in Reg. et in editis desideratur: habetur autem in Taurin. Jes. et Fr. 1.

(39) Καὶ ante τὰ deest in Taurin. Colb. Jes. Sed legitur in omnibus editis et in Reg.

(40) Taurin. Colbert. Jesuit. Fr. 1, τὸ δὲ σκότος φῶς, omiſſis intermediis.

(41) Hæc verba, Ἡ δὲ πρόφασις δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἐστὶν αὐτῆ, ad modum tituli jacent in omnibus editis et manuscriptis, quasi quæ subsequuntur alium constituerent tractatum. Taurin. vero sic ad marginem habet: Λόγος β' τοῦ ἡγάρχου Ἀθανασίου. Magni Athanasii liber secundus.

epistolas. Cum Dionysius episcopus, postquam de Pentapolitanis illa didicerat, epistolam, uti jam dixi, contra Sabellii hæresim, ad Ammonium et Euphranorem, studio religionis permotus, scripsisset; quidam ex Ecclesia fratres, sanæ quidem doctrinæ homines, non sciscitati tamen eum qua de causa ita scripsisset, Romam se contulere, illumque apud cognominem Dionysium Romanum episcopum accusarunt. Quibus ille auditis, una scripsit et contra Sabellii sectatores et contra eos qui ejus essent sententire, quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est ejectus: æqualem aïens, licet ex diametro oppositam, Sabellii impietatem, eorum blasphemiam qui dicunt, Verbum Dei creaturam, opificium et rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis fuisset. Ille vero quamprimum sui purgandi causa libros edidit, quos inscripsit, *Elenchus*, et *Apologia*. Hic animadvertas velim exsecrandam Christi hostium officinam, et quo pacto ad suam ipsi ignominiam hæc moverint: cum enim Dionysius Romanus episcopus adversus eos etiam scripserit, qui dicunt Filium Dei creaturam et rem factam esse, liquido constat, non jamprimum, sed olim quoque ab omnibus anathemate damnatam fuisse Christi hostium Arianorum hæresim. Deinde cum Dionysius Alexandrinus episcopus de epistola sua sese purgavit, palam est illum, nec ejus fuisse sententiæ quam ei ascribunt, neque omnino prava Arii doctrina imbutum fuisse.

14. Et sane satis esset ad integram Arianorum confutationem, et ad demonstrandam eorum **199** calumniam, quod Dionysius de iis etiam quæ isti jactitant, sese purgaverit: non enim contendendi animo scripsit, sed sui defendendi suspicionis amovendæ causa: cum vero eas depellit criminationes, quid aliud agit quam quod omnem criminis suspicionem levat, et in hoc Arianos sycophantas esse arguit? Sed ut ex iis quæ sui defendendi causa scripsit magis confundantur, age, ejus tibi verba proponam: ut hinc noveris, Arianos pravæ mentis homines esse, Dionysiumque ab eorum erroribus alienum. Et primo quidem epistolam suam inscripsit, *Apologiam* et *Elenchum*. Quid sibi vult illud, nisi quod et obtretractatores suos arguit, et scripta sua propugnat, ostendens se, non ea mente qua suspicatus est Arius, scripsisse, sed licet eorum meminisset quæ de Domino secundum humanitatem

Colb. et Jes., τοῦ αὐτοῦ λόγος β'. Sed consequenter ea ponenda esse patet ex præcedentibus.

(42) Ἔστιν αὕτη δεest in Colb.

(43) Taurin. Jes., ἀδελφοί. Infra Taurin. Colb., εἰς τὴν Ῥώμην. Editi et Reg., πρὸς τὴν Ῥώμην. Porro epistolæ Dionysii Romani infra memoratæ haud exigua pars affertur in præcedenti tractatu, num. 26.

(44) Κατ' δεest in Taurin. et Jes. Ibidem Taurin. et Colb., γεννητόν, mendose. Mox Reg. Taurin. Colbert. Jesuit. et Fr. 1, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. In editis τὸν δεest.

ἐπιστολάς, ἔστιν αὕτη (42). Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου μαθόντος περὶ τῶν ἐν Πενταπόλει, καὶ ζήλω τῆς εὐσεβείας γράψαντος, καθὰ προείπον, κατὰ τῆς αἰρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνον καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀδελφῶν (43), φρονούντες μὲν ὀρθῶς, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτὸν, ἵνα παρ' αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ κατειρήκασιν αὐτοῦ παρὰ τῶ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης· κἀκεῖνος ἀκούσας, ἔγραψεν ἑμοῦ κατὰ τὰ τῶν τὰ Σαβελλίου δοξαζόντων, καὶ κατὰ τῶν φρονούντων ταῦτα, ἅπερ καὶ Ἀρειὸς λέγων ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας· Ἰσην καὶ κατὰ διάμετρον ἀσέβειαν εἶναι λέγων, τὴν τε Σαβελλίου καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα καὶ (44) γενητὸν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπέστειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλῶσαι περὶ ὧν εἰρήκασιν κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτὸς, καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας. Ἐνταῦθα τὸ μυσαρὸν ἐργαστήριον τῶν Χριστομάχων (45) κατανοεῖ, καὶ πῶς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνην ἐκίνησαν· Διονυσίου γάρ ἐπισκόπου Ῥώμης γράψαντος καὶ κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, δεικνύται μὴ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἔκπαλαι παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν Χριστομάχων (46) Ἀρειανῶν ἢ αἰρέσις. Ἐπειτα Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογουμένου περὶ ἧς ἔγραψεν ἐπιστολῆς, φαίνεται καὶ αὐτὸς μῆτε οὕτω φρονήσας ὡς αὐτοὶ (47) λέγουσι, μῆτε ὄλωσ τὴν Ἀρείου κακοδοξίαν ἐσχηκώς.

C 14. Καὶ ἀρκεῖ μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν Ἀρειανῶν, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συκοφαντίας αὐτῶν, τὸ καὶ μόνον ἀπολογησασθαι τὸν Διονύσιον καὶ περὶ ὧν οὗτοι τεθρυλλήκασιν· οὐ γὰρ ὡς φιλονεικῶν ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπαπεύθηθη (48)· ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη, τί ἕτερον ποιεῖ, ἢ λύει μὲν πᾶν ὑποπευθεὶν ἔγκλημα κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ συκοφάντας (49) τοὺς Ἀρειομανίτας; Ἴνα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος ἔγραψε, πλέον αἰσχυνθῶσιν οὗτοι, φέρε σοὶ καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ παραθῶμαι (50)· γνώσῃ γὰρ ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακοφρονέες εἰσιν· ὁ δὲ Διονύσιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων ἑτεροδοξίας ἐστίν. Πρῶτον μὲν οὖν Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας ἔγραψεν (51) ἑαυτοῦ τὴν ἐπιστολὴν. Τοῦτο δὲ τί ἐστίν, ἢ ὅτι τοὺς μὲν ψευδομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται; δεικνύς, ὅτι μὴ ὡς Ἀρειὸς ὑπενόησεν ἔγραψεν αὐτὸς· ἀλλ' ὅτι, τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Κυρίου

(45) Reg. Taurin. Colb. Jes., Χριστομάχων. Editi, Θεομάχων.

(46) Χριστομάχων δεest in Taurin. Colb. Jes.

(47) Taurin. Colb. Jes., ὡς οὗτοι.

(48) Taurin. Colb. Jes., περὶ ὧν κατηγορήθη. Et infra, περὶ ὧν ὑπαπεύθηθη, transmutatis vocibus.

(49) Reg., συκοφάντας. Editi et alii mss., συκοφαντούντας.

(50) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, παραθῶμεν. Reg. et editi, παραθῶμαι.

(51) Omnes mss. et editi ἔγραψεν, sed videtur legendum ἐπέγραψεν, ut supra legitur. Mox Taurina. Jes. Fr. 1, ἢ ὅτι τούτους.

μνησθεις, οὐκ ἠγνόει τούτων εἶναι Λόγον καὶ Σοφίαν ἁδιαίρετον τοῦ Πατρὸς; Ἐπειτα αἰτιᾶται τοὺς κατειπόντας αὐτοῦ ὡς μὴ ὀλοκλήρους λέγοντας, ἀλλὰ περικόπτοντας αὐτοῦ τὰς λέξεις, καὶ ὡς μὴ καλῆ συνειδήσει, ἀλλὰ πανηρᾶ λαλοῦντας ὡς θέλουσι· τούτους τε τούτοις ἀπεικάζει τοῖς τὰς τοῦ μακαρίου ἀποστόλου διαβάλλουσιν Ἐπιστολάς. Ἡ δὲ τοιαύτη μέμψις αὐτοῦ πάντως ἀπὸ φαύλης ὑποψίας αὐτὸν ἀπολύει. Εἰ γὰρ τοὺς Παύλου κατειπόντας οὕτως ἠγέλται ὡς τοὺς αὐτοῦ κατειπόντας, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν, ἢ ὅτι τὰ τοῦ Παύλου (52) φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. Ἀμέλει καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγόρων εἰρημένων ἀπαντῶν, πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θεραπεύει· καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἐκείνοις ἀνατρέπει, ἐν τούτοις δὲ δείκνυσιν ὀλόκληρον ἑαυτοῦ τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Φασκότων τοίνυν ἐκείνων φρονεῖν τὸν Διονύσιον· « Οὐκ αἰετὴν ὁ Θεὸς Πατὴρ, οὐκ αἰετὴν ὁ Υἱός· ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ· ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· οὐ γὰρ ἀίδιος ἐστιν, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγένονεν· » ὅρα πῶς ἀποκρίνεται. Τὰ μὲν οὖν πλείεστα τῶν αὐτοῦ ῥημάτων ἄπερ ἡ ζητῶν ἐξετάζει, ἢ συλλογιζόμενος συνάγει, ἢ ἐρωτῶν ἐλέγχει, ἢ τοὺς κατηρηκότας αἰτιᾶται, ταῦτα παρὲς διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων, μόνον τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα τίθημι. Ἀπολογοῦμενος τοίνυν πρὸς ἐκεῖνα, γράφει ταῖς λέξεσι ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἐλέγχου καὶ Ἀπολογίας, μεθ' ἕτερα οὕτως·

15. « Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ (53) Θεὸς οὐκ ἦν Πατὴρ. » Καὶ τοῦτο οἶδεν ἐν τοῖς ἐξῆς, « αἰετὸν Χριστὸν εἶναι, Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν καὶ δύναμιν. Οὐ γὰρ δὴ τούτων ἄγονος ὢν ὁ Θεός, εἶτα ἐπαιδοποιήσατο. Ἄλλ' ὅτι μὴ παρ' ἑαυτοῦ ὁ Υἱός, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι. » Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ φησιν· « Ἀπαύγασμα δὲ ὢν φωτὸς ἀίδιου, πάντως καὶ αὐτὸς ἀίδιος ἐστιν· ὄντος γὰρ αἰετὸν τοῦ φωτὸς, δῆλον ὡς ἐστὶν αἰετὸν τὸ ἀπαύγασμα· τοῦτω γὰρ καὶ ὅτι φῶς ἐστὶ τῷ καταυγάζειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ φωτίζον εἶναι. Πάλιν γὰρ ἐλθωμεν ἐπὶ τὰ παραδείγματα. Εἰ ἐστὶν ἥλιος (54), ἐστὶν ἀύγη, ἐστὶν ἡμέρα· εἰ τοιούτων μὴδὲν ἐστὶ, πολὺ γε δεῖ καὶ παρεῖναι ἥλιον. Εἰ μὲν οὖν ἀίδιος ὁ ἥλιος, ἀπαυστος ἂν ἦν καὶ ἡ ἡμέρα· νῦν δὲ, οὐ γὰρ ἐστὶν, ἀρξάμενον τε, ἤρξατο, καὶ παυομένου, παύεται. Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε ληξόν ποτε (55)· οὐκαὶν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα ἀναρχον καὶ ἀειγενές, προφαινόμενον (56) αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ λέγουσα Σοφία· Ἐγὼ ἡμῆρ ἢ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομαι ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ. » Καὶ αὐθις ἐπάγει μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων· « Ὦντος (57) οὖν αἰωνίου τοῦ

⁵¹ Prov. viii, 30.

(52) Taurin. Colb. Jes., τὰ Παύλου.

(53) Sic Taurin. Colb. Fr. 1. In Reg. et in editis deest ὁ. Paulo post, Reg. Taurin. Jes., αἰετὸν Χριστὸν εἶναι· Λόγον ὄντα. In editis εἶναι deest.

(54) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. In editis, ὁ ἥλιος. Mox editi et Reg., πολὺ γε δεῖ (Reg. δὴ) καὶ παρεῖναι. Taurin. Colb. Jes., πολλοῦ γε δεῖ παρεῖναι. Fr.

A dicta sunt, non ignorasse tamen ipsum esse Verbum et Sapientiam a Patre indivisibilem? Queritur deinde quod accusatores sententias suas non integras referant, sed truncatas, et quod non bona conscientia, sed mala, pro libidine loquantur: quos similes ait beati Apostoli Epistolarum calumniatoribus. Hæc porro viri ex postulatio sinistram omnem amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniosiores sui similes arbitratur, nihil sane aliud declarat quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe singulis accusatorum verbis occurrens, omnibus eorum argumentis solutionem adhibet; cumque Sabellium prioribus illis scriptis planissime confutavit, his posterioribus fidem suam omnino piam declarat. Affirmantibus igitur illis hanc esse Dionysii sententiam: « Deus non fuit semper Pater; Filius semper non fuit, sed Deus aliquando Verbo caruit, ipse vero Filius non erat antequam gigneretur, sed fuit aliquando cum non esset: non enim æternus est, sed postmodum esse incepit: » animadvertite quomodo ad hæc ille respondeat. Verba autem ejus quæpturima, quibus res in quæstionem adductas expendit, aut ex allatis ratiociniis quædam colligit, aut interrogatos adversarios coarguit, vel obtractatores suos criminatur, ob librorum prolixitatem omittens, ea solum præponam quæ eorum spectant accusationem. Itaque sui purgandi causa, in primo libro cui titulus, *Elenchus et Apologia*, quibusdam præmissis, sic ad verbum scripsit:

15. « Nunquam enim fuit quando Deus non erat Pater. » Et in sequentibus profitetur, « Christum semper fuisse, ac Verbum, sapientiam, et virtutem exstitisse. Neque enim Deus cum his antea caruisset, postea Filium genuit. Neque a seipso Filius, sed a Patre habet esse. » Et paucis interjectis, eadem de re iterum dicit: « Cum sit splendor lucis æternæ, et ipse omnino æternus est. Luce enim semper existente, manifestum est et splendorem semper existere; eo enim ipso lucem esse intelligitur quod splendet, ac fieri nequit ut lux non luceat. Rursum enim ad exempla veniamus. Si sol est, est quoque splendor, est et dies: si vero horum nihil est, multum abest adesse solem. Quod si æternus sol esset, dies etiam nunquam cessaret: nunc autem (neque enim ita se res habet) incipiente sole incipit et dies, ac desinente desinit. Deus autem æterna lux est quæ nunquam incepit, nunquam desinet. Æternus ergo splendor ipsi præluceat ac coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat, 200 quique ipsamet est Sapientia quæ dicit: *Ego eram quæ gaudebat, et delectabar quotidie ante faciem ejus, omni tempore*. » Pauloque

1, πολλοῦ γε καὶ δεῖ παρεῖναι.

(55) Taurin. Colb. Jes., λῆξαν.

(56) Taurin. Colbert. Jes. Fr. 1, προφερόμενον. Paulo post Taurin, ἐν τῷ προσώπῳ.

(57) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, Ὦντος οὖν, perperam. Mox, καὶ ante αἰώνιος deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis vero legitur.

postea de eodem resumit his verbis : « Cum igitur A æternus sit Pater, æternus est et Filius, lumen de lumine. Nam, si genitor est, est et Filius : quod si Filius non est, qua ratione et cujus potest esse genitor? Atqui ambo sunt, et semper sunt. » Deinde hæc addit : « Cum igitur Deus sit lux, Christus est splendor; cum autem ipse Spiritus quoque sit (nam Spiritus, inquit, est Deus⁵⁸), congruenter rursus Christus vapor dictus est : Est enim, inquit, vapor virtutis Dei⁵⁹. » Et iterum ait : « Solus autem Filius qui Patri semper coexistit, et illo qui est, plenus, ipse quoque est ex Patre. »

16. Hæc si ambigue dicta fuissent, interprete opus haberent : at cum palam et plerumque hæc in scriptis suis pertractarit, Arius quidem dentibus stridens, quod suam hæresin cernat a Dionysio eversum, audiatque vel invitus hæc illius verba : « Semper Deus Pater fuit, et Filius non absque causa æternus dicitur; sed quia æternus est Pater, æternus est et Filius, illique coexistit, quemadmodum splendor luci. » Ii vero qui vel leviter suspicantur Dionysium cum Ario sensisse, hanc sinistram de eo existimationem deponant. Quid, quæso, illi inter se amicitatis habent, Ario dicente : Filius non erat priusquam gigneretur, sed fuit aliquando cum non erat; Dionysius contra hæc docente : « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, nunquam desinet : æternus ergo splendor ipsi præluet ac coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat. » Porro ad alteram quorundam suspicionem qui aiunt : Cum Patrem dicit Dionysius, Filium non nominat, et vice versa, cum Filium dicit, Patrem non memorat, sed dividit, amovet et separat Filium a Patre; ita respondet Dionysius, hominesque pudare suffundit in secundo libro, his verbis :

17. « Singula nomina a me prolata a se invicem nec separari nec dividi queunt : Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre significarem : Filium adjunxi, ac etsi Patrem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus fuerat : Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit adjunxi. Illi vero ignorant neque Patrem qua Pater est a Filio alienari posse, nam nomen illud est origo conjunctionis; neque Filium a Patre separari, nani-

⁵⁸ Joan. iv, 24. ⁵⁹ Sap. vii, 25.

(58) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 4. Editi vero, ἀνάλογος. Mox Reg. et Basil. prima manu, ἀτμὶς λέλεχται. Taurin. Colb. Jes., ἀτμὶς εἶναι λέγεται. Editi, ἀτμὶς λέγεται.

(59) Taurin. Jes., εἴρητο.

(60) Taurin. Jes., ἐαυτοῦ.

(61) Taurin. Jes., καταθέσθωσαν.

(62) Taurin. Colb. Jes., λήξαν.

(63) Editi, ἀναρχόν τε. Sed τε deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Ibidem Taurin. Colb. Jes. Basil. Fr. 4, προφερόμενον. Sed præstat Regii et editorum lectio, προφανόμενον. Prona autem est commutatio vocis προφανόμενον in προφερόμενον, primum enim προφερόμενον scribi potuit, ut fere fit. Hinc προφερ-

Πατρός, αἰώνιος ὁ Υἱός ἐστι, φῶς ἐκ φωτός ὧν· ὄντος γὰρ γονέως, ἐστὶ καὶ τέκνον· εἰ δὲ μὴ ἴσκειν εἶναι, πῶς καὶ τίνος εἶναι δύναται γονεὺς; Ἄλλ' εἰσὶν ἀμφω, καὶ εἰσὶν ἀεὶ. » Εἶτα πάλιν προστίθησι ταῦτα· « Φωτὸς μὲν οὖν ὄντος τοῦ Θεοῦ, ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα. Πνεῦμα γὰρ φησὶν, ὁ Θεός· ἀναλόγως (58) πάλιν ὁ Χριστὸς ἀτμὶς λέγεται. Ἀτμὶς γὰρ, φησὶν, ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. » Καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φησὶ· « Μόνος δὲ ὁ Υἱὸς ἀεὶ συνὼν τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦ ὄντος πληρούμενος, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὧν ἐκ τοῦ Πατρός. »

16. Ταῦτα, εἰ μὲν ἀμφιβόλως εἰρηται (59), χρειαζν ἐχε τοῦ ἐρμηνεύοντος· ἐπειδὴ δὲ λευκῶς καὶ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἔγραψεν, ὁ μὲν Ἄρειος ἐρίζετο τοὺς ὁδόντας, ὀρῶν τὴν ἀρεσιν αὐτοῦ (60) καταστρεφόμενῃ ὑπὸ Διονυσίου· καὶ ἀκούων, ἔπερ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· « Αἰεὶ ὁ Θεὸς Πάτήρ ἦν; καὶ ὁ Υἱὸς οὐχ ἀπλῶς ἀδίδος ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ Πατρός ἀδίδου ὄντος, ἀδίδος ἂν εἶη καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ σύνεστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. » Οἱ δὲ, κἂν μόνον ὑπονοήσαντες Διονυσίον τὰ Ἄρειου φρονεῖν, κατατιθέσθωσαν (61) τὴν περὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυσφημίαν. Ποῖα γὰρ κοινωνία τούτοις ἐστὶ, τοῦ μὲν Ἄρειου λέγοντος· Οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· τοῦ δὲ Διονυσίου διδάσκοντος· « Ὁ δὲ θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὔτε ἀρχάμενον, οὔτε λήξον (62) ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχόν καὶ (63) ἀειγενὲς προφανόμενον αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην ὑποψίαν τῶν λέγοντων, ὅτι, Πατέρα λέγων Διονύσιος, οὐκ ὀνομάζει τὸν Υἱόν· καὶ πάλιν Υἱὸν λέγων, οὐκ ὀνομάζει τὸν Πατέρα· ἀλλὰ διαιρεῖ καὶ μακρύνει καὶ μερίζει τὸν Υἱὸν ἀπὸ (64) τοῦ Πατρός, ἀποκρίνεται (65) καὶ δυσωπεῖ τούτους, λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ·

17. « Τῶν ὀκ' ἐμοῦ λεθθέντων ὀνομάτων ἑκαστον ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιαίρετον τοῦ πλησίον· Πατέρα εἶπον, καὶ πρὶν ἐπαγάγω τὸν Υἱόν, ἐσήμανα (66) καὶ τοῦτον ἐν τῷ Πατρὶ· Υἱὸν ἐπήγαγον, εἰ καὶ μὴ προειρήκειν τὸν Πατέρα, πάντως ἂν ἐν τῷ Υἱῷ προσεληπτο· ἔγιον (67) Πνεῦμα προσέθηκα, ἀλλ' ἔμα καὶ πῶθεν καὶ διὰ τίνος ἤκεν ἐφήρμοσα. Οἱ δὲ οὐκ ἴσασιν, ὅτι μῆτε ἀπηλλοτριώται Πατὴρ Υἱοῦ ἢ Πατὴρ· προσκαταρακτικόν γὰρ ἐστὶ τῆς συναφείας τὸ ὄνομα· οὔτε ὁ (68) Υἱὸς ἀπόχισται τοῦ Πατρός· ἢ γὰρ Πατήρ

μενον facili lapsu factum fuerit.

(64) Ἄπό deest in Taurin. Colb. frs.

(65) In editis, ἀποκρίνεται deest : sed habetur in omnibus codicibus.

(66) Taurin. Colb., ἐσήμανα.

(67) Ἄγιον deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 4. In aliis vero et in editis habetur. Paulo post Taurin. et Jes., ἐφήρμοσα, pro ἐφήρμοσα. Fr. 4, ἐφήμισα.

(68) Art. ὁ in Reg. habetur : in editis vero et in Taurin. Colb. Jes. desideratur. Paulo post Colb., ἐν δὲ ταῖς. Hæc porro confer soles cum his quæ habentur supra in Expositione fidei versus Anem.

προσηγορία δηλοῖ τὴν κοινωνίαν· ἔν τε ταῖς χειρ-
σιν αὐτῶν ἔστι τὸ Πνεῦμα, μήτε τοῦ πέμποντος, μήτε
τοῦ φέροντος δυνάμενον στέρεσθαι (69). Πῶς οὖν ὁ
τούτοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι μεμερίσθαι ταῦτα καὶ
ἀπωρίσθαι παντελῶς ἀλλήλων ὀνομαί; » Καὶ μετ' ὀλίγα
ἐπάγει λέγων· « Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τὴν Τριάδα
τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον (70), καὶ τὴν
Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκαταλαλοῦ-
μεθα. »

18. Εἶτα καὶ αἰτιασαμένων αὐτὸν, ὡς ἓνα λέγοντα
τῶν γενητῶν εἶναι τὸν Ἰῶν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ,
αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τοιοῦτους
διελέγχει λέγων· « Πῶς ἐγὼ γενητὰ τινὰ καὶ ποιητὰ
τινὰ (71) φήσας νοεῖσθαι, τῶν μὲν τοιοῦτων ὡς
ἀχρησιότερων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα· ἐπεὶ
μήτε τὸ φυτὸν ἔφην τῷ γεωργῷ, μήτε τῷ ναυπηγῷ
τὸ σκάφος (72)· εἶτα τοῖς ἰκνουμένοις καὶ προσφου-
στέροις ἐνδιέτριψα· καὶ πλέον διεξῆλθον περὶ τῶν
ἀληθεστέρων, ποικίλα προσεπεξευρών (73) τεκμήρια,
ἄπερ καὶ σοὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα· ἐν οἷς
ἤλεγξα καὶ ὁ προσφέρουσι ἐγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεύδος
ἔν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ
Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο φημι μὴ εὐρηκέναι,
μηδ' ἀνεγνώκηναι πού τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλὰ γε
τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἀσσειωπήκασι, τῆς
διανοίας ταύτης οὐκ ἀπέδει. Καὶ γὰρ (74) ἀνθρωπιαν
γονὴν παρεθέμην, δηλον ὡς οὐσαν ὁμογενῆ· φήσας
πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων,
οἱ μὴ αὐτοὶ εἶναι τὰ τέκνα, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγα-
κῶν ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα (75)· καὶ τὴν
μὲν ἐπιστολήν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις
οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτὰ σοὶ τὰ τότε
ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ (76) πάσης ἀν ἐπεμψα
τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ, ἀν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα
δὲ καὶ μέμνημαι, πλεονα προσθεῖς τῶν συγγε-
νῶν ὁμοιώματα. Καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρ-
ματος, ἢ ἀπὸ ρίζης ἀνελθόν, ἕτερον εἶναι τοῦ θέν
ἐδλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ (77) κατέστηκεν ὁμο-
φυές, καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς βέοντα, ἕτερον σχῆμα
καὶ ὄνομα μετεληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποτα-
μὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφοτέ-
ρα ὑπάρχειν· καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἰοεὶ Πατέρα (78)

(69) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. στερεῖσθαι.

(70) Eximia hæc clausula, τὴν μονάδα πλατύνομεν
ἀδιαίρετον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν
μονάδα, quæ in editis desideratur, in omnibus mss.
habetur, et a veteri interprete versa est : ut nihil
dubium sit eam typographi mendo omissam fuisse,
quod hæc verba, τριάδα et μονάδα, similiter desine-
rent : quod item palam est ex iis quæ habentur in-
fra num. 19. Isidorus Pel. l. II, ep. 144 : Τὸ δὲ πλατύ-
νοντα εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα τὰς ὑποστάσεις εἰς μίαν
οὐσίαν συνάγει ὀρθότατόν ἐστι καὶ ἀληθέστατον δόγμα.
Id est : At personas in sanctam Trinitatem dilatare
atque in unam essentiam colligere, rectissimum ac
verissimum dogma est. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes.
Fr. 1, αἰτιασαμένων· editi, αἰτωμένων. Ib. editi men-
dose, λεγόντων· sed Reg. Taurin. Colb. et Basil.
secunda manu, λέγοντα.

(71) Tiva deest in Taurin. Colb. Fr. 1, et in J.'s.
secunda manu deletum est. Mox in iisdem sic, τῶν
μὲν ἀχρησιότερων πρότερον ἐξ, etc. Ibid. Colb. et
Fr. 1, ἐπεὶ μήτε τῷ γεωργῷ ἔφην τὸ φυτὸν.
Quorum postremus post τὸ σκάφος addit συγγενές.

A que Patris vocabulum commune quiddam indicat.
In manibus autem illorum est Spiritus, qui neque a
mittente, neque a ferente separari potest. Quomodo
igitur ego qui talibus utor nominibus, illa a se in-
vicem separata et omnino divisa existimem? » Et
paucis interjectis hæc addit : « Sic quidem nos
indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et
Trinitatem iterum, quæ imminui nequit, in unitatem
contrahimus.

201 18. Hinc accusatores suos qui eum men-
tiebantur dixisse, Filium inter res factas computari,
et nequamquam esse Patri consubstantialiæ, iterum
in primo libro coarguit his verbis : « Cæterum ubi res
factas, et opificia quædam consideranda dixi, eorum
exempla ut minus utilia cursim protuli, cum dixi :
B Neque planta idem est quod agricola, neque scapha
idem quod navium faber : deinde in congruis et natu-
ræ rei accommodatioribus magis sum immoratus ;
ac pluribus ea quæ certioris fidei erant exposui, variis
excogitatis exemplis quæ tibi in alia epistola scripsi,
quibus criminationem eorum depulsi mendacemque
ostendi, qua aiebant me Christum negare esse Deo
consubstantialiæ. Tametsi enim fateor me hoc vo-
cabulum nusquam in Scripturis sacris vel invenisse
vel legisse, attamen argumenta mea, quæ subse-
quuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia
nihil discrepant. Etenim humanam prolem in exem-
plum attuli, quam patet esse ejusdem generis ac ge-
nitorem : dixique revera in hoc solum parentes dif-
ferre a filiis, quod ipsi non sint filii : alias necesse
fore neque parentes existere, neque filios. Episto-
lam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum con-
ditionem, penes me non habeo ; alioquin ipsa tibi
quæ tunc scripsi verba, imo epistolæ totius exem-
plar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia
fuerit. Memini porro me plurimas ex rebus inter se
cognatis similitudines conglobasse. Etenim plantam
sive ex semine sive ex radice succrescentem, aliam
dixi esse ab eo unde pullulavit, etsi ejusdem omnino
sit naturæ : fluviumque a fonte fluentem, aliam
formam et nomen accipere : neque enim aut fontem
fluvium, aut fluvium fontem dici ; sed utrumque

(72) Hic quiddam omissum videtur.

(73) Sic Reg. Colb. Jes. Fr. 1. Taurinensis vero
cum editis, προσεξευρών.

D (74) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, Καὶ
γὰρ καὶ.

(75) Tota hæc sententia, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῶν
ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα, quod duæ clausule in
hanc vocem τέκνα terminarentur, in editis ommissa
fuerat : sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr.
1, itemque præcedenti Tract. (ubi legitur ὑπάρ-
χον) et infra in libro *De synodia*. Mox Taurin. Colb.
Jes., προσκομίσαι.

(76) Καὶ deest in Taurin. Jes., et Colb. qui
ultimus idem habet πάσῃν. Basil. secunda manu,
πᾶσιν.

(77) Sic Reg. Taurin. et Fr. 1. Editi vero, ἐκείνο.
Mox. Reg. Taurin. Colb. Jes., ὁμοφυές. Et ita leg-
git Nannius qui vertit, *ejusdem naturæ*. Editi, ὁμοιο-
φυές. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ σχή-
μα καὶ.

(78) Τὸν ante Πατέρα, et mox τὸ ante ἐξ

existere : ac fontem quasi Patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manantem. Sed hæc quidem et similia scripta se non videre quasi cæcutientes dissimulant : duabus autem oculis inconnexis, quasi lapidibus eminus me impetere conantur : non advertentes, perobscuris rebus quæ ut intelligantur additione indigent, plerumque non modo aliena, sed et contraria exempla lucem afferre. » In tertio autem libro ait : « Vita ex vita genita est, quemadmodum flumen a fonte emanavit, et a luce inextincta splendida lux accensa est. »

49. His auditis, quis non insanix deinceps eos accusabit, qui Dionysium Arianice sentire suspicantur? Næ ille, his argumentis ab ipsa veritate profectis, totam Arii proterit hæresim. Nam illud, Non erat priusquam gigneretur, et, Erat quando non erat *splendoris* vocabulo confutat, necnon his verbis : Pater ejus nunquam absque prole fuit. Illud autem quod aiunt, ex non exstantibus, refellit, dicendo, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut germen ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine, et vitam ex vita. Quod autem illi separant et dividunt Verbum a Deo, id ille improbat cum ait, Trinitatem, quæ nec dividi nec minui potest, in unitatem **202** contrahi. Quod vero aiunt, alienum esse Filium a substantia Patris, aperte respuit cum dicit, consubstantialiam Patri esse Filium. Hic sane summius miranda impiorum hominum impudentia. Dionysio namque, quem doctrinæ suæ paria sensisse affirmant, dicente, consubstantialiam esse Filium, ipsi tamen haud secus quam culices circumquaque susurrant, quasi synodus *consubstantialis* vocem haud recte scripto mandarit. Si enim sibi amicum Dionysium existimant, ne doctrinam negent viri secum sentientis. Quod si putant id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui idipsum ait, quasi secum sententem jactitant? cum præsertim is non obiter hoc dicat, sed aliis antea missis epistolis, eos qui se insinulabant quasi diceret Filium non esse Patri consubstantialiam, mendacii coarguat : illos vero qui putabant se dixisse, Verbum esse factum, refellat, negans se prout illi existimant sentire. sed tametsi voces illas protulit, eo solum illud se dixisse testatur, ut ostenderet non Patrem sed Filium esse qui conditum, creatum, et factum corpus induit : quocirca Filius conditus, factus et creatus fuisse dicitur.

τῆς, quæ in editis legebantur, desunt in Reg. Taurin. Colb. Jes., sed habentur in lib. *De synodis*, ubi hæc verba referuntur.

(79) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi, τοὺς δυσὶ. Paulo post Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, με βάλλειν, et ita legit vetus interpr. Editi vero cum Regio, ἐμ-βάλλειν.

(80) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi, ἐν τῷ. Mox Jes. ἐγενήθη.

(81) Sic Reg. Taurin. Jes., Basil. Fr. 1. Editi vero mendose, τοῦ δε. Ἐξ οὐκ ὄντων αὐτόν.

A εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μὴδὲ ὀρθῶν γεγραμμένα, ἀλλ' οἷονεὶ τυφλώτερον ὑποκρίνονται· τοῖς δὲ δυσὶ (79) ῥηματίοις ἀσυνθέτοις, καθάπερ λίθοις, μακρόθεν ἐπιχειροῦσάι με βάλλειν, ἀγνοοῦντες ὡς τῶν ἀγνοουμένων, καὶ προσαγωγῆς εἰς ἐπίγνωσιν δεομένων, οὐ μόνον ἀλλοῖα πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία τεκμήρια γίνεσθαι τῶν ἐπιζητουμένων δηλώματα. » Ἐν δὲ τῷ (80) τρίτῳ βιβλίῳ φησὶ· « Ζωὴ ἐκ ζωῆς ἐγεννήθη· καὶ ὡς περ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς ἔρρευσε· καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσέστου λαμπρὸν φῶς ἀνέφηθι. »

19. Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταφρίσεται τῶν ὑπονοούντων τὸν Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν ; Ἴδου γὰρ διὰ τούτων φανερῶς πᾶσαν αὐτοῦ πατεῖ τὴν αἵρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λογισμοῖς. Τὸ μὲν γὰρ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, καὶ τὸ, Ἦν ποτε δεσὸς οὐκ ἦν, ἀναιρεῖ τῷ τοῦ ἀπαρχάσματος λόγῳ· καὶ λέγων, ὅτι τοῦτου ὁ Πατὴρ οὐκ ἦν ποτε ἄγονος· τὸ δὲ, Ἐξ οὐκ ὄντων (81), αὐτῶν, ἀναιρεῖ ἐν τῷ λέγειν, τὸν λόγον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ βλαστὸν ἀπὸ ρίζης, καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσχοινίζειν καὶ διαίρειν αὐτοὺς (82) τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναιρεῖ λέγων αὐτὸς ἀδιαιρέτων καὶ ἀμείωτων τὴν Τριάδα εἰς μονάδα συγκεφαλαιούσθαι. Τὸ δὲ λέγειν αὐτοὺς ἀλλότριον εἶναι τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ἀντικρυς πατεῖ λέγων, ὁμοούσιον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσιον ἄν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσσεβῶν πῶς Διονυσίου, ὃν λέγουσιν ὁμόδοξον ἑαυτῶν (83) εἶναι, λέγοντος ὁμοούσιον τὸν Υἱόν, αὐτοὶ περιέρχονται ὡς κώνωπες περιβοηθούντας, ὡς οὐκ ὀρθῶς γραφάσης τῆς συνόδου τὸ ὁμοούσιον· εἰ γὰρ Διονυσίος ἐστὶν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀρνεῖσθωσαν τὰ τοῦ ὁμόφρονος. Εἰ δὲ νομίζουσι μὴ ὀρθῶς εἰρηθεῖν, πῶς τὸν τοῦτο λέγοντα Διονύσιον θρυλοῦσιν (84), ὡς τὰ αὐτῶν φρονούντα ; μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ παρέργου ταῦτα λέγων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον ἄλλας ἐπιστολάς γράψας, τοὺς μὲν (85) κατεριηκότας αὐτοῦ ὡς μὴ λέγοντος ὁμοούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ διελέγχει ψευδομένους· τοὺς δὲ νομίζοντας αὐτὸν λέγειν γεννητὸν (86) τὸν λόγον, παρακροῦεται· ὅτι μὴ οὕτως ὡς νομίζουσιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἴρηκε, διὰ τούτο φησὶν εἰρηκέναι, πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἐστὶν, ἀλλ' ὁ Υἱός, ὁ τὸ γεννητὸν, καὶ κτιστὸν, καὶ ποιητὸν ἐνδυσάμενος σῶμα· διὸ καὶ γεγενῆσθαι, καὶ παποιῆσθαι, καὶ ἐκτίσθαι λέγεται ὁ Υἱός.

(82) Colb., αὐτοὺς. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἀναιρεῖ λέγων. Reg. Basil. et editi, διαβάλλει λέγων.

(83) Taurin. Colb. Jes., αὐτῶν.

(84) Reg., de more, θρυλοῦσιν. Ibidem Taurin. Jes. Fr. 1, τὰ αὐτά. Mox Fr. 1, μάλιστα ὅτι.

(85) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, τοὺς μὲν οὖν.

(86) Taurin Colb. Jes., γεννητὸν, mendose. Taurin. item infra, ὁ τὸ γεννητὸν.

20. Ἀμέλει ἐπειδὴ προσλήφθη (87) γράψαι τὰς Α τοιαύτας λέξεις, τοῖς μὲν Ἀρειανοῖς μακρὰ φράζει χαιρεῖν, παρὰ δὲ τῶν ἀκούοντων συνειδηθῆναι ἀγαθὴν ἀπαιτεῖ· τὸ δυσχερὲς ἢ τάχα καὶ τὸ ἀπεριβρακτον τῶν ζητουμένων προβαλλόμενος, ἵνα μὴ τὰς λέξεις, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος (88) κρίνουσι· καὶ μάλιστα ὅταν τὰ πλεῖστα μαρτυρῇ τῇ τούτου φρονήσει. Ἐφῆσε γοῦν καὶ αὐτὸς, ὅτι· « Τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρηστέρων, ἐξ ἐπιδρομῆς, εἶπον τὰ παραδείγματα, τὸ φυτόν καὶ τὸν γεωργόν· τοῖς δὲ προσφυστέροις (89) ἐνδιέτριψα, καὶ πλέον διεξήλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων. » Ὁ δὲ τοῦτο λέγων δείκνυσιν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν ἀίδιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἢ ἡμῶν γενητόν· ἐκ τούτου μὲν γὰρ τὸ σωματικόν τοῦ Κυρίου σημαίνεται, ἐξ ἐκείνων δὲ τὸ ἀίδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γοῦν καὶ ἠλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς ἐγκαλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς, διαθεδαιούται οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως ἀληθοῦς, λέγων· « Εἰ καὶ μὴ τὴν λέξιν ταύτην εὗρον ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν τὸν νοῦν συναγαγόν, ἔγνω, ὅτι, Υἱὸς ὢν καὶ λόγος, οὐ ξένος ἂν εἴη τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. » Ὅτι γὰρ οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποίημα φρονεῖ τὸν Υἱὸν εἶναι· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ θεοβυλλήκασιν αὐτόν· οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ φησὶν· « Ἐὰν δὲ τις τῶν συκοφαντῶν, ἐπειδὴ τῶν ἀπάντων ποιητὴν τὸν Θεὸν καὶ δημιουργὸν εἶπον, οἴηται με καὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν, ἀκουσάτω μου πρότερον Πατέρα φήσαντος αὐτόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προσεγγραπταὶ (90)· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν Πατέρα ποιητὴν, ἐπαγήγοχα· Καὶ οὐτε πατὴρ ἐστὶν ὢν ποιητῆς (91), εἰ κυρίως ὁ γεννησῆς πατὴρ ἀκούοιτο· τὴν γὰρ πλατύτητα τῆς τοῦ πατρὸς προσσηγορίας ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπεξεργασόμεθα (92)· οὐτε ποιητῆς ὁ πατὴρ, εἰ μόνος ὁ χειροτέχνης ποιητῆς λέγοιτο. Παρ' Ἑλλήσι γὰρ ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων καλοῦνται λόγων οἱ σοφοί· καὶ Ποιητῆς, ὁ Ἀπόστολος εἶπε, νόμου (93)· καὶ τῶν ἐγκαρδίων γὰρ ἀρετῆς ἢ κακίας ποιηταὶ καθίστανται, ὡς εἶπεν ὁ Θεός· Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν. »

21. Ἔστιν ἀληθῶς, ἀκούοντα ταῦτα μνησθῆναι τοῦ Θεοῦ λογιῶν λέγοντος· Ὁ δὲ ἐὰν στραφῇ ὁ ἀσεβής, ἀφανίζονται (94). Ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, μὴ ἔχοντες μὴδὲ εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. Φανερώς δὲ μὲν γὰρ διδάσκει, μὴ εἶναι ποίημα, μὴδὲ κτί-

20. Certe cum illa verba prius scripserit, Arianis quidem facessere jussis, benevolum animum ab iis postulat, ad quorum aures hæc pervenerint; ut animadversa harum quæstionum difficultate, imò potius incomprehensibilitate, non verba, sed scriptoris animum judicarent, cum potissimum alia complurima veram ejus mentem aperiant. Ait igitur ipse: « Ejusmodi exempla ut minus utilia cursim protuli, nimirum de planta et agricola: naturæ accommodatiora fusius pertractavi, ac veriora pluribus exposui. » Jam qui hæc loquitur, ostendit, verius dici Filium æternum et ex Patre esse, quam esse factum: nam hoc quidem vocabulo, quod corporeum est in Domino indicatur: illis vero, æternitas divinitatis ejus. Eos igitur qui se accusabant, ut qui negaret Filium esse Patri consubstantialem, his argumentis a se confutatos declarat, haud levi modo, sed sapientissime, et cum vera demonstratione, dum hæc ait: « Etsi hanc vocem in Scripturis non inveni, attamen earumdem Scripturarum mentem colligens, agnovi, ipsum, cum Filius et Verbum sit, non posse a Patris substantia esse alienum. » Quod autem Filium non senserit esse rem creatam aut factam, ut illi pervulgarant, in secundo libro testatur his verbis: « Si quis autem ex sycophantis, eo quod Deum, omnium dixi factorem et creatorem, existimat me etiam Christi creatorem dixisse, advertat me prius Patrem ipsum appellasse, in quo vocabulo Filius ascriptus est. Postquam enim dixi Patrem factorem esse, subdidi: Neque Pater eorum est quorum factor est, si proprie Pater intelligatur esse is qui genuit (latitudinem enim vocabuli hujus, Pater, in sequentibus inquiremus); neque factor Pater est, si solus opifex factor dicatur: apud Græcos enim ii qui sapientes sunt, suorum librorum factores vocantur: Apostolusque ait, *Factor legis*⁶⁶: nam rerum etiam intrinsecarum, cujusmodi sunt virtus et vitium, factores sunt homines, ut dixit Deus: *Expectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquitatem*⁶⁷. »

21. Qui hæc audit, divini sane oraculi **203** meminerit, dicentis: *Quocunque se vertat impius, evanescit*⁶⁸. Etenim quam se cunque in partem quotidie convertant impii illi, evanescunt, ne in hoc quidem ullam rationem inventientes Dionysii sibi conciliandi: quippe qui aperte doceat, Filium nec

⁶⁶ Rom. II, 13. ⁶⁷ Isa. V, 7. ⁶⁸ Prov. XII 7.

(87) Taurin. Colb. Jes., ἐλήφθη. Mox Reg. Taurin. Jes., μακρὰ· editi vero, μακράν.

(88) Colb., τοῦ φράζοντος. Mox idem cum Taurin. et Jes., μάλιστα ὅταν.

(89) Colb., προσφυστέροις. Mox Taurin. Colb. Jes., πλέον ἐξήλθον.

(90) Taurin. Colb. Jes., προγγραπταί.

(91) Sic Reg. Taurin. Jes., et ita legit Nannius. Editi, ὢν ποιητῆς, longe diverso sensu. Mox in Taurin. Colb. Jes., πατὴρ desideratur.

(92) Taurin. Colb. Jes., ἐπεξεργασόμεθα. Reg. et editi, ἐπεξεργασόμεθα. Mox Colb. Jes., οὐτε ποιητῆς

οὐ Πατὴρ ἦν μόνος. Taurin., οὐτε ποιητῆς οὐ Πατὴρ μόνος ἦν. Reg. ut editi.

(93) In Taurin. Colb. Jes. illud, ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων, usque ad sequens poetarum τῆς κακίας, ommissa sunt.

(94) Articulus deest in Taurin. Colb. Jes. Ibidem hæc, Ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, in editis desiderabantur, ob similitudinem vocum ἀφανίζεται et ἀφανίζονται, ommissa: sed leguntur in Reg. Taurin. Colb. Jes. et Fr. I. Ibidem Taurin. Colb. Jes., μὴδ' εἰς τοῦτο πρόφασιν παρὰ Διονυσίου.

factam nec creatam rem esse; carpit autem appositeque refellit eos qui se calumniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, quod non adverterint se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo et Filius ascriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factarum, et Deum non factorem, sed patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem imperite (vel mala conscientia) ipsi reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta: neque sic, aiens, reprehendenda esse sua verba: se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem quam Verbum assumpserat, utique factam. « Quod si quis illud de Verbo dictum fuisse suspicetur, eo etiam modo absque contentionis studio audisse oportuit: ut enim Verbum rem factam esse non sentio, et Deum non factorem, sed Patrem ejus dico; si quando de Filio disserens Deum obiter dixero factorem ejus, etiam tunc res defensione non caruerit: nam sapientes Græci se suorum librorum factores appellant, tametsi iidem propriorum librorum patres sunt: divina autem Scriptura nos cordis motuum factores nuncupat, cum nos dicit, factores legis et iudicii et justitiæ. » Itaque quacunque ex parte res spectetur, probe commonstrat Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum.

22. Verum, ne quis Arianorum eum suspicetur dixisse, Filium ita Patri coexistere, ut nomina quidem sibi invicem cohæreant, res autem a se invicem plurimum distent, et, neque Filium semper Patri coexistisse: ex quo autem Filius esse cœpit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, et debinc illi coexistere, ut sit apud homines. Sed meminerit eorum quæ supra dicta sunt, tumque Dionysii fidem rectam agnoscat. Nam cum dicat: « Non enim erat cum Deus non esset pater; » et iterum: « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam incepit, nunquam desinet: æternus ergo splendor ipsi præluet et coexistit, qui absque initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat: » par sane fuit nomen in talia de illo suspicari. Exempla quoque fontis ac fluvii, radicis et germinis, spiritus et vaporis, Christi hostes qui contraria de illo disseminant, pudore suffundunt.

(95) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero male, μηδὲ καὶ κτίσμα.

(96) Πὰρ, ὅτι μὴ συνείδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν, in Colb. desiderantur, ommissa lapsu amanuensis, ideo decepti, quod præcedens phrasis per τὸν Θεόν simpliciter desineret. Infra idem, προγεγραπται.

(97) Taurin. Colb. J. s., ἦν ἑλαβε.

(98) Reg. et Taurin., ὑπονοήσεται. Editi, ὑπονοήσεται. Mox καὶ ante οὕτως deest in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, sed in Reg. et in editis habetur, et opportune quidem.

(99) Taurin. Colb. Jes., ἕως γὰρ. lideni infra, καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς.

(1) In Colb. et Fr. 1, γὰρ omissum, et in eo lem paulo infra ὄντα item omissum. Quod autem ait sa-

σμα (95) τὸν Υἱὸν αἰτιᾶται δὲ καὶ θεραπεύει τοὺς διαβάλλοντας αὐτὸν, ὡς εἰπόντα ποιητὴν τὸν Θεόν, ὅτι μὴ συνείδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον Πατέρα τὸν Θεόν (96), ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προσγεγραπται. Τοῦτο δὲ λέγων, δείκνυσι μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν Υἱὸν, μηδὲ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου τὸν Θεὸν εἶναι. Καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τινὲς ἐπήγαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητὴν εἶπε τὸν Θεόν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ποικίλως ἀπολογούμενος, φησὶ μηδ' οὕτως ἐπιλήψιμον εἶναι τὸν λόγον· εἰρηκέναι γὰρ ποιητὴν φησ., διὰ τὴν σάρκα, ἣν ἀνέλαβε (97), γενητὴν οὖσαν αὐτὴν, ὁ Λόγος. « Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Λόγου τὴν ὑπονοήσεται (98) τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἐπρεπεν αὐτοὺς ἀφιλονεικῶς ἀκούσαι· ὡς γὰρ (99) οὐ ποίημα φρονῶ τὸν Λόγον, καὶ οὐ ποιητὴν, ἀλλὰ Πατέρα τὸν Θεὸν αὐτοῦ λέγω· κἂν ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπω ποιητὴν τὸν Θεόν, διηγούμενος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀπολογησασθαι δυνατόν· ποιητὰς γὰρ (1) τῶν ἰδίων λόγων Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοὶ φασι, καίτοι πατέρας ἑαυτοῦς ὄντας τῶν ἰδίων λόγων· ἡ δὲ θεία Γραφή καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινήματων ποιητὰς ἡμᾶς διαγορεύει, ποιητὰς νόμου καὶ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης λέγουσα. Ὅστε πανταχόθεν τὸν μὲν Υἱὸν μὴ εἶναι κτίσμα, μηδὲ ποίημα, ἑαυτὸν δὲ ἀλλότριον τῆς Ἀρειανῆς (2) κακοδοξίας ἀποδείκνυσιν.

22. Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς, μηδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖται κατ' αὐτοῦ ὡς οὕτω λέγοντος, Σύνυστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνήθηται ἄλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλείστον ἀλλήλων διεστάναι· καὶ μὴ ἀεὶ μὲν συνεῖναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ· ἀφ' οὗ δὲ γέγονεν ὁ Υἱὸς, ἐξ ἑκείνου καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν εἰρησθαι· καὶ λοιπὸν αὐτῷ συνεῖναι, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται. Ἄλλ' ἐνθυμείσθω καὶ μνημονεύτω τῶν προειρημένων (3), καὶ ὄψεται Διουσιῶν τὴν πίστιν ὀρθήν. Λέγων γὰρ· « Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ Θεὸς οὐκ ἦν Πατήρ· » καὶ πάλιν· « Ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὕτε ἀρξάμενος, οὕτε ληξὼν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται (4), καὶ σύνεστιν αὐτῷ ἐν ἀπαύγατμα, ἄναρχον καὶ ἀειγενὲς, προφαινόμενον αὐτοῦ· » ἐχρῆν μηδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινα τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ. (5) Καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῆς ῥίζης, καὶ τοῦ

pientes suorum librorum patres esse, Clemens item Alexandrinus, initio *Stromatum*, ψυχῆς ἔγγονοι οἱ λόγοι, *animæ liberi sunt libri*.

(2) Jes. Fr. 1, Ἀρειανικῆς. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes., ἀποδείκνυσι. Editi, ἐπιδείκνυσι.

(3) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, πρόσθεν εἰρημένων. Reg. et editi, προειρημένων.

(4) Reg. Taurin. Colb. Jes., πρόκειται, et sic legendum ut supra. Editi, πρόσκειται. Mox Taurin. Colb. Fr. 1, προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλίνει μηδένα. Jes., προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλείει μηδένα. Melius Reg. et editi quos sequimur. Vide supra num. 15.

(5) Tertullianus *adversus Praxeam* hæc ipsa profert exempla: *Nec frutex, ait, a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut a Deo Sermo.*

βλαστοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς ἀτιμίας κατασχίνει τοὺς Χριστομάχους τάναντία θρυλλοῦντας (6) κατ' αὐτοῦ.

23. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Ἀρειος καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἑαυτῷ βημάτιον, ὡς ἐκ κοπρίας, καὶ προστίθεισιν, ὡς ἄρα ἔ ὁ Λόγος οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος· οὗτος δὲ ὁ Κύριος ξένος μὲν καὶ ἀλλοτρίος ἔστι (7) τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας· κατ' ἐπίνοιαν δὲ μόνον λέγεται Λόγος, καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, κατὰ θέσιν δὲ λέγεται καὶ οὗτος (8-9) Υἱὸς, ὡς κτίσμα· καὶ τοιαῦτα λέγων ἀυχεῖ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν, ὡς καὶ ἐν τοῦτοις ἔχων ὁμώδοξον τὸν Διονύσιον· ὅρα καὶ τὴν περὶ τούτων πίστιν τοῦ Διονυσίου, καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιαύταις Ἀρείου κακονομίαις. Γράφει γὰρ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ οὕτως· Ἐπισημαίνεται μὲν οὖν, ὅτι πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων (10) ἔστιν ὁ Θεός· ποταμὸς δὲ ὑπ' αὐτοῦ προχευόμενος ὁ Υἱὸς ἀναγέγραπται· ἀπόρροια γὰρ νοῦ λόγος· καὶ ὡς ἐπ' ἀνθρώπων εἰπεῖν, ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχευέται (11), ἕτερος γενόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λόγου, ὁ διὰ γλώσσης νοῦς προπηδῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἔμεινε προπέμφας, καὶ ἔστιν ὅλος ἦν· ὁ δὲ ἐξέπητ προπεμφθεὶς, καὶ φέρεται πανταχοῦ· καὶ οὕτως ἔστιν ἑκάτερος ἐν ἑκατέρῳ, ἕτερος ὢν θατέρου· καὶ ἐν εἰσίν, ὄντες δύο· οὕτω γὰρ καὶ (12) ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἓν, καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέχθησαν εἶναι. Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ, οὕτως λέγει· Ὡς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐρεῦνεται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον, ὡς εἶπεν ὁ Προφήτης· Ἐξηρσέξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· καὶ ἔστι μὲν ἑκάτερος ἕτερος θατέρου, ἴδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον εἰληχῶς τόπον, ὁ μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κινούμενος· οὐ μὴν διεστήκασιν, οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων στέρονται (13), οὐδέ ἔστιν οὔτε ὁ νοῦς ἄλογος, οὔτε ἄνοος ὁ λόγος· ἀλλ' ὁ γὰρ νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν αὐτῷ (14) φανεῖς· καὶ ὁ λόγος δείκνυσσι τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος· καὶ ὁ μὲν νοῦς ἔστιν, οἷον λόγος ἐγκείμενος· ὁ δὲ λόγος νοῦς (15) προπηδῶν· καὶ μεθίσταται μὲν ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τὸν ἀκρατάς ἐγκυκλεῖ. Καὶ οὕτως ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκουόντων ψυχαῖς ἐνδιδρύεται (16), συνεισιῶν τῷ λόγῳ· καὶ ἔστιν ὁ μὲν οἷον πατὴρ ὁ νοῦς τοῦ λόγου, ὢν ἐφ' ἑαυτοῦ· ὁ

23. Cum autem Arius ad cætera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilinio sibi concarnarit, et hæc adjecerit : « Verbum non est proprium Patri, sed aliud est in Deo Verbum : hic vero Dominus, extraneus quidem et alienus est a Patris substantia, et duntaxat secundum cogitandi modum, dicitur Verbum, et non est secundum naturam 204 ac verus Dei Filius ; sed per adoptionem hic quoque filius dicitur, utpote creatura ; » et dum hæc ait, apud eos qui rei veritatem ignorant gloriatur, quasi in hoc Dionysius secum sentiat : tute quæso videas quæ de iis fuerit Dionysii fides, et qua vi illos Arii oppugnet errores ; in primo enim libro sic scribit : « Dictum est superius Deum esse fontem omnium bonarum, Filius vero dictus est fluvius ab ipso emanans : verbum quippe est mentis emanatio, et (ut humano more loquamur) ex corde per os emittitur. Mens vero quæ per linguam prosilit, diversa est a verbo quod in corde exsistit : istud enim postquam illud præmiserit, remanet, et est quale antea erat : illud vero præmissum evolat et circumquaque fertur : et sic est utrumque in altero, tametsi diversum est ab altero : et unum sunt, licet duo sint. Sic namque Pater et Filius unum sunt, et in se invicem illos esse comprobatum est. » In secundo autem libro hæc habet : « Ut enim mens nostra eruclat a seipsa verbum, ut ait Propheta : *Eruclavit cor meum verbum bonum* » : estque utrumque alterum ab altero, proprium, et ab altero distinctum obtinens locum, cum illud quidem in corde, istud in lingua et ore commoretur et moveatur : non tamen alterum ab altero distat, nec se invicem privantur : neque mens sine verbo est, neque verbum sine mente : sed mens verbum facit, et in ipso apparet, et verbum mentem exhibet, in qua factum est : mensque est quasi verbum immanens, verbum autem quasi mens prosiliens : mens in verbum transit, verbum mentem in circumstantes auditores insinuat : et sic mens per verbum in auditorum animis collocatur, et una cum verbo intrat. Ac mens quidem est quasi pater verbi, in seipsa existens : verbum autem quasi filius men-

63 Psal. XLIV, 2

(5) Reg., de more, θρυλλοῦντας. Mox Taurin. Jes., πρὸ πᾶσι. Ibidem, ὁ αὐτὸ Ἀρειος deest in editiis, sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes.

(7) Hæc, καὶ ἀλλοτρίος ἔστι, desunt, in Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1. Sed habentur in Reg. et in editis.

(8-9) Taurin. Colb. Jes., αὐτός.

(10) Taurin. Colb. Jes., καὶ ἀπάντων. Mox δέ, post ποταμὸς, deest in Colb.

(11) Sic Reg. Basil. et editi. Taurin. et Jes., εἶπεν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχευέται. Fr. 1, εἶπεν, ὑπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξέρχεται. Colb. item ἐξέρχεται.

(12) Καὶ deest in Taurin. Colb. Jes., sed in aliis etur. Mox Reg., ἐλέχθησαν, quem sequi visum

PATROL. GR. XXV.

est. Alii et editi, ἐλέχθησαν. Ibidem omnes mss., ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ. Editi, Ἐν δὲ τῷ β. Mox λέγει, post οὕτως, deest in Taurin. Colb. Jes.

(13) Taurin. Jes., στερῶνται.

(14) Taurin. Colb. Jes., mendose, ἑαυτῷ. Mox Jes. solus, ἑαυτῷ, mendose.

(15) Reg. solus, ὁ δὲ νοῦς λόγος, male. Mox, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκρατάς ἐγκυκλεῖ, genus loquendi a Clemente Alexandrino frequentatum. Sic Προτροπεπ. p. 50 : Ἐγκυκλεῖ τῷ θεάτρῳ τοὺς θεοὺς, *Deos in theatrum inducit*. Alias, ἐγκυκλεῖν τοῖς θεαταῖς, *spectatoribus insinurare*. Apud ipsum Clementem quandoque legitur ἐγκυκλεῖν.

(16) Reg. Basil. et editi, ἐνδιδρύεται. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνδιδρύεται.

17

tis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum esse potest, sed cum ipsa existit, et ab ipsa germinavit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, et mens illa universalis, ante omnia Filium habet, Verbum, interpretem et angelum suum. »

24. Hæc vel nunquam audivit Arius, vel si audivit non intellexit homo indoctus: nam si intellexisset, non tanta mendacia de episcopo pervulgasset; imo potius illum, ut nos, ob insitum in veritatem odium convitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persequetur illos, qui quæ Christi sunt sapiunt, ut ipse prædixit Dominus: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur*⁶⁴. Aut si putant impietatis patroni secum sentire Dionysium, eadem quæ ille scribant, eadem profiteantur; scribant exempla illa, de vinea nempe et agricola, de scapha et fabro; et una confiteantur quæ ipse consubstantialitatis propugnandæ causa tradidit: sententiam item qua dicit, Filium esse ex substantia Patris, necnon æternitatem ejus, cognitionem mentis cum verbo, fontis cum fluvio et cætera; ut vel ex ipsa rerum discrepantia noverint quomodo priora quidem illa per œconomiam dixerit; hæc vero, ut piæ fidei postulat ratio. Ac deinceps hæc profitentes, **205** suas his adversantes sententias repudient. Quid enim vel proximum habuerit Arii malignitati Dionysii fides? Nonne Arius secundum cogitandi modum duntaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere et natura sua Verbum Dei esse? *Me Verbum Patri extraneum dicit: hic docet esse proprium et indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente, et flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere et alienare verbum a mente, vel fluvium a fonte separare, et quasi muro exstructo dirimere; vel ausit dicere fluvium diversæ substantiæ a fonte, ac diversam ab eo aquam commonstrare; vel splendorem a luce dirimere, et affirmare ex aliena substantia esse splendorem, nec a luce prodire, is cum Ario insaniat: ejusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si hæc indivisibilia esse ipsa novit natura, eorumque proles ipsis propria est; nequis igitur deinceps cum Ario sentiat, aut Dionysium calumniari ausit; sed magis hinc ejus cum sermonis perspicuitatem, tum rectam fidem admiretur.*

⁶⁴ Joan. xv, 20.

(17) Taurin. Colb. Jes. soli, ὁ ἀντὶ μέγιστος. Paulo post καί, ante ἀγγελον, deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Opportune tamen positum videtur.

(18) Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἐνανόηχεν.

(19) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In editis καὶ desideratur. Ibidem Jes., ὁμολογούμενος, pro ἀπολογούμενος.

(20) Taurin. Colb. Jes., ἰκανὰ κἀν.

(21) Taurin. Jes., ἀναιρούσιν. Mox iidem cum Colb. et Fr. 1, κατ' αὐτὸν τοῦτον. Ibidem Reg. Taurin. Jes. Fr. 1, ἐξη. Editi, ἔχει. Mox Taurin. Colb. Jes., ἡ Διονυσίου δόξα.

δὲ καθάπερ υἱός, ὁ λόγος, τοῦ νοῦ· πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον, ἀλλ' οὐδὲ ἐξωθέν ποθεν σὺν ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ ἀπ' αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Πατὴρ ὁ μέγιστος (17) καὶ καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν Υἱὸν Λόγον ἐρμηνεῖα καὶ ἀγγελον ἑαυτοῦ ἔχει. »

24. Τούτων ἢ οὐκ ἤκουσέ ποτε Ἄρειος, ἢ ἀκούσας οὐκ ἐνόησεν (18) ὁ ἀμαθής· οὐκ ἂν γὰρ, εἴπερ ἦν νοήσας, κατεφεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἐλιθώρει διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μίσος. Χριστομάχος γὰρ ὢν, οὐκ ὀκνήσει καὶ τοὺς τὰ Χριστοῦ φρονούντας διώκειν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος προεῖρηκεν· *Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν*. Ἡ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὁμόφρονα τὸν Διονύσιον ἑαυτοῖς εἶναι, γραψάτωσαν ταῦτα καὶ ὁμολογεῖτωσαν· γραψάτωσαν τὴν ἀμπελον καὶ τὸν γεωργόν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγόν. Καὶ ἅμα ὁμολογεῖτωσαν καὶ ἄπερ εἶπεν ἀπολογούμενος (19) τὸ ὁμοούσιον· καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἄδιον, καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον, τὴν τε πηγὴν, καὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὰ ἄλλα· *Ἰνα κἀν* (20) ἐκ τῆς διαφορᾶς γινώσι, πῶς ἐκεῖνα μὲν κατ' οἰκονομίαν, ταῦτα δὲ, ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος, εἴρηκε. Καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες ἀναιρώσιν (21) ἄπερ κατ' αὐτῶν τούτων ἐφρόνησαν. Τί γὰρ κἀν ἐγγύς ἔχει τῶν Ἄρειου κακῶν ἡ Διονυσίου πίστις; Οὐχ ὁ μὲν Ἄρειος κατ' ἐπίνοιαν λέγει τὸν Λόγον, ὁ δὲ Διονύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει Λόγον τοῦ Θεοῦ; Καὶ ὁ μὲν ἀποξενοῖ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ ἴδιον καὶ ἀδιαιρέτον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδάσκει· ὡς ἔστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγὴν. Εἰ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀποξενοῦν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται, ἢ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι, καὶ τειχίσας διελεῖν· ἢ τὸν ποταμὸν ἑτερούσιον εἰπεῖν πρὸς τὴν πηγὴν, καὶ ξένον τὸ ὕδωρ δεῖξαι, ἢ τὸ ἀπαύγασμα τολμᾷ (22) διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, μαινέσθω μετὰ Ἄρειου· ὁ γὰρ τοιοῦτος μηδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων ἔτι (23) φαίησεται· εἰ δὲ ἀδιαιρέτα ταῦτα οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τὸ τούτων (24) γέννημα ἴδιον, μήτε τὰ Ἄρειου τις ἔτι λοιπὸν φρονεῖτω, μήτε Διονύσιον διαβαλλέτω· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων (25) αὐτοῦ θαυμαζέτω τὴν τε τοῦ λόγου λευκότητα, καὶ τὴν τῆς πίστεως ὀρθότητα.

(22) Reg., τὸ ἅμα, mendose. Taurin. Colb. Jes. et Fr. 1, τολμᾷ, recte. Editi, ἅμα. Mox hæc, καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, in editis ommissa fuerant, quod phrasis esset præcedenti ὁμοιοτέλετος. Sed habentur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1.

(23) Sic Reg. Taurin. Jes. In editis ἔτι desideratur.

(24) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes., τούτου. Editi et Feickmanni codices, τούτων.

(25) Reg. Taurin. Colb. Jes., ἐκ τούτων, rectius quam editi, ἐκ τούτου.

25. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου λέγοντος ἄλλον εἶναι τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον, καὶ ἄλλον περὶ οὗ φησιν ὁ Ἰωάννης, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ἄλλην (26) μὲν ἴδαν σοφίαν εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλην δὲ περὶ ἧς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Χριστὸς Θεοῦ Δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία· πάλιν ὁ Διονύσιος ἀνθίσταται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν· ὄρα πάλιν πῶς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ (27) γράφει περὶ τούτων οὕτως· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἀλλ' οὐκ ἦν Λόγος (28) ὁ τὸν Λόγον προέμενος· ἦν γὰρ ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν. Σοφία γεγένηται ὁ Κύριος· οὐκ ἦν ὦν σοφία ὁ τὴν σοφίαν ἀνεῖς· Ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησιν, ἢ προσέχαιρον. Ἀληθεία ἐστὶν ὁ Χριστός· Εὐλογητὸς δὲ, φησιν, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. Ἐν ταῦθα καὶ Σαβέλλιον καὶ Ἀρείον ἀνατρέπει, καὶ ἀμφοτέρας τὰς αἰρέσεις Ἰσας ἐν ἀσεβείᾳ δεικνύουσιν· οὕτε γὰρ Λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ Λόγου Πατὴρ, οὕτε ποιήμᾳ ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα. Πάλιν τε οὐκ ἐστὶ Πατὴρ ὁ προελθὼν Λόγος· οὐδὲ πάλιν ἐκ πολλῶν εἰς ἐστὶν οὗτος Λόγος, ἀλλὰ μόνος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς, ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος, ὁ καὶ νῦν ὢν (29) ἐν αὐτῷ, καὶ ἀδιῶως καὶ ἀδιαρέτως ὢν ἐξ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ σοφία καὶ ἀληθεία ἐστὶν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλη σοφίας δεύτερος· ἀλλὰ μόνος οὗτός ἐστι δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ Πατὴρ, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τῶν γεννητῶν τὰς ποικίλας οὐσίας· δι' αὐτοῦ τε γνωρίζεται ὡς ἂν ἐθέλοι (30)· καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν πάντων πρόνοιαν ποιεῖται καὶ ἐργάζεται. Μόνον γὰρ τοῦτον οἶδε τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ Διονύσιος. Αὕτη τοῦ Διονυσίου ἡ πίστις· ὅλα γὰρ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ συναγαγὼν ἔγραψα, δυνάμενα παρασχεῖν σοι μὲν ἀφορμὴν εἰς τὸ πλεῖον προστιθέμενα, τοῖς δὲ Ἀρειανὸς μεγίστην ἀσχυρῆν διὰ τὴν κατὰ (31) τοῦ ἐπισκόπου συκοφαντίαν. Ἐν πᾶσι γὰρ καὶ ἕκαστον δι' ὧν ἔγραψεν, ἠλεγξεν αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην, καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐστηλίτευσεν.

26. Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δεικνύεται καὶ ἡ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀρμώνιον ἐπιστολή, διανοίᾳ ἄλλη (32) κατ' οἰκονομίαν γραφεῖσα παρ' αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀτολογία αὐτοῦ δεικνύσι. Καὶ ἐστὶν ἀληθῶς τυπος οὗτος πιθανὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σαβέλλίου μανίας, ὥστε τὸν βουλόμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς τοιοῦτους μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι τὴν ἀρχὴν· ὅτι Λόγος, καὶ Σοφία, καὶ Δύναμις ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅτι Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕρσομεν· ἵνα μὴ, τὰ καλῶς εἰρημένα παρεξηγούμενοι ἐκεῖνοι, πρόφασιν τῆς ἀναισχύντου φιλονεικίας ἑαυτῶν, τὰ τοιαῦτα πορίσωνται, ἀκούοντες, ὅτι (33) Ἐγὼ

²⁵ Joan. i. ²⁶ I Cor. i. 24. ²⁷ Prov. viii, 30. ²⁸ III Esdr. iv, 4. ²⁹ Joan. v, 30.

(26) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ἄλλην, et sic infra ubi quatuor postremi codices καὶ addunt ante ἄλλην. Mox iidem ὁ Παῦλος, ubi Reg. Basil. et editi, ὁ Ἀπόστολος.

(27) Sic Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. In Reg. et in editis βιβλίῳ deest.

(28) In Taurin. Colb. Jes. ὁ ante Λόγος. Sed in reliquis et in editis deest articulus. Paulo post Taurin. et Jes., γεγέννηται. Alii omnes, γεγέννηται. Mox Colb. Fr. 1, οὐν ἡ σοφία.

(29) Ὡν deest in Collb.

25. Quod spectat autem illam Arii insaniam, qua dicit, aliud esse quod in Deo est Verbum, et aliud de quo locutus est Joannes : *In principio erat Verbum*²⁵ : et aliam propriam esse in Deo sapientiam, aliam vero quam his verbis indicat Apostolus : *Christus Dei Virtus et Dei Sapientia*²⁶ ; illud summa vi impugnat Dionysius, pravamque illam sententiam strenue insectatur : vide, quaeso, quo pacto in secundo libro his de rebus verba faciat : *In principio erat Verbum* : sed non erat Verbum quod Verbum protulerit ; erat enim Verbum apud Deum ; Dominus sapientia est ; non erat igitur sapientia qui sapientiam produxit : nam, *Ego eram*, inquit, *qua delectabatur*²⁷. Veritas est Christus : *Benedictus autem*, ait, *Deus veritatis*²⁸. Ibi una Sabellium et Arium evertit, ambasque hæreses paris impietatis declarat : neque enim Verbum est Verbi pater, neque factum est quod ex Patre procedit, sed propria ejus substantiæ proles. Rursumque Verbum procedens non est Pater : nec Verbum istud, unum ex multis est, sed solus est Patris Filius, verus et natura genulus, qui et nunc in ipso existit, et in æternum atque indivisibiliter ex eo est. Sic et Sapientia et Veritas est Dominus, et non est ab alia sapientia secundus ; sed solus hic est per quem omnia Pater condidit, in ipsoque multiplices rerum constituit substantias ; per quem etiam quibus vult innoscit : in ipso item omnium providentiam gerit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum agnovit et Dionysius. Hæc est Dionysii fides. Pauca enim ex ejus epistolis collecta conscripsi ; quæ tamen plura addendi tibi occasionem præbeant : Arianos vero maximo pudore suffundant, ob suam adversus episcopum calumniam. In omnibus quippe scriptis suis eorum malitiam coarguit et hæresim traxit.

26. Ex his itaque patet epistolam ad Euphranorem et Ammonium alia mente et ex œconomia quadam ab ipso scriptam esse : quod item ex ejus apologia comprobatur. Et est vere apta persuadendi forma, ad insaniam Sabellii evertendam, ut qui sequaces ejus cito coarguere velit, non ab argumentis ejus divinitatem indicantibus initium ducat ; nempe Filium esse Verbum, Sapientiam, et Virtutem, nec ab illo : *Ego et Pater unum sumus*²⁹ ; ne illi quæ recte dicta sunt ad pravum sensum detorquentes, impudentis contentionis occasionem hinc arripiant, dum audiunt : *Ego et Pa-*

(30) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero, ἐθέλη.

(31) Κατὰ deest in editis : sed legitur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, et a Nannio item lectum est.

(32) Sic Reg. Basil. et editi, atque ita Nannium legisse patet, qui vertit, *alia mente*. Sed Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, sic, ἐπιστολή μὴ φαύλη διανοία· ἀλλὰ κεν.

(33) Ὡν deest in Taurin. Jes. Fr. 1.

ter unum sumus, et, Qui vidit me, vidit et Patrem meum⁷⁰ : sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur : ejusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit : quanto enim hæc dicta sunt humiliora, tantoliquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam exstare : et cum oret, esse qui exaudiat ; cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudit : alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant ; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena : ideo cum caro opificium sit, Verbum, quod, ut ait Joannes, caro factum est⁷¹⁻⁷², licet secundum naturam proprium sit Patri, et ab eo indivisibile ; at tamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus : quæ enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur ; quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur non esse Patrem qui caro factus est ; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit ac persuaserit, hinc divinitatem quoque Verbi facilius edocebit : ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necesse quippe est jam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere ; Sapientia cum sit, ejus parentem esse ; et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse.

27. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit : his vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis quæ Verbi divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda ; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insaniam sua perseverent. Qui si de divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabit : cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguant ab

καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένως περὶ τοῦ Σωτῆρος προσβάλλειν, ὡς περ αὐτὸς πεποιθῆκεν· οἷά ἐστι τὸ πεινᾶν (34), τὸ κοιτᾶν, καὶ, ὅτι ἄμπελος, καὶ ἠγχετο, καὶ πέπονθεν· ὄσφ γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, τοσοῦτω (35) δείκνυται μὴ ὁ Πατήρ γενόμενος ἀνθρώπος. Ἀνάγκη γὰρ, καὶ ἀμπέλου λεγομένου τοῦ Κυρίου, εἶναι καὶ γεωργόν· καὶ εὐχομένου αὐτοῦ, εἶναι τὸν ἐπακούοντα (36)· καὶ αἰτούντος αὐτοῦ, εἶναι τὸν διδόντα. Τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελλιανῶν μανίαν δείκνυσιν· ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ ἐπακούων (37), καὶ ἄλλος ἢ ἄμπελος, καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. Ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενούοντα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται ῥητὰ, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ. Ξένα γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς γενητῆς οὐσῆς γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὁ Λόγος σὰρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιάρητος ὢν τοῦ Πατρὸς, ὁμοῦ δι' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ Πατήρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται (38) περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι· ἵνα δειχθῆ, ὅτι οὐκ ἄλλου, ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. Τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὐσῆς, ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι μὴ ἐστὶν ὁ Πατήρ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος (39), ὁ καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ Πατρί. Οὕτω δὲ διελέγξας καὶ πείσας, λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐτοιμότερον διδάξει· ὅτι Λόγος (40) καὶ Σοφία, Υἱὸς καὶ Δύναμις, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐνταῦθα (41) πάλιν νοεῖν, ὅτι, τοῦ Λόγου ὄντος, εἶναι δεῖ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου· καὶ σοφίας οὐσῆς, εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα· καὶ ἀπαυγάσματος ὄντος, εἶναι καὶ τὸ φῶς· καὶ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἕν.

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἔγραψε· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐφίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε (42). Καὶ γὰρ ὡς περ ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαίνοντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι χρὴ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ἵνα μὴ καὶ οὗτοι, τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ Κυρίου παρεξηγούμενοι, νομισῶσι τοιοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, οἷοί ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, καὶ λοιπὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἑαυτῶν μανίᾳ. Ἄν δὲ διδαχθῶσι καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσονται μὲν τῆς ἑαυτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, ὅτι ὁ Λόγος

⁷⁰ Joan. xiv, 9. ⁷¹⁻⁷² Joan. i, 14.

(34) Reg. Taurin. Jes., πεινῆν. Mox Taurinensis Colbert. Jes., καὶ ὅτι ἠγχετο.

(35) Taurin. Colb. Jes., τὄσφ. Mox Reg., καὶ ἀμπέλου. In Taurin. Colb. Jes., καὶ deest.

(36) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούοντα. Editi et Reg., ὑπακούοντα. Mox Reg., διδόντα.

(37) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούων. Reg. Taurin. et editi, ὑπακούων. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ ἕτερος ὁ γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς deest. Ibidem, λέγεται ῥήματα.

(38) Taurin. Colb. Fr. 1, ἀναδέχεται.

(39) Taurin. Jes., τούτου τοῦ Λόγου, mendose.

(40) Sic Taurin. Colb. Jes. At Reg. et editi, ὁ Λόγος, minus recte. Mox καὶ ante χαρακτήρ deest in Reg. Taur. Colb. Jes.

(41) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ταῦτα, perperam.

(42) Taurin., ἔγραψε καὶ γὰρ ὡς περ ἀνέστρεψε, omissis intermediis. Ibidem Colb. Jes. Fr. 1, Ἀρειανικήν.

σὲρξ ἐγένετο, διακρινουσι (43) λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τὰ τῆ θεότητι ἀρμόζοντα. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δεχθέντος, ἐξ ὧν ἔγραψεν, εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; Τίνος ἄρα πάλιν, ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων, καταφεύσονται; Ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς, ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων, καὶ εὐσάλειυτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν, ζητεῖν ἔρεισμα, καὶ μὴ εὐρίσκοντας, καταφεύδασθαι λοιπὸν τῶν Πατέρων. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἐτι πιστεύσει, κἂν βιάσωνται συκοφαντεῖν· κατεγνώσθη γὰρ ἡ αἵρεσις παρὰ πᾶσιν (44)· εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοιπὸν φηέγγονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν ὑποβάλλων. Τίς οὖν ἐτι τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι κατηγεμῶν, Χριστιανούς ὀνομάσει, καὶ μὴ μᾶλλον B διαβολικούς, ἵνα μὴ μόνον Χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα μεταβάλλονται (45), καὶ ἦν μὲν ἐπενόησαν ἀσέβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνώσι; τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μὲν ὠφελήσει (46)· ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οὕτως εὐχεσθαι.

(43) Reg. et Basil., διακρίνουσιν, in praesenti. Sed melius alii cum editis, διακρινουσι. Mox Reg. Basil. et editi, οὗτοι. Alii, αὐτοί. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, Τούτων δὲ οὕτως ὄντων. Reg. cum editis, Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων.

(44) Taur. Colb. Jes. Fr. 1, παρὰ πάντων. Reg.

A iis quæ ad divinitatem atfuerunt. Hæc cum ita se habeant, Dionysiusque episcopus ex suis scriptis pius demonstratus sit, quid jam acturi sint Ariomanitæ? Quem ultra falso accusare audebunt, cum ex supradictis mendacii convicti sint? Necessè enim est illos a fundamento apostolorum lapsos, fluctuantique mente præditos sustentaculum quærere, et cum non inveniant, Patres in posterum falso accusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi nitantur calumnias spargere: ab omnibus 207 enim eorum hæresis damnata est: nisi forte, de diabolo deinceps loquantur, is enim solus cum illis consentit, imo potius ipse est qui hæresim illis suggestit. Quis igitur etiamnum eos quorum diabolus dux est, Christianos nominarit, et non potius diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed et diabolici audiant? Nisi forte mutata sententiâ, quam excogitaverunt impietatem abnegent, veritatemque agnoscant: hoc enim e re illorum fuerit. Nos autem decet pro cunctis errantibus hæc precari.

Basil. et editi, παρὰ πᾶσιν.

(45) Reg., μεταβάλλονται καὶ τῆν.

(46) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ὠφελήσει. Editi, ὠφελεί. Mox iidem, πλανωμένων. Editi, πεπλανημένων.

IN EPISTOLAM AD DRACONTIUM MONITUM.

I. Dracontius monachus monachorumque præfectus in episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis partæ cooperatus, tum ut mox futuram persecutionem declinaret, tum quod tantum subire munus pertimesceret, aufugit seseque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Tum offert exempla Moisi, Eliæ, Elisæi et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina non abnuerant. Monachos item recenset qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. His Athanasii monitis morem gessisse Dracontium palam est. Initio namque persecutionis ab Georgio Ariano concitata, episcopus cum esset, exulare coactus est. Ac in exsilii sui loco, Clyma nomine, aliquot annis commoratus, demum post obitum Constantii, data Ecclesiæ pace, synodo interfuit Alexandrinæ. Sed hæc alias.

II. Imminente autem Constantii postrema persecutione, instanteque Paschatis solemnitate, scriptam fuisse hanc epistolam suadent complurimi ejusdem loci. Quare ad annum 354 vel 355 referenda videtur. Nequit enim ultra annum 355 hujus epistolæ tempus differri: nam initio anni 356 ante Quadragesimam grassari cæpit immanis illa Arianorum persecutio. Nec potest illa ante annum 354 scripta fuisse: quippe sub finem duntaxat anni 353 diu post Quadragesimam, Ariani insidias conspirationesque in Athanasium in Catholicos aperte machinati sunt. In alterutrum ergo annum 354 vel 355 conferenda videtur: ad utrum pertineat, incertum.

ter unum sumus, et, Qui vidit me, vidit et Patrem meum⁷⁰ : sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur : cujusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit : quanto enim hæc dictu sunt humiliora, tanto liquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam exstare : et cum oret, esse qui exaudiat ; cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudit : alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant ; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena : ideo cum caro opificium sit, *Verbum*, quod, ut ait Joannes, *caro factum est*⁷¹⁻⁷², licet secundum naturam proprium sit Patri, et ab eo indivisibile ; at tamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus : quæ enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur ; quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur non esse Patrem qui caro factus est ; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit ac persuaserit, hinc divinitatem quoque Verbi facilius edocebit : ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necesse quippe est jam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere ; Sapientia cum sit, ejus parentem esse ; et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse,

27. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit : his vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis quæ Verbi divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda ; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insania sua perseverent. Qui si de divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbarent : cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguant ab

καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ Σωτῆρος προβάλλειν, ὡς περ αὐτὸς πεποίηκεν· οἷά ἐστι τὸ πεινᾶν (34), τὸ κοπιᾶν, καὶ, ὅτι ἄμπελος, καὶ ἤβητο, καὶ πέπονθεν· ὅση γὰρ ταῦτα ταπεινά λέγεται, τοσούτω (35) δεικνύται μὴ ὁ Πατὴρ γενόμενος ἄνθρωπος. Ἀνάγκη γὰρ, καὶ ἀμπέλου λεγομένου τοῦ Κυρίου, εἶναι καὶ γεωργόν· καὶ εὐχόμενου αὐτοῦ, εἶναι τὸν ἐπακούοντα (36)· καὶ αἰτούντος αὐτοῦ, εἶναι τὸν διδόντα. Τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελλιανῶν μανίαν δεικνύουσιν· ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ ἐπακούων (37), καὶ ἄλλος ἢ ἄμπελος, καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. Ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενούντα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται ῥητά, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ. Ξένα γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς γενητῆς οὐσίας γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὁ Λόγος σὰρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιαιρέτος ὢν τοῦ Πατρὸς, ὅμως δι' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ Πατὴρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ· τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται (38) περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι· Ἰνα δειχθῆ, ὅτι οὐκ ἄλλου, ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. Τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὐσίας, ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι μὴ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τοῦτο Λόγος (39), ὁ καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ Πατρί. Οὕτω δὲ διελέγξας καὶ πείσας, λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐτοιμότερον διδάξει· ὅτι Λόγος (40) καὶ Σοφία, ὕψος καὶ Δύναμις, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐνταῦθα (41) πάλιν νοεῖν, ὅτι, τοῦ Λόγου ὄντος, εἶναι δεῖ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου· καὶ σοφίας οὐσίας, εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα· καὶ ἀπαυγάσματος ὄντος, εἶναι καὶ τὸ φῶς· καὶ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἓν.

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἔγραψε· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐφίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε (42). Καὶ γὰρ ὡς περ ἀνατρέψει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖσθαι χρὴ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· Ἰνα μὴ καὶ οὗτοι, τὰ διὰ τὸ σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ Κυρίου παρεξηγούμενοι, νομισῶσι τοιοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, οἷοι ἔσμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, καὶ λοιπὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἑαυτῶν μανίᾳ. Ἄν δὲ διδαχθῶσι καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσκονται μὲν τῆς ἑαυτῶν κακονοίας, εὐκολώτερον δὲ μαθόντες, ὅτι ὁ Λόγος

⁷⁰ Joan. xiv, 9. ⁷¹⁻⁷² Joan. i, 14.

(34) Reg. Taurin. Jes., πεινῆν. Mox Taurinensis Colbert. Jes., καὶ ὅτι ἤβητο.

(35) Taurin. Colb. Jes., τόσω. Mox Reg., καὶ ἀμπέλου. In Taurin. Colb. Jes., καὶ deest.

(36) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούοντα. Editi et Reg., ὑπακούοντα. Mox Reg., διδόντα.

(37) Colb. Jes. Fr. 1, ἐπακούων. Reg. Taurin. et editi, ὑπακούων. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, καὶ ἕτερος ὁ γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς deest. Ibidem, λέγεται ῥήματα.

(38) Taurin. Colb. Fr. 1, ἀναδέχεται.

(39) Taurin. Jes., τούτου τοῦ Λόγου, mendose.

(40) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. At Reg. et editi, ὁ Λόγος, minus recte. Mox καὶ ante χαρακτήρ deest in Reg. Taur. Colb. Jes.

(41) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1. Editi vero, ταῦτα, perperam.

(42) Taurin., ἔγραψε καὶ γὰρ ὡς περ ἀνέστρεψε, omissis intermediis. Ibidem Colb. Jes. Fr. 1, Ἀρειανικήν.

σὺρξ ἐγένετο, διακρινούσι (43) λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τὰ τῆ θεότητι ἀρμόζοντα. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου διεχθέντος, ἐξ ὧν ἔγραψεν, εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; Τίνος ἄρα πάλιν, ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων, καταφεύσονται; Ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς, ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων, καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν, ζητεῖν ἔρεισμα, καὶ μὴ εὐρίσκοντας, καταφεύδασθαι λοιπὸν τῶν Πατέρων. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἔτι πιστεύσει, κἂν βιάσωνται συκοφαντεῖν· κατεγνώσθη γὰρ ἡ αἵρεσις παρὰ πᾶσιν (44)· εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοιπὸν φηέγονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος· μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστὶν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν ὑποβάλλων. Τίς οὖν ἔτι τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι καθηγεμῶν, Χριστιανούς ὀνομάσειε, καὶ μὴ μᾶλλον B διαβολικούς, ἵνα μὴ μόνον Χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα μεταβάλλονται (45), καὶ ἦν μὲν ἐπενόησαν ἀσέβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνώσι; τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μὲν ὠφελήσει (46)· ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οὕτως εὐχεσθαι.

(43) Reg. et Basil., διακρίνουσιν, in praesenti. Sed melius alii cum editis, διακρινούσι. Mox Reg. Basil. et editi, οὗτοι. Alii, αὐτοί. Paulo post Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, Τούτων δὲ οὕτως ὄντων. Reg. cum editis, Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων.

(44) Taur. Colb. Jes. Fr. 1, παρὰ πάντων. Reg.

Basil. et editi, παρὰ πᾶσιν.

(45) Reg., μεταβάλλονται καὶ τῆν.

(46) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. 1, ὠφελήσει. Editi, ὠφελεί. Mox iidem, πλανωμένων. Editi, πεπλανημένων.

IN EPISTOLAM AD DRACONTIUM MONITUM.

I. Dracontius monachus monachorumque praefectus in episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis parva cooptatus, tum ut mox futuram persecutionem declinaret, tum quod tantum subire munus pertimesceret, aufugit seseque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Tum offert exempla Moysi, Eliae, Elisæi et apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina non abnuerant. Monachos item recenset qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. His Athanasii monitis morem gessisse Dracontium palam est. Initio namque persecutionis ab Georgio Ariano concitatae, episcopus cum esset, exulare coactus est. Ac in exsilii sui loco, Glyma nomine, aliquot annis commoratus, demum post obitum Constantii, data Ecclesiae pace, synodo interfuit Alexandrinæ. Sed haec alias.

II. Imminente autem Constantii postrema persecutione, instanteque Paschatis solemnitate, scriptam fuisse hanc epistolam suadent complurimi ejusdem loci. Quare ad annum 354 vel 355 referenda videtur. Nequit enim ultra annum 355 hujus epistolae tempus differri: nam initio anni 356 ante Quadragesimam grassari cepit immanis illa Arianorum persecutio. Nec potest illa ante annum 354 scripta fuisse: quippe sub finem duntaxat anni 353 diu post Quadragesimam, Ariani insidias conspirationesque in Athanasium in Catholicos aperte machinati sunt. In alterutrum ergo annum 354 vel 355 conferenda videtur: ad utrum pertineat, incertum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΔΡΑΚΟΝΤΙΟΝ ⁽⁴⁷⁾.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD DRACONTIUM.

1. Hæsito quid ad te scribam ; tene quod episcopatum recuses vituperem, an quod temporis spectes conditionem, Judæorumque metu te occultes? Quocumque sane modo res spectetur, non culpa vacat id quod egisti, charissime Draconti. Non deuit enim te cum gratiam accepisses, latebras quærere : nec debuisti, prudens cum sis, aliis exemplum capessendæ fugæ præbere. Multis enim, qui hæc audiere, scandalo fuisti : non quod sic agas quidem, sed quod tempus ac impendentes Ecclesiæ calamitates prospiciens, sic agas. Ac vereor ne dum tui causa fugis, aliorum causa apud Dominum periclitere. Si enim ei qui unum de pusillis scandalizaverit, optabilius sit ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris ⁷³; quid de te futurum est, qui tam multis scandalo fueris? Etenim admirandus ille Alexandrini agri in te eligendo consensus, ob tuum secessum necessario in complurimas dividetur factiones : estque hujus loci episcopatus a multis invadendus ; iisque non **208** probis viris, sed quos tute probe nosti. Dehinc Ethnici qui in tua ordinatione se Christianos fore polliciti sunt, in gentilitate permanebunt, tua pietate gratiam sibi datam vilipendente.

⁷³ Matth. xviii, 6

(47) Scripta anno 354 vel 355. In Anglic. 'titulus sic habet: 'Επιστολή πρὸς Δρακόντιον ἡγούμενον καταστάνα ἐπίσκοπον, καὶ ἀποφυγόντα τῆς ἐπισκοπῆς λάβρα. Id est, *Epistola ad Dracontium Hegumenum, seu monasterii præfectum, qui episcopus ordinatus, ab episcopatu clam aufugerat.* In Reg., ἐπιστολή πρὸς Δρακόντιον. Editi addunt τὴν ἐπισκοπὴν φεύγοντα.

(48) Anglic., διδόντα. Mox Felck. 3 anon., πρὸ-

1. Ἀπορῶ τί γράψω. Ἄρα γὰρ ὡς παραιτούμενον μέμφομαι σε, ἢ ὡς τὸν καιρὸν ὀρώντα, καὶ κρυπτόμενον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων; Πλὴν εἴτε ἄλλως, εἴτε οὕτως, ἄξιον μέμψεως τὸ παρὰ σοῦ γεγενημένον, ἀγαπητὲ Δρακόντιε. Οὐ γὰρ ἐπρεπε λαβόντα σε τὴν χάριν κρύπτεσθαι, οὐδὲ φρόνιμον ὄντα, διδόντα (48) τοῖς ἄλλοις προφάσεις φυγῆς. Πολλοὶ γὰρ ἀκούσαντες σκανδαλίζονται· οὐχ ὡς ἀπλῶς τοῦτό σου ποιούντος, ἀλλὰ συνορώντος τὸν καιρὸν, καὶ τὰς ἐπικειμένας θλίψεις τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ φοβοῦμαι μὴ, διὰ σαυτὸν φεύγων, δι' ἄλλους εὐρεθῆς κινδυνεύων παρὰ τῷ Κυρίῳ. Εἰ γὰρ ὁ ἓνα τῶν μικρῶν σκανδαλίζων, ἔλοιτ' ἂν μύλον ὀνικῶν περὶ τὸν τρέχοντα αὐτοῦ κρεμασθῆναι, καὶ καταποντισθῆναι· τί ἂν πάθος (49) σὺ τοσοῦτοις γινόμενος σκάνδαλον; Καὶ γὰρ ἡ ἐκ παραδόξου γενομένη συμφωνία ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ, ἐν τῇ σῇ καταστάσει, ἐξ ἀνάγκης σχισθήσεται διὰ τὴν σὴν ἀναχώρησιν· καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς ὑπὸ πολλῶν ἀρπαγήσεται· καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός (50). Καὶ ἔθνικοι δὲ οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστιανοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῇ σῇ καταστάσει, ἀπομενοῦσιν Ἕλληνας, τῆς σῆς εὐλαβείας ἐξουθενούσης τὴν δοθείσαν χάριν.

φασιν.

(49) Anglic., αὐτοῦ κυτασθῆναι, καταποντισθῆναι, τί ἂν πάθος.

(50) Hæc, καὶ πολλῶν οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός, desunt in Anglic. solo codice, et ab interprete veteri lecta non sunt. Paulo post Felck. 3 anon., ἀπομείνουσι.

2. Ποία οὖν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀπολογία παρὰ σοῦ ἀποθήσεται; Ποίοις ἂν ἀπονίστασθαι καὶ ἀπομάξασθαι λόγοις τὰς τοιαύτας κτίλας δυνήσῃ; Πῶς θαυρατεύσεις τοὺς διὰ σὲ πεσόντας καὶ σκανδαλιζομένους; Ἡ πῶς, μετὰ τὸ σχισθῆναι τὴν εἰρήνην, συρράψαι ταύτην δυνήσῃ; Ὡ ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ἀντὶ χαρᾶς λύπην ἡμῖν (51) πεποίηκας, ἀντὶ παραμυθίας στεναγμόν. Προσδοκοῦμεν γὰρ παραμυθίαν ἔχειν σε μεθ' ἡμῶν, καὶ νῦν βλέπομεν φεύγοντά σε, καὶ ὀρώμεν, ὅτι κρινόμενος μὲν ἐλεγχθήσῃ, κινδυνεύων δὲ μεταμεληθήσῃ. Καὶ τίς φείσεται, ὡς ὁ προφήτης εἰρηκεν, ἐπὶ σοὶ; Τίς ἀνακάμψει ἐπὶ σὲ εἰς εἰρήνην, ὅρων τοὺς ἀδελφούς, δι' οὓς Χριστὸς ἀπέθανε, βλαβέντας ἐπὶ τῇ σῇ φυγῇ (52); Δεῖ γὰρ εἰδέναι σε καὶ μὴ ἀμφιβάλλειν, ὅτι πρὶν μὲν κατασταθῆς σαυτῷ ἕξῃς, κατασταθεὶς δὲ, οἷς κατεστάθῃς. Καὶ πρὶν μὲν λάβῃς τὴν τῆς ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκέ σε· γενόμενον δὲ λοιπόν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά σε (53) τροφήν αὐτοῖς, τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· ἔταν τοίνυν οἱ προσδοκῶντες λιμῶντωσι, σὺ δὲ σαυτὸν (54) μόνον τρέφῃς, καὶ ἔλθῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστῶμεν, ποίαν σχολῆς ἀπολογίαν, ὀρώντος αὐτοῦ τὰ ἴδια πρόβατα λιμῶντοντα; Εἰ μὲν γὰρ μὴ εἰλήφεις τὰ θηρία, οὐκ ἂν ἐμέμψατο σε· λαθόντα δὲ καὶ χῶσαντα (55) καὶ κρύψαντα, μέμψαιτ' ἂν εἰκότως, λέγων ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἃ μὴ γένοιτο, κἄν ἀκοῦσαι τὴν σὴν εὐλάβειαν· Ἔδει σε βαλεῖν τὰ θηρία μου τοῖς τραπεζίταις, ἵνα ἐλθῶν κἀγὼ παρ' ἐκεῖνων ἀπαιτήσω.

audiat: *Opportuit te projicere denarios meos trapezitis, ut ego veniens ab illis repeterem* 75.

3. Παρακαλῶ φείσεται σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν· σαυτοῦ μὲν, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃς· ἡμῶν δὲ, ἵνα μὴ λυπηθῶμεν ἐπὶ σοί. Φρόντιζε τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ διὰ σὲ πολλοὶ τῶν μικρῶν βλαθῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πρόφασιν λάθωσιν εἰς τὸ ἀναχωρεῖν. Εἰ μὲν οὖν τὸν καιρὸν ἐφοβήθῃς, καὶ καταπετήσας τοῦτο ἐποίησας, οὐκ ἀνδρῖκόν τὸ φρόνημα· ἔδει γὰρ τὸν κατὰ Χριστὸν ζῆλον ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐπιδείκνυσθαι (56), καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς περιστάσεσι παρῆρησιάζεσθαι, λέγειν τε τὰ τοῦ μακαρίου Παύλου ῥήματα· Ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερρικῶμεν· καὶ μάλιστα, ὅτι οὐ πρέπει τῷ καιρῷ δουλεύειν, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ· εἰ δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ διάταξις οὐκ ἀρέσκει σοι, οὐδὲ νομίζεις τὸ τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργῆμα μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ (57) καταφρονεῖν τῶν ταῦτα διαταξαμένου Σωτῆρος πεποίηκας σαυτὸν παρακαλῶ, μὴ τοιαῦτα λογίζου, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων· οὐ γὰρ ἄξια Δρακοντίου ταῦτα. Ἄ γὰρ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀποστόλων τετύπωκε, ταῦτα καλὰ καὶ βέβαια μένει· ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν δεῖλλα παύσεται.

autem modo futuram est ut fratrum fornido compescatur.

75 J. rem. xv, 5. 76 Matth. xxv, 27; Luc. xix, 23 eadem sententia, sed non iisdem verbis. 76 Rom. viii, 57.

(51) Sic Reg. Angl. et Felck. 7 anon. Editi cum aliis, ἡμῶς. Mox Felck. 3 anon., προσδοκῶμεν. Alii omnino, προσδοκοῦμεν.

(52) Anglic., διὰ τὴν σὴν φυγὴν. Mox editi mendose, μὲν κατασταθεὶς. Reg. Angl. Felck. 3 anon. κατασταθῆς.

(53) Sic uerest in Reg.

2. Quamnam igitur es pro istis excusationem alaturus? Quibus verbis istiusmodi culpas abluere vel abstergere poteris? Quod illis es remedium adhibiturus, qui te auctore lapsi sunt et scandalizati? Aut quomodo ruptam pacem denuo componas? Charissime Draconti, pro gaudio mœrorem nobis, pro consolatione luctum attulisti. Sperabamus enim te nobis consolationi futurum: at nunc te fugientem conspicimus; futurumque prævidemus ut in iudicium vocatus, convincere, inque periculo constitutus, te facti pœniteat. Equis tibi, ut ait propheta 75, veniam tribuat? Quis ad pacem tibi concedendam animum inducat, cum fratres videat, pro quibus mortuus est Christus gravi ob fugam tuam detrimento affectos? Nosse te ac nihil ambigere convenit, te antequam ordinare tibi ipsi vixisse; ordinatum, iis quibus es ordinatus. Ac priusquam gratiam episcopatus accepisses, nulli notus eras: jam vero, ordinatus cum sis, te populi expectant, ut cibum illis subministres, Scripturarum nempe doctrinam. Qui si dum expectant fame laborent, teque solum ipse alas, ac interim veniat Dominus noster Jesus Christus, nosque ejus conspectui sistamus, quam, quæso, inuenias tui purgandi rationem, cum ipse esurientes suas oves conspiciat? Si denarios non accepisses, nequaquam te ille objurgasset: cum autem acceptos suffoderis atque occularis, jure ac merito te increpaturus est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas

3. Obsecro, tibi nobisque parcas; tibi, ut ne in periculum adducare; nobis, ne ad te lugendum compellamur. Ecclesie curam habeto, ne tui causa multi ex pusillis damno afficiantur: neu alii tuo exemplo capient occasione secedendi. Si temporis calamitatem pertimescens, ac metu percussus id egeris, nequaquam generosi animi illud fuerit: par fuit enim tuum pro Christo studium, in his calamitatibus exhibere, ac potissimum in hujusmodi temporibus assumpta fiducia, hæc Pauli verba proferre, in his omnibus superamus 76, cum maxime nos deceat non tempori sed Domino servire. Sin tibi minime placet Ecclesiarum constitutio, nec arbitrare episcopatus ministerium sua mercede donandum: sed eo usque animum appullisti ut Salvatorem qui hujusmodi res constituit, vilipendas. Obsecro ne res hujusmodi animo verses, neu toleres eos qui tibi hujus consilii auctores sunt: non enim hæc digna sunt Dracontio. Etenim quæ Dominus per apostolos constituit, hæc bona, hæc firma perseverant. Eo

(54) Reg., σεαυτόν. Ibid. Anglic., τρέφεις.

(55) Reg., ψυχώσαντα, mendose. Ibid. Reg. et Felck. 3 anon., καὶ κρύψαντα μέμψαιτ' ἄν. Editi, καὶ κρύψαντα μέμψετ' ἄν.

(56) Felck. 3 anon., δείκνυσθαι.

(57) Reg., ἀλλὰ καί. Mox Anglic., πέπεικας σαυτόν.

4. Si enim omnes eodem semper mente fuissent, A qua nunc consilarii tui sunt, qua ratione Christianus tu fulisses, non exstantibus episcopis? Si etiam qui postmodum futuri sunt, ejusdem animi fuerint, qua ratione constare poterunt Ecclesiae? An arbitrantur consilarii tui te nihil accepisse, qui contemnere videantur? Sed hallucinantur sane. Restat enim ut baptismi gratiam nihili pendant, si quidam reperiantur qui eam despiciant. Sed revera accepisti, dilectissime Draconti. Ne toleres huiusmodi consiliarios, neu temetipse decipias. **209** Est quippe illud a Deo, qui dedit, repetendum. An non audisti Apostolum hæc loquentem, *Noli negligere gratiam quæ est in te*? An non legisti, quomodo eum qui pecuniam duplicasset, cum laude suscepit; qui abscondisset, condemnavit? Utinam quamprimum revertare, ut ex eorum numero sis qui laudabuntur. Aut dicito mihi, cujus te esse imitorem voluit hujus consilii auctores? Oportet quippe nos juxta sanctorum et Patrum scopum vitam nostram moderari, illosque imitari. Nec ignorandum, si ab illis secedamus, fore nos ab eorum communione alienos. Cujusnam te imitorem esse suadent illi? Ejusne qui hæsitat, et sequi optat, sed rem differt, et ob propinquos suos consilia agit; an beati Pauli qui accepto dispensandi munere, non ultra adhæsit carnī et sanguini? Nam tametsi dixisset, *Non sum dignus vocari Apostolus* ⁷⁸, cum nosset tamen quod acceperat, nec ignarus datoris esset, hæc scripsit: *Væ enim mihi est, si non evangelizavero* ⁷⁹. Ut autem C illi fuisset si non evangelizasset, sic docenti ac prædicanti gaudium et corona discipuli fuere. Hinc illa sancto viro cura fuit usque ad Illyricum prædicandi ⁸⁰, nec dubitavit vel Romam proficisci, vel usque ad Hispanias properare, ut quo magis laborasset, eo amplio rem mercedem consequeretur. Gloriabatur ergo se bonum certamen certasse, sperabatque magnam se coronam accepturum. Itaque, charissime Draconti, queminam hoc agendo imitare? Nunne, an eos qui ipsi sunt dissimiles? Ego sane te et meipsum omnium sanctorum imitatores esse peroptarim.

5. An forte quidam tui occultandi ideo auctores fuere, quod non solum verbo sed etiam juramento affirmaris, te si ordinari nequaquam remansurum? Hæc enim illos audio tuis auribus obmurmurare, imo in ea re se religiosos existimare: sed si vere religiosi essent, Deum in primis qui hoc tibi ministerium contulit, timerent. Quod si divinas legis-

⁷⁷ I Tim. iv, 14. ⁷⁸ I Cor. xv, 9. ⁷⁹ I Cor. ix, 16. ⁸⁰ Rom. xv, 19.

(58) Reg., δυνήσονται.

(59) In Anglic. hæc, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς, desiderantur. Paulo post Reg., ἀπαιτηθήσῃ.

(60) Anglic. et Felck. 2 anon., διαπλάσαντα.

(61) Mên deest in Felck. 3 anon.

(62) Ἔστιν deest in Felck. 3 anon.

(63) Vitiatu hic locus est in omnibus editis, manuscriptisque Græcis. Editi namque omnes habent, διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικου κηρύττειν, καὶ μὴ ὀκνεῖν, inepte sane. Reg., διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρι-

4. Εἰ γὰρ τὸν αὐτὸν νοῦν εἶχον πάντες, οἷον νῦν ἔχουσιν οἱ συμβουλευόντές σοι, πῶς ἂν ἐγένου εὐ Χριστιανός, ἐπισκόπιον μὴ θύτων; Ἐὰν δὲ καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς ἀναλάβωσι τὸν τοιοῦτον νοῦν, πῶς ἂν συστήναι δυνήσονται (58) αἱ Ἐκκλησίαι; Ἡ νομίζουσιν οἱ συμβουλευόντές σοι μηδὲν εἰληφέναι σε, ὅτι καταφρονοῦσιν; Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς (59). Ὅρα γὰρ αὐτοὺς νομίζειν μηδὲν εἶναι μηδὲ τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν, ἐὰν τινες τοῦτου καταφρονῶσι. Ἄλλ' εἰληφας, ὃ ἀγαπητὲ Δρακόντιε· μὴ ἀνέχου τῶν συμβουλευόντων σοι, μηδὲ ἀπάτα σαυτὸν. Ἀπαιτηθήσεται γὰρ τοῦτο παρὰ τοῦ δεδωκότος Θεοῦ. Ἡ οὐκ ἔχουσας τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χάρισματος; Ἡ οὐκ ἀνέγνως, πῶς μὲν τὸν διπλάσαντα (60) ἀποδέχεται, τὸν δὲ κρύψαντα κατεδίκασε; Γένοιτο δὲ ταχέως ἐπανελεῖθαι σε, ἵνα καὶ σὺ τῶν ἐπαινουμένων γένη· Ἡ εἶπέ, τίνας σε θέλουσιν εἶναι μιμητὴν οἱ συμβουλευόντές σοι; Δεῖ γὰρ ἡμᾶς κατὰ σκοπὸν τῶν ἁγίων καὶ τῶν Πατέρων πολιτεύεσθαι, καὶ τοῦτους μιμεῖσθαι· εἰδέναι δὲ, ὅτι, τοῦτων ἀριεστᾶμενοι, ἀλλότριαι καὶ τῆς τοῦτων κοινωνίας γενομέθα. Τίνα μὲν (61) μιμεῖσθαι σε θέλουσιν ἐκείνοι; Τὸν δισταζόντα καὶ θέλοντα μὲν ἀκολουθεῖν, ὑπερτιθέμενον δὲ καὶ συμβουλευόμενον διὰ τοὺς ἰδίους· ἢ τὸν μακάριον Παῦλον, τὸν ἅμα τῷ τὴν οἰκονομίαν ἐγχειρισθῆναι, μὴ προσαναθέμενον σαρκὶ καὶ αἵματι; Εἰ γὰρ καὶ ἔλεγεν, Οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, ὅμως γινώσκων ὃ ἔλαβε, καὶ οὐκ ἀγνοῶν τὸν δεδωκότα, ἔγραψεν· Οὐαὶ γὰρ μοι ἔστιν (62), ἐὰν C μὴ εὐαγγελιζώμαι· ὡσπερ δὲ τὸ οὐαὶ μοι οὐκ εὐαγγελιζόμενος, οὕτως διδάσκων καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον, χαρὰν καὶ στέφανον εἶχε τοὺς μαθητευομένους· διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικου κηρύττειν (63), καὶ μὴ ὀκνεῖν μηδὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἀπελεῖν, μηδὲ εἰς τὰς Σπανίας ἀναβῆναι, ἵνα ὅσον κοπιᾷ, τοσοῦτον καὶ τοῦ κόπου τὴν μισθὸν μείζονα ἀπολάβῃ (64). Ἐκαυχᾶτο οὖν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ ἐθάρρει τὸν μέγαν στέφανον ἀποληφόμενος. Οὐκοῦν, ἀγαπητὲ Δρακόντιε, τίνα μιμούμενος τοῦτο ποιεῖς; τοῦτον, ἢ τοὺς μὴ τοιοῦτους; Ἐγὼ μὲν εὐχομαι σε καὶ ἑμαυτὸν πάντων τῶν ἁγίων μιμητὴν γενέσθαι.

5. Ἡ τάχα τινὲς οἱ διὰ τοῦτο συμβουλευόντές σοι κρύπτεσθαι, ὡς λόγον καὶ ὄρκιον σου δεδωκότος μὴ D στήναι, ἐὰν κατασταθῆς; Τοιαῦτα (65) γὰρ αὐτοὺς ἀκούω περιδομεῖν ταῖς ἀκοαῖς, καὶ δοκεῖν ἐν τοῦτοις εὐλαβεῖσθαι· ἀλλ' εἰ ἦσαν ἀληθῶς εὐλαβεῖς, ἠύλαβῆθησαν ἂν μάλιστα τὸν ἐπιθέντα σοι Θεὸν τὸ λειτούργημα. Εἰ δὲ ἀναγνόντες ἦσαν (66) τὰς θείας

κοῦ κηρύττειν, καὶ μὴ ὀκνεῖν. Et sic fere alii codices, qui tamen habent σπουδῇ. Anglic. autem, κηρύττειν καὶ μὴ ὀκνεῖ. Optime legisse videtur Nannius qui habet: *Quapropter studium fuit sancto viro (τῷ ἁγίῳ) usque ad Illyricum illud prædicare, neque se gnescere, neque omiltere.* Juxta cujus lectionem hunc locum vertimus.

(64) Anglic., ἀπολαύη.

(65) Felck. 3 anon., τοιαύτας.

(66) Sic Reg. Anglic. et Felck. 3 anon. Editi vero, Εἰ δὲ μὴ ἀγνοήσαντες ἦσαν, minus recte. Paulo post

Γραφάς, οὐκ ἀντιπαρα ταύτας συνεβούλευον. Ὡρα γάρ αὐτοὺς καὶ τὸν Ἱερεμίαν καταμέμφεσθαι, καὶ τὸν μέγαν αἰτιάζεσθαι Μωσῆν, ὅτι τὴν τούτων συμβουλήν οὐκ ἤκουσαν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν φοβηθέντες, τὴν διακονίαν ἐτέλεσαν, καὶ προφητεύοντες ἐτελειώθησαν. Καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀποσταλέντες, καὶ λαβόντες ἤδη τὴν τῆς προφητείας χάριν, παρητήσαντο μὲν, ἐφοβήθησαν δὲ μετὰ ταῦτα, καὶ οὐκ (67) ἐξουδένωσαν τὸν ἀποστείλαντα. Ἐπεὶ τοίνυν ἰσχυρόφωνος εἶ, καὶ βραδύγλωσσος, ἀλλὰ φοβήθητι τὸν πλάσαντά σε Θεόν· ἐπεὶ νεώτερον σαυτὸν λέγεις πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀλλ' εὐλαβοῦ τὸν γινώσκοντά σε πρὸ τοῦ πλασθῆναι· εἶπε λόγον δέδωκας (ὁ δὲ λόγος τοῖς ἁγίοις ὡς ὄρκος ἦν), ἀλλὰ ἀνάγκωσι τὸν Ἱερεμίαν, πῶς καὶ αὐτὸς εἰρηκῶς, *Οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου*, ὕστερον δὲ φοβηθεὶς τὸ ἐν αὐτῷ (68) πῦρ γενόμενον, οὐκέτι, ὡς εἰρηκε, πεποίηκεν, οὐδὲ ὡς προληφθεὶς τῷ ὄρκῳ ἐκρύβη· ἀλλὰ τὸν ἐγχειρίσαντα εὐλαβοῦμενος, τετελείωκε τὴν προφητείαν. Ἡ οὐκ οἶδας, ἀγαπητέ, ὅτι καὶ Ἰωῶς φεύγων (69), γέγονε μὲν, ὡς γέγονε, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν προεφήτευσεν;

6. Μὴ τοίνυν ἄλλα παρὰ ταῦτα συμβουλευέου. Μᾶλλον γὰρ ἡμῶν οἶδεν ὁ Κύριος τὰ ἡμῶν, καὶ οἶδε τίσιν ἐγχειρίζει τὰς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας. Κἂν γὰρ μὴ ἀξιός τις τυγχάνῃ, ἀλλὰ μὴ (70) πρὸς τὸν πρότερον βίον ἀποδλεπέτω, ἀλλὰ τὴν διακονίαν ἐκτελείτω· ἵνα μὴ πρὸς τῷ βίῳ καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμελείας κατάραν ἀπενέγκηται. Ὡρα γὰρ, ἀγαπητέ Δρακόντιε, ταῦτα γινώσκων καὶ συνειδὼς τυγχάνων, οὐ κατανύττη τὴν ψυχὴν; Οὐ φροντίζεις μὴ ἀπόληται τις τῶν ἐγχειρισθέντων σοι; Οὐ φλέγῃ ὡς ἀπὸ (71) πυρὸς τοῦ συνειθέτος; Οὐ φοβῆ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐν ἣ οὐδεις τῶν συμβουλευόντων νῦν ἐκεῖ γενήσεται βοηθός; Ἐκαστος γὰρ τῶν ἐγχειρισθέντων αὐτῷ καὶ λόγον ἀποδώσει. Τί γὰρ ὦνσε τὸν κρύψαντα τὸ δηνάριον ἢ πρόφασις; Ἡ τί ὠφέλησε τὸν Ἀδάμ εἰρηκότα, Ἡ γυνὴ με ἠπάτησεν; Ἀγαπητέ Δρακόντιε, εἰ καὶ ἀληθῶς ἀσθενῆς τυγχάνεις, ἀλλὰ ἀναλαβεῖν (72) σε τὴν φροντίδα πρέπει, ἵνα μὴ, τῆς Ἐκκλησίας ἐρήμου τυγχανούσης, οἱ ἔχθροί ταύτην βλάβωσι, πρόφασιν εὐρόντες τὴν σὴν φυγὴν. Πρέπει σε ἀναζώσασθαι, ἵνα μὴ μόνους ἡμᾶς ἀφῆς ἐν τῷ ἀγῶνι· πρέπει σε συγκαμεῖν (73), ἵνα μετὰ πάντων καὶ τὸν μισθὸν ἀπολάβῃς.

7. Σπεῦδε τοιγαροῦν, ἀγαπητέ, μηκέτι βραδύνων, μηδὲ ἀνέχου τῶν σε κωλύοντων, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος μνήσθητι· καὶ δεῦρο πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀγαπῶντάς σε, τοὺς συμβουλευόντάς σοι τὰ τῶν Γραφῶν (74), ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν προπεμφθῆς, καὶ λειτουργῶν ἐν ταῖς

⁶⁷ Exod. iv, 10. ⁶⁸ Jer. xx, 9. ⁶⁹ Genes. iii, 12.

Felckm. 3 anon., τῷ Ἱερεμίᾳ.

(67) Sic Reg. Basil. Anglic. Felck. 3 anon. Editi vero, μὴ.

(68) Felck. 3 anon., τὸν ἐν αὐτῷ.

(69) Anglic., φεύγων.

(70) Sic edit. Commelin. et omnes mss. Sed Parisiensis edit., οὐτος μὴ, nescimus qua auctoritate. Mox Reg. Basil. Angl. et Felck. 3 anon., ἐκτελείτω. Editi vero, ἐκλεγείτω, perperam. Ibid. Anglic.,

A sent Scripturas, non adversus illas id consilii darent. Restat autem illos ipsum Hieremiam coarguere, magnumque Moysen insimulare, quod consilio suo non obtemperarint, sed Deum veriti, ministerium suum impleverint, atque propbetantes sint consummati. Illi siquidem missi, acceptaque prophetiae gratia, recusabant statim: at praetimore postea, mittentem se vilipendere, abnuereque ausi non sunt. Sive igitur es gracili voce, sive tardiore lingua ⁶⁷, at tui conditorem Deum metuito: si te juniorem ad praedicandum dicas, at time eum qui te noverat antequam formarere: si verbum adversum protuleris, estque verbum sanctis pro jramento; lege Jeremiam, qui cum dixisset, *Non nominabo nomen Domini* ⁶⁸, at postea cum intra se accensum ignem reformidaret, nequaquam dictis suis standum censuit, nec quasi jramento illigatus sese abdidit; sed eum qui sibi ministerium tradiderat veritus, prophetandi munus implevit. An ignoras, dilecte, fugienti Jonæ ea quæ tute probe nosti accidisse, sed eum postea nihilominus prophetasse?

6. Ne igitur diversa ab istis consilia sequare. Melius enim quam nosipsi quæ nos spectant, novit Dominus: nec ignorat quibusnam suas committat Ecclesias. Nam **210** si quis dignus non fuerit, is ne praeteritam spectet vitæ rationem, sed officium impleat suum ne juxta vitæ suæ atque negligentiae maledictionem referat. Hæc cum scias, charissime Draconti, prudensque cum sis, num animo non compungeris? Non curas ne quis eorum qui tibi commissi sunt pereat? Non ardes quasi conscientiae igne? Annon diem judicii reformidas, in qua nullus horum consiliariorum opitulatur aderit? Singuli namque de sibi concreditam rationem reddituri sunt. Quid enim profuit ei qui denarium occultaverat sua excusatio? Aut quid profuerunt Adamo verba illa, *Mulier me decepit* ⁶⁹? Tametsi revera infirmus es, dilectissime Draconti; sed te hanc curam suscipere convenit, ne deserta Ecclesia, ab inimicis, occasionem ex fuga tua nactis, lædatur. Par est ut te accingas, ne nos solos in certamine deseras: decet te una cum aliis laborare, ut cum omnibus debita mercede doneris.

7. Matura igitur, dilecte, ne ultra moreris, neve eos qui tibi impedimento sunt, tolere: sed memento ejus qui hoc tibi ministerium tradidit. Et huc propera ad nos qui te diligimus, qui tibi quæ Scripturarum sunt suademus; ut a nobis cum ho-

τὴν τῆς, omisso ἐκ. Felck. 3 anon. ibid. κατάρεταιν habet.

(71) Reg. solus, καὶ οὐ φλέγῃ ὡς ὑπό.

(72) Sic Reg. Angl. et Felck. 3 anon. Alii et editi, λαβεῖν.

(73) Anglic., συγκαμεῖν. Mox idem., ἀπολαύης.

(74) Felck. 3 anon., τοὶ τὴν τῶν Γραφῶν ὠφέλειαν ἵνα καὶ. Mox Anglic., προπεμφθῆς.

nore deducare, et dum in ecclesiis sacra facies nostri memoriam agas. Neque enim tu solus ex monachis es ordinatus: neque tu tantum monasterio præfuiti, vel solus a monachis dilectus es: sed nosti Serapionem monachum esse, et tam multis præfuisse monachis. Nec te præterit quot monachorum, pater fuerit Apollon. Nosti Agathonem, nec ignoras Aristonem, ac meministi Ammonii cum Serapione peregre profecti. Fortassis etiam ad te pervenit fama Mutili in superiori Thebaide commorantis, atque discere potuisti quid Paulus qui Lati degebat, egerit: ac similiter alii complurimi, qui tamen ordinati, non repugnarunt; sed Elisæi exemplo ducti, nec ignorantes quid egerit Elias, guari quoque rerum ab apostolis gestarum, hanc suscipere curam, nec ministerium aspernati sunt, vel propterea seipsi deteriores facti sunt; sed potius cum laboris mercedem expectent, ipsi in melius proficiunt, dum alios ad profectum cohortantur. Quot illi quantosque ab idolorum cultu revocant? Quot a dæmoniâ consuetudine monitis suis averterunt? Quot Domino adduxere servos, adeo ut qui ista signa videant, admiratione capti sint? Annon ingens signum, puellam ad virginitatem, adolescentem ad continentiam, idololatram ad Christi cognitionem deducere?

8. Ne tibi igitur monachi impedimento sint, quasi vero solus ex monachis ordinaris: neque ipse excusationem afferas, quod hinc sis deterior evasurus: potes enim etiam melior fieri, si Paulum imiteris, et Sanctorum æmulere gesta. Nosti enim illos, ubi dispensatores mysteriorum constituti fuerunt, rectiore via ad supernæ vocationis brævium contendisse. Quandonam Paulus martyrium subiit, et coronam se accepturum expectavit, nisi cum scisset ad docendum missus? Quandonam Petrus confessus est, nisi cum Evangelium prædicaret, ac ubi piscator hominum factus est? Elias quando assumptus est, nisi cum universam prophetiam suam adimplet? **211** Quandonam Elisæus in spiritu dupla obtinuit, nisi postquam, omnibus relictis, Eliam secutus est? Cur discipulos elegit Salvator, nisi ut illos mitteret?

9. Quapropter, cum tales tibi viri in exemplum sint propositi, dilecte Dracontii, ne dicas, neu credas iis qui dicunt episcopatum esse peccati causam, atque hinc peccandi occasiones oboriri. Licet tibi

Ἐκκλησίαις μνημονεύσης (75) καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Οὐ γὰρ σὺ μόνος ἐκ μοναχῶν κατεστάθης, οὐδὲ σὺ μόνος προέστης μοναστηρίου, ἢ μόνος ὑπὸ μοναχῶν ἡγαπηθῆς· ἀλλ' οἶδας, ὅτι καὶ Σεραπίων (76) μοναχὸς ἐστὶ, καὶ τῶν μοναχῶν προέστη· οὐκ ἐλαθέ σε, πῶσων μοναχῶν πατὴρ γέγονεν Ἀπολλῶς. Οἶδας Ἀγάθωνα (77), καὶ οὐκ ἀγνοεῖς Ἀρίστωνα· μνημονεύεις Ἀμμωνίου, τοῦ μετὰ Σεραπίωνος ἀποδημήσαντος· Ἰωσὺς δὲ ἤκουσας καὶ περὶ Μουίτου (78) ἐν τῇ ἄνω Θηβαίδι, καὶ δύνασαι μαθεῖν περὶ Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λατῷ (79), καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν. Καὶ ὅμως οὗτοι, κατασταθέντες, οὐκ ἀντειρήχασιν, ἀλλ' ἔχοντες τύπον τὸν Ἐλισσαίου, καὶ εἰδότες τὰ κατὰ Ἥλιαν, μαθόντες τε τὰ κατὰ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους, ἀντελάθοντο τῆς φροντίδος, καὶ οὐ κατεφρόνησαν τῆς λειτουργίας, καὶ οὔτε χεῖρους ἑαυτῶν γεγόνασιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τοῦ καμᾶτου τὸν μισθὸν προσδοκῶσι, προκόπτοντες καὶ προκόπτειν ἄλλους νοουθετοῦντες. Πόσους ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπέστρεψαν; Πόσους ἀπὸ τῆς δαιμονιώδους συνθηλαίας ἔπαυσαν νοουθετοῦντες; Πόσους παρέστησαν τῷ Κυρίῳ δούλους, ὥστε καὶ τοὺς ὄρωντας τὰ σημεῖα ταῦτα βλέποντας (80) θαυμάζουσιν; Ἡ οὐχὶ μέγα σημεῖον κόρην ποιῆσαι παρθενεύειν, καὶ νεώτερον ἐγκρατεῦσθαι, καὶ εἰδωλολάτρην ἐπιγνώσκειν τὸν Χριστόν (81);

8. Μὴ τοίνυν κωλυτέωσάν σε μοναχοί, ὡς μόνον ἐκ μοναχῶν κατασταθέντα, μηδὲ σὺ προφασίζου (82), ὡς χείρων σεαυτοῦ ἐσόμενος· δύνασαι γὰρ καὶ καλλίων γενέσθαι μιμούμενος τὸν Παῦλον, ζηλῶν (83) τῶν ἁγίων τὰς πράξεις. Οἶδας γὰρ, ὅτι οἱ τοιοῦτοι, οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων κατασταθέντες, μᾶλλον κατὰ σκοπὸν ἐδίωκον εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλησεως. Πότε Παῦλος ἐμαρτύρησε, καὶ τὸν στέφανον λαβεῖν (84) προσεδόχησεν, εἰ μὴ ὅτι ἀπεστάλη διδάσκειν; Πότε Πέτρος ὡμολόγησεν, εἰ μὴ ὅτι εὐηγγελίζετο, καὶ ἄλιεὺς (85) ἀνθρώπων γέγονε; Πότε Ἥλιος ἀνελήφθη, εἰ μὴ ὅτι πᾶσαν τὴν προφητείαν ἐπλήρωσε; Πότε Ἐλισσαῖος ἐν πνεύματι ἔσχε διπλά, εἰ μὴ ὅτι πάντα καταλιπὼν ἠκολούθησε τῷ Ἠλίᾳ; Διὰ τί δὲ καὶ ἐξελέξατο μαθητὰς ὁ Σωτὴρ, εἰ μὴ ἵνα καὶ ἀποστειλῇ;

9. Ὅθεν, τοῦτους ἔχων τύπον (86), ἀγαπητὲ Δρακόντιε, μὴ λέγε, μηδὲ πεῖθου τοῖς λέγουσιν ἁμαρτίας εἶναι πρόφασιν τὴν ἐπισκοπὴν, μηδὲ ὅτι ἐκ ταύτης ἀφορμὴ τοῦ ἁμαρτάνειν ἐστίν. Ἐξέσθι γὰρ καὶ ἐπι-

(75) Anglic., μνημονεύσης.

(76) Anglic., Σεραπίων. Ibid. Anglic. et Felck. 3 anon., καὶ πῶσων.

(77) Anglic., Ἀγάθωνα. Rectius quam alii qui habent Ἀγαθόν. Agathonem legimus in subscriptionibus Ægyptiorum episcoporum, cum Sardicensibus, tum Tyriensibus. Paulo post Felck. 3 anon., Σεραπίωνος.

(78) Felck. 3 anon. solus, περὶ Κουεῖ. Et ita legit Nannius qui habet, de Cue. Proclivis est transmutatio τοῦ μ in x, in codicibus. Μουίτς legitur in subscriptionibus.

(79) Reg., τοῦ ἐν τῷ. In editis, τοῦ δεστ Ibid. An-

glic., Λατῶν.

(80) Sic Reg. et Basil. Editi vero male, βλέποντες. Hæc vox desideratur in Anglicano codice.

(81) Anglic., τὸν Κύριον, et ita legerat Nannius.

(82) Anglic., μηδὲ συμπροφασίζου.

(83) Felck. 3 anon., ζηλοῦ.

(84) Λαβεῖν δεστ in Basil.

(85) Sic edit. Commelin. et omnes mss. In editione Paris., ἀλιεῦς.

(86) Sic edit. Cominel. et omnes mss. Editores vero Parisienses perperam posuere τύπους. Mox Anglic., μηδὲ λέγς.

σκοπον ὄντα σε πείνῃν, καὶ διψῆν, ὡς ὁ Παῦλος· δύ-
 νασαι μὴ πίνειν οἶνον, ὡς ὁ Τιμόθεος· καὶ νηστεύειν
 καὶ αὐτὸς συνεχῶς (87), ὡς ὁ Παῦλος ἐποίει· ἵνα
 κατ' ἐκεῖνον οὕτως νηστεύων, χορτάξης ἄλλους ἐν
 τοῖς λόγοις, καὶ διψῶν ἐν τῷ μὴ πίνειν, ποτίξης ἄλ-
 λους διδάσκων. Μὴ οὖν ταῦτα προβαλλέτωσαν οἱ
 συμβουλευόντές σοι. Οἴδαμεν γάρ καὶ ἐπισκόπους
 νηστεύοντας, καὶ μοναχοὺς ἐσθιοντας. Οἴδαμεν (88)
 καὶ ἐπισκόπους μὴ πίνοντας οἶνον, μοναχοὺς δὲ πί-
 νοντας· οἴδαμεν καὶ σημεῖα ποιῶντας ἐπισκόπους,
 μοναχοὺς δὲ μὴ ποιῶντας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων
 οὐδὲ γεγαμήκασιν, μοναχοὶ δὲ πατέρας τέκνων γεγό-
 νασιν· ὡσπερ καὶ ἐπισκόπους πατέρας τέκνων, καὶ
 μοναχοὺς ἐξ ὀλοκλήρου γένους τυγχάνοντας. Καὶ πάλιν
 οἴδαμεν (89) κληρικοὺς πεινῶντας, μοναχοὺς δὲ νη-
 στεύοντας. Ἐξεστί γάρ καὶ οὕτως, καὶ ἐκεῖνος οὐ
 κενώλυται (90). Ἀλλὰ πανταχοῦ τις ἀγωνιέσθω·
 καὶ γὰρ ὁ στέφανος οὐ κατὰ τόπον, ἀλλὰ κατὰ τὴν
 πρᾶξιν ἀποδίδεται.

10. Οὐκοῦν μὴ ἀνέχου τῶν ἕτερα παρὰ ταῦτα συμβου-
 λεύοντων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπέιγου, καὶ μὴ μέλλε· μά-
 λιστα οὗτοι καὶ ἡ ἀγία ἑορτὴ ἐγγίξει, ἵνα μὴ χωρὶς σοῦ
 οἱ λαοὶ τὴν ἑορτὴν ποιήσωσι, καὶ μέγαν κίνδυνον ἐπι-
 σπάσῃ κατὰ σαυτοῦ. Τίς γὰρ αὐτοῖς εὐαγγελίσεται
 (91) τὸ Πάσχα μὴ παρόντος σου; Τίς αὐτοῖς τὴν
 ἡμέραν ἀναγγελεῖ τῆς ἀναστάσεως, κρυπτομένου
 σου; Τίς αὐτοῖς συμβουλευεῖσι δεόντως ἑορτάζειν,
 φεύγοντός σου; Ὡ πόσοι μὲν ὠφελήθησονται (92) πα-
 ραγενομένου σου, πόσοι δὲ βλαβήσονται φεύγοντός
 σου! Καὶ τίς ἐπὶ τούτοις ἀποδέξεται σε; Καὶ διὰ τί
 συμβουλευοῦσαι σοι μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι σε τῆς ἐπι-
 σκοπῆς, αὐτοὶ θέλοντες ἔχειν πρεσβυτέρους; Εἰ γὰρ
 φαῦλος τυγχάνεις, μὴ συνέστωσάν σοι· εἰ δὲ ἐπιτή-
 δεον εἶναι σε ἐπιγινώσκουσιν, καὶ φθονεῖντων τοῖς
 ἄλλοις· εἰ γὰρ τὸ διδάσκειν καὶ προτάσθαι πρόφα-
 σίς ἐστὶν ἁμαρτίας κατ' ἐκεῖνους, μὴ διδάσκέσθωσαν
 αὐτοὶ, μηδὲ πρεσβυτέρους ἔχέτωσαν, ἵνα μὴ χεῖρους
 ἑαυτῶν γένωνται αὐτοὶ τε καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτούς.
 Ἀλλὰ μὴ πρόσχε τούτοις τοῖς ἀνθρωπίνους ῥήμασι,
 μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων, καθὰ πολ-
 λάκις προείπον· σπεῦδε δὲ μᾶλλον καὶ ἐπίστρεφε
 πρὸς τὸν (93) Κύριον, ἵνα, τῶν προβάτων αὐτοῦ
 φροντίζων, μνημονεύσῃς καὶ ἡμῶν. Τούτου δὲ χάριν
 προετρέψαμην ἔλθειν τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν Ἰέρακα
 τὸν πρεσβύτερον, καὶ Μάξιμον τὸν ἀναγνώστην· ἵνα
 καὶ διὰ λόγων σε προτρέψωνται, καὶ μαθεῖν δυνη-
 θῆς ἐκ τούτου τὴν τε διάθεσιν ἣν ἔχων ἔγραψα,
 καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἀντιλέγειν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διατάξει
 κίνδυνον.

(87) Anglic., συνεχῶς.

(88) Edit. Paris., οἴδαμεν. Commelin., εἶδομεν. Reg.,
 ἴδομεν. Felck. 3 anon., οἴδαμεν. Mox edit. Commel.
 et Paris., εἶδομεν. Reg., ἴδομεν. Felck. 3 anon.,
 οἴδαμεν.

(89) Reg., ἴδομεν. Edit. Commel. et Paris., εἶδα-
 μεν, quæ vox deest in Felck. 3 anon. Ibid. Anglic.,
 οἴδαμεν καὶ μοναχοὺς νηστεύοντας. Ibid. Nannius
 legerat, κληρικοὺς πίνοντας, qui vertit, clericos bi-
 bisse. Mox γὰρ deest in Anglic. Ibid. Felck. 3 anon.,

etiam in episcopatu esurire et sitire, quemadmodum
 egit Paulus. Potes vinum non bibere, ut Timotheus :
 frequentissime jejunare, ut solebat Paulus : ut dum
 ejus exemplo jejunas, alios doctrina tua satiare va-
 leas : et dum abstinendo a potu sitim toleras, aliis
 docendo potum præbeas. Ne tibi igitur talia obji-
 ciant consilarii tui. Novimus enim et episcopos qui
 jejurent, et monachos qui comedant. Novimus epi-
 scopos qui vino abstineant, ut et monachos qui bi-
 bant; episcopos etiam novimus qui signa edant, et
 monachos qui id minime præstent. Sunt quoque ex
 episcopis multi qui nunquam nupserint, monachi
 autem reperiuntur qui filios suscipere, quemadmodum
 vicissim episcopos filiorum parentes, monachos
 vero nullam posteritatem habuisse cernimus. Vidi-
 mus rursus clericos qui famem tolerarent, et mo-
 nachos qui jejunarent. Hoc enim modo licet agere,
 et alio nihil vetat. Sed omnes ubique decertent :
 corona quippe non pro loci sed pro factorum ratio-
 ne tribuitur.

10. Ne audias itaque eos qui his adversa tibi dant
 consilia, imo potius matura, neve comperendimes,
 cum potissimum instet sacra solemnitas, ne in tui
 absentia hunc festum diem populi concelebrent, in
 maximum sane tui capitis periculum. Quis enim te
 absente Paschatis festum prædicabit? Quis illis re-
 surrectionis diem te latente annuntiaturus est? Quis
 te fugiente hortaturus ut congrua pietate festum
 agant? O quam multis utilis adventus tuus! quam
 multis noxia fuga tua futura est! Ecquis te hæc
 agentem approbarit? Cur tibi auctores sunt, ut ne
 episcopatum acceptes, cum peroptent ipsi presby-
 teros habere? Si enim malus es, ne tecum versentur;
 sin te idoneum agnoscunt, ne aliis invident.
 Nam si ex illorum sententia docere ac præesse oc-
 casio peccandi fuerit; ne doceantur ipsi, neque
 presbyteros habeant; ne cum ipsi tum eorum do-
 ctiores deteriores evadant. Verum tu ne humanis
 hujusmodi verbis animum adhibeas, neque hujus
 consilii auctoribus aurem præbeas, uti sæpius dixi :
 sed potius festina, ad Dominumque revertere, ut,
 dum ovium ejus curam geres, nostri quoque memo-
 riam facias. Hac de causa dilectos nostros Hiera-
 cem presbyterum, et Maximum lectorem monui, ut
 te adeant, qui te verbis etiam cohortentur, ut edi-
 scere valeas quo hæc scripserim affectu : et quod
 sit illud periculum ecclesiasticæ obsistere ordina-
 tionis.

οὔτος καὶ ἐκεῖνος.

(90) Sic Reg. Editi vero mendose, οὐκ ἐκώλυ-
 ται.

(91) Reg., εὐαγγελίσεται. Anglic., εὐαγγελίζεται.
 Paulo post Reg. Basil. Anglic., συμβουλευεῖσαι. Editi,
 συμβουλευεῖ.

(92) Anglic., ὠφθήσονται, male. Hinc Nannius ver-
 tit apparebunt.

(93) In Reg. et Felck. 3 anon. τὸν deest.

ADMONITIO IN EPISTOLAM ENCYCLICAM

SEU CIRCULAREM

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ CONTRA ARIANOS.

212 I. *Hæc epistola in aliquot Græcis manuscriptis codicibus, ut in editis Latinis, inscribitur Oratio prima contra Arianos: sed perperam, ut jam doctis omnibus est persuasum. Hæc enim distincta penitus est a quatuor Orationibus contra Arianos, nihilque eam inter et illas est connexionis; sed et hæc epistola per se est omnino absoluta, et quatuor illæ Orationes ita sibi coherent, ut nec prima aliam indicet præpositam, sed novi sit operis initium, et quartæ duntaxat trium aliarum sit finis ac conclusio. Verum fusius hac de re disseretur in Admonitione in easdem quatuor Orationes.*

II. *De tempore quo hæc scripta est epistola, nullus plane est ambigendi locus. Nam certum est ex numero 7 missam fuisse, cum jamjam in sedem Alexandrinam intrudendus esset Georgius Cappadox, quod contigit anno 356, tempore Quadragesimæ, ac proinde ante diem 7 Aprilis, in quem diem eo anno Pascha incidebat. Constat item conscriptam fuisse post diem 9 mensis Februarii, postquam nempe S. Athanasius, Syriano in ecclesiam S. Theonæ hostiliter irruente, Arianorum manus atque insidias divinitus effugerat secesseratque Alexandria, ac cum jam in alienis peregrinaretur regionibus, ut ipse scribit num. 5 et 20.*

III. *Nec vero ignoramus Baronium ad annum Christi 306, num. 44 ex hac epistola schisma Meletianum ad annum 306 revocare, ipsamque anno 361 scriptam esse concludere ex his S. Athanasii verbis num. 22: Οἱ μὲν (Μελετιανοὶ) πρὸ πενήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικοὶ γεγονασιν· οἱ δὲ (Ἀρειανοὶ) πρὸ τριάκοντα καὶ ἑξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Id est: Meletiani ante quinque et quinquaginta annos facti sunt schismatici: et Ariani ante sex et triginta annos hæretici sunt declarati, iidemque ab Ecclesia totius generalis synodi judicio, rejecti sunt. At cum ipse Baronius ex Testificatione populi Alexandrini, quæ pridie Idus mensis Februarii post consulatum Arbæthionis et Lolliani, hoc est post annum 355, edita est, recte colligat Georgium anno 356 intrusum fuisse: cumque ex numero 7, ut jam diximus, exploratissimum sit scriptam fuisse hanc epistolam cum nondum sedem Alexandriæ Georgius occuparet, sed cum brevi in eam esset invasurus, fatendum necessario est illam hoc ipso anno 356 esse compositam.*

IV. *Non dubium autem quin errandi causa Baronio fuerit hæc Nannii versio: Illi (Meletiani) abhinc ante quinquagesimum quintum annum schismatici facti sunt: isti (Ariani) vero ante trigesimum sextum annum hæretici declarati, et ab Ecclesia submoti, idque judicio synodi universalis. Ex his enim concludit Baronius triginta sex fuisse annos a concilio Nicæno, cum ista scriberet Athanasius, ac proinde hanc epistolam esse anni 361. Verum hunc locum par est ita distinguere, ut verbum, ἀπεδείχθησαν, sunt declarati, ad Alexandrum Alexandrinum referatur, qui nimirum in synodo Alexandrina Arium hæreticum primus declaravit; cætera autem quæ sequuntur Nicænæ attribuantur synodo. Sic nempe num. 12 et 13 Arius blasphemias proferens dicitur hæreticus declaratus esse ab Alexandro, αἱρετικὸς ἀπεδείχθη. Oratione item prima contra Arianos num. 3 sanctus præsul testatur, postquam ab Alexandro damnatus Arius est, ejus assecras non amplius Christianos fuisse appellatos, sed Arianos.*

V. *Porro hoc est epistolæ argumentum. S. Athanasius episcopus Ægypti et Libyæ vehementer obsecrat, ut Arianorum conatibus et fraudibus validissime animoseque obstant, præsertim cum audierit aliquos ex illis simul convenisse, ut de fide scriberent, eo animo ut ad ipsos mitterent litteras, quibus si vellent subscribere, securi degerent; sin auferent contradicere, mitterentur in exsilium. Arianorum item mire exagitat inconstantiam, qui scilicet singulis annis conveniebant ut de fide decernerent, ipsique nihilominus ea rescindebant quæ antea defuierant. Variis quoque argumentis impietatem eorumdem necnon Meletianorum, dolumque ac vim reteggit ac repellit. Monet insuper cavendum maxime esse ab illorum scriptis, quæ idcirco verbis Scripturæ solebant exornare, quo facilius incautos deciperent. Paulo ante finem, mortem Arii enarrat: ac postremo ardore vere apostolico illos episcopos ad invictam animi fortitudinem hortatur, et ad quidvis potius constanter tolerandum, quam ut a Nicæna fide et veritate propugnanda desistant.*

(94) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΚΑΙ ΛΙΒΥΗΣ·

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ

EPISTOLA ENCYCLICA

CONTRA ARIANOS

1. Πάντα μὲν ὅσα ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰη-
σοῦς Χριστὸς (95), ὡς ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς, πεπολιχέ-
τε καὶ ἐδίδαξεν, εἰς τὴν ἡμετέραν φανεὶς σωτηρίαν
(96) διεπράξατο· ἦλθε γὰρ, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν,
οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι'
αὐτοῦ. Ἔστι δὲ μετὰ (97) πάντων καὶ τοῦτο θαυμά-
σαι τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὅτι καὶ περὶ τῶν πρὸς
ἡμᾶς μαχομένων οὐ παρεσιώπησεν, ἀλλὰ καὶ μάλα
προεῖρηκεν, ἵνα, ἐπειδὴν ἐκεῖνα παραγένηται, εὐθέως
εὐρεθῶμεν ἠσφαλισμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν ἐκ τῆς
ἐκείνου διδασκαλίας, λέγοντος· Ἐγερθήσονται ψευδο-

A 213 1. Omnia quidem quæ Dominus et Salvator
noster Jesus Christus, ut scripsit Lucas, et fecit et
docuit⁹⁵, nostræ salutis, propter quam et venerat,
procurandæ causa peregit. Nam, ut ait Joannes⁹⁶,
venit non ut judicaret mundum, sed ut mundus per
ipsum salvaretur. Inter omnia tamen quæ gessit,
in eo præcipue admiranda est ejus benignitas, quod
de his qui bellum nobis erant indicturi non solum
non siluerit, sed etiam luculenter prædixerit, ut
cum illa evenerint, mentem nostram ejus doctrina
munitam offendant, qui nobis ea his verbis prænun-

⁹⁵ Act. 1, 1. ⁹⁶ Joan. III 17.

(94) Scripta anno 356. Sic inscribitur in mss. Ba-
siliensi, Anglicano, Felckmanni 2 et 5 anonymis, et
in editis Græcis. At in mss. Anglicano et Felckmanni
5 anonymo additur præterea in fine, λόγος πρῶ-
τος. Seguerianus, Goblerianus, et Felckmanni 1
anonymus habent, Τοῦ ἐν ἁγίοις, etc., κατὰ Ἀρειανῶν
λόγος πρῶτος. In codice ms. collegii Parisiensis RR.
PP. Jesuitarum is est titulus, Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου
λόγος Γ' περὶ τῆς πανουργίας καὶ ὑποκρίσεως τῶν
Ἀρειομανιτῶν, καὶ πῶς μετασχηματιζόμενοι πλανῶν
ἐπιχειροῦσι τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτούς. Magni Athana-
siii Oratio tertia de astutia et simulatione Arianorum,
et quomodo se varie componentes, eos fallere conan-
tur, qui ipsos non cognoscunt. Eadem quoque est in-
scriptio in collectaneis variarum lectionum ex veteri
quodam libro, quas Felckmannus sibi amicam quem-
dam, quem litteris Fr. 1 indicat, communicasse scri-
bit: non ibi tamen leguntur hæc priora verba, Τοῦ
μεγάλου Ἀθανασίου λόγος τρίτος, sed tantum cætera
quæ sequuntur. Idem etiam, qui in Jesuit. codice,

B legitur titulus in ms. Colbertino, et in alio monaste-
rii S. Taurini Ebroicensis. Verum ideo in his co-
dicibus inscribitur λόγος τρίτος, quod tertia ordine
exstet, nempe post tractatum *De sententia Dionysii
Alexandrini*, qui in his codicibus duas in partes di-
viditur, quarum prima λόγος πρῶτος dicitur, altera
λόγος δεύτερος. Apud Omnibonum hæc habetur in-
scriptio, S. Athanasii liber primus contra hæreticos:
quanquam idem postea Orationem, quæ vulgo se-
cunda inscribitur, Sermonem primum contra Aria-
nos inscribit.

(95) Seguer. Jesuit. Colb. et Taurin., ὁ Κύριος
καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς. At καὶ Σωτὴρ abest a
Gobler. et Felckm. 1 anon. Mox iidem Gobler. et
Felckm. 1 anon., ὁ Λουκᾶς φησιν.

(96) Seguer. Gobler. Felckm. 1, Colbert. Taurin.
et Fr. 1, εἰς τὴν ἡμετέραν φθάναι σωτηρίαν. Felck.
2 anon. pro φανεῖς habet εἰς.

(97) Μετὰ abest a Basil. Mox Fr. 1, Colbert. et
Taurin., ἀλλὰ καὶ μᾶλλον προεῖρηκε.

tiavit : *Exsurgent pseudoprophetae et pseudochristi, A et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem incantantur, si fieri possit, etiam electi : ecce praedixi vobis*⁶⁶. Multa sane ac supra hominem sunt praeccepta et beneficia quae illi in nobis placuit recondere; ea scilicet sunt caelestis vitae forma, potestas adversus daemones, adoptio, et quod omne beneficium superat praecipuumque est, Patris et ipsius Verbi cognitio, atque Spiritus sancti donum. Verum humana mens ad malum valde proclivis est : adversarius quoque noster diabolus tanta nobis bona invidens circuit et vigilat⁶⁷, ut quae in nobis existunt verbi semina auferat. Hinc ergo Dominus sua praeccepta, veluti proprium thesaurum, in nobis praedictione obsignans ait : *Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes : Ego sum : et tempus appropinquavit. Nolite ergo ire post eos*⁶⁸. Magnum sane aliquid nobis praestitit Verbum, ut scilicet ex ipsa rerum specie non deciperemur; sed potius, licet haec aperta sint et obiecta, Spiritus gratia possemus discernere. Quia enim totus per se odio dignus, est malitiae inventor et magnus daemon diabolus, statimque ac appaerit, ab omnibus repellitur, ut serpens, ut draco, ut leo quaerens quos rapiat et devoret : idcirco quod ipse quidem est celat et occultat; at nomen, quod omnes habent desiderio, **214** astute praese fert, ut cum homines falsa specie deluserit, jam deceptos propriis astringat vinculis. Nempe quemadmodum si quis alienos liberos in captivitate attrahere cupiens, absentium parentum similem indueret speciem, eoque artificio filios, utpote parentum desiderio flagrantes, illectos procul abduceret, miserosque interimeret : ita profecto improbus daemon, tortuosusque et malignus diabolus, se per seipsum exhibere quidem non audet; sed cum non ignoret quam homines sint veritatis amantes, hanc specie tenuis in se fingit, atque hoc pacto proprium venenum in sequentes se spargit.

2. Sic ille Evam olim decepit, non propria scilli-

⁶⁶ Matth. xxiv, 24, 25. ⁶⁷ I Petr. v, 8. ⁶⁸ Luc. xxi, 8.

(98) Sic Seguer. Jesuit. Gobler. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Felckm. 1 anon. Alii et editi, *πλανήσαι, μὲν paulo post sequens abest a Basil.*

(99) Sic Seguer. Fr. 1, Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. Alii vero et editi *τέ* omittunt. Mox Seguer., *πολλά τε.*

(1) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. At alii et editi, *υιοποίησις δέ.*

(2) Fr. 1, Colbert. Taurin., *ἐπιμελῶς ἐπὶ τὸ καχὸν ἐνεκται· καὶ μὴν καὶ ὁ ἀντίδικος, etc.*

(3) Seguer. Jesuit. Colbert. et Taurin. Gobler. et Felck. 1 anon. οὐν omittunt.

(4) Seg., *ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ταῦτα κἀν κεκαλυμμένα.* Ibid. Gobler. et Felck. 1 anon., *καὶ ταῦτα κεκαλυμμένα.* Paulo post Fr. 1 habet ὅλος, pro ὅλος.

(5) Sic Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1, ut et legit Nannius. Alii et editi, *ἄλλεται πρὸς πάντα, insilit in omnes,* atque ita legit Omnibonus. Ibid. Seguer. Colbert.

προφήται καὶ ψευδοχριστοὶ, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσθαι (98), *εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς· ἰδοὺ προεῖρηκα ὑμῖν.* Τὰ μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀποτεθέντα μαθήματά τε (99) καὶ χάρισμα παρ' αὐτοῦ πολλά καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐστίν· οὐρανοῦ γὰρ πολιτείας τύπος, καὶ δύναμις κατὰ δαιμόνων, υιοποίησις τε (1) καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων χάρισμα καὶ ἐξαιρετόν, ἢ περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσις καὶ αὐτοῦ τοῦ Λόγου, καὶ δωρεὰ Πνεύματος ἁγίου. Ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων διάνοια ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐγκρατεῖται (2)· καὶ μὴν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος, φθονῶν ἐπὶ τοῖς τοσοῦτοις ἡμῖν ἀγαθοῖς γενομένοις, περιέρχεται ζητῶν ἀρπάσαι τὰ εἰς ἡμᾶς τοῦ Λόγου σπέρματα. Διὰ τοῦτο γοῦν, ὡσπερ ἴδια κειμήλια τὰ μαθήματα σφραγίζων ἐν ἡμῖν διὰ τῆς προβήσεως, ἔλεγεν ὁ Κύριος· *Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς πλανήσῃ. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὄνοματί μου, λέγοντες· Ἐγὼ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι· μὴ οὖν* (3) *πορευθῆτε ὅπισθον αὐτῶν.* Μέγα τι χάρισμα δέδωκεν ἡμῖν ὁ Λόγος, ὥστε μὴ ἐκ τῶν φαινομένων ἀπατῆσθαι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, κἀν ταῦτα κεκαλυμμένα (4) τυγχάνῃ, διακρίνειν τῆ τοῦ Πνεύματος χάριτι. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλος ἐστὶ μισητὸς ὁ τῆς κακίας εὐρετῆς καὶ μέγας δαίμων ὁ διάβολος, μόνον τε φαινόμενος βάλλεται παρὰ πάντων (5), ὡς ὄφεις, ὡς δράκων, ὡς λέων ζητῶν τινὰ ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν· διὰ τοῦτο δὲ μὲν ἐστὶν αὐτὸς, ὑποκρύπτει καὶ σκέπει, τὸ δὲ παρὰ πάντων ποθοῦμενον ὄνομα ὑποκρίνεται πανούργως (6), ἴνα, ἀπατήσας τῆ φαντασίᾳ, λοιπὸν τοὺς πλανηθέντας τοῖς ἰδίοις περιπειρή δεσμοῖς. Καὶ ὡσπερ ἂν (7) εἴ τις, ἀνδραποδίσασθαι θέλων ἄλλοτριους παῖδας, ἀποδημούντων τῶν γονέων, ὑποκρίνηται (8) τὰς ἐκείνων ὄψεις, καὶ ποθοῦντας τοὺς υἱοὺς ἀπατήσῃ, καὶ λοιπὸν ἀπαγαγὼν αὐτοὺς μακρὰν, ἀπολέσῃ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ κακοδαίμων καὶ σκολιδὸς διάβολος, οὐκ ἔχων μὲν αὐτὸς παρρησίαν, εἰδὼς δὲ τὸν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτα τῶν ἀνθρώπων, ὑποκρίνεται μὲν ταύτην τῆ φαντασίᾳ (9), τὸν δὲ ἴδιον ἰὸν ἐπιβάλλει τοῖς ἐπακολουθήσασιν αὐτῷ.

2. Οὕτως καὶ τὴν Εὐάν ἠπάτησεν, οὐ τὰ ἴδια λα-

D Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, *τινάς ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν.* Alii autem et editi, *τίνα ἀρπάσῃ καὶ καταπίη.* Felckm. 5 anon., *καὶ τίνα καταπίη.* Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., *περὶ πάντων pro παρὰ πάντων.*

(6) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. et Felckm. 1 anon. At alii et editi, ὁ πανούργος.

(7) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Caeteri autem et editi ἂν omittunt. Mox Gobler. et Felckm. 1 anon., ἀποδημούντων ἀπὸ τῶν γονέων.

(8) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, qui et mox ἀπατήσῃ, et (excepto Fr. 1) ἀπολέσῃ. At alii et editi, ὑποκρίνεται, ἀπατήσῃ, et ἀπολέσει. Ibid., *καὶ κακοδαίμων καὶ desunt in Gobler. et Felckm. 1 et 5 anon.*

(9) Sic Seguer. At Felckm. 5 anon., *ταύτην τὴν φαντασίαν.* Caeteri et editi, *ταύτῃ τῆ φαντασίᾳ.* Τῇ tamen abest ab Anglicano.

λων, ἀλλ' ὑποκρινόμενος μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, ἅ τινος δὲ διάνοιαν αὐτῶν παραποιῶν· οὕτω καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Ἰὼβ ὑπέβαλε (10), πείσας αὐτὴν ὑποκρίνασθαι μὲν φιλανδρίαν, διδάξας δὲ βλασφημεῖν εἰς τὸν Θεόν· οὕτως τοὺς ἀνθρώπους ὁ ὀδύος παίζει ταῖς φαντασίαις, ὑποκλιέτων καὶ σύρων ἕκαστον εἰς τὸν ἴδιον τῆς κακίας βόθρον. Πάλαι μὲν οὖν ἀπατήσας τὸν πρῶτον ἀνθρώπον τὸν (11) Ἀδὰμ, καὶ νομίσας δι' ἐκείνου ὑποχειρίους ἐσχηνέαι τοὺς πάντας (12), ἐνῆλλετο θρασυνομένος καὶ λέγων· *Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλίψομαι τῇ χειρὶ ὡς ροσσίδαν, καὶ ὡς καταλιεμμένα ὡὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφύξεται με, ἢ ἀντελεῖ μοι.* Ὅτε δὲ ὁ Κύριος ἐπεδήμησε, καὶ πείραν ἔσχεν ὁ ἐχθρὸς (13) τῆς ἀνθρωπίνης οικονομίας αὐτοῦ, μὴ δυναθεὶς ἀπατήσασθαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ φορουμένην σάρκα, τότε δὴ ὁ πῆν οἰκουμένην ὅλην ἐπαγγελλόμενος καταλαμβάνειν λοιπὸν (14) ἐξ ἐκείνου καὶ δι' ἐκείνον παίζειται καὶ ὑπὸ παιδίων, ὡς στρουθίου, ὁ ὑπερήφανος. Πιπίδιον γὰρ νῦν νήπιον εἰς τρώγλην (15) ἀσπίδων βάλλον τὴν χεῖρα, γελᾷ τὸν ἀπατήσαντα τὴν Ἐβάν· καὶ πάντες δὲ οἱ ὀρθῶς πιστεύοντες εἰς (16) τὸν Κύριον πατοῦσι τὸν εἰπόντα· *Θηήσομαι τὸν θρόνον μου ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἀναθήσομαι, ζῆμιος ἔσομαι τῷ Ὑψίστῳ.* Οὕτω μὲν οὖν πάσχει μετ' αἰσχύνης ἐκείνος· ὁμοῦ δὲ, εἰ καὶ τολμᾷ πάλιν ὁ ἀναίσχυτος σχηματίζεσθαι, ἀλλὰ γινώσκειται καὶ νῦν μᾶλλον ὁ τάλας ὑπὸ τῶν τὸ σημεῖον ἐν τῷ μετώπῳ φορούντων (17), καὶ δεινότερον ἀποστρέφεται τεταπεινωμένος καὶ κατασχυμμένος. Κἂν τε γὰρ ὡς ὄφης νῦν ἔρπων μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, ἀλλ' οὐκ εἰς ὄφιν ἐξεί τὴν ὑπόκρισιν· πεπαιδευμένα γὰρ, ὅτι (18) κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελισθῆται ἡμᾶς παρ' ὃ παρελάβομεν, ἀνάθεμα τοῦτον εἶναι.

3. Ἐάν δὲ καὶ πάλιν τὸ ἴδιον κρύψῃ ψεῦδος, καὶ λαλεῖν ὑποκρίνηται διὰ χειλέων τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' οὐκ ἀγνοοῦντες αὐτοῦ τὰ νοήματα, δυνάμεθα λέγειν (19) τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς αὐτὸν εἰρημένα· *Τῷ*

A cet loquens, sed verba Dei fecte usurpans, eorumque adulterans sensum. Sic etiam uxorem Job subornavit, illi nempe suadens ut amorem viri præ se ferret, at revera eam docens blasphemias in Deum ipsum proferre. Sic denique homines externa rerum specie versutus deludit et decipit, singulosque in proprium malitiæ puteum subripit et trahit. Itaque postquam olim primum hominem circumvenit, omnes per illum in sua potestate et ditione tenere ratus, ferox et superbus hujusmodi verbis insultabat : *Universum orbem velut nidum manu comprehendam, et tanquam derelicta ova tollam, nec est qui me effugiat aut contradicat* 89. Verum ubi adventit Dominus, humanamque ejus dispensationem experientia inimicus cognovit, cum non posset carnem decipere, quam gestabat Christus ; tunc ille qui universum orbem se comprehensurum pollicitus sibi fuerat, jam inde propter Christum etiam pueris, tanquam passer, superbus cœpit esse ludibrio. Nunc enim pueri infantes, manu in foramen aspidum injecta 90, illum qui Evam fefellit derident, omnesque qui recte in Dominum credunt, conculcant eum qui dixit : *Supra nubes ponam solum meum, ascendam et ero similis Altissimo* 91. Hæc igitur ille non sine rubore patitur, qui si rursus pro ea qua pollet impudentia, formam mutare audeat, nihilominus infelix illis latere nusquam potest, qui signum in fronte gerunt, sed ab eis eo etiam acerbius repellitur cum magno sui dedecore et pudore. Licet enim nunc, instar colubri serpentis, fictam angeli lucis formam induerit, nihil tamen ipsi prodesse poterit hujusmodi simulatio : quippe cum edocti simus, licet angelus e cœlo nobis evangelizet præter id quod accepimus, anathema illum esse 92

3. Quod si iterum proprium velit tegere mendacium, et veritatem labiis loqui simulet, qua mente id faciat non ignari, quæ a Spiritu sancto in illum dicta sunt merito usurpabimus : *Peccatori autem*

89 Isa. x, 14. 90 Isa. xi, 8. 91 Isa. xiv, 14. 92 Galat. i, 8

(10) Jesuit., τῷ. Id. ibid. et Seguer. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, ὑπέβαλε. Alii vero et editi, ὑπέβαλλε. Mox iidem præter Fr. 1 et Colbert., ὑποκρίνασθε, et præterea Jesuit. Taurin. Colbert. ac Seguer. μὲν addunt. Alii vero et editi habent ὑποκρίνασθε absque μὲν.

(11) Τὸν abest a Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Πάντας quoque habent Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Editi et alii, τοὺς ἀπαντας ἐνήλλατο. Mox Colbert. Taurin. Fr. 1, τῇ χειρὶ μου. Ibid. Basil. cum edit. Commel., νοσίδαν.

(13) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi art. ὁ omittunt. Paulo post pro φορουμένην, Jesuit. Colbert. et Taurin. habent φορουμένην.

(14) Δοκίον deest in Gobler. et Felckm. 1 anon. Ibid. Felckm. 5 anon. pro δι' ἐκείνον, ut in aliis et editis legitur, habet δι' ἐκείνου. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1 anon., pro παιδίων, habent παίδων.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jes. Gobler. et Felckm.

1 anon. At Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon., ἐπὶ τρώγλης. Editi, ἐπὶ γλώττης, ut et legerunt Omnibonus et Nannius. Mox Jesuit. Colbert. Taurin., πάντας τε. Ibid. Seguer. δὲ omittit.

(16) Jesuit. Colbert. Taurin. πρὸς. Iidem mox et Seguer. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1, θήσω. Ibidem, post ἀναθήσομαι, Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. addunt καί. Item ibid., pro ἐπάνω, Felckm. 5 anon. habet ἐπί.

(17) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At Felckm. 5 anon., περιφορούντων. Alii et editi, περιφερόντων, qui et omittunt δεινότερον. Mox Anglic. pro κἂν τε habet οὐκ ἂν τε. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit., μετασχηματίζεται. Alii et editi, μετασχηματίζεται, minus bene.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Basil. Anglic. et Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest ὅτι. Ibidem Felckm. 5 anon., ἡμῖν.

(19) Gobler. et Felckm. 1 anon. λέγειν. *Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ*, etc. Mox iidem et Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Ἰνα τί σύ. Cæteri et editi, Διὰ τί σύ. Ibid. Jesuit., διηγῆ.

dixit Deus : Quare tu enarras justitias 215 meas 21. *A* *δέ ἀμαρτωλῶ ἐπεὶν ὁ θεός· Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαιώματά μου ; καὶ, Οὐχ ὠρπίος αἴσρος ἐν τῷ στόματι τοῦ (20) ἀμαρτωλοῦ.* Οὐδὲ γὰρ τὴν ἀλήθειαν λέγων ἀξιόπιστός ἐστιν ὁ πανούργος. Καὶ τοῦτο ἔδειξε μὲν ἡ Γραφή διηγουμένη τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸς τὴν Εὐάν αὐτοῦ κακοτεχνίαν· ἤλεγξε δὲ αὐτὸν καὶ (21) ὁ Κύριος, πρῶτον μὲν ἐν τῷ ὄρει, διαιρῶν τὴν πύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ, καὶ δεικνὺς ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος (22), καὶ ἐλέγχων, ὅτι μὴ τῶν ἀγίων εἰς ἔστιν, ἀλλὰ Σατανᾶς ἐστὶν ὁ πειράζων, ἐν τῷ λέγειν· Ἰπάγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται γάρ· Κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις· καὶ ὅτε δὲ κράζοντας ἀπὸ τῶν μνησίων ἐψίμωσε τοὺς δαίμονας. Ἦν μὲν γὰρ ἀληθὲς τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον, καὶ οὐκ ἐψεύδοτο

at, Non est speciosa laus in ore peccatoris 22. Nam nec etiamsi veritatem dicat, ulla fide dignus est versipellis, ut ex Scriptura discimus, quæ perversitatem, qua adversus Evam usus est, commemorat. Ejus quoque audaciam repressit Dominus, ac primum quidem in monte, ubi varios ejus pectoris sinus explicavit, ostenditque quisnam esset veterator ille, nempe non eum aliquem e sanctis, sed esse Satanam tentantem, hincque ait : *Abi post me, Satana; scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* 23 : nec non item, cum dæmones e monumentis vociferantes silere jussit. Verum quidem erat quod illi clamabant, nec mentiebantur tunc aientes : *Tu es Filius Dei et Sanctus Dei* 24 : at nolebat per os immundum maximeque per illos veritatem proferri, ne hujus occasione propriam suæ inlicitæ voluntatem admittentes, eam dormientibus hominibus superseminarent 25. Idcirco neque ipse eos ita loqui passus est, neque nos hæc ferre permittens, per seipsum his verbis præmonuit : *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* 26. Et per sanctos apostolos : *Nolite omni spiritui credere* 27. Ea siquidem est indoles adversariæ operationis, nec alia est hæresum coagmentatio : singulæ enim proprii commenti patrem et auctorem mendacem dæmonem habent, qui ab initio perversus, homicida factus est : cujus cum detestandum nomen ipsas proferre pudeat, præclaro omnibusque præstantiore Salvatoris nomine se falso insigniunt, et verbis Scripturarum se audent adornare. At voces quidem proferunt, verum autem celant sensum : atque hoc pacto singulæ, proprio commento insidiose oblecto, eorum, quos in errorem inducunt sunt homicidæ.

δέ τὴν διάνοιαν τὴν ἀληθῆ (29)· καὶ λοιπὸν, ἦν ἐπλάσεν ἰδίαν ἐπίνοιαν ὡς ἐν δόλῳ τινὶ σκεπάσασα,

4. Enimvero quid Marcioni et Manichæo, qui legem negant, profuerit Evangelium ; siquidem ex veteribus nova sunt exorta, et vicissini veteribus nova perhibent testimonium ? Qui ergo vetera rejiciunt, quomodo quæ ex illis emanavere possunt.

21 Psal. xlix, 16. 22 Eccli. xv, 9. 23 Matth. iv, 10. 24 Matth. viii, 29; Marc. i, 24. 25 Matth. xiii, 25.
26 Matth. vii, 15. 27 I Joann. iv, 1.

(20) Τῷ et τοῦ abest a Jesuit. et Taurin. qui et D mox habent Οὐδὲ γὰρ οὐδέ.

(21) Sic Seguer. At alii καὶ omittunt.

(22) Sic Seguer. At Colbert. et Taurin., δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος. Gobler. et Felckm. 1 anon. omittunt ὁ δόλιος. Alii et editi, δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ διάβολος. A Felckm. 5 anon. abest ἐστὶ. Mox pro εἰς Jesuit. et Taurin. habent τίς.

(23) Τότε abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(24) Τὴν ἀλήθειαν deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.

(25) Hæc verba, καθεύδουσι τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο, desunt in Jesuit.

(26) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Fr. 1. Editi vero, ἀνέχεσθαι.

(27) Γὰρ abest a Seguer.

(28) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Editio autem Comeliniana omittit συγκροτήματα. Mox Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. habent, πατέρα γὰρ αἰρεσις ἐκάστη.

(29) Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit., τὴν ἀληθῆ διάνοιαν.

(30) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At editi et alii, ἀρνούμενοι καὶ τὸν νόμον.

(31) Sic Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. Alii autem et editi, ὁ Ἀπόστολος. Ibid Seguer., τοῦ Εὐαγγελίου. Item ibid., pro οὗ, Jesuit. Colb. et Taurin. habent ὁ.

γένονεν, ὃ κροσπηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις. Ὁ δὲ Κύριος αὐτὸς ἐλεγεν· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς (32), ὅτι αὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Πῶς οὖν ὁμολογήσουσι τὸν Κύριον, μὴ προερευνῶντες (33) τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφάς; Ὅν γὰρ ἔγραψε Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται, τοῦτον εὐρηξάναι λέγουσιν οἱ μαθηταί. Τί δὲ καὶ Σαδδουκαίους ὁ νόμος μὴ δεχομένους τοὺς προφῆτας; Ὁ γὰρ τὸν νόμον δεδωκώς Θεὸς, αὐτὸς ἐγείρειν ἐν τῷ νόμῳ καὶ προφῆτας ἐπηγγεῖλατο, ὥστε τὸν αὐτὸν εἶναι Κύριον τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τὸν ἀνούμενον θάτερον αὐτῶν ἀρνεῖσθαι πάντως καὶ τὸ ἕτερον. Τί δὲ καὶ Ἰουδαίους λοιπὸν ἢ Παλαιά, μὴ ἐπεγνωκόσι τὸν ἐξ αὐτῆς προσδοκώμενον Κύριον; Εἰ γὰρ ἐπίστευον τοῖς Μωϋσεως γράμμασιν, ἐπίστευσαν ἂν τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασι. **Περὶ γὰρ ἐμοῦ,** φησὶν, **ἐκεῖνος ἔγραψε.** Τί δὲ καὶ τῷ Σαμοσατεῖ τὰ τῶν Γραφῶν, ἀρνούμενον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης (34) σημαιομένην καὶ δεικνυμένην ἑνσαρκον τοῦ Λόγου παρουσίαν; Τί δὲ καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς αἱ Γραφαί, καὶ τί ταύτας οὗτοι προφέρουσιν, ἀνθρωποκτίσμα λέγοντες εἶναι τὸν Θεοῦ Λόγον, καὶ ὡς ἂν (35) Ἕλληνας, λατρεύοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν; Πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἰδίαν τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν ἐκάστη τούτων τῶν αἱρέσεων οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς Γραφάς· καὶ τοῦτο ἴσασιν καὶ οἱ τὰ τούτων πρεσβεύοντες, ὅτι πολλοὶ μᾶλλον δὲ τὸ (36) ὄλον εἰσὶν ἐναντία πρὸς τὸ ἐκάστης ἐκεῖνον φρόνημα· ἀπάτης δὲ χάριν τῶν ἀπλουστέρων, οἳ εἰσι περὶ ἂν ἐν Παροιμίαις γέγραπται· **Ἀκακος πιστεύει παρτι λόγῳ· σχηματίζονται μελετᾶν καὶ λέγειν τὰς λέξεις, ὡς ὁ πατήρ αὐτῶν διάβολος** (37), ἵνα ἐκ τῶν λέξεων δόξωσιν ὀρθὸν ἔχειν καὶ τὸ φρόνημα, καὶ λοιπὸν πείσωσι παρὰ τὰς Γραφάς φρονεῖν τοὺς ταλαιπώρους ἀνθρώπους (38). Ἀμέλει ἐν ἐκάστη, τῶν αἱρέσεων οὕτω σχηματισάμενος ὁ διάβολος (39), λέξεις ὑπέβαλε μεστὰς δολιότητος· περὶ γὰρ τούτων ὁ Κύριος εἶρηκεν (40), ὅτι **Ἐγερθήσονται ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφήται, ὥστε πλανῆσαι πολλοὺς· τοιγαροῦν ὁ διάβολος ἦλθε, λέγων δι' ἐκάστης· Ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ παρ' ἐμοὶ τὸ ἀληθές ἐστι· καὶ πάσας ἰδίᾳ καὶ κοινῇ πεποίηκε** (41) ψεῦδεσθαι ὁ συκοφάντης. Καὶ τὸ

admittere? Nimirum Paulus factus est apostolus Evangelii Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis ¹. Ipse quoque Dominus dixit: *Scrutamini Scripturas, quia ipsæ sunt quæ testimonium perhibent de me* ². Quomodo igitur Dominum poterunt confiteri, si quæ de illo scripta sunt non prius scrutentur? Nam de quo Moyses et prophetæ scripserunt, eum se invenisse affirmant discipuli ³. Quid etiam legem Sadducæi retinent, qui ipsi prophetas repudiant? Deus enim qui legem dedit, ipse se in lege prophetas excitaturum est pollicitus, ita ut ipse et legis et prophetarum sit Dominus, atque adeo qui horum unum rejecerit, alterum quoque rejicere necesse sit. Quid item Judæis emolumentum possit esse Vetus Testamentum, qui Dominum, cujus adventus in eo prædicitur, non agnoverunt? Nam si Moysis scriptis crederent, verbis quoque Domini credidissent. *De me enim, inquit, ille scripsit* ⁴. Quid similiter utilitatis e Scripturis percipiat Samosatensis, qui Dei Verbum, corporeumque ejus adventum utroque **216** Vetere et Novo Testamento significatum ac indicatum negare non veretur? Quid denique Arianos juvant Scripturæ? quid ipsi illas proponunt; ipsi, inquam, qui Dei Filium rem creatam esse contendunt, et non secus ac gentiles, rei creatæ potius quam creatori Deo serviunt ⁵? Nempe illæ hæreses in sua quæque impietate nihil commune cum Scripturis habent; quod sane non ignorat illarum patroni, Scripturas scilicet plurimum, imo vero penitus adversari ejusque illarum hæresum doctrinæ. Ipsi nihilominus ut in fraudem impellant simpliciores, quales illi sunt de quibus in Proverbis scriptum est, *Innocens credit omni verbo* ⁶; Scripturæ voces meditari et usurpare simulant, non aliter quam ipsarum pater diabolus, ut scilicet ex verborum sono recte sentire videantur, deindeque miseros homines inducant ut sententiæ a Scripturis alienas amplectantur. Certe sic se diabolus in singulis hæresibus simulate gerens, voces dolo plenas ipse subministravit, hincque ait Dominus: *Excurgent pseudochristi et pseudoprophetæ, ita ut multi in errorem inducantur* ⁷. Itaque venit diabolus, et per singulas hæreses dixit: Ego

¹ Rom. 1, 2. ² Joan. 7, 39. ³ Joan. 1, 45. ⁴ Joan. 7, 46. ⁵ Rom. 1, 25. ⁶ Prov. xiv, 15. ⁷ Matth. xxiv, 24.

(32) Sic Seguer. Colbert. et Taurin. At alii et editi, Ἐρευνᾶτε τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφάς. Ibid. Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felckm. 1 anon. αὐταί. Editi, αὐταί. Mox Felckm. 5 anon. pro Πῶς οὖν, habet Ὅπως οὖν.

(33) Jesuit. Colbert. et Taurin. ἐρευνῶντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1, τὰς περὶ αὐτοῦ Γραφάς. Alii autem et editi omittunt περὶ αὐτοῦ.

(34) Gobler. et Felckm. 1 anon. Διαθήκης. Cæteri et editio Commeliniana, θείας Γραφῆς. Mox Seg. τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίαν.

(35) Seguer. ἂν omittit. Idem et Gobler. et Felckm. 1 anon. λατρεύουσιν. Mox iidem et Jesuit. Colbert. Taurin. τῆς ἀσεβείας ἐπινοίας. Alii et editi, τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν.

(36) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1.

PATROL. GR. XXV.

D Alii vero et editi τὸ omittunt. Τὸ sequens abest a Felckm. 5 anon.

(37) Sic Seguer. Gobl. et Felckm. 4 anon. At alii et editi, ὁ διάβολος.

(38) Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1 omittunt ἀνθρώπους.

(39) Sic Seg. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, qui et mox habent μεστὰς δολιότητος. Alii et editi, σχηματισάμενος, et, μετὰ δολιότητος.

(40) Hæc verba, εἶρηκεν, etc., ad διάβολος inclus., desunt in Seguer. Felckm. 1 et 2 anon. Taurin. et Jesuit. qui tamen duo ultimi vocem εἶρηκεν habent.

(41) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ψεῦδεσθαι πεποίηκε. Mox iidem cum Taurin. et Jesuit. habent αἱ αἱρέσεις. Sed alii et editi αἱ omittunt

sum Christus, et apud me est veritas; cunctasque prorsus cum separatim tum communiter mentiri coegit veterator: et quod profecto mirum est, cum omnes hæreses adversus seipsas dimicent, ut unaquæque ea quæ commenta est tueatur, solum in mentiēdo inter se consentiunt: nimirum unum omnes patrem habent, qui mendacium ipsis supereminavit. Igitur quisquis fidelis est et Evangelii discipulus, ac dono spiritualia discernendi præditus, quique suam fidei domum in petra ædificavit, stat firmus, et tutus ab illorum fraude manet. At qui simplex est, ut dixi, nec valde instructus; is ad verba duntaxat attendens, nec sensum perspicuus, confestim hæreticorum artificii attrahitur. Quocirca orare et convenit et necesse est, ut gratiam discernendi spiritus consequamur, ut unusquisque, quemadmodum monet Joannes, cognoscat, quinam quidem rejiciendi, quinam vero tanquam amici et ejusdem fidei consortes, sint admittendi. Multa sane in hanc rem liceret scribere, si cui ista accurate tractare esset animus. Nam facile apparebit, quam multa variaque sit hæresum impietas ac perversitas, quamque metuenda fallentium astutia. Verum quia divina Scriptura longe cæteris omnibus præstat, idcirco his qui plura hac de re habere voluerint, auctor ipse sum ut divinos libros sedulo legant: ego vero nunc, quod instat properavi indicare,

Α γε παράδοξον, πᾶσαι πρὸς ἑαυτὰς αἱ αἱρέσεις μαχόμεναι περὶ ὧν ἐπλασεν (42) ἐκάστη κακῶν, ἐν μόνῳ τῷ ψεύδεσθαι συνεδέθησαν ἀλλήλαις· ἓνα γὰρ ἔχουσι πατέρα τὸν πάσαις ἐπισπεύραντα τὸ ψεῦδος. Ὁ μὲν οὖν πιστὸς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου μαθητῆς, ἔχων χάριν τοῦ (43) διακρίνειν τὰ πνευματικὰ, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἔστηκεν ἑδραῖος καὶ ἀσφαλῆς ἀπὸ τῆς τούτων ἀπάτης διαμένων· ὁ δὲ ἀπλοῦς, ὡς προεῖπον (44), καὶ μὴ καταχηθεὶς ἰσχυρῶς, ὁ τοιοῦτος τὰ λεγόμενα μόνον σκοπῶν, καὶ μὴ τὴν διάνοιαν θεωρῶν, εὐθύς ὑποσύρεται ταῖς ἐκείνων μεθοδεῖαις. Διὰ τοῦτο καλὸν ἐστὶ καὶ ἀναγκαῖον εὐχεσθαι λαμβάνειν χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων, ἵνα ἕκαστος γινώσκῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου παραγγελλαν, τίνας μὲν ἀποβάλλειν ὀφείλει (45), τίνας δὲ προσλαμβάνεσθαι, ὡς φίλους καὶ τῆς αὐτῆς ὄντας πίστεως. Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις γράφειεν, εἰ βούλοιο περὶ τούτων ἐπεξεργάσασθαι· πολλὴ γὰρ καὶ ποικιλία τῶν αἱρέσεων ἢ (46) ἀσέβεια καὶ ἢ κακοφροσύνη φανήσεται, καὶ δεινή λαν ἢ τῶν ἀπατώντων πανουργία. Ἐπειδὴ δὲ ἡ θεία Γραφή πάντων ἐστὶν ἰκανωτέρα, τοῦτο χάριν τοῖς βουλομένοις τὰ πολλὰ περὶ τούτων γινώσκειν συμβουλεύσας ἐντυγχάνειν τοῖς θεοῖς λόγοις (47), αὐτὸς νῦν τὸ κατεπεῖγον ἐσπούδασα δηλώσαι, διὸ μάλιστα καὶ οὕτως ἐγράφη.

5. In hisce regionibus commorans audiivi, uti Germani et orthodoxi fratres nuntiarunt, aliquos ex Arianis sectatoribus simul convenisse, ac de fide, prout voluerunt, scripsisse, velleque **217** ad vos litteras mittere, ut vel, quemadmodum ipsis placet, seu potius ut illis suggestit diabolus, subscribatis; vel qui contradixerit, in exilium ejiciatur. Namque ipsis etiam episcopis harumce regionum molesti jam esse incipiunt: quod utique mores scribentium manifeste prædit. Qui enim ita scribunt, ut sua-

С 5. Ἦκουσα ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις διατρῖβων, ἀδελφοὶ γὰρ (48) γνήσιοι καὶ τῆς ὀρθῆς δόξης ὄντες ἀπήγγειλαν, ὡς ἄρα τινες συνελθόντες τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων ἐγραψαν δεῖν περὶ πίστεως, ὡς ἠθέλησαν (49), καὶ θέλουσι ἀποστελεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἢ υπογράψητε κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος (50): ἢ ὁ ἀντιλέγων (51) ὑπερῶριος γένηται. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἐπισκόπους τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν (52) ἀρχονται. Ἐντεῦθεν οὖν ὁ τρόπος τῶν γραφόντων δῆλος γίνεται. Οἱ γὰρ

• Matth. xiii, 25. • Matth. vii, 24.

(42) Sic Seguer. At Taurin. ἐπλασεν. Alii et editi, ἐπλασαν.

(43) Seguer. χάρισμα τὸ. Jesuit. Colbert. Taurin. χαρίσματα τοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, καὶ ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσας, etc. Alii vero et editi, καὶ omisso, habent ἐπὶ πέτραν ψυχοδόμησεν αὐτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, καὶ ἔστηκεν.

(44) Seguer. ὡσπερ εἶπον. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὡς εἶπον. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἰσχυρῶς. Alii autem et editi, ἀσφαλῶς.

(45) Jesuit. Taurin. Colbert. et Fr. 1, omisso ὀφείλει, addunt δεῖ post πίστεως, ut iidem habent cum Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. quo etiam modo legit Omnibonus. Alii vero et editi pro πίστεως habent φύσεως. Mox Seguer. Jesuit. et Fr. 1, εἰ βούλοιο. Alii et editi, ἂν βούλοιο.

(46) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. At in aliis et editis ἢ omititur. Ibid. pro φανήσεται Fr. 1. Taurin. et Colbert. habent φαίνεται, et pro ἀπατώντων Anglic. habet ἀπαντώντων, et Felckm. 5 anon. ἀπάντων. Basil. item pro πανουργία habet κακούργια.

(47) Fr. 1 et Taurin. λόγοις. Ibid. Seguer. Go-

bler. et Felckm. 1 anon. αὐτὸς νῦν τὸ. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, αὐτὸς τοῖνον. Editi et alii, αὐτὸς τὸ.

(48) Γὰρ abest a Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. D Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ὄντες δόξης ἐγνώρισαν.

(49) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. Alii vero et editi omitunt ὡς ἠθέλησαν.

(50) Sic Seg. Jesuit. Colb. Taur. Gobler. Felck. 1 an. et Fr. 1. Cæteri et editi omitunt ἢ. Ibid. hæc verba, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος, desunt in Seg. Jesuit. Gobler. Felck. 1 anon. Colbert. et Taurin.

(51) Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. ἢ ἀντιλέγων τις.

(52) Sic Seg. Gobler. et Felck. 1 an. Editi, Καὶ γὰρ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διανοχλεῖν. Jesuit. Colb. et Taurin. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν. Ibid. Seguer. Ἐντεῦθεν μὲν οὖν. Idem et Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 habent γραφόντων. Alii vero et editi, γραφόντων.

οὕτω γράφοντες, ὥστε τὸ τέλος τῶν γραμμάτων (53) A αὐτῶν ἐξορισμὸν καὶ ἄλλας τιμωρίας ἔχειν, τί ἂν εἴεν οἱ τοιοῦτοι ἢ Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριον, διαβόλου δὲ καὶ τῶν ἐκείνου δαιμόνων φίλοι; μάλιστα δὲ, τοῦ θεοσεβεστάτου (54) βασιλέως Κωνσταντίου φιλανθρώπου ὄντος, παρὰ γνώμην αὐτοῦ θρυλλοῦσιν ἃ θέλουσιν αὐτοὶ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ποιοῦσι μετὰ πολλῆς μὲν πανουργίας, δύο δὲ τούτων μάλιστα χάρι, ὡς γέ μοι φαίνεται· ἐνδὸς μὲν, ἵνα καὶ, ὑμῶν ὑπογραψάντων, δόξωσι παύειν μὲν τὴν Ἄρειου κακωνυμίας, λαμβάνειν δὲ αὐτοὺς ὡς μὴ τὰ Ἄρειου φρονοῦντες· ἑτέρου δὲ (55), ἵνα ταῦτα γράφοντες, δόξωσι πάλιν ἐπικρύπτειν τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην σύνοδον, καὶ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἐν αὐτῇ κατὰ τῆς Ἀρειανῆς (56) αἰρέσεως πίστιν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακοήθειαν καὶ τὴν ἑτεροδοξίαν· εἰ γὰρ ἐπίστευον ὀρθῶς, ἤρχοντο τῇ ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθείσῃ πίστει παρὰ πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου· καὶ εἰ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς συκοφαντεῖσθαι καὶ μάτην λεγομένου, Ἀρειανούς, ἐχρῆν αὐτοὺς (57) μὴ σπουδάζειν ἐναλλάττειν τὰ κατὰ Ἄρειου γραφέντα, ἵνα μὴ ὡς κατ' αὐτῶν ἢ (58) ὀρισθέντα τὰ κατ' ἐκείνου γραφέντα. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσιν, ὡς δὲ αὐτοὶ ὄντες Ἀρειοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀγωνίζονται. Σκοπεῖτε (59) γὰρ ὡς οὐκ ἀληθείας μέλει τούτοις, ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ λέγουσι καὶ πράττουσιν. Οἱ γὰρ τολμῶντες διαβάλλειν τὰ καλῶς ὀρισθέντα, καὶ γράφειν ἐπιχειροῦντες ἄλλα παρ' ἐκεῖνα, τί ἕτερον ποιοῦσιν, ἢ κατηγοροῦσι μὲν (60) τῶν Πατέρων, προϊστάνται δὲ τῆς αἰρέσεως, καθ' ἧς ἐκεῖνοι γεγόνασι τε καὶ ἀπεφάνησαν; Καὶ γὰρ καὶ νῦν ἃ γράφουσιν (61), οὐκ ἀληθείας φροντίζοντες γράφουσι, καθὰ προείπον, ἀλλὰ μᾶλλον παίζοντες καὶ τέχνη τοῦτο ποιοῦντες, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων, ἵν' ἐν τῷ διαπέμπεσθαι τὰς ἐπιστολάς, τὰς μὲν τῶν λαῶν ἀκοὰς ἀπασχολεῖσθαι (62) περὶ ταῦτα ποιήσωσι, κερδάνωσι δὲ τὸν χρόνον τοῦ κατηγορεῖσθαι αὐτοὶ, καὶ λαθόντες ὡς ἀσεβοῦντες, ἔχωσι χώραν ἐπεκτείνειν (63) τὴν αἵρεσιν, ὡς γάγγραιναν, ἔχουσαν νομὴν πανταχοῦ.

6. Πάντα γοῦν κινουοῖσι καὶ ταράττουσι, καὶ οὐδὲ οὕτω τοῖς ἑαυτῶν ἀρκοῦνται· κατ' ἐνιαυτὸν γὰρ, ὡς (64) οἱ τὰς διαθήκας γράφοντες, συνεργόμενοι καὶ αὐτοὶ, προσποιοῦνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ γέλωτα μᾶλλον καὶ ἀισχύνην ὀφλήσω-

rum litterarum finis sit exilium aliæque poenæ: quinam hujusmodi homines censendi sunt quam Christianorum inimici, amici vero diaboli, ejusque damnorum, præsertim cum contra mentem Constantii piissimi clementissimique imperatoris, quæ ipsis placent audeant promulgare? Quod et ipsum summa cum calliditate faciunt, duabusque, ut mihi quidem videtur, potissimum de causis. Prima est, ut vobis subscribentibus, ipsi infami Arii nomine notari desinant, nec cum Ario sentire existantur. Altera est, ut ita scribendo, Nicænam synodum et fidem quæ in ea adversus Arianam hæresim est exposita, videantur obscurare. Verum id etiam evidentiùs perversitatem illorum pravamque doctrinam arguit: si enim recte crederent, fide, quæ Nicææ ab universa generali synodo exposita est, essent contenti. Similiter si per calumniam et immerito Arianos se vocari arbitrantur, non tantis conatibus contenderent ea immutare quæ contra Arium sunt decreta, ne videlicet quæ in illum sunt definita, ea tanquam adversus se sancita fuerint. Nunc autem id quidem non agunt, sed quasi ipsi Arius essent, pro seipsis pugnant. Nam, quæso, attendite nihil illos de veritate curare, sed omnia Arianæ hæresis propugnandæ causa et dicere et facere. Qui enim ea quæ recte definita sunt, audent reprehendere, aliæque præter illa statuere conantur, quid aliud agunt quam quod Patres ipsos accusant, et ejus hæresis patrocinium suscipiunt, adversus quam illi steterunt et æquam pronuntiarunt sententiam? Nam quæ modo scribunt, non veritatis studio, uti jam dixi, sed potius astu et dolo scribunt, ut homines in errore possint inducere, ut scilicet in mittendis epistolis, vulgi aures hisce rebus occupent, interimque temporis prorogatione accusationem ipsi evitent, suaque hoc pacto occultata impietate, hæresis, quæ instar gangrænx omnia consumit, propagandæ locum habeant.

6. Itaque omnia movent et conturbant, nec tamen suis decretis ipsi sunt contenti: nam singulis annis, velut qui pacta scribunt, ipsi quoque conveniunt, et de fide statuere simulant, ut etiam inde nihil nisi risum et dedecus referant, quippe quo-

(53) Seg. Γραφῶν. Mox idem cum Col. Taur. Gob. Jesuit. Felck. 1 anon. et Fr. 1, ἢ Χριστιανῶν. Alii et editi, οἱ Χριστιανῶν.

(54) Seg. θεοφιλεστάτου. Ibid. Anglic. Colb. Taurin. Felckm. 2 et 5 anon. cum editione Commelin. Κωνσταντίνου, ut et habet Omnibonus. At alii Κωνσταντίου, ut et legit Nannius: eaque vera et germana est lectio.

(55) Gob. et Felck. 1 an. ἕτερον. Mox hæc verba, τὴν ἐν Νικαίᾳ, etc., ad ἐναλλάττειν inclusive, desunt in Gob. et Felckm. 1 anon.

(56) Jesuit. Colbert. Taurin. Ἀρειανικῆς, et infra.

(57) Sic Seg. Jesuit. Colb. et Taurin. Editi vero et alii, ἐχρῆν μὴ σπεύδειν αὐτούς.

(58) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. ἢν. Ibid. pro ἐκείνου, Anglic. habet Ἀρειοῦ.

(59) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. Cæteri et editi, Σκόπει.

(60) Gob. et Felckm. 1 anon. omittunt ἢ κατηγοροῦσι μὲν.

(61) Fr. 1 Colbert. Taurin. καὶ ἃ νῦν γράφουσι.

(62) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gob. Fel. 1 an. et Fr. 1. Alii vero et editi, ἀπασχολεῖσθαι. Ibid. Seg. Colb. Taurin. et Jesuit. ποιήσωσι. Editi, ποιῶσι. Gobler. et Felckm. 1 anon. κερδάνουσι. Idemque mox et Seguer. λαμβάνοντες.

(63) Felckm. 5 anon. ἐπεκτείνειν. Mox Seguer. Jesuit. Anglic. et Fr. 1, Colbert. Taurin. ἔχουσαν νομὴν πανταχοῦ. Alii et editi, ἔχουσαν πανταχοῦ ὀρμὴν.

(64) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit. Felckm. 5 anon. At in aliis et editis deest γάρ.

rum decreta non ab aliis sed ab ipsis rescindantur. Si enim his quæ prius definiuntur confiderent, nolent profecto alia definire: nec rursus illis dimissis, ea nunc definirent, quæ, ut ipsi certe meditantur, post aliquod tempus **218** sunt immutaturi, cum novam scilicet ansam insidias, ut assolent, alicui struendi nacti fuerint. Siquidem tunc in primis cum insidias alicui parant, fingunt se de fide scribere, ut, quemadmodum Pilatus manus lavit, sic et illi scribendo, pios Christi cultores interimant, et ut, quod quidem sæpius dixi, tanquam qui in fide definienda sint distincti, hæresis accusationem possint declinare. Verum nec latere, nec fugere poterunt: quandiu enim se ipsi sibi duntaxat purgabunt, sui semper erunt accusatores, et merito quidem, cum illis non respondeant a quibus coarguuntur, sed sibi tantum quidquid voluerint persuadeant. Quis igitur unquam reus absolvitur, qui sui ipsius sit iudex? Hinc ergo nusquam cessant scribere atque ita sua perpetuo mutant, incertam fidem vel potius certam manifestamque infidelitatem et pravitatem habent, quod quidem haud immerito illis accidere mihi videtur. Quia enim desciscentes a veritate, et fidem, quæ Nicææ recte edita est, abrogare in animo habentes, dilexerunt, quemadmodum scriptum est ¹⁰, *movere pedes suos*; ideo illi non secus ac olim Jerusalem, moliendis mutationibus sudant et laborant, aliasque aliud scribunt, eam tantum ob causam ut tempus lucrentur, et Christi hostes permaneant, hominesque abducant a veritate.

7. Quis ergo cui veritas maxime cordi est, illos adhuc ferre poterit? Quis eos scribentes non jure aversabitur? Quis illorum non condemnabit temeritatem? Illi nimirum pauci numero, sua plus omnibus valere volunt, qui et suos consessus in angulis habitos suspectosque vim habere exoptantes, nervos omnes contendunt ut generalem, sinceram et puram synodum solvant, ac irritam reddant; illi, inquam,

¹⁰ Jerem. xiv, 10.

(65) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Editi vero, οὐδ' αὖ πάλιν ἔγραψον νῦν, ἀφέντες ἐκεῖνα, ταῦτα ἄπειρ ἔγραψαν, πάντως, etc.

(66) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Alii autem et editi, ὅτι πάλιν. Mox iidem Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit habent ἐὰν ὀλίγος πάνυ. At in aliis et editis deest πάνυ. Ibid. Felckm. 5 anon. παρέλθοι. Item ibidem, Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 et 5 anon. καὶ πρόφασιν. Alii autem et editi, καὶ πάλιν πρόφασιν.

(67) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felck. 4 anon. At alii et editi, ἐπιβουλεύωσι.

(68) Anglicanus, ἀσεβοῦντες. Mox editio Commelin. pro περὶ πίστεως, habet περὶ πίστιν.

(69) Seg. Col. Felck. 4 anon. φεύγωσι. Ibidem mox φεύγειν.

(70) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1, Felck. 4 et 5 anon. At in aliis et editis, ἀεὶ omittitur.

(71) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 4 anon. Alii vero et editi, κρίναντος.

(72) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jes. Basil. Go-

sin, ὅτι μὴ παρ' ἐτέρων, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τὰ αὐτῶν ἐκβάλλεται. Εἰ γὰρ ἐθάβρουν οἷς ἔγραψον προτέροις, οὐκ ἂν δευτέρᾳ γράφειν ἐζήτουν· οὐδὲ πάλιν ἀφέντες ἐκεῖνα, ταῦτα νῦν ἔγραψον ἄπειρ, πάντως (65) τοῦτο μελετήσαντες, πάλιν (66) ἀλλάξουσιν, ἐὰν ὀλίγος πάνυ παρέλθῃ χρόνος, καὶ πρόφασιν λάθωσι τοῦ συζητῶν τισὶν ἐπιβουλεύειν. Τότε γὰρ, ὅταν ἐπιβουλεύσωσι (67), μάλιστα προσποιούνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα, ὡς ὁ Πιλάτος ἐνέψατο τὰς χεῖρας, οὕτω καὶ οὗτοι δράκοντες ἀποκτείνωσι τοὺς εἰς Χριστὸν εὐσεβοῦντας (68)· καὶ ἵνα, ὡς περὶ πίστεως ὀρίζοντες δόξωσιν, ὡς πολλάκις εἶπον, φεύγειν (69) τὸ τῆς ἑτεροδοξίας ἔγκλημα. Ἄλλ' οὕτε λαθεῖν, οὕτε φυγεῖν δυνήσονται· ἕως γὰρ ἑαυτοῖς ἀπολογούνται, αὐτῶν ἀεὶ (70) κατηγοροὶ γίνονται, καὶ δικαίως γε· οὐ γὰρ τοῖς ἐλέγχουσιν αὐτοὺς ἀποκρίνονται, ἀλλ' ἑαυτοὺς, ὡς βούλονται, πειθοῦσι. Πότε οὖν, τοῦ ὑπευθύνου κρίνοντος (71) ἑαυτὸν, λύσις γίνεται τοῦ ἐγκλήματος; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀεὶ γράφουσι, καὶ ἀεὶ τὰ ἴδια μεταποιούντες, ἀδῆλον ἔχουσι τὴν πίστιν, μᾶλλον δὲ φανερόν ἔχουσι τὴν ἀπιστίαν (72) καὶ τὴν κακοφροσύνην. Πάσχειν δὲ μοι τοῦτο δοκοῦσιν εἰκότως. Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ἀληθείας ἀποστάντες, καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν γραφεῖσαν καλῶς, ἠγάπησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, *κινεῖν πόδας ἑαυτῶν* (73)· διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι, ὡς ἡ ποτὲ Ἱερουσαλήμ, κεκοπιάκασιν καὶ κάμνουσιν ἐν ταῖς μεταβολαῖς, ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, μόνον ἵνα τοὺς χρόνους κερδάνωσι, καὶ διαμείνωσι χριστομάχοι τοὺς ἀνθρώπους πλανῶντες.

7. Τίς οὖν, ᾧ μάλιστα μέλει ἀληθείας (74), ἔτι τούτων ἀνέχεσθαι θελήσει; Τίς γράφοντας αὐτοὺς οὐκ ἀποστραφήσεται δικαίως; Τίς οὐκ ἂν καταγνώσεται (75) τῆς τόλμης αὐτῶν; Ὅλιγοὶ γὰρ ὄντες τὸν ἀριθμὸν, θέλωσι τὰ ἑαυτῶν ὑπὲρ πάντων ἰσχύειν· τὰ τε αὐτῶν συγκροτήματα ἐν γωνίαις γινόμενα (76) καὶ ὑποπτα τυγχάνοντα βουλόμενοι κρατεῖν, βιάζονται λύειν καὶ ἀκυροῦν (77) τὴν οἰκουμένην γενομέ-

bler. Fr. 1 et Felck. 4 anon. At in Jes. Collb. Taurin. et Fr. 1. post φανεράν omittitur ἔχουσι. Anglic. μᾶλλον δὲ τὴν ἀπιστίαν. Felckm. 5 anon. τὴν ἀπιστίαν δὲ καὶ κακοφροσύνην φανεράν ἔχουσι. Caeteri et editi, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπιστίαν καὶ τὴν κακοφροσύνην.

(73) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. 1 et Felckm. 4 anon. αὐτῶν. Editi, αὐτῶν. Ibid. Fr. 1. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. αὐτοὶ pro οὗτοι. Item ibid. Gobler. et Felckm. 4 anon. ὡς ὁ ποτὲ Ἰσραήλ.

(74) Jesuit. Colbert. Taurin. περὶ ἀληθείας. Ibid. Taurin. et Colbert. ἀνασχέσθαι.

(75) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. καταγνώη. Felckm. 5 anon. καταγνώσεται. Mox Seguer. ὑπὲρ τὰ πάντων. Jesuit. Colbert. et Taurin. τὰ αὐτῶν ἰσχύειν.

(76) Seguer. γενόμενα.

(77) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi omittunt ἀκυροῦν. Ibid. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. ἀβολὸν πίστιν καὶ καθαρὰν σύνοδον. Ibid. καὶ ante ἀνθρώποι deest iu Gobler. et Felckm. 4 anon.

νη ἔδολον καὶ καθαρὰν σύνοδον· καὶ ἄνθρωποι, διὰ ἃ τὸ συνηγορεῖν τῇ χριστομάχῳ αἰρέσει προαχθέντες· παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, τολμῶσιν ὀρίζειν περὶ πίστεως, καὶ ὀφειλόντες ὡς ὑπεύθυνοι κρίνεσθαι, κρίνειν, ὡς οἱ περὶ Κατάφαν, ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ (78)· καὶ *Θαλλαν* ποιῶσι πιστεύεσθαι θέλοντες, οἱ μὴ δὲ πῶς πιστεύουσι γινώσκοντες (79). Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀρείου μανίαν Σεκοῦνδος μὲν ὁ Πενταπολίτης, ὁ πάλαί πολλαίς καθαιρεθείς, ἐδέχθη παρ' αὐτῶν, προσεβλήθησαν (80) δὲ Γεώργιος, ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, καὶ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, καὶ Θεόδωρος ὁ (81) ἐν Ἡρακλείᾳ; Καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἀπὸ τοῦ πρεσβυτερίου καθαιρεθέντες, ὕστερον διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι Οὐρσάκιος τε καὶ Οὐάλης, οἵτινες καὶ τὴν ἀρχὴν (82), ὡς νεώτεροι, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν· Ἀκάκιος (83) τε καὶ Πατρόφιλος καὶ Νάρκισσος, οἱ πρὸς πᾶσαν ἀσέβειαν τολμηρότατοι (84)· οἵτοι μὲν οὖν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν γενομένη μεγάλῃ συνόδῳ καθηρέθησαν· Εὐστάθιος τε ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ, Δημόφιλός τε καὶ Γερμίνιος (85), καὶ Εὐδόκιος, καὶ Βασίλειος; συνήγοροι τῆς ἀσεβείας ὄντες, εἰς τοῦτο προήχθησαν. Περί γὰρ τῶν νῦν Κεχροπίου (86), καὶ τοῦ λεγομένου Αὐξεντίου, καὶ Ἐπικτητοῦ τοῦ ὑποκριτοῦ, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος, πῶς καὶ διὰ ποίας προφάσεις (87) καὶ παρὰ τίνων ἐχθρῶν καὶ οὗτοι προσεβλήθησαν ὑποκρίνασθαι τὰς κατὰ τῶν ἐπιθυλουθέντων ἐπισκόπων ὀρθόδοξον συκοφαντίας· ὅτι καὶ οὗτοι, καίτοι ἀπὸ ὀρθόδοξων μονῶν (88) τυγχάνοντες, καὶ μὴ γνωσκόμενοι παρὰ τῶν λαῶν, ὁμῶς διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐπραγματεύσαντο ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου. Διὰ τοῦτο γοῦν (89) καὶ Γεώργιον ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τινὰ μισθωσάμενοι, θέλουσι νῦν (90) ἀποστελεῖν πρὸς ὑμᾶς. Ἄλλ' οὐδὲ περὶ τούτου λόγος οὐδέστι. Φημὴ (91) γὰρ ἐν τοῖς μέρεσιν ἐστὶ τούτοις,

(78) Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ· καὶ *Θαλίαν*. Seguer. *Θαλείαν*, etc. Fr. 1. Taurin. Colbert. et Jesuit. ἐπιχειροῦσι καὶ αὐτοὶ· καὶ βίαν ποιῶσι λαν πιστεύεσθαι. Anglicanus, καὶ ἀπιστα λαν ποιῶσι πιστεύεσθαι. Alii et editi, ἐπιχειροῦσι. Καὶ αὐτοὶ *Θαλίαν*, etc.

(79) Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. γινώσκοντες. Alii et editi, εἰδότες.

(80) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Alii vero et editi προεβλήθη.

(81) Sic Jesuit. Seguer. et Fr. 1. At alii et editi ὁ οὐκ ἔστι. Seguer. ibidem, Καὶ γὰρ πρότερον. Idem item cum Gobler. et Felck. 1 anon. πρεσβυτερίου. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1 Felckm. 5 anon. πρεσβυτερίου. Alii cum editis, πρεσβυτέρου.

(82) Sic Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At alii cum editis, οὐ. Mox Seguer. Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. et Felckm. 1 anon. et Fr. 1. παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Gobler. tamen cum Felckm. 1 et 2 anon. καταχθήθησαν. Jesuit. κατήχησαν. Alii cum editis, παρ' Ἀρείου κατηχήθησαν. Ibid. pro Πατρόφιλος, Felckm. 5, Πράφιλος.

(83) Vide supra pag. 127, not.

(84) Sic Seguer. Jesuit. et Fr. 1. Cæteri autem et editi, τολμηροί. Mox Felckm. 5 anon. κατὰ Σαρδικὴν γενομένη.

(85) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1 addunt Δημόφιλός τε καὶ Γερμίνιος. Fr. 1, Γαρμίνιος. At ea

qui quod hæresis Christo adversariæ patrocinium susceperint, ab Eusebianis fuerunt promoti, de fide audent decernere; et qui tanquam rei judicari deberent, hi, ut olim Caiphas, ad judicandum aggrediuntur, sibi que *Thaliam* componentibus credi volunt, qui nec ipsi quidem sciunt quomodo credant. Quis enim ignorat Secundum Pentapolitanum, qui olim ob insanam Arii hæresim sæpius fuit depositus, ab ipsis susceptum esse: promotos item Georgium, qui nunc Laodiceæ est episcopus, et Leontium castratum, et ante eum, Stephanum, et Theodorum Heracliensem episcopum? Quinetiam Ursacius et Valens, quos ab ipso etiam initio, utpote juniores, religionis rudimentis imbuunt ipse Arius, cum de gradu presbyterii fuissent antea dejecti, postmodum ob impietatem episcopi sunt designati. His adde Acacium Patrophilumque et Narcissum, viros ad omnem impietatem audacissimos; qui quidem omnes in magna Sardicensi synodo fuerunt depositi. Eustathius quoque, qui modo Sebastes est **219** episcopus, Eudoxius et Basilius impietatis patroni ad idem munus sunt evecti. Nam de Cecropio, et eo quem vocant Auxentium, et Epicteto histrione dicere supervacaneum fuerit, cum omnibus notum sit, quomodo, quamque ob causam et a quibus hostibus et isti fuerint promoti, ut nimirum calumnias adversus orthodoxos episcopos, quibus tendunt insidias, fingerent. Hi enim octoginta licet mansionibus distantes, nec populo noti, tamen suam propter impietatem episcopi nomen sibi sunt lucrati. Hinc ergo etiam quemdam Georgium ex Cappadocia mercede conductum ad vos nunc volunt mittere. Sed nulla hujus ratio haberi debet: siquidem fama est in hisce regionibus, illum ne Christianum quidem esse, sed potius idololatriæ addictum barbarisque esse moribus et carnificis

desunt in aliis et edit. Commelin. nec legit etiam Omnibus.

(86) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5 anon. et Fr. 1. Alii autem et editi Κεχροπίου. Mox καὶ ante Ἐπικτητῆου deest in Felck. 5 anon. Ibidem, τοῦ ὑποκριτοῦ legitur in Seguer. Taur. in Jes. Gobler. Felckm. 1 anon. At in editione Commelin. art. τοῦ deest. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1 anon. ἐστὶ καὶ λέγειν. Jesuit. Colbert. et Taurin. ἂν εἴη λέγειν. Editi et alii, ἐστὶ λέγειν.

(87) Gobler. et Felck. 1 anon. προφάσεως. Mox Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1, ὑποκρίνεσθαι. Alii et editi, ὑποκρίνασθαι.

(88) Seg. ὀρθόδοξοντα μόνων. Colb. ὀρθόδοξοντα tantum. Gobler. et Felckm. 1 anon. ὀρθόδοξοντα μόνων. Sed legendum ὀρθόδοξοντα μόνων, ut alii et editi habent. Nempe conqueritur S. Athanasius illos Ecclesiarum, unde tot mansionibus distabant, et quibus nec noti erant, factos fuisse episcopos.

(89) Γοῦν abest a Gobler. et Felckm. 1 anon.

(90) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, θέλουσι νῦν. Editi et alii νῦν omitunt. Mox Seg. Jes. Gobler. Felck. 1 anon. Colbert. Taurin. et Fr. 1, Ἄλλ' οὐδέ. Editi et alii, Ἄλλ' οὐ.

(91) Sic Jesuit. Colbert. Taurin. Anglic. et Fr. 1. Alii vero et editi, Φημὴ γὰρ. Jesuit. Colbert. Taurin. ibid. post μέρεσιν addunt ἐστὶ, cæteri omitunt.

propriis; quæ sane causa fuit cur huncce hominem sibi acciverint, ut scilicet injuste agere, rapere, occidere possit: in his enim ille se potissimum exercuit: at quæ ad fidem Christi spectant, nullo modo novit.

8. En igitur quæ illi adversus veritatem machinantur: quo autem animo id faciant, omnibus perspicuum futurum est, etiamsi sexcenties, anguillarum instar, variis contortionibus elabi conentur, nihilque non tentent ut Christi hostes non habeantur. Quocirca vos ego præmoneo: nemo vestrum decipiatur, nemo subripiatur; sed potius veluti Judaica impietate in Christi fidem irrumpente, omnes zelo pro Domino ardete, singulique retenta fide quam a Patribus accepimus, quamque hi qui Nicææ convenerunt, scripto comprobavere, eos qui nova contra illam moluntur, ferre nollite. Nam etiamsi voces ex Scripturis mutuaverint, scribentes nihilominus repellite: licet orthodoxæ fidei verba protulerint, nec sic loquentes velitis attendere. Nec enim recta mente loquuntur, sed his verbis velut ovium pelle induti, intus eadem ac Arius sentiunt; qua in re duces hæresum imitantur diabolum. Namque ille quoque vocibus ex Scriptura excerptis utebatur; sed tamen silentium ei a Salvatore est impositum. Si enim vere ita sensitset, ut dicebat, nunquam certe e cælis cecidisset. Jam vero veterator ille qui, eo quod prave sentiret, cecidit, simulate subdoleque loquitur: sæpe etiam improbus profanam adhibet eloquentiam ejusque argutias, quo homines in errorem conetur inducere. Itaque si quæ scribunt, ea scriberent orthodoxi, ut magnus et confessor Hosius, et Maximinus Galliæ aut ejus successor: Philogonius et Eustathius Orientis, vel Julius et Liberius 220 Romæ episcopi, Cyriacus Mysiæ, Pistus et Aristæus Græciæ episcopi, Sylvester et Proto-

Α ότι μηδὲως Χριστιανὸς ἐστὶν οὗτος, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν εἰδῶλων ἐζήλωσε (92), καὶ τὸν τρόπον ἐστὶ δῆμιος· διὸ καὶ τοιοῦτον αὐτὸν ὄντα προσελθόντο, ὥστε ἀδικεῖν, ἀρπάξειν, φονεύειν δύνασθαι· ταῦτα γὰρ πλέον ἤσκησε, καὶ οὐδὲως οἶδε τὰ ἴδια τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

8. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα μηχανῶνται κατὰ τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ γνώμη τοῦτων ἐκδηλὸς ἐστὶ πᾶσι, κἂν μυριάκις ὡς ἐγγέλυες ἐξελεῖν (93) ἐπιχειρῶσι καὶ λανθάνειν ὡς χριστομάχοι. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω (94), μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαξέσθω· ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς Ἰουδαϊκῆς ἀσεβείας ἐπιβαινούσης κατὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πάντες ζηλώσατε τῷ Κυρίῳ· καὶ κατέχων ἕκαστος τὴν ἐκ Πατέρων πίστιν, ἣν καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες ὑπέμνησαν γράψαντες, μὴ ἀνασχέσθω (95) τῶν κατ' αὐτῆς καινοτομειν ἐπιχειροῦντων. Κἂν γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις γράφωσι, μὴ ἀνέχεσθε τῶν γραφόντων· κἂν τὰ ῥήματα τῆς ὀρθοδοξίας φερέγγωνται, μὴδ' οὕτως τοῖς λαλοῦσι προσέχετε. Οὐ γὰρ ὀρθῆ διανοίᾳ λαλοῦσιν, ἀλλ' ὡς ἔνδυμα προβάτου (96) τὰ ῥήματα περιβαλλόμενοι, ἔνδοθεν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονούσιν, ὡς ὁ τῶν αἰρέσεων καθηγμενῶν διάβολος. Καὶ γὰρ κάκεινος ἐλάλει μὲν τὰ ἐκ (97) τῶν Γραφῶν, ἐφιμῶθη δὲ παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Εἰ γὰρ ἄ ελεγε, καὶ ἐφρῶναι, οὐκ ἂν ἐξέπεσον ἐκ τῶν οὐρανῶν· νῦν δὲ, τῷ φρονήματι πεσὼν, ὑποκρίνεται τοῖς ῥήμασιν ὁ πανούργος (98)· πολλάκις δὲ καὶ δι' Ἑλληνικῆς κομπολογίας, καὶ τοῖς αὐτῆς σοφίσμασι πειράζει πλανᾶν ὁ κακοθελῆς. Εἰ μὲν οὖν παρὰ ὀρθοδόξων ἦν τὰ γραφόμενα, οἷα ἂν ἐγεγόνει (99) παρὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὄσιου, καὶ Μαξιμίου τοῦ τῆς Γαλλιᾶς, ἡ τοῦ διαδεξαμένου τοῦτον, ἡ παρὰ Φιλογονίου καὶ Εὐσταθίου τῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ Ἰουλίου (1) καὶ Λιθερίου τῶν ἐπισκόπων Ῥώμης, ἡ Κυριακοῦ τοῦ τῆς Μυσίας, ἡ Πιστοῦ καὶ Ἀρισταίου τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων, ἡ Σιλδέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακτίας, ἡ Λεοντίου καὶ Εὐψυχίου τῶν τῆς

(92) Sic Seguerian. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. 1, Felckm. 5 anon. Colbert. et Taurin., τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐζήλωσε. Cæteri vero et editi, ἐστὶ ζηλῶν καὶ τὸν τρόπον δῆμιος. Mox Colbert. προσελθόντο.

(93) Anglican. ἐξωλισθαίνειν. Seguer. ἐξελεῖν. Editi et alii, ἐξελεῖν.

(94) Basil. omittit μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω. Mox Seguer. Colbert. Taur. μηδεὶς ὑφαρπαξέσθω. Jesuit. et Basil. μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαξέσθω. Editi et alii, μηδεὶς ὑμῶν ἀφαρπαξέσθω.

(95) Jesuit. ἀνασχέσθαι. Editi, ἀνέχεσθε. Colb. Taur. et Fr. 1, ἀνασχέσθω; qui iidem paulo post, ἀνάχεσθε. Ibidem Basil. Anglic. et Felckm. 3 an. κἂν ῥήματα.

(96) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Fr. 1. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. Alii vero omittunt πρόβατον. Seguer. habet περιβαλλόμενοι. Editio Commelin., ὡς ἔνδυμα περιβαλλόμενον. Ibid. Gobler. et Felckman. 1 anon. ἔνδον τὰ τοῦ Ἀρείου. Item τοῦ ibidem abest a Seguer. Taurin. Jesuit. et Felck. 1 anon.

(97) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 5 anon. At alii cum editis ἐκ omittunt. Mox ibid. pro παρὰ Gobler. et Felckm. 1 an. περί.

(98) Seg. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, κακούργος. Ibid. Colbert. Taurin. Fr. 1, ἐξ Ἑλληνικῆς. Item ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. καὶ τοῖς ταύτης. Felckm. 5 anon. καὶ τοῖς αὐτοῖς.

(99) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1 anon. At Jesuit. Colb. Taurin. οἷα ἐστὶ τὰ παρὰ, etc. Editi et cæteri, οἷα ἐγεγόνει. Ibid. Gobler. et Felckm. 1 an. παρὰ τοῦ μεγάλου Μαξιμίου, τοῦ, etc. Seguer. v. r. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, ut hic in textu legitur. Editi et alii particulam καὶ omittunt ante Μαξιμίου. Mox Seguer. Εὐσταθίου τοῦ τῆς Ἀνατολῆς.

(1) Colb. Taur. Jesuit. et Fr. 1, ἡ Σιλδέστρου καὶ Ἰουλίου, etc. Editi et alii omittunt Σιλδέστρου καὶ. Mox post vocem Ῥώμης, Seg. Gobler. Felck. 1 an. Colbert. Taurin. et Fr. 1 subdunt ἡ Σιλδέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακτίας, quæ in aliis et editis paulo post habentur, Ib. Seg. Taurin. et Jes. Κυριακοῦ τοῦ τῆς. Alii vero et editi τοῦ omittunt. Item ibid. Πιστοῦ legitur in Colbert. Taur. Seg. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2 anon. et Fr. 1; in aliis vero et editis scribitur Πιστοῦ, ut et legit Quinibonus. Fr. 1, ibid. Colbert. et Taurin. Ἀρισταίου. Vox item ἐπισκόπων abest a Colbert. Jesuit. et Taurin.

Καππαδοκίας επισκόπων, ἡ Κεκιλιανῶ (2) τοῦ τῆς Ἀφρικῆς, ἡ Εὐστοργίου τοῦ τῆς Ἰταλίας, ἡ Καπίτωνος τοῦ τῆς Σικελίας, ἡ Μακαρίου τοῦ τῆς (3) Ἱερουσαλήμ, ἡ Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Παιδέρωτος (4) τοῦ τῆς Ἡρακλείας, ἡ τῶν μεγάλων Μελετίου (5) καὶ Βασιλείου, καὶ Λογγιανῶ, καὶ τῶν αὐτοῖς τῶν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου, ἡ Λούπου (6) καὶ Ἀμφίωνος τῶν ἀπὸ τῆς Κιλικίας, ἡ Ἰακώβου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τῶν ἀπὸ τῆς μέσης τῶν ποταμῶν, ἡ τοῦ ἡμετέρου τοῦ μακαρίου (7) Ἀλεξάνδρου, καὶ τῶν ἡμετέρων αὐτοῖς, οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς γραφομένοις ὑποπεύειν ἕξις γὰρ καὶ ἀπλοῦς ἐστὶν ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν τρόπος.

9. Ἐπιδή (8) δὲ παρὰ τῶν συνηγορεῖν τῇ αἵρεσει χάρην μισθωθέντων ἐστὶ τὰ γραφέντα, κατὰ δὲ τὴν θείαν παροιμίαν, *Οἱ λόγοι τῶν ἀσεβῶν εἰσι δόλιοι*, καὶ, *Στόμα ἀσεβῶν ἀποκρίνεται κακὰ*, καὶ, *Κυβερνώσιν* (9) ἀσεβεῖς δόλους ὑποκαταστάντες, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, ἀδελφοί, καὶ νῆφειν, μὴ τις ἐκ τῆς κομιτολογίας καὶ πανουργίας ἀπάτη γένηται, μὴ τῷ ὀνόματι (10) τῆς εὐθείας λέγων, ὅτι Κἀγὼ τὸν Χριστὸν καταγγέλλω, καὶ μετ' ὀλίγον Ἀντίχριστος γνωσθήσεται. Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν, ὅσοι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς. Τί γὰρ λέει παρ' ὑμῶν, ἵνα ἐξωθέν τις ὑμῶν ἐπιδημήσῃ; Ἡ τίνος αἱ κατ' Αἴγυπτον καὶ Αἰθίῶνα καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν (11) Ἐκκλησίαι χρεῖαν ἔχουσιν, ἵνα, ἀντὶ ξύλων καὶ φορτικῶν πραγμάτων ἐπιδοκῶσιν τὴν ἐπισκοπὴν, ἐπιβαλῶσιν ταῖς μὴ προσήκουσαις αὐτοῖς Ἐκκλησίαις; Τίς οὐκ οἶδε, τίς οὐ θεωρεῖ λευκῶς, ὅτι ταῦτα πάντα κρᾶττουσι διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀσεθείας σύστασιν; Διὰ τοῦτο, κἂν ἐνεοῦς (12) ἑαυτοῦ ποιῶσι, κἂν μεζονα χρέσπεδα τῶν Φαρισαίων περιδῆσωσιν ἑαυτοῖς, καὶ πλατύνωσιν ἑαυτοῦς τοῖς φθέγμασι, καὶ τὸν τόνον ἀσκήσωσι τῆς φωνῆς, οὐκ ὀφείλουσι πιστεύεσθαι· οὐ γὰρ ἡ λέξις, ἀλλ' ἡ διάνοια καὶ ἡ μετ' εὐσεβείας ἀγωγὴ συνίστησι τὸν πιστόν. Διὰ τοῦτο οἱ Σαδδου-

nes Daciæ, Leontius et Euppsychius Cappadocia episcopi, Cecilianus Africae, Eustorgius Italiae, Capito Siciliae, Macarius Jerosolymæ, Alexander Constantinopolis, Pæderos Heracleæ, magni Meletius et Basilius, et Longianus, aliique ex Armenia et Ponto; ut item Lupus et Amphio Ciliciae episcopi; vel Jacobus cæterique ex Mesopotamia; vel denique ut etiam noster beatus Alexander, aliique qui idem ac illi sentiunt: si, inquam, illi his essent similes, nullus profecto in illorum scriptis esset suspicionis locus: simplex enim ac candidum est virorum apostolicorum ingenium.

9. Quia vero scripta illa auctores eos habent qui pro propugnanda hæresis causa mercede sunt conducti, et juxta divinum proverbium, *Sermones impiorum sunt dolosi* 11, et: *Os impiorum respondet mala* 12, et: *Impii dolos gubernant* 13; vigilandum et cavendum est, fratres, ut monuit Dominus, ne qua fraus ex verborum elegantia astutiave oriatur; ne, inquam, quis veniat nomine tenus dicitur: Ego Christum annuntio, et paulo post idem Antichristus agnoscat. Antichristi porro isti sunt habendi, qui ad vos audent accedere ut vesanam Arii hæresim disseminent. Quid enim tandem est quod apud vos desit, ut quis ad vos aliunde adveniat? Vel cujus indigent Ægypti, Libyæ et Alexandriae Ecclesiae, ut hi qui pro lignis et sarcinis episcopatum mercantur, in Ecclesias, quæ nihil ad se pertinent, irruant? Quis nescit, quis non clare videt hæc omnia illos agere, ut Arianam stabiliant impietatem? Quocirca licet se mutos ipsi præbeant, licet simbrias majores quam Pharisei sibi alligent, et se sermonibus dilatent, quantumvis voce contentant, nulla tamen illis habenda est fides. Non enim verba, sed recta sententia et pia vita fidelem commendat. Hinc Sadducæos et Herodianos,

11 Prov. xii, 6. 12 Prov. xv, 28. 13 Prov. xii, 5.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1 anon. et Fr. 1. At Basil. Felckm. 2 an. et editio Commelin. Κελιανῶ. Anglic., Καλιανῶ. Felckman. 5 anonym. Ἐκιλιανῶ. Editi, Κικελιανῶ.

(3) Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ ἀπὸ Δ τῆς. Ibid. Felckm. 5 an. Μακαρίτου.

(4) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 5 an. et Fr. 1; alii autem cum editis, Πεδέρωτος.

(5) Seguer. Gobler, Fel. 4 anon. Μελετίου. Editi et alii, Μελετίου. Mox pro καὶ τῶν, editi habent καὶ ὧν. Ibid. Seguer. Jesuit. Gobl. et Felckmanni 1 anon. Colbert. Taurin. τῶν ἀπὸ Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

(6) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 1 anon. et Fr. 1. At Felck. 5 anon. Λούπου. Alii vero et editi, Λόπου. Ibidem post Ἀμφίωνος, Colbert. Taurin. Fr. 4, et Jesuit. addunt τῷ ὁμολογητῷ καὶ ἐπισκόπων τῆς Κιλικίας. Anglic. Ἀμφίωνος, ἡ ἀπὸ τῆς, etc. Gobler. et Felck. 1 an. Ἀμφίωνος, ut forte legit Nannius, qui in edit. Commel. vertit, Appiani. Ibid. ἡ αὐτῆ Ἰακώβου deest in Jesuit. et Colbert.

(7) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At Basil. Angl. et Fel. 5 anon. τοῦ ἡμετέρου μακαρίου. Editi, τοῦ ἡμετέρου μακαρίου τοῦ Ἀλεξάνδρου.

(8) Gobl. et Felck. 4 anon. ἐπέλ. Ibid. Jesuit. Colb. et Taurin. παρὰ τῶν συνηγορεῖν, etc. Cæteri et editi, παρὰ τῶν διὰ τὸ συνηγορεῖν, etc.

(9) Seg. ut et legitur in textu Græco Scripturæ, κυβερνώσιν δέ.

(10) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, καὶ τῷ ὀνόματι. Paulo post Seg. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν. At in aliis et edit. Commel. deest τυγχάνουσιν.

(11) Sic Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1 et Jesuit. Alii vero et editi, Αἰθίῶνα καὶ Ἀλεξάνδρειαν.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1 et 2. Alii vero et editi, ἐνεοῦς. Ibid. Seg. Colb. Taurin. Jesuit. Anglic. Basil. et Felck. 5, ἑαυτοῦς. Alii vero et editi, αὐτοῦς. Paulo post pro περιδῆσωσιν, Anglican. habet περιδίδωσιν, Gobler. et Felck. 1, ἐπιδύσωσιν ἑαυτοῦς. Colbert. Taurin. ibid. καὶ πλατύνωσιν. Mox item Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobl. Felck. 1 et Fr. 1, τὸν τόνον. Ab aliis vero et editis τὸν abest.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*¹⁴. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes¹⁵. Sic enim et Judæos insidiantes ipse contigit: *Si Deus Pater vester esset, ne utique diligeretis: ego enim ex Patre exivi, et venio ad vos*¹⁶. Idem nunc et isti mihi agere videntur: quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutantur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentiosis suppedient, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminant quæ in illorum mentem nunquam venerunt. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licebat hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clam sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, sequæ simulat de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris dissemineret, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæ-

¹⁴ Matth. xii, 29. ¹⁵ Psal. xciii, 11. ¹⁶ Joan. viii, 41.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felc. 1 et 5 anon. Alii autem et editi τὸν omittunt.

(14) Seguer. οὖν omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1, ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc. At in aliis et editis deest γὰρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθησαν, ἀπατήσαν· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc., intermediis omis-

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τῶν σοφῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Cæteri vero et editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet ἡγαπάτε ἅν ἐμέ, ut in textu Græco Evangelii legitur.

(17) Seguer. Gobler. Felc. 1, anon., ἵνα ἐν ἐαυταῖς. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταῦταῖς.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

καῖοι καὶ οἱ Ἡρωδιανοὶ, καίπερ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες ἐνετράπησαν παρὰ τοῦ (13) Σωτῆρος ἀκούσαντες· Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ οἱ δοκοῦντες τὸν νόμον λαλεῖν ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἰρετικοὶ καὶ θεομάχοι. Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατήσαι· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἰσι μάταιοι· οὕτω γὰρ καὶ Ἰουδαίους ὑφαρπάζοντας ἤλεγξε, λέγων· *Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὁμών ἦν, ἡραπάτε με ἅν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἤκου πρὸς ὁμάς*. Οὕτω μοι καὶ νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γὰρ ἃ φρονοῦσι, καὶ λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν χρώνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ἕν' ἐν αὐταῖς (17) δελεάσαντες ὑποσύρῳσιν εἰς τὴν ἰδίαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχειρήμα, τάχα (18) δὲ καὶ ἐπιπλαθεῖς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὐσης, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν ἀνασκευάζοντες τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παραπειρόντες ἃ μηδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἴδει τῶν φύτων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας σπληνιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερώς τὰ Ἀρειοῦ, ἵνα μὴ κεχυμένως (20), ἀλλὰ φανερώς χριστομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως. Νῦν δὲ κάκεινα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσι· καὶ ὥσπερ ἰατρὸς κληθεὶς πρὸς πληγένητα καὶ κάμνοντα, καὶ εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μηδὲν λέγοι, περὶ δὲ τῶν ὑγιαίνοντων μελῶν διαλέγεται, πολλῆς ἂν ἐμβρονησίας καταγνωσθεῖη, ὅτι ὦν μὲν χάριν εἰσηλάθε, σιωπᾶ, τῶν δὲ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστι χρεῖα αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἵρέσεως αὐτῶν ἀριᾶσιν, ἕτερα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. Ἐδεῖ δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐφρόντιζον, καὶ τὸν Χριστὸν ἡγάπων, πρῶ-

δὲ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anon. οὐσης, αὐτοί. Editi vero et alii, οὐσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragin. 4, παρέχουσιν. At alii et editi, περιέχουσιν.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragin. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φύτων.

(20) Sic Seg. Gob. et Fel. 1. Alii vero et editi, κεχυμένοι. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. et Taur. διεκδικεῖν.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobler. et Felck. 1, τῶν πραγμάτων. Paulo post pro καταγνωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent καταχρηθεῖη.

(22) Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1, διαλέγεται. Mox iidem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοί, et αὐτῶν omittunt post αἵρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(23) Gobler. et Felckm. 4, Ἐδεῖ οὖν. Ibidem et Seguer. ibid. εἰ περὶ πίστεως, etc.

των τὰ κατ' αὐτοῦ βλάβημα ῥήματα (24) προαν-
 ελεῖν, καὶ οὕτως ἀντ' ἐκείνων τοὺς ὑγεινοὺς λέγειν
 τε καὶ γράφειν λόγους. Ἄλλ' οὐτε αὐτοὶ τοῦτο ποιού-
 σιν, οὐτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνο-
 οῦντες, ἢ τέχνη πανουργίας χρώμενοι.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι,
 προπετείας ἀν ἐγκωλοῦντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι,
 διαβεβαιοῦνται· εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται
 (26), μείζων κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν
 τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, παρέργον οὐδὲν τίθενται·
 περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστεως γρά-
 φοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἀληθεύουσι·
 καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἢ αἰρεσίς αὐτῶν ἐγκα-
 λείπεται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ἔστι
 δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἀντικρυς, καὶ πάσης
 ἀδικίας μεστόν· καὶ τοῦτο εὖ (28) οἶδ' ὅτι καὶ ἢ
 ἑμετέρα θεοσέβεια συνορᾶν ἐκ τούτων καλῶς δυνή-
 σεται. Οὐδὲ γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπο-
 λογεῖται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἐγκλημα διώ-
 κων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῖντο
 λέγοντες, οὐκ ἐπωροχῆσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακα-
 ταθῆκην ἐφυλάξαμεν· μᾶλλον γὰρ ἐστὶ τοῦτο πατ-
 ῖνον (29) ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπό-
 δεῖξις. Τί γὰρ φόνος πρὸς παρακαταθῆκην; ἢ τί
 μοιχεῖα πρὸς κλοπὴν; Εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται
 αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ'
 ὡς πρὸς τὸ λύσαι τὸ πλημμεληθέν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο
 πρὸς ταυτάς ἔχουσι τὴν κοινομίαν. Ὁ οὖν Ἀχαρ,
 ὡς ἐν τῷ Ἱησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ γέγραπται, ἐγκαλού-
 μενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὐνοίαν
 προφέρων ἀπολογεῖτο, ἀλλ' ἐλεγχθεὶς ἐν τῷ κλέμματι
 (30), λίθοις ἐβλήθη παρὰ πάντων. Καὶ Σαοὺλ δὲ ὀλι-
 γωρίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν ὤνησεν
 ἐν ἄλλοις (31) προφασίζόμενος. Οὐδὲ γὰρ ἢ ἐν ἄλλοις
 ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ'
 εἰ ἄρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν,
 προσήκει περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ
 ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἢ δεῖκνύειν, ὅτι μὴ πεποίηκεν, ἢ
 ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχεται, μηκέτι δρᾶν μηδὲ ποιήσκειν
 (33) τὰ αὐτά. Ἄν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακε, καὶ

17 Jos. vii, 26.

(24) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis D
 deest ῥήματα. Ibid. ibidem et Gobler. Felckm. 1 et
 5, καὶ οὕτως. In aliis vero et editis particula καὶ
 omittitur.

(25) Οὖν abest a Seguer.

(26) Sic Seg. Jes. Gohl. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ
 δὲ γινώσκοντες ἀποπροσποιοῦνται, etc. Editi vero
 et alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται, μείζων ἢ
 κατ' αὐτῶν εἴη κατάγνωσις. In Gobler. item et Felck-
 manno 1 legitur μείζων ἢ κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνω-
 σις.

(27) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit.
 Editi vero et alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(28) Sic Seg. Jes. Colb. Taurin. Anglie. At εὖ
 abest ab aliis et editis. Mox post οὐδὲ γὰρ, γὰρ deest
 in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ πατῖνον. Gobler.
 et Felck. 1, πατῖνα.

(30) Seguer. ἐγκλήματι.

A resin spectant, omittunt, et plane alia scribere
 moluntur. Verum si aliqua illis de fide cura
 esset, Christumve diligenter, impia in eum vo-
 cabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum
 loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui ne-
 que istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et arti-
 ficio utuntur.

11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temerita-
 tis et inconsiderantiæ sunt accusandi qui ea asse-
 verent quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes simu-
 laant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum
 cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum
 æstimant: cum autem de fide in Dominum nostrum
 tractant, ludunt, et quidvis potius agunt quam ve-
 rum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ob quæ
 illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scriptu-
 ris selectas proferunt: quod utique patet esse ve-
 ritatis furtum, omnique iniquitate plenum: nec du-
 bium quin vestra pietas id ex his recte possit intelli-
 gere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto
 se purgat: neque qui cædis aliquos accusaverit,
 patietur reos in sui defensione respondere Non
 pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Si-
 quidem hoc potius ludus est, quam criminis excu-
 satio et veritatis satisfactio. Quid enim cæli cum
 deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim
 vilia ex eodem corde exorta inter se coherescant;
 tamen ad crimen commissum diluendum, nihil habent
 commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Nave
 filium scriptum est, furti accusatus, bellicæ indul-
 gentiæ excusatione minime usus est; sed in furto
 convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus¹⁷.
 Saul quoque de negligentia et de violata lege re-
 prehensus, nihil profecit cum alia ~~222~~ prætende-
 ret. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius
 est absolutio: sed ut omnia juste ac legitime
 agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur,
 de eadem respondere, atque vel probare se id non
 fecisse, vel convictum polliceri se non amplius
 facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et
 commiserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum
 occultet, alia pro aliis responderit; perspicuum

(31) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglie. Gobler.
 Fr. 1, Felckm. 1, ὤνησεν ἐν ἄλλοις, etc. Alii vero
 et editi, ἤνυσεν, ἄλλοις, etc. Legitur tamen quoque
 ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglie.
 Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, iidemque ibidem et Fel. 2 et
 5, πράττειν. At Basil. εἰ ἄρα δὲ, etc. Editi et alii,
 Εἰ ἄρα δὲ... πράττει. Mox Seguer. Jes. Colbert. Tau-
 rin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi,
 ἀπολογήσασθαι.

(33) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil.
 Anglie. Felck. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηκέτι
 ποιήσκειν, μηδὲ δρᾶν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin.
 Jes. Gohl. Felck. 1 et Fr. 1, Ἄν δ' ἄρα. Ibid. Seg.
 δέδρακε καὶ μῆτε ὁμολογήσει. Jes. Taurin. Gohl. Fel.
 1 et Fr. 1, δέδρακε μῆθ' ὁμολογήσει. Editi vero et
 alii, ἂν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὲ μῆθ' ὁμο-
 λογήσει. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἔτερα μῆθ'
 ἑτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγει.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*¹³. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes¹⁴. Sic enim et Judæos insidiantes ipse confutavit: *Si Deus Pater vester esset, me utique diligeretis: ego enim ex Patre exivi, et venio ad vos*¹⁵. Idem nunc et isti mihi agere videntur: quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuuntur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla nota quæstione, ansam ipsi contentiois suppeditent, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminant quæ in illorum mentem nunquam venere. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licet hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clam sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, seque simulant de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris disseferet, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæ-

¹³ Matth. xii, 29. ¹⁴ Psal. xciii, 11. ¹⁵ Joan. viii, 41.

(13) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felc. 1 et 5 anon. Alii autem et editi tunc omittunt.

(14) Seguer. οὐν omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1, ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc. At in aliis et editis deest γὰρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθησαν, ἀπατήσαν· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc., intermedis omis-

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τῶν σοφῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Cæteri vero et editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet ἡγαπάτε ἂν ἐμέ, ut in textu Græco Evangelii legitur.

(17) Seguer. Gobler. Felc. 1, anon., ἵνα ἐν ταύταις. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταύταις.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

καίτοι καὶ οἱ Ἑρωδιανοὶ, καίπερ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔγοντες ἐνετρέπησαν παρὰ τοῦ (13) Σωτῆρος ἀκούσαντες· Πλαῦσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ οἱ δοκῶντες τὸν νόμον λαλεῖν ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἰρετικοὶ καὶ θεομάχοι. Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατήσαι· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἰσὶ μάταιοι· οὕτω γὰρ καὶ Ἰουδαίους ὑφαρπάζοντας ἠλεγξε, λέγων· Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἡγαπάτε με ἂν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα πρὸς ὑμᾶς. Οὕτω μοι καὶ νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γὰρ ἃ φρονοῦσι, καὶ λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν χρώνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ἕν' ἐν αὐταῖς (17) δελεάζοντες ὑποσύρωσιν εἰς τὴν ἰδίαν κακίαν τοὺς ἀγνοῦντας.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχειρήματα, τάχα (18) δὲ καὶ ἐπιπλαθεῖς, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως οὐσης, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν ἀνασκαυάζοντας τὰς ἀνάγκας τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μὴδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀρεσίαν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἔδει τῶν φύντων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας στήλιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερώς τὰ Ἀρείου, ἵνα μὴ κεκρυμμένως (20), ἀλλὰ φανερώς χριστομάχοι δεικνύωνται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄψεως. Νῦν δὲ κάκεινα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσι· καὶ ὥσπερ λατρός κληθεὶς πρὸς πληγέντα καὶ κάμνοντα, καὶ εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μηδὲν λέγοι, περὶ δὲ τῶν ὑγαινότων μελῶν διαλέγοιτο, πολλῆς ἂν ἐμβρονησίας καταγνωσθεῖη, ὅτι ὦν μὲν χάριν εἰσῆλθε, σιωπῆ, τῶν δὲ ἄλλων, ὦν οὐκ ἔστι χρεῖα αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰ μὲν τῆς ἀρέσεως αὐτῶν ἀφίθωσιν, ἔπειρα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. Ἔδει δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐφρόντιζον, καὶ τὸν Χριστὸν ἠγάπων, πρῶ-

D δὲ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anon. οὐσης, αὐτοί. Editi vero et alii, οὐσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragm. 1, παρέχουσιν. At alii et editi, περιέχουσιν.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragm. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φύντων.

(20) Sic Seg. Gob. et Fel. 1. Alii vero et editi, κεκρυμμένοι. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. et Taur. διεκδικεῖν.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobl. et Felck. 1, τῶν τραυμάτων. Paulo post pro καταγνωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent καταχρηθεῖη.

(22) Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1, διαλέγοιτο. Mox iidem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοί, et αὐτῶν omittunt post ἀρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(23) Gobler. et Felckm. 1, Ἔδει οὖν. Ibidem et Seguer. ibid. εἰ περὶ πίστεως, etc.

των τὰ κατ' αὐτοῦ βλάσφημα ῥήματα (24) προανελίξιν, καὶ οὕτως ἀνε' ἐκείνων τοὺς ὑγιεινοὺς λέγειν τε καὶ γράφειν λόγους. Ἄλλ' οὐτε αὐτοὶ τοῦτο ποιοῦσιν, οὐτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνοοῦντες, ἢ τέχνη πανουργίας χρώμενοι.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι, προπετείας ἀν' ἐγκαλοῦντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι, διαδεδαιούνται· εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται (26), μείζων κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, παρέργον οὐδὲν τίθενται· περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστεως γράφοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἀληθεύουσι· καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἢ ἀφρῆσι αὐτῶν ἐγκαλεῖται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ἔστι δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἀντικρυς, καὶ πάσης ἀδικίας μεστόν· καὶ τοῦτο εὖ (28) οἶδ' ὅτι καὶ ἡ θεμετέρα θεοσέβεια συνῶρξεν ἐκ τούτων καλῶς δυνήσεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπολογεῖται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἐγκλημα διώκων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῖντο λέγοντες, οὐκ ἐπιωρκήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην ἐφυλάξαμεν· μᾶλλον γὰρ ἐστὶ τοῦτο παύγων (29) ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπόδειξις. Τί γὰρ φόνος πρὸς παρακαταθήκην; ἢ τί μοιχεία πρὸς κλοπὴν; Εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ λύσαι τὸ κλημμεληθέν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο πρὸς ταυτὰς ἔχουσι τὴν κοινωσίαν. Ὁ οὖν Ἄχαρ, ὡς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ γέγραπται, ἐγκαλούμενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὐνοίαν προφέρων ἀπελογεῖτο, ἀλλ' ἐλεγχεῖτο ἐν τῷ κλέμματι (30), λίθοις ἐδλήθη παρὰ πάντων. Καὶ Σαοὺλ δὲ ὀλιγοφίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν ὄνησεν ἐν ἄλλοις (31) προφασίζόμενος. Οὐδὲ γὰρ ἢ ἐν ἄλλοις ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ' εἰ ἄρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν, προσήκει περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἢ δεικνύειν, ὅτι μὴ πεποίηκεν, ἢ ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχεται, μηκέτι δρᾶν μηδὲ ποιήσῃ (33) τὰ αὐτά. Ἄν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακε, καὶ

¹⁷ Jos. vii, 26.

(24) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis deest ῥήματα. Ibid. iidem et Gobler. Felckm. 1 et 5, καὶ οὕτως. In aliis vero et editis particula καὶ omittitur.

(25) Oὖν abest a Seguer.

(26) Sic Seg. Jes. Gobler. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ δὲ γινώσκοντες ἀποπροσποιοῦνται, etc. Editi vero et alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται, μείζων ἢ κατ' αὐτῶν εἰη κατάγνωσις. In Gobler. item et Felckmanno 1 legitur μείζων ἢ κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνωσις.

(27) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit. Editi vero et alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(28) Sic Seg. Jes. Colb. Taurin. Anglic. At εὖ abest ab aliis et editis. Mox post οὐδεὶς, γὰρ deest in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ παύγων. Gobler. et Felck. 1, παύγων.

(30) Seguer. ἐγκλήματι.

A resin spectant, omittunt, et plane alia scribere moliantur. Verum si aliqua illis de fide cura esset, Christumve diligenter, impia in eum vocabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui neque istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et artificio utuntur.

11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temeritatis et inconsiderantiae sunt accusandi qui ea assererent quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes simulant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum æstimant: cum autem de fide in Dominum nostrum tractant, ludunt, et quidvis potius agunt quam verum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ob quæ illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scripturis selectas proferunt: quod utique patet esse veritatis furtum, omnique iniquitatis plenum: nec dubio quin vestra pietas id ex his recte possit intelligere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto se purgat: neque qui cædis aliquos accusaverit, patietur reos in sui defensione respondere. Non pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Si quidem hoc potius ludus est, quam criminis excusatio et veritatis patefactio. Quid enim cædi cum deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim vitia ex eodem corde exorta inter se coherescant; tamen ad crimen commissum diluendum, nihil habent commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Navellium scriptum est, furci accusatus, bellicæ indulgentiæ excusatione minime usus est; sed in furto convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus. Saul quoque de negligentia et de violata lege reprehensus, nihil profecit cum alia 222 prætenderet. Nec enim de aliquo criminis purgatio, alius est absolutio: sed ut omnia juste ac legitime agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur, de eadem respondere, atque vel probare se id non fecisse, vel convictum polliceri se non amplius facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et commiserit, nec tamen fatari velit, sed ut factum occultet, alia pro aliis responderit; perspicuum

(31) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglic. Gobler. Fr. 1, Felckm. 1, ὄνησεν ἐν ἄλλοις, etc. Alii vero et editi, ἤνυσεν, ἄλλοις, etc. Legitur tamen quoque ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, iidemque ibidem et Fel. 2 et 5, πράττειν. At Basil. et ἄρα δὴ, etc. Editi et alii, Et ἄρα δὴ... πράττειν. Mox Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi, ἀπολογησασθαι.

(33) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil. Anglic. Felck. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηκέτι ποιήσῃ, μηδὲ δρᾶν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Felck. 1 et Fr. 1, Ἄν δ' ἄρα. Ibid. Seg. δέδρακε καὶ μήτε ὁμολογήσῃ. Jes. Taurin. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, δέδρακε μὴθ' ὁμολογήσῃ. Editi vero et alii, ἂν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὴ μὴθ' ὁμολογήσῃ. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἕτερα μὴθ' ἐτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγη.

quamvis legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*¹⁴. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere; Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes¹⁵. Sic enim et Judæos insidiantes ipse confutavit: *Si Deus Pater vester esset, ne utique diligeretis: ego enim ex Patre exivi, et venio ad vos*¹⁶. Idem nunc et isti mihi agere videntur, quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuantur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

221 10. Nam, quæso, attendite annon ita se res habeat. Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentionis suppeditant, quæ ita candida fratrum corda perturbant, eaque disseminant quæ in illorum mentem nunquam venere. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licebat hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clani sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, sequæ simulat de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad sancium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris disseferet, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæ-

¹⁴ Matth. xii, 29. ¹⁵ Psal. xciii, 11. ¹⁶ Joan. viii, 41.

(15) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felc. 4 et 5 anon. Alii autem et editi τὸν omittunt.

(14) Seguer. οὖν omittit. Mox Jesuit. et Taurin. τὸν δὲ Κυριακὸν ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν, etc. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1, ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc. At in aliis et editis deest γὰρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθησαν, ἀπατήσαν· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ, etc., intermediis omissis.

(15) Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1, τὸν σαρῶν.

(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. et Jesuit. Cæteri vero et editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet ἡγάπητε ἄν ἐμέ, ut in textu Græco Evangelii legitur.

(17) Seguer. Gobler. Felc. 1, anon., ἵνα ἐν ταῦταις. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ἐν ταῦταις.

(18) Sic Seguer. Colb. Taurin. et Jes. Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, ut et legit Nannius. At alii et editi τάχα

καὶ καὶ οἱ Ἑρωδιανοὶ, καίπερ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες ἐνετράπησαν παρὰ τοῦ (13) Σωτήρος ἀκούσαντες· Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ οἱ δοκοῦντες τὸν νόμον λαλεῖν ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἰρετικοὶ καὶ θεομάχοι. Ἄλλους μὲν οὖν (14) ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες· τὸν δὲ Κύριον γενόμενον ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατήσαι· ὁ Λόγος γὰρ σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων (15), ὅτι εἶσι μάταιοι· οὕτω γὰρ καὶ Ἰουδαίους ὑφαρπάζοντας ἤλεγξε, λέγων· Εἰ ὁ Θεὸς Πατὴρ ὁμῶν ἦν, ἠγαπήσθε με ἅν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἤκω πρὸς ὑμᾶς. Οὕτω μοι καὶ νῦν οὗτοι (16) δοκοῦσι ποιεῖν· κρύπτουσι γὰρ ἃ φρονοῦσι, καὶ λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν B χρῶνται παρὰ τῶν Γραφῶν τὰς λέξεις, ἐν ταῖς (17) δελεάζαντες ὑποσύρῳσιν εἰς τὴν ἴδιαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχειρήμα, τάχα (18) δὲ καὶ ἐπιδιδάξ, ὅτι, μηδεμιᾶς ζητήσεως ὀυσης, αὐτοὶ πρόφρασι λογομαχίας παρέχουσι ἀνασκευάζοντες τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μηδὲ εἰς τοὺς αὐτῶν ποτε ἀνέβη· εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπολογοῦμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, εἶδει τῶν φύτων κακῶν (19) τὰ σπέρματα προαναλεῖν, καὶ τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας στηλιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκαίῳν γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερώς τὰ Ἀρείου, ἵνα μὴ κεχυρμένως (20), ἀλλὰ φανερώς C χριστομάχοι δεικνύονται, καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγουσιν ὡς ἀπὸ προσώπου θφους. Νῦν δὲ κακίαι κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσι· καὶ ὡσερ ἱατρὸς κληθεὶς πρὸς πληγίνα καὶ κάμνοντα, καὶ εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν τραυμάτων (21) μὴδὲν λέγει, περὶ δὲ τῶν ὑγαινότων μελῶν διαλέγεται, πολλῆς ἂν ἐμβρονησίας καταγνωσθεῖη, ὅτι ὧν μὲν χάριν εἰσῆλθε, σιωπᾷ, τῶν δὲ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστι χρεία αὐτοῦ, διαλέγεται (22)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἀφιᾶσιν, ἕτερα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. Ἐδεῖ δὲ (23), εἴπερ περὶ πίστεως ἐπρόνοιον, καὶ τὸν Χριστὸν ἡγάπων, πρῶ-

D δὲ omittunt. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. 5 anon. οὐσης, αὐτοί. Editi vero et alii, οὐσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. et Fragm. 1, παρέχουσι. At alii et editi, περιέχουσι.

(19) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Fel. 1 et Fragm. 1. Editi autem et alii, τῶν κακῶν φύτων.

(20) Sic Seg. Gob. et Fel. 1. Alii vero et editi, κεχυρμένως. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. et Taur. διεκδικεῖν.

(21) Seg. Colb. Taurin. Gobl. et Felck. 1, τῶν πραγμάτων. Paulo post pro καταγνωσθεῖη, Gobler. et Felck. 1 habent καταχρησθεῖη.

(22) Seguer. Angl. Gobler. et Felck. 1, διαλέγεται. Mox iidem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοί, et αὐτῶν omittunt post αἰρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurin.

(23) Gobler. et Felckm. 1, Ἐδεῖ οὖν. Idem et Seguer. ibid. εἰ περὶ πίστεως, etc.

των τὰ κατ' αὐτοῦ βλάσφημα ῥήματα (24) προαν-
ελεῖν, καὶ οὕτως ἀντ' ἐκείνων τοὺς ὑγιεινοὺς λέγειν
τε καὶ γράφειν λόγους. Ἄλλ' οὔτε αὐτοὶ τοῦτο ποιοῦ-
σιν, οὔτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνο-
οῦντες, ἢ τέχνη πανουργίας χρώμενοι.

11. Εἰ μὲν οὖν (25) ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι,
προπειθείας ἀν' ἐγκωλοῦντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι,
διαβεβαίουσιν· εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιούσινται
(26), μείζων κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν
τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, πάρεργον οὐδὲν τίθενται·
περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν (27) πίστεως γρά-
φοντες, παίζουσι, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ ἀληθεύουσι·
καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἢ αἴρεσις αὐτῶν ἐγκα-
λεῖται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ἔστι
δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἀντικρυς, καὶ πάσης
ἀδικίας μεστόν· καὶ τοῦτο εὖ (28) οἶδ' ὅτι καὶ ἡ
ὁματέρα θεοσέβεια συνορᾶν ἐκ τούτων καλῶς δυνη-
σεται. Οὐδεὶς γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας ἀπο-
λογεῖται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἐγκλημα διώ-
κων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῦντο
λέγοντες, οὐκ ἐπωρηθήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακα-
ταθήκην ἐφυλάξαμεν· μᾶλλον γὰρ ἐστὶ τοῦτο παλ-
γνον (29) ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπό-
δειξις. Τί γὰρ φόνος πρὸς παρακαταθήκην; ἢ τί
μοιχεία πρὸς κλοπὴν; Εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται
αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι, ἀλλ'
ὡς πρὸς τὸ λύσαι τὸ κλημμεληθέν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο
πρὸς ταυτὰς ἔχουσι τὴν κοινωνίαν. Ὁ οὖν Ἄχαρ,
ὡς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ γέγραπται, ἐγκαλού-
μενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὐνοίαν
προφέρων ἀπολογεῖτο, ἀλλ' ἐλεγχεῖτο ἐν τῷ κλέμματι
(30), λίθοις ἐδλήθη παρὰ πάντων. Καὶ Σαοὺλ δὲ ἀλι-
γορίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν ὠνησεν
ἐν ἄλλοις (31) προφασίζόμενος. Οὐδὲ γὰρ ἢ ἐν ἄλλοις
ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ'
εἰ ἄρα δεῖ (32) νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν,
προσῆκει περὶ ὧν ἐγκαλεῖται τις, περὶ τούτων καὶ
ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἢ δεικνύειν, ὅτι μὴ πεποίηκεν, ἢ
ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχοιτο, μηκέτι δρᾶν μηδὲ ποιήσεν
(33) τὰ αὐτά. Ἄν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακε, καὶ

¹⁷ Jos. vii, 26.

(24) Sic Seg. Taurin. et Jes. At in aliis et editis D
deest ῥήματα. Ibid. ibidem et Gobler. Felckm. 1 et
5, καὶ οὕτως. In aliis vero et editis particula καὶ
omittitur.

(25) Οὖν abest a Seguer.

(26) Sic Seg. Jes. Gobler. Fel. 1. At Col. et Taur. εἰ
δὲ γινώσκοντες ἀποπροσποιούσινται, etc. Editi vero
ei alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιούσινται, μείζων ἢ
κατ' αὐτῶν εἴη κατάγνωσις. In Gobler. item et Felck-
manno 1 legitur μείζων ἢ κατ' αὐτῶν ἢ κατάγνω-
σις.

(27) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. 1, Jesuit.
Editi vero et alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(28) Sic Seg. Jes. Colb. Taurin. Anglic. At εὖ
abest ab aliis et editis. Mox post οὐδεὶς, γὰρ deest
in Seg. Jesuit. Colb. et Taurin.

(29) Seg. et Taurin. τοῦτο τὸ παλγνον. Gobler.
et Felck. 1, παλγνια.

(30) Seguer. ἐγκληματι.

A resin spectant, omittunt, et plane alia scribere
moluntur. Verum si aliqua illis de fide cura
esset, Christumve diligenter, impia in eum vo-
cabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum
loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui ne-
que istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et arti-
ificio utuntur.

11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temerita-
tis et inconsiderantiae sunt accusandi qui ea asse-
verent quae ipsi ignorant. Sin autem scientes simu-
lant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum
cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum
æstimant: cum autem de fide in Dominum nostrum
tractant, ludunt, et quidvis potius agunt quam ve-
rum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ob quæ
illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scriptu-
ris selectas proferunt: quod utique patet esse ve-
ritatis furtum, omnique iniquitate plenum: nec dubio
quin vestra pietas id ex his recte possit intelli-
gere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto
se purgat: neque qui cædis aliquos accusaverit,
patiatur reos in sui defensione respondere. Non
pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Si-
quidem hoc potius ludus est, quam criminis excu-
satio et veritatis patefactio. Quid enim cæli cum
deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim
vitiæ ex eodem corde exorta inter se coherescant;
tamen ad crimen commissum diluendum, nihil habent
commune. Hinc Achar, et apud Jesum Nave
filius scriptum est, furci accusatus, bellicæ Indul-
gentiæ excusatione minime usus est; sed in furto
convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus.
Saul quoque de negligentia et de violata lege re-
prehensus, nihil profecit cum alia ~~222~~ prætende-
ret. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius
est absolutio: sed ut omnia juste ac legitime
agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur,
de eadem respondere, atque vel probare se id non
fecisse, vel convictum polliceri se non amplius
facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et
commiserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum
occulet, alia pro aliis responderit; perspicuum

(31) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglic. Gobler.
Fr. 1, Felckm. 1, ὠνησεν ἐν ἄλλοις, etc. Alii vero
et editi, ἤνυσεν, ἄλλοις, etc. Legitur tamen quoque
ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

(32) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic.
Gobler. Fel. 1 et Fr. 1, iidemque ibidem et Fel. 2 et
5, πράττειν. At Basil. εἰ ἄρα δὲ, etc. Editi et alii,
Εἰ ἄρα δὲ... πράττει. Mox Seguer. Jes. Colbert. Tau-
rin. Gobler. et Felck. 1, ἀπολογεῖσθαι. Alii et editi,
ἀπολογίασασθαι.

(33) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil.
Anglic. Felck. 5 et Fr. 1. Editi vero et alii, μηκέτι
ποιήσεν, μηδὲ δρᾶν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin.
Jes. Gobler. Felck. 1 et Fr. 1, Ἄν δ' ἄρα. Ibid. Seg.
δέδρακε καὶ μῆτε ὁμολογήσῃ. Jes. Taurin. Gobler. Fel.
1 et Fr. 1, δέδρακε μῆθ' ὁμολογήσῃ. Editi vero et
alii, ἂν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὲ μῆθ' ὁμο-
λόγησῃ. Mox Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ἔτερα μῆθ'
ἑτέρων. Item ibidem Jes. et Seg. λέγη.

est eum nihil boni egisse, sed potius violatæ legis sibi conscium esse. Verum quid longa oratione opus est, cum ipsi Arianæ hæresis sint accusatores? Si enim impias illorum voces proferre non audent, sed tegunt, hoc ipso testantur se non ignorare hanc hæresim a veritate alienam remotamve esse. Quando vero rem celant illi et vulgare verentur, necesse est nos ipsos impietatis velum detrahere, omniumque oculis hæresim exponere: novinus siquidem quæ tunc Ariani responderint, quoque modo ex Ecclesia expulsi fuerint, et e clero ejecti. Veniam tamen a vobis aute petimus, si spurca vocabula sumus prolaturi: nec enim hæc divulgamus quod ita sentiamus, sed tantum ut hæreticos refellamus.

12. Itaque beatæ memoriæ episcopus Alexander Arium ab Ecclesia projecit, hæc quæ sequuntur et sentientem et aientem: « Non semper Deus fuit Pater, non semper fuit Filius: sed cum omnia sint ex nihilo, Filius quoque est ex nihilo: cum item res omnes sint creatæ, ita ille creatus et factus est. Præterea ut res omnes, cum antea non essent, sunt postea exortæ: sic ipsum Dei Verbum fuit aliquando cum non esset, nec fuit priusquam genitum est, sed existendi habet initium. Tunc enim factum est, cum illud creare voluit Deus: siquidem ipsum quoque unum est ex omnibus operibus. Est etiam ex sua natura mutabile, proprioque suo arbitrio, perinde ut vult, bonum manet: cum autem voluerit, potest et idem mutari, uti cæteræ res omnes. Namque idcirco Deus ipsum bonum futurum prænosceus, hanc illi gloriam, præveniende, concessit, quam ex virtute postea habuit. Proinde ex ejus operibus, quæ prænovit Deus, ipsam nunc tale factum est. » Dicunt itaque « Neque verum Deum esse Christum; sed eum, ut et alios omnes, Deum communicatione appellari. » Illud quoque addunt, « illum non esse natura in Patre, neque proprium ejus naturæ Verbum esse vel propriam Sapientiam, in qua hunc mundum

μήτε ὁμολογήσῃ, ἀλλὰ καὶ χρύπτων, ἕτερα ἀνθ' ἐτέρων λέγοι· δηλὸς ἐστὶν οὐκ ὀρθῶς πράξας, ἀλλὰ καὶ συνειδῶς αὐτὸς ἑαυτῷ παρανομῶν (34). Τί δὲ δεῖ λόγων μακρῶν, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οὗτοι κατηγοροὶ τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεώς εἰσιν; Εἰ γὰρ οὐ θαρρῶσιν εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον χρύπτουσι τὰ ἐκείνων τῆς βλασφημίας ῥήματα, δηλοῖ εἰσι τινῶσκοντες ζήνην καὶ ἄλλοτριαν τῆς ἀληθείας εἶναι τὴν αἵρεσιν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ χρύπτουσιν αὐτοὶ καὶ φοβοῦνται λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς ἀποδοῦσαι τὸ κάλυμμα (35) τῆς ἀσθελείας, καὶ δειγματῖσαι τὴν αἵρεσιν, εἰδότες ἃ τότε οἱ περὶ Ἀρειον ἔλεγον, καὶ πῶς ἐξεδλήθησαν ἀπὸ (36) τῆς Ἐκκλησίας, καὶ καθηρέθησαν ἀπὸ τοῦ κληρου· συγγνώμην μὲντοι πρότερον αἰτησαμένους, ἐφ' οἷς μέλλομεν (37) προφέρειν ῥυπαροὺς ῥήμασιν·

B ὅτι μὴ φρονούντες, ἀλλὰ ἐλέγχοντες τοὺς αἰρετικούς, λέγομεν ταῦτα.

12. Ὁ τοίνυν μακαρίτης Ἀλέξανδρος ὁ (38) ἐπισκοπος ἐξέβαλε τὸν Ἀρειον τῆς Ἐκκλησίας φρονούντα καὶ λέγοντα ταῦτα· « Οὐκ ἀεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν, οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ Υἱὸς· ἀλλὰ πάντων ὄντων ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ· καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων, καὶ αὐτὸς κτίσμα καὶ ποιημᾶ ἐστὶ· καὶ πάντων οὐκ ὄντων πρότερον, ἀλλ' ἐπιγενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι (39), ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· τότε γὰρ γέγονεν, ὅτε βεβούληται αὐτὸν ὁ Θεὸς δημιουργῆσαι· ἐν γὰρ τῶν πάντων ἔργων (40) ἐστὶ καὶ αὐτὸς· καὶ ὅτι τῇ μὲν φύσει τρεπτός ἐστι, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ, ὡς βούλεται, μένει (41) κалός· ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι καὶ αὐτὸς ὡσπερ καὶ τὰ πάντα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς, προγινώσκων ἔσεσθαι καλὸν αὐτὸν, προλαθὼν ταύτην αὐτῷ τὴν δόξαν δέδωκεν, ἣν ἂν καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα· ὥστε ἐξ ἔργων (42) αὐτοῦ, ὡν προέγνων ὁ Θεὸς, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγενῆσθαι. » Λέγουσι γοῦν, ὅτι (43) « Οὐδὲ Θεὸς ἀληθινὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ μετοχῇ καὶ αὐτὸς, ὡσπερ καὶ οἱ ἄλλοι (44) πάντες, λέγεται Θεός. » Προσπιθέασι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι « Οὐκ ἐστὶν αὐτὸς ὁ ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, καὶ ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ Λόγος, καὶ ἡ ἰδία Σοφία, ἐν ἣ καὶ τοῦτον (45) πεποίηκε τὸν κόσμον· ἀλλ' ἄλλος μὲν ἐστὶν ὁ ἐν τῷ

D μὲν φύσει.

(34) Sic Seg. Taur. et Jes. Cæteri vero et editi, παράνομον.

(35) Sic Seg. Taur. Colb. et Jes. Editi vero, ἀποδώσασθαι κάλυμμα.

(36) Ἀπὸ deest in Seguer.

(37) Seguer. μέλλομεν. Ibid. idem et Colb. Taur. Gobler. et Felckm. 1, προφέρειν. Alii vero et editi, προσφέρειν.

(38) Sic omnes mss. At editi ὁ omittunt. Mox Seg. Taurin. Colb. Jes. Gob. Fel. 1 et Fr. 1, φρονούντα καὶ λέγοντα ταῦτα· Οὐκ ἀεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν. Editi vero et alii omittunt φρονούντα et ἦν.

(39) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πρὶν γεννηθῆναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι. Mox Gobler. et Felck. 1, ὅτε βεβούληται ὁ Θεὸς αὐτὸς δημιουργῆσαι. Seg. Taurin. et Jesuit. ὁ Θεὸς αὐτόν. Editi, αὐτὸν ὁ Θεός.

(40) Seguer. ἔργων. Mox idem, ὅτι τὴν μὲν φύσιν. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, ὅτι τῇ μὲν φύσει. Gobler. et Felckm. 1, ὅτι μὲν φύσιν. Editi et alii, ὅτι:

(41) Sic Seguer. At Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, ἕως βούλεται μένει. Legitur item μένει in Gobler. et Felc. 1. Alii vero et editi habent τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ βεβούληται μένειν καλός.

(42) Felckm. 5, ὡσπερ ἐξ ἔργων.

(43) Jesuit. Taurin. Colb. et Fr. 1, λέγουσι γὰρ ὅτι, etc.

(44) Seguer. καὶ ὡσπερ καὶ οἱ ἄλλοι. Jes. Taur. Colb., ὡσπερ καὶ οἱ ἄλλοι. Alii et editi, ὡσπερ οἱ ἄλλοι. Paulo post Taurin. Colb. Seguer. Jes. et Fr. 1. Προσπιθέασι δὲ καὶ τοῦτο. Cæteri et editi καὶ omittunt. Ibid. pro ὁ ἐν τῷ Πατρὶ φύσει, Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1 habent ὁ τοῦ Θεοῦ φύσει.

(45) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Felck. 1 et 5. Fr. 1. Sic etiam Basil. nisi quod καὶ omittat post ἐν ἣ. Alii vero et editi sic habent: ἴδιος οὐσίας καὶ ἡ ἰδία σοφία αὐτοῦ Λόγος, ἐν ἣ τούτων, etc.

Πατρι Ἰδιος αὐτοῦ λόγος, καὶ ἄλλη ἢ ἐν τῷ Πατρὶ ἴδια αὐτοῦ σοφία (46), ἐν ἧ σοφίᾳ καὶ τούτον τὸν Λόγον πεποίηκεν· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Κύριος κατ' ἐπίνοιαν λέγεται Λόγος διὰ τὰ λογικά, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λέγεται Σοφία διὰ τὰ σοφισζόμενα. » Ἀμέλει φασιν, ὅτι « Ἐίνων πάντων (47) καὶ ἀλλοτριῶν ὄντων κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ αὐτὸς ξένος μὲν καὶ ἀλλότριος κατὰ πάντα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐστὶ, τῶν δὲ γεννητῶν (48) καὶ κτισμάτων Ἰδιος καὶ εἰς τυγχάνει· κτίσμα γὰρ ἐστὶ καὶ ποίημα καὶ ἔργον. » Ἰδιὸν τε φασιν (49), ὅτι· « Οὐχ ἡμεῖς ἐκτίσσε δι' ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐκεῖνον δι' ἡμεῖς. Ἦν γὰρ, φασι, μόνος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἦν ὁ Λόγος σὺν αὐτῷ· εἶτα θελήσας ἡμεῖς δημιουργῆσαι, τότε πεποίηκε τούτον, καὶ ἀφ' οὗ γέγονεν, ἐνόμασεν αὐτὸν Λόγον, καὶ Υἱὸν, καὶ Σοφίαν, ἵνα ἡμεῖς δι' αὐτοῦ δημιουργήσῃ· καὶ ὡσπερ τὰ πάντα (50) βουλήματι τοῦ Θεοῦ οὐκ ὄντα πρότερον, ὑπέστη· οὕτω καὶ αὐτὸς τῷ βουλήματι τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὄν πρότερον, γέγονεν (51). Οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς Ἰδιον καὶ φύσει γέννημα ὁ Λόγος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς χάρῃτι γέγονεν. Ὁ γὰρ ὢν Θεός τὸν μὴ ὄντα Υἱὸν πεποίηκε τῇ βουλή, ἐν ἧ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ ἐδημιούργησε, καὶ ἐκτίσσε, καὶ γενέσθαι ἠθέλησε. » Καὶ γὰρ καὶ τούτο λέγουσιν, ὅτι· « Οὐκ ἐστὶν ὁ Χριστὸς (52) ἡ φυσικὴ καὶ ἀληθινὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὡσπερ ἡ κάμψη καὶ ὁ βροῦχος λέγονται δύναμις, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται δύναμις τοῦ Πατρὸς. » Πρὸς τούτοις ἐλεγεν, ὅτι (53) « Τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ ἀρρήτος ὑπάρχει· καὶ οὕτε ὄραϊν, οὕτε γινώσκων τελείως καὶ ἀκριβῶς δύναται ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα. Ἀρχὴν γὰρ ἔχων τοῦ εἶναι, οὐ δύναται τὸν ἀναρχὸν γινώσκων· ἀλλὰ καὶ ὁ γινώσκει καὶ βλέπει, ἀναλόγως οἶδε τοὺς ἰδιοὺς μέτροις, καὶ βλέπει, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς (53) γινώσκωμεν καὶ βλέπομεν κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμῶν. » Προστίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι· « Ὁ Υἱὸς οὐ μόνον τὸν Πατέρα τὸν Ἰδιον οὐκ οἶδεν ἀκριβῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ (54) οὐσίαν οἶδεν. »

13. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων μὲν ὁ Ἄρειος, αἰρετικὸς ἀπεδείχθη. Ἐγὼ δὲ καὶ μόνον γράφων, ἐκάθαιρον (55) ἑμαυτὸν ἐνθυμούμενος τὰ κατὰ τού-

¹³ Joel II, 25.

(46) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Felckm. I. At in editis legitur ἄλλος μὲν λόγος ὁ ἐν Πατρὶ ἴδιος, καὶ ἄλλη ἐν τῷ Πατρὶ ἴδιος αὐτῷ σοφία.

(47) Sic Seguer. Taurin. Colb. Jes. Gobl. Felck. I et 5, et Fr. I. At editi πάντων habent post ὄντων.

(48) Segner. et Colb. γεννητῶν. Ibid. idem Taurin. et Jesuit. κτιστῶν.

(49) Seguer. Πᾶσιν δὲ φησι. Paulo post idem pro φασι, habet item φησι.

(50) Seguer. Taurin. Colbert. et Jesuit. ὡσπερ πάντα.

(51) Sic Seg. Taurin. Colb. Jes. Gobl. et Felck. I. In aliis vero et editis legitur ἐγένετο. Ibid. statim post γέγονε, Colb. Taurin. et Felckm. I, intermediis omissis, subdunt Ὁ γὰρ ὢν Θεός, etc., in Gobl. item et Felckm. I, desunt ibid. ἐν ἧ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε.

(52) Jesuit. ὁ Θεός.

(53) Colb. Taurin. Fr. I, ἐλεγεν Ἄρειος, ὅτι, etc. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobl. Felckm. I et Fr. I habent ἀρρήτος; alii vero cum editis,

A effecit, sed aliud esse in Patre proprium ejus verbum, et aliam in Patre esse propriam ejus sapientiam, in qua sapientia hoc quoque Verbum effecerit, ipsum autem istum Dominum cogitatione Verbum sive Rationem dici, propter res ratione præditas; Sapientiam item cogitatione dici propter res sapientia ornatas. » Certe iidem inquit, « Cum res omnes secundum naturam 223 alienæ et diversæ sint a Patre, ita illum esse quoque omnino alienum et diversum a Patris natura, et ad res factas ac creatas pertinere, unamque illarum esse, quippe cum ipse res creata et facta, atque opus sit. » Rursus contendunt « Deum non nos propter illum, sed illum propter nos creasse. Deus enim, aiunt illi, solus erat, nec Verbum cum illo erat: sed cum nos voluit producere tunc illud fecit, quod quidem, a quo factum est, Verbum et Filium ac Sapientiam seminavit, ut nos per ipsum produceret. Insuper, quemadmodum omnia Dei voluntate constituta sunt, cum antea non essent, sic idem cum antea non esset, Patris voluntate factum est. Non enim Verbum proprius et naturalis est Patris fetus, sed gratia id illi quoque est tributum. Deus enim qui semper est, Filium, qui non erat, eadem voluntate fecit, qua cætera omnia fecit, produxit, creavit et existere voluit. » Nam et istud addunt, « Christum non esse naturalem et veram Dei potentiam, sed, ut eruca et bruchus potentia dicuntur¹³, sic et ipsum Patris potentiam appellari. » Præterea aiebat « Patrem Filio esse ineffabilem, nec ab eo perfecte et accurate videri aut cognosci posse: nam cum existendi initium habeat, eum qui sine initio est videre non posse; quod autem cognoscit et videt, modo sibi convenienti cognoscere et videre, quemadmodum nos pro nostris viribus cognoscimus et videmus. » Hoc item subjungebat, « Filium non solum proprium Patrem accurate non cognoscere, sed ne propriam quidem sui naturam. »

13. Hæc et similia cum Arius diceret, hæreticus est declaratus. Ego certe vel solum dum hæc scriberem, memetipsum expurgabam, tum contraria

ἀόρατος. Ibid. Felckm. 5, οὕτε ὄραϊν οὕτε γινώσκει, οmissis δύναται, quod mox sequitur, quod etiam abest ab Anglicano.

(53) Sic Jesuit. Colb. Taurin. Seguer. Anglic. et Basili. In aliis autem et edit. Commel. mendose legitur ὡμεῖς. Mox Seguer. Jes. Taurin. Gobl. Felckm. I et 5, et Fr. I, κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Basili. κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Editi, κατὰ τὴν ἰδίαν Θεοῦ δύναμιν. Quæ ibid. sequuntur emendavimus ex mss. Seguer. Colb. Taurin. Gobl. Felckman. et Fr. I, sed solus Seguer. τὸν Ἰδιον habet. Editi cum alijs sic habent, προστίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον τὸν Πατέρα οὐκ οἶδεν, etc.

(54) Sic Seg. Jes. Gob. et Fel. I, Fr. I. At editi, αὐτοῦ. Colb. et Taurin. ἐξουσίαν οἶδεν ἑαυτοῦ. Mox art. ὁ ante Ἄρειος abest a Seguer. Gobl. et Felckmanni I.

(55) Sic Seg. Gobl. et Felckm. I. In Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. I, legitur ἐκάθαρον. Editi et alii habent ἐθρήνουν. Mox Basil. Anglic. et Felck. 5, τὰ κατὰ τούτον.

cogitando, tum rectam fidem firmissime retinendo. Et enim ipsi quoque omnes episcopi in Nicæna synodo undique congregati, ad hæc verba aures continebant, omnesque propterea uno consensu hanc hæresim condemnare, atque anathemate percussere, eamque ab ecclesiastica fide alienam et remotam esse sanciverunt. Nulla autem necessitas iudices ad hanc sententiam adduxit, sed omnes sua sponte veritatem ultri sunt, idque jure et merito. Siquidem ex hujusmodi opinionibus summa impietas vel potius Judæismus adversus Scripturas inducitur, quem propius sequatur gentilitas: adeo ut qui ipsa sentit, ne Christianus quidem amplius debeat appellari. Hæc enim omnia Scripturis sunt contraria. Nam Joannes quidem dicit: *In principio erat Verbum*¹⁹; illi autem dicunt: Non erat antequam genitus est. Idem quoque Joannes scripsit: *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo: ipse est verus Deus et vita æterna*²⁰. Illi vero tanquam reluctantes aiunt Christum non esse verum Deum, sed ut **224** res cæteras ipsum quoque non nisi communicatione Deum vocari. Præterea Apostolus gentiles, quod res creatas venerentur, his verbis reprehendit: *Serviantur creaturæ potius quam Deo creatori*²¹. At illi cum Dominum creatum esse pugnant, eique tanquam creato serviunt, quid, quæso, a gentilibus differunt? Qui enim, si ita sentiunt, ad illos non pertinent hæc verba et objurgatio beati Pauli? Dominus præterea dicit: *Ego et Pater unum sumus*²²; et: *Qui me vidit, vidit Patrem*²³. Ipse quoque Apostolus ab eo ad prædicandum missus scribit: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus*²⁴. At illi contra, eum dividere alienumque a Patris substantia et æternitate dicere, atque mutabilem fingere audent impii, qui non animadvertunt se his verbis eum non unum cum Patre, sed cum rebus creatis facere. Quis enim non videt splendorem a luce non esse separabilem; sed cum illa tanquam ipsius propriam natura simul existere, nec posterius exoriri? Deinde, cum Pater dicat, *Hic est Filius meus dilectus*²⁵; cum item Scripturæ declarent ipsum esse

των, καὶ κρατῶν τὴν τῆς εὐσεβείας διάνοιαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νικαίαν συνόδῳ οἱ συνελθόντες πάντες (56) πανταχόθεν ἐπίσκοποι τὰς μὲν ἀκοὰς ἐπὶ τοῦτοις ἐκράτουν, παμψηφεί δὲ πάντες καὶ διὰ ταῦτα κατέκριναν τὴν αἵρεσιν ταύτην, καὶ ἀνεθεμάτισαν (57), εἰπόντες ἄλλοτριαν εἶναι καὶ ξένην ταύτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως. Οὐκ ἀνάγκη δὲ τοὺς κρίναντας (58) ἦγεν ἐπὶ τοῦτο, ἀλλὰ πάντες προαιρέσει τὴν ἀλήθειαν ἐξεδίκουν· πεποιθήκασι δὲ τοῦτο δικαίως καὶ ὀρθῶς. Ἀθεότης γὰρ ἐκ τούτων εἰσάγεται, καὶ μᾶλλον παρὰ τὰς Γραφὰς Ἰουδαϊσμός, ἔχων ἐγγὺς ἐπακολουθοῦντα τὸν Ἑλληνισμόν, ὥστε τὸν ταῦτα φρονοῦντα μηκέτι (59) μηδὲ Χριστιανὸν καλεῖσθαι· ταῦτα γὰρ πάντα τῶν Γραφῶν ἐστὶν ἐναντία. Ὁ μὲν (59') γὰρ Ἰωάννης φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· οὗτοι δὲ φάσκουσιν· Οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῆναι. Καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ἐγραφε· *Καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ Ἰῶ ἀυτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ*· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινός (60) Θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Οὗτοι δὲ ὡσερ ἀντιμαχόμενοι φάσκουσι μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν καὶ αὐτὸν ὡς τὰ πάντα (61) λέγεσθαι Θεόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος αἰτιᾶται τοὺς Ἕλληνας, *οἱ κτίσματα σέβουσι, λέγων· Ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει* (62) *παρὰ τὸν κτίσαντα Θεόν*· οὗτοι δὲ κτίσμα λέγοντες τὸν Κύριον εἶναι (63), καὶ ὡς κτίσματι λατρεύοντες αὐτῷ, τί διαφέρουσιν Ἕλλητων; Πῶς γὰρ, εἰ τοῦτο φρονοῦσιν, οὐχὶ καὶ κατ' αὐτῶν ἐστὶ τὸ ἀνάγνωσμα, καὶ ὡς αὐτοὺς (64) μεμφόμενός ἐστιν ὁ μακάριος Παῦλος; Καὶ ὁ μὲν Κύριός φησιν· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν· καὶ, Ὁ ἐμὲ ἐωρακὸς ὤρακε τὸν Πατέρα· καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δὲ χρηρῆτε· ἀποσταλείς Ἀπόστολος γράφει· Ὁς ὦν ἀπύρασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· οὗτοι δὲ τολμῶσι διαιρεῖν, καὶ ἄλλοτριον αὐτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας καὶ ἀϊδιότητος λέγειν (65), καὶ τρεπτόν εἰσάγειν οἱ ἄθεοι, οὐ βλέποντες; οἱ, ταῦτα λέγοντες, οὐκέτι ποιοῦσιν αὐτὸν ἐν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ μετὰ τῶν κτισμάτων. Τίς γὰρ οὐκ ὀρᾷ, οἱ ἀδιαίρετόν (66) ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἴδιον αὐτοῦ συνυπάρχον τοῦτῳ εὐσεῖ, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὡσε-

¹⁹ Joan. 1, 1. ²⁰ I Joan. v, 20. ²¹ Rom. 1, 25. ²² Matth. xvii, 5.

(56) Πάντες deest in Jesuit. Colbert. et Taurin.

(57) Καὶ ἀνεθεμάτισαν deest in Jesuit. Colb. et Taurin. Mox Seguer. Gobler. et Felckm. 1, καὶ ξένην αὐτὴν εἶναι τῆς.

(58) Seguer. κρίναντας. Editi et alii, κρίνοντας.

(59) Sic Seg. Gobl. et Felck. 1. At alii et editi μηδὲ omittunt.

(59') Hæc quæ sequuntur ad numerum 18 in editis tono II edit. Commel., pag. 30, Paris. pag. 22, iterum habentur sub hoc titulo: Κατὰ Ἀρειανῶν λόγος σύντομος, cujus initium, Ὁ μὲν Ἰωάννης φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, etc., sed merum fragmentum est hujusce epistolæ, cujus cum nonnullæ sint variz lectiones, eas quoque deinceps referemus.

(60) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Basil. Anglic. Gobler. Felck. 1 et 5, Jesuit. Fr. 4, et Fragmentum, ut et legitur apud Joannem. In aliis et editis deest.

(61) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. et Fr. 1.

D At Fragment. ὡσερ τὰ πάντα. Cæteri et editi, ὡς πάντας. Mox Seguer. et Fragm. habent κτίσματα. Editi vero et alii κτίσμα.

(62) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, et Fragm. ut et exstat apud Paulum. At alii et editi, τὴν κτίσιν.

(63) Τὸν Κύριον εἶναι deest in Jesuit. Colbert. et Taurin. Mox iidem et Fr. 1, habent αὐτῷ, οὐδὲν διαφέρουσιν.

(64) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fragm. Felck. 5, et Fr. 1. Editi vero et alii, ὡς αὐτός. Ibid. ἐστὶν abest a Felckm. 5.

(65) Fragmentum, καὶ ἄλλοτριῶν αὐτὸν τῆς τοῦ Πατρὸς ἰδιότητος καὶ τρεπτόν εἰσάγειν, *ei eum a Patris proprietate separare, ac mutabilem inducere, etc.* Ibid. pro ἀϊδιότητος, Taurin. et Colb. ἰδιότητος. Mox οἱ ἄθεοι abest ab Anglicano.

(66) Ἀδιαίρετόν ἐστὶ omittitur in Anglic.

ρον (67); Εἴτα τοῦ Πατρὸς λέγοντος, Οὗτός ἐστιν ὁ Ἰῶς μου ὁ ἀγαπητός, καὶ τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τούτον εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐν ᾧ καὶ οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ ἀπλῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· οὗτοι, καινῶν ἐφευρεται δογμάτων καὶ πλασματικῶν γενόμενοι (68), ἕτερον ἐπεισάγουσι λόγον, καὶ ἄλλην σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, τούτον δὲ κατ' ἐπίνοιαν διὰ τὰ λογικὰ λέγεσθαι Λόγον (69) καὶ Σοφίαν, οὐχ ὁρῶντες ἐκ τούτου τὸ ἀτοπον.

14. Εἰ γὰρ δι' ἡμᾶς λέγεται κατ' ἐπίνοιαν (70) Λόγος καὶ Σοφία, τί ἂν εἴη αὐτὸς, οὐχ ἂν ἐποίηεν. Εἰ γὰρ ταῦτα αὐτὸν λέγουσιν εἶναι αἱ Γραφαί, οὗτοι δὲ (71) ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι, φανερώς οὐδὲ ὑπάρχειν αὐτὸν θέλουσιν οἱ ἄθεοι καὶ τῶν Γραφῶν ἐναντίοι. Καὶ τοῦτο οἱ μὲν πιστοὶ δύνανται παρ' αὐτῆς τε τῆς πατρικῆς φωνῆς (72), καὶ παρὰ τῶν προσκυνοῦντων αὐτὸν ἀγγέλων, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γραφάντων ἁγίων μαθεῖν· οὗτοι δὲ, ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαράν, οὐδὲ δύνανται θεῶν ἐπακούειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν, δύνανται καὶ παρὰ (73) τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων μαθεῖν, ὅτι μὴ ὡς πολλῶν ὄντων ἀνεφώνουν, ἀλλὰ τοῦτον μόνον εἰδότες ἔλεγον· Σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τὴν ἀρεσιν αὐτοῖς ὑποβαλὼν (74), πειράζων ἐν τῷ ὄρει, οὐκ ἔλεγεν· Εἰ καὶ σὺ Ἰῶς εἶ τοῦ Θεοῦ, ὡς ὄντων ἄλλων· ἀλλ', Εἰ σὺ εἶ ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ (75), ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ θαυμαστοί, ὡς περ Ἑλληγες, ἐκπεσόντες τῆς περὶ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ ἐννοίας, εἰς πολυθεΐτητα κατήλθον, οὕτω καὶ οὗτοι, μὴ πιστεύοντες ἓνα εἶναι τὸν τοῦ Πατρὸς Λόγον, εἰς πολλῶν ἐπίνοιαν πεπωπυμένους· καὶ τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινόν (76) Λόγον ἀρνοῦνται, κτίσμα δὲ αὐτὸν καὶ ἐνθυμείσθαι τετολημάσασιν, οὐ βλέποντες ὁσῆς ἀσεθείας μεστὸν ἐστὶ τὸ φρόνημα. Εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶ, πῶς αὐτὸς τῶν κτισμάτων ἐστὶ

Patris verbum in quo et cæli firmati sunt²⁶, omniaque prorsus per ipsum facta sunt²⁷; illi novorum dogmatum et commentorum inventores aliud indicunt verbum aliamque fingunt esse sapientiam Patris; illum vero non nisi cogitatione, rerum scilicet ratione præditarum causa, Verbum sive Rationem et Sapientiam appellari. Verum quæ inde oriuntur absurda, profecto non perspicunt.

14. Si enim nostri causa, Verbum et Sapientia cogitatione dicitur, quidnam ipse fuerit, nunquam utique sunt dicturi. Nam si hæc illum esse testantur Scripturæ, illi vero hæc eadem Dominum esse nolunt; certe ne existere quidem eum manifeste volunt impii Scripturarumve adversarii. Sane fideles id possunt discere tum ex ipsa paterna voce, tum ex angelis qui illum adorant, tum etiam ex sanctis qui de eo scripsere. Verum illi quandoquidem puram non habent mentem, nec divinos et theologos viros quæunt audire, possunt saltem idem ipsum a sui similibus dæmonibus edoceri, qui nimirum non quasi multi essent filii, sed solum hunc agnoscentes exclamabant: *Tu es sanctus Dei et Filius Dei*²⁸. Is enim qui hanc hæresim ipsis suggestit, cum eum in monte tentaret, non dixit: Si et tu Filius Dei es, quasi nempe alii essent filii: sed, *Si tu es Filius Dei*²⁹, utpote quem solum esse constaret. Verum egregii illi viri, non secus ac gentiles qui ab unius Dei notitia aberrantes, in deorum multitudinem sunt delapsi, sic et ipsi, dum unum Patris Verbum nolunt credere, in hunc errorem ceciderunt, multa scilicet esse Verba. Eum itaque qui **225** vere Deus et verum Verbum est negant, ipsamque rem creatam esse audent cogitare; quæ sententia quanta sit impietate plena, omnino non at-

²⁶ Psal. xxxii, 6. ²⁷ Joan. i, 3. ²⁸ Marc. i, 24; Matth. viii, 29. ²⁹ Luc. iv, 3.

(67) Jesuit. Taurin. et Colb. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ἕτερον. Fragm. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν, etc. Ibid. Seguer. Basil. Gobler. et Felckman. 1, τούτου φύσει Editi et alii, τούτω φύσει. Item ibid. Gobler. et Felckm. 1, οὐ γέγονεν ἕτερον· ἀλλὰ Πατρός, etc.

(68) Sic Seguer. Jes. Colb. Taurin. et editio Paris. ut et legit Nannius. Alii cum editione Cominel. καινῶν. Mox Seguer. Fragm. Gobler. et Felckm. 1, πλασματικῶν. At Colb. Taurin. Fr. 1, πλάσται. Cæteri et editi, πλαστῶν. Paulo post Colb. Fr. 1, σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τούτου πεποίηκε, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν αὐτὸν διὰ τὰ λογικὰ, etc. Jesuit. vero, Σοφίαν τοῦ Πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τούτου πεποίηχέναι, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν, etc.

(69) Seguer. γενέσθαι καὶ Λόγον. Ibid. Fragin. οὐχ ὁρῶντες ἐκάστον.

(70) Κατ' ἐπίνοιαν deest in Fragmento.

(71) Seguer. Gobler. Felckm. 1, αὐτοὶ δέ. Ibid. Colb. et Taurin. ταῦτα εἶναι τὸν Κύριον οὐ θέλουσι φανερώς, οὐδέ, etc. Paulo post οἱ ἄθεοι abest a Gobler. et Felckm. 1, qui et ibidem habent ἐναντίοι εἰσίν.

(72) Sic Seguer. Taurin, Jesuit. et Felckm. 5. At Gobler. Felckm. 1, Colbert. et Fr. 1, αὐτῆς τῆς πατρικῆς. Cæteri et editi, αὐτῆς τῆς τε τῆς, etc. Paulo

post, ἁγίων deest in Jesuit. Colbert. et Taurin. quibus, τὴν διάνοιαν οὐ θέλουσι καθαράν.

(73) Gobler. et Felckm. 1, δύνανται δὲ παρὰ, etc. Mox Taurin. Jesuit. Fr. 1, ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων. Seguer. ὁμοίων δαιμόνων αὐτοῖς. Editio Cominel. ὁμοίων αὐτῶν δαιμόνων.

(74) Sic Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. et Fragmentum, Fr. 1, item habet ὑποβαλὼν. Alii et editi. Καὶ γὰρ ὁ τὴν ἀρεσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων. Ibid., οὐκ ἔλεγεν legitur in Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Anglican. et Fragment. Editi vero habent οὐκ ἔλεγον, mendose: at utrumque abest a Gobler. et Felckm. 1. Ibid. quæ sequuntur post hæc verba, σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, usque ad ἀλλ' οἱ θαυμαστοὶ exclusive, desunt in Basiliensi.

(75) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. et Frag. Editi autem et alii, ἀλλ' ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ, εἰ σὺ εἶ ὁ Ἰῶς τοῦ Θεοῦ. Mox ἐκπεσόντες abest a Fr. 1, et Taurin. Paulo post Seguer. εἰς πολυθεΐαν κατήλθον.

(76) Fragm. τὸν μὲν ὄντως ὄντα καὶ ἀληθινόν, etc. Seguer. Colbert. Taurin. et Jes. τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν καὶ ἀληθινόν, etc. Editi et alii, τὸν μὲν ὄντως ὄντα Θεὸν ἀληθινόν, etc. Mox Colbert. Taurin. Seguer. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felck. 1, καὶ ἐνθυμείσθαι. Editi et alii, καὶ ἐνθυμείσθαι.

tendunt. Nam si creatus ipse est, quomodo rerum creatorum opifex est? vel quomodo ipse Filius et Sapientia et Verbum est? Nam Verbum non creatur, sed gignitur; quodque creatum est, non filius est, sed opus. Insuper, si res creatæ per ipsum factæ sunt, ipse autem creatus quoque est: per quem, quæso, factus est? Siquidem necesse est ut res creatæ per aliquem fiant, quemadmodum utique per Verbum factæ sunt, quia scilicet non opus sed Verbum Patris est. Præterea, si sapientia quæ in Patre est, alia est præter Dominum, certe Sapientia in sapientia facta est; ac proinde si Sapientia Dei, Verbum est, sequetur Verbum in verbo factum esse; et rursus, si Verbum Dei, Filius est, Filium in filio factum esse intelliget.

15. Quomodo ergo Dominus dixit: *Ego in Patre, et Pater in me est*³⁰, cum in Patre sit alius, in quo et ipse Dominus factus est? Qui vero Joannes, illo dimisso, de isto ita loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*³¹? Si porro omnia, quæ voluntate sunt facta, per eum facta sunt, quomodo ipse una est e rebus factis? Quomodo item Apostolo dicente: *Propter quem omnia et per quem omnia*³², ipsi non ventus dicere: Non nos propter ipsum, sed ille propter nos factus est? Si enim ita esset, prorsus illi dicendum fuisset: Propter quos factum est Verbum. Cum autem id minime dicat, sed, *propter quem omnia et per quem omnia*, illos hæreticos et sycophantas esse ostendit. Alioqui si aliud in Deo Verbum esse audeant asseverare; cum clara ex Scripturis argumenta nulla ipsis suppetant, saltem unum ejus opus, vel Patris opus aliquod sine hoc Verbo factum indicent, ut aliqua ratione suum commentum defendere posse videantur. Opera quidem veri Verbi omnibus sunt manifesta, adeo ut

³⁰ Joan. xiv, 10. ³¹ Joan. i, 3. ³² Hebr. ii, 10.

(77) Jes. Colb. Taurin. ἡ πῶς τὰ μὲν πάντα κτίσματα, αὐτὸς δὲ Υἱός, etc.

(78) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, οὐ γέννημα, ἀλλὰ ποιήμα. Ἐπειτα εἰ τὰ κτίσματα, etc. Mox Seguer. διὰ τίνος ἄρα καὶ οὕτως γέγονεν, etc.

(79) Colb., Fr. 1, μὴ αὐτὸς ἐστὶ ποιήμα. Paulo post sic in Fragmento legitur, εἰ ἄλλη ἐστὶ σοφία ἢ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον.

(80) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Gobler. Fr. 1, Felckm. 1 et 5, Ἡ δὲ σοφία.

(81) Jes. et Fr. 1, εἴη ἄν κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱός, etc. Colb. et Taurin. εἴη κατ' αὐτοὺς, etc. Mox Fr. 1, Colb. et Taurin. ὁ Κύριος λέγει· Ἐγώ, etc.

(82) Jes., Colb., Taurin. et Fr. 1, ὄντος γὰρ ἐτέρου, etc. Ibidem innox, ὁ Κύριος γέγονεν, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ νομίζουσιν· οὐκ ἄν εἴη αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Πῶς δὲ καί, etc., unde juxta hos mss. is est hujus loci sensus: *Cum enim alius sit in Patre, in quo et ipse Dominus factus est, ut putant Ariani: certe ipse in Patre non erit. Qui vero Joannes, etc.*

(85) Seguer. οὐδὲν. Gobler. et Felck. 1, οὐδὲ ἐν ὃ γέγονεν. Ibid. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, εἰ γὰρ πάντα. Ibid. et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα τὰ βουλήματι γενόμενα, et innox, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς. Editi vero et alii, εἰ δὲ πάντα βουλήματι τὰ γενόμενα... πῶς αὐτὸς εἰς, etc. Ibid. Jes. Colb. Taurin.

δημιουργός; ἢ πῶς αὐτὸς ὁ Υἱός (77) καὶ Σοφία, καὶ Λόγος; Λόγος γὰρ οὐ κτίζεται, ἀλλὰ γεννᾶται· καὶ τὸ κτίσμα οὐκ υἱός, ἀλλὰ ποιήμα. Καὶ εἰ τὰ κτίσματα (78) δι' αὐτοῦ γέγονε, κτίσμα δὲ ἐστὶ καὶ αὐτός· διὰ τίνος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν; Ἀνάγκη γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τίνος γίνεσθαι, ὥσπερ οὖν καὶ γέγονε διὰ τοῦ Λόγου, ὅτι μὴ αὐτὸς ἦν ποιήμα (79), ἀλλὰ Λόγος τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη ἐστὶν ἡ ἐν τῷ Πατρὶ σοφία παρὰ τὸν Κύριον, καὶ ἡ Σοφία ἐν σοφίᾳ γέγονεν. εἰ δὲ Σοφία (80) ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἴη ἄν καὶ ὁ Λόγος ἐν λόγῳ γεγονώς· καὶ εἰ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Υἱός, εἴη ἄν καὶ ὁ Υἱός (81) ἐν τῷ υἱῷ ποιηθείς.

15. Πῶς τοίνυν ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, ὄντος ἐτέρου (82) ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος γέγονε; Πῶς δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀρεῖς ἐκεῖνον, περὶ τούτου διηγεῖται λέγων· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (83); εἰ δὲ πάντα τὰ βουλήματι γενόμενα δι' αὐτοῦ γέγονε, πῶς καὶ αὐτὸς εἰς τῶν γενομένων ἐστὶ; Πῶς δὲ καὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, Δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, οὗτοι λέγουσιν· Οὐκ ἡμεῖς δι' αὐτὸν, ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν; Ἐδεῖ γὰρ, εἴπερ οὕτως ἦν, εἰπεῖν αὐτὸν (84), Δι' οὗς γέγονεν ὁ Λόγος. Νῦν δὲ μὴ τοῦτο λέγων, ἀλλὰ, δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, δεικνύσι τούτους αἰρετικούς καὶ συκοφάντας. Ἄλλως τε, εἰ τεθαρήκασι ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον (85) ἐν τῷ Θεῷ, ἐπεὶ μὴ φανεράς ἔχουσι τὰς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις, καὶ ἐν ἔργον αὐτοῦ δεικνύτωσαν, ἡ τοῦ Πατρὸς ἔργον χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου γεγονός (86), ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Τοῦ μὲν γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου πᾶσιν ἐστὶ φανερά τὰ ἔργα. ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν (87) ἀναλόγως θεωρεῖσθαι· ὡς

τῶν γεγεννημένων. Item mox iidem et Seguer. Πῶς δὲ καὶ τοῦ, etc. Caeteri autem et editi, πῶς καὶ τοῦ, etc.

(84) Αὐτὸν deest in Fragmento. Paulo post, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα absunt a Seguer. Colb. Jes. et Fragm.

(85) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. At alii et editi, ἄλλον εἶναι τὸν Λόγον. Paulo post Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fr. 1, Gobler. et Felck. 1, καὶ ἐν ἔργον. Alii vero et editi, καὶ ἔργον. Ibid. αὐτοῦ abest a Fr. 1.

(86) Sic Seguer. Fragm. Gobler. et Felck. 1, quorum duo postremi mendose habent γεγονός. At Jes. Colb. Taurin. ἡ τοῦ Πατρὸς ἔργα ἄ χωρὶς τοῦ Λόγου γεγονάσι. Fr. 1, ἡ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα ἄ χωρίς, etc. Caeteri vero et editi, εἰ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα χωρὶς τοῦ Λόγου γεγονάσι. Felck. 5, χωρὶς τούτου τοῦ Λόγου. Ibid. Seguer., ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν. Gobler. et Felck. 1, ἵνα τινὰ ἔχειν πρόφασιν δοκῶσι. Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἀτινά δοκοῦσι πρόφασιν ἔχειν. Item ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Felck. 5, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. Μᾶλλον οὖν ἐπινοίας. Editi et alii, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. Τοῦ μὲν γὰρ, etc.

(87) Sic mss. et Fragm. At editi αὐτὸν omittunt.

γὰρ τὴν κτίσιν ὀρώντες, διανοούμεθα τὸν ταύτην Ἀ κτίσαντα Θεὸν, οὕτω βλέποντες μὴδὲν ἄτακτον ἐν τοῖς γενομένοις, ἀλλὰ πάντα τάξει καὶ προνοίᾳ κινούμενά τε καὶ μένοντα, ἐνθυμούμεθα Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ (88) τὸν ἐπὶ πάντων ὄντα τε καὶ ἡγεμονεύοντα. Τοῦτο καὶ αἱ θείαι Γραφαὶ μαρτυροῦσι, λέγουσαι αὐτὸν τε εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονε (89), καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ἐκεῖνου δὲ, περὶ οὗ λέγουσιν, οὐδὲν οὔτε ῥητὸν οὔτε ἔργον ὑπ' αὐτῶν δείκνυται. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ (90) λέγων, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*, οὐδένα ἕτερον εἶναι παρ' αὐτὸν σημαίνει.

16. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαίοις οἱ θαυμαστοὶ λοιπὸν προσετέθησαν. Καὶ γὰρ κάκεινοι μόνον ἄχρις ὀνόματος ἀγαθὸν Θεὸν (91) ὀνομάζουσι, καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ οὔτε βλέπόμενον οὔτε ἀόρατον δεικνύειν δύνανται· τὸν δὲ ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα Θεὸν, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν (92) ἀοράτων ἀρνούμενοι, παντελῶς εἰσι μυθολόγοι. Τοῦτο δὲ καὶ οὗτοι πάσχειν μοι δοκοῦσιν οἱ κακώρρονοι. Τοῦ γὰρ ἀληθινοῦ Λόγου καὶ μόνου ὄντος ἐν τῷ Πατρὶ τὰ ἔργα βλέπουσι, καὶ τοῦτον μὲν ἀρνοῦνται, ἄλλον δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται (93) λόγον, ὃν οὔτε ἐξ ἔργων οὔτε ἐξ ἀκοῆς ἀποδεικνύειν δύνανται· εἰ μὴ ἄρα σύνθετον τὸν Θεὸν, ὡς ἄνθρωπον, λαλοῦντα καὶ ἀμείβοντα τοὺς λόγους (94), καὶ πάλιν οὕτω νοοῦντα καὶ σοφισζόμενον ὑπονοοῦντες μυθολογοῦσιν. οὐχ ὀρώντες εἰς ὅσην ἀλογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασι. Εἰ μὲν γὰρ ἐπιτυμβαίνοντες ἔχει τοὺς λόγους, πολὺ τοῦτο (95) ἄνθρωπον νομίζουσιν· εἰ δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ προφέρονται καὶ λοιπὸν ἀφανίζονται· μειζόνως ἀσεβοῦσιν, ὅτι τὰ ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλύουσιν. Εἰ γὰρ ὄλως γενῶν αὐτὸν ὑπονοοῦσι (96), βέλτιόν ἐστι καὶ εὐσεβέστερον λέγειν ἐνὸς εἶναι Λόγου γεννήτορα τὸν Θεὸν, ὃς ἐστὶ τὸ πλήρωμα (97) τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσεως πάσης εἰσὶν ἀπόκρυφοι, καὶ

²² Matth. xvii, 5.

(88) Seguer. εἶναι Θεοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragm. καὶ αἱ Γραφαὶ μαρτυροῦσι, etc.

(89) Sic Seguer. Gobler. et Felck. 4. At alii et editi, ἐγένετο. Mox pro ἐγένετο, ut habent Seguer. Taurin. Fr. 1, Jes. et Fragmentum; in editione Commel. et aliis legitur γέγονε. Mox Colb. et Taurin. ἔργον ὑπ' αὐτοῦ δείκνυται.

(90) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, etc. Fragm. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, οὗτος, etc. Ibid. Seguer. Jes. Fr. 1, Colb. Taurin. et Fragm. ὁ Υἱός μου. Editi vero et alii μου omittunt. Mox Fragm. οὐδένα δὲ ἕτερον, etc. Jes., οὐδὲν ἕτερον. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαίοις, etc. Editi vero et alii καὶ omittunt. Ibid. οἱ θαυμαστοὶ deest in Jes., Fr. 1, Colb. et Taurin.

(91) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, ἀγαθὸν τινα Θεὸν. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ. At in editis et aliis μὲν omittitur. Mox Jes. Colb. Taurin. et Fr. ἀποδεικνύειν.

(92) Sic mss. et Fragm. At in editis, τῶν deest. Ibid. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, πάντων τῶν ποιημάτων. Item ibid. Seguer., ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσι μυθολόγοι. Alii cum editis, ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσι μυθολόγοι.

ex his ipse convenienter conspiciatur. Ut enim res creatas intuentes, harum creatorem intelligimus Denm : ita cum in rebus factis nihil inordinatum, sed omnia certo ordine et providentia moveri et servari cernimus; recte inde colligimus esse Dei Verbum, quod omnibus præsit et dominetur. Verum id etiam Scripturæ divinæ testantur, quæ asserunt ipsum esse Dei Verbum, omniaque per ipsum facta esse, et sine illo nihil esse factum. Illius autem verbi, de quo illi loquuntur, nullum sane vel dictum vel factum possunt ostendere. Etenim ipse **226** Pater qui dicit : *Hic est Filius meus dilectus* ²², nullum alium præter eum esse significat.

16. Hinc ergo etiam cum Manichæis jam consociantur egregii isti viri. Illi enim nomine tenent Deum bonum appellant, nullumque ejus opus sive aspectabile sive non aspectabile possunt commonstrare. Cum autem verum vereque existentem Deum, cæli et terræ, omniumque rerum invisibilium effectorem negant, nihil nisi meras narrat fabulas. Item profecto maleficis istis accidere mihi videtur. Nam licet veri Verbi, quod et unum est in Patre, opera videant, ipsum nihilominus negant, aliudque verbum sibi ipsis fingunt, quod neque ex factis neque ex auditione demonstrare queunt; nisi forte Deum concipiant compositum, qui more hominum loquatur, prioresque sermones immutat; quem quidem si ita cogitantem et intelligentem versutant quantum hæc a ratione sint aliena. Si enim succedentia sibi verba habeat, nec eum plane hominem arbitrantur. Quod si præterea ex ipso verba proferantur, ac postea evanescent; eo major illorum est impietas, qui nempe ea, quæ sunt ex illo qui est, in nihilum resolvant. Nam si omnino existimant a Deo gigni Verbum : melius et religiosius est Deum dicere unius Verbi esse genitorem, quod et ejus divinitatis plenitudo est, et in quo thesauri

(93) Sic Fragmentum. At editi et alii, ἀναπλάττοντες. Ibid. Fragm. Seguer. Taurin. Colb. et Jesuit. ὃν οὔτε, etc. Alii vero et editi, ὃν omittunt. Mox Fragm. δεικνύειν δύνανται.

(94) Sic Fragm. Seguer. Taurin. Colb. Fr. 1, Jes. Gobler. et Fel. 4. In Basil. scriptum quoque erat, νοοῦντα, sed deletum est. Alii vero et editi, τοὺς λόγους τοὺς προτέρους, καὶ πάλιν οὕτω σοφισζόμενον ὑπονοοῦντες. Ibid. Seguer. Fragm. Anglic. Gobler. Fel. 1 et 5, Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, μυθολογοῦσιν, οὐχ ὀρώντες, etc., ut jacet in contextu. At alii et editi, εἰς ἐναντιλογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασι. Jes. Fr. 1, ibidem pro ὑπονοοῦντες, mendose habent οὐ νοοῦντες.

(95) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. At Anglic. Fr. 1, Fel. 5, πολὺ τοῦτο. Ibid. Jes. Colb. Taurin. pro ἄνθρωπον, habent ἄνουν, eum hæc nota in textum inserta hoc modo, πολὺ τοῦτον ἄνθρωπον, οἶμαι, ὡς ἄνουν ὀφείλει γράφεσθαι, ἐν ᾗ οὕτως· πολὺ τοῦτον ἄνουν νομίζουσι. Mox Fr. 1, ἀφανίζουσιν, ὡς οἱ τῶν ἀνθρώπων, μειζόνως ἀσεβοῦσιν. Jes. Colb. Taur. ibid. mendose, εὐσεβοῦσιν. Hæc porro, πολὺ τοῦτον, etc., usque ad ἀφανίζονται inclusive desunt in Gobler. et Felc. 4.

(96) Seguer., αὐτὸν γενῶν αὐτόν, etc.

(97) Taurin. Colbert. Fr. 1, ὃς ἐστὶ καὶ τὸ πλή-

οιενis cognitionis sunt absconditi, idemque dicere simul esse et existere cum suo Patre, per quod et omnia facta sunt; quam Deum multorum nusquam apparentium Patrem esse opinari, vel eum, qui natura simplex est, tanquam ex multis compositum, hominum similem variuinque comminisci. Præterea cum dicat Apostolus: *Christus Dei virtus et Dei sapientia*²⁴; illi eum aliis multis virtutibus una annumerant, quodque pejus est, illum scelerati cum eruca et aliis bestiis, quas ad homines puniendos ipse misit, non verentur comparare. Insuper cum Dominus dicat: *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius*²⁵; et iterum, *Non quod Patrem quis vidit, nisi qui est a Patre*²⁶: qui fieri potest, ut illi Dei hostes non censeantur, qui dicunt Patrem a Filio perfecte nec videri nec cognosci? Nam si Dominus dicit: *Quemadmodum cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem*²⁷: si nec ipse Pater Filium ex parte duntaxat cognoscit; annon illi insani sunt habendi, cum effluunt Patrem non plene, sed ex parte a Filio cognosci? Deinde si existendi principium habet Filius: si item omnia sui ortus initium habent; quid primum exstiterit dicant. Verum nihil profecto est quod queant dicere: nec tale Verbi **227** initium indicare possunt improbi veteratores. Siquidem verus et proprius ipse est Patris fetus, et *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*²⁸. Nam quod aiunt Filium suam ipsius naturam nescire, responsione sane indignum est, sed satis fuerit eos insanix condemnare. Num enim seipsum non novit Verbum, quod Patris sui que ipsius cognitionem omnibus impertit, illosque reprehendit qui ipsos non cognoscunt?

17. At scriptum est, inquit, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*²⁹. Ineruditi sane vereque stupidi! Scilicet servus quoque in Scripturis et ancillæ filius, et agnus et ovis di-

²⁴ I Cor. i, 24. ²⁵ Matth. xi, 27. ²⁶ Joan. vi, 46. ²⁷ Joan. x, 15. ²⁸ Joan. i, 1. ²⁹ Prov. viii, 22.

ρωμα. Mox Seguer.θησαυροί της γνωσεως πάσης εισιν απόκρυφοι. Jesuit. Colbert. Taurin.θησαυροί της γνωσεως πᾶσιν εισιν απόκρυφοι. In Fragm. deest απόκρυφοι. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1, et Fragm. λέγειν είναι τε και συνπαρχειν. Alii et editi, είναι λέγειν και συνπαρχειν.

(98) Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1, ονομάζειν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. et Fragm. η ως εκ πολλών. Editi et alii η ομιττουν. Ibid. Fragm. Colb. Taurin. Jes. et Fr. 1, συγκειμενον ανθρωποπαθη.

(99) Seguer. Gobler. Fel. 1 et 5, ούτοι τη κάμπη και ταίς πολλαίς, etc., qui iidem paulo post, τη κάμπη ομιττουν.

(1) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Fr. 1, Gobler. Felc. 1 et 5. At alii et editi, πεμπομένους ζωίς δι' αυτού. Mox, pro ειτα, Gobler. et Felc. 1 habent και. Ibid., pro επιγινώσκει, Seguer. Colb. Taurin. et Fragm. γινώσκει.

(2) Sic Seguer. Fragm. Gobl. et Felc. 1. At editi, πλήρης ο Υιός γινώσκει τον Πατέρα· ειτα ει αρχην έχει εις το είναι ο Υιός. Ibid. Seguer. Jes. Gobler. et Felc. 1, Αρχην δε έχει και τα πάντα εις

τοῦτον λέγειν είναι τε και συνπαρχειν τῷ εκ του Πατρι, δι' ου και τα πάντα γέγονεν· η πολλών μη φαινομένων Πατέρα νομίζειν (98) τον Θεον, η ως εκ πολλών συγκειμενον, ως ανθρωποπαθη και ποικλον, τον απλουν δυνα τη φύσει φαντάζεσθαι. Ειτα του 'Αποστόλου λέγοντος· Χριστός Θεού δύναμις και Θεού σοφία. ούτοι ταίς πολλαίς (99) δυνάμεσιν ενα και τουτον συναριθμοῦσι, και τό γε χείριστον, οτι τη κάμπη και ταίς ἄλλοις ἀλόγοις, ταίς δι' επιτιμιαν πεμπομένοις δι' αυτού (1), παραβάλλουσιν αυτον οτι παράνομοι. Ειτα, του Κυριου λέγοντος· Ουδεις επιγινώσκει τον Πατέρα ει μη ο Υιός, και πάλιν, Ουχ οτι τον Πατέρα τις εώρακεν ει μη ο ον παρά του Πατρος· πώς ουκ ἀληθώς εισιν ούτοι θεομάχοι, λέγοντες μητε ορᾶσθαι μητε επιγινώσκεισθαι τον Πατέρα παρά του Υιου τελείως; Ει γάρ ο Κύριος λέγει, Καθώς γινώσκει με ο Πατηρ, καγω γινώσκω τον Πατέρα· ουκ εκ μερους δε γινώσκει ο Πατηρ τον Υιον· πώς ου μαινονται φλαραρουντες, οτι εκ μερους και ου πλήρης γινώσκει ο Υιός τον Πατέρα (2); Ειτα ει αρχην έχει ο Υιός εις το είναι, αρχην δε έχει και τα πάντα εις το γεγενῆσθαι· τί τίνος εστι πρώτον, λεγέτωσαν. 'Αλλ' ουτε τι ειπειν εχουσιν, ουτε του Λόγου του αυτην αρχην δεικνύνειν δυναται οι πανουργοι. Του γάρ Πατρος; εστιν ἀληθινον και ἴδιον αυτού γέννημα (3), και 'Εν αρχῇ ην ο Λόγος, και ο Λόγος ην προς τον Θεον, και Θεός ην ο Λόγος. Περὶ γάρ του λέγειν αυτους μη ειδέναι τον Υιον την εαυτου ούσιαν περιττόν εστιν αποκρινασθαι, ει μη μόνον μανίας (4) αυτών καταγινώσκειν, ει γε αυτον ουκ οιδαν ο Λόγος, ο ταίς πᾶσι την γνῶσιν την περι του Πατρος και εαυτου χαριζόμενος, και μεμφομενος τους μη (5) γινώσκοντας εαυτους.

17. 'Αλλά γέγραπται, φασί· Κύριος εκτισέ με αρχην οδῶν αυτού εις εργα αυτού· ἀπαίδευτοι και τὰς φρένας ἐμβρονημένοι! Καὶ δούλος (6) ἐν ταίς Γραφαίς ἐλέχθη, και παιδίσκησ υἱός, και ἀρνίον και

το γεγενῆσθαι. Editi vero et alii, αρχην τε έχει και τα πάντα εις το γενέσθαι. Jes. Colb. et Taurin. totum hunc locum sic habent: Καὶ ου πλήρης ο Υιός, αρχην δε έχει και τα πάντα εις το γεγενῆσθαι, τί γινώσκει τον Πατέρα; Ειτα αρχην έχει εις το είναι ο Υιός, τίνος εστι πρώτον, etc. Fr. 1 habet item τίνος εστι πρώτον, τί ομίσσο.

(3) Sic Seguer. Fragm. Jesuit., Colbert. Taurin. et Fr. 1. At alii et editi, ἴδιον. Ibid. Jes. ἴδιον γέννημα. Mox omnes mss. et Fragm. και ο Λόγος. At editi, και Λόγος. Item ibid. και Θεός ην ο Λόγος desunt in Fragm.

(4) Colb. et Taurin. Fr. 1, η μόνον μανίας. Ibi. Seguer. αυτον, mendose. Item ibid. Jes. Colb. Taur. et Fr. 1, ει γε αυτον, etc. Editi et alii, ει αυτον.

(5) Jes. Colbert. Taurin. Fr. 1, χαριζόμενος, μεμφομενος δε τους μη, etc. Ibid. mss. et Fragm. habent εαυτους. Editi vero, αυτον. Item ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. 1 et Fragm. γέγραπται, φασί, etc. Fr. 1, Colb. Taurin. ο Κύριος. Cæteri et editi, γέγραπται, φασίν· Κύριος, etc.

(6) Fragm. ει και δούλος.

πρόβατον, καὶ ὅτι κεκοπίλας, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐτυ-
πτήθη, καὶ πέπονθεν. Ἄλλ' ἔχει τὴν πρόφασιν καὶ
τὸ αἰτιον εὐλόγον (7) ἐγγύς τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐκ τῶν
Γραφῶν σημαινόμενα. Ἔστι (8) δὲ τοῦτο, διότι ἄν-
θρωπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, λαβὼν τὴν τοῦ
Θεοῦ μορφήν, ἥτις ἦν ἡ ἀνθρωπίνη σὰρξ. Ὁ γὰρ
Ἀβραῆς, φησὶν ὁ Ἰωάννης (9), σὰρξ ἐγένετο. Εἰ δὲ
ἀνθρώπος γέγονεν, οὐ δεῖ (10) τινας ἐπι ταῖς τοιαύ-
ταις φωναῖς σκανδαλιζέσθαι· ἀνθρώπου γὰρ ἰδίον
ἐστὶ τὸ (11) κτίζεσθαι, τὸ γίνεσθαι, τὸ πλάττεσθαι, τὸ
κοπιᾶν, τὸ πάσχειν, τὸ ἀποθνήσκειν, τὸ ἐκ νεκρῶν
ἐγείρεσθαι. Καὶ ὡστὲρ Λόγος ὢν καὶ σοφία τοῦ Πα-
τρὸς, ἔχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς (12), τὸ αἶδιον, τὸ
ἀτραπτον, τὸ κατὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ὅμοιον, τὸ μὴ
πρότερον καὶ ὑστερον, ἀλλὰ τὸ συνυπάρχειν (13) τῷ
Πατρὶ, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος εἶδος αὐτὸν εἶναι,
καὶ τὸ δημιουργικὸν (14), καὶ τὸ μὴ κτίζεσθαι·
ὁμοίως γὰρ ὢν κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν
εἴη κτιστὸς, ἀλλὰ κτιστὸς (15), ὡς αὐτὸς εἰρηκεν·
Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζο-
μαι· οὕτως ἄνθρωπος (16) γεγονώς, καὶ σάρκα φο-
ρέσας, ἐξ ἀνάγκης κτίζεσθαι λέγεται καὶ ποιέσθαι,
καὶ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ἴδια, καὶ οὗτοι (17), ὡς
Ἰουδαῖοι κάπηλοι, τὸν οἶνον μίσγωσιν ὕδατι, τα-
πεινούντες τὸν Λόγον, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ ταῖς
τῶν γεννητῶν (18) ἐννοαῖς ὑποβάλλοντες. Διὰ τοῦτο
γὰρ εἰκότως καὶ δικαίως οἱ μὲν Πατέρες ἤγανάκτη-
σαν, καὶ ἀνεθεμάτισαν τὴν ἀσεβεστάτην ταύτην (19)
αἵρεσιν, οὗτοι δὲ ὡς εὐέλεγκτον καὶ πανταχόθεν
οὐσαν σαθρὰν φοβούνται καὶ κρύπτουσι. Καὶ γὰρ
βραχέα μὲν (20) ταῦτα πρὸς κατάγνωσιν αὐτῶν ἡμεῖς
ἐγράφσαμεν· ἐὰν δὲ τις θελήσῃ πλατυτέρῳ τῷ κατ'
αὐτῶν ἐλέγγῳ χρῆσασθαι, εὐρήσει τὴν αἵρεσιν ταύ-
την Ἑλλήκων μὲν οὐ μακρὰν, τῶν δὲ ἄλλων αἰρέ-
σεων ἐσχάτην καὶ τραχίαν (21) τυγχάνουσαν. Ἐκεί-
ναι μὲν γὰρ ἢ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν

* Joan. 1, 14. ¹¹ Joan. v, 17. ¹² Isa. 1, 22.

(7) Sic Seguer. Fragm. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, εὐλόγον.

(8) Sic Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, et Fragm. Ibid. Fragm., ὅτι. Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, διότι. Alii et editi, σημαινόμενά ἐστι, διότι ἄνθρωπος. In editis et Jes. et Taurin. est punctum ante ἐγγύς. Ibid. Gobler. et Felckm. 1, ἀνθρώπος υἱὸς ἀνθρώπου.

(9) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. et Fr. 1. At editi et alii omittunt, ὁ Ἰωάννης.

(10) Seguer. Gobler. et Felckm. 1, οὐ χρῆ. Ibid. Fr. 1, τίνα.

(11) Sic τὸ hic et in sequentibus scribitur in Seg. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. et Felckm. 1. In aliis vero et editione Cominet. τῷ, sed mendose. Ibid., πάσχειν habent Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Basili. Anglic. et Felckm. 1 et 2, legitque Nannius. In aliis et editis deest. Item ibidem Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Fragm. Gobler. et Felckm. 1, habent γίνεσθαι. Editi et alii, γενέσθαι. Seguer. Colb. Taurin. ibid., ἀποθνήσκειν καὶ ἐκ νεκρῶν. Idem ibid. ut et Fragm. Jes. Fr. 1, Basili. Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, Colb. Taurin., ἐγείρεσθαι. Editi et alii, ἐγείρεσθαι.

(12) Ἐχει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς desunt in Fragm. meo.

PATROL. GR. XXV.

ctus est, ut et laborasse, sitiuisse, vapnlassse et passus esse: sed hæc quæ ex Scripturis memoran-
tur, non sine causa aut ratione dici liquido constat,
quia scilicet homo et Filius hominis factus est,
forma servi accepta, quæ est humana caro. *Verbum*
enim, inquit Joannes, *caro factum est* ¹⁰. Quod si
homo factus est, nemo hujusmodi vocibus offendi
debet: siquidem hominis proprium est creari,
nasci, formari, laborare, pati, mori, et a mortuis
excitari. Ac quemadmodum ut Verbum et sapientia
Patris, omnia quæ sunt Patris habet, nempe æter-
nitatem, immutabilitatem, perfectissimamque cum
illo secundum omnia et in omnibus similitudinem;
ita ut nihil prius vel posterius in illo sit, sed una
cum Patre existat, eademque ipse sit divinitatis
forma, et vi efficiendi pariter præditus, nec deni-
que creati possit: nam cum Patris secundum na-
turam sit similis, non creatus sed creator est, ut
ipse dixit: *Pater meus usque ad hoc tempus opera-
tur; et ego operor* ¹¹: ita plane homo factus et carne
indutus, necessario et creari et fieri dicitur, ut et
cætera quæ ad carnem proprie pertinent, etiam si
isti vinum cum aqua ¹², ut Judaici caupones, commi-
sceannt, cum Verbum deprimunt, et ejus divinitatem
notionibus rerum factarum subjiciunt. Idcirco enim
jure et merito indignati Patres impiissimæ hæresi
anathema dixere, quam illi quia refutatu facilem et
futilem undique esse sentiunt, timent et dissimula-
lant. Namque nos quidem hæc pauca ad illos con-
sulandos scripsimus; si cui vero eosdem placuerit
copiosius refellere, istam hæresim a gentilibus non
procul abessa, aliarumque hæresum extremam et
fæcem esse reperiet. Illæ scilicet varie errant vel
circa corpus et humanam naturam a Domino as-
sumptam, cum aliæ alia mendacia proferunt, vel
cum Dominum advenisse penitus negant, qui

(13) Seguer. Gobler. Felck. 1, ἀλλὰ καὶ τὸ συν-
υπάρχειν. Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., καὶ
αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος, etc. In aliis τὸ deest.

(14) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, δημιουργεῖν.
Mox Seguer. Colb. Taurin. et Jes., ὢν καὶ κατὰ
τὴν οὐσίαν. Hæc autem voces, κατὰ τὴν οὐσίαν, desunt
in Fragmento.

(15) Sic Seguer. Fragm. Jes. Colb. Taurin. et
Fr. 1. Cæteri vero et editi, ἀλλὰ καὶ κτιστὸς.

(16) Colb. Taurin. Fr. 1, οὕτως ὁ αὐτὸς ἀνθρώ-
πος. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. et Fr., γεγονώς
καὶ σάρκα φορέσας. Alii et editi καὶ omittunt. Ibid.
Colb. et Taurin., ἐξ ἀνάγκης καὶ κτίζεσθαι.

(17) Jes. Colb. Taurin. et Fr. 1, τὰ ἴδια τῆς
σαρκὸς ὑπομένειν, καὶ οὗτοι, etc. Mox Jes. Colb.
Taurin., σμίγωσιν. Gobler. Felckm. 1 et 5, σμί-
γουσιν. Seguer. et Fragm., μίσγωσιν.

(18) Anglic. Colb. Taurin. et Felckm. 5, γεν-
νητῶν.

(19) Ταύτην abest a Gobler. et Felckm. 1.

(20) Basili., Καὶ βραχέα μὲν. Felckm. 5, pro μὲν,
habet μετὰ, et paulo post αὐτοῖς pro αὐτῶν.

(21) Seguer. Fragm. Colb. Taurin. Fr. 1, et
Jesuit., τρύγα. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fragm.
Jesuit. Fr. 1, Felckm. 5, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, ut
et legit Nannius. Editi et alii, ἢ τὴν ἐνανθρώπησιν.
Ibid. Felckm. 5, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι.

quidem error fuit Judæorum. Hæc autem sola, ma-
jori **228** incitata furore, ausa est ipsam etiam
Divinitatem aggredi, quatenus nempe contendit
Verbum omnino non fuisse, nec Deum semper fuisse
Patrem; quocirca non immerito quis dixerit ad-
versus eos scriptum esse hunc psalmum: *Dixit in-
sipient in corde suo: Non est Deus: corrupti sunt et
abominabiles facti sunt in studiis suis* ⁴³.
διεφθάρησαν καὶ ἐδεδολύθησαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν.

18. Atqui, inquit, valemus et possumus iaci-
laciis defendere nostram hæresim. Verum melius
ipsi se defenderent, si non quodam artificio nec
profanis sophismatis, sed simplici fide eam possent
propugnare. Itaque, si hanc ecclesiasticam esse confi-
dunt et existimant, suam sententiam aperte de-
clareut. Nemo enim accensam lucernam sub modio
ponit, sed supra candelabrum, ut omnibus venientibus
luceat ⁴⁴. Si ergo suam illi hæresim tueri
possunt, scribant quæ supra allata sunt, suamque
hæresim nudam omnibus, tanquam lucernam, ex-
hibeant: Alexandrum beatæ memoriæ episcopum
aperte criminantur, Arium ea dicentem ejecisse
injuate: conquerantur de Nicæna synodo, quæ, im-
pietate rejecta, piam substituit et edidit fidem. Ve-
rum id eos non facturos pro certo habeo. Nec
enim adeo sunt ignari malorum quæ commenti
sunt et spargere nituntur: sed probe sciunt, licet
initio simpliciores vano surripuerint artificio, suam
tamen sententiam illico tanquam impiorum lumen,
extinguendam, seque ubique velut veritatis hostes
ignominia esse notandos. Hinc est igitur quod illi,
qui stulte agunt omnia, et ut stulti loquuntur, in
eo tantum se prudenter, ut filii sæculi, gerant,
quod sub modium lucernam abscondant suam ⁴⁵, ut
apparere existimetur, et ne, si appareret, cognita
et reprobata extingueretur. Namque ipse Arius
dux hujusce hæresis, et Eusebii socius, Eusebiana-
norum opera a beatæ memoriæ Constantino Au-

Α τοῦ Κυρίου πλανῶνται, αὶ μὲν οὕτως, αὶ δὲ ἐκαίως
καταψευδόμεναι, ἢ μηδὲως ἐπιδημηκίαι τὸν Κύ-
ριον, ὡς Ἰουδαῖοι νομίζοντες ἐπλανήθησαν· αὐτὴ δὲ
μόνη μακίωτερον εἰς αὐτὴν τὴν θεότητα **(22)** κατα-
τετόλμηκε, λέγουσα μηδὲως εἶναι τὸν Λόγον, μηδὲ
τὸν Πατέρα ἀεὶ Πατέρα εἶναι. Ὅθεν εὐλόγως ἐν τις
κατ' αὐτῶν ἐκέλευεν **(25)** εἶποι γεγράφθαι τὸν ψαλμὸν
Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐστὶ θεός·

18. Ἄλλὰ καὶ ἰσχύομεν, φασὶ **(24)**, καὶ δυνάμεθα
ταῖς πανουργίαις προστῆναι τῆς αἰρέσεως. Βέλτιον
δ' ἂν γένοιτο αὐτῶν ἢ ἀπολογία, ἐὰν μὴ τέχνη τιτὴ
μηδὲ σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς, ἀλλ' ἀπλή τῇ πίστει
ταύτης προστῆναι δύνανται. Οὐκοῦν εἰ τεθαρρήχασαι
καὶ γινώσκουσιν ἐκκλησιαστικὴν εἶναι ταύτην, λεγέ-
τωσαν φανερώς τὸ φρόνημα· οὐδεὶς γὰρ ἄσφας λύχον
τίθεισιν αὐτὸν **(25)** ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυ-
χνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς εἰσερχομένοις. Εἰ τοίνυν
καὶ οὗτοι προστῆναι δύνανται, γραφάτωσαν τὰ προ-
ειρημένα, καὶ δεξιάτωσαν πᾶσιν, ὡς λύχον **(26)**, γυ-
μνήν τὴν ἑαυτῶν αἰρέσει· φανερώς τε καὶ κατηγορεῖ-
τωσαν Ἀλεξάνδρου τοῦ μακαρίου **(27)** ἐπισκόπου,
ὡς ἀδίκως ἐκβαλόντος τὸν Ἄρειον λέγοντα ταῦτα, καὶ
μεμφέσθωσαν τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἀντὶ τῆς ἀσε-
βείας ὑπομνήσασαν καὶ γράψασαν τὴν εὐσεβῆ πίστιν.
Ἄλλ' οὐ ποιήσουσιν, εὐ οἶδα, ὅτι οὐχ οὕτως εἰσὶν
ἀγνώτας **(28)** ὧν ἐπάσσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπι-
στῆραι κακῶν· ἀλλὰ καὶ μάλα γινώσκουσιν, ὅτι,
C κἂν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀκεραίους διὰ κενῆς **(29)**
ἀπάτης ὑφαρπάσωσιν, ἀλλ' εὐθύς ἡ ἔννοια αὐτῶν ὡς
φῶς ἀσεβῶν **(30)** σβέννεται, καὶ στηλιτεύονται παν-
ταχοῦ, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθροί. Διὰ τοῦτο γοῶν **(31)**
πάντα μωρῶς ποιοῦντες, καὶ ὡς μωροὶ λαλοῦντες,
τοῦτο μόνον, ὡς υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ὄντες τοῦτου, φρονέ-
μως πεποιήχασαι, κρύπτοντες ὑπὸ τὸν μόδιον τὸν ἑαυ-
τῶν λύχον, ἵνα νομίζηται φαίνεσθαι, καὶ μὴ φαινόμε-
νος ἀποσβεσθῆ καταγιωσκόμενος. Καὶ γὰρ καὶ αὐ-
τὸς Ἄρειος **(32)** ὁ τῆς μὲν αἰρέσεως ἑξαρχος, εὐ-

⁴³ Psal. LII, 1, 2. ⁴⁴ Matth. v, 15. ⁴⁵ Luc. XVI, 8.

(22) Sic Seguer. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felckm. 1 et 5. Editi vero et alii, αὐτὴν θεότητα. Ibid. Seguer. Gobler. Felck. 1, κατατετόλμηκε. Alii et editi, τετόλμηκε. Mox Jesuit., Taurin. Colbert., Fr. 1, et Fragm., μηδὲ τὸν Πατέρα ἀεὶ Πατέρα. At alii et editi, τὸν Θεὸν Πατέρα εἶναι. Ὅθεν, etc.

(23) Seguer., ἐκαίως. Mox, post οὐκ ἐστὶ θεός, desinit Fragmentum.

(24) Seguer., Ἄλλ' ἰσχύομεν, φασὶ. Paulo post Goblerian. et Felck. 1, βέλτιον δ' ἂν γένοιτο, etc. Infra Jesuit. Colb. Taurin. et Fr. 1, προστῆναι δύνανται.

(25) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobler. et Felckm. 1. At alii et editi αὐτὸν omittunt.

(26) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Anglic. At Gobler. Felck. 1 et 5, δεξιάτωσαν πᾶσιν, ὡς λύχον. Editi, δεξιάτωσαν πᾶσιν εἰς λύχον. Ibid. Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. 1, Gobler. Felck. 1 et 5, γυμνήν τὴν ἑαυτῶν. Alii vero et editi γυμνήν omittunt. Item ibid. Seguer. et Jesuit., φανερώς τε

καὶ κατηγορεῖτωσαν. At in aliis et editis καὶ deest.

(27) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Fr. 1. At Taur., μακαρίου. Editi et alii, μακαριώτατου.

(28) Sic Seguer. Taurin. et Jesuit. At alii et editi, ἀγνοῦντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Fr. 1, Anglic. Gobler. Felckm. 1 et 5, ὧν ἐπάσσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπιστῆραι κακῶν. Editi vero et alii, ἧν ἐπάσσαντο... κακίαν.

(29) Sic Seguer. Jesuit. et editio Commel. At Taurin., κενῆς, ut et videtur legisse Nannius; nam verit., recenti impostura. Colbert., κακῆς.

(30) Seguer., ἀσεβῶς.

(31) Jesuit. Colbert. Taurin., διὰ τοῦτο δ' οὖν. Ibid. iidem et Seguer. Gobler. et Felck. 1, πάντα μωρῶς ποιοῦσιν, ὡς μωροὶ λαλοῦντες. Mox τούτου abest a Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. 1, Taurin.

(32) Jesuit. Taurin. Colbert., ἀποσβεσθῆ καταγιωσκόμενος γὰρ καὶ αὐτὸς Ἄρειος. Hic autem locus ex S. Athanasio habetur apud Sozomenum lib. II, cap. 50, editionis Valesii. Gobler. et Felck. 1, καὶ γὰρ αὐτὸς Ἄρειος.

σεβίου δὲ κοινωνῶς, κληθεὶς ἐκ σπουδῆς (33) τότε τῶν περὶ Εὐσέβιον παρὰ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ ἀπειτούμενος εἰπεῖν ἐγγράφως τὴν ἐαυτοῦ πίστιν, ἔγραψεν ὁ δόλιος, κρύπτων μὲν τὰς ἰδίας (34) τῆς ἀσεβείας λέξεις, ὑποκρινόμενος δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ διάβολος, τὰ τῶν Γραφῶν ῥήματα ἀπλᾶ, καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα (35). Εἶτα λέγοντος τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου · «Εἰ μὴδὲν ἕτερον ἔχεις παρὰ ταῦτα ἐν τῇ διανοίᾳ, μάρτυρα τὴν ἀλήθειαν δός· ἀμύνεται γὰρ ἐπιτορχήσαντά σε ὁ Κύριος (36)· ὡμοσεν ὁ ἄθλιος μῆτε ἔχειν, μῆτε ἄλλα παρὰ (37) τὰ νῦν γραφέντα κἂν εἰρησθαι πώποτε παρ' αὐτοῦ ἢ πεφρονῆσθαι. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξελεθῶν, ἐλάκησε μέσος.

19. (38) Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινὸν τοῦ βίου τέλος ὁ θάνατός ἐστι, καὶ οὐ δεῖ τινὰς ἐπεμβαίνειν (39), κἂν ἔχθρὸς ἦ ὁ τελευτήσας, ἀδύλον ἦντος μὴ ἕως ἑσπέρας· καὶ αὐτοὺς τοῦτο καταλάβῃ· τὸ δὲ τέλος Ἀρείου, ἐπεὶ μὴ ἀπλῶς γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ διηγῆματος ἀξιὸν ἐστὶ. Τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλούντων εισαγαγεῖν (40) αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος ἀντέλεγεν, ὁ δὲ Ἀρείος ἐθάῤῥει (41) τῇ βίᾳ καὶ ταῖς ἀπειλαῖς Εὐσέβιου· σάββατον γὰρ ἦν, καὶ προσέδοξα τῇ ἐξῆς συναγεσθαι (42). Πολλὸς τοίνυν ἦν ἄγών, ἐκεῖνων μὲν ἀπειλούντων, Ἀλεξάνδρου δὲ εὐχομένου· ἄλλ' ὁ Κύριος χριστὶς γενόμενος ἐθράβευσε κατὰ τῶν ἀδικούντων. Οὕτω γὰρ ὁ ἥλιος ἔδου, καὶ χρεῖας αὐτὸν ἐλκυσάσης εἰς τόπον, ἐκεῖ κατέπεσε, καὶ ἀμφοτέρων τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν

⁶⁶ Act. 1, 18.

(33) Jesuit. Colbert. Taurin., ἐκ σπουδῆς. Ibid. et Seguer. Fr. 1 et Sozomenus, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Anglic. Gobler. et Fel. 1, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου, etc. Editi et alii, παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου. Ibid. Sozom. omittit conjunctionem καὶ post Αὐγούστου.

(34) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. et Fr. 1. Editi vero et alii, ἔγραψε μὲν ὁ δόλιος κρύπτων τὰς ἀναιδέεις δυσσεβείας λέξεις.

(35) Ἀπλᾶ καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα, desunt in Jesuit. Colbert. et Taurin. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. et Fr. 1, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου. Gobler. et Fel. 1, τοῦ Αὐγούστου, εἰ μὴδὲν, etc. Editi et alii, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου. Mox Seguer. Jesuit., Fr. 1, Colbert., Taurinens. et Sozomen., ἐν τῇ διανοίᾳ. Editi et alii, ἐν τῇ καρδίᾳ.

(36) Jesuit., Colbert., Taurin., ἀμύνεται γὰρ σε ἐπιτορχήσαντα αὐτὸς ὁ Κύριος. Sozomen. editionis Valesii, ἀμύνεται γὰρ ἐπιτορχήσαντά σε αὐτὸς ὁ Κύριος. Seguer. habet ut in textu, sed sine articulo ante Κύριος.

(37) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Sozomen. Fel. 1 et 5, Fr. 1, vero et Colbert., μῆτε ἔχειν ἄλλα παρὰ, etc. Editi et alii, ὁ ἄθλιος μῆτε ἄλλα παρὰ, etc. Ibid. Sozomen., παρὰ τὰ νῦν γραφέντα φρονεῖν, κἂν εἰρησθαι πώποτε εἴη παρ' αὐτοῦ. Ἄλλ' εὐθὺς, etc.

A gusto vocatus, suamque fidem jussus scripto exponere, obtemperavit quidem, sed proprias impietatis voces occultavit, fecteque, ut diabolus, nuda Scripturarum vocabula, uti scripta sunt, usurpavit. Deinde dicente beatæ memoriæ Constantino, « Si nihil aliud præter hæc in mente retines, da testem veritatem : te enim, si pejeraveris, ulciscetur Dominus : » juravit miser nihil se aliud in mente habere, nec unquam alia dixisse aut sensisse præter ea quæ modo scripserat. Verum statim ille egressus, tanquam pœnas persolvens decedit, et præceps factus crepuit medius ⁶⁶.

229 19. Omnibus quidem hominibus mors est communis vitæ finis, nec cuiquam insultare licet, quantum fuerit inimicus, qui e vita decesserit, cum incertum sit utrumne ad vesperam victuri sinus. Attamen cum Arii obitus non consueto more contigerit, idcirco narratione dignius esse videtur. Minitantibus nempe Eusebianis se Arium etiam in ecclesiam introducturos, repugnabat Alexander Constantinopolis episcopus : Arius autem vi et minis Eusebii confidebat : sabbatum quippe erat, et se sequenti die ad communionem admittendum sperabat. Itaque vehemens erat contentio : minabantur illi, Alexander vero orabat. Sed Dominus judex factus, adversus iniquos sententiam tulit. Nondum enim sol occiderat, cum Arius impellente necessitate in secretum locum digressus, ibidem corruit, et re utraq; communione scilicet et vita continuo privatus est. Quo confestim audito beatæ memoriæ Constantini non sine admiratione vidit illum perjurii fuisse convictum. Tunc profectio omnes intellexerunt fractas esse Eusebianorum minas, inanemque fuisse spem.

(38) Vide eadem de re epistolam proximam, ad Serapionem.

(39) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1. At alii et editi articulum omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. Colb. Taur. et Fr. 1, οὐ δεῖ τινὰς ἐπεμβαίνειν. Sozomen. Valesii, τινὸς ἐπεμβαίνειν. Editi et alii, τινὰς ἐπιβαίνειν. Mox Sozomen. καὶ αὐτὸν τοῦτο καταλάβῃ. Fr. 1, Colbert. Taur., αὐτοὺς καταλάβοι τοῦτο.

(40) Sic Seguer. Sozomen. Colb. Taur. Jesuit. Fr. 1. At editi et alii, εἰσάγειν. Ibid. Seguer. Jesuit. Colb. Taur. Fr. 1 καὶ εἰς ἐκκλησίαν. Alii et editi καὶ omittunt.

(41) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. et Sozomen. Editi vero et alii, θάρρσι. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, Gobler. Felckm. 1 et Sozom., σάββατον γὰρ ἦν. Alii et editi, σάββατον δὲ ἦν.

(42) Jesuit. et Taur., συνεσάγεσθαι. Ibid. Seguer, Πολλὸς τοίνυν ἦν ἄγών. Jesuit. Taur. et Fr. 1, Πολλὸς τοίνυν ἄγών ἦν. Sozom. Πολλὸς δὲ ἄγών ἦν. Editi, Πολλὸς τοίνυν ἄγών, ἐκείνων. At in Colb. desunt καὶ προσέδοξα, etc., ad ἐκείνων exclusive.

(45) Sozom., εἰδώς. Mox Jesuit. Colb. et Taur. πᾶσι τε τοῦτο γέγονε φανερόν. Fr. 1, πᾶσι δὲ τοῦτο γέγονε φανερόν. Seguer. πᾶσι τε τότε γέγονε φανερόν.

Arii. Palam item factum est, Arianam hæresim hic et in cœlesti primogenitorum Ecclesia fuisse communionem a Salvatore exclusam. Quis igitur non miretur illos adeo inique litigare, quos Dominus condemnavit, eamque tueri et vindicare hæresim, quam ipse Dominus communionem indignam esse convicit, qui nempe ejus ducem in ecclesiam ingredi noluerit sinere : nec denique quod scriptum est formidare, sed ea aggredi quæ fieri non queunt? *Quis enim possit dissolvere quæ Deus sanctus decreverit* ? vel quis eum audebit defendere quem damnavit Deus? Scribant ergo illi quæ voluerint, ut qui propriis tuendis opinionibus delectantur. Vos vero, fratres, vos qui Domini vasa fertis, et Ecclesie dogmata propugnatis, vos, inquam, hortor ut rem perpendatis : et si quidem alias præter supra memoratas Arii voces scripserint, inde illos condemnate tanquam hypocritas, qui nimirum sententiæ suæ venenum occultant, serpentisque exemplo labiorum verbis blandiuntur. Namque etiam dum hæc scribunt, illos secum habent qui cum Ario tunc fuere expulsi, Secundum scilicet Pentapolitanum, et clericos qui quondam in Alexandriae ecclesia sunt convicti, iisdemque ipsis apud Alexandriam scribunt : quodque permirum est, nos et eos qui nobiscum sunt vexandos curarunt, quamvis piissimus imperator Constantinus nos **230** ad patriam et ecclesiam cum pace redire jusserit, maximæque curæ haberet populorum concordiam. Iidem ipsi nunc etiam effecere ut istis ecclesie traderentur, quo utique facto cunctis probaverit omnes insidias quas nobis et aliis ab initio tetenderunt, nonnisi illorum gratia paratas fuisse.

20. Qui igitur illi qui ita agunt, hæc scribendo fidem possint facere? Si enim recte scripsissent, *Thaliam* quam composuit Arius delevisent, procul-

⁴⁷ Isa. xiv, 27.

(44) Jesuit., ὅτι καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Ibid. Seguer. Gobler. et Felckm. 1. omittunt ἀκοινωνήτος. Ibid. Fr. 1, Colb. et Taurin., Ἀρειανική μανία. Gobler. et Felckm. 1, μανία καινή. Ibid. Jesuit. Taurin. Colb., καὶ ὡς καὶ τῇ πρωτοτόκων. Seguer. et Sozom. ἐν τῇ τῶν πρωτοτόκων. Item, ἐν οὐρανῶς abest a Sozomeno.

(45) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurinensis, ut et legit Nannius. Sozomenus vero, Τίς οὖν οὐ θαυμάσειεν ὄρων τούτους δικαιοῦσαι φιλονεικοῦντας, ὃν Κύριος, etc. Id est : *Quis igitur non jure miretur, cum videat illos eum excusare conari quem Dominus condemnavit?* Editi. Τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειε δικαίως ὄρων τούτους φιλονεικοῦντας, οὗς ὁ Κύριος, etc., ut vitiam legisse videtur Omnibonus, qui ita vertit : *Quis non merito stupeat, ubi hos contendere viderit, quos Dominus condemnavit?* Mox Sozom., ἐδικούντας τὴν αἵρεσιν, οὗς ὁ Κύριος ἀκοινωνήτους ἤλεγξε. Gobler. et Felckm. 1, ἢ ὁ Κύριος κατέκρινε καὶ ἀκοινωνήτων ἤλεγξε. Felckm. 5, ἀκοινωνήτων ἔδειξε, μᾶλλον δὲ ἤλεγξε. Ibid. Sozom., μὴ ἀφείρας τὸν αὐτῆς ἔξαρχον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθεῖν, ibique desinit.

(46) Ὁ ἄγιος abest a Colb. Jesuit. Fr. 1, Taur. Gobler. Felckm. 1, nec vertit Nannius.

(47) Seguer. Gobler. Felckm. 1, ἀ βούλονται. Ibid. Seguer. et Jesuit., ἡμεῖς. Ibidem ibid. ut et Gobler. Felckm. 1, ὡς τὰ τοῦ Κυρίου. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, ὡς τοῦ Κυρίου. Editi et alii, ἀδελφοί, τὰ τοῦ

A ὅτι παρὰ τοῦ Σωτῆρος (44) ἀκοινωνήτους γέγονεν ἢ Ἀρειανὴ μανία καὶ ὡς καὶ ἐν τῇ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίᾳ. Τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειεν ὄρων τούτους ἀδικίως φιλονεικοῦντας (45), οὗς ὁ Κύριος κατέκρινε, καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐδικούντας τὴν αἵρεσιν, ἢ ὁ Κύριος ἀκοινωνήτων ἤλεγξε, μὴ ἀφείρας τὸν αὐτῆς ἔξαρχον εἰσελεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μὴ φοβουμένους τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ἀδυνάτους ἐπιχειροῦντας ; Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος (46) βεβούλευται, τίς διασκεδάσει ; καὶ ὃν ὁ Θεὸς κατέκρινε, τίς ὁ δικαίων ; Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ὡς ἰδίας φαντασίας ἐδικούοντες, γραφέντων ἃ θέλουσιν (47) ὁμεῖς δὲ, ἀδελφοί, ὡς τὰ τοῦ Κυρίου σκευὴ φέροντες, καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐδικούοντες δόγματα, παρακαλῶ, δοκιμαστοὶ γίνεσθε (48) τοῦ πράγματος ἢ καὶ εἰ μὲν ἕτερας παρὰ τὰς προσηρημένας Ἀρείου λέξεις γράφουσιν, ἐντεῦθεν (49) ὡς ὑποκριτῶν τούτων καταγνῶτε, χρυπτότων μὲν τὸν ἴον τοῦ φρονήματος, σαίνόντων δὲ κατὰ τὸν ὄριν τοῖς ἀπὸ χειλέων (50) βήμασι. Καὶ γὰρ ταῦτα γράφοντες ἔχουσι μεθ' αὐτῶν τοὺς ἐκδηθέντας τότε μετὰ Ἀρείου, Σχοῦνδον (51) τὸν Πενταπολίτην, καὶ τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ποτὲ ἐλεγθέντας κληρικούς, τούτοις τε γράφουσιν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἢ καὶ τὸ γε θαυμαστόν, ἡμᾶς μὲν καὶ τοὺς μεθ' ἡμῶν ἐποίησαν διωχθῆναι, καίτοι τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου μετ' εἰρήνης ἀποστειλάντος ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν (52), καὶ κηδεμένου τῆς ὁμοιοῦς τῶν λαῶν ἢ τούτοις δὲ παραδοθῆναι νῦν πεποιθήκασι τὰς ἐκκλησίας, καὶ πᾶσιν ἔδειξαν, ὅτι τούτων χάριν ἢ πᾶσα καθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς καὶ

C

κατὰ τῶν ἑτέρων γέγονεν ἐπιβουλῇ.

20. Πῶς οὖν, ταῦτα ποιοῦντες, δύνανται ταῦτα (53) γράφοντες πιστεῦσθαι ; Εἰ γὰρ ἔγραψον ὀρθῶς, ἐξήλειπον ἢ ἔγραψεν ὁ Ἄρειος (54) *Θαλειάρ*, καὶ

Κυρίου, etc. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. Goblerian. et Felckman. 1, τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα.

(48) Sic Seguer. et Jesuit. At Taurin. et Colb., γένεσθε. Gobler. et Felckm. 1, γενέσθαι. Editi et alii, γίνεσθαι.

(49) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., αὐτόθεν. Ibid. Colbert. Taurin. et Fr. 1, ὑποκριτῶν αὐτῶν.

(50) Sic Seguer. Gobler. et Felckm. 1. At Jesuit. D Colb. Fr. 1, et Taur. τοῖς διὰ χειλέων. Editi, τοῖς ἀπὸ τῶν χειλέων. Mox Jesuit. Fr. 1, Colb. Taur. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα.

(51) Σχοῦνδον deest in Gobler. et Felckm. 1. Ibid. Felckm. 5, τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ : καὶ τὸ γε θαυμαστόν, etc., omisissis intermediis. Seguer. ibid., ποτὲ ἐκδηθέντας. Jesuit. et Taurinensis, τότε λεχθέντας. Colbert., ποτὲ λεχθέντας. Goblerian. et Felckm. 1, ποτὲ βληθέντας. Mox Basili., ἐκδιωχθῆναι. Ibid. βασιλέως deest in Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colbert.

(52) Seguerian., καὶ τὴν καλὴν ἐκκλησίαν. Mox Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur., τοῦ λαοῦ. Pro πατρίδα, Colb. mendose habet τριάδα.

(53) Jesuit. Taur. Colbert. et Fr. 1 ταῦτα omittunt.

(54) Seguer. et Taur., ἔγραψεν Ἄρειος. Seguer. Ibid., Θαλιάρ. Idem et Gobl. Felckm. 1 et Fr. 1, καὶ ἀπέβαλον. Taur., καὶ ἐπέβαλον. Jesuit. et Colb., καὶ ἐπέβαλον. Anglie. et Felckm. 5, ἀπέβαλον sine κατ. Cæteri et editi, ἀπέβαλον, καὶ omisso.

ἀπέβαλλον ἂν τὰς τῆς αἰρέσεως παραφύδαδας· μαθη-
ται γὰρ οὗτοι (55) καὶ κοινωνοὶ τῆς τε ἀσεβείας καὶ
τῆς ἐπιτιμίας γεγόνασιν Ἀρείου· οὐκοῦν, μὴ ἀπο-
βάλλοντες τούτους, ἐκδηλοὶ πᾶσιν εἰσι μὴ ἔχοντες
θρόνον τὸ φρόνημα (56), καὶ μυριάκις γράψωσι. Διὰ
τοῦτο γρηγορεῖν προσήκει, μήποτε τῇ περιβολῇ τῶν
γραμμμάτων ἀπάτη τις γένηται, καὶ παρενέγκωσι
τινας ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως. Ἐὰν δὲ τολμήσαν-
τες τὰ Ἀρείου γράψωσιν, ὀρώντες ἑαυτοὺς (57) εὐο-
δομένους καὶ εὐθηνουμένους, οὐδὲν ἐστι λοιπὸν ἢ
πολλῇ τῇ (58) παρῆρησι χρῆσασθαι, μνημονεύοντας
τῶν ἀποστολικῶν προβήσεων, ἅς διὰ τὰς τοιαύτας
αἰρέσεις προμηθῶν ἔγραψε, καὶ ἡμᾶς (59) εἰπεῖν
πρέπει· Οἴδαμεν, ὅτι, ὡς γέγραπται, Ἐν ἐσχάτοις
καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς ὑγιαίνουσας (60)
πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ δι-
δασκαλίαις δαιμόνων, ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλη-
θειαν· καὶ Ὅσοι μὲν θέλουσιν εὐσεβῶς ζῆν ἐν
Χριστῷ, διωχθήσονται· πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ
γῆτες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες
καὶ πλανώμενοι. Ἄλλ' ἡμᾶς οὐδὲν ἐν (61) κείσει
τούτων, οὐδὲ χωρίσει τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, καὶ
ἀιρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλώσι· Χριστιανοὶ γὰρ
ἔσμεν, καὶ οὐχὶ Ἀρειανοί. Ἐθε δὲ μηδὲ οἱ ταῦτα
γράφαντες ἐφρόνουν τὰ Ἀρείου! Ναί, ἀδελφοί, τοι-
αύτης παρῆρησις χρεία ἔστι· οὐ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα
δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐπ' ἐλευθερίᾳ κέκλη-
κεν ἡμᾶς ὁ θεός· καὶ ἔστιν ἀληθῶς αἰσχροὺς, καὶ
λατῶν αἰσχροὺς (62), ἐν ᾗ παρὰ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν
ἀποστόλων ἔχομεν πίστιν, ταύτην διὰ Ἀρειοῦ ἢ τοὺς
τὰ Ἀρείου φρονούντας καὶ πρεσβεύοντας ἀπολέσω-
μεν. Ἡδὴ μὲν οὖν πλείστοι καὶ τῶν μερῶν τούτων,
μαθόντες τὴν τῶν γραφόντων πανουργίαν, ἔτοιμοι
μέχρις αἵματος εἰσι ἀντικαταστήναι πρὸς τὰς ἐκεί-
νων μεθοδείας, ἀκούοντας μάλιστα περὶ τῆς (63)
ἡμῶν στερότητας· ἐπειδὴ δὲ ἀφ' ὧμῶν ἐξήχηται ὁ
κατὰ τῆς αἰρέσεως ἔλεγχος, καὶ ὡς ἄρα ἐκ τῶν φω-
λεῶν ἡ αἵρεσις ἀποκεκάλυπται· παρ' ὧμῖν τετήρη-
ται (64) τὸ παιδίον, ὅπερ Ἡρώδης ἀνελεῖν ἐζήτη-
ται, καὶ ζῆ ἐν ὧμῖν ἡ ἀλήθεια, καὶ ὑγιαίνει παρ' ὧμῖν (65)
ἡ πίστις.

⁵⁵ 1 Tim. iv, 1. ⁵⁶ II Tim. iii, 12, 13. ⁵⁷ Rom. viii, 15. ⁵⁸ Galat. v, 13.

(55) Jesuit. Taur. Colb. et Fr. 1. autol. Ibid. Je-
suit., τῆς τότε ἀσεβείας, etc.

(56) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. At editi et
alii, ὄρθον φρόνημα. Mox Seguer. Jesuit. Taur. Colb.,
μήποτε τῇ περιβολῇ. Basili. Anglic. Gobler. Felckm.
1 habent item τῇ περιβολῇ. Editi et alii, μήπως τῇ
παραβολῇ.

(57) Sic Seguer. Jesuit. Taur. Golder. et Felckm.
1. At editi et alii, αὐτοὺς. Ibid. Gobler. et Felckm.
1. omittunt, καὶ εὐθηνουμένους.

(58) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis et
aliis deest τῇ.

(59) Seguer., καὶ ὡμᾶς. Jes. Fr. 1, Colb. Taur.,
ὥστε καὶ ἡμᾶς.

(60) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1, Jesuit. Colb.
et Taur. Editi vero et alii τῆς ὑγιούς. Seguer. hab-
et 1, ἀπὸ τῆς ὑγιαίνουσας. Mox Seguer. Jesuit. Tau-
rin. Fr. 1, πλάνους καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων.

(61) Sic Seguer. Jesuit. Colb. et Taur. In editis

A que surculos hæresis rejecissent. Hi sunt enim di-
scipuli et consortes cum impietatis tum pœnæ Arii :
ac proinde cum illos non repellant , omnibus est
perspicuum recte eos non sentire , etiamsi sexcen-
ties scripserint. Quocirca vigilandum est ne qua
fraus in litterarum ornatu delitescat , et aliquos a
pia fide abducant. Quod si prospera se uti fortuna
videntes , Arii opiniones scriptis defendere ausi
fuerint , nihil jam amplius restat quam ut multa
cum libertate agamus, memores prædictionum Apo-
stoli quas ob hujusmodi hæreses litteris , præmo-
nendi causa, mandavit. Nobis ergo hæc convenit
respondere : Scimus scriptum esse : *In extremis
temporibus discedent quidam a sana fide, atten-
dentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum veri-
tatem refugientium* ⁵⁵; et : *Quicumque pie volunt vi-
vere in Christo, persecutionem patientur. Mali autem
homines et seductores proficient in pejus , errantes
et in errorem inducentes* ⁵⁶. Verum nihil horum nos
allicere poterit , vel separare a charitate Christi ,
licet mortem ipsam nobis hæretici minitentur :
nam Christiani , non Ariani sumus. Utinam autem
qui ista scripserunt , cum Ario non sentirent. Ita
sane est, fratres : hujusmodi libertate nunc maxi-
me opus est. Non enim accepimus spiritum servitu-
tis iterum ad timorem ⁵⁷ : sed in libertatem voca-
vit nos Deus ⁵⁸ : vereque turpe est , et valde turpe , si
fidem quam a Salvatore per apostolos accepimus ,
propter Arium aut Arianos Ariique fautores amitta-
mus. Hinc jam complures harumce regionum ho-
mines, audita scribentium astutia, parati sunt illo-
rum artificii usque ad sanguinem resistere, præ-
sertim postquam de vestra animi firmitate certior
sumus facti. Porro quandoquidem hæresis confu-
tationem ipsi divulgastis, eamque, tanquam serpen-
tem, e latebris eduxistis : certe iufantem, quem oc-
cidendum quærebat Herodes , conservastis, vi-
vitque in vobis veritas, et apud vos sana perstat
fides.

vero et aliis deest et. Paulo post Seguer. Gobler.
Fel. 1. Colb. Jes. Fr. 1 et Taur., καὶ οἱ αἰρετικοὶ
θάνατον ἡμῖν ἀπειλώσι, et in margine Anglic., γρ.
καὶ οἱ αἰρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλώσιν. Editi et alii,
καὶ θάνατόν τις ἀπειλήσῃ. Mox Seguer. Jes. Colb.
et Taur., καὶ οὐχ Ἀρειανολ. Paulo post, pro Ναί,
Colb. habet Καί.

(62) Sic Seguer. Jesuit. et Taur. At in editis et
aliis omittitur, καὶ λατῶν αἰσχροῦν.

(63) Fr. 1 et Taur., μάλιστα τὰ περὶ τῆς, etc.
Mox iidem et Jesuit. cum Colb., ἐφ' ὧμῶν ἐξ-
ήχηται.

(64) Fr. 1, Colb. Taur., παρ' ὧμῖν τετήρηται.

(65) Sic Seguer. Fr. 1, Jesuit. Colb. et Taur. At
Gobl. et Felckm. 1 παρ' ὧμῶν. Editi et alii, ἐν
ὧμῖν. Mox Seguer. ἔχοντες μετὰ χεῖρα. Jesuit. Fr.
1 et Taur., ἔχοντες ἐν διανοίᾳ τὴν παρὰ τῶν πατέ-
ρων πίστιν.

21. Quamobrem vos oro, ut Nicænam fidem a Patribus editam præ manibus habentes, eamque summa animi alacritate et fortitudine ac constanti in Dominum fiducia propugnantes, omnibus exemplar efficiamini, cunctisque ostendatis nunc pro veritate adversus hæresim esse certandum, 231 variasque artes inimici esse. Nec enim solum istis aris idolorum non offerre, martyres efficit: verum etiam fidem non negare, illustre est conscientiæ martyrium. Nec ii tantum qui idola adoravere, ut alieni sunt condemnati, sed etiam qui veritatem prodidere. Hinc Judas ab apostolica dejectus dignitate est, non quod sacrificavit, sed quod proditor fuit. Hymenæus quoque et Alexander a Christo defecere non ad idola abeundo, sed facti in fide naufragio ²². Similiter Abraham patriarcha, tamen si non occisus, coronatus tamen est, quia Deo fidelis fuit. Alii item sancti viri, de quibus Paulus loquitur, Gedeon nimirum, Barac, Samson, Jephthe, David et Samuel ²³, cæterique, non sanguine effuso mortem obierunt, sed per fidem justii sunt effecti, atque ad hoc usque tempus admirationem movent, quod pro sua in Dominum pietate mortem subire fuerint parati. Si vero id etiam liceat addere quod nostro tempore accidit, nostis quo pacto beatæ memoriæ Alexander usque ad mortem contra hanc hæresim certaverit, quotque ad ictiones quantosque labores, quamvis senex, toleraverit, quibus perfunctus, in extrema senectute appositus est et ipse ad patres suos. Quot item alii, sese eidem impietati opposentes, quam valde laboravere, qui quidem suæ confessionis gloriationem in Christo habent. Nos igitur similiter, quandoquidem de summa rerum nostrarum agitur, fidesque nunc vel neganda proponitur vel servanda, hoc simus animo et voluntate, ut quæ accepimus custodiamus, eorumque veluti monumentum fidem Nicææ scriptam teneamus: ita ut repudiatis novitatibus, doceamus populos, ne spiritibus erroris attentos se præbeant, sed ut ab Arianorum impietate et a societate quam cum illis inierunt Meletiani, omnino declinent.

²¹ I Tim. i, 20. ²² Hebr. xi, 32 seqq.

(66) Sic omnes mss. si Felckm. 2 excipias, in quo ut et in editis hæc desunt, καὶ ταύτην ἐκδικούντες πολλῆ τῆ προθυμίᾳ. Eadem legerunt Omnibonus et Nannius. Mox Seguer. et Anglic., τύπος γένεσθε. Jesuit. et Taur., τύπος γίνεσθε. Colbert., τύποι γίνεσθε. Fr. 1, τύπος γίνεσθαι. Editi et alii, τύπος γενέσθαι.

(67) Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taurinensis, τοῦ διαβόλου.

(68) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. et Taur., κλινοῦντες, et mox (Seguer. excepto) προδιδόντες. Colb. ibid. pro μέσον, habet μόνοι.

(69) Jesuit. Colbert. et Taurin., καὶ Ὑμέναιος μὲν καὶ, etc.

(70) Πάλιν τε abest a Gobler. et Felckm. 1, qui mox iidem, Βαράκ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, omissis intermediis.

(71) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taur. Gobler. et Felckm. 1. At editi et alii, ἐφ' ἡμῶν. Mox Seguer., ὁ μακάριος.

21. Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ. ἔχοντες μετὰ χεῖρας τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων γραφεῖσαν πίστιν, καὶ ταύτην ἐκδικούντες πολλῆ τῆ προθυμίᾳ (66), καὶ τῆ εἰς τὸν Κύριον πεποιθήσει, τύπος γένεσθε τοῖς πανταχοῦ, δεκνύμενοι ἀγῶνα προκεισθαι νῦν πρὸς τὴν ἀρεσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ ποικίλας εἶναι τοῦ ἐχθροῦ (67) τὰς μεθοδείας. Οὐ γὰρ μόνον τὸ μὴ θύσαι λίθων δεκνύουσι μάρτυρας· ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ἀρνήσασθαι τὴν πίστιν, ποιεῖ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως λαμπρόν. Καὶ οὐχ οἱ κλινοῦντες (68) εἰς εἰδῶλα μόνον κατεκρίθησαν ὡς ἀλλότρι, ἀλλὰ καὶ οἱ προδεδωκότες τὴν ἀλήθειαν. Ἰουδᾶς γοῦν οὐ θύσας ἀπεβλήθη τῆς ἀποστολικῆς τιμῆς, ἀλλὰ προδότης γινόμενος. Καὶ Ὑμέναιος δὲ καὶ (69) Ἀλέξανδρος οὐκ εἰς εἰδῶλα τραπέζης ἀπεπῆδησαν, ἀλλ' ὅτε περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Πάλιν (70) τε Ἀβραάμ ὁ πατριάρχης οὐκ ἀναιρεθεὶς ἐστεφανώθη, ἀλλ' ὅτι πιστὸς γέγονε τῷ Θεῷ. Οἱ τε ἄλλοι ἄγιοι, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησι, Γεδεὼν, Βαράκ, Σαμψών, Ἰεφθαὴ, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, οὐχ αἵματος ἐκχυθέντος, ἐτελειώθησαν, ἀλλὰ διὰ πίστει ἔδικαιώθησαν, καὶ μέχρι νῦν θαυμάζονται, ὅτι καὶ θάνατον ὑπομένειν ἤσαν ἔτοιμοι διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον εὐσέβειαν. Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι καὶ τὸ γινόμενον ἐφ' ἡμῶν (71), οἴδατε πῶς ὁ μακάριτος Ἀλέξανδρος μέχρι θανάτου κατὰ τῆς αἰρέσεως ταύτης ἠγωνίσαστο, καὶ ὅσας θλίψεις καὶ πηλίκους πόνους, καὶ τοὶ γέρον ὦν, ὑπομείνας (72), ἐν τῇ πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ προσετέθη καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ. Πόσοι δὲ καὶ ἄλλοι πόσους (73) καμάτους ἐσχίκασι, κατὰ τῆς ἀσεβείας ταύτης διδάσκοντες, καὶ τὸ καύχημα τῆς ὁμολογίας ἔχουσιν ἐν Χριστῷ. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς (74), ὡς τοῦ περὶ παντὸς ὄντος ἡμῶν ἀγῶνος, καὶ προκειμένου νῦν ἢ ἀρνήσασθαι ἢ τηρῆσαι τὴν πίστιν, σπουδῆν ταύτην καὶ πρόθεσιν ἔχωμεν (75), ἃ μὲν παρελθόμεν φυλάττειν, ἔχοντες πρὸς ὑπόμνησιν τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσαν πίστιν· τὰς δὲ καινοτομίας ἀποστρέψασθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς λαοὺς μὴ προσέχειν πνεύμασι πλάνης (76), ἀλλὰ παντελῶς ἐκκλίνειν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ τῆς τῶν Μελιτιανῶν πρὸς αὐτοὺς συνωμοσίας.

(72) Sic Seguer. Colbert. Fr. 1, Jesuit. et Taurin. Editi vero et alii, πόνους ὑπέμεινε, καὶ τοὶ γέρον ὦν, καὶ ὑπομείνας, etc. Ibid. Seguer. pro πηλίκους, habet τηλικούτους. Item ibid. Jesuit. Colb. Fr. 1, Taur. αὐτοῦ οὐμίτουν post πατέρας.

(73) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Felckm. 1 et 5. At editio Commel., Πόσοι δὲ ἄλλοι καὶ πόσους.

(74) Καὶ ἡμεῖς deest in Taurin. Colbert. et Jesuit. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. et Fr. 1, ὄντος ἡμῶν, Colbert. mendose, οὗτος ἡμῶν. Editi et alii ἡμῶν οὐμίτουν. Idem ibid. Jesuit. Colbert. et Taurin., νὺν ἀρνήσασθαι ἢ τηρῆσαι, etc.

(75) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. et Fr. 1, ut et emendatum est in Taurinensi. Editio vero Commel., ἔχωμεν.

(76) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin., πλάνους. Mox iidem (Seguer. excepto), ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν. Editi et alii, ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν.

22. Ὁρᾶτε γὰρ, ὡς τὸ πρότερον μαχόμενοι πρὸς ἄ-
 εαυτοὺς, νῦν, ὡς Ἡρώδης καὶ Πόντιος, συνεφώνησαν
 εἰς τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφη-
 μίαν· ἐπ' ᾧ καὶ μισήσκειν ἂν τις αὐτοὺς δικαίως, δι-
 τῶν μὲν ἰδίων χάριν ἀπεχθάνοντο (77) πρὸς ἀλλή-
 λους, εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχθραν καὶ τὴν
 εἰς τὸν Θεὸν ἀσέβειαν φιλοὶ γεγόνασι καὶ ἀλλήλους
 ξεσιῶνται, πάντα τε παρὰ γνώμην (78) πάσχειν ὑπο-
 μένουσι, διὰ τὴν ἰδίαν ἕκαστος τῆς προθέσεως ἠδόνην·
 Μελετιανοὶ μὲν διὰ τὴν προστασίαν καὶ τὴν μανίαν
 (79) τῆς φιλαργυρίας, Ἀρειομανίται δὲ διὰ τὴν ἰδίαν
 ἀσέβειαν, ἢ ἐν τῇ τοιαύτῃ συνωμοσίᾳ καὶ (80) τὴν
 ἰδίαν ἀλλήλοις κακόνιοιαν προσχιχρῆν δύνονται, καὶ
 αὐτοὶ μὲν (81) τὴν ἀσέβειαν τούτων ὑποκρίνονται,
 οἷοι δὲ τῇ πονηρίᾳ συντρέχωσιν ἐκείνων τῇ κακίᾳ,
 καὶ λοιπὸν κοινῇ τὰ ἴδια ἐαυτῶν πονηρεύματα, ὥσπερ
 τὸ τῆς Βαβυλωνίως (82) ποτήριον κεράσαντες, ἐπιβου-
 λεύσασιν τοὺς εὐσεβοῦσιν ὀρθῶς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν
 Ἰησοῦν Χριστόν. Ἦν μὲν οὖν ἡ πονηρία καὶ ἡ συ-
 κοφαντία (83) τῶν Μελετιανῶν καὶ πρὸ τούτων πᾶσι
 φανερά· ἦν δὲ καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ θεομάχος αἵρεσις
 τῶν Ἀρειανῶν πάλαι πανταχοῦ καὶ πᾶσιν ἐκδηλος.
 Οὐ γὰρ ὀλίγος ἐστὶν ὁ χρόνος· ἀλλ' οἱ μὲν πρὸ πεν-
 τήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικοὶ γεγόνασιν· οἱ δὲ
 πρὸ τριάκοντα (84) καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αιρετι-
 κοὶ, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κλίσεως
 πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. Ἐξ ὧν δὲ νῦν (85)
 ἔδρασαν, δέδεικται λοιπὸν καὶ τοὺς δοκοῦσιν αὐτῶν
 προσποιεῖσθαι φανερῶς, ὡς δι' οὐδὲν ἕτερον καθ'
 ἡμῶν καὶ κατὰ πάντων τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων
 τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβουλήν πεποιθήσασιν, ἢ διὰ τὴν ἰδίαν
 ἐαυτῶν (86) τῆς ἀσεβείας αἵρεσιν. Ἰδοὺ γὰρ τὸ πάλαι
 σπουδαζόμενον τοῖς περὶ εὐσεβίαν γέγονε νῦν· καὶ
 ἀπ' ἡμῶν μὲν ἀρπασθῆναι πεποιθήσασιν τὰς ἐκκλη-
 σίας, ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους μὴ κοινωνοῦν-
 τας αὐτοῖς ἐξώρισαν, ὡς ἠθέλησαν, καὶ τοὺς λαοὺς

22. Quaeso enim, perspicite, ut ii, qui inter se an-
 tea pugnabant, nunc, ut olim Herodes et Pontius,
 contra Dominum nostrum Jesum Christum consen-
 sere: quam certe ob causam meritissimo sunt odio
 habendi, quippe qui, cum de propriis commodis
 agitur, inimicitias secum gerant; cum autem est
 contra veritatem dimicandum, et impietas adversus
 Deum fovenda, amici fiant, seseque invicem comi-
 ter tractent, et quidvis præter mentem facile fer-
 rant, voluptate scilicet illecti, quam ex suo quique
 sine consequendo percepturos sperant. Nam Mele-
 tiani quidem præsidendi cupiditate et insana ava-
 ritia ducuntur: Arianos autem sua sola impel-
 lit impietas. Hinc fit ut in huiusmodi conjura-
 tione suam mutuo sibi commodare possint impro-
 bitate; ita ut Meletiani quidem Arianorum simu-
 lent impietatem, Ariani vero Meletianorum pravita-
 tem nequitia tutentur; ac denique **232** propria
 sua simul flagitia, veluti Babylonis poculum, commi-
 scentes⁸⁴, iis parent insidias, qui Dominum nostrum
 Jesum Christum vera pietate colunt. Erat quidem
 jam antea omnibus nota perversitas et calumnia
 Meletianorum: jam diu quoque ubique cunctis ma-
 nifesta est impietas Deoque infensa Arianorum hæ-
 resis. Nec enim parum temporis intercessit, a quo
 sumpsere exordium: sed Meletiani ante quinquag-
 inta quinque annos facti sunt schismatici; et A-
 riani ante triginta sex annos hæretici sunt declarati,
 iidemque sunt ab Ecclesia, totius generalis synodi
 iudicio, rejecti. Ex his autem quæ modo egerunt,
 etiam ipsis, qui illos aperte fovere videntur, pers-
 picuum jam est eos nullam aliam ob causam nobis
 omnibusque orthodoxis episcopis tetendisse ab initio
 insidias, quam ut impiam suam hæresim defende-
 rent. Ecce enim nunc tandem factum est, quod
 olim Eusebiani sunt moliti: nobis ecclesias tolli cu-

⁸⁴ Apocal. xviii, 6.

(77) Sic Seguer. Jesuit. Fr. 1, Taurin. et Colb. Alii autem et editi, ἀπεχθάνονται. Mox Seguer., εἰς τὸν Κύριον. Jesuit. Colbert. et Taurin., εἰς τὸν Θεόν. Editi, εἰς Θεόν.

(78) Gohl. et Fel. 1, περὶ γνώμην. Mox ἰδίαν abest a Jes. Fr. 1, Colb. et Taur. Ibid. Seguer., ἕκαστος. Editi et alii, ἕκαστου. Basili. ibid. Μελετιανοί.

(79) Taur. Colb. et Jesuit., τὴν μανίαν. Editi et alii μανίαν. Iidem et Seguer., τῆς φιλαργυρίας. Fr. 1, Gohl. et Fel. 1, μανίας τῆς φιλαργυρίας. Sic item Fel. 5, τῆς omissu. Editi aliique, καὶ μανίαν ταῖς φιλαργυρίας.

(80) Sic Seguer. Gohl. et Fel. 1. Editi vero et alii καὶ omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taurin., κακόνιοιαν. At editi, κοινωνίαν. Ibid. Seguer. Jesuit. et Taur., προχιχρῆν. Gohl. et Fel. 1 ibid., δύνανται. In Colberti, desunt ἢ ἐν τῇ τοιαύτῃ, etc., ad τὴν ἀσέβειαν τούτων incluive.

(81) Seguer. Jesuit. Fr. 1, Gobl. et Fel. 1, οἷοι μὲν, etc. Ibid. Seguer., ὑποκρίνονται, et mox, συντρέχωσιν.

(82) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. 1, et Taurin. At editi et alii, Βαβυλωνίας. Mox ἐπιβουλεύσασιν legitur in mss. præterquam in Jesuit. et Taurin. qui habent, ἐπιβουλεύουσι. Editi, ἐπιβουλεύουσι,

(83) Seguer. Jesuit. Taurin. καὶ ἡ συκοφαντία. In editis ἢ deest. Ibid. Basili. Μελετιανῶν. Seguer. ibid., καὶ πρὸ τούτου· et mox, καὶ ἡ θεομάχος. Paul. post Seguer. Gobl. et Fel. 1, πανταχοῦ πᾶσιν ἐκδηλος. Ibid. Seguer., ἐστὶν ὁ χρόνος. Editi et alii, ἐστὶ χρόνος.

(84) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. 1, Anglic. Gobl. Fel. 1 et ita legit Nannius. At Fel. 5, οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αιρετικοὶ ἐκ κλίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Id est, Ariani vero ante sex et triginta annos declarati sunt hæretici ex iudicio totius œcumenicæ synodi. Editi. Commel., οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἐξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν ἐκ κλίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. Sic etiam videtur legisse Ormionus, qui hunc locum ita vertit: *Hi vero sex ante annos et triginta pronuntiat, iudicio totius universalis synodi.* Vide admonitionem.

(85) Seguer., Ἐξ ὧν δὲ καὶ νῦν. Mox Gobl. et Fel. 1, τοὺς δοκοῦσιν αὐτῶν. προσποιεῖσθαι. Seguer. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. τοὺς δοκοῦσιν ἀποπροποιεῖσθαι. Editio Commel., αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Fel. 5. αὐτῶν προποιεῖσθαι.

(86) Seguer., ἢ αὐτῶν. Gobl. et Felckman. 1. αὐτῶν.

rarunt; episcopus et presbyteros, qui cum ipsis non communicant, in exsilium pro suo arbitratu miserunt; populos, qui ab illis fugiunt, ecclesiis excluderunt, easque tradiderunt Arianis, qui a tanto tempore fuerunt condemnati; ut scilicet Meletianorum simulatione cum ipsis conspirante, illic secure possint suæ impietatis verba evomere, atque Antichristo, qui hanc in illis seminavit hæresim, viam erroris, ut quidem sperant, præparare.

23. Hæc itaque illi dormitantes inaniter cogitent. Nos enim non dubitamus quin benignus imperator, re audita, illorum impietates sit prohibiturus; ac proinde non dia illi perstabunt, sed, ut scriptum est⁸⁸, corda impiorum cito deficient. Nos autem divinarum, ut scriptum est⁸⁹, Scripturarum induti sermonibus, illis non secus ac apostatis qui furorem in domo Domini collocare cupiunt, resistamus, nec pertimescamus corporis mortem, neque vias eorum æmulemur: sed potius præ omnibus valeat veritas. Enimvero nos quoque tunc ab Eusebianis, ut nemo vestro ignorat, rogati ut vel cum eis impietatem simulate amplecteremur, vel ab ipsis insidias exspectaremus, istis noluimus assentiri, sed potius elegimus ab ipsis vexari quam Judam imitari. Utique præstitere quod fuerant minati, Jezabelemque imitati⁹⁰, sibi paravere Meletianos, quorum fraude uterentur: non ignari scilicet quoniam modo illi sese adversus beatum Petrum martyrem, deindeque adversus magnam Achillam, ac denique adversus felicis recordationis Alexandrum gesserint, ut etiam hoc pacto adversum nos, uti meditati sunt, hi quidem quidquid 233 ipsis suggestum fuerit, fingant, illi vero ansam inde arripiant nos persequendi atque ad necem quærendi. Hoc enim est quod sitiunt, neque hæcenus voluntatem abjecerunt nostrum effundendi sanguinem. Verum hæc ego minime curo; si quidem exploratum persuasumque mihi est, quod tolerantibus dabitur merces a Salvatore, vosque, ut patres, sustinendo, facti plebi exemplum, eversa que⁹¹ Prov. I, 20. ⁹² IV Reg. XVII, 9 juxta LXX. ⁹³ III Reg. XXI, 7.

(87) Taurin. Fr. 1, Colbert., αὐτοὺς ἐξημίωσαν καὶ ἐξέκλεισαν. Mox Fel. 5, πρὸ τοσούτων χρόνων.

(88) Basili., Μελετιανῶν. Paulo post Segner. Jesuit. Colb. Taurin. Gobl. Fel. 1, ἀσεβείας αὐτῶν. Editi, αὐτῶν ἀσεβείας.

(89) Sic Segner. Jesuit. Taurin. Fr. 1, Gobl. Editi vero et alii, ἀπολείας. Mox Segner., τοιαῦτα συστάξαντες. Jesuit. Taurin. Fr. 1, Colbert., τοσαῦτα νυστάξαντες.

(90) Jesuit. Fr. 1, Taurin. Colb. οὐ γὰρ χρονίσουσιν. Mox Segner. Jesuit. Taurin. Colb. Gobl. Fel. 1, καρδιαὶ τῶν ἀσεβῶν. Editi et alii, καρδία ἀσεβῶν.

(91) Sic Segner. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. At Basili. Anglic. et Fel. 5, τότε ὑπὸ τῶν περὶ, etc. Editi τότε τῶν περὶ, etc. Mox Segner. Taurin. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Goblerian. et Fel. 1, σὺν αὐτοῖς. Editi et alii, παρ' αὐτοῖς.

(92) Sic Segner. Jesuit. Taurin. Colbert. At in editis deest παρ' αὐτῶν. Fel. notat in mss. Anglic. Gobler. Fr. 1, et Fel. 1, legi, προσδοκᾷ παρ' αὐτῶν, οὐκ ἠθελήσαμεν.

(93) Segner. Taurin. Colb., ἡ τὸν Ἰούδα μιμήσασθαι τρόπον.

ἄποστρεφομένους αὐτοὺς ἐξέκλεισαν (87) τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς τοῖς πρὸ τοσούτου χρόνου καταγνωσθεῖσι παραδεδόχασιν αὐτάς, ἵνα, συνουσίας αὐτοῖς καὶ τῆς τῶν Μελετιανῶν (88) ὑποκρίσεως, ἐπ' ἀδείας ἔχωσιν ἐν αὐταῖς τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἀποπτύειν ῥήματα, καὶ προκατασκευάζειν, ὡς γε νομίζουσι, τῶ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ἐπισπεύραντι τῷ Ἀντιγρίστῳ, τὴν τῆς ἀπάτης (89) ὁδόν.

23. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοσαῦτα νυστάζοντες φανταζέσθωσαν μάτην· οἷδαμεν γὰρ, ὅτι καὶ ὁ φιλόνητος βασιλεὺς, ἀκούσας, κωλύσει τὰς πονηρίας αὐτῶν καὶ οὐ χρονίσουσιν (90), ἀλλὰ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καρδιαὶ τῶν ἀσεβῶν ταχέως ἐκλείψουσιν· ἡμεῖς δὲ ὡς πρὸς ἀποστάτας καὶ θέλοντας μανίαν ἐν οἴκῳ Κυρίου καταπῆξαι, ἠμφισμένοι, κατὰ τὴ γεγραμμένον, τοῖς λόγοις τῶν θείων Γραφῶν, ἀντικαταστῶμεν, καὶ μήτε θάνατον πωματικὸν φοβηθῶμεν, μήτε τὰς τούτων ὁδοὺς ζηλώσωμεν· ἀλλὰ πάντων μᾶλλον προκρινέσθω τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴσασθε πάντες, ἀξιούμενοι τότε παρὰ τῶν περὶ (91) Εὐσέβιον, ἢ ὑποκρίνασθαι σὺν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν, ἢ προσδοκᾶν ἐπιθουλήν παρ' αὐτῶν (92), οὐκ ἠθελήσαμεν αὐτοῖς συγκαταθέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον εἰλόμεθα διώκεσθαι παρ' αὐτῶν, ἢ τὸν τοῦ Ἰούδα μιμήσασθαι τρόπον (93). (94) Ἀμέλει πεποιθήκασιν ὄπερ ἠπειλήσαν (95), καὶ μιμησάμενοι τὴν Ἰεζάβελ, ἐγκαθέτους ἔχυτοῖς τοὺς Μελετιανούς (96) κατεσκευάσαν· εἰδότες πῶς κατὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ μάρτυρος, καί μετ' αὐτὸν τοῦ μεγάλου Ἀχιλλᾶ, εἶτα κατὰ τοῦ μακαρίου (97) Ἀλεξάνδρου γεγόνασι, ἔν' οὗτως καὶ καθ' ἡμῶν, ὡπερ τοῦτο μελετήσαντες, ὑποκρινώμεθα μὲν οὗτοι ὄπερ ἂν αὐτοῖς ὑποβληθῆι (98), ἐκεῖνοι δὲ πρόφασιν λάβωσι διώκειν καὶ ζητεῖν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι. Τοῦτο γὰρ διψῶσι, καὶ οὐ παύονται γε (99) μέχρι νῦν τὸ αἷμα ἡμῶν θέλοντες ἐκχέειν. Ἀλλὰ τούτων οὐδεμίαν μοι φροντίαν· οἷδα γὰρ καὶ πέπεισμαι ὅτι τοῖς ὑπομένουσιν ἔσται μισθὸς παρὰ τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι καὶ ὑμεῖς (1) ὑπομείναντες, ὡς οἱ πατέρες, ⁹⁴ Ill Reg. XXI, 7.

(94) Vide Apologiam contra Arianos num. 59.

(95) Sic Segner. Jesuit. Taurin. Colb. et editio Comuel. ut et vertit Omnibonus hoc modo: *Ei fecerunt profecto quemadmodum minati sunt.* Gobler. et Fel. 1, ἠθέλησαν καὶ ἠπειλήσαν, ut etiam legit Nannius.

(96) Sic Segner. Colbert. Jesuit. Taurin. Editi vero, αὐτοὺς Μελετιανούς, etc. Mox Segner. Colbert. Jesuit. Fr. 1, Taurin., μακαρίου Πέτρου. Colbert. et Taurin., ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος. Mox Taurin. et Fr. 1 et Colbert., Ἀχιλλᾶ.

(97) Sic Segner. Jesuit. Fr. 1, Colbert. Taurin. et Gobler. Fel. 1 et 5. At editi et alii, μακαρίου. Mox Segner. Taur. et Colbert. Jesuit., ἔν' οὗτως καί. In aliis καὶ deest. Colb. ibid., μεθ' ἡμῶν.

(98) Segnerian. Goblerian. et Felekman. 1, ὑπεβλήθη.

(99) Sic Segner. Fr. 1, Jesuit. Colbert. Taurin. In aliis et editis particula γε deest. Paulo post μοι ante φροντίαν abest a Segner.

(1) Colbert. Jesuit. Taurin., καὶ ὅτι ὑμεῖς. Mox Segnerian., τύπος γινόμενος.

τύποι γενόμενοι τοῖς λαοῖς, καὶ ἀνατρέποντες τὴν ξέ- A
νην καὶ ἀλλοτριαν (2) ταύτην ἐπίνοιαν τῶν ἀσεβῶν,
ἐξετε μὲν τὸ καύχημα, λέγοντες· Τὴν πίστιν τετη-
ρήκαμεν· ἀπολήψεσθε δὲ τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν
ἐπηγγελάτο ὁ Θεὸς (3) τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Γένοιτο
δὲ καμὲ μεθ' ὑμῶν τὰς ἐπάγγελιας κληρονομησαί,
τὰς μὴ μόνον τῷ Παύλῳ ῥηθείσας, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς
ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου (4), καὶ Σω-
τῆρος, καὶ Θεοῦ, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν. Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν Πνεύ-
ματι ἁγίῳ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας (5) αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

² II Timoth. iv, 7. ³ Jac. i, 12.

(2) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. At editi, ἀλλό-
τριον.

(3) Ὁ Θεὸς deest in Seguerian. Jesuit. Taurin.
Colbert. Paulo post κληρονομησαί abest ab iisdem et
Gobler. et Fel. 1. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Col-
bert. Gobler. et Fel. 1, τῷ Παύλῳ. Editi et alii arti-
culum τῷ omitunt. Ibid. Seguerian. Jesuit. Colbert.
Taurin., τηρηθείσας.

(4) Colbert. et Taurin., αὐτοῦ τοῦ Κυρίου.

(5) Sic Seguer. At Colbert., νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς
τοὺς σύμπαντας, etc. Taurin. Jesuit. Fr. 1, νῦν καὶ
ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, etc. Editi ἐν Πνεύματι ἁγίῳ
εἰς τοὺς σύμπαντας, etc. Seguer. in fine addit, τέλος
τοῦ κατ' Ἀρειανῶν α' λόγου. Colbert., τοῦ τρίτου λό-
γου τέλος.

IN APOLOGIAM SEQUEMTEM MONITUM.

I. *Apologia ad imperatorem Constantium, si vim argumentorum spectes, validissima : si salem et leporem, elegantissima : si rerum varietatem, jucundissima censenda est, atque inter præcipua Athanasii opera jure computanda. Num quod eam esset coram Constantio recitaturus Athanasius, ut fiquet ex multis ejus locis, elaboravit illam accuratius. Intercluso tamen Arianorum insidiis omni ad Constantium aditu, haud licuit Athanasio sæpius iter instituenti, imperatorem convenire, ut testatur ipse sub finem hujus Apologiæ. Quare ad ipsum Constantium missa, an ad eum usque pervenerit, vel ab Arianis intercepta sit, ignoratur. Porro eam postrema Constantii ineunte persecutione, paulo post fugam Athanasii, perscriptam esse, certissimum est : ideoque ad annum 356 eam haud dubitanter referimus. Prior autem ejus pars ante Paschale ejusdem anni festum scripta est, ut liquet ex ipsis Athanasii verbis, posterior post eam solemnitatem.*

II. *Eam vero conscripsit Athanasius ut varias Arianorum calumnias, ad Constantium ab Arianis delatas, depelleret. Implacabiles namque illi Athanasii adversarii, has confixerant criminationes. 1° Quod Athanasius Constantem imperatorem in Constantium fratrem suum concitasset ; 2° quod Magnentio tyranno cui, aiebant, addictissimus erat, litteras misisset ; 3° quod in ecclesia, Κυριακόν, seu Dominicum dicta, conventus egisset, ædificio nondum completo, necdum celebrata ejusdem templi dedicatione ; 4° quod concessa a Constantio se adeundi facultate, obsecutus non esset, atque Alexandria secedere renuisset. Has omnes calumnias validissime propulsat Athanasius, oculatis sæpe testibus in innocentiae testimonium adductis, ut nulla superesset injectorum criminum suspicio.*

III. *Abstinemus porro cum in hac monitione, tum in notis, a gravibus implicatisque quæstionibus, quæ Athanasii gesta chronologiamque spectant : commodius quippe ea in Athanasii Vita indagantur.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΝ
 ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

S. P. N. ATHANASII
 ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ
 AD IMPERATOREM CONSTANTIIUM APOLOGIA.

234 1. Cum probe norim te a multis jam annis Christianum, et ab avavis usque tuis religiosum esse, meam alacri animo jam propugno causam. Atque ideo beati Pauli verbis orsus sum⁶⁶, ut eo apud te utar intercessore. Scio quippe, religiosissime Auguste, illum veritatis esse præconem, te illius prædicantis studiosum auditorem. Quod spectat autem cum res ecclesiasticas, tum in me constatam conspirationem, sat per se sunt tot tantorumque episcoporum scripta, ad ea tuæ pietati declaranda: ipsa quoque Ursacii et Valentis pœnitentia sufficit, ut notum sit omnibus, nullam veram esse eorum in nos criminationem. Quod enim aliorum testimonium horum rescripto conferri queat? Mentiti sumus, aiunt, confluximus, et omnia, quæ sunt contra Athanasium delata, meræ sunt calumniæ. At ecce novam his licet evidentissimis argumentis accessionem (si modo illud etiam ediscere digneris), præsentibus scilicet nobis, nihil probasse accusatores adversus Macarium presbyterum; absentibus, arbitrio suo rem gessisse. Cujusmodi acta minime valere, primo di-

1. Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε Χριστιανὸν, καὶ ἐκ προγόνων φιλόθεον ἐπιστάμενος, εὐθύμως τὰ περὶ ἐμαυτοῦ νῦν ἀπολογούμαι· τοῖς γὰρ τοῦ μακαρίου Παύλου λόγοις χρώμενος, αὐτόν σοι πρεσβευτὴν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ποιοῦμαι· εἰδὼς αὐτὸν μὲν κήρυκα τῆς ἀληθείας, σὲ δὲ τῶν αὐτοῦ ρημάτων φιλήκοον, θεοφιλέστατε Ἀβγουστε. Περὶ μὲν οὖν (6) τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης συσκευῆς, αὐτάρχη τὰ γραφέντα παρὰ τῶν τοσοῦτων ἐπισκόπων μαρτυρῆσαι τῇ σῇ εὐλαβείᾳ· ἱκανὰ καὶ τὰ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι μηδὲν ὧν ἐπέστησαν καθ' ἡμῶν εἶχεν ἀληθές. Τί γὰρ τοσοῦτον ἄλλοι δύνανται μαρτυρεῖν, ὅσον οὗτοι γράφοντες εἰρήχασιν; (7) Ἐψευσάμεθα, ἐπλάσάμεθα, καὶ πάντα τὰ κατὰ Ἀθανασίου συκοφαντίας γέμει. Προσθήκη δὲ πρὸς φανεράν ἀπόδειξιν, εἰ καταξιώσεως μαθεῖν, ὅτι, παρόντων μὲν ἡμῶν, οὐδὲν ἀπέδειξαν οἱ κατηγοροῦντες κατὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου· ἀπόντων δὲ ἡμῶν, κατὰ μόνας ἐπραξαν ἅπερ ἠθέλησαν. Τὰ δὲ τοιαῦτα προηγουμένως μὲν ὁ θεὸς νόμος, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι νόμοι· (8) μηδεμίαν εἶχειν δύναμιν

⁶⁶ Act. xxvi, 2.

(6) Οὐδὲν δεest in editis. In Reg. vero et Basil. habetur.

(7) Hæc verba quæ ab Ursacio et Valente scripto tradita referuntur, non habentur in eorum litteris quas pœnitentia ducti Julio Romano, et Athanasio misere: videntur autem hæc ipsa verba ex eorumdem libello in concilio Mediolanensi anni 349 tradito, desumpta: qui libellus nusquam exstat. Vide in *Apol. contra Arianos*, num. 58.

(8) Οἱ ἡμέτεροι νόμοι. Hujusmodi lex habetur in *Constitutionibus apostolicis* lib. ii, c. 51, cujus titulus sic habet: "Ὅτι οὐ χρὴ μονομέρεϊς τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι, dehinc ita incipitur: Ἐπιπομεν δὲ, ὅτι τὰς κρίσεις οὐ δίκαιον μονομέρεϊς ποιεῖσθαι. Qui locus

haud recte ab interprete intellectus, ita vertitur ibi, Coteler. *PP. primi sæculi*, p. 197: *Quod non oporteat in iudicando uni parti favere: cum vertendum sit: quod non oporteat altera absente parte iudicia reddi. Exordium autem capitis ita interpretatur idem: Diximus jam, æquum non esse, ut ea iudicia exerceantur in quibus altera pars iudicem occupat. At hæc est sententia: Diximus autem, æquum non esse, ut iudicia altera absente parte reddantur. Quod ex sequentibus ipsa luce lucidius est: Ἐάν γὰρ τοῦ ἐνὸς προσώπου ἀκούσητε, μὴ παρόντος τοῦ ἑτέρου. Si enim alteram personam, altera absente, audialis, etc. Vox μονομέρετα ea sententia sæpissimè usu venit supra in *Apologia contra Arianos*.*

ἀπεφθάνω. Ἐπὶ μὲν οὖν τούτων οἶδας, ὅτι καὶ ἡ σὴ εὐλάβεια (9), φιλαλήθης οὔσα καὶ φιλόθεος, ἡμᾶς μὲν ἐλευθέρους ἀπὸ πάσης ὑπόψιας συνορᾷ, τοὺς δὲ καθ' ἡμῶν γενομένους συκοφάντας ἀποφαίνει.

2. Περί δὲ τῆς διαβολῆς τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης παρὰ τῆ σῆ φιλανθρωπία διὰ τὸν εὐσεβέστατον Αὐγουστον καὶ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου Κωνσταντα τὸν ἀδελφόν σου (τοῦτο γὰρ οἱ ἐχθροὶ θρυλοῦσι, καὶ γράφαι τεταλμῆσιν), ἰκανὰ τὰ πρῶτα δέξαι καὶ ταῦτα μὴ ἀληθῆ. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλοι τινὲς ᾔσαν οἱ τοῦτο λέγοντες, δικασίμων ἦν τὸ πρᾶγμα, χρεῖα τε (10) πολλῆς ἀποδείξεως, καὶ τῶν εἰς πρόσωπον ἐλέγχων· εἰ δὲ οἱ τὰ πρῶτα πλάσαντες αὐτοὶ καὶ ταῦτα συνέθησαν, πῶς οὐκ ἐξ ἐκείνων εἰκότως καὶ ταῦτα πεπλασμένα δείκνυται; Διὰ τοῦτο γὰρ πάλιν κατὰ μόνας λαλοῦσι, νομίζοντες ὑφαρπάξαι δύνασθαι τὴν σὴν θεοσέβειαν. Ἄλλ' ἐσφάλισαν· οὐ γὰρ ὡς ἠθέλησαν ἤκουσας, ἀλλὰ τῆ μακροθυμίας δέδωκας καὶ ἡμῖν (11) χώραν ἀπολογεῖσθαι. Τὸ γὰρ μὴ παραυτίκα κινήθῃναι, καὶ τιμωρίαν ἀπαυτῆσαι, οὐδὲν ἦν ἔσπερον, ἦ, ὡς δίκαιον βασιλέα, περιμένει καὶ τὴν τῶν διαβληθέντων ἀπολογία· ἥς ἐὰν καταξιώσης ἀκοῦσαι, τεθάρσηκα, ὡς καὶ ἐν τούτοις καταγνώσῃ τῶν προπετευσασμένων (12), καὶ μὴ φοβηθέντων τὸν Θεόν, ἐντειλάμενον μηδὲν ψεύδος ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι.

3. Αἰσχύνομαι μὲν οὖν ἀληθῶς καὶ ἀπολογούμενος περὶ τοιούτων, περὶ ὧν οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κατηγοροῦν ἐτι παρόντων ἡμῶν μνημονεύειν. Οἶδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι τε αὐτὸς ψεύδεται, καὶ οὐτε ἐμάνην ἐγὼ, οὐτε τῶν φρενῶν ἐξέστηκα, ἵνα κἂν ὡς ἐνθυμηθεῖς τι τοιούτων ὑπονοηθῶ. Διὸ οὐδ' ἂν ἄλλοις ἐρωτῶσιν ἀπεκρινάμην, ἵνα μηδὲ ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀπολογίας οἱ ἀκούοντες κρεμμυμένην (13) ἔχωσι τὴν διάνοιαν· τῆ δὲ σῆ εὐλαβεία μεγάλη καὶ λαμπρᾷ τῆ φωνῇ ἀπολογεῖσθαι. καὶ τὴν χεῖρα ἐκτείνεις, ὃ μεμάθηκα παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, μάρτυρα τὸν Θεόν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τῆν ἐμμαντοῦ ψυχῆν· καὶ, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς Βασιλικαῖς ἱστορίαις· μάρτυς Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ (κάμολι συγκώρησον εἰπεῖν), οὐδὲ πώποτε περὶ τῆς σῆς εὐσεβείας κακῶς ἐμνημόνευσα παρὰ τῷ ἀδελφῷ σου τῷ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντι, τῷ (14) εὐσεβεστάτῳ Αὐγούστῳ· οὐ παρώξυνα τοῦτον, ὡς οὗτοι διαβεβήκασιν· ἀλλ' εἴ ποτε καὶ εἰσελθόντων ἡμῶν πρὸς αὐτὸν ἐμνημόνευσεν αὐτὸς τῆς σῆς φιλανθρωπίας, ἐμνημόνευσε δὲ καὶ ὅτε οἱ περὶ Θάλασσαν (15) ἦλθον εἰς τὴν Πιτυδίωνα, καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ Ἀκυλίτῃ διετριβόμεν· μάρτυς ὁ Κύριος, ὅπως ἐμνημόνευσεν ἐγὼ τῆς σῆς θεοσεβείας, καὶ ταῦτα ἔλεγον, ἅπερ (16) ὁ Θεὸς

⁹ II Cor. I, 23. ¹⁰ I Reg. XII, 5.

(9) Reg., εὐσέβεια.

(10) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris. et Colon., χρεῖα τό, mendose.

(11) Sic Reg. et Basil. Editi autem, ὑμῖν, mendose. Mox Reg. παραυτᾷ.

(12) Editi, προπετευσασμένων. Basil. πετευσασμένων. Reg., προπετευσασμένων, recte. Mox, ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι. Pleonasmi ejusmodi exemplum habes apud Xenophonem I. III Ἀπορρημηγορευμῆα-

A vinis, deinde nostris legibus decernitur. Hinc sane futurum est, ut pietas tua, Dei juxta ac veritati amantissima, nos omni suspicione liberos deprehendat : adversarios nostros sycophantas esse pronuntiet.

2. Calumnia autem ab inimicis meis ad tuam pietatem delata, propter piissimum Augustum ac beatæ æternæque memoriæ virum Constantem fratrem tuum, licet ab illis ubique pervulgata ac scriptis tradita sit, vana tamen inutilisque, vel priorum criminatum falsitate demonstratur. Equidem si ab aliis deferrer, res in jus vocari posset, multaque probatione opus esset, atque coram convincendus essem; sin a priorum calumniarum auctoribus hæc quoque prodiiit, qui, quæso, hinc palam non erit, hoc merum eorum esse commentum? Quapropter clam me hæc obloquuntur, rati se tuam posse decipere pietatem. At res secus illis cessit : nequaquam enim pro eorum libidine aurem præbui, sed pro tua animi tolerantia depellendæ criminationis copiam fecisti. Quod enim non statim commotus es, nec pœnas expetiisti, nihil aliud illud est quam quod ut æquum decet imperatore, viri injuste delati defensionem expectasti : quam si audire dignatus fueris, confido fore ut eorum temeritatem damnæ, qui Deum non metuunt, prohibentem, ut ne mendacium apud regem ore proferant.

3. Haud sine pudore eas depellere calumniis aggreddior, quas ne ipsum arbitror accusatorem coram nobis proferre ultra ausurum. Næ ille probe novit et se mentiri, et me non usque adeo insanum ac mente captum fuisse, ut Italia vel cogitasse in suspensionem venire po sim. Quamobrem aliis sciscitantibus nequaquam respondiissem, ut ne vel ipso defensionis meæ tempore auditores animi penderent. Verum apud tuam pietatem clara et magna voce meam propugno causam : extensaque manu, ut ab Apostolo didici, *Deum testem advoco in animam meam* : et, ut in historiis Regum scriptum habetur : *testis est Dominus, testis est et Christus ejus* (quod et mihi, quæso, dicere concedas) me nunquam de tua pietate in malam partem verba fecisse apud fratrem tuum beatæ memoriæ Constantem, piissimum Augustum : neque illum, ut calumniantur isti, in te conticasse. Imo, si quando nobis ipsum a leventibus, de tua humanitate mentionem ipse feceret; tunc autem fecit cum Thalassus Pitybionem se contulit : quo tempore nos Aquileiæ versabamur. Testis est mihi Dominus, eorum quæ tunc de tua humanitate protuli : ac utinam ea Deus anime tuæ revelare velit, ut hinc explorata

των p. 773 : Οὐκ ἂν ἐχοίμ' σοι ὅτως γε ἀπὸ στόματος εἰπεῖν.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, κρεμμυμένην. Mox Reg. εὐσεβεία.

(14) Τῷ ἀπὸ ἐστὶν ἐδίτῃ, sed in Reg. et Basil. legitur.

(15) Edit. Commel. Thάλασσαν, mendose. Idem Mox. Πιτυδίωμ.

(16) Sic Reg. et Basil. Editi vero, εὐπερ, men-

tibi sit meorum obtrektorum calumnia. Ignosce, quæso, mihi talia dicenti, humanissime Auguſte, plurimamque mihi veniam concedito. Non enim ita facilis erat vir ille Christi amantissimus, neque tanti eram ego, ut de rebus huiusmodi colloquia invicem misceremus: utque fratrem apud fratrem suum calumniari auderem: nihilque verer de imperatore apud imperatorem in malam partem loqui. Nequaquam insano, imperator, nec fui divinæ vocis ignarus dicentis: *Et in conscientia tua regem ne execreris, et in recessibus cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia volucris cæli vocem tuam portabit, et ales annuntiabit sermonem tuum*¹⁷. Quod si ne illa quidem quæ adversum vos imperatores clam proferuntur, celari queunt, annon incredibile erit præſente imperatore, tantoque astante cœtu, me adversum te verba fecisse? Nunquam enim fratrem tuum solum vidi, nec me ille unquam solum est allocutus; sed semper comite episcopo urbis in qua tunc degebam, aliisque qui tum forte aderant, ipsum adii: iis inquam comitibus accessi, iis comitibus recessi. Huiusce rei testis est Fortunatianus Aquileie episcopus: hoc ipsum potest Patris Hosii testimonio confirmari. Testis item Crispinus Patavii, Lucillus Veronæ, D. onysius Leidis, et Vincentius in Campania episcopus. Et quia defuncti sunt Maximus Trevirensis, et Protasius Mediolanensis; potest id ipsum testificari Eugenius tunc magister: qui quoniam ante velum tum temporis stabat, cum postulata nostra, tum quæ nobis ille dignatus est dare responsa, audire potuit. Hæc tametsi satis sunt ad rei demonstrationem, concedito tamen ut peregrinationis meæ rationem ordine tibi recenseam; ut hinc futilis obtrektorum meorum criminationes deprehendas atque condemnes.

236 4. Alexandria profectus sum, non ut ad exercitum fratris tui vel ad alios quosdam me conferrem; sed ut Romam peterem: atque ibi cum ea quæ mea intererant Ecclesiæ commendassem (quod unum mihi curæ erat), ecclesiasticis conventibus vacabam. Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani missis adversum me litteris, necessitatem mihi attulere cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi: iteramque, cum iubente illo, ut diviniatium Scripturarum tabellas adornarem, confectas eas ad ipsum transmissi: par quippe est me qui meam in pugno causam, tuæ pietati vera dicere. Triennio exacto, quarto anno missis litteris me accivit, quo tempore ille Mediolani versabatur. Ego vero sciscitabar

¹⁷Eccle. x, 20.

dose: quæ του εν in a transmutatio, frequentissime occurrit. Paulo post Reg. ἀποκαλύψη. Editi ἀποκαλύψει.

(17) Reg., τοιοῦτων ἐκονολογούμεθα, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῶν διέβαλον. Editi, τοιοῦτων πρὸς ἀδελφὸν ἀδελφὸν διέβαλλον. In Basil. post τοιοῦτων spatium erasim sic... γόμεθα, lectum initio ἐκονολογούμεθα. In eodem πρὸς deest.

(18) Sic Basil. et editi. In Reg. ὁ deest. In Græco Scripturæ textu sic, ὁ ἔχων τὰς πτέρυγας. Mox Reg.

ἀποκαλύψη τῆ σῆ ψυχῆ, ἵνα καταγῆς τῆς συκοφαντίας τῶν με διαβαλόντων παρὰ σοί. Συγχώρησον εἰπόντι μοι ταῦτα, φιλανθρωπότατε Δύγουστε, καὶ πολλὴν μοι συγγνώμην δός. Οὐ γὰρ οὕτως ἦν εὐχερῆς ὁ φιλόχριστος ἐκεῖνος, οὐδὲ τηλικούτος ἡμῖν ἐγὼ, ἵνα περὶ τοιοῦτων ἐκονολογούμεθα, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῶν διέβαλλον (17), ἢ παρὰ βασιλεῖ περὶ βασιλέως κακῶς μνημονεύσω. Οὐ κáινομαι, βασιλεῦ, οὐδὲ ἐπὶ ελαθόμεν τῆς θείας φωνῆς λεγοῦστος. Καὶ γε ἐν συνειδήσει σου βασιλέα μὴ καταράσῃ, καὶ ἐν ταμείοις κοιτώνος σου μὴ καταράσῃ πλοῦσιον· ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀπολοῖσι σου τὴν φωνήν, καὶ ὁ (18) τὰς πτέρυγας ἀπαγγελεῖ λόγον σου. Εἰ δὲ τὰ κατιδίαν λεγόμενα καθ' ὁμῶν τῶν βασιλέων οὐ κρύπτεται, πῶς οὐκ ἄπιστον εἰ παρόντος βασιλέως, καὶ τοσοῦτων ἐστώτων, ἔλεγον κατὰ σοῦ; Οὐ γὰρ μόνος ἐώρακά ποτε τὸν ἀδελφὸν σου, οὐδὲ μόνω μοί ποτε ἐκεῖνος ὠμίλησεν· ἀλλ' αἰεὶ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως ἔμβα ἦν, καὶ ἄλλων τῶν ἐκεῖ παρατυγχάνοντων εἰσηρχόμεν· κοινή τε αὐτὸν ἐδλέπομεν, καὶ κοινή πάλιν ἀνεχωροῦμεν· δύναται Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυλῆας ἐπίσκοπος μαρτυρῆσαι περὶ τούτου, ἱκανὸς ἐστὶν ὁ Πατὴρ Ὅσιος εἰπεῖν, καὶ Κρισπίνος ὁ τῆς Πατάδων, καὶ Λουκίλλος ὁ ἐν Βερωνῇ, καὶ Διονύσιος ὁ ἐν Ἀγίδι, καὶ Βικέντιος (19) ὁ ἐν Καμπανίᾳ ἐπίσκοπος. Καὶ ἐπεὶ τετελευτήκασι Μαξιμίνοιο ὁ Τριβέρεωο, καὶ Προτάσιος ὁ τῆς Μεδιολάνου, δύναται καὶ Εὐγένιος ὁ γενόμενος μάχιωτοροο μαρτυρῆσαι· αὐτὸς γὰρ εἰστέκει πρὸ τοῦ βηλοῦ, καὶ ἤκουεν (20) ἄπερ ἤξιοῦμεν αὐτὸν, καὶ ἄπερ αὐτὸς κατηξίου λέγειν ἡμῖν. Ταῦτα τοῖνον εἰ καὶ ἱκανά πρὸς ἀπόδειξιν ἐστι, συγχώρησον ὅμως διηγῆσασθαι καὶ (21) τὸν λογισμὸν τῆς ἀποδημίας, ἵνα καὶ ἐκ τούτων καταγῆς τῶν διαβαλόντων ἡμᾶς μάτην.

4. Ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐκ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὐδὲ πρὸς ἄλλοιοο τινάο, ἢ μόνον εἰς τὴν Ῥώμην ἀνήλθον· καὶ τῆ Ἐκκλησίᾳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν παραθέμενοο (τούτου γὰρ μόνου μοι φροντίο ἦν), ἐσχόλαζον ταῖο συνάξεοι. Τῶ ἀδελφῶ σου οὐκ ἔγραφα, ἢ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιοιο ἔγραψαν αὐτῶ κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον ἔτι ὢν ἐν τῆ Ἀλεξανδρείᾳ ἀπολογῆσασθαι· καὶ ὅτε, πικρία τῶν θεῶν Γραφῶν κελύσαντοο αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι (22), ταῦτα ποιήσασ ἀπέστειλα· χρῆ γὰρ ἀπολογούμενόν με ἀληθεύειν τῆ σῆ θεοσεβείᾳ. Τριῶν τοῖνον ἐπῶν παρελθόντων, τετάρτω ἐνκαυτῶ γράφει κελύσασ ἀπαντῆσαι με πρὸς αὐτόν· ἔν δὲ ἐν τῆ Μεδιολάνῳ. Ἐγὼ δὲ, διερωτῶν τὴν αἰτίαν (οὐ γὰρ ἐγίνωσκον, μάρτυο ὁ Κύριοο), ἔμαθον ὅτι ἐπίσκοποι τιναο, ἀνά-

post ei dē habet καὶ.

(19) Reg., Κιθέντιον.

(20) Paris. et Colon., mendose, τοῦ ἤκουεν.

(21) Sic Reg. Editi vero ante καὶ habent ὅμοιο. Basil. ὅμοιο.

(22) Sunt qui tabellas istas existiment esse Synopsin Scripturæ sacræ. Sed vide sis quæ in Admonitione in Synopsin, ea de re disputamus. Reg. et Basil., τῶ ἐνκαυτῶ, omisso τετάρτω

θόντες, ἤξιωσαν αὐτὸν γράψαι τῇ σῆ εὐσεβείᾳ, ὥστε ἅνθρωπον γενέσθαι. Πίστευε, βασιλεῦ, οὕτω γέγονε, καὶ οὐ ψεύδομαι. Κατελθὼν τοίνυν εἰς τὴν Μεδιόλανον, εἶδον πολλὴν φιλανθρωπίαν· κατηξίωσε γὰρ ἰδεῖν με, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἔγραψε καὶ ἀπέστειλε πρὸς σὲ, ἀξιῶν σὺν ὀδοῦν γενέσθαι. Διὰ γὰρ με ἐν τῇ προειρημένῃ (23) πόλει, μετεπέμψατο πάλιν εἰς τὰς Γαλλίας, ἐκεῖ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ Ὁσίους ἤρχετο, ἵνα ἐκεῖθεν εἰς τὴν Σαρδικὴν ὁδοῦσωμεν. Μετὰ δὲ τὴν σὺν ὀδοῦν, ἐν τῇ Ναϊσσῶ μοι διὰ γόντι γράφει· καὶ ἀνελθὼν ἐν Ἀκυλιᾷ λοιπὸν διέτριβον, ἕνθα με τὰ γράμματα τῆς σῆς (24) θεοσεβείας κατέλαθεν. Κάκειθεν κληθεὶς πάλιν παρὰ τοῦ μακαρίτου, καὶ ἀνελθὼν εἰς τὰς Γαλλίας, οὕτως ἦλθον παρὰ τὴν σὴν εὐσεβείαν. Cuius, Aquileiæ postea commemoratus sum, ubi redditæ mihi sunt tuæ pietatis litteræ. Accitus inde parsum a beate memoriæ viro, in Gallias iter

5. Ποῖον τοίνυν τόπον, ἢ τίνα χρόνον φησὶν ὁ κατηγοροῦν, ἐν ᾧ τοιαῦτά με εἰρηχέναι διέβαλλεν; ἢ τίνας παρόντος ἐμάνην φθιγγεῖσθαι τοιαῦτα, ὅσα ὡς εἰπόντος μου κατεφύεσαστο; ἢ τίς ἐστὶν ὁ τούτῳ συνηγορῶν καὶ μαρτυρῶν; ἃ γὰρ εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, ταῦτα καὶ λέγειν ὀφείλει, ὡς ἡ θεία Γραφή παρήγγειλεν. Οὐδένα μὲν οὖν οὕτως εὐρήσει μάρτυρα τῶν μὴ γενομένων· ἐγὼ δὲ, ὅτι οὐ ψεύδομαι, μάρτυρα μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σὴν εὐσεβείαν ἔχω. Ἄξιὸν γὰρ, γινώσκων σε μνημονικώτατον, ἀναμνησθῆναι τῶν λόγων, ὧν ἀνέφερον τότε, ὅτε κατηξίωσας ἰδεῖν με· πρῶτον μὲν ἐν Βιμινανκίῳ, δεῦτερον δὲ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ τρίτον ἐν Ἀντιοχείᾳ (25)· εἰ καὶ τῶν περὶ εὐσεβείων τῶν μελιπυρῶντα κακῶς ἐμνημόνευσας πρὸς σοί, εἰ διέβαλλον τινὰς τῶν ἀδικησάντων με. Εἰ δὲ μήδὲ καθ' ὧν ἔδει με λέγειν τούτους διέβαλον, ποίαν ἔχον μανίαν βασιλέα βασιλεῖ διαβάλλειν, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῶ συγκροῦσαι; Παρακαλῶ, ἢ παρόντα με ποιήσον ἐλεγχθῆναι, ἢ καταγνώθῃ τῶν διαβολῶν· καὶ μίμησαι τὸν Δαυὶδ λέγοντα· Τὸν καταλαλοῦντα λόδρα τοῦ πλησίον, τοῦτον ἐξεδίωκον. Τὸ μὲν γὰρ ὅσον εἰς αὐτοὺς ἔχε ἐφόνευσαν (26)· στόμα γὰρ (27) καταφύεσασμένον ἀνείλε ψυχήν. Ἡ δὲ σὴ μακροθυμία νενίκηκε, παρασχούσα παρρησίαν ἀπολογίας, ἵνα καὶ καταγνώσθῃ διηνθῶσιν, ὡς φιλόνοικοι καὶ συκοφάνται. Περὶ μὲν τοῦ εὐσεβεστάτου σου ἀδελφοῦ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης ταῦτα· δύνασαι γὰρ κατὰ τὴν θεοεισάν σοι σοφίαν παρὰ Θεοῦ προλαμβάνειν τὰ πολλὰ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων, καὶ γινώσκεις τὴν κλασθεῖσαν κατηγορίαν.

pientia a Deo tibi data, ex paucis istis plurima deprehendere.

6. Περὶ δὲ τῆς ἐτέρας διαβολῆς, εἰ (28) ἔγραψα τῷ τυράννῳ (τοῦνομα γὰρ οὐδὲ λέγειν βούλομαι), παρακαλῶ, ὡς θέλεις καὶ δι' ὧν ἀνδοκίμαστος, ἐξέταξε καὶ ἀνάγκη· ἢ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς διαβολῆς ἐξίστησι

²⁶ Prov. xxv, 8. ²⁷ Psal. c, 5. ²⁸ Sep. i, 11.

(23) Sic Reg. et Basil. In editis προειρημένῃ deest.

(24) Σῆς deest in Reg. Max Reg., κατέλαθεν. Editi, κατέλαβον. Infra editi, mendose, ἦλθεν Reg. ἦλθον.

(25) Reg., ἐν τῇ Ἀντ

A quid causæ esset quod accerseret, non noram enim, testis mihi Dominus est : didicique quosdam episcopos, qui eo concesserant, rogasse illum, ut tuæ pietati pro synodo cogenda scriberet. Crede mihi, imperator, sic gesta res est, neque mentior. Mediolanum igitur cum accessissem, magnam ejus expertus sum humanitatem : me quippe dignatus est ad conspectum admittere suum : indicavitque mihi se scripsisse, et ad te misisse, rogasseque ut synodus convocaretur. Me autem postea in prædicta urbe degentem iterum misit in Gallias, eo enim pater quoque Hosius concesserat, ut una in dardicam peteremus. Post peractam vero synodum litteras mihi tum Naisso degenti misit : atque hinc profectus : hincque demum tuam adii pietatem.

B 5. Quo igitur loco, aut quo tempore, me accusator ejusmodi protulisse verba criminatur? aut quo præsentate eo insanix progressus sum, ut ea loquerer quæ me ille dixisse mentitur? Quisnam illi talia dicenti asipulator? quis cum illo adversum me testis adest? Nam quæ oculi ejus viderunt hæc dicere debet, ut divina præcepit Scriptura ²⁶. Sane rerum nunquam gestarum ne unum quidem ille testem reperiet. Me autem nequaquam mentiri, testis una cum veritate, ipsa quoque pietas tua. Cum enim te memoriæ tenacissimæ norium, recordare, quæso, verborum quæ tum tecum habui, cum me vultum subire tuum dignatus es : primo Viminacii; secundo, Cæsareæ Cappadoeciæ; tertio, Antiochiæ; an vel de Eusebianis, quanquam me acerbe vexasset, in malam partem apud te verba fecerim : vel si quosdam qui me injuste læsissem, accusarim. Quod si ne illos quidem criminatus sum, quos criminandi causa aderat, quamquam insania ductus imperatorem apud imperatorem accusassem, fratremque concitasset in fratrem suum? Obsecro vel me coram convinci jubeas, aut calumnias agnoscas atque condempnas, Davidemque imiteris qui ait : *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerebar* ²⁷. Siquidem quoad obtrectatoribus licuit, cædem illi perpetravit : nam *os quod mentitur occidit animam* ²⁸. At tua vicit patientia, dum mihi fiducia præbuit ad criminis remotiorem ; ut hinc adversarii mei ac contentiosi ac sycophantæ damnari possint. Hæc de piissimo fratre tuo, beate memoriæ viro dicta sint : nam pro sapientia a Deo tibi data, ex paucis istis plurima deprehendere.

237 6. Quod vero attinet ad secundam calumniam, an scilicet litteras tyranno misissem (nomen quippe ejus ne proferre quidem velim), tute, quæso, ut volueris et per quos æquum consueris,

(26) In Reg. ἐφόνευσαν desideratur.

(27) Γάρ deest in Reg.

(28) Et deest in edit. Paris. et Colon. Sed in Reg. Basil. et edit. Comm. legitur, et recte quidem. Infra Reg., ἀνάγκη.

rem inquiras ac dijudices : calumniæ enim atrocitas in stuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crede mihi, religiosissime imperator, id sæpe mecum perpends, vix mihi persuadere valebam, quempiam eo insanix devenisse, ut rem ejusmodi comminisceretur. At quia id effutiebant Ariani, ac se exemplar epistolæ tradidisse jactitabant, vehementi sum horrore perfusus : insomnesque noctes ducens, cum obrectatoribus concertabam, quasi tum illi coram fuissent : ac de repente ingentem edidi clamorem, statimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ mihi forent aures tuæ. Quod cum sim divina gratia consecutus, rursus hæsito quodnam apologiæ initium faciam : nam quotiescunque loqui aggredior, obstat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum spectat, aderat sycophantis aliquis saltem haud vero dissimilis obtentus ; quod nempe dignatus ille sit nos ad conspectum admittere suum : quod pro nobis ad fraternum tuum affectum litteras miserit : quod præsentibus sæpe nos honorarit, absentes acciverit. Diabolum autem Maguentium, testis mihi est Dominus, testis et Christus ejus, me prorsus ignorare, ac nullatenus nosse. Quænam igitur consuetudo ignoti cum sibi ignoti? aut quam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium? num illud? Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat; et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos, ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui ; beatam nempe materteram tuam re et nomine Eutropium, id est probis nec non Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines permultos.

7. Annon furibundi est accusatoris, quod ejusmodi a me peractum facinus vel suspicetur? Quinam mihi apud scelestum illum fiducia locus? Erquidnam in ejus animo securitatis adverterim? Num quod dominum suum obruncarit? quod erga amicos suos perfidus fuerit, juramenta violarit, erga Deum impius fuerit? quod contra Dei jussum veneficis incautatoribusque sit usus? Quanam conscientia salutem illi dixissem, cujus furor atque crudelitas, non me solum, sed et totum terrarum orbem summo affecit dolore? Magnam scilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriæ fratrem tuum, qui ecclesias donis suis cumularat, muneraque miserat, jugularit. Qui homo, sane sceleratissimus, cum hæc ipsa conspiceret, nihil tamen est veritus : nec eum abeterruit gratia beatæ memoriæ viro in baptismo data : sed quasi dæmon quidam exitiosus, diabolicusque, furiose illum adortus est : quo factum est,

(29) Reg., δεδωκότες.

(30) Reg., ταύτας. Editi, ταυτα.

(31) In editis γὰρ ἀφηνι πρόσ μενδωσε positum pro γράφει πρόσ : deest illud in Reg.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis τῶν deest. Max Reg. et Basil., ἐπιλαθοίμην. Editi, ἀπολαθοίμην.

με, καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἄγει. Καὶ πιστεύετε, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν λογιζόμενος ἠπίστου, εἰ ἄρα τίς ἐμάνη τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοιαῦτα φέυσασθαι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ὡς αὐτοὶ ἐπιδεδωκότες (29) ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐκαυχῶντο, ἐξιστάμην μειζόνως, καὶ ἀπνους νύκτας διατελών, ὡς πρὸς παρόντας τοὺς κατειπόντας ἐμαχόμεν· καὶ κραυγὴν ἐξ ἀπιναλῶς ἤφιεν μεγάλην, καὶ ἠχώμην εὐθύς, στενάζων μετὰ σακρῶν, εἶρεν τὰς σὰς ἀκοὰς εὐμνεῖς. Ἀλλὰ καὶ οὕτω τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ταύτας (30) εὐρόν, πάλιν ἀπορῶ, ποίαν ἀρχὴν τῆς ἀπολογίας ποιήσομαι· ὁσάκις γὰρ ἂν ἐπιβάλωμαι λέγειν, ἐμποδίζομαι διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἐκπληξιν. Ὅμως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίου σου ἀδελφοῦ πρόφασιν ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἡξίου γράφειν (31) πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο· τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὐτε γινώσκω, οὐτε ὅπως ἠπιστάμην αὐτόν. Ποία τοίνυν συνίθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα; ποία με πρόφασιν εἴλατο γράφαι τῷ τοιοῦτῳ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον, γράφων αὐτῷ; Ὅτι· Τὸν τιμωτά με, οὐ τῶν (32) εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀπέδεχμαί σε τοὺς γνωρίζουσ ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστὸτάτους ἀνδρας ἀνελόντα; καὶ ἀποδέχομαι σε (33) σφάξαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους, τὴν μακαρίαν σου θεῖαν τὴν ἀληθῶς Εὐτρόπιον (34), καὶ Ἀβουτήριον τὸν γνήσιον ἐκείνον, καὶ Σπειράντιον τὸν πιστότατον, καὶ ἄλλους πολλοὺς καλοὺς :

ornatam moribus, Abateriumque ingenuum illum, permultos.

7. Ἄρ' οὐχὶ καὶ τὸ μόνον ὑποπτεύειν περὶ τούτων τὸν κατηγοροῦν, ἐστὶ μανικόν; Τί γὰρ με πάλιν θάρρειν ἐπειθεν αὐτῷ; Ποίαν αὐτοῦ διάθεσιν ἐβλεπον ἀσφαλῆ; Ὅτι τὸν ἴδιον δεσπότην ἀνεῖλε, καὶ περὶ τοὺς ἐαυτοῦ φίλους ἀπίστος γέγονε, καὶ ὄρκους μὲν παρέβη, εἰς δὲ τὸν Θεὸν ἠσέθησε, φαρμακοὺς καὶ ἐπαιθοῦς ἐπινοῶν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως; Ποῖον δὲ συνειδέται χαίρειν εἰσγον τοῦτω, οὐ ἡ μανία καὶ ἡ ὠμότης οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐλύπησε; Μεγάλην γε χάριν καὶ πολλὴν ἐκ τούτων ὤφειλον (35) τοῦτω, ὅτι ὁ μὲν μακαρίτης ἀδελφός σου τὰς ἐκκλησίας ἀναθημάτων ἐπλήρωσεν, οὗτος δὲ αὐτὸν ἀποστέλλοντα κεφρόνευε. Καὶ οὕτε ταῦτα βλέπων ὁ μαρτὸς ἠδέσθη, οὕτε τὴν δοθεῖσαν χάριν τῷ μακαρίτῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος παφόρηται· ἀλλ' ὡς δαίμων τις ἀλάστωρ καὶ διαβολικὸς, ἐμάνη κατ' αὐτοῦ. Τῷ μὲν οὖν μακαρίτῳ τούτω γέγονεν εἰς μαρτύριον· ἐκεῖνος δὲ λοιπὸν ὡς δέσμιος

(33) Reg., θαυμάζομεν σε.

(34) Sic editi, Reg. vero, Εὐτρόπιον. Basil., Εὐτροπιον. Max Reg., Ἀβουήριον. Nauvinius scripsit Abucreon.

(35) Reg., ὤφελον.

κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων ἐδιώκετο, ἵνα καὶ τὸν Ἰούδαν ἐν τῷ θανάτῳ μιμησῆται, δήμιος καθ' ἑαυτοῦ γινόμενος, καὶ διπλὴν ἐποίσηται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμωρίαν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα κρίσει.

8. Τοιοῦτόν με φίλον ὁ διαβαλὼν ἐνόμισε γεγενησθαι· ἢ τάχα οὐδὲ (36) νενόμικεν, ἀλλ' ὡς ἐχθρὸς ἀπὸ θάνατος ἐπλάσατο· οἶδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι κατεψεύσατο. Ἐβουλόμην δὲ αὐτόν, ὅστις ἐστίν, ἐν ταῦθα παρῆναι, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐρωτῆσαι (ἃ γὰρ ὡς Θεοῦ παρόντος λαλοῦμεν, τοῦτον ὄρον ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί) πότερος ἡμῶν ἔχαιρε, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντος ζῶντος, καὶ τίς μᾶλλον ἤγχετο· καὶ ἡ πρώτη διαβολὴ δεικνύσει, καὶ παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι τῶν ὄντων διακειμένων, καὶ εἴ τις ἡγάπα τὸν μακαρίτην Κωνσταντα, οὐκ ἐγίνετο φίλος τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ· εἰ δὲ ἄλλως διέκειτο ἢ ὡς ἡμεῖς, φοβοῦμαι, μὴ ἄπερ ὁ μισῶν ἐκείνον ἐνθεθύμηται, ταῦτα κατεψεύσατο κατ' ἐμοῦ.

versario amicū fuisse; certe qui alio ac nos animo affectus fuerit, vereor, ne quæ ipse, utpote Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affligerit.

9. Ἐγὼ μὲν οὖν, ἐπὶ τοῦτῳ ξενιζόμενος, ὅσα χρῆ λέγειν ἀπολογούμενον, ἀπορῶ· καὶ μόνον ἑμαυτοῦ μύριους καταψηφίζομαι θανάτους, ἐὰν καὶ ὅλως κἂν ὑπάγια τις εἰς ἐμὲ περὶ τοῦτου γένηται· σοὶ δὲ, φιλόληθες βασιλεῦ, θαρρῶν ἀπολογοῦμαι· παρακαλῶ, καθὰ προείπον, ἐξέταξε· καὶ μάλιστα μάρτυρας ἔχων τοὺς ἀποσταλέντας ποτὲ παρ' ἐκείνου πρὸς σὲ πρέσβεις· εἰσὶ δὲ Σαρδάτιος (37) καὶ Μάξιμος οἱ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς· καὶ Κλημέντιος καὶ Βάλης. Μάθε, παρακαλῶ, εἰ γράμματά μοι κεκομίσασιν· ταῦτα γὰρ παρείχε πρόφασιν κάμοι τοῦ γράφειν ἐκείνῳ. Εἰ δὲ μὴ ἔγραψε, μηδὲ ἐγένεσκέ με, πῶς ἔγραφον ἐγὼ μὴ ἐπιστάμενος αὐτόν; Ἐρώτησον εἰ μὴ, ἑωρακίως τοὺς περὶ Κλημέντιον (38), ἐμνήσθην τῷ τῆς μακαρίας μνήμης, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν δάκρυσι μου τὰ ἱμάτια διέδρεχον, ἐνθυμούμενος τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν φιλόχριστον αὐτοῦ ψυχὴν. Μάθε πῶς, ἀκούσας περὶ τῆς ὠμότητος τοῦ θηρίου, καὶ ἰδὼν τοὺς περὶ Βάλεντα διὰ τῆς Λιθύης ἰδόντας, ἐφοβούμην μὴ κάκεινος πειράσῃ τολμῆ-

⁹ Psal. vi, 7.

(36) Reg. e. Basil., οὐδέ. Editi, male, οὐδέν. Mox D Reg. εἶδεν pro οἶδεν.

(37) Editi. Comm., Σαρδάτιος. Existimat Baronius ad annum 350, § 23, hunc Sarvatium, seu Servatium episcopum esse Tungrensem; quod sane est vero simillimum: unus quippe Servatius inter Gallie episcopos legitur in subscriptionibus Sardinensibus *Apologia contra Arianos*, n. 50, quem opinamur hunc ipsum esse. Sequentem vero maximum putat Baronius esse Maximinum Trevirensē: at præterquam quod nomen non omnino consentit; exstat in iisdem subscriptionibus inter Gallie episcopos Maximus qui postremus ibi legitur: quique fortassis hic ipse est. Maximianus vero qui primus illic habetur, videtur esse Maximinus Trevirensis, qui cum Trevirorum Gallie metropoleos episcopus esset, eo nomine primas illic habeat

A ut faustæ vir memoriæ martyrii sit consecutus. At ille deinceps quasi vincetus, velutque Cain gemens ac tremebundus undique pulsus est ut Judam in morte imitatus, sui que ipse carnifex effectus: duplici supplicio hic et in futuro iudicio plecteretur.

238 8. Hujusmodi viro me calumniator amicū arbitratus est: aut forte nequaquam ita arbitratus, sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentitum esse. Peroptarim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quæcumque enim quasi Deo præsentē loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) uter nostrum de beatæ memoriæ Constantis incolumitate gauderet: uter impensius pro illo oraret: id sane vel priori in me delata criminatione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memoriæ Constantis amantissimum, illius adversario amicū fuisse; certe qui alio ac nos animo affectus fuerit, vereor, ne quæ ipse, utpote

9. Equidem atrocitate calumniæ percussus hæreo quid ad eam depellendam afferre debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima lujuce rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose imperator, cum fiducia meam propugno causam: rogoque te, uti jam dixi, rem diligenter explores: cum potissimum testes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium scilicet et Maximum episcopos cum comitibus suis: Clementium item et Valentem. Disce, quæso, num litteras ad me detulerint: illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memoriæ Viri mentionem non fecerim: an uti scriptum est⁹, lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, quæso, quanta formidine percussus sim, audita bellæ illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere con-

Hermantius porro in *Athanasii Vita*, lib. vi, c. 15, putat Paulinum qui Ursacii et Valentis ad Julium litteras Athanasio misisset, circa annum 350 fuisse ep. Trevirensē: unde colligit, jam eo tempore defunctum Maximinum Trevirensē fuisse. Sed in omnibus editis et mss. Athanasii, *Apol. contra Arianos*, legitur Τρέρων, vertitque Nannius, *Paulino episcopo Tyburis*, quem secutus est Baronius. At Parisienses editores suo Marte *episcopo Trecentensi* posuerunt. Vero sane similis est Tyburensis, quam Trevirensē episcopum litteras Julio Romano datas Athanasio transmisisset, licet res omnino explorata non sit, ut fateri videtur Hermantius ipse. In subscriptionibus Sardinensibus inter Italiæ episcopos, legitur quidam Paulianus, forte idem qui Paulinus.

(38) Reg., Κλημάτιον.

rem inquiras ac dijudices : calumniæ enim atrocitas in stuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crede mihi, religiosissime imperator, id sæpe mecum perpendens, vix mihi persuadere valebam, quempiam eo insaniz devenisse, ut rem ejusmodi comminisceretur. At quia id effutiebant Ariani, ac se exemplar epistolæ tradidisse jactitabant, vehementi sum horrore perfusus : insomnesque noctes ducens, cum obtreclatoribus concertabam, quasi tum illi coram fuissent : ac de repente ingentem edidi clamorem, statimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ mihi forent aures tuæ. Quod cum sim divina gratia consecutus, rursum hæsito quodnam apologiæ initium faciam : nam quotiescunque loqui aggredior, obstat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum spectat, aderat sycophantia aliquis saltem haud vero dissimilis obtentus ; quod nempe dignatus ille sit nos ad conspectum admittere suum : quod pro nobis ad fraternum tuum affectum litteras miserit : quod præsentibus sæpe nos honorarit, absentes acciverit. Diabolum autem Magnentium, testis mihi est Dominus, testis et Christus ejus, me prorsus ignorare, ac nullatenus nosse. Quænam igitur consuetudo ignoti cum sibi ignoto ? aut quam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem ? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium ? num illud ? Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat ; et cujus beneficiorum nunquam obliviscar : teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos, ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui ; beatam nempe materteram tuam re et nomine Eutropium, id est probis nec non Sperantium fidelissimum, aliosque frugi homines permultos.

7. Annon furibundi est accusatoris, quod ejusmodi a me peractum facinus vel suspicetur ? Quinam mihi apud scelestum illum fiducia locus ? Ecquidnam in ejus animo securitatis adverterim ? Num quod dominum suum obtruncarit ? quod erga amicos suos perfidus fuerit, juramenta violarit, erga Deum impius fuerit ? quod contra Dei jussu veneficis incautatoribusque sit usus ? Quanam conscientia salutem illi dixissem, cujus furor atque crudelitas, non me solum, sed et totum terrarum orbem summo affectit dolore ? Magnam scilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriæ fratrem tuum, qui ecclesias donis suis cumularat, muneraque miserat, jularit. Qui homo, sane sceleratissimus, cum hæc ipsa conspiceret, nihil tamen est veritus : nec eum absterruit gratia beatæ memoriæ viro in baptismo data : sed quasi dæmon quidam exitiosus, diabolicusque, furiose illum adortus est : quo factum est,

(29) Reg., δεδωκότες.

(30) Reg., ταύτας. Editi, ταυτα.

(31) In editis γὰρ ἀρεινὴ πρὸς mendose positum pro γράφει πρὸς : deest illud in Reg.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis τῶν δεστ. Mox Reg. et Basil., ἐπιλαθομένη. Editi, ἀπολαθομένη.

με, καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἄγει. Καὶ πιστεύετε, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν λογιζόμενος ἠπίστου, εἰ ἄρα τις ἐμάνη τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοιαῦτα ψεύσασθαι. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρουλεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ὡς αὐτοὶ ἐπιδεδωκότες (29) ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐκαυχῶντο, ἐξισταμένην μειζόνως, καὶ ἄπνους νύκτας διατελών, ὡς πρὸς παρόντας τοὺς κατειπόντας ἐμαχόμενῃ καὶ κραυγῇ ἐξ απαίναίως ἠφιέιν μεγάλην, καὶ ἠυρόμην εὐθύς, στενάζων μετὰ δακρῶν, εὐρεῖν τὰς σὰς ἀκοὰς εὐμένεις. Ἀλλὰ καὶ οὕτω τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου ταύτας (30) εὐρῶν, πάλιν ἀπορῶ, ποῖαν ἀρχὴν τῆς ἀπολογίας ποιήσομαι· ὁσάκις γὰρ ἂν ἐπιβάλωμαι λέγειν, ἐμποδίζομαι διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἐκπληξιν. Ὅμως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ πρόφασιν ἦν πιθανὴν τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἡξίου γράφειν (31) πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο· τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὕτε γινώσκω, οὕτε ὄλως ἠπιστάμην αὐτόν. Ποῖα τοῖον συνήθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα ; ποῖα με πρόφασιν εἴλεε γράφαι τῷ τοιοῦτῳ ; Ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον, γράφων αὐτῷ ; Ὅτι· Τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν (32) εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθομένην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας ; καὶ ἀποδέχομαι σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανούς καὶ πιστοτάτους ἀνδρας ἀνελόνας ; καὶ ἀποδέχομαι σε (33) σφάξαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γενήσιως ἡμᾶς ὑποδοξαμένους, τὴν μακαρίαν σου θεῖαν τὴν ἀληθῶς Εὐτρόπιον (34), καὶ Ἀβουθήριον τὸν γενήσιον ἐκεῖνον, καὶ Σπειράντιον τὸν πιστότατον, καὶ ἄλλους πολλοὺς καλοὺς :

ornatam moribus, Abateriumque ingenium illum, Abateriumque ingenium illum,

7. Ἄρ' οὐχὶ καὶ τὸ μόνον ὑποπτεύειν περὶ τούτων τὸν κατήγορον, ἐστὶ μανικόν ; Τί γάρ με πάλιν θαρβεῖν ἐπιείκειν αὐτῷ ; Ποῖαν αὐτοῦ διάθεσιν ἔδλεπον ἀσφαλῆ ; Ὅτι τὸν ἴδιον δεσπότην ἀνεῖλε, καὶ περὶ τοὺς ἐκτουτο φίλους ἀπιστος γέγονε, καὶ ὄρκους μὲν παρέβη, εἰς δὲ τὸν θεὸν ἠσέθησε, φαρμακοὺς καὶ ἐπαιδοὺς ἐπινοῶν κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ κρίσεως ; Ποῖον δὲ συνειδέτε χαίρειν ἔλεγον τούτῳ, οὐ ἡ μανία καὶ ἡ ὠμότης οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐλύπησε ; Μεγάλῃ γε χάριν καὶ πολλὴν ἐκ τούτων ὠφελον (35) τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν μακαρίτης ἀδελφός σου τὰς ἐκκλησίας ἀναθημάτων ἐπλήρωσεν, οὗτος δὲ αὐτὸν ἀποστελλόντα πεφόνευσε. Καὶ οὕτε ταῦτα βλέπων ὁ μαρτὸς ἠδέσθη, οἷτε τὴν δοθεῖσαν χάριν τῷ μακαρίτῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος πεφόδηται· ἀλλ' ὡς δαίμων τις ἀλάστωρ καὶ διαβολικὸς, ἐμάνη κατ' αὐτοῦ. Τῷ μὲν οὖν μακαρίτῳ τούτῳ γέγονεν εἰς μαρτύριον· ἐκεῖνος δὲ λοιπὸν ὡς δέσμιος

(33) Reg., θαυμάζομέν σε.

(34) Sic editi. Reg. vero, Εὐτρόπιον. Basil., Εὐτρόπιον. Mox Reg. Ἀβουθήριον. Nannius scripsit Abucerion.

(35) Reg., ὠφελον.

κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων ἐδιώκετο, ἵνα καὶ τὸν Ἰούδαν ἐν τῷ θανάτῳ μιμήσῃται, δῆμιος καθ' ἑαυτοῦ γινόμενος, καὶ διπλῆν ἐποίησται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμωρίαν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα κρίσει.

8. Τοιοῦτόν με φίλον ὁ διαβαλὼν ἐνόμισε γεγενησθαι· ἢ τάχα οὐδὲ (36) νερόμικεν, ἀλλ' ὡς ἐγθρὸς ἀπιθάνως ἐπλάσατο· οἶδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι κατεψεύσατο. Ἐβουλόμην δὲ αὐτόν, ὅστις ἐστίν, ἐνταῦθα παρεῖναι, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐρωτῆσαι (ἃ γὰρ ὡς Θεοῦ παρόντος λαλοῦμεν, τοῦτον ὄρον ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί) πότερος ἡμῶν ἔχαιρε, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντος ζώντος, καὶ τίς μᾶλλον ἠύχετο· καὶ ἡ πρώτη διαβολὴ δεῖκνυσι, καὶ παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι τῶν ὄντων διακειμένων, καὶ εἰ τις ἡγάπα τὸν μακαρίτην Κωνσταντα, οὐκ ἐγγίγνετο φίλος τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ· εἰ δὲ ἄλλως διέκειτο ἢ ὡς ἡμεῖς, φοβοῦμαι, μὴ ἅπερ ὁ μισὼν ἐκείνον ἐνθεθῆται, ταῦτα κατεψεύσατο κατ' ἐμοῦ.

versario amicum fuisse; certe qui alio ac nos Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso affllexerit.

9. Ἐγὼ μὲν οὖν, ἐπὶ τούτῳ ξενιζόμενος, ὅσα χρῆ λέγειν ἀπολογούμενον, ἀπορῶ· καὶ μόνον ἑαυτοῦ μυρίου καταψήφισμαι θανάτους, ἐὰν καὶ ὅλως κἀν ὑπόψια τις εἰς ἐμὲ περὶ τούτου γένηται· σοὶ δὲ, φιλάληθες βασιλεῦ, θαρρῶν ἀπολογούμαι· παρακαλῶ, καὶ πρὸς προεῖπον, ἐξέταξε· καὶ μάλιστα μάρτυρας ἔχων τοὺς ἀποσταλέντας ποτὲ παρ' ἐκείνου πρὸς σὲ πρέσβεις· εἰσι δὲ Σαρδάτιος (37) καὶ Μάξιμος ὁ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς· καὶ Κλημέντιος καὶ Βάλης. Μάθε, παρακαλῶ, εἰ γράμματά μοι κεκομίξασιν· ταῦτα γὰρ παρεῖχε πρόφασιν κάμολ τοῦ γράφειν ἐκείνῳ. Εἰ δὲ μὴ ἔγραψε, μηδὲ ἐγίνωσκε με, πῶς ἔγραφον ἐγὼ μὴ ἐπιστάμενος αὐτόν; Ἐρώτησον εἰ μὴ, ἑωρακῶς τοὺς περὶ Κλημέντιον (38), ἐνήθησθην τῷ τῆς μακαρίας μνήμης, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν δάκρυσι μου τὰ ἱμάτια διέδρεπον, ἐνθυμούμενος τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν φιλόχριστον αὐτοῦ ψυχὴν. Μάθε πῶς, ἀκούσας περὶ τῆς νόστητος τοῦ θηρίου, καὶ ἰδὼν τοὺς περὶ Βάλεντα διὰ τῆς Διθύης ἰδόντας, ἐφοβούμην μὴ κάκεινος πειράσῃ τολμῆ-

⁶⁷ Psal. vi, 7.

A ut faustæ vir memoriæ martyrîum sit consecutus. At ille deinceps quasi vincetus, velutque Cain gemens ac tremebundus undique pulsus est ut Judam in morte imitatus, sui que ipse carnifex effectus: duplici supplicio hic et in futuro iudicio plecteretur.

238 8. Hujusmodi viro me calumniator amicum arbitratus est: aut forte nequaquam ita arbitratus, sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentitum esse. Peroptarim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quæcunque enim quasi Deo presente loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) uter nostrum de beatæ memoriæ Constantis incolumitate gauderet: uter impensius pro illo oraret: id sane vel priori in me delata criminatione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memoriæ Constantis amantissimum, illius ad animo affectus fuerit, vereor, ne quæ ipse, utpote

9. Equidem atrocitate calumniæ percussus hæreo quid ad eam depellendam asserere debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima hujusce rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose imperator, cum fiducia meam propugno causam: rogoque te, uti jam dixi, rem diligenter explores: cum potissimum testes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium scilicet et Maximum episcopos cum comitibus suis: Clementium item et Valentem. Disce, quæso, num litteras ad me detulerint: illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memoriæ Viri mentionem non fecerim: an uti scriptum est ⁶⁷, lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, quæso, quanta formidine percussus sim, audita belluæ illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere con-

(36) Reg. e. Basil., οὐδέ. Editi, male, οὐδέν. Mox D Reg. εἶδεν pro οἶδεν.

(37) Editi. Comm., Σαρδάτιος: alii vero omnes editi et mss., Σαρδάτιος. Existimat Baronius ad annum 350, § 28, hunc Sarvatium, seu Servatium episcopum esse Tungrensem: quod sane est vero simillimum: unus quippe Servatius inter Galliæ episcopos legitur in subscriptionibus Sardicensibus *Apologia contra Arianos*, n. 50, quem opinamur hunc ipsum esse. Sequentem vero maximum putat Baronius esse Maximum Trevirensis: at præterquam quod nomen non omnino consentit; existat in iisdem subscriptionibus inter Galliæ episcopos Maximus qui postremus ibi legitur: quique fortassis hic ipse est. Maximianus vero qui primus illic habetur, videtur esse Maximinus Trevirensis, qui cum Trevirorum Galliæ metropoleos episcopos esset, eo nomine primas illic habeat

Hermantius porro in *Athanasii Vita*, lib. vi, c. 15, putat Paulinum qui Ursacii et Valentis ad Julium litteras Athanasio misisset, circa annum 350 fuisse ep. Trevirensis: unde colligit, jam eo tempore defunctum Maximum Trevirensis fuisse. Sed in omnibus editis et mss. Athanasii, *Apol. contra Arianos*, legitur Τιβέρῳ, vertitque Nannius, *Paulino episcopo Tyburis*, quem secutus est Baronius. At Parisienses editores suo marte *episcopo Trevirensi* posuerunt. Vero sane similis est Tyburensis, quam Trevirensis episcopum litteras Julio Romano datas Athanasio transmisisset, licet res omnino explorata non sit, ut fateri videtur Hermantius ipse. In subscriptionibus Sardicensibus inter Italiæ episcopos, legitur quidam Paulianus, forte idem qui Paulinus.

(38) Reg., Κλημάτιον.

spicerem, veritus scilicet ne quidpiam ille facinoris aggresseretur, neu quasi latro illos obruncaret, qui beatum virum amore et memoria complecterentur : inter quos me nulli secundum affirmo.

10. Cum reformidarem itaque ne eo illi animo essent, an potui pro tua humanitate seruentis non orare? An parricidæ amicus, tibi vero occisi Constantis fratri, ac necis ultori, infes'us fuerim? An mihi tam immane facinus cordi cum esset, tuæ erga me beneficentiæ oblitus sum; quam post beatæ memoriæ viri obitum talem erga me fore, qualis illo superstitute fuerat, litteris tuis mihi indicare dignatus es? Quibusnam oculis homicidam illum respexissem? Aut qui fieri queat ut cum pro tua salute vota facio, beatum illum me conspiciere non putarim? Fratres quippe ob naturæ affinitatem mutua sunt specula. Quamobrem, cum te in illo intuerer, nunquam possem te calumniis vellicare : illumque rursus cum in te conspicerem, nequaquam voluissim ad eum, qui inimicus illi fuerat, litteras mittere, **239** sed potius pro tua salute Dominum precari. Horum mihi testes sunt, primo Dominus, qui exaudivit me, ac totum tibi a majoribus devolutum tradidit imperium : testes quoque qui tum aderant Felicissimus olim dux Ægypti, Rufinus, et Stephanus, quorum ille catholicus, hic magister ibi erat ; Asterius item comes, Palladius qui fuit palatii magister, Antiochus et Evagrius, agentes in rebus. Hæc enim solum protuli : Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii. Omnisque populus una voce statim acclamavit, Christe, auxiliare Constantio : et hæc precando diu perseveravit.

11. Quod autem litteras nunquam vel ad illum miserim, vel ab eo acceperim, Deum ei Verbum ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum in testem advoco. Accusatorem, quæso, meum, concede, ut hac de re quoque paucis interrogem : undenam ad hujusce rei notitiam devenit? An epistolæ exemplaria se habere dixerit? hunc enim rumorem ut spargerent Ariani sumnoperare conati sunt. Primo quidem litteras saltem nostris similes proferat. At nequaquam tutum illud fuerit, falsifici enim sunt, vestras quippe imperatorum manus sæpe sunt imitati : unde similitudo illa scriptis auctoritatem minime dedit, nisi qui ejusmodi litteras scribere consueverunt, scripta testimonio suo comprobent. Libet rursus ex sycophantis sciscitari : quisnam illas dedit litteras, et undenam illæ sunt deprehensæ? Nam et mihi scriptores fuere, et tyrannæ ministri, qui a tabellariis litteras acciperent, ipsique traderent. Adsunt nostri ; et illos, quæso, arcessas, quos verisimile est adhuc esse superstitas : ac de litteris

(39) Sic Reg. Edit. vero Comm. Parisiensis et Basiliensis codex, κάκεινος πειράσαι τολμήση. Editio Colon., κάκεινος πειράσαι τολμήση.

(40) Reg., εἰ.

(41-42) Reg., ἐπελανθανόμην. Editi vero ἐπελαθόμην.

(43) Edit. Comina., ἀγεντισηρίκους, Nannius ver-

σαι (39), καὶ ὡς ληστής φονεύση τοὺς ἀγαπῶντας καὶ μνημονεύοντας τοῦ μακαρίου· ὧν ἑμαυτὸν οὐδεὶς εἶναι δευτέρον τίθειμι.

10. Τοῦτο οὖν δεδιὼς φρονούντας ἐκείνους, καὶ οὐ μᾶλλον ἠχόμην περὶ τῆς σῆς φιλανθρωπίας ; καὶ τὸν μὲν φονεύσαντα ἐκείνον ἠγάπων, εἰς (40) σὲ δὲ τὸν ἀδελφὸν ὄντα, καὶ ἐκδικούντα τὸν ἐκείνου θάνατον ἐλυπούμην ; ' Ἄλλ' ἐκείνου μὲν τῆς παρανομίας ἐμνημόνευον, τῆς δὲ σῆς εὐεργεσίας ἐπελανθανόμην (41-42), ἦν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίου τοιαύτην ἔσσεσθαι περὶ ἐμὲ, οἷα ἦν καὶ περιόντος ἐκείνου, διὰ γραμμάτων δηλώσαι κατηξίωσας ; Ποιοὶς ὄμμασι τὸν ἀνδρόφονον ἔδλεπον ; ' Ἡ πῶς οὐχ, ὑπὲρ σῆς σωτηρίας εὐχόμενος, ἐνόμιζον καὶ τὸν μακαρίτην ἐκείνον ὄρῃν ; ' Ἀδελφοὶ γὰρ διὰ τὴν φύσιν ἀλλήλων εἰσὶ κάτοπτρα. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ βλέπων ἐν ἐκείνῳ, οὐ ποτε ἀν διέβαλον· κάκεινον ἐν σοὶ πάλιν ὄρων, οὐ ποτε ἀν ἔγραφα εἴη κατ' ἐκείνου γενομένη, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῆς σῆς σωτηρίας ἠχόμην. Καὶ μάρτυρες τούτων προηγουμένως μὲν ὁ Κύριος, ὁ ἐπακούσας καὶ χαρισάμενος ὀλόκληρόν σοι τὴν ἐκ προγόνων βασιλείαν· μάρτυρες δὲ καὶ οἱ τότε παρόντες, Φιληχσίμος ὁ γενόμενος δούξ τῆς Αἰγύπτου, καὶ 'Ρουφίνος, καὶ Στέφανος, ὧν ὁ μὲν καθολικός, ὁ δὲ μάγιστρος ἦν ἐκεῖ· καὶ ' Ἀστέριος ὁ κόμης, καὶ Παλλάδιος ὁ γενόμενος τοῦ παλατίου μάγιστρος, ' Ἀντιόχος τε καὶ Εὐάγριος οἱ ἀγεντισηρίκους (43). Μόνον γὰρ ἔλεγον· Εὐξώμεθα περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Ἀυγούστου Κωνσταντοῦ· καὶ πᾶς ὁ λαὸς εὐθὺς μετ' ὀφωῆ ἔδδα· Χριστὲ, βοήθει Κωνσταντίῳ· καὶ διήμερον οὕτως εὐχόμενος ;

11. ' Ὅτι μὲν οὖν μήτε ἔγραφα ποτε ἐκείνῳ, μήτε ἐδέξαμην ποτὲ παρ' αὐτοῦ, μάρτυρα τὸν Θεὸν, καὶ τὸν τούτου Λόγον τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπεκαλεσάμην· τὸν δὲ κατεπόντα, καὶ περὶ τούτου συγχώρησον ἐρωτηθῆναι δι' ὀλίγων, πόθεν εἰς τοῦτο παρῆλθεν ; ' Ἐπιστολῆς ἀντίγραφα φήσαιεν ἔχειν ; τοῦτο γὰρ ἀπέκαμον οἱ Ἀρειανοὶ θρλυόντες. Ἠρώτων μὲν οὖν κἄν τὰ γράμματα τοῖς ἡμέτεροις δοῦναι δεκνύη, οὕτω τε ἀσφαλὲς ἔχει (44)· πλαστογράφοι γὰρ εἶναι οἶτινες καὶ τὰς ὑμῶν τῶν βασιλέων χεῖρας πολλαῖς ἐμιμήσαντο· καὶ οὐχ ἡ μίμησις παρέχει τοῖς γράμμασι τὸ κύρος, ἐὰν μὴ καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα γράφειν εὐθόως μαρτυρῶσι ταῖς ἐπιστολαῖς. Τοῦτο τοίνυν καὶ τοὺς διαβαλόντας πάλιν ἐρωτήσαι βούλομαι, τίς ὁ παρασχὼν αὐτὰ ποτε, καὶ πόθεν εὐρέθη ταῦτα· καὶ γὰρ κἀγὼ τοὺς γράφοντας εἶχον, κάκεινος πάλιν τοὺς λαμβάνοντας παρὰ τῶν κομιζόντων καὶ ἐπειδόχτας αὐτῶ. Οἱ μὲν οὖν ἡμέτεροι πάρεισι· καταξίωσον δὲ κάκεινους καλεῖσαι· ζῆν γὰρ πάντως ἔξ-

tit, præfecti æriarum, Regius, Bastiænsis et edit. Parisiensis, ἀγεντισηρίκους, Et recte quidem, id est, agentes in rebus. Hi erant palatii officiales, quorum munus describitur in Codice Theodosiano a Jacobo Gothofredo illustrato, vi Cod., tit. 27. Ed. Colon., ἀγεντισηρίκοι, male.

(44) Reg., οὕτω τῷ ἀσφαλὲς ἔχη.

εστιν αὐτούς· καὶ μάθε περὶ τούτων τῶν γραμμάτων, ἐξέτασον ὡς ἀληθείας σοι συμπαρούσης· αὕτη γὰρ βασιλείων, καὶ μάλιστα Χριστιανῶν, ἐστὶ φυλακτήριον· μετὰ ταύτης βασιλεύειν ὑμᾶς ἐστιν ἀσφαλές, λεγούσης τῆς θείας Γραφῆς· *Ἐλεημοσύνη καὶ ἀλήθεια, φυλακὴ βασιλεῖ, καὶ περικυκλώσει ἐν δικαιοσύνῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ*. Ταύτην προβαλὼν Ὁροδάβελ (45) ὁ σοφὸς νενίκηκε· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἐβώησε· *Μεγάλη ἡ ἀλήθεια καὶ ὑπερισχύει*.

12. Εἰ μὲν οὖν παρ' ἄλλοις ἤμην διαβληθεὶς, τὴν σὴν εὐσέβειαν ἐπεκαλούμην· ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐπεκαλέσατο τότε τὸν Καίσαρα, καὶ πέπανται τῶν ἐχθρῶν ἢ κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλῇ· ἐπειδὴ δὲ παρὰ σοὶ τετολμήκασι κατειπεῖν, τίνα ἀπὸ σοῦ ἐπικαλέσομαι; τὸν Πατέρα τοῦ λέγοντος, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, ἵνα σου τὴν καρδίαν εἰς εὐμένειαν κλίνη. Δέσποτα παντοκράτορ, βασιλεὺ τῶν αἰώνων, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺ διὰ τοῦ σοῦ Λόγου τὴν βασιλείαν ταύτην τῷ σὴν θεράποντι Κωνσταντίῳ δέδωκας· σὺ λάμψον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα, γνοὺς τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐμενῶς μὲν αὐτὸς δέξηται τὴν ἀπολογία· πάντας (46) δὲ ποιήσῃ γνῶναι, ὅτι αἱ ἀκοαὶ αὐτοῦ ἠσφαλίσθησαν ἐν ἀληθείᾳ. Καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Μόνα βασιλεῖ δεκτὰ χεῖλη δικαῖα ἐστίν*. Οὕτω γὰρ καὶ κατορθοῦσθαι τὸν θρόνον τῆς βασιλείας διὰ Σολομῶντος λεχθῆναι πεποιήκας. Οὐκοῦν ὄλωσ ἐρώτησον, μαθέτωσαν οἱ κατειρηχότες, ὅτι σοι μέλει περὶ τῆς ἀληθείας μαθεῖν. Καὶ εἰ (47) μὴ τῷ χρώματι τοῦ προσώπου δειξούσι τὴν συκοφαντίαν· τοῦτο γὰρ τοῦ συνειδότης Ἐλεγγὸς ἐστίν, καὶ γέγραπται· *Καρδίας εὐφραιτομέτης πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύπαις ὄσσης σκυθρωπάζει*. Οὕτω τοὺς μὲν (48) ἐπιβουλεύσαντας τῷ Ἰωσήφ ἢ συνειδήσις ἠλεγγε· τοῦ δὲ Λάβαν ἢ κατὰ τοῦ Ἰακώβ πονηρία ἐκ τοῦ προσώπου δέδεικται. Ὁρᾶς γοῦν ἐκεῖνων μὲν τὴν ὑπόψιν, φευγόντων καὶ κρυπτομένων, ἡμῶν δὲ τὴν ἐλευθερίαν ἀπολογουμένων. Οὐ γὰρ περὶ κτημάτων νῦν ἢ κρίσις, ἀλλὰ περὶ δόξης τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λίθῳ κρουόμενος ζητεῖ τὸν λατρὸν· τῶν δὲ λίθων δέξτερα τὰ ἐκ τῆς διαβολῆς ἐστὶ πλήγματα· *Ῥόπαλόν ἐστίν ἡ διαβολή, καὶ μάχαιρα, καὶ τόξον ἀκιδωτὸν*, ὡς εἶπε Σολομών· καὶ ταῦτα μόνῃ ἡ ἀλήθεια ἴσθαι δύναται· ταύτης δὲ παρορωμένης, ἀξάνει δεινότερον τὰ τραύματα.

13. Διὰ ταῦτα πάντα τὰ πανταχοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν τετάρακται. Καὶ προφάσεις μὲν ἐπενόησαν, ἐπίσκοποι δὲ τηλικούτοι καὶ πολυετείς ἐξωρίσθησαν, διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ κοινωνίαν. Καὶ εἰ μὲν μέχρι τούτου τοῦτο ἐγίνετο, προσδοκία τις ἦν ἀγαθῇ· φιλόφρονος γὰρ εἶ· ἵνα δὲ μὴ καὶ μετὰ ταῦτα διαβῇ τὸ κακόν, κρατεῖτω ἡ ἀλήθεια παρὰ σοί· καὶ μὴ ἀφῆς ὑπόνοιαν κατὰ πάσης Ἐκκλησίας γενέσθαι, ὡς τοιαῦτα βουλευομένων καὶ γραφόντων τῶν Χριστιανῶν.

A illis sciscitare, ita rem inquiras, ac si tibi ipsa coram adesset veritas. Illa quippe imperatorum, in primis Christianorum, est praesidium: illa comite vos imperare tutissimum est, cum divina Scriptura dicat: *Misericordia et veritas regi custodia est: et circumdabit in justitia thronum ejus*⁶⁸. Hanc cum Zorobabel sapiens ille vir caeteris anteferet, alios superavit, universusque populus in hanc vocem prorupit: *Magna est veritas et praevalet*⁶⁹.

12. Si essem itaque apud alios delatus, tuam sane pietatem appellarem: quemadmodum tunc Apostolus Caesarem appellavit⁷⁰, sedateque sunt inimicorum ejus insidiae; at quando apud te me ausi sunt insimulare, quem amabo, alium a te appellem, nisi Patrem ejus qui dixit, *Ego sum veritas*⁷¹, ut cor ille tuum ad clementiam vertat? Domine omnipotens, Rex saeculorum, Pater Domini nostri Jesu Christi, tu per Verbum tuum hoc imperium famulo tuo Constantio contulisti: illumina cor ejus, ut deprehensa calumnia adversum me structa, perhumaniter ille defensionem meam excipiat: omnibusque notum faciat aures suas esse in veritate firmatas. Et ut scriptum est: *Sola tabia justa regi accepta sunt*⁷². Eo enim modo thronum regni prosperum fieri per Salomonem nos docuisti⁷³. Quapropter sciscitare, quaeso; discant accusatores tibi veritatis indagandae esse curam. Et observa, nunc vel ipso vultu colore calumniam prodant: est enim illud conscientiae indicium, scriptum quippe est: *Corde gaudente exhilaratur facies: dum autem in maeore est dejectur*⁷⁴. Sic homines qui Josepho 240 insidial fuerant⁷⁵, ipsa conscientia prodidit: Labani vero pravus in Jacobum animus ex vultu deprehensus est⁷⁶. Tante igitur cernis cum illorum trepidationem, quippe qui fugiant et latebras quaerant, tum nostram in depellenda calumnia libertatem. Nulla jam de fortunis controversia est, sed de Ecclesiae existimatione. Qui lapide percutitur quaerit medicum: ictus calumniae sunt lapidum ictibus acerbiores: *Clava est calumnia, et gladius et jaculum acutum*, ait Salomon⁷⁷: hisque sola veritas mederi potest: quae si negligatur, graviora evadunt vulnera.

D 13. Haec sane sunt quae tantam rebus ubique terrarum ecclesiasticis afferunt perturbationem. Occasiones illi excogitarunt, hincque factum ut tot et tam grandaevis episcopi, quod mecum communicarent, in exsilium sint acti. Quod si eo usque solum res processerit, bona spes esset, humanus cum ais. Ut autem in alium non ulterius pervadat, veritas apud te vigeat. Ne, quaeso, permittas, huic suspicioni, in grave totius Ecclesiae dedecus, locum esse;

⁶⁸ Prov. xx, 28. ⁶⁹ III Esdr. iv, 41. ⁷⁰ Act. xxv, 11. ⁷¹ Joan. xiv, 6. ⁷² Prov. xvi, 13. ⁷³ Prov. xxv, 5. ⁷⁴ Prov. xv, 13. ⁷⁵ Gen. xliii, 21. ⁷⁶ Gen. xxxi, 5. ⁷⁷ Prov. xxv, 18.

(45) Lege Zorobábel. Sic Basil., Felckm. 7 anon. et omnes editi. Reg., Ὁροδάβελ.

(46) Reg., πάντας. Editi, πάντες.

(47) Reg., Καὶ εἰ μὴ καί.

(48) Sic Reg. In editis μὲν deest.

quod scilicet Christiani viri, ac potissimum episcopi, A nῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων. Ἡ εἰ μὴ βούλει
tam nefaria machinentur, ejusmodique res scribere nihil vereantur. Quod si graveris rem indagare, ἀνακρίνειν, δίκαιον καὶ ἡμᾶς πιστεῦσθαι μᾶλλον
æquum sane fuerit ut nobis potius qui calumnias ἀπολογουμένους ἢ τοὺς διαβάλλοντας. Οὗτοι μὲν
depellimus fidem habeas, quam calumniatoribus. γὰρ, ὡς ἐχθροὶ, πονηρεύονται, ἡμεῖς δὲ ἀγωνιῶντες
Illi quippe pravo, utpote nobis inimici, animo hæc τὰς ἀποδείξεις παρέχομεν. Ἄλλὰ δὲ θαυμάζω (49),
mouent : nos vero nostri causa concertantes legi- πῶς ἡμεῖς μὲν μετ' εὐλαβείας φεγγόμεθα, ἐκείνοι
tima afferimus argumenta. Per mihi mirum sane δὲ τοσαύτην ἔσχον ἀναισχυντίαν, ὡς καὶ ψεύσασθαι
est, ubi nos cum metu ac reverentia scribimus , il- (50) βασιλεῖ. Ἄλλ' ἐξέτασον διὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ
los eo impudentiæ processisse , ut etiam apud ὥσπερ γέγραπται, ἐρευρῶν ἐρευρήσοιτ' ἀπόντων
imperatorem mentiri ausint. Sed inquire, quæso, ad ἡμῶν, πόθεν ταῦτα λέγουσιν, ἢ πόθεν τῷ ῥέθη τὰ
veritatem explorandam : et prout scriptum est ⁷⁹, γράμματα. Ἄλλ' ὅτε τῶν ἡμετέρων τις ἐλεγχθή-
scrutando scrutare coram nobis, undenam isti hæc σεται, οὕτε τῶν ἐκείνου φησεῖ τις· πέπλασται γάρ.
quæ dicunt acceperint : aut ubinam sint literæ Καὶ πλέον οὐδὲν τάχα προσήκει ζητεῖν, οὐδὲ γὰρ
reperitæ. Sed neque ex nostris quispiam convince- βούλονται, ἵνα μὴ καὶ ὁ ταύτας γράφας ἐξ ἀνάγκης
tur, neque ex tyranni ministris ullus hæc dixerit : B εὐρεθῆ. Ἰσασι γὰρ αὐτὸν οἱ διάβολοι μόνοι, καὶ ἄλλος
res quippe merum est commentum. Ac forte nihil οὐδεὶς.

14. Quod autem mihi in crimen vertunt, in magna ecclesia habitam fuisse synaxin, priusquam completum ædificium esset : age, eam quoque apud tuam pietatem propulsabo criminationem ; eo enim compellant qui inimicissimo erga nos animo sunt. Ita se res habet, id fateor : ut enim hactenus nihil mendacii protuli, hoc jam non inficias ibo. Sed alio prorsus modo, quam criminantur illi, gesta res est. Bona, quæso, venia hæc dicam, nequaquam dedicationis diem festum celebravimus, religiosissime Auguste : id namque ante jussum tuum agere nefas fuisset : neque consulto ad id animum appulimus. C Nullus episcopus, nullus fuit clericus vocatus ; ædificio quippe plurima deerant. Imo vero nulla prævia monitione synaxis coacta est ; ut ne inde illi calumniandi occasionem aucupentur. At rem uti gesta est nullus ignorat : ausculta tamen, rogo te, pro tua mansuetudine et tolerantia. Festum quidem erat Paschatis : populique ingens aderat multitudo, tantaque Christianorum turba, quantam in singulis urbibus exstare imperatores Christo addicti peroptare debeant. Cumi igitur ecclesiæ pauca numero essent et angustissimæ, ingenti edito tumultu rogabant populi, ut in magna ecclesia conventus ageretur : ibique omnes preces funderent pro tua salute. Sicque acta res est. Me contra hortante, ut rem tantiaper differrent, et quolibet modo etiam cum compressione in aliis ecclesiis cœtus agerent, morem illi non gessere : 241 imo parati erant ex urbe egredi, ut in desertis locis sub dio conventus colebrarent ; satius ducentes itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere.

15. Nam creneῖ mihi, imperator, et hujus quoque

⁷⁹ Joel 1, 7.

(49) Reg., Διὸ καὶ θαυμάζω.

(50) Reg., ἔσχον ἐξουσίαν καὶ ψεύσασθαι.

(51) Hæc, εἰπετε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ, quæ sunt in Regio cod. in editis desiderantur. Basil., εἰπετε δὲ πᾶσι καὶ τῷ ἔργῳ. Eo item modo scriptum primo fuerat in Regio, sed emendatum ut supra fuit.

14. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κατειρήκασιν, ὡς δὴ συνάξεως ἐκεῖ γενομένης, πρὶν αὐτὴν τελεωθῆναι· φέρε καὶ περὶ τοῦτου πάλιν ἀπολογησομαι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ· εἰς ταῦτα γὰρ ἡμεῖς ἔλκουσιν οἱ φιλέχθρος διακείμενοι πρὸς ἡμᾶς. Ναὶ γέγονεν, ὁμολογῶ· καὶ γὰρ καὶ τὰ πρῶτα λέγων οὐκ ἐψεύσαμην, καὶ τοῦτο νῦν οὐκ ἀρνήσομαι. Ἄλλ' ἄλλως πάλιν ἢ ὡς αὐτοὶ κατειρήκασιν ἐστὶ τὸ πρῶτον. Καὶ μοι συγχώρησον εἰπεῖν, οὐκ ἐγκαινίων ἡμέραν ἐπετελέσαμεν, θεοσεβέστατε Αὐγουστε· τοῦτο γὰρ ἀθέμιτον ἦν ἀληθῶς πρὸ τῆς σῆς προσταξέως ποιῆσαι· οὐδὲ ἐκ παρασκευῆς εἰς τοῦτο παρήλθομεν· οὐδὲ ἐπίσκοπός τις οὐδὲ ἄλλος κληρικὸς εἰς τοῦτο κέκληται, εἰπετε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ (51). Ἄλλ' οὐδὲ ἐκ παραγγελίας γέγονεν ἡ συνάξις, ἵνα πρόσφασιν εὐρωσιν οὗτοι τοῦ κατειπεῖν. Ἄλλὰ τὸ γενόμενον Ἰσασι πάντες· ἀκουσον δὲ ὁμοῦ τῇ σαυτοῦ ἐπιεικείᾳ καὶ μακροθυμίᾳ. Ἐορτὴ μὲν γὰρ ἦν τὸ Πάσχα, ὃ δὲ λαὸς πάνυ πολὺς καὶ τοσοῦτος ἦν, ὅσον ἂν εὐξαιτο κατὰ πόλιν εἶναι Χριστιανῶν φιλόχριστοι βασιλεῖς. Τῶν τοίνυν ἐκκλησιῶν ὀλίγων καὶ βραχυτάτων οὐσῶν, θόρυβος ἦν οὐκ ὀλίγος, ἀξιούτων ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθεῖν, κάκει πάντας εὐχεσθαι ὑπὲρ (52) τῆς σῆς σωτηρίας· ὅπερ καὶ γέγονεν. Ἄλλ' ἐμοῦ παρακαλοῦντος τέως ἐπισχεῖν, καὶ ὅπως δήποτε μετὰ θλίψεως ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις συναχθῆναι, οὐχ ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἔτοιμοι γεγόνασιν ἐξελθεῖν τὴν πόλιν, εἰς τοὺς ἐρήμους τόπους ἐν ἡλίῳ συνελθεῖν, βέλτιον ἡγούμενοι κάματος ἀνεγκεῖν ὁδοῦ, ἢ μετὰ λύπης τὴν εορτὴν ποιῆσαι.

15. Πίστατε (53) γὰρ, βασιλεῦ, καὶ περὶ τοῦτου

(52) In editis habetur καὶ ante ὑπὲρ, sed in codice Regio deest.

(53) Reg., πιστεύω, male. Paulo post Nannius vertit in *synaxibus Pentecostes* : itane legerit, an memoria lapsus sit, incertum.

πάλιν μάρτυρα δέξαι τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἐν ταῖς A
 συνάξει τῆς Τεσσαρακοστῆς, διὰ τὸ τῶν τόπων
 στενὸν καὶ τὸ πολὺ πλῆθος τῶν λαῶν, πλείστα παιδιά,
 καὶ οὐκ ὀλίγαι νεώτεραι γυναῖκες, πλείστα τε
 γραῖδες, καὶ οὐκ ὀλίγοι νεανίσκοι θλιβέντες ἀπηνέ-
 χθησαν εἰς τοὺς οἴκους· καὶ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος,
 τέθνηκε μὲν οὐδεὶς· πάντες δὲ ἐγόγγυσαν, καὶ ἤξι-
 σαν διὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς
 προεόρτοις (54) τοιαύτη γέγονε θλίψις, τί ἂν ἐγεγόν-
 νει ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ; Πάντως πάντα ἐτι (55) τούτων
 χαλεπώτερα. Ἄλλ' οὐκ ἔπρεπε ἀντὶ χαρᾶς λύπην,
 ἀντ' εὐφροσύνης πένθος, ἀντὶ τῆς ἑορτῆς κλαυθμὸν
 τοῖς λαοῖς γενέσθαι· εἰδῶς (56) καὶ μάλιστα τύπον
 ἔχειν τῶν Πατέρων. Ὁ γὰρ μακαρίτης Ἀλέξανδρος,
 στενῶν ὄντων τῶν ἄλλων τόπων, καὶ οἰκοδομῶν τὴν
 τότε μείζονα νομιζομένην ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην B
 Θεωνᾶ, συνῆγεν ἐκεῖ· διὰ τὸ πλῆθος, καὶ συνάγων
 οὐκ ἡμίλει τῆς οἰκοδομῆς. Τοῦτο καὶ ἐν Τριβέροις,
 καὶ ἐν Ἀκυληῖζ γενόμενον εἶρακα· κάκει γὰρ ἐν
 ταῖς ἑορταῖς διὰ τὸ πλῆθος, ἐτι τῶν τόπων οἰκοδο-
 μουμένων, συνῆγον ἐκεῖ· καὶ οὐχ εὔρον τοιοῦτον
 κατήγορον. Ἀλλὰ καὶ ὁ μακαρίτης σου ἀδελφός,
 ἐν Ἀκυληῖζ, τοιαύτης οὐσίας συνάξεως, συνήχθη.
 Οὕτω καὶ γὰρ πεποίηκα, καὶ γέγονεν οὐκ ἐγκαίρια,
 ἀλλὰ σύναξις εὐχῆς. Σὺ μὲν οὖν, εὖ οἶδα, ὅτι, φιλό-
 θεος ὢν, τῶν μὲν λαῶν ἀποδέχῃ τὴν προθυμίαν, καὶ
 συγγινώσκεις ἐμοί, μὴ κωλύσαντι τοσούτου λαοῦ τὰς
 εὐχάς.
 rum alacritatem approbare, mihi que veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obsti-
 terim.

16. Ἐγὼ δὲ (57) τὸν κατεπιπνύτα πάλιν περὶ τού- C
 του ἐρωτῆσαι βούλομαι, ποῦ νόμιμον ἦν εὐχασθαι
 τὸν λαόν, ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν οἰκοδομουμένῳ τόπῳ τῆς
 εὐχῆς; Ποῦ πρέπον ἦν καὶ ὅσιον ἐπακούσαι (58) τὸν
 λαόν τὸ Ἀμήν; ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν τῷ ἤδη λεχθέντι
 Κυριακῷ; Σὺ δὲ, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ποῦ τοῦ
 λαοῦ ἂν ἠθελες ἐκτείνειν τὰς χεῖρας καὶ εὐξασθαι
 περὶ σοῦ; ἐνθα καὶ Ἕλληγες ἴδανται παρερχόμενοι,
 ἢ ἐν τῷ ἐπωλύμῳ σου τόπῳ, ὃν ἤδη, μάλλον δὲ καὶ
 ἅμα τῷ θεμελίῳ, Κυριακῶν πάντες ὀνομάζουσιν;
 οἶδα, ὅτι τὸν σὸν τόπον προκρίνεις· μειδίξ γὰρ, καὶ
 τοῦτο μειδιῶν σημαίνει. Ἄλλ' ἔδει, φησὶν ὁ κατε-
 πνύων, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦτο γενέσθαι. Μικρὰ μὲν
 οὖν καὶ στεναὶ πᾶσαι (59), καθὰ προσέειπον, πρὸς τοὺς
 λαοὺς εἰσιν. Ἐπειτα δὲ πῶς ἔπρεπε γενέσθαι τὰς

A rei testem accipe veritatem; in Quadragesimæ
 synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque
 populi frequentiam, pueri complures, nec paucæ
 juniores mulieres, multæ aniculæ, adolescentes
 plurimi, compressi, domum delati sunt: Deo tamen
 dante exstinctus nullus est. Sed universi haud sine
 murmuratione postularunt ut in magna ecclesia
 conveniretur. Quod si diebus festum præcedenti-
 bus, tanta fuerit compressio, quid in ipso die festo
 futurum erat? Sane iis acerbiora contigissent. At
 non decebat pro gaudio mœrorem, pro lætitia lu-
 ctum, pro festo die fletum populis oboriri: cum
 maxime non ignorarem Patrum mihi exempla sup-
 petere. Beatæ quippe vir memoriæ Alexander ob
 aliorum locorum angustiam, dum ipse ecclesiam,
 quæ omnium maxima tunc putabatur, Theonæ dic-
 tam, exstrueret; in ea tamen ob populi frequen-
 tiam conventus egit, neque interin ob populi con-
 ventum ædificii constructionem intermittebat. Item
 similem Treviris et Aquileiæ factam vidi: ubi item
 ob populorum frequentiam, dum templa exstrueren-
 tur, in illis nihilominus conventus agebantur: nul-
 lusque tamen exstitit qui factum hujusmodi in cri-
 men vocaret. Quinetiam beatæ vir memoriæ frater
 tuus, hujusmodi conventui Aquileiæ cum aliis inter-
 fuit. Idipsum me egisse fateor, ita tamen ut non
 dedicatio, sed synaxis ad orandum celebrata sit.
 Perspectum itaque habeo te utpote pium, populo-

16. Ego vero peroptarim hoc etiam ex sycophan-
 ta sciscitari: ubinam populum orare æquum fuit,
 in desertis locis, an in orationis loco, etiam dum
 exstrueretur? Ubinam sanctius condecensiusque po-
 pulus responderet, amen; in desertis, an in templo
 quod jam appellabatur Dominicum? Quonam in loco
 malle, religiosissime imperator, populum manus
 extendere ac pro te orare? Illicne ubi pertransuen-
 tes gentiles gradum siserent; an in loco cui jam
 tuum inditum est nomen: quem nunc, imo a jactis
 fundamentis Dominicum omnes vocant? Certum
 sane habeo te tuum anteferre locum: subrides
 enim, ac subridendo assensum significas. Sed ait
 obtrectator, in ecclesiis illud actum oportuit. At
 omnes omnino, uti jam dictum est, pro populi fre-

(54) Reg., Εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς προεόρτοις, subaudi D
 ἡμέραις. Editi vero, Εἰ δὲ ἐν τοῖς προεόρτοις.

(55) Reg., πάντως ποὺ τὰ ἐτι. Basil., πάντως ποὺ
 ἐτι. Editi vero, πάντως πάντα ἐτι.

(56) Reg. et Basil., et δ' ὡς, uendose. Paulo post
 Reg., ἔχων.

(57) In editis post δὲ legitur καί, sed hæc parti-
 cula abest a Reg.

(58) Legendum nobis videtur ὑπακούσαι, quæ vox
 apud ecclesiasticos significat, respondere. Id patet
 ex iis quæ paulo infra leguntur: Τί, ἐάν τοσούτων
 λαῶν συναλθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ
 Θεῷ τὸ Ἀμήν; et in Apologia sequenti nuni. 23:
 Προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν,
 τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν· Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος

αὐτοῦ. Jussi ut diaconus psalmum legeret, populus-
 que responderet: Quoniam in æternam misericordia
 ejus: nam ὑπακούειν sic intellectum oportet, non
 ut Nannius, auscultaret, ut optime observavit Cot-
 telerius in Notis ad Const. apost. lib. viii, cap. 15,
 pag. 354, ubi vocis ὑπακούετω idem usus est. Vide
 eundem Cottelerium ad librum II Const. apost.,
 c. 57, p. 203. Apud ecclesiasticos vox ὑπακούειν ea
 sententia plerumque usu venit. Job xiv, 15: Ἐτα
 καλέσεις· ἐγὼ δὲ σοὶ ὑπακούσομαι. Ubi Vulgata,
 vocabis me, et ego respondebo tibi, et alias sæpe.

(59) Particula καί, quæ in editis post στεναί ha-
 betur, deleta est in Reg. eamque expungere visum
 est.

quentia erant angustiores. Deinde quo pacto Dominus precari decuit, quidve satius fuit; separatimne populum cum periculosa compressione convenire, an in loco qui totius multitudinis jam capax esset; ut una illic eademque populorum vox cum consonantia audiretur? Præstabat certe istud, hinc enim multitudinis unanimitatem cernere erat, hincque Deus est ad exaudiendum promptior. Si namque juxta ipsius Salvatoris promissionem⁷⁹, duobus ob **242** quamlibet causam convenientibus, quodcumque petierint dabitur illis: quid si tanti populi convenientis una vox proferatur, qua Deo dicunt, Amen? Cuinam hoc ipsum non admirationi fuit? Quis te beatum non prædicavit, cum tantam populi frequentiam uno in loco coactam cerneret? Ecquod illud populorum gaudium, qui, cum hactenus in se junctis locis convenissent, mutuo jam conspectu fruerentur? Id omnibus lætitiæ causa fuit, soli sycophantæ, mœroris.

17. Restat ut alteri ejus objectioni quæ adhuc superest occurram. Siquidem aiet forte obtrectator ille: *Ædificio nondum completo, haud licuit illic orationes fundere. At Dominus ait: Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et claude ostium*⁸⁰. Quid ergo dixerit calumniator? Imo potius, quid prudentes ac veri Christiani dixerint? Hos interroga, imperator: nam de illis quidem scriptum est: *Stultus stulta loquetur*⁸¹: de his vero, *Ab omni sapiente consilium accipe*⁸². Cum tam angustæ ecclesiæ, cum tanta esset populi frequentia, ut ad deserta loca proficisci pararent, quid facto opus erat? Solitudo absque januis, ac quibusvis volentibus pervia; Dominicus autem locus muris cinctus est januisque clausus: adestque illic conspicuum pios **C** inter profanosque discrimen. Nonne, imperator, quivis sapiens cum tua pietate hoc eligendum annuit? Quippe norunt hic legitimam esse orationem, illic inconditæ turbæ suspicionem: nisi forte deficientibus locis, solitudinem ii duntaxat qui orant, incolant, ut Israelitis contigit: imo vero illis quoque exstructo tabernaculo, locus orationis circumscriptus in posterum fuit. O Domine, ac vere Rex regum Christe, Fili Dei unigenite, Verbum et Sapientia Patris, in crimen ecce vocor, quod clementiam tuam populus deprecatus sit, ac per te Patrem tuum, qui est super omnia Deus, obsecrarit, pro salute famuli tui piissimi Constantii. Sed tuæ bonitati gratias ago, quod mihi vitio vertatur legum tuarum observatio. Graviori enim criminatiori **D**

Α εὐχάς; καὶ πῶς (60) ἦν βέλτιον κατὰ μέρος καὶ διηρημένως τὸν λαὸν μετ' ἐπιχεινδύου συνοχῆς, ἢ ὄντος ἡδὴ τόπου τοῦ δυναμένου δέξασθαι πάντας, ἐν αὐτῷ συνελθεῖν καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ συμφωνίας τῶν λαῶν γενέσθαι τὴν φωνήν; Τοῦτο βέλτιον ἦν· τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ὁμοψυχίαν ἐδείκνυε τοῦ πληθοῦς· οὕτω καὶ ταχέως ὁ Θεὸς ἐπακούει. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν, ἐὰν δύο συμφωνήσαιεν περὶ παντός, οὗ ἂν (61) ἀτῆσονται, γενήσεται αὐτοῖς· τι, ἐὰν τοσοῦτων λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνή, λεγόντων τῷ Θεῷ τὸ Ἄμήν; Τίς γοῦν οὐκ ἐθαύμασε; Τίς οὐκ ἐμακάρισέ σε (62), βλέπων τὸν τοσοῦτον λαὸν ἐν ἐνὶ συνελθόντα τόπῳ; Πῶς ἔχαιρον οἱ λαοὶ βλέποντες ἀλλήλους τὸ πρότερον ἐν διηρημένους συνερχόμενοι τόποις; Τοῦτο πάντας ἠψύφρανε, καὶ μόνον τὸν διαβαλόντα (63) ἐλύπησε.

17. Τὴν γοῦν ἐτέραν καὶ ὑπολειπομένην ἀντιλογίαν αὐτοῦ βούλομαι προλαβεῖν. Ὁ μὲν γὰρ κατειρηκώς (64) φησιν· Οὐπω τετελειώτο τὸ ἔργον, καὶ οὐκ ἔχρην εὐχάς γενέσθαι· ὁ δὲ Κύριος εἶπε· Σὺ δέ, ὅταν προσεύχῃ, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ ἀπόκλεισον τὰς θύρας. Τί τοίνυν φήσαιεν ὁ κατηγορός; Μᾶλλον δὲ τί ἂν εἶποιεν οἱ φρόνιμοι καὶ ἀληθῶς (65) Χριστιανοί; Τοῦτους γὰρ ἐρώτησον, βασιλεῦ· ἐπειδὴ γέγραπται περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει· περὶ δὲ τούτων, Παρὰ πάντος φρονίμου συμβουλίαν λάμβανε. Τῶν ἐκκλησιῶν στενῶν οὐσῶν, καὶ τῶν λαῶν τοσοῦτων ὄντων, καὶ βουλομένων εἰς τὰς ἐρήμους ἀπελθεῖν, τί ποιεῖν ἔχρην; Ἡ μὲν γὰρ ἐρημος ἄθυρος, καὶ τῶν βουλομένων διόδός ἐστιν, ὁ δὲ Κυριακὸς τόπος καὶ τετελιγιστὰ καὶ τεθύρωται, καὶ τὴν διαφορὰν τῶν εὐσεβῶν καὶ τῶν (66) βεβήλων δείκνυσιν. Ἄρα, βασιλεῦ, οὐ μετὰ τῆς σῆς εὐσεβείας πᾶς ὄστισούν φρόνιμος ἐπινεύει τούτῳ; Ἰσασί γὰρ, ὅτι ὧδε μὲν νόμιμος εὐχή, ἐκεί δὲ ἀταξίας ὑποψία· εἰ μὴ ἄρα, τόπων μὴ ὄντων, μόνον τὴν ἐρημίαν ἂν οἰκοῖεν (67) οἱ εὐχόμενοι, ὥσπερ ἦν ὁ Ἰσραὴλ· ἀλλὰ κάκεινους τῆς σκηπῆς γενομένης περιώριστο λοιπὸν τῆς εὐχῆς ὁ τόπος. Ὁ Δέσποτα καὶ ἀληθῶς βασιλεῦ τῶν (68) βασιλευόντων Χριστέ, Γιὰ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς, Λόγος καὶ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ὁ λαὸς ἠψύφατο, καὶ διὰ σοῦ τὸν σὸν Πατέρα τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν παρεκάλεσε, περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ σοῦ θεράποντος τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου, **D** κατηγοροῦμαι. Ἄλλὰ τῇ σῇ ἀγαθότητι χάρις, ὅτι διὰ

⁷⁹ Matth. xviii, 2. ⁸⁰ Matth. vi, 6. ⁸¹ Isa. xxxii, 6. ⁸² Tob. iv 19.

(60) In editis, καὶ ἐκεῖ πῶς. Sed ἐκεῖ quod desit in omnibus mss. omissum est.

(61) Reg., οὗ ἐάν.

(62) Σε deest in Reg. nec lectum est a Nannio, qui vertit, aut non inter felicia prædicet.

(63) Reg. quem sequimur, διαβαλόντα. Edit. Comm., ἐνδιαβαλόντα. Basil. edit. Paris. et Colon., ἐνδιαβαλόντα.

(64) Editi, mendose, κατειρηκώς. Reg, κατειρηκώς.

(65) Reg. et Basil. quos sequimur. ἀληθῶς. Editi, ἀληθεῖς.

(66) Τῶν deest in Reg.

(67) Sic Reg. et Basil. Edit. vero Paris. et Col. οἰκεῖν. Comm., οἰκεῖον, male. Paulo post Reg., περιώριστο, optime. Editi male περιώριστον.

(68) Ημε, βασιλεῦ τῶν, desunt in Reg. Paulo post idem, Λόγε καὶ Σοφία.

τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σοῖς νόμοις διαβέβλημαι. Μειζόνως γὰρ ἂν διεβλήθην, καὶ ἦν ἀληθῶς ἐγκλημα, εἰ ὄν (69) ψυχοδόμησε τόπον ὁ βασιλεὺς παρηρχόμεθα, καὶ ἔρημον ἐζήτοῦμεν εἰς εὐχὴν. Πῶς ἂν ὁ κατήγηρος ἐφλυάρησε τότε! πῶς ἂν ἦν πιθανὸς λέγων· Ἐξουθένσέ σου τὸν τόπον· παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτοῦ τὸ γινόμενον· ἐγέλασε παρερχόμενος· ἔδειξε τὴν ἔρημον πληροῦσαν τοῦ τόπου τὴν χρεῖαν· θέλοντας εὐξασθαι λαοὺς κεκώλυε. Ταῦτα ἤθελεν εἰπεῖν, ταῦτα ἐζήτει· καὶ μὴ εὐρίων ἀχθεταί, καὶ λοιπὸν λόγους κλάττει. Ταῦτα γὰρ εἰ ἔλεγεν, ἔδυσώπει (70) κάμει ὡσπερ νῦν ἀδικεῖ, τὸν διαβόλου τρόπον ἀναλαβὼν, καὶ παρατηρούμενος τοὺς προσευχομένους· διὸ καὶ ἐσφάλη παραγνοῦς τὸ τοῦ Δαυιὴλ· ἐνόμισε γὰρ ὁ ἀμαθής, ὅτι καὶ ἐπὶ σοῦ τὰ τῶν Βαβυλωνίων κρατεῖ, καὶ οὐκ ἔγνω, ὅτι φίλος εἶ (71) τοῦ μακαρίου Δαυιὴλ· καὶ τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεὸν προσκυνεῖς, καὶ οὐ κωλύεις, ἀλλὰ θέλεις πάντας εὐχεσθαι, εἰδὼς, ὅτι πάντων ἐστὶν εὐχὴ, σώζεσθαι σε καὶ βασιλεύειν ἐν εἰρήνῃ διαπαντός.

18. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὸν κατειπόντα ἐποδύρομαι· σὺ δὲ, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, ζήσιας πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις, καὶ τὰ ἐγκαίνια ἐπιτελέσεις. Αἱ γὰρ γενόμενα παρὰ πάντων περὶ τῆς σῆς σωτηρίας εὐχαὶ οὐκ ἐμποδίζουσι τὴν τῶν ἔγκαινων πανηγυριν. Μὴ τοῦτο ψευδίσθωσαν οἱ ἀμαθεῖς· ἀλλὰ παρὰ μὲν τῶν Πατέρων μαθέτωσαν, ἀναγνώτωσαν δὲ καὶ τὰς Γραφάς· μᾶλλον δὲ παρὰ σοῦ μαθέτωσαν, φιλολόγος γὰρ εἶ, ὅτι καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ οἱ ἱερεῖς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ Ζοροβάβελ ὁ Σαλαθιὴλ ὁ σοφὸς, καὶ Ἐσδρας ὁ ἱερεὺς καὶ τοῦ νόμου γραμματεὺς, τοῦ ἱεροῦ (72) μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομούμενου, καὶ ἐνοστάσης τῆς Σηνητοπηγίας (ἑορτὴ δὲ ἦν αὕτη καὶ πανηγυρίς καὶ εὐχὴ μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ), συνήγαγον τὸν λαὸν ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ εὐρύχωρον τοῦ πρώτου πυλῶνος τοῦ πρὸς τῇ ἀνατολῇ, καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ ἠτοίμασαν, κάκει προσήνεγκαν, κάκει τὴν ἑορτὴν ἐπέτελεσαν. Καὶ λοιπὸν οὕτως τὰς κατὰ Σάββατον καὶ νομηνίαν προσέφερον θυσίας, καὶ οἱ λαοὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀνέφερον. Καὶ φανερῶς φησὶν ἡ Γραφή, ὅτι ταῦτα ἐγίνετο, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ οὐπω ψυχοδόμητο· ἀλλὰ μᾶλλον τούτων οὕτως εὐχομένων ὁ (73) οἶκος προέκοπτεν ὁ οἰκοδομούμενος· καὶ οὕτως διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἔγκαινων ἐκωλύθησαν αἱ εὐχαί, οὕτως διὰ τὰς γενομένας συνόδους τῶν εὐχῶν ἐμπεπόδισται τὰ ἐγκαίνια· ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς οὕτως ἠύχετο· καὶ ὅτε τετέλεστο πᾶς ὁ οἶκος, ἐποίησαν τὰ ἐγκαίνια, καὶ προσήνεγκαν εἰς τὸν ἔγκαινισμὸν, καὶ πάντες εὐρτάσαν ἐπὶ τῇ τελευτουργίᾳ. Τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ὁ μακαρῆτος Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἄλλοι Πατέρες πεποιθήσασιν· συναγαγόντες γὰρ καὶ τελειώσαντες τὸ ἔργον,

⁶⁹ Dan. vi. ⁷⁰ I Esdr. iii, 10, 11.

(69) Reg., εἰ τὸν. Mox idem, καὶ τὴν ἔρημον.
(70) Reg., ἔδυσώπει. Editi, ἔδυσώπει. Ibid. Reg., ἀδικεῖ. Editi, male, ἀδικεῖν.
(71) Reg., ἦ. Mox idem τὸν αὐτὸν αὐτῷ Θεῷ. Ibidem editi. Commel. sola, καὶ οὐ κωλύεις.

A ansam dedissem, ac fuisset legitima accusandi causa, si loco, quem imperator extruxerat prætermisso, eremum ad orandum petissemus. Quam multum accusator tunc deblaterasset! quam fide dignus visus fuisset dicendo: Locum tuum contempsit: opus non probat tuum: derisit prætereundo, desertum indicavit quod loci necessitati suppleret: populos orandi cupidos impedit. Hæc ut sibi dicenda suppeterent peroptabat inquirebatque: quod cum assecutus non sit, mœrore affectus criminatioes deinceps comminiscitur. Et sane si illa dicere posset, pudore me suffunderet, ut me jam injuria afficit, cum diaboli mores imitatus, eos qui vacant orationi observat: Danielis quippe historiam⁶⁹ legendi spe falsus est: putavit enim ignarus ille Babyloniorum mores apud te vigere, neque novit esse te beati Danielis studiosissimum, ac eundem quem ille Deum adorare nec impedire, imo potius summopere optare ut omnes orationi incumbant: cum scias omnium orationes et vota ea esse, ut incolumis et cum pace perpetuo imperes.

18. Equidem hæc adversus obtrectatorem conqueror. Tu vero, religiosissime Auguste, utinam multis annorum circulis vixeris, ac 243 dedicationis solemnia celebraveris! Nam certe preces ab omnibus pro tua salute fusæ, nihil obstant dedicationis celebrant. Ne talia imperiti illi homines mendacia proferant: sed a Patribus id ediscant, Scripturasque evolvant, vel potius a te ipso litterarum studiosissimo edoceantur: Jesum scilicet sacerdotem Josedeci filium et fratres ejus, Zorobabelem filium Salathielis sapientem illum virum, Esdram item sacerdotem et legis scribam, cum templum post captivitatem ædificaretur, instaretque Scenopegia, id est festum Tabernaculorum; magna solemnitas, in qua orationes publicæ in Israel offerebantur; populum in latiori vestibulo primi ostii versus Orientem siti, unanimi sententia congregarunt, dispositoque Domini altari, illic obtulerunt: eodemque in loco completa celebratis est⁷⁰. Eo item modo in posterum hostias in Sabbato et Neomenia solitas offerebant, populusque Dominum precabatur. Testaturque palam Scriptura nondum destructo Dei templo hæc acta fuisse: imo potius illis ita orantibus extruebatur domus, accrescebatque in dies; ita ut nec propter Encæniorum expectationem intermissæ orationes: neque propter conventus orantium Encænia sublata sint: sed, licet antea illic populus orasset, nihilominus post absolutum ædificium celebrata dedicatio est, donaque pro illa offerentes, omnes pro consummatione operis solemnitatem egerunt. Id ipsum a beatæ memoriæ Alexandro et ab aliis Patribus factum vidi-

(72) Importunam vocem ὅτι ante τοῦ ἱεροῦ, quæ in editis habetur, expungere visum est: estque ipsa in Regi codice deleta.

(73) O deest in editis, in Reg. habetur.

nus, qui cum jam illic populum coe-gissent, consummato tamen opere, gratias Domino egerunt, ac dedicationem celebrarunt. Id te quoque facere convenit, paratus enim locus, præmissisque orationibus expiatus, tuæ pietatis præsentiam postulat : id enim illi ad perfectum ornatum deest. Hoc utinam expleas, ac vota tua Domino reddas, cui hanc domum excitasti ! hæc quippe omnium vota sunt.

19. Verum, quæso te, aliam disquiramus calumniam, ejus quoque propulsandæ veniam concedito. Ausi sunt enim me calumniari, quasi mandatis tuis, quibus jussum aiunt ut ecclesia excederem, non obtemperarim. Equidem non possum non mirari eos minime defatigari in conflagendis criminibus : nec sic tamen ego deterreor, imo potius ætor in ea depellenda criminatione : quanto enim plures edam apologias, tanto facilius eorum malignitas deprehendi damnarique poterit. Nequaquam obstiti pietatis tuæ mandato, absit ! non tanti quippe sum ego ut obsistam vel quæstori Urbis, nedum tanto imperatori. Neque opus ut hac de re multa verba faciam, testis quippe mihi est tota civitas. Concede tamen ut ab initio rem uti gesta est enarrem : nam te, si audieris, miraturum arbitror inimicorum meorum temeritatem. Montanus Palatinus epistolam ad me detulit, quasi ego a te scripto postulasset ut in Italiam mihi concedere liceret ; ut quæ rebar ecclesiasticis rebus deficere instaurari possent. Et sane gratias ago pietati tuæ, quod litteris quas a me profectas arbitratus es perhumaniter aniueris, curamque gesseris ut commode ac sine labore iter instituerem, ad teque pervenirem. At certe miror rursum, quod vel ad aures tuas mentiri nihil sint veriti, cum tamen mendaciam diabolo sit proprium, mendacesque ab eo alieni sint qui ait : *Ego sum veritas*⁷⁴. Non enim scripsi, nec istiusmodi epistolam accusator unquam proferre poterit. Ac etsi par mihi fuisset litteris a te quotidie postulare, ut benignum vultum tuum conspiciere liceret ; **244** verumtamen nec fas est ecclesias deserere, nec me decuit pietati tuæ molestum esse, cum potissimum, nobis etiam absentibus, soleas ecclesiasticis petitionibus annuere. At ipse sunt...

20. Sed undenam ejusmodi epistolam nacti sunt obrectatores mei ? Nosse velim quisnam ipsis eam tradidit. Jube, quæso, ut respondeant : hinc enim edisces ipsos hanc commentos esse criminationem ; quemadmodum illam quæ spectat exsecrandum Magnentium falso pervulgarunt. Quod si in hoc quoque sycophantæ deprehendantur, ad quam in posterum nos pertrahent defensionem ? Hoc curant

⁷⁴ Joan. xiv, 6.

(74) Sic Reg. et Basil. Editi vero, δύνωνται.

(75) Lectio vitiosa.

(76) Sic Reg. Editi autem ἐπιστεῦσαι.

(77) Sic Reg. et edit. Conim. Editi. vero Paris. et Colon., mendose, προσόφων.

(78) Sic Reg., οὖν in editis deest. Epistola vero Montani de qua hic, forte exedit, vel quod vero

ἠχηρίστησαν τῷ Κυρίῳ, ἐγκαίνια ἐπιτελεσαντες. Τοῦτο καὶ σὲ ποιεῖν πρέπει, φιλομαθέστατε βασιλεῦ· ἔτοιμος γὰρ ὁ τόπος προαγισθεὶς ταῖς προγενομέναις εὐχαῖς, ζητῶν παρουσίαν τῆς σῆς εὐσεβείας· τοῦτο γὰρ αὐτῷ λείπει πρὸς τὸν τέλειον κόσμον. Τοῦτο μὲν οὖν πληρώσειας, καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδοῖς τῷ Κυρίῳ, ᾧ καὶ τὸν οἶκον πεποίηκας· τοῦτο γὰρ πάντων ἐστὶν εὐχὴ.

19. Δὸς δὴ, καὶ τὴν ἑλλην Ἰωμεν διαβολὴν, καὶ συγχώρησον ἀπολογήσασθαι καὶ περὶ αὐτῆς. Τετολμήκασι γὰρ καὶ τοῦτο διαβάλλειν, ὡς ἀντιστάντος ἐμοῦ τοῖς σοῖς προστάγμασιν, ὥστε μὴ ἐξελθεῖν τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκείνους μὲν οὖν θαυμάζω μὴ ἀποκάνοντας ταῖς συκοφανταῖς· ἐγὼ δὲ ὁμῶς οὐδὲ οὐτως ἀποκάνω, χαίρω δὲ μᾶλλον ἀπολογούμενος. **B** Ὅσα γὰρ ἀπολογίαι πολλαί, τοσοῦτω καὶ πλεον ἐκεῖνοι δύνανται (74) καταγινώσκεισθαι. Οὐκ ἀντέστην προστάγματι τῆς σῆς εὐσεβείας, μὴ γένοιτο ! οὐ γὰρ τηλικούτος ἦμην, ἵνα καὶ λογιστῇ πόλεως ἀντιστῶ, μήτιγε τηλικούτω βασιλεῖ, (75) καὶ περὶ τοῦτου τοσοῦτον πλείστον παρ' ἐμοῦ λόγων· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις μοι μαρτυρεῖ. Συγχώρησον δὲ ὁμῶς καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα· καὶ γὰρ ἀκούσας, θαυμάσεις, εὐ οἶδ' ὅτι, τῶν ἐχθρῶν τὴν εὐχέρειαν. Μοντάνος ὁ Παλατινὸς ἤλθε κομίζων ἐπιστολὴν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἵνα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔλθω· καὶ ἃ κομίζω λείπειν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, ταῦτα πληρωθῆναι δυνήθη. Τῇ μὲν οὖν σῇ εὐσεβείᾳ χάρις, ὅτι κατηξίωσεν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἐπινεῦσαι (76), καὶ τῆς ὁδοῦ πρόνοιαν πεποίηκεν ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἐλθεῖν, καὶ ἀκηρτεῖ διανῦσαι με· τοὺς δὲ ψευσαμένους τῆς σῆς ἀκοῆς τεθαύμακα πάλιν μὴ φοδῆθέντας, ὅτι τὸ ψεῦδος ἔβδιν ἐστὶ τοῦ διαβόλου, καὶ οἱ ψευδόμενοι ἀλλότριοι εἰσι τοῦ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Οὐ γὰρ ἔγραφα, οὐδὲ τοιαύτην ἐπιστολὴν εὐρεῖν ὁ κατήγορος δυνήσεται. Εἰ καὶ ἔδει με γράφειν καθ' ἡμέραν, ἵνα τὴν ἀγαθὴν σου πρόσοψιν (77) θεωρῶ· ἀλλ' οὕτε τὰς Ἐκκλησίας καταλιμπάνειν ὄσιον, οὐδὲ δι' ὄχλου τῇ σῇ εὐσεβείᾳ γίνεσθαι δίκαιον ἦν· μάλιστα ὅτι καὶ ἀπόντων ἡμῶν ἐπινεύεις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀξιώσεσιν. Ἄ μὲν οὖν (78) ἐκέλευσε Μοντάνος, κέλευσον ἀναγνώναί με· ἐστὶ γὰρ ταῦτα...

quæ Montanus jussit, me recitare jubeto, nam hæc

20. Πόθεν δὲ ἄρα καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὗρον οἱ κατειρηκότες ; ἐβουλόμην παρ' αὐτῶν ἀκοῦσαι, τίς αὐτοῖς καὶ ταύτην ἐπιδέδωκε. Ποίησον αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι. Δυνήση γὰρ ἐκ τοῦτου μαθεῖν, ὅτι καὶ ταύτην ἐπλασαν, ὡς περὶ χάκειν ἑθρύλησαν περὶ τοῦ δυσωνύμου Μαγεντίου. Καταγνωσθέντες δὲ καὶ περὶ ταύτης, εἰς ποῖαν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν ἔλκουσιν ἡμᾶς ἀπολογίαν ; Τοῦτο γὰρ μεμελετήκασι, καὶ ταύ-

similius est ab Athanasio nunquam huc adjecta fuit ; nam cum coram Constantio sui purgandi causa esset oraturus, potuit hujus epistolæ exemplar ab Apologia sejunctum deferre, ut Constantio perlegeret. Alias quid causæ esset quod omissa fuisset ?

την ἔχουσιν, ὡς ὄρω, σπουδῆν, πάντα κινεῖν καὶ θορυβεῖν. Τάχα λέγοντες πολλὰ παροξύνουσι (79) ποτε καθ' ἡμῶν· ἀλλὰ τοὺς τοιούτους καὶ ἀποστρέφειν καὶ μισεῖν δίκαιόν ἐστιν, ὅτι, οἳ εἰσι, τοιούτους καὶ τοὺς ἀκούοντας αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι, καὶ νομίζουσι δύνασθαι τὰς διαβολὰς ἰσχύειν καὶ παρὰ σοί. Ἰσχυσε γὰρ ποτε ἡ τοῦ Δωὴκ κατὰ τῶν ἱερῶν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἀκούσας Σαουλ ἦν ὁ ἀδικός. Καὶ Ἰεζάβελ δὲ διαβαλοῦσα ἠδυνήθη βλάψαι τὸν θεοσεβέστατον Ναβουθάϊ (80)· ἀλλὰ καὶ Ἀχαάθ ὁ πονηρὸς καὶ ἀποστάτης ὁ ἀκούων. Ὁ δὲ ἀγιώτατος Δαβὶδ, οὐ μμητην εἶναι σε προσήκει, καὶ πάντες εὐχονται, τοὺς τοιούτους οὔτε προσίεται, ἀλλὰ καὶ ὡς λυσσῶντας κύνας ἀπεστρέφετο (81), λέγων· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίδωκεν*. Ἐφύλαττε γὰρ τὴν λέγουσαν ἐντολήν· *Οὐ παραδέξῃ ἀκοῆν ματαίαν*. Μάταια δὲ καὶ τὰ τούτων ἐστὶ παρὰ σοί· ἤτησας γὰρ, ὡς ὁ Σολομών, καὶ σὺ παρὰ Κυρίου, καὶ εὐφραίνεαι πίστευε, τὸ μάταιον λόγον καὶ ψευδῆ μακρὰν ἀπὸ σοῦ γενέσθαι προσήκειν.

21. Διὰ τοῦτο τοίνυν κάγω, ἐπειδὴ ἐκ διαβολῆς ἦν ἐπιστολή, καὶ οὐκ εἶχεν οὐδὲ τοῦ ἐλθεῖν πρόσταξιν, ἔγνω, ὅτι προαίρεσις οὐκ ἦν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐλθεῖν ἡμᾶς παρὰ σέ. Τὸ γὰρ μὴ κελεῦσαι πάντως ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι ὡς ἐμοῦ γράψαντος, καὶ θέλοντος διορθώσασθαι τὰ δοκούντα λείπειν, καίτοι μηδενὸς λέγοντος, φανερόν ἦν παρὰ γνώμην εἶναι τῆς σῆς ἡμερότητας τὴν κομισθεῖσαν ἐπιστολήν. Τοῦτο πάντες ἔγνωσαν· τοῦτο καὶ γράφων ἐδήλωσα· καὶ οἱ δὲ Μοντάνος, ὅτι οὐ τὸ ἐλθεῖν παρητούμην, ἀλλὰ τὸ ὡς ἐμοῦ γράψαντος ἐλθεῖν ἀπρεπεὶς ἡγούμην, ἵνα μὴ καὶ ἐν τούτῳ πρόφασιν εὐρωσιν οἱ συκοφανταὶ πάλιν, ὡς (82) ὄχληροῦ γενομένου μου τῆ σῆ θεοσεβείᾳ. Ἀμέλει παρεσκευασάμην, καὶ τοῦτο οἶδεν αὐτὸς, ἵνα, ἐὰν γράψαι καταξιώσης, εὐθύς ἐξέλθω, καὶ φθάσω τῆ προθυμίᾳ τὸ προσταχθέν. Οὐ γὰρ ἐμαινόμεν ἀντιπεῖν τοιοῦτῳ σου προσταγμάτι. Μὴ γραφάσης τοίνυν ὅπως τῆς σῆς εὐσεβείας, πῶς ἀντίστην μὴ κελευσθεὶς; Ἡ πῶς λέγουσιν, οὐκ ἐπέστην, καίτοι προσταξέως μὴ οὐσης; πῶς οὐ συκοφαντία καὶ τοῦτο τῶν ἐχθρῶν πλαττόντων τὸ μὴ γενόμενον ὡς γεόμενον; Φοδοῦμαι μὴ καὶ νῦν, ἀπολογουμένου μου, θρυλῆσωσιν ὡς μὴ ἀξιώσαντος ἀπολογῆσασθαι· οὕτως ἐγὼ μὲν εὐχερῆς εἰμι παρ' αὐτοῖς εἰς τὸ κατηγορεῖσθαι παρ' αὐτῶν· αὐτοὶ δὲ ταχεῖς εἰς τὸ συκοφαντεῖν καὶ καταφρονεῖν τῆς Γραφῆς λεγούσης· *Μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῆς*.

meam propugnarem, ne delibaterent ipsi, quasi non eorum criminationibus idoneus, illique ad calumniandum parati: adeo ut Scripturam nihili faciant, quæ ait: *Ne ames obloqui ne evellaris*⁸¹.

22. Μοντάνω τοίνυν ἀποδημήσαντος, ἦλθε Διογένης ὁ νοτάριος μετὰ ἕξ καὶ εἰκοσι μῆνας· καὶ οὔτε αὐτὸς ἐπιστολὴν ἀπεδίδου, οὔτε ἐωράκαμεν ἀλλήλους,

A enim: hoc, uti perspectum habeo, moliantur, ut omnia moveant et perturbent. Fortasse plarimis te verbis adversum nos exasperant: sed ejusmodi viros aversari, et odio habere æquum est, quod quales ipsi sunt, tales existiment eos qui se auscultant, suasque calumnias etiam apud te valere posse arbitrentur.⁸⁰ Olim certe contra sacerdotes Døl, Doegi calumnia vim habuit; sed Saul erat qui aurem præbuit vir sane iniquus.⁸⁷ Et Jezabel calumniis suis religiosissimum Naboth lædere potuit; sed Achab erat, scelestus ille et apostata, qui uxori morem gessit. Sanctissimus autem David, cujus te, ut omnes peroptant, imitatore esse convenit, hujusmodi viros non admittit, sed quasi canes rabidos aversabatur, dicens: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequer*⁸². Præceptum quippe illud observavit: *Vanum rumorem non admittes*⁸⁹. Incassum certe illi apud te mendacia loquuntur, qui velut Salomon a Domino postularis, quod te accepisse credas; ut nimirum verbum vanum et mendax longe sit a te⁹⁰, uti par est.

21. Quapropter cum sola calumniatorum opera data fuisset epistola, nec me ipsa juberet ad te proficisci; perspectum sane habui eam non esse pietatis tuæ voluntatem ut te convenirem. Etenim cum non omnino jusseris ut accederem, sed ita scripseris quasi id ego a te litteris postulassem, ut quæ deficere videbantur instaurare liceret; palam fuit (nemine licet indicante) perlatam ad me epistolam non e sententia mansuetudinis tuæ fuisse scriptam. Hoc nulli notum non est: hoc scripto indicavi: ac novit ipse Montanus non recusasse me ad te accedere; sed ita accedere, ac si ego litteris meis proficiscendi licentiam postulassem, certe id non decere arbitratus sum, ne hinc occasionem iterum captarent sycophantæ, quasi religioni tuæ molestus fuisset. Et sane jam me viæ committere parabam, ut ipse novit Montanus, ut, si ad me scribere tibi placuisset, iter quamprimum instituerem, promptoque animo jussum tuum anteverterera. Nequaquam enim eo insanix deveneram, ut hujusmodi præcepto tuo repugnarem. Cum nullas itaque ad me litteras miserit pietas tua, qui repugnarem cum nihil jussum fuerit? Aut quomodo me non obsecutum affirmant, cum nullum fuerit mandatum? Quid aliud illud est quam mera sycophantia adversariorum meorum, qui quæ gesta non sunt, gesta comminiscuntur? Vereor sane etiam si causam sim eam propugnare dignatus: usque adeo sum

22. (83) Cum profectus itaque Montanus esset, accessit post sex et viginti menses Diogenes notarius; qui neque ipse quoque epistolam tradidit, neque

⁸⁰ I Reg. xxii, 9. ⁸⁷ III Reg. xxi, 7, seqq. ⁸⁸ Psal. c, 5. ⁸⁹ Exod. xxiii, 1. ⁹⁰ Prov. xxx, 8. ⁹¹ Prov. xi, 13.

(79) Sic Reg. Editi vero, παροξυνόμενά σε καθ'. In Basil., παροξ. καθ' ἡμῶν, intermedia crasa.
(80) Reg., Ναβουθάϊ.

(81) Sic Reg. Editi vero, ἀποστρέφεται.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi, male, ὡς ῥ.

(83) Initio anni 356.

in mutuum venimus **245** conspectum; nec quidpiam a te jussum mihi ille significavit. Imo cum Syrianus dux exercitus Alexandriam ingressus est, Arianis rumores quosdam spargentibus, ac se arbitrato suo acturos denuntiantibus; sciscitabar ex eo num eas quas illi jactitabant litteras haberet: fateor quippe me jussionis tuæ litteras postulasse. Cum autem se non habere dixisset, rogavi ut vel ipse. Syrianus, vel Maximus præfectus Ægypti hoc mihi jussum scripto traderent. Hoc autem ideo postulavi, quod tua mihi humanitas scripsisset, ut a nullo turbarer, neque iis qui me terrere vellent attenderem: sed in ecclesiis degerem citra ullum metum vel sollicitudinem. Qui autem eam epistolam detulere, sunt Palladius olim palatii magister, et Asterius qui fuit dux Armeniæ. Exemplar autem epistolæ ut perlegam concede, sic enim habet:

23. Exemplar epistolæ quod sic habet:

Constantius Victor Augustus Athanasio.

Optasse me semper ut omnia fausta defuncto fratri meo Constanti acciderent, prudentiæ tuæ latere non arbitror. Quem cum sceleratissimorum virorum dolo sublatum cognovissem, quo mærore affectus sim, facile vestra prudentia judicaverit. Verum quia hoc tempore nonnulli te tam luctuoso negotiorum decursu terrere conantur, has litteras ad tuam reverentiam mittendas existinavi. Hortor que te, ut, quemadmodum episcopum decet, populum doceas ad legitimam convenire religionem, et cum illo de more orationibus incumbas: id enim nobis placet. Nam quod spectat sententiam nostram, te omni tempore in tuis sedibus episcopum esse volumus.

Et alia manu: Divinitas servet te plurimis annis, Pater dilectissime.

24. De hac epistola illi quidem cum iudicibus verba fecere. Ego vero cum epistolam haberem ejusmodi, nonne jure litteras postulavi, nec temere eorum machinationibus adhibui animum? Illi autem cum jussa tuæ pietatis nequaquam proferrent; nonne plane contra hujus epistolæ sententiam agebant? Equidem cum litteras illi non darent, hand simile vero putabam verba sine litteris ad me transmitti: hujusmodi quippe verbis ne animum adhiberem litteris suls jnsserat tua humanitas. Jure igitur illud egi, religiosissime Auguste: ut sicut cum epistolis ingressus sum in patriam, sic ex mandato tuo ab illa discederem: ne utpote qui ab Ecclesia a fugissem, in iudicium aliquando vocarer: sed jussus, profe-

(84) Sic Reg. Basil. et edit. Comm. Edit. vero Paris., male, *ἔλεγον*.

(85) Hæc Constantii epistola habetur quoque in *Epist. ad solitarios*, sed non iisdem verbis. A Constantio enim Latine scripta, bis Græcè versa est ab Athanasio: cujus prima hæc est versio, secunda vero in *Epistola ad solit.* legitur.

Ait Lucifer Calaritanus lib. 1 pro sancto Athanasio, p. 132, Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio

οὔτε ὡς προστάξεως οὐσης ἐνετελειατό μοι· ἀλλὰ καὶ ὅτε Συριανὸς ὁ στρατηλάτης εἰσηλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρουλείτο τινα, καὶ ἅπερ ἐβούλοντο, ἐπηγγέλλοντο γίνεσθαι, ἡρώτων εἰ γράμματα ἔχει περὶ ὧν θρυλοῦσι· γράμματα γὰρ ἀπῆτουν, ὁμολογῶ, τῆς προστάξεως. Ἐπειδὴ δὲ μὴ ἔχειν ἔλεγον (84), ἤξιον κἀν αὐτὸν Συριανὸν, ἢ τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον γράψαι μοι περὶ τοῦτου. Τοῦτο δὲ οὕτως ἀπῆτουν, ἐπειδὴ γράψασά μοι ἦν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ὥστε παρὰ μηδενὸς με ταράττεσθαι, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν θελήτων ἡμᾶς πτοεῖν, ἀλλὰ μένειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀμερίμωτος. Οἱ μὲν οὖν χομισάντες τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν εἰσι Παλλάδιος, ὁ γενόμενος τοῦ παλατίου μάγιστρος, καὶ Ἀστερίος ὁ γενόμενος δούξ Ἀρμενίας. Τὸ δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς συγχώρησον ἀναγῶναί μοι· ἐστὶ γὰρ τοῦτο·

23. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς οὕτως ἔχον·

Κωνσταντίου Νικητῆς Ἀβγουστοῦ Ἀθανασίῳ.

(85) Εὐχεσθαι με δεῖ ὥστε πάντα αἰσια ἀποδαίνειν τῷ ποτε ἀδελφῷ ἐμῷ Κωνσταντί, οὐδὲ τὴν σὴν ὑπερέβη σύνεσιν. Ὅντινα ἐπειδὴ ἐξ ἀπάτης ἀτοπωτάτων (86) ἀνηρῆσθαι ἔγνω, πόση εἰμὶ περιβληθεὶς στυγνότητι, εὐχερῶς ἡ ὑμετέρα φρόνησις δυνήσεται κρίνειν. Καὶ ἐπειδὴ τινὲς εἰσιν, οἵτινες ἐν τῷ παρόντι καιρῷ τῷ οὕτω δακρυτικῷ δράματι (87) καταπτοεῖν σε πειράζουσι, διὰ τοῦτο τὰ παρόντα ταῦτα γράμματα πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα στείλαι ἔκρινα· προτρέπων σε ἵνα, ὡς περὶ πρέπει ἐπισκόπῳ, εἰς τὴν κεχρηστωμένην θρησκείαν συντρέχειν διδάξειας τὸν δήμον, καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ θεοῦ ταῖς εὐχαῖς σχολάσειας· ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἀρέσκει τὸ, σε κατὰ τὴν ἡμετέραν βούλησιν, ἐν παντὶ καιρῷ ἐν τῷ σῷ τόπῳ, ἐπίσκοπον εἶναι βουλόμεθα. Καὶ ἄλλη χειρὶ· Ἡ θεότης φυλάξει σε πολλοῖς ἐνιαυτοῖς, Πάτερ προσφιλέστατε (88).

24. Περὶ ταύτης, ἐκείνοι μὲν καὶ (89) τοῖς δικασταῖς εἰρήκασιν· ἐγὼ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἔχων, ἄρ' οὐκ εἰκότως ἀπῆτουν γράμματα, καὶ οὐ προσεῖχον προφάσεις ἀπλῶς; Ἐκείνοι δὲ μὴ δεικνύοντες πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας, οὐκ ἀντικρυς ἐναντία ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἔπαρτον; Ἐγὼ δὲ, ὅτι γράμματα οὐ (90) παρεῖχον, οὐκ ἀκολούθως ἠγούμην ἐκτὸς αὐτῶν εἶναι τὰς φάσεις· τοῖς τοιούτοις γὰρ μὴ προσέχειν με προσέταπεν ἡ ἐπιστολὴ τῆς σῆς φιλανθρωπίας. Δικαίως οὖν τοῦτο ἐποίησα, θεοφιλέστατε Ἀβγουστε, ἵνα, ὡς περὶ ἔχων ἐπιστολὰς εἰσηλθὼν εἰς τὴν πατρίδα, οὕτως ἔχων πρόσταξιν ἀπ' αὐτῆς ἐξέλθω· καὶ μὴ ὡς φυγὼν τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπεύθυνός ποτε γένομαι, ἀλλ' ὡς κελυσθεὶς ἔχω πρόφασιν τῆς ἀνα-

(86) Ita Reg. et ita legendum videtur. Editi, ἀτοπωτάτης. Paulo post Reg. et Basil., στυγνότητι. Editi, συγνότητι, male. Ibidem Reg., ὑμετέρα, recte. Editi, ἡμετέρα. Mox Reg., δυνήσεται κρίναι.

(87) Reg., δράματι. Editi, δρώματι. Paulo post Reg., τιμιότητα. Editi, τιμότητα.

(88) Post Πάτερ προσφιλέστατε, editi hæc habent, τέλος τῆς Κωνσταντίου ἐπιστολῆς, quæ in Reg. et Basil. desunt, et expunximus.

(89) Καὶ in Reg. legitur. In editis deest

(90) In Reg. οὐ deest, male.

χωρήσεως. Τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ πάντες μετὰ τῶν πρεσβυ-
τέρων, καὶ πλείστον δὲ τῆς πόλεως μέρος μετ' αὐ-
τῶν, ἵνα μὴ λέγω πλέον, ἀπελθόντες πρὸς Συριανὸν,
ἤξιον· ἐκεῖ δὲ ἦν καὶ ὁ ἑπαρχὸς τῆς Αἰγύπτου Μάξι-
μος. Ἡ δὲ ἀξίωσις ἦν ἡ γράφαι καὶ ἀποστεῖλαι μοι,
ἢ μηκέτι διοχεῖν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἕως ἀν αὐτοὶ οἱ
λαοὶ περὶ τούτου πρεσβεύονται παρὰ σοί. Ἐπὶ πολὺ
τοῖνον αὐτῶν ἀξιούντων, συνιδὼν Συριανὸς τὸ εὐλο-
γον, διεβεβαίωσατο μαρτυρούμενος τὴν σὴν σωτηρίαν,
καὶ ἐπὶ τούτῳ παρῆν τότε καὶ Ἰλιάρως, μηκέτι μὲν
διοχεῖν, ἀναφέρειν δὲ ἐπὶ τὴν σὴν θεοσεβείαν. Τοῦτο
οἶδεν ἡ τάξις τοῦ δουκὸς, καὶ ἡ τάξις τοῦ ἐπαρχοῦ
τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ πρύτασις δὲ τῆς πόλεως ἔχει
τάς φωνάς, καὶ δύνασαι μαθεῖν, ὅτι οὔτε ἐγὼ, οὔτε
τις ἕτερος ἀντιλέγων ἦν τῇ σῇ προστάξει.

25. Πάντες δὲ ἤξιον γράμματα δειχθῆναι τῆς σῆς
εὐσεβείας. Καὶ φάσις μὲν γὰρ μόνῃ παρὰ βασιλέως τὴν
αὐτὴν ἔχει δύναμιν τοῖς γραφομένοις, ὅταν μάλιστα
ταύτην ὁ κοιμίζων θαρβῆ καὶ γραφῇ προσταθέν·
ἐπειδὴ δὲ οὔτε φανερῶς ἔλεγον (91) εἶναι πρόσταγμα,
οὔτε, ὅπερ ἤξιον, ἐγγράφως ἐπέστελλον, ἀλλ' ὡς ἀφ'
ἐαυτῶν πάντα πράττοντες ἦσαν· ὁμολογῶν, καὶ τοῦτο
λέγω μετὰ παρῆρησίας, ὑποπτος ἐγενόμην εἰς αὐτούς.
Πολλοὶ γὰρ ἦσαν οἱ περὶ αὐτούς Ἀρειανοί, τοῦτοις
τε συνήσθιον, καὶ μετὰ τούτων ἐβουλεύοντο· καὶ οὐ-
δὲν μὲν μετὰ παρῆρησίας ἔπραττον, ἐνέδρας δὲ καὶ
δόλους ἐπιχειρεῖν ἐμελέτων κατ' ἐμοῦ. Καὶ (92) οὐ-
δὲν μὲν ὡς βασιλέως προστάξαντος ἐποίουν, ὡς δὲ
παρ' ἔχθρῶν ἀξιούμενοι, ἤλεγχον ἐαυτούς. Τοῦτο γὰρ
C με καὶ μᾶλλον ἀπαιτεῖν (93) γράμματα παρ' αὐτῶν
ἠνάγκαζεν, ἐπειδὴ καὶ ὑποπτα ἦν ἅπερ ἐπεχείρου
καὶ ἐσκέπτοντο· καὶ οἱ ἀπερπετὸς ἦν, μετὰ τοσούτων
γραμμάτων (94) εἰσελθόντα με, χωρὶς γραμμάτων
ἀναχωρῆσαι τῆς Ἐκκλησίας. Συριανοῦ τοῖνον ἐπαγ-
γελαμένου, συνήγοντο πάντες ἐν ταῖς (95) ἐκκλησίαις
μετὰ χαρᾶς καὶ ἀμεριμνίας. Ἄλλὰ μετὰ κ' καὶ γ'
ἡμέρας τῆς ἐπαγγελίας ἐπέρχεται μετὰ στρατιωτῶν
τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡμεῖς μὲν ἠχρόμεθα συνήθως· οὐ-
τω γὰρ ἐωράκασιν οἱ εἰσελθόντες (96), ἐπειδὴ παννου-
χις ἦν ἐσομένης συνάξεως. Τοιαῦτα δὲ γέγονε τῇ
νυκτὶ ἐκείνῃ, οἷα ἤθελον καὶ ἐπηγγέλλοντο, πρὶν γε-
νέσθαι, οἱ Ἀρειανοί· αὐτούς γὰρ ἔχων μεθ' ἐαυτοῦ
D ἦλθεν ὁ στρατηλάτης· καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἔξαρχοὶ καὶ
σύμβουλοι τῆς τοιαύτης ἐφόδου. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπι-
στον, θεοφιλέστατε Αὐγουστε· οὐ γὰρ ἔλαθον, ἀλλὰ
πανταχοῦ κεκρήρυκται. Ἐγὼ τοῖνον θεωρῶν τὴν ἔφ-
οδον, παρακαλέσας πρότερον ἀναχωρῆσαι τοὺς λαοὺς,
τότε καὶ μετ' αὐτούς, τοῦ Θεοῦ καλύπτοντος καὶ
ὀδηγοῦντος (καὶ τοῦτο γὰρ οἱ τότε μοι συνόντες ἐωρά-
κασιν), ἀνεχώρησα· καὶ (97) ἐξ ἐκεῖνον κατ' ἐμαυτὸν
ἔμεινα, ἔχων παρῆρησίαν καὶ ἀπολογίαν προηγουμέ-

A ctionis causam proferre possem. Hoc ipsam omnes
populi cum presbyteris, et cum illis maxima civita-
tis pars, ne quid amplius dicam, Syrianum adeuntes
postulabant : illicque tum aderat Ægypti præfectus
Maximus. Hoc autem impense rogabant, ut vel scri-
berentur mitterenturque ad me litteræ, vel non am-
plius illi Ecclesias conturbarent, donec ipsi populi
hac de re legatos ad te misissent. Cum igitur ve-
hementer instarent, perspectum habens Syrianus
quam æqua esset postulatio, tuam salutem conte-
statis pollicitus est, præsentem tunc Hilario, se nihil
amplius conturbaturum, sed rem ad tuam religio-
nem delaturum. Hoc item probe norunt 246 co-
hors ducis, cohors item præfecti Ægypti. Præfec-
tus autem Urbis hoc monumentum apud se reser-
B vat, unde exploratum habeas nec me, nec alium
quempiam jussis obstitisse tuis.

25. Rogabant igitur omnes ut proferrentur tuæ
pietatis litteræ. Etenim licet sola imperatoris verba,
eadem qua scripta ejus sint auctoritate, ubi ma-
xime qui illa defert rem jussam scripto tradere au-
det ; at cum illi neque aperte dicerent jussum illud
fuisse, neque, ut rogabant, jussionem describere
vellent, sed omnia agerent quasi suo nomine ; fa-
teor, et hoc cum fiducia dico, me illos suspectos
habuisse. Multi quippe ipsis aderant Ariani comites,
quibuscum una epulabantur et consilia inibant :
nihilque palam et cum fiducia agebant ; sed ad-
versum me insidias machinabantur et dolos. Nihil
egerunt quasi ex imperatoris placito : sed ut ex eo-
rum gestis deprehendere licuit, ea solum quæ ad-
versarii nostri postularent, quæ mihi potissima
C causa fuit litteras ab illis postulandi ; suspecta
quippe mihi erant eorum molimina atque consilia.
Neque decebat me qui cum tot litteris in patriam
redidissem, absque litteris ab Ecclesia discedere. Sya-
riano itaque fidem dante, populi omnes cum gaudio
in ecclesiis conventus agebant, omni deposito metu
ac suspitione. Sed post dies tres et viginti a data
fide cum militibus ille in ecclesiam irrumpit, nobis
de more orantibus, quod etiam viderunt ii qui in
ecclesiam ingressi sunt, sequentis quippe synaxeos
tunc pervigilium celebrabatur. Illa autem nocte ea
gesta sunt quæ Ariani placuerunt, quæque illi ante-
quam evenirent futura prænuntiarant, iis enim sti-
patus accessit dux exercitus : erantque illi præfec-
ti et auctores illius invasionis. Quod sane incredi-
bile non est, religiosissime Auguste, cum ipsi
minime latuerint, sed inique vulgata res sit. Ego
itaque perspecta ejusmodi invasione, populosque ut
discederent prius hortatus ; post illos demum Deo
occultante ac ducente, ut ab omnibus qui mecum
aderant conspectum est, isthinc me proripui, exin-

(91) Ita Reg. et Basil. Editi vero, ἐπειδὴ οὔτε φανερῶς πάντα ἔλεγον.

(92) Κατ' δεστ in Reg. Sed bene positum videntur.

(93) Reg. post ἀπαιτεῖν habet ἐποίει. In eodem modo ἠνάγκαζεν deest.

(94) Reg. quem sequimur γραμμάτων, deleto

τυγ. Editi vero, συγγραμμάτων. Hist. sequens enarratur item in *Apologia* sequenti.

(95) Ἐν ταῖς δεστ in Reg.

(96) Regius codex et editio Comm., εἰσελθόντες: In edit. Parisiensi οἱ δεστ.

(97) Sic Reg. ; καὶ δεστ in editis.

deque occultus mansi, fiduciam, meique purgandi locum habens, primo apud Deum, deinde apud tuam pietatem: cum non ut populos desererem auferim: sed testem persecutionis habeam ipsam ducis irruptionem: quod omnes vehementer mirati sunt. Oportuit quippe illum aut fidem non dedisse, aut datam non fallere.

26. Quorsum igitur hoc eorum consilium? Aut quid causæ est quod dolis insidiisque nos adorti sunt, quibus et jubendi et jussionem scripto tradendi facultas esset? Imperatoris enim jussio magnam præbet confidentiam. Sed quod ipsi clam rem agere optarent, illud sane suspicionem augebat, ipsos a te nullum accepisse mandatum. Quid absurdi postulabam, veri studiosissime imperator? Quis non fateatur hanc petitionem episcopo esse consentaneam? cum Scripturas legeris, nosti quantum sit illud criminis, episcopum ecclesiam suam deserere, Deique ovilia non curare: pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet. Hoc autem quærebant Ariani, et alii omnes hæretici, ut absentibus nobis locum opportunitatemque nacti, populum ad impietatem deducerent. Si ergo fugissem, qualem apud veros episcopos; imo potius apud eum qui mihi **247** gregem crediderat attulissem excusationem? Est autem ille, qui judicat omnem terram, verus universorum Rex et Dominus noster Jesus Christus, [Filius Dei. Annon merito mihi populorum incuria imputanda fuisset? Nonne me tua ipsa pietas jure objurgasset his verbis, Quare cum litteris reversus ingressusque, absque litteris abscessisti, ac populos deseruisti? Nonne ipse populus, haud injuria, in die judicii, sui incuriam in me conjecisset, dicens, Is qui apud nos episcopi munere fugebatur aufugit, nosque interiti neglectui habemur, nullus cum sit qui recta moneat? Quid, quæso, talia loquentibus responderem? Hæc illa est Ezechielis expostulatio cum priscis illis pastoribus²². Id cum probe nosset beatus apostolus Paulus, unicuique nostrum per discipulum suum hoc tradit præceptum: *Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi, cum impositione manuum presbyterii*²³. Id ipsum cum reformidarem, fugere nolebam, sed tuam expectabam jussionem; si tamen illud fuisset pietatis tuæ placitum. At nequaquam id quod justie a me postulatum est, accepi: jamque apud te falso sum delatus, nam pietatis tuæ mandato minime repugnavi: neque Alexandriam ingredi conabor donec humanitati tuæ id placuerit. Hoc mature denuntio, insinulandi,

²² Ezech. xxxiv, 2. ²³ I Tim. iv, 14.

(98) Editi, καὶ προηγουμένως. In Reg. καὶ deletum est.

(99) Edit. Parisiensis et Colon., mendose, καὶ λεῦσαι. Alii omnes καὶ κελεύσαι.

(1) Καὶ ante λευκοτέραν legitur in editis. Sed

νωσ (98) μὲν πρὸς τὸν Θεόν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὴν σὴν εὐσέθειαν, ὅτι οὐκ ἔφυγον καταλείψας τοὺς λαοὺς, ἀλλὰ μάρτυρα τῆς διώξεως ἔχω τὴν ἔφοδον τοῦ στρατηλάτου· ὁ μάλιστα καὶ πάντες ἐθαύμασαν. Ἔδει γὰρ ἢ μὴ ἐπαγγελῆσθαι, ἢ, ἐπαγγεῖλάμενον, μὴ ψεύσασθαι.

26. Τί τοίνυν οὕτως ἐδουλεύοντο, ἢ διὰ τί μετὰ δόλου ἐνεδρεύειν ἐπεχείρουν, ἔξδν καὶ κελεύσαι (98), καὶ γράψαι; Βασιλέως γὰρ πρόσταξις μεγάλην ἔχει παρῆρσιαν. Ἄλλὰ τὸ βούλεσθαι λαθεῖν λευκοτέραν (1) ἐπολεῖ τὴν ὑποψίαν τοῦ μὴ ἔχειν αὐτοὺς πρόσταγμα. Τί δὲ ἄτοπον ἀπήτουν, βασιλεῦ φιλάληθες; Πῶς οὐκ εὐλογον ἐπισκόπῳ τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν ἂν τις εἰποι; οἶδας, ἀναγνοὺς τὰς Γραφὰς, ἡλίκων ἐστὶ δὴ ἐγκλημα καταλιμπάνειν ἐπίσκοπον τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀμελεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ ποιμνίων. Ποιμένων γὰρ ἀπουσία πρόφασιν ἐφόδου τοῖς λύκοις παρέχει κατὰ τῆς ἀγέλης. Τοῦτο δὲ ἐζήτουν οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες αἰρετικοὶ, ἵνα τῇ ἡμῶν ἀπουσίᾳ χώραν εὐρωσιν ἀπατῆν τοὺς λαοὺς εἰς ἀσέθειαν. Εἰ τοίνυν ἡμῶν φυγῶν, ποίαν ἀπολογίαν εἶχον παρὰ τοῖς ἀληθινοῖς ἐπισκόποις, μᾶλλον δὲ παρὰ τῷ πεπιστευκότῃ τὴν ἀγέλην; Ἔστι δὲ οὗτος ὁ κρῖνων πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ ἀληθινὸς παμβασιλεὺς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὐκ ἂν τις εὐλόγως τὴν ἀμέλειαν τῶν λαῶν εἰς ἐμὲ μετήνεγκε; Πῶς δὲ οὐκ ἂν ἐπέμψατο καὶ ἡ σὴ εὐσέθεια δικαίως λέγουσα, Διὰ τί, μετὰ γραμμάτων εἰσελθῶν, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρεῖς, καὶ καταλείψας τοὺς λαοὺς; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς εἰκότως ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὴν ἐαυτῶν ἀμέλειαν ἔρριψαν εἰς ἐμὲ, λέγοντες, Ὁ ἐπισκοπεύμενος ἡμᾶς ἔφυγε, καὶ ἡμελήθημεν, οὐκ ὄντος τοῦ ὑπομιμνήσκοντος; Εἰ ταῦτα ἔλεγον, τί ἂν ἀπεκρινάμεν; Τοιαύτην (2) γὰρ μεμψιν ἔσχον διὰ τοῦ Ἰεζεχιήλ καὶ οἱ ποιμένες τῶν παλαιῶν. Τοῦτο γινώσκων καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἐκάστῳ ἡμῶν διὰ τοῦ μαθητοῦ παρηγγεῖλε, λέγων· *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου*. Τοῦτο κατὰ φόβου οὐκ ἤθελον φυγεῖν, ἀλλὰ πρόσταξιν ἔχειν, εἴπερ ἦν βούλημα τῆς σὴς εὐσεβείας. Ἄλλ' οὕτε ἔλαβον ὅτι εὐλόγως ἀπήτουν, ἀλλὰ καὶ νῦν μάτην κατηγορηθῆν παρὰ σοὶ· οὕτε γὰρ ἀντέστην προστάγματι τῆς σὴς εὐσεβείας, οὕτε νῦν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν πειράσω, ἕως ἢ σὴ φιλανθρωπία τοῦτο βούληται (3). Καὶ τοῦτο δὲ προλαβὼν εἴρηκα, ἵνα μὴ δὲ περὶ τοῦτο πάλιν οἱ συκοφάνται πρόφασιν εὐρωσι κατειπεῖν ἡμῶν.

ne hinc rursum sycophantæ occasionem capient nos

cum deletum fuerit in Reg. et superfluum αἰ, expunctum est.

(2) Reg., τοσαύτην.

(3) Sic Reg., Editi vero βούλεται.

27. Ταῦτα συνορῶν, οὐ κατεγίνωσκον ἑαυτοῦ, ἄλλα καὶ ταύτην ἔχων τὴν ἀπολογία, ἡπειρόμηνη πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, εἰδὼς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, διὰ μνήμης τε ἔχων τὰς σὰς ἀψευδεῖς ὑποσχέσεις, καὶ θαρρῶν, ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐν (4) ταῖς θείαις Παροιμίαις· *Παρὰ φιλανθρώπων βασιλεῖ δεκτοὶ εἰσὶν οἱ δίκαιοι λογιμοί.* Ἦδη δὲ τῆς ὁδοῦ μου ἐπιβάντος, καὶ τὴν ἔρημον ἐξεληθόντος, ἀκοή τις γέγονεν ἐξαίφνης· ἦτις ἀπιστος μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐδόκει, μετὰ δὲ ταῦτα ἀληθὴς ἐδείχθη. Ἐθρουλεῖτο γὰρ πανταχοῦ, ὅτι Λιβέριος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ ὁ τῶν Σπανιῶν Ὄσιος ὁ μέγας, Παυλῆνός τε ὁ τῶν Γαλιῶν, καὶ Διονύσιος καὶ Εὐσέβιος οἱ τῆς Ἰταλίας, Λουκιφερός τε ἀπὸ Σαρδινίας, καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπίσκοποι, καὶ πρεσβύτεροι, καὶ διάκονοι ἐξωρίσθησαν, ὅτι μὴ ἠνέσχοντο καθ' ἡμῶν ὑπογράφαι. Καὶ οὗτοι μὲν ἐξωρίσθησαν, Οὐίξέντιος δὲ ὁ τῆς Καπύης, καὶ Φουρτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληίας (5), Ἡρέμιός τε ὁ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν Δύσιν ἐπίσκοποι, βίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ κατὰ πλείστην ἀνάγκη καὶ δεινὰς ὕβρεις πεπόνθασιν, ἕως ἐπιταγγέλλονται μὴ κοινωνεῖν ἡμῖν. Εἶτα (6), θαυμαζόντων ἡμῶν καὶ διαπορούμενων ἐπὶ τοῦτοις, ἰδοὺ πάλιν ἕτεραίς τις κατέλαβεν ἀκοή περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας (7)· ὅτι οἱ μὲν ἐπίσκοποι ἔγγυς ἐνενηκόντα ἐδιώχθησαν, αἱ δὲ Ἐκκλησίαι τοῖς ὁμολογοῦσι τὰ Ἀρεῖου παρεδόθησαν· καὶ ἐξωρίσθησαν μὲν δέκα καὶ ἕξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγαδεύθησαν, οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. Τοσούτος γὰρ ἐλέγετο διωγμὸς ἐκεῖ, ὡς, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐχομένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ Πάσχα καὶ ταῖς Κυριακαῖς ἐν ἐρήμῳ τόπῳ πλησίον τοῦ κοιμητηρίου (8), τὸν στρατηλάτην μετὰ πλήθους στρατιωτῶν πλείον τρισχιλίων, ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά καὶ βέλη φερόντων, ἐπιελθεῖν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ λοιπὸν τοιαῦτα γενέσθαι, οἷα ἂν γένοιτο ἐκ τοιαύτης ἐπιδρομῆς, κατὰ γυναικῶν καὶ παίδων, οὐδὲν πλέον ποιούντων ἢ εὐχομένων τῷ Θεῷ. Διηγεῖσθαι δὲ αὐτὰ νῦν ἴσως ἀπρεπὲς, μὴ ἄρα καὶ μόνον τούτων ἢ μνήμη δάκρυα πᾶσι κινήσῃ. Καὶ γὰρ τοσαύτη ἦν ἡ ὀμότης, ὡς παρθένους μὲν γυμνοῦσθαι, τῶν δὲ ἀποθανόντων ἐκ τῶν πληγῶν μηδὲ τὰ σώματα παρὰ ταῦτα δοθῆναι εἰς ταφήν, ἀλλ' ἐξω ῥιπτέσθαι (9) τοῖς κυσίν, ἕως μετὰ πολλῆς ζημίας κεκρυμμένως κλέψασιν οἱ οἰκετοὶ τὰ τῶν ἰδίων σώματα, καὶ πολλὸς κάματος γένηται τοῦ μηδένα γρῶναι περὶ τούτων.

28. Τὰ δὲ ἄλλα τὰ γενόμενα ἴσως μὲν ἀπίστα νομισθῆσεται, καὶ πάντας ἐκπλήξει διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσους. Ἀναγκαῖον δὲ ὁμῶς εἰπεῖν, ἵνα ἡ σὴ φιλόχριστος σπουδὴ καὶ θεοσέβεια μάθῃ, ὡς αἱ καθ' ἡμῶν διαβολαὶ καὶ συκοφανταὶ δι' οὐδὲν ἕτερον γέγονασιν ἢ ἵνα ἡμᾶς μὲν ἐκβάλωσι τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν δὲ ἰδίαν ἀσέβειαν ἀντεισενεγκεῖν δυσηθῶσι. Τῶν

²⁴ Prov. xvi, 13.

(4) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(5) Reg., τῆς Ἀκυληίας. Editi vero, τῶν Ἀκυληίας.

(6) In editis post Εἶτα legitur καὶ, sed cum desit in Reg. omisum est.

27. Hæc cum mecum perpenderem, In culpa me esse non arbitrabar: sed cum hac Apologia mea ad tuam pietatem properabam, tuam compertam habens clementiam, memorque tuarum certissimæ fidei promissionum, confidens item huic divinorum Proverbiorum sententiæ: *Apud benignum regem accepti sunt justi sermones*²⁴. Jam me iter instituente, relictaque eremo, fama quædam derepente percreebit: quæ initio quidem supra fidem visa, post vera deprehensa est. Rumor undique pervagabatur, Liberium Romanum episcopum, magnamque illum Hosium in Hispaniis episcopum, Paulinum Galliarum, Dionysium quoque et Eusebium, Italix, Luciferum Sardinix, et alios quosdam episcopos, presbyteros et diaconos, quod adversum nos subscribere renuissent, in exsilium missos. Vincentium vero Capuanum, Fortunatianum Aquileiensem, Heremium Thessalonicensem, omnesque Occidentales episcopos, vi non minima, imo maxima violentia, gravibusque injuriis affectos esse, donec pollicerentur se in posterum nobiscum non communicaturos. Hinc nobis stupentibus, ac ea de causa hæsitantibus, altera ecce fama perlabitur, eos scilicet qui in Ægypto et Libya essent, episcopos prope nonaginta persecutionem passos: Ecclesias Arii sequacibus traditas: in exsilium pulsos sedecim episcopos: alios vel sponte aufugisse, vel ad simulandum adactos esse. Tantam enim illic persecutionem fuisse narrabant, ut dum Alexandrini fratres in Paschali solemnitate et Dominicis in loco deserto prope cœmeterium orationi incumbere, dux cum magna manu plus quam trium millium militum, arma, districtos gladios, telaque ferentium, in Christianos irruerit: ac postea talia illic perpetrata facinora fuisse, qualia solent in ejusmodi invasione: eaque contra mulieres et parvulos gesta, qui nihil aliud mali admisissent, quam quod Deum precarentur. Hæc nunc enarrare forte non decet; ne sola horum memoria omnibus lacrymas moveat. Tanta quippe **248** illa fuit immanitas, ut virginæ ipsæ nudarentur, corpora autem eorum qui vi plagarum extincti fuerant, non statim ad sepulturam traderentur, sed foris canibus projicerentur, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent: qui haud sine magno labore curarunt, ne cuiuspiam nota res esset.

28. Reliqua autem flagitia ejusmodi sunt ut incredibilia forte videantur, omnibusque ob facinorum atrocitatem stuporem afferant. Necesse tamen est ea enarrare, ut tua Christo addicta cura religioque discat, criminationes calumniasque non alio spectare, quam ut nos ex Ecclesiis deturbent, suamque impietatem introducere valeant. Nam

(7) Hæc enarrantur etiam in sequenti Apologia. sedecimque illi episcopi exsules, nominantur.

(8) Πλησίον τοῦ κοιμητηρίου.

(9) Reg., ῥιπτέσθαι.

postquam veri et grandævi episcopi, alii in exsilium pulsati, alii in fugam versi essent, ethnici deinceps, catechumeni, et qui primas in senatu sedes occuparent, ac qui divitiarum fama celebres essent, Christianorum vice, jubentur piam ab Arrianis fidem ediscere. Nec ultra, juxta Apostoli præceptum⁹⁵, quærebatur, num quis *irreprehensibilis* esset. Sed, more inopiissimi Jeroboami⁹⁶, qui plus auri penderet is nominabatur episcopus. Nihil curabant impii, si vel ethnicus ille esset, aurum modo daret. Pulsi itaque sunt qui episcopi ab Alexandro ordinati fuerant, monachi et ascetæ. Illi autem, callidi sane calumniarum artifices, apostolicam constitutionem quantum licuit violarunt, ecclesiasque contaminavere. Idque suis effecere calumniis, ut vel ipsis tuis temporibus leges violare, atque ejusmodi facinora admittere facultas esset: ut eos spectare videatur illud Scripturæ dictum: *Væ per quos nomen meum blasphematur in gentibus*⁹⁷.

29. Itaque hi eum rumores essent, ac sus deque omnia abirent, ne sic quidem meam minui alacritatem, sed pergebam ad tuam pietatem: eoque diligentius quo confiderem ea præter pietatis tuæ sententiam perpetrari: atque ubi res gestæ humanitati tuæ competere forent, te ne in posterum ea fierent curaturum: ratus nequaquam id religiosi esse imperatoris, ut episcopos exsulare, virgines nudari, aut ullo modo ecclesias turbari patiatur. Sed hæc nobis animo versantibus, atque iter peragere festinantibus, ecce tertio quidam increbuit rumor, litteras Auxumeos tyrannis esse datas, ut curarent Frumentium Auxumeos episcopum illinc abduci: me quoque perquirerent usque ad barbarorum terras, et ad præfectorum commentaria, ut vocant, transmitterent: populos ac clericos omnes adigerent ad comunicandum cum Ariana hæresi: si qui non morem gererent, illos interficiendos satagerent. Ut autem palam sit, hanc famam, non verbo tantum, sed rebus gestis comprobata esse; cum bona humanitatis tuæ venia, en ipsam profero epistolam, quam illi necem unicuique interminantes frequenter lectitarunt.

30. Exemplar epistolæ:

Victor Constantius Maximus Augustus Alexandrinis.

Urbs quidem vestra, patris more, non immemor virtutis conditorum suorum, se obsequentem, ut solebat, etiamnum exhibuit. Nos vero nisi ipsum Alexandrum benevolentia in vestram urbem superarem, non mediocriter nobis peccare videremur. Sicut enim temperantiæ proprium est, se modestum in 249 omnibus præbere: sic imperatoriæ dignitatis est, virtutem (sinite, quæso, dicere) maxime omnium

⁹⁵ I Tim. III, 2. ⁹⁶ III Reg. XI, 31. ⁹⁷ Rom. II, 24.

(10) Edit. Paris. et Colon. mendose *ἐζητεῖν*. Alii omnes editi et mss. *ἐζητεῖτο*.

(11) Forte sic intelligatur: qui a tempore Alexan-

γράφ ἀληθινῶν καὶ πολυετῶν ἐπισκόπων τῶν μὲν ἐξορισθέντων, τῶν δὲ φυγαδευθέντων, ἐθνικοὶ λοιπὸν, κατηγούμενοι, καὶ οἱ τὰ πρῶτα τῆς βουλῆς ἔχοντες, καὶ οἱ ἐν πλούτῳ διαβόητοι ἀντὶ Χριστιανῶν εὐσεβῆ πίστιν παραγγέλλονται παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὁμιλήσωσι. Καὶ σὺκέτι μὲν, ὡς παρήγγειλεν ὁ Ἀπόστολος, εἰ τίς ἐστὶν ἀνεπιληπτος, ἐζητεῖτο (10). ὡς δὲ ὁ ἀσεβέστατος Ἰεροδοῦμ πεποιήκεν, ὁ πλείον διδούς χρυσίον ὠνομάσθη ἐπίσκοπος. Καὶ οὐ διεφέρει αὐτοῖς, εἰ καὶ ἐθνικὸς ἐτύγχανε, μόνον εἰ χρυσίον παρεῖχε. Καὶ οἱ (11) μὲν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοποι, μονάζοντες καὶ ἀσκηταί, ἐξωρίσθησαν· οἱ δὲ σοφοὶ περὶ τὰς διαβολὰς διέφθειραν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὴν ἀποστολικὴν διὰταξιν, καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐμίλιαν. Μεγάλα γὰρ ἐκέρδησαν αὐτῶν αἱ συκοφανταί, ἵνα ἐξῆ ἀὐτοῖς παρανομεῖν, καὶ τοιαῦτα πράττειν ἐν τοῖς σοῖς καιροῖς· ὥστε κατ' αὐτῶν εἶναι τὸ γεγραμμένον· *Οὐαὶ δι' οὗς τὸ ἄνομόν μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν*.

29. Τοιούτων οὖν ὄντων τῶν θρυλουμένων, καὶ τῶν πραγμάτων ἄνω καὶ κάτω πάντων ἀνατετραμμένων, ὅμως οὐκ ἀπέστην ἐγὼ τῆς προθυμίας, ἀλλὰ πάλιν εἰχόμεν τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν· καὶ τοῦτο μάλλον σπουδαίωτερον ἐπράττον, θαρρῶν, ὅτι παρὰ γνώμην μὲν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐπράττετο ταῦτα· εἰ μάθοι δὲ ἡ σὴ φιλανθρωπία τὰ γενόμενα, κωλύσει τοῦ λοιποῦ γενέσθαι· μὴ γὰρ εἶναι θεοσεβοῦς βασιλέως θέλειν ἐξορίζεσθαι ἐπίσκοπους, καὶ γυμνοῦσθαι παρόνους, ἢ ὄλωσ τὰς ἐκκλησίας ταραττεσθαι. Ἀλλὰ τοιαῦτα λογιζομένους ἡμᾶς καὶ σπεύδοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἰδοὺ πάλιν τρίτη τις κατέλαβεν ἀκοή, ὅτι γέγραπται τοῖς ἐν Αὐξοῦμει (12) τυράννοις, ὥστε Φρουμέντιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Αὐξοῦμειως ἐκείθεν ἀχθῆναι, καὶ ἐμὲ μὲν μέχρι τῆς βαρβάρων ζητεῖσθαι, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κομεντάρια τῶν ἐπάρχων παραπέμπεσθαι, τοὺς δὲ λαοὺς καὶ τοὺς κληρικοὺς πάντας ἀναγκάζεσθαι κοινωνεῖν τῇ Ἀρειανῇ αἰρέσει· ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούωσιν, ἀποθνήσκουν τοὺς τοιοῦτους. Καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἐθρυλεῖτο ταῦτα, ἀλλὰ δὲ αὐτοῖς ἔργοις εἰδείκνυτο· ἐπειδὴ συνεχώρησεν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ἰδοὺ καὶ ἡ ἐπιστολή ταύτην γὰρ ἐκείνοι συνεχῶς ἀνεγίνωσκον, ἀπειλοῦντες ἐκάστῳ θάνατον.

D 30. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς·

Νικητῆς Κωνσταντίνου Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀλεξάνδρουσιν.

Ἡ μὲν πόλις τὸ πάτριον σῆμα φυλάττουσα, καὶ τῆς τῶν οἰκιστῶν ἀρετῆς μεμνημένη, πειθηνίαν ἐαυτὴν συνήθως καὶ νῦν παρέσχεκεν· ἡμεῖς δὲ, εἰ μὴ καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀποκρούψαιμεν εὐνοία τῇ περὶ τὴν πόλιν τὴν ὑμετέραν, οὐ τὰ τυχεῖα πλημμελεῖν συνεισόμεθα. Ὡς μὲν γὰρ σωφροσύνης ἴδιον, κοσμίαν ἐαυτῷ διὰ πάντων ἄγειν· βασιλείας δὲ τῆς ἀρετῆς (δοτε δὲ εἰπεῖν) τῆς ὑμετέρας πρὸ πάντων ἀσπά-

dri episcopi erant.

(12) Reg., Ἀξιοῦμη.

ζῆσαι· πρώτους μὲν σοφίας ἐξηγητὰς καταστάντας, A πρώτους δὲ θεὸν τὸν (12*) συνιέντας (13), οἱ καὶ τῶν ἐξηγητῶν τοὺς ἄκρους εἰσαῖτε, καὶ τὴν ἡμετέραν φῆφον ἔχοντας ἐστέρεξτε, τὸν μὲν, ἀπατεῖωνα καὶ φένακα δικαίως ἀποστραφέντες, τοῖς δὲ σαμνοῖς καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος δάοντως προσθέμενοι. Καίτοι τίς ἀγνοεῖ καὶ τῶν τὰς ἰσχυρίας οἰκούντων τὴν ἐπὶ τοῖς πρᾶξιαι φιλοτιμίαν; οἷς οὐκ ἴσμεν καὶ τί δεῖ παραβάλλεσθαι ὧν συμβέβηκεν. Ἐτύφλωτον μὲν γὰρ οἱ πλείστοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν· ἐπεκράτει δὲ ἀνὴρ βαράθρων ἀπὸ ἰσχυρίας ὀρμώμενος, ὥσπερ ἐν σκότῳ τοὺς τῆς (14) ἀληθείας ἐφιμεμένους πρὸς τὸ ψεύδος ἀπατῶν, λόγον μὲν ἔγκαρπον οὐδέποτε παρασχόμενος, τερθρίας δὲ καὶ τὴν ἄλλως τὰς ψυχὰς (15) λυμαινόμενος· οἱ μὲν κόλακες ἐβόων καὶ ἐκρότου, ἐξεπλήττοντο, οὐδὲ ἐτι γρύζειν εἰκὸς ὑπὸ ὀδόντα· οἱ B δὲ πλείστοι τῶν ἀφελεστέρων, πρὸς τὸ τούτων ἔζων σύνθημα· τὰ δὲ πράγματα κατὰ ῥοὴν ἐφέρτε ὥσπερ ἐν κατακλυσμῷ, πάντων ἄρδην ὀλιγωρουμένω. Ἦγεῖτο δὲ ἀνὴρ τοῦ πλήθους (πῶς ἂν ἀληθέστερον αὐτὸ εἴποιμι;) οὐδὲν τῶν βαναύσων διαφέρων, τοῦτο μόνον τῇ πόλει συναράμενος, τὸ μὴ κατὰ βαράθρων ὡσαι τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' ὁ γενναῖος καὶ λαμπρὸς οὐδὲ χρίσιν ἔμεινε κατ' αὐτοῦ, φυγῆν (16) ἐν δίκῃ καταγούς· ὡς ἔστι γε καὶ ὑπὲρ τῶν βαράθρων ὑφέλεσσαι, μὴ τινας αὐτῶν δυσσεβεῖν ἀναπεισῆ, καθάπερ ἐν δράματι πρὸς τοὺς πρώτους ἐντυγχάνοντας (17) ὀλοφυρόμενος. Τούτῳ μὲν οὖν μακρὰν χαιρεῖν εἰρήσεται· ὑμᾶς δὲ με χρῆ μετ' ὀλίγων τάττειν, μᾶλλον δὲ μόνους πρὸ τῶν ἄλλων σεμνύνειν, οἷς τοσοῦτον ἀρετῆς καὶ νοῦ περίεστιν, ὅσον αἱ πράξεις κηρύττουσι, μικροῦ πᾶσαν τὴν οὖσαν ὑμνούμεναι. Εὐγε τῆς σωφροσύνης! Εἰ γὰρ ἀγγέλων ἀκροασαίμην τοσοῦτων καὶ δευτέρων διεξιόντων τὰ ὑμέτερα καὶ σεμνώνωντων, ὧ καὶ τοὺς πρότερον ἀποκρύψαντες φιλοτιμίαι, καὶ τοῖς νῦν τε καὶ ὑστερον παράδειγμα καλὸν ἐσομένα· μόνον τε καὶ τοῖς ἔθεσι λόγων καὶ ἔργων ἡγεμόνα τὸν τελειότατον τῶν ὄντων ἐλόμενοι, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺ διαστάσαντες, ἀλλ' ἀνδρείως μεταθέμενοι καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι (18), ἀπὸ τῶν χαμαὶ τούτων καὶ περιγεῖων πρὸς τὰ κατουράνια (19) ἐπειχθέντες, ξεναγούντος ἐπ' αὐτὰ τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου, ἀνδρὸς τοιαῦτα παντὸς μᾶλλον ἡκριεωκότος· δι' ὃν καὶ κατὰ τὸν ὑστερον βίον (20), μετὰ καλῆς ἐλπίδος διάξετε, καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι μετὰ βροτώνης βιώσεσθε. Εἴη δὲ κοινῇ πάντα τοὺς κατὰ τὴν πόλιν, ὥσπερ ἱερὰς ἀγκύρας, τῆς τούτου φωνῆς ἐξηρητῆσθαι, ἵνα μὴ τομῶν ἢ καύσεων δεηθῶμεν, κατὰ τῶν τὰς (21) ψυχὰς λειωθημένων· οἷς ὅτι μάλιστα παραινόμεν ἀφίστασθαι τῆς Ἀθανασίου σπουδῆς, καὶ μηδὲ μεμνησθαι τῆς περιττῆς ἐκείνης

vestram amplecti : quod primi sapientiæ magistros constitueritis : primi Deum qui est agnoveritis : qui magistros longe præstantissimos elegistis, decretum nostrum libenter excepistis; et ab deceptore quidem illo et impostore jure aversi, iis qui supra miraculum venerabiles et ornati erant, ut decuit, adhæsisistis. Quis enim vel extremi orbis incola contentiosam in rebus nuper gestis simultatem ignoraverit? quibus nescio quid ex iis quæ unquam contigerint comparari possit. Siquidem plerique in urbe cæcutiebant : prævalebat vir ex infimis barathris emersus, qui velut in tenebris, veritatis cupidus ad mendacium abducens, sermonem quidem fructuosum nunquam tribuebat, sed præstigiis temere animas corrumpebat. Assentatores quidem clamare, applaudere, obstupescere : quos etiamnum verisimile est sub dentibus mussitare. Plurimique e simplicioribus, ipsis consentiebant. Res autem fluxu quodam ferebantur quasi in diluvio, cum omnes id prorsus negligenter. Præerat autem vir e turba (quid verius dicere possim?) qui nihil a sellulariis differebat, quique in hoc solum civitati onem ferebat, quod cives ejus in barathra non impelleret. Sed generosus et præclarus ille vir iudicium de se ferendum non exspectavit : sed in hac causa existimavit sibi fuga consulendum : quem e medio tolli e re barbarorum ipsorum est : ne quibusdam eorum impietatem suadeat, dum quasi in scena apud primum occurrentes vicem suam dolet. Ille igitur facessere jubeatur. Me autem convenit, vos cum paucis sociare ; quin et solos præ aliis honorare quibus tanta virtus, tanta mens inest, quantam res gestæ prædicant, quæ per universum fere orbem celebrantur. Macte prudentiam! Quod si denuo tot nuntios audierim qui res a vobis gestas enarrant et laudibus celebrent : O qui majores vestros virtutis studio longe superatis, quique cœvis et posteris præclarum exemplum futuri estis! soli enim in morum, verborum et operum ducem, præstantissimum virorum cooptastis. Nec tantillum quidem temporis hæsitantes, viriliter mutata sententia, reliquo cœvui vos sociastis : et ab infimis istis et terrenis vos erexistis ad cœlestia, antesignano usi præstantissimo Georgio, viro in hujusmodi rebus omnium mortalium exercitatissimo : cujus opera in futuro cum bona spe degetis ; et in præsentī tranquillam agētis vitam. Utinam omnes simul qui in ista urbe degunt, ab ejus voce, tanquam a sacra anchora, pendeant : ne sectionibus et adusionibus indigeamus, adversus eos quorum animæ corruptæ sunt : quos summopere hortamur ut a studio erga Athanasium absistant,

(12*) Forte, τοὺς. Edit.

(13) Reg., συνιέντας.

(14) Τῆς deerat in editis. In Reg. vero legitur.

(15) Reg., τερθρίας δὲ καὶ τὴν ἄλλως ταῖς ψυχῆς.

(16) Reg., φυγεῖν. Mox καὶ ante ὑπὲρ in eodem et in Basil. legitur, in editis desideratur.

(17) Ita Reg. Editi vero, πρὸς πρώτους ἐντυγχάνωντα.

(18) Hæc, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι, deerant in editis propter ἐμοιοτέλεστον. Sed in Reg. habentur.

(19) Reg., κατοῦσια. Idem mox, ξεναγούντες, male.

(20) Blov deerat in editis : sed in Reg. legitur.

(21) Sic Reg., τὰς in editis doest.

nec recordentur superfluae illius garrulitatis, aut sero animadvertent se in extremis versari periculis: ex quibus nescimus an quis ex gravissimis viris seditiosos eripiet! Absurdum quippe est, perditissimum Athanasium, in turpissimis sceleribus deprehensum, a regione in regionem expelli, ut aliquando debitum supplicium luat: si tamen id praestari possit, etiamsi quis illum decies occidat: assentatores autem ejus et ministros, praestigiatores, talesque homines, ut eos vel nominare turpe sit, exsultantes negligere: quos occidi jamdiu iudicibus praecipuum est. Et fortasse morituri 250 non sunt, si a prioribus delictis sero tandem resipiscant. Quibus sceleratissimus Athanasius se ducem praebuit, nam et rem publicam labefactavit, ac sanctissimis viris impias et nefarias manus intulit.

31. De Frumentio autem Auxumis episcopo, haec ad ejusdem urbis tyrannos scripta sunt:

Victor Constantius Maximus Augustus Aezanæ et Sazanæ.

Maximæ nobis curæ ac studio est, ut Deus cognoscatur; hoc in negotio enim arbitror, parem pro communi hominum genere sollicitudinem gerendam esse, ut ad Dei notitiam deducti, vitam cum spe transigant, in nulloque discrepent circa justitiam ac veri disquisitionem. Cum talli igitur vos providentia dignos habeamus, pariaque vobis et Romanis praebemus, unam eandemque doctrinam apud utrosque in Ecclesiis vigere praecipimus. Quare Frumentium episcopum quamprimum mittite in Ægyptum, apud honoratissimum Georgium episcopum et alios Ægypti episcopos, quibus in primis ordinandi, ac ejusmodi res dijudicandi auctoritas inest. Nostis enim et meministis, nisi quæ apud omnes in confesso sunt, soli ignorare simuletis, Frumentium in hunc vitæ gradum promotum esse ab Athanasio sexcentis criminibus obnoxio; qui cum nullam e sibi illatis accusationibus probe diluere potuisset, statim quidem cathedra excidit: ac cum nullibi vivendi locum reperiat, errabundus ab alia in aliam regionem vagatur, quasi eo pacto se malum esse effugere possit. Si igitur sponte Frumentius obtemperet universi rerum status rationes redditurus, compertum omnibus erit eum ab Ecclesiæ legibus, et a fide quæ jam obtinet, nullatenus discrepare; cumque judicatus fuerit, totiusque vitæ suæ experimentum dederit, ejusque rationem apud eos reddiderit ad quos pertinet hujusmodi negotia judicare, ab eis constituetur; si tamen verus episcopus juxtaque leges ordinatus haberi velit. Quod si procrastinaverit, ac judicium subterfugerit, palam certe erit ipsum scelestissimi Athanasii sermonibus se-

ἀδολεσχίας, ἢ λήσουσι τοὺς ἐσχάτους ἔνοχοι δυνε κινδύνοις, ὧν οὐκ ἴσμεν εἰ τις τῶν πάντων (22) δεινῶν ἐξαιρήσεται τοὺς στασιάζοντας. Καὶ γὰρ ἄποπον τὸν μὲν διέθρον Ἀθανάσιον γῆν πρὸ γῆς ἀπεπλησθαι (23), καὶ τοὺς αἰσχίστους ἀλόντα, ὡς ποτε ἂν ἐκεῖνος τὴν ἀξίαν ἐκρίσειε, καὶ εἰ δέκατόν τις τοῦ ζῆν προσαφέληται: τοὺς δὲ ἐκεῖνου κόλακας καὶ θεραπευτὰς ἀγύρτας τινὰς, καὶ τοιοῦτους ἀνθρώπους, οἷους ὀνομάζειν αἰσχύνῃ, περιορᾶν σφαδάζοντας, οὓς πάλαι τεθνάναι διηγόρευται τοὺς δικασταῖς. Καὶ ἴσως οὐδέπω τεθνήξονται (24), ἢν μὴ, τῶν φθασάντων ἀποστάντες πλημμελημάτων, ὅψε ποτε μεταθῶνται: ὧν ὁ μοχθηρότατος Ἀθανάσιος ἠγεῖτο, καὶ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ λυμαινόμενος, καὶ τοὺς ἀγνοωτάτους δυσσεβεῖς καὶ ἐναγεῖς προσάγων τὰς χεῖρας.

B

31. "A δὲ καὶ (25) Φρουμεντίου χάριν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Αὐξούμωως γέγραπται τοῖς ἐκεῖ τυράννοις, ἴσται ταῦτα:

Νικητῆς Κωνσταντίας Μέγιστος Σεβαστός Ἀλξανῶ καὶ Σαζανῶ.

Πάνου διὰ φρονεῖδος καὶ διὰ σπουδῆς τῆς μεγίστης ἡμῖν ἐστὶν ἡ τοῦ κρείττονος γνῶσις. Δεῖ γὰρ οἶμαι τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς Ἰσῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἀξιοῦσθαι κηδεμονίας, ὡς ἂν μέχρι τῆς ἐλπίδος τὸν βίον διάγοιεν, τὸ ταυαῦτα περὶ τοῦ Θεοῦ γινώσκοντες, καὶ μηδὲν διαφωνοῦντες περὶ τῆν τοῦ δικαίου καὶ ἀληθοῦς ἐξέτασιν. Τῆς αὐτῆς τοίνυν προνοίας ἀξιοῦντες ὑμᾶς, καὶ τῶν Ἰσων Ῥωμαῖοις μεταδιδόντες, ἐν τι μετ' αὐτῶν δόγμα κρατεῖν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κελεύομεν. Οὐκοῦν Φρουμέντιον (26) τὸν ἐπίσκοπον ἐκπέμπετε τὴν ταχίστην εἰς Αἴγυπτον παρὰ τὸν σεμνότατον Γεώργιον τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατ' Αἴγυπτον, οἱ τοῦ χειροτονεῖν καὶ κρίνειν τὰ ταυαῦτα κύριοι μᾶλλον εἰσιν. Ἰσται γὰρ δῆπου καὶ μέμνησθε, εἰ μὴ λίαν τὰ παρὰ πᾶσιν ὁμολογούμενα ἄμνοι ἀγνοεῖν προσποιεῖσθε, ὅτι τὸν Φρουμέντιον τοῦτον εἰς ταῦτην τὴν τάξιν τοῦ βίου κατέστησεν Ἀθανάσιος, μωροῖς ἔνοχος ὧν κακοῖς: ὅς οὐδὲν τῶν ἐπιφερομένων ἐγκλημάτων αὐτῷ δικαίως ἔσχεν ἐπιλύσασθαι, αὐτίκα τῆς μὲν καθέδρας ἐκπέπτωκε, καὶ τοῦ βίου τοῦ πάντη διαμαρτῶν ἀλάται, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην γῆν μετανιστάμενος, ὡσπερ ἐκ τούτου τὸ κακὸς εἶναι διαφευξόμενος. Εἰ μὲν οὖν ἐτοίμως ὑπακούσειεν ὁ Φρουμέντιος, εὐθύνας τῆς ὅλης καταστάσεως δώσω, δῆλος ἔσται παρὰ πάντων τῷ τῆς Ἐκκλησίας νόμῳ καὶ τῇ κρατούσῃ πίστει κατ' οὐδὲν διαφωνῶν: κριθεὶς τε καὶ δοὺς πείραν ἑαυτοῦ τοῦ παντὸς βίου, καὶ λόγον τούτου παρασχόμενος παρὰ τῶν ταυαῦτα κρινόντων. Καὶ καταστήσεται παρ' αὐτῶν, εἰ μέλλοι τῷ ἔντι κατὰ τὸ δικαίον ἐπίσκοπος εἶναι δοκεῖν. Εἰ δὲ ἀναβάλλοιτο καὶ φεύγοι τὴν κρίσιν, εὐδῆλον δῆπουθεν, ὅτι τοῖς Ἀθα-

(22) Ita Reg. et sic legendum. Editi, τῆς πάντων.

(23) Sic Regius et Basiliens. Editi, mendose, ἀπεπλησθαι, et ἀπεπλησθαι.

(24) Editi, οὐδέποτε θνήσκονται. Reg. et Basil., οὐδέπω τεθνήξονται: dubia lectio. Mox μὴ post ἢν superfluum videtur.

(25) Hujus Frumentii historiam vide apud Rufin. l. i, c. 49, et Theodor. l. i, c. 23, et in *Athanasii Vita* a nobis adornata; τὸν deest in editis, sed in Reg. legitur.

(26) Post hæc, editi habent, τέλος τῆς ἐπιστολῆς ταυτῆς, quæ verba desunt in Reg. et Basil.

νασίτου τοῦ πονηροτάτου λόγους ἡγμένους δυσσεβεῖ
περὶ τὸ θεῖον, οὕτω προηρημένος ὡς ἐκείνος ἀπ-
εδείχθη πονηρὸς ὢν. Καὶ δέος μὴ, διαβάς εἰς Αὐξου-
μιν, διαφθείρη τοὺς παρ' ὑμῖν, λόγους ἐναγείς καὶ
δυσσεβεῖς παρεχόμενος, μὴ μόνον τὰς Ἐκκλησίας
συγχέων καὶ θορυβῶν, καὶ βλασφημιῶν εἰς τὸν κρείτ-
τονα, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὸ ἔθνος ἐκ τούτων ἀνατρο-
πὴν καὶ ἀνάστασιν παντελῆ προξενῶν. Ἴσμεν δέ,
ὅτι, προσμαθῶν τι καὶ μέγα καὶ κοινὸν ὄφελος ἐκ
τῆς τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου συνουσίας ἀπονάμενος,
καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι τὰ τοιαῦτα παιδεύειν ἄκρω
Ἰσασί, τὴν αὐτὴν ἐπανήξει, πάντα τὰ τῶν ἐκκλησια-
στικῶν εἰς ἄκρον ἡκριθωκώς. Ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυ-
λάττοι, ἀδελφοὶ τιμωτάτοι.

32. Ταῦτα ἀκούων ἐγὼ, καὶ σχεδὸν βλέπων ἀφ' ὧν
οἱ ἀπαγγέλλοντες ᾤδύροντο, ὁμολογῶ, πάλιν εἰς τὴν
ἔρημον ὑπέστρεψα, τοῦτο λογιζόμενος, ἕπερ καὶ ἡ
θεοσέβεια συναρᾷ· ὅτι, εἰ ζητούμεθα, ἵνα εὐρε-
θῆντες παραπεμφθῶμεν πρὸς τοὺς ἐπάρχους, κώ-
λυσις ἐστὶ τοῦ μὴ παρὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἐλ-
θεῖν. Καὶ εἰ οἱ μὴ θελήσαντες ὑπογράψαι καθ' ἡμῶν,
τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα πεπόνθασιν, οἱ τε μὴ θέλοντες
τῶν λαϊκῶν κοινωνεῖν τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκελεύσθησαν
ἀποθνήσκειν· οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι πάντως ἐπινοηθή-
σονται παρὰ τῶν συκοφαντῶν καινότεροι καὶ μυριοὶ
θάνατοι κατ' ἐμοῦ· καὶ μετὰ θάνατον κινήσουσι λοι-
πὸν οἷς βούλονται καὶ ἃ βούλονται πράγματα οἱ
ἐχθροὶ, ψευδόμενοι καθ' ἡμῶν μειζῶως, ὡς μηκέτι
ἔχοντες τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. Οὐ γὰρ τὴν σὴν εὐ-
σέβειαν δεδιώς ἔφευγον (οἷδα γὰρ σου τὴν ἀνεξικα-
κίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν), ἀλλ' ὄρων ἐκ τῶν γι-
νομένων τὸν θυμὸν τῶν ἐχθρῶν, καὶ λογιζόμενος, ὅτι
φοβούμενοι μήποτε ἐλεγχθῶσιν ἐφ' οἷς ἔπραξαν παρὰ
γνώμην τῆς σῆς καλοκάγαθίας, πάντα πράξουσιν
ὥστε καὶ ἀποκτείναι. Ἰδοὺ γὰρ ἡ μὲν σὴ φιλανθρω-
πία μόνον ἐξω τῶν πόλεων καὶ τῆς ἐπαρχίας προσ-
έταξεν, ἐκβάλλεσθαι τοὺς ἐπισκόπους· οἱ δὲ θαυ-
μαστοὶ, πλέον τι τῆς σῆς προστάξεως τολμῶντες,
ὕπερ τρεῖς ἐπαρχίας εἰς ἐρήμους καὶ ἀήθεις καὶ φο-
βερούς τόπους ἐξώρισαν γέροντας ἀνθρώπους καὶ
πολυεταῖς ἐπισκόπους. Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Λιβύης
εἰς τὴν μεγάλην Ὀάσιν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Θεβαϊδος εἰς
τὴν Ἀμμωνιακὴν τῆς Λιβύης ἀπεστέλλησαν. Καὶ οὐ
δεδιώς πάλιν ἀποθανεῖν, ἔφυγον· μὴ δειλίας ἐμοῦ
τις (27) αὐτῶν καταγινωσκέτω· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦ
Σωτῆρός ἐστὶ παράγγελμα, διωκομένους μὲν ἡμᾶς
φεύγειν, ζητούμενους δὲ κρύπτεσθαι, καὶ μὴ εἰς
προὔπτον κίνδυνον ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι, μηδὲ φαινομέ-
νους πλέον ἐκκαίειν (28) τὸν θυμὸν τῶν διωκόντων.
Ἴσον γὰρ ἐστὶ τὸ φονεῦν ἑαυτὸν, καὶ διδόναι πάλιν
ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς εἰς τὸ φονεῦναι. Τὸ δὲ φεύγειν,
ὡς παρήγγειλεν ὁ Σωτῆρ, γινώσκων ἐστὶ τὸν καιρὸν,
καὶ ἀληθῶς κήδεσθαι τῶν διωκόντων, ἵνα μὴ, καὶ
μέχρις αἵματος φθάσαντες, ὑπεύθυνοι γένωνται τῷ,
Μὴ φονεύσης· εἰ (29) καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸ παθεῖν
ἡμᾶς διαβάλλοντες βούλονται. Ἄ γὰρ καὶ νῦν πάλιν

ductum impie de Deo sentire, ita nempe affectum
ut ille affectus declaratus est, scelestus cum sit.
Verendumque est ne Auxumim profectus, vestra-
tes nefariis et impiis sermonibus corrumpat; nec so-
lum ecclesias confundat et turbet, in Deumque bla-
sphemet, sed etiam singulis nationibus hinc vasta-
tionis et exidii auctor sit. Certum quippe habeo
ipsum Frumentium non pauca edoctum, magnam-
que in publicum bonum utilitatem consecutum,
venerabilissimi scilicet Georgii consortio, necnon
reliquorum qui in iis docendis apprime versati sunt,
ad suas sedes reversurum, in omnibus ecclesiasticis
rebus apprime eruditum. Deus vos custodiat, fratres
honoratissimi.

32. His auditis et propemodum perspectis, per ea
quæ nuntii fuis lacrymis enarrabant, fateor me in
eremum retulisse pedem, id animo perpendens,
quod tuæ quoque religioni perspectum arbitror,
si nos quaeremur, ut deprehensi adduceremur ad
præfectos, fore illud impedimentum ne tuam ad-
iremus benignitatem. Nam si ii qui adversum nos
subscribere recusarunt tot tantisque malis sunt
affecti: si laici qui cum Arianis communicare
noluerunt captiis damnati sunt; nihil dubium
erat recentiora ac sexcenta necis genera a
251 sycophantis adversum me excogitatum iri:
meque obruncato adversarios nostros quilibet in
quoslibet machinatos esse, eoque libentius auda-
ciusque mentituros, quo nulli aderunt qui se falsi
arguant. Non enim ob pietatis tuæ formidinem au-
fugi: explorata quippe mihi est tua clementia et
humanitas; sed quod ex gestis facinoribus inimico-
rum furorem præ oculis haberem: mecumque re-
putarem fore ut veriti illi ne de rebus præter pro-
bitatis tuæ sententiam gestis coarguerentur; mei
interficiendi causa nihil non agerent. Næ illa dun-
taxat fuit tuæ humanitatis iussio, ut episcopi ex
urbibus et ex eparchia ejicerentur: verum illi ad-
mirandi viri, plus quam tu jusseras ausi, ultra tres
eparchias, in deserta, inculca et horribilia loca
senes homines et grandævos episcopos expulere.
Nam qui ex Libyæ erant, in magnam Oasin, et qui ex
Thebaide, in Ammoniacam Libyæ sunt relegati.
Neque rursus formidine mortis effugi, ne quis illo-
rum jure timiditatis me arguat; sed quia illud Sal-
vatoris præceptum est, ut, cum persecutionem pati-
mur, fugiamus; dum inquirimur, nos abscondam-
us, nec in apertum nos periculum immittamus:
ne, dum nos offerimus, persecutorum iram magis
accendamus. Par quippe crimen est sibi manus in-
ferre, et seipsum inimicis interficiendum tradere.
Etenim fugere, ut jussit Salvator, illud est tempus
agnoscere, ac revera persecutorum curam gerere:
ut ne illi ad sanguinem usque desævientes, rei fiant
violati illius præcepti: Non occides²⁸. Tametsi illi
dum nos calumniantur id maxime spectant, ut nos

(27) Reg. μου τις.

(28) Sic Reg. et edit. Comin. Edit. Paris. et

Colon., ἐγκλίειν.

(29) Sic Reg. In editis et deest.

male afficiamur. Nam quæ nunc illi denuo gessere, id ipsum esse illorum studium, ac sanguinarium propositum ostendit. Quæ si audieris, religiosissime Auguste, te miraturum arbitror: etenim stupore digna est illorum audacia. Quanta autem illa sit, paucis ausculta.

33. Dei Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, propter nos homo factus, qui mortem abrogavit, nostrumque genus a servitute corruptionis liberavit, cum aliis omnibus donis suis illud quoque nobis impertivit, ut angelorum imaginem in terra haberemus, nempe virginitatem. Eas sane quæ hac virtute præditæ sunt, sponsas Christi vocare consuevit catholica Ecclesia: has ethnici cum vident, ut templum Verbi admirantur: certum quippe est nusquam hanc venerandam ac cœlestem professionem excoli, nisi duntaxat apud nos Christianos. Hoc enim maximum est argumentum, certam ac veram apud nos esse religionem. Has præ aliis beatæ memoriæ piissimus pater tuus Constantinus Augustus honorabat. Has tua quoque pietas in litteris suis venerandas et sanctas plerumque nuncupavit. Verum nunc mirabiles illi Ariani, qui nos calumniari audent, quorum opera multi ex episcopis insidiis circumventi sunt; iudiciis ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, has nudatas in Hermetariis (ut vocant) suspendi iussere, et sic illarum latera ternis usque vicibus lacerarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia unquam sint experti. Pilatus olim ut Judæis assentaretur, lancea unicum Salvatoris latus perforavit; hi vero ipsum Pilati furorem superavere, non unum quippe latus, sed ambo lacerarunt: membra enim virginum, præ aliis, membra Salvatoris sunt. Omnes certè quibus hujusmodi facinora 252 nuntiantur, ad solum rei auditum, exhorrescunt. Hi vero soli non modo nihil veriti sunt impolluta membra nudare et lancinare, quæ uni Salvatori nostro Christo virgines dedicaverant; sed, quod nequissimum est, dum ab omnibus, ob tantam suam immanitatem vituperantur, cum erubescendum esset, hoc tuæ pietatis mandatum esse prætexunt: ita sunt in omnibus audaces, pravique consilii. Nihil sane hujusmodi, vel in persecutionibus olim gestum audivimus: ac etiamsi tale quidpiam aliquando gestum

34. Cum itaque tot et talia facinora ab Arianis admissa sint, non mea me sefellit opinio, cum divinæ Scripturæ obtemperavi dicenti: *Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat in-*

(30) Καὶ ἀντὶ Σωτῆρ δεest in editis, sed in Reg. legitur.

(31) Reg., καθ' ἑαυτῶν.

(32) Sic Reg. Editi, εἰσι.

Α πεποιθήσασι, δείκνυσιν αὐτῶν ταύτην εἶναι τὴν σπουδὴν, καὶ μαιριφόνον τὴν προαίρεσιν. Ἀκούσας δὲ, εὖ οἶδ' ὅτι, θεοφιλέστατα Αὐγουστο, θαυμάσεις· καὶ γὰρ ἄξιον ἀληθῶς ἐκπλήξεως τὸ τὸλμημα. Ἠλίκων δ' ἐστὶ τοῦτο, ἄκουσον ἐν βραχεὶ λόγῳ.

33. Ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ (30) Σωτῆρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἄνθρωπος γενόμενος δι' ἡμᾶς, καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, ἐλευθερώσας τε τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἐχαρίσατο πρὸς τοῖς ἄλλοις πᾶσι καὶ εἰκόνα τῆς τῶν ἀγγέλων ἀγιότητος ἔχειν ἡμᾶς ἐπὶ γῆς τὴν παρθενίαν. Τὰς γούν ταύτην ἔχούσας τὴν ἀρετὴν νύμφας τοῦ Χριστοῦ καλεῖν εἰώθεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Ταύτας δὲ Ἕλληγες ὀρωντες, ὡς ναδὸν οὐσας τοῦ Λόγου θαυμάζουσι· παρ' οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς τοῦτο τὸ σεμνὸν καὶ οὐράνιον ἐπάγγελμα κατοροῦται ἢ παρὰ μόνους ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς. Μάλιστα γὰρ καὶ τοῦτο μέγα τεκμηρίον ἐστὶ τοῦ παρ' ἡμῶν εἶναι τὴν ὄντως καὶ ἀληθῆ θεοσέβειαν. Ταύτας πρὸ τῶν ἄλλων καὶ ὁ τῆς μακαρίας μνήμης ὁ εὐσεβέστατός σου πατὴρ Κωνσταντῖνος ὁ Αὐγουστος ἐτίμα· ταύτας καὶ ἡ σὴ εὐσέβεια γράφουσα πολλάκις τιμίας καὶ ἀγίας ὠνόμασεν. Ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ Ἀρειανοὶ οἱ καὶ ἡμᾶς διαβάλλοντες, δι' οὐς καὶ πλείστοι τῶν ἐπισκόπων ἐπεβουλεύθησαν, ὑπουργοὺς ἔχοντες καὶ ὑπακούοντας αὐτοὺς τοὺς δικαστὰς, ταύτας γυμνῶσαντες, ἐποίησαν ἐπὶ τῶν καλουμένων ἐρμηταρίων κρεμασθῆναι, καὶ τοσοῦτον αὐτῶν τρίτον ἔξεσαν τὰς πλευρὰς, ὅσον οὐδὲ οἱ ἀληθῶς κακούργοι πώποτε πεπόνθασι. Πιλάτος μὲν οὖν, καθικετεύων (31) τοῖς τότε Ἰουδαίοις, λόγῳ μιαν πλευρὰν τοῦ Σωτῆρος ἔνυξεν· οὗτοι δὲ καὶ τὴν μανίαν Πιλάτου νενικήκασιν, ὅτι μὴ μιαν, ἀλλ' ἀμφοτέρας ἔξεσαν· τὰ γὰρ μέλη τῶν παρθένων ἐξαιρέτως ἴδια τοῦ Σωτῆρός ἐστι (32). Πάντες μὲν οὖν, καὶ μόνον ἀπαγγελλόντων τινῶν, φρίττουσιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀκοῇ· μόνου δὲ οὗτοι οὐ μόνον οὐκ ἐφοβήθησαν γυμνῶντες καὶ ἔξοντες ἄχραντα μέλη, ἀ μόνῳ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν τῷ Χριστῷ ἀναθεύκασιν αἱ παρθένοι, ἀλλὰ καὶ τό γε χρίστον, ὄνειδιζόμενοι παρὰ πάντων διὰ τὴν τοσαύτην ὠμότητα, ἀντὶ τοῦ ἐρυθριᾶν, προφασίζονται τοῦτο πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας εἶναι· οὕτως εἰσὶ πρὸς πάντα τολμηροὶ καὶ τὴν προαίρεσιν πονηροὶ. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς γενομένοις διωγμοῖς τοιοῦτον ἠκούσθη πραχθῆναι. Εἰ δὲ καὶ ἐγεγόνει ποτὲ τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἔπρεπεν ἐπὶ σοῦ Χριστιανοῦ ὄντος, οὔτε τὴν παρθενίαν τοσαύτην ὕβριν καὶ ἀτιμίαν παθεῖν, οὔτε τούτους (33) τὴν ἑαυτῶν ὠμότητα εἰς τὴν σὴν εὐσέβειαν ἐπιβρίπτειν· μόνου γὰρ αἰρετικῶς οἰκείον τὸ τοιοῦτον κακόν, ἀσεβεῖν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ πλημμελεῖν κατὰ τῶν ἀγίων αὐτοῦ παρθένων.

34. Τοιοῦτων δὲ πάλιν καὶ τοσοῦτων γενομένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, οὐκ ἐσφάλην ἔρα πεισθεὶς τῇ θείᾳ Γραφῇ λεγούσῃ· Ἀλλ' ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον (34), ἕως παρέλθῃ ἡ ὄρη Κυρίου. Καὶ

(33) Sic Reg. et Basil. Editi, τούτους.

(34) Ὅσον postremum deest in edit. Paris. et Colon. In omnibus aliis habetur.

αὕτη γάρ μοι πάλιν πρόφασις γέγονε τῆς ἀναχωρή- A
σεως, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, καὶ οὐ παρηγησάμην
οὔτε εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν, οὔτε, εἰ ἀνάγκη γένοι-
το, διὰ σαργάνης ἀπὸ (35) τείχους χαλασθῆναι. Πάν-
τα γὰρ ὑπέμεινα, καὶ θηρίοις συνψύκησα, καὶ ὕμᾶς
περιελθεῖν, ἐκδεχόμενος τούτων τῶν λόγων καιρὸν,
καὶ θαρρῶν, ὅτι οἱ μὲν διαβάλλοντες καταγνωσθήσον-
ται, ἡ δὲ σὴ φιλανθρωπία δειχθήσεται. Ὡ μακάριε
καὶ θεοφιλέστατε Αὐγουστε, τί ἐβούλου; ἔλθειν με
φλεγμαινόντων καὶ ζητούντων ἀποκτείνειν τῶν συκο-
φαντούντων ἡμᾶς, ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀποκρυ-
βῆναι μικρὸν, ἵνα ἐν τῷ τοσοῦτῳ διαστήματι οἱ μὲν
συκοφάνται καταγνωσθῶσιν αἰρετικοί, ἡ δὲ σὴ φιλαν-
θρωπία δειχθήσεται; Τί δὲ, ὦ βασιλεῦ, ἐβούλου με
ὀφθῆναι τοῖς σοῖς δικασταῖς (36), ἵνα, εἰ καὶ σὺ μέ-
χρι μόνης ἀπειλῆς ἔγραψας, ἐκείνοι μὴ νοοῦντες τὴν B
σὴν διάνοιαν, ἔχοντες δὲ τοὺς Ἀρειανούς παροξύνον-
τας αὐτοὺς, ἐκ τῶν σου γραμμάτων ἀποκτείνωσι, καὶ
εἰς σὲ τὸν φόνον ἀναθῶνται διὰ τὰ γράμματα; Οὐκ
ἔπρεπεν οὔτε ἐμὲ αὐτομολεῖν, καὶ εἰς αἵματα ἐμαυτὸν
ἀποδιδόναι (37), οὔτε σε φιλόχριστον ὄντα βασιλέα
ἐπὶ φόνοις Χριστιανῶν, καὶ ταῦτα ἐπισκόπων, ἐπι-
γράφῃσθαι.

35. Οὐκ οὖν βέλτιον γέγονε τὸ κρυβῆναι, καὶ τοῦ-
τον ἐκδέξασθαι τὸν καιρὸν. Ναί (38) οἶδα, ὅτι καὶ σὺ
γινώσκων τὰς θείας Γραφὰς, ἐπινεύεις, καὶ ἀποδέχη
με τοῦτο πράξαντα. Ἴδου γοῦν, τῶν παροξυνόντων
πεπαυμένων, πέφηνεν ἡ σὴ θεοσεβῆς ἀνεξικακία, καὶ
δεδείκται πᾶσιν, ὅτι μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐδίωκας σὺ τοὺς
Χριστιανούς· ἀλλ' ἐκείνοι ἦσαν οἱ τὰς ἐκκλησίας ἐρη- C
μώσαντες, ἵνα τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ἐπισπειρώσι καν-
ταχοῦ, δι' ἣν καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἡμεν φυγόντες, πάλαι
ἀν ἐπεβουλεύθημεν παρ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιαύτας δια-
βολὰς εἰπεῖν κατ' ἐμοῦ μὴ παραιτησάμενοι παρὰ τη-
λικούτῳ Αὐγουστῳ, οἱ τοιαῦτα κατ' ἐπισκόπων καὶ
παρθένων ἐπχειρήσαντες, εὐδῆλον ὡς καὶ τὸν ἡμῶν
θάνατον ἐθήρουν. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ τῷ τὴν
βασιλείαν σοι δεδωκότι· πάντες γὰρ ἐπιστώσαντο πε-
ρὶ τε τῆς σῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐκείνων πονη-
ρίας, ἧς ἕνεκα καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφυγον, ἵνα ταῦτα
ἐγὼ μὲν τοι (39) προσφωνήσω, σὺ δὲ εὐρῆς τίνα φι-
λανθρωπεύσῃ. Παρακαλῶ τοῖνυν, ἐπειδὴ καὶ γέγρα-
πται· Ἀπόκρισις ὑποκλιπτοῦσα ἀποστρέφει ὄρ-
γην· καὶ, Δεκτοὶ βασιλεῖ λογισμοὶ δίκαιοι· δεξά-
μενος καὶ ταύτην τὴν ἀπολογία, ἀπόδος ταῖς πατρίσι D
καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς
ἄλλους κληρικούς, ἵνα τῶν μὲν διαβαλλόντων ἡ πονη-
ρία δειχθῇ, σὺ δὲ καὶ νῦν καὶ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως
ἔχῃς παρῆρσιαν εἰπεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ Σωτῆρι ἡμῶν
καὶ παμβασιλεῖ Ἰησοῦ Χριστῷ· Οὐδένα τῶν ὄντων
ἀκώλυσσα· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπιβουλεύσαντες πᾶσιν οὗτοί
εἰσιν· ἐγὼ δὲ ἐπὶ μὲν τοῖς τετελευτηκόσι, καὶ ταῖς
ξεσθεῖσιν παρθένοις, τοῖς τε ἄλλοις τοῖς κατὰ τῶν
Χριστιανῶν γενομένοις ἠχθέσθην· τοὺς δὲ ἐξορισθέν-
τας ἐπανήγαγον καὶ ἀποδέδωκα ταῖς ἰδίαις Ἐκκλησίαις.

36 Isa. xxvi, 20. 37 II Cor. xi, 35. 38 Prov. xv, 1. 39 Prov. xiv, 35. 40 Joan. xviii, 9.

(35) Basil., διὰ.

(36) Reg., τρισσοῖς δικασταῖς.

(37) Reg., ἐπιδιδόναι.

PATROL. GR. XXV.

dignatio Domini 39. Et hæc mihi quoque secedendi
ocasio fuit, religiosissime Auguste, nec piguit me
vel in desertum proficisci, vel si opus fuisset, in
sporta a mœnibus demitti 40. Omnia enim sustinui,
et cum feris habitavi, donec vos pertransiretis: nam
opportunitatem expectabam, quo hæc verba
facere liceret, confidebamque calumniatores con-
vincendos esse, manifestamque fore tuam humani-
tatem. O beate ac Deo dilectissime Auguste, quid
maluisses? mense ad te accedere ardentibus syco-
phantis meis, ac me occidere quærentibus, an, uti
scriptum est, in tantisper abscondi, ut interim sy-
cophantæ quidem hæretici deprehenderentur, hu-
manitas vero tua innotesceret? Num voluisti, o im-
perator, ut tuis me iudiciis sisterem, ut licet tu
comminatorie tantum scripseris, illi tamen senten-
tiæ tuæ ignari, et ab Arianis concitati, ex litteris
tuis me interficerent, homicidiumque illud tibi ob
litteras datas imputarent? Non decuit certe, vel me
sponte illos adire, et ad necem memetipsum tra-
dere: vel tibi Christo devoto imperatori, Christiano-
rum, præsertim episcoporum, cædes ascribi.

35. Satius itaque fuit ut me occultarem, et hanc
temporis opportunitatem expectarem. Certè novi
te, divinarum Scripturarum peritus cum sis, an-
nuere, factumque meum probare. Nam viris qui te
concitabant desistentibus, apparuit religiosa tua
clementia: omnibusque notum fuit, te ne antea qui-
dem Christianos persecutum fuisse, sed illos ipsos
Ecclesias devastasse, ut suam impietatem ubique
disseminarent: cujus causa etiam nos nisi aufugisse-
mus, jamdiu essemus insidiis eorum circumventi.
Qui enim ejusmodi calumnias apud tantum impera-
torem adversum me proferre non dubitant, qui
tam nefaria adversus episcopos et virgines ausi sunt,
haud dubium quin nostram quoque molirentur ne-
cem. Sed gratia Domino, qui tibi imperiam tradi-
dit, quod omnes certiores facti sint, cum de tua be-
nignitate, tum de illorum malitia, cujus causa ab
initio fugam feci, ut mihi postea te alloquendi fa-
cultas esset, tuque invenires quem humaniter exci-
peres. Obsecro igitur, ut quandoquidem scriptum
est: *Responsio humilis avertit iram* 41, et: *Acceptæ
sunt regi justæ cogitationes* 42, hanc admittas apolo-
giam, omnesque episcopos et alios clericos patriæ
et Ecclesiis suis restituas, ut calumniatorum quidem
malignitas palam fiat, tu vero nunc et in iudicii die
cum fiducia 253 Domino et Salvatore nostro ac
omnium regi Jesu Christo hæc dicas: *Non perdidit
est tuis quemquam* 43; sed isti omnibus insidiati sunt:
ego autem de iis qui interempti sunt, de laceratis
virginibus, deque aliis quæ adversum Christianos
gesta sunt, dolore sum affectus: pulsos reduxi pro-
priisque Ecclesiis restitui.

(38) Nat deest in Reg.

(39) Editi, ταῦτα μὲν, sed μὲν in Reg. deletum.

ADMONITIO

In Apologiam S. Athanasii de fuga sua.

I. Percelebris est hæc Apologia apud historiæ ecclesiasticæ scriptores, qui haud exiguas ejus partes scriptis suis inseruere : maximeque omnium Theodoretus lib. II, in quo passim occurrunt excerpta ex hoc opere fragmenta. Laudata ea ipsa fuit in concilio Duziacensi 1, sed mendose ibi nuncupatur Epistola Julii, ut infra monemus.

II. Hujus conscribendæ causam enarrat Athanasius in ipso Apologiæ exordio : nimirum, Leontius Antiochenus, Narcissus Neroniadis, et Georgius Laodiceus, Arianorum antesignani, cum ægre ferrent Athanasium, quem de medio sublatum peroptabant, fuga sese proripuisse, ac cruentas Syriani ducis evasisse manus : fugam ejus criminari aggressi, timiditatis illum arguebant, animumque in periculis pro populo suo subeundis ignavum exprobrabant. Quam ut propulset contumeliam Athanasius, præmissis quibusdam de persecutione adversus Liberium, Hosium et alios, exemplum affert veterum Patrum, prophetarum, necnon apostolorum, imo ipsius Christi, qui non solum verbo docuit esse in persecutione fugiendum ab una civitate in aliam, sed et ipse ad necem conquisitus, haud semel sese subduxit. Demum S. doctor epistolam claudens enarrat quo pacto obsessa a Syriano duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, Deo optulante, tantum evaserit periculum.

III. Arbitramur porro anno 357 vel 358 eam scriptam fuisse : non potest quippe ante annum 357 edita fuisse, cum eo ipso anno contigerit Hosii lapsus in hoc opere memoratus. Nequit etiam ultra annum differri 358, cum Leontius, qui eo anno diem obiisse creditur, hic haud semel superstes fuisse dicatur. Qua de re fusius in Epistola ad solitarios.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΦΥΓΗΣ ΑΥΤΟΥ.

ΗΝΙΚΑ ΕΔΙΩΚΕΤΟ ΥΠΟ ΣΥΡΙΑΝΟΥ ΔΟΥΚΟΣ (40).

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

APOLOGIA DE FUGA SUA,

CUM A SYRIANO DUCE PERSECUTIONEM PATERETUR.

1. Audio Leontium jam Antiochiæ episcopum, Narcissum Neroniadis, et Georgium nunc Laodiceæ

(40) Scripta anno 357 vel 358. — Anglic. et edit. Paris., 'Απολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἠνίκα ἐδιώκετο ὑπὸ Συριανοῦ δουκός, et ita legit Nannius,

1. Ἀκούω λεοντιον, τὸν νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ Νάρκισσον, τὸν ἀπὸ τῆς πόλεως Νέρωνος, καὶ Γεώργιον

qui vertit : Apologia de fuga sua, cum a Syriano duce persecutionem patiebatur. Reg. et edit. Commel., Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῶν διαβαλλόντων τὴν ἐν τῇ

γων, τὸν νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς Ἀρειανούς πολλὰ περὶ ἐμοῦ θρυλλοῦντας καὶ λοιδοροῦντας, δειλίαν τε ἐγκαλοῦντας, ὅτι δὴ, ζητούμενος ἀναίρεθῆναι παρ' αὐτῶν, οὐκ ἐκδοτὸν ἐμαυτὸν αὐτοῖς προσήγαγον. Πρὸς μὲν οὖν τὰς λοιδορίας καὶ τὰς συκοφαντίας αὐτῶν, καίτοι δυνάμενος πολλὰ γράφειν, ἃ μὴ' αὐτοὶ ἀρνεῖσθαι δύνανται, ἀλλὰ καὶ (41) πάντες ἐπιγινώσκουσιν οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, ὅμως οὐδὲν προαχθήσομαι λέγειν πρὸς αὐτοὺς ἢ μόνον τὸ τοῦ Κυρίου βῆμα, καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ρητόν, ὅτι: *Τὸ μὲν ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶ*: καὶ (42), *Ὅσπερ δὲ λοιδοροὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσιν*. Ἀρκεῖ γὰρ αὐτοὺς ἐκ τούτων δειχθῆναι μὴδὲν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μὴτε φρονούντας μὴτε πράττοντας, κατὰ δὲ τὰς ἰδίας ἡδονὰς οἰομένους εἶναι καλῶν, ὅπερ αὐτοὶ βούλονται.

2. Ἐπειδὴ δὲ προσποιούνται δειλίαν ἐγκαλεῖν (43), ἀναγκαῖον ὀλίγα περὶ τούτου γράψαι· δειχθῆσονται γὰρ καὶ ἐκ τούτου πονηροὶ τε τὸν τρόπον, καὶ μὴ ἐντετυχηότες ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἢ ἐντυχόντες μὲν, μὴ πιστεύοντες δὲ εἶναι θεόπνευστα τὰ λόγια τὰ (44) ἐν αὐταῖς. Εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν παρὰ μὲν ταύτας ἐτόλμων, τὴν δὲ κακοῦθιαν τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων ἐξήλουν. Καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ δωδωκῶτος ἐντολὴν· *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου*· καὶ, *Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω*· ἀνενομοθέτου κακείνου (45), τὴν τιμὴν εἰς ἀτιμίαν μεταφέροντες, καὶ ἀργυροὶ τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς καθῆκον παρὰ τῶν τέκνων ἀντικαταλλάσσοντες· καὶ ἀναγινώσκοντες δὲ τὰς τοῦ Δαβὶδ πράξεις, ἀντεμελέτων αὐταῖς (46), καὶ ἡτιῶντο τοὺς ἀναίτιους, τῖλλοντας στάχους, καὶ ψύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἐμελε δὲ αὐτοῖς οὕτε τῶν νόμων, οὕτε διὰ τὸ Σάββατον· ἐν αὐτῷ γὰρ μάλλον παρηγόμενον. Ἄλλ' ὅτι τὸν τρόπον ὄντες πονηροὶ, τοῖς τε μαθηταῖς ἐφθόβουν σωζομένοις, καὶ μόνον ἠδούλοντο τὰ (47) τῆς ἰδίας γνώμης κρατεῖν. Ἐκείνοι μὲν οὖν τῆς ἰδίας παρανομίας ἔχουσι τὰ ἐπίχειρα, ἀνίεροί γενομένοι, καὶ λοιπὸν ἄρχοντες Σοδόμων καὶ λαὸς Γομορρᾶς χρηματίζοντες. Καὶ οὗτοι (48) δὲ οὐδὲν ἤττον ἐκείνων δοκοῦσι μοι τὴν ἐπιτιμίαν ἔχειν ἤδη, τὴν τῆς ἰδίας ἀλογίας ἀγνοῖαν. Οὕτε γὰρ νοοῦσιν ἢ λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ νομίζουσιν εἰδέναι ἅπερ ἀγνοοῦσι· μὴν δὲ γνώσις ἐν αὐτοῖς ἐστὶ τοῦ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χεῖρονα χεῖροσιν ἐφευρίσκειν. Καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν, οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθήσα-

A episcopum, cæterosque Arianos, multa adversum me spargere, meque probris insectari, ac timiditatis accusare, quod cum ab ipsis de medio tollendus inquirerer, non dedititum me illis obtulerim. Verum etiamsi multa mihi ad convicia et calumnias eorum depellendas, scribenda suppetant, quæ ne ipsi quidem inficias ire possint, quæque omnibus ad quos horum fama pervenit, comperta sunt: non animum lamen inducam ut quidpiam obloquar, nisi Domini sententiam et Apostoli dictum: *Mendacium ex diabolo est*⁵; et: *Maledicti regnum Dei non possidebunt*⁶. Satis quippe est, quod hinc comprobetur, nihil eos juxta Evangelii normam vel sapere, vel agere, sed arbitrati suo quæ placent recta existimare.

B

254. At quandoquidem me timiditatis incusare videntur, operæ pretium fuerit pauca hac de re scribere: hinc enim palam erit eos et improbis esse moribus, et Scripturas divinas minime legisse, aut legisse quidem, sed earum eloquia divinitus inspirata non credere: nam si crederent, nunquam adversus earum doctrinam tanta facinora admisissent, neque fuissent Judæorum qui Dominum occiderunt malignitatem æmulati. Etenim cum hoc præceptum dedisset Deus: *Honora patrem tuum et matrem tuam*⁷; et: *Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur*⁸: adversam illi inducere legem, versoque in ignominiam honore, pecuniam quæ parentibus a filiis eroganda erat, in suam distraxerunt utilitatem: cumque Davidis gesta legerent, contra tamen illi senserunt, innoxiusque hominibus vitio vertebant quod in die Sabbati spicas vellerent confricarentque⁹: cum tamen ipsi nec leges curarent nec Sabbatum; in illo enim iniquius sese gerebant. Sed cum pravis essent moribus, discipulorum saluti invadebant, idque solum spectabant ut sua prævaleret sententia. Atque illi quidem injustitiæ suæ præmia nacti sunt, profani jam effecti, in posterumque principes Sodomorum, et populus Gomorrhæ appellati¹⁰. Isti vero non minore quam illi sæna jam multati mihi videntur, vesaniæ nempe suæ ignorantia. Neque enim intelligunt quæ loquuntur: quin etiam quæ ignorant se nosse arbitrantur. Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus commi-

⁵ I Joan. II, 21. ⁶ I Cor. VI, 10. ⁷ Exod. XX, 12. ⁸ Exod. XXI, 17. ⁹ Matth. XII, 1. ¹⁰ Isa. I, 10.

διωγῶν φυγὴν αὐτοῦ. *De iis qui suam in persecutione fugam calumniabantur*. Socrat., lib. II *Hist.* c. 28, sic nuncupat: Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς φυγῆς ἐαυτοῦ λόγος. Theodor., I. II *Hist.* c. 13, Ἡ τῆς φυγῆς Ἀπολογία. In concilio autem Duziacensi I, tom. VIII Concil., p. 1569, sic perperam legitur: *Ex epistola Julii papæ in Athanasii pro fuga defensione*: locusque ibi affertur qui infra habetur.

(41) Sic Reg. In editis καὶ deest. Mox hæc, οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, desunt in Angl.

(42) Sic Angl. quem sequimur. Καὶ deest in Reg. et editis. Mox editi post Θεοῦ, habent οὐ· quæ particula, cum in Reg. desit, et superflua, expuncta est. Mox Reg. ἐκ τούτων, editi ἐκ τούτου.

(43) Edit. Commel. sola ἐγκαλεῖν. In Angl. paulo post τε deest. Idem infra, καὶ μὴτε ἐντετυχ.

(44) Basil. et Angl., τὰ θεῖα λόγια.

(45) Angl., ἐκείνοι.

(46) Reg., ἀντεμελέτων. Mox Angl., τῖλλοντες στάχους καὶ ψύχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. Ἐμελε γὰρ αὐτοῖς οὕτε νόμου, οὕτε διὰ, etc. Mox idem, παρενόμου.

(47) Ita Reg., et recte. In editis τὰ deest.

(48) Sic Basil. Angl. At Reg. et editi αὐτοί. Mox in editis male, δοκοῦσιν, οἱ· in Reg. sic prima manu positum fuerat, sed secunda οἱ deletum. At rectius Angl. et Basil., δοκοῦσι μοι.

nisci. Nostram quippe fugam non eo criminantur quo velint nos cum virtute ac fortiter agere : nam unde inimicis votum ejusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt : rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convicii aliquando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant : et dum sese amicos simulant, ut inimici tamen pervestigant, quo aliorum sanguine jam satiati, nos quoque tollant de medio : ideo nempe quod adversus eorum impietatem semper senserimus et jam sentiamus, eorumque hæresim confutantes traducamus.

3. Quem enim unquam persecuti, ubi comprehenderunt, contumeliis non oneravere? quemnam, ubi conquisitum deprehenderunt, non ita tractarunt ut vel misere interiret, vel undique male haberet? Nam quæ a iudicibus agi vulgo existimantur, hæc illorum sunt opera : quin ipsi iudices illorum consilii sunt et malitiæ ministri. Quisnam igitur locus qui eorum improbitatis aliquid non præferat vestigium? In quemnam qui adversum se senserit, causas more Jezabelis commenti, non conspirant? Quæ Ecclesia non jam in luctu est, propter illorum adversum episcopos suos insidias? Antiochia propter Eustathium confessorem et orthodoxum virum : Balaneæ ob Euphrationem, mirabilissimum hominem : Paltus et Antaradus propter Cymatium et Carterium : Adrianopolis ob Eutropium Christi amantissimum, ac deinde ob Lucium, qui ipsorum opera catenas sæpe gestavit et sic interit : 255 item Ancyra propter Marcellum : Berœa ob Cyrum : Gaza propter Asclepam. Et hos quidem, homines illi sane fraudulentum, contumeliis prius affectos in exilium mittendos curarunt : Theodulum vero et Olympium in Thracia episcopos, nos item et presbyteros nostros, undique perquirendos jusserunt, eo scilicet animo ut deprehensos capite plecterent. Atque talis forte nobis vitæ exitus fuisset, nisi præter eorum sententiam tunc aufugissemus. Id enim ferebant litteræ adversus Olympium ad proconsulem Donatum, litteræ item adversum me ad Philagrium datæ. Enimvero Paulum Constantinopolis episcopum persecuti, cum reperissent, Cucusi in Cappadocia palam singulari curarunt : carnificæ usi Philippo olim præfe-

σθαι (49), διαβάλλουσι· πόθεν γὰρ εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς ὑπὲρ τῶν μὴ συντρεχόντων αὐτοῖς ἐν τῇ κακοφροσύνῃ; Ἄλλὰ κακοῦθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα περιβομβεῖν, νομίζοντες, εὐθῆεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοὶ (50), ὡς ἄρα δεῖ τῆς παρ' αὐτῶν λοιδορίας προσάξομεν ἑαυτούς ποτε αὐτοῖς. Θέλουσι γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο πάντα περιτρέχουσι· καὶ ὑποκρίνονται (51) μὲν ὡς φίλοι, ἐρευνῶσι δὲ ὡς ἐχθροί· ἴνα, αἰμάτων ἐμφορηθέντες, ἐκποδῶν ποιήσωσι καὶ ἡμᾶς, ὅτι κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐφρονήσαμεν αἰεὶ καὶ φρονοῦμεν, καὶ τὴν αἴρεσιν αὐτῶν ἐλέγχοντες στήλιταύομεν.

3. Τίνα γὰρ ποτε διώκοντες καὶ καταλαβόντες (52), οὐχ ὕβρισαν ὡς ἠθέλησαν; τίνα ζητοῦντες, καὶ εὐρόντες, οὐχ οὕτως διέθηκαν, ὡς ἡ τελευτῆσαι κακῶς, ἢ λωβηθῆναι πανταχόθεν; Ἄ γὰρ οἱ δικασταὶ δοκοῦσι ποιεῖν, ταῦτ' ἐκείνων (53) ἐστὶν ἐνεργήματα, καὶ μᾶλλον οὗτοι τῆς ἐκείνων προαιρέσεως καὶ πονηρίας εἰσὶν ὑπηρέται. Ποῖος τοίνυν τόπος οὐκ ἔχει τῆς κακίας αὐτῶν ὑπόμνημα (54); τίνα φρονοῦντα κατ' αὐτῶν οὐ συνεσκευάσαντο, πλασάμενοι προφάσεις κατὰ τὴν Ἰεζάβελ; Ποία Ἐκκλησία νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκείνων κατὰ τῶν αὐτῶν ἐπισκοπῶν ἐπιβουλὰς; Ἀντιόχεια μὲν δι' Εὐστάθιον τὸν ὁμολογητὴν καὶ ὀρθόδοξον· Βαλανεαὶ δὲ δι' Εὐφρατίωνα τὸν θαυμασιώτατον· καὶ Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτέριον· ἡ δὲ Ἀδριανούπολις δι' Εὐτρόπιον τὸν φιλόχριστον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Λούκιον, τὸν πολλὰς παρ' αὐτῶν καὶ ἀλύσεις φορέσαντα, καὶ οὕτως ἀποθανόντα· καὶ Ἀγκυρα μὲν διὰ Μάρκελλον, Βέρροια δὲ διὰ Κύρον, καὶ Γάζα δι' Ἀσκληπᾶν (55). Τοῦτους μὲν γὰρ πολλὰ πρότερον ὕβρισαντες, ἐξεροισθῆναι πεποιθήκασιν οἱ δόλιοι· Θεόδουλον δὲ καὶ Ὀλύμπιον ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους (56), καὶ ἡμᾶς, καὶ πρεσβυτέρους ἡμετέρους, οὕτως ἐποίησαν ζητηθῆναι, ὥστε, εἰ εὐρεθῆμεν, κεφαλῆς ὑποστῆναι τιμωρίαν. Καὶ τάχα ἂν ἀπεθάνομεν οὕτως, εἰ μὴ παρὰ γνώμην αὐτῶν ἐφύγομεν καὶ τότε. Τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ μὲν κατὰ τῶν περὶ Ὀλύμπιον πρὸς τὸν ἀνθύπατον Δωνάτον, τὰ δὲ καθ' ἡμῶν πρὸς Φιλάγριον δοθέντα γράμματα. Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (57) ἐπίσκοπον Παῦλον διώξαντας καὶ εὐρόντες, προφανῶς ἀποπνιγῆναι πεποιθήκασιν ἐν τῇ λεγομένῃ Κουκουσῷ τῆς Καππαδοκίας, δῆμιον ἐσχη-

(49) Reg., ἀνδραγαθίσασθαι. Editi, ἀνδραγαθίσασθαι. Anglic., ἀνδραγαθεῖσθαι.

(50) Sic Reg. Editi, Ἄλλὰ κακοῦθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοί, omissis intermediis. Anglic. vero sic : Ἄλλὰ κακοῦθεις ὄντες σχηματίζουσι περιβομβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο πάντα, multis omissis.

(51) Ita Reg. Basil. Anglic. Editi vero, προτρέχουσι καὶ κρίνονται, minus recte. Mox in Anglic. post ἐρευνῶσι deest δέ.

(52) Hæc habentur apud Theodoretum l. II *Hist.* c. 15. Mox Anglic., καὶ λαμβάνοντες οὐχ.

(53) Sic Reg. Editi male, κατ' ἐκείνων.

(54) Angl., ὑπομνήματα. Ποία Ἐκκλησία νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκείνων αὐτῶν ἐπιβουλὰς, omissis multis. Qui sequuntur vero episcopi, memorantur

item sub initium *Epistolæ ad Solitarios* : sed qui dicitur Euphration Balanearem, ibi Εὐφρατίων ὁ ἐν Καλιανῆς perpetram vocatur. Anglic., Βαλιανία, Theodoret., Βαλιαναῖα. Mox illud, τὸν θαυμασιώτατον, deest in Anglic., nec lectum est a Nannio. Ibidem Anglic., Βόλιος, Nanniusque vertit *Bullus*. Theodoretus vetus editio Πόντος. Omnes alii rectius Πάλτος, eratque urbs Syriæ.

(55) Anglic., Ἀσκήπαν.

(56) Anglic., Θράκης ὄντας ἔπ. Mox Theodoret., καὶ ἡμᾶς δὴ.

(57) Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, etc. Hæc habentur apud Theodoret. l. II, c. 5, et apud Niceph. l. IX, c. 30.

κότες εις τούτο Φιλιππον, τὸν γενόμενον ἑπαρχον ἦν γὰρ καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν προστάτης, καὶ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων ὑπηρέτης.

4. Ἄρ' οὖν διὰ τὰ τοσαῦτα κόρον ἔχουσι (58), καὶ λοιπὸν ἠρέμησαν; οὐδαμῶς. Οὔτε γὰρ ἐπαύσαντο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν ταῖς Παροιμίαις βδέλλαν, μᾶλλον νεανιεύονται τοῖς κακοῖς, ἐπιφύεμενοι κατὰ τῶν μεγάλων παροικιῶν. Οἶα γὰρ καὶ ταυῶν ἔδρασαν, τίς ἂν ἀξίως ἐξείποι (59); Τίς τοσοῦτον δύναται μνημονεῦσαι, ὅσον ἐκεῖνοι πεποιθήκασιν; Ἄρτι γὰρ εἰρήνην ἔχουσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν λαῶν εὐχομένων ἐν ταῖς συνάξεσιν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Λιθέριος, καὶ Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλιτῶν, καὶ Διονύσιος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας (60), καὶ Λουκίφερ ὁ μητροπόλεως τῶν κατὰ Σαρδινίαν νήσων, καὶ Εὐσέβιος ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, οἱ πάντες ἐπίσκοποι ἀγαθοὶ, καὶ τῆς ἀληθείας κήρυκες, ἀρπάζονται, καὶ ἐξορίζονται· πρόφασιν οὐδεμίαν ἔχοντες, ἢ ὅτι μὴ συνέθεντο τῇ Ἀρειανῇ αἰρέσει, μηδὲ ὑπέγραψαν αὐτοῖς καθ' ἡμῶν, ἐν αἷς ἐπλάσαντο διαβολαῖς καὶ συκοφανταῖς (61).

5. Περὶ γὰρ τοῦ μεγάλου καὶ εὐγρηστάτου καὶ ὁμολογητοῦ ἀληθῶς Ὁσίου, περιττόν ἐστιν ἐμὲ καὶ (62) λέγειν· ἴσως γὰρ ἐγνώσθη πᾶσιν, ὅτι καὶ τούτον ἐφορισθῆναι πεποιθήκασιν. Οὐ γὰρ ἄσχημος, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα καὶ μᾶλλον ἐπιφανῆς ὁ γέρων. Ποίας γὰρ οὐ καθηγῆσατο συνόδου; Καὶ λέγων ὀρθῶς, οὐ πάντας ἐπεισε; Ποία τις Ἐκκλησία τῆς τούτου προστασίας οὐκ ἔχει μνημεῖα (63) τὰ κάλλιστα; Τίς λυπούμενός ποτε προσῆλθεν αὐτῷ, καὶ οὐ χαίρων ἀπῆλθε παρ' αὐτοῦ (64); τίς ἤτησε δεόμενος, καὶ οὐκ ἀνεχώρησε τυχῶν ὧν ἠθέλησε; Καὶ ὁμως καὶ κατὰ τούτου τετολημάκασιν· ὅτι καὶ αὐτὸς, εἰδὼς ἃς ποιῶσι διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐαυτῶν συκοφαντίας, οὐχ ὑπέγραψε ταῖς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλαῖς. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὑστερον διὰ τὰς πολλὰς ὑπὲρ μέτρον ἐπιφερομένων αὐτῷ πληγᾶς, καὶ συσκευᾶς κατὰ τῶν συγενῶν αὐτοῦ, εἶξεν αὐτοῖς πρὸς ὦραν, ὡς γέρων καὶ ἀσθενῆς τῷ σώματι· ὁμως τούτων ἡ πονηρία καὶ ἐκ τούτων δείκνυται, σπουδασάντων πανταχόθεν ἐαυτοῦς (65) δεῖξαι μὴ εἶναι Χριστιανούς ἀληθῶς.

illis cesserit, attamen illorum malitia ex iis quoque eorum gestis innotescit: nam id omnino curant, ut se non veros esse Christianos comprobent.

¹¹ Prov. xxx, 15.

(58) Anglic., κόρον ἔχουσι, et ita legit Nannius. D Mox Anglic., Οὐδὲ γὰρ ἐπαύσαντο.

(59) Anglic., εἰποι. Ibid., Τίς τοσοῦτον, etc. Hæc item apud Theodoret. Hist. l. ii, c. 15.

(60) Sic omnes mss. Theod., et ita legit Nannius: at editi Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας, omissis intermediis. Porro Dionysium hic memoratum Sozom. lib. iv, c. 8, ait fuisse episcopum Albæ. Sed haud dubie Mediolanensi præsul fuit ille. Erat tamen in Mediolanensi episcopatu urbs nomine Alba Pompeia, quæ forte causa fuit Sozomeno Dionysium Albæ episcopum nuncupandi. Mox Anglic., Σαρδανίων Theod., Σαρδανίαν Reg., Σαρδινίαν. Paulo post ὁ post Εὐσέβιος in editis habetur, sed in Reg. deest. Ibid., οὐ ἀβαστ ἀβ Anglic.

(61) Anglic., ἐν αἷς ἐπλάσαν· συκοφανταῖς.

A clo: erat quippe ille hæresis eorum patronus, pravorumque minister consiliorum.

4. Num igitur tot tantisque facinoribus satiati, jam quieti se dediderunt? Nullatenus. Non cessarunt enim, sed instar sanguisugæ, de qua in Proverbiis¹¹, magis magisque desæviunt, sceleribusque suis magnas paræcias adoriuntur. Quis enim pro rei gravitate eorum flagitia enarrarit? Quis eorum res gestas sermone complecti valeat? Ecclesiis enim jam in pace degentibus, orantibusque populis in synaxibus, Liberius Romanus episcopus, Paulinus Galliarum Metropolis episcopus, Dionysius Italiæ metropolis episcopus, Lucifer insularum Sardinia metropolis episcopus et Eusebius in Italia episcopus, omnes probi episcopi veritatisque præcones, abrepti in exsilium pelluntur: nulla prorsus alia de causa, quam quod Arianæ hæresi non sint astipulati, neque subscripserint calumniis sycophantibusque quas adversum nos illi commenti sunt.

5. Nam de magno ac felicis senectutis viro et confessore revera Hosio, id est sancto, loqui supervacaneum fuerit: fortasse quippe compertum omnibus est, hunc quoque ipsis auctoribus in exsilium pulsatum fuisse. Haud enim obscurus, sed omnium clarissimus senex ille est. Quæ synodus enim, cui non ille præfuerit? Quandonam sapientibus dictis suis non in suam omnes perduxit sententiam? Quænam Ecclesia illius patrocinii pulcherrima non servat monumenta? Quis illum mæstus adiit, quin lætus ab eo recesserit? Quis aliquo egens ab eo postulavit, optatumque non abiit assecutus? Hunc tamen tantum virum vexare ausi sunt: gnarus quippe cum esset earum quas impietatis suæ causâ confingunt calumniarum, insidiosius eorum adversum nos rescriptis subscribere noluit. Quamvis enim tandem ob vim plagarum, quibus eum immanissime et ultra modum lancinarunt, et ob conspirationes adversum cognatos ejus conflatas, utpote senex ac corpore imbecillus, ad quoddam temporis spatium eorum gestis innotescit: nam id omnino curant, ut

D Περὶ μὲν γὰρ. Theod., ἐν αἷς ἐπράξαν συκοφανταῖς.

(62) Καὶ deest apud Theod. Idem paulo infra, πάντων μάλιστα περιφανῆς ὁ γέρων.

(63) Reg. et Anglic., μνημεῖα, et ita legit Nannius. Editi, σημεῖα. Theod., μνημόσυνα.

(64) Theodoret., τίς ὀδυρόμενός ποτε, προσελθὼν αὐτῷ, οὐ χαίρων ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ; Infra idem ὅτι καὶ οὗτος. Mox Angl., αὐτῶν συκοφανταῖς. Εἰ γὰρ, omissis intermediis. Ibid. Reg., ἐαυτῶν habet, editi αὐτῶν.

(65) Anglicanus codex, σπουδασάντων ὑπὲρ τοῦ πανταχόθεν αὐτοῦς. Quæ mox sequuntur, ἐπειδὴ, etc., habentur apud Socratem l. ii, cap. 28, et apud Nicephorum lib. ix, cap. 29. Socrat. sic incipit. Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἄλεξ., et ita Niceph. Quæ hic

6. Post hæc enim Alexandriam rursus invadunt, nosque denuo ad necem perquirunt: factaque sunt **256** præsentia prioribus pejora. Milites quippe repente ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice precum exortus est. Dehinc Quadragesimæ tempore ingressus Georgius e Cappadocia, mala quæ a magistris illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, virgines in carcerem conjici, episcopos a militibus victos abduci, orphanorum viduarumque domos et panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocitas, sed atrociora deinde consecuta sunt facinora: nam hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, orandi causa ad cæmeterium egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrent: re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat: qui mox cum turba militum, arma, strictos gladios, arcus et tela ferentium, ipsa Dominica die in populum irrupit, paucisque illic in oratione repertis (plurimi namque adveniente hora recesserant), talia commisit facinora, qualia virum decebat Arianis obtemperantem. Nam accenso rogo virgines igni admotas adigebat ut dicerent, se Arianicæ fidei esse: ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cælit ut per aliquantum temporis vix dignosci possent.

τάς ἔβλεπε, καὶ μὴ φροντισούσας τοῦ πυρός, γυμνώσας λοιπὸν, οὕτως κατέκοψεν εἰς τὰ πρόσωπα, ὡς μετὰ χρόνον μόγις αὐτάς ἐπιγνώσθησαν.

7. Viros autem quadraginta comprehensos, inso- **C** lentiore modo verberavit: nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint, imo quidam vim plagarum non ferentes extincti sint. Porro quotquot apprehenderant, una cum virginibus ad magnam relegarunt Oasin. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur; sed ipsa arbitrato suo occultarunt abjeceruntque insepulta: rati sic posse suam latere crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur: nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa

enarrantur, habes etiam sub finem *Apologiæ* præ- **D** cedentis, et in *Epist. ad Solit.*

(86) Socrat. et Nic., τὰ ὑστερα χεῖρονα τῶν πρώτων. Mox Reg. Socr. et Nic., καὶ τὰ πολέμων. Editi καὶ τὰ τῶν πολέμων.

(67) *Ἐπ' εἰσελθῶν*. Sic Reg. Socr. et Nic. Editi vero, et Theod. apud quem hæc habentur lib. II, cap. 14, εἶτα ἔλθῶν.

(88) Sic Socr. Nic. et mss.; in editis τὰ δεστ.

(89) In Theod. καὶ ἄρτοι δεστ.

(70) Socrates et Nic., τετολμημένα.

(71) Ritum orandi in cæmeteriis apud ecclesiasticos scriptores sæpe occurrit: sic in *Constitutionibus apostol.*, lib. VIII, c. 30, circa quod vide notas Cotelerii.

6. Ἐκεῖθεν γὰρ καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφύησαν, ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτείνειν, καὶ γέγονε χεῖρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων (66). Στρατιῶ- **A** ττι γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολέμων ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγένετο. Ἐπ' εἰσελθῶν (67) τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρ' αὐτῶν ἀποσταλαῖς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ἠβξήσεν δ' παρ' αὐτῶν με- μάθηκε κακὰ. Μετὰ γὰρ τὰ (68) ἑβδομα τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς δεσμωτήριον ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἦγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ὄρφανῶν καὶ χη- ρῶν ἠρπάζοντο οἰκίαι καὶ ἄρτοι (69), ἐφοδοὶ κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατ- ἐφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κλη- ρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα (70)·

B τῇ γὰρ ἑβδομᾷ μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὐξα- σθαι (71), διὰ τὸ πάντας ἀποστρέφασθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος αὐτὸς, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανόν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ λοιπὸν αὐτὸς μετὰ πλήθους στρα- τιωτῶν, ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τῶν λαῶν· καὶ ὀλίγους εὐρῶν εὐχομένους (οἱ γὰρ (72) πλείστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν), τοιαῦτα εἰργάσατο, οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε ἀκού- σαντα πρᾶξαι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένας παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν αὐτάς (73) τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι· ὡς δὲ νικώσας αὐ- τὰς

C 7. Ἄνδρας δὲ κρατήσας τεσσαράκοντα, καινότερῳ **C** τρόπῳ κατέκοψε· ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθὺς τεμῶν, ἐν αὐταῖς ἐχούσας (74) ἔτι τοὺς σκό- λοπας τὰ νῦντα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλαῖς χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἐναποπαγέ- ντας (75) ἐν αὐτοῖς σκόλοπας, τινὰς δὲ καὶ μὴ φέρον- τας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιληφθέντας ἀθρόως, καὶ τὴν παρθένας, ἐξώρισαν εἰς τὴν μεγά- λην Ὀασιν· τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτηκότων οὐδὲ τοῖς ἱεῖσις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποιήκασιν (76), ἀλλ' ἐκρυβαν ὡς ἠθέλησαν, ἄταφα βαλόντες, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λαυθάνειν τὴν τοσαύτην ὠμότητα. Πράττουσι δὲ τοῦτο πεπλανημένη τῇ δια- νοίᾳ (77) οἱ παράφρονες· τῶν γὰρ οἰκειῶν τῶν τετε- λευτηκότων, χαίρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρη-

(72) Theodoretus δὲ post γὰρ. Mox Socrates et Niceph., ἀναχωρήσαντες εὐχον. Paulo post iidem οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε πράξθηναι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἄψας.

(73) Sic Socr. et Nic.; Reg. et Theod., ἐαυτάς, εἰσὶν αὐτούς. Mox hæc, καὶ μὴ φροντισούσας τοῦ πυρός, desunt in Anglie.

(74) Sic Reg. et Nic. Editi, ἐν αὐταῖς ἐχούσας.

(75) Sic editi. At Regius codex, Socr. et Nic., ἀπο- παγέντας. Paulo post Anglie. Soc. et Nic., περι- λειφθέντας. Mox Theod., τὰς παρθένας. Hæc item enarrantur in *Epist. ad Solit.*

(76) Socrates et Nic., ἀποδοθῆναι συνεχώρησαν.

(77) Socrates et Nicephorus, πεπλανημένοι τὴν διάνοιαν. Theodoret., πεπλανημένοι τὴν διάνοιαν.

ούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζων ἐξηγεῖτο (78) κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὀμότητος ἑλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθύς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβυῶν ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Μούτιον (79), Γάτιον, Φλώνα, Ἑρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νειλάμμωνα, Ἀγαθὸν, Ἀνάγαμφον, Μάρκον, Ἀμμώνιον, ἕτερον Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον· καὶ πρεσβυτέρους Ἰέρακα καὶ Διόσκορον· καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτούς, ὡς τινὰς μὲν αὐτῶν (80) ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῶν τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα (81)· σπουδῆ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαάβ, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι τὴν ἀλήθειαν. (82) Ἰδοὺ ταῦτα τῶν ἀσεβῶν τὰ τολμήματα.

8. Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον (83) καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοῖς, ἔτι καὶ ἄλλων κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνηθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ὀδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδῶν τέλεον πεποιήκασιν· καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλίαν ὀνειδίξαι, ἀγνοοῦντες ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῶν χειρόν τὸ διώκειν· ὁ μὲν γὰρ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, κρύπτεται, ὁ δὲ διώκει ζητῶν ἀποκτεῖναι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν γέγραπται· ὁ δὲ ζητῶν ἀναιρῆσαι παραβαίνει νόμον, καὶ μᾶλλον αὐτὸς τὴν πρόφασιν τοῦ φεύγειν (84) παρέχει. Εἴπερ οὖν τὴν φυγὴν ὀνειδίξουσι, ἐντραπέτωσαν πλέον ἑαυτοὺς διώκοντας· παύσθωσαν γὰρ ἐπιβουλεύοντες, καὶ παύσονται οὐ φεύγοντες εὐθύς. Ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας πονηρίας οὐ παύονται, τοῦ δὲ καταλαβεῖν (85) ἕνεκα πάντα πράττουσιν· οὐκ εἰδότες, ὅτι τῶν διωκόμενων ἡ φυγὴ μέγας ἑλεγχὸς ἐστὶ κατὰ τῶν διωκόντων. Οὐδεὶς γὰρ τὸν πρῶτον καὶ φιλόνηρον ὄντα τὸν τρόπον (86). Πᾶς γοῦν κατῶδυνος καὶ ὑπόχρεως ἀπὸ μὲν τοῦ Σαοὺλ ἔφυγε, πρὸς δὲ τὸν Δαβὶδ κατέφυγε. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τοὺς κρυπτομένους αὐτοὺς (87) ἀναιρεῖν σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἔχειν τῆς αὐτῶν πονηρίας τὸν ἑλεγχον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δοκοῦσι τυφλώττειν οἱ ἀεὶ (88)

A fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto et Libyis in exsilium miserunt episcopos Ammonium, Muium, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirim, Nilammonem, Agathum, Anagamphum, Marcum, Ammonium, alterum Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum; et presbyteros, Hieracem et Dioscorum, quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsilii loco interirent. Episcopos vero plus triginta in 257 fugam verterunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit, ut, si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent. En illa ipsa sunt impiorum facinora.

8. Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugerimus; imo potius acerbe lugent, quod me non e medio prorsus sustulerint: ac deinceps simulate mediditatem exprobrant: non intelligentes se dum ita obmurmurant, in se potius ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deteriorius persequi: qui fugit enim, mortis vitandæ causa se subducit; hic autem ideo persequitur, ut perimat quem inquirat. Quod autem fugere liceat, id Scripturæ testantur: qui autem interficiendi animo inquirat, is legem transgreditur, imo ipse est qui fugiendi causam præbet. Si igitur fugam exprobrant, se magis pudeat quod persequantur. Desinant insidias tendere, nox gradum sistent qui fugiunt. Sed nunquam illi suæ finem imponent malitiæ: nihil certe non agunt ut nos comprehendant, non advertentes fugam eorum qui persecutionem patiuntur permagnam esse in persecutores argumentum: nemo enim humanum fugit aut mansuetum hominem, sed immanem et moribus improbum. Idcirco omnes qui erant in angustia constituti et oppressi ære alieno¹², Saulem fugientes ad Davidem se conferebant. Illi vero ideo eos qui se occultant interficere satagunt, ut nulla supersint malitiæ suæ vestigia.

¹² I Reg. xxi, 2.

(78) Sic Regius, Basil. Anglic. Socrat. Theodor. Nic. Editi vero, μείζων ἐξηγεῖτο.

(79) Socrates, Θεμουί. Anglic., Μουί. Ibid. Anglic. et Theodoret., Ψινόσιριν. Ibid. Anglic. et Socrat., Νειλάμμωνα, Reg. et editi, Πηλάμμωνα, male. Ibid. Socrat. et Niceph. et Anglic., Ἀγάθωνα. Theod., Ἀγάπιον. Ibid. Anglic., Ἀγαμφον. Mox Socrat. et Theodoret., Ἀμμώνιον ἕτερον καὶ ἕτερον Μάρκον. Apud Socratem legitur tertio Ammonius, sed male: nam septemdecim tunc forent episcopi pulsi, cum tamen sedecim tantum memoret Athanasius sub finem *Apologiarum* præcedentis. Hæc item in *Epist. ad Solit.*

(80) Anglicanus codex, μέντοι.

(81) Mire variat Theodoretus qui habet Ἐφόνευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους ἢ τριάκοντα, ejusque lectionem germanam putat Valesius. Sed mendosam esse arbitramur: nam præterquam quod omnes russ. et editi Athanasii, Socrat. et Niceph. habent ἐφυγάδευσαν, hæc lectio vera comprobatur ex *Apol. ad Constant.* num. 27, ubi sic legitur, Καὶ ἐξορί-

σθησαν μὲν δέκα καὶ ἑξ, τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἐφυγάδεύθησαν, οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. *Quorum (scilicet episcoporum) sedecim sunt in exsilium acti, ex cæteris vero, alii in fugam versi, alii ad simulandum coacti sunt.*

(82) Hæc habentur apud Socratem, lib. iii, cap. 8, et apud Niceph., lib. x, cap. 16.

(83) Sic Reg. Basil. Socrat. Niceph. Editi vero et Anglicanus, ἐτυράννευσαν, male.

(84) Nicephorus, τοῦ φέγειν.

(85) Socrat., καταλαβεῖν. Mox οὐκ deest in Socr. et Niceph.

(86) Anglic., τοὺς τρόπους. Mox editi male, Πῶς γοῦν. Reg. et Basil., Πᾶς γοῦν. Socrates et Niceph., Πᾶς γὰρ. Anglic., Καὶ πᾶς μὲν.

(87) Anglicanus et Socrates, αὐτοῖς. Ibidem Anglic., ἀναιρεῖν σπεύδουσι. Mox idem, ἑαυτῶν.

(88) Asi deest apud Socr. Paulo post Reg. Basil. Anglic. Socr. Nic., γινομένη. Editi, γινομένης. Mox Anglic., περιφανεστέρα.

Verum illi ut semper errant, videntur in hoc etiam cæcutire : quanto enim fuga clarior, tanto etiam liquidius insidiis eorum patratae cædes, irrogataque exsilia explorata erunt. Si namque occidant, ipsa mors gravior in carnifices resonabit ; sin pellant in exsilium, quaquaversum emittunt iniquitatis suæ monumenta.

9. Si igitur sanæ mentis essent, sese advertent malis hujusmodi complicari, ac in propria impingere consilia. Verum quia mente capti sunt, impetu ad persequendum feruntur, dumque cædes perpetrare student, suam impietatem perspectam non habent. Imo forte ipsam criminari audebunt Providentiam (nihil enim illis inausum) quod viros quos inquirunt sibi non tradat : cum palam tamen sit, testante Salvatore, ne passerulum quidem sine Patre nostro qui in cælis est posse in laqueum incidere. At ubi aliquem apprehenderint accleratissimi illi, et aliorum et sui in primis statim obliviscuntur, elatisque ex sola arrogantia superciliis, nec cognoscunt temporis opportunitatem, nec vel minima naturæ reverentia cohibentur ab injuriis inferendis : sed more Babylonici tyranni offeratius insurgunt citra ullam in quemlibet misericordiam : sed *senis jugum aggravant*¹³, et *super dolorem vulnerum immites illi addiderunt*¹⁴. Quod si ejusmodi facinora non admisissent : si eos qui suas calumnias in nos confusas impugnant, non loco expulissent, eorum iortasse dictis saltem nonnulli fidem adhibuissent. At cum sint tot tantisque episcopis insidiati, nec magno Hosio confessori, neque episcopo Romano, ac tot **258** Hispaniarum, Galliarum, Ægypti, Libyæ, aliarumque regionum episcopis pepercerint, sed tantis malis affecerint eos qui ullatenus se nostri causa arguerent ; nonne priusquam alios insidiis nos suis aggressi fuissent ? annon putandum eos id jam peroptare, ut nos immani nece post alios obruncant ? In hoc quippe advigilant, ac secum injuste agi putant, si quos illi vivere nolint, superstites cernant.

10. Cuiam igitur illorum non est perspecta varities ? cuiam id planum non est, ipsos non virtutis studio timiditatem nobis exprobrare ; sed sanguinem sitientes, veluti sagenis, malis suis uti artivus, arbitantes se sic eos quos occidendos perquirant comprehendere posse ? Eo autem illos animo esse, operibus ipsis comprobatur, arguiturque eorum

¹³ Isa. XLVII, 6. ¹⁴ Psal. LIX, 26.

(89) Quæ leguntur a voce ἀποκτείνωσι ad πανταχοῦ, deerant in editis, sed habentur in Reg. Basil. Angl. Socr. et Niceph. Ibi Anglic. habet ἐξηγεῖτο προφητείας. Mox idem, αὐτοὶ μνημεῖα τῆς πονηρίας ἀποπέλλ.

(90) Anglicanus codex, λόγους.

(91) Multa hic omittuntur a Socrat. Niceph. Paulo post Reg. et Anglican., οὐδὲν γὰρ. In editis γὰρ deest.

(92) Anglicanus codex, μόνον

πλανάμενοι · ὅσω γὰρ ἡ φυγὴ πρόδηλος, τοσοῦτω καὶ πλεόν ἢ ἐξ ἐπιβουλῆς γινομένη παρ' αὐτῶν ἀναίρεσις, ἢ καὶ ἐξορία προφανεστέρα γενήσεται · ἂν τε γὰρ ἀποκτείνωσιν, (89) ὁ θάνατος μείζον ἤχησει κατ' αὐτῶν · ἂν τε πάλιν ἐξορίσῃσι, πανταχοῦ καθ' ἑαυτῶν αὐτοὶ μνημεῖα τῆς παρανομίας ἐξαποπέλλουσιν.

9. Εἰ μὲν οὖν ἔσωζον τὰς φρένας, ἐδίεπον ἑαυτοὺς ἐν τοῦτοις συνεχομένους, καὶ τοῖς ἑαυτῶν προσκόπτοντας λογισμοῖς (90) · ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἀπέλεσαν, διὰ τοῦτο καὶ διώκοντες ἐξάγονται, καὶ ζητοῦντες ἀνελεῖν, οὐχ ὁρῶσιν ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν. Τάχα γὰρ (91) καὶ τὴν Πρόνοιαν αὐτὴν αἰτιᾶσθαι. τολμῶσιν (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον), ἐφ' οἷς αὐτοῖς οὐ παραδίδωσι, προδήλου τούτου τυγχάνοντος κατὰ τὴν τοῦ Σωτήρος φωνῆν, ὅτι μὴδὲ στρουθίον ἄνευ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐμπέσειν εἰς παγίδα δύναται. Καὶ γὰρ καὶ ὅτε παραλαμβάνουσιν οἱ ἀλάστορες, εὐθύς ἐπιλανθάνονται τῶν τε ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἑαυτῶν · καὶ μόναις (92) ταῖς ἀλαζονεῖαις τὰς ὀφρῦς ἀνασπάσαντες, οὔτε καιρὸν γινώσκουσιν, οὔτε ἀδικούντες ἀνθρώπους αἰδοῦνται τὴν φύσιν · κατὰ δὲ τὸν τύραννον τῆς Βαβυλωνος ἀγριώτερον ἐπιφύονται, καὶ οὔτε τινὰς ἐλεοῦσιν (93), ἀλλὰ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου τὸν ζυγὸν ἐπιβαρύνουσι, καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων, ὡς γέγραπται, προστιθέασιν οἱ ἀνηλεεῖς. Εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα δρᾶσαντες ἦσαν, εἰ μὴ τοὺς κατὰ τῆς συκοφαντίας αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν λέγοντας ἐξορίσαντες ἦσαν, πιθανῶς ἂν λέγοντες παρὰ τισιν ἐνομήσθησαν · ἐπειδὴ δὲ ἄλλοις τοσοῦτοις (94) καὶ τηλικούτοις ἐπισκόποις ἐπεβούλευσαν, καὶ οὔτε τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὑσίου, οὔτε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, οὐδὲ τοσοῦτων (95) ἀπὸ τῶν Σπανιῶν, καὶ Γαλιῶν, καὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπισκόπων ἐφέεσαντο, ἀλλὰ τοσαῦτα πεποιθήκασιν κατὰ τῶν ὄλων ἐλεγξάντων αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν · πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων ἐβουλεύσαντο, καὶ μετ' ἐκείνους ἐπιθυμοῦσι δὲ κακῶς ἀνελεῖν (96) ; Εἰς τοῦτο γὰρ ἀγρυπνοῦσι, καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ἂν βλέπωσι σωζομένους, οὓς οὐκ ἐβούλοντο ζῆν.

10. Τίς τοίνυν οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν (97) αὐτῶν ; τίνοι τοῦτο κατὰ δὴλον οὐκ ἔστιν, ὅτι μὴ δι' ἀρετὴν ὀνειδίζουσι δεῖλαι, ἀλλ' αἵματα διψῶντες, ὡσπερ σαγῆναις χρωῖνται ταῖς ἰδίαις κακοτεχνίαις, νομίζοντες ἐν ταύταις συλλαμβάνεσθαι οὓς ἐὰν ζητῶσιν ἀναίρησαι ; Τοιοῦτους γὰρ αὐτοὺς αἱ πράξεις ἐδειξαν, καὶ ἤλεγξαν τὸν τρόπον αὐτῶν, θηρίων μὲν ἀγριώτε-

(93) Reg., ἐλεῶσιν. Mox Anglic., τοῖς πρεσβυτέροις.

(94) Τοσοῦτοις deest in Anglic.

(95) Anglic., τοσοῦτον. Paulo post idem, ἐπισκόπους. Idem ibi, ἀλλὰ καὶ.

(96) Sic Angl. quem sequi visum est. Reg. est editi, κάκειος ἀνελεῖν. Paulo post Reg. et Anglic., ἂν βλέπωσι. Editi, ἐὰν βλέπωσι.

(97) Anglicanus codex, κακοουργίαν.

ρον, Βαβυλωνίων δὲ ὠμότερον. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρκης Α (98) ἐκ τούτων ἐστὶν ὁ κατ' αὐτῶν ἔλεγχος, ὅμως, ἐπειδὴ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον ἀπαλοῖς τοῖς λογαρίοις σχηματίζονται, ὥστε δειλίαν ἐγκαλεῖν, δειλότεροι λαγῶν ὄντες αὐτοί· φέρε καὶ τὰ ἐκ τῶν θείων Γραφῶν περὶ τῶν τοιούτων γεγραμμένα θεωρήσωμεν. Δειχθῆσονται γὰρ οὐδὲν ἥττον καὶ πρὸς ταύτας μὲν μαχομένοι, τῶν δὲ ἁγίων τὰς ἀρετὰς διαβάλλοντες. (99) Εἰ γὰρ λοιδοροῦσι τοὺς κρυπτομένους ἀπὸ τῶν ζητούντων ἀνελεῖν, καὶ διαβάλλουσι τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τῶν διωκόντων· τί ποιήσουσιν ὄρωντες τὸν μὲν Ἰακώβ φεύγοντα τὸν ἀδελφὸν Ἡσαῦ, τὸν δὲ Μωσῆν εἰς Μαδιάμ ἀναχωροῦντα διὰ τὸν φόβον τοῦ Φαραῶ; Τί δὲ, τοιαῦτα φλυαροῦντες, ἀπολογησονται τῷ Δαβὶδ, φεύγοντι τὸν Σαοὺλ ἀπὸ τῆς οἰκίας, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτὸν ἀναρεθῆναι, καὶ κρυπτομένῳ μὲν ἑαυτὸν (1) ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἄλλοιοῦντι δὲ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ἕως ἂν παρέλθῃ τὸν Ἀβιμελεχ (2), καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλίνῃ; Τί δ' ἂν εἴποιεν οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, βλέποντες τὸν μέγαν Ἥλιαν ἐπικαλούμενον μὲν (3) τὸν Θεὸν καὶ νεκρὸν ἐγείραντα, κρυπτόμενον δὲ διὰ τὸν Ἀχαάβ, καὶ φεύγοντα διὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς Ἰεζάβελ; τότε γὰρ ζητούμενοι καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἐκρύπτοντο, λανθάνοντες ἐν τοῖς σπηλαίοις διὰ τοῦ Ἀβδιοῦ (4).

11. Ἡ τούτοις μὲν ὡς παλαιοὶς οὐκ ἐνέτυχον, τῶν δὲ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲ μίαν μνήμην ἔχουσι· καὶ γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἀνεχώρουν κρυπτόμενοι, καὶ ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῷ, παρὰ τοῦ ἐθνάρχου ζητούμενος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σαργάνῃ κεχάλασται, καὶ ἐξέφυγε τοῦ ζητούντος τὰς χεῖρας. Τῆς τοίνυν Γραφῆς τοιαῦτα λεγούσης περὶ τῶν ἁγίων, ποίαν ἔρα πρόφασιν τῆς ἑαυτῶν προπετίας ἐξευρεῖν δυνήσονται; Ἄν τε γὰρ δειλίαν ὀνειδίσωσι κατ' αὐτῶν, μαινομένων τὸ τόλμημα· ἂν δὲ (5) καὶ ὡς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ποιοῦντας αὐτοὺς διαβάλλωσιν, οὐκ εἰδότες εἰσὶ παντελῶς τὰς Γραφάς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ νόμῳ πρόσταξις ἦν ἐκταγήναι καὶ πόλεις φυγαδευτηρίων (6), ὅπερ τοῦ τοῦς ζητουμένου εἰς θάνατον ὅπως δῆποτε δύνασθαι διασώζεσθαι· ἐπὶ δὲ συντελεῖα τῶν αἰώνων παραγενόμενος αὐτὸς ὁ τῷ Μωσεὶ λαλήσας Λόγος τοῦ Πατρὸς, πάλιν ἐντολὴν ταύτην δίδωσι, λέγων· Ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ (7), φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν· καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· Ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἕστω ἕν τὸ πῶ ἀγίῳ, ὃ ἀναγινώσκων νοεῖτω τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ

¹⁰ Exod. xxi, 13. ¹¹ Matth. x, 23.

(98) Sic Reg. et Anglie. Editi vero post αὐτάρκης habent αὐτῶν. Mox pro ὁ κατ' αὐτῶν, ut habent Reg. et Anglie., in editis legitur ὁ ἱκανός. Paulo post Anglie., αὐτῶν. Ibid. Anglie., λογαρίοις. In Reg. primo positum fuerat, λογογαρίοις, sed postea, eraso ex, λογαρίοις factum est. Editi, λογογαρίοις.

• (99) Hic resumunt Socr. et Nic.

(1) Reg., τούτων, male.

(2) Hic vocatur Ἄγχοῦς in textu Græco Scripturæ et Achis in Vulgata, 1 Reg. xxi, 13.

(3) Mên deest in Anglie.

(4) Regius Codex, παρὰ τῷ Ἀβδιοῦ. Socr., παρὰ

mores feris ipsis efferatioribus Babylonisque crudeliores esse. Porro quamvis hæc satis sint ad illos confutandos, attamen quia more patris sui diaboli molles vuculas simulate proferunt, ut nos timiditatis accusent, ipsi interim leporibus timidiore: age, quæ in Scripturis sacris hac de re scripta habentur perpendamus. Propalam enim hinc erit illos haud minus cum Scripturis quam nobiscum pugnaare, ac ipsas sanctorum virtutes calumniari. Nam si vituperant eos qui ab inquirentibus ad necem sese occultant, si calumniantur eos qui fugiunt ut a persecutoribus declinent: quid, quæso, acturi sunt si videant Jacob fratrem suum Esau fugere? Quid si Moysen in terram Madiam metu Pharaonis secedere? Quid illi qui talia effutiunt, pro Davide B respondebunt, domo fugiente cum Saul sicarios ad eum confodiendum misit, in spelunca latente, vultum suum immutante, quoad Abimelechum ejusque insidias declinaret? Quidnam illi dixerint, homines sane verbis semper suis temerarii, cum magnum Heliam adverterint Deum quidem invocare ac mortuum excitare, sese tamen, ut Achabum declinaret, abscondere, et ob Jezabelis minas aufugere? quo tempore item filii prophetarum absconditi in speluncis, Abdix ope delitescabant.

11. At fortasse hæc utpote antiqua nunquam legerunt, nec eorum quæ in Evangelio leguntur ullatenus recordantur. Etenim ipsi discipuli metu Judæorum sese occultarunt. Et Paulus Damasci a præfecto quæsitus, per murum in sporta demissus est, atque ita inquirentis se manus effugit. Cum hæc igitur sanctorum exempla Scriptura referat, quem temeritatis suæ obtentum invenire poterunt? Si namque illis timiditatem exprobrant, furentium sane ausus ille fuerit; sin contra Dei voluntatem illos egisse criminentur, sese Litterarum sacrarum prorsus ignaros exhibebunt. In lege quippe jussum fuit, ut constituerent refugii urbes, quo hominibus ad necem quæsitis aliquid saltem salutis per-fugium relinqueretur.¹⁰ In consummatione autem sæculorum, cum advenit Verbum Patris quod Moysi olim locutum est, quid sit agendum præcipit dum hæc loquitur: Cum autem persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam¹¹. Et paulo post ait: Cum D ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat: tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: et qui supra tectum non descendat **259**

τῷ Ἀβδίᾳ. Editi, διὰ τοῦ Ἀβδιοῦ. Quæ post hæc sequuntur, citantur in concilio Duziacensi 1, tonio VIII, Conc., p. 1569. Mox Anglie. post παλαιοὶς habet ἴσως. Paulo post Reg. et Socr., μνήμην. Editi vero, μνείαν.

(5) Anglie., ὀνειδίζωσι κατ' αὐτῶν μαινόμενοι· ἂν δὲ. Mox idem, διαβάλλουσι παντελῶς, οὐμισσὶς inter-mediiis.

(6) Socrates, φυγαδευτηρίους. Mox Anglie., δύνασθαι διώξαι ταύτας.

(7) Socr. et Niceph., ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

tollere quæ in domo sua sunt : et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam¹⁷. Hæc cum scirent sancti, hujusmodi vitæ rationem sectati sunt. Nam quæ jam præcepit Dominus, hæc ipsa ante suum in carne adventum ore sanctorum præfatus est. Et hæc est norma quæ homines deducit ad perfectionem, ut nempe Dei jussa compleant.

12. Quapropter ipsum Verbum propter nos homo factum, dum inquireretur, ut nos jam agimus, sese occultare, itemque persecutores fugere et insidias declinare voluit. Decebat enim eum, ut esuriendo, sitiendo, patiando, sic et sese occultando ac fugiendo, ostendere se carnem gestare, atque hominem factum esse. Nam ab ipso statim initio quo factus est homo, dum adhuc puer esset, per angelum ipse suum Josepho præcepit : *Surgens, tolle puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum; futurum est enim ut Herodes querat animam pueri*¹⁸. Defuncto autem Herode, ut Archelaum filium ejus declinaret, in Nazaret secedit. In subsequenti vero tempore, ubi sese Deum exhibuit, manumque aridam sanam fecit, cum egressi Pharisei consilium inirent qua ratione perderent eum¹⁹ : id cum Jesu notum esset, secessit inde. Et vero quando Lazarum suscitavit a mortuis, *Ab illo, inquit, die cogitaverunt ut interficerent eum. Jesus ergo jam non in palam ambulabat, sed abiit inde in regionem juxta desertum*²⁰. Deinde postquam dixisset Salvator, *Antequam Abraham fieret ego sum, Judæi quidem lapides tulerunt, ut jacerent in eum, Jesus autem abscondit se, et exivit de templo*²¹; et, *Transiens per medium illorum ibat*²², itaque se subduxit.

τόν · ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ καὶ παρῆγεν οὕτως.

• 13. Hæc ergo cum videant, seu potius audiant, nihil quippe vident : quomodo, uti scriptum est, non optant igne comburi, cum gestis doctrinæque Domini adversa ipsi consilia ineant verbaque profundant²³? Etenim cum Joannes martyrismum subiisset, et discipuli ejus corpus humassent, his auditis Jesus, *recessit inde in navicula in locum desertum seorsum*²⁴. Hæc erant igitur Domini gesta : hæc ejus doctrina. Utinam illi vel ita saltem erubescerent, et homines solum sua temeritate aggredierentur, nec majore ducti insania ipsum Salvatorem timiditatis incusarent ! eo enim tandem illi devenere, ut contra illum ausint blasphemare. Sed ita furibundos homines nemo ferat. Quin etiam hinc evincetur Evangelia illos minime capere. Causa autem secessus ac fugæ Salvatoris, quam evangelistæ memorant, ra-

¹⁷ Matth. xxiv, 15-18. ¹⁸ Matth. ii, 13. ¹⁹ Matth. xxvi, 4. ²⁰ Joan. xi, 53, 54. ²¹ Joan. viii, 58, 59. ²² Luc. iv, 30. ²³ Isa. ix, 5. ²⁴ Matth. xiv, 13.

(8) Anglic., εἰς τὰ ὄρη. Καὶ ὁ. Infra idem, ἐπὶ τῆς οἰκίας.

(9) Anglic., πολιτείας.

(10) Reg., ἐκ τοῦ δείκνυσιν ἑαυτὸν, omissis intermediis. Eilii, αὐτός. Angl., οὕτως καὶ ἐκ τούτου δείκνυσιν ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσαντα, ἐξ ἀρχῆς μὲν ἅμα τὸ γεν. Paulo post, ὅτε deest in Anglic. Idem ibid.,

δὲ (8) · ὁ ἐπὶ τοῦ δόματος μὴ καταβῆτω ἄρα τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ μὴ ὑποστρεψάτω ὀπίσω ἄρα τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ εἰδότες οἱ ἄγιοι, τοιαύτην εἶχον τὴν τῆς πολιτείας ἀγωγὴν. Ἄ γὰρ νῦν προσέταξεν ὁ Κύριος, ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας (9) ἐν τοῖς ἀγίοις ἐλάλει· καὶ ἔστιν οὗτος ὁρος ἀνθρώποις εἰς τελειότητα φέρων, ὁ δ' ἂν ὁ Θεὸς προστάξῃ, τοῦτο ποιεῖν.

12. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος, δι' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος, κατηξίωσε ζητούμενος, ὡς ἡμεῖς, κρυβῆναι· καὶ πάλιν διωκόμενος, φεύγειν καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἐκκλίνας. Ἐπρεπε γὰρ αὐτὸν, ὡς ἐκ τοῦ πεινῆν καὶ διψῆν, καὶ τοῦ παθεῖν, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ κρύπτεσθαι καὶ φεύγειν, δεικνύειν ἑαυτὸν (10) φοροῦντα σάρκα καὶ γενόμενον ἄνθρωπον. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ ἅμα τῷ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὅτε παιδίον ἦν, αὐτὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐνετελειάτο τῷ Ἰωσήφ· Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεύγε εἰς Αἴγυπτον· μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Καὶ ἀποθανόντος δὲ Ἡρώδου, φαίνεται δι' Ἀρχέλαον τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ναζαρέτ. Ὅτε δὲ λοιπὸν καὶ Θεὸν ἑαυτὸν ἐδείκνυε, καὶ τὴν ξηρὰν χεῖρα πεποίηκεν ὑγιᾶ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι, ἐξεληθόντες, συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. Καὶ γὰρ ὅτε (11) τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἄπ' ἐκείνης, φησὶ, τῆς ἡμέρας ἐβουλεύσατο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ὁ οὖν Ἰησοῦς οὐκέτι παρήγορα περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χάραν ἐγγὺς τῆς ἑρήμου. Εἶτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, Πρὶν Ἄβραμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἤραν (12) λίθους, ἵνα βάλλωσιν ἐπ' αὐτοῦ· καὶ, Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπορεύετο,

13. Ἄρα ταῦτα βλέποντες, μᾶλλον δὲ κἂν ἀκούοντες (13), ἐπεὶ μὴ βλέπουσι, πῶς κατὰ τὸ γεγραμμένον οὐ θελήσουσι γενέσθαι πυρκαυστοὶ, ὅτι ἐναντία ὦν ὁ Κύριος ποιεῖ καὶ διδάσκει, βουλευόμενοι καὶ φθέγγονται; Καὶ γὰρ ὅτε Ἰωάννης μαρτύρηκε, καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ σῶμα ἐθαψαν, ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἐποίησε ταῦτα, καὶ (14) οὕτως ἐδίδασκεν. Εἶθε δὲ οὗτοι κἂν οὕτως αἰσχυθῶσι, καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων στήσωσιν ἑαυτῶν τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ πλέν μανέντες ἐγκαλέσωσι καὶ τῷ Σωτῆρι δειλιαν, ἅπαξ κατ' αὐτοῦ βλασφημεῖν μελετήσαντες ! Ἄλλ' οὕτε μαινομένων αὐτῶν τις ἀνέξεται· μᾶλλον δὲ καὶ τὰ εὐαγγέλια μὴ νοούντες ἐλεγχθήσονται. Ἔστι γὰρ ἡ πρόφασις τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως καὶ φυγῆς εὐλόγος καὶ ἀληθής, ἣν ἐπὶ

καὶ αὐτός.

(11) Sic Regius et Anglican. Editi, Καὶ γὰρ καὶ.

(12) Socr. et Nic., ἔλαβον.

(13) Socr., κατανοοῦντες. Paulo post Anglic., ᾧ ὁ Θεὸς ἐποίησε καὶ διδάσκει βουλόμηναι.

(14) Καὶ deest in Anglic. Infra Regius, στήσωσιν.

τοῦ Σωτῆρος κειμένην οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπεμνημόνευσαν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς ἐκ τούτου καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀγίων τὴν αὐτὴν λογίζεσθαι (ἃ γὰρ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως γέγραπται, ταῦτα τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀναφέρεσθαι προσήκει. Τὸ γὰρ ἡμῶν ἐκείνος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν (15) ἐνεδείκνυτο.) ἦν ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· Ἐζήτουν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβηκεν ἐπ' αὐτὸν τῆρ χειρᾶ, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ ταύτην (16) ἐλθεῖν, ἔλεγεν αὐτὸς τῇ μὲν μητρὶ· Οὐπω ἦκει ἡ ὥρα μου· τοῖς δὲ χρηματίσαισιν ἀδελφοῖς αὐτοῦ· Ὁ ἐμὸς καιρὸς οὐπω πάρεστι. Πάλιν τε, ἐλθόντος τοῦ καιροῦ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε (17)· Ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας Βάμαρτωλῶν.

14. Ὡς μὲν οὖν Θεὸς καὶ Λόγος ὢν τοῦ Πατρὸς, κληρὸν οὐκ εἶχεν· αὐτὸς γὰρ τῶν καιρῶν ἐστὶ δημιουργός· ἀνθρώπος δὲ γενόμενος καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν ἐκάστω τῶν ἀνθρώπων χρόνον εἶναι μεμετρημένον· καὶ χρόνον οὐ τὸν κατὰ τύχην, ὡς τινες τῶν Ἑλλήνων νομίζοντες μυθολογοῦσιν, ἀλλ' ὅν αὐτὸς δημιουργός ὢν, ὡς ἠθέλησεν ὁ Πατὴρ, ὥρισεν ἐκάστω. Καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν· εἰ γὰρ κέκρυπται, καὶ λαθάνει πάντας ἀνθρώπους τὸ πῶς, καὶ τὸ πόσον ἐκάστω μεμετρηται, ἀλλ' ὅμως πᾶς ὁστισοῦν οἶδεν, ὅτι (18) ὡς ἔαρος καὶ θέρους, καὶ φθινοπώρου καὶ χειμῶνός ἐστι καιρὸς, οὕτως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ζῆν (19) ἐστὶ. Διὰ τοῦτο τῆς μὲν κατὰ Νῶε γενεᾶς ὁ χρόνος ἀπετμήθη· καὶ ὡς τοῦ καιροῦ πάντων παρόντος, συνεστάλη τὰ ἔτη. Καὶ τῷ Ἐξεχία προσετέθησαν ἔτη δέκα καὶ πέντε. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγελλομένου τοῖς γνησίως αὐτῷ λατρεύουσιν, ὅτι Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν σου (20) ἀναπληρώσω, ὁ μὲν Ἀβραάμ πλήρης ἡμερῶν ἀποθνήσκει· ὁ δὲ Δαβὶδ παρεκάλει λέγων· Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέσῃ ἡμερῶν μου· καὶ ὁ μὲν εἰς τῶν φίλων τοῦ Ἰὼβ, Ἐλιφάζ, τοῦτο καλῶς εἰδὼς, ἔλεγεν· Ἐλευσὴν δὲ ἐν τάφῳ, ὡς περ σίτος ὄριμος, κατὰ καιρὸν θεριζόμενος, ἢ ὡς περ θημωρία ἄλωτος καθ' ὥραν συγκομισθεῖσα· ὁ δὲ Σολομῶν, ἐπισφραγίζων τούτου τὴν φωνήν, φησὶν· Ἀφαιροῦνται ἄωροι ψυχαὶ παρανόμων. Διὸ (21) παραινεῖ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῇ λέγων· Μὴ ἀσεβήσης πολὺ, καὶ μὴ γίνου σκληρός, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου.

15. Ὅσπερ δὲ ταῦτα γέγραπται, δείκνυσιν (22) ὁ

¹⁴ Joan. vii, 4-30. ¹⁵ Joan. ii, 4. ¹⁷ Joan. vii, 6. ¹⁸ Matth. xxvi, 45. ¹⁹ Eccle. iii, 2. ²⁰ Gen. xiv, 8. ²¹ Psal. ci, 25. ²² Job. v, 26. ²³ Prov. x, 27. ²⁴ Eccle. vii, 18.

(15) Hæc sic habent Socrat. et Niceph., τὰ γὰρ ἡμῶν ἐκείνος ἀνεδέξατο. καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐνεδείκνυτο. Ibid. Anglic., ἐνεδείκνυτο. Ἔστι δὲ ἡ πρόφασις ἦν Ἰωάννης ὑπέγραψεν. Infra Socrates, τὰς χεῖρας.

(16) Basiliens. Anglican. et Socrat., πρὸ τοῦ ταύτην.

(17) Sic Regius Basil. Anglic. et Socr., καὶ deerat in editis. Mox Reg. Socr. Niceph., ἤγγικεν, ubi editi ἤλθεν.

lioni consentanea ac legitima est, eamque nos decet omnibus sanctis accommodare (quæ enim de Salvatore secundum humanitatem scripta sunt, ea par est communi hominum generi referre : nostrum quippe corpus ille gestavit, et humanam in se exhibuit infirmitatem); quam fugæ causam ita Joannes descripsit : *Quærebant eum tenere, et nemo misit in illum manum, quia nondum venerat hora jejus* ¹⁴. Etenim antequam illa veniret aiebat ipse matri suæ : *Nondum venit hora mea* ¹⁵ : iisque qui fratres sui vocabantur : *Tempus meum nondum advenit* ¹⁷. Ac rursum cum advenisset tempus, discipulis aiebat : *Dormite jam et requiescite : ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum* ¹⁸.

260 14. Enimvero ut Deus et Verbum Patris, tempus non habuit; ipse enim creator temporum est. Cum autem homo factus hæc sit locutus, ostendit singulis hominibus tempus suum esse dimensum, ac tempus non ex fato, ut quorundam fabulantium Græcorum fert opinio, sed quod ipse qui creator est juxta Patris placitum singulis definivit. Res sane illa et scripta et nulli non explorata est : quamvis enim ignotum sit, omnesque homines lateat, quomodo vita sit claudenda, aut quantum unicuique temporis spatium sit definitum, attamen unusquisque novit, sicut veris, ætatis, autumnii et hiemis stata sunt tempora, ita quoque, ut scriptum est, tempus moriendi esse pariter ac vivendi ¹⁹. Quapropter generationis quæ ætate Noe fuit, vitæ tempus concisum est : et, quasi omnium tempus adfuisset, anni contracti sunt. Ezechie quæ ætate Noe fuit, vitæ tempus concisum est : et, quasi omnium tempus adfuisset, anni contracti sunt. Ezechie autem annis quindecim sunt superadditi. Cum vero Deus iis qui se legitime coluerint hoc pollicitus sit : Numerum dierum tuorum adimplebo, Abraham plenus dierum moritur ²⁰ : David autem hoc postulabat : *Ne revoces me in dimidio dierum meorum* ²¹ : et unus ex amicis Job Eliphaz, hoc cum probe nosset, aiebat : *Venies autem in sepulcrum ut seges matura suo tempore demessa, aut sicut cervus areæ suo tempore comportatus* ²²; et Salomon hujus sermonem obsignans, ait : *Tolluntur ante tempus animæ impiorum* ²³. Quocirca in Ecclesiaste his verbis admonet : *Ne impie agas multum, et noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo* ²⁴.

15. Hæc cum scripta sint, commonstrat ratio

(18) Sic Regius et Anglicanus codex. Editi, πῶς ὁστισοῦν οἶδεν, ὡς, etc.

(19) Anglicanus codex, καὶ τοῦ ζῆν.

(20) Sui deest in Anglic.

(21) Regius codex, Διὸ καί.

(22) Anglic., Ὅσπερ γὰρ τούτων γεγραμμένων δείκνυσιν. Paulo post Reg., ἐκάστω τῶν ἀνθρώπων μεμετρημένον. Anglic., ἐκάστω μεμετρημένων ὅστω τουι ἡδὲνα. In editis, τῶν ἀνθρώπων deest.

probe scire sanctos, unicuique hominum tempus esse dimensum. Quod autem nemo illius temporis terminum norit, argumento illud est, quod David dicat : *Pauca dierum meorum nuntia mihi* ³⁵ : rei namque cuius ignarus erat notitiam postulabat. Quamobrem dives ille qui se diu victurum existimabat, hæc audivit : *Stulte, hac nocte repetent animam tuam: quæ autem parasti cuius erunt* ³⁶? Ecclesiastes vero cum Spiritui sancto consideret, hanc protulit sententiam : *Et nescit homo tempus suum* ³⁷. Ideoque patriarcha Isaac hæc filio suo Esau loquebatur : *Ecce ego senui, et ignoro diem mortis meæ* ³⁸. Itaque Dominus, utpote Deus ac Verbum Patris, gnarus quot cuique annos esset ipse dimensus, nec ignorans quodnam proprio corpori ad patiendum tempus præfinivisset : quoniam pro nobis homo factus erat, diebus statum tempus præcurrentibus, more nostro, sese dum quæreretur occultabat, insidiasque declinans, sic præteribat, ac *per medium illorum ibat* ³⁹. Cum autem definitum a se tempus adduxisset ipse, quo corporaliter pro omnibus pati decreverat, de hoc ipso tempore Patrem alloquitur, his verbis : *Pater, venit hora : glorifica Filium tuum* ⁴⁰ : nec sese ultra ab inquirentibus abscondit, sed stabat ut comprehenderetur. Nam dixit, ait Evangelium, iis qui se adibant : *Quem quæritis?* illisque respondentibus : *Jesus Nazarenum*, ait illis : *Ego sum quem quæritis* ⁴¹ ; neque semel duntaxat, sed et iterum illud egit : atque ita deinde adduxerunt eum ad Pilatum. Porro neque ante tempus permisit se apprehendi : neque cum tempus adesset sese occultavit : sed insidiantibus seipsum obtulit, ut palam omnibus faceret, hominum vitam juxta ac mortem a superno pendere iudicio, et sine Patre nostro qui in cælis est **261** ne capillum quidem hominis aut album aut nigrum fieri, neque passerulum in laqueum incidere ⁴².

τὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὐδὲ θλίξ ἀνθρώπου εἰς παγίδα ἐμπασεῖν ποτε.

16. Dominus ergo ita se ipse pro omnibus, uti supra dictum est, obtulit. Sancti autem, hac a Salvatore accepta norma (ab ipso enim antehac, imo semper, omnes edocti fuere), cum adversus persecutores decertarent, aufugiebant, uti fas erat : dumque ab illis perquirerentur, sese abdebant ; cumque, utpote homines, definiti sibi a Providentia temporis terminum ignorarent, nolebant seipsum insidiatoribus dedititios offerre ; cumque item nossent illud quod scriptum est, nempe in manibus Dei esse sortes hominum ⁴³, et hominum mortificare et vivificare ⁴⁴, ideo ad finem usque exspectarunt, ut ait

λόγος τοὺς ἁγίους εἰδέναι χρόνον ἐκάστῃ μεμετρημένον. Τοῦ δὲ μηδένα γινώσκειν τὸ τέλος τοῦ χρόνου γνώρισμα τὸ λέγειν τὸν Δαβὶδ· *Τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελλόν μοι*· ὁ γὰρ οὐκ ἠπίστατο, τοῦτο μαθεῖν ἤξιστο. Διὰ τοῦτο γοῦν ὁ πλοῦσιος, νομίζων ἐτι πολὺν ζῆσεσθαι χρόνον, ἤκουσεν· *Ἄφρον, ταύτη τῇ νυκτὶ ζητοῦσί σου τὴν ψυχὴν* (23)· ἃ δὲ ἠτοίμασας τίνι ἔσται; Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής ἀποφαίνεται θαρρῶν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, καὶ φησι· *Καὶ γὰρ οὐκ ἔγνω ἄνθρωπος τὸν καιρὸν αὐτοῦ*. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης Ἰσαὰκ ἔλεγε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἠσαῦ· *Ἰδοὺ ἐγὼ γεγήρακα, καὶ οὐ γινώσκω τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς μου*. Ὁ μὲν οὖν Κύριος, καίτοι Θεὸς ὢν καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὸν μετρηθέντα τοῖς πᾶσι δι' αὐτοῦ καιρὸν, καὶ γινώσκων ὅτι αὐτὸς ὦρισε καὶ τῷ ἰδίῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν· ἐπειδὴ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε, τὰς (24) μὲν πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἡμέρας καὶ αὐτὸς, ὡς ἡμεῖς, ἐκρύπτετο ζητούμενος, διωκόμενός τε ἔφευγε, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλινῶν οὕτω διήρχετο καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο· ὅτε δὲ καὶ τὸν ὀρισθέντα παρ' αὐτοῦ καιρὸν ἤγαγεν αὐτὸς, ἐν ᾧ (25) παθεῖν σωματικῶς ὑπὲρ πάντων ἤθελε, τοῦτον μὲν προσωφει τῷ Πατρὶ, λέγων· *Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν Υἱόν*· οὐκ εἰτι δὲ λοιπὸν (26) τῆς ζητούντας ἐκρύπτετο, ἀλλ' εἰστήκει θέλων κρατηθῆναι ὑπ' αὐτῶν. Εἶπε γὰρ, φησί, τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτόν· *Τίνα ζητεῖτε;* τῶν δὲ ἀποκριναμένων· *Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον* (27)· ἔλεγεν αὐτοῖς· *Ἐγὼ εἰμι ὃν ζητεῖτε*· καὶ τοῦτο οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δευτέρον πεποίηκε· καὶ οὕτως λοιπὸν ἀπήγαγον αὐτόν πρὸς τὸν Πιλάτον. Οὕτε δὲ πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἤφειεν ἑαυτὸν κρατεῖσθαι, οὕτε τοῦ καιροῦ παρόντος ἐκρύπτετο, ἀλλὰ καὶ ἐκδοτὸν ἑαυτὸν ἐδίδου (28) τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἵνα δείξῃ πᾶσι, τῆς ἀνωθεν κρίσεως ἠρτῆσθαι τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀνευ (29) τοῦ Πατρὸς δύναται λευκῆ, ἢ μέλαινα γενέσθαι, οὐδὲ στρουθίον

16. Ὁ μὲν οὖν Κύριος οὕτως ἑαυτὸν προσῆγεν ὑπὲρ πάντων, ὡς προείρηται· οἱ δὲ ἅγιοι, καὶ τοῦτον τὸν τύπον παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθόντες (παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ πάντες ἐδιδάσκοντο), πρὸς μὲν τοὺς διώκοντας ἀγωνιζόμενοι, νομίμως ἔφευγον, καὶ ζητούμενοι παρ' αὐτῶν ἐκρύπτοντο· ἀγνοοῦντες δὲ ὡς ἄνθρωποι τοῦ ὀρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς Προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐβούλοντο παρέχειν ἀπλῶς ἑαυτοὺς ἐκδότους τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· εἰδότες δὲ πᾶσιν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Θεοῦ εἰσι οἱ κληροὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ Κύριος θανατοῖ καὶ Κύριος ζωοποιεῖ (30), μᾶλλον ἕως τέλους ὑπέμενον,

³⁵ Psal. ci, 24. ³⁶ Luc. xii, 20. ³⁷ Eccle. ix, 12. ³⁸ Genes. xxvii, 2. ³⁹ Luc. iv, 30. ⁴⁰ Joan. xvii, i. ⁴¹ Joan. xviii, 4-6. ⁴² Matth. v, 36; x, 29. ⁴³ Psal. xxx, 16. ⁴⁴ I Reg. ii, 6.

(23) Anglican., ἀπατιοῦσί σου τὴν ψυχὴν ἀπὸ σοῦ.

(24) Sic Reg. In editis vero, τὰς deest. Paulo post Reg. et Angl., ἔφευγε. Editi, ἔφυγε.

(25) Regius, ἐν ᾧ καί. Mox Anglican., τότε μὲν τρ.

(26) Λοιπὸν deest in Angl. Paulo post Reg. παρ' αὐτῶν, ubi editi, ὑπ' αὐτῶν.

(27) Reg., Ναζωραῖον. Editi, Ναζαραῖον.

(28) Angl., ἀπεδίδου.

(29) Angl., ὅτι ἀνευ. Mox idem, οὕτε θλίξ.

(30) Angl., ζωογονεῖ.

ὡς εἰρηκεν ὁ Ἀπόστολος, περιερχόμενοι ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰτρίοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, κακουχοῦμενοι, ἐπὶ ἐρημίαις κλισώμενοι, καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς κρυπτόμενοι, ἕως ἂν ἡ (31) ὁ ὠρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ τὸν χρόνον ὀρίσας Θεὸς λαλήσῃ πρὸς αὐτοὺς, καὶ παύσῃ τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἢ δηλονότι παραδῶ τοὺς διωκόμενους ταῖς διώκουσιν, ὡς ἂν αὐτῶ δόξῃ καλῶς εἶχειν. Καὶ τοῦτο περὶ πάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ ἐστὶ μαθεῖν καλῶς· ὅτε γὰρ κατὰ τοῦ Σαοὺλ παρῶσυνεν αὐτὸν Ἰωάβ, ἔλεγεν αὐτός· Ζῆ Κύριος (32), ἔαν μὴ ὁ Κύριος αὐτὸν κάσῃ, ἢ ἔλθῃ ἡμέρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἢ καταβῆ εἰς πόλεμον, καὶ προστεθῆ εἰς τοὺς ὑπεραγίους, οὐ μὴ ἐποίησω χεῖρά μου ἐπὶ χριστὸν Κυρίου.

17. Εἰ δέ ποτε καὶ φεύγοντες προσήρχοντο τοῖς ζητοῦσιν, οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς ἐπραττον· τοῦ γὰρ Πνεύματος λαλοῦντος αὐτοῖς, οὕτως ἀπήντων ἐκεῖνοις θεοφιλεῖς τυγχάνοντες· καὶ οὕτω πάλιν τὴν ἑαυτῶν ὑπακοὴν καὶ προθυμίαν ἐπιδεικνύμενοι. Οἷος ἦν Ἠλίας, ἀκούων παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ φαινόμενος τῷ Ἀχαάβ, Μιχαῖας τε ὁ προφήτης ἐρχόμενος πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀχαάβ, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος προφήτης ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον (33) τῆς Σαμαρείας, καὶ ἐντρέπων τὸν Ῥοβοάμ (34), καὶ Παῦλος ἐπικαλούμενος Καίσαρα. Οὐ γὰρ δὴ διὰ δειλίαν ἐφευγον, μὴ γένοιτο! μᾶλλον γὰρ τὴν φυγὴν εἶχον ἀγῶνα καὶ μελέτην κατὰ τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ δύο ταῦτ' ἐφύλαττον καὶ ἐβουλεύοντο καλῶς, ὅτι (35) μήτε ἑαυτοὺς ἀπλῶς προσήγον, τοῦτο γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἀποκτείνειν, ὑπαυθύνον τε θανάτου γενέσθαι, καὶ ἀντιπράξει τῷ Κυρίῳ λέγοντι· Ἄ ὁ Θεὸς εἴδουξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω· μήτε μέμψιν ὀλιγωρίας ἤθελον ὑπομένειν, ὡς ἀτόνησαντες πρὸς τὰς ἐν τῇ φυγῇ θλίψεις, μέλζονα καὶ δεινότερον ἀπὸν ἔχουσας τοῦ θανάτου. Ὁ μὲν γὰρ ἀποθανῶν πέπαυται τοῦ πονεῖν· ὁ δὲ φεύγων προσδοκῶν καθ' ἡμέραν τὰς παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους, κουφότερον ἡγεῖται τὸν θάνατον· ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ φυγῇ τελειωθέντας μὴ ἀκλεῶς (36) ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ἔχειν καὶ αὐτοὺς τοῦ μαρτυριοῦ τὸ καύχημα. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Ἰωβ ἐν ἀνδρείᾳ μέγας ἐγνώσθη, ἐπειδὴ ζῶν τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ὑπέμεινε πόνους (37), ὧν οὐδεμίαν ἀσθησιν ἐλάβανεν, εἰ τελευτήσας ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ μακάριοι Πατέρες τοιαύτην εἶχον τῆς πολιτείας τὴν ἀγωγὴν· διωκόμενοι μὲν γὰρ οὐκ ἐδειλιῶν, ἀλλὰ καὶ (38) μᾶλλον ἐδείκνυον ἑαυτῶν τὴν τῆς ψυχῆς ἀνδρείαν, οὕτως ἐν πνιγροῖς καὶ σκοτεινοῖς τόποις ἑαυτοὺς κατακλείοντες, καὶ σκληρῶς ἑαυτοὺς ἀγοντες· παρόντα δὲ πάλιν τοῦ θανάτου τὸν καιρὸν οὐ παρηγοῦντο· ἔμελε

A Apostolus, circummeuntes in melotis, in pellibus caprimis, egentes, angustiati, in solitudinibus errantes, in speluncis et in cavernis terræ latentes⁴⁵, donec definitum mortis tempus adveniret, aut qui tempus definierat Deus eos alloqueretur, ac insidiatores sedaret, aut certe persecutoribus persecutionem patientes traderet, ut sibi congruum visum foret. Hoc ex Davide cum primis pulchre ediscere est; cum enim illum Joab adversum Saul concitaret, ait ipse: Vivit Dominus, quia nisi Dominus percusserit eum, aut venerit dies mortis ejus, vel descenderit in prælium, et obierit apud adversarios, non immittam manum meam in christum Domini⁴⁶.

17. Si quando vero dum fugerent, conversi deinde quærentibus sese offerrent, non temere hoc agebant; nam religiosi cum essent, jussu Spiritus Sancti occurrebant illis: quo pacto obsequentiam alacritatemque suam commonstrabant. Hujusmodi erat Elias, qui jussu Spiritus Achabo coram astitit⁴⁷: Michæas item propheta qui ipsum adit Aclabum⁴⁸; propheta etiam qui altare Samariæ compellavit, Jeroboamque pudore suffudit⁴⁹: et Paulus qui Cæsarem appellavit⁵⁰. Non enim præformidine fugiebant, absit! imo potius fuga illis pro certamine et meditatione mortis erat. Sed recte sibi consulentes hæc duo servabant, ut scilicet nec seipsi temere offerrent, fuisset enim illud mortem sibi consciscere, propriæque necis reum fieri, ac Domino repugnare dicenti: Quæ Deus conjunxit, homo non separet⁵¹; neque in ignaviæ crimen incurrere vellent, quasi se læderet fugæ ærumnas ipsa morte duriores gravioreque perferre. Nam qui mortuus est, miseriis levatur: qui vero fugit, cum quotidie anxius inimicorum expectet incursus, mortem fuga leviozem existimat. Quapropter qui in fuga intereunt, haud inglorii moriuntur, sed ipsi quoque gloriam consequuntur martyrii. Quocirca Job fortitudine animi magnus comprobatus est, quod vivus tot tantasque ærumnas pertulerit, quorum si mortuus fuisset ne minimum quidem sensum percepturus erat. Quamobrem etiam ipsi beati Patres hoc vivendi instituto sunt usi: persequentes enim se nequaquam reformidabant, imo potius cum ita se in angustiis et tenebrosis locis includerent, cum aspero vivendi genere uterentur, sui ostendebant animi fortitudinem: ubi vero mortis tempus aderat, eam minime recusabant. Id enim curæ illis erat ut nec præsentem mortem pertimescerent, nec

⁴⁵ Hebr. II, 37. ⁴⁶ I Reg. xxvi, 40, 41. ⁴⁷ III Reg. xviii, 17. ⁴⁸ III Reg. xxi, 15. ⁴⁹ III Reg. xiii, 2. ⁵⁰ Act. xxv, 11. ⁵¹ Matth. xix, 6.

(31) Ἡ deest in Anglic.

(32) Hæc, ζῆ Κύριος, deerant in editis, sed in Anglican. et Reg. habentur. Mox Reg., πάσι. Angl., παιδεύσῃ. Editi, παύσῃ, præstat prima lectio.

(33) Anglicanus codex, ἐπὶ τὸν ναόν. Inf. δὲ post γὰρ deest, in eodem codice.

(34) Lege, Ἰεροβοάμ.

(35) Reg., ὅτε. Infra Reg., τῷ Κυρίῳ. Editi, τῷ Θεῷ.

(36) Anglicanus codex, ἀκλεῖς.

(37) Ὑπέστη πόνους, Anglic.

(38) Κατ. deest in Anglic. Infra Reg. et Angl., ἑαυτοῦς. Editi, σαυτοῦς. Mox Reg., σκληρῶς. Editi, ἀσκληρῶς, male.

definitum a Providentia decretum anteverterent, aut divinae obsisterent dispensationi, ad cuius aenum reservatos sciebant : ne temere agendo 262 ipsi sibi formidinis essent auctores ; sic enim scriptum est : *Qui præceps est labiis, seipsum terreat* 263. (40) αἰτιοὶ τοῦ πτοεῖσθαι γένωνται· οὕτω γὰρ ἑαυτόν.

18. Ac revera ad fortitudinis virtutem ita erant comparati, ut nemo, quicumque tandem sit, hac de re ambigere possit. Etenim patriarcha Jacob qui prius a facie Esau fugerat 264, præsentem mortem nequaquam timuit 265 : quin potius eo ipso tempore singulis patriarcharum pro cujusque meritis benedictionem impertivit. Magnus item Moyses qui se ante a Pharaone occullerat, ac illius formidine in terram Madiam secesserat, his auditis, *Vade in Ægyptum*, absque metu jussum implevit. Atque iterum jussus in montem Abarim conscendere, ut illic obiret 266, nequaquam ex metu substituit, sed libenter eo contendit. David quoque qui antea a Saule fugerat, non præ formidine recusavit belli periculis pro populo subeundis sese cum primis offerre : sed ubi mortis vel fugæ optionem sibi esse audiisset, cum perinde liceret aut fugere aut mori, sapiens ille vir mortem præoptavit. Magnus autem Elias qui se a Jezabele olim occullerat, minime reformidavit, jubente Spiritu sancto, Achabo occurrere, Ochoziamque redarguere. Petrus vero qui sese metu Judæorum absconderat, et Paulus apostolus qui in sporta demissus sic evaserat, his auditis verbis, oportet vos Romæ martyrium subire, profectum non distulere suum, imo potius gaudentes abierunt, et ille quidem ut ad suos properans, de nece sua gaudebat, hic vero cum tempus adesset nequaquam exhorruit, sed gloriabundus ait : *Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat* 267.

19. Hæc autem recte declarant, nec priorem illorum fugam ex metu fuisse susceptam, nec quæ in præsentem agebant vulgaris cujusdam facinoris testimonium, sed magnæ virtutis, fortitudinis scilicet, argumentum esse. Neque enim per ignaviam secedebant, sed tunc impensius agebant suam in virtute exercitationem. Neque ob fugam improbatum, vel timiditatis accusati sunt ab hujusmodi viris, cujusmodi sunt isti ad criminandum prompti ; imo vero beati ab ipso Domino prædicati sunt, his verbis : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* 268. Nec iste labor illis fructu vacabat : nam sicut aurum in fornace probatos, ut ait Sapientia, invenit illos Dominus dignos se 269. Et ipsi tum ma-

A γὰρ αὐτοῖς μήτε τοῦτον παρόντα πτήσσειν, μήτε τὴν ὀρισμένην παρὰ τῆς Προνοίας κρίσιν (39) προλαμβάνειν, μήτ' αὐτὸς πρὸς τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς ἀντιπράττειν, εἰς ἣν καὶ φυλαττομένους ἑαυτοὺς ἐγίνωσκον· ἵνα μὴ καὶ, προπετῶς πράττοντες, ἑαυτοὶ καὶ γέγραπται· Ὁ προπετῆς χεῖλεσι πτοήσει

18. Ἀμέλει τοσοῦτον ἦσαν παρεσκευασμένοι πρὸς τὴν τῆς ἀνδρείας ἀρετὴν, ὡς μηδὲ τὸν τυχόντα δύνασθαι διστάσαι περὶ τούτου. Ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακώβ, φεύγων πρότερον τὸν Ἡσαῦ, οὐκ ἐφοβήθη παρόντα τὸν θάνατον· μάλλον γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ κατ' ἀξίαν ἕκαστον τῶν πατριαρχῶν ἠλόγει· ὁ δὲ μέγας Μωϋσῆς, κρυπτόμενος πρὸς τούτου τὸν Φαραῶν, καὶ δι' αὐτὸν ἀποδημήσας εἰς Μεδίαν, ἀκούσας, *Ἀπελθε εἰς Ἀγύπτου*, οὐκ ἐφοβήθη· πάλιν τε προσταχθεὶς ἀναβῆναι (41) εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἄθαραι καὶ τελευτᾶν, οὐ δειλιάσας ἀπέμεινεν, ἀλλὰ καὶ ἄσμενος ὤρμησεν εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ, φεύγων πρότερον τὸν Σαοῦλ, οὐκ ἐφοβήτο προκινδυνεύων ἐν τοῖς πολέμοις ὑπὲρ τῶν λαῶν· ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς αἴρεσιν ἀκούσας, ἐξὼν αὐτῷ φεύγειν καὶ ζῆν, μάλλον εἴλετο τὸν θάνατον ὁ σοφός· ὁ δὲ μέγας Ἡλίας, κρυπτόμενος πάλαι τὴν Ἰεζάβελ, οὐκ ἐδειλιάσεν, ἀκούσας παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀπαντῆσαι τῷ Ἀχαάβ, καὶ τὸν Ὀχοζίαν (42) ἐλέγξει. Πέτρος δὲ ὁ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων κρυπτόμενος, καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐν σαργάνῃ χαλασθεὶς καὶ φυγῶν, ἀκούσαντες, εἰς (43-44) Ῥώμην δεῖ ὑμᾶς μαρτυρῆσαι, οὐκ ἀνεβάλλοντο τὴν ἀποδημίαν· χαίροντες δὲ μάλλον ἀπῆλθον· καὶ ὁ μὲν, ὡς πρὸς τοὺς ἰδίους σπεύδων, ἐγάνυτο σφαζόμενος, ὁ δὲ καὶ παρόντα τὸν καιρὸν οὐ κατέπηρσεν, ἀλλὰ καὶ ἑκαυχᾶτο λέγων· *Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφῆστηκεν*.

19. Ταῦτα δὲ οὔτε τὴν προτέραν αὐτῶν φυγὴν κατὰ δειλίαν γεγενῆσθαι δείκνυσιν, οὔτε τανῦν τὴν τυχούσαν αὐτοῖς πρᾶξιν μαρτυρεῖ, μεγάλην δὲ τινα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀνακηρύττει. Οὐδὲ γὰρ ἀντὶ (45) βραθυμίας εἶχον τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ καὶ μείζονα τότε τὸν τόνον τῆς ἀσκήσεως ἐπέτεινον· οὐδὲ κατεγινώσκοντο φεύγοντες, οὐδὲ κατηγοροῦντο δειλίας παρὰ τοιούτων, οἳ οὖν (46) εἰσιν οὗτοι οἱ φιλαίτιοι· ἀλλὰ καὶ μάλλον ἐμακαρίζοντο παρὰ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης*. Ἄλλ' οὐδὲ ἀνωφελὲς αὐτοῖς ὁ τοιοῦτος ἐγίνετο (47) κάματος· ὡς γὰρ χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμασθέντας, ὡς εἶπεν ἡ Σοφία, εὕρισκον αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἀξίους ἑαυτοῦ. Καὶ αὐτοὶ (48) τότε μάλλον ὡς σπινθῆρες ἀνέλαμπον, σωζόμενοι μὲν ἀπὸ τῶν κατα-

262 Prov. xiii, 3. 263 Genes. xlix. 264 Exod. iii, 10. 265 Deut. xxii, 49. 266 II Tim. iv, 6. 267 Matth. v, 10. 268 Sap. iii, 5.

(39) Regius et Anglic., κρίσιν. Editi, κλήσιν.

(40) Regius codex, ἑαυτῶν. Editi, ἑαυτοῖς, rectius. Infra Anglic., πτοήσει ἑαυτοῦ.

(41) Angl., Ἀνάβηθι. Mox idem, καὶ τελευτά. Paulo post in Anglic. deest ἀλλά, in editis vero καὶ deest. Reg., ἀλλὰ καὶ.

(42) Angl. male, Ὀζίαν.

(43-44) Anglican., οἱ εἰς. Mox idem, ἀπεβάλλοντο.

Infra Reg. et edit. Commel., πρὸς τοὺς ἰδίους. Angl. et edit. Paris., πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, minus recte, et ita legit Nannius.

(45) Angl., Οὐδὲ γὰρ οὐδέ.

(46) Angl., οἷον οἱ νῦν.

(47) Angl., ἐγινώσχετο. Mox idem, χρυσίον.

(48) Angl., Αὐτοὶ δὲ.

διωκόντων αὐτούς, ῥυσθέντες δὲ ἐκ τῶν ἐπιβουλῶν, A
καὶ διὰ τοῦτο φυλαχθέντες τοῖς λαοῖς εἰς διδασκα-
λιαν, ὥστε καὶ τὴν φυγὴν αὐτῶν, καὶ τὸ διαδρᾶναι
τῶν ζητούντων τὸν θυμὸν, κατ' οἰκονομίαν τοῦ Κυρίου
γεγενῆσθαι· τότε γὰρ οὕτως καὶ θεοφιλεῖς ἐγίνοντο,
καὶ καλλίστην εἶχον τῆς ἀνδραγαθίας τὴν μαρτυρίαν.

20. Ὁ γοῦν πατριάρχης Ἰακώβ φεύγων πλειόνων
ὄπτασιών, καὶ τούτων θείων, κατηξιοῦτο· καὶ μᾶλλον
ἡρεμῶν αὐτῶς, ἔσχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν Κύριον τὸν
μὲν Λάβαν ἐντρέποντα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμποδίζοντα·
καὶ μετὰ ταῦτα γέγονε τοῦ Ἰούδα πατὴρ, ἐξ οὗ κατὰ
σάρκα ἀνέτειλεν ὁ Κύριος, καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς
πατριάρχαις διηκόνησε. Μωσῆς τε ὁ θεοφιλής, ὅτε
ἔφυγε, τότε καὶ τὴν μεγάλην δρασιν εἶδε, καὶ δια-
σωθεὶς ἀπὸ τῶν διωκόντων, προφήτης εἰς Αἴγυπτον B
ἀπεστάλλετο, διάκονός τε τῶν τοσοῦτων σημεῖων καὶ
τοῦ νόμου γενόμενος, καθήγησάτο τοῦ τοσοῦτου λαοῦ
ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διωκόμενος ἐδίδασκεν·
Ἐξηρσέυατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ,
Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐμφανῶς ἔξει· ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ οὐ
παραιοπαθήσεται. Καὶ μᾶλλον δὲ ἔσχυε λέγων· Ἐν
τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπέιδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου· καὶ
πάνιν· Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἠλπισα, οὐ φοβηθήσομαι τί
κοιήσει μοι ἄνθρωπος. Φεύγων τε καὶ ἀποδιδρά-
σκων ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον, ἔλεγεν·
Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με, ἔδω-
κεν εἰς δεξιδοὺς τοὺς καταπατοῦντάς με. Ἐξ-
απέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλή-
θειαν αὐτοῦ, καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέ-
σου σκύμων. Οὕτω δὲ σωθεὶς κατ' οἰκονομίαν καὶ
ἐν τῷ, γέγονε μετὰ ταῦτα βασιλεὺς, καὶ τὴν ἐπαγγελ-
ίαν ἔσχεν ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν
ἀνατελεῖν. Ὁ δὲ μέγας Ἥλιας ἀναχωρῶν εἰς τὸ Καρ-
μήλιον ὄρος ἐπεκαλεῖτο (49) τὸν Θεόν· καὶ τοὺς μὲν
τῆς Βάαλ προφήτας τετρακοσίους ὄντας καὶ πλείους
ἀθρόως ἀπήλειψε, τοὺς δὲ πεμφθέντας ἐπ' αὐτὸν δύο
πεντηκοντάρχους μετὰ τῶν ἑκατὸν, λέγων, Κατα-
θήτω πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ, ἐν τούτῳ καὶ τούτοις ἐπι-
τίμησε, τετήρηται δὲ καὶ αὐτὸς, ὥστε τὸν Ἐλισ-
σαῖον ἀνθ' ἑαυτοῦ χρίσαι, καὶ τύπος εἰς ἄσκησιν γε-
νέσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν προφητῶν. Παῦλος δὲ ὁ μακά-
ριος γράφων· Οἶους διωγμοὺς ὑπήνεγκα, καὶ ἐκ
πάντων με ἐρρύσατο ὁ Κύριος, καὶ ῥύσεται, μᾶλ-
λον ἔσχυε λέγων· Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερ-
νικῶμεν, οὐδὲν γὰρ ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης
τοῦ Χριστοῦ· τότε γὰρ καὶ ἕως τρίτου οὐρανοῦ
ἠρπάσθη, καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, ἔνθα
καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ
λαλήσαι. Διὰ τοῦτο (50) τότε πεφύλακται, ὥστε ἀπὸ
Εὐαγγελίου.

21. Οὐ μεμπτέα ἄρα, οὐδὲ ἀργὴ τῶν ἁγίων ἡ
φυγὴ· εἰ γὰρ μὴ ἐξέκλινον τοὺς διώκοντας, πῶς
ἐγίνετο τὸ (51) ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνατελεῖν τὸν

gis quasi scintillæ refulgebant : erepti a persecuto-
ribus, ab eorumque insidiis liberati, eoque pacto
servati, ut populos edocerent. Itaque quod fuge-
rint, et quod quærentium se furorem evaserint, il-
lud ex Domini dispensatione factum est : eo enim
modo tunc Deo cari redditi, et pulcherrimum for-
titudinis suæ testimonium sunt consecuti.

20. Patriarcha certe Jacob dum fugeret, pluribus
visionibus, ipsisque divinis, dignus est habitus ; imo
dum ipse in quiete degeret, Dominum opitulatorem
habuit, qui Laban pudore suffudit, et Esau coer-
cuit ⁶⁰. Is quoque post hæc pater fuit Judæ ex quo
secundum carnem ortus est Dominus : benedictio-
nesque ipse patriarchis dispensavit. Moyses item
Deo carus tum magnam illam visionem conspexit
cum fugeret, et a persequentibus liberatus, pro-
pheta in Ægyptum missus, tantorumque minister
signorum effectus, populi tandem in eremo dux
fuit. Et David cum persecutionem pateretur hæc
docuit : *Eruclavit cor meum verbum bonum* ⁶¹ : et,
Deus noster **263** *manifeste veniet : Deus noster, et
non silēbit* ⁶². Imo magis invaluit cum hæc dixit :
Inimicos meos desepxit oculus meus ⁶³ : et rursus :
In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo ⁶⁴.
Cum autem fugeret, a facieque Saulis in speluncam
declinaret, hæc ait : *Misit de cælo et salvavit me,
dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus mi-
sericordiam suam et veritatem suam, et eripuit ani-
mam meam de medio catulorum leonum* ⁶⁵. Atque ita
servatus ipse per Dei providentiam in regem postea
fuit cooptatus, promissumque fuit illi ex semine
ejus Dominum nostrum oriturum. Magnus autem
Elias dum ad Carmelum montem secederet, Deum
invocavit. Isque ipse Baalis prophetas numero qua-
dringentos, imo plures, una delevit : duos vero ad
se legatos quinquagenarios cum centum viris, hæc
proferendo, *Descendat ignis de cælo* ⁶⁶, sic illos ultus,
ipse servatus est, ut vice sui Elisæum inungeret,
seque ipse in exemplum ⁶⁷ ad virtutis exercitationem
filiis prophetarum exhiberet. Beatus vero Paulus
cum hæc scripsisset, *Quales persecutiones sustinui,
et ex omnibus eripuit me Dominus, et eripiet* ⁶⁸, de-
hinc magis invaluit, hæc aiens : *Sed in his omnibus
superamus : nihil enim nos separabit a charitate
Christi* ⁶⁹. Tunc enim temporis usque ad tertium
cælum raptus, et in paradiso delatus, illic audi-
vit arcana verba quæ non licet homini loqui. Ideo-
que ille tunc servatus est, ut ab Jerosolymis us-
que ad Illyricum Evangelii prædicationem impleret.

21. Nequaquam vituperanda igitur est aut inutilis
sanctorum fuga : nam si a persecutoribus non de-
clinassent, quomodo ex semine David ortus esset

⁶⁰ Genes. xxxi, et xxxii. ⁶¹ Psal. xliv, 1. ⁶² Psal. xlix, 3. ⁶³ Psal. xci, 12. ⁶⁴ Psal. lv, 11. ⁶⁵ Psal. lvi, 4, 5. ⁶⁶ IV Reg. i, 10. ⁶⁷ Tit. ii, 7. ⁶⁸ II Cor. i, 10. ⁶⁹ Rom. viii, 35, 37.

(49) Reg. et Angl., ἐπεκαλεῖτο. Editi, παρσκαλεῖτο.
Infra Angl., ὑπ' αὐτόν.

(50) Angl., διὰ τοῦτο καὶ.
(51) Tó deest in Angl.

Dominus? aut quinam prædicassent verbum veritatis? Persecutores quippe ea de causa sanctos perquirebant, ut nullus superesset doctor veritatis. pro ut Judæi apostolis præcepere: qui tamen nihil non pertulere, ut Evangelium prædicaretur. Næ illi dum ita decertarent, tempus fugæ suæ haud sine fructu impendebant: nec in persecutione alienæ utilitatis oblit, imo boni verbi ministri cum essent, eam omnibus impertire non abnebant: in ipsa quippe fuga sua Evangelium annuntiabant. Cumque futuros insidiatorum dolos prædicarent, fideles nihilominus adhortationibus suis confirmabant. Beatus itaque Paulus id experimento cum didicisset, hoc prænuntiavit: *Quotquot volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur*⁶⁹: statimque eos qui fugerent allocutus, his verbis incitabat: *Per patientiam curramus propositum nobis certamen*⁷⁰. Quamvis enim assidua sint tribulationes, at tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit⁷¹. Propheta item Isaias cum ejusmodi calamitates exspectarentur, his verbis alta voce hortatus est: *Vade, populus meus, intra in cubicalia tua, claude ostium tuum, abscondere modicum ad momentum, donec pertransseat indignatio*⁷². Ecclesiastes vero non ignarus earum quæ adversus pios tendi solent insidiarum, qui hæc ait: *Si videris calumniam pauperis, et direptionem iudicii et justitiæ in provincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est ad observandum, et illis quoque alii eminentiores, et abundantia terræ*⁷³: patrem habuit David qui persecutionum ærumnas experimento didicerat, et qui afflictos his verbis confortat: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino*⁷⁴. Nam eos qui talia patiuntur, non homo, sed ipse Dominus, inquit, *adjurabit et liberabit eos, quia speraverunt in eum*⁷⁵. Etenim et ego exspectans exspectavi Dominum, et intendit mihi: et exaudivit deprecationem meam, et eduxit me de lacu infimo, et de luto fecit⁷⁶. Utilis ergo populis nec infructuosa sanctorum fuga comprobatur, etiamsi secus Arianis videatur.

22. Sic igitur sancti, ut dictum est, cum fugerent, maxima providentia et cura, quasi medici in usus indigentium servabantur. Aliis autem et plane omnibus nobis hominibus hæc posita lex est, ut fugiamus persecutores, nosque occultemus dum inquirimur, neque ita præcipites et temerarii sinus, ut tentemus Dominum: sed exspectemus, ut supra dixi, donec definitum mortis tempus adveniat: aut iudex ipse id de illis statuatur quod sibi visum fue-

⁶⁹ II Tim. III, 12. ⁷⁰ Heb. XII, 1. ⁷¹ Rom. V, 4. ⁷² Psal. CXXVI, 40. ⁷³ Psal. XL, 1-3.

(52) Reg., γούν. Editi, ουν.
(53) Οὐκ ἐφόβουν οὐδὲ τούτου, Anglic.
(54) Anglic., ποῦ λέγει. Infra Reg., ἐπεληφε. Anglic., ἀπήλειφε.
(55) Textus Græcus Script., τρέχουμεν.

Κύριον; ἢ τίνας ἔμελλον εὐαγγελίζεσθαι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας; Καὶ γὰρ καὶ οἱ διώκοντες διὰ τοῦτο ἐζήτουν τοὺς ἀγίους, ἵνα μὴ ἦ ὁ διδάσκων ὅποια οἱ Ἰουδαῖοι παρήγγειλαν τοῖς ἀποστόλοις· ἀλλὰ διὰ τοῦτο πάντα ὑπέμενον, ἵνα τὸ εὐαγγέλιον κηρυχθῆ. Ἰδοὺ γούν (52) καὶ οὕτως ἀγωνιζόμενοι οὐκ ἄργον εἶχον τὸν τῆς φυγῆς καιρὸν, οὐδὲ διωκόμενοι ἐπελανθάνοντο τῆς ἐτέρων ὠφελείας, ἀγαθοῦ δὲ λόγου διάκονοι τυγχάνοντες οὐκ ἐφόβοντο οὐδὲ ταύτης (53) μεταδιδόναι τοῖς πᾶσιν· ἀλλὰ καὶ φεύγοντες, τὸ εὐαγγέλιον ἐκήρυττον, καὶ προύλεγον μὲν τῶν ἐπιβουλευόντων τὰς πανουργίας, ἠσφαλιζοντο δὲ τοὺς πιστοὺς ταῖς παρανέσεσιν. Ὁ μὲν οὖν μακάριος Παῦλος, πείρα μαθῶν, προύλεγε μὲν (54)· Ὅσοι θέλουσι ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· ἐπήλειφε δὲ εὐθὺς τοὺς φεύγοντας εἰπὼν· Δι' ὑπομονῆς τρέχουμεν (55) τὸν προκειμενον ἡμῖν ἀγῶνα. Κἂν γὰρ αἱ θλίψεις ὡς συνεχεῖς, ἀλλ' ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει (56). Ὁ δὲ προφήτης Ἡσαίας, προσδοκωμένης τοιαύτης περιστάσεως, ὑπανεμίμησεν καὶ ἐβόα· Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμειᾶ σου, ἀποκλείσον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργή. Ὁ δὲ Ἐκκλησιαστής εἰδὼς τὰς κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπιβουλὰς, καὶ λέγων· Ἐὰν συκοφαντῶν πένητος, καὶ ἀρπαγῆν κρῖματος καὶ δικαιοσύνης ἴδῃς ἐν τῇ χώρᾳ, μὴ θυμιάσῃς ἐν τῷ πράγματι, δεῖ ὑψηλὸς ἐπάνω ὑψηλοῦ φυλάξαι, καὶ ὑψηλοὶ ἐπ' αὐτῆς, καὶ περισσειὰ γῆς· εἶχε τὸν (57) πατέρα αὐτοῦ τὸν Δαβὶδ, πείρα καὶ αὐτὸν μαθόντα τὰ ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἀσφαλιζόμενον τὸν πάσχοντα ἐν τῷ λέγειν· Ἀνδρῖζεσθε, καὶ κραταιούσθε ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον· τοῖς γὰρ οὕτως ὑπομένουσιν οὐκ ἀνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς, φησὶ, Κύριος βοηθήσει, καὶ ῥύσεται αὐτούς, δεῖ (58) ἠλπῖσαν ἐπ' αὐτόν. Καὶ γὰρ κἀγὼ ὑπομένων ἔπειμαι τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι, καὶ εἰσήκουσε τῆς δεησῶός μου, καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λακου κατωτάτου καὶ ἀπὸ πηλοῦ λίθου. Ὀφείμιμος ἄρα τοῖς λαοῖς καὶ οὐκ ἀκαρπος ἡ φυγὴ τῶν ἀγίων δέικνεται, κἂν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ.

22. Οὕτω μὲν οὖν οἱ ἅγιοι, καθάπερ εἴρηται, φεύγοντες, κατὰ περιττὸν καὶ δι' οἰκονομίαν ἐφυλάττοντο, ὡς περ ἱατροὶ τῶν δεομένων χάριν. Τοῖς δ' ἄλλοις καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις νόμος οὗτος, φεύγειν διωκόμενους καὶ κρύπτεσθαι ζητούμενους· καὶ μὴ προπετεῦσθαι μὲν ἐν τῷ πειράζειν τὸν Κύριον, περιμένειν δὲ αὐτούς, καθὰ προεῖπον, ἕως ἂν ὁ ὀριζόμενος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ κριτὴς τι περὶ αὐτῶν βουλεύσῃται, ὅπερ ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς

⁷⁴ Isa. XVI, 20. ⁷⁵ Eccle. V, 7. ⁷⁶ Psal. CXXI, 24.

(56) Anglic., οὐκ ἀσχύνει. Infra Reg. et Angl., ὑπεμίμησεν.

(57) Anglic., εἶχε γὰρ τόν.

(58) Anglic., αὐτούς καὶ σώσει αὐτούς, δεῖ.

ἔχειν· αἶναι μέντοι τούτους (59) ἐτοιμούς, ὥστε, καιροῦ καλέσαντος, καὶ κρατηθέντας ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου. Ταῦτα καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες ἐν τοῖς κατὰ καιροῦς διωγμοῖς ἐφύλαττον, καὶ διωκόμενοι μὲν ἐφευγον, καὶ λανθάνοντες (60) ἐκαρτέρουν, εὐρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρουν. Εἰ δὲ καί τινες ἐξ αὐτῶν αὐτοῖς προσήρχοντο τοῖς διώκουσι, καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἐπραττον· ἐμαρτύρουν γὰρ εὐθὺς, καὶ πᾶσιν ἐγίνετο φανερόν, ὅτι παρὰ τοῦ Πνεύματος ἦν καὶ αὐτῶν ἡ προθυμία καὶ ἡ τοσαύτη πρόσδος.

23. Οὐκοῦν ὅτι (61) τοιαῦτα τοῦ Σωτῆρός ἐστι τὰ παραγγέλματα, καὶ τοιαῦται τῶν ἁγίων αἱ πράξεις, εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ μὴδ' ὅτι οὐκ ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν ἑαυτῶν (62) ἀκούοντες, πῶθεν ἔμαθον αὐτοὶ τὸ διώκειν; Ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων, οὐκ ἂν εἴποιεν, ἀπὸ δὲ τοῦ διαβόλου (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται [63],) τοῦ λέγοντος· Διώξας καταλήψομαι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν ὁ Κύριος προσέταξε, καὶ οἱ ἅγιοι ἐφυγον· τὸ δὲ διώκειν διαβολικόν ἐστιν ἐπιχείρημα, καὶ κατὰ πάντων αὐτὸς αἰτεῖται τοῦτο. Τίνι τολῶν δεῖ προσθέσθαι, πάλιν λεγέτωσαν, τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασιν, ἢ ταῖς αὐτῶν μυθολογίαις; Τίνων δὲ δεῖ μιμῆσθαι τὰς πράξεις; τῶν ἁγίων, ἢ ὧν ἂν ἐπινοήσωσιν αὐτοὶ; Ἐπειδὴ δὲ ἴσω; οὐδὲ ταῦτα διακρίνειν αὐτοὶ δύναται (πεπῆρωνται γὰρ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδησιν, ὡς εἶπεν ὁ Ἡσαίας, καὶ νομίζουσι τὸ πικρὸν εἶναι γλυκὺ, καὶ τὸ φῶς σκότος), παρελθὼν τις ἐξ ἡμῶν Χριστιανὸς ἐντρεψάτω τούτους μεγάλην τῆ φωνῆν λέγων· Ἀγαθὸν πεποιθῆναι ἐπὶ Κύριον, ἢ ταῖς τούτων προσέχειν μυθολογίαις. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου ῥήματα ζῶν αἰώνιον ἔχει, τὰ δὲ παρὰ τούτων προφερόμενα πανουργίας καὶ αἱμάτων ἐστὶ μεσά.

24. Ἰκανὰ μὲν οὖν ταῦτα τὴν μανίαν τῶν ἀσεβῶν ἀνατρέψαι, καὶ δεῖξαι μὴδὲν ἕτερον αὐτοῖς σπουδάζοντας, ἢ ἵνα μόνον εἰς λοιδορίας καὶ βλασφημίας φιλονεικῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ Χριστομάχοι τολμήσαντες εἶναι, λοιπὸν καὶ φιλοπράγμονες γεγόνασιν (64), ἐξετάζετωσαν ὁμῶς καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀναχωρήσεως, καὶ μανθανέτωσαν παρὰ τῶν ἰδίων. Ἦσαν γὰρ Ἀρειανοὶ συνδραμόντες τοῖς στρατιώταις εἰς τὸ παροξύνειν αὐτοῖς, καὶ ἀγνοοῦσιν αὐτοῖς (65) δεικνύειν ἡμᾶς. Καὶ εἰ καὶ οὕτως ἀσυμπαθεῖς τυγχάνουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀκούοντες ἠρεμεῖωσάν αἰσχυρόμενοι. Νῦν μὲν γὰρ ἤδη ἦν, καὶ τοῦ λαοῦ τινες ἐπαννύχιον προσδοκώμενης συνάξεως· ὁ δὲ στρατηλάτης Συριανὸς (66) ἐξαίφνης ἐπέστη μετὰ στρατιωτικῶν πλείων πεντακισχιλίων, ἐχθρῶν ὄπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα, καὶ βέλη,

⁷⁷ Exod. xv, 9. ⁷⁸ Isa. v, 20

(59) Anglic. οὕτως. Infra idem ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας.

(60) Anglic. ἐφύλαττον καὶ λανθάνοντες μὲν. Infra idem ἐξ αὐτῶν ἑαυτοῖς ἐξεδίδοντο.

(61) Reg. et Anglic. ὅτε. Editi δτι. Anglic. ibid. τοιαῦτα τοῖς τίσι τὰ.

(62) Anglic. αὐτοῦ.

(63) Reg. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται. Angl. περιλείπεται. In editis γὰρ deest, legiturque περιλείπεται. Infra Anglic. ἐφευγον.

PATROL. GR. XXV.

rit : sinitque parati, ut vocante eos statuto tempore, apprehensi, ad usque mortem decerent pro veritate. Hæc observarunt beati martyres in persecutionibus quæ suis occurrere temporibus; in persecutione scilicet fugere solebant, in latebrisque permanere, deprehensi autem martyrium fortiter subire. Quod si ex illis quidam persecutoribus sese offerrent; non temere illud agebant : martyrium quippe statim perferebant, palamque omnibus erat eam alacritatem eumque ad persecutores accessum Spiritum sanctum auctorem habere.

23. Hæc itaque cum sint Salvatoris præcepta, huiusmodique sanctorum gesta; dicant mihi illi, quos digne pro factis compellere nequimus, unde nam ipsi didicerint persecutiones movere. Illud sane nequaquam sanctis acceptum referent; restat igitur ut a diabolo illud acceperint, qui ait, *persequar et comprehendam*⁷⁷ : fugere siquidem Dominus iunxit, et sancti ipsi fuga se proripuerunt : persequi vero diaboli proprium est facinus, qui id postulat ut sibi omnes persequi liceat. Cuiam igitur obsequendum, jam iterum respondeant, Dominine verbis, an vanis suis sermocinationibus? Quorum vero opera sunt imitanda? Sanctorumne, an eorum quos illi arbitrio suo cooptarint? Quandoquidem autem ne illi fortasse hoc discernere valent, obsecrati quippe mente et conscientia, ut ait Isaias⁷⁸, arbitrantur amarum esse dulce, et dulce amarum; quisvis ex nobis Christianus pertransiens pudore illos suffundat, magna hæc voce clamans : Melius est confidere in Domino, quam illorum stultitioquis attendere. Domini enim verba vitam æternam habent : verba autem ab illis prolata doli et sanguinis plena sunt.

24. Hæc sint igitur satis ad impiorum insaniam evertendam, et ad demonstrandum nihil aliud curæ illis esse, quam et conviciis et blasphemis contendere. Sed quia semel Christi hostes effecti ausi, deinde curiosi indagatores effecti sunt; nostri recessus rationem sciscitentur a suisque ediscant. Ariani certe sese militibus adjunxerant, ut illos concitarent, nosque illis ignotos indicarent. Qui si ita omnis commiserationis sunt expertes, saltem dum hæc audiunt, pudore affecti conquiescant. Nox jam erat et quidam e populo pervigillum agebant sequentis synaxis : cum dux exercitus Syrianus derepente cum militibus irrupit plus quinque millibus, qui armis, strictis gladiis, arcibus, telis et sustibus instructi erant, uti superius dictum est : ecclesiam-

(64) Hæc referuntur a Theodoret. lib. II *Hist.*, c. 13.

(65) Αὐτοῖς deest apud Theodor. Mox Reg. et Theodor. ἀσυμπαθεῖς, et recte quidem. Editi συμπαθεῖς. Quæ sequuntur porro enarrant etiam II. *Apologia ad Constantium* sub finem, et in *Epistola ad solitarios*.

(66) Συριανὸς deest apud Theod. Mox Theod. πλεόν ἢ πεντ.

que densis convocatis militibus circumsegit, ne quis A posset ab ecclesia 265 egressus evadere. Ego vero cum non æquum existimarem in tanto tumultu populum deserere, satiusque ducere me priorem periculo offerre; in throno sedens jussi diacono ut psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in sæculum misericordia ejus*¹⁹, ac omnes ita recederent abirentque domum. Verum, cum dux vi in templum invasisset, militesque sacrarium, ut nos comprehenderent, obsidissent; quotquot e clero et populo istic aderant, clamare et obsecrare ut me subducerem. Ego contra negare me recessurum, nisi omnibus singulisque egressis. Surgens itaque, ac injuncta oratione, id enim rogabam, ut omnes prius discederent, satius esse me periclitari, quam læli quempiam e populo. Egressis ergo plurimis B cæterisque subsequentibus, qui nobiscum illic aderant monachi et ex clericis quidam ascendentes, nos pertraxere: atque ita, testor ipsam veritatem, licet e militibus alii sacrarium cingerent, alii ecclesiam obsiderent, Domino tamen duce pertransivimus, ipsoque custode clam illos discessimus: Deum magnopere glorificantes, quod populum non prodidissimus, sed ipso præmisso, inquirerentium manus evadere licuisset.

τοῦ Κυρίου ὁδηγούντος, καὶ αὐτοῦ φυλάττοντος, λαθόντες (72) αὐτοὺς ἀνεχωρήσαμεν, δοξάζοντες μεγάλως αὐτὸν τὸν Θεὸν, ὅτι μῆτε προδεδώκαμεν (73) τὸν καὶ διαφυγεῖν τὰς χεῖρας τῶν ζητούντων ἔδυνήθημεν.

25. Cum igitur divina providentia nos eo modo C ac mirabiliter liberarit, quis nobis illud jure vitio vertat, quod inquirerentibus nos ultro non tradiderimus, aut reversi non ipsis coram steterimus? Esset plane illud se Deo ingratum præstare, et præter ejus mandatum agere, cum actisque sanctorum pugnare. Aut si quis est qui hoc crimini del, is audeat et magnum apostolum Petrum incusare, quod in carcere reclusus et a militibus custoditus, vocantem se angelum secutus sit: e carcereque egressus atque liberatus, non seipsum traditurus redierit, etsi Herodis facinora comperisset. Illud quoque furiosus Arianus Paulo apostolo vitio vertat, quod e muro demissus sententiam non mutarit, nec reversus seipse tradiderit: Moysi item quod ex terra Madian in Ægyptum regressus non sit, ut a quærentibus se apprehenderetur: Davidi quod dam in spelunca esset, Sauli non venerit obviam: sed et prophetarum filii quod in speluncis remanentes sese

¹⁹ Psal. cxxxvi, 1 seqq.

(67) Anglic., ὥστε.

(68) Ὑπακούειν. Minus recte Nannius vertit, *ascultaret*, cum sit *vertendum, responderet*. Valesius in notis ad Theodoretum, ad pag. 88, putat legendum ὑπηγεῖν. Sed recte habet contextus: vocis quippe ὑπακούειν is usus est apud Græcos, non modo ecclesiasticos, sed etiam profanos. Exempla multa videsis in Lexico Constantini, Francisci Porti additionibus aucto, excuso anno 1592. Epiphanius scholasticus hunc locum vertit, *populi responderent*. Vide quæ supra diximus in *Apologia ad Constantium* num. 16.

(69) Βίβλ. deest apud Theod. Mox Reg. et Theod.

καὶ βόπαιλα, καθὰ καὶ πρότερον εἰρηται· καὶ τὴν μὲν ἐκκλησίαν αὐτὸς περιεκύκλωσε, στήσας τοὺς στρατιώτας σύνεγγυς, ὡς (67) μὴ δύνασθαι τινὰς, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐξελθόντας, παρελθεῖν αὐτούς. Ἐγὼ δὲ ἄλογον ἠγούμενος ἐν τοσαύτῃ συγχύσει καταλείψαι τοὺς λαοὺς, καὶ μὴ μᾶλλον προκινδυνεύειν αὐτῶν, καθεσθεις ἐπὶ τοῦ θρόνου, πρόετρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν· τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν (68), "Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ πάντας οὕτως ἀναχωρεῖν, καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἀπιέναι. Ἀλλὰ τοῦ στρατηλάτου βίβλ. (69) λοιπὸν ἐπεισελθόντος, καὶ τῶν στρατιωτῶν περιλαβόντων τὸ ἱερατεῖον ἕνεκα τοῦ συλλαβεῖν ἡμᾶς, οἱ μὲν εὐρεθέντες ἐκεῖ κληρικοὶ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν λαῶν ἐβόων, ἤξιον ἀναχωρεῖν ἕβη καὶ ἡμᾶς· ἐγὼ δὲ μᾶλλον ἀντίλεγον

B μὴ πρότερον ἀναχωρήσειν, εἰ μὴ πάντες καθ' ἕνασπον ὑπεξέλιθοιεν. Ἀναστάς γοῦν, καὶ προστάξας εὐχὴν, οὕτως ἀντήξιον ἀπιέναι πρότερον (70) τοὺς πάντας, βέλτιον εἶναι λέγων ἐμὲ κινδυνεύειν ἢ βλαβηθῆναι τινὰς ἐξ ὑμῶν. Ἐξελθόντων τοίνυν τῶν πλείστων, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπακολουθοῦντων, οἱ σὺν ἡμῖν ὄντες ἐκαὶ μοναχοὶ καὶ τινες τῶν κληρικῶν, ἀνελθόντες ἐβλαχσαν ἡμᾶς· καὶ οὕτως ἐπὶ μάρτυρι (71) τῇ ἀληθείᾳ, τῶν στρατιωτῶν τῶν μὲν περιεστηκότων τὸ ἱερατεῖον, τῶν δὲ περιερχομένων τὴν ἐκκλησίαν, διήλθομεν, λαὸν, ἀλλὰ καὶ προπέμφσαντες αὐτούς, διασωθῆναι

25. Τῆς τοίνυν Προνοίας οὕτως καὶ (74) παραδόξως ρυσαμένης, τίς ἂν δικαίως μέμψιν ἐπαγάγοι, ὅτι μὴ τοῖς ζητοῦσιν ἑαυτοὺς ἐκδότους δεδώκαμεν, ἢ ὑποστρέψαντες ἐνεφανίσασαμεν ἑαυτούς; Τοῦτο γὰρ ἔστιν ἀντικρυς ἀχαριστήσια τῷ Κυρίῳ, παρ' ἐνταλήν (75) τε αὐτοῦ πράξαι, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων μάχεσθαι πράξεις. Ἡ ὁ τοῦτο μεμψόμενος τολμησάτω καὶ τὸν μέγαν ἀπόστολον Πέτρον αἰτιάσασθαι, ὅτι, καίτοι συγκλεισθεὶς καὶ τηρούμενος ὑπὸ στρατιωτῶν, ἤκολούθησε τῷ καλοῦντι ἀγγέλω, καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς φυλακῆς καὶ διασωθεὶς, οὐχ ὑπέστρεψε καὶ παρέδωκεν (76) ἑαυτὸν, καίπερ ἀκούσας ἃ πεποίηκεν Ἡρώδης· μεμψέσθω δὲ μανείς ὁ Ἀρειανός (77), ὅτι μῆτε Παῦλος ὁ ἀπόστολος, χαλασθεὶς ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ διασωθεὶς, μετέγω, καὶ ὑποστρέψας ἐκδοτὸν ἑαυτὸν δέδωκε· μῆτε δὲ Μωσῆς ὑπέστρεψεν ἀπὸ Μωδιάμ εἰς Αἴγυπτον, ἵνα κρατηθῆ ὑπὸ τῶν ζητούντων· μῆτε ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔδειξεν ἑαυτὸν τῷ Σαούλ· ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἔμειναν ἐν τοῖς σπη-

στρατιωτῶν. Editi male στρατῶν.

(70) In Anglic. et Theod. πρότερον deest.

(71) Reg. et Theod. ἐπὶ μάρτυρι, recte. Editi vero ἐπὶ μάρτυρος.

(72) Theod., λαμβάνοντες.

(73) Anglic., προῦδωκαμεν. Paulo post Theod. διεκφυγεῖν.

(74) Καὶ deest in Anglic.

(75) Anglic., καὶ παρ'. Infra idem ὁ τούτῳ μεμψόμενος.

(76) Reg. παραδέδωκεν.

(77) Anglic., Ἀρειός. Infra idem Μωυσῆς. Paulo post Reg. παρὰ τῶν ζῆτ.

λαλοῖς, καὶ οὐ παρέδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Ἀγαάβ· τοῦτο ἄ γάρ ἦν πάλιν παρ' ἐντολῆν ποιεῖν, λεγούσης τῆς Γραφῆς· Οὐκ ἐκπαίρσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.

26. Τοῦτο γοῦν εὐλαβοῦμενος κἀγὼ, καὶ ταῦτα μαθὼν (78), οὕτως ἑμαυτὸν ἤγαγον, καὶ οὐκ ἀθετῶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην, παρὰ τοῦ Κυρίου χάριν καὶ βοήθειαν, κἀν οὗτοι μαινόμενοι τρίζωσι (79) τοὺς ὀδόντας καθ' ἡμῶν. Καὶ γὰρ τοιοῦτος ὁ τρόπος τῆς ἀναχωρήσεως ἡμῶν γέγονε, καὶ ἡγοῦμαι μὴδὲ μίαν αὐτὴν ἔχον μέμφιν παρ' οἷς ἔστιν ὁ λογισμὸς ὑγιᾶς· ἔπιγονε κατὰ τὴν θεῖαν Γραφὴν οὗτος ἡμῖν παρὰ τῶν ἀγίων εἰς διδασκαλίαν ὁ τύπος παρεδόθη. Ἄλλ' οὗτοι, ὡς ἔοικεν, οὕτε τι (80) τῶν ἀτολήτων παρορῶσιν, οὕτε παραλιμπάνειν τι βούλονται, ἢ μὴ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ὀμότητα δείχνουσι. Καὶ γὰρ καὶ (81) ὁ βίος αὐτῶν τοιοῦτός ἐστιν, οἷοι εἰσι καὶ τῷ φρονήματι καὶ ταῖς φλυαρίαις· καὶ οὐκ ἂν εἴποι τις τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατ' αὐτῶν, ὅσα καὶ (82) ὅσα πράττοντες αὐτοὶ οὐκ αἰσχύνονται. Ὁ μὲν γὰρ Λεόντιος διαβαλλόμενος μετὰ γυναικὸς τινος νεωτέρας, λεγομένης Εὐστολίου (83), καὶ κυλωόμενος συνοικεῖν αὐτῆ, δι' αὐτὴν ἑαυτὸν ἀπέκοψεν, ἔν' ἐπ' ἀδείας ἔχη διατρίβειν μετ' αὐτῆς. Καὶ τὴν μὲν ὑποφίαν οὐκ ἀπενίψατο, διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον, καὶ πρεσβύτερος ὢν, καθηρέθη· εἰ καὶ Κωνσταντίος (84) ὁ αἰρετικὸς ἐδίασατο λέγεσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ Νάρκισσος· ἄλλα τε πολλὰ κακὰ ἔχων, καὶ τρίτον ἐν διαφόροις συνόδοις καθηρέθη· καὶ νῦν αὐτός ἐστιν ἐν αὐτοῖς ὁ πονηρότατος· ὁ δὲ Γεώργιος (85), καὶ πρεσβύτερος μὲν ὢν, διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ καθηρέθη, καὶ ὀνομάσας δὲ ἑαυτὸν ἐπίσκοπον, οὐδὲν ἤττον πάλιν καθηρέθη ἐν τῇ κατὰ Σαρδικίην (86) μεγάλῃ συνόδῳ· ἔχει δὲ τι καὶ πλεόν, ὅτι καὶ ζῶν ἀσώτως οὐκ ἔλαθεν· ἄλλα καὶ παρὰ τῶν οικείων καταγινώσκειται (87), τὸ τέλος τοῦ ζῆν καὶ τὴν εὐθυμίαν ἐν τοῖς αἰσχίτοις μετρῶν.

27. Ἐκαστος μὲν οὖν τὸν ἕτερον ἐν τοῖς ἰδίοις πλεόνεικε κακοῖς· κοινὸς δὲ σπῆλος ἐστὶν αὐτοῖς, ὅτι τὴν αἵρεσίν εἰσι (88) Χριστομάχοι, καὶ οὐκέτι Χριστιανοί, ἀλλὰ μᾶλλον Ἀρειανοὶ καλοῦνται. Ἰδοὺ ταῦτα διαβάλλειν αὐτοὺς ἔδει· ἀλλότρια γὰρ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστιν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν δι' ἑαυτοὺς (89) κρύπτουσιν· οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν εἶ, τοιοῦτοι ὄντες τῷ φρονήματι, καὶ τοιοῦτοι συμπλεκόμενοι κακοῖς, τοὺς μὴ συντρέχοντας αὐτῶν τῇ ἀσεβεστάτῃ αἵρεσει διώκοντες ζητοῦσι· καὶ ἀναριούντες μὲν χαίρουσι, μὴ τυγχάνοντες δὲ ὧν εὐχονται, λυποῦνται (90),

⁸⁰ Dent. vi, 16; Matth. iv, 7.

(78) Anglīc., μανθάνειν, mendose.

(79) Anglīc., τρίζουσι.

(80) Reg. quem sequimur, οὕτε τι. Editi οὕτε.

(81) Sic Reg. et Anglīc. In editis vero καὶ deest ante ὁ βίος.

(82) Hæc, οἷα καὶ, desunt in Anglis.

(83) Sic omnes mss. et edit. Comm. et ita legitur infra in *Epist. ad solit.* Editi vero Paris. et Theod. apud quem hæc leguntur l. ii, c. 24, Εὐστολίας. Ibid. Anglīc. κεκλωμένους οὖν.

(84) Anglīc. καθηρέθη· ὁ δὲ Νάρκισσος, omissis intermediis, et ita legit Nannius.

(85) Basil. ὁ δὲ γε Γεώργιος.

(86) Reg. Σαρδικίην. Idem infra Ἔχει δὲ τι καὶ πλεόν, ὅτι. Basil. et Angl. ὅτι καὶ πλεόν, ὅτι. Editi

Achabo non dediderint; fuisset enim illud contra præceptum agere, dicente Scriptura: *Non tentabis Dominum Deum tuum*⁸⁰.

26. Id ego veritus et hæc edoctus, ita agendum putavi, nec asperror gratiam et opem mihi a Domino præstitam: etiamsi illi furibundi dentibus in nos strideant. Ea enim fuit nostri secessus ratio; nec arbitror ullam hac in re culpam esse apud sanæ mentis homines, quandoquidem, secundum divinam Scripturam, hoc exemplum nobis a sanctis ad institutionem traditum est. Verum illis, ut videtur, nihil inausum, nihil non tentatum est, neque ullam malitiæ crudelitatisque suæ commonstrandæ rationem prætermittunt. Ejusmodi quippe eorum vita est, cujusmodi sunt eorum sententia et garrulitas: neque posset quispiam tam multa tamque gravia contra illos dicere, qualia quantaque **266** illi absque ullo rubore perpetrant. Nam Leontius accusatus quod cum juniore quadam muliere versaretur nomine Eustolio, prohibitusque cum illa habitare, sese castravit, quo sibi cum illa vivendi esset facultas. Neque tamen ita eam levavit suspicionem, ea enim maxime de causa, presbyter cum esset, damnatus depositusque est: tametsi Constantius hæreticus vi et potestate sua illud effecit, ut is nominaretur episcopus. Narcissus vero ad multa quibus oneratus est mala, ter in diversis synodis depositus est, apud illos tamen degit, omnium sane sceleratissimus. Georgius item, presbyter cum esset, improbitatis suæ causa depositus; cum sese tamen episcopum nominasset, iterum abdicatus est in magna Sardicensi synodo. Cui id quoque inest mali, quod cum intemperanter vivat, nec id agens lateat, a suis quoque improbatur, quod vitæ finem et animi tranquillitatem rebus turpissimis metiatur.

27. Alter igitur alterum suis sceleribus superat: communis autem omnium ea est macula, quod hæresis suæ causa in Christum decertent: nec amplius Christiani, sed potius Ariani vocantur. Næ illi, hæc traducere debuissent, nam a Christiana fide sunt aliena. At hæc occultant, quod ad suos attingant: nihilque mirum si cum hac sint sententia, totque implicentur malis, eos qui non secum in impiissima sua hæresi conveniunt, persequantur et inquirent: et si, cum illos sustulerint, gaudeant: si vero quos exoptant, non apprehenderint, dolcant, ac secum

ὅτι καὶ πλεόν τι. Prior lectio præstat. Mox καὶ post ἀλλά deest in Angl.

(87) Anglīc., καταγινώσκειται. Ἐκαστος μὲν οὖν, intermediis omissis, et sic legerat Nannius.

(88) Et sic deest in Anglīc. Paulo post idem, καλοῦνται. Τοιοῦτοι δὲ οὖν ὄντες τῷ φρονήματι καὶ τῇ προαιρέσει, καὶ τούτοις ἀμετρήτοις συμπλεκόμενοι αἰσχίτοις κακοῖς, οὐδὲν θαυμαστὸν ἢ παράδοξον εἶ τοὺς μὴ συντρέχοντας καὶ συγκροτούντας αὐτῶν τῇ Ἀρειανῇ αἵρεσει διώκοντες ζητῶσι. Et ita legit Nannius.

(89) Sic Reg. Editi vero, αὐτοῦς.

(90) Anglīc., ὧν εὐχονται ἀσχάλωσι, καὶ διακαλοῦνται (sic) καὶ λυποῦνται, καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι οὕτως, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν Et ita legit Nannius. Sed præstat lectio Regil et editorum,

injuste ἄγι existiment, quod, ut dixi, illos superstitibus videant, quos ipsi cuperent enectos. Utinam ita cum illis injuste agatur, ut ipsi in irrogandis injuriis infirmi evadant: qui vero persecutionem illorum patiuntur Domino gratias agant, et hæc vicesimi sexti psalmi dicant: *Dominus illuminatio mea et Salvator meus, a quo trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt*⁸¹. Et rursus in tricesimo psalmo: *Sa'vasi de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici: statuisti in loco spatioso pedes meos*⁸². In Christo Jesu Domino nostro per quem Patri et Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Psal. xxvi, 1, 2. ⁸² Psal. xxx, 7-9.

(91) Reg. quem sequimur βούλονται. Editi βούλωνται.

(92) Anglic. quem sequitur Nannius, ἡσθέντησαν καὶ ἔπεσαν. Ἐάν παρατάξῃται ἐπ' ἐμέ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. Ἐάν ἐπανεστή (sic)

Α καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ὅταν, καθὰ προεῖπον, βλέπωσι ζῶντας, οὓς ἀποθνήσκουσιν βούλονται (91). Ἐστὶ δὲ τούτους οὕτως ἀδικεῖσθαι, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, τοὺς δὲ διωκομένους παρ' αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ λέγειν τὰ ἐν τῷ κς' ψαλμῷ· Κύριος φωτισμός μου καὶ Σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; Ἐν τῷ ἐγγίσειν ἐπ' ἐμέ κακοῦντας, τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου· οἱ θλιβοῦντές με καὶ οἱ ἐχθροὶ μου, αὐτοὶ ἡσθέτησαν καὶ ἔπεσαν (92)· καὶ πάλιν ἐν τῷ λ' ψαλμῷ· Ἐσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου (93), καὶ οὐ σινέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· Ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἡ Β δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμήν.

ἐπ' ἐμέ πόλεμος, ἐν τῇ ἀμάχῳ τοῦ Θεοῦ δεξιᾷ ἐλπίσω καὶ πάλιν ἐν τῷ, quæ omnia a contextu Scripturæ discrepant.

* (93) Angl. et Nann., τὴν ψυχὴν μου ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ.

ADMONITIO IN EPISTOLAM AD SERAPIONEM

DE MORTE ARII,

ET IN EPISTOLAM AD MONACHOS.

267 I. Epistola ad Serapionem de morte Arii, *tametsi scripta est post Epistolam ad monachos, priorem tamen hic locum occupat, perinde atque in antiquioribus manuscriptis, veroque simile est illas eo ad nos ordine pervenisse, quo ad Serapionem missæ sunt. Rogatus quippe ab ipso Serapione Athanasius, ut rerum suo tempore gestarum historiam, Arianicæ impietatis consulationem, Ariique obitus rationem ad se transmitteret, priora duo postulata, subnexis scriptis suis ad monachos nuncupatis, explevit: tertium vero in sua ad eundem Serapionem Epistola, quam cæteris præposuit, exsecutus est. Mortem igitur Arii, quam paucis in Epistola ad episcopos Ægypti et Libyæ attigerat, hic fusius prosequitur S. Doctor, prout eam a Macario presbytero, oculato teste, didicerat. Hac absoluta narratione, rogat Serapionem, ut perfectis suis adversus Arianos scriptis, illa ad se quamprimum curet transmittenda; sicque hanc claudit epistolam.*

II. Epistola ad monachos (94) est veluti prologus ad historiam rerum claudarum ab initio Arianismi ad annum 357 et ad Arianicorum dogmatum consulationem, quod utrumque opus postulantis monachis conscripsit Athanasius. In hac autem epistola enarrat S. Doctor, quantum in iis quæ Verbi divinitatem spectant conscribendis, ob argumenti sublimitatem, elaborarit: rogatque monachos ut ne aliis illa communicent, neque sibi transcribant, non tutum esse aiens, ut balbutientis et imperiti hominis scripta ad posteros perveniant; ita sobrie et moderate de se ipse sentiebat: quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.

III. Ista porro quæ ad consulendam Arianam hæresim, et ad Verbi divinitatem propugnandam scripta sunt, an jam supersint, incertum. Quod aiunt enim nonnulli, id ipsum esse quod quatuor Orationes contra Arianos, id difficultate non vacat. Nam in eo quod ad monachos missum est rescripto, paucis Arianorum hæresis impugnabatur, ut ipse testatur Athanasius num. 1. Orationes autem contra Arianos adeo prolizæ sunt, ut vix credatur, eas Athanasium paucis conscriptas dixisse, qui nullum tantæ prolizitatis opus, quod sciamus, unquam edidit. Quod vero putant quidam viri eruditissimi, Epistolam ad Serapionem, quæ prima habetur in superioribus editis, quæque jam suo ordine restituta secundum obtinet locum, quasi synopsis re-

(94) Athanasium secuti hanc epistolam inscripsimus, ad monachos. Vide infra in *Evist. ad Serapionem de morte Arii*, num. 1 et 5.

scripti ad monachos missi, quod eorumdem rogatu fuerit in epitomen redactum; illud, inquam, verum non esse patet ex ea ipsa et ex sequenti ad Serapionem epistola: ubi hoc unum ait Athanasius, postulasse fratres ut ea quæ fusiùs in prima sua ad Serapionem de Spiritu sancto disputarat, paucis ad commodiorem fratrum usum perscriberet. Quod antequam ageret S. Doctor, primo quæ Filii divinitatem spectant brevissime pertractavit; ut illis præmissis, facilius exinde de Spiritu sancto in tertia sua ad Serapionem epistola, breviusque disseret. Nec ultatenus ibi meminit Athanasius prolixioris tractatus de Verbi divinitate ad monachos missi. Itaque supersitne, an penitus interierit illa Arianismi confutatio ad monachos data, valde dubium. Postremum sane Athanasius suadere videtur, dum monachos et ipsum Serapionem impense rogat nulli ut tradant rescriptum suum, neque transcribant sibi: sed post lectum opus, continuo ad se transmittant, ne imperiti hominis (sic ille) scripta tum aliis de rebus ad posteros perveniant. Quo forte innuitur ab Athanasio ipso suppressum opusculum fuisse.

IV. Historiam Arianismi quod spectat, quæ item monachorum rogatu scripta est, ad illosque missa, initio mutilam esse, res ipsa per se clamat; sic enim inchoatur: Ἀὐτοὶ δὲ ὦν ταῦτα ἐμπαρήσαντο χάριν, ubi particula adversationis dicitur innuitur præmissa quædam fuisse. Imo vero ex subsequentibus palam est longe altius ductam fuisse narrationem. Cur autem totum omissum sit initium, haud difficile est arguari. Nempe amanuenses cum cernerent illam priorem historiæ partem, eandem aut fere similem esse posteriori Apologiæ contra Arianos parti, num. 59, ubi ab exordio Arianismi res gestas recenset Athanasius, editaque monumenta refert, ab ea describenda supersederunt: quia nempe iisdem aut fere similibus verbis conscripta erat. Illud enim perpetuo observarunt, ut quod jam in superioribus descriptum haberetur, non iterum transcriberent. Fatemur tamen solere illos initium repetitarum epistolarum apponere monereque haberi illas superius descriptas: sed quandoque nihil admonent, ac ne verbo quidem apposito, totum opus prætermittunt. Quod in fine hujus historiæ advertere est, ubi Athanasius se Sardicensis synodi epistolas conscripsisse testatur, quarum tamen ne vestigium ibi comparet, quia scilicet superius, nempe in Apologia contra Arianos, descriptæ fuerant.

V. Opinamur itaque a secunda Apologiæ parte initium hujus historiæ duxisse Athanasium: seriemque narrationis eandem prorsus cum servasset usque ad synodum Hierosolymitanam anni 335, ibi diversam narrandi viam inisse. In hac quippe historia sic habet: Ἀὐτοὶ δὲ ὦν ταῦτα ἐμπαρήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἀμα γὰρ ἐπισπούλευσαν, καὶ εὐθύς τοὺς περὶ Ἄρειον εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Id est: Illi vero ea, quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt: statim enim post paratas ejusmodi insidias, Arium cum suis ad communionem receperunt; in Apologia vero sic num. 81: Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθύς καὶ τὴν αἰτίαν δὲ ἦν ταῦτα ἐπραξαν, ἐφανέρωσαν· ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μὲθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανούς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτοὺς εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Id est, Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, eosque illic ad communionem admisere. His accinunt quæ in libro De synodis, post epistolam ejusdem Hierosolymitanæ synodi, leguntur: ubi dicitur Arium cum sociis, 268 Ἄρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, admissum ad communionem fuisse. Notandum autem, licet apertissimum sit, truncatam ab initio esse hæc ad monachos missam historiam; attamen cum eorum quæ jam supersunt initium a re precelestri ducatur, integraque prorsus sit sententia, certum videri, non casu sed consilio prætermissa priora fuisse. Nulla autem sese offert hæc omittendi causa, quam quæ a nobis superius allata est.

VI. Unum tamen est quod quidpiam negotii facessere possit; nempe, paulo post medium hujus historiæ, ubi agit Athanasius de secunda persecutione Alexandrina sub Constantio, ait, & μικρῶν πρόσθεν δι' ὀλίγων εἰρηται, quæ paulo ante paucis pertractata sunt, quo innuit se jam ante in hac historia de illa persecutione verba fecisse: unde infert Felckmannus, cum in iis quæ jam exstant persecutionem illam non enarravit, in iis quæ ab initio amissa sunt, enarratam illam fuisse: unde forte quis colligat, cum in secunda Apologiæ parte ne verbum quidem de illa persecutione compareat, non fuisse illam huic historiæ ab Athanasio adnexam, sed aliud ab illa diversum initium adtextum fuisse. At etiamsi secundæ Apologiæ parti de secunda persecutione Alexandrina nonnihil addidisset Athanasius, non obtulisset illud quin amanuenses hæc cum cæteris omitterent; exempla enim hujusmodi omissionum videsis in Apologia contra Arianos, num. 44 et 78, ubi amanuenses non modo epistolas ante descriptas omittunt, sed et si quid posteriores a prioribus discrepent, plerumque nihil monendo, id cum aliis prætermittunt. Observandumque notas omissionum quæ a prioribus amanuensibus appositæ fuerant, fuisse a posterioribus prætermittas: quod haud semel apud Athanasium animadvertimus. Arbitramur tamen illud μικρῶν πρόσθεν referri non posse ad eam historiæ partem quæ initio omissa est. Nam quæ, quæso, paulo ante enarrata illa diceret, quæ plus quam quadraginta ante paginis haberentur. Itaque illud paulo ante referendum videtur ad ea quæ media ante pagina de Alexandrina persecutione, δι' ὀλίγων, paucis scilicet, memorat Athanasius, et ad ea quæ num. 32 de Syriani irruptione leviter attingit.

VII. Circa superius allatum hujusce historiæ initium, prout scilicet jam exstat, ingentes inducere controversias viri quidam eruditissimi, qui cum Alexandri Constantinopolitani obitum ad annum 331 referant, hinc

consequenter colligunt non Arium hæresiarcham admissum fuisse in Hierosolymitana synodo, anno 335 celebrata, sed alium hæresiarchæ cognominem ejusque sequacem. Alibi autem Arium dicunt pro Arianis eo loci ab Athanasio nominari. Sed utraque illa sententia ne minimum quidem probabilitatis habet. Nam primum quod spectat, quis unquam sibi persuaserit, Athanasium in Apologia contra Arianos, et in libro De synodis, postquam in serie narrationis sexcenties hæresiarcham Arium nominavit, ubi ad synodi Hierosolymitanæ narrationem pervenit, derepente alium substituere Arium; ita ut nec moneat, nec vel minimo signo indicet esse illum alium ab hæresiarcha; ut omnes omnino in errorem inducat. Quid vero absurdius? Quid alienius a sapiente accuratoque scriptore, qualem fuisse Athanasium nemo eat inficias? Ruit sane illud vel primo prudentis lectoris aspectu. Nec plus habet firmitatis quod aiunt, Arianos ibi Arii nomine indicatos esse: testatur quippe Athanasius libro De synodis, receptum illic fuisse Ἀρετων καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, quasi diceret Arium et Arianos: ubi cum aperte distinguat Arium a sequacibus, manifestum est Arium ipsum, tum superstitem, cum Arianis admissum ad communionem fuisse.

VIII. Quod eruditos viros ad eam amplectendam sententiam compulit, verba sunt Philippopolitanæ synodi ab Arianis celebratæ anno 347, cujus epistola habetur in Fragmentis Hilarii. Ibi aiunt hæretici, num. 13, Paulum Constantinopolitanum Athanasii expositioni seu depositioni interfuisse, illumque damnasse. Unde arguunt illi, jam tempore Tyriæ synodi ubi damnatus Athanasius fuit, Paulum fuisse Constantinopolis episcopum: atque adeo tempore synodi Tyriæ, ac consequenter Hierosolymitanæ quæ post Tyriam celebrata est, defunctum Arium fuisse, quippe qui ante Alexandrum Pauli decessorem obierit. Sed quæ fides habenda huic hæreticorum epistolæ, quæ calumniis et mendaciis respersa est? cum præsertim eodem loci dicatur, Asclepam ab Athanasio damnatum fuisse, quod falsissimum est, impudenterque sub ipsum epistolæ initium dicant hæretici, se Sardicæ synodum celebrasse, quod a vero abhorrere, nulli notam non erat. De his iterum in Vita Athanasii.

IX. Aliud autem afferunt argumentum, Arium scilicet hæresiarcham diu ante celebratam synodum Hierosolymitanam fuisse ad communionem admissum; atque adeo non eundem receptum fuisse in prædicta synodo. Sed omnino repugnat illud Athanasio, qui Apologia contra Arianos, num. 59, ait, Eusebio instigante jussisse sibi Constantinum ut Arium reciperet; idque denegante Athanasio, atque sibi fas non esse imperatori suadente, ideo Eusebianos in Athanasium calumnias struxisse. Postea vero num. 84 ait, eos in synodo Hierosolymitana palam fecisse, se hæc omnia esse machinatos Arii cum suis recipiendi causa, atque eum ibi revera ad communionem fuisse admissum, ut testatur etiam ipse in libro De synodis post epistolam ejusdem synodi Hierosolymitanæ. Ex his Athanasii locis ipsa luce clarius est ipsum hæresiarcham in synodo Hierosolymitana anni 335 ad communionem fuisse admissum. Mirum sane ejusmodi loco innixos eruditos viros, incredibilem et Athanasio adversantem statuissent sententiam. Cætera quæ afferunt nullius sunt momenti, nec consultatione egent. Duo tamen monitu digna supersunt: 1° Alium revera fuisse Arium hæresiarchæ sequacem, qui una cum illo ab Alexandro Alexandrino damnatus fertur in epistola ejusdem Alexandri inferius edenda; sed nullius nominis hominem, qui ne semel quidem apud Athanasium memoratur; 2° Hilarium duos Arios nominasse fragm. 2, n. 26; sed solet Hilarius Arianos Arios nuncupare, ut observarunt nostri in postrema Hilarii editione: ubi item aiunt hoc Hilarii loco deceptos Severum Sulpicium et Vigilium Tapsensem duos induxisse Arios. Ibid. videatis.

X. Postquam Hierosolymitanæ synodi gesta leviter attingit Athanasius, recenset episcopos ab Arianis dire vexatos, extorresque factos. Hinc enarrat res gestas ab anno 338 ad annum 357, ac intermissa plerumque narrationis serie, acriter in Constantium et in Arianos invehitur. Huic historiæ sese Acta Sardicensis synodi, obtestationesque populi Alexandrini circa Syriani irruptionem, subjunxisse memorat S. Doctor. Sed ibi ob superius allatam rationem, Sardicensis synodi epistolæ minime comparent. Ex obtestationibus vero secunda tantum ibi subnectitur: prima vero vel ab Athanasio 269 nunquam illic apposita est, quia cum in eremum versaretur cum hæc scripsit, illam fortasse nancisci nequiverit: aut forte cum subsequenti omnino similis esset, eademque Syriani irruptio ibi enarraretur, ut palam est ex secunda quæ jam superest, ab amanuensibus de more omisa fuit.

XI. Restat ut annum statuamus quo hæc scripta sunt. Valens in notis ad Socratem, Baronium secutus, Leontium Antiochenum existimat obiisse anno 356, illisque favet Socrates, qui ait lib. 11, cap. 37, Eudoxius Germanicæ episcopum mortem Leontii didicisse dum Romæ degeret cum Constantio; sub initium scilicet, aut saltem ante mensem Maium anni 357. Nam initio Maii, ut tardius, Roma profectus est Constantius ut Sirmium se conferret. Quare cum Historia ad monachos missa Leontium ut superstitem memoret, si Socratem sequamur, scripta fuerit anno 356, aut ad summum sub initium anni 357. Sed evidentissime repugnat huic sententiæ Athanasius, qui de Hosii obitu in ea loquitur. Obiit certe Hosius ut citius sub finem anni 357, nec videtur eo ipso anno fama mortis ejus ex Hispania ad Ægypti deserta usque pervenisse. Quare ad annum 358 hæc Athanasii scripta referenda sunt, cum aliqui certum sit labi scripsisse Socratem, ut aliis monuimus. De Marcello Ancyrano agimus infra num. 4.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ⁽⁹⁵⁾ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ.

S. P. N. ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA ⁽⁹⁶⁾ AD SERAPIONEM FRATREM.

Ἀθανάσιος Σεραπίωνι ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ, ἂ Ἀθανastus Serapioni (fratri et comministro, in Dominum salutem.

1. Ἐνέτυχον τοῖς παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας γραφεῖσιν, ἐν οἷς προέτρεπες ἡμᾶς τὰ τε καθ' ἡμᾶς (97) καὶ νῦν γενόμενα δηλῶσαι σοι, καὶ περὶ τῆς ἀσεβειστάτης αἵρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, δι' ἣν καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, καὶ ὅποιον ἔσχε τὸ τέλος τοῦ βίου Ἄρειος. Τριῶν τοίνυν ὄντων τῶν ἐπιταγμάτων, τὰ μὲν δύο προθύμως ἐποίησα, καὶ ἀπέστειλα τῇ σῇ θεοσεβείᾳ ἅπερ ἔγραψα τοῖς μοναχοῖς· ἐκ γὰρ τούτων τὰ τε καθ' ἡμᾶς καὶ τὰ κατὰ τὴν αἵρεσιν δύνασαι μαθεῖν· τὸ δὲ ἕτερον, φημι δὴ περὶ τοῦ θανάτου, πολλὰ μὲν ἐλογισάμην, εὐλαβοῦμενος μὴ ὡς ἐπεμβαίνοντά με τις τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνθρώπου λογισθῆται· ὁμῶς δὲ, ἐπειδὴ, διαλέξεως γενομένης παρ' ὁμῖν περὶ τῆς αἵρέσεως, εἰς τοῦτο τὸ τέλος ἔληξεν ἢ ζητήσας, εἰ κοινωνήσας τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἄρειος ἐτελεύτησε, διὰ τοῦτο, ὡς διαλυομένης τῆς ζητήσεως ἐκ τοῦ περὶ τοῦ θανάτου (98) διηγήματος, ἀναγκαίως δηλῶσαι ἐσπούδασα· Ἰσον ἡγούμενος τὸ σημάδι τοῦτο, καὶ τὸ παῦσαι λοιπὸν τοὺς φιλονεικούντας. Ἡγούμαι γάρ, ὅτι, γνωσθέντος τοῦ περὶ τοῦ θανάτου θαύματος, μηκέτι μηδὲ αὐτοὺς τοὺς πρότερον ζητήσαντας τολμᾶν ἀμφισβᾶλλειν, ὡς θεοστυγῆς ἐστὶν ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις.

2. Ἐγὼ (99) μὲν οὐ παρήμην ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος· Μακάριος δὲ ὁ πρεσβύτερος παρῆν, κάκεινου λέγοντος ἡκουσα. Ἐκέκλητο μὲν παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως Ἄρειος ἐκ σπουδῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον· εἰσελθόντα δὲ τὸν Ἄρειον ἀνέκρινε βασιλεὺς, εἰ τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἔχει· αὐτὸς τε (1) ὡμοσε πιστεῦειν

1. Legi pietatis tuæ litteras, quibus hortaris nos, ut tibi quæ nos spectant, quæque hoc tempore gesta sunt, enarremus : et una scribamus de impiissima Ariana hæresi, cujus causa hæc mala pertulimus : nec non quisnam fuerit vitæ Arii exitus. Cum tria igitur postulata fuerint, duo quidem libenter executus sum, misique ad tuam pietatem mea ad monachos scripta : ex his enim poteris cum res nostras, tum eas quæ ad hæresim attinent, ediscere. Tertium vero quod spectat, nempe Arii mortem, multa mecum perpendi, veritus ne me quis hominis interitui insultare arbitretur ; verumtamen cum, disputatione apud vos circa hæresim habita, huc quæstio desiderit, num Ecclesiæ communionem junctus obierit Arius ; idcirco, cum ex obitus illius historia quæstio solvatur, necesse duxi accurate rem vobis enarrare : ratus perinde esse hoc indicare, atque disputantes compercere. Existimo enim, cognito illius mortis miraculo, ne eos quidem qui ante hæc de re quæstiones movebant, ausuros ultra ambigere, Deone odiosa sit Ariana hæresis.

2. Equidem Constantinopoli non aderam, cum ille vita functus est : sed aderat Macarius presbyter, a quo narrante rem comperi. Ab imperatore Constantino, Eusebianorum opera, accitus Arius fuerat : ingressum autem Arium imperator interrogavit num Ecclesiæ catholicæ fidem servaret : is vero se recte credere jurejurando affirmavit, ac rescriptum

(95) Theodoretus habet, πρὸς Ἀπίωνα.

(96) Scripta anno 358.

(97) Sic Reg. Editi vero, καθ' ἡμᾶς.

(98) Sic Reg. Editi vero, ἐκ τοῦ θανάτου.

(99) Hæc habentur apud Theodoret., lib. 1. Hanc item Historiam refert Socrates, sed multum variat ab Athanasii narratione.

(1) Sic Reg. Editi non habent τς.

fidei suae tradidit, quo iis occultatis quorum causa ab Alexandro episcopo Ecclesia pulsus fuerat, Scripturarum verba dolose proferebat. Cum jurasset itaque se non eam tenuisse sententiam cuius causa ab Alexandro exactus fuerat; illum imperator dimittens, si recta, ait, est fides tua, bene jurasti; sin impia, et tamen jurasti, Deus ex iuramento causam tuam iudicet. Illum igitur ab 270 imperatore ita digressum Eusebiani, solita usi violentia, in ecclesiam introducere voluerunt: obsistebat Constantinopolitanus episcopus beatæ viri memoriæ Alexander, non debere, aiens, hæresis auctorem in ecclesia recipi. At Eusebiani, minis adhibitis, aiebant: Ut, repugnantibus licet vobis, obtinuimus ut illum imperator arcesseret; sic die crastina, etiamsi id non e sententia sit tua, Arius in hac ecclesia nobiscum synaxi aderit. Sabbatum autem erat cum hæc illi effluerent.

3. Quibus auditis episcopus Alexander, magno mænore perfusus, in ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrymans in vultum procidit in sacrario: humique jacens orabat. Aderat Macarius, qui et ipse orabat, orantisque vocem audivit. Alterutrum autem his verbis enixe rogabat episcopus: Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac vita dimitte, et ne pium cum impio perdidideris; sin Ecclesiæ tuæ misereris, miseraberis autem, hoc bene novi, respice in Eusebianorum verba, et ne dederis in exitium et in opprobrium hæreditatem tuam; ac tolle Arium, ne ingrediente illo in ecclesiam, hæresis cum illo introire videatur: neve deinceps impietas pro pietate habeatur. Hæc precatus episcopus, multum anxius recessit: et res mira incredibilisque contigit. Eusebians quippe minitantes, episcopus orabat, Arius vero Eusebians fretus, ac multa nugatus, ingressus in latrinas quasi alvi exonerandæ causa, derepente, uti scriptum est, pronus factus crepuit medius²², prolapsusque statim exspiravit, utroque simul, vita scilicet et communionis privatus. uxoris (8) μέσος, και πεσών εὐθύς ἀπέψυξεν. ἡμφοτέρων τε, τῆς τε κοινωνίας και τοῦ ζῆν, εὐθύς ἐστερήθη.

4. Ejusmodi fuit Arii exitus: Eusebiansque ingenti pudore suffusi, conjurationis suæ socium sepeliere. Beatæ vero viri memoriæ Alexander, gaudente Ecclesia synaxin cum pietate et sana fide celebravit, precesque fudit pro fratribus omnibus, ac Deum magno opere glorificavit: non quo gauderet ne illius interitu, abiret! nam statutum est omnibus hominibus semel mori²³; sed quod ea res humana iudicia visa fuerit superare. Ipse namque Dominus

²² Act. 1, 18. ²³ Hebr. 12, 27.

(2) Sic Reg. Editi, ὁμόσονται.

(3) Theodoret., ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, rectius fortasse.

(4) Reg., παρὰ βασιλεία.

(5) Sic Reg. Editi, αὐτόν.

(6) Sic Reg. Editi male, Ἄρειος αὐριος; αὐριον.

(7) Theodoret., εἰς καθέδρας.

(8) Sic Reg. Editi vero, ἐλάχις. Mox Reg., ἀπ-

ὀρθῶς, και ἔγγραφον ἐπιβέδωκε πίστεως, κρίψας μὲν ἐφ' οἷς ἐξεβλήθη τῆς Ἐκκλησίας παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπίσκοπου, ὑποκρινόμενος δὲ τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέξεις. Ὁμόσαντα (2) τοῖνον αὐτόν μη φρονηκῆναι ἐφ' οἷς ἐξέβαλεν Ἀλέξανδρος αὐτόν, ἀπέλυσεν εἰρηκῶς. Εἰ ὀρθή σου ἐστὶν ἡ πίστις, καλῶς ὠμοσας· εἰ δὲ ἀσεβῆς ἐστὶν ἡ πίστις σου, και ὠμοσας, ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ ὄρκου (3) κρίναι τὰ κατὰ σέ. Οὕτω δὴ οὖν αὐτόν ἐξελθόντα παρὰ τοῦ βασιλέως ἠθέλησαν εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον τῆ συνήθει αὐτῶν βία. Ἄλλ' ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος, ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀντέλεγε, φάσκων μὴ δεῖν εἰς κοινωνίαν δεχθῆναι τὸν τῆς αἰρέσεως εὐρετήν. Καὶ λοιπὸν οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠπειλήσαν, ὅτι, ὥσπερ μὴ θελόντων ὑμῶν, ἐποίησαμεν αὐτόν κληθῆναι παρὰ βασιλέως (4), οὕτως αὐριον, κἄν μὴ κατὰ γνώμην σοι τυγχάνῃ, συναχθήσεται Ἄρειος μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ. Σάββατον δὲ ἦν ὅτε ταῦτα ἐλεγον.

5. Ὁ τοῖνον ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, ἀκούσας ταῦτα, και πάνυ λυπηθεὶς, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὰς τε χεῖρας ἐκτείνας πρὸς τὸν Θεόν, ἀπαύρητο, και βίψας αὐτόν (5) ἐπὶ πρόσωπον ἐν τῷ ἱερατεῖ, κείμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἤσχετο. Παρῶν δὲ και Μακαρίου εὐχόμενος σὺν αὐτῷ, και ἀκούσας τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Παρεκάλεε δὲ δύο ταῦτα, λέγων· Εἰ Ἄρειος αὐριον (6) συνάγεται, ἀπόλυσον ἐμὲ τὸν δοῦλόν σου, και μὴ συναπολέσης εὐσεβῆ μετὰ ἀσεβοῦς· εἰ δὲ φαίθῃ τῆς Ἐκκλησίας σου, οἶδα δὲ, ὅτι φαίθῃ, ἐπιθε ἐπὶ τὰ ῥήματα τῶν περὶ Εὐσέβιον, και μὴ θῆς εἰς ἀφανισμόν και θνητοσύνην τὴν κληρονομίαν σου· και ἄρον Ἄρειον, ἵνα μὴ, εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐδόξῃ και ἡ αἵρεσις συνεϊρηχεσθαι αὐτῷ, και λοιπὸν ἡ ἀσεβεία ὡς εὐσεβεία νομισθῇ. Ταῦτα εὐχόμενος ὁ ἐπίσκοπος, ἀνεχώρησε πάνυ φροντίζων. Καὶ γέγονε τι θαυμαστὸν και παράδοξον· τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλησάντων, ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἠβήτητο, ὁ δὲ Ἄρειος ἐθάβρει τοῖς περὶ Εὐσέβιον, πολλά τε φλυαρῶν, εἰσηλθὼν εἰς θάκας (7), ὡς διὰ χρεῖαν τῆς γαστρὸς, και ἐξαίφνης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρηνῆς γενόμενος ἐλάκησεν (8) μέσος, και πεσών εὐθύς ἀπέψυξεν. ἡμφοτέρων τε, τῆς τε κοινωνίας και τοῦ ζῆν, εὐθύς ἐστερήθη.

4. Τὸ μὲν οὖν τέλος τοῦ Ἄρειου τοιοῦτον γέγονε· και οἱ περὶ Εὐσέβιον μεγάλας αἰσχυρθέντες, ἐθαψαν τὸν συνομότην (9) αὐτῶν· ὁ δὲ μακαρίτης Ἀλέξανδρος χαίρουσας τῆς Ἐκκλησίας τὴν συναξιν ἐπέτελεσε σὺν εὐσεβείᾳ και ὀρθοδοξίᾳ, πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς εὐχόμενος, και δοξάζων μεγάλως τὸν Θεόν, οὐχ ὡς ἐπιχαίρων τῷ θανάτῳ, μὴ γένοιτο! πᾶσι γὰρ ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις (10) ἀπαξ ἀποθανεῖν· ἀλλ' ὅτι τοῦτο ὑπὲρ τὰς ἀνθρώπων χρεῖαις ἐδέ-

έψυξεν. Basil., ἀπέψυγεν. Editi, ἀπένηξεν. Mox εὐθύς post ζῆν in Reg. legitur, in editis deest.

(9) Reg. prima manu συνομώτην. Editi συνομώτην cum o.

(10) Sic Reg. et Basiliensis. In editis vero ἀνθρώπων deest.

χρη. Αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος, δικάσας ταῖς ἀπειλαῖς τῶν περὶ Εὐθέριον καὶ τῆ εὐχῆ Ἀλεξάνδρου, κατέκρινε τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, δέξας αὐτὴν ἀνάξιον οὖσαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας· καὶ πᾶσι φανερώσας, ὅτι, κἂν παρὰ βασιλέως καὶ πάντων ἀνθρώπων ἔχη τὴν προστασίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας κατεκρίθη. Δέδεικται οὖν οὐ θεοφίλης, ἀλλ' ἀσεβῆς τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον τῶν Ἀρειομανιτῶν. Καὶ πολλοὶ τῶν πρότερον ἀπατηθέντων μετέθεντο. Οὐ γὰρ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ βλασφημούμενος παρ' αὐτῶν Κύριος κατέκρινε τὴν κατ' αὐτοῦ συστάσαν αἵρεσιν· καὶ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι, κἂν νῦν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖος βιάζεται τοὺς ἐπισκόπους ὑπὲρ αὐτῆς (11), ἀλλ' ἀκοινωνήτος ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἄλλοτρία. Οὐκοῦν καὶ ἡ παρ' ὑμῖν λοιπὸν πεπαύσθη ζήτησις· αὕτη γὰρ ἦν ἡ γενομένη συνθήκη· καὶ μηδεὶς προστιθέσθω τῆ αἵρεσει, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπατηθέντες μεταγινωσκέτωσαν. Ἦν γὰρ ὁ Κύριος κατέκρινε, τίς ἀποδέξεται; καὶ ἦν ἀκοινωνήτων αὐτὸς πεποίηκε, πῶς ὁ παραλαβόμενος (12) οὐ μεγάλως ἀσεβεῖ, καὶ φανερῶς ἐστὶ Χριστομάχος;

5. Ἰκανὸν μὲν οὖν καὶ τοῦτο δυσωπῆσαι τοὺς ἐριστικούς· ἀνάγνωθι οὖν τοῖς τότε ζητήσασιν, καὶ τὰ κατὰ τῆς αἵρέσεως δι' ὀλίγων γραφέντα πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ἵνα καὶ ἐξ αὐτῶν ἔτι μᾶλλον καταγινώσκωσι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς πονηρίας τῶν Ἀρειομανιτῶν. Μηδὲν μόντοι θελήσης ἐκδοῦναι τούτων ἀντίγραφον, μηδὲ σαυτῷ μεταγράψαι· καὶ γὰρ καὶ τοῖς (13) μοναχοῖς τοῦτο δεδήλωκα· ἀλλ' ὡς γνήσιος, εἰ μὲν τι λείπει τοῖς γραφεῖσι, πρόσθε· εὐθύς δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀντίπεμψον. Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, ἧς ἔγραψα τοῖς ἀδελφοῖς, δύνασαι μαθεῖν ὃ πέπονθα γράφων, καὶ γινῶναι ἔτι· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἀσφαλὲς ἐκδίδοσθαι γράμματα ἰδιώτου, καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀνωτάτων καὶ κορυφαίων τάτων δογμάτων, μήποτε τὸ διὰ ἀσθένειαν, ἢ τὸ ἀδιατράνωτον τῆς γλώττης ἐνδεῶς εἰρημένον βλάβῃ τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐμποιήσῃ. Οἱ γὰρ πολλοὶ οὐ τὴν πίστιν, οὐδὲ τὸν σκοπὸν τοῦ γράψαντος σκοποῦσιν, ἀλλ' ἢ διὰ φθόνον, ἢ δι' ἔριν, ἧς προελήφθησαν κατὰ δίκαιον δόξης, ὡς ἐκν θελήσωσιν αὐτοὶ, δέχονται, καὶ μεταποιῶσι τὰ γραφέντα κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν. Διὴ δὲ ὁ Κύριος παρὰ πᾶσι, καὶ μάλιστα οἷς ἀναγινώσκεις ταῦτα, κρατεῖν τὴν τε ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑγιαίνουσαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστιν. Ἀμήν.

(11) Sic Reg. Editi vero, περὶ αὐτῆς. Mox Reg. ἀλλὰ κοινότητος male.

(12) Reg., προσλαμβάνομενος. Mox idem, φανε-

A inter Eusebianorum viuas et Alexandri preces iudicem sese constituens, hæresim damnavit Arianam, declaravitque esse illam Ecclesiæ communione indignam. Palam item fecit omnibus, licet imperator universique homines ejus patrocinium suscipiant, ab Ecclesia tamen illam condemnatam fuisse. Exploratum itaque est, Christo adversariam Arianorum officinam, non Deo charam, sed impiam esse. Certe plerique illorum qui ante circumventi fuerant, sententiam commutarunt. Non enim quisvis alius, sed ipse Dominus, in quem illi blasphemabant, adversum se insurgentem hæresim condemnavit. Propalamque fecit, licet etiamnum imperator Constantius illius gratia episcopis vim inferat, esse nihilominus eam et a communione Ecclesiæ segregatam, et a cælo alienam. Quamobrem cesset in posterum hujusmodi vestra quæstio, sic enim inter vos pactum fuit; nemoque hæresi adjungatur: sed respiciant qui decepti sunt. Quam enim Dominus damnavit, quis recipiet? et cujus 271 ille communicationem prohibuit, quomodo qui admittet non maximæ impietatis reus, et palam Christi hostis erit?

5. Hæc sint igitur ad contentiosos confundendos satis: hæc legito iis qui hujus quæstionis auctores fuere, necnon ea quæ adversus hæresim paucis ad monachos conscripta sunt; ut Arianorum inde impietatem malitiamque magis improbem. Cave nemini horum exemplar edas, aut tibi ipse transcribas: nam idipsam monachis quoque significavi: sed pro tua ingenuitate, si quidpiam scriptis deerit, id addas, statimque illa ad nos remittas velim. Ex mea quippe ad fratres epistola, poteris quidnam scribendo passus sim ediscere: atque hinc noveris, ideo tutum non esse imperiti scripta edere, præsertim de supremis ac præcipuis dogmatibus, ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus absolute dictum sit, noxam id lectoribus afferat. Plerique enim nec fidem, nec scopum scriptoris attendunt: sed aut ex invidia, aut contentionis studio, pro sua jam in mente recepta sententia, arbitrato suo verba accipiunt, et scripta pro libidine detorquent. Faxit Dominus ut in omnibus, ac potissimum quibus hæc legis, veritas et sana in Dominum nostrum Jesum Christum fides obtineat. Amen.

ρός. Paulo post idem, Ἀνάγνωθι δὲ δμως.

(13) Sic Reg. et Basil. Editi vero, καὶ γὰρ ἐν τοῖς.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ⁽¹⁴⁾.

SANCTI PATRIS NOSTRI:

ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI
EPISTOLA.

Omnibus ubique monasticam vitam agentibus, et in fide Dei firmatis, sanctificatisque in Christo, ac dicentibus, Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te¹⁵, dilectis ac desideratissimis fratribus, in Domino salutem plurimam.

1. Ut vestrae charitati morem gererem, postquam me frequenter hortati estis, demum nostras Ecclesiarumque calamitates paucis conscripsi, et quoad facultas tulit exsecrandam Ariomanitarum haeresim confutavi, ostendique quam sit illa a veritate aliena. Quid autem in scribendo perpeccatus sim, vestrae pietati indicandum putavi, ut hinc ediscatis, quam vere beatus Apostolus dixerit: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei*¹⁶, mihi que homini natura imbecillo, ignoscatis. Quo enim magis scribere aggrediebar, mihi que ipse ad intelligendam Verbi divinitatem vim inferebam, eo longius cognitio a me recedebat: agnoscebanique me tanto magis rei assequendae imparem esse, quanto magis eam attingisse mihi videbar. Etenim ne hoc ipsum quod me intelligere putabam scribere poteram; imo quod scriberem minus erat quam concepta, licet pusilla, veritatis umbra.

2. Cum adverterem itaque in Ecclesiaste scriptum esse¹⁷: *Dixi, Sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat; et: Alta profunditas, quis inveniet eam; et illud in Psalmis: Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam*¹⁸; et quod Salomon ait: *Gloria Dei est celare verbum*¹⁹, saepe volui subsistere, atque a 272 scribendo desinere: ita

Τοῖς ἀπανταχοῦ κατὰ τόπον τῶν μονιῶν βίον ἀσκούσι, καὶ ἐν πίστει Θεοῦ ἰδρυμένοις, ἡγιασμένοις τε ἐν Χριστῷ, καὶ λέγουσιν, Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν

1. Τῇ μὲν ὑμετέραν διαθέσει πεισθεῖς, καὶ πολυλάκις παρ' ὑμῶν προτραπέις, ἔγραφα δι' ὀλίγων περὶ ὧν πεπόνθαμεν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ὡς δύναμις μοι διελέγων τὴν μουσαρὰν ἀρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἀλλοτρία τῆς ἀληθείας αὕτη. Ὅ δὲ πέπονθα γράφων, ἀναγκαῖον ἡγησάμην δηλώσαι τῇ εὐσεβείᾳ ὑμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθητε, πῶς ἀληθῶς εἰρηκεν ὁ μακάριος Ἀπόστολος: *Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ!* καὶ συγνώτε κάμολ ἀνθρώπων ἀσθενεῖ τὴν φύσιν ὄντι· ὅσον γὰρ ἐβουλόμην γράφειν, καὶ νοεῖν ἐδιαζόμεν ἑμαυτὸν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου, τοσοῦτον ἢ (15) γνώσις ἐξαινεῖται μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ἐγίνωσκον ἑμαυτὸν τοσοῦτον ἀπολιμπανόμενον, ὅσον ἐδόκουν καταλαμβάνειν. Καὶ γὰρ οὐδὲ δ' ἐδόκουν νοεῖν, ἡδυνάμην γράφειν· ἀλλὰ καὶ δ' ἔγραψον, ἑλαττον ἐγίνετο τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ γενομένης κἂν βραχείας τῆς ἀληθείας σκιάς.

2. Ὅρων τοίνυν, ὡς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῇ γέγραπται, ὅτι *Εἶπα· Σοφισθήσομαι, καὶ αὕτη ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ δ' ἦν· καὶ, Βαθὺ βάθος, τίς εὐρήσει αὐτό; καὶ τὸ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· Ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν· καὶ ὁ Σολομῶν φησι· Δόξα Θεοῦ, κρύπτειν (16) λόγον· πολυλάκις ἐβουλεύσάμην ἐπισελεῖν καὶ παύσασθαι τοῦ*

¹⁵ Matth. xix, 27. ¹⁶ Rom. xi, 33. ¹⁷ Eccle. vii, 24, 25. ¹⁸ Psal. cxxxviii, 6. ¹⁹ Prov. xxv, 2.

(14) Scripta anno 358.

(15) Sic Reg. et Basil.; in editis articulus deest.

(16) Reg., κρύπτειν. Editi, κρύπτει.

γράφειν· ναί πιστεύσατε. Ἴνα δὲ μὴ δόξω μηδὲ ἅμα λυπεῖν, μήτε ἐκείνους τοὺς παρ' ὑμῖν ζητήσαντας καὶ φιλονεικῆσαντας ἐπιτρέθειν εἰς τὴν ἀσέβειαν ἐκ τοῦ σιωπᾶν, ἐδισάμην ἑμαυτὸν ὀλίγα γράψαι· καὶ ταῦτα ἀπέστειλα τῇ ὑμετέρᾳ (16°) Θεοσεβείᾳ. Εἰ γὰρ καί, ὡς ἔστιν ἡ τῆς ἀληθείας κατάληψις, μακρὰν ἔστι· νῦν (17) ἀφ' ἡμῶν διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν, ἀλλὰ δυνατὸν, ὡς εἶπεν αὐτὸς ὁ Ἐκκλησιαστής, γινῶναι τῶν ἀσθεῶν τὴν ἀφροσύνην, καὶ εὐρόντα ταύτην, εἰπεῖν πικροτέραν ὑπὲρ θάνατον εἶναι. Τοῦτου γοῦν χάριν, ὡς τοῦτο γινώσκων καὶ δυνάμενος εὐρεῖν, ἔγραψα· εἰδῶς, ὡς τοῖς πιστοῖς ἡ τῆς ἀσέβειας κατάγνωσις, αὐτάρκης πρὸς εὐσεβειάν ἔστι γνώσις. Καὶ γὰρ εἰ μὴ δυνατὸν καταλαβέσθαι τί ἐστὶ Θεός, ἀλλὰ δυνατὸν εἰπεῖν, τί οὐκ ἔστιν· οἶδαμεν δὲ, ὅτι οὐκ ὡς ἀνθρώπος ἔστι, καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν γενητῶν θέμις ἐπινοεῖν ἐν (18) αὐτῷ. Οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πολλὸν τοῦ καταλαβεῖν μακρὰν ἔσμεν τῇ φύσει, ἀλλὰ δυνατὸν καὶ εὐκολον καταγινῶναι τῶν προσφερομένων παρὰ τῶν αἰρετικῶν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα Υἱὸς ὁ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ θέμις περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τοιαῦτα κἄν ἐννοεῖν, οἷα λέγουσιν ἐκεῖνοι, μήτιγε καὶ φθέγγεσθαι δὲ καὶ χειλέων.

3. Οὕτω τοίνυν, ὅσον ἡδυνήθην ἐγὼ μὲν ἔγραψα· ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, δέξασθε ταῦτα μὴ ὡς τελείαν ἔχοντα τὴν ἐρμηνείαν περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἀλλ' ὡς μόνον ἐλέγχοντα μὲν (19) τὴν ἀσέβειαν τῶν Χριστομάχων, ἔχοντα δὲ καὶ διδόντα τοῖς βουλομένοις ἀφορμὴν εἰς εὐσεβειαν τῆς ὑγαινούσης ἐν Χριστῷ πίστεως. Εἰ δέ τι παραλείπεται (πάντα δὲ νομίζω παραλελειφθαι), συγγινώσκετε μετὰ συνειδήσεως καθαρᾶς, καὶ μόνον ἀποδέξασθε τὸ τολμηρὸν τῆς πρὸς εὐσεβειαν (20) προθέσεως. Εἰς γὰρ τελείαν κατάγνωσιν τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, αὐτάρκης ἡ περὶ τοῦ θανάτου Ἀρείου γενομένη (21) παρὰ τοῦ Κυρίου κρίσις· ἦν ἡδὴ φθάσαντες καὶ παρ' ἑτέρων ἔγνωτε. Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασχεδάται; καὶ ὃν ὁ Κύριος (22) κατέκρινε, τίς ὁ δικάσιων; Τίς γὰρ ἐκ τοῦ τοιοῦτου γενομένου σημείου οὐ γινώσκει λοιπὸν, ὅτι θεομίσθός ἐστιν ἡ αἵρεσις, κἄν ἀνθρώπους ἔχη προστάτας; Ἐντυχόντες μέντοι, εὐχεσθε μὲν, καὶ ἀλλήλους εἰς τοῦτο προτρέπεσθε ποιεῖν, ὑπὲρ ἡμῶν· εὐθύς δὲ ἀντιπέμψατε ταῦτα πρὸς ἡμᾶς· καὶ μηδενὶ τὸ σύνολον ἀντίγραφον ἔκδοτε, μηδὲ ἑαυτοῖς μεταγράψατε (23), ἀλλ' ἀρκέσητε ὡς δόκιμοι τραπέζῃται τῇ ἐντεύξει, κἄν πολλάκις ἐντυχεῖν βελήσητε. Οὐ γὰρ ἀσφαλὲς τοῖς μετὰ ταῦτα τὰ παρ' ἡμῶν τῶν φελιζόντων καὶ ἰδιωτῶν ἔστι γράμματα. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ, καὶ πάντας τοὺς ἐρχομένους πρὸς ὑμᾶς ἐν εὐσεβείᾳ καὶ πίστει. Εἰ γὰρ τις, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον, ἦτω ἀνάθεμα. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν.

^o Eccle. vii, 26. ^o Isa. xiv, 27. ^o I Cor. xvi, 22, 23.

(16°) Reg., τῇ ὑμετέρᾳ.

(17) Sic Reg., νῦν deest in editis.

(18) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.

(19) Μὲν deest in editis, sed in Reg. legitur.

credite. Ne autem videar aut vobis molestus esse, aut eos qui illud a vobis postulant, iisque de rebus disceptant, per silentium meum in impietate detinere, mihi ipse ad hæc pauca scribenda vin intuli : et hæc misi vestræ pietati. Etsi enim comprehensio veritatis ut in se est, nunc ob carnis infirmitatem procul a nobis sit, at potest agnosci, ut ait Ecclesiastes^o, impiorum stultitia, quam qui invenerit, dicere potest ipsa morte amariorem eam esse. Quamobrem id cum nossem et assequi valerem, hæc scripsi : gnarus impietatis confutationem fidelibus esse ad pietatis cognitionem satis. Etenim, tametsi comprehendi nequeat quid sit Deus, dici tamen potest quid non sit; seimus autem eum non esse ut hominem, nec fas esse quidquam e rebus factis illi ascribere. Eo prorsus modo etiam de Filio Dei cogitandum : etsi multo longius natura ab eo sumus, quam ut eum comprehendere valeamus; possumus tamen, imo facile est ea confutare quæ ab hæreticis proferuntur, ac dicere, non esse illa Filium Dei : neque fas esse qualia ipsi loquuntur de ejus divinitate vel cogitare, nedum labiis proferre.

3. Sic equidem pro facultate scripsi : vos autem, dilecti, hæc accipite, non quasi perfectam de divinitate Verbi explicationem complectantur : sed ut quæ duntaxat Christi hostium impietatem arguant, et quæ volentibus occasionem præbeant ad piam sanamque in Christo fidem assequendam. Quod si quid omissum est (puto autem omnia omissa esse) cum conscientia, quæso, pura veniam mihi tribuite, tantumque velin audax meum pro pietate propositum approbetis. Ad perfectam enim Arianorum hæreseos confutationem, sufficit latum de Arii morte a Domino iudicium, quod jam ab aliis antea didicistis. Quæ enim sancti Dei iudicio statuta sunt, quis irrita faciet? Et quem Dominus condemnavit, quis justificabit^o? Nam quis ex huiusmodi signo non agnoscit Deo odiosam esse illam hæresim, etiamsi homines patronos nacta sit. Cum igitur hæc legeritis, orate pro nobis, et invicem vos ad illud cohortamini. Et quamprimum hæc ipsa ad nos remittite : nulli prorsus huius exemplar tradatis, nec vobis ipsis transcribatis, sed ut vobis trapezitis sat vobis sit horum lectio, sæpius repetita si libeat. Non enim tutum est nostrum balbutientium et inductorum litteras ad posteros pervenire. Salute vos invicem in charitate, et omnes qui ad vos in pietate et fide accesserint. Si quis enim, ut ait Apostolus, non amat Dominum, anathema sit. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit obiscum. Amen^o.

(20) Reg., εἰς εὐσεβειαν.

(21) Sic Reg. et Basil. Editi, γενομένου.

(22) Sic Reg. Editi vero, Θεός.

(23) Reg., μεταγράψατε.

HISTORIA ARIANORUM

USQUE AD ANNUM 357, INITIO MUTILA.

1. Illi vero ea quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt. Nam statim a structis ejusmodi insidiis, Arium in communionem recepere. Et cum judicia tam multa contra se lata villipenderent, imperatoriam potestatem pro se obtendebant (24) : nec veriti sunt in litteris suis dicere : Athanasio afflicto, invidia cessavit, Arianos autem jam recipiamus : hoc ad terrorem auditorum addentes : Hoc enim jussit imperator. **273** Dehinc non puduit homines illos hoc adjicere : Ariani quippe recte sentiunt : non metuentes quod scriptum est : *Væ qui dicitis amarum, dulce : ponentes tenebras lucem*²⁴. Ad omnia enim pro hæresi toleranda parati sunt. Nomen hic omnibus plaus perspicuum est, non ecclesiastico judicio, sed imperatoris minis, et nos tunc ob pietatem erga Christum hujusmodi malis affectos fuisse, et vos jam persecutionem excitasse? Nam alios quoque episcopus insidias, conflictisque criminibus aggressi sunt : quorum alii quidem in exsilio obdormierunt, Christi confessionis gloriam adepti : alii etiamnum exsulant, fortiusque contra eorum hæresim decertant, et aiunt : *Nihil nos separabit a charitate Christi*²⁵.

2. Hæc item nota eam hæresim dignoscere, imo potius confutare licet, quod quisquis ipsis amicus est, et impietate socius, etiamsi aliis sceleribus et sexcentis criminibus obnoxius sit, quamvis reus et convictus, licet probationes evidentissimæ adversus eum suppetant; hic tamen apud illos probus, statimque imperatoris amicus efficitur, ex sua scilicet impietate commendatus : magnoque hinc pecuniarum questu facto, a iudicibus etiam facultatem obtinet quidvis ad suum placitum agendi. Qui autem impietatem eorum confutat, et sincere Christi causam agit, is tametsi purus in omnibus, tametsi nihil sibi conscius sit, quamvis a nemine accusetur, attamen, illis causas comminiscens, statim abripitur, et imperatoris judicio, in exsiliū mittitur, quasi obnoxius illis quæ ipsi voluerint criminibus : vel quasi imperatori contumeliam dixerit, ut Naboth²⁶. Qui autem hæresi patrocinatur, inquiritur, et statim in illius Ecclesiam mittitur. Hinc honorum proscriptiones, contumeliæ, omneque vexationis genus in eos qui invasorem non recipiunt.

²⁴ Isa. v, 20. ²⁵ Rom. viii, 35. ²⁶ III Reg. xxi, 10.

(24) Hæc gesta sunt anno 335.

(25) Sic Reg. Editi vero οὐκ ἐκ.

(26) In editis post πάλιν καὶ legitur, sed in Reg. non habetur.

(27) Ita Reg. et Basil. Editi male χυρτοῖς. Paulo

1. Αὐτοὶ δὲ ὡν ταῦτα ἐμτχανήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἅμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθύς τοὺς περὶ Ἄρειον εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. Καὶ τὰς μὲν τοσαύτας κατ' αὐτῶν κρίσεις παρειωράκασι, βασιλικὴν δὲ πάλιν ἐξουσίαν ὑπὲρ αὐτῶν προεφάσισαντο (24)· γράφοντές τε οὐκ ἠσχύνθησαν εἰπεῖν, ὅτι Ἀθανασίου παθόντος, ὁ μὲν φόβος πέπαυται, τοὺς δὲ περὶ Ἄρειον λοιπὸν δεξιόμεθα, προστιθέντες πρὸς φόβον τῶν ἀκούοντων, ὅτι τοῦτο γὰρ βασιλεὺς προσέταξεν. Εἶτα οὐκ ἠσχύνθησαν προσθεῖναι, ὅτι καὶ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· μὴ φοβηθέντες τὸ γεγραμμένον· *Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, οἱ τιθέντες τὸ σκοτὸς φῶς*. Πάντα γὰρ ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως ὑπομένειν εἰσὶν ἔτοιμοι. Ἄρ' οὖν οὐχί (25) καὶ ἐκ τούτου πᾶσιν ἀντικρὺς δείκνυται, ὡς οὐκ ἐκκλησιαστικὴ κρίσει, ἀλλ' ἐκ βασιλέως ἀπειλῆς ἔτι τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν καὶ τότε πεπόνθαμεν, καὶ νῦν διώκετε; Καὶ γὰρ καὶ ἑτέροις οὕτως ἐπεβούλευσαν ἐπισκόποις, πλασόμενοι καὶ κατ' ἐκείνων πάλιν προφάσεις· ὡν οἱ μὲν ἐν τοῖς ἑξορισμοῖς ἐκοιμήθησαν, ἔχοντες τὸ καύχημα τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ὑπερόριοι τυγχάνουσιν, ἀνδριζόμενοι μάλλον κατὰ τῆς αἰρέσεως ἐκείνων, καὶ λέγοντες· *Οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ*.

2. Ἐξεστὶ δὲ καὶ ἐκ τούτου πάλιν (26) αὐτὴν καταμαθεῖν, καὶ μάλλον αὐτῆς καταγνώσαι. Ὁ μὲν γὰρ φίλος καὶ συνασθεῖν ἐκείνοις, κἂν ἐν ἄλλοις πλημμελήμασι καὶ μυρίοις (27) ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος τυγχάνῃ, κἂν ἔχη τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις λευκοτάτας, οὗτος δόκιμος παρ' αὐτοῖς, καὶ βασιλέως εὐθύς γίνεται φίλος, ἔχων τὴν σύστασιν ἐκ τῆς ἀσεβείας· σχηματισθεὶς τε πλείστα, λαμβάνει καὶ παρήσταν ποιεῖν ἃ βούλεται παρὰ τοῖς δικασταῖς· ὁ δὲ τὴν ἀσέθειαν ἐκείνων ἐλέγχει, καὶ τὰ Χριστοῦ γνησίως πρεσβεῶν, οὗτος, κἂν καθαρὸς ἐν πᾶσι τυγχάνῃ (28), κἂν μηδὲν ἐαυτῷ συγγινώσκῃ, κἂν μὴ κατήγορον ἔχη, ἀλλ' ἐκείνων προφάσεις πλασαμένων, εὐθύς ἀρπάσσεται, καὶ κρίσει βασιλέως αὐτὸς μὲν ὑπερόριος γίνεται ὡς ὑπεύθυνος οἷς ἂν ἐκεῖνοι θελήσουσιν, ἢ ὡς βασιλεῖα ὑβρίσας, ὡς ὁ Ναβουθῆ (29)· ὁ δὲ πρεσβεῶν τὰ τῆς αἰρέσεως ἐκείνων ζητεῖται, καὶ εὐθύς ἀποστέλλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνου, καὶ λοιπὸν δημεύσεις, καὶ ὕβρεις, καὶ πάντα τὰ θεινὰ κατὰ τῶν μὴ δεχομένων ἐκείνων. Καὶ τὸ παραδοξότατον, ὅν μὲν οἱ λαοὶ βούλονται, καὶ γινώσκουσιν ἀνεπίλη-

post Reg. ἔχοι.

(28) Reg. ὑπάρχη.

(29) Sic Reg. quem sequimur. Basil. ἢ ὡς ὁ Ναβουθῆ Editi iustus recte, ἢ ὡς ὄνομα Θεοῦ.

πτον, τούτον ἀφαιρείται καὶ ἐξορίζει βασιλεύς· ὃν δὲ μῆτε βούλονται, μῆτε γινώσκουσι, τούτον μακρόθεν μετὰ στρατιωτῶν ἀποστέλλει καὶ γραμμάτων (30) ἑαυτοῦ· καὶ λοιπὸν ἀνάγκη πολλῇ μισεῖν μὲν ὃν ἀγαπῶσι τὸν κατηγήσαντα, καὶ πατέρα γενόμενον ἐν θεοσεβείᾳ· ἀγαπᾶν δὲ ὃν οὐ βούλονται, καὶ πιστεύειν ἑαυτῶν τὰ τέχνα, οὐ τὸν βίον, καὶ τὴν ἀναστροφὴν, καὶ τίς ἐστὶν οὐ γινώσκουσιν· ἢ δηλονότι τιμωρίαν ὑπομένειν, ἣν (31) μὴ πείθονται βασιλεῖ.

3. Ταῦτα καὶ νῦν δρῶσι, καὶ πάλαι πεποιήκασιν οἱ δυσσεβεῖς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, γνώρισμα τῆς ἑαυτῶν κακοηθείας καὶ ἀσεβείας πανταχοῦ παρὰ πᾶσι παρασχόντες. Ἔστω γάρ, Ἀθανάσιον ἠγίασαντο, τί καὶ οἱ ἄλλοι πεποιήκασιν ἐπίσκοποι; Ποίας ἄρα προράσεις εἶχον, ἢ ποῖος ἄρα κάκει νεκρὸς Ἀρσένιος εὐρέθη; ποῖος παρ' αὐτοῖς Μακάριος πρεσβύτερος, καὶ ποτήριον κέλασται; ποῖος Μελιτιανὸς ὑπεκρίνετο; Ἀλλ' ὡς εἴκειν ἐξ ἐκείνων, καὶ τὰ κατὰ Ἀθανάσιον (32) δείκνυται ψευδῆ· καὶ ἐξ ὧν δὲ Ἀθανάσιον ἐπεχείρησαν, ὅπλα καὶ τὰ κατ' ἐκείνων ἐστὶ πεπλάσματα. Μέγα τι θηρίον ἐξῆλθεν ἐπὶ γῆς, ἢ αἰρέσις αὕτη· οὐ γὰρ μόνον τοῖς ῥήμασι ὡς τοῖς ὀδοῦσι βλάπτει τοὺς ἀκεραίους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξουσίαν ἐμισθώσατο πρὸς ἐπιβουλὴν. Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι, καθὰ προείπον, οὐδεὶς ἐκείνων κατηγορεῖται· ἂν δὲ κατηγορηθῆ, οὐ κρίνεται, ἢ δόξας ἀκούεσθαι, δικαιοῦται κατὰ τῶν ἐλεγχόντων· καὶ μᾶλλον ὁ ἐλέγχων ἐπιβουλεύεται, ἢ ὁ ὑπεύθυνος ὄλωσ' ἐντρέπεται. Πάντες οὖν (33) οἱ παρ' αὐτοῖς μεσοὶ ῥύπου τυγχάνουσι· καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς κατάσκοποι, οὐ γὰρ ἐπίσκοποι, μᾶλλον εἰσι πάντων βυτυπώτεροι. Καὶ εἰ τις παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος θέλει γενέσθαι, οὐκ ἀκούει· Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι· ἀλλὰ μόνον· Φρόνει κατὰ Χριστοῦ, καὶ μὴ φρόντιζε περὶ τρόπων (34)· ἀρκεῖ γὰρ ἐκεῖνό σοι πρὸς σύστασιν, καὶ πρὸς βασιλέως φίλιν. Ταῦτα (35) μὲν περὶ τῶν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονούντων· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ζηλωταί, καὶ ἄγιοι καὶ καθαροὶ φαίνονται, καθὰ προείπον, ἀλλ' ὑπεύθυνοι γίνονται, ὅταν οὗτοι θέλωσι, καὶ ὡς ἂν αὐτοῖς δοκῆ, πρόφασιν πλασμαμένους· καὶ τοῦτο ἐξεστὶ, καθὰ προείπον, ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν πραχθέντων συνιδεῖν.

traui suo crimina comminiscenibus : eamque rem, ut

A Et quod maximum stuporem afferat, quem populi cupiunt, et irreprehensibilem agnoscunt, hunc tollit imperator, in exsiliumque mittit; quem vero nec volunt nec norunt, hunc e longinquo cum militibus et litteris suis mittit. Ac dehinc magna vi coguntur populi eum odio habere, quem utpote suum in religione magistrum et Patrem diligunt : illum vero diligere, quem nolunt : ac ei liberos suos credere, eorum mores et vitæ institutum, imo quem quisnam sit ignorant : aut denique poenas luere si imperatori non obtemperent.

3. Hæc nunc sunt impiorum gesta, hæc olim etiam contra orthodoxos perpetrarunt : suæque malitiæ ac impietatis argumenta apud omnes ubique pervulgant. Nam esto Athanasium accusaverint, sed quid mali admisere alii episcopi? quis adversus illos obtentus? quis apud illos Arsenius mortuus repertus est? quisnam apud illos Macarius presbyter, aut calix confractus? quis Meletianus insinulavit? Sed, ut ex eorum gestis liquet et quæ contra Athanasium dixere falsa ostenduntur : et ex iis quæ contra Athanasium moliti sunt patet, quæ aliis imputavere similiter esse conflictæ. Ingens quædam bellua in terram exivit, hæc nempe hæresis : quæ non solum verbis quasi dentibus innocentes lædit; sed et ad insidias parandas externam potentiam mercede conduxit. Et quod stupendum est, uti jam dixi, nullas eorum accusatur, aut si accusatur, non judicatur, vel si interrogari videatur, damnatis iis qui se convincebant, ipse declaratur innoxius. Potiusque accusator qui reum convincit insidiis petitur, quam ipse reus 274 pudore aliquo suffundatur. Apud illos itaque nemo est quin sordibus scateat : eorumque catascopi, id est exploratores, haud epim episcopi nuncupandi, omnium sordidissimi sunt. Si quis apud illos optat episcopus esse, is hæc non audit : Oportet episcopum, irreprehensibilem esse; sed solum : Contra Christum sentias, nec de moribus cures : est enim illud tibi satis, ut commendatus Imperatorisque amicus evadas. Hæc de iis qui cum Ario sentiunt. Veritatis autem sectatores, quantumvis sancti, quantumvis puri videntur, uti supra dixi, rei habentur, illis arbitrium est, ex eorum gestis deprehendere licet.

4. (36) Εὐστάθιος τις ἦν ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας, ἀνήρ ὁμολογητῆς, καὶ τὴν πίστιν εὐσεβῆς. Οὗτος, ἐπειδὴ πολλὸς ἦν ζηλῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τὴν τε Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἐμίσει, καὶ τοὺς φρονούντας τὰ ἐκείνης οὐκ ἐδέχετο, διαβάλλεται Κωνσταντίνῳ (37)

** I Tim. III, 2

(30) Sic Reg. Editi, μετὰ γραμμάτων.

(31) Ἦν δεest in Basil.

(32) Forte κατὰ Ἀθανασίου.

(33) Reg. γούν.

(34) Sic Reg. et edit. Comm. Edit. vero Paris., περὶ τρόπων.

(35) Reg. τοιαῦτα.

(36) Aliam depositionis Eustathii causam afferunt Hieronymus, Socrates, Sozomenus et Theodo-

D 4. Eustathius quidam fuit Antiochenus episcopus, confessor ac fide pius. Is cum veritatem summo studio tueretur, essetque Arianæ hæresi infensissimus, hæreticosque illos non admitteret, apud Constantinum imperatorem insinulatur, conflictæ cri-

retus, quod nempe a muliercula delatus fuerit, quæ se filium ex Eustathio suscepisse mentiebatur. Aium item Socr. et Sozom. illum Sabellianismi fuisse accusatum. Sed nihil repugnat varia crimina sancto præsulī ab hæreticis imposita fuisse. Hæc de re fusius in Athanasii Vita. Chrysost. t. I homiliani integram in hunc Eustathium habuit.

(37) Editi Κωνσταντίνῳ. At Reg. prima manu Κωνσταντίνῳ, hinc deleto v factum est Κωνσταντίῳ. Sed

minatione, quod scilicet matri ejus contumeliam fecisset : statimque ipse cum multa presbyterorum diaconorumque turba extorris factus est, ac deum quos ille impietatis causa in clerum non admittebat, hos postquam episcopus in exsilium est actus, non solum in Ecclesiam introducere, sed pererosque ex illis ordinari episcopos, ut eos suarum impietatis conjurationis socios haberent. Ex quorum numero est Leontius castratus, qui nunc Antiochiæ episcopus est, et qui ante ipsum ibidem episcopus fuit Stephanus, Georgius Laodiceæ, Theodosius olim Tripolitanus episcopus, Eudoxius Germanicæ, Eustathius nunc Sebastes.

5. An hic saltem substituerunt? Nequaquam : Eutropius enim olim Adrianopolitanus episcopus, vir bonus, ac omni ex parte perfectus, quod pluries Eusebium coarguisset, et illac transeuntibus auctor fuisset, ne impiis Eusebii verbis obtemperarent, easdem quas Eustathius calamitates patitur, et civitate Ecclesiaeque sua pellitur : Basilina enim contra illum summopere urgebat. Euphrasion item Balanearum, Cymatius Palti, alter Cymatius Taradi, Asclepas Gazæ, Cyrus Berœæ in Syria, Diosdorus in Asia, Domnion Sirmii, et Hellanicus Tripolis, statim atque hæresim odisse comperti sunt, alii ob confecta crimina, alii nulla allata causa, imperatoriarum litterarum auctoritate translati, et ab illis civitate pulsati sunt : aliosque illi eorum vice, quos impios noverant, in ipsorum Ecclesiis constituerunt.

6. De Marcello autem Galatiæ episcopo, 275 superfluum fortasse fuerit mentionem facere : omnibus enim compertum est, Eusebianis ab eo antea impietatis accusatos, eum vicissim accusasse, eorumque opera senem illum exulasse. Ille autem Romam profectus sese purgavit, fidenique suam illis exigentibus scripto tradidit, quam Sardicensis ipsa

prior lectio germana est ; nam Constantino imperatore gesta sunt. Paulo post Reg. πρόφασις, recte. Editi male πρόφασιν.

(38) Reg. Γερμανικὴ. Editi Γερμανικία.

(39) Uxor Julii Constantii, mater Juliani Apostatae.

(40) Legendum haud dubie Βαλανέσις, uti supra Apolog. de fuga, num. 3, eratque illa urbs Syriæ. Mox δὲ ἐν Ταράδῳ, legendum ἐν Ἀράδῳ, putant Coeleter. in Notis ad Patres primi sæculi, p. 383, et Hieronimus in *Vita Athanasii*, l. v, c. 18. Vide Valesium in notis ad Socratem, ad p. 59. In *Anal. de fuga* legitur Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτίριον.

(41) Sic Reg. et Basil., et ita legendum. Editi male Σεμίον.

(42) Sic Reg. Editi ἐκβάλλοντες.

(43) Exstant adhuc libri Eusebii Cæsariensis adversus Marcellum Ancyranum, ubi confutator ejus hæresis de Verbo a Maria originem ducente. Sed in synodis Romana anni 342, et Sardicensi anni 347, examinatis ejus scriptis, illum recte sentire declaratum est : Athanasius autem honorifice semper Marcellum memorat in iis quæ supersunt ejus

τῷ βασιλεῖ, πρόφασίς τε ἐπινοεῖται, ὡς τῇ μητρὶ αὐτοῦ ποιήσας ὕβριν· καὶ εὐθὺς ἐξόριστος αὐτός τε γίνεται, καὶ πολὺς σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἀριθμὸς· καὶ λοιπὸν οὐκ ἐδέχεται διὰ τὴν ἀσέβειαν εἰς κλήρον, τούτους μετὰ τὸ ἐξορισθῆναι τὸν ἐπίσκοπον οὐ μόνον εἰσάγαγον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους ἐπισκόπους κατέστησαν, ἢ ἔγωσι συνωμότας ἑαυτῶν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Ἐκ τούτων ἐστὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὁ νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, Γεώργιος τε ὁ ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὁ γενόμενος ἐν Τριπόλει Θεοδόσιος, Εὐδόξιός τε ὁ ἐν Γερμανικείᾳ (38), καὶ Εὐστάθιος ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ

5. Ἄρ' οὖν μέχρι τούτων ἐστήσαν; Οὐχί· καὶ γὰρ καὶ Εὐτρόπιος ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει γενόμενος ἐπίσκοπος, ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ ἐν πᾶσι τέλειος, ἐπειδὴ πολλάκις τὸν Εὐσέβιον ἠλεγξε, τοῖς τε διοδεύουσι συνεβούλευε μὴ πείθεσθαι τοῖς ἀσέβειν Εὐσεβίου ῥήμασι, τὰ αὐτὰ τῷ Εὐσταθίῳ πάσχει, καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλεται· Βασιλίνα (39) γὰρ ἦν ἡ πᾶν κατ' αὐτοῦ σπουδάουσα. Εὐφρατίων γὰρ ὁ ἐν Καλαναῖς (40), καὶ Κυμάτιος ὁ ἐν Παλτῷ, καὶ Κυμάτιος ἕτερος ὁ ἐν Ταράδῳ, καὶ ὁ ἐν Γάζῃ Ἀσκληπᾶς, καὶ Κύριος ὁ ἐν Βεροίᾳ τῆς Συρίας, καὶ Διδώρος ὁ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ Δομνίων ἐν Σιρμίῳ (41), καὶ Ἕλλάνικος ὁ ἐν Τριπόλει, μόνον ἐγνώσθησαν ῥησοῦντες τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς μὲν μετὰ προφάσεως, τοὺς δὲ χωρὶς ταύτης, βασιλικαῖς γράμμασι μεταστήσαντες, τῆς τε πόλεως ἐκβάλλοντες (42), ἑτέρους ἀντ' αὐτῶν, οὓς ἐγνώσκον ἀσεβοῦντας, εἰς τὰς ἐκείνων Ἐκκλησίας κατέστησαν.

6. (43) Καὶ περὶ Μαρκέλλου τοῦ τῆς Γαλατίας ἐπισκόπου, περιττὸν ἴσως ἐστὶ λέγειν· πάντες γὰρ ἐγνώσαν ὡς πρότερον ἐγκαλούμενοι παρ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀσέβειαν, ἀντενεχάλεσαν αὐτῷ καὶ αὐτοῖ, καὶ πεποιθήσαν ἐξορισθῆναι τὴν γέροντα. Καὶ αὐτὸς μὲν, ἀνελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀπελογήσατο. καὶ ἀπαιτούμενος (44) παρ' αὐτῶν, δέδωκεν ἔγγραφον τὴν

operibus. At secus reliqui Patres, qui Marcellum ut hæreticum vehementer exagitant, illumque Photiniam hæreseos auctorem agnoscunt : erat quippe Photinus patria Ancyranus, Marcellique discipulus. Ait autem Epiphanius hæresi 72, fuisse suo tempore qui Marcellum pro hæretico haberent, alios qui eidem patrocinarerent, ut probò et orthodoxo viro. Libet tamen hic apponere quæ se ipse ab Athanasio audivisse testatur, memoratu sane digna : Ἡρόδμην δὲ αὐτὸς ἐγὼ χρόνῳ τινὶ τὸν μακαρίτην πάπαν Ἀθανάσιον περὶ τούτου τοῦ Μαρκέλλου, πῶς ἂν ἔχοι περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ οὕτως ὑπεραπελογήσατο, οὕτως πάλιν πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς ἠνέχθη· μόνον δὲ διὰ τοῦ προσώπου μετιδέσας, ὑπέφηνε μοχθηρία; μὴ μακρὰν αὐτὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀπολογησάμενον εἶχε. Sciscitatus ego aliquando beatæ memoriæ παπᾶν Athanasium, quid de hoc ipso Marcello sentiret : ille neque purgavit hominem, neque asperè insectatus est ; sed subridens non procul ab impietate fuisse significavit ; agnoscere tamen sese purgasse virum.

(44) Sic Reg. Editi vero, ἀπελογήσατο καὶ ἀπαιτούμενος. Infra item editi ἀπελογήσαντο. Reg. ἀπελογήσαντο.

ἐαυτοῦ πίστιν, ἦν καὶ ἡ κατὰ Σαρδικὴν σύνοδος ἀπέδεξάτο· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οὔτε ἀπελογήσαντο, οὔτε, ἐλεγχομένοι ἐξ ὧν ἔγραψαν ἀσεβεῖς, ἐνετράπησαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο κατὰ πάντων· εἶχον γὰρ τὴν πρὸς βασιλεῖα παρὰ τῶν γυναικῶν σύστασιν, καὶ πᾶσιν ἦσαν φοβεροί.

7. Περὶ δὲ Παύλου τοῦ τῆς Κωνσταντινίου πόλεως ἐπισκόπου, νομίζω μηδένα ἀγνοεῖν· ὅση γὰρ ἐπιφανῆς ἡ πόλις, τοσοῦτη καὶ τὸ γενόμενον οὐ κέκρυπται. (45) Καὶ κατὰ τοῦτου τοίνυν πρόφασις ἐπέλασθη. Καὶ γὰρ ὁ κατηγορήσας αὐτοῦ Μακεδόνιος, ὁ νῦν ἐπίσκοπος ἀντ' αὐτοῦ γενόμενος, παρόντων ἡμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν, κεκοιμήνην αὐτῷ, καὶ πρεσβύτερος ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν Παῦλον. Καὶ ὅμως, ἐπειδὴ Εὐσέβιος ἐπωφθαλμία, θέλων ἀρπάσαι τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως (οὕτω γὰρ καὶ ἀπὸ Βηρυτοῦ εἰς τὴν Νικομήδειαν μετέλθεν), ἔμεινεν ἡ πρόφασις κατὰ Παύλου, καὶ οὐκ ἠμέλησαν τῆς ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ἔμειναν διαβάλλοντες. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Πόντον ἐξωρίσθη παρὰ Κωνσταντινίου (46)· τὸ δὲ δεύτερον παρὰ Κωνσταντινίου, δεθεὶς ἀλύσασσι σιδηραῖς, εἰς Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας ἐξωρίσθη, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἐμισαν μετενήχθη, καὶ τὰ τέταρτον εἰς Κούκουσον τῆς Καππαδοκίας περὶ τὸ ἔρημα τοῦ Ταύρου· ἔνθα καὶ ὡς οἱ συνόντες ἀπήγγειλαν, ἀποπνεύσας παρ' αὐτῶν, ἐτελεύτησε. Τοῦτο μέντοι δρᾶσαντες, οὐκ ἤσχύνθησαν καὶ μετὰ θάνατον, οἱ μηδὲν ἀληθεύοντες, πλάσασθαι πάλιν πρόφασιν, ὡς ἀπὸ νόσου τελευτήσαντος αὐτοῦ, καίτοι τοῦτο γινωσκόντων πάντων τῶν κατοικούντων τὸν τόπον ἐκείνον. Καὶ γὰρ καὶ Φιλάγγριος, βικᾶριος ὧν τότε τῶν τόπων ἐκείνων, καὶ πάντα τὰ ἐκείνων ὑποκρινόμενος ὡς ἂν αὐτοὶ θέλωσιν, ὅμως ἐπὶ τούτῳ θαυμάζων, καὶ λυπηθεὶς ἴσως, ὅτι μὴ αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος εἰργάσατο τὸ κακὸν, ἀπήγγειλε πολλοὺς τὰ ἄλλοις καὶ γνωρίμοις ἡμῶν, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Σαραπῶνι, ὡς Παῦλος ἀποκλεισθεὶς παρ' ἐκείνων εἰς τόπον τινὰ βραχυτάτον καὶ σκοτεινὸν, ἀφείθη (47) λιμῷ διαφθερῆναι· εἶτα μεθ' ἡμέρας ἕξ, ὡς εἰσελθόντες εὗρον αὐτὸν ἔτι πνέοντα, λοιπὸν ἐπελθόντες ἀπέπνεξαν τὸν ἀνθρώπον· καὶ οὕτω τέλος ἔσχεν τοῦ βίου τούτου. Τοῦ δὲ τοιοῦτου θανάτου διάκονον ἔλεγον γεννηθῆαι Φιλιππον τὸν γενόμενον ἐπαρχον. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο (48) παρεῖδεν ἡ θεῖα δίκη· οὐδὲ γὰρ παρήλθεν

A synodus approbavit. Eusebiani vero neque se purgarunt, neque puduit eos ex scriptis suis impietatis fuisse convictos : sed audacius adversus omnes insurrexerunt. Nam apud imperatorem mulierum commendatione plurimum valebant, omnibusque formidini erant.

7. Quod Paulum vero spectat Constantinopolis episcopum, neminem ignorare arbitror, quo enim clarior urbs, eo minus obscuræ fuerint res ibi gestæ. Itaque adversus hunc etiam causas commentum sunt. Etenim Macedonius, qui nobis presentibus eum accusavit, quique jam episcopum ejus loco creatus est, cum eo communicavit et sub eodem Paulo presbyter fuit. Attamen, cum Eusebium illius urbis episcopatus invadendi (ita enim jam Beryto Nicomediam se transtulerat) cupido incessisset ; illa in Paulum accusatio perduravit, nec illi insidias suas neglexere, sed in calumniis suis perstiterunt. Et primo quidem Paulus a Constantino in Pontum relegatus est : secundo autem a Constantio ferreis catenis vincetus, Singaris Mesopotamiæ exsularit : illinc postea Emesam translatus : quarto Cucsum Cappadociæ, ad desertam Tauri, et isthuc, ut renuntiaretur qui cum eo erant, ab ipsi strangulatus, obiit. His ita gestis, nihil veriti sunt, homines illi in nullo veraces, post mortem ejus falso ac subdole pervulgare, illum morbo extinctum fuisse, licet res omnibus qui eum locum incolunt comperta sit. Etenim Philagrius qui tunc temporis eorum locorum vicarius erat, et omnium fabularum, arbitrato eorum, histrio, cum tamen ideo fortasse stupore percussus ac moestus esset, quod non ipse sed alius id sceleris perpetrasset, permultis, ac quibusdam ex notis nostris, imo ipsi episcopo Serapioni renuntiavit Paulum ab illis in angusto et tenebroso quodam loco inclusum fuisse, ut fame illic interiret : deinde post sex dies, cum eo ingressi, illum adhuc spirantem invenissent, degenum irruentes hominem strangulasse : talemque revera illius exitum fuisse. Illius autem carnificem fuisse aiebant Philippum olim præfectum. At hæc facinus divina vindicta inultum non præterivit ; anno quippe nondum elapso, cum multo dedecore Philippus a præfectura detur-

(45) In hoc loco explanando desudarunt viri doctri-na celeberrimi, quorum nonnulli vitium in contextu suspicati sunt, sed immerito : nam locus bene habet, dum recte explanetur. Ecce, nostro quidem iudicio, veram Athanasii sententiam. Ait, a Macedonio delatum fuisse Paulum, se præsentem, id est anno 338, cum ab exilio revertens Athanasius Constantinopoli pertransiret : sed nihilominus postea ipsum Macedonium cum Paulo communicasse, ac sub ipso presbyterum fuisse. Verum cum Constantinopolitanæ sedis invadendæ cupido Eusebium incessisset, redintegratum fuisse criminationem. Quod autem subsequitur, καὶ τὸ μὲν πρῶτον, etc., illud, inquam, non inveniit primum exsilium ob supra memoratam Macedonii accusationem irrogatum fuisse : accusatio quippe illa post mortem Constantini facta fuit ; cum tamen, ut hic enarratur, primo exsularit Paulus tempore Constantini Magni. Sed occasione secundi exsilii quod illam Macedonii accusationem

D subsecutum est, primum ibi memorat Athanasius. Et sane non insolens illud est apud Athanasium, sic paulo infra : Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Ἀγῶν, καὶ Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τραιανουπόλεως . . . ἐπειδὴ ἐωράκασι μισούντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταντίος : τὸ δεύτερον καί, etc. *Olympium vero Ænorum, Theodulumque Trajanopolitanum . . . cum hæresi insensos cernerent, calumniati sunt, primo quidem Eusebius cum suis, litterasque dedit imperator Constantinus : secundo autem, etc.* Ibi patet priorem calumniam non ad seriem historiæ pertinere, sed occasione secundæ memorari : quod item de superiore loco dicendum.

(46) Sic Reg. Editi vero, ὅπῃ Κωνσταντίνου, Μοχ Reg. εἰς Σίγγαρα. Editi εἰς Σίγγαρα. Basil. εἰς Σίγγαρα. Μοχ Reg. εἶτα ἐκεῖθεν.

(47) Sic Reg. Editi ἀφέστη.

(48) Sic Reg. Editi τούτου.

batus est : Ita ut tanquam privatus, quibus minime volebat ludibrio esset. Itaque admodum tristis, ac velut Cain gemebundus ac tremens, cum in dies expectaret qui se procul patria suisque confoderet, veluti attonitus, quod hæc minime placerent, interiit. Cæterum illi ne ipsis quidem mortuis parcunt, quos dum viverent confictis criminationibus adoriebantur. **276** Ita enim sese omnibus terribiles exhibere satagunt, ut viventes in exilium agant, et nulla erga defunctos misericordia moveantur : sed etiam præter hominum omnium morem, defunctos odio habent, eorumque affinibus insidiantur, inhumani illi ac bonorum inimici homines vel immanissimis hostibus effrateros : eaque omnia impietatis suæ causa agunt, non enim veris, sed confictis criminationibus, nobis aliisque omnibus insidiantur. **B** πλασμένων προφάσεων ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἑτέροις πᾶσιν

ἐνταυτῶς, καὶ μετὰ πολλῆς ἀτιμίας καθηρέθη τῆς ἀρχῆς ὁ Φλιππος, οὕτως ὡς ἰδιώτην γενομένον, ὃς ὦν οὐκ ἤθελε καταπαύεσθαι. Πάνου γοῦν καὶ αὐτὸς λυπούμενος, καὶ κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων, καὶ καθ' ἡμέραν προσδοκῶν τὸν ἀναιρούντα ἔξω τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ αὐτὸς καὶ τῶν ἰδίων, ὡσπερ ἐκπλαγεῖς, ἐπεὶ μὴ οὕτως ἤθελεν, ἀπέθανε. Πλὴν οὐ καὶ κατὰ νεκρῶν οὐ φείδονται, καθ' ὧν καὶ ζῶων ἐπλάσαντο προφάσεις· οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς πρὸς πάντας φοβεροὺς ἐπιδεικνύειν ἐσπούδασαν, καὶ ζῶντας μὲν ἐξορίζουσιν, ἀποθανόντας δὲ οὐκ ἐλεοῦσιν· ἀλλὰ καὶ τότε μόνου παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους μισοῦσι τοὺς ἀπελθόντας, καὶ τοὺς οικείοις αὐτῶν ἐπιβουλεύουσιν, οἱ τῷ ὄντι ἀπάνθρωποι καὶ μισόκαλοι, καὶ πλέον ἐχθρῶν τὸν τρόπον ἀγριοὶ ἔχοντες, διὰ τὴν ἑαυτῶν (49) ἀσέβειαν, οἱ μὴ ἐξ ἀληθείας, ἀλλ' ἐκ πεπιβουλεύειν σπούδασαντες.

8. (ANNO 338.) Hoc cum adverterent tres fratres, Constantinus, Constantius, et Constans, post obitum patris sui omnes in patriam et Ecclesiam suam reverti jusserunt : qui de aliis episcopis ad singulorum Ecclesias rescribere : de Athanasio autem ista, quæ et vim hoc in negotio allatam comprobant, et Eusebianorum sanguinarium animum arguunt.

8. Ταῦτα συνορῶντες οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντῖνος, Κωνσταντῖος, καὶ Κώνστας, ἐποίησαν πάντα μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἰδίᾳ τῇ ἐκάστου Ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα, ἃ πάλιν τὴν μὲν τοῦ πράγματος βίαν δείκνυσι, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀνδροφρόνων πραγμασιὶν ἐλέγχει.

Exemplar epistolæ Constantini Cæsaris populo catholicæ Ecclesiæ urbis Alexandrinæ.

Ἀντίγραφον Κωνσταντίνου Καίσαρος τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων (50).

Nec sacre mentis vestræ notitiam præteriiisse arbitror, ideo Athanasium venerandæ legis interpretem, etc. (*Scripta supra in Tractatu septuagesimo quinto absque ullo discrimine.*) Vide p. 160.

Οὐδὲ τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐνοίας διαπεφευγῆναι γινώσκω οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην. (*Ἐγγράφη (51) ὁπίσω εἰς τὸν ὁμολόγον (52) ἀπαρραλλάντως.*)

Hæc sunt illæ litteræ. Conjuratōnis autem eorum quis alius illo fide dignior existerit? ita quippe ille scripsit, cum rem exploratam haberet.

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα· τῆς δὲ συσκευῆς αὐτῶν τίς ἕτερος ἀξιόπιστος τοῦτου μάρτυς ἂν γένοιτο : ταῦτα γὰρ εἰδὼς, οὕτω καὶ αὐτὸς ἔγραψεν

9. Itaque, cum adverterent Eusebiani frangi hæresis suæ vires, litteras Romam, litteras item ad imperatores Constantium et Constantem mittunt adversus Athanasium. Ut autem Athanasii legati eorum scripta falsi arguerunt, cum maximo pudore ab imperatoribus illi repulsam tulere. Romanus vero episcopus Jolius litteris suis indicavit, quo vellemus loco, cogendam synodum esse ; ut accusationes illi suas veras comprobarent, sibi vero illatas eam fiducia depellerent. Ipsam presbyteri ab illis missi rogarant, cum sese falsi convictos adverterent. Illis ita gestis (ANNO 340), cum perspectum haberent illi in omnibus suspecti homines, se nequaquam ecclesiastico iudicio superiores fore, Constantium seorsim adeunt, apud quem, utpote hæreseos patronum fletus genitusque profundunt, Miserrare, aientes, hæresim : cernis a nobis omnes defecisse : pauci demum relicti sumus : ago, persecutionem incipe, quandoquidem vel a paucis illis re-

9. Οἱ μὲντοι περὶ Εὐσέβιον, βλέποντες ἐλαττωμένην αὐτῶν τὴν αἵρεσιν, γράφουσιν εἰς Ῥώμην, γράφουσι δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι Κωνσταντίνῳ καὶ Κωνσταντῖνῳ κατὰ Ἀθανασίου. Ὡς δὲ καὶ οἱ παρὰ Ἀθανασίου ἀποσταλέντες διηλεγθῶν τὰ παρ' Ἀθανασίου γραφέντα, παρὰ μὲν τῶν βασιλέων ἐνεπεράπησαν. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ῥώμης Ἰούλιος ἔγραψε χρῆναι γενέσθαι σύνοδον, ἐνθα ἂν ἐθελήσωμεν, ἵνα ἃ μὲν κατηγοροῦσι δείξωσι, περὶ δὲ ὧν κατηγοροῦνται καὶ αὐτοὶ, θαρβρόντες ἀπολογησώμεθα. Τοῦτο γὰρ καὶ οἱ παρ' αὐτῶν ἀποσταλέντες πρεσβύτεροι, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐλεγχόμενους, ἤξισαν γενέσθαι. Τούτων ταῖνυν γενομένων, ὁρῶντες ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα τυγχάνοντας ὑποπτοὶ μὴ περιγινόμενους ἐν ἐκκλησιαστικῇ κρίσει, προσέρχονται μόνῳ Κωνσταντίνῳ, καὶ λοιπὸν ἀποθρόνονται, ὡς πρὸς τὸν τῆς αἵρεσεως προστάτην, φέισαι, λέγοντες, τῆς αἵρεσεως ὄρξος πάντας ἀποστάντας ἀφ' ἡμῶν· ὀλίγοι λοιπὸν ἀπελειφθημεν (53). Ἄρξαι διώκειν, ἐπεὶ καὶ παρὰ τῶν ὀλίγων ἀφιμέμεθα,

(49) Sic Reg. et Basil. Editi vero, αὐτῶν.

(50) Reg. his omnibus omissis sic habet, Κωνσταντῖνος Καίσαρ τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων.

(51) Hoc ordine habetur in Basilicensi codice : Τὰ μὲν οὖν γραφέντα, etc.

(52) Basil. εἰς τὸν ὁμολόγον. In editis ὁμολόγου.

(53) Reg. ὑπελειφθημεν.

καὶ μένομεν ἔρημοι. Οὐδὲ γὰρ ἀδιασάμεθα, τούτων ἐξ-
ορισθέντων, τούτους ἐπανελθόντες ἐπεισαν πάλιν φρο-
νεῖν καθ' ἡμῶν. Γράφον οὖν κατὰ πάντων, καὶ πέμ-
ψον Φιλάγγριον δευτέρον ἑπαρχον τῆς Αἰγύπτου· αὐ-
τὸς γὰρ ἐπιτηδείως δύναται διώκειν, ἤδη μὲν τῇ κεί-
ρῃ δείξας, μέλιστα δὲ καὶ παραδάτης ὢν. Πέμψον δὲ
καὶ Γρηγόριον ἐπίσκοπον εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ οὗ-
τος γὰρ δύναται συστήσαι τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν.

10. Γράφει τοίνυν τότε Κωνσταντίος, πάντας δὲ
διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγγριον ἑπαρχον, καὶ Ἀρσά-
κιόν τινα εὐνούχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ
στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Καὶ τοιαῦτα γέγονεν, οἷα καὶ
πρότερον (54). Συναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων
καὶ ποιμένων, ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεω-
τέρων, μετὰ ξιφῶν καὶ ροπαλίων, ἐπῆλθον ἀθρόως (55)
τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίνου· καὶ τοὺς μὲν
ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς
κατακόψαντες εἰς δεσμοτήριον ἐνέβαλον, καὶ ἐξώρι-
ζον· πολλὰς τε γυναῖκας κατασύροντες, εἴλικον εἰς τὸ
δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριχῶν ἔλκοντες ὕβρι-
ζον· ἄλλους ἐδήμευσον, ἄλλων ἄρτους ἀφῆρσύντο, δι'
οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα τοῖς Ἀρειανοῖς προσθῶνται, καὶ
Γρηγόριον δέξωνται τὸν ἀπὸ βασιλείως ἀποσταλέντα.

11. Ἀθανάσιος μὲν οὖν, πρὶν (56) γενέσθαι ταῦτα,
καὶ μόνον ἀκούσας, ἐπλευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰδὼς
τε τὸν θυμὸν τῶν αἰρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρσεν, ἢ
σύνοδος γένηται· ὁ δὲ Ἰούλιος γράφει καὶ πέμπει
πρεσβυτέρους, Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὀρίσας καὶ
προθεσμίαν, ἵνα ἢ ἔλθωσιν, ἢ γινώσκωσιν ἐαυτοὺς
ὑπόπτους εἶναι κατὰ πάντα. Ἄλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον,
ὡς μόνον ἤκουσαν ἐκκλησιαστικὴν ἔσεσθαι κρίσιν, ἐν
ᾗ κόμης οὐ παραγίγνεται, οὐ στρατιῶται πρὸ τῶν
θυρῶν, οὐ βασιλικῷ προστάγματι τὰ τῆς συνόδου τε-
λειοῦται (ἐν τούτοις γὰρ αἰεὶ κατὰ τῶν ἐπισκόπων
ἰσχυσαν, καὶ ἀνευ τούτων οὐδὲως λαλήσαι θαρρόυ-
σιν), οὕτω κατέπηξαν, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους
κατασχέειν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν, πλάσασθαι δὲ
προφασίαν· ἀπρεπῆ, ὅτι μὴ δυνάμεθα νῦν ἔλθειν διὰ
τοὺς παρὰ Περσῶν γιγνομένους πολέμους. Τοῦτο δὲ
οἷα ἦν ἀληθές, ἀλλὰ φόβος τοῦ συνειδότες. Τί γὰρ κοι-
νὸν πόλεμος πρὸς ἐπισκόπους; Ἡ διαίτι μὴ δυνάμενοι
διὰ τοὺς Πέρσας εἰς Ῥώμην ἔλθειν, καίτοι μακρὰν
ἀπέχουσαν, καὶ πέραν θαλάττης οὖσαν, τοὺς τῆς Ἀνα-
τολῆς τόπους καὶ τοὺς ἐγγυὺς ἐκείνων περιήρχοντο ὡς
λέοντες, ζητοῦντες τίς αὐτοῖς ἐναντιοῦται, ἵνα δια-
βάλλοντες ἐξορίσωσιν;

12. Ἀμέλει, τοὺς πρεσβυτέρους ἀπολύσαντες ἐπὶ
τῇ ἀπιθάνῃ ταύτῃ προφάσει, συνελθόντων ἀλλήλοις·
Ἐπεὶ μὴ δυνάμεθα ἐκκλησιαστικῇ κρίσει κρατεῖν, τὴν
συνήθη τάλμαν ἐπιδειξώμεθα. Γράφουσι τοίνυν Φιλα-

(54) Reg., τὸ πρότερον. Quæ sequuntur, enarran-
tur item per totam epistolam encyclicam anno 341
conscriptam, et in epist. Julii, num. 43.

(55) Sic Reg. Ἀθρόως deest in editis.

PATROL. GR. XXV.

A linquimur, desertique manemus. Iis enim, quos
(post fugatos in exsiliumque missos episcopos illos)
ad nostras partes vi pertraximus, reversi illi ab
exsilio, persuaserunt ut adversum nos sentirent.
Litteras igitur scribe adversus omnes, Philagrium-
que secundo Ægypti præfectum mittito, qui stre-
nuissimus est in persequendo, ut experientia com-
pertum est, cum maxime sit apostata. Mitte etiam
Gregorium Alexandriam episcopum, idoneum sane
hominem ad nostram stabiliendam hæresim.

10. (ANNO 341.) Litteras itaque scribit Constan-
tius, ac in omnes movet persecutionem, Philagrium-
que mittit, cum Arsacio quodam eunucho. Mittit
item Gregorium cum militari manu: resque supe-
rioribus similes gestæ sunt; coacta quippe illi bu-
bulcorum, opilionum, aliorum forensium ac petu-
lantium juvenum multitudine, cum gladiis et clavīs
in ecclesiam Cyrini dictam irrupere: ibique alios
occiderunt, alios pedibus calcarunt, alios plagis la-
niatos in carcerem truserunt in exsiliumque 277
expulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribu-
nal palam pertraxere, crinibusque raptatas conta-
meliis affecere: alios proscribere, aliorum panes
abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos
Arianis adhærere, Gregoriumque ab imperatore
missum recipere cogèrent.

11. Athanasius porro his nondum actis, ad pri-
mum rei auditum Romam navigavit, quod hæreti-
corum furorem probe perspectrum haberet: ut
etiam, prout statutum fuerat, synodus ibi celebra-
retur. Julius autem presbyteros Elpidium et Phi-
loxenum cum litteris mittit, tempusque illis præsti-
tuit, ut intra illud Romam se conferrent, aut sci-
rent se in omnibus suspectos haberi. At Eusebiani,
ubi solum audire, ecclesiasticum illie fore judi-
cium, ubi nec comes adesset, nec milites pro fo-
ribus stantes: ubi nec synodi acta ex imperatoris
jussu ederentur (hoc enim solum modo in epi-
scopos sæpè prævaluerunt: iis deficientibus, ne
mutire quidem audent), tanto sunt terrore perculti,
ut presbyteros ultra præfixitum tempus detinerent,
futilemque excusationem commenti: Ob Persarum
bellum nequimus, aiebant, jam accedere. Haud
verus autem obtentus ille erat, sed conscientiarum
metu detinebantur. Quid enim ad episcopos bel-
lum? Et quare Persarum bello præpedirentur,
quin Romam peterent, longinquam et transmari-
nam urbem; illi, inquam, qui Orientis loca, etiam
Persis finitima, tum temporis instar leonum circu-
libant, inquirendo quisnam ipsis adversaretur, ut
calumniis eum suis in exsilium perferent?

12. (ANNO 342.) Et sane postquam presbyteros
cum absurda illa excusatione dimisissent, hæc mutuo
collocuti sunt: Cum ecclesiastico judicio prævalere
nequeamus, solita audacia rem goramus. Litteris

(56) Ita Reg. In editis vero καὶ legitur ante
πρῶν. Quæ autem hic referuntur nonnihil difficul-
tatis habent, quam in *Athanasii Vita* nos levasse
speramus.

23

itaque Philagrio missis, auctores sunt, ut cum A Gregorio brevi Ægyptum peragret. Hinc episcopi flagellantur, vinculisque acerbè constinguntur : Sarapammonem igitur episcopum et confessorum pellunt in exilium : Potammonem item episcopum confessorumque, cui oculus fuerat in persecutione effossus, tot plagis in cervicem ceciderunt, ut non ante finem facerent, quam hominem extinctum putarent. Eo igitur modo abjectus, vix post aliquas horas, curatione adhibita flabellique ope, Deo vitam concedente, respiravit : ita tamen ut, modico elapso tempore, plagarum dolore interierit, iteratiquè martyrii gloriam in Christo obtinuerit. Quot alii monachi flagellis cæsi sunt, sedente Gregorio cum Balacio duce nuncupato ! Quot episcopi plagis concisi ! Quot virgines verberatæ !

13. Post hæc improbus Gregorius omnes cohortatus est ut secum communicarent. Atqui si communionem eorum postulabas, non digni plagis erant illi ; sin ut improbos lancinasti, quid ut sanctos eosdem hortabare ? At nihil ille in proposito habuit, quam ut virorum qui se miserant res perageret, hæresimque stabiliret. Propterea homicida, carnifex, contumeliosus, fraudulenter, profanus, unoque verbo, Christi hostis stultus ille effectus est. Episcopi materteram ita acerbè persecutus est, ut ne defunctam quidem sineret sepeliri, quod sane futurum erat, abjectaque fuisset insepulta, nisi qui eam sustulere, quasi proprium sibi cadaver asportassent : ita impiis hæc in re moribus fuit. Præterea cum viduæ 278 cæterique mendici elemosynam accipere consuessent, iussit ea diripi quæ erogabantur, confringique vasa quibus oleum vinumque deferebatur ; ut non solum rapiendo illa impie ageret, verum etiam gestis suis Dominum probro afficeret, brevi ab illo auditurus : Quantum hos inhonorasti, et me inhonorasti.

14. Multa quoque alia fecit quæ omnem loquendi facultatem superant, quibus, qui audiret, fidem negaret. Talia autem agendi hæc illi causa fuit, quod scilicet neque juxta ecclesiasticum canonem ordinatus fuisset, neque juxta apostolicam traditionem vocatus fuisset episcopus : sed ex palatio cum militari manu et pompa missus fuisset, quasi sæcularis sibi magistratus traditus esset. Quapropter magistratum potius amicus optabat esse, quam episcoporum et monachorum. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est ; sic ille sancti viri litteras execrabatur. Sin vero imperator, aut dux exercitus, aut alius quispiam iudex, litteras ad eum mitteret, tanta perfusus erat læti-

γρίω, καὶ ποιῶσιν αὐτὸν μετὰ Γρηγορίου κατ' ὄλιγον ἐξελεθῆν εἰς τὴν Ἀίγυπτον, καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι μαστίζονται καὶ ἐδεσμοῦντο πικρῶς. Σαραπάμμωνα γοῦν ἐπίσκοπον ἡμολογητὴν ἐξορίζουσι, Ποτάμωνα (57) δὲ ἐπίσκοπον ἡμολογητὴν, ἀπολέσαντα καὶ αὐτὸν τὸν ὀφθαλμὸν ἐν τῷ διωγμῷ, οὕτω κατέκοψαν ταῖς καταυχενοῖς πληγαῖς, ὡς μὴ πρότερον παύσασθαι πρὶν ἂν νομισθῆναι τὸν ἄνθρωπον νεκρὸν. Οὕτω γοῦν ἐρρίφη, καὶ μόγις μετὰ ὥρας θεραπευόμενος καὶ διαφρίτιζόμενος ἀνέπνευσε, τοῦ Θεοῦ δεδωκότος τὸ ζῆν· ἀλλὰ μετὰ χρόνον ὀλίγον ἐκ τοῦ πόνου τῶν πληγῶν ἀπέθανεν, ἔχων ἐν Χριστῷ τὸ καύχημα δευτέρου μαρτυρίου. Πόσαι ἐν ἄλλοι μονάζοντες ἐμαρτίζοντο, καθεζόμενοι Γρηγορίου μετὰ Βαλακίου, τοῦ λεγομένου δουκὸς ! πόσαι ἐπίσκοποι ἐκόπτοντο ! πόσαι παρ-

B θένοι ἐτύπτοντο (58) !

13. Εἶτα ὁ ἄθλιος Γρηγόριος μετὰ ταῦτα παρεκάλει πάντας κοινωνεῖν αὐτῷ· καίτοι εἰ κοινωνίαν ἤξιος (59) παρ' αὐτῶν ἔχειν, οὐκ ἦσαν ἄξιοι πληγῶν· εἰ δὲ ὡς φαύλους ἔκοπτες, τί ὡς ἀγίους παρεκάλεις ; Ἄλλ' οὐδὲν ἦν αὐτῷ προκειμένον, ἢ τὰ τῶν ἀποστειλάντων πληρώσαι, καὶ τὴν αἴρεσιν συστήσαι. Διὰ τοῦτο καὶ (60) ἀνδροσφόνος γέγονε καὶ δῆμιος, καὶ ὕβριστής, καὶ δόλιος, καὶ βέβηλος, καὶ τὸ δῆλον Χριστομάχος ὁ ἀνόητος. Τὴν γοῦν τοῦ ἐπισκόπου θέλει οὕτως ἐδίωξεν, ὡς μὴ δὲ ἀποθανοῦσαν ἀφεῖναι ταφῆναι· καὶ τοῦτ' ἂν ἐγεγόνει, καὶ ἄταφος ἐρρίφη, εἰ μὴ οἱ ὑποδεξάμενοι αὐτὴν ὡς ἴδιον νεκρὸν ἐξηνεγκαν οὕτω καὶ ἐν τοῦτοις εἶχεν ἀνόσιον τὸν τρόπον. Καὶ γὰρ καὶ χηρῶν (61) καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαθόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ δεδομένα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ εἶλαιον καὶ τὸν οἶνον, καταβάσθαι (62), ἵνα μὴ μόνον λαθῶν ἀσεβήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἔργοις ἀτιμάξῃ τὸν Κύριον, ἀκουσόμενος ὅσον οὐδέπω παρ' αὐτοῦ· Ἐφόσον ἠτιμάσας τούτους, ἐμὲ τίτιμάσας.

14. Πολλὰ τε ἕτερα ἐποίησε, ἃ καὶ λόγου φράσιν ὑπεραίρει, καὶ ἀκούσας τις ἀπίστα νομίσειε. Ταῦτα δὲ διὰ τοῦθ' οὕτως ἔπραττεν, ἕπει μὴτε ἐκκλησιαστικῷ κανόνι τὴν κατάστασιν εἶχε, μὴτε ἀποστολικῆ παραδόσει κληθεὶς ἦν ἐπίσκοπος· ἀλλ' ἐκ παλατίου μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας καὶ φαντασίας ἀπίστατο, ὡς περ ἀρχὴν κοσμικὴν ἐγκρατευσμένος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόντων μᾶλλον ἤχετο φίλος εἶναι ἢ ἐπισκόπων καὶ μοναζόντων. Εἰ ποτε οὖν καὶ ὁ Πατὴρ Ἀντώνιος ἐκ τοῦ βροῦς ἔγραψεν, ὡς περ βδέλυγμα ἀμαρτωλῶν θεοσέβεια, οὕτως ἐβδελύσσετε τὰ τοῦ ἀγίου γράμματα. Εἰ ποτε δὲ βασιλεὺς, ἢ στρατηλάτης, ἢ ἄλλος δικαστὴς ἐπέστελλεν, οὕτω περιχαρῆς ἐγίνετο, ὡς οἱ ἐν ταῖς Παροιμίαις, καθὼς σχετλιάζων εἶπεν ὁ λόγος· Ὡς οἱ ἐγκαταλείποντες ὁδοὺς εὐθείας, οἱ

(57) Reg., Ποτάμωνα cum unico μ. Mox Reg. et Basil., ἀπολέσαντα. Editi vero, ἀπολέσοντα, male. Paulo post Reg., κατέκοψε, perperam.

(58) Hæc, πόσαι παρθένοι ἐτύπτοντο, desunt in editis, sed in Reg. leguntur.

(59) Sic Reg., Basil. et edit. Commeliniana. Edit. vero Paris., ἤξιος, male.

(60) Καὶ post τοῦτο deest in editis, sed in Reg.

habetur.

(61) Sic Reg. In editis vero καὶ χηρῶν deest. Ibid., ἀνεξόδους, hæc vox significat mendicos, ita vocatos, quod eant ἀνὰ τὰς ἐξόδους per vias : at longe alio sensu accepta est a quibusdam, sed male, ut infra videbitur.

(62) Sic editi. Reg., κατέασσασθαι.

ἐνφραυρόμενοι ἐπὶ κακοῖς, καὶ χαίροντες ἐπὶ
δυστροφῇ κακῶν. Ἀμέλει τοὺς μὲν ταῦτα κομι-
ζοντας ἐτίμα χρήμασιν (63). Ἀντωνίου δὲ ποτε
γράψαντος, πεποίηκε τὸν δοῦκα Βαλάχιον καταπτύ-
σαι τῆς ἐπιστολῆς, καὶ ταύτην ἀπορρίψαι. Ἄλλ' οὐ
παρεῖδεν ἢ θεία δίκη μετ' οὐ πολὺ γὰρ τὸν λεγό-
μενον δοῦκα ἐπικαθήμενον ἱππῶ, καὶ ἀπερχόμενον
εἰς τὴν πρώτην μονήν, ἐπιστραφεὶς ὁ ἵππος, καὶ
δακῶν εἰς τὸν μηρὸν. κατέβαλε, καὶ τριῶν ἡμερῶν
ἀπέθανεν.

institutentem, conversus equus in femore illum ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum illc obiret.

15. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως ἐπραττον κατα παν-
των· ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ, συνελθόντες ἐπίσκοποι που
πεντήκοντα, τοὺς μὲν περὶ Εὐσέβιον, ὡς ὑπόπτους
καὶ φοβηθέντας ἐλθεῖν, οὐκ ἀπεδέξαντο, ἀλλὰ καὶ τὰ
γραφέντα παρ' αὐτῶν ἠκύρωσαν· ἡμᾶς δὲ ἀπεδέ-
ξαντο, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς κοινωνίαν ἠγάπησαν. B
Ἔως δὲ ταῦτα ἐγίνετο, ἦλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ βασι-
λέως Κωνσταντῶς, ἣ τε ἐν Ῥώμῃ γενομένη σύνοδος,
καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ
κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν γεγενημένα· καὶ γράφει τῷ
ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ, καὶ λοιπὸν ἀμφοτέροις ἀρέσκει
σύνοδον γενέσθαι, καὶ διαγνώσθηναι τὰ πράγματα,
ἵν' οἱ μὲν ἀδικηθέντες μηκέτι πάσχωσιν, οἱ δὲ ἀδι-
κοῦντες μηκέτι τοιαῦτα τολμᾶν δύνωνται (64). Συν-
έρχονται τοίνυν ἀπὸ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως
ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει πλέον ἢ ἑκαττὸν ῥο' τὸν ἀριθμὸν
ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς Δύσεως μόνον ἦσαν
ἐπίσκοποι, ἔχοντες Πατέρα τὸν Ὅσιον· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς
Ἀνατολῆς ἐπήγοντο μετ' ἑαυτῶν παιδαγωγούς καὶ
συνηγόρους, Μουσουιανὸν κόμητα (65), καὶ Ἡσύχιον C
τὸν Καστρήσιον, δι' οὗς καὶ προθύμως ἦλθον, νομι-
ζοντες μετ' ἐξουσίας αὐτῶν πάντα πράττεσθαι.
Ὅστω γὰρ αἱ διὰ τούτων φοβερούς ἑαυτοὺς ἐδείκνυον
οἷς ἐβούλοντο, καὶ ἐπεβούλευον οἷς ἄν (66) αὐτοῖς
ἐδόκει. Ὅς δὲ ἀπαντήσαντες ἐωράκασιν ἐκκλησιαστι-
κὴν δίκην μόνην γενομένην χωρὶς κόμιτος καὶ στρα-
τιωτῶν (67), ὡς ἐωράκασιν τοὺς ἀπ' ἐκάστης Ἐκ-
κλησίας καὶ πόλεως κατηγορούς, καὶ τοὺς κατ' αὐ-
τῶν ἐλέγχους· ὡς ἐωράκασιν Ἄρειον καὶ Ἀστέριον,
τιμίους ἐπισκόπους, ἀνελθόντας μὲν σὺν αὐτοῖς, ἀπο-
δημήσαντας δὲ ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐλθόντας μεθ' ἡμῶν,
διηγουμένους τε τὴν πανουργίαν ἐκείνων, ὡς ὑποπτοι
εἶεν ἐν (68) τοῖς πράγμασι, καὶ φοβοῦνται κρίσιν
γενέσθαι, μὴ ἐλεγχθῶσι παρ' ἡμῶν μὲν συκοφάν-
ται, παρὰ δὲ τῶν ἐπλάσαντο κατηγορῶν, ὡς αὐτοὶ
πάντα ὑποβαλόντες (69), καὶ τὰ τοιαῦτα μηχανησά-
μενοι· ταῦτα συνορῶντες, καίτοι μετὰ σπουδῆς ἐλ-
θόντες, νομίσαντες μηδὲ ἡμᾶς ἀπαντᾶν ὡς φοβουμέ-
νους· ὡς ἐωράκασιν καὶ τὴν ἡμῶν προθυμίαν, ἀπο-
κλειοῦσιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ παλατίῳ· ἐκεῖ γὰρ ὤκουν.

⁶⁷ Prov. II, 13.

(63) Hæc item enarrantur in *Vita Antonii*, sed cum non nulla discrepantia. Ibi videsis.

(64) Reg., δύνανται.

(65) Reg., κόμητα, prima manu; secunda. κόμητα. Μοx Reg., Καστρήσιον, recte. Editi, Καστρίσιον.

(66) Reg., οἷς ἐάν.

lita, quanta illi de quibus in Proverbiis haud sine indignatione dicitur: *Vie qui derelinquunt vias rectas, qui lætantur in malis, et qui gaudent in conversatione malorum* 97. Eos certe qui hujusmodi sibi litteras deferebant pecuniarum dono remunerabat. Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille ut Balacius dux in epistolam spueret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidentem duce, et ad proximam mansionem iter momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum illc obiret.

15. Hæc erant illorum adversum omnes facinora. Romæ vero coacti episcopi plus minus quinquaginta, Eusebium et socios utpote suspectos ac inेतuentes accedere, nequaquam receperunt, imo eorum rescripta irrita fecerunt: nos autem admiserunt nostramque communionem amplexi sunt. Hæc dum agerentur, ad notitiam Constantis imperatoris devenere, cum Romana synodus, tum res Alexandriæ in universoque Oriente adversus Ecclesias gestæ: scripsitque ille fratri suo Constantio, ac demum placuit utrique ut synodus celebraretur, expenderenturque negotia: ut ne ultra vexarentur qui læsi fuissent, ac qui alios læserant, ne ejusmodi res perpetrare auderent. Conveniunt (ANNO 347) cum ex Oriente tum ex Occidente in Sardica urbe episcopi plus minus centum septuaginta. Occidentales autem episcopi soli erant, secum habentes Patrem Hosium: Orientales vero pædagogos advocatosque secum adducebant, Musonianum comitem et Hesygium Castrensem: quorum ope freti alacri animo accessere, rati se omnia deinceps eorum potentia acturos. Eo enim modo ac ejusmodi opitulaturibus subnixi, sese quibus libuit terribiles exhibuere, ac quibus placuit insidiati sunt. At ubi accedentes adverterunt ecclesiasticum ibi fore judicium absque comite vel militibus: ubi ex singulis Ecclesiis urbibusque accusatores viderunt, cum paratis adversum se documentis: ubi Arium conspexerunt et Asterium, venerabiles episcopos, qui, cum secum accessissent, a se recesserant, ad partesque nostras se contulerant, quique eorum vafritiem enarrabant; quantum scilicet in gestis suis 279 suspecti essent, quam timerent illi ne judicium ferretur, neve a nobis sycophantæ deprehenderentur, ab iisque quos subornant accusatoribus proderentur, quod ipsi scilicet omnia suggestissent, ejusmodique res moliti essent; hæc animadvertentes, tametsi alacri animo isthuc se contulerant, rati nos præ formidine sui ne accedere quidem ausuros: ubi fiduciam conspexere

(67) Hæc, χωρὶς κόμιτος καὶ στρατιωτῶν, desunt in editis, sed in Reg. habentur, in quo secunda manu legitur κόμητος, prima κόμιτος, et sic infra et alias semper. Qui infra Ἄρειος dicitur, Macarius vocatur in postrema Sardicensi epistola.

(68) Sic Reg. In editis vero ἐν deest.

(69) Ita Reg. Editi, ὑποβάλλοντες.

nostram, sese recludunt intra palatium, illic enim habitabant. Tum invicem colloquebantur : Ad alia venimus, alia conspiciamus : accessimus cum comitibus, et absque comitibus iudicium redditur : damnabimur haud dubie. Nosis omnes quænam iussa fuerint : habet Athanasius rerum in Mærote gestarum monumenta, quibus ille purgatur, nos dedecore afficimur. Quid moramur? quid comperendinamur? causas conminiscamur ad secedendum, ne hic manentes damneimur. Satius est fugientes erubescere, quam sycophantias deprehensas affici pudore. Si fugiamus, quæcumque modo possumus hæresi patrocinari : quod si nos fugientes damnarint, haud deerit patronus, imperator scilicet, qui non sinet nos ex Ecclesiis a populis exturbari.

16. Hoc illi modo invicem colloquebantur. Hosius vero cæterique omnes episcopi, frequentius illis Athanasii et sociorum fiduciam significabant, declarabantque quam parati illi essent ad depellenda crimina, promittentes se probaturos sycophantas illos esse. Aiebant item : Si iudicium pertimescitis, cur accessistis? oportuit enim aut non accessisse, aut postquam venistis non aufugere. His auditis illi, graviore percussis terrore, cum absurdiorem, quam dudum Antiochiæ, attulissent excusationem; quod scilicet ipsis imperator litteris suis victoriam de Persis reportatam significasset, fugam fecerunt. Ejusmodique excusationem circa ullum pudorem miserunt per Eustathium Sardicensis Ecclesiæ presbyterum. Verum ne ita quidem illis fuga ex sententia cessit : statim namque sacra synodus cujus præses erat magnus Hosius, hæc aperte illis rescripsit : Aut occurrite vos purgaturi de quibus accusati estis, deque calumniis quas struxistis, aut notum sit vobis, ut noxios a synodo vos esse damnandos, Athanasium vero et socios insontes ab omnique crimine puos declarandos. At illi conscientia metu exterriti, magis ad fugam impellebantur, quam litteris obtemperarent : cum enim viros a se læsos coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu velocius fugiebant.

17. Ita igitur illi turpiter et indecore fugam fecere. Sacra vero synodus, ex plus triginta quinque provinciis coacta, animadversa Arianorum malignitate, Athanasium sociosque admisit, ut sese purgarent de allatis criminationibus, quarum causa tot fuerant calamitatibus afflicti. Postquam autem illas depulissent eo quo supra retulimus modo, a synodo admissi ac summæ admirationi habiti sunt, adeo ut eorum communionem amplecterentur : ac missis ubique litteris, missis item in unamquamque provinciam, maximeque Alexandriam, in Ægyptum, et in Libyas, Athanasium et socios, puos omnisque criminis expertes esse, declararunt : adversarios autem illorum, sycophantas, facinorosos, ac quidvis potius quam Christianos. Illos igitur cum pace

(70) Ita Reg. Editi, κατακρίνεσθαι. Utraque lectio quadrat.

(71) Reg., ἂν δέ.

Α Καὶ λοιπὸν ἀλλήλοις συνελάουον· ἠλθομεν ἐπ' ἀλλοίς, καὶ ἄλλα βλέπομεν· ἀπηντήσαμεν μετὰ κομήτων, καὶ χωρὶς κομήτων ἡ κρίσις γίνεται· κατακρινόμεθα πάντως. Οἴδατε πάντες τὰ προστάγματα· ἔχουσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ ὑπομνήματα, ἐξ ὧν αὐτὸς μὲν καθαρίζεται, ἡμεῖς δὲ κατατρυχυνόμεθα. Τί δὴ οὖν μέλλομεν; Τί βραδύνομεν; πλασώμεθα προφάσεις, καὶ ἀπέλωμεν, μὴ μένοντες κατακρινώμεν. Βέλτιον φεύγοντας ἐρυθριῶν, ἢ ἐλεγχθέντας συκοφάντας κατατρυχύνεσθαι (70). Ἐὰν φύγωμεν, συνάμεθα πῶς κἂν τῆς αἰρέσεως προφασθῶμεν· ἐὰν δὲ (71) καὶ φεύγοντας ἡμεῖς κατακρινώμεν, ἀλλ' ἔχομεν βασιλεῖα προστάτην, τὸν μὴ ἀφιέντα ἡμεῖς ὑπὸ τῶν λαῶν ἐκβάλλεσθαι ἀπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν.

B 16. Τοιαῦτα μὲν οὖν (72) ἐκεῖνοι διελογίζοντο· Ὅσιος δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπίσκοποι πυκνότερον αὐτοῖς ἐστήμαινον τὴν προθυμίαν τῶν περὶ Ἀθανάσιον, καὶ ὡς ἔτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν εἰσιν, ἐπαγγελλόμενοι διελέγειν ὑμᾶς συκοφάντας· Ἐλεγόν τε· Εἰ φοβεῖσθε τὴν κρίσιν, τί ἀπηντήσατε; Ἴδει γὰρ ἢ μὴ ἔλθειν, ἢ ἐλθόντας μὴ φεύγειν. Ἐκεῖνοι ταῦτα ἀκούοντες, καὶ μᾶλλον καταπλήξαντες, ἀπεπεστέρας τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προφάσεως ἄλλη προφάσει χρησόμενοι, ὡς βασιλεῦς αὐτοῖς ἐπινίχια κατὰ Περσῶν γράψαντος, ἐπεχείρησαν φεύγειν. Καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν οὐκ αἰδεσθέντες ἐπεμψαν δι' Εὐσταθίου πρεσβυτέρου τῆς κατὰ Σαρδικὴν Ἐκκλησίας. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτοῖς ἡ φυγὴ καταθυμῶς ἀπέβη (73)· εὐθύς γὰρ ἡ ἀγία σύνοδος, ἥς προήγορος ἦν ὁ μέγας Ὅσιος, ἔγραψεν αὐτοῖς φανερώς ἢ ἀπαντήσατε ἀπολογησόμενοι πρὸς τὰς ἐπιπερομένους κατ' ὁμῶν κατηγορίας, καὶ ἅς εἰργάσασθε συκοφαντίας, ἢ γινώσκετε, οἷοι ὑμᾶς μὲν ὡς ὑπευθύνους ἢ σύνοδος κατακρίνει· τοὺς δὲ περὶ Ἀθανάσιον ἐλευθέρους καὶ καθαρὸς ἀπὸ πάσης αἰτίας ἀποφαίνεται. Ἐκτεῖνος τοίνυν ὑπὸ φόβου τοῦ συνειδέσθαι ἡλαύνοντο μᾶλλον, ἢ τοῖς γράμμασιν ἐπειθόντο· καὶ γὰρ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν ᾤρωντες, οὐδὲ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπεστρέφοντο, ἀλλ' ὀψύτερον ἐφευγον.

17. Ἐκεῖνων μὲν οὖν οὕτως αἰσχρῶς καὶ ἀπεριτῶς γέγονεν ἡ φυγὴ· ἡ δὲ ἀγία σύνοδος ἢ ἀπὸ λέ' καὶ πλεόν ἐπαρχῶν συναχθεῖσα, ἐπιγνοῦσα τὴν τῶν Ἀρειανῶν κακοήθειαν, ἐδέξατο τοὺς περὶ Ἀθανάσιον εἰς ἀπολογίαν περὶ ὧν πεπὸνθασαι, κάκεῖνοι κατηγορήσαν· καὶ οὕτως ἀπολογησάμενους, ἔπερ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ἀπέδξατο καὶ ὑπερβαύμασεν, ὥστε αὐτοὺς τε καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν ἀγαπῆσαι, καὶ γράψαι πανταχοῦ, γράψαι τε καὶ εἰς τὴν ἐκάστου παροικίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Ἀἴγυπτον, καὶ εἰς τὰς Λιθύσας, Ἀθανάσιον μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καθαρὸς καὶ πάσης μέμφεως ἐκπὸς εἶναι, τοὺς δὲ κατ' αὐτῶν γεννημένους συκοφάντας, καχοῦργους, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανούς τυγχάνειν. Ἀπέλυσαν γοῦν αὐτοὺς μετ' εἰρήνης·

(72) Sic Reg. In editis οὖν deest.

(73) Ita Reg. Editi vero, ἐπέβη.

καθελον δε Στέφανον και Μηγόφαντον, Ἀκάκιον και Γαύργιον τὸν ἐν Λαοδικείᾳ, Οὐρσάκιον, και Οὐάλεντα, και Θεόδωρον και Νάρκισσον· Γρηγόριον γάρ τὸν ἀπὸ βασιλέως εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποσταλέντα οὕτως ἀπεκλήρωσαν, ὡς μηδὲ ὄλους ἐπίσκοπον γενόμενον, μηδὲ (74) ὀφελόντα Χριστιανὸν ὀνομάζεσθαι· ἠκύρωσαν γοῦν και ἄς ἔδοξε καταστάσεις ποιῆσθαι, προστάξαντες μηδὲ αὐτὰς ὄλους ἐν Ἐκκλησίᾳ (75) ὀνομάζεσθαι διὰ τὸ καινὸν τῆς παρανομίας. Οὕτω μὲν οὖν Ἀθανάσιος και οἱ σὺν αὐτῷ ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης. Τὰ τε γράμματα (76) ἐν τῷ τέλει γέγραπται (77) διὰ τὸ μήκος τῆς ἐπιστολῆς· και ἡ σύνοδος διάλελυται.

18. Οἱ δὲ καθαιρεθέντες, δέον και οὕτως ἡρεμεῖν, οἱ δὲ και μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἔδρασαν, ὡς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δειχθῆναι πράξεις. Ἐπειδὴ γάρ οὐκ ἠθέλησαν αὐτοῖς οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει κοιωνῆσαι, ὡς φυγοῦσιν ἀπὸ τῆς συνόδου και ὑπευθύνους γενομένοις, ἀνήνεγκαν βασιλεῖ Κωνσταντῷ, και πεποιήκασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ καλουμένης Φάθρικος δέκα (78) λαϊκῶν ἀποτηθηναί τὰς κεφαλὰς, ὑπουργούντος αὐτοῖς και εἰς τοῦτο Φιλαργίου, πάλιν ἐκεῖ κόμητος (79) γενομένου. Καὶ τούτων τὰ μνήματα πρὸ τῆς πόλεως ἐστίν, ἄπερ παρερχόμενοι και ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Εἶτα ὥσπερ (80) κατορθώσαντες, ὅτι διὰ τοῦτ' ἐφυγον, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσι συκοφάνται, ἄπερ ἐβούλοντο, ταῦτα και βασιλεὺς ἐκέλευε. Πεποιήκασιν γοῦν και ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐξορισθῆναι πρεσβυτέρους δύο, και διακόνους τρεῖς· και Ἀρειον μὲν και Ἀστέριον, τὸν μὲν ἀπὸ Πετρῶν τῆς Παλαιστίνης, τὸν δὲ ἀπὸ τῆς Ἀραβίας, ἐπισκόπους, τοὺς ἀποπηδήσαντας ἀπ' αὐτῶν, οὐ μόνον ἐξώρισαν εἰς τὴν ἄνω Λιβύην, ἀλλὰ και ὑδρεῶν μεταστῆναι αὐτοὺς πεποιήκασιν.

19. Λούκιον δὲ τὸν τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ (81) ἐβλεπον πολλῇ τῇ κατ' αὐτῶν παρρησίᾳ χρώμενον, και ἐλέγχοντα αὐτῶν τὴν ἀσέθειαν, πεποιήκασιν πάλιν, ὥσπερ και πρότερον, ἀλύσει σιδηραῖς δεθῆναι τὸν τράχηλον και τὰς χεῖρας, και οὕτως ἐξώρισαν, ἐνθα και ἐτελευτήσεν, ὡς ἐκεῖνοι γινώσκουσι. Καὶ Διόδωρον μὲν ἐπίσκοπον ἐκτοπιζούσιν, Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Ἀΐνων, Θεόδουλον (83)

(74) Sic Reg. In editis vero, και ante μηδέ. Mox Reg., ἠκύρωσαν γοῦν. Editi, ἠκύρωσαν γάρ.

(75) Sic Reg. Editi, ἐν Ἐκκλησίαις.

(76) Epistolæ hic memoratæ habentur in *Apol. contra Arian.*, num. 41, ideoque non sunt ab amanuensis ad calcem hujus operis appositæ.

(77) Sic Reg. et Basil. Editi, malo, ἐν εἰρήνῃ γέγραπται.

(78) Sic Regius, et Basiliensis codex, et ita legit Nannius qui vertit *decem*. Et hæc vera lectio est. Male igitur quidam Nannium haud sine convitio emendare voluerunt. Editi, Φάθρικος δέκα λαϊκῶν, perperam. De Fabrica Ammianus Marcellinus, l. xxxi, c. 6: *Omnes plebem cum Fabricensibus, quorum illic (Adrianopoli scilicet) ampla est multitudo*, etc.

(79) Sic Basil. Reg., ἐκεῖ κόμητος, de more. Editi non habent, ἐκεῖ.

(80) Ita Regius et Basil. Editi vero, εἶναι ὥσπερ.

(81) Sic Reg. Editi, ἐπειδὴ. Mox Reg., και ἐλέγ-

dimisere; Stephanum vero, Menophantum, Acacium, Georgium Laodicensem, Ursacium, Valentem, Theodorum et Narcissum deposuere. Nam Gregorium ab imperatore Alexandriam missum, ita proscripserunt, ut qui nunquam episcopus fuisset, nec vel Christianus esset vocandus. 280 Ordinationes etiam quas fecisse putabatur irritas declararunt, jusseruntque, ut ne nominarentur quidem in Ecclesiis, ob prævaricationis insolentiam. Ita cum pace Athanasius et socii dimissi sunt. Litteræ vero eorum ob epistolæ prolixitatem in fine sunt adjunctæ. Sic porro soluta synodus est.

18. Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par fuit, post adeo turpem fugam, digressi, talia perpetrarunt scelera, ut levia priora facinora iis collata viderentur. Nam cum Adrianopolitani communicare cum ipsis nollent, quod scilicet a synodo aufugissent flagitiisque obnoxii essent, illos ad imperatorem detulere, effeceruntque ut ex Fabrica, ita dicta scilicet, decem laici capite truncarentur: hac in re ministro usi Philagrion, illic tum comite. Horum monumenta ante urbem sita, nos illac transeuntes vidimus. Deinde quasi rem præclare gessissent, quod scilicet propterea aufugissent ne sycophantæ deprehenderentur, quodcumque placuit ipsis, id ab imperatore jussum est. Duos igitur presbyteros, diaconosque tres in Armeniam relegari curarunt: Arium vero et Asterium, illum Petrarum in Palæstina, hunc in Arabia episcopum, quod abs se resiliissent, non modo in superiorem Libyam relegarunt, sed et operam dederunt ut contumeliis afficerentur.

19. Lucium vero Adrianopolis episcopum, cum magna adversum se loquendi fiducia utentem, suamque impietatem coarguentem cernerent, catenis ferreis iterum, quod jam prius egerant, collo et manibus vinciri curarunt: itaque illum in exsilium miserunt: atque illic, ut ipsi probe norunt, defunctus est (82). Diodorum item episcopum loco pellunt. Olympium autem Ænorum, Theodulumque

γοντα. Editi, κατελέγοντα. Quæ Lucium porro Adrianopolitanum spectant, nonnihil implicata sunt: D putant quidam eum jam ante Romanam synodum, anni 342 bis catenis vinctum fuisse; unde colligatur illud jam tertio, anno scilicet 347, contigisse. Sed minime certa res est: imo ex his Athanasii verbis, ὥσπερ και πρότερον, indicari videtur semel tantum eum antea vinctum fuisse. Licet enim in Apologia de Fuga, num. 3, legamus τὸν πολλὰς τὰς ἀλύσεις φορέσαντα, qui *catenas pluries gestavit*; et illud *pluries* actum dici potest, quod bis contigebat. Admodum dubia res est.

(82) Obiisse putatur Lucius ante annum 350.

(83) Quæ de Theodulo hic habentur, præstant aliqui non coherere cum Encyclica Sardicensis synodi Epistola, ubi Theodulus jam obiisse fertur, num. 45; qui enim, aiunt, post Sardicensem synodum vexari ab Ariano potuit, qui jam ante synodum extinctus esset? Verum nihil hic difficultatis erit, si dicamus Theodulum, statim atque Ariani Sardicæ aufugientes in Thraciam pervenissent, fu-

Trajanopolis, ambos Thraciæ episcopos, probosque illos et orthodoxos viros, cum hæresi suæ adverte-
rent esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat imperator Constantius; secundo ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant, ut non modo ipsi urbibus ecclesiisque suis pellerentur: sed ut capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur. Hoc autem tametsi stupendum est, nequam alienum tamen ab eorum proposito; nam idipsi cum ab Eusebianis didicerint, hæredesque sint illorum impietatis, atque propositi; ut patres sui in Thracia, sic et illi Alexandriæ sese terribiles exhibere conati sunt: litterasque obtinuerunt quibus iustum erat ut ad portus ingressusque urbium synodice agerentur, ne ii quibus id concessum a custodiis fuerat, ad suas Ecclesias remigrarent. Auctores quoque fuerunt ut scripto significaretur Alexandrinis iudicibus, circa Athanasium, et quosdam nominatim recensitos presbyteros; ut sive episcopus, sive quispiam ex illis, vel in urbem vel in fines ejus ingressus deprehenderetur, iudici liceret istis repertos **281** capite truncare. Ita scilicet Judaica nova illa hæresis non modo Christum abnegat, sed etiam interficere didicit.

20. Verum ne ita quidem conquieverunt illi. Sed sicut ipsorum hæreseos pater tanquam leo circuit quærens quem devoret; sic et illi accepta publici curriculum facultate, circumeuntes, si quos offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversarentur hæresim, hos flagris cædunt, vinciunt, patria cogunt exulare. Tantusque terror hominum illorum fuit, ut multi ad simulandum adacti fuerint: multi in solitudinem fugere mallet, quam ullo modo cum illis communicare. Hæc post fugam erant furentium hominum facinora. Imo vero novum quoddam scelus aggrediuntur, eorum sane hæresi consentaneum: verum quod nec ante auditum, neque forte unquam futurum sit, ne vel apud gentilium petulantissimos, nedum apud Christianos. Nam cum sacra synodus legatos episcopos misisset (ANNO 348), Vicentium Capuæ, quæ metropolis est Campaniæ, episcopum, et Euphratem Agrippinæ, quæ metropolis est Galliæ Superioris: ut, prout decretum a synodo fuerat, imperator episcopos in suas reverti ecclesias concederet, quos nempe expulisset ipse, etsi commendatitias pro episcopis litteras misisset fratri suo piissimus Constans; at admirandi homines, ad omneque scelus audacissimi, ubi illos Antiochiæ conspexere, una consilium ineunt, solus tamen Stephanus, utpote ad res hujusmodi probe compa-

gatum ab Arianis, interiisse antequam soluta Sardinensis synodus esset. Res certa videtur: nam hic Athanasius res statim a fuga gestas ab Arianis enarrat. Certumque est cœpisse synodum post Arianorum fugam, et aliquantum temporis durasse. Licet autem quædam superius enarrarit Athanasius quæ non nisi post solutam synodum contigisse videntur, videlicet quæ paulo ante refert de Ario et Asterio episcopis, hoc, inquam, nihil negotii faciat; non ordine quippe res gestas recenset ipse, sed

τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θράκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς καὶ ὀρθοδόξους ἀνδρας, ἐπειδὴ ἐωράκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνσταντῖος, τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι. Ἦν δὲ τὰ γραφέντα μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ κεφαλικὴν διδόναι δίχην, εἰ που εὐρεθεῖεν οὗτοι. Τοῦτο δὲ εἰ καὶ θαυμαστὸν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον τῆς προαιρέσεως αὐτῶν· ὡς γὰρ μαθόντες τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ ὡσπερ κληρονόμοι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν τυγχάνοντες, ἠθέλησαν, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ Θράκῃ, οὕτως καὶ οὗτοι: ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ φοβεροὺς ἑαυτοὺς δεῖξαι· καὶ ποιῶσι γραφήναι, ὥστε τοὺς λιμένας καὶ (84) τὰς εἰσόδους τῶν πόλεων τηρεῖσθαι, μή πως διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συνόδου συγχώρησιν ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας. Ποιοῦσι δὲ γραφήναι καὶ τοῖς [ἐν] Ἀλεξανδρείᾳ δικασταῖς, περὶ Ἀθανασίου καὶ πρεσβυτέρων τινῶν ἐξ ὀνόματος, ἵνα, εἴτε ἐπίσκοπος, εἴτε τις ἐξ ἐκείνων εὐρεθεῖ τῆς πόλεως ἢ τῶν ὄρων αὐτῆς ἐπιβάς, ἐξῆ τῷ δικαστῇ τῶν εὐρισκομένων τὰς κεφαλὰς ἀποτέμναι. Οὕτως ἡ Ἰουδαϊκὴ νέα αἵρεσις οὐ μόνον ἀρνεῖται τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ φρονεῖν μεμάθηκεν.

20. Οὐδὲ οὕτως δὲ ἡρέμουν, ἀλλ' ὡσπερ ὁ πατήρ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν περιέρχεται ὡς λέων, ζῆτῶν τίνα καταπίη, οὕτως οὗτοι δημοσίου δρόμου τὴν ἐξουσίαν λαβόντες καὶ περιερχόμενοι, ὃν ἂν ἡύρισκον ὀνειδίζοντα τοῦτοις τὴν φυγὴν, καὶ μισοῦντα τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, τοῦτους ἐμάστιζον, ἐδέσμευον, ἐπόλουν ἐξορίζεσθαι τῆς ἰδίας πατρίδος· φοβεροὺς τε ἑαυτοὺς οὕτως ἐπόλουν, ὡς πολλοὺς μὲν ὑποκριτὰς ποιῆσαι, πολλοὺς δὲ εἰς ἐρημίας φεύγειν, ἢ τοῦτοις βούλεσθαι κἀν ὄλως συντυγχάνειν (85). Τοιαῦτα ἦν αὐτῶν μετὰ τὴν φυγὴν τῆς μανίας τὰ τολμήματα. Καὶ γὰρ καὶ δρῶσιν ἄλλο τι καινὸν, ὅπερ τῆς μὲν αἵρέσεως αὐτῶν ἔστι κατάλληλον, οὕτω δὲ πρότερον ἠκούσθη, ἀλλ' οὐδὲ τάχα γενήσεται ποτε οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀσεβητέροις τῶν Ἑλλήνων, μήτιγε παρὰ (86) Χριστιανοῖς. Τῆς γὰρ ἁγίας συνόδου πρεσβευτὰς ἀποστειλάσης ἐπισκόπους, Βικέντιον μὲν τὸν ἀπὸ Καπύης (ἔστι δὲ αὕτη μητρόπολις τῆς Καμπανίας), Εὐφράτην δὲ τὸν ἀπὸ Ἀγριππίνης (ἔστι δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς ἄνω Γαλλίας), ἵνα, ὡς ἡ σύνοδος ἔκρινε, συγχώρησιν βασιλεὺς εἰς τὰς ἐκκλησίας τοὺς ἐπισκόπους ἐπανέλθειν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐξέβαλε· γράψαντός τε καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντοῦ τῷ ἀδελφῷ ἑαυτοῦ, καὶ συστήσαντος τοὺς ἐπισκόπους· οἱ θαυμαστοὶ καὶ πρὸς πάντα τολμηροί, ὡς ἐωράκασιν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, βουλευόμενοι μὲν κοι-

prout memoriæ sese offerebant.

(84) Sic Reg. et Basil. In editis καὶ doest.

(85) Sic Reg. Editi, τυγχάνειν, minus recte.

(86) Sic Regius codex. In editis vero παρὰ doest. Mox Reg. et edit. Comm., Βικέντιον. Edit. Paris. Οὐτὸν κέτιον. Paulo post editi, Ἀγογριππίνης, una voce. Reg., ἀπὸ Ἀγριππίνης. Quæ hic de Vicentio et Euphrate narrariur, fusius habentur apud Theodoret., lib. ii, cap. 9, et in Vita Athanasii supra.

νῆ, μόνος δὲ Στέφανος ἀναδέχεται τὸ δράμα, ὡς ἐπιτηδείως ἔχων περὶ τὰ τοιαῦτα. Μισθοῦνται τοίνυν πόρνη δημοσίαν ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τοῦ ἀγιωτάτου Πάσχα, καὶ γυμνώσαντες ταύτην ἑταφιάσι νυκτὸς Εὐφράτῃ τῷ ἐπισκόπῳ. Καὶ ἡ μὲν πόρνη τὸ πρῶτον, νομίσασα νεώτερον εἶναι τὸν καλέσαντα, προθύμως ἠκολούθει· ὡς δὲ ῥιφείσα παρ' ἐκείνων, εἶδε κοιμώμενον τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ εἰδὸτα τὸ γιγνόμενον, εἶτα ὡς κατενόησε καὶ εἶδε πρεσβύτου πρόσωπον, καὶ ἐπισκόπου κατάστασιν, εὐθὺς ἀναβοήσασα τὴν βίαν ἐβόα. Ἐκεῖνοί τε ἤξιον σιωπᾶν, καὶ καταφεύδασθαι τοῦ ἐπισκόπου. Ἡμέρας τοίνυν γενομένης, διατεθρόλητο τὸ πρᾶγμα, καὶ πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν· οἱ τε ἀπὸ τοῦ παλατίου ἐκινουῦντο, θαυμάζοντες τὸ θρυλούμενον, καὶ ἀξιοῦντες μὴ σιωπηθῆναι τοῦτα. Γέγονε τοίνυν κρῖσις, καὶ ὁ μὲν (87) ἐταιροτρόφος ἤλεξε τοὺς ἐλθόντας ἐπὶ τὴν πόρνην, ἐκεῖνοι δὲ τὸν Στέφανον· ἦσαν γὰρ αὐτοῦ κληρικοί. Ὁ μὲν οὖν Στέφανος καθαιρεῖται, καὶ γίγνεται ἀντ' αὐτοῦ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ἵνα μόνον μὴ λείπη τῇ Ἀρειανῇ αἰρέσει προστάτης.

21. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνσταντῖος ὀλίγον τι κατανογείς, εἰς ἑαυτὸν ἦλθε· λογιζάμενός τε, ἐξ ὧν ἔδρασαν τῷ Εὐφράτῃ, ὅτι καὶ τὰ κατὰ τῶν ἄλλων (88) ἐπιχειρήματα τοιαῦτά ἐστι, τοὺς μὲν ἐξορισθέντας ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, εὐθὺς ἀπολυθῆναι κελεύει. Γράφει τε εἰς Ἀλεξανδρείαν φανερώς, μηκέτι διώκεσθαι τοὺς μετὰ Ἀθανασίου κληρικούς τε καὶ λαούς (89). Εἶτα μετὰ μῆνάς που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου (90), μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἕπαξ, οὐδὲ δευτέρον, ἀλλὰ καὶ τρίτον ὑπάφας αὐτῷ μὲν φιλικά, δι' ὧν θαρρῆν καὶ ἐλθεῖν προέτρεπε. Πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν' ἔτι μᾶλλον θαρρῶν ἐπανεέλθοι. Ἐνόμιζε γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γενομένων ἀλιγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. Γράφει δὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Κωνσταντί, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανελεῖν με προτρέψῃται. Διεβδαιούτο (91) γὰρ ἐνιαυτὸν ὄλον ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ οὐκ ἔν ποτε ἐπιτρέψαι γενέσθαι τινὰ καινοτομίαν, ἢ καὶ κατάστασιν, φυλάττων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ τὰς Ἐκκλησίας.

22. Οὕτω δὴ οὖν γράψαντος αὐτοῦ, καὶ προτρεψάμενου διὰ πολλῶν (καὶ γὰρ καὶ τοὺς κόμητας (92) αὐτοῦ πεποίηκε γράφαι, Πολέμιον, Δατιανόν, Βαρδιωνα, Θάλασσον, Ταῦρον, καὶ Φλωρέντιον (93), οἷς καὶ μᾶλλον πιστεύειν ἦν), τὸ δὲ ὄλον δεδωκῶς τῷ Θεῷ, τῷ καὶ εἰς τοῦτο κατανύξαντι τὸν Κωνσταντίον, ἤλθεν Ἀθανάσιος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ πρὸς αὐτὸν, γνησίως τε αὐτὸν ἐώρακε, καὶ ἀπέλυσεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὰς Ἐκκλησίας, γράψας καὶ τοῖς κατὰ τόπον δικασταῖς, ἐπειδὴ πρότερον προστάξας ἦν φυλάττεσθαι τὰς διόδους, ἵνα ἀκώλυτον ἔχῃ τὴν πάροδον. Εἶτα τοῦ ἐπισκόπου ἀποδυρομένου περὶ ὧν

A ratus, fabulam peragendam suscipit. Publicam itaque meretricem, ipsis sanctissimi Paschatis diebus mercede conductam, noctu ad Euphratem episcopum nudatam immittunt. Meretrix quæ se initio a juvene accitam existimabat, prompte sequebatur; ubi autem iatromissa ab illis, dormientem vidit hominem, ac rei quæ agebatur ignarum, dehinc senem hominem, ac episcopi formam conspicata, clamore statim edito vim sibi inferri conquerebatur. Rogare illi ut taceret, conflictamque criminationem episcopo imponeret. Die igitur illascescente pervulgata res est, accurritque universa civitas. At qui e palatio erant, tanti rumoris stupore commoti, rogabant ut ne illud silentio tegeretur. In jus itaque res vocatur, hominesque qui meretricem acciverant, leno prodidit: illi Stephanum: erant enim ejus clerici. Stephanus ergo episcopatu abdicatur, in ejusque locum Leontius castratus sufficitur, idque eo solum ne Ariana hæresi patronus deesset.

21. Porro imperator Constantius, paulisper compunctus, ad se rediit: remque in Euphratem gestam secum reputans, ejusmodi esse illorum adversum cæteros molimina suspicatus est. Ac eos qui Alexandria in Armeniam relegati fuerant presbyteros diaconosque continuo liberos dimitti jubet: publicasque Alexandriam litteras mittit, ut ne ultra vexarentur Athanasii clerici vel populi. Hinc post decem circiter menses defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore accivit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitiae plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit item presbyterum diaconumque ut majore animi securitate rediret: ratus me ob ante gestarum rerum formidinem ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me et ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium exspectasse, neque concessisse ut quidpiam novi aut ordinatio aliqua fieret quod Athanasio episcopo suas Ecclesias servare vellet.

22. (Anno 349.) Cum eo itaque modo scripsisset ipse, multis illum verbis cohortatus (nam comites quoque suos jussit ad illum scribere, Polemium, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum et Florentium, quibus præcipue habenda fides erat), Athanasium rem totam Deo acceptam referens, qui cor Constantii compunxerat, ut eam rem ageret, cum suis illum adiit; quem placido vultu imperator intuitus est, dimisitque ut in patriam et in Ecclesias suas ingrederetur, missis litteris ad varios per diversa loca judices, quibus ante præceperat aditus custodire, ut liberum jam præberent transitum.

(87) Ita Reg. Editi, ἡ μέν, etc.

(88) Sic Reg. Editi vero, ὅτι τὰ κατὰ ἄλλων.

(89) Ita Reg. Editi autem, λαϊκούς.

(90) Sub initium anni 349.

(91) Ita Reg. et Basil. Editi omnes, male, διεβδαιούντο. Mox, post ἐπιτρέψαι, editi habent με, quæ vox importuna in Reg. deleta est, a nobisque ommissa.

(92) Regius codex, κόμητας.

(93) Regius codex, Φλωρέντιον.

Deinde cum episcopus de sibi illatis malis conquereretur, deque litteris ab ipso imperatore adversum se scriptis, rogaret insuper, ut ne calumnias adversariorum post discessum suum auscultaret: Arcease, aliens, homines si lubet: per nos licet ut coram astent, quo illos confutemus; hoc ille noluit, sed quotquot per calumniam scripta fuerant, auferri abradique jussit, fidemque dedit se calumniis postea minime aurem præbiturum, sed firmum immotumque fore hoc suum propositum. Hoc non tantum verbis protulit, sed etiam juramentis sermonem obsignavit, Deo super hac re teste advocato. Virum insuper multis aliis cohortatus, ut fiduciam haberet, has ad episcopos et ad iudices mittit litteras:

23. *Victor Constantius Maximus Augustus episcopis B et clericis catholicæ Ecclesiæ.*

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus. (*Descripta superius habetur in sexagesimo quinto tractatu, ubi huic prorsus similis est.*) Vide pag. 136.

Alia epistola.

Constantii ad populam Alexandrinum.

Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas. (*Descripta est hæc etiam in sexagesimo quinto tractatu.*) Vide pag. 137.

Alia epistola.

Victor Constantius Augustus, Nestorio Ægypti præfecto.

Certum est datum ante a nobis decretum fuisse, rescriptaque reperiri contra Athanasii reverendissimi episcopi existimationem, quæ in sanctitatis tuæ commentario habentur. Placet itaque ut tua nobis spectata sobrietas, omnes epistolas circa prædici viri nomen in 283 commentario tibi commisso repperas, secundum præsens nostrum decretum, ad commentatum nostrum transmittat.

24. Litteræ autem ab eo post beati Constantii obitum perscriptæ, hujusmodi sunt, Latine primum editæ, Græcæque translatae.

Victor Constantius Augustus, Athanasie.

Votum meum semper fuisse ut omnia fratri D

(94) Ita Reg., editi vero, ἤσαν. Mox Reg., διαβεβαιωσάμενος. Editi, βεβαιωσάμενος.

(95) Lucifer Calaritanus, uti monitum est in *Apol. ad Const.*, ad n. 23, ait Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio, lib. 1 pro S. Athanasio, p. 132.

(96) In *Apol. contra Arianos*, num. 54, ubi hæc habetur epistola, legitur, καὶ πρεσβυτέρους.

(97) Amanuenses quod hæc duæ epistolæ superius essent descriptæ, eas prætermiserunt, primis tantum appositis verbis, ut ipsi moment. Reg. ibid. habet, εἰς τὸν μζ' λόγον, quia nimirum eo ordine ibi ambæ rescriptæ sunt.

(98) Ita Regius codex et Basil. Editi vero, Κωνσταντος, perperam. Hæc item epistola habetur in

πέπονθε, καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν γραφέντων παρ' αὐτοῦ, παρατιθεμένου τε μὴ πάλιν μετὰ τὴν ἀποδημίαν διαβολαὶ γένωνται παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ λέγοντος· Κάλει τούτους, εἰ βούλει (ἔξεστι γὰρ ἐστάναι τούτους δι' ἡμᾶς), καὶ διελέγχωμεν αὐτούς. Τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκε· πάντα δὲ ὅσα πρότερον ἐκ διαβολῆς ἦν (94) γραφέντα κατ' αὐτοῦ, ἀναβεβήθηνα ταῦτα καὶ ἀπαλιφῆναι κελεύει, διαβεβαιωσάμενος μηκέτι τοῦ λοιποῦ διαβολῶν ἀνέχεσθαι, ἀλλ' εἶναι βεβαίαν καὶ ἀμετάβλητον τὴν προαίρεσιν. Καὶ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς ἔλεγεν, ἀλλ' (95) ὅρκους ἐπεσφράγιζε τοὺς λόγους, τὸν Θεὸν ἐπὶ τούτοις καλῶν μάρτυρα. Πολλοῖς γοῦν καὶ ἑτέροις λόγοις προτρεψάμενος αὐτὸν, καὶ θαρρεῖν παρακελευσάμενος, γράφει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τοὺς δικαστὰς ταῦτα·

23. *Νικητῆς Κωνσταντίας Μέγιστος Σεβαστός ἐπισκόπος καὶ κληρικοῖς (96) τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.*

Οὐχ ἀπέλειφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδαισιμώτατος. (97) (Ἐγγράφη ὀπίσω εἰς τὸν ξς' λόγον καὶ ἔστιν ἐξ ὀλοκλήρου ὁμοία ταύτης.)

Ἐτέρα ἐπιστολή.

Κωνσταντίου (98) πρὸς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας λαόν.

Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ὑμέτεραν ἐν ἅπασιν εὐνομίαν. (Ἐγγράφη καὶ αὕτη ὁμοίως εἰς τὸν αὐτὸν ξς' λόγον [99].)

Ἐτέρα ἐπιστολή.

Νικητῆς Κωνσταντίας Αἰγυπτου, Νεστορίῳ ἐξάρχῳ Αἰγύπτου.

Φανερόν ἐστι πρὸ τούτου πρόσταξιν ἡμέτεραν γενεῆσθαι, ὥστε κατὰ τῆς ὑπολήψεως Ἀθανασίου, τοῦ αἰδαισιμωτάτου ἐπισκόπου, γράμματα τινα εὐρίσκεισθαι· ταῦτά τε συνέστηκεν ἐν τῇ τάξει τῆς σῆς καθοσιώσεως εἶναι. Βουλόμεθα τοιγαροῦν ἵνα ἡ δεδοκιμασμένη ἡμῖν νηφαλιότης (1) σου πάσας τὰς ἐπιστολάς, ὅσας ἂν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προσηρημένου γενομένας ἐν τῇ ὑπὸ σέ τάξει, ἀκολούθως τῇ ἡμέτερᾳ ταύτῃ κελεύσει, εἰς τὸ ἡμέτερον κομητάτον (2) ἀποστελῇ.

24. Ἄ δὲ καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίου Κωνσταντος ἔγραψεν (3), ἐστὶ ταῦτα, Ῥωμαῖσι μὲν γραφέντα, ἔρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστί.

Νικητῆς Κωνσταντίας Αἰγυπτου, Ἀθανασίῳ (4).

Εὐχὴν δεῖ μοι ταύτην γενεῆσθαι, ὥστε πάντα κα-

Apologia contra Arianos, num. 55.

(99) Regius codex, εἰς τὸν μζ' λόγον. Idem postea hæc subdit: καὶ διὰ τὸ μηδὲν· παραλλάσσειν κατελεφθησαν νῦν ἄγραφοι. *Ei quia nihil ab illis discrepant, non his iterum descriptæ sunt.*

(1) In editis habetur articulus ἡ ἀντὶ νηφαλιότης, sed in Reg. deest.

(2) Reg., κομητάτον prima manu, secunda vero κομητάτον.

(3) Sic Reg. In editis ἔγραψεν desideratur.

(4) Hujus epistolæ Latine primum editæ duplex exstat versio Græcæ apud Athanasium, prima in *Apologia ad imperatorem Constantinum*, num. 23, secunda hæc ipsa est.

ταθυμίας ἀποβαίνειν τῆ ποτὲ μου ἀδελφῷ Κωνσταντι, οὐδὲ τὴν σὴν σύνεσιν ἔλαθεν· ἐν δὴ τε λύπη διατέθην μαθὼν τοῦτον ἀνηρῆσθαι παρὰ τινων ἀνοσιωτάτων, στοχάζεσθαι πάλιν δύναται ἢ σὴ φρόνησις. Ἐπεὶ οὖν τινὲς εἰσὶν οἱ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, τῷ οὕτως πενθικῷ, πειρώμενοι σε ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα πρὸς τὴν σὴν στερόβητητα δοθῆναι τὰ γράμματα ἰδικαίωσα, προτροπόμενός σε ἵνα, ὡς πρόκειται ἐπίσκοπον, τοὺς λαοὺς τὰ ὀφειλόμενα τῇ θείᾳ θρησκείᾳ διδασκῆς, καὶ μετ' αὐτῶν συνήθως εὐχαίς σχολάζῃς, (5) καὶ μὴ μεταλοῖς θρύλοις, ὅτινες ἀν γίνοντο, πιστεύσης. Ἡμεῖν γὰρ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ πέπηγεν, ὥστε σε ἀκολουθῶς τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει διαπαντὸς ἐν τῷ τόπῳ σου θέλειν ἐπίσκοπον εἶναι (6).

Ἡ θεία πρόνοια πολλοῖς ἔτεσι σε διατηροῖ, γονεῦ Β προσφιλέστατε.

25. Τοῦτων οὕτωπραχθέντων, οὕτω τε συνταξαμένων, καὶ τῆς ὁδοῦ λοιπὸν ἐπιβάντων, οἱ μὲν φίλοι φίλον ὀρῶντες ἔχαιρον· τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν ἔδυσωποῦντο βλέποντες αὐτόν· οἱ δὲ καὶ παρῆρσιαν οὐκ ἔχοντες, ἐκρούπτοντο· οἱ δὲ καὶ μετεγίνωσκον ἐφ' οἷς ἔγραψαν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου. Πάντες οὖν (7) οἱ ἀπὸ Παλαιστίνης ἐπίσκοποι, χωρὶς δύο που ἢ τριῶν (8), καὶ αὐτῶν ὑπόπτων τυγχάνοντων, οὕτω τὸν Ἀθανάσιον ὑπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἠσπάσαντο κοινωνίαν, ὡς καὶ γράψαι καὶ ἀπολογῆσθαι, ὅτι ἂ πρότερον ἔγραψαν, οὐ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ βιαζόμενοι πεποιήκασι. Περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λαῶν, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν· πάντων συντρέχόντων, καὶ ἀνεκλάλητον ἔχοντων τὴν χαρὰν· οὐχ ὅτι μόνον τοὺς ἰδίους παρ' ἐλπίδα ζῶντας ἀπελάμβανον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν αἰρετικῶν ὡς τυράννων καὶ λυτῶντων κυνῶν ἀπηλλάττοντο. Μεγάλη γοῦν ἦν εὐφροσύνη, τῶν λαῶν ἐν ταῖς συνάξεσι παραξυνόντων ἀλλήλους εἰς ἀρετὴν. Πόσαι τῶν ἀγάμων, πρότερον οὔσαι πρὸς γάμον ἑτοιμοί, ἔμειναν παρθένοι τῷ Χριστῷ! πόσοι νεώτεροι βλέποντες ἑτέρους, τὸν μονῆρην βίον ἠγάπησαν! πόσοι πατέρες πρότρειπον τέκνα! πόσοι δὲ καὶ παρὰ τέκνων ἠξιώθησαν, μὴ ἐμποδίζεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ ἀσκήσεως! πόσαι γυναῖκες ἔπαισαν ἀνδρας, πόσοι δὲ παρὰ ἀνδρῶν ἐπέσθησαν σχολάζειν τῇ προσευχῇ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος! πόσοι χῆραι, πόσοι δὲ καὶ ὄρφανοί, τὸ πρότερον πεινῶντες καὶ θυμοὶ τυγχάνοντες, ἐκ πολλῆς τῆς τῶν λαῶν προθυμίας, οὔτε λοιπὸν ἐπέινων, ἀλλὰ καὶ ἐνδεδυμένοι προήρχοντο! Καὶ ὅπως τοσαύτη ἦν ἐμιλλὰ περὶ ἀρετῆν, ὡς ἐκάστην οἰκίαν, καὶ οἶκον ἕκαστον (9) νομίζειν ἐκκλησίαν εἶναι, διὰ τὴν τῶν ἐνοικούντων φιλοκαλίαν τε καὶ τὴν

⁹⁹ I Cor. vii, 5.

(5) Hæc verba usque ad ἡμεῖν sequens non exprimitur in *Apol. ad Const.*, num. 23. Ibid. editi, male, θύλοις. Reg., θρύλοις. Ibid. Reg., εἰ τινες. Editi, ὅτινες, quæ genuina videtur lectio.

(6) In *Apol. ad Constantium*, num. 23, post illud, ἐπίσκοπον εἶναι, legitur, καὶ ἄλλῃ χειρὶ, ut indicetur a quentia alia manu scripta fuisse. nec imperatoris nomine. Mox post illud, προσφιλέστατε, editi hæc

A quondam meo Constanti ex sententia caderent, neque prudentiæ tuæ latere arbitror. Quæm ubi a quibusdam sceleratissimis sublatum cognovissent, quanto mœrere affectus sim, tuæ item prudentiæ æstimare valet. Cæterum quia nonnulli sunt qui te tam luctuoso temporis decursa terrere conantur; ideo hæc litteras ad tuam constantiam mittere æquum existimavi: hortorque te ut, quemadmodum episcopum decet, quæ ad divinam religionem pertinent populos doceas, ac cum illis de more precibus vaces, neque vanis rumoribus, quicunque tandem illi sint, fidem adhibeas. Hoc enim firmum in animo propositum habemus, ut, juxta placitum et voluntatem nostram, in tuis semper sedibus episcopus sis.

Divina te providentia multis annis conservet, Pater dilectissime.

25. His ita gestis, postquam vale dixisset Athanasius, seseque viæ commisisset, amici amicum videntes, læti: ex aliis vero quidam ad ejus conspectum pudore affecti sunt: nonnulli coram se sistere non ausi, sese abdebant: alii pœnitentia ducti, scripta adversus episcopum sua repudiabant. Omnes itaque Palæstinæ episcopi, duobus vel tribus exceptis, iisque suspectis viris, ita Athanasium susceperunt, ita ejus communionem amplexi sunt, ut etiam litteris sese exesarent, testarenturque se ea quæ ante scripserant, non motu proprio, sed vi adactos scripsisse. Nam quod spectat Ægypti et Libyarum episcopos, necnon earum regionum Alexandriæque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit: accurrebant quippe omnes, erantque ineffabili gaudio perfusi: non tantum quod suos præter spem incolumes reciperent, sed etiam quod ab hæreticis quasi a tyrannis et rabidis canibus eriperentur. Ingens itaque fuit lætitia populorum sese invicem in synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ, ad nubendum tamen paratæ, virgines Christo dicatæ permanserunt! quot adolescentes aliorum exemplo concitati, vitam monasticam amplexi sunt! quot patres filios suos hortabantur! quot patres a filiis rogati sunt, ut ne suam in Christo exercitationem interpellarent! quot uxores viris suis, quot viri uxoris suis persuaserunt, ut orationi incumbere, quemadmodum ait Apostolus ⁹⁹! quot viduæ, quot orphani, qui prius esuriebant, nudique erant, ex ardenti populorum ad virtutem studio, non ultra esuriere, imo etiam induti prodire! Tanta demum de virtute contentio fuit, ut singulas familias, singulas domos, ob probitatem inhabitantium, precesque ad

habent, καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖος, quæ cum in Reg. desint, a contextu expunximus.

(7) Reg., γοῦν. Quæ mox sequuntur videtur in *Apol. contra Arianos*, num. 57, ubi synodi Hierosolymitanæ epistola legitur.

(8) Acacius scilicet Cæsariensis et Patrophilus Scythopolitanus excipiendi. Vide pag. 138.

(9) Regius codex, ἐκάστου.

Deum fusas, tot ecclesias existimasses. Pax profunda admirandaque erat in Ecclesiis, cum episcopi undique Athanasio scriberent, 284 ab eoque nihilo acciperent consuetas pacis litteras.

26. (ANNO 349 VEL 350.) Quin etiam Ursacius et Valens quasi a conscientia perculsi, poenitentiam egerunt, ac eidem ipsi episcopo amicam pacificamque epistolam scripsere, tametsi nullas ab eo litteras acceperant. Romamque profecti poenitentiam egerunt, confitentes, quæcunque adversus eum fecissent dixissentve, falsa ac meram esse sycophantiam. Neque sat illis fuit ita egisse: nam Ariana hæresi anathemate damnata, poenitentiam suam scripto tradidere, per hasce litteras, quas Julio episcopo Latine scriptas misere, quæque Græce translatae sunt. Quarum exemplar Latine nobis a Paulo Trevirensi episcopo transmissum est.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo beatissimo patre Julio Ursacius et Valens.

Quoniam constat nos antehac multa gravia, etc. (Descripta est supra in tractatu 68, estque huic omnino ad verbum similis.) Vide pag. 139.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo fratri Athanasio episcopo, Ursacius et Valens episcopi.

Vedit se occasio fratris et compresbyteri, etc. (Descripta est supra in eodem tractatu 68, estque tota et ad verbum huic similis.) Vide pag. 139.

His datis epistolis, pacificis etiam litteris oblati a Petro et Irenæo Athanasii presbyteris, et Ammonio laico, subscripsere, cum tamen nullas Athanasii litteras ad illos directas afferrent ipsi.

27. Quis igitur his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta, admiratus non est? Quis gavisus non est cernens illam tot tantorumque episcoporum concordiam? Quis Domino gloriam non retulit, perspecta in synaxibus tanta populi lætitia? Quot ex inimicis poenitentiam egerunt! quot prius calumniati, sese excusarunt! quot qui eum ante oderant, postea dilexerunt! quot cum adversus illum scripsissent, palinodiam cecinerunt! quot qui non proprio motu, sed vi ex Arianorum partibus stabant, noctu accedentes sese excusabant, hæresisque anathemate damnata, rogabant sibi veniam dari, quod nempe ob conspirationes calumniasque ab illis structas, corpore tantum eorum conventibus interessent, cum tamen corde cum Athanasio convenirent, semperque cum illo essent! Ita rem se habere credite.

28. At his auditis visisque, hæredes sententiae

(10) Sic Reg. Editi vero, τὰ παρ' αὐτοῦ

(11) Ita Reg. In editis καὶ δεστ.

(12) Hæc, τὸ ἀντίγραφον, usque ad Ῥωμαῖσι Inclusive, desunt in Nanniana versione. In *Apol. contra Arianos*, num. 58, legitur, παρὰ Παυλίνου ἐπισκόπου Τυβέρων, ubi Nannius vertit a *Paulino episcopo Tyburis*. Circa quod vide supra diximus in *Apologetica ad Constantium*, num. 9. Ea de re item

πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὴν. Εἰρήνην τε ἦν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις βαθεῖα καὶ θαυμαστή, γραφόντων τῶν πανταχόθεν ἐπισκόπων, καὶ δεχομένων παρὰ Ἀθανασίου τὰ συνήθη τῆς εἰρήνης γράμματα.

26. Καὶ γὰρ καὶ Οὐράκιος καὶ Οὐάλης, ὥσπερ ὑπὸ τοῦ συνειδότος μαστιζόμενοι, μετέγνωσαν· καὶ γράφουσι μὲν αὐτῷ τῷ ἐπισκόπῳ φιλικὴν καὶ εἰρηνηκὴν ἐπιστολήν, καίτοι μὴ λαβόντες παρ' αὐτοῦ (10) γράμματα. Ἀνελθόντες δὲ καὶ εἰς τὴν Ῥώμην μετενόουσι, ὁμολογοῦντες ὅτι πάντα, ὅσα πεποιήκασι καὶ εἰρήκασι κατ' αὐτοῦ, ταῦτα εἶναι πάντα ψευδῆ, καὶ μόνον συκοφαντίαν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο οὐδ' αὐτοὶ πεποιήκασι, ἀλλὰ γὰρ καὶ (11) ἀναθεματίσαντες τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἐγγραφον τὴν μετάνοιαν αὐτῶν δεδώκασι, γράψαντες Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ, Ῥωμαῖσι μὲν, μεταβληθέντα δὲ Ἑλληνιστί, ταῦτα. Τὸ γὰρ (12) ἀντίγραφον ἀπεστάλη ἡμῖν παρὰ Παύλου ἐπισκόπου Τριβέρων Ῥωμαῖσι.

Ἐρμηνεία ἀπὸ Ῥωμαῖκοῦ.

Κυρίῳ μου μακαριωτάτῳ Πάτρῳ Ἰουλίῳ Οὐράκιος καὶ Οὐάλης.

Ἐπειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸς τοῦτου πολλὰ τε καὶ δεινὰ. (Ἐγγράφη ὀπίσω εἰς ξη' λόγον (15), καὶ ἔστι κατὰ πάντα ὁμοία καὶ ἴση.)

Ἐρμηνεία ἀπὸ Ῥωμαῖκοῦ.

Κυρίῳ μου ἀδελφῷ Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ, Οὐράκιος, καὶ Οὐάλης ἐπισκοποι.

Ἀφορμὴ ἡμῖν ἐδόθη διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου. (Ἐγγράφη ὀπίσω εἰς τὸν ὑπὸν ξη' (14) λόγον, καὶ ἔστιν ὁμοία καὶ ἴση ἐξ ὁλοκλήρου.)

Ταῦτα γράψαντες, ὑπέγραψαν καὶ τοῖς εἰρηνηκοῖς, περρεχομένων πρεσβυτέρων Ἀθανασίου, Πέτρου τε καὶ Εἰρηναίου, καὶ Ἀμμωνίου λαϊκοῦ· καίτοι μηδὲ δι' αὐτῶν γράψαντος αὐτοῖς.

27. Τίς τοίνυν οὐκ ἐθαύμαζε βλέπων ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν Ἐκκλησιῶν εἰρήνην; Τίς οὐκ ἔχαιρεν, ὁρῶν τῶν τοσοῦτων ἐπισκόπων τὴν ὁμόνοιαν; Τίς οὐκ ἐδόξεσε τὸν Κύριον, θεωρῶν τῶν λαῶν τὴν ἐν ταῖς συνάξεσιν εὐφροσύνην; Πόσοι τῶν ἐχθρῶν μετενόουσι! πόσοι τῶν πρότερον διαβαλλόντων ἀπελογούντο! πόσοι πρότερον μεσουέντες αὐτὸν, ὕστερον ἠγάπησαν! πόσοι τῶν γραψάντων κατ' αὐτοῦ, παλινῳδῖαν ἤσαν! πολλοὶ καὶ τῶν μὴ προαιρέσει, ἀλλ' ἀνάγκῃ μετὰ τῶν Ἀρειανῶν ὄντες, ἐρχόμενοι νυκτὸς ἀπελογούντο· καὶ τὴν μὲν αἵρεσιν ἀνεθεμάτιζον, ἤξιον δὲ συγγνώμῃν ἔχειν, ὅτι διὰ τὰς συσκευάς (15), καὶ τὰς διαβολὰς, τὰς παρ' αὐτῶν γιγνομένας, τοῖς μὲν σώμασιν ἐκεῖ φαίνονται, τῇ δὲ καρδίᾳ μετὰ Ἀθανασίου συνάγονται, καὶ αἰεὶ μετ' αὐτοῦ τυγχάνουσι· ναὶ πιστεύσατε.

28. Ἄλλὰ ταῦτα ἀκούοντες καὶ βλέποντες οἱ κλη-

αῖται in Athanasii Vita. Sequentes Ursacii et Valentis epistolas integras habes in *Apol. contra Arian.*, n. 58. cum Hilarii contextu Latino.

(13) Reg., εἰς τὸν ν' λόγον. Vide paulo superius, num. 23.

(14) Reg., εἰς τὸν να'.

(15) Sic Regius codex et Basil. Editi vero, ὅτι καὶ τὰς συσκευάς.

ρονόμοι τῆς γνώμης καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν περὶ Εὐσέβιον, Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὃν οὐδὲ ὡς λαϊκὸν κοινωνεῖν ἐχρῆν, διότι ἑαυτὸν ἀπέκοψεν ὑπὲρ τοῦ μετ' ἐξουσίας λοιπὸν κοιμᾶσθαι μετὰ Εὐστολίου τινός, γυναικὸς μὲν δὲ αὐτὸν, λεγομένης δὲ παρθένου· Γεωργίως τε καὶ Ἀκάκιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Νάρκισσος, οἵτινες καὶ ἐν τῇ συνόδῳ καθηρέθησαν; μεγάλως ἡσχύνοντο. Ἐτα βλέποντες τὴν (16) πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων συμφωνίαν τε καὶ εἰρήνην, πλείους δὲ ἦσαν ὑπὸ τῆς μεγάλης Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης, Καλαβρίας τε καὶ Ἀπουλίας καὶ Καμπανίας, Βρετανίας τε καὶ Σικελίας, Σαρδινίας τε καὶ Κορσικῆς καὶ πάσης τῆς Ἀφρικῆς· τοὺς τε ἀπὸ Γαλλίων, καὶ Βρετανίας, καὶ Σπανίων, μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὄσιου· ἔπειτα τοὺς ἀπὸ τῶν Παννονίων, καὶ Νωρικῶν, καὶ Σισκίας, Δαλματίας τε καὶ Δαρδανίας (17), Δακίας τε καὶ Μυσίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, καὶ πάσης τῆς (18) Ἀχαΐας, καὶ Κρήτης, Κύπρου τε καὶ Λυκίας, καὶ πλείστους τῆς Παλαιστίνης τε καὶ Ἰσουρίας, Αἰγύπτου, καὶ Θηβαΐδος, καὶ πάσης Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως· ταῦτα βλέποντες ἐκεῖνοι, φθόνῳ καὶ φόβῳ συνεσχέθησαν· φθόνῳ μὲν διὰ τὴν τοσούτων κοινωνίαν (19), φόβῳ δὲ μὴ οἱ παρ' αὐτῶν ἀπατηθέντες προστεθῶσι τῇ τῶν τοσούτων ἡμοφυλίᾳ, καὶ λοιπὸν ἢ αἵρεσις αὐτῶν παραδειγματισθεῖσα θριαμβευθῆ καὶ στηλιτευθῆ πανταχοῦ.

29. Πρῶτον μὲν τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, ὡς τοὺς κύνας μεταπειθεῖσαι μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς τὸν ἴδιον ἐμετον ἐπιστρέψαι, καὶ ὡς τοὺς χοίρους εἰς τὸν πρότερον βόρβορον τῆς ἀσεβείας πάλιν κυλισθῆναι, πρόφασιν τε τῆς μετανόιας πλάσασθαι, ὡς διὰ φόβον τοῦ θεοσεβεστάτου Κωνσταντος εἶεν τοῦτο πεποιηότες· καίτοι, εἰ καὶ φόβος ἦν, ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν, εἴπερ ἐθάμβουον οἷς ἐπραξαν, προδότας τούτων γίνεσθαι. Ὅτε δὲ οὐδὲ φόβος, ἀλλ' ἐψεύδοντο, πῶς οὐκ ἔξιοι πάσης καταγνώσεώς εἰσιν; Οὔτε γὰρ στρατιώτου παρόντος, οὐ παλατιῶν, ἢ νοταρίων ἀποσταλόντων, ὅποια νῦν αὐτοὶ ποιοῦσιν, ἀλλ' οὐδὲ βασιλέως παρόντος, οὐδὲ ἄλλως κληθέντες παρὰ τινος ἔγραψαν· ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἀνήθουν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐνθα φόβος μὲν ἔξωθεν οὐκ ἦν, μόνος δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἐστὶ, καὶ ἐλευθέραν ἕκαστος ἔχει τὴν προαίρεσιν, δι' ἑαυτῶν μετενόησαν καὶ ἔγραψαν. Καὶ ὅμως Ἀρειανοὶ δεῦτερον γενόμενοι, τοιαύτην πάλιν ἀπρεπῆ πρόφασιν ἐπινοήσαντες, οὐκ ἐρυθρίωσιν.

30. Ἐπειτα κοινῇ προσελθόντες παρεκάλουν τὸν βασιλέα Κωνσταντῖον, λέγοντες· Καὶ τὸ πρῶτον ἀξιούντες, οὐκ ἐπιστεύθημεν· ἐλέγομεν (20) γὰρ, ὅτε μετεπέμψου τὸν Ἀθανάσιον, ὅτι, τούτον προκαλούμενος, τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν ἐκβάλλεις. Οὗτος γὰρ ἐξ ἀρχῆς κατ' αὐτῆς γέγονε, καὶ οὐ παύεται ταύτην

99 II Petr. II, 22.

(16) Ita Reg. et Basil., τὴν δεest in editis.

(17) Sic Edit. Parisiensis, et ita legendum. Edit. Comm. et mss., Σαρδανίας, male, nam Sardinia jam supra memorata est. Dardania vero item memoratur in *Apologia contra Arianos*, num. 1 et 36.

A impietatisque Eusebii, Leontius castratus, qui ne laici quidem nomine ad communionem admittendus erat, quod sese ipse castrasset, ut sibi deinceps copia foret dormiendi cum quadam Eustolio, quæ cum mulier ejus opera esset, virgo tamen vocabatur: Georgius item, Acacius, Theodorus et Narcissus, qui depositi in synodo fuerant, 'ingenti sunt pudore suffusi. Deinde cum animadvertenter cum Athanasio concordiam et pacem servare episcopos plusquam quadringentos, ex 285 magna Roma, ex universa Italia, Calabria, Apulia, Campania, Bruttia, Sicilia, Sardinia, Corsica, ex tota Africa, ex Galliis, ex Britannia, ex Hispaniis, cum magno et confessore Hosio: episcopos etiam Pannoniarum, Norici, Siscie, Dalmatie, Dardanie, Dacie, Mysie, Macedonie, Thessalie, totiusque Achaie, Crete, Cypri et Lycie, plurimos item Palestine, Isaurie, Ægypti, Thebaidis, totius Libye, et Pentapoleos. Hæc, inquam, cum viderent illi, invidia ac metu correpti sunt: invidia, quod tam multi tantique episcopi cum illo communicarent; metu, ne qui a se decepti fuerant, tantæ tamque concordie multitudini sese adjungerent: neve in posterum sua hæresis infamata quasi in triumphum ubique duceretur.

29. Primo quidem Ursacio et Valenti persuadent ut mutata sententia, quasi canes ad proprium vitium revertantur⁹⁹, et tanquam porci in pristino impietatis luto volutentur, ac simulantes, hanc pœnitentiæ suæ causam comminiscantur, quod scilicet piissimi Constantis formidine ad id agendam compulsi essent. Atqui, etsi formidinis causa erat, non decuit certe, si tamen gestis suis confidissent, illorum proditores esse. At quandoquidem metus nullus fuit, qui, quæso, non omni damnatione digui sunt? Nullo quippe milite præsentē, nullis missis palatinis vel notariis, ut jam illi agunt, non coram imperatore, a nulloque acciti hæc scripsere; sed ultro ipsi Romam profecti in ecclesia, ubi nulla extranea formido, sed solus Dei timor est: ubi liberam quisque habet voluntatem, sua sponte pœnitentiam illi egerunt, scriptoque tradiderunt. At tamen Ariani iterum effecti, absurdum ejusmodi obtentam comminisci non erubescunt.

30. Deinde imperatorem una omnes conveniunt, hisque verbis rogant: Cum primum te deprecaremur, fides nobis habita non est. Aiebamus quidem, ubi Athanasium accivisti, te nostram expellere hæresim: ab initio quippe ille adversarius ejus fuit, quam non cessat anathemate condemnare. Namque

(18) Ita Reg. In editis τῆς δεest.

(19) Ita Reg. et Basiliensis. Editi vero, διὰ τὴν τοσούτων ἡμοφυλίαν, omissis intermediis.

(20) Ita Reg. et Basil. Editi autem, λέγομεν. Mox Reg. et Basil., μετέπεμψες.

ille omnia ubique loca suis adversam nos litteris implevit : plurimique eum eo communione juncti sunt. Ino ex iis qui nostrarum esse partium putabantur, alii sese jam illi sociarunt, alii idipsum acturi sunt : nosque soli romansimus. Periculumque est ne dignoscatur hæresis, neve nos deinceps utque similiter hæretici appellemur. Illud si accidat, tute, quæso, videas ne cum Manichæis computemur. Age itaque, persecutionem denuo incipe, hæresisque patrocinare : nam te illa quoque imperatorem habet. Hæc ipsa erant subdola eorum verba. Ille vero cum contra Magnentium properans pertransiret, conspecta episcoporum cum Athanasio communione, quasi igne inflammatus, sententiam commutavit, juramentorumque immemor, suorum quoque scriptorum oblitus est, debiti item fratri suo officii ingratus ille recordatus non est. Nam in suis ad eum litteris, et cum Athanasium conspexit, juramento affirmavit, sese nihil acturum, quam quod populo et episcopo in optatis esset. Sed studium erga impietatem omnium oblivionem adduxit. Neque mirum si post tam multas scriptas litteras, tam multa data juramenta, mutatus sit Constantius : nam ille olim Ægypti tyrannus Phærao plerumque pollicitus, atque 286. hinc pœnarum remissionem consecutus, sententiam mutabat, donec tandem cum sibi consciis hominibus interiret.

31. (ANNO 355.) Hos igitur in singulis urbibus ad sententiam commutandam adigebat : cum autem Arelatem et Mediolanum advenisset, ibi ex hæreticorum consilio et cohortatu omnia agebantur, imo potius ipsi res gerebant, acceptaque potestate iruebant in omnes. Hinc statim jussa ac litteræ ad præfectum, ut continuo frumentum Athanasio auferretur, dareturque iis qui Arianæ sentirent : ac cuique volenti facultas esset, contumelias inferendi iis qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque judicibus intentatæ, nisi cum Arianis communicarent. Erant autem hæc præludia rerum a Syriano duce postea gestarum. In exteriores autem partes iterum jussa, notarii item per singulas urbes et palatini minas deferentes ad episcopos et ad judices mittuntur, ut judices concitent, episcopi que vel Arianorum communionem amplexi contra Athanasium subscribant, aut exsilii pœnam sustineant, ac qui cum illis conveniunt populi, certo sciant se vincula, contumelias, plagas, bonorumque direptiones experturos. Neque mandatum neglectui habitum est ; legatis quippe con hies dati sunt, Ursacii et Valentis clerici, qui concitarent illos, remissioresque judices ad imperatorem desurrerent. Cumque reliquas hæreses, utpote minores suas sorores, concederent in Dominum blasphemare, solis Christianis parabant insidias, quod indigne ferrent pios de Christo sermones audire. Quot igitur episcopi, uti scriptum est ¹, et duces et reges ducti

αὐτοῦ ἀναθεματίζων. Αὐτοὺς μὲν οὖν ἤδη πεπλήρωσε τὰ πανταχοῦ γράφων καθ' ἡμῶν· καὶ οἱ μὲν κλείσσει τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν ἔχουσι· τῶν δὲ καὶ δοξάντων μετ' ἡμῶν εἶναι οἱ μὲν προσετέθησαν αὐτῶν, οἱ δὲ μέλλουσιν· ἡμεῖς δὲ ἐμείναιμεν μόνοι. Καὶ φόβος μὴ καὶ ἡ αἵρεσις γνωσθῆ, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς καὶ σύ χρηματισωμεν αἰρετικοί· κἄν τοῦτο γένηται, σκόπει μὴ μετὰ Μανιχαίων λογισθῶμεν. Ἀρξάτι πάλιν οὖν δικάειν, καὶ πρόστα τῆς αἰρέσεως· καὶ γὰρ καὶ αὕτη σὲ βασιλεῖα ἔχει. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἦν τούτων τὰ τῆς πανουργίας ῥήματα. Καὶ αὐτοὺς δὲ διερχόμενος, ὅτε πρὸς Μαγνέντιον ἔσπευδε, καὶ βλέπων τὴν πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων κοινωνίαν, ὡς ἐπὶ πρὸς ἀναφθεῖς μετεβάλλετο τὴν γνώμην, καὶ ὅτε τῶν ὄρκων ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ἔν ἔγραφεν ἐπελάθετο, καὶ τῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν καθηκόντων ἀγνώμων γέγονε. Καὶ γὰρ καὶ αὐτῶ γράφων, καὶ Ἀθανάσιον ἔωρακώς, ὄρκους δέδωκε μὴ ἄλλως ποιήσῃν, ἢ ὡς ἂν ὁ λαὸς βούληται, καὶ τῶ ἐπισκόπῳ καταθυμῶς τυγχάνοι. Ἄλλ' ἢ πρὸς τὴν ἀσέβειαν σπουδῆ πάντων ἀθρόως αὐτὸν ἐπιλαθέσθαι πεποίηκεν. Οὐδεὶ δὲ θαυμάζειν εἰ μετὰ τοσαῦτα γράμματα καὶ τοσοῦτους ὄρκους ἠλλοιώθη Κωνσταντίος, ὅπουγε καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου τότε τύραννος Φαραῶ, πολλάκις ἐπαγγελλόμενος, καὶ διὰ τοῦτο λαμβάνων τῶν βασιάνων ἄνεσιν, μετετίθετο, ἕως εἰς τέλος ἀπώλετο οὖν αὐτοῖς τοῖς ὁμονοήσασιν αὐτῶν.

31. Τούτους μὲν οὖν κατὰ πόλιν πρῶτον ἐβιάζετο μετατίθεσθαι· γενόμενος δὲ ἐν τῇ Ἀρελατῶ καὶ τῇ Μεδιολάνῳ, λοιπὸν ὡς οἱ αἰρετικοὶ συνεβούλευσαν καὶ ὑπέβητο, οὕτως αὐτοὺς ἐπραττε, μᾶλλον δὲ οὕτως καὶ αὐτοὶ διεπράττοντο, καὶ ἐνήλλοντο κατὰ πάντων ἔχοντες τὴν ἐξουσίαν. Καὶ εὐθύς ὡς μὲν ἐντολαὶ καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἑπαρχόν, ἵνα τέως ὁ σίτος ἀφαιρηθῆ παρὰ Ἀθανασίου, καὶ δοθῆ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονούσι, καὶ ἵνα ἐξῆ ὑδρίζειν τοῖς βουλομένοις τοὺς μετ' αὐτοῦ συναγομένους. Ἀπειλὴ τε ἦν τοῖς δικασταῖς, εἰ μὴ συνάγοιντο μετὰ τῶν Ἀρειανῶν (21). Ἦν δὲ ταῦτα προοίμια τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων διὰ τοῦ δευκῆς Συριανοῦ. Εἰς δὲ τὰ ἐξω μέρη προστάγματα πάλιν, καὶ νοτάριοι κατὰ πόλιν καὶ καλατινοὶ φέροντες ἀπειλάς ἀπεστέλλοντο πρὸς τε τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς δικαστάς· ἵνα οἱ μὲν δικασταὶ ἐπαίγῳσιν, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἢ ἵνα κατὰ Ἀθανασίου γράφωσι, κοινωνίαν ἔχοντες πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, ἢ τιμωρίαν αὐτοῖς μὲν ὑπομένωσιν ἐξοριστίας, οἱ δὲ τούτοις συνερχόμενοι λαοὶ δεσμῆ, καὶ ὑβρεῖς, καὶ πληγὰς κατ' αὐτῶν, καὶ ἀφαίρεσιν τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἔσεσθαι γινώσκουσιν. Οὐκ ἡμελεῖτο ἐξ τὸ πρόσταγμα· καὶ γὰρ εἶχον οἱ ἀποσταλέντες μετ' ἐαυτῶν κληρικὸς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος, ἵνα καὶ παροξύνωσι, καὶ ἀμελοῦντας τοὺς δικαστάς κατενέγκωσι τῶ βασιλεῖ. Καὶ τὰς μὲν αἰρέσεις ὡς μικροτέρας ἐαυτῶν ἀδελφὰς συνεχώρουον βλασφημεῖν εἰς τὸν Κύριον, μόνοις δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ἐπεβούλευσον, οὐ φέροντες ἀκούειν περὶ Χριστοῦ λόγων εὐσεβῶν. Πόσοι τοιγαρ-

¹ Marc. xiv, 9.

(21) Sic. Reg. cod. quem sequimur. Editi vero, αἰρετικῶν.

οὐν ἐπίσκοποι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ ἡγεμόνας ἅσιν καὶ βασιλέας ἤχθησαν, καὶ παρὰ δικαστῶν ἤκουσαν· Ἡ ὑπογράψατε, ἢ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀναχωρεῖτε· καθαιρεθῆναι γὰρ ὑμᾶς βασιλεὺς προσέταξε; πόσοι διεισεύθησαν παρ' αὐτῶν κατὰ πόλιν, ἵνα μὴ ὡς φίλους τῶν ἐπισκόπων αὐτοὺς καταμειψώμεναι! Καὶ γὰρ καὶ πολιτευταῖς ἐγράφετο. Κατὰ τὴν ἀπειλή, ζημιὰ χρημάτων, εἰ μὴ ἀναγκάζοι ἕκαστος τὸν τῆς ἰδίας πόλεως ἐπίσκοπον ὑπογράφειν· καὶ ὅλως πᾶς τόπος, καὶ πᾶσα πόλις ἐπεπλήρωτο φόβου καὶ παραχῆς, τῶν μὲν ἐπισκόπων ἔλκομένων, τῶν δὲ δικαστῶν ὁρώντων τοὺς ὄνους καὶ στεναγμοὺς τῶν λαῶν.

52. Ταῦτα μὲν παρὰ τῶν ἀποσταλέτων παλατινῶν ἐπράττετο· οἱ δὲ θαυμαστοὶ (22) θαρροῦντες αἷς ἔχουσι προστασίαις, σπουδῆν τίθενται· καὶ οὕτως τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν πρὸς βασιλέα καλοῦσι, τοὺς δὲ πάλιν διὰ γραμμῶν μεθοδεύουσι, πλάττοντες κατ' αὐτῶν προφάσεις· Ἰν' οἱ μὲν παρὴντα Κωνσταντῖνον καταπατήσωσιν, οἱ δὲ, τοὺς ἀποσταλέτους καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς ἐκ προφάσεως συκοφαντίας φοβηθέντες, μεταθῶνται τῆς ἐαυτῶν ὁρθῆς καὶ εὐσεβοῦς μνήμης (23). Οὕτω γοῦν ἐβιάσατο βασιλεὺς τὸ τοσοῦτον τῶν ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν ἀπειλῶν, τὰ δὲ ἐπαγγελόμενος, εἰπεῖν· Οὐδέτι κοινονοῦμεν Ἀθανασίῳ. Οἱ γὰρ ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὸν οὐ πρότερον ἔβλεπον αὐτὸν (24), οὐδ' ὅλως ἄνεσιν ἔχειν τινὰ, ἢ προῖέναι τῆς ἰδίας οἰκήσεως ἐπετρέποντο, πρὶν ἂν ἢ (25) ὑπογράψωσιν, ἢ ἀνανεῶντες ἐξορισθῶσιν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο διὰ τὸ συνορῆν ἀπὸ πάντων μισεῖσθαι τὴν αἵρεσιν· οὐδὲ μάλιστα καὶ ἠνάγκασε τοὺς τοσοῦτους τοὺς ὀλίγους συναριθμηθῆναι. Καὶ ἐσπούδασαν ἕχλον ὀνομάτων συναγαγεῖν, πρὸς φόβον μὲν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, φαντασίας δὲ χάριν τῆς Ἀρειανῆς ἀσεθείας, ἧς αὐτοὺς πρόσταται (26), οἰόμενος, ὅτι, ὡς τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω καὶ τὴν ἀλήθειαν μεταστρέψαι δύνησεται· οὐκ εἰδὼς, οὐδὲ ἀναγνούς, ὅτι οὐδὲ Σαδδουκαῖοι καὶ Ἑρωδιανοὶ, προσλαβόμενοι τοὺς Φαρισαίους, ἴσχυσαν ἐπικρῆσαι τὴν ἀλήθειαν· μάλλον γὰρ καὶ οὕτως αὕτη μὲν καθημέραν λαμπρὰ δέικνυται, οὗτοι καὶ κατὰ κράνησες, *Ὅν ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Κίσαρα*, καὶ ἔχοντες τὴν Πιλάτου κρίσιν, οὐδὲν ἤττόν εἰσιν ἔρημοι, καὶ πάσης ἀλοχύνης, πάσης (27) προσδοκῶντες ὅσον οὐδέπω μένειν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν πέρδικα γυμνοὶ, ὅταν ἴδωσι καὶ τὸν προσέτην ἐαυτῶν ἀποθνήσκοντα.

53. Εἰ δὲ καὶ ἀπρεπὲς τὸ ὅλως ἐπὶ τοῦτοις φοβηθέντας τινὰς τῶν ἐπισκόπων μεταθῆσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπρεπότερον, καὶ οὐ θαρροῦντων οἷς πεπεισέμενοι (28), τὸ βιάζεσθαι, καὶ ἀναγκάζειν τοὺς μὴ βουλομένους. Οὕτως ὁ μὲν διάβολος ἐπεὶ μὴδὲν ἄλλ-

• *Joan. xix, 35.* • *Jerem. xvii, 11.*

(22) Sic Reg. In editis vero θαυμασταὶ deest.

(23) Sic editi et mss. Sed Nannius legit γνώμη, veritque, *sententia*, et ita legendum.

(24) Reg. et Basil., ἔβλεπον αὐτούς. Ibidem Reg., οὐδ' ὅλως.

(25) Reg. ita. In editis ἢ deest.

(26) Reg., πρόσταται. Editi, πρόστατο.

(27) Importuna vox πάσης hic repetita, videtur superflua. Forte leg. μετὰ πάσης. Alludit autem hic Athanasius ad perniciem illam de quo apud Ioremiam, c. xvii, 11, hæc leguntur: Ἐφώνησε

sunt, a iudicibusque hæc audire: Aut subscribe, aut ab Ecclesiis recedite, nam iussit imperator ut abdicemini! quot ab illis per singulas urbes exturbati sunt, ne illi ut episcoporum amici accusarentur! Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, nisi singuli suæ urbis episcopum adigerent ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore ac tumultu replebatur, dum episcopi traherentur, iudicesque conspicerent luctum gemitumque populorum.

52. Hæc erant missorum Palatinorum gesta. Admirandi autem illi homines, iis quæ nacti sunt patrociniis freti, hoc curarunt ut ex episcopis alios ad imperatorem accerserent, alios litteris suis fictisque criminationibus circumvenirent: ut illi præsentem Constantium reformidant, hi legatos intentatasque ex conflictu calumnia minas pertimescentes, a recta piæque sua sententia desciscerent. Eo pacto itaque imperator tantum episcoporum numerum, cum minis tum promissis compulsi ut dicerent: Non ultra cum Athanasio communicamus. Illos enim qui se adhibant, non ante ad conspectum admittebat suum, neque remissius tractabat, vel domo egredi sinebat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exsilium. Id autem agebat, quod probe nosset invisam omnibus hæresim esse: eaque maxime de causa tam multos vi adigit ut paucis annumerarentur. Curaque illi fuit, vim hominum una cogere, eum ut invidiam episcopo conflaret, tum ut Arianae hæresi, cui ille patrocinatur, aliquam efferrer dignitatis speciem; ratus se veritatem, perinde atque homines, subvertere posse. Ignorabat scilicet, neque legerat, Sadduceos Herodianosque, etiamsi sibi Phariseos ascivissent, veritatem tamen offundere nequivisse: imo hinc illa 287 in dies clarius elucet. Illi vero etsi clamant: *Non habemus regem nisi Cæsarem**, ac Pilati decretum impetrarint, nihilominus deserti sunt, expectantque se cum omni turpitudine, instar perdicis illius*, tantum non nudatos fore, ubi patronum suum morte sublatum viderint.

53. Quod si indecorum omnino fuerit, episcopos quosdam horum formidine sententiam mutasse; multo sane indecentius, hominumque suæ sententiæ diffidentium est, vim inferre, ac invitos cogere. Sic diabolus cum nihil veri habeat, in se-

πέρδικε, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔσκα, ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως. Ἐν ἡμέσιν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἔφρων. *Clamavit perdis, congregavit quæ non peperit, parans sibi divitias absque iudicio. In medio dierum ejus deserent eum, et in novissimis suis erit insipiens.* Deserendos ait Arianos, instar perdicis illius, post obitum Constantii sui patroni. Reg. ibi, male, πέρδικαν.

(28) Forte πεποιθήσασι.

curi et ascia irruens confringit portas eorum qui se recipiunt⁴. Salvator autem ea est mansuetudine, ut his verbis doceat quidem : Si quis vult post me venire⁵, et, Qui vult meus esse discipulus⁶; sed ubi quempiam adierit, nullam inferat vim, sed potius pulsando hæc loquatur : Aperi mihi, soror mea sponsa⁷. Tunc si aperiant, ingreditur : sin negligat abnuantque, secedit. Non enim gladiis aut telis, non militum manu, veritas prædicatur, sed suasionem et consilio. Quænam autem ibi suasio, ubi imperatoris formido? Aut quodnam consilium, ubi qui abnuunt, exsilio tandem vel morte multatur? David certe, rex quamvis esset, cum hostem præmanibus haberet, milites ejus interficiendi cupidos, nequaquam potentia sua vetuit, sed, ut ait Scriptura⁸, viris suis David verbo persuasit, neque Saulis obtruncandi facultatem dedit. Hic vero nulla ratione præditus, potestateque usus omnibus vim infert : ut nulli non palam sit, illorum prudentiam, non secundum Deum, sed humanam esse, Ariique sectatores reapse non habere regem nisi Cæsarem. Ejus enim auctoritate freti Christi adversarii quæ placent omnia arbitrato suo perficiunt. Porro cum sese putant plurimis ejus opera insidias parare, non advertunt sane se multos efficere confessores. E quorum numero sunt viri qui jam claram edidere confessionem, ipsique religiosi ac probi episcopi, Paulinus Trevirorum Galliarum metropolis episcopus, Lucifer metropolis Sardinie episcopus, Eusebius Vercellorum Italiae urbis, Dionysius Mediolani; est autem et ipsa metropolis Italiae. Accitis enim illis præcepit imperator, ut contra Athanasium subscriberent, ac cum hæreticis communicarent. Quibus rei insolentia stupentibus ac dicentibus, id ecclesiastici non esse canonis; statim ille, At quod ego volo, id pro canone, inquit, habeatur : me quippe ita loquentem Syri episcopi tolerant. Aut igitur obtempere, aut vos quoque extorres futuri estis.

34. His auditis episcopi reinque summopere mirati, manibus ad Deum tensis, compellere verum docereque non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset : rogare ut eum timeret, ne der repente datum adimeret : interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessundaret, neu Romanum imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, vel Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque audivit, nec eos plura dicere permisit; quin et acrius districto adversum illos gladio commina-

θες έχει, ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ ἐπιβαίνων κατεάσσει (29) τὰς θύρας τῶν δεχομένων αὐτόν. Ὁ δὲ Σωτὴρ οὕτως ἐστὶ πρᾶος, ὡς διδάσκειν μὲν, *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν* καὶ, *Ὁ θέλων εἶναι μου μαθητῆς*· ἐρχόμενον δὲ πρὸς ἑκάστον μὴ βιάζεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κρούειν τε καὶ λέγειν· *Ἄνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου κύμμη*· καὶ ἀνοιγόντων μὲν, εἰσέρχεται, ὀκνοῦντων δὲ καὶ μὴ θελόντων ἐκείνων, ἀναχωρεῖ. Οὐ γὰρ ξίφεισιν, ἢ βέλεσιν, οὐδὲ διὰ στρατιωτῶν ἡ ἀλήθεια καταγγέλλεται, ἀλλὰ πειθοὶ καὶ συμβουλίᾳ. Ποία οὖν πειθὴ, ἐνθα βασιλέως φόβος; Ἡ ποία συμβουλία, ἐν ἧ ὁ ἀντιλέγων τὸ τέλος ἐξορισμὸν ἔχει καὶ θάνατον; Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ καίτοι βασιλεὺς ὢν, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὑπὸ χεῖρας ἔχων, θέλοντάς τε τοὺς στρατιώτας ἀποκτείνει τὸν ἐχθρὸν, οὐ τῇ ἐξουσίᾳ κεκώλυκεν, ἀλλ', ὡς ἡ Γραφὴ φησιν, ἔπεισε Δαβὶδ τοὺς ἀνδρας αὐτοῦ ἐν λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἀναστάντας θανατώσαι τὸν Σαουλ. Αὐτὸς δὲ τὸν λόγον οὐκ ἔχων, μετ' ἐξουσίας πάντας βιάζεται· ἵνα δειχθῇ πᾶσιν, ὅτι ἡ φρόνησις αὐτῶν οὐκ ἐστὶ κατὰ Θεόν, ἀλλ' ἀνθρωπίνῃ, καὶ ὅτι οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες οὐκ ἔχουσιν ἀληθῶς βασιλείαν, εἰ μὴ Καίσαρα· δι' αὐτοῦ γὰρ πάντα μὲν ὅσαπερ (30) βούλονται καὶ πράττουσιν οἱ Χριστομάχοι. Δόξαντες δὲ δι' αὐτοῦ πολλοὺς ἐπιβουλεύειν, ἠγνόησαν πολλοὺς ποιήσαντας ὁμολογητάς γενέσθαι, ἐξ ὧν εἰσιν οἱ νῦν λαμπρῶς χρησάμενοι τῇ ὁμολογίᾳ, ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐπισκοποὶ ἀγαθοὶ, Παυλίνοσ ὁ ἀπὸ Τριβέρων τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλιῶν ἐπίσκοπος, καὶ Λουκίφεροσ ὁ ἀπὸ μητροπόλεως τῆς Σαρδονίας ἐπίσκοπος, Εὐσεβίουσ τε ὁ ἀπὸ Βερκελλῶν (31) τῆς Ἰταλίας, καὶ Διονύσιουσ ὁ ἀπὸ Μεδιολάνων· ἐστὶ δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς Ἰταλίας. Τοῦτους γὰρ βασιλεὺσ καλέσας ἐκέλευσε κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράψαι, τοῖσ δὲ αἰρετικοῖσ κοινωνεῖν. Εἶτα ἐκείνων θαυμαζόντων τὸ καινὸν ἐπιτήδευμα τοῦτο, καὶ λεγόντων μὴ εἶναι τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, εὐθὺσ ἐκείνοσ, Ἀλλ' ὅπερ ἐγὼ βούλομαι, τοῦτο κανὼν, ἔλεγε, νομίζεσθω· οὕτω γὰρ μου λέγοντοσ ἀνέχονται οἱ τῆς Συρίας λεγόμενοι ἐπίσκοποι. Ἡ τοίνυν πείσθητε, ἢ καὶ ὑμεῖσ ὑπερόριοι γενήσεσθε.

34. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἐπίσκοποι, πάνυ γε θαυμάσαντες, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατεινάντες πρὸς τὸν Θεόν, πολλῇ τῇ κατ' αὐτοῦ παρρησίᾳ μετὰ λόγων ἐχρήσαντο, διδάσκοντες μὴ εἶναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ δωδωκότου Θεοῦ, ὃν καὶ φοβεῖσθαι αὐτὸν ἤξιον, μὴ ἐξαίφνης αὐτὴν ἀφέληται· ἠπέλουν τε τὴν ἡμέραν τῆς κρῖσεωσ, καὶ συνεβούλευον αὐτῷ μὴ διαφθεῖρειν τὰ ἐκκλησιαστικά, μηδὲ ἐγκαταμίσγειν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν τῇ τῆς Ἐκκλησίας διαταγῇ, μηδὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν εἰσάγειν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὔτε ἤκουεν ἐκεῖνοσ, οὔτε τι πλέον αὐτοῦσ λέ-

⁴ Psal. lxxiv, 6. ⁵ Matth. xvi, 24. ⁶ Luc. viii, 20. ⁷ Cant. v, 2. ⁸ I Reg. xxvi, 9.

(29) Reg., κατεάσσει : editi, κατεασει. Quæ vox apud Athanasium sub hac forma aliquando occurrit. Psalmo lxxiv, 6, legitur, ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέβραξεν.

(30) Sic Reg. Editi vero, ὅσα.

(31) Sic Reg. codex. Edit. vero Comm., Μαρκέλλων. Edit. Paris., Βαρκελλῶν.

γειν ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἠπελευε, καὶ ξίφος Ἀ
 ἐγθῆμονο κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπάγεσθαι δέ τινας ἐξ αὐ-
 τῶν ἐκέλευσε· καὶ πάλιν, ὡς ὁ Φαραὼ, μετεγίνωσκεν.
 Ἐκτινάξαντες τοίνυν οἱ ἄγιοι τὸν κοινορτόν, καὶ πρὸς
 τὸν Θεὸν ἀναβλέψαντες, οὕτε ἀπειλὴν βασιλέως ἐφο-
 βήθησαν, οὕτε ξίφος γυμνουμένου (32) προδοδώκασιν,
 ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξορισμὸν, ὡς λειτουργήματα διακονίας,
 ἐσχῆχασιν· διερχόμενοι γὰρ κατὰ τόπον καὶ κατὰ πό-
 λιν (33), καίπερ ἐν δεσμοῖς ὄντες, εὐηγγελίζοντο, τὴν
 μὲν εὐσεβῆ πίστιν κηρύττοντες, τὴν δὲ Ἀρειανὴν αἵ-
 ρεσιν ἀναθεματίζοντες, καὶ τὴν μετάνοιαν Οὐρσακίου
 καὶ Οὐάλεντος στηλιτεύοντες. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πρὸς
 ἐναντίου (34) τοῖς ἐπιβουλεύουσιν ὅση γὰρ πολὺ τὸ
 διάστημα τῆς ἐξοριστίας, τοσοῦτω μείζον τὸ κατ' αὐ-
 τῶν μίσος ἤβησε, καὶ κήρυγμα ἦν κατὰ τῆς ἀσεβείας
 αὐτῶν ἢ τούτων ἀποδημία. Τίς γὰρ, βλέπων τούτους, B
 ἀπερχομένους, οὐκ αὐτοὺς μὲν ὡς ἠμολογητὰς ὑπερ-
 εθαύμαζεν, ἐκείνους δὲ οὐκ ἀπεστρέφετο καὶ ἐδδελύτ-
 τετο, οὐκέτι μόνον ὡς ἀσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς δημίους
 καὶ ὡς φονευτὰς, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοὺς
 ὀνομάζων;

35. Βέλτιον μὲν οὖν ἦν κατὰ τὴν ἀρχὴν Κωνσταν-
 τιον μηδὲως τῆς αἰρέσεως ταύτης γενέσθαι, ἢ γενό-
 μενον, μὴ τοσοῦτον ἐνδοῦναι τοῖς ἀσεβέσιν, ἢ ἐν-
 δόντα μέχρι τούτων στήναι μετ' αὐτῶν, ἵνα καὶ ἕως
 τούτων ἔχωσι τῶν τολμηθέντων (35) κοινήν τὴν κρί-
 σιν. Ὡς δὲ εἴκοι, κατὰ τοὺς ἄφρονας δεσμοῖς τῆς
 ἀσεβείας ἑαυτοὺς περιπεύοντες, μείζονα καθ' ἑαυτῶν
 τὴν κρίσιν, ἐπισπῶνται. Καὶ γὰρ οὐδὲ Λιθερίου τοῦ
 ἐπισκόπου Ῥώμης κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφείσαντο, ἀλλὰ C
 καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ τὴν μανίαν ἐξέτειναν· καὶ οὐχ ὅτι
 ἀποστολικὸς ἐστὶ θρόνος ἠδέσθησαν, οὐδ' ὅτι (36) μη-
 τρόπολις ἢ Ῥώμη τῆς Ῥωμανίας ἐστίν, εὐλαδῆθησαν,
 οὐδ' ὅτι πρότερον ἀποστολικὸς αὐτοὺς ἄνδρας γρά-
 φοντες εἰρήχασιν, ἐμνημόνευσαν. Ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ
 φύραντες, πάντων ἀθρόως ἐπελάθοντο, καὶ μόνης τῆς
 ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σπουδῆς ἐφρόντισαν. Ἐπειδὴ γὰρ
 ἐνράχασιν αὐτὸν ὀρθοδοξοῦντα, καὶ μισοῦντα μὲν τὴν
 Ἀρειανὴν αἵρεσιν, σπουδάζοντα δὲ πάντα πείθειν
 ἀποστρέφασθαι καὶ ἀναχωρεῖν ἀπ' αὐτῆς, ἐλογίσαντο
 οἱ δυσσεβεῖς, ὅτι εἰ τὸν Λιθερίου πείσαιμεν, πάντων
 ταχέως κρατήσομεν· καὶ διαβάλλουσι βασιλεῖ. Κάκει-
 νος ταχέως, προσδοχῆσας διὰ Λιθερίου πάντας ἔλκειν
 πρὸς ἑαυτὸν, γράφει, καὶ πέμπει σπάδοντα Εὐσέβιον
 τινα καλούμενον μετὰ γραμμῶν καὶ δωρεῶν, ἵνα D
 τοῖς μὲν δῶροις κολακείῃ, τοῖς δὲ γράμμασιν ἀπει-
 λῆσῃ. Ἀπελθὼν τοίνυν ὁ σπάδων εἰς τὴν Ῥώμην,
 πρῶτον παρεκάλει τὴν Λιθερίον κατὰ Ἀθανασίου
 μὲν ὑπογράψαι, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς κοινωῆσαι, λέγων·
 Τοῦτο βασιλεὺς βούλεται, καὶ κελεύει σε ποιῆσαι·
 εἴτα, ἐπιδεικνὺς τὰ δῶρα, παρεκάλει· καὶ χειρῶν
 ἤπτετο, λέγων· Πείσθητι βασιλεῖ, καὶ ταῦτα δέξαι.

36. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος λόγῳ πείθων ἐδίδασκε· Πῶς
 ὁλόν τε τοῦτο γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου; ὅν γὰρ οὐ
 μόνον μία (37), ἀλλὰ καὶ δευτέρα σύνοδος πανταχόθεν

(32) Sic Reg. et edit. Comm., recte. Edit. Paris.
 et Colon., γυμνουμένου, male.

(33) Ita Reg. Editi, καὶ πόλιν, omisso κατὰ.

(34) Sic Regius et Basilien. Editi, πρὸς ἐναντίους.

batur, imo ex iis nonnullos ad supplicium abduci
 jusserat : sed postea, uti Pharao, sententiam mu-
 tavit. Excusso itaque pulvere sancti illi, erectisque
 ad Deum oculis, neque minas imperatoris 288
 reformidarunt, neque stricti gladii metu veritate
 prodidere, sed exsilium pro ministerii sui officio
 habuerunt. Dum enim per loca perque civitates
 transirent, etsi vinculis constricti, nihilominus
 evangelizabant, ac piam fidem prædicantes, Aria-
 nam hæresim anathemate damnabant, traducebant-
 que Ursacii atque Valentis pœnitentiam. Quod con-
 tra quam rati erant cessit insidiatoribus : nam
 quanto longiore intervallo distabat exsilii locus,
 tanto majus in illos odium concitabatur. Sancto-
 rumque virorum commigratio vera fuit prædicatio
 adversus illorum impietatem. Quis enim dum per-
 agrantes cerneret, non admiratus illos ut confes-
 sores, Arianos non tantum ut impios, sed etiam
 ut carnifices et homicidas non aversatus execra-
 tusque est, et non quovis potius quam Christiano-
 rum nomine appellavit?

35. Satius certe esset Constantium a principio
 hujus hæresis sectatorem non fuisse : aut si fuis-
 set, non tantum impiis concessisse facultatis : aut
 si concessurus erat, hic saltem una cum illis sub-
 stitiase, ut facinorum duntaxat hactenus gestorum
 commune-subirent judicium. Sed, uti palam est,
 dum sese, amentium instar, impietatis vinculis
 constringunt, gravius in se judicium attrahunt.
 Nam neque Liberio Romano episcopo ab ipso initio
 pepercere, sed usque ad ejus urbis cives suum
 propagarunt furorem, nihil reveriti, quod aposto-
 licus thronus ille sit, nihil quod Roma sit metro-
 polis Romanæ : nec recordati sunt, se antea illos
 apostolicos viros in litteris suis nuncupasse. Sed
 omnia simul commiscetes, omnium una oblivi-
 seuntur, nec quidpiam illis nisi impietas cordi fuit.
 Cum enim illum cerneret sanæ fidei cultorem,
 Arianæque hæresis adversarium, auctoremque om-
 nibus esse ut eam aversarentur, ab eaque declina-
 rent, arbitrati sunt impii homines, se, si Liberium
 seducere possint, omnes illico superaturos : quare
 illum apud imperatorem calumniantur. Ille sperans
 se Liberii opera quamprimum omnes sibi concilia-
 turum, cum litteris spadonem quemdam Eusebium
 nomine mittit, dona ferentem, ut blandiretur do-
 nis, litteris vero minaretur. Profectus Romam
 spado, principio auctor erat Liberio ut contra Atha-
 nasium subscriberet, cum Arianisque communica-
 ret : illud, aiens, imperator exoptat, hoc te fa-
 cere jubet. Hinc ostensis muneribus hortabatur :
 manusque Liberii contractans aiebat : Imperatori
 obtempera, et hæc accipe.

36. Episcopus contra monebat, hisque verbis do-
 cebat hominem : Qui, quæso, adversus Athana-
 sium id agatur? Nam quem non una solum, sed

(35) Ita Reg. In editis τῶν τολμηθέντων deest.

(36) Reg. hic et infra, οὐδ' ὅτι.

(37) Regius codex, ἢ μία.

et altera synodus ex toto orbe coacta purum innoxiumque jure declaravit, quem Romana synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos probaturus est, si quem presentem amanter excepimus, ad communionemque admisimus, absentem aversemur? Non ecclesiastici canonis illud est, nec talem unquam a Patribus accepimus traditionem: quas videlicet traditiones ipsi a beato et magno apostolo Petro accepere. Sed si imperator ecclesiasticam curat pacem; si jubet abrogari quae apud nos pro Athanasio scripta sunt; abrogentur item quaecunque ab illis adversus eum gesta fuerint; abrogentur quae adversus alios sunt acta: ac demum ecclesiastica synodus procul Palatio cogatur, ubi nec imperator compareat, nec comes accedat, nec judex comminetur, sed Dei timor sufficiat cum apostolica constitutione: ut eo modo cum prius ecclesiastica servetur fides, prout a Patribus in Nicæna synodo **289** definita est. Ejiciantur Arii sectatores, anathemateque damnentur eorum hæresis. Ac demum judicio reddito de criminibus in Athanasium, vel in alium quempiam allatis: de criminibus item quibus accusantur illi; tunc demum rei expellantur, innoxii cum fiducia et securitate degant. Neque enim fas est eos synodo adnumerari, qui fide impii sunt: neque convenit fidei inquisitioni alterius cujusque negotii inquisitionem anteferri. Primum quippe omnis de fide dissensio abscindenda, ac tum demum de aliis queratur negotiis. Nam Dominus noster Jesus Christus non ante curavit ægrotos, quam ostenderent declararentque, quam erga se haberent fidem. Hæc a Patribus didicimus; hæc imperatori renuntia; hæc et illi et Ecclesiae ædificationi conducunt. Ne audiantur Ursacius et Valens: qui cum de rebus a se ante gestis pœnitentiam egerint, jam minime fide digni sunt.

37. Hæc episcopus Liberius. At eunuchus indignatus, non tam quod subscribere renueret, quam quod illum hæresi adversarium comperisset, oblitusque se coram episcopo stare, scriber interminatus cum donis abit, nefariamque rem aggreditur, quæ a Christianis quidem abhorreat, majorisque sit audaciæ quam quæ spadonem deceat. Saulis quippe prævaricationem imitatus, profectusque ad Martyrium Petri apostoli, ibi dona illa apposuit. Re comperta, Liberius adversus loci custodem graviter succensuit, quod non prohibuisset hominem: ipsaque dona ut illicitum sacrificium abjecit: quæ res castratum ad iram magis conceitavit. Imperatorem igitur ille his commovet dictis: Non id jam nobis sollicitudini est, ut Liberius subscribat: sed illud magis nos angit, quod contra hæresim ita sentiat, ut nominatim Arianos seriat anathemate. Ad ipsum

(38) Sic Basil. et editi. Reg., ἐκβάλλονται. Quæ sequuntur autem post hanc vocem, usque ad ἐκβάλλονται sequens, deerant in edit. sed habentur in Reg. et Basil. in quibus vox ἐγκλειούνται mendose

συναχθεῖσα καλῶς ἐπαθάρτισε, καὶ ἡ Ῥωμαίων δὲ Ἐκκλησία μετ' εἰρήνης ἀπέλυσε, πῶς δυνάμεθα κατακρίναι; Ἡ τίς ἡμᾶς ἀποδέξεται, εἰ ὄν παρόντα ἠγαπήσαμεν, καὶ εἰχομεν τῇ κοινωνίᾳ, τοῦτον ἔάν ἀποστραφῶμεν ἀπόντα; Οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκκλησιαστικὸς κανὼν, οὔτε τοιαύτην πώποτε παράδοσιν ἔσχομεν παρὰ τῶν Πατέρων, τῶν καὶ αὐτῶν παραλαβόντων παρὰ τοῦ μακαρίου καὶ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου. Ἄλλ' εἴπερ ἄρα μέλει τῷ βασιλεῖ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, εἰ κελεύει λυθῆναι τὰ παρ' ἡμῖν περὶ Ἀθανασίου γραφέντα· λυέσθω καὶ τὰ παρ' ἐκείνων κατ' αὐτοῦ γενόμενα, λυέσθω δὲ καὶ τὰ κατὰ πάντων· καὶ γενέσθω λοιπὸν ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος μακρὰν τοῦ παλατίου, ἐν ἧ βασιλεὺς οὐ πάρεστιν, οὐ κόμης παραγίνεται, οὐ δικαστὴς ἀπειλεῖ, ἀλλὰ μόνον ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀρκεῖ καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων διάταξις· ἐν οὕτως προηγουμένως ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ πίστις σώζεται, καθὼς οἱ Πατέρες ὤρισαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ· οἱ δὲ τὰ Ἀρείου φρονούντες ἐκβάλλονται (38), καὶ ἡ ἀρεσις αὐτῶν ἀναθεματισθῆ· καὶ τότε λοιπὸν κρίσεως γενομένης περὶ ὧν Ἀθανάσιος, καὶ εἰ τις ἕτερος ἐγκλιεῖται, καὶ περὶ ὧν ἐγκλειούνται καὶ αὐτοὶ, οἱ μὲν ὑπεύθυνοι ἐκβάλλονται, οἱ δὲ καθαροὶ κληρονομήσαντες ἔχουσιν. Οὐ γὰρ οἶόν τε συνόδῳ συναριθμηθῆναι τοὺς περὶ πίστιν ἀσεβοῦντας· οὐδὲ πρέπει προκρίνεσθαι πράγματος ἐξέτασιν τῆς περὶ πίστεως ἐξετάσεως. Χρὴ γὰρ πρῶτον πᾶσαν περὶ τῆς πίστεως διαφωνίαν ἐκκόπτεσθαι, καὶ τότε τὴν περὶ τῶν πραγμάτων ἔρευναν ποιέσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ (39) Χριστὸς οὐ πρότερον ἐθεράπευε τοὺς πάσχοντας, πρὶν ἂν δεῖξωσι καὶ εἴπωσιν, ὅποιαν πίστιν εἶχον εἰς αὐτόν. Ταῦτα παρὰ τῶν Πατέρων ἐμέθομεν· ταῦτα ἐπάγγειλον τῷ βασιλεῖ· ταῦτα γὰρ καὶ αὐτῷ συμφέρει, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Μὴ ἀκουέτω (40) δὲ Οὐρτάκιος καὶ Οὐάλης· καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς προτέροις μετενόησαν, καὶ, νῦν λέγοντες, οὐκ εἰσὶ πιστοί.

37. Ὁ μὲν οὖν ἐπίσκοπος Λιβέριος τοιαῦτα· ὁ δὲ εὐνοῦχος, λυπηθεὶς, οὐ τοσοῦτον ἔτι μὴ ὑπέγραψεν, ἀλλ' ὅτι τῆς αἰρέσεως ἐχθρὸν αὐτὸν εὔρεν, ἐπιλαθόμενός τε, ὅτι πρὸς ἐπίσκοπον ἦν, μεγάλως ἀπειλήσας ἐξήρχετο μετὰ τῶν δώρων· πράττει δὲ τι παράνομον, Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριον, σπαδόντων δὲ τολμηρότερον. Τὴν γὰρ παράδοσιν τοῦ Σαοῦλ μιμησάμενος, ἀπελθὼν εἰς τὸ μαρτύριον Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, τὰ δῶρα αὐτῷ ἀνέθηκεν. Ἄλλὰ μαθὼν ὁ Λιβέριος, πρὸς μὲν τὸν τηροῦντα τὸν τόπον, καὶ μὴ κωλύσαντα, μεγάλως ἠγανάκτησεν· αὐτὰ δὲ ὡς ἄβυστον θυελλὸν ἀπέβριψε, καὶ τοῦτο μᾶλλον εἰς ὄργην, ἐκίνησε τὸν θαλάσιον. Παροξύνει τοίνυν βασιλέα, λέγων Οὐκέτι περὶ τοῦ γράψαι Λιβέριον ἔστιν ἡμῖν ἡ φρονίτις, ἀλλ' ὅτι κατὰ τῆς αἰρέσεως οὕτω φρονεῖ, ὡς ἐξ ὀνόματος τοὺς Ἀρειανούς ἀναθεματίζειν. Εἰς τοῦτο δὲ κινεῖ καὶ τοὺς ἑτέρους σπαδόντας (41)· πολλοὶ δὲ,

videtur posita pro ἐγκλειούτα.

(39) Ita Reg. In editis articulus deerat.

(40) Forte ἀκουέσθω.

(41) Quanta apud Constantium fuerit eunuchorum

μῆλλον δὲ τὸ ὄλον εἰσὶν εὐνοῦχοι παρὰ Κωνσταντίῳ, Α loquendum cæteros spadones provocat, plerique etenim imo omnes apud Constantium eunuchi sunt, penes quos omnis est ibi potestas, nihilque nisi de illorum sententia geritur. Litteras igitur Romam mittit imperator: iterumque palatini, notarii et comites, litteræque ad præfectum mittuntur, ut aut Liberium dolo Roma subductum in castra ad se transmitterent, aut vi hominem persequerentur.

38. Τοιούτων δὴ ὄντων τῶν γραφέντων, λοιπὸν κάκει φόδος καὶ ἐπιβουλὴ κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἤμαζε. Κατὰ πόσων γούν οὐκὼν ἀπειλὴ γέγονε; πόσοι πόσας ἐπαγγέλλας εἰλήφασι κατὰ Λιβερίου; πόσοι ταῦτα βλέποντες ἐκρύθησαν ἐπίσκοποι; πόσαι τῶν ἐλευθέρων ἀνεχώρησαν εἰς χωρία διὰ τὰς διαβολὰς τῶν Χριστομάχων; πόσοις ἀσκηταῖς ἐπεβούλευσαν; πόσοις ἐκεῖ διατρίβοντας καὶ λοιπὸν τὸ ἐφ᾽ ἔσταιν ἔχοντας ἐκεῖ διωχθῆναι πεποιθήκασι; ποσὰκις καὶ ὅπως ἐφύλαξαν τὸν λιμένα καὶ τὰς εἰσόδους τῶν πυλῶν, ἵνα μὴ τις ὀρθόδοξος εἰσελθὼν θεωρήσῃ Λιβέριον; Ἔσχε καὶ Ῥώμη παῖραν τῶν Χριστομάχων, καὶ ἐγὼ λοιπὸν ὅπερ οὐκ ἐπίστευεν ἀκούουσα πρῶτερον, πῶς καὶ αἱ ἕτεραι Ἐκκλησίαι κατὰ πόλιν ἐπορθήθησαν παρ' αὐτῶν. Εὐνοῦχοι δὲ ἦσαν οἱ καὶ ταῦτα καὶ τὰ κατὰ πάντων κινούντες. Καὶ τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς τοῦτο ἔστιν, ὅτι ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἀρνούμενη τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐξ εὐνοῦχιον ἔχει τὴν βοήθειαν, ὅτινες, ὡς τῆ φύσει, οὕτως καὶ τὴν ψυχῇ ἀρετῆς ἄγονοι τυγχάνοντες, οὐ φέρουσιν ἀκούειν ὄλω; περὶ Υἱοῦ. Ὁ μὲν οὖν ἐκ τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχος, μὴ νοῶν ἂ ἀνεγίνωσκεν, ἐπέισθη τῷ Φιλίππῳ, διδάσκοντι περὶ τοῦ Σωτῆρος· οἱ δὲ τοῦ Κωνσταντινοῦ ἐπάδοντες οὕτε τοῦ Πέτρου ὁμολογούντος ἀνέχονται, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα δεικνύντα τὸν Υἱὸν ἀποστρέφονται, καὶ μαίνονται κατὰ τῶν λεγόντων γνήσιον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐκδικούντες σπαδόντων αἵρεσιν, μηδὲν εἶναι γνήσιον καὶ ἀληθινὸν ἐκ τοῦ Πατρός. Δὲ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος εἶργει· τούτους εἰς ἐκκλησιαστικὴν συμβουλίαν προσλαμβάνεσθαι· καὶ δημοῦς τούτους νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίους ἐλογίσαντο· καὶ ὅπερ ἂν αὐτοῖς δόξῃ, τοῦτο Κωνσταντίῳ κρίνει, καὶ οἱ λεγόμενοι ἐπίσκοποι ὀποκρίνονται. Ὡς τίς ἂν γένοιτο τούτων λογογράφος; τίς ἀπαγγεῖλη ταῦτα εἰς γενεὰν ἑτέραν; τίς ἄρα πιστεύσειεν ἀκούων, ὅτι σπάδοντες οἱ οικειακῆς (43) ὑπηρεσίας μόνις πιστευόμενοι (φιλήθονον γὰρ τὸ τούτων εἶδος, καὶ οὐδὲν ἄλλο μεριμνῶσιν, ὡς τοῦθ'), ὅπερ αὐτοῖς ἡ φύσις ἀπειλάτο, ἐμποδίζεῖν), οὗτοι νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν (44) κατάρχουσι, καὶ τούτοις ὑποπίπτων Κωνσταντίας, πᾶσιν ἐπεβούλευσε, καὶ Λιβέριον ἐξώρισεν;

39. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν εἰς Ῥώμην γράφων,

Act. viii, 27. ¹⁰ Matth. xvii, 5.

rum potestas, haud sine querimoniis testantur scriptores plurimi. Eusebium autem istum præfectum cubiculi memorat Ammianus Marcellinus, lib. xiv, cap. 14, lib. xv, cap. 3, et alibi. Atque ipse Ammianus eum a Juliano imperatore morti addictum, atque ab Adrastia muliere præcipitatum fuisse, li-

PATROL. GR. XXV.

loquendum cæteros spadones provocat, plerique etenim imo omnes apud Constantium eunuchi sunt, penes quos omnis est ibi potestas, nihilque nisi de illorum sententia geritur. Litteras igitur Romam mittit imperator: iterumque palatini, notarii et comites, litteræque ad præfectum mittuntur, ut aut Liberium dolo Roma subductum in castra ad se transmitterent, aut vi hominem persequerentur.

38. (ΑΠΟ 355.) His itaque et ejusmodi missis litteris, metus exortus est, insidiarumque per totam urbem paratarum. Quot igitur domibus insidiati sunt? quot viris quantarum pollicitationes factæ, ut adversus Liberium rem gererent? quot episcopi his perspectis rebus sese abdebant? quot liberae mulieres obstructas a Christi inimicis calumnias, per pagos secesserunt? quot ascetis insidiati sunt? quot illi commemorantes homines, qui statum ibi domicilium nacti erant, expelli curarunt? quoties et quo studio portum exitusque portarum custodierunt, ut ne quis ingressus orthodoxorum, Liberium inviseret? Tum Roma quoque Christi hostium immanitatem experta est, novitque demum, quæ ante non credit, cum audiret, quantam cæteris Ecclesiis, singulisque urbibus vastitatem intulissent illi. Eunuchi porro erant qui hæc et alia in universos gesta mdebant. Et quod in ejusmodi insidiis mirandum est, Ariana hæresis quæ Filium Dei abnegat, auxilio nititur eunuchorum, qui ut natura, sic et anima ad gignendas virtutes steriles sunt, nec prorsus de Filio audire verba sustinent. Æthiops certe eunuchus cum non intelligeret quæ legebat, **290** Philippo de Salvatore docenti credidit: at Constantii spadones, ne Petrum quidem confitentem tolerant, imo Patrem qui Filium suum declarat ¹⁰ aversantur, suruntque in eos qui aiunt genuinum esse Dei Filium: atque ita spadonum ulciscuntur hæresim, quæ ait, nihil ex Patre genuinum ac verum esse. Quocirca vetat lex illos ad ecclesiasticum consilium admitti. Attamen hos nunc ecclesiasticorum judiciorum dominos reputant: eorumque arbitrati judicat Constantius, dissimulantibus illis qui episcopi nomine vocantur. Heu quis res ejusmodi scripto traditurus est? quis narraturus generationi alteri? quis narranti fidem habeat, spadones scilicet quibus domestica vix ministeris concedantur (voluptarium enim genus est, qui nihil aliud curant, quam ut quod sibi a natura negatum est, hoc illi in aliis impendant), illos inquam, ecclesiasticis jam robus imperare, Constantiumque illis subditum, insidias in omnes parasse, atque Liberium in exsilium misisse?

39. Nam, cum multus esset ille in scribendo Ru-

bro xvii, capite 4.

(42) Reg., κόμιτες, de more.

(43) Reg., οικιακῆς.

(44) Editi, Ἐκκλησιῶν. Reg., ἐκκλησιαστικῶν, quam esse veram lectionem suadent hæc paulo ante dicta ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίους.

24

nam, cum minas intentaret, legatos mitteret, insidiasque pararet, demum facta est Alexandrina persecutio: Liberiusque ad imperatorem trahitur: multaque ille usus loquendi fiducia, Desine, inquit, Christianos persequi: ne nostra opera coneris impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati, potiusquam Ariomanitæ audiamus: ne nos, qui Christiani sumus, cogas Christomachos, id est, Christo inimicos effici. Hujus quoque tibi consilii auctores sumus, ne pugnes cum eo qui hoc tibi imperium tradidit: neu pro gratiarum actione impietatem illi referas: ne persequare illos qui credunt in eum, ne tu quoque audias: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*¹¹. Sed utinam auscultes, ut tu quoque, quemadmodum beatus Paulus obtemperes. Ecce adsumus, accessimus priusquam illi criminationem comminiscantur. Ideo properavimus, gnari nobis a te expectandum exsilium esse, ut ante conflictam criminationem patiamur, omnibusque propalam sit, alios omnes eadem qua nos ratione perpressos esse, allatasque adversus illos criminationes, confictas ab inimicis fuisse: quorum omnia dicta, nihil nisi calumniæ, nihil nisi mendacia fuere.

40. Ita locutus Liberius omnibus admirationi fuit; at ille nullum aliud responsum dedit, quam quod jussit illum mitti in exsilium: singulosque, ut antea fecerat, ab invicem disjunct. Quam exsilii rationem adinvenit ipse; ut in pœnis irrogandis prioribus crudelior tyrannis et persecutoribus esset. Nam in superiori persecutione, plures una confessores relegari jussit Maximianus, ac per consortii consolationem pœnam mitigavit. At hic longe illo crudelior, viros in loquendi libertate, atque in confessione socios ab invicem semovit, illos disjunct qui fide copulati erant, ut ne vel in morte mutuo fruerentur aspectu, ratus corporis segregationem, animæ quoque affectum disjungere, aut illos invicem sejunctos concordia et unanimitalis oblituros. Ignorat scilicet, etiamsi singuli seorsum degant, adesse tamen unicuique Dominium quem una omnes confessi sunt, qui illud agat, ut multo plures singulis adsint (ut olim Elisæo prophetæ præstitit¹²) quam sint cum Constantio milites. Cæca plane res est malitia: **291** dum enim se putant confessores contristare, ubi illos invicem segregant, in hoc præcipue sese ipse valde læserunt. Nam si una illi et in eodem loco fuissent, ex uno tantum loco impiorum scelus evulgatum fuisset: jam vero cum illos segregarint, illud

¹¹ Act. ix, 5. ¹² IV Reg. vi, 16.

(45) Hæc Ammianus refert lib. xv, cap. 7, p. 91. Theodoretus item lib. ii, cap. 46, colloquium affert Liberii cum Constantio. Qua de re in *Vita Athanasii*.

(46) I'a Reg. Editi vero, χέκτηται, male.

(47) Sic Reg. Editi. vero Paris. hic, γενέσθαι, et infra post Χριστομάχου, habet κληθῆναι, transmutatis vocibus. Editi. Comm. κληθῆναι utrobique habet, et ita Bpsil. codex, prima manu; sed secunda,

ἀπειλῶν, ἀποστέλλων, ἐπιβουλεύων, λοιπὸν δὲ ἐγγόνει· καὶ ὁ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν διωγμὸς· (45) Ἐκεταὶ καὶ Λιβέριος πρὸς βασιλέα, καὶ πρὸς πολλῆ καὶ αὐτὸς κέχρηται (46) τῇ παρῆρησι, Παῦσαι, λέγων, διώκων Χριστιανούς· μὴ πείραζε δι' ἡμῶν ἐιάσσαι τὴν ἀσέθειαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πάντα ὑπομένειν ἔσμεν ἔτοιμοι, ἢ Ἀρειομανίται κληθῆναι (47). Χριστιανούς ὄντας ἡμᾶς μὴ ἀνάγκαζε Χριστομάχους γενέσθαι. Τοῦτο καὶ σοὶ συμβουλεύομεν· μὴ μάχου πρὸς τὸν δεδωκότα σοὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην· μὴ ἀντι' εὐχαριστίας ἀσεθῆσης εἰς αὐτόν· μὴ δίοικε τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, μὴ ἀκούσης καὶ σύ· *Σκληρόν σοι πρὸς κέττερα λακτίσειν*. Ἄλλ' εἴθε κἄν ἀκούσης, ἵνα καὶ σὺ πεισθῆς, ὡς ὁ ἅγιος Παῦλος. Ἰδοὺ πάρεσμεν, ἤλθομεν πρὶν πλάσθωνται πρόφασιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐσπούσαμεν, εἰδότες, ὅτι ἐξορισμὸς ἡμᾶς μένει παρὰ σοῦ, ἵνα, πρὶν (48) προφάσεως πάθωμεν, καὶ πᾶσι δευχθῆ φανερώς, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτω πεπόνθασι, ὡς ἡμεῖς, καὶ αἱ λεχθεῖσαι κατ' αὐτῶν προφάσεις ἐπλάσθησαν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτούς ἐστ· συκοφαντία καὶ ψευδῆ.

40. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Λιβέριος τότε λέγων, ἐθαυμάζετο παρὰ πάντων· ὁ δὲ, ἀντι τοῦ ἀποκρίνασθαι, μόνον ἐκέλευσε καὶ ἐξώρισεν, ἕκαστον διαστήσας; ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων πεποίηκε. Τοῦτον γὰρ, ἐξορίζων, τὴν τύπον αὐτὸς ἐποίησεν, ἵνα καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις ὠμότερος τῶν πρὸ αὐτοῦ τυράννων καὶ διωκτῶν γένηται. Τῷ μὲν γὰρ προτέρῳ διωγμῷ κοινῆ καὶ πολλοὺς ἅμα κελεύων ὁ τότε Μαξιμιανὸς ἐξώριζεν ὁμολογητὰς καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπεκούφιζε, παραμυθούμενος αὐτούς (49) τῇ συνουσίᾳ· οὗτος δὲ κάκεινου γέγονεν ὠμότερος, καὶ διέστησε τοὺς κοινῆ παρῆρησιασαμένους καὶ ὁμολογησαντας, καὶ διεχώρισε (50) τοὺς συνδεθέντας τῇ πίστει, ἵνα καὶ ἀποθνήσκοντες ἀλλήλους μὴ βλέπωσι, νομίζων, ὡς ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος πάντως καὶ τὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν διίστησιν, ἢ χωρισθέντες ἀπ' αὐτῶν, ἐπιλάθωνται (51) τῆς ἀλλήλων ὁμοφροσύνης τε καὶ ὁμοψυχίας· οὐκ εἰδώς, ὅτι, κἄν ἕκαστος ἀπομείνῃ, ἀλλ' ἔχει μεθ' αὐτοῦ πάλιν ὃν κοινῆ συνέντες ὁμολόγησαν Κύριον, ὃς καὶ πλείους εἶναι ποιήσει μεθ' ἐκάστου (ὡς πεποίηκεν ἐπὶ Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου), ἥπερ εἶσι μετὰ Κωνσταντίου στρατιῶται. Τυφλὸν ἀληθῶς ἡ κακία· ἐν ᾧ γὰρ ἔδοξαν λυπαῖν τοὺς ὁμολογητὰς, διαχωρίζοντες αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ἐν τοῦτω μᾶλλον αὐτοὺς μεγάλως ἠδίκησαν. Ὅλας μὲν γὰρ εἰ συνῆσαν ἀλλήλοις, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐτύγγανον,

eraso κληθῆναι, postremo γενέσθαι habet.

(48) Editi. Parisiens., πρὶνῆ. Editi. Comm. et mss. πρὶν.

(49) Ita Reg.; sed αὐτοὺς deest in editis.

(50) Ita Reg. Editi, διεχώρησε. Mox Reg., ἀποθνήσκοντας. Editi, ἀποθνήσκοντες, utraque lectio quadrat.

(51) Editi, ἐπιλάθωνται. Reg., ἐπιλάθονται.

ἐξ ἐνός τόπου τῶν ἀσεβῶν ἐγνωρίζετο τὸ μῦθος (52)· νῦν δὲ, διαστήσαντες αὐτοὺς, πεποιθήκασι εἰς πάντα τόπον διαδραμεῖν ἑαυτῶν καὶ γνωσθῆναι τὴν ἀσεβῆ αἵρεσιν καὶ πονηρίαν.

41. Οἷα γὰρ καὶ ταῦτα πράττοντες ἔδρασαν, τίς ἀκούσας οὐχ ἠγήσεται πάντα μᾶλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανούς εἶναι; Λιβερίου γὰρ ἀποστείλαντος πρὸς βασιλέα Εὐτρόπιον (53) πρεσβύτερον, καὶ διάκονον Πάριον μετὰ γραμμάτων, ὅτε καὶ οἱ περὶ Λουκίφερον (54) ὠμολόγουν, τὸν μὲν πρεσβύτερον εὐθὺς ἐξώρισαν, τὸν δὲ διάκονον Ἰλάριον γυμνώσαντες, καὶ τὰ νῦτα μαστίξαντες, ἐξώρισαν, ἐπιφονοῦντες· Διὰ τί μὴ ἀντέστης Λιβερίῳ, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ κεχόμικας γράμματα; ἐποιοῦν δὲ τοῦτο Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς σπάδοντες. Καὶ ὁ μὲν διάκονος μαστιζόμενος ἠλόγει τὸν Κύριον, μνησθεὶς αὐτοῦ λέγοντος· *Τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μαστίγας*. Οἱ δὲ καὶ μαστιζόντες ἐγέλων καὶ ἐχλευάζον αὐτὸν, οὐκ ἐρυθριῶντες, ὅτι Λευτήν ὑβρίζον· πρέποντα δὲ ἑαυτοῖς καὶ οὗτοι γελῶντες ἐφρόνουν, ἀκαίριος εὐλογῶν ὑπέμεινε. Τὸ μὲν γὰρ εὐπτεσθῆναι Χριστιανῶν ἔσιον ἔστι, τὸ δὲ μαστίζειν Χριστιανούς Πιλάτου καὶ Καϊάφα τὸ τολμημα. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπεχείρησαν διαφθεῖραι (55), θελήσαντες ἐγκαταμίξει καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἀσέβειαν· ὁ δὲ Λιβέριος, ἐξορισθεὶς, ὕστερον μετὰ διετῆ χρόνον ἔωλασε, καὶ φοβηθεὶς τὸν ἀπειλούμενον θάνατον, ὑπέγραψεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐκείνων μὲν τὴν βίαν, Λιβερίου δὲ τὸ κατὰ τῆς αἵρέσεως μῖσος, καὶ τὴν ὑπὲρ Ἀθανασίου ψῆφον, ὅτε τὴν προαίρεσιν εἶχεν ἔλευθέραν. Τὰ γὰρ ἐκ βασιλικῶν παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γνώμην γιγνώμενα, ταῦτα οὐ τῶν φοβηθέντων, ἀλλὰ τῶν βασανιζόντων ἔστι βουλήματα. Πάντα μέντοι ποιεῖν ὑπὲρ τῆς αἵρέσεως ἐπεχείρησαν· καθ' ἑκάστην δὲ Ἐκκλησίαν, τηροῦντες ἦν ἔμαθον πιστίν, τοὺς μὲν διδασκάλους προσδοκῶσι, τὴν δὲ Χριστομάχον αἵρεσιν κατέλαβον (56), καὶ πάντες, ὡς θρῖν, ἐκτρέπονται.

42. Τοιαῦτα δὲ καὶ τοσαῦτα ποιήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, οὐδὲν ἐνόμιζον πεποιθήναι, ἕως ὁ μέγας Ὅσιος ἀπειρατος ἦν αὐτῶν τῆς πονηρίας. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦ τηλικούτου γέροντος ἐκτείνει τὴν μαγίαν ἑαυτῶν ἐσκέψαντο· καὶ οὐθ' ὅτι πατήρ ἔστι τῶν ἐπισκόπων ἠσχύνησαν, οὐθ' ὅτι γέγονεν ὁμολογητῆς ἠύλαθήθησαν, οὐτε τὸν χρόνον τῆς ἐπισκοπῆς, ὅτι ἐξήκοντα ἔτη καὶ πλείον ἔχει ἐν αὐτῇ· ἠδέσθησαν· ἀλλὰ πάντα ἐξουθενούν, καὶ πρὸς μόνην τὴν αἵρεσιν ἔβλεπον· ἀνθρώποι ἀληθῶς μήτε τὸν Θεὸν φοβούμενοι, μήτε ἀνθρώπων ἐντροπέμοι. Προσελθόντες τοῖνυν Κωνσταντίῳ, τοιοῦτοις πάλιν ἐχρήσαντο ῥήμασι· Πάντα μὲν παποιήκαμεν, καὶ ἐξωρίσαμεν τὸν Ῥωμαίων (57) ἐπισκόπον· ἐξωρίσαμεν δὲ καὶ πρὸ αὐτοῦ πλείστους ὄσους ἐπισκόπους· πάντα τε τῶν φόβου πεπληρω-

⁵² Isa. L, 6.

(52) Ita Reg. et Basil. Editi vero, μῖσος.

(53) Eutropium hunc, Hilarius Pancratium appellat Fragment. 3, num. 6, postremæ editionis

(54) Vide supra num. 33.

A effecere, ut impiæ suæ hæresis malitiæque fama omnem in locum pervaderet, ac ubique perspecta esset.

41. Hæc item illorum facinora quis si audiat, non arbitretur illos quidvis potius quam Christianos esse? Cum Liberius Eutropium presbyterum, et Hilarium diaconum cum litteris misisset ad imperatorem, quo tempore item Luciferum sociis conturbabatur; presbyterum statim illi in exsilium ablegarunt; diaconum vero Hilarium, postquam nudasset, atque dorso flagris cæcidissent, in exsilium item miserunt. Dum flagellarent autem hæc vociferabantur: Quare Liberio non obstitisti, sed ejus detulisti litteras? Illud facinoris admisere Ursacius et Valens cum spadonibus. Diaconus porro dum verberaretur benedicebat Domino, memor illius dicentis: *Dorsum meum dedi ad flagella*⁵². Illi vero verberantes, irridebant illudebantque viro: neque erubuere quod levitatem afficerent contumeliis: dumque cachinnos profunderent, rem sibi consentaneam agebant: illeque benedicendo perseverabat. Verberari nempe, Christianorum, Christianos autem verberare, Pilati et Caiphæ facinus est. Sic⁵³.aque a principio ipsam Romanam Ecclesiam labefactare conati sunt, optantes suam illi admiscere impietatem. Porro Liberius extorris factus, post biennium denique fractus est, minisque mortis perterritus subscripsit (Anno 357). Verum ea ipsa re comprobatur cum violentia eorum, tum Liberit in hæresim illam odium, ejusque pro Athanasio suffragium, quandiu scilicet libere arbitrioque suo agere licuit. Nam quæ tormentorum vi præter priorem sententiam eliciuntur, ea non reformidantium, sed vexantium sunt placita. Nihil itaque hæresis suæ gratia non aggressi sunt. Populi vero per singulas Ecclesias quam didiceret fidem retinentes, magistros exspectant suos, ac Christo adversariam hæresim, quam coacti recipere, omnes veluti serpentem aversantur.

42. Post talia tamque multa facinora, nihil se perfecisse rati impij, quandiu magnus Hosius eorum malignitatem expertus non esset; ad tam venerabilem senem furorem suum propagare studuerunt: non patrem episcoporum, non confessorem virum reveriti sunt, non episcopatus tempus in quo plus sexaginta annos exegerat, erubuere: sed posthabitis despectisque cæteris omnibus, sola hæresis cordi fuit: homines sane qui nec Deum timent, neque hominem reverentur. Constantium igitur adeuntes, his sermonibus alloquuntur: Nihil non egimus: Romanorum episcopum in exsilium ablegavimus, et ante illum permultos alios episcopos: omnia loca formidine prelevimus. Sed nihil nobis tanta tua gesta juvabunt, nisiildum a nobis recte factum,

(55) Regius codex, διαφθερεῖναι, male.

(56) Forte, κατέβαλον.

(57) Sic Reg. prima manu, secunda vero idem cum edit., τῶν Ῥωμαίων.

quandlu Hosios illæsus remanserit. Nam dum apud suos ipse degit, omnes in suis Ecclesiis remanent; potest quippe ille verbo fideque sua omnes adversum nos inducere. Hic et synodis præesse solet, ejusque litteris ubique omnes obtemperant. Hic Nicænam fidem edidit, Arianosque ut hæreticos ubique traduxit. Si igitur remanserit ille, inutile nobis fuerit aliorum exsilium: mox enim de medio tollenda nostra hæresis est. Et hunc ergo persequi incipias: nec virum quamvis grandævum miserare, nescit quippe nostra hæresis vel senum canitiem venerari.

292 43. His auditis imperator, nihil cunctatus cum virum senisque gravitatem probe nosset, litteris illi suis præcepit ut se conveniret, quo tempore (60) Liberium pertentare incipiebat. Accedentem illum rogabat, solitisque verbis, quibus scilicet alios decipere consueverat, hortabatur, ut adversum nos scriberet, et cum Arianis communicaret. Senex, qui rei hujusce vel auditum ægre ferret, indignatus quod hujusmodi quiddam vel proferre ausus fuisset; imperatorem verbis suis perculsum de sententia deduxit, atque ita in patriam et in Ecclesiam suam remigravit. Sed, cum hæretici baud sine querelis et lamentis denuo instigarent, hortarentur eunuchi, ac magis magisque concitarent, litteras demum imperator mittit, interminaturque: hinc Hosius afficitur contumeliis, neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur. Sed, cum perstaret firmus in proposito suo: cum fidei suæ domum supra petram ædificasset, nihiloque validioris quam stillas, ventorumque flatus, epistolarum minas reputaret, cum fiducia adversus hæresim locutus est. Plerisque igitur a Constantio missis epistolis, ubi modo virum adulabatur quasi patrem, modo minabatur, exsulesque nominabat, hæc aiebat: Tunc solus etiamnum hæresi infestus permanebis? Obsequere, ac scribe contra Athanasium: quicumque enim adversus illum scripserit, hic plane Ariane nobiscum sentiet; nihil reformidavit Hosius, sed, tametsi contumeliis lacessitus, hæc scripsit. Ejusque nos epistolam legimus, et ad calcem ea ipsa descripta est.

Hosius Constantio imperatori in Domino salutem.

44. Ego jam pridem confessus sum, cum sub avo tuo Maximiano persecutio grassaretur. Quod si tu quoque me persequere, etiamnum ad quidvis potius tolerandum paratus sum, quod ut innocuum effundam sanguinem, veritatemque prodam: teque eo modo scribentem ac interminantem minime approbo. Desine itaque talia scribere, ac cum Ario ne sentias, nec Orientales audias, neu Ursacio et Valenti habeas fidem. Nam quæ effutiant illi, non Athanasii causa, sed hæresis suæ gratia loquuntur. Crede

(58) Ita Reg. et Basil. Editi, περιλείπεται.

(59) Sic Reg. Editi, πάντας τὰς, μένδος.

(60) Nannius forte aliter legit, nam vertit, quem admodum.

A καμεν· ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἡμῖν ἐστὶ τὰ τηλικαυτὰ σου ἔργα, οὐδὲ κατώρθωται ὁτιοῦν ἡμῖν, ἕως ὅστις περιλείπεται (58). Ἐκεῖνου γὰρ ὄντος ἐν τοῖς ἰδίοις, καὶ πάντες ἐν ταῖς ἰδίαις Ἐκκλησίαις εἰσὶν· ἱκανός ἐστιν ἐν λόγῳ καὶ πίστει παθεῖν πάντας καθ' (59) ἡμῶν. Οὗτος καὶ συνόδων καθηγείται, καὶ γράφων ἀκούεται πανταχοῦ· οὗτος καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐξέθετο, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς ἐκήρυξεν αἰρετικούς εἶναι πανταχοῦ. Ἄν τοίνυν οὗτος μείνη, περιττὸς ὁ τῶν ἐτέρων ἐξορισμὸς γέγονεν· ἡ γὰρ αἵρεσις ἡμῶν ἐκποδὼν γίνεσθαι. Ἄρξαι τοίνυν καὶ τούτων διώκειν, καὶ μὴ φείσῃ, κἀν ἀρχαίῳ ἦ· καὶ γὰρ ἡ αἵρεσις ἡμῶν οὐκ οἶδεν οὐδὲ γερῶτων τιμᾶν πολιάν.

43. Ταῦτα ἀκούων, οὐκ ἐμέλλησε βασιλεὺς, ἀλλ' εἰδὼς τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὸ ἱκανὸν τοῦ γέροντος, γράφει καὶ κελεύει τούτον ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν, ἡλίκα (60) καὶ Λιβέριον κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπέπραξεν. Ἐλθόντα δὲ οὖν αὐτὸν ἤξιστο, καὶ προέτρπε τὰ συνήθη λέγων, οἷς δὴ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπατᾶν ἐνόμιζεν, ἵνα καθ' ἡμῶν μὲν γράφῃ, πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανοὺς ἔχη τὴν κοινωνίαν. Ὁ δὲ γέρων, καὶ τὴν ἀκοὴν ἀηδῶς ἐνέγκας, καὶ λυπηθεὶς, ὅτι καὶ ὅπως ἐφθέγγατο τε τοιοῦτον, ἐπιπλήξας, καὶ παίσας αὐτὸν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τῶν αἰρετικῶν ἀποδουρομένων, καὶ πάλιν παροξυνόντων, εἶχε δὲ καὶ τοὺς εὐνοῦχοις ὑπομιμνήσκοντας, καὶ μᾶλλον παροξυνοντας, γράφει λοιπὸν βασιλεὺς μετὰ ἀπειλῆς· καὶ ὀβριζέται μὲν ὁ ὅστις, εὐκινεῖται δὲ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἐστηρικὸς τῷ φρονήματι, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἐπαρρησιάζετο κατὰ τῆς αἰρέσεως, βάνιδας καὶ πνοὰς ἀνέμων ἰγούμενος τὰς ἐκ τῶν γραμμῶν ἀπειλᾶς. Πολλάκις γοῦν γράψαντος Κωνσταντίου, καὶ τὰ μὲν κολακεύοντος ὡς πατέρα, τὰ δὲ ἀπειλοῦντος, καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ἀνομίζοντος, καὶ λέγοντος· Ἐτι σὺ μόνος τυγχάνεις ὁ κατὰ τῆς αἰρέσεως; Πείσθητι, καὶ γράψον κατὰ Ἀθανασίου· ὁ γὰρ κατ' ἐκεῖνου γράφων πάντως τὰ Ἀρειανῶν μεθ' ἡμῶν φρονήσει· οὐ κατοβρωδῆσας ὁ ὅστις, ἀλλὰ καὶ πάσῃων ὕβρεις, ἔγραψε καὶ αὐτὸς τοιαῦτα, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀνέγνωμεν, καὶ ἐστὶν ἐν τῷ τέλει γεγραμμένη (61).

Ὅστις Κωνσταντεῖ βασιλεῖ ἐν Κυρίῳ χαίρειν (62).

D 44. Ἐγὼ μὲν ὁμολόγησα καὶ τὸ πρῶτον, ὅτε διωγμὸς γέγονεν ἐπὶ τῷ πάππῳ σου Μαξιμιανῷ. Εἰ καὶ σὺ με διώκεις, ἔτοιμος καὶ νῦν πᾶν ὁτιοῦν ὑπομένειν, ἢ ἐκνεοῦν ἀθῶον αἷμα, καὶ προδίδουαι τὴν ἀλήθειαν· σὲ δὲ οὐκ ἀποδέχομαι τοιαῦτα γράφοντα καὶ ἀπειλοῦντα. Παῦσαι τοῦ τοιαῦτα γράφειν, καὶ μὴ φρόνει τὰ Ἀρειῶν, μηδὲ ἄκουσ τῶν ἀνατολικῶν, μηδὲ πίστευε τοῖς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα. Ἄ γὰρ ἐκεῖνοι λέγουσιν, οὐ δι' Ἀθανάσιον φθέγγονται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν. Πίστευέ μοι, Κωνσταντε,

(61) Hanc epistolam ad calcem conscriptam, huc transtulit erunt amanuenses.

(62) Titulus epistolæ non habetur in Reg.

πάππος εἶμι σου καθ' ἡλικίαν· ἐγενόμην αὐτὸς ἐν τῇ A
 κτιὰ Σαρδικῆν (63) συνόδῳ, ὅτε σὺ τε καὶ ὁ μακα-
 ρίτης ἀδελφός σου Κώνστας πάντας ἡμᾶς συνήγαγε.
 Καὶ δι' ἑμαυτοῦ τοὺς ἐχθροὺς Ἀθανασίου προσεκα-
 λασάμην, ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ
 φκουν ἐγὼ, ἴν', εἴ τι ἔχοιεν κατ' αὐτοῦ, λέγωσιν·
 ἐπαγγεϊλάμενος αὐτοῖς θαρρεῖν, καὶ μὴ ἄλλο τι προσ-
 δοκᾶν, ἢ ὀρθὸν τὸ κριτήριον ἐπὶ πᾶσιν ἔσεσθαι.
 Τοῦτο δὲ οὐκ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεῦτερον ἐποίησα, προ-
 τρέπων, εἰ μὴ θέλοιεν ἐπὶ πάσης τῆς συνόδου, κἂν
 ἐπ' ἐμοῦ μόνου· ἐπαγγεϊλάμενος πάλιν, ὅτι, ἂν μὲν
 ὑπεύθυνος δειχθῆ, πάντως ἀποβληθήσεται καὶ παρ'
 ἡμῶν· ἂν δὲ ἀνάτιος εὐρεθῆ, καὶ ἐλέγῃ συκοφάν-
 τας ὑμᾶς, εἰ παραιτεῖσθε τὸν ἀνθρώπον, ἐγὼ μετ'
 ἑμαυτοῦ πέλθω τὸν Ἀθανάσιον ἐλθεῖν εἰς τὰς Σπα-
 νίας. Καὶ ὁ μὲν Ἀθανάσιος ἐπὶ τούτοις ἐπειθετο, B
 καὶ οὐκ ἀντέλεγεν· ἐκεῖνοι δὲ, πρὸς πάντα μὴ θαρ-
 ροῦντες, ἴσως ἀνένευον. Ἐγένετο δὲ πάλιν ὁ Ἀθα-
 νάσιος εἰς τὸ σὸν στρατόπεδον, ἠνίκα μετεπέμψω
 γράφας αὐτῷ, καὶ παρόντας ἐν αὐτῇ τῇ Ἀντιοχείᾳ
 τοὺς ἐχθροὺς κληθῆναι πάντας ἢ ἑκαστον αὐτῶν
 ἠξίωσεν, ἴν' ἢ ἐλέγξωσιν, ἢ ἐλεγχθῶσι· καὶ ἴνα ἢ
 παρόντα δεῖξωσιν ὅσον λέγουσιν, ἢ ἀπόντα μὴ διαβάλ-
 λωσι. Καὶ οὕτως σὺ λέγοντος ἠνέσχου (64), ἀλλὰ κἀκεῖ-
 νοι παρητήσαντο. Τί τοίνυν ἀκούεις ἔτι τῶν κακολο-
 γούντων αὐτόν; Πῶς ἀνέχη Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου,
 καίτοι μετανοησάντων αὐτῶν, καὶ ἐγγράφως αὐτῶν
 ὁμολογησάντων τὴν συκοφαντίαν; Ὁμολόγησαν γὰρ
 οὐ βίαν παθόντες, ὡς αὐτοὶ προφασίζονται, οὐ στρα-
 τικῶν ἐπιχειμένων, οὐκ εἰδότες τοῦ ἀδελφοῦ σου
 (οὐκ ἐγγίνετο γὰρ παρ' αὐτῷ τοιαῦτα, ὅσα νῦν γίνε-
 σθαι, μὴ γένοιτο!), ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἑαυτοῖς ἀνήλ-
 θον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρε-
 σβυτέρων παρόντων ἐγραψάν· γράψαντες πρότερον
 (65) καὶ Ἀθανασίῳ φιλικὴν καὶ εἰρηρικὴν ἐπιστολὴν.
 Εἰ δὲ βίαν προφασίζονται, καὶ τούτο γινώσκουσι κα-
 κῶν, οὐκ ἀποδέχῃ δὲ οὐδὲ σὺ· παῦσαι τοῦ βιάζεσθαι,
 καὶ μήτε γράφε, μήτε πέμπε κόμητας (66)· ἀλλὰ
 καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ἀπόλυσον, ἴνα μὴ, βίαν αἰτιω-
 μένων σου, μεζίζωνας βίας ἐκείνοι ποιῶσι. Τί γὰρ
 τοιοῦτον γέγονε παρὰ Κώνσταντος; τίς ἐπίσκοπος
 ἐξωρίσθη; πότε κρίσεως ἐκκλησιαστικῆς μέσος γέ-
 γονε; ποῖος αὐτοῦ Παλατίνος ἠνάγκασε κατὰ τινος
 ὑπογράψαι, ἴνα οἱ περὶ Οὐάλεντα τοιαῦτα λέγωσι;
 Παῦσαι, παρακαλῶ, καὶ μνησθήτη, ὅτι θνητὸς ἀνθρώ-
 πος τυγχάνεις· φοβήθητι τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως·
 φύλαξον σεαυτὸν εἰς ἐκείνην καθαρὸν. Μὴ τίθει
 σεαυτὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά· μηδὲ σὺ περὶ τούτων
 ἡμῖν παρακαλεῖ· ἀλλὰ μᾶλλον παρ' ἡμῶν σὺ μὲν
 ὀανε ταῦτα. Σοὶ βασιλεῖαν ὁ Θεὸς ἐνεχείρισεν· ἡμῖν
 τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευσε. Καὶ ὡσπερ ὁ τὴν σὴν
 ἀρχὴν ὑποκλέπτων ἀντιλέγει τῷ διαταξαμένῳ Θεῷ,
 οὕτω φοβήθητι μὴ καὶ σὺ, τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς
 ἑαυτὸν ἔλκων, ὑπεύθυνος ἐγκλήματι μεγάλῳ γένη·
 Ἀπόδοτε, γέγραπται, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ
 τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Οὕτως τοίνυν ἡμῖν ἀρχεῖν ἐπὶ

mihi, Constanti, qui per ætatem avus tuus esse pos-
 sim : Sardicensi interfui synodo, quo tempore tute
 ac beatæ vir memoris frater tuus Constans, nos
 omnes convocastis. Ipseque inimicos Athanasii pro-
 vocavi, cum in Ecclesiam, ubi commorabar ego,
 advenissent, ut si quid in Athanasio culpandum ha-
 berent, id renuntiarent. Fidem dedi, securitatemque
 promisi, ut nihil nisi rectum in omnibus iudicium
 exspectarent. Id non semel tantum, sed et bis præsti-
 titi, hortatus, si nollent coram tota synodo, mihi
 saltem soli rem deferrent. Id quoque pollicitus sum :
 Si reus deprehendatur homo, a nobis plane abjicie-
 tur ; sin innocuus, vosque sycophantas probarit : si
 nihilominus illum recusaveritis, Athanasio persua-
 debo, ut mecum in Hispanias proficiscatur. Hisque
 conditionibus citra repugnantiam obtemperabat Atha-
 nasius. Illi vero rebus omnino suis diffisi, æque id ab-
 nuerunt. Iterumque ubi Athanasius ad tuum exerci-
 tum se contulit ; cum tu illum litteris tuis accivisti,
 inimicos ille suos qui tum ibi, Antiochia videlicet,
 versabantur, vel omnes una, vel singulos advocari ro-
 gavit, ut aut se convincerent, aut eo convincerentur ipsi ;
 et se vel coram qualem esse dicebant comprobarent,
 vel absentem non calumniarentur. Verum nec tu hæc
 dicenti morem gessisti, imo illi abnuerunt. Cur itaque
 etiamnum obtrectatores ejus audis? Cur Ursacium Va-
 lentemque toleras, tametsi illi pœnitentiam egerunt,
 calumniamque suam scripto confessi sunt? Confessi
 sunt, inquam, non 293 vi coacti, ut obtundunt illi :
 non urgentibus militibus, non conscio fratre tuo : non
 talia quippe sub illo, qualia his temporibus, agebantur,
 abisti! sed ultro ipsi Romam profecti, coram epi-
 scopo et presbyteris hæc scripsere, cum antea ami-
 cam et pacificam epistolam ad Athanasium misis-
 sent. Quod si vim sibi illatam obtundunt, quam
 illicitam agnosceant : sique vim tute non approbes,
 desine vim inferre, nec litteras, nec comites mise-
 ris ; sed exsules remitte, ne cum tu vim redarguas,
 majorem illi vim exerceat. Quidnam ejusmodi a
 Constante actum est? quis episcopus exsulavit?
 quando illi ecclesiasticis iudiciis medius interfuit?
 quis sub illo palatinus contra quem subscribere
 coegit, ut Valens cum socio talia effutiat? Desine,
 quæso te, et memento te mortalem hominem esse :
 time iudicii diem, teque ipse innocuum ad eam diem
 custodias. Ne te rebus misceas ecclesiasticis; neu
 nobis his de rebus præcepta mandes; sed a nobis
 potius hæc ediscas. Tibi Deus imperium tradidit,
 nobis ecclesiastica concedidit. Ac quemadmodum
 qui tibi imperium subripit, Deo ordiananti repugnat;
 ita metue ne, si ad te ecclesiastica pertrahas, magni
 criminis reus fias : *Reddite*, scriptum est, *quæ sunt
 Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* ¹⁴. Neque
 nobis igitur terræ imperare licet, neque tu adolendi
 habes potestatem. Hæc quod tuam curem salutem
 scribo : quod vero res spectat de quibus scripsisti,

¹⁴ Matth. xii, 21.

(63) Regius codex, Σαρδικῆν.

(64) Ita Regius et sic legendum. Editi, ἠνέσχου.

(65) Sic Reg. Editi, πρότερον.

(66) Reg., κόμητας, de more.

ecce meam sententiam : Arianis minime adjungor, ino eam hæresim serio anathemate : nec contra Athanasium scribam, quem nos et Romana Ecclesia, imo tota synodus insontem declaravit. Nam tute hæc cum perspecta haberes, hominem accivisti, ac concessisti ut cum honore in patriam ille et in Ecclesiam suam remigraret. Quænam exstiliti tantæ mutationis causa? Iidem enim ipsi sunt ejus inimici qui jam ante fuere : et quæ jam susurrant (non enim ea coram illo proferunt), hæc prius etiam quam Athanasium accires obloquebantur : hæc cum ad synodum advenissent obmurmurabant : meque, uti supra dixi, probationes postulante, proferre ipsi nequiverunt : nam, si habuissent, non ita turpiter aufugissent. Quis te induxit, ut post tantum temporis, litterarum juxta ac verborum tuorum obliviscerere? Cohibe te, quæso, et ne improbis hominibus morem geras, ut ne mutui commodi causa te ipse reum constituas. Quod enim jam illis indulges, de hoc in die judicii solus rationem es redditurus. Adversarium illi suum auspiciis tuis lædere optant, teque volunt esse maliitiæ quæ ministrum, ut tua ore exsecrandam hæresim in Ecclesia disseminent. Non est prudentis, ob aliorum libidinem sese in manifestum conjicere periculum. Desine, quæso te, et mihi obtempera, Constanti. Hæc enim et me decet scribere, et te non vilipendere.

δὲ φρόνιμον δι' ἄλλων ἡδονὴν ἑαυτὸν εἰς προὔπτον κίνδυνον ἐμβάλλειν. Παύσαι, παρακαλῶ, καὶ πείσθητι μοι, Κωνσταντία. Ταῦτα γὰρ πρέπει καὶ ἐμὲ γράφειν, καὶ σὲ τούτων μὴ καταφρονεῖν.

45. Hæc illa fuit Abrahamici senis vere Hosii, id est, sancti, sententia : hæc illius litteræ. Ille vero nec insidiarum finem fecit, neque desit obtentum adversus illum perquirere; sed persistit graviter interminando, ut cum aut vi a sententia deduceret, aut non obsequentem pelleret in exsilium. Ac quemadmodum Babylonici duces et satrapæ, cum incusandi Danielis occasionem captarent, non nisi in lege Dei sui illam invenerunt; 294 ita et nunc impietatis satrapæ nullam aliam potuerunt adversus senem vel comminisci. Nulli quippe notus non erat ille vere Hosius, id est, sanctus, cujus inculcata vita erat, nisi eo nomine, quod hæresim odio haberet. Hunc itaque calumniatur, non perinde atque ille Dario delatus fuit, invitus quippe Darius criminationem in Daniele audit ¹²; sed, sicut Jezabel Nabothum ¹³, ac ut Judæi apud Herodem ¹⁴, his verbis : Non modo non subscribit ille adversus Athanasium, sed nos etiam ejus gratia damnat : itaque hæresim aversatur, ut cæteros litteris hortetur, necem ut potius subeant, quam veritatis proditores evadant. Nam, ait ille, veritatis causa dilectus noster Athanasius persecutionem sustinet, insidiæque tenduntur Liberio Romano episcopo, aliisque universis.

¹² Dan. vi, 14. ¹³ III Reg. xxi, 7. ¹⁴ Luc. xxiii, 10.

(67) In Reg., οὐν deest.

(68) Reg., ἀπελθεῖν, minus recte.

(69) Ita Reg. Editi vero, πέμψη. Mox Reg., διεθρύλου, de more cum unico λ.

τῆς γῆς ἔξεστιν, οὔτε σὺ τοῦ θυμῶν ἐξουσίαν ἔχεις, βασιλεῦ. Ταῦτα μὲν οὖν (67) κηδόμενος τῆς σῆς σωτηρίας γράφω· περὶ δὲ ὧν ἐπέστειλας, ταύτης εἰμὶ τῆς γνώμης· Ἐγὼ οὔτε Ἀρειανοὶς συγκατατίθεμαι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἀναθεματίζω· οὔτε κατὰ Ἀθανασίου γράφω, ὃν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ῥωμαίων Ἐκκλησία, καὶ πᾶσα ἡ σύνοδος ἐκαθάρισε. Καὶ γὰρ ταῦτα καὶ σὺ συνορῶν μετεπέμψω τῶν ἀνθρώπων, καὶ συνεχώρησας αὐτῶ μετὰ τιμῆς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπανελθεῖν (68). Τίς τοίνυν γέγονε πρόφασις τῆς τοσαύτης μεταβολῆς; Οἱ αὐτοὶ γὰρ ἐχθροὶ οἱ καὶ πρότερον ὄντες καὶ νῦν εἰσιν αὐτοῦ· καὶ ἄ νῦν ψιθυρίζουσιν (οὐ γὰρ παρόντος αὐτοῦ φθέγγονται), ταῦτα, καὶ πρὶν μεταπέμψη (69) τὴν Ἀθανάσιον, κατελάλουν· ταῦτα καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν σύνοδον διεθρύλλουν· καὶ ἀπαιτούμενοι παρ' ἐμοῦ, καθὰ προείπον, τὰς ἀποδείξεις οὐκ ἴσχυσαν παρασχεῖν· εἰ γὰρ εἶχον, οὐκ ἂν ἐφυγον οὕτως αἰσχυρῶς. Τίς οὖν ἔπεισέ σε μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐπιλαθέσθαι τῶν σαυτοῦ γραμμάτων καὶ ῥημάτων; Ἐπίσχες, καὶ μὴ πείθου κακοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους καθῆκον σαυτὸν ὑπεύθυνον ποιήσης. Ἰδὲ γὰρ τούτοις καθηκετεύεις (70), ἐν δὲ τῇ κρίσει μόνος μέλλεις ἀπολογεῖσθαι. Οὗτοι τὸν ἴδιον ἐχθρὸν διὰ οὐ θέλουσιν ἀδικεῖν, καὶ βούλονται σε διάκονον τῆς ἑαυτῶν πονηρίας γενέσθαι, ἵνα διὰ σοῦ καὶ τὴν μουσαρᾶν αἵρεσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπισπειρωσιν. Οὐκ ἔστι κίνδυνον ἐμβάλλειν. Παύσαι, παρακαλῶ, καὶ πείσθητι

45. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀβραμιαῖος γέρων, ὁ ἀληθῶς Ὅσιος ἐφρόνησέ τε καὶ ἔγραψεν, ὁ δὲ οὔτε τοῦ ἐπιβουλεύειν ἀνεχώρει (71), οὔτε πρόφασιν κατ' αὐτοῦ ζητῶν πέπαυται· ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν ἐπέμενε δεινῶς, ἵνα ἢ βιαζόμενος μεταγάγη, ἢ μὴ πειθόμενον ἐξορῆσῃ. Πρόφασιν μὲν οὖν, ὡς περὶ οἱ τακτικαὶ καὶ σατραπαὶ τῆς Βαβυλῶνος, ζητοῦντες, οὐκ εὕρισκον κατὰ τοῦ Δανιὴλ εἰ μὴ ἐν νόμοις Θεοῦ αὐτοῦ· οὕτω καὶ εἰ νῦν σατράπαι τῆς ἀσεβείας οὐδὲ πλάσασθαι κατὰ τοῦ γέροντος ἄλλην ἡδυνήθησαν. Πᾶσι γὰρ γινώριμος ἦν ὁ ἀληθῶς Ὅσιος, καὶ ὁ τούτου βίος ἀνεπίληπτος, εἰ μὴ τὸ κατὰ τῆς αἰρέσεως μίσος. Διαβάλλουσι τοίνυν καὶ αὐτὸν, οὐκέτι ὡς ἐκεῖνον Δαρεῖω (ἀηδῶς γὰρ ἤκουσαν ὁ Δαρεῖος κατὰ τοῦ Δανιὴλ), ἀλλ' ὡς Ἰεζάβελ κατὰ τοῦ Ναβουθαί, καὶ ὡς οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Ἡρώδῃ, λέγοντες· Οὐ μόνον οὐκ ὑπογράφει κατὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς δι' αὐτὸν κατακρίνει· καὶ τὴν αἵρεσιν οὕτω μισεῖ, ὡς καὶ ἄλλοις γράφειν θάνατον μᾶλλον ὑπομένειν, ἢ προδότας γίνεσθαι τῆς ἀληθείας. Δι' αὐτὴν γὰρ καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος διώκεται, καὶ Λιθέριος ὁ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπιβουλεύονται. Ταῦτα ἀκούσας ὁ τῆς ἀσεβείας προστάτης, καὶ τῆς αἰρέσεως βασιλεὺς Κωνσταντίος, καὶ ὅτι μάλιστα καὶ ἕτεροὶ εἰσι κατὸ

(70) Sic editi. Reg., καθηκετεύεις. Alias idem Reg., καθηκετεύειν. In editis vero καθηκετεύειν vulgo scribitur.

(71) Ita Reg. Editi, ἐνεχείρει.

τὰς Σπανίας (72) ταῦτα τῷ Ὅσιῳ φρονούντες, πειράσας ἅκακινους ὑπογράψαι, καὶ μὴ δυναθεὶς ἀναγκάσαι, μεταπέμπεται τὸν Ὅσιον· καὶ ἀντὶ ἐξορισμοῦ κατέχει τοῦτον ἕλον ἐνιαυτὸν ἐν τῷ Σιρμίῳ (73), οὕτε τὸν Θεὸν φοβηθεὶς ὁ ἄθεος, οὕτε τοῦ πατρὸς τὴν διάθεσιν, ἦν εἶγε πρὸς τὸν Ὅσιον, αἰδέσθεις ὁ ἀνόσιος, οὕτε τὸ γῆρας (ἐκατονταετίας γὰρ λοιπὸν ἦν) ἀλοχυνθεὶς ὁ ἀστοργός. Πάντα γὰρ ταῦτα παρῆδα διὰ τὴν ἀσεβειαν ὁ νέος Ἀχάθ, καὶ ἄλλος Βαλθασάρ ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. Τοσαύτην γὰρ βίαν πεποίηκε τῷ γέροντι, καὶ τοσούτον αὐτὸν συνέσχευεν, ὡς θλιθέντα αὐτὸν, μόγις κωνωνήσαι μὲν τοῖς περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον, μὴ ὑπογράψαι δὲ κατὰ Ἀθανασίου. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐκ ἠμέλησεν ὁ γέρον· μέλλων γὰρ ἀποθνήσκειν, ὡσπερ διατιθέμενος ἐμαρτύρατο τὴν βίαν, καὶ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεματίζει, καὶ παρήγγελλε μηδένα ταύτην ἀποδέχεσθαι.

Arianique hæresim ferit anathemate, vetuitque ne quis illam reciperet.

46. Τίς ταῦτα βλέπων, ἢ καὶ μόνον ἀκούων, οὐκ ἐξίσταται καὶ αὐτὸς, καὶ καταδοῆσαι πρὸς Κύριον, λέγων (74)· Μὴ ἄρα εἰς ἐξάλειψιν σὺ ποιήσεις ἐὼν Ἰσραήλ; Τίς, ταῦτα κατανοῶν, οὐκ εὐκαίρως καὶ αὐτὸς καταδοῆσαι, λέγων· Ἐκστασις καὶ φρικτὰ ἐγενήθη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ, Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἡ γῆ ἐπὶ πλείον ἔφριξε σφόδρα; Οἱ (75) πατέρες τῶν λαῶν, καὶ διδάσκαλοι τῆς πίστεως αἴρονται, καὶ οἱ ἀσεβεῖς εἰς τὰς Ἐκκλησίας εἰσάγονται. Τίς, ὅτε λιθέρσιος ἐπίσκοπος Ῥώμης ἐξωρίσθη, καὶ ὁ πατὴρ τῶν ἐπισκόπων ὁ μέγας Ὅσιος, οὕτω πάσχοντα, ἢ τίς ὄρων τοσούτους ἐπισκόπους ἀπὸ τῆς Σπανίας καὶ τῶν ἄλλων μερῶν ἐξοριζομένους, οὐκ ἐπέγρω, κἂν ὀλίγην ἀσθησιν ἔχη, ὅτι καὶ τὰ κατὰ Ἀθανασίου καὶ τοὺς ἄλλους προφάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ πάντα συκοφαντίας μεστά; Τοῦτου γὰρ χάριν ἅκακίνοι πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, συνωρῶντες τὴν γενομένην ἐκ συκοφαντίας ἐκείνων ἐπιβουλὴν. Ἐπεὶ ποῖον ἔγκλημα καὶ λιθερίῳ; ἢ ποῖα κατηγορία κατὰ τοῦ γέροντος Ὅσιου; τίς κἂν ἐψέυσατο κατὰ Παυλίνο, καὶ Λουκιφῆρου, καὶ Διονυσίου, καὶ Εὐσεβίου; ἢ ποῖον ἀμάρτημα κατὰ τῶν ἄλλων ἐξορισθέντων ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων; οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ δι' ἐγκλήματα γεγονῶσιν αἱ συσκευαί, οὐδὲ διὰ κατηγορίαν ἕκαστος ἐξ-

Hæc cum audisset impietatis patronus hæresisque imperator Constantius, maximeque cum eomperisset alios esse in Hispaniis qui ejusdem atque Hosius sententiæ essent, tentatos illos ut subsciberent, cum non valuisset eo vi adducere, arcessit Hosium : quem, exsilii vice, anno integro Sirmii detinet, nec Deum metuens impius homo, neque patriis erga Hosium affectum reveritus; improbus ille, neque senectutem (centenarius quippe erat) veneratus, vir inhumanus. Hæc namque omnia, hæreseos gratia, nihil fecit novus ille Achab, aliusque nostri ævi Balthasar. Tantam enim seni vim intulit, tandluque illum detinuit, ut malis oppressus vix tandem cum Valente et Ursacio communicaret (ANNO 357), neque tamen subscriberet contra Athanasium. Sed eam rem minime neglexit senex : instante quippe B morte, vim sibi illatam quasi testamento declaravit, et inquis illam reciperet.

46. Quls hæc si videat, vel solum audiat, non obstupescet, ad Dominumque clamabit : Num ad internecionem dabis Israel ¹⁸ ? Quls hæc animadvertens non opportune ad Dominum exclamabit : Stupor et horribilia facta sunt super terram ¹⁹ ; et : Obstupuit cælum super hoc, et terra vehementer exhorruit ²⁰ ? Patres populorum et fidel magistri totuntur, impiique in Ecclesias intraduntur. Quisnam, ubi vidit Liberium Romanum episcopum in exsilium ejici, aut patrem episcoporum magnum Hosium tantis affici malis : quis cum cerneret tam multos episcopos ex Hispania et ex aliis partibus extorres fieri, non exploratum habuit, etiamsi modico sensu præditus esset, criminationes in Athanasium in aliosque allatas, confictas fuisse, omniaque calumniæ plena ? Ideo enim illi omnia mala perferenda putarunt, quod insidias ex eorum sy-cophantia structas compertas haberent. Quod enim Liberii crimen ? quæ adversus senem Hosium criminatio ? quis Paulino, Lucifero, Dionysio et Eusebio, vel falsum scelus imposuit ? aut quæ culpa aliorum exsulam, episcoporum, presbyterorum, et diaconorum ? nulla sane fuit, absit. Not enim criminis cujuspiam causa conspirationes confictæ sunt, neque ob allatas criminationes singuli extor-

¹⁸ Ezech. xi, 13. ¹⁹ Jerem. v, 30. ²⁰ Jerem. ii, 12.

(72) Sic Reg. probe; editi male, τῆς Σπανίας. Mox D in Reg., τῷ deest ante Ὅσιῳ.

(73) Basil., Σερμίῳ. Paulo post Reg., optime, τοῦ πατρὸς τῆν. Editi perperam, τοῦ πρὸς τῆν. Ortus error ex amanuensium abbreviandi ratione; ii namque fere semper, πατὸς, πατρί, πατέρες, ita scribunt, πρὸς, πρί, πρές. Quod editores sæpissime fessellit, maxime apud Athanasium, ubi similes infra errores passim animadvertas. Non solum autem in casibus obliquis vocis πατῆρ lapsus ille obtinuit; sed etiam in nominibus propriis ab ea derivatis. Sic duo episcopi quibus nomen Πατρικίος erat, mendose Πρίκιος in superioribus editis nuncupabantur: ut animadvertimus in *Apologia contra Arianos*, n. 50. Caveant itaque sibi ab ejusmodi vitio qui scriptoribus quibuslibet Græcis edendis operam navant, similes quippe alibi errores vidimus. Sic Xenophon-

is lib. vii *Hist. Græc.*, p. 613, Προκλής vocatur idem qui Πατροκλής, lib. vi, pag. 610, nuncupatus fuerat.

Quæ Hosium vero spectant fusc in *Athanasii Vita* pertractamus.

(74) Putamus hunc locum Ezechielis esse, qui longe diversis verbis exprimitur apud LXX, licet eadem fere sententia. Οἱμοι, οἱμοι, Κύριε· εἰς συνέλειαν ποιεῖς σὺ τοὺς καταλοῖτους τοῦ Ἰσραήλ. Ibidem Reg., ποιήσεις, recte. Editi vero, ποιήσης.

(75) Sic Reg. et Basil. recte, et ita legerat interpres vetus. Editi, οἱ πρεσβύτεροι. Nimirum cum in codicibus mss. πρες legeretur, amanuenses aut editores, mancã vocem esse, ac πρεσβύτεροι legendum putarunt. Hic lapsus infra item occurrit. Quæ sequuntur porro habentur item in fine *Apologia contra Arianos*.

res su-1 facti : sed nihil aliud illud est quam eruptio impietatis adversus **295** pietatem, studiumque erga hæresim Arianam, præludique adventus Antichristi, cui viam præparat Constantius.

47. (ANNO 356.) Nam postquam quæ libuit omnia adversus Ecclesias Italiæ aliarumque regionum peregrisset : postquam hos in exsilium misisset, illos vi coegisset, ac omnia ubique formidine implesset, furorem denique suum, instar cujusdam morbi, vertit in urbem Alexandriam. Callide autem Christi hostes eam rem aggressi sunt : namque ut multorum episcoporum subscriptionem ostentare possent, vexatusque Athanasius nullum haberet episcopum apud quem conquireretur, omnia ubique terrore impleverunt : huncque terrorem succenturiatum in insidiis servarunt : non advertentes insani homines, se non episcoporum propositum pro se obtendere ; sed vim a se illatam exhibere : ac licet fratres deserant, licet amici et noti procul recedant, quanquam inveniatur nemo qui condoleat et consoletur, Dominum tamen idoneum majusque cæteris omnibus esse perfugium. Solus namque Elias erat in persecutione¹¹, sancto tamen viro Deus in omnibus omnia erat. Hanc item forinam nobis tradidit Salvator, qui solus relictus, inimicorum insidiis appetebatur¹², ut si nos quoque in persecutione deseramus ab hominibus, ne respondeamus animum, sed in illo spem habeamus, neque prodamus veritatem : quæ licet initio videatur opprimi, at demum ipsi persecutores eam sunt agnitiuri.

48. Imperatorem itaque concitant, qui primam litteras mittit, minasque ad ducem et ad milites. Legantur item notarii Diogenes, et Hilarinus, et una cum illis palatini : tumque gravia et immania adversus Ecclesiam edita sunt facinora, quæ paulo ante paucis perstricta sunt, omnibusque comperta ex iis quas populi edidere contestationibus, quas ad calcem hujus Operis perscriptas, cuique volenti legere licebit. Hinc post illa Syriani gesta, post tanta admisa facinora, post illatas virginibus contumelias ; cum ejusmodi scelera ille probaret, litteras rursum mittit ad senatum et populum Alexandrinum, juvenes sollicitans, ut vel una coacti Athanasium persequerentur, vel notum haberent ipsos sibi inimicos fore. At ille vel antequam hæc contingerent, ex quo Syrianus in ecclesiam irrupit, abscesserat (ANNO 356), cum sciret illud quod scriptum est : *Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio*¹³. Harum autem

¹¹ III Reg. xix, 3, 4. ¹² Matth. xxvi, 56. ¹³ Isa. xxi, 20.

(76) Reg., δὲ τῆς Ἀντιχρίστου.

(77) Ita Reg. Editi, ἐπεδείκνυτο.

(78) Sic omnes inss. et editi. Sed videtur legendum καταλειφθεὶς, et ita legit vetus interpres, qui vertit, derelictus.

(79) Basil., ἡμῶν, male.

(80) Ita Reg. Editi vero, μικρῶ πρότερον. Paulo post Basil. quem sequimur, διαμαρτυριῶν. Reg., διὰ μαρτυριῶν, male divisivis vocibus. Editi perperam διαμαρτυριῶντες. Ex duabus itaque Contesta-

ωρίσθη· ἀλλ' ἐπανάστασις ἐστὶ τῆς ἀσεβείας κατὰ τῆς εὐσεβείας· καὶ σπουδὴ μὲν ὑπὲρ τῆς Ἀρειανῆς αἵρέσεως, προοίμια δὲ καὶ τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου (76) παρόδου, Κωνσταντίου ταύτην προκατασκευάζοντος ἐκείνω.

47. Μετὰ γὰρ τὸ διαπράξασθαι πάντα, ὅσα περ ἠθέλησεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ ἄλλα μέρη· μετὰ τὸ τοὺς μὲν ἐξορίσαι, τοὺς δὲ ἀναγκάσαι, καὶ πληρῶσαι φόβου τὰ πανταχοῦ, λοιπὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡσπερ τι νόσημα τὸν ἑαυτοῦ θυμὸν ἐστρεφεν. Ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πανούργως παρὰ τῶν Χριστομάχων· ἵνα γὰρ φαντασίαν ἔχωσιν ὑπογραφῆς πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ ἵνα διωχθεὶς Ἀθανάσιος μὴ ἔχη κἂν ἀποδύρεσθαι πρὸς ἐπίσκοπον, διὰ τοῦτο, προλαμβάνοντες, τὰ πανταχοῦ πεπληρώκασι φόβου· καὶ τοῦτον ἐφεδρον εἰς τὴν ἐπιβουλήν ἐτήρησαν· οὐκ εἰδότες οἱ ἄφρονες, ὅτι οὐ προαίρεσιν ἐπίσκοπων, ἀλλὰ τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην βίαν ἐπεδείκνυτο (77)· καὶ ὅτι, κἂν ἀδελφοὶ καταλειφῶσι, κἂν φίλοι καὶ γινώρμοι μακρὰν ἀποστῶσι, καὶ μηδεὶς εὐρεθῆ ὑλλυπούμενος καὶ παρακαλῶν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα μᾶλλον ἢ πρὸς Θεὸν ἐξαρκεῖ καταφυγῆ. Μόνος γὰρ ἦν καὶ Ἥλιος διωκόμενος, καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἦν ὁ Θεὸς τῷ ἁγίῳ. Καὶ τοῦτον δὲ τύπον ἡμῖν δέδωκεν ὁ Σωτὴρ, καὶ μόνος καταληφθεὶς (78), ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπεβουλεύετο· ἵνα κἂν ἡμεῖς (79) διωκόμενοι καταλειφθῶμεν ὑπὸ ἀνθρώπων, μὴ ἐκκακῶμεν, ἀλλ' ἔχωμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλπίδα, καὶ μὴ προδίδωμεν τὴν ἀλήθειαν· ἦτις, κἂν κατὰ τὴν ἀρχὴν θλίβεσθαι δόξη, ἀλλ' ὕστερον καὶ οἱ διώκοντες αὐτὴν ἐπιγνώσονται.

48. Παροξύνουσι τοίνυν, καὶ γράφει τὸ πρῶτον βασιλεὺς, καὶ πέμπει πρὸς τε τὸν δούκα καὶ τοὺς στρατιωτὰς ἀπειλήν. Νοτάριοι τε Διογένειος τε καὶ Ἰλάριος, καὶ καλατῖνοι σὺν αὐτοῖς ἀποπέλλονται· καὶ γέγονε τὰ τοσαῦτα δεινὰ καὶ ὠμὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἃ μικρῶ πρόσθεν δι' (80) ὀλίγων εἰρηται, καὶ πάντες ἔγνωσαν, ἐξ ὧν ἔθηκαν οἱ λαοὶ διαμαρτυριῶν, ὅς καὶ ἀναγνῶναι δύναται τις γραφεύσας ἐν τῷ τέλει τούτων (81). Ἔϊτα μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ παρὰ Συριανοῦ, μετὰ τὸ γενέσθαι τοσαῦτα (82), καὶ τὰς κατὰ τῶν παρθένων ὕβρεις, ἀποεξάμενος τὰ οὕτω καὶ τὰ (83) τοιαῦτα κακὰ, γράφει πάλιν τῇ βουλή καὶ τῷ δήμῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, παροξύνων τοὺς νεωτέρους, ἵνα πάντες συνελθόντες ἢ διώξουσιν (84) Ἀθανάσιον, ἢ γινώσκουσιν ἐχθροὺς αὐτοῦ τυγχάνειν αὐτούς. Αὐτὸς μὲν οὖν, καὶ πρὶν ἐλθεῖν ταῦτα, ἐξ οὗ τῇ Ἐκκλησίᾳ Συριανὸς ἐπέπληθεν, ἀναχωρήσας ἦν, εἰδὼς τὸ γεγραμμένον· Ἀλλ' ἀποκρύβηθι μακρὸν ὄσον ὄσον (85), ὥς ἂν παρέλθῃ ἡ ὄργη·

tionibus quæ ab Athanasio huic operi adnexæ fuerant, prior ob allatam in Adjunctione causam omissa videtur : secunda tantum superest.

(81) Hæc facinora narrantur in Contestatione populi Alexandrini, infra.

(82) Reg., τὰ τοσαῦτα.

(83) In Reg., τὰ deletum est.

(84) Reg., διώξουσιν.

(85) Ita Reg. probe. In editis semel ὄσον. Moz editi male, τῇ ὄργῃ. Reg. et Basil., ἡ ὄργη.

τῶν δὲ γραμμάτων τούτων γίνεται διάκονος Ἡράκλειός τις τῷ ἀξιώματι κόμης, προοδεύων τινὸς Γεωργίου. τοῦ ἀποστελλομένου παρὰ τοῦ βασιλέως κατασκόπου· οὐ γὰρ ἂν εἴη (86) ἐπίσκοπος ὁ παρ' ἐκείνου πεμπόμενος, μὴ γένοιτο! ὡς καὶ αὐτὰ τὰ γενόμενα, καὶ τὰ προοίμια τῆς εἰσόδου δείκνυσιν.

49-50. Τὰ μὲν οὖν γράμματα προῦθηκε (87) δημοσίᾳ, καὶ πολλὴν αἰσχύνην ἐδείκνυσιν τοῦ γράφοντος· Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ἔγραψεν ὁ μέγας Ὁσίου, οὐχ εὕρισκε πιθανὴν πρόφασιν τῆς αὐτοῦ μεταβολῆς, ἐπενόησε πολλῶ καὶ μᾶλλον ἀπρεπεστέραν αὐτοῦ· καὶ τοῖς τούτῳ συμβουλευσασιν· ἔφησε γάρ· Τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αἰδοῦμενος φιλίαν, τὸν τῆς θείας καὶ εὐσεβοῦς μνήμης, ἐπὶ καιρὸν αὐτῷ τὴν ὡς ὑμεῖς γενέσθαι πάροδον ἠνεσχόμην. Τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ψευδάμενος, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν μετὰ θάνατον ἀγνώμονα δείκνυσιν. Εἶτα θείας καὶ εὐσεβοῦς αὐτὸν μνήμης, ὡσπερὺν καὶ ἔστιν, ἄξιον ὀνομάζει, οὐ τὴν ἐντολὴν καὶ τὴν φιλίαν, ὡς αὐτὸς ἔγραψε, καίτοι, εἰ καὶ διὰ τὸν μακαρίτην Κωνσταντα συγχωρήσας ἦν, ὥπριε μὴ ἀκαθάρτων περὶ τὸν ἀδελφὸν γενέσθαι, ἐν ὡσπερ τῆς βασιλείας, οὕτω καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ κληρονόμος γένηται. Ἄλλὰ τὸν μὲν Βρετανίωνα καθέλειν, ἐθέλησας τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖν, λέγων· Τίνι μετὰ θάνατον ἀδελφῶν ἡ κληρονομία γίνεται; διὰ δὲ τὴν μισαρὰν αἵρεσιν τῶν Χριστομάχων οὕτε τὸ δίκαιον οἶδεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀκαθάρτων γίνεται· δι' ἣν αἵρεσιν (88) οὐδὲ τοῦ πατρὸς ὀλόκληρον τὴν γνώμην φυλάττειν ἐνενόησεν· ἀλλὰ εἰς μὲν τὸ ἀρεσκὸν τοῖς ἀσεβέσι, τοῦτο τηρεῖν ὑποκρίνεται· εἰς δὲ τὸ λυποῦν ἐκείνους, οὐκ οἶδεν οὐδὲ τὸ πρὸς τὸν πατέρα σέβας φυλάξει. Ἀπέστειλε μὲν γὰρ ἐκεῖνος τὸν ἐπίσκοπον ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς τὰς Γαλλίας ἐπὶ καιρὸν διὰ τὴν τῶν ἐπιδουλεύοντων ὁμότητα (τοῦτο γὰρ ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ τούτου ἀδελφὸς μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐδήλωσεν, ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων (89) αὐτοῦ δείκνυσται)· οὐκ ἐπέστη δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἀποστελλαι, ὅν ἤθελον ἐπίσκοπον αὐτοί, ἀλλὰ καὶ θάλοντας ἐκώλυσε, καὶ ἐπιχειρήσαντας ἐπέσχε μετὰ δεϊνῆς ἀπειλῆς.

51. Πῶς οὖν, εἰ τὰ τοῦ αὐτοῦ γεννήτορος, ὡς γράφει, φυλάττειν ἤθελεν, ἀπέστειλε τὸ μὲν πρῶτον Γρηγόριον, καὶ νῦν δὲ τὸν ταμειοφάγον Γεώργιον; ἢ (90) διὰ τί τοὺς Ἀρειανούς, οὓς ἐκεῖνος Πορφυριανούς ὠνόμασε, τούτους οὕτως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγαγεῖν σπουδάζει, καὶ τούτων προϊστάμενος, ἄλλους ἐξορίζει; Εἰ δὲ καὶ ἔωρακεν Ἀρειὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπιπορήσας Ἀρειὸν καὶ βαγεί, ἔλυσε τὴν τοῦ πατρὸς φιλανθρωπίαν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς, μαθὼν, ὡς αἰρετικῶν (91) κατέγνω λοιπὸν. Πῶς δὲ καὶ, προφασιζόμενος φροντίζειν τοῦ ἐκκλη-

A litterarum tabellarius fuit Heraclius quidam dignitate comes, qui praecursor fuit eujusdam Georgii, quem imperator catascopum, id est exploratorem, mittebat, haud enim episcopus is fuerit qui ab illo mittitur, absit! ut et res gestae, et ipsa ingressus ejus praeludia comprobant.

49-50. Litteras itaque promulgavit, quae ingentem scribentis turpitudinem praerferent. Cum enim, prout magnus scripserat Hosius, veri similem nullam mutationis suae causam reperire posset, longe indecentiorem sibi et consiliariis suis comminiscitur: Frater mei, aiebat, divinae ac patris memoriae, amicitiam reveritus, Athanasium ad quoddam spatium temporis vos 296 adire permisi. Illud autem eum et in promissis fallacem, et erga fratrem suum post obitum ejus ingratum comprobant. Deinde, divinae illum ac patris memoriae (ut revera se habet), dignum appellat, ejus mandatum et amicitiam (licet Athanasii reditum, in gratiam tantum beatae memoriae Constantis permisisset) servasse oportuit, nec sese inofficiosum erga fratrem exhibuisse, ut sicut imperii, sic et sententiae illius haeres foret. Sed ille cum jus suum repetere vellet, Vetranionem imperio abdicavit, haec aliens: Ad quemnam post fratrum obitum pertinet haereditas? quanquam abominandae Christi hostium haereseos causa, nec quid juris sit novit; imo vero sese erga fratres suos ingratum praebet. Cujus item haereseos gratia, ne patris quidem sententiam integram servare in animum induxit: sed quantum haereticis libet, sese servare simulat; sine displiceat illis, debitam patri suo reverentiam servare nescit. Ille siquidem Eusebii et sociorum calumniam inductus, episcopum amandavit in Gallias, ad tempus scilicet, ac ut insidiatorum inhumanitate devitaret (id enim post patris obitum declaravit beatae vir memoriae Constantinus hujus frater, ut in ejus epistola cernere est): at nequaquam iisdem Eusebianis morem gessit, neque misit quem illi episcopum eo mittere peroptabant; imo id volentia coercuit, atque rem aggressos, gravibus minis deterruit.

51. Cur itaque si patris sui, uti scribit, placita servare voluit, primo Gregorium, jam vero depeculatore Georgium misit? aut cur Arianos, quos Porphyrianos ille nuncupavit, hic studet in Ecclesiam introducere, ac dum patrocinatur illis, alios pellit in exilium? Nam etiamsi Arium pater ejus ad conspectum admiserit suum, at ubi post perjurium Arius disruptus est, patris ejus amisit benevolentiam: etenim re comperta ille Arium deinceps ut haereticum reprobavit. Quare, dum se simulat ecclesiasticum curare caonem, omnia contra

(86) Ita Reg., Editi vero, ἂν εἴη εἴη.

(87) Ita Reg. et Basil. Editi, ἔθηκε.

(88) Ita Reg. In editis, αἵρεσιν deest. Mox Reg., ἐνενόησεν; editi, ἐνόησεν.

(89) Eas litteras vide sub finem *Apologiae contra Arianos*.

(90) Ita Reg. et edit. Comm. In edit. vero Paris.

ἢ deest. In epistola Constantini ad episcopos et populos quae habetur apud Socrat., p. 32, jubet imperator ut Ariani Porphyriani vocentur, nomine Porphyrii philosophi, Christianae religioni infensissimi.

(91) Reg., ὡς αἰρετικῶν.

canonem agere molitus est? Quis canon præcipit ut a palatio mittatur episcopus? Quis canon jubet milites invadere ecclesias? Quis tradidit comites inconsideratosque spadones ecclesiasticis præcesse rebus, aut edicta iudicia eorum qui episcopi vocantur promulgare? Nullo mendacio non vitur ille impiæ hæresis causa: nam et tum præter patris sententiam Philagrium secundo misit præfectum et jam hæc facinora gesta sunt. Neque vera sunt quæ de fratre loquitur: siquidem post fratris obitum, non s' mel, neque secundo, sed ter litteras misit ad episcopum, fidenque dedit se nunquam sententiam mutaturum: jussitque ut confideret se a nullo unquam conturbandum fore; sed cum magna tranquillitate in Ecclesia mansurum: missisque Asterio comite et Palladio notario, jussit Felicissimo tunc temporis duci, et Nestorio præfecto; ut sive Philippus præfectus, sive alius quispiam ausus esset Athanasio insidiari, arcerent ipsi.

52. Quapropter cum advenit Diogenes, insidiasque paravit Syrianus, tunc ille, nos item atque populi litteras postulabamus imperatoris, rati, quoniam scriptum est, *Nullum mendacium apud regem ore profertur*²⁵, sic neque imperatorem qui fidem dederit, eam violaturum unquam, aut sententiam mutaturum esse. Cur **297** itaque, si fratris tantum gratia nos remigrare concessit, post ejus obitum litteras misit? Quod si illius memoriæ gratia ea scripserit; cur tandem postea sese fratri ingratum præstitit, ubi hominem persecutus est, ac dum in litteris suis iudicium obtendit episcoporum, arbitrio ille suo rem gerit? licet minime lateat, sed in proximo sint vafrilitiei illius argumenta? Si namque illud episcoporum decretum est, quid illud attinet ad imperatorem? sin imperatoriæ minæ sunt, quid opus hominibus nuncupatis episcopis? Quandonam a sæculo res hujusmodi audita est? quandonam Ecclesiæ decretum ab imperatore accepit auctoritatem, aut pro decreto illud habitum est? Multæ antehac synodi coactæ sunt: multa prodiere Ecclesiæ decreta; sed nunquam Patres res hujusmodi imperatori suasere, nunquam imperator ecclesiastica curiose perquisivit. Ex Cæsaris domesticis quidam Paulo apostolo amici fuere, quorum nomine Philippenses ille in Epistola sua salutavit²⁶; sed nequaquam illos iudiciorum consortes admisit. Jam vero spectaculum novum, quod Arianæ hæresis inventum est:

²⁵ Eccli. vii, 13, 14. ²⁶ Philipp. iv, 22.

(92) Ita Reg. et Basil. Editi vero γὰρ κᾶν, perperam, Paulo post editi, Ἡ ποῖος γὰρ κανὼν, sed γὰρ expunctimus, quod desit in Reg.

(93) Reg., κόμιτας, de more. Mox Reg. et Basil., σπάδοντας. Editi, σπαύδοντας, male.

(94) Ita Reg. Editi vero, ἀνόητον.

(95) Ὅστε μὴ editi, sed μὴ quod desit in Reg. et supereffluat, omissum fuit.

(96) Reg., κόμιτος Ibid. vox, νοταρίου deest in editis, sed legitur in Reg. Mox idem Regius, Φιλικισίμῃ.

τιαστικῷ κανόνος, πάντα παρὰ τοῦτον ἐπενόησε πράττειν; Ποῖος γὰρ κανὼν (92) ἀπὸ παλατίου πέμπεσθαι τὴν ἐπίσκοπον; Ἡ ποῖος κανὼν στρατιώτας ἐπιβαίνειν ἐκκλησίαις; Ἡ τίς παραδέδωκε κόμητας (93) καὶ τοὺς ἀλογίστους σπάδοντας κατάρχειν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ διατάγματι τὴν κρίσιν τῶν λεγομένων ἐπισκόπων δηλοῦσθαι; Πάντα ψεύδεται διὰ τὴν ἀνόσιον (94) αἰρεσιν· καὶ γὰρ παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς καὶ τότε Φιλάγγριον τὸ δεύτερον ἐπεμψεν ἐπαρχον, καὶ τὰ νῦν γινόμενα γέγονε. Καὶ διὰ τὸν ἀδελφὸν δὲ οὐκ ἀληθεύει· καὶ γὰρ καὶ μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον οὐκ ἄπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἔγραψε τῷ ἐπισκόπῳ· καὶ πάλιν ἐπηγγελάτο μὴ μεταβάλλεσθαι· ἀλλὰ καὶ θαρρῆειν παρεκελεύσατο, ὥστε (95) παρὰ μηδενὸς αὐτὸν ταράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ μένειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μετὰ πάσης ἀμεριμνίας· καὶ ἐντολὰς δὲ δι' Ἀστερίου κόμητος (96) καὶ Παλλαδίου νοταρίου ἐπεμψε Φηλικισίμῳ τῷ τότε δουκί, καὶ Νεστορίῳ τῷ ἐπάρχῳ, ἵνα εἴτε Φιλιππος ὁ ἐπαρχος, εἴτε τις ἄλλος ἐπιβουλεύειν Ἀθανασίῳ τολμήσοι, τοῦτον ἐκείνοι κωλύωσιν.

52. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὅτε Διογένης ἦλθε, καὶ Συριανὸς ἐνήδρευεν, αὐτὸς τε (97) καὶ ἡμεῖς, καὶ ὁ λαὸς ἀπητούμεν γράμματα τοῦ βασιλέως, νομίζοντες, ὅτι, ὡς περ γέγραπται, *Μηδὲν ψεῦδος ἀπὸ στόματος λεγέσθω βασιλεῖ*, οὕτω καὶ βασιλεὺς, ἐπαγγελλόμενος, οὕτε ψεύσεται, οὕτε μεταβληθήσεται. Πῶς οὖν, εἰ διὰ τὸν ἀδελφὸν συνεχώρησαν, ἔγραψε καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ; Εἰ δὲ καὶ τότε διὰ τὴν ἐκείνου μνήμην ἔγραψε, διὰ τί μετὰ ταῦτα τὸ ὄλον ἠγωνώμησεν αὐτὸν, δυῶκων τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοιαῦτα γράφων, ἐν οἷς προφασίζεται μὲν κρίσιν ἐπισκόπων, πράττει δὲ αὐτὸς ὡς ἂν αὐτῷ δοκῆ, οὐ λαμβάνων ὄμωκ, ἀλλὰ καὶ ἐγγύς ἔχων τὸν ἔλεγχον τῆς πανουργίας; Εἰ γὰρ ἐπισκόπων ἐστὶ κρίσις, τί κοινὸν ἔχει πρὸς ταύτην βασιλεὺς; εἰ δὲ βασιλεὺς ἐστὶν ἀπειλή, τίς ἐνταῦθα χρεῖα τῶν λεγομένων ἐπισκόπων; Πότε γὰρ ἐκ τοῦ αἰῶνος ἠκούσθη τοιαῦτα; πότε κρίσις Ἐκκλησίας παρὰ βασιλέως (98) ἔσχε τὸ κύρος, ἢ ὄμωκ ἐγνώσθη τὸ κρίμα; Πολλὰ σύνοδοι πρὸ τούτου γέγονασι· πολλὰ κρίματα τῆς Ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' οὕτε οἱ Πατέρες (99) ἐπεισάν ποτε περὶ τούτων βασιλεῖα, οὕτε βασιλεὺς τὰ τῆς Ἐκκλησίας περιειργάτατο. Παῦλος ἀπόστολος εἶχε φίλους τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος (1) οἰκίας, καὶ γράφων ἠσπάζετο τοὺς Φιλιπησίους ἀπὸ τούτων· ἀλλ' οὐκ εἰς κρίματα τούτους κοινωνοὺς παρελάμβανε. Νῦν δὲ θέαμα καινὸν, καὶ τοῦτο τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως ἐστὶν εἶδημα· συνήλθον γὰρ αἰρετικοὶ καὶ βασιλεὺς Κων-

(97) Αὐτὸς τε, quinam hic ab Athanasio memoratur, haud facile est conjectare: nisi forte, αὐτὸς τε, mendium sit pro τότε, quod vox ὅτε paulo superius posita suadere videtur. Paulo post τοῦ ἀντιβασιλέως deest in Reg.

(98) Ita Reg. cod. quem sequi visum est. Editi, παρὰ τοῦ βασιλέως.

(99) Sic Reg. Editi vero, πρεσβύτεροι, cujus mendii causam vide supra.

(1) Editi, τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος. Τοὺς deest in Reg.

στάντιος, ἵνα κάκεινος, τὴν ἐπισκόπων ἔχων πρόφα-
σι, τῇ ἐξουσίᾳ καθ' ὧν ἂν ἐθέλοι (2), πράττη, καὶ
διώκων μὴ λέγοιτο διώκτης· καὶ οὗτοι δὲ, τὴν βασι-
λέως ἔχοντες δυναστείαν, ἐπιθυλοῦσιν οἷς ἂν ἐθέ-
λωσι· θέλουσι δὲ τοῖς μὴ ἀσεβοῦσιν, ὡς αὐτοί.
Τοῦτο δὲ ὡς ἐπὶ σκητῆς ἂν τιν Ἰδοὶ κωμφοῦμενον
παρ' αὐτοῖς· καὶ τοῖς μὴ λεγομένοις ἐπισκόπους
ὑποκρινομένους, τὸν δὲ Κωνσταντῖον τὰ ἐκείνων
ἐνεργοῦντα, καὶ πάλιν ἐπαγγελλόμενον τοῦτον, ὡς
Ἡρώδης τῆς Ἡρωδιάδος· τοῦτους δὲ πάλιν ὀρχου-
μένους τὰς διαβολὰς ἐπὶ ἐξορισμῷ καὶ θανάτῳ τῶν
εἰς τὸν Κύριον εὐσεβοῦντων.

53. Τίνα οὖν οὐκ ἐβλάψαν διαβάλλοντες; τίνων οὐ
γεγόνασιν ἐπίβουλοι οἱ Χριστομάχοι; τίνα Κωνσταν-
τίως οὐκ ἐξώρισε κατενεχθέντα παρ' αὐτῶν; πότε κατα-
θυμῶς αὐτῶν οὐκ ἤκουσε; καὶ τὸ παράδοξον, τίνα
πώποτε λέγοντα κατ' ἐκείνων ἐδέξατο, καὶ οὐ μᾶλλον
λέγοντας ἐκείνους οἶα κἂν εἴπωσιν ἀπεδέξατο; ποῖα
Ἐκκλησία νῦν τὸν Χριστὸν μετ' ἐλευθερίας προσκυ-
νεῖ; ἂν τε γὰρ εὐσεθῆς ἦ, κινδυνεύει· ἂν τε (3) ὑπο-
κρίνηται, φοβεῖται. Πάντα ὑποκρίσεως καὶ ἀσεβείας,
ὅσον εἰς αὐτὸν ἤκε, πεπλήρωκεν. Εἰ γὰρ καὶ πού τις
ἐστὶν εὐσεθῆς καὶ φιλόχριστος (εἰς δὲ πανταχοῦ
πολλοὶ τοιοῦτοι, ὡς οἱ προφήται καὶ Ἡλίας ὁ μέγας),
κρῶπτονται, ἂν πού (4) καὶ αὐτοί, ὡς τὸν Ἀβδίου,
πιστὸν ἀνθρωπῶν εὐρωσι, καὶ ἡ εἰς σπήλαιον καὶ τὰς
ὁπὰς τῆς γῆς ἀπέλθωσιν, ἡ ἐπ' ἐρημίαις (5) περιε-
ρχόμενοι διατριψῶσι. Τοιαῦτα γὰρ διαβάλλουσιν οἱ
ἄφρονες, οἶα καὶ ἡ Ἰεζάβελ ἐπλάσαστο κατὰ τοῦ Να-
βουθαί, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ Σωτήρος· καὶ λοι-
πὸν ἐκεῖνος, προστάτης τῆς αἵρέσεως ὧν, τὴν τε (6)
ἀλήθειαν μεταστρέφει θελῶν, ὡς ὁ Ἀχαάβ τὸν ἀμ-
πελῶνα εἰς κήπον λαχανίας, ἀ θέλουσιν ἐκεῖνοι, πράτ-
τει, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς (7) ἄπερ ἤθελεν ἤκουσε παρ' αὐ-
τῶν.

54. Οὕτω, καθὰ προείπον, τοὺς ἀληθινούς ἐπισκό-
πους, ἐπεὶ μὴ ἤθελουν, ὡς ἤθελεν αὐτὸς, ἐξώρισεν·
οὕτως καὶ κατὰ Ἀθανασίου νῦν ἀπέστειλεν Ἡρά-
κλειον τὸν κόμητα (8), καὶ τὰ μὲν διατάγματα προ-
έθηκε δημοσίᾳ, ἐντολὰς δὲ βασιλέως ἀπήγγειλεν, εἰ
μὴ πεισθεῖεν τοῖς γράμμασιν, ἀφαίρειν τοῦ ἄρτου, D
καὶ τῶν εἰδώλων ἕσσεθαι καταστροφὴν, πολλῶν τε
πολιτευτῶν, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ δήμου πάντως (9) αἰ-
χμαλωσίαν γενήσεσθαι. Εἶτα ταῦτα ἀπειλῶν, οὐκ
ἠσχύνθη δημοσίᾳ μεγάλη τῇ φωνῇ λέγειν· Τὸν μὲν
Ἀθανάσιον παραιτεῖται βασιλεύς· τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς
τὰς Ἐκκλησίας παραδοθῆναι ἐκέλευσε. Πάντων τε ἐπὶ
τοῦτῳ θαυμαζόντων, καὶ πρὸς ἀλλήλους νεούτων τε

²⁶ III Reg. xviii, 40. ²⁷ III Reg. xxi, 7.

(2) Reg., ἐθέλη. Infra idem, λέγεται.

(3) Ita Reg. Editi vero, ἐάν τε.

(4) Ita Regius codex, editi vero, ἄχρι πού, male.
Mox Reg. et Basil., Ἀβδίου, cum acceperit in postre-
ma. Editi, Ἀβδίου. Estque nomen illud vulgo indefi-
nitabile apud Athanasium, ex Hebræo expressum
ἸΤΑΥ

(5) Ita Reg. Editi vero, ἐπ' ἐρημίας.

(6) Reg., προστάτης τῆς αἵρέσεως ὧν, τὴν τε: si-

A hæretici cum imperatore Constantio unâ convenere,
ut ille episcoporum obtentu, quos liberit adoriatur,
ac licet persequatur, persecutor tamen minime audiat;
hæretici vero Imperatoris auctoritate freti, quibus
voluerit insidias tendant: tendunt autem illis qui
non secum impie sentiunt. Porro hanc ab illis quasi
in scena comædiam agi videre est: ubi qui epi-
scopi nomine vocantur, histrionum partes gerunt:
Constantius vero eorum res agit, qui quasi He-
rodes Herodiadi promissa dat. Hos rursum cer-
nere est calumniis suis quasi saltitantes, idque ad
exsilium et cædem virorum qui pie de Domino
sentiunt.

53. Quemnam igitur non calumniis læsere suis?
cuiusnam illi oppugnatores Christi, insidias non pa-
rarunt? quem Constantius ab illis delatum non
B ablegavit in exsilium? quondam non libentissime
illis aurem præbuit? et quod prorsus stupendum
est, quem unquam qui hæreticos deferret auscul-
tavit, annon potius loquentes illos, quidquid tan-
dem afferrent, libenter admisit? quænam Ecclesia
est quæ jam libere Christum adoret? nam si pia
quidem sit, in periculo versatur: sin simulet, re-
formidat. Omnia simulatione impietateque, quoad
facultas tulit, replevit. Si quis ubivis pius homo
Christique amans reperitur (exstant sane ubique
tales permulti, sicut prophætæ, magusque Elias),
ejusmodi, inquam, homines delitescunt, sicubi tamen
C ipsi fidem hominem, veluti Abdiam ²⁶, inveniant:
vel si liceat in cavernas et in foramina terræ se-
cedere, aut demum in desertis locis aberrantes
commorari. Eas enim calumnias deferunt amentes
illi, quales Jezabel adversus Nabothum ²⁷, et Judæi
in Salvatorem conflinxerunt: ac denique patronus ille
hæresis, cum veritatem immutare velit, haud secus
quam Achab vineam convertit in hortum olerum,
omnia pro eorum libidine agit, quia nempe ille quæ
optavit ab illis audivit.

54. Sic, uti supra dixi, veros episcopos, quod
nollent impia proflteri, arbitrato suo, relegavit: ita
adversus ipsum Athanasium, Heraclium misit comi-
tem, qui mandata publice 298 proposuit, ac jussu
imperatoris denunciavit, si non litteris obtempera-
rent, auferendum panem, subvertenda idola, pluri-
misque magistratibus, popularibusque captivitatem
plane exspectandam fore. Deinde his denuntiatis
minis, non puduit hominem hæc palam altaque
voce proferre: Athanasium imperator repudiat,
Ecclesiasque Arianis tradi jussit. Hinc mirari super
hac re omnes, nutus invicem dare, ac dicere: Num
Constantius factus est hæreticus? ille autem, ubi

militer Basil. mutatis tamen vocibus, τῆς αἵρέσεως
προστάτης, τὴν τε. Editi minus recte, προστάτης
τῆς αἵρέσεως Κωνσταντίως, τὴν τε.

(7) Ita Reg. Editi vero, ἐπεὶ ὁ αὐτός.

(8) Reg., κόμητα. Mox editi Commel., διατάγματι;
alii omnes, διατάγματα. Ibidem Reg. et Basil., ἐν-
τολὰς. Editi, ἐντολαῖς.

(9) Sic Reg. Editi vero, πάντας.

erubescendum erat, senatores contra, ethnicorum-que magistratus idolorum ædituos urgebat ut iis subscriberent, profiterenturque se illum recipere episcopum, quem mitteret imperator. In hoc certe agendo Constantius canones ecclesiasticos egregie vindicabat : namque pro Ecclesiæ litteris, fori litteras, pro populorum scriptis, ædituorum scripta reposcebat ; gnarus scilicet se non episcopum Christianis, sed iis qui talia scriberent litigatorum mittere.

55. Ethnici itaque qui tali subscriptione redimebant idolis suis immunitatem, et nonnulli ex agricolis, ac si de duce aut de alio quodam misso iudice ageretur, licet inviti, ejus tamen minas veriti, subscripsere : nam ethnici cum essent, quid acturi erant, quam quod imperatori placeret? Populis autem in magna ecclesia congregatis, quarta quippe Sabbati erat, postridie Heraclius comes secum assumpsit Cataphronium Ægypti præfectum, Faustinum Catholicum, Bithynumque hæreticum hominem, ac illi una forensium juniores eosque idolorum cultores concitant, aientes eam esse imperatoris jussionem, ut in ecclesiam irruerent, populoque lapidarent. Cum itaque jam e populo plurimi post dimissionem egressi essent, remanentibus paucis mulieribus : tunc uti præceperant gesta res est. Eratque miserabile spectaculum : nam cum paucae, finita oratione, jamjam sedissent, repente juvenes illi, cum lapidibus, et fustibus, nudi irruentes, alias lapidare, sacra vero virginum corpora plagis impii concidere, detractisque velaminibus earum capita nudare, ex adversoque trahentes illas pedibus improbi percutere. Gravia certe illa et admodum atrocita : sed quæ consecuta sunt graviora, ac omni contumelia intolerabiliora. Cum enim virginum modestiam, auriumque puritatem perspectam haberent, gnari libentius illas lapides, gladiosque, quam obscena verba perferre, dum irrumperent talia proferebant, Arianique hæc adolescentibus suggererant, quippe qui talia dicta, ejusmodique facinora cernentes cachinnos effunderent. Sacræ porro virgines, aliarque honestæ matronæ, ab iisdem verbis, quasi a morsibus aspidum refugiebant. At Christi hostes, opem ferebant adolescentibus, imo forte ea ipsa cum illis verba proferebant : obscena quippe dicta voluptati ipsis erant.

56. Hinc quo prorsus mandatum exsequerentur (hoc namque illis cordi erat, hoc item comes, Catholicusque præcipiebant), subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiæ ac cætera quæ potuere direpta et asportata, ante ostium in magna platea combusserunt, thusque injecerunt in ignem. Heu! quis hæc audiens lacrymas non fuderit, imo aures non obturarit, ne alium narrantem ferat,

(9°) Forte, εργατων, vel εργατων. Edit.

(10) Ita Reg. Editi vero, περπεραμ, η του Θεου επερ δοκει.

(11) Sic Regius et Basiliensis. Editi, male, της

και λεγοντων. Ει Κωνσταντιος αιρετικως γεγονε; δεον ερυθριξιν, ο δε μαλλον ηναγκαζε βουλευτας και δημωτας εθνικους νεωκωρους των ειδωλων επι τουτοις υπογραφειν και ομολογειν, δεχεσθαι ον αν αποστειλη βασιλευς επισκοπον. Πανυ γε κανονας Έκκλησιας εκδικων, επωλει τουτο γενεσθαι Κωνσταντιος: αντι γαρ Έκκλησιας την αγοραν, αντι των λαων τους νεωκωρους απητει γραμματα. επιγνωσκει γαρ ουκ επισκοπον αυτον Χριστιανοις, αλλα τινα φιλοπραγμα πεμπειν αυτοις τοις γραφουσιν.

55. Έλληνες μιν ουν, ωσπερ ωνοουμενοι τη υπογραφη την των ειδωλων εαυτων ασυλιαν, και τινες των εργασιων (9°), ακοντες μιν, εγραψαν δε ομως. ως περι ηγεμωνος, η αλλου τινος αποστειλλομενου δικαστου, δια τας παρ' εκεινου λεγομενας απειλας: τι γαρ B εμελλον Έλληνης δυνας ποιειν, η τουθ' οπερ δοκει (10) τω βασιλει; Των δε λαων εν τη μεγαλη εκκλησια συνελθοντων (τεταρτη γαρ ην σαββατου), λαμβανει μεθ' εαυτου τη εξης (11) Ηρακλειος ο κομης τον επαρχον της Αιγυπτου Καταφρονιον, και Φαυστινον τον Καθολικον, τον τε Βιθυνον αιρετικον δυνα, και παροξυνουσι των αγορων τους νεωτερους και σεβομενους ειδωλα, ταυτην εντολην εινα βασιλευς λεγοντες, ινα επελθωσιν εκκλησια, και λιθασωσι τους λαουσ. Ηδη μιν ουν ησαν οι πλειστοι του λαου, γενομενης απολυσεως, εξελθοντες, γυναικων δε ολιγων απομεινασων (12), γεγονεν ως προσεταξαν. Και θεαμα οκτρων ην. αρτι γαρ ησαν απο της ευχης ολιγοι καθεζομενοι, και γυμνοι μετα λιθων ευθυς και ξυλων C επηλθον οι νεωτεροι: και τας μιν ελιθασον, τα δε των παρθενων αγατα σωματα κατεκοπτον πληγαις οι θεοι, ειλικον τε τα σκειασματα, και τας κεφαλας αυτων εγυμνον, και ανηλεκουτας ελακτιζον τοις ποσιν οι δελαιοι. Δεινα μιν ουν ταυτα και λιαν εστι δεινα: αλλα τα μετα ταυτα δεινότερα, και πασης υβρεως αφορητότερα γεγονεν. Ειδότες γαρ το σεμνον των παρθενων, και το της ακοης ακραντον, και οτι μαλλον λιθουσ και ξιφη η τα της αισχροβρημοσυνης (13) φερειν δυνανται ρηματα, τουτοις εχρωντο κατ' αυτων επερχομενοι: Αρειανωθ δε ταυτα τοις νεωτεροις υπεβαλλον. και γαρ εγελων τουτων λεγομενων και γιγνομενων. Και αι μιν αγιαι παρθενοι και αλλαι σεμναι γυναικες ως ασπιδων δηγματα τα τοιαυτα φθεγματα εφευγον: οι δε Χριστομαχοι συνηργουν, D ταχα δε και συνεφθεγγοντο τοις νεωτεροις: και γαρ ηδοντο τοις παρ' εκεινων εκβαλλομενοις μετα ασελγειασ ρημασιν.

56. Ειτα, ως το ολον της εντολης πληρουντες (τουτο γαρ ην το σπουδαζομενον, τουτο και κομης και ο Καθολικωσ παρηγγελλον), αρπασαντες τα συμφελλια, και τον θρονον, και την τραπεζαν (ξυλινη γαρ ην), και τα βηλα της εκκλησιασ, τα τε αλλα, οσα ηδυνηθησαν, εξενεγκαντες, εκασαν εμπροσθεν του πυλωνος εν τη πλατειη τη μεγαλη, και λιθανον επεβαλον. "Ω! τισ ακουσασ ου διακρυσσει, ταχα και την ακοην εξης.

(12) Ita Reg. Editi vero, απομεινουσων.

(13) Reg., αισχροβρημοσυνης. Editi, αισχροβρημοσυνης. Basiliensis, αισχροβρημοσυνης.

κλεισειεν, ἵνα μηδὲ ἑτέρου λέγοντος ἀνέχηται, βλά- A
θην ἠγοούμενος καὶ τὸ μόνον ἀκοῦσαι τι τοιοῦτον; Τὰ
τε γὰρ εἰδῶλα ταυτῶν εὐφήμουν, καὶ ἔλεγον· Ἕλλη-
ν γέγονε Κωνσταντίας, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ τὰ ἡμῶν ἐπ-
έγνωσαν· οὐ φρονιζέουσι γὰρ οὐδὲ Ἑλληνισμὸν ὑπο-
κρίνασθαι, ἵνα μόνον ἢ αἵρεσις ἔχη τὴν σύστασιν. Καὶ
γὰρ βολιδιον ἐπαντλοῦν τοὺς κηπευομένους ἐν τῷ Και-
σαρείῳ (14) τόπους ἐπεχειρήσαν ἠδὲ θῦσαι, καὶ ἔθυσαν
ἀν, εἰ μὴ θήλυ τοῦτο ἦν· τὰ τοιαῦτα γὰρ ἔλεγον μὴ
ἐξεῖναι παρ' αὐτοῖς θύεσθαι.

57. Τοιαῦτα μὲν οὖν οἱ (15) δυσσεβεῖς Ἀρειανοί,
νομίζοντες εἰς ἡμῶν ὕβριν ταῦτα φθάνειν, μετὰ τῶν
Ἑλλήνων ἔπραττον. Θεία δὲ δίκη τὴν πονηρίαν τού-
των ἤλεγξε, καὶ σημείον τι μέγα καὶ ἐξαιρετον εἶρ-
γάσατο, δεικνύουσα καὶ διὰ τούτου πᾶσι φανερώς,
ὅτι, ὡς περ ἀσεβοῦντες, οὐκ εἰς ἄλλον, ἀλλ' εἰς τὸν
Κύριον τολμήσιν· οὕτω, ταῦτα ποιούντες, εἰς αὐτοῦ
πάλιν ὕβριν ἐπεχειρήσαν πράξαι· καὶ τοῦτο μᾶλλον
ἐκ τοῦ γενομένου θαύματος φανερωτέραν ἔσχε (16)
τὴν ἀπόδειξιν. Τῶν ἀσελγῶν γὰρ τις νεώτερος εἰσ-
δραμῶν, καὶ τολμήσας ἐπεκάθισε τῷ θρόνῳ. Καὶ
καθίσας διὰ τῶν βινῶν τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ
ἄθλιος· εἶτα ἀναστὰς ἐβιάζετο τὸν θρόνον ἀποσπᾶν
καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔλκειν· ἠγγόει δὲ καθ' ἑαυτοῦ τὴν
δίκην ἐπισπώμενος. Ὡς γὰρ οἱ τότε τὴν Ἀζωτον
κατοικοῦντες, τολμήσαντες ἀψασθαι τῆς Κιβωτοῦ, ἧ
κᾶν (17) προσβλέψαι θέμις οὐκ ἦν αὐτοῖς, παρ' αὐ-
τῆς εὐθὺς ἀπώλυντο, πρότερον διαφθειρόμενοι ταῖς
βασάνοις τὰς ἕδρας· οὕτως καὶ οὗτος ὁ ἄθλιος μόνον
ἐτόλμησεν ἔλκειν, καὶ ὅπερ ἔλκειν, εἰς ἑαυτὸν ἐπ-
εσπάσατο, καὶ ὡς ἀντιπεμπούσης τῆς δίκης τὸ εὐ-
λόγον, ἐν αὐτῷ τὴν ἰδίαν κοιλίαν ἐπληξε· καὶ ἀντὶ τοῦ
θρόνου τῇ πλιγγῇ τὰ ἴδια ἐξήνεγκεν ἔντερα· καὶ
μᾶλλον ὁ θρόνος ἐκείνου τὸ ζῆν ἀπέσπασεν, ἢ αὐ-
τὸς (18) ἀπεσπάσθη παρ' ἐκείνου. Ἐξεχούθη γοῦν, ὡς
γέγραπται κατὰ τὸν Ἰουδαν, τοῖς σπλάγχνοις, καὶ
κατατεσθὼν ἐβαστάχθη, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἀπ-
ώλετο. Καὶ ἕτερος δὲ μετὰ θαλλῶν εἰσελθὼν, καὶ ὡς
Ἕλληνας κινῶν αὐτὰ τῇ χειρὶ καὶ χλευάζων, εὐθὺς
ἐσκοτώθη, καὶ οὐκ ἔβλεπεν, οὐδὲ ἐγίνωσκεν ἔτι (19)
λοιπὸν ὅποι γῆς ἐτύγχανε· μέλλων τε καὶ αὐτὸς
καταπίπτειν, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων,
καὶ ὑποβασταζόμενος ἐξήρχετο αὐτὸς (20), μόγις μεθ'
ἡμέραν διανήψας, καὶ οὐ γινώσκων οὔτε τί πεποίη-
κεν, οὔτε τί πέπονθεν ὁ τολμηρὸς.

58. Ταῦτα βλέποντες, Ἕλληνας μὲν ἐφοβήθησαν,
καὶ οὐδὲν πλεόν ἐτόλμησαν· Ἀρειανοὶ δὲ οὐδὲ οὕτως
ἠσχύνθησαν, ἀλλ' ὡς Ἰουδαῖοι σημεῖα βλέποντες, οὐκ
ἐπίστευον οἱ ἀπιστοὶ· μᾶλλον γὰρ ἐσκλήρυνοντο
κατὰ τὸν Φαραῶν, τὰς ἐλπίδας ἔχοντες καὶ αὐτοῖ

¹⁴ I Reg. v, 6. ¹⁵ Act. i, 18.

(14) Reg., Καισαρείῳ. Editi vero, Καισαρίῳ. Mox
Reg., ἐπιθύσαι.

(15) Ita Reg. Editi male, οἱ δὲ ἀσεβείας οἱ Ἀρειανοί.

(16) Ita Reg. Editi vero, ἔχει. Infra, διὰ τῶν βινῶν
τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ ἄθλιος, etc. Clemens Alexan-
drinus *Pædagog.*, lib. iii, cap. 14, pag. 230, de ci-
nædis quibusdam et intemperantibus, hæc habet,
μοιχείας διάκονοι, κηλίζοντες καὶ ψυθυρίζοντες, καὶ
τὸ πορνικὸν ἀναίδη ἐν ἀσελγείᾳ διὰ βινῶν ἐπιψο-

ratu ejusmodi rerum vel auditum damno sibi
fore? Nam ethnici idola sua laudibus celebrabant,
dicebantque : Gentilis Constantius effectus est,
Arianique nostra approbant : nihil curant enim vel
sese ethnicos simulare, dummodo sua hæresis sta-
biliatur. Enimvero buculam, quæ hortos in Cassareo
sitos irrigabat, immolare sunt aggressi 299 atque
immolassent, nisi femina ea fuisset, quas sacrifi-
care sibi nefas esse aiebant.

57. Ejusmodi facinora impii Ariani cum ethnicis
admiseræ, rati ea in nostram vertere contumeliam.
At divina ultio eorum coarguit improbitatem, ma-
gnumque ac præclarissimum signum edidit, quo
palam fecit omnibus, eos ut impietate sua non
alium quam Dominum oppugnant, sic jam suis
facinoribus, ipsi Domino ignominiam inurere ten-
tasse; quæ res ex miraculo tum edito liquidius
commonstratur. Nam juvenis quidam ex petulan-
toribus, irruens ausus est in throno sedere. Sedens-
que scelestus meretricium quoddam naribus per-
sonabat. Inde cum surrexisset, thronum convellere
ad seque trahere conatus est, ignorans se sibi di-
vinam attrahere vindictam: Queniammodum enim
Azoti quondam incolæ, Arcam tangere ausi, quam
ne obtueri quidem sibi licebat, ab illa continuo,
prius tamen anorum cruciatibus confecti, perime-
brantur 299; ita et ille miser, thronum avellere aus-
sus, quod pertraxit, in suam traxit perniciem, et
quasi ipsa divina ultio lignum immitteret illo
avulso ventrem suum percussit: et cum thronum
avelleret optaret, ictu sua ipse intestina foras emi-
sit: magisque thronus vitam illi avulsit, quam ab
illo avulsus sit. Effusa sunt igitur, uti de Juda
scriptum est 299, viscera ejus, collapsusque aspor-
tatus est, et post unam diem interiit. Ingressus
item alius qui thallos gestabat, cum, utpote ethni-
cus, manu illos agitare, cachinnosque profunde-
ret, derepente tenebris offusus, nihil videbat, nec
ultra sciebat ubi terrarum esset: qui jamjam
collapsurus, a comitibusque suis manu adductus
ac sustentatus exivit: vitque postridie mentis
compes effectus est, facinoris juxta ac casus sui
inmemor sceleratus ille.

58. His inspectis, ethnici perterriti sunt, nihil-
que ultra agere sunt ausi: Ariani autem ne tum
quidem gestorum puduit; sed, quemadmodum Ju-
dæi, cum signa viderent, non credebant tamen,
adeo increduli erant; imo potius instar Pharaonis

φούντες, ἐπικιναιδίσμα : adulterii ministri, qui
lascive cachinnos effundunt, susurrantque et fornica-
rium ac cinædicum sonum per nares ad lascivium
edunt. Quo significatur, juvenem illum, more jam-
diu apud impudicos obtinente, ejusmodi sonos per
nares edidisse.

(17) Sic Reg. et Basil. Editi, ἦν κᾶν.

(18) Regius codex, εἰς αὐτόν.

(19) Ita Reg.; in editis ἔτι deest.

(20) R g., καὶ αὐτὸς.

iadurabantur : spem quippe suam in infimis sitam habebant, in imperatore scilicet et in eunuchis ejus. Ethnicos igitur, imo potius ethnicorum petulantissimos, supra dicta facinora perpetrare sinebant. Aderat quippe illis in his agendis histrio quidam qui ethnicos concitabat, Faustinus, qui Catholicus dicebatur, moribus tamen circumforaneus et animo petulanti. Ariani vero per se ipsi ejusmodi res aggressi sunt, ut sicut suam hæresim ex aliis hæresibus expresserant, sic et jam nefaria gesta cum petulantioribus dividerent. Cætera igitur, uti supra dixi, illorum opera perpetrarunt : quæ vero ipsi facinora per se admisere, qui non omnem exsuperant malignitatem, qui non cujusvis carnificis malitiam vincunt ? Quam non diripuere domum ? quas ædes pervestigandi causa non devastarunt ? quem hortum non conculcarunt ? quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen curarent quam diripere, et obvios spoliare ? quam multorum domus obsignatæ sunt ? quam multa quæ in hospitalibus erant, ministris suis militibus dederunt ? quis illorum improbitatem expertus non est ? quis illis obvios non sese in foro occultavit ? quis non, eorum metu relieta domo, in deserto pernoctavit ? quis dum sua ab illis servare 300 studeret, non plurima amisit ? quis maris imperitus, non maluit illud ejusque pericula experiri, quam hos interminantes cernere ? Multi namque domicilia permutarunt, et a vico in vicum, ab urbe in suburbia translati sunt. Quam multis quantæ multæ sunt irrogatæ, et cum nihil suppeteret, ab aliis ipsi fenerabantur, eo solum ut eorum insidias effugerent ?

59. Omnibus quippe terrori erant : imperatorisque nomen proferentes, apud omnes sese venditabant, interminantes illius iram : nacti malitiæ suæ ministros duces Sebastianum, Manichæum hominem, petulantemque juvenem, præfectum item et comitem, histriionemque Catholicum. Multas certe virgines quæ illorum impietatem damnabant, veritatemque profitentur, ex ædibus suis dejecerunt, alias quæ ambulabant affecere contumeliis, earumque capita a junioribus qui secum erant nudari jusserunt, mulieribusque suis facultatem dedere contumelias arbitrio suo cuius illarum inferendi. Honestæ itaque fidelesque matronæ declinabant. Illæ autem quasi bacchæ ac furæ, circumcursantes detrimentum putabant, si quam non offenderent, cui inferrent injuriam : eamque diem cum mœrore agebant, in qua nullam lædere possent. Demum ita efferati acerbique in omnes erant, ut carnifices, homicidæ, nefarii, litigatores, malitiosi, nihilque non potius quam Christiani, ab omnibus vocarentur.

κάτω που χειμένας ἐν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐν τοῖς εὐνοῦχοις αὐτοῦ. Τοὺς μὲν οὖν Ἕλληνας, μᾶλλον δὲ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐκδηλοτεροῦς, τὰ προειρημένα ποιεῖν ἐπέτρεπον· εἶχον γὰρ τὸν ὑποκρινόμενον αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα, καὶ παροξύνοντα τοὺς Ἕλληνας, Φαυστῖνον, τὸν Καθολικὸν μὲν λεγόμενον, ἀγοραῖον δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀσελγῆ τὴν ψυχὴν. Αὐτοὶ δὲ τὰ ὅμοια τοῦτοις ἀνεδέξαντο δι' ἐαυτῶν ποιεῖν· Ἰν', ὡσπερ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τῶν ἄλλων αἱρέσεων ἀπεμάζαντο (21), οὕτω καὶ τὴν πονηρίαν μετὰ τῶν ἀσελγαστέρων ἔχουσι μεμερισμένην. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα δι' ἐκείνων, καθὰ προεῖπον, ἐπραττον· ἃ δὲ δι' ἐαυτῶν ἐπλημμέλουν, πῶς οὐ πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίαν, καὶ παντὸς δημίου (22) νικᾷ κακίαν ; Ποῖον γὰρ οἶκον οὐκ ἐπόρθησαν ; ποῖαν οἰκίαν, προφάσει τοῦ ἐρευρᾶν, οὐ διήρπασαν ; ποῖον κῆπον οὐ καταπάτησαν, καὶ τάφον οὐκ ἐπήνοιξαν ; πρόφασιν μὲν ὡς Ἀθανάσιον (23) ἐπιζητοῦντες προβαλλόμενοι, τὸ δ' ὅλον ἦν αὐτοῖς σπουδαζόμενον διαρπάζειν καὶ σκυλεύειν τοὺς ἀπαντῶντας. Πόσων ἐπεσφραγίσθησαν οἴκοι ; πόσων τὰ ἐν ταῖς ξενίαις ἐκδεδωκασί τοῖς ὑπουργοῦσιν αὐτοῖς στρατιώταις ; τίς τούτων ἀπειράτος τῆς κακίας γέγονε ; τίς, τούτους ἀπαντήσας, οὐκ ἐκρύβη κατὰ τὴν ἀγοράν ; τίς διὰ τούτους οὐ, καταλαβῆσας τὴν οἰκίαν, ἐπὶ τῆς ἐρημίας διήγε τὴν νύκτα ; τίς, τούτων χάριν φυλάξει τὰ ἴδια σπεύδων, οὐκ ἀπώλεσε τὰ πλείστα ; τίς ἀπειρος θαλάττης οὐ μᾶλλον εἴλετο ταύτην, καὶ τῶν ταύτης κινδύνων πείραν λαβεῖν, ἢ τούτους ὀρᾶν ἀπειλοῦντας ; Πολλοὶ καὶ οἴκους μετέβηθον καὶ μετέστησαν ἀπὸ λαύρας εἰς λαύραν (24), καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ πρόδοσια. Πόσοι τε ζημίας πόσας ὑπέστησαν, καὶ μὴ ἔχοντες ἐδανείσαντο παρ' ἐτέρων, ἵνα μόνον τὰς ἐπιβουλὰς τούτων ἐκφύγωσιν ;

59. Πᾶσι γὰρ φοβεροὺς ἐαυτοὺς ἐδείκνυον, καὶ πρὸς πάντας ἠλαζονεύοντο, βασιλεῖα πᾶσιν ὀνομάζοντες· καὶ ἀπειλοῦντες μὲν τὸν ἐκεῖνον φόβον, ἔχοντες δὲ ὑπουργοὺς εἰς τὴν πονηρίαν τὸν δοῦκα Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ ἀσελγῆ νεώτερον, καὶ τὸν ἑπαρχον, καὶ τὸν κόμητα (25), καὶ ὑποκριτὴν τὸν Καθολικόν. Πολλὰς γοῦν παρθένους καταγνοῦσας αὐτῶν τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνοῦσας, κατήνεγκαν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν, καὶ ἄλλας περιπατούσας ὑβρίζον, καὶ ἐπόλουν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς νεωτέρων γυμνοῦσθαι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν· καὶ γυναῖξί δὲ τὰς παρ' αὐτῶν δεδάκασιν ἐξουσίαν ὑβρίζειν ἦν θέλουσι. Καὶ αἱ μὲν σεμναὶ καὶ πισταὶ γυναῖκες ἐξέκλινον καὶ παρεχώρουν ἐκείναις τὴν ὁδόν· αἱ δὲ ὡσπερ μαινάδες καὶ ἐριννύες (26) περιεργόμεναι, συμφορὰν ἠγούντο τὸ μὴ εὐρίσκειν ἀδικεῖν, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ λύπης διήγον, ἐν ἣ μὴ ἠδύναντο κατοποιεῖν. Καὶ ὅπως οὕτως ἦσαν πᾶσιν ἀγριοὶ καὶ πικροὶ, ὥστε δημίους, φονεῦτᾶς, ἀθεμίτους, φιλοπράγμονας, κακοῦργους, καὶ πάντα μᾶλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανοὺς παρὰ πάντων καλεῖσθαι.

(21) Reg., ἀπεμάζοντο.

(22) Ita Reg. E. viti vero, καὶ τοῦ δημίου.

(23) Reg., Ἀθανάσιον ὡς ζητοῦντες.

(24) Reg., λαύραν cum aculo.

(25) Reg., κόμητα.

(26) Reg., male, ἐριννύεις.

60. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Σκύθας μιμουμένοι, ἤρπα- A
σαν Εὐτύχιον ὑποδιάκονον, ἄνδρα καλῶς ὑπηρε-
τοῦντα τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ ποιήσαντες εἰς τὰ νῶτα
ταυρέαις ἴσα θανάτῳ κατακοπήναι, ἤξιῶσαν εἰς μέ-
ταλλον ἀποσταλῆναι, καὶ μέταλλον οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ'
εἰς τὸ τῆς Φαινῶ (27), ἐνθα καὶ φονεὺς καταδικα-
ζόμενος ὄλιγας ἡμέρας μόγις (28) δύναται ζῆσαι.
Καὶ τὸ παράδοξον, οὐδὲ κἂν ὄλιγας ὥρας ἐπέτρεψαν
αὐτὸν θεραπευθῆναι διὰ τὰς πληγὰς· ἀλλ' εὐθὺς
ἐπολήσαν ἀποσταλῆναι, φάσκοντες· Εἰ τοῦτο γένη-
ται, πάντες φοβηθήσονται, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσονται
λοιπὸν. Οὐ πολὺ δὲ διέστη, καὶ μὴ δυνηθεὶς εἰς τὸ μέ-
ταλλον φθάσαι διὰ τὸν πόνον τῶν πληγῶν, ἀπέθανεν
ἐν τῇ ὁδῷ. Καὶ ὁ μὲν ἐτελευταίος χαίρων, ἔχων τὸ
καύχημα τοῦ μαρτυρίου· οἱ δὲ ἄσεβεις οὐδὲ οὕτως
ἠσχύνοντο, κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἀνελεήμονα B
σπλάγχχνα ἔχοντες, καὶ τοῦτο μελετήσαντες, σατα-
νικόν τι πάλιν πεποιθήσαν. Ἀξιούτων γὰρ τῶν
λαῶν διὰ τὸν Εὐτύχιον, καὶ δεομένων περὶ αὐτοῦ,
πεποιθήσαν ἀρπασθῆναι (29) καλοῦς καὶ ἐλευθέ-
ρους ἄνδρας τέσσαρας, Ἑρμείαν (30), λούοντα τοὺς
ἀνεξόδους, καὶ πάνυ γε τούτους πληγαῖς κατακόψας
ἐνέβλεπεν εἰς τὸ δεσμοτήριον ὁ δοῦξ. Ἄλλ' οἱ
Ἀρειανοὶ, καὶ Σκυθῶν ὠμότεροι τυγχάνοντες, ἐπεὶ
ἐωράκασιν μὴ τελευτήσαντας ἐκεῖνους ἀπὸ τῶν
πληγῶν, ἐμέμφοντο καὶ ἠπειλοῦν· Γράφομεν, λέ-
γοντες, τοῖς εὐνοούχοις, ὅτι μὴ μαστίζει ὡς ἐθέλο-
μεν ἡμεῖς. Ἐκεῖνος δὲ (31) ἀκούσας καὶ φοβηθεὶς,
ἠναγκάσθη καὶ δεύτερον τύψαι τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ
οἱ μὲν τυπτόμενοι, εἰδότες διὰ τί τύπονται, καὶ
παρὰ τίνων διεβλήθησαν, οὐδὲν ἕτερον ἔλεγον ἢ C
διὰ μὲν τὴν ἀλήθειαν τυπτόμεθα, οὐ κοινονοῦμεν
δὲ τοῖς αἰρετικοῖς· τύπτε λοιπὸν, ὡς θέλεις, καὶ σε
μέλλει διὰ τοῦτο κρίνειν ὁ Θεός. Οἱ μὲν οὖν ἄσε-
βεις ἠθέλον αὐτοὺς καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ κινδυ-
νεύσαι καὶ ἀποθανεῖν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαός, εἰδὼς
τὸν καιρὸν, ἤξιῶσαν, καὶ μεθ' ἡμέρας ἑπτὰ που ἦ
καὶ πλέον ἀπελύθησαν.

61. Οἱ δὲ, ὡς περὶ λυπηθέντες, ἕτερόν (32) τι πάλιν
ὠμότερον καὶ ἀνόσιον ποιεῖν ἐπεχείρησαν, ὠρὸν μὲν
πρὸς πάντας, ἀρμόζον δὲ τῇ Χριστομάχῳ αὐτῶν αἰ-
ρέσει. Ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἐνετελατο τῶν πτωχῶν
μνημονεύειν, Καὶ πωλήσατε, λέγων, τὰ ὑπάρχοντα,
καὶ δότε ἐλεημοσύνην· καὶ, Ἐπεινώρ, καὶ

60. Enimvero Scythas imitati, Eutychium sub-
diaconum, virum probe Ecclesie ministrantem,
rapuere: quem ubi taurinis scuticis a dorso ad
necem ferme caedi curassent, rogarunt ad metalla
mitti, ad metalla certe non quaelibet, sed ad ea quae
Phaeno appellantur, ubi homicida condemnatus,
vix paucis diebus vivere queat. Et quod prorsus
stupendum est, ne paucis continuo horis ejus curari
vulnera concessere: sed continuo illum vix commiserunt
essere: Si res ita fiat, reformidabunt omnes, ac nobis
deinceps sociabuntur. At ille non multum progressus,
cum ex vulnere dolore ad metalla pervenire non
valeret, in via interiit. Ac laetus quidem ille obiit,
martyrii gloriam adeptus. Impii autem viri, ne ita
quidem affecti sunt pudore, sed, ut scriptum est,
crudelia habentes viscera³⁰, postquam id sceleris
moliti essent, satanicum quoddam facinus rursus
designarunt. Nam cum supplices populi pro Eutychio
deprecarentur, juserunt illi ut quatuor probi liberique
viri arriperentur, inter quos Hermias erat, qui mendicorum
pedes abluebat, quos gravibus ante plagis concisos
dux conjecit in carcerem. At Ariani vel ipsis Scythis
immaniores, ubi illos plagarum dolore non
extinctos viderunt, expostulare, ac comminari:
eunuchis, agentes, scribemus, indicabimus quoque
eum non arbitrio nostro flagellare. His auditis
perterritus ille, coactus est denuo verberare homines.
At hi dum caederentur, gnari cur ita vapularentur,
et a quibusnam insimulati essent, haec tantum lo-
quebantur: Propter veritatem vapulamus, nec
communicamus cum haereticis: **301** verbera pro
libidine, a Deo hac de re judicandus es. Impii
porro optabant illos in carcere periclitari, atque
interire: sed populus Dei cum nosset temporis
opportunitatem, pro illis deprecatus est: atque
post septem circiter aut plures dies, dimissi homines
sunt.

61. At illi quasi eam rem indigne ferrent, aliud
facinus illo immanius, nefariumque sunt aggressi:
quod quidem crudelissimum apud omnes habeatur,
eorum tamen haeresi Christo inimicae consentaneum.
Enimvero praecipit Dominus ut pauperum cura ha-
beat, *Vendite, aiens, quae possidetis, et date ele-*

³⁰ Prov. x, 12.

(27) Εἰς τὸ τῆς Φαινῶ. Eusebius *Hist. de martyri-
bus Palaestinae*, p. 328, de præsidente Cæsareae haec
ait: Ὁμολογητὰς τοῖς κατὰ Φαινῶ τῆς Παλαιστίνης
χαλκοῦ μέταλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσιν. *Con-
fessores omnes ad aëris metalla quæ sunt apud Pha-
enon in Palaestinae damnaant*. Epirhanianus vero ea
nuncupat hæc. 68, Φαινῶσια μέταλλα. Theodoretus,
Histor., lib. iv, cap. 22, τοὺς κατὰ Φέννης παρεδό-
θη μέταλλοις. Eusebius *De locis Hebraicis*: Φινῶν
ἦν κατώκησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἐρήμου. Ἦν δὲ καὶ
πόλις Ἐδώμ. Αὕτη ἐστὶ Φαινῶν, ἐνθα τὰ μέταλλα
τοῦ χαλκοῦ, μεταξύ κειμένη Πέτρας πόλεως καὶ Ζοο-
ρῶν: *Phinon in qua habitavit Israel in deserto.
eratque illa urbs Idumææ. Estque ipsa Phaenon, ubi
metalla aëris, sita inter Petram urbem et Zooros.*
In Hebr. textu legitur צפנד, Vulgata similiter, *Phunon,*

D LXX, Φίνω. Numer. xxxiii, 43.

(28) Reg., μόγις, male.

(29) Regius, ἀρπασθῆναι. Editi, ἀναρπασθῆ-
ναι.

(30) Reg., male, Ἑρμηνείαν. Alii habent, Ἑρ-
μείαν. Mox, ἀνεξόδους quidam putavit esse, *angi-
portus non pervios*. Sed haud genuinam esse eam
interpretationem, palam est, ex superiore loco,
unde vera significatio elicitur, num. 13, ubi legi-
tur: Καὶ γὰρ καὶ γηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων
ἐλεημοσύνην, id est, *enimvero cum viduae cæterique
mendici elemosynam acciperent*. Patet ibi ἀνεξ-
όδους esse non vicos, sed homines qui mendicant: illi
causa ἀνὰ τὰς ἐξόδους vagabantur.

(31) Regius codex, τς.

(32) Sic Reg. et Basil. In editis πάλιν deest.

mosynam³¹; et, *Esurivi, et dedistis mihi manducare: sitivi, et potastis me. Quantum enim fecistis uni ex his minimis, mihi fecistis*³². Hi autem, ut pote qui revera contra Christum sentiant, in his quoque ejus voluntati obistere ausi sunt. Nam cum egenos conspicerent, et viduas (quæ, cum dux ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat: cum cernerent fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, viduisque alimenta præbere; eas pedibus pulsantes (35) insequerentur, largitoresque deserabant ad ducem. Illudque a Dynamio (36) quodam milite agebatur, eratque Sebastiano gratissimum: apud Manichæos enim nulla est commiseratio, resque illis odiosa est pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus erat, novumque tribunal ab illis jam primum excogitatum est. De beneficio quippe collato in jus vocabantur homines: et qui eleemosynam darent, desererentur: qui beneficium acciperet, vululabat: malebantque pauperem esurire, quam erogare qui vellet. Hoc item ab antiquis illis Judæis didicerant novi isti Judæi. Illi namque cum cernerent cæcum a nativitate, visum recepisse³³, eumque qui jamdiu paralyticus erat, sanatum fuisse³⁴, beneficiorum auctorem Dominum criminabantur: beneficio affectos damnabant ut prævaricatores.

62. Quisnam hæc miratus non est? Quis non est hæresim ejusque vindices execratus? Quis non novit feris ipsis efferrationes Arianos esse? Neque tamen scelesti ea nacti sunt quæ id agendo assequi peroptabant, imo vero in gravius universorum odium incurrerunt. Sperabant certe insidiis atque terrore quosdam eo adduci posse, ut hæresim amplecterentur, atque conventibus interessent suis. Sed cessit res contra quam rati erant: nam quos illi affligebant, ii ærumnas sibi illatas quasi martyrium perferebant: neque prodebant vel abnegabant piam in Christum fidem. Extranei autem qui hæc conspiciebant, imo ethnici hæc dum cernerent, eos velut antichristos et carnifices execrabantur: est quippe genus humanum pauperum amans, ad misericordiamque pronum. Hi vero vel humanum ratiocinium amiserant: nam qui, si passi essent, peroptassent ab aliis beneficium accipere, non sinebant alios idipsum consequi; judicium scilicet, præsertimque ducis immanitate potestateque freti.

63. Enimvero quæ in presbyteros diaconosque perpetrarunt; quo pacto illos ducis judiciumque auctoritate in fugam verterint, affinesque illorum domibus deturbarint, militum scilicet opera, Gorgoniique ducis, qui plagis eos lancinabat; quo pacto illorum (rem sane omnium crudelissimam) eo-

³¹ Luc. xii, 33. ³² Matth. xxv, 35, 40. ³³ Joan. xi, 9. ³⁴ Matth. ix, 7.

(35) Sic Reg. Editi, *παρέδωκεν*.

(34) Ita Reg. Editi, *πιστευόμενοι*.

(35) Forte *eorum pedes pulsantes*.

ἑδῶκατέ μοι φαγεῖν ἑδίψωκα, καὶ ἐποίησατέ με. Ἐφ' ὅσον γὰρ ἐποίησατε ἐνὶ τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποίησατε. Οὗτοι δὲ, ὡς τῶν δναι κατὰ Χριστοῦ φρονούντες, καὶ ἐν τούτοις ἀντιπράξαι τῷ βουλήματι αὐτοῦ τετολημάκασι. Τοὺς γὰρ δεομένους καὶ τὰς χήρας, ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας παραδεδῶκεν (33) ὁ δούξ τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ ἐν αὐταῖς διατρίβειν οὐκ ἠδύναντο, καθεζομένας ἐν οἷς ὤρισαν αὐταῖς τόποις οἱ πεπιστευμένοι (34) τὰς χήρας κληρικοὶ, ἐπειδὴ ἔβλεπον τοὺς ἀδελφούς προθύμως ἐπιτιδόντας αὐταῖς, καὶ τρέφοντας τὰς χήρας, αὐτάς τε κατὰ τῶν ποδῶν τύπτοντες ἐδίωκον (35), καὶ τοὺς παρέχοντας διέβαλλον τῷ δουκί. Καὶ τοῦτο ἐτίγγετο διὰ Δυναμίου (36) τινὸς στρατιώτου· φιλῶν δὲ ἦν τοῦτο (37) Σεβαστιανῶν· παρὰ Μανιχαίους γὰρ ἔλεος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἔχθρόν ἐστι παρ' αὐτοῖς τὸ ἐλεεῖν πένητα. Ἦν τοίνυν καινὴ μέμφις, καὶ δικαστήριον νῦν πρῶτον ἐπινοηθὲν παρ' αὐτῶν. Ἐπὶ εὐεργεσία τις ἐκρίνετο· καὶ ὁ μὲν ἐλεῶν κατηγορεῖτο, ὁ δὲ εὐεργετούμενος ἐτύπτετο· καὶ μᾶλλον ἤθελον πεινᾶν τὸν πένητα, ἢ τὸν βουλούμενον ἐλεεῖν, παρέχειν. Καὶ τοῦτο δὲ παρὰ τῶν παλαιῶν πάλιν Ἰουδαίων ἔμαθον, νέοι ὄντες Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοί· καὶ γὰρ κάκεινοι βλέποντες τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν λοιπὸν βλέποντα, καὶ τὸν πολλῶν τῶ χρόνῳ παραλυτικὸν γενόμενον ὑγιᾶν· τὸν μὲν εὐεργετήσαντα Κύριον ἠτιῶντο, τοὺς δὲ εὐ παθόντας ὡς παραδάτας ἔκρινον.

62. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἰθαύμαζε; Τίς οὐ κατηράτο τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ἐκδικούντας αὐτήν; Τίς οὐκ ἐγίνωσκεν, ὅτι καὶ θηρίων ἀγριώτεροι τυγχάνουσιν οἱ Ἀρειανοί; οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὧν ἕνεκα ταῦτα ἐπόλουν ἐκέρδαινον οἱ μισοὶ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὸ καθ' ἑαυτῶν μῖσος παρὰ πᾶσιν ἠδύνατο. Ἐνὸς μισοῦ ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φόβου βιάζεσθαι τινας εἰς τὴν αἵρεσιν, ὥστε καὶ συνάγεσθαι μετ' αὐτῶν. Ἀπέβαινε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐναντία· οἱ μὲν γὰρ πάσχοντες ὡς μαρτύριον ὑπέφερον τὰ παρ' ἐκείνων γιγνόμενα, καὶ οὔτε προεδίδουν, οὔτε ἠρῶνυτο τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν· οἱ δὲ θεωροῦντες ἐξωθεν αὐτούς, λοιπὸν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνας βλέποντες, ὡς ἀντιχριστοὺς, ὡς δημίους κατηρῶντο· φιλόπτωγων γὰρ καὶ συμπαθῆς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Οὗτοι δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπων λογισμὸν ἀπόλεσαν· καὶ οἱ πάσχοντες ἀν ἠδύνατο παρ' ἐτέρων εὐ παθεῖν, αὐτοὶ τοῦτο παθεῖν τοὺς ἄλλους οὐκ ἐπέτρεπον, ἔχοντες τὴν τῶν δικαστῶν, καὶ μάλιστα τὴν παρὰ τοῦ δουκὸς ἐπιτριβὴν καὶ ἐξουσίαν

63. Ἄ γὰρ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις πεποίηκασι, καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἰκῶν τοὺς οἰκίλους αὐτῶν διὰ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ στρατηγῶν Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακόπτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν (τὸ γε πάντων ὠμότερον) καὶ τῶν

(36) De Dynamio infra in *Contestatione populari Alexandrini*.

(37) Ita Reg., optime. Editi, *ἐκ τῶν τούτων*.

ἥδη τεταλευτηκοτων τοὺς ἄρτους (38) μεθ' ὄσης ὕδρευς, διήρπασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώτης τῆς ὠμότητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν. Τί γάρ ἔν τις εἰπὼν εἰρηκέναι δόξειεν; Ἡ τοῖου πρώτου μνημονεύσας, οὐκ εὐρίσκει τὰ δευτέρα δεινότερα, τῶν δευτέρων τὰ μετὰ ταῦτα; Πάντα γὰρ αὐτῶν τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ ἀσεδήματα φόνου καὶ ἀσεθείας πεπληρωται· καὶ οὕτως εἰσι πανούργοι τὴν γνώμην, καὶ ποιχοιοὶ τὸν τρόπον, ὡς καὶ ἐπαγγελία προστασίας, καὶ δόσει χρημάτων ἐπιχειρεῖν ἀπατᾶν ἴν', ἐπεὶ μὴ ἐξ εὐλόγων ἔχουσι τὴν σύστασιν, κἄν ἐκ τούτων δόξωσι φαντασίαν τινὰ τοῖς ἀκεραίοις ἐμποιεῖν.

64. Τίς οὖν ἐστὶ τούτους κἄν ἐθνικοὺς καλέσειεν ἀπλῶς, μήτιγε Χριστιανούς; τίς τούτων τὸν τρόπον ἀνθρώπινον, καὶ μὴ μᾶλλον τοῦτον θηριώδη ὑπολάβοι, διὰ τε τὸ ὠμόν καὶ τὸ ἀγριον τῆς πράξεως; Καὶ γὰρ καὶ δημίων εἰσι πονηρότεροι, καὶ τῶν ἄλλων αἰρέσεων τολμηρότεροι· Ἑλλήνων γὰρ πολλοὶ δευτεροί, μᾶλλον δὲ καὶ μακρὰν αὐτῶν τυγχάνουσιν. Ἐγὼ γὰρ ἤκουσα τῶν πατέρων, καὶ πιστὸν ἠγοῦμαι τὸν ἐκείνων λόγον, ὅτι τὸ πρῶτον, ὅτε γέγονε καὶ ἐπὶ Μαξιμιανῷ τῷ πάπῳ Κωνσταντίου διωγμὸς, Ἕλληνας ἐκρυπτον τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν, τοὺς Χριστιανούς ζητούμενους· καὶ πολλάκις ἀπόλεσαν αὐτοὶ χρήματα, δεσμοτηρίων τε ἐπιπέρασθησαν, ἵνα μόνον τῶν φευγόντων μὴ γένωνται προδοταί· ὡς γὰρ ἑαυτοὺς ἐφύλαττον τοῖς προσφεύγοντας, καὶ κινδυνεύειν πρὸ αὐτῶν ἐβουλεύοντο. Ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι, οἱ τῆς νέας αἰρέσεως ἐφευρεταί, ἐκ μηδεὸς ἐτέρου ἢ ἐκ τοῦ ἐπιβουλεύειν ἐπιγιγνωσκόμενοι, πάντα τὰναντία πράττουσιν. Αὐτοὶ τε γὰρ, δι' ἑαυτῶν δῆμιοι γιγνόμενοι, πάντας ζητοῦσι παραδίδοναι· καὶ τοὺς κρυπτονας ἐπιβουλεύεσθαι ποιοῦσιν, ἴσον ἐχθρὸν ἠγοῦμενοι τὸν τε κρυπτονα καὶ τὸν κρυπτόμενον· οὕτως εἰσι φόνευται, καὶ τὴν Ἰουδα πονηρίαν ἐζήλωσαν οἱ κακοῦργοι.

65. Καὶ οὐκ ἔστι κατ' ἀξίαν ὧν διαπράττονται κακῶν εἰπεῖν ἢ τοῦτο μόνον, ὅτι γραφοντά με καὶ θέλοντα καταλέγειν τῆς πονηρίας ἐκείνων τὰς πράξεις, ὑπερσέρχεται νοεῖν, μὴ ἄρα τῆς ἐν ταῖς Παροιμίαις βδέλλης ἢ τετάρτη θυγάτηρ ἐστὶν ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις μετὰ τὰς τοσαύτας ἀδικίας καὶ τοὺς τοσοούτους φόνους οὐκ εἶπεν, Ἄρκει. Ἐστὶ γὰρ νεανιεύεται· καὶ τοὺς μὲν μηδέπω γνωσθέντας αὐτῇ περιέρχεται ζητῶσα, αὐς δὲ ἐφθασεν ἀδικῆσαι, πάλιν ἐπαδικεῖν σπουδάζει. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἐφοδον, μετὰ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα κακὰ, μετὰ τὸν δι' Ἡρακλείου γενόμενον διωγμὸν, πάλιν οὐ παύονται διαβόλωντες βασιλεῖ· θαρβύροις γὰρ ὡς ἀσεβοῦντες ἀκούονται· ἵνα πλέον τι τοῦ ἔθροισμῶ γένηται, καὶ τὸ λοιπὸν αἱ μὴ πειθόμενοι ταῖς ἀσεθείαις αὐτῶν ἀναίρωνται. Οὕτω γὰρ καὶ νῦν καταθρασυόμενοι Σεκουῆδος μὲν ὁ παγκράτιστος Πενταπολίτης, καὶ ὁ τού-

²² Prov. xxx, 15.

(38) Ἄρτους, vertimus panes, non artus, ut Nannius est interpretatus. Et vero non semel panes ἄρτοι: ab Arianis Arianorumve ministris rapti memo-

rumque qui jam obierant panes, quantaque petulantia, diripuerint, nequaquam verbis enuntiari potest: eorum quippe crudelitas omnem enafrandi facultatem superat. Quidnam quis pro rei gravitate dicere queat? Aut cujusnam primum mentionem faciat, ut non inveniatur secunda 302 primis, posteriora secundis atrociora? Omnia quippe eorum facinora, et nefaria gesta cædis et impietatis plena sunt. Eaque sunt illi vafrilitæ mentis, et morum calliditate, ut patrocinii pollicitatione, pecuniarumque erogatione, decipere satagant; ut quandoquidem non ex æquo et hono commendationem habent, vel hinc saltem simplicioribus obtendant speciem quandam dignitatis.

64. Quis itaque illos vel ethnicos ultra nuncuparit, nedum Christianos? quis horum mores, humanos, et non potius ferinos arbitretur, conspecta facinorum crudelitate ferocitateque? Etenim ipsais carnificibus immaniores, aliisque hæreticis audaciores sunt: imo, ethnicis ipsais multo deteriores, ab illisque, ut vere dicatur, longissime distant. Audivi enim a patribus (veramque rem arbitror) in superiore sub Maximiano Constantii avo persecutione, ethnicos occultasse fratres nostros Christianos, dum inquirerentur: ac plerumque pecunia multatos, carcerique mancipatos fuisse, eo solum ut ne profugorum proditores essent. Profugos enim eadem qua seipsos fide servabant, neque dubitabant sese illorum causa periculis offerre. At nunc admirandi illi novæ hæresis inventores nulla alia re, quam insidiis celebres, secus omnia agunt; nam ipsi uliro carnifices effecti, omnes prodere quarant: occultantibusque insidias parant, rati occultantem perinde atque occultatum sibi inimicum esse: ita sanguinarii et homicidæ sunt, ita vel ipsam Judæ malignitatem æmulantur sceleratè illi.

65. Nec pro rei gravitate possunt eorum facinora narrari, nisi hoc solum modo, quod mihi scribenti, eorumque nefaria gesta recensere volenti, in mentem subit; anne sanguisugæ, de qua in Proverbiis²², quarta filia sit hæc hæresis, quæ post tot illatas injurias, post tot patralas cædes, nondum dixit, Sufficit. Etiamnum quippe ferocit, homines nondum sibi notos perquirendo circumcursat: quos vero jampridem injuriis affecti, novis jam injuriis aggreditur. Næ illi post nocturnam invasionem, post multa quæ inde consecuta sunt, post persecutionem ab Heraclio factam, non cessant apud imperatorem calumniari. Confidunt enim, cum impiis suis consiliis semper aurem illæ præbeat, gravius quidpiam exsilio futurum, ac deinceps qui suis impietatibus non obtemperarint, obtruncandos esse. Certe jam summæ viri audaciæ Secundus Pentapotitanus ece-

ratur: sic in *Apol. de fuga*, p. 256. Et in *Epis. encyclic.*, p. 91. Vide in *Athanasii Vita* suora.

lerrissimus, ejusque conjurationis socius Stephanus, gnari se, quantumvis injurias inferant, hæresim semper pro defensione sua habituros; cum presbyterum non sibi obsequentem in Barca cernerent, Secundum nomine, gentilem quidem hæretici, sed non ejusdem fidei, calcitrando virum occiderunt. Ille vero dum necaretur, sanctum imitatus niebat: Nemo me apud judices ulciscatur, ultorem habeo Dominum, cujus causa hæc ab illis patior. At illi neque hæc dicentem miserati sunt, neque ullam eorum dierum reverentiam habuerunt, in ipsa quippe Quadragesima hominem calcitrando interfecerunt.

66. O novam hæresim quæ impietate et gestis suis totum induit diabolium! nam nunc primum illud mali excogitatum est: quod si qui antehac eam mente concepissem viderentur, at sententiam illi suam occultabant. Eusebius autem et Arius, veluti serpentes e cavernis egressi, virus impietatis hujusce evomere: Arius aperte blasphemandi audaciam suscepit, Eusebius hæresis patrocinium; sed non ante valuit hæresi patrocinari, quam, uti supra dixi, imperatorem patronum ejus nactus sit. Patres itaque nostri œcumenicam synodum celebrarunt, 303 exactique plus minus trecenti numero, Arianam damnarunt hæresim, declararuntque peregrinam et alienam eam esse ab ecclesiastica fide. Patroni autem illius cum sese conspicerent in magna turpitudine versari, nullumque suppeteret legitimum argumentum, aliam viam excogitarunt, ac per externam auctoritatem hæresim vindicare conati sunt. Qua in re magis magisque admirare eorum propositi insolentiam malitiamque, et quantopere illi alias superent hæreses. Aliarum quippe hæresum commenta, earumque insaniam in calliditate verborum sita est, ad simpliciores decipiendos. Et Græci quidem, ut ait Apostolus²⁶, sublimitate, et suadela verborum, sophismatibusque verosimilibus suadere curant: Judæi vero dimissis divinis Scripturis, fabulis et genealogiis interminatis contendunt²⁷: Manichæi et Valentini, alique cum illis divinas Scripturas adulterantes, suis conflictis sermocinationibus fabulas narrant: Ariani vero aliis omnibus hæresibus sunt audaciores, easque minores suas esse sorores declarant, majoremque quam illæ sunt impietate, uti supra dictum est: omniumque, in primis tamen Judæorum, malitiam æmulantur. Ut enim illi Paulum objectorum criminum reum convincere non valentes, eum continuo ad tribunal et ad præsidem adduxere: sic et isti plura quam illi excogitantes, sola judicium potestate sunt usi: ac statim atque quispiam contradixerit, is raptatus ad præsidem adducitur, vel ad ducem.

²⁶ I Cor. 11, 4. ²⁷ I Tim. 1, 4.

(30) Sic Reg., με δεest in editis.

(40) Edjti, τριακώστων, Reg. sic, τ, id est, τρια-

A του συνωμότης Στέφανος, εἰδότες, ὅτι, κἂν ἀδικῶσιν ἔχουσι πρὸς ἀπολογία τὴν αἵρεσιν· ἐπειδὴ μὴ πειθόμενον αὐτοῖς ἐν Βάρκῃ πρεσβύτερον ἐωράκασι· Σεκούνδος δὲ ἐκαλεῖτο, ὁμίονυμος μὲν, οὐχ ὁμόπιστος δὲ τῷ αἰρετικῷ· ἀπέκτειναν λακτίσμασιν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν ἀναίρουμένος ἐμιμείτο τὸν ἅγιον, λέγων· Μηδεὶς με παρὰ δικασταῖς ἐκδικεῖτω· ἔχω τὸν ἐκδικούντά με Κύριον (30), δι' ὃν καὶ ταῦτα πάσχω παρ' αὐτῶν. Οἱ δὲ οὔτε λέγοντα ἤλθον, οὔτε τὰς ἡμέρας ἐδύσωπούντο· ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ Τεσσαρακοστῇ λακτίζοντες ἀπέκτειναν τὸν ἄνθρωπον.

66. Ὁ καινῆς αἵρέσεως, ὅλον ἐνδυσασμένης τὸν διάβολον ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πράξει! Ἄρτι γὰρ πρῶτον ἐπενοήθη τοῦτο τὸ κακόν. Εἰ δὲ καὶ τινες ἐδόκουν ποτὲ περὶ αὐτῆς λογίζεσθαι, ἀλλ' ἔκρυπτον καὶ ἐλάθανον ταῦτα φρονούντες. Εὐσέβιος δὲ καὶ Ἄρειος, ὡς ὄφειε ἐξεληθόντες ἀπὸ φωλεοῦ, τὸν ἰδὼν τῆς ἀσεβείας ταύτης ἐξήμεισαν· καὶ ὁ μὲν Ἄρειος τὴν τοῦ βλασφημεῖν ἐκ φανεροῦ τόλμην ἀνεδέξατο· ὁ δὲ Εὐσέβιος τὴν ταύτης προστασίαν! ἀλλ' οὐ πρότερον ἴσχυσε προστεῖναι τῆς αἵρέσεως, εἰ μὴ, καθὰ προεῖπον, βασιλεῖα εὖρε προστατήν ταύτης. Οἱ μὲν οὖν Πατέρες ἡμῶν οἰκουμηνικὴν σύνοδον πεποιθήκασι, καὶ τριακῶσιοι (40) πλείων ἢ ἑλαττον συνελθόντες κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, καὶ ἀπεφήναντο πάντες· ἄλλοτριαν αὐτὴν καὶ ξένην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως εἶναι. Οἱ δὲ προσταῖται ταύτης, ὀρώντες ἑαυτοὺς λοιπὸν ἀσημνοῦντας, καὶ μὴδὲν εὐλογον ἔχοντας, ἄλλην ὁδὸν ἐπενόησαν, καὶ διὰ (41) τῆς ἐξουθῆς ἐξουσίας ἐκδικεῖν ταύτην ἐπεχείρησαν. Ἐφ' ᾧ μᾶλλον ἂν τις αὐτῶν θαυμάσει τὸ καινὸν καὶ πονηρὸν ἐπιτήδευμα, καὶ πῶς ὑπερβάλλουσι τὰς ἄλλας αἵρέσεις. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων αἵρέσεων τὰ ἐφευρήματα ἐν πιθανότητι ῥημάτων ἔχει τὴν μανίαν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων. Καὶ Ἕλληνας μὲν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπεροχῇ καὶ πειθοῖ λόγων καὶ σοφίσμασι πιθανοὶ ἐπιχειροῦσιν· Ἰουδαῖοι δὲ, ἀφέντες τὰς θείας Γραφάς, λοιπὸν, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ἐν μύθοις καὶ γεναλογοῖαις ἀπεράντοις ἔχουσι τὴν ἔριν· Μανιχαῖοι γὰρ καὶ Οὐαλεντινοὶ σὺν αὐτοῖς, καὶ ἄλλοι, καπηλεύοντες τὰς θείας Γραφάς, τοῖς ἑαυτῶν ἐπιπλάστοις λόγοις μυθολογοῦσιν· οἱ δὲ Ἀρειανοὶ τῶν μὲν ἄλλων αἵρέσεων εἰσι τολμηρότεροι, καὶ μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφὰς ἀπέδειξαν ἐκείνας, πλεον αὐτῶν ἀσεβοῦντες, καθάπερ εἴρηται, καὶ πάντας, μάλιστα δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ζηλώσαντες ἐν πονηρίᾳ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι, μὴ δυνάμενοι τὸν Παῦλον ἐλέγχειν περὶ ὧν ἐπροφασίζοντο, εὐθύς ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν χιλιάρχον καὶ τὸν ἡγεμόνα· οὕτως οὗτοι, καὶ πλεον ἐκείνων ἐπινοοῦντες, τῇ ἐξουσίᾳ μόνῃ τῶν δικαστῶν κέχρηται· καὶ μόνον τὶς αὐτοῖς ἀντεῖρηκεν, ἔλκεται πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ἢ τὸν στρατηλάτην.

κόσιοι: nam nominativum casum postulat series.

(41) In Reg. καὶ δεest.

67. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι αἱρέσεις, ἐλεγχόμεναι ταῖς ἀποδείξεσιν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας (42), σωπῶσι, μὴδὲν πλέον ἢ ἐντροπέμεναι τοῖς ἐλέγχοις· ἡ δὲ νέα καὶ μυστὰρὰ τοῦτων αἱρέσις, ὅταν ἀνατραπῆ τοῖς λόγοις, ὅταν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αἰσχυρθεῖται πέση, λοιπὸν οὐδὲ μὴ δεδύνηται πείσαι λόγοις, τοὺτους τῆ βίβλ., καὶ πληγαῖς, καὶ δεσμωτηρίοις ἔλκειν ἐπιχειρεῖ, γνῶρίζουσα ἑαυτὴν καὶ οὕτως, ὡς πάντα μᾶλλον ἔστιν ἢ θεοσεβής. Θεοσεβείας μὲν γὰρ ὄντιον, μὴ ἀναγκάζειν, ἀλλὰ πείθειν, ὡς περ εἴπαμεν. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος αὐτοὺς οὐ βιαζόμενος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει διδοὺς ἔλεγε πᾶσι μὲν· *Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν· τοῖς δὲ μαθηταῖς· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ἀπελθεῖν*; Ἄυτη παντελῶς ἀλλοτρία τῆς θεοσεβείας ἐστὶ. Τί ποιεῖν αὐτὴν ἐχρῆν ἢ τάναντία (43) τοῦ Σωτῆρος, ὡς χριστομάχον ἠγεμόνα τῆς ἀσεβείας ἐπιγραφομένην Κωνσταντίον, ὡς αὐτὸν τὸν Ἀντιχριστόν; Αὐτοὺς γὰρ διὰ τὴν αἵρεσιν ἐσοποῦσσε πρῶτον καὶ τὸν Σαοὺλ ἐν ὠμότητι ζηλώσαι· ἐκεῖνος μὲν γὰρ, ἐπειδὴ δεδώκασιν οἱ ἱερεῖς ἐπιστασιμὸν τῷ Δαβὶδ, κελεύει, καὶ ἀναρῶνται πάντες, τὸν ἀριθμὸν ὄντας τριακόσιοι καὶ πάντε (44)· οὗτος δὲ, ἐπειδὴ τὴν μὲν αἵρεσιν πάντες φεύγουσιν, ἡ δὲ ὑγαίνουσα πίστις ἢ εἰς τὸν Κύριον ὠμολογήθη, τριακοσίων ὄλων σύνοντε ἐπισκόπων ἀναίρει· καὶ τοὺς μὲν ἐπισκόπους αὐτοὺς ἐξορίζει, τοὺς δὲ λαοὺς ἐμποδίζει μελετᾶν τὴν εὐσέβειαν καὶ εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, κωλύων αὐτῶν τὰς συναγωγὰς. Καὶ ὡς περ Σαοὺλ κατέσκαψε τὴν Νομβά (45) τὴν πόλιν τῶν ἱερέων, οὕτως οὗτος καὶ πλέον τὸ κακὸν αὐξάνων, τὰς Ἐκκλησίας τοῖς ἀσεβοῦσι παραδέδωκε· καὶ ὡς ἐκεῖνος Δαυὶδ τὸν διαβαλόντα προτετίμηκε τῶν ἀληθῶς ἱερέων, τὸν τε Δαβὶδ ἐδίωκε προσέχων τοῖς Ζιφαλοῖς· οὕτως οὗτος τοὺς μὲν αἱρετικούς προκρίνει τῶν εὐσεβῶν, τοὺς δὲ φεύγοντας αὐτὸν ἐτι διώκει, προσέχων τοῖς θλαδίαις ἑαυτοῦ, τοῖς καὶ διαβάλλουσι τοὺς ὀρθοδόξους· μὴ συνορῶν, ὡς ὅσα δ' ἂν ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πράττητε καὶ γράφη (46), ταῦτα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἔχει τὴν ἐπιχείρησιν.

68. Οὐχ οὕτως (47) Ἀχαβὸς κατὰ τῶν ἱερέων τοῦ Θεοῦ γέγονεν, ὡς οὗτος κατὰ τῶν ἐπισκόπων τετόλημην. Ὅπως γὰρ ἐκεῖνος καὶ, φονευθέντος τοῦ Ναβουθαί, κατενύγη, καὶ τὸν Ἥλιαν ἐωρακῶς ἐφοβήθη· οὗτος δὲ οὐδὲ (48) τὸν τηλικούτον Ὅπιον ἠδέσθη, οὐδὲ τοὺς τοσοῦτους ἐπισκόπους ἐξορίσας, ἐνάρχησεν, ἢ καὶ (49) κατενύγη· ἀλλ' ὡς ἄλλοι Φαραῶν, μᾶλλον ἐπιτριβόμενος, σκληρύνεται, καὶ χειρόνα καθ' ἡμέραν ἐπενόει. Καὶ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο παράδοξον τῆς πονηρίας· τῶν γὰρ ἐπισκόπων ἐξοριζομένων, συνέβαινε καὶ ἄλλους τινὰς δι' ἐγκλήματα φόνου (50), ἢ στάσεως, ἢ κλοπῆς, κατὰ τὴν τοῦ ἐγκλήματος ποιότητα, λαμβάνειν τὴν καταδικήν· καὶ τούτους

67. Et aliae quidem haereses dum sese vident demonstrationibus ab ipsa veritate convictas, silent; ideo scilicet quod sese veris argumentis confutatas erubescant : at nova et abominanda eorum haeresis, ubi rationibus confutatur, ubi ab ipsa veritate suffusa pudore, collabitur; tum quos verbis nequit ad suam adducere sententiam, hos vi, hos plagis et carceribus ad se trahere nititur : propalamque facit se quidvis potius quam religiosam esse. Religionis quippe proprium est, non cogere, sed persuadere, uti diximus. Namque Dominus non vim inferens, sed cujusque voluntati facultatem relinquens, ait caeteris quidem omnibus : *Si quis vult post me venire*⁴²; discipulis vero suis : *Num et vos abire vultis*⁴³? Haec cum a pia religione prorsus sint aliena, quid eam agere par fuit, quam quae Salvatori adversantur, quippe quae sibi Constantium Christo adversarium, impietatis ducem ascripserit, veluti ipsum Antichristum? Haeresis quippe gratia id primum curavit ut Saulis crudelitatem amularetur : ille namque cum sacerdotes Davidi alimenta praebuissent, jussit omnes numero trecentos et quinque obruncari⁴⁴ : hic vero, cum haeresim omnes fugiant, sanae in Dominum fides promulgata sit, trecentorum synodum episcoporum irritam facit : ipsosque episcopos pellit in exsilium, populos vero cohibet ne pietati vacent, neu Deum precentur, praepeditque ne conventus agant. Ac quemadmodum Saul Nobbam sacerdotum urbem diruit, sic iste multo graviori scelere ecclesias impiis tradidit. Et sicut ille Doegum calumniatorem veris sacerdotibus autetulit, sic et iste haereticos praefert piis hominibus, eos autem qui ab illo fugiunt, etiamnum insequitur : auremque praebet eunuchis calumniantium ortholoxos. Nec advertit sua omnia pro Ariana haeresi gesta atque scripta in ipsum vertere Salvatorem.

304 68. Ne Achab quidem in sacerdotes Dei tam immanis fuit, quam hic in episcopos : ille siquidem occiso Nabotho, compunctus est, visoque Elia pertimuit⁴¹. At hic neque tam eximium illum Hosiam reveritus est, neque tot pulsus episcopis defatigatus, aut compunctus est : sed ut alter Pharaon, quo magis alteritur, eo magis obduratur, peioraque molitur in dies⁴². At ecce improbitatem plane stupendam : dum episcopi ablegarentur in exsilium, accidit quosdam alios, caedis vel seditio-nis, vel furti, pro sceleris mole condemnari : quos quidem post menses paucos rogatus ille, quemadmodum Barabbam Pilatus, a poena absolvit ; ser-

⁴² Matth. xvi, 24. ⁴³ Joan. vi, 68. ⁴⁴ I Reg. xxi, 22. ⁴⁵ III Reg. xxi, 20. ⁴⁶ Exod. ix, 35.

(42) Ita Reg. Editi, male, τὰς ἀληθείας.

(43) Ita Reg. Editi vero, ἐναντία.

(44) Sic Reg. Basil. et edit. Paris., et ita legitur I Reg. xviii, 22. Edit. Commel. male, ὀδοόχοντα (sic) πάντα.

(45) Ita Reg., et sic legitur I Reg. xxii, 19. Editi Nobbā. Mox καὶ post οὕτως deest in Reg., in editis

vero legitur. Paulo post Basil. διαβάλλοντα.

(46) Reg. γράφει.

(47) Sic Reg. et Basil. Editi, male, οὐκ ὄντας.

(48) Οὐδέ deest in Reg.

(49) Ita Reg. In editis καὶ desideratur.

(50) Regius codex φόνου.

vos autem Christi nedum dimiserit, in ipsis etiam A exsiliis gravius inunantiusque condemnavit, ac immortale sese illis malum exhibuit. Illis quippe ob morum consonantiam amicus, orthodoxis vero ob pietatem erga Christum inimicus fuit. Annon hinc palam fecit omnibus, Judæos olim qui postulato Barabba, Dominum cruci affixere⁵¹, iis moribus fuisse, quibus isti qui jam cum Constantio adversus Christum decertant? Et fortasse ipso Pilato acerbior iste est: ille quippe visa ejusmodi iniquitate, manus abluit⁵²; at hic dum sanctos in exsilium pellit, magis magisque dentibus stridet.

69. Quid mirum autem si devius in impietatem adductus, ita in episcopos sæviat, cum ne cognatis quidem suis pro more hominum pepercerit? Patruos omnia occidit, patruoles sustulit: socerumque cujus jam filiam duxerat, cognatos item suos afflictos minime miseratus est: sed etiam erga omnes perjurus semper fuit. Sic jam erga fratrem sese impie gerere ausus est, cujus sepulchrum excitare se simulat: nam deopsonam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille usque ad mortem apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Ejus item sententiam abrogare tentavit, cujus se hæredem esse gloriatur: eaque edit scripta, quæ vel modico sensu præditus homo edidisse erubuerit. Equidem ejus epistolis invicem collatis, comperi eum non proprio et naturali sibi animo præditam esse, sed sola suggerentium voluntate moveri: propriam vero mentem nullatenus habere. Salomon itaque ait: *Rege auscultante verbum iniquum, omnes subditi ejus prævaricatores erunt*⁵³. Hic vero suis se factis declarat illum esse iniquum, clientesque suos legis esse prævaricatores.

70. Hic itaque qui talia est, quique talibus delectatur, quandonam quid justum aut rationi consentaneum asperere valebit? Homo nequitia illigatus familiarium, incontinentium scilicet, qui revera cerebri pedibus conculcatura habent. Ideoque modo scribit, mox eum scriptorum prænitet: hinc, mutata sententia, concitatur, lamentatur postea, ac quid sit agendum eum ignoret, sese animo mentisque destitutum declarat. Ejusmodi hominem jure quis depleret, quod sub libero habitu nomineque servus sit virorum qui illum ad impietatem suam trahunt libidinem. Næ illo, quod insanis levissimique hominis est, ut ait Scriptura⁵⁴, dum alia cupit adhuri, sese in damnationem futuri judicii, ignique absumendum tradidit: cum jam eorum arbitratu omnia agat, insidiasque episcopis parandi facultate

Α μὲν μετὰ μῆνας ὀλίγους ἀξιούμενος, ὡς τὸν Βαράβδην (51) Πιλάτος, ἀπέλυε· τοὺς δὲ τοῦ Χριστοῦ δοῦλους οὐ μόνον οὐκ ἤφειε, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀνηλεῶς κατέδικαζεν ἐν τοῖς ἐξορισμοῖς, ἀθάνατον κακὸν γιγνώμενος εἰς αὐτούς. Τῶν μὲν γὰρ διὰ τὸν τῆσιν φίλος ἦν, τὸν ἑρθεοδῶν δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσεβειαν ἐχθρὸς ἐτύγγαυεν. Ἀρ' οὖν οὐ πάντιν ἐκ τοῦτου λευκῶς ἐδεικνυεν, ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι, τὸν μὲν Βαράβδην ἀπτησάμενοι, τὸν δὲ Κύριον σταυρώσαντες, τοιοῦτοι ἦσαν, οἷοι καὶ νῦν εἰσιν (52) οἱ μετὰ Κωνσταντίου χριστομάχοι; Καὶ τάχα πικρῶταρος οὗτος ἢ Πιλάτος· ὁ μὲν γὰρ κἄν ἐνὶ ψατο συνορῶν

Β Τί δὲ θαυμαστὸν εἰ, πλανηθεὶς εἰς ἀσεβειαν, οὕτω κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐστὶν ὠμὸς, ὅπου γε οὐδὲ τῆς ἰδίας συγγενείας ὡς ἀνθρώπος ἐφείσατο; Τοὺς μὲν γὰρ θεοῦς κατέσφαξε, καὶ τοὺς ἀνεψιούς ἀνεῖλε· καὶ πενθεροῦ (Ἰσως, πενθερὸν) μὲν, ἔτι τὴν θυγατέρα γαμῶν αὐτοῦ, συγγενεῖς δὲ (53) πάσχοντας οὐκ ἠλέησεν· ἀλλὰ καὶ ὄρκιον αἰεὶ πρὸς πάντας παραδάτης γέγονεν. Οὕτω γὰρ καὶ εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀσεβεῖν ἐτόλμηκε. Καὶ προσποιεῖται μὲν οἰκοδομῆσθαι αὐτῷ μνημεῖον, τὴν δὲ μνηστὴν αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιάδα βαρβάρους ἐπέδωκεν, ἣν ἐκεῖνος μέχρι τελευτῆς ἐφύλαττε, καὶ ὡς ἴδιαν ἀνέτρεφεν ταυτῷ γυναῖκα. Καὶ τὴν γνώμην δὲ αὐτοῦ παραλύειν ἐπαγέλησεν, οὐ καὶ κληρονόμος εὐχεταὶ εἶναι, γράφων τοιαῦτα, ἐφ' οἷς καὶ (54) ὀλίγην αἰσθησθαι ἔχων ἂν τις ἡσχόνη. Ἐγὼ δὲ, συμβάλλων αὐτοῦ τὰς ἐπιστολάς, εὐρίσκω τοῦτον μὴ κατὰ φύσιν ἔχοντα τὰς φρένας, ἀλλὰ μόνον πρὸς τοὺς ὑποβάλλοντας κινεῖσθαι, ἴδιον δὲ νοῦν καθόλου μὴ ἔχοντα. Ὁ μὲν οὖν Σολομών φησι· Βασιλεὺς ὑπεκυβησεντος λόγον ἄδικον, πάντες οἱ ὅπ' αὐτὸν παράνομοι. Οὗτος δὲ ἐξ ὧν ποιεῖ, δείκνυσιν ἑαυτὸν ἐκεῖνον εἶναι τὸν ἄδικον, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν παρανόμους.

Γ Πότε οὖν οὗτος, τοιοῦτος ὢν, καὶ τοιοῦτοις χαίρων, δύναται εἰ δίκαιον ἢ κατὰ λόγον φρονῆσαι; ἄνθρωπος δεδομένος τῇ τῶν συνέτων παρανομίᾳ καὶ τούτων ὄντων ἐπαρόντων, οἷσιν τὸν ἐγκέφαλον μᾶλλον (55) ἐν ταῖς σπέρμασι καταπεπαιρημένον ἔχουσι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ γράφει, καὶ γράφων μεταμελεῖται, καὶ μεταμελόμενος παροξύνεται, πάλιν τε ἐδύρεται (56), καὶ οὐκ ἔχων ὃ πράξει, δείκνυσιν ἑαυτοῦ τῆς ψυχῆς τὸ ἔρημον τῶν φρενῶν. Οὕτω δὲ τοῦτον Δ ὄντα τοιοῦτον οἰκτεῖται ἂν τις μᾶλλον δικαίως, ὅτι μετ' ἀλευθέρου σχήματος καὶ ἀνόμους δοῦλος ἐστὶ τῶν ἐλκόντων αὐτὸν πρὸς τὴν ἴδιαν ἡσθησθαι τῆς ἀσεβείας. Ἀμείλις τὸ ἀνέτην καὶ κείρον, ὡς εἶπεν ἡ Γραφή, καθηρέσειν (57) θέλων ἑδούλω, ταυτὸν εἰς καταδίκην τῇ μελλούτῃ κρίσει τοῦ κυρίου παρανώμου δέδωκεν· ἦδη πράττων ἔ θέλουσιν ἐκεῖνοι, καὶ πο-

⁵¹ Matth. xxvii, 15. ⁵² ibid. 24. ⁵³ Prov. xix, 12. ⁵⁴ Prov. vii, 22.

(51) Reg. Barabbd̄n. Paulo post Reg. οὐκ ἤφειε. Editi, οὐκ ἠφίρειν.

(52) Ita Reg. In editis εἰσὶν δεῖστ.

(53) Ita Reg. et Basil. Editi συγγενεῖς τσ. De occis Constantii consanguineis, desq̄o Olympiade Arsaci Armenize regi tradita, agimus in Vita Athanasii. Notarum quippe harumce brevitatis, res tantas,

ac nonnihil implicatas, capere nequit.

(54) Ita Reg. In editis vero, καὶ δεστ.

(55) Ita Reg. In editis μᾶλλον δεστ.

(56) Regius codex, ἐδύρετο.

(57) Sic editi., sed alibi iidem καθηρέσειν: Reg. scilicet καθηρέσειν.

πίνων αὐτοῖς τὴν τε κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλήν, καὶ τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξουσίαν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ νῦν πάλιν ἐτάραξε τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις πάσαις· καὶ φανερώς προσέταξε τοὺς μὲν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς (58) εὐσεβείας ἐπισκόπους ἐκβάλλεσθαι τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ τὰ Ἀρείου φρονουσι-πάσας αὐτὰς παραδίδοσθαι. Τοῦτο τε (59) ποιεῖν ὁ στρατηλάτης ἤρξατο· καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι· δέσμοιοι, πρεσβύτεροι τε καὶ μονάζοντες σεσιδηρωμένοι, καὶ πληγαῖς κατακοπέντες ἴσα θανάτῳ, παρεπέμφθησαν. Πάντα τε κατὰ τόπον τετάρακται· καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ Λιβύη πάσα κινδυνεύει, τῶν λαῶν δυσανασχετούτων ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι· τούτῳ (60), καὶ βλεπόντων τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου παρασκευήν, καὶ τὰ ἴδια ἀπ' αὐτῶν ταῦτα.

71. Πότε οὖν ἠκούσθη τοσαύτη παρανομία; πότε τι τοιοῦτο κἄν ἐν διωγμῷ γέγονε κακόν; Ἕλληνας γεγόνασιν οἱ πρότερον διώξαντες· ἀλλ' οὐκ εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσῆνεγκαν τὰ εἰδῶλα. Ἰουδαία ἦν Ζηνοβία, καὶ Παύλου προέστη τοῦ Σαμοσατέως· ἀλλ' οὐ δέδωκε τὰς ἐκκλησίας τοῖς Ἰουδαίοις εἰς συναγωγὰς. Καινὸν ἔστι τοῦτο μῦθος (62)· οὐκ ἔστιν ἀπλῶς διωγμὸς, ἀλλὰ διωγμοῦ μὲν πλεον· προοίμιον δὲ καὶ παρασκευὴ τοῦ Ἀντιχρίστου. Ἔστω γὰρ, καὶ κατὰ Ἀθανασίου, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὗς ἐξώρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς· τί πρὸς τὸ καινὸν ἐπιτήδευμα τοῦτο; ποίαν ἄρα πρόφασιν ἔχουσι κατὰ πάσης τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως εἰπεῖν; Οὐδὲ γὰρ καθ' ἕναστος ἐπιβουλεύειν ἤρξαντο, ἵνα κἄν ψεύσασθαι δυναθῶσιν· ἀλλ' ἀθρόως πᾶσιν ἐπέθεντο, ἵνα, κἄν θέλωσι πλάσασθαι, καταγνωσθῶσιν. Ἐτύφλωσε γοῦν αὐτῶν ἐν τούτοις τὴν διάνοιαν ἡ κακία, καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς ἐπισκόπους ἀπροφασίστως ἤξίωσαν ἐκβάλλεσθαι· ἵνα δείξωσιν, ὅτι κατὰ Ἀθανασίου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὗς ἐξώρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διὰ τὴν μαρὰν αἵρεσιν τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν. Τοῦτο γὰρ λοιπὸν οὐ κέρυπται (63), ἀλλὰ πᾶσι μάλιστα νῦν γέγονε φανερόν. Ἀθανάσιον μὲν γὰρ προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τῆς πόλεως, ἐκείνους δὲ παραδέδωκε τὰς ἐκκλησίας. Καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι· καὶ οἱ διάκονοι, οἱ μετ' αὐτοῦ, ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἀλεξάνδρου τυγχάνοντες, ἐκβάλλονται καὶ φυγαδεύονται· οἱ δὲ ἀληθῶς Ἀρειανοί, οἱ μὴ ἐξωθεν ἀληθῶς ὑπονοούμενοι (64), ἀλλ' οἱ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν αἵρεσιν ἐκδηθέντες μετ' αὐτοῦ τοῦ Ἀρείου παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ἐν μὲν τῇ ἀνω Λιβύῃ Σεκουνδος, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Εὐζώτος ὁ Χαναναῖος, καὶ Ἰούλιος, καὶ Ἀμμων, Μάρκος τε, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Ζώσιμος, καὶ Σαραπίων ἐπίκλην Πελύκων (65), καὶ ἐν Λιβύῃ Σισίνιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ νεώτεροι συνασεβοῦντες αὐτοῖς· οὗτοι τὰς ἐκκλησίας παρελήφασιν.

⁴⁷ Sap. II, 21.

(58) Sic Reg. Editi vero καὶ τοὺς τῆς.

(59) Ita Reg. Editi autem. Τοῦτο δέ.

(60) Sic Reg. et Basil. Editi vero, παραγομένου.

(61) Mēn deest in editis, sed in Reg. et Basil. legitur.

At tem illis propinet, nec non potestatem in Ecclesiis. Enimvero jam denuo Alexandrinas perturbavit Ecclesias, atque eas quæ in Ægypto in Libyisque 305 habentur. Edixitque palam, catholicæ Ecclesiæ pietatisque sectatores episcopos exturbandos ex ecclesiis, illasque tradendas omnes lit qui Arianice sentirent. Illud agere jam cepit dux exercitus: ac deinceps episcopi vinculis constricti, presbyteri et monachi ferreis catenis ligati, ad necemque fere plagis concisi, relegati sunt. Mista ubique omnia: in periculo versatur Ægyptus ac Libya tota, populis edictum ejusmodi indignissime ferentibus, et Antichristi apparatus cernentibus, idemque sua bona ab aliis direpta hæreticisque tradita.

71. Quandonam tanta audita est iniquitas? quandonam, vel tempore persecutionis, malum ejusmodi admissum est? Eibnici erant qui antehac persequerentur: at nequaquam idola illi in ecclesias introducere. Judæa erat Zenobia, et Pauli Samosatensis patrona; at nequaquam Judæis ecclesias tradidit, ut eas in synagogas converterent. Insolens sane est hæc abominatio, nec tantum persecutio, sed plus quam persecutio habenda, proœmiumque et apparatus Antichristi. Esto contra Athanasium, aliosque episcopos in exilium missos, falsas confinxerint criminationes, cur novum id facinoris admittitur? quam comminiscuntur causam adversus totam Ægyptum, Libyam et Pentapolim? Non singulos quippe insidiis suis aggressi sunt, ut hinc mentiendi locum habeant; sed una omnes adorti sunt, ut ei mentiri ausint, falsi arguantur. In his itaque eorum mentem excæcavit malitia ⁴⁷: episcopus nanique omnes nulla de causa ejici postularunt: ut palam hinc facerent, se in Athanasium in aliosque episcopos, quos fecerunt extorres, falsa confinxisse crimina, nulla alia de causa quam ob execrandam Christi hostium Arianorum hæresim. Hæc quippe res non occulta, sed jam omnibus exploratissima est. Enimvero Athanasium jussit ex urbe ejici, illisque tradidit ecclesias. Ac presbyteri quidem diaconique ejus, qui a Petro et Alexandro ordinati fuerant, pelluntur prodiganturque: veri autem Ariani, qui non ob externam quamdam suspicionem, sed qui ab initio cum Arie hæreseos causa ab Alexandro episcopo pulsi sunt, in superiore quidem Libya Secundus, Alexandria vero Kuzojus Chananæus, Julius, Ammon, Marcus, Irenæus, Zosimus, et Sarapion cognomento Pelycon, et in Libya Sisinnius, et juniores quidam qui una cum illo imple sentiunt; hi, inquam, ecclesias occuparunt.

(62) Ita Reg. Editi vero μῦθος.

(63) Reg. οὐκέτι κέρυπται.

(64) Sic Reg. Editi vero, ὑπονοούμενοι.

(65) Ita Reg. et Basil. Editi, Πελέκων, vertiturque Nannius, securicula. Illi autem presbyteri et diaconi memorantur in damnatione Arii et in Epistola en-

72. Porro Sebastianus dux exercitus litteras in-
 sit ad omnes ubique locorum præpositos militares-
 que præfectos : tum veri episcopi pulsi ; li vero qui
 impie sentirent eorum vice intrusi sunt. Episcopos
 certe extorres fecerunt qui in clero consenuerant,
 quique multos annos in episcopatu, ab Alexandro
 nimirum episcopo ordinati, transegerant : Ammo-
 nium scilicet, Hermen, Anagamphum et Marcum in
 superiorem Oasin : Muim, Psenosirim, Nilammo-
 nem, Plenem, Marcum et Athenodorum, in Ammo-
 niacam, non alia mente, **306** quam ut per deserta
 loca transeuntes interirent. Etenim ne infirmorum
 quidem miserti sunt ; sed dum ægre illos ob infir-
 mitatem asportarent, impellebant tamen : sellisque
 deferebantur illi, funeralibus ob vim ægritudinis a
 tergo subsequenteribus. Extinctus itaque est unus ex
 illis, cujus cadaver suis auferendum non concesser-
 unt. Eadem de causa Dracontium episcopum ad
 deserta loca, circa Glysmata relegarunt : Philonem,
 Babylonem : Adelphium in Psinabla Thebaidis :
 Hieraceum et Dioscorum presbyteros Syenem exsul-
 es miserunt. Ammonium, Agathum, Agathodæmo-
 nem, Apollonium, Eulogium, Apollo, Paphnutium,
 Gaium, et Flavius, antiquos episcopos, Diosco-
 rum, Ammonium, Heraclidem et Psaium, item epi-
 scopos, in fugam verterunt : quorum alios ad lapi-
 cidinas tradiderunt, alios ad necem insecti sunt,
 alios multos diripuerunt. Laicos quadraginta, virgi-
 nesque igni ante admotas in exsilium miserunt :
 quas palmarum virgis ita conciderant, ut aliæ post
 quinque dies interirent, aliæ ob palmarum aculeos
 membris infixos medici opera egèrent, morteque
 graviores perferrent cruciatus. Quodque atrocius,

cyclica Alexandri, infra edendis, præter Ammonem
 et Marcum, qui post eam datam epistolam Ariani
 deprehensi et damnati videntur. Euzoius autem tunc
 diaconus tantum erat, vocaturque hic Chananaeus,
 forte ob morum improbitatem qua ceteris longe su-
 perabat. Exstant in iis Alexandri scriptis alii multi,
 qui forsitan iam obierant cum hæc Athanasius scri-
 psit. Erantque alii ex urbe Alexandria, alii ex Ma-
 reote, Alexandrinæ diocesis portione.

(66) Hæc, mên καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀνάγαμφον, καὶ
 Μάρκον, in editis deerrant, sed leguntur in Reg. Epi-
 scopos qui in magnam Oasin relegati sunt ex Libya
 fuisse ait Athanasius *Apol. ad Constant.* num. 52,
 sed an de omnibus, vel de quibusdam tantum loqua-
 tur, incertum : qui autem in Ammoniacam relegati
 sunt ait ex Thebaide fuisse. Non omnes autem ex-
 sules episcopos hic recenset ; nam tredecim tantum
 memorantur, cum sedecim numeret ipse *Apol. ad
 Constant.* num. 27, et *Apol. de fuga sua*, num. 7,
 ubi præter istos, Gaium, Agathum et Ammonium
 alterum refert. Dracontium vero et Philonem in-
 visit Hilarion dum pergeret in Ægyptum, priorem in
 Castro Thebato, exsilii loco : Philonem vero Baby-
 lone, quem Philonem suspicantur quidam Lucifertan-
 nis sese postea adjunxisse, quod verumne sit, dis-
 quirimus in *Athanasii Vita*.

(67) Sic Reg. et Basil. In editis καὶ deest.

(68) Reg. Σοῦνην. Editi Σοῦνην. Regii lectionem se-

72. Καὶ ὁ μὲν στρατηλάτης Σεβαστιανὸς ἔγραψε
 τοῖς κατὰ τόπον πραιποσίτοις καὶ στρατιωτικαῖς
 ἐξουσίαις· καὶ οἱ μὲν ἀληθῶς ἐπίσκοποι ἐδιώχθησαν,
 οἱ δὲ τὰ τῆς ἀσεβείας φρονούντες ἀντ' ἐκείνων εἰς-
 χύθησαν. Καὶ ἐξώρισαν μετ' ἐπισκόπους γράσαντας
 ἐν τῷ κλήρῳ, καὶ πολυεῖς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, ἀπὸ
 Ἀλεξάνδρου ὄντας τοῦ ἐπισκόπου· Ἀμμώνιον μὲν καὶ
 Ἑρμῆν, καὶ Ἀνάγαμφον, καὶ Μάρκον (66), εἰς τὴν
 ἄνω ἡσιν· Μοῦϊν δὲ καὶ Ψενόσιριν, καὶ Νελλάμ-
 μωνα, καὶ Πλήνην, καὶ Μάρκον, καὶ Ἀθηνόδωρον,
 εἰς τὴν Ἀμμωνιακὴν, δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ ἵνα διὰ τῶν
 ἐρήμων διερχόμενοι τελευτήσωσι. Καὶ γὰρ οὐδὲ νο-
 σούντας αὐτοὺς ἤλεψαν· ἀλλὰ καὶ βαρέως διὰ τὴν
 ἀσθένειαν φέροντες ἤλαυνον, ὥστε φορεῖοις αὐτοὺς
 ἀποφέρεσθαι, καὶ διὰ τὴν νόσον ἐπακολουθεῖν αὐτοῖς
 τὰ ἐντάξια. Ἀπέθανε γοῦν εἰς ἐξ αὐτῶν, καὶ οὐδὲ τὸ
 σῶμα συνεχρόρησαν ἀποφέρεσθαι τοῖς ἰδοῖς. Διὰ
 τοῦτο καὶ Δρακόντιον μὲν ἐπίσκοπον εἰς τὰ ἔρημα
 περὶ τὸ Κλύσμα ἐξώρισαν, Φίλωνα δὲ εἰς Βαβυλῶνα,
 καὶ (67) Ἀδελφίον εἰς Ψίναβλα τῆς Θεβαίδος, Ἰερακά
 τε καὶ Διδόσκορον τοὺς πρεσβυτέρους εἰς Σοῦνην (68)
 ἐξώρισαν· καὶ Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἀγαθὸν, καὶ Ἀγα-
 θοδαίμονα, καὶ Ἀπολλώνιον, καὶ Εὐλόγιον, καὶ
 Ἀπολλῶν, καὶ Παφνούτιον, καὶ Γάϊον, καὶ Φλάδιον,
 ἀρχαίους ἐπίσκοπους, καὶ Διδόσκορον, καὶ Ἀμμώνιον,
 καὶ Ἡρακλειδῆν, καὶ Ψάϊν, πάλιν ἐπίσκοπους, ἐφυ-
 γάδευσαν· καὶ τοὺς μὲν εἰς λιθορραγίαν (69) παραδε-
 δόκασι, τοὺς δὲ ἐδίωξαν ἀναίρησαι θέλοντες, ἄλλους
 τε πολλοὺς διήρπασαν. Καὶ λαϊκοὺς μὲν μ' καὶ (70)
 παρθένους, πρότερον παρὰ πῦρ στήσαντες αὐτάς,
 ἐξώρισαν· οὕτω κόψαντες πληγαῖς ταῖς ἀπὸ φοινίκων
 ῥάβδοις, ὡς μετὰ ἡμέρας πέντε τὰς μὲν αὐτῶν ἀπο-
 θανεῖν, τὰς δὲ χειρουργεῖσθαι διὰ τοὺς ἐμπαγέοντας

quimur, arbitramurque esse Syenem extremam Ro-
 mani imperii urbem ad Nili fluentia, Æthiopiæ fini-
 timam. Eam Σοῦνην ter vocat item Orig. in *Matth.*
 p. 552, et alias. Communius tamen Σοῦνην vocatur.
 Proclivis est transmutatio vocalium ο et υ.

Episcopus plus triginta in fugam versos ait Atha-
 nasius in *Apologia de fuga sua* : quare cum tredecim
 tantum hic memoret, multos haud dubie omisit. Ex
 episcopis hic et superius nominatis permulti synodo
 Alexandriae anni 362 adfuere, ibi videsis. Quæruunt
 nonnulli nunc Paphnutius hic memoratus, is ipse
 sit qui in persecutione Maximiani oculum amiserat,
 et synodo Nicænae postea adfuit : sed veri non est
 simile eum ipsum esse, nam id indicaturus fuisset
 Athanasius : et alioqui vulgare admodum est Paph-
 nutii nomen apud Ægyptios. Duo certe leguntur
 ejus nominis inter episcopos Ægyptios supra p.
 169.

(69) Ita edit. Paris., et sic legit Nannius qui
 vertit, *lapicidinam*. Reg. et edit. Comm. *λαϊτορ-
 γίαν*.

(70) Ita Reg., editi *διήρπασαν*· λαϊκοὺς μὲν μ'
 καὶ, etc. Hæc vero fusius enarrantur in *Apol. de sa-
 ga*, num. 8. Sed quæ de virginibus virgines palmarum
 cæsis hic habentur, ea de viris quadraginta com-
 prehensis enarrat iisdem fere verbis Athanasius. At
 potuerunt tum viri illi, tum virgines eodem crucia-
 tus genere lancinari.

ἐν τοῖς μέλει σκόλοπας, καὶ μεζονας θανάτου τὰς βιζάνους ὑπομένειν. Καὶ τό γε δεινότερον, παντὶ μὲν ἰσχύοντι, οἰκείον δὲ τῶν ἀσεβῶν· ἐπειδὴ κοπτόμεναι τὸν Χριστὸν ἐπεκαλοῦντο, μεζόνως ἐτριζον κατ' αὐτῶν τοὺς ὁδόντας. Ἀμέλει οὐδὲ τὰ σώματα τῶν ἀπογιγνομένων ἀπεδίδουν τοῖς ἰδίοις εἰς ταφήν· ἀλλ' ἐκρυπτον, ἵνα δόξωσι λαυθάνειν τὴν ἀνδροφονίαν. Ἀλλ' οὐκ ἔλαθον· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις ἐώρακε, καὶ πάντες ὡς δημίους, ὡς κακούργους καὶ ληστὰς ἀπεστρέφοντο. Καὶ γὰρ καὶ μοναστήρια κατέστρεψαν, καὶ εἰς πῦρ ἐμβαλεῖν μοναχοὺς ἐπέειραν· καὶ διήρπασαν οἴκους, καὶ παραθήκας θεθείσας παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς οἶκον ἐλευθέρων ἐπεισελθόντες ἤρπασαν, καὶ ἀπεστέρησαν τὰς χήρας κατὰ πελμάτων (71) ἔκοπτον, καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐκώλυον.

73. Τοιαῦτα μὲν οὖν τὰ πονηρέματα τῶν Ἀρειανῶν. Οἶα δὲ αὐτῶν καὶ τὰ τῆς ἀθεότητος ἐπιχειρήματα, τίς ἀκούσας οὐ φρίξει; Τοὺς μὲν γὰρ τηλικούτους γέροντας καὶ πολυετείς ἐπισκόπους ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν· ἀντὶ δὲ τούτων νεωτέρους ἀσελγείς Ἕλληνας, μήτε κατηχηθέντας, δόξαντες εὐθύς παραίνειν· καὶ ἄλλους διγυναλους, καὶ ἐπὶ μεζόνως αἰτίας ἐγκαλουμένους, διὰ τὸν περὶ αὐτοὺς πλοῦτον, καὶ τὴν ἐκ τῆς πολιτείας δυναστείαν, χρυσίον διδόντας, ὡς ἀπὸ πωλητηρίου ἀπέστειλλον αὐτοὺς ὀνομάσαντες ἐπισκόπους. Καὶ λοιπὸν τοῖς λαοῖς δεινότερα ἐγγίγνετο ἡ συμφορὰ· ἀποστρεφόμενοι γὰρ τοὺς μισθωτοὺς ἐκείνων, καὶ ἄλλοτρίους ἑαυτῶν, ἐμαστίζοντο, ἐδημούντο, εἰς τὰ δεσμωτήρια κατεκλείοντο παρὰ τοῦ στρατηλάτου. Ἐπολεῖ γὰρ τοῦτο προθύμως Μακρινῶς ὢν· ἵνα τοὺς μὲν ἰδίους μὴ ἐπιζητῶσιν, οὓς δὲ ἀπεστρέφοντο, δέχωνται (72), ἀνθρώπους τοιαῦτα πράττοντας, οἶα καὶ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδώλοις ἐπαιζον.

74. Τίς οὖν ταῦτα βλέπων ἢ ἀκούων, τίς ὄρων τὴν ἀλαζονείαν τῶν ἀσεβῶν, καὶ τοσαύτην ἀδικίαν, εἰ δίκαιός ἐστιν, οὐ στενάξειεν; Ἐν τόποις γὰρ ἀσεβῶν στένονσι δίκαιοι. Τίς, τούτων γιγνομένων καὶ τῆς ἀσεβείας τοσαύτην ἀναισχυντίαν λαβοῦσας, ἔτι τομᾶ λέγειν Κροστύλλιον Χριστιανὸν (73), καὶ οὐ μᾶλλον Ἀντιχρίστου τὴν εἰκόνα; Τί γὰρ τῶν τούτου γνωρισμάτων παραλέλοιπεν; Ἡ πῶς οὐ πανταχόθεν οὗτος ἐκείνος εἶναι νομισθήσεται, κάκεινος τοιοῦτος ἀν' ὑπονοηθεί, οἷός ἐστιν οὗτος (74); Οὐ τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ἐν τῷ Καισαρείῳ, γινομένης θυσίας, καὶ κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ὡς ἐξ ἐντολῆς αὐτοῦ πεποιήκασιν Ἀρειανοὶ τε καὶ Ἕλληνες; οὐχ ἡ ὄρασις τοῦ Δανιὴλ οὕτω σημαίνει τὸν Ἀντιχρίστον, ὅτι ποιήσει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἰσχύσει πρὸς αὐτοὺς, καὶ ὑπερῶσει ἐν κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει, καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον λαλήσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ

⁷¹ Prov. xxviii, 28, in Gr. textu. ⁷² Dan. vii, 25.

(71) Regius codex καταπελμάτων, unica voce. Editi κατὰ πελμάτων.

(72) Reg. δέχονται. Ibi lemm Reg ἀνθρώπους. Editi, ἀνθρώποις, perperam.

(73) Ita Reg. et sic infra vocat Constantium derident· O scilicet: editi, Κωνσταντίος, prior lectio edi-

A apud eos saltem qui mentis compotes sunt, existimetur, impiis tamen consentaneum, dum illi inter verbera Christum invocarent, magis stridabant dentibus adversus illas. Næ illi neque corpora defunctorum ad humanum tradidere, sed, ut sua laterent homicidia, occultarunt. At nequaquam latere, rem quippe vidit tota civitas, universisque illos ut homicidas, improbos furesque aversabantur. Enimvero monasteria subverterunt, monachosque in ignem inicere tentarunt: domos diripere: deposita ab episcopo in liberorum domum delata, irrumpentes abstulerunt: viduas calcibus percusserunt, eleemosynæ ne daretur colibuerunt.

B 73. Ejusmodi sunt Arianorum scelera. Quanta autem sint eorum impietatis facinora, quis si audiat non exhorrescat? Siquidem tam graves senes, tam annosos episcopos in exilium pelli curarunt, eorum autem vice juniores petulantesque ethnicos, ne catechumenos quidem, ad summum statim gradum transire jussos: alios bigamos, majorumque criminum accusatos, quia nempe pecuniosi erant, ac civili potentia valebant, aurum modo penderent; eos, inquam, quasi a venalium foro mittebant, nominabantque episcopos. Hinc populis gravior emerit calamitas; cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a duce exercitus mancipati sunt. Quod ille utpote Manichæus libentissime agebat: ne illi suos perquirent episcopos, et ut reciperent quos aversabantur, homines sane qui talia agunt, qualia non ita pridem inter idola luserant.

74. Quisnam his conspectis vel auditis, quis, animadversa impiorum petulantia tantaque injuria, si æquus ipse sit, non ingemiscat? nam in locis impiorum 307 justi lamentantur ⁷⁴. Quis cum ejusmodi gesta sint, cum impietas tantam sibi impudentiam arrogarit, Cosyllum Christianum ultra vocare ausus fuerit, et non potius Antichristi imaginem? Quænam ex Antichristi notis ipsi deest? Aut quid est, cur non hunc illum ipsum esse arbitremur, illumque huic similem existimemus? D Nonne in magna ecclesia, quæ in Cæsareo sita est, ex ejus jussu sacrificia oblata, blasphemiarumque in Christum dictæ sunt ab Ariano et gentilibus? Nonne visio Danielis his iudiciis Antichristum significat ⁷⁵: quod scilicet bellum sanctis illaturus est, adversusque illos prævalebit: omnes qui ante se fuerint malignitate superabit: tres reges humiliabit: contra Altissimum verba proferet: putabit se

toribus mensosa visa fuit, ideoque immutata, sed recte habere putamus: nam eodem ille modo nuncupatur infra num. 80.

(74) Reg. ἢ ὡς ἐστίν. Ibidem Reg. οὐ τὰς: editi, αὐτε.

tempus atque regem mutare posse? Quis inquam alius ejusmodi res agere ausus est, præter solum Constantium? Ejusmodi quippe hic est qualis unquam ille fuerit. Verba namque profert adversus Altissimum, dum impiæ hæresi patrocinatur: adversus sanctos bellum gerit, dum episcopos pellit in exsilium; tametsi ad breve tempus in suamque perniciem ea frui potestate. Nam ille omnes qui antehac exstiterat malitia superavit, nova exrogitata persecutonis ratione: et cum tres reges Vetrantonem, Magnentium et Gallum imperio abdicasset, continuo impietatis patrocinium suscepit: ac velut gigas adversus Altissimum arroganter insurgere est ausus. Hic existimavit se legem immutaturum, dum statuta Domini per apostolos tradita violavit: Ecclesiæ mores invertit, novumque adinventit ordinationum genus. Ex aliis quippe locis, etiam quinquaginta mansionibus dissipatis, episcopos millibus stipatos ad invitos populos transmittit: qui ut populus commendarent, ipsisque noti flaut minas afferunt litterasque ad iudices. Ita Gregorium ex Cappadocia misit Alexandriam: ita Germinium Eyzico Sirmium transmissit: sic Cecropium Laodicea Nicomediam.

75. Auxentium vero quemdam litigatorem magis quam Christianum, ex Cappadocia Mediolanum transmissi, ut postquam Dionysium episcopum, religiosum hominem, ob suam erga Christum pietatem relegaverat, hunc ibi constitueret, hominem necdum Latine lingue, sed solius impietatis peritum. Nunc autem Georgium quemdam Cappadocem hominem, qui Constantinopoli penuriorum exceptor erat, quique pecunias omnes depeculatus, repetundarum reus, aufererat, jussit eum militari pompa, ductisque auctoritate Alexandriam ingredi. Unde repertum quemdam Epictetum neophytum, audacemque adolescentem, quod ad omnia scelera paratum carneret, in amicis habuit: cuius opera quibus optat episcopis insidiat: promptus quippe ut ille ad omnia quæ placent imperatori peragenda. Hoc itaque usus ministro, rem plane stupendam Romæ perpetravit, quæ revera Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesiæ locum palatio, cum, populorum vice, tres sibi castratos adesse jussisset, demum improbos tres catascopos, id est exploratores, haud enim episcopi nuncupandi, adigit ut Felicem quemdam ipsorum moribus dignum hominem, episcopum ordinarent in palatio. Populi enim animadversa hæreticorum prævaricatione, **308** non concesserunt ut in ecclesiis illi ingrederentur, sed procul illis abscesserunt.

(75) Ita Reg. Editi ἀλλοτριώσαι.

(76) Sic Reg., γὰρ δεσπὶν ἐπίθις.

(77) Ita Reg. Editi vero αὐτοῦ.

(78) Πρὸ πενήτηντα μόνων, vertit Nannius: et quinquaginta sedium episcopos: sed vera sententia est quam exprimus. Vide in *Apol. contra Arianos* pag. 117.

(79) Hunc Georgium Gregorius Nazianz. in

ἀλλοιώσαι (75) καιρὸν καὶ νόμον; Τίς οὖν ἄλλος ποτε τοιαῦτα ἐπεχείρησε πράξει ἢ μόνος Κωνσταντίος; Οὗτος γὰρ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος ἂν ἐκείνος γένοιτο. Λαλεῖ γὰρ (76) λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον, προστάμενος τῆς ἀσεβοῦς αἰρέσεως· καὶ πρὸς τοὺς ἀγίους ποιεῖ πόλεμον, ἐξορίζων τοὺς ἐπισκόπους· εἰ καὶ πρὸς ὄλιγον ἐπὶ τῇ αὐτοῦ (77) ἀπωλείᾳ ταύτην τὴν ἐξουσίαν ἔχει. Καὶ γὰρ οὕτως τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἐνίκηκεν ἐν καίρῳ, καινὸν ἐπινοήσας τρόπον τοῦ διωγμοῦ· καὶ τρεῖς βασιλεῖς, Βρετανιῶνα, καὶ Μαγνέντιον, καὶ Γάλλον καθελών, εὐθύς προέστη τῆς ἀσεβείας· καὶ ὡς γίγας πρὸς τὸν Ὑψίστον ἐτόλμησεν ἐπαρθῆναι τῇ ἀλαζονείᾳ. Οὗτος ὑπενόησεν ἀλλοιώσαι νόμον, παραλύων τὴν μὲν τοῦ Κυρίου διὰ τῶν ἀποστόλων διάταξιν, τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀλλάττων ἔθη, καὶ καινὸν αὐτὸς ἐπινοῶν τρόπον τῶν καταστάσεων. Ἐξ ἄλλων γὰρ τόπων καὶ πρὸ πενήτηντα (78) μόνων μετὰ στρατιωτῶν ἐπισκόπους ἀποστέλλει πρὸς τοὺς μὴ θέλοντας λαοὺς· καὶ ἀντὶ γλώσσεως τῆς πρὸς τοὺς λαοὺς, ἐκείνοι φέρουσι τὰς ἀπειλὰς, καὶ τὰ πρὸς τοὺς δικαστὰς γράμματα. Οὕτω Γρηγόριον ἀπὸ Καππαδοκίας ἐπεμψεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ εἰς μὲν τὸ Σίρμιον ἀπὸ Κυζίκου μετεπέμψατο Γερμίνιον· ἀπὸ δὲ τῆς Λαοδικείας Κεχροπίον εἰς τὴν Νικομήδειαν ἀπέστειλεν.

75. Καὶ Ἀδξέντιον μὲν τινα φιλοπράγμονα μᾶλλον ἢ Χριστιανὸν ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Μεδιόλανον μετασταλατο· ἴν', ἐπειθὴ τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ Διονύσιον, ἀνθρωπῶν εὐλαβῆ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐξώρισε, τοῦτον ἐκεῖ καλεῖσθαι εἶναι· ἀνθρωπῶν μὴπω μὴδὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν εἰδὸτα γλώτταν, ἢ μόνον ἀσεβεῖν· νῦν δὲ πάλιν Γεώργιον τινα Καππαδόκην ἀνθρωπῶν, ὑποδέκτην ἐν Κωνσταντινουπόλει ταμιακῶν γενόμενον (79), καὶ σφετερισάμενον πάντα, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο φυγόντα, προσέταξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν μετὰ στρατιωτικῆς φαντασίας, καὶ τῆς τοῦ στρατηλάτου ἐξουσίας. Ἐἶτα εὐρῶν Ἐπίκτητόν τινα νεόφυτον, καὶ νεώτερον θρασύν, ἠγάπησεν, ὁρῶν αὐτὸν ἔτοιμον εἰς κακίαν (80)· καὶ δι' αὐτοῦ οἷς ἐθέλοι λοιπὸν ἐπισκόπους ἐπιβουλεύει· ἔτοιμος γὰρ ἐκείνῳ ἐστὶ πάντα ποιεῖν ἢ βούλεται βασιλεὺς. Τοῦτω γούν ὑπρέτη χρώμενος, καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ πεποίηκε παραδόξον, καὶ ἀληθῶς ἁμολομα τῆς Ἀντιχρίστου κακοβολίας· ἀντὶ γὰρ τῆς ἐκκλησίας τὸ πάλαιον παρασκευάσας, καὶ ἀντὶ τῶν λαῶν τρεῖς που θλαδίας αὐτοῦ πεποίηκε παρῆναι· καὶ λοιπὸν ἠνάγκασε τρεῖς κακοθήεις κατασκόπους (οὗ γὰρ ἂν τις ἐπίσκοπος εἴποι·) καταστήσαι δῆθεν ἐπίσκοπον ἐν τῷ παλατίῳ Φήλικά (81) τινα ἀξίον αὐτῶν. Οἱ γὰρ λαοὶ πάντες, εἰδότες τὴν παρανομίαν τῶν αἰρετικῶν, οὕτε συνεχώρησαν αὐτοῖς· εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσελθεῖν, ἀλλὰ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀνεχώρησαν.

orat. 21, ait fuisse uelium xpeion υποδοχία, exceptorem swillium carnianu, quibus adhanatur milites. De Georgii hujus genere, patria, moribusque, fute in *Athanasii Vita*.

(80) Reg. μανίαν. Mox idem Reg. ἐθέλει. Editi ἐθέλοι.

(81) Reg. Φήλικα. De Felice actum jam est in *Athanasii Vita*.

76. Τί οὖν αὐτοῦ τοῦ Ἀντιχρίστου παραλλόλων; ἢ εἰ πλέον ἐκαίνοσ ἐλθὼν τοῦτου ποιήσειεν; Ἡ πῶσ ἐκαίνοσ ἐλθὼν οὐχ εὐρήσει πρὸσ ἀπάτην εὐκολον προετοιμασθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦτου τὴν ὁδόν; Καὶ γάρ πάλιν ἀντί τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ παλάτια πρὸσ ἐπιτὴν τὰς κρίσεις προκαλεῖται. Καὶ τοῦτων μὲν αὐτὸς ἐξάρχει· τὸ δὲ θαυμαστὸν, ὅτι, κἂν θεωρήσῃ τοὺσ κατηγόρουσ ἀπορούντασ, αὐτοὺσ ἀναδέχεται τὴν κατηγορίαν· ἵνα μὴδὲ ἀπολογεῖσθαι (82) λοιπὸν ἐξῆ τοὺσ ἀδικουμένοισ διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ βίαν. Καὶ τοῦτο πεποίηκεν ἐν τοὺσ κατὰ Ἀθανασίου· τὴν γάρ Παυλίνοσ, καὶ Λουκιφῆροσ, καὶ Εὐσεβίου, καὶ Διονυσίου τῶν ἐπισκόπων κερύρησιαν βλέπων, καὶ ὡσ ἐκ τῆσ μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντοσ (83) διελεγχοῦσ τοὺσ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου λέγοντασ, καὶ συνεβούλευον μηκέτι χρῆναι πιστεῦσθαι· τοὺσ περὶ Οὐάλεντα μετανοήσασ ἐπ' οἷσ λέγουσι νῦν, εὐθύσ ἀναστάσ εἶπεσ· Ἐγὼ κατηγόροσ εἰμι νῦν Ἀθανασίου, δε' ἐμὲ πιστεύσατε οἷσ ἐάν λέγωσιν οὔτοι. Εἶτα, ἐκαίνοσ λεγόντων, πῶσ δύνασαι κατηγόροσ εἶναι, μὴ παρόντοσ τοῦ κατηγορουμένου; εἰ γάρ σὺ κατηγόροσ εἶ, ἀλλ' ἐκαίνοσ μὴ παρῶν, οὐ δύνασαι κρίνεσθαι. Οὐ γάρ Ῥωμαϊκὴ ἐστὶν ἡ κρίσισ, ἐν ὡσ βασιλεὺσ πιστευθῆσ, ἀλλὰ περὶ ἐπισκόπου ἐστὶ τὸ κρίμα· καὶ δεῖ τὴν κρίσιν ἴσῃν εἶναι τῷ κατηγοροῦντι καὶ τῷ κρινόμενῳ. Πῶσ δὲ καὶ κατηγορεῖσ; συνεῖναι γάρ οὐκ ἰδύνασο τῷ μακράν σου τυγχάνοντι· εἰ δὲ παρὰ τοῦτον ἀκούσασ λέγεισ, δίκαιόν ἐστὶ σε καὶ τὰ παρ' ἐκαίνοσ λεγόμενα πιστεύειν· εἰ δὲ μὴ πιστεύεισ ἐκαίνοσ, πιστεύεισ δὲ τοῦτοισ, φαίνονται μᾶλλον οὔτοι διὰ σὲ λέγοντασ ταῦτα, καὶ εἰσ σὴν χάριν κατηγοροῦντασ Ἀθανασίου. Ταῦτα ἀκούσασ, καὶ νομίσασ ὕβριν εἶναι τὸ λεχθὲν ὀρθῶσ, ἐκαίνοσ μὲν ἐξώρισε· κινήθεισ δὲ κατὰ Ἀθανασίου, ἀγριώτερον ἔγραψεν αὐτόν τε παθεῖν τὰ γενόμενα, καὶ τοὺσ Ἀριανοὺσ παραδοθῆναι τὰσ ἐκκλησιασ, καὶ τοῦτοισ ἐξείναι πράττειν ἢ βούλονται.

ecclesiana, facultatisque ipsi dari, quod liberet arbitrato suo agendi.

77. Δεινὰ μὲν οὖν καὶ πέρα δεῖνῶν τὰ τοιαῦτα· κρέπουσα δὲ πρᾶξισ ὁμοσ τῷ σχηματιζομένῳ τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου. Τίσ γάρ, βλέπων αὐτόν ἐξάρχοντα τῶν νομιζομένων ἐπισκόπων καὶ προκαθήμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν κρίσεων, οὐκ ἀκολούθωσ ἀν εἶποι τοῦτ' εἶναι τὸ διὰ τοῦ Δανιὴλ εἰρημένον βδέλυγμα τῆσ ἐρημώσεωσ; Τὸν γάρ Χριστιανισμόν περιθεδλημένος, καὶ εἰσ τοὺσ ἁγίουσ τόπουσ εἰσερχόμενοσ, ἐστηκῶσ τε ἐν αὐτοὺσ, ἐρημοὶ τὰσ ἐκκλησιασ, παραλύων τοὺσ τοῦτων κανόνασ, καὶ τὰ ἴδια κρατεῖν βιαζόμενοσ. Ἄρα τίσ ἐτι τολμᾶ λέγειν τὸν καιρὸν τοῦτον εἰρηνικόν εἶναι Χριστιανῶν, καὶ οὐ μᾶλλον διωγμὸν; καὶ διωγμὸν, οἷοσ οὔτε πώποτε γέγονεν, οὔτε τάχα τίσ ποιήσει ποτὲ τοιοῦτον, εἰ μὴ ἄρα ὁ υἱὸσ τῆσ ἀνομίας, οἱ Χριστομάχοι δεικνύουσιν (84), ἀναζωγραφοῦντασ ἐν αὐτοὺσ ἦδη. Διὸ καὶ μάλιστα προσήκει νῆφειν,

⁸² Dan. ix, 27.

(82) Sic Reg. et Basil. Editi ἀπολεῖσθαι περιγραμ.

(83) Quæ sequuntur post Οὐάλεντοσ, usque ad περὶ Οὐάλεντα, desunt in editis prioribus, eratque

76. Quid igitur iste quod Antichristo congruat prætermisit: aut quid amplius ille, cum veniet, acturus est? Imo potius nonne ille in suo adventu, præparatam sibi a Constantio viam inveniet? Namque ille, ecclesiarum vice, in palatium judicis ad se transfert ecclesiastica, quibus ipse præsidet. Quodque permirum habeatur, si quando hærentes conspexerit accusatores, accusandi munus excipit ille, ut ne injuria affectis liceat criminationes depellere, ejus nempe violentia prohibitis. Idipsum egit adversus Athanasium: conspecta quippe Paulini, Luciferi, Eusebii et Dionysii episcoporum loquendi fiducia, et qua ratione illi ex Ursacii et Valentis pœnitentia, viros qui episcopum insimulabant, falsi arguerent, suaderentque non ultra fidem Valentis sociore habendam esse, quos ante pœnituisset eorum quæ jam dicerent: ille statim exurgens, Ego, inquit, jam sum Athanasii accusator, mei gratia eorum dictis fidem habetote. Illis respondentibus, Quo pacto accusator esse potes absente reo: nam utiammi tute sis accusator, judicandus tamen non est ille in sui absentia? Non judicium quippe Romanum jam instituitur, ut tibi, quamvis imperator sis, fides habeatur; sed de episcopo judicium agitur, et pari jure cum accusatore et accusato agi oportet. Qui autem accusare tu potes? non enim præsens tibi fuit vir qui procul te versabatur: quod si ea dicis quæ didicisti ab illis, æquum sane fuerit te ejus quoque dictis fidem adhibere: sin illi fidem non adhibens, his adhibes, videntur certe illi hæc in tui gratiam proferre, in tui gratiam item Athanasium accusare. His ille auditis, ratus hæc verba, quæ recta sone erant, in suam vertere contumeliam, viros misit in exilium: commovisque in Athanasium, effertatis misit litteras, jubens illum his afflicti malis quibus affectus revera est: Arianisque tradi

77. Gravia quidem et plus quam gravia sunt ista, consentanea tamen ei qui Antichristi figuram gerit. Quis enim videns illum is qui episcopi putantur præfieri, in ecclesiasticisque judiciis præsidere, non jure dicat hanc esse illam a Daniele predictam abominationem desolationis? Christianismo quippe amictus ille, et in loca sancta ingressus, ibique consistens, ecclesias vastat: eorumque abrogatis canonibus, vi cogit ut sua obtineant decreta. Num quis ausit dicere tempus pacis Christianis adesse, nonne potius persecutionem? Annon persecutionem qualis nunquam existit, et fortasse qualein nemo unquam excitaturus est, nisi filius iniquitatis, Christi oppugnatores exhibent, in suisque actis expriment? Quapropter nobis summo opere vigilandum est, ne hæresis isthæc quæ tanta est impudentia, quæ vel-

prorsus mutila sententia: quæ ex Reg. et Basil. restituitur.

(84) Sic Regius codex. Edit. Comm. δεκνύουσιν. Basiliens. et edit. Paris. δεκνύουσιν.

uti cerastæ virus diffunditur, ut in Proverbiis scriptum habetur⁸¹, quæque sententiam docet Christo adversantem, ea ipsa sit apostasia, post quam ille, scilicet Antichristus, revelabitur, præmisso suo præcursore Constantio. Alioqui cur ita contra plures viros furit? quare quasi pro sua hæresi decernat, eumque suum dicit inimicum qui Arii insanix non obtemperat. Quare quæ a Christi hostibus dicuntur libentissime admittit, talesque ac tantas vilipendit synodos? quare jussit ecclesias tradi Arianis, nonne ut ille cum venerit, facultatem habeat in illas **309** Introeundi: anplexeturque Constantium qui illa sibi loca præparavit? si namque qui ab Alexandro et decessore ejus Achilla, imo hujus decessore Petro ordinati fuerant, senes episcopi pulsi sunt, intrusique hi quos indicabant qui milites sequebantur: indicarunt autem illos qui suæ fore sententiæ pollicerentur.

78. Facillima res erat Meletianis: quorum plurimi, imo omnes, nequaquam religiosa institutione educati sunt, neque sanam norunt erga Christum fidem, nec quid sit Christianismus, aut quæ nobis Christianis sint Scripturæ. Nam quidam eorum, ex idolis, alii ex senatu et ex supremis magistratibus ad nos accessere, idque ut miseram immunitatem et patrocinium assequerentur: ac antiquioribus se Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem prius quam Instituerentur (85): sed etiamsi instituti essent, qualis, quæso, doctrina præ Meletianos? attemen ne specie quidem instituti, deropente accesserunt: ac statim, accepto, quasi infantes, nomine, episcopi appellati sunt. Ideoque ejusmodi cum sint, rem illam nihili fecere, neque putarunt pietatem ab impietate discrepare. Libenter igitur protinusque ex Meletianis Ariani effecti sunt. Quod si quidpiam aliud jusserit imperator, in illud esse vertere sunt parati. Pietatis quippe ignorantia quam citissime illos ad consuetam et priorem, quam edocti fuerant, stultitiam conjicit. Enimvero pro nihilo est illis omni vento et fluctu circumferri, dum immunes sint et humano fruuntur patrocinio: pro nihilo illis est sese immutare, talesque fieri quales antea erant, imo quales erant dum ethnici essent. Næ illi cum ita moribus versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse senatum: eumque cultum idolorum saperent, utpote ethnici, usurpato tamen præclaro Salvatoris nomine, totam contaminaverunt Ægyptum, ubi Ariaram hæresim vel nominari in illa curarunt. Haftenus enim in sola Ægypti libera ubique fuit sanæ fidei professio: quapropter invidiam ei quoque conbare impii illi conati sunt: imo, ut verius dicatur, non illi, sed qui eos concitavit diabolus; ut cum venerit ejus præco Antichristus, in-

⁸¹ Prov. xxiii, 32.

(85) Id est, priusquam catechumeni essent.

(86) Sic Reg. una voce. Editi vero διὰ τί.

(87) Ita Reg. Editi τίς ἐστι.

A μήπως ἡ αἵρεσις αὐτῆ, πολλὴν ἀναισχυντίαν ἔχουσα, καὶ διαχυομένη ὡς ἰὸς κεράστου, καθὼς ἐν ταῖς Παροιμίαις γέγραπται, διδάσκουσά τε κατὰ τοῦ Σωτῆρος φρονεῖν, αὐτῆ ἀνεὶ ἡ ἀποστασία μεθ' ἣν ἐκεῖνος ἀποκαλυφθήσεται, πάντως ἔχων τὴν πρόδρομον ἐαυτοῦ Κωνσταντίου. Ἐπεὶ διὰ τί οὕτως μαίνεται κατὰ τῶν εὐσεβῶν; διὰ τί ὡς ὑπὲρ ἰδίας αἰρέσεως ἀγωνίζεται; καὶ ἐχθρὸν μὲν ἴδιον λέγει τὸν μὴ παιθόμενον τῇ Ἀρελοῦ μανίᾳ, τὰ δὲ παρὰ τῶν Χριστομάχων λεγόμενα καταθμύλιος δέχεται, καὶ τοιαύτας καὶ τοσαύτας συνόδους ἀτιμάζει; διὰ τί (86) τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκέλευσε τὰς ἐκκλησίας παραδίδοσθαι; οὐχ ἵνα ἐκεῖνος ἐλθὼν εὖρη, πῶς εἰς αὐτὰς εἰσέλθῃ, καὶ ἀποδέξηται τοῦτον ἑτοιμάσαντα τοὺς τόπους αὐτῶ; Οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ Ἀχιλλᾶ, καὶ πάλιν τοῦ πρὸ τούτου Πέτρου, γέροντες ἐπίσκοποι ἐξεβάλλοντο· ἐκεῖνοι δὲ εἰσήγοντο, οὓς ἀνέλεγον οἱ ἀκολουθοῦντες τοῖς στρατιώταις· ἔλεγον δὲ τοὺς τὰ αὐτῶν φρονεῖν ἐπαγγελλομένους.

B **78.** Εὐκολεῖν δὲ τοῦτο Μεletianοῖς ἦν τὸ πρόβλημα· οἱ γὰρ πλείστοι, μᾶλλον δὲ οἱ πάντες, οὐκ ἀπὸ θεοσεβοῦς ἀγωγῆς εἶναι, οὐδὲ γινώσκουσι τὴν εἰς Χριστὸν ὑγιαίνουσαν πίστιν, οὐδ' ὅλως τί ἐστὶ (87) Χριστιανισμὸς, ἢ ποίας ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ Γραφάς. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐξ εἰδώλων ἐλθόντες, οἱ δὲ ἐκ τοῦ βουλευτηρίου καὶ τῆς πρώτης πολιτείας διὰ τὴν ταλαίπωρον ἀλειτουρησίαν καὶ προστασίαν· πείσαντες τε χρήμασι τοὺς πρὸ αὐτῶν Μεletianοὺς, εἰς τοῦτο παρήλθον, καὶ πρὶν κατηχηθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ ἔδοξαν, ποία κατήχησις παρὰ Μεletianοῖς ἐστίν; εὐθύς οὐδὲ δόξαντες κατηχεῖσθαι, ἦλθον ἅμα· καὶ ὁμοῦς, ὡσπερ παῖδες θνομα λαθόντες, ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι. Καὶ διὰ τοῦτο, τοιοῦτοι ὄντες, οὐδὲν ἠγήσαντο τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ διαφέρειν εὐσέβειαν ἀσεβείας ἐνόμισαν. Προθύμως γοῦν καὶ ταχέως ἐκ Μεletianῶν Ἀρειανοὶ γέγοναν. Ἄν δὲ καὶ ἑτερόν τι προστάξῃ βασιλεὺς, καὶ εἰς τοῦτο πάλιν εἰσὶν ἑτοιμοὶ μεταβάλλεσθαι. Ἡ γὰρ τῆς εὐσεβείας ἀγνοία ταχέως ἐπὶ τὴν συνήθη καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς, ἣν μεμαθήκασιν (88), ἀφροσύνην καταφέρει τοῦτους. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐστὶν αὐτοῖς ἀνέμῳ πανεὶ καὶ κλύδωνι περιφέρεισθαι, ἕως μόνον εἶναι ἀλειτούρητοι, καὶ προστασίαν ἀνθρωπίνην ἔχουσι (89)· τάχα δὲ οὐδὲ μεταβάλλεσθαι, οἷοι καὶ πρὸ τούτου ἦσαν, καὶ οἷοι ἦσαν ὅτι πάλιν Ἕλληνας ἐτύγχανον. Ἀμέλει, τοιοῦτοι τὸν τρόπον ὄντες εὐκοιοι, καὶ νομίζοντες πολιτείαν βουλῆς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὰ τῶν εἰδώλων φρονούντες, ὡσπερ ἔθνη, εἰσελθόντες εἰς τὸ καλὸν θνομα τοῦ Σωτῆρος, ἐμείναν τὴν Ἀγρυπτον πάσαν· ποιήσαντες κἀν ὅλως ὀνομασθῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἐν αὐτῇ. Ἐτι γὰρ ἐν ὀλοκλήρῳ μόνῃ τῇ Αἰγύπτῳ παρῶρησια τῆς ὀρθοδοξίας ἦν· καὶ διὰ τοῦτ' ἐσπούδασαν καὶ ταύτῃ φθόνον ἐπαγαγεῖν οἱ δυσσεβεῖς, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτοὶ, ἀλλ' ὁ κινήσας αὐτοὺς διάβολος· ἵν' ἐλθὼν ὁ τοῦτου κήρυξ Ἀντίχριστος εὖρη καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τὰς ἐκκλησίας ἐαυτοῦ (90)

(88) Ita Reg. Editi omnes, μεμαθήκασαν.

(89) Regius codex, ἔχωσι.

(90) Ita Reg. Editi vero, αὐτοῦ.

γενομένας, τοὺς τε Μελιτιανούς προκατηχηθέντας **A** *veniat in Ægypto ecclesias jam suas, Meletianos sua doctrina institutos, seque in illis jam delin-*
 ἦδη τὰ ἐκείνου, καὶ ἐπιγνώῳ ἑαυτὸν ἐν ταῖσιν ἦδη *neatum agnoscat.*

79. Τοιοῦτον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἐξελεῖθαι παρὰ Κων- **79.** *Ejusmodi est impium noc eiectum a Constau-*
 σταντίου παράνομον πρόσταγμα· τῶν δὲ λαῶν προθυ- *tio datum: sed populorum magna erat alacritas*
 μία μὲν ἦν εἰς μαρτύριον, καὶ μᾶλλον μίσος κατὰ τῆς *martyrii subeundi, graviusque in impiissimam hæ-*
 ἀσεβοστάτης αἰρέσεως, πένθος δὲ ὅμως διὰ τὰς Ἐκ- *resim odium incendebatur: luctus tamen ubique*
 κλησίας, καὶ στεναγμὸς παρὰ πάντων, βωόντων πρὸς *in Ecclesiis, gementibus omnibus ad Dominumque*
 τὸν Κύριον· *Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ* *clamantibus: Parce, Domine, populo tuo, et ne*
*des hereditatem tuam in opprobrium inimicis tuis*⁹²:
sed festina, ut eripias nos de manu iniquorum.
Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, viamque
muniant Antichristo. Huic enim nunquam obsistent
Meletiani, nulla erit eis veritatis cura, neque nefari-
am rem putabunt Christum abnegare: homines
B sane qui non sincero animo ad verbum accesserunt,
nullam non, iustar chameleonis, induti for-
mam, mercenariique eorum qui sua utuntur opera.
Nequaquam enim veritatem spectant illi, sed ei
præsentem anteponunt voluptatem, et hæc sciam
aiunt: Comedamus et bibamus: cras enim morie-
*mur*⁹³. *Histrionum igitur Epicritianorum, magis*
quam Meletianorum, est hujusmodi propositum,
perflitque mores. Fideles autem Salvatoris famuli,
ac veri episcopi, qui sincere credunt, et non sibi
sed Domino vivunt, 310 qui piam in Dominum
nostrum Jesum Christum fidem servant, probeque
noscunt falsas esse illas contra veritatem crimina-
tionem, aperteque conflictas in gratiam Arianæ hæ-
reseos (nam ex Ursacii et Valentis pœnitentia,
C constatam deprehenderunt adversus Athanasium
sycophantiam, ut eum de medio tollerent, et
Christi hostium impietatem introducerent in Eccle-
sias): illi, inquam, hæc animadvertentes, utpote
veritatis propugnatores atque præcones, contu-
melias et exsilium pati maluere, et pertulere
ipsa, quam adversus Athanasium subscribere, et
cum Arianis communicare. Eorum enim quæ do-
cuerant haud immemores fuere, quinimo probe
norunt, proditoribus multum dedecus, veritatem
autem consentibus, regnum cœlorum obventurum
esse: incuriosis item et Constantium reformidan-
tibus, nihil fore boni; iis autem qui ærumnas
D pertulerint, ut nautis post tempestatem, tranquil-
lus portus, ac sicut athletis post certamen, cor-
ona datur; ita et illis magnum æternumque in cœ-
lis fore gaudium lætitiæque, qualem Joseph ha-
buit post illas calamitates: qualem magnus Dani-
el post tentationes, multasque aulicorum insi-
dias: qualem nunc Paulus habet a Salvatore cor-
onatus: qualem exspectantes omnes ubique po-
puli Dei, hæc cum viderent animo fracti non
snnt, quin potius in fide roborati, suam magis
auxere alacritatem. Deprehensa quippe hæreti-

⁹² Joel II, 17. ⁹³ Isa. XLII, 5; I Cor. XV, 32.

(91) Reg. Πικριτιανῶν; Basil. Κριτιανῶν, editi, Ἐπικριτιανῶν. Mox Reg. τοιαύτη. Editi, αὐτή.

(92) Reg. μάλλα. Basil. μάλα γινώσκουσιν.

(93) Ex deest in Reg.

eorum sycophantia atque impietate, persecuto-
rem damnant, cum vexatis autem, animo sen-
tentiaque concurrunt, ut et ipsi confessionis co-
rona donentur.

80. Plura dici possent adversus hanc execra-
dam, Christoque adversariam hæresim: plura anim-
adverti possent Constantii facinora, quæ sint
Antichristi præemia; at eam, ut ait propheta⁸⁰,
a pedibus usque ad caput nihil in ea hæresi sa-
num sit, sed sordibus illa scateat et impietate,
ita ut vel ex solo auditu, fugientia illa sit ut vom-
itus canis, et draconum virus: cum Costyllius
adversarii imaginem palam præferat; ut ne lon-
gins percurret oratio, sola nobis sit divina Scri-
ptura satis, ipsique obtemperemus omnes, hoc præ-
ceptum trahenti de aliis hæresibus, ac præsertim
de ista: *Recedite, recedite, exite inde, et pollutum
nobile tangere: exite de medio eorum, et segrega-
mini qui fertis vasa Domini*⁸¹. Omnibus quippe
sufficit hæc doctrina, ut si quis ab illis seductus
fuerit, is quasi e Sodomis egressus, ne sese ultra
ad illos convertat, ne forte idem ei accidat quod
uxori Lot. Quod si quis ab hac inopia hæresi sese
ab initio parum conservavit, is in Christo gloriatur
hæc aïens: *Non expandimus manus nostras ad
Deum alienum*⁸²: neque adoravimus opera ma-
nuum nostrarum, neque creaturam colimus loco
tui omnium Creatoris Dei, per Verbum tuum uni-
genitum Filium Dominum nostrum Jesum Chri-
stum, per quem tibi Patri, et cum ipso Verbo, in
Spiritu sancto, gloria et imperium in sæcula sæcu-
lorum. Amen.

αὐτῷ τῷ Λόγῳ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος

(Athanasii episcopi ad omnes ubique monachos,
de rebus gestis ab Arianis sub Constantio. Hic
totus liber adversus Constantium a papa compos-
itus est.)

311 81. CONTESTATIO SECUNDA.

*Hæc palam contestatur per eos qui postea subscribent,
populus Alexandrinus catholice Ecclesie, quæ est
sub Athanasio reverendissimo episcopo.*

Contestati jam sumus de nocturna in nos et in
Cyriacum facta invasione: tametsi contestatione
opus minime erat, circa rem universæ civitati notam
exploratamque. Cæsorum naniqve inventa corpora
palam exposita sunt: arma item et tela in Cyriaco
reperita scelus proclamarunt. Quia tamen post factam
contestationem clarissimus dux Syrianus omnes vi
compellit ut secum fateantur, nullum exstitisse tu-

⁸⁰ Isa. 1, 6. ⁸¹ Isa. LII, 11. ⁸² Psal. XLIII, 21.

(94) Sic Reg. Editi vero καὶ μὴ μόνον. Ibid. Reg.
φευκτάτων.

(95) Sic Reg. et Basil., et ita legitur Nannius qui
vertit *Costyllius*. Videnturque editores suo Marte
eam vocem immutasse, mendum esse rati.

(96) Ita Reg. et Græcus Scripturæ textus. Editi ἀ-
πεσεθε. Paulo post editi τοῦ Κυρίου. In Reg. et G. S. T.
τοῦ δεστ.

(97) Ita Reg. et Basil. In editis ὡς δεστ.

κοραντίας καὶ ἀσεθείας τῶν αἰρετικῶν, καταγινώ-
σκουσι μὲν τοῦ διώκοντος, συντρέχουσι δὲ τοῖς διωκε-
μένοις τῇ γνῶμῃ καὶ τῇ ὁμοφροσύνῃ. Ἰνα καὶ αὐτοὶ
τὸν τῆς ὁμολογίας ἀπρλόθωσι στέφανον.

80. Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις δύναίτο λέγειν κατὰ τῆς
μισαρᾶς καὶ Χριστομάχου ταύτης αἰρέσεως· πολλὰ
δὲ καὶ ἀποδείξειεν ἂν τις εὐαίμα προοίμια τοῦ Ἀντι-
χριστοῦ, τὰ ἐπιτηδεύματα Κωνσταντίου· ἐπειδὴ δὲ,
ὡς εἶπεν ὁ προφήτης, ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐδὲν
ἐστιν εὐλογον ἐν αὐτῇ, παντὸς δὲ ρύπου καὶ πάσης
ἀσεθείας πεπλήρωται, ὥστε καὶ μόνον (94) ἐξ ἀκοῆς
φευκτέαν αὐτὴν εἶναι, ὡς ἐξέγραμα κυνὸς, καὶ δρα-
κόντων ἰόν· ἐστὶ δὲ καὶ Κοστούλλιος (95) ἐκ φανεροῦ
τὴν εἰκόνα φέρων τοῦ ἀντικειμένου· ἵνα μὴ μακρὸς ὁ
λόγος γένηται, διὰ τοῦτο καλὸν ἀρκασθῆναι τῇ θεῖῃ
Γραφῇ, καὶ πάντας αὐτῇ πεισθῆναι παραγγελλούσῃ
διὰ τε τὰς ἄλλας αἰρέσεις, καὶ μάλιστα διὰ ταύτην·
ἔστι δὲ αὐτῆς τὸ παράγγελμα τοῦτο· Ἀπόστητε,
ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ
ἄγῃσθε (96). ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀπο-
ορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεύη Κυρίου. Τοῦτο γὰρ
πρὸς διδασκαλίαν ἀρκεῖ πᾶσιν· ἵν', εἰ μὲν τις ἠπα-
τήθη παρ' αὐτῶν, ἐξελεθῶν ὡς (97) ἀπὸ Σοδόμων,
μηκέτι πρὸς αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ (98), μήποτε πάθῃ τὰ
τῆς γυναϊκὸς τοῦ Λώτ· εἰ δὲ τις καθαρὸς ἐξ ἀρχῆς
ἀπὸ τῆς ἀσεθεὺς ταύτης αἰρέσεως διέμεινεν, ἔχη τὸ
καύχημα ἐν Χριστῷ λέγων· Οὐκ ἐξεπετάσαμεν χι-
ῶρας ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἀλλότριον, οὐδὲ προσεκυνή-
σαμεν τοὺς ἔργους τῶν χειρῶν ἡμῶν, οὐδέ ἐλατρεύσα-
μεν τῇ κτίσει παρὰ τὴν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν,
διὰ τοῦ σοῦ Λόγου τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ τῷ Πατρὶ, καὶ σὺν
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(99) Ἰθανασίου ἐπισκόπου πρὸς τοὺς ἐπανταχοῦ
μοναχοὺς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν
ἐπὶ Κωνσταντίου. Οὗτος ὁ λόγος διὰ τοῦ Κωνσταν-
τίου συντάσσεται τῷ πάπῳ.)

81. (1) ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Τὰδε δημοσίᾳ διαμαρτύρεται διὰ τῶν ἐξῆς ὑπο-
γραφοῦντων ὁ Λῶς τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθ-
ολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ὑπὸ Ἀθανάσιον
τὸν αἰδουσιώτατον ἐπίσκοπον.

Ἦδη μὲν διεμαρτυράμεθα, περὶ ἧς πεπόνθαμεν
νυκτερινῆς ἐφόδου, ἡμεῖς τε καὶ τὸ Κυριακόν· εἰ
καὶ διαμαρτυρίας χρεῖα οὐκ ἦν ἐφ' οἷς πᾶσα ἡ πόλις
ἔγνωκε τε καὶ γινώσκει. Τὰ τε γὰρ εὐρεθέντα σώ-
ματα τῶν ἀναιρεθέντων δημοσίᾳ προέτεθη, καὶ τὰ
ἐν τῷ Κυριακῷ ὄπλα τε καὶ τόξα κέκραγε τὴν παρ-
νομίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν ὁ
λαμπρότατος δοῦξ Συριακὸς βιάζεται πάντας συνθέσθαι

(98) Sic Reg. Editi vero ὑποστρέψῃ.

(99) Solent amanuenses titulum tractatum ad
calcem subnectere. Hinc est quod hæc verba repe-
riuntur in omnibus editis, tum manuscriptis:
sed male in editis sic posita sunt, ut subsequens
contestationis titulus esse videantur.

(1) Prima contestatio interit, ob causam supra
allatam in *Monito* et num. 49.

αὐτῶν, ὡς οὐτε θεοῦ γενομένου, οὐτε τινὸς ἀποθαι-
 νόντος· εἰς γὰρ οὐκ ἄλλος μὴ γεγενῆσθαι
 ταῦτα κατὰ γνώμην τοῦ φιλανθρωποτάτου Αὐγού-
 στου Κωνσταντίου. Οὐκ ἂν γὰρ ἐροῦντο ἐπὶ τοῖς οὕτω
 γενομένοις, εἰ ἐκ προσταξέως ταῦτα ἐπεποιήκει.
 Καὶ γὰρ καὶ ἀπελθόντας ἡμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ
 ἀξιούοντας μηδὲν βίαν ποιεῖν, μηδὲ ἀρνεῖσθαι τὰ
 γενομένα, ἐκέλευσε, Χριστιανὸς ἡμᾶς ὄντας, κατα-
 κοπῆναι ῥοπαλοῖς· δεικνύς καὶ ἐκ τούτων τὸν γενο-
 μένον νυκτὸς πόλεμον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ
 τοῦτο καὶ νῦν ταῦτα διαμαρτυρούμεθα, ἦδη καὶ μελ-
 λόντων τινῶν ἐξ ἡμῶν ἀποδημεῖν παρὰ τὸν εὐσεβέ-
 στατον Αὐγούστον. Ὁρκίζομεν δὲ κατὰ τοῦ παντο-
 κράτορος Θεοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστά-
 του Αὐγούστου Κωνσταντίου, τὸν τε ἑπαρχὸν τῆς
 Αἰγύπτου Μάξιμον καὶ τοὺς κουργήσαντας ἀνεγκεῖν
 πάντα ἐπὶ τὴν εὐσεβείαν τοῦ Αὐγούστου, καὶ τὴν
 ἔξουσίαν τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχῶν. Ὁρκίζομεν δὲ
 καὶ τοὺς ναυκλήρους πάντας κηρύξαι ταῦτα πανταχοῦ,
 καὶ εἰς ἀκοὰς τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου ἀνεγκεῖν,
 καὶ εἰς τοὺς ἐπαρχοὺς, καὶ εἰς τοὺς κατὰ τόπον δικα-
 στὰς· ἵνα γνωστῇ ὁ γενομένος πόλεμος κατὰ τῆς Ἐκκλη-
 σίας, καὶ ὅτι ἐν καιροῖς τοῦ Αὐγούστου Κωνσταντίου
 ἐποίησε Συριακὸς γενέσθαι μάρτυρας παρθένους τε
 καὶ ἄλλους πολλοὺς (2). Ἐπιφωσκούσης γὰρ τῇ πρὸ
 πάντε εἰδῶν Φεβρουαρίων, τοῦτέστι τῆς 17 τοῦ Μεχίρ
 μηνός, ἀγρυπνούντων ἡμῶν ἐν τῷ Κυριακῷ, καὶ ταῖς
 εὐχαῖς σχολαζόντων (συναξίς γὰρ ἔμελλε τῇ παρ-
 ούσῃ γίνεσθαι), ἐξαίφνης περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπήλ-
 θεν ἡμῖν τε καὶ τῇ ἔκκλησίᾳ ὁ λαμπρότατος δοῦξ
 Συριακὸς μετὰ πολλῶν λεγεῶνων στρατιωτῶν, ἐχόν-
 των ὄπλα, καὶ ξίφη γυμνά, καὶ βέλη, καὶ ἄλλα πολε-
 μικά οὐκ εὐκαταστάτα ἐπὶ τῶν κεφα-
 λῶν. Καὶ ἀληθῶς εὐχομένων ἡμῶν καὶ ἀναγνώσεως
 γινόμενης, τὰς μὲν θύρας κατέαξαν· ὡς δὲ τῇ βίᾳ
 τοῦ πλήθους ἠνεύργισαν αἱ θύραι, ἐκέλευσε· καὶ
 οἱ μὲν ἐτόξευον, οἱ δὲ ἠλάλαζον, καὶ κτύπος ἐγίγνετο
 τῶν ὀπλων, καὶ τὰ ξίφη ἀντέλαμπον τῷ ἐκ τῶν λυ-
 χῶν φωτὶ. Καὶ λοιπὸν τὰ ἐκ τούτων, παρθένοι ἀν-
 ηρῶντο, καὶ πολλοὶ καταπατοῦντο, καὶ συνέπιπτον
 ἀλλήλοις, ἐπερχομένων τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἄνδρες
 τοξυβόμοι ἐθανατοῦντο· ἔνοιε δὲ τῶν στρατιωτῶν
 καὶ ἐπὶ τὸ διατρέχειν ἐτρέποντο, καὶ γυμνάς
 Ἰστων (3) τὰς παρθένους, ὅπως φόβος ἦν αὐταῖς
 μείζων τοῦ θανάτου, τὸ κἄν ὄλωσιν ἀπτεσθαί τινας
 αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρό-
 νου, προτρέπων πάντας εὐχεσθαι· ὁ δὲ δοῦξ ἐστρα-
 τήγει, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ (4) καὶ Ἰλάριον τὸν νοτά-
 ριον, ἐνεργούντα τοιαῦτα, οἷα καὶ τὸ τέλος ἔδειξεν.
 Ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος, ἀλλόμενος, παρ' ὄλιγον δι-
 εσπάσθη. Παρὰ τοὺς γοῦν μεγάλως, καὶ ὡς νεκρὸς
 γενομένος, οὐκ οἶδαμεν ποῦ γέγονεν ἀφανὴς παρ'
 αὐτῶν· ἀποκτεῖναι γὰρ αὐτὸν ἐσπούδαζον. Οἱ δὲ, ὡς

multam, nullam occisurum fuisse : quod sane haec
 leve argumentum est haec praeter sententiam huma-
 nissimi Augusti Constantii admissa fuisse. Nequa-
 quam enim ob talia gesta mactueret, si iussus illa
 egisset. Namque ille nos se advenientes rogantesque
 nulli ut vim inferret, neve gesta negaret, jussit nos,
 licet Christianos, concidi festibus : ea re declarans
 nocturnum bellum contra Ecclesiam gestum fuisse.
 Quapropter haec jam iterum contestamur, quibus-
 dam ex nobis ad piissimum Augustum praeficiaci
 jam parantibus. Adjuramus autem per omnipotentem
 Deum pro salute piissimi Augusti Constantii, pro-
 fectum Aegypti Maximum, et curiosos, ut omnia
 Augusti pietati et clarissimorum praefectorum pote-
 stati referant. Adjuramus item nauceros omnes, ut
 haec ubique renuntient, et ad aures piissimi Augusti
 referant, ad praefectos etiam et ad omnes per singula
 loca iudices, ut bellum adversus Ecclesiam gestam
 compertum sit, nemoque ignoret, temporibus Aug-
 usti Constantii, Syrianum, virgines aliosque multos
 effectisse martyres. Hincseculo namque quinto Idus
 Februarii die, id est decimo-quarto mensis Martii,
 nobis in Cyriaco vigiliis agentibus, et orationi va-
 cantibus (synaxis enim die parasceves futura erat),
 circa mediam noctem de repente in nos et in eccle-
 siam irrupit praeclearissimus dux Syriacus cum mul-
 tis legionibus militum, armis, strictis gladiis, totis
 galeisque instructorum. Nobis autem orantibus,
 peractaque lectione, januas illi confrogero. Foribus-
 que vi multitudinis patefactis, ejus jussu alii agilitas
 emittere, alii bellum clamare, hinc armorum
 strepitus insonare, omnes ad lampadum splendorem
 amicare. Post haec virgines occisae, multi conculcati
 confertim, irrupentibus militibus, corruere, viri
 sagittis confossi cadere : nonnulli ex militibus ad
 praedam versi, virgines nudarunt, quibus vel nihilominus
 aliorum contactus ipsa morte acerbior erat. Porro
 episcopus in throno tunc sedens, omnes cohortaba-
 tur ad orandam. Dux autem agmen agebat comites
 sibi Hilario notario, qui illa praestabat quae rerum
 exitus declaravit. Episcopus namque baptizatus,
 tantum non discerpitus est. In magnum itaque animi
 deficiunt hincseculo, ac fere extinctus, nonnullus
 quorsum se illorum oculis subduxerit : nam eum
 interficere tentabant. Deinde ubi caesos permultos
 conspexerit, militibus jusserunt ut defunctorum cor-
 pora amolirentur occultarentque. Sanctissimae porro
 virgines quae mortuae relictae fuerant, in mo-
 numentis sepultae sunt, eam gloriam adeptae, ut ipsae
 piissimi Constantii temporibus martyres fuerint.
 Diaconi autem in ipso Cyriaco plagis concisi, ac
 conclusi sunt. Neque tamen hic constitit eorum faci-
 cinus : nam post ea gesta quavis arbitratu suo, quanti

(2) Sic Reg. Basil. et Felck. 7. In editis πολλοὺς
 δεσλ. Quod sequitur autem, πρὸ πάντε εἰδῶν (Reg.
 ἰδῶν) φεβρουαρίων, Nannius vertit, quinto Kalendas
 Februarias, sed perperam; nam, teste Felckmanno,
 in Graecis codicibus, quibus usus Nannius est,
 eadem quae supra lectio habetur, ut similiter pau-

lo infra. Ibid. Reg. et Basil. μεχίρ· editi vero, με-
 χήρ. Syriani irruptio enarratur item pag. 246 et
 pag. 264.

(3) Sic Reg. et Basil. Editi, Ἰστων.

(4) Sic Reg. Editi, αὐτοῦ.

posset jannam confringebat, ut aperiret, ac quæ intus erant perscrutaretur atque diriperet: imo ad ea usque loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. Hæc novit ipse dux civitatis Gorgonius, qui illic aderat. Certe haud leve indicium illud est hostilis ejusmodi incursus, quod arma, tela, ensesque eorum qui irruerant, in Cyriaco relicta sint: etiamnum enim in ecclesia suspensa sunt, ut ne id illi inficias ire valeant. Nam sæpe exercitus Dynamium atque ducem misit qui ea auferret: quod nondum concessimus, donec res omnibus sit explorata. Si itaque edictum illud sit, ut nos persecutionem patiamur, parati sumus omnes ad martyrium subeundum: sin hoc Augusti placitum non sit, rogamus Ægypti præfectum Maximum, magistratusque omnes, ut eum deprecetur, ne talia in posterum illi aggreantur. Rogamus item ut hæc nostra supplicatio offeratur illi: ut ne scilicet alium episcopum huc intrudere conentur: ad necem enim usque obstimus ob desiderium reverendissimi Athanasii, quem ab initio nobis Deus dedit secundum successionem Patrum nostrorum: quem ipse pmissimus Constantius cum litteris et juramentis huc transmisit. Speramus enim si id ejus pietati allatum fuerit, res eum gestas indigne laturum, nihilque contra juramenta admissurum, sed jussuram nobiscum ut maneat episcopus noster Athanasius. Consulibus post consulatum clarissimorum Aræthionis et Colliani designandis, Mechir 17, quæ est pridie Idus Februarii.

Ὁν καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος Αὐγουστός Κωνσταντίος γάρ, ὅτι, ἐὰν μάθῃ ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀγανακτήσει μὲν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, οὐδὲν δὲ παρὰ τοὺς ὄρκους ποιήσει: ἀλλὰ καὶ πάλιν κελύσει τὸν ἐπίσκοπον ἡμῶν τείλαν Ἀρβαίθιονος καὶ Κολλιανοῦ (8) τῶν λαμπροτάτων ἀποδειχθσομένων ὑπάτοις, Μεχίρ 17, ἥτις ἐστὶ τῆ πρό μῆς εἰδῶν Φεβρουαρίων (9).

(Epistola porro superius scripta ad omnes ubique monachos desinit ad ea quæ Alexandriæ gesta sunt in ordinatione Georgii Cappadocis Ariani, olim Ascorum exceptoris. Sequens autem epistola, quæ res in synodis Arimini et Seleuciæ in Cappadocia gestas enarrat, prædictum Georgium ait Seleuciæ fuisse damnatum. Itaque epistola ad monachos rectius prior posita est, quæ tamen in exemplari secunda habetur.)

(5) Sic Reg. et edit. Comm. Editi Paris. male, ἐστὶ. Mox edit. Par. οὐ βουλόμενος, perperam. Reg. et edit. Comm. recte, ὁ βουλόμενος. Mox Reg., ἦν ἰδύνατο. Editi ἦν ἠδούλετο.

(6) Reg. et Basiliens. μηδέ. Mox edit. Paris. δήμιον, et ita legit Nannius qui vertit, *carnificem*. Edit. Basil. et Reg. Δυνάμιον. Erat Dynamius militaris præfectus: quæ vox memoratur item supra n. 61.

(7) Sic Reg., γάρ deest in editis.

(8) Apud Ammianum Marcell. l. xv, c. 8, p. 95, legitur *Lollianus*.

εἶδον πολλοὺς ἀποθανόντας, προσέτατον τοῖς στρατιώταις ἀφανῆ τὰ σώματα καταστήσαι τῶν τετελευτηκότων. Αἱ δὲ καταλειφθεῖσαι νεκρὰ ἀγιώταται παρθένοι ἐτάφησαν ἐν τοῖς μνήμασιν, ἔχουσαι καύχημα, ὅτι ἐν τοῖς καιροῖς τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου γέγονασι μάρτυρες. Διάκονοι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ Κυριακῷ κατεκόπτοντο πληγαῖς, καὶ συνεκλείοντο. Οὐκ ἄχρι δὲ τούτων ἐστὶ (5) τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ γὰρ μετὰ τὰ ταῦτα γενέσθαι, ὁ βουλόμενος λοιπὸν ἦν ἰδύνατο θύραν κατεάσσων ἦνοιγε, καὶ ἠρεύνα, καὶ ἤρπαζε τὰ ἔδω· καὶ εἰς τοιοῦτους τόπους εἰσῆρχοντο, εἰς οὓς οὐδὲ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς ἐξεστὶν εἰσελθεῖν. Οἶδε ταῦτα καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς πόλεως Γοργόνιος· ἐκεῖ γὰρ ἦν. Οὐ μικρὸς γὰρ ἐλεγχος τῆς τοιαύτης πολεμικῆς ἐφόδου τὸ ἐν τῷ Κυριακῷ καταλιπεῖν τὰ

παρὰ τῶν εἰσελθόντων ὄπλα καὶ βέλη, καὶ ξίφη· μέχρι γὰρ νῦν ἐκρεμάσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἵνα μὴ (6) ἀρνήσασθαι δυνήθωσι. Καὶ γὰρ πολλάκις ἀπέστειλε τὸν τῆς τάξεως Δυνάμιον καὶ τὸν στρατηγὸν, θέλων αὐτὰ ἄραι· καὶ τέως οὐ συνεχωρήσαμεν, ἕως πᾶσι γνωσθῆ. Εἰ μὲν οὖν πρόσταγμά ἐστι διώκεσθαι ἡμᾶς, ἔτοιμοι πάντες μαρτυρῆσαι· εἰ δὲ μὴ ἐστὶ τοῦ Αὐγουστοῦ πρόσταγμα, ἀξιούμεν τὸν ἑπαρχὸν τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον, καὶ τοὺς πολιτευτὰς πάντας, ἀξιῶσαι αὐτὸν μηκέτι τοιαῦτα ἐπιχειρῆσαι. Ἀξιούμεν δὲ καὶ ταύτην ἡμῶν τὴν δέησιν ἀνευχεθῆναι· ἵνα μὴ ἄλλον τινὰ ἐπίσκοπον ἐπιχειρήσωσιν εἰσαγαγεῖν ὧδε· μέχρι γὰρ (7) θανάτου ἐστήκαμεν, αὐτὸν ἐπιθυμοῦντες τὸν αἰδεσιμώτατον Ἀθανάσιον, ὃν ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἡμῖν δέδωκε κατὰ διαδοχὴν τῶν Πατέρων ἡμῶν· μετὰ γραμμάτων καὶ ὄρκων ἀπέστειλε. Πιστεύομεν

(Ἡ μὲν προγεγραμμένη πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ μοναχοὺς ἐπιστολὴ τελευτᾷ εἰς τὰ γεγενημένα ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ Γεωργίου τοῦ Καππάδοκος ἀπὸ ὑποδεκτῶν (10), τοῦ Ἀρειανοῦ· ἡ δὲ ἐξῆς ἐπιστολὴ, περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀριμίνῳ καὶ ἐν Σελευκίᾳ τῆς Ἰσαυρίας γεγενημένων συνόδων διηγουμένη, τὸν προειρημένον Γεώργιον ἐν τῇ Σελευκίᾳ (11) καθηρῆσθαι φησιν. Ὅστε καλῶς πρώτη τέταται φ. πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ἐν τῷ ἀντιγράφῳ δευτέρα κερμένῃ.)

(9) Reg. ἰδῶν Φεβρουαρίων. Nannius, *pridie Calendarum Februarii*. Vide paulo ante. Quæ sequuntur autem sunt amanuensium scholion, quod in Reg. ductu calami separatur a præcedentibus.

(10) Ἀπὸ ὑποδεκτῶν. Vide supra num. 75. Ibid. Reg. ἐν Ἀριμίνῳ.

(11) Regius codex, Σελευκίᾳ. Post καθηρῆσθαι Reg. Basil. habent, φησιν. Quæ sequuntur autem post φησιν, in solo Reg. habentur.

ADMONITIO

In duo sequentia Alexandri archiepiscopi Alexandrini opuscula.

313-317 1. Placuit ad calcem hujusce Arianorum Historiæ opuscula duo atterere, quæ Arianismi spectant initium. Primo edimus *Kαθαλῶστρον* seu Depositionem Arii et sociorum: ita scilicet nuncupatam in codice Regio, unde ea desumpta est, licet proprie nihil illa sit aliud, nisi oratio, qua Alexander archiepiscopus acetos Alexandrinos Maresiticosque presbyteros atque diaconos coram hortatur ut Encyclicam suam epistolam, qua narratur Arii sociorumque damnatio, muniant suffragio suo, atque subscriptione. Hoc opusculum antea in editum vir cl. Cotelerius scis ad PP. primi sæculi notis inseruit, pag. 317, ne scilicet prorsus interiret. Sed cum extra proprium locum ibi positum sit, et alioqui laudata Cotelerii editio, absumptis incendio exemplaribus prope omnibus, rarissima evaserit, huc visum est adjicere: cum præsertim implicatissimis Arianorum exordiis haud parum lucis offerat. 2. Huic adjungimus Encyclicam Alexandri epistolam, quæ ita præcedenti Depositioni cohæret, ut nullatenus debeat ab ea segregari, quare operæ pretium fuit illas invicem sejunctas hic copulare, prout jacent in eodem Regio codice. Habetur hæc Epistola apud Socratem, lib. 1, c. 6, sed multis mendis respersa: desideranturque ibi Alexandrini cleri subscriptiones. Item legitur illa apud Gelasium, lib. 11, c. 3, cum subscriptionibus, sed mendis etiam obsita: subscriptionesque adeo mutilæ ibi sunt, ut necessum prorsus fuerit novam ejus editionem parare, ut insipienti cuique palam erit. Narrat hic Alexander res gestas in exortu Arianæ hæresis, inque Arii et sectatorum damnationem: monetque episcopos ne Eusebio Nicomediensi, Arii patrono, morem gerant, siquidem in hæresiarchæ gratiam litteras ille scripserit.

Opuscula Alexandri supra recensita jam edidimus in tomo XVIII
nostre Collectionis, quem videsis. EDIT.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ATHANASIUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

PROLEGOMENA.	
Epistola nuncupatoria editioni Venetæ præfixa.	v
Monitum ad lectorem.	vi
Præfatio altera editionis Venetæ.	vii
Præfatio alia ejusdem editionis.	x
Epistola nuncupatoria editioni Benedictinorum præfixa.	xiv
Præfatio editionis Benedictinæ in universa S. Athanasii opera.	xv
I. — De manuscriptis et de veteribus Athanasii operum editis.	xvi
II. — De stylo Athanasii.	xxiii
III. — De amissis Athanasii operibus.	xxv
IV. — De doctrina Athanasii.	xxviii
V. — De hæreticis ab Athanasio impugnatis et memoratis.	xxxi
VI. — De disciplina Ecclesiæ Athanasii ævo, ex ejus scriptis synopsis.	xxxvi
VII. — Varia explicantur.	xxxix
Excerptum ex præfatione Petri Nannii Alcmariani.	xlvi
Præfatio ad lectorem in editione Commeliniana.	xlvii
Præfationes veteres.	xlv
Monitum in tabellam geographicam.	lii

Tabella geographica.	liii
VITA S. ATHANASII.	liiv
Anno 296. — Athanasii ortus, patria, parentes.	lix
Anno 301. — Exortus Meletiani schismatis.	lix
Anno 305. — Maximiani furor in Christianos.	lx
Ab ANNO 305 ad 311. — 1. Ariani mores et gesta. — 2. Athanasii institutio.	lx
Anno 311. — 1. Petri martyrium. — 2. Achilles Alex. episcopus.	lx
Anno 312. — Achilles succedit Alexander.	lx
Anno 315. — De pueris ab Athanasio baptizatis.	lxi
Anno circiter 315. — Antonium adit Athanasius.	lxi
ANTE ANNUM 319. — 1. Scribit contra gentes. — 2. Arianæ hæreseos exordium.	lxi
3. Arius Alexandro infestus. Arii impietas. — 4. Arius doctrinam spargit suam.	lxii
Anno circiter 320. — Alexander tentat Arium a cæpto revocare.	lxii
Anno 321. — 1. Alexander synodum cogit. — 2. Multi ad Arium desciscunt.	lxii
3. Alexandri litteræ de Arianismo. — 4. Alii Ario adjuncti.	lxiii
Anno circiter 322. — 1. Colluthi defectio. — 2. Arius demigrat in Palestinam.	lxiii
3. Gesta Alexandri contra Arium. — 4. Arius Nicæ-	lxiii

mediam petit. Initium odii Arianorum in Athanasium. LXIV
 Anno circiter 323. — 1. Arius et assecleæ mittunt ad Alexandrum litteras. *Thalia* Arii. LXIV
 2. Arius sibi Constantiam conciliat. — 3. Epistolæ Alexandri. — 4. Arianorum principes LXV
 Anno 324. — 1. Constantinus de dissidio Orientalium certior factus. — 2. Alexandrina synodus. — 3. Ariani Constantiæ status lapidibus impetunt. — 4. Litteræ Arii ad Constantium, et Constantii ad Arium. LXVI
 Anno 325. — 1, 2, 3 Synodus Nicæna convocatur. LXVI
 4. Qui episcopi Ariani faverent. — 5. Libelli Constantino oblati. — 6. Imperator synodo interest. — 7. Arius suos propugnat errores Athanasius contra Arium disputat. LXVII
 8. Eusebiani libellum fidei offerunt. — 9. Quid pro voce standuenda actum. LXVIII
 10. Hosius Nicenum Synbulum adornat. — 11. Eusebianorum protervia. — 12. Demum simulate subscribunt. — 13. Arius damnatus et in exsilium pulsus. — 14. *Thalia* damnata. — 15. Theonas et Secundus cum Ario damnati. — 16. Meletianus qua conditione recepti. LXIX
 17. De Paschate decretum. — 18. Canones Nicæni. — 19. Epistolæ Constantii et Nicæne synodi. — 20. Celebritas Nicæne magna. — 21. Constantii pietas. — 22. Ariani et Meletiani non quiescunt. LXX
 23, 24. Eusebius et Theognius exsulant. LXXI
 Anno 326. — 1. Alexandri Alexandrini obitus. — 2. Meletiani Theonam cooptant in episcopum Alexandrinum. — 3. Athanasius deligitur. LXXI
 Anno circiter 327. — Initia episcopatus. Athanasii in Thebaidem iter. LXXIII
 Anno circiter 328. — Arius ab exsilio revocatus. Similiter Eusebius et Theognius LXXIII
 Anno circiter 329. — Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. Eusebianorum dolo pellitur. LXXIII
 Anno circiter 330. — 1, 2. Seditio Antiochiæ. — 5. Gesta Eusebianorum in Asc. epam Gazensem et Eutropium. LXXIV
 4. Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur. — 5, 6, 7. Frumentius ab Athanasio constituitur episcopus Abyssinorum. LXXIV
 Anno circiter 331. — 1. Eusebius copatur Arium Alexandriam remittere. Meletianus sibi asciscit. LXXVI
 2. Eusebii calumniæ in Athanasium. Arius et Euzoios libellum fidei offerunt Constantino. LXXVI
 Anno circiter 332. — 1. Arius Alexandriam petit. Constantinus jubet recipi Arium. LXXVII
 2. Athanasius negat Ario aditum. Meletianorum criminationes in Athanasium. Athanasius Nicomediam petit. — 3. Ischyra historia. LXXVIII
 4. Arsenii historia. LXXIX
 Anno 335. — 1. Synodus Cesareæ indicitur. Arsenii fabula apprehenditur. LXXX
 2. Calumniæ detectæ. — 3. Arsenius delicti veniam petit. LXXX
 Anno circiter 334. — Antonius Alexandriam venit. LXXX
 2. Antonius curat dæmoniacam. — 3. Eusebius Cesarensis inimicitias suscipit adversus Ægyptios. LXXXI
 Anno 335. — 1. Synodus Tyria. — 2. Eusebium arguit Potammon. LXXXI
 3, 4. Quæ crimina Athanasio offeruntur. — 5, 6, 7. Calumniæ deteguntur. LXXXII
 8, 9, 10. Historia mulierculæ suspecta. — 11. Legatio Mareotica. LXXXIII
 12. Consequens Athanasii et Ægyptiorum. — 13. Alexander Thessalonicensis improbat factum Eusebianorum. — 14. Ægyptii appellant imperatorem. — 15, 16. Fuga Athanasii. LXXXIV
 17, 18, 19. Legatorum gesta Alexandriæ et in Mareote. LXXXV
 20. Athanasius damnatur. — 21. Ischyras episcopus constituitur. — 22, 23. Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Hierosolymam. Synodus Hierosolymitana. LXXXVI
 24, 25. Arius admittitur ad communionem. — 26. Eusebiani Marcellum Anycranum impetunt. LXXXVII
 27, 28. Athanasius Constantinum adit. Constantinus evocat Hierosolymitanos presules. Nova calumniæ Eusebianorum. Athanasius in Gallias relegatur. LXXXVIII
 29, 30. Constantinus vetat alium eligi in locum Athanasii. Marcellus damnatur. LXXXIX
 Anno 336. — 1. Athanasius Treviros concedit. — 2. Arius Alexandria pulsus Constantinopolim se confert. LXXXIX
 3, 4. Mors Arii. — 5, 6. Antonius pro Athanasio scribit ad Constantinum. XC
 7. Eusebius et Theognius fidei formulam edunt. — Alexandri Constantinopolitana mors. Paulus in ejus locum

subrogatur. XCII
 Anno 337. — 1. Julius in Romanum pontificem deligitur. Mors Constantini. — 2. Constantius cognatos trucidat. — 3. Eusebiani Constantium ad suas partes alliciunt. XCII
 Anno 338. — Athanasii reditus. XCII
 Anno 339. — 1. Eusebiani nova moluntur in Athanasium. XCIII
 2. Eusebius, pulso Paulo, Constantiopolitanam sedem invadit. — 3, 4. Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum. XCIII
 Anno 340. — 1, 2. Synodus Alexandrina. XCIII
 3. Legati Athanasii cum Eusebianis congregiuntur. — 4. Athanasius scribit encyclicam scripturæ sacræ multæ ad Constantem. — 5. Constantinus junior obit. XCIV
 Anno 341. — 1. Synodus Antiochena. Eusebius Emesenus episcopus Alexandrinus constituitur: negat subrumunus. — 2. Gregorio munus defertur. — 3. Antonius Paulum adit. XCIV
 4. Fidei formulæ Antiochiæ editæ. — 5, 6. Gregorii invasio truculenta. — 7, 8. Athanasius se fuga proripit. XCV
 9. Athanasius scribit encyclicam epistolam. Romam transmittit. — 10. Oratores Julius mittit ad Eusebianos. Monachorum in Occidente origo. XCVI
 11. Oratores ad Julium mittit Gregorius. — 12. Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem. — 13. Alii episcopi ab Eusebianis pulsi. XCVI
 Anno 342. — 1. Eusebianorum ad Julium litteræ. XCVIII
 2. Immania Gregorii in Ægypto facinora. — 3. Mors Balacii. XCIX
 4. Synodus Romana. — 5. Epistola Julii synodica ad Eusebianos. — 6. Mors Eusebii. — 7. Seditio Constantinopolitana. C
 Anno 343. — Photinus. CI
 Anno 344. — Ariani episcopi novam edunt fidei formulam. CI
 Anno 345. — Synodus Mediolanensis. CII
 Annis 346, 347. — 1. Synodus Sardicensis. CII
 2. Orientales reformidant iudicium Occidentalium. — 3. Fuga Orientalium. CII
 4. Exsules depulsis criminibus restituntur. — 5. Ariani episcopi damnantur. — 6. Epistolæ synodice. — 7. Nilil de fide Sardicæ actum. — 8. Synodus oratores ad Constantium mittit. CIV
 9. Orientalium facinora. — 10. Synodus Philippopolitana. — 11. Decem laici capite truncati, alii vexati. CV
 12. — Alexandrinis et Ægyptiis illata mala. — 13. Mediolanensis synodus. Photinus damnatur. CVI
 Anno 348. — 1. Stephani Antiocheni factum in legatos. — 2. Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius. CVI
 3. Constantius revocat exsules. CVII
 Anno 349. — 1. Gregorius ab Alexandrinis obruncatur. — 2. Athanasius Constantem convenit. — 3. Constantius Athanasium hortatur ad reditum. CVII
 4. Athanasii reditus. — 5, 6. Constantium convenit Athanasius. — 7. Epistola Constantii in gratiam Athanasii. CVIII
 8. Excipitur Athanasius a synodo Hierosolymitana. — 9, 10, 11. Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii. CIX
 12. Mors Pachomii. Ejus sententia de Athanasio. — 13, 14. Ursacii et Valentis poenitentia. CX
 15. Damnatur Photinus. CXI
 Anno 350. — 1. Athanasii reditus gesta in Arianos. — 2. Constans occiditur. CXII
 3. Constantius bello Persico expeditus. Magnentius oratores mittit ad Constantium. — 4. Ariani crimina reintegrant in Athanasium. — 5. Constantii litteræ ad Athanasium. — 6. Vetratio abdicatur. CXII
 Anno 351. — 1. Sirmianensis synodus. Photinus ablegatur in exsilium. — 2. Mursina clade accise res Magnentii. CXIII
 Anno 352. — 1. Libram scribit Athanasius de Nicænis decretis, et de sententia Dionysii. — 2. Julii mors et Liberii exordium pontificatus. CXIV
 3. Livor Arianorum præsulum in Athanasium. — 4. Athanasius Constantium mitigare frustra tentat. CXV
 Anno 353. — 1. Magnentii mors. — 2, 3. Fræus Arianorum insignis. CXV
 4. Calumniæ Arianorum in Athanasium. — 5. Synodus Arvalatensis. Lapsus Vincentii Capuani. CXVI
 6. Paulini Trevisensis constantia et exsilium. CXVII
 Anno 354. — 1, 2. Liberii gesta Athanasii causa. CXVIII
 3. Synodus Mediolanensis indicitur. — 4. Galli mors. — 5. Mors qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe. CXVIII
 Anno 355. — 1. Synodus Mediolanensis. CXVIII
 2. Edictum Constantii ~~factum subscribandum.~~

3. Dionysii suffragium astu delet Eusebius. Constantius frustra tentat episcopos. Episcopi multi in exilium ablegati. cxxxix
 4, 5, 6. Liberii litteræ ad confessores. — 7. Maximus sede pellitur. — 8. Martyrium Rufiniani. — 9, 10. Vexatio Catholicis per orbem illata. cxxxix
 11, 12. Sylvani defectio. — 13. Dracontius in episcopum allectus fugit. Revocatur ab Athanasio. — 14, 15. Constantius Liberium a proposito dimovere tentat. cxxxix
 16. Liberius ad imperatorem trahitur. — 17, 18. Colloquium Liberii cum Constantio. Exsilium Liberii. cxxxix
 19. Felix in Liberii locum adlegitur. — 20. Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. Hosii epistola ad Constantium. cxxxix
 21. Profligatis aliis Constantius Athanasium aggreditur. cxxxix
 ANNO 356. — 1. Diogenes, Hilarius et Syrianus contra Athanasium rem gerunt. cxxxix
 2. Syrianus noctu ecclesiam invadit. Cædes perpetratur. Athanasius se subducit. — 3. Contestatio Alexandrinorum. cxxxix
 4. Georgius Antiochiæ deligitur. — 5. Constantius nefaria Syriani gesta probat, et alia adjicit. — 6. Alia Christianorum calamitas. cxxxix
 7, 8, 9. Ultio divina in petulantes ethnicos. — 10. Quo se prout Athanasius. cxxxix
 11. Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandriam mittit. — 12. Martyrium Eutychii. — 13. Eleemosynam erogare Ariani velant. cxxxix
 14. Presbyteri et diaconi fugati. — 15. Martyrium Secundi. Ariani formam fidei edunt. Epistola Athanasii. — 16. Ingressus Georgii Alexandriam. Nova in Catholicis irruptio. cxxxix
 17, 18. Consolatoria Athanasii epistola. — 19. Ecclesiæ jussu Constantii Ariani traduntur. Episcopi vexati et pulsati. cxxxix
 20. Monasteria eversa. — 21. Qui fuerint episcopi ab Ariani constituti. cxxxix
 22. Pia populi Christiani studia. — 23. Oxyrinchi laus — 24. Athanasius Apologiam ad Constantium edit. Ut Constantium adeat iter ingreditur. Remigrat in solitudinem. cxxxix
 25, 26, 27. Georgii avaritia et immanitas. A plebe pulsus in sedem restituitur. cxxxix
 ANNO 357. — 1. Episcopi pulsati alii animo fracti cedunt, alii manent invicti. — 2. Liberii reditum Romanæ senatoris impetrant. — 3. Blasphema fidei formula Sirmii edita. cxxxix
 4. Hosii lapsus. — 5. Liberii lapsus. cxxxix
 ANNO 358. — 1. Athanasii Apologia de fuga sua. — 2. Epistola item et Historia ad monachos. — 3. Epistola ad Serapionem de morte Arii. cxxxix
 4. Libri contra Arianos. — 5. Epistolæ ad Serapionem de Spiritu sancto. — 6, 7. Liberius Romam redit. cxxxix
 8. Athanasius ad desertum usque perquiritur. Artemius dux ad monasteria venit. — 9, 10. Athanasii iter ad monasteria Thebaldis. cxxxix
 11. Ariani in varias divisi sectas. cxxxix
 ANNO 359. — 1, 2. Synodus Sirmiensis. cxxxix
 3. Synodus Arminensis. — 4. Synodus Seleuciana. Acaciani damnantur. cxxxix
 5. Athanasius epistolam scribit de synodis. cxxxix
 ANNO 360. — 1. Synodus Constantinopolitana. — 2. Lucifer pro Athanasii defensione libros edit. Epistolæ Athanasii ad Luciferum. cxxxix
 ANNO 361. — 1. Meletius in episcopum Antiochenum allectus ab Ariani. — 2. Ariani novam edunt fidei formulam. Constantii obitus. cxxxix
 ANNO 362. — 1. Julianus inauguratur imperator. Artemii ducis martyrium. — 2, 3. Georgii et multorum Christianorum cædes. cxxxix
 4. Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre simulat. — 5. Georgii bibliothecam transmitti sibi curat. — 6, 7. Athanasius Alexandriam regreditur. cxxxix
 8. Alexandria synodus. — 9. Acta synodi de lapsis. — 10. De hypostasibus. — 11. De Apollinari sententia. cxxxix
 12. De rebus Antiochenis. — 13. Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat. — 14. Athanasius partem reliquiarum S. Joannis Baptistæ recipit. cxxxix
 15. Ethnici Julianum concitant in Athanasium. Epistolæ Juliani contra Athanasium. — 16. Athanasius se subducit. In desertum se recipit. cxxxix
 ANNO 363. — 1, 2. Quid Athanasio contigit qua die cæsus Julianus est. — 3. Athanasius reddit Alexandriam. Julianus imperator inauguratus litteras dat ad Athanasium, et Athanasius ad ipsum. cxxxix
 4, 5, 6, 7. Athanasius ad Jovianum adit Antiochiam. cxxxix

PATROL. GR. XXV.

Arianorum querelæ in Athanasium, et responsa Joviani. cxxxix
 8, 9. Lucius alloquitur imperatorem. — 10. Athanasius querit gratiam inquit Meletii Antiocheni. cxxxix
 ANNO 364. — Mors Joviani. In cujus locum deligitur Valentinianus, qui sibi Valentem asciscit imperii consortem. cxxxix
 ANNO 365. — 1. Mors Theodori abbatis. — 2. Athanasius scribit Vitam Antonii. cxxxix
 3. Athanasius scribit librum de Trinitate; alium item de Trinitate et Spiritu sancto. cxxxix
 ANNO 366. — 1. Mors Liberii, in cujus locum subrogatur Damasus. — 2. Epistola Athanasii ad Rufinianum. cxxxix
 ANNO 367. — 1. Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur episcopi. Plebs Alexandrina pelli Athanasium non sinit. Athanasius se clam subducit. cxxxix
 2, 3. Valens Athanasium revocat. cxxxix
 ANNO 368. — Synodus Romana prior sub Damaso. cxxxix
 ANNO 369. — Synodus Alexandrina. cxxxix
 ANNO 370. — Synodus Romana altera. cxxxix
 ANNO 371. — 1, 2, 3. Athanasius præfectum Libya Catholicorum communionem interdicunt. cxxxix
 4. Athanasius cum Meletio reconciliatur. — 5. Epistola Athanasii ad Joannem et Antiochum, et ad Palladium. Basilii de Athanasio testimonia. — 6. Siderii Historia. Siderium confirmat Athanasium. — 7. Apollinarii errores late serpunt. Athanasii epistola ad Epictetum. cxxxix
 8. Athanasii epistola ad Adelphium. — 9. Ad Maximum. cxxxix
 ANNO 372. — 1. Athanasii libri contra Apollinarium, et alia opuscula. — 2. Melanias iter Alexandriam. cxxxix
 ANNO 373. — Mors Athanasii. cxxxix
ANIMADVERSIONES NOVÆ IN VITAM ET SCRIPTA S. ATHANASII. cxxxix
 Proœmium. cxxxix
 Animadversio I. — Num Athanasius a martyribus institutus sit. cxxxix
 Animadversio II. — De titulo in *Vitam Antonii*, et num Athanasius aliquandiu cum Antonio in solitudine vixerit. cxxxix
 Animadversio III. — Libri *Contra gentes* et *De incarnatione* quo tempore scripti. cxxxix
 Animadversio IV. — Quæ sit *tas Neurtipe* ab Athanasio memorata. cxxxix
 Animadversio V. — De rebus Arianismi exortum et condemnationem spectantibus. cxxxix
 Animadversio VI. — Quid sit *επινοια*, sive tomus ille quem episcopis per orbem subscribendum Alexander Alexandrinus misit. cxxxix
 Animadversio VII. — Quo tempore Athanasius in Thebaidem profectus Pachomium viserit. cxxxix
 Animadversio VIII. — Quo tempore Antonius Alexandriam venerit. cxxxix
 Animadversio IX. — An vera historia muliercula, quæ Athanasium in synodo Tyria illati sibi stupri insinulaverit. cxxxix
 Animadversio X. — De significato vocis *επινοια*. cxxxix
 Animadversio XI. — Ad quem missa Flavii Hemerii epistola. cxxxix
 Animadversio XII. — An epistola Eusebii Cæsariensis libro *De Nicænis decretis* recte subjungatur. cxxxix
 Animadversio XIII. — Quo anno synodus Alexandria celebrata fuerit, an 359, an 340. cxxxix
 Animadversio XIV. — Probatur epistolam synodalem Romanam, a Julio papa datam, scriptam esse anno 342. cxxxix
 Animadversio XV. — An *επινοια* τῶν ἁγίων Γρηγορίου, quæ Constanti Augusto Athanasius misit, idem sicut quod *Synopsis Scripturæ sacræ*; et an synopsis illa sit vere Athanasii. cxxxix
 Animadversio XVI. — An cæsti in Fabrica Adrianopolitana ecclesiastici laicive fuerint. cxxxix
 Animadversio XVII. — Theodulum Trajanopolitanum tempore Sardicensis synodi defunctum esse probatur. cxxxix
 Animadversio XVIII. — De significato vocis *επινοια*. cxxxix
 Animadversio XIX. — Num in *Historia Arianorum ad monachos*, τῶν ἁγίων, artus sive membra, vel panes expriment. cxxxix
 Animadversio XX. — An Liberii contra Athanasium epistola germana sit, necne. cxxxix
 Animadversio XXI. — An epistola catholica Athanasii sit, necne. cxxxix
 Animadversio XXII. — De alijs dubijs Athanasii operibus, et de quibusdam fragmentis. cxxxix
 Romanorum et Alexandrinorum sacerdotum et antistitum nomina. cxxxix

VITÆ ATHANASII SCRIPTORES VARIÏ.			
Vita et conversatio S. Athanasii auctore incerto.	CLXXXV	Monitum in sequentem Tractatum.	207
Vita S. Athanasii ex Photio.	CCXI	TRACTATUS in illud, « Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, » etc.	207
Vita S. Athanasii ex Metaphraste.	CCXIII	Monitum in sequentem Encyclicam.	219
Vita S. Athanasii ex Arabico versa, interprete D. Renaudotio.	CCXXVI	EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS.	222
DISSERTATIO J. FONTANINI de anno emortuali S. Athanasii.	CCXX	Admonitio in Apologiam contra Arianos.	239
DE CULTU S. ATHANASII.		APOLOGIA CONTRA ARIANOS.	247
Annus et dies mortis atque cultus : Vitæ scriptores posteriores.	CCCLIX	Admonitio in Epistolam sequentem.	411
De corpore S. Athanasii Constantinopoli Venetias translato et ejus ibidem cultu.	CCCLXIII	EPISTOLA DE DECRETIS SYNODI NICÆNÆ.	415
Quomodo Constantinopoli deportatum sit corpus.	CCCLXV	Monitum in Epistolam sequentem.	477
Veritas sancti corporis a patriarcha examinata et probata. Translatio ejusdem solemniter ad ecclesiam Sanctæ Crucis.	CCCLXVIII	EPISTOLA DE SENTENTIA DIONYSII.	479
Miracula S. Athanasii præcipue post translationem corporis.	CCCLXX	Monitum in Epistolam ad Dracontium.	521
De cultu sacri capitis in Hispania et Gallia.	CCCLXXII	EPISTOLA AD DRACONTIUM.	523
ELOGIA VETERUM.	CCCLXXIII	Admonitio in Epistolam sequentem.	535
		EPISTOLA ENCYCLICA AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ.	538
S. ATHANASII OPERA.		Monitum in sequentem Apologiam.	535
Monitum in duos Contra gentes et De Incarnatione libros.	1	APOLOGIA AD IMPERATOREM CONSTANTIUM.	535
ORATIO CONTRA GENTES.	5	Admonitio in opus sequens.	615
ORATIO DE INCARNATIONE VERBI.		APOLOGIA DE FUGA SUA.	615
Admonitio in sequentem fidei Expositionem.	197	Admonitio in duas sequentes epistolas.	679
EXPOSITIO FIDEI.	200	EPISTOLA AD SERAPIONEM DE MORTE ANTI.	683
		EPISTOLA AD MONACHOS DE HISTORIA ARIANORUM.	691
		HISTORIA ARIANORUM.	695
		Admonitio in duo opuscula sequentia.	797
		OPUSCULA DUO ALEXANDRI archiep. Alexandri de Arianis, quæ hic tantum memorantur, utpote tomò XII jam edita.	797

FINIS TOMI VICESIMI QUINTI.

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>